

जेनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालजी-महाराज
विरचितया प्रमेयबोधिन्गाख्यया व्याख्यया समरङ्कृत
हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्.

॥ श्री-प्रज्ञापनासूत्रम् ॥

(पञ्चमो भागः)

नियोजक.

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि
पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी महाराजः

प्रकाशक.

अमदाबादनिवासि-श्रेष्ठश्री पार्श्वनाथकोर्पोरेशनस्थ

नवनीतलालभाई चुनीलाल पटेल

प्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखःश्रेष्ठि-

श्रीबलदेवभाई डोसाभाई पटेल-महोदयः

मु० अहमदाबाद-१.

प्रथम-आवृत्ति

प्रत १२००

वीर-संवत्

२५०७

विक्रम-संवत्

२०३७

ईसवीसन्

१९८०

मूल्यम्-रु० ४५-००

भगवान् ठेकाः
श्री अ. बा. स्वे. स्थानकवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. निकोली दरवाजा गल्लार,
स्था. जैन उपाश्रय,
सरसपुर, अमदावाद-१८.

Published by :
Shri Akhil Bharat S
Jain Shastroddhara Samiti,
Sthanakvasi Jain Upasraya,
Outside Nikoli gate,
Sarashpur, AHMEDABAD-18

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैव यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालोद्धारं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्या ३१. ४५-००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
वीर सप्त २५०७
विक्रम सप्त २०३७
धसवीसन १६८०

मुद्रक .
जयतिशाल मणिलाल शाह
नवप्रसात प्रिन्टींग प्रेस,
धीकांटा रोड, अमदावाद.

ધર્મપ્રેમી શેઠશ્રી

નવનીતલાલ ચુનીલાલભાઈ પટેલનો પરિચય

જેમના ઉદાર દાન વડે જૈન તથા જૈનેતર મનાજની, જનકદયાળુની તથા માનવતાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓને નવજીવન મળ્યું છે. આપે ઘણી નાની ઉમરમા ધર્મમસ્કારે પામી પૂ. ધોળીભાઈ (દાદા)ની ધજા ચોમેર ફરકાવી છે. આગળે સ્થા. સમાજ, આપની મરણ-સ્વભાવી સેવાભાવી, ઉચ્ચભાવના, નિરંતર વહેતો દાનનો પ્રવાહ વગેરે અદ્ભુતોથી સુપરિચિત છે

આપના શબ્દો યાદ આવે છે. “જીવનમાં જં કોઈ માસ્ટર કી હોય તો તે ધર્મ છે.” તેઓને ધર્મપ્રત્યે અથાગ શ્રદ્ધા છે તળાવે આવેલો માનવી તૃપા છીપાગ્યા વગર પાછો જાય નહીં તેમ તેમને આગળે આવેલ નાની મોટી સંસ્થાઓને ખૂબ ઉદારભાવનાથી આવકારી ઘણી સારી રકમના દાન આપી રહ્યા છે. સુગ્રાવમાં હોસ્પિટલમા ડૉ. પાંચ લાખનું દાન આપી તેમના માદરેવતનનું ચતુર્થિ ચિત્ર ઋણ અદા કર્યું છે. જ્યાં ઉપાશ્રયની આવશ્યકતા હોય ત્યાં જમીન અગર રકમ આપી કાર્યકરોનો ઉત્સાહ વધાર્યો છે. જૈનશાળા ચેતનવંતી, પ્રાણવતી બનાવવા તેમની ખૂબજ તમન્ના છે. સ્થા. જૈન સોસાયટીને આંગણે દરિયાપુરી સંપ્રદાયના પૂ. વ. પાર્વતીભાઈ મહાસતીજી સિદ્ધાંત શાળા જે ચાલી રહી છે તેનું ઉદ્ઘાટન તેમના હસ્તે થયું હતું તે સિદ્ધાંત શાળાના પડિતજનો પગાર તેમના તરફથી અપાય છે અને અત્યારે ઉત્સાહી પડિતજ વસતીલાલ જૈન પૂ. મહારાજ સાહેબ, મહાસતીજીઓને સારાય દિવસ લાણાવે છે. તેમા પણ તેમનો ખૂબ જ ફાળો છે. તેમના તથા ધર્મપ્રેમી શેઠશ્રી બળદેવભાઈ ડોસાભાઈ પટેલના તે માટે ખૂબજ ઋણી છીએ, આપના પિતાશ્રી ચુનીભાઈ તથા માતા સૂરજબહેનના તથા આપના કુટુંબના નામને આપ ઉજ્જમાળ બનાવી રહ્યા છો, અમારા ઉત્સાહમા સાદ પૂરાવનાર આપના ધર્મપત્ની અ. સૌ ઇન્દીરા-બેનનો પણ આ સ્થળે ખૂબ જ ઉપકાર અને આભાર માન્યા વગર અમે રહી શકતા નથી.

શેઠશ્રી નવનીતભાઈએ આ શાઓદાર સમિતિનું વિખ્યાતજનહિતસાધક કાર્યની અનિવાર્યતા જાણી ઉદાર ફાળો આપી પોતાની ધર્મભાવના બતાવી છે, આ કાર્ય સમગ્ર ભારત વર્ષમાં મહાન ઉચ્ચકોટિનું છે, તેમ સર્વ જૈન સમાજ અને પ્રખર પૂજ્ય વિદ્વાનોએ એકી અવાજે સ્વીકારેલ છે, એ અમારા માટે ગૌરવનો વિષય છે.

આવી જ રીતે હરવખત શેઠશ્રી આ સંસ્થાને યાદ રાખી અવારનવાર ઉદારતાનો પ્રવાહ વહાવતા રહી સલામતા રહેશે એવી આશા રાખીએ છીએ

લિ. મત્રી શ્રી અ. ભા. ઝવે. સ્થા. જૈન શાસ્ત્ર

શ્રી નવનીતભાઈની સાકય સેવાઓ

- (૧) મેનેજિંગ ડિરેક્ટર—પાર્થનાથ કન્સ્ટ્રક્શન પ્રા. લી
- (૨) ચેરમેન—હરિસિદ્ધ ડો. ઓ. બેક લી.
- (૩) પ્રમુખ—સદ્કાર્ય સેવા સઘ.
- (૪) પ્રમુખ—ગુજરાત ગૃહ રચના મંડળ.
- (૫) પ્રમુખ—ચરોતર પાંચ ગામ પાટીદાર સમાજ—અમદાવાદ
- (૬) ઉપ પ્રમુખ—સરદાર પટેલ સેવા સમાજ—અમદાવાદ
- (૭) પ્રમુખ—ગુજરાત ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ સીવીલ એન્જનીયર્સ એન્ડ આર્કિટેક્ટ્સ
- (૮) ટ્રસ્ટી—સુભાવ મેડિકલ રિલિફ સોસાયટી.
- (૯) ટ્રસ્ટી—સ્થા. જૈન સઘ (સ્થા. જૈન સોસાયટી—નારણપુરા)
- (૧૦) ટ્રસ્ટી—સ્થા. જૈન સઘ—નવરંગપુરા.
- (૧૧) ટ્રસ્ટી—સ્થા. જૈન સઘ—નવાવાહજ
- (૧૨) સભ્ય—લાયન્સ ક્લબ ઓફ અમદાવાદ મોર્થ
- (૧૩) સભ્ય—ગુજરાત વેપારી મહામંડળની મેનેજિંગ કમીટી

આપની સાથે પરિચયમા આવતા એમ લાગે છે કે —

મળી જો સપત્તિ તો, વાપરવી એ સત્કાર્યમાં,
નહી તર પછી પસ્તાવુ પડશે, જ્યારે પુણ્ય ખૂટી જશે.

ઉપરની શાયરી જાણે આપનો જીવનમંત્ર બની ગયો છે.

श्री गङ्गापना मूत्र भाग पांचवें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रमांक	विषय	पत्रांक
	बाईसवां पद	
१	क्रिया के स्वरूप का निरूपण—	१-२८
२	कर्मबन्ध का निरूपण—	२८-३८
३	कर्मबन्ध हेतु क्रियाविशेष का निरूपण—	३८-६६
४	क्रियाविशेष का निरूपण—	६६-११३
५	षट्कायविशेष का निरूपण—	११३-११९
६	प्राणातिपातविरमण का निरूपण—	१२०-१५६
७	कर्मबन्ध अधिकार का निरूपण—	१५७-१५८
	तेइसवां पद	
८	कर्मप्रवृत्ति भेद का निरूपण—	१५८-१६१
९	कर्मबन्ध के प्रकार का निरूपण—	१६२-१६७
१०	कर्मप्रकृतिबन्धद्वार का निरूपण—	१६७-१९२
११	सातावेदनीयादि कर्मानुभाव का निरूपण—	१९३-२२४
१२	कर्मप्रकृति का निरूपण—	२२५-२७८
१३	कर्मस्थिति का निरूपण—	२७८-३१२
१४	एकेन्द्रिय जातिनामस्थिति का निरूपण—	३१२-३८२
१५	एकेन्द्रिय द्विन्द्रियादि प्रकृतिस्थिति के परिणाम का निरूपण—	३८२-४३४
१६	आयुष्यकर्म का जघन्य स्थितिबन्ध का निरूपण—	४३४-४४३
१७	उत्कृष्ट काळ स्थितिवाले ज्ञानावरणीय कर्मबन्ध का निरूपण—	४४३-४५६
	चौबीसवां पद	
१८	कर्मकृति बन्ध का निरूपण—	४५७-४८५
	पच्चीसवां पद	
१९	प्रर्मप्रकृति वेद का निरूपण—	४८५-४९१
	छब्बीसवां पद	
२०	कर्मवेद बन्ध का निरूपण—	४९२-५१९
	सत्ताईसवां पद	
२१	कर्मप्रकृति वेद वेद का निरूपण—	५१९-५२७

अठाईसवां पद

२२	सचित्ताहारादि का निरूपण—	५२८-५५३
२३	अमुरकुमारों के सचित् आहारादि का निरूपण—	५५३-५५९
२४	पृथिवीकायिकों के सचित् आहारादि का निरूपण—	५५९-५६७
२५	द्विन्द्रियादि के सचित् आहारादि का निरूपण—	५६७-६०२
२६	एकेन्द्रिय शरीरादि अधिकार का निरूपण—	६०२-६१०
२७	नैरयिक आदि के ओजाहारादि अधिकार का निरूपण—	६१०-६१८
२८	जीवादि के आहारादि द्वार का निरूपण—	६१८-६४५
२९	सछेद्यादि जीवों के आहार आदि का निरूपण—	६४५-६६८
३०	ज्ञानी जीवों के आहारादि का निरूपण—	६६८-६९३

उन्तीसवां पद

३१	साकार अनाकार उपयोग का निरूपण—	६९४-७४३
----	-------------------------------	---------

तीसवां पद

३२	केवलि की ज्ञानसम्पत्ती का निरूपण—	७४४-७५७
----	-----------------------------------	---------

इकतीसवां पद

३३	संज्ञापरिणाम का निरूपण	७५७-७६४
----	------------------------	---------

बत्तीसवां पद

३४	संयतासंयतपने का निरूपण—	७६४-७७२
----	-------------------------	---------

तेत्तीसवां पद

३५	अवधिविषयक द्वार गाथा का निरूपण—	७७२-७७८
----	---------------------------------	---------

३६	अवधि के भेदों का निरूपण—	७७८-७८२
----	--------------------------	---------

३७	नैरयिकादिकों के अवधिज्ञान का निरूपण—	७८२-८०१
----	--------------------------------------	---------

३८	नैरयिकादि की अवधि के संस्थान का निरूपण—	८०१-८१५
----	---	---------

चौत्तीसवां पद

३९	प्रविचारपद की संग्रह गाथा का निरूपण—	८१६-८१७
----	--------------------------------------	---------

४०	नैरयिकों के अनन्तरागताहारादि विषय का	
----	--------------------------------------	--

आभोगादि का निरूपण

४१	देवों की परिचारणा का निरूपण	८१८-८४२
----	-----------------------------	---------

पैंतीसवां पद

४२	द्वारसंग्रह गाथा का कथन	८४३-८७६
----	-------------------------	---------

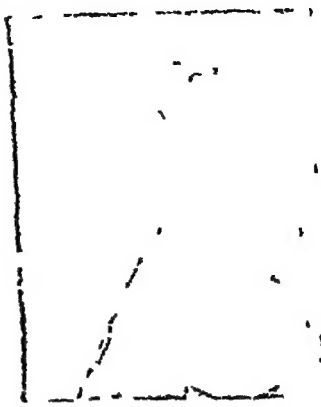
४३	गतिपरिणाम विशेषरूप वेदनादि का निरूपण	८७५-८९४
४४	प्रकारान्तरसे वेदना का निरूपण -	८९५-९०९

छत्तीसवां पद

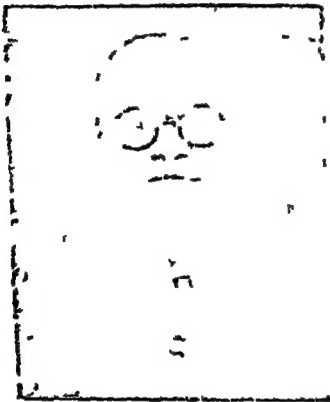
४५	विषयसंग्रहिणी गाथा का कथन	९०९-९१४
४६	समुद्घात का कथन-	९१५-९२४
४७	अतीत वेदनादि समुद्घात का निरूपण-	९२५-९३६
४८	नैरयिकादिकों के समुद्घात का निरूपण-	९३६-९४६
४९	वेदनासमुद्घात विशेष का कथन-	९४७-९५०
५०	कषायसमुद्घात का निरूपण-	९५८-९७३
५१	मारणान्तिकसमुद्घातादि विशेष का निरूपण-	९७४-९८८
५२	नैरयिकों के समुद्घात का कथन	९८८-१००३
५३	समुद्घातगत जीवों के अल्पबहुत्व का निरूपण-	१००३-१०२८
५४	कषायसमुद्घात का निरूपण-	१०२८-१०४२
५५	क्रोधादि समुद्घात के अल्प बहुत्व का निरूपण-	१०४३-१०५३
५६	छद्मस्थों के समुद्घात का कथन-	१०५४-१०६१
५७	वेदनासमुद्घातगत जीवों के स्वरूप का निरूपण -	१०६२-१०८४
५८	वैक्रियादिसमुद्घात विशेष का निरूपण-	१०८४-११०७
५९	केवलिसमुद्घातगत क्षेत्र का निरूपण	११०७-१११८
६०	केवलीसमुद्घात के प्रयोजन का निरूपण-	१११८-११३५
६१	केवलीसमुद्घात का विशेष कथन-	११३५-११४१
६२	सयोगावस्था में सिद्धि आदि के अभाव का कथन-	११४२-११६०

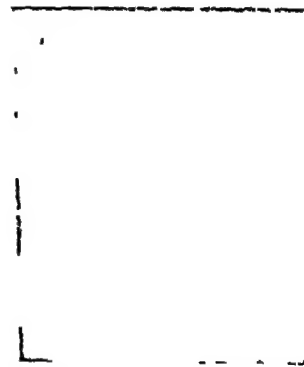
(૨૫.) શ્રી શાંતિલાલ મગળદાસભાઈ
અમદાવાદ

(૨૬.) મેહશી મામજીભાઈ વેંગલ
વીરાણી-ગાંધી

શ્રી શ્યામદાસ માવજીભાઈ-મહેતા
જામનગર

(૨૭) દેહશ્રી ધનલાલ શામળદાસ
લાવતાર-અમદાવાદ.

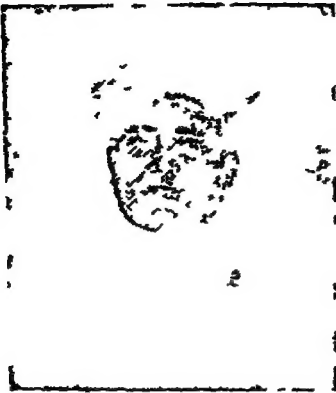

શ્રી રામજીભાઈ શામજીભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

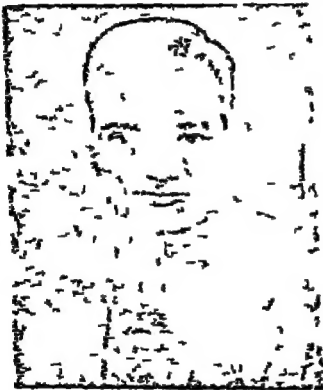
દરે દેવ-લાલાજી કિશનચંદની સા.ગાંધી
કનેલા-ગુજરાત સિ. મહેતાચંદની સા.
ગાંધી-મનિલકુમાર જૈન દોયલા દિલ્લી

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

માનવતા આદ્ય
મુરખી શ્રી
માણેકલાલભાઈ
અમુલખભાઈ મહેતા
ઘાટકોપર-મુળધ

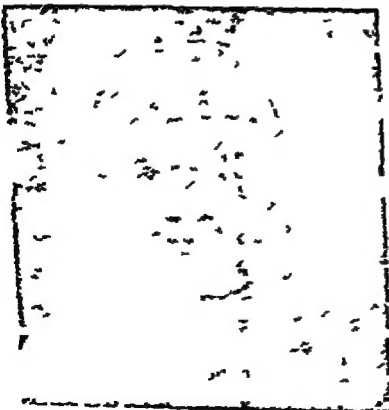
(૨૫.) શ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિઆ
લાણવડ.

(૨૬.) શ્રી દિનેશભાઈ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(૨૭.) શ્રી રંગભટ્ટભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

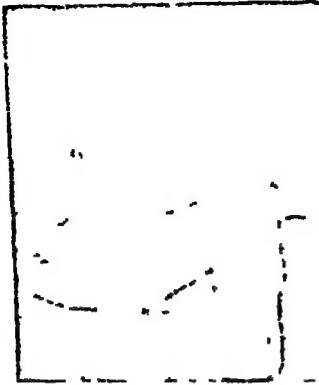

ગાંધી લેસિંગભાઈ પાંચાલાલભાઈ
અમદાવાદ

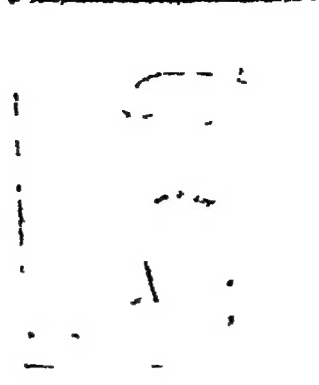

૨૮. શ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ

આધ્યમુરજીનીઓ

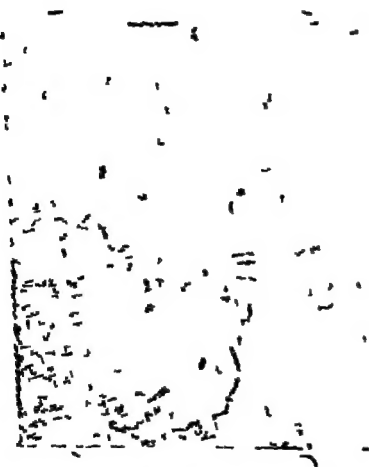
પાલનપુરવાલા
કેદારી અમુલખચંદ મલુકચંદ

શ્રી કમ્બડાસજી
દરડા-મુ. ચિ ત્યાલા

માનુભાઈ દેસાવલાલ ભા-મુ. શ્રી
પાલનપુર-મુંબઈ

શ્રી જગજીવનભાઈ રતનસીભાઈ
અગરિયા-દામનગર

શ્રી જોગીલાલ છાગનલાલ ભાવચાર
સરસપુર-અમદાવાદ

શ્રીમાલ લાલાજી હજારીલાલજી
જાગેરો-વેદલી

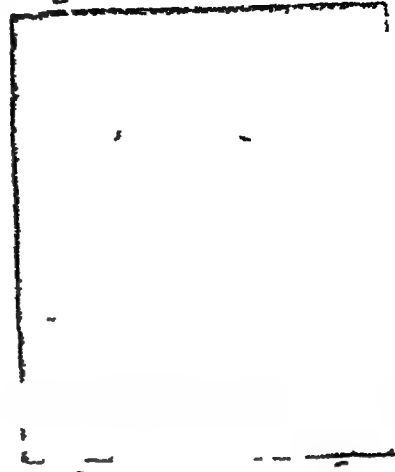
શેટ શ્રી મેહદાનજી અગરબંદજી
શેઠિયા બીકાનેર

આચાર્યશ્રીઓ

(૨૧.) શ્રીમતી બાનુલાલ બાનુલાલ
બાનુલાલ

૨૨ શ્રીમતી બાનુલાલ બાનુલાલ
બાનુલાલ

શ્રીમતી બાનુલાલ બાનુલાલ
બાનુલાલ નિવાસી

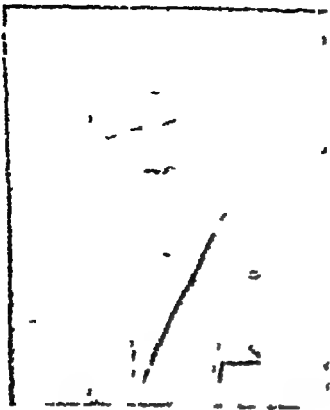
શ્રી બીનાદેવિયાર વિરાજી રાજકોટ

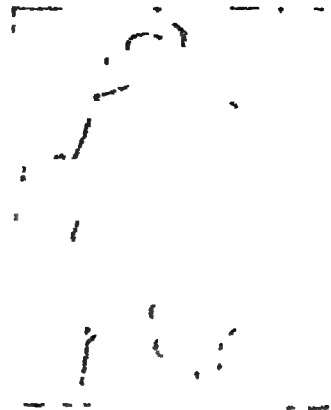
શ્રીમતી દેવિયાર કોણલાલભાઈ
વલ્લાણી-સુરત

૨૩. શ્રીમતી બાનુલાલ બાનુલાલ
બાનુલાલ

શ્રીમાન શેઠ મણીલાલ પોપટલાલ વોરા
અમદાવાદ.

શ્રીમાન શેઠ લાલાજી ગાયકવાડ
નાટકા, મુ. દેવગીરી

શ્રી ગજલાલ દુર્લભભાઈ પારેખ
રાજકોટ.

શ્રીમતી હરમોહિનિ બેનરજી
રાજકોટ.

શ્રીમતી મણીલાલ બેનરજી
પાલનપુરવાળા

શ્રીમાન લાલાજી પન્નાલાલજી નાટકા
સપરિવાર-દિલ્લી

श्री वीररागाय नमः
 श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घानोलान्त्रतिविरचनया
 प्रमेयबोधिन्पाग्यया व्याख्यया समलङ्कृतम्

श्री प्रज्ञापनासूत्रम्

(पञ्चमो भागः)

अथ द्वाविंशतितमं क्रियापदम् प्रारभ्यते

मूत्रम्— “कइ णं भंते किरियाओ पण्णत्ताओ ? गोयमा !
 पंचकिरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा—काइया १. अहिगरणिया २.
 पाओसिया ३, पारियावणिया ४, पाणाइवायकिरिया ५. काइया णं
 भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता. ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं
 जहा—अणुवरयकाइया य दुप्पउत्तकाइया य. अहिगरणियाणं भंते !
 किरिया कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता. तं जहा
 संजोयणाहिगरणिया य निव्वत्तणाहिगरणिया य, पाओसियाणं
 भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ! गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता
 तं जहा—जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा असुभं मणं
 संपघारेइ, सेत्तं पाओसिया किरिया, पारियावणिया णं भंते !
 किरिया कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता. तं जहा—
 जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा अस्सायं वेयणं उदीरेइ, सेत्तं
 पागियावणिया किरिया, पाणातिवायकिरिया णं भंते ! कइविहा
 पण्णत्ता ? गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता, तं जहा—जे णं अप्पाणं वा परं वा
 तदुभयं वा जीवियाओ ववरोवेइ से तं पाणाइवायकिरिया ” ॥सू १.॥

छाया—कति खलु भदन्त ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः,

बाईसवां क्रियापदका प्रारम्भ

शब्दार्थः—(कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ) हे भगवन् ! क्रियाए कितनी

आवीसभा क्रियापदो आरंभ

शब्दार्थ—(कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ) हे भगवन् ! क्रियाओ कितनी प्रश्ननी छी छै ?

તથા—કાયિકી ૧, આધિકરણિકી ૨, પ્રાદેષિકી ૩, પારિતાપનિકી ૪, પ્રાણાતિપાતક્રિયા ૫, કાયિકી ખલુ મદન્ત ! ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, તથા—અનુપરતકાયિકી ચ દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી ચ, આધિકરણિકી ખલુ મદન્ત ! ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, તથા—સંયોજનાધિકરણિકી ચ નિર્વર્તનાધિકરણિકી ચ, પ્રાદેષિકી ખલુ મદન્ત ! ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, તથા—યેન આત્મનો વા પરસ્ય વા તદુભયસ્ય વા અશ્રુમં મનઃ સંપ્રધારયતિ, સા યથા પ્રાદેષિકીક્રિયા, પારિતાપનિકી ખલુ મદન્ત ! ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ?

કહી હૈ? (ગોયમા! પંચકિરિયાઓ પળ્લન્તાઓ) પાચ ક્રિયાઈ કહી હૈ (તં જહા-કાઠ્યા, અહિગરણિયા, પાઓસિયા, પારિયાવણિયા, પાણાઠ્ઠવાયકિરિયા) વે ઇસ પ્રકાર કાયિકી, અધિકરણિકી પ્રાદેષિકી પારિતાપતિકી ઔર. પ્રાણાતિપાતિકી

(કાઠ્યા ણં મંતે! કિરિયા કઠ્ઠિવિહા પળ્લન્તા?) હેમગવન ! કાયિકી ક્રિયા કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકારકી કહી હૈ (તં જહા અણુવરયકાઠ્યા ય દુષ્પ્રયુક્તકાઠ્યા ય) અનુપરત કાયિકી ક્રિયા ઔર દ્રુષ્પ્રયુક્ત કાયિકી ક્રિયા)

(અહિગરણિયા ણં મંતે કિરિયા કઠ્ઠિવિહા પળ્લન્તા ?) હેમગવન્ ! અધિકરણિકી ક્રિયા કિતને પ્રકારકી કહી હૈ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકારકી કહી હૈ ! (તં જહા સંજોયણા હિગરાણીયા ય નિચ્ચત્તણાહિગરાણિયા ય) વહ ઇસ પ્રકાર સંયોજનાધિકરણિકી ઔર નિર્વર્તનાધિકરણિકી (પાઓસિયાણં મંતે ! કિરિયા કઠ્ઠિવિહા પળ્લન્તા ?) હે મગવન્ ! પ્રાદેષિકી ક્રિયા કિતને પ્રકારકી કહી હૈ ? (ગોયમા તિવિહા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ત્રીન પ્રકારકી કહી હૈ ! (તં જહા-જેણં) જિસકે—દ્વારા (અપ્પણોવા) અપનેછિઈ (પરસ્સ વા) અથવા દુસરે કે લિઈ (તદુભયસ્સ વા)

(ગોયમા ! પચ કિરિયાઓ પળ્લન્તાઓ) પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (ત જહા—કાઠ્યા, અહિગરણિયા, પાઓસિયા પારિયાવણિયા, પાણાઠ્ઠવાયકિરિયા) તેઓ આ પ્રકારે—કાયિકી, અધિકરણિકી પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી, અને પ્રાણાતિપાતિકી

(કાઠ્યા ણ મતે ! કિરિયા કઠ્ઠિવિહા પળ્લન્તા !) હે ભગવન્ ! કાયિકીક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહેલી છે (ત જહા—અણુવરય કાઠ્યા ય દુષ્પ્રયુક્તકાઠ્યા ય) અનુપરત કાયિકી ક્રિયા અને દુષ્પ્રયુક્ત કાયિકી ક્રિયા

(અહિગરણિયા ણ મતે ! કિરિયા કઠ્ઠિવિહા પળ્લન્તા ?) હે ભગવન્ ! આધિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે? (ગોયમા ! દુવિહા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ બે પ્રકારની કહી છે (ત જહા—સંજોયણાહિગરણિયા ય નિચ્ચત્તણાહિગરણિયા ય) તે આ પ્રકારે સંયોજનાધિકરણિકી અને નિર્વર્તનાધિકરણિકી

(પાઓસિયાણ મતે ! કિરિયા કઠ્ઠિવિહા પળ્લન્તા ?) હે ભગવન્ ! પ્રાદેષિકીક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે? (ગોયમા ! તિવિહા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે (ત જહા જેણં) જેના દ્વારા (અપ્પણો વા) પોતાને માટે (પરસ્સ વા) અથવા બીજાના માટે (તદુભયસ્સ વા) અથવા બંનેના માટે

ગૌતમ ! ત્રિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્યથા—યેન આત્મનો વા પરસ્ય વા તદુભયમ્ય વા અમાતા વેદના મુદીરયતિ. સા એવા પારિતાપનિકી ક્રિયા પ્રાણાતિપાતક્રિયા રાત્તુ મદન્ત ! ક્રતિ વિધા પ્રજ્ઞપ્તા ! ગૌતમ ! ત્રિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્યથા—યેન આત્માનં વા પરં વા તદુભયં વા જોવિતાત્ વ્યપરોપયતિ સા એવા પ્રાણાતિપાતક્રિયા ॥ સુ. ૧ ॥

ટીકા—અનુચિત્તતમે પદે ગતિપરિણામવિશેષરૂપં જગીરભેદસંસ્થાનાવગાહનાદિકં પ્રરૂપિતમ્, અથ દ્વાવિંશતિતમે પદે નારકાદિગતિપરિણામેન પરિણતાનાં જીવાનાં પ્રાણાતિ-

અથવા દોનોં કે લિષ્ (અસુમં) અશુભ (મળ) મન (સંપ્વારેટ) ધારણ કરતા હૈ (સે તં પાઓસિયા કિરિયા) વહ પ્રાદેષિકી ક્રિયા હૈ (પારિયાવણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કહિવિહા પળ્ણત્તા ?) હૈ ભગવન્ ! પારિતાપનિકી ક્રિયા કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા ! તિવિહા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (જે ણં અપ્પણો વા, પરસ્સ વા, તદુભયસ્સ વા) જિસકે દ્વારા અપને કો અથવા દૂસરે કો અથવા દોનોં કો (અસ્માયં વેયણં ડહીરેટ) આસાતા વેદન કર્મ કી ડહીરણા કરતા હૈ (સેત્તં પારિયાવણિયા કિરિયા) વહ પારિતાપનિકી ક્રિયા હૈ (પાણાઙ્ગવાયકિરિયા ણં મંતે ! કહિવિહા પળ્ણત્તા ?) હૈ ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ ? (ગોયમા તિવિહા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ત્રીન પ્રકારકી કહી હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (જે ણં અપ્પાણ વા પરં વા તદુભયં વા) જિસકે દ્વારા અપને કો, દૂસરે કો, અથવા દોનોં કો (જીવિયાઓ વવરોવેહ) જીવન સે વ્યુપરત—રહિત કરતા હૈ (સે તં પાણાઙ્ગવાયકિરિયા) વહ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હૈ

ટીકાર્થ:— ઇત્તકીસર્વે પદમેં ગતિ પરિણામ વિશેષ રૂપ શરીર કે ભેદોં કા, સંસ્થાનો કા તથા અવગાહના આદિ કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ અવ વાઈસર્વેં પદમેં

(અસુમ) અશુભ (મળ) મન (સંપ્વારેટ) ધારણ કરે છે (સે તં પાઓસિયા કિરિયા) તે પ્રાદેષિકી ક્રિયા છે (પારિયાવણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કહિવિહા પળ્ણત્તા ?) હૈ ભગવન્ ! પારિતાપનિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! તિવિહા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જે ણં અપ્પણો વા, પરસ્સ વા, તદુભયસ્સ વા) જેના દ્વારા પોતાના અથવા બીજાના અથવા બંનેના (અસ્વાય વેયણ ડહીરેટ) અસાતા વેદનાની ડહીરણા કરે છે (સેત્તં પારિયાવણિયા કિરિયા) તે પારિતાપનિકી ક્રિયા છે

(પાણાઙ્ગવાયકિરિયા ણં મંતે ! કહિવિહા પળ્ણત્તા) ભગવન્ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ગોયમા ! તિવિહા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની કહી છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (જે ણં અપ્પાણ વા પરં વા તદુભય વા) જેના દ્વારા પોતાને અથવા બીજાને અથવા બંનેનો (જીવિયાઓ વવરોવેહ) છુપનથી વ્યુપરત—રહિત કરે છે (સે તં પાણાઙ્ગવાયકિરિયા) તે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા છે,

ટીકાર્થ — એકવીસમા પદમા ગતિ પરિણામ વિશેષરૂપ શરીરના ભેદોત્ત સંસ્થાનો તથા અવગાહના આદિનુ નીરૂપણ કર્યું છે

પાતાદિરૂપક્રિયાવિશેષાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કડ ણં મંતે ! કરિયાઓ પળ્લત્તાઓ?’ હે મદન્ત !
 કતિ સ્લુ ક્રિયા:-કર્મવન્ધકારણીભૂતચેષ્ટાઃપ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
 ‘પંચ કિરિયાઓ પળ્લત્તાઓ’ પ્રશ્ન ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જઠા-કાઢ્યા ૧, અદિમરળિયા
 ૨, પાઓસિયા ૩, પારિયાવળિયા ૪, પાળાઢવાયકિરિયા ૫, તદ્યથા-કાયિકી ૧,
 આધિકરણિકી ૨, પ્રાદ્વેપિકી ૩, પારિતાપનિકી ૪, પ્રાણાતિપાતક્રિયા ૫, તત્ર ચીયતે
 ડસ્મિન્ અયં વેતિ કાયઃ શરીરં, કાયે મવા, કાયેન નિવૃત્તા-નિષ્પાદિતાવા કાયિકીક્રિયા
 ૧, ઇમ્ અધિક્રિયતે-સંસ્થાપ્યતે નારકતિર્યંચાદિષુ આત્માડનેનેતિ અધિકરણમ્-
 અનુષ્ઠાનવિશેષઃ, ચક્રસ્રજ્ઞાદિ વાહ્ય વસ્તુ વા તત્ર મવા, તેન વા નિવૃત્તા
 આધિકરણિકી ક્રિયા ૨, પ્રદ્વેપો- મત્સરઃ કર્મવન્ધકારણમ્ અશુભો જીવપરિણામ, વિશેષઃ,

નારક આદિ વિભિન્ન પર્યાયોં કો પ્રાપ્ત જીવો કી પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓ
 કી પ્રરૂપણ કી જાતી હૈ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ક્રિયાઈ અર્થાત્ કર્મવન્ધ કે કારણભૂત જીવ કે
 વ્યાપાર કિતની પ્રકાર કી કહી હૈ ?

શ્રી મગવન્-હે ગૌતમ પાંચ ક્રિયાઈ કહી ગઈ હૈ, વે ઇસ પ્રકાર હૈં (૧)
 કાયિકી (૨) આધિકારણિકી (૩) પ્રાદ્વેપિકી (૪) પારિતાપનિકી ઓર (૫)
 પ્રાણાતિપાત ક્રિયા । જો ઉપચિત્ત હોતા હૈ અથવા જિસમેં (હઙ્કી આદિ
 મેં) ઉપચિત્ત હોતા હૈ વહ કાય અર્થાત્ શરીર । કાય સે ઉત્પન્ન હોને વાલી
 ક્રિયા કાયિકી ક્રિયા કહલાતી હૈ । જિસકે કારણ આત્મા નરક આદિ મેં
 અધિકૃત હો ઉસે અધિકરણ કહતે હૈં । અધિકરણ અનુષ્ઠાન મી કહલાતા હૈ
 ઓર ચક્ર યા સ્રજ્ઞા આદિ મી કહલાતે હૈં, જો હિસા કે કારણ હો । અધિકરણ
 સે હોને વાલી ક્રિયા અધિકારણીકી ક્રિયા હૈ । પ્રદ્વેપ કા અર્થ હૈ મત્સર યા
 જીવ કા વહ અશુભ પરિણામ જો કર્મવન્ધકા કારણ હો । ઉસ પ્રદ્વેપ સે ઉત્પન્ન

હવે બાવીસમા પદમા નારક આદિ વિભિન્ન પર્યાયોં પ્રાપ્ત જીવોની પ્રાણાતિપાત
 આદિ ક્રિયાઓની પ્રજ્ઞા કરાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ક્રિયાઓ અર્થાત્ કર્મવન્ધકારણ ભૂત જીવોના વ્યાપાર
 કેટલા પ્રકારની હશે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ હશે છે, તે આ પ્રકારે છે (૧) કાયિકી (૨)
 આધિકારણિકી (૩) પ્રાદ્વેપિકી (૪) પારિતાપનિકી (૫) પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા

જે ઉપચિત્ત થાય છે અથવા જેમા (હાડકાવિગેરેમા) ઉપચિત્ત વધારો થાય છે, તે કાય
 અર્થાત્ શરીર, કાયથી ઉત્પન્ન થનારી ક્રિયા કાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે જેના કારણે આત્મા
 નરકઆદિમા અધિકૃત થાય, તેને અધિકરણ કહે છે અધિકરણ અનુષ્ઠાન થાય કહેવાય છે
 અને ચક્ર અગર સ્રજ્ઞા આદિ પણ કહેવાય છે, જે હિસાના કારણે હોય છે અધિકરણથી થનારી
 ક્રિયા આધિકારણિકી ક્રિયા છે પ્રદ્વેપનો અર્થ છે મત્સર અગર જીવનું તે અશુભ પરિણામ

તત્ર ભવા તેન નિવૃત્તા વા પ્રાદેષિકી પ્રદેષ એવ પ્રાદેષિકી ક્રિયા ૩ પરિતાપનં પરિતાપઃ પીડનમ્ તરિમન ભવા. તેન નિવૃત્તા વા પારિતાપનિકી પરિતાપનમેવ વા પારિતાપનિકી ક્રિયા ૪, પ્રાણાઃ ઈન્દ્રિયાદયસ્તેષામતિપાતો વિધ્વંસ-સ્તદ્ વિપયિણી ક્રિયા, પ્રાણાતિપાતક્રિયા પ્રાણાતિપાતરૂપા વા ક્રિયા પ્રાણાતિપાત-ક્રિયા ધ્યપદિશ્યતે ૫, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કાઠ્યા ણં મંતે ! કિરિયા કઠ્ઠિદ્ધા પળ્લન્તા હે ભદન્ત ! કાયિકો સ્વલ્લ ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્ધા પળ્લન્તા’ કાયિકીક્રિયા દ્વિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જદ્દા અનુવરય કાઠ્યા ય દુપ્પઉત્તકાઠ્યા ય, તથથા-અનુપરતકાયિકી ચ દુપ્પયુક્ત કાયિકી ચ, તત્ર સાવધયોગાદ્ દેશતઃ સર્વતો વા વિરતઃ-ઉપરતો નોપરતઃ-અનુપરતઃ કુતશ્ચિદપિ અનિવૃત્ત ઉત્પત્તિઃ, તસ્ય કાયિકી અનુપરતકાયિકી ક્રિયા વ્યપદિશ્યતે’ ઇયશ્ચ પ્રતિપ્રાણિવર્તમાનઅવિરતસ્ય વિજ્ઞેયા, નો દેશવિરતસ્ય નો વા સર્વવિરતસ્ય સંભવતિ. એવમ્ -દુષ્ટં પ્રયુક્તં -કાયાદિના પ્રયોગો યસ્ય ન

હોને વાલી ક્રિયા કો પ્રાદેષિકી ક્રિયા કહતે છે. પરિતાપ કા અર્થ હૈં પીડન કિસી કો પીડા ન પહુંચાને સે હોને વાલી ક્રિયા પારિતાપનિકી ક્રિયા કહલાતી હૈ. ઇન્દ્રિય આદિ પ્રાણ કહલાતે હૈં, ઉનકા વિનાશ કરના પ્રાણાતિપાતિ કી ક્રિયા હૈં અથવા પ્રાણાતિપાત વિપયક ક્રિયા કો પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કહતે હૈં

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ કાયિકી ક્રિયા કિતને પ્રકાર કી હૈ. શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કાયિકી ક્રિયા કે દો ભેદ હૈ, વે ડસ પ્રકાર હૈં-અનુપરત કાયિકી ઓર દુપ્પયુક્ત કાયિકી. જો જીવ સાવધ વ્યપાર સે એકદેશ અથવા પૂર્ણરૂપ સે વિરત નહીં હુઆ હૈ, ઉસકી કાયિકી ક્રિયા કો અનુપરત કાયિકી ક્રિયા કહતે હૈ. યહ ક્રિયા પ્રત્યેક અવિરતજીવ મૈં પાઈ જાતી હૈ ‘કિન્તુ દેશવિરત ઓર સર્વ વિરત જીવ કો નહીં લગતી. જો અપને કાર્ય આદિ કો અપ્રશસ્ત વ્યાપાર મૈં પ્રવૃત્ત કરતા હૈ ઉસે દુષ્પ્રયુક્ત કહતે હૈ’. ઉસકી કાયિકી ચેષ્ટા દુષ્પ્રયુક્ત

જે કર્મખન્ધનુ કારણ છે. તે પ્રદેષથી ઉત્પન્ન થનારી ક્રિયા ને પ્રાદેષિકી ક્રિયા કહે છે પારિતાપનો અર્થ છે પીડન કાઠને પીડા પહોંચાડવાથી થનારી ક્રિયા પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે ઇન્દ્રિય આદિપ્રાણ કહેવાય છે. તેનો વિનાશ કરવો પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા છે અથવા પ્રાણાતિપાત વિષયક ક્રિયા ને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કહેવાય છે
શ્રી ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! કાયિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! કાયિકીક્રિયાના બે ભેદ છે, તે આ પ્રકારે છે-અનુપરતકાયિકી અને દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી જે જીવ સાવધ વ્યાપારથી એકદેશથી અથવા પૂર્ણરૂપથી વિરત નથી થયેલ તેની કાયિકી ક્રિયાને અનુપરત કાયિકી ક્રિયા કહે છે આ ક્રિયા પ્રત્યેક અવિરત જીવમાં મળી આવે છે, કિન્તુ દેશવિરત અને સર્વવિરત જીવને નથી લાગતી જે પોતાની કાયા આદિને અપ્રશસ્ત વ્યાપારમાં પ્રવૃત્ત કરે છે. તેને દુષ્પ્રયુક્ત કહે છે. તેના કાયિક

દુષ્પ્રયુક્ત સ્તસ્ય કાયિકી દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી, સા ચ પ્રમત્તસંયતસ્યાપિ વિજ્ઞેયા, પ્રમત્તે સતિ કાયદુષ્પ્રયોગસમ્ભવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'અહિગરણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઙ્કિદિહા પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! આધિકરણિકી સ્વલુ ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુઘિદિહા પણ્ણત્તા' આધિકરણિકી ક્રિયા દ્વિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, 'તં જઘા-સન્નોયણદિરગણિયા ય, નિવ્વત્ત ણાહિગરણિયા ય' તથથા સંયોનાધિકરણિકી ચ નિર્વર્તનાધિયરણિકી ચ, તત્ર સંયોજનમ્-પૂર્વનિષ્પાદિતાના વિપગસ્ત્રાઘજ્ઞાનાં મેલનં તદેવ અપારસંસારકારણત્વાદ્ આધિકરણિકી સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા, સા ચ વિપગસ્ત્રાઘજ્ઞાનિ પૂર્વનિષ્પાદિતાનિ સંયોજયિતુ મેવતિ, એવં નિર્વર્તનમ્-અસિકુન્તશક્તિતોમરસજ્ઞાદિશસ્ત્રવિશેષાણામારમ્ભા દિતો નિષ્પાદનં તદેવાધિકરણિકી નિર્વર્તનાધિકરણિકી, પશ્ચ પ્રકારસ્ય શરીરસ્ય નિષ્પાદનં ઉદ્ભવનં વા નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા વ્યપદિશ્યતે, પશ્ચવિધશરીર સ્યાપિ દુષ્પ્રયુક્તસ્ય સંસારવૃદ્ધિકારણત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'પાઓસિયાણં મંતે ! કિરિયા કઙ્કિદિહા પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! પ્રાદ્વેષિકી સ્વલુ ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા !

કાયિકી ક્રિયા કહલાતી છે । યહ ક્રિયા પ્રમત્ત સંયત કો મી હોતી છે । કયોંકી પ્રમાદ સે યુક્ત હોને કી સ્થિતિમેં કાય રૂપ દુષ્પ્રયોગ હો સકતા છે ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ આધિકરણિકી ક્રિયા કિતને પ્રકારકી કહી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આધિકરણિકી ક્રિયા કે દો મેદ હોતે હેં, સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા ઔર નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા । પહલે સે બને હુણ્સશ્ચ અશ્ચ વિષ આદિ કે અંગો કા અવયવોં કો જોડના સંયોજના અધિકરણ છે । સંસાર કા કારણ હોને સે એસી ક્રિયા સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા કહલાતી હેં ! તલવાર, માલા, શક્તિ, તોમર, સુદ્ધા આદિ હિંસા કે સાધનોં કો નયે સિરે સે બનાના નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા હેં । અથવા પાંચ પ્રકાર કે શરીરો કા બનાના મી નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે । કયોંકી દુષ્પ્રયુક્ત શરીર મી સંસારવૃદ્ધિકા કારણ છે ।

એટલા દુષ્પ્રયુક્ત કાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે. આ ક્રિયા પ્રમત્તસંયતને પણ હોય છે કેમકે પ્રમાદથી યુક્ત હોવાની સ્થિતિમા કાયને દુષ્પ્રયોગ થઈ શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આધિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની થઈ છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આધિકરણિકી ક્રિયાના બે ભેદ છે સંયોજનાધિકરણિકી અને નિર્વર્તનાધિકરણિકી પહેલેથી બનાવેલા શસ્ત્રાન્ન વિષ આદિના અંગોને અવયવોમા જોડવું સંયોજનાધિકરણ છે સંસારનું કારણ હોવાથી એવી ક્રિયા સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે તલવાર માલા, શક્તિ, તોમર, સુદ્ધા આદિ હિંસાના સાધનોને નવી રીતે બનાવવા તે નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે અથવા પાંચ પ્રકારના શરીરોનું બનાવવું પણ નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે. કેમકે દુષ્પ્રયુક્ત શરીર પણ સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે.

भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘तिविहा पणत्ता’ प्राद्वेषिकी क्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता ‘तं जहा जे णं अप्पणो वा परस्स वा तदुभयस्स वा असुम मणं सपधारेः ! तद्यथा येन प्रकारेण जीवा आत्मनो वा—स्वस्य वा, परस्य वा अन्यस्य वा आत्म-व्यतिरिक्तस्य तदुभयस्य वा स्वपरलक्षणस्योपरि अश्रुणम् अकल्याणम् -कलुषितम् मनः-अन्तःकरणं संप्रधायति—सम्यक्तया प्रकर्षेण धारयति—विचारयति सम्पादयति तेन हेतुना विषयस्य त्रिविधात्वात् प्राद्वेषिकी क्रिया त्रिप्रकारा व्यवदिश्यते, यथा कश्चित् पुरुषः केनापि प्रयोजनेन कस्मिंश्चित् कार्ये स्वयमनुष्ठिते सति पर्यवसाने विपा-कभयङ्करे सवृत्ते संमोहादविवेकाद् वा स्वात्मान एवोपरि कलुषितं मनः स प्रधारयति, एवमेव कश्चित् परस्योपरि तथाविधे कार्ये अनुष्ठिते सति पर्यवसाने विपाकदारुणे संवृत्ते अकुशलं मनः संप्रधारयति, एवं कश्चित् स्वपरयोरुपरि तथाविधपरिणामे सति अकुशलं मनः संप्रधारयतीति अवगन्तव्यम् तदुपसंहरन्नाह—‘से तं पाओसिया किरिया’ सा एषा

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् प्राद्वेषिकी क्रिया के कितने भेद हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम प्राद्वेषिकी क्रिया तीन प्रकारकी है, क्योंकि जीव अपने आप के प्रति दूसरे के प्रति और स्व— पर दोनों के प्रति अशुभ—कलुषित मन को धारण करता है। इस प्रकार विषय तीन प्रकार का होने से प्राद्वेषिकी क्रिया भी तीन प्रकार की कही गई है। जैसे कोई पुरुष किसी प्रयोजन से स्वयं कोई कार्य करता है किन्तु उसका परिणाम अच्छा नहीं आता, तब वह मोह या अज्ञान के कारण अपने ही ऊपर कलुषित मन धारण करता है इसी प्रकार कोई दूसरे के ऊपर, कोई ऐसा कार्य करने पर, जिसका परिणाम अन्त में दारुण सिद्ध होता है, कलुषितमन धारण करता है। इसी प्रकार कोई अपने ऊपर और दूसरे के ऊपर भी कलुषितमन धारण करता है। इस कारण इस क्रिया के तीन भेद हो जाते हैं। यह प्राद्वेषिकी क्रिया के स्वरूप और उसके भेदों का कथन हुआ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् प्राद्वेषिकी क्रियाना केटवा लेहं छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! प्राद्वेषिकी क्रिया त्रय प्रकारणी छे, केअके एव पोताना प्रत्ये जीवना प्रत्ये अने स्व-पर जन्नेणी प्रति अशुभ कलुषित मनने धारण करे छे, जेअ प्रकारे विषय त्रय प्रकारना होवार्थी प्राद्वेषिकी क्रिया त्रय प्रकारणी कहेली छे जेअ केअ पुद्गल प्रयोजनथी स्वयं केअ कार्य करे छे परन्तु तेनु परिणाम साइ नथी आवतु त्यारे ते मोह के अज्ञानना कारणे पोतानाअ ऊपर कलुषित मनने धारण करे छे जेअ प्रकारे केअजीव ऊपर, केअ जेनु कार्य करवार्थी जेनु परिणाम छेनटे दाइए सिद्धथाय, कलुषित मन धारण करे छे जेअ प्रकारे केअ पोताना जीपर अने जीवना जीपर त्रय कलुषित मन धारण करे छे जे कारणे जे क्रियाना त्रय लेहं थर्ध जय छे आ प्राद्वेषिकी क्रियानु स्वइय अने तेना लेहेनु कथन थयुं

દુષ્પ્રયુક્ત સ્તસ્ય કાયિકી દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી, સા ચ પ્રમત્તસંયતસ્યાપિ વિદ્વેયા, પ્રમત્તે સતિ કાયદુષ્પ્રયોગસમ્ભવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'અદિગરણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઙ્કિદા પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! આધિકરણિકી સ્વલુ ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દુવિદા પણ્ણત્તા' આધિકરણિકી ક્રિયા દિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા, 'તં જહા-સંજોયણદિગરણિયા ય, નિવ્વત્ત ણાદિગરણિયા ય' તદ્ધથા સંયોનાધિકરણિકી ચ નિર્વર્તનાધિયરણિકી ચ, તત્ર સંયોજનમ્-પૂર્વનિષ્પાદિતાના વિપજસ્સાદ્ધજ્ઞાનાં મેલનં તદેવ અપારસંસારકારણત્વાદ્ આધિકરણિકી સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા, સા ચ વિપજસ્સાદ્ધજ્ઞાનિ પૂર્વનિષ્પાદિતાનિ સંયોજયિતુ મંવતિ, एवं નિર્વર્તનમ્-અસિકુન્તશક્તિતોમરસદ્ગાદિશસ્ત્રવિશેષાણામારમ્ભા દિતો નિષ્પાદનં તદેવાધિકરણિકી નિર્વર્તનાધિકરણિકી, પશ્ચ પ્રકારસ્ય શરીરસ્ય નિષ્પાદનં ઉદ્ભવનં વા નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા વ્યપદિશ્યતે, પશ્ચધિધશરીર સ્યાપિ દુષ્પ્રયુક્તસ્ય સંસારવૃદ્ધિકારણત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'પાઓસિયાણં મંતે ! કિરિયા કઙ્કિદા પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! પ્રાદ્વેષિકી સ્વલુ ક્રિયા કતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા !

કાયિકી ક્રિયા કહાલતી હે । યહ ક્રિયા પ્રમત્ત સંયત કો મી હોતી હે । વયોંકી પ્રમાદ સે યુક્ત હોને કી સ્થિતિમેં કાય રૂપ દુષ્પ્રયોગ હો સકતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ આધિકરણિકી ક્રિયા કિતને પ્રકારકી કહી હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આધિકરણિકી ક્રિયા કે દો મેદ હોતે હૈ, સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા ઔર નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા । પહલે સે વને દુષ્પ્રયુક્ત અસ્ત્ર વિષ આદિ કે અંગો કા અવયવોં કો જોડના સંયોજના અધિકરણ હૈ । સંસાર કા કારણ હોને સે એસી ક્રિયા સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા કહાલતી હૈ ! તલ્લવાર, માલા, શક્તિ, તોમર, સ્વદ્ગ આદિ હિંસા કે સાધનોં કો નયે સિરે સે બનાના નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા હૈ । અથવા પાંચ પ્રકાર કે શરીરોં કા બનાના મી નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા હૈ । વયોંકી દુષ્પ્રયુક્ત શરીર મી સંસારવૃદ્ધિકા કારણ હૈ ।

એષ્ટા દુષ્પ્રયુક્ત કાયિકી ક્રિયા કહેવાય છે, આ ક્રિયા પ્રમત્તસંયતને પણ હોય છે કેમકે પ્રમાદથી યુક્ત હોવાની સ્થિતિમા કાયાને દુષ્પ્રયોગ થઈ શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આધિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આધિકરણિકી ક્રિયાના બે ભેદ છે સંયોજનાધિકરણિકી અને નિર્વર્તનાધિકરણિકી પહેલેથી બનાવેલા શસ્ત્રાસ્ત્ર વિષ આદિના અંગોને અવયવોમા જોડવું સંયોજનાધિકરણ છે સંસારનું કારણ હોવાથી એવી ક્રિયા સંયોજનાધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે તલ્લવાર માલા, શક્તિ, તોમર, અદ્ગ આદિ હિંસાના સાધનોને નવી રીતે બનાવવા તે નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે અથવા પાંચ પ્રકારના શરીરોનું બનાવવું પણ નિર્વર્તનાધિકરણિકી ક્રિયા છે. કેમકે દુષ્પ્રયુક્ત શરીર પણ સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ છે

મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદ્યા પણ્ણત્તા’ ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા ત્રિવિદ્યા પ્રજ્ઞપ્તા ‘તં જહ્વા જે ણં અપ્પણો વા પરસ્સ વા તદુભયસ્સ વા અસુમ મણં સંપચારેઃ ! તદ્ધથા યેન પ્રકારેણ જીવા આત્મનો વા—સ્વસ્ય વા, પરસ્ય વા અન્યસ્ય વા આત્મ-વ્યતિરિક્તસ્ય તદુભયસ્ય વા સ્વપરલક્ષણસ્યોપરિ અશુભમ્ અકલ્યાણમ્ -કલુપિતમ્ મનઃ-અન્તઃકરણં સંપ્રધાયતિ—સમ્યક્તયા પ્રકર્ષેણ ધારયતિ—વિચાર્યાતિ સમ્પાદયતિ તેન હેતુના વિષયસ્ય ત્રિવિદ્યાત્વાત્ ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા ત્રિપ્રકારા વ્યપદિશ્યતે, યથા કશ્ચિત્ પુરુષઃ કેનાપિ પ્રયોજનેન કસ્મિશ્ચિત્ કાર્યેસ્વયમનુષ્ઠિતે સતિ પર્યવસાને વિપા-કભયક્કરે સંવૃત્તે સંમોહાદવિવેકાદ્ વા સ્વાત્માન ઇવોપરિ કલુપિતં મનઃ સ પ્રધારયતિ, ઇવમેવ કશ્ચિત્ પરસ્યોપરિ તથાવિધે કાર્યે અનુષ્ઠિતે સતિ પર્યવસાને વિપાકદારુણે સંવૃત્તે અકુશલં મનઃસંપ્રધારયતિ, એવં કશ્ચિત્ સ્વપરયોરુપરિ તથાવિધપરિણામે સતિ અકુશલં મનઃ સંપ્રધારયતીતિ અવગન્તવ્યમ્ તદુપસંહરન્નાહ—‘સે સં પાઓસિયા કિરિયા’ સા ઇપા

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા કે કિતને મેદ હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા ત્રીન પ્રકારકી હૈ, ધ્યૌંકી જીવ અપને આપ કે પ્રતિ દૂસરે કે પ્રતિ ઔર સ્વ— પર દોનોં કે પ્રતિ અશુભ—કલુપિત મન કો ધારણ કરતા હૈ । ઇસ પ્રકાર વિષય ત્રીન પ્રકાર કા હોને સે ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા મી ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ । જૈસે કોઈ પુરુષ કિસી પ્રયોજન સે સ્વયં કોઈ કાર્ય કરતા હૈ કિન્તુ ડસકા પરિણામ અચ્છા નહીં આતા, તવ વહ મોહ યા અજ્ઞાન કે કારણ અપને હી ડપર કલુપિત મન ધારણ કરતા હૈ ઇસી પ્રકાર કોઈ દૂસરે કે ડપર, કોઈ ઇસા કાર્ય કરને પર, જિસકા પરિણામ અન્ત મે દારુણ સિદ્ધ હોતા હૈ, કલુપિતમન ધારણ કરતા હૈ । ઇસી પ્રકાર કોઈ અપને ડપર ઔર દૂસરે કે ડપર મી કલુપિતમન ધારણ કરતા હૈ । ઇસ કારણ ઇસ ક્રિયા કે ત્રીન મેદ હો જાતે હૈ । યહ ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા કે સ્વરૂપ ઔર ડસકે મેદોં કા કથન હુઆ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ હૈ ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની હૈ, કેમકે જીવ પોતાના પ્રત્યે બીજાના પ્રત્યે અને સ્વ-પર બન્નેની પ્રતિ અશુભ કલુપિત મનને ધારણ કરે હૈ, એજ પ્રકારે વિષય ત્રણ પ્રકારના હોવાથી ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયા પણ ત્રણ પ્રકારની કહેલી હૈ જેમ કેઈ પુરુષ પ્રયોજનથી સ્વયં કેઈ કાર્ય કરે હૈ પરન્તુ તેનું પરિણામ સારું નથી આવતું ત્યારે તે મોહ કે અજ્ઞાનના કારણે પોતાનાજ ડપર કલુપિત મનને ધારણ કરે હૈ એજ પ્રકારે કેઈબીજા ડપર, કેઈ એવું કાર્ય કરવાથી જેનું પરિણામ છેવટે દારુણ સિદ્ધ થાય, કલુપિત મન ધારણ કરે હૈ એજ પ્રકારે કેઈ પોતાના ડપર અને બીજાના ડપર પણ કલુપિત મન ધારણ કરે હૈ એ કારણે એ ક્રિયાના ત્રણ ભેદ થઈ ગયે હૈ આ ગ્રાદ્દેપિકી ક્રિયાનું સ્વરૂપ અને તેના ભેદોનું કથન થયું

ઉપર્યુક્તરૂપા પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા વ્યપદિશ્યતે ! ગૌતમઃપૃચ્છતિ—‘પારિયાવણિયાળં ભંતે ! કિરિયા કઙ્કિદ્ધા પળ્લપ્તા ?’ હે મહન્ત ! પારિતાપનિકી સ્વલ્લુ ક્રિયા ક્રતિવિધા પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદ્ધા પળ્લપ્તા’ પારિતાપનિકી ક્રિયા ત્રિવિધા પ્રજ્ઞ પ્તા ‘તં જદ્ધા-જે ણ અપ્પણો વા પરસ્સ વા તદુભયસ્સ વા અસ્સાયં વેયળં ઉદીરેહ સેસં પારિયાવણિયા કિરિયા’ તદ્ધથા-યેન પ્રકારેણ કશ્ચિન્નપુરુપઃકેનચિદ્ હેતુના અવિવેકતઃ આત્મનો વા સ્વસ્થૈવ અસાતામ્-દુઃસ્વાત્મિકાં વેદનામ્ ઉદીરયતિ-ઉત્પાદયતિ, કશ્ચિત્પરસ્ય વા અન્યસ્થૈવ અસાતાં વેદના મુત્પાદયતિ, કશ્ચિત્પુનસ્તદુભયસ્ય વા-સ્વપરોભયસ્યાસાતાં વેદનામુત્પાદયતિ, સા ઇપા-ઉપર્યુક્તસ્વરૂપા પારિતાપનિકી ક્રિયા વ્યપદિશ્યતે, અથૈવં કેશલ્લુશ્ચન્તપોડ્નુષ્ઠાનાઘ્ચકરણાપત્તિઃ સ્યાત્ તેપામપિ યથાયોગં સ્વપરોભયાસાત

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ પારિતાપનિકી ક્રિયા કે કિતને ભેદ કહે ગઈ હૈં ।

શ્રી મગવન્—હે ગૌતમ પારિતાપનિકી ક્રિયા ત્રીન પ્રકાર કી કહી હૈં યથા જિસકે દ્વારા જીવ અપને આપ કો અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરતા હૈં દૂસરે કો અસાતા વેદના ઉત્પન્ન કરતા હૈં । ઔર સ્વ-પર દોનોંકો અસાતા વેદના ઉત્પન્ન કરતા હૈં । ઇસ પ્રકાર પારિતાપનિકી ક્રિયા ત્રીન પ્રકારકી હૈં । કોઈ પુરુષ કિસી કારણ સે અપને કો હી દુઃસ્થ રૂપ વેદના કરતા હૈં, કોઈ કિસીદૂસરે કો હી અસાતા વેદના ઉત્પન્ન કરતા હૈં ઔર તીસરા કોઈ અપને કો મી ઔર દૂસરેકો મી અસાતા રૂપ વેદના કા જનક હોતા હૈં । યહ સર્વ પારિતાપનિકી ક્રિયા પ્દહતાતી હૈં ।

શંકા—યદિ અપને કો અસાતા ઉત્પન્ન કરના પારિતાપનિક્રિયા હૈં તો મુનિ કો કેશ લુંચન તથા તપસ્થા આદિ નહીં કરના ચાહિયે, ક્યોં કી ડસસે મી અસાતા કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈં ।

સમાધાન—જૈસે શલ્ય ચિકિત્સા સે અસાતા ઉત્પન્ન હોતી હૈં, મગર પરિણામ મેં હિતકરી હોને સે વહ અગ્રાહ્ય નહીં હૈં,

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! પારિતાપનિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ કહેલા છે ?

શ્રી મગવાનાહ—ગૌતમ ! પારિતાપનિકી ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની કહીછે જેમકે, જેનાદ્વારા જીવ પોતે પોતાની જાતને અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરેછે, બીજાને અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરેછે, અને સ્વપર જાતને અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરેછે એ પ્રકારે પારિતાપનિકી ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની છે

કોઈ પુરુષ કોઈ કારણથી પોતાનેજ દુઃખરૂપ વેદના ઉત્પન્ન કરે છે કોઈ, કોઈ બીજા નેજ અસાતાવેદના ઉત્પન્ન કરે છે, અને ત્રીજો કોઈ પોતાને અને બીજાને ત્રણ અસાતા રૂપ વેદનાનો જનક થાય છે આ બધી પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે

શંકા—જો પોતાને અસાતા ઉત્પન્ન કરવી તે પારિતાપનિકી ક્રિયા છે તો મુનિને કેશલ્લુચન તથા તપસ્થા આદિ ન કરવા જોઈએ કેમકે તેનાથી ત્રણ અસાતાની ઉત્પત્તિ થાય છે

સમાધાન—જેમ શલ્ય ચિકિત્સાથી અસાતા ઉત્પન્ન થાય છે, ત્રણ પરિણામમાં હિતકારિ હોવાથી તે અગ્રાહ્ય નથી,

वेदनाकारणत्वादिति चेदत्रोच्यते—पर्यवसानं द्वितावद्वन्नेन द्विपाकद्वितन्नात् चिदाः सा-
दिवत् केशलुञ्चनतपोऽनुष्ठानादेरपि असातवेदनाकारणत्वाभावात्, असाध्यतपोऽनुष्ठान-
प्रतिषेधाच्च, तथाचोक्तम्—‘सो ह्यु तवो द्वायव्यो जेण मणो मंगुलं न चिंतेत् । जेण न इन्द्रिय-
हाणी जेण य जोगा न द्वायंति ’ ॥१॥ तदेव तपःकर्तव्यं येन मनोऽमङ्गलं न चिन्तयति ।
येन नेन्द्रियहानि र्येन च योगा न हीयन्ते ॥१॥ अन्यत्रापि उक्तम्—‘आयो न केवल-
मयं परिपालनीयो, मृष्टैरमैर्वहुविधैर्न च लालनीयः । चित्तेन्द्रियाणि न चरन्ति
यथोत्पथेषु, वक्ष्यामि येन च तथाऽऽचरन्ति जिनानाम् ॥१॥ इति, गौतमः पृच्छति—‘पाणा
इवायकिरिया णं भंते ! कइविद्वा पणत्ता ? ’ हे भदन्त ! प्राणातिपातक्रिया खलु कर्त-
विधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह—‘गोयमा ! ’ हे गौतम ! ‘तिविद्वा ! पणत्ता’ प्राणातिपात-
क्रिया त्रिविधा प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा-जे णं’ अप्पाणं वा परंवा तदुभयंवा जीवियाओ ववरोचेड
सेत्तं पाणाइवायकिरिया’ तद्यथा—येन प्रकारेण आत्मानं वा—स्वं कश्चिद्विवेकी भीषण-

उसी प्रकार केशलुचन आदि और तपश्चरण आदि शुभक्रियाएँ भी परिणाम
में द्वितावह होने से वस्तुतः असातावेदन का कारण नहीं है । हाँ ! असाध्य
तप के अनुष्ठान का भगवान् ने निषेध किया ही है ।

कहा भी है—वही तप करना चाहिए जिससे मन में अप्रशस्त विचार उत्पन्न
न हो, जिससे इन्द्रियों की हानि न हो और योगोंकी हीनता न हो ॥१॥

अन्यत्र भी कहा है—बढिया बढिया बहुत प्रकार के रसों से शरीर का लालन
पालन नहीं करना चाहिए । जिनेन्द्र भगवन्तो ने ऐसा आचरण किया है, जिससे
मन और इन्द्रियों की प्रवृत्ति कुमार्ग में न हो ॥१॥

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! प्राणातिपातक्रिया कितने प्रकार की कही है ?

श्री भगवान्—हे गौतम प्राणातिपातक्रिया तीन प्रकार की कही है, वह इस
प्रकार—अपने आप को जीवन से रहित करना, दूसरे को जीवन से रहित करना

એ પ્રકારે કેશલુચન આદિ અને તપશ્ચરણ આદિ ક્રિયાઓ પરિણામમાં (દ્વિતાવહ
હોવાથી) વસ્તુતઃ અસાતાવેદનાનું કારણ નથી હા ! અસાધ્ય તપના અનુષ્ઠાનનો ભગવાને
નિષેધ કરેલોજ છે.

કહ્યું પણ છે—તેજ તપ કરવું જોઈએ કે જેથી મનમાં અપ્રશસ્ત વિચાર ઉત્પન્ન ન થાય
જેનાથી ઇન્દ્રિયોની હાનિ ન થાય અને યોગની હીનતા ન થાય ॥૧॥

બીજે પણ કહ્યું—ઉત્તમોત્તમ ઘણા પ્રકારના રસોથી શરીરનું લાલન પાલન ન કરવું
જોઈએ જિનેન્દ્ર ભગવાને એવું આચરણ કર્યું છે કે જેનાથી મન અને ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ
કુમાર્ગમાં ન જાય ॥૧॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયા ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે, તે આ પ્રકારે પોતે
પોતાની જાતને જીવન રહિત કરવો બીજને જીવન રહિત કરવો તથા પોતાને તેમજ અન્ય

પ્રપાતાદિના જીવિતાદ્-જીવનાદ્ વ્યપરોપયતિ-પૃથક્કરોતિ-પ્રાણરહિત કરોતિ કશ્ચિત્તુ પરં વા કમપિ પ્રાણિનં પ્રદેષાદિના જીવિતાદ્ વ્યપરોપયતિ, કશ્ચિત્પુનરવિવેકાદિના તદુભયં વા-સ્વપરોમયં જીવિતાદ્ વ્યપરોપયતિ તેન હેતુના સા ઇયા પ્રાણાતિપાતક્રિયા વ્યપદિશ્યતે, એતસ્માદેવ કારણાત્ તીર્થકુહ્નિરકાલમરણમપિ નિષિદ્ધં તન્નાપિ પ્રાણાતિ-પાતક્રિયાદોષસમ્ભવાત્, તથા ચ સ્વપરતદુભયરૂપવિપયત્રૌવિધ્યાત્ પ્રાદ્વેષિકી પારિતાપનિ-કી પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ તિલ્લોડપિ પ્રત્યેકં ત્રિપ્રકારા મવતીતિ પ્રતિપાદિતમ્ ॥છ.૧॥

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્-“જીવા ણં મંતે ! કિં સકિરિયા અકિરિયા? ગોયમા ! જીવા સકિરિયા વિ. અકિરિયાવિ, સે કેણદ્વેણં મંતે ! એવં વુચ્છઈ-જીવા સકિરિયા વિ અકિરિયા વિ? ગોયમા ! જીવા દુવિહા પણ્ણતા, તં જહા-સંસારસમાવણ્ણગા ય. અસંસારસમાવણ્ણગા ય, તત્થળં જે તે અસંસાર-સમાવણ્ણગા તેણં સિદ્ધા, સિદ્ધાણં અકિરિયા, તત્થળં જે તે સંસારસમા-વણ્ણગા તે દુવિહા પણ્ણતા, તં જહા-સેલેસિપાડિવણ્ણગા ય અસેલેસિ-પાડિવણ્ણગા ય, તત્થળં જે તે સેલેસિપાડિવણ્ણગા તે ણં અકિરિયા. તત્થળં

તથા અપને કો ઓર દુસરે કો દોઝોં કો જીવન સે રહિત કરના । કોઈ કોઈ અવિવેકી ભીષણપ્રપાત આદિ કરકે અપને આપકો હી જીવન સે રહિત કર છેતા હૈ, અર્થાત્ આત્મઘાતકરકે પ્રાણત્યાગ દેતા હૈ, કોઈ દ્વેષ કે વશ હોકર કિસી દુસરે પ્રાણી કો પ્રાણહીન બના દેતા હૈ, ઓર કોઈ અવિવેક આદિ કે કારણ અપને કો ભી ઓર દુસરેકો ભી પ્રાણહીન કર દેતા હૈ । યહ સવ પ્રાણાતિપાતક્રિયા કહછાતી હૈ ।

હસી કારણ શ્રી તીર્થકર મગવાન્ ને અકાલ મેં મરણ કા નિષેધ કિયા હૈ, વયોકી એસા કરને સે પ્રાણાતિપાતક્રિયા કા દોષ સંભવ હોતા હૈ ।

હસ પ્રકાર, સ્વ પર, ઓર ઉભય, યોં ત્રીન પ્રકાર કે વિષયમેદ સે પ્રાદ્વેષિકી પારિતાપનિકી ઓર પ્રાણાતિપાતિકી એ ત્રીનોં ક્રિયાઈ ત્રીન ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ॥ છ ૧ ॥

ને, બન્નેને જીવનથી રહિત કરવા કોઈ કોઈ અવિવેકી ભીષણપ્રપાત આદિ કરીને પોતે પોતાને જીવનથી રહિત કરી દે છે, અર્થાત્ આત્મઘાતકરીને પ્રાણત્યાગ કરી દે છે, કોઈ દ્વેષને વશ થઈને બીજા પ્રાણીને પ્રાણહીન બનાવીદે છે અને કોઈ અવિવેક આદિના કારણે પોતાને તેમજ બીજાને પણ પ્રાણહીન કરીદે છે આ બધી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહેવાય છે એ કારણે તીર્થ કર મગવાને અકાળમા મરણનો નિષેધ કર્યો છે, કેમકે, એમ કરનાથી પ્રાણાતિપાત ક્રિયાનો દોષ ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રકારે સ્વ પર અને ઉભય એમ ત્રણ પ્રકારના વિષય કોઈથી પ્રાદ્વેષિકી, પારિતા-પનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી આ ત્રણે ક્રિયાઓ ત્રણ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. ૧૧૨, ૧૧

जे ते असेलेसिपडिवणगा तेणं सकिरिया. से तेणहेणं गायमा ! एवं
 वुच्चइ-जोवा सकिरिया वि अकिरिया वि, अत्थि णं भंते ! जीवाणं
 पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ ? हंता, गोयमा ! अत्थि, कम्हिणं भंते !
 जीवाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! छसु जीवनिक्काएसु,
 अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! एवं
 चेव, एवं जाव निरंतरं वेमाणियाणं, अत्थि णं भंते ! जीवाणं मुसावाएणं
 किरिया कज्जइ ? हंता, अत्थि, कम्हिणं भंते ! जीवाणं मुसावाएणं किरिया
 कज्जइ ? गोयमा ! सब्बदब्बेसु, एवं निरंतरं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं
 अत्थि णं भंते ! जीवाणं अदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ ? हंता
 अत्थि, कम्हिणं भंते ! जीवाणं आदिन्नादाणेणं किरिया कज्जइ ?
 गोयमा ! गहणधारणिज्जेसु दब्बेसु, एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमा
 णियाणं, अत्थि णं भंते ! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ ? हंता अत्थि,
 कम्हिणं भंते ! जीवाणं मेहुणेणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! रूवेसु वा
 रूवसहगएसु वा दब्बेसु, एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं,
 अत्थि णं भंते ! जीवाणं परिग्गहेण किरिया कज्जइ ? हंता, अत्थि,
 कम्हिणं भंते ! परिग्गहेणं किरिया कज्जइ ? गोयमा ! सब्बदब्बेसु, एवं
 नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, एवं कोहेणं माणेणं मायाए लोभेणं पेजेणं
 दोसेणं कलहेणं अब्भक्खाणेणं सुन्नेणं, परपरिवाएणं अरतिरती ते माया
 मोसेणं मिच्छादंसणसल्लेणं सब्बेसु जीवा नेरइयभेदेणं भाणियव्वा,
 निरंतरं जाव वेमाणियाणं ति, एवं अट्टारस एए दंडगा । १८ ।। सू. २ ।।

छाया-जीवाः खलु भदन्त ! किं सक्रियाः, अक्रियाः ? गौतम ! जीवाः सक्रिया
 अपि, अक्रिया अपि, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-जीवाः सक्रिया अपि, अक्रिया-

शब्दार्थ- (जीवा णं भंते ! किं सकिरिया, अकिरिया?) हे भगवन् जीव क्रिया
 सहित हैं अथवा क्रिया रहित हैं ? (गोयमा ! जीवा सकिरिया वि, अकिरिया
 वि) हे गौतम जीव क्रिया सहित भी है और क्रिया रहित भी हैं ।

शब्दार्थ-(जीवा णं भंते ! किं सकिरिया, अकिरिया?) हे भगवन् ! एवं क्रिया सहित छे अथवा
 क्रिया रहित छे ? (गोयमा ! जीवा सकिरिया वि, अकिरिया वि) हे गौतम ! एवं क्रिया सहित पणु छे

અપિ ? ગૌતમ ! જોવા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ તદ્યથા સંસારસમાપન્નકાશ્ચ, અસંસારસમાપન્ન-
કાશ્ચ, તત્ર खलु ये अमी असंसारसमापन्नकास्ते खलु सिद्धाः, सिद्धाः खलु अक्रियाः
तत्र खलु ये अमी संसारसमापन्नकास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—शैलेशीप्रतिपन्नकाश्च,
अशैलेशीप्रतिपन्नकाश्च तत्र खलु ये अमी शैलेशीप्रतिपन्नका स्ते खलु अक्रियाः, तत्र
खलु ये अमी अशैलेशी प्रतिपन्नका स्ते खलु सक्रियाः तत् तेनार्थेन गौतम ! एव
मुच्यते—जीवाः सक्रिगा अपि अक्रिया अपि, अरित खलु भदन्त ! जीवानां प्राणाति-

(સે કેળદેળ મંતે ! એવં બુચ્ચદ-જીવા સકિરિયા વિ, અકિરિયા વિ) હે ભગવન્
કિસ કારણ સે એસા કહા હૈ કિ જીવ સક્રિય મી હૈં ઓર અક્રિય મી હૈં ?

(ગોદમા ! જીવા દુવિદા પળ્ણત્તા, તં જહા-સંસારસમાવળ્ણગા ય અસંસાર-
સમાવળ્ણગા ય) હે ગૌતમ ! જીવ દો પ્રકાર કે કહે હૈં યથા—સંસારસમાપન્નક અર્થાત્
સંસારો ઓર અસંસારસમાપન્નક અર્થાત્ મુક્ત ।

(તત્થ ણ જે તે અસંસારસમાવળ્ણગા તે ણં સિદ્ધા) ઉનમ્ જો અસંસારસમા-
પન્નક હૈં વે સિદ્ધ હૈં (સિદ્ધાણં અકિરિયા) સિદ્ધ અક્રિય હૈં

(તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવળ્ણગા તે દુવિદા પળ્ણત્તા) ઉન આત્માઓં મેં જો સંસાર
સમાપન્નક હૈ, વે દો પ્રકાર કે કહે હૈ (તં જહા સેલેસિપહિવળ્ણગા ય અસેલેસિ
પહિવળ્ણગા ય) વે હસ પ્રકારસે હૈ-શૈલેશી પ્રતિપન્ન ઓર અશૈલેશી પ્રતિપન્ન (તત્થ
ણં જે તે સેલેસિપહિવળ્ણગા તે ણં અકિરિયા) ઉનમ્ જો શૈલેશી પ્રતિપન્ન હૈ,
વે અક્રિય હૈં (તત્થ ણં જે તે અલેસિપહિવળ્ણગા તે ણ સકિરિયા) ઉનમ્ જો
અશૈલેશી પ્રતિપન્ન હૈ વે ક્રિયા યુક્ત હૈં ।

અને ક્રિયા રહિત પણુ છે

(સે કેળદેળ મંતે ! એવં બુચ્ચદ-જીવા સકિરિયા વિ, અકિરિયા વિ) હે ભગવન્ ! શા કારણે એમ
કહેવામા આવેલ છે કે શવ સક્રિય પણુ છે અને અક્રિય પણુ છે ?

(ગોદમા ! જીવા દુવિદા પળ્ણત્તા, ત જહા-સંસારસમાવળ્ણગા ય, અસંસારસમાવળ્ણગા ય) હે ગૌતમ !
શવ એ પ્રકારના કલા છે જેમ કે-સંસાર સમાપન્નક અર્થાત્ સંસારો અને અસંસાર સમા-
પન્નક અર્થાત્ મુક્ત.

(તત્થ ણ જે તે અસંસારસમાવળ્ણગા તે ણ સિદ્ધા) તેઓમા જે અસંસાર સમાપન્નક છે તેઓ
સિદ્ધ છે (સિદ્ધાણ અકિરિયા) સિદ્ધ અક્રિય છે

(તત્થ ણ જે તે સંસારસમાવળ્ણગા તે દુવિદા પળ્ણત્તા) તેઓમા જે સંસાર સમાપન્નક છે,
તેઓ જે પ્રકારના કલા છે (ત જહા-સેલેસિપહિવળ્ણગા ય અસેલેસિપહિવળ્ણગા ય) તેઓ આ પ્રકારે
શૈલેશી પ્રતિપન્ન અને અશૈલેશી પ્રતિપન્ન (તત્થ ણ જે તે સેલેસિપહિવળ્ણગા તે ણ અકિરિયા)
તેઓમા જે શૈલેશી પ્રતિપન્ન છે, તેઓ અક્રિય છે (તત્થ ણ જે તે અલેસિપહિવળ્ણગા તે ણ સ-
કિરિયા) તેઓમા જે અશૈલેશી પ્રતિપન્ન છે તેઓ ક્રિયા યુક્ત છે

(સે તેળદેળ ગોદમા ! એવં બુચ્ચદ-જીવા સકિરિયા વિ, અકિરિયા વિ) એહેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ

પ્રાતેન ક્રિયા ક્રિયતે? હન્ત ગૌતમ ! અસ્મિ કસ્મિન્ સ્ખલુ મદન્ત જીવાના પ્રાણાતિપાતેન ક્રિયા ક્રિયતે ? ગૌતમ પદ્મસુ જીવનિકાયેષુ અસ્તિ સ્ખલુ મદન્ત ! નૈરાયિકાણા પ્રાણાતિપાતેન ક્રિયા ક્રિયતે ? ગૌતમ ! એવંચ્ચૈવ, એવં યાવન્નિરન્તરં વૈમાનિકાનામ્, અસ્તિ સ્ખલુ મદન્ત ! જીવાના મૃપાવાદેન ક્રિયા ક્રિયતે ? હન્ત અસ્તિ, કસ્મિન્, સ્ખલુ મદન્ત ! જીવાનાં મૃપાવાદેન ક્રિયા ક્રિયતે? ગૌતમ ! સર્વદ્રવ્યેષુ એવ નિરન્તરં નૈરાયિકાણા યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, અસ્તિ સ્ખલુ મદન્ત ! જીવાનામ્ અદત્તાદાનેન ક્રિયા ક્રિયતે ?

(સે તેષાદ્દેષાં ગોચમા ! એવં ઘુચ્ચડ જીવા સકિરિય વિ, અકિરિયા વિ) ટસ હેતુ હે ગૌતમ ! એસા કદા જાતા હૈ કિ કિતનેક જીવ ક્રિયા યુવત મી હૈં ઓર કિતનેક ક્રિયા રહિત મી હૈં ।

(અત્થિ ણં મંતે જીવાણં પાણાહવાયકિરિયા કજ્જહ?) વયા મગવન જીવોં કો પ્રાણાતિપાતસે ક્રિયા કી જાતી હૈ-હોતી હૈ? (હંતા ગોચમા ! અત્થિ) હા ગૌતમ ! હોતી હૈ (કમ્મિહ ણં મંતે જીવાણં પાણાહવાયકિરિયા કજ્જહ?) કિસમેં હે મગવન્ જીવોં કો પ્રાણાતિપાત દ્વારા ક્રિયા કી જાતી હૈ ? (ગોચમા છસુ નિકાણસુ) હે ગૌતમ ! છહોં નિકાયોં મેં (અત્થિ ણં મંતે! નેરહયાણં પાણાહવાયકિરિયા કજ્જહ?) વયા હે મગવન્ ! પ્રાણાતિપાત સે નારકોં કો ક્રિયા હોતી હૈ? (ગોચમા! એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! હસી પ્રકાર અર્થાત્ હોતી હૈ (એવં જાવ નિરંતરં વૈમાણિયાણં) હસી પ્રકાર નિરંતર વૈમાનિકોં તક (અત્થિ ણં મંતે ! જીવાણં મુસાવાયકિરિયા કજ્જહ?) હે મગવન્ જીવોં કો મૃપાવાદ સે ક્રિયા હોતી હૈ? (હંતા અત્થિ) હાં હોતી હૈ (કમ્મિહ ણં મંતે ! જીવાણ મુસાવાયકિરિયા કજ્જહ) હે મગવન્ જીવોંસે કિસમેં મૃપાવાદ સે ક્રિયા હોતી હૈ? (ગોચમા! સઙ્ગદઙ્ગેસુ) હે ગૌતમ ! સઘ દ્રવ્યોં મેં (એવં નિરંતરં નેરહયાણં જાવ વૈમાણિયાણં) હસી પ્રકાર નિરંતર નારકોં યાવત્ વૈમાનિકોં કો

(અત્થિ ણં મંતે! જીવાણં અદિત્તાદાણેણં કિરિયા કજ્જહ?) હે મગવન્ અદત્તાદાન

કહેવાય છે કે જીવ ક્રિયા યુક્ત પશુ છે અને કિયારહિત પશુ છે

(અત્થિ ણ મંતે ! જીવાણ પાણાહવાયકિરિયા કજ્જહ ?) શુ હે ભગવન્ ! જીવોને પ્રાણાતિપાતથી ક્રિયા કરાય છે-થાય છે ? (હંતા ગોચમા ! અત્થિ) હા ગૌતમ થાય છે. (કમ્મિહ ણ મંતે જીવાણ પાણાહવાયકિરિયા કજ્જહ ?) શેમા હે ભગવન્ જીવોને પ્રાણાતિપાત દ્વારા ક્રિયા કરાય છે ? (ગોચમા ! છસુ નિકાણસુ) હે ગૌતમ ! છઠ્ઠે નિકાયોમા (અત્થિ ણ મંતે! નેરહયાણ પાણાહવાયકિરિયા કજ્જહ ?) શુ ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાતથી નારકોની ક્રિયા થાય છે ? (એવ નિરંતર જાવ વૈમાણિયાણ) એજ પ્રકારે નિરંતર વૈમાનિકો સુધી

(અત્થિ ણ મંતે ! જીવાણ મુસાવાયકિરિયા કજ્જહ ?) હે ભગવન્ ! જીવોને મૃપાવાદથી ક્રિયા થાય છે ? (હંતા અત્થિ) હા થાય છે ? (કમ્મિહ ણ મંતે ! જીવાણ મુસાવાયકિરિયા કજ્જહ) હે ભગવન્ ! કયા જીવોમા મૃપાવાદથી ક્રિયા થાય છે ? (ગોચમા ! સઙ્ગદઙ્ગેસુ) હે ગૌતમ ! ષઠા દ્રવ્યોમા (એવ નિરંતર નેરહયાણ જાવ વૈમાણિયાણ) (એજ પ્રકારે નિરંતર નારકો યાવત્ વૈમાનિકોની

दोषेण कलहेन अभ्याख्यानानेन पैशुन्येन परपरिवादेन अरतिरती मायामृपाक्रमेण मिथ्यादर्शनशल्येन, सर्वेषु जीवा नैरयिकभेदेन मणितव्याः, निरन्तरं यावद् वैमानिकानामिति, एवम् अष्टादश एते दण्डका ॥१८॥ सू २ ॥

टीका—पूर्वकायिक्यादयः क्रियाः प्ररूपिताः, सम्प्रति ताः क्रिया किम् अविशेषेण सर्वेषां जीवानां सन्ति किं वा न सन्ति ? इति जिज्ञासया प्ररूपयितुमाह 'जीवानं भेदे ! किं सक्रिया अक्रिया ?' हे भदन्त ! जीवाः स्वतः किं सक्रियाः भवन्ति ? किं वा अक्रियाः—क्रियारहिता भवन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जीवा न किरिया कज्जइ' हे भगवन् ! किस विषय में परिग्रह से क्रिया होती है ?

(गोयमा सब्बदव्वेसु) हे गौतम ! सब द्रव्यों में (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकोंको यावत् वैमानिको (एवं) इसी प्रकार (कोहेणं) क्रोध से (माणेणं) मान से (मायाए) माया से (लोभेणं) एवं लोभ से (पेज्जेणं) प्रेम से (दोसेणं) द्वेष से (कलहेणं) कलह से (अब्भक्खाणेणं) अभ्याख्यान से (पेसुन्नेणं) पैशुन्य-से (परपरिवाएणं) परपरिवाद से (अरतिरतीते) अरति और रति से (माया) मोसेणं तथा माया मृषासे (मिच्छादणसल्लेणं) मिथ्यादर्शनशल्य से (सव्वेसु) इन-सभी में (जीवा) जीव (नेरइयभेदेणं) नैरयिक भेद से (माणियव्वा) कहना चाहि-ए (निरन्तरं जाव वेमाणियाणं ति) लगातार यावत् वैमानिकों को (एव अट्टार-स एए दण्डगा) इस प्रकार ये अठारह दण्डक हुए । सू. २ ॥

टीकार्थः—पहले कायिकी आदि क्रियाओं का कथन किया गया है ।

अब क्या वे क्रियाएँ सभी जीवों को समान रूप में होती हैं अथवा नहीं, इस प्रकार की जिज्ञासा होने पर स्पष्टीकरण करते हैं —

श्री गौतमस्वामी—क्या जीव सक्रिय होते हैं अथवा अक्रिय होते हैं अर्थात् क्रिया से सहित होते हैं या क्रियासे रहित होते हैं ?

(गोयमा ! सब्बदव्वेसु) हे गौतम ! अधा द्रव्येमा (एव नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) ये प्रकारे नारको यावत् वैमानिको (एव) येरीते (कोहेणं) कोधेयी (माणेणं) मानेयी (मायाए) मायायी (लोभेणं) दोसुयी (पेज्जेणं) प्रेमयी (दोसेणं) द्वेषयी (कलहेणं) कलहेयी (अब्भक्खाणेणं) अभ्याख्यानयी (पेसुन्नेणं) पैशुन्ययी (परपरिवाएणं) परपरिवादयी (अरति) अरति (रतीते) रतियी (मायाभोसेणं) मायाभृषायी (मिच्छादणसल्लेणं) मिथ्या दर्शन शल्ययी (सव्वेसु) आ अधामा (जीवा) निरन्तर यावत् वैमानिको (एव अट्टारस एए दण्डगा) आ प्रकारे आ अट्टार दण्डकथया ॥ सू २ ॥

टीकार्थ — पहला कायिकी आदि क्रियाओं का कथन कराया है

इससे ही ते क्रियाओं अधाएवोने समानरूपमा साथ है अथवा नहीं यती ये प्रकार की जिज्ञासा यता स्पष्टीकरण करे है

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ये जीव सक्रिय होयते, अथवा अक्रिय होयते ? अर्थात्

સક્રિયા વિ અક્રિયા વિ' જીવાઃ સક્રિયા અપિ કેચન, કેચન અક્રિયા અપિ
 ભવન્તિ, ગૌતમ સ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-સે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं વુચ્ચઈ-જીવા સક્રિયા વિ,
 અક્રિયા વિ?' હે મદન્ત! તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીન્યા ઉચ્યતેયત્-જીવાઃ
 સક્રિયા અપિ ભવન્તિ, અક્રિયા અપિ યવન્તિ इति? ભગવાનાહ-'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'જીવા
 દુવિદ્ધા પળ્લન્તા' જીવા દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, કથિતાઃ રાન્તિ (તં જહા સંસારસમા-
 વળ્ણગા ય અસંસારસમાવળ્ણગા યં તદ્ધયા-સંસારસમાપન્નકાશ્ચ, અસંસારસમાપન્નકાશ્ચ
 તત્ર સ સારમ્-નૈરયિકાતિર્યચાદિ ચતુર્ગતિભ્રમણરૂપં સમ્પક્ક-એકત્વેનાપન્નાઃ સ સાર-
 સમાપન્નકાઃ, તદ્વિપરીતાઃ-અસંસારસમાપન્નકાઃ, મુક્તા इत्यर्थः 'તત્થળ જે તે અસં-
 સારસમાવળ્ણગા તે ણં સિદ્ધા' તત્ર खलु-તયો દ્વયોર્મધ્યે યે અમી અસંસારસમા-
 પન્નકાઃ સન્તિ તે खलु સિદ્ધા ભવન્તિ, 'સિદ્ધા ણ અક્રિયા' સિદ્ધાઃखलु અક્રિયાઃ
 ક્રિયારહિતા ભવન્તિ, 'તત્થળ જે તે સંસારસમાવળ્ણગા તે દુવિદ્ધા પળ્લન્તા' તત્ર
 खलु-તયો દ્વયોર્મધ્યે યે અમી સંસારસમાપન્નકાઃ સન્તિ તે દ્વિવિદ્ધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
 'તં જહા-સેલેસિ પઢિવલ્લગાય અસેલેસિપઢિવલ્લગાય' શૈલેશી પ્રતિપન્નકાશ્ચ અશૈલેશી

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જીવ ક્રિયા યુક્ત મી હોતે હૈ - ઓર ક્રિયા સે રહિત મી હોતે હૈ

શ્રીગૌતમસ્વામી-ઇસકા કારણ પૂછતે હુણ કહતે હૈ હે-ભગવન્ ! કિસ હેતુસે પેરા
 કહા ગયા હૈ કી જીવ ક્રિયા સે યુક્ત મી હોતે હૈ ઓર ક્રિયા સે રહિત મી હોતે હૈ ?

શ્રીભગવન્-હે ગૌતમ ! જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ વે ઇસ પ્રકાર હે-
 સંસારસમાપન્ન અર્થાત્ સંસારી ઓર અસંસારસમાપન્ન અર્થાત્ મુક્ત । જો અસંસાર
 સમાપન્ન જીવ હૈ વે સિદ્ધ હૈ । ક્યોં કી વે જન્મ-મરણ કે ચક્ર સે મુક્ત
 હોગણ હૈ , સિદ્ધ જીવ ક્રિયા સે રહિત હોતે હૈ ।

જો સંસારસમાપન્ન હૈ અર્થાત્ સિદ્ધ નહીં હુણ હૈ વે મી દો પ્રકાર કે
 હૈ યથા શૈલેશીપ્રતિપન્ન ઓર અશૈલેશીપ્રતિપન્ન । ઉનમ્સે જો જીવ શૈલેશી
 પ્રતિપન્ન હૈ, અર્થાત્ ચૌદહવેં ગુણ સ્થાન મેં પહુંચ કર 'અયોગી અવસ્થા કો પ્રાપ્ત

ક્રિયાથી સહિત હોય છે કે ક્રિયા રહિત હોય છે ?

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જીવ ક્રિયાયુક્ત પશ્ય હોય છે અને ક્રિયાથી રહિત પશ્ય હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-એતુ કારણ પૂછતા કહે છે, હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એતુ કહ્યું છે કે
 જીવ ક્રિયાથી યુક્ત પશ્ય હોય છે અને ક્રિયાથી રહિત પશ્ય હોય છે ?

શ્રીભગવન્-હે ગૌતમ જીવ બે પ્રકારના હોય છે, તેઓ આ પ્રકારે છે, સ સાર સમાપન્નક
 અર્થાત્ સ સારી અને અસ સાર સમાપન્ન અર્થાત્ મુક્ત જે અસ સાર સમાપન્નકે જીવ છે,
 તે સિદ્ધ છે કેમકે તે જન્મ મરણના ચક્રથી મુક્ત હોય છે સિદ્ધજીવ ક્રિયાથી રહિત હોય છે

જે સ સાર સમાપન્નક છે અર્થાત્ સિદ્ધ નથી થયેલા, તેઓ પશ્ય બે પ્રકારના છે,
 જેમકે શૈલેશી પ્રતિપન્ન અને અશૈલેશી પ્રતિપન્ન તેઓમાં જે જીવ શૈલેશી પ્રતિપન્ન છે,
 અર્થાત્ ચૌદમા ગુણ સ્થાનમાં પહોંચીને, અયોગી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેઓ અક્રિયા

प्रतिपन्नकाश्च, तत्र शैलेशोम् अयोग्यावस्थां चतुर्दशगुःस्थानावस्थांमिन्यथैः प्रातिपन्नाः
शैलेशीप्रतिपन्नकाः, तद्भिन्नाः अशैलेशीप्रतिपन्नकाः अवरोयाः, 'तत्थ णं जे ते मेले-
सिपडिवण्णगा तेण अक्रिया' तत्र खलु-शैलेशीप्रतिपन्नकाऽशैलेशीप्रतिपन्नकमध्ये ये
अमी शैलेशीप्रतिपन्नका भवन्ति ते खलु अक्रियाः सूक्ष्मवादरकायवच मनोयोगनिरो-
धात् क्रियारहिता भवन्ति, 'तत्थ णं जे ते असेलेसि पडिवण्णगा ते णं सक्रिया' तत्र खलु
शैलेशीप्रतिपन्नकाऽशैलेशीप्रतिपन्नकमध्ये ये अमी अशैलेशी प्रतिपन्नका भवन्ति ते खलु
सक्रियाः-सयोगत्वात् क्रियायुक्ता भवन्ति, प्रकृतप्रपसंहरणात्- 'से तेणट्ठेग गोयमा !
एवंबुच्चइ-जीवा सक्रिया वि अक्रिया वि' हे गौतम! तत्-अथ तेनार्थेन तान्द एवम्
उक्तरीत्या उच्यते यद्-जीवाः सक्रिया अपि भवन्ति, अक्रिया अपि भवन्ति, तदेव
सक्रियान् अक्रियांश्च जीवान् प्ररूप्य, तेषां प्राणातिपातक्रिया यथा भवति यथा वा न
भवति तथा प्ररूपयति-'अत्थि णं भंने ! जीवाणं पाणाड्वाएण क्रिया कज्जइ?
हे भदन्त ! अस्ति खलु-संभवति तावद् जीवानां प्राणातिपातेन-प्राणातिपातविषय-
हुए है, वे अक्रिय होते हैं। उन जीवात्माओंको कोई भी क्रिया नहीं होती है।
किन्तु जो शैलेशी प्रतिपन्न नहीं हैं वे क्रिया से युक्त होते हैं।

तात्पर्य यह है की शैलेशीकरण को जो जीवात्माएं प्राप्त कर लेते हैं वे सूक्ष्म और बादरकाययोग, वचनयोग और मनोयोग का निरोध कर चुकते हैं, अतः वे अक्रिय होते हैं। जो जीव शैलेशीकरणको प्राप्त नहीं करते हैं, वे योग सन्निवृत्त होने के कारण क्रिया युक्त होते हैं। इस कथन का उपसंहार किया जाता है—हे गौतम ! इस हेतुसे कहा गया है कि कोई जीव सक्रिय होते है और कोई कोई अक्रिय होते हैं। कौन जीव क्रिया रहित और कौन क्रिया सहित होते हैं, यह प्ररूपणकरने के पश्चात् अब यह कहते हैं की प्राणातिपातक्रिया किस प्रकार से होती है और किस प्रकार नहीं होती है ?

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या प्राणातिपात करने के अध्यवसाय से जीवों
होय छ तेमने कोरुपयु किया नथी होयती पयु ओ सौद्वेशीप्रतिपन्न नथी, तेओो किया
शुद्ध होय छ

તાત્પર્ય એ છે કે સૈદ્ધંતી કરણને જે જીવ પ્રાપ્ત કરી દે છે તેઓ સૂક્ષ્મ અને બાહ્ય કાયથોગ, વચનયોગ અને મનોયોગ નો નિરોધ કરી ચૂકેલા છે તેથી તેઓ અક્રિય હોય છે જે જીવ સૈદ્ધંતી કરણને પ્રાપ્ત નથી તેઓ યોગ સહિત હોવાના કારણે ક્રિયાયુક્ત હોય છે આ કથનનો ઉપસહાર કરાય, એ હે ગૌતમ ! આ હેતુથી કહેલું છે કે કોઈ કોઈ જીવ સહિય હોય છે અને કોઈ કોઈ અક્રિય હોય છે

કયા જીવ ક્રિયા રહિત અને કયા જીવ ક્રિયા સહિત હોય છે, એ પ્રશ્નથી ક્યાં પછી હવે એ કહે છે કે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કયા પ્રકારે થાય છે અને કયા પ્રકારે નથી થતી ? શ્રીગૌતમસ્ત્રનામી-હે ભગવન શુ પ્રાણાતિપાત કરવાના અધ્યવસાયથી જીવોને પ્રાણાતિ-પાતક્રિયા થાય છે ?

કાધ્યવસાયેન ક્રિયા પ્રાણાતિપાતક્રિયા ક્રિયતે ? ભવતિ ? કર્મકર્તૃરિપ્રયોગઃ, ક્રિયાપદેનાત્ર યોગ્યત્વાત્ પ્રસ્તુત્વાચ્ચ પ્રાણાતિપાતક્રિયૈવ પરિશૃત્યતે તથા ચ પ્રકૃતે ઋજુસૂત્રનયમિપ્રાયેણ પ્રશ્નોઽવસેયઃ, ઋજુસૂત્રનયે હિ સાપરિણતિકાલે એવ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વ્યપદિશ્યતે, પુણ્યપાપકર્મોપાદાનાનુપાદાનયોરધ્યવસાયાનુસારિત્વાત્, તદવિપરીતપરિણતૌ તદવ્યપદેશાભાવાત્. અતો મગવાનપિ ઋજુસૂત્રનયમધિકૃત્યૈવ તદુત્તરમાહ 'હંતા, ગૌયમા ! અતિથિ' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ અસ્તિ-સંઘર્વાત તાવત્ પ્રાણાતિ પાતાધ્યવસાયેન જીવાના પ્રાણાતિપાતક્રિયા ભવતિ, તથા ચોક્તમ્-પરિણામિયં પમાણં નિચ્છયમવલંબમાણાણં' પારિણામિકં પ્રમાણં નિશ્ચયમવલંબ્યતામિતિ આવશ્યકેઽપ્યુક્તમ્-આયાવેવ અહિંસા આયાહિંસત્તિ નિચ્છઓ એસ' આત્માચૈવ અહિંસા, આત્મા હિંસેતિ નિશ્ચય એષ્વ ઇતિ, અથ કસ્મિન્ વિષયે સા પ્રાણાતિપાતક્રિયા ભવતીતિ પ્રતિપાદયતિ-કમ્હિં ણં મંતે! જીવા ણં પાણાઙ્વાણં કિરિયોક જ્ઞઙ !

કો ક્રિયા હોતી હૈ ?

યહાં કહનેકા માવ યહ હૈ કી ક્રિયા ઇસ પદસે યોગ્ય હોને કે કારણ તથા પ્રસ્તુત હોને કે કારણ પ્રાણાતિપાતક્રિયા યહી અર્થ હી સમજનાચાહિયે । અત એવ યહાં ઋજુસૂત્રનય કે અમિપ્રાયસે પ્રશ્ન જાનના ચાહિયે ક્યોં કી ઋજુસૂત્રનય કી અપેક્ષા હિસા કી પરિણતિ કે કારણ મેં હિ પ્રાણાતિપાતક્રિયા કહલાતી હૈ ।

પુણ્યકર્મોં કા ઉપાદાન યા અનુપાદાન અધ્યવસાય કે અનુસાર હી હોતા હૈ જવ હિસારૂપ પરિણતિ ન હો તો પ્રાણાતિપાતક્રિયા મી નહીં હોતી ।

અતઃ મગવાન્ ને મી ઋજુસૂત્રનય કી અપેક્ષાસે હી ઉત્તર દિયા હૈ કી હાં ગૌતમ ! હોતી હૈ, અર્થાત્ પ્રાણાતિપાત કે અધ્યવસાય સે જીવોં કો પ્રાણાતિપાતક્રિયા હોતી હૈ । કહા મી હૈ-નિશ્ચય નય કા અવલંબન કરને વાલોં કે અમિપ્રાય સે પરિણામ હી પ્રમાણ હૈ, । આવશ્યક મેં મી કહા હૈ-નિશ્ચય સે આત્મા હી અહિંસા હૈ ઓર આત્મા હી હિંસા હૈ ।

અવ યહ વતલાતે હૈં કિ પ્રાણાતિપાતક્રિયા કિસમેં હોતી હૈ-

અહી 'ક્રિયા' એ પદથી યોગ્ય હોવાના કારણે તથા પ્રસ્તુત હોવાના કારણે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા અર્થ સમજવો જોઈએ તેથીજ અહી ઋજુ સૂત્ર નયના અભિપ્રાયથી પ્રશ્ન જાણવા જોઈએ, કેમકે ઋજુ સૂત્ર નયની અપેક્ષાએ હિ સાની પરિણતિના કાળમા જ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહેવાય છે

પુણ્ય કર્મોંનુ ઉપાદાન અધ્યવસાયના અનુસાર જ થાય છે જ્યારે હિ સા રૂપ પરિણતિ ન હોય તો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય પણ છે અગર નથી પણ થતી.

તેથી જાગ્રતાને પણ ઋજુ સૂત્ર નયની અપેક્ષાથી જ ઉત્તર આપ્યો છે કે, હા ગૌતમ ! થાય છે અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતના અધ્યવસાયથી જીવોને પ્રાણાતિપાતક્રિયા થાય છે

કહ્યું પણ છે-નિશ્ચય નયનુ અવલંબન કરનારાઓના અભિપ્રાયથી પરિણામ જ પ્રમાણ છે આવશ્યકમા પણ કહ્યું છે-નિશ્ચયથી આત્મા જ અહિંસા છે અને આત્માજ હિંસા છે

યિતુમા-‘અતિથિ ણં મંતે ! નૈરચ્યાણં પાણાદ્દ્યાણં કિરિયા કજ્જડ ?’ હે મદન્ત ! અસ્તિ
 સ્થુ-તંભવતિ તાવત્ નૈરચ્યાણાં પ્રાણાતિપાતેન-પ્રાણાતિપાતાધ્યવસાયેન કિમ્, ક્રિયા-
 પ્રાણાતિપાતક્રિયા ક્રિયતે? ભવતિ? મગવાનાહ-‘ગૌતમ ! એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! એવં ચેવ-સમુ-
 ચ્ચ જીવાનામિવ નૈરચ્યાણામપિ પ્રાણાતિપાતાધ્યવસાયેન પ્રાણાતિપાતક્રિયા લગતિ, અથ
 ચ સમુચ્ચયજીવવદેવ નૈરચ્યાણામપિ પદસુ એવ જીવનિકાયેષુ વિષયે પ્રાણાતિપાતા
 ધ્યવસાયેન પ્રાણાતિપાતક્રિયા અવસેયા इति भावः, ‘एवं जाव निर तरं वेमागियाण ’ एवम्
 પૂર્વે કૃતિયા યાવદ્-અસુરકુમારાદિ દશ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિ પંચેન્દ્રિય
 દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્મૂળોનિકમલુપ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા-
 નામપિ નિરન્તરમ્-અવ્યયચ્છેદન-અવ્યવધાનેન इत्यर्थः, પદસુ જીવનિકાયેષુ
 વિષયે પ્રાણાતિપાતાધ્યવસાયેન પ્રાણાતિપાતક્રિયા ભવતીતિ ભાવઃ, એવં રીત્યા યથા
 પ્રાણાતિપાનક્રિયા ભવતિ યદ્ ગિધ્યા ચ સા ભવતિ તત્ પ્રતિપાદ્ય સમ્પ્રતિ તથૈ
 કો ક્રિયા લગતી છે ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! જેસે સમુચ્ચય જીવોં કો પ્રાણાતિપાત કે અધ્યવસ
 સે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા લગતી હૈ, ઉસી પ્રકાર નારજીવોં કો મી પ્રાણાતિપાત્ત્રિ
 લગતી હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કી સમુચ્ચય જીવોં કે રામાન નારકોં કી પદજીવનિક
 વિષયક પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ ।

इसी प्रकार असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकाय आदि पांच ,
 द्वियों द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरीन्द्रियों, पंचेन्द्रियतिर्यचों, मनुष्यों, वानव्यां
 ज्योतिषो और वैमानिकों को भी लगातार पदजीवनिकायों के विषय में :-
 तिपात के अध्यवसाय से प्राणातिपातक्रिया लगती है, ऐसा समझना चा।

जित प्रकार प्राणातिपातक्रिया होती है और जिन के प्राणातिपात
 होती है. वह प्रतिपादन करके अब मृषावाद आदि अठारह स्थानों को र

કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન-થુ પ્રાણાતિપાતથી નારકોને ક્રિયા લાગે ;
 શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જેમ સમુચ્ચય જીવોને પ્રાણાતિપાતાના અધ્યવસાયથી પ્રાણ
 ક્રિયા લાગે છે, એજ પ્રકારે નારકોને પણ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા લાગે છે તાત્પર્ય કે
 સમુચ્ચય જીવોની સમાન નારકોને પણ પદ જીવનિકાય વિષયક પ્રાણાતિપાત ક્રિયા છે

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક અથ
 એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો વાશ
 જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ નિરન્તર પદ જીવનિકાયોના વિષયમા પ્રાણા
 અધ્યવસાયથી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા લાગે છે એમ સમજવુ જોઇએ

જે પ્રકારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે અને જેમને પ્રાણાતિપાત થાય છે તે-
 યાદન કરીને હવે મૃષાવાદ આદિ અઠાર સ્થાનોને લઇને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાગુને
 માટે કહે છે

मृषावादाद्यष्टादशविषयानधिकृत्य प्राणातिपातादिक्रियाः प्ररूपयितुमाह—‘अन्धि णं भंते ! जीवाणं मुसावाणं’ किरिया कज्जड ? हे भदन्ता ! अस्ति खलु-संभाति तावत् जीवानां मृषावादेन-सतोऽपलापेन असत्प्ररूपणस्वरूपेण हिम् क्रिया-यथायोगं प्राणातिपातादि क्रिया, क्रियते ? भवति ? समवानाह—‘हंता, अन्धि’ हे गौतम ! हन्ता-सत्यम् अस्ति-संभवति तावत् जीवानां मृषावादेन प्राणातिपातादि क्रिया जायते, गौतम ! पृच्छति—‘कम्हिं णं भंते ! जीवाणं मुसावाणं’ हिगिया कज्जड ? हे भदन्त ! कस्मिन्-विषये खलु जीवानां मृषावादेन क्रिया-प्राणानिपातादिक्रिया क्रियते-भवति ? सतोऽपलापस्य असत्, प्ररूपणस्वरूपाय मृषावादस्य लोका-लोकवर्तिसमस्तवस्तुविषयतया संभवेन तदभिप्रायेणैव समवानाह—‘गोयमा ! सव्वद्वेमु’ हे गौतम ! सर्वद्रव्येषु विषये एवमुपलक्षणत्वात् सर्वपर्यायेष्वपि विषये जीवानां मृषावादेन यथायोगं प्राणातिपातादि क्रिया भवतीति भावः, ‘एवं निरन्तरं नैरक्षयाणं जाव वेमाणियाण’ एवम्-समुच्चयजीवानामिव, निरन्तरम्-अव्यवच्छेदेन नैरक्षिकाणां यावद्-अमुर-कुमारादि प्राणातिपातक्रिया की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या जीवों को मृषावाद से अर्थात् सत् का अपलाप करने से और असत् का उद्भावन करने से भी प्राणातिपातक्रिया होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! सत्य है, जीवात्माओं को मृषावाद से भी प्राणातिपात क्रिया होती है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! किस विषयमें मृषावाद करने से प्राणातिपात क्रिया होती है ?

सत् का अपलाप करना और असत् का प्ररूपण करना लोक की समस्त वस्तुओं के विषय में हो सकता है. इस अभिप्राय से कहते हैं—हे गौतम ! सभी द्रव्यों में मृषावाद की क्रिया लगती है । यहाँ द्रव्य कहने से उपलक्षण से सब पर्यायों का भी ग्रहण होता है, अतएव आशय यह हुआ की सभी द्रव्यों और सभी पर्यायों के विषय में मृषावाद करने से प्राणातिपात क्रिया यथायोग्य लगती है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् शु श्रुवाने मृषावादथी अर्थात् सत्तो अपलाप करवाथी अने असत्तु उद्भावन करवाथी प्राणातिपात क्रिया थाय छे ।

श्री भगवान्—हे गौतम ! सत्य छे श्रुवाने मृषावादथी पण् प्राणातिपात क्रिया थाय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या विषयमा मृषावाद करवाथी प्राणातिपात क्रिया थाय छे ?

सत् तो अपलाप अने असत्तु प्ररूपण लोकनी समस्त वस्तुओं ना विषयमा थय् शके छे. अने अभिप्रायथी भगवान् कहे छे हे गौतम ! यथा द्रव्यमा मृषावाद करवाथी मृषावादनी क्रिया लागे छे. अही द्रव्य कहेवाथी उपलक्षणथी यथा पर्यायानु पण् ग्रहण थाय छे तेथी न आशय अने अगे के यथा द्रव्यो अने यथा पर्यायाना विषयमा मृषावाद करवाथी प्राणातिपात क्रिया यथायोग्य लागे छे.

દશવિધભવનપતિપૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયદ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક-
મનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનામપિ સર્વદ્રવ્યેષુ સર્વપર્યાયેષુ ચ વિષયે મૃષાવા-
દેન યથાયોગં પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા ભવતીતિ ભાવઃ । અથ અદત્તાદાનવિષયમાધિકૃત્ય
પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયાઃ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘અત્યિયં મ તે! જીવાણં અદિન્નાદાણેણં કિરિયા
કજ્જઈ?’હે ભદ્રન્ત! અસ્તિ સ્વલુ-સંભવતિ તાવન્, જીવાનામ્ સ્વામ્યનુમતિ વિના અદત્તાદા-
નેન સ્વેચ્છયા અસમર્પિતવસ્તુગ્રહણેન કિં ક્રિયા-યથાયોગં પ્રાણાતિપાતાદિ ક્રિયા
ક્રિયતે ? ભવતિ ? મગવાનાહ-‘હંતા, અત્થિ’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, અસ્તિ
સંભવતિ તાવન્ જીવાનામ્ અદત્તવસ્તુગ્રહણેન યથાયોગં પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા
ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છન્-‘કમ્હિં ણ મંતે’ જીવાણં અદિન્નાદાણેણં કિરિયા કજ્જઈ?
હે ભદ્રન્ત ! કસ્મિન્ સ્વલુ વિષયે જીવાનામ્ અદત્તાદાનેન-અદત્તાદાનાધ્યવસાયેન
સ્વેચ્છયા અસમર્પિતવસ્તુગ્રહણેન ક્રિયા-યથાયોગ પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા કિં
ક્રિયતે ? ભવતીતિ ? પ્રશ્નઃ, યદ્ વસ્તુનો ગ્રહણ ધારણંવા સંભવતિ તદ્ વસ્તુ

इसी प्रकार समुच्चय जीवों की भांति लगातार नैरयिकों से लेकर असुर
कुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि छह एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियो, त्री-
न्द्रियो, चतुरिन्द्रियो, पंचेन्द्रियो तिर्यचों मनुष्यो, वानव्यन्तरों ज्योतिष्कों और वैमा-
निकों को भी समस्त द्रव्य और समस्त पर्यायों के विषय में मृषावाद करने
से यथायोग्य मृषावाद की क्रिया होती है ।

अब अदत्तादान को लेकर प्राणातिपात आदि क्रियाओंकी प्ररूपणा की है —
श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या अदत्तादान से अर्थात्-स्वेच्छा से विनादिये
पदार्थ को ग्रहण करने से अदत्तादान क्रिया होती है ?

श्री भगवान्—हां गौतम ! अदत्तवस्तु को ग्रहण करने से यथायोग्य अदत्तादान
आदि क्रिया होती है ।

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! किस विषय में अदत्तादान सेवन करने से क्रिया
लगती है ?

એજ પ્રકારે સમુચ્ચય જીવોની જેમ નિરન્તર નૈરયિકોથી લઈને અસુરકુમાર
આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો,
પંચેન્દ્રિયતિર્યંચો, મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ સમસ્તદ્રવ્યો અને
સમસ્ત પર્યાયોના વિષયમાં મૃષાવાદ કરવાથી યથાયોગ્ય મૃષાવાદની ક્રિયા થાય છે

હવે અદત્તાદાને લઈને પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓની પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અદત્તાદાનથી અર્થાત્ સ્વેચ્છાએ વિના આપેલા પદાર્થને
મહણ કરવાથી અદત્તાદાન ક્રિયા થાય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ હા અદત્ત વસ્તુને મહણ કરવાથી અદત્તાદાન વિગેરે ક્રિયા થાય છે

વિષયમેવાદાનં ભવતિ નો તદન્યવિષયમિત્યભિપ્રાયેણૈવ ભગવાનાહ 'ગોયમા ! ગ્રહણધારણિજ્જેસુ દ્રવ્યેસુ' હે ગૌતમ ! ગ્રહણધારણીયેષુ-ગ્રહણવિષયેષુ ધારણવિષયેષુ દ્રવ્યેષુ જીવાનામદત્તાદાનેન સ્યામ્યનુમતિં વિના ગૃહણે યથાયોગં પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા નૈરિચ્છાણં નિરંતરં જાવવેમાણિયાણં' એવમ્-સમુચ્ચયજીવાનામિવ નૈરચિચ્છાણં નિરંતરમ્ ભવતિ' એવં અવ્યવચ્છેદેન ચાવદ્-અમુરકુમારાદિ દશ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યકેન્દ્રિ-યદ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્રમનુષ્યવાનવ્યવ્યંતરજ્યોતિષ્કૃત્વૈમાનિકાનામપિ ગ્રહણધારણવિષયભૂતદ્રવ્યેષુ વિષયે અદત્તાદાનેન યથાયોગં પ્રાણાતિ-પાતાદિક્રિયા ભવતીતિ ભાવઃ, મૈથુનવિષયમધિકૃત્ય પ્રાણાતિપાતાદિ ક્રિયાં પ્રરૂપયિતુમાહ-'અત્થિ ણં મંતે ! જીવાણં મેહુણેણં કિરિયા કજ્જહ?' હે ભદન્ત ! અરિતિ સ્ખલુ-સંભવતિ તાવત્ જીવાનાં મૈથુનેન મૈથુનાધ્યવસાયેન કિં ક્રિયા-યથા યોગં પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા ક્રિયતે ? ભવતિ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા ! હંતા, અત્થિ' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, અસ્તિ-સંભવતિ તાવત્ જીવાનાં મૈથુનાધ્યવસાયેન યથા

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જિસ વસ્તુ મેં ગ્રહણ એવં ધારણ કરને કા વ્યવહાર હોતા હૈ; ઉસ વસ્તુ કે વિષય મેં અદત્તાદાન સે ક્રિયા લગતો હૈ । જિન વસ્તુઓમે ગ્રહણ-ધારણ કા વ્યવહાર નહી હોતા, ઉનકે વિષય મે અદત્તાદાન ક્રિયા નહીં હોતી । હસી પ્રકાર અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવોં કી તરહ નરકોં સે લેકર લગાતાર અમુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં' દ્વિન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુરિન્દ્રિયોં 'પંચેન્દ્રિય તિર્યચો મનુષ્યો, વાનવ્યવ્યંતરો, જ્યોતિષ્કો વૈમાનિકો કો મી ગ્રહણ એવં ધારણ કરને યોગ્ય વસ્તુઓં કે વિષય મેં અદત્તાદાન કરને સે યથાયોગ્ય અદત્તાદાન ક્રિયા હોતી હૈ, એસા સમજ્ઞ લેના ચાહિય ।

જવ મૈથુન વિષય કી અપેક્ષાસે ક્રિયા કી પ્રરૂપણા કરને કે લિય કહતે હૈન્-શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા મૈથુન કે અધ્યવસાયસે જીવોં કો ક્રિયા લગતી હૈન્?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં અવશ્ય લગતી હૈ-મૈથુન-અધ્યવસાય સે જીવોં કો

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા વિષયમા અદત્તાદાનનુ સેવન કરવાથી અદત્તાદાન ક્રિયા લાગે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે વસ્તુને ધારણ અને ગ્રહણ કરનાનો વ્યવહાર થાય છે તે વસ્તુના વિષયમા અદત્તાદાનથી ક્રિયા લાગે છે જે વસ્તુઓમા ગ્રહણ ધારણનો વ્યવહાર નથી થતો તેમના વિષયમા અદત્તાદાન ક્રિયા નથી થતી એ જ પ્રકારે અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવોના' જેમ નારકોથી લઈને નિરંતર અમુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચ્ચેન્દ્રિયો તિર્યચો, મનુષ્યો વાનવ્યવ્યંતરો જ્યોતિષ્કો વૈમાનિકોનુ પણ ગ્રહણ એવમ્ ધારણ કરવા એજ વસ્તુઓના વિષયમા અદત્તાદાન કરવાથી યથાયોગ્ય અદત્તાદાન ક્રિયા થાય છે, એમ સમજ્ઞ લેવું બેઠએ

હવે મૈથુન વિષયની અપેક્ષાએ ક્રિયાની પ્રશ્નણા કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ શુ મૈથુનના અધ્યવસાયથી જીવોને ક્રિયા લાગે છે ?

યોગ પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા લગતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કસ્મિન્ ણં મંતે ! જીવાણ મેહુણેણં કિરિયા કજ્જહ ?’ હે મદન્ત ! કસ્મિન્ સ્થલુ વિપયે જીવાનામ્ મૈથુનેન મૈથુનાધ્યવસાયેન પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા ક્રિયતે ? ભવતિ ? મૈથુનાધ્યવસાયોઽપિ ચિત્રલેપકાષ્ઠાદિકર્મગતેષુ રૂપેષુ રૂપસહગતેષુ વનિતાદિષુ વા ભવતીત્યભિપ્રાયેનાહ- ‘ગોયમા! રૂવેસુ વા રૂવસહગતેસુ વા દન્વેસુ’ હે ગૌતમ ! રૂપેષુ વા ચિત્રાદિગતેષુ રૂપ- સહગતેષુ વા સૌન્દર્યાદિરૂપવિશિષ્ટેષુ કામિન્યાદિષુ દ્રવ્યેષુ વિપયે જીવાના મૈથુનાધ્યવસાયેન યથાયોગં પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા લગતીત્યર્થઃ, ‘एवं नेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं’ एवम्—समुच्चयजीवानामिव निरन्तरम्—अव्यवधानेन यावत् असुरकुमारादि दशभवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय द्वित्रिचतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यभूतपिशाचादि वानव्यन्तर- चंद्र सूर्यादिपञ्चज्योतिष्क सौधर्मादिकवैमानिकानामपि चित्रादिगत रूपेषु सौन्दर्यादिरूपवિशिष्टेषु कामिन्यादिषु वा द्रव्येषु विषये मૈથુનાધ્યવસાયેન યથાયોગં પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા ભવતીતિ ભાવઃ, અથ પરિગ્રહવિષયમધિકૃત્ય

મૈથુનકી ક્રિયા હોતી હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કિસ વિષય મેં જીવોં કો મૈથુનસંબંધી અધ્યવસાય સે ક્રિયા લગતી હૈ ?

મૈથુન સમ્બન્ધી અધ્યવસાય ચિત્ર લેપ્ય, કાષ્ઠકર્મ આદિ મેં રહે હુણ રૂપોં કે વિષય મેં તથા રૂપયુક્ત સ્ત્રી આદિ કે વિષય મેં હોતા હૈ ‘इस अभिप्राय से कहते हैं’—

શ્રીમગવાન્—હે ગૌતમ ! ચિત્રગત આદિ રૂપો મેં તથા સૌધર્મ આદિ સે સમ્પન્ન કામિની આદિ દ્રવ્ય રૂપ વિષય મેં જીવોં કો મૈથુન સંબંધી અધ્યવસાય હોને સે મૈથુન સંબંધી ક્રિયા લગતી હૈ । ઇસ પ્રકાર નારકોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક અર્થાત્ નારકોં, અસુરકુમાર આદિ દશ મગવનપતિયોં, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, દ્વિન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુરિન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં,

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ, હા હાગે છે—મૈથુનના અધ્યવસાયથી જીવોને મૈથુનની ક્રિયા થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્, કયા વિષયમા જીવોને મૈથુન સંબંધી અધ્યવસાયથી ક્રિયા હાગે છે?

મૈથુન સંબંધી અધ્યવસાય (એટલે) ચિત્ર, લેપ્ય, કાષ્ઠકર્મ આદિમા રહેલા રૂપોના વિષયમા તથા રૂપ યુક્ત સ્ત્રી આદિનાં વિષયમા થાય છે, એ અભિપ્રાયથી કહેવામા આવે છે

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ચિત્રમા રહેલા વિગેરે રૂપોમા તથા સૌધર્મ આદિથી સંપન્ન કામિની આદિ દ્રવ્ય રૂપ વિષયમા જીવોને મૈથુન સંબંધી અધ્યવસાય થવાથી ક્રિયા હાગે છે એજ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી અર્થાત નારકો અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયો પંચેન્દ્રિયો તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકોને પણ ચિત્રાદિગત રૂપોઅને સૌન્દર્ય આદિ વિશિષ્ટ કામિની આદિ દ્રવ્યોના વિષયમા મૈથુનનો અધ્યવસાય થવાથી ક્રિયા થાય છે

प्राणातिपातादिक्रियां प्ररूपयितुमाह--‘अस्थि ण भंते ! जीवाण परिग्रहेण’ किरिया कज्जइ ?’ हे भदन्त ! अस्ति खलु संभवति तावत् जीवानां परिग्रहेण-स्वस्वामि-भावतया मूर्च्छाध्यवसायेन संपादिता क्रिया प्राणातिपातादिक्रिया किं क्रियते ? भवति ? भगवानाह--‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘हंता, अस्थि’ हन्त--सत्यम्, अस्ति-संभवति तावत् जीवानां परिग्रहाध्यवसायेन प्राणातिपातादि क्रिया भवति, गौतमः पृच्छति ‘कस्मिं णं भंते ! परिग्रहेण किरिया कज्जइ ?’ हे भदन्त ! कस्मिन् खलु विषये जीवानां परिग्रहाध्यवसायेन प्राणातिपातादि क्रिया क्रियते ? भवति ? स्व-स्वामिभावेन मूर्च्छास्वरूपपरिग्रहस्य जीवानामतिलोभात् सर्ववस्तुविषयतया संभवेन तदभिप्रायेणाह--‘गोयमा ! सच्चद्वेषु’ हे गौतम ! सर्वद्रव्येषु सकलवस्तुषु विषये जीवानामतिलोभेन परिग्रहाध्यवसायेन यथायोगं प्राणातिपातादिक्रिया यः संभवो भवति, ‘एवं नेरइयाणं

ज्योतिष्कों और वैमानिकदेवों को भी चित्रादिगत रूपों और सौन्दर्य आदि विशिष्ट कामिनी आदि द्रव्यों के विषय में मैथुन का अध्यवसाय होने से क्रिया होती है ।

अब परिग्रह के विषय में कहते हैं--

श्रीगौतमस्वामी--हे भगवन् ! क्या परिग्रह से अर्थात् यह वस्तु मेरी है, इस प्रकार की भावना से उत्पन्न मूर्च्छा परिणाम से जीवोंको क्रिया लगती है ?

श्रीभगवान्--हे गौतम ! हां, लगती है। परिग्रह के अध्यवसाय से क्रिया होती है।

श्रीगौतमस्वामी--हे भगवन् ! किस विषय में परिग्रह से क्रिया होती है ?

श्रीभगवान्--हे गौतम ! स्वस्वामीभावसंबंध अर्थात् यह वस्तु मेरी है, मैं इसका अधिपति हूँ, इस प्रकार के संबंध के कारण जीवात्माओं में मूर्च्छाभाव उत्पन्न होता है । यह मूर्च्छाभाव लोभ के कारण सभी वस्तुओं में हो सकता है । इस अभिप्राय को प्रकट करने के लिए कहा गया है--

हे गौतम ! सभी द्रव्यों में अतिलोभ के कारण परिग्रह का अध्यवसाय होने से क्रिया लगती है ।

इसे परिग्रहना विषयमा कहें छे

श्री गौतमस्वामी--हे भगवन् ! परिग्रहथी अर्थात् आ वस्तु भारी छे, जेवा प्रकारनी भावनाथो उत्पन्न भूछा परिणामथी जेवोने क्रिया लागे छे ?

श्री भगवान्--हे गौतम ! हां लागे छे परिग्रहना अध्यवसायथी क्रिया लागे छे ?

श्री गौतमस्वामी--हे भगवान् ! क्या विषयमा परिग्रहथी क्रिया थाय छे ?

श्री भगवान्--हे गौतम ! स्वस्वामीभाव सम्बन्ध अर्थात् आ वस्तु भारी छे, ह तेने। भावि छे आवा प्रकारना सम्बन्धने कारणे जेवोमा मूर्च्छाभाव उत्पन्न थाय छे, आ मूर्च्छा भाव दोषना कारणे जधी वस्तुओमा थय शके छे जे अभिप्रायने प्रकट कराने माटे कहेंहु छे हे गौतम ! जधा द्रव्योमा अनि दोषना कारणे परिग्रहने। अध्यवसाय थाथो क्रिया लागे छे

નિરંતરં જાવ વેમાણિયાળં' એવમ્ સમુચ્ચયજીવાનામિવ નૈરયિકાણાં નિરંતરમ્-અવ્યવધાનેન યાવત્--અસુરકુમારાદિ દશવિધ ભવનવાસિ પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયદ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયપञ્ચ-ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનામપિ સકલવસ્તુષુ વિપયે અતિ-લોભેન પરિગ્રહાધ્યવસાયેન યથાયોગં પ્રાણાતિપાતાદિક્રિયા ભવતીતિભાવઃ, અતएવા-ન્યત્રાપિ પ્રાણાતિપાતવ્રતં સર્વજીવવિષયં, મૃષાવાદવ્રતં પરિગ્રહવ્રતશ્ચ સર્વવસ્તુવિષયમ્, અદત્તાદાનવ્રતં મૈથુનવ્રતશ્ચ તદેકદેશવિષયમેવ પ્રતિપાદિતમ્, તથાચોક્તમ્-'પદમસ્મિ સન્વજીવા વીષ્ ચરિમે ય સન્વદન્વાહં। સેસા મહવ્વયા યલુ તદેકદેસમ્મિ નાયવ્વા॥૧॥ પ્રથમવ્રતે સર્વજીવાઃ, દ્વિતીયે ચરમે-અન્તિમેચ સર્વદ્રવ્યાણિ। શેષે મહાવ્રતે યલુ તદેકદેશે

જેસા સમુચ્ચય જીવોં કે વિષય મેં કહા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર લગાતાર નાર-કોંસે વૈમાનિકોં તક કહ લેના ચાહિણ, અર્થાત્ નારકોં કો અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો કો પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કો, દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુ-રિન્દ્રિયોં, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોં કો મનુષ્યોં કો, વાનવ્યન્તરોં કો, જ્યોતિષ્કોં કો ઔર વૈમાનિકો કો મો સમી વસ્તુઓં કે વિષય મેં ઉત્પન્ન લોભ કે કારણ પરિગ્રહ કા અધ્યવસાય હોને સે યથાયોગ્ય ક્રિયા હોતી હૈ।

હસી કારણ અન્યત્ર મી કહા ગયા હૈ-કિ પ્રાણાતિપાતવ્રત સર્વ જીવવિષયક હોતા હૈ, મૃષાવાદ ઔર પરિગ્રહવ્રત સર્વવસ્તુ, વિષયક હોતા હૈ ઔર મૈથુનવ્રત ઉસકે એક દેશવિષયક હી હોતા હૈ। કહા મી હૈ- પ્રથમવ્રત સમી જીવોંસે સંબંધ રખતા હૈ। દુસરે ઔર પાંચવે વ્રત કા સંબંધ સર્વદ્રવ્યોં કે સાથ હોતા હૈ। શેષ અર્થાત્ ત્રીસ્રા ઔર ચૌથા વ્રત સર્વ દ્રવ્યોં કે એક ભાગ કે સાથ સંબંધિત સમજના ચાહિણ ॥ ૧ ॥

જૈસે પ્રાણાતિપાત સે લેકર પરિગ્રહ સંબંધી અધ્યવસાય સે ક્રિયા લગતી હૈ, ઉસી પ્રકાર ક્રોધરૂપ અધ્યવસાય સે માનરૂપ અધ્યવસાય સે, માયા, લોભ, રાગ, (પ્રેમ.)

એવુ સમુચ્ચય જીવોના વિષયમા કહેલુ છે એજ પ્રકારે નિરંતર નારકોથી વૈમાનિકો સુધી કહેલુ ભેદજો, અર્થાત્ નારકોને, અસુરકુમાર આદિ દશ પ્રકારના ભવનપતિયોને, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોને દ્વીન્દ્રિયોને, ત્રીન્દ્રિયોને ચતુરિન્દ્રિયોને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોને મનુષ્યોને, વાનવ્યન્તરોને જ્યોતિષ્કોને અને વૈમાનિક આદિ દેવોને પણ બધી વસ્તુઓના વિષયમા અત્યંત લોભના કારણે પરિગ્રહનો અધ્યવસાય થવાથી યથાયોગ્ય ક્રિયા થાય છે.

એ કારણે બીજે પાત્રુ કહેલુ છે કે પ્રાણાતિપાત વ્રત સર્વજીવ વિષયક હોય છે મૃષાવાદ અને પરિગ્રહવ્રત સર્વ વસ્તુ વિષયક હોય છે અને મૈથુનવ્રત તેના એકદેશ વિષયક જ હોય છે કહુ પણ છે પ્રથમવ્રત બધા જીવોના સમ્બન્ધ રાખે છે બીજા અને પાત્રમા વ્રતનો સમ્બન્ધ બધા દ્રવ્યોની સાથે હોય છે શેષ અર્થાત્ ત્રીજુ અને ચોથુ વ્રત બધા દ્રવ્યોના એક ભાગની સાથે સમ્બન્ધીત સમજવુ ભેદજો ॥ ૧ ॥

જેમ પ્રાણાતિપાતથી લઈને પરિગ્રહ સળધી અધ્યવસાયથી, ક્રિયા લાગે છે એ જ પ્રકારે ક્રોધરૂપ અધ્યવસાયથી, માનરૂપ અધ્યવસાયથી માયા, લોભ પ્રેમ, દ્વેષ (દોષ) કલહ,

જ્ઞાતૃવ્યે ॥૧॥ इति, 'एवं क्रोधेण माणेण मायाए लोभेण पेज्जेण दोसेण, कलहेण अव्यवसायेण पेसुक्केण परपरिवाएण अरतिरती ते माया-मोसेण मिच्छादंसणसल्लेण', सन्वेसु जीवा नेरइयभेएण भाणियव्वा, निरंतर जाव वेमाणियाणं ति' एवम् पूर्वोक्तपञ्चमहाव्रतविषयभूतप्राणातिपातादिपरिग्रहपर्यन्तविषयाध्यवसायेनैव क्रोधेन-क्रोधाध्यवसायेन, मानेन-मानाध्यवसायेन, मायया मायाध्यवसायेन, लोभेन लोभाध्यवसायेन प्रेम्णा-प्रेमाध्यवसायेन, दोषेण-दोषाध्यवसायेन कलहेन-कलहाध्यवसायेन, अभ्याख्याननेन-असद्वोपारोपणाध्यवसायेन यथा अचौरेऽपि चौरोऽयम् परवन्तिताऽकाहुकेऽपि परस्त्रीलम्पटोऽय मित्याद्यारोपो क्रियते, पैशुन्येन-परोक्षे सदसद्वोपेद्भाटनाध्यवसायेन परपरिवादेन-बहुजनसमक्षे परनिन्दाध्यवसायेन, अरतिरतिभ्याम्-अरतिरत्यध्यवसायेन, मायामृषेण-माया मिथ्याध्यवसायेन अस्य महाकर्मबन्धहेतुत्वाद् मृषावादभयाभ्यां पृथगुपादानं कृतम्, एवमेव अभ्याख्यानस्य मृषावादान्तर्गतत्वेऽपि उत्कृष्टदोषत्वात्पृथगुपादानं बोध्यम्, एवं मिथ्यादर्शनशल्येन-मिथ्यात्वं मिथ्यादर्शनं तद्रूपद्वेष (दोष) कलह, अध्यवसाय अर्थात् मिथ्यादोपारोपण, पैशुन्य, परपरिवाद, आदि-रति, माया-मृषा और मिथ्यादर्शनशल्य से भी समुच्चय जीवों को तथा नारक आदि चौबीसों दंडकों के जीवों को प्राणातिपात आदि क्रिया लगती है।

यहां अभ्याख्यान का अर्थ है जिस में जो दोष न हों, उसमें उसका आरोप करना, जैसे कि जो चोर न हो उसे चोर कह देना, जो परस्त्री लम्पट न हो उसे परस्त्रीलम्पट कहना आदि। पैशुन्य का अभिप्राय है, विद्यमान अथवा अविद्यमान दोषोंको परोक्ष में प्रकट करना। बहुत लोगों के सामने पर को निन्दा करना परपरिवाद कहलाता है।

यद्यपि माया और मृषा (असत्य) का पथक् पथक् उल्लेख किया गया है, फिर भी मायायुक्त मृषावाद महान् कर्म बंध का कारण है, अतएव उसका पृथक् रूप से ग्रहण किया गया है इसी प्रकार अभ्याख्यान मी यद्यपि मृषावाद में सम्मिलित

અભ્યાખ્યાન અર્થાત્ મિથ્યાદોષારોપણ. પૈશુન્ય, (ચાહી કરવી) પરપરિવાદ, અરતિ-રતિ માયા મૃષા અને મિથ્યાદર્શન શલ્યથી પણ સમુચ્ચય જીવોને તથા નારક આદિ ચોવીસે દંડકોની જીવોને પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા લાગે છે.

અહીં અભ્યાખ્યાનનો અર્થ છે જેમાં દોષ ન હોય, તેમાં તેનું આરોપણ કરવું, જેમકે જે ચોર ન હોય તેને ચોર કહી દેવો, જે પરસ્ત્રી લા પટ ન હોય તેને પરસ્ત્રી લા પટ કહેવો વિગેરે પૈશુન્યનો અભિપ્રાય છે વિદ્યમાન અથવા અવિદ્યમાન દોષોને પરોક્ષમાં પ્રગટ કરવા. ઘણા લોકોની આગળ ખાનગી નિન્દા કરવી તે પરપરિવાદ કહેવાય છે.

યદ્યપિ માયા અને મૃષા (અસત્ય)નો પૃથક્ પૃથક્ ઉલ્લેખ કરેલો છે. પણ પાછો માયા પ્રયુક્ત મૃષાવાદ મહાન કર્મ બંધનું કારણ છે તેથીજ તેનું પૃથક પૃથક રૂપથી ગ્રહણ કરેલ છે એજ પ્રકારે અભ્યાખ્યાન પણ યદ્યપિ મૃષાવાદમાં સમાવિષ્ટ થઈ ગય છે. તથાપિ

શલ્યં મિથ્યાદર્શનશલ્યં તદધ્યવસાયેન इत्यर्थः, सर्वेषु विषये जीवा नैरयिकादिप्रकारेण भणितव्याः, निरन्तरम् अव्यवधानेन यावत्-असुरकुमारादिदशभवनपति पृथिवीकायिका-द्येकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां चतुर्विंशतिदण्डकपद्माच्यानां यथायोगं प्राणातिपातादि क्रिया भवतीतिभावः, 'एवं अठारस एष दंडगा' एवम्-पूर्वोपदर्शितरीत्या एते-उपर्युक्ताः प्राणातिपातादि मिथ्या-दर्शनशल्यान्ताः सर्वसंख्यया अष्टादशदण्डका अवसेयाः, प्राणातिपातादीनां पापस्थानाना-मष्टादशत्वात्, तथाचोक्तरीत्या अष्टादशपापस्थानान्यधिकृत्य जीवानां प्राणातिपातादि-क्रियाः विषयश्च प्रतिपादितः ॥ सू. २ ॥

કર્મબન્ધવત્કવ્યતા

મૂલમ્—“જાવે ણં મંતે ! પાણાઇવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધઈ ? ગોયમા ! સત્તવિહવંધણ વા અટ્ટવિહવંધણ વા, એવં નેરહણ જાવ નિરંતરં વેમાણણ, જીવા ણં મંતે ! પાણાઇવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ? ગોયમા ! સત્તવિહવંધગા વિ અટ્ટવિહવંધગા વિ, નેરહયા ણં મંતે ! પાણાઇવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ? ગોયમા ! સવ્વેઽવિ તાવ હોજ્જા સત્તવિહવંધગા અહવા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધણ, અહવા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય, એવં અસુરકુમારા વિ જાવ થણિયકુમારા, પુઠવિઆઉતેઝ વાઝ વળળ્લહકાહયા ય, એણ સવ્વે હો જાતા હૈ, તથાપિ ઉત્કુહ્લ દોષ હોને સે ઉસકા મી નિર્દેશ ક્રિયા ગયા હૈ ।

નારક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક इन चौबीसों दंडकों के जीवों को उपर्युक्त कारणों से प्राणातिपात आदि क्रिया लगती है । ये प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शन तक अठारह पापस्थानकों के अठारह दंडक होते हैं । इस प्रकार अठारह पापस्थानों को लेकर जीवों को प्राणातिपात आदि क्रियाओं का निरूपण किया गया है ॥ सू. २ ॥

ઉત્કૃષ્ટ દોષ હોવાથી તેના પશુ અલગ નિર્દેશ કરેલો છે

નારક અસુરકુમાર આદિ, ભવનપતિ પૃથ્વી કાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક, આ ચોવીસે દડકોના જીવોના ઉપર્યુક્ત કારણોથી પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયા લાગે છે તે પ્રાણાતિપાતથી આરંભીને મિથ્યાદર્શન સુધી ૧૮ અઠાર પાપસ્થાનકોના અઠાર દડક થાય છે એ પ્રકારે અઠાર પાપસ્થાનોને લઈને જીવોને પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરાયું છે ॥ સૂ. ૨ ॥

વિ જહા ઓહિયા જીવા, અવસેસા જહા નેરહ્યા. એવં તે જીવેગિદિ-
યવજ્જા તિણ્ણિ તિણ્ણિ મંગાસવ્વથ માણિયવ્વત્તિ, જાવ મિચ્છાદંસુણ-
સલ્લે, એવ એગત્તપોહત્તિયા છત્તીસં દંહમા હોતિ” ॥સુ. ૩॥

છાયા--જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! પ્રાણાતિપાતેન કતિ કર્મપ્રકૃતી વંધનાતિ ? ગૌતમ !
સપ્તવિધવન્ધકો વા અષ્ટવિધવન્ધકો વા, એવં નૈરયિકો યાવત્ નિરન્તરં વૈમાનિકઃ,
જીવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! પ્રાણાતિપાતેન કતિ કર્મપ્રકૃતી વંધનન્તિ ? ગૌતમ !
સપ્તવિધવન્ધકા અપિ અષ્ટવિધવન્ધકા અપિ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! પ્રાણાતિપાતેન
કતિ કર્મપ્રકૃતીઃ વંધનન્તિ ? ગૌતમ ! સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ, અથવા
સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ,

કર્મવન્ધ કા નિરૂપણ

શબ્દાર્થ-શ્રી ગૌતમસ્વામી(જીવે જાં મંતે! પાણાહવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંત) હે ભગવન્ જીવ પ્રાણાતિપાત કે દ્વારા કિતની કર્મ પ્રકૃતિયોંકા વંધ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સત્તવિહવંધણ વા અટ્ઠવિહવંધણ વા) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકાર કીપ્રકૃતિયોં કા અથવા આઠ પ્રકાર કી પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ (એવં નેરહ્યા જાવ નિરંતરં વૈમાણિય) ઇસી પ્રકાર નારક યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક ।

(જીવા જાં મંતે ! પાણાહવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?) હે ભગવન્ ! વહુત જીવ પ્રાણાતિપાત સે કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતે હૈં ? (ગોયમા ! સત્તવિહ વંધગા વિ અટ્ઠવિહ વંધગા વિ) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકાર કી પ્રકૃતિયોં કો વાંધનેવાલે મી ઔર આઠ પ્રકાર કી પ્રકૃતિયોં કો વાંધનેવાલે મી હોતે હૈં

(નેરહ્યાણં મંતે! પાણાહવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ) હે ભગવન્ ! નારક જીવ પ્રાણાતિપાત કે દ્વારા કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતે હૈં ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ-
હોજ્જા સત્તવિહવંધગા) હે ગૌતમ ! સમી સાત પ્રકૃતિયોં કે વંધક હોતે હૈં । (અઠવા

કર્મ જાં નુ નિરૂપણ

શુબ્દાર્થ--(જીવે જાં મંતે ! પાણાહવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?) હે ભગવન્ જીવ પ્રાણાતિપાત દ્વારા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોંના અનુબંધ કરે છે ? (ગોયમા ! સત્તવિહવંધણ વા અટ્ઠવિહવંધણ વા) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોંના અથવા આઠ પ્રકારની પ્રકૃતિયોંના અનુબંધ થાય છે (એવ નેરહ્યા જાવ નિરંતર વૈમાણિય) એજ પ્રકારે નારક યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક

(જીવા જાં મંતે ! પાણાહવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?) હે ભગવન્ યથા જીવ પ્રાણાતિ-
પાતથી કેટલી પ્રકૃતિયોં બાંધે છે ? (ગોયમા ! સત્તવિહવંધગા વિ અટ્ઠવિહ વંધગા વિ) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોંને બાંધનારા પથ અને આઠ પ્રકારની પ્રકૃતિયોંને બાંધનારા પથ હોય છે

(નેરહ્યાણં મંતે પાણાહવાણં કહ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?) હે ભગવન્ ! નારક પ્રાણાતિ-
પાતના દ્વારા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયાં બાંધે છે ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા સત્તવિહ વંધગા)

एवम् असुरकुमारा अपि यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिव्यप्तेजो वायुवनस्पतिकायिकाश्च, एते सर्वेऽपि यथा औधिका जीवाः, अवशेषा यथा नैरयिकाः, एवम् एते जीवै-
केन्द्रियवर्जा स्त्रयस्त्रयो भङ्गाः सर्वत्र भणितव्या इति, यावद् मिथ्यादर्शनशल्यम्,
एवम् एकत्वपृथक्त्वकाः पदत्रि शब्द दण्डका भवन्ति । ॥ सू. ३ ॥

टीका--पूर्व प्राणातिपातादि मिथ्यादर्शनशल्यान्तानि अष्टादश १८ पापस्थानानि
अधिकृत्य एकत्वपृथक्त्वाभ्यां जीवानां कर्मबन्धत्वं प्ररूपयितुमाह--'जीवे णं भंते !

सत्तविहबंधगा य अद्वविह बंध य) अथवा साત પ્રકાર કે વન્ધક અનેક ઔર एक आठ
प्रकृतियों का बन्धक होता है । (अहवा सत्तविह बंधगा य अद्वविहबंधगा य) अथवा
सात प्रकार के अनेक बन्धक और आठ प्रकार से अनेक बंधक होते हैं ।

(एवं असुरकुमारा वि जाव यणियकुमारा) इसी प्रकार असुरकुमार भी यावत्
स्तनितकुमार (पुढवि आउ तेउ वाउ वणप्फइकाइया य) पृथ्वीकायिक, अप्कायिक
तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक भी (एए सव्वे वि जहा ओहिया
जीवा) ये सभी औधिक जीव के समान समझे । (अवसेसा जहा नेरइया,) शेष
जीव नारकों के समान (एवं ते जीवेगिंदियवज्जा) इस प्रकार समुच्चय
जीवों और एकेन्द्रियों को छोड़कर (तिणिण तिणि मंगा) तीन तीन भंग (सव्वत्थ
माणियव्वत्ति) सब जगह कहने चाहिए इति । (जाव मिच्छादंसण सल्ले) यावत्
मिथ्यादर्शनशल्य (एवं एगत्तपोहत्तिया छत्तीसं दंडगा होति) इस प्रकार एकात्व
और पृथक्त्व संबंधी छत्तीस दंडक होते हैं ।

टीकार्थः— इससे पूर्व प्राणातिपात से लेकर मिथ्यादर्शनशल्यतक अठारह
पापस्थानों को लेकर जीवों की क्रियाओं का निरूपणा किया गया है ।

હે ગૌતમ ! બધા સાત પ્રકૃતિયોના બધક થાય છે. (અહવા સત્તવિહ વધગા ય અદ્વવિહવધગા ય)
અથવા ઘણા સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે અને એક આઠ પ્રકૃતિયો બન્ધક
હોય છે (અહવા સત્તવિહબંધગા ય અદ્વવિહબંધગા ય) અથવા ઘણા સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બધક
અને ઘણા આઠ પ્રકૃતિયોના બધક હોય છે

(એવ અસુરકુમારા વિ જાવ યણિયકુમારા) એજ પ્રકારે અસુરકુમાર અને નાગકુમારથી લઇને યાવત્
સ્તનિતકુમાર પર્વન્ત દશ (પુઢવિ આઠ તેહવાઠવણ્ણફકાઈયા ય,) પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કા
યિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક પશુ (એ સવ્વે વિ જહા ઓહિયા જીવા) આ બધા
ઔધિકી જીવોના સમાન (અવસેસા જહા નેરહયા) શેષજીવ નારકોના સમાન (એ તે જીવે-
ગિંદિયવજ્જા) તે આ પ્રકારે સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયો સિવાય (તિણિ તિણિ મંગા)
ત્રણ ત્રણ ભંગ (સવ્વત્થ માણિયવ્વત્તિ) બધે કહેવા બોધ્યો (જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે)
યાવત્ મિથ્યાદર્શન શલ્ય (એવ એગત્તપોહત્તિયા છત્તીસ દંડગા હોતિ) એ પ્રકારે એકત્વ
પૃથક્ત્વ સબંધી છત્તીસ દંડક થાય છે

टीकार्थः—आनाथो पड़ेला प्राणातिपातशी लधने मिथ्यादर्शन शल्य सुधी अठार पाप

પાણાદ્વાર્ણ કદ્ કમ્મપગડીઓ વંધે ?' હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલ પ્રાણાતિપાતેન કતિ કર્મપ્રકૃતી વંધનાતિ ? મગવાનાહ--'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'સત્તવિહવંધે વા અદ્ધવિહવંધે વા' જીવઃ પ્રાણાતિપાતાધ્યવસાયેન કદાચિત્ સપ્તવિધકર્મવન્ધકો વા ભવતિ, કદાચિદ્ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકો વા ભવતિ, તત્ર આયુર્વન્ધવિરહકાલે સપ્તવિધ-વન્ધકત્વમ્. આયુર્વન્ધકાલે ચાષ્ટવિધવન્ધકત્વમવગન્તવ્યમ્ 'એવ નેરૂપે જાવ નિરંતરં વેમાણિ' એવમ્-એકત્વવિષયકસમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યા એકત્વવિગિષ્ઠો નૈરયિકો યાવત્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિઃ પૃથિવીકાયાિકાદેકેન્દ્રિયો દ્વોન્દ્રિયસ્ત્રોન્દ્રિયશ્ચતુરિન્દ્રિયઃ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો વૈમાનિકશ્ચાપિ પ્રાણાતિપાતાધ્યવ-

અવ ઉન્હીં અટારહ પાપસ્થાનોં કો આશ્રય કરકે, એકવચન પ્રયોગકા ઓર વહુવચનકા પ્રયોગ દ્વારા જીવોં કે કર્મવંધન કો પ્રરૂપણા કો જાતી હૈ--

શ્રીગૌતમસ્વામી--હે મગવન્ ! (એક) જીવ પ્રાણાતિપાત સે કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ પ્રાણાતિપાત કે દ્વારા કદાચિત્ સાત કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ઓર કદાચિત્ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ । આયુ-કર્મ જીવન મેં એક હી વાર વંધતા હૈ ઓર ઉસકે વંધ મેં અન્તર્મુહૂર્ત કાલ હી લગતા હૈ । અતઃ જીવ જવ આયુકર્મ કા વન્ધ નહીં કરતા તવ સબ કર્મ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ ઓર જવ આયુકર્મ કા વન્ધ કરતા હૈ, તવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ ।

એક સમુચ્ચય જીવ કી માતિ એક નારક, એક એક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ તથા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, એક દ્વીન્દ્રિય, એક ત્રીન્દ્રિય, એક ચતુરિન્દ્રિય એક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, એક મનુષ્ય, એક વાનવ્યન્તર, એક જ્યોતિષ્ક, ઓર એક

સ્થાનેને લક્ષને જીવોની ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરાય છે

હવે તેજ અઢાર પાપસ્થાનોના આશ્રય કરીને એકવચન પ્રયોગ અને બહુવચનના પ્રયોગ દ્વારા જીવોના કર્મબંધની પ્રરૂપણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી --હે મગવન્ ! એક જ પ્રાણાતિપાતથી કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ પ્રાણાતિપાત દ્વારા કદાચિત્ સાત કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, અને કદાચિત્ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે આયુકર્મ જીવનમા એક જ વાર બંધાય છે, અને તેના બંધમા અન્તર્મુહૂર્ત કાળજ લાગે છે અતઃ જીવ જ્યારે આયુકર્મ નો બંધ નથી કરતો ત્યારે સાત કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધક બને છે

એક સમુચ્ચય જીવની જેમ એક નારક, એક અસુરકુમાર આદિભવનપતિ તથા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, એક દ્વીન્દ્રિય એક ત્રીન્દ્રિય એક ચતુરિન્દ્રિય એક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, એક મનુષ્ય, એક વાનવ્યન્તર, એક જ્યોતિષ્ક અને એક વૈમાનિક પણ પ્રાણાતિપાતના

સાચેન આયુર્બન્ધવિરહકાલે સપ્તવિધકર્મવન્ધકો ભવતિ, આયુર્વન્ધકાલે તુ અષ્ટવિધ કર્મવન્ધકો ભવતિ ઇત્યેવમેકત્વવિષયં કર્મવન્ધત્વમુક્તમ્ ।

અથ વહુત્વવિષયં કર્મવન્ધત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જીવા ણં મંતે ! પાણાઙ્ગવાણં કઙ્ક કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલુ પ્રાણાતિપાતેન પ્રાણાતિપાતાધ્યવસાયેન કતિ કર્મપ્રકૃતીઃ વધ્નન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !’ ‘સત્તવિદ્ વંધગા ય, અદ્વિદ્વંધગા ય’ સામાન્યતો જીવાઃ સપ્તવિધકર્મવન્ધકા અપિ ભવન્તિ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકા અપિ ભવન્તિ સદૈવ વહુત્વેન ઉપલભ્યમાનત્વાત્, અતઃ ઉભયવિધવન્ધકત્વે વહુવચનવિષયક એક એવામિલાપોઽવગન્તવ્યઃ અથ નૈરયિકાદીનાં વહુત્વવિષયે

વૈમાનિક મી પ્રાણાતિપાત કે દ્વારા સાત અથવા આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ । અર્થાત્ આયુર્વંધ ન કરને કે સમય સાત પ્રકૃતિયોં કા ઓર આયુર્વંધ કે સમય આઠ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ । યદ્દ એકત્વ કી અપેક્ષા સે અર્થાત્ એક-એક જીવ કી અપેક્ષા સે કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કહા ગયા હૈ ।

અવ વહુત્વ કી વિવક્ષાસે અર્થાત્ અનેક જીવોં કો લેકર કર્મ વન્ધ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ--

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! (અનેક) જીવાત્માઓં પ્રાણાતિપાત કે દ્વારા કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતે હૈ ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! સામાન્યતઃ જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોં કા મી વંધ કરતે હૈ, ઓર આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા મી વંધ કરતે હૈ, ક્યોંકિ સાત કા વંધ કરનેવાલે ઓર આઠ કા વંધ કરને વાલે સદૈવ વહુત પાયે જાતે હૈ । અતઃ એવ દોનોં જગદ્ વહુવચન કા પ્રયોગ કિયા જાતા હૈ ।

અવ નારક આદિ વિશિષ્ટ જીવોં કે વિષય મેં ત્રીન પ્રકાર કે અભિલાષ કા પ્રતિપાદન કરને કે લિષ્ કહતે હૈ ?

દ્વારા સાત અથવા આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોંનો બન્ધ કરે છે

અર્થાત્ આયુ બન્ધન કરવાના સમયે સાત પ્રકૃતિયોંનો અને આયુબન્ધના સમયે આઠ પ્રકૃતિયોંનો બન્ધ કહેલો છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી અર્થાત્ અનેક જીવોંને લઈને કર્મ બન્ધની પ્રશ્નણા કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! (અનેક) જીવ પ્રાણાતિપાતનાદ્વારા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોંનો બન્ધ કરે છે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સામાન્યતઃ જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોંનો પણ બન્ધ કરે છે અને આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોંનો પણ બન્ધ કરે છે કેમ કે સાતનો બન્ધ કરનારા અને આઠનો બન્ધ કરનારા સદૈવ ઘણા મળી આવે છે તેથી જ બન્ધને જગ્યાએ બહુવચનનો પ્રયોગ કરાયેલો છે

હવે નારક આદિ વિશિષ્ટ જીવોંના વિષયમાં ત્રણ પ્રકારના અભિલાષનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે.

અમિલાપત્રયં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘નૈરિયા ણં મંતે ! પાણાટ્વાણ કઠ કમ્પપગડીઓ બંધંતિ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ પ્રાણાતિપાતેન—પ્રાણાતિપાતાધ્યવસાયેન કતિ કર્મપ્રકૃતીઃ વધનન્તિ? મગવાનાહ—‘ગોયમા! હે ગૌતમ !’ સર્વે ત્રિ તાવ હોઝ્જા સત્તવિઠ બંધગા’ સર્વેઽપિ તાવત્ નૈરયિકા ભવેયુઃ સપ્તવિધકર્મવન્ધકાઃ, મારણપરિણામપરિણતાનાં સદૈવ બહુત્વેનોપલભ્યમાનાનાં સપ્તવિધકર્મવન્ધકત્વસ્યાવશ્યંભાવિત્વાત્. તસ્માત્ યદા ઇકોઽપિ નૈરયિકોઽષ્ટવિધકર્મવન્ધકો નોપલભ્યતે તદા ‘સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ’ ઇતિ પ્રથમોઽમિલાપોઽવસેયઃ. યદા તુ નૈરયિકોઽષ્ટવિધકર્મવન્ધકઃ, તદન્યે સર્વે નૈરયિકાઃ સપ્તવિધકર્મવન્ધકા ઉપલભ્યન્તે તદા—‘સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ’ ઇત્યેવં દ્વિતીયમમિલાપં પ્રતિપાદયિતુમાહ—‘અહવા સત્તવિઠ્ઠવંધગા ય,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારકજીવ પ્રાણાતિપાતકે દ્વારા કિતનીકર્મ પ્રકૃતિયોંકા બંધ કરતે હૈ ? ।

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સમી નારક સાત કર્મ પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હૈ, ક્યોંકિ જબ વે મારણ પર્યાય મેં પરિણત હોતે હૈ, અર્થાત્ માર કાટ મેં લગે રહતે હૈ ! તબ વે અવશ્યહી સાત પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતે હૈ । ઇસ પ્રકાર જબ એક મી નારક આઠ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક નહીં હોતા તબ સમી નારક સાત કર્મપ્રકૃતિયોં કે હી વન્ધક હોતે હૈ । યહ પહલા અમિલાપ—વિકલ્પ હૈ ।

જબ કોઈ એક નારક આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ ઓર ઉસકે સિવાય સમી નારક સાત કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતે હૈ, તબ યહ કહા જાતા હૈ કિ વહુત નારક સાત પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક ઓર એક આઠ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ ।

ઇસ પ્રકાર કે દૂસરે અમિલાપ કા પ્રતિપાદન કરને કે લિયે કહતે હૈ— અથવા વહુત સપ્તવિધ વન્ધક હોતે હૈ ઓર એક નારક અષ્ટવિધ વંધક હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી— હે મગવન્ ! નારક શ્વ પ્રાણાતિપાત દ્વારા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોંનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ બધા નારક શ્વો સાત કર્મ પ્રકૃતિયોંના બન્ધક હોય છે, કેમકે જ્યારે તે નારક શ્વો મારણ પર્યાયમાં પ્રતિષ્ઠિત હોય છે, અર્થાત્ મારવા કાપવામાં લાગ્યા રહે છે ત્યારથી અવશ્ય જ સાત પ્રકૃતિયોંનો બન્ધ કરે છે એ પ્રકારે જ્યારે એક પણ નારક આઠ પ્રકૃતિયોંના બન્ધક નથી થતા ત્યારે બધા નારક સાત કર્મ પ્રકૃતિયોંના જ બન્ધક થાય છે આ પહેલો અમિલાપ વિકલ્પ છે

જ્યારે કોઈ એક નારક શ્વ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોંનો બન્ધક હોય છે અને તેના સિવાય બધા નારક સાત પ્રકૃતિયોંનો બન્ધ કરે છે ત્યારે આમ કહેવાય છે કે ઘણા નારક સાત પ્રકૃતિયોંના બન્ધક અને એક આઠ પ્રકૃતિયોંનો બન્ધક છે

એ પ્રકારના બીજા અમિલાપનું પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે, અથવા ઘણા સપ્તવિધ બન્ધક હોય છે અને એક નારક અષ્ટવિધ બન્ધક હોય છે, કિન્તુ જ્યારે ઘણા બધા નારક

અદ્વિહવંધવા ય' અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ વહવો નૈરયિકા ભવન્તિ, એકશ્ચાષ્ટવિધ-
બન્ધકો ભવતિ, યદા તુ વહવો નૈરયિકા અષ્ટવિધકર્મવન્ધકા અપિ ઉપલભ્યન્તે તદા
પુનરુભયત્રાપિ બહુવચનવિષયકં તૃતીયમભિલાપમાહ—'અદ્વા સત્તવિહવંધવા ય અદ્વ-
વિહવંધવા ય' અથવા વહવો નૈરયિકાઃ સપ્તવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ, વહવશ્ચૈવ નૈર-
યિકાઃ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ એવમસુરકુમારા દિગ્વપિ અભિલાપત્રયં વ્યપદિશન્નાહ
'એવં અસુરકુમારા વિ જાવ યણિયકુમારા' એવમ્બહુત્વવિશિષ્ટા નૈરયિકા ઇવ અસુરકુમારા
અપિ યાવત્-નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ,
દ્વીપકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાશ્ચાપિ બહુત્વવિશિષ્ટા ઉપર્યુક્ત
રીત્યૈવ સર્વેઽપિ તાવત્સપ્તવિધ કર્મવન્ધકા મવેયુઃ, इति પ્રથમો મંત્રઃ અથવા 'સપ્ત-
વિધકર્મવન્ધકાશ્ચ સર્વે, એકશ્ચ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકઃ' इत्येवं દ્વિતીયો મંત્રઃ, અથવા 'વહવઃ

કિન્તુ જબ વહુત સે નારક આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કે મી વન્ધક પાચે જાતે હૈ, તબ દોનોં કે સાથ વહુવચન કા પ્રયોગ કરતે હુએ તીસરાઅભિલાપ કરતે હૈ—
અથવા વહુત સે નારક સાત પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હૈં ઓર વહુત સે આઠ પ્રકૃતિયોં કે મી વન્ધક હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિસી સમય સમી નારક સાત પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરનેવાલે પાચે જાતે હૈં, કિસી સમય મેં એક નારક આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ઓર શેષ સબ સાત કા । કમી કમી વહુત સે નારક સાત કા મી ઓર વહુત સે નારક આઠ કા મી વન્ધ કરનેવાલે પાચે જાતે હૈં ।

અસુરકુમારોં કે વિષય મેં મી હસી પ્રકાર કે ત્રીન વિકલ્પ હોતે હૈં । ઊનકા નિર્દેશ કરતે હૈ । હસી પ્રકાર અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર, અર્થાત્ નારકોં કે સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર મી કમી કમી સમી સાત કર્મપ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હૈં, કમી કમી એક જીવ આઠ કા ઓર શેષ સબ સાત

આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના પશુ બન્ધક મળી આવે છે ત્યારે બન્નેની સાથે બહુવચનનો પ્રયોગ કરવા છતાં પશુ ત્રીજો અભિલાપ કરે છે—અથવા ધણી બધા નારક શબ્દો સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે અને ધણી આઠ પ્રકૃતિયોના પશુ બન્ધક હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ સમયે બધા નારક સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરવા વાળા મળી આવે છે, કોઈ સમયમા કોઈ એક નારક આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે અને શેષ બધા સાતનો ક્યારેક ક્યારેક ધણી નારક સાતનો પશુ અને ધણી બધા નારક આઠનો પશુ બંધ કરવાવાળા મળી આવે છે અસુરકુમારોના વિષયમા પશુ એજ પ્રકારે ત્રણ વિકલ્પ થાય છે તેનો નિર્દેશ કરે છે—એજ પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર અર્થાત્ નારકોનીસમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર, પશુ ક્યારેક ક્યારેક બધા સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે, ક્યારેક ક્યારેક એક શબ્દ આઠનો અને શેષ સાતના બન્ધક હોય છે અને ક્યારેક

સપ્તવિધકર્મબંધકાઃ બહવ એવાઽવિધકર્મબંધકાઃ ! इत्येवं तृतीयो भद्राऽवसेय', 'पुढविआउतेउवाउवणप्फइकाइया य, एए सव्वे वि जहा ओहिया जीवा' पृथिव्यप्तेजो वायुवनस्पतिकायिकाश्च एते पञ्चापि एकेन्द्रियाःसर्वेऽपि बहुन्वविशिष्टा यथा औधिकाःसमुच्चया जीवाः प्रतिपादितास्तथा प्रतिपत्तव्याः, उभयस्यापि सप्तविध-
 कर्मबन्धस्य बहुवचनेन एक एव भङ्गोऽवसेय इति भावः, पृथिवीकायिकादीनां पञ्चाना-
 मपि मारणपरिणामपरिणतानां प्रत्येकं सप्तविधबन्धकानामपृथिव्यबन्धकानाञ्च सर्वदेव
 बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, 'अवसेसा जहा नेरइया' अवशेषाः इंद्रिय त्रीन्द्रिय चतुरि-
 न्द्रियपञ्चचेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाः यथा नैरयिका बहुत्व
 विशिष्टाः पूर्वोक्तरीत्या अभिलाषत्रयेणोक्तास्तथैव अभिलाषत्रयेण वक्तव्या इत्यभिप्रायेणा-
 के बन्धक होते है और कभी कभी बहुत से सात के तथा बहुत से आठ
 के बंधक होते हैं । इस प्रकार असुरकुमार आदि दसों भवनपतियों के विषयमें
 भी तीनों विकल्प होते हैं ।

पृथ्वीकायिक, अपूकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक
 ये पाँचों एकेन्द्रिय जीव सामान्य जीवों की तरह ही कर्मप्रकृतियों के बन्धक होते
 हैं, अर्थात् अनेक सात प्रकृतियों का बंध करनेवाले होते हैं और अनेक आठ
 प्रकृतियों का बंध करनेवाले भी होते है । इन पृथ्वीकायिक आदि में यही एक
 मंग होता है, क्योंकि इनमें सात कर्मप्रकृतियों का बन्ध करनेवाले भी सदैव
 बहुत जीव होते है और आठ प्रकृतियों का बंध करनेवाले भी सदैव पाये जाते है ।

शेष जीवों का कथन नारकों के समान ही समझलेना चाहिए, अर्थात् द्वीन्द्रिय
 त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यच, तथा मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और
 वैमानिक जीव नारकों के समान कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं । इन सब में
 नारकों के समान तीन मंग होते हैं । यही बात आगे स्पष्ट की गई है, नारक,

કચારેક ઘણા સાતના તથા ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે એ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ
 દશ ભવનપતિયોના વિષયમાં પણ ત્રણ વિકલ્પ થાય છે.

પૃથ્વીકાયિક, અપૂકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક આ પાંચે
 એકેન્દ્રિયજીવ સામાન્ય જીવોની જેમજ કર્મપ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે અર્થાત્ અનેક
 સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરનારા હોય અને અનેક આઠ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરનારા હોય છે.
 આ પૃથ્વીકાયિક આદિમાં આ એક ભગ થાય છે, કેમકે તેમનામાં સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના
 બન્ધ કરનારા પણ સદેવ ઘણા મળે છે.

શેષ જીવોનું કથન નારકોની સમાન સમજવું જોઈએ, અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય,
 ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જીવ નારકોની
 સમાન કર્મપ્રકૃતિયો નો બન્ધ કરે છે એ બધામાં નારકોના સમાન ત્રણ ભગ થાય છે
 એજ વાત આગળ સ્પષ્ટ કરી છે-નારક અસુરકુમાર, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય,

तिदिशन्नाह—‘एवं ते जीवेर्गिन्द्रियवज्जा तिणिण तिणिण भंगा सव्वत्थ भाणियव्वत्ति’
 एवम्—उत्तरीत्या ते उपर्युक्ता नैरयिकासुरकुमारद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्य वान-
 व्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकविषयाः समुच्चयजीवैकेन्द्रियवर्जास्त्रयस्त्रयो भङ्गाः सर्वत्र
 भणितव्या इति, एवं यथा च प्राणातिपातेन एकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ दण्डकौ प्रति
 पादितौ तथा सर्वपापस्थानैरपि मृषावादादिभिः प्रत्येकं द्वौ द्वौ दण्डकौ एकत्वबहुत्व-
 विषयौ प्रतिपादनीयौ तदतिदिशन्नाह—‘जाव मिच्छादंसणसरलेण’ यावत् मृषावादेन
 अदत्तादानेन मैथुनेन परिग्रहेण क्रोधेन मानेन मायया लोभेन प्रेम्णा दोषेण कल-
 हेन अभ्याख्यानेन पैशुन्येन परपरिवादेन अरतिरत्या मायामृषेण, मिथ्यादर्शनशल्ये-
 नेति, सर्वसंमेलनेन कियन्तो दण्डकाः संभवन्तीति जिज्ञासायामाह’ एवं एगत्तपोह-
 त्तिया छत्तीसं दंडगा होंति’ एवम्—उत्तरीत्या एकत्वबहुत्वसम्बन्धिनः पट्त्रिंशद्दण्डका
 भवन्ति, अष्टादश पापस्थानानां द्वाभ्यां गुणने पट्त्रिंशत्संख्यायाः सद्भावात् ॥ सू. ३ ॥

कर्मबन्धहेतु क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूलम्— ‘जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वंधमाणे कइ
 किरिए? गोयमा! सिय तिकिरिए, सिय चउ किरिए, सिय पंचकिरिए,

असुरकुमार, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पञ्चेन्द्रियतिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर
 ज्योतिष्क, और वैमानिक, अर्थात् समुच्चय जीवों और एकेन्द्रियों को छोड़कर
 सभी जीवों में तीन तीन भंग समझने चाहिए ।

जिस प्रकार प्राणातिपात से एकवचन और बहुवचन को लेकर दो दण्डकों
 का प्रतिपादन किया गया है, उसी प्रकार मृषावाद अदत्तादान आदि सभी पापस्थानकों
 से भी दो दो दण्डक समझ लेने चाहिए । यही बात आगे कही गयी है, मृषावाद,
 अदत्तादान, मैथुन, परिग्रह, क्रोध, मान, माया, लोभ, प्रेम, द्वेष, कलह, अभ्याख्यान,
 पैशुन्य, परपरिवाद, अरति—रति, मायामृषा और मिथ्यादर्शन शल्य, इन सबको
 लेकर दो दो दण्डक होते हैं । इस प्रकार अठारह पापस्थानकों संबंधी एकत्व
 और बहुत्व की अपेक्षा से छत्तीस दण्डक होते हैं । ॥ सू. ३ ॥

पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक अर्थात् समुच्चय जीव
 अने एकेन्द्रियोनां सिवाय यथा लोकोमा तथैव भंग समझना नैष्ठिके

७ प्रकारे प्राणातिपातथी ऐक्य वचन अने बहुवचनने लहने के दंडको नु प्रतिपादन
 कथं छे, ऐक्य प्रकारे मृषावाद आदि यथा पापस्थानोथी पञ्चु ऐ—ऐ दंडक समझ लेना
 नैष्ठिके ऐक्य बात आगण कहेली छे—मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन, परिग्रह, क्रोध, मान,
 माया प्रेम लाल द्वेष कलह—कल्यो कंठास अभ्याख्यान, पैशुन्य, परपरिवाद अरति रति
 मायामृषा अने मिथ्यादर्शनशल्य आ यथा ने लहने ऐ—ऐ दंडक थाय छे ऐ प्रकारे अठार
 पाप स्थानको सभन्धी ऐक्य अने बहुत्वनी अपेक्षाथी छत्तीस दंडक थाय छे ॥ सू. ३ ॥

एवं नेरइए जाव वेमाणिए जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं वंध-
 माणा कइ किरिया ? गोयमा ! सिय ति किरिया, सिय चउ
 किरिया, सिय पंच किरिया वि, एवं नेरइया निरंतरजाव
 वेमाणिया, एवं दरिस्सणावरणिज्जं वेदणिज्जं मोहणिज्जं आउयं
 नामं गोत्तं अंतराइयं च अट्ठविहकम्मपगडीओ भाणियव्वाओ,
 एगत्तपोर्हत्तया सोलस दंडगा भवन्ति, जीवे णं भंते ! जीवाओ
 कइ किरिए ? गोयमा ! सिय ति किरिए सिय चउ किरिए, सिय
 पंच किरिए, सिय अकिरिए जीवे णं भंते नेरइयाओ कइ किरिए ?
 'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिए, सिय अकिरिए एवं जाव
 थणियकुमाराओ, पुढविकाइयाओ आउकाइयाओ तेउकाइयाओ
 वाउकाइयवणफइकाइयबेइ दियतेइ दियचउरिदियपंचिदितेरिक्खजोणि
 यमणस्साओ जहा जीवाओ, वाणमंतरजोइसिय वेमाणियाओ
 जहा नेरइयाओ, जीवे णं भंते ! जीवेहितो कइकिरिए ?
 गोयमा ! सिय ति किरिए, सिय चउ किरिए सिय पंचकिरिए सिय
 अकिरिए, जीवे णं भंते ! नेरइएहितो कइ किरिए ? गोयमा ! सिय
 तिकिरिए, सिय चउ किरिए, सिय अकिरिए, एवं जहेव पढमे
 दंडओ तहा एसे वित्तिओ भाणियव्वो जाव वेमाणियत्ति, जीवा णं
 भंते ! जीवाओ कइकिरिया ? गोयमा ! सिय तिकिरिया वि, सिय चउ
 किरिया वि, सिय पंचकिरिया वि, सिय अकिरिया वि, जीवा णं
 भंते ! नेरइयाओ कइ किरिया ? गोयमा ! जहेव आदिल्लदंडओ
 तहेव भाणियव्वो, जाव वेमाणियत्ति, जीवा णं भंते ! जीवेहितो कइ-
 किरिया ? गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि
 अकिरिया वि, जीवा णं भंते ! नेरइएहितो कइकिरिया ? गोयमा !
 तिकिरिया चउकिरिया अकिरिया, असुरकुमारेहितो वि एवं चेव
 जाव वेमाणिएहितो, ओरालियसरीरेहितो जहा जीवेहितो, नेरइएणं

भंते ! जीवाओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, नेरइएणं भंते ! नेरइयाओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, एवं जाव वेमाणिएहिं तो, नवरं नेरइयस्स नेरइएहितो देवेहिं तो य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइया णं भंते ! जीवाओ कइ किरिया ? गोयमा ! सिय तिकिरिया, सिय चउकिरिया, सिय पंचकिरिया, एवं जाव वेमाणियाओ, नवरं नेरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइयाणं भंते ! जीवेहिं तो कइ किरिया ! गोयमा ! तिकिरियावि चउकिरिया वि पंचाकरिया वि, नेरइयाणं भंते ! नेरइएहितो कइ किरिया ? गोयमा ! तिकिरिया चउकिरिया एवं जाव वेमाणिएहितो, नवरं ओरालयसरीरेहिं तो जहा जीवेहिं तो, असुरकुमारे णं जीवाओ कइ किरिए ! गोयमा ! जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा तहेव असुरकुमारे वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं च उवउज्जिउणं भाणियव्वं ति. जीवे मणूसे य अकिरिए बुच्चइ, सेसा आकरिया न बुच्चं ति. सब्बजीवा ओरालियसरीरेहिं तो पंचकिरिया नेरइयदेवेहिं तो पंचकिरिया ण बुच्चं ति, एवं एक्केकजीवपदे चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं एयं वि दंडगसंयं सब्बे वि य जीवादीया दंडगा” ॥सू. ४॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, एवं नैरथिको यावद् वैमानिकः,

कर्मबन्ध हेतु क्रिया विशेष

शब्दार्थः—(जीवे णं भंते ! ज्ञानावरणज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए ?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणकर्म को बांधता हुआ जोव कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला (एवं नेरइए

कर्मबन्ध हेतु क्रिया विशेष

शब्दार्थः— (जीवे णं भंते ! ज्ञानावरणज्जं कम्मं बध्माणे कइ किरिए) हे भगवन् ! ज्ञानावरणकर्मने बांधी रहले एव केटवी क्रियाओंवाला होय छे ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् त्रय क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला, (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) ओअ अकारे नारक यावत् वैमानिक

जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं बध्नन्तः कतिक्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः
स्यात् चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रिया अपि एवं नैरयिका निरन्तरं यावद् वैमानिकाः,
एवं दर्शनावरणीयं वेदनीयं मोहनीयम् आयुष्यं नाम गोत्रम् अन्तरायश्च अष्टविधकर्म-
प्रकृतयो भणितव्याः, एकत्वपृथक्त्वकाः षोडश दण्डका भवन्ति, जीवः खलु भदन्त !
जीवात् कति क्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः स्याद्
अक्रियः, जीवः खलु भदन्त ! नैरयिकात् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः स्यात्

जाव वैमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक ।

(जीवा णं मंते ! ज्ञानावरणिज्जं बध्ममाणा कड किरिया?) हे भगवन् ! ज्ञाना-
वरणीय कर्म को बांधते हुए बहुत जीव कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा !
सिय तिकिरिया) कदाचित् तीन क्रियावाले (सिय चउकिरिया) कदाचित् चार
क्रियावाले (सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच क्रियावाले (एव नैरइया निरन्तरं
जाव वैमाणिया) इसी प्रकारसे नारक जीवो लगातार यावत् वैमानिक । एवं
हरिसणावरणिज्जं) इसी प्रकार दर्शनावरणीयकर्म को (वेयणिज्जं) वेदनीय
को (मोहणिज्जं) मोहनीय को (आउयं) आयुर्कर्म को (नामं) नामकर्म को
(गोत्तं) गोत्रकर्म को (अंतराइयं च) और अन्तरायकर्म को (अट्ठविह कम्मपगडीओ)
आठ प्रकार की कर्मप्रकृतियां (भाणियव्वाओ) कहनी चाहिए (एगत्तपोहत्तिया
सोलस दंडगा भवंति) एकवचन और बहुवचन से सोलह दण्डक होते हैं ।

(जीवेणं मंते ! जीवाओ कड किरिया ?) हे भगवन् ! जीव के निमित्त से जीव
कितनी क्रियावाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम कदाचित् तीन
क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंचकिरिए)
कदाचित् पांचक्रियावाला (सिय अकिरिए) कदाचित् क्रियारहित होता है ।

(जीवेण मंते ! ज्ञानावरणिज्जं बध्ममाणा कड किरिया?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्मने बाधता
ओवा धब्बा ७वे डेट्ठी क्रियावाणा होय छे ? (गोयमा सिय ति किरिया) कदाचित् त्रय क्रियावाणा
(सिय चउ किरिया) कदाचित् चार क्रियावाणा (सिय पच किरिया) कदाचित् पांच क्रियावाणा
(एव नैरइया नि तर जाव वैमाणिया) ओअ प्रकट्टे नारक निरन्तर यावत् वैमानिक
(एव हरिसणावरणिज्जं) ओअ प्रकट्टे दर्शनावरणीय कर्मने (वेयणिज्जं) वेदनीयने (मोहणिज्जं)
मोहनीयने (आउयं) आयुर्कर्मने (नामं) नामकर्मने (गोत्तं) गोत्रकर्मने (अंतराइयं च) अने
अन्तराय कर्मने (अट्ठविहकम्मपगडीओ) आठ प्रकारनी कर्म प्रकृतिये (भाणियव्वाओ) कडेपी
नेउअ (एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा भवन्ति) ओकवचन अने बहुवचनथी सोलह दंडका थाय छे
(जीवेण मंते ! जीवाओ कड किरिया ?) हे भगवन् ! ७वना निमित्तथी ७व डेट्ठी क्रियावाणा
होय छे ? (गोयमा ! सिय ति किरिए) हे गौतम ! कदाचित् त्रय क्रियावाणा (सिय चउ किरिए)
कदाचित् चार क्रियावाणा (सिय पच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाणा (सिय अकिरिए) कदा-
चित् क्रिया रहित होय छे

भंते ! जीवाओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, नेरइएणं भंते ! नेरइयाओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, एवं जाव वेमाणिएहिं तो, नवरं नेरइयस्स नेरइएहितो देवेहिं तो य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइया णं भंते ! जीवाओ कइ किरिया ? गोयमा ! सिय तिकिरिया, सिय चउकिरिया, सिय पंच किरिया, एवं जाव वेमाणियाओ, नवरं नेरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि, नेरइयाणं भंते ! जीवेहिं तो कइ किरिया ! गोयमा ! तिकिरियावि चउकिरिया वि पंचाकरिया वि, नेरइयाणं भंते ! नेरइएहितो कइ किरिया ? गोयमा ! तिकिरिया चउकरिया एवं जाव वेमाणिएहितो, नवरं ओरालियसरीरेहिं तो जहा जीवेहिं तो, असुरकुमारे णं जीवाओ कइ किरिए ! गोयमा ! जहेव नेरइए चत्तारि दंडगा तहेव असुरकुमारे वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं च उवउज्जिउणं भाणियव्वं ति, जीवे मणूसे य अकिरिए वुच्चइ, सेसा आकरिया न वुच्चंति. सब्बजीवा ओरालियसरीरेहिं तो पंचकिरिया नेरइयदेवेहिं तो पंचकिरिया ण वुच्चंति, एवं एक्केकजीवपदे चत्तरि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा. एवं एयं वि दंडगसंयं सब्बे वि य जीवादीया दंडगा” ॥सू. ४॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, एवं नैरयिको यावद् वैमानिकः,

कर्मबन्ध हेतु क्रिया विशेष

शब्दार्थः—(जीवे णं भंते ! ज्ञानावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए ?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणकर्म को बांधता हुआ जोव कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला (एवं नेरइए

कर्मबन्ध हेतु क्रिया विशेष

शब्दार्थ— (जीवे णं भंते ! ज्ञानावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ किरिए) हे भगवन् ! ज्ञानावरण कर्मने आधी रहल एव केटल क्रियाओंवाला होय छे ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् त्रय क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंच किरिए) कदाचित् पांच क्रियावाला, (एव नेरइए जाव वेमाणिए) ऐसे प्रकारे नारक यावत् वैमानिक

जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं बध्नन्तः कतिक्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः स्यात् चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रिया अपि एवं नैरयिका निरन्तरं यावद् वैमानिकाः, एवं दर्शनावरणीयं वेदनीयं मोहनीयम् आयुष्यं नाम गोत्रम् अन्तरायश्च अष्टविधकर्म-प्रकृतयो भणितव्याः, एकत्वपृथक्त्विकाः षोडश दण्डका भवन्ति, जीवः खलु भदन्त ! जीवात् कति क्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः स्याद् अक्रियः, जीवः खलु भदन्त ! नैरयिकात् कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः स्यात्

जाव वैमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक ।

(जीवा णं भंते ! णाणावरणिज्जं बंधमाणा कइ किरिया?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए बहुत जीव कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया) कदाचित् तीन क्रियावाले (सिय चउकिरिया) कदाचित् चार क्रियावाले (सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच क्रियावाले (एवं नेरइया निरन्तरं जाव वैमाणिया) इसी प्रकारसे नारक जीवो लगातार यावत् वैमानिक । एवं दरिसणावरणिज्जं) इसी प्रकार दर्शनावरणीयकर्म को (वेयणिज्जं) वेदनीय को (मोहणिज्जं) मोहनीय को (आउयं) आयुकर्म को (नामं) नामकर्म को (गोत्तं) गोत्रकर्म को (अंतरायं च) और अन्तरायकर्म को (अट्ठविह कम्मपगडीओ) आठ प्रकार की कर्मप्रकृतियां (भाणियव्वाओ) कहनी चाहिए (एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा भवंति) एकवचन और बहुवचन से सोलह दण्डक होते हैं ।

(जीवेणं भंते ! जीवाओकइ किरिया ?) हे भगवन् ! जीव के निमित्त से जीव कितनी क्रियावाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंचकिरिए) कदाचित् पांचक्रियावाला (सिय अकिरिए) कदाचित् क्रियारहित होता है ।

(जीवाण भंते ! णाणावरणीज्जं बध्माणा कइ किरिया?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्मने बाधता ओवा धण्डा ओवा डेट्ठी क्रियावाणा होय छे? (गोयमा सिय ति किरिया) कदाचित् त्रय क्रियावाणा (सिय चउ किरिया) कदाचित् आर क्रियावाणा (सिय पच किरिया) कदाचित् पाय क्रियावाणा (एव नेरइया नि तर जाव वैमाणिया) ओव प्रकारे नारक निरन्तर यावत् वैमानिक (एव दरिसणावरणिज्जं) ओव प्रकारे दर्शनावरणीय कर्मने (वेयणिज्जं) वेदनीयने (मोहणिज्जं) मोहनीयने (आउयं) आयुकर्मने (नामं) नामकर्मने (गोत्तं) गोत्रकर्मने (अंतरायं च) अने अन्तराय कर्मने (अट्ठविहकम्मपगडीओ) आठ प्रकारनी कर्म प्रकृतियो (भाणियव्वाओ) कडेवा ओधओ (एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा भवति) ओकवचन अने बहुवचनथी सोल दंडको थाय छे (जीवेण भंते ! जीवाओ कइ किरिया ?) हे भगवन् ! एवना निमित्तथी एव डेट्ठी क्रियावाणा होय छे? (गोयमा ! सिय ति किरिए) हे गौतम ! कदाचित् त्रय क्रियावाणा (सिय चउ किरिए) कदाचित् आर क्रियावाणा (सिय पच किरिए) कदाचित् पाय क्रियावाणा (सिय अकिरिए) कदाचित् क्रिया रहित होय छे

स्तथा एष द्वितीयो भणितव्यो यावद् वैमानिक इति, जीवाः खलु भदन्त ! जीवान् कतिक्रियाः । गौतम ! स्यात् त्रिक्रिया अपि स्यात् चतुष्क्रिया अपि, स्यात् पंचक्रिया अपि, स्यात् अक्रिया अपि, जीवाः खलु भदन्त ! नैरयिकात् कति क्रियाः ? गौतम ! यथैव आद्यदण्डकस्तथैव भणितव्यः, यावद् वैमानिकाद् इति, जीवाः खलु भदन्त ! जीवेभ्यः कति क्रियाः ? गौतम ! त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि पञ्चक्रिया अपि, अक्रिया अपि,

(गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चारक्रिया वाला (सिय अकिरिए) कदाचित् क्रिया रहित (एवं जहेव पदमो दंडओ) इस प्रकार जैसा प्रथम दंडक (तहा एसो वित्तिओ भाणियव्वो) वैसा ही दूसरा दंडक कहना चाहिए (जाव वेमाणियत्ति) यावत् वैमानिक पर्यन्त ।

(जीवाणं मंते ! जीवाओ कइ किरिया ?) हे भगवन् ! बहुत जीव एक जीव से कितनी क्रिया वाले होते हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया वि) कदाचित् तीन क्रियावाले भी होते हैं (सिय चउकिरिया वि) कदाचित् चार क्रियावाले भी (सिय पंचकिरिया वि) कदाचित् पांच क्रियावाले भी । (सिय अकिरिया) कदाचित् अक्रियभी होते हैं ।

(जीवाणं मंते ! नेरइयाओ कइ किरिया ?) हे भगवन् ! जीव नारक के निमित्त से कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! जहेव आदिल्ल दंडओ) हे गौतम ! जैसे पहला दंडक कहा है (तहेव भाणियव्वो) वैसा ही कहना चाहिए (जाव वेमाणियत्ति) यावत् वैमानिक ।

(जीवाणं मंते ! जीवेहिंतो कइ किरिया ?) हे भगवन् ! जीव जीवों के निमित्त से कितनी क्रियाओं वाले होते हैं ? (गोयमा ! तिकिरिया वि) हे

किरिए) कदाय्य चार क्रियावाणा (सिय अकिरिए) कदाय्य क्रियाथी रहित (एवं जहेव पदमो दंडओ) आ रीते जेम पड़ेवो दंडक कइयो छे (तहा एसो वित्तिओ भाणियव्वो,) जेम प्रभाण्णे आ भीजे दंडक पण्ण कइवो (जाव वेमाणियत्ति,) यावत् वैमानिक पर्यन्त

(जीवाणं मंते ! जीवाओ कइकिरिया) हे भगवन् घण्णं अण्णमाओ ओक अण्णथी कट्ठी क्रियावाणा होय छे ? (गोयमा ! सिय ति किरिया वि) हे गौतम ! कदाय्य तथ क्रियावाणा पण्ण होय छे (सिय चउ किरिया वि) कदाय्य चार क्रियावाणा पण्ण होय छे (सिय पंच किरिया वि ।) कदाय्य पाय क्रियावाणा पण्ण होय छे (सिय अकिरिया वि) कदाय्य क्रिया रहित पण्ण होय छे (जीवाणं मंते ! नेरइयाओ कइ किरिया) हे भगवन् अण्णो नारकना निमित्तथी कट्ठी क्रियावाणा होय छे ? (गोयमा ! जहेव आदिल्लदण्णो) हे गौतम जेम पड़ेवो दंडक कइयो छे, (तहेव भाणियव्वो) जेम प्रभाण्णे आना सण धमापण्णं सभण्णं देवो जेमओ (जाव वेमाणियत्ति) हेवो यावत् वैमानिक पर्यन्त (जीवाणं मंते ! जीवेहिं तो कइ किरिया ?) हे भगवन् अण्णं अण्णोना निमित्तथी कट्ठी क्रियावाणा होय छे ? (गोयमा ! तिकिरिया वि) हे गौतम ! तथ क्रियावाणा पण्ण (चउ किरिया वि ।) चार क्रियावाणा पण्ण (पंचकिरिया वि,) पाय क्रियावाणा पण्ण (अकिरिया वि) अकिरि

જીવા' સ્વલ્પ ભદન્ત! નૈરયિકેભ્યઃકતિ ક્રિયાઃ? ગૌતમ! ત્રિક્રિયાઃ, ચતુષ્ક્રિયાઃઅક્રિયાઃ, અમુરકુમારેભ્યોઽપિ એવંચૈવ, યાવદ્વૈમાનિકેભ્યઃ, ઔદારિકશરીરેભ્યો યથા જીવેભ્યઃ નૈરયિકઃ સ્વલ્પ ભદન્ત! જીવાત્ કતિ ક્રિયઃ? ગૌતમ! સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્ પશ્ચક્રિયઃ નૈરયિકઃસ્વલ્પ ભદન્ત! નૈરયિકાત્ કતિક્રિયઃ? ગૌતમ! સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, એવં યાવદ્ વૈમાનિકેભ્યઃ, નવરં નૈરયિકસ્ય નૈરયિકેભ્યો દેવેભ્યશ્ચ

ગૌતમ ! ત્રીન ક્રિયાવાલે મી (ચડ કિરિયા વિ) ચાર ક્રિયાવાલે મી (પંચ કિરિયા વિ) પાંચ ક્રિયાવાલે મી (અકિરિયા વિ) ક્રિયા રહિત મી હોતે હૈં ।

(જીવા ણં મંતે! નેરહ્ણદિંતો કહ કિરિયા?) હે મગવન ! જીવ નારકોં કે નિમિત્ત સે કિતની ક્રિયાવાલે હોતે હૈં? (ગોયમા ! તિકિરિયા, ચડકિરિયા અકિરિયા) હે ગૌતમ ! ત્રીનક્રિયા વાલે, ચારક્રિયા વાલે ઓર ક્રિયા રહિત મી હોતે હૈં ।

(અમુરકુમારેદિતો વિ એવં ચૈવ) અમુરકુમારોં સે મી ઇસી પ્રકાર કા (જાવ વેમાણિદિતો) યાવત્ વૈમાનિકોં સે (ઓરાલિયસરીરેદિતો જહા જીવેદિતો) ઔદારિક શરીરવાલોં કે નિમિત્ત સે જૈસે જીવોં કે નિમિત્તસે ।

(નેરહ્ણ ણં મંતે ! જીવાઓ કહ કિરિય ?) હે મગવન્ ! નારક જીવ કે નિમિત્ત સે કિતની ક્રિયા વાલા હોતા હૈં? (ગોયમા ! સિય તિકિરિય) હે ગૌતમ કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયા વાલા (સિય ચડકિરિય) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાલા (સિય પંચ કિરિય) કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાલા ।

(નેરહ્ણ ણં મંતે ! નેરહ્ણાઓ કહકિરિય ?) હે મગવન્ ! નારક જીવ નારક જીવોં કે નિમિત્ત સે કિતની ક્રિયા વાલા હોતા હૈં? (ગોયમા ! સિય તિ કિરિય) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયા વાલા (સિય ચડકિરિય) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાલા (એવં જાવ વેમાણિદિતો) ઇસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિકોં કે નિમિત્ત સે (નવર)

પથ હોય છે (જીવાળ મતે! નેરહ્ણદિતે કહ કિરિયા) હે ભગવન્ જીવો નારકના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે (ગોયમા તિ કિરિયા ચડકિરિયા અકિરિયા) હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાળા, ચાર ક્રિયાવાળા અને ક્રિયારહિત

(અમુરકુમારેદિતો વિ એવં ચૈવ) અમુરકુમાર દેવોથી થયું એજ પ્રકારે (જાવ વેમાણિદિતો) યાવત્ વૈમાનિકોથી (ઓરાલિયસરીરેદિતો જહા જીવેદિતો) ઔદારિક શરીરવાળાઓના નિમિત્તથી એમ જીવોના નિમિત્તથી

(નેરહ્ણ મતે! જીવાઓ કહ કિરિય?) હે ભગવન્ નારક જીવના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે? (ગોયમા ! સિય તિ કિરિય) હે ગૌતમ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા (સિય ચડ કિરિય) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા (સિય પંચ કિરિય) કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા

(નેરહ્ણ ણં મંતે ! નેરહ્ણાઓ કહ કિરિય ?) હે મગવન્ ! નારક જીવ નારકના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે? (ગોયમા ! સિય તિકિરિય) હે ગૌતમ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા (સિય ચડ કિરિય) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા (એવં જાવ વેમાણિદિતો) એજ પ્રકારે યાવત્

पञ्चमी क्रिया नास्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त! जीवात् कति क्रियाः? गौतम! स्यात्
त्रिक्रियाः स्यात् चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रियाः, एवं यावद् वैमानिकात्, नवरं नैरयिकात्
देवाच्च पञ्चमी क्रिया नास्ति, नैरयिकाः खलु भदन्त! जीवेभ्यः कति क्रियाः? गौतम!
त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि, नैरयिकाः खलु भदन्त! नैरयिकेभ्यः
कति क्रियाः? गौतम! त्रिक्रियाः, चतुष्क्रियाः, एवं यावद् वैमानिकेभ्यः, नवरम् औदा-
रिकशरीरेभ्यो यथा जीवेभ्यः, असुरकुपारः खलु भदन्त! जीवात् कति क्रियाः? गौतम!

विशेष (नेरइयस्स नेइएहि तो देवेहि तो य पंचमा किरिया नत्थि) नारकको नारकों
के और देवों के निमित्त से पांचवी क्रिया नहीं होती है। (नेरइयाणं भंते ।
जीवाओ कइ किरिया) हे भगवन् ! नारक जीव के निमित्तसे कितनी क्रियावाले
होते हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया) हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाले
(सिय चउकिरिया) कदाचित् चारक्रिया वाले (सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच
क्रियावाले (एवं जाव वेमाणियाओ) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों से (नवरं
नेरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि) विशेष नारक और देव के निमित्त
से पांचवी क्रिया नहीं होती ।

(नेरइयाणं भंते ! जीवेहि तो कति किरिया) हे भगवन् ! नारकजीवों के
निमित्त से कितनी क्रिया वाले होते हैं ? (गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया
वि, पंचकिरिया वि) हे गौतम ! तीन क्रियावाले भी, चारक्रिया वाले भी, पांच
क्रिया वाले भी ।

(नेरइया णं भंते ! नेरइएहि तो कइ किरिया ?) हे भगवन् ! नारक नारकों
से निमित्त से कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! तिकिरिया, चउकिरिया)
हे गौतम ! तीन क्रिया वाले और चार क्रिया वाले (एवं जाव वेमाणिएहि तो)

वैमानिकेनानिमित्तथी (नवर) विशेष (नेरइयस्स नेइएहि तो देवेहि तो य पंचमा किरिया नत्थि)
नारकेने नारकेना अने देवाना निमित्तथी पांचमी क्रिया नथी थती

(नेरइया ण भंते जीवेओ कइ किरिया ?) हे भगवन् ! नारक जीवना निमित्तथी डेटही क्रियावाणा
होथ छे ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया) हे गौतम कदाचित् त्रय क्रियावाणा (सिय चउकिरिया)
कदाचित् चार क्रियावाणा (सिय पंच किरिया) हे कदाचित् पांच क्रियावाणा (एवं जाव वेमा-
णियाओ) ओण प्रकारे यावत् वैमानिकेना निमित्तथी (नवर नेरइयाओ देवाओ य पंचमा
किरिया नत्थि) विशेष नारकेना अने देवाना निमित्तथी पांचमी क्रिया नथी थती

(नेरइयाण भंते ! जीवेहि तो कति किरिया) हे भगवन् ! नारक जीवना निमित्तथी डेटही
क्रियावाणा होथ छे ? (गोयमा ! तिकिरिया वि, चउ किरिया वि पंच किरिया वि) हे गौतम ! त्रय
क्रियावाणा, चार क्रियावाणा त्रय अने पांच क्रियावाणा त्रय

(नेरइया ण भंते ! नेरइएहि तो कइ किरिया ?) हे भगवन् ! नारके नारकेना निमित्तथी डेटही
क्रियावाणा होथ छे ? (गोयमा ! तिकिरिया, चउ किरिया) हे गौतम ! त्रय क्रियावाणा, अने
चार क्रियावाणा (एवं जाव वेमाणिएहि तो) ओण प्रकारे यावत् वैमानिकेथी (नवर ओराण्यिस-

યથૈવ નૈરયિકે ચત્વારો દણ્ડકાસ્તથૈવ અસુરકુમારેऽપિ ચત્વારો દણ્ડકા મણિતવ્યાઃ,
 एवञ्चोपयुज्य भावयितव्यमिति, जीवो मनुष्यश्च अक्रिय उच्यते शेषा अक्रिया नोच्यन्ते
 सर्वजीवा औदारिकशरीरेभ्यः पञ्चक्रियाः, नैरयिकदेवेभ्यः पञ्चक्रिया नोच्यन्ते,
 एवम् एकैकजीवपदे चत्वारश्चत्वारो दण्डका मणितव्याः, एवम् एतद् दण्डकं शतम्
 सर्वेऽपि च जीवादिका दण्डकाः ॥ सू. ४॥

इसो प्रकार यावत् वैमानिकों से (नवरं ओरालियसरीरेहितो जहा जीवेहितो)
 औदारिक शरीरवालों के निमित्त से जैसे जीवों के निमित्त से ।

(असुरकुमारे णं मंते ! जीवाओ कड किरिए ?) हे भगवन् ! असुरकुमार देव
 जीव के निमित्त से कितनी क्रिया वाला होता है ? (गोयमा ! जहेव नेग्इए चत्तारि
 दंडगा) हैं गौतम ! जैसे नारकजीवोंके संबंधमें चारदण्डक कहे है (तहेव असुरकुमारे वि
 चत्तारि दंडगा भाणियन्वा) उसी प्रकार असुरकुमार संबंधी चार दंडक कहने चाहिए
 (एवं च उवउच्चिज्जुणं भावेयव्व) इस प्रकार उपयोग करके विचार कर लेना
 चाहिए (जीवे मणूसे य अकिरिए बुच्चइ) समुच्चय जीव और मनुष्य अक्रिय
 कहा जाता है (सेसा अकिरिया न बुच्चंति) शेष अक्रिय नहीं कहलाते (सव्व
 जीवा) सब जीव (ओरालिय सरीरेहितो) औदारिक शरीरों से (पंच किरिया)
 पांच क्रिया वाले (नेरइयदेवेहितो) नारकों तथा देवों से (पंच किरिया) पांच
 क्रिया वाले (ण बुच्चंति) नहीं कहे जाते (एव) इस प्रकार (एक्केक्कजीवपदे)
 एक-एक जीवपद में (चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियन्वा) चार चार दंडक
 कहने चाहिए (एवं एतं दंडगसय) इस प्रकार ये सौ दंडक (सव्वेवि जीवादीया)
 सभी जीव से आरंभ करके (दंडगा) दंडक होते हैं ॥ सू. ४॥

रीरेहि तो जहा जीवेहि तो) विशेष औदारिक शरीरवालाओना निमित्तથી જેમ જીવોના નિમિત્તથી
 (અસુરકુમારેણ મંતે ! જીવાઓ કહ કિરિયે ?) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવ જીવના
 નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? (ગોયમા ! જહેવ નેઝ્ઞે ચત્તારિ દંડગા) હે ગૌતમ ! જેમ
 નારક સબંધી ચાર દંડક (તહેવ અસુરકુમારે વિ ચત્તારિ દંડગા માણિયન્વા) એજ પ્રકારે અસુર-
 કુમાર સબંધી ચાર દંડક કહેવા જોઈએ (એવં ચ ઉવઉચ્ચિજ્જુણં ભાવેયવ્વ) એજ પ્રકારે
 ઉપયોગ કરીને વિચાર કરી લેવો જોઈએ (જીવે મણૂસે ય અકિરિયે વુચ્ચઈ) સમુચ્ચય જીવ
 અને મનુષ્ય અક્રિય કહેવાય છે (સેસા અકિરિયા ન વુચ્ચંતિ) શેષ અક્રિય નથી કહેવાતા (સવ્વ
 જીવા) બધાજીવ (ઓરલિયસરીરેહિતો) ઔદારિક શરીરથી (પંચ કિરિયા) પાંચ ક્રિયા-
 વાળા (નેરહયદેવેહિતો) નારકો તથા દેવોથી (પંચ કિરિયા) પાંચ ક્રિયાવાળા (ણ વુચ્ચંતિ)
 નથી કહેવાતા (એવ) એ પ્રકારે (એકેક જીવપદે) એક-એક જીવપદમાં (ચત્તારિ ચત્તારિ
 દંડગા માણિયન્વા) ચાર-ચાર દંડક કહેવા જોઈએ (એવં એતં દંડગસય) એ પ્રકારે આ
 દંડક (સવ્વે વિ જીવાદીયા) બધાજીવથી આરંભીને (દંડગા) દંડક હોય છે ॥ સૂ. ૪॥

ટીકા-પૂર્વ જીવઃ પ્રાણાતિપાતેન સપ્તવિધમણ્વિધં વા કર્મવધ્માતિ ડત્યુક્તમ્, તત્ર સ જીવો જ્ઞાનાવરણીયાદિકં કર્મ વન્ધન્ તમેવ પ્રાણાતિપાતં કતિભિઃ ક્રિયાભિઃ પરિસમાપ-
યતીતિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવે ણં મંતે ! ણાણાવરણિજ્ઞં કર્મમં વંચમાણે કઙ્કિરિણ ?’
હે ભદ્રન્ત ! જીવઃ સ્વલ્લ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વન્ધન્ કતિક્રિયો ભવતિ? કતિભિઃ ક્રિયાભિઃ
પ્રાણાતિપાતો નિષ્પાદ્યતે? इत्यर्थः, भगवानाह-‘गोयमा!’ हे गौतम! ‘सिय तिकिरिण,
सिय चउकिरिण, सिय पंचकिरिण’ स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियो भवति जीवो ज्ञानावरणीयं
कर्म वन्धन् तिसृभिः क्रियाभिः प्राणातिपातं निष्पादयतीत्यर्थः, स्यात्-कदाचित्
चतुष्क्रियो भवति चतसृभिः क्रियाभिः निष्पादयति, स्यात् कदाचित्-पञ्चक्रियो
भवति-पञ्चभिः क्रियाभिः निष्पादयतीत्यर्थः तत्र तिस्रः क्रियाः कायिकयाधिकरणिकी
प्राद्वेषिकी रूपाः, तत्रापि कायिकीक्रिया करचरणादिव्यापाररूपा, आविकरणिकी-

ટીકાર્થ :- इससे पूर्व यह प्रतिपादनक्रिया गया है कि जीव सात अथवा
आठ प्रकार के कर्म का बन्ध करता है ।

अब यह निरूपण किया जाता है कि वह जीव ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का
बन्ध करता हुआ कितनी क्रियाओं से युक्त होता है ?

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करता
हुआ कितनी क्रिया वाला होता है ? अर्थात् कितनी क्रियाओं द्वारा ज्ञानावरण
कर्म को उत्पन्न करता है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता हुआ कदा-
चित् तीन क्रियाओं द्वारा प्राणातिपात को उत्पन्न करता है, कदाचित् चार क्रिया-
वाला होता है अर्थात् चार क्रियाओं द्वारा उसको निष्पन्न करता है, कदाचित् पांच
क्रियाओंवाला होता है अर्थात्, पांच क्रियाओं द्वारा निष्पन्न करता है । यहां तीन
क्रियाएं कायिकी आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी समझनी चाहिए ।

उनमें से कायिकी क्रिया हाथों, पैरों आदि का व्यापार रूप है अर्थात् शरीरसे

ટીકાર્થ :-આનાથી પૂર્વ એ પ્રતિપાદન કરેલ છે કે જીવાત્માઓ સાત અથવા આઠ પ્રકારના
કર્મ બન્ધ કરે છે હવે એ નિરૂપણ કરાય છે કે તે જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના
બન્ધ કરીને કેટલી ક્રિયાઓથી યુક્ત બને છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મોના બન્ધ કરીને
કેટલી ક્રિયાવાળા બને છે ? અર્થાત્ કેટલી ક્રિયાઓ દ્વારા જ્ઞાનાવરણ કર્મને ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના બન્ધ કરીને કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયા
ઓ દ્વારા પ્રાણાતિપાતને ઉત્પન્ન કરે છે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા બને છે, અર્થાત્ ચાર
ક્રિયાઓ દ્વારા તેને નિષ્પન્ન કરે છે, કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓવાળા થાય છે, અર્થાત્ પાંચ
ક્રિયાઓ દ્વારા નિષ્પન્ન કરે છે અહીં ત્રણ ક્રિયાઓ કાયિકી અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી
સમજવી બેધરિયે

અસિખઙ્ગાદિ પ્રાગુણીકરણરૂપા, પ્રાદ્વેષિકી પુનઃ 'હન્મિ એનમ્' ઇત્યેવમશ્રુમનઃ સંકલ્પ-
રૂપા ચતસ્રઃ ક્રિયાસ્તુ-કાયિક્યાધિકરણિકી પ્રાદ્વેષિકી પારિતાપનિકી રૂપાઃ, તત્ર પારિ-
તાપનિકી ક્રિયા અસિખઙ્ગાદિઘાતેન પીડનરૂપા, પશ્ચમીક્રિયા પુનઃ પ્રાણાતિપાતક્રિયા
વિજ્ઞેયા, સા ચ જીવિતાદ્ વ્યપરોપણરૂપાઽવસેયા, તથા ચ કાર્યરૂપેણ જ્ઞાનાવરણીયેન
કર્મણા કારણરૂપસ્ય પ્રાણાતિપાતસ્ય નિષ્પત્તિભેદઃ પ્રદર્શિતો ભવતિ, તદ્ભેદાચ્ચ બન્ધ-
વિશેષોઽપિ દ્રષ્ટવ્યઃ તથા ચોક્તમ્ 'તિસ્ટમિશ્ચતસ્ટભિરથપઠ્ઠ્વામશ્ચ (ક્રિયાભિઃ) હિંસા
સમાપ્યતે ક્રમશઃ ! બન્ધોઽસ્ય વિશિષ્ટઃ સ્યાદ્ યોગપ્રદ્વેષ સામ્યં ચેત્ ॥૧॥' इति, एवं
या शरीर के किसी अवयव से होने वाली क्रिया कायिकी कहलाती है। असि खड्ग
आदि को तैयार करना आधिकरणकी क्रिया है। अधिकरण अर्थात् हिंसा के साधन,
उनके निमित्तसे होने वाली क्रिया आधिकरणीकी क्रिया कहलाती है। मैं इसे
मारूं, इस प्रकार मन का अश्रुम संकल्प प्राद्वेषिकी क्रिया है। चार क्रियाएं, कायिकी,
आधीकरणकी, प्राद्वेषिकी और पारितापनिकी समझनी चाहिए।

दूसरे को परिताप पहुंचाने से-तलवार, (खड्ग) आदि का आघात करने से
होने वाली क्रिया पारितापनिकी क्रिया कहलाती है।

पांचवी क्रिया प्राणातिपातिकी है। प्राणों का अतिपात अर्थात् व्यपरोपण करने
से-जीवन से रहित करने से होने वाली क्रिया प्राणातिपातिकी क्रिया कहलाती है।

इस प्रकार कार्यरूप ज्ञानावणीयकर्म के द्वारा कारण रूप प्राणातिपातकी
उत्पत्ति का भेद प्रदर्शित किया गया है। उसके भेद से बन्धमें भी भेद हो जाता है।

कहा भी है-तीन क्रियाओंसे, चार क्रियाओंसे और पांच क्रियाओंसे क्रमशः
हिंसा होती है और इससे बन्ध में भी विशेषता हो जाती है, अगर योग और
प्रद्वेष की समानता है ॥१॥

તેઓઆથી કાયિકી ક્રિયા, હાથો, પગો આંગો આદિના વ્યાપાર રૂપ છે અર્થાત્ શરીરથી
અગર શરીરના કોઈ અવયવથી થનારી ક્રિયા કાયિકી કહેવાય છે અસિ, (ખડ્ગ) આદિને
તૈયાર કરવા તે અધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે અધિકરણ અર્થાત્ હિંસાના સાધન, તેમના
નિમિત્તથી થનારી ક્રિયા આધિકરણિકી ક્રિયા કહેવાય છે 'હું આને મારૂં' એ પ્રકારનો
મનમાં અશ્રુભ સંકલ્પ કરવો એ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા છે ચાર ક્રિયાઓ, કાયિકી, આધિકરણિકી,
પ્રાદ્વેષિકી અને પારિતાપનિકી સમજવી જોઈએ

બીજાને પરિતાપ પહોંચાડવાથી તલવાર (ખડ્ગ) આદિના આઘાત કરવાથી થનારી
ક્રિયા પારિતાપનિકી ક્રિયા કહેવાય છે

પાંચમી ક્રિયા પ્રાણાતિપાતની છે. પ્રાણોનો અતિપાત અર્થાત્ વ્યપરોપણ કરવાથી-
જીવનથી રહિત કરવાથી થનારી ક્રિયા પ્રાણાતિપાતની ક્રિયા કહેવાય છે
એ પ્રકારે કાર્યરૂપ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના દ્વારા કારણરૂપ પ્રાણાતિપાતની ઉત્પત્તિ ના ભેદ પ્રદર્શિત
કરેલા છે તેના ભેદથી બંધમાં પણ ભેદ થાય છે

કહ્યું પણ છે-ત્રણ ક્રિયાઓથી, ચાર ક્રિયાઓથી અને પાંચ ક્રિયાઓથી ક્રમશઃ હિંસા થાય છે અને

નૈરયિકાદરમ્ ચતુર્વિંશતિદંડકક્રમેણ યાવદ્ વૈમાનિકસ્તાવદ્ વક્તવ્યં इत्यतिदिग्गन्नाह
'एवं नेरइए जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चजीवोत्तरीत्या नैरयिको यावद्-अगुरकुमारादि
भवनपति। पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रियस्त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको
मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्चापि ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन् कदाचित्
त्रिक्रियः कदाचिच्चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, तथा च एकत्वविशिष्टो
नैरयिकभवनपत्यादिवैमानिकान्तोऽपि जीवविशेषो ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन् कदाचित्
तिसृभिः क्रियाभिः, कदाचित् चमृतिभिः क्रियाभिः, कदाचित् पञ्चभिः क्रियाभिः
पूर्वप्रदर्शिताभिः प्राणातिपातं परिसमापयतीति फलितम्, तदेवं रीत्या एकत्वेन
चतुर्विंशतिदंढकान् प्रतिपाद्य अथ बहुत्वेन चतुर्विंशतिदंढकानाह—'जीवा ण

અવ યહ દિઘલાયા જાતા હૈ કિ નારક જીવોં સે લેકર ચૌવીસ દંડકોં કે ક્રમસે
વૈમાનિક તક इसी प्रकार कह लेना चाहिए—समुच्चयजीवों के विषय में जो कथन
किया गया है, उसी के अनुसार नारक से प्रारंभ करके अमुरकुमार आदि भवनपति,
पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय, तिर्यच,
मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक ज्ञानावरणीय कर्मबन्ध करता हुआ
कदाचित् तीनक्रिया वाला होता है, कदाचित् चार क्रिया वाला होता है और
कदाचित् पांच क्रियावाला होता है।

इस प्रकार यह फलित हुआ कि एकत्व विशिष्ट अर्थात् एक संख्यक नारक
से लेकर वैमानिक तक कोई भी जीव क्यों न हो, वह 'ज्ञानावरणीयकर्म' का
बन्ध करता हुआ कदाचित् तीन क्रियाओं से, कदाचित् चार क्रियाओं से कदा-
चित् पांच क्रियाओं से जिनका उल्लेख किया जा चुका है, प्राणातिपात को
परिसमाप्त करता है। इस प्रकार एकवचन रूप से चौबीस दंडकों का प्रतिपादन

એનાથી બન્ધમા પણ વિશેષતા થઈ બાક છે, અગર યોગ અને પ્રદેશની સમાનતા થાય છે. ૧૧

હવે તે બતાવાય છે કે નારકથી લઈને ચોવીસ દંડકોના ક્રમથી વૈમાનિક સુધી એજ પ્રકારે
કહેવું' એકએ સમુચ્ચય જીવોના વિષયમા જે કથન કરવામા આવેલ છે, તેના અનુસાર નારકથી
પ્રારંભ કરીને અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય,
ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જ્ઞાનવરણીય
કર્મોના બંધ કરવાછતા કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે. કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે
અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે,

એ પ્રકારે આ ફલિત થયું કે એકત્વ વિશિષ્ટ અર્થાત્ એક સંખ્યક નારકથી લઈને
વૈમાનિક સુધી કોઈ પણ જીવ કેમ ન હોય તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના બંધ કરવા છતાં કદાચિત્
ત્રણ ક્રિયાઓથી, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાઓથી અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાઓથી, જેનો ઉલ્લેખ
પહેલા કરેલો છે પ્રાણાતિપાતને પરિ સમાપ્ત કરે છે. એ પ્રકારે એક વચન રૂપથી ચોવીસ
દંડકોનું પ્રતિપાદન કરીને હવે બહુવચન રૂપમા ચોવીસ દંડકોનું નિરૂપણ કરે છે -

મતે જાણાવરણિજ્ઞ બંધમાણા કઠ્ઠિકિરિયા?' હે મદન્ત! જીવાઃ સ્વલ્લ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વન્ધન્તઃ કતિક્રિયાવન્તઃ ભવન્તિ? કતિમઃક્રિયાભિઃ પ્રાણાતિપાતં સમાપયતિ ? इत्यर्थः भगवानाह—‘गोयमा!’ हे गौतम! सिय तिकिरिया, सिय चउ किरिया, सिय पंचकिरिया वि’ स्यात्-कदाचित् त्रिक्रिया अपि, क्रियात्रयविष्टाअपि स्यात्-कदाचित् चतुष्क्रियाअपि, स्यात् कदाचित् पठचक्रिया अपि बहुत्वविशिष्टा जीवा भवन्ति, तथा च जीवा ज्ञानावरणीयं कर्म वन्धन्तः सततमेव यद्व इति त्रिक्रियाणामपि, चतु-
 क्रियाणामपि, पठचक्रियाणामपि उपलभ्यमानत्वात् एक एव भङ्गो द्रष्टव्यः. अमङ्गक
 मित्यर्थः, एवं यथा समुच्चयजीवपदेऽभङ्गकं तथा नैरयिकादिषु चतुर्विंशनावपि स्वस्था-
 नेषु प्रत्येकमभङ्गकं विज्ञेयं तेषामपि ज्ञानावरणीयं कर्म वन्धन्तं सर्वदैव त्रिक्रियाणामपि
 चतुष्क्रियाणामपि पञ्चक्रियाणामपि बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वादित्यभिप्रायेणातिदिशन्नाह

करके अब बहुवचन रूप में चौबीस दण्डकोंका निरूपण करते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! (बहुत) जीवात्माओं ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करते हुए कितनी क्रियावाले होते हैं ? अर्थात् कितनी क्रियाओं द्वारा प्राणातिपात को समाप्त करते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाले, कदाचित् चार क्रिया वाले और कदाचित् पांच क्रियावाले भी अनेक जीवात्माओं होते हैं । अतः बहुत जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करते हुए सदैव तीन क्रियावाले भी पाये जाते हैं बहुत से चार क्रियावाले भी पाये जाते हैं और बहुत से पांच क्रियावाले भी पाये जाते हैं । यहां यही एक भंग होता है । इसका कोई विकल्प न होनेसे यह अमंगक है । इस प्रकार जैसे समुच्चय जीव पद में अमंगक है उसीप्रकार नारक आदि चौबीसोंमें भी प्रत्येक में अमंगक जानना चाहिए । वे भी जब ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करते हैं, तो सदैव बहुत से तीन क्रियावाले पाये जाते हैं, बहुत से चार क्रिया वाले पाये जाते हैं । और बहुत से पांच

श्री गौતમસ્વामी—હે ભગવન્ ! (ઘણા) જીવો જ્ઞાના વરણીય કર્મને બધ કરતે છતે કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? અર્થાત્ કેટલી ક્રિયાઓ દ્વારા પ્રાણાતિપાતને સમાપ્ત કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચારક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા પણ અનેક જીવો હોય છે તેથી ઘણા જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બધ કરવા છતાં પણ સદૈવ ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ મળી આવે છે, ઘણા જીવો ચાર ક્રિયાવાળા પણ મળી આવે છે અને ઘણા જીવો પાંચ ક્રિયાવાળા પણ મળે છે અહીં આ એક ભંગ થાય છે બીજો કોઈ વિકલ્પ ન હોવાથી આ અભંગ છે એ પ્રકારે જેમ સમુચ્ચય જીવનમાં પણ અભંગ છે એજ પ્રમાણે નારક વિગેરે ચોવીસે દંડકોમાં પણ દરેકમાં અભંગ બાજવા જોઈએ તેઓ પણ જ્યારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બધ કરે છે, તો સદૈવ ઘણા બધા ત્રણ ક્રિયાવાળા મળે છે, ઘણા બધા ચાર ક્રિયાવાળા મળે છે અને ઘણા બધા પાંચ ક્રિયાવાળા પણ મળે છે આજ અભિપ્રાયને પ્રગટ કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે

‘एवं नैरइया निरंतरं’ जाव वैमाणिया’ एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या नैरयिकाः निरन्तरम्-अव्यवधानेन यावद्-अमुरकुमारनागकुमारादिभवनपतयः पृथिवीकायिकापूकायिकाद्येकेन्द्रिया द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया स्तिर्यग्योनयो मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः प्राणातिपातनिष्पादने त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि द्रष्टव्या इत्यर्थः ‘एवं दरिसणावरणिज्जं वेयणिज्जं मोहणिज्जं आउयं नामं गोत्तं अंतरा इयं च अट्टविहकम्मपगडीओ भाणियव्वाओ’ एवम्-ज्ञानावरणीयकर्मोक्तरीत्या दर्शनावरणीयं वेदनीय मोहनीयम् आयुष्यं नाम कर्म गोत्रम् आन्तरायिकञ्च अष्टविधकर्मप्रकृतयः अष्टविधं यत्कर्म तत्प्रकृतय इत्यर्थः भणितव्याः, वक्तव्या तथा च-‘एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडया भवंति’ एकत्वपृथक्त्विकाः-

क्रिया वाले भी पाये जाते हैं। इसी अभिप्राय को प्रकट करने के लिए सूत्रकार कहते हैं—

इसी प्रकार नारकजीवों से लेकर वैमानिकदेवों तक समझ लेना चाहिए। अर्थात् समुच्चय जीवों की वक्तव्यता के अनुसार लगातार नारक, अमुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक अपूकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी ज्ञानावरणीयकर्मका बन्ध करते हुए प्राणातिपातकी निष्पत्ति में तीन क्रियाओं वाले भी होते हैं, चार क्रियाओं वाले भी होते हैं, और पांच क्रियाओं वाले भी होते हैं।

जिस प्रकार ज्ञानावरणीयकर्म के विषय में कहा गया है, उसी प्रकार दर्शनावरणीयकर्म, वेदनीय, मोहनीय, आयुष्य, नाम, गोत्र और अन्तरायकर्म, इन आठों कर्मप्रकृतियों के विषय में कथन करना चाहिए। इस प्रकार एकवचन और बहुवचन की अपेक्षा से सोलह दंडक होते हैं। अभिप्राय यह है कि जैसे ज्ञानावरणीयकर्म की अपेक्षा से एकवचन और बहुवचन को लेकर दंडकों का प्रतिपादन किया गया है, उसी प्रकार दर्शनावरणीय आदि कर्मोंकी अपेक्षा से प्रत्येक कर्म के दो-दो दंडक होते हैं। इस प्रकार आठ कर्मों के सोलह दंड समझने चाहिए।

ऐसे प्रकारे नारकेथी वधने वैमानिके सुधी समञ्जसु लोभये अर्थात् समुच्चय एवेनी वक्तव्यता ना अनुसार निरन्तर नारक, अमुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक अपूकाय आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पञ्चेन्द्रियतिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक पञ्च ज्ञानावरणीय कर्मना बध करीने प्राणातिपातनी निष्पत्तिमा तस्य क्रियाओ प्राणा पञ्च थाय छे चार क्रियाओप्राणा पञ्च थाय छे अने पाच क्रियाओप्राणा पञ्च थाय छे। जे प्रकारे ज्ञानावरणीय कर्मना विषयमा कहेलु छे ओइ प्रकारे दर्शनावरणीय वेदनीय मोहनीय आयुष्य नाम गोत्र अने अन्तराय आ आठे कर्म प्रकृतियोना विषयमा कथन करवा लोभये ओ प्रकारे ओक वचन अने बहुवचननी अपेक्षाओ सोलह दंडक थाय छे अशिप्राय ओ छे के जेपु ज्ञानावरणीय कर्मनी अपेक्षाथी ओकवचन अने बहुवचनने वधने दंडकोनु प्रतिपादन कथुं छे, ओइ प्रकारे ओअ दर्शनावरणीय आदि कर्मनी अपेक्षाथी प्रत्येक कर्मना

एकत्वबहुत्वविषयाः षोडश दण्डका भवन्ति, एवञ्च यथा ज्ञानावरणीयं कर्म प्रस्तुत्य एकत्व-
बहुत्वाभ्यां द्वौ दण्डकौ प्रतिपादितौ तथा दर्शनावरणीयादि कर्माणि प्रस्तुत्यापि प्रत्येकं
द्वौ द्वौ दण्डकौ प्रतिपादनीयौ तथा सति सर्वसंख्यया षोडश दण्डका द्रष्टव्याः ।

अथ वर्तमानभववर्तिनो जीवस्य ज्ञानावरणीयादि कर्मबन्धनविशेष प्ररूपणे कायिक्यादि
क्रिया विशेषणक प्राणातिपातविशेषवद् अतीतभवकायसम्बन्धिकायिक्यादि क्रिया-
विशेषणकं प्राणातिपातविशेषमपि प्ररूपयितुमाह-‘जीवे णं मंते ! जीवाओ कइ किरिए ?’
हे भदन्त ! जीवः खलु जीवात्-जीवमधिकृत्य जीवापेक्षयेत्यर्थः कति क्रियः प्रज्ञप्तः ?
भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंच
किरिए, सिय अकिरिए’ स्यात्-कदाचित् क्वचित् त्रिक्रियः, स्यात्-कदाचित् क्वचित्
चतुष्क्रियः, स्यात्-कदाचित् क्वचित् षष्ठक्रियो भवति, स्यात्-कदाचित् क्वचित् अक्रियो
भवति तत्र वर्तमानभवमधिकृत्य पूर्वोक्तरीत्यैव कायिकी-आधिकरणिकी प्राद्वेषिकी प्रभृति
क्रिया भावनीया, अतीतभवमधिकृत्य पुनरेव भावनीया अतीतभवसम्बन्धिनः

अब वर्तमान भव संबंधी जीव के ज्ञानावरणीय आदि कर्मबन्ध विशेष के
प्ररूपण में कायिकी आदि क्रिया जनित प्राणातिपात के समान अतीत भव के
काय संबंधी कायिकी आदि क्रियाओं के कारण प्राणातिपात विशेष की भी प्ररूपणा
करने के लिए कहते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जीव जीव की अपेक्षा से कितनी क्रियाओं-
वाला कहा गया है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् क्वचित् तीन क्रियाओं वाला कदाचित्
क्वचित् चार क्रियाओं वाला और कदाचित् क्वचित् पांच क्रियाओं वाला तथा
कदाचित् क्वचित् क्रिया रहित होता है । वर्तमान भव को लेकर पूर्वोक्त प्रकारसे
कायिकी, आधिकरणकी और प्राद्वेषिकी आदि क्रियाएँ समझनी चाहिए ।

किन्तु अतीत भव को लेकर यों समझना चाहिए पूर्वभव संबंधी कायका
अथवा कायके एक भाग का व्यापार होने पर कायिकी क्रिया होती है । इसी

जे-जे ६३६ थाय छे जे प्रकाइ आठ कर्मोना सोल ६३६ समज्वा नेधये

इवे वर्तमान भव सम्बन्धी ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्म णं ध विशेषना प्रज्ञप्त्वा
कायिकी आदि क्रियाजनित प्राणातिपातना समान अतीत भवना काय सम्बन्धी कायिकी
क्रियाओंना कारणे प्राणातिपात विशेषनी पञ्च प्रज्ञप्त्वा क्तवाने माटे कहे छे

श्री गौतमस्वामी-एव एवनी अपेक्षाओ कटली क्रियाओ वाणा कहेला छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् क्वचित् त्रय क्रियाओवाणा कदाचित् चार क्रियाओ
वाणा अने कदाचित् क्वचित् पांच क्रियाओवाणा तथा कदाचित् क्वचित् क्रिया रहित
टोय छे वर्तमान भवने लधने पूर्वोक्त प्रकार्थी कायिकी आधिकरणिकी अने प्राद्वेषिकी
आदि क्रियाओ समज्वा नेधये किन्तु अतीत भवने लधने ओम समज्वा नेधये पूर्व

કાયસ્ય કાયૈકદેશસ્ય વા વ્યાપ્રિયમાણત્વે કાયિકી દ્રષ્ટવ્યા, તથૈવ અતીતભવસંયો-
જિતાનાં હલગરવિપકૂટયન્ત્રાદીનામ્ અતીતભવનિષ્પાદિતાનાં વા અસિચ્છદ્ગક્રુન્ત-
તોમરાદીનાં પરોપધાતાય વ્યાપ્રિયમાણત્વે આધિકરણિકી, તથા અતીતભવવિપયાઽ
કુશલપરિણામપ્રવૃત્તેરપ્રત્યાખ્યાનાત્ પ્રાદેષિકી ક્રિયા બોધ્યા ઇતિરીત્યા ક્રિયાત્રયસમન્વિ-
તોઽવસેય. સ્યાત્ ચતુષ્ક્રિયત્વે તુ અતીતભવસમ્બન્ધિની પારિતાપનિકી અપ્યવસેયા કાયેન
તત્સમ્બન્ધિના પરિતાપ્યમાનત્વાત્, સ્યાત્ પશ્ચક્રિયત્વે પુનઃપ્રાણાતિપાતક્રિયા જીવિતાદપિ
વ્યપરોપણરૂપા યદા અતીતભવે આધીયતે તદા અવસેયા, સ્યાદક્રિયો યદા પૂર્વભવ-
સમ્બન્ધિશરીરમધિકરણં વા ત્રિવિધેન વ્યુત્પ્લુટં મન્વતિ નાપિ તદ્ભવસમ્બન્ધિના શરીરેણ
કામપિ ક્રિયા કરોતિ તદાઽવસેયઃ, તત્ત્વાક્રિયત્વં મનુષ્યાપેક્ષયાઽવગન્તવ્યમ્, તસ્યૈવ
સર્વવિરતિ સંભવાત્, સિદ્ધાપેક્ષયા બોધ્યમ્ તસ્ય શરીરમનોવૃત્ત્યભાવેનાક્રિયાત્વાત્, ઇમ-

પ્રકાર પૂર્વભવમેં જોડે હુણ્ હલગર (વિપ) કૂટ યંત્ર આદિ કા અથવા પૂર્વભવમેં
નયે સિરે સે બનાણ્ હુણ્ અસિ (સ્વહ્રગ) ભાલા, તોમર આદિ શસ્ત્રોં કા પર કે ઉપધાત
કે લિણ્ કામમેં આનેપર અધિકારણિકી ક્રિયા હોતી હૈ ।

તથા અતીતભવ સંબંધી અશુભ પરિણામ કી પ્રવૃત્તિ કા પ્રત્યાખ્યાન ન કરનેસે
પ્રાદેષિકી ક્રિયા હોતી હૈ । ઇસ પ્રકાર ત્રીન ક્રિયા વાલા સમજના ચાહિણ્ ।
ચાર ક્રિયાઓં મેં પૂર્વભવ સંબંધિ પારિતાપનિકી ક્રિયા મી સમ્મિલિત કરની ચાહિણ્
'ક્યોંકિ પૂર્વભવ સંબંધી કાયસે પરિતાપ ઉપજાયા જાતા હૈ ।

પાંચ ક્રિયાઈ હો તો પહેલી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા જિસકા સ્વરૂપ હૈ પ્રાણોંસે વ્યપ-
રોપણ કરના, વહ મી હોતી હૈ । કદાચિત્ અક્રિય હોતા હૈ, ક્યોં કિ જબ જીવાત્મા
પૂર્વભવ સંબંધી શરીર કો, અથવા અધિકરણકો ત્રીન કરણ ત્રીન યોગસે ત્યાગકર

ભવ સંબંધી કાયના અથવા કાયના એક ભાગનો વ્યાપાર થાયથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે.
એ પ્રકારે પૂર્વભવમા જોડેલા હલગર (નિષ્કૂટ) યંત્ર આદિના અથવા પૂર્વ ભવમા નવી રીતે
બનાવેલ અસિ (અહ્રગ) ભાલા તોમર આદિ શસ્ત્રોના બીજાના ઉપપાતને મારે કામમા આવતા
આધિકારણિકી ક્રિયા થાય છે

તથા અતીત ભવ સંબંધી અશુભ પરિણામની પ્રવૃત્તિનુ પ્રત્યાખ્યાન ન કરવાથી પ્રાદે-
ષિકી ક્રિયા થાય છે એ પ્રકારે ત્રણ ક્રિયાવાળા સમજવાનેઈએ ચાર ક્રિયાઓમા પૂર્વભવ
સમ્બંધી પારિતાપનિકી ક્રિયા પણ સમ્મિલિત કરવી નેઈએ કેમકે પૂર્વભવ સંબંધી કાયથી
પરિતાપ ઉપજવાય છે

પાંચ ક્રિયાઓ હોય તો પહેલી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા જેનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે પ્રાણોથી
વ્યપરોપણ કરવુ, તે પણ થાય છે કદાચિત્ અક્રિય થાય છે કેમકે જ્યારે પૂર્વભવ સંબંધી
શરીરને અથવા અધિકરણને ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી ત્યાગીદે છે અને તદ્ભવ સંબંધી શરીરથી
કોઈ ક્રિયા પણ નથી કરતા, એ સમયે અક્રિય થાય છે આ અક્રિયત્વ મનુષ્યની અપેક્ષાથી
સમજવુ નેઈએ, કેમકે મનુષ્યમા જ સર્વવિરતિ થઈ શકે છે અથવા અક્રિયત્વ નિહોની

यिकात् तेजस्कायिकाद्वायुकायिकवनस्पतिकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकमनुष्यात् पृथिवीकायिकादीनपेक्ष्य यथा जीवात्-जीवमपेक्ष्य प्रतिपादितस्तथा
कदाचित् त्रिक्रियः कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियः कदाचिद् अक्रियो जीवः प्रतिपा-
दनीयः, तथा च देवनारकापेक्षया चतुष्क्रिय एव प्रतिपत्तव्यः न तु पञ्चक्रियः, देवनैरयिकाणां
जीविताद् व्यपरोपणव्यापारासंभवात्, तथा चोक्तम् 'अनपवर्त्यायुषो नारकदेवाः' इति, तदति-
रिक्तान् संख्येयवर्षायुषोऽपेक्ष्य तु पञ्चक्रियोऽपि अवगन्तव्यः तेषां मपवर्त्यायुष्कतया जीवि-
ताद् व्यपरोपणस्यापि संभवात्, अतएव नैरयिकवदेव असुरकुमारादयो भवनपतयः पूर्वं प्रति-
पादिता एवमग्रेऽप्याह—'वाणमंतरजोऽसियवेमाणियाओ जहा नेरइयाओ' वानव्यन्तर ज्यो-
तिष्क वैमानिकात्-वानव्यन्तरादिदेवत्रयमपेक्ष्य यथा नैरयिकात्-नैरयिकमपेक्ष्य पूर्वं चतु-

पृथ्वीकायिक से अप्कायिक से, तेजस्कायिक से, वायुकायिक से, वनस्पति-
कायिक से, द्वीन्द्रिय से, त्रीन्द्रिय से, चतुरिन्द्रिय से, पंचेन्द्रिय तिर्यच से, और
मनुष्यसे, अर्थात् इन पृथ्वीकायिक—आदि की अपेक्षा से समुच्चयजीव संबंधी वक्त-
व्यताके अनुसार कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला, कदाचित् पांच
क्रियावाला और कदाचित् अक्रिय होता है, ऐसा प्रतिपादन करना चाहिए ।

मगर देव और नारक जीव की अपेक्षा चार क्रियावाला ही समझना चाहिए,
पांच क्रियावाला नहीं कहना चाहिए, क्यों कि देवों और नारकों को जीवनसे
व्युपरत नहीं किया जा सकता । कहा भी है नारकों और देवों का आयुष्य
अपवर्तन होने योग्य नहीं होता है—अर्थात् अकालमें उनकी मृत्यु कभी नहीं हो
सकती । देवों और नारकोंके अतिरिक्त संख्यात वर्षकी आयुवालोंकी अपेक्षा से
जीव पांच क्रियावाला भी हो सकता है, क्योंकि वे अपवर्तनीय आयुष्यवाले होते
हैं । अतएव उनके जीवका व्यपरोपण हो सकता है । वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और
वैमानिक, इन तीन देवों की अपेक्षासे, उसी प्रकार समझलेना चाहिए । जैसे

पृथ्वीकायिकथी, अप्कायिकथी, तेजस्कायिकथी, वायुकायिकथी, वनस्पतिकायिकथी,
द्वीन्द्रियथी, त्रीन्द्रियथी, चतुरिन्द्रियथी पञ्चेन्द्रिय तिर्य यथी अने मनुष्यथी अर्थात् आ पृथ्वी-
कायिक आदिनी अपेक्षाथी समुच्चय एव सम्बन्धी वक्तव्यताना अनुसार कदाचित् त्रय
क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला कदाचित् पांच क्रियावाला अने कदाचित् अक्रिय थाय छे.
अेवु प्रतिपादन करवु लेछे

पक्ष देव अने नारक एवनी अपेक्षाअे चार क्रियावाला न समजवा लेछेअे, पांच
क्रियावाला न कहेवा लेछेअे, केमके देवा अने नारकेने एवनथी व्युपरत नथी करी शकता
कहु पक्ष छे—नारके अने देवात आयुष्य अपवर्तन बवायेअे नथी होता अर्थात् अकालमा
तेमना मृत्यु नथी थछ शकता. देवा अने नारकेना अतिरिक्ता संख्यात वर्षनी आयु-
वाणानी अपेक्षाअे एव पांच क्रियावाला पक्ष थछ शके छे केमके तेअे अपवर्तनीय आयु-
वाणा होय छे तेथेन तेअेना एवनत व्यपरोपक्ष थछ शके छे

यिकात् तेजस्कायिकाद्वायुकायिकवनस्पतिकायिकद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकमनुष्यात् पृथ्वीकायिकादीनपेक्ष्य यथा जीवात्-जीवमपेक्ष्य प्रतिपादितस्तथा
कदाचित् त्रिक्रियः कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियः कदाचिद् अक्रियो जीवः प्रतिपा-
दनीयः, तथा च देवनारकापेक्षया चतुष्क्रिय एव प्रतिपत्तव्यः न तु पञ्चक्रियः, देवनैरयिकाणां
जीविताद् व्यपरोपणव्यापारासंभवात्, तथा चोक्तम् 'अनपवर्त्यायुषो नारकदेवाः' इति, तदति-
रिक्तान् संख्येयवर्षायुषोऽपेक्ष्य तु पञ्चक्रियोऽपि अवगन्तव्यः तेषां मपवर्त्यायुष्कृतया जीवि-
ताद् व्यपरोपणस्यापि संभवात्, अतएव नैरयिकवदेव असुरकुमारादयो भवनपतयः पूर्वं प्रति-
पादिता एवमग्रेऽप्याह—'वाणमंतरजोहसियवेमाणियाओ जहा नेरइयाओ' वानव्यन्तर ज्यो-
तिष्क वैमानिकात्-वानव्यन्तरादिदेवत्रयमपेक्ष्य यथा नैरयिकात्-नैरयिकमपेक्ष्य पूर्वं चतु-

पृथ्वीकायिक से अप्कायिक से, तेजस्कायिक से, वायुकायिक से, वनस्पति-
कायिक से, द्वीन्द्रिय से, त्रीन्द्रिय से, चतुरिन्द्रिय से, पंचेन्द्रिय तिर्यच से, और
मनुष्यसे, अर्थात् इन पृथ्वीकायिक—आदि की अपेक्षा से समुच्चयजीव संबंधी वक्त-
व्यताके अनुसार कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला, कदाचित् पांच
क्रियावाला और कदाचित् अक्रिय होता है, ऐसा प्रतिपादन करना चाहिए ।

मगर देव और नारक जीव की अपेक्षा चार क्रियावाला ही समझना चाहिए,
पांच क्रियावाला नहीं कहना चाहिए, क्यों कि देवों और नारकों को जीवनसे
व्युपरत नहीं किया जा सकता । कहा भी है नारकों और देवों का आयुष्य
अपवर्तन होने योग्य नहीं होता है—अर्थात् अकालमें उनकी मृत्यु कभी नहीं हो
सकती । देवों और नारकोंके अतिरिक्त संख्यात वर्षकी आयुवालोंकी अपेक्षा से
जीव पांच क्रियावाला भी हो सकता है, क्योंकि वे अपवर्तनीय आयुष्यवाले होते
हैं । अतएव उनके जीवका व्यपरोपण हो सकता है । वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और
वैमानिक, इन तीन देवों की अपेक्षासे, उसी प्रकार समझलेना चाहिए । जैसे

पृथ्वीकायिकथी, अप्कायिकथी, तेजस्कायिकथी, वायुकायिकथी, वनस्पतिकायिकथी,
द्वीन्द्रियथी, त्रीन्द्रियथी, चतुरिन्द्रियथी पंचेन्द्रिय तिर्य'अथी'अने मनुष्यथी अर्थात् आ पृथ्वी-
कायिक आदिनी अपेक्षाथी मनुष्यथी एव सम्मन्धी वक्तव्यताना अनुसार कदाचित् त्रय
क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला कदाचित् पांच क्रियावाला अने कदाचित् अक्रिय थाय छे.
ओवु प्रतिपादन करवु लेछथे

पण देव अने नारक एवनी अपेक्षाओ चार क्रियावाला न सम्भववा लेछथे, पांच
क्रियावाला न कहेवा लेछथे, केभडे देव अने नारकोने एवनथी व्युपरत नथी करी शकता
कहु पण छे—नारको अने देवोनु आयुष्य अपवर्तन थवायेअ नथी होता अर्थात् अकालमा
तेमना मृत्यु नथी थछ शकता, देव अने नारकोना अतिरिक्त संख्यात वर्ष'नी आयु-
वालांनी अपेक्षाओ एव पांच क्रियावाला पण थछ शके छे केभडे तेओ अपवर्तनीय आयु-
वाला होय छे तेथीन तेओना एवनहु व्यपरोपण थछ शके छे

ક્ષિયત્વપર્યન્તં પ્રતિપાદિતં ન તુ પશ્ચક્ષિયત્વં તથૈવ અત્રાપિ ચતુષ્ક્ષિયત્વં પ્રતિપત્તવ્યં નો પશ્ચ-
ક્ષિયત્વમિતિમાનઃ, તદેવમેકત્વવિશિષ્ટસ્ય જીવસ્ય એકત્વવિશિષ્ટં જીવમપેક્ષ્ય ક્રિયાઃ પ્રરુ-
પિતાઃ, સમ્પ્રતિ એકત્વવિશિષ્ટસ્યૈવ જીવસ્ય વહન્ જીવાન્ આશ્રિત્ય તાઃ ક્રિયાઃ પ્રરુપયિતુ
માહ—‘જીવે ણં મંતે! જાંવેહિં તો કહ્ કિરિણ?’ હે ભદન્ત! જીવઃ સ્વલ્લુ જીવેભ્યઃ જીવાન્
અપેક્ષ્યેત્યર્થઃ કતિક્રિયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ? મગવાનાહ—‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘સિય તિકિરિણ
સિય ચલકિરિણ સિય પંચકિરિણ સિય અકિરિણ’ સ્યાત્ કદાચિત્ ત્રિક્રિયઃ સ્યાત્-કદાચિત્
ચતુષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ પશ્ચક્ષિયઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ કચિદ્ અક્રિયસ્તાવદ્ જીવાનાશ્રિત્ય
જીવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જીવે ણં મંતે! નેરહ્ણિં તો કહ્ કિરિણ?’ હે ભદન્ત!

પહેલે નારકોંકી અપેક્ષા સે કહા હૈ, અર્થાત્ પહેલે નારકોં કી અપેક્ષાસે ચાર
ક્રિયાવાલા તક કહા હૈ. પાંચ ક્રિયાવાલા નહીં કહા હૈ। उसी प्रकार यहां पर भी
चार क्रियावाला तक ही कहना चाहिए, पांच क्रियावाला नहीं कहना चाहिए।

इस प्रकार एक संख्यक जीव को एक संख्यक जीव की अपेक्षासे क्रियाओं
का प्रतिपादन किया गया है, अब एक संख्यकजीव को बहुत जीवों की अपेक्षा
से क्रियाओं का प्रतिपादन करते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् एक जीव बहुत जीवोंकी अपेक्षा से कितनी क्रिया
वाला होता है?

श्री भगवान्—हे गौतम! कदाचित् तीन क्रियावाला होता है, कदाचित् चार
क्रियावाला होता है, कदाचित् पांचक्रियावाला होता है और कदाचित् अक्रिय
अर्थात् क्रिया रहित होता है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! एक जीव नारकोंकी अपेक्षा कितनी क्रियाओं
वाला होता है?

વાનબ્યન્તર, બ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક, એ ત્રણ દેવોની અપેક્ષાથી, એજ પ્રકારે સમજવું
જોઇએ જેમ પહેલાના નારકોની અપેક્ષાથી કહ્યું છે, અર્થાત્ પહેલા નારકોની અપેક્ષાએ
ચાર ક્રિયાવાળા સુધી કહ્યા છે પાંચ ક્રિયાવાળા નથી કહ્યા. એજ પ્રકારે અહીં પણ ચાર
ક્રિયાવાળા સુધી જ કહેવું જોઇએ પાંચ ક્રિયાવાળા નહીં કહેવા જોઇએ.

એ પ્રકારે એક સખ્યક જીવને એક સખ્યક જીવની અપેક્ષાથી ક્રિયાઓનું પ્રતિપાદન
કરાયું છે, હવે એક સખ્યક જીવની અપેક્ષાથી ક્રિયાઓનું પ્રતિપાદન કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! એક જીવ પાંચ જીવોની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા
થાય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, કદાચિત ચાર ક્રિયાવાળા
થાય છે, કદાચિત પાંચ ક્રિયાવાળા થાય છે અને કદાચિત્ અક્રિય અર્થાત્ ક્રિયા રહિત થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્! એક જીવ નારકોની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓ વાળો
થાય છે?

જીવઃ સ્વલુ નૈરયિકેભ્યઃનૈરયિકાન્ અપેક્ષ્ય કતિક્રિયઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ મગવાનાહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘સિય તિક્રિરિણ સિય ચઽકિરિણ સિય અક્રિરિણ’ સ્યાત્-કદાચિત્ ત્રિક્રિયઃ સ્યાત્ કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ અક્રિયસ્તાવદ્ જીવો નૈરયિકાન્ અપેક્ષ્ય પ્રજ્ઞપ્તઃ, ન તુ પશ્ચક્રિયઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવં જહેવ પદમો દંડઓ તદ્દા एसो વિતિયો માણિયવ્વોજાવ વેમાણિણ્હિંતો તિ’ એવમ્-ઉત્તરીત્યા યથૈવ પ્રથમો દણ્ડક એકત્વવિશિષ્ટજીવાદ્યવધિકઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા એપ્ દ્વિતીયો દણ્ડકોઽપિ વહુત્વવિશિષ્ટ જીવાદ્યવધિકો મણિતવ્યો યાવદ્-અસુરકુમારાદિભવનપતિભ્યઃ પૃથિવીકાયિકાદિભ્ય એકેન્દ્રિયેભ્યો દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયેભ્યઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકેભ્યો મનુષ્યેભ્યો વાનવ્યન્તરેભ્યો જ્યોતિષ્કેભ્યો વૈમાનિકેભ્યશ્ચેતિ અથ બહુનાં જીવાના મૈકત્વવિશિષ્ટં જીવમપેક્ષ્ય ક્રિયાઃપ્રરૂપયિતુમાહ ‘જીવા ણં મંતે! જીવાઓ કઠ્કિરિયા?’ હે મદન્ત! જીવાઃ સ્વલુ જીવાત્ જીવમપેક્ષ્ય કતિક્રિયાઃપ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ ‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘સિય તિક્રિરિયા વિ સિય ચઽકિરિયા વિ સિય પંચકિરિયા વિ સિય

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાવાલા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયા વાલા, કદાચિત્ અક્રિય હોતા હૈ । નારકજીવોં કી અપેક્ષા સે જીવ પાંચ ક્રિયા વાલા નહીં હોતા, હસકા કારણ પહેલે કહા જા ચુકા હૈ ।

હસ પ્રકાર જૈસા પ્રથમ દણ્ડક-એક વચન કી અપેક્ષાસે કહા હૈ, વૈસા હી દૂસરા બહુવચન વિશિષ્ટ દણ્ડક મી સમસ્રલેના ચાહિણ, યાવત્ અસુરકુમાર નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કી અપેક્ષા સે, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવોં કી અપેક્ષા સે દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રિન્દ્રિયોં, ચતુરિન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા સે, પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં. જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કી અપેક્ષા સે મી પ્રથમ દંડક કે હી સમાન જાનના ચાહિણ ।

અવ બહુત જીવોં કી એક જીવ કી અપેક્ષા હોને વાલી ક્રિયાઓં કા નિરૂપણ કરતે હૈ-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્! બહુત જીવોં કો એક જીવ કી અપેક્ષા સે કિતની ક્રિયાઈ હોતી હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળો, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળો, અને કદાચિત્ અક્રિય અને છે નારકોની અપેક્ષાથી, એ પાંચ ક્રિયાવાળો નથી થતો, એવું કારણ પહેલા કહેલું છે એ પ્રકારે એમ પહેલું દંડક-એક વચનની અપેક્ષાથી કહેલું છે, તેમજ આ બીજું બહુવચન વિશિષ્ટ દંડક પણ સમજાવેલું છે એવું, યાવત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓની અપેક્ષાથી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિયો, અને ચતુરિન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની અપેક્ષાથી પણ પ્રથમ દંડકના સમાનજાળાણુ બનેલું છે

હવે ઘણા જીવોની એક જીવની અપેક્ષાએ થનારી ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્! ઘણા જીવોને એક જીવની અપેક્ષા કદલી ક્રિયાઓ થાય છે?

અકિરિયા વિ'સ્યાત્-કદાચિત્ ત્રિક્રિયા અપિ, સ્યાત્-કદાચિત્ ચતુર્ક્રિયા અપિ, સ્યાત્ કદાચિત્ પંચક્રિયા અપિ, સ્યાત્-કદાચિત્ અક્રિયા અપિ જીવા જીવમપેક્ષ્ય પ્રજ્ઞપ્તાઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'જીવા ણં મતે! નેરહ્યાઓ કઠ્ઠકિરિયા?' હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલુ નૈરયિકાત્-નૈરયિકમપેક્ષ્ય કતિક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહેવ આદિલ્લ દંડઓ તહેવ માણિયવ્વો જાવ વેમાણિયત્તિ'યથૈવ આધદણ્ડકઃ પ્રથમદણ્ડકઃ એકત્વવિશિષ્ટજીવવિષયકો મણિત સ્તથૈવ વહુત્વવિશિષ્ટજીવવિષયકોઽયમપિ દણ્ડકો મણિતવ્યો યાવત્-અસુરકુમારાદિમવનપતેઃ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાદ્ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાત્ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાદ્મનુષ્યાદ્ વાનવ્યન્તરાદ્ જ્યોતિષ્કાદ્ વમાનિકાચ્ચેતિ. અથ બહૂનાં જીવાનાં વહૂન્ જીવાનધિકૃત્યક્રિયાઃ પ્રરૂપયતિ- 'જીવા ણ મ તે જીવેહિંતો કઠ્ઠ કિરિયા?' હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલુ જીવેભ્યઃ જીવાન્ અપેક્ષ્ય કતિક્રિયાઃ

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વહુત જીવ એક જીવ કી અપેક્ષાસે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાવાલે કદાચિત્ ચારક્રિયાવાલે, કદાચિત્ પાંચક્રિયાવાલે ઓર કદાચિત્ ક્રિયારહિત હોતે હૈ । ઇસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાલેના ચાહિયે ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ એક નારકકી અપેક્ષા કિતની ક્રિયાવાલે હોતે હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે એકવચનાન્ત પ્રથમ દંડક મેં કહા ગયાહૈં વૈસે હી વહુવચન વાલા જીવ વિષયક દૂસરા દંડક મીં કહના ચાહિયે । યાવત્ અસુરકુમાર આદિ મવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય દ્વોદ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક કી અપેક્ષા મીં જીવ કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાવાલે ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ જાનના ચાહિયે ।

વહુત જીવોં કી અપેક્ષા સે વહુત જીવોંકી ક્રિયાઓં કા નિરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ ।

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઘણા એવ એક એવી અપેક્ષાએ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ પાંચ ક્રિયા વાળા અને કદાચિત્ ક્રિયા રહિત અને છે આ બાબતમા યુક્તિ પૂર્વગી જેમ સમજા લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એવ એક નારકની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે ? શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવું એકવચનાન્ત પ્રથમ દંડક કહ્યું છે. તેવું જ બહુવચન વાળા એવ વિષયક બીજું દંડક પણ કહેવું જોઈએ. યાવત્ અસુરકુમાર આદિ મવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વોદ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની અપેક્ષાએ પણ એવ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા ઇત્યાદિ પૂર્વવત્ બાબતુ જોઈએ.

ઘણા એવીની અપેક્ષાએ ઘણા એવીની ક્રિયાઓતુ નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એવ એવીની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા કહેલા છે ?

प्रज्ञप्ताः? भगवानाह—‘गोयमा! हे गौतम! ‘तिकिरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि अकिरिया वि’ जीवाः जीवान् अपेक्ष्य त्रिक्रिया, अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि, अक्रिया अपि प्रज्ञप्ताः प्रागुक्तयुक्तेः कस्यापि जीवस्य कमपि जीवम्प्रति त्रिक्रियत्वात् कस्यापि कमपि प्रति चतुष्क्रियत्वात् कस्यापि कमपि प्रति पञ्चक्रियत्वात्, कस्यापि सर्वोत्तमचारित्रिणो मनुष्यस्य सिद्धस्य वा शेषस्य अक्रियत्वात्, श्रीगौतमस्वामिपृच्छति—‘जीवा णं भंते ! नेरइएहि तो कइ किरिया?’ हे भदन्त ! जीवाः खलु नैरयिकेभ्यः नैरयिकान् अपेक्ष्य कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह—‘गोयमा!’ हे गौतम! ‘तिकिरिया चउकिरिया अकिरिया’ जीवाः नैरयिकान् अपेक्ष्य त्रिक्रियाः कदाचित् चतुष्क्रियाः कदाचिद् अक्रियाः प्रज्ञप्ताः ‘असुरकुमारेहिं तो वि एवं चेव जाव वेमाणिएहिं तो’ असुरकुमारेभ्योऽपि असुरकुमारानपेक्ष्यापीत्यर्थः एवञ्च नैरयिकेभ्यः च जीनास्त्रिक्रिया अपि चतुष्क्रिया अपि अक्रिया अपि प्रज्ञप्ताः यावद्नागकुमारादिभवनपतिभ्यः पृथिवीकायिका-

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जीव जीवों की अपेक्षा कितनी क्रियावाले बहेगए हैं?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव जीवों की अपेक्षा तीन क्रिया वाले भी होते हैं, चार क्रिया वाले भी होते हैं, पांच क्रिया वाले भी होते हैं और अक्रिय भी होते हैं । इस विषयमें युक्ति पूर्ववत् ही समझलेनी चाहिए । कोई जीव किसी जीव के प्रति तीन क्रियावाला होता है, कोई किसी के प्रति चार क्रिया वाला होता है, कोई किसी के प्रति पांच क्रियावाला होता है. कोई सर्वोत्तम चारित्रवाला मनुष्य अथवा सिद्ध सभी अक्रिय ही होते है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! बहुत जीव बहुत नरकों की अपेक्षा कितनी क्रिया वाले होते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव नारकजीवों की अपेक्षा कदाचित् तीन क्रिया वाले, कदाचित् चार क्रियावाले और कदाचित् क्रिया रहित होते हैं । असुरकुमारोंकी अपेक्षा से भी जीव पूर्ववत् तीन या चार क्रिया वाले अथवा अक्रियभी

श्री भगवान्—हे गौतम ! एव एवोनी अपेक्षाओ त्रय क्रियावाणा पञ्च होय छे, चार क्रियावाणा पञ्च होय छे, पांच क्रियावाणा पञ्च होय छे आने अक्रिय पञ्च होय छे युक्ति पूर्वोनी नेमन् समञ्च देवी नोछओ. कोछ एव कोछ एवना प्रत्ये त्रय क्रियावाणा थाय छे, कोछ कोछना प्रत्ये चार क्रियावाणा थाय छे, कोछ कोछना प्रत्ये पांच क्रियावाणा थाय छे, कोछ सर्वोत्तम चारित्रवाणा मनुष्य अथवा सिद्ध गथा अक्रिय न होय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! कथाएव कथा नारकोनी अपेक्षाओ केटही क्रियावाण होयछे ? श्री भगवान्—हे गौतम ! एव नारकोनी अपेक्षाओ कदाचित् त्रय क्रियावाणा, कदाचित् चार क्रियावाणा आने कदाचित् क्रिया रहित होय छे असुरकुमार देवोनी अपेक्षाओ पञ्च एव पूर्ववत् त्रय अगर् चार क्रियावाणा अथवा अक्रिय होय छे यावत्—असुरकुमार आदि भवन-

दिभ्य एकेन्द्रियेभ्यो द्वित्रिचतुरिन्द्रियभ्यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेभ्यो मनुष्येभ्यो वानव्य-
न्तरेभ्यो ज्योतिष्केभ्यो वैमानिकेभ्यश्च, तथाच नैरयिकान् देवांश्च अपेक्ष्य त्रिक्रिया
अपि, चतुष्क्रिया अपि अक्रिया अपि इति, तदन्यान् संख्येयवर्षाद्युषोऽपेक्ष्य पुनः पञ्च-
क्रिया अपि इति अतिदिशन्नाह—‘ओराखियसरीरेहिं तो जहा जीवेहि तो’ औदारिक-
शरीरेभ्यः औदारिकशरीराणि अपेक्ष्य जीवा यथा जीवेभ्यः—जीवानपेक्ष्य त्रिक्रिया
अपि चतुष्क्रिया अपि पञ्चक्रिया अपि अक्रिया अपि प्रतिपादितास्तथा प्रतिपादनीयाः,
इत्येवं सामान्येन जीवपदमाश्रित्य दण्डकचतुष्टयं प्रतिपादितम्, अथ नैरयिकपदमा-
श्रित्य प्ररूपायितुमाह—‘नेरइयाणं भंते जीवाओ कइकिरिए?’ हे भदन्त! नैरयिकः खलु

होते हैं। यावत्—नागकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकापिक आदि एकेन्द्रियों,
द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्यो-
तिष्कों, और वैमानिकों की अपेक्षासे भी जीव कदाचित् तीन क्रिया वाले कदा-
चित् चार क्रिया वाले और कदाचित् अक्रिय होते हैं। उनके अतिरिक्त संख्यात
वर्ष की आयुवाले जीवों की अपेक्षा से पांच क्रिया वाले भी होते हैं।

यह बतलाते हैं—औदारिक शरीरों की अपेक्षा जीव जैसे जीवों की अपेक्षा
कोई तीन क्रिया वाले, कोई चार क्रिया वाले, कोई पांच क्रियावाले और कोई
अक्रिय भी कहे गए हैं, उसी प्रकार यहां भी कहलेना चाहिए।

इस प्रकार सामान्य रूप से जीवपद के आश्रय से चार दंडकों का प्रतिपादन
किया गया है,

अब नैरयिकपद को लेकर प्ररूपण किया जाता है—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक जीव की अपेक्षा से कितनी क्रिया
वाला होता है ?

पतियो, पृथ्वीकापिक आदि एकेन्द्रियो, द्वीन्द्रियो, त्रीन्द्रियो, चतुरिन्द्रियो, पञ्चेन्द्रिय तिर्यचो।
मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को आने वैमानिक देवोनी अपेक्षाओ पण्डु एव कदाचित् त्रय
क्रियावाणा कदाचित् चार क्रियावाणा आने कदाचित् अक्रिय होय छे। तेमनाथी अनिरिक्त
संख्यात वर्षनी आयुवाणा एवोनी अपेक्षाथी पाय क्रियावाणा पण्डु होय छे

ओ जतावे छे—औदारिक शरीरांनी अपेक्षाओ जेवा एव जेम एवोनी अपेक्षाओ त्रय
क्रियावाणा, केछ चार क्रियावाणा केछ पाय क्रियावाणा आने केछ केछ अक्रिय पण्डु कहेला
छे ओअ प्रकारे अही पण्डु कही सेवु जेअओ

ओ प्रकारे सामान्य रूपथी एव पहना आश्रयथी चार दंडकोनु प्रतिपादन कगयु छे
हुवे नैरयिक पदने बधने प्ररूपणा कराय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक एवनी अपेक्षाथी केटली क्रियावाणा जने छे?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कदाचित् त्रय क्रियावाणा, कदाचित् चार क्रियावाणा आने कदा-
यित पाय क्रियावाणा होय छे, औदारिक शरीर तेमज संख्यात वर्षनी आयुवाणा ओनी

जीवात् कति क्रियो भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! ‘हे गौतम ! ‘सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए. सिय पंचकिरिए’ स्यात्—कदाचित् त्रिक्रियः स्यात्—कदाचित् चतुष्क्रियः स्यात्—कदाचित् पञ्चक्रियो भवति. तत्र औदारिकशरीरसंख्येयवर्षायुष्कापेक्षया पञ्चक्रियो नैरयिको द्रष्टव्यः, गौतमः पृच्छति—‘नेरइए णं भंते! नेरइयाओ कड किरिए?’ हे भदन्त! नैरयिकः खलु नैरयिकात्—नैरयिकमपेक्ष्य कति क्रियो भवति? भगवानाह ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए’ नैरयिको नैरयिकमपेक्ष्य स्यात्—कदाचित्, त्रिक्रियो भवति, स्यात्कदाचित् चतुष्क्रियो भवति नतु पञ्चक्रियः; कदाचित्, नैरयिकस्य जीविताद् व्यपरोपणरूपप्राणातिपातक्रियाया पञ्चम्या असंभवात्, ‘एवं जाव वेमाणिएहितो’ एवम्—नैरयिकोक्तरीत्या यावत्—अमुरकुमारादि वैमानिकान्ताद् एवं जीव नैरयिकादिभ्यो वैमानिकान्तेभ्यश्च नैरयिको यथायोगं स्यात्—कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो द्रष्टव्यः, अत्र ‘जाव वेमाणिएहितो’ इत्यत्र यावत्करणत्, नैरयिको जीवादीन् अपेक्ष्य कतिक्रियः प्रज्ञप्तः इत्यादिरूपो द्वितीयोऽपि दण्डकः प्रतिपादितोऽवगन्तव्यः, किन्तु—‘नवरं नेइयस्स नेरइए

श्री भगवान्—हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला और कदाचित् पांच क्रिया वाला होता है। औदारिक शरीर एवं संख्यात वर्ष की आयु वालों की अपेक्षा से नारक को पांच क्रिया वाला समझना चाहिए।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक नारकजीव नारक की अपेक्षा से कितनी क्रिया वाला होता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कदाचित् तीन क्रिया वाला होता है ! कदाचित् चार क्रिया वाला होता है, परन्तु पांच क्रियावाला कदापि नहीं होता है। क्योंकि नारक जीव का जीवन से व्यपरोपण नहीं किया जा सकता, अर्थात् उसको मार डालना संभव नहीं है। अतः पांचवी क्रिया प्राणातिपातका असंभव है। इसी प्रकार वैमानिकों तक समझना चाहिए।

अर्थात् नारक संबंधी वक्तव्यता के अनुसार अमुरकुमारोंसे लेकर वैमानिकों तक यथायोग्य कदाचित् कोई तीनक्रिया वाला, कदाचित् चार क्रियावाला और

अपेक्षाशी नारके पांच क्रियावाला समझना जोधये

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक एव नारकनी अपेक्षाये केटवी क्रियावाला होय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कदाचित् त्रय क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला परन्तु पांच क्रियावाला नथी होता केमडे नारक एवन्तु एवन्तयी व्यपरोपण्य नथी करातु अर्थात् तेने मारी नाथवा असंभवित छे तेथी पांचवी क्रिया प्राणातिपात ने। असंभव छे, जेअ प्रकारे वैमानिके सुधी समझवु जोधये

अर्थात् नारक संधी वक्तव्यताना अनुसार अमुरकुमारोथी लघने वैमानिके सुधी यथा योग्य कदाचित् केध त्रय क्रियावाला, कदाचित् चार क्रियावाला अने कदाचित् पांच क्रियावाला होय छे जाव वेमाणिएहितो अही ने जव शब्दने प्रयोग कथे छे. तेनाथी

હિંતો દેવેદિતા ય પંચમા કિરિયા નત્થિ' નવરમ્-વિશેસ્તુ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકેભ્યો દેવેભ્યશ્ચ દેવનૈરયિકાન્ અપેક્ષેત્યર્થઃ; પञ्चमी ક્રિયા-જીવિતાદ્ વ્યપરોપણરૂપા પ્રાણાતિ-પાતક્રિયાઃ નાસ્તિ-ન સંભવતિ તેપા દેવનૈરયિકાણામનપવત્યાયુષ્કત્વાત્ અતો દેવનારકાન્ અપેક્ષ્ય "સ્યાત્ત્રિક્રિયઃ સ્યાચ્ચતુષ્ક્રિયો નૈરયિકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ન તુ પञ્ચક્રિયઃ, સંખ્યેય-વર્ષાયુષ્કાન્ ઔદારિકશરીરાન્ અપેક્ષ્ય પુનઃ પञ્ચક્રિયોઽપિ નૈરયિકા દ્રષ્ટવ્યઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'નૈરય્યા ણં મંતે! જીવાઓ કહિં કિરિયા?' હે મહન્ત! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ જીવાત્ જીવમપેક્ષ્ય કતિક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાદ્—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય-તિકિરિયા, સિય ચ્હકિરિયા, સિય પંચકિરિયા' નૈરયિકા જીવમપેક્ષ્ય સ્યાત્ કદાચિત્-ત્રિક્રિયાઃ સ્યાત્ કદાચિચ્ચતુષ્ક્રિયાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ પઠ્ઠવક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ; 'એવં જાવ વેમા

કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા હોતા હૈ । 'જાવ વેમાણિર્હિંતો' યહાં જો 'જાવ' શબ્દકા પ્રયોગ ક્રિયા હૈ ઉસસે નારક જાવાદિ કી અપેક્ષા સે કિતની ક્રિયા વાળા હોતા હૈ ?, ઇત્યાદિ પ્રકારકે દૂસરે દંડક કા મી પ્રતિપાદન હો ગયા, એસા સમસ્ટ્તેના ચાહિણ્ ।

મગર વિશેષતા યહ હૈ કિ નારક કો નારક કી અપેક્ષા સે ઓર દેવોં કી અપેક્ષા સે પાંચવી ક્રિયા અર્થાત્ જીવનસે વ્યુપરત કરના રૂપ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા નહીં હોતી હૈ । ઇસ ક્રિયા કા હોના સંભવ નહીં હૈ, ક યોં કિ દેવ ઓર નારક-અનપવત્ય આયુ વાળે હોતે હૈ । અતઃ દેવોં ઓર નારકોં કી અપેક્ષાસે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયા વાળે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયા વાળે હી હોતે હૈ, પાંચ ક્રિયા વાળે નહીં હોતે હૈ । હાં સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાળે ઔદારિક શરીરી જીવોં કી અપેક્ષા નારક જીવ પાંચ ક્રિયા વાળા મી હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! (બહુત) નારક એક જીવકી અપેક્ષા કિતની ક્રિયા વાળે હોતે હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક જીવકી અપેક્ષા કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયા

નારક જીવાદિની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે? ઇત્યાદિ પ્રકારના બીજા દંડકનું પ્રતિ-પાદન થઈ ગયું એમ સમજી લેવું જોઈએ
પણ વિશેષતા એ છે કે, નારકોને નારકોની અપેક્ષાએ અને દેવોની અપેક્ષાથી પાંચમી ક્રિયા અર્થાત્ જીવનથી વ્યુપરત કરવા રૂપ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા નથી થતી એ ક્રિયાનું થવું સંભવિત નથી, કેમકે દેવ અને નારક અનપવત્યાયુ વાળા હોય છે તેથી જ દેવો અને નારકોની અપેક્ષાથી કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા જ હોય છે, પાંચ ક્રિયાવાળા નથી હોતા હા સંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા ઔદારિક શરીરી જીવોની અપેક્ષાએ નારક પાંચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! (ધણ) નારક જીવો એક જીવની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક જીવની અપેક્ષાએ કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા પણ હોય

ણિયાઓ'એવમ્-ઉક્તરીત્યા યાવત્-નૈરયિકાદેઃ વૈમાનિકપર્યન્તમપેક્ષ્યેત્યર્થઃ. યથાયોગં ત્રિક્રિ-
યાઃ ચતુષ્ક્રિયાઃ પશ્ચક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ કિન્તુ- 'નવરં નેરઙ્યાઓ દેવાઓય પંચમા કિરિયા નત્થિ'
નવરમ્-વિશેષસ્તુ નૈરયિકાદ્ દેવાચ્ચ પ્રતીત્ય-દેવનૈરયિકાન્ અપેક્ષ્ય પશ્ચમી ક્રિયા- 'જીવિતાદ્
વ્યપરોપણરૂપા પ્રાણાતિપાતક્રિયા નાસ્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ 'નેરઙ્યા ણં મતે ! જીવેહિં તો
કઙ્કિરિયા?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ, સ્વલ્લ જીવેભ્યઃ-જીવાનપેક્ષ્ય કાર્તક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ?
મગવાનાહ- 'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'તિક્રિયા વિ ચઉક્રિયા વિ પંચક્રિયા વિ'
નૈરયિકા જીવાપેક્ષ્યા ત્રિક્રિયા અપિ, ચતુષ્ક્રિયા અપિ, પશ્ચક્રિયા અપિ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ- 'નેરઙ્યાણં મતે ! નેરઙ્કિરિયા?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ
સપ્તવિધનૈરયિકેભ્યઃ નૈરયિકાન્ અપેક્ષ્ય કૃતિ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-

વાળે હોતે હૈં; કદાચિત્ ચાર ક્રિયા વાળે હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ પાચ ક્રિયા
વાળે હોતે હૈં । ઇસી પ્રકાર વૈમાનિકદેવોંકિ, અર્થાત્ નારકોં કી વક્તવ્યતા કે
અનુસાર વૈમાનિક દેવોંતક યથાયોગ્ય કોઈ નારક ત્રીન ક્રિયા વાળે કોઈ ચાર
ક્રિયાવાળે ઓર કોઈ પાંચ ક્રિયા વાળે હોતે હૈં । મગર યહ તથ્ય ધ્યાનમેં રચના
ચાહિય કિ દેવોં ઓર નારકોંકી અપેક્ષા સે કિસી નારકકો પ્રાણાતિપાત રૂપ
પાંચવી ક્રિયા નહીં હોતી । ઇસ વિષય મેં પહેલે જો યુક્તિ કહી હૈં, વહી યહાં
મી સમજ્જ હેના ચાહિય ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! બહુત નારક બહુત જીવોં કી અપેક્ષા કિતની
ક્રિયા વાળે હોતે હૈં ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવોં કી અપેક્ષા સે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાવાળે,
કદાચિત્ ચાર ક્રિયા વાળે ઓર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયા વાળે હોતે હૈં ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકજીવ ! નારકોં કી અપેક્ષા સે કિતની
ક્રિયા વાળે હોતે હૈં ?

હે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા પચ્છ હોય છે. એજ પ્રકારે
વૈમાનિકદેવો સુધી, અર્થાત્ નારકોની વક્તવ્યતાના અનુસાર વૈમાનિક દેવો સુધી યથાયોગ્ય
કોઈ નારક ત્રણ ક્રિયાવાળા, કોઈ ચાર ક્રિયાવાળા, અને કોઈ પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે. પચ્છ
આ તથ્ય ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે દેવો અને નારકોની અપેક્ષાથી કોઈ નારકને પ્રાણાતિ-
પાત રૂપ પાચમી ક્રિયા નથી થતી આ વિષયમા જે યુક્તિ પહેલા કહી છે, તેને અહીં
સમજ્જ લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઘણા નારક ઘણા જીવોની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાવાળા
હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવોની અપેક્ષાથી કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્
ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ નારકોની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક નારકોની અપેક્ષાથી કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે,

‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘તિકિરિયા ચઝકિરિયા’ નૈરયિકા નૈરયિકાન્, અપેક્ષ્ય ત્રિક્રિયા; કદાચિત્, કદાચિચ્ચતુષ્ક્રિયા પ્રજ્ઞાસાઃ નતુ પશ્ચક્રિયાઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવં જાવ વેમાણિણ્હિંતો’ એવમ્-ઉક્તરીત્યા યાવદ્ અસુરકુમારાદિભ્યો ભવન-પતિભ્યઃ પૃથિવીકાયિકાદિભ્ય એકેન્દ્રિયેભ્યો દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયેભ્યઃ પંચેન્દ્રિયતિર્ય-ગ્યોનિકેભ્યો મનુષ્યેભ્યો વાનવ્યન્તરેભ્યો જ્યોતિષ્કેભ્યો વૈમાનિકેભ્યશ્ચાપિ નૈરયિકાઃ જ્યાદિક્રિયાઃ પ્રજ્ઞાસાઃ, કિન્તુ ‘નવરં ભોરાલિયસરીરેહિંતો જઠા જીવેહિંતો’ નવરમ્-વિશેષસ્તુ ઔદારિકશરીરેભ્યઃ-ઔદારિકશરીરાન્ સંસ્થયેયવર્ણયુક્તાન્ અપેક્ષ્ય યથા જીવેભ્યઃ સમુ-ચ્ચયજીવાનક્ષપેક્ષ્ય પશ્ચક્રિયા અપિ દ્વદૃશ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-- અસુરકુમારે ણ મંને! જોવાઓ કઠેકિરિણ્?’ હે મદન્ત! અસુરકુમારઃ સ્થલ જીવાત્-જીવમાશ્રિત્ય કતિક્રિયો

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક, નારકોં કી અપેક્ષાસે કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયા વાલે હોતે હૈં, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાલે હોતે હૈં । પાંચ ક્રિયાવાલે નહીં હોતે. હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમક્ષના ચાહિણ ।

હસી પ્રકાર અસુરકુમાર નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કી અપેક્ષા સે, પૃથ્વીકા-યિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા સે, દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ઔર ચતુરિન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા સે, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં કી અપેક્ષા સે મનુષ્યોં કી અપેક્ષા સે, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઔર વૈમાનિકોં કી અપેક્ષા સે મી નારક ત્રીન આદિ ક્રિયા વાલા હોતા હૈ । કિન્તુ ઔદારિક શરીર વાલોં કી અપેક્ષા વૈસાહી કરના ચાહિણ જૈસે સમુચ્ચય જીવોં કી અપેક્ષા સે કહા હૈ । અર્થાત્ જૈસે સમુચ્ચયજીવોંકી અપેક્ષા પાંચ ક્રિયા વાલે મી કહા હૈ, હસી પ્રકાર ઔદારિક શરીર વાલોં કી અપેક્ષા મી સમક્ષલેના ચાહિણ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસુરકુમાર જીવકી અપેક્ષા સે કિતની ક્રિયા વાલા હોતા હૈ ?

કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે, પાંચ ક્રિયાવાળા નથી હોતા એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ લેવી

એ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોની અપેક્ષાથી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોની અપેક્ષાથી મનુષ્યોની અપેક્ષાથી, તથા વાનવ્યન્તરોની જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની અપેક્ષાથી પણ નારક આદિ ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે કિન્તુ ઔદારિક શરીરવાળાઓની અપેક્ષાએ એમજ કહેવું જોઈએ જેમ જીવોની અપેક્ષાથી કહ્યું છે અર્થાત્ જેમ સમુચ્ચય જીવોની અપેક્ષાએ પાંચ ક્રિયાવાળા પણ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે ઔદારિક શરીર વાળાઓની અપેક્ષાથી પણ સમજ લેવું જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસુરકુમાર જીવની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ?

भवति ? भगवानाह--'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहेव नैरइए चत्तारि दंडगा तहेव असुरकुमारे वि चत्तारि दंडगा भाणियच्चा' यथेव नैरयिके चत्वारो दण्डकाः अवधि-
अवधिमनोः प्रत्येकमेकत्वबहुत्वाभ्यां प्रतिपादिता स्तथंवासुरकुमारेऽपि चत्वारो दण्डका
भणितव्याः, 'एवंच उवउज्जिउणं भावेयव्वं ति' एवञ्च-पूर्वोक्तरीत्या च उपयुज्य-विमृज्य
आदायेत्यर्थः भावयितव्यम्-प्ररूपणीयम्, 'जीवे मणसेय अकिरिए वुच्चइ, सेमा-
अकिरिया न वुच्चंति' जीवो मनुष्यश्च अक्रिय उच्यते सिद्धापेक्षया उत्तमचरित्रि
मनुष्यापेक्षया च, शेषाः तदन्ये अक्रिया नोच्यन्ते 'सव्वजीवा ओरालियसरीरेहि' तो
पंचक्रिया' सर्वजीवा औदारिकशरीरेभ्यः संख्येयवर्षायुष्कौदारिकशरीरान् अपेक्ष्य
पंचक्रियाः प्रज्ञप्ताः किन्तु- नैरइयदेवेहि' तो पंच क्रिया ण वुच्चं' नैरयि-
कदेवेभ्यः नैरयिकदेवान् अपेक्ष्य पञ्चक्रिया नोच्यन्ते प्रागुक्तयुक्ते. 'एव एवकेक
जीवपदे चत्तारि चत्तारि दंडगा भाणियच्चा' एवम्-एकैकजीवपदे चत्वारश्चत्वारो
दण्डका भणितव्याः—, 'एवं एयं दंडगसयं सव्वे वि य जीवादीया दंडगा'

श्री भगवान्—हे गौतम ! जैसे नैरयिक के विषय में एकवचन और बहुवचन
को लेकर चार दण्डक कहे गये हैं, उसी प्रकार असुरकुमार के विषय में भी चार
दंडक कहने चाहिए । इसी प्रकार यथोचित उपयोग लगाकर प्ररूपणा करनी
चाहिए । जीव और मनुष्य की वक्तव्यतामें अक्रिय भी कहना चाहिए, एवं
सिद्धों की तथा उत्तम चारित्रवान् पुरुषों की अपेक्षा भी कहना चाहिए ।

इनके अतिरिक्त अन्य किसी की वक्तव्यता में अक्रिय नहीं कहना चाहिए ।
सब जीव संख्यात वर्ष की आयु वाले औदारिक शारीरी जीवों की अपेक्षा पंचों
क्रिया वाले नहीं कहना चाहिए, इसका कारण पहले कहा जा चुका है ।

इस प्रकार एक-एक जीवपद को लेकर चार-चार दंडक कहने चाहिए ।
जीव को आदि करके ये सभी दंडक सौ होते हैं, जो इस प्रकार हैं—समुच्चय
जीवका एक स्थान और नारक आदि चौबीस स्थान मिलकर पच्चीस होते हैं ।

श्री भगवान्—हे गौतम ! जेम नैरयिकेना विषयमा ओकवचन अने बहुवचन ने लधने
यार दंडक कहेवा छे, ओ प्रकारे असुरकुमारना विषयमा पधु यार दंडक कहेवा नेधये ओ
प्रकारे यथेयित छेपयोग करीने प्ररूपणा करवी नेधये एव अने मनुष्यनी वक्तव्यतामा
अक्रिय पधु कहेवा नेधये जेम सिद्धोनी तथा उत्तम चारित्रवान् पुरुषोनी अपेक्षाये पधु
अक्रिय कहेवा नेधये

आनाथी अनिगिहता अन्य कोधनी वक्तव्यतामा अक्रिय नहीं कहेवु नेधये, यथा एव
संख्यात वर्षानी आयुवाणा औदारिक शरीरी एवानी अपेक्षाये पाय कियावाणा न कहेवा
नेधये, ओतु कारण पहेला कहेवायेछु छे,

ओ प्रकारे ओके ओके एव पदने लधने यार यार दंडक कहेवा नेधये एवने सुपथ
करीने आ यथा दंडक सौ पाय छे, जे आ प्रकारे छे—समुच्चय एवतु ओके स्थान अने

एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एतद्दण्डकशत सर्वेऽपि च जीवादिकाः सामान्येन जीवपदे एकम्, शेषाणि नैरयिकादीनि स्थानानि चतुर्विंशतिरिति सर्वसंख्यया पञ्चविंशतिरिति पञ्चविंशतेरेकैकस्मिन् स्थाने चत्वारो दण्डका भवन्तीति-सर्वसंकलनेन दण्डकशतमुपपद्यते इति भावः ॥

अथ नैरयिकस्य द्वीन्द्रियादीन् अपेक्ष्य न कायिक्यादिक्रिया संभवतीति चेदत्रोच्यते—नैरयिकस्य भवप्रत्ययात् विवेकाभावेन पूर्वभवशरीरस्य व्युत्सृष्टत्वाभावात् तेन जीवेन यावच्छरीरं निर्वर्तितं सत् त शरीरपरिणाम सर्वं ग्रास न परित्यजति तावत् तं परिणामं देशतोऽपि भजमानस्य शरीरस्य पूर्वभावप्रज्ञापनया तस्येति व्यपदेशाद् घृतघटवत्, तथाहि—घृतपूर्णस्य घटस्य घृते व्यपगतेऽपि 'घृतघटः' इति व्यपदेशो भवत्येव एवं प्रकृतेऽपि तस्यापि शरीरस्य तेन निर्वर्तितत्वात् तस्येति व्यपदेशात् तस्य शरीरस्य एकदेशेन अरध्यादिना योऽन्योऽपि प्राणातिपातं करोति तस्मात् पूर्वनिर्वर्तितशरीरजीवोऽपि कायिक्यादिक्रियाभिर्युज्यत एव इति पञ्चीसों स्थानों में से प्रत्येक के चार-चार दंडक होने से $24 \times 4 = 100$ दंडक सब मिलकर होते हैं ।

यहां यह आशंका की जा सकती है कि द्वीन्द्रिय आदि जीवों की अपेक्षा से नैरायिक को कायिकी आदि क्रियाएँ किस प्रकार हो सकती हैं !

इस आशंका का समाधान इस प्रकार है—नारक जीव भव के कारण विवेक का अभाव होने से पूर्वभव के शरीर का व्युत्सर्ग नहीं करता । उस जीव ने जो शरीर निष्पन्न किया था वह जब तक उस शरीर परिणाम का सर्वथा त्याग नहीं करता, तबतक एकदेशसे भी उस परिणाम को धारण करने वाले शरीर को पूर्वभव प्रज्ञापननय की अपेक्षा से उसीका कहा जाता है जैसे घृत घट । तात्पर्य यह है कि किसी घटमें घृत भरा हुआ था । बादमें उसमें से घृत निकाल दिया गया । फिर भी वह घट घृतघट कहलाता है ।

નારક આદિ ચોવીસ સ્થાન મળીને પચીસ થાય છે. આ પચીસે સ્થાનામાથી પ્રત્યેકના ચાર ચાર દડક થવાથી $24 \times 4 = 100$ દડક બધા મળીને થાય છે.

અહીં એ આશંકા કરી શકાય છે કે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોની અપેક્ષાથી ને-ચિકને કાચિકી આદિ ક્રિયાઓ કેવા પ્રકારે થઈ શકે છે ?

આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રકારે છે—નારક જીવ ભવનું કારણ વિવેકનો અભાવ હોવાથી પૂર્વભવના શરીરનો વ્યુત્સર્ગ નથી કરતા. આજીવે જે શરીર નિષ્પન્ન કર્યું હતું, જ્યાં સુધી એ શરીર પરિણામનો સર્વથા ત્યાગ નથી કરતા ત્યાં સુધી એક દેશથી પણ એ પરિણામને ધારણ કરનારા શરીરને પૂર્વભવ પ્રજાપન નયની અપેક્ષાથી તેનું જ કહેવાય છે. જેમ ઘૃતઘટ તાત્પર્ય એ છે કે કાષ્ઠઘટમાં ઘી ભરેલું હતું, પછી તેમાંથી ઘી કાઢી લેવામાં આવ્યું તો પણ તે ઘટ ઘૃતઘટ કહેવાય છે.

તેન જીવેન તસ્યા વ્યુત્પટ્ટત્વાત્ તત્ર પંચાનામપિ ક્રિયાણાં ભાવના ભાવયિતવ્યા-
તત્કાયસ્ય વ્યાપ્રિયમાણાત્વાત્ કાયિકી ક્રિયા વોધ્યા, एवं કાયોऽधिकरणमपि
भवतीति आधिकरणिकी क्रिया, प्राद्वेषिक्यादयः पुनरेवं—यदा तमेव शरीरैकदेशमभि-
घातादि समर्थमन्यः कश्चिदपि प्राणातिपातोद्यतोऽवलोक्य तस्मिन् द्वीन्द्रियादौ घान्ये
सज्जातक्रोधादि हेतुरभिघातादिममर्थमिदं शस्त्रमिति विभावयन् अत्यन्तक्रोधादि परिणाम
मासादयति पीडाञ्च जनयति जीविताच्च व्यपरोपयति तदा तत्सम्बन्धि प्राद्वेषिक्या

इसी प्रकार जिस जीवने जीस शरीर का निष्पादन किया है, इस शरीर में से भले
ही जीव के सर्व प्रदेश निकल गया हो और वह शरीर निर्जीव हो गये हो, फिर
भी वह उसीका कहा जाता है, क्योंकि उसी जीव ने उस शरीर को उत्पन्न
किया था । उस शरीर के एक भाग हड्डी आदि से भी अगर कोई दूसरा
जीव किसी जीवका प्राणातिपात करता है, तो उस शरीर का उत्पादक वह जीव
भी कायिकी आदि क्रियाओंका भागी होता है । इसका कारण यही है कि उस
जीवने जो उसमें से निकल कर कहीं अन्यत्र उत्पन्न हो गया है, अपने उस
पूर्व शरीर का व्युत्सर्ग नहीं किया ।

पाँचों क्रियाओं की भावना इस प्रकार समझनी चाहिए । उसके काया का
व्यापार होने से कायिकी क्रिया समझनी चाहिए । इसी प्रकार काय अधिकरण भी
होता है, अतएव आधिकरणिकी क्रिया होती है । प्राद्वेषिकी पारितापनिकी आदि क्रियाएँ
इस प्रकार समझनी चाहिए । जब उस शरीर के किसी एक भाग को घातकर ने में
समर्थ समझकर कोई दूसरा व्यक्ति किसी के प्राणों का अतिपात करने के लिए
उद्यत होता है और उसे द्वीन्द्रिय आदि किसी जीव के प्रति क्रोध उत्पन्न
होता है तब वह सोचता है—यह शस्त्र इसी प्राणी का घात करने में समर्थ

એજ પ્રકારે જે જીવે જે શરીરનું નિષ્પાદન કર્યું છે, એ શરીરમાંથી ભલે જીવ નિકળી
ગયો હોય અને તે શરીર નિર્જીવ થઇ ગયું હોય, તો પણ તે તેનું કહેવાય છે, કેમકે
તે જીવે તે શરીરને ઉત્પન્ન કર્યું હતું એ શરીરનો એક ભાગ હાડકા વિગેરેથી પણ અગર
કોઇ બીજો જીવ કોઇ જીવનો પ્રાણાતિપાત કરે છે, તો તે શરીરનો ઉત્પાદક તે જીવ પણ
કાયિકી આદિ ક્રિયાઓનો ભાગીદાર થાય છે. એનું કારણ એ છે કે, તે જીવ જે તેમાંથી
નિકળીને ક્યાંક બીજે ઉત્પન્ન થઇગયો છે, પોતાના તે પૂર્વ શરીરનો વ્યુત્સર્ગ નથી કર્યો

પાંચે ક્રિયાઓની ભાવના એ પ્રકારે સમજવી જોઇએ તેને કાયાનો વ્યાપાર હોવાથી
કાયિકી ક્રિયા સમજીએવી જોઇએ એજ પ્રકારે કાય આધિકરણ પણ થાય છે, તેથી જ
આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે પ્રાદ્વેષિકી આદિ ક્રિયાઓ એ પ્રકારે સમજવી જોઇએ જ્યારે
આ શરીરના કોઇ એક ભાગ નો ઘાત કરવામાં સમર્થ સમજીને કોઇ બીજો વ્યક્તિ કોઇના
પ્રાણોનો અતિપાત કરવાને માટે ઉદ્યત થાય છે અને તેને દ્વીન્દ્રિય આદિ કોઇ જીવના પ્રત્યે
ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે વિચારે છે—આ શસ્ત્ર આ પ્રાણીનો ઘાત કરવામાં સમર્થ છે,

દિ ક્રિયા કારણત્વાત્ તસ્યાપિ પ્રાદ્વેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ યથા-
યોગમવગન્તવ્યા ॥ સૂ. ૪ ॥

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્—“કહ ણં મંતે ! કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? ગોયમા !
પંચ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? તં જહા-કાહયા જાવ પાળાહવાય-
કિરિયા, નેરહયા ણં મંતે ! કહ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? ગોયમા ! પંચ
કિરિયાઓ પળ્લતાઓ, તં જહા-કાહયા જાવ પાળાહવાયકિરિયા, એવં
જાવ વેમાણિયાણં, જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્મ કાહયા કિરિયા કજ્જહ
તસ્મ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ જસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્મ કાહયા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્મ ણં જીવસ્મ કાહયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્મ અહિગરણી કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જરસ અહિગરણી
કિરિયા કજ્જહ તસ્મ વિ કાહયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જસ્સ ણં
મંતે ! જીવસ્મ કાહયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પાદોસિયા કિરિયા
કજ્જહ, જસ્સ પાદોમિયા કિરિયા કજ્જહ, તસ્સ કાહયા કિરિયા કજ્જહ ?
ગોયમા ! એવંચેવ, જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ કાહયા કિરિયા કજ્જહ
તસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ, જસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ કાહયા કિરિયા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્સ ણં જીવસ્સ
કાહયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પારિયાવણિયા પિય કજ્જહ સિય નો
કજ્જહ, જસ્સ પુણ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ કાહયા નિયમા
હે । એમા સોચકર ઔર ઉસે ગ્રહણ કરકે તીવ્ર ક્રોધકે વશીભૂત હોતા હૈ । એવં
ઉસ જીવ કો પીઢા પહુંચાતા હૈ, યહાં તક કિ જીવનસે રહિત કર દેતા હૈ, તબ
વહ શરીર જિસ જીવ કા થા, ઉસે મી પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાનિકી ઔર પ્રાણાતિપાતિ
કી ક્રિયા લગતી હૈ, ક્યોંકિ ઉસી કે શરીર સે યે ક્રિયાઈ કી ગઈ હૈ ઇત્યાદિ યથા
યોગ્ય સમજ્ઞ લેના ચાહિઈ ॥ સૂ. ૪ ॥

એમ વિચારીને અને તેને ગ્રહણ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને
પીડા પહોંચાડે છે, ત્યાં સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર જે જીવન
હવે તેને પણ પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, કેમકે તેના
શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઇત્યાદિ યથાર્થ સમજ્ઞ લેવું જોઈએ ॥ સૂ. ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आदि ल्लाओ परोपरं नियमा
तिन्न कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ
देन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवगिल्लाओ दाणिण
कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिणि कज्जंति, जस्सणं भंते! जीवस्स
पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स
पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गायमा!
जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-
किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया
कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जरम णं भंते!
नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ?
गायमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स
जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं ममयं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं ममयं काइया
किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लाओ दंडओ तहेव भाणियन्वा,
जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ
तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ. तहेव जाव वेमाणियस्स जं पा-
सेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पाएमेणं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं
समयं जं देसं जं पाएमेणं चत्तारि दंडगा हांति, कइणं भंते! आओजि-
याओ किरियाओ पणत्ताओ? गायमा! पंच आओजियाओ
किरियाओ पणत्ताओ. तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया.
एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया
आओजियाकिरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया
अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया
आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिन्नावेणं ते चं

દિ ક્રિયા કારણત્વાત્ તસ્યાપિ પ્રાદ્વેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ યથા-
યોગમવગન્તવ્યા ॥ સૂ. ૪ ॥

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ—“કહ ણં મંતે ! કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ ? ગોયમા !
પંચ કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ ? તં જહા-કાહ્યા જાવ પાળાહવાય-
કિરિયા, નેરહ્યા ણં મંતે ! કહ કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ ? ગોયમા ! પંચ
કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ, તં જહા-કાહ્યા જાવ પાળાહવાયકિરિયા, એવં
જાવ વેમાણિયાણં, જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્મ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ
તસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ જસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્મ કાહ્યા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્મ ણં જીવસ્મ કાહ્યા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ અહિગરણી કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જરસ અહિગરણી
કિરિયા કજ્જહ તસ્સ વિ કાહ્યા કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જસ્સ ણં
મંતે ! જીવસ્મ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પાદોસિયા કિરિયા
કજ્જહ, જસ્સ પાદોપિયા કિરિયા કજ્જહ, તસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ?
ગોયમા ! એવંચેવ, જસ્સ ણં મંતે ! જોવસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ
તસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ, જસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્સ ણં જીવસ્સ
કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પારિયાવણિયા પિય કજ્જહ સિય નો
કજ્જહ, જસ્સ પુણ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા નિયમા
હે । એમા સોચકર ઔર उसे ग्रहण करके तीव्र क्रोधके वशीभूत होता है । एवं
उस जीव को पीड़ा पहुंचाता है, यहाँ तक कि जीवनसे रहित कर देता है, तब
वह शरीर जिस जीव का था, उसे भी प्राद्वेषिकी, पारितानिकी और प्राणातिपाति
की क्रिया लगती है, क्योंकि उसी के शरीर से ये क्रियाएँ की गई हैं इत्यादि यथा
योग्य समझ लेना चाहिए ॥ सू. ४ ॥

એમ વિચારીને અને તેને ગ્રહણ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને
પીડા પહોંચાડે છે, ત્યાં સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર ને જીવન
હવે તેને પણ પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, એમકે તેના
શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઇત્યાદિ યથાયોગ્ય સમજ લેવું જોઈએ ॥ સૂ. ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आदिल्लाओ परोप्परं नियमा
तिन्न कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ
देन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दाणि
कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिणि कज्जंति, जस्सणं भंते! जीवस्स
पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स
पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गोयमा!
जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-
किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया
कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते!
नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ?
गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स
जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं समयं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया
किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लाओ दंडओ तहेव भाणियव्वो,
जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ
तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ. तहेव जाव वेमाणियस्स जं पए-
सेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पएसेणं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं
समयं जं देसं जं पएसेणं चत्तारिं दंडगा होति, कइणं भंते! आओजि-
याओ किरियाओ पणत्ताओ? गोयमा! पंच आओजियाओ
किरियाओ पणत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया,
एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया
आओजिया किरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया
अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया
आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिलावेणं ते चव

દિ ક્રિયા કારણત્વાત્ તસ્યાપિ પ્રાદેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાત્તિપત્તક્રિયા ચ યથા-
યોગમૃત્તવગન્તવ્યા ॥ સૂ. ૪ ॥

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્—“કહ પં મંતે ! કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? ગોયમા !
પંચ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? તં જહા-કાહ્યા જાવ પાળાહવાય-
કિરિયા, નેરહ્યા પં મંતે ! કહ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? ગોયમા ! પંચ
કિરિયાઓ પળ્લતાઓ, તં જહા-કાહ્યા જાવ પાળાહવાયકિરિયા, એવં
જાવ વેમાણિયાળં, જસ્સ પં મંતે ! જીવસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ
તસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ જસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્સ પં જીવસ્સ કાહ્યા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ અહિગરણી કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જસ્સ અહિગરણી
કિરિયા કજ્જહ તસ્સ વિ કાહ્યા કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જસ્સ પં
મંતે ! જીવસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પાદોસિયા કિરિયા
કજ્જહ, જસ્સ પાદોમિયા કિરિયા કજ્જહ, તસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ?
ગોયમા ! એવંચેવ, જસ્સ પં મંતે ! જીવસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ
તસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ, જસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્સ પં જીવસ્સ
કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પારિયાવણિયા મિય કજ્જહ મિય નો
કજ્જહ, જસ્સ પુણ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા નિયમા
હે । એમા સોચકર ઔર उसे ग्रहण करके तीव्र क्रोधके वशीभूत होता है । एवं
उस जीव को पीड़ा पहुँचाता है, यहाँ तक कि जीवनसे रहित कर देता है, तब
वह शरीर जिस जीव का था, उसे भी प्रादेविकी, पारितानिकी और प्राणातिपाति
की क्रिया लगती है, क्योंकि उसी के शरीर से ये क्रियाएँ की गई हैं इत्यादि यथा
योग्य समझ लेना चाहिए ॥ सू. ४ ॥

એમ વિચારીને અને તેને અકુષ્ઠ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને
પીડા પહોંચાડે છે, ત્યાં સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર ને જીવન
હવે તેને પણ પ્રાદેવિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાત્તિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, કેમકે તેના
શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઇત્યાદિ યથાયોગ્ય સમજ લેવું જોઈએ ॥ સૂ. ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आदिल्लाओ परोप्परं नियमा
तिन्न कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ
दोन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवगिल्लाओ दोण्णि
कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति, जस्सणं भंते! जीवस्स
पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स
पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गोयमा!
जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-
किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया
कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते!
नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ?
गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स
जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं समयं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया
किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लाओ दंडओ तहेव भाणियब्बो,
जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ
तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ. तहेव जाव वेमाणियस्स जं पए-
सेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पएसेणं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं
समयं जं देसं जं पएसेणं चत्तारिं दंडगा होति, कइणं भंते! आओजि-
याओ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच आओजियाओ
किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया,
एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया
आओजियाकिरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया
अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजियाकिरिया अत्थि तस्स काइया
आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिलावेणं ते चंव

દિ ક્રિયા કારણત્વાત્ તસ્યાપિ ગ્રાદ્દેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ યથા-
યોગમવગન્તવ્યા ॥ સૂ. ૪ ॥

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્—“કહ ણં મંતે ! કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ ? ગોયમા !
પંચ કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ ? તં જહા-કાહ્યા જાવ પાળાહવાય-
કિરિયા, નેરહ્યા ણં મંતે ! કહ કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ ? ગોયમા ! પંચ
કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ, તં જહા-કાહ્યા જાવ પાળાહવાયકિરિયા, એવં
જાવ વેમાણિયાણં, જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્મ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ
તસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ જસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્મ કાહ્યા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્મ ણં જીવસ્મ કાહ્યા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ અહિગરણી કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જરસ અહિગરણી
કિરિયા કજ્જહ તસ્સ વિ કાહ્યા કિરિયા નિયમા કજ્જહ, જસ્સ ણં
મંતે ! જીવસ્મ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પાદોસિયા કિરિયા
કજ્જહ, જસ્સ પાદોમિયા કિરિયા કજ્જહ, તસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ?
ગોયમા ! એવંચેવ, જસ્સ ણં મંતે ! જોવસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ
તસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ, જસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ ? ગોયમા ! જસ્સ ણં જીવસ્સ
કાહ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ પારિયાવણિયા મિય કજ્જહ મિય નો
કજ્જહ, જસ્સ પુળ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ કાહ્યા નિયમા
હૈ । એમા સોચકર ઔર ઉસે ગ્રહણ કરકે તીવ્ર ક્રોધકે વશીભૂત હોતા હૈ । એવં
ઉસ જીવ કો પીડા પહુંચાતા હૈ, યહાં તક કિ જીવનસે રહિત કર દેતા હૈ, તવ
વહ શરીર જિસ જીવ કા યા, ઉસે મી ગ્રાદ્દેષિકી, પારિતાનિકી ઔર પ્રાણાતિપાતિ
કી ક્રિયા લગતી હૈ, ક્યોંકિ ઉસી કે શરીર સે યે ક્રિયાઈ કી ગઈ હૈ ઇત્યાદિ યથા
યોગ્ય સમજ્ઞ લેના ચાહિઈ ॥ સૂ. ૪ ॥

એમ વિચારીને અને તેને ગ્રહણ કરીને તીવ્ર ક્રોધને આધીન થઈ જાય છે તેમજ તે જીવને
પીડા પહોંચાડે છે, ત્યાં સુધી કે તેને જીવન વગરની બનાવે છે, ત્યારે તે શરીર ને જીવન
હવે તેને પણ ગ્રાદ્દેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા લાગે છે, કેમકે તેના
શરીરથી આ ક્રિયાઓ કરેલી છે ઇત્યાદિ યથાયોગ્ય સમજ્ઞ લેવું જોઈએ ॥ સૂ. ૪ ॥

कज्जइ, एवं पाणाइवायकिरिया वि, एवं आदिल्लाओ परोप्परं नियमा
तिन्नि कज्जंति, जस्स आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति, तस्स उवरिल्लाओ
देन्नि सिय कज्जंति सिय नो कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि
कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिण्णि कज्जंति, जस्सणं भंते! जीवस्स
पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ जस्स
पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ? गोयमा!
जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय-
किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण पाणाइवायकिरिया
कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स णं भंते!
नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ?
गोयमा! जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स
जं समयं णं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तं समयं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ जं समयं अहिगरणिया किरिया कज्जइ तं समयं काइया
किरिया कज्जइ? एवं जहेव आदिल्लाओ दंडओ तहेव भाणियब्बो,
जाव वेमाणियस्स जं देसेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ
तं देसेणं अहिगरणिया किरिया कज्जइ. तहेव जाव वेमाणियस्स जं पए-
सेणं भंते! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं पएसेणं अहिगरणिया
किरिया कज्जइ? एवं तहेव जाव वेमाणियस्स, एवं एए जस्स जं
समयं जं देसं जं पएसेणं चत्तारिं दंडगा होति, कइणं भंते! आओजि-
याओ किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच आओजियाओ
किरियाओ पण्णत्ताओ, तं जहा-काइया जाव पाणाइवायकिरिया,
एवं नेरइया णं जाव वेमाणियाणं जस्स णं भंते! जीवस्स काइया
आओजिया किरिया अत्थि तस्स अहिगरणिया किरिया आओजिया
अत्थि, जस्स अहिगरणिया आओजिया किरिया अत्थि तस्स काइया
आओजिया किरिया अत्थि? एवं एएणं अभिलावेणं ते चंव

ચત્તારિ દંડગા ભાણિયવ્વા, જસ્સ જં સગયં જં દેસં જં પएसં જાવ
 વેમાણિયાણં, જીવે ણં મંતે ! જં સમયં કાહ્યાએ અહિગરણિયાએ પાઓ
 સિયાએ કિરિયાએ પુઢે તં સમયં પારિયાવણિયાએ પુઢે પાણાહવાયકિ
 રિયાએ પુઢે ? ગોયમા ! અત્થેગઈએ જીવે એગત્તિયાઓ જીવાઓ જં સમયં
 કાહ્યાએ અહિગરણિયાએ પાઓસિયાએ કિરિયાએ પુઢે તં સમયં પારિયા-
 વણિયાએ કિરિયાએ પુઢે પાણાહવાયકિરિયાએ પુઢે ? અત્થેગઈએ જીવે
 એગઈયાઓ જોવાઓ જં સમયં કાહ્યાએ અહિગરણિયાએ પાઓસિયાએ
 કિરિયાએ પુઢે તં સમયં પારિયાવરણિયાએ કિરિયાએ પુઢે પાણાહવાય
 કિરિયાએ અ પુઢે, અત્થેગઈએ જીવે એગઈયાઓ જીવાઓ જં સમયં
 કાહ્યાએ અહિગરણિયાએ પાઓસિયાએ પુઢે તં સમયં પારિયાવણિયાએ
 કિરિયાએ અ પુઢે, પાણાહવાયકિરિયાએ અ પુઢે ” ॥ સુ. ૫ ॥

છાયા-કતિ खलु भदन्त ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः,
 तद्यथा-कायिकी यावत् प्राणातिपातक्रिया, नैरयिकाणां भदन्त ! कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः ?
 गौतम ! पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कायिकी यावत् प्राणातिपातक्रिया, एवं यावद्

क्रिया विशेषवक्तव्यत्ता

શબ્દાર્થ-(કહ નં મંતે ! કિરિયાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! ક્રિયાએ કિતને
 પ્રકારકી કહી ગઈ છે ? (ગોયમા પંચ કિરિયાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! પાંચ
 ક્રિયાએ કહો હે (તં જહા કાહ્યા જાવ પાણાહવાયકિરિયા) હે સ્સ પ્રકાર-કાયિકી
 યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (નેરહ્યાણ મંતે ! કહ કિરિયાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ભગવન્ !
 નારકો કો કિતની ક્રિયાએ કહી છે ? (ગોયમા ! પંચ કિરિયાઓ પળ્લત્તાઓ) હે
 ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાએ કહી છે (તં જહા-કાહ્યા જાવ પાણાહવાયકિરિયા) હે
 સ્સ પ્રકાર- કાયિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (એવં જાવ વેમાણિયાણં) હ્સી
 પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિકો તક ।

ક્રિયાવિશેષવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ ન મંતે ! કિરિયાઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! આપે ક્રિયાઓ કેટલી કહેલી
 છે ? (ગોયમા ! પંચ કિરિયાઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (ત જહા-કાહ્યા જાવ
 પાણાહવાયકિરિયા) તે આ પ્રકારે-કાયિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (નેરહ્યાણ મંતે ! કહ કિરિયાઓ
 પળ્લત્તાઓ) હે ભગવન્ ! નારકોની કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ? (ગોયમા ! પંચ કિરિયાઓ પળ્લ
 ત્તાઓ) હે ગૌતમ ! પાચ ક્રિયાઓ કહી છે (ત જહા-કાહ્યા જાવ પાણાહવાયકિરિયા) તે આ
 પ્રકારે-કાયિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (એવ જાવ વેમાણિયાણં) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

વૈમાનિકાનામ્, યસ્ય સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આધિકરણકી ક્રિયતે ? યસ્ય અધિકરણકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય કાયિકી ક્રિયતે ? ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલ્પ જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આધિકરણકી ક્રિયા નિયમાત્ ક્રિયતે, યસ્ય આધિકરણકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્યાપિ કાયિકી ક્રિયા નિયમાત્ ક્રિયતે, યસ્ય સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય પ્રાદેષિકી ક્રિયા ક્રિયતે, યસ્ય પ્રાદેષિકી ક્રિયતે તસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે? ગૌતમ ! એવઞ્ચૈવ, યસ્ય સ્વલ્પ ભદન્ત ! જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય પારિતાપનિકી ક્રિયા ક્રિયતે, યસ્ય પારિતાપ-

(જસ્ય ણં મંતે ! જીવસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ) હે ભગવન્ ! જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ (તસ્ય અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ) ઉસકો અધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? (જસ્ય અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય કાઙ્યા કજ્જહ ?) જિસકો અધિકરણિકી ક્રિયા હોતો હૈં ઉસે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ?

(ગોયમા ! જસ્ય ણં જીવસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય અહિગરણિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) હે ગૌતમ ! જીસ જીવ કો કાયિકી-ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે અધિકરણિકી ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ (જસ્ય અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય વિ કાઙ્યા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) જિસકો અધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે કાયિકી ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ ।

(જસ્ય ણં મંતે ! જીવસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય પાઓસિયા કિરિયા કજ્જહ ?) વ્યા હે ભગવન્ ! જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે પ્રાદેષિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? (જસ્ય પાઓસિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ ?) જિસકો પ્રાદેષિકી ક્રિયા હોતી હૈ ઉસે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? (ગોયમા ! એવ ઞેવ) હે ગૌતમ ! એસા હી હોતા હૈ

(જસ્ય ણ મંતે ! જીવસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ) હે ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે (તસ્ય અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ) તેને અધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે ? (જસ્ય અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય કાઙ્યા કજ્જહ) જેને અધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે ? (ગોયમા ! જસ્ય ણ જીવસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય અહિગરણિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) હે ગૌતમ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને અધિકરણિકી ક્રિયા નિયમે કરી થાય છે (જસ્ય અહિગરણી કિરિયા કજ્જહ તસ્ય વિ કાઙ્યા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) જેને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે

(જસ્ય ણ મંતે ! જીવસ્ય કાઙ્યા-કિરિયા કજ્જહ તસ્ય પાઓસિયા કિરિયા કજ્જહ ?) શુ ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પ્રાદેષિકી ક્રિયા થાય છે ? (જસ્ય પાઓસિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ ?) જેને પ્રાદેષિકી ક્રિયા થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે ? (ગોયમા ! એવ ઞેવ) હે ગૌતમ એમજ છે.

(જસ્ય ણ મંતે ! જીવસ્ય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ તસ્ય પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જહ ?) જે જીવને

નિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? ગૌતમ ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય પારિતાપનિકી ક્રિયતે સ્યાત્ ક્રિયતે સ્યાત્ નો ક્રિયતે, યસ્ય પુનઃ પારિતાપનિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય કાયિકી નિયમાત્ ક્રિયતે, એવ પ્રાણાતિપાતક્રિયાઽપિ, એવમ્ આદિમાઃ પરસ્પરં નિયમાત્ તિસ્રઃ ક્રિયન્તે, યમ્ય આદિમા સ્તિસ્રઃ ક્રિયન્તે તસ્ય ઉપરિતન્યૌ દ્વે સ્યાત્ ક્રિયેતે સ્યાત્ નો ક્રિયેતે યસ્ય ઉપરિતન્યૌ દ્વ ક્રિયેતે તસ્ય આદિમા નિયમાત્ તિસ્રઃ ક્રિયન્તે, યસ્ય સ્વલુ ભદન્ત ! જીવસ્ય પારિતાપનિકી

(જસસ ણ મંતે ! જીવસસ કાઢ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તસસ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ?) જીસ જીવકો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ઉસે પારિતાપનિકી ક્રિયા હોતો હૈ ? (જસસ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તસસ કાઢ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ) જીસકો પારિતાપનિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ?

(ગોયમા ! જસસ ણં જીવસસ કાઢ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તરસ પારિયાવણિયા સિય કજ્જઙ્ગ સિય નો કજ્જઙ્ગ) હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ' ઉસે પારિતાપનિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ, કદાચિત્ નહી હોતી હૈ (જસસ પુણ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તસસ કાઢ્યા નિયમા કજ્જઙ્ગ) જિસકો પારિતાપનિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે નિયમ સે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ।

(એવં પાણાઢવાય કિરિયા વિ) હસી પ્રકાર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા મી (એવં આદિલ્લાઓ પરોપ્પરં નિયમા તિણ્ણિ કજ્જંતિ) હસ પ્રકાર આદિ કી તીન પરસ્પર નિયમ સે હોતી હૈ (જસસ આઢિલ્લાઓ તિણ્ણિ કજ્જંતિ) જિસકે આદિ કી તીન હોતી હૈ (તસસ ઉવરિલ્લાઓ દોન્નિ) ઉસકે આગેકી દો (સિય કજ્જંતિ સિય નો કજ્જંતિ) કદાચિત્ હોતી હૈ કદાચિત્ નહી હોતી (જસસ ઉવરિલ્લાઓ દોણ્ણિ કજ્જંતિ) જિસકે આગે-અન્ત કી દો હોતી હૈ (તસસ આઢિલ્લાઓ નિયમા તિણ્ણિ કજ્જંતિ)

કાયિકી ક્રિયા થાય છે તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે ? (જસસ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તસસ કાઢ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ?) જેને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે, તેન કાયિકી ક્રિયા થાય છે ?

(ગોયમા ! જસસ જીવસસ કાઢ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તસસ પારિયાવણિયા સિય કજ્જઙ્ગ, સિય નો કજ્જઙ્ગ) હે ગૌતમ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી (જસસ પુણ પારિયાવણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તસસ કાઢ્યા નિયમા કજ્જઙ્ગ) જેને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે

(એવં પાણાઢવાયકિરિયા વિ) એજ પ્રકારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા પણ (એવં આદિલ્લાઓ પરોપ્પર નિયમા તિણ્ણિ કજ્જંતિ) એ પ્રકારે આદિની ત્રણ પરસ્પર નિયમથી થાય છે (જસસ આઢિલ્લાઓ તિણ્ણિ કજ્જંતિ) જેને આદિની ત્રણ થાય છે (તસસ ઉવરિલ્લાઓ દોન્નિ) તેને ઉપરની છે તેને ઉપરની છે (સિય કજ્જંતિ સિય નો કજ્જંતિ) કદાચિત્ થાય છે અને કદાચિત્ નથી થતી (જસસ ઉવરિલ્લાઓ દોણ્ણિ કજ્જંતિ) જેને આગળ પાછળ ની છે થાય છે (તસસ આઢિલ્લાઓ નિયમા તિણ્ણિ કજ્જંતિ) તેને આદિની ત્રણ નિયમથી થાય છે

क्रिया क्रियते तस्य प्राणातिपातक्रिया क्रियते, यस्य प्राणातिपातक्रिया क्रियते? तस्य पारि-
तापनिकी क्रिया क्रियते? गौतम! यस्य खलु जीवस्य पारितापनिकी क्रियाक्रियते तस्य
प्राणातिपातक्रिया स्यात् क्रियते स्यात् नो क्रियते, यस्य पुनः प्राणातिपातक्रिया क्रियते
तस्य पारितापनिकी क्रिया नियमात् क्रियते. यस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य
कायिकी क्रिया क्रियते तस्य आधिकरणिकी क्रिया क्रियते ? गौतम ! यथैव
जीवस्य तथैव नैरयिकस्यापि, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकस्य, यं समयं खलु
उसको आदि की तीन नियम से होती है

(जस्स णं मंते ! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ) हे भगवन् ! जिस
जीव को पारितापनिकी क्रिया होती है, (तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ ?)
क्या उसको प्राणातिपात क्रिया होती है ? (जस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ
तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ !) जिसको प्राणातिपात क्रिया होती है उसको
पारितापनिकी क्रिया होती है ।

(गोयमा ! जस्स णं जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पाणाइवाय
किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) हे गौतम जिस जीव को पारितापनिकी
क्रिया होती है उसको प्राणातिपात क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती ।
(जस्स पुण पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा
कज्जइ) किन्तु जिसको प्राणातिपात क्रिया होती है, उसको पारितापनिकी
क्रिया नियम से होती है ।

(जस्स णं मंते ! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया
कज्जइ?) हे भगवन् जिस नारक जीवको कायिकी क्रिया होती है, उसे क्या आधि-
करणिकी क्रिया होती है ? (गोयमा जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि) हे
गौतम जैसे जीव को वैसेही नारकी को समझना चाहिए (एवं निरन्तरं जाव वैमानि-

(जस्स ण मंते ! जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ) हे भगवन् ! जे एवने पारितापनिका
डिया थाय छे (तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ ?) थुं तेने प्राणातिपात डिया थाय छे ? (जस्स
पाणाइवाय किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ) जेने प्राणातिपात डिया थाय छे,
तेने पारितापनिका डिया थाय छे ? (गोयमा ! जस्स ण जीवस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ
तस्स पाणाइवाय किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) हे गौतम ! जे एवने पारितापनिका डिया
थाय छे तेने प्राणातिपात डिया कदाचित् थाय छे, कदाचित् नथी थती (जस्स पुण पाणा-
इवाय किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया नियमा कज्जइ) किन्तु जेने प्राणातिपात डिया
थाय छे, तेने पारितापनिका डिया नियमथी थाय छे

(जस्स ण मंते ! नेरइयस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ?) हे भग-
वन् ! जे नारकने कायिकी डिया थाय छे, तेने थु आधिकरणीका डिया थाय छे ? (गोयमा
जहेव जीवस्स तहेव नेरइयस्स वि) हे गौतम ! जेम एवने तेमन नारकनु सभननु जेधज्जे

મદન્ત ! જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે ત સમયમ્ આધિકરણિકી ક્રિયા ક્રિયતે, યં સમયમ્ આધિકરણિકી ક્રિયા ક્રિયતે તં સમયં કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? एवं यथैव आदिमो दण्डक स्तथैव भणितव्यो यावद् वैमानिकस्य, यद्देशेन भदन्त ! जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तद्देशेन आधिकरणकी क्रिया क्रियते ? तथैव यावद् वैमानिकस्य, यत्प्रदेशेन भदन्त जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तत्प्रदेशेन आधिकरणकी क्रिया क्रियते ? एवं तथैव यावद् वैमानिकस्य, एवमेते 'यस्य यं समयं यद्देशेन, यस्स) इसी प्रकार निरन्तर यावत् वैमानिक को ।

(જં સમયં ણં મંતે ! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તં સમયં અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ) હે ભગવન્ ! જિસ સમય જીવાત્મા કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈં, ડસ સમય ક્યા આધિકરણિકી ક્રિયા મી હોતી હૈ ? (જં સમયં અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તં સમયં કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ?) જિસ સમય અધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ડસ સમય કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? (एवं जहेव आइल्लओ दण्डओ तहेव भाणियव्वो) इस प्रकार जैसा आदि का दण्डक कहा वैसा ही कहना चाहिए (जाव वैमाणियस्स) यावत् वैमानिकों को भी समझ लेवें ।

(જં દેસેણં મંતે ! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તં દેસેણં અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ) હે ભગવન્ ! જિસ દેશ સે જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ડસ દેશ સે આધિકરણિકી ક્રિયા મી હોતી હૈ ? (तहेव जाव वैमाणियस्स) उसी प्रकार यावत् वैमानिक को ।

(જં પપ્પસેણં મંતે ! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ) હે-ભગવન્ ! જિસ પ્રદેશ સે જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ (त पपसेणं अहिरगणिया किरिया कज्जङ्ग ?) उसी प्रदेश से अधिकरणकी भी क्रिया होती है ? (एव तहेव जाव वैमाणियस्स)

(एव निरतर जाव वैमाणियस्स) એજ પ્રકારે નિરન્તર યાવત્ વૈમાનિકાનુ

(જં સમય ણ મંતે ! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ત સમય અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ) હે ભગવન્ ! જે સમયે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે સમયે શુ આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે ? (જ સમય ણ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ત સમય કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ?) જે સમયે આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે સમયે કાયિકી ક્રિયા થાય છે ? (एव जहेव आइल्लओ दण्ड ओ तहेव भाणियव्वो) એ પ્રકારે જેવા આદિ નો દંડક કહ્યો તેવોજ કહેવો જોઈએ (जाव वैमाणियस्स) યાવત્ વૈમાનિકાના

(જં દેસેણ મતે ! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ત દેસેણ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ?) હે ભગવન્ ! જે દેશથી જીવની કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે ? (तहेव जाव वैमाणियस्स) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકાની

(જ પપ્પસેણ મતે ! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ) હે ભગવન્ ! જે પ્રદેશથી જીવની કાયિકી ક્રિયા થાય છે (त पपसेण अहिरगणिया किरिया कज्जङ्ग ?) તે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા

યત્પ્રદેશેન' ચત્વારો દણ્ડકા ભવન્તિ, કતિં ચલુ મદન્ત! આયોજિતાઃ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? ગૌતમ ! પશ્ચ આયોજિતાઃ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, નદ્યથા-કાર્યિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત-ક્રિયા, એવ નૈરચિકાણાં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, યસ્ય ચલુ મદન્ત ! જીવસ્ય કાર્યિકી આયોજિતા ક્રિયા અસ્તિ તસ્ય આધિકરણકી ક્રિયા આયોજિતા અસ્તિ, યસ્ય અધિકરણિકી આયોજિતા ક્રિયા અસ્તિ તસ્ય કાર્યિકી આયોજિતા ક્રિયા અસ્તિ? એવમ્ એતેન અમિલાપેન તે ચૈવ ચત્વારો દણ્ડકા મણિતવ્યાઃ, યસ્ય ચં સમયં, ચં

એસા હી હૈ યાવત્ વૈમાનિકકો । (એવ) હિસ પ્રકાર (એવ) યે (જસસ) જિસકો (જં સમયં) જિસ સમય મેં (જં દેસં) જિસ દેશમેં (જં પવસેણં) જિસ પ્રદેશ મેં (ચત્તારિ દંડગા હોંતિ) ચાર દંડક હોતે હૈં ।

(કહ્ણં મંતે ! આઓજિયાઓ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ ?) હે મગવન્ ! કિતની ક્રિયાએ આયોજિકા-સંસારમેં ભ્રમણ કરાનેવાલી કહી ગઈ હૈં ? (ગોયમા ! પંચ આઓજિયાઓ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! પાચ ક્રિયાએ આયોજિકા કહી ગઈ હૈં (ત જહા-કાહ્યા જાવ પાણાહવાયકિરિયા) વે હિસ પ્રકાર હૈં-કાર્યિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (એવ નૈરહ્યાણં જાવ વૈમાણિયાણ) હિસી પ્રકાર ન રકોંકી યાવત્ વૈમાનિકોં કી

(જસસ ણં મંતે ! જીવસસ કાહ્યા આઓજિયા કિરિયા અત્થિ) હે મગવન્ ! જિસ જીવ કો કાર્યિકી આયોજિકા ક્રિયા હોતી હૈ ! (તસસ અહિગરણિયા કિરિયા ઓઓજિયા અત્થિ?) ક્યા ઉસકો આધિકરણિકી ક્રિયા આયોજિકા હોતી હૈ ? (જસસ-અહિગરણિયા આઓજિયા કિરિયા અત્થિ તસસ કાહ્યા આઓજિયા કિરિયા અત્થિ?) નિમકો આધિકરણિકી આયોજિકા ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો કાર્યિકી આયોજિકા-

થ થ છે ? (એવ તહેવ જાવ વૈમાણિયસસ) એમજ છે યાવત્ વૈમાનિકને (એવ) એ પ્રકારે (એવ) આ (જસસ) જેને (જ સમય) જે સમયમા (જ દેસ) જે દેશમા (જં પવસણ) જે પ્રદેશમા (ચત્તારિ દંડગા હોંતિ) ચાર હ દંડગા થ છે

(કહ્ણ મંતે ! આઓજિયાઓ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! કેટલી ક્રિયાઓ આયોજિકા સ સારમા ભ્રમણ કરાવનારી કહેલી છે ? (ગોયમા ! પંચ આઓજિયાઓ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! પાચ ક્રિયાઓ આયોજિકા કહેલી છે (ત જહા-કાહ્યા જાવ પાણાહવાયકિરિયા) તે આ પ્રકારે છે કાર્યિકી યાવત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા (એવ નૈરહ્યાણં જાવ વૈમાણિયાણ) એજ પ્રકારે નારકોની યાવત્ વૈમાનિકોની

(જસસ ણ મંતે ! જીવસસ કાહ્યા આઓજિયા કિરિયા અત્થિ) હે ભગવન્ ! જે જીવને કાર્યિક આયોજિકા ક્રિયા થાય છે (તસસ અહિગરણિયા કિરિયા આઓજિયા અત્થિ ?) શુ તેને આધિકરણિકી ક્રિયા આયોજિકા કહેાય છે ? (જસસ અહિગરણિયા આઓજિયા કિરિયા અત્થિ ?) જેને આધિકરણિકા આયોજિકા ક્રિયા થાય છે, તેને કાર્યિકો આયોજિકા ક્રિયા થાય છે ? (એવ એવળ અમિલાવેણ) એ પ્રકારે આ અનિલાપથી (તે ચૈવ ચત્તારિ દંડગા માણિયવ્વા) આજ

દેશ યં પ્રદેશં, યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, જીવઃ સ્વલ્ભ મદન્ત! યં સમયં કાયિકયા આધિકરણિકયા પ્રાદેષિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટઃ, તં સમયં પારિતાપનિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટઃ? પ્રાણાતિપાત-ક્રિયયા સ્પૃષ્ટઃ? ગૌતમ! અસ્ત્યેકો જીવ એકસ્માદ્ જીવાદ્ યં સમયં કાયિકયા અધિકરણિકયા પ્રાદેષિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટ સ્તં સમયં પારિતાનિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટઃ. પ્રાણાતિ-પાતક્રિયયા સ્પૃષ્ટઃ? અસ્ત્યેકો જીવ એકસ્માદ્ જીવાદ્ યં સમયં કાયિકયા આધિકરણિકયા પ્રાદેષિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટ સ્તં સમયં પારિતાપનિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટઃ પ્રાણા-તિપાતક્રિયયા અસ્પૃષ્ટઃ ૨, અસ્ત્યેકો જીવ એકસ્માદ્ જીવાત્ યં સમય કાયિકયા

ક્રિયા હોતી છે (એવં એવળં અભિલાવેળં) આ પ્રકાર આ અભિલાપસે (તે જેવ ચત્તારિ દંડગા માણિયવ્વા) વેહી ચાર દંડક કહને ચાહિય (જરસ) જિસકો (જં સમય) જિસ સમયમેં (જં દેસં) જિસ દેશમેં (જં પર્સ) જિસ પ્રદેશ મેં (જાવ વૈમા-ણિયાળ) યાવત્ વૈમાનિકોં તક ।

(જીવેળં મતે ! જં સમયં કાહ્યાય અહિગરણિયાય પાઓસિયાય કિરિયાય પુઢે) હે મગવન્ ! જીવ જિસ સમય કાયિકી, આધિકરણિકી ઓર પ્રાદેષિકી ક્રિયાસે સ્પૃષ્ટ હોતા છે (તં સમયં પારિયાવણિયાય પુઢે ?) ઉસ સમય પારિતાપનિકી ક્રિયાસે સ્પૃષ્ટ હોતા છે? (પાણાહવાયકિરિયાય પુઢે) પ્રાણાતિપાત ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ હોતા છે?

(ગોયમા ! અત્યેગાઈય જીવે ઇગાયાઓ જીવાઓ) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જીવ કિસી જીવકી અપેક્ષા સે (જં સમયં) જિસ સમય (કાહ્યાય અહિગરણિ-યાય પાઓસિયાય કિરિયાય પુઢે) કાયિકી, આધિકરણિકી ઓર પ્રાદેષિકી ક્રિયાસે સ્પૃષ્ટ હોતા છે (તં સમયં પારિયાવણિયાય પુઢે) ઉસ સમય પારિતાનિકી ક્રિયાસે સ્પૃષ્ટ હોતા છે (પાણાહવાયકિરિયાય અપુઢે) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાસે અસ્પૃષ્ટ

આર ૬૬૬ કહેવા જોઈએ (જસ્ત) જેને (જ સમય) જે સમયમા (જં, દેસ) જે દેશમા (જ પર્સ) જે પ્રદેશમા (જાવ વૈમાણિયાળ) યાવત્ વૈમાનિકો સુધી

(જીવે જ મતે ! જ સમય કાહ્યાય અહિગરણિયાય પાઓસિયાય કિરિયાય પુઢે) હે મગવન્ ! જીવ જે સમયે કાયિકી આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (ત સમય પારિયાવણિયાય પુઢે) તે સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે ? (પાણાહવાયકિરિયાય પુઢે) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

(ગોયમા ! અત્યેગાઈય જીવે ઇગાયાઓ જીવાઓ) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જીવ કોઈ જીવની અપેક્ષાથી (જ સમય) જે સમયે (કાહ્યાય અહિગરણિયાય પાઓસિયાય કિરિયાય પુઢે) કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (ત સમય પારિયાવણિયાય કિરિયાય પુઢે) એ સમયે પારિતાપનિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (પાણાહવાયકિરિયાય પુઢે) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (અત્યેગાઈય જીવે ઇગાયાઓ જીવાઓ) કોઈ જીવ કોઈ જીવની અપેક્ષાથી (જ સમય) જે સમયે (કાહ્યાય અહિગરણિયાય પાઓસિયાય કિરિયાય પુઢે) કાયિકી આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (ત સમય) તે સમયે (પારિયાવણિયાય કિરિયાય પુઢે)

આધિકરણિકયા પ્રાદેષિકયા સ્પૃષ્ટ સ્તં સમયં પારિતાપનિકયા ક્રિયયાઽસ્પૃષ્ટઃ પ્રાણા-
તિપાતક્રિયયા અસ્પૃષ્ટઃ ૩॥ સ્. ૫ ॥

ટીકા—પૂર્વ કાયિકયાદિક્રિયાઃ પ્રરૂપિતાઃ સમ્પ્રતિ તત્પ્રસ્તાવાત્ કેપાં જીવાનાં
કતિક્રિયા ભવન્તીતિ પ્રરૂપયિતુમાહ— ‘કઈ જં મતે ! કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ? ’ હે
મદન્ત ! કતિ સ્લુ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞસાઃ સન્તિ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ
કિરિયાઓ પળ્લતાઓ’ પઠ્ઠક્રિયાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, ‘તં જહા—કાઈયા જાવ પાળાઈવાયકિરિયા’
હોતા હૈ (અત્યેગઈજીવે ઇગાઈયાઓ જીવાઓ) કોઈ કોઈ જીવ કિસી કિસી જીવકી
પેઅક્ષા સે (જં સમયં) જિસ સમય (કાઈયાઈ અહિગરણિયાઈ પાઓસિયાઈ કિરિ-
યાઈ પુઢે) કાયિકી, આધિકરણિકી ઓર પ્રાદેષિકી ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ,
(તં સમયં) ડસ સમય (પારિયાવણિયાઈ કિરિયાઈ પુઢે) પારિતાપનિકી ક્રિયા
સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ (પાળાઈવાયકિરિયાઈ અ પુઢે) પ્રાણાતિપાતક્રિયાસે અસ્પૃષ્ટ હોતા
હૈ (અત્યેગઈજીવે) કોઈ—કાઈ જીવ (ઇગાઈયાઓ જીવાઓ) કિસી જીવ કી
અપેક્ષાસે (જં સમય) જિસ સમય (કાઈયાઈ અહિગરણિયાઈ પાઓસિયાઈ પુઢે) કાયિ-
કી, આધિકરણિકી, ઇવં પ્રાદેષિકી ક્રિયાસે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ (તં સમયં) ડસ સમય
(પારિયાવણિયાઈ કિરિયાઈ અપુઢે) પારિતાપનિકી ક્રિયાસે અસ્પૃષ્ટ હોતા હૈ (પાળાઈ-
વાયકિરિયાઈ અપુઢે) પ્રાણાતિપાત ક્રિયા સે અસ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ॥ સ્. ૫ ॥

ટીકાર્થઃ—ઇસસે પૂર્વ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા ।

અવ ડસી પ્રકરણ કે અનુસાર યહ નિરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ કિ કિન—કિન જીવોં
કો કિતની—કિતની ક્રિયાઈ હોતી હૈ — ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! ક્રિયાઈ કિતની કહો ગઈ હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઈ કહી હૈ, વે ઇસ પ્રકાર હૈ—કાયિકી
યાવત્ આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી ઓર પ્રાણાતિપાતક્રિયા । કાયિકી

પારિતાપનિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ હોય છે (પાળાઈવાયકિરિયાઈ અપુઢે) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી
અસ્પૃષ્ટ બને છે (અત્યેગઈજીવે) કોઈ કોઈ જીવ (ઇગાઈયાઓ જીવાઓ) કોઈ જીવની અપે-
ક્ષાએ (જ સમય) જે સમયે (કાઈયાઈ અહિગરણિયાઈ પાઓસિયાઈ પુઢે) કાયિકી, આધિકરણિકી
તેમજ પ્રાદેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે (ત સમય) તે સમયે (પારિયાવણિયાઈ કિરિયાઈ અપુઢે)
પારિતાપનિકી ક્રિયાથી અસ્પૃષ્ટ બને છે (પાળાઈવાય કિરિયાઈ અપુઢે) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી
અસ્પૃષ્ટ થાય છે

ટીકાર્થઃ—આનાથી પહેલા કાયિકી આદિ ક્રિયાઓનુ નિરૂપણ કરાયુ

હવે એજ પ્રકરણના અનુસાર એ નિરૂપણ કરાય છે કે કયા—કયા જીવોને કેટલી
કેટલી ક્રિયાઓ થાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! ક્રિયાઓ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ કહો છે, તેઓ આ પ્રકાર છે—કાયિકી યાવત્

તદ્યથા—કાયિકી યાવત્—અધિકરણિકી પ્રાદેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ, તાશ્ચ કાયિક્યાદિક્રિયાઃ પૂર્વે પ્રદર્શિતસ્વરૂપા અવસેયાઃ, ગૌતમઃપૃચ્છતિ—‘નૈરિયાણં મંતે ! કઃ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ ?’ હે મદન્ત ! નૈરિયાણાં કતિ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞસાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચકિરિયાઓ પળ્લતાઓ’ નૈરિયાણાં પશ્ચ ક્રિયાઃપ્રજ્ઞસાઃ, ‘તં જહા—કાઠ્યા જાવ પાણાઠવાયકિરિયા’ તદ્યથા—કાયિકી યાવત્—અધિકરણિકી પ્રાદેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ ‘એવ જાવ વૈમા-ગિયાણ’ એવમ્—નૈરિયાણામિવોક્તરીત્યા યાવત્—અમુરકુમાર-નામકુમારાદિભવનપતિ-પૃથ્વી કાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય દ્વિત્રિતુરિન્દ્રિય પઠ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યો-તિષ્કવૈમાનિકાનામપિ કાયિકી આધિકરણિકી પ્રાદેષિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિ-પાતક્રિયા ચ પ્રજ્ઞસા, અથ તાસામેવ કાયિક્યાદિ ક્રિયાણામેવ જીવાપેક્ષયા પરસ્પરમ-

આદિ ક્રિયાઓ કા સ્વરૂપ પહલે દિલ્હલાયા જા ચુકા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારક જીવોં કો કિતની ક્રિયાઈ કહી હૈં ।

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોં કો પાંચ ક્રિયાઈ કહી હૈ, વે હસ પ્રકાર હૈં—કાયિકી યાવત્ આધિકરણિકી પ્રાદેષિકી પારિતાપનિકી ઔર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા । હસી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક સમજ્ઞ લેના ચાહિયે । અર્થાત્ નારક જીવોં કે સમાન હી, અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રી-ન્દ્રિયોં, ચતુરિન્દ્રિયોં, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં જ્યોતિષ્કોં, ઔર વૈમા-નિકોં કો મી કાયિકી આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી પારિતાપનિકી ઔર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહી ગઈ હૈ । તાત્પર્યે યહ હૈ કો નારકોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક—ચૌવીસોં દળ્હકોં કે જીવોં કો પાંચોં ક્રિયાઈ કહી ગઈ હૈ ।

અથ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓં કા એક જીવ કી અપેક્ષા સે પરસ્પર મૈ અવિનાશાવ પ્રદર્શિત કરને કે લિયે કહતે હૈ—

આધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા, કાયિકી આદિ ક્રિયાઓનુ સ્વરૂપ પહેલાં દેખાડી દિધેલુ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! નારક જીવોને કેટલી ક્રિયાઓ કહી છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોની પાંચ ક્રિયાઓ કહી છે, તે આ પ્રકારે છે—કાયિકી-યાવત્ અધિકરણિકી, પ્રાદેષિકી પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા એજ પ્રકારે વૈમા-નિકો સુધી સમજી લેવું જોઈએ અર્થાત્ નારકજીવોની સમાનજ, અમુરકુમાર આદિ ભવન-પતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ કાયિકી, આધિકરણિકી, પારિતા-પનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહેલી છે તાત્પર્યે એ છે કે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી—ચોવીસે હરકોના જીવોને પાંચે ક્રિયાઓ કહેલી છે

હવે કાયિકી આદિ ક્રિયાઓના એક જીવની અપેક્ષાથી પરસ્પરમાં અવિનાશાવ પ્રદ

વિનાભાવિત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જસ્સ જ્ઞં મંતે! જીવસ્સ કાઢ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ તસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ, જસ્સ અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ, તસ્સ કાઢ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ ?’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલ્લ જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ તસ્ય કિમ્ આધિકરણિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ ! એવં યસ્ય આધિકરણિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ, તસ્ય કિં કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ ? ‘ક્રિયતે’ इति कर्म कर्तरि प्रयोगो द्रष्टव्यः, तेन तस्य ‘भवति’ इत्यर्थो विज्ञेयः, भगवानाह—‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘जस्स ज्ञं जीवस्स काड्या किरिया कज्जङ्ग तस्स अहिगरणिया किरिया’ नियमा कज्जङ्ग, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जङ्ग तस्स वि काड्या किरिया नियमा कज्जङ्ग’ यस्य स्वल्ल जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते—भवति तस्य आधिकरणिकी क्रिया नियमात्—अवश्य क्रियते भवति, यस्यापि जीवस्य आधिकरणिकी क्रिया क्रियते—भवति तस्यापि कायिकी क्रिया नियमात्—अवश्यं क्रियते—भवति, कायिक्याधि-करणिक्योः क्रिययोः परस्पर नियम्यनियामकभावात्, गौतमः पृच्छति—‘जस्स ज्ञं मंते ! जीवस्स कાડ્યા કિરિયા કજ્જઙ્ગ, તસ્સ પાઓસિયા કિરિયા કજ્જઙ્ગ, જસ્સ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, કયા ઉસે આધિકરણિકી ક્રિયા મી હોતી હૈ ? ઇસી પ્રકાર જિસ જીવ કો આધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે કયા કાયિકી ક્રિયા મી હોતી હૈ,

શ્રી ભગવાન્ !—હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો આધિકરણિકી ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ ઓર જિસ કો આધિકરણિકી હોતી હૈ, ઉસકો કાયિકી ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ, કયોં કી કાયિકી ઓર આધિકરણિકી ક્રિયાઓં મેં પરસ્પર નિયમ્ય નિયામક ભાવ સંબંધ હૈં । અતઃ એવ એક કે હોને પર દુસરી હોતી હી હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—કયા ભગવન્ ! જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો પ્રાદેષિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? ઓર જિસ જીવ કો પ્રાદેષિકી ક્રિયા હોતી

ચિંત કરવાને માટે કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, શું તેને આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે ? એજ પ્રકારે જે જીવને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શું કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને આધિકરણિકી ક્રિયા નિયમ થી થાય છે અને જે જીવને આધિકરણિકી થાય છે, તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમ થી થાય છે, ટેમકે કાયિકી અને આધિકરણિકી ક્રિયાઓમા પરસ્પર નિયમ્ય—નિયામક ભાવ સંબન્ધ છે તેથીજ એકના હોવાથી બીજી થાય જ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—શું ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય, તેને પ્રાદેષિકી ક્રિયા થાય છે ? અને જે જીવને પ્રાદેષિકી ક્રિયા થાય છે તેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે ?

પાઓસિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કજ્જહ ?' હે ભદન્ત ! યસ્ય સ્થુ જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ, તસ્ય કિ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ? એવં યસ્ય જીવસ્ય પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ તસ્ય કિ કાયિકી ક્રિયતે—ભવતિ? મગવાનાહ—'ગોયમા ! એવ ચેવ' હે ગૌતમ ! એવશ્ચૈવ—પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સત્યમેતત્—યસ્ય કાયિકી ક્રિયા ભવતિ તસ્ય નિયમતઃ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા ભવતિ યસ્ય પ્રાદ્વેષિકીક્રિયા ભવતિ તસ્યાપિ નિયમતઃ કાયિકી ક્રિયા ભવત્યેવેત્યર્થઃ તથાચાત્ર કાયિકીપદેન પ્રાણાતિપાતનિષ્પાદનસમર્થા ઔદારિકાદિક્રિયાશ્રિતા વિશિષ્ટા કાયિકી ક્રિયા પરિશુદ્ધતે ન તુ યા કાચન સાધારણી કાર્મણકાયાશ્રિતા વા, એવ સતિ કાયિકયાદિ તિસ્ટુનાં ક્રિયાણાં પરસ્પર વ્યાપ્યવ્યાપકભાવ રૂપોઽવિનાભાવઃ, કાયસ્યાધિકરણત્વાત્ કાયિકયાં સત્યામવશ્યમાધિકરણિકી, આધિકરણિકયાં સત્યાશ્વાવશ્યં કાયિકી, સા ચાપિ પ્રતિ-વિશિષ્ટા કાયિકીક્રિયા પ્રદ્વેષમન્તરાન સંભવતીતિ પ્રાદ્વેષિકયાપિ સહ કાયિકયાઃ પરસ્પ-
 હૈ , ઉસકો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ! એસા હી હૈ । યહ સત્ય હૈ કી જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા લગતી હૈ ઉસકો નિયમ સે પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા મી લગતી હૈ ઓર જિસ જીવ કો પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા લગતી હૈ ઉસકો નિયમ સે કાયિકી ક્રિયા મી લગતી હૈ । યહાં કાયિકી , ઇસ પદ સે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કરને મેં સમર્થ ઔદારિક વૈક્રિય આદિ શરીરાશ્રિત વિશિષ્ટ કાયિકી ક્રિયા કા ગ્રહણ કરના ચાહિય, સાધારણ કાયિકી ક્રિયા નહીં સમજની ચાહિય । ઓર ન કાર્મણ કાયાશ્રિત કાયિકી ક્રિયા હી સમજની ચાહિય । ઇસ પ્રકાર કાયિકી આદિ ત્રીન ક્રિયાઓંકા પરસ્પર વ્યાપ્યવ્યાપક ભાવરૂપ અવિનાભાવ હૈ ।

કાય (શરીર) સ્વય મી અધિકરણ હૈ, અતઃએવ કાયિકી ક્રિયા હોને પર આધિ કરણિકી ક્રિયા અવશ્ય હોતી હૈ ઓર આધિકરણિકી ક્રિયા હોને પર કાયિકી

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ એમજ છે આ સત્ય છેકે જે જીવને કાયિકી ક્રિયા લાગેછે તેને નિયમ થી પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા પણ લાગેછે અને જે જીવને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા લાગે છે તેને નિયમ થી કાયિકી ક્રિયા પણ લાગેછે

અહી કાયિકી એ પદથી પ્રાણાતિપાત કરવામા સમર્થ ઔદારિક આદિ શરીરાશ્રિત વિશિષ્ટ કાયિકી ક્રિયા તુ ગ્રહણ કરવુ જોઈએ સાધારણ કાયિકી ક્રિયા ન સમજવી જોઈએ અને કાર્મણ કાયાશ્રિત કાયિકી ક્રિયા પણ ન સમજવી જોઈએ એ પ્રકારે કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓનો પરસ્પર વ્યાપ્યવ્યાપકભાવરૂપ અવિનાભાવ છે.

કાય સ્વય પણ અધિકરણ છે, તેથી કાયિકી ક્રિયા થતા અધિકરણિકી ક્રિયા અવશ્ય થાય છે અને આધિકરણિકી ક્રિયા થતા કાયિકી ક્રિયા અવશ્ય થાય છે, અને વિશિષ્ટ પ્રકારની કાયિકી

રમવિનાભાવસત્વાદ્ ભવતિ તાસાં સદાસ્તિત્વમિતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જસ્સ ણં મંતે! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કઙ્ગઈ તસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કઙ્ગઈ જસ્સ પારિયાવણિયા કિરિયા કઙ્ગઈ તસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કઙ્ગઈ?’ હે મદન્ત! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય કાયિકીક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ તસ્ય કિં પારિતાપનિકી ક્રિયા ક્રિયતે? एवं यस्य जीवस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य किं कायिकी क्रियाऽपि क्रियते-भवति ? भगवानाह—‘गोयमा!’हे गौतम! ‘जस्स णं जीवस्स कङ्गया किरिया कङ्गइ तस्स पारियावणिया सिय कङ्गइ सिय नो कङ्गइ, जस्स पुण पारियावणिया किरिया कङ्गइ तस्स कङ्गया नियमा कङ्गइ’ यस्य स्वलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य पारितापनिकी क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात् कदाचित् नो क्रियते-न भवति, यस्य पुन जीवस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य कायिकी

ક્રિયા અવશ્ય હોતી હૈ । ઔર વિશિષ્ટ પ્રકાર કી કાયિકી ક્રિયા પ્રદેષ કે અભાવમે સંભવ નહીં હૈ, ઇસ કારણ પ્રાદેષિકી ક્રિયા કે સાથ કાયિકી ક્રિયા કી પરસ્પર અવિનાભાવ હોને સે ઁનકા સાથ-સાથ અસ્તિત્વ હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા લગતી હૈ, ઁસે ક્યા પારિતાપનિકી ક્રિયા મી લગતી હૈ ? ઔર જિસે પારિતાપનિકી ક્રિયા લગતી હૈ, ઁસે ક્યા કાયિકી ક્રિયા મી લગતી હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જિસ જીવકો કાયિકી ક્રિયા લગતી હૈ, ઁસ જીવકો પારિતાપનિકી ક્રિયા લગતી હૈ? ઔર જિસે પારિતાપનિકી ક્રિયા લગતી હૈ ઁસે ક્યા કાયિકી ક્રિયા લગતી હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ જિસ જીવ કો કાયિકી ક્રિયા લગતી હૈ, ઁસ જીવકો પારિતાપનિકી ક્રિયા કદાચિત્ લગતી હૈ, કદાચિત્ નહીં મી લગતી હૈ । કિન્તુ જિસે પારિતાપનિકી ક્રિયા લગતી હૈ ઁસે કાયિકી ક્રિયા નિયમસે લગતી હૈ ।

પારિતાપનિકી ક્રિયા કે સમાન હી પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા મી સમઙ્ગ હેના

ક્રિયા પ્રદ્ધપના અભાવમા અસંભવિત છે, એ કારણે પ્રાદેષિકી ક્રિયાના સાથે કાયિકી ક્રિયાનો પરસ્પર અવિનાભાવ થવાથી તેમનું સાથે સાથે અસ્તિત્વ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા લાગે છે, તેને શું પારિતાપનિકી ક્રિયા પણ લાગે છે ? અને જેને પારિતાપનિકી ક્રિયા લાગે છે તેને શું કાયિકી ક્રિયા પણ લાગે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જે જીવને કાયિકી ક્રિયા લાગે છે, તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા કદાચિત્ લાગે છે, કદાચિત્ નથી લાગતી. કિન્તુ જેને પારિતાપનિકી ક્રિયા લાગે છે, તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમે કરી લાગે છે,

પારિતાપનિકી ક્રિયાના સમાન જ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા પણ સમજી લેવી જોઈએ,

ક્રિયા નિયમાદ્-અવશ્યં ક્રિયતે ભવત્યેવ 'एव' पाणाइवाय किरिया वि' एवम् पारि-
 तापनिकी क्रियावदेवप्राणातिपातक्रियाऽपि अवसेया तथा च यस्य कायिकी
 क्रिया भवति तस्य प्राणातिपात क्रिया कदाचिद् भवति कदाचिद् नापि भवति, किन्तु
 यस्य प्राणातिपातक्रिया भवति तस्य कायिकी क्रिया नियमतो अवश्यं भवत्येवेति भावः
 एवमाधिकरणिकी प्राद्वेषिकी क्रियाऽपि च तस्य पारितापनिकीक्रियावतः प्राणा-
 तिपातक्रियावतश्च नियमतो भवत्येवेति अतिदिशन्नाह—'आइल्लाओ परोप्पर
 नियमा तिणि कज्जंति' आदिमाः परस्परं नियमात्—नियमतोऽवश्यं तिस्रः
 कायिकी आधिकरणिकी प्राद्वेषिकी च क्रियाः क्रियन्ते—भवत्येव किन्तु 'जस्स
 आइल्लाओ तिन्नि कज्जंति तस्स उवरिल्लाओ दोन्नि सिय कज्जंति सिय नो
 कज्जंति, जस्स उवरिल्लाओ दोणि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिणि
 कज्जंति, यस्य जीवस्य आदिमास्तिस्रः क्रियाः कायि वयाधि करणयादयः क्रियन्ते
 भवन्ति, तस्य उपरितन्यौ द्वे क्रिये— पारितापनिकी प्राणातिपात क्रिया रूपे स्यात्—
 कदाचित् क्रियेते—भवतः स्यात्—कदाचित् नो क्रियेते—नो भवतः प्रागुक्तयुक्तेः परन्तु
 —'जस्स उवरिल्लाओ दोणि कज्जंति तस्स आइल्लाओ नियमा तिणि कज्जंति'

चाहिण । अर्थात् जिस जीव को कायिकी क्रिया होती है, उसे प्राणातिपात
 क्रिया कदाचित् होती है. कदाचित् नहीं भी होती है, मगर जिसे प्राणाति-
 पातकी क्रिया होती है ! उसे कायिकी क्रिया नियम से होती है ।

अब यह दिखलाते हैं कि पारितापनिकी क्रिया बाळे को तथा प्राणातिपात
 क्रिया बाळे को आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी क्रिया भी नियमसे होती है—प्रारंभकी
 तीन अर्थात् कायिकी, आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी क्रियाएँ नियम से होती
 ही हैं । मगर जिस जीव को आरंभ की तीन प्रकारकी क्रियाएँ होती हैं, उसे आगे
 की दो क्रियाएँ कदाचित् होती है—कदाचित् नहीं होती । अर्थात् प्रारंभकी तीन
 क्रियाओं के होनेपर अन्तकी दो क्रियाएँ पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी
 हो भी सकती हैं और नहीं भी हो सकती, किन्तु जिसको अन्तकी दो
 पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी क्रियाएँ होती हैं उसको कायिकी आदि

અર્થાત્ જે જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે કદા-
 ચિત્ નથી થતી, પણ જેને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા થાય છે તેને કાયિકી ક્રિયા નિયમે કરી થાય છે
 હવે જે દેખાડે છે કે પારિતાપનિકી ક્રિયાવાળાને તથા પ્રાણાતિપાત ક્રિયા વાળાને
 આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા પણ થાય છે પ્રારંભની ત્રણ અર્થાત્ કાયિકી, આધિ-
 કરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાઓ નિયમથી થાય જ છે પણ જે જીવને આરંભની ત્રણ
 ક્રિયાઓ થાય છે, તેને આગળની બે ક્રિયાઓ કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી થતી

અર્થાત્ પ્રારંભની ત્રણ ક્રિયાઓ થતા અન્તની બે ક્રિયાઓ પારિતાપનિકી અને પ્રા-
 ણાતિપાતિકી થઈ પણ શકે છે અને નથી પણ થઈ શકતી, કિન્તુ જેને અન્તની બે પારિ-

યસ્ય જીવસ્ય ઉપરિતન્યૌ દ્વે ક્રિયે-પારિતાપનિકી ક્રિયા પ્રાણાતિપાતક્રિયા રુપે ક્રિયેતે—મવતઃ તસ્ય આદિમાઃ કાયિકયાદયો નિયમાત્ તિસ્રઃ ક્રિયાઃ ક્રિયન્તે—મવન્ત્યેવેત્યર્થઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ પારિયાવરણિયા કિરિયા કઙ્ગઙ્ગે તસ્સ પાણાઙ્ગાયકિરિયા કઙ્ગઙ્ગે, જસ્સ પાણાવાઙ્ગયકિરિયા કઙ્ગઙ્ગે તસ્સ પારિયાવરણિયા કઙ્ગઙ્ગે’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય પારિતાપનિકી ક્રિયા ક્રિયતે—મવતિ તસ્ય કિં પ્રાણાતિપાતક્રિયા ક્રિયતે—મવતિ? એવં યસ્ય જીવસ્ય પ્રાણાતિપાતક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય કિં પારિતાપનિકી ક્રિયા ક્રિયતે—મવતિ? મગવાનાદ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !’ જસ્સ ણ જીવસ્સ પારિયાવરણિયા કિરિયા કઙ્ગઙ્ગે તસ્સ પાણાઙ્ગાયકિરિયા સિય કઙ્ગઙ્ગે મિય નો કઙ્ગઙ્ગે, જસ્સ પુણ પાણાઙ્ગાયકિરિયા કઙ્ગઙ્ગે તસ્મ પારિયાવરણિયા કિરિયા નિયમા કઙ્ગઙ્ગે’ યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય પારિતાપનિકી ક્રિયા ક્રિયતે—મવતિ તસ્ય પ્રાણાતિપાતક્રિયા સ્થાત્—કદાચિત્ ક્રિયતે—મવતિ, સ્થાત્—કદાચિન્નો—ક્રિયતે—નો મવતિ કિન્તુ—યસ્ય પુનર્જીવસ્ય પ્રાણાતિપાતક્રિયા ક્રિયતે

પ્રારંભ કી તીન ક્રિયાઈ અવશ્ય હોની હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! જીસ જીવ કો પારિતાપનિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ ? ઔર જિસ કો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો ક્યા પારિતાપનિકી ક્રિયા હોતી હૈ ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! જિસ જીવાત્મા કો પારિતાપનિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉમકો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ કદાચિત્ નહીં હોતી મગર જિસકો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ ઉસકો પારિતાપનિકી ક્રિયા અવશ્ય હી હોતી હૈ । ક્યૌંકિ પરિતાપ પહુંચાપ વિના પ્રાણાતિપાત હો નહીં સકતા હૈ ।

હિસ પ્રકાર પારિતાપનિકી ક્રિયા ઔર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કા કાયિકી આદિ તીન ક્રિયાઓં કે સદ્માવ મેં મી હોના નિયમિત નહીં હૈ । હનન કરને યોગ્ય મૃગાદિકા

તાપનિકા અને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયાઓ થાય છે તેને કાયિકા આદિ પ્રારંભની ત્રણ ક્રિયાઓ અનરશ્ય થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે ? અને જેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે, તેને શુ પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! જે જીવને પારિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે, તેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી પણ જેને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા અનરશ્ય જ થાય છે કેમ કે પરિતાપ પહોંચ્યાકયા વિના પ્રાણાતિપાત થઈ નથી શકતો

એ પ્રકારે પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાનો કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓના સદ્ભાવમા પણ હોવુ તે નિયમિત નથી હનન કરવા યોગ્ય મૃગાદિનો ઘાત ત્યારે સભવે ત્યારે ઘાતક ધનુષ્યો બાણ છોડે અને તે બાણ તે મૃગાદિને વીંધે છે ત્યારે તેનુ પરિતાપન અને પ્રાણાતિપાત થઈ શકે છે, પણ બાણ મૃગાદિને ન વાગે—નિશાન ચૂકી જાય તો પરિતાપન

—भवति तस्य पारितापनिकी क्रिया नियमात्—अवश्यं क्रियते—भवत्येव, परितापनमन्तरा प्राणातिपातासंभवात्, यथा च परितापनस्य प्राणातिपातस्य च कायिक्यादि क्रियात्रयसद्भावेऽपि न नियमो भवति वात्यस्य मृगादे घातेन चापात् क्षिप्तेन बाणादिना वेधने सत्येव परितापनं मरण वा संभवति नान्यथा अतो नियमाभावः, परितापनस्य प्राणातिपातस्य च भावे कायिक्यादि क्रियात्रयस्यावश्यं भावस्तासामभावे च तयोरप्यभावात्. एवं पारितापनिक्या, सद्भावे प्राणातिपातक्रिया कदाचिद् भवति कदाचिन्नापि भवति, तथाहि बाणाद्यभिघातेन जीवितात् प्रच्यावनकाले भवति अन्यदा न भवति, यस्य तु प्राणातिपातक्रिया भवति तस्य नियमतः पारितापनिकीक्रिया भवत्येव, परितापनमन्तरा प्राणव्यपरोपणासंभवात्, तदेवं रोग्या परिभाव्य कायिकी क्रिया शेषाभिश्चतसृभिः क्रियाभिः सह, आधिकरणिकी तिसृभिः

घात तभी સંભવ છે, જવ ઘાતક ધનુષ સે વાળ છોડે ઓર વઢ વાળ ડસ મૃગાદિ કો બીંધ દે ! તમી ડસકા પરિતાપન ઓર પ્રાણાતિપાત હો સકતા છે, અગર વાળ મૃગાદિ કો ન લગે—નિશાના ચૂક જાય તો પરિતાપન ઓર પ્રાણાતિપાત નહીં મી હોતા હૈ, અતઃવ યહ નિયમ નહીં હો સકતા કિ જઘાં કાયિકી આદિ ત્રીન ક્રિયાઈ હોતી હૈ, વઘાં પારિતાપનિકી ઓર પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા મી અવશ્ય હોતી હૈ।

મગર પારિતાપન ઓર પ્રાણાતિપાત જઘા હૈ, વઘાં કાયિકી આદિ ત્રીન ક્રિયાઈ અવશ્ય હી હોતી હૈ, ક્યોંકિ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓં કે અભાવ મેં વે હો નહીં સકતી। ઇસ પ્રકાર પારિતાપનિકી ક્રિયા કે સદ્ભાવ મેં પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ, કદાચિત્ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા નહીં મી હોતી હૈ। જવ વાળ આદિ કે આઘાત સે જીવ કો પ્રાણ રહિત કર દિયા જાય તવ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ, અન્ય સમય મેં નહીં હોતી હૈ। જિસ જીવ કો પ્રાણાતિપાત ક્રિયા હોતી હૈ, ડસે પારિતાપનિકી ક્રિયા નિયમસે હોતી હી હૈ, ક્યોંકિ પરિતાપ પહુંચાઈ વિના પ્રાણોં કા વ્યપરોપણ હોના સંભવ નહીં હૈ। ઇસ પ્રકાર વિચાર કરકે કાયિકી ક્રિયા કો શેષ ચાર ક્રિયાઓં કે માથ, આધિકરણિકી ક્રિયા કો તોન

અને પ્રાણાતિપાત નથી પણ થના, તેથી એ નિયમ નથી થઇ શકતો કે જ્યાં કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે, ત્યાં પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા પણ અનશ્ય થાય છે

પણ પરિતાપન અને પ્રાણાતિપાત જ્યાં હોય ત્યાં કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓ અવશ્ય થાય છે, કેમકે કાયિકી ક્રિયા આદિ ત્રણ ક્રિયાઓના અભાવમાં તેઓ થઇ શકતી નથી એ પ્રકારે પારિતાપનિકી ક્રિયાના સદ્ભાવમાં પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કદાચિત્ થાય પણ છે, કદાચિત્ નથી થતી જ્યારે જ.ણુ આદિના આઘાતથી જીવને પ્રાણુ રહિત બનાવી દેવાય ત્યારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે, અન્ય સમયમાં નથી થતી જે જીવને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા થાય છે, તેને પરિતાપનિકી ક્રિયા નિયમેકરી થાયજ છે, કેમકે પરિતાપ પહોંચ્યાંયા સિવાય પ્રાણુનું વ્યપરોપણ થયું તે અસંભવિત છે, એ પ્રકારે વિચાર કરીને કાયિકી ક્રિયાનું શેષ ચાર ક્રિયાઓ।

ક્રિયાભિઃ સહ પ્રાદેષિકી દ્વાધ્યામન્યાસ્યાં સહ પ્રરૂપણીયા, અથ નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિદંડક્રમેણ પરસ્પરમવિનાભાવ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘જસ્સ ણં મંતે ! નેર-
ઇયસ્મ કાઠ્ઠિયા ફિરિયા કઙ્ગઙ્ગ, તસ્સ મહિગરણિયા ફિરિયા કઙ્ગઙ્ગ ?’ હે મદન્ત !
યસ્ય સ્વલ્લુ નૈરયિકસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે—મવતિ તસ્ય કિમ્ આધિકરણિકી
ક્રિયતે મવતિ? મગવાન્ આદ-‘ગોયમા! ‘હે ગૌતમ! ‘જહેવ જીવસ્સ તહેવ નેરઇયસ્સ વિ’
યથૈવ જીવસ્ય ઔધિકસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ નૈરયિકરયાપિ પ્રતિપાદનીયમ્, તથા ચ
યસ્ય નૈરયિકસ્ય કાયિકી ક્રિયા મવતિ તસ્ય નિયમાત્ આધિકરણિકી ક્રિયા મવત્યેવ,
યસ્યાપિ નૈરયિકસ્ય આધિકરણિકી ક્રિયા મવતિ, તસ્યાપિ કાયિકી ક્રિયા મવત્યે-
વેતિભાવઃ, ‘એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિયસ્સ’ એવમ્—નૈરયિકસ્થોક્તરીત્યા નિરન્ત-
રમ્—અવ્યવચ્છેદેન—યાવદ્—અમુરકુમારાદિમવનવાસિનઃપૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયસ્ય

ક્રિયાઓં કે સાથ તથા પ્રાદેષિકી ક્રિયા કો અન્તિમ દો પ્રકાર કી ક્રિયાઓં કે સાથ પ્રરૂપણ કરના યાદિયે ।

અવ નારક આદિ ચૌવીસ દંડકોં કે ક્રમસે પારસ્પરિક અવિનાભાવ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જિસ નારક કો કાયિકી ક્રિયા લગતી હૈ, વયા ઉસે આધિકરણિકી ક્રિયા મી લગતી હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જૈસે સમુચ્ચય જીવ કે વિષયમેં કહા ગયા હૈ, ઈસી પ્રકાર નારક કે વિષય મેં મી જાન લેના યાદિયે । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ નારકકો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે નિયમસે આધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હી હૈ ઓર જિસ નારકકો આધિકરણિકી ક્રિયા લગતી હૈ ? ઓર ઉસે કાયિકી ક્રિયા મી અવશ્ય હોતી હૈ ।

ઈસી પ્રકાર લગાતાર વૈમાનિક દેવોં તક સમજના યાદિયે । અર્થાત્ નારક કે વિષય

સાથે, આધિકરણિકી ક્રિયાનુ તથા ક્રિયાઓ સાથે તથા પ્રાદેષિકી ક્રિયાનુ અન્તિમ જે ક્રિયાઓની સાથે પ્રરૂપણ કરવું જોઈએ

હેવે નારક આદિ ચૌવીસ દંડકોના ક્રમથી પારસ્પરિક અવિનાભાવની પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જે નારકને કાયિકી ક્રિયા લાગે છે, તેને આધિકરણિકી ક્રિયા પણ લાગે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જેવું સમુચ્ચય જીવોના વિષયમાં કહ્યું છે એવું પ્રકારે નારકના વિષયમાં પણ જાણી લેવું જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે, જે નારકને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય જ છે અને જે નારકને આધિકરણિકી ક્રિયા લાગે છે તેને કાયિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે

એ પ્રકારે નિરન્તર વૈમાનિક સુધી સમજવું જોઈએ અર્થાત્ નારકના વિષયમાં જે

દ્વિ ત્રિ ચતુરિન્દ્રિયસ્ય પઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય મનુષ્યસ્ય વાનવ્યન્તરસ્ય જ્યોતિષ્વસ્ય વૈમાનિકસ્યાપિ ચ यस્ય કાયિકી ક્રિયા ભવતિ તસ્ય નિયમતઃ આધિકરણિકી ક્રિયા ભવતિ, યસ્ય આધિકરણિકી ક્રિયા ભવતિ તસ્ય કાયિકી ક્રિયાપિ નિયમતો ભવતિ इत्येवं પ્રથમો દણ્ડકઃ પ્રતિપાદિતઃ સમ્પ્રતિ કાલમધિકૃત્ય દ્વિતીયં દણ્ડકમાહ—‘જં સમયં—ળં મંતે ! જીવસ્સ કાહ્યા કિરિયા કજ્જઈ તં સમયં અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઈ, જં સમયં અહિગરણિયા કિરિયા કજ્જઈ તં સમયં કાહ્યા કિરિયા કજ્જઈ?’ હે ભદન્ત ! યં સમયમ્—યસ્મિન્ કાલે સ્વલ્લુ જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ, તં સમયમ્—તસ્મિન્ કાલે કિમ્ આધિકરણિકો ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ ? એવં યં સમયમ્—યસ્મિન્ કાલે આધિકરણિકી ક્રિયા ક્રિયતે, ભવતિ, તં સમયમ્—તસ્મિન્ કાલે કિં કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ ? ‘ય સમયમ્’ इत्यत्र ‘કાલાધ્વનૌરત્યન્તસંયોગે’ इति અધિકરણે દ્વિતીયા બોધ્યા, સમયપદેન ચાત્ર ‘કાલસામાન્ય’ પરિગૃહ્યતે, મગ-

મૈં જો વક્તવ્યતા કહી गई है वही भवनवासियो, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, पंचेन्द्रियों, तिर्यचों, मनुष्यों, वानव्यन्तरों, ज्योतिषकों और वैमानिकों के विषय में भी समझ लेना चाहिए कि जिसे कायिकी क्रिया होती है, उसे नियमसे आधिकरणीकी क्रिया भी अवश्य होती है और जिसे आधिकरणीकी क्रिया होती है, उसे नियमसे कायिकी क्रिया भी होती है, इस प्रकार प्रथम दंडकका प्रतिपादन किया गया है ।

अब कायिकी की अपेक्षासे दूसरा दंडक कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जिस समयमें जीव को कायिकी क्रिया होती है, क्या उस समय आधिकरणकी क्रिया होती है? एव जिस समय आधिकरणिकी क्रिया होती है, उस समय कायिकी क्रिया होती है? ‘जं समयं’ अर्थात् ‘यं समयं’ यहां ‘कालाध्वनौरत्यन्तसंयोगे’ इस सूत्रसे अधिकरण में द्वितीया विभक्ति हुई है। यहां ‘समय’ शब्द से काल सामान्य अर्थ समझना चाहिए ।

વક્તવ્યતા કહી છે, તેજ ભવનવાસિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વોન્દ્રિયો, ત્રોન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયો, તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ સમજ લેવું જોઈએ કે જેને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે અને જેને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેને નિયમથી કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે એ પ્રકારે પ્રથમ દંડકનું પ્રતિપાદન કરાયું

હવે કાળની અપેક્ષાથી ખીલુ દંડક કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જે સમયમાં જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, શું એ સમયે આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે? તેમજ જે સમયે આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે સમયે કાયિકી ક્રિયા થાય છે? ‘જં સમયં’ અર્થાત્ ‘યં સમયં’ આહી ‘કાલાધ્વનૌરત્યન્તસંયોગે’ એ સૂત્રથી અધિકરણમાં દ્વિતીયા વિભક્તિ થઈ. આહી ‘સમય’ શબ્દથી કાલ સામાન્ય અર્થ સમજવો જોઈએ

વાનાહ—‘एवं जहेव आइरञओ दंडओ तहेव भाणियव्वो जाव वेमाणियस्म’ एवम्--
 पूर्वोक्तरीत्या यथैव आदिमो दण्डकः प्रतिपादित स्तथैवायं द्वितीयोऽपि दण्डको भणि-
 तव्यः प्रतिपत्तव्यो यावद्—नैरयिकस्य असुरकुमारादिभवनवासिनः पृथिवीकायिका
 एकेन्द्रियस्य द्वित्रिचतुरिन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य मनुष्यस्य वानव्यन्तरस्य
 ज्योतिष्कस्य वैमानिकस्य च यस्मिन् काले कायिकी क्रिया भवति तस्मिन् काले
 आधिकरणिकी क्रियापि भवति, यस्मिन् काले आधिकरणिकी क्रिया भवति तस्मिन्
 काले कायिकी क्रियाऽपि भवत्येव, अथ क्षेत्रमधिकृत्य द्वौ दण्डकौ प्ररूपयितुमाह—
 ‘जं देसे णं मंते ! जीवस्व काइया किरिया कज्जइ तं देसेणं अहिगरणिया
 किरिया कज्जइ ?’ हे भदन्त ! यद्देशेन जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते—भवति
 कि तद्देशेन आधिकरणिकी क्रिया क्रियते-भवति? एव यद्देशेन जीवस्य आधिकरणिकी
 क्रिया भवति कि तद्देशेन कायिकी क्रिया भवति? भगवानाह—‘तहेव जाव वेमाणि-

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જેસા આઘ (પ્રથમ) દંડક કહા ગયા હે વૈસા હી યહ
 દુસરા દંડક મી કહ છેના યાદિયે । યાવત્ નારક, અસુરકુમારદેવ આદિ ભવન
 વાસી, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય,
 વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક કો જિસ કાલમેં કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ડસ
 કાલ મેં અધિકરણકી ક્રિયા મી હોતી હૈ, ઓર જિસ કાલ મેં અધિકરણકી
 ક્રિયા હોતી હૈ, ડસ કાલમેં કાયિકી ક્રિયા મી અવશ્ય હોતી હૈ ।

અથ ક્ષેત્ર કી અપેક્ષાસે દો દંડક કહતે હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જિસ દેશ સે જીવ કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ,
 ડસ દેશસે અધિકરણકી ક્રિયા મી હોતો હૈ? ઓર જિમ દેશ સે જીવ કો આધિ
 કરણકી ક્રિયા હોતી હૈ, ડસ દેશ સે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! વૈમાનિક દેવોં તક ડસી પ્રકાર અર્થાત્ પ્રથમ દંડક કે
 સમાન હી જીવ કો જિસ દેશ સે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ડમી દેશસે આધિ-

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જેવુ આઘ (પ્રથમ) દંડક કહ્યું છે તેવુ જ આ બીજુ દંડક
 પણ કહી જેવુ બોલ્યું યાવત્ નારક અસુરકુમાર આદિ ભવનવાસી, પૃથ્વીકાયિક આદિ
 એકેન્દ્રિય, દ્વિ-ત્રિ-ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને
 વૈમાનિક ને જે કાળમા કાયિકા ક્રિયા થાય છે, તે કાળમા આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય
 છે, અને જે કાળમા આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે તે કાળમા કાયિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે
 હવે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ બે દંડક કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે દેશથી જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે તે દેશથી
 આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે? અને જે દેશથી જીવને આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે
 તે દેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! વૈમાનિકો સુધી એ પ્રકારે અર્થાત્ પ્રથમ દંડક ની જેમજ
 જીવને જે દેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે તેના જ દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે અને

યસ્સ' તથૈવ—પ્રથમદણ્ડકરીત્યૈવ જીવસ્ય યદેશેન કાયિકી ક્રિયા ભવતિ તદેશેન આધિકરણિકી ક્રિયા ભવતિ. યદેશેન આધિકરણિકી ક્રિયા ભવતિ તદેશેન કાયિકી ક્રિયાઽપિ ભવતીત્યર્થઃ યાવત્-નૈરયિકસ્ય પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયસ્ય દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયસ્ય પઠ્ઠચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય મનુષ્યસ્ય વાનવ્યન્તરસ્ય જ્યોતિષ્કસ્ય વૈમાનિકસ્ય ચાપિ યદેશેન કાયિકી ક્રિયા ભવતિ તદેશેન આધિકરણિકી ક્રિયાપિ ભવતિ' એવં યદેશાવચ્છેદેન આધિકરણિકી ક્રિયા ભવતિ તદેશાવચ્છેદેન કાયિકી ક્રિયાપિ ભવત્યેવેતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જં પપ્સેણ મંતે! જીવસ્સ કાઙ્યા કિરિયા કઙ્ગજઈ, ત પપ્સેણ અદ્ધિગરણિયા કિરિયા કઙ્ગજઈ? ‘હે મદન્ત! યત્પ્રદેશેન જીવસ્ય કાયિકી ક્રિયા ક્રિયતે--ભવતિ, તત્પ્રદેશેન કિમ્ આધિકરણિકી ક્રિયા ક્રિયતે--ભવતિ? એવ યત્પ્રદેશેન આધિકરણિકી ક્રિયા ભવતિ તત્પ્રદેશેન કિ કાયિકી ક્રિયા ભવતિ? મગવાનાહ-‘એવં તદ્દેવ જાવ વેમાણિયસ્સ’એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા તથૈવ-યથા પ્રથમદણ્ડક ઉક્ત સ્તથા વક્તવ્યઃ યાવદ્ નૈરયિકસ્ય પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયસ્ય દ્વિત્રિચતુરિ-
કરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ ઓર જિસ દેશ સે આધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઊસ દેશ સે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ?

યહ વિધાન સમી દંડકોં કે જીવોં કો લાગૂ હોતા હૈ। સાતોં નારક, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક કો જિસ દેશસે કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ ઊસી દેશસે આધિકરણિકી ક્રિયા મો હોતી હૈ, એવં જિસ દેશસે આધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઊસ દેશસે કાયિકી ક્રિયા મો હોતી હૈ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે મગવન્! જિસ પ્રદેશ સે જીવાત્મા કો કાયિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઊસ પ્રદેશ સે આધિકરણિકી ક્રિયા મો અવશ્ય હોતી હૈ, ઓર જિસ પ્રદેશ સે આધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઊસ પ્રદેશ સે ક્યા કાયિકી ક્રિયા મો હોતી હૈ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ! હાં, એસા હી હૈ-વૈમાનિકોં કા અર્થાત્ પ્રથમ દંડકકે સમાન ત્રી યહાં પર મી કહલેના ચાહિણ, યાવત્-નૈરયિક, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકે-

ને દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે દેશથી કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે

આ વિધાન બધા દંડકોના જીવને લાગૂ થાય છે નારક, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની જે દેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે તેજ દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે તેમજ જે દેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે દેશથી કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્! જે પ્રદેશથી જીવને કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે? અને જે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી જી કાયિકી ક્રિયા પણ થાય છે?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ! હાં એમજ છે વૈમાનિકો સુધી અર્થાત્ પ્રથમ દંડકના સમાનજ અહીં પણ કહેવું જોઈએ, યાવત્ નૈરયિક, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય,

ન્દ્રિયસ્ય પञ्चेન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિરુસ્ય મનુષ્યસ્ય વાનવ્યન્તરસ્ય જ્યોતિષ્કસ્ય વૈમાનિકસ્ય ચાપિ યત્પ્રદેશેન કાયિકી ક્રિયા ભવતિ તત્પ્રદેશેન આધિકારણિકી ક્રિયાપિ ભવતિ એવં યત્પ્રદેશેન આધિકરણિકી ક્રિયા ભવતિ તત્પ્રદેશેન કાયિકી ક્રિયાપિ ભવતીતિ ભાવઃ । इत्येवं रीत्या पूर्वप्रदर्शितचतुर्दण्डकमुप संहरन्नाह— एवं एए जस्म जं समयं जं देसं जं पपसं चत्तारि दंडगा हौति ‘एवम्—उक्त रित्या एते—पूर्वप्रदर्शिताः ‘यस्य’ ‘यं समयं’ ‘यद्देशम्’ यत्प्रदेशम् इत्येवं चत्वारो दण्डका भवन्ति, ताश्च कायि कयादि क्रिया यथा ज्ञानावरणियादि कर्मबन्धहेतु स्तथा संसारहेतुरपि भवन्ति ज्ञानावरणियादि कर्मबन्धस्य संपारहेतुतया तद्धेतुत्वेन तासामपि कायिक्यादि क्रियाणां संसारहेतुत्वव्यवहारादित्याशयेनाह—‘कइणं मंते ! आयोजियाओ किरियाओ पण्णत्ताओ’ हे भदन्त ! कति खलु आओजिकाः क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? ‘गोयमा ! पंच आओजियाओ

ન્દ્રિય, દ્વાન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક કો મી—જિમ પ્રદેશસે કાયિકી હોતી હૈ, ઉસ પ્રદેશસે આધિકરણિકી ક્રિયા મી હોતી હૈ ઓર જિસ પ્રદેશસે આધિકરણિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસ પ્રદેશસે કાયિકી ક્રિયા મી અવશ્ય હોતી હૈ ।

अब पूर्वोक्त चारों दंडकों का उपसंहार करते हुए कहते हैं—

इस प्रकार पूर्वोक्त चार दंडक हैं—अर्थात् (१) जिस जीव को (२) जिस समय में (३) जिस देशसे और (४) जिस प्रदेशसे ।

ये कાયिकी आदि क्रियाएं जैसे ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बन्धका कारण होती है, उसी प्रकार संसारका भी कारण होती है । ज्ञानावरणीय आदि कर्मों का बन्ध संसारका कारण है, अतः कर्मबन्धका कारण होने से कायिकी क्रियाएं भी संसारका कारण कहलाती है । इसी आशय से कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! कितनी क्रियाएं आयोजिका हैं ? अर्थात् जीव को संसार से संवह—युक्त करनेवाली क्रियाएं कितनी कही गई हैं ?

ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની પણ જે પ્રદેશથી કાયિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા પણ થાય છે અને જે પ્રદેશથી આધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તે પ્રદેશથી કાયિકી ક્રિયા પણ અવશ્ય થાય છે

હવે પૂર્વોક્ત ચારે દંડકોના ઉપસંહાર કરતા કહે છે—આરીતે આપૂર્વોક્ત ચાર દંડક છે—અર્થાત્ (૧) જે (જીવને) (૨) જે સમયમા (૩) જે દેશથી અને (૪) જે પ્રદેશથી આ કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ જેવા કે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના બન્ધનુ કારણ થાય છે, એજ પ્રકારે સંસારનુ પણ કારણ બને છે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોના બન્ધ સંસારનુ કારણ છે, તેથી કર્મ બન્ધનુ કારણ હોવાથી કાયિકી આદિ ક્રિયાઓ પણ સંસારનુ કારણ કહેવાય છે એ આશયથી કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કેટલી ક્રિયાઓ આયોજિકા છે ? અર્થાત્ જીવને સંસારથી બદ્ધ—યુક્ત કરવાવાળી ક્રિયાઓ કેટલી કહેવાય છે ?

કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ' હે ગૌતમ પશ્ચ તાવદ્ આયોજિકાઃ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ''તં જહા-
કાઙ્યા જાવ પાણાઙ્વાય કિરિયા' તદ્ધથા કાયિકી યાવદ્ આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી
પારિતાપનીકી, પ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ 'એવં નેરઙ્ગયાણં જાવ વેમાણિયાણં' એવં ઉક્તરીત્યા
નૈરયિકાણાં યાવદ્ અસુરકુમારદિ ભવનપતિનાં પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાણાં દ્વિત્રિચતુ
રિન્દ્રિયાણાં પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાં વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં
વૈમાનિકાનાશ્ચ કાયિક્યાદિ પશ્ચ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'જસસણં મંતે !
જીવસસ કાઙ્યા આયોજિયા કિરિયા અત્થિ તસસ અદ્ધિગરણિયા કિરિયા આયોજિયા
અત્થિ? જસસ અદ્ધિગરણિયા આયોજિયા કિરિયા અત્થિ તસસ કાઙ્યા આયોજિયા
કિરિયા અત્થિ? 'હે મદન્ત ! યસ્ય ચ્ચલ્લુ જીવસ્ય કાયિકી આયોજિતા ક્રિયા અસ્તિ
તસ્ય કિમ્ આધિકરણિકી ક્રિયા આયોજિતા અસ્તિ' એવં યસ્યાધિકરણિકી આયોજિતા
ક્રિયા અસ્તિ' તસ્ય કિં કાયિકી આયોજિતા ક્રિયા અસ્તિ? મગવાનાહ - 'એવં એણં અ-
ભિલાવેણં તે ચૈવ ચત્તારિ દંઢગા માણિયન્વા-જસસ જં સમયં જં દેસં જં પપ્પસં જાવ
વેમાણિયાણં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા એતેન ઉપર્યુક્તપ્રકારેણ અભિલાપેન-અલાપક્રમેણ તે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ આયોજિકા ક્રિયાએ કહી ગઈ છે. વે એ છે-
કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી પારિતાવનિકી ઓર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા ।

હેસી પ્રકાર ચૌવીસ દંઢકોં કો લેકર નૈરયિકોં' અસુરકુમાર આદિ ભવન-
પતિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં, દ્વીન્દ્રિયોં ત્રીન્દ્રિયોં ચતુરિન્દ્રિયોં તિર્ય-
ક-પંચેન્દ્રિયોં, મનુષ્યોં વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કીં મીં પાવ દિયાએ
આયોજિકા સમજ્ઞની ચાહિયે ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જિસ જીવ કો કાયિકી આયોજિકા ક્રિયા હોતી
હે ઉસકો આધિકરણિકી ક્રિયા મીં ક્યા આયોજિકા હોતી હૈ ? ઓર જિસ જીવ કો
આધિકરણિકી આયોજિકા ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે ક્યા કાયિકી આયોજિકા ક્રિયા
હોતી હૈ ?

શ્રી મગવન્ !-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે આલાપક ક્રમ કે અનુસાર પૂર્વ-

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! યાય આયોજિકા ક્રિયાઓ કહેલી છે તે આ છે કાયિકી, આધિ-
કરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા

એ પ્રકારે ચૌવીસ દંઢકોને લખને નૈરયિકો અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વી-
કાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, તિર્યક પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાન-
વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ પાંચ ક્રિયાઓ આયોજિકા સમજવી બોધ્યો

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જે જીવને કાયિકી આયોજિકા ક્રિયા હોય છે તેને
આધિકરણિકી ક્રિયા પણ શુ આયોજિકા હોય છે? અને જે જીવને આધિકરણિકી આયોજિકા
ક્રિયા યાય છે, તેને શુ કાયિકી આયોજિકા ક્રિયા યાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારથી આલાપક ક્રમના અનુસાર પૂર્વ કથિત ચારે

ચેવ પૂર્વોક્તાશ્ચત્વારો દણ્ડકા મણિતવ્યાઃ-ચક્તવ્યાઃ, તાનેવ ચતુરો દણ્ડકાન્ સ્મારયતિ 'યસ્ય યં સમયમ્ યં દેશમ્ યં યાવત્ પ્રદેશમ્ અધિકૃત્ય નૈરયિકાણાં પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાણાં દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાણાં પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનાં મનુષ્યાણાં વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં વૈમાનિકાનાશ્ચ આયોજિકકાયિકો પ્રભૃતિ ક્રિયાભિઃ સહ આયોજિકાધિકરણિકી પ્રભૃતિ ક્રિયાણાં યથાયોગં સદ્ઘાસ્તિત્વં પ્રરૂપણીયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'જીવે નં મંતે ! જં સમયં કાઙ્યાણ અદિગરણિયાણ પાઓસિયાણ કિરિયાણ પુટ્ટ તં સમયં પારિયાવણિયાણ પુટ્ટે પાળાઙ્વાયકિરિયાણ પુટ્ટે ?' હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ યં સમયં યસ્મિન્ કાલે કાયિક્યા આધિકારણિક્યા પ્રાદેષિક્યા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ તં સમયં-તસ્મિન્ કાલે કિં પારિતાપનિક્યા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? એવં. પ્રાણાતિપાત ક્રિયયાપિ કિં સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા' ! હે ગૌતમ ! 'અત્યેગ્ણ જીવે ઇગતિ-યાઓ જીવાઓ જં સમયં કાઙ્યાણ અદિગરણિયાણ પાઓસિયાણ કિરિયાણ પુટ્ટે તં સમયં પારિયાવણિયાણ કિરિયાણ પુટ્ટે, પાળાઙ્વાય કિરિયાણ પુટ્ટે ?' અસ્ત્યેકઃ-કશ્ચિજ્જીવ એકસ્મા-જ્જીવાદ્-એકં કમપિ જીવમપેક્ષ્ય ય સમયમ્-યસ્મિન્ કાલે કાઙ્ક્યાઆધિકરણિક્યા

કથિત ચારોં દંડક યહાં પર મી કહ છેને ચાહિણ, જો ઇસ પ્રકાર કહે દે- (૧) જિસ જીવ કો (૨) જિસ સમય મેં (૩) જિસ દેશ સે (૪) જિસ પ્રદેશ સે । યે ચારોં દંડક સમુચ્ચય જીવ કી તરહ નારકોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં દ્વીન્દ્રિયોં ત્રોન્દ્રિયોં, ચતુરિન્દ્રિયોં, તિર્યચપંચેન્દ્રિયોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઔર વૈમાનિકદેવોં કો મી આયોજિકા કાયિકી ક્રિયા આદિકે સાથ આયોજિકા આધિકરણિકી ક્રિયાઓં આદિકે યથાયોગ્ય સહ-અસ્તિત્વ કી પ્રરૂપણા કર છેની ચાહિણ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ જિસ કાલમેં કાયિકીક્રિયા, આધિકરણિકી-ઔર પ્રાદેષિકી ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ હોતા હે, ડસ કાલ મેં ક્યા પારિતાપનિકી ક્રિયા સે મી સ્પૃષ્ટ હોતા હે ? ઇસી પ્રકાર કા પ્રાણાતિપાત ક્રિયા સે મી સ્પૃષ્ટ હોતા હે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જીવ કિસી જીવ કી અપેક્ષાસે જિસ કાલ મેં કાયિકી આધિકરણિકી ઔર પ્રાદેષિકી ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ હોતા હે ડસી

હ ઠકો કહેવા નેહ્યે, ને આ પ્રકારે છે-(૧) ને જીવને (૨) ને સમયમા (૩) ને દેશથી (૪) ને પ્રદેશથી આચારે હ ઠક સમુચ્ચય જીવની નેમ નારકો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રોન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો પચેન્દ્રિય તિર્ય'ચો' મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ આયોજિકા કાયિકી ક્રિયા આદિની સાથે આયોજિકા આધિકરણિકી ક્રિયાઓ આદિકે યથા યોગ્ય સહ અસ્તિત્વની પ્રરૂપણા કરી લેવી નેહ્યે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ ને કાળમા કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કાળમા જીવ પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે ? એ પ્રકારે પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! કોઈ કોઈ જીવ કોઈ જીવની અપેક્ષાથી ને કાળમા કાયિકી આધિકરણિકી અને પ્રાદેષિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તેજ કાળમા પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ

પ્રાદેશિકયા ચ ક્રિયયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તં સમયમ્ તસ્મિન્ કાલે પારિતાપનિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ પ્રાણાતિપાતક્રિયયા ચાપિ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? ‘અત્યેગદ્ગ્ જીવે ઇગતિ-યાઓ જીવાઓ જં સમયં કાઢ્યાઈ અહિગરણિયાઈ પાઓસિયાઈ કિરિયાઈ પુઢે તં સમયં પારિયાવણિયાઈ કિરિયાઈ પુઢે પાણાઢવાયકિરિયાઈ અપુઢે’ અસ્ત્યેકઃ કશ્ચિજીવઃ કશ્ચિદપિ ઇકસ્માઙ્જીવાત્ ઇકં કમપિ જીવમપેક્ષ્યુ યં સમયં—યસ્મિન્ કાલે કાયિકયા આધિકર-ણિકયા ચ ક્રિયયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ તં સમયમ્—તસ્મિન્ કાલે પારિતાપનિકયા ક્રિયયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ કિન્તુ પ્રાણાતિપાતક્રિયયા અસ્પૃષ્ટઃ—સ્પૃષ્ટો ન ભવતીત્યર્થઃ’ ‘અત્યેગદ્ગ્ જીવે ઇગદ્વાઓ જીવાઓ જં સમયં કાઢ્યાઈ અહિગરણિયાઈ પાઓસિયાઈ પુઢે તં સમયં પારિયાવણિયાઈ કિરિયાઈ અપુઢે પાણાઢવાયકિરિયાઈ અપુઢે ય’ અસ્ત્યેકઃ—કશ્ચિજીવઃ

કાલ મેં પારિતાપનિકી ક્રિયા સે મી સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા સે મી સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ઓર કોઈ કોઈ જીવ કિસી ઇક જીવ કી અપેક્ષા સે જિસ કાલ મેં કાયિકીક્રિયા, આધિકરણિકી ક્રિયા ઓર પ્રાદેશિકી ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, ઊસ કાલ મેં પારિતાપનિકી ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, મગર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । કોઈ—કોઈ જીવ કિસી ઇક જીવ કી અપેક્ષા સે જિસ કાલ મેં કાયિકી, આધિકરણિકી ઓર પ્રાદેશિકી ક્રિયા સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ. ઊસ કાલ મેં પારિતાપનિકી ક્રિયા સે મી અસ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર પ્રાણાતિપાત ક્રિયા સે મી અસ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર વિભિન્ન જીવોં કી અપેક્ષા સે યહાં ત્રીન મંગ ફલિત હોતે હૈ, યથા—

(૧) કોઈ જીવ કિમી જીવ કી અપેક્ષા સે જિસ સમય કાયિકી ક્રિયા આદિ ત્રીન ક્રિયાઓં સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, ઊસ સમય વહ પારિતાપનિકી ક્રિયા સે મી સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર પ્રાણાતિપાતક્રિયા સે મી સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ।

(૨) કોઈ જીવ કિસી જીવ કી અપેક્ષા સે કાયિકી આદિ ત્રીન ક્રિયાઓં

સ્પૃષ્ટ થાય છે અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે, અને કોઈ કોઈ ઇવ કોઈ એક ઇવની અપેક્ષાથી જે કાળમા કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદેશિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કાળમા પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે, પણ પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ નથી થતા કોઈ કોઈ ઇવ કોઈ એક ઇવની અપેક્ષાથી જે કાળમા કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદેશિકી ક્રિયાથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે કાળમા પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી અસ્પૃષ્ટ થાય છે એ પ્રકારે વિભિન્ન ઇવોની અપેક્ષાથી અહીં ત્રણ ભાગ દર્શિત થાય છે, જેમ કે—

(૧) કોઈ ઇવ કોઈ ઇવની અપેક્ષાથી જે સમયે કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓથી સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે સમયે તે પારિતાપનિકી ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ બને છે અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાથી પણ સ્પૃષ્ટ બને છે

(૨) કોઈ ઇવ કોઈ ઇવની અપેક્ષાએ કાયિકી આદિ ત્રણ ક્રિયાઓની સાથે પારિ-

एकस्माज्जीवात् एकं कमपि जीवमपेक्ष्य यं समयम् यस्मिन् काले कायिक्या आधिकरणिक्या प्राद्वेषिक्या च क्रियया स्पृष्टो भवति तं समयम् तस्मिन् काले पारितापनिक्या क्रियया अस्पृष्टः स्पृष्टो नो भवति प्राणातिपातक्रियया च अस्पृष्टः स्पृष्टो न भवतीत्यर्थः तथा च कश्चित् कश्चिदपेक्ष्य यस्मिन् समये कायिक्यादि क्रियात्रयेण स्पृष्टः तस्मिन् समये पारितापनिक्यापि स्पृष्टः प्राणातिपातक्रिययाऽपि च स्पृष्टो भवतीति प्रथमो भङ्गः, कश्चित् कश्चिदपेक्ष्य पारितापनिक्या स्पृष्टः किन्तु प्राणातिपातक्रियया नो स्पृष्टो भवति द्वितीयो भङ्गः कश्चित् पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया च नो स्पृष्टो भवतीति तृतीयो भङ्गः, स च तृतीयो भङ्गो बाणादेर्लक्ष्या त्परिभ्र शेन बध्यस्य मृगादेः परितानाद्यभावे बोध्यः यः पुन र्यस्मिन् समये कमपि जीवमपेक्ष्य कायिक्यादि क्रियात्रयेणापि स्पृष्टो न भवति स तस्मिन् समये तमपेक्ष्य नियमतः पारितापनिक्या प्राणातिपातक्रियया च न स्पृष्टो भवति कायिक्यादि क्रियात्रयाभावे चरमद्वयस्य परितापनप्राणातिपातरूपस्यापि असंभवात् ॥ सू. ५ ॥

के साथ पारितापनिकी क्रिया से भी स्पृष्ट होता है किन्तु प्राणातिपात क्रियासे स्पृष्ट नहीं होता ।

(३) कोई जीव किसी जीव की अपेक्षा कायिकी आदि क्रियाओं के साथ न पारितापनिकी क्रियासे स्पृष्ट होता है, और न प्राणातिपातक्रिय से स्पृष्ट होता है ।

यह तीसरा भंग उस समय होता है, जब किसी बध्क ने बध्यका बध करने के लिए बाण छोड़ा, मगर वह लक्ष्यसे चूक गया और मृगादि बध्य को परिताप नहीं पहुँच सका । जो जीव जिस काल में कायिकी क्रिया आदि क्रियाओंसे भी स्पृष्ट नहीं होता वह उस काल में पारितापनिकी और प्राणातिपातक्रिया से भी स्पृष्ट नहीं होता है क्यों की कायिकी क्रिया आदि तीन प्रारंभिकी क्रियाओं के अभाव में अन्तिम दो क्रिया अर्थात् पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी क्रियाओं का होना संभव नहीं है । ॥ सू. ५ ॥

तापनिकी क्रियाथी पण्य स्पृष्ट थाय छे किन्तु प्राणातिपातक्रियाथी स्पृष्ट नथी यता

(३) केछे ज्व केछे ज्वनी अपेक्षाये कायिकी आदि क्रियाओनी साथे न पारितापनिकी क्रियाथी स्पृष्ट थाय छे अने न प्राणातिपात क्रियाथी स्पृष्ट थाय छे.

आनीले सग ते समये थाय छे न्यारे केछे बधके बध्यनेो बध करवाने माटे पण्य छेडे पण्य ते लक्ष्यथी चूके अने मृगादिबध्यने परिताप न पछेय्थी शके, जे ज्व जे काणभा कायिकी आदि क्रियाओथी पण्य स्पृष्ट नथी यतो, ते ते काणभा पारितापनिकी क्रिया अने प्राणातिपात क्रियाथी पण्य स्पृष्ट नथी यतो, केमके कायिकी क्रियाआदि त्रय्य प्रारंभिकी क्रियाओना अभावमा अन्तिम जे अर्थात् पारितापनिकी अने प्राणातिपातिकी क्रियाओनु थयु असंभवितछे ॥सू. ५॥

क्रियाविशेषवक्तव्यता

मूळम्—“कइ णं भंते ! किरियाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! पंच किरियाओ पणत्ताओ, तं जहा-आरंभिया परिग्गहिया मायावत्तिवा अपच्चक्खाणवत्तिया किरिया मिच्छादंसणवत्तिया, आरंभिया णं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ! गोयमा ! अण्णयरस्स वि पमत्त-संजयस्स, परिग्गहिया णं भंते किरिया कस्स कज्जइ ? गोयमा ! अण्णयरस्स वि संजयासंजयस्स, मायावत्तिया णं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ? गोयमा ! अण्णयरस्स वि अपमत्तं जयस्स, अपच्चक्खाणकिरिया णं भंते ! कस्स कज्जइ ? गोयमा ! अण्णयरस्स वि अपच्चक्खाणियस्स, मिच्छादंसणवत्तिया णं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ? गोयमा ! अण्णयरस्स वि मिच्छादंसणियस्स, नेरइयाणं भंते ! कइ किरियाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! पंच किरियाओ पणत्ताओ, तं जहा आरंभिया जाव मिच्छादंसणवत्तिया, एवं जाव वेमाणियाणं, जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया किं कज्जइ ? जस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स अरंभिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! जस्स णं जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स परिग्गहिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण परिग्गहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ, जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ ? पुच्छ गोयमा ! जस्स णं जीवस्स अरंभिया किरिया कज्जइ तस्स मायावत्तिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स पुण मायावत्तिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया पुच्छ ? गोयमा ! जस्स जीवस्स अरंभिया किरिया कज्जइ तस्स अपच्चक्खाणकिरिया

सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ तस्स
 आरंभिया किरिया णियमा कज्जइ, एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं,
 एवं परिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहिं समं संचारेयव्वा, जस्स मायाव-
 त्तिया किरिया कज्जइ तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय
 नो कज्जइ। जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति तस्स मायावत्तिया णियमा
 कज्जइ जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ, तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय
 कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ,
 तस्स अपच्चक्खाणकिरिया णियमा कज्जइ, नेरइयस्स आइल्लियाओ
 चत्तारि परोप्परं नियमा कज्जंति, जस्स एयाओ चत्तारि कज्जंति तस्स
 मिच्छादंसणवत्तिया किरिया भइज्जइ, जस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया
 कज्जइ तस्स एयाओ चत्तारि नियमा कज्जंति, एवं जाव थणियकुमा-
 रस्स, पुढविकाइयस्स जाव चउरिंदियस्स पंचवि परोप्परं नियमा कज्जंति
 पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स आइल्लियाओ तिण्णि वि परोप्परं नियमा
 कज्जंति, जस्स एयाओ कज्जंति तस्स उवरिल्लिया दोण्णि भइज्जंति,
 जस्स उवरिल्लियाओ दोण्णि कज्जंति, तस्स एयाओ तिण्णि वि णियमा
 कज्जंति जस्स अपच्चक्खाणकिरिया तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय
 कज्जइ सिय नो कज्जइ, जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ
 तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ, मणूसस्स जहा जावस्स,
 वाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स जहा नेरइयस्स, जं समयं णं भंते !
 जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ, तं समयं परिग्गहिया किरिया
 कज्जइ ? एवं एए जस्स, जं समयं, जं देसं, जं पएसेण य, चत्तारि दंडगा
 नेयव्वा, जहा नेरइयाणं तहा सव्वदेवाणं नेयव्वं जाव वेमाणियाण ”
 ॥ सू०६ ॥

छाया—कति खलु भदन्त ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः

क्रियाविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थः—(कइ णं भते ! किरियाओ पणत्ताओ ?) हे भगवन् ! क्रियाएँ

क्रियाविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थ—(कइ णं भते ! किरियाओ पणत्ताओ ?) हे भगवन् । क्रियाओ डेट्ठी व्ही छे ?

તથા આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા મિથ્યાદર્શન-પ્રત્યયા, આરંભિકીં ખલુ ભદન્ત ! ક્રિયા કસ્ય ક્રિયતે ? ગૌતમ ! અન્યતરસ્યાપિ પ્રમત્તસંયતસ્ય, પારિગ્રહિકીં ખલુ ભદન્ત ! ક્રિયા કસ્ય ક્રિયતે ? ગૌતમ ! અન્યતર-સ્યાપિ સંયતાસ યતસ્ય, માયાપ્રત્યયાં ખલુ ભદન્ત ! ક્રિયા કસ્ય ક્રિયતે ? ગૌતમ ! અન્યતરસ્યાપિ અપ્રમત્તસંયતસ્ય, અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયાં ખલુ ભદન્ત ! કસ્ય ક્રિયતે ગૌતમ ! અન્યતરસ્યાપિ અપ્રત્યાખ્યાનિનઃ, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયાં ખલુ ભદન્ત ! ક્રિયા કસ્ય ક્રિયતે ? ગૌતમ ! અન્યતરસ્યાપિ મિથ્યાદર્શનિનઃ, નૈર્યાયાણાં ભદન્ત !

કિતને પ્રકારકી કહી હૈં ! (ગોયમા ! પંચ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ) હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઈ કહી હૈં' (તં જહા આરંભિયા, પરિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણવત્તિયા કિરિયા, મિચ્છાદંસણવત્તિયા) વે इस प्रकार हैं-आरंभिकी, पारिग्रहिकी माया प्रत्यया, अप्रत्याख्यानक्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया (आरंभियाणं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् ! आरंभिकी क्रिया किसको होती है ? (गोयमा ! अण्णयरस्स वि पमत्तसंजयस्स) हे गौतम ! किसी भी प्रमत्तसंयमी को होती है (परिग्रहियाणं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् पारिग्रहिकी क्रिया किसे होती है ? (गोयमा अण्णयरस्स वि संजयासंजयस्स) हे गौतम ! किसी भी संयतासंयत देशविरत को । (मायावत्तिया णं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् मायाप्रत्यया क्रिया किसे होती है ? (गोयमा ! अण्णयरस्स वि अप्पमत्तसंजयस्स) हे गौतम ! किसी भी अप्रमत्त संयमी को (अपचचक्खणकिरियाणं भंते ! कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् अप्रत्याख्यान क्रिया किसको होती है ? (गोयमा अण्णयरस्स वि अपचचक्खणियस्स) किसी भी प्रत्याख्यान न करने वाले को (मिच्छादंसणवत्तिया णं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?) हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया किस जीवात्माओंको होती है ? (गोयमा ! अण्णयरस्स वि मिच्छादंसणियस्स) किसी भी मिथ्यादृष्टि को ।

(ગોયમા ! પચ કિરિયાઓ પળ્લતાઓ) હે ગૌતમ ! પાંચ ક્રિયાઓ કહી છે (ત જહા આરંભિયા, પરિ-ગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચક્ખાણકિરિયા, મિચ્છાદંસણવત્તિયા) તેઓ આ પ્રકારે છે-આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા.

(આરંભિયાણ મંતે ! કિરિયા કસ્સ કજ્જઈ ?) હે ભગવન્ ! આરંભિકી ક્રિયા કોને થાય છે ? (ગોયમા ! અણ્ણયરસ્સ વિ પમત્તસંજયસ્સ) હે ગૌતમ ! કોઈ પણ પ્રમત્ત સંયમીને થાય છે (પરિગ્રહિયાણ મંતે ! કિરિયા કસ્સ કજ્જઈ ?) હે ભગવન્ ! પારિગ્રહિકી ક્રિયા કોને થાય છે ? (ગોયમા ! અણ્ણયરસ્સ વિ સંજયાસંજયસ્સ) હે ગૌતમ ! કોઈ પણ સંયતાસંયત દેશવિરતને (માયાવત્તિ-યાણ મંતે ! કિરિયા કસ્સ કજ્જઈ ?) હે ભગવન્ ! માયાપ્રત્યયા ક્રિયા કોને હોય છે ? (ગોયમા ! અણ્ણયરસ્સ વિ અપમત્તસંજયસ્સ ?) હે ગૌતમ ! કોઈ પણ અપ્રમત્ત સંયમીને થાય છે (અપચ્ચ-ક્ખાણકિરિયા ણ મંતે ! કસ કજ્જઈ ?) હે ભગવન્ ! અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કોને થાય છે ? (ગોયમા ! અણ્ણયરસ્સ વિ અપચ્ચક્ખાણિયસ્સ) કોઈ પણ પ્રત્યાખ્યાન ન કરનારા ને (મિચ્છાદંસણવત્તિયાણ મંતે ! કિરિયા કસ્સ કજ્જઈ ?) હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કોને થાય છે ? (ગોયમા !

કતિ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ગૌતમ ! પશ્ચ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્વથા-આરમ્ભિકી યાવદ્ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા, એવં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, યસ્ય ચલુ મદન્ત ! જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય પારિગ્રહિકી કિં ક્રિયતે ? યસ્ય પારિગ્રહિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? ગૌતમ ! યસ્ય ચલુ જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય પારિગ્રહિકી સ્યાત્ ક્રિયતે સ્યાત્ નો ક્રિયતે, યસ્ય પુનઃ પારિગ્રહિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા નિયમાત્ ક્રિયતે, યસ્ય ચલુ મદન્ત !

(નેરઙ્યાણં મંતે! કહ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ ?) હે મહાવન્ ! નારક જીવોં કો કિનની ક્રિયાઈ કહી છે (ગોયમા પંચ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ)હે ગૌતમ! પાંચ ક્રિયાઈ કહી છે (તં જહા-આરંભિયા જાવ મિચ્છાદંસણવત્તિયા) વે હસ પ્રકાર આરંભિકી યાવત્ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા (એવં જાવ વેમાણિયાણં) હમી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિકોં કો પાંચ ક્રિયાઈ કહી છે

(જસણં મંતે ! જીવસસ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ પરિગ્ગહિયા કિં કજ્જહ ?) હે મહાવન્ જિસ જીવાત્મા કો આરમ્ભિકીક્રિયા હોતી છે, ક્યા ઉસે પારિગ્રહિકી ભી હોતી છે ? (જસસ પરિગ્ગહિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ ?) જિસકો પારિગ્રહિકી ક્રિયા હોતી છે, ઉસ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી છે ?

(ગોયમા ! જસસ ણં જીવસસ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ પરિગ્ગહિયા સિય કજ્જહ સિય નો કજ્જહ) હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી છે ઉસકો પારિગ્રહિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોતી છે, કદાચિત્ નહીં હોતી (જસસ પુણ પરિગ્ગહિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ આરમિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) જિસ જીવ કો પારિગ્રહિકી ક્રિયા હોતી છે, ઉસે આરંભિકી ક્રિયા નિયમ સે હોતી છે ।

અણયરમ્મ વિ મિચ્છાદસણિયસસ) કોઈ પથ્થ (મિથ્યાદષ્ટિને થાય છે

(નેરઙ્યાણ મંતે! કહ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ?) હે મહાવન્ । નારક જીવોને કેટલી ક્રિયાઓ કહોછે? (ગોયમા) પંચ કિરિયાઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ પાથ ક્રિયાઓ કહી છે (ત જહા-આરંભિયા જાવ મિચ્છાદસણવત્તિયા) તે આપ્રકારે-આપ્ર સિકી યાવત્ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા (એવં જાવ વેમાણિયાણ) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકોની પાથ ક્રિયાઓ કહી છે

(જસસ ણં મંતે! જીવસસ આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ પરિગ્ગહિયા કિં કજ્જહ?) હે મહાવન્ । જે જીવને આપ્ર સિકી ક્રિયા થાય છે, શુ તેને પારિગ્રહિકી પથ્થ થાય છે ? (જસસ પરિગ્ગહિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ આરમિયા કિરિયા કજ્જહ ?) જેને પારિગ્રહિકી ક્રિયા હોય છે તેને આપ્ર-સિકી ક્રિયા હોય છે?

(ગોયમા ! જસસ જીવસસ આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ પરિગ્ગહિયા સિય કજ્જહ સિય નો કજ્જહ) હે ગૌતમ! જે જીવને આપ્ર સિકી ક્રિયા હોય છે તેને પારિગ્રહિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોય છે, અને કદાચિત્ નથી હોતી (જસસ પુણ પરિગ્ગહિયા કિરિયા કજ્જહ તસસ આરંભિયાક્રિયા નિયમા કજ્જહ) જે જીવને પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, તેને આપ્ર સિકી ક્રિયા નિયમથી હોય છે

જીવરય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે ? પૃચ્છા ગૌતમ !
યસ્ય યલ્લુ જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમાત્
ક્રિયતે, યસ્ય પુનર્માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા સ્યાત્ ક્રિયતે
સ્યાત્ નો ક્રિયતે યસ્ય યલ્લુ મદન્ત ! જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય
અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા પૃચ્છા ? ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે
તસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા સ્યાત્ ક્રિયતે સ્યાત્ નો ક્રિયતે, યસ્ય પુનરપ્રત્યા
ખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા નિયમાત્ ક્રિયતે, એવં મિથ્યાદર્શન-
પ્રત્યયાઽપિ સમસ્, એવં પારિગ્રહિક્યાપિ તિસ્ટુભિ રૂપરિતનીભિઃ સમં સઙ્ગા-

(જસ્સ ણં મંતે ! આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા
કજ્જહ ?) હે મગવન્ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ—ઉસે કયા માયા—
પ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ ? (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! જસ્સ ણં જીવસ્સ આરંભિયા
કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) જિસ જીવકો આરંભિકી
ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો માયાપ્રત્યયા અવશ્ય હોતો હૈ (જસ્સ પુણ માયાવત્તિયા કિરિયા
કજ્જહ તસ્સ આરંભિયા કિરિયા સિય કજ્જહ સિય નો કજ્જહ) કિન્તુ જિસ જીવ
કો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ,
કદાચિત્ નહીં હોતી હૈ)

(જસ્સ ણં મંતે જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા
પુચ્છા ?) હે મગવન્ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે કયા અપ્રત્યાખ્યાની
ક્રિયા હોતો હૈ, એસા પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જસ્સ જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ) હૈ
ગૌતમ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ (તસ્સ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા
સિય કજ્જહ સિય નો કજ્જહ) ઉસકો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ એવં કદા-
ચિત્તનહીં હોતી (જસ્સ પુણ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા કજ્જહ તસ્સ આરંભિયા કિરિયા

(જસ્સ ણ મંતે ! આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ ?) હે ભગવન્ !
ને જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? (પુચ્છા) પ્રશ્ન
(ગોયમા ! જસ્સ જીવસ આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) ને
જીવને આરભિકી ક્રિયા હોય છે, તેને માયાપ્રત્યયા અવશ્ય હોય છે (જસ્સ પુણ માયાવત્તિયા
કિરિયા કજ્જહ તસ્સ આરમિયા કિરિયા સિય કજ્જહ, સિય નો કજ્જહ) પરન્તુ ને જીવને માયાપ્રત્યયા
ક્રિયા થાય છે, તેને આરભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી

(જસ્સ ણ મંતે ! જીવસ્સ આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ અપચ્ચક્ખાણ કિરિયા પુચ્છા) હે ભગવન્ !
ને જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે એવો પ્રશ્ન
(ગોયમા ! જસ્સ જીવસ્સ આરમિયા કિરિયા કજ્જહ હે ગૌતમ ! ને જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય
છે (તસ્સ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા સિય કજ્જહ, સિય નો કજ્જહ) તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદાચિત્
થાય, કદાચિત્ નથી થતી

(જસ્સ પુણ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા કજ્જહ તસ્સ આરમિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) પણ નેને અપ્ર-

रयितव्या, यस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य उपरितन्यौ द्वे अपि क्रिये स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियेते, यस्य उपरितन्यौ द्वे क्रियेते तस्य मायाप्रत्यया नियमात् क्रियते यस्याप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियते, यस्य पुन मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यान-क्रिया नियमात् क्रियते नैरयिकस्य आदिमाश्रयतः परस्परं नियमात् क्रियन्ते, यस्य

णियमा कज्जइ) किन्तु जिसको अप्रत्याख्यानी क्रिया होती है, उसको आरंभिकी क्रिया नियमसे होती है (एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं) इसी प्रकार मिथ्या-दर्शनप्रत्यया के भी साथ कहना चाहिए ।

(एवं पारिगहिया वि तिहिं उवरिल्लाहि समं संचारेयन्वा) इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया भी आगे की तीनों क्रियाओं के साथ जोड़लेना चाहिए (जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मायाप्रत्यया क्रिया होती है (तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति) उसको आगे की दो कदाचित् की जाती हैं, कदाचित् नहीं की जाती है (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति) जिसको आगे की दो होती है (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) उसको मायाप्रत्यया नियमसे होती है (जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ, तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) जिसको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसे मिथ्या दर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती है (जस्स पुण मिच्छादंसण वत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया होती है (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) उसको अप्रत्याख्यान क्रिया भी नियमसे होती ही है (नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि) नारक को प्रारंभ की चार क्रिया एं (परोप्पर नियमा कज्जंति) परस्पर में नियम से होती हैं (जस्स एनाओ चत्तारि

त्याप्थान किया थाय छे, तेने आरंभिकी किया नियमथी थाय छे (एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं) जेअ प्रकारे मिथ्यादर्शनप्रत्यया ने पथ साथे कहेवी जेअछे

(एवं पारिगहिया वि तिहिं उवरिल्लेहिं समं संचारेयन्वा) जेअ प्रकारे पारिग्रहिकी किया पथ आगणनी त्रणे कियाओनी साथे जेडी देवी जेअछे जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) जेने मायाप्रत्यया किया थाय छे (तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति) तेने आगणनी जे कदाचित् कराय छे, कदाचित् नथी कराय (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति) जेने आगणनी जे थ थ छे (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) तेने माया प्रत्यया नियमथी थाय छे (जस्स अपच्चक्खाण किरिया कज्जइ तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) जेने अप्रत्याप्थान किया होय छे, तेने मिथ्यादर्शनप्रत्यया किया कदाचित् होय कदाचित् नथी होय (जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ) जेने मिथ्यादर्शनप्रत्यया किया होय छे (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) तेने अप्रत्याप्थान किया नियमथी थाय छे (नेरइयस्स आइ ल्लियाओ चत्तारि) नारकनी प्रारंभिकी आरंभ कियाओ (परोप्पर नियमा कज्जंति) परस्परमा निय-

જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે ? પૃચ્છા ગૌત
યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિય
ક્રિયતે, યસ્ય પુનર્માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા સ્યાત્ ક્રિ
સ્યાત્ નો ક્રિયતે યસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે ત
અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા પૃચ્છા ? ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિ
તસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા સ્યાત્ ક્રિયતે સ્યાત્ નો ક્રિયતે, યસ્ય પુનરપ્ર
ખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે તસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા નિયમાત્ ક્રિયતે, એવં મિથ્યાદશ
પ્રત્યયાઽપિ સમમ્, એવં પારિગ્રહિક્યાપિ તિસ્ટુમિ રૂપરિતનીમિઃ સમં સઃ

(જસ્સ ણં મંતે ! આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિં
કજ્જહ ?) હે મગવન્ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ—ઉસે ક્યા મા
પ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ ? (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! જસ્સ ણં જીવસ્સ આરંભિ
કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) જિસ જીવકો આરંભિ
ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો માયાપ્રત્યયા અવશ્ય હોતો હૈ (જસ્સ પુણ માયાવત્તિયા કિં
કજ્જહ તસ્સ આરંભિયા કિરિયા સિય કજ્જહ સિય નો કજ્જહ) કિન્તુ જિસ
કો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોતી
કદાચિત્ નહીં હોતી હૈ)

(જસ્સ ણં મંતે જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ અપચ્ચક્ષણકિં
પુચ્છા ?) હે મગવન્ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે ક્યા અપ્રત્યાખ્યાન
ક્રિયા હોતો હૈ, એસા પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જસ્સ જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ
ગૌતમ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ (તસ્સ અપચ્ચક્ષણકિં
સિય કજ્જહ સિય નો કજ્જહ) ઉસકો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ એવં
ચિત્ નહીં હોતી (જસ્સ પુણ અપચ્ચક્ષણકિરિયા કજ્જહ તસ્સ આરંભિયા કિ

(જસ્સ ણ મંતે ! આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ ?) હે ભગવ
ને જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? (પુચ્છા)
(ગોયમા ! જસ્સ જીવસ્ય આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ)
જીવને આરભિકી ક્રિયા હોય છે, તેને માયાપ્રત્યયા અવશ્ય હોય છે (જસ્સ પુણ માયાવ
કિરિયા કજ્જહ તસ્સ આરમિયા કિરિયા સિય કજ્જહ, સિય નો કજ્જહ) પરન્તુ ને જીવને માયાપ્ર
ક્રિયા થાય છે, તેને આરભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી

(જસ્સ ણ મંતે ! જીવસ્સ આરમિયા કિરિયા કજ્જહ તસ્સ અપચ્ચક્ષણકિરિયા પુચ્છા) હે ભગવ
ને જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે એવો
(ગોયમા ! જસ્સ જીવસ્ય આરમિયા કિરિયા કજ્જહ હે ગૌતમ ! ને જીવને આરભિકી ક્રિયા
છે (તસ્સ અપચ્ચક્ષણકિરિયા સિય કજ્જહ, સિય નો કજ્જહ) તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદા
ચિત્, કદાચિત્ નથી થતી

(જસ્સ પુણ અપચ્ચક્ષણકિરિયા કજ્જહ તસ્સ આરમિયા કિરિયા નિયમા કજ્જહ) ૫૭૫ ને ૨

रयितव्या, यस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य उपरितन्यौ द्वे अपि क्रिये स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियेते, यस्य उपरितन्यौ द्वे क्रियेते तस्य मायाप्रत्यया नियमात् क्रियते यस्याप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियते, यस्य पुन मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यान-क्रिया नियमात् क्रियते नैरयिकस्य आदिमाश्रतस्तः परस्परं नियमात् क्रियन्ते, यस्य

णियमा कज्जइ) किन्तु जिसको अप्रत्याख्यानी क्रिया होती है, उसको आरंभिकी क्रिया नियमसे होती है (एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं) इसी प्रकार मिथ्या-दर्शनप्रत्यया के भी साथ कहना चाहिए ।

(एवं पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहिं समं संचारेयव्वा) इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया भी आगे की तीनों क्रियाओं के साथ जोड़लेना चाहिए (जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मायाप्रत्यया क्रिया होती है (तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति) उसको आगे की दो कदाचित् की जाती हैं, कदाचित् नहीं की जाती हैं (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति) जिसको आगे की दो होती है (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) उसको मायाप्रत्यया नियमसे होती है (जस्स अपच्चक्खाणकिरिया कज्जइ, तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) जिसको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसे मिथ्या दर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती है (जस्स पुण मिच्छादंसण वत्तिया किरिया कज्जइ) जिसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया होती है (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) उसको अप्रत्याख्यान क्रिया भी नियमसे होती ही है (नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि) नारक को प्रारंभ की चार क्रिया एं (परोप्पर नियमा कज्जंति) परस्पर में नियम से होती है (जस्स एनाओ चत्तारि

त्याख्यान क्रिया थाय छे, तेने आरंभिकी क्रिया नियमथी थाय छे (एवं मिच्छादंसणवत्तियाए वि समं) ओन् प्रकारे मिथ्यादर्शनप्रत्यया ने पण्य साथे कडेवी नेधये

(एवं पारिग्गहिया वि तिहिं उवरिल्लाहिं समं संचारेयव्वा) ओन् प्रकारे पारिग्रहिकी क्रिया पण्य आगणनी त्थे क्रियाओनी साथे नेडी लेवी नेधये जस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ) नेने मायाप्रत्यया क्रिया थाय छे (तस्स उवरिल्लाओ दो वि सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति) तेने आगणनी छे कदाचित् कराय छे, कदाचित् नथी कराती (जस्स उवरिल्लाओ दो कज्जंति) नेने आगणनी छे थय छे (तस्स मायावत्तिया नियमा कज्जइ) तेने माया प्रत्यया नियमथी थाय छे (जस्स अपच्चक्खाण किरिया कज्जइ तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) नेने अप्रत्याख्यान क्रिया होय छे, तेने मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् होय कदाचित् नथी होती (जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ) नेने मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होय छे (तस्स अपच्चक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ) तेने अप्रत्याख्यान क्रिया नियमथी थाय छे (नेरइयस्स आइल्लियाओ चत्तारि) नारकनी प्रारंभिकी चार क्रियाओ (परोप्परं नियमा कज्जंति) परस्परमा निय-

एताश्चतस्रः' क्रिया क्रियन्ते तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भज्यते, यस्य पुन मिथ्या-
दर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य एताश्चतस्रः नियमात् क्रियन्ते, एवं यावत् स्तनित-
कुमारदेवस्य, पृथिवीकायिकस्य यावत् चतुरिन्द्रियस्य पञ्चापि परस्पर नियमात् क्रियन्ते,
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य आदिमा स्तिस्रोऽपि परस्परम् नियमात् क्रियन्ते. यस्य
एताः क्रियन्ते तस्य उपरितन्यौ द्वे भज्येते, यस्य उपरितन्यौ द्वे क्रियेते तस्य एता-
स्तिस्रोऽपि नियमात् क्रियन्ते, यस्य अप्रत्याख्यानक्रिया तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया स्यात्
क्रियते स्यात् नो क्रियते, यस्य पुन मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते तस्य अप्रत्याख्यान-
कज्जन्ति) जिसको ये चार क्रियाएँ होती हैं (तस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया भइ-
ज्जइ) उसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भजनीय होती है (जस्स पुण मिच्छादंसण
वत्तिया किरिया कज्जइ) किन्तु जिसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है (तस्स
एताओ चत्तारि नियमा कज्जन्ति) उसको ये चारों नियम से होती हैं (एवं जाव
यणियकुमारस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार को भी होती है ।

(पुढविकाइयस्स जाव चउरिदियस्स पंचवि परोप्परं) पृथ्वीकायिक यावत् चौइ-
न्द्रियको पांचों पररपर (नियमा कज्जन्ति) नियमसे होती है (जस्स एयाओ कज्जन्ति तस्स
उवरिल्लिया दोन्नि भइज्जन्ति) जिसको ये होती है, उसको अन्त की दो भजनीय है
—कदाचित् हों, कदाचित् न हों (जस्स उवरिल्लाओ दोण्णि कज्जन्ति) जिसको अन्तकी
दो होती है (तस्स एताओ तिण्णिवि नियमा कज्जन्ति) उसको ये तीनों नियमसे होती
हैं (जस्स अपच्चक्खणाणकिरिया तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय कज्जइ सिय
नो कज्जइ) जिसको अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया
कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं भी होती (जस्स पुण मिच्छादंसणवत्तिया किरिया
कज्जइ तस्स अपच्चक्खणाणकिरिया नियमा कज्जइ) जिसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया

મથા થાય છે (જસ્સ એતાઓ ચત્તારિ કજ્જન્તિ) જેને આ ચાર ક્રિયાઓ થાય છે (તસ્સ મિચ્છાદ-
સણવત્તિયા કિરિયા મહજ્જઈ) તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ની ભજના થાય છે (જસ્સ પુણ મિચ્છા-
દંસણવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ) કિન્તુ જેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, (તસ્સ એતાઓ ચત્તારિ
નિયમા કજ્જન્તિ) તેને આ ચારે ક્રિયાઓ નિયમથી થાય છે (એવં જાવ યણિયકુમારસ્સ) એજ પ્રકારે
યાવત્ સ્તનિતકુમારને વિષે પણ સમજવું

(પુઢવિકાઈયસ્સ જાવ ચઉરિદિયસ્સ પચ્ચિ પોપ્પર) પૃથ્વીકાયિક યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયને પાચે
પરસ્પર (નિયમા કજ્જન્તિ) નિયમથી થાય છે (જસ્સ એયાઓ કજ્જન્તિ તસ્સ ઉવરિલ્લિયા દોણિ મહજ્જન્તિ)
જેને એ થાય છે, તેને અન્તની બે ભજનીય—કદાચિત્ થાય, કદાચિત્ ન થાય (જસ્સ ઉવરિલ્લાઓ
દોણિ કજ્જન્તિ) જેને અન્તની એજ થાય છે (તસ્સ એતાઓ તિણ્ણિ વિણિયમા કજ્જન્તિ) તેને આ ત્રણે
નિયમથી થાય છે (જસ્સ અપચ્ચક્ખાણાકિરિયા તસ્સ મિચ્છાદંસણવત્તિયા સિય કજ્જઈ, સિય નો કજ્જઈ,) જેને
અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્
નથી થતી પણ (જસ્સ પુણ મિચ્છાદસણવત્તિયાકિરિયા કજ્જઈ તસ્સ અપચ્ચક્ખાણાકિરિયા નિયમા કજ્જઈ)

ક્રિયા નિયમાત્ ક્રિયતે, મનુષ્યસ્ય, યથા જીવસ્ય વાનવ્યન્તજ્જ્યોતિષ્કવૈમાનિકદેવસ્ય
યથા નૈરયિકસ્ય યં સમયં સ્વલ્લુ મદન્ત ! જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે
તં સમયં પારિગ્રહિકી ક્રિયા ક્રિયતે ? એવમેતે—યસ્ય યં સમય, યં દેશં, યત્પ્રદેશેન
ચ, ચત્તારો દણ્ડકા જ્ઞાતવ્યા, યથા નૈરયિકાણાં તથા સર્વદેવાનાં જ્ઞાતવ્યં યાવદ્
વૈમાનિકાનામ્ ॥ સૂ ૬ ॥

ટીકા-પૂર્વ ક્રિયાયાઃ પ્રરૂપણે કૃતેऽપિ પ્રકારાન્તરેણ તાં ક્રિયામેવ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કં
ળં મંતે! કિરિયાઓ પળણત્તાઓ !’ હે મદન્ત ! કતિ સ્વલ્લુ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ! મગવા-
નાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ કિરિયાઓ પળણત્તાઓ’ પશ્ચ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,

ક્રિયા હોતી છે, उसको अप्रत्याख्यान क्रिया नियम से होती है।

(મળૂસસ્સ જહા જીવસ્સ) સમુચ્ચ જીવ કે સમાન મનુષ્યકો ક્રિયાઈ જાનના
(વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ) વાનવ્યતર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક
કો નારક કે સમાન સમજાલેવે ।

(જં સમય ણં મંતે! જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ) હે મગવન્ જિસ સમય
જીવ કો આરંભિકો ક્રિયા હોતી છે (તં સમયં પરિગ્રહિયા કિરિયા કજ્જહ?) ક્યા
ઉસ સમય પારિગ્રહિકી ક્રિયા હોતી છે? (એવં એતે જસ્સ, જં દેસં જં પપ્પેસેણં ય ચત્તારિ
દંઢગા ણેયવ્વા) ઇસ પ્રકાર યે જિસકો, જિસ સમય, જિસ દેશ સે ઓર પ્રદેશ સે યે
ચારદંઢક જાનને ચાહિય (જહા નેરહ્યાણં તહા સવ્વદેવાણં નેયવ્વ) જૈસે નારકોં કો
ઉસી પ્રકાર સવ દેવોં કો જાનના ચાહિય (જાવ વેમાણિયા ણં) યાવત્ વૈમાનિકોં તક

ટીકાર્થ-પહેલે ક્રિયાઓં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા છે કિન્તુ અવ પ્રકારાન્તર સે
ક્રિયાઓં કા હી નિરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ-

જેને મિથ્યાદશન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા નિયમ થી થાય છે

(મળૂસસ્સ જહા જીવસ્સ) સમુચ્ચ જીવના કથનપ્રમાણે સમગ્ર મનુષ્યની ક્રિયાઓ બાણુવી (વાળ-
મંતરજોહસિય વેમાણિયસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિકો નારક ના સમાન બાણુવા
(જં સમયં ણ મંતે! જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ) હે મગવન્ ! જે સમયે જીવની આરંભિકી
ક્રિયા થાય છે (ત સમય પરિગ્રહિયા કિરિયા કજ્જહ?) શુ તે સમયે પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે ?
(એવ એતે જસ્સ, જ દેસં, જ પપ્પેસેણ ય ચત્તારિ દંઢગા ણેયવ્વા) એ પ્રકારે એ જેને, જે સમયે,
જે દેશથી અને જે પ્રદેશથી, આ ચાર દંઢક બાણુવા બોધ્યે (જહા નેરહ્યાણ તહા સવ્વદેવાણ
નેયવ્વ) જેમ નારકોને એજ પ્રકારે બધા દેવોને બાણુવા બોધ્યે (જાવ વેમાણિયાણં) યાવત્
વૈમાનિક સુધી એ પ્રમાણે સમજવું

ટીકાર્થ -પહેલા ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરાયું છે કિન્તુ હવે પ્રકારાન્તરથી ક્રિયાઓનું જ
નિરૂપણ કરાયું છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ક્રિયાઓ કેટલી કહેલી છે ?

‘તં જહા-આરંભિયા, પારિગ્રહિયા, માયાવત્તિયા, અપચ્ચાક્ષણ વત્તિયાકિરિયા, મિચ્છા-
દંપ્પવત્તિયા’ તથા—આરંભિકી, પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા—અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા
મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયાચ, તત્ર આરંભઃ—પૃથ્વીકાયિકાદ્યુપમર્દનં પ્રયોજનં હેતુ ર્યસ્યાઃ સા
આરંભિકીક્રિયા, પરિગ્રહઃ—ધર્મોપકરણવર્જવસ્તુગ્રહણં ધર્મોપકરણમોદશ્ચ, પરિગ્રહ એવ
પારિગ્રહિકી, પરિગ્રહેણ નિર્વૃત્તા પારિગ્રહિકી, માયા—કપટ ક્રોધાદિઃ પ્રત્યયો હેતુ
ર્યસ્યાઃ સા માયાપ્રત્યયા સા એવ ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાનમ્—લેશમાત્રમપિ વિરતિપરિણા-
મામાસ્તદ્રૂપા ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનં પ્રત્યયઃ કારણં યસ્યાઃ સા
મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા बोध्या, અથારંભિકયાદિક્રિયાણાં મધ્યે યસ્ય જીવસ્ય યાવત્યો
ભવન્તિ તસ્ય તાવતીઃ ક્રિયાઃ પ્રતિપાદયતિ-‘આરંભિયાણં! મંતે! કિરિયા કસ્સ કજ્જહં?

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! ક્રિયાઈ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! ક્રિયા પાંચ પ્રકારકી કહી ગઈ હે । વે હસ પ્રકાર હૈ—
આરંભિકી પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ઓર મિથ્યાદર્શનપ્ર-
ત્યયા । પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોંકા ઉપમર્દન આરંભ કહલાતા હે , ઓર આરંભ
જિસકા પ્રયોજન હો વહ આરંભિકી ક્રિયા કહી જાતી હૈ ।

ધર્મ કે ઉપકરણોં કે સિવાય અન્ય વસ્તુઓં કો ગ્રહણ કરના પરિગ્રહ હે । ધર્મોપ-
કરણોં કે પ્રતિ મમત્વ હોનામી પરિગ્રહ હે હસ પરિગ્રહસે હોનેવાલી ક્રિયા પરિગ્રહિકી
ક્રિયા કહલાતી હે । કપટ ક્રોધાદિ માયા કહલાતે હૈ । માયા સે ક્રિયા લગે વહ
માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હે । લેશ માત્ર મી વિરતિપરિણામ ન હોના અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હે ।
અપ્રત્યાખ્યાન સે લગને વાલી ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કહલાતી હે । મિથ્યા-
દર્શન કે નિમિત્ત સે હોને વાલી ક્રિયા મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા સમજની ચાહિય ।

અવ હન આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓં મે સે જિસ જીવાત્મા કો જિતની ક્રિયાઈ
હોતી હૈ, ડનકા પ્રતિપાદન કરતે હૈ—

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ । ક્રિયાઓ પાચ પ્રકારની કહેલી છે તે આ પ્રમાણે—આરંભિકી,
પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા પૃથ્વીકાયિક, આદિ
જીવોંકા ઉપમર્દન આરંભ કહેવાય છે, અને આરંભ જેનું પ્રયોજન હોય તે આરંભિકી ક્રિયા
કહેવાય છે. ધર્મના ઉપકરણો સિવાય અન્યવસ્તુઓનું ગ્રહણ કરવું તે પરિગ્રહ છે ધર્મોપકરણો
પ્રત્યે મમત્વ થવું પણ પરિગ્રહની ક્રિયા કહેવાય છે આ પરિગ્રહથી થનાવાળી અથવા
લાગવાવાળી ક્રિયા પરિગ્રહિકી ક્રિયા કહેવાય છે કપટક્રોધાદિ માયા કહેવાય છે માયાથી જે
ક્રિયા થાય તે માયાપ્રત્યયા ક્રિયા છે લેશ માત્ર પણ વિરતિ પરિણામ ન હોવું અપ્રત્યા-
ખ્યાન છે અપ્રત્યાખ્યાન થી થનારી ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કહેવાય છે મિથ્યાદર્શનના
નિમિત્તથી થનારી ક્રિયા મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા સમજવી જોઈએ

હવે આ આરંભિકી આદિ ક્રિયાઓમાથી જે જીવને જેટલી ક્રિયાઓ થાય છે, તેનું
પ્રતિપાદન કરે છે—

हे भदन्त ! आरम्भिकी खलु क्रिया कस्य जीवस्य क्रियते—भवति ? ‘क्रियते’ इति कर्मकर्तरिप्रयोगः, भगवानाह—‘गोयमा!’ हे गौतम ! ‘अण्णयरस्स वि पमत्तसंजयस्स’ अन्यतरस्य—एकतरस्य कस्यचित् प्रमत्तसंयतस्यापि आरम्भिकी क्रिया भवति प्रमादे विद्यमाने सति कायदुष्प्रयोगभावतः पृथिवीकायिकादेरुपमर्दसम्भवात्, अपि शब्देन यदा प्रमत्तसंयतस्यापि आरम्भिकी क्रिया भवति तदा किमुत वक्तव्यमन्येषां देशविरतिधृतीनामित्यर्थः सूच्यते, एवमग्रेऽपि यथायोगमपिशब्दभावना भावनीया, गौतमः पृच्छति—‘परिग्रहियाणं भंते ! किरिया कस्स कज्जइ ?’ हे भदन्त ! पारिग्रहिकी खलु क्रिया कस्य जीवस्य क्रियते—भवति? भगवानाह—‘गोयमा!’ हे गौतम ! ‘अण्णयरस्य वि संजयासंजयस्स’ संयतासंयतस्य देशविरतस्यापि अन्यतरस्य—एकतरस्य कस्यचित् पारिग्रहिकीक्रिया भवति तस्यापि परिग्रहधारणात्, गौतमः पृच्छति—‘मायावत्तियाणं भंते किरिया कस्स कज्जइ?’ हे भदन्त ! मायाप्रत्यया खलु क्रिया कस्य जीवस्य क्रियते—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! आरंभिकी क्रिया किस जीव को होती है ? श्री भगवान्—हे गौतम ! किसी प्रमत्त संयत को भी आरंभिकी क्रिया होती है । इसका कारण यह है की प्रमाद के होने पर काय का दुर्व्यापार होता है और उससे पृथ्वीकायिक आदि का उपमर्दन हो जाता है ।

सूत्र में ‘वि—अपि, अर्थात् ‘भी’ शब्द के प्रयोग से यह सूचित किया गया है की जब प्रमत्त संयत को भी आरंभिकी क्रिया लग जाती है, तब देशविरत आदि का तो कहना ही क्या हैं, इसी प्रकार आगे भी अवि (भी) से इसी प्रकार का आशय समझ लेना चाहिए ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पारिग्रहिकी क्रिया किस जीव को होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! किसी भी देश विरत—संयतासंयत को भी—पारिग्रहिकी क्रिया होती है क्यों की वह भी परिग्रहिका धारक होता है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मायाप्रत्यया क्रिया किस जीव को होती है ?

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! आरंभिकी क्रिया क्या एवने थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! केछ प्रमत्त संयतने पणु आरंभिकी क्रिया थाय छे, तेनु कारण्णे छे के प्रमाद यत्ता कयने। दुर्व्यापार थाय छे अने तेनाथी पृथ्वीकायिक आदित्तु’ उपमर्दन थउ नय छे

सूत्रमा ‘वि—अपि, अर्थात् भी’ शब्दना प्रयोगथी अने सूचित करेछु छे के अथारे प्रमत्त संयतने पणु आरंभिकी क्रिया लागी नय छे, त्यारे देशविरत आदित्तु तो कहेतु न थु, अने प्रकारे आगण पणु अवि (पणु) थी आ प्रकारने आशय समझ लेवे न्नेछु

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पारिग्रहिकी क्रिया क्या एवने थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! केछ पणु देश विरत—संयतासंयतने पणु पारिग्रहिकी क्रिया थाय छे, केभडे ते पणु परिग्रहको धारक थाय छे,

भवति? भगवानाह-‘गोयमा!’ हे गौतम ! ‘अण्णयरस्स वि अपमत्तसंजयस्स’ अप्रमत्त संयत-
स्यापि अन्यतरस्य-एकतरस्य कस्यचित् जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति
प्रवचनोद्वाहप्रच्छादनार्थं वल्लीकरणसमुद्देशादिषु मायाप्रत्यया क्रिया सद्भावात्
गौतमः पृच्छति-‘अपच्चाक्खाणकिरिया णं भंते ! कस्स कज्जड ?’ हे भद-
न्त ! अप्रत्याख्यान क्रिया खलु कस्य जीवस्य क्रियते भवति ? भगवानाह ‘गोयमा’
हे गौतम ! ‘अण्णयरस्स वि अपच्चाक्खाणिस्स’ अप्रत्याख्यानिनोऽपि अन्यतरस्य
कस्यचिज्जीवस्य अप्रत्याख्यानक्रिया क्रियते-भवति तथा च अप्रत्याख्यानक्रिया
अन्यतरस्यापि अप्रत्याख्यायिनो भवति, गौतमः पृच्छति-‘मिच्छादंसणवत्तिया णं
भंते ! किरिया कस्स कज्जड ?’ हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनप्रत्यया खलु क्रिया कस्य
जीवस्य क्रियते-भवति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अण्णयरस्स वि मिच्छा-
दंसणिस्स’-मिथ्यादर्शननिनोऽपि अन्यतरस्य एकतरस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया
भवति ता एव क्रियाश्चतुर्विंशतिदण्डक्रमेण प्ररूपयितुमाह - ‘नेरइयाणं भंते ! कइ
किरियाओ पण्णत्ताओ?’ हे भदन्त ! नैरयिकाणां कति क्रियाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह-

श्री भगवान्-हे गौतम ! किसी अप्रमत्त संयत को भी मायाप्रत्यया क्रिया होती
है, क्योंकि प्रवचन की अवहेलना को ठंकने के लिए मायाप्रत्यया क्रिया
लग जाती है । यह क्रिया कपाय होने से लगती है ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अप्रत्याख्यान क्रिया किस जीव को लगती है?

श्री भगवान्-हे गौतम ! किसी भी प्रत्याख्यान न करने वालों को अप्रत्या-
ख्यान क्रिया लगती है ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया किस जीव को लगती है?

श्री भगवान्-हे गौतम ! किसी भी मिथ्यादृष्टिको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया
लगती है ?

अब चौबीस दंडकों के आधारपर इन्हीं क्रियाओं का निरूपण किया जाता है-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीवों को कितनी क्रियाएँ होती हैं ?

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मायाप्रत्यया क्रिया क्या लुपने थाय છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! ઠોઠ અપ્રમત્ત સંયતને પણ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે,
કેમકે પ્રવચનની અવહેલના ને વધારવાથી માયાપ્રત્યયા ક્રિયા લાગે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કયા લુપને લાગે છે

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! ઠોઠપણ પ્રત્યાખ્યાન ન કરનારને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા લાગે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કયા લુપને લાગે છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! ઠોઠ પણ મિથ્યાદૃષ્ટિને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા લાગે છે

હવે ચોવીસ દંડોના આધાર પર આજ ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક લુપને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘पांच क्रियाओ पणत्ताओ’ नैरयिकाणां पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः-
‘तं जहा आरंभिया जाव मिच्छादंसणवत्तिया’-आरम्भिकी क्रियायावत्-पारिग्रहिकी
मायाप्रत्यया अप्रत्याख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया च ‘एवं जाव वेमा-
णिया णं’ एवम्-नैरयिकाणामिव यावत्-पृथिवीकायिकादीनामेकेन्द्रियाणां द्वित्रि-
चतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां
वैमानिकानाञ्च आरम्भिक्यादि पञ्च क्रियाः प्रज्ञप्ताः अथ पञ्चानामपि क्रियाणां
परस्परमविनाभावं प्ररूपयितुमाह-‘जस्स णं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया
कज्जइ तस्स परिगहिया किं कज्जइ ?’ हे भदन्त ! यस्य खलु जीवस्य आरम्भिकी
क्रिया क्रियते-भवति तस्य जीवस्य पारिग्रहिकी क्रिया किं क्रियते-भवति ? एवम्
‘जस्स पारिगहिया किरिया कज्जइ तस्स आरंभिया किरिया कज्जइ ?’ यस्य जीवस्य
पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते-भवति तस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! पांच क्रियाएँ लगती हैं । वे इस प्रकार हैं-आरंभिकी,
पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया ।
नारकजीवों के समान पृथ्वीकायिक, आदि एकेन्द्रियों को, द्वीन्द्रियों को त्रीन्द्रियों
को, चतुरिन्द्रियों को तिर्यच पंचेन्द्रियों को मनुष्यों को वानव्यन्तरों को, ज्योतिष्कों
तथा वैमानिकों को आरंभिकी आदि पांचों क्रियाएँ कही हैं ।

अब पांचो क्रियाओं का परस्पर अविनाभाव कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, क्या
उसे पारिग्रहिकी क्रिया भी होती है ? और जिस जीवको पारिग्रहिकी क्रिया होती
है, उसको क्या आरंभिकी क्रिया भी होती है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उसे
पारिग्रहिकी क्रिया कदाचित् होती है-कदाचित् नहीं भी होती है । किन्तु जिस

श्री भगवान्-हे गौतम ! पांच क्रियाओं लागे छे ते आ प्रकार छे-आरंभिकी पारि-
ग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यान क्रिया अने मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया

नारकोनी समान, पृथ्वीकायिक आदि ओकेन्द्रियोने द्वीन्द्रियोने त्रीन्द्रियोने चतुरिन्द्रियोने,
तिर्यच पंचेन्द्रियोने, मनुष्योने, वानव्यन्तरोने, ज्योतिष्कोने तथा वैमानिकोने आरंभिकी
आदि पांच क्रियाओं कही छे

इसे पांचे क्रियाओंको परस्पर अविनाभाव कहें छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जे लवने आरंभिकी क्रिया थाय छे, शु तेने पारि-
ग्रहिकी क्रिया पय थाय छे ? अने जे लवने पारिग्रहिकी क्रिया थाय छे, तेने शु आरंभिकी
क्रिया पय थाय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! जे लवने आरंभिकी क्रिया थाय छे, तेने पारिग्रहिकी क्रिया-
कदाचित् थाय छे, कदाचित् नथी पय यती. किन्तु जे लवने पारिग्रहिकी क्रिया थाय छे तेने

મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જસ્સ ણં જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જઈ ? તસ્સ પારિગ્ગહિયા સિય કજ્જઈ ? સિય નો કજ્જઈ’ યસ્ય યલ્લુ જીવસ્ય આરંભિકી ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ તસ્ય અપ્રમત્તસંયતસ્ય જીવસ્ય પારિગ્રહિકી ક્રિયા સ્યાત્ કદાચિત્ ક્રિયતે—ભવતિ, સ્યાત્—કદાચિત્ નો પ્રમત્તસંયતસ્ય ક્રિયતે—ભવતિ કિન્તુ ‘જસ્સ પુણ પારિગ્ગહિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ આરંભિયા કિરિયા ણિયમા કજ્જઈ’ યસ્ય પુનઃ પારિગ્રહિકી ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ તસ્ય આરંભિકી ક્રિયા નિયમાત્ નિયમતઃ ક્રિયતે—ભવતિ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! યસ્ય યલ્લુ જીવસ્ય આરંભિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ તસ્ય કિં માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ ? એવ યસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ તસ્ય કિમ્ આરંભિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જસ્સ ણં જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા નિયમા કજ્જઈ, જસ્સ પુણ માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ આરંભિયા કિરિયા સિય કજ્જઈ સિય નો કજ્જઈ’ યસ્ય યલ્લુ જીવસ્ય આરંભિકી ક્રિયા ક્રિયતે—ભવતિ તસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમાત્—નિયમતઃ ક્રિયતે ભવત્યેવ કિન્તુ યસ્ય પુનઃ જીવસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ તસ્ય આરંભિકી ક્રિયા સ્યાત્—કદાચિત્ ક્રિયતે—ભવતિ સ્યાત્ કદાચિત્ ન ક્રિયતે નો ભવતિ, તન્ન અપ્રમત્તસંયતસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયાવત્તોઽપિ આરંભિકી ક્રિયા ન ભવતિ ! તદન્યસ્ય

જીવકો પારિગ્રહિકી ક્રિયા હોતી હૈં ઉસ જીવકો આરંભિકી ક્રિયા નિયમસે હોતી હૈં ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જિસ જીવકો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈં, ઉસકો કયા માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈં ? હસી પ્રકાર જિસકો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈં ઉસે કયા આરંભિકી ક્રિયા મી હોતી હૈં ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈં, ઉસે માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈં ઓર જિસકો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈં ઉસે આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોતી, હૈં કદાચિત્ નહીં હોતી હૈં, કયોં કી અપ્રમત્ત સંયત કો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોને પર મી આરંભિકી ક્રિયા નહીં હોતી હૈં, ઉસસે મિશ્ન જીવોં કો હોતી હૈં ।

આરભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જે જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શુ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? જે પ્રકારે જેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને શુ આરભિકી ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જે જીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમથી થાય જ છે અને જેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આરભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, કેમકે અપ્રમત્ત સંયતને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થવા છતાં આરભિકી

તુ ભવત્યેવેતિ ભાવઃ' । શ્રી ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'જસ્સ ણં મંતે ! જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા પુચ્છા ?' હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલ્લુ જીવસ્ય આરંભિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ, તસ્ય કિમ્ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ ? એવં યસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ભવતિ તસ્ય કિમ્ આરંભિકી ક્રિયાપિ ભવતિ ? इति પૃચ્છા' મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જરસ જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્મ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા સિય કજ્જઈ સિય નો કજ્જઈ જસ્સ પુણ અપચ્ચક્ખાણ-કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ આરંભિયા કિરિયા ણિયમા કજ્જઈ ' યસ્ય જીવસ્ય આરંભિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ તસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા સ્યાત્-કદાચિત્ કસ્યચિત્ ક્રિયતે ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિન્નો ક્રિયતે-ન ભવતિ, તત્ર પ્રમત્તસંયતસ્ય દેશ-વિરતસ્ય ચ આરંભિકયાઃ ક્રિયાયાઃ સત્ત્વેઽપિ-વિદ્યમાનત્વેઽપિ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ન ભ-વતિ તદન્યસ્ય તુ અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદે રપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ભવતીતિ ભાવઃ કિન્તુ યસ્ય પુનર્જીવસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ તસ્ય આરંભિકી ક્રિયા નિયમાત્

શ્રી ગૌતમસ્વાગી-હે મગવન્ જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ, કયા ઉસે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ, ઇસી પ્રકાર જિસ જિવકો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે કયા આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જિસ જીવકો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ. ઉસે અપ્ર-ત્યાખ્યાન ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ, કદાચિત્ નહીં હોતી હૈ' મગર જિસ જીવકો અપ્રત્યા-ખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસે આરંભિકી ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ । જૈસે પ્રમત્તસંયત એવં દેશવિરત કો આરંભિકી ક્રિયા તો હોતી હૈ, પરન્તુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નહીં હોતી હૈ કિન્તુ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટી આદિ કો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ । કિન્તુ જિસ જીવ કો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા લગતી હૈ, ઉસે આરંભિકી ક્રિયા નિયમ સે લગતી

ક્રિયા નથી થતી, તેનાથી બિન્ન જીવને થાય છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે તેને શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા પણ થાય છે ? અને જોઈ પ્રમાણે જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે તેને શું આરંભિકી ક્રિયા પણ થાય છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે તેને શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે ? અને જોઈ પ્રમાણે જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને શું આરં-ભિકી ક્રિયા પણ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે જીવને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ થતી પણ જેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે, તેને આરં-ભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે, જેમ પ્રમત્તસંયત તેમજ દેશ વિરતને આરંભિકી ક્રિયા તો થાય છે, પરન્તુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નથી થતી, પણ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે. કિન્તુ જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા લાગે છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી

નિયમતઃ ક્રિયતે—ભવત્યેવ, અપ્રત્યાહ્યાનિનોડવશ્યમારમ્ભક્રિયાયાઃ સદ્ભાવાત્
 ‘એવં મિચ્છાદંસળવત્તિયાણં વિ સમં’ એવમ્ અપ્રત્યાહ્યાનક્રિયયેવ મિથ્યાદર્શન-
 પ્રત્યયયાડપિ ક્રિયયા સમમ્ સહ આરમ્ભિકી ક્રિયા સંચારણીયા, તથા ચ યસ્ય જીવસ્ય
 આરમ્ભિકી ક્રિયા ભવતિ તસ્ય મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયયા ક્રિયા કદાચિત્ કસ્યચિદ્
 ભવતિ કદાચિત્ કસ્યચિન્ન ભવતિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ કિન્તુ યસ્ય મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયયા
 ક્રિયા ભવતિ તસ્યારમ્ભિકી ક્રિયા નિયમતો ભવત્યેવ મિથ્યાદર્શનિનોડવશ્યમારમ્ભ ક્રિ-
 યાયા સદ્ભાવાત્ ‘એવં પારિગ્રહિયા વિ તિર્હિં ઉવરિલ્લાહિ સમં સંચારેયન્વા’ એવમ્
 આરમ્ભિકી ક્રિયોક્ત રીત્યા પારિગ્રહિકી ક્રિયાડપિ તિસ્ટભિરુપરિતનિમિઃ ક્રિયાભિઃ
 માયા પ્રત્યયાડપ્રત્યાહ્યાનક્રિયા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયરૂપાભિઃ સમં સહ સંચારયિતવ્યા
 —અભિલાપનીયા, તથા ચ યથા આરમ્ભિકી ક્રિયા ચત્તસ્રભિઃ પારિગ્રહિકી પ્રભૃતિભિઃ
 સદાભિલાપિતા સ્તથા પારિગ્રહિકી ક્રિયા તિસ્ટભિઃ માયાપ્રત્યયા પ્રભૃતિભિઃ સદા-
 ભિલાપયિતવ્યેત્યર્થઃ ‘જસ્સ માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ ઉપરિલ્લાઓ દો વિ
 સિય કજ્જંતિ, સિય નો કજ્જંતિ’ યસ્ય જીવસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે ભવતિ
 હૈ, ક્યોં કી જો પ્રત્યાહ્યાની નહીં હૈ વહ આરંભ કરતા હી હૈ ।

જૈસે આરંભિકી ક્રિયા કા અપ્રત્યાહ્યાનક્રિયા કે સાથ સંબંધ કહા હૈ વૈસે
 હી ઉસકા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કે સાથ મી સંબંધ સમજ્ઞ હેના ચાહિણ । અર્થાત્
 જિસ જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસ જીવકો મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા
 કદાચિત્ હોતી હૈ એવં કદાચિત્ નહીં હોની, કિન્તુ જિસકો મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા
 હોતી હૈ, ઉસે આરંભિકી ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ । ક્યોં કી જો મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતા
 હૈ, ઉસમૈ આરંભ અવશ્ય પાયા જાતા હૈ ।

હી પ્રકાર પારિગ્રહિકી ક્રિયા કા મી આગે કે ત્રીન ક્રિયાઓં કે સાથ અન્વય
 સમજ્ઞ હેના ચાહિણ । અર્થાત્ જૈસે આરંભિકી ક્રિયા કા પારિગ્રહિકી ક્રિયા વગૈરહ ચાર
 ક્રિયાઓં કે સાથ સંબંધ બતલાયા ગયા હૈ । ઉસી પ્રકાર પારિગ્રહિકી ક્રિયા કા
 આગે કી ત્રીન ક્રિયાઓં કે સાથ સંબંધ સમજ્ઞના ચાહિણ ।

થાય છે, કેમકે જે પ્રત્યાહ્યાની નથી તે આરભ કરેજ છે

જેમ આરભિકી ક્રિયાનો અપ્રત્યાહ્યાન ક્રિયાની સાથે સમ્બન્ધ હલો—તેવોજ તેનો
 મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયાની સાથે પણ સમ્બન્ધ સમજવો જોઈએ અર્થાત્ જે જીવને આ-
 રભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી,
 પરન્તુ જેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આરભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે
 કેમકે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તેમનામા આરભ અવશ્ય મળે છે

જેવ પ્રકારે પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો પણ આગળની ત્રણ ક્રિયાઓ સાથે અન્વય સમજવો
 જોઈએ અર્થાત્ જેવો આરભિકી ક્રિયાનો પારિગ્રહિકી વિગેરે આર ક્રિયાઓની સાથે સમ્બન્ધ
 બતાવેલો છે તેજ પ્રકારે અહીં પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો આગળની ત્રણ ક્રિયાઓની સાથે
 સળન્ધ સમજવો જોઈએ,

તસ્ય ઉપરિતન્યૌ દ્વે અપિ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા રૂપે ક્રિયે સ્થાન્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ ક્રિયેતે ભવતઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિન્નો ક્રિયેતે ન ભવતઃ કિન્તુ 'જસ્સ ઉવરિહ્લઓ દો કજ્જ તિ તસ્સ માયાવત્તિયા ણિયમા કજ્જઈ'યસ્ય પુનર્જીવસ્ય ઉપરિતન્યૌ દ્વે—અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયારૂપે ક્રિયે ક્રિયેતે-ભવતઃ, તસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમાત્ નિયમતઃ ક્રિયતે-ભવત્યેવ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'જસ્સ અપચ્ચક્ખા-ણકિરિયા કજ્જઈ તસ્સ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા સિય કજ્જઈ સિય નો કજ્જઈ, જસ્સ-પુણ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ તસ્સ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા ણિયમા કજ્જઈ ? ' યસ્ય જીવસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ તસ્ય મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયાક્રિયા સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ ક્રિયતે ભવતિ સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ નો ક્રિયતે ન ભવતિ' કિન્તુ યસ્ય પુનર્મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ તસ્ય અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નિયમાત્ નિયમતઃ ક્રિયતે ભવત્યેવ પ્રાગુપપાદિતત્વાત્ । અથ ઉપર્યુક્તર્થમેવ ચતુર્વિંશતિદષ્ટક્રમેણ પ્રરૂપયતિ—'નેરિયસ્સ આહિલ્લયાઓ ચત્તારિ પરોપ્પરં નિયમા કજ્જંતિ' નૈરયિકસ્ય આદિમાશ્રતસઃ—અરમ્મિકી ક્રિયા પારિગ્રહિકીમાયાપ્રત્યયા અપ્ર-ત્યાખ્યાન ક્રિયા ચ પરસ્પરં નિયમાત્—નિયમતઃ ક્રિયન્તે—ભવન્ત્યેવ ' જસ્સ પ્યાઓ

જિસ જીવ કો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો આગે કી દો અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ઔર મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ ઔર કદા-ચિત્ નહીં મી હોતી હૈ કિન્તુ જિસ જીવ કો અન્ત કી દો ક્રિયાઈ હોતી હૈ ઉસ જીવકો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ । ઇસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વત્ હી સમજના ચાહિયે । જિસ જીવ કો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ, ઉસકો મિથ્યા-દર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ કદાચિત્ નહીં મી હોતી હૈ, મગર જિસ જીવકો મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ' ઉસે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અવશ્ય હી હોતી હૈ ઇસ વિષય મેં પહેલે કહા જા ચુકા હૈ ।

અબ યહી બાત ફિર ચૌવીસ ઢઢકોં કિ ક્રિયા સે પ્રરૂપિત કી જાતી હૈ, યયા નારક જીવ કો પ્રારંભિકી ચાર ક્રિયાઈ અર્થાત્ આરંભિકી ક્રિયા પારિગ્રહિકી ક્રિયા

જે જીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આગળની જે અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યા દર્શન ક્રિયાઓ કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી પશ્ચાત્તી, કિન્તુ જે જીવને અન્તની જે ક્રિયાઓ થાય છે, તેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયાનિયમથી થાય છે એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વત્ સમજવી જોઈએ

જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી પતી, પણ જેને મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અવશ્ય થાય છે. એ વિષયમા પહેલા કહેલું છે

હવે જોજ વાત ચૌવીસ ઢઢકોના ક્રમે પ્રરૂપિત કરાય છે યથા—

નારક જીવને આરંભની ચાર ક્રિયાઓ અર્થાત્ અરંભિકી પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા

નિયમતઃ ક્રિયતે—ભવત્યેવ, અપ્રત્યાખ્યાનિનોડવશ્યમારમ્મક્રિયાયાઃ સદ્ભાવાત્
 'एवं' मिच्छादंसणवत्तिथाए वि समं ' एवम् अप्रत્યાख्यानक्रिययेव मिथ्यादर्शन-
 प्रत्यययाऽपि क्रियया समम् सह आरम्भिकी क्रिया संचारणीया, तथा च यस्य जीवस्य
 आरम्भिकी क्रिया भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया कदाचित् कस्यचिद्
 भवति कदाचित् कस्यचिन्न भवति प्रागुक्तयुक्तेः किन्तु यस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया
 क्रिया भवति तस्यारम्भिकी क्रिया नियमतो भवत्येव मिथ्यादर्शनिनोऽवश्यमारम्भ क्रि-
 याया सद्भावात् ' एवं' पारिग्रहिकी वि तिहि उवरिल्लाहि समं संचारेयव्वा ' एवम्
 आरम्भिकी क्रियोक्त रीत्या पारिग्रहिकी क्रियाऽपि तिसृभिरुपरितनिभिः क्रियाभिः
 माया प्रत्ययाऽप्रत્યાख्यानक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्ययरूपाभिः समं सह संचारयितव्या
 —अभिलापनीया, तथा च यथा आरम्भिकी क्रिया चतसृभिः पारिग्रहिकी प्रभृतिभिः
 सहाभिलापिता स्तथा पारिग्रहिकी क्रिया तिसृभिः मायाप्रत्यया प्रभृतिभिः सहा-
 भिलापयितव्येत्यर्थः 'जस्स मायावत्तिथा किरिया कज्जइ तस्स उपरिल्लाओ दो वि
 सिय कज्जंति, सिय नो कज्जंति' यस्य जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते भवति
 है, क्यों की जो प्रत्याख्यानी नहीं है वह आरंभ करता ही है ।

जैसे आरंभिकी क्रिया का अप्रत्याख्यानक्रिया के साथ संबंध कहा है वैसे
 ही उसका मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया के साथ भी संबंध समझ लेना चाहिए । अर्थात्
 जिस जीव को आरंभिकी क्रिया होती है, उस जीवको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया
 कदाचित् होती है एव कदाचित् नहीं होनी, किन्तु जिसको मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया
 होती है, उसे आरंभिकी क्रिया नियम से होती है । क्यों की जो मिथ्यादृष्टि होता
 है, उसमें आरंभ अवश्य पाया जाता है ।

इसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया का भी आगे के तीन क्रियाओं के साथ अन्वय
 समझलेना चाहिए । अर्थात् जैसे आरंभिकी क्रिया का पारिग्रहिकी क्रिया वगैरह चार
 क्रियाओं के साथ संबंध बतलाया गया है । उसी प्रकार पारिग्रहिकी क्रिया का
 आगे की तीन क्रियाओं के साथ संबंध समझना चाहिए ।

યાય છે, કેમકે જે પ્રત્યાખ્યાની નથી તે આરંભ કરેજ છે

જેમ આરંભિકી ક્રિયાનો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાની સાથે સમ્બન્ધ કહ્યો—તેવેજ તેનો
 મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયાની સાથે પણ સમ્બન્ધ સમજવો જોઈએ અર્થાત્ જે જીવને આ
 રંભિકી ક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી,
 પરંતુ જેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા નિયમથી થાય છે
 કેમકે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તેમનામા આરંભ અવશ્ય મળે છે

જેજ પ્રકારે પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો પણ આગળની ત્રણ ક્રિયાઓ સાથે અન્વય સમજવો
 જોઈએ અર્થાત્ જેવો આરંભિકી ક્રિયાનો પારિગ્રહિકી વિગેરે આરંભિકીઓની સાથે સમ્બન્ધ
 બતાવેલો છે તેજ પ્રકારે અહીં પારિગ્રહિકી ક્રિયાનો આગળની ત્રણ ક્રિયાઓની સાથે
 સમ્બન્ધ સમજવો જોઈએ.

તસ્ય ઉપરિતન્યૌ દ્વે અપિ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા રૂપે ક્રિયે સ્યાન્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ ક્રિયેતે ભવતઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિન્નો ક્રિયેતે ન ભવતઃ કિન્તુ 'જસસ ઉવરિશ્લઓદો કજ્જ તિ તસસ માયાવત્તિયા ણિયમા કજ્જઈ'યસ્ય પુનર્જીવસ્ય ઉપરિતન્યૌ દ્વે-અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયારૂપે ક્રિયે ક્રિયેતે-ભવતઃ, તસ્ય માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમાત્ નિયમતઃ ક્રિયતે-ભવત્યેવ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'જસસ અપચ્ચક્ખા-ણકિરિયા કજ્જઈ તસસ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા સિય કજ્જઈ સિય નો કજ્જઈ, જસસ-પુણ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ તસસ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા ણિયમા કજ્જઈ ? ' યસ્ય જીવસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ તસ્ય મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયાક્રિયા સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ ક્રિયતે ભવતિ સ્યાત્ કદાચિત્ કસ્યચિત્ નો ક્રિયતે ન ભવતિ' કિન્તુ યસ્ય પુનર્મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ તસ્ય અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નિયમાત્ નિયમતઃ ક્રિયતે ભવત્યેવ પ્રાગુપપાદિતત્વાત્ । અથ ઉપર્યુક્તર્થમેવ ચતુર્વિંશતિદષ્ટક્રમેણ પ્રરૂપયતિ- 'નેરિયસસ આશિલિયાઓ ચત્તારિ પરોપ્પરં નિયમા કજ્જંતિ' નૈરયિકસ્ય આદિમાશ્વતસઃ-અરમ્મિકી ક્રિયા પારિગ્રહિકીમાયાપ્રત્યયા અપ્ર-ત્યાખ્યાન ક્રિયા ચ પરસ્પરં નિયમાત્-નિયમતઃ ક્રિયન્તે-ભવન્ત્યેવ ' જસસ ણ્યાઓ

જિસ જીવ કો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ, ઉમકો આગે કી દો અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ઔર મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ ઔર કદા-ચિત્ નહીં મી હોતી હૈ કિન્તુ જિસ જીવ કો અન્ત કી દો ક્રિયાઈ હોતી હૈ ડસ જીવકો માયાપ્રત્યયા ક્રિયા નિયમ સે હોતી હૈ । ડસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ હી સમજના ચાહિય । જિસ જીવ કો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ, ડસકો મિથ્યા-દર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ કદાચિત્ નહીં મી હોતી હૈ, મગર જિસ જીવકો મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ' ડસે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અવશ્ય હી હોતી હૈ ડસ વિષય મેં પહેલે કહા જા ચુકા હૈ ।

અવ યહી બાત ફિર ચૌવીસ ઢણ્ઢકોં કિ ક્રિયા સે પ્રરૂપિત કી જાતી હૈ, યથા નારક જીવ કો પ્રારંભિકી ચાર ક્રિયાઈ અર્થાત્ આરંભિકી ક્રિયા પારિગ્રહિકી ક્રિયા

જે જીવને માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આગળની બે અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યા દર્શન ક્રિયાઓ કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ થતી, કિન્તુ જે જીવને અન્તની બે ક્રિયાઓ થાય છે, તેને માયાપ્રત્યયા ક્રિયાનિયમથી થાય છે એ વિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજવી જોઈએ

જે જીવને અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા થાય છે, તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે કદાચિત્ નથી થતી, પણ જેને મિથ્યા દર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અવશ્ય થાય છે. એ વિષયમા પહેલા કહેલું છે

હવે એજ વાત ચૌવીસ ઢડકોના ક્રમે પ્રરૂપિત કરાય છે યથા-

નારક જીવને આરંભની ચાર ક્રિયાઓ અર્થાત્ આરંભિકી પારિગ્રહિકી, માયાપ્રત્યયા

ચત્તારિ કજ્જંતિ તસ્સ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા મહ્જ્જઈ'યસ્ય-નૈરયિકાદિજીવસ્ય
 एताश्चतस्र आरम्भिक्यादि क्रियाः क्रियन्ते भवन्ति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भज्यते
 -મજનયા ભવતિ-સ્યાદ્ભવતિ સ્યાન્નેતિ કિન્તુ-‘જસ્સ પુણ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા
 कज्जइ तस्स एयाओ चत्तारि नियमा कज्जंति' यस्य पुनर्जीवस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया
 क्रिया क्रियते तस्य एताश्चतस्रः आरम्भिकीप्रभृतिक्रियाः नियमात्-नियमतः क्रियन्ते
 -મવ-દેવ,તથા ચ નૈરયિકાદિ ઉત્કુદ્દેનાપિ અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિગુણસ્થાનકં યાવન્ન,તતઃ
 परं भवति तेन नैरयिकाणामाद्याश्चतस्र आरम्भिक्यादिक्रियाः परस्परमविनाभाविन्यो
 भवन्ति, मिथ्यादर्शनक्रिया प्रति तु अनेकान्तवादः, मिथ्यादृष्टेरेव मिथ्यादर्शनक्रिया
 भवति नान्यस्य,यस्य तु मिथ्यादर्शनक्रिया भवति तस्य आद्याश्चतस्रो नियमतो भवन्त्येव
 मिथ्यादर्शने सति आरम्भिक्यादीनामवश्यं भावात्,इति फलितम्, 'एव जाव यणिय-

मायाप्रत्यया क्रिया एवं अप्रत्याख्यान क्रिया परस्पर अवश्य होती हैं,मगर जिसको ये
 चारों क्रियाएँ होती हैं। उसे मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भजना से होती हैं
 अर्थात् इन चारों के साथ मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया हो भी सकती हैं और
 नहीं भी हो सकती। उसका होना निश्चित नहीं है—अगर कोई नारक मिथ्या-
 दृष्टि है तो उसको होती है और जो सम्यग्दृष्टि नारक हैं, उसे नहीं होती मगर जिस
 जीव को मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है,उसे पहले की चार क्रियाएँ अवश्य होती हैं।

નારક જીવ કો અધિક સે અધિક ચૌથા અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિગુણસ્થાન હોતા હૈ
 उससे आगे का कोई गुणस्थान नहीं हो सकता, इस कारण उसमें चारों प्रारंभिकी
 क्रियाओं का अविनाभाव हैं, मगर मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया के लिए ऐसा नहीं
 कहा जा सकता। उसकी भजना है,। यदि नारक मिथ्यादृष्टि है तो उसे मिथ्या-
 दर्शनप्रत्यया क्रिया होती है, अगर सम्यग्दृष्टि हैं तो उसे नहीं होती। हां
 जिसे मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है, उसे प्रारंभ की चार क्रियाएँ नियम

તેમજ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા પરસ્પર અવશ્ય થાય છે પણ જેને આ ચારે ક્રિયાઓ થાય છે,
 તેને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા વિકલ્પથી થાય છે અર્થાત્ આ ચારેની સાથે સાથે મિથ્યા-
 દર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થઈ પણ શકે છે અને નથી પણ થતી તેનું હોવું નિશ્ચિત નથી—અ
 ગર કોઇ નારકજીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય તો તેને થાય છે અને જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, તેને નથી
 હોતી પણ જે જીવને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને આગળની ચાર ક્રિયાઓ
 અવશ્ય થાય છે.

નારક જીવને અધિકથી અધિક ચોથું અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાન થાય છે તેનાથી આગળનું
 કોઇગુણસ્થાન નથી થઇ શકતું, જે કારણે તેનામાં ચારે પ્રારંભિકી ક્રિયાઓના અવિનાશાવ
 છે, પણ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ને માટે એવું નથી કહી શકાતું જે નારક મિથ્યાદૃષ્ટિ
 હોય તો તેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, અગર સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય તો તેને નથી

કુમારસ્સ'ણ્વમ્—નૈરયિકસ્યેવ યાવત્રઅમુરકુમારસ્ય નાગકુમારસ્ય સુવર્ણકુમારમ્ય અગ્નિ-
કુમારસ્ય વિદ્યુત્કુમારસ્ય ઉદધિકુમારસ્ય દ્વીપકુમારસ્ય પવનકુમારસ્ય સ્તનિતકુમારસ્ય
ચાઘાશ્વતસઃ ક્રિયાઃ પરસ્પરં નિયમતોઽવિનાભાવિન્યો ભવન્તિ, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યા તુ કદા-
ચિદ્ ભવતિ કદાચિન્ન ભવતિ, પુઢવિકાઙ્યસસ જાવ ચરિદિયમ્સ' પંચવિ પરોપ્પરં
નિયમા કઙ્જંતિ! 'પૃથ્વીકાયિકસ્ય યાવત્ અપ્કાયિકસ્ય તેજસ્કાયિકસસ વાયુકાયિકસ્ય
વનસ્પતિકાયિકસ્ય દ્વોન્દ્રિયસ્ય ત્રીન્દ્રિયસ્ય ચતુરિન્દ્રિયસ્ય ચ પશ્ચાપિ આરમ્ભિકી
પ્રભૃતિ મિથ્યાદર્શનત્યયાન્તાઃ ક્રિયાઃ પરસ્પરં નિયમાદ્—અવિનાભાવિન્યઃ ક્રિયન્તે—
ભવન્તિ, પૃથ્વીકાયિકાદીનાં મિથ્યાદર્શનક્રિયાયા અપિ અવશ્યંભાવાત્, 'પંચિ-
દિયતરિક્ષ્ણજોણિયસસ આહિલાયાઓ તિણિ વિ પરોપ્પરં નિયમા કઙ્જંતિ' પશ્ચે-

સે હોતી હૈ, ક્યોં કી મિથ્યાત્વ કે સદ્ભાવ મેં શેષ ચારોં ક્રિયાઈ અવશ્ય હોતી હૈ,

નારક' કે વિષય મેં જૈસા કહા હૈ, વૈસા હી કથન યદાપર અમુરકુમાર, નાગકુમાર,
સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર,
ઔર સ્તનિતકુમાર દેવોં કે સંબંધ મેં મો સમજના ચાહિયૈ. ઉનકો મો ચાર ક્રિયાઈ
હોતી હૈ, મગર મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ, કદાચિત્ નહીં મો હોતી.

પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઔર વનસ્પતીકાયિક,
દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ંવં ચતુરિન્દ્રિય કો આરમ્ભિકી આદિ પાંચોં ક્રિયાઈ પરસ્પર
નિયમસે હોતી હૈ. ઉન પાંચોકા ઇન જીવોં મેં અવિનાભાવ નિશ્ચિત હૈ. ક્યોંકિયે સવ
મિથ્યાદૃષ્ટિ હોતે હૈ, અતઃ ઉનમેં પાંચોં ક્રિયાઈ હોતી હી હૈ.

પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ યોનિક જીવ કો પ્રારંભિકી ત્રીન ક્રિયાઈ—આરંભિકી,
પારિમ્હિકી ઔર માયાપ્રત્યયા પરસ્પર નિયમસે અવશ્ય હોતી હૈ, ક્યોંકિ દેશવિર-

હોતી હા બેને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે, તેને શરૂઆતની આર ક્રિયાઓ નિયમથી
થાય છે, કેમકે મિથ્યાત્વના સદ્ભાવમા શેષ આર ક્રિયાઓ' અવશ્ય થાય છે

નારકના વિષયમા બેવુ ઠહુ છે, તેવુ જ કથન અમુરકુમાર, નાગકુમાર સુવર્ણકુમાર,
અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર
નાસમન્ધમા પણ સમજવુ. નોંધ્યો. તેમને પણ આર ક્રિયાઓ થાય છે, પણ મિથ્યાદર્શન
પ્રત્યયા ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી

પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતીકાયિક, દ્વીન્દ્રિય
ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયને આરભિકી આદિ પાંચ ક્રિયાઓ પરસ્પર નિયમથી થાય છે આ
પાંચેનો તે જીવોમા અવિનાભાવ નિશ્ચિત છે, કેમકે આ બધા મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તેથી
તેઓમા પાંચે ક્રિયાઓ થાય છે

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક જીવને પ્રારંભિકી ત્રણ ક્રિયાઓ—આરંભિકી, પારિમ્હિકી
અને માયાપ્રત્યયા પરસ્પર નિયમથી અવશ્ય થાય છે કેમકે દેશવિરત. ગુણસ્થાન. સુધી

ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય આઘાસ્તિસ્રોડપિ ક્રિયાઃ આરંભિકી પારિશ્રદ્ધિકી માયાપ્રત્યયા ચ પરસ્પરં નિયમાદ્-અવિનાભાવિન્યઃ ક્રિયન્તે-ભવન્તિ. દેશવિરતિં યાવદાસાં તિષ્ઠાં ક્રિયાણામવશ્યં ભાવાત્, અન્તિમાભ્યાં દ્વાભ્યામ્ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ભ્યાં સહ અનેકાન્તવાદઃ તે દ્વે કાદાચિદ્ ભવતઃ, કદાચિત્ નો ભવત ઇત્યભિ-પ્રાયેણાહ-‘જસ્સ ઇયાઓ કજ્જંતિ તસ્સ ઉવરિલ્લિયા દોણિ મહ્ઝજંતિ’ યસ્ય ઇતાઃ-આઘા સ્તિસ્રઃ ક્રિયન્તે-ભવન્તિ તસ્ય ઉપરિતન્યો અન્તિમે દ્વે ક્રિયે મ-જ્યેતે-મજનયા અનેકાન્તિકતયા ભવતઃ, સ્યાત્ ભવતઃ સ્યાત્ નો ભવતઃ દેશવિરતસ્ય ન ભવતઃ તદન્યસ્ય ભવત ઇત્યર્થઃ, કિન્તુ-‘જસ્સ ઉવરિલ્લાઓ દોણિ કજ્જંતિ તસ્સ ઇયાઓ તિણિ વિ ણિયમા કજ્જંતિ’ યસ્ય ઉપરિતન્યો-અન્તિમે દ્વે ક્રિયે ક્રિયેતે-ભવતઃ, તસ્ય ઇતાઃ-આઘાસ્તિસ્રોડપિ ક્રિયાઃ નિયમાત્ પરસ્પરમવિનાભાવિન્યઃ ક્રિયન્તે-ભવ-ન્તિ, તથા ચાન્તિમે ક્રિયે-અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ચ, તન્નાપ્રત્યા-ખ્યાનક્રિયા અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિં યાવત્, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા મિથ્યાદૃષ્ટેઃ, આઘાશ્વતસ્રસ્તુ

તિગુણસ્થાન તક યહ તીનોં અવશ્ય હોતી હૈ । મગર અન્તકી દો અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ઔર મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા મજનીય હૈ । યે હો મી સકતી હૈ । ઔર કિસી જીવ કો નહીં મી હોતી હૈ ।

इसी अभिप्राय को अब प्रकट करते हैं—जीस जीव को ये तीनों क्रियाएँ होती है, उसके लिए अन्तकी दो क्रियाएँ मजनीय होती है, अर्थात् कदाचित् होती है और कदाचित् नहीं मी होती हैं-देशविरत आदि को नहीं होती है पर अविरत आदि को होती है । मगर जिस जीवको अन्तिम दो अप्रत्याख्यान क्रिया और मिथ्या-दर्शनप्रत्यया होती हैं, उसको आदि की तीन-आरंभिकी क्रिया पारिश्रद्धिकी और मायाप्रत्यया क्रियाएँ अवश्य होती है ।

अप्रत्याख्यानक्रिया तब तक लगती रहती है जब तक एकदेश से भी प्रत्याख्यान न किया जाय । मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया मिथ्यादृष्टि को होती है और आदि

આ ત્રણે અવશ્ય થાય છે પણ અન્તની જે અર્થાત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા વૈકલ્પિક છે અર્થાત્ તે યહ પણ શકે છે અને કોઈ જીવને નથી પણ થતી

એ અભિપ્રાય ને પ્રગટ કરે છે-જે જીવને આ ત્રણે ક્રિયાઓ થાય છે, તેમને માટે અન્તની જે ક્રિયાઓ વૈકલ્પિક હોય છે, અર્થાત્ કદાચિત્ થાય છે અને કદાચિત્ નથી પણ યર્થ શકતી-દેશવિરત આદિને નથી થતી પણ અવિરત વિગેરેને થાય છે પણ જે જીવને અન્તિમ જે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા થાય છે, તેને આદિની ત્રણ-આરંભિકી પારિશ્રદ્ધિકી અને માયાપ્રત્યયા ક્રિયાઓ અવશ્ય થાય છે

અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ત્યા સુધી લાગેલી રહે છે જ્યા સુધી એક દેશથી પણ પ્રત્યા-ખ્યાન ન કરાય મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને થાય છે અને આદિની ચાર

देशविरतिं यावत् तेन अन्तिमयोः सद्भावेऽवश्यमाद्यानां तिसृणां सद्भाव इति भावः,

अथ अप्रत्याख्यान क्रियाया मिथ्यादर्शनक्रियायाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य परस्पर-स्थितिं प्ररूपयितुमाह- जस्स अपचचक्खाणाकिरिया तस्स मिच्छादंसणवत्तिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, जस्स मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्स अपचचक्खाणकिरिया नियमा कज्जइ'यस्य अप्रत्याख्यानक्रिया भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात्-कदाचित् नो क्रियते-नो भवति, किन्तु यस्य पुनर्मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति तस्य अप्रत्याख्यान क्रिया नियमाद्-अवश्यं क्रियते-भवत्येव, अप्रत्याख्यानक्रियां विना मिथ्यादर्शनप्रत्ययाया असंभवात्, 'मणुसस्स जहा जीवस्स' मनुष्यस्य आरम्भिक्यादि क्रियास्तु यथा जीवस्य समुच्चयस्य प्रतिपादिता-स्तथा प्रतिपत्तव्याः, तथा चारम्भिकी कस्यचित् प्रमत्तसंयतस्य, पारिग्रहिकी कस्यचित् संयतासंयतस्य देशविरतरूपस्य, मायाप्रत्यया कस्यचित् अप्रमत्तमंयतस्य, अप्र-

की चार क्रियाएँ देशविरत तक की होती हैं। इससे स्पष्ट हैं की अन्तिम दो क्रियाओं के सद्भावमें प्रारंभ की तीन क्रियाओं का होना अनिवार्य है।

अथ अप्रत्याख्यान क्रिया के साथ मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया की पारस्परिक स्थिति का विचार करते हैं-

जिस जीव को अप्रत्याख्यान क्रिया होती है, उसको मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् हो भी सकती, कदाचित् नहीं हो भी हो सकती है, किन्तु जिसे मिथ्या दर्शन प्रत्ययाक्रिया होती है, उसे अप्रत्याख्यान क्रिया नियम से होती है, क्योंकि जो मिथ्यादृष्टि है, वह अप्रत्याख्यानी अवश्य होता है। अप्रत्याख्यान के विना मिथ्या-दर्शनप्रत्यया क्रिया का असंभव है।

मनुष्य के विषय में आरंभिकी आदि क्रियाओं का कथन समुच्चय जीव के समान समझना चाहिए अर्थात् आरंभिकी क्रिया किसी प्रमत्त संयत तक को, पारिग्रहिकी क्रिया संयतासंयत तक को मायाप्रत्यया क्रिया किसी अप्रमत्त संयत तक को अप्रत्या-

क्रियाओं देशविरत सुधीने थाय छ. तेनाथी स्पष्ट छ के अन्तिम छे क्रियाओंना सहभावभा प्रारंभनी तथु क्रियाओंनु होवु अनिवार्य छ

इवे अप्रत्याख्यान क्रियाणी साथे मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाणी पारस्परिक स्थितिने। विचार करे छ

जे श्रवने अप्रत्याख्यान क्रिया थाय तेवा श्रवने मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया कदाचित् थर्थ पथु शके छ, कदाचित् नथी पथु थर्थ शकेती, किन्तु जेने मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया थाय छ, तेने अप्रत्याख्यान क्रिया नियमथी थाय छ, केमके जे मिथ्यादृष्टि छ, ते अप्रत्याख्यानी अवश्य होय छ, अप्रत्याख्यानना विना मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाणे असंभव छ

मनुष्यना विषयभा आरंभिकी आदि क्रियाओंनु कथन समुच्चय श्रवणी समान सम-जनु नेधओ, अर्थात् आरंभिकी क्रिया केवल प्रमत्त संयत सुधीनी, पारिग्रहिकी क्रिया

त्याख्यान क्रिया कस्यचिद् अप्रत्याख्यानिनः, मिथ्यादर्शनप्रत्यया तु कस्यचिद् मिथ्या-दर्शनिनो भवतीति भावः, 'वाणमंतर जोइसियवेमाणियस्स जहा नेरइयस्स' वानव्यन्तरज्यो-तिष्कवैमानिकस्य तु आरम्भिकी प्रभृति क्रियाः यथा नैरयिकस्य प्रतिपादितास्तथा प्रति-पत्तव्याः 'जं समयं ण भंते! जीवस्स आरंभिया किरिया कज्जइ, त समयं पारिगहिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त ! यं समयं-यस्मिन् काले खलु जीवस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते भवति, तं समयं-तस्मिन् काले किं पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते-भवति ! इत्यादि रीत्या पूर्ववत्प्रश्नः यं समयमिति कालवाचित्वात् अधिकरणे द्वितीया पूर्ववद् बोध्या, भगवानाह—'एव एए जस्स, जं समय, जं देस, जं पएसेण य चत्तारि दंडगा-णेयव्वा' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या एते-यस्य, यं समयम्, य देशं यत्प्रदेशेन चेति चत्वारो दण्ड-काः ज्ञातव्याः, 'जहा-नेरइयाणं तहा सव्व देवाणं णेयव्वं जाव वेमाणियाणं' यथा नैर-यिकाणां क्रिया उक्ता स्तथा सर्वदेवानां ज्ञातव्या यावत् असुरकुमारादि भवनपतीनां ख्यान क्रिया किसी भी अप्रत्याख्यानो को और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया मिथ्या-दृष्टि को होती है।

वानव्यन्तर, ज्योतिष्क देव और वैमानिक देव को आरंभिकी आदि क्रियाएँ उसी प्रकार समझनी चाहिए जैसे नारक जीव को कही गई है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जिस काल में जीव को आरंभिकी क्रिया होती है उसी समय में क्या पारिग्रहिकी क्रिया भी होती हैं ? इत्यादि प्रश्न पूर्ववत् कर लेना चाहिए। यहाँ सप्तमी के अर्थ में द्वितीया विभक्ति हुई है।

श्री भगवान्—हे गौतम ! पूर्वोक्त प्रकार से जिस जीव को जिस समय में जिस देश से और जिस प्रदेश से, ये चारों दण्डक समझलेने चाहिए।

जिस प्रकार नारकों को क्रियाएँ कही हैं उसी प्रकार सब देवों को समझनी चाहिए अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपतियों को वानव्यन्तरों के ज्योतिष्कों को

स यथासयत सुधीनी, आयाप्रत्यया कोष्ठ अप्रभत्त सयन सुधीनी, २
कोष्ठ पद्य अप्रत्यय्यानी ने अने मिथ्यादर्शन किया मिथ्यादृष्टिने था
वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक ने आरंभिकी आदि क्रियाओं
समझी जेष्ठजे जेवी नारक एवनी कहेवी छे।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जे कणमा एवने आरंभिकी किया
समयमा शु पारिग्रहिकी किया पद्य थाय छे ? इत्यदि प्रश्न पूर्ववत् करी
अही सप्तमीना अर्थमा द्वितीया विभक्ति थय

श्री भगवान्—हे गौतम ! पूर्वोक्त प्रकार जे
देशथी, आ यारे दंडका समझ लेवा जेष्ठजे

जे प्रकारे-नारकोनी कियाओ कही छे, तेज
अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपतियोंनी वानव्य ..

વાન વ્યન્તરાણાં ડ્યોતિષ્કાણા વૈમાનિકાનાશ્ચ કલ્પોપન્નક કલ્પાતીતાના મિતિ ॥સૂ.૬॥

ષટ્કાયવિશેષવક્તવ્યતા

મૂલમ્— “અત્થિ ણં મંતે ! જીવાણં પાણાહવાયવેરમણે કજ્જહ ? હંતા અત્થિ કમ્હિણં મંતે ! જીવાણં પાણાહવાયવેરમણે કજ્જહ ? ગોયમા ! છસુ જીવનિકાણસુ, અત્થિ ણં મંતે ! નેરહયાણં પાણાહવાયવેરમણે કજ્જહ ? ગોયમા ! ણો ઇણદ્દે સમદ્દે, એવં જાવ વેમાણિયાણં, ણવરં મણૂસાણં જહા જીવાણં, એવં મુસાવાણં જાવ માયામોસેણં જીવસ્સ ય મણૂસસ્સ ય, સેસાણં નો ઇણદ્દે સમદ્દે ણવરં અદિન્નાદાણે ગહણ-ધારણિજ્જેસુ દવ્વેસુ, મેહુણે રૂવેસુ વા રૂવસહગણસુ વા દવ્વેસુ, સેસાણં સવ્વેસુ દવ્વેસુ અત્થિ ણં મંતે ! જીવાણં મિચ્છાદંસણસલ્લવેરમણે કજ્જહ ? હંતા, અત્થિ કમ્હિણં મંતે ! જીવાણં મિચ્છાદંસણસલ્લવેરમણે કજ્જહ ? ગોયમા સવ્વદવ્વેસુ, એવં નેરહયાણં, જાવ વેમાણિયાણં ણવરં ઇગિંદિય-વિગલેંદિયાણં નો ઇણદ્દે સમદ્દે ॥ સૂ ૭ ॥

છાયા—અસ્તિ खलु भदन्त ! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते ? इन्त, अस्ति कस्मिन् खलु भदन्त ! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते ? गौतम ! पदसु जीव-निकायेषु अस्ति खलु भदन्त ! नैरयिकाणां प्राणातिपातविरमणं क्रियते ? गौतम नायमर्थः समर्थः, एवं यावद् वैमानिकानाम् नवरं मनुष्याणां यथा जीवानाम् एव वैमानिकों को और वैमानिकों में भी कल्पोपपन्नदेव तथा कल्पातीत देवों को नारकों के समान ही क्रिया होती है । सू. ६ ।

ષટ્કાયવિશેષવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થઃ—(અત્થિ ણં મંતે ! જીવાણં પાણાહવાયવેરમણે કજ્જહ ?) કયા હે મગવન્ ! જીવોં કો પ્રાણાતિપાત વિરમણ હોતા હૈ ? (હંતા અત્થિ) હાં ગૌતમ જરૂર હોતા હૈ (કમ્હિણં મંતે ! જીવાણં પાણાહવાયવેરમણ કજ્જહ ?) હે મગવન્ ! કિસ મેં જીવો કો પ્રાણાતિપાત વિરમણ હોતા હૈ ? (ગોયમા ! છસુ જીવનીકાણસુ)

કોની અને વૈમાનિકોમા પણ કલ્પોપપન્ન તથા કલ્પાતીત દેવોને નારકોની સમાનજ ક્રિયાઓ થાય છે ॥ સૂ. ૬ ॥

શબ્દાર્થ—(અત્થિ ણ મંતે ! જીવાણ પાણાહવાયવેરમણે કજ્જહ ?) શુ હે મગવન્ ! જીવોને પ્રાણા-તિપાત વિરમણ થાય છે ? (હંતા અત્થિ) હા હોય છે (કમ્હિણં મંતે જીવાણ પાણાહવાયવેરમણ કજ્જહ ?) હે મગવન્ ! ક્રિયા જીવોને પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે ? (ગોયમા ! છસુ જીવની-

ત્યાજ્યાન ક્રિયા કસ્યચિદ્ અપ્રત્યાજ્યાનિનઃ, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા તુ કસ્યચિદ્ મિથ્યા-
દર્શનિનો ભવતીતિભાવઃ, 'વાળમંતર જોડસિયવેમાણિયસ્સ જહા નેરહ્યસ્સ' વાનવ્યન્તરજ્યો-
તિષ્કવૈમાનિકસ્ય તુ આરમ્ભિકી પ્રમૃતિ ક્રિયાઃ યથા નૈરયિકસ્ય પ્રતિપાદિતાસ્તથા પ્રતિ-
પત્તવ્યાઃ 'જં સમયં ણ મંતે! જીવસ્સ આરંમિયા કિરિયા કજ્જહિ, ત સમયં પારિગ્ગહિયા
કિરિયા કજ્જહિ?' હે ભદન્ત ! યં સમયં-યસ્મિન્ કાલે ખલુ જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા
ક્રિયતે ભવતિ, તં સમયં-તસ્મિન્ કાલે કિં પારિગ્રહિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ !
ઇત્યાદિ રીત્યા પૂર્વવત્પ્રશ્નઃ યં સમયમિતિ કાલવાચિત્વાત્ અધિકરણે દ્વિતીયા પૂર્વવદ્
બોધ્યા, ભગવાનાહ- 'એવ એ જસસ, જં સમય, જં દેસ, જં પણેસેણ ય ચત્તારિ દહગા-
ણેયવ્વા' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા એતે-યસ્ય, યં સમયમ્, ય દેશં યત્પ્રદેશેન ચેતિ ચત્તારો દણ્ડ-
કાઃ જ્ઞાતવ્યાઃ, 'જહા-નેરહ્યાણં તહા સવ્વ દેવાણં ણેયવ્વં જાવ વેમાણિયાણં' યથા નૈર-
યિકાણાં ક્રિયા ઉક્તા સ્તથા સર્વદેવાનાં જ્ઞાતવ્યા યાવત્ અસુરકુમારાદિ ભવનપતીનાં
જ્યાન ક્રિયા કિસી મી અપ્રત્યાજ્યાનો કો ઓર મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા મિથ્યા-
દષ્ટિ કો હોતી હૈ ।

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક દેવ ઓર વૈમાનિક દેવ કો આરંભિકી આદિ ક્રિયાઈ
ઉસી પ્રકાર સમજની ટાહિય જૈસે નારક જીવ કો કહી ગઈ હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ ! જિસ કાલ મેં જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા
હોતી હૈ ઉસી સમય મેં કયા પારિગ્રહિકી ક્રિયા મી હોતી હૈ ? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન
પૂર્વવત્ કર લેના ટાહિય । યહાં સપ્તમી કે અર્થ મેં દ્વિતીયા વિભક્તિ હુઈ હૈ ।

શ્રી ભગવાન્--હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે જિસ જીવ કો જિસ સમય મેં
જિસ દેશ સે ઓર જિસ પ્રદેશ સે, યે ચારોં દણ્ડક સમજલેને ટાહિય ।

જિસ પ્રકાર નારકોં કો ક્રિયાઈ કહી હૈં ઉસી પ્રકાર સવ દેવોં કો સમજની
ટાહિય અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કો વાનવ્યન્તરોં કો, જ્યોતિષ્કોં કો

સથતાસથત સુધીની, આયાપ્રત્યયા કોઇ અપ્રમત્ત સથત સુધીની, અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા
કોઈ પણ અપ્રત્યાખ્યાની ને અને મિથ્યાદર્શન ક્રિયા મિથ્યાદષ્ટિને થાય છે

વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ને આરભિકી આદિ ક્રિયાઓ જોજ પ્રકારે સ-
મજવી જોઇએ જેવી નારક જીવની કહેલી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ ! જે કાળમા જીવને આરભિકી ક્રિયા થતી હોય તેજ
સમયમા શુ પારિગ્રહિકી ક્રિયા પણ થાય છે ? ઇત્યદિ પ્રશ્ન પૂર્વવત્ કરી લેવો જોઇએ
અહી સપ્તમીના અર્થમા દ્વિતીયા વિભક્તિ થઈ છે.

શ્રી ભગવાન્--હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે જે જીવને જે સમયમા જે દેશથી અને જે પ્ર-
દેશથી, આ ચારે દહકો સમજ લેવા જોઇએ

જે પ્રકારે નારકોની ક્રિયાઓ કહી છે, તેજ પ્રકારે બધા દેવોની સમજવા જોઇએ
અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ-ભવનપતિઓની વાનવ્યન્તરો ની જ્યોતિષ્કોની તેમજ વૈમાનિકોની

वान व्यन्तराणां ज्योतिष्काणा वैमानिकानाञ्च कल्पोपन्नक कल्पातीताना मिनि ॥सू. ६॥

षट्कायविशेषवक्तव्यता

मूलम्—“अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? हंता अत्थि कम्हिणं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? गोयमा! छसु जीवनिकाएसु, अत्थि णं भंते! नेरइयाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं जाव वेमाणियाणं, णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं, एवं मुसावाएणं जाव मायामोसेणं जीवस्स य मणूसस्स य, सेसाणं नो इणह्ठ समट्ठे णवरं अदिन्नादाणे गइण-धारणिज्जेसु दव्वेसु, मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दव्वेसु, सेसाणं सव्वेसु दव्वेसु अत्थि णं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ? हंता, अत्थि कम्हिणं भंते! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ? गोयमा सव्वदव्वेसु, एवं नेरइयाणं, जाव वेमाणियाणं णवरं एगिंदिय-विगलेंदियाणं नो इणट्ठे समट्ठे ॥ सू. ७ ॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? हन्त, अस्ति कस्मिन् खलु भदन्त! जीवानां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? गौतम! पट्सु जीव-निकायेषु अस्ति खलु भदन्त! नैरयिकाणां प्राणातिपातविरमणं क्रियते? गौतम नायमर्थः समर्थः, एवं यावद् वैमानिकानाम् नवरं मनुष्याणां यथा जीवानाम् एव वैमानिकों को और वैमानिकों में भी कल्पोपपन्नदेव तथा कल्पातीत देवों को नारकों के समान ही क्रिया होती है । सू. ६ ।

षट्कायविशेषवक्तव्यता

शब्दार्थः—(अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) क्या हे भगवन्! जीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (हंता अत्थि) हां गौतम जरूर होता है (कम्हिणं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) हे भगवन्! किस में जीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (गोयमा! छसु जीवनीकाएसु)

कोनी अने वैमानिकोभा पणु कल्पोपपन्न तथा कल्पातीत देवाने नारकोनी समानज्झ क्रियाओ थाय छे ॥ सू. ६ ॥

शब्दार्थ—(अत्थि णं भंते! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) शु डे भगवन्! छवेने प्राण-तिपात विरमण थाय छे? (हंता अत्थि) हां डोय छे (कम्हिणं भंते जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ?) डे भगवन्! क्रिया छवेने प्राणातिपात विरमण थाय छे? (गोयमा! छसु जीवनी-

एवं मृषावादेन यावद् मायामृषेण, जीवस्य च मनुष्यस्य च, शेषाणां नायमर्थः समर्थः नवरम् अदत्तादानं ग्रहणधारणीयेषु द्रव्येषु मैथुनरूपेषु वा रूपसङ्गतेषु वा द्रव्येषु शेषाणां सर्वेषु द्रव्येषु, अस्ति खलु भदन्त ! जीवानां मिथ्यादर्शनशल्यविरमण क्रियते? हन्त अस्ति, कस्मिन् खलु भदन्त! जीवानां मिथ्यादर्शनशल्यविरमण क्रियते ? गौतम! सर्वद्रव्येषु, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणं नायमर्थः समर्थः ॥ सू ७ ॥

हे गौतम ! छह जीवनिकायों में (अत्थिणं भंते ! नेरइयाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ ?) हे भगवन् क्या नारकजीवों को प्राणातिपात विरमण होता है? (गोयमाणो इण्हे समहे) हे गौतम यह अर्थ समर्थ नहीं है (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों तक । (नवरं) विशेष (मणूसाणं जहा जीवाणं) मनुष्यों को जीवों की तरह प्राणातिपातविरमण होता है (एवं मुसावाएणं) इसी प्रकार मृषावाद से (जीवस्स य मणूस्स य) जीव को और मनुष्य को (सेसाणं नो इण्हे समहे) शेष को यह अर्थ समर्थ नहीं अर्थात् विरमण नहीं होता

(नवरं) विशेष (आदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु) अदत्तादान ग्रहण और धारण करने योग्य द्रव्यों में होता है (मेहुणे ख्वेसु वा ख्वसङ्गएसु वा दव्वेसु) मैथुन रूपों में और रूप युक्त द्रव्यों में होता है ।

(सेसाणं सव्वेसु दव्वेसु) शेष सभी द्रव्यों में (अत्थि णं भंते ! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ ?) हे भगवन् ! क्या जीवों को मिथ्यादर्शन शल्यविरमण होता है ? (हन्ता अत्थि) हां होता है ।

(कम्हिणं भंते ! जीवाणं मिच्छादंसणसल्लवेरमणे कज्जइ ?) हे भगवन् !

કાણસુ) હે ગૌતમ ! છ જીવનિકાયામા

(અત્થિય ંતે ! નેરइયાણ પાણાહવાયવેરમાણે કજ્જइ) હે ભગવન્ ! શુ નારકાને પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે ? (ગોયમા નો ઇણ્હે સમહે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (એવ જાવ વેમાનિયાણ) એજ પ્રકારે યાવત વૈમાનિકો સુધી

(નવર) વિશેષ (મણૂસાણ જહા જીવાણ) મનુષ્યોને જીવોની જેમ પ્રાણાતિપાત વિરમણ થાય છે (એવ મુસાવાણ) એજ પ્રકારે મૃષાવાદથી (જીવસ્સ ય મણૂસ્સ ય) જીવને અને મનુષ્યને (સેસાણ નો ઇણ્હે સમહે) શેષને આ અર્થ સમર્થ નથી

(નવર) વિશેષ (અદિન્નાદાણે ગહણધારણિજ્જેસુ દવ્વેસુ) અદત્તાદાન ગ્રહણ અને ધારણ કરવા યોગ્ય દ્રવ્યોમા થાય છે (મેહુણે ક્ખવેસુ વા ક્ખસદ્ગાણસુ વા દવ્વેસુ) મૈથુનરૂપોમા અને રૂપ યુક્ત દ્રવ્યોમા થાય છે

(સેસાણ સવ્વેસુ દવ્વેસુ) શેષ બધા દ્રવ્યોમા (અત્થિય મતે ! જીવાણ મિચ્છાદસણ સલ્લવેરમણે કજ્જइ ?) હે ભગવન્ ! શુ જીવો ને મિથ્યાદર્શનશલ્ય વિરમણ થાય છે ? (હન્તા અત્થિ) હા થાય છે (કમ્હિણ મતે ! જીવાણ મિચ્છાદસણવેરમણે કજ્જइ) હે ભગવન્ ! શેમા જીવોનું મિથ્યાદર્શન

टीका—अथ पूर्वोक्ताः पङ्क्तिकायाः किं प्राणातिपातक्रिया हेतव एव भवन्ति' किंवा प्राणातिपात क्रिया विरमणहेतवाऽपि भवन्ति? इति प्ररूपयितुं गौतमः पृच्छति- 'अत्थि णं भंते ! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ ?' हे भदन्त ! अस्ति संभवति खलु जीवानां किं प्राणातिपातक्रिया विरमणं प्राणातिपातक्रिया विरतिः क्रियते भवति? 'क्रियते' इति कर्मकर्तरि प्रयोगः भगवानाह—'हंता अत्थि ' हे गौतम ! हन्त-सत्यं जीवानां प्राणातिपातविरमणम् अस्ति-संभवति ' गौतमः पृच्छति— 'कस्मिंहाणं भंते ! जीवाणं पाणाइवायवेरमणे कज्जइ ?' हे भदन्त ! कस्मिन् विषये खलु जीवानां प्राणा-तिपातविरमणं क्रियते—भवति ? भगवानाह—गोयमा ! ' हे गौतम ! ' छल्ल जीवनि-काएसु' षट्ठ जीवनिकायेषु विषये जीवानां प्राणातिपातक्रियातो विरतिः संभवति,

किसमें जीवों को मिथ्यादर्शनशल्यविरमण होता है ? (गोयमा ! सव्वदब्बेसु) हे गौतम ! सर्वद्रव्यों में (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों को यावत् वैमानिकों को (णवरं) विशेष (एगिदियविगल्लिदियाणं नो इण्ढे सम्ढे) एकेन्द्रियों—विकलेन्द्रियों में यह अर्थ समर्थ नहीं ।

टीकार्थः—पहले क्रियाओंका प्रतिपादन करते हुए प्राणातिपात क्रिया का प्रतिपादन किया गया था । अब यह निरूपण किया जाता है कि क्या सभी जीव प्राणातिपात क्रिया विरत ही होते हैं अथवा कोई प्राणातिपात विरत भी होते हैं ?

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! क्या जीव प्राणातिपात क्रिया से विरत होते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! हां सत्य है, जीव प्राणातिपात से विरत होते हैं ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि प्राणातिपात से विरत होते हैं तो किसमें प्राणातिपात से विरत होते हैं ?

श्री भगवान् हे—गौतम ! छह जीवनीकार्यों के विषय में जीवों को प्राणा-

शरयविरमणु थाय छे ? (गोयमा ! सव्वदब्बेसु) हे गौतम ! सर्वं द्रव्यमा (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) ये प्रकारे नाटो यावत् वैमानिकोने (णवरं) विशेष (एगिदिय विगल्लिदियाणं नो इण्ढे सम्ढे) एकेन्द्रियो—विकलेन्द्रियोमां आ अर्थं समर्थं नथी

टीकार्थः,—पहले क्रियाओंका प्रतिपादन करता प्राणातिपात क्रियातु प्रतिपादन कथुं छुं. छेवे जे निरूपण कराय छे के थुं मधा एव प्राणातिपातनिष्ठ होय छे अथवा कोछ प्राणातिपात विरत पणु होय छे ?

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शु एव प्राणातिपातथी विरत थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! सत्य छे एव प्राणातिपातथी विरत थाय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जे प्राणातिपातथी विरत थाय छे तो शेमा प्राणा-तिपातथी विरत थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! छ एवनिहायेना विषयमा श्वेनी प्राणातिपात क्रियाथी

अत्र प्राणातिपातादि विरमणविषयाणाञ्च पट्टकायादीना पूर्वमेव प्ररूपितत्वेन न पुन-
स्नन्निरूपणमावश्यकं किन्तु मायामृषावादपर्यवसानानां प्राणातिपातादिक्रियाणां विरमणञ्च
जीवपदे मनुष्यपदे वक्तव्यम्, तदन्येषु स्थानेषु—‘नायमर्थः समर्थः’ इति वक्तव्यम्,
तेषां मनुष्यव्यतिरिक्तानां भवप्रत्ययतः सर्वविरत्यसंभवात् इत्यभिप्रायेण प्ररूपयितु-
माह—‘अत्थिणं भते! नेरइयाण पाणाइवायवेरमणेकज्जइ?’ हे दीनवधोभदन्त! अस्ति
—संभवति खलु नैरयिकजीवाणां किं प्राणातिपातक्रियाविरमण क्रियते—भवति ?
भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो इण्हे समहे’ नायमर्थः समर्थः—नैरयि-
काणां प्राणातिपातविरमण न संभवति तेषां भवप्रत्ययतः सर्वविरत्यसंभवात् ‘एव जाव
वेमाणियाण’ एवम्—नैरयिकाणामिव यावद्—असुरकुमारादिदशभवनवासीनां पृथिवी-
तिपात क्रिया से विरति होती है । यद्यपि पहले ही कहा जा चुका है । कि
प्राणातिपात विरमण छह जीवनिकायों के विषयमें होता है, मृषावाद विरमण
सभी द्रव्यों के विषयमें होता है, इत्यादि, अतएव यहां उसका निरूपण करना
आवश्यक नहीं था, किन्तु माया मृषा पर्यन्त प्राणातिपात आदि का निरूपण
जीव एवं मनुष्य में होता है । अन्य स्थानों में नहीं हो सकता, ऐसा कहना
चाहिये क्योंकि मनुष्यों के सिवाय अन्य जीवों में भव स्वभाव के कारण सर्वविरति
हो नहीं सकती । इसी अभिप्राय से प्ररूपणा करने के लिए कहा गया है—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या नारक जीवों में प्राणातिपात विरमण होना
संभव है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं हैं, नारकों में प्राणातिपात
विरमण का संभव नहीं है । भवके कारण से हो वे प्राणातिपात से निवृत्त नहीं होते ।

नारकजीवों के समान वैमानिकदेवों, तक इसी प्रकार कहना चाहिए । अर्थात्
असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों में, द्वीन्द्रियों में

विरति थाय छे. यद्यपि पहिले न कहेलु छे, के प्राणातिपात विरमण छे ज्वानकायेना
विषयमा थाय छे, मृषावाद विरमण ज्वाना विषयमा थाय छे, इत्यादि (तेथीन
अही तेनु निरूपण करवु आवश्यक न छेतु, किन्तु मायामृषापर्यन्त प्राणातिपात आ-
दिनु निरूपण ज्व तेमज मनुष्यमा थाय छे अन्य स्थानोमा नथी अर्थ शकतु जेम कहेवु
केमके मनुष्यो सिवाय अन्य ज्वोमा भव स्वभावना कारणे सर्वविरति थछ शकती न नथी
जेम अभिप्रायथी प्ररूपणा करवा भाउ कहेलु छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शु नारक ज्वोमा प्राणातिपातविरमणजे स भव छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी, नारकोमा प्राणातिपात विरमणजे
स भव नथी भवना कारणेथी थयेस प्राणातिपातथी निवृत्त नथी अती

नारकोमा समान वैमानिके सुधी आ प्रकारे कहेवु जेधजे अर्थात् असुरकुमार आदि
दश भवनपतियोमा, पृथ्वीकायिक आदि जेकेन्द्रियोमा, द्वीन्द्रियोमा, त्रिन्द्रियोमा अतुन्द्रियोमा

कायिकाद्येकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां वानव्यन्त-
रज्योतिष्कवैमानिकानाञ्च भवप्रत्ययतः सर्वविरत्यसंभवेन प्राणातिपातक्रियाविरमण
न संभवति किन्तु मनुष्याणां विशेषमाह—‘णवर मणसाण जहा जीवाण’ नवरम्—नैर-
यिकाद्यपेक्षया विशेषस्तु मनुष्याणां यथा जीवानां समुच्चयानां पदम् जीवनिकायेषु
विषये प्राणातिपातक्रियाविरमणं प्रतिपादितं तथा प्राणातिपातविरमणं प्रतिपादनीयम्
‘एव मृसावाएण जाव मायामोसेण जीवस्स य मणूसस्स य’ एवम्—प्राणानिपातेन विर-
मणोक्तरीत्या मृषावादेन यावद् अदत्तादानमैथुनपरिग्रहादिना मायामृषावादेन च विरम-
णमपि समुच्चयजीवस्य मनुष्यस्य च पदसु जीवनिकायेषु विषयेऽवसेयम् ‘सेसाणं णो इणट्ठे
समट्ठे’ शेषाणां—समुच्चयजीवमनुष्यव्यतिरिक्तानां तु नायमर्थः समर्थः—अष्टादशस्वपि प्रा-
णातिपातमृषावादादि मायामृषावादान्तेषु विषये विरमणं न संभवति, किन्तु—‘णवर
अदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दब्बेसु, मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा दब्बेसु, सेसाणं

त्रीन्द्रियों में, चतुरिन्द्रियों में, तिर्यच पंचेन्द्रियों में, मनुष्यों में, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क
और वैमानिकों में सर्वविरतिका अभाव होनेसे प्राणातिपात विरमण नहीं हो सकता।
परन्तु मनुष्यों की विशेषता दिखलाते हुवे कहा है—जैसे समुच्चय जीवों में पट्टनि-
काय संबंधी प्राणातिपात विरमणका विधान किया गया है, उसी प्रकार मनुष्यों के
विषय में कह लेना चाहिए अर्थात् मनुष्यों में प्राणातिपात विरमण हो सकता है।

इसी प्रकार समुच्चय जीवों में तथा मनुष्यों में प्राणातिपात विरमण की भांति
मृषावाद से यावत् मायामृषा से विरमण हो सकता है। तात्पर्य यह है कि जैसे
जीव और मनुष्य इन दो पदों में ही प्राणातिपात विरमण कहा गया है, उसी प्रकार
मृषावाद विरमण आदि भी इन्हीं दो पदों में कहना चाहिए।

इनके अतिरिक्ति अन्य किसी में भी प्राणातिपात, मृषावाद से लेकर माया
मृषावाद से विरमण होना संभव नहीं हो सकता है। विशेष बात यह है कि अदत्तादान

भा तिथे अ य यन्द्रियोभा, मनुष्योभा, वानव्यन्तरोभा, ज्योतिष्क अने वैमानिकोभा सर्व
विरतिनो अभाव होवाथी प्राणातिपात विरमण नथी थप सकता

परन्तु मनुष्योभा विशेषता अतावता कहे छे—जेम समुच्चय एवोभा पट्टनिकाय संबंधी
प्राणातिपात विरमण तु विधान करवाभा आवेल छे जेम प्रमाणे मनुष्योभा संबंधी
पणु कहेपु लोभजे अर्थात् मनुष्योभा प्राणातिपात विरमण अर्थ शके छे

जेम प्रकारे समुच्चय एवोभा तथा मनुष्योभा प्राणातिपात विरमणनी जेम मृषा
वादथी यावत् मायामृषावादथी विरमण अर्थ शके छे तात्पर्य अ छे के जेम एव अने म-
नुष्य भा अन्नेपटोभा न प्राणातिपात विरमण कछु छे, जेम प्रकारे मृषावाद विरमण
आदि पणु आन छे पटोभा कहेवा लोभजे

जेना शिवाय अन्य कोरभा पणु प्राणातिपात मृषावादथी लपने माया मृषावाद
सुधीभा विरमण थपु अस कवित छे विशेष बात अ छे के अदत्तादान विरमण तेम प्रयोभा

સવ્વેસુ દવ્વેસુ' નવરમ્—વિશેષત્તુ અદત્તાદાનેન વિરમણ ગ્રહણધારણીયેષુ દ્રવ્યેષુ વિપયે, મૈથુનેન વિરમણ રૂપેષુ વા રૂપસહકૃતેષુ વનિતાદિષુ વા દ્રવ્યેષુ વિષયે અવસેયમ્, શોષાણાં પરિગ્રહાદીનાં વિરમણં સર્વેષુ દ્રવ્યેષુ વિપયે વિજ્ઞેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અત્થિયં મંતે! જીવાણ મિચ્છાદંસણસલ્લવેરમણે કજ્જઈ?' હે કરુણાકર મદન્ત! અસ્તિ—સંભવતિ સ્ખલુ જીવાનાં કિ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણમ્-મિથ્યાદર્શનરૂપં યત્ શલ્ય-કણ્ટકં તેન વિરમણ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણં ક્રિયતે—ભવતિ? મગવાનાહ—'હંતા, અત્થિ' હે ગૌતમ ! ઇન્ત—સત્યમ્ જીવાનાં મિથ્યાદર્શનરૂપશલ્યેન વિરમણમ્-નિર્વર્તનમ્ અસ્તિ, સંભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કમ્મિહં મંતે! જીવાણ મિચ્છાદંસણસલ્લવેરમણે કજ્જઈ?' હે મદન્ત કસ્મિન્ વિપયે સ્ખલુ જીવાનાં મિથ્યાદર્શનરૂપશલ્યેન વિરમણં ક્રિયતે ભવતિ ! મગવાનાહ 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સવ્વદવ્વેસુ' સર્વદ્રવ્યેસુ વિપયે તદુપલક્ષણત્વાત્ સર્વપર્યાયેષુ ચ વિષયે જીવાનાં મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરમણં ભવતિ, અન્યથા એકસ્મિન્નપિ દ્રવ્યે પર્યાયે વા મિથ્યાત્વદર્શનસદ્ભાવે મિથ્યાદર્શનવિરમણાસંભવાત્ 'એવં નેરિયાણં જાવ વેમાણિ-વિરમણઁ' હીં દ્રવ્યોં મેં હોતા હૈ જો ગ્રહણ કરને કે ઔર ધારણ કરને યોગ્ય દ્રવ્ય હોં । મૈથુન વિરમણ રૂપોં એવં રૂપ યુક્ત વનિતા આદિ મેં હોતા હૈ । શેષ પરિગ્રહ આદિ કા વિરમણ સમી દ્રવ્યોં મેં સમજના ચાહિય ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કયા જીવોં મેં મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત હોના સંભવ હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! હાં ! સંભવ હૈ । જીવ મિથ્યાદર્શનશલ્યસે વિરત હોતે હૈં ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કિસ વિષય મેં જીવાન્માઓંકા મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરમણ હોતા હૈ, અર્થાત્ મિથ્યાદર્શન શલ્ય સે વિરત હોને કા વિષય કયા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સર્વ દ્રવ્યોં મેં ઔર ઉપલક્ષણ સે સર્વ પર્યાયોં મેં જીવ મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત હોતે હૈં । કિસી મી એક દ્રવ્ય મેં યા દ્રવ્ય કે કિસી એક પર્યાય મેં મી, યદિ મિથ્યાદર્શન હોતા હૈ તોં વહ જીવ મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત નહીં કહલા સકતા ।

થાય છે જે ગ્રહણ કરવાને અને ધારણ કરવા યોગ્ય દ્રવ્ય હોય મૈથુનવિરમણ રૂપો તેમજ રૂપ-યુક્ત વનિતા આદિમા થાય છે શેષ પરિગ્રહ આદિનુ વિરમણ બધા દ્રવ્યોમા સમજવુ જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શુ જીવોમા મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત થવુ સંભવિત છે?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! હા, સંભવિત છે જીવ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કયા વિષયમા જીવોનુ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરમણ થાય છે ? અર્થાત્ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત થવાનો વિષય શો છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સર્વ દ્રવ્યોમા અને ઉપલક્ષણથી સર્વ પર્યાયો મા જીવ મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત થાય છે કોઇ પણ એક દ્રવ્યમા અગર દ્રવ્યના કોઇ એક પર્યાયમા પણ જો મિથ્યાદર્શન થાય છે તો તે જીવ મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત નથી કહી શકાતો.

याणं' एवम्—समुच्चयजीवोक्तरीत्या नैरयिकाणां यावद् असुरकुमारनागकुमारादीनां भवनपतीनां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणां वानव्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि सर्वद्रव्येषु सर्वपर्यायेषु च विषये मिथ्यादर्शनशल्यविरमणमवसेयम्. किन्तु—'णवरं एगिंदिय विगलेदियाणं नो इणट्टे समट्टे' नवरम् विशेषस्तु एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां नायमर्थः समर्थः—सर्वद्रव्येषु सर्वपर्यायेषु च मिथ्यादर्शनशल्यविरमणं नास्ति, तथाचोक्तम्—'उभयाभावो पुढवाइएसु' प्रतिपद्यमानप्रतिपन्नाभावः उभयाभावः पृथिव्यादिषु, इति द्वीन्द्रियादीनां करणापर्याप्तावस्थायां केषाञ्चित् सासादनसम्यक्त्वसम्भवोऽपि मिथ्यात्वाभिमुखानां तत्प्रतिकूलानामेव अतस्तेषामपि मिथ्यादर्शनशल्यविरमणनिषेधः कृत इत्यवसेयम् ॥ सू ७ ॥

इसो प्रकार नैरयिकजीवों से लेकर वैमानिकदेवों तक कहना चाहिए, अर्थात् नारक, असुरकुमार नागकुमार आदि भवनपति, पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिकदेव समस्त द्रव्यों और समस्त पर्यायों के विषय में मिथ्यादर्शनशल्य से विरमण करसकते हैं। किन्तु एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों के विषयमें यदि मिथ्यादर्शनशल्य से विरत होनेका प्र^१ किया जायतो उसका उत्तर इसप्रकारहोगा—यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्योंकि एकेन्द्रिय—विकलेन्द्रियत्रय जीव मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नहीं हो सकते सम्यक्त्व की प्राप्तिकी योग्यता उनमें नहीं होती और सम्यक्त्वकी प्राप्ति के बिना मिथ्यादर्शनशल्य से विरमण होना संभव नहीं है।

कहा मी है :— पृथ्वीकायिक आदि में न तो पूर्वप्रतिपन्न सम्यक्त्व होता है और न प्रतिपद्यमान सम्यक्त्व होता है। द्वीन्द्रिय आदि में किसी—किसी में करणापर्याप्त अवस्था में सास्वादन सम्यक्त्व का संभव कहाहै, किन्तु वह अल्पकालिक होता ही है और वे मिथ्यात्वकी ओर ही अभिमुख होते हैं, अतएव उनकेलिए मी यहां निषेध किया गया है ॥सू० ७॥

अेव प्रकार नैरयिकोथी सधने वैमानिको सुधी कहेवु ओपअे अर्थात् नारक, असुरकुमार आदि भवनपति, पञ्चेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक देव समस्त पर्यायाना विषयमा मिथ्यादर्शन शल्यथी विरमणु करी अके छे किन्तु ऐकेन्द्रियो अने विकलेन्द्रियोना विषयमा जे मिथ्यादर्शनशल्यथी विरक्त थवानो प्रश्न कराय तो तेना उत्तर हउशे—आ अर्थ समर्थ नथी केमके ऐकेन्द्रिय—विकलेन्द्रिय अथ मिथ्यादर्शनशल्यथी विरत नथी अथ शकता सम्यक्त्वनी प्राप्तिनी योग्यता तेमनामा नथी होती अने सम्यक्त्वनी प्राप्ति शिवाय मिथ्यादर्शनशल्यथी विरमणु थवु ते असंभवित छे.

कहे पणु के—पृथ्वीकायिक आदिमा पुर्वप्रतिपन्न सम्यक्त्व नथी होतु अने प्रतिपद्यमान सम्यक्त्व पणु नथी होतु. द्वीन्द्रिय आदिमा कोष्ठ कोष्ठमा करणापर्याप्ता अवस्थामा सास्वादन सम्यक्त्वनो संभव छे, पणु ते अल्पकालिक न होय छे अने ते मिथ्यात्वनी तरके न असंशुभ होय छे, तेथान तेमने माटे पणु अहो निषेध करेहो छे. ॥सू. ७॥

प्राणातिपातविरतवक्तव्यता

मूळम्- “पाणाइवायविरए णं भंते ! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्टविहबंधए वा, छन्विहबंधए वा, एगविहबंधए वा अबंधए वा, एवं मणूसेवि भाणियव्वे, पाणाइवाय-विरयाणं भंते ! जीवा कइ कम्मपगडीओ वंधंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य? अहवा सत्तविह-बंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविह बंधगा य३, अहवा सत्तविह बंधगा य एगविह बंधगा य छन्विहबंधगे य४, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छन्विहबंधगा य५, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अबंधए य६, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अबंधगा य ७, अहवा सत्त-विहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधए य छन्विह बंधगे य १, अहवा सत्तविहब धगा य एगविह बंधगा य अट्टविहबंधए य छन्विह बंधगा य २. अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविह बंधगा य छन्विहबंधए य३, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविह बंधगा य छन्विहबंधगा य४, अहवा सत्तविह बंधगा य एगविह-बंधगा य अट्टविह बंधगा य अबंधगा य १, अहवा सत्तविहबंधगा य एग-विह बंधगा य अट्टविहबंधए य अबंधगा य २, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य अबंधए य ३, अहवा सत्तविह बंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य अबंधगा य४. अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छन्विहबंधगे य अबंधए य? अहवा सत्तविहबंधगा य, एगविहब धगा य छन्विहबंधए य अबंधगा य, २ अहवा-सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छन्विहब धगा य, अबंधए य, ३ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य, छन्विहबंधगा य अबंधगा य, ४ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य छन्विहबंधए वा

अबंधए वा १, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंध गा य अट्टविहबंध-
 ए य, छविहबंधए वा अवंधगा य, २ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंध-
 गा य अट्टविहबंधए य, छविहबंधगा य अवंधए य, ३, अहवा सत्तविहबंध-
 गा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधए वा, छविहबंधगा य, अवंधगा य ४,
 अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छविहबंधए य
 अवंधए य, ५ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य
 छविहबंधगे य अवंधगा य ६, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य
 अट्टविहबंधगा य छविहबंधगा य अवंधए य ७, अहवा सत्तविहबंधगा य
 एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छविहबंधगा य अवंधगा य ८, एवं एए
 अट्टभंगा, मत्वे वि मिलिया सत्तावीसं भंगा भवंति, एवं मणूमाण वि
 एए चेव सत्तावीसं भंगा भाणियन्वा, एवं मुमावायविरयस्म जाव
 मायामोसविरयस्म जीवस्म य मणुमस्म य, मिच्छादंसणसल्लविरए
 णं भंते! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधंति? गोयमा! सत्तविहबंधए वा
 अट्टविहबंधए वा छविहबंधवाए वा एगविहबंधए वा अवंधए वा मि-
 च्छादंसणसल्लविरएणं भंते! नेरइए कइ कम्मपगडीओ बंधंति?
 गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्टविहबंधए वा जाव पंचिंदियतिरिक्ख-
 जोणिए, मणूसे जहा जीवे वाणमंतरजोइसियवेमाणिए जहा नेर-
 इए, मिच्छादंसणसल्लविरया णं भंते! जीवा कइ कम्मपगडीओ बंधं-
 ति? गोयमा ते चेव! सत्तावीसं भंगा भाणियन्वा, मिच्छादंसण-
 सल्लविरया णं भंते! नेरइया कइ कम्मपगडीओ बंधंति? गोयमा!
 सत्ते वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ट-
 विहबंधगे य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य, एवं जाव
 वेमाणिया, णवरं मणूमाणं जहा जीवाणं” ॥ सू ८ ॥

छाया- प्राणातिपातविरतः खलु जीवः कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति? गौतम!

प्राणातिपात विरतवृत्तव्यता

गन्धार्थः- (पाणाश्वायविरए णं भंते ! जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधइ') हे

સપ્તવિધબન્ધકો વા અષ્ટવિધવન્ધકો વા પદ્ધવિધવન્ધકો વા એકવિધવન્ધકો વા અવન્ધકો વા, એવં મનુષ્યોઽપિ મણિતવ્યઃ પ્રાણાતિપાતવિરતાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કતિ કર્મ-પ્રકૃતીઃ બધ્નન્તિ? ગૌતમ! સર્વેઽપિ તાવદ્ ધવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ, એક વિધવન્ધકાશ્ચ! અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ૨, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ૩, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધ-

મગવન્ ! પ્રાણાતિપાત સે રહિત જીવ કિતની પ્રકૃતિયાં વાંધતા હૈ? (ગોયમા ! સત્ત-વિહવંધવા વા અદ્ધવિહવંધવા) હૈ ગૌતમ ! સાત પ્રકાર કી કર્મપ્રકૃતિયોંકા વંધક-વન્ધ કર્તા, અથવા આઠ પ્રકાર કી પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ ।

(છન્વિહ વંધવા) યા છઠ પ્રકાર કી કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધક (એગવિહ વંધવા) અથવા એક પ્રકાર કી પ્રકૃતિ કા વન્ધક (અવંધવા) અથવા અવન્ધક હોતા હૈ (એવં મનુષે વિ માણિયવ્વે) ઈસી પ્રકાર મનુષ્ય કે વિષયમેં મી કહના ચાહિયે

(પાણાહવાયવિગ્યાણં મંતે ! જીવા કઙ્ કમ્પપગહીઓ વંધન્તિ) હૈ મગવન્ ! પ્રાણાતિપાત સે વિરત અનેક જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોંકો વાંધતે હૈ ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા સત્તવિહ વંધગા ય એગવિહ વંધગા ય) હૈ ગૌતમ ! સવ હી સાત પ્રકૃતિયોં કે વંધક ઓર એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક હોતે હૈ ।

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધગે ય) અથવા વહુતસે જીવ સાત પ્રકૃતિયાં વાંધનેવાલે, વહુતસે એક પ્રકૃતિ વાધને વાલે ઓર એક જીવ આઠોં પ્રકૃતિયોં કો વાંધને વાલા હોતા હૈ । ॥ ૨ ॥

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધગા ય,) અથવા વહુત સાત

પ્રાણાતિપાતવિગ્તિ વક્તવ્યતા

શબ્દ—(પાણાહવાયવિગ્યાણં મંતે ! જીવે કઙ્ કમ્પપગહીઓ વધ્ ૧) હૈ મગવન્ ! પ્રાણાતિ-પાતથી રહિતજીવ કેટલાકર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે? (ગોયમા! સત્તવિહવંધવા વા અદ્ધવિહવંધવા) હૈ ગૌતમ! સાત પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બન્ધક બન્ધકર્તા, અથવા આઠ પ્રકારની પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે (છન્વિવંધવા) અગર છ પ્રકારની પ્રકૃતિયો ના બન્ધક (એગવિહવંધવા) અથવા એક પ્રકારની પ્રકૃતિના બન્ધક (અવંધવા) અથવા અબન્ધક થાય છે (એવં મનુષે વિ માણિયવ્વે) એજ પ્રકારે મનુષ્ય નાસ બધ પશુ કહેલુ બોધ્યે । ૧ ।

(પાણાહવાયવિગ્યાણં મંતે! જીવા કઙ્ કમ્પપગહીઓ વંધન્તિ) હૈ મગવન્! પ્રાણાતિપાતથી વિરત અનેક જીવ કેટલા કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે? (ગોયમા! સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા સત્તવિહવંધગા એગવિહ-વંધગા ય) હૈ ગૌતમ! બધાજ સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક પ્રકૃતિના બન્ધક હોય છે (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધગે ય) અથવા ઘણા સાતના બન્ધનવાળા, ઘણા એક પ્રકૃતિ બાધનારા અને એક જીવ આઠ પ્રકૃતિયો બાધનાર હોય છે ॥૨॥

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગા ય) થા ઘણા સાત પ્રકૃતિના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે ॥૩॥

विधबन्धकश्च ४, अथवा सप्तविधबन्धकश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च ५, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अबन्धकश्च ६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च ७, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च ! षड्विधबन्धकाश्च अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकश्च

के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और बहुत आठों के बन्धक होते हैं ॥३॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य एगविहबन्धगा य छन्विहबन्धगे य) अथवा बहुत जीव सात प्रकृतियों को बांधने वाले, बहुत एक प्रकृतिको बांधनेवाले और एक छह प्रकृतियों को बांधने वाला होता है ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य एगविहबन्धगा य छन्विहबन्धगा य) अथवा बहुत सात प्रकृतियों को बांधने वाले, बहुत एक बांधने वाले और बहुत छह बांधनेवाले ॥ ५ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य एगविहबन्धगा य, अबन्धे य) अथवा बहुत सात प्रकृतियों बांधने वाले बहुत एक प्रकृतिको बांधने वाले और एक अबन्धक ॥ ६ ॥

(अहवा सत्तविह बन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अबन्धगा य) अथवा बहुत सात प्रकृतियां बांधने वाले, बहुत एक प्रकृति बांधने वाले और बहुत अबन्धक होते हैं ॥७॥

(अहवा सत्तविह बन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अष्टविहबन्धगे य, छन्विहबन्धगे य) अथवा अनेक सात प्रकृतियां बांधने वाले, अनेक एक बांधने वाले, एक आठ बांधने वाला, और एक छह बांधने वाला ॥ १ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, अष्टविहबन्धे य, छन्विहबन्धगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, एक आठका बन्धक और अनेक छह के बन्धक होते हैं ॥ २ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य एगविहबन्धगा य छन्विहबन्धगे य) अथवा धृष्टा सात प्रकृतियों आधनारा, धृष्टा ओक प्रकृति आधनारा अने ओक छ प्रकृतियों आधनारा होय छे ॥४॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य एगविहबन्धगा य छन्विहबन्धगा य) अथवा धृष्टा सात प्रकृतियों आधनारा, धृष्टा ओक आधवावाणा अने धृष्टा छ आधनारा ॥५॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य एगविहबन्धगा य अबन्धे य) अथवा धृष्टा सात प्रकृतियों आधनारा धृष्टा ओक प्रकृति आधनारा अने ओक अबन्धक ॥ ६ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अबन्धगा य) अथवा धृष्टा सात कर्म प्रकृतियों आधनारा, धृष्टा ओक प्रकृति आधनारा, अने धृष्टा अबन्धक होय छे. ॥ ७ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अष्टविहबन्धगे य, छन्विहबन्धगे य) अथवा अनेक सात प्रकृतियों आधवावाणा, अनेक ओक प्रकृति आधनारा, ओक आठ प्रकृतिना आधनारा अने ओक छ प्रकृतियों आधनारा ॥१॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अष्टविहबन्धे य, छन्विहबन्धगा य) अथवा अनेक सात प्रकृतिना आधक, अनेक ओक प्रकृतिना अबन्धक ओक आठ प्रकृतिना आधक अने अनेक छ

षड्विधबन्धकाश्च२, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पङ्-
विधबन्धकाश्च३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पङ्विध-
बन्धकाश्च ४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अवन्धकाश्च१,
अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अवन्धकाश्च२, अथवा सप्तविध-
बन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अवन्धकाश्च३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च
एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अवन्धकाश्च४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविध-

(अहवा सत्तविहव धगा ग, एगविहव धगा य, अट्टविहव धगा य, छविहव धगा य) अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक और एक छह का बन्धक होता है । ३ ॥

(अहंवा सत्त्वविह्वं धनाय, एगविह्व धगा य, अट्टविह्व धगा य, छन्विह्वं धगा य)
अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक प्रकृति के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक
और अनेक छह के बन्धक ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविह्वंघगा य, एगविह्वंघगा य, अट्टविह्वंघए य, अवंघए य)
अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, एक आठ का बंधक और
एक अवंघक ॥ १ ॥

(अहवा सन्निविहव धगा य, एगविहव धगा य, अट्टविहव धगा य, अव धगा य)
अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक प्रकृति के बन्धक, एग आठ का बन्धक
और अनेक अव धक ॥ २॥

(अहवा सत्त्वविह्वं धगा य, एगविह्वं धगा य, अहनिह्वं धगा य, अवंध ए य)
अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक और
एक अवंधक ॥ ३ ॥

(अद्वा सत्तविह्व धगा य, एगविह्व धगा य, अट्टविह्व धगा य, अवधगा य,)

પ્રકૃતિના અન્ધક હોય છે ॥ ૨ ॥

(અહવા સત્તવિહવ ધગા ય, ઇગવિહવ ધગા ય, અઠવિહવ ધગા ય છવિહવ ધગ ય) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક અનેક આઠના બન્ધક અને એક છનો બન્ધક હોય છે ॥૩૥

(અહવા સત્તવિહવ ધગા ય, ઇગવિહવ ધગા ય, અહવિહવ ધગા ય, ઊવિહવ ધગા ય) અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એક પ્રકૃતિના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક અને અનેક છના બન્ધક ॥૪॥

(अहवा सत्त्विवहवा गा य, एगविवहवा घगा य, अहविवहवा घएय, अवन्घए य) अथवा अनेक सातना
अन्धक, अनेकं ओकेना अन्धक, ओकं आठनो अन्धक अने ओकं अण्अन्धक ॥१॥

(અહવા સત્ત્વિહવ ધગા ય, યગવિહવ ગાય અદ્વિહવ ધપ ય, અવ ધગા ય) અથવા અનેક સાતના
 બધક અનેક એકના બધક, એક આઠનો બન્ધક અને અનેક અબન્ધક ॥૨॥

(अह्वा सप्तविह्व वगा य, षण्णविह्व वगा य अष्टविह्व वगा य, अव घण य) अथेवा अनेक सातना
 गन्धक, अनेक झेकना गन्धक, अनेक आठना गन्धक अने झेक गन्धक ॥३॥

(अहवा सत्तविहव धगा य, एगविहव धगाय, अहविहव धगा य अब धगा य) अथवा अनेक सातना

बन्धकाश्च षड्विधबन्धकश्च अबन्धकश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्ध-
काश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च २, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च
षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च ३, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्वि-
धबन्धकाश्च अवन्धकाश्च ४, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्ध-
काश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च १, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्वि-

अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक आठ के बन्धक और
अनेक अबन्धक ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, छविहबन्धगा य अबन्धे य) अथवा
अनेक सात के बन्धक अनेक एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक अबन्धक १।

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य छविहबन्धगा य, अबन्धगा य) अथवा
अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और अनेक
अबन्धक होता हैं २ ।

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, छविहबन्धगा य, अबन्धे य)
अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक का बन्धक, अनेक छह का बन्धक और एक
अबन्धक ॥ ३ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, छविहबन्धगा य, अबन्धगा य)
अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक, अनेक छह के बन्धक और
अनेक अबन्धक ॥ ४ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अष्टविहबन्धगा य, छविहबन्धगा य
वा अबन्धे वा) अथवा अनेक सात प्रकृतियों के बन्धक, अनेक एक प्रकृति के
बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक और एक अबन्धक ॥ १ ॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अष्टविहबन्धगा य छविहबन्धगा य

अन्धक, अनेक ऐकना अन्धक, अनेक आठना अन्धक अने अनेक अण्डक ॥४॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य छविहबन्धगा य, अबन्धे य) अथवा अनेक सातना
अन्धक, अनेक ऐकना अन्धक, ऐक छना अन्धक अने ऐक अण्डक ॥१॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, छविहबन्धगा य, अबन्धगा य) अथवा अनेक सा-
तना अन्धक, अनेक ऐकना अन्धक, ऐक छना अन्धक अने अनेक अण्डक ॥२॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, छविहबन्धगा य, अबन्धे य) अथवा अनेक सातना
अन्धक, अनेक ऐकना अन्धक, अनेक छना अन्धक अने ऐक अण्डक ॥३॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, अष्टविहबन्धगा य अबन्धगा य) अथवा अनेक सातना
अन्धक, अनेक ऐकना अन्धक, अनेक आठना अन्धक अने अनेक अण्डक ॥४॥

(अहवा सत्तविहबन्धगा य, एगविहबन्धगा य, छविहबन्धगा य, अबन्धे य) अथवा अनेक सातना
अन्धक, अनेक ऐकना अन्धक, ऐक छना अन्धक, अनेक ऐक अण्डक ॥१॥

અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ ૨-
વન્ધકાશ્ચ ૮, એવમેતે અઘૌ મજ્ઞાઃ સર્વોઽપિમિલિતા સપ્તવિગતિ મેજ્ઞા મવન્તિ, એવં
મનુષ્યાગામપિ એતે ચૈવ સપ્તવિગતિ મેજ્ઞામણિતવ્યાઃ, એવં મૃણાવાદવિગતમ્ય યાવત્
માયા મૃણાવિગતમ્ય જીવસ્ય ચ મનુષ્યસ્ય ચ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતઃ સ્વલુભદન્ત !
જીવઃ કતિકર્મ પ્રકૃતિ વેદનાતિ ? ગૌતમ સપ્તવિધવન્ધકો વા અષ્ટવિધવન્ધકો વા
વન્ધક, એક છદ્ધ કા વન્ધક, અનેક અવધક ॥૬॥

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, અઠ્ઠવિહવંધગા ય, છત્તિહવંધગા ય
અવધા ય) અથવા અનેક સાત કે વન્ધક, અનેક એક કે વધક અનેક આઠ કે વધક
અનેક છદ્ધ કે વધક એક અવધક ॥૭॥

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અઠ્ઠવિહવંધગા ય છત્તિહવંધગા ય
અવધા ય) અથવા અનેક સાત કે વન્ધક, અનેક એક કે વન્ધક, અનેક આઠ કે
વન્ધક, અનેક છદ્ધ કે વન્ધક, અનેક અવધક ॥૮॥

(એવં એતે અદ્દમંગા) ઇમ પ્રકાર યે આઠ મંગ હૈં (સન્વેવિ મિલિયા સત્તાવીસ
મંગા મવંતિ) સમી મિલકર સત્તાઈસ મંગ હોતે હૈં ।

(એવં મણૂસાણ વિ) ઇસી પ્રકાર મનુષ્યોં કે મી (એતે ચૈવ સત્તાવીસ મંગા માણિ
પન્વા) યે હી સત્તાઈસ મંગ કહને યાહિયે (એવં મુસાવાયવિરયસ્સ જાવ માયામોસ
વિરયસ્સ) ઇસી પ્રકાર મૃણાવાદવિરત યાવત્ માયામૃણા વાદસે વિરત (જીવસ્સ) જીવ
કે (મણૂસસ્સ ય) ઔર મનુષ્ય કે મી કહને યાહિયે ।

(મિન્દ્દાદસણમલ્લવિરણ મંતે! જીવે કતિ કમ્મપગહીઓ વધંતિ) હે મગવન્
મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરતજીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં બાંધતા હૈ ? (ગોયમા ! સત્ત-

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, અઠ્ઠવિહવંધગા ય, છત્તિહવંધગા ય, અવધા ય,
અથવા અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક, અનેક છના બન્ધક,
અને એક અબન્ધક ॥૭॥

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, અઠ્ઠવિહવંધગા ય, છત્તિહવંધગા ય, અવધા ય) અથવા
અનેક સાતના બન્ધક, અનેક એકના બન્ધક, અનેક આઠના બન્ધક, અનેક છના બન્ધક
અનેક અબન્ધક ॥૮॥

(એવ એતે અદ્દ મંગા) આ પ્રકારે આ આઠ ભાગ છે (સન્વે વિ મિલિયા સત્તાવીસ મંગા મ-
વતિ) બધા મળીને સત્તાવીસ ભાગ થાય છે

(એવ મણૂસાણ વિ) એ પ્રકારે મનુષ્યોના પાંચ (એતે ચૈવ સત્તાવીસ મંગા માણિપન્વા) આજ
સત્તાવીસ ભાગ કહેતા બોલ્યે (એવ મુસાવાયવિરયસ્સ જાવ માયામોસવિરયસ્સ) એજ પ્રકારે મૃણાવાદ
વિરત, યાવત્ માયામૃણાવિરત, (જીવસ્સ) જીવના (મણૂસસ્સ ય) અને મનુષ્યના સમ બધા કહેવું

(મિન્દ્દાદસણમલ્લવિરણ મંતે ! જીવે કતિ કમ્મપગહીઓ વધંતિ) હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શ-
નશલ્યથી વિરત થવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

પદ્ધિવિધવન્ધકો વા એકવિધવન્ધકો વા, મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતઃ સ્વલુ મદન્ત ! નૈર-
યિકઃ કતિ કમપ્રકૃતો વંધનતિ ? ગૌતમ ! સપ્તવિધવન્ધકો વા અષ્ટવિધવન્ધકો
વા યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકઃ, મનુષ્યો યથા જીવઃ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમા-
નિકો યથા નૈરયિકઃ, મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કતિ કર્મ-
પ્રકૃતી વંધનન્તિ ? ગૌતમ ! તે ચેવ સપ્તવિશતિ મેક્ષા મણિતવ્યાઃ, મિથ્યાદર્શનશલ્ય-
વિરતાઃ સ્વલુ મદન્ત ! નૈરયિકાઃ કતિકર્મ પ્રકૃતિ વંધનન્તિ ? ગૌતમ ! સર્વેઽપિતાવદ્ ભવેયુઃ

વિહવ ધપ વા, અદ્ધવિહવ ધપ વા, હ્રિવિહવ ધપ વા, ઇગવિહવ ધપ વા, અવ ધપ વા)
હે ગૌતમ ! સાત કર્મ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ, અથવા આઠ કા વધક હોતા હૈ, યા
હ્ર પ્રકૃતિ કા વધક હોતા હૈ. અગર એક કા વધક હોતા હૈ અથવા અવ ધક હોતા હૈ ।

(મિચ્છાદંસણસલ્લવિરણ મંતે ! નેરહ્ણ કતિ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?) હે મગ-
વન્ ! મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત નારક જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતા હૈં ?
(ગોયમા ! સત્તવિહવ ધપ વા, અદ્ધવિહવ ધપ વા) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોં કા
વધક અથવા આઠ પ્રકૃતિયોં કા વધક હોતા હૈ । (જાવ પંચિન્દ્રિયતિરિક્કજોણિણ)
યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ (મણૂસે જાવ જીવે) મનુષ્ય સમુચ્ચય જીવ કે સમાન
(વાળમંતરજોહસિય વેમાણિણ જહા નેરહ્ણ) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક નારકો
કે સમાન (મિચ્છાદંસણસલ્લવિરયાણ મંતે ! જીવા કતિ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ !) હે
મગવન્ ! મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત અનેક જીવ કિતની કર્મ પ્રકૃતિયા વાંધતે હૈં ?
(ગોયમા ! તે ચેવ સત્તાવીસ મંગા માણિયવ્વા) હે ગૌતમ ! વે હી સત્તાઈસ મંગ
કહને ચાહિણ ।

(મિચ્છાદંસણસલ્લ વિરયા ણ મંતે ! નેરહ્ણ કતિ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?) હે મગ-
વાન્ ! મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત નારક જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતે હૈં ? (ગોયમા !

(ગોયમા ! સત્તવિહવ ધપવા અદ્ધવિહવ ધપવા, હ્રિવિહવ ધપ વા, ઇગવિહવ ધપવા, અવ ધપ વા)
હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે અથવા આઠના બન્ધક થાય છે, અગર છના બન્ધક
થાય છે, અથવા એકના બન્ધક થાય છે, અથવા અબ્ધક હોય છે

(મિચ્છાદંસણસલ્લવિરણ મંતે ! કમ્મપગહીઓ વંધંતિ) હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત
નારક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ? ગોયમા ! સત્તવિહવ ધપ વા, અદ્ધવિહવ ધપ વા) હે ગૌતમ
સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અથવા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે (જાવ પંચિન્દ્રિય તિરિક્કજોણિ-
ણ) યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ (મણૂસે જાવ જીવે) મનુષ્ય સમુચ્ચય જીવના સમાન (વાળમંતરજો-
હસિયવેમાણિણ જહા નેરહ્ણ) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિકો નારકોની સમાન સમજવા

(મિચ્છાદંસણસલ્લવિરયાણ મંતે ! જીવા કતિકમ્મપગહીઓ વંધંતિ !) હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન
શલ્યથી વિરત અનેક જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ? (ગોયમા ! તે ચેવ સત્તાવીસ મંગા
માણિયવ્વા) હે ગૌતમ તેજ સાત્તાવીસ ભગ કહે । જોઇએ

(મિચ્છાદંસણસલ્લવિરયાણ મંતે ! નેરહ્ણ કતિકમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?) હે ભગવન્ ! મિથ્યા-

સપ્તવિધબંધકાઃ, અથવા સપ્તવિધવંધકાશ્ચ અષ્ટવિધ વંધકશ્ચ, અથવા સપ્તવિધવંધકાશ્ચ અષ્ટવિધવંધકાશ્ચ, એ યામદ વૈમાનિકાઃ, નવરં મનુષ્યાણાં યથા જીવાનામ્ ॥ સુ. ૮ ॥

ટીકા—અથ પ્રાણાતિપાતક્રિયા વિરતસ્ય કર્મવંધો ભવતિ ન વેતિ પ્રશ્નમનેકાન્તવાદેન સમાધાતુમાહ—‘પ્રાણાદ્વાયવિરણં મંતે ! જીવે કડ કમ્મપગડીઓ વંધડ ?’ હે મદન્ત ! પ્રાણાતિપાતવિરતઃ સ્વલ્લુ જીવઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીઃ વધ્નાતિ ? મગવાનાદ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તવિહવંધણ વા, અદ્ધવિહવંધણ વા, છવ્વિહવંધણ વા એગ્ગવિહવંધણ વા અવંધણ વા’ પ્રાણાતિપાતવિરતઃ સ્વલ્લુ જીવઃ કદાચિત્ સપ્તવિધકર્મવંધકો વા ભવતિ, કદાચિત્ અષ્ટવિધકર્મવંધકો વા ભવતિ, કદાચિત્ પદ્ધવિધકર્મવંધકો વા સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા સત્તવિહવ ધગા) હે ગૌતમ ! સમી સાત પ્રકૃતિયોં કે વધક હોતે હૈં ।

(અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અદ્ધવિહવ ધગે ય) અથવા અનેક સાતકે વધક, એક આઠકા વધક (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અદ્ધવિહવ ધગા ય) અથવા અનેક સાતકે વધક, અનેક આઠકા વધક (એવં જાવ વેમાણિયા) ફસ પ્રકાર વૈમાનિક કોં તક કહના યાહિય (જવરં મણૂપાણં જહા જીવાણં) વિશેષ યહ કિ મનુષ્યોં કી વક્તવ્યતા જીવોંકે સમાન સમસ્રણેવે ।

ટીકાર્થઃ—જો જીવ પ્રાણાતિપાત સે વિરત હોતા હૈ, ઉસે કર્મવંધ હોતા હૈ? યા નહીં ? ફસ પ્રશ્ન કા અનેકાન્તવાદ સે સમાધાન કરતે હુણ કહતે હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! પ્રાણાતિપાત સે વિરત જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ સાત પ્રકાર કો કર્મપ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ કોઈ આઠોં કર્મ પ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ’ કોઈ છહ પ્રકૃતિયોં કા, વંધ કરતા

શંનથી વિરત નારક ડેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા સત્તવિહ વ ધગા) હે ગૌતમ ! બધા સાત પ્રકૃતિયોના બધક થાય છે

(અહવા સત્તવિહવ ધગા અદ્ધવિહવ ધગે ય) અથવા અનેક સાતના બધક અને એક આઠનો બધક, (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અદ્ધવિહવ ધગા ય) અથવા અનેક સાતના બધક, એક આઠનો બધક (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અદ્ધવિહવ ધગા ય) અથવા અનેક સાતના બધક, અનેક આઠના બધક (એવં જાવ વેમાણિયા) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી કહેવુ જોઇએ (જવરં મણૂપાણં જહા જીવાણં) વિશેષ એ કે મનુષ્યોની વક્તવ્યતા જીવોની સમાન સમજવા.

ટીકાર્થઃ—જે જીવ પ્રાણાતિપાતથી વિરત થાય છે, તેને કર્મ બધ થાય છે કે નહીં ? આ પ્રશ્નનું અનેકાન્તવાદથી સમાધાન કરતા કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! પ્રાણાતિપાતથી વિરત જીવ ડેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને બધ કરે છે ?

શ્રી મગવન્—હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ સાત પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, કોઈ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બધ કરે છે, કોઈ છ પ્રકારની કર્મ પ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે, કોઈ એક

एकविधकर्मबन्धको भवति, कदाचिद् अवन्धको वा भवति 'एवं' मणूसे विभाणयन्वे' एवम्-समुच्चयजीवोत्तरीत्या मनुष्योऽपि भणितव्यः-वक्तव्यः, तथा च मनुष्योऽपि कदाचित्सप्तविधकर्मबन्धकः, कदाचिद् अष्टविधकर्मबन्धकः कदाचित् पङ्क्तिविधकर्म बन्धको वा कदाचिद् एकविधकर्मबन्धको वा भवेत्, कदाचित् अवन्धको वा भवेत्, अथ बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति - 'पाणाद्वायविरया णं भंते ! जीवा कइ कम्मपग-हीओ बंधति ?' हे भदन्त ! प्राणातिपातविरताः खलु जीवाः कति कर्मप्रकृतौ बन्धन्ति? श्री भगवानाह - 'गोयमा!' हे गौतम ! 'सन्वेवि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य १' सर्वेऽपि जीवास्तावद् भवेयुः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध कर्मबन्धकाश्च १. तत्र प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकारणानिवृत्तिबादरसम्परायाः सप्तविधबन्धका भवन्ति किन्तु प्रमत्ता अप्रमत्ताश्चायुर्वन्धकालेऽष्टविधबन्धका भवन्ति तैरायुषोऽपि है, कोई एक कर्मप्रकृति का बन्ध करता है और कोई जीव अवन्धक होता है, अर्थात् किसी भी प्रकृति का बंध नहीं करता ।

समुच्चय जीवके समानमनुष्यकी वक्तव्यता भी समझ लेनी चाहिए, अर्थात् मनुष्य भी कदाचित् सात प्रकृतियों का, कदाचित् आठ प्रकृतियोंका, कदाचित् छह प्रकृतियों का, कदाचित् एक कर्मप्रकृति का बन्धक होता है और कदाचित् अवन्धक होता है

अब गौतमस्वामी बहुवचन का आश्रय लेकर प्रश्न करते हैं-हे भगवन्! प्राणातिपात से विरत मनुष्य कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम! सब जीव सात कर्मप्रकृतियों को बांधने वाले होते हैं और बहुत एक को बांधने वाले होते हैं (१)

मत्त संयत, अप्रमत्तसंयत' अपूर्वकरण, अनिवृत्तिबादर सम्परायगुणस्थानों वाले सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं किन्तु प्रमत्तसंयत और अप्रमत्तसंयत जब आयु कर्म का भी बंध करते हैं, तब आठ के बन्धक होते हैं ।

કર્મપ્રકૃતિના બધ કરે છે અને કોઇ અબન્ધક હોય છે અર્થાત્ કોઈ પણ પ્રકૃતિના બધ નથી કરતા

સમુચ્ચય જીવના સમાન મનુષ્યની વક્તવ્યતા પણ સમજ લેવી જોઈએ, અર્થાત્ મનુષ્ય પણ કદાચિત્ સાત પ્રકૃતિયોના, કદાચિત્ આઠ પ્રકૃતિયો, કદાચિત્ છ પ્રકૃતિયોના, કદાચિત્ એક કર્મપ્રકૃતિના બધક હોય છે અને કદાચિત્ અબધક હોય છે

હવે ગૌતમસ્વામી બહુવચનનો આશ્રય લઈને પ્રશ્ન કરે છે હે ભગવન્! પ્રાણાતિપાતથી વિરત મનુષ્ય કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોના બધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા જીવ સાત કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધનારા હોય છે અને ઘણા એકને બાંધનારા હોય છે (૧)

પ્રમત્ત સંયત, અપ્રમત્ત સંયત, અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિબાદર, સમ્પ્રસારણ શુદ્ધસ્થાનો વાળા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે, કિન્તુ પ્રમત્તસંયત અને અપ્રમત્તસંયત જ્યારે આયુકર્મનો પણ બધ કરે છે, ત્યારે આઠના બધક થાય છે,

બન્ધનાત્, આયુર્વન્ધશ્ચ કદાચિત્કો ભવતીતિ કદાચિદેવ ન તુ સર્વથોપલભ્યતે, કિન્તુ પ્રમત્તા અપ્રમત્તાશ્ચ સદૈવ વહુત્વેનોપલભ્યન્તે, અપૂર્વકરણા અનિવૃત્તિવાદરાશ્ચ કદાચિન્નાપિ ભવન્તિ તેષાં વિરહસ્યાપિ આગમે પ્રતિપાદિતત્વાત્, ઉપશાન્તમોહક્ષીણમોહ સયોગિકે-વલિનસ્તુ એકવિધવન્ધકા ભવન્તિ તત્ર ઉપશાન્તમોહાઃ ક્ષીણમોહાશ્ચ કેવલિનઃ કદાચિ-દુપન્નભ્યન્તે, કદાચિન્નોપલભ્યન્તે, તેષામન્તરસ્યાપિ સમ્ભ્રાત્, સયોગિકેવલિનસ્તુ સદો-પલભ્યન્તે અન્યતમત્વેન તેષામવ્યવચ્છેદાત્ તસ્માત્ સપ્તવિધકર્મવન્ધકા એકવિધકર્મ-વન્ધકાશ્ચેતિ સિદ્ધમ્ इत्येवमष्टविधवन्धकाद्यभावे प्रथमो भङ्गः १, अथ द्वितीयं भङ्गमाह - 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य १' अथवा सप्तविधकर्म-वन्धकाश्च एकविधकर्मवन्धकाश्च भवन्ति बहवः, एकः कश्चित् अष्टविधकर्मवन्धकश्च भवति इति द्वितीयो भङ्गः २, अथाष्टविधकर्मवन्धकानां बहुत्वे तृतीयं भङ्गमाह - 'अहवा सत्त-विहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य ३' अथवा बहव एव सप्तविधकर्मवन्ध-

આયુકર્મકા બન્ધ કદાચિત્ હી અર્થાત્ એક ભવ મેં એકવાર હી હોતા હૈ, અતઃ એવ આયુ કે બન્ધક સદૈવ નહીં પાચે જાતે । પ્રમત્ત ઓર અપ્રમત્ત સદૈવ ગહુત સંખ્યા મેં પાચે જાતે હૈ, અપૂર્વકરણ ઓર અનિવૃત્તિવાદર કમી નહીં મી હોતે હૈ, ક્યોંકિ આગમ મેં ડનકે વિરહ કા મી પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ । ઉપશાન્ત મોહ ક્ષીણમોહ ઓર સયોગી કેવલી એક પ્રકૃતિ કે હી બન્ધક હોતે હૈ, ઉપશાન્તમોહ ઓર ક્ષીણમોહ કદાચિત્ હોતો હૈ કદાચિત્ નહીં મી હોતે હૈ, ડનકા વિરહ મી હો સકતા હૈ, કિન્તુ સયોગી કેવલી સદૈવ પાચે જાતે હૈ, ડનકા કમી વિચ્છેદ નહીં હોતા હૈ, અતઃ એવ ગહુત જીવ સાત કે બન્ધક ઓર ગહુત એક કે બન્ધક હોતે હૈ, યહ સિદ્ધ હુઆ । યહ પ્રથમ મંગમી પૂર્ણ હુઆ ।

દ્વિતીય મંગ-અથવા ડનેક સાત કર્મ પ્રકૃતિયોં કે બન્ધક ડનેક જીવ એક પ્રકૃતિકે બન્ધક ઓર કોઈ એક જીવ ઓઠ પ્રકૃતિયોં કા બન્ધક હોતા હૈ । (૨)

તૃતીય મંગ-અથવા ગહુત જીવ સાત પ્રકૃતિયોં કે બન્ધક ગહુત એક પ્રકૃતિકે

આયુકર્મનો બધ કદાચિત્ જ અર્થાત્ એક ભવમા એકજ વાર થાય છે, તેથીજ આયુના બધક સદૈવ નથી મળી આવતા પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત સદૈવ ઘણી સંખ્યામાં મળી આવે છે, અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિવાદર ક્યારેક નથી પણ હોતા, કેમ કે આગમમા તેમના વિરહનું પણ પ્રતિપાદન કરેલું છે ઉપશાન્ત મોહ ક્ષીણમોહ અને સયોગી કેવલી એક પ્રકૃતિનાજ બધક થાય છે, કદાચિત્ નથી પણ હોતા, તેમને વિરહ પણ હોઈ શકે છે, કિન્તુ સયોગી કેવલી સદૈવ મળી આવે છે તેમના ક્યારેય વિચ્છેદ થતો નથી, તેથીજ ઘણા જીવ સાતના બન્ધક અને ઘણા એકના બધક હોય છે, આસિદ્ધ થયું. આ પ્રથમ ભગ પણ પૂર્ણ થયે।

દ્વિતીય ભગ-અથવા ડનેક સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બધક, ડનેક જીવ એક પ્રકૃતિના બધક અને કોઈ એક જીવ ઓઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે. (૨)

તૃતીય ભગ-અથવા ડનેક સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બધક

કાશ્ચ, એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તીતિ તૃતીયો મજ્ઞઃ ૩, અથ-
 પદ્ધવિધકર્મવન્ધકા અપિ કદાચિલ્લભ્યન્તે કદાચિન્નોપલભ્યન્તે, ઉત્કૃષ્ટેન પળમાસવિરહ
 સદ્ભાવાત્, યદાપિ ઉપલભ્યન્તે તદાપિ જનન્યેન એકો દ્વૌ વા, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટોત્તરશતમ્,
 તસ્માદષ્ટવિધવન્ધકપદાભાવે પદ્ધવિધવન્ધકપદેનાપિ દ્વૌ મજ્ઞૌ પ્રાહ—‘અહવા સત્તવિહ-
 વંધગા ય ઇગવિહવંધગા ય છન્વિહવંધગે ય ૪’ અથવા વહવઃ સપ્તવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ
 એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ કદાચિત્તુ એકો મોઢાયુષ્ય વર્જયિત્વા પદ્ધવિધકર્મવન્ધકશ્ચ
 ભવતિ ૪‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય ઇગવિહવંધગા ય છન્વિહવંધગા ય ૫’ અથવા વહવ
 એવ સપ્તવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તીતિ પશ્ચમો
 મજ્ઞઃ, અથ અયોગિકેવલિનોઽવન્ધકા અપિ કદાચિદુપલભ્યન્તે કદાચિન્નોપલભ્યન્તે
 વન્ધક ઔરં બહુત આઠો પ્રવૃત્તિયોં કે વન્ધક હોતે હૈં । (૩)

ચોથા મંગ-કમી કમી છઠ પ્રકૃતિયોં કે વંધ કરને વાલે જીવ મી હોતે હૈં, ઔરં કમી
 કમી નહીં મી હોતે હૈં, ઉનકા વિરહ છઠ માસ તક હો સકતા હૈં । જબ હોતે હૈં તો
 જઘન્ય એક યા દો હોતે હૈં । ઉત્કૃષ્ટ એક સૌ આઠ । અતએવ આઠ કે વન્ધકોં કા
 અંભાવ વાલે ઔરં છઠ કે વન્ધકોં કા સદ્ભાવ વાલે પદ સે દો મંગ કહતે હૈં—અથવા
 અનેક સાત કર્મપ્રકૃતિયોં કે વન્ધક, અનેક એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક ઔરં એકજીવ છઠ
 પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈં । અથવા અનેક સાત કે વન્ધક, અનેક જીવ એક પ્રકૃતિ
 કે વન્ધક ઔરં કોઈ એક આયુ તથા મોઢનીય પ્રકૃતિયોં કો છોડકર છઠ પ્રકૃતિયો
 કા વન્ધક હોતા હૈં (૪) અથવા બહુત જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હૈં’
 બહુત એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક હોતે હૈં ઔરં બહુત છઠ પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હૈં (૫)

અયોગી કેવલી અવન્ધક મી કદાચિત્ પાયે જાતે હૈં, ઔરં કદાચિત્ નહીં ક્યોં કી
 ઉનકા ઉત્કૃષ્ટવિરહ છઠ માસ કા હોતા હૈં? વે જઘન્ય એક અથવા દો ઉત્કૃષ્ટ સે એક
 અને ઘણા આઠ પ્રકૃતિયોના બધક હોય છે

એથો ભગ-ક્યારેક ક્યારેક છ પ્રકૃતિયોના બધ કરનારા એવ પશુ હોય છે, ક્યારેક ક્યારેક
 નથી પશુ હોતા, તેમનો વિરહ છ માસ સુધી હોઈ શકે છે. જો હોય છે તો જઘન્ય એક
 કે બે હોય છે ઉત્કૃષ્ટ એક સો આઠ તેથીજ આઠના બધકોના અભાવવાળા અને છના બ-
 ધકોના સદ્ભાવવાળા પદ્ધથી જો ભગ કહે છે—અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયોના બધક,
 અનેક એક પ્રકૃતિના બધક અને એક એવ છ પ્રકૃતિયોના બધક થાય છે. અથવા અનેક
 સાતના બધક, અનેક એવ એક પ્રકૃતિના બધક અને કોઈ એક આયુ તથા મોઢનીય
 પ્રકૃતિયોને છોડીને છ પ્રકૃતિયોના બધક થાય છે (૪)

અથવા ઘણા એવ સાત કર્મપ્રકૃતિયોના બધક થાય છે, ઘણા એક પ્રકૃતિના બધક
 થાય છે અને ઘણા છ પ્રકૃતિયોના બધક થાય છે (૫)

આયોગિ કેવલી અબધક પશુ કદાચિત્ મળી આવે છે, કદાચિત્ નથી મળતા કેમકે
 તેમનો ઉત્કૃષ્ટ વિરહ છ માસનો હોય છે, તેઓ જઘન્ય એક કે બે તથા ઉત્કૃષ્ટ એકસો

તેષામપિ ઉત્કૃષ્ટેન વળમાસવિરહસદ્ભાવાત્, તેડપિ જઘન્યેન ઈકો દ્વી વા ઉત્કૃષ્ટેન પુનરપ્તોત્તરશતમુપલભ્યન્તેતસ્માદપ્રવિધવન્ધકપદાભાવે વન્ધકપદેનાપિ દ્વી મદ્ધૌ પ્રાપ્ત-
'અહવા સત્તવિહવંધગા ય એવિહવંધગા ય અવંધપ ય ૬, અથવા સસવિધકર્મવન્ધ-
કાશ્ચ એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ, એકાયોગિકેવલી અવન્ધકશ્ચ ભવતિ ૬, 'અહવા સત્તવિહવંધગા ય એવિહવંધગા ય અવંધગા ય ૭' અથવા વહવ એવ સસવિધકર્મ-
વન્ધકાશ્ચ એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ, આયોગિકેવલિનોડપિ વહવ એવ અવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ ૭, इत्वेवंतीत्या द्विकसंयोगे प्रथमो भङ्गः, त्रिकसंयोगे च षड्भङ्गा इति मङ्ग-
लनया सप्तभङ्गाः सम्पन्नाः, अथ चतुष्कसंयोगे द्वादशभङ्गान्प्ररूपयितु माह 'अहवा-सत्त-
विहवंधगा य एकविहवंधगा य अद्विविहवंधगे य छन्विहवंधप य !' अथवा वहव एव सप्तविधकर्म-
वन्धकाश्च एकविधकर्मवन्धकाश्च भवन्ति एकः कश्चिद् अष्टविधकर्मवन्ध-
कश्च षड्विधकर्मवन्धकश्च भवति, तत्राद्यद्वये बहुवचनम् उभयेषामपि सदा बहुत्वेनो-
पलभ्यमानत्वात्, अन्तिमद्वये चाष्टविधवन्धरूपदे षड्विधवन्धकपदे च प्रत्येकमेकवच-

સૌ આઠ પાયે જાતે હૈ, અતઃ આઠ કે વન્ધક કે અભાવ મૈ અવધ્નક પદ કે સાથ દો ભંગ કહતે હૈ—અથવા બહુત જીવ સાત કર્મપ્રકૃતિયૌં કે વન્ધક બહુત એક કર્મ પ્રકૃતિ કે વન્ધક ઔર એક અયોગી કેવલી અવન્ધક હોતા હૈ । (૬)

અથવા બહુત સાત કે વન્ધક બહુત એક કે વન્ધક ઔર બહુત સે અવંધક હોતે હૈ । (૭) હસ પ્રકાર દો કે સંયોગ સે પ્રથમ ભંગ હોતા હૈ ઔર ત્રીન કે સંયોગ સે છહ ભંગ હોતે હૈ । દોનોં-કો મિલાને સે સાત ભંગ નિષ્પન્ન હુએ ।

ચતુઃ સંયોગી બારહ ભંગ હોતે હૈ, ઉનકા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ। અથવા અનેક જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયૌં કે વંધક, અનેક જીવ એક કર્મપ્રકૃતિ કે ગાધ્નક, કોઈ એક જીવ આઠ પ્રકૃતિયૌં કા ગાધ્નક ઔર કોઈ એક છહ પ્રકૃતિયૌં કા ગાધ્નક હોતા હૈ । યહા પ્રથમ કે દો બહુત હસ કારણ કહે ગાએ હૈ, ક્યૌં કી વે સદૈવ બહુત રૂપ મૈ પાયે જાતે હૈ । અન્તિમ દો અર્થાત્ આઠ કા ગાધ્નક ઔર છહ કા ગાધ્નક કોઈ એક-એક હોતા હૈ,

આઠ મળી આવે છે, તેથી આઠના બન્ધકના અભાવમા, અબન્ધકની સાથે જે ભગ કહે છે-અથવા ઘણા જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક ઘણા એક કર્મ પ્રકૃતિના બન્ધક અને એક અયોગી કેવલી અબન્ધક હોય છે॥૬॥

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા અબન્ધક હોય છે ॥ ૭ ॥ એ પ્રકારે બેના સંયોગથી પ્રથમ ભગ થાય છે અને ત્રણના સંયોગથી છ ભગ થાય છે. બન્ને ભેગવવાથી સાત ભગ નિષ્પન્ન થયા

ચતુઃસંયોગી બાર ભગ થાય છે તેનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે. અથવા અનેક જીવ સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અનેક એક કર્મ પ્રકૃતિના બન્ધક, કોઈ એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે આથી પ્રથમના જે ઘણા એ કારણે કહેલા છે. કેમકે તેઓ સઠેવ ઘણા રૂપમા રળી આવે છે, અન્તિમ જે અર્થાત્ આઠના બન્ધક અને

નમિતિ ચતુષ્કસંયોગે પ્રથમો મજ્ઞઃ, અષ્ટાવિધવન્ધકપદે એકવચનં પદ્ધિવિધવન્ધકપદે ચ બહુવચનમિતિ દ્વિતીયં મજ્ઞમાહ— ‘અઠવા સત્તવિહવંધગા ય એકવિહવંધગા ય અઠ્ઠવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય ૨, અથવા વઢવઃ સપ્તવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ, કશ્ચિદ્દેકોઽષ્ટવિધકર્મવન્ધકશ્ચ, વઢવઃ પદ્ધિવિધકર્મકાશ્ચ, એતૌ ચ દ્વૌ મજ્ઞૌ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકપદસ્ય રુવચનેન પદ્ધિવિધકર્મવન્ધકપદસ્ય ચૈકવચનવહુવચનાભ્યાં લઘ્નૌ, અથ તસ્યૈવ બહુવચનેન દ્વૌ મજ્ઞૌ પ્રરૂપયિતુમાહ— ‘અઠવા સત્તવિહવંધગા ય એકવિહવંધગા ય અઠ્ઠવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય ૩’ અથવા વઢવઃ સપ્તવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ એકસ્તુ પદ્ધિવિધકર્મવન્ધકશ્ચ ભવતિ ૩, ‘અઠવા સત્તવિહવંધગા ય એકવિહવંધગા ય, અઠ્ઠવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય ૪’ અથવા વઢવઃ એવ સપ્તવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ એકવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ પદ્ધિવિધકર્મવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ ૪, इत्येव चतुष्कयोगे चत्वारो મજ્ઞાઃ, અથ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ અષ્ટ-
 ેસ સમય ચતુષ્ક સંયોગી મંગોં મેં પ્રથમ મંગ પાયા જાતા હૈ ।

અબ અષ્ટવિધગાંધક પદ મેં એકવચન ઓર છહ વિધ ગન્ધક પદ ગહુવચન કા પ્રયોગ કર કે દુસરા મંગ બતલાતે હૈ—અથવા ગહુત જીવ સાત પ્રકૃતિયોં કે ગન્ધક ગહુત એક પ્રકૃતિ કે ગાંધક કોઈ એક આઠ પ્રકૃતિયોં કા ગાંધક ઓર ગહુત જીવ છહ પ્રકૃતિયોં કે ગાંધક હોતે હૈ । યહ દો મંગ અષ્ટવિધગાંધક પદ કે એકવચન સે ઓર છહ વિધગાંધક પદ કે એકવચન ઓર ગહુવચન સે નિષ્પન્ન હુવ ।

અબ અષ્ટવિધગાંધકોં કે ગહુવચન કા આશ્રય લેકર દો નિકલપ દિસલાતે હૈ, યથા ગહુત સાત કર્મ પ્રકૃતિયોં કે ગાંધક, ગહુત એક પ્રકૃતિ કે ગન્ધક ગહુત આઠ પ્રકૃતિયોં કે ગન્ધક ઓર કોઈ એક જીવ છહ પ્રકૃતિયોં કા ગન્ધક હોતા હૈ । અથવા ગહુત સાત કો ગાંધને વાલે, ગહુત એક કો ગાંધને વાલે ગહુત આઠ કો ગાંધને વાલે ઓર ગહુત સે છહ પ્રકૃતિયોં કો ગાંધને વાલે હોતે હૈ । ઇસ પ્રકાર ચતુઃસંયોગી ચાર મંગ ગણતે હૈ ।

છના બન્ધક કોઈ એક-એક હોય છે તે સમયે ચતુષ્ક સંયોગી ભગવા પ્રથમ ભગ મળે છે હવે અષ્ટવિધ બન્ધક પદમા એક વચન અને છવિધ બન્ધક પદમા બહુવચનનો પ્રયોગ કરીને બીજો ભગ બતાવે છે—અથવા ધણા જીવ સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક ધણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક કોઈ એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને ધણા જીવ છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે આ બે ભગ અષ્ટવિધ બન્ધક પદના એક વચનથી અને છ વિધ બન્ધક પદના એક વચનથી નિષ્પન્ન થયા.

હવે અષ્ટવિધ બન્ધકોના બહુવચનનો આશ્રય લઈને બે વિકલ્પ બતાવે છે યથા—ધણા સાત કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધક ધણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક ધણા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને કોઈ એક જીવ છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે અથવા ધણા સાતને બાંધનારા ધણા એકને બાંધનારા ધણા આઠને બાંધનારા અને ધણા તે છ પ્રકૃતિયોને બાંધનારા હોય છે એ પ્રકારે ચતુઃસંયોગી ચાર ભગ બને છે.

विधबन्धकाबन्धकपदाभ्यां चतुष्कयोगे चतुरो भङ्गानाह- 'अहवा सत्तविहवंधगा य एग-
विहबंधगाय अट्टविहबंधण य अवंधण य १' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एक-
विधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकस्तु कश्चिद् अष्टविधकर्मबन्धकः, अयोगिकेवली च एको-
ऽबन्धको भवति १ 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधण य अवंध-
गा य २' अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च एकस्तु अष्ट-
विधकर्मबन्धकाश्च बहवः पुनरयोगिकेवलिनः अबन्धकाश्च भवन्ति २, 'अहवा सत्तविह-
बंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य अवंधण य ३' अथवा बहवः सप्तविध-
कर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, कश्चिदेकोऽयोगि-
केवली अबन्धकश्च भवति ३, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा-
य अवंधगा य ४, अथवा बहुव एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च अष्ट-
विधकर्मबन्धकाश्च अबन्धकाश्च भवन्ति ४, इत्येवं चतुष्कयोगे अष्टौ भङ्गाः, अथ षड्-

अब पूर्वोक्त प्रकार से ही अष्टविध बन्धक और अबन्धक पदों से चतुः संयोगी चार
भंग दिखलाते हैं-अथवा अनेक सात प्रकृतियों बांधने वाले, अनेक एक प्रकृति बांधने
वाले, एक आठ प्रकृतियां बांधने वाला, और एक अबन्धक अथवा अनेक सात प्रकृ-
तियां बांधने वाले, अनेक एक प्रकृति बांधने वाले कोई एक आठ प्रकृतियां बांधने
वाला और अनेक अयोगी केवली अबन्धक होते हैं। अथवा अनेक सात प्रकृतियों-
बांधने वाले, अनेक जीव एक प्रकृति बांधने वाले अनेक आठ प्रकृतियां बांधनेवाला
और एक अबन्धक (आयोगी केवली) अथवा अनेक सात कर्म प्रकृतियों बांधने वाले,
अनेक एक प्रकृति बांधने वाले, अनेक आठ प्रकृतियां बांधने वाले और अनेक
अबन्धक होते हैं। इस प्रकार चार संयोगी आठ भंग हुए।

अब षड्विधबन्धक और अबन्धक पदों को लेकर चार प्रकार के भंग कहते हैं-अथवा
अनेक सात प्रकृतियों के बन्धक, अनेक एक प्रकृतिके बन्धक, एक छह प्रकृतियों की

इसे पूर्वोक्त प्रकारથીજ અષ્ટવિધ બન્ધક અને અબન્ધક પદોથી ચતુઃસંયોગી ચાર ભંગ
ખતાવે છે-અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાંધનારા અનેક એક પ્રકૃતિ બાંધનારા એક આઠ
પ્રકૃતિયો બાંધનારા અને એક અબન્ધક અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાંધનારા અનેક એક
પ્રકૃતિ બાંધનારા કેઇ એક આઠ પ્રકૃતિયો બાંધનારા અને અનેક-અયોગી કેવલી-અબન્ધક
હોય છે અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાંધનારા અનેક એક પ્રકૃતિ બાંધનારા અને એક અ-
બન્ધક (અયોગી કેવલી) અથવા અનેક સાત પ્રકૃતિયો બાંધનારા અનેક એક પ્રકૃતિ બા-
ધનારા અનેક આઠ પ્રકૃતિયો બાંધનારા અને અનેક અબન્ધક હોય છે. એ પ્રકારે ચાર સં-

હવે ષડ્વિધ બન્ધક અને અબન્ધક પદોને લઈને ચાર ભંગ કહે છે અથવા અનેક સાત
પ્રકૃતિયોના બન્ધક અનેક એક પ્રકૃતિના બન્ધક અનેક કે છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક
અબન્ધક હોય છે.

विधबन्धकाबन्धकपदाभ्यां चतुष्कयोगे चतुरो भङ्गानाह—‘अहवा सत्तविहवंधगा य एग-
विहवंधगा य छव्विहवंधगे य अवंधए य१’अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध-
कर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकः कश्चित् षड्विधकर्मबन्धकश्च, अयोगिकेवली कश्चिद् अवन्धकश्च
भवति१, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य छव्विहवंधए य अवंधगा य, २,
अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति कश्चिदेकः षड्विध
कर्मबन्धकश्च भवति, अयोगिकेवलिनोऽवन्धकाश्च भवन्ति२, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य एग-
विहवंधगा य छव्विहवंधगा य अवंधए य, ३, ‘अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध-
कर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति कश्चिदेकोऽयोगिकेवली अन्धकश्च भवति, ३
अहवा सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य छव्विहवंधगा य अवंधगा य ४’ अथवा
बहव एव सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविधकर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च अवन्धकाश्च
भवन्ति ४, इत्येव चतुष्कसंयोगे सर्वं सङ्कलनेन द्वादशभङ्गाः सञ्जाताः, अथ पञ्चकसं-
योगे अष्टविधबन्धक षड्विधबन्धकाबन्धकपदानां त्रयाणां प्रत्येकमेकवचनवहुवच-
नाभ्यामष्टौ भङ्गान् प्ररूपयितुमाह — ‘अहवा सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य अह-
विहवंधगेय छव्विहवंधगेय अवंधए य१’अथवा बहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च एकविध-
कर्मबन्धकाश्च भवन्ति, एकश्च अष्टविधकर्मबन्धकाश्च षड्विधकर्मबन्धकाश्च अवन्धकश्च भव-
ति१, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य अहविहवंधए वा छव्विहवंधए वा अवंध

बन्धक और एक अवन्धक। अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक, बहुत एक प्रकृति
के बन्धक कोई एक छह प्रकृतियों का बन्धक और अनेक अवंधक होते हैं। अथवा
अनेक सात प्रकृतियों के बन्धक अनेक एक प्रकृति के बन्धक अनेक छह प्रकृतियों के-
बन्धक और एक अवंधक होता है। अथवा अनेक सात के बन्धक, अनेक एक के बन्धक
अनेक छह के बन्धक और अनेक अवंधक होते हैं। इस प्रकार चार संयोगी सब भं
मिलकर बारह भंग हुए।

अब पंचसंयोगी आठ भंग कहते हैं, यथा अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक
बहुत एक प्रकृति के बन्धक, कोई एक आठ प्रकृतियों का बन्धक एवं छह प्रकृ-
तियों का बन्धक और कोई एक अवंधक होता है।

अथवा घण्टा सात प्रकृतियों ना बन्धक, घण्टा ओक प्रकृतिना बन्धक, कोष्ठ ओक छ प्रकृति-
थोना बन्धक अने अनेक अणु छ ओक अथवा अनेक सात प्रकृतियोंना बन्धक, अनेक
ओक प्रकृतिना बन्धक, अनेक छ प्रकृतियोंना बन्धक अने ओक अणु-बन्धक छ ओक अथवा
अनेक सातना बन्धक अनेक ओकना बन्धक अने छना बन्धक अने अनेक अणु-बन्धक छ ओक
छ ओक रीते आर संयोगी बन्धक भग भणीने आर थमा

छे पाय संयोगी आठ भंग कहे छे, यथा-अथवा घण्टा सात प्रकृतियोंना बन्धक,
घण्टा ओक प्रकृतिना बन्धक, कोष्ठ ओक आठ प्रकृतियोंना बन्धक ओक छ प्रकृतियोंना बन्धक
अने कोष्ठ ओक

ધગા ય ૨, અથવા વહવઃ સપ્તવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ એકવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ ભવન્તિ, એકસ્તુ અષ્ટવિધકર્મવગ્નકો વા પદ્ધવિધકર્મવગ્નકો વા ભવતિ, વહવઃડયોગિકેવલીનસ્તુ અવગ્નકાશ્ચ ભવન્તિ ૨, 'અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવધગા ય અદ્વિહવંધા ય છવિહવધગા ય અગંધા ય ૩' અથવા વહવઃ સપ્તવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ એકવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ ભવન્તિ એકસ્તુ અષ્ટવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ ભવતિ, વહવઃ પદ્ધવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ ભવન્તિ એકઃ પુનરયોગિકેવલી અવગ્નકાશ્ચ ભવતિ ૩, 'અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધા ય છવિહવંધગા અગંધા ય ૪, 'અથવા સપ્તવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ એકવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ ભવન્તિ, એકસ્તુ અષ્ટવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ, ભવતિ, વહવઃ પુનઃ પદ્ધવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ અવગ્નકાશ્ચ ભવન્તિ ૪ 'અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવધગા ય અદ્વિહવધગા ય છવિહવંધગે ય અગંધા ય ૫, અથવા વહવઃ સપ્તવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ એકવિધકર્મકાશ્ચ અષ્ટવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ ભવન્તિ એકશ્ચ પદ્ધવિધકર્મવગ્નકાશ્ચ અવગ્નકાશ્ચ ભવતિ ૫, 'અહવા સત્તવિહવંધગા ય

અથવા બહુત સાત પ્રકૃતિયોં કે ગંધક, બહુત એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક, એક છઠ પ્રકૃતિયોંકા ગન્ધક ઓર વહુત અવંધક ।

અથવા વહુત સાત પ્રકૃતિયોં કે ગન્ધક, બહુત એક પ્રકૃતિ કે ગંધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોંકા વન્ધક, અનેક છઠ પ્રકૃતિયોં કે વન્ધ ઓર એક અવન્ધક ।

અથવા વહુત સાત પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક વહુત એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક, અનેક છઠ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક ઓર અનેક અવન્ધક ।

અથવા વહુત સાત કે વંધક, વહુત એક કે વન્ધક, વહુત આઠકે વન્ધક, એક છઠ કા વન્ધક ઓર એક અવન્ધક ।

અથવા વહુત સાતકે વન્ધક, વહુત એક કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, એક છઠ કા વંધક ઓર વહુત અવન્ધક ।

અથવા વહુત સાતકે વન્ધક વહુત એક કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, વહુત

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક, એક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને ઘણા અબન્ધક

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક, અનેક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક અબન્ધક

અથવા ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક, ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક, એક આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક, અનેક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને અનેક અબન્ધક હોય છે.

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા એક પ્રકૃતિના બન્ધક ઘણા આઠ પ્રકૃતિઓના બન્ધક એક છ પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને એક અબન્ધક હોય છે

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને ઘણા અબન્ધક

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છ ના

एगविहबंधगाय अट्टविहबंधगा य छन्विहबंधगे य अवंधगाय ६ ' अथवा वहवः सप्तविधकर्मवन्धकाश्च एकविधकर्मवन्धकाश्च अष्टविधकर्मवन्धकाश्च भवन्ति, एकः पट्टविधकर्मवन्धकाश्च भवति वहवोऽयोगिकेवलिनस्तु अवन्धकाश्च भवन्ति ६, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छन्विहबंधगा य अवंधए य७' अथवा वहवः सप्तविधकर्मवन्धकाश्च एकविधकर्मवन्धकाश्च अष्टविधकर्मवन्धकाश्च पट्टविधकर्मवन्धकाश्च एकविधकर्मवन्धकाश्च अष्टविधकर्मवन्धकाश्च पट्टविधकर्मवन्धकाश्च भवन्ति, एकोऽयोगिकेवलातु अवन्धकाश्च भवति ७, 'अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छन्विहबंधगा य अवंधगा य' अथवा वहव एव सप्तविधकर्मवन्धकाश्च एकविधकर्मवन्धकाश्च अष्टविधकर्मवन्धकाश्च पट्टविधकर्मवन्धकाश्च अवन्धकाश्च ८, 'एवं एए अट्टभंगा' एवम्-उत्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः पञ्चसंयोगे अष्टौ भङ्गाः अवसेयाः 'सव्वे वि मिलिया सत्तारीसं भंगा भवंति' सर्वेऽपि-पूर्वोक्ता मिलिताः सन्तः सप्तविंशतिर्भङ्गा भवन्ति, तदेवं सर्वसकलनेन सप्तविंशतिर्भङ्गाः २७ भवन्ति, अथ विरतेः कर्मवन्धहेतुत्वाभावेन कथं विरतस्य कर्मवन्धः संभवति ? विरतेः कर्मवन्धहेतुत्वे मोक्षाभावापत्तिः स्यादिति चेदत्रोच्यते-विरते वन्धहेतुत्वाभावेऽपि विरतस्य कषाययोगानां कर्मवन्धहेतुत्वात्, यतः सामायिकच्छेदोपस्थापनपरिहारविशुद्धिकेष्वपि संयमेषु संज्वलनरूपा-

છહ કે બંધક ઓર એક અવન્ધક ।

અથવા બહુત સાત કે વન્ધક, બહુત એક કે વંધક, બહુત આઠ કે વંધક, બહુત છહ કે વંધક ઓર બહુત અવંધક હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર યે આઠ ભંગ હુએ । યે સમી પૂર્વોક્ત ભંગ મિલકર સત્તાર્હસ ભંગ હોતે હૈં ।

યહાં યહ આશંકા હો સકતી હૈ કિ વિરતિ કર્મવન્ધક કા કારણ નહીં હૈં, ફિર નિરત જીવ કો કર્મવંધ કિસ પ્રકાર હો સકતા હૈ ? યદિ વિરતિ મી કર્મવન્ધ કા કારણ હો જાય તગતો મોક્ષકા અભાવ હી હો જાણા ।

ઇસ આશંકા કા સમાધાન યહ હૈ કિ યદ્યપિ વિરતિ કર્મવંધકા કારણ નહીં હૈ, ફિર મી વિરત મૈં જો કષાય ઓર યોગ વિદ્યમાન રહતે હૈં, વે હી કર્મવંધ કે કારણ

ખ ધક અને ઘણા અળ ધક હોય છે

અથવા ઘણા સાતના ખ ધક, ઘણા એકના ખ ધક, ઘણા આઠના ખ ધક, ઘણા છના અને ઘણા અળ ધક હોય છે એ રીતે આ આઠ ભંગ થયા, પૂર્વોક્ત ભંગ મળીને સત્તાવીસ ભંગ થાય છે

અહીં એ આશંકા થઈ શકે છે કે વિરતિ કર્મવંધનનું કારણ નથી, તો વિરત જીવને કર્મવંધન કેવા પ્રકારે થઈ શકે ? જો વિરતિ પણ કર્મવંધનનું કારણ થઈ જાય તો મોક્ષને અભાવજ થઈ જશે

આ આશંકાનું સમાધાન એ છે કે યદ્યપિ વિરતિ કર્મવંધકનું કારણ નથી, તો પણ વિરતમા જે કષાય અને યોગ વિદ્યમાન રહે છે, તેજ કર્મવંધનના કારણ છે. આજ કારણ

णामुदयप्राप्तानां कषायाणां यागानाञ्च सद्भावेन विरतस्यापि देवायुष्यादीनां शुभ
प्रकृतीना तत्प्रत्ययो बन्धः संभवत्येव, 'एव मणूसाणां एव चेव वीसं भंगा भाणि
यन्वा' एवम्-समुच्चयजीवानामिव मनुष्याणामपि बहुत्वाविशिष्टानाम् एते चैव-पूर्वोक्ता-
सप्तविंशतिर्भङ्गा भणितव्याः- वक्तव्याः, 'एवं मुमावायविरयस्स जाव मायामं सविरयस्स
जीवस्स य मणूभस्स य एवम्-प्राणातिपातविरतस्येव मृषावादविरतस्य यावद्-अदत्ता-
दानवितरतस्य मैथुनविरतस्य परिग्रहविरतादेः मायामृषाविरतस्य जीवस्य च मनुष्यस्य
च एकत्वविशिष्टस्य सप्तविधकर्मबन्धा वा अष्टविधकर्मबन्धो वा षड्विधकर्मबन्धो वा अव-
न्धोवाऽवगन्तव्यः, बहुत्वविशिष्टस्य पुनर्जीवसमुच्चयस्य मनुष्यस्य चोक्तसप्तविंशति-
भङ्ग पदवाच्य कर्मबन्धा अवगन्तव्या इति भावः, गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंमणसङ्गा
विरणं भंते ! जीवे कइ कम्मपगढीओ बंधइ ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनरूपशल्य-

है। यहाँ कारण है कि सामायिक, छेदोपस्थापन, परिहारविशुद्धि चारित्र्योके सद्-
भाव में सञ्चलन कषायों का तथा योगों का सद्भाव होने से विरत को भी देवायु
आदि शुभ प्रकृतियों का उनके कारण बन्ध होता है।

जैसे समुच्चय जीवों के सत्ताईस भंग कहे हैं, उसी प्रकार मनुष्यों में भी ये ही
सत्ताईस भंग कहछेने चाहिए।

प्राणातिपात से विरत समुच्चय जीव एवं मनुष्य के समान मृषावाद से विरत,
अदत्तादान से विरत, मैथुन से विरत, परिग्रहसे विरत, यावत् माया मृषा से विरत
एकत्व विशिष्ट जीव और मनुष्य को लेकर सात कर्मोंका बन्ध होता है, आठ कर्मों का
बन्ध होता है, छह कर्मोंका बंध होता है, एक कर्मका बंध होता है अथवा बन्ध होता
ही नहीं है। बहुत विशिष्ट जीवों को लेकर तथा मनुष्यों को लेकर सत्ताईस भंग
समझने चाहिए।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्यसे विरत जीव कितनी कर्मप्रकृ-

छे हे. सामायिक छेदोपस्थापना, परिहारविशुद्धि चारित्र्याना सद्भावमा सञ्चलनकषायेना
तथा योगेना सद्भाव यवाथी विरतने पण देवायु आदि शुभ प्रकृतियेना तेभने कारणे
अथ याय छे

जेवा समुच्चय जीवाना सत्तावीस भग क्खे, ओअ प्रकारे मात्थसेमा पणु आअ
सत्तावीस भग क्खी हेवा जेअजे

प्राणातिपातथी विरति समुच्चय एव तेमअ मनुष्यता समान मृषावादथी विरत,
अदत्तादानथी विरत, मैथुनथी विरत, यावत् मायामृषाथी विरत एकत्व विशिष्ट एव अने
मनुष्यते लधने सात कर्मेनि अथ याय छे आठ कर्मेनि अथ याय छे, छ कर्मेनि अथ
याय छे अथ कर्मेनि अथ याय छे अथवा अथ यतो अ नथी अहुत्वं विशिष्ट एवेने
लधन तथा मनुष्ये ने लधने सत्तावीस भग समञ्जवा जेअजे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्यथी विरत एव कटली कर्मप्रकृतियेना

વિરતઃ સ્વલુ જીવઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીઃ વધ્નાતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તવિહવંધણ વા અદ્વવિહવંધણ વા ઉન્વિહવંધણ વા ઇગવિહવંધણ વા અવંધણ વા’ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતોજીવઃ કદાચિત્ કશ્ચિત્ સપ્તવિધકર્મવધ્નકો વા ભવતિ કદાચિત્ કશ્ચિદ્ અષ્ટવિધકર્મવધ્નકો વા, કશ્ચિત્ પદ્ધવિધકર્મવન્ધકો વા, કશ્ચિદ્ એકવિધકર્મવન્ધકો વા કશ્ચિદ્ અયોગિકેવલી અવન્ધકો વા ભવતિ, તથા ચ મિથ્યાદર્શન-શલ્યવિરતે રવિરતસમ્યગ્દ્રષ્ટિપ્રમૃત્યયોગિકેવલિપર્યન્તં સદમાવેન ઉક્ત સપ્તવિધવન્ધક-ત્વમષ્ટવિધવન્ધકત્વં પદ્ધવિધવન્ધકત્વમેકવિધવન્ધકત્વમવધ્નકત્વશ્ચ સંભવત્યેવેતિ-ભાવઃ કિન્તુ નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકપ્રરૂપણે મનુષ્યવર્જેષુ શેષેષુ સર્વેષ્વપિ સ્થાનેષુ સપ્તવિધવન્ધકત્વમ્ અષ્ટવિધવન્ધકત્વમેવ વા સંભવતિ નોપદ્ધવિધવન્ધકત્વાદિ, તેષાં શ્રેણિપ્રતિપત્ત્યસંભવાત્, મનુષ્યપદે ચ યથા સમુચ્ચયજીવપદે ઉક્તં તથા વક્તવ્ય-

તિયોંકા બન્ધ કરતા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોંંકા વન્ધ કરતા હૈ, યા આઠ પ્રકૃતિયોંંકા વન્ધ કરતા હૈ, યા છહ પ્રકૃતિયોંંકા વન્ધ કરતા હૈ, યા એક પ્રકૃતિ કા વંધ કરતા હૈ, યા અવન્ધક હોતા હૈ । તાત્પર્યંંકા યહ હૈ કિ મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત જીવ અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટિ નામક ચૌથે ગુણસ્થાન સે હેકર અયોગી કેવલી પર્યન્ત સમી ગુણ સ્થાનોંંકા વાલે હોતે હૈ ।

અતઃવ ઉનમેંંકા કોઈ સાતકા, કોઈ આઠકા, કોઈ છહકા, તથા કોઈ એક કા વન્ધક હો સકતા હૈ ઓર કોઈ અવન્ધક મો હોતા હૈ । કિન્તુ નૈરયિક આદિ ચૌધી-સ દંડકોંંકા કી પ્રરૂપણા મે મનુષ્ય કો હોડકર શેષ સમી દંડકોંંકા મેંંકા સાત કે વન્ધક યા આઠ કે હી વન્ધક પાયે જા સકતે હૈ । છહકે વન્ધક, એક કે વન્ધક યા અવન્ધક નહીં હો સકતે, વ્યોંંકા કિ, વે શ્રેણી કો પ્રાપ્ત નહીં કર સકતે । મનુષ્યપદ મેંંકા વૈસાહી કથન કરના ચાહિય જૈસા સામાન્ય જીવ કી વક્તવ્યતા મેંંકા હૈ, ઇસ અભિપ્રાય

બધ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોંંકા બધ કરે છે, અગર આઠ કર્મપ્રકૃતિયોંંકા બધ કરે છે અગર છ પ્રકૃતિયોંંકા બધ કરે છે અગર એક પ્રકૃતિયોંંકા બધ કરે છે અથવા અબધક હોય છે તાત્પર્યંંકા એ છે કે, મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત જીવ અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટિ નામક ચોથા ગુણસ્થાનથી હાથને અયોગી કેવલી પર્યન્ત બધા ગુણસ્થાનોવાળા હોય છે

તેથીજ તેઓમા કોઈ સાતના, કોઈ આઠના, કોઈ છના તથા કોઈ એકના બધક થઈ શકે છે અને કોઈ અબધક પણ થાય છે નૈરયિક આદિ ચોવીસ દંડકોની પ્રરૂપણામા, મનુષ્ય સિવાય શેષ બધા જ દંડકોમા સાતના બધક અગર આઠના જ બધક મળે છે, છના બન્ધક, એકના બન્ધક અગર અબધક નથી હોતા, કેમકે તેઓ શ્રેણિને પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા મનુષ્ય પદમા એવુ જ કથન કરવુ જોઈએ એવુ ‘સામાન્ય જીવની વક્તવ્યતામા કહ્યું છે, આ અભિપ્રાયને પ્રગટ કરના ને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત નૈરયિક કેટલી કર્મપ્રકૃતિ-

मित्यभिप्रायेणाह—‘मिच्छादर्शनशल्यविरतः भवेत् ! नेरड् कः कम्मपगढीओ वंइ ?’ हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरतः खलु नैरयिकः कति कर्मप्रकर्तव्येति ? भगवानाह—‘गोयमा’ ! हे गौतम ! ‘सत्तविहवंधए वा अट्टविहवंधए वा, जाव पंचिदिय-तिरिक्खजोणिए, मणूसे जहाजीवे, वाणमंतरजोडसियवेमाणिए जहा नेरड्’ मिथ्या-दर्शनशल्यविरतः खलु नैरयिकः सप्तविधकर्मवन्धको वा भवति अष्टविधकर्मवन्धको वा, नतु षड्विधकर्मवन्धकादिः संभवति तस्य श्रेणिप्रतिपत्त्यसंभवात्, यावद्—असुरकुमा-रादि दश भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रिय त्र्योन्द्रियश्चतुरिन्द्रियो पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकश्च मिथ्यादर्शनशल्यविरतः सप्तविधकर्मवन्धको वा अष्टविधकर्म-वन्धको वा भवति नतु षड्विधकर्मवन्धकादिः प्रागुक्तयुक्तेः किन्तु नवरम्—विशेषस्तु—मनुष्यो मिथ्यादर्शनशल्य विरतो यथा जीवः समुच्चयरूपः सप्तविधाष्टविध षड्वि-

को प्रकट करने के लिए कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशल्यसे विरत नैरयिक कितनी कर्म प्रकृतियां बांधता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! या तो सात प्रकृतियों का बन्धकरता है, अथवा आठ का बंध करता है । इसी प्रकार यावत् शब्दसे पंचेन्द्रियतिर्यक् तक कहना चाहिए । मनुष्य का कथन समुच्चय जीव के समान समझना चाहिए । वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, नारक के समान—सात या आठ प्रकृतियों का बांध करता है, छह का या एक का बंध नहीं करता और न अवन्धक होता है, क्यों कि ये भी श्रेणी को प्राप्त नहीं कर सकते । इस प्रकार असुरकुमार आदि दश भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्र्योन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यक् पंचेन्द्रिय, मिथ्यादर्शन शल्य से विरत होकर या तो सात कर्मप्रकृतियों को बांधता है अथवा आठको । पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार वह छह आदिका बन्ध नहीं करता । विशेषता यह है कि मिथ्या-दर्शनशल्य से विरत मनुष्य तथा समुच्चय जीव सात को, आठको, छह को या एक को बांधे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! सात प्रकृतियों को बन्ध करे छे अथवा आठको बन्ध करे छे जे प्रकारे यावत् पंचेन्द्रिय तिर्यक् सुधी कहेवु जेठजे, मनुष्यसु कथन समुच्चय जवन समान समजवु जेठजे वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमानिक नारकनी समान-सात अगर आठ प्रकृतियों को बन्ध करे छे, छे अगर जेठको बंध नथी कन्ता अने अवन्धक नथी होता, जेठके जे पथ श्रेणीने प्राप्त नथी करी सकता जे रीते असुरकुमार आदि दश भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि जेकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्र्योन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यक् पंचेन्द्रिय, मिथ्यादर्शन प्रत्ययथी विरत यधने अगरतो सातकर्म प्रकृतियों को बांधे छे अथवा आठको पूर्वोक्त युक्तिको अनुसार तो छे आठको बन्ध नथी करेता विशेषता जे छे छे मिथ्या-दर्शन शल्यथी विरत मनुष्य तथा समुच्चय जवन सातको, आठको, छे, जे अगर जेठ

ધૈકવિધબન્ધકાબન્ધકઃ પ્રતિપાદિતસ્તથાપ્રતિપત્તવ્યઃ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક વૈમાનિકસ્તુ મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતો યથા નૈરયિકઃ સપ્તવિધવન્ધકોઽષ્ટવિધવન્ધકશ્ચાક્તસ્તથા વક્તવ્યો, અથ बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति—‘मिच्छादंसणसल्लविरयाणं भंते ! जीवा कइ कम्मपगहीओ वंधंति ?’ हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरताः खलु जीवाः कति कर्मप्रकृतीः वध्नन्ति ? भगवानाह—‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘ते चैव सत्तावीमं भंगा मणियव्वा’ ते चैव—पूर्वोक्ताः प्राणातिपातविरतसमुच्चयजीवानां कर्म बन्धकत्वविषयाः सप्तविंशतिर्भङ्गा भणितव्याः-वक्तव्याः गौतमः पृच्छति—‘मिच्छादंसणसल्लविरयाणं भंते ! नेरइया कइ कम्मपगहीओ वंधंति ?’ हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरताः खलु नैरयिकाः कति कर्मप्रकृतीः, वध्नन्ति ? भगवानह—‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहवंधगा’ सर्वेऽपितावद् मिथ्यादर्शनशल्यविरता नैरयिका भवेयुः सप्तविधकर्मबन्धका, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगे य’ अथवा बहव-स्तथाविधा नैरयिकाः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति कश्चिदेकस्तु अष्टविधकर्मबन्धकश्च

પ્રકૃતિયોં કો બાંધતા હૈ અથવા અબન્ધક મી હોતા હૈ । મગર વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકમિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત હો તો સાત પ્રકૃતિયાં કા અથવા આઠ પ્રકૃતિકા બન્ધક હોતે હૈ ।

અવ શ્રી ગૌતમસ્વામી બહુવચન કા આશ્રય લેકર પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત અનેક જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં બાંધતે હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! વે હી પૂર્વોક્ત સત્તાર્હસ મંગ કહ લેને યાહિયે, જો પ્રાણાતિપાત સે વિરત અનેક સમુચ્ચય જીવોં કી પ્રરૂપણા મેં કહે હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત અનેક જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કો બાંધતે હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સમી મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત નારક સાત પ્રકૃતિયોં કે બન્ધક હોતે હૈ, અથવા બહુતસે સાતકે ઓર કોઈ એક આઠ કા બંધક હોતા હૈ,

પ્રકૃતિને બાધે છે અથવા અબન્ધક પણ હોય છે પણ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત હોય તો સાત પ્રકૃતિયોના અથવા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે.

હવે ગૌતમસ્વામી બહુવચનનો આશ્રય લઇને પ્રશ્ન કરે છે—હે ભગવાન્ ! મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત અનેક જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને બાધે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! તેજ પૂર્વોક્ત સત્યાવીસ ભગ કહેવા બોધ્યે, જે પ્રાણાતિપાતથી વિરત અનેક જીવોની પ્રરૂપણામાં કહ્યા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત અનેક નૈરયિક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! બધા મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત નારક સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે, અથવા ઘણા સાતના અને કોઇ એક આઠના બન્ધક થાય છે

भवति, 'अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य' अथवा वहवः सप्तविधकर्मबन्धकाश्च
अष्टविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति तथा च यदैकोऽप्यष्टविधबन्धको नोपलभ्यते तदा
सर्वेऽपि सप्तविधबन्धका इति प्रथमो भङ्गः, यदा तु एकोऽप्यष्टविधबन्धको लभ्यते तदा
सप्तविधबन्धकाश्चाष्टविधबन्धकाश्चेति द्वितीयो भङ्गः, यदा तु अष्टबन्धका अपि वहवो-
लभ्यन्ते तदा सप्तविधबन्धकाश्चाष्टविधबन्धकाश्चेति तृतीयो भङ्गः, 'एवं जाव वैमाणिया'
एवम्-नैरयिका इव यावद्-अमुरकुमारादयो भवनपतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियाः,
द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया स्तिर्यग्योनिका वानव्यन्तराः ज्योतिष्का
वैमानिकाश्चापि मिथ्यादर्शनशब्दविरताः सर्वे सप्तविधकर्मबन्धकाश्च भवन्ति, वहवः
सप्तविधबन्धकाश्च एकोऽष्टविधबन्धकाश्चेति वा, वहव एव सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्ध-
काश्च भवन्ति, किन्तु णवरं मणूसाणं जहा जीवाणं' नवरम्-विशेषस्तु मनुष्याणां यथा-
समुच्चयजीवानां सप्तविंशतिर्भङ्गाः प्रतिपादिता स्तथाप्रतिपत्तव्या इति भावः ॥ सू. ८ ॥

अथवा बहुतसे-सात के और बहुतसे आठ के बंधक होते हैं। तात्पर्य यह है कि जब कोई भी नारक आयु कर्मका बंधक नहीं होता, तब सभी सातके बन्धक होते हैं। जब कोई एक नारक आयुका बंध करता है तब एक आठ का बंधक पाया जाता है।

जब आयुका बंध करनेवाले भी बहुत और आयुका बंध न करनेवाले भी बहुत संख्या में पाये जाते हैं, तब बहुत सात के और बहुत आठके बंधक होते हैं। इस प्रकार तीन भंग होते हैं।

नारकों के समान अमुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यक् पंचेन्द्रिय वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक भी या तो सब सात कर्मप्रकृतियों के बंधक, अथवा बहुत सात के और कोई एक आठका बंधक, अथवा बहुत सात के और बहुत आठ के बंधक होते हैं। मनुष्यों और समुच्चय जाकों के विषय में पूर्वोक्त सत्ताईस भंग समझ लेने चाहिए ॥ सू. ८ ॥

અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બંધક થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે કોઈ પણ નારક આયુકર્મના બંધક નથી થતા ત્યારે બધા સાતના બંધક અને છે જ્યારે કોઈ એક નારક આયુનો બંધ કરે છે ત્યારે એક આઠનો બંધક મળે છે

જ્યારે આયુનો બંધ કરનારા પણ ઘણા અને આયુનો બંધ ન કરનારા પણ ઘણી સંખ્યામાં મળી આવે છે, ત્યારે ઘણા જોડા સાતના અને ઘણા આઠના બંધક હોય છે. એ પ્રકારે ત્રણ ભંગ થાય છે

નારકોની સમાન અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિક પણ એ કે બધા સાત કર્મપ્રકૃતિઓના બંધક અથવા ઘણા સાતના અને કોઈ એક આઠના બંધક, અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બંધક હોય છે મનુષ્યો અને સમુચ્ચય જીવોના વિષયમાં પૂર્વોક્ત સત્યાવીસ ભંગ સમજ લેવા જોઈએ ॥ સૂ. ૮ ॥

બાવીસમું પદ સમાપ્ત

प्राणातिपातविरतवक्तव्यता

मूलम्—“ पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! पाणाइवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स पारिग्गहिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ, पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स अपच्चक्खाणवत्तिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, मिच्छादंसणवत्तियाए पुच्छा, गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, एवं पाणाइवायविरयस्स मणूमस्स वि, एवं जाव मायामोर्साविरयस्स जीवस्स मणूमस्स य, मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया ? कज्जइ ? गोयमा ? मिच्छादंसणसल्लविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, एवं जाव अपच्चक्खाणकिरिया, मिच्छादंसणवत्तिया न कज्जइ, मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ, एवं जाव थणियकुमारस्स, मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! पंचिदियतिविस्वजोणियस्स एवमेव च्छा, गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मायावत्तिया किरिया कज्जइ, अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ, मणूसस्स जहा जीवस्स, वाणमंतरजोइसिय वेमाणिए नेरइयस्स, एयासि णं भंते ! आरंभिया णं जाव मिच्छादंसणवत्तिया ण य कयरे कयरेहिंनो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? सव्वत्थोवाओ मिच्छादंसण-

वत्तियाओ किरियाओ, अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ,
पारिग्गहयाआ विषे साहियाआ, आरंभियाओ किरियाओ विसे-
साहियाओ, मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ। पणवणाए चावीसइमं
पर्यं समत्तं २२ । ” ॥सू ९ ॥

छाया—प्राणातिपातविरतस्य खलु भदन्त ! जीवस्य किम् आरम्भिकी क्रिया
क्रियते यावदुमिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम ! प्राणातिपातविरतस्य जीवस्य
आरम्भिकी क्रिया स्यात् क्रियते स्यान्नो क्रियते, प्राणातिपातविरतस्य खलु भ-
दन्त ! जीवस्य पारिग्रहिकी क्रिया क्रियाते ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, प्राणातिपा-
तविरतस्य खलु भदन्त ! जीवस्य मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम ! स्यात् क्रियते,

प्राणातिपातविरतविशेषवक्तव्या

शब्दार्थः (पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ?)
हे भगवन् ! प्राणातिपातविरत जीवको क्या आरंभिका क्रिया होती है ? (जाव मिच्छा
दंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ?) यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है ? (गो-
यमा ! पाणाइवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ) हे गौतम ! प्राणातिपात
विरत जीव को कदाचित् आरंभिकी क्रिया होती है (सिय नो कज्जइ) कदाचित्
नहीं होती, (पाणाइवायविरयस्स णं भंते जीवस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ ?)
हे भगवन् क्या प्राणातिपात से विरत जीवको पारिग्रहिकी क्रिया होती है ? (गोयमा !
णो इण्हे समहे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं । (पाणाइवायविरयस्स णं भंते !
जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ ?) हे भगवन् ! प्राणातिपात से विरत जीव
को—मायाप्रत्यया क्रिया होती है ? (गोयमा ! सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) हे
गौतम कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती ।

प्राणातिपात विरत विशेषवक्तव्या

शब्दार्थ - (पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ ?) हे भगवन् ! प्राणा-
तिपातविरत जीवने शु आरंभिकी क्रिया होय छे ? (जाव मिच्छ दंसणवत्तिया किरिया कज्जइ)
यावत् मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया थाय छे ? (गोयमा ! पाणाइवायविरमणस्स आरंभिया किरिया सिय
नो कज्जइ) हे गौतम ! प्राणातिपात विरत जीवने कदाचित् आरंभिकी क्रिया थाय छे (सिय
नो कज्जइ) कदाचित् नहीं थती
(पाणाइवायविरयस्स णं भंते जीवस्स परिग्गहिया किरिया कज्जइ ?) हे भगवन् शु प्राणातिपात
विरत जीवने पारिग्रहिकी क्रिया थाय छे ? (गोयमा ! णो इण्हे समहे) हे गौतम ! आ अर्थ
समर्थ नहीं
(पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ ?) हे भगवन् ! प्राणाति-
पातविरत जीवने मायाप्रत्यया क्रिया थाय छे ? (गोयमा ! सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ)
हे गौतम कदाचित् थाय छे, कदाचित् नहीं थती

સ્યાત્ નો ક્રિયતે, પ્રાણાતિપાતવિરતસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવસ્ય અપ્રત્યાખ્યાનપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયાયાઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, એવમ્ પ્રાણાતિપાતવિરતસ્ય મનુષ્યસ્યાપિ, એવં યાવદ્ માયામૃષાવિરતસ્ય જીવસ્ય મનુષ્યસ્ય ચ, મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવસ્ય કિમ્ આરંભિકી ક્રિયા ક્રિયતે, યાવદ્ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ક્રિયતે ? ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતસ્ય જીવસ્ય આરંભિકી ક્રિયા સ્યાત્ ક્રિયતે, સ્યાન્નો ક્રિયતે, એવં યાવદ્ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા, મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ન ક્રિયતે, મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતસ્ય

(પાણાહવાયવિરયસ્સ ણં મંતે' જીવસ્સ અપચ્ચક્ખાણવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ) પ્રાણાતિપાત સે વિરત જીવકો અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ ? (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ યહ અર્થ સમર્થ નહીં ।

(મિચ્છાદંસણવત્તિયા પુચ્છા) મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં । (એવં પાણાહવાયવિરયસ્સ મણૂસસ્સ વિ) હસી પ્રકાર પ્રાણાતિપાત સે વિરત મનુષ્ય કો મી (એવં જાવ માયા મોસવિરયસ્સ જીવસ્સ મણૂસસ્સ ય) હસી પ્રકાર યાવત્ માયામૃષા સે વિરત જીવ ઔર મનુષ્યકો ।

(મિચ્છાદંસણસલ્લવિરયસ્સ ણં મંતે! જીવસ્સ) હૈ મગવન! મિથ્યાદર્શન શલ્યસેવિરત જીવ કો (કિં આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ ?) કયા આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? (જાવ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ ?) યાવત્ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ ?

(ગોયમા ! મિચ્છાદંસ હ્ણ વિરયસ્સ જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા સિય કજ્જહ, સિય નો વજ્જહ) હૈ ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ, કદાચિત્ નહીં હોતી (એવં જાવ અપચ્ચક્ખાણકિરિયા) હસી પ્રકાર અપ્રત્યા-

(પાણાહવાયવિરયસ્સ ણ મંતે! જીવસ્સ અપચ્ચક્ખાણવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ) પ્રાણાતિપાતથી વિરત હવને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે ? (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે સમદ્દે) હૈ ગૌતમ, આ અર્થ સમર્થ નથી

(મિચ્છાદંસણવત્તિયા પુચ્છા) મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા સંબંધી પૃચ્છા (ગોયમા ! ણો હ્ણદ્દે) હૈ ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (એવં પાણાહવાયવિરયસ્સ મણૂસસ્સ વિ) એ પ્રકારે પ્રાણાતિપાતથી વિરત મનુષ્યને પણ (એવં જાવ માયામોસવિરયસ્સ જીવસ્સ મણૂસસ્સ ય) એ પ્રકારે યાવત્ માયા મૃષાથી વિરત હવને પણ સમજવી અને મનુષ્યને પણ સમજવી

(મિચ્છાદંસણસલ્લવિરયસ્સ ણ મંતે! જીવસ્સ) હૈ મગવન! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત હવને (કિં આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ ?) શુ આરંભિકી ક્રિયા થાય છે ? (જાવ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ ?) યાવત્ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ?

(ગોયમા ! મિચ્છાદંસણસલ્લવિરયસ્સ જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા સિય કજ્જહ, સિય નો કજ્જહ) હૈ ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શનશલ્યક્રિયાથી વિરત હવને આરંભિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, અને કદાચિત્ નથી થતી (એવં જાવ અપચ્ચક્ખાણ કિરિયા) એજ પ્રકારે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા (મિચ્છા-

खलु भदन्त ! नैरयिकस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते यावद् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम ! आरम्भिकी क्रिया क्रियते यावद् अप्रत्याख्यानक्रियाऽपि क्रियते मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नो क्रियते, एवं यावत् स्तनितकुमारस्य, मिथ्यादर्शन-शल्यविरतस्य खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य एवमेव पृच्छा गौतम ! आरम्भिकी क्रिया क्रियते यावद् मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते, अप्रत्याख्यानक्रिया स्यात् क्रियते, स्यात् नो क्रियते, मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नो क्रियते, मनुष्यस्य यथा जीवस्य, वान-

ख्यान क्रिया (मिच्छादंसणवत्तिा न कज्जइ) मिथ्यादर्शनप्रत्यया नहीं होती ।

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्य क्रिया से विरत नारकको (किं आरंभिया किरिया कज्जइ ?) क्या आरंभिकी क्रिया होती हैं ? (जाव मिच्छादंसणवत्तिा किरिया कज्जइ ?) यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है, (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ) हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया होती है, यावत् अप्रत्याख्यान क्रिया भी होती है (मिच्छादंसणवत्तिा किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती (एवं जाव यणियकुमारस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनित कुमार को ।

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एवमेव पुच्छा) मिथ्यादर्शनशल्य से विरत पंचेन्द्रिय तिर्यच के विषय में हे भगवन् ! इसी प्रकार प्रश्न (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ) हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया होती है (जाव माया वत्तिा किरिया कज्जइ) यावत् मायाप्रत्यया क्रिया होती है (अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ) अप्रत्याख्यान क्रिया कदाचित् होती है, कदाचित् नहीं होती (मिच्छादंसणवत्तिा किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती है (मणूसस्स जहा जीवस्स) मनुष्य को जीव के समान (वानमंतरजोइसियवेमाणिएजहा

द सणवत्तिा न कज्जइ) मिथ्यादर्शनशल्यप्रत्यया नहीं होती ।

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्यशी विरत नारकने (किं आरंभिया किरिया कज्जइ) शु आरंभिकी क्रिया थाय छे ? (जाव मिच्छादंसण वत्तिा किरिया कज्जइ) यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया थाय छे ? (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ) हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया थाय छे, थावत् अप्र त्याख्यान क्रिया थाय छे (मिच्छादंसणवत्तिा किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती (एवं जाव यणियकुमारस्स) जो प्रश्न यावत् स्तनित कुमारने

(मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणियस्स एवमेव पुच्छा) मिथ्या दर्शन शल्यशी विरत पंचेन्द्रिय तिर्यचना सण धमा हे भगवन् ये दीते भ्रम (गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ) हे गौतम ! आरंभिकी क्रिया थाय छे (जाव मायावत्तिा किरिया कज्जइ) यावत् माया प्रत्यया क्रिया थाय छे (अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ) अप्रत्याख्यान क्रिया कदाचित् थाय छे कदाचित् नहीं होती (मिच्छादंसणवत्तिा किरिया नो कज्जइ) मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया नहीं होती (मणूसस्स जहा जीवस्स) मनुष्यने श्वनी समान (वानमंतर जोइसिय-

વ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકસ્ય યથા નૈરયિકસ્ય, एतासां खलु भदन्त ! आरम्भिकीणां यावद्मिथ्यादर्शनप्रत्ययानां च कतरा कतराभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका मिथ्यादर्शनप्रत्यया, क्रिया अप्रत्याख्यानक्रिया विशेषाधिका, पारिग्रहिकी विशेषाधिका, आरम्भिक्यः क्रिया विशेषाधिकाः, मायाप्रत्यया विशेषाधिकाः, प्रज्ञापनायां द्वाविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू. ०९॥

ટીકા— અથ પ્રાણાતિપાતવિરતસ્ય જીવસ્યારંભિકયાદીનાં યજ્ઞક્રિયાણાં મધ્યે કા ક્રિયા ભવતીતિ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘પાણાદિવાયવિરયસ્સ ણં મંતે! જીવસ્સ કિં આરંભિયા કિરિયા કજ્જહ જાવ મિચ્છાદંસણવત્તિયા કિરિયા કજ્જહ’ હે ભદન્ત ! પ્રાણાતિપાતવિ- નેરહ્યસ્સ) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક. ઓર વૈમાનિક કો નારક કી તરહ સમજ્જહેવેં ।

(एतासि णं मंते ! आरंभियाणं जाव मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे कयरेहिंतो) हे भगवन् ! इन आरंभिका यावत् मिथ्यादर्शनप्रत्ययाक्रियाओं में से कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) अल्प, बहुत तुल्य अथवा विशेषाधिक है ? (गोयमा ! सव्वत्थोवाओ मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ) हे गौतम ! सब से कम मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाएँ हैं (अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ) अप्रत्याख्यान क्रियाएँ विशेषाधिक हैं (आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ) आरंभिकी क्रियाएँ विशेषाधिक हैं (मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ) मायाप्रत्यया विशेषाधिक हैं ॥ सू. ९ ॥

વાઈસવાં પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાતવિરત જીવ કો આરંભિકી ક્રિયાઆદિ પાંચ ક્રિયાઓ મેં સે (કૌનસી ક્રિયા લગતી હૈ) યહ પ્રરૂપણ કરને કે લિયે કહતે હૈં—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ જો જીવ પ્રાણાતિપાત સે વિરત હો જુકા હૈ, કયા ઉસે આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? કયા માયાપ્રત્યયા ક્રિયા હોતી હૈ ? કયા અપ્રત્યા-

વૈમાનિકા જહા નેરહ્યસ્સ) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિકોને નારકની જેમ

(एतासि णं मंते आरमियाण जाव मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे कयरेहिंतो) हे भगवन् ! आ आरंभिकी यावत् मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाओभाथी केषु कौनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?) अल्प, अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ? (गोयमा ! सव्वत्थोवाओ मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ) हे गौतम ! पधायां ओअही मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाओ छे (अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ) अप्रत्याख्यान क्रियाओ विशेषाधिक छे (मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ) मायाप्रत्यया विशेषाधिक छे ॥ सू. ९ ॥

ટીકાર્થ—પ્રાણાતિપાત વિરતજીવોને આરંભિકી આદિ પાંચ ક્રિયાઓમાંથી કઈ ક્રિયા લાગે છે, એપ્રરૂપણ કરવાને માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ જે જીવ પ્રાણાતિપાતથી વિરત થઈ ગયેલ છે, તેને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે ? શું માયા પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ? શું અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા

रतस्य खलु जीवस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते, भवति? 'क्रियते' इति कर्मकत रि पूर्ववत् प्रयोगः, यावत्—कि पारिग्रहिकी क्रिया भवति? कि मायाप्रत्यया क्रिया भवति किं वा अग्रत्याख्यानक्रिया भवति? किंवा मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते भवति? भगवानाह—'गोयमा!' हे गौतम ! 'पाणाइवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ' प्राणातिपातविरतस्य जीवस्यारम्भिकी क्रिया स्यात्—कदाचित् क्रियते—भवति, स्यात्—कदाचिन्नो क्रियते—न भवति, तत्र प्रमत्तसंयतस्य आरम्भिकी क्रिया भवति तदन्यस्य न भवतीतिभावः, गौतमः पृच्छति—'पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स पारिग्रहिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त ! प्राणातिपातविरतस्य खलु जीवस्य कि पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते—भवति? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो इण्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः—प्राणातिपातविरतस्य नो पारिग्रहिकी क्रिया सम्भवति सर्वथा तस्य परिग्रहाभिवृत्तत्वात्, अन्यथा तस्य सम्यक्प्राणातिपातविरत्यनुपपत्तेः, गौतमः पृच्छति—'पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स मायावत्तिया किरिया कज्जइ ?' हे भदन्त ! प्राणातिपातविरतस्य खलु जीवस्य किम् मायाप्रत्यया

ख्यान क्रिया होती है? क्या मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है?

श्री भगवन् ! हे गौतम ! प्राणातिपात से विरत जीवात्मा को आरंभिकी क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं भी होती है तात्पर्य यह है कि प्रमत्तसंयत को होती है अप्रमत्त को नहीं होती ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! क्या प्राणातिपातसे विरत जीव को पारिग्रहिकी क्रिया होती है?

श्री भगवन्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है प्राणातिपात से विरत जीव को पारिग्रहिकी क्रिया नहीं होती, क्यों की वह परिग्रह से सर्वथा निवृत्त होता है परिग्रह से निवृत्त न हो तो सम्यक्, प्रकार से प्राणातिपात से विरत नहीं हो सकता ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! क्या प्राणातिपात क्रिया से विरत जीव को माया-

थाय छे ? शु मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! प्राणातिपातक्रियाथी विरतज्जवने आरंभिकी क्रिया कदाचित् थाय छे, कदाचित् नथी यती, तात्पर्यं अं छे हे प्रमत्त संयतने थाय छे, अप्रमत्त संयतने नथी यती

श्री गौतमस्वामी—हे भगवान् ! शु प्राणातिपातथी विरतज्जवने पारिग्रहिकी क्रिया थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी—प्राणातिपातथी विरतज्जवने पारिग्रहिकी क्रिया नथी यती, हे भदन्ते ते परिग्रहथी सर्वथा निवृत्त होय छे, परिग्रहथी निवृत्त न होय तो सम्यक् प्रकारथी प्राणातिपातथी विरत नथी अर्थ शकता

श्री गौतमस्वामी—हे भगवान् शु प्राणातिपातथी विरतज्जवने मायाप्रत्यया क्रिया

क्रिया क्रियते-भवति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ’ प्राणातिपातविरतस्य मायाप्रत्यया क्रिया स्यात्-कदाचित् क्रियते-भवति, स्यात्-कदाचित् नो क्रियते-न भवति, अग्रमत्तस्यापि कषायवशेन अवश्यं भवति, गौतमः पृच्छति-‘पाणाइवायविरयस्स णं भंते ! जीवस्स अपच्चक्ख्वाणवत्तियाकिरिया कज्जइ ?’ हे करुणासागर भदन्त ! प्राणातिपातविरतस्य खलु जीवस्य किम् अप्रत्याख्यानप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ढे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः-प्राणातिपातविरतस्य अप्रत्याख्यानक्रिया नोपपद्यते तस्याप्रत्याख्यानक्रियासत्त्वे प्राणातिपातविरत्यसंभवात्, गौतमः पृच्छति-‘मिच्छादंसणवत्ति-याए पृच्छा’ मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियायाः पृच्छा तथा च प्राणातिपातविरतस्य जीवस्य किं मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णो इण्ढे समट्ठे’ नायमर्थः समर्थः प्राणातिपातविरतस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न

प्रत्यया क्रिया होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! प्राणातिपात से विरत जीव को मायाप्रत्यया क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती है, क्यों की अग्रमत्त को भी कषाय के कारण यह क्रिया लगती है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! प्राणातिपात से विरत जीव को क्या अप्रत्याख्यान क्रिया होती है ?

श्री भगवन्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। प्राणातिपात से विरत जीव को अप्रत्याख्यानक्रिया नहीं हो सकती, क्यों कि अप्रत्याख्यान क्रिया की विद्यमानता में प्राणातिपात विरति का होना संभव नहीं है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया, संबंधी पृच्छा अर्थात् क्या प्राणातिपात से विरति जीव को मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है ?

श्री भगवन्—हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं प्राणातिपात से विरत जीव को

थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! प्राणातिपातथी विरतज्जवने मायाप्रत्यया क्रिया कदाचित् थाय छे, कदाचित् नथी थती, केमके अप्रमत्तने पण्ण कषायना कारणे आ क्रिया लागे छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवान् ! प्राणातिपातथी विरतज्जवने शु अप्रत्याख्यान, क्रिया थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! ये अर्थ समर्थ नथी प्राणातिपातथी विरतज्जवने अप्रत्याख्यान क्रिया नथी थथ सकती, केमके अप्रत्याख्यान क्रियानी विद्यमानतामा प्राणातिपात विरतिनु थवु असंभविन छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवान् मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया संबंधी पृच्छा ? अर्थात् प्राणातिपातथी विरतज्जवने मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया थाय छे ?

संभवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियायाः सत्त्वे प्राणातिपातविरत्ययोगात्, प्राणातिपातविरतेश्च समुच्चयजीव-मनुष्यभेदेन पदद्वयं वर्तते, तत्र यथा सामान्येन जीवमधिकृत्य प्रतिपादितं तथा मनुष्यमधिकृत्यापि प्रतिपादनीयमित्याह—‘एवं पाणाडवाय विरयस्स मणूसस्स वि’ एवम्—समुच्चयजीवोक्तरीत्या प्राणातिपातविरतस्य मनुष्यस्यापि आरम्भिक्यादिक्रियाः यथायोगं वक्तव्याः ‘एवं जाव मायावोसविरयस्स जीवस्स मणूसस्स य’ एवम्—उक्तप्रकारेण प्राणातिपातविरतोक्तरीत्या यावद्मृषावादविरतस्य अदत्तादानविरतस्य मैथुनविरतस्य अपरिग्रहविरतस्य मायाविरतस्य, इत्यादिरीत्या पूर्वोक्ताष्टादशपापस्थानविरतस्येति सूचनार्थं सप्तदशमाह—मायामृषाविरतस्य जीवस्य समुच्चयरूपस्य, मनुष्यस्य च प्रागुक्ताष्टादशपापस्थानविरतस्य यथायोगमारम्भिक्यादिक्रिया वक्तव्या, अतोऽन्तिमाष्टादशपापस्थानविरतस्यारम्भिक्यादि

मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया का संभव नहीं है, क्यों कि मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया की विद्यमानता में प्राणातिपात विरत का होना संभव नहीं है।

प्राणातिपात विरति के समुच्चय जीव और मनुष्य के भेद से दो पद होते हैं। उनमें से जीव सामान्य के विषय में जैसा कथन किया गया है, वैसा ही मनुष्य के संबंध में भी कहना चाहिए। यही बात आगे कहते हैं—

प्राणातिपात विरत समुच्चय जीव को आरंभिकी क्रिया आदि के होने अथवा न होने के संबंध में जो कथन किया गया है वही प्राणातिपात से विरत मनुष्य के संबंध में भी यथा योग्य कहना चाहिए, और प्राणातिपातविरत के समान ही मृषावाद विरत अदत्तादान विरत मैथुन विरत एवं अपरिग्रह विरत तथा मायाविरत अर्थात् जो अठारहों पापस्थानों से विरत हैं, ऐसे समुच्चय जीव और मनुष्य को यथायोग्य आरंभिकी क्रिया आदि कह लेना चाहिए।

श्री भगवान्—हे जौतम ! आ अर्थं समर्थं नथी—प्राणातिपातार्था विरतश्रवणे मिथ्यादर्शनं प्रत्यया क्रियानो स भव नथी, ठेभडे मिथ्यादर्शनं प्रत्यया क्रियानी विद्यमानतामा प्राणातिपात विरतिनु थु ते असंभावितं छे

प्राणातिपात विरतिना समुच्चय श्रवणे मनुष्यना बोद्धी छे पदं थाय छे तेओभाथी श्रव सामान्यना विषयमा जेवु कथन करेछु छे, तेवुं ज मनुष्यना सम्बन्धमा पणु कहेवु जेधओ जेव वात आगण कहे छे

प्राणातिपात विरत समुच्चय श्रवणे आरंभिकी क्रिया आदिना थवाथी अथवा नहि थवाथी ना सम्बन्धमा जे कथन करायुं छे ते ज प्राणातिपातार्था विरत मनुष्यना सम्बन्धमा पणु यथायोग्य कहेवु जेधओ अने प्राणातिपातविरतना समान ज मृषावाद विरत, अदत्तादान विरत, मैथुन विरत तेभज अपरिग्रह विरत तथा माया विरत अर्थात् जे अठारह पापस्थानाथी विरत छे, जेवा समुच्चय श्रवणे मनुष्यने यथायोग्य आरंभिकी क्रिया आदि कहेथी जेधओ

ક્રિયાઃ પ્રરૂપયિતુમાહ — ‘મિચ્છાદંસળસલ્લવિરયસ્સ ણ મંતે ! જીવસ્સ કિં આરં-
ભિયા કિરિયા કજ્જઈ, જાવ મિચ્છાદંમળવત્તિયા કિરિયા કજ્જઈ’ હે ભદન્ત! મિથ્યા-
દર્શનશલ્યવિરતસ્ય સ્વલ્લુ જીવસ્ય કિમ્ આરમ્ભિકી ક્રિયા ક્રિયતે-ભવતિ ? યાવત્ કિં
પારિગ્રહિકો ક્રિયા ભવતિ? કિં વા માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ભવતિ ? કિં વા અપ્રત્યાખ્યાન
ક્રિયા ભવતિ? કિંવા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા ભવતિ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! હે ગૌત-
મ! ‘મિચ્છાદંસળસલ્લવિરયસ્સ જીવસ્સ આરંભિયા કિરિયા સિય કજ્જઈ સિય નો કજ્જઈ’
મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતસ્ય જીવસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા સ્યાત્-કદાચિત્ ક્રિયતે-ભવતિ,
સ્યાત્-કદાચિન્ન ક્રિયતે- નો ભવતિ, તત્ર પ્રમત્તસંયતાન્તસ્ય જીવસ્ય મિથ્યાદર્શ-
નશલ્યવિરતસ્ય આરમ્ભિકી ક્રિયા ભવતિ તદન્યસ્ય ન ભવતીતિભાવઃ, ‘એવં જાવ અપ-
ચ્ચક્ખાણકિરિયા’ એવમ્—આરમ્ભિકી ક્રિયાવત્ યાવત્-પારિગ્રહિકી ક્રિયા માયા-
પ્રત્યયા ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા ચ યથાયોગં સ્યાત્-કદાચિદ્ ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિન્ન
ભવતિ, તત્ર મિથ્યાદર્શનશલ્યવિરતસ્ય પારિગ્રહિકી ક્રિયા દેશવિરતિપર્યન્તં ભવતિ તતઃ

અવ અઠારહ વેં પાપસ્થાન સે વિરત કે લિષ્ઠ આરમ્ભિકી ક્રિયા કી પ્રરૂપણા કી
જાતી હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કયા મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત જીવાત્મા કો
આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? યાવત્ કયા પરિગ્રહિકી ક્રિયા હોતી હૈ ? કયા માયાપ્રત્યયા
ક્રિયા હોતી હૈ, કયા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા હોતી હૈ ? કયા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા
હોતી હૈ ?

શ્રી મગવાન્— હે ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત જીવાત્મા કો આરંભિકી
ક્રિયા કદાચિત્ હોતી હૈ કદાચિત્ નહીં હોતી । તાત્પર્યે યહ હૈ કિ પ્રમત્ત સંયત પર્યન્ત
મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત જીવ કો આરંભિકી ક્રિયા હોતી હૈ અન્ય કો નહીં હોતી
હૈ । ઇસી પ્રકાર પારિગ્રહિકી ક્રિયા માયાપ્રત્યયા ક્રિયા ઓર અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા મી
કદાચિત્ હોતી હૈ, કદાચિત્ નહીં હોતી હૈ ।

અભિપ્રાય યહ હૈ કિ મિથ્યાદર્શનશલ્ય સે વિરત કો પરિગ્રહિકી ક્રિયા દેશ-

હવે અઠારમા પાપસ્થાનથી વિરતને આઠે આરભિકી ક્રિયાની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! શુ મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરતજીવને આરભિકી
ક્રિયા થાય છે ? યાવત્ શુ પરિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, શુ માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે,
શુ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે ? શુ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરતજીવને આરભિકી ક્રિયા
કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, તાત્પર્યે એ છે કે, પ્રમત્ત સંયત પર્યન્ત મિથ્યા-
દર્શન શલ્યથી વિરતજીવને આરભિકી ક્રિયા થાય છે, અન્યને નહીં એજ પ્રકારે
પારિગ્રહિકી ક્રિયા, માયાપ્રત્યયા ક્રિયા અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા પણ કદાચિત્ થાય છે
કદાચિત્ નથી થતી, અભિપ્રાય એ છે કે—મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરતને પારિગ્રહિકી

परं नो भवति, मायाप्रत्ययाऽपि अनिवृत्तवादरसम्परायपर्यन्तं भवति ततः परं नो भवति, अप्रत्याख्यानक्रिया चाविरतसम्यग्दृष्टिपर्यन्तं भवति, ततः परं नो भवतीति भावः, किन्तु — 'मिच्छादंसणवत्तिरिया किरिया न कज्जइ' मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य जीवस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न क्रियते—नो भवति, मिथ्यादर्शनविरतस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियाया असंभवात्, गौतमः पृच्छति—'मिच्छादंसणसल्लविरयस्स णं भंते ! नेरइयस्स किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिरिया किरिया कज्जइ?' हे भदन्त ! मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य खलु नैरयिकस्य किम् आरम्भिकी क्रिया क्रियते—भवति ? यावत्—किं पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते—भवति ? किम्वा मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते—भवति ? किं वा अप्रत्याख्यानक्रिया भवति ? किं वा मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते—भवति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपच्चक्खाणकिरिया वि कज्जइ' मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य नैरयिकस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते—भवति, यावत्-पारिग्रहिकी क्रिया क्रियते—भवति, मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते—भवति, अप्रत्याख्यानक्रियाऽपि क्रियते—भवति, किन्तु—'मिच्छादंसणवत्तिरिया किरिया नो कज्जइ' मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न क्रियते—नो भवति

विरत तक होती है, उससे आगे नहीं होती । मायाप्रत्यया क्रिया भी सूक्ष्म सम्पराय पर्यन्त होती है, आगे नहीं । अप्रत्याख्यानक्रिया अविरत सम्यग्दृष्टि पर्यन्त होती है, उससे आगे नहीं परन्तु जो जीव मिथ्यादर्शनशल्य से विरत है, उसे मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं हो सकती, क्यों कि ऐसा होना संभव नहीं है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नारक को आरंभिकी क्रिया होती है ? यावत् क्या पारिग्रहिकी क्रिया होती है ? क्या मायाप्रत्यया क्रिया होती है ? क्या अप्रत्याख्यान क्रिया होती है ? क्या मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत नारक को आरंभिकी क्रिया होती है 'यावत्-पारिग्रहिकी क्रिया होती है, मायाप्रत्यया क्रिया होती है और अप्रत्याख्यानक्रिया भी होती है किन्तु मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती ।

क्रिया देश विरत सुधी थाय छे, तेनाथी आगण नथी थती मायाप्रत्यया क्रिया पण्ण सूक्ष्म सम्पराय पर्यन्त थाय छे, आगण नही अप्रत्याख्यान क्रिया अविरत सम्यग्दृष्टि पर्यन्त थाय छे, तेनाथी आगण नही परन्तु जे जव मिथ्यादर्शन शल्यथी विरत छे, तेने मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया नथी थर्ध सकती, डेभके जेभ थवानो स भव नथी.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शन शल्यथी विरत नारकने आरंभिकी क्रिया थाय छे ? यावत् शु पारिग्रहिकी क्रिया थाय छे ? शु मायाप्रत्यया क्रिया थाय छे ? शु अप्रत्याख्यान क्रिया थाय छे ? शु मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया थाय छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! मिथ्यादर्शन शल्यथी विरत नारक जेवने आरंभिकी क्रिया थाय छे यावत्-पारिग्रहिकी क्रिया थाय छे, मायाप्रत्यया क्रिया थाय छे अने अप्रत्याख्यान-

‘एवं जाव थणियकुमारस्स’ एवम्-अनेनैव प्रकारेण नैरयिकोक्तरीत्या यावद्-असुरकुमारस्य नागकुमारस्य सुवर्णकुमारस्य, अग्निकुमारस्य विद्युत्कुमारस्य उदधिकुमारस्य द्वीपकुमारस्य दिक्कुमारस्य पवनकुमारस्य स्तनितकुमारस्येति दशापि भवनपतिनां मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्यारम्भिकी क्रिया, पारिग्रहकी क्रिया, मायाप्रत्यया क्रिया अप्रत्याख्यानक्रिया च भवति किन्तु मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नो भवति, गौतमः पृच्छति-‘मिच्छादंसण सल्लविरयस्स णं भंते ! पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणियस्स एवमेव पुच्छा’ हे भदन्त! मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य, एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव किम् आरम्भिकी क्रिया, पारिग्रहिकी क्रिया, मायाप्रत्यया क्रिया, अप्रत्याख्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया भवतीति पृच्छा! भगवानाह-‘गोयमा!’ हे गौतम ! ‘आरंभिया किरिया कज्जइजाव मायावत्तिया किरिया कज्जइ’ मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य जीवस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य आरम्भिकी क्रिया क्रियते-भवति, यावत् पारिग्रहिकी क्रिया

इसी प्रकार असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिक्कुमार, पवनकुमार एवं स्तनितकुमार को भी जो मिथ्यादर्शनशल्य से विरत है, आरंभिकी क्रिया होती है। पारिग्रहिकी क्रिया होती है, मायाप्रत्यया क्रिया होती है और अप्रत्याख्यानक्रिया होती है, मगर मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मिथ्यादर्शनशल्य से विरत पञ्चेन्द्रियतिर्यक् को क्या आरंभिकी क्रिया, पारिग्रहिकी क्रिया मायाप्रत्यया क्रिया, अप्रत्याख्यान प्रत्यया क्रिया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! मिथ्यादर्शन से विरत तिर्यक् पञ्चेन्द्रिय को आरंभिकी क्रिया होती है, यावत्—पारिग्रहिकी क्रिया कदाचित् होती है कदाचित् नहीं होती है, अर्थात् किसी को होती है किसी को नहीं होती है।

ખ્યાન ક્રિયા પણ થાય છે, પણ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયા નથી થતી.

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદાધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, તેમજ સ્તનિતકુમારને પણ જે મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત છે, આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, પારિગ્રહિકી ક્રિયા થાય છે, માયાપ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે અને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા થાય છે, પણ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયાક્રિયા નથી થતી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મિથ્યાદર્શન શલ્યથી વિરત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચને શું આરંભિકી ક્રિયા પારિગ્રહિકી ક્રિયા, માયાપ્રત્યયા ક્રિયા અપ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યયા ક્રિયા અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મિથ્યાદર્શનશલ્યથી વિરત તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને આરંભિકી ક્રિયા થાય છે, યાવત્—પારિગ્રહિકી ક્રિયા કદાચિત્ થાય છે, કદાચિત્ નથી થતી, અર્થાત્ કોઇને થાય છે, કોઇને નથી થતી. આશ્ચર્ય છે કે દેશ વિરતિ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચને અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા નથી થતી,

क्रियते-भवति, मायाप्रत्यया क्रिया क्रियते-भवति, किन्तु 'अपच्चक्खाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ' अप्रत्याख्यानक्रिया स्यात्-कदाचित्-कस्यचित् जीवस्य क्रियते-भवति, स्यात्-कदाचित् कस्यचिन्ने क्रियते-न भवति, तत्र देशविरतस्य पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकस्य अप्रत्याख्यानक्रिया न भवति तदन्यस्य तु भवत्येवेतिभावः, किन्तु- 'मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ' मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया न क्रियते-नो भवति तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्ययायाः क्रियायाः सत्त्वे मिथ्यादर्शनविरत्यनुपपत्तोः, 'मणू-सस्स जहा जीवस्स' मनुष्यस्य मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य यथा जीवस्य समुच्चयस्य आरम्भिक्यादिक्रिया उक्तास्तथा वक्तव्याः, 'वाणमंतरजोइसिय वेमाणियस्स जहा नेर इयस्स' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य मिथ्यादर्शनशल्यविरतस्य आरम्भिक्यादि क्रिया यथा नैरयिकस्योक्ता स्तथा वक्तव्याः, अथारम्भिक्यादि क्रियाणां परस्परमल्पबहु-त्वमाह- 'एयासि णं भंते आरंभियाणां जाव मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा' हेभदन्त ! एतासां खलु आरम्भिकीणां यावत् पारिग्रहिकीणां मायाप्रत्ययानाम् अप्रत्याख्यानक्रियाणां मिथ्यादर्शनप्रत्ययानाञ्च

आशय यह है कि देशविरती पञ्चेन्द्रियतिर्यच को अप्रत्याख्यानक्रिया नहीं होती, अन्य को होती है। मगर मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया नहीं होती है, क्योंकि मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया के सद्भाव में मिथ्यादर्शन विरति नहीं हो सकती और जो मिथ्यादर्शन से रहित होता है, उसे मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया हो नहीं सकती।

मिथ्यादर्शनशल्य से विरत मनुष्य को आरंभिकी आदि क्रियाएँ उसी प्रकार समझनी चाहिए जैसी समुच्चय जीव के विषय में कही गई है। मिथ्यादर्शनशल्य से विरत वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक को आरंभिकी आदि क्रियाएँ नारक के समान समझनी चाहिए।

आरंभिकी आदि क्रियाओं के अल्पबहुत्व के विषय में गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! इन आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याख्यानप्रत्यया और मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रियाओं में कौन किसकी अपेक्षा अल्प, बहुत, तुल्य या

णील्लोने थाय छे, पणु मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया थती नथी, डेभके मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रियाणा सहभावमा मिथ्यादर्शन विरति नथी थर्ध शकती अने ने मिथ्यादर्शन थरी रहित होय छे, तेभने मिथ्यादर्शन प्रत्यया क्रिया नथी थर्ध शकती

मिथ्यादर्शन शल्यथी विरत मनुष्यने आरंभिकी आदि क्रियाओ ओण अकारे समण्णी नेधओ नेवी समुच्चय ज्वना विषयमा कडेवी छे, मिथ्यादर्शन शल्यथी विरत वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, अने वैमानिकने आरंभिकी आदि क्रियाओ नारकना समान समण्णी नेधओ

आरंभिकी आदी क्रियाओना अल्प बहुत्वना विषयमा गौतमस्वामी प्रश्न करे छे हे भगवन् ! आ आरंभिकी, पारिग्रहिकी, मायाप्रत्यया अप्रत्याख्यान प्रत्यया अने मिथ्या-

ક્રિયાણાં મધ્યે કતરાઃ કતરાભ્યોઽલ્પા વા बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति! મગવાનાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવાઓ મિચ્છાદંસણવત્તિયાઓ કિરિયાઓ’ સર્વસ્તોકા મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયાઃ ક્રિયા ભવન્તિ મિથ્યાદદ્દીનામેવ તત્સત્ત્વાત્, તાભ્યઃ ‘અપચ્ચક્ખાણકિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા વિશેષાધિકા ભવન્તિ અવિરતસમ્યગ્દદ્દીનાં મિથ્યાદદ્દીનાં ચ સદ્ભાવાત્, તાભ્યોઽપિ—‘પારિગ્ગહિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ પારિગ્રહિકાઃ ક્રિયા વિશેષાધિકા ભવન્તિ દેશવિરતાનાં મિથ્યાદદ્દીનામ્ અવિરતસમ્યગ્દદ્દીનાશ્ચ સદ્ભાવાત્ તાભ્યોઽપિ—‘આરંભિયાઓ કિરિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ આરંભિકાઃ ક્રિયા વિશેષાધિકા ભવન્તિ પ્રમત્તસંયતાનાં પૂર્વોક્તાનાશ્ચ સત્ત્વાત્ તાભ્યોઽપિ—‘માયાવત્તિયાઓ વિસેસાહિયાઓ’ માયાપ્રત્યયાઃ ક્રિયા વિશેષાધિકા ભવન્તિ અપ્રમત્તસંયતાનામપિ તદ્ભાવાત્ इति—‘પણ્ણવણાણ વાવીસહમં પયં સમત્તં’ પ્રજ્ઞાપનાયાં દ્વાવિંશતિતમં ક્રિયાપદં સમાપ્તમ્ ॥ ૨૨ ॥ ॥ છ ૯ ॥

૨૩ ત્રયોવિંશતિતમં કર્મપ્રકૃતિપદમ્—અધિકારદ્વારગાથા—

મૂલમ્—‘કહપગડી ૧, કહબંધહ ૨, કહહિ વિ ઠાણેહિં બંધણ જીવો ૩, કહવેદેહય પયડી ૪, અણુભાવો કહવિહો કસ્સ ૫ ॥૧॥

વિશેષાધિક હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સવ સે કમ મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા ક્રિયાઈ હૈ । વે કેવલ મિથ્યાદદ્દી જીવોં કો હી હોતી હૈ । ઉનકી અપેક્ષા અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાઈ વિશેષાધિક હૈ, ક્યોંકિ વે અવિરત સમ્યગ્દદ્દી ઔર મિથ્યાદદ્દી દોનોં કો હોતી હૈ । ઉનસે પારિગ્રહિકી ક્રિયાઈ વિશેષાધિક હૈ, ક્યોંકિ વે મિથ્યાદદ્દી, અવિરતસમ્યગ્દદ્દી ઔર દેશવિરત જીવોં કો હોતી હૈ । આરંભિકી ક્રિયાઈ ઉનસે મી વિશેષાધિક હૈ ક્યોંકિ પ્રમત્ત-સંયતોં મેં મી ઉનકા સદ્ભાવ રહતા હૈ । માયાપ્રત્યયા ક્રિયાઈ ઉનસે મી વિશેષાધિક હૈ, ક્યોંકિ અપ્રમત્તસંયતોં મેં મી ઉનકા સદ્ભાવ હોતા હૈ । ॥ છ ૯ ॥

વાઈસવાં પદ સમાપ્ત ॥ ૨૨ ॥

દર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાઓમા કોણ કોની અપેક્ષા ઓ, અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! બધાથી થોડી મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા ક્રિયાઓ છે તેઓ કેવળ મિથ્યાદદ્દી જીવોને જાણાય છે તેમની અપેક્ષાઓ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે, કેમકે તે અવિરત સમ્યગ્દદ્દી અને મિથ્યાદદ્દી બન્નેને થાય છે તેમનાથી પારિગ્રહિકા ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે, કેમકે તેઓ મિથ્યાદદ્દી, અવિરત સમ્યગ્દદ્દી અને દેશવિરત જીવોને થાય છે આરંભિકી ક્રિયાઓ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે પ્રમત્ત સંયતોમાં પણ તેમનો સદ્ભાવ રહે છે માયાપ્રત્યયા ક્રિયાઓ તેમનાથી પણ વિશેષાધિક છે, કેમકે અપ્રમત્ત સંયતોમાં પણ તેમનો સદ્ભાવ હોય છે

બાવીસમું પદ સમાપ્ત

છાયા—કતિપ્રકૃતયઃ ૧ કથં વદ્ધાતિ ૨ કતિભિઃ સ્થાનૈર્બન્ધકો જીવઃ
કતિ વેદયતે ચ પ્રકૃતીઃ ૪ અનુભાવઃ કતિવિધઃ કસ્ય ૫ ॥૧॥

ટીકા—પૂર્વસ્મિન્ દ્વાવિંશતિતમે ક્રિયાપદે નારકાદિ ગતિપરિણામેન પરિણતજીવાનાં
પ્રાણાતિપાતાદિ ક્રિયાવિશેષઃ પ્રરૂપિતઃ, સમ્પ્રતિ ત્રયોવિંશતિતમે કર્મપ્રકૃતિપદે કર્મ-
બન્ધાદિ પરિણામવિશેષપ્રરૂપયિતુમધિકારં દ્વારગાથામાહ—‘કહપગહી ૧ કહવંધઈ ૨
કહિવિ ઠાળેહિં વંધઈ જીવો ૩, इत्यादि पूर्वोक्तानुसारमवसेयम् ॥૧॥

કતિ કર્મપ્રકૃતયો ભવન્તી ત્યાદિરીત્યા પ્રથમં દ્વારમ્ ૧ એવ કથં કેન પ્રકારેણ
તાઃ પ્રકૃતીર્જીવો બન્ધાતીતિ દ્વિતીયં દ્વારમ્ ૨ તદનન્તરં કતિભિઃ સ્થાનૈર્કર્મપ્રકૃતિભિઃ

તેઈસવાં કર્મપ્રકૃતિ પદ પ્રારંભ

અધિકાર દ્વાર ગાથા

શબ્દાર્થ :- (કહપગહી) પ્રકૃતિયાં કિતની હૈ ? (કહવંધઈ) કિસ પ્રકાર વંધતી
હૈ ? (કહિવિ ઠાળેહિં વંધઈ જીવો ?) જીવ કિતને સ્થાનોં સે વાંધતા હૈ ? (કહ
વેદઈ ય પગહી ?) કિતની પ્રકૃતિયાં વેદતા હૈ ? (અણુભાગો કહિવિહો કસ્સ ?) કિસકા
કિતને પ્રકાર કા અનુભાવ હોતા હૈ ? ॥૧॥

ટીકાર્થ :- વાઈસવેં પદ મેં ક્રિયા નામક પદ મેં નારક આદિ ગતિપરિણામોંમેં પરિણત
જીવોં કી પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓં કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા ।

ઇસ તેઈસવેં કર્મપ્રકૃતિ પદ મેં કર્મબન્ધ પરિણામ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે
અધિકાર દ્વાર ગાથા કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ—

- (૧) કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની હૈ ? इत्यादि निरूपण करनेवाला प्रथम द्वार ।
- (૨) જીવ કર્મપ્રકૃતિયોં કો કિસ પ્રકાર વાંધતા હૈ ? यह दूसरा द्वार है ।
- (૩) કિતનેક સ્થાનોં સે જીવ કર્મબન્ધક હોતા હૈ ? यह तीसरा द्वार है ।

તેવીસમા કર્મપ્રકૃતિ પદનો પ્રારંભ

અધિકાર દ્વાર ગાથા

શબ્દાર્થ :- (કહ પગહી) પ્રકૃતિયો કેટલી છે ? (કહ વંધઈ) કઈ રીતે બંધાય છે ? (કહિવિ
વિ ઠાળેહિં વંધઈ જીવો ?) એવ કેટલા સ્થાનોથી બાંધે છે ? (કહ વેદઈ પગહી ?) કેટલી પ્રકૃતિ-
યોને વેદે છે ? (અણુભાગો કહિવિહો કસ્સ ?) કેના કેટલા પ્રકારના અનુભાવ હોમ છે ? ॥૧॥

ટીકાર્થ — બાવીસમા ક્રિયાનામક પદમાં નારક આદિ ગતિ પરિણામો પરિણત જીવોની
પ્રાણાતિપાત આદિ ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરાયું છે.

આ તેવીસમાં કર્મપ્રકૃતિ પદમાં કર્મબન્ધ પરિણામની પ્રરૂપણા કરવા ને માટે
અધિકાર દ્વારગાથાનું કથન કરાયું છે

- (૧) કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી છે ? इत्यादि निरूपण करना प्रथम द्वार છે.
- (૨) એવ કર્મપ્રકૃતિયોને કેવી રીતે બાંધે છે ? એથીજી - દ્વાર - છે.
- (૩) કેટલા સ્થાનોથી એવ કર્મ બન્ધક થાય છે ? એ ત્રીજી દ્વાર છે.

વન્ધકો જીવો ભવતીતિ તૃતીયદ્વારપ્રરૂપણમ્ ૩ તતઃ કતિકર્મપ્રકૃતી વેદયતે इति-
ચતુર્થદ્વારપ્રરૂપણમ્ ૪ તદનન્તરં કસ્ય કર્મણઃ કતિવિધોઽનુભાવઃ સામર્થ્યમિતિ
પશ્ચમદ્વારપ્રરૂપણમ્ ૫ ॥૧॥

કર્મપ્રકૃતિ ભેદવક્તવ્યતા

મૂલમ્—“કહ ણં મંતે ! કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ ? ગોયમા અટ્ઠ-
કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ, તંજહા-ણાણાવરણિજ્જં ૧, દંસણાવરણિજ્જં
૨, વેદણિજ્જં ૩, મોહણિજ્જં ૪, આઉયં ૫, નામં ૬, ગોયં ૭.
અંતરાહયં ૮. નેરહયાણં મંતે ! કહ કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ ?
ગોયમા ! એવં ચેવ, એવં જાવ વેમાણિયાણં” ॥સૂ. ૧॥

છાયા—કતિ ખલ્લુ મદન્ત ! કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞસાઃ ? ગૌતમ ! અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતયઃ
પ્રજ્ઞસાઃ તથથા—જ્ઞાનાવરણીયમ્ ૧ દર્શનાવરણીયમ્ ૨ વેદનીયમ્ ૩ મોહનીયમ્ ૪
આયુષ્યમ્ ૫ નામ ૬ ગોત્રમ્ ૭ અન્તરાયમ્ ૮ નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કતિ કર્મપ્રકૃતયઃ

(૪) કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ ? યહ ચૌથા દ્વાર હૈ । તત્પશ્ચાત્
કિસ કા અનુભાગ કિતને પ્રકાર કા હૈ. યહ પાંચવાં દ્વાર હૈ ॥૧॥

કર્મપ્રકૃતિયોં કે ભેદ

શબ્દાર્થ :- (કહ ણં મંતે કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ ?) હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં
કિતની કહીં હૈ ? (ગોયમા ! અટ્ઠકમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! આઠ કર્મ-
પ્રકૃતિયાં કહીં હૈ (તં જહા) વે ઇસ પ્રકાર (ણાણાવરણિજ્જં) જ્ઞાનાવરણીય (દંસણા-
વરણિજ્જં) દર્શનાવરણીય (વેયણિજ્જં) વેદનીય (મોહણિજ્જં) મોહનીય (આઉયં) આયુષ્ક
(નામં) નામ (ગોયં) ગોત્ર (અંતરાહયં) અન્તરાય ।

(નેરહયાણં મંતે ! કહ કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ ?) હે મગવન્ ! નારકોં કી કર્મ-
પ્રકૃતિયાં કિતની કહીં હૈ ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) હે ગૌ ઇસી પ્રકાર (એવં જાવ

(૪) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોના વેદન કરે છે ? એ ચોથુ દ્વાર છે. તત્પશ્ચાત્ કયા કર્મના
અનુભાગ કેટલા પ્રકારના છે, એ પાંચમુ દ્વાર છે. ॥૧॥

કર્મ પ્રકૃતિયોના ભેદ

શબ્દાર્થ :- (કહ ણ મંતે ! કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! કર્મ પ્રકૃતિયો કેટલી
કહી છે ? (ગોયમા ! અઠ્ઠ કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો કહી છે (ત
જહા) તેઓ આ પ્રકારે (ણાણાવરણિજ્જં) જ્ઞાનાવરણીય (દંસણાવરણિજ્જં) દર્શનાવરણીય (વેયણિજ્જં)
વેદનીય (મોહણિજ્જં) મોહનીય (આઉયં) આયુષ્ક (નામ) નામ (ગોય) ગોત્ર (અંતરાહય) અન્તરાય
(નેરહયાણ મંતે ! કહ કમ્મપગહીઓ પણ્ણત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! નારકોની કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી
કહી છે ? (ગોયમા ! એવં ચેવ) હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે (એવં જાવ વેમાણિયાણ) એજ પ્રકારે

प्रज्ञप्ता ? गौतम ! एवञ्चैव, एवं यावद् वैमानिकानाम् ॥ सू. १ ॥

टीका—अथ प्रथमं कर्मप्रकृत्यधिकारद्वारं प्ररूपयितुमाह—‘फइ णं भंते ! कम्म-पगडीओ पण्णत्ताओ ? ‘हे भदन्त ! कति खलु कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? यद्यपि पूर्वं क्रियापदे कर्मप्रकृतिभेदनिरूपणस्य तत्त्वेन पुनरत्र तद्भेदनिरूपणं नोचितं तथापि विशेषप्रतिपादनार्थत्वान्न पुनरुक्तम्, तथाहि पूर्वं ज्ञानावरणीयाद्यष्ट कर्म बन्धनतः कतिभिः क्रियाभिर्योगे भवतीत्यस्योक्तत्वेन क्रियायाश्च प्राणातिपातहेतुतया प्राणातिपातश्च बाह्य-ज्ञानावरणीयादिकर्मबन्धकारणतया प्रतिपादितः कर्मबन्धश्च कार्यतया प्रतिपादितः, ते तु ज्ञानावरणीयादि कर्म एवान्तरं कर्मबन्धकारणतया प्रतिपाद्यमिति भावः, भगवानाह—‘गोयमा’ ! हे गौतम ! ‘अट्ठकम्मपगडीओ पण्णत्ताओ’ अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, ताएव प्रदर्शयति—‘तं जहा—णाणावरणिज्जं १.’ तद्यथा—ज्ञानावरणीयम् १.

वैमाणियाणं) इसी प्रकार पावत् वैमानिकों की ॥ १ ॥

टीकार्थः—अब सर्वप्रथम कर्मप्रकृति अधिकार की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियां कितनी कही है ?

यद्यपि इससे पूर्व क्रियापद में कर्मप्रकृतियाँ के भेदों का कथन किया गया है, अतएव पुनः यहाँ उनके भेदों का निरूपण करना आवश्यक नहीं था, तथापि उनकी विशेषता का यहाँ प्रतिपादन किया जायगा, अतएव पुनरुक्ति नहीं समझनी चाहिए !

पहले यह बतलाया गया था कि ज्ञानावरण आदि कर्म बांधते हुए जीव को कितनी कर्मप्रकृतियों के साथ योग होता है ? क्रिया प्राणातिपात का कारण है और प्राणातिपात ज्ञानावरणीय आदि कर्मों के बन्ध का बाह्य कारण कहा गया है । कर्म बन्ध उसका कार्य है । प्रकृत में ज्ञानावरणीय आदि कर्म ही आन्तरिक कर्म बन्ध के कारण के रूप में प्रतिपाद्य है ।

श्री भगवान्—हे गौतम ! कर्मप्रकृतियाँ आठ कही हैं । वे इस प्रकार हैं—(१)

यावत् वैमानिकेनी ॥ १ ॥

टीकार्थः—इसे सर्वप्रथम कर्मप्रकृति अधिकारनी अक्षपणा करवाने वास्ते कहे छे श्री गौतमस्वामी—कर्मप्रकृतियो केटली कही छे ?

यद्यपि आनाथी पहिला क्रियापदमा कर्मप्रकृतियोना सेहोनु कथन करायु छे, तेथी न पुन अही तेमना सेहोनु निरूपण करवु आवश्यक नथी, छता पणु तेमनी विशेषतातु अही प्रतिपादन करासे, तेथी पुनरुक्ति न समझनी जेछे

पहिला जे अतावुनु हउ के ज्ञानावरण आदि कर्म बाधता एवने केटली कर्मप्रकृति-योनी साथे योग थाय छे ? क्रिया प्राणातिपातनु कारण छे अने प्राणातिपात ज्ञाना-वरणीय आदि कर्मोना बन्धनु बाह्यकारण कहेछे छे कर्मबन्ध तेनु कार्य छे. प्रकृतिमा ज्ञानावरणीय आदि कर्म न आन्तरिक कर्म बन्धना रूपमा प्रतिपाद्य छे

श्री भगवान्—हे गौतम ! कर्मप्रकृतियो आठ कही छे, ते अप्रकाशे छे—(१) ज्ञानावर-

‘દંસણાવરણિજ્ઞં’ દર્શનાવરણીયમ્ ૨, ‘વેયણિજ્ઞં’ ૩, ‘વેદનીયમ્’ ૩, ‘મોહણિજ્ઞં’ ૪, ‘મોહનીયમ્’ ૪, ‘આહ્યં’ ૫, ‘આયુષ્યમ્’ ૫, ‘નામં’ ૬, ‘નામ’ ૬, ‘ગોત્રં’ ૭, ‘ગોત્રમ્’ ૭, ‘અંતરાયં’ ૮, ‘અન્તરાયમ્’ ૮, તત્ર જ્ઞાયતે-વસ્તુ પરિચ્છિદ્યતે અનેનેતિ જ્ઞાનમ્-સામાન્યવિશેષાત્મકવસ્તુનો વિશેષગ્રહણરૂપો બોધઃ. આવ્રિયતે-આચ્છાદ્યતે અનેનેતિ આવરણીયં જ્ઞાનસ્યાવરણીય જ્ઞાનાવરણીયમ્, દૃશ્યતે અનેનેતિ દર્શનમ્-સામાન્યવિશેષાત્મકવસ્તુનઃ સામાન્યગ્રહણાત્મકો બોધઃ, તથાચોક્તમ્-‘જં સામાન્નગ્રહણં ભાવાણં નેય કટ્ટુ આગારં ! અવિસેસિક્કણ અત્થેદંસણમિદં વુચ્ચે સમણ’ ॥ ૧ ॥ યત્ સામાન્યગ્રહણં ભાવાનાં નૈવ કૃત્વાડડકારમ્ ! અર્થાનવિશેષ્યદ્દર્શનમિત્યુચ્યતે સમયે ॥ ૧ ॥ તસ્ય-દર્શનસ્યાવરણીયં દર્શનાવરણીયમ્. એવમેવ વેદ્યતે-યદ્ આહ્લાદાદિ રૂપેણાનુભૂયતે તદ્ વેદનીયમ્-સાતાસાતરૂપં કર્મ, એવં મોહયતિ-આત્માનં સદસદ્વિવેકરહિતં કરોતીતિ મોહનીયમ્, ઓ-સમન્તાદ્ એતિ-ભવાદ્ ભવાન્તર સંક્રમણે વિપાકોદયં પ્રાપ્નોતિ ઇત્યાયુઃ, એવમેવ નામયતિ-ગત્યાદિપર્યાયાનુભવં પ્રતિજીવં પ્રવણયતિ ઇતિ

નાવરણીય (૨) દર્શનાવરણીય (૩) વેદનીય (૪) મોહનીય (૫) આયુ (૬) નામ (૭) ગોત્ર ઓર (૮) અન્તરાય। જિસકે દ્વારા સામાન્ય વિશેષાત્મક વસ્તુ કા વિશેષ અંશ ગ્રહણ કિયા જાય વહ જ્ઞાન કહા જાતા હૈ। જો આવૃત્ત અર્થાત્ આચ્છાદિત કરે વહ આવરણીય, જ્ઞાન કા આવરણીય જ્ઞાનાવરણીય કહા જાતા હૈ। સામાન્ય-વિશેષાત્મક વસ્તુ કે સામાન્ય અંશ કે ગ્રહણ કરનેવાલા ઉપયોગ ગુણ દર્શન કહલાતા હૈ।

કહા મી હૈ-વિશેષ કો ગ્રહણ ન કરકે જો કેવલ પદાર્થ કે સામાન્ય ધર્મ કો ગ્રહણ કરતા હૈ, ઉસે જિનાગમ મેં દર્શન કહા હૈ ॥૧॥

તથા જો આહ્લાદ આદિ કે રૂપ મેં વેદાજાય વહ વેદનીય કર્મ હૈ, જો સાતા ઓર અસાતા કે રૂપ હૈ। જો કર્મ આત્મા કો મૂઢ અર્થાત્ સત્-અસત્ કે વિવેક સે શૂન્ય બનાતા હૈ, ઉસે મોહનીય કર્મ કહતે હૈં। જો કર્મ જીવ કો કિસી ભવ મેં સ્થિત રહ્વાતા

શ્રીમ (૨) દર્શનાવરણીય (૩) વેદનીય (૪) મોહનીય (૫) આયુ (૬) નામ (૭) ગોત્ર અને (૮) અન્તરાય જેના દ્વારા સામાન્ય વિશેષાત્મક વસ્તુનો વિશેષ અંશ ગ્રહણ કરાય તે જ્ઞાન કહેવાય છે જે આવૃત્ત અર્થાત્ આચ્છાદિત કરે તે આવરણીય જ્ઞાનનું આવરણીય જ્ઞાનાવરણીય કહેવાય છે. સામાન્ય વિશેષાત્મક વસ્તુના સામાન્ય અંશને ગ્રહણ કરનારા ઉપયોગગુણ દર્શન કહેવાય છે

કહ્યું પણ છે-વિશેષને ગ્રહણ ન કરતા જે કેવળ પદાર્થના સામાન્ય ધર્મને ગ્રહણ કરે તેને જિનાગમના દર્શન કહેવા છે ॥૧॥

તથા જે આહ્લાદ આદિના રૂપમાં જાત થાય તે વેદનીય કર્મ છે, જે સાતા તથા અસાતાના રૂપમાં છે, જે કર્મ આત્માને મૂઢ અર્થાત્ અસત્તાના વિવેકથી શૂન્ય બનાવે છે, તેને મોહનીય કર્મ કહે છે જે કર્મ જીવને કોઈ ભવમાં સ્થિત રાખે છે, તે આયુ

નામ, एवं ग्यते-शब्दधते उच्चावचैः शब्दैर्यत् तत् गोत्रम्-उच्चनीचकुलोत्पत्तिस्वरूपः पर्यायविशेषः, तद्विपाकवेद्यं कर्मापि गोत्रमुच्यते कार्ये कारणोपचारात्, एवमेव अन्तरा जीवस्य दानादिकस्य च मध्ये व्यवधानापादनाय एति-गच्छतीति अन्तरायं दानादिकं कर्तुमुद्यतस्य जीवस्य विधातृकृद्भवतीत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-‘नैरइयाणं भंते ! कइ कम्मपगडीओ पणत्ताओ ?’ हे भद्रन्त ! नैरयिकाणां खलु कति कर्म-प्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एवंचेव’ एवञ्चैव-समुच्चयजीवानामिव नैरकाणामपि अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः, ‘एवं जाव वेमाणियाणं’ एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-असुरकुमारादिदशभवनपतीनां पृथिवीकायिकाधेकेन्द्रियाणां द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकमनुष्यवानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकानामपि अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ता इति भावः ॥ सू १ ॥

है, वह आयु कर्म कहलाता है। जो कर्म जीव में गतिपरिणाम आदि उत्पन्न करता है, वह नाम कर्म हैं। जिसके कारण जीव उच्च-नीच कहा जाता है वह गोत्रकर्म कहा जाता है। इस कर्म के उदय से जीव उच्चकुल अथवा नीचकुल में जन्म लेता है। कारण में कार्य का उपचार से उसका विपाक वेद्य कर्म भी गोत्र कहलाता है। जो कर्म जीव के और दानादि के बीच में व्यवधान डालने के लिए आता है, वह अन्तराय है। यह कर्म दानादि करने के लिए उद्यत जीव के लिए विघ्न उपस्थित करता है।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् नारकों को कितनी कर्मप्रकृतियां कही है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! इसी प्रकार, अर्थात् समुच्चय रूप में जो आठ कर्मप्रकृतियां कही है, वे ही नारकों की समझना चाहिए। और नारकों के ही समान असुरकुमार आदि दश भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों और पञ्चेन्द्रिय तिर्यगो, मनुष्यों वानव्यन्तरो-ज्योतिष्कों और वैमानिकों की भी आठ कर्मप्रकृतियां ही समझनी चाहिए। ॥ सू १ ॥

કર્મ કહેવાય છે જે કર્મ જીવમાં ગતિ પરિણામ આદિ ઉત્પન્ન કરે છે, તે નામકર્મ છે, જેના કારણે જીવ ઉચ્ચનીચ કહેવાય છે તે ગોત્ર કર્મ કહેવાય છે તે કર્મના ઉદયથી જીવ ભેદ્ય કુલ અથવા નીચ કુળમાં જન્મ લે છે. કારણમાં કાર્યના ઉપચારથી તેના વિપાક વેદ્યકર્મ પણ ગોત્ર કહેવાય છે જે કર્મ જીવના તથા દાનાદિના વચ્ચેના વ્યવધાન નાખવાં તે માટે આવે છે તે અત્રાય છે એ કર્મ દાનાદિ કરવાને ઉદ્યત થયેલા જીવના માટે વિધન ઉપસ્થિત કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોની કેટલા કર્મ પ્રકૃતિયો કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એ જ પ્રકારે, અર્થાત્ સમુચ્ચય રૂપમાં જે આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો કહી છે, તેજ નારકોની અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યગો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોજ સમજવી જોઈએ ॥ સૂ ૧ ॥

કર્મબન્ધપ્રકારવક્તવ્યતા

સૂત્ર—“કહ નં મંતે! જીવે અટ્ટકમ્મપગહીઓ વંધઈ? ગોયમા! ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં દરિસણાવરણિજ્જં કમ્મં ણિયચ્છઈ, દંસણાવરણિજ્જસ્મ કમ્મસ્સ ઉદણં દંસણમોહણિજ્જં કમ્મં ણિયચ્છઈ, દંસણમોહણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં મિચ્છત્તં નિયચ્છઈ, મિચ્છત્તેણં ઉદિણં ગોયમા! એવં સ્વલુ જીવો અટ્ટકમ્મપગહીઓ વંધઈ? ગોયમા! એવં ચેવ, એવં જાવ વેમાણિ, કહંણં મંતે! જીવા અટ્ટકમ્મપગહીઓ વંધંતિ ગાયમા! એવંચેવ, જાવ વેમાણિયા” ॥ સૂ. ૨ ॥

છાયા—કથં સ્વલુ મદન્ત ! જીવોઽટ્ટકર્મપ્રકૃતીર્વધ્નાતિ ? ગૌતમ! જ્ઞાનાવરણીયસ્વ કર્મણ ઉદયેન દર્શનાવરણીયં કર્મ નિર્ગચ્છતિ, દર્શનાવરણીયસ્ય કર્મણ ઉદયેન દર્શનમોહનીયં કર્મ નિર્ગચ્છતિ, દર્શનમોહનીયસ્ય કર્મણ ઉદયેન મિથ્યાત્વં નિર્ગચ્છતિ, મિથ્યાત્વેન ઉદિતેન ગૌતમ ! એવં સ્વલુ જીવઃ અઘૌ કર્મપ્રકૃતીર્વધ્નાતિ, કથં સ્વલુ મદન્ત ! નૈરયિકઃ અઘૌ કર્મપ્રકૃતીર્વધ્નાતિ ? ગૌતમ ! એવશ્ચૈવ, એવં યાવદ્—

કર્મ બન્ધ પ્રકાર

શબ્દાર્થ :—(કહં નં મંતે! જીવે અટ્ટકમ્મપગહીઓ વંધઈ?) હે ભગવન્ ! જીવ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કો કિસ પ્રકાર વાંધતા હૈ? (ગોયમા! ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) હૈ ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદય સે (દરિસણાવરણિજ્જં કમ્મં નિયચ્છઈ) દર્શનાવરણીય કર્મ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ (દંસણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) દર્શનાવરણીય કર્મ કે ઉદય સે (દંસણમોહણિજ્જં કમ્મં ણિયચ્છઈ) દર્શનમોહનીય કર્મ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ (દંસણમોહણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) દર્શનમોહનીય કર્મ કે ઉદય સે (મિચ્છત્તં નિયચ્છઈ) મિથ્યાત્વકો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, (મિચ્છત્તે નં ઉદણં) મિથ્યાત્વ કે ઉદિત હોને સે (ગોયમા) હૈ ગૌતમ ! (એવં) ઇસ પ્રકાર (સ્વલુ) નિશ્ચય (જીવો) જીવ (અટ્ટકમ્મપગહીઓ વંધઈ) આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કો વાંધતા હૈ ।

કર્મ બન્ધ પ્રકાર

શબ્દાર્થ — (કહ ન મંતે! જીવે અટ્ટ કમ્મપગહીઓ વંધઈ?) હે ભગવન્ ! એવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોને કેવા પ્રકારે બાંધે છે? (ગોયમા) ણાણાવરણીજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) હૈ ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી (દરિસણાવરણિજ્જં કમ્મ નિયચ્છઈ) દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે (દંસણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી (દંસણમોહણિજ્જં કમ્મં નિયચ્છઈ) દર્શનમોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે (દંસણમોહણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં) દર્શનમોહનીય કર્મના ઉદયથી (મિચ્છત્ત નિયચ્છઈ) મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. (મિચ્છત્તેણ ઉદણં), મિથ્યાત્વને ઉદય થવાથી (ગોયમા) ગૌતમ ! (એવ) એ પ્રકારે (સ્વલુ) નિશ્ચય (જીવો) એવ (અટ્ટકમ્મપગહીઓ વંધઈ)

वैमानिकः, कथं खलु भदन्त ! जीवाः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति गौतम ! एवं चैव यावद् वैमानिकाः ॥ सू २ ॥

टीका—अथ केन प्रकारेण कर्मप्रकृतीर्बध्नातीति द्वितीयद्वारं प्ररूपयितुमाह—‘कहं ण भंते ! जीवे अट्ठकम्मपगढीओ वंधइ ?’ हे भदन्त ! कथम्—कया रीत्या खलु जीवः अष्टौ कर्मप्रकृतीर्बध्नाति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं दरिसणावरणिज्ज कम्मं णियच्छइ’ ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयेन दर्शनावरणीय कर्म निर्गच्छति—निश्चयेन गच्छति उदय प्राप्नोति तथाचोत्कर्षावस्थं ज्ञानावरणीयं कर्म उदयेनानुभवन् दर्शनावरणीयं कर्म उदयेन वेदयते, तदनन्तरम्—‘दंसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं दंसणमोहणिज्जं कम्मं णियच्छइ’ दर्शनावरणीय-

(कहं ण भंते ! नेरइए अट्ठकम्मपगढीओ वंधइ ?) हे भगवन् ! नारक आठ कर्म-प्रकृतियों को कैसे बाधता हैं ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! इसी प्रकार (एवं जाव वेमाणिए) इसी प्रकार वैमानिक तक ।

(कहं ण भंते ! जीवा अट्ठकपगढीओ वंधंति ?) हे भगवन् ! जीव आठ कर्मप्रकृतियां किस प्रकार बांधते हैं ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! इसी प्रकार (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिक ।

टीकार्थः—जीव किस प्रकार कर्मप्रकृतियों का बन्ध करता है, यह दूसरा द्वार प्ररूपित किया जाता है—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जीव किस प्रकार आठ कर्मप्रकृतियों का बंध करता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से जीव निश्चय से दर्शनावरणीय कर्म को प्राप्त करता है, अर्थात् जब ज्ञानावरणीय कर्म का उत्कृष्ट उदय होता है, तब जीव दर्शनावरणीय कर्म को उदय से वेदता है । दर्शनावरणीय कर्म के

आठ कर्म प्रकृतियोने पाधे छे

(कहं ण भंते ! नेरइए अट्ठ कम्मपगढीओ वंधइ ?) हे भगवन् ! नारक आठ कर्म प्रकृतियोने कवी रीते पाधे छे ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! ओण प्रकारे (एवं जाव वेमाणिए) ओण प्रकारे वैमानिक सुधी

(कहं ण भंते जीवा अट्ठ कम्मपगढीओ वंधंति ?) हे भगवन् ! ओण आठ कर्म प्रकृतियो हेवे प्रकारे पाधे छे ? (गोयमा ! एवं चैव) हे गौतम ! ओण प्रकारे (जाव वेमाणिया) यावत् वैमानिक टीकार्थः—ओण केवा प्रकारे कर्म प्रकृतियोने अन्ध करे छे, ओमाटेणीशु द्वार प्ररूपित कराय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ओण केवा प्रकारे आठ कर्म प्रकृतियोने अन्ध करे छे ? श्री भगवान्—हे गौतम ! ज्ञानावरणीय कर्मना उदयथी ओण निश्चये दर्शनावरणीय कर्मने प्राप्त करे छे, अर्थात् ज्ञानावरणीय कर्मने उत्कृष्ट उदय थाय छे, तयारे ओण दर्शनावरणीय कर्मने उदयथी वेदे छे दर्शनावरणीय कर्मना उदयथी दर्शनमोहनीय कर्मने प्राप्त

સ્ય કર્મણ ઉદયેન દર્શનમોહનીયં કર્મનિર્ગચ્છતિ-નિશ્ચયેન અવશ્યં પ્રાપ્નોતિ, વિપા-
કાવસ્થોદયેન પ્રતિપદ્યતે इत्यर्थः : 'દેસણમોહણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં મિચ્છત્તં નિય-
ચ્છઈ' દર્શનમોહનીયસ્ય કર્મણ ઉદયેન મિથ્યાત્વ નિર્ગચ્છતિ-નિશ્ચયેનાવશ્યં પ્રાપ્નોતિ,
તત્ત્વમ્ અતત્ત્વરૂપેણ, અતત્ત્વં તત્ત્વરૂપેણ અધ્યવસ્યતીત્યર્થઃ : તદનન્તરમ્-'મિચ્છત્તણં ઉદિ-
ણં ગોયમા ! એવં સ્વલ્લુ જીવો અદ્વકમ્મપગહીઓ વંધઈ ' હે ગૌતમ ! મિથ્યાત્વેન
પૂર્વોક્તસ્વરૂપેણ ઉદિતેન-ઉદયં પ્રાપ્તેન મિથ્યાત્વોદયેનેત્યર્થઃ : એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા સ્વલ્લુ
પ્રાયેણજીવઃ અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીર્વંધ્નાતિ, સ્વલ્લુ પદેન પ્રાયો વૃત્તિઃ સૂચિતા, તેન કશ્ચિત્
સમ્યગ્દષ્ટિરપિ અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીર્વંધ્નાતિ, કેવલ કશ્ચિત્ સૂક્ષ્મસંપરાયાદિનેર્વંધ્નાત્યાપિ,
તથા ચ પૂર્વકર્મપરિણામ સામર્થ્યાદ્ ઉત્તરકર્મસંભવતિ યથા વીજાદઙ્કુરપત્રનાલાદિઃ
તથા ચોક્તમ્-'જીવપરિણામહેઉ કમ્મત્તા પુગલા પરિણમંતિ । પુગલ કમ્મનિમિત્તં
જીવો વિ તહેવ પરિણમઈ' ॥૧॥ इति,

ઉદય સે દર્શનમોહનીય કર્મ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, અર્થાત્ જિસે દર્શનાવરણીય કર્મ કા
ઉદય હોતા હૈ, ઉસે દર્શનમોહનીય કર્મ કા ઉદય હો જાતા હૈ। દર્શનમોહનીય કર્મ કે
ઉદય સે મિથ્યાત્વ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, અર્થાત્ અતત્ત્વ કા તત્ત્વ કે રૂપ મેં ઓર તત્ત્વ
કા અતત્ત્વ કે રૂપ મેં શ્રદ્ધાન કરતા હૈ। તદનન્તર મિથ્યાત્વ કે ઉદય સે જીવ આઠ
કર્મપ્રકૃતિયોં કા બન્ધ કરતા હૈ।

યહોં 'સ્વલ્લુ' ઇસ પદ સે પ્રાયઃ, કા અર્થ સૂચિત કિયા ગયા હૈ। અતએવ આશય
યહ નિકલતા હૈ કિ કોઈ-કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ મી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ,
કેવલ સૂક્ષ્મ સમ્પન્નય સંયત આદિ કો બન્ધ નહીં કરતે હૈં।

ઇસ પ્રકાર પૂર્વ કર્મપરિણામ સે અગલે કર્મોં કા બન્ધ હોતા હૈ, જૈસે વીજ સે
અંકુર પત્ર, નાલ આદિ કી ઉત્પત્તિ હોતી હૈ। કહા મી હૈ - 'જીવ કે પરિણામોં કે
કારણ (કર્મવર્ગણા કે) પુદ્ગલ કર્મ રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં ઓર ઉન કર્મ પુદ્ગલોં
કે કારણ જીવ કા ઉસી પ્રકાર કા પરિણમન હો જાતા હૈ।

કરે છે, અર્થાત્ જેને દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદય થાય છે, તેને દર્શન મોહનીય કર્મના ઉ-
દય થઈ જાય છે, દર્શન મોહનીય કર્મના ઉદયથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ અતત્ત્વનો
તત્ત્વના રૂપમાં અને તત્ત્વને અતત્ત્વના રૂપમાં છે છે, તદનન્તર મિથ્યાત્વના ઉદયથી એવ
આઠ કર્મ પ્રકૃતિઓનો બન્ધ કરે છે

અહીં ('સ્વલ્લુ') એ પદથી પ્રાય નો અર્થ સૂચિત કરાય છે. તેથીજ આશય એ નીકળે
છે કે કોઈ કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિ પણ આઠ કર્મ પ્રકૃતિઓનો બન્ધ કરે છે, કેવલ સૂક્ષ્મ સં-
યત સંયત આદિજ બન્ધ નથી કરતા,

એ પ્રકારે પૂર્વ કર્મના પરિણામથી આગલા કર્મનો બન્ધ થાય છે, જેમ બીજથી
અંકુર પત્ર, નાલ આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે કહ્યું પણ છે-એવના પરિણામોના કારણે કર્મ
વર્ગણા પુદ્ગલ કર્મ રૂપમાં પરિણત થાય છે અને તે કર્મ પુદ્ગલોના કારણે એવનું એ

અથોક્તમેવાર્થ ચતુર્વિંશતિદણ્ડક્રમેણ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહં ણં મંતે ! નેરડપ્પ અદ્દકમ્મપગહીઓ વંધહ ?’ હે મદન્ત ! કથં ચલુ—કેન પ્રકારેણ નૈરયિકઃ અપ્પટ્ટો કર્મપ્રકૃતીર્વધ્નાતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! એવંચેવ’ હે ગૌતમ ! એવચ્ચેવ—સમુચ્ચયજી-વોક્તરીત્યૈવ નૈરયિકોઽપિ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણ ઉદયેન દર્શનાવરણીયં કર્મ નિર્ગ-ચ્છતિ દર્શનાવરણીયસ્ય કર્મણ ઉદયેન દર્શનમોહનીયં કર્મ નિર્ગચ્છતિ, દર્શનમોહની-યસ્ય કર્મણ ઉદયેન મિથ્યાત્વ નિર્ગચ્છતિ, મિથ્યત્વોદયેન ચ નૈરયિકઃ અપ્પટ્ટો કર્મ-પ્રકૃતીર્વધ્નાતિ, ‘એવંજાવ વેમાણિપ્પ’ એવમ્—નૈરયિકોક્તરીત્યા યાવદ્—અસુરકુમારાદિ મવનપતિઃ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક વૈમાનિકશ્ચાપિ જ્ઞાનાવરણીયકર્મોદયેન દર્શનાવરણીયં કર્મ નિર્ગચ્છતિ, દર્શનાવરણીય કર્મોદયેન દર્શનમોહનીયં કર્મ નિર્ગચ્છતિ, દર્શનમોહનીય કર્મોદયેન મિથ્યાત્વં નિર્ગચ્છતિ, મિથ્યાત્વોદયેનાપ્પટ્ટો કર્મપ્રકૃતીર્વધ્નાતિ ।

અવ યહી વાત ચૌવીસ દંડકોં કે ક્રમ સે કહતે હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી — હે મગવન્ ! નારક આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કો કિસ પ્રકાર સે બાંધતા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! ઇસી પ્રકાર, અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવ કી તરહ નૈરયિક મી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદય સે દર્શનાવરણીય કર્મ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, દર્શના-વરણીય કર્મ કે ઉદય સે દર્શનમોહનીય કર્મ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, દર્શનમોહનીય કર્મ કે ઉદય સે મિથ્યાત્વ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ઓર મિથ્યાત્વ કે ઉદય સે નારક જીવ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા બન્ધ કરતા હૈ । ઇસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ મવનપતિ પૃથ્વી-કાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિક મી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે ઉદય સે દર્શનાવરણીય કર્મ કો પ્રાપ્ત કરતે હૈ, દર્શનાવરણીયકે ઉદય સે દર્શનમોહનીય કો ઓર દર્શનમોહનીય

પ્રકારથી પરિણમન થઇ જાય છે

હવે એજ વાત એવીસ દંડકોના કર્મથી કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોને કયા પ્રકારે બાંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે, અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવની જેમ નૈરયિક પણ જ્ઞાના-વરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનમોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનમોહનીય કર્મના ઉદયથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી નારક જીવ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયો નો બન્ધ કરે છે એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શન મોહનીયને અને દર્શનમોહનીયના ઉદયથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થાય છે અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી આઠ પ્રકૃ-

અથ बहुत्वमधिकृत्य नैरयिकादीनां कर्मप्रकृतिबन्धकत्वमाह—‘कहं णं भंते ! जीवा अहुकम्मपगहीओ बंधंति ?’ हे मदन्त ! कथं खलु—केन प्रकारेण जीवाः अष्टौ कर्मप्रकृती-र्वघ्नन्ति ? भगवानाह—‘गौयमा ! एवं चैव जाव वेमाणिया’ हे गौतम ! एवञ्चैव—पूर्वोक्तसमुच्चयजीवोक्तरीत्यैव जीवा ज्ञानावरणीयकर्मोदयेन दर्शनावरणीयं कर्म निर्ग-च्छन्ति, दर्शनावरणीयकर्मोदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म निर्गच्छन्ति, दर्शनमोहनीय-कर्मोदयेन मिथ्यात्वं प्राप्नुवन्ति, मिथ्यात्वोदयेनाष्टौ कर्मप्रकृती वर्धन्ति, एवं रीत्या यावद्—नैरयिकाः असुरकुमारनागकुमारादिभवनपतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिया द्वी-न्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्चापि ज्ञानावरणीयकर्मोदयेन दर्शनावरणीयं कर्म विशिष्टोदयापन्नमासा-दयन्ति, दर्शनावरणीयकर्मोदयेन दर्शनमोहनीयं कर्म प्राप्नुवन्ति, दर्शनमोहनीय

કે ઉદય સે મિથ્યાત્વ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં ઔર મિથ્યાત્વ કે ઉદય સે આઠ પ્રકૃતિયા વાંધતે હૈં ।

અવ बहुत्व की अपेक्षा करके नारक आदिकों के कर्मप्रकृति बंध का कथन करते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! बहुत जीव किस प्रकार आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! इसी प्रकार वैमानिकों तक समझना चाहिए ! अर्थात् समुच्चय रूप से एकत्व की विवक्षा करके जो वक्तव्यता कही है, उसी के अनुसार अनेक जीव भी ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से दर्शनावरणीय कर्म को प्राप्त करते हैं, दर्शनावर-णीय कर्म के उदय से दर्शनमोहनीय कर्म को प्राप्त करते हैं, दर्शनमोहनीय कर्म के उदय से मिथ्यात्व को प्राप्त करते हैं और मिथ्यात्व के उदय से आठ कर्मप्रकृतियों का बंध करते हैं । इसी प्रकार नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एके-न्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पंचेन्द्रिय तिर्यचों, मनुष्यों वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी कहना चाहिए, अर्थात् वे भी ज्ञानावरणीय के उदय से दर्शनावरणीय

તિથોને બાંધે છે.

હવે બહુત્વની અપેક્ષાએ કરીને નારક આદિકોના કર્મપ્રકૃતિ બન્ધનું કથન કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઘણા જીવ કયા પ્રકારે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જોજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી સમજવું જોઈએ અર્થાત્ સમુ-ચ્ચય રૂપથી એકત્વની વિવક્ષા કરીને જે વક્તવ્યતા કહી છે, તેનાજ અનુસાર અનેક જીવ પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી દર્શનાવરણીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનાવરણીયના ઉદયથી દર્શન મોહનીય કર્મને પ્રાપ્ત કરે છે, દર્શનમોહનીય કર્મના ઉદયથી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત કરે છે અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે

જોજ પ્રકારે નારકો અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષ-યમા પણ હહેવું જોઈએ, અર્થાત્ તેઓ પણ જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયથી દર્શનાવરણીયને,

कर्मोदयेन मिथ्यात्वमासादयन्ति, मिथ्यात्वोदयेन अष्टौ कर्मप्रकृति वेग्नन्ति, इति-
भावः । इति द्वितीयं द्वारं समाप्तम् ॥ सू - २ ॥

तृतीय कर्मप्र तिबन्धद्वारवक्तव्यता

मूलम्—“जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं
बंधइ ? गोयमा ! दोहिं ठाणेहिं, तं जहा—रागेण य दोसेण य, रागे दुविहे
पण्णत्ते, तं जहा—माया य लोभे य, दोसे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—कोहे
य, माणे य इच्चेतेहिं चउहिं ठाणेहिं विरितो विग्गहिंएहिं एवं खलु जीवे
णाणावरणिज्जं कम्मं बंधइ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, जीवा णं भंते !
णाणावरणिज्जं कम्मं कइहिं ठाणेहिं वंधंति ? गोयमा ! दोहिं ठाणेहिं
एवं चेव, एवं नेरइया जाव वेमाणिया. एवं दंसणावरणिज्जं जाव
अंतराइज्जं, एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा” ॥ सू. ३ ॥

छाया—जीवः खलु मदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म कतिभिः स्थानैर्बध्नाति ?
गौतम ! द्वाभ्यां स्थानाभ्याम्, तद्यथा—रागेण च द्वेषेण च, रागो द्विविधः प्रज्ञप्तः,
तद्यथा—माया च लोभश्च, द्वेषो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—क्रोधश्च मानश्च, इत्येतैश्च-
को, दर्शनावरणीय के उदय से दर्शनमोहको, दर्शनमोहके उदय से मिथ्यात्व को और
मिथ्यात्व के उदय से आठ कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं । द्वितीय द्वारपूर्ण ।

कर्मप्रकृति बन्धद्वार

शब्दार्थ :- (जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्म कइहिं ठाणेहिं बंधइ ?)
हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म को कितने स्थानों अर्थात् कारणों से बांधता है ?
गोयमा ! दोहिं ठाणेहिं) हे गौतम ! दो स्थानों से (तं जहा—रागेण य दोसेण य)
राग से और द्वेष से (रागे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा) राग दो प्रकार का कहा है यथा
(माया य लोभे य) माया और लोभ (दोसे दुविहे पण्णत्ते) द्वेष दो प्रकार का कहा
है (तं जहा) वह इस प्रकार (कोहे य माणे य) क्रोध और मान (इच्चेतेहिं चउहिं

दर्शनावरणीयता उदयथी दर्शन मोहने, दर्शनमोहना उदयथी मिथ्यात्वने मिथ्यात्वना
उदयथी आठ कर्म प्रकृतियोंको बन्ध करे छे

कर्मप्रकृति बन्ध द्वार

शब्दार्थ —(जीवे णं भंते णाणावरणिज्जं कम्म कइहिं ठाणेहिं बंधइ ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञाना-
वरणीय कर्मने केवल स्थानो अर्थात् कारणो पावे छे ? (गोयमा दोहिं ठाणेहिं) हे गौतम !
ये स्थानोथी (तं जहा—रागेण य दोसेण य) रागथी अने द्वेषथी (रागे दुविहे पण्णत्ते तं जहा) राग ये
प्रकारना कहा छे, लोभ के (माया य लोभे य) माया अने क्रोध (दोसे दुविहे पण्णत्ते) द्वेष ये प्रकारना

તુમિઃ સ્થાનૈર્વીર્યોપગુહિતૈઃ एवं खलु जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति, एवं नैरयिको-
यावद् वैमानिकः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म कतिभिः स्थानै बध्नन्ति ?
गौतम ! द्वाभ्यां स्थानाभ्याम्, एवञ्चैव, एवं नैरयिका यावद् वैमानिकाः, एवं
दर्शनावरणीयं यावद् अन्तरायम्. एवमेते एकत्वपृथक्त्वकाः षोडश दण्डकाः ॥ सू. ३॥

टीકા—અથ કતિભિઃ સ્થાનૈર્કર્મપ્રકૃતીર્વધ્નાતીતિ તૃતીયં દ્વાર પ્રરૂપયિતુમાહ—
'જીવેણં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં કહિંઠાણેહિં વધઈ ?' હે મદન્ત ! જીવઃ ખલુ
જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ કતિભિઃ સ્થાનૈર્વધ્નાતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ !
'દોહિં ઠાણેહિં' દ્વાભ્યાં સ્થાનાભ્યાં જીવો જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નાતિ, તદેવ સ્થાનદ્વય-

ઠાણેહિં) इन चार स्थानों से (विरितोवग्गहिण्हिं) जीव के वीर्य से उपार्जित (एवं
जीवे) इस प्रकार निश्चय से जीव (जाणावरणिज्जं कम्म वंधइ) ज्ञानावरणीय
कर्म को बांधता है (एवं नेरइए जाव वेमाणिए) इसी प्रकार नारक यावत् वैमानिक ।

(जीवा णं मंते ! जाणावरणिज्जं कम्म कइहिं ठाणेहिं वंधंति ?) हे मगवन् !
जीव ज्ञानावरणीय कर्म को कितने कारणों से बांधता है ?) (गोयमा ! दोहिं ठाणेहिं)
हेगौतम ! दो कारणों से (एवं चेव) इसी प्रकार (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) इसी
प्रकार नारक यावत् वैमानिक (एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) इसी प्रकार दर्शना-
वरणीय यावत् अन्तराय कर्म को (एवं एए एगत्त पोहत्तिया सोलस दंडगा) इस प्रकार
ये एकत्व एवं बहुत्व की विवक्षा से सोलह दंडक होते हैं)

टीકાથે—કિતને કારણોં સે કર્મપ્રકૃતિયોં કા બન્ધ હોતા હૈ, ઇસ તીસરે દ્વાર
કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જીવ કિતને કારણોં સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા
બન્ધ કરતા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! દો કારણોં સે જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા બન્ધ કરતા હૈ ।

કહ્યા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (કોહિય માણેય) ક્રોધ અને માન (इच्छेतेहि चउहि ठाणेहि)
આચાર સ્થાનોથી (વિરિતોવગ્ગહિણ્હિ) જીવના વીર્યથી ઉપાર્જિત (एवं खलु जीवे) એ પ્રકારે
નિશ્ચયથી જીવ (जाणावरणिज्जकम्म वंधइ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાંધે છે (एवं नेरइए जाव
वेमाणिए) એજ પ્રકારે નારક તેમજ વૈમાનિક

(जीवाण म ते जाणावरणिज्जकम्म कइविह ठाणेहि वधति ?) हे मगवन् ! जिव ज्ञानावरणीय
कर्मने केटला करेणोथी बांधे છે ? (गोयमा ! दोहिं ठाणेहि) हेगौतम ! ये कारणोथी (एवं चेव)
એજ પ્રકારે (एवं नेरइया जाव वेमाणिया) એજ પ્રકારે નારક તેમજ વૈમાનિક (एवं दसणा-
वरणिज्ज जाव अंतराइय) એજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય કર્મને (एवं एए
एगत्तपोहत्तिया सोलस दंडगा) એ પ્રકારે આ બધા એકત્વ બહુત્વની વિવક્ષાથી સોલહ દંડકાય છે.
ટીકાથેઃ—કેટલા કારણોથી કર્મ પ્રકૃતિયોના બન્ધ થાય છે આત્મીય દ્વારની પ્રત્યષ્ઠાકરણ છે.
શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જીવ કેટલા કારણોથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બન્ધ કરે છે ?

માહ—‘તં જહા—રાગેણ ય દોસેણ ય’ તદ્યથા—રાગેણ ચ દ્વેષેણ ચ, તત્ર પ્રીત્યાત્મકો રાગઃ, અપ્રીત્યાત્મકો દ્વેષોઽવસેયઃ, તત્રાપિ ‘રાગે દુવિદે પળ્ળત્તે’ રાગો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જહા—માયા ય લોભે ય’ તદ્યથા—માયા ચ લોમશ્ચ, એતયોરપિ માયાલોભયોઃ પ્રીત્યાત્મ-કત્વાત્, ‘દોસે દુવિદે પળ્ળત્તે’ દ્વેષો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘તં જહા—કોદે ય માણે ય’ તદ્યથા—ક્રોધશ્ચ માનશ્ચ, તત્ર ક્રોધોઽપ્રીતિલક્ષણઃ પ્રસિદ્ધ એવ, માનશ્ચાપિ પરગુણાસદિષ્ણુ સ્વરૂપ-ત્વાદપ્રીતિલક્ષણ એવ, તસ્માદપ્રીતિલક્ષણત્વાત્—ક્રોધમાનો દ્વાવપિ દ્વેષપદવ્યપદેશ્યો મ્બતઃ પ્રકૃતમુપસંહરન્માહ—‘ઈચ્છેતેદિં ચઉદિં ઠાણેદિં વિરિતોવગ્ગહિદ્દિં એવં સ્ખલુ જીવે ણાણાવરણિજ્ઞં કમ્મ વંધઈ’ इत्येतैः पूर्वोक्तैश्चतुर्भिः स्थानैः वीर्योपगृहितै जीव-वीर्योपाजितैर्जीववीर्योपस्थापितै रित्यर्थः एवं स्खलु रीत्या जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नाति इममेवार्थं नैरयिकादिचतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह—‘एवं नेरइए जाव वेमाणिए’ एवम्—समुच्चयजीवोक्तरीत्या नैरयिको यावद्—असुरकुमारादि पञ्चविंशति

વે દો કારણ ઇસ પ્રકાર હૈં—રાગ ઔર દ્વેષ । પ્રીતિરૂપ જો હો વહ રાગ ઔર અપ્રીતિરૂપ જો હો, વહ દ્વેષ કહા જાતા હૈ ! રાગ મી દો પ્રકાર કા હૈ, યથા માયા ઔર લોમ, ક્યોંકિ માયા ઔર લોમ દોનોં પ્રોત્યાત્મક હૈં । દ્વેષ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, યથા—ક્રોધ ઔર માન । અપ્રીતિરૂપ ક્રોધ પ્રસિદ્ધ હી હૈ । માન મી દૂસરોં કૈ ગુણોં કૈ પ્રતિ અસદિષ્ણુતા રૂપ હોતા હૈ, અતએવ વહ મી અપ્રીતિરૂપ હી હૈ । ઇસ પ્રકાર ક્રોધ ઔર માન દોનોં અપ્રીતિરૂપ હોને કૈ કારણ દ્વેષ કહલાતૈ હૈં ।

ઉપસંહાર કરતૈ હુએ કહતૈ હૈં—ઇસ પ્રકાર જીવ કૈ વીર્ય સૈ ઉપાજિત પૂર્વોક્ત કારણોં સૈ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ કરતા હૈ ।

હમી વિષય કા નારક આદિ ચૌવીસ દંડકોં કૈ ક્રમ સૈ પ્રતિપાદન કરતૈ હૈ—

સમુચ્ચય જીવ કૈ સમાન નારક, અસુરકુમાર આદિ મવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! બે કારણોથી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે તે બે કારણો આ પ્રકારે છે—રાગ અને દ્વેષ પ્રીતિ રૂપ બે હોય તે રાગ અને અપ્રીતિ રૂપ બે હોય તે દ્વેષ કહેવાય છે રાગ પશુ બે પ્રકારનો કહ્યા છે, એમકે માયા અને લોભ, એમકે માયા અને લોભ બન્ને પ્રીત્યાત્મક છે, દ્વેષ બે પ્રકારનો કહ્યો છે ક્રોધ અને માન અપ્રીતિરૂપ ક્રોધ પ્રસિદ્ધ જ છે, માન પણ જીવના ગુણોની તરફ અસદિષ્ણુતાવાળું હોય છે તેથી જ તે પણ અપ્રીતિ રૂપ જ છે એ પ્રકારે ક્રોધ અને માન એ બન્ને અપ્રીતિ હોવાના કારણે દ્વેષ કહેવાય છે,

ઉપસંહાર કરતા કહે છે—એ પ્રકારે જીવના વીર્યથી ઉપાજિત પૂર્વોક્ત કારણોથી જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે

આ વિષયના નારક આદિ ચૌવીસ દંડકોના કર્મથી પ્રતિપાદન કરે છે સમુચ્ચય જીવની સમાન નારક, અસુરકુમાર આદિ મવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક

ભવનપતિઃ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયો વિકલેન્દ્રિયઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો વૈમાનિકશ્ચાપિ માયાલોભક્રોધમાનરૂપૈશ્વતુર્ભિઃ સ્થાનૈર્જ્ઞાના-
 વરણીયં કર્મ બધ્નાતિ, इत्येवं रीत्या एकत्वेन प्ररूपणं विधाय सम्प्रति-बहुत्वेन प्ररू-
 पयितुमाह-‘जीवाणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं कर्दहिं ठाणेहिं बंधंति?’ हे भदन्त !
 जीवाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म कतिभिः स्थानैर्बध्नन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’
 हे गौतम ! ‘दोहि ठाणेहि एव चे’ द्वाभ्यां स्थानाभ्याम्-रागद्वेषाभ्याम्, एवञ्चैव-
 पूर्वोक्तरीत्यैव मायालोभक्रोधमानैश्वतुर्भिः स्थानैः वीर्योपगुहितैः जीवाः ज्ञानावरणीयं
 कर्म बध्नन्ति, ‘एवं नेरइया जाव वेमाणिया’ एवम्-समुच्चयजीवा इव नैरयिकाः यावद्-
 असुरकुमारादि भवनषटयः पृथिवीकायिकाद्येकેન્દ્રિયાઃ દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાઃ
 પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકામનુષ્યા વાનવ્યન્તરા જ્યોતિષ્કા વૈમાનિકાશ્ચાપિ માયાલોભક્રોધ-
 માનરૂપૈશ્વતુર્ભિઃ સ્થાનૈઃ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ બધ્નન્તિ ‘एवं दंसणावरणिज्जं जाव अनरा-
 इज्जं’ एवम्-ज्ञानावरणीयोत्तरीत्या दर्शनावरणीयं यावत् वेदनीयं मोहनीयम् आयुष्यं
 नाम गोत्रम् अन्तराय कम मायालोभक्रोधमानरूपैश्वतुर्भिः स्थानः वीर्योपगुहितैः

भी राग और द्वेष से अर्थात् माया, लोभ, क्रोध और मान से ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करते हैं ।

इस प्रकार एकवचन से प्ररूपणा करके अब वही तथ्य बहुवचन से कहते हैं-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! बहुत जीव कितने कारणों से ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करते हैं ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! दो कारणों से पूर्ववत् अर्थात् माया, लोभ, क्रोध और मान, इन चार से जो जीव के वीर्य से प्राप्त होते हैं, वे जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बंध करते हैं । समुच्चय जीवों की तरह नारकों यावत् असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वी कायिक आदि एकेन्द्रियों, द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों, तिर्यच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के भी उक्त चार कारणों से ही ज्ञानावरणीय कर्म का बंध होता है । इसी प्रकार दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु, नाम,

ન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પણ રાગ અને દ્વેષથી અર્થાત્ માયા, લોભ, અને માનથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે.

એ રીતે એક વચનથી પ્રરૂપણા કરીને હવે તેજ બહુવચનથી કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! બહુ જીવ કેટલા કારણોથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બે કારણોથી પૂર્વવત્, અર્થાત્, માયા લોભ ક્રોધ અને માન આ ચારથી જે ભવના વીર્યથી પ્રાપ્ત થાય છે, જોવા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે સમુચ્ચયજીવોની જેમ નારકો યાવત્ અસુરકુમાર નાગકુમાર આદિ ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાન-
 વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ ઉક્ત ચાર કારણોથીજ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો

जीवादयो वैमानिकान्ता एकत्व बहुत्वविशिष्टाः सन्तो वर्धन्त, इत्यतिदिग्घ्नाह—‘एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा’ एवम्—पूर्वोक्तीत्या एते—उपर्युक्ता एकत्वपृथक्त्वकाः सर्वसंमेलनेन षोडश दण्डका अवसेयाः, ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मणामेकत्वबहुत्वाभ्यां षोडश दण्डका भवन्तीति तृतीयं द्वारं समाप्तम् ॥ सू. ३ ॥

चतुर्थद्वारवक्तव्यता

मूलम्—‘जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्म वेदेइ ? गोयमा । अत्थेगइए वेदेइ, अत्थेगइए नो वेएइ, नेरइएणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेइ ? गोयमा ! नियमा वेदेइ, एवं जाव वेमाणिए, णवरं मणूसे जहा जीवे, जीवाणं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेति ? गोयमा ! वेदे नि एवं चेव, एवं जाव वेमाणिया, एवं जहा—णाणावरणिज्जं तहा दंसणा वगणिज्जं मोहणिज्जं अंतराइयं च, वेमाणिज्जाउनामगोत्ताइं एवं चेव, नवरं मणूसे वि नियमा वेदेइ, एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा ॥ सू. ४ ॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते ? गौतम ! अस्त्येको वेदयते, अस्-येको नो वेदयते, नैगयिकः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते ?

गोत्र और अन्तर्गत कर्म का बन्ध भी माया, क्रोध और मान से ही कहना चाहिए ।

एकवचन और बहुवचन, दानों प्रकार से इसी प्रकार समझना चाहिए । एकवचन और बहुवचन को लेकर आठों कर्मप्रकृतियों के रुब मिलाकर सोलह दंडक होते हैं । यह तीसरा द्वार समाप्त हुआ है । सू. ३ ॥

तृतीय द्वार समाप्त

चतुर्थ द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ — (जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेइ ?) हे भगवन् ! क्या जीव ज्ञानावरणीय कर्म को वेदता है ? (गोयमा ! अत्थेगइए वेएइ अत्थेगइए नो वेएइ)

अर्थ थाय छे ओअ प्रकारे दर्शनावरणीय, वेदनीय मोहनीय, आयु, नाम, गोत्र अने अन्तराय कर्मने अन्ध पण्य माया, दौआ, क्रोध अने मानथीअ कहेपुं ओअओ.

ओअवचन अने बहुवचन, अने प्रकारे ओअ रीते समज्जु ओअओ ओअवचन अने बहुवचनने लहेने आठे कर्म प्रकृतियेना अथा मणीने सोण दंडक थाय छे ॥सू. ३॥

तीर्थ द्वार समाप्त थयु छे

चतुर्थ द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ—(जीवेण भंते । णाणावरणिज्जं कम्म वेएइ) हे भगवन् । शु अथ ज्ञानावरणीय

ગૌતમ ! નિયમાદ્ વેદયતે. एवं यावद् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयन्ते ? गौतम ! वेदयन्ते एवञ्चैव, एवं यावद् वैमानिकाः, एवं यथा ज्ञानावरणीयं तथा दर्शनावरणीयं मोहनीयम् अन्तराइयञ्च, वेदनीयायुर्नामगोत्राणि एवञ्चैव नवरं मनुष्योऽपि नियमाद् वेदयते, एवम् एते एकत्व-पृथक्त्वकाः षोडशदण्डकाः ॥ सू. ४ ॥

टीका—अथ ‘कति कर्मप्रकृती वेदयते’ इति चतुर्थद्वारं प्ररूपयितुमाह—‘जीवेणं

हे गौतम ! कोई वेदता है, कोई नहीं वेदता है ।

(નેરહણ મંતે! જાણાવરણિજ્ઞ કમ્મ વેદય?) હે ભગવન્! કયા નારક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વેદતા છે? (ગોયમા! નિયમા વેદય) હે ગૌતમ નિયમ સે વેદતા છે (અં જાવ વેમાણિય) इसी प्रकार यावत् वैमानिक (नवरं मणुसे जहा जीवे) विशेष—मनुष्य की वक्तव्यता जीव के समान ।

(જીવા ણં મંતે જાણાવરણિજ્ઞ કમ્મ વેદેતિ ?) હે ભગવન્! કયા મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વેદન કરતે છે? (ગોયમા! વેદેતિ) હે ગૌતમ ! વેદન કરતે છે (અં ચેવ) इसी प्रकार (અં જાવ વેમાણિયા) इसी प्रकार वैमानिकों तक (અં જહા જાણાવરણિજ્ઞ) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरणीय (तहा दंसणावरणिज्ज) उसी प्रकार दर्शनावरणीय (मोहणिज्ज) मोहनीय (अंतराइयं च) और अन्तराय (वेयणिज्जाउनाम गोयाइं एवं चैव) वेदनीय—आयु—नाम और गोत्र कर्म इसी प्रकार (नवरं) विशेष (मणुसे वि नियमा वेषइ)मनुष्य भी नियम से वेदता है (अं) इस प्रकार (एए) ये (एगत्त पोहत्तिया) एकवचन और बहुवचन संबंधी (सोलस) सोलह (दंडगा) दण्डक होते हैं ।

टीकार્थ— जीव कितनी प्रकृतियों का वेदन करता है, इस चौथे द्वार की प्ररू-

કર્મને વેદે છે ? (ગોયમા ! અત્યેગહપ વેદહ અત્યેગહપ નો વેદહ) હે ગૌતમ ! કેઇ વેદે છે, કેઇ નથી વેદતા)

(નેરહણ મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞ કમ્મ વેદય) હે ભગવન્! શું નારક જ્ઞાનાવરણીય કર્મને વેદે છે ? (ગોયમા નિયમા વેદય) હે ગૌતમ ! નિયમથી વેદે છે (અં જાવ વેમાણિય) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક (નવર મણુસે જહા જીવે) વિશેષ—મનુષ્યની વક્તવ્યતા જીવના સમાન સમજાવો

(જીવાણ મંતે જાણાવરણિજ્ઞ કમ્મ વેદેતિ ?) હે ભગવન્! શુ મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુ વેદન કરે છે ? (ગોયમા ! વેદેતિ) હે ગૌતમ ! વેદન કરે છે (અં ચેવ) એજ પ્રકારે (અં જાવ વેમાણિયા) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી (અં જહા જાણાવરણિજ્ઞ) એજ પ્રકારે જેણે જ્ઞાનાવરણીય (તહા દંસણાવરણિજ્ઞ) એ પ્રકારે દર્શનાવરણીય (મોહણિજ્ઞ) મોહનીય (અંતરાઈય ચ) અને અંતરાય (વેયણિજ્જાઉનામ ગોયાઈ એવ ચેવ) વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર કર્મ એજ પ્રકારે (નવર) વિશેષ (મણુસેવિ નિયમા વેદહ) મનુષ્ય પણ નિયમથી વેદે છે (અં) એ પ્રકારે (એએ) આ (એગત્તપોહત્તિયા) એકવચન અને બહુવચન સંબંધી (સોલસ) સોળ (દંડગા) ૬ ડંક થાય છે

ટીકાર્થ—જીવ કેટલી પ્રકૃતિઓનું વેદન કરે છે, આ ચોથા દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે

‘मंते ! णाणावरणिज्जं कम्म वेदेइ ?’ हे भदन्त ! जीवः खलु किं ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते ? भगवानाह ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अत्येगइए वेदेइ, अत्येगइए नो वेदेइ’ अस्त्येककः कश्चिज्जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते, अस्त्येककः—कश्चिज्जीवो नो वेदयते तत्र अक्षीणघातिकर्मा जीवो वेदयते, क्षीणघातिकर्मा जीवः पुनर्नो वेदयते इत्यर्थः. इममेवार्थं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपयितुमाह—‘नेरइएणं मंते ! णाणावरणिज्जं कम्म वेदेइ !’ हे भदन्त ! नैरयिकः खलु किं ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते ? भगवानाह ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नियमा वेदेइ’ नियमात्—नियमतोऽवश्यं नैरयिको ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते ‘एवं जाव वेमाणिए, णवर मणूसे जहा जीवे’ एवम्—नैरयिकोक्तरित्या यावत्—अमुरकुमारादिभवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो द्वीन्द्रियस्त्रीन्द्रियश्चतुरिन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्चापि नियमतोऽवश्यं ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयते, किन्तु नवरम्—विशेषस्तु मनुष्यो यथा समुच्चयजीवः कश्चित् वेदयते कश्चिन्नो वेदयते तथाऽवसेयः, तथा च मनुष्यं विहाय शेषेषु सर्वेष्वपि

पणा की जाती है—

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! जीव क्या ज्ञानावरणीय प्रकृति का वेदन करता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कोई—कोई जीव वेदन करता है, कोई—कोई नहीं वेदन करता । तात्पर्य यह है कि जिसके घातिक कर्मों का क्षय नहीं हुआ है, वह वेदन करता है, जिसने घातिक कर्मों का क्षय कर डाला है, वह जीव नहीं वेदन करता ।

चौबीस दण्डकों के क्रम से इसी अर्थ की प्ररूपणा का जाती है—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या नारक ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता है ?

श्री भगवान्—हे गौतम नारक जीव नियम से ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता है । इसी प्रकार वैमानिक तक सब के विषय में कह लेना चाहिए । विशेषता यही है कि मनुष्य का कथन समुच्चय जीव के समान समझना चाहिए ।

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करे छे हे भगवन् ! एव ज्ञानावरणीय प्रकृतिनु वेदन करे छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम । कोइ कोइ एव वेदन करे छे, कोइ कोइ नथी वेदन करता तात्पर्य ओछंके जेना घातिक कर्मोना क्षय नथी थयो, ते वेदन करे छे, जेना घातिक कर्मोना क्षय करी नाथ्यो छे, ते एव नथी वेदन करता

चौबीस दंडकोना कृमथी ओज्ज अर्थनी अरूपणा कराय छे—

श्रीगौतम स्वामी—हे भगवन् ! शु नारक ज्ञानावरणीय कर्मनु वेदन करे छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम । नारकएव नियमथी ज्ञानावरणीय कर्मनु वेदन करे छे. ओज्ज प्रकारे वैमानिक सुधी जधाना विपथमा कहेनु ओछंके विशेषता ओज्ज छे हे मनुष्यनु कथन समुच्चय एवनी समान समज्जनु ओछंके.

સ્થાનેષુ નિયમતો વેદયતે' इति वक्तव्यम्, सर्वेषामपि अक्षीणघातिकर्मत्वात्, मनुष्यस्तु क्षीणघातिकर्माऽपि उपलभ्यते अतः कश्चित् मनुष्यो ज्ञानावरणीय कर्म वेदयते कश्चिन्नो वेदयते इति भावः, इत्येवं रीत्या एकत्वेन प्ररूप्य सम्प्रति बहुत्वमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह—'जीवाणं भंत ! ज्ञानावरणिज्जं कम्म वेदे'ति ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु किम् ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयन्ते ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'वेदेति एवं चेव' जीवा ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयन्ते, एवञ्चैव—एकत्वविषयक समुच्चय जीवोक्तरीत्यैव केचित् वेदयन्ते केचिन्नो वेदयन्ते इत्यर्थः, 'एवं जाव वेमाणि या' एवम्—समुच्चय-जीवोक्तरीत्यैव यावत्—नैरयिका असुरकुमारादि भवनपतयः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तराज्योतिष्का वैमानिकाश्च नियमतो वेदयन्ते सर्वेषामक्षीणघातिकर्मत्वात्, मनुष्याः पुनः केचित् वेदयन्ते,

तात्पर्य यह है कि ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन कोई—मनुष्य करता है, कोई नहीं करता, मगर असुरकुमार आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय तिर्यच पंचेन्द्रिय, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक नियम से ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता है। इसका कारण यह है कि मनुष्य जीव के सिवाय अन्य कोई भी जीव घाति कर्मों का क्षय करने में समर्थ नहीं होता है। मनुष्य घाति कर्मों का क्षय करनेवाला भी होता है, अतः कोई ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन नहीं भी करता है।

इस प्रकार एकवचन द्वारा प्ररूपणा करके अब बहुवचन से प्ररूपणा करते हैं—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हैं, अर्थात् एकवचन की प्ररूपणा में कहें अनुमार कोई जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हैं, कोई नहीं करते। नारक, असुरकुमार, आदि भवनपति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, तिर्यच पंचेन्द्रिय, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, और वैमानिक

તાત્પર્ય એ છે કે, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કોઈ મનુષ્ય કરે છે, કોઈ મનુષ્ય નથી કરતા, પણ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નિયમથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે

તેનું કારણ એ છે કે, મનુષ્ય જીવના સિવાય અન્ય કોઈ પણ જીવ ઘાતિ કર્મોના ક્ષય કરવા વાળા પણ હોય છે, તેથી કોઈ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન નથી પણ કરતા

એ પ્રકારે એકવચન દ્વારા પ્રરૂપણા કરીને હવે બહુવચનથી પ્રરૂપણા કરે છે

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શું જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે, અર્થાત્ એકવચનની પ્રરૂપણામાં કહ્યા અનુસાર કોઈ જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું વેદન કરે છે, કોઈ નથી પણ

કેચિન્નોવેદયન્તે, કેષાંશ્ચ ત્ મનુષ્યાણા ક્ષીણઘાતિકર્મણામાપ ઉપલભ્યમાનત્વાત્, યે તાવત્ ક્ષીણઘાતિકર્મણો મનુષ્યાઃ સન્તિ તે નો વેદયન્તે, યે તુ અક્ષીણઘાતિકર્મણઃ સન્તિ તે વેદયન્તે इति भावः, 'एवं जहा णाणावरणिज्ज तहा दंसणावरणिज्ज मोह-णिज्जं' अनरादयं च' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा ज्ञानावरणीय कर्म एकत्वबहुत्वाभ्यां प्ररूपित तथा दर्शनावरणीय मोहनीयम् अन्तरायश्चापि कर्म एकत्वबहुत्वाभ्यां प्ररूपणीयम् किन्तु- 'वेयणिज्जाउनामगोयाइं एवं चेव, णवरं मणुसे विनियमा वेदेइ' वेदनी-यायुर्नामगोत्राणि कर्माणि एवञ्चैव-पूर्वसमुच्चयजीवपदोक्तरीत्यैव जीवसमुच्चयपदे भज-नीयानि-केचित् जीवा वેદયન્તે કેચિન્નોવેદયન્તે તત્ર સિદ્ધા નો વેદયન્તે તદિતરે ચ વેદયન્તે इत्यर्थः, शेषाः पुनरैरयिकादयो मनुष्याश्चापि नियमतो वेदयन्ते इत्यभिप्रा-येणाह-तवरं-विशेषस्तु मनुष्योऽपि नियमात्-नियमतो वेदयते आसंसारचरमसमय-मवश्यममीषामुदयसंभवात्, सर्वसंख्यया च वेदनद्वारेऽपि एकत्वबहुत्वाभ्यां षोडश-

નિયમ સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વેદન કરતે હૈ । ક્યોંકિ યે સવ ઘાતિક કર્મોં કા ક્ષય કરને મેં સમર્થ નહીં હોતે । મનુષ્ય કોઈ વેદન કરતે હૈ, કોઈ નહીં વેદન કરતે હૈ, ક્યોંકિ કોઈ-કોઈ મનુષ્ય ઘાતિક કર્મોં કા ક્ષય કર ચુકને વાલે મી હોતે હૈ । જિન્હોંને ઘાતિયા કર્મોં કા ક્ષય કર દિયા હૈ, વે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વેદન નહીં કરતે હૈ ઔર જિનકે ઘાતિયા કર્મોં કા ક્ષય નહીં હુઆ હૈ, વે ઉસકા વેદન કરતે હૈ ।

इसी प्रकार दर्शनावरणीय, मोहनीय और अन्तराय के विषय में एकवचन और बहुवचन को लेकर कथन करना चाहिए । किन्तु वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र कर्मों के संबंध में कुछ भि । है । उन्हें मनुष्य भी नियम से वेदता है. क्योँकि ये चार अघातिया कर्म मनुष्य में भी चौदहवें गुणस्थान के अन्त तक, बने रहते हैं और उनका वेदन भी होता रहता है ।

समुच्चय जीव या जीवों के विषय में यही कहना चाहिए कि इन वेदनीय, आयु,

ક્રન્તા, નારક, અસુરકુમાર આદિભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વાન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુર્વિન્દ્રિય, તિર્થંચ પચ્ચેન્દ્રિય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષક, અને વૈમાનિક નિયમથી જ્ઞાનાવર-ણીય કર્મનુ વેદન કરે છે કેમકે આ બધા ઘાતિક કર્મોંના ક્ષય કરવામા સમર્થ નથી થતા, મનુષ્ય કોઈ વેદન કરે છે કોઈ નથી વેદન કરતા કેમકે, કોઈ કોઈ મનુષ્યો ઘાતિકર્મોંના ક્ષય કરી રહેલા પણ હોય છે જેણે ઘાતિયા કર્મોંના ક્ષય કર્યો છે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુ વેદન નથી કરતા અને જેઓના ઘાતિયા કર્મોંના ક્ષય નથી થયો, તેઓ તેમનુ વેદન કરે છે એજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય મોહનીય અને અન્તરાયની બાબતમા એકવચન અને બહુ-વચનને લઇને કથન કરવુ જોઈએ પણ વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર કર્મોંના સમ્બન્ધમાં કાંઈક ભિન્નતા છે તેમને મનુષ્ય પણ નિયમે કરીને વેદે છે, કેમ કે આ ચાર અઘાતિયા કર્મ મનુષ્યને પણ ચોદમા શુદ્ધસ્થાનના અન્ત સુધી, લાગી રહે છે અને તેમનુ વેદન પણ થયાકરે છે. સમુચ્ચયશ્લવ અગર શ્રવેના વિષયમા એજ કહેવુ જોઈએ કે આ વેદનીય, આયુ

दण्डका भवन्तीत्याह—‘एवं एए एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा’ एवम्—पूर्वोक्तरीत्या एते पूर्वप्रदर्शिता एकत्वपृथक्त्वकाः—एकत्वबहुत्वविषयकाः पोटश दण्डका भवन्ति ज्ञानावरणीयादि कर्मणामष्टविधत्वेन तेषाम् एकत्वबहुत्वाभ्या द्विगुणितत्वे पोटशभेदा भवन्तीति भावः ॥ सू. ४ ॥

पञ्चमद्वारवक्तव्यता

मूलम्—“णाणावरणिज्जस्स णं भंते । कम्मस्स जीवेणं बद्धस्म पु -
स्स बद्धफासपुट्टस्स संचियस्स चियस्स उवचिस्स आवागपत्तस्स
विवागपत्तस्स फलपत्तस्स जीवेणं कयस्स जीवेणं निव्वत्तियस्स जीवेणं
परिणामियस्स सयं वा उदिण्णस्स परेण वा उदीरियस्स तदुभएण वा
उदीरिज्जमाणस्स गतिं पप्प ठिहं पप्प भवं पप्प पोग्गलं पप्प पोग्गलपरिणामं
पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स णं कम्मस्स
जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दमविहे अणुभावे पण्णत्ते,
तं जहा—सोत्तावरणे सोयविण्णाणावरणे नेत्तावरणे नेत्तविण्णाणावरणे
घाणावरणे घाणविण्णाणावरणे रसावरणे रसविण्णाणावरणे फासावरणे
फासविण्णाणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं-
वा वोससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं जाणियव्वं ण
जाणइ जाणिउकामे ण जाणइ जाणित्ता वि न जाणइ, उच्छन्नणाणो
याविभवइ णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा !
णाणावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स
जोवे णं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे पण्णत्ते,
दरिसणावरणिज्जस्स णं भंते । कम्मस्स जोवे णं बद्धस्स जाव पोग्गल-

आदि अघातिया कर्मों को कोई जीव वेदता है, कोई नहीं वेदता, अर्थात् संसारी जीव वेदन करते हैं, मुक्त जीव नहीं वेदन करते हैं ।

इस प्रकार ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मों को लेकर एकवचन और बहुवचन से कुल मिलाकर सोलह दंडक होते हैं ॥ सू. ४ ॥

आदि अघातिया कर्मेति डोह एव वेदे छे, डोह नथी वेदना अर्थात् संसारी एव वेदन करे छे, मुक्त एव नथी वेदन करता अे प्रकारे ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मेति ओकवचन अने बहुवचनथी कुल भेजवता सोण ६६३ थाय छे ॥ सू. ४ ॥

परिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ! गोयमा ! दरिसणावरणि-
ज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे
अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—णिद्दा, णिद्दा णिद्दा, पयला, पयला पयला,
थीणद्धी चक्खुदंसणावरणे, अचक्खुदंसणावरणे, ओहिदंसणावरणे,
केवलदंसणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणमं वा,
वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिंवा उदएणं पासियव्वं ण पासइ,
पासिउ कामे वि ण पासइ, पासित्ता वि ण पासइ, उच्छण्णदंसणी यावि
भवइ. दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा ! दरिस-
णावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं
बद्धस्स जाव पोग्गल परिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते”॥सू ५॥

छाया—ज्ञानावरणीस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्श-
स्पृष्टस्य सञ्चितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तास्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य
उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्धर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं वा
उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य

पंचम द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ :— (णाणावरणिज्जस्स णं मंते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय
कर्म का (जीवेणं) जीव के द्वारा (बद्धस्स) बांधे हुए का (पुट्टस्स) स्पृष्ट किये का
(बद्धफासपुट्टस्स) बांधे और स्पर्श से स्पृष्ट किये का (संचियस्स) संचित किये का
(चियस्स) चित किये का (उवचियस्स) उपचित किये का (आवागपत्तस्स) किंचित्
पाक को प्राप्त (विवागपत्तस्स) विपाक को प्राप्त (फलपत्तस्स) फल को प्राप्त (उदय-
पत्तस्स) उदय को प्राप्त (जीवेणं कयस्स) जीव के द्वारा कृत (जीवेणं निव्वत्तियस्स)
जीव के द्वारा उत्पादित (जीवेणं परिणामियस्स) जीव के द्वारा परिणामित (सयं वा
उदिण्णस्स) स्वयं ही उदय को प्राप्त (परेण वा उदीरीयस्स) अथवा दूसरे द्वारा उदीरणा

पाथभा द्वारणी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(णाणावरणीज्जस्स ण मंते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्मणा (जीवेणं)
जीवना द्वारा (बद्धस्स) बांधे गयेलेना (पुट्टस्स) स्पृष्ट गयेलेना (बद्धफासपुट्टस्स) बांधेला अने स्पर्शार्थी
स्पृष्ट करेलेना (संचियस्स) संचित करेलेना (चियस्स) चितकरेलेना (उवचियस्स) उपचित
करेलेना (आवागपत्तस्स) किंचित्पाकने प्राप्त (विवागपत्तस्स) विपाकनेप्राप्त (फलपत्तस्स) फलने प्राप्त
(उदयपत्तस्स) उदयने प्राप्त (जीवेणं कयस्स) जीव द्वारा कृत (जीवेणं निव्वत्तियस्स) जीव द्वारा
उत्पादित (जीवेणं परिणामियस्स) जीवना द्वारा परिणामित (सयं वा उदिण्णस्स) स्वयंभोज

દળકા ભવન્તીત્યાહ—‘एवं एष एगत्तपोहत्तिया सोलसदंडगा’ एवम्—पूर्वोक्तरीत्या एते पूर्वप्रदर्शिता एकत्वपृथक्त्वकाः—एकत्वबहुत्वविषयकाः पौडश दण्डका भवन्ति ज्ञानावरणीयादि कर्मणामष्टविधत्वेन तेषाम् एकत्वबहुत्वाभ्या द्विगुणितत्वे पौडशभेदा भवन्तीति भावः ॥ सू. ४ ॥

પશ્ચમદ્વારવચ્નવ્યતા

મૂલમ—“णाणावरणिज्जस्स णं भंते । कम्मस्स जीवेणं बद्धस्म पुट्ठस्स बद्धफासपुट्ठस्म संचियस्स चियस्स उवचिस्स आवागपत्तस्स विवागपत्तस्स फलपत्तस्स जीवेणं कयस्स जीवेणं निव्वत्तियस्स जीवेणं परिणामियस्स सयं वा उदिण्णस्स परेण वा उदीरियस्स तदुभएण वा उदीरिज्जिमाणस्स गतिं पप्प ठिहं पप्प भवं पप्प पोग्गलं पप्प पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दमविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—सोत्तावरणे सोयविण्णाणावरणे नेत्तावरणे नेत्तविण्णाणावरणे घाणावरणे घाणविण्णाणावरणे रसावरणे रसविण्णाणावरणे फासावरणे फासविण्णाणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वोससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिं वा उदएणं जाणियव्वं ण जाणइ जाणिउकामे ण जाणइ जाणित्ता वि न जाणइ, उच्छन्नणाणो याविभवइ णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प दसविहे अणुभावे पण्णत्ते, दरिस्सणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवे णं बद्धस्स जाव पोग्गल-

આદિ અઘાતિયા કર્મોં કો કોઈ જીવ વેદતા હૈ, કોઈ નહીં વેદતા, અર્થાત્ સંસારી જીવ વેદન કરતે હૈ, મુક્ત જીવ નહીં વેદન કરતે હૈ ।

इस प्रकार ज्ञानावरणीय आदि आठ कर्मों को लेकर एकवचन और बहुवचन से कुल मिलाकर सोलह दंडक होते हैं ॥ सू. ४ ॥

આદિ અઘાતિયા કર્મેનિ કોઇ જીવ વેદે છે, કોઈ નથી વેદના અર્થાત્ સંસારી જીવ વેદન કરે છે, મુક્ત જીવ નથી વેદન કરતા એ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠ કર્મેનિ એકવચન અને બહુવચનથી કુલ મેળવતા સોળ દંડક થાય છે ॥ સૂ. ૪ ॥

परिणामं पप्प ऋविहे अणुभावे पण्णत्ते ! गोयमा ! दरिसणावरणि-
ज्जस्स कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे
अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—णिहा, णिहा णिहा, पयला, पयला पयला,
थीणद्धी चक्खुदंसणावरणे, अचक्खुदंसणावरणे, ओहिदंसणावरणे,
केवलदंसणावरणे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा,
वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसिवा उदएणं पासियव्वं ण पासइ,
पासिउ कामे त्रि ण पासइ, पासित्ता वि ण पासइ, उच्छण्णदंसणी यावि
भवइ, दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं, एस णं गोयमा ! दरिस-
णावरणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं
वद्धस्स जाव पोग्गल परिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते”॥सू ५॥

छाया—ज्ञानावरणीस्य स्खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पर्श-
स्पृष्टस्य सञ्चितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तास्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य
उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्धर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं वा
उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिप्राप्य स्थितिप्राप्य

पंचम द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ :— (ज्ञानावरणिज्जस्स णं मत्ते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय
कर्म का (जीवेणं) जीव के द्वारा (वद्धस्स) बांधे हुए का (पुट्टस्स) स्पृष्ट किये का
(वद्धपासपुट्टस्स) बांधे और स्पर्श से स्पृष्ट किये का (संचियस्स) संचित किये का
(चियस्स) चित्त किये का (उवचियस्स) उपचित्त किये का (आवागपत्तस्स) किंचित्
पाक को प्राप्त (विवागपत्तस्स) विपाक को प्राप्त (फलपत्तस्स) फल को प्राप्त (उदय-
पत्तस्स) उदय को प्राप्त (जीवेणं कयस्स) जीव के द्वारा कृत (जीवेणं निव्वत्तियस्स)
जीव के द्वारा उत्पादित (जीवेण परिणामियस्स) जीव के द्वारा परिणामित (सयं वा
उदिण्णस्स) स्वयं ही उदय को प्राप्त (परेण वा उदीरीयस्स) अथवा दूसरे द्वारा उदीरणा

पाथभा द्वारणी वक्तव्यता

शब्दार्थ—(ज्ञानावरणीज्जस्स ण मत्ते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्मोना (जीवेण)
एवना द्वारा (वद्धस्स) बद्ध थयेलना (पुट्टस्स) स्पृष्ट थयेलना (वद्धपासपुट्टस्स) बांधेला अने स्पर्शार्थी
स्पृष्ट करेला (संचियस्स) संचित करेला (चियस्स) चित्तकरेला (उवचियस्स) उपचित्त
करेला (आवागपत्तस्स) किंचित्पाकेने प्राप्त (विवागपत्तस्स) विपाकेने प्राप्त (फलपत्तस्स) फलेने प्राप्त
(उदयपत्तस्स) उदयेने प्राप्त (जीवेण कयस्स) एव द्वारा कृत (जीवेण निव्वत्तियस्स) एव द्वारा
उत्पादित (जीवेण परिणामियस्स) एवना द्वारा परिणामित (सयं वा उदिण्णस्स) स्वयंभए

મર્મં પ્રાપ્ય પુદ્ગલં પ્રાપ્ય પુદ્ગલપરિણામ પ્રાપ્ય કતિવિધોઽનુભવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયસ્ય ચ્છલ્લ કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય યાવત્ પુદ્ગલપરિણામ પ્રાપ્ય દશવિધોઽનુભવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્વથા—શ્રોત્રાવરણં ૧, શ્રોત્રવિજ્ઞાનાવરણં ૨, નેત્રાવરણં ૩, નેત્રવિજ્ઞાનાવરણમ્ ૪, ઘ્રાણાવરણં ૫, ઘ્રાણવિજ્ઞાનાવરણં ૬, રસાવરણં ૭, રસવિજ્ઞાનાવરણં ૮, સ્પર્શાવરણમ્ ૯, સ્પર્શવિજ્ઞાનાવરણમ્ ૧૦ યદ્વેદયતે પુદ્ગલં વા પુદ્ગલાન્ વા પુદ્ગલપરિણામ વા વિશ્લેષયા વા પુદ્ગલાનાં પરિણામ તેષાં વા ઉદયેન જ્ઞાતવ્ય ન જાનાતિ

પ્રાપ્ત (તદુભવણ વા ઉદીરિજ્જમાણસ્સ) અથવા ઢોનોં દ્વારા ઉદીરિત (ગતિ પપ્પ) ગતિ કો પ્રાપ્ત કરકે (ઠિત્તિ પપ્પ) સ્થિતિકો પ્રાપ્ત કરકે (મર્મં પપ્પ) મર્મકો પ્રાપ્ત કરકે (પોગ્ગલં પપ્પ) પુદ્ગલ કો પ્રાપ્ત કરકે (પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ) પુદ્ગલ પરિણામ કો પ્રાપ્ત કરકે (કહ્વિદે) કિતને પ્રકાર કા (અણુભાવે) ફલ (પણ્ણત્તે) કહા હૈ ?

(ગોયમા!) હે ગૌતમ! (ળાળા વરણિજ્જસ્સ ણ કમ્મસ્સ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મકા (જીવેણ વદ્ધસ્સ) જીવ કે દ્વારા ઘાંધે હુણ કા (જાવ) યાવત્ (પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ) પુદ્ગલ પરિણામ કો પ્રાપ્ત કરકે (દસવિદે અણુભાવે પણ્ણત્તે) દસ પ્રકાર કા અનુભવ કહા હૈ।

(તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર હૈ (સોયાવરણે) શ્રોત્રાવરણ (સોયવિળ્ળાળાવરણે) શ્રોત્ર વિજ્ઞાનાવરણ (નેત્તાવરણે) નેત્ર કા આવરણ (નેત્તવિળ્ળાળાવરણે) નેત્ર વિજ્ઞાનાવરણ (ઘાળાવરણે) ઘ્રાણાવરણ (ઘ્રાણવિળ્ળાળાવરણે) ઘ્રાણ વિજ્ઞાનાવરણ (રસાવરણે) રસેન્દ્રિય કા આવરણ (રસવિળ્ળાળાવરણે) રસ વિજ્ઞાનાવરણ (ફાસાવરણે) સ્પર્શ ઇન્દ્રિય કા આવરણ (ફાસવિળ્ળાળાવરણે) સ્પર્શ વિજ્ઞાનાવરણ (જં) જો (વેણ્ણ) વેદતા હૈ (પોગ્ગલં વા) પુદ્ગલ કો (પોગ્ગલે વા) યા પુદ્ગલોં કો (પોગ્ગલ પરિણામં વા) યા પુદ્ગલ પરિણામ કો (વીસસા વા) અથવા સ્વભાવ સે (પોગ્ગલાળં પરિણામં) પુદ્ગલોં કે પરિણામ કો

ઉદયતે પ્રાપ્ત (પેણ વા ઉદીરિયસ્સ) અથવા ળીળના દ્વારા ઉદીરણા પ્રાપ્ત (તદુભવણ વા ઉદિરિજ્જમાણસ્સ) અથવા ળન્ને દ્વારા ઉદીરીત (ગતિ પપ્પ ગતિને પ્રાપ્ત કરીને (પોગ્ગલ પપ્પ) પુદ્ગલને પ્રાપ્ત કરીને (પોગ્ગલપરિણામ પપ્પ) પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને (કહ્વિદે) કેટલા પ્રકારના (અણુભાવે) ફળ (પણ્ણત્તે) કહેલ છે ?

(ગોયમા) ! હે ગૌતમ ! (ળાળાવરણિજ્જસ્સ ણ કમ્મસ્સ) જ્ઞાના વરણીય કર્મના (જીવેણ વદ્ધસ્સ) જીવના દ્વારા ધાંધેલાના (જાવ) યાવત્ (પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ) પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને (દસવિદે અણુભાવે પણ્ણત્તે) દસ પ્રકારના અનુભવ કહ્યા છે

(ત જહા) તે આ પ્રકારે છે (સોયાવરણે) શ્રોત્રાવરણ (સોય વિળ્ળાળાવરણે) શ્રોત્ર વિજ્ઞાનાવરણ (નેત્તાવરણે) નેત્રનુ આવરણ (નેત્તવિળ્ળાળાવરણે) નેત્ર વિજ્ઞાનાવરણ (ઘાળાવરણે) ઘ્રાણાવરણ (ઘ્રાણવિળ્ળાળાવરણે) ઘ્રાણ વિજ્ઞાનાવરણ (રસાવરણે) રસેન્દ્રિયનુ આવરણ (રસવિળ્ળાળાવરણે) રસ વિજ્ઞાનાવરણ (ફાસાવરણે) સ્પર્શ ઇન્દ્રિયનુ આવરણ (ફાસવિળ્ળાળાવરણે) સ્પર્શ વિજ્ઞાનાવરણ (જં) જે (વેણ્ણ) વેદે છે (પોગ્ગલવા) પુદ્ગલને (પોગ્ગલેવા) અથવા પુદ્ગલોને (પોગ્ગલપરિણામ વા) અથવા પુદ્ગલ પરિણામને (વીસસા વા) અથવા સ્વભાવથી (પોગ્ગલાળ પરિણામ)

ज्ञातु कामो न जानाति ज्ञात्वाऽपि न जानानि उच्छन्नज्ञानी चापि भवति, ज्ञानावरणी-
यस्य कर्मण उदयेन, एतत् खलु गौतम ! ज्ञानावरणीयं कर्म, एष खलु गौतम !
ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् पुद्गलपरिणामं प्राप्य दशविधोऽनुभावः
प्रज्ञप्तः, दर्शनावरणीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् पुद्गल परिणामं
प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत्
पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा — निद्रा १ निद्रा निद्रा २

(तेसि वा उदएण) उनके उदय से (जाणियव्वं ण जाणइ) जानने योग्य को नहीं जानता
है (जाणित्कामे ण जाणइ) जानने का इच्छुक होकर भी नहीं जानता (जाणित्ता वि
ण जाणइ) जानकर भी नहीं जानता (उच्छन्न णाणी यावि भवइ) तिरोहित ज्ञान वाला
होता है (णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से (एस णं
गोयमा ! णाणावरणिज्जे कम्मे) हे गौतम ! यह ज्ञानावरणीय कर्म है ।

(एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स) हे गौतम ! यह ज्ञानावरणीय कर्म
का (जीवेणं वद्धस्स) जीव के द्वारा बांधे हुए का (जाव पोग्गलपरिणामं पप्प) यावत्
पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके (दसविहे अणुभावे पणत्ते) दस प्रकार का अनुभाव
कहा है । (दरिस्सणावरणिज्जस्स णं मंते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! दर्शनावरणीय कर्म का
(जीवेणं वद्धस्स) जीव द्वारा बांधे हुए का (जाव पोग्गलपरिणामं पप्प) यावत् पुद्गल
परिणाम को प्राप्त करके (कइ विहे अणुभावे पणत्ते) कितने प्रकार का अनुभाव कहा है ?

(गोयमा ! दरिस्सणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स) हे गौतम ! जीव के
द्वारा वद्ध दर्शनावरणीय कर्म का (जाव पोग्गलपरिणाम पप्प) यावत् पुद्गल परिणाम
को प्राप्त करके (णवविहे अणुभावे पणत्ते) नौ प्रकार का अनुभाव कहा है ।

पुद्गलाना परिचामने (तेसि वा उदएण) तेभना उदयथी (जाणियव्वं ण जाणइ) लक्षणा योज्यने
नथा लक्षणा (जाणित्कामे ण जाणइ) लक्षणाया धम्मसुक्कं भनीने पल्लु नथी लक्षणा (जाणित्ता वि ण
जाणइ) लक्षणाया पल्लु नथी लक्षणा (अच्छन्नणाणी या वि भवइ) तिरोहित ज्ञानवाला भने छे
(णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं) ज्ञानावरणीय कर्मना उदयथी (एसण गोयमा ! णाणावरणिज्जे कम्मे)
हे गौतम ! आ ज्ञानावरणीय कर्म छे

(एसण गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स) हे गौतम ! आ ज्ञानावरणीय कर्मना (जीवेणं
वद्धस्स) एवना द्वारा आधेयाना (जाव पोग्गलपरिणाम पप्प) यावत् पुद्गल परिचामने प्राप्त
करीने (दसविहे अणुभावे पणत्ते) दस प्रकारना अनुभाव कहा छे

(दरिस्सणावरणिज्जस्स णं मंते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! दर्शनावरणीय कर्मना (जीवेणं वद्धस्स)
एवद्वारा आधेयाना (जाव पोग्गलपरिणाम पप्प) यावत् पुद्गल परिचामने प्राप्त करीने
(कइविहे अणुभावे पणत्ते) केवल प्रकारना अनुभाव कहा छे ?

(गोयमा ! दरिस्सणावरणीज्जस्स कम्मस्स जीवेण वद्धस्स) हे गौतम ! एव द्वारा वद्ध दर्शना
वरणीय कर्मना (जाव पोग्गलपरिणाम पप्प) यावत् पुद्गल परिचामने प्राप्त करीने (णवविहे

પ્રચલા ૩ પ્રચલા પ્રચલા ૪ સ્ત્યાનર્દિઃ ૫ ચક્ષુર્દર્શનાવરણમ્ ૬ અચક્ષુર્દર્શનાવરણમ્ ૭
અવધિર્દર્શનાવરણમ્ ૮ કેવલદર્શનાવરણમ્ ૯, યદ્ વેદયતે પુદ્ગલં વા પુદ્ગલાન્ વા પુદ્ગલ-
પરિણામં વા વિસ્ત્રસયા વા પુદ્ગલાના પરિણામમ્, તેષાં વા ઉદયેન દ્રષ્ટવ્યં વા ન પશ્યતિ
દ્રષ્ટુકામોઽપિ ન પશ્યતિ દૃષ્ટાઽપિ ન પશ્યતિ, ઉચ્છન્નદર્શનીચાપિભવતિ, દર્શનાવરણીયસ્ય
કર્મણ ઉદયેન, एतत् खलु गौतम! दर्शनावरणीयं कर्म, एष खलु गौतम! दर्शनावरणी-
यस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत् पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ॥ सू. ૫॥

(તં જહા) વહ્નિ પ્રકાર (ગિદ્ધા) નિદ્રા (ગિદ્ધા ગિદ્ધા) નિદ્રા નિદ્રા (પયલા) પ્રચલા
(પયલા પયલા) પ્રચલા પ્રચલા (ચીળદ્વી) સ્ત્યાનર્દિઃ (ચક્ષુર્દંસણાવરણે) ચક્ષુર્દર્શના-
વરણ (અચક્ષુર્દંસણાવરણે) અચક્ષુર્દર્શનાવરણ (ઓહિર્દંસણાવરણે) અવધિર્દર્શનાવરણ
(કેવલ દંસણાવરણે) કેવલ દર્શનાવરણ (જં) જો (વેદેહ) વેદતા હૈ (પોગલ વા) પુદ્ગલ
કો (પોમ્માલે વા) યા પુદ્ગલો કો (પોગલપરિણામં વા) યા પુદ્ગલ પરિણામ કો
(વીસસા વા) યા સ્વભાવ સે (પોગલાણં પરિણામં) પુદ્ગલોં કે પરિણામ કો (તેસિ
વા ઉદયણં) યા અનેકે ઉદય સે (પાસિયવ્વં વા ન પાસહ) દેખને યોગ્ય કો નહીં દેખતા
હૈ (પાસિ ઉ કામે વિ ન પાસહ) દેખને કે ઇચ્છુક હોકર મી નહીં દેખતે (પાસિત્તા વિ
ન પાસહ) દેખકર મી નહીં દેખતા (ઉચ્છન્ન દંસણી યાચિ મવહ) તિરોહિત દર્શન-
વાલા હોતા હૈ (દરિસણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદયણં) દર્શનાવરણીય કર્મ કે ઉદયસે ।

(एतत् न गोयमा! दरिसणावरणे कर्मे) हे गौतम! यह दर्शनावरण कर्म है (एतत् न
गोयमा दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स) हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध
दर्शनावरणीय कर्म का (जाव पोगलपरिणामं पप्प) यावत् पुद्गलपरिणाम को प्राप्त
करके (नवविहे अनुभावे पण्णत्ते) नौ प्रकार का अनुभाव कहा है ।

અનુભાવે પણ્ણતે) નવ પ્રકારના અનુભાવ કહેલા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (ગિદ્ધા) નિદ્રા
(ગિદ્ધા ગિદ્ધા) નિદ્રા નિદ્રા (પયલા) પ્રચલા (પયલા પયલા) પ્રચલા પ્રચલા (ચીળદ્વી) સ્ત્યાનાર્દિઃ
(ચક્ષુર્દંસણાવરણે) ચક્ષુર્દર્શનાવરણ (અચક્ષુર્દંસણાવરણે) અચક્ષુર્દર્શનાવરણ (ઓહિર્દંસણા
વરણે) અવધિર્દર્શનાવરણ (કેવલદંસણાવરણે) કેવલ દર્શનાવરણ (જં) જો (વેદેહ) વેદે છે
(પોગલવા) પુદ્ગલને (પોગલે વા) અગર પુદ્ગલોને (પોગલપરિણામવા) અગર પુદ્ગલ પરિણામને
(વીસસાવા) યા સ્વભાવથી (પોગલાણ પરિણામ) પુદ્ગલોના પરિણામને (તેસિ વા ઉદયણ) અગર
તેમના ઉદયથી (પાસિયવ્વ વા ન પાસહ) દેખવા યોગ્યને નથી દેખતા (પાસિઉકામે વિ ન પાસહ)
જોવાના ઇચ્છુક હોવા છતાં નથી દેખતા (પાસિત્તા વિ ન પાસહ) જોવા છતાં પણ નથી દેખતા
(ઉચ્છન્નદંસણી યાચિ મવહ) તિરોહિત દર્શન વાળા અને છે (દરિસણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ
ઉદયણ) દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદયથી (एतत् न गोयमा! दरिसणावरणे कर्मे) હૈ ગૌતમ !
આ દર્શનાવરણ કર્મ છે (एतत् न गोयमा! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेन बद्धस्स) હૈ ગૌતમ !
જીવના દ્વારા બદ્ધ દર્શનાવરણીય કર્મના (जाव पोगलपरिणामं पप्प) યાવત્ પુદ્ગલ પરિણામને
પ્રાપ્ત કરીને (नवविहे अनुभावे पण्णत्ते) નવ પ્રકારના અનુભાવ કહેલા છે

ટીકા—અથ કસ્ય કર્મણઃ કતિવિધોઽનુભાવઃ' ઇતિ પશ્ચમં દ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—
 ણ.ળાવરણિજ્જસ્સ ણં મંતે ! કર્મસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્સ' હે ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયસ્ય ચલુ
 કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય—રાગદ્વેષપરિણામવશાત્ કર્મરૂપતયા પરિણામં પ્રાપિતસ્ય 'પુટ્ટસ્મ
 વદ્ધાસપુટ્ટસ્સ' સ્પૃષ્ટસ્ય-આત્મપ્રદેશૈઃસહ સમ્બન્ધમુપગતસ્ય, વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્ય—પુનરપિ-
 ગાઢતરં વદ્ધસ્ય અત્યન્તસ્પર્શેન સ્પૃષ્ટસ્ય—આવેષ્ટનપરિવેષ્ટનરૂપતયાઽતીવ સોપચયં ગાઢતરં
 ચ વદ્ધસ્યેત્યર્થઃ, 'સંચિયસ્સ ચિયસ્સ ઉવચિયસ્સ' સંચિતસ્ય—અવાધાકાલોહ્લહ્લુનેનો-
 ત્તરકાલવેદનયોગ્યતયા નિષિક્તસ્ય, ચિતસ્ય—ચયમુપગતસ્ય—ઉત્તરોત્તરસ્થિતિપુ પ્રદેશ-
 હાન્યા રસવૃદ્ધયાઽવસ્થાપિતસ્ય, ઉપચિતસ્ય—સમાનજાતીયપ્રકૃત્યન્તરદલિકસંક્રમેણો
 પચયં પ્રાપિતસ્ય 'આવાગપત્તસ્સ વિવાગપત્તસ્સ' આપાક પ્રાપ્તસ્ય-ઈપત્પાકામિમુખીભૂતરય,
 વિપાકપ્રાપ્તસ્ય—વિશિષ્ટપાકં પ્રાપ્તસ્ય, 'ફલપત્તસ્સ ઉદયપત્તસ્સ' અતએવ ફલપ્રાપ્તસ્ય—
 ફલદાનોન્મુખીભૂતસ્ય તદનન્તરં સામગ્રીવશાદ્ ઉદયપ્રાપ્તસ્ય—'જીવેણં કયસ્સ' જીવેન
 કર્મવન્ધનવદ્ધેન કૃતસ્ય—નિષ્પાદિતસ્ય, જીવસ્તાવદુપયોગસ્વભાવત્વાદ્ રાગાદિપરિણતો

ટીકાર્થ :- કિસ કર્મ કા અનુભાવ કિતને પ્રકાર કા હૈ ? ઇસ પાંચવે દ્વાર કી
 પ્રરૂપણા કરને કે લિષ્ કહતે હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા જો જીવ કે દ્વારા રાગ-
 દ્વેષ પરિણામો કે વશીભૂત ઢોકર બાંધા ગયા અર્થાત્ કર્મ રૂપ મેં પરિણત ક્રિયા ગયા
 હૈ, જો સ્પૃષ્ટ હુઆ અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોં કે સાથ સંબંધ કો પ્રાપ્ત હુઆ હૈ, જો અત્યન્ત
 પ્રગાઢ રૂપ મેં વદ્ધ હુઆ હૈ, જો સંચિત હૈ અર્થાત્ અવાધા કાલ કે પશ્ચાત્ વેદન કે
 યોગ્ય રૂપ મેં નિષિક્ત ક્રિયા ગયા હૈ, જો ચય કો પ્રાપ્ત હુઆ અર્થાત્ ઉત્તરોત્તર સ્થિ-
 તિયોં મેં પ્રદેશ હાનિ ઓર રસવૃદ્ધિ કરકે સ્થાપિત ક્રિયા ગયા હૈ, જો ઉપચિત અર્થાત્
 સમાન જાતીય દ્સરી પ્રકૃતિયોં કે દલિકોં મેં સંક્રમણ કરકે ઉપચય કો પ્રાપ્ત હૈ, જો
 પરિણામ કી ઓર અમિમુખ હુઆ હૈ જો વિપાક કો પ્રાપ્ત હુઆ હૈ, ફલ દેને કો
 અમિમુખ હુઆ હૈ, ઉદય કો પ્રાપ્ત હુઆ હૈ, જો જીવ કે દ્વારા કૃત હૈ. ક્યોં કિ જીવ

ટીકાર્થ —કયા કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના છે ? આ પાંચમા દ્વારની પ્રકૃતિ
 કરવા માટે કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જે જીવના દ્વારા રાગદ્વેષના
 પરિણામોના વશીભૂત થઈને બાંધેલા છે અર્થાત્ કર્મરૂપમા પરિણત કરાયેલા છે જે સ્પૃષ્ટ
 થયેલ એટલે કે આત્મપ્રદેશોની સાથે સંબંધને પ્રાપ્ત થયેલ છે, જે અત્યન્ત પ્રગાઢરૂપમા
 બદ્ધ થયેલ છે, જે સંચિત છે અર્થાત્ અવાધાકાળની પછી વેદનના યોગ્ય રૂપમા નિષિક્ત
 કરેલ છે, જે ચયને પ્રાપ્ત થયેલ અર્થાત્ ઉત્તરોત્તર સ્થિતિઓમા પ્રદેશ હાનિ અને
 રસવૃદ્ધિ કરીને સ્થાપિત કરાયેલા છે, જે ઉપચિત અર્થાત્ સમાન જાતીય બીજી પ્રકૃતિઓના
 દલિકોમા સંક્રમણ કરીને ઉપચયને પ્રાપ્ત છે, જે વિપાકની તરફ અમિમુખ થયેલ છે,
 જે વિપાકને પ્રાપ્ત થયેલ છે, ફલોન્મુખ થયેલ છે, ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલ છે જે જીવદ્વારા

भवति, नान्यथा रागादिपरिणतश्च भूत्वा कर्म विधत्ते, स च रागादिपरिणामः कर्मबन्धन-
बद्धस्य भवति न तद्विरहे, अन्यथा मुक्तानामपि अवीतरागत्वापत्तिः स्यात्, इत्यभि-
प्रायेणैव कर्मबन्धनवद्धेन जीवेन कृतस्येत्युक्तम्, तथाचोक्तम्—‘जीवस्तु कर्मबन्धनवद्धो
वीरस्य भगवतः कर्ता । सन्तत्याऽनाद्यं च तदिष्टं कर्मात्मनः कर्तुः ॥१॥ इति, एवम्—
‘जीवेन निवृत्तियस्स जीवेन परिणामियस्स सयं वा उदिण्णम्म परेण वा उदीरियस्स
तदुभएण वा उदीरिज्जमाणस्स’ जीवेन निर्वर्तितस्य-ज्ञानावरणीयादितया व्यवस्थापितस्य,
अत्र कर्मबन्धनसमये जीवः प्रथमम् अवशिष्टान् कर्मवर्गणान्तः पातिनः पुद्गलान् उपाद-
दानोऽनाभोगिकेन वीर्येण तस्मिन्नेव च कर्मबन्धनसमये ज्ञानावरणीयादितया व्यवस्था-
हो उपयोग स्वभाव होने के कारण रागादि परिणाम से युक्त होता है, अन्य नहीं और
रागादि परिणाम से युक्त होकर वहीं कर्मोपार्जित करता है ! यह रागादि परिणाम
कर्म बन्धन बद्ध जीव को ही होता है । कर्म बन्धन के अभाव में रागादि परिणाम
नहीं होता, अन्यथा मुक्त जीव भी रागादि परिणाम वान हो जाएँ. इसी अभिप्राय
से कहा है कि कर्मबन्ध से बद्ध जीव के द्वारा जो उपार्जित किया गया है ।

कहा भी है—वीर भगवान् के मत में कर्म बन्धन से बद्ध जीव ही कर्मों का
कर्ता माना गया है । प्रवाह को अपेक्षा से कर्मबन्धन अनादि कालिक है । अनादि
कालिक कर्मबन्धन बद्ध जीव ही कर्म का कर्ता हो सकता है ॥१॥

तथा जो ज्ञानावरणीय कर्म जीव के द्वारा ज्ञानावरणीय के रूप में व्यवस्थापित
किया गया है, क्योंकि कर्मबन्ध के समय में यह तो साधारण कर्मवर्गणा के पुद्गलों
को ही जीव ग्रहण करता है, तत्पश्चात् अनाभोगिक वीर्य के द्वारा उसी समय ज्ञाना-
वरणीय आदि विशेष रूप में परिणत करता है । जैसे आहार को रस आदि सात धातुओं
के रूप में परिणत किया जाता है ।

કૃત છે, કેમકે જીવ જ ઉપયોગ સ્વભાવ હોવાના કારણે રાગાદિ પરિણામથી યુક્ત થાય
છે, બીજા નહીં અને રાગાદિ પરિણામથી યુક્ત થઈને ત્યાં જ કર્મોપાર્જિત કરે છે આ
રાગાદિ પરિણામ કર્મબંધન બદ્ધ જીવને જ થાય છે, કર્મબંધનના અભાવમાં રાગાદિ
પરિણામ નથી થતા, અન્યથા મુક્તજીવાત્માઓ પણ રાગાદિ પરિણામવાળા થઈ જાય, એ
અભિપ્રાયથી કહ્યું છે કે કર્મબંધનથી બદ્ધજીવના દ્વારા જ ઉપાર્જિત કરાયું છે

કહ્યું પણ છે—ભગવાન્ શ્રી મહાવીર પ્રભુના મતમાં કર્મબંધનથી બદ્ધજીવ જ
કર્મોના કર્તા માનેલો છે પ્રવાહની અપેક્ષાએ કર્મબંધનથી બદ્ધજીવ અનાદિકાલિક છે
અનાદિકાલિક કર્મબંધન બદ્ધજીવ જ કર્મોના કર્તા થઈ શકે છે ॥ ૧ ॥

તથા જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મજીવના દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયના રૂપમાં વ્યવસ્થાપિત કરેલ
છે, કેમકે કર્મબંધનના સમયમાં પહેલાં સાધારણ કર્મવર્ગણના પુદ્ગલોને જ જીવ ગ્રહણ
કરે છે, તત્પશ્ચાત્ અનાભોગિક વીર્યના દ્વારા તે જ સમયે જ્ઞાનાવરણીય આદિ વિશેષરૂપમાં
પારણત કરે છે જેમ આહારને રસ આદિ સાત ધાતુઓના રૂપમાં પારણત કરાય છે

પયતિ, રસાદિસપ્તધાતુરૂપતયા આહારમિવેતિ इन्द्रमेव ज्ञानावरणीयादितया व्यवस्थापनं
निर्वर्तनमिति व्यपदिश्यते, एवं જા.વેન પરિણમિતસ્ય—પ્રદ્વેપનિહ્નવાદિ વિશેષ પ્રત્યયૈસ્તં-
તદુત્તરોત્તરં પરિણામં નીતસ્ય, સ્વયં વા વિષાકપ્રાપ્તત્વેન પરનિરપેક્ષતયા ઉદીર્ણસ્ય—ઉદય-
મુપગતસ્ય, પરેણ વા ઉદીરિતસ્ય—ઉદયં પ્રાપિતસ્ય, તદુભયેન—સ્વ પરરૂપોભયેન વા ઉદી-
ર્યમાણસ્ય—ઉદયં પ્રાપ્યમાણસ્ય ‘ગતિં પપ્પ’ ગતિં પ્રાપ્ય—કિમપિ કર્મકાશ્ચિદ્ગતિં પ્રાપ્ય
તીવ્રાનુભાવં ભવતિ યથા અસાતાવેદનીયં કર્મનરકગતિં પ્રાપ્ય તીવ્રાનુભાવં ભવતિ, યથા
નૈરયિકાણામસાતાદયોઽહિ તીવ્રો ભવતિ ન તથા તિર્યગ્યોનિકાદીનામિતિભાવઃ, ‘ઠિતિ
પપ્પ’ સ્થિતિં સર્વોત્કૃષ્ટાં પ્રાપ્ય, સર્વોત્કૃષ્ટાં સ્થિતિમુપગતમશુભં કર્મ તીવ્રાનુભાવં ભવતિ
મિથ્યાત્વમિવેતિભાવઃ, ‘ભવં પપ્પ’ ભવં પ્રાપ્ય, અત્ર કિમપિ કિમપિ કર્મ કશ્ચિદ્ ભવ-

इस प्रकार साधारण कर्मवर्गणा के पुद्गलों को ग्रहण करके ज्ञानावरणीय आदि
के रूप में परिणत करना ही निर्वर्तन कहा जाता है। तथा जो ज्ञानावरणीय कर्म ज्ञान
प्रद्वेष, ज्ञाननिह्नव आदि विशेष कारणों से उत्तरोत्तर परिणाम को प्राप्त किया गया
है, जो स्वयं ही उदय को प्राप्त हुआ है अथवा दूसरे के द्वारा उदीरित किया गया है।

अथवा स्व और पर—उभय के द्वारा उदय को प्राप्त किया जा रहा है। तथा जो
गति को प्राप्त करके क्योंकि कोई कर्म किसी गति को प्राप्त करके तीव्र अनुभाव
वाला होजाता है, जैसे असातावेदनीय कर्म नरकगति के योग से तीव्र अनुभाववाला
बन जाता है। नैरयिकों के लिए असाता वेदनीय कर्म जितना तीव्र होता है, उतना
तिर्यचों आदि के लिए नहीं होता। इसी प्रकार सर्वोत्कृष्ट स्थिति को अशुभ कर्म तीव्र
अनुभाव वाला होता है जैसे मिथ्यात्व।

तथा भव को प्राप्त करके—क्योंकि कोई—कोई कर्म किसी भव विशेष को प्राप्त
करके अपना विषाक विशेष रूप से प्रकट करता है, जैसे मनुष्य या तिर्यच भव के योग
से निद्रा दर्शनावरण कर्म अपना विशिष्ट अनुभाव प्रकट करता है।

એ પ્રકારે કર્મવર્ગણના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ્ઞાનાવરણીય આદિના રૂપમાં પરિણત
કરાવવું એ જ નિવર્તન કહેવાય છે તથા જે જ્ઞાનાવરણીય કર્મજ્ઞાન પ્રદ્વેષ, જ્ઞાનનિહ્નવ
આદિ વિશેષ કારણોથી ઉત્તરોત્તર પરિણામને પ્રાપ્ત કરાય છે, જે સ્વયમ જ ઉદયને પ્રાપ્ત
થયેલ છે અથવા બીજાના દ્વારા ઉદીરિત કરાયેલ છે

અથવા સ્વ અને પર—ઉભયના દ્વારા ઉદયને પ્રાપ્ત કરાઇ રહેલ છે, તથા જે ગતિને
પ્રાપ્ત કરીને કેમકે કોઈ કર્મ કોઈ ગતિને પ્રાપ્ત કરીને તીવ્ર અનુભાવવાળો થાય છે, જેમકે
અસાતાવેદનીય કર્મ નરકગતિના યોગથી તીવ્ર અનુભાવવાળા થઇ જાય છે

નૈરયિકોને માટે અસાતા વેદનીયકર્મ જેટલા તીવ્ર હોય છે, તેટલા તિર્યચો વિગેરેના
માટે નથી હોતા એ જ પ્રકારે સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પ્રાપ્ત અશુભકર્મ તીવ્ર અનુભાવવાળા
હોય છે જેમ મિથ્યાત્વ તથા ભવને પ્રાપ્ત કરીને કેમકે, કોઈ કર્મ કોઈભવ વિશેષને પ્રાપ્ત
કરીને પોતાના વિષાક વિશેષરૂપે પ્રગટ કરે છે જેમ મનુષ્ય અને તિર્યચ ભવના યોગથી

માશ્રિત્ય સ્વવિપાકદર્શનસમર્થ ભવતિ, યથા નિદ્રા મનુષ્યમવં તિર્યગમવં વા પ્રાપ્યેત્યર્થઃ, તથા ચ કર્મ તાં તાં ગતિં સ્થિતિં મવં વા પ્રાપ્ય સ્વયમુદયં પ્રાપ્નોતીતિભાવઃ, 'અથ પરત-ઉદયમાહ--'પોગ્ગલં પપ્પ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ' પુગ્ગલ્લં -- કાષ્ઠલોષ્ઠલ્લુગ્ગાદિસ્વરૂપં પ્રાપ્ય, યથા પરેણ સ્થિતં કાષ્ઠ લોષ્ઠ લ્લુગ્ગાદિકમાસાઘ અસાતવેદનીય ક્રોધાદીનામુદયો ભવતિ, એવમેવ પુદ્ગલપરિણામં પ્રાપ્ય, અત્ર કિમપિ કર્મ કમપિ પુદ્ગલ માશ્રિત્ય વિપાક-માસાદયતિ યથા મક્ષિતસ્થાહારસ્યાજીર્ણત્વ પરિણામ માશ્રિત્ય અસાતવેદનીયં સુરા-પાનમિતિ, અતએવ પુદ્ગલ પરિણામં પ્રાપ્યેત્યુક્તમ્, 'કઙ્ઘિવે અણુભાવે પણ્ણત્તે ?' કતિ-વિધઃ--કિયત્પ્રકારકોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ભગવાનાહ--'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ણાણા-વરણિજ્જસ્મ ણં કમ્મસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્સ જાવ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ દસવિહે અણુભાવે

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ કર્મત્વ કો, અમુક ગતિ, સ્થિતિ ઓર ભવ કો પ્રાપ્ત કરકે કર્મ સ્વયં ઉદય કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ । પરનિમિત્ત સે મી કર્મ કા ઉદય હોતા હૈ, ઉસકા કથન કરતે હૈ--કાષ્ઠ, લોષ્ઠ, લ્લુગ્ગ આદિ પુદ્ગલોં કો પ્રાપ્ત કરકે મી કર્મ ઉદય મેં આજ્ઞાતા હૈ, જૈસે કિસો કે દ્વારા ફેંકે હુણ કાષ્ઠ લોષ્ઠ યા લ્લુગ્ગ આદિ કે યોગ સે અસાતા વેદનીય કા યા ક્રોધ આદિ કા ઉદય હો જાતા હૈ ।

પુદ્ગલ પરિણામ કે યોગ સે મી કોઈ કર્મ ઉદય મેં આજ્ઞાતા હૈ । જૈસે મક્ષિત આહાર કે ન પચને સે અસાતા વેદનીય કા યા મદિરા પાન સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા ઉદય હો જાતા હૈ ।

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો જ્ઞાનાવરણ કર્મ જીવ કે દ્વારા પહેલે બાંધા ગયા હૈ ઓર વિભિન્ન પ્રકાર કે નિમિત્તોં કા યોગ પાકર ઉદય મેં આજ્ઞાતા હૈ, ઉસકા અનુભાવ (વિપાક) કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ--હે ગૌતમ ! જીવ કે દ્વારા વદ્ધ સ્પૃષ્ઠ, વદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ઠ,

નિદ્રાદર્શનાવરણ કર્મ યોગીના વિશિષ્ટ અનુભાવ પ્રગટ કરે છે

તાત્પર્ય એ છે કે, કર્મત્વને, અમુક ગતિ સ્થિતિ અને ભવને પ્રાપ્ત કરીને સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત થાય છે પર નિમિત્તથી પણ કર્મનો ઉદય થાય છે, તેનું કથન કરે છે--કાષ્ઠ, લોષ્ઠ, અણુ આદિ પુદ્ગલોને પ્રાપ્ત કરીને પણ કર્મ ઉદયમાં આવે છે, જેમ કોઈના દ્વારા ફેંકેલ કાષ્ઠલોષ્ઠ અગર અણુ આદિના યોગથી અસાતાવેદનીયનો અગર ક્રોધ આદિનો ઉદય થઈ જાય છે

પુદ્ગલ પરિણામના યોગથી પણ કોઈ કર્મ ઉદયમાં આવે છે જેમ આપેલ આહાર ન પચવાથી અસાતા વેદનીયનો અગર મદિરાપાનથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થઈ જાય છે તાત્પર્ય એ છે કે જે જ્ઞાનાવરણ કર્મ જીવના દ્વારા પહેલા બાંધાયેલું છે અને વિભિન્ન પ્રકારના નિમિત્તોના યોગ પામીને ઉદયમાં આવેલ છે. તેનો અનુભાવ (વિપાક) કેટલા પ્રકારના કહા છે ?

શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે--હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ઠ, વદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ઠ,

पण्णत्ते' ज्ञानावरणीयस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्-स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं बोदीर्यस्य परेण बोदी-रितस्य तदुभयेन बोदीर्यमाणस्य गति प्राप्य स्थिति प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तमेव दशविधमनुभावं प्रदर्शयति - 'तं जहा-सोत्तावरणे सोयविण्णाणावरणे' तद्यथा-श्रोत्रावरणं-श्रोत्रेन्द्रियविषयक्षयोपशमा-वरणम्, श्रोत्रविज्ञानावरणञ्च-श्रोत्रेन्द्रियोपयोगावरणम् एवमग्रेऽपि 'नेत्तावरणे, नेत्तवि-ण्णाणावरणे' नेत्रावरणम्, नेत्रविज्ञानावरणञ्च, 'घ्राणावरणे घ्राणविण्णाणावरणे' घ्राणा-वरणं घ्राणविज्ञानावरणञ्च, 'रसावरणे रसविण्णाणावरणे' रसावरणम्, रसविज्ञानावरणञ्च,

संचित, चित्त, उपचित्त, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त, जीव के द्वारा कृत, जीव के द्वारा निर्वर्तित, जीवन के द्वारा परिणामित, स्वयं ही उदय को प्राप्त अथवा दूसरे के द्वारा उदीरित या दोनों द्वारा उदीर्यमान ज्ञानावरण कर्म का, गति को, स्थिति को, भव को, पुद्गल या पुद्गलपरिणाम को प्राप्त करके दस प्रकार का अनुभाव कहा गया है ! वह इस प्रकार है-

(१) श्रोत्रावरण अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय विषयक क्षयोपशम का आवरण (२) श्रोत्र विज्ञानावरण अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय के उपयोग का आवरण (३) इसी प्रकार नेत्रावरण (४) नेत्र विज्ञानावरण (५) घ्राणावरण (६) घ्राण विज्ञानावरण (७) रसावरण (८) रस-विज्ञानावरण (९) स्पर्शावरण और (१०) स्पर्श विज्ञानावरण ।

इन में से एकेन्द्रिय जोड़ों को प्रायः श्रोत्र, चक्षु, घ्राण और रसना विषयक लब्धि और उपयोग का आवरण होता है । द्वीन्द्रियों को श्रोत्र, चक्षु और घ्राण संबंधी लब्धि और उपयोग का आवरण होता है । त्रीन्द्रियों को श्रोत्र और चक्षुविषयक लब्धि और उपयोग का आवरण होता है । चतुरिन्द्रियों को श्रोत्रेन्द्रिय विषयक लब्धि एवं

संचित, चित्त, उपचित्त, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, एवमादृशा परिणामित येते अ उदयेने प्राप्त अथवा जीवना द्वारा उदीरित अगर अपने द्वारा उदीर्यमान ज्ञानावरण कर्मणी गतिने, स्थितिने, भवने, पुद्गल अगर पुद्गलपरिणामने प्राप्त करीने दश प्रकारना अनुभाव कहला छे, ते आ प्रकार छे—

(१) श्रोत्रावरण अर्थात् श्रोत्रेन्द्रिय विषयक क्षयोपशमनु आवरण (२) श्रोत्रविज्ञाना-वरण अर्थात् श्रोत्रेन्द्रियना उपयोगनु आवरण (३) अत्र प्रकारे नेत्रावरण (४) नेत्र-विज्ञानावरण (५) घ्राणावरण (६) घ्राणविज्ञानावरण (७) रसावरण (८) रसविज्ञानावरण (९) स्पर्शावरण अने (१०) स्पर्शविज्ञानावरण

तेभानामाथी एकेन्द्रिय एवमे प्रायः श्रोत्र, चक्षु, घ्राण अने रसना विषयक लब्धि अने उपयोगनु आवरण थाय छे द्वीन्द्रियेने श्रोत्रचक्षु अने घ्राणसम्बन्धी लब्धि अने उपयोगनु आवरण थाय छे त्रीन्द्रियेने श्रोत्र अने चक्षुविषयक लब्धि अने उपयोगनु

धौर्ज्ञानपरिणत्युपघातात्, यं वा पुद्गलपरिणामं भक्षिताहारपरिणामलक्षणं जलरसादिक-
मतिदुःखजनकं वेदयते तेन वा ज्ञानपरिणत्युपहननात्, विस्रसया स्वभावेन वा यः
शीतोष्णातपादिलक्षणः पुद्गलानां परिणामस्तं यदा वेदयते तदा तेन इन्द्रियोप-
घातजनन द्वारा ज्ञानपरिणतौ उपहतायां ज्ञातव्यमेव ऐन्द्रियकमपि सद्बस्तु न जानाति
ज्ञामपरिणतेरुपघातात्, इत्येयं सापेक्षो ज्ञानावरणीयकर्मोदयः उक्तः, अथ निरपेक्षमुदय
माह—‘तेसिं वा उदण्णं’ तेषां वा ज्ञानावरणीयकर्मपुद्गलानां विपाकमुपगतानामुदयेन-
ज्ञातव्यं न जानाति ‘जाणिउ कामे ण जाणइ’ ज्ञातुकामोऽपि ज्ञानपरिणामेन परिणन्तु-
मिच्छन्नपि ज्ञानपरिणत्युपहननात् न जानाति—न वेत्ति, ‘जाणित्ता वि न जाणइ’ पूर्वं
ज्ञात्वाऽपि तेषामेव ज्ञानावरणीयकर्मपुद्गलानामुदयेन पश्चान्न जानाति ‘उच्छन्नणाणी
या वि भवइ णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदण्णं’ उच्छन्नज्ञानी चापि भवति ज्ञानावर-
णीयस्य कर्मण उदयेन, तत्रोच्छन्नं-प्रच्छन्नं-तिरोहितं च तद् ज्ञानं चेति उच्छन्नज्ञानं
तदस्ति अस्येति उच्छन्नज्ञानी यावच्छक्तितिरोहितज्ञान्यपि भवतीति भावः, प्रकृत

ज्ञान का उपघात करने में समर्थ होते हैं, उसे भी ज्ञान का उपघात होता है ।

अथवा जो भक्षित आहार का परिणाम अति दुःख जनक होता है, उससे भी
ज्ञान परिणति का उपघात होता है । अथवा स्वभाव से जब शीत, उष्ण, धूप आदि
रूप पुद्गल परिणाम का जब वेदन किया जाता है तब उसके द्वारा इन्द्रियों का उप-
घात होने से ज्ञानपरिणति का भी उपघात होता है और जीव इन्द्रिय गोचर ज्ञातव्य
वस्तु को भी नहीं जानपाता है । यह ज्ञानावरणीय कर्म का सापेक्ष उदय बतलाया गया है ।

अब निरपेक्ष उदय कहते हैं—ज्ञानावरणीय कर्म—पुद्गलों के उदय से जीव अपने
योग्य (ज्ञेय) का ज्ञान नहीं कर पाता । जानने की इच्छा होनेपर भी जानने में समर्थ
नहीं होता है । पूर्व में जानकर भी ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से पश्चात् नहीं जानता
है । ज्ञानावरणीय कर्म के उदय से जीव का ज्ञान तिरोहित (गायब) हो जाता है ।

અથા બીજાઓથી જે કાચેલા કાષ્ઠલોખ્ઠ આદિ નાપુદ્ગલોથી બેઠે જ્ઞાનનો ઉપઘાત કરવામાં
સમર્થ બને છે, તેનાથી પણ જ્ઞાનનો ઉપઘાત થાય છે

અથવા જે ખાદ્ય આહારનું પરિણામ અતિ દુઃખજનક થાય છે, તેનાથી પણ
જ્ઞાન પરિણતિનો ઉપઘાત થાય છે અથવા સ્વભાવથી જ્યારે શીત, ઉષ્ણ, તાપ આદિરૂપ
પુદ્ગલ પરિણામનું જ્યારે વેદન કરાય છે ત્યારે તેના દ્વારા ઇન્દ્રિયોનો ઉપઘાત થવાથી
જ્ઞાનપરિણતિનો પણ ઉપઘાત થાય છે અને જીવ ઇન્દ્રિય ગોચર જ્ઞાતવ્ય વસ્તુને પણ નથી
જાણી શકતો. આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સાપેક્ષ ઉદય બતાવેલ છે.

હવે નિરપેક્ષ ઉદય કહે છે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી જીવ જાણવા યોગ્ય
(જ્ઞેય) જ્ઞાન નથી કરી શકતો જાણવાની ઇચ્છા હોવા છતાં પણ જાણવામાં સમર્થ નથી
થતો પહેલાં જાણેલું હોય તો પણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી પછીથી નથી જાણતો
જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી જીવનું જ્ઞાન તિરોહિત થઈ બાક છે.

મુપસંહરન્નાહ—‘એસ પં ગોયમા ! ણાણાવરણિજ્જે કમ્મે’ હે ગૌતમ ! એતત્—પૂર્વોપદ-
શિતં ખલુ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘એસ પં ગોયમા ! ણાણાવરણિજ્જસસ કમ્મસસ
જીવેણં વદ્ધસસ જાવ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ દસવિહે અણુભાવે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! એપ
ખલુ શ્રોત્રાવરણાદિરૂપો જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય યાવત્—સ્પૃષ્ટસ્ય વદ્ધ-
સ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્ય સંચિતસ્ય ચિતસ્ય ઉપચિતસ્ય આપાકપ્રાપ્તસ્ય વિપાકપ્રાપ્તસ્ય ફલપ્રાપ્તસ્ય
ઉદયપ્રાપ્તસ્ય જીવેન કૃતસ્ય જીવેન નિર્વર્તિતસ્ય જીવેન પરિણામિતસ્ય સ્વયં વા ઉદી-
ર્ણસ્ય પરેણ વા ઉદીરિતસ્ય તદુભયેન વા ઉદીર્ય માણસ્ય ગતિં સ્થિતિ ભવં પુદ્ગલપરિ-
ણામં ચ પ્રાપ્ય દશવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘દરિસણાવરણિજ્જસસ પં
મંતે ! કમ્મસસ જીવેણં વદ્ધસસ જાવ પોગ્ગલપરિણામં પપ્પ કહ્વિહે અણુભાવે પળ્ણત્તે !’
હે ભદન્ત ! દર્શનાવરણીયસ્ય ખલુ કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય યાવત્ સ્પૃષ્ટસ્ય વદ્ધસ્પર્શસ્પૃ-
ષ્ટસ્ય સંચિતસ્ય ચિતસ્ય ઉપચિતસ્ય આપાકપ્રાપ્તસ્ય વિપાકપ્રાપ્તસ્ય ફલપ્રાપ્તસ્ય ઉદય-
પ્રાપ્તસ્ય જીવેન કૃતસ્ય જીવેન નિર્વર્તિતસ્ય જીવેન પરિણામિતસ્ય સ્વયં વા ઉદીર્ણસ્ય
પરેણ વા ઉદીરિતસ્ય તદુભયેન વા ઉદીર્યમાણસ્ય ગતિં પ્રાપ્ય સ્થિતિ પ્રાપ્ય ભવં પ્રાપ્ય
પુદ્ગલં પ્રાપ્ય પુદ્ગલપરિણામં પ્રાપ્ય કતિવિધોઽનુભાવઃ—સામર્થ્ય પ્રમાવ ઇત્યર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ?

ઉપસંહાર કરતે હુએ શાસ્ત્રકાર કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! યહ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા
નિરૂપણ કિયા ગયા હૈ । જીવ કે દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત,
ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાક પ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત ઉદયપ્રાપ્ત, જીવદ્વારા કૃત, જીવદ્વારા
નિર્વર્તિત, જીવદ્વારા પરિણામિત, ‘સ્વયં ઉદય કો પ્રાપ્ત, દુસરે દ્વારા ઉદીરિત અથવા
દોનો દ્વારા ઉદીર્યમાણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા યહ ગતિ, સ્થિતિ, ભવ ઓર પુદ્ગલ કો
પ્રાપ્ત કરકે દશ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા ગયા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જીવ કે દ્વારા વદ્ધ યાવત્ પુદ્ગલ પરિણામ કો પ્રાપ્ત
કરકે દર્શનાવરણીય કર્મ કા અનુભાવ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (યહાં મી યાવત્
શબ્દ સે ‘સ્પૃષ્ટ, વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ આદિ સમી પૂર્વોક્ત વિશેષણ સમજ્ઞ લેને ચાહિય ?)
અનુભાવ કા અર્થ સામર્થ્ય યા પ્રમાવ હૈ ।

ઉપસંહાર કરતા શાસ્ત્રકાર કહે છે—હે ગૌતમ ! આ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનું નિરૂપણ
કરાયું છે જીવના દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત ઉપચિત, આપાક
પ્રાપ્ત, વિપાક પ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત જીવ દ્વારા કૃત, જીવ દ્વારા નિર્વર્તિત, જીવ
દ્વારા પરિણામિત, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત, બીજાના દ્વારા ઉદીરિત અથવા બીજા દ્વારા ઉદીર્ય
માણ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની આ ગતિ, સ્થિતિ, ભવ અને પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને
દશ પ્રકારનો અનુભાવ કહેલો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જીવના દ્વારા વદ્ધ યાવત્ પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત
કરીને દર્શનાવરણીય કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કર્યા છે ? અહીં પણ યાવત્
શબ્દથી સ્પૃષ્ટ, વદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ આદિ બધા પૂર્વોક્ત વિશેષણ સમજી લેવા જોઈએ

भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं वद्धस्य जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पण्णत्ते’ दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत्—स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिप्राप्त्य स्थितिप्राप्त्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रभावः सामर्थ्यं प्रज्ञप्तः। तमेव नवविधमनुभावं प्रदर्शयति—‘तं जहा—णिहा १, णिहाणिहा २, पयला ३, पयला पयला ४, थीणद्धी ५ चक्खुदंसणावरणे ६ अचक्खुदंसणावरणे ७ ओहिदंसणावरणे ८ केवलदंसणावरणे ९’ तद्यथा—निद्रा—स्वापः सुखप्रतिबोधरूपा १ निद्रा निद्रा—दुःखप्रतिबोधरूपा २ प्रचला स्थितस्य भवति ३ प्रचला प्रचला पुनश्चक्रमणकुर्वतो भवति ४, स्त्यानद्धिस्तावद् अतिसंक्लिष्ट कर्माणुवेदने बोध्या ५, तथाचोक्तम्—‘सुहपडिबोहा णिहा दुहपडिबोहा य निहा निहा य । पयला होइ ठियस्स उ पयलपयला य

श्री भगवान्—हे गौतम! जीव के द्वारा बद्ध, यावत्—स्पृष्ट, वद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित्त, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, जीव के द्वारा कृत, जीव के द्वारा निर्वर्तित, जीव के द्वारा परिणामित, स्वयं उदयप्राप्त, कर के द्वारा उदीरित अथवा दोनों के द्वारा उदीर्यमाण, दर्शनावरणीय कर्म का गतिस्थिति, भव, पुद्गल परिणाम को प्राप्त कर के नौ प्रकार का अनुभाव या सामर्थ्य कहा गया हैं। वह इस प्रकार है।

(१) निद्रा—हल्की नींद जो सरलता से भंग हो जाय। (२) निद्रा निद्रा—कठिनाई से खुलनेवाली निद्रा।

(३) प्रचला—बैठे-बैठे आने वाली निद्रा। (४) प्रचला प्रचला—चलते फिरते आनेवाली निद्रा (५) स्त्यानद्धि—अत्यन्त संक्लिष्ट कर्माणुओं का वेदन होने पर आने वाली निद्रा जिसके आने पर जीव अपनी शक्ति से अनेक गुणी अधिक शक्ति पाकर असाधारण कार्य कर-हालता है। कहा भी है—

अनुभावतो अर्थ सामर्थ्यं अगर प्रभाव छे

श्री भगवान्—हे गौतम! एव द्वारा बद्ध यावत् स्पृष्ट, वद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित चित्त, उपचित्त आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फल प्राप्त उदयप्राप्त एवना द्वारा कृत, एवना द्वारा निर्वर्तित, एवद्वारा परिणामित, स्वयं उदयप्राप्त, परद्वारा उदीरित अथवा अपने द्वारा उदीर्यमाण, दर्शनावरणीयनी गति स्थिति, भव, पुद्गल अगर पुद्गल परिणामने प्राप्त करीने नव प्रकारों अनुभाव अगर सामर्थ्यं कहें छे ते आ प्रकारे छे—

(१) निद्रा—हल्की नींद जो सरलतायी हठी नय (२) निद्रानिद्रा कठिनाताये उठनारी निद्रा।
(३) प्रचला—बैठा बैठा आवनारी निद्रा (४) प्रचला प्रचला—चलता-फरता आवनारी निद्रा।
(५) स्त्यानद्धि—अत्यन्त संक्लिष्ट कर्माणुओं का वेदन यता आवनारी निद्रा, जेने आवता पोतानी शक्तियी अनेक गुणी अधिकशक्ति भेगवीने असाधारण कार्य करी असे

ચં કમતો ॥૧॥ થીળગિદ્દી પુણ અઇસંકિલિટ્ટ કમ્માણુવેયણે હોઈ । મહણિદ્દાદિ ણ-
ચિંતિય વાવારપસાહણી પાયં ॥૨॥ સુખપ્રતિવોધા નિદ્રા, દુઃસુખપ્રતિવોધા ચ નિદ્રા નિદ્રાચ
પ્રચલા ભવતિ સ્થિતસ્ય તુ પ્રચલા પ્રચલા ચ ચદ્ધક્રમતઃ ॥૧॥ સ્ત્યાનર્દિઃ પુનરતિ-
સંવિલ્લઘ્ન કર્માણુવેદને ભર્વાતિ । મહાનિદ્રાદિનચિન્તિત વ્યાપાર પ્રસાધની પ્રાયઃ ॥ ૨ ॥
ચક્ષુર્દર્શનાવરણમ્—ચક્ષુઃ સામાન્યદર્શનોપયોગાવરણમ્ ૬, અચક્ષુર્દર્શનાવરણમ્—અચક્ષુઃ
સામાન્યદર્શનોપયોગાવરણમ્ ૭, અવધિદર્શનાવરણમ્ ૮, કેવલદર્શનાવરણમ્ ૯, અત્રાપિ-
પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સ્વયમુદીર્ણસ્ય પરેણ વા ઉદીરિતસ્ય દર્શનાવરણીયકર્મણ ઉદયેન ઇન્દ્રિયાણાં
લઙ્ઘ્યુપયોગાવરણં પ્રતિપાદયતિ—‘જં વેદેઙ્ પોગ્ગલં વા પોગ્ગલે વા પોગ્ગલપરિણામં વા

જિસ નિદ્રા સે સરલતાપૂર્વક જાગા જાય વહ નિદ્રા કહલાતી હૈ ।

બહી કઠિનતા સે જો દૂર હો વહ ગાઢી નીંદ નિદ્રાનિદ્રા કહી જાતી હૈ ।

બૈઠે—બૈઠે કો આને વાલી નિદ્રા પ્રચલા કહલાતી હૈ ।

ચલતે—ફિરતે કો આનેવાલી નિદ્રા પ્રચલાપ્રચલા કહલાતી હૈ । ઔર—

અત્યન્ત સંકલેશમય કર્મ ધરમાણુઓં કા વેદન હોને પર આનેવાલી નિદ્રા સ્ત્યા-
નર્દિ કહલાતી હૈ ।

ઇસ સ્ત્યાનર્દિ મહાનિદ્રા મેં દિન મે સોચે હુણ કાર્ય પ્રાયઃ કર ઢાલે જાતે હૈ ।

(૬) ચક્ષુર્દર્શનાવરણ—ચક્ષુર્દર્શન અર્થાત્ નેત્ર કે દ્વારા હોને વાલે સામાન્ય ઉપયોગ
કો આવૃત્ત કરના ।

(૭) અચક્ષુર્દર્શનાવરણ—નેત્ર સે મિલ્લ અન્ય ઇન્દ્રિયોં દ્વારા હોને વાલે સામાન્ય
ઉપયોગ કા આવરણ ।

(૮) અવધિદર્શનાવરણ—અવધિદર્શન ન હોના ।

(૯) કેવલ દર્શનાવરણ—કેવલદર્શન કો ઉત્પન્ન ન હોને દેના ।

યહાં મી સ્વયં ઉદય કો પ્રાપ્ત યા દુસરે કે દ્વારા ઉદીરિત દર્શનાવરણીય કર્મ
કે ઉદય સે ઇન્દ્રિયોં કે લઙ્ઘિ ઔર ઉપયોગ કા આવરણ હોના પ્રતિપાદન કરતે હૈ—

છે. કહ્યું પણ છે—જે જીવથી સરલતાપૂર્વક જાગી જાય તે નિદ્રા કહેવાય છે. ઘણું મુશ્કે-
લીથી જે દૂર થાય તે ગાઢ જીવ નિદ્રા—નિદ્રા કહેવાય છે. એઠે એઠે આવનારી જીવ પ્રચલા
કહેવાય છે હાલતા ચાલતા આવનારી જીવ પ્રચલા પ્રચલા કહેવાય છે અને અત્યન્ત
સંકલેશમય કર્મ ધરમાણુઓં વેદન કરતા આવનારી નિદ્રા સ્ત્યાનર્દિ કહેવાય છે.
આ સ્ત્યાનર્દિ મહાનિદ્રામાં ક્વિચ્છમા વિચારેલા કાર્યપ્રાય કરી દેવાય છે (૬) ચક્ષુર્દર્શના-
વરણ—ચક્ષુર્દર્શન અર્થાત્ નેત્રદ્વારા થનારા સામાન્ય ઉપયોગને આવૃત્ત કરવો (૭) અચક્ષુર્દર્શના-
વરણ—નેત્રથી મિલ્લ અન્ય ઇન્દ્રિયોં દ્વારા થનારા સામાન્ય ઉપયોગનું આવરણ (૮) અવધિ
દર્શનાવરણ—અવધિ દર્શન ન થવું (૯) કેવલ દર્શનાવરણ—કેવલ દર્શનને ઉત્પન્ન ન થવું.
અહીં પણ સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત અગર બીજાના દ્વારા ઉદીરિત દર્શનાવરણીય કર્મના
ઉદયથી ઇન્દ્રિયોંની લઙ્ઘિ અને ઉપયોગનું આવરણ થવું પ્રતિપાદન કરે છે—બીજાનાથી

વીસમા વા પોગ્ગલાણં પરિણામં તેસિ વા ઉદણ્ણં પાસિયન્નં વા ણ પાસડ' યં વેદયતે પરેણ ક્ષિપ્તં કાષ્ઠલોષ્ટસ્વદ્ગાદિ સ્વરૂપં પુદ્ગલં વા તેન અભિધાતજનન સમર્થેન દર્શન-પરિણત્યુપહનનાત્, બહુન્ પુદ્ગલાન્ વા કાષ્ઠદિસ્વરૂપાન્ પરેણ ક્ષિપ્તાન્ યાન્ વેદયતે તૈર-મિધાતજનન સમર્થેર્દશન પરિણત્યુપધાતાત્, યં વા પુદ્ગલપરિણામં મક્ષિતાહાર પરિણામ સ્વરૂવં પાનીયરસાદિકં બહુદુઃસ્વજનકં વેદયતે તેન વા દર્શનપરિણત્યુપહનન ત્, एवं विस्र-सया-स्वभावेन वा शीतोष्णातपादिरूपो यः पुद्गलानां परिणामस्तं यदा वेदयते तदा तेन इन्द्रियोपधातजनन द्वारा दर्शनपरिणत्युपहननाद् द्रष्टव्यमपि ऐन्द्रियकमपि सद्रस्तु न पश्यति दर्शनपरिणतेरुपहतत्वात्, अयं तावत् सापेक्षो दर्शनावरणीयकर्मोदयः प्रति-पादितः, अथ निरपेक्षं दर्शनावरणीय कर्म पुद्गलोदयं प्रतिपादयति 'तेसि वा उदण्ण'

દૂસરે કે દ્વારા ક્ષિપ્ત કાષ્ઠ લોષ્ટ-સ્વદ્ગ આદિ પુદ્ગલ કે દ્વારા જો કિ આઘાત ઉત્પન્ન કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ, ઉમસે દર્શનપરિણામ કા ઉપધાત હાતા હૈ ।

इसी प्रकार दूसरे के द्वारा क्षिप्त बहुत से काष्ठ आदि पुद्गलों को, जो आघात उत्पन्न करने में समर्थ होते हैं, उनसे दर्शनपरिणाम का उपधात होता है । जीव उनका वेदन करता है । तथा जो मक्षित पानी या रसादि आहार पुद्गलों का परिणाम बहुत दुःस्वजनक प्रतीत होता है, उससे भी दर्शन परिणाम का प्रतिधात होता है ।

इसी प्रकार स्वभाव से पुद्गलों का जो शीत, उष्ण, आतप, आदि रूप पुद्गल परिणाम है, उसको जब वेदन किया जाता है, तब इन्द्रियोंमें उपधात उत्पन्न होने से दर्शनपरिणति का भी उपधात होता है । इस कारण जीव द्रष्टव्य अर्थात् देखने योग्य इन्द्रियगोचर वस्तु को भी नहीं देखता है । यह सापेक्ष दर्शनावरणीय कर्म का उदय प्रतिपादन किया गया है ।

अथ निरपेक्ष दर्शनावरणीय के उदय का प्ररूपण करते हैं । विपाकप्राप्त दर्शना-

ફે કેલ લાકડું, ટેકું, ખડ્ગ આદિ પુદ્ગલ દ્વારા આઘાત ઉત્પન્ન કરવામા સમર્થ થાય છે તેનાથી દર્શનાવરણીયનો ઉપધાત થાય છે

એ જ પ્રકારે બીજાના દ્વારા ક્ષિપ્તકાષ્ઠ આદિ પુદ્ગલોને જે આઘાત કરવામા સમર્થ થાય છે. તેમનાથી દર્શન પરિણામનો ઉપધાત થાય છે જીવ તેમનું વેદન કરે છે જે ભક્ષિત પાણી રસાદિ આહાર પુદ્ગલોના પરિણામ ઘણું દુઃખજનક પ્રતીત થાય છે તેનાથી પણ દર્શન પરિણામનો પ્રતિધાત થાય છે

એ પ્રકારે સ્વભાવથી પુદ્ગલોના જે શીતઉષ્ણ આતપ આદિરૂપ પુદ્ગલ પરિણામ છે, તેમને જ્યારે વેદન કરાય છે, ત્યારે ઇન્દ્રિયોમા ઉપધાત ઉત્પન્ન થવાથી દર્શન પરિણતિનો પણ ઉપધાત થાય છે

એ કારણે જીવ દ્રષ્ટવ્ય અર્થાત્ જોવા યોગ્ય ઇન્દ્રિય ગોચર વસ્તુને પણ નથી દેખતો, આ સાપેક્ષ દર્શનાવરણીય કર્મના ઉદય પ્રતિપાદન કરાયા છે

હવે નિરપેક્ષ દર્શનાવરણના વિધ્યનુ પ્રરૂપણ કરે છે —

तेषां वा विपाकप्राप्तानां दर्शनावरणीयकर्मपुद्गलानामुदयेन द्रष्टव्यमपि सद्यस्तु न पश्यति 'पासेउक्तामे वि ण पासइ' द्रष्टुकामोऽपि—दर्शनपरिणामेन परिणन्तु मिच्छन्नापि दर्शनपरिणत्युपघातान्न पश्यति 'पासित्ता वि ण पासइ' दृष्ट्वापि पूर्वं तेषामेव दर्शनावरणीयकर्मपुद्गलानामुदयेन पश्चात्पश्यति 'उच्छन्नदंशणी या वि भवइ दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं' उच्छन्नदर्शनी—प्रच्छन्नदर्शनी—उच्छन्नं—प्रच्छन्नञ्च—तद्दर्शनम् उच्छन्नदर्शनम्—तिरोहितदर्शनमित्यर्थः, तद् अस्ति अस्येति उच्छन्नदर्शनी चापि भवति दर्शनावरणीयस्य कर्मण उदयेन तिरोहितदर्शनी चापि भवतीति भावः, यावच्छक्तिप्रच्छादितदर्शन्यपि भवतीत्यर्थः, प्रकृतपुपसंहरन्नाह—'एस णं गोयमा ! दरिसणावरणिज्जे कम्मे' हे गौतम ! एतत् खलु पूर्वोपदर्शितं दर्शनावरणीयं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा ! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पणत्ते' हे गौतम ! एष खलु दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत्—स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्त इति फलितम् ॥ सू. ५॥

वरणीय कर्म पुद्गलों के उदय से द्रष्टव्य वस्तु भी दृष्टिगोचर नहीं होती । दर्शन की इच्छा होने पर भी जीव दर्शन परिणाम के उपघात के कारण देख नहीं सकता 'पहले देख कर भी दर्शनावरणीय कर्म के उदय के कारण बाद में नहीं देखता है । दर्शनावरणीय कर्म के उदय से दर्शनगुण तिरोहित हो जाता है ।

अब प्रकृत विषय का उपसंहार करते हैं—

हे गौतम ! जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, वद्ध स्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित्त, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त उदय प्राप्त, जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, जीव द्वारा परिणत, स्वयं उदय को प्राप्त दूसरे के द्वारा उदीरित अथवा दोनों द्वारा उदीर्यमाण, दर्शनावरणीय कर्म का यह गति, स्थिति, भव, पुद्गल एवं

विपाकप्राप्त दर्शनावरणीय कर्मपुद्गलानां उदयेन द्रष्टव्य वस्तु पश्य दृष्टिगोचर नती यती दर्शननी भन्ना या छता अथ दर्शन परिणामना उपघातने का को हेभी नती शन्तो पडेल्लो जेधने पश्य दर्शनावरणीय कर्मना उदयेन कारणे पछीथी नथी हेभी शकतो दर्शनावरणीय कर्मना उदयेन दर्शनगुण तिरोहित यध नय छे

इवे प्रकृत विषयने उपसंहार करे छे—

हे गौतम ! अथवा द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित्त, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, उदयप्राप्त, अथवा द्वारा कृत, अथवा द्वारा निर्वर्तित, अथवा द्वारा परिणत, स्वयं उदयने प्राप्त, अथवा द्वारा उदीरित अथवा अन्ने द्वारा उदीर्यमाण दर्शनावरणीय

साता वेदनीयादि कर्मानुभाव वक्तव्यता

मूलम्—“सायावेयणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा ! सायावेयणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—मणुण्णा सहा १ मणुण्णा रूवा २ मणुण्णा गंधा ३ मणुण्णा रसा ४ मणुण्णा फासा ५ मणो सुहया ६ वय सुहया ७ काय सुहया ८, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं, तेमिं वा उदएणं सातावेदणिज्जं कम्मं वेदेइ, एस णं गोयमा ! सायावेदणिज्जे कम्मे, एसणं गोएमा ! सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, असावेयणिस्म णं भंते ! कम्मस्म जीवे णं तहेवपुच्छा, उत्तरं च. णवरं अमणुण्णा सहा जाव कायदुहया, एम णं गोयमा ! असायावेयणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! असायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा ! मोहणिज्जस्म कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—सम्मत्तवेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे कसायवेयणिज्जे नो कसायवेयणिज्जे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेमिं वा उदएणं मोहणिज्जं कम्मं वेदेइ वा, एसणं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, आउस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवे णं तहेवपुच्छा, गोयमा ! आउयस्मणं कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जीव चउविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—नेरइयाउए मणुयाउए देवाउए जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं

पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके नौ प्रकार का अनुभाव कहा है ॥ सू. ५ ॥

धर्मनी आ गति, स्थिति, क्षय, पुद्गल तेमञ्च पुद्गल परिणामने प्राप्ता इतीने नव प्रकारने अनुभाव कइो छे सू. ॥५॥

तेषां वा विपाकप्राप्तानां दर्शनावरणीयकर्मपुद्गलानामुदयेन द्रष्टव्यमपि सद्यस्तु न पश्यति 'पासेउकामे वि ण पासइ' द्रष्टुकामोऽपि—दर्शनपरिणामेन परिणन्तु मिच्छन्नापि दर्शनपरिणत्युपघातान्न पश्यति 'पासित्ता वि ण पासइ' दृष्ट्वापि पूर्वं तेषामेव दर्शनावरणीयकर्मपुद्गलानामुदयेन पश्चात्पश्यति 'उच्छन्नदंशणी या वि भवइ दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं' उच्छन्नदर्शनी—प्रच्छन्नदर्शनी—उच्छन्नं—प्रच्छन्नञ्च—तद्दर्शनम् उच्छन्नदर्शनम्—तिरोहितदर्शनमित्यर्थः, तद् अस्ति अस्येति उच्छन्नदर्शनी चापि भवति दर्शनावरणीयस्य कर्मण उदयेन तिरोहितदर्शनी चापि भवतीति भावः, यावच्छक्तिप्रच्छादितदर्शन्यपि भवतीत्यर्थः, प्रकृत्युपसंहरन्नाह—'एस णं गोयमा ! दरिसणावरणिज्जे कम्मे' हे गौतम ! एतत् खलु पूर्वोपदर्शितं दर्शनावरणीयं कर्म प्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा ! दरिसणावरणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पोगगलपरिणामं पप्प णवविहे अणुभावे पणत्ते' हे गौतम ! एष खलु दर्शनावरणीयस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत्—स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य नवविधोऽनुभावः प्रज्ञप्त इति फलितम् ॥ सू. ५॥

वरणीय कर्म पुद्गलों के उदय से दृष्टव्य वस्तु भी दृष्टिगोचर नहीं होती । दर्शन की इच्छा होने पर भी जीव दर्शन परिणाम के उपघात के कारण देख नहीं सकता 'पहले देख कर भी दर्शनावरणीय कर्म के उदय के कारण बाद में नहीं देखता है । दर्शनावरणीय कर्म के उदय से दर्शनगुण तिरोहित हो जाता है ।

अब प्रकृत विषय का उपसंहार करते हैं—

हे गौतम ! जीव के द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्ध स्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित्त, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त उदय प्राप्त, जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, जीव द्वारा परिणत, स्वयं उदय को प्राप्त दूसरे के द्वारा उदीरित अथवा दोनों द्वारा उदीर्यमाण, दर्शनावरणीय कर्म का यह गति, स्थिति, भव, पुद्गल एव

विपाकप्राप्त दर्शनावरणीय कर्मपुद्गलानां द्रष्टव्य वस्तु पश्य दृष्टिगोचर नथी यती दर्शननी इच्छा यथा छत्ता अथ दर्शनं परिणामना उपघातने का एवे हेभी नथी शक्ते। पडेवा जेधने पण्य दर्शनावरणीय कर्मना उदयने काण्णे पछीथी नथी हेभी शक्ते। दर्शनावरणीय कर्मना उदयथी दर्शनगुणु तिरोहित यथ जाय छे

इवे प्रकृत विषयने उपसंहार करे छे—

हे गौतम ! जीवना द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित्त, आपाकप्राप्त, फलप्राप्त, द्रष्टव्यप्राप्त, जीवद्वारा कृत, जीवद्वारा निर्वर्तित, जीवद्वारा परिणत, स्वयं उदयने प्राप्त, जीवना द्वारा उदीरित अथवा जीवने द्वारा उदीर्यमाण दर्शनावरणीय

साता वेदनीयादि कर्मानुभाव वक्तव्यता

मूलम्—“सायावेयणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा ! सायावेयणिज्जस्स णं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—मणुण्णा सहा १ मणुण्णा रूवा २ मणुण्णा गंधा ३ मणुण्णा रसा ४ मणुण्णा फासा ५ मणो सुहया ६ वय सुहया ७ काय सुहया ८, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं, तेमि वा उदएणं सातावेदणिज्जं कम्मं वेदेइ, एस णं गोयमा ! सायावेदणिज्जे कम्मे, एसणं गोएमा ! सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, असावेयणिस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवे णं तहेवपुच्छा, उत्तरं च. णवरं अमणुण्णा सहा जाव कायदुहया, एम णं गोयमा ! असायावेयणिज्जे कम्मे, एस णं गोयमा ! असायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ? गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा—सम्मत्तवेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे कसायवेयणिज्जे नो कसायवेयणिज्जे, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेमि वा उदएणं मोहणिज्जं कम्मं वेदेइ वा, एसणं गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, आउस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवे णं तहेवपुच्छा, गोयमा ! आउयस्सणं कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जीव चउविहे अणुभावे पण्णत्ते. तं जहा—नेरइयाउए मणुयाउए देवाउए जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं

पुद्गल परिणाम को प्राप्त करके नौ प्रकार का अनुभाव कहा है ॥ सू. ५ ॥

कर्मानुभाव गति, स्थिति, क्षय, पुद्गल तेमन् पुद्गल परिष्ठाभने आभन करीने नव प्रकारने।
अनुभाव कही छे सू. ॥५॥

परिणामं, तेसिं वा उदएणं आउयं कम्मं वेदेइ वा, एसणं गोयमा ! आउए कम्मे, एस णं गोयमा ! आउकम्मस्स जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते, सुहणामस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं पुच्छा, गोयमा ! सुहणामस्स णं कम्मस्स जीवेणं चउदसविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा-इट्ठा सदा १ इट्ठा रूवा २ इट्ठा गंधा ३ इट्ठा रसा ४ इट्ठा फासा ५ इट्ठा गई ६ इट्ठा ठिई ७ इट्ठे लावण्णे ८ इट्ठो जसो किंती ९ इट्ठे उट्ठाणकम्मबलवीरिय-पुरिसकारपरकम्मे १० इट्ठस्सरया ११ कंतस्सरया १२ पियस्सरया १३ मणुणस्सरया १४ जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गला णं परिणामं तेसिं वा उदए णं सुभणामं कम्मं वेएइ, एस णं गोयमा ! सुहणामकम्मे, एस णं गोयमा ! सुहणामस्स कम्मस्स जाव चउदसविहे अणुभावे पण्णत्ते, दुहनामस्स णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! एवं चेव, णवरं अणिडा सदा जाव हीणस्सरया, दीणस्सरया, अकंतस्सरया, जं वेदेइ सेसं तं चेव जाव चउदसविहे अणुभावे पण्णत्ते, उच्चागोयस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं पुच्छा, गोयमा ! उच्चागोयस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा-जाइ विसिट्ठया १ कुलविसिट्ठया २ बलविसिट्ठया ३ रूवविसिट्ठया ४ तव-विण्णट्ठया ५ सुयत्रिसिट्ठया ६ लाभविसिट्ठया ७ इस्सरियविसिट्ठया ८, जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तोस वा उदएणं जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, णोया गोयस्स णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! एवं चेव, णवरं जाइ विहीणया जाव इस्सरियविहीणया, जं वेदेइ पुग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तोस वा उदएणं जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते, अंतराइयस्स णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं पुच्छा, गोयमा ! अंतराइयस्स कम्मस्स जीवेणं बद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते, तं जहा-दाणंतराए, लाभंतराए, भोगतराय, उवभोगंतराए, वीरियं-

तराए, जं वेदेइ पोग्गलं जाव वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेमिं
वा उदएणं अंतराइयं कम्मं वेदेइ, एस णं गोयमा ! अंतराइए कम्मं,
एस णं गोयमा ! जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्तं । इति पण्णवणाए
तेवोसइतमस्स पयस्स पढमो उद्देसो” ॥२३-१॥ सू.६ ॥

छाया—सातावेदनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् पुद्गलप-
रिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सातावेदनीयस्य खलु कर्मणोजीवेन
वद्धस्य यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा मनोज्ञाः शब्दाः १, मनोज्ञानि रूपाणि
२, मनोज्ञा गन्धाः ३, मनोज्ञा रसाः ४, मनोज्ञाः स्पर्शाः ५, मनःसुखता ६, वचः-
सुखता ७, कायसुखता ८, यं वेदयते पुद्गलं वा, पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा
विस्त्वसया वा पुद्गलानां परिणामं, तेषां वा उदयेन सातावेनीयं कर्म वेदयते, एतत्

सातावेदनीयकर्म का अनुभाव

शब्दार्थ :- (सायावेणिज्जयस्स णं मंते ! कम्मस्स जीवे णं वद्धस्स) जीव के
द्वारा बांधे हुए सातावेदनीय कर्म का (जाव) यावत् (पोग्गलपरिणामं पप्प) पुद्गल परि-
णाम को प्राप्त करके (कइविहे) कितने प्रकार का (अणुभावे) अनुभाव (पण्णत्ते) कहा
है ? (गोयमा ! सायावेयणिज्जयस्स णं कम्मस्स जीवे णं वद्धस्स) हे गौतम ! जीव द्वारा
बद्ध साता वेदनीय कर्म का (जाव) यावत् (अष्टविहे अणुभावे पण्णत्तं) आठ प्रकार
का अनुभाव कहा है ।

(तं जहा) वह इस प्रकार (मणुण्णा सद्दा) मनोज्ञ शब्द (मणुण्णा रूप्पा) मनोज्ञ रूप
(मणुण्णा गंधा) मनोज्ञ गंध (मणुण्णा रसा) मनोज्ञ रस (मणुण्णा फासा) मनोज्ञ स्पर्श
(मणोसुहया) मनकासुख (वयसुहया) वचन का सुख (कायसुहया) काय का सुख (जं)
जिसको (वेदेइ) वेदता है (पोग्गलं वा) पुद्गल को (पोग्गले वा) या पुद्गलों को
(पोग्गलपरिणामं वा) या पुद्गलों के परिणामन को (वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं)

साता वेदनीय कर्मना अनुभाव

शब्दार्थ :- (सायावेयणिज्जयस्स णं मंते ! कम्मस्स जीवेण वद्धस्स) एवद्वारा बांधे हुए साता-
वेदनीय कर्मना (जाव) यावत् (पोग्गलपरिणामं पप्प) पुद्गल परिणामने प्राप्त करीने (कइविहे)
कितने प्रकारना (अणुभावे) अनुभाव (पण्णत्ते) कहा छे ? (गोयमा ! सायावेयणिज्जयस्स णं कम्मस्स
जीवेण वद्धस्स) हे गौतम ! एवद्वारा बद्धसाता वेदनीय कर्मना (जाव) यावत् (अष्टविहे अणुभावे
पण्णत्ते) आठ प्रकारना अनुभाव कहा छे (तं जहा) ते आठ प्रकारे (मणुण्णा सद्दा) मनोज्ञ शब्द
(मणुण्णा रूप्पा) मनोहर रूप (मणुण्णा गंधा) मनोहर गंध (मणुण्णा रसा) मनोहर रस (मणुण्णा
फासा) मनोहर स्पर्श (मणोसुहया) मननु सुख (वयसुहया) वचननु सुख (कायसुहया) कायनु सुख
(जं) जेने (वेदेइ) वेदे छे (पोग्गलं वा) पुद्गलने (पोग्गले वा) अगरे पुद्गलने (पोग्गल-
परिणामं वा) अगरे पुद्गलने परिणामने (वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं) स्वभावथी पुद्गलने

खलु गौतम ! सातावेदनीयं कर्म, एष खलु गौतम ! सातावेदनीयस्य यावद् अष्टवि-
धोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, असातावेदनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन तथैव पृच्छा,
उत्तरञ्च, नवरम्-अमनोज्ञाः शब्दाः, यावत् कायदुःखता, एतत् खलु गौतम ! असाता-
वेदनीयं कर्म, एष खलु गौतम ! असातावेदनीयस्य यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः,
मोहनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणोजीवेन वद्धस्य यावत् कृतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ?
गौतम ! मोहनीयस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-

स्वभाव से पुद्गलों के परिणाम को । (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (साया-
वेयणिज्जं कम्मं वेएइ) सातावेदनीय कर्म को वेदता है (एसणं गोयमा! सायावेयणिज्जे
कम्मे) हे गौतम ! यह सातावेदनीय कर्म है (एसणं गोयमा!) हे गौतम ! यह (साया-
वेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) 'सातावेदनीय का यावत् आठ प्रकार का
अनुभाव कहा गया है ।

(असायावेयणिज्जस्स णं भत्ते! कम्मस्स) हे भगवन् ! असातावेदनीय कर्म का (जीवे
णं) जीव के द्वारा (तहेव पुच्छा?) उसी प्रकार-पूर्ववत् प्रश्न (उत्तरं च) और उत्तर (णवरं)
विशेष (अमणुणा सद्दा) अमनोज्ञ शब्द (जाव कायदुहया) यावत् काय का दुःख (एस णं
गोयमा! असायावेयणिज्जे कम्मं) हे गौतम! यह असातावेदनीय कर्म है (एसणं गोयमा!
असायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते) हे गौतम! यह असातावेदनीय कर्म
का यावत् आठ प्रकार का अनुभाव है ।

(मोहणिज्जस्स णं भत्ते ! कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स) हे भगवन् ! जीव के द्वारा बांधे
हुए मोहनीय कर्म का (जाव) यावत् (कइविहे अणुभावे पण्णत्ते ?) कितने प्रकार का
अनुभाव कहा है ? (गोयमा ! मोहणिज्जस्स कम्मस्य जीवेणं वद्धस्स) जीव के द्वारा

પરિણામને (તેસિં વા ઉદયેન) તેમના ઉદયથી (સાયાવેયનિજ્જ કમ્મ વેએઈ) સાતાવેદનીય કર્મને વેદે
(છે) એસ ણ ગોયમા ! સાયા વેયનિજ્જે કમ્મે) હે ગૌતમ ! આ સાતાવેદનીય કર્મ છે (એસ ણ ગોયમા)
હે ગૌતમ ! આ (સાયાવેયનિજ્જસ્સ જાવ અટ્ઠવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે) સાતાવેદનીયના યાવત્ આઠ
પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(અસાયાવેયનિજ્જસ્સ ણ મત્તે ! કમ્મસ્સ) હે ભગવન્ ! અસાતાવેદનીય કર્મના (જીવેણ) જીવના
દ્વારા (તહેવ પુચ્છા ?) એ જ પ્રકારે પૂર્વવત્ પ્રશ્ન (ઉત્તરં ચ) અને ઉત્તર (ણવરં) વિશેષ
(અમણુણાસદ્દા) અમનોજ્ઞ શબ્દ (જાવ કાયદુહયા) યાવત્ કાયદુ ધુ ખ (એસ ણં ગોયમા ! અસાયા
વેયનિજ્જે કમ્મે) હે ગૌતમ ! આ અસાતાવેદનીય કર્મ છે (એસ ણ ગોયમા ! અસાયાવેયનિજ્જસ્સ
જાવ અટ્ઠવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! આ અસાતાવેદનીય કર્મના યાવત્ આઠ પ્રકારના
અનુભાવ છે

(મોહણિજ્જસ્સ ણ મત્તે ! કમ્મસ્સ જીવેણ વદ્ધસ્સ) હે ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બાંધેલા મોહનીય
કર્મના (જાવ) યાવત્ (કઈવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે ?) કેટલા પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે ?
(ગોયમા ! મોહણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ જીવેણ વદ્ધસ્સ) જીવના દ્વારા બાંધેલા મોહનીય કર્મના (જાવ)

સમ્યક્ત્વવેદનીયમ્, મિથ્યાત્વવેદનીયમ્, સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીયમ્, કપાયવેદનીયં નો કપાયવેદનીયમ્, યં વેદયતે પુદ્ગલં વા, પુદ્ગલવાન્ વા, પુદ્ગલ પરિણામં વા વિસ્રસયા વા પુદ્ગ-
લાનાં પરિણામં, તેષાં વા ઉદયેન મોહનીયં કર્મ વેદયતે વા, એપ્પ ખલુઃગૌતમ! મોહનીયસ્ય કર્મણો યાવત્ પશ્ચવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, આયુષઃ ખલુ મદન્ત ! કર્મણો જીવેન તથૈવ પૃચ્છા, ગૌતમ ! આયુષ્યસ્ય ખલુ કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય યાવચ્ચતુર્વિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,

બાંધે હુપ્ મોહનીય કર્મ કા (જાવ) યાવત્ (પંચવિદે અણુભાવે પળ્લત્તે) પાંચ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા હૈ (તં જહા) વહ્ણં હિસ પ્રકાર (સમ્મત્તવેયણિજ્જે) સમ્યક્ત્વ વેદનીય (મિચ્છત્ત વેયણિજ્જે) મિથ્યાત્વ વેદનીય (સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્જે) સમ્યક્ મિથ્યાત્વ વેદનીય (કસાયવેયણિજ્જે) કપાય વેદનીય (નો કસાયવેયણિજ્જે) નો કપાય વેદનીય ।

(જં વેદેહ) જો વેદતા હૈ (પોગ્ગલં વા) પુદ્ગલ કો (પોગ્ગલે વા) અથવા પુદ્ગલોં કો (પોગ્ગલપરિણામં વા) યા પુદ્ગલ પરિણામ કો (વીસસા વા) યા સ્વભાવ સે (પોગ્ગ-
છાણં પરિણામં) પુદ્ગલોં કે પરિણામ કો । (તેસિં વા ઉદણં) ઉનકે ઉદય સે (મોહ-
ણિજ્જં કર્મમં વેદેહ વા) મોહનીય કર્મ કો વેદતા હૈ (એસણં ગોયમા ! મોહણિજ્જસ્સ કર્મમસ્સ) હે ગૌતમ ! યહ મોહનીય કર્મ કા (પંચવિદે અણુભાવે પળ્લત્તે) પાંચ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા હૈ ।

(આઉસ્સ ણં મંતે ! કર્મમસ્સ) હે ભગવન્ ! આયુ કર્મ કા (જીવેણ) જીવ દ્વારા (તહેવ પુચ્છા) ઉસી પ્રકાર કા પ્રશ્ન (ગોયમા ! આઉસ્સ ણં કર્મમસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્સ) હે ગૌતમ ! જીવ દ્વારા બાંધે હુપ્ આયુ કર્મ કા (જાવ ચડન્નિવે અણુભાવે પળ્લત્તે) યાવત્ ચાર પ્રકાર કા અનુભાવ હૈ । (તં જહા) વહ્ણં હિસ પ્રકાર (નેરહયાઉપ્પ) નરકાયુ (તિરિયાઉપ્પ)

યાવત્ (કહિવિદે અણુભાવે પળ્લત્તે ?) કેટલા પ્રકારના અનુભાવ કહા છે ? (ગોયમા ! મોહણિજ્જસ્સ કર્મમસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્સ) જીવના દ્વારા બાંધેલા મોહનીય કર્મના (જાવ) યાવત્ (પંચવિદે અણુભાવે પળ્લત્તે) પાંચ પ્રકારના અનુભાવ કહા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (સમ્મત્તવેયણિજ્જે) સમ્યક્ત્વવેદનીય (મિચ્છત્તવેયણિજ્જે) મિથ્યાત્વ વેદનીય (સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્જે) સમ્યક્ મિથ્યાત્વ વેદનીય (કસાયવેયણિજ્જે) કપાય વેદનીય (નો કસાયવેયણિજ્જે) નો કપાય વેદનીય. (જં વેદેહ) જે વેદે છે (પોગ્ગલ વા) પુદ્ગલને (પોગ્ગલે વા) અથવા પુદ્ગલોને (પોગ્ગલપરિણામ વા) અગર પુદ્ગલ પરિણામને (વીસસા વા) યા સ્વભાવથી (પોગ્ગલણ પરિણામ) પુદ્ગલોના પરિણામોને (તેસિં વા ઉદણં) તેમના ઉદયથી (મોહણિજ્જ કર્મમં વેદેહ વા) મોહનીય કર્મને વેદે છે (એસ ણ પ્રકારના અનુભાવ કહા છે

(આઉસ્સ ણ મંતે કર્મમસ્સ) હે ભગવન્ ! આયુ કર્મના (જીવેણ) જીવ દ્વારા (તહેવ પુચ્છા) એ બે પ્રકારનો પ્રશ્ન (ગોયમા ! આઉસ્સ ણ કર્મમસ્સ જીવેણ વદ્ધસ્સ) હે ગૌતમ ! જીવ દ્વારા બાંધેલા આયુ કર્મના (જાવ ચડન્નિવે અણુભાવે પળ્લત્તે) યાવત્ આ બે પ્રકારના અનુભાવ છે, (તં જહા) તે આ પ્રકારે (નેરહયાઉપ્પ) નરકાયુ (તિરિયાઉપ્પ) તથા આયુ (મળ્યાઉપ્પ) મનુષ્યાયુ (દેવાઉપ્પ) દેવાયુ

તથા-નૈરયિકાયુષ્યમ્ તિર્યગાયુષ્યમ્ મનુષ્યાયુષ્યં દેવાયુષ્યમ્. યં વેદયતે પુદ્ગલં વા પુદ્ગલમ્ વા પુદ્ગલપરિણામં વા વિસસયા વા પુદ્ગલાનાં પરિણામં તેપાં વા ઉદયેન આયુષ્યં કર્મ વેદયતે વા, એતત્ સ્વલ્લુ ગૌતમ ! આયુષ્યં કર્મ એપ સ્વલ્લુ ગૌતમ ! આયુષ્ય કર્મણો યાવત્તુર્વિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞસઃ, શુભનામ્નઃ સ્વલ્લુ મદન્ત ! કર્મણો જીવેન પૃચ્છા, ગૌતમ ! શુભનામ્નઃ સ્વલ્લુ કર્મણો જીવેન ચતુર્દશવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા-ઇષ્ટાઃ શબ્દાઃ ૧, ઇષ્ટાનિરૂપાણિ ૨, ઇષ્ટા ગન્ધાઃ ૩, ઇષ્ટાઃ રસાઃ ૪, ઇષ્ટાઃ સ્પર્શાઃ ૫, ઇષ્ટા ગતિઃ ૬, ઇષ્ટા સ્થિતિઃ ૭, ઇષ્ટં લાવણ્યમ્ ૮, ઇષ્ટા યશઃ કીર્તિઃ ૯, ઇષ્ટ ઉત્થાનકર્મ

તિર્યંચાયુ (મણુચાલુ) મનુષ્યાયુ (દેવાલુ) દેવાયુ । (જં વેદેહ) જો વેદતા હૈ (પોગલં વા) પુદ્ગલ કો (પોગલે વા) યા પુદ્ગલોં કો (પોગલપરિણામં વા) યા પુદ્ગલ પરિણામ કો (વીસસા વા પોગલાણં પરિણામં) યા સ્વભાવ સે પુદ્ગલપરિણામ કો । (તેસિવા ઉદણં) ઉનકે ઉદય સે (આલયં કર્મમં વેદેહ) આયુ કર્મ કો વેદતા હૈ (એસણં ગોયમા ! આલુકમ્મે) હૈ ગૌતમ ! યહ આયુષ્ય કર્મ હૈ (એસણ ગોયમા ! આલુકમ્મસ્સ જાવ ચલ્લિવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ ! યહ આયુકર્મ કા યાવત્ ચાર પ્રકાર કા અનુભાવ કહા હૈ ।

(સુદ્ધણામસ્સ ણં મંતે કર્મમ્મસ્સ) હૈ મગવન્ ! શુભનામકર્મ કા (જીવેણં) જીવદ્ધારા (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! સુદ્ધણામસ્સ ણં કર્મમ્મસ્સ) હૈ ગૌતમ ! શુભનામકર્મ કા (જીવેણં) જીવદ્ધારા (જાવ) યાવત્ (ચલ્લિવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે) ચૌદહ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા હૈ ।

(તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (ઇદ્ધા સદ્ધા) ઇષ્ટશબ્દ (ઇદ્ધા રૂપા) ઇષ્ટરૂપ (ઇદ્ધા ગંધા) ઇષ્ટ-ગંધ (ઇદ્ધા રસા) ઇષ્ટરસ (ઇદ્ધા ફાસા) ઇષ્ટસ્પર્શ (ઇદ્ધા ગઈ) ઇષ્ટ ગતિ (ઇદ્ધા ઠિઈ) ઇષ્ટ-સ્થિતિ (ઇદ્ધે લાવણ્ણે) ઇષ્ટલાવણ્ય (ઇદ્ધા જસોકિત્તી) ઇષ્ટ યશઃકર્તિ (ઇદ્ધે ઉદ્ધાણ કર્મમ્મ બલવીરિયપુરિસવકારપરવકમે ઇષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય, પુરુષકાર, પરાક્રમ

(જં વેદેહ પોગલ વા) જે વેદે છે પુદ્ગલને (પોગલે વા) અગર પુદ્ગલોને (પોગલપરિણામ વા) અગર પુદ્ગલ પરિણામને (વીસસા વા પોગલાણં પરિણામં) અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલ પરિણામને

(તેસિવા ઉદણં) તેમના ઉદયથી (આલય કર્મ વેદેહ) આયુકર્મને જાણે છે (એસણ ગોયમા ! આલુકમ્મે) હૈ ગૌતમ ! આ આયુષ્યકર્મ છે (એસણં ગોયમા ! આલુકમ્મસ્સ જાવ ચલ્લિવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ ! આ આયુકર્મના યાવત્ ચાર પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે.

(સુદ્ધણામસ્સ ણ મંતે કર્મમ્મસ્સ) હૈ મગવન્ ! શુભનામ કર્મના (જીવેણં) શ્રવદ્ધારા (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! સુદ્ધણામસ્સ ણ કર્મમ્મસ્સ) શુભનામ કર્મના (જીવેણં) શ્રવદ્ધારા (જાવ) યાવત્ (ચલ્લિવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે) ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે

(ત જહા) તે આ પ્રકારે (ઇદ્ધા સદ્ધા) ઇષ્ટશબ્દ (ઇદ્ધા રૂપા) ઇષ્ટરૂપ (ઇદ્ધા ગંધા) ઇષ્ટ ગંધ (ઇદ્ધા રસા) ઇષ્ટરસ (ઇદ્ધા ફાસા) ઇષ્ટસ્પર્શ (ઇદ્ધા ગઈ) ઇષ્ટગતિ (ઇદ્ધા ઠિઈ) ઇષ્ટસ્થિતિ (ઇદ્ધે લાવણ્ણે) ઇષ્ટલાવણ્ય (ઇદ્ધા જસો કિત્તી) ઇષ્ટ યશ કીર્તિ (ઇદ્ધે ઉદ્ધાણકર્મમ્મબલવીરિય પુરિસકાર પરકર્મે) ઇષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય, પુરુષકાર પરાક્રમ (ઇદ્ધસ્સરયા) ઇષ્ટસ્વરતા (ક તસ્સરયા) કા-તાપસ્વરતા

वलवीर्यपुरुषकारपराक्रमः १०, इष्टस्वरता ११, कान्तस्वरता १२, प्रियस्वरता १३, मनोज्ञस्वरता १४ यं वेदयते पुद्गलं वा पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणामं, तेषां बोदयेन शुभनाम कर्म वेदयते, एतत् खलु गौतम ! शुभनाम कर्म, एष खलु गौतम ! शुभनाम्नः कर्मणो यावत् चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, दुःखनाम्नः खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, नवरम् अनिष्टाः शब्दाः, यावद् हीनस्वरता, दीनस्वरता अकान्तस्वरता, यं वेदयते शेषं शेषं—तच्चैव यावत् चतुर्दशविधः अनुभावः प्रज्ञप्तः, उच्चैर्गोत्रस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जीवेन पृच्छा, गौतम ! उच्चैर्गो-

(इष्टस्वरया) इष्ट स्वरता (कंतस्सरया) कान्तस्वरता (पियस्सरया) प्रियस्वरा (मणुण्णस्सरया) मनोज्ञ स्वरता ।

(जं वेण्णं पोग्गलं वा) जिस पुद्गल को वेदता है (पोग्गले वा) पुद्गलों को (पोग्गलपरिणामं वा) या पुद्गल परिणाम को (वीससा वा) स्वभाव से (पोग्गलानं परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को । (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (सुभनामं कम्मं) शुभनामकर्म को (वेण्णं) वेदता है (एसणं गोयमा ! सुहनामकम्मं) हे गौतम ! यह शुभनाम कर्म है (एसणं गोयमा ! सुहनामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) हे गौतम ! यह शुभनाम कर्म का यावत् चौदह प्रकार का अनुभाव कहा है ।

(सुहनामस्स णं मत्ते ! पुच्छा !) हे भगवन् ! अशुभ नामकर्म के अनुभाव संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! एवंचेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (णवरं) विशेष (अणिट्ठा सद्दा) अनिष्टशब्द (जाव) यावत् (हीनस्सरया) हीनस्वरता (दीणस्सरया) दीनस्वरता (अकंतस्सरया) अकान्तस्वरता (जं) जो (वेदेइ) वेदता है (सेसं तं चेव) शेष वही (जाव) यावत् (चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) चौदह प्रकार का अनुभाव कहा है ।

(उच्चगोयस्स णं मत्ते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! उच्चगोत्र कर्म का (जीवेणं)

(पियस्सरया) प्रियस्वरता (मणुण्णस्सरया) मनोज्ञस्वरता

(ज वेण्णं पोग्गलं वा) जे पुद्गलाने वेदे छे (पोग्गले वा) पुद्गलाने (पोग्गलपरिणामं वा) अगर पुद्गल परिणामाने (वीससा वा) स्वभावथी (पोग्गलपरिणामं) पुद्गलाना परिणामने

(तेसिं वा उदएणं) तेभना उदयथी (सुभनाम कम्म) शुभनाम कर्मने (वेण्णं) वेदे छे (एसण गोयमा ! सुहनामकम्मं) हे गौतम ! आ शुभनाम कर्म छे (एसण गोयमा ! सुहनामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविहे अनुभावे पण्णत्ते) हे गौतम ! आ शुभनाम कर्मना यावत् चौद प्रकारना अनुभाव कहा छे ।

(सुहनामस्स ण मत्ते ! पुच्छा) हे भगवन् ! अशुभनाम कर्मना अनुभाव से संबंधी पृच्छा ! (गोयमा ! एवंचेव) हे गौतम ! जे ७ प्रकार (णवरं) विशेष (अणिट्ठा सद्दा) अनिष्टशब्द (जाव) यावत् (हीनस्सरया) हीनस्वरता (दीणस्सरया) दीनस्वरता (अकंतस्सरया) अकान्त स्वरता (जं) जे (वेदेइ) वेदे छे (सेसतं चेव) शेष तेभ ७ छे (जाव) यावत् (चउद्दसविहे अणुभावे पण्णत्ते) चौद प्रकारना अनुभाव कहा छे (उच्चगोयस्स ण मत्ते ! कम्मस्स) हे भगवन् ! उच्च गोत्र कर्मना

त्रस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः तद्यथा—जातिविशिष्टता १, कुलविशिष्टता २, बलविशिष्टता ३, रूपविशिष्टता ४, तपोविशिष्टता ५, श्रुत-विशिष्टता ६, लाभविशिष्टता ७, ऐश्वर्यविशिष्टता ८, यं वेदयते पुद्गलं वा पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्रसया वा पुद्गलानां परिणामं तेषां वा उदयेन यावद् अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, नीचैर्गोत्रस्य खलु भदन्त ! पृच्छा, गौतम ! एवञ्चैव, नवरं जाति विहीनता यावद् ऐश्वर्यविहीनता, यं वेदयते पुद्गलं वा, पुद्गलान् वा पुद्गलपरिणामं वा विस्र-

जीव द्वारा (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! उच्चागोयस्स कम्मस्स जीवेण' बद्धस्स) जीव के द्वारा बद्ध उच्चगोत्र कर्म का (जाव) यावत् (अद्वविहे अणुभावे पणत्ते) आठ प्रकार का अनुभाव कहा है।

(तं जहा) वह इस प्रकार (जाइविसिद्धया) जाति की विशिष्टता (कुलविसिद्धया) कुल की विशिष्टता (बल विसिद्धया) बल की विशिष्टता (रूप विसिद्धया) रूप की विशिष्टता (तव विसिद्धया) तप की विशिष्टता (सुयविसिद्धया) श्रुतकी विशिष्टता (लाभविसिद्धया) लाभ की विशिष्टता (इस्सरिय विसिद्धया) ऐश्वर्य की विशिष्टता।

(जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा) जिस पुद्गल का, पुद्गलों को या पुद्गलपरिणाम को वेदता है। (वीससा वा) अथवा स्वभाव से (पोग्गलाण परिणामं) पुद्गलों के परिणाम को। (तेसिं वा उदएणं) उनके उदय से (जाव) यावत् (अद्वविहे अणुभावे पणत्ते) आठ प्रकार का अनुभाव कहा है।

(णीया गोयस्स णं भंते !) हे भगवन् ! नीच गोत्र के विषय में (पुच्छा) पृच्छा—प्रश्न हे (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! इसी प्रकार (णावरं) विशेष (जाइवि हीणया) जाति की हीनता (जाव इस्सरियविहीणया) यावत् ऐश्वर्य की विहीनता !

(जं वेदेइ पुग्गल वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा) जो वेदता है, पुद्गलकों,

(जीवेण उपद्धारा (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! उच्चागोयस्स कम्मस्स जीवेण' बद्धस्स) उपद्धारा अद् उच्चगोत्रकर्मणा (जाव) यावत् (अद्वविहे अणुभावे पणत्ते) आठ प्रकारना अनुभाव कहा छे (तजहा) ते आ प्रकारे (जाइविसिद्धया) जातिनी विशिष्टता (कुलविसिद्धया) कुलनी विशिष्टता (बलविसिद्धया) बलनी विशिष्टता (रूपविसिद्धया) रूपनी विशिष्टता (तवविसिद्धया) तप विशिष्टता (सुय विसिद्धया) श्रुतनी विशिष्टता (लाभ विसिद्धया) लाभ विशिष्टता (इस्सरिय विसिद्धया) ऐश्वर्यनी विशिष्टता।

(जं वेदेइ पोग्गल वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणाम वा) जे पुद्गलने पुद्गलोंने या पुद्गल परिणामने वेदे छे (वीससावा) अथवा स्वभावथी (पोग्गलाण परिणाम) पुद्गलोंने परिणामने

(तेसिं वा उदएणं) तेभना उदयथी (जाव) यावत् (अद्वविहे अणुभावे पणत्ते) आठ प्रकारना अनुभाव कहा छे

(णीयागोयस्स ण मते !) हे भगवन् ! नीच गोत्रनी (पुच्छा) पृच्छा (गोयमा ! एवं चेव) हे गौतम ! ऐव प्रकारे (णवरं) विशेष (जाइविहीणया) जातिनी हीनता (जाव इस्सरिय विहीणया)

સયા વા પુદ્ગલનાં પરિણામં તેષાં વા ઉદયેન યાવત્ અષ્ટવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞસઃ, અન્તરાયસ્ય સ્વલ્લ મદન્ત ! કર્મણો જીવેન પૃચ્છા ? ગૌતમ ! અન્તરાયસ્ય કર્મણો જીવેન બદ્ધસ્ય યાવત્ પશ્ચવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞસઃ, તદ્યથા દાનાન્તરાયઃ, લાભાન્તરાયઃ, ભોગાન્તરાયઃ, ઉપભોગાન્તરાયઃ, વીર્યાન્તરાયઃ, યં વેદયતે પુદ્ગલં યાવત્ વિશ્વસયા વા પુદ્ગલનાં પરિણામ તેષાં વા ઉદયેન અન્તરાયં કર્મવેદયતે, એતત્ સ્વલ્લ ગૌતમ ! અન્તરાયં કર્મ, એ સ્વલ્લ ગૌતમ ! યાવત્ પશ્ચવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞસઃ ! પ્રજ્ઞાપનાયાં ત્રયોર્વિંશતિતમસ્ય પદસ્ય પ્રથમોદ્દેશકઃ ॥ ૨૩-૧ ॥ સૂ ૬ ॥

પુદ્ગલોં કો અથવા પુદ્ગલ પરિણામ કો (વીસસા વા) યા સ્વભાવ સે (પોગલાણં પરિણામં) પુદ્ગલોં કે પરિણામ કો । (તેસિં વા ઉદણં) ઉનકે ઉદય સે (જાવ) યાવત્ (અઢવિહે અણુભાવે પળ્ણત્તે) આઠ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા હૈ !

(અંતરાયસસ ણં મંતે! કમ્મસસ) હૈ મગવન! અન્તરાય કર્મ કા (જીવેણં) જીવ દ્વારા (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! અંતરાયસસ કમ્મસસ) હૈ ગૌતમ ! અન્તરાય કર્મ કા (જીવેણં બદ્ધસસ) જીવ કે દ્વારા બાંધે હુણ કા (જાવ) યાવત્ (પંચવિહે અણુભાવે પળ્ણત્તે) પાંચ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા હૈ (તં જહા) વહ્ હસ પ્રકાર (દાણં તરાણ) દાન મેં વિઘ્ન (લામંતરાણ) લાભ મેં વિઘ્ન (ભોગંતરાણ) ભોગ મેં વિઘ્ન (ઉવભોગંતરાણ) ઉપભોગ મેં વિઘ્ન (વીરિયંતરાણ) વીર્ય મેં વિઘ્ન । (જં વેદેહ પોગલ) જિસ પુદ્ગલ કો વેદતા હૈ (જાવ) યાવત્ (વીસસા વા) અથવા સ્વભાવ સે (પોગલાણં પરિણામં) પુદ્ગલોં કે પરિણામ કો । (તેસિં વા ઉદણં) ઉનકે ઉદય સે (અંતરાયં કમ્મં વેદેહ) અન્તરાય કર્મ કો વેદતા હૈ (એસ ણં ગોયમા ! અંતરાય કમ્મે) હૈ ગૌતમ ! યહ અન્તરાય કર્મ હૈ (એસ ણં ગોયમા ! જાવ પંચવિહે અણુભાવે) હૈ ગૌતમ ! યહ યાવત્ પાંચ પ્રકાર કા અનુભાવ

યાવત્ ઐશ્વર્યની વિહીનતા

(જ વેદેહ પોગલં વા પોગલે વા પોગલપરિણામ વા) જે વેદે છે, પુદ્ગલને, કે પુદ્ગલોને અથવા પુદ્ગલના પરિણામને (વીસસાવા) અગર સ્વભાવથી (પોગલાણ પરિણામ) પુદ્ગલોના પરિણામને.

(તેસિં વા ઉદણં) તેમના ઉદયથી (જાવ) યાવત્ (અઢવિહે અણુભાવે પળ્ણત્તે) આઠ પ્રકારના અનુભાવ ઠહ્યા છે (અંતરાયસસ ણ મતે કમ્મસસ) હૈ મગવન ! અંતરાય કર્મના (જીવેણ) જીવ દ્વારા (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા અંતરાયસસ કમ્મસસ) હૈ ગૌતમ ! અન્તરાય કર્મના (જીવેણં બદ્ધસસ) જીવના દ્વારા બાંધેલાના (જાવ) યાવત્ (પંચવિહે અણુભાવે પળ્ણત્તે) પાંચ પ્રકારના અનુભાવ ઠહ્યા છે (તં જહા) તે આ પ્રકારે (દાણંતરાણ) દાનના વિઘ્ન (લામ તરાણ) લાભના વિઘ્ન (ભોગ તરાણ) ભોગના વિઘ્ન (ઉવભોગ તરાણ) ઉપભોગનાં વિઘ્ન (વીરિય તરાણ) વીર્યના વિઘ્ન.

(જ વેદેહ પોગલ) જે પુદ્ગલને વેદે છે (જાવ) યાવત્ (વીસસાવા) અથવા સ્વભાવથી (પોગલાણ પરિણામં) પુદ્ગલોના પરિણામને

(તેસિં વા ઉદણ) તેમના ઉદયથી (અંતરાયકમ્મ વેદેહ) અન્તરાયકર્મને વેદે છે (એસ ણં ગોયમા ! અંતરાય કમ્મે) હૈ ગૌતમ ! જે અન્તરાય કર્મ છે (એસ ણં ગોયમા ! જાવ પંચવિહે અણુભાવે)

टीका—अथ सातावेनीयादि कर्मणामनुभावान् प्ररूपयितुमाह—‘सायावेयगिज्जरसं णं भंते ! कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पोग्गलपरिणामं पप्प कडविहे अनुभावे पण्णत्ते?’ हे भदन्त! सातावेनीयस्य खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिणामितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं प्राप्य स्थितिं प्राप्य भवं प्राप्य पुद्गलं प्राप्य पुद्गलपरिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः? भगवानाह—‘गौतम! हे गौतम! ‘सायावेयगिज्जरसं णं कम्मस्स जीवे ण वद्धस्स जाव अडविहे अणुभावे पण्णत्ते’ सातावेदनीयस्य खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य चित्तस्य

(पण्णत्ते) कहा है (इह पण्णवणाए तेवीसइतमस्स पयस्स पठमो उद्देशो) इति प्रज्ञापना के तेवीसवें पद का प्रथम उद्देशक समाप्त ॥सू. ६॥

टीकार्थ :- अब सातावेदनीय आदि कर्मों के अनुभाव का निरूपण किया जाता है:-

श्री गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं—हे भगवन् ! जीव के द्वारा बांधे हुए यावत्-स्पृष्ट वद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त, जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, जीव द्वारा परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त अथवा दूसरे द्वारा उदीरित, या दोनों द्वारा उदीर्यमाण सातावेदनीय कर्म का गति को प्राप्त करके, स्थिति को प्राप्त करके, भव को प्राप्त करके, पुद्गल को प्राप्त करके, अथवा पुद्गलपरिणाम को प्राप्त करके कितने प्रकार का अनुभाव कहा है ?

श्री भगवान् उत्तर देते हैं—हे गौतम! जीव के द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आदि पूर्वोक्त विशेषणोंवाले सातावेदनीय कर्म का अनुभाव आठ प्रकार कहा गया है। वह इस प्रकार है—

हे गौतम ! आ यावत् पाथ प्रकारना अनुभाव (पण्णत्ते) क्ख्वा छे (इहपण्णवणाए तेवीसइतमस्स पयस्स पठमो उद्देशो) इति प्रज्ञापनाना तेवीसमा पद्वेना प्रथम उद्देशक समाप्त ॥ सू. ६ ॥

टीकार्थ :- अब सातावेदनीय आदि कर्मों के अनुभावानुं निरूपण कराय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एवना द्वारा बाधेला यावत् स्पृष्ट, वद्ध स्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त, एव द्वारा कृत, एव द्वारा निर्वर्तित, एव द्वारा परिणामित, स्वयं उदयने प्राप्त अथवा एव द्वारा उदीरित, या एवने द्वारा उदीर्यमाण सातावेदनीय कर्म की गतिने प्राप्त करीने, स्थितिने प्राप्त करीने, भवने प्राप्त करीने पुद्गलने प्राप्त करीने अथवा पुद्गल परिणामने प्राप्त करीने कहेला प्रकारना अनुभाव क्ख्वा छे ?

श्री भगवान् उत्तर आये छे हे गौतम ! एवना द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्ध स्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आदि पूर्वोक्त विशेषणोंवाला सातावेदनीय कर्म के अनुभाव आठ प्रकारना कहेला छे ते आ प्रकारे छे. (१) भवेला वीषुवेणु आदिना

ઉપચિત્તસ્ય—પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટસ્ય અપ્ટવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘તં જઠા—‘મણુણા સદા ૧ મણુણા રૂઘા ૨ મણુણા ગંધા ૩ મણુણા રસા ૪ મણુણા ફાસા ૫ મણોમુહયા ૬ વય મુહયા ૭ કાયમુહયા ૮’ તથા—મનોજ્ઞાઃ—રમણીયાઃ વેણુવીણાદિભાવિનઃ શબ્દાઃ ૧, મનોજ્ઞાનિ—રમણીયાનિ સ્વૃત્તિસ્વસ્ત્રીઘૃત્તિચિત્રાદિઘૃત્તીનિ રૂપાણિ ૨ મનોજ્ઞાઃ—ભવ્યાઃ કર્પૂરાદિસમ્બન્ધિનો ગન્ધાઃ—સુરભયઃ ૩ મનોજ્ઞાઃ—સુસ્વાદાઃ રસાઃ—ગુહપ્રમૃતિસમ્બન્ધિનો રસાઃ ૪ મનોજ્ઞાઃ—અત્યન્તમાર્દવોપેતાઃ હંસતુલ્યાદિવર્તિનઃ સ્પર્શાઃ ૫ મનઃ—સુખતા—મનસિ સુખં યસ્યાસૌ મનઃસુખસ્તસ્ય ભાવો મનઃસુખતા—સુખિતં મન ઇતિ ભાવઃ ૬, વચઃ સુખતા વચસિ સુખં યસ્યાસૌ વચઃસુખ સ્તસ્ય ભાવો વચઃસુખતા સર્વેષાં શ્રુતમાત્રેણૈવ શ્રવણમનોહૃલાદજનની વાક્ ૭, કાયસુખતા—કાયે સુખં યસ્યાસૌ કાયસુખસ્તસ્ય ભાવઃ કાયસુખતા સુખિતઃ કાયો ભવતીત્યર્થઃ ૮, एते चाष्टौ पदार्थाः सातावेदनीयकर्मोदयेन देहिनामुपजायन्ते अतएव सातावेदनीयकर्माणोऽप्टविधोऽनु भावः प्रतिपादितः, अत्र परतः सातावेदनीयकर्मोदयमुपपादयति—‘जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गळे वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसि वा उदएणं सातावेयणिज्ज कम्म वेदेइ’ यं वा वेदयते त्वक्चन्दनादि पुद्गलं, यान् वा वेदयते चहुन् त्वक्चन्दनादि पुद्गलान्, यं वा देशकालवयोऽवस्थानुरूपहारपरिणामरूप पुद्गलपरिणाम वेदयते, वित्तसया—स्वभावेन वा यं पुद्गलानां परिणामं यथाकालम-

(૧) મનોજ્ઞ વેણુવીણા આદિ કેશબ્દોં કી પ્રાપ્તિ (૨) મનોજ્ઞરૂપોં કી પ્રાપ્તિ (૩) મનોજ્ઞ કપૂર ઇત્ર આદિ સુગંધોં કી પ્રાપ્તિ (૪) મનોજ્ઞ સુસ્વાદુ રસ કી પ્રાપ્તિ (૫) મનોજ્ઞ સ્પર્શોં કી પ્રાપ્તિ (૬) મન કા મુક્ષીપન (૭) વચન કા મુક્ષીપન ઓર (૮) કાય કા મુક્ષીપન. ઇન આઠોં અનુમાર્વોં કી પ્રાપ્તિ જીવોં કો જ્ઞાનાવરયણીય કર્મ કે ઉદય સે હોતી હૈ. અતઃ સાતાવેદનીય કર્મ કા અનુભાવ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ.

અવ પરતઃ અર્થાત્ પરનિમિત્ત સે સાતા વેદનીય કર્મ કે ઉદય કા કથન કિયા જાતા હૈ—
જિન માલા ચન્દન આદિ પુદ્ગલ કો વેદા જાતા હૈ, અથવા જિન માલા ચન્દન આદિ બહુત પુદ્ગલોં કો વેદા જાતા હૈ યા દેશ, કાલ, વય એવં અવસ્થા કે અનુરૂપ આહાર પરિણામ રૂપ પુદ્ગલ પરિણામ વેદા જાતા હૈ અથવા સ્વભાવ સે પુદ્ગલોં કે શીત,

શબ્દોની પ્રાપ્તિ (૨) મનોહર રૂપોની પ્રાપ્તિ (૩) મનોજ્ઞ કપૂર અત્તર આદિ સુગંધોની પ્રાપ્તિ (૪) મનોજ્ઞ સુસ્વાદુ રસની પ્રાપ્તિ (૫) મનોહર સ્પર્શોની પ્રાપ્તિ (૬) મનનુ સુખી પણુ (૭) વચનનુ સુખી પણુ (૮) કાયનુ સુખી પણુ. આ આઠે અનુભાવોની પ્રાપ્તિ જીવે તે સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. તેથી સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે.

હવે પરત અર્થાત્ પર નિમિત્તથી સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયનુ કથન કરાય છે જે માલા ચન્દન આદિ પુદ્ગલો વેદાય છે, અથવા જે માલા ચન્દન આદિ ઘણા પુદ્ગલોને વેદાય છે, અગર દેશ, કાળ, વય, તેમજ અવસ્થાના અનુ રૂપ આહાર પરિણામ રૂપ પુદ્ગલ પરિણામ વેદાય છે, અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલોના શીત, ઉષ્ણ, આતપ

ટીકા—અથ સાતાવેનીયાદિ કર્મણામનુભાવાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સાયાવેયગિજ્જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્સ જાવ પોગ્ગલપરિણામં’ પપ્પ કઙ્કિદે અનુભાવે પળ્લત્તે?’ હે મદન્ત! સાતાવેનીયસ્ય ચ્છલ્લ કર્મણોજીવેન વદ્ધસ્ય યાવત્ સ્પૃષ્ટસ્ય વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્ય સંચિતસ્ય ચિતસ્ય ઉપચિતસ્ય આપાકપ્રાપ્તસ્ય વિપાકપ્રાપ્તસ્સ ફલપ્રાપ્તસ્ય ઉદયપ્રાપ્તસ્ય જીવેન ક્રુતસ્ય જીવેન નિર્વર્તિતસ્ય જીવેન પરિણમિતસ્ય સ્વયં વા ઉદીર્ણસ્ય પરેણ વા ઉદીરિતસ્ય તદુભયેન વા ઉદીર્યમાણસ્ય ગતિં પ્રાપ્ય સ્થિતિં પ્રાપ્ય ભવં પ્રાપ્ય પુદ્ગલ પ્રાપ્ય પુદ્ગલ પરિણામ પ્રાપ્ય કતિવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ! મગવાનાહ—‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘સાયાવેયગિજ્જસ્સ ણં કમ્મસ્સ જીવે ણં વદ્ધસ્સ જાવ અદ્ધવિદે અણુભાવે પળ્લત્તે’ સાતાવેદનીયસ્ય ચ્છલ્લ કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય યાવત્ સ્પૃષ્ટસ્ય વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્ય સંચિતસ્ય ચિતસ્ય

(પળ્લત્તે) કહા હૈ (હ્ર પળ્લવળાપ્ તેવીસહતમસ્સ પયસ્સ પઠમો ઉદ્દેસો) ઇતિ પ્રજ્ઞાપના કે તેવીસવે પદ્ધ કા પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ :- અવ સાતાવેદનીય આદિ કર્મો કે અનુભાવ કા નિરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! જીવ કે દ્વારા વાંધે હુપ્ યાવત્—સ્પૃષ્ટ વદ્ધસ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત આપાક પ્રાપ્ત, વિપાક પ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, ઉદય પ્રાપ્ત, જીવ દ્વારા ક્રુત, જીવ દ્વારા નિર્વર્તિત, જીવ દ્વારા પરિણમિત, સ્વયં ઉદય કો પ્રાપ્ત અથવા દૂસરે દ્વારા ઉદીરિત, યા દોનો દ્વારા ઉદીર્યમાણ સાતાવેદનીય કર્મ કા ગતિ કો પ્રાપ્ત કરકે, સ્થિતિ કો પ્રાપ્ત કરકે, ભવ કો પ્રાપ્ત કરકે, પુદ્ગલ કો પ્રાપ્ત કરકે, અથવા પુદ્ગલપરિણામ કો પ્રાપ્ત કરકે કિતને પ્રકાર કા અનુભાવ કહા હૈ ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ—હે ગૌતમ! જીવ કે દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળે સાતાવેદનીય કર્મ કા અનુભાવ આઠ પ્રકાર કહા ગયા હૈ. વદ્ધ હસ પ્રકાર હૈ—

હે ગૌતમ ! આ યાવત્ પાચ પ્રકારના અનુભાવ (પળ્લત્તે) કહા છે (હ્રપળ્લવળાપ્ તેવીસહતમસ્સ પયસ્સ પઠમો ઉદ્દેસો) ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાના તેવીસમા પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ :- હવે સાતાવેદનીય આદિકર્મોના અનુભાવનું નિરૂપણ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જીવના દ્વારા બાધેલા યાવત્ સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, ઉદય પ્રાપ્ત, જીવ દ્વારા ક્રુત, જીવ દ્વારા નિર્વર્તિત, જીવ દ્વારા પરિણમિત, સ્વયં ઉદયને પ્રાપ્ત અથવા જીવના દ્વારા ઉદીરિત, યા જીવને દ્વારા ઉદીર્યમાણ સાતાવેદનીય કર્મની ગતિને પ્રાપ્ત કરીને, સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરીને, ભવને પ્રાપ્ત કરીને પુદ્ગલને પ્રાપ્ત કરીને અથવા પુદ્ગલ પરિણામને પ્રાપ્ત કરીને કૈટલા પ્રકારના અનુભાવ કહા છે ?

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ, સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રકાર છે. (૧) મનોહર વીણાવેણુ આદિના

ઉપચિત્તસ્ય—પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટસ્ય અષ્ટવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ‘તં જઠા—‘મણુણ્ણા સદ્દા ૧ મણુણ્ણા રૂવા ૨ મણુણ્ણા ગંધા ૩ મણુણ્ણા રસા ૪ મણુણ્ણા ફાસા ૫ મણોમુહયા ૬ વય મુહયા ૭ કાયમુહયા ૮’ તથથા—મનોજ્ઞાઃ—રમણીયાઃ વેણુવીણાદિભાવિનઃ શબ્દાઃ ૧, મનોજ્ઞાનિ—રમણીયાનિ સ્વવૃત્તિસ્વસ્ત્રીવૃત્તિચિત્રાદિવૃત્તીનિ રૂપાણિ ૨ મનોજ્ઞાઃ—ભવ્યાઃ કર્પૂરાદિસમ્બન્ધિનો ગન્ધાઃ—સુરભયઃ ૩ મનોજ્ઞાઃ—સુસ્વાદાઃ રસાઃ—ગુહપ્રથૃતિસમ્બન્ધિનો રસાઃ ૪ મનોજ્ઞાઃ—અત્યન્તમાર્દવોપેતાઃ હંસતુલ્યાદિવર્તિનઃ સ્પર્શાઃ ૫ મનઃ—મુખતા—મનસિ મુખં યસ્યાસૌ મનઃમુખસ્તસ્ય ભાવો મનઃમુખતા—મુખિતં મન ઇતિ ભાવઃ ૬, વચઃ મુખતા વચસિ મુખં યસ્યાસૌ વચઃમુખ સ્તસ્ય ભાવો વચઃમુખતા સર્વેષાં શ્રુતમાત્રેણૈવ શ્રવણમનોહૃલાદજનની વાક્ ૭, કાયમુખતા—કાયે મુખં યસ્યાસૌ કાયમુખસ્તસ્ય ભાવઃ કાયમુખતા મુખિતઃ કાયો ભવતીત્યર્થઃ ૮, એતે ચાષ્ટૈ પદાર્થાઃ સાતાવેદનીયકર્મોદયેન દેહિનામુપજાયન્તે અતએવ સાતાવેદનીયકર્મણોઽષ્ટવિધોઽનુ ભાવઃ પ્રતિપાદિતઃ, અત્ર પરતઃ સાતાવેદનીયકર્મોદયમુપપાદયતિ—‘જં વેદેઙ પોગ્ગલં વા પોગ્ગલે વા પોગ્ગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગ્ગલાણં પરિણામં તેસિ વા ઉદપ્પણં સાતાવેયણિજ્ઞ કમ્મ વેદેઙ’ યં વા વેદયતે સ્વક્ચન્દનાદિ પુદ્ગલં, યાન્ વા વેદયતે બહુન્ સ્વક્ચન્દનાદિ પુદ્ગલાન્, યં વા દેશકાલવયોઽવસ્થાનુરૂપાદારપરિણામરૂપ પુદ્ગલપરિણામ વેદયતે, વિસસયા—સ્વભાવેન વા યં પુદ્ગલાનાં પરિણામં યથાકાલમ-

(૧) મનોજ્ઞ વેણુવીણા આદિ કેશબ્દોં કી પ્રાપ્તિ (૨) મનોજ્ઞરૂપોં કી પ્રાપ્તિ (૩) મનોજ્ઞ કર્પૂર ઇત્ર આદિ મુગંધોં કી પ્રાપ્તિ (૪) મનોજ્ઞ સુસ્વાદુ રસ કી પ્રાપ્તિ (૫) મનોજ્ઞ સ્પર્શોં કી પ્રાપ્તિ (૬) મન કા મુખીપન (૭) વચન કા મુખીપન ઓર (૮) કાય કા મુખીપન। ઇન આઠોં અનુભાવોં કી પ્રાપ્તિ જીવોં કો જ્ઞાનાવરયણીય કર્મ કે ઉદય સે હોતી હૈ। અતઃ સાતાવેદનીય કર્મ કા અનુભાવ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ।

અબ પરતઃ અર્થાત્ પરનિમિત્ત સે સાતા વેદનીય કર્મ કે ઉદય કા કથન ક્રિયા જાતા હૈ—
જિન માલા ચન્દન આદિ પુદ્ગલ કો વેદા જાતા હૈ, અથવા જિન માલા ચન્દન આદિ બહુત પુદ્ગલોં કો વેદા જાતા હૈ યા દેશ, કાલ, વય એવં અવસ્થા કે અનુરૂપ આદાર પરિણામ રૂપ પુદ્ગલ પરિણામ વેદા જાતા હૈ અથવા સ્વભાવ સે પુદ્ગલોં કે શીત,

શબ્દોની પ્રાપ્તિ (૨) મનોહર રૂપોની પ્રાપ્તિ (૩) મનોજ્ઞ કર્પૂર અત્તર આદિ મુગંધીની પ્રાપ્તિ (૪) મનોજ્ઞ સુસ્વાદુ રસની પ્રાપ્તિ (૫) મનોહર સ્પર્શોની પ્રાપ્તિ (૬) મનનુ સુખી પશ્યુ (૭) વચનનુ સુખી પશ્યુ (૮) કાયનુ સુખી પશ્યુ. આ આઠે અનુભાવોની પ્રાપ્તિ જીવો તે સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. તેથી સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે

હવે પરત અર્થાત્ પર નિમિત્તથી સાતાવેદનીય કર્મના ઉદયનુ કથન કરાય છે જે માલા ચદન આદિ પુદ્ગલો વેદાય છે, અથવા જે માલા ચન્દન આદિ ઘણા પુદ્ગલોને વેદાય છે, અગર દેશ, કાળ, વય, તેમજ અવસ્થાના અનુ રૂપ આદાર પરિણામ રૂપ પુદ્ગલ પરિણામ વેદાય છે, અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલોના શીત, ઉષ્ણ, આતપ

મિલિપિત શીતોષ્ણાતપાદિવેદનાપ્રતીકારરૂપં વેદયતે તેન હિ મનઃસમાધાનસમ્પાદનાત્ સાતાવેદનીયં કર્માનુભવતિ, સાતાવેદનીયકર્મફલં સાતં સુખં વેદયતે इति भावः, इत्येवं परतः सातावेदनीयकर्मोदय उपपादितं, 'अथ स्वतस्तदुदयमाह—तेषां वा सातावेदनीय-कर्मपुद्गलानामुदयेन मनोज्ञशब्दादि व्यतिरेकेणापि कदाचित् सातावेदनीयं कर्मसातं सुखं वेदयते यथा नैरयिकादिरहेज्जन्मादिकाले सुखं वेदयते. प्रकृतमुपसंहरन्नाह—'एस णं गोयमा ! सायावेयणिज्जे कम्म' हे गौतम ! एतत् खलु—पूर्वोपपादितं सातावेदनीयं कर्मप्रज्ञप्तम्, 'एस णं गोयमा ! सायावेयणिज्जस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पण्णत्ते' हे गौतम ! एष खलु—पूर्वोक्तरीत्या प्रतिपादितः सातावेदनीयस्य यावत्—कर्मणोजीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य आपाकप्राप्तस्य विपाक-प्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य जीवेन निर्वर्तितस्य जीवेन परिण-मितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं स्थितिं

उष्ण, आतप आदि की वेदना के प्रतिकार के लिये यथावसर अभिलिपित पुद्गल परिणाम को वेदा जाता है, उससे मन को समाधि—प्रसन्नता प्राप्त होती है, यह साता वेदनीय कर्म का अनुभाव है। तात्पर्य यह है कि सातावेदनीय कर्म के फलस्वरूप साता-सुख का संवेदन होता है। यह परनिमित्त से सातावेदनीय कर्म का उदय कहा गया है। अब उसके स्वतः उदय का वर्णन करते हैं।

सातावेदनीय कर्म का उदय होने पर मनोज्ञ शब्दादि के बिना भी कभी—कभी साता का वेदन होता है, जैसे नारक जीव तीर्थंकर भगवान् का जन्म होने पर किंचित् काल तक सुख का वेदन करते हैं।

उपसंहार करते हुए कहा हैं—हे गौतम ! यह सातावेदनीय कर्म कहा गया हैं और जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त विपाक प्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, जीवद्वारा कृत, जीवद्वारा निर्वर्तित, जीवद्वारा परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त, दूसरेद्वारा उदीरित, अथवा दोनोंद्वारा उदीर्यमाण साता-

આહની વેદના ના પ્રતિકાર માટે યથાવસર અભિલિપિત પુદ્ગલ પરિણામને વેદાય છે, તેથી મનને સમાધિ—પ્રસન્નતાની પ્રાપ્ત થાય છે, આ સાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ છે. તાત્પર્ય એ છે કે સાતાવેદનીય કર્મના ફલ સ્વરૂપ સાતા-સુખનું સંવેદન થાય છે. એ પરનિમિત્તથી સાતા વેદનીય કર્મનો ઉદય થશે.

હવે તેના સ્વતઃ ઉદયનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. સાતાવેદનીય કર્મના ઉદય થતા મનોજ્ઞ શબ્દના વગર પણ ક્યારેક ક્યારેક સાતાનું વેદન થાય છે. જેમ નારક જીવ તીર્થંકર ભગવાનનો જન્મ થતા થોડા સમય પછીનું સુખનું વેદન કરે છે.

આ વિષયનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે—હે ગૌતમ ! આ સાતાવેદનીય કર્મ કહેવામાં આવ્યું છે. અને જીવ દ્વારા તે બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાક પ્રાપ્ત, ફલ પ્રાપ્ત, જીવદ્વારા નિર્વર્તિત જીવ દ્વારા પરિણા-

મવં પ્રાપ્ય પુદ્ગલં પુદ્ગલપરિણામં પ્રાપ્ય અષ્ટવિધોऽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છ-
તિ-‘અસાતાવેયણિજ્જસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જીવેણ તહેવ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અસા-
તાવેદનીયસ્ય કર્મણઃ સ્વલ્લુ દુઃસ્વજનકસ્ય કર્મણો જીવેન તથૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ કૃતસ્ય
નિર્વર્તિતસ્ય પરિણમિતસ્ય સ્વયં વા ઉદીર્ણસ્ય પરેણ વા ઉદીરિતસ્ય તદુભયેન વા
ઉદ્ધીર્યમાણસ્ય ગતિં સ્થિતિં મવં પુદ્ગલં પુદ્ગલપરિણામં પ્રાપ્ય કતિવિધોऽનુ-ભાવઃ
પ્રજ્ઞપ્તઃ ? इति पृच्छा, भगवानाह- ‘उत्तरंच नवरं अमणुणा सदा जाव कायदुहया’
उत्तरञ्च-सातावेदनीयकर्मोत्तरीत्यैव असातावेदनीयस्यापि अवसेयम्, तथा च यं वेद-
यते विषशस्त्रकण्टकादि पुद्गलम्, यान् वा बहून् विषशस्त्रकण्टकादीन् पुद्गलान्
वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणाममपथ्याहारस्वरूपं वेदयते विस्रसया वा स्वभावेन यं
वेदयते यथा कालमनभिलषितं शीतोष्णातपादिपरिणामलक्षणं पुद्गलपरिणामं, तेन

वेदनीय कर्म का, गति स्थिति, भव, पुद्गल, और पुद्गलपरिणाम के निमित्त से
होनेवाला अनुभाव आठ प्रकार का कहा गया है ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन्-जीव के द्वारा बद्ध, स्पृष्ट आदि विशेषणों से युक्त
असातावेदनीय कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा गया है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सातावेदनीयकर्म के विपाक के समान असातावेदनीय
कर्म का भी विपाक समझ लेना चाहिए । इस प्रकार जिस विष शस्त्र कंटक आदि
पुद्गल को वेदा जाता है, जिन बहुत से विष-शस्त्रादि पुद्गलों को वेदन किया
जाता है । अपथ्य आहार रूप जिस पुद्गलपरिणाम का वेदन किया जाता है अथवा
स्वभाव से यथाकाल होनेवाले अनिष्ट शीत, उष्ण, आतप आदि रूप पुद्गलपरिणाम
को जो वेदन किया जाता है । उससे मन को असमाधि होती है । अतः वह असाता-
वेदनीय का अनुभाव है ।

મિત, સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલ, ઊભનાથી ઉદય પ્રાપ્ત થયેલ અથવા બન્ને દ્વારા ઉદ્ધીર્ણ-
માન સાતા વેદનીય કર્મના ગતિ, સ્થિતિ, ભવ, પુદ્ગલ, અને પુદ્ગલ પરિણામના નિમિત્તથી
થનારા અનુભાવ આઠ પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવત જીવથી બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત અસાતા
વેદનીય કર્મનો અનુભાવ કેટલા પ્રકારનો કહેવામાં આવેલ છે ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! સાતાવેદનીય કર્મના વિપાકની સરખો અસાતા વેદનીય કર્મનો
પણુ વિપાક સમજ લેવો

એ રીતે જે વિષ, શસ્ત્ર કંટક વિગેરે પુદ્ગલને વેદવામાં આવે છે, જે ઘણા વિષ,
શસ્ત્રાદિ પુદ્ગલોનું વેદન કરવામાં આવે છે. અપથ્ય આહાર રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનું
વેદન કરવામાં આવે છે અથવા સ્વભાવથી યથાકાળે થનારા અનિષ્ટ શીત, ઉષ્ણ, તરકા
વિગેરે રૂપે પુદ્ગલ પરિણામનું જે વેદન કરાય છે. તેનાથી મનને અસમાધ થાય છે તેથી
તેને અસાતા વેદનાયનો અનુભાવ કહેવામાં આવેલ છે

મનસોઽસમાધાનસમ્પાદનાત્ અસાતાવેદનીયં કર્મં અનુભવતિ, અસાતાવેદનીયકર્મ-
ફલં દુઃખમસાતં વેદયતે इति भावः, इत्येवं परतोऽसातावेदनीयकर्मोदयः प्रतिपादितः
सम्प्रति स्वतस्तदुदयमाह—तेषां वा असातावेदनीयकर्मपुद्गलानामुदयेन असातं दुःखं
वेदयते इति भावः, किन्तु नवरम्—सातावेदनीयकर्मानुभावापेक्षया विशेषस्तु असा-
तावेदनीयकर्मणोऽष्टविधानुभावे अमनोज्ञाः शब्दाः शृगालगर्दभोऽपृश्वाश्वादि सम्ब-
न्धिनः, एवमग्रेऽपि १, यावत्—अमनोज्ञानि रूपाणि २, अमनोज्ञा गन्धाः शवकलेवरा-
दिसम्बन्धिनः ३, अमनोज्ञा रसाः ४, अमनोज्ञाः स्पर्शाः ५ मनोदुःखता ६, वचो-
दुःखता ७ कायदुःखता ८ चेति अवसेयः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘एष णं गोयमा !
असायावेयणिज्जे कम्मे’ हे गौतम ! एतत् खलु—पूर्वोपदर्शितं तावद् असातावेदनीयं
कर्म प्रज्ञप्तम्, गौतमः पृच्छति—‘मोहणिज्जस्स ण भंते ! कम्मस्स जीवेण बद्धस्स जाव

તાત્પર્યં यह है कि असातावेदनीय कर्म के उदय से असाता दुःख रूप फल की प्राप्ति होती है । यह परतः असातावेदनीय कर्म का उदय प्रतिपादन किया गया है । अब स्वतः उदय का कथन किया जाता है—असातावेदनीय कर्मपुद्गलो के उदय से दुःख का वेदन होता है ।

असातावेदनीय कर्म का अनुभाव सातावेदनीय कर्म के समान ही है मगर है उससे विपरीत ! असातावेदनीय कर्म के उदय से अमनोज्ञ शब्दों का, अनिष्ट रूपों का, अरमणीय गन्ध का अप्रियरस का, और अरुमनीय स्पर्श का वेदन करना पड़ता है, इसके उदय से मानसिक, वाचनिक और कायिक दुःख की प्राप्ति होती है । हे गौतम ! यह असातावेदनीय कर्म कहा गया है और यह असातावेदनीय कर्म का आठ प्रकार का अनुभाव कहा गया है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जीव के द्वारा बांधे हुए, स्पृष्ट किए हुए, बद्धस्पर्श स्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाक प्राप्त, विपाक प्राप्त, फल प्राप्त, उदय प्राप्त,

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—અસાતા વેદનીય કર્મના ઉદયથી અસાતા—દુઃખ રૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે આ પરત અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયનું પ્રતિપાદન કરવામા આવેલ છે.

હવે સ્વતઃ ઉદયનું કથન કરવામા આવે છે—અસાતા વેદનીય કર્મપુદ્ગલોના ઉદયથી દુઃખનું વેદન થાય છે

અસાતાવેદનીય કર્મના અનુભાવ સાતાવેદનીય કર્મના સમાનજ છે પરંતુ તેનાથી વિપરીત અસાતાવેદનીય કર્મના ઉદયથી અમનોજ્ઞ શબ્દોનું, અનિષ્ટ રૂપોનું, અરમણીય ગંધનું અપ્રિયરસનું અને અક્રમનીય સ્પર્શનું વેદન કરવું પડે છે, તેના ઉદયથી માનસિક, વાચિક અને કાયિક દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે. હે ગૌતમ ! આ અસાતાવેદનીયકર્મ કહેલા છે અને આ અસાતા વેદનીય કર્મના આઠ પ્રકારના અનુભાવ પણ કહેલા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બાંધેલા, સ્પૃષ્ટ કરેલા, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદય પ્રાપ્ત જીવ

कइविहे अणुभावे पणत्ते ?' हे भटन्त ! मोहनीयस्य खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य निर्वर्तितस्य परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य गतिं स्थितिं भवं प्राप्य पुद्गलं पुद्गलपरिणामं प्राप्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'मोहणिज्जस्स कम्मस्स जीवेणं वद्धस्स जाव पंचविहे अणुभावे पणत्ते' मोहनीयस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्येत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तमेव पञ्चविधमनुभावमाह—'तं जहा—सम्मत्तवेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे कसायवेयणिज्जे नो कसायवेयणिज्जे' तद्यथा सम्यक्त्ववेदनीयः १, मिथ्यात्ववेदनीयः २, सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयः ३, कषायवेदनीयः ४ नो कषायवेदनीयः ५ तत्र सम्यक्त्वरूपेण यद्वेद्यं तत् सम्यक्त्ववेदनीयम्, एवं मिथ्यात्वरूपेण यद्वेदनीयं तद् मिथ्यात्ववेदनीयम् एवमग्रेऽपि भावनीयम्, तथा च यद्वेद्यमानं प्रज्ञमादिपरिणामं सम्पादयति तत् सम्यक्त्ववेदनीयम्, यत्तु वेद्यमानम् अदे-

जीव द्वारा कृत, जीव द्वारा निर्वर्तित, परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त अन्य द्वारा उदीरित, दोनों द्वारा उदीर्यमाण मोहनीय कर्म का गति स्थिति, भव, पुद्गल, या पुद्गल परिणाम के आधार से होने वाला अनुभाव कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव के द्वारा वद्ध यावत्—स्पृष्ट वद्ध स्पर्शस्पृष्ट, यावत् मोहनीय कर्म का अनुभाव पांच प्रकार का कहा गया है ।

वह इस प्रकार है—(१) सम्यक्त्व वेदनीय (२) मिथ्यात्व वेदनीय (३) सम्यग्मिथ्यात्व वेदनीय (४) कषाय वेदनीय और (५) नो कषाय वेदनीय !

जो मोहनीय कर्म सम्यक्त्व प्रकृति के रूप में वेदन करने योग्य होता है, वह सम्यक्त्व वेदनीय कहलाता है । इसी प्रकार जो मिथ्यात्व के रूप में वेदन करने योग्य है वह मिथ्यात्व वेदनीय कहलाता है । इसी तरह आगे भी समझ लेना चाहिए ।

द्वारा कृत, श्व द्वारा निर्वर्तित, परिणामित, स्वयं उदयने प्राप्त अन्य द्वारा उदीरित, अन्ने द्वारा उदीर्यमाण मोहनीय कर्मनीयगति, स्थिति भव, पुद्गल, अगर पुद्गल परिणामना आधारथी अनारा अनुभाव केटका प्रकारना कहा छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! श्व द्वारा वद्ध यावत् स्पृष्ट, वद्ध स्पृष्ट, यावत् मोहनीय कर्मना अनुभाव पांच प्रकारना कहा छे

ते आ प्रकारे छे (१) सम्यक्त्व वेदनीय, (२) मिथ्यात्व वेदनीय (३) सम्यग्मिथ्यात्व वेदनीय (४) कषायवेदनीय अने (५) नो कषाय वेदनीय.

वे मोहनीय कर्म सम्यक्त्व प्रकृतिना उपमा वेदन करवा योग्य थाय छे, ते सम्यक्त्व वेदनीय केटवाय छे. ओअ प्रकारे वे मिथ्यात्वना उपमा वेदन करवा योग्य ते मिथ्यात्व वेदनीय केटवाय छे ओअ रीते आगण पखु समअ वेपु ओअओ

વાદિબુદ્ધિકારિણં ભવતિ તન્મિથ્યાત્વવેદનીયમ્, યત્પુનર્વેદ્યમાનં તદુભયપરિણામકારણં
 ભવતિ તત્ સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વવેદનીયમ્, યદ્ધિ વેદ્યમાનં ક્રોધાદિપરિણામકારણં ભવતિ
 તત્કષાયવેદનીયમ્, હાસ્યાદિપરિણામ કારણં વેદ્યમાનં પુનર્નોકપાયવેદનીયં વેદ્યમ્, અથ-
 મોહનીયકર્મોદયં પરતઃ પ્રતિપાદયિતુમાઢ—‘જં વેદેઙ્ પોગ્ગલં વા પોગ્ગલે વા પોગ્ગલ-
 પરિણામં વા વીસસા વા પોગ્ગલાણં પરિણામં, તેસિં વા ઉદણં મોહણિજ્જં કમ્મં વેણ્ઙ્
 વા યં વેદયતે પુદ્ગલં વા—પુદ્ગલવિષયં પ્રતિમાદિકમ્, યાન વા વહૂનપુદ્ગલાન્—પુદ્-
 ગલવિષયાન્ પ્રતિમાદીન્ વેદયતે, યં વા પુદ્ગલપરિણામં કર્મપુદ્ગલવિશેષોપાદાનસમર્થં
 દેશાધનુરૂપાહારપરિણામલક્ષણં વેદયતે, બ્રાહ્મૌપધ્યાઘાહારપરિણામાત્ જ્ઞાનાવરણીયં
 કર્મપુદ્ગલાનાં પ્રતિવિશિષ્ટક્ષયોપશમદર્શનેન. આહારપરિણામવિશેષાદપિ કદાચિત્

તાત્પર્યં યહ હૈ કિં જિસકા વેદન હોને પર પ્રશ્ન આદિ પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ,
 વહ સમ્યક્ત્વ વેદનીય હૈં । જિસકા વેદન હોને પર અદેવ આદિ મેં દેવ આદિ કી બુદ્ધિ
 ઉત્પન્ન હોતી હૈ, વહ મિથ્યાત્વ વેદનીય હૈ । જિસકા વેદન હોને પર મિલા જુલા સમ્ય-
 ક્ત્વ-મિથ્યાત્વ રૂપ પરિણામ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ વેદનીય હૈ ।

જિસકા વેદન ક્રોધાદિ પરિણામોં કા કારણ હોતા હૈ, વહ કપાય વેદનીય હૈ ।
 જિસકા વેદન હાસ્ય આદિ કા કારણ હો વહ નો કપાય વેદનીય કહા જાતા હૈ ।
 અવ પરતઃ મોહનીય કર્મ કૈ ઉદય કા કથન કરતે હૈ—

જિસ પુદ્ગલ વિષય-પ્રતિમા આદિ કો અપના બહુત સે પુદ્ગલવિષયોં કો વેદન
 કિયા જાતા હૈ, અથવા જિસ પુદ્ગલ પરિણામ કો, જો કર્મ પુદ્ગલવિશેષ કો ગ્રહણ
 કરને મેં સમર્થ હો ઇવં દેશ-કાલ કૈ અનુરૂપ આહાર પરિણામ રૂપ હો, વેદન કિયા
 જાતા હૈ, ક્યોંકિ બ્રાહ્મી ઔષધિ આદિ કૈ આહાર પરિણમન સે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા
 ક્ષયોપશમ દેખા જાતા હૈ । ઇસસે પ્રતીત હોતા હૈ કિ આહારકે પરિણામ વિશેષ સે મી

તાત્પર્યં એછેકે જેનુ વેદન થતા પ્રથમ આદિ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, તે
 સમ્યક્ત્વ વેદનીય છે જેનુ વેદન થતા અદેવ આદિમા દેવ આદિની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય
 છે, તે મિથ્યાત્વ વેદનીય છે

જેનુ વેદન થતા મળતુ સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ રૂપ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે તે
 સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વ વેદનીય છે

જેનુ વેદન થતા ક્રોધાદિ પરિણામોનુ કારણ બને છે, તે કપાય વેદનીય છે

જેનુ વેદન હાસ્ય આદિનું કારણ બને તે નોકપાય વેદનીય છે

હવે પરમત મોહનીય કર્મના ઉદયનુ કથન કરે છે—

જે પુદ્ગલ વિષય પ્રતિમા આદિને અથવા ઘણા પુદ્ગલ વિષયોને વેદન કરાય છે,
 અથવા જે પુદ્ગલ પરિણામને, જે કર્મ પુદ્ગલ વિશેષને ગ્રહણ કરવામા સમર્થ થાય તેમજ
 દેશ કાળના અનુરૂપ આહાર પરિણામ રૂપ હોય વેદન કરાય છે કેમકે બ્રાહ્મી ઔષધિ
 આદિના આહાર પરિણામથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ જોવામાં આવે છે,

કર્મપુદ્ગલવિશેષો ભવતિ. તથાત્તોક્તમ્—‘ઉદયઃ ક્ષયઃ સ્વોપશમો વપશમા વિ ય જં ચ કંમુણો મણિયા । દ્રવ્યં સ્થેત્તં કાલં ભાવં ચ ભવં ચ સંપપ્પ’ ॥૧॥ ઉદયઃ ક્ષયઃ સ્વોપશમો વપશમા અપિ ચ કર્મણો યદ્ મણિતાઃ । દ્રવ્યં ક્ષેત્રં કાલં ભાવં ચ ભવં ચ સંપ્રાપ્ય ॥૧॥ ઇતિ, વિસ્ત-
સયા વા—સ્વભાવેન યં પુદ્ગલાનાં પરિણામમ્—અભ્રવિકારાદિકં વેદયતે યદ્દર્શનાદેવ—
‘આયુઃશરદ્ઝલધરપ્રતિમં નરાણામ્, સમ્પત્તયઃ કુમ્ભમિતદ્રુમસારતુલ્યાઃ । સ્વપ્નોપભોગસદૃશા વિષયોપભોગાઃ, સંકલ્પમાત્રરમણીય મિદંહિ સર્વમ્ ॥’ ઇત્યાદિરીત્યા વિવેક ઉત્પદ્યતે,
અન્ય વા યં પ્રશમાદિ પરિણામદેતુભૂતં વેદયતે તત્પ્રમાવાત્ મોહનીયં સમ્યક્ત્વવેદનીયા-
દિકં કર્મ વેદયતે સમ્યક્ત્વવેદનીયાદિ કર્મફલં પ્રશમાદિલક્ષણં વેદયતે ઇત્યર્થઃ ઇત્યેવ-
રીત્યા પરતો મોહનીયકર્મોદયઃ પ્રતિપાદિતઃ, અથ સ્વતસ્તમુપપાદયિતુમાહ—તેષાં વા સમ્ય-

વિશિષ્ટ કદાચિત્ કર્મપુદ્ગલોં મેં વિશેષતા આ જાતી હૈ ।

કહા મી હૈ—કર્મોં કે જો ઉદય, ક્ષય, ક્ષયોપશમ एवं ઉપશમ કહે गए हैं, वे भी द्रव्य, क्षेत्र, काल भाव एवं भव का निमित्त पा कर होते हैं ॥१॥

સ્વભાવ સે હી જિસ પુદ્ગલ પરિણામ કા, જૈસે અભ્રવિકારાદિ કા વેદન કિયા જાતા હૈ, જિસકે કારણ મનુષ્યોં કો એસા વિવેક ઉત્પન્ન હોતા હૈ કિ—માનવોં કી આયુ શરદ ઋતુ કે મેઘોં કે સમાન, સમ્પત્તિ કુમ્ભમિત વૃક્ષ કે સાર કે સમાન હૈ ઔર વિષયોં કે ઉપયોગ સ્વપ્ન કે ઉપભોગ કે સમાન હૈ । વાસ્તવ મેં ઇસ જગત્ મેં જો મી રમણીય પ્રતીત હોતા હૈ વહ કેવલ કલ્પના માત્ર હી હૈ ॥૧॥

તથા પ્રશમ આદિ કે કારણભૂત જિસ કિસી અન્ય કા વેદન કરતા હૈ, ઉસકે પ્રભાવ સે સમ્યક્ત્વ વેદનીય આદિ મોહનીય કર્મ કો વેદતા હૈ, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ વેદ-
નીય કે ફલ પ્રશમ આદિ કા વેદન કરતા હૈ । ઇસ પ્રકાર પરતઃ મોહનીય કર્મ કે ઉદય કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ ।

अब स्वतः उदय का प्रतिपादन करते हैं ।

તેનાથી પ્રતીત થાય છે કે આહારના પરિણામ વિશેષથી પણ કદાચિત્ કર્મ પુદ્ગલોમા વિશેષતા આવે છે

કહ્યું પણ છે—કર્મોના ઉદય, ક્ષય ક્ષયોપશમ તેમજ ઉપશમ કદાચ છે, તેઓ પણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ તેમજ ભવનું નિમિત્ત પામીને થાય છે. ॥૧॥

સ્વભાવથી જે પુદ્ગલ પરિણામના જેમ અભ્રવિકારાદિનું વેદન કરાય છે તેના કારણે મનુષ્યોને એવો વિવેક ઉત્પન્ન થાય છે કે, માનવોનું આયુ શરદઋતુના વાદળોની સમાન. સ પતિ પુષ્પિતવૃક્ષના સારની સમાન છે, અને વિષયોના ઉપભોગ સ્વપ્નના ઉપભોગની સમાન છે વાસ્તવમાં આ જગતમાં જે પણ રમણીય દેખાય છે, તે કેવળ કલ્પના માત્ર જ છે ॥૧॥

તથા પ્રશમ આદિના કારણભૂત જે કોઈ બીજાના વેદન કરે છે, તેના પ્રભાવથી સમ્ય-
ક્ત્વવેદનીય આદિ મોહનીય કર્મને વેદે છે, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ વેદનીયનું જ્ઞાન પ્રશમ આદિનું
વેદન કરે છે, એ પ્રકારે પરતઃ મોહનીય કર્મના ઉદયનું પ્રતિપાદન કરાયું છે
હવે સ્વતઃ ઉદયનું પ્રતિપાદન કરે છે, -

इत्त्ववेदनीयादिकर्मपुद्गलानामुदयेन मोहनीयं कर्म वेदयते वा मोहनीयकर्म फलं प्रशमा-
दिलक्षणं वेदयते इति भावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘एष णं गोयमा! मोहणिज्जस्स कम्मस्स
जाव पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते’ हे गौतम! एष खलु—पूर्वोपदर्शितो मोहनीयस्य कर्मणो-
यावज्जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचितस्य इत्यादि
पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः गौतमः पृच्छति—‘आउस्स णं
भंते ! कम्मस्स जावेणं तहेव पुच्छा’ हे भदन्त ! आयुष्यस्य खलु कर्मणो जीवेन
तथैव—पूर्वोक्तरीत्यैव वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचितस्य
आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य निर्वर्ति-
तस्य परिणमितस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्य-
माणस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा भगवानाह—‘गोयमा ! हे
गौतम ! ‘आउस्स णं कम्मस्स जीवेण वद्धस्स जाव चउव्विहे अणुभावे पण्णत्ते’
आयुष्यस्य खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य यावत् स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य सञ्चितस्य
चित्तस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादि—पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य
चतुर्विधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा—नेरइयाउए तिरियाउए मणुयाउए देवाउए’ तद्यथा-

उन सम्यक्त्व वेदनीय आदि कर्मपुद्गलों के उदय से मोहनीय कर्म का वेदन
क्रिया जाता है अर्थात् प्रशमादि रूप फल का वेदन होता है।

अब प्रकृत विषय का उपसंहार कहते हैं—हे गौतम! जीव के द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्श
स्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित यावत् मोहनीय कर्म का पांच प्रकार का विपाक कहा है।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जीव द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित,
चित्त, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त फलप्राप्त, उदयप्राप्त, जीवद्वारा कृत, निर्व-
र्तित, परिणामित, स्वयं उदय को प्राप्त, दूसरे के द्वारा उदीरित अथवा दोनों के द्वारा
उदीर्यमान आयुर्कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीवद्वारा वद्ध यावत् आयुर्कर्म का अनुभाव चार प्रकार
का कहा है। वह चार प्रकार का अनुभाव इस प्रकार से है—(१) नैरयिकायु (२) तिरिय

ते सम्यक्त्व वेदनीय आदि कर्मपुद्गलाना उदयत्थी मोहनीय कर्मणुं वेदन कराय छे
अर्थात् प्रशमादिरेषे कणु वेदन थाय छे

हे प्रकृत विषयने उपसंहार करे छे—हे गौतम ! एवना द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्ध-
स्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित, यावत् मोहनीय कर्मना पाय प्रकारना विपाक क्ख्वा छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एवद्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित्त,
उपचित आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, एवद्वारा कृत निर्वर्तित,
परिणामित, स्वयं उदयने प्राप्त, जीवना द्वारा उदीरित अथवा अन्येना द्वारा उदीर्यमाण
आयुर्कर्मना अनुभाव क्ख्वा प्रकारना क्ख्वा छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! एवद्वारा वद्ध यावत् आयुर्कर्मना अनुभाव चार प्रकारना।

वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचितस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य चतुर्विधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, शुभनाम कर्म, अशुभनामकर्म इत्येवंद्विविधं नामकर्म वर्तते, तत्र प्रथमं शुभनामकर्ममधिकृत्य प्ररूपयितुमाह—‘सुहृणामस्स णं भंते ! कम्मरस जीवेणं पुच्छा’ हे भदन्त ! शुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य स्वयं वा उदीर्णस्य परेण वा उदीरितस्य तदुभयेन वा उदीर्यमाणस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘सुहृणामस्स णं कम्मस्स जीवेणं चउदसविहे अणुभावे पण्णत्ते’ शुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य इत्यादि विशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तदेव चतुर्दशविधानुभाववत्त्वमुपपादयति—‘तं जह्वा—इह्वा सद्वा १, इह्वा रूवा २, इह्वा ग धा ३, इह्वा रसा ४, इह्वा फासा ५, इह्वा गती ६, इह्वा ठिती ७, इह्वा लावण्ये ८, इह्वा जसो किरी ९, इह्वा उह्वाण कम्मबलवीरियपुरिसकारपरकमे १० इह्वास्सरया ११, क तस्सरया १२, पियस्सरया १३,

वाळे आयु कर्म का चार प्रकार का अनुभाव कहा गया है ।

नामकर्म के दो भेद हैं—शुभनामकर्म और अशुभनामकर्म ।

प्रथम शुभनामकर्म की प्ररूपणा की जाती है—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जीव द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित, उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त, स्वयं उदय में आए, दूसरे द्वारा उदीरित अथवा दोनों द्वारा उदीर्यमाण शुभनाम कर्म का अनुभाव कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव के द्वारा वद्ध, स्पृष्ट यावत् शुभनाम कर्म का विपाक चौदह प्रकार का कहा है । वह इस प्रकार है—(१) इष्ट शब्द (२) इष्ट रूप (३) इष्ट गन्ध (४) इष्ट रस (५) इष्ट स्पर्श (६) इष्ट गति (७) इष्ट स्थिति (८) इष्ट लावण्य (९) इष्ट यशः कीर्ति (१०) इष्ट उत्थान, कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार, पराक्रम,

अनुभाव कहेला छे

नामकर्मना जे भेद छे—शुभनाम कर्म अने अशुभनामकर्म

प्रथम शुभनामकर्मनी प्ररूपणा कराव छे—

श्री गौतम स्वामी—हे भगवन् ! एवद्वारा वद्ध, स्पृष्ट, वद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित उपचित, आपाकप्राप्त, विपाकप्राप्त, फलप्राप्त, उदयप्राप्त स्वयं उदयमा आवेला भोजन द्वारा उदीरित, अथवा भन्ने द्वारा उदीर्यमाण शुभनामकर्मना अनुभाव कहेला प्रकारना कहेला छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! एवना द्वारा वद्ध, स्पृष्ट यावत् शुभनाम कर्मना विपाक चौदह प्रकारना कहेला छे ते आ प्रकार छे—(१) इष्टशब्द (२) इष्टरूप (३) इष्टगन्ध (४) इष्टरस (५) इष्टस्पर्श (६) इष्टगति (७) इष्टस्थिति (८) इष्टलावण्य (९) इष्ट यश कीर्ति (१०) इष्ट उत्थान, कर्म, बल, वीर्य, पुरुषकार, पराक्रम (११) इष्ट स्वरता (१२) कान्तस्वरता (१३) त्रिभ-

મણુણસસરયા ૧૪' તદ્યથા-ઇષ્ટાઃ સ્વામીપ્સિતાઃ શબ્દાઃ-વાચ્છિતાઃ અત્ર નામકર્મ વિપાકપ્રસ્તાવાત્ આત્મીયા એવ શબ્દાદયોઽવસેયાઃ ૧, ઇષ્ટાનિ રૂપાણિ ૨, ઇષ્ટાઃ મનોઽનુકૂલાઃ સુરભિગન્ધાઃ ૩, ઇષ્ટાઃ સ્વેપ્સિતા મનોજ્ઞભોજનાદિરસાઃ ૪, ઇષ્ટાઃ સ્પર્શાઃ હંસતુલાદિરૂપાઃ ૫, ઇષ્ટાઃ સ્વામીપ્સિતા ગજગમનાનુકારિણી ગતિઃ ૬, શિવિકાધારોહણજન્યા વા ગતિઃ ૬, ઇષ્ટા-સ્વામીપ્સિતા સહજા સિંહાસનાધારોહણરૂપા વા સ્થિતિઃ ૭, ઇષ્ટ કાન્તિવિશેષરૂપં લાવણ્યમ્, ઉક્તશ્ચ-‘‘મુક્તાફલેષુ ઇચ્છાયાયાં, તરલ ત્વમિવાત્મનઃ । પ્રતિભાતિયદક્ષેષુ, તદ્દલાવણ્યમિદોચ્યતે ॥ ઇતિ, કુલ્લકુમાદ્યનુલેપનજન્યં વા ૮, ઇષ્ટા-સ્વેપ્સિતા યશઃ કીર્તિઃ-યશસા સહિતા કીર્તિઃ, પરાક્રમજન્યા રૂપાતિર્યશ ઇતિ વ્યપદિશ્યતે તત્ર દાનપુણ્યજન્યા રૂપાતિઃ કીર્તિરુચ્યતે ૯, ઇષ્ટ-સ્વામીપ્સિતઃ ઉત્થાનકર્મબલવીર્યપુરુષકારપરાક્રમઃ, તત્રોત્થાન-શરીરચેષ્ટાવિશેષઃ કર્મ-ભ્રમણરેચનાદિરૂપમ્, બલમ્-શારીરિકશક્તિવિશેષઃ, વીર્યમ્-આત્મપ્રભવઃ-સામર્થ્યવિશેષઃ, પુરુષકારઃ-આત્મપ્રભવોઽભિમાનવિશેષઃ, પરાક્રમઃ-નિષ્પાદિતસ્વવિપયઃ આત્મપ્રભવઃ પૌરુષવિશેષઃ

(૧૧) ઇષ્ટ સ્વરતા (૧૨) કાન્તસ્વરતા (૧૩) પ્રિયસ્વરતા ઓર (૧૪) મનોજ્ઞસ્વરતા ।

ઇષ્ટ કા અર્થ હૈ અભિલાષિત । નામ કર્મ કા પ્રકરણ હોને સે યહાં અપને હી શબ્દ આદિ સમજને ચાહિય । ઇષ્ટ ગતિ કા અભિપ્રાય હસ પ્રકાર સે હૈ-દેવગતિ ઓર મનુષ્યગતિ અથવા હાથી જૈસી ઉત્તમ ચાલ । ઇષ્ટ સ્થિતિ કા અર્થ હૈ-ઇષ્ટ ઓર સહજ સિંહાસન આદિ પર આરોહણ રૂપ સ્થિતિ । કાન્તિ વિશેષ કો લાવણ્ય કહતે હૈ અથવા કુંકુમ આદિ કે લેપન સે ઉત્પન્ન હોને વાલી સુન્દરતા કો લાવણ્ય કહતે હૈ । વિશિષ્ટ પરાક્રમ પ્રદર્શિત કરને સે હોને વાલી રૂપાતિ કો યશ કહતે હૈ ઓર દાન-પુણ્ય આદિ સે હોને-વાલી રૂપાતિ કીર્તિ કહલાતી હૈ । શરીર સંબંધો ચેષ્ટા ઉત્થાન હૈ, ભ્રમણ રેચન આદિ કો કર્મ કહતે હૈ, શારીરિક શક્તિ કો બલ, આત્મા સે ઉત્પન્ન હોનેવાલે સામર્થ્ય કો વીર્ય, આત્મજન્મ અભિમાન વિશેષ કો પુરુષકાર ઓર અપને કાર્ય મેં સફલતા પ્રાપ્ત કરલેનેવાલે પુરુષાર્થ કો પરાક્રમ કહતે હૈ । વીણા આદિ કે સમાન વલ્લભસ્વર ઇષ્ટ-

સ્વરતા અને (૧૪) મનોજ્ઞસ્વરતા

ઇષ્ટનો અર્થ છે અભિલાષિત, નામકર્મનું પ્રકરણ હોવાથી અહીં પોતાના જ શબ્દ આદિ સમજવા બોધ્યો ઇષ્ટગતિનો અભિપ્રાય છે-દેવગતિ અને મનુષ્યગતિ અથવા હાથી જેવી ઉત્તમચાલ, ઇષ્ટસ્થિતિનો અર્થ છે ઇષ્ટ અને સહજ સિંહાસન આદિપર આરોહણ રૂપસ્થિતિ કાન્તિવિશેષને લાવણ્ય કહે છે અથવા કુંકુમ આદિના વિલેપનથી ઉત્પન્ન થનારી સુંદરતાને લાવણ્ય કહે છે વિશિષ્ટ પરાક્રમ પ્રદર્શિત કરવાથી થનારી ખ્યાતિને યશ કહે છે અને દાનપુણ્ય આદિથી થનારી ખ્યાતિ કીર્તિ કહેવાય છે શરીર સમ્બન્ધો ચેષ્ટા ઉત્થાન છે, ભ્રમણ, રેચન, આદિને કર્મ કહે છે, શારીરિક શક્તિને બલ, આત્માથી ઉત્પન્ન થનાર સામર્થ્યને વીર્ય, આત્મજન્મ અભિમાન વિશેષને પુરુષકાર, અને પોતાના કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરનારા, પુરુષાર્થને પરાક્રમ કહે છે, વીણા આદિના સમાન વલ્લભસ્વર ઇષ્ટસ્વર

૧૦, ઇષ્ટસ્વરતા—ઈષ્ટઃ—વલ્લભઃ સ્વરો यस્ય તસ્ય ભાવઃ ઇષ્ટસ્વરતાવીણાદિશબ્દવત્ ૧૧, કાન્તસ્વરતા—કાન્તઃ કમનીયઃ સ્વરો यस્ય સ કાન્તસ્વરસ્તદ્ભાવઃ કાન્તસ્વરતા—કોકિલ-શબ્દાદિવત્ ૧૨, પ્રિયસ્વરતા—પ્રિયઃ—મુહુરભિલપ્નીયઃ સ્વરો यस્ય સ પ્રિયસ્વરસ્તદ્ભાવઃ પ્રિયસ્વરતા ઇષ્ટસિદ્ધિશબ્દાદિવત્ ૧૩. મનોજ્ઞસ્વરતા મનોજ્ઞઃ—સ્વાશ્રયપ્રીત્યુત્પાદકઃ સ્વરો-યસ્ય સ મનોજ્ઞસ્વરસ્તદ્ભાવો મનોજ્ઞસ્વરતા વાઙ્મિતલાભાદિવત્ ૧૪ इति, सम्प्रति-શુભનામકર્મોદયં પ્રતિપાદયતિ—‘જં વેદેઈ પોગ્ગલં વા પોગ્ગલે પોગ્ગલપરિણામં વા વીસસા વા પોગ્ગલાણં પરિણામં, તેસિં વા ઉદણં સુહણામં કમ્મં વેદેઈ’ યં વા વીણાવેણુવર્ણગન્ધ-તામ્બૂલપટ્ટામ્બર શિવિકાસિંહાસન કુદ્દુકુમદાનરાજયોગાદિસ્વરૂપં પુદ્ગલં વેદયતે, એવંચ વીણાવેણુપ્રમૃતિસમ્બન્ધાત્ શબ્દાદીનામિષ્ટત્વમવગન્તવ્યમ્ યાન્ વા વહૂન્ પુદ્ગલાન્ વીણાવેણુપ્રમૃતીન્ વેદયતે, યં વા પરિણામં બ્રહ્મૌપધ્યાહારપરિણામરૂપ વેદયતે, વિસ્તસયા-સ્વભાવેન વા યં પુદ્ગલાનાં શુભપયોદાદિલક્ષણપરિણામં વેદયતે, પ્રાવૃદ્કાલિકોન્નત-

સ્વર કહલાતા હૈં । કોકિલા કે સ્વર કે સમાન કમનીય સ્વર કાન્તસ્વર કહલાતા હૈ । ઇષ્ટસિદ્ધિ આદિ સંવંધી સ્વર કે સમાન જો સ્વર વાર વાર અભિલપ્નીય હો વહ પ્રિય-સ્વર હૈં । વાંચ્છિત લાભ આદિ કે સમાન જો સ્વર સ્વાશ્રય મેં પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરને-વાલા હો વહ મનોજ્ઞ સ્વર કહલાતા હૈં । સર્વત્ર ભાવ કો સૂચિત કરને કે લિયે ‘તા’, પ્રત્યય લગાયા ગયા હૈ ।

અવ શુભનામ કર્મ કે ઉદય કા પ્રતિપાદન કહતે હૈં :— વીણા. વેણુ, વર્ણ, ગંધ. તામ્બૂલ, પટ્ટામ્બર, પાલખી, સિંહાસન કુદ્દુમ આદિ શુભ પુદ્ગલ કા વેદન ક્રિયા જાતા હૈં, ઇસ સે વીણા આદિ કે સંવંધ સે શબ્દ આદિ કા ઇષ્ટપના સૂચિત ક્રિયા ગયા હૈ । અથવા જિન વહુત સે વીણા વેણુ આદિ પુદ્ગલોં કા વેદન ક્રિયા જાતા હૈ । અથવા જિસ બ્રાહ્મી-ઔષધી આદિ કે આહાર પરિણામ રૂપ પુદ્ગલ પરિણામ કા વેદન ક્રિયા જાતા હૈ, અથવા સ્વભાવ સે શુભ મેઘ આદિ જિસ પુદ્ગલ પરિણામ કા વેદન ક્રિયા જાતા હૈ, ક્યોં કિ વર્ષા કાલિક મેઘોં કી ઘટા કો દેખકર મદોન્મત્ત યુવતિયાં ઇષ્ટ સ્વરમેં ગાન કરને

કહેવાય છે ઠાયલના સ્વરની સમાન કમનીય સ્વર કાન્તસ્વર કહેવાય છે. ઇષ્ટસિદ્ધિ આદિ સમ્બન્ધી સ્વરના સમાન જે સ્વર વારંવાર અભિલપ્નીય થાય તે પ્રિયસ્વર છે વાંચિત લાભ આદિના સમાન જે સ્વર સ્વાશ્રયમા પ્રતીતિ ઉત્પન્ન કરનાર થાય તે મનોજ્ઞ સ્વર કહેવાય છે સર્વત્ર ભાવને સૂચિત કરવાને માટે ‘તા’ પ્રત્યય જોડેલો છે.

હવે શુભ નામકર્મના ઉદયનું પ્રતિપાદન કરે છે,—

વીણા, વેણુ, વર્ણ, ગન્ધ, તામ્બૂલ, પટ્ટામ્બર, પાલખી, સિંહાસન, કુદ્દુમ આદિ પુદ્ગલનું વેદન કરાય છે, તેથી વીણા આદિના સમ્બન્ધથી શબ્દ આદિનું ઇષ્ટપણું સૂચિત કરાયેલ છે અથવા જે ઘણા વીણા વેણુ આદિ પુદ્ગલોનું વેદન કરાય છે, અથવા જે બ્રાહ્મી-ઔષધી આદિના આહાર પરિણામરૂપ પુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે અથવા સ્વભાવથી શુભ મેઘ આદિ જે પુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે, કેમકે વર્ષાકાલિન મેઘોની ઘટા

જલધરઘટામબલોલ્ય મત્તયુવતીનામિષ્ટસ્વરગાનપ્રમિદ્ધેઃ તત્પ્રભાવાત્ શુભનામકર્મ વેદયતે શુભનામકર્મફલમિષ્ટસ્વરતાદિકમનુભવતીત્યર્થઃ । इत्येवं परतः शुभनामकर्मोदयमुपपाद्य सम्प्रति स्वतस्तदुभयं प्ररूपयति—तेषां वा शुभनामकर्मपुद्गलानामुदयेन शुभनामकर्म इष्टशब्दादिकं कर्म वेदयते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह—‘एसणं गोयमा ! सुहनामकम्मे’ हे गौतम ! एतत् खलु पूर्वोपदर्शितं शुभनामकर्म प्रज्ञप्तम्, ‘एस णं गोयमा ! सुभणामस्स कम्मस्स जाव चउद्दसविहे अणुमावे पणत्ते’ हे गौतम ! एष खलु शुभनाम्नः कर्मणो यावत्-जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्योपचित्तस्य आपाक-प्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य फलप्राप्तस्य उदयप्राप्तस्य जीवेन कृतस्य निर्वर्तितस्य परिणामिनस्य स्वयंवोदीर्णस्य परेण वोदीरितस्य यावच्चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, अथा शुभनामकर्माधिकृत्य प्ररूपयितुमाह—‘दुहनामस्स णं मंते ! पुच्छा, हे भदन्त ! दुःख नाम्नः

મેં પ્રવૃત્ત હોતી છે । ઉસકે પ્રભાવ સે શુભનામ કર્મ કા વેદન કિયા જાતા છે, અર્થાત્ શુભ નામ કર્મ કે ફલ ઇષ્ટસ્વરતા આદિ કા અનુભવ હોતા છે । ઇસ પ્રકાર પરનિમિત્ત સે શુભ નામ કર્મ કે ઉદય કા પ્રતિપાદન કરકે સ્વતઃ ઉસકે ઉદય કા કથન કરતે હૈ—અથવા શુભનામકર્મ કે પુદ્ગલોં કે ઉદય સે ઇષ્ટશબ્દાદિ શુભનામ કર્મ કા વેદન હોતા છે ।

ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! યહ શુભનામ કર્મ કહા ગયા ઓર યહ શુભનામ કર્મ કા ચૌદહ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા ગયા છે, જો કિ જીવ કે દ્વારા વદ્ધ સ્પૃષ્ટ, વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદય પ્રાપ્ત જીવદ્વારા કૃત, નિર્વર્તિત, પરિણામિત, સ્વયં ઉદય કો પ્રાપ્ત દૂસરે કે દ્વારા ઉદીરિત અથવા દોનો દ્વારા ઉદીર્યમાણ હૈ ।

અવ અશુભ નામકર્મ કે વિપાક કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે મગવન્ ! દુઃખનામ કર્મ અર્થાત્ અશુભ નામ કર્મ કા, જો

જ્ઞેધને મહોન્મત યુવતીઓ ઇષ્ટસ્વરતા ગાન કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેના પ્રભાવથી શુભ નામકર્મનું વેદન કામ થાય છે અર્થાત્ શુભનામ-કર્મનું ક્ષણ ઇષ્ટ સ્વરતા આદિના અનુભવ થાય છે. એ રીતે પરનિમિત્તથી શુભ નામકર્મના ઉદયનું પ્રતિપાદન કરી ને હવે સ્વતઃ તેના ઉદયનું કથન કરે છે—અથવા શુભનામકર્મના પુદ્ગલોના ઉદયથી ઇષ્ટ શબ્દાદિ શુભનામ કર્મનું વેદન થાય છે.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે હે ગૌતમ ! આ શુભનામકર્મ કહેલું છે અને આ શુભ નામ કર્મના ચૌદ પ્રકારના અનુભવ કહેલા છે, કે જે જીવ દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શ-સ્પૃષ્ટ સંચિત, ચિત ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત જીવ-દ્વારાકૃત, નિર્વર્તિત, પરિણામિત, પોતે ઉદયને પ્રાપ્ત તથા ધીજના દ્વારા ઉદીરિત અથવા બન્ને દ્વારા ઉદીર્યમાણ છે

હવે અશુભનામ કર્મના વિપાકની પ્રરૂપણા કામ થાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! દુઃખનામ કર્મ અર્થાત્ અશુભનામ કર્મના, જે જીવદ્વારા

અશુભનામ્નઃ સ્વલ્પ કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય સ્પૃષ્ટસ્ય વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્ય સંચિતસ્ય ચિતસ્ય ઉપ-
ચિતસ્ય આપાકપ્રાપ્તસ્ય વિપાકપ્રાપ્તસ્ય ઇત્યાદિપૂર્વોક્તવિશેષણ વિશિષ્ટસ્ય કતિવિધોઽ-
નુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? इति पृच्छा, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘एवंचेव’ एवञ्चैव-
શુભનામકર્મોક્તરીત્યૈવ દુઃસ્વનામ્નઃ કર્મણોઽપિ જીવેન વદ્ધસ્ય સ્પૃષ્ટસ્ય યાવત્ પૂર્વોક્તવિશે-
ષણવિશિષ્ટસ્ય ચતુર્દશવિધોઽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ કિન્તુ—‘णवर अणिट्ठा सदा जाव हीणस्सरया
दीणस्सरया अकंतस्सरया’ नवरम्—શુભનામકર્માપેક્ષયા અશુભનામકર્મણો વિશેષસ્તુ અનિ-
ષ્ટાઃ અનમિલપિતાઃ શબ્દાઃ ૧ યાવત્—અનિષ્ટાનિ રૂપાણિ ૨ અનિષ્ટા ગન્ધાઃ ૩ અનિષ્ટા-
રસાઃ ૪ અનિષ્ટાઃ સ્પર્શાઃ ૫. અનિષ્ટા ગતિઃ ૬, અનિષ્ટા સ્થિતિઃ ૭ અનિષ્ટ લાવ-
ણ્યમ્ ૮ અનિષ્ટા યશઃ કીર્તિઃ ૯, અનિષ્ટ ઉત્થાનકર્મવચ્ચીર્યપુરુષકારપરાક્રમઃ ૧૦
હીનસ્વરતા ૧૧ દીનસ્વરતા ૧૨ અકાન્તસ્વરતા ૧૩ અમનોજ્ઞસ્વરતા ૧૪, ચૈત્યવસેયઃ,
અથાશુભનામકર્મોદયમપિ શુભનામકર્મોદયરીત્યૈવ વ્યપદિશન્નાહ—‘जं वेदेइ. सेसं तं चेव
जाव चउइसविहे अणुभावे पणत्ते’ यं वेदयते पुद्गलम्—ગર્દભોષ્ટ્રઞ્વપ્રમૃતિલક્ષણમ્ ,

જીવદ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત વિપાક
પ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોં સે વિશિષ્ટ છે, અનુભાવ કિતને પ્રકાર કા કહા છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવ કે દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, આદિ વિશેષણોં સે વિશિષ્ટ
દુઃસ્વનામકર્મ કા અનુભાવ ચૌદહ પ્રકાર કા કહા ગયા છે । यह चौदह प्रकार शुभ-
नाम कर्म के समान है, મગર ઇસ મેં વિશેષતા યહ છે કે શુભનામકર્મ કા વિપાક
ઈષ્ટ સ્વરતા આદિ છે, જવ કિ અશુભ નામકર્મ આદિ કા વિપાક અનિષ્ટસ્વરતા આદિ
અર્થાત્—(૧) અનિષ્ટ શબ્દ (૨) અનિષ્ટ રૂપ (૩) અનિષ્ટ ગન્ધ (૪) અનિષ્ટ રસ (૫) અનિષ્ટ
સ્પર્શ (૬) અનિષ્ટ ગતિ (૭) અનિષ્ટ સ્થિતિ (૮) અનિષ્ટ લાવણ્ય (૯) અનિષ્ટ યશઃ-
કીર્તિ (૧૦) ઓર અનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ-વીર્ય-પુરુષકાર-પરાક્રમ (૧૧) હીન
સ્વરતા (૧૨) દીનસ્વરતા (૧૩) અકાન્ત સ્વરતા તથા (૧૪) અમનોજ્ઞ સ્વરતા ।

જિસગર્દમ, ઝટ, કુત્તા, આદિ પુદ્ગલ કા વેદન ક્રિયા જાતા છે, વર્ચોં કિ ઉનકે

બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત આદિ
વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે, અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહા છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! અવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ હું અ-
નામ કર્મના અનુભાવ ચૌદ પ્રકારના કહેલા છે તે ચૌદ પ્રકારના શુભનામકર્મના સમાન છે,
પણ તેમા વિશેષતા એ છે કે શુભનામકર્મના વિપાક ઇષ્ટસ્વરતા આદિ છે, જ્યારે અશુભ-
નામકર્મના વિપાક અનિષ્ટ સ્વરતા આદિ છે અર્થાત્ (૧) અનિષ્ટ શબ્દ (૨) અનિષ્ટરૂપ,
(૩) અનિષ્ટ ગન્ધ (૪) અનિષ્ટ રસ (૫) અનિષ્ટ સ્પર્શ (૬) અનિષ્ટગતિ (૭) અનિષ્ટ સ્થિતિ
(૮) અનિષ્ટ લાવણ્ય (૯) અનિષ્ટયશઃકીર્તિ (૧૦) અને અનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ બલવીર્ય પુરુષકાર
પરાક્રમ (૧૧) હીન સ્વરતા (૧૨) હીન સ્વરતા (૧૩) અકાન્ત સ્વરતા (૧૪) અમનોજ્ઞ સ્વરતા

જે ગર્દભ, ઝટ, આદિના પુદ્ગલનુ વેદન કરાય છે, કેમકે તેમના સમ્ય-ધથી અનિષ્ટ

તત્સમ્બન્ધાત્ શબ્દાદયોઽનિષ્ટામવન્તીતિ શેષં તત્ત્વૈવ-પૂર્વોક્તશુભનામકર્મોક્તરીત્યૈવ તદ્ વૈપરીત્યેન ભાવનીયમ્ યાવદ્-બહૂન્ વા યાન્ પુદ્ગલાન્ ધરોષ્ટ્રશ્ચપ્રમૃતીન્ વેદયતે, યં વા પુદ્ગલપરિણામં ધરલવિષાદ્યાદ્યપરિણામલક્ષણં વેદયતે, વિશ્વસયા-સ્વભાવેન વા યં પુદ્ગલાનાં પરિણામમ્-અશુભવજ્રપાતાદિકં વેદયતે તત્પ્રભાવાત્ અશુભનામકર્મફલ-મનિષ્ટસ્વરતાદિકમનુભવતીતિ ભાવઃ, इत्येवं रीत्या परतोऽशुभनामकर्मोदयः प्रतिपादितः, सम्प्रति स्वतस्तदुदयमाह-तेषां वाऽशुभानां कर्मपुद्गलानामुदयेन अनिष्टशब्दादिकं वेदयते, प्रकृतप्रपसंहरन्नाह-एष खलु-पूर्वोपदर्शितः, अशुभनामकर्मणोजीवेन बद्धस्य-स्पृष्टस्य इत्यादिविशेषणविशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः । अथोच्चनीचमेदेन द्विविधगोत्रमध्ये प्रथमम् उच्चैर्गोत्रस्य खलु कर्मणो जीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्श-स्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादि पूर्वोक्त-

સંબંધ સે અનિષ્ટ શબ્દ આદિ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, इत्यादि पूर्वोक्त शुभनाम कर्म से विपरीत पणें यहां समझ लेना चाहिए । इसी प्रकार जिन बहुत-से पुद्गलों का वेदन किया जाता है अथवा विष आदि आहार परिणाम रूप जिस पुद्गलपरिणाम का वेदन किया जाता है, अथवा स्वभावतः वज्रपात आदि रूप जिस पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, उसके प्रभाव से अशुभ नामकर्म के फल अनिष्ट स्वरता आदि का अनुभव होता है । इस प्रकार परतः अशुभ नामकर्म के उदय का प्रतिपादन किया गया है ।

અવ સ્વતઃ હોનેવાળે ઉદય કા નિરૂપણ કરતે હૈં-

અથવા અશુભ કર્મપુદ્ગલોં કે ઉદય સે અનિષ્ટ શબ્દ આદિ કા વેદન હોતા હૈ ।

હે ગૌતમ ! જીવ કે દ્વારા બદ્ધ સ્પૃષ્ટ આદિ વિશેષણોં સે યુક્ત અશુભ નામકર્મ કા યદ્ ચૌદહ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા ગયા હૈ ।

ગોત્રકર્મ કે દો ખેદ હૈ ઉચ્ચગોત્ર ઔર નીચગોત્ર । इन में से पहले उच्चगोत्र का प्रतिपादन किया जाता है-

શબ્દ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત શુભ નામ કર્મથી વિપરીત અહીં સમજ લેવું જોઈએ એજ પ્રકારે જે બહુવચનથી પુદ્ગલોં વેદન કરાય છે અથવા । વિષ આદિ આહાર પરિણામ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે, અથવા સ્વભાવથી વજ્રપાત આદિ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે, તેના પ્રભાવથી અશુભ નામકર્મનું ફલ અનિષ્ટ સ્વરતા આદિના અનુભવ થાય છે એ પ્રકારે પરતઃ અશુભનામ કર્મના ઉદયનું વર્ણન કરાયેલું છે. હવે સ્વતઃ થનારા ઉદયનું નિરૂપણ કરે છે

અથવા અશુભકર્મ પુદ્ગલોંના ઉદયથી અનિષ્ટ શબ્દ આદિનું વેદન થાય છે.

હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ આદિ વિશેષણોથી યુક્ત અશુભ નામકર્મના આ ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહા છે.

ગોત્રકર્મના બે ભેદ છે ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર તેઓમાંથી પહેલા ઉચ્ચગોત્રનું પ્રતિપાદન કરાય છે

अशुभनाम्नः खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उप-
चित्तस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादिपूर्वोक्तविशेषण विशिष्टस्य कतिविधोऽ-
नुभावः प्रज्ञप्तः ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एवंचेव’ एवञ्चैव-
शुभनामकर्मोत्तरीत्यैव दुःखनाम्नः कर्मणोऽपि जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य यावत् पूर्वोक्तविशे-
षणविशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः किन्तु—‘णवर अणिट्ठा सद्वा जाव हीणस्सरया
दीणस्सरया अकंतस्सरया’ नवरम्—शुभनामकर्मपेक्षया अशुभनामकर्मणो विशेषस्तु अनि-
ष्टाः अनमिलषिताः शब्दाः १ यावत्—अनिष्टानि रूपाणि २ अनिष्टा गन्धाः ३ अनिष्टा-
रसाः ४ अनिष्टाः स्पर्शाः ५, अनिष्टा गतिः ६, अनिष्टा स्थितिः ७ अनिष्टं लाव-
ण्यम् ८ अनिष्टा यशः कीर्तिः ९, अनिष्ट उत्थानकर्मवज्जीर्यपुरुषकारपराक्रमः १०
हीनस्वरता ११ दीनस्वरता १२ अकान्तस्वरता १३ अमनोज्ञस्वरता १४, चैत्यवसेयः,
अथाशुभनामकर्मोदयमपि शुभनामकर्मोदयरीत्यैव व्यपदिशन्नाह—‘जं वेदेइ, सेसं तं चेव
जाव चउइसविहे अणुभावे णणत्ते’ यं वेदयते पुद्गलम्—गर्दभोष्ट्रश्चप्रभृतिलक्षणम्,

जीवद्वारा वद्ध, स्पृष्ट, बद्धस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित्त, आपाकप्राप्त विपाक
प्राप्त आदि विशेषणों से विशिष्ट हैं, अनुभाव कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जीव के द्वारा वद्ध, स्पृष्ट, आदि विशेषणों से विशिष्ट
दुःखनामकर्म का अनुभाव चौदह प्रकार का कहा गया है । यह चौदह प्रकार शुभ-
नाम कर्म के समान है, मगर इस में विशेषता यह है कि शुभनामकर्म का विपाक
इष्ट स्वरता आदि हैं, जब कि अशुभ नामकर्म आदि का विपाक अनिष्टस्वरता आदि
अर्थात्—(१) अनिष्ट शब्द (२) अनिष्ट रूप (३) अनिष्ट गन्ध (४) अनिष्ट रस (५) अनिष्ट
स्पर्श (६) अनिष्ट गति (७) अनिष्ट स्थिति (८) अनिष्ट लावण्य (९) अनिष्ट यशः-
कीर्ति (१०) और अनिष्ट उत्थान, कर्म, बल—वीर्य—पुरुषकार—पराक्रम (११) हीन
स्वरता (१२) दीनस्वरता (१३) अकान्त स्वरता तथा (१४) अमनोज्ञ स्वरता ।

जिसगर्दभ, ऊट, कुत्ता, आदि पुद्गल का वेदन किया जाता है, क्यों कि उनके

षष्ठ, स्पृष्ट, षष्ठस्पर्शस्पृष्ट, संचित, चित्त, उपचित्त, आपाक प्राप्त, विपाकप्राप्त आदि
विशेषणोपेक्षी विशिष्ट छे, अनुभाव केवल प्रकरना कहा छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! उपना द्वारा षष्ठ, स्पृष्ट, आदि विशेषणोपेक्षी विशिष्ट दुःख-
नाम कर्मना अनुभाव चौदह प्रकारना कहेला छे ते चौदह प्रकारना शुभनामकर्मना समान छे,
पथ तेमां विशेषता छे छे के शुभनामकर्मना विपाक इष्टस्वरता आदि छे, ज्यारे अशुभ-
नामकर्मना विपाक अनिष्ट स्वरता आदि छे अर्थात् (१) अनिष्ट शब्द (२) अनिष्ट रूप,
(३) अनिष्ट गन्ध (४) अनिष्ट रस (५) अनिष्ट स्पर्श (६) अनिष्ट गति (७) अनिष्ट स्थिति
(८) अनिष्ट लावण्य (९) अनिष्ट यशः, कीर्ति (१०) अने अनिष्ट उत्थान, कर्म अलवीर्य पुरुषकार
पराक्रम (११) हीन स्वरता (१२) दीन स्वरता (१३) अकान्त स्वरता (१४) अमनोज्ञ स्वरता
जे गर्दभ, ऊट, आदिना पुद्गलनु वेदन कराय छे, केमके तेमना सम्बन्धोपेक्षी अनिष्ट

તત્સમ્બન્ધાત્ શબ્દાદયોઽનિષ્ટાભવન્તીતિ શેષં તત્ત્વૈવ-પૂર્વોક્તશુભનામકર્મોક્તરીત્યૈવ તદ્ વૈપરીત્યેન ભાવનીયમ્ યાવદ્-વહૂન્ વા યાન પુદ્ગલાન્ ખરોપ્દ્રશ્વપ્રભૃતીન્ વેદયતે, યં વા પુદ્ગલપરિણામં ગરલવિષાદ્યાદ્યારપરિણામલક્ષણં વેદયતે, વિત્તસયા-સ્વભાવેન વા યં પુદ્ગલાનાં પરિણામમ્-અશુભવજ્રપાતાદિકં વેદયતે તત્પ્રભાવાત્ અશુભનામકર્મફલ-મનિષ્ટસ્વરતાદિકમનુભવતીતિભાવઃ, इत्येवं रीत्या परतोऽशुभनामकर्मोदयः प्रतिपादितः, सम्प्रति स्वतस्तदुदयमाह-तेषां वाऽशुभानां कर्मपुद्गलानामुदयेन अनिष्टशब्दादिकं वेदयते, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-एष खलु-पूर्वोपदर्शितः, अशुभनामकर्मणोजीवेन वद्धस्य-स्पृष्टस्य इत्यादिविशेषणविशिष्टस्य चतुर्दशविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः । अथोच्चनीचभेदेन द्विविधगोत्रमध्ये प्रथमम् उच्चैर्गोत्रस्य खलु कर्मणो जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पृष्ट-स्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचितस्य आपाकप्राप्तस्य विपाकप्राप्तस्य इत्यादि पूर्वोक्त-

સંબંધ સે અનિષ્ટ શબ્દ આદિ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, इत्यादि पूर्वोक्त शुभनाम कर्म से विपरीत पणें यहां समझ लेना चाहिए । इसी प्रकार जिन बहुत-से पुद्गलों का वेदन किया जाता है अथवा विष आदि आहार परिणाम रूप जिस पुद्गलपरिणाम का वेदन किया जाता है, अथवा स्वभावतः वज्रपात आदि रूप जिस पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, उसके प्रभाव से अशुभ नामकर्म के फल अनिष्ट स्वरता आदि का अनुभव होता है । इस प्रकार परतः अशुभ नामकर्म के उदय का प्रतिपादन किया गया है ।

अब स्वतः होनेवाले उदय का निरूपण करते हैं-

अथवा अशुभ कर्मपुद्गलों के उदय से अनिष्ट शब्द आदि का वेदन होता है ।

हे गौतम ! जीव के द्वारा वद्ध स्पृष्ट आदि विशेषणों से युक्त अशुभ नामकर्म का यह चौदह प्रकार का अनुभाव कहा गया है ।

गोत्रकर्म के दो भेद हैं उच्चगोत्र और नीचगोत्र । इन में से पहले उच्चगोत्र का प्रतिपादन किया जाता है-

શબ્દ આદિ ઉત્પન્ન થાય છે, इत्यादि पूर्वोक्त शुभ नाम कर्मથી विपरीत आर्ही समझ लेव लेउध्मे એજ પ્રકારે જે બહુવચનથી પુદ્ગલોનું વેદન કરાય છે અથવા । વિષ આદિ આહાર પરિણામ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે, અથવા સ્વભાવથી વજ્રપાત આદિ રૂપ જે પુદ્ગલ પરિણામનું વેદન કરાય છે, તેના પ્રભાવથી અશુભ નામકર્મનું ફલ અનિષ્ટ સ્વરતા આદિનો અનુભવ થાય છે એ પ્રકારે પરતઃ અશુભનામ કર્મના ઉદયનું વર્ણન કરાયેલું છે. હવે સ્વતંત્રતાના ઉદયનું નિરૂપણ કરે છે

અથવા અશુભકર્મ પુદ્ગલોના ઉદયથી અનિષ્ટ શબ્દ આદિનું વેદન થાય છે.

હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ આદિ વિશેષણોથી યુક્ત અશુભ નામકર્મના આ ચૌદ પ્રકારના અનુભાવ કહ્યા છે.

ગોત્રકર્મના બે ભેદ છે ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્ર તેઓમાંથી પહેલા ઉચ્ચગોત્રનું પ્રતિપાદન કરાય છે

વિશેષણવિશિષ્ટસ્ય કતિવિધોऽનુભાવઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? इति पृच्छा, भगवानाह-गोयमा ! हे गौतम ! 'उच्चगोयस्स कम्मस्स जीवेण बद्धस्स जाव अट्ठविहे अणुभावे पणत्ते' उच्चैर्गोत्रस्य कर्मणो जीवेन बद्धस्य यावत्-स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य इत्यादि पूर्वोक्त-विशेषणविशिष्टस्य अष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, तदेवाष्टविधत्वं प्रतिपादयति—'तं जहा-जाइविसिद्धया १, कुलविसिद्धया २, बलविसिद्धया ३, रूपविसिद्धया ४, तवविसिद्धया. ५, सुयविसिद्धया ६, लाभविसिद्धया ७, इस्सरियविसिद्धया ८' तद्यथा—जातिविशिष्टता १, कुलविशिष्टता २, बलविशिष्टता ३, रूपविशिष्टता ४. तपोविशिष्टता ५, श्रुत-विशिष्टता ६, लाभविशिष्टता ७, ऐश्वर्यविशिष्टता ८, तत्र जात्या विशिष्टो जातिविशिष्ट-स्तस्य भावो जातिविशिष्टता, सा तावत्-उच्चैर्गोत्रस्य प्रथमोऽनुभावोऽवगन्तव्यः, एवं कुलेन विशिष्टः कुलविशिष्टस्तस्य भावः कुलविशिष्टता, एवमग्रेऽपि. अथोच्चैर्गोत्रस्य

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! જીવ કે દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત્ત, ઉપચિત્ત, આપાકપ્રાપ્ત, વિષાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત આદિ પૂર્વોક્ત વિશેષણોં વાળે ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મ કા અનુભાવ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવ કે દ્વારા બદ્ધ ઉચ્ચગોત્ર કા અનુભાવ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । વહ્ હસ પ્રકાર હૈ :—

(૧) જાતિકી વિશિષ્ટતા (૨) કુલ કી વિશિષ્ટતા (૩) બલ કી વિશિષ્ટતા (૪) રૂપ કી વિશિષ્ટતા (૫) તપ કી વિશિષ્ટતા (૬) શ્રુત કી વિશિષ્ટતા (૭) લાભ કી વિશિષ્ટતા ઓર (૮) ઐશ્વર્ય કી વિશિષ્ટતા ।

જિસ બાહ્ય ઇત્યાદિ પુદ્ગલ કા વેદન કિયા જાતા હૈ, ક્યોંકિ ઉસ દ્રવ્ય કે સંબંધ મેં અથવા રાજા આદિ વિશિષ્ટ પુરુષ કે પરિગ્રહ સે નીચ જાતિ મેં જન્મા હુઆ મી પુરુષ જાતિ સમ્પન્ન જૈસા લોકમાન્ય બન જાતો હૈ । હસ પ્રકાર જાતિ ઓર કુલ કી વિશિષ્ટતા સમજ્ઞની ચાહિય । જૈસે લકડી ઘુમાને સે મહ્લોં મેં જો શારીરિક બલ ઉત્પન્ન

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત ચિત્ત, ઉપચિત્ત, આપાકપ્રાપ્ત વિષાકપ્રાપ્ત ફલપ્રાપ્ત આદિપૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળા ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ ઉચ્ચ ગોત્રના અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રકારે છે,

(૧) જાતિની વિશિષ્ટતા (૨) કુળની વિશિષ્ટતા (૩) બળની વિશિષ્ટતા (૪) રૂપની વિશિષ્ટતા (૫) તપની વિશિષ્ટતા (૬) શ્રુતની વિશિષ્ટતા (૭) લાભની વિશિષ્ટતા (૮) ઐશ્વર્યની વિશિષ્ટતા જે બાહ્ય દ્રવ્યાદિ પુદ્ગલનું વેદન કરાય છે, કેમકે તે દ્રવ્યના સંબંધમાં અથવા રાજા આદિ વિશિષ્ટ પુરુષના પરિગ્રહથી નીચ જાતિમાં જન્મેલા પણ પુરુષજાતિ સમ્પન્ન જેમ લોકમાન્ય બની જાય છે

જે પ્રકારે જાતિ અને કુળની વિશિષ્ટતા સમજવી જોઈએ જેમ લકડી ફેરવવાથી

कर्मणउदयं प्रतिपादयति—‘जं वेदेइ पोग्गलं वा पोग्गले वा पोग्गलपरिणामं वा वीससा वा पोग्गलाणं परिणामं तेसि वा उदएणं जाव अट्टविहे अणुभावे पणसे’ यं वेदयते पुद्गलं वा—बाह्यद्रव्यादिस्वरूपम्, तद्द्रव्यसम्बन्धाद् राजादिविशिष्टपुरुषसम्परिग्रहाद् वा नीचजातिकुलप्रसूतोऽपि जात्यादि सम्पन्न इव लोकस्य मान्यो भवति, इत्येव जाति-कुलविशिष्टताऽवगन्तव्या, एवं बलविशिष्टता च लकुटिभ्रमणवशाद् मल्लानामिव स जायते, रूपविशिष्टता च प्रतिविशिष्टतादृशवस्त्रालङ्कारसम्बन्धात्, तपोविशिष्टता पुनः पर्वतशिखराधारोहणेनातापनां विदधतो भवति, श्रुतविशिष्टता तु रमणीयभूदेशसम्बन्धात् स्वाध्यायं सम्पादयतो भवति, लाभविशिष्टता च महार्घ्यजात्यादि रत्नादियोगाद् भवति, ऐश्वर्यविशिष्टता तु धनसुवर्णादिसम्बन्धाद् भवति, एव यान् वा बहून् पुद्गलान् तथा-विधबाह्यद्रव्यलक्षणान् वेदयते, यं वा पुद्गलपरिणाम दिव्यफलाद्याहारपरिणामलक्षणं वेदयते, विस्त्रसया—स्वभावेन वा य पुद्गलानां परिणामम् अकस्मादभिहितजलधरा-गमसंवादादिस्वरूप वेदयते तत्प्रभावात् जातिविशिष्टत्वादिकम् उच्चैर्गोत्रकर्मफलं

होता है, वह बल की विशेषता है। विशेष प्रकार के वस्त्रां एवं अलंकारोंसे रूपकी विशिष्टता उत्पन्न होती है। पर्वत के शिखर आदि पर आरूढ होकर आतापना लेने-वाले में तप की विशिष्टता होती है। रमणीय भूमि प्रदेश के संबंध से स्वाध्याय करने वाले में श्रुत की विशिष्टता उत्पन्न होती है। बहुमूल्य उत्तम रत्न आदि के योगसे लाभकी विशिष्टता होती है। धन—स्वर्ण आदि के संबंध से ऐश्वर्य की विशिष्टता उत्पन्न होती है। इस प्रकार बाह्य द्रव्यरूप बहुत से पुद्गलों का जो वेदन किया जाता है, अथवा दिव्य फल आदि के आहार परिणाम रूप जिस पुद्गल परिणाम का वेदन किया जाता है, या स्वभाव से जिन पुद्गलों का परिणाम—अकस्मात् जलधारा का आगमन आदि—वेदा जाता है। उनके प्रभाव से उच्चगोत्र कर्म के फल का वेदन किया जाता है। इस प्रकार उच्चगोत्र कर्म के उदय का परतः प्रतिपादन करके, अब उसके स्वतः उदय का कथन किया जाता है—उच्चगोत्रकर्म के पुद्गलों के उदय से यावत् उच्चगोत्र

मल्लोभा जे शारीरिक भण उत्पन्न थाय छे, ते भणनी विशेषता छे, विशेष प्रकारना वस्त्रो तेमज अलंकारेथी रूपनी विशिष्टता उत्पन्न थाय छे, पर्वतना शिखर, जिगेरे उपर आरूढ यधने आतापनादेनाराओभा तपनी विशिष्टता थाय छे रमणीय भूमि प्रदेशना सम्पन्धथी स्वाध्याय करनाराओभा श्रुतनी विशिष्टता उत्पन्न थाय छे बहुमूल्य उत्तमरत्न आदिना योगथी लाभनी विशिष्टता थाय छे, धन सुवर्ण आदिना सम्पन्धथी ऐश्वर्यनी विशिष्टता उत्पन्न थाय छे जे प्रकारे गाल द्रव्य रूप घण्टा तथा पुद्गलोउ वेदन कराय छे, अथवा स्वभावत जे पुद्गलोना परिणाम अकस्मात् जलधाराउ आगमन आदि वेदवामा आवे छे तेमना प्रभावथा उच्च गोत्र कर्मना इहउ वेदन कराय छे जे प्रकारे उच्चगोत्र कर्मना उदयउ परत प्रतिपादन करीने हवे तेना स्वतः उदयउ कथन कराय छे उच्च गोत्र कर्मना पुद्गलोना इहयथी यावत् उच्चगोत्र कर्मउ वेदन थाय छे, अर्थात् गति विशिष्टता

વેદ્યતે इत्येवंरीत्या उच्चैर्गोत्रकर्मोदयं परतः प्रतिपाद्य स्वतस्तदुदयं प्रतिपादयति-तेषां वा उच्चैर्गोत्रकर्म पुद्गलानां मृदयेन यावत्-उच्चैर्गोत्रकर्म वेदयते-जातिविशिष्टत्वादिकं मनुभवतीतिभावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-एष खलु उच्चैर्गोत्रस्य कर्म णोजीवेन बद्ध-स्यस्पृष्टस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्याष्टविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः,

अथ नीचैर्गोत्र कर्म अधिकृत्य प्ररूपयति-‘णीया गोयस्स ण भ ते! पुच्छा?’ हे भदन्त ! नीचैर्गोत्रस्य खलु कर्म णोजीवेन बद्धस्य स्पृष्टस्य बद्धस्पर्शस्पृष्टस्य इत्यादि पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टस्य कतिविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा!’ हे गौतम ! ‘एवं चेव’ एवञ्चैव-पूर्वोक्तोच्चैर्गोत्रकर्म रीत्यैव नीचैर्गोत्रकर्म णोऽपि अष्ट-विधोऽनभावः प्रज्ञप्तः, किन्तु-‘णवरं जातिविहीणया जाव इस्सरियविहीणया’ नवरम्-उच्चैर्गोत्रकर्मापेक्षया नीचैर्गोत्रस्य विशेषस्तु जातिविहीनता १ यावत्-कुलविहीनता २ बलविहीनता ३ रूपविहीनता ४ तपोविहीनता ५ श्रुतविहीनता ६ लाभविहीनता ७ ऐश्वर्यविहीनता ८ रूपोऽष्टविधोऽनुभावोऽसेयः तथा च यं वेदयते अधमकर्मासेवन-रूपम्, अधमपुरुषसम्बन्धलक्षणं वा पुद्गलम्, यदा उत्तमजातिकुलसम्पन्नोऽपि अधम-

કર્મના વેદન થોતા હે, અર્થાત્ જાતિ વિશિષ્ટતા આદિકા અનુભવ ક્રિયા જાતા હે। યહ જીવ કે દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ યાવત્ ઉચ્ચગોત્ર કર્મ ના આઠ પ્રકાર ના અનુભાવ કહા ગયા હે।

અબ નીચગોત્ર ને અનુભાવ ના પ્રરૂપણ ક્રિયા જાતા હે :-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ યાવત્ નીચગોત્ર કર્મ ના અનુભાવ કિતને પ્રકાર ના કહા હે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ઇસી પ્રકાર હે, અર્થાત્ ઉચ્ચગોત્ર કર્મ ને અનુસાર હી નીચ ગોત્ર કર્મના મી અનુભાવ આઠ પ્રકાર ના કહા હે। મગર વિશેષતા યહ હે કિ નીચગોત્ર ના ફલ ઉચ્ચગોત્ર ને ફલ સે વિપરીત થોતા હે, યથા—(૧) જાતિ વિહીનતા (૨) કુલવિહીનતા (૩) બલવિહીનતા (૪) રૂપવિહીનતા (૫) તપો વિહીનતા (૬) શ્રુત વિહીનતા (૭) લાભ વિહીનતા ઓર (૮) ઐશ્વર્યવિહીનતા।

આદિનેા અનુભવ ક્રેશય છે એ જીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ યાવત્ ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના આઠ પ્રકારના અનુભાવ કહેવાયા.

હવે નીચગોત્રના અનુભાવનુ પ્રરૂપણ ક્રેશય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવદ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ યાવત્ નીચ ગોત્ર કર્મના અનુભાવ કેટલા પ્રકારના કહેવા છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! એ જ પ્રકારના છે, અર્થાત્ ઉચ્ચ ગોત્ર કર્મના અનુસાર જ નીચ ગોત્રકર્મના પણ અનુભાવ આઠ પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે યજ્ઞ વિશેષતા એ છે કે નીચ ગોત્રના ક્ષણ ઉચ્ચ ગોત્રના ક્ષણથી વિપરીત હોય છે. જેમકે (૧) જાતિ વિહીનતા (૨) કુલ વિહીનતા (૩) બલ વિહીનતા (૪) રૂપ વિહીનતા (૫) તપો વિહીનતા (૬) શ્રુત વિહીનતા (૭) લાભ વિહીનતા (૮) ઐશ્વર્ય વિહીનતા.

કર્મવશાદ્ અધમજીવિકા રૂપમાસેવતે ચાળ્ડાલકન્યાં વા સેવતે તદા ચાળ્ડાલાદિવદેવ લોકનિન્દ્યો ભવતિ, હત્યેવંરીત્યા જાતિકુલહીનતાઽવસેયા, સુખશયનીયાદિસમ્બન્ધાદ્ બલહીનતા, કુત્સિતવસ્ત્રાદિ સમ્બન્ધાત્ રૂપહીનતા, પાર્શ્વસ્થાદિ દુષ્ટજનસમ્પર્કાત્ તપો- વિહીનતા, કુતીર્થિકસાધ્વાભાસાદિ સંસર્ગાત્ શ્રુતવિહીનતા, દેશકાલાયોગ્ય કુક્રય- ણાદિ સમ્બન્ધાલ્લાભવિહીનતા, કુગ્રહકુલત્રાદિ સપર્કાત્ ऐश्वर्य વિહીનતા ભવતીતિ ભાવઃ, યાન્ વા બહૂન્ પુદ્ગલાન્ વેદયતે, યં વા વૃન્તાકી ફલાહાર પરિણામલક્ષણં પુદ્- ગલપરિણામં વેદયતે, મક્ષિતં વૃન્તાકી ફલં કણ્ડુતિજનનદ્વારા રૂપવિહીનતામાપાદય- તીતિ, વિસ્રસયા-સ્વભાવેન વા પુદ્ગલાનાં પરિણામમ્ અભિહિતજલધરા વિસવાદસ્વરૂપં

અધમ કર્મ કા અથવા અધમ પુરુષ કે સંબંધ રૂપ પુદ્ગલ કા જો વેદન કિયા જાતા હૈ, ક્યોંકિ ઉત્તમજાતિ ઔર ઉત્તમ કુલવાળા મી અધમ કર્મ કે વશસે અધમ આજીનિકા કા સેવન કરતા હૈ યા ચાળ્ડાલ કન્યા કા સેવન કરતા હૈં, તવ વહ ચાળ્ડાલ કે સમાન હી લોક મૈં નિન્દનીય હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર સે જાતિ-કુલ વિહીનતા સમજની ચાહિષ્ । સુખશય્યા આદિકા યોગ ન હોનેસે બલહીનતા હોતી હૈ । ખરાવ વસ્ત્ર આદિ કે કારણ રૂપ હીનતા ઉત્પન્ન હોતી હૈ । પાર્શ્વસ્થ આદિ દુષ્ટજનોં કે સમ્પર્ક સે તપોવિહીનતા ઉત્પન્ન હોતી હૈ । કુતીર્થિ સાધ્વાભાસ (કુસાધુ) આદિ કે સંસર્ગ સે શ્રુતહીનતા હોતી હૈ । દેશ કાલ કે પ્રતિકૂલ કુક્રયણ (ગલતસરીદ) આદિ સે લાભ વિહીનતા હોતી હૈ । ઘોટા ઘર ંવં ઘરાવ સ્ત્રી આદિ કે સમ્પર્ક સે ऐश्वर्य હીનતા હોતી હૈ ।

અથવા જિન-બહુત સે પુદ્ગલોં કા વેદન કિયા જાતા હૈ, અથવા વૈંગન આદિકે આહાર પરિણામ રૂપ પુદ્ગલ પરિણામ કા વેદન કિયા જાતા હૈ ક્યોંકિ વૈંગન ઘ્રાને સે ઘુજલી હો જાતી હૈ, ઔર ઁસસે રૂપ વિહીનતા ઉત્પન્ન હોતી હૈ । અથવા સ્વભાવ સે જો પુદ્ગલ પરિણામ કા-જૈસે જલધારા કા આગમન સંબંધી વિસંવાદ કા-જો

અધમકર્મના અથવા અધમપુરુષના સપ્તધીરપ પુદ્ગલોનુ જે વેદન કરાય છે, કેમકે ઉત્તમ જાતિ અને ઉત્તમ કુલવાળા પણ અધમકર્મના વશથી અધમ આજીવિકાનુ સેવન કરે છે. અથવા ચાંડાલ કન્યાનુ સેવન કરે છે, ત્યારે તે ચાંડાલના સમાનજ લોકમા નિન્દનીય થાય છે એ પ્રકારથી જાતિકુલ વિહીનતા સમજવી જોઈએ સુખશય્યા આદિના યોગ ન થવાથી બલહીનતા થાય છે ખરાબવસ્ત્ર વિગેરેના કારણથી રૂપહીનતા ઉત્પન્ન થાય છે પાર્શ્વસ્થ વિગેરે દુષ્ટ જનોના સપર્કથી તપોહીનતા ઉત્પન્ન થાય છે, કુતીર્થિ સાધ્વાભાસ (કુસાધુ) આદિના સંસર્ગથી શ્રુત હીનતા થાય છે દેશ કાલના પ્રતિકૂલ (બૂલભરીખરીદી) આદિથી લાભ વિહીનતા થાય છે, ઘોટાઘર તેમજ ખરાબ સ્ત્રી આદિના સપર્કથી ऐश्वर્ય હીનતા થાય છે

અથવા જે ઘણા બધા પુદ્ગલોનુ વેદન કરાય છે, અથવા રીંગણા આદિ આહાર પરિણામ રૂપપુદ્ગલ પરિણામનુ વેદન કરાય છે, કેમકે રીંગણા ખાવાથી ચળ આવે છે અને તેનાથી રૂપ વિહીનતા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા સ્વભાવથી જે પુદ્ગલ પરિણામના

વેદયતે તત્પ્રભાવાત્ નીચૈર્ગોત્રકર્મફલંજાત્યાદિ વિહીનતા લક્ષણં વેદયતે ક્યત્યેવંરીત્યા પરતોનીચૈર્ગોત્ર કર્મોદયં પ્રતિપાદ્ય સમ્પ્રતિ સ્વતસ્તદુદયં પ્રતિપાદયતિ—તેષાં વા નીચૈર્ગોત્રકર્મપુદ્ગલાનામુદયેન જાત્યાદિ વિહીનતા મનુભવતિ ઇતિ ફલિતમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અ તરાયસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જીવેણં પુચ્છા ?’ હે મદન્ત ! અન્તરાયસ્ય ચલ્લ કર્મણો જીવેન વદ્ધસ્ય સ્પૃષ્ટરય વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્ય સંચિતસ્ય ચિતસ્ય ઉપચિતસ્ય આપાકપ્રાપ્તસ્ય વિપાકપ્રાપ્તસ્ય ફલપ્રાપ્તસ્ય ઉદયપ્રાપ્તસ્ય ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટસ્ય કતિવિધોડ્ઞુભાવઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ઇતિપૃચ્છા, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અ તરાયસ્સ કમ્મસ્સ જીવેણં વદ્ધસ્ય જાવ પંચવિહે અણુભાવે પણ્ણત્તે’ અન્તરાયસ્ય કર્મર્ણો-જીવેન વદ્ધસ્ય યાવત્—સ્પૃષ્ટસ્ય વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્ય સંચિતસ્ય ચિતસ્ય ઉપચિતસ્ય આપાક-પ્રાપ્તસ્ય વિપાકપ્રાપ્તસ્ય ઇત્યાદિ પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટસ્ય પશ્ચવિધોડ્ઞુભાવઃ પ્રભાવઃ—સામર્થ્યમ્, પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદેવ પશ્ચવિધત્વમુપપાદયતિ—‘તં જહા—દાણંતરાણ, લામંતરાણ, મોગંતરાણ, ઉવમોગંતરાણ, વીરિયંતરાણ’ તદ્યથા—દાનાન્તરાયઃ, લાભાન્તરાયઃ, મોગાન્ત-

વેદન ક્રિયા જાતા હૈ, ઉસકે પ્રભાવ સે નીચગોત્ર કર્મ કે ફલ જાતિવિહીનતા આદિ કા વેદન હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર પરતઃ નીચગોત્ર કર્મ કે ઉદય કા પ્રતિપાદન કર કે, અવ ઉસકે રવતઃ ઉદય કા કથન કરતે હૈ—અથવા નીચગોત્ર કર્મ કે પુદગલોં કે ઉદયસે જાતિ વિહીનતા આદિ કા અનુભવ ક્રિયા જાતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ‘જીવ કે દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત, આદિ વિશેષણોં સે વિશિષ્ટ અન્તરાય કર્મ કા વિપાક કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવ દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાક પ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોં વાલે અન્તરાયકર્મ કા અનુભાવ (વિપાક) પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ, વહ ઇસ પ્રકાર હૈ—(૧) દાન મેં અન્તરાય (૨) લાભ મેં અન્તરાય (૩) મોગ મેં અન્તરાય (૪) ઉપમોગ મેં અન્તરાય ઔર (૫) વીર્ય-

જેમ જલધરના આગમન સમ્યન્ધી વિસવાદ્ધું જે વેદન કરાય છે, તેમના પ્રભાવથી નીચ ગોત્રકર્મના ક્ષણ ભતિ વિહીનતા આદિનુ વેદન થાય છે.

એ પ્રકારે પરત નીચ ગોત્રકર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરીને હવે તેમના સ્વત ઉદયનુ કથન કરે છે.

અથવા નીચગોત્રકર્મના પુદ્ગલોના ઉદયથી ભતિ વિહીનતા આદિનો અનુભવ કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! જીવના દ્વારા બદ્ધ સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ સંચિત, ચિત, ઉપચિત, આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત, ફલપ્રાપ્ત, ઉદયપ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ અન્તરાયકર્મના વિપાક કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવદ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ સ્પર્શ સ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત આપાકપ્રાપ્ત, વિપાકપ્રાપ્ત આદિ વિશેષણોવાળા અન્તરાય કર્મના અનુભવ (વિપાક) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રકારે છે (૧) દાનમા અન્તરાય (૨) લાભમા અન્તરાય (૩) ગોત્રમા અન્તરાય (૪) ઉપમોગમા અન્તરાય (૫) વીર્યમા અન્તરાય થનુ

રાયઃ ઉપમોગાન્તરાયઃ, વીર્યાન્તરાયઃ, તત્ર દાનસ્ય અન્તરાયઃ—વિઘ્નો દાનાન્તરાયઃ, એવં લાભસ્ય અન્તરાયો લાભાન્તરાયઃ, એવમગ્રેડપિ. તત્ર દાનાન્તરાયો દાનાન્તરાયસ્ય કર્મણઃ ફલમ્, તથૈવ લાભાન્તરાયાદયો લાભાન્તરાયાદિ કર્મણાં ફલમવસેયમ્, સમ્પ્રતિ અન્તરાય-કર્મોદયં પ્રતિપાદયતિ—‘જં વેદેઙ્ પોગ્ગલં વીસસા વા પોગ્ગલાણં પરિણામં તેસિં વા ઉદણં’ અન્તરાયં કર્મમ્ વેદેઙ્’ યં વેદયતે તથાવિધ વિશિષ્ટરત્નાદિરૂપં પુદ્ગલં યાવત્ પ્રતિવિશિષ્ટ-રત્નાદિસમ્બન્ધાત્ તદ્વિષયે એવ દાનાન્તરાય કર્મોદયો ભવતિ, સન્ધિવિચ્છેદાદુપકરણ સમ્બન્ધાહ્વા માન્તરાયકર્મોદયઃ, પ્રતિવિશિષ્ટાહારસંસર્ગાદિનર્ગર્થસંબન્ધાદ્વા લોભતો મોગાન્તરાય કર્મોદયઃ, તથૈવ ઉપમોગાન્તરાય કર્મોદયોઽપિ અવસેયઃ, એવં લઘુદાદેરભિષાતાદ્ વીર્યાન્તરાયકર્મોદયો ભવતિ, યાન્ વા બહુન્ પુદ્ગલાન્ તથાવિધરત્નાદિસ્વરૂપાન્ વેદયતે, યં વા પુદ્ગલપરિણામં તથાવિધાહારૌષધ્યાદિ પરિણામલક્ષણં વેદયતે તથાવિધાહારૌષધ-

મેં અન્તરાય હોના । દાન દેને મેં વિઘ્ન આ જાના દાનાન્તરાય કહલાતા હૈ । લાભ મેં લાભા સ્વહી હો જાના લાભાન્તરાય હૈ । ઇસી પ્રકાર લાભ આદિ મેં વિઘ્ન હોના લાભાન્તરાય આદિ કર્મોંકા ફલ હૈ । અબ અન્તરાય કર્મ કા ઉદય કા પ્રતિપાદન કરતે હૈ :—વિશિષ્ટ પ્રકાર કે રત્ન આદિ પુદ્ગલો કા જો વેદન કિયા જાતા હૈ, યાવત્ વિશિષ્ટ રત્ન આદિ કે સંબંધ સે ઉસ વિષય મેં હી દાનાન્તરાય કર્મ કા ઉદય હોતા હૈ । સંબંધ લગાને કે ઉપકરણ આદિ કે સંબંધ સે લાભાન્તરાય કર્મ કા ઉદય હોતા હૈ । વિશેષ પ્રકાર કે આહાર કે સંબંધ સે અથવા અમોગ્ય અર્થ કે સંબંધ સે લોભ કે કારણ મોગાન્તરાય કર્મ કા ઉદય હોતા હૈ । ‘ઇમી પ્રકાર ઉપમોગાન્તરાય કર્મ કા મી ઉદય સમજલેનાચાહિય’ લકડીઆદિ કે આઘાત સે વીર્યાન્તરાય કા ઉદય હોતા હૈ ।

અથવા જિન બહુત સે રત્નાદિ પુદ્ગલોં કા વેદન કિયા જાતા હૈ, યા જિસ પુદ્ગલ પરિણામ કા વિશિષ્ટ આહાર ઔષધિ આદિ કા—વેદન કિયા જાતા હૈ, ક્યોંકિ વિશિષ્ટ પ્રકાર કે આહાર તથા ઔષધ-પરિણામ સે વીર્યાન્તરાય કર્મ કા ઉદય હોતા હૈ ।

દાન દેવામાવિધન પઠી જુ પુ તે દાનાન્તરાય કહેવાય છે લાભમા વિઘ્ન આવી જુ તે લાભાન્તરાય છે એ પ્રકારે લાભ આદિમા નકર આવવુ જોરે લાભાન્તરાય કર્મોના કુળ છે હવે અન્તરાય કર્મના ઉદયનુ પ્રતિપાદન કરે છે—વિશિષ્ટ પ્રકારના રત્ન આદિપુદ્ગલોના જે વેદન કાય છે યાવત્ વિશિષ્ટ રત્ન આદિના સ બ પથી તેજ વિષયમા દાનાન્તરાય કર્મનો ઉદય થાય છે. ખાતર લગાવાના ઉપકરણ આદિના સમ્બન્ધથી લાભાન્તરાય કર્મનો ઉદય થાય છે વિશેષપ્રકારના આહારના સમ્બન્ધથી અથવા અમોગ્ય અર્થના સ બ પથી લોભને કારણે મોગાન્તરાય કર્મનો ઉદય થાય છે

એ જ પ્રકારે ઉપલોગાન્તરાય કર્મનો પણ ઉદય સમજ લેવા જોઇએ લાકડી વિગેરે ના આઘાતથી વીર્યાન્તરાયનો ઉદય થાય છે

અથવા જે ઘણા રત્નાદિ પુદ્ગલોના વેદન કાય છે અથવા જે પુદ્ગલ પરિણામના વિશિષ્ટ આહાર ઔષધિ આદિનુ વેદન કાય છે, કેમકે વિશિષ્ટ પ્રકારના આહાર તથા

પરિણામાદ્ વીર્યાન્તરાયકર્મોદયઃ, વિસ્રસયા—સ્વભાવેન વા પુદ્ગલાનાં પરિણામં વિચિત્રં શીતાદિ સ્વરૂપં વેદયતે, વસ્ત્રાદિકં દાતુ કામા અપિ શીતાતપાદિકમાપન્નમવલોક્ય દાનાન્તરાયકર્મોદયાત્ તત્પ્રભાવાદદાતારો ભવન્તિ, इत्येवं परतोऽन्तरायकर्मोदयं प्रति-
 पाद्य स्वतस्तदुदयं प्रतिपादयति—तेषां વા અન્તરાયકર્મપુદ્ગલાનામુદયેન દાનાન્તરાયા-
 દિકમ્ અન્તરાયકર્મફલં વેદયતે, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ—‘एस णं गोयमा! अंतराए कस्मे’
 हे गौतम ! एतत् खलु—पूर्वोपदर्शितम् अन्तरायं कर्म प्रज्ञप्तम्, ‘एस णं गोयमा! जाव
 पंचविहे अणुभावे पण्णत्ते’ हे गौतम! एव खलु—पूर्वोक्तरीत्या प्रतिपादितो यावत्—अन्त-
 रायस्य कर्मणो जीवेन वद्धस्य स्पृष्टस्य वद्धस्पर्शस्पृष्टस्य संचितस्य चित्तस्य उपचित्तस्य
 इत्यादि पूर्वोक्तविशेषण विशिष्टस्य पञ्चविधोऽनुभावः प्रज्ञप्तः, इति ‘पण्णवणाए तेवीस
 इतमस्स पयस्स पढमो उद्देशो!’ ॥ सू. १ ॥’ प्रज्ञापनायां त्रयोविंशतितमस्य कर्म-
 प्रकृतिपदस्य प्रथम उद्देशः समाप्तः ॥ २३-१ ॥ सू. ६ ॥

અથવા સ્વભાવ સે પુદ્ગલોં કે વિચિત્ર શીત આદિરૂપ પરિણામ કા વેદન ક્રિયા જાતા હૈ, ક્યોં કિ જો વસ્ત્ર આદિ કા દાન કરને કે ઇચ્છુક હૈ, વે મી સર્દી—ગર્મીં કા આવાગમન દેખકર દાનાન્તરાય કર્મ કે ઉદય સે અદાતા બન જાતે હૈ । અર્થાત્ વસ્ત્રાદિ કા દાન નહીં કરતે । ઇસ પ્રકાર પરતઃ દાનાન્તરાય કર્મ કે ઉદય કા પ્રતિ-
 પાદન કરકે, અબ ઉસકે સ્વતઃ ઉદય કા સૂચન કરતે હૈ—

અથવા અન્તરાય કર્મ કે પુદ્ગલોં કે ઉદય સે દાનાન્તરાય આદિ અન્તરાય કર્મ કા ફલ કા વેદન હોતા હૈ ।

હે ગૌતમ્ ! યહ અન્તરાય કર્મ કહા ગયા ઓર યહ જીવ કે દ્વારા વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ, વદ્ધસ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત આદિ વિશેષણોં વાલા અન્તરાય કર્મ કા પાંચ પ્રકાર કા અનુભાવ કહા ગયા ।

તેઈસવે કર્મપ્રકૃતિ પદ કા પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

औषध परिष्णामथा वीर्यान्तराय कर्मना उद्ध्य थाय छे

અથવા સ્વભાવથી પુદ્ગલોના વિચિત્ર શીત આદિ રૂપ પરિષ્ણામનુ વેદન કરાય છે, કેમકે જે વસ્ત્ર આદિના દાન કરવાના ઇચ્છુક છે, તેઓ પણ શરીં ગરમીનુ આવાગમન જોઈને દાનાન્તરાય કર્મના ઉદ્ધયથી અદાતા બની જાય છે અર્થાત્ વસ્ત્રાદિનું દાન નથી કરતા

એ પ્રકારે પરત દાનાન્તરાય કર્મના ઉદ્ધયનુ પ્રતિપાદન કરીને, હવે તેમના સ્વતઃ ઉદ્ધયનું કથન કરે છે અથવા અન્તરાય કર્મના પુદ્ગલોના ઉદ્ધયથી દાનાન્તરાય આદિ અન્તરાય કર્મના ફલનુ વેદન થાય છે.

હે ગૌતમ ! આ અન્તરાયકર્મ કહ્યા અને અને આજીવના દ્વારા બદ્ધ, સ્પૃષ્ટ બદ્ધ સ્પર્શસ્પૃષ્ટ, સંચિત, ચિત, ઉપચિત આદિ વિશેષણોવાળા અન્તરાય કર્મના પાંચ પ્રકારનો અનુભાવ કહેવાયો છે

તેથીસમા કર્મ પ્રકૃતિ પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

२३ त्रयोविंशतितमे कर्म प्रकृतिपदे द्वितीयोद्देशकः—

मूलम्—‘कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! अट्ठ-
कम्मपगडीओ पण्णत्ताओ, तं जहा-णाणावरणिज्जे जाव अंतराइयं,
णाणावरणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे
पण्णत्ते, तं जहा-आभिणिबोहियणाणावरणिज्जे जाव केवलणाणा-
वरणिज्जे, दंसणावरणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा !
दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-निहापंचए य दंसणचउक्कए य, निहापंचए णं
भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-निहा जाव
थिणद्धी, दंसणचउक्कए णं पुच्छा, गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-
चक्खुदंसणावरणिज्जे जाव केवलदंसणावरणिज्जे, वेयणिज्जे णं भंते !
कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-सायावेयणि-
ज्जे य असायावेयणिज्जे य, सायावेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे पुच्छा, गोयमा !
अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा-मणुण्णा सहा जाव कायसुहया, असायावेयणिज्जे
णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! अट्ठविहे पण्णत्ते, ते जहा-
अमणुण्णा सहा जाव कायदुहया, मोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे
पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-दंसणमोहणिज्जे य चरित्त-
मोहणिज्जे य, दंसणमोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा !
तिविहे पण्णत्ते, तं जहा-सम्मत्तवेयणिज्जे, मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामि-
च्छत्तवेयणिज्जे, चरित्तमोहणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?
गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-कसायवेयणिज्जे, नोकसायवेयणिज्जे,
कमायवेयणिज्जे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! सोलसविहे
पण्णत्ते, तं जहा-अणंताणुबंधीकोहे, अणंताणुबंधीमाणे, अणंताणु-
बंधी माया, अणंताणुबंधीलोभे. अपच्चक्खाणे कोहे एवं माणे मायालोभे,
पच्चक्खाणावरणे कोहे, एवं माणे माया लोभे. संजलणकोहे एवं माणे
मायालोभे. नोकसायवेयणिज्जे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ! गोयमा !

णवविहे पण्णत्ते, तं जहा-इत्थावेयवेयणिज्जे पुरिमवेयवेयणिज्जे णपुंसग
वेयवेयणिज्जे हामे रत्तीअरत्तो भए सोगे दुगुंछा, आउए णं भंते! कम्मे-
कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-नेरइयाउए
जाव देवाउए, णामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! वाया-
लीसइविह पण्णत्ते, तं जहा-गइनामे १, जाइ नामे २, रीरनामे ३,
सरीरोवंग नामे ४, सरीरबंधण नामे ५, सरोरमंधयण नामे ६, संघाय
णनामे ७, संठाणनामे ८ वण्णनामे ९ गंधणामे १०, रसणामे ११,
फामणामे १२, अगुरुलघुनामे १३, उवघायणामे १४, पराघायणामे १५,
आणुपुव्विणामे १६, उस्सामणामे १७, आयवणामे १८, उज्जोयणामे १९,
विहायगतिणामे २०, सनामे २१, थोवरणामे २२, सुहुमनामे २३,
बादरणामे २४ पज्जत्तणामे २५ अपज्जत्तणामे २६ साहारण सरोग्णामे
२७ पत्तेयमरोरणामे २८ थिरणामे २९ अथिरणामे ३० सुभणामे
३१ असुभणामे ३२ भगणामे ३३ दुभगणामे ३४ सूसरणामे ३५
दूमरणामे ३६ आदेज्जनामे ३७ अणादेज्जनामे ३८ जसोकित्तिणामे
३९ अजसोकित्तिणामे ४० णिम्माणणामे ४१ तिथगरणामे ४२
गतिणामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते,
तं जहा-निरयगइणामे, तिरियगइणामे, मणुक्कगइणामे, देवगइणामे,
जाइणामे णं भंते! कम्मे पुच्छा, गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-
एगिदियजाइणामे जाव पंचिदियजाइणामे, सरीरणामे णं भंते !
कम्मे कइविहे पण्णत्ते, गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरालिय-
सरोरनामे जाव कम्मगसरोरनामे, सरीरोवंगनामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते? गोयमा ! तिर्विहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरालिय सरीरोवंगणामे,
वेउव्वियमरोरोवंगणामे आहारगसरोरोवंगणामे सरीरबंधणनामे णं
भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरा-
लिय सरीरबंधणणामे जाव कम्मग सरीरबंधणणामे सरीरसंघायणामे

णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरा-
लियसरीरसंधायणामे जाव कम्मगसरीरसंधायणामे, संधयणनामे
णं भंते! कइविहे पण्णत्ते, गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-वइगो-
सभनारोय संधयणनामे, उसहनारायसंधयणनामे, नारायसंधयणनामे,
अद्धनारायसंधयणनामे, कीलिया संधयणनामे, छेवट्टुसंधयणनामे.
संठाणनामे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं
जहा-समचउरंससंठाणनामे, निग्गोहपरिमंडलसंठाणनामे, साइ
संठाणनामे, वामणसंठाणनामे, खुज्जसंठाणनामे, हुंडसंठाणनामे,
वण्णणामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते,
तं-जहा कालवण्णनामे जाव सुक्खिवण्णनामे, गंधनामे णं भंते! कम्मे
पुच्छा, गोयमा! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-सुराभगंधनामे, दुराभगंध-
नामे, रसणामे णं पुच्छा. गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-तित्तर-
सनामे जाव महुररसनामे फामनामे णं पुच्छा, गोयमा! अट्टविहे
पण्णत्ते, तं जहा-कक्खडफासनामे, जाव लहुयफासनामे, अगुरुल-
हुयणामे एगागारे पण्णत्ते, उवधायणामे एगागारे पण्णत्ते, पराघायनामे
एगागारे पण्णत्ते, आणुपुच्चिणामे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-नेरइय
आणुपुव्वीणामे जाव देवाणुपुव्वीणामे, उस्सासणामे एगागारे पण्णत्ते,
सेसाणि सव्वाणि एगागाराइं पण्णत्ताइं जाव तित्थगरनामे. णवरं
विहायगइनामे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-पसत्थविहायगइनामे अपसत्थ-
विहायगइनामे य गोए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा!
दुविहै पण्णत्ते, तं जहा-उच्चागोए य नोयागोए य, उच्चागोए णं भंते!
कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! अट्टविहे पण्णत्ते, तं जहा-जाइविसिट्ठया,
जाव इस्सरिय विसिट्ठया, एवं नीयागोएवि, णवरं जाइ विहाणता,
जाव ईस्सरिय विहाणया, अंतराए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?
गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-दाणंतराइए जाव वीरियंतरा-
इए” ॥ सू. ७ ॥

णवविहे पण्णत्ते, तं जहा-इत्थावेयवेयणिज्जं पुरिमवेयवेयणिज्जे णपुं सग
वेयवेयणिज्जे हामे रतीअरतो भए सोगे दुगुंछा, आउए णं भंते! कम्मे-
कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-नेरइयाउए
जाव देवाउए, णामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! वाया-
लीसइविह पण्णत्ते, तं जहा-गइनामे १, जाइ नामे २, रीरनामे ३,
सरीरोवंग नामे ४, सरीरवंधण नामे ५, सरोरमंघयण नामे ६, संघाय
णनामे ७, संठाणनामे ८ वण्णनामे ९ गंधणामे १०, रसणामे ११,
फामणामे १२, अगुरुल्लघुनामे १३, उवघायणामे १४, पराघायणामे १५,
आणुपुव्विणामे १६, उस्सामणामे १७, आयवणामे १८, उज्जोयणामे १९,
विहायगतिणामे २०, सनामे २१, थोवरणामे २२, सुहुमनामे २३,
वादरणामे २४ पज्जत्तणामे २५ अपज्जत्तणामे २६ साहारण सरोग्णामे
२७ पत्तेयमरोरणामे २८ थिरणामे २९ अथिरणामे ३० सुभणामे
३१ असुभणामे ३२ भगणामे ३३ दुभगणामे ३४ सूसरणामे ३५
दूमरणामे ३६ आदेज्जनामे ३७ अणादेज्जनामे ३८ जसोकित्तिणामे
३९ अजसोकित्तिणामे ४० णिम्माणणामे ४१ तिथ्यगरणामे ४२
गतिणामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा ! चउव्विहे पण्णत्ते,
तं जहा-निरयगइणामे, तिरियगइणामे, मणुक्काइणामे, देवगइणामे,
जाइणामे णं भंते! कम्मे , गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-
एगिंदियजाइणामे । व पंचिंदियजाइणामे, सरीरणामे णं भंते !
कम्मे कइविहे पण्णत्ते, गोय ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरालिय-
सरोरनामे जाव रोरनामे, रीरोवंगनामे णं भंते ! कइविहे
पण्णत्ते? गोयमा ! तिर्विहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरालिय सरीरोवंगणामे,
वेउव्वियमरोरोवंगणामे हारगसरोरोवंगणामे सरीरवंधणनामे णं
भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गो ! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा-ओरा-
लिय सरीरवंधणनामे तिरवं मे सरीरसंघायणामे

णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—ओरा-
लियसरीरसंधायणामे जाव कम्मगसरीरसंधायणामे, संधयणनामे
णं भंते! कइविहे पण्णत्ते, गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं जहा—वइगो-
सभनारोय संधयणनामे, उसहनारायसंधयणनामे, नारायसंधयणनामे,
अद्धनारायसंधयणनामे, कीलिया संधयणनामे, छेवट्ठमंधयणनामे.
संठाणनामे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! छव्विहे पण्णत्ते, तं
जहा—समचउरंससंठाणनामे, निग्गोहपरिमंडलसंठाणनामे, साइ
संठाणनामे, वामणसंठाणनामे, खुज्जसंठाणनामे, हुंडसंठाणनामे,
वण्णणामे णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते,
तं—जहा कालवण्णनामे जाव सुक्खिवण्णनामे, गंधनामे णं भंते! कम्मे
पुच्छा, गोयमा! दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—सुरभिगंधनामे, दुरभिगंध-
नामे, रसणामे णं पुच्छा. गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—नित्तर-
सनामे जाव महुररसनामे फामनामे णं पुच्छा, गोयमा! अट्ठविहे
पण्णत्ते, तं जहा—कक्खडफासनामे, जाव लहुयफासनामे, अगुरुल-
हुयणामे एगागारे पण्णत्ते, उवधायणामे एगागारे पण्णत्ते, पराघायनामे
एगागारे पण्णत्ते, आणुपुच्चिणामे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा—नेरइय
आणुपुव्वीणामे जाव देवाणुपुव्वीणामे, उस्सासणामे एगागारे पण्णत्ते,
सेसाणि सब्बाणि एगागाराइं पण्णत्ताइं जाव तित्थगरनामे. णवरं
विहायगइनामे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—पसत्थविहायगइनामे अपसत्थ-
विहायगइनामे य गोए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते? गोयमा!
दुविहे पण्णत्ते, तं जहा—उच्चागोए य नोयागोए य, उच्चागोए णं भंते!
कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! अट्ठविहे पण्णत्ते, तं जहा—जाइविसिट्ठया,
जाव इस्सरिय विसिट्ठया, एवं नीयागोएवि, णवरं जाइ विहाणता,
जाव ईस्सरिय विहाणया, अंतराए णं भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?
गोयमा! पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा—दाणंतराइए जाव वीरियंतरा-
इए” ॥ सू. ७ ॥

છાયા—કતિં ચલુ મદન્ત ! કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? ગૌતમ ! અઘૌ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તદ્યથા—જ્ઞાનાવરણીયં યાવદ્—અન્તરાઈયમ્, જ્ઞાનાવરણીયં ચલુ મદન્ત ! કર્મઃ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ગૌતમ ! પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા—આભિનિબોધિકજ્ઞાનાવરણીયં યાવત્—કેવલજ્ઞાનાવરણીયમ્. દર્શનાવરણીયં ચલુ મદન્ત ! કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા—નિદ્રા પશ્ચકશ્ચ, દર્શનચતુષ્કશ્ચ, નિદ્રાપશ્ચકં ચલુ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્? ગૌતમ ! પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા—નિદ્રા યાવત્ સ્ત્યાનર્દિઃ, દર્શનચતુષ્કં

૨૩ વે કર્મપ્રકૃતિ પદકા દ્વિતીય ઉદ્દેશક

શબ્દાર્થ :- (કદ્ધ ણ મંતે ! કર્મપગઢીઓ પળ્ણત્તાઓ) હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહી હૈ ? (ગોયમા ! અદ્ધ કર્મપગઢીઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિ આઠ કહી હૈ (તં જહા) વૈં ઇસ પ્રકાર (ળાળાવરણિજ્ઞ જાવ અંતરાઈયં) જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય ।

(ળાળાવરણિજ્ઞે ણં મંતે ! કર્મે કદ્ધિહે પળ્ણત્તે?) હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્ત) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર હૈ (આભિનિબોધિયનાળાવરણીજ્ઞે જાવ કેવલ ળાળાવરણિજ્ઞે) આભિનિબોધિક જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય ।

(દંસળાવરણિજ્ઞે ણં મંતે ! કર્મે કદ્ધિહે પળ્ણત્તે?) હે મગવન્ ! દર્શનાવરણીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! દો પ્રકારકા કહા હૈ (તં જહા—નિદ્રાપંચ ય દંસળ ચતુષ્ક ય) વહ ઇસ પ્રકાર હૈ—નિદ્રાપંચક ઓર દર્શન ચતુષ્ક ।

(નિદ્રાપંચ ણં મંતે ! કદ્ધિહે પળ્ણત્તે) હે મગવન્ ! નિદ્રાપંચક કે કિતને મેદ હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ મેદ હૈ (તં જહા—નિદ્રા જાવ થીળદ્ધિ) વે

૨૩મા કર્મપ્રકૃતિ પદના દ્વિતીય ઉદ્દેશક:

શબ્દાર્થ - (કદ્ધ ણ મંતે ! કર્મપગઢીઓ પળ્ણત્તાઓ ?) હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે ? (ગોયમા ! અદ્ધ કર્મપગઢીઓ પળ્ણત્તાઓ) હે ગૌતમ કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે. (ત જહા) (તે આ પ્રકારે) (ળાળાવરણિજ્ઞ જાવ અંતરાઈય) જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય

(ળાળાવરણિજ્ઞે ણ મંતે ! કર્મે કદ્ધિહે પળ્ણત્તે ?) હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કલા છે ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કલા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (આભિનિબોધિયનાળાવરણીજ્ઞે જાવ કેવલળાળાવરણિજ્ઞે આભિનિબોધિક જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ કેવલ જ્ઞાનાવરણીય

(દંસળાવરણિજ્ઞે ણ મંતે ! કર્મે કદ્ધિહે પળ્ણત્તે) હે મગવન્ ! દર્શનાવરણીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કલા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ઘે પ્રકારના કલા છે (ત જહા—નિદ્રાપંચ ય દંસળચતુષ્ક ય) તે આ પ્રકારે નિદ્રા પંચક અને દર્શન ચતુષ્ક

(નિદ્રાપંચ ણ મંતે ! કદ્ધિહે પળ્ણત્તે) હે મગવન્ ! નિદ્રા પંચકના કેટલા ભેદ છે ? (ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્ત) હે ગૌતમ ! પાંચ ભેદ છે (ત જહા—નિદ્રા જાવ થીળદ્ધિ) તે આ પ્રકારે—નિદ્રા યાવત્

ખલુ પૃચ્છા? ગૌતમ! ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથથા ચક્ષુદર્શનાવરણીયં યાવત્ કેવલદર્શના-
વરણીયમ્, વેદનીયં ખલુ મદન્ત! કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્? ગૌતમ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્,
તથથા-સાતાવેદનીયશ્ચ અસાતાવેદનીયશ્ચ, સાતાવેદનીયં ખલુ મદન્ત! કર્મ પૃચ્છા,
ગૌતમ! અષ્ટવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ તથથા-મનોજ્ઞાઃ શબ્દાઃ, યાવત્ કાયસુખતા, અસાતાવેદનીયં
ખલુ મદન્ત! કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્? ગૌતમ! અષ્ટવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથથા-અમનોજ્ઞાઃ
શબ્દાઃ, યાવત્-કાયદુઃખતા, મોહનીયં ખલુ મદન્ત! કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ગૌતમ!
દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથથા-દર્શનમોહનીયશ્ચ ચારિત્રમોહનીયશ્ચ, દર્શનમોહનીયં ખલુ

ઇસ પ્રકાર-નિદ્રા યાવત્ સ્ત્યાનર્દિં ।

(દંસણચલકવર્ણ પં પુચ્છા?) દર્શન ચતુષ્ક સંવંધી પ્રશ્ન? (ગોયમા! ચઠવિહે પળ્ળત્તે)
હે ગૌતમ! દર્શન ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા) વહ ઇસ પ્રકાર (ચક્ષુ દંસણાવર-
ણિજ્જે જાવ કેવલદંસણાવરણિજ્જે) ચક્ષુદર્શનાવરણીય યાવત્ કેવલ દર્શનાવરણીય ।

(વેયણિજ્જં પં મંતે! કર્મે કહિવિહે પળ્ળત્તે?) હૈ મગવન્! વેદનીય કર્મ કિતને
પ્રકાર કા કહા હૈ? (ગોયમા! દુવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ । (તં
જહા-સાયાવેયણિજ્જે ય અસાયાવેયણિજ્જે ય) વહ ઇસ પ્રકાર-સાતાવેદનીય ઓર
અસાતાવેદનીય । (સાયાવેયણિજ્જે પં મંતે કર્મે પુચ્છા) હૈ મગવન્! સાતાવેદનીય
સંવંધી પ્રશ્ન? (ગોયમા અઢવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ આઠ પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા-
મણુળ્ળા સહા જાવ કાયસુહયા) વહ ઇસ પ્રકાર-મનોજ્ઞ શબ્દ યાવત્ કાયસુખતા ।

(અસાયાવેયણિજ્જે પં મંતે! કર્મે કહિવિહે પળ્ળત્તે?) હૈ મગવન્! અસાતાવેદ-
નીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ? (ગોયમા! અઢવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ! આઠ
પ્રકાર કા કહા હૈ । (તં જહા-અમણુળ્ળા સહા જાવ કાયદુહયા) અમનોજ્ઞ શબ્દ યાવત્
કાયદુઃખતા । (મોહણિજ્જે પં મંતે! કર્મે કહિવિહે પળ્ળત્તે?) હૈ મગવન્! મોહનીય કર્મ

સ્ત્યાનર્દિં (દંસણચલકવર્ણ પં પુચ્છા?) દર્શન ચતુષ્ક સંવંધી પ્રશ્ન? (ગોયમા! ચઠવિહે પળ્ળત્તે) હૈ
ગૌતમ! ચાર પ્રકારના કલાં છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (ચક્ષુ દંસણાવરણિજ્જે જાવ કેવલદંસણા-
વરણિજ્જે) ચક્ષુદર્શનાવરણીય યાવત્ કેવલ દર્શના વરણીય

(વેયણિજ્જં પં મંતે! કર્મે કહિવિહે પળ્ળત્તે) હૈ મગવન્! વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કલાં
છે? (ગોયમા! દુવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ! બે પ્રકારના કલાં છે. (ત જહા-સાયાવેયણિજ્જે ય અસાયા-
વેયણિજ્જે ય) તે આ પ્રકારે-સાતાવેદનીય અને અસાતા વેદનીય (સાયાવેયણિજ્જે પં મંતે! કર્મે
પુચ્છા) હૈ મગવન્! સાતાવેદનીય કર્મ સંવંધી પ્રશ્ન? (ગોયમા! અઢવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ ।
આઠ પ્રકારના કલાં છે (ત જહા-મણુળ્ળા સહા જાવ કાયસુહયા) તે આ પ્રકારે-મનોજ્ઞ શબ્દ યાવત્
કાય સુખતા (અસાયાવેયણિજ્જે પં મંતે! કર્મે કહિવિહે પળ્ળત્તે?) હૈ મગવન્! અસાતા વેદનીય કર્મ
કેટલા પ્રકારના કલાં છે? (ગોયમા! અઢવિહે પળ્ળત્તે) હૈ ગૌતમ । આઠ પ્રકારના કહેલ છે.
(ત જહા-અમણુળ્ળા સહા જાવ કાયદુહયા) અમનોજ્ઞ શબ્દ યાવત્ કાય દુઃખતા

(મોહણિજ્જે પં મંતે! કર્મે કહિવિહે પળ્ળત્તે) હૈ મગવન્! મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના

મદન્ત કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્? ગૌતમ! ત્રિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા—સમ્યક્ત્વવેદનીયં મિથ્યાત્વવેદનીયં સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીયમ્, ચારિત્રમોહનીયં સ્વલ્લ મદન્ત! કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્? ગૌતમ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા—કષાયવેદનીયં, નો કષાયવેદનીયમ્ કષાયવેદનીયં સ્વલ્લ મદન્ત! કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્? ગૌતમ! પોહ્નશ્ચવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદ્યથા—અનન્તાનુબન્ધીક્રોધઃ ૧, અનન્તાનુબન્ધીમાનઃ ૨, અનન્તાનુવન્ધિનીમાયા ૩ અનન્તાનુબન્ધી લોભઃ ૪ અપ્રત્યાશ્વાનઃ ક્રોધઃ ૫ એવં માનઃ ૬ માયા ૭ લોભઃ ૮ પ્રત્યાશ્વા-

કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ? (ગોયમા દુવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ? (તં જહા—દંસળમોહણિજ્જે ય ચારિત્તમોહણિજ્જે ય) વહ ઇસ પ્રકાર હૈ—દર્શનમોહનીય ઔર ચારિત્ર મોહનીય ।

(દંસળમોહણિજ્જે ણં મંતે! કમ્મે કહ્વિહે પળ્ણત્તે?) હૈ ભગવન્! દર્શનમોહનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ? (ગોયમા! તિવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ! દર્શનમોહનીય કર્મ ત્રીન પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા—સમ્મત્તવેયણિજ્જે, મિચ્છત્તવેયણિજ્જે, સમ્મામિચ્છત્ત વેયણિજ્જે) વહ ઇસ પ્રકાર—સમ્યક્ત્વ વેદનીય, મિથ્યાત્વ વેદનીય, સમ્યક્-મિથ્યાત્વ વેદનીય

(ચારિત્તમોહણિજ્જે ણં મંતે! કમ્મે કહ્વિહે પળ્ણત્તે?) હૈ ભગવન્! ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા હૈ? (ગોયમા! દુવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ! દો પ્રકાર કા હૈ (તં જહા—કસાયવેયણિજ્જે, નો કસાયવેયણિજ્જે) વહ ઇસ પ્રકાર—કષાય વેદનીય, નો કષાય વેદનીય ।

(કસાયવેયણિજ્જે ણં મંતે! કહ્વિહે પળ્ણત્તે?) હૈ ભગવન્! કષાયવેદનીય કિતને પ્રકાર કા હૈ? (ગોયમા! સોલસવિહે પળ્ણત્ત) હૈ ગૌતમ સોલસ પ્રકાર કા હૈ (તં જહા—અણંતાણુબંધી કોદે) વહ ઇસ પ્રકાર—અનન્તાનુબન્ધી ક્રોધ (અણંતાણુબંધી માણે) અનન્તાનુબંધી માન (અણંતાણુબંધી માયા) અનન્તાનુબંધી માયા (અણંતાણુબંધી

કલ્લા છે ? (ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ! બે પ્રકારના કલ્લા છે (ત જહા—દંસળમોહણિજ્જે ય ચારિત્તમોહણિજ્જે ય) તે આ પ્રકારે છે—દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય

(દંસળમોહણિજ્જે ણં મંતે! કમ્મે કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હૈ ભગવન્! દર્શન મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કલ્લા છે ? (ગોયમા ! તિવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના કલ્લા છે (ત જહા સમ્મત્તવેયણિજ્જે, મિચ્છત્તવેયણિજ્જે, સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્જે) તે આ પ્રકારે—સમ્યક્ત્વવેદનીય, મિથ્યાત્વ વેદનીય, સમ્યક્-મિથ્યાત્વવેદનીય

(ચારિત્ત મોહણિજ્જે ણ મંતે! કમ્મે કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હૈ ભગવન્! ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના છે. ? (ગોયમા! દુવિહે પળ્ણત્ત) હૈ ગૌતમ! બે પ્રકારના છે (ત જહા—કસાયવેયણિજ્જે, નો કસાયવેયણિજ્જે,) તે આ પ્રકારે—કષાય વેદનીય, નો કષાયવેદનીય (કસાયવેયણિજ્જે ણ મંતે ! કહ્વિહે પળ્ણત્તે ?) હૈ ભગવન્ ! કષાય વેદનીય કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા ! સોલસવિહે પળ્ણત્તે) હૈ ગૌતમ ! સોળ પ્રકારનાં છે (ત જહા—અણંતાણુબંધી કોદે) તે આ પ્રકારે—અનન્તાનુ બન્ધી

नावरणः क्रोधः ९ एवं मानः १० माया ११ लोभः १२ संज्वलनः क्रोधः १३ एवं-
मानः १४ माया १५ लोभः १६, नो कपायवेदनीयं खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं
प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! नवविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—स्त्रीवेद वेदनीयम् १, पुरुषवेदवेदनीयम् २,
नपुंसकवेदवेदनीयम् ३ हास्यवेदनीयम् ४ रतिवेदनीयम् ५ अरतिवेदनीयम् ६ भय-
वेदनीयम् ७ शोकवेदनीयम् ८ जुगुप्सावेदनीयम् । आयुष्यं खलु भदन्त ! कर्म कति-
विधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—नैरयिकायुष्यं यावद् देवायुष्यम्,
नाम खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्वाचत्वारिंशद्विधं प्रज्ञप्तम्,
तद्यथा—गतिनाम १, जातिनाम २, शरीरनाम ३ शरीराङ्गोपाङ्गनाम ४ शरीरबन्धन-

लोभे) अनतानुबंधी लोभ (अपचक्खाणे कोहे एवं माणे माया लोहे) अप्रत्याख्यात
क्रोध इसी प्रकार मानमाया लोभ (पचक्खाणावरणे कोहे एवं माणे, माया लोहे)
प्रत्याख्यातनावरण क्रोध इसी प्रकार मान माया, लोभ (संज्वलनकोहे एवं माणे
माया लोहे) संज्वलन क्रोध इसी प्रकार मान, माया, लोभ ।

(णोकसाय वेपणिज्जे णं मंते ! कम्मे कइविहे पणत्ते) हे भगवन् नोकपाय
वेदनीय कर्म कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! णवविहे पणत्ते) हे गौतम ! नौ प्रकार
का कहा है ? (तं जहा—इत्थीवेयवेयणिज्जे, पुरिसवेय वेयणिज्जे, नपुंसगवेय वेयणिज्जे
हासे, रई, अरई, भए, सोगे, दुगुछा) वह इस प्रकार—स्त्रीवेदवेदनीय, पुरुषवेद वेदनीय,
नपुंसगवेद वेदनीय, हास्य, रति, अरति, भय, शोक, जुगुप्सा ।

(आउएणं मंते ! कम्मे कइविहे पणत्ते) हे भगवन् ! आयु कर्म कितने प्रकार
का कहा है ? (गोयमा ! चउन्विहे पणत्ते) हे गौतम चार प्रकार कहा है । (तं जहा)
वह इस प्रकार है (नेरइयाउए जाव देवाउए) नारकायु यावत् देवायु ।

क्रोध (अणंताणुव धीमाणे) अनन्ताणुव धीमान (अणताणुव धीमाया) अनन्ताणुव धी माया (अण-
ताणुव धीलोहे) अनन्ताणुव धी लोभा (अपचक्खाणे कोहे एवं माणे मायालोहे) अप्रत्याख्यात
क्रोध ये प्रकारे मान, माया, लोभा (पचक्खाणावरणे कोहे एवं माणे, माया, लोहे) प्रत्याख्यात-
वारण क्रोध ये प्रकारे मान, माया, लोभा (संज्वलन कोहे एवं माणे माया लोहे) संज्वलनक्रोध,
ये प्रकारे मान, माया, लोभा

(णो क्सायवेयणिज्जेण मंते ! कम्मे कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! नोकपाय वेदनीय कर्म
कैटला प्रकारना कथा छे ? (गोयमा ! णवविहे पणत्ते) हे गौतम ! नव प्रकारना कथा छे (त जहा—
इत्थीवेयवेयणिज्जे, पुरिसवेयवेयणिज्जे, नपुंसकवेयवेयणिज्जे, हासे, रई, अरई, भय, सोगे, दुगुछा)
ते आ प्रकारे—स्त्रीवेद, वेदनीय, पुरुषवेदवेदनीय, नपुंसक वेदवेदनीय, हास्य, रति, अरति,
भय, शोक, जुगुप्सा

(आउएण मंते ! कम्मे कइविहे पणत्ते) हे भगवन् ! आयुकर्म कैटला प्रकारना कथा छे ?
(गोयमा ! चउन्विहे पणत्ते) हे गौतम ! चार प्रकारना कथां छे (त जहा) ते आ प्रकारे छे
(नेरइयाउए जाव देवाउए) नारकायु यावत् देवायु

નામ ૫ શરીરસંહનનામ ૬ સંઘાતનામ ૭ સંસ્થાનનામ ૮ વર્ણનામ ૯ ગન્ધનામ ૧૦ રસનામ ૧૧ સ્પર્શનામ ૧૨ અગુરુલઘુનામ ૧૩ ઉપઘાતનામ ૧૪ પરાઘાતનામ ૧૫ આનુપૂર્વીનામ ૧૬ ઉચ્છ્વાસનામ ૧૭ આતપનામ ૧૮ ઉદ્ઘોતનામ ૧૯ વિદ્યાયોગતિનામ ૨૦ ત્રસનામ ૨૧ સ્થાવરનામ ૨૨ સૂક્ષ્મનામ ૨૩ વાદરનામ ૨૪ પર્યાપ્તકનામ ૨૫ અપર્યાપ્તકનામ ૨૬ સાધારણશરીરનામ ૨૭ પ્રત્યેક શરીરનામ ૨૮ સ્થિરનામ ૨૯ અસ્થિરનામ ૩૦ શુભનામ ૩૧ અશુભનામ ૩૨ સુમગનામ ૩૩ દુર્મગનામ ૩૪ સુસ્વરનામ ૩૫ દુઃસ્વરનામ ૩૬ આદેયનામ ૩૭ અનાદેયનામ ૩૮ યશઃ કીર્તિનામ ૩૯

(જામેળ મંતે! કમ્મે કઠ્ઠિવિદ્દે પળ્લત્તે) હે મગધન! નામ કર્મ કિત્તને પ્રકાર કઠ્ઠા કઠ્ઠા હૈ? (ગોયમા બાયાલીસઠ્ઠિવિદ્દે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ! નામકર્મ વયાલીસ પ્રકાર કા કઠ્ઠા હૈ । (તં જહા) વહ્ણ ઇસ પ્રકાર હૈ । (ગઢ્ઠનામે) ગતિ નામ કર્મ । (જાહ્ણનામે) જાતિ નામ કર્મ । (સરીરનામે) શરીર નામ કર્મ । (શરીરોવંગનામે) શરીરોપાંગ નામ કર્મ (સરીરબંધન નામે) શરીર બન્ધન નામ કર્મ । (સરીરસંઘયણ નામે) શરીર સંઘાત નામ । (સંઠાણ નામે) સંસ્થાન નામ । (વળ્ણનામે) વર્ણ નામ । (ગંધનામે) ગંધનામ । (રસણામે) રસ નામ । (ફાસણામે) સ્પર્શ નામ । (અગુરુ લઘુ નામે) અગુરુ લઘુ નામ । (ઉવઘાત નામે) ઉપઘાત નામ । (પરાઘાયણામે) પરાઘાત નામ । (આણુપુલ્લિણામે) આનુપૂર્વી નામ । (ઉસ્સાસણામે) ઉચ્છ્વાસ નામ । (આયવ નામે) આતપ નામ । (ઉદ્ઘોયણામે) ઉદ્ઘોત નામ । (વિદ્યાયગતિ નામે) વિદ્યાયો ગતિ નામ । (તસનામે) ત્રસ નામ । (યાવર નામે) સ્થાવર નામ । (સુદ્ધુમનામે) સૂક્ષ્મ નામ । (વાદર નામે) વાદર નામ । (પજ્જત્તનામે) પર્યાપ્ત નામ । (અપજ્જત્તનામે) અપર્યાપ્ત નામ । (સાધારણ સરીરણામે) સાધારણ શરીર નામ । (પત્તેયસરીર નામે) પ્રત્યેક શરીર નામ । (થિરણામે) સ્થિર નામ । (અથિરનામે) અસ્થિર નામ । (સુમણામે) શુભ નામ । (અસુમણામે) અશુભ નામ । (સુમગણામે) સુમગ

(જામેળ મંતે! કમ્મે કઠ્ઠિવિદ્દે પળ્લત્તે) હે મગધન! નામ કર્મ કેટલા પ્રકારના કઠ્ઠા છે? (ગોયમા! બાયાલીસઠ્ઠિવિદ્દે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ! બેતાલીસ પ્રકારના કઠ્ઠા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે છે (ગઢ્ઠનામે) ગતિનામકર્મ (જાહ્ણનામે) જાતિ નામ કર્મ (સરીરનામે) શરીરનામ કર્મ (સરીરોવંગનામે) શરીરોપાંગનામ (સરીર બંધનનામે) શરીર બંધન નામ કર્મ (સરીરસંઘયણનામે) શરીર સંઘન નામ (સરીરસંઘયણનામે) શરીરસંઘાતનામ (સંઠાણનામે) સંસ્થાનનામ (વળ્ણનામે) વર્ણનામ (ગંધનામે) ગંધ નામ (રસનામે) રસ નામ (ફાસણામે) સ્પર્શનામ (અગુરુલઘુનામે) અગુરુ લઘુનામ (ઉવઘાયનામે) ઉપઘાત નામ (પરાઘાયણામે) પરાઘાત નામ (આણુપુલ્લિણામે) આનુપૂર્વી નામ (ઉસ્સાસણામે) ઉચ્છ્વાસ નામ (આતપનામે) આતપનામ (ઉદ્ઘોયણામે) ઉદ્ઘોતનામ (વિદ્યાય ગતિનામે) વિદ્યાયોગતિનામ (તસનામે) ત્રસનામ (યાવરનામે) સ્થાવરનામ (સુદ્ધુમનામે) સૂક્ષ્મનામ (વાદરનામે) વાદરનામ (પજ્જત્તનામે) પર્યાપ્ત નામ (અપજ્જત્તનામે) અપર્યાપ્તનામ (સાધારણ સરીરનામે) સાધારણ શરીરનામ (પત્તેયસરીરનામે) પ્રત્યેક શરીરનામ (થિરણામે) સ્થિરનામ (અથિરનામે) અસ્થિરનામ (સુમણામે) શુભનામ (અસુમણામે) અશુભનામ (સુમગણામે) સુમગનામ (દુમગણામે)

अयशः कीर्तिनाम ४० निर्माणनाम ४१ तीर्थकरनामकर्म ४२ । गतिनाम खलु भदन्त !
कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ! गौतम ! चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—निरयगतिनाम, तिर्यग्गति-
नाम, मनुष्यगतिनाम, देवगतिनाम, जातिनाम खलु भदन्त ! कर्म पृच्छा, गौतम !
पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—एकेन्द्रिय जातिनाम यावत् पञ्चेन्द्रिय जातिनाम, शरीरनाम,
खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—औदारिक
शरीरनाम, यावत् कार्मणशरीरनाम, शरीरोपाङ्गनाम खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ?

नाम । (दुष्मरणामे) दुर्भग नाम । (सुमरणामे) सुस्वर नाम । (दूसरणामे) दुस्वर नाम
कर्म । (आदेज्जणामे) आदेय नाम । (अणादेज्जणामे) अनादेय नाम । (जसोकिञ्चि
नामे) यशः कीर्ति नाम । (अजसोकिञ्चि नामे) अयशः कीर्ति नाम (निम्माण नामे)
निर्माण नाम । (तिट्थगणामे) तीर्थकर नाम कर्म ।

(गइणामेणं भंते कम्मे कइविहे पणत्ते) हे भगवन् ! गतिनाम कर्म कितने प्रकार
का है । (गोयमा ! चउव्विहे पणत्ते) हे गौतम ! चार प्रकारका है । (तं जहा—निरय-
गतिणामे, तिरियगतिणामे, मणुयगतिणामे, देवगतिणामे) वह इस प्रकार—नरकगति
नामकर्म, तिर्यचगति नामकर्म, मनुष्यगति नामकर्म, देवगति नामकर्म ।

(जाइणामेणं भंते ! कम्मे पुच्छा ?) हे भगवन् ! जाति नामकर्म विषयक पृच्छा ।
(गोपमा ! पचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है । (तं जहा—एगिंदिय
जाइणामे जाव पंचिदिय जाइणामे) वह इस प्रकार - एकेन्द्रिय जाति नाम कर्म यावत्
पंचेन्द्रिय जाति नामकर्म ।

(मरीणामे णं भंते ! कइविहे पाणत्ते ?) हे भगवन् ! शरीर नाम कर्म कितने प्रकार
का कहा है ? (गोयमा ! पंचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का कहा है ।
(तं जहा—ओरालिय सरीरनामे जाव कम्मगसरीरणामे) वह इस प्रकार—औदारिक

दुर्भगनाम (सुसरणामे) सुस्वरनाम (दूसरणामे) दुस्वरनामकर्म (आदेज्जणामे) आदेयनाम (अणा
देज्जणामे) अनादेयनाम (जसोकिञ्चिनामे) यश कीर्तिनाम (अजसोकिञ्चिनामे) अयश कीर्तिनाम
(निम्माणनामे) निर्माणनाम (तिट्थगणामे) तीर्थकर नामकर्म

(गइणामे ण भंते कम्मे कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! गतिनामकर्म केट्ठा प्रकारना छे ?
(गोयमा ! चउव्विहे पणत्ते) हे गौतम ! चार प्रकारना छे (त जहा—निरयगतिनामे, तिरियगतिनामे,
मणुयगतिनामे, देवगतिनामे) ते आ प्रकारे—नरकगतिनाम कर्म, तिर्यग्गतिनाम कर्म, मनुष्य
गतिनाम कर्म, देवगति नामकर्म

(जाइणामेणं भंते ! कम्मे पुच्छा ?) हे भगवन् ! जाति नाम कर्म विषयक पृच्छा (गोयमा !
पचविहे पाणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकारना क्वा छे (त जहा—एगिंदियजाइणामे जाव पंचिदिय-
जाइणामे) ते आ शंते—एकेन्द्रिय जाति नामकर्म यावत् पंचेन्द्रिय जातिनाम कर्म

(सरीरणामे ण भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! शरीरनाम कर्म केट्ठा प्रकारना क्वा
छे ? (गोयमा पचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकारना क्वा छे (त जहा—ओरालिय सरीरनामे

ગૌતમ ! ત્રિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા—ઔદારિકશરીરોપાજ્ઞનામ, વૈક્રિયગરીરોપાજ્ઞનામ, આહારકશરીરોપાજ્ઞનામ, શરીરબન્ધનનામ સ્તુ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! પञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, તથા—ઔદારિક શરીરબન્ધનનામ યાવત્ કાર્મણ શરીરબન્ધનનામ, શરીર સંઘાતનામ સ્તુ મદન્ત ! કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ ! પञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, તથા—ઔદારિકશરીર સંઘાતનામ યાવત્—કાર્મણશરીરસંઘાતનામ, સંઠનનામ સ્તુ મદન્ત !

શરીર નામકર્મ યાવત્ કાર્મણશરીર નામકર્મ ।

(સરીરોવંગનામે ણં મંતે ! કહિવિદે પળ્લત્તે) હે મગવન્ શરીરોપાંગ નામ ક્રિતને પ્રકાર કા હૈ । (ગોયમા ! તિવિદે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કા હૈ । (તં જહા—ઓરાલિય સરીરોવંગનામે વેડ વ્વિયસરીરોવંગનામે આહારગસરીરોવંગનામે) વહ્ ઇસ પ્રકાર—ઔદારિક શરીરોપાંગ નામ કર્મ, વૈક્રિય શરીરોપાંગ નામ કર્મ ઔર આહારક સરીરોપાંગ નામકર્મ ।

(સરીરવંધન નામેણં મંતે ! કહિવિદે પળ્લત્તે) હે મગવન્ ! શરીર વંધન નામકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિદે પળ્લત્તે તં જહા—ઓરાલિય સરીરવંધન નામે જાવ કમ્મગસરીરવંધનનામે) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકાર કા કહા હૈ । ઔદારિક શરીર બન્ધન નામ યાવત્ કાર્મણ શરીર બન્ધન ન.મ ।

(સરીરસંઘાયણામેણં મંતે કહિવિદે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! શરીર સંઘાત નમ કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિદે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકાર કા હૈ । (તં જહા—ઓરાલિયસરીરસંઘાયણામે જાવ કમ્મગ સરીરસંઘાયણામે) વહ્ ઇસ પ્રકાર—ઔદારિક શરીર સંઘાત નામકર્મ યાવત્ કાર્મણ શરીર સંઘાત નામકર્મ ।

(સંઘાયણ નામેણં મંતે ! કહિવિદે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! સંઠનન નામકર્મ

જાવ કમ્મગસરીરણામે) તે આ પ્રકારે—ઔદારિક શરીરનામ કર્મ યાવત્ કાર્મણ શરીરનામ કર્મ (સરીરોવંગનામે ણ મંતે ! કહિવિદે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! શરીરોપાંગ નામ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા ! તિવિદે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના છે (ત જહા—ઓરાલિયસરીરોવંગનામે વેડવિય (સરીરોવંગનામે, આહારગસરીરોવંગનામે) તે આ પ્રકારે—ઔદારિક શરીરોપાંગ નામ કર્મ, વૈક્રિય સરીરોપાંગ નામ કર્મ, અને આહારક શરીરોપાંગ નામ કર્મ

સરીર વંધનનામે ણ મંતે ! કહિવિદે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! શરીર વંધન નામ કર્મ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા ! પંચવિદે પળ્લત્તે ત જહા—ઓરાલિયસરીરવંધનનામે જાવ કમ્મગ સરીર વંધનનામે) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારના છે—ઔદારિક શરીરબન્ધન નામ યાવત્ કાર્મણ શરીર બન્ધનનામ

(સરીરસંઘાયણામે ણ મંતે ! કહિવિદે પળ્લત્તે ?) હે મગવન્ ! શરીર સંઘાતનામ કર્મ કેટલા પ્રકારના છે ? (ગોયમા ! પંચવિદે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારના છે (ત જહા—ઓરાલિય સરીરસંઘાયણામે કમ્મગસરીરસંઘાયણામે) તે આ પ્રકારે—ઔદારિક શરીર સંઘાતનામ કર્મ યાવત્ કાર્મણ શરીર સંઘાત નામ કર્મ

कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—वज्रर्षभनाराच संहनननाम १, ऋषभनाराच संहनननाम २, नाराच संहनननाम ३, अर्द्धनाराच संहनननाम ४, कालिका संहनननाम ५, सेवार्त संहनननाम ६, संस्थाननाम खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—समचतुरस्रारस्थाननाम १ न्यग्रोधपरिमण्डलसंस्थाननाम २ सादिसंस्थाननाम ३ वामनसंस्थाननाम ४ कुब्ज संस्थाननाम ५, हुण्ड संस्थाननाम ६, वर्णनाम खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—कालवर्णनाम यावत् शुक्लवर्णनाम, गन्धनाम

कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! छविहे पणत्ते) हे गौतम ! छह प्रकार का कहा है । (तं जहा) वह इस प्रकार । (वडरोसभनारायसंघयण नामे) वज्रर्षभनाराच संहनननाम (उसहनारायसंघयणनामे) ऋषभनाराच संहनननाम । (नारायसंघयणनामे) नाराच संहनननाम । (अर्द्धनारायसंघयणनामे) अर्द्धनाराच संहनननाम । (कीलियासंघयणनामे) कीलका संहनननाम । (छेवट्टसंघयणनाम) सेवार्त संहनननाम कर्म ।

(संठाणनामे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! संस्थान नामकर्म कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! छविहे पणत्ते) हे गौतम ! छह प्रकार का कहा है (तं जहा) वह इस प्रकार (समचतुरस्र संठाणनामे) समचतुरस्र संस्थान नाम (निग्गोहपरिमण्डलसंठाणनामे) न्यग्रोधपरिमण्डल संस्थान नाम (साहसंठाणनामे) सादि संस्थान नाम (वामणसंठाणनामे) वामन संस्थान नाम (खुब्जसंठाणनामे) कुब्ज संस्थान नाम (हुण्डसंठाणनामे) हुण्डक संस्थान नामकर्म

(वण्णनामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पणत्ते) हे भगवन् ! वर्ण नामकर्म कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! पचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकार का है (तं

(संघयणनामे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! संहनन नाम कर्म केटला प्रकारना कहा छे ? (गोयमा ! छविहे पणत्ते) हे गौतम ! ७ प्रकारना कहा छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (वडरोसभनाराय संघयणनामे) वज्रर्षभना १य संहनन नाम (उसहनारायसंघयणनामे) ऋषभनाराय संहनन नाम (नाराय संघयणनामे) नाराय संहनन नाम (अर्द्धनाराय संघयणनामे) अर्द्धनाराय संहनन नाम (कीलिया संघयणनामे) कीलिका संहनन नाम (छेवट्ट संघयणनामे) सेवार्त संहनन नाम कर्म छे

(संठाणनामे णं भंते ! कइविहे पणत्ते ?) हे भगवन् ! संस्थान नाम कर्म केटला प्रकारना कहा छे ? (गोयमा ! छविहे पणत्ते) हे गौतम ! ६ प्रकारना कहा छे (तं जहा) ते आ प्रकारे (समचतुरस्र संठाणनामे) समचतुरस्र संस्थाननाम (निग्गोहपरिमण्डलसंठाणनामे) न्यग्रोधपरिमण्डल संस्थाननाम (साह संठाणनामे) सादि संस्थाननाम (वामणसंठाणनामे) वामन संस्थाननाम (खुब्ज संठाणनामे) कुब्ज संस्थाननाम (हुण्ड संठाणनामे) हुण्डक संस्थाननाम कर्म

(वण्णनामे णं भंते ! कम्मे कइविहे पणत्ते) हे भगवन् ! वर्णनाम कर्म केटला प्रकारना कहा छे ? (गोयमा ! पचविहे पणत्ते) हे गौतम ! पांच प्रकारना कहा छे (तं जहा कालवर्णनामे)

સહ્ય મદન્ત ! કર્મ પૃચ્છા, ગૌતમ ! દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથથા—સુરભિગન્ધનામ, દુરભિગન્ધનામ, રસનામ સહ્ય પૃચ્છા, ગૌતમ ! પઠ્વત્રિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથથા—તિક્ત-રસનામ યાવદ્ મધુરરસનામ, સ્પર્શનામ સહ્ય પૃચ્છા, ગૌતમ ! અદ્વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથથા—કર્કશસ્પર્શનામ યાવલ્લઘુક સ્પર્શનામ, અગુરુલઘુકનામ એકાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્. ઉપઘાતનામ એકાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્, પરાઘાતનામ એકાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્, આનુપૂર્વીનામ ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથથા—નૈરયિકાનુપૂર્વીનામ યાવદ્ દેવાનુપૂર્વીનામ, ઉચ્છ્વાસનામ એકાકારં પ્રજ્ઞપ્તમ્,

જહા—કાલ વળ્ણનામે જાવ મુક્તિલ્લ વળ્ણનામે) વહ્ ઇસ પ્રકાર—કાલ વર્ણ નામ યાવત્ શુક્લવર્ણ નામકર્મ

(ગંધનામે ણં મતે! કમ્મે પુચ્છા?) હે મગવન્! ગંધ નામકર્મ—સંવધી પૃચ્છા? (ગોયમા દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ! દો પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા—સુરભિ ગંધનામે, દુરભિગંધનામે) વહ્ ઇસ પ્રકાર—સુરભિ ગંધ નામ કર્મ, દુરભિ ગંધ નામકર્મ

(રસનામે ણં પુચ્છા?) રસ નામ કર્મ સંવધી પૃચ્છા? (ગોયમા! પચ્ચિહે પળ્ણત્તે, તં જહા—તિક્તરસનામે જાવ મધુરરસનામે) હે ગૌતમ! પાચ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા—તિક્તરસનામકર્મ યાવત્ મધુરરસ નામકર્મ ।

(ફાસનામે ણં મતે! પુચ્છા?) સ્પર્શનામકર્મ સંવધી પૃચ્છા? (ગોયમા! અદ્વિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ! આઠ પ્રકાર કા કહા હૈ (ત જહા—કવલ્લફાસનામે જાવ લહુયફાસનામે) વહ્ ઇસ પ્રકાર—કર્કશસ્પર્શ નામકર્મ યાવત્ લઘુ સ્પર્શ નામકર્મ

(અગુરુલહુયનામે એગાગારે પળ્ણત્તે) અગુરુ લઘુ નામકર્મ એક પ્રકાર કા કહા હૈ (ઉવઘાયનામે એગાગારે પળ્ણત્તે) ઉપઘાત નામકર્મ એક પ્રકાર કા કહા હૈ (પરાઘાયનામે એગાગારે પળ્ણત્તે) પરાઘાત નામકર્મ એક પ્રકાર કા કહા હૈ ।

(આણુપુલ્લિનામે ચત્તરિહે પળ્ણત્તે) આનુપૂર્વી નામકર્મ ચાર પ્રકાર કા કહા

જાવ મુક્તિલ્લવળ્ણનામે) તે આ પ્રકારે—કાલ વર્ણનામ યાવત્ શુક્લ વર્ણ નામ કર્મ

(ગંધનામે ણં મતે! કમ્મે પુચ્છા?) હે મગવન્! ગંધ નામ કર્મ સંવધી પૃચ્છા (ગોયમા! દુવિહે પળ્ણત્તે) હે ગૌતમ! બે પ્રકારના કહા છે (ત જહા—સુરભિગંધનામે, દુરભિ ગંધનામે) તે આ પ્રકારે સુરભિગંધ નામકર્મ દુરભિગંધ નામ કર્મ, (રસનામે પુચ્છા!) રસનામ કર્મ સંવધી પૃચ્છા? (ગોયમા! પચ્ચિહે પળ્ણત્તે, ત જહા—તિક્તરસનામે જાવ મધુરરસનામે) હે ગૌતમ! પાચ પ્રકારના છે, જેમકે તિક્તરસ નામકર્મ યાવત્ મધુરરસનામ કર્મ

(ફાસનામે ણં મતે! પુચ્છા?) સ્પર્શનામ કર્મ સંવધી પૃચ્છા? (ગોયમા! અદ્વિહે પળ્ણત્તે) ગૌતમ! આઠ પ્રકારના કહા છે (ત જહા—કવલ્લ ફાસનામે જાવ લહુયફાસનામે) તે આ પ્રકારે કર્કશ નામ કર્મ યાવત્ લઘુ સ્પર્શ નામ કર્મ

(અગુરુલહુયનામે એગાગારે પળ્ણત્તે) અગુરુ લઘુ નામ કર્મ એક પ્રકારનું કહ્યું છે (ઉવઘાયનામે એગાગારે પળ્ણત્તે) ઉપઘાત નામ કર્મ એક પ્રકારનું કહ્યું છે (પરાઘાયનામે એગાગારે પળ્ણત્તે) પરાઘાત નામકર્મ એક પ્રકારનું કહ્યું છે

(આણુપુલ્લિનામે ચત્તરિહે પળ્ણત્તે) આનુપૂર્વી નામ કર્મ ચાર પ્રકારના કહા છે (ત જહા—

शेषाणि सर्वाणि एकाकाराणि प्रज्ञप्तानि यावत् तीर्थकरनाम, नवरं विहायोगतिनाम द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—प्रशस्तविहायोगतिनाम अप्रशस्त विहायोगतिनाम च, गोत्रं खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! द्विविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—उच्चैर्गोत्रञ्च, नीचैर्गोत्रञ्च, उच्चैर्गोत्रं खलु भदन्त ! कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम, अष्टविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—जाति विशिष्टता यावद्—ऐश्वर्यविशिष्टता, एवं नीचैर्गोत्रमपि, न वरं जातिविहीनता यावद्—ऐश्वर्यविहीनता, अन्तराथं खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा—दानान्तरायं यावद् वीर्यान्तरायम् ॥ ७ ॥

हे (त जहा—नेरइय आणु पुव्वीजाव देवाणु पुव्वी) नैरयिक्खानु पूर्वी यावत् देव.सुपूर्वी (उस्सासनामे एगागारे पण्णत्ते) उच्छ्वास नाम कर्म एक प्रकार का है (सेसाणि सव्वाणि) शेष सब (एगागाराइं पण्णत्ताइं) एकाकार एक एक प्रकार के कहे हैं (जाव तित्थगर नामे) तीर्थ कर नाम तक (णवरं) विशेष (विहायगतिनामे दुविहे पण्णत्ते) विहायोगति नाम कर्म दो प्रकार का कहा है (तं जहा—पसत्थ निहाय गइ नामे, अपसत्थ विहाय गइनामे य) वह इस प्रकार—प्रशस्त विहायो गति, अप्रशस्त विहायोगति ।

(गोएणं भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! गोत्रकर्म कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (त जहा—उच्चागोए य नीया गोए य) वह इस प्रकार—उच्चगोत्र और नीच गोत्र । (उच्चागोए ण भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! उच्चगोत्र कितने प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! अट्ठविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! आठ प्रकार का कहा है (तं जहा—जाइ विसिद्धिया जाव इस्सरिय विसिद्धिया) वह इस प्रकार—जाति विशिष्टता यावत् ऐश्वर्य विशिष्टता (एवं नीयागोए वि) इसी प्रकार नीचगोत्र भी (णवरं) विशेष जाति विहीनता जाव इस्सरियविहीणया) जाति विहीनता यावत् ऐश्वर्य विहीनता

नेरइयमाणुपुव्वी जाव देवाणुपुव्वी नैरयिक्खानुपूर्वी यावत् देवानुपूर्वी (उस्सासनामे एगागारे पण्णत्ते) उच्छ्वास नाम कर्म एक प्रकार का है (सेसाणि सव्वाणि) शेष सब (एगागाराइं पण्णत्ताइं) एकाकार एक एक प्रकार के कहे हैं (जाव तित्थगर नामे) तीर्थ कर नाम सुधी (णवरं) विशेष (विहायगतिनामे दुविहे पण्णत्ते) विहायोगति नाम कर्म दो प्रकार का कहा है (त जहा—पसत्थ विहायगइनामे, अपसत्थ विहाय गइनामे य) तो आ रीते प्रशस्त विहायोगति, अप्रशस्त विहायोगति नाम कर्म

(गोएण भंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते) हे भगवन् ! गोत्र कर्म केट्ठा प्रकार का कहा है ? (गोयमा दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! दो प्रकार का कहा है (त जहा—उच्चागोए य नीया गोए य) तो आ प्रकारे उच्च गोत्र और नीच गोत्र (उच्चागोए ण भंते ! कइविहे पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! उच्च गोत्र केट्ठा प्रकार का कहा है ? (गोयमा ! अट्ठविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! आठ प्रकार का कहा है (त जहा—जाइ विसिद्धिया जाव इस्सरिय विसिद्धिया) तो आ प्रकारे—जाति विशिष्टता यावत् ऐश्वर्य विशिष्टता (एवं नीयागोए वि) दो प्रकारे नीच गोत्र सुधी कथन पथ

ટીકા :— પૂર્વોદ્દેશકે જ્ઞાનાવરણીયાદીનામનુભાવઃ પ્રરૂપિતઃ, સમ્પ્રતિ દ્વિતીયો-
દેશકે તેષામેવ જ્ઞાનાવરણીયાના મુત્તરપ્રકૃતિ વિભાગ પ્રરૂપયિતું પ્રથમં વિશેષપરિજ્ઞાનાર્થ
પુનર્મૂલપ્રકૃતિ મધિકૃત્યાહ—‘કઙ્ઘ ણં મંતે! કમ્મપગ્ગહીઓ પણ્ણત્તાઓ’ હે મદન્ત! કતિ
સલ્લ મદન્ત! કર્મ પ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગ્ગાનાહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘અટ્ઠ કમ્મપગ્ગહીઓ
પણ્ણત્તાઓ’ અપ્પઠૈ કર્મ પ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ના ઇવાહ—‘તં જહા—ણાણાવરણિજ્ઞં જાવ અંત-
રાદયં’ તદ્વથા—જ્ઞાનાવરણીય કર્મપ્રકૃતિ યાંવદ્—દર્શનાવરણીયમ્, વેદનીયમ્, મોહનીયમ્,
નામ, ગોત્રમ્, આયુઃ, અન્તરાયકર્મપ્રકૃતિઃ, અથ ઉત્તરપ્રકૃતિ મધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘ણાણાવરણિજ્ઞે ણં મંતે! કમ્મે કઙ્ઘિહે પણ્ણત્તે?’ હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયં સલ્લ કર્મ

(અનરાણ મંતે! કમ્મે કઙ્ઘિહે પણ્ણત્તે?) હે મગવન્! અન્તરાય કર્મ કિતને
પ્રકાર કા કહા હૈ? (ગોયમા! પંચવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ! પાચ પ્રકાર કા કહા હૈ
(તં જહા—દાણતરાહ્ણ જાવ વીરિયંતરાહ્ણ) વહ્ણ ઇસ પ્રકાર—દાનાન્તરાય યાવત્ વીર્યા-
ન્તરાય કહા હૈ

ટીકાર્થ :— પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ પ્રકૃતિયોં કે અનુભાવ
કા નિરૂપણ ક્રિયા ગયા થા ।

ઇસ દૂસરે ઉદ્દેશક મેં જ્ઞાનાવરણીય આદિ કી ઉત્તર પ્રકૃતિયોં કે મેરોં કા નિરૂ-
પણ કરને કે લિષ્ સર્વ પ્રથમ, વિશેષ જ્ઞાન કે ઝિષ્ મૂઝ પ્રકૃતિયોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન
ક્રિયા જાતા હૈ—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતને પ્રકાર કી વહી હૈ ।

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ! કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ પ્રકારકી કહી ગઈ હૈ, વે ઇસ પ્રકાર હૈ—
જ્ઞાનાવ.ણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય ।

અવ ઉત્તરપ્રકૃતિયોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન ક્રિયા જાતા હૈ—હે મગવન્! જ્ઞાનાવરણીય

(જર) વિશેષ (જ્ઞાનવિહીણયા જાવ હસ્સરિયવિહીણયા) જ્ઞાનિ વિહીનતા યાવત્ ઐશ્વર્ય વિહીનતા

(અનરાણ મંતે! કમ્મે કઙ્ઘિહે પણ્ણત્તે?) હે મગવન્! અન્તરાય કર્મ કેટલા પ્રકારના
કહ્યા છે? (ગોયમા! પંચવિહે પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ! પાચ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા—દાણતરાહ્ણ
જાવ વીરિયંતરાહ્ણ) તે આ પ્રકારે દાનાન્તરાય યાવત્ વીર્યાન્તરાય કહ્યા છે

ટીકાર્થ —પ્રથમ ઉદ્દેશકમા જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મપ્રકૃતિયોના અનુભાવનુ નિરૂપણ
કરાયું હતું આ બીજા ઉદ્દેશકમા જ્ઞાનાવરણીય આદિની ઉત્તર પ્રકૃતિયોના લેહોનુ નિરૂપણ
કરવા માટે સર્વ પ્રથમ વિશેષ જ્ઞાનના માટે મૂલ્ય પ્રકૃતિયોના વિષયમા પ્રશ્ન કરાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્! કર્મ પ્રકૃતિયો કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! કર્મ પ્રકૃતિયો આઠ પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે છે
જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય

હવે ઉત્તર પ્રકૃતિયોના વિષયમા પ્રશ્ન કરાય છે—હે મગવન્! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ
કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह—‘गोयमा!’ हे गौतम! ‘पंचविहे पण्णत्ते’ ज्ञानावरणीयं कर्म पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—आभिनिबोधिक्खिनाणावण्णिज्जे जाव केवल नाणावरणिज्जे’ तद्यथा—आभिनिबोधिक्खिज्ञानावरणीयं यावत् श्रुतज्ञानावरणीयम् अवधिज्ञानावरणीयं मनःपर्यवज्ञानावरणीयम्, केवलज्ञानावरणीयम्. तत्र आभिनिबोधिक्खिज्ञानस्य मतिज्ञानस्येत्यर्थः अवरणीयम् आभिनिबोधिक्खिज्ञानावरणीयम् एवं श्रुतज्ञानावरणीयमद्विरूपि व्युत्पादनोपयम्, अथ दर्शनावरणीयस्योत्तरप्रकृतिमधिकृत्याह—‘दंसगारणिज्जे ण भंते! कम्मे कइविहे पण्णत्ते?’ हे भदन्त! दर्शनावरणीयं खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम्? भगवानाह—‘गोयमा!’ हे गौतम! ‘द्विविहे पण्णत्ते’ दर्शनावरणीयं कर्म द्विविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—निद्रापंचकं य दंसगचउत्तरणं य’ तद्यथा निद्रापञ्चकञ्च, दर्शनचतुष्कञ्च, गौतमः पृच्छति—‘निद्रापंचकं भंते! कइविहे पण्णत्ते?’ हे भदन्त! निद्रापञ्चकं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् भगवानाह—‘गोयमा!’ हे गौतम! ‘पंचविहे पण्णत्ते’ निद्रापञ्चकं पञ्चविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—निद्रा जाव थिणद्धी’

कर्म कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्—हे गौतम! ज्ञानावरणीय कर्म पांच प्रकार का कहा है। वह इस प्रकार है—(१) आभिनिबोधिक्खिज्ञानावरण (२) श्रुतज्ञानावरण (३) अवधि ज्ञानावरण (४) मनःपर्यवज्ञानावरण और (५) केवल ज्ञानावरण।

जो कर्म आभिनिबोधिक्खि ज्ञान अर्थात् मति ज्ञान को आवृत्त करता है, उसे आभिनिबोधिक्खि ज्ञानावरण कहते हैं। इसी प्रकार श्रुत ज्ञानावरणीय आदि भी समझ लेने चाहिए।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! दर्शनावरणीय कर्म कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्—हे गौतम! दर्शनावरणीय कर्म दो प्रकार का कहा है, यथा—निद्रापंचक और दर्शनचतुष्क।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! निद्रापंचक के कितने भेद कहे हैं?

श्री भगवान्—हे गौतम! निद्रापंचक के पांच भेद हैं—(१) निद्रा (२) निद्रानिद्रा

श्री भगवान्—हे गौतम! ज्ञानावरणीय कर्म पांच प्रकार का है तो आ प्रकार है—(१) आभिनिबोधिक्खि ज्ञानावरण (२) श्रुतज्ञानावरण (३) अवधिज्ञानावरण (४) मनःपर्यवज्ञानावरण और (५) केवलज्ञानावरण जो कर्म आभिनिबोधिक्खिज्ञान अर्थात् मतिज्ञान को आवृत्त करे, तेने आभिनिबोधिक्खि ज्ञानावरण कहें है और प्रकार श्रुतज्ञानावरणीय आदि पण्णत्ते समझ लेना चाहिये

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन्! दर्शनावरणीय कर्म कितने प्रकार का कहा है?

श्री भगवान्—हे गौतम! दर्शनावरणीय कर्म दो प्रकार का कहा है जैसे निद्रापंचक और दर्शनचतुष्क

श्री गौतमस्वामी—भगवन्! निद्रापंचक के कितने भेद कहे हैं?

તદ્યથા-નિદ્રા યાવત્-નિદ્રા નિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલા પ્રચલા, સ્થાનર્દિઃ તત્ર નિતરાં દ્રાનિ-કૃત્સિતરૂપેણ ઇતસ્તતઃ પરિભ્રમતિ મનો યસ્યાં સ્વાપાવસ્થાયા સા સ્વાપાવસ્થા નિદ્રા વ્યપદિશ્યતે, અથવા નિદ્રાણં નિદ્રા' અઙ્ગુલિચ્છોટિકામાત્રેણ પ્રવોધો જાગૃણ સ જાયતે યસ્યાં સા સ્વાપાવસ્થા નિદ્રા ઉચ્યતે, તદ્વિપાક વેદનીયાયાઃ કર્મપ્રકૃતેરપિ કારણે કાર્યોપચારેણ નિદ્રા વ્યપદેશઃ, નિદ્રાપેક્ષયાઽતિશાયિની નિદ્રા નિદ્રા અતિનિદ્રેત્યર્થઃ, તસ્યામવસ્થાયાં ચૈતન્યસ્ય અત્યન્તમવિસ્પષ્ટત્વેન વહુપ્રયાસૌઃ પ્રવોઽસમવાત્ સુખપ્રવોધનિદ્રાપેક્ષયા અસ્યા નિદ્રાયા અતિશયો વોધ્યઃ, તદ્વિપાકવેદ્યાઃ કર્મપ્રકૃતેરપિ ઉપચારાત્ નિદ્રા નિદ્રા વ્યપદેશો ભવતિ, એવમ્ આસીન ઝર્ધ્વ સ્થિતૌ યા પ્રચલયતિ ધૂર્ણયતિ યસ્યાં સ્વાપાવસ્થાયાં સા પ્રચલા નામ સ્વાપાવસ્થા ઉચ્યતે, તદ્વિપાકવેદ્યા કર્મપ્રકૃતિરપિ પ્રચલા વ્યપદિશ્યતે ઉપચારાત્ પ્રચલાપ્રચલાત્, પ્રચલાતોઽતિશાયિની નિદ્રા ભવતિ, ઇયંચ પરિભ્રમણાદિકમપિ વિદધત ઉદયમાસાદયતિ, તસ્માત્

(૩) પ્રચલા (૪) પ્રચલા-પ્રચલા (૫) સ્થાનર્દિઃ । જિસ સુષુપ્તિ અવસ્થા મેં મન ડધર-ઉધર બૂરીતરહ ભ્રમણ કરતા રહતા હૈ, ઉસે નિદ્રા કહતે હૈ । ઊંગુલી કે સ્પર્શમાત્ર સે નીંદ દૂર હો જાય, વહ નિદ્રા કહલાતી હૈ । જિસ કર્મપ્રકૃતિ કે ઉદય સે ઉસ પ્રકાર કી નીંદ આતી હૈ, વહ કર્મપ્રકૃતિ મી કારણમેં કાર્ય કે ઉપચાર સે નિદ્રા કહલાતી હૈ । નિદ્રા કી અપેક્ષા અધિક ગાઢી નીંદ નિદ્રાનિદ્રા કહલાતી હૈ । નિદ્રાનિદ્રા કી અવસ્થામેં ચેતના અત્યન્ત અસ્પૃષ્ટ હો જાતી હૈ, અતઃ બહુત પ્રયાસ કરને પર જાગના હોતા હૈ ।

તાત્પર્યે યહ હૈ કિ નિદ્રા-નિદ્રાનિદ્રા કી અપેક્ષા ગહરી નીંદ હોતી હૈ । એસી નીંદ જિમ કર્મ પ્રકૃતિ કે ઉદય સે આતી હૈ, ઉસે મો નિદ્રાનિદ્રા કહતે હૈ । ઘેઠે ઘેઠે યા યા યા જો નીંદ આ જાય, વહ પ્રચલા કહલાતી હૈ । જિસકે ઉદય સે એસી નીંદ આતી હૈ, વહ કર્મ પ્રકૃતિ મી પ્રચલા કહલાતી હૈ । ચલતે-ફિરતે આનેવાલી નીંદ પ્રચલા-પ્રચલા કહલાતી હૈ, અત એવ યહ પ્રચલા કી અપેક્ષા મી અધિક ગહરી નિદ્રા હૈ ।

શ્રી ભગવાન્-હે જૌતમ! નિદ્રાપચક્ષના પાચ લેહ છે-(૧) નિદ્રા (૨) નિદ્રાનિદ્રા (૩) પ્રચલા (૪) પ્રચલા-પ્રચલા (૫) સ્થાનર્દિઃ.

જે સુષુપ્તિ અવસ્થામા મન આમ તેમ ધર બ ર તે ભ્રમણ કરતુ રહે છે, તેને નિદ્રા કહે છે આગળીના સ્પર્શમાત્રથી જે ઊંઘ દૂર થાય, તે નિદ્રા કહેવાય છે જે કર્મ પ્રકૃતિના ઉદયથી જે પ્રકારની ઊંઘ આવે છે તે કર્મપ્રકૃતિ પશુ કા યુગ્મા કાર્યના ઉપચારથી નિદ્રા કહેવાય છે નિદ્રાની અપેક્ષાએ અધિક ગાઢી ઊંઘ નિદ્રા નિદ્રા કહેવાય છે નિદ્રાનિદ્રાની અવસ્થામા ચેતના અસ્પૃષ્ય બની જાય છે તેથી ઘણા પ્રયાસ કરવાથી જગાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે નિદ્રા-નિદ્રા નિદ્રાની અપેક્ષાએ ગાઢી ઊંઘ હોય છે એવી ઊંઘ જે કર્મ પ્રકૃતિના ઉદયની આવે છે, તેને પશુ નિદ્રા નિદ્રા કહે છે બેકા-બેકા અગર ઉભા ઉભા જે ઊંઘ આવી જાય તે પ્રચલા કહેવાય છે જેના ઉદયથી એવી ઊંઘ આવે છે, તે કર્મ પ્રકૃતિ પશુ પ્રચલા કહેવાય છે હાલતા-ગલતા આવનારી ઊંઘ પ્ર-લા-પ્રચલા કહેવાય છે

સ્વસ્થતનસ્થિત સ્વપ્તજનજન્યપ્રચલાપેક્ષયા અસ્વા અતિગાયિત્વ બોધ્યમ્, સ્ત્યાના-
સંવીભૂતા ઋદ્ધિઃ—સ્વાત્મશક્તિર્યસ્યાં સ્વાપાવસ્થાયાં સા સ્વાપાવસ્થા સ્ત્યાનર્દિરુચ્યતે.
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘દંસણચતુષ્કરણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દર્શનચતુષ્કં શ્વલુ કતિવિધં
પ્રજ્ઞપ્તમ્ ?—ઈતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્ત્વિહં પણ્ણતે’ દર્શન
ચતુષ્કં ચતુર્વિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘તં જહા—ચક્ષુદંસણાવરણિજ્જે જાત્ર કેવલદંસણાવરણિજ્જે’
તથથા—ચક્ષુર્દર્શનાવરણીયમ્ કર્મ યાવદ્—અચક્ષુર્દર્શનાવરણીયમ્ અવધિદર્શનાવરણીયમ્,
કેવલદર્શનાવરણીયમ્ કર્મ. તત્ર ચક્ષુપા દર્શનં ચક્ષુર્દર્શનં તસ્યાવરણીયં ચક્ષુર્દર્શનાવરણીયમ્,
અચક્ષુપા—ચક્ષુરતિરિક્તશેષેન્દ્રિયમનોભિદર્શનમ્ અચક્ષુર્દર્શનમ્ તસ્યાવરણીયમ્ અચક્ષુ-
ર્દર્શનાવરણીયમ્, અવધિરૂપં દર્શનમ્ અવધિદર્શનં તસ્યાવરણીયમ્ અવધિદર્શના-
વરણીયમ્ કેવલરૂપં દર્શનં કેવલદર્શનં તસ્યાવરણીયં કેવલદર્શનાવરણીયમ્, અત્ર

હૈ । जिस निद्रा में ऋद्धि अर्थात् आत्मा की शक्ति स्त्यान अर्थात् केन्द्रीभूत हो जाती
है, और उसके प्रभाव से दिन में सोचा हुआ कार्य निद्रा अवस्था में ही करलिया
जाता है, वह स्त्यानर्द्धि निद्रा कहलाती है ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! દર્શન ચતુષ્ક કે કિતને મેદ કહે હૈ ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! દર્શન ચતુષ્ક કે ચાર મેદ હૈ—યથા (૧) ચક્ષુ દર્શનાવરણ
(૨) અચક્ષુદર્શનાવરણ (૩) અવધિદર્શનાવરણ ઓર (૪) કેવલદર્શનાવરણ ।

ચક્ષુન્દ્રિય સે હોનેવાલા દર્શન અર્થાત્ સામાન્ય જ્ઞાન ચક્ષુ દર્શન કહલાતા હૈ,
ઉસકો આવૃત્ત કહનેવાલા કર્મ ચક્ષુદર્શનાવરણ કહા જાતા હૈ । ચક્ષુ કે અતિરિક્ત
શેષ ઇન્દ્રિયો સે હોનેવાલે દર્શન કો આવૃત્ત કરનેવાલા કર્મ અચક્ષુ દર્શનાવરણ હૈ ।
અવધિરૂપ દર્શન કો અર્થાત્ અવધિજ્ઞાન સે પૂર્વે હોનેવાલે સામાન્ય જ્ઞાન કો અવધિ
દર્શન તથા ઉસકો આવૃત્ત કરનેવાલા કર્મ અવધિ દર્શનાવરણ કહલાતા હૈ । કેવલ-

તેથી આ પ્રગ્લાનિદ્રાની અપેક્ષાએ પણ અધિક ગાઢ નિદ્રા છે જે નિદ્રામાં ઋદ્ધિ અર્થાત્
આત્માની શક્તિ સ્ત્યાન અર્થાત્ કેન્દ્રીભૂત થઇ જાય છે, અને તેના પ્રભાવથી ત્વિસમા
વિચારેલ કાર્ય નિદ્રાવસ્થામાં જ કરી લેવામાં આવે છે, તે સ્ત્યાનર્દિ નિદ્રા કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન ! દર્શન ચતુષ્કના કેટલા ભેદ કહા છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! દર્શન ચતુષ્કના ચાર ભેદ છે—જેમકે (૧) ચક્ષુદર્શનાવરણ

(૨) અચક્ષુદર્શનાવરણ (૩) અવધિદર્શનાવરણ અને (૪) કેવલદર્શનાવરણ

ચક્ષુદર્શનથી થનારા દર્શન અર્થાત્ સામાન્ય જ્ઞાન ચક્ષુદર્શનાવરણ કહેવાય છે
તેને આવૃત્ત કરવાવાળું કર્મ ચક્ષુદર્શનાવરણ કહેવાય છે —ચક્ષુથી અતિરિક્ત શેષ ઇન્દ્રિયોથી
થનારા દર્શનને આવૃત્ત કરનારા કર્મ અચક્ષુદર્શનાવરણ છે અવધિરૂપ દર્શનને અર્થાત્
અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વે થનારા સામાન્ય જ્ઞાનને અવધિદર્શન તથા તેને આવૃત્ત કરનારા કર્મ
અવધિ દર્શનાવરણ કહેવાય છે કેવળ રૂપદર્શનને અવધિ કરનારા કર્મ કેવલ દર્શનાવરણ
કહેવાય છે

નિદ્રાપશ્ચકં પ્રાપ્તાયા દર્શનલબ્ધેરુપઘાતકં ભવતિ, દર્શનાવરણચતુષ્ટયં તાવત્ મૂલત
 એવ દર્શનલબ્ધિમુપહન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેયણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કઙ્કિવિહે
 પણ્ણતે ?’ હે મદન્ત ! વેદનીયં ચલુ કર્મ કતિવિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’
 હે ગૌતમ ! ‘કુવિહે પણ્ણતો’ વેદનીયં કર્મ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ, ‘તં જહા-સાયાવેય-
 ણિજ્જો ય અમાયાવેયણિજ્જો ય’ તદ્યથા-માતાવેદનીયશ્ચ અસાતાવેદનીયશ્ચ, તત્ર
 સાતરૂપેણ-વિવિધ પ્રકાર ક સુખરૂપેણ યદ્ વેદ્યતે તત્ સાતવેદનીયમ્, તદ્વૈપરીત્યેન-દુઃખ-
 રૂપેણ યદ્ વેદ્યતે તદસાતવેદનીયં ભવતિ, તથાચ ચરયોદયાત્ શારીરિકં માનસંચ સુખં
 વેદયતે-અનુભવતિ તત્ સાતવેદનીયમ્, યસ્યોદયાત્ શારીર માનસશ્ચ દુઃખં વેદયતે
 તદસાતવેદનીયમિતિ ફલિતમ્ તદુભયં પ્રત્યેકશ્ચાષ્ટવિધં મનોજ્ઞામનોજ્ઞ શબ્દાદિ
 વિષયભેદાદિત્યાહ-‘સાયાવેયણિજ્જો ણં મંતે ! કમ્મે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સાતા
 વેદનીયં ચલુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !

રૂપ દર્શન કો અવરુદ્ધ કરનેવાલા કર્મ કેવલદર્શનાવરણ કહલાતા હૈ ।

યહાં ઇતના સમજ્ઞ છેના ચાહિયે કિ નિદ્રાપંચક પ્રાપ્ત દર્શન શક્તિ કા ઉપઘાતક
 હૈ, જબકિ દર્શનચતુષ્ટય મૂળ સે હી દર્શન લબ્ધિ કા ઘાતક હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીય કર્મ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-સાતા વેદનીય
 ઔર અસાતા વેદનીય ।

જો કર્મ સાતા અર્થાત્ સુખ કે રૂપ મેં વેદા જાય વહ-સાતાવેદનીય ઔર જો
 અમાતા અર્થાત્ દુઃખ રૂપમેં વેદા જાય વહ અસાતા વેદનીય કહલાતા હૈ ।

સાતા વેદનીય કર્મ કે ઉદયસે શારીરિક એવં માનસિક સુખકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ
 ઔર અસાતા વેદનીય કે ઉદયસે શારીરિક ઔર માનસિક દુઃખ કા વેદન હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! સાતા વેદનીયકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સાતા વેદનીય કર્મ આઠ પ્રકાર કા કહા હૈ । વહ ઇસ

અહીં એટલું સમજી લેવું જોઈએ કે નિદ્રા પાંચક પ્રાપ્ત દર્શનશક્તિના ઉપઘાતક
 છે જ્યારે દર્શન ચતુષ્ટય મૂળથી જ દર્શન લબ્ધિનું ઘાતક બને છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી મગવન્-હે ગૌતમ-વેદનીયકર્મ છે પ્રકારના કહેલા છે-સાતાવેદનીય અને અસાતા
 વેદનીય જે કર્મ સાતા અર્થાત્ સુખનારૂપમા વેદાય છે તે સાતાવેદનીય અને જે અસાતા
 અર્થાત્ દુઃખરૂપમા વેદાય તે અસાતા વેદનીય કહેવાય છે

સાતાવેદનીયકર્મના ઉદયથી શારીરિક તેમજ માનસિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને
 અસાતા વેદનીયના ઉદયથી શારીરિક અને માનસિક દુઃખનું વેદન થાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! સાતાવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સાતાવેદનીયકર્મ આઠ પ્રકારના કહેલા છે, તે આ રીતે

‘અદ્વિહે પળ્ણત્તે’ સાતવેદનીયં કર્મ અષ્ટવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા-મણુળ્ણા સદ્દા જાવ કાયસુહયા’ તથથા-મનોજ્ઞાઃ શબ્દાઃ ૧, યાવદ્-મગોજ્ઞાનિ રૂપાણિ ૨, મનોજ્ઞા ગન્ધાઃ ૩, મનોજ્ઞા રસાઃ ૪, મનોજ્ઞાઃ સ્પર્શાઃ ૫, મનઃસુખતા ૬, વચઃ સુખતા ૭, કાય સુખતા ૮, એતેષાં સ્વરૂપાણિ પૂર્વે પ્રતિપાદિતાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘અસાયાવેયણિજ્જે ણં મં તે ! કમ્મે કઙ્કિવિહે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! અસાતાવેદનીયં સ્વલ્લુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્વિહે પળ્ણત્તે’ અસાતાવેદનીયં કર્મ અષ્ટવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘તં જહા-અમણુળ્ણા સદ્દા જાવ કાયદુહયા’ તથથા-અમનોજ્ઞાઃ શબ્દાઃ ૧, યાવદ્-અમનોજ્ઞાનિ રૂપાણિ ૨, અમનોજ્ઞાઃ રસાઃ ૪, અમનોજ્ઞાઃ સ્પર્શાઃ ૫, મનોદુઃસુખતા ૬, વચો દુઃસુખતા ૭, કાય દુઃસુખતા ૮, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મોહ-ણિજ્જે ણં મં તે ! કમ્મે કઙ્કિવિહે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! મોહનીય સ્વલ્લુ કર્ત કતિ વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહે પળ્ણત્તે’ મોહનીયં કર્મ દ્વિવિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા-દં સળમોહણિજ્જે ય ચરિત્તમોહણિજ્જે ય’ તથથા-દર્શનમોહનીયસ્ય ચારિત્રમોહનીયસ્ય, તત્ર દર્શન-સમ્યક્ત્વરૂપં મોહયતીતિ દર્શનમોહનીયમ્, ચારિ-

પ્રકાર હૈ :- (૧) મનોજ્ઞ શબ્દ (૨) મનોજ્ઞ રૂપ (૩) મનોજ્ઞ ગંધ (૪) મનોજ્ઞ રસ (૫) મનોજ્ઞ સ્પર્શ (૬) મનઃ સુખતા (૭) વચન સુખતા ઓર (૮) કાય સુખતા । ફન સલકા અર્થ પહલે કહા જા ચુકા હૈ ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! અસાતા વેદનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન-ગૌતમ ! આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । વહ ફસ પ્રકાર હૈ :-

(૧) અમનોજ્ઞ શબ્દ (૨) અમનોજ્ઞ રૂપ (૩) અમનોજ્ઞ ગન્ધ (૪) અમનોજ્ઞ રસ (૫) અમનોજ્ઞ સ્પર્શ (૬) મનોદુઃસુખતા (૭) વચન દુઃસુખતા ઓર (૮) કાય દુઃસુખતા ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી- હે મગવન્ ! મોહનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! મોહનીય કર્મ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, યથા-દર્શન મોહનીય ઓર ચારિત્ર મોહનીય । સમ્યક્ત્વરૂપ દર્શન કો મોહિત કરનેલા કર્મ દર્શન મોહનીય કહલાતા હૈ । સાવધ યોગસે નિવૃત્તિ ઓર નિવરવધ યોગમે પ્રવૃત્તિરૂપ

(૧) મનોજ્ઞશબ્દ (૨) મનોજ્ઞરૂપ (૩) મનોજ્ઞગંધ (૪) મનોજ્ઞરસ (૫) મનોજ્ઞસ્પર્શ
(૬) મન સુખતા (૭) વચનસુખતા અને (૮) કાયસુખતા આ બાધાનો અર્થ પહેલા કહેવાય ગયેલ છે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ અસાતાવેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેવામા આવેલ છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારના કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

(૧) અમનોજ્ઞશબ્દ (૨) અમનોજ્ઞરૂપ (૩) અમનોજ્ઞગંધ (૪) અમનોજ્ઞરસ (૫) અમનોજ્ઞસ્પર્શ
(૬) મનોદુઃખતા (૭) વચનદુઃખતા (૮) કાયદુઃખતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! મોહનીકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મોહનીય કર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે, જેમકે-દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય । સમ્યક્ત્વરૂપ દર્શનને મોહિતકરાવવાવાળાકર્મ દર્શનમોહનીય કહેવાય છે । સાવધયોગથી નિવૃત્તિ અને નિરવધ યોગમા પ્રવૃત્તિષ્ય આત્માના પરિણામ

નિદ્રાપશ્ચકં પ્રાપ્તાયા દર્શનલબ્ધેરુપધાતકં ભવતિ, દર્શનાવરણચતુષ્ટયં તાવત્ મૂલત
 એવ દર્શનલબ્ધિમુપહન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વેયણિજ્જે ણ મંતે ! કમ્મે કઙ્કિહે
 પ્પણ્ણતે ?’ હે મદન્ત ! વેદનીયં યલ્લુ કર્મ કતિવિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’
 હે ગૌતમ ! ‘દુવિહે પ્પણ્ણતો’ વેદનીયં કર્મ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ, ‘તં જહા—સાયાવેય-
 ણિજ્જો ય અમાયાવેયણિજ્જો ય’ તદ્વથા—માતાવેદનીયશ્ચ અસાતાવેદનીયશ્ચ, તન્ન
 સાતરૂપેણ-વિવિધ પ્રકાર ક સુખરૂપેણ યદ્ વેદ્યતે તત્ સાતવેદનીયમ્, તદ્વૈપરીત્યેન-દુઃખ-
 રૂપેણ યદ્ વેદ્યતે તદસાતવેદનીયં ભવતિ, તથાચ યરયોદયાત્ શારીરિકં માનસચ સુખં
 વેદ્યતે—અનુભવતિ તત્ સાતવેદનીયમ્, યસ્યોદયાત્ શારીર માનસશ્ચ દુઃખં વેદ્યતે
 તદસાતવેદનીયમિતિ ફલિતમ્ તદુભયં પ્રત્યેકશ્ચાષ્ટવિધં મનોજ્ઞામનોજ્ઞ શબ્દાદિ
 વિષયમેદાદિત્યાહ—‘સાયાવેયણિજ્જો ણં મંતે ! કમ્મે પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સાતા
 વેદનીયં યલ્લુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? इति पृच्छा, मगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम !

રૂપ દર્શન કો અવરુદ્ધ કરનેવાલા કર્મ કેવલદર્શનાવરણ કહલાતા હૈ ।

યહાં ઇતના સમજ્ઞ છેના ચાહિયે કિ નિદ્રાપંચક પ્રાપ્ત દર્શન શક્તિ કા ઉપધાતક
 હૈ, જબકિ દર્શનચતુષ્ટય મૂળ સે હી દર્શન લબ્ધિ કા ધાતક હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે મગવન્ ! વેદનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! વેદનીય કર્મ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ—સાતા વેદનીય
 ઔર અસાતા વેદનીય ।

જો કર્મ સાતા અર્થાત્ સુખ કે રૂપ મેં વેદા જાય વહ—સાતાવેદનીય ઔર જો
 અમાતા અર્થાત્ દુઃખ રૂપમેં વેદા જાય વહ અસાતા વેદનીય કહલાતા હૈ ।

સાતા વેદનીય કર્મ કે ઉદયસે શારીરિક ઈવં માનસિક સુખકી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ
 ઔર અસાતા વેદનીય કે ઉદયસે શારીરિક ઔર માનસિક દુઃખ કા વેદન હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે મગવન્ ! સાતા વેદનીયકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સાતા વેદનીય કર્મ આઠ પ્રકાર કા કહા હૈ । વહ ઇસ

અહીં એટલું સમજી લેવું જોઈએ કે નિદ્રા પશ્ચક પ્રાપ્ત દર્શનશક્તિના ઉપધાતક
 છે ન્યારે દર્શન ચતુષ્ટય મૂલથી જ દર્શન લબ્ધિનું ધાતક બને છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે મગવન્ ! વેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી મગવન્—હે ગૌતમ—વેદનીયકર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે—સાતાવેદનીય અને અસાતા
 વેદનીય જે કર્મ સાતા અર્થાત્ સુખનારૂપમા વેદાય છે તે સાતાવેદનીય અને જે અસાતા
 અર્થાત્ દુઃખરૂપમા વેદાય તે અસાતા વેદનીય કહેવાય છે

સાતાવેદનીયકર્મના ઉદયથી શારીરિક તેમજ માનસિક સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને
 અસાતા વેદનીયના ઉદયથી શારીરિક અને માનસિક દુઃખનું વેદન થાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે મગવન્ ! સાતાવેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સાતાવેદનીયકર્મ આઠ પ્રકારના કહેલા છે, તે આ રીતે

‘અદ્વિદે પળ્લત્તે’ સાતવેદનીયં કર્મ અષ્ટવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા-મણુળ્લા સદ્દા જાવ કાયસુહયા’ તથથા-મનોજ્ઞાઃ શબ્દાઃ ૧, યાવદ્-મનોજ્ઞાનિ રૂપાણિ ૨, મનોજ્ઞા ગન્ધાઃ ૩, મનોજ્ઞા રસાઃ ૪, મનોજ્ઞાઃ સ્પર્શાઃ ૫, મનઃસુખતા ૬, વચઃ સુખતા ૭, કાય સુખતા ૮, एतेषाञ्च स्वरूपाणि पूर्वं प्रतिपादितानि, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘અસાયાવેયળિજ્જે ણં મંતે ! કર્મ્મે કઙ્કિદ્દે પળ્લત્તે?’ હે મદન્ત ! અપાતાવેદનીયં સ્વલ્લુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્વિદે પળ્લત્તે’ અસાતવેદનીયં કર્મ અષ્ટવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘તં જહા-અમણુળ્લા સદ્દા જાવ કાયદુહયા’ તથથા-અમનોજ્ઞાઃ શબ્દાઃ ૧, યાવદ્-અમનોજ્ઞાનિ રૂપાણિ ૨, અમનોજ્ઞાઃ રસાઃ ૪, અમનોજ્ઞાઃ સ્પર્શાઃ ૫, મનોદુઃખતા ૬, વચો દુઃખતા ૭, કાય દુઃખતા ૮, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મોહ-ળિજ્જે ણં મંતે ! કર્મ્મે કઙ્કિદ્દે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! મોહનીય સ્વલ્લુ કર્ત કતિ વિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદે પળ્લત્તે’ મોહનીયં કર્મ દ્વિવિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા-દં સળમોહળિજ્જે ય ચરિત્તમોહળિજ્જે ય’ તથથા-દર્શનમોહનીયઞ્ચ ચારિત્રમોહનીયઞ્ચ, તત્ર દર્શન-સમ્યક્ત્વરૂપં મોહયતીતિ દર્શનમોહનીયમ્, ચારિ-

પ્રકાર હૈ :- (૧) મનોજ્ઞ શબ્દ (૨) મનોજ્ઞ રૂપ (૩) મનોજ્ઞ ગંધ (૪) મનોજ્ઞ રસ (૫) મનોજ્ઞ સ્પર્શ (૬) મનઃ સુખતા (૭) વચન સુખતા ઔર (૮) કાય સુખતા । હન સવકા અર્થ પહલે કહા જા ચુકા હૈ ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! અસાતા વેદનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન-ગૌતમ ! આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । વહ ઇસ પ્રકાર હૈ :-

(૧) અમનોજ્ઞ શબ્દ (૨) અમનોજ્ઞ રૂપ (૩) અમનોજ્ઞ ગન્ધ (૪) અમનોજ્ઞ રસ (૫) અમનોજ્ઞ સ્પર્શ (૬) મનોદુઃખતા (૭) વચન દુઃખતા ઔર (૮) કાય દુઃખતા ।

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! મોહનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! મોહનીય કર્મ દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, યથા-દર્શન મોહનીય ઔર ચારિત્ર મોહનીય । સમ્યક્ત્વરૂપ દર્શન કો મોહિત કરનેવાલા કર્મ દર્શન મોહનીય કહલાતા હૈ । સાવધ યોગસે નિવૃત્તિ ઔર નિરવધ યોગમૈ પ્રવૃત્તિરૂપ

(૧) મનોજ્ઞશબ્દ (૨) મનોજ્ઞરૂપ (૩) મનોજ્ઞગંધ (૪) મનોજ્ઞરસ (૫) મનોજ્ઞસ્પર્શ (૬) મનઃસુખતા (૭) વચનસુખતા અને (૮) કાયસુખતા આ બાધાનો અર્થ પહેલા કહેવાય ગયેલ છે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ અસાતાવેદનીયકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલામા આવેલ છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારના કહેલા છે. તે આ પ્રમાણે છે.—

(૧) અમનોજ્ઞશબ્દ (૨) અમનોજ્ઞરૂપ (૩) અમનોજ્ઞગંધ (૪) અમનોજ્ઞરસ (૫) અમનોજ્ઞસ્પર્શ (૬) મનોદુઃખતા (૭) વચનદુઃખતા (૮) કાયદુઃખતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! મોહનીય કર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે, જેમકે-દર્શનમોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીય । સમ્યક્ત્વરૂપ દર્શનને મોહિતકરાવવાવાળાકર્મ દર્શનમોહનીય કહેવાય છે । સાવધયોગથી નિવૃત્તિ અને નિરવધ યોગમાં પ્રવૃત્તિ આત્માના પરિણામ

त्रम्,—सावद्यभिन्नयोग निवृत्तिप्रवृत्तिगम्यं शुभात्मपरिणामरूपं मोहयतीति चारित्र-
मोहनीयम् अवसेयम्, गौतमः पृच्छति—‘दं सणमोहणिज्जे णं भ ते ! कम्मे कइविहे !’
पण्णत्ते ?’ दर्शनमोहनीयं खलु भदन्त ! कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—‘गोयमा !
हे गौतम ! ‘तिविहे पण्णत्ते’ दर्शनमोहनीयं कर्म त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, ‘तं जहा—सम्मत्त
वेयणिज्जे मिच्छत्तवेयणिज्जे सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जे, तद्यथा—सम्यक्त्ववेदनीयम्,
मिथ्यात्ववेदनीयं सम्यग् मिथ्यात्ववेदनीयं, तत्र तीर्थकरभगवत्प्रणीत तत्त्वश्रद्धान
लक्षणेन सम्यक्त्वरूपेण यद् वेद्यते तत् सम्यक्त्ववेदनीयम्, यत्तु तीर्थकरप्रणीत
तत्त्वाश्रद्धानात्मकेन मिथ्यात्वरूपेण वेद्यते तन्मिथ्यात्ववेदनीयम् यन्पुन मिश्ररूपेण
तीर्थकरप्रणीततत्त्वेषु न श्रद्धान नो वा निन्दा इत्येवं लक्षणेन वेद्यते तद् मिश्र-
वेदनीयं बोध्यम्, नतु सम्यक्सत्त्ववेदनीयं कथं दर्शनमोहनीयम् स्यात् सम्यक्त्व
वेदनीयकर्मणः प्रशमादि परिणामहेतुतया दर्शनमोहनीयत्वास भवाद इति चेदत्रोच्यते

आत्मा का परिणाम चारित्र कहलाता है, जो कर्म उसे न उत्पन्न होने दे-वह चारित्र
मोहनीय समझना चाहिए ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! दर्शनमोहनीय कर्म कितने प्रकार का कहा है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! तीन प्रकार का कहा है, यथा—सम्यक्त्व वेदनीय, मिथ्या-
त्व वेदनीय, और मिश्र वेदनीय ।

जो कर्म सम्यक्त्व का बाधक तो न हो किन्तु उसमें मलीनता उत्पन्न करे वह
सम्यक्त्व वेदनीय कहलाता है !

जो कर्म तत्त्वार्थ संबंधी अश्रद्धान के रूपमें वेदन किया जाय, वह मिथ्यात्व
वेदनीय कहलाता है ।

जो मिश्र रूपमें अर्थात् तीर्थकर प्रणीततत्त्वमें नश्रद्धा, न अश्रद्धा, इस रूपमें वेदा
जाय वह मिश्र वेदनीय कर्म कहलाता है ।

शंका—सम्यक्त्व वेदनीय कर्मको दर्शनमोहनीय कैसे कहा जा सकता है ? वह-
प्रशम आदि भावोंका कारण होनेसे दर्शन मोहनीय नहीं हो सकता ।

चारित्र कहेवाय छे, जे कर्म तेने उत्पन्न न थवाहे, तेने चारित्रमोहनीयकर्म समझवु नोछये.

श्री गौतम स्वामी—हे भगवन् ! दर्शन मोहनीय कर्म डेटला प्रकारना कहेवा ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! त्रय प्रकारना कहेवा छे, जेभडे सम्यक्त्व वेदनीय, मिथ्यात्व
वेदनीय अने मिश्रवेदनीय जे कर्म सम्यक्त्वनु बाधक तो न होय पण तेमा मलीनता
उत्पन्न करे ते सम्यक्त्व वेदनीय कहेवाय छे जे कर्म तत्त्वार्थ सम्बन्धी अश्रद्धानना
इपमा वेदन कराय ते मिथ्यात्व वेदनीय कहेवाय छे जे मिश्रइपमा अर्थात् तीर्थकर
प्रणीततत्त्वमा न श्रद्धा न अश्रद्धा, अइपमा वेदाय ते मिश्र वेदनीय कर्म कहेवाय छे.

शंका—सम्यक्त्ववेदनीयकर्मने दर्शन मोहनीय डेवी रीते कही शकय छे ? ते प्रशम
आदिभावोना कारण होवाथी दर्शनमोहनीय नथी यध शकतु

—સમ્યક્ત્રવેદનોયપદેન મિથ્યાત્વપ્રકૃતે વિવક્ષિતત્ત્વેન તસ્માદતિચારસંભવાત્, ઔપશમિક્ષાયિક દર્શનમોહનાચ્ચદર્શનમોહનીયત્વવ્યપદેશોઽસ્યેતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ —‘ચરિત્તમોહણિજ્જે ણં મંતે ! કર્મે કઙ્કિહે પણ્ણતે ?’ હે મદન્ત ! ચારિત્રમોહનીયં સ્વલુ કર્મ કત્તિદિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહે પણ્ણતે’ ચારિત્રમોહનીયકર્મ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, ‘તં જહા—કસાયવેયણિજ્જે નોકસાય વેયણિજ્જે’ તથા—કપાયવેદનીયં નો કપાયવેદનીયચ્ચ, તત્ર યદ્ ક્રોધમાનમાયાદિ-રૂપેણ વેદ્યતે તત્કપાયવેદનીયમ્, યત્તુ સ્ત્રીવેદાદિ નો કપાયરૂપેણ વેદ્યતે તન્નોકપાય-વેદનીયમ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કસાયવેયણિજ્જે ણં મંતે ! કઙ્કિહે પણ્ણતે ?’ હે મદન્ત ! કપાયવેદનીયં સ્વલુ કર્મ કત્તિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સોલસવિહે પણ્ણતે’ કપાયવેદનીયં પોહસવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદેવ પોહસવિધત્વમાહ ‘તં જહા—અણંતાણુવંધી કોહે ? અણંતાણુવંધી માણે ૨ અણંતાણુવંધીઆમાયા ૩

સમાધાન—સમ્યક્ત્વ વેદનીય પદસે યહૌ મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિની વિવક્ષા ની ગઈ છે, ડસસે સમ્યક્ત્વ મેં અતિચાર ઉત્પન્ન હોતા હૈ। ડસકે અતિરિક્ત વહ ઔપશમિક ઔર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કો મોહિત મી કરતા હૈ। ડન કારણોસે ડસે મી દર્શનમોહનીય કહને મેં કોઈ વાધા નહીં।

શ્રી ગૌતમસ્વામી હે મગવન્ ! ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! ચારિત્ર મોહનીય ડો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ। વહ ડસ પ્રકાર કપાય વેદનીય ઔર નોકપાય વેદનીય। જો કર્મ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કે રૂપ મેં વેદા જાતા હૈ, વહ—કપાય વેદનીય કહલાતા હૈ, ઔર જો સ્ત્રીવેદ આદિ નોકપાય કે રૂપમેં વેદા જાતા હૈ વહ નોકપાય વેદનીય કહલાતા હૈ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કપાય વેદનીય કર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! કપાય વેદનીય કર્મ સોલહ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ।

સમાધાન—સમ્યક્ત્વવેદનીય પદથી અહી મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિની વિવક્ષા કરેલી છે, તેનાથી સમ્યક્ત્વમા અતિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. તેના ઉપરાન્ત તે ઔપશમિક અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને મોહિત પથ કરે છે જે કારણોથી તેને પણ દર્શન મોહનીય કહેવામા કોઈ આપત્તિ નથી

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્ ! ચારિત્ર મોહનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! ચારિત્ર મોહનીય છે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે કપાયવેદનીય અને નોકપાયવેદનીય જે કર્મ, ક્રોધ, માન, માયા લોભના રૂપમા વેદાય છે, તે કપાયવેદનીય કહેવાય છે, અને જે સ્ત્રી વેદ આદિ નો કપાયના રૂપમા વેદાય છે, તે નો કપાય વેદનીય કહેવાય છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી—હે ભગવન્ ! કપાય વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! કપાય વેદનીય કર્મ સોળ પ્રકારના કહેલા છે જેમકે(૧-૪)

अणंताणुवन्धी लोभे ४' तद्यथा-अनन्तानुबन्धी क्रोधकषायः १, अनन्तानुबन्धीमानः २. अनन्तानुबन्धिनीमाया ३, अनन्तानुबन्धी लोभः ४, तत्र अनन्तं संसारमनुबन्धनाति इत्येवंशीलो यः सोऽनन्तानुबन्धी क्रोधः. एवं मानादयोऽपि अनन्तानुबन्धिनोऽव-
सेयाः, तथा चोक्तम्—अनन्तान्यनुबन्धन्ति, यतो जन्मानि भूतये ! ततोऽनन्तानुबन्धा-
ख्या. क्रोधाद्येषु नियोजिता ॥१॥ इति, 'अपचक्ष्वाणे कोहे एवंमाणे मायालोभे'
अप्रत्याख्यानः क्रोधः ५. एवम् अप्रत्याख्यानो मानः ६. अप्रत्याख्याना माया
७, अप्रत्याख्यानो लोभः ८ तत्र सर्वप्रत्याख्यानं देशप्रत्याख्यानं च येपामुदयेनो-
पलभ्यते ते भवन्त्यप्रत्याख्यानाः क्रोधमानमायालोभाः तथा चोक्तम्—'स्वरूपमपि
नोत्सहे घेषां, प्रत्याख्यान मिहोदयात् । अप्रत्याख्यान संज्ञाऽतो द्वितीयेषु निवे-
शिता ॥ १ ॥ इति, एवम्—'पचक्ष्वाणावरणे कोहे एवंमाणे मायालोभे' प्रत्या-
ख्यानावरणः—प्रत्याख्यानं—सर्वविरतिरूपमाव्रियते—आच्छाद्यते येन स प्रत्याख्या-
नावरणः क्रोधः ९. एवं प्रत्याख्यानावरणो मानः १०. प्रत्याख्यानावरणा माया

यथा—(१-४) अनन्तानुबन्धी क्रोध, मान, माया, लोभ । जो अनन्त-संसार के अनुबन्ध का कारण हो, वह क्रोध अनन्तानुबन्धी क्रोध कहलाता है । इसी प्रकार अनन्तानुबन्धी मान, अनन्तानुबन्धी माया, और अनन्तानुबन्धी लोभ समझना चाहिए ।

कहा भी है— जो कषाय अनन्त अर्थात् संसार का अनुबन्धन करे वह अनन्तानुबन्धी कहलाता है । इसी कारण क्रोध आदि को अनन्तानुबन्धी नाम दिया गया है ॥१॥

तथा (५) अप्रत्याख्यान क्रोध (६) अप्रत्याख्यान मान (७) अप्रत्याख्यान माया (८) अप्रत्याख्यान लोभ ।

जिन कषायों का उदय होने पर सर्व प्रत्याख्यान अथवा देशप्रत्याख्यान न हो सके, वे अप्रत्याख्यान क्रोध, मान, माया, लोभ कहलाते हैं ।

कहा भी है— जिनके उदय से स्वरूप प्रत्याख्यान भी न हो सके, उन दूसरे कषायों को अप्रत्याख्यान संज्ञा दी गई है ॥१॥

अनन्तानु बन्धी, क्रोध, मान, माया, लोभ, जे अनन्त संसारना अनुबन्धना कारण थाय, ते क्रोध अनन्तानु बन्धि क्रोध कहैवाय छे ओज प्रकारे अनन्तानुबन्धी माया अने अनन्तानुबन्धी लोभ पण समजवे। ओछो कछु पण छे—जे कषाय अनन्त अर्थात् संसारनु अनुबन्धन करे ते अनन्तानुबन्धी कहैवाय छे ओ कारणे क्रोध आदिने अनन्तानुबन्धी नाम आपेछु छे १

तथा (५) अप्रत्याख्यान क्रोध (६) अप्रत्याख्यान मान (७) अप्रत्याख्यान माया (८) अप्रत्याख्यान लोभ

जे कषायोना उदय थता सर्व प्रत्याख्यान अथवा देश प्रत्याख्यान न थई शई, ते अप्रत्याख्यान क्रोध, माया, लोभ कहैवाय छे कछु पण छे—जेना उदयथी स्वरूप प्रत्याख्यान पण न थई शई, ते भीज कषायोने अप्रत्याख्यान संज्ञा आपेदी छे १

૧૧. પ્રત્યાખ્યાનાવરણો લોભઃ ૧૨. ઉક્તઞ્ચ—સર્વ સાવચ્ચવિરતિઃ પ્રત્યાખ્યાનમુદાદતમ્ । તદાવરણસંજ્ઞાઽત સ્તૂતીયેષુ નિવેશિતા ॥૧॥ ઇતિ, એવમ્—‘સંજ્વલનકોદે એવં માણે માયા લોભે’ સંજ્વલનઃ ક્રોધઃ ૧૩. એવં સંજ્વલનો માનઃ ૧૪. સંજ્વલના માયા ૧૫ સંજ્વલનો લોભઃ ૧૬. તત્ર પરીષદોપસર્ગનિપાતે સતિ ચારિત્રિણમપિ શ્રમણશ્રાવકાદિકં-સમ્—ઇપત્ જ્વલયતીતિ સંજ્વલનઃ ક્રોધઃ, એવં માનાદયોઽપિ સંજ્વલના મયન્તિ, તથા ચાહ—‘સંજ્વલયન્તિ યતિં યત્ સ પ્રિઙ્ઘ, સર્પાપવિરતમપિ । તસ્માત્ સ જ્વલના ઇત્ય-પ્રશ્નમકરા નિરુદ્ધ્યન્તે ॥૧॥ શબ્દાદીન્ વિષયાન્ પ્રાપ્ય સંજ્વલયન્તિ યતો મુહુઃ । તતઃ સંજ્વલનાદ્વાનં, ચતુર્થાનામિહોચ્યતે ॥૨॥ ક્રોધાદીનાં સ્વરૂપઞ્ચ પશ્ચાન્નુપૂર્વ્યાઽયોરી—

તથા (૯) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (૧૦) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન (૧૧) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયા (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ ।

કહા હૈ— સમ્પૂર્ણરૂપ સે સાવચ્ચ યોગ કા ત્યાગ યહાં પ્રત્યાખ્યાન કહા ગયા હૈ । ઉસે રોકને કે કારણ તૃતીય કષાય કો પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંજ્ઞા દી ગઈ ॥૧॥

તથા (૧૩) સંજ્વલન ક્રોધ (૧૪) સંજ્વલન માન (૧૫) સંજ્વલન માયા (૧૬) સંજ્વલન લોભ ।

જો કષાય પરીષદ યા ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત હોનેષર ચારિત્રવાન્ કો મી કિંચિત પ્રજ્વલિત કરતે હૈ, વહ સંજ્વલન ક્રોધ હૈ । ઇસોપ્રકાર માન આદિ સમજ્ઞ લેના ચાહિય ।

કહા મી હૈ—જો કષાય સંવિગ્ન ઓર સર્વ પાપોસે વિરત મુનિ કો મી ઉત્તપ્ત કર દેતે હૈ, વે સંજ્વલન કષાય હૈ । યે મી પ્રશ્નમાવ કે વિરોધી હૈ, અતઃ એવ ઇનકા મી નિરોધ ક્રિયા જાતા હૈ ॥૧॥

શબ્દ આદિ વિષયો કો પ્રાપ્ત કરકે જો પ્રજ્વલિત હો જાતે હૈ, ઇસ કારણ ચોથે કષાયોકા નામ સંજ્વલન દિયા ગયા હૈ ॥૨॥

તથા (૯) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (૧૦) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન (૧૧) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયા (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ કહ્યું છે—સમ્પૂર્ણ રૂપથી સાવચાચોગનો ત્યાગ અહીં પ્રત્યાખ્યાન કહેલ છે તેને રોકવાના કારણે તૃતીય કષાયને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંજ્ઞા આપેલી છે ૧

તથા (૧૩) સંજ્વલન ક્રોધ (૧૪) સંજ્વલન માન (૧૫) સંજ્વલન માયા (૧૬) સંજ્વલન લોભ

જે કષાય પરીષદ અગર ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત ચારિત્રવાને પણ કિંચિત પ્રજ્વલિત કરે છે, તે સંજ્વલન ક્રોધ છે એ પ્રકારે માન આદિ સમજવા બેઠાએ

કહ્યું પણ છે—જે કષાય સંવિગ્ન અને સર્વ પાપોથી વિરત મુનિને પણ ઉત્તપ્ત કરી દે છે, તે સંજ્વલન કષાય છે તે પણ પ્રશ્નમાવના વિરોધી છે, તેથી જ તેમનો પણ વિરોધ કરાય છે ૧

શબ્દ આદિ વિષયોને પ્રાપ્ત કરીને જે પ્રજ્વલિત થઈ જાય છે, તે કારણે ચોથા કષાયોનું નામ સંજ્વલન આપેલ છે ૨

अणंताणुव धी लोभे ४' तद्यथा-अनन्तानुबन्धी क्रोधकषायः १, अनन्तानुबन्धीमानः २. अनन्तानुबन्धिनीमाया ३, अनन्तानुबन्धी लोभः ४, तत्र अनन्तं संसारमनुबध्नाति इत्येवंशीलो यः सोऽनन्तानुबन्धी क्रोधः. एवं मानादयोऽपि अनन्तानुबन्धिनोऽवसेयाः, तथा चोक्तम्—अनन्तान्यनुबध्नन्ति, यतोऽजन्मानि भूतये ! ततोऽनन्तानुबन्धाख्या. क्रोधाद्येषु नियोजिता ॥१॥ इति, 'अपचवक्त्राणे कोहे एवंमाणे मायालोभे' अप्रत्याख्यानः क्रोधः ५. एवम् अप्रत्याख्यानो मानः ६. अप्रत्याख्याना माया ७, अप्रत्याख्यानो लोभः ८ तत्र सर्वप्रत्याख्यानं देशप्रत्याख्यानं च येषामुदयेनोपलभ्यते ते भवन्त्यप्रत्याख्यानाः क्रोधमानमायालोभाः तथा चोक्तम्—'स्वरूपमपि नोत्सहे घेषां, प्रत्याख्यान मिहोदयात् । अप्रत्याख्यान सङ्ज्ञाऽतो द्वितीयेषु निवेशिता ॥ १ ॥ इति, एवम्—'पचवक्त्राणावरणे कोहे एवंमाणे मायालोभे' प्रत्याख्यानावरणः—प्रत्याख्यानं—सर्वविरतिरूपमात्रियते—आच्छाद्यते येन स प्रत्याख्यानावरणः क्रोधः ९. एवं प्रत्याख्यानावरणो मानः १०. प्रत्याख्यानावरणा माया

यथा—(१-४) अनन्तानुबन्धी क्रोध, मान, माया, लोभ । जो अनन्त—संसार के अनुबन्ध का कारण हो, वह क्रोध अनन्तानुबन्धी क्रोध कहलाता है । इसी प्रकार अनन्तानुबन्धी मान, अनन्तानुबन्धी माया, और अनन्तानुबन्धी लोभ समझना चाहिए ।

कहा भी है— जो कषाय अनन्त अर्थात् संसार का अनुबन्धन करे वह अनन्तानुबन्धी कहलाता है । इसी कारण क्रोध आदि को अनन्तानुबन्धी नाम दिया गया है ॥१॥

तथा (५) अप्रत्याख्यान क्रोध (६) अप्रत्याख्यान मान (७) अप्रत्याख्यान माया (८) अप्रत्याख्यान लोभ ।

जिन कषायों का उदय होने पर सर्व प्रत्याख्यान अथवा देशप्रत्याख्यान न हो सके, वे अप्रत्याख्यान क्रोध, मान, माया, लोभ कहलाते हैं ।

कहा भी है— जिनके उदय से स्वरूप प्रत्याख्यान भी न हो सके, उन दूसरे कषायों को अप्रत्याख्यान संज्ञा दी गई है ॥१॥

अनन्तानु बन्धी, क्रोध, मान, माया, लोभ, के अनन्त संसारना अनुबन्धना कारण थाय, ते क्रोध अनन्तानु बन्धि क्रोध कहैवाय छे ऐज प्रकारे अनन्तानुबन्धी माया अने अनन्तानुबन्धी लोभ पण समझवे। लोभअे कह्यु पण छे—जे कषाय अनन्त अर्थात् संसारनु अनुबन्धन करे ते अनन्तानुबन्धी कहैवाय छे जे कारणे क्रोध आदिने अनन्तानुबन्धी नाम आपेछु छे १

तथा (५) अप्रत्याख्यान क्रोध (६) अप्रत्याख्यान मान (७) अप्रत्याख्यान माया (८) अप्रत्याख्यान लोभ

जे कषायोना उदय थता सर्व प्रत्याख्यान अथवा देश प्रत्याख्यान न थई शके, ते अप्रत्याख्यान क्रोध, माया, लोभ कहैवाय छे कह्यु पण छे—जेना उदयथी स्वरूप प्रत्याख्यान पण न थई शके, ते ओज कषायोने अप्रत्याख्यान संज्ञा आपेकी छे १

૧૧. પ્રત્યાખ્યાનાવરણો લોભશ્ચ ૧૨. ઉક્તશ્ચ—સર્વ સાવધવિરતિઃ પ્રત્યાખ્યાનમુદાદતમ્ । તદાવરણસંજ્ઞાઽત સ્તૂતીયેષુ નિવેશિતા ॥૧॥ ઇતિ, એવમ્—‘સંજ્વલનકોઢે પ્વં માણે માયા લોભે’ સંજ્વલનઃ ક્રોધઃ ૧૩. એવં સંજ્વલનો માનઃ ૧૪. સંજ્વલના માયા ૧૫ સંજ્વલનો લોભઃ ૧૬. તત્ર પરીષદ્વોપસર્ગનિપાતે સતિ ચારિત્રિણમપિ શ્રમણશ્રાવકાદિક-સમ્—ઇપત્ જ્વલયતીતિ સંજ્વલનઃ ક્રોધઃ, એવં માનાદયોઽપિ સંજ્વલના મવન્તિ, તથા ચાહ—‘સંજ્વલયન્તિ યતિં યત્ સ ત્રિજ્ઞ, સર્પાપવિરતમપિ । તસ્માત્ સ જ્વલના ઇત્ય-પ્રશમકરા નિરુદ્ધ્યન્તે ॥૧॥ શબ્દાદીન્ વિષયાન્ પ્રાપ્ય સંજ્વલયન્તિ યતો મુદ્ધુઃ । તતઃ સંજ્વલનાદ્દાનં, ચતુર્યાનામિદોચ્યતે ॥૨॥ ક્રોધાદીનાં સ્વરૂપશ્ચ પશ્ચાન્નુપૂર્વ્યાઽધોરી—

તથા (૯) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (૧૦) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન (૧૧) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયા (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ ।

કહા હૈ—સમ્પૂર્ણરૂપ સે સાવધ યોગ કા ત્યાગ યહાં પ્રત્યાખ્યાન કહા ગયા હૈ । ઉસે રોકને કે કારણ તૃતીય કષાય કો પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સંજ્ઞા દી ગઈ ॥૧॥

તથા (૧૩) સંજ્વલન ક્રોધ (૧૪) સંજ્વલન માન (૧૫) સંજ્વલન માયા (૧૬) સંજ્વલન લોભ ।

જો કષાય પરીષદ્ યા ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત હોનેષર ચારિત્રવાન્ કો મી કિંચિત પ્રજ્વલિત કરતે હૈ, વહ સંજ્વલન ક્રોધ હૈ । ઇસોપ્રકાર માન આદિ સમજ લેના ચાહિય ।

કહા મી હૈ—જો કષાય સંવિગ્ન ઓર સર્વ પાપોસે વિરત મુનિ કો મી ઉત્તપ્ત કર દેતે હૈ, વે સંજ્વલન કષાય હૈ । યે મી પ્રશમભાવ કે વિરોધી હૈ, અતઃપ્વ ઇનકા મી નિરોધ ક્રિયા જાતા હૈ ॥૧॥

શબ્દ આદિ વિષયો કો પ્રાપ્ત કરકે જો પ્રજ્વલિત હો જાતે હૈ, ઇસ કારણ ચોથે કષાયોકા નામ સંજ્વલન દિયા ગયા હૈ ॥૨॥

તથા (૯) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ (૧૦) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માન (૧૧) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ માયા (૧૨) પ્રત્યાખ્યાનાવરણ લોભ કહ્યું છે—સમ્પૂર્ણ ઇપતી સાવધાયોગનો ત્યાગ અહીં પ્રત્યાખ્યાન કહેલ છે તેને રોકવાના કારણે તૃતીય કષાયને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ સરૂ આપેલી છે ૧

તથા (૧૩) સંજ્વલન ક્રોધ (૧૪) સંજ્વલન માન (૧૫) સંજ્વલન માયા (૧૬) સંજ્વલન લોભ

જે કષાય પરીષદ્ અગર ઉપસર્ગ ઉપસ્થિત ચારિત્રવાનને પણ ક્રિયિત પ્રજ્વલિત કરે છે, તે સંજ્વલન ક્રોધ છે એ પ્રકારે માન આદિ સમજવા ભેદ્ય છે

કહ્યું પણ છે—જે કષાય સંવિગ્ન અને સર્વ પાપોથી વિરત મુનિને પણ ઉત્તપ્ત કરી દે છે, તે સંજ્વલન કષાય છે તે પણ પ્રશમ ભાવના વિરોધી છે, તેથી જ તેમનો પણ વિરોધ કરાય છે ૧

શબ્દ આદિ વિષયોને પ્રાપ્ત કરીને જે પ્રજ્વલિત થઈ જાય છે, તે કારણે ચોથા કષાયોનું નામ સંજ્વલન આપેલ છે ૨

ત્યાઽવસેયમ્—‘જલરેણુ પુદ્ધિપવ્વયરાઈ સરિસો ચઽઽન્વિહો કોહો । તિણિસલયાકઠ્ઠ-
દિયસેલત્થંભોવમો માણો ॥૧॥ માયાવલેહીગોમુત્તિ મિંદ સિંગ ઘણવંસમૂલસમા ।
લોહો હલ્લિદ્ધલ્લ જળ કદમ કિમિરાગ સારિત્થો ॥૨॥ પક્કલ્લચઽમ્માસવચ્છર જાવજ્જી-
વાણુગામિણો કમસો । દેવનરતિરિયનારય ગઈ સાહણદ્દેયવો મણિયા ॥૩॥’ इति,
जलरेणु पृथिवी पर्वतराजो सदृशश्चतुर्विधः क्रोधः। तिनिश्लता काष्ठास्थि शैल-

ક્રોધાદિ કા સ્વરૂપ પશ્ચાનુપૂર્વી સે નિમ્નલિખિત પ્રકાર સે સમજના ચાહિય-

જો ક્રોધ જલમેં खींची हुई रेखा के समान शीघ्र मिट जानेवाला हो वह संज्वलन क्रोध, जो रेतमें खींची हुई रेखा के समान कुछ देरमें मिटे वह प्रत्याख्यान क्रोध, जो पृथ्वी की दरार के समान हो वह अप्रत्याख्यानी क्रोध और जो पर्वत के फटने से उत्पन्न हुई दरार के समान हो, वह अनन्तानुबन्धी क्रोध कहलाता है ।

तात्पर्य यह है कि पानी में खींची हुई लकीर तत्काल मिट जाती है, उसी प्रकार जो क्रोध उत्पन्न होते ही शान्त हो जाय वह संज्वलन क्रोध कहलाता है । बालू में खींची हुई रेखा हवा के झोंकोंसे जैसे मिट जाती हैं, उसी प्रकार जो क्रोध कुछ समय ठहर कर शान्त हो जाय वह प्रत्याख्यानी क्रोध है । जैसे तालाब सूखने पर उत्पन्न हुई दरार काफी देर तक रहकर मिटती है, उसी प्रकार जो क्रोध देरसे शान्त हो वह अप्रत्याख्यानी क्रोध कहलाता है । जैसे पर्वत की दरार कभी मिटती नहीं, उसी प्रकार जो क्रोध जीवन पर्यन्त शान्त न हो, अनन्तानुबन्धी क्रोध है ।

जो मान क्रमशः वेत, काष्ठ, अस्थि और शैलस्तम्भ के समान हो, वह संज्वलन-प्रत्याख्यान, अप्रत्याख्यान और अनन्तानुबन्धी मान है ॥२॥

ક્રોધાદિના સ્વરૂપ પશ્ચાનુપૂર્વીથી નિમ્ન લિખિત સમજવા ભેદએ

જે ક્રોધ જળમાં કરેલી રેખાની જેમ શીઘ્ર મટી જાય છે તે સંજ્વલન ક્રોધ, જે રેતીમાં દોરેલી લીટીની જેમ થોડી વારમાં મટે તે પ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ જે પૃથ્વીની ચિરાડની જેમ હોય તે અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ અને જે પર્વત ફાટવાથી ઉત્પન્ન થયેલી તીરાડની જેમ હોય, તે અનન્તાનુ બન્ધી ક્રોધ કહેવાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે, પાણીમાં જે રેલી લીટી જેમ તત્કાલ નાશ પામે છે, એજ પ્રકારે જે ક્રોધ ઉત્પન્ન થતાજ શાન્ત થઈ જાય છે તે સંજ્વલન ક્રોધ કહેવાય છે રેતીમાં પાડેલી રેખા હવા આવતા જેમ મળી જાય છે, તે પ્રકારે જે ક્રોધકષાય થોડા સમય પછી શાન્ત થઈ જાય તે પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ છે જેમ તાલાવ સૂકાતા ઉત્પન્ન થયેલી ફાડ લાખા સમય સુધી વહીને નાશ પામે છે, એજ પ્રકારે જે ક્રોધ સમય જતા શાન્ત થાય તે અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ કહેવાય છે જેમ પર્વતમાં પડેલી ફાડ ક્યારેય જતીનથી, એજ પ્રકારે જે ક્રોધ જીવન પર્યન્ત સ્થાયી રહે છે શાન્ત નથી થતો, તે અનન્તાનુ બન્ધી ક્રોધ છે.

જેમાન ક્રમશઃ, વેત (નેતર), કાષ્ઠ, અસ્થિ અને શૈલસ્તંભના સમાન હોય, તે સંજ્વલન, પ્રત્યાખ્યાન અપ્રત્યાખ્યાન અને અનન્તાનુ બન્ધી માન છે.

સ્તમ્ભોપમો માનઃ ॥૧॥ માયાવલેખિકા ગોમેઢશક્તઃ ઘનવંશમૂલ સમા । લોભો દરિદ્રા
 સ્વજનકર્દમકુમિરાગમદ્દશઃ ॥ ૨ ॥ પક્ષ ચતુર્માસ વત્સરયાવજ્જવાનુગામિનઃ ક્રમશઃ ।
 દેવનરતિર્યગ્ નરકગતિ માગનહેતવો મળિતાઃ ॥૩॥ ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ
 ‘નોકસાયવેયણિજ્જે ણં મંતે ! કમ્મે કઙ્કિદ્દે પણ્ણત્તે ?’ હે મહન્ત ! નો કપાયવેદનીય
 સ્વલ્લુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જયત્તિદ્દે પણ્ણત્તે !’
 નોકસાયવેદનીયં કર્મ નવવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘તં જહા-ઇત્થીવેયવેયણિજ્જે પુરિસવેય-
 વેયણિજ્જે ણપુ સગવેયવેયણિજ્જે હાસે રતી અરતી મપ્ સોગે દુગુંછા ’ તદ્વથા-
 સ્ત્રીવેદવેદનીયમ્ ૧ પુરુષવેદવેદનીયમ્ ૨ નપુંસકવેદવેદનીયમ્ ૩ હાસ્યવેદનીયમ્ ૪ રતિ-
 વેદનીયમ્ ૫ અગતિવેદનીયમ્ ૬ મયવેદનીયમ્ ૭ શોકવેદનીયમ્ ૮ જુગુપ્સાવેદની-

ચાર પ્રકારક માયા-અવલેખિકા, ગોમૂત્રિકા, મેંદે કે સીંગે ઓર વાસકી જડ કે
 સમાન ક્રમશઃ અધિકાધિક વક્રતા વાળી હોતી છે । લોભ ક્રમશઃ હલ્દી કે રંગ, સ્વજન
 કર્દમ ઓર કિરમિચિ રંગ કે સમાન હોતા છે ॥૨॥

સંજ્વલન કષાય કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્ક કી, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કપાય કી ચાર
 માસકી, અપ્રત્યાખ્યાન કી એક વર્ષ કી ઓર અનન્તાનુબન્ધી કપાય કી યાવજ્જીવન કી
 હોતી છે । યે કષાય અનુક્રમસે દેવ, મનુષ્ય તિર્યચ્છં ઓર નરકગતિ કે કારણ છે, અર્થાત્
 સંજ્વલન કષાય દેવગતિકા, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ મનુષ્યગતિકા, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ તિર્યચ્છં
 ગતિકા ઓર અનન્તાનુબંધ કષાયી નરકગતિકા કારણ છે ॥૩॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નોકસાય વેદનીય કર્મ કિતને પ્રકારકા કહા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નોકસાય વેદનીય કર્મ નૌ પ્રકારકા કહા છે, વહ્નં ઇસ
 પ્રકાર-સ્ત્રીવેદવેદનીય, પુરુષ વેદવેદનીય, નપુંસક વેદ વેદનીય, હાસ્ય વેદનીય,
 રતિ વેદનીય, અગતિ વેદનીય, મય વેદનીય, શોક વેદનીય ઓર જુગુપ્સા વેદનીય ।

ચાર પ્રકારની માયા અવલેખિકા, ગોમૂત્રિકા, ઘેટાના સીંગડા અને વાસની જડની
 સમાન ક્રમશઃ અધિકાધિક વક્રતા વાળી થાય છે. લોભ ક્રમશઃ હળદરના રંગ, ખંજન
 કર્દમ અને કિરમણ રંગના સમાન હોય છે.૨

સંજ્વલન કષાયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પક્ષની, કહી છે પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કષાયના
 ચાર માસની. અપ્રત્યાખ્યાનની એક વર્ષની, અને અનન્તાનુબંધી કષાયની સર્વ જીવનના
 હોય છે આ કષાય અનુક્રમે દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ્છ અને નરક ગતિના કારણ છે, અર્થાત્
 સંજ્વલન કષાય દેવગતિનું, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ મનુષ્ય ગતિનું, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ
 તિર્યચ્છગતિનું અને અનન્તાનુબંધી કષાય નરકગતિનું કારણ છે ૩

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે મગવન્ ! નોકસાય વેદનીય કર્મ કેટલા પ્રકારના છે

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નોકસાય વેદનીય કર્મ નવ પ્રકારના કહા છે, તે આ
 પ્રકાર-સ્ત્રીવેદવેદનીય, પુરુષવેદવેદનીય, નપુંસકવેદવેદનીય, હાસ્ય વેદનીય, રતિવેદનીય,
 અગતિ વેદનીય, મય વેદનીય, શોક વેદનીય અને જુગુપ્સા વેદનીય,

યમ્ ૧ તત્ર વેદ્યતે—અનુભૂયતે ઇતિ વેદઃ, સ્ત્રિયા વેદઃ સ્ત્રી વેદઃ, પુરુષમ્પ્રતિ સ્ત્રિયા અભિલાષ ઇતિભાવઃ, તદ્ વિપાકવેદ્ય કર્માઽપિ સ્ત્રીવેદપદેન વ્યપદિશ્યતે તદ્ભૂપ વેદ-નીય સ્ત્રીવેદવેદનીયમ્ પુરુષસ્ય વેદઃ પુરુષવેદઃ, સ્ત્રિય પ્રતિ પુરુષસ્યાભિલાષ इत्यर्थः, તદ્વિપાકવેદ્ય કર્માઽપિ પુરુષવેદપદેન વ્યપદિશ્યતે તદ્ભૂપ વેદનીય પુરુષવેદવેદનીયમ્, एवं नपुंसकस्य वेदो नपुंसकवेदः, સ્ત્રિયં પુરુષઞ્ચપ્રતિ નપુંસકસ્ય અભિલાષ ઇતિ ભાવઃ, તદ્વિપાકવેદ્ય કર્માપિ નપુંસકપદેન વ્યપદિશ્યતે, एवं यदुदयात् सहेतुकमहेतुकं वा हसति हासयति वा तत् हास्यवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयाद् बाष्पाभ्यन्तरवस्तु-जातेषु प्रीतिमासादयति तद् रतिवेदनीयम्—(मोहनीयम्) यदुदयात् वा अभ्यन्तरेषु वस्तुषु अप्रीति मासादयति तद् अरतिवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयवशात् तावत् प्रियविरहादौ बभस्ताडन पूर्व कमाक्रोशति विलपति भूतले च छुठति दीर्घव निःश्वासति तत् शोकवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयवशात् सहेतुकमहेतुकं वा तथाविधस्न-संकल्पाद् बिभेति तद् भयवेदनीयम् (मोहनीयम्) यदुदयवशात् शुभमशुभं वा वस्तु

પુરુષ કે સાથ સમાગમ કી અંતરમેં અભિલાષા જિસ કર્મ કે ઉદયસે હોતી હૈ, ઉસે સ્ત્રીવેદ વેદનીય કર્મ કહતે હૈ ! જિસકે ઉદયસે સ્ત્રી કે સાથ સમાગમ કી કામના હો, વહ પુરુષવેદવેદનીય કર્મ કહલાતા હૈ ! સ્ત્રી ઓર પુરુષ દોનોં કે પ્રતિ અભિલાષા જિસ કર્મ કે ઉદયસે હોતી હૈ, વહ નપુંસક વેદ વેદનોય કર્મ કહલાતા હૈ ! જિસ કર્મ કે ઉદય સે સકારણ અથવા નિષ્કારણ હંસી આવે અથવા દૂસરોં કો હંસાવે વહ હાસ્ય વેદનીયનો કષાય મોહનીય કર્મ કહલાતા હૈ ! જિસકે ઉદયસે વાશ્વ એવં આભ્યન્તર વસ્તુઓં મેં પ્રીતિ—અપ્રીતિ હો વહ રતિ—અરતિ વેદનીય નામક નોકષાય મોહનીય કર્મ હૈ, જિસકે ઉદયસે પ્રિયકા વિરહ આદિ હોનેપર છાતી પીટકર રુદન કરે, વિલાપ કરે જમીનપર લોટે, ઓર લમ્બી—લમ્બી સાંસે લે, વહ શોક વેદનીય કર્મ હૈ ! જિસ કર્મ કે ઉદયસે સકારણ અથવા અકારણ હી સંકલ્પ સે ઢર ઉત્પન્ન હો, વહ ભયવેદનીય કર્મ હૈ ! જિસકે ઉદય સે શુભ યા અશુભ વસ્તુ કે પ્રતિ ઘૃણા ઉત્પન્ન

પુરુષની સાથે સમાગમની અભિલાષા જે કર્મના ઉદયથી થાય છે, તેને સ્ત્રી વેદ વેદ-નાયકર્મ કહે છે. જેના ઉદયથી સ્ત્રીની સાથે સમાગમની કામના થાય તે પુરુષ વેદ વેદ-નીયકર્મ કહેવાય છે. સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના પ્રત્યે અભિલાષા જે કર્મના ઉદયથી થાય છે, તે નપુંસક વેદ વેદનીય કર્મ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદયથી સકારણ અથવા નિષ્કારણ હસવું આવે અથવા ખીજને હસાવે તેને હાસ્ય વેદનીયનો કષાય મોહનીયકર્મ કહે છે. જેના ઉદયથી બાહ્ય નેમજ આભ્યન્તર વસ્તુઓમા પ્રીતિ અપ્રીતિ થાય તે રતિ-અ-તિ વેદનીય નામક નોકષાયમોહનાય કર્મ છે. જેના ઉદયથી પ્રિયનો વિરહ આદિ થતા છાતી ફૂટીને રુદન કરે, વિલાપ કરે, જમીન પર આળોટે અને મોટા મોટા શ્વાસ લે તે શોક વેદનીય કર્મ છે. જે કર્મના ઉદયથી સકારણ અથવા નિષ્કારણ જ સંકલ્પથી ઢર ઉત્પન્ન થાય, તે ભય વેદનીય કર્મ છે. જેના ઉદયથી શુભ અગર અશુભ વસ્તુ તરફ ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય તે

જુગુપ્સાતે તત્ જુગુપ્સા વેદનીયમ્ (મોહનીયમ્) જુગુપ્સાજનકં મોહનોયં જુગુપ્સા માહનીયમ્, એતેપાશ્ચ હાસ્યાદીર્ના કપાયમહચારિત્વેન નો કપાયવેદનીયત્વમવગન્ત- વ્યમ્, નો શબ્દસ્ય સાહચર્યાર્થકતયા કપાયૈઃ સહ ચારિણો નો કપાયાઃ ઈતિ વ્યુત્પત્ત્યા હાસ્યાદીના કપાયાદ્યુદ્દીપકત્વેન કપાયસહચારિત્વં बोध्यम्, તથાચોક્તમ્—‘કપાય સઃચરિત્સાત્, કપાયપ્રેરણાદપિ! હાસ્યાદિ નવકસ્યોક્તા નો કપાય કપાયતા ॥૧॥ ઈતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ— ય ડા ણં મંને! કમ્મે કઃવિહે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! આયુષ્યં ખલુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘ચડ્ઢિવિહે પળ્ણત્તો’ ! આયુષ્યં કર્મ ચતુર્વિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ‘ત જહા—નેરડ્ઢાડા ઝાવ દેવાડા’ તથા નૈરયિકાયુ- પ્યં યાવત્ તિર્યગ્ગ્યાનિકાયુષ્ય મનુષ્યાપુષ્યશ્ચ કર્મ, નામ કર્માધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ —‘ળામેળ મતે! કમ્મે કઃવિહે પળ્ણત્તો ?’ હે મદન્ત ! નામ ખલુ કર્મ કતિવિધ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘બાયાલીસઢિવિહે પળ્ણત્તો’ નામકર્મ દ્વાચત્વારિંશદ્ધિવિધં પ્રજ્ઞપ્તમ્, તદેવ દ્વિચત્વારિંશદ્ધિવિધ પ્રતિપાદયતિ—‘તં જહા ગતિનામે!

હો વહ જુગુપ્સા વેદનીય નામક નો કપાય મોહનીય કર્મ હે !

યે હાસ્યાદિ કપાય કે સહચર હોને કે કારણ નો કપાય વેદનીયકર્મ કહલાતે હે, કયોંકિ ‘નો’ શબ્દ સાહચર્ય કે અર્થ મેં હે ! અતઃ જો કપાય કે સહચર હો વે નો કપાય ! હાસ્ય આદિ કપાય કે ઉદ્દોપક હોને સે કપાય સહચર કહલાતે હે !

કહા મી હૈ—કપાય કે સહચારી હોને કે કારણ તથા કપાય કો મહકાને કે કારણ હાસ્ય આદિ નો નો કપાય કહલાતે હે ॥૧॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! આયુકર્મ કિતને પ્રકારકા કહા હે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! આયુકર્મ ચાર પ્રકાર કા કહાહે, યથા—નૈરયિકાયુ, તિર્ય- ચાયુ, મનુષ્યાયુ ઓર દેવાયુ !

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નામકર્મ કિતને પ્રકારકા કહા ગયા હે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નામકર્મ બયાલીસ પ્રકારકા કહા ગયા હૈ ! વહ ઇસ-

જુગુપ્સા વેદનીય નામકનોકપાય મોહનીય કર્મ છે.

આ હાસ્યાદિ કપાયના સહચર હોવાના કારણે નોકપાય વેદનીય કહેવાય છે, કેમ કે નો, શબ્દ સાહચર્યના અર્થમાં છે, તેથી જે કપાયના સહચર થાય તે નોકપાય હાસ્ય આદિ કપાયના ઉદ્દીપક હોવાથી કપાય સહચર કહેવાય છે.

કહ્યું પણ છે—કપાયના સહચારી હોવાના કારણે તથા કપાયને ઉત્તેજિત કરવાના કારણે હાસ્ય આદિ નવ નોકપાય કહેવાય છે. ૧

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! આયુકર્મ કેટલા પ્રકારના કલા છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! આયુકર્મ ચાર પ્રકારના કલા છે, જેમ કે—નૈરયિકાયુ, તિર્ય- ચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

૧ જાતિનામે ૨ સરીરનામે ૩ સરીરોવંગનામે ૪ સરીરવધનનામે ૫ સરીરસઘનનામે ૬ સઘાયનામે ૭ સંઠાણનામે ૮ વળ્ણનામે ૯ ગંધનામે ૧૦ રસનામે ૧૧ ફાસણામે ૧૨' તત્ર ગતિનામ-ગમ્યતે-તથારૂપકર્મસચિનૈઃ પ્રાપ્યતે ઇતિ ગતિઃ-નારકત્વાદિ પર્યાયપરિણામઃ, સા ચ ગતિશ્ચતુર્વિધા-નરકગતિ સ્તિર્યગ્ગતિ મનુષ્યગતિ દેવગતિશ્ચ તજ્જનક નામ ગતિનામ. તદપિ ચતુર્વિધ મિત્યગ્રે વક્ષ્યતે ૧,

પ્રકાર હૈ (૧) ગતિનામ (૨) જાતિનામ (૩) શરીરનામ (૪) શરીરોપાંગ નામ (૫) શરીરબન્ધનનામ (૬) શરીરસંહનન નામ (૭) સંઘાતનામ (૮) સંસ્થાન નામ (૯) વળ્ણનામ (૧૦) ગંધનામ (૧૧) રસનામ (૧૨) સ્પર્શનામ ૧૩) અગુરુલઘુનામ (૧૪) ઉપઘાત નામ (૧૫) પરાઘાત નામ (૧૬) આનુપૂર્વી નામ (૧૭) ઉચ્છ્વાસનામ (૧૮) આતપનામ (૧૯) ઉદ્યોતનામ (૨૦) વિહાયોગતિ નામ (૨૧) ત્રસ નામ (૨૨) સ્થાવર નામ (૨૩) સૂક્ષ્મ નામ (૨૪) બાદર નામ (૨૫) પર્યાપ્ત નામ (૨૬) અપર્યાપ્ત નામ (૨૭) સાધારણ શરીર નામ (૨૮) પ્રત્યેક શરીર નામ (૨૯) સ્થિર નામ (૩૦) અસ્થિર નામ (૩૧) શુભનામ (૩૨) અશુભ નામ (૩૩) સુભગ નામ (૩૪) દુર્ભગ નામ (૩૫) સુસ્વરનામ (૩૬) દુઃસ્વર નામ (૩૭) આદેયનામ (૩૮) અનાદેય નામ (૩૯) યશઃ કીર્તિ નામ (૪૦) અયશઃ કીર્તિનામ (૪૧) નિર્માણનામ ઔર (૪૨) તીર્થકરનામ इनका स्वरूप इस प्रकार है—

(૧) ગતિનામ કર્મ—કર્મવશવર્તી પ્રાણિયોં કે દ્વારા ગમન ક્રિયા જાના ગતિ નામકર્મ હૈ, અર્થાત્ નારકત્વ આદિ પર્યાય રૂપ પરિણામ કો ગતિ કહતે હૈં ! ગતિ કે ચાર મેદ હૈ—નરકગતિ, તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ ઔર દેવગતિ ! इन गतियों को उत्पन्न करनेवाला नामकर्म गतिनाम कर्म है।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ! નામકર્મ બેતાલીસ પ્રકારના કહેવાયેલા છે. તે આ પ્રકારે (૧) ગતિનામ (૨) જાતિનામ (૩) શરીરનામ (૪) શરીરોપાંગ નામ (૫) શરીર બન્ધન નામ (૬) શરીરસંહનનનામ (૭) સંઘાતનામ (૮) સંસ્થાનનામ (૯) વળ્ણનામ (૧૦) ગંધનામ (૧૧) રસનામ (૧૨) સ્પર્શનામ (૧૩) અગુરુલઘુનામ (૧૪) ઉપઘાતનામ (૧૫) પરાઘાતનામ (૧૬) આનુપૂર્વીનામ (૧૭) ઉચ્છ્વાસનામ (૧૮) આતપનામ (૧૯) ઉદ્યોતનામ (૨૦) વિહાયોગતિ નામ (૨૧) ત્રસનામ (૨૨) સ્થાવરનામ (૨૩) સૂક્ષ્મનામ (૨૪) બાદરનામ (૨૫) પર્યાપ્તનામ (૨૬) અપર્યાપ્તનામ (૨૭) સાધારણ શરીરનામ (૨૮) પ્રત્યેક શરીરનામ (૨૯) સ્થિરનામ (૩૦) અસ્થિરનામ (૩૧) શુભનામ (૩૨) અશુભનામ (૩૩) સુભગનામ (૩૪) દુર્ભગનામ (૩૫) સુસ્વરનામ (૩૬) દુઃસ્વરનામ (૩૭) આદેયનામ (૩૮) અનાદેયનામ (૩૯) યશ - કીર્તિનામ (૪૦) અયશ કીર્તિનામ (૪૧) નિર્માણનામ અને (૪૨) તિર્થ કરનામ તેમના સ્વરૂપ આ પ્રકારે છે—

જાતિનામ—જાતિસ્નાવદ્ એકેન્દ્રિયાદીનામોકેન્દ્રિયત્વાદિરૂપ સમાનપરિણાત લક્ષણા એકેન્દ્રીન્દ્રીન્દ્રીન્દ્રિયાદિ શબ્દવ્યપદેશ્યા મામાન્યરૂપા તજ્જનકં નામ જાતિનામ, તથાચ દ્રવ્યરૂપમિન્દ્રિયમજ્ઞોપાજ્ઞનામેન્દ્રિયપર્યાપ્તિનામસામર્થ્યાત્ સિદ્ધમ્, માવરૂપમિન્દ્રિય પુઃ સ્પર્શનાદીન્દ્રિયાવરણક્ષયોપશમસામર્થ્યાત્ 'ક્ષાયોપશમિકાનીન્દ્રિયાણિ' इति વચનાત્ સિદ્ધમ્ યત્તુ એકેન્દ્રિયાદિ શબ્દપ્રવૃત્તિનિવન્ધનં તથારૂપ સમાનપરિણામ સ્વરૂપં સામાન્ય તદનન્ય સાધ્યત્વાત્ જાતિનિવન્ધનં બોધ્યમ્, તત્ત્વ જાતિનામ પ વિધમિત્તિ વક્ષ્યતે ૨, શરીરનામ—શીર્યતે—પ્રતિક્ષણં—ક્ષીયતે इति શરીરં તજ્જનકં નામ—શરીરનામ, શરીરશ્ચ ઔદારિકવૈક્રિયાહારકતૈજસકાર્મણમેદેન પશ્ચવિધમ્, તન્નિ-

(૨) જાતિનામ કર્મ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોંકી એકેન્દ્રિયાદિ કે રૂપ મેં જો સમાન પરિણામિ હૈ, વહ જાતિ કહલાતી હૈ ! જિસકે કારણ 'યહ મો એકેન્દ્રિય હૈ, હમ પ્રકાર કી એકાકાર પ્રતીતિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ! હસ જાતિ કે કારણભૂત કર્મ કો જાતિનામકર્મ કહતે હૈ । દ્રવ્યેદિયાં, અગોપાંગ નામકર્મકે ઉદયસે તથા પર્યાપ્તિ નામકર્મકે સામર્થ્યસે ઉત્પન્ન હોતી હૈ, માવેન્દ્રિયાં હિન્દ્રિયાવરણ કર્મ કે ક્ષયોપશમ સે હોતી હૈ । ક્યોંકિ 'હિન્દ્રિયાં ક્ષાયોપશમિક હૈ' એસા કહા ગયા હૈ । મગર જિસકે કારણ જીવ એકેન્દ્રિય આદિ કહલાતા હૈ ઔર એકેન્દ્રિય કે રૂપ મેં હસમેં સદૃશતા પ્રતીતિ હોતી હૈ, વહ જાતિનામ કર્મ હૈ । હસ કે પાંચ મેદ હૈ ।

(૩) શરીર નામ કર્મ—જો ક્ષીર્ણ અર્થાત્ ક્ષણ-ક્ષણ મેં ક્ષીર્ણ હોતા રહતા હૈ, વહ શરીર કહલાતા હૈ । શરીર કા જનક કર્મ શરીરનામ કર્મ હૈ । ઔદારિક, વૈક્રિય,

(૧) જાતિનામ કર્મ—કર્મવશવર્તી પ્રાણિયો દ્વારા ગમન કરાય છે તે જાતિનામકર્મ છે, અર્થાત્ નારકત્વ આદિ પર્યાયરૂપ પરિણામને જાતિ કહે છે જાતિના આર લેહ છે—નરકજાતિ, તિર્થંચજાતિ, મનુષ્ય જાતિ અને દેવજાતિ આ જાતિયોને ઉત્પન્ન કરનારાં નામકર્મ જાતિનામ કર્મ છે.

(૨) જાતિનામ કર્મ—એકેન્દ્રિય આદિ જીવોની એકેન્દ્રિયાદિના રૂપમા જે સમાન પરિણામિ છે, તે જાતિ કહેવાય છે. જેના કારણે 'આપણુ એકેન્દ્રિય છે, આપણુ એકેન્દ્રિય છે, એ પ્રકારની એકાકાર પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થાય છે એ જાતિના કારણભૂતકર્મને જાતિનામ કર્મ કહે છે. દ્રવ્યેન્દ્રિયો, અગોપાંગનામકર્મના ઉદયથી તથા પર્યાપ્તનામકર્મના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થાય છે માવેન્દ્રિયો હિન્દ્રિયાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી થાય છે. કેમ કે હિન્દ્રિયો ક્ષયોપશમિક છે, એમ કહેલું છે. પણ જેના કારણે જીવ એકેન્દ્રિય આદિ કહેવાય છે અને એકેન્દ્રિયના રૂપમા તેમા સદૃશતા પ્રતીતિ થાય છે, તે જાતિનામ કર્મ છે તેના પાચલેહ છે

(૩) શરીરનામકર્મ—જે ક્ષીર્ણ અર્થાત્ ક્ષણ ક્ષણમાં ક્ષીર્ણ થતાં જાય છે તે શરીર કહેવાય છે, શરીરના જનક કર્મ શરીરનામ કર્મ છે, ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારિક, તેજસ

બન્ધનં નામાપિ પञ्चધમિત્યગ્રે વક્ષતે ૩, શરીરાઙ્ગોપાઙ્ગનામ શરીરસ્ય શિરઃપ્રભૃતીનિ અષ્ટૌ અઙ્ગાનિ, તથાચોક્તમ્ “સીસમુરોચર પિટ્ટી દોવાહુ ઝડયાય અઙ્ગા” શીર્ષમુર ઉદર પૃષ્ઠિ દ્વૌ બાહુ ઊરુણી ચાષ્ટાઙ્ગાનિ ઇતિ, ઉપાઙ્ગાનિ તાવદ્ અઙ્ગાવયવભૂતાનિ અઙ્ગુલ્યાદીનિ, અન્યાનિ તત્પ્રત્યવયવભૂતાનિ અઙ્ગુલિપર્વરેષ્ટાદીનિ અઙ્ગોપાઙ્ગાનિ, અઙ્ગાનિચોપાઙ્ગાનિચ અઙ્ગોપાઙ્ગાનિચેતિ અઙ્ગોપાઙ્ગાનિ એકશેષઃ તન્નિબન્ધનં નામ શરીરાઙ્ગોપાઙ્ગનામ તત્ત્રિવિધમિત્યગ્રે વક્ષ્યતે ૪, શરીરબન્ધન નામ-વધ્યતેડનેનેતિ વન્ધનમ્, ગૃહીતાનાં ગૃહ્યમાણાનાશ્ચ ઔદારિકપુદ્ગલાનાં પરસ્પરં તૈજસાદિ પુદ્ગલૌર્વાં સહ સમ્બન્ધજનકં શરીરબન્ધન નામ, તત્ત્વ પञ્ચવિધમિત્યગ્રે વક્ષ્યતે ૫, શરીરસંહનન નામ-સ હનનમ્-અસ્થિ રચના વિશેષઃ, તત્ત્વેદં સંહનનમ્ અસ્થિરચના વિશેષરૂપમ્ ઔદારિકશરીરે એવ ના-

આદારક, તૈજસ ઓર કાર્મણ શરીર કે મેદ સે શરીર પાંચ પ્રકાર કે હૈં, શરીરોં કે મેદ સે શરીર નામકર્મ કે મી પાંચ મેદ હૈં, યહ આગે કહા જાણગા ।

(૪) શરીરોપાંગ નામ કર્મ-શિર વગેરહ શરીર કે આઠ અંગ હોતે હૈં । કહા મી હૈ-શિર, ઊર, ઉદર, પીઠ, દો બાહુ, ઓર દો જાંઘ યે આઠ અંગ હૈ । ઇન અંગોં કે અવયવ ઊંગલી આદિ ઉપાંગ કહલાતે હૈ ઓર ઉનકે મી અંગ, જૈસે ઊંગલિયોં કે પર્વ રેષ્ટા આદિ અંગોપાંગ કહલાતે હૈ । જો કર્મ અંગોં ઓર ઉપાંગોં કા કારણ હો, વહ અંગોપાંગ કહલાતા હૈ । ઉસકે ત્રીન મેદ આગે કહે જાણ ગે ।

(૫) શરીર બન્ધન નામ કર્મ-જિસકે દ્વારા બંધે વહ બન્ધન, પૂર્વગૃહીત ઓર વર્તમાન માન મેં પ્રહણ કિણ જાનેવાલે ઔદારિક પુદ્ગલોં કા પરસ્પર મેં અથવા તૈજસ આદિ પુદ્ગલોં કે સાથ સંબંધ ઉત્પન્ન કરનેવાલા કર્મ બન્ધન નામ કર્મ કહલાતા હૈ । ઉસકે પાંચ મેદ આગે કહે જાણ ગે ।

(૬) શરીર સંહનન નામ કર્મ-હઢ્ઢિયોં કી વિશિષ્ટ રચના સંહનન કહલાતી હૈ । સંહનન ઔદારિક શરીર મેં હી હો સકતા હૈ અન્ય શરીરોં મેં નહીં, ક્યોંકિ. અન્ય

અને કાર્મણ શરીરના બેઢથી શરીર પાંચ પ્રકારનાં છે, શરીરના બેઢથી શરીરના મકર્મના પણ પાચ બેઢ છે, તે આગળ કહેવાશે.

(૪) શરીરોપાંગનામ કર્મ-મસ્તક વિગેરે શરીરના આઠ અંગ હોય છે, કહ્યું પણ છે-શિર, ઉર, બિહર, પીઠ, બે હાથ, બે બાજ આ આઠ અંગ છે, એ આઠે અંગોના અવયવ આગળી આદિ ઉપાંગ કહેવાય છે અને તેમના પણ અંગ જેમ કે આગળીયોના વેદા રેખા વગેરે અંગોપાંગ કહેવાય છે જેમ કે અંગો અને ઉપાંગોનું કારણ થાય, તે અંગોપાંગ કહેવાય છે તેના ત્રણ બેઢ આગળ કહેવાશે.

(૫) શરીરબન્ધન નામકર્મ-જેના દ્વારા બંધાય તે બન્ધન, પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમાં મહણ કરાયેલા ઔદારિક પુદ્ગલોના પરસ્પરમાં અથવા તૈજસ આદિ પુદ્ગલોની સાથે સમ્બન્ધ ઉત્પન્ન કરનારા કર્મ બન્ધન નામકર્મ કહેવાય છે, તેના પાચ બેઢ આગળ કહેવાશે.

(૬) શરીરસંહનન નામકર્મ-હાડકાઓની વિશિષ્ટ રચના સંહનન કહેવાય છે. સંહનન

ન્યેષ્ઠુ શરીરેષુ તેષામસ્થિશૂન્યત્વાત્, તત્ત્વ પદ્ધિવિધમિત્યગ્રે વક્ષ્યતે ૬, સંઘાતનામ-સંઘા-
ત્યન્તે-એકત્રી ક્રિયન્તે ઔદારિકાદિ શરીરપુદ્ગલા યેન તત્ સંઘાત તત્ત્વ તન્નામ-
ચેતિ સંઘાતનામ, તત્ત્વ પદ્ધિવિધમિત્યપ્યગ્રે વક્ષ્યતે ૭, સંસ્થાનનામ સંસ્થાનમ્-આકાર-
વિશેષ; તથા યસ્ય કર્મણ ઉદયવશાત્ તેષ્વેવ ગૃહીત સંઘાતાતીતવદ્દેષુ ઔદારિકાદિષુ
પુદ્ગલેષુ સંસ્થાનવિશેષો ભવતિ તત્સંસ્થાનમ્, તત્ત્વ તન્નામચેતિ સંસ્થાનનામ.
તત્ત્વ પદ્ધિવિધમિત્યગ્રે વક્ષ્યતે ૮, વર્ણનામ-વર્ણ્યતે-ભૂષ્યતે શરીરમનેનેતિ વર્ણઃ.
સત્ત્વ પદ્ધિવિધ પ્રકારકઃ, તત્ત્વજનકં નામાપિ પદ્ધિવિધમિત્યગ્રે વક્ષ્યતે ૯, ગન્ધનામ-ગન્ધ્યતે
આગ્નાયતે इति गन्धः सद्विविधः, તન્નિવન્ધનં ગન્ધનામાપિ દ્વિવિધમ્ ૧૦. રસનામ
રસ્યતે-આસ્વાદ્યતે इति रसः, સ પદ્ધિવિધઃ, તન્નિવન્ધન રસનામાપિ પદ્ધિવિધમ્ ૧૧.

શરીર રૂઢિચિયોં વાલે નહીં હોતે । સંહનન કે છદ્દ મેદ આગે કહે જાણે ।

(૭) સંઘાત નામ કર્મ-જો ઔદારિક શરીર આદિ કે પુદ્ગલોં કો એકત્ર કરતા
હૈ, વદ્દ નામ કર્મ સંઘાત નામ કર્મ કહા જાતા હૈ । ઉસકે પાચ મેદ હૈ, યદ્દ આગે
કહા જાણગા ।

(૮) સંસ્થાન નામ કર્મ-સંસ્થાન કા અર્થ હૈ આકાર । જિસ કર્મ કે ઉદય સે
ગૃહીત, સંઘાતિત ઔર વદ્દ ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોં મેં આકૃતિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ, વદ્દ
સંસ્થાન નામ કર્મ કહલાતા હૈ । ઉસકે છદ્દ મેદ આગે કહે જાણ ગે ।

(૯) વર્ણનામકર્મ-જિસકે દ્વારા શરીર વર્ણિત અર્થાત્ ભૂષિત હો વદ્દ વર્ણ કહલાતા
હૈ । ઉસકા જનક કર્મ વર્ણનામ કર્મ હૈ ।

(૧૦) ગન્ધ નામકર્મ-જિસે સ્પર્શ જાય વદ્દ ગંધ કહલાતા હૈ । ગંધ દો
પ્રકાર કા હોતા હૈ । ઉસકા કારણભૂત કર્મ મી દો પ્રકાર કા હૈ ।

(૧૧) રસનામ કર્મ-જિસકા આસ્વાદન ક્રિયા જાય વદ્દ રસકે પાંચ પ્રકાર

ઔદારિક શરીરમા જ થઇ શકે છે અન્ય શરીરમા નહી, કેમ કે અન્ય શરીર હાડકાઓ-
વાળા નથી હોતા, સંહનના છ મેદ આગળ ઉપર કહેવાશે

(૭) સંઘાત નામકર્મ-જે ઔદારિક શરીર આદિના પુદ્ગલોંને એકત્ર કરે છે, તે
નામકર્મ સંઘાત નામકર્મ કહેવાય છે તેના પાચ મેદ છે, તે આગળ કહેવાશે,

(૮) સંસ્થાન નામકર્મ-સંસ્થાનના અર્થ છે આકાર જે કર્મના ઉદયથી ગૃહીત,
સંઘાતિત અને બદ્દ ઔદારિકાદિ પુદ્ગલોંમા આકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સંસ્થાન નામકર્મ
કહેવાય છે, તેના છ મેદ આગળ કહેવાશે

(૯) વર્ણનામકર્મ-જેના દ્વારા શરીર વર્ણિત અર્થાત્ ભૂષિત અને તે વર્ણ કહેવાય
છે તેના પાચ મેદ છે તેના જનકકર્મ વર્ણનામકર્મ છે

(૧૦) ગંધનામકર્મ-જે સ્પર્શવામાં આવે તે ગંધ કહેવાય છે ગંધ બે જાતની
હોય છે, તેમા કારણભૂત કર્મ પણ બે પ્રકારના છે

(૧૧) રસનામકર્મ-જેનું આસ્વાદન કરાય તે રસ રસના પાચ પ્રકાર અને છે,

સ્પર્શનામ-સ્પૃશતે ઃતિ સ્પર્શઃ, તન્નિવન્ધન સ્પર્શનામાપિ અષ્ટવિધમ્ ૧૨, 'અગુરુ લઘુનામે ૧૩, અગુરુ લઘુનામ-યદુદયવશાદ્ દેહિનાં, શરીરાણિ ન ગુરુણિ નાપિ લઘૂનિ, અપિતુ અગુરુ લઘુરૂપાણિ ભવન્તિ તદગુરુલઘુનામ ન પાપાણતુલવત્ ગુરુલઘુ ૧૩, 'ઉવઘાયણામે ૧૪, ઉપઘાતનામ-ઉપહન્યતે-યદુદયાત્ સ્વશરીગવયવૈરેવ શરીરા-ભ્યન્તરપરિવર્દમાનૈઃપ્રતિજિહ્વાગતઘ્નદલમ્બકચોરદન્તાદિભિઃસ્વયંકૃતોદ્વન્ધન યુગુપ્રપાતા-દિમિરૂત્પીડયતે તદુપઘાત નામ ૧૪, 'પરાઘાયણામે ૧૫, પરાઘાત નામ-પર આ હન્યતે યદુદયાત્ પ્રતિભાસમ્પન્ન ઓજસ્વીમનોદર્શનમાગ્રેણ વાક્ચાતુર્યેણ વા રાજસભામપિ ગતઃસન્ સંખ્યાનામપિ આશ્ચર્યં જનયતિ પ્રતિવાદિનશ્ચ પ્રતિમાદ્દી-નાન્ સમ્પ્રાદયતિ તત્પરાઘાત નામ ૧૫, 'આણુગુન્ધિણામે ૧૬, આણુપૂર્વીનામ-કૂર્પર હોતે છે । ઉસકા નિમિત્ત કર્મ મી પાંચ પ્રકાર કા હૈ ।

(૧૨) સ્પર્શનામકર્મ - જો સ્પૃષ્ટ ક્રિયા જાય વહ સ્પર્શ । સ્પર્શ કા, જનક કર્મ સ્પર્શનામકર્મ હૈ ઓર ઉસકે આઠ ભેદ હૈ ।

(૧૩) અગુલઘુનામકર્મ - જિસકે કારણ જીવોં કે શરીર ન પાપાણ કે સમાન ગુરુ ઓર ન રૂઠ્ઠે કે સમાન લઘુ હો, વહ અગુરુલઘુ નામકર્મ કહલાતા હૈ ।

(૧૪) ઉપઘાતનામકર્મ - જિસ કર્મ કે ઉદય સે અપના શરીર અપને હી અવયવોં સે બાધિત હોતાહૈ, વહ ઉપઘાત નામ કર્મ કહલાતા હૈ, જૈસે પ્રતિજિહ્વા (પહ્લજીમ) ગલ્લે ઘ્નદલમ્બક ચોરદન્ત, સ્વયં તૈયાર કિણ હુણ્ ઉદ્ વન્ધન (ફાંસી) યુગુપાત આદિસે અપને હી શરીર કો પીઢા પહુંચાને વાલા કર્મ ।

(૧૫) પરાઘાત નામકર્મ - જિસ કર્મ કે ઉદયસે દૂસરા કોઈ પ્રતિમાશાલી, ઓજસ્વી જન મી દેખતે હૈ - અપના વચન ચાતુર્ય સે પરાજિત હો જાતા હૈ, જિસ કર્મ કે ઉદય સે રાજસભા મેં જાને પર સમ્યો કો મી ચકિન કર દેતા હૈ ઓર

તેમના નિમિત્ત કર્મ પણ પાચ પ્રકારના છે

(૧૨) સ્પર્શનામકર્મ - જે સ્પૃષ્ટ કરી શકાય તે સ્પર્શ, સ્પર્શના જનક કર્મ તે સ્પર્શ નામ કર્મ છે અને તેના આઠ ભેદ છે.

(૧૩) અગુલઘુ નામકર્મ - જેના કારણે જીવોના શરીર ન પત્યરના સમાન ન શુદ્ધ અને રૂના સમાનલઘુ હોય છે તે અગુલઘુ નામકર્મ કહેવાય છે

(૧૪) ઉપઘાત નામકર્મ - જે કર્મના ઉદયથી પોતાનું શરીર પોતાના જ અવયવોથી બાધિત થાય છે, તે ઉપઘાત નામ કર્મ કહેવાય છે, જેમકે પ્રતિજિહ્વા (પહજીમ), ગલ્લે ઘ્નદલમ્બક, ચોરદન્ત, સ્વયં તૈયાર કરેલ ઉદ્વન્ધન (ફાંસી) મહાપાતક આદિથી પોતાના જ શરીરને પીઢા પહોંચાડનાર કર્મ

(૧૫) પરાઘાત નામકર્મ - જે કર્મના ઉદયથી બીજો કોઈ પ્રતિભાશાલી, ઓજસ્વી માણસ પણ જોતજોતામાં અથવા વચન ચાતુર્યથી પરાજિત થઈ જાય છે જે કર્મના ઉદયથી રાજ સભામાં જવાથી સમ્યોને પણ ચકિત કરી દે છે અને પ્રતિવાદિયોને પ્રતિ-

અનુપૂર્વિકાનારેણ વક્રાકારેણેતિમાવયથાક્રમં દ્વિત્રિચતુઃસમયપ્રમાણેન વિગ્રહેણ ભવાન્તરોત્પત્તિ સ્થાને ગમનં કુર્વતો જીવસ્યાનુશ્રેણિ નિગતાગમનપરિપાટી આનુર્વી તદ્વિપારુવેધં નામકર્મપિ આનુર્વીનામિતિ કથયતે કારણે કાર્યોપચારાત્, તત્ત્વતુર્વિધમિત્યગ્રે પ્રસંગાનુસારેણ વક્ષ્યતે મત્તગન્તરં મચ્છતો જીવસ્ય યત્કર્મોદયાદતિશયેન તદ્ગમનાનુગુણ્યં સ્યાત્ તદાનુર્વીનામ, યથા ચારિવેગો વલીનર્દાદેઃ, યથા વા નસ્યોતસ્ય વલીવર્દસ્ય નાસારજ્જ્યાં પ્રતિવદ્ધા રજ્જુઃ, તથા-ડડનુર્વીકર્મ જીવસ્ય ગત્યન્તરપ્રાપ્ણાર્થં સમાકર્ષતયોપગ્રહસ્વરૂપમ્ ૧૬, 'ઉચ્છવાસનામે ૧૭' ઉચ્છવાસનામ ષટ્કયાદાત્મનઃ ઉચ્છવાસનિઃશ્વાસલબ્ધિઃ સજાયતે તદુચ્છવાસનામ, નતુ ઉચ્છવાસનામ્નેષ દેહો ઉચ્છવાસપર્યાપ્તિનામ્નો વૈયાઘર્થપત્તિરિતિ ચેદત્રોચ્ચતે-ઉચ્છવાસનામ્ન ઉચ્છવાસનિ શ્વામયોગ્યાયોગ્યપુદ્ગલોપાદાનપરિત્યાગવિષયતયા જાયમાના લબ્ધિર્નોચ્છવાસપર્યાપ્તિ પ્રતિચાદિયો કો પ્રતિભાહીન વના દેતા હૈ, વહ પરાધાત નામકર્મ કહલાતા હૈ ।

(૧૬) આનુર્વી નામકર્મ-કૂર્પર (કોહતી) લાંગલ (હલ) યા ગોમૂત્રિકા કે આકાર સે ક્રમગઃ દો, ત્રીન, યા ચાર સમય પ્રમાણ વિગ્રહગતિ સે ભવાન્તર મેં ઉત્પત્તિ સ્થાન કી ઓર ગતિ કરતે હુએ જીવ કો નિયત સ્થાન પર પહુંચા દેને-વાલા કર્મ આનુર્વી નામકર્મ કહલાતા હૈ । ડસકે ચાર ભેદોં કા કથન આગે ક્રિયા જાણા । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જિસ કર્મ કે ઉદય સે દૂસરી ગતિ મેં જાતે હુએ જીવ કે ગમન કા નિયમન હો, જૈસે નકેલ સે વૈલ કી ગતિ કા નિયંત્રણ હોતા હૈ, વહ આનુર્વી નામકર્મ કહા જાતા હૈ ।

૧૭-ઉચ્છવાસ નામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે જીવ કો ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ લબ્ધિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, વહ ઉચ્છવાસ નામકર્મ હૈ

શંકા-યદિ ઉચ્છવાસ નામકર્મ સે હી ઉચ્છવાસ કી સિદ્ધિ હો જાતી હૈ તો ઉચ્છવાસ પર્યાપ્તિ નામકર્મ વ્યર્થ હો જાણા ?

ભાહીન બનાવી દે છે, તે પરાધાત નામકર્મ કહેવાય છે.

(૧૬) આનુર્વી નામકર્મ-કૂર્પર (કોહતી) લાંગલ (હલ) અથવા ગોમૂત્રિકાના આકારથી કર્મ થાય છે, ત્રણ અગર ચાર સમય પ્રમાણ વિગ્રહ ગતિથી ભવાન્તરમાં ઉત્પત્તિ સ્થાનની તરફ ગતિ કરતાં જીવને નિયત સ્થાન પર પહોંચાડી દેનાર કર્મ આનુર્વી નામકર્મ કહેવાય છે. તેમના ચાર લેહોનું કથન આગળ કરાશે. તાત્પર્ય એ છે કે જે કર્મના ઉદયથી બીજી ગતિમાં રહેલા જીવના ગમનનું નિયમન થાય, જેમ કે નાથથી બળદની ગતિનું નિયંત્રણ થાય છે. તે આનુર્વી નામકર્મ કહેવાય છે.

(૧૭) ઉચ્છવાસ નામકર્મ-જે નામકર્મના ઉદયથી જીવને ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ લબ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉચ્છવાસ નામકર્મ છે.

શંકા-યદિ ઉચ્છવાસ નામકર્મના ઉદયથી જ ઉચ્છવાસની સિદ્ધિ થઈ જાય છે તો ઉચ્છવાસ પર્યાપ્તિ નામકર્મ વ્યર્થ થઈ જશે ?

વિના સ્પર્શ સાધયિતું શક્યોતિ, બાળક્ષેપણસમર્થોઽપિ જનો ધનુરુપાદાનશક્તિમન્તરા ક્ષેપ્તું સમર્થો ન ભવતિ, અતઃ ઉચ્છ્વાસપર્યાસિનિષ્પાદનાર્થમુચ્છ્વાસપર્યાસિનામ્ન ઉપયોગસંભવેન વૈય-
થ્યાભાવાત્ ૧૭, 'આયવણામે ૧૮' આતપનામ-યદુદયનશાત્ પ્રાણિશરીરાણિ સ્પર્શપતોઽનુષ્ણા-
ન્યપિ ઉષ્ણપ્રકાશલક્ષણમાતપં કુર્વન્તિ તદાતપનામ પુણ્યશાલિજીવેષુ જાયતે તદ્વિપાકશ્ચ
સૂર્યમણ્ડલગતેષુ પૃથિવીકાયિકેષુ એવ સંભવતિ નો વદ્મૌ, તત્ત્વ ઉષ્ણત્વમુપગસ્પર્શનામોદયવશાદ્,
ઉત્કટલોહિતવર્ણનામોદયવશાત્ પ્રકાશકત્વં ભવતિ ૧૮, 'ઉજ્જોયણામે ૧૯' ઉદ્ઘોતનામ-યદુ-
દયાત્ પ્રાણિશરીરાણિ અનુષ્ણપ્રકાશકરૂપમુદ્ઘોતં કુર્વન્તિ યતિદેવોચ્ચરૈઽક્રિયચન્દ્રનક્ષત્રતારા-
વિમાનરત્નોષધિવત્ તદ્ ઉદ્ઘોતનામ ૧૯, 'વિહાયગતિણામે ૨૦' વિહાયોગતિનામ-વિહાયસા

સમાધાન-ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ સે ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસ કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ ઓર અયોગ્ય કા પરિત્યાગ વિષયક ઉત્પન્ન હોનેવાલી લઘ્વિ ઉચ્છ્વાસ પર્યાસિ કે વિના અપના કાર્ય સિદ્ધ નહીં કર સકતી, જૈસે બાળ છોડને મેં સમર્થ પુરુષ મી ધનુષ કો ગ્રહણ કિયે વિના ઉસે છોડને મેં સમર્થ નહીં હોતા હૈં ઇસ પ્રકાર ઉચ્છ્વાસ પર્યાસિ કા નિષ્પાદન કરને કે લિયે ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ કી ઉપયોગિતા હૈં, અતઃએવ વહ વ્યર્થ નહીં હૈં ।

૧૮-આતપ નામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે જીવ કા શરીર સ્વરૂપ સે ઉષ્ણ ન હોકર મી ઉષ્ણ પ્રકાર રૂપ આતપ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈં, વહ આતપ નામ-કર્મ કહલાતા હૈં । ઇસ કર્મ કા ઉદય સૂર્યમણ્ડલ મેં રહે હુયે પૃથ્વીકાયિક જીવોં મેં હી હોતા હૈં, અગ્નિકાય કે જીવોં મેં નહીં હોતા । અગ્નિકાય કે જીવોં મેં જો ઉષ્ણતા હોતી હૈં ઉસ કા કારણ ઉષ્ણસ્પર્શ નામકર્મ કા ઉદય સમજના

સમાધાન-ઉચ્છ્વાસ નામકર્મથી ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસના યોગ્ય પુદ્ગલોના ગ્રહણ અને અયોગ્યના પરિત્યાગ વિષયક ઉત્પન્ન થનારી લઘ્વિ ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિના વિના પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ નથી કરી શકતી, જેમ બાણ છોડવામાં સમર્થ પુરુષ પણ ધનુષને ગ્રહણ કર્યા સિવાય તેને છોડવામાં સમર્થ થતો નથી, એ પ્રકારે ઉચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિનું નિષ્પાદન કરવા માટે ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની ઉપયોગિતા છે. તેથી જ વ્યર્થ નથી.

(૧૮) આતપ નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીવનું શરીર સ્વરૂપથી ઉષ્ણ નથી તો પણ ઉષ્ણ પ્રકાશ રૂપ આતપને ઉત્પન્ન કરે છે, તે આતપ નામકર્મ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદય સૂર્ય મણ્ડલમાં રહેલા પૃથ્વીકાયિક જીવોમાં જ થાય છે. અગ્નિકાયના જીવોમાં નથી થતો. અગ્નિકાયના જીવોમાં જે ઉષ્ણતા હોય છે તેનું કારણ ઉષ્ણસ્પર્શ નામકર્મનો ઉદય સમજવો જોઈએ. ઉત્કટ રક્તવર્ણ નામકર્મના ઉદયથી તેમાં પ્રકાશકત્વ મળી આવે છે.

(૧૯) ઉદ્ઘોત નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિઓના શરીર ઉષ્ણતા રહિત પ્રકાશથી શુક્ત થાય છે, તે ઉદ્ઘોત નામકર્મ કહેવાય છે, જેમકે યતિ, દેવ, ઉત્તર વૈદિક્યાના,

ગતિર્ગમનવિશેષો વિહાયો ગતિઃ, સા દ્વિવિધા, તદ્વિપાકવેદ્યં વિહાયોગતિનામકર્માપિ દ્વિવિ-
ધમિત્યગ્રે વક્ષ્યતે ૨૦, 'તસનામે ૨૧' ત્રસનામ-ત્રસ્યન્તિ-ઉષ્ણાદિ પરિતપ્તાઃ સન્તોઽમીપ્સિ-
તસ્થાનાદુદ્વિજન્તે છાયાદ્યાસેવનાર્થં સ્થાનાન્તરં ગચ્છન્તીતિ ત્રસાઃ-દ્વીન્દ્રિયાદયસ્તત્પર્યાય-
પરિણામવેદ્યં નામકર્માપિ ત્રસનામ ૨૧, 'સ્થાવરનામે ૨૨' સ્થાવરનામ-ચદુદયવશાદુષ્ણાદ્ય-
મિતાપેઽપિ તત્સ્થાનપરિત્યાગાસમર્થાઃ સન્તઃ પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુવનસ્પતિલક્ષણાઃ સ્થાવરા
ભવન્તિ તત્ સ્થાવરનામ ૨૨, 'સુદ્ધમનામે ૨૩' સુદ્ધમનામ-ચદુદયવશાદ્ વહૂનામપિ સમુદિ-
ચાહિષ્ણુઃ । ઉત્કટરક્તવર્ણ નામકર્મ કે ઉદય સે ઉસ મેં પ્રકાશત્વ પાયા જાતા હૈ ।

૧૯-ઉદ્યોત નામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે પ્રાણિયોં કે શરીર ઉષ્ણ
રહિત પ્રકાશ સે યુક્ત હોતે હૈં, વહ ઉદ્યોતનામકર્મ કહલાતા હૈ, જૈસે-યતિ,
દેવ, ઉત્સરવૈક્રિયધાન્, ચન્દ્ર, નક્ષત્ર, તારાવિમાન, રત્ન ઓર ઔષધિ ।

૨૦-વિહાયોગતિનામ કર્મ-વિહાયક કે દ્વારા ગમન હોના વિહાયોગતિ હૈ ।
વિહાયોગતિ કે દો ભેદ હૈં । ઉસકા કારણભૂત કર્મ બી દો પ્રકાર કા હૈ,
યહ આગે કહેંગે ।

૨૧-ત્રસનામકર્મ-જો જીવ ત્રાસ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં, ગર્મી આદિ સે તપ્ત
હોકર છાયા આદિ કા સેવન કરને કે લિષ્ઠ દૂસરે સ્થાન પર જાતે હૈં, એસે
દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવ ત્રસ કહલાતે હૈં ત્રસ પર્યાય કા કારણભૂત કર્મ ત્રસનામકર્મ
સમજ્ઞના ચાહિષ્ણુ ।

૨૨-સ્થાવરનામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે જીવ સર્દીગર્મી સે પીડિત
હોને પર બી ઉસ સ્થાન કો ત્યાગને મેં સમર્થ ન હો સકે, વહ સ્થાવર નામકર્મ
હૈં । પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય ઓર વનસ્પતિકાય, કે જીવ સ્થા-
વર કહલાતે હૈં ।

૨૩-સુદ્ધમનામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે બહુત-સે પ્રાણિયોં કે શરીર
ચન્દ્ર, નક્ષત્ર, તારા, વિમાન, રત્ન, અને ઔષધિ,

(૨૦) વિહાયોગતિ નામકર્મ-વિહાયસના દ્વારા ગમન થવું વિહાયો ગતિ છે. વિહાયો
ગતિના બે ભેદ છે તેના કારણભૂતકર્મ પણ બે પ્રકારનાં છે, તે આગળ કહેવાશે.

(૨૧) ત્રસનામકર્મ-જે જીવ ત્રાસને પ્રાપ્ત થાય છે, ગર્મી આદિથી તપ્ત થઇને
છાયા વગેરેનું સેવન કરવા માટે બીજા સ્થાન પર જાય છે, એવા દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવ ત્રસ
કહેવાય છે. ત્રસ પર્યાયના કારણભૂત કર્મ ત્રસનામકર્મ સમજવું જોડું.

(૨૨) સ્થાવરનામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીવ સર્દી ગર્મીથી પીડિત થવા છતાં
પણ તે સ્થાનને છોડવા સમર્થ ન થઈ શકે, તે સ્થાવર નામકર્મ છે, પૃથ્વીકાયિક,
અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના જીવ સ્થાવર કહેવાય છે.

(૨૩) સુદ્ધ નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી ઘણાં પ્રાણીઓના શરીર સમુદિત થતાં

તાનાં પ્રાણિશરીરાણિ છદ્મસ્થ ચક્ષુર્ગ્રાહ્યાનિ ન ભવન્તિ તત્ સૂક્ષ્મનામ, ઉક્તञ्च—‘સૂક્ષ્મનામ યદુદયાત્ સૂક્ષ્મો ભવતિ, અત્યન્તસૂક્ષ્મ इत्यर्थः’ इति २३, ‘वापरणामे २४’ वादरनाम—यदुदयवशात् जीवा बादरा भवन्ति, वादरत्वलक्षणपरिणतिविशेषमासादयन्ति, इत्यर्थः, तथा च तदुदयात् पृथिव्यादेरेकैकस्य प्राणिशरीरस्य चक्षुर्ग्राह्यत्वाभावेऽपि बहूनां समुदाये चक्षुषा-ग्राह्यत्वं भवतीति भावः २४, ‘पञ्जत्तणामे २५’ पर्याप्तिनाम—यदुदयवशात् स्वयात्प्राणारादि-पर्याप्ति निष्पादनसमर्थो भवति तद्—आहारादिपुद्गलोपादानपरिणमनहेतुरात्मनः शक्तिविशेषः पर्याप्तिनाम २५, ‘अपञ्जत्तणामे २६’ अपर्याप्तकनाम—तद्भिन्नं पर्याप्तकविपरीतमपर्याप्तकनाम समुदित होने पर भी छद्मस्थ को दृष्टिगोचर न हों, वह सूक्ष्मनामकर्म कह-लाता है। कहा भी है—‘जिसके उदय से जीव सूक्ष्म अर्थात् अत्यन्त सूक्ष्म होता है, वह सूक्ष्मनामकर्म है।’

૨૪-વાદરનામકર્મ—જિસ કર્મ કે ઉદય સે જીવ વાદર હોતે હે, અર્થાત્ જો કર્મ વાદરતા-પરિણામ કો ઉત્પન્ન કરતા હૈ વહ વાદરનામકર્મ કહલાતા હૈ। પૃથ્વીકાયિક એક-એક પ્રાણી કા શરીર યદ્યપિ ચક્ષુ દ્વારા ગ્રાહ્ય નહીં હોતા, તથાપિ-બહુતોં કા સમુદાય ગ્રાહ્ય હો જાતા હૈ, યહ વાદર નામકર્મ કે ઉદય કા ફલ હૈ।

૨૫-પર્યાપ્તિ નામકર્મ—જિસ કે ઉદય સે જીવ અપને યોગ્ય આહાર આદિ પર્યાપ્તિયોં કો પૂર્ણ કરને મેં સમર્થ હોતા હૈં, વહ આહાર આદિ કે પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરકે, ઉન્હેં આહારાદિ કે રૂપ મેં પરિણત કરને કી કારણભૂત આત્મા કી શક્તિ પર્યાપ્તિ નામકર્મ હૈ।

૨૬-અપર્યાપ્ત નામકર્મ—જો પર્યાપ્ત નામકર્મ સે ભિન્ન સ્વભાવ વાલા અર્થાત્ જિસ કર્મ કે ઉદય સે જીવ અપની પર્યાપ્તિયાં પૂર્ણ ન કર સકે, યહ અપર્યાપ્તિ

પણુ છદ્મસ્થ ને દૃષ્ટિગોચર ન થાય તે સૂક્ષ્મનામ કર્મકહેવાય છે

કહ્યું પણુ છે—‘જેના ઉદયથી જીવ સૂક્ષ્મ અર્થાત્ અત્યન્ત સૂક્ષ્મ થાય છે, તે સૂક્ષ્મ નામકર્મ છે.’

(૨૪) વાદર નામકર્મ—જે કર્મના ઉદયથી જીવ વાદર થઈ જાય છે, અર્થાત્ જે કર્મ વાદરતા પરિણામને ઉત્પન્ન કરે છે, તે વાદરનામકર્મ કહેવાય છે. પૃથ્વીકાયિક એક એક પ્રાણીના શરીર યદ્યપિ ચક્ષુદ્વારા ગ્રાહ્ય નથી થતા તથાપિ ઘણાંના સમુદાય ગ્રાહ્ય થઈ જાય છે, આ વાદર નામકર્મના ઉદયનું ફલ છે

(૨૫) પર્યાપ્તિનામકર્મ—જેના ઉદયથી જીવ પોતાને યોગ્ય આહાર આદિ પર્યાપ્તિયોને પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ થાય છે, તે આહાર આદિ પુદ્ગલોને અહણુ કરીને, તેમને અહારા-દિના રૂપમાં પરિણત કરવાના કારણભૂત આત્માની શક્તિ પર્યાપ્તિ નામકર્મ કહેવાય છે.

(૨૬) અપર્યાપ્તિ નામકર્મ—જે પર્યાપ્તિ નામકર્મથી ભિન્ન સ્વભાવવાળા હોય અર્થાત્ જે કર્મના ઉદયથી જીવ પોતાની પર્યાપ્તિયો પૂર્ણ ન કરી શકે, તે અપર્યાપ્તિ નામકર્મ

અવસેયમ્ ૨૬, 'સાધારણશરીરનામે ૨૭' સાધારણશરીરનામ-યદુદયવશાદ્ અનન્તાનાં જીવા નામેકં શરીરં સંજાયતે તત્સાધારણશરીરનામ ૨૭, 'ત્તેયસરીરનામે ૨૮' પ્રત્યેકશરીરનામ-યદુદયવશાત્ જીવં જીવં પ્રતિ ભિન્નં ભિન્નં શરીરં જાયતે તત્પ્રત્યેકશરીરનામ ૨૮, 'થિરનામે ૨૯' સ્થિરનામ-યદુદયવશાત્ શરીરાવયવાનાં શિરોઽસ્થિદન્તાનાં સ્થિરત્વં ભવતિ તત્ સ્થિરનામ ૨૯, 'અથિરનામે ૩૦' અસ્થિરનામ-યદુદયાદ્જિહ્વાદીનામવયવા ન સ્થિરત્વં ભવતિ તદસ્થિરનામ ૩૦, 'શુભનામે ૩૧' શુભનામ-યદુદયવશાદ્ નાભેરુપરિતના 'અવયવાઃ શુભા ભવન્તિ તત્ શુભનામ યથા કેનચિત્ શિરસા સ્પૃષ્ટો જનઃ પ્રસીદતિ ૩૧, 'અશુભનામે ૩૨' અશુભનામ-યદુદયવશાત્ નામેરધઃ સ્થિતાશ્રણાદયોઽવયવા અશુભા ભવન્તિ તદશુભનામ, યથા ચરણેન સ્પૃષ્ટો જનોરુષ્ટો ભવતિ, અથ કામિનીજનપાદેનાપિ સ્પૃષ્ટો જનઃ પરિતુષ્યતિ નામકર્મ સમક્ષનાં ચાહિષ્ ।

૨૭-સાધારણશરીર નામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે અનન્ત જીવોં કા એક હી શરીર હો ।

૨૮-પ્રત્યેકશરીર નામકર્મ-જિસકે ઉદય સે પ્રત્યેક જીવ કા શરીર પૃથક્-પૃથક્ હો ।

૨૯-સ્થિરનામકર્મ-જિસ કે ઉદય સે શિર, અસ્થિ, દાંત આદિ શરીર કે અવયવ સ્થિર હોં, વહ સ્થિરનામકર્મ ।

૩૦-અસ્થિરનામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે જીભ આદિ શરીરાવયવ અસ્થિર હોતે હેં ।

૩૧-શુભનામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે નાભિ સે ડપર કે અવયવ શુભ હો, જૈસે શિર સે સ્પૃષ્ટ હોકર મનુષ્ય પ્રસન્ન હોતા હૈ ।

૩૨-અશુભ નામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે નાભિ સે નીચે કે ચરણ આદિ શરીરાવયવ અશુભ હોતે હેં, વહ અશુભ નામકર્મ હૈ, જૈસે પૈર કા સ્પર્શ હો

સમજવાં ભેધજે,

(૨૭) સાધારણ શરીર નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી અનન્ત જીવોતું એક જ શરીર હોય

(૨૮) પ્રત્યેક શરીર નામકર્મ-જેના ઉદયથી પ્રત્યેક જીવના શરીર પૃથક્ પૃથક્ હોય.

(૨૯) સ્થિરનામકર્મ-જેના ઉદયથી શિર, અસ્થિ, દાંત આદિ શરીરના અવયવ સ્થિર થાય તે સ્થિર નામકર્મ છે

(૩૦) અસ્થિર નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી જીભ આદિ શરીરાવયવ અસ્થિર હોય છે,

(૩૧) શુભનામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી નાભિથી ડીપરના અવયવ શુભ હોય, જેમકે મસ્તકથી સ્પૃષ્ટ થઈને મનુષ્ય પ્રસન્ન થાય છે,

(૩૨) અશુભ નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી નાભિથી નીચેના ચરણ આદિ શરીરાવયવ અશુભ હોય છે, તે અશુભ નામકર્મ છે, જેમ પગનો સ્પર્શ થઈ જતા મનુષ્ય

इति व्यतिरेक इति चेदत्रोच्यते—तस्य परितोषस्य मोहनीयकर्मनिवन्धनत्वेन दोषाभावात् ३२, 'सुभगनामे ३३' सुभगनाम—यदुदयवशादनुपकारिजनोऽपि सर्वस्य प्रियो भवति तत् सुभगनाम ३३, 'दुर्भगनामे ३४' दुर्भगनाम—यदुदयवशात् उपकारिजनोऽपि लोकस्य अप्रियो भवति तद् दुर्भगनाम, आह च—'अणुवक्त्रेण विहृणं जोहु पिओ तस्स सुभगनामुदओ । उव गारकारगो वि हु न रुचए दुब्भगस्सदए ॥१॥ सुभगुदए वि हु कोई किंची आसज्ज दुब्भगो-जइवि । जायइ तद्दीसाओ जहा अभव्वाण तित्थयरो ॥२॥' अनुपकृतेऽपि बहूनां यः प्रियस्तस्य सुभगनाम्न उदयः । उपकारकोऽपि न रोचते दौर्भाग्यस्योदये ॥१॥ सुभगस्यो-दयेऽपि कश्चित् कश्चिदासाद्य दुर्भगोयद्यपि । जायते तद्दोषाद् यथाऽभव्यानां तीर्थकरः ॥२॥ इति, ३४, 'सुसरनामे ३५' सुस्वरनाम—यदुदयवशाद् जीवस्यस्वरः श्रोतॄणां प्रमोदहेतुः

जाने પર મનુષ્ય રુષ્ટ હો જાતા હૈ । યદ્યપિ કામિની કે પૈર કે સ્પર્શી સે બી મનુષ્ય કો પરિતોષ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, કિન્તુ ઉસકા કારણ મોહનીય કર્મ હૈ, અતઃ એવ કોઈ દોષ નહીં ।

૩૩-સુભગનામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે કિસી કા ઉપકાર ન કરને પર બી મનુષ્ય સર્વપ્રિય હોતા હૈ, વહ સુભગનામકર્મ કહલાતા હૈ ।

૩૪-દુર્ભગનામકર્મ-જિસ કે ઉદય સે ઉપકારક હોને પર બી જીવલોક મેં અપ્રિય હો । કહા બી હૈ—'જો ઉપકાર ન કરતા હુઆ બી બહુતોં કા પ્રિય હોતા હૈ, ઉસે સુભગનામકર્મ કા ઉદય સમજના ચાહિયે । દુર્ભગનામકર્મ કે ઉદય સે જીવ દુસરો કા ઉપકાર કરતા હુઆ બી પ્રિય નહીં હોતા હૈ ॥ ૧ ॥ સુભગ નામકર્મ કા ઉદય હોને પર બી કોઈ કિસી કે લિયે ઉસકે દોષ કે કારણ દુર્ભગ અર્થાત્ અપ્રિય હો જાતા હૈ, જૈસે તીર્થકર ભગવાન્ અભવ્ય જીવો કે લિયે દુર્ભગ અપ્રિય હોતે હૈ । યહ અભવ્ય જીવો કા હી દોષ હૈ ॥ ૨ ॥

૩૫ થઈ જાય છે, જોકે કામિનીના પગના સ્પર્શથી પણ મનુષ્યને પરિતોષની પ્રાપ્તિ થાય છે, કિન્તુ તેણે કારણ મોહનીય કર્મ છે, તેથી કોઈ દોષ નથી.

(૩૩) સુભગ નામકર્મ—જે કર્મના ઉદયથી કોઈનો ઉપકાર ન કરવા છતાં પણ મનુષ્ય સર્વપ્રિય થાય છે, તે સુભગ નામકર્મ કહેવાય છે

(૩૪) દુર્ભગ નામ કર્મ—જેના ઉદયથી ઉપકારક રવા છતાં પણ એવ જગત્માં અપ્રિય બને કહ્યું પણ છે 'જે ઉપકાર ન કરવા છતાં પણ ઘણાનો પ્રિય બને છે. તેને સુભગ નામ કર્મનો ઉદય સમજવો નેહ્યો.

'દુર્ભગનામકર્મના ઉદયથી એવ ખીબાનો ઉપકાર કરવા છતાં પણ પ્રિય નથી બનતા. સુભગ નામકર્મનો ઉદય હોવા છતાં પણ કોઈ કોઈના માટે તેના દોષને કારણે દુર્ભગ અર્થાત્ અપ્રિય બની જાય છે, જેમ તીર્થકર ભગવાન્ અભવ્ય એવોના માટે દુર્ભગ અપ્રિય થાય છે. તે અભવ્ય એવોના જ દોષ છે. ૨

सम्पद्यते तत् सुस्वरनाम कोकिलादिवत् ३५, 'दसरनामे ३६' दुःस्वरनाम-यदुदयवशात् जीवस्य स्वरः श्रोतृजनमप्रीत्ये संजायते तद्दुः स्वरनामकाकादिवत् ३६, 'अदेज्जन म ३७' आदेयनाम-यदुदयवशात् जीवो यत् किमपि चेष्टते भापते वा तत् सर्वं लोकः प्रमाणयति, दर्शनानन्तरमेव च लोकोऽभ्युत्थानादिना सत्करोति तद् आदेयनाम ३७, 'अनादेज्जनामे ३८' अनादेयनाम-यदुदयवशात् समीचीनमपि भाषमाणो नोपादेयवचनो भवति, नापि उपक्रियमाणोऽपि जनस्नमभ्युत्थानादिना सत्करोति तदनादेयनाम ३८, 'जसोः कृत्तिणामे ३९' यशः-कीर्तिनाम-यशसा तपः शौर्यपराक्रमत्यागादि समुपार्जितख्यात्या कीर्तन-संशब्दनं यशः कीर्तिः, अथवा सर्वं दिग्ग्यापिनी पराक्रमजन्या वा सर्वजनोत्कीर्तनीयगुणता

३५-सुस्वरनामकर्म-जिस के उदय से जीव का स्वर श्रोताओं के प्रमोद का कारण हो जैसे कोयल का स्वर, वह सुस्वरनामकर्म है ।

३६-दुःस्वरनामकर्म-जिस कर्म के उदय से जीव का स्वर श्रोताओं की अप्रीति का कारण हो, जैसे काक का स्वर, वह दुस्वरनामकर्म है ।

३७-आदेयनामकर्म-जिस के उदय से, जीव जो कुछ भी करे अथवा कहे, उस सब को लोक प्रमाणभूत मान ले और देखते ही उठकर सत्कार करे, वह आदेयनामकर्म है ।

३८-अनादेयनामकर्म-जिस के उदय से समीचीन भाषण करने पर भी वचन ग्राह्य या मान्य न हो और उपकार करने पर भी लोग अभ्युत्थान आदि कर के स्वागत न करें, वह अनादेय नामकर्म है ।

३९-यशःकीर्तिनामकर्म-यश अर्थात् तप, शौर्य, पराक्रम, त्याग आदि के द्वारा उपार्जित ख्याति के कारण प्रशंसा होना यशःकीर्ति है । अथवा सब दिशाओं में फैली हुई या पराक्रम जनित ख्याति यश कहलाती है और एक

(३५) सुस्वर नामकर्म-जेना उदयथी एवेनो स्वर श्रोतायेना प्रमादु कारुण डोय, जेम डेयलने स्वर, ते सुस्वर नामकर्म छे.

(३६) दुःस्वर नामकर्म-जे कर्मना उदयथी एवेनो स्वर श्रोतायेनी अप्रीति भेणववानु कारुण अने. जेम कागडानो स्वर, ते दुस्वर नामकर्म छे.

(३७) आदेय नामकर्म-जे कर्मना उदयथी, एव जे कर्म पणु करे अथवा कहे तेने अधा लोक प्रमाण भूत मानी छे अने तेने जोता जे लोकीने सत्कार करे ते आदेयनाम कर्म छे,

(३८) अनादेय नामकर्म-जेना उदयथी समीचीन भाषण करवा छतां पणु वचन ग्राह्य अगर मान्य न थाय अने उपकार करवा छतां पणु लोक अभ्युत्थान आदि करीने स्वागत न करे, ते अनादेय नामकर्म छे,

(३९) यश कीर्ति नाम कर्म-यश अर्थात् तप, शौर्य, पराक्रम, त्याग आदि द्वारा उपार्जित ख्यातिना कारणे प्रशंसा यनी ते यश कीर्ति छे, अथवा अधी दिशाओंमें फैला-

યશઃ, એકદેશવ્યાપિની પુણ્યજન્યા વા રૂપાતિઃ કીર્તિસ્તે ઉભે યદુદયવશાદ્ ભવત સ્તદ્ યશઃ કીર્તિનામ ૩૯, 'અજસો કિત્તિનામે ૪૦' અપશઃ કીર્તિનામ-યદુદયવશાદ્ ઉદાસીનસ્યાપિ જનસ્થાનાદરણીયો ભવતિ તદયશઃ કીર્તિનામ ૪૦, 'ગિમ્માણનામે ૪૧' નિર્માણનામ-યદુદયવશાત્ પ્રાણિશરીરેષુ સ્વસ્વજાત્યનુસારેનાઙ્ગપ્રત્યઙ્ગાનાં પ્રતિનિયતશરીરસ્થાનવર્તિત્વં ભવતિ તન્નિર્માણનામ ૪૧, 'તિત્થગરણામે ૪૨' તીર્થકરનામ-યદુદયવશાત્ પશ્ચત્રિશદ્વાણીગુણા સ્તથાચતુર્લિંગશદતિશયાઃ પ્રાદુર્ભવન્તિ તત્ તીર્થકરનામ ૪૨ इत्येवंरीत्या नामकर्मणो द्वाच-
ત્વારિશદ્ભેદાઃ પ્રતિપાદિતાઃ,

સમ્પ્રતિ-તેષામેવ ગત્યાદીનામવાન્તરભેદપ્રતિપાદનાર્થનાહ-'ગણનામેણં મંતે ! કમ્મે કહિવહે પળ્લત્તે ?' હે મદન્ત ! ગતિનામ સ્વલ્લ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અગ્ગિવિહે પળ્લત્તે' ગતિનામકર્મ ચતુર્વિધં પ્રજ્ઞસમ્, 'તં જહા-નિરયગણનામે ?

દિશા મેં વ્યાસ હોને વાલી પુણ્ય જનિત રૂપાતિ કીર્તિ કહ્લાતી હૈ । જિસ કર્મ કે ઉદય સે ઇન દોનો કી પ્રાપ્તિ હો વહ યશઃકીર્તિનામકર્મ હૈ ।

૪૦-અયશઃકીર્તિનામ કર્મ-જિસ કે ઉદય સે મધ્યસ્થ જનોં કે ભી અનાદર કા પાત્ર બને, વહ કર્મ ।

૪૧-નિર્માણનામકર્મ-જિસ કે ઉદય સે પ્રાણિયોં કે શરીર મેં અપની-અપની જાતિ કે અનુસાર અંગોપાંગો કા યથા સ્થાન નિર્માણ હોતા હૈ ।

૪૨-તીર્થકરનામકર્મ-જિસ કર્મ કે ઉદય સે પૈતીસ વાણી કે ગુણ ઔર ચૌતીસ અતિશય પ્રગટ હોતે હૈ, વહ તીર્થકર નામ કર્મ કહ્લાતા હૈ । યે નામ કર્મ કે ચાલીસ ભેદ હુણ ।

અબ હન કે અવાન્તર ભેદો કા કથન કિયા જાતા હૈ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગતિનામકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગતિનામ કર્મ ચાર પ્રકાર કા કહા હૈ, વહ હસ પ્રકાર-

યેલી અથવા પરાક્રમ જનિત ખ્યાતિ યશ કહેવાય છે અને એક દિશામા વ્યાપ્ત થનારી પુણ્ય જનિત ખ્યાતિ કીર્તિ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદયથી એ જાનેની પ્રાપ્તિ થાય તે યશઃકીર્તિ નામકર્મ છે.

(૪૦) અયશ કીર્તિ નામકર્મ-જેના ઉદયથી મધ્યસ્થ જનો ના પણ અનાદરનું પાત્ર થવાય, તે કર્મ

(૪૧) નિર્માણ નામકર્મ-જેના ઉદયથી પ્રાણિયોના શરીરમા પોતપોતાની જાતિના અનુસાર અંગોપાંગનું યથાસ્થાન નિર્માણ થાય છે તે

(૪૨ તીર્થ કર નામકર્મ-જે કર્મના ઉદયથી પાત્રીસ વાણીના ગુણ અને ચૌવીસ અતિશય પ્રગટ થાય છે, તે તીર્થ કર નામકર્મ કહેવાય છે. આ નામકર્મના બે તાલીસ ભેદ થયા.

હેવે તેમના અવાન્તર ભેદોનું કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગતિનામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

तिरियगतिनामे २ मनुष्यगतिनामे ३ देवगतिनामे ४' तद्यथा-निरयगतिनाम १ तिर्यग्गतिनाम २ मनुष्यगतिनाम ३ देवगतिनाम ४, गौतमः पृच्छति-‘जाह्णामे णं मंते ! नम्मे पुच्छा’ जातिनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहे पण्णत्ते’ जातिनामकर्म पञ्चविधं प्रज्ञप्तम् ‘तं जहा-एगिन्द्रियजाःणामे जाव पंचिन्द्रियजाइणामे’ तद्यथा-एकेन्द्रियजातिनाम १ यावद्-द्वीन्द्रियजातिनाम २ त्रीन्द्रियजातिनाम ३ चतुरिन्द्रियजातिनाम ४, पञ्चेन्द्रियजातिनाम ५, गौतमः पृच्छति-‘सरीरणामे णं मंते ! कम्मे कइविहे पण्णत्ते ?’ हे भदन्त ! शरीरनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचविहे पण्णत्ते’ शरीरनामकर्म पञ्चविधं प्रज्ञप्तम् ‘तं जहा-ओरा-लियसरीरणामे जाव कम्मगसरीरणामे’ तद्यथा-औदारिकशरीरनाम १ यावद्-वैक्रियशरीरनाम २ आहारकशरीरनाम ३ तैजसशरीरनाम ४ कर्मणशरीरनाम ५, तत्र शरीरं तावद् औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकर्मणभेदेन पञ्चविधं भवति, तन्निवन्धनं नामापि पञ्चविध-
(१) नरकगतिनामकर्म (२) तिर्य्यगतिनामकर्म (३) मनुष्यगतिनामकर्म और (४) देवगतिनाम कर्म ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जातिनामकर्म कितने प्रकार का है ?

भगवान्-हे गौतम ! जातिनामकर्म के पांच भेद हैं, यथा-(१) एकेन्द्रिय-जातिनाम (२) द्वीन्द्रियजातिनाम (३) त्रीन्द्रियजातिनाम (४) चतुरिन्द्रियजातिनाम और (५) पंचेन्द्रियजातिनाम ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शरीरनामकर्म के कितने भेद हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! शरीरनामकर्म के पांच भेद हैं, वे इस प्रकार-(१) औदारिकशरीरनाम (२) वैक्रियशरीरनाम (३) आहारक शरीरनाम (४) तैजस शरीरनाम और (५) कर्मण शरीरनाम । इनमें से जिस के उद्दय से औदारिक

श्रीभगवान्-हे गौतम ! गतिनामकर्म चार प्रकारना कइया छे, ते आ प्रकारे-(१) नरकगति नामकर्म (२) तिर्य्यगति नामकर्म (३) मनुष्य गति नामकर्म अने (४) देवगति नामकर्म

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! जातिनामकर्म केटला प्रकारना कइया छे ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जातिनामकर्म पाच प्रकारना कइया छे, ते आ प्रकारे (१) एकेन्द्रिय जाति नाम (२) द्वीन्द्रिय जाति नाम (३) त्रीन्द्रिय जाति नाम (४) चतुरिन्द्रिय जाति नाम अने (५) पंचेन्द्रिय जातिनाम.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शरीरनामकर्मना केटला लोक कइया छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! शरीर नाम कर्मना पाच लोक छे, ते आ प्रकारे-(१) औदारिक शरीर नाम (२) वैक्रिय शरीर नाम (३) आहारक शरीरनाम (४) तैजसशरीर नाम अने (५) कर्मण शरीर नाम,

મિત્યુક્તમ્, તત્ર યદુદયવશાદૌદારિકશરીરપ્રાયોગ્યાન પુદ્ગલાન્ ઉપાદાય ઔદારિકશરીરરૂપ-
તયા પરિણમયતિ, પરિણમ્ય જીવપ્રદેશૈઃ સઘ અન્યોન્યાનુગમરૂપતયા સમ્બધ્નાતિ તદૌદારિ-
કશરીરનામ, એનમન્યેષ્વપિ શરીરનામસુ અવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સરીરોવંગનામે ણં
મંતે ! કસ્મે કઠ્ઠિવિદે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! શરીરાદ્ગોપાદ્ગનામકર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગ-
વાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદે પણ્ણત્તે’ શરીરાદ્ગોપાદ્ગનામકર્મ ત્રિવિધં પ્રજ્ઞસમ્,
તત્રાષ્ટૌ અદ્ગાનિ—‘સીસયુરોયરપિટ્ઠો દો વાહુ ઝરુયાય અદ્ઠંગા’ શીર્ષમ્ ઊરઃ, ઊદરમ્ પૃષ્ઠમ્ ઘ્રૌ
બાહુ, ઝરુણી ચ અષ્ટાવદ્ગાનિ, અન્યાનિ તત્પ્રત્યવયવદ્ભૂતાનિ અદ્ગુલ્પિર્વરેલાદીનિ ઉપાદ્ગાનિ,
‘તં જહા—ઓરાહિયસરીરોવંગનામે, વેઽઉવ્વિયસરીરોવંગનામે, આહારગસરીરોવંગનામે’ તદ્યથા—
ઔદારિકશરીરાદ્ગોપાદ્ગનામ, વૈક્રિયશરીરાદ્ગોપાદ્ગનામ, આહારકશરીરાદ્ગોપાદ્ગનામ, તત્ર યદુ-
દયવશાદૌદારિકશરીરતયા પરિણતાનાં પુદ્ગલાનામદ્ગોપાદ્ગવિભાગપરિણતિરૂપજાયતે તદૌ-
દારિકાદ્ગોપાદ્ગનામ, એવમેવ વૈક્રિયાહારકાદ્ગોપાદ્ગનામ્ની અપિ અવસેયે, તૈજસકાર્મણયોઃ પુનઃ
શરીર કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કર કે ઔદારિક શરીર કે રૂપ મેં પરિણ-
માતા હૈ ઓર પરિણમા કર જીવ પ્રદેશોં કે સાથ એકમેક કરતા હૈ, વહ ઔદા-
રિકશરીરનામકર્મ કહલાતા હૈં । હસી પ્રકાર અન્ય શરીરનામકર્મોં કા.ભી સ્વરૂપ
સમઘ્ઞ લેના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! શરીરોપાંગ નામકર્મ કે કિતને ભેદ કહે હૈં ?

મગવાન્—ગૌતમ ! શરીરોપાંગનામ કર્મ કે ત્રીન ભેદ કહે ગય હૈં, યથા—
ઔદારિક શરીરોપાંગ, વૈક્રિય શરીરોપાંગ ઓર આહારક શરીરોપાંગ ।
જિસ કર્મ કે ઉદય સે ઔદારિક શરીર રૂપ સે પરિણત પુદ્ગલોં મેં અંગોપાંગ
વિભાગ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ ઔદારિક શરીરોપાંગ કહલાતા હૈ । હસી
પ્રકાર વૈક્રિયાંગોપાંગ એવં આહારક શરીરોપાંગ ભી સમઘ્ઞના ચાહિય । તૈજસ
ઓર કાર્મણ શરીર જીવ કે પ્રદેશોં કે અનુસાર હોતે હૈં, અતઃ ઉનમેં અંગો-

તેમનામા થી જેના ઉદયથી ઔદારિક શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રાહ્ય કરીને ઔદા-
રિક શરીરના રૂપમાં પરિણમે છે, અને પરિણમીને જીવપ્રદેશોની સાથે સેળસેળ થાય છે.
તે ઔદારિક શરીરનામકર્મ કહેવાય છે એજ પ્રકારે અન્ય શરીર નામકર્મોના પણ
સ્વરૂપ સમજી લેવા બેઠ્યો

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! શરીરોપાંગ નામકર્મના કેટલા ભેદ કહ્યા છે

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! શરીરોપાંગ નામકર્મના ત્રણ ભેદ કહેલા છે—ઔદારિકશરીર-
ોપાંગ, વૈક્રિય શરીરોપાંગ અને આહારક શરીરોપાંગ જેમના ઉદયથી ઔદારિકશરીર
રૂપથી પરિણત પુદ્ગલોમાં અંગોપાંગના વિભાગ ઉત્પન્ન થાય છે, તે ઔદારિક શરીરોપા-
ંગ પણ કહેવાય છે. એજ પ્રકારે વૈક્રિયાંગોપાંગ તેમ જ આહારક શરીરોપાંગ પણ
સમજવાં બેઠ્યો. તૈજસ અને કર્મણુ શરીર જીવના પ્રદેશોના અનુસાર હોય છે, તેથી

જીવપ્રદેશસંસ્થાનાનુસારિત્વાદ્ અજ્ઞોપાક્રસંભવો નાસ્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સરીરવંધનણામે ણં મંતે ! કઙ્કિવિહે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! શરીરવંધનનામકર્મ કૃતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ—‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિહે પણ્ણત્તે’ શરીરવંધનનામકર્મ પચ્ચવિધં પ્રજ્ઞસમ્, ‘ત જહા—ઓરાલિયસરીરવંધનણામે જાવ કમ્મગસરીરવંધનણામે’ તદ્ધયા—ઔદારિકશરીરવંધનનામ ૧ યાવત્—વૈક્રિયશરીરવંધનનામ ૨, આહારકશરીરવંધનનામ ૩, તૈજસશરીરવંધનનામ ૪, કાર્મણશરીરવંધનનામ ૫, તત્ર યદુદયવશાદ્ ગૃહીતાનાં ગૃહ્યમાણાનાશ્ચ ઔદારિકપુદ્ગલાનાં પરસ્પરં તૈજસાદિપુદ્ગલૈશ્ચ સહ સમ્બન્ધઃ સંજાયતે તદૌદારિકશરીરવંધનમ્, યદુદયવશાદ્ ગૃહીતાનાં ગૃહ્યમાણાનાશ્ચ વૈક્રિયપુદ્ગલાનાં પરસ્પરં તૈજસકાર્મણપુદ્ગલૈશ્ચ સહ સમ્બન્ધો મવતિ તદ્ વૈક્રિયશરીરવંધનમ્, યદુદયાત્પુન ગૃહીતાનાં ગૃહ્યમાણાનાશ્ચ આહારપુદ્ગલાનાં પાંગ કા સંભવ નહીં હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! શરીર વંધનનામકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન—હે ગૌતમ ! શરીરવંધનનામકર્મ ણં વ પ્રકાર કા હૈં, જહ્ણં હિસ પ્રકાર (૧) ઔદારિકશરીર વંધનનામ (૨) વૈક્રિયશરીર વંધનનામ (૩) આહારક-શરીર વંધનનામ (૪) તૈજસશરીર વંધનનામ ઓર (૫) કાર્મણશરીર વંધન-નામ । જિસ કર્મ કે ઉદય સે પહેલે ગ્રહણ કિયે હુયે ઓર વર્તમાન મેં ગ્રહણ કિયે જાને વાલે ઔદારિક શરીર કે પુદ્ગલોં કા પરસ્પર સંબંધ હોતા હૈ તથા તૈજસ આદિ પુદ્ગલોં કે સાથ મી સંબંધ હોતા હૈ, વહ્ ઔદારિકશરીર વંધન નામ કર્મ કહલાતા હૈ । જિસ કર્મ કે ઉદય સે પૂર્વગૃહીત ઓર વર્તમાન મેં ગ્રહણ કિયે જાનેવાલે વૈક્રિય પુદ્ગલોં કા પરસ્પર મેં તથા તૈજસ ઓર કાર્મણશરીર કે સાથ સંબંધ હોતા હૈ, વહ્ વૈક્રિયશરીર વંધનનામ કર્મ હૈં । જિસ કર્મ કે ઉદય

તેમનામાં અંગોપાગનો સ ભવ નથી હોતો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! શરીર વંધન નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! શરીર વંધન નામકર્મ પાંચ પ્રકારનાં છે. તે આ પ્રકારે—

(૧) ઔદારિક શરીર વંધન નામ (૨) વૈક્રિય શરીર વંધન નામ (૩) આહારક શરીર વંધન નામ (૪) તૈજસ શરીર વંધન નામ અને (૫) કાર્મણ શરીર વંધન નામ.

જે કર્મના ઉદયથી પહેલાં ગ્રહણ કરેલા અને વર્તમાનમાં ગ્રહણ કરાઈ રહેલા ઔદારિક શરીરના પુદ્ગલોના પરસ્પર સમ્બન્ધ હોય છે તથા તૈજસ આદિ પુદ્ગલોની સાથે પણ સમ્બન્ધ થાય છે, તે ઔદારિક શરીર વંધન નામકર્મ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદયથી પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમાં ગ્રહણ કરાતા વૈક્રિય પુદ્ગલોના પરસ્પરમાં તથા તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના સાથે સમ્બન્ધ થાય છે, તે વૈક્રિય શરીર વંધન નામકર્મ છે. જે કર્મના ઉદયથી પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમાં ગ્રહણ કરાતા આહારક શરીરના પુદ્ગલોના આપસમાં તથા તૈજસ તેમજ કાર્મણ શરીરની સાથે સમ્બન્ધ થાય છે, તે

પરસ્પરં તૈજસકાર્મણપુદ્ગલૈશ્ચ સહ સમ્બન્ધો ભવતિ તદાહારકશરીરબન્ધનમ્ , યદુદયવંશાદ્
 ગૃહીતાનાં ગૃહ્યમાણાનાશ્ચ તૈજસપુદ્ગલાનાં પરસ્પરં કાર્મણપુદ્ગલૈશ્ચ સહ સમ્બન્ધો ભવતિ
 તત્તૈજસશરીરબન્ધનનામ, યદુદયાત્ પુનર્ગૃહીતાનાં ગૃહ્યમાણાનાશ્ચ કાર્મણપુદ્ગલાનાં પરસ્પરં
 સમ્બન્ધો ભવતિ તત્કાર્મણશરીરબન્ધનનામકર્મ અવસેયમ્ , ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘શરીરસંઘાય-
 નામેણં મંતે ! કઠ્ઠવિદ્દે પપ્પણ્તે ?’ હે મદન્ત ! શરીરસંઘાતનામ ક્ષલ્લુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ?
 સંઘાત્યન્તે-‘એકત્રીક્રિયન્તે ઔદારિકાદિશરીરપુદ્ગલા યેન તત્ સંઘાતનામ ? મગવાનાહ-
 ‘બોયમા ! પંચવિદ્દે પપ્પણ્તે ?’ હે ગૌતમ ! શરીરસંઘાતનામ પશ્ચવિધં પ્રજ્ઞસમ્ , ‘તં જહા-
 ઓરાલિયસરીરસંઘાયનામે જાવ કમ્મગસરીરસંઘાયનામે’ તથા-‘ઔદારિકશરીરસંઘાતનામ ?
 યાવત્-‘વૈક્રિયશરીરસંઘાતનામ ૨ આહારકશરીરસંઘાતનામ ૩ તૈજસશરીરસંઘાતનામ ૪ કાર્મ-
 ãશરીરસંઘાતનામ ૫ તત્ર ગદુદયવશાદૌદારિકશરીરરચના અનુકારિસંઘાતરૂપા સન્પદ્યતે તદૌ
 સે પૂર્વગૃહીત ઔર વર્તમાન મેં ગ્રહણ કિણ જાનેવાલે આહારકશરીર કે પુદ્ગલોં
 કા આપસ મેં તથા તૈજસ ઇવં કાર્મણ શરીર કે સાથ સંબંધ હોતા હૈ, વહ આહા-
 રકશરીર બન્ધનનામકર્મ કહલાતા હૈ । જિસકે ઉદય સે પૂર્વગૃહીત ઔર વર્તમાન
 મેં ગ્રહણ કિણ જાનેવાલે તૈજસશરીર કે પુદ્ગલોં કા પરસ્પર ઔર કાર્મણશરીર
 કે પુદ્ગલોં કે સાથ સંબંધ હોતા હૈ, વહ તૈજસશરીર બન્ધનનામકર્મ હૈ । જિસ
 કર્મ કે ઉદય સે પૂર્વગૃહીત ઔર વર્તમાન ગ્રહ્યમાણ મેળ પુદ્ગલોં કા પર-
 સ્પર સંબંધ હોતા હૈ, વહ કાર્મણશરીર બન્ધનનામકર્મ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શરીરસંઘાતનામકર્મ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીરસંઘાતનામકર્મ પાંચ પ્રકાર કા કહા હૈ, યથા-
 (૧) ઔદારિકશરીર સંઘાતનામકર્મ (૨) વૈક્રિયશરીર સંઘાતનામકર્મ (૩)
 આહારકશરીર સંઘાતનામકર્મ (૪) તૈજસશરીર સંઘાતનામકર્મ ઔર (૫)
 કાર્મણશરીરસંઘાતનામકર્મ । જિસ કર્મ કે ઉદય સે ઔદારિકશરીર આદિ કે

આહારકશરીર બન્ધન નામકર્મ કહેવાય છે. જેના ઉદયથી પૂર્વ ગૃહીત અને વર્તમાનમાં
 અહંબુ કરાઈ રહેલા તૈજસ શરીરના પુદ્ગલોના પરસ્પર અને કાર્મણ શરીરના પુદ્ગલોની
 સાથે સમ્બન્ધ થાય છે, તે તૈજસ શરીર બન્ધન નામકર્મ છે જેકર્મના ઉદયથી પૂર્વ
 ગૃહીત અને વર્તમાનમાં અહંબુ પુદ્ગલોના પરસ્પર સંબંધ થાય છે, તે કાર્મણ
 શરીર બન્ધન નામકર્મ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શરીર સંઘાત નામકર્મ કેટલા પ્રકારના છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીર સંઘાત નામકર્મ પાંચ પ્રકારના છે જેમકે-(૧)
 ઔદારિક શરીર સંઘાત નામકર્મ (૨) વૈક્રિય શરીર સંઘાત નામકર્મ (૩) આહારક
 શરીર સંઘાત નામકર્મ (૪) તૈજસ શરીર સંઘાત નામકર્મ અને (૫) કાર્મણ શરીર
 સંઘાત નામકર્મ.

દારિકશરીરસંઘાતના, એવ વૈક્રિયાદિશરીરસંઘાતનામેઽપિ અવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
‘સંઘયણનામે જં મંતે ! કઙ્કિદ્દે પળ્લત્તે ?’ હે મદન્ત ! સંહનનનામ ચલ્લુ કર્મ કૃતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ?
મગ્ગનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘હલ્લિદ્દે પળ્લત્તે’ અસ્થિરચનાવિશેષરૂપસંહનનનામ પદ્ધ-
વિધં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જહા-વજ્જસમ્ભનારાચસંઘયણનામે, કીલિયાસંઘયણનામે, હેવદ્દસંઘયણ-
નામે’ તત્થથા-વજ્જર્પભનારાચ સંહનનનામ ૧ ઋષભનારાચસંહનનનામ ૨, નારાચ સંહનનનામ
૩ અર્જુનારાચસંહનનનામ ૪ કીલિકાસંહનનનામ ૫ સેવાર્તસંહનનનામ ૬, તત્ત્ર વજ્જમ્-કીલિ
કારૂપમ્, ઋષભઃ-પરિવેષ્ટપટ્ટરૂપઃ, નારાચમ્-ઉમયતો મર્કટવન્ધરૂપમ્ અવસેયમ્, તથા-
ચોક્કમ્-‘રિસદ્ધોગ દોઙ્ પટ્ટો વજ્જં ધુળ કીલિયામુણેયવ્વા । ઉમયો મકકલવંધો નારાયં તં વિયા-
ણાદિ ॥૧॥ ઋષભશ્ચ ભવતિ પટ્ટો વજ્જં પુનઃ કીલિકા જ્ઞાતરૂપા । ઉમયતો મર્કટવન્ધો યસ્તં
નારાચં વિજાનીદ્ધિ’ । ૧॥’ ઇતિ, તથા ચ યત્ર ઉમયતો મર્કટવન્ધનવજ્જયોર્દ્વયોરસ્થનોઃ પટ્ટાકુ-

પુદ્ગલ છિદ્રરહિત એકરૂપતા કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં, વહ સંઘાનનામકર્મ કહલાતા
હે । ઔદારિકશરીર સંઘાત આદિ સમી કા સ્વરૂપ હસી પ્રકાર સમજ્ઞ લેના યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંહનનનામકર્મ કિનને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ અસ્થિયોં કો રચના રૂપ સંહનન છ પ્રકાર કા કહા ગયા
હે, વહ હસ પ્રકાર હૈ-(૧) વજ્જર્પભનારાચસંહનન નામ (૨) ઋષભનારાચ સંહ-
નન નામ (૩) નારાચસંહનન નામ (૪) અર્જુનારાચ સંહનનનામ (૫) કીલિકા
સંહનનનામ ઓર (૬) સેવાર્તસંહનનનામકર્મ । યહોં વજ્જ કા અર્થ હૈ કીલી,
ઋષભ કા અર્થ હૈં વેષ્ટન રૂપ પટ્ટા ઓર નારાચ કા અભિપ્રાય હૈં દોનોં ઓર
મર્કટ વન્ધ । કહા મી હૈ-ઋષભ પટ્ટ કો કહતે હૈં, કીલિકા કો વજ્જ સમજ્ઞના
યાહિયે ઓર દોનોં ઓર કે મર્કટ વંધ કો નારાચ જાનના યાહિયે ॥ ૧ ॥

જેકર્મના ઉદયથી ઔદારિક શરીર આદિના પુદ્ગલ છિદ્રરહિત એક રૂપતાને પ્રાપ્ત
થાય છે, તે સંઘાત નામકર્મ કહેવાય છે. ઔદારિક શરીર સંઘાત આદિ બધાના સ્વરૂપ
એજ પ્રકારે સમજીલેવાં જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંહનન નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેવાયેલાં છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસ્થિયોની રચનારૂપ સંહનન છ પ્રકારના કહ્યા છે તે આ પ્રકારે.

(૧) વજ્જર્પભનારાચ સંહનન નામ (૨) ઋષભનારાચ સંહનન નામ (૩) નારાચ
સંહનન નામ (૪) અર્જુનારાચ સંહનન નામ (૫) કીલિકા સંહનન નામ અને (૬)
સેવાર્ત સંહનન નામકર્મ

અહીં વજ્જનો અર્થ છે (કીલી) ખીલી, ઋષભનો અર્થ છે વેષ્ટન રૂપ પટ્ટો અને
નારાચનો અભિપ્રાય છે બન્ને તરફ મર્કટ બન્ધન, કહ્યું પણ છે-

ઋષભ પટ્ટાને કહે છે, કીલીકાને વજ્જ, સમજીવું જોઈએ અને બન્ને તરફના મર્કટ
બન્ધને નારાચ જાણવું જોઈએ. ૧

તિના તૃતીયેનાસ્થના પરિવેષ્ટિતયોરુપરિ તદરિથત્રયભેદિ કીલિકાશ્રયં વજ્રનામઋમસ્થિ ભવતિ તદ્ પ્રથમં વજ્રર્ષભનારાચસંહનનમુચ્યતે, યત્ પુનઃ કીલિકાવર્જિતં સંહનનં ભવતિ તદ્ ઋષ ભનારાચસંહનનમ્, યત્ર તુ કેવલમ્ અસ્થનાં મર્કટબન્ધ એવ ભવતિ તત્ સંહનનમ્ નારાચ સંહન- નમ્, યત્ર તુ એકપાશ્વેન મર્કટબન્ધો દ્વિતીયપાશ્વેવ કીલિકા ભવતિ તદર્ધનારાચસંહનનમ્, યત્ર પુનરસ્થિની કીલિકામાત્રવદ્ધાન્યેવ ભવન્તિ તત્સંહનન કીલિકાસંહનનમ્, યત્ર તુ પરસ્પરપર્યન્ત- માત્ર સસ્પર્શલક્ષણાં સેવાં પ્રાપ્તાનિ અસ્થિની નિત્યમેવ સ્નેહાભ્યઙ્ગાદિરૂપં પરિશીલનમાકાઙ્ક્ષ- ન્તિ તત્ સેવાર્તસંહનનમુચ્યતે, એતન્નિબન્ધનં સંહનનનામ અપિ પદ્ધિવિધં ભવતિ, તત્ર યદુદયવશાત્ વજ્રર્ષભનારાચસંહનન ભવતિ તદ્ વજ્રર્ષભનારાચસંહનનનામ, એવમ્ ઋષભનારાચ સંહનનનામા-

હસ પ્રકાર જિસ અસ્થિબન્ધન મેં દો અસ્થિયાં દોનોં ઓર સે મર્કટ બન્ધ સે બંધી રહતી હૈં, પદ્ધતિ કી આકૃતિ કી તીસરી અસ્થિ સે વેષ્ટિત હોતી હૈં ઓર ડન તીનોં અસ્થિયોં કો ભેદન કરને ચાલી વજ્ર (કીલ) નામક અસ્થિ મી હોતી હૈ, વહ વજ્રર્ષભનારાચ સંહનન કહલાતા હૈ । જિસ સંહનન મેં કીલિકા નહીં હોતી, વહ ઋષભનારાચસંહનન કહા જાતા હૈ । જિસ મેં કેવલ અસ્થિયોં કા મર્કટ બન્ધ હી હોતા હૈ, વહ નારાચસંહનન કહલાતા હૈ । જિસ સંહનન મેં એક ઓર મર્કટ બન્ધ ઓર દૂસરી ઓર કીલી હોતી હૈ, વહ અર્ધનારાચસંહનન હૈ । જિસમેં અસ્થિયાં કીલિકા માત્ર સે હી બંધી હોતી હૈં, વહ કીલિકાસંહનન સમજના ચાહિય । જિસ સંહનન મેં પર્યન્ત ભાગ મેં પારસ્પરિક સ્પર્શ રૂપ સેવા કો પ્રાપ્ત અસ્થિયાં હોતી હૈં ઓર બે સદૈવ ચિકનાઈ-માલિશ આદિ સેવન કી અપેક્ષા રખતી હૈ, વહ સેવાર્તસંહનન કહલાતા હૈ । ઇન છહ પ્રકાર કે સંહનનોં કા કારણ નામકર્મ મી છહ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ । યથા-જિસ નામકર્મ કે ઉદય સે વજ્રર્ષભનારાચસંહનન કો પ્રાપ્તિ હોતી હૈ વહ વજ્રર્ષભનારાચસંહનનનામકર્મ કહલાતા હૈ । હસી પ્રકાર ઋષભનારાચસંહનન આદિ મેં મી સમજ લેના ચાહિય ।

એ પ્રકારે જે અસ્થિબન્ધનમા જે હાડકાંઓ બન્ને બાજુથી મર્કટ બન્ધથી બધા- થેલાં રહે છે, પદ્ધતી આકૃતિ ત્રીજા અસ્થિથી વેષ્ટિત હોય છે અને તે ત્રણે અસ્થિયોને લેહન કરનાર વજ્ર, (કીલ) નામક અસ્થિ પણ હોય છે, તે વજ્રર્ષભનારાચ સંહનન કહે- વાય છે. જે સંહનનમા કીલીકા નથી તે ઋષભ નારાચ સંહનન કહેવાય છે જેમાં કેવલ અસ્થિયોનો મર્કટ બન્ધજ હોય છે, તે નારાચ સંહનન કહેવાય છે. જે સંહનનમા એક તરફ મર્કટ બન્ધન અને બીજી તરફ કીલી હોય છે, તે અર્ધનારાચ સંહનન છે જેમાં અસ્થિયો કીલીકા માત્રથી જ બાંધેલ હોય છે, તે કીલીકા સંહનન સમજવું જોઈએ. જે સંહનનમા પર્યન્ત ભાગમા પારસ્પરિક સ્પર્શરૂપ સેવને પ્રાપ્ત અસ્થિયો હોય અને તે સદૈવ ચિકાસ-માલિશ આદિના સેવનની અપેક્ષા રાખે છે, તે સેવાર્ત સંહનન કહેવાય છે.

આ છ પ્રકારના સંહનનના કારણથી નામકર્મ પણ છ પ્રકારના કહેલ છે જે નામ

દિશ્વપિ ભાવનીયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સંઠાણનામે ણ મંતે ! કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! સંસ્થાનનામ સ્વલ્લ કર્મ કૃતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છન્વિદે પણ્ણત્તે’ સંસ્થાનામકર્મ પદ્ધિવિધ પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જઘા-સમચતુરસસંઠાણનામે ૧ નિમ્મગોદપરિમંડલ સંઠાણનામે ૨ સાદિસંઠાણનામે ૩ વામણસંઠાણનામે ૪ ત્વુજ્જસંઠાણનામે ૫ હુંહસંઠાણનામે ૬’ તથા—સમચતુરસપરિધાનનામ ૧ ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાનનામ ૨ સાદિસંસ્થાનનામ ૩ વામનસંસ્થાનનામ ૪ કુબ્જસંસ્થાનનામ ૫ હુણ્ડસંસ્થાનનામ ૬, તત્ર યદુદયવશાત્ પ્રાણિનાં સમચતુરસસંસ્થાનં સમ્પન્નતે તત્ સમચતુરસસંસ્થાનનામ, યદુદયાત્પુનર્યગ્રોધપરિમંડલં સંસ્થાનં પ્રાણિનામુપજાયતે તન્ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાનનામ, એવં સાદિસંસ્થાનનામાદિશ્વપિ ભાવનીયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વર્ણનામે ણં મંતે ! કમ્મે કઙ્કિવિદે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! વર્ણનામ સ્વલ્લ કર્મ કૃતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે પણ્ણત્તે’ વર્ણનામકર્મ

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! સંસ્થાનનામકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! છહ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, વહ્ ઇસ પ્રકાર—(૧) સમચતુરસસંસ્થાનનામ (૨) ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાન નામ (૩) સાદિસંસ્થાનનામ (૪) વામનસંસ્થાનનામકર્મ (૫) કુબ્જકસંસ્થાનનામકર્મ ઓર (૬) હુણ્ડકસંસ્થાનનામકર્મ ।

જિસ કર્મ કે ઉદય સે જીવ કો સમચતુરસસંસ્થાન કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ, વહ્ સમચતુરસસંસ્થાનનામકર્મ કહલાતા હૈ । જિસ કર્મ કે ઉદય સે પ્રાણિયો કો ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાન પ્રાપ્ત હોતા હૈ, વહ્ ન્યગ્રોધપરિમંડલસંસ્થાનનામકર્મ કહલાતા હૈ । ઇસી પ્રકાર માદિ સંસ્થાનનામ કર્મ આદિ કો પરિભાષા મી સમજ્ઞ લેની ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! વર્ણનામકર્મ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

કર્મના ઉદયથી વજ્રવર્ણનારાય સહનનની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે વજ્રવર્ણનારાય સહનન નામકર્મના કહેવાય છે એ જ પ્રકારે ઋષભનારાય સહનન આદિમા પણ સમજી લેવું જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! સંસ્થાન નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! છ પ્રકારના કહેલાં છે, તે આ પ્રકારે—

(૧) સમચતુરસસંસ્થાનનામ (૨) ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનનામ (૩) સાદિ સંસ્થાન નામ (૪) વામનસંસ્થાનનામ (૫) કુબ્જસંસ્થાનનામ (૬) અને હુંહક સંસ્થાનનામકર્મ

જે કર્મના ઉદયથી જીવોને સમચતુરસ સંસ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સમચતુરસ સંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે. જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોને ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે ન્યગ્રોધપરિમંડલ સંસ્થાનનામકર્મ કહેવાય છે. એજ પ્રકારે સાદિ સંસ્થાનનામકર્મ આદિની પરિભાષા પણ સમજી લેવી જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! વર્ણ નામકર્મ કેટલા પ્રકારનાં છે ?

પશ્ચદિધં પ્રજ્ઞસમ્ 'તં જહા-કાલવર્ણનામે જાવ સુક્લિલ્લવર્ણનામે' તથા-કૃષ્ણવર્ણનામ ૧ યાવત્-નીલવર્ણનામ ૨ પીતવર્ણનામ ૩ રક્તવર્ણનામ ૪ શુક્લવર્ણનામ ૫, તત્ર યદુદયવશાત્ પ્રાણિશરીરેષુ કૃષ્ણવર્ણપ્રાદુર્માવો ભવતિ યથા કાલકોકિલાદીનાં શરીરેષુ તત્ કૃષ્ણવર્ણનામ, एवं शेषवर्णनामान्यपि विज्ञेयानि, गौतम! पृच्छति-‘गंधनामे णं भन्ते ! कस्मे पुच्छा’ हे भदन्त ! गन्धनाम खलु कर्म कतिविधं प्रज्ञसम् ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘दुर्विहे पण्णत्ते’ गन्धनामकर्मद्विविधं प्रज्ञसम्, ‘तं जहा-दुर्भगिगंधनामे, दुरभिगंधनामे’ तद्यथा-सुरभिगन्धनाम १ दुरभिगन्धनाम २, तत्र यदुदयवशात् प्राणिशरीरेषु सुरभि-गन्ध सुगन्धः उपजायते यथा कमलपाटलमालतीपुष्पादीनां तद् सुरभिगन्धनाम, यदुदवशात्

भगवान्-हे गौतम ! वर्णनामकर्म पांच प्रकार का कहा है, वह इस प्रकार है-कालवर्णनामकर्म, नीलवर्णनामकर्म, पीतवर्णनामकर्म, रक्तवर्णनामकर्म और शुक्लवर्णनामकर्म । जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में कृष्णवर्ण उत्पन्न होता है, जैसे काक एवं कोकिला के शरीर में, वह कालवर्णनामकर्म कहलाता है । इसी प्रकार शेष वर्णनामकर्म भी समझने चाहिये ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! गन्धनाम कर्म कितने प्रकार का कहा गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! गन्धनामकर्म दो प्रकार का कहा गया है, वह इस प्रकार-सुरभिगन्धनामकर्म और दुरभिगन्धनामकर्म । जिस कर्म के उदय से जीवों के शरीर में सुगंध होती है वह सुरभिगन्धनामकर्म कहलाता है, जैसे कमल, पाटल मालती आदि के पुष्पों में । जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में दुर्गन्ध उत्पन्न हो, वह दुरभिगन्धनाम कर्म है, जैसे लहसुन, प्याज आदि के शरीर में ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! रसनाम कर्म कितने प्रकार का है ?

श्रीभगवान्-હે ગૌતમ ! વર્ણ નામકર્મ પાંચ પ્રકારના કહેવા છે, તે આ પ્રકારે- (૧) કાલવર્ણ નામકર્મ (૨) નીલવર્ણ નામકર્મ (૩) પીતવર્ણ નામકર્મ (૪) રક્તવર્ણ નામકર્મ અને (૫) શુક્લવર્ણ નામકર્મ.

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરમાં કૃષ્ણવર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ કે કાકડા અને કોયલના શરીરમાં, તે કાલવર્ણ નામકર્મ કહેવાય છે એજ પ્રકારે શેષ વર્ણ નામકર્મ પણ સમજી લેવાનાં છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! ગન્ધ નામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ગન્ધ નામકર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે, તે આ પ્રકારે- (૧) સુરભિ ગન્ધ નામકર્મ અને (૨) દુરભિગન્ધ નામકર્મ

જે કર્મના ઉદયથી જીવોના શરીરમાં સુગન્ધ હોય છે, તે સુરભિ ગન્ધ નામકર્મ કહેવાય છે, જેમ-કમળ-પાટલ, માલતી આદિના પુષ્પોમાં, જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણીઓના શરીરમાં દુર્ગન્ધ ઉત્પન્ન થાય, તે દુરભિગન્ધનામકર્મ છે, જેમ-લસણ, ડુંગળી

પુનઃ પ્રાણિશરીરેષુ દુરભિગન્ધઃ દુર્ગન્ધ ઉપજાયતે યથા લઘુન પલાઞ્ડુપ્રમૃતીનાં તત્ દુરભિગન્ધ-
નામ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘રસનામેળં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! રસનામં સ્વલ્પ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ?
ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવિદે પળ્લવે’ રસનામં પચ્ચવિધં પ્રજ્ઞસમ્,
‘તં જઘા-તિત્તરસનામે જાવ મહુરરસનામે’ તચ્ચગા-તિત્તરસનામં ૧, યાવત્-અમ્લરસનામં ૨
કટુકરસનામં ૩ કષાયરસનામં ૪ મધુરરસનામં ૫, તત્ર યદુદયવશાત્ પ્રાણિશરીરેષુ તિત્તરો રસ
ઉપજાયતે યથા-મરિચાદીનાં (ગિમ્વાદીનાં વા) તત્ તિત્તરસનામં, એવં શેષરસનામેષ્વપિ
માત્રનીયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ફાસનામેળં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! સ્પર્શનામં સ્વલ્પ કર્મ કતિવિધં
પ્રજ્ઞસમ્ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્વિદે પળ્લવે’ સ્પર્શનામં અદ્વિધં
પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જઘા-કલ્પલફાસનામે જાવ લઘુફાસનામે’ તથા-કર્કશસ્પર્શનામં ૧ યાવત્
મૃદુસ્પર્શનામં ૨ લઘુસ્પર્શનામં ૩ ગુરુસ્પર્શનામં ૪ સ્નિગ્ધસ્પર્શનામં ૫ રુક્ષસ્પર્શનામં ૬ શીત-
સ્પર્શનામં ૭ ઉષ્ણસ્પર્શનામં ૮, તત્ર યદુદયવશાત્ પ્રાણિશરીરેષુ કર્કશઃ સ્પર્શ ઉપજાયતે યથા

મગવાન્-હે ગૌતમ ! રસનામકર્મ પાંચ પ્રકાર કા હૈ’ યથા-(૧) તિત્તરસ
નામકર્મ (૨) અમ્લરસનામકર્મ (૩) કટુકરસનામકર્મ (૪) કષાયરસનામ-
કર્મ (૫) મધુરરસનામકર્મ । જિસ કર્મ કે ઉદય સે પ્રાણિયોં કે શરીર મેં તિત્ત-
રસ ઉત્પન્ન હોતા હૈ, જૈસે મિર્ચ આદિ કે (અથવા નીમ આદિ કે) શરીર મેં, વહ
તિત્તરસનામકર્મ કહલાતા હૈ । ઇસી પ્રકાર શેષ કથન કા બી સ્વરૂપ સ
હેના વાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! સ્પર્શનામકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ, યથા (૧) કર્કશ-
સ્પર્શનામકર્મ (૨) મૃદુસ્પર્શનામકર્મ (૩) લઘુસ્પર્શનામકર્મ (૪) ગુરુસ્પર્શનામ
(૫) સ્નિગ્ધસ્પર્શનામકર્મ (૬) રુક્ષસ્પર્શનામકર્મ (૭) શીતસ્પર્શનામકર્મ (૮)

આદિના શરીરમા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! રસનામકર્મ કેટલા પ્રકારનાં કહેલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! રસનામકર્મ પાંચ પ્રકારના કહેલાં છે, જેમ કે-(૧) તિત્તર-
રસનામકર્મ (૨) અમ્લરસનામકર્મ (૩) કટુરસનામકર્મ (૪) કષાયરસનામકર્મ અને (૫)
મધુરરસનામકર્મ

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોના શરીરમા તિત્તરસ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ-મરચાં
આદિના (અથવા લીબડા વગેરેનાં) શરીરમા, તે તિત્તરસનામકર્મ કહેવાય છે, જેજ
પ્રકારે બાકીનાનુ પણ સ્વરૂપ સમજી લેવુ જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્પર્શનામકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ પ્રકારના કહેલા છે. જેમ કે-(૧) કર્કશસ્પર્શનામકર્મ
(૨) મૃદુસ્પર્શનામકર્મ (૩) લઘુસ્પર્શનામકર્મ (૪) ગુરુસ્પર્શનામકર્મ (૫) સ્નિગ્ધસ્પર્શનામકર્મ
પ્ર ૩૫

પ્રસ્તરગિશેપાદીના ત્ કર્કશસ્પર્શનામ, एवं मृदुस्पर्शनामादीन्यपि भावनीयानि, 'अगुरुलघु-
नामे एगागारे पणत्ते' अगुरुलघुनाम कर्म एकाकारम्-एकप्रकारमेव प्रज्ञप्तम् तस्य एकएव भेदः,
'उवघायनामे एगागारे पणत्ते' उपघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'पराघायनामे' एगागारे
पणत्ते' पराघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'आणुपुष्पीणामे चउच्चवहे पणत्ते' अनुपूर्वीनाम
कर्म चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-नैरय्य आणुपुष्पीणामे जाव देवाणुपुष्पीणामे' तद्यथा-नैरयि-
कानुपूर्वीनाम, यावत्-तिर्यग्योनिकानुपूर्वीनाम, मनुष्यानुपूर्वीनाम, देवानुपूर्वीनाम, 'उस्सा-
सनामे एगागारे पणत्ते' उच्छ्वासनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'सेसाणि सव्वाणि एगागाराइं
पणत्ताइं जाव तित्थगरणामे' शेषाणि सर्वाणि आतपनाम-उद्योतनाम-त्रसनाम-स्थावर-
नाम-सूक्ष्मनाम-बादरनाम-पर्याप्तनाम-अपर्याप्तनाम-साधारणशरीरनाम-प्रत्येकशरीरनाम-
स्थिरनाम-अस्थिरनाम-शुभनाम-अशुभनाम-सुभगनाम-दुर्मगनाम-सुस्वरनाम-दुःस्वरनाम-

उष्णस्पर्शनामकर्म । जिस कार्य के उदय से प्राणिघों के शरीर में कर्कश-कठोर
स्पर्श उत्पन्न होता है, वह कर्कशस्पर्शनामकर्म कहलाता है, जैसे पाषाण आदि
में । इसी प्रकार मृदुस्पर्शनामकर्म आदि भी जानने चाहिए ।

अगुरुलघुनामकर्म एकाकार है, अर्थात् वह एक ही प्रकार का है । इसी प्रकार
उपघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का है पराघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का
है । आनुपूर्वीनामकर्म चार प्रकार का कहा गया है, यथा-नैरयिकानुपूर्वीनामकर्म,
तिर्यग्योनिकानुपूर्वीनामकर्म, मनुष्यानुपूर्वीनामकर्म और देवानुपूर्वीनामकर्म ।
उच्छ्वासनामकर्म एक ही प्रकार का है । शेष सभी अर्थात् आतपनाम, उद्योत-
नाम, त्रसनाम, स्थावरनाम, सूक्ष्मनाम, बादरनाम, पर्याप्तनाम, अपर्याप्त-
नाम, साधारणशरीरनाम, प्रत्येकशरीरनाम, स्थिरनाम, अस्थिरनाम, भनाम,
अ भनाम, सुभगनाम, दुर्मगनाम, सुस्वरनाम, दुःस्वरनाम, आक्रेयनाम, अना

(૬) રૂક્ષસ્પર્શનામકર્મ (૭) શીતસ્પર્શનામકર્મ અને (૮) ઉષ્ણસ્પર્શનામકર્મ છે.

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણિયોનાં શરીરમાં કર્કશ-કઠોર સ્પર્શ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કર્કશ
સ્પર્શનામકર્મ કહેવાય છે, જેમ-પથર આદિમાં જોઈ પ્રકારે મૃદુસ્પર્શનામ કર્મ વગેરે
પણ જાણવા જોઈએ.

અશુદ્ધલઘુનામકર્મ એકાકાર છે, અર્થાત્ તે એક જ પ્રકારનું છે એજ રીતે ઉપઘાત
નામકર્મ પણ એક જ પ્રકારનું છે.

પરાઘાતનામકર્મ પણ એકજ પ્રકારનું છે.

આનુપૂર્વીનામકર્મ ચાર પ્રકારનું કહ્યું છે જેમ કે-(૧) નૈરયિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૨)
તિર્યગ્યોનિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૩) મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મ અને (૪) દેવાનુપૂર્વીનામકર્મ.

ઉચ્છ્વાસનામકર્મ એકજ પ્રકારનું છે.

બાકીના બધા અર્થાત્ આતપનામકર્મ, ઉદ્યોતનામકર્મ ત્રસનામકર્મ, સ્થાવરનામકર્મ,
સૂક્ષ્મનામકર્મ, બાદરનામકર્મ, પર્યાપ્તનામકર્મ, અપર્યાપ્તનામકર્મ, સાધારણશરીરનામકર્મ,

આદેયનામ-અનાદેયનામ-વશઃ કીર્તિનામ-અવશઃ કીર્તિનામનિર્માણનામ-નામાનિ એકાકારાણિ-એકપ્રકારાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, યાદત્-તીર્થકરનામ, તથાચોક્તમેવ, કિન્તુ-‘જહા-વિહાય-ગતિનામે દુવિદ્ધે પળ્ણતે’ નવરં-વિશેષસ્તુ-વિહાયોગતિનામ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ‘તં જહા-પસત્થ-વિહાયગણામે, અપસત્થવિહાયગતિનામે ય’ તથા-પ્રશસ્તવિહાયોગતિનામ, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ગોષ ણં મંતે ! કમ્મે કઙ્કિદ્ધે પળ્ણતે ?’ હે મદન્ત ! ગોત્રં સ્વલ્લ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગાંતમ ! ‘દુવિદ્ધે પળ્ણતે ?’ ગોત્રં સ્વલ્લ કર્મ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જહા-ઉચ્ચગોષ ય નીચગોષ ય’ તથા-ઉચ્ચગોત્રશ્ચ, નીચગોત્રશ્ચ, તત્ર યદુદયવશાત્ શ્રેષ્ઠજાતિકુલવલ્લતપોરૂપૈશ્વર્યસામર્થ્યશ્રુતસંમાનાભ્યુત્થાનાસનપ્રદાનાન્જલિકરણાદિ સમ્પદ્યતે તદુચ્ચૈર્ગોત્રમ્, યદુદયવશાત્ પુનઃ શ્રુતાદિસમ્પન્નોઽપિ નિન્દાં

દેયનામ, યશઃકીર્તિનામ, અયશઃકીર્તિનામ, નિર્માણનામ ઓર તીર્થકરનામકર્મ એક-એક પ્રકાર કે હૈં કિન્તુ વિશેષ યહ હૈં કે વિહાયોગતિનામકર્મ કે દો મેદ હૈં-પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ ઓર અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામકર્મ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ગોત્રકર્મ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગોત્રકર્મ દો પ્રકાર કા કહા હૈં, યથા-ઉચ્ચગોત્રકર્મ ઓર નીચગોત્રકર્મ જિસ કર્મ કે ઉદય સે લોક મેં સન્માનિત જાતિ કુલ આદિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં તથા જિસ કે ઉદય સે ઉત્તમ ચલ, તપ રૂપ, એશ્વર્ય, સામર્થ્ય, શ્રુત, સન્માન, ઉત્થાન, આસનપ્રદાન, અન્જલિકરણ આદિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં, વહ ઉચ્ચગોત્ર હૈં । જિસ કર્મ કે ઉદય સે લોક મેં નિન્દિત જાતિ એવં કુલ કી પ્રાપ્તિ હો, વહ નીચગોત્ર કર્મ કહલાતા હૈં ।

પ્રત્યેક શરીરનામકર્મ, સ્થિરનામ. અસ્થિરનામ, શુભનામ, અશુભનામ, શુભગનામ, દુર્ભગનામ, સુસ્વરનામ, દુસ્વરનામ આદેયનામ, અનાદેયનામ, યશ કીર્તિનામ, અયશ.કીર્તિનામ, નિર્માણનામ અને તીર્થ કરનામકર્મ એક એક પ્રકારના છે કિન્તુ વિશેષ એ છે કે વિહાયોગતિનામકર્મના બે લેહ છે-(૧) પ્રશસ્તવિહાયોગતિ અને (૨) અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામકર્મ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ગોત્રનામકર્મ કેટલાક પ્રકારના કહેલા છે ? શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! ગોત્રનામકર્મ બે પ્રકારનાં કહેલાં છે, જેમ કે-(૧) ઉચ્ચગોત્રનામકર્મ અને (૨) નીચગોત્રનામકર્મ.

જે કર્મના ઉદયથી લોકમાં સન્માનિત જાતિકુલ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા જેના ઉદયથી ઉત્તમ બળ, તપ, રૂપ, શૈશ્વર્ય, સામર્થ્ય, શ્રુત, સન્માન, ઉત્થાન, આસનપ્રદાન, અન્જલિકરણ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉચ્ચગોત્ર છે

જે કર્મના ઉદયથી લોકમાં નિન્દિત જાતિ તેમજ કુલ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તે નીચગોત્રકર્મ કહેવાય છે.

પ્રસ્તરિશેષ'દીના તત્ કર્કશસ્પર્શનામ, एवं मृदुस्पर्शनामादीन्यपि भावनीयानि, 'अगुरुलघु-
नामे एगागारे पण्णत्ते' अगुरुलघुनाम कर्म एकाकारम्-एकप्रकारमेव प्रज्ञप्तम् तस्य एकएव भेदः,
'उवघायनामे एगागारे पण्णत्ते' उपघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'पराघायनामे' एगागारे
पण्णत्ते' पराघातनामकर्म एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'आणुपुञ्जीणामे चडाव्वहे पण्णत्ते' अनुपूर्वीनाम
कर्म चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तं जहा-नेग्दयभाणुपुञ्जीणामे जाव देवाणुपुञ्जीणामे' तथा-नैरयि-
कानुपूर्वीनाम, यावत्-तिर्यग्योनिकानुपूर्वीनाम, मनुष्यानुपूर्वीनाम, देवानुपूर्वीनाम, 'उत्सा-
सनामे एगागारे पण्णत्ते' उच्छ्वासनाम एकाकारं प्रज्ञप्तम्, 'सेसाणि सव्वाणि एगागारां
पण्णत्तां जाव तित्थगरणामे' शेषाणि सर्वाणि आतपनाम-उद्योतनाम-त्रसनाम-स्थावर-
नाम-सूक्ष्मनाम-वादरनाम-पर्याप्तनाम-अपर्याप्तनाम-साधारणशरीरनाम - प्रत्येकशरीरनाम-
स्थिरनाम-अस्थिरनाम-शुभनाम-अशुभनाम-सुभगनाम-दुर्भगनाम-सुस्वरनाम-दुःस्वरनाम-

उष्णस्पर्शनामकर्म । जिस कर्म के उदय से प्राणियों के शरीर में कर्कश-कठोर
स्पर्श उत्पन्न होता है, वह कर्कशस्पर्शनामकर्म कहलाता है, जैसे पाषाण आदि
में । इसी प्रकार मृदुस्पर्शनामकर्म आदि भी जानने चाहिए ।

अगुरुलघुनामकर्म एकाकार है, अर्थात् वह एक ही प्रकार का है । इसी प्रकार
उपघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का है पराघातनामकर्म भी एक ही प्रकार का
है । आनुपूर्वीनामकर्म चार प्रकार का कहा गया है, यथा-नैरयिकानुपूर्वीनामकर्म,
तिर्यग्योनिकानुपूर्वीनामकर्म, मनुष्यानुपूर्वीनामकर्म और देवानुपूर्वीनामकर्म ।
उच्छ्वासनामकर्म एक ही प्रकार का है । शेष सभी अर्थात् आतपनाम, उद्योत-
नाम, त्रसनाम, स्थावरनाम, सूक्ष्मनाम, वादरनाम, पर्याप्तनाम, अपर्याप्त-
नाम, साधारणशरीरनाम, प्रत्येकशरीरनाम, स्थिरनाम, अस्थिरनाम, शुभनाम,
अशुभनाम, सुभगनाम, दुर्भगनाम, सुस्वरनाम, दुःस्वरनाम, आदेयनाम, अना-

(૬) રૂક્ષસ્પર્શનામકર્મ (૭) શીતસ્પર્શનામકર્મ અને (૮) ઉષ્ણસ્પર્શનામકર્મ છે.

જે કર્મના ઉદયથી પ્રાણીઓનાં શરીરમાં કર્કશ-કઠોર સ્પર્શ ઉત્પન્ન થાય છે, તે કર્કશ
સ્પર્શનામકર્મ કહેવાય છે, જેમ-પથ્થર આદિમાં એજ પ્રકારે મૃદુસ્પર્શનામ કર્મ વગેરે
પણ જણવા જોઈએ.

અગુરુલઘુનામકર્મ એકાકાર છે, અર્થાત્ તે એક જ પ્રકારનું છે એજ રીતે ઉપઘાત
નામકર્મ પણ એક જ પ્રકારનું છે.

પરાઘાતનામકર્મ પણ એકજ પ્રકારનું છે.

આનુપૂર્વીનામકર્મ ચાર પ્રકારનું કહ્યું છે જેમ કે-(૧) નૈરયિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૨)
તિર્યગ્યોનિકાનુપૂર્વીનામકર્મ (૩) મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મ અને (૪) દેવાનુપૂર્વીનામકર્મ.

ઉચ્છ્વાસનામકર્મ એકજ પ્રકારનું છે.

બાકીના બધા અર્થાત્ આતપનામકર્મ, ઉદ્યોતનામકર્મ ત્રસનામકર્મ, સ્થાવરનામકર્મ,
સૂક્ષ્મનામકર્મ, વાદરનામકર્મ, પર્યાપ્તનામકર્મ, અપર્યાપ્તનામકર્મ, સાધારણશરીરનામકર્મ,

આદેયનામ-અનાદેયનામ-યશઃ કીર્તિનામ-અયશઃ કીર્તિનામનિર્માણનામ-નામાનિ એકાધારાણિ-એકપ્રકારાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, યાદત્-તીર્થકરનામ, તથાચોક્તમેત્ર, કિન્તુ-‘નવરં વિહાય-ગતિનામે દુવિદે પળ્લન્તે’ નવરં-વિશેષસ્તુ-વિહાયોગતિનામ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ‘તં જહા-પસત્થ-વિહાયગઈનામે, અપસત્થવિહાયગતિનામે ય’ તદ્યથા-પ્રશસ્તવિહાયોગતિનામ, અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામશ્ચ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ગોષ્ઠિ નં મંતે ! કમ્મે કદ્વિદે પળ્લન્તે ?’ હે મદન્ત ! ગોત્રં સ્વલ્લ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગાંતમ ! ‘દુવિદે પળ્લન્તે ?’ ગોત્રં સ્વલ્લ કર્મ દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસમ્, ‘તં જહા-ઉચ્ચાગોષ્ઠિ ય નીચાગોષ્ઠિ ય’ તદ્યથા-ઉચ્ચગોત્રશ્ચ, નીચગોત્રશ્ચ, તત્ર યદુદયવશાત્ શ્રેષ્ઠજાતિકુલવલ્લતપોરૂપૈશ્વર્યસામર્થ્યશ્રુતસંમાનાભ્યુત્થાનાસનપ્રદાનાઞ્જલિકરણાદિ સમ્પદ્યતે તદુચ્ચૈર્ગોત્રમ્, યદુદયવશાત્ પુનઃ શ્રુતાદિસમ્પન્નોઽપિ નિન્દાં

દેયનામ, યશઃકીર્તિનામ, અયશઃકીર્તિનામ, નિર્માણનામ ઓર તીર્થકરનામકર્મ એક-એક પ્રકાર કે હૈં કિન્તુ વિશેષ યહ હૈં કે વિહાયોગતિનામકર્મ કે દો ભેદ હૈં-પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ ઓર અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામકર્મ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ગોત્રકર્મ કિત્તને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ગોત્રકર્મ દો પ્રકાર કા કહા હૈં, યથા-ઉચ્ચગોત્રકર્મ ઓર નીચગોત્રકર્મ જિસ કર્મ કે ઉદય સે લોક મેં સમ્માનિત જાતિ કુલ આદિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં તથા જિસ કે ઉદય સે ઉત્તમ ચલ, તપ રૂપ, એશ્વર્ય, સામર્થ્ય, શ્રુત, સન્માન, ઉત્થાન, આસનપ્રદાન, ઞ્જલિકરણ આદિ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈં, વહ ઉચ્ચગોત્ર હૈં । જિસ કર્મ કે ઉદય સે લોક મેં નિન્દિત જાતિ એવં કુલ કી પ્રાપ્તિ હો, વહ નીચગોત્ર કર્મ કહલાતા હૈં ।

પ્રત્યેક શરીરનામકર્મ, સ્થિરનામ અસ્થિરનામ, શુભનામ, અશુભનામ, શુભગનામ, દુર્ભાગનામ, સુસ્વરનામ, દુસ્વરનામ આદેયનામ, અનાદેયનામ, યશ કીર્તિનામ, અયશ-કીર્તિનામ, નિર્માણનામ અને તીર્થ કરનામકર્મ એક એક પ્રકારના છે કિન્તુ વિશેષ એ છે કે વિહાયોગતિનામકર્મના છે ભેદ છે-(૧) પ્રશસ્તવિહાયોગતિ અને (૨) અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામકર્મ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ગોત્રનામકર્મ કેટલાક પ્રકારના કહેલા છે ? શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! ગોત્રનામકર્મ બે પ્રકારના કહેલા છે, જેમ કે-(૧) ઉચ્ચગોત્રનામકર્મ અને (૨) નીચગોત્રનામકર્મ.

જે કર્મના ઉદયથી લોકમાં સંમાનિત જાતિકુલ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે તથા જેના ઉદયથી ઉત્તમ બળ, તપ, રૂપ, એશ્વર્ય, સામર્થ્ય, શ્રુત, સન્માન, ઉત્થાન, આસનપ્રદાન, ઞ્જલિકરણ આદિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ઉચ્ચગોત્ર છે

જે કર્મના ઉદયથી લોકમાં નિન્દિત જાતિ તેમજ કુલ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, તે નીચગોત્રકર્મ કહેવાય છે.

પ્રાપ્નોતિ હીન જાત્યાદિ સંભવશ્ચ તત્ નીચૈર્ગોત્રમ્, અથ તયોરેવમેદં પૃચ્છતિ-‘ઉચ્ચાગોષ્ટિ ણં મંતે ! કઙ્કિદિહે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! ઉચ્ચૈર્ગોત્રં સ્વલુ કર્મ કતિવિધ પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અઢ્ઢવિદિહે પળ્ણત્તે’ ઉચ્ચૈર્ગોત્રમ્ અઠ્ઠવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ‘તં જહા-જાઙ્ગિવિસિ-દ્વયા જાવ ઇસ્સરિયવિસિદ્ધયા’ તથથા-જાતિવિશિષ્ટતા ૧ યાવત્-કુલવિશિષ્ટતા ૨ વલ્લવિ-શિષ્ટતા ૩ રૂપવિશિષ્ટતા ૪ તપોવિશિષ્ટતા ૫ શ્રુતવિશિષ્ટતા ૬ લાભવિશિષ્ટતા ૭ ऐश्वर्य-વિશિષ્ટતા ૮, ‘एवं नीयागोएवि’ एवम्-ઉચ્ચૈર્ગોત્રીત્યા નીચૈર્ગોત્રમપિ અઠ્ઠવિધં પ્રજ્ઞસમ્, કિન્તુ-‘णवरं जाङ्गविहीणता जाव इस्सरियविहीणया’ नवरम्-ઉચ્ચૈર્ગોત્રાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ જાતિવિહીનતા ૧, યાવત્-કુલવિહીનતા ૨, વલ્લવિહીનતા ૩, રૂપવિહીનતા ૪, તપોવિહીનતા ૫ શ્રુતવિહીનતા ૬, લાભવિહીનતા ૭ ऐश्वर्यविहीनता ૮ નીચૈર્ગોત્રં કર્મ પ્રજ્ઞસમ્, ગૌતમ ! સમ્પ્રતિ અન્તરાયકર્મ મેદાન્ પૃચ્છતિ-‘अन्तराय णं मंते ! कस्मे कङ्किदिहे पण्णत्ते ?’ હે મદન્ત ! અન્તરાયં સ્વલુ કર્મ કતિવિધં પ્રજ્ઞસમ્ ? મગવાનાહ-‘गोचमा !’ હે ગૌતમ ! ‘पंचविदे पण्णत्ते’ અન્તરાયં કર્મ પચ્ચવિધ પ્રજ્ઞસમ્ ‘तं जहा-दाणंतराइए जाव वीरियंतराइए’ તથથા-દાનાન્ત-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઉચ્ચગોત્રકર્મ કિતને પ્રકાર કા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉચ્ચગોત્રકર્મ આઠ પ્રકાર કા હૈ, યથા-(૧) જાતિ-વિશિષ્ટતા (૨) કુલવિશિષ્ટતા (૩) વલ્લવિશિષ્ટતા (૪) રૂપવિશિષ્ટતા (૫) તપોવિશિષ્ટતા (૬) શ્રુતવિશિષ્ટતા (૭) લાભવિશિષ્ટતા (૮) ऐश्वर्य વિશિષ્ટતા, ઉચ્ચગોત્ર કી તરહ નીચગોત્ર મ્હી આઠ પ્રકાર કા હૈ, મગર ઉસ કે મેદ યે હૈ-(૧) જાતિવિહીનતા (૨) કુલવિહીનતા (૩) વલ્લવિહીનતા (૪) રૂપવિહીનતા (૫) તપો-વિહીનતા (૬) શ્રુતવિહીનતા (૭) લાભવિહીનતા ઓર (૮) ऐश्वर्यવિહીનતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અન્તરાયકર્મ કે કિતને મેદ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અન્તરાયકર્મ કે પાંચ મેદ કહે હૈ, યથા-(૧) દાનાન્તરાય (૨) લાભાન્તરાય (૩) ભોગાન્તરાય (૪) ઉપભોગાન્તરાય ઓર (૫) વીર્યાન્તરાય

થી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઉચ્ચગોત્રકર્મ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉચ્ચગોત્રનામકર્મ આઠ પ્રકારના છે. તે આ પ્રકારે-(૧) જાતિવિશિષ્ટતા (૨) કુલવિશિષ્ટતા (૩) વલ્લવિશિષ્ટતા (૪) રૂપવિશિષ્ટતા (૫) તપો-વિશિષ્ટતા (૬) શ્રુતવિશિષ્ટતા (૭) લાભવિશિષ્ટતા (૮) અને ऐश्वर्यવિશિષ્ટતા.

ઉચ્ચગોત્રનીએમ જ નીચગોત્ર પણ આઠ પ્રકારના છે, પણ તેના લેહ આ છે-

(૧) જાતિવિહીનતા (૨) કુલવિહીનતા (૩) વલ્લવિહીનતા (૪) રૂપવિહીનતા (૫) તપોવિહીનતા (૬) શ્રુતવિહીનતા (૭) લાભવિહીનતા (૮) ऐश्वर्यવિહીનતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અન્તરાયકર્મના લેહ કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! અન્તરાયકર્મના પાંચ લેહ કહેલા છે-૨ આ પ્રકારે. (૧) દાનાન્તરાય (૨) લાભાન્તરાય (૩) ભોગાન્તરાય (૪) ઉપભોગાન્તરાય અને (૫) વીર્યાન્તરાય.

રાયમ્ ૧ યાવત્-લાભાન્તરાયમ્ ૨ ભોગાન્તરાયમ્ ૩ ઉપભોગાન્તરાયમ્ ૪ વીર્યાન્તરાયમ્ ૫, તત્ર ચદુદયવશાત્ વિભવે સતિ ગુણશાક્તિપાત્રે ચ સમાગતે સતિ 'અસ્મૈ દત્તં મદાફલં ભવિષ્યતીતિ વિદન્નપિ દાતુ નોદ્યતો ભવતિ તદ્દાનાન્તરાયમ્ ૧' એવં ચદુદયવશાદ્ દાનગુણેન પ્રસિદ્ધાદપિ દાતુર્ગૃહે વિદ્યમપિ દેયમર્થજાતં યાચ્છાન્નિપુણોઽપિ ગુણવાનપિ યાચકો નોપલભતે તલ્લાભાન્તરાયમ્ એવં ચદુદયવશાદ્ વિશિષ્ટાહારાદિમંભવે સત્યપિ, પ્રત્યાખ્યાનપરિણામે વૈરાગ્યવાઽસતિ કેવલં કૃપણત્વાદ્ મોક્તું નોત્સહતે તદ્ ભોગાન્તરાયમ્, એવમેવ ઉપભોગાન્તરાયમપિ વિભાવનીયમ્, ભોગોપભોગયોઃ પરસ્પરં ભેદસ્તુ-સકૃદ્ શ્રુજ્યતે ઇતિ ભોગઃ આહારમાલ્યાદિ, પાનઃ પુન્યેન શ્રુજ્યતે ઇતિ ઉપભોગઃ-ચત્ત્રભૂષણાદિ, તથાચાહ-'સત્શ્રુજ્ઞાન્તિભોગો સો પુણન્તરાય ।' જિસ કર્મ' કે ઉદય સે વૈભવ હોને પર ભી, ગુણવાન્ પાત્ર કે હોને પર ભી ઓર ચહ જાનતે હુપે ભી ફિ ઇન્હે દાન દેને સે મહાફલ કી પ્રાપ્તિ હોગી, દાન દેને કે લિપે ઉચ્ચત નહીં હોતા વહ દાનાન્તરાય કર્મ' કહલાતા હૈ । જિસ કર્મ' કે ઉદય સે દાનગુણ મેં પ્રસિદ્ધ દાતા સે, ઘર મેં દેવ વસ્તુ વિદ્યમાન હોને પર ભી, યાચન મેં કુશલ એવં ગુણવાન્ યાચક ભી ઉસે પ્રાપ્ત ન કર સકે, વહ કર્મ' લાભાન્તરાય કહલાતા હૈ । જિસ કર્મ' કે ઉદય સે વિશિષ્ટ આહાર આદિ વિદ્યમાન હોને પર ભી ઓર પ્રત્યાખ્યાન પરિણામ યા વૈરાગ્ય કે ન હોને પર ભી કેવલકૃપણતા કે કારણ ભોગ ન કર સકે, ઉસે 'ભોગાન્તરાય કર્મ' કહતે હૈ ! હસી પ્રકાર ઉપભોગાન્તરાયકર્મ' ભી સમઘ લેના ચાહિપે । ભોગ ઓર ઉપભોગ મેં અન્તર ચહ હૈ ફિ જો વસ્તુ એક વાર હી ભોગી જાય, વહ ભોગ કહલાતી હૈ, જૈસે આહાર પુષ્પમાલા આદિ । જો વસ્તુ વાર-વાર ભોગી જાસકે ઉસે ઉપભોગ

જે કર્મના ઉદયથી વૈભવ હોવા છતાં પણ શુભપાત્રતા હોવા છતાં પણ અને જે બાધતા છતાં પણ કે એને દાન દેવામાં મહાફળની પ્રાપ્તિ થશે, દાન દેવાને માટે ઉચ્ચત નથી થવાતું, તે દાનાન્તરાયકર્મ' કહેવાય છે.

જે કર્મના ઉદયથી દાનશુભમાં પ્રસિદ્ધ થતાથી, ઘરમાં દેવ વસ્તુ વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ, યાચનામાં કુશલ તેમજ શુભવાન યાચક પણ તેને પ્રાપ્ત ન કરી શકે, તે કર્મ' લાભાન્તરાય કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી વિશિષ્ટ આહાર આદિ વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ અને પ્રત્યાખ્યાન પરિણામ અગર વૈરાગ્ય ન હોવા છતાં પણ કેવલ કૃપણતાના કારણે ભોગ ન કરી શકે, તેને ભોગાન્તરાય કર્મ' કહે છે.

જે જ પ્રકારે ઉપભોગાન્તરાયકર્મ' પણ સમઘ લેવું જોઈએ એ ભોગ અને ઉપભોગમાં તફાવત એ છે કે જે વસ્તુ એકવાર જ ભોગવાય, તે ભોગ કહેવાય છે. જેમ આહાર, પુષ્પમાલા વગેરે.

જે વસ્તુ વારવાર ભોગવી શકાય તેને ઉપભોગ કહે છે, જેમ કે વસ્ત્ર, આભૂષણ વગેરે,

આહારપુષ્પમાર્ગો । ઉવભોગો ડ પુણોપુણ ઉવમુજ્જઃ વત્થવિલયાઈ” ॥૧॥ સકુદ્ મુજ્જયતે ઇતિ ભોગઃ સ પુનરાહારપુષ્પાદિકઃ । ઉપભોગસ્તુ પુનઃ પુનરુપમુજ્જયતે વનિતાદિઃ ॥૧॥ ઇતિ, ઇવં ચદુદયવશાત્ રોગરહિતશરીરે સત્યપિ યૌવનાવસ્થાયામપિ વર્તમાનોઽલ્પપ્રાણો મવતિ અથવા શરીરે બલશાલિન્યપિ, પ્રયોજને સાધયિતું શક્યેઽપિ હીનસત્ત્વતયા ન પ્રવર્તતે તદ્ વીર્યાન્તરાયં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ॥ સૂ. ૮ ॥

કર્મસિયતિ વક્તવ્યતા

મૂલ્ય-જાણાવરણિજ્ઞસ્સ પં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળગત્તા ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ તિણિય ય વાસસહસ્સાઈ અબાહા, અબાહૂણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો, નિદ્દાપંચગસ્સ પં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળગત્તા ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસ્સ તિણિય સત્તભાગા પલિયોવમસ્સ અસંખેજ્જઇમાગે પં ડળિયા, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, તિણિય ય વાસસહસ્સાઈ અબાહા, અબાહૂણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો, દંસળચઉક્કસ્સ પં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળગત્તા ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ, તિણિય ય વાસસહસ્સાઈ અબાહા સાયાવેયણિજ્ઞસ્સ ઈરિયાવહિયં બંધગં પહુચ્ચ અજહણ્ણમણુક્કોસેણં દો સમયા સંપરાઇયબંધગં પહુચ્ચ જહણ્ણેણં

કહતે હૈં, જૈસે વસ્ત્ર, આમૃષણ આદિ । કહા મી હૈ-જો ઇક હી વાર મોગી જાય વહ મોગ હૈ, જૈસે પુષ્પ આદિ । જો વસ્ત્ર ઇવં વનિતા આદિ વસ્તુપં વાર-વાર મોગી જાતી હૈં, ડન્હે ઉપમોગ કહતે હૈં ॥ ૧ ॥ હસી પ્રકાર જિસ કે ઉદય સે નીરોગ શરીર હોને પર મી ઓર યુવાવસ્થા હોને પર મી જીવ અલ્પપ્રાણ અર્થાત્ દુર્બલ હો અથવા બલવાન્ શરીર વાલા હોને પર મી ઓર કાર્ય સાધ્ય હોને પર મી કાર્યમેં દુર્બલતા કે કારણ પ્રવૃત્તિ ન કર સકે, વહ વીર્યાન્તરાયકર્મ હૈ ॥ સૂ. ૮ ॥

કહ્યુ પશ્ય છે-જે એક જ વાર લોગવાય તે લોગ છે, જેમ પુખ્ત વગેરે. જે વસ્ત્ર તેમજ વનિતા આદિ વસ્તુઓ વારંવાર લોગવાય છે, તેમને ઉપલોગ કહે છે.

એજ પ્રકારે જેના ઉદયથી નીરોગ શરીર હોવા છતાં અને યુવાવસ્થા હોવા છતાં અલ્પપ્રાણ અર્થાત્ દુર્બલ થાય અથવા બળવાન શરીરવાળા હોવા છતાં પશ્ય અને કાર્યલાભ સાધ્ય હોવા છતાં પશ્ય કાર્યમાં દુર્બલતાના કારણે પ્રવૃત્તિ ન કરી શકે, તે વીર્યાન્તરાયકર્મ છે. ॥ સૂ. ૮ ॥

बारसमुहुत्ता, उक्कोसेणं पण्णरस सागरोवमकोडाकोडीओ, पण्णरसवास
सयाइं अवाहा, असायावेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स तिण्णि
सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं तीसं
सागरोवमकोडाकोडीओ तिण्णि य वाससहस्साइं अवाहा, सम्मत्तवेय-
णिज्जस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्ठि साग-
रोवमाइं साइरेगाइ, मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमं पलिओ-
वमस्स असंखेज्जभागेण ऊणगं, उक्कोसेणं सत्तरि कीडाकोडीओ, सत्त य
वाससहस्साइं अवाहा, अवाहूणिया कम्मठिई कम्मनिसेगो, सम्मामि-
च्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, कसायवार -
गस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखे-
ज्जभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, चत्ता-
लीसं वाससयाइं अवाहा जाव निसेगो, कोहसंजलणे पुच्छा, गोयमा !
जहण्णेणं दो मासा उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ
चत्तालीसं वाससयाइं अवाहा जाव निसेगो, माणसंजलणाए पुच्छा,
गोयमा ! जहण्णेणं मासं उक्कोसेणं जहा कोहस्स, मायासंजलणाए
पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अद्धं मासं उक्कोसेणं जहा कोहस्स, लोहसंजल-
णाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं जहा कोहस्स,
इत्थिवेयस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवडुं सत्त
भागं पलिओवमस्स असंखेज्जभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं पण्णरससागरो
वमकोडाकोडीओ, पण्णरसवाससयाइं अवाहा०, पुरिसवेयस्स णं पुच्छा,
गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठ संवच्छराइं, उ णेसेणं दससागरोवमकोडा-
कोडीओ, दसवाससयाइं अवाहा जाव निसेयो, णपुंसगवेयस्स णं पुच्छा,
गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त भागा, पलिओवमस्स
असंखेज्जभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वी
य वाससयाइं अवाहा०, हासरती णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं साग-

रोवमस्स एक्कं सत्त भागं, पलिओवमस्स असंखेज्झभागेणं ऊणं,
 उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ दस वाससयाइं अवाहा, अरति-
 भयसोगदुगुंछाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त
 भागा पलिओवमस्स असंखेज्झभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरो-
 वमकोडाकोडीओ वीसं वाससयाइं अवाहा०, नेरइयाउयस्स णं पुच्छा,
 गोयमा ! जहण्णेणं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वहियाइं, उक्कोसेणं
 तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडीतिभागमव्वहियाइं, तिरिक्खजोणियाउय-
 स्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलि-
 ओवमाइं पुव्वकोडीतिभागमव्वहियाइं, एवं मणूसाउयस्स त्रि, देवाउय-
 स्स जहा नेरइयाउयस्स ठिइत्ति, निरयगतिनामए णं पुच्छा, गोयमा !
 जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो-सत्त भागा पलिओवमस्स असंखे-
 ज्झभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ वीसं वास-
 सयाइं अवाहा । तिरियगइनामए जहा णपुंसगवेयस्स, मणुयगति
 नामए पुच्छा, जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवद्धं सत्तभागं, पलिओवमस्स
 असंखेज्झभागेणं ऊणगं, उक्कोसेणं पणरससागरोवमकोडाकोडीओ
 पणरसवाससयाइं अवाहा, देवगतिनामए णं पुच्छा, गोयमा ! जह
 ण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्झ
 भागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं जहा पुरिसवेयस्स । सू० ९॥

छाया-ज्ञानावरणीयस्य खलु मदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञाप्ता ? गौतम !
 जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिशत् सागरोपमकोटी कोटयः त्रीणि च वर्षसहस्राणि
 अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । निद्रापञ्चकस्य खलु मदन्त ! कर्मणः कियन्तं
 कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य त्रय सप्तभागाः पल्योपमस्य असंख्येय-
 भागेनोना, उत्कृष्टेन त्रिशत् सागरोपम कोटीकोटयः त्रीणि च वर्षसहस्राणि अवाधा, अवाधोना
 कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, दर्शनचतुष्कस्य खलु मदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?
 गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रिशत् सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणि च वर्षसहस्राणि
 अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, सातावेदनीयस्य ऐर्यापथिक वृत्तिं प्रतीत्य

કર્મસ્થિતિવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જાણાવરણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સ્થિતિ કિતને કાલ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહુત્તંની, ઓર ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની (તિણ્ણિય વાસસહસ્સાઈં અવાહા) ત્રણ હજાર વર્ષના અબાધાકાલ છે, (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈં કમ્મનિસેગો) અબાધાકાલ કમ કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ છે ।

(ણિદ્દાપચગ્ગસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! નિદ્દાપચક કર્મની સ્થિતિ કિતને કાલ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ તિણ્ણિ સત્ત માગા પલ્લિયોપમસ્સ અસંલેજ્જહ માગેણં ઝણિયા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્લિયોપમ કા અસંલેજ્જાતવાં માગ કમ સાગરોપમ કે જેની (ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોપમ કોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (તિણ્ણિય વાસસહસ્સાઈં અવાહા) અબાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષના (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈં કમ્મનિસેગો) અબાધાકાલ કમ કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ કહા છે ।

(દંસણચ્ચકકસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! દર્શનચતુષ્કની કિતને કાલ કહી છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોપમ કોઢાકોઢીઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્ત

કર્મ સ્થિતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(જાણાવરણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?) હે-ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહુત્તંની, ઓર ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોઢાકોઢી સાગરોવમની (તિણ્ણિય વાસસહસ્સાઈં અવાહા) ત્રણ હજાર વર્ષના અબાધાકાલ છે (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈં કમ્મનિસેગો) અબાધાકાલ કમ કર્મની સ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાલ છે)

(ણિદ્દાપચગ્ગસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?) હે ભગવન્ નિદ્દાપચક કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ તિણ્ણિ સત્તમાગા પલ્લિયોવમસ્સ અસંલેજ્જહમાગેણં ઝણિયા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્લિયોપમનો અસંલેજ્જાતમા માગ ન્યૂન સાગરોવમના જેની (ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોઢાકોઢી સાગરોવમ (તિણ્ણિય વાસસહસ્સાઈં અવાહા) અબાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષના (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈં કમ્મનિસેગો) અબાધાકાલ ન્યૂન કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાલ

(દંસણચ્ચકકસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પળ્લતા ?) હે ભગવન્ ! દર્શનચતુષ્કની કેટલા કાળની સ્થિતિ છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહુત્તંની, ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોઢાકોઢી સાગ-

अजघन्यानुत्कृष्टेन द्वौ समयौ, साम्परायिकवन्धनं प्रनीत्य जघन्येन द्वादशमुहूर्तानि, उत्कृष्टेन पञ्चदश सागरोपमकोटीकोटयः, पञ्चदशवर्षमहत्स्राणि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, असातावेदनीयस्य जघन्येन सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः पत्न्योपमस्य अमंख्येयभागेनाः, उत्कृष्टेन त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटयः, त्रीणिच वर्षमहत्स्राणि अबाधा, सम्यक्त्ववेदनीयस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन पट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिर्मुहूर्तं की, उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की (तिणिण य वास सहस्साई अबाधा) अबाधाकाल तीन हजार वर्ष का

(सायावेयणिज्जस्स हरियावहियं बंधगं पडुच्च अजहण्णमणुक्कोसेणं दो समया) साता वेदनीय कर्म की ईयां पथिक बंधक की अपेक्षा जघन्य-उत्कृष्ट वेद रहित दो समय की (संपराइयं बंधगं पडुच्च जहण्णेणं बारस मुहुत्ता) साम्परायिक बंधक की अपेक्षा जघन्य बारह मुहूर्त (उक्कोसेणं पण्णरससागरोपम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की (पण्णरस वाससयाई अबाधा) पन्द्रह सौ वर्ष का अबाधा काल ।

(असायावेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोपमस्स तिणिण सत्त भागा पलिओ वमस्स असंखेज्जई भागेणं ऊणया) असाता वेदनीय कर्म की जघन्य स्थिति सागरोपम के सात भागों में से तीन भाग की अर्थात् ३ भाग की, मगर उसमें से पत्न्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं तीस सागरोपम कोडा कोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की (तिणिण य वाससहस्साई अबाधा) तीन हजार वर्ष का अबाधा काल है ।

(सम्मत्तवेयणिज्जस्स पुच्छा ?) सम्यक्त्व वेदनीय विषयक प्रश्न ? (गोयमा !

शेषमणी (तिणिण य वाससहस्साई अबाधा) अबाधाकाल त्रय ६५२ वर्षेना हेय छे

(सायावेयणिज्जस्स हरियावहियं बंधगं पडुच्च अजहण्णमणुक्कोसेणं दो समया) साता वेदनीय कर्म की ईयां पथिक बंधक की अपेक्षा जघन्य उत्कृष्टवेद रहित दो समय की (संपराइयं बंधगं पडुच्च जहण्णेणं बारसमुहुत्ता) साम्परायिक बंधक की अपेक्षा जघन्य बारह मुहूर्त (उक्कोसेणं पण्णरससागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की (पण्णरसवाससयाई अबाधा) पन्द्रह सौ वर्षेना अबाधाकाल

(असायावेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोपमस्स तिणिणसत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जई भागेणं ऊणया) असाता वेदनीय कर्म की जघन्य स्थिति सागरोपमना सात भागना त्रय भागनी अर्थात् ३ भागनी, छे. पण्ण तेमाथा पत्न्योपमना असंख्यात भाग न्यून (उक्कोसेणं तीस सागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरोपम की (तिणिण य वाससहस्साई अबाधा) त्रय ६५२ वर्षेना अबाधाकाल छे.

(सम्मत्तवेयणिज्जस्स पुच्छा ?) सम्यक्त्व वेदनीय विषयक प्रश्न ? (गोयमा ! अंतोमुहुत्तं)

रेखाणि, मिथ्यात्ववेदनीयरय जघन्येन सागरोपमं पल्योपमरय असंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन सप्ततिः कोटीकोटयः सप्त च वर्षसहस्राणि अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयरय जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अन्तर्मुहूर्तम्, कषायद्वादशकस्य जघन्येन सागरोपमस्य चत्वारः सप्तभागाः पल्योपमस्य असंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः, चत्वारिंशद् वर्षशतानि अवाधा, यावद् निषेकः, क्रोधसंज्वलनं जहण्णेणं अतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्तं (उक्कोसेणं छावट्ठि सागरो-वमाहं साहरेगाहं) उत्कृष्टं कुछ अधिक छियासठ सागरोपम ।

(मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जहभागेण ऊणगं) मिथ्यात्व वेदनीय की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यात वे भाग कम एक सागरोपम की (उक्कोसेण सत्तरि कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडा-कोडी सागरोपम (सत्त य वाससहस्साहं अवाहा) सात हजार वर्ष का अवाधा काल (अवाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अवाधा काल कम कर्म स्थिति कर्म निषेक का काल है ।

(सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अतोमुहुत्तं) सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय मिश्रप्रकृति की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त की (उक्कोसेणं अतोमुहुत्तं) उत्कृष्ट भी अन्तर्मुहूर्त की (कसाय बारसगस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जहभागेण ऊणया) कषाय द्वादशक की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यानवां भाग कम सागरोपम के सात भागों में से चार भाग अर्थात् ३ भाग (उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट चालीस कोडाकोडी सागरोपम (चत्तालीसं वाससयाहं अवाहा) चालीस सौ वर्ष का

हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेण छावट्ठि सागरोवमं साहरेगाहं) उत्कृष्ट ३६६ अधिक छियासठ सागरोपम

(मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जहभागेण ऊणगं) मिथ्यात्व वेदनीयनी जघन्य स्थिति पल्योपमना असंख्यातमे भाग न्यून ओह सागरोपमनी (उक्कोसेण सत्तरिकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट सत्तर कोडाकोडी सागरोपम (सत्त य वाससहस्साहं अवाहा) सात हजार वर्षना अवाधाकाल (अवाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अवाधाकाल न्यून कर्मस्थिति कर्मनिषेकना काल छे, (सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अतोमुहुत्तं) सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय-मिश्रप्रकृतिनी जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्तनी छे, (उक्कोसेणं अतोमुहुत्तं) उत्कृष्ट पञ्च अन्तर्मुहूर्तनी (कसाय बारसगस्स जहण्णेणं सागरो-वमस्स चत्तारि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जहभागेण ऊणया) कषाय द्वादशनी जघन्य स्थिति पल्योपमना असंख्यातमे भाग न्यून सागरोपमना सात भागोभायी याव भाग ३ भाग (उक्कोसेण चत्तालीस सागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट चालीस कोडाकोडी सागरो-पम (चत्तालीसं वाससयाहं अवाहा) चालीससौ वर्षना अवाधाकाल (अवा निसेगो) यावत्

भागोः, उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः, पञ्चदशवर्षगतानि अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, पुरुषवेदस्य खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येनाष्टौ संवत्सराणि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षगतानि अवाधा यावद् निषेकः, नपुंसकवेदस्य खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ पत्न्योपमस्य असंख्यसागरोपमौ, उत्कृष्टेन त्रिंशतिः स गरोपमकोटीकोटयः, त्रिंशतिश्च वर्षगतानि अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, हास्यरत्योः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः

सागरोपमस्य द्विवृद्धं सप्तभागं पलिओवमस्य असंख्यज्जह्भागोऽणयः) जघन्य पत्न्योपम का असंख्यातर्वा भाग कम सागरोपम का ११ भाग की (उक्कोसेणं पणरस सागरोपम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम (पणरस वाससयाह् अवाहा०) पन्द्रह सौ वर्ष का अवाधा काल ।

(पुरिसवेयस्स णं पुच्छा ?) पुरुषवेद की स्थिति का प्रश्न ! (गोयमा ! जह्णणेणं अट्ठ संवच्छराह्) हे गौतम ! जघन्य आठ वर्ष (उक्कोसेणं दस सागरोपम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दस कोडाकोडी सागरोपम (दसवाससयाह् अवाहा) दस सौ वर्ष का अवाधा काल (जाव णिसेगो) यावत् निषेक काल ।

(नपुंसकवेयस्स णं पुच्छा ?) नपुंसक वेद की स्थिति की पृच्छा ? (गोयमा ! जह्णणेणं सागरोपमस्य दोण्णि सत्त भागा पलिओवमस्य असंख्यज्जह्भागोऽणयः) हे गौतम ! जघन्य पत्न्योपम का असंख्यातर्वा भाग कम सागरोपम के ३ भाग की (उक्कोसेणं बीस सागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम (बीस य वाससयाह् अवाहा०) बीस सौ वर्षों का अवाधा काल

(हासरई णं पुच्छा ?) हास्य और रति की स्थिति की पृच्छा ? (गोय ! जह्णणेणं सागरोपमस्य एकं सत्तभागं) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम का ३

स्स द्विवृद्धं सप्तभागं पलिओवमस्य असंख्यज्जह्भागोऽणयः) जघन्य पत्न्योपमना असंख्यातर्वा भाग न्यून सागरोपमनी ११ भागनी (उक्कोसेणं पणरससागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम (पणरसवाससयाह् अवाहा) पन्द्रह सौ वर्षों का अवाधा काल (पुरिसवेयस्स णं पुच्छा ?) पुरुष वेद की स्थिति का प्रश्न ? (गोयमा ! जह्णणेणं अट्ठ संवच्छराह्) हे गौतम ! जघन्य आठ वर्ष (उक्कोसेणं दससागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दस कोडाकोडी सागरोपम (दसवाससयाह् अवाहा) दस सौ वर्षों का अवाधा काल (जाव णिसेगो) यावत् निषेक काल

(नपुंसकवेयस्स णं पुच्छा ?) नपुंसकवेद की स्थिति की पृच्छा ? (गोयमा ! जह्णणेणं सागरोपमस्य दोण्णिसत्तभागा पलिओवमस्य असंख्यज्जह्भागोऽणयः) हे गौतम ! जघन्य पत्न्योपमना ३ भागनी (उक्कोसेणं बीस सागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपमनी (बीस य वाससयाह् अवाहा) के दस सौ वर्षों का अवाधा काल

(हासरईण पुच्छा ?) हास्य और रति की स्थिति की पृच्छा ? (गोयमा ! जह्णणेणं

पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशवर्षशतानि अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, अरतिभयशोकजुगुप्सानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागां पल्योपमस्य असंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपम-कोटीकोटयः, विंशतिः दशशतानि अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, नैरयिका-युग्यस्य खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टेन

भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणं) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट से दस कोडाकोडी सागरोपम (दस वाससयाइं अवाहा) दस सौ वर्ष का अवाधा काल ।

(अरइ-भय-सोग-दुगुंछाणं पुच्छा ?) अरति, भय, शोक, जुगुप्सा की स्थिति संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा-पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असं-ख्यातवां भाग कम सागरोपम के १० भाग की (उक्कोसेणं बीसं सागरोवम कोडा-कोडीओ) उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपम की (बीसं वाससयाइं अवाहा) बीस सौ वर्ष का अवाधा काल ।

(नेरइयाउयस्स णं पुच्छा ?) नैरयिकायु संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेण दस वाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्ष की (अंतोमुहुत्तमवमहियाइं) अन्तर्मुहूर्त तर्क (उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्व कोडीतिभागमवमहियाइं) उत्कृष्ट करोड पूर्व के तीसरे भाग अधिक तेनीस सागरोपम की ।

(तिरिक्खजोणियाउयस्स णं पुच्छा ?) तिर्यचायु की स्थिति के विषय में

सागरोवमस्स एक सत्तभागे) हे गौतम ! जघन्य सागरोपमनी १० भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणं) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दस कोडाकोडी सागरोपम (दस वाससयाइं अवाहा) एक लाख वर्ष का अवाधाकाल

(अरइ-भय-सोग-दुगुंछाण पुच्छा ?) अरति, भय, शोक, जुगुप्सानां स्थिति संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमस्स दोण्णिसत्तभागा-पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपमना असंख्यातवां भाग कम सागरोपमनी १० भागनी (उक्कोसेण बीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट बीस कोडाकोडी सागरोपमनी (बीसं वास सयाइं अवाहा) बीस सौ वर्ष का अवाधाकाल

(नेरइयाउयस्स ण पुच्छा ?) नैरयिकायु संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेण दसवाससहस्साइं) हे गौतम ! जघन्य दस हजार वर्षानी (अंतोमुहुत्तमवमहियाइं) अन्तर्मुहूर्त सुधी (उक्को-सेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोडी तिभागमवमहियाइं) उत्कृष्ट करोड पूर्वानी तेनीस भाग अधिक तेनीस सागरोपमनी,

(तिरिक्खजोणियाउयस्स णं पुच्छा ?) तिर्यचायुनी स्थितिना विषयमा प्रश्न ? (गोयमा !

त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोटि त्रिमागाभ्यधिकानि, तिर्यग्योनिर्कायुष्यस्य पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमाणि पूर्वकोटित्रिमागाभ्यधिकानि, एवं मनुष्या-
युष्यस्यापि देवायुष्यस्य यथा नैरयिकायुष्यस्य स्थितिरिति, निरयगतिनामनि सल्ल पृच्छा,
गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तमागौ पल्योपमस्य असंख्येयभागोनौ, उत्कृष्टेन
विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, विंशतिः वर्षशतानि, अवाधा, अवाधेना कर्मस्थितिः कर्मनि
षेकः, तिर्यगतिनामनि यथानपुंसकवेद्यस्य, मनुष्यगतिनामनि पृच्छा, जघन्येन सागरोपमस्य
दिवद्वः सप्तभागः पल्योपमस्य असंख्येयभागोनः, उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः

प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं
तिन्नि पलिओवमाहं पुच्चकोडी तिभागमम्महियाहं) उत्कृष्ट पूर्व कोटि के
त्रिभाग अधिक तीन पल्योपम की 'एवं मणुस्साउपवि' इसी प्रकार मनुष्यायु
भी (देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स) देवायु की स्थिति नरकायु के समान
(निरयगइनामए णं पुच्छा ?) नरकगतिनामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ?
(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्रस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असं-
खेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम
एक सागरोपम के ३ भाग (उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस
कोडाकोडी सागरोपम की (वीसं वाससयाहं अवाहा) वीस सौ वर्ष का अवाधा-
काल (निरयगइनामए जहा नपुंसकवेद्यस्स) तिर्यगगतिनामकर्म की स्थिति
नपुंसक वेद्य के समान (मणुपगइनामए पुच्छा) मनुष्यगतिनामकर्म संबंधी
प्रश्न ? (जहण्णेणं सागरोवमस्स दिवद्वं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइ
भागेणं ऊणगं) जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भा कम सागरोपम का ३॥

जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) हे गौतम ! जघन्य अन्तर्मुहूर्त (उक्कोसेणं तिन्निपलिओवमाहं पुच्चकोडी
तिभागमम्महियाहं) उत्कृष्ट पूर्व कोटिना त्रिभाग अधिक त्रय पल्योपमनी (एवं मणुस्सा-
उप वि) ऐसे प्रकारे मनुष्यायु संबंधी पद्य (देवाउयस्स जहा नेरइयाउयस्स) देवायुनी
स्थितिनरकायुना समान

(निरयगई नामए णं पुच्छा ?) नरक गतिनामकर्मनी स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा !
जहण्णेणं सागरोवमसहस्रस्स दोसत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया) हे गौतम !
जघन्य पल्योपमना असंख्यातवां भाग अथुत्त ओक् सागरोपमना ३ भाग (उक्कोसेणं वीसं-
सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपमनी (वीसं वाससयाहं अवाहा)
वीस सौ वर्षना अवाधाकाल. (निरयगइनामए जहा नपुंसकवेद्यस्स) तिर्यगगतिनामकर्मनी
स्थिति नपुंसकवेद्यना समान

(मणुपगई नामए पुच्छा ?) मनुष्य गति नामकर्म संबंधी प्रश्न ? (जहण्णेणं
सागरोवमस्स दिवद्वं सत्तभागं, पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणगं) जघन्य पल्योपमने।
असंख्यातवां भाग अथुत्त सागरोपमने ३॥ भाग (उक्कोसेणं पण्णरससागरोवमकोडाकोडीओ)

પશ્ચદ્શવર્ષગતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઃ, દેવગતિનામ્નિ ચલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમમહસ્તસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપસ્ય અસંખ્યેયભાગોનઃ. ઉત્કૃષ્ટેન યથા પુરુષવેદસ્ય ॥ સૂ. ૦ ૯ ॥

ટીકા-પૂર્વ મૂલોત્તરપ્રકૃતિભાગઃ પ્રરુપિતઃ સમ્પ્રતિ કર્મપ્રકૃતીનાં જઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિતિ પ્રતિપિપાદયિષુઃ પ્રથમં પશ્ચપ્રકારકજ્ઞાનાવરણીયવિષયમધિકૃત્યાહ-‘જ્ઞાનાવરણિજ્ઞસ્ત ણં મંતે ! કસ્મસ્સ કેવદ્યં કાલં ઠિદ્ધં પળ્લગ્ગા ?’ હે મહન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયસ્ય-મતિશ્ચુનાદધિમનઃપર્યવ કેવલાવરણમેદેન પશ્ચપ્રકારસ્ય ચલુ કર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં યાવત્-ક્રિયત્કાલપર્યન્તં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં અંતોમુદ્દુત્તં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરો-

ભાગ (ઉક્કોસેણં પળ્લગ્ગરસસાગરોવમકોડાકોડોઓ) ઉત્કૃષ્ટ પન્દ્રહ કોડાકોડી સાગરોપમ (પળ્લગ્ગરસસાસસયાહં અવાહા) પન્દ્રહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (દેવ ગઈનામણં પુચ્છા ?) દેવગતિનામકર્મ કી સ્થિતિ કી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જઘ્ણેણં સાગરોવમસહસ્તસ્સ ઇણં સત્તભાગં, પલ્લિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞહ્મભાગેણં ઝગ્ગયં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાનવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા : ભાગ (ઉક્કોસેણં જહા પુરિસવેયસ્સ) ઉત્કૃષ્ટ જૈસે પુરુષ વેદ કી ॥ સૂ. ૦ ૯ ॥

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ કર્મ કો મૂલ ઓર ઉત્તર પ્રકૃતિયો કા નિરૂપણ કિયા ગયા, અચ કર્મપ્રકૃતિયો કી જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા પ્રતિપાદન કરતે હુવ સર્વ પ્રથમ પાંચ પ્રકાર કે જ્ઞાનાવરણ કી સ્થિતિ કા કથન કરતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કી સ્થિતિ કિનને કાલ કી હૈ ? અર્થાત્ મનિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અવધિજ્ઞાનાવરણ, મનઃપર્યયજ્ઞાનાવરણ ઓર કેવલજ્ઞાનાવરણ કે મેદ સે પાંચ પ્રકાર કે જ્ઞાનાવરણ કર્મ કી સ્થિતિ કિતની હૈ ?

ઉત્કૃષ્ટ પદર કેડાકોડી સાગરોપમ (પળ્લગ્ગરસસાસસયાહ અવાહા) પદર સો વર્ષનો અમધ કાલ (દેવગઈ નામણ પુચ્છા ?) દેવગતિ નામકર્મની સ્થિતિની પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જઘ્ણેણં સાગરોવમસહસ્તસ્સ ઇણં સત્તભાગં પલ્લિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞહ્મભાગેણં ઝગ્ગયં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો હું ભાગ (ઉક્કોસેણં જહા પુરિસવેયસ્સ) ઉત્કૃષ્ટ એમ પુરુષ વેદની,

ટીકાર્થ-આનાથી પહેલા કર્મની મૂલ અને ઉત્તર પ્રકૃતિયોનુ નિરૂપણ કરાયું-

હવે કર્મપ્રકૃતિયોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનુ પ્રતિપાદન કરતા સર્વ પ્રથમ પાચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણની સ્થિતિનુ કથન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ? અર્થાત્ મનજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અવધિજ્ઞાનાવરણ, મનઃપર્યયજ્ઞાનાવરણ અને કેવલ જ્ઞાનાવરણના લેહથી પાચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણ કર્મની સ્થિતિ કેટલી છે ?

વમકોડાકોડીઓ તિણિય વાસસહરૂંડાઈ અનાદા, અગાહુણિયા કમ્મદિટ્ટ કમ્મનિસેગો' જઘ-
ન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત યાત્ત જ્ઞાનાવરણીયસ્ય સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, તત્ત સૂક્ષ્મમમ્પરાયસ્ય ક્ષપકસ્ય સ્વ
ગુણસ્થાનકચરમસમયે વર્તમાનસ્યાવસેયમ્. ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિશત્ સાગરોપમકોટીકોટયઃ જ્ઞાના-
વરણીયસ્ય સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, સાચોત્કૃષ્ટાસ્થિતિઃ મિથ્યાદૃષ્ટે રુત્કૃષ્ટે સંસ્કલેશે વર્તમાનસ્યાવ-
સેયા, इन्धेवं પ્રકૃતપ્રશોત્તરં દત્તપૂ, સમ્પ્રતિ અપૃષ્ટસ્ય વ્યાખ્યાનનાદ -ત્રીગિર્વર્ષપદ્મસ્રાણિ અવાધા,
અજ્ઞાથોના વર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેક ઇતિ, અનેન ચાપૃષ્ટવ્યાખ્યાનેન જ્ઞાનાવરણીયાદિ
કર્મણઃ સ્થિતિ દ્વૈવિધ્યં પ્રદર્શિતં મતિ-સ્થિતિસ્તાવદ્ દ્વિવિધા-કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા,
અનુભવયોગ્યા ચ, તત્ત કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણાં સ્થિતિમાશ્રિત્ય-'ત્રિશત્સાગરોપમકોટી-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણ કર્મ કો જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની કી હૈ ।
યહ સ્થિતિ ક્ષપકશ્રેણીવાળા જઘ સૂક્ષ્મસમ્પરાયગુણસ્થાન કે ચરમ સમય મેં
વર્તમાન હોતા હૈ, તબ પાઈ જાતી હૈ । જ્ઞાનાવરણીય કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ
કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । યહ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સંસ્કલેશ પરિણામ મેં
સ્થિતિ મિથ્યાદૃષ્ટિ મેં હોતી હૈ । યહ પ્રકૃતિ પ્રશ્ન કા ઉત્તર હુઆ, અબ અપૃષ્ટ કા
વ્યાખ્યાન કરતે હૈ-જ્ઞાનાવરણ કા અવાધા કાલ ત્રીસ હજાર વર્ષ કા હૈ ઓર
સમ્પૂર્ણ સ્થિતિ-કાલ મેં સે અવાધા કાલ કો કમ કર દેને પર જો શેષ સમય
બચતો હૈ, વહ હસ કે કર્મદલિકોં કે નિષેક કા કાલ સમજના ચાહિય । હસ
અપૃષ્ટ અર્થાત્ વિના પૂછે કે વ્યાખ્યાન સે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કી સ્થિતિ
દો પ્રકાર કી દિખલાઈ ગઈ હૈ-કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ અર્થાત્ વહ કાલ
જિમ્મમેં કર્મ, કર્મરૂપ મેં બના રહતા હૈ ઓર દૂસરો સ્થિતિ અનુભવયોગ્ય-જિસ
કાલ મેં કર્મ કા વેદન કિયા જાતા હૈ । કર્મરૂપતાવસ્થાનસ્થિતિ કી અપેક્ષા સે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણકર્મની જઘન્યસ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે એ
સ્થિતિ ક્ષપકશ્રેણિવાળા બ્યારે સૂક્ષ્મ સમ્પરાય ગુણસ્થાનના ચરમ સમયમા વર્તમાન હોય
છે, ત્યારે મળે છે. જ્ઞાનાવરણીયની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપની છે.
આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ સંસ્કલેશ પરિણામમાં સ્થિત મિથ્યાદૃષ્ટિમાં હોય છે. આ
પ્રકૃતિ પ્રશ્નનો ઉત્તર છે.

હવે અપૃષ્ટનું વ્યાખ્યાન કરે છે—

જ્ઞાનાવરણનો અખાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષનો છે અને સમ્પૂર્ણ સ્થિતિકાલમાંથી
અખાધાને ન્યૂન કરી દેવાથી જે શેષ સમય રહે છે, તે તેનો કર્મ કલિકાનો નિષેકનો કાલ
સમજવો જોઈએ. આ અપૃષ્ટ અર્થાત્ વિના પૂછ્યાના વ્યાખ્યાનથી જ્ઞાનાવરણીય આદિ
કર્મોની સ્થિતિ એ પ્રકારની દેખાડેલી છે—

કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ અર્થાત્ તે કાલ જેમાં કર્મ, કર્મરૂપમાં બની રહે છે
અને બીજી સ્થિતિ અનુભવયોગ્ય-જેકાલમા કર્મનું વેદન કરાય છે,

કોટ્ય ઇત્યુક્તમ્, અનુભવયોગ્યાતુ વર્ષસંહતનય-ગુના ત્રિંગત્સાગરોપમકોટ્યકોટ્યઃ સ્થિતિરુ-
ત્કૃષ્ટા ભવતિ ઇત્યભિપ્રાયેણોક્તમ્-‘ત્રીણિ વર્ષમહસ્રાણિ અવાધા’ इति, तथा च ज्ञानावरणीयं
कर्म उत्कृष्टस्थितिं बद्धं सन् बन्धसमयमारभ्य त्रीणि-वर्षमज्ञाणि आन्तु दास्योदयेन जीवस्य
नो किञ्चिदपि बाधा जनयात, तदन्तकालपर्यन्तं कर्मदलिकनिषेक्त्याभावाद्, तदनन्तरमेव
दलिककर्मनिषेक्तो भवतीत्यभिप्रायेणाह-अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेक्त इति,-
अवाधोना-अवाधाकालपरिहोना वर्षपञ्चत्रगरूपा अवाधाकालरहितेत्यर्थः अनुभवयोग्या कर्म-
स्थितिः, दलिककर्मनिषेक्तो भवति. स च प्रथमस्थितौ प्रचुरो दलिककर्मनिषेक्तः, द्वितीय-
स्थितौ तदपेक्षया विशेषहीनः, तदपेक्षयापि तृतीयस्थितौ विशेषरहीनः, तदपेक्षयापि चतुर्थ

તીસ કોડાકોડી સાગરોપમ બહી ગઈ है और अनुभवयोग्य स्थिति तीन हजार
वर्ष कम तीस कोडाकोडी सागरोपम है। इस अभिप्राय से कहा गया है कि-
नावरण कर्म का अवाधा काल तीन हजार वर्ष का है। अभिप्राय यह है कि
उत्कृष्ट स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का जब बन्ध होता है तो अपने बन्ध
काल से लेकर तीन हजार वर्ष तक वह अपने उदय के द्वारा कोई बाधा नहीं
पहुंचाता, क्योंकि उस समय तक उस के कर्मदलिकों के निषेक का अभाव
होता है। तीन हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर अर्थात् अवाधा काल समाप्त हो
जाने पर ही कर्मदलिकों का निषेक होता है। इसी आशय को व्यक्त करने के लिए
कहा है-सम्पूर्ण तीस कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति में से अवाधा काल तीन
हजार वर्ष कम कर देने पर जो काल शेष रहता है, वह ज्ञानावरणीयकर्म के
दलिकों का निषेक काल है। कर्मदलिकों का निषेक प्रथम स्थिति में प्रचुर होता है,
द्वितीय स्थिति में उस की अपेक्षा विशेष हीन होता है, तृतीय स्थिति में उससे

કર્મરૂપતાવસ્થાન સ્થિતિની અપેક્ષાથી ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કદલી છે અને
અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ છે

આ અભિપ્રાયથી કહેલું છે કે-જ્ઞાનાવરણ કર્મનો અવાધાકાલ હજાર વર્ષનો છે.

અભિપ્રાય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બ્યારે બન્ધ થાય
છે તો પોતાના બધાકાળથી લઈને ત્રણ હજાર વર્ષ સુધી તે પોતાના ઉદયના દ્વારા કોઈ
બાધા નથી પહોંચાડતા, કેમકે તે સમય સુધી તેના કર્મદલિકોના નિષેકનો અભાવ હોય છે

ત્રણ હજાર વર્ષ વ્યતીત થઈ જતાં અર્થાત્ અવાધાકાલ સમાપ્ત થઈ જતા જ કર્મ
દલિકોનો નિષેક થાય છે. એ આશયને વ્યક્ત કરવાને માટે કહેલું છે-સમ્પૂર્ણ ત્રીસ કોડા-
કોડી સાગરોપમની સ્થિતિમાંથી અવાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન કરી દેવાથી જે કાલ
શેષ રહે છે. તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના દલિકોનો નિષેક કાલ છે

કર્મદલિકોના નિષેક પ્રથમ સ્થિતિમાં પ્રચુર હોય છે, દ્વિતીય સ્થિતિમાં તેની અપેક્ષા
એ. વિશેષ હીન હોય છે, તૃતીય સ્થિતિમાં તેનાથી પણ હીન છે, અને ચતુર્થ સ્થિતિમાં

સ્થિતૌ વિશેષતમહીનો ભવતીત્થેવં વિશેષહીનો, વિજેયાર્થેનથ તાવત્કાલાર્થ્યતં વક્તવ્યો યાવત્ સ્થિતિચરમસધયો ભવન્તિ. અવાધાકાલપરિજ્ઞાનોપાયઃ પુનરયમ્-યસ્ય કર્મણો યાવત્યઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ સ્થિતિસ્તસ્ય તાવન્તિ વર્ષશતાનિ અવાધાકાલો વૉન્યઃ, યસ્ય પુનઃ કર્મણઃ સાગરોપમકોટીકોટયાઃ મધ્યે સ્થિતિસ્તસ્ય કર્મણઃ આયુષ્યવર્જિતસ્ય અન્તર્ગૃહૃતમવાધાકાલઃ, આયુષ્યકર્મણસ્તુ જઘન્યેન અન્તર્ગૃહૃતમવાધાકાલઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટી તૃતીયભાગોડવસેય હત્યેવં રીત્યા અવાધાકાલં પરિમાવ્ય યથાયોગ્યમવાધાકાલવિપયો ભાવનીયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'નિદ્રાપંચગસસ ણં મંતે ! કર્મસસ કેવડ્યં કાલં ઠિડં પણ્ણત્તા ?' હે મદન્ત ! નિદ્રાપંચકસ્ય- નિદ્રા-નિદ્રાનિદ્રા-પ્રચલા-પ્રચલાપ્રચલા-સ્ત્યાનર્દ્ધિરૂપસ્ય સ્વલ્લ કર્મણઃ ક્રિયઃતં કાલં યાવત્ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા ? મગગ્ગનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'મદ્દળે ણં સાગરોવમસસ તિણ્ણિસત્ત-

મી હીન હોતા હૈ ઓર ચતુર્થ સ્થિતિ મેં उस से भी હીન होना है । इस प्रकार अपनी स्थिति के अन्तिम समय पर्यन्त हीन-हीनतर-हीनतम होता जाता है ।

કિસ કર્મ કા અવાધા કાલ કિતના હૈ, હસે સમગ્રને કા ઉપાય યહ હૈ-જિસ કર્મ કી સ્થિતિ જિનને કોડાકોડી સાગરોપમ હી હોતી હૈ, ઉસકા અવાધા કાલ ઉતને હી સૌ વર્ષો કા હોતા હૈ । અર્થાત્ એક કોડાકોડી સાગરોપમ પર એક સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ સમજના યાહિય । જિસ કર્મ કી સ્થિતિ કોડાકોડી સાગરોપમ સે કમ હોતી હૈ, ઉસ કા અવાધા કાલ અન્તર્ગૃહૃત કા હોતા હૈ । કિન્તુ આયુકર્મ હસ કા અપવાદ હૈ । આયુકર્મ કા જઘન્ય અવાધા કાલ અન્તર્ગૃહૃત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્વકોટિ કે તૃતીય ભાગ કા હૈ । હસ પ્રકાર અવાધા કાલ સંબંધી નિયમ કો સનજ કર યથાયોગ્ય સબ કર્મો કા અવાધા કાલ જાન લેના યાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન ! નિદ્રાપંચક કર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

મગધાન-હે ગૌતમ ! નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલાપ્રચલા ઓર સ્ત્યાનર્દ્ધિ, તેનાથી ૫૬ હીન હોય છે. એ પ્રકારે પોતાની સ્થિતિના અન્તિમ સમય પર્યન્ત હીનતર-હીનતમ થતો જાય છે.-

કયા કર્મનો અવાધાકાલ કેટલો છે. તેને સમજવાનો ઉપાય આ છે. જે કર્મની સ્થિતિ જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે, તેનો અવાધાકાલ તેટલા જ સો વર્ષનો હોય છે, અર્થાત્ એક કોડાકોડી સાગરોપમ પર એક સો વર્ષનો અવાધાકાલ સમજવો જોઈએ. જે કર્મની સ્થિતિ કોડાકોડી સાગરોપમથી ન્યૂત રાય છે, તેનો અવાધાકાલ અન્તર્ગૃહૃતનો હોય છે પરન્તુ આયુકર્મ તેનો અપવાદ છે. આયુકર્મનો જઘન્ય અવાધાકાલ અન્તર્ગૃહૃતનો અને ઉત્કૃષ્ટ એક પૂર્વકોટિના તૃતીય ભાગનો છે, એ પ્રકારે અવાધાકાલ સમજી નિયમને સમજીને યથાયોગ્ય યથા કર્મનો અવાધાકાલ જાણી લેવો જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગધન ! નિદ્રા પંચક કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

માગા પલ્લિ મોવમસ્સ અસંખેજ્જહ માગેણં ડગિયા' જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ[૩]
 પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયમાગેન ડનાઃ-પલ્લોપમાસંખ્યેયમાગોનાં इत्यर्थः, 'ઉકોસેણં તીસં સાગ-
 રોવમકોડાકોડીઓ' ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિશત્ સાગરોપમકોટીકોટયો નિદ્રાપચ્ચકસ્ય કર્મણઃ કર્મ
 રૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાપ્તા, અનુભવયોગ્યા સ્થિતિસ્તુ-વર્ષસહસ્રત્રયન્યૂનાં इत्याह-
 'તિણિં ય વાસસહસ્સાહં અવાહા, અવાહુણિયા કમ્મદ્વિઠ્ઠં કમ્મનિસેગો' ત્રીણિચ વર્ષસહસ્રાણિ
 અવાધાકાલઃ, તથા ચ નિદ્રાપચ્ચકં કર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં વદં સત્ વન્ધસમયાદારમ્ય ત્રીણિ
 વર્ષસહસ્રાણિ યાવત્ સ્વોદયેન જીવસ્ય નો કિંચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ, તાવત્ કાલમધ્યે
 દલ્લિકનિષેકસ્યામાવાત્ તદનન્તરમેવ દલ્લિકકર્મનિષેકો ભવતીત્યાહ-અવાધોના-અવાધા-
 કાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ, દલ્લિકકર્મનિષેકો ભવતીત્યર્થઃ, અથ કથંતાવદ્
 નિદ્રાપચ્ચકસ્ય જઘન્યેન સ્થિતિઃ પલ્લોપમાસંખ્યેયમાગોનાઃ સાગરોપમસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગા[૩]

इस निद्रापंचक की जघन्य स्थिति पल्लोपम का असंख्यातवां भागकम एक
 सागरोपम के सात भागों में से तीन भाग की कही है, अर्थात् सागरोपम के
 भाग की है। निद्रापंचक की उत्कृष्ट स्थिति तीस कोडाकोडी सागरोपम की है।
 यह कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति है। अनुभवयोग्या स्थिति तीन हजार वर्ष
 कम है। अतएव कहा है-इस का अवाधा काल तीन हजार वर्ष का है, अर्थात्
 जब निद्रापंचक कर्म उत्कृष्ट स्थिति वाला बंधा हो तो बन्ध के समय से लेकर
 तीन हजार वर्ष तक अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता,
 अर्थात् उसका उदय ही नहीं होता है, क्योंकि उतने काल तक उसके दल्लिकों
 का निषेक नहीं होता। तत्पश्चात् ही कर्मदल्लिकों का निषेक होता है। इस कारण
 कहा गया है-सम्पूर्ण स्थिति में से अवाधा काल कम कर दिया जाय तो शेष
 समय उसकी अनुभवयोग्य कर्मस्थिति का काल है।

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલા પ્રચલા અને સ્થાનર્થિ
 આનિદ્રાપચ્ચકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમનો અસંખ્યાતનો ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમના
 સાત ભાગોમાંથી ત્રણ ભાગની કહી છે, અર્થાત્ સાગરોપમના હું ભાગની છે.

નિદ્રાપચ્ચકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, એ કર્મરૂપતાવસ્થાન
 રૂપ સ્થિતિ છે. અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન છે.

તેથી તો કહ્યું છે-તેનો અવાધાકાલ ત્રણ હજાર વર્ષનો છે, અર્થાત્ જ્યારે નિદ્રા
 પચ્ચક કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા બાધ્યા હોય તો બન્ધના સમયથી લઈને ત્રણ હજાર વર્ષ
 સુધી પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચતી, અર્થાત્ તેના ઉદય જ નથી
 થતો, કેમકે તેટલા સમય સુધી તેના દલ્લિકોનો નિષેક નથી થતો. તત્પશ્ચાત જ કર્મ દલ્લિ-
 કોનો નિષેક થાય છે.

એ કારણે કહ્યું છે-સંપૂર્ણ સ્થિતિમાંથી અવાધાકાલ બાદ કરવાથી જે શેષ સમય
 રહે તે તેની અનુભવ યોગ્ય કર્મસ્થિતિનો સમય છે.

ઈતિ ચેદ્ગોચ્યતે-યાસાં પ્રકૃતીનાં યા યા સ્વીયા ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિસ્તસ્પા ઉત્કૃષ્ટાયાઃ સ્થિતેઃ સપ્તતિસાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણયા મિથ્યાત્વસ્થિત્યા ભાગહરણે સતિ યાવલ્લભ્યતે તાવત્ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગહીનં જઘન્યસ્થિતિપરિમાણં ભવતીતિરીત્યા નિદ્રાપંચકમ્ય કર્મણઃ ઉત્કૃષ્ટા સ્થિતિસ્થિતિસાગરોપમકોટીકોટચઃ, તાસાં ત્રિંશત્સાગરોપમકોટીકોટીનાં સપ્તતિ-સાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણયા મિથ્યાત્વસ્થિત્યા ભાજકાપેક્ષયા ભાજ્યસ્ય ન્યૂનતયા ભાગ-હરણાસંભવેન 'શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્' ઇતિન્યાયેન ભાજ્યભાજકરાશ્યોર્દ્વેનાપવર્તનાત્ વ્યવ-કલ્પનાન્ લબ્ધાસ્ત્રયઃ સાગરોપમસ્ય સપ્તભાગાઃ, તેચ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગહીનાઃ ક્રિયન્તે, તથા ચ નિદ્રાપંચક્રમ્યે એકૈકસ્ય કર્મણઃ પદ્મપદ્સાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણાનુપાતેન પચ્ચાનાં

પ્રશ્ન હો સકતા હૈ કિ નિદ્રાપંચક કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસં-
ખ્યાતવાં ભાગ કમ એક સાગરોપમ કા ૩ ભાગ કૈસે હૈ ? હસકા સમાધાન યહ
હૈ કિ જિન-જિન પ્રકૃતિયોં કી જો-જો અપની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હૈ, ઉસ ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ કા સત્તર કોઢાકોઢી પ્રમાણ મિથ્યાત્વ કી સ્થિતિ સે ભાગ કરને પર
જો સંખ્યા લબ્ધ હોતી હૈ, ઉતના હી જઘન્ય સ્થિતિ કા પરિમાણ હોતા હૈ, મગર
ઉસમેં પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ કર દિયા જાતા હૈ । હસ પ્રકાર
નિદ્રા પંચક કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તોસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હૈ, યહ
સંખ્યા સત્તર કોઢાકોઢી પ્રમાણ મિથ્યાત્વ કી સ્થિતિ સે, જો કિ ભાજક
હૈ, ઉસકી અપેક્ષા ન્યૂન હૈ । ન્યૂન હોને કે કારણ ભાગ નહીં દિયા જાસકતા ।
પેસો સ્થિતિ મેં 'શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્' હસ ન્યાય કે અનુસાર ભાજ્ય
ઔર ભાજક રાશિયોં કા આધે સે અપવર્તન કરને સે-વ્યવકલન કરને
સે-એક સાગરોપમ કે સાત ભાગોં મેં સે ત્રીન ભાગ લબ્ધ હોતે હૈ । ઉનમેં સે
પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ કિયા જાતા હૈ । સ્પષ્ટીકરણ હસ પ્રકાર

પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે નિદ્રા પંચકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ
ન્યૂન એક સાગરોપમ કે ભાગ કેવી રીતે છે ?

તેનું સમાધાન એ છે કે જે જે પ્રકૃતિયોની જે જે પોતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, તે
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો સત્તર કોઠાકોઠી સાગર પ્રમાણ મિથ્યાત્વની સ્થિતિથી ભાગ કરવાથી જે
સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, તેટલો જ કાળ જઘન્ય સ્થિતિનું પરિમાણ થાય છે, પણ તેમાં
પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન કરી દેવાય છે. એ જ પ્રકારે નિદ્રાપંચકની ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ ત્રીસકોઠાકોઠી સાગરોપમની છે, આ સંખ્યા સત્તર કોઠાકોઠી પ્રમાણ મિથ્યાત્વની
સ્થિતિ બે કે ભાજક છે, તેનો અપેક્ષાએ ન્યૂન છે, ન્યૂન હોવાના કારણે ભાગ નથી આપી
શકાતો. આવી સ્થિતિમાં “શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્” એ ન્યાયના અનુસાર ભાજ્ય અને
ભાજક રાશિયોના અર્ધાથી અપવર્તન કરવાથી એક સાગરોપમના સાત ભાગમાંથી ત્રણ
ભાગ લબ્ધ થાય છે. તેમાંથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાકો કરાય છે,

ત્રિંશત્ સાગરોપમકોટીકોટી પર્યવસન્નતયા તાસામર્દ્ધસ્ય પશ્ચદશસાગરોપમકોટીકોટીત્વેન પ્રત્યેકં ત્રિત્વલ્લામેન સપ્તતિસાગરોપમકોટીકોટયા અર્દ્ધેસ્ય પશ્ચત્રિંશત્સાગરોપમકોટીકોટી-પ્રમાણત્વેન પશ્ચાનાં નિદ્રાપંચકાણાં પ્રત્યેકં સપ્તતત્તમાગાનુપાત્તેન સાગરોપમસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ^[૬] લબ્યન્તે, इति નિદ્રાપંચકસ્ય કર્મણો યથોક્તં જઘન્યરિતિપરિમાણશુપપદ્યતે इति ભાવઃ કિન્તુ-પશ્ચાનાં જ્ઞાનાવરણપ્રકૃતીનાં ચતુષ્ટણાં દર્શનાવરણપ્રકૃતીનાં વશ્તુદર્શનાવરણાદીનાં સંજ્વ-લનલોભસ્ય પશ્ચાનામન્તરાયપ્રકૃતીનાં ચ જઘન્યા રિતિરન્તર્નુદ્વર્ત્તમ્, સાતાવેદનીયસ્ય સકષા-યિકસ્ય દ્વાદશશુદ્ધર્તાઃ, इतरस्य पुन द्वौ समयौ, प्रथमसमये बन्धो द्वितीयसमये वेदनं

है-तीस कोडाकोडी सागरोपम को निद्रापंचक में बँटवारा किया जाय तो एक-एक को छह छह कोडा कोडी सागरोपम प्राप्त होता है, मगर पहले कहे अनु-सार तीस की राशि को आधा किया गया है, और तीस का आधा पन्द्रह है, अतएव पन्द्रह का निद्रापंचक में बाँटने पर तीन-तीन कोडा कोडी सागरोपम होता है। इस प्रकार तीन भाग प्राप्त हुए। मिथ्यात्व की उत्कृष्ट स्थिति सत्तर कोडा कोडी सागरोपम की है। उसको आधा करने पर पैंतीस हांते हैं। इन पैंतीस कोडाकोडी सागरोपम को निद्रापंचक में बाँट दिया जाय तो एक-एक को सात सात कोडाकोडी सागरोपम लब्ध होता है। इस प्रकार सागरोपम के ३ भाग लब्ध होते हैं। यही निद्रापंचक की जघन्य स्थिति है। किन्तु पाँच ज्ञाना-वरण प्रकृतियों की, चक्षुदर्शनावरण आदि चार दर्शनावरण कर्म की प्रकृतियों की, संज्वलन लोभ की और पाँच अन्तराय प्रकृतियों की जघन्य स्थिति अन्तर्-नूद्वर्त की है। सकषायिक सातावेदनीय का जघन्य स्थिति बारह शुद्धर्त की और अकषायिक की दो समय की है, क्योंकि कषायरहित जीवों को प्रथम समय

સ્પષ્ટીકરણ આ રીતે છે-ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમને નિદ્રાપંચકમાં વહેંચવામાં એક એકને ૭-૭ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે ત્રીસની રાશિને અડધા કરેલ છે. અને ત્રીસનું અર્ધું ૧૬૨ થાય. તેથી જ ૧૬૨ને નીદ્રા પંચકમાં વહેંચવામાં ત્રણ-ત્રણ કોડાકોડી સાગરોપમ થાય છે. એ પ્રકારે ત્રણ ભાગ પ્રાપ્ત થયા મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેને અર્ધા કરવાથી પાત્રીસ થાય છે. પાત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમને નિદ્રાપંચકમાં વહેંચી દેવાય તો એક એકને સાત કોડાકોડી સાગરોપમ લબ્ધ થાય છે. એ પ્રકારે સાગરોપમના ૩ ભાગ લબ્ધ થાય છે. આ જ નિદ્રાપંચકની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

કિન્તુ પાંચ જ્ઞાનાવરણ પ્રકૃતિયોની, ચક્ષુ દર્શનાવરણ, આદિ ચાર દર્શનાવરણ કર્મની પ્રકૃતિયોની, સજ્વલન લોભની અને પાંચ અન્તરાય પ્રકૃતિયોની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્નુ-દ્વર્તની છે. સકષાયિક સાતા વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ બાર શુદ્ધર્તની અને અકષાયિકની બે ભાગ સમયની છે. કેમકે કષાય રહિત જીવોને પ્રથમ સમયમાં સાતાવેદનીયનું બન્ધન

તૃતીયસમયે પુનરુર્ધ્વમિદનસુ, યજઃ કીર્ત્યુચ્ચર્ગોત્રગોરણૌ મુહૂર્તાઃ, પુરુષવેદસાણૌ સંઘસગણિ, સંજ્વલનક્રોધસ્ય દ્વૌ માસૌ, સંજ્વલનજ્ઞાનસૈકો માસઃ, સંજ્વલનમાયાયા અર્દ્ધમાસઃ સ્થિતિ-
રિત્યભિપ્રાયેણાહ--'દંસળચડ્ઝરડ ણં મં' ! કમ્મરસ કેવદ્યં કાલં ઠિડં પળ્લતા ?' હે મદન્ત !
દર્શનચતુષ્કસ્ય-ચક્ષુર્દેશનાચક્ષુર્દેશનાદિદર્શનકેતલદર્શનરૂપસ્ય ચતુષ્પ્રકારકસ્ય સ્વલુ કર્મણઃ
કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા ? ભગવાન્-હૈ ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'જઠ્રણેણં અંતોમુહૂર્તં,
ઉક્ષોસેણં ત્રીસં સાગરોપમકોઢીઓ' જઘન્યેન અન્નર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંજત્ સાગરોપમ-
કોટીકોટયો દર્શનચતુષ્કસ્ય કર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, ઘપા ચ સ્થિતિઃ કર્મરૂપતાવસ્થાન-
લક્ષણાશ્વસેયા, અનુભવયોગ્યા સ્થિતિસ્તુ--'તિ ણેય વાતલહસાઽ અવાદા, અદાહણિયા કમ્મ
દ્વિં કમ્મનિસેગો' ત્રીણિ ચ વર્ષમહસાણિ જવ.યા કાલઃ--દર્શનાવરણીયં કર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં
વદં સત્ બન્ધસમયાદારમ્ વર્ષસહસ્રત્રયપર્યન્ત સ્વોદયેન નો કિંચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ,

મેં સાતાવેદનીય કા બન્ધ રોતા હૈ, દ્વિતીય સમય મેં વેદન હોતા હૈ ઓર તૃતીય સમય મેં નિર્જરા હો જાતી હૈ । યજઃ કીર્તિ ઓર ઉચ્ચગોત્ર કી જઘન્ય સ્થિતિ બાઠ મુહૂર્ત કી હૈ । પુરુષવેદ કી બાઠ સંવત્સર કી, સંજ્વલન ક્રોધ કી દો માસ કી, સંજ્વલનજ્ઞાન કી એક માસ કી ઓર સંજ્વલનમાયા કી અર્દ્ધમાસ કી સ્થિતિ હૈ । હસ અભિપ્રાય સે કહતે હૈ--

ગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ ! દર્શન ચતુષ્ક કર્મ કી સ્થિતિ કિત્તને કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્--હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્નર્મુહૂર્તકી, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી દર્શનચતુષ્કર્મ કી સ્થિતિ કહી હૈ । યજ્ઞ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપા સ્થિતિ સમજ્ઞના ચાહિય । અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ હસ પ્રકાર હૈ--હસકા ત્રીન હજાર વર્ષ કા અબાધાકાલ હૈ અર્થાત્ દર્શનાવરણીય કર્મ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કા બંધા હો તો બન્ધ કે સમય સે લેકર ત્રીન હજાર વર્ષ પર્યન્ત કોઈ

હોય છે, દ્વિતીય સમયમા વેદન થાય છે અને તૃતીય સમયમાં નિર્જરા થઈ જાય છે.

યજઃ કીર્તિ અને ઉચ્ચ ગોત્રની જઘન્ય સ્થિતિ બાઠ મુહૂર્તની છે પુરુષવેદની બાઠ સંવત્સરની, સંજ્વલન ક્રોધની બે માસની, સંજ્વલન જ્ઞાનની એક માસની અને સંજ્વલન માયાની અર્ધર દિવસની સ્થિતિ છે એ અભિપ્રાયથી કહે છે--

શ્રી ગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ ! દર્શનચતુષ્ક કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્--હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્નર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની દર્શનચતુષ્ક કર્મની સ્થિતિ કહી છે, આ કર્મ રૂપતાવસ્થાનરૂપા સ્થિતિ સમજવી જોઈએ. અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ આ રીતે છે--તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધા કાલ છે, અર્થાત્ દર્શનાવરણીય કર્મનો ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપનો બંધ હોય તો બન્ધના સમયમાંથી લઈને ત્રણ હજાર વર્ષ પર્યન્ત કોઈ બાધા નથી પડેલાહતા, કેમકે આ ત્રણ હજાર વર્ષોમાં

તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદનન્તરમેવ દલિકકર્મનિષેકો ભવતીત્યાહ-
 ‘અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકો ભવતિ,
 ‘સાયાવેયજિજ્ઞસસ ઈરિયાવહિયં બંધગં પહુચ્ચ અજહ્વણમણુકોસેણં દો સમયા, સંપરાડ્યવંધગં
 પહુચ્ચ જહ્વણેગં બારસમુહુત્તા’ સાતાવેદનીયસ્ય કર્મણ યેર્યાપથિકં બન્ધકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-
 યેર્યાપથિકબન્ધકાપેક્ષયેત્યર્થઃ અજઘન્યાનુત્કૃષ્ટેન દ્વૌ સમયૌ યાત્, સાંપરાયિકબન્ધકં
 પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય જઘન્યેન દ્વાદશમુહૂર્તાનિ, ‘ઉકોસેણં પળ્લરસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ’
 ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશસાગરોપમકેટીકોટયઃ સાતાવેદનીયકર્મણઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા
 સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, અનુભવયોગ્યા સ્થિતિઃ પુનઃ ‘પળ્લરસવાસસયાઈ અવાદા, અવાહુણિયા
 કમ્મદ્વિઈ કમ્મનિસેગો’ પશ્ચદશવર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ, સાતાવેદનીયં કર્મઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં
 બદ્ધં સત્ત્વ બન્ધસમયાદારભ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય નો કિચ્ચિદપિ વાધાંજનયતિ, તાવત્કાલમધ્યે

બાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યોંકિ ઇન ત્રીન હજાર વર્ષો મેં કર્મદલિકોં કા નિષેક
 નહીં હોતા હૈ । ત્રીન હજાર વર્ષ પશ્ચાત્ હી નિષેક હોતા હૈ । અતઃપ્રવ અનુભવ-
 યોગ્ય સ્થિતિ અવાધા કાલ સે હીન હૈ, અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ સ્થિતિ (૩૦ કોડા કોડી)
 મેં સે ત્રીન હજાર વર્ષ અવાધા કાલ કે કમ કર દેને પર જો સ્થિતિ રહતી હૈ,
 વહ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ હૈ યા નિષેક કાલ હૈ ।

યેર્યાપથિક બન્ધક કી અપેક્ષા સે સાતાવેદનીયકર્મ કી સ્થિતિ દો સમય
 માત્ર કી હૈ, ઇસમેં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ કા મેદ નહીં હૈ । સામ્પરાયિક બન્ધક (કષાય
 યુક્તજીવ) કી અપેક્ષા જઘન્ય સ્થિતિ બારહ મુહૂર્ત્ત કી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ પન્દ્રહ
 કોડા કોડી સાગરોપમ કી હૈ । અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ ઇસ પ્રકાર હૈ-પન્દ્રહ સૌ
 વર્ષ કા ઇસકા અવાધા કાલ હૈ, અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલા સાતાવેદનીયકર્મ
 બન્ધ કે સમય સે પન્દ્રહ સૌ વર્ષ તક કોઈ બાધા નહીં પહુંચાતા હૈ, ક્યોંકિ
 તથતક કર્મદલિકોં કા નિષેક નહીં હોના-ઁસકે પશ્ચાત્ હી નિષેક હોતા હૈ ।

કર્મદલિકોના નિષેક થતો નથી. જ્યુ હજાર વર્ષ પછી જ નિષેક થાય છે તેથી જ અનુભવ
 યોગ્ય સ્થિતિ અવાધાકાલથી હીન છે, અર્થાત્ સમ્પૂર્ણ સ્થિતિ (૩૦ કોડાકોડી)માથી
 જ્યુ હજાર વર્ષ અવાધા કાલને ઓછો કરી દેવાથી જે સ્થિતિ રહે છે, તે અનુભવયોગ્ય
 સ્થિતિ છે અગરનો નિષેક કાલ છે,

યેર્યાપથિક બન્ધની અપેક્ષાથી સાતા વેદનીય કર્મની સ્થિતિ જે સમયની છે, તેમા
 જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટને ભેદ નથી. સામ્પરાયિક બન્ધક (કષાયયુક્ત જીવ)ની અપેક્ષાએ જઘન્ય
 સ્થિતિ બારમુહૂર્તની છે અને ઉત્કૃષ્ટ પદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ આ પ્રકારે છે-પદરસો વર્ષના તેના અવાધાકાલ છે, અર્થાત્
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા સાતાવેદનીયકર્મ બન્ધની સાથેથી પદર સો વર્ષ સુધી કોઈ બાધા
 નથી પહોંચાડતા, કેમકે ત્યા સુધી કર્મ દલિકોના નિષેક નથી થતો. તેના પછી જ નિષેક

દલિકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદનન્તરમેવ દલિકનિષેકો ભવતીત્યાહ-અવાધાકાલ પરિહીના પશ્ચદ્વિંશતવર્ષન્યૂના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકો ભવતિ, અસાયા-વેયણિજ્જસ્સ જહણ્ણેણ સાગરોપમસ્સ તિણિસત્તમાગા પલ્લિઓવમસ્સ અસંખેજ્જિમાગેણ ઝળયા' અસાતાવેદનીયસ્ય-દુઃસ્ખવેદનીયસ્ય કર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ [૩] પલ્લોપસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, 'ઉકોમેણં તીયં સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ' 'ઉત્કુષ્ટેન ત્રિંશત્ સાગરોપમ કોટીકોટચઃ અસાતાવેદનીયસ્ય કર્મણઃ કર્મરૂપતાઽસ્યઃનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિરતુ-તિણિય વાસસદ્દસાઈ અવાઢા, અવાહૂણા કમ્મ-દ્વિઈ કમ્મનિસેગો' ત્રીણિચ વર્ષસદ્દસાણિ અવાધાકાલો ભવતિ, અસાતાવેદનીયં કર્મ ઉત્કુષ્ટસ્થિ-તિઃ વર્દં સત્ વન્પસમયાદારમ્ય વર્ષસદ્દસત્રયપર્યન્તં સ્ત્રોદયેન નો કિંચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકનિષેકસ્યામાવાત્, તદનન્તરમેવ દલિકનિષેકો ભવતિ, इत्याह-अवा-धेना-अवाधाकालपरिहीना-वर्षसदसत्रयहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेको भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-'सम्पत्तवेयणिज्जस्स पुच्छा' सम्यक्त्ववेदनीयस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञसा ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंतो मुहुत्तं, उकोसेणं छावट्ठिं सागरोपमाई सातिरेगाई' जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन अतएव पन्द्रह सौ वर्ष कम पन्द्रह कोड़ाकोडी सागरोपम की इस की अनुभव-योग्य स्थिति होती है ।

અસાતાવેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ડે કહા ગયા હૈ । ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । હસકા અવાધા કાલ ત્રીન હજાર વર્ષ કા હૈ । શેષ ભાગ અર્થાત્ ત્રીન હજાર વર્ષ કમ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કર્મનિષેક કા કાલ હૈ જિસે અનુ-ભવયોગ્ય સ્થિતિ કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમ્યક્ત્વવેદનીયકર્મની સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની ઓર ઉત્કુષ્ટ છાયાસઠ સાગરો-થાય છે તેથી જ પદર સો વર્ષ ન્યૂન પદર ગેડા કોડી સાગરોપમની તેની અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ બની રહે છે.

અસાતા વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગ-રોપમનો ૩ કહેલી છે ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અવાધા-કાલ ત્રણ હજાર વર્ષનો છે. શેષ ભાગ અર્થાત્ ત્રણ હજાર વર્ષ ન્યૂન ત્રીસ કોડાકોડી સાગ-રોપમ કર્મનિષેક કાલ છે જેને અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કહેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમ્યક્ત્વ વેદનીયકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની બને ઉત્કુષ્ટ છાયા સાગરોપમથી

પટ્કૃષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ સાતિરેક્ષાણિ સમ્યક્ત્વવેદનીયકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાપ્તા, 'મિચ્છત્તવેય-
 ણિજ્જસ્સ જહણ્ણેણં સાગરોપમં પલિઓવમરસ અસંખેજ્જઇમાગેણં ડુણગં' મિથ્યાત્વવેદની-
 યસ્ય કર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમં પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનમ્ 'ઉક્કોસેણં સત્તરિ કોઢા-
 કોડીઓ' ઉત્કૃષ્ટેન સમ્પતિઃ કોટીકોટયો મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય કર્મણઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાન
 લક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાપ્તા, અનુભવયોગ્યા સ્થિતિસ્તુ—'સત્ત ય વાસસહસ્સાઈ અવાઢા, અવાહૂણિયા
 કમ્મદિઈ કમ્મનિસેગો' સત્ત ચ વર્ષપઠસાણિ અવાધાકાલઃ, મિથ્યાત્વવેદનીયં કર્મ ઉત્કૃષ્ટ-
 સ્થિતિકં બદ્ધં સત્ત વન્ધસમયાદારમ્ય સત્તવર્ષસઠસાણિ યાવત્ત નો કિચ્છિદપિ સ્વોદયેન જીવસ્ય
 વાધામુત્પાદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્ત, તદનન્તરમેવ દલિકકર્મનિષેકો
 ભવતીત્યાહ—અવાધોના—અવાધાકાલપરિહીના—સત્તવર્ષસઠસઠ્ઠીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ
 દલિકકર્મનિષેકરૂપા ભવતિ, 'સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્જસ્સ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં
 અંતોમુહુત્તં' સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય કર્મણો જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્

સે કુછ અધિક કી હૈ । મિથ્યાત્વવેદનીય કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ
 કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કલ્પ એક સાગરોપમ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોઢાકઢી
 સાગરોપમ કી । યહ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપા સ્થિતિ હૈ । અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ યો
 હૈ—હસકા અવાધા કાલ સાત હજાર વર્ષ કા હૈ ઓર અવાધા કાલ કર દેને
 પર શેષ બચી સ્થિતિ અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ હૈ અર્થાત્ કર્મનિષેક કા કાલ હૈ ।
 તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલા મિથ્યાત્વવેદનીય કા વન્ધ હો તો વહ વન્ધ
 કાલ સે લેકર સાત હજાર વર્ષ તક જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા । વહી
 હસકા અવાધા કાલ હૈ । સાત હજાર વર્ષ કે વાદ હી હસકે દલિકોં કા નિષેક
 હોતા હૈ, પહેલે નહીં હોતા હૈ ।

સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીય કી જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ
 સ્થિતિ મી અન્તર્મુહૂર્ત્ત કી હૈ । સમ્યક્ત્વ વેદનીય ઓર સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીય

કાઈકે અધિકની છે. મિથ્યાત્વ વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા
 ભાગ ન્યૂન એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર કોઠાકોડી સાગરોપમની આ કર્મ રૂપ-
 તાનું અવસ્થાન રૂપા સ્થિતિ છે અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ આમ છે—તેના અબાધાકાલ સાત
 હજાર વર્ષના છે અને અબાધાકાલ ન્યૂન કરવાથી શેષ વધેલી સ્થિતિ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ
 છે અર્થાત્ કર્મનિષેકના કાલ છે

તાત્પર્યએ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મિથ્યાત્વ વેદનીયના બંધ હોય તો તે બંધકાળથી
 લઇને સાત હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચતી તે જ તેના અબાધાકાળ
 છે. સાત હજાર વર્ષના પછી જ દલિકોના નિષેક થાય છે, પડેલા થતો નથી.

સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીયની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ
 અન્તર્મુહૂર્ત્તની છે. સમ્યક્ત્વ વેદનીય સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય નો બંધ નથી થતો. તેથી

યાવત્ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા ચ સમ્યક્ત્વ સમ્યગ્મિથ્યાત્વયોર્વન્ધાભાવેન વેદનમધિકૃત્યૈવ સ્થિતિઃ પ્રરૂપિતેતિ, સમ્યક્ત્વ સમ્યગ્મિથ્યાત્વયોર્વન્ધાભાવસ્તુ વક્ષ્યમાણરીત્યા બોધ્યઃ— તથાહિ—જીવેન મિથ્યાત્વપુદ્ગલા એવ સમ્યક્ત્વાનુગુણવિશેધિવચ્છેન ત્રિધા વિધીયન્તે—સર્વવિશુદ્ધાઃ, અર્ધવેશુદ્ધાઃ, અવિશુદ્ધાઃ, તત્ત્વ સર્વવેશુદ્ધાઃ—મૃતપૂર્વમિથ્યાત્વપુદ્ગલાઃ સમ્યક્ત્વવેદનીયત્વેન વ્યપદિશ્યન્તે, અર્ધવિશુદ્ધાઃ સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીયતયા વ્યપદિશ્યન્તે, અવિશુદ્ધાઃ પુનઃ મિથ્યાત્વવેદનીયતયા વ્યાદેશં લભન્તે, અત એવ સમ્યક્ત્વ—સમ્યગ્મિથ્યાત્વયોર્વન્ધ સંભવઃ, ઇતિ ભાવઃ, ‘કસાયવારસગસ્સ જઠ્ઠણેણં સાગરોવમસ્સ ચત્તારિસત્તમાગા, પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્ઞમાગેણં ડગ્ગયા’ કપાયદ્વાદશકસ્ય—અનન્તાનુબન્ધિ ચતુષ્ટયાપ્રત્યાખ્યાન ચતુષ્ટયપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ટયરૂપસ્ય પ્રત્યેકં જવન્થેન સાગરોપમસ્ય વત્વારઃ સપ્તમાગાઃ પલ્લો-

કા બન્ધ નહીં હોતા હૈ, અતએવ વેદન કી અપેક્ષા સે હી ડનકી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । સમ્યક્ત્વવેદનીય ઓર સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીય કા બન્ધ ક્યોં નહીં હોતા, ઇસકા સ્પષ્ટોકરણ ઇસ પ્રકાર સમજના ચાહિએ—બન્ધ કે સમય જીવ મિથ્યાત્વ કે હી પુદ્ગલોં કા બન્ધ કરતા હૈ । તત્પશ્ચાત્ જબ વહ સમ્યક્ત્વ કે અનુકૂલ વિશુદ્ધિ કે બલ સે ડનકે ત્રીન પુંજ કરતા હૈ, તબ વે પુદ્ગલ વિશુદ્ધ, અર્ધ શુદ્ધ અવિ શુદ્ધ. ઇસ પ્રકાર ત્રીન ભાગોં મેં બંડ જાતે હૈં । ડનમેં સે મિથ્યાત્વ કે વે પુદ્ગલ, જો વિ શુદ્ધ હો જાતે હૈં, સમ્યક્ત્વ વેદનીય કહલાતે હૈં । અર્ધ વિશુદ્ધ પુદ્ગલ સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીય કહે જાતે હૈં ઓર જો અવિશુદ્ધ હોતે હૈં । વે મિથ્યાત્વ વેદનીય નામ સે અમિહિત હોતે હૈં અતએવ સમ્યક્ત્વ વેદનીય ઓર વિ વેદનીય કા બન્ધ હી નહીં હોતા હૈ ।

કપા ય દ્વાદશકની અર્થાત્ અનન્તાનુબન્ધી ચતુષ્ટય, અપ્રત્યાખ્યાન ચતુષ્ટય ઓર પ્રત્યાખ્યાન ચતુષ્ટય મેં સે પ્રત્યેક કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમ કા અસંખ્યા-

જ વેદનની અપેક્ષાથી જ તેમની સ્થિતિ કહેલી છે, સમ્યક્ત્વવેદનીય અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીયનો બન્ધ કેમ નથી થતો, એનું સ્પષ્ટીકરણ આ રીતે સમજવું ભેદિએ— બન્ધના સમયે જીવ મિથ્યાત્વના જ પુદ્ગલોનો બન્ધ કરે છે. તત્પશ્ચાત્ જ્યારે તે સમ્યક્ત્વના અનુકૂલ વિશુદ્ધિના બળથી તેના ત્રણ પુંજ કરે છે, ત્યારે તે પુદ્ગલઃ વિશુદ્ધ, અર્ધવિશુદ્ધ, અને અવિશુદ્ધ એ પ્રકારે ત્રણ ભાગોમાં વહેચાઈ જાય છે. તેમના માથી મિથ્યાત્વના તે પુદ્ગલો, જેઓ વિશુદ્ધ બની જાય છે તે સમ્યક્ત્વ વેદનીય કહેવાય છે. અર્ધવિશુદ્ધ પુદ્ગલ સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય કહેવાય છે અને જે અશુદ્ધ હોય છે, તેઓ મિથ્યાત્વ વેદનીય નામથી અસિદ્ધિત થાય છે. તેથી સમ્યક્ત્વવેદનીય અને મિથ્યા વેદનીયનો બન્ધ જ નથી થતો.

કપાય દ્વાદશકની અર્થાત્ અનન્તાનુબન્ધી ચતુષ્ટય, અપ્રત્યાખ્યાન ચતુષ્ટય અને પ્રત્યાખ્યાન ચતુષ્ટયમાંથી પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમનો અસંખ્યાત્મો ભાગ ન્યૂન સા-

પમાપંચયેયમાગોનાઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, પ્રાગુત્કયુક્તે, 'ઉક્રોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમકોઢા-કોઢીઓ' ઉત્કૃષ્ટેન ચત્વારિંશત્ સાગરોપમકોટીકોટચઃ ક્ષપાયદ્વાદશકસ્ય કર્મણઃ પ્રત્યેકં કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, અનુભવયોગ્યા સ્થિતિસ્તુ- 'ચત્તાલીસં વાસસયાઈ અવાહા, જાવ નિસેગો' ચત્વારિંશદ્ વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ, ક્ષપાયકર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં વર્દં સત્ વદ્ધસમયાદારભ્ય ચતુર્વર્ષસદસપર્યન્તં સ્વોદયેન જીવસ્ય નો કિશ્ચિદપિ વાધાં જન-યતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકનિષેકસ્યામાવાત્ તદનન્તરમેવ દલિકનિષેકો ભવતિ, અતઃ પવાહ-યાવત્-અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના-વર્ષસદસચતુષ્ટયરહિતા અનુભવયોગ્યા ક્ષપાયકર્મ સ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકરૂપા વોધ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- 'કોઢસંજલણે પુચ્છા' ક્રોધસંજ્વલ-નમ્-ક્રોધસંજ્વલનસ્ય કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણેણં દો માસા, ઉક્રોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ' જઘન્યેન દ્વૌ માસૌ, ઉત્કૃષ્ટેન ચત્વારિંશત્ સાગરોપમકોટીકોટચઃ ક્રોધસંજ્વલનસ્ય કર્મણઃ કર્મરૂપતાઽવ-સ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, અનુભવયોગ્યા સ્થિતિસ્તુ 'ચત્તાલીસં વાસસયાઈ અવાહા જાવ નિસેગો' ચત્વારિંશદ્ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-ક્રોધસંજ્વલનં કર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં વર્દં

તથા, માગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ હૈ ! હસ વિષય મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈ । इनकी उत्कृष्ट स्थिति चालीस सागरोपम की है । चालीस सौ वर्ष अर्थात् चार हजार वर्ष का अवाधा काल है । उत्कृष्ट स्थिति वाला क्षपय वेद नीय कर्म अपने बन्ध समय से चार हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में दलिकों का निषेक नहीं होता है । अवाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उस का निषेककाल है ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજ્વલન ક્રોધ કી સ્થિતિ કિતની કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય દો માસ કી, ઉત્કૃષ્ટ ચાલીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી । यह संज्वलन क्रोध की कर्मरूपतावस्थानस्थिति है । अनुभव-योग्य स्थिति इस प्रकार है-इस का अवाधा काल चालीस सौ वर्ष का है,

ગરોપમનો ુ ભાગ છે. એ વિષયમાં યુક્તિ પહેલા કહેવાયેલી છે. તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલીસ સાગરોપમની છે ચાલીસ સો વર્ષ અર્થાત્ ચાર હજાર વર્ષનો અવાધાકાલ છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાલ ક્ષપાયવેદનીયકર્મ પોતાના બન્ધ સમયથી ચાર હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચતી, કેમકે એ કાલમાં દલિકોનો નિષેક નથી થતો. અવાધાકાલ એટલે ક્ષપાયી જે સ્થિતિ શેષ રહે છે, તે તેના નિષેક કાલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજ્વલન ક્રોધની સ્થિતિ કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય જે માસની, ઉત્કૃષ્ટ ચાલીસ કોઠાકોઠી સાગરોપમની આ સંજ્વલન ક્રોધની કર્મરૂપતાવસ્થાનસ્થિતિ છે. અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ આ પ્રકારે છે- તેના અવાધા કાલ ચાલીસ વર્ષનો છે. અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો સંજ્વલન ક્રોધ કર્મ

સત્ વન્ધનસમયાદારમ્ ચતુર્વર્ષસદસપર્યન્તં સ્વોદયેન નો કિંચિદપિ જીવસ્ય વાધામૃત્પાદયતિ
તાવત્કાલમધ્યે દલિકનિપેક્ષમભાવાત્ તદન્તરમેવ દલિકનિપેક્ષો મચ્ચતીત્પ્રાહ-યાવત્-અવા-
ધોના-અવાધાકાલપરિહીના વર્ષપદસચ્ચતુષ્ટયરહિતા અનુભવયોગ્યા કર્મરિયતિઃ દલિકકર્મ-
નિપેક્ષો મચ્ચતીતિ માયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘માણસજલ્ણાણ પુન્છા’ માનસંજ્વલનમ્-માન-
સંજ્વલનસ્ય ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम !’ हे गौतम !
‘जहणणेणं एणं मामं, उत्क्रोवेणं जगं क्रोहाम’ जघन्येन एकं मासं यावत्, उत्क्रुष्टेन तु यथा
क्रो गय-क्रो रंज्वलनस्य चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः स्थितिः प्रतिपादिता तथा
मा.मज्, लनस्यापि कर्मणश्चत्वारिंशत् सागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा रिथतिः
प्रज्ञस’, अनुमर योग्या स्थितिस्तु चत्वारिंशद् वर्षशतानि अवाधाकालः-चतुर्वर्षसदसपर्यन्तं
स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि वाधामृत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिपेक्षमभावात्,
तदन्तरमेव दलिककर्मनिपेक्षो भवति, तथा च अवाधोना-अवाधाकालपरिहोना-वर्षसदस-
चतुष्टयरहिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिपेक्षरूपा प्रज्ञसा, गौतमः पृच्छति-
‘मायासंजल्लणाण पुन्छा’ मायासंज्ञाजनस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञसा ? इति पृच्छा,
अर्थात् उत्क्रुष्ट स्थिति वाला संज्वलन क्रोध कर्म बद्ध होने पर बन्ध के समय से
चार हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इस काल में
दलिकों का निषेक नहीं होता, इस काल के अनन्तर ही दलिकों का निषेक
होता है। अतएव कहा है-अवाधा काल अर्थात् चार हजार वर्ष कम करने पर
स्थिति दोष रहती है वह क्रोधसंज्वलन की अनुभवयोग्या स्थिति है।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! संज्वलनमान की कितनी स्थिति है !

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य एक मास की, उत्क्रुष्ट संज्वलन क्रोध के बरा-
बर अर्थात् चालीस कोड़ाकोड़ी सागरोपम की। यह कर्मरूपतावस्थानस्थिति
है। चार हजार वर्ष का अवाधा काल कम करनेपर जो स्थिति रहती है वह
अनुभवयोग्या स्थिति है।

બધ બનતાં બન્ધના સમયથી ચાર હજાર વર્ષ સુધી જીવને બાધા નથી પહોંચતી, કેમકે
એ કાલમાં દલિકોના નિષેક નથી થતો, એ કાલના પછી જ દલિકોના નિષેક થાય છે
એમ કહેવાયેલું છે.

તેથી જ કહ્યું છે-અવાધાકાલ અર્થાત્ ચાર હજાર વર્ષ જોણ કરવાથી જે સ્થિતિ
શેષ રહે છે તે ક્રોધ સંજવલનની અનુભવ યોગ્યા સ્થિતિ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજવલન માનની કેટલી સ્થિતિ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-ગૌતમ ! જઘન્ય એક માસની ઉત્ક્રુષ્ટ સંજવલન ક્રોધના બરાબર અર્થાત્
ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે આ કર્મરૂપતાવસ્થાનસ્થિતિ છે. ચારહજાર વર્ષનો
અવાધાકાલ જોણ કરવાથી જે સ્થિતિ રહે છે, તે અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ છે.

મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણેણં અર્દ્ધં માસં, ઉક્કોસેણં જહા કોહસ્સ’ જઘન્યેન માયાસંજ્વલનસ્ય કર્મણઃ અર્દ્ધમાસં યાવત્, ઉત્કુષ્ટેન યથા ક્રોધસ્ય ચત્વારિંશત્ સાગરોપમ-કોટીકોટયઃ સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથા માયાસંજ્વલનસ્યાપિ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિશ્ચત્વારિંશત્ સાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞાતા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ વર્ષસહસ્રચતુષ્ટયરહિતા પ્રજ્ઞાતા યતશ્ચત્વારિ વર્ષસહસ્રાણિ અવાધાકાલઃ, તથા ચ માયાસંજ્વલન કર્મ ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિકં બદ્ધં મત્ બન્ધસમયાદારમ્ય ચતુર્વર્ષસહસ્રાર્યન્તં સ્પોદયેન જીવસ્ય ન કિંચ્ચિદપિ બાધાઃપ્રુત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલ્લિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદનન્તરમેવ દલ્લિકકર્મ-નિષેકઃ, અતઃ એવ અવાધાકાલપરિહીના-વર્ષસહસ્રચતુષ્ટયરહિતા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલ્લિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞાતા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘લોહસંલણાણ પુચ્છા’ લોમસંજ્વલનસ્ય કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?’ इति पृच्छा, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! જહણેણં અંતો-મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં જહા કોહસ્સ’ જઘન્યેનાન્તર્મુહૂર્ત યાવત્ લોમસંજ્વલનસ્ય સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ઉત્કુષ્ટેન યથા ક્રોધસ્ય સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથા લોમસંજ્વલનસ્ય કર્મણ ઉત્કુષ્ટેન ચત્વા-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! માયાસંજ્વલન કી કિતની સ્થિતિ હૈ ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્દ્ધમાસ અર્થાત્ પન્નરહ દિન કી, ઉત્કુષ્ટ સંજ્વલનક્રોધ કે સમાન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી । હસકા અવાધા કાલ મી ચાર હજાર વર્ષ કા હૈ । ચાર હજાર વર્ષ તક હસ સે જીવ કો કોઈ બાધા નહીં પહુંચતો, ક્યોંકિ હસ સમય મેં હસકે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા । અતઃ હસકા નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્યસ્થિતિકાલ ચાર હજાર વર્ષ કમ ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! લોમસંજ્વલન કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કી ઓર ઉત્કુષ્ટ ક્રોધ કે સમાન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી । યહ ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ હૈ । અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ ચાર હજાર વર્ષ કમ હૈ, ક્યોંકિ હસકા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માયા સંજ્વલનની કેટલી સ્થિતિ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધમાસ અર્થાત્ પંદર દિવસની ઉત્કુષ્ટ સંજ્વલન ક્રોધના સમાન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની. તેના અવાધાકાલ પણ ચારહજાર વર્ષનો છે ચાર હજાર વર્ષ સુધી તેનાથી જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચતી કેમકે તે સમયમાં તેના દલિકેને નિષેક નથી થતો તેથી તેના નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્યસ્થિતિ કાલ ચાર હજાર વર્ષ ન્યૂન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લોમ સંજ્વલનક્રોધની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કુષ્ટ ક્રોધના સમાન ચાલીસ કોડાકોડી સાગરોપમની આ ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ છે. અનુભવયોગ્ય

રિશ્ત સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ વર્ષચતુષ્ટયસહસ્રરહિતા પ્રજ્ઞતા યતથત્વારિ વર્ષમહસ્રાણિ અવાધાકાલઃ, તથા ચ લોભમંડગલનં કર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં ચદ્દં સત્ વધમમયાગમ્ય ચતુર્વર્ષમહસ્રમયન્તં સ્વોદયેન જીવસ્ય ન ક્ષિણ્વપિ વાયામુત્પાદયતિ તાત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિપેક્ષ્યાભાવાત્, તદ-
નન્તરમેવ દલિકકર્મનિપેક્ષો ભવતિ, અત એવ અવાધાકાલપરિહીનાચતુર્વર્ષમહસ્રરહિતા અનુભવ યોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિપેક્ષરૂપા પ્રજ્ઞતા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઈતિવેયરસ પુચ્છા’
હે મદન્ન ! સ્ત્રીવેદસ્ય કિયન્તં કાલં રિયતિઃ પ્રજ્ઞતા ? રિવિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘જરણ્ણેણં સાગરોપમસસ દિવદ્દું સત્તમાગં પલિભોવમસસ અમંસેજ્ઞામાગેણં ઝગયં’
જઘન્યેન સાગરોપમસસ દ્વયર્દ્દઃ-દ્વિતીયોઽર્થો યમ્મિન્ સ દ્વયર્દ્દઃ-સાદૈક ઉત્તર્યઃ, સત્તમાગઃ
[૨૫] પલ્યોપમસસ અસંલ્લેયમાગોનઃ સ્ત્રીવેદસ્ય કર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, તથાદિ-ત્રૈરાશિ
કકરણપદ્ધત્યા યદા દશાનો સાગરોપમકોટીકોટીનામેકઃ સાગરોપમસસ સત્તમાગઃ પ્રાપ્યતે
તદા પચ્ચદશમિઃ સાગરોપમકોટીકોટીમિઃ કિં પ્રાપ્યતે ? રિતિ પ્રશ્ને-‘૧૦ ૧ ૧૫’ રિત્યેવં
રાશિત્રયસ્થાપને સતિ મન્ત્યેન ૧૪ (ત્રલક્ષણેન રાશિના મધ્યસ્થિતસ્ય એકલક્ષણસ્ય રાશોર્ગુણે

અવાધા કાલ ચાર હજાર વર્ષ કા છે । લોભ સંજ્વલન કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલા
ચદ્દ હોકર અપને બન્ધસમય સે લેકર ચાર હજાર વર્ષ તક જીવ કો કોઈ વાધા
નહીં પહુંચાતા ક્યોંકિ ઉસ કાલ મેં ઝસ કે દલિકોં કા નિપેક્ષ નહીં હોતા હૈ ।
ચાર હજાર વર્ષ કે પશ્ચાત્ હી નિપેક્ષ હોતા હૈ । અતએવ ઝસકા નિપેક્ષ કાલ
અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ ચાર હજાર વર્ષ કમ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી કહી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્ત્રી વેદ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંલ્લેયાત્તમા ભાગ કમ ૨૫ સાગ
રોપમ કી કહી હૈ, વયોંકિ ત્રૈરાશિક કરણપદ્ધતિ કે અનુસાર જબ દશ કોઢા-
કોઢી સાગરોપમ કા સાત ભાગ પ્રાપ્ત હોતા હૈ તો પન્દર કા કિતના પ્રાપ્ત
હોગા ? ઇસ પ્રકાર કા પ્રશ્ન હોને પર ૧૦૧.૧૫ ઇસ પ્રકાર ત્રીન રાશિયાં સ્થા

કર્મસ્થિતિ ચાર હજાર વર્ષ ન્યૂન છે, કેમકે તેના અવાધા કાળ ચાર હજાર વર્ષનો છે.
લોભ સંજ્વલન કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બદ્ધ થઈને પોતાના બન્ધ સમયથી હારિ ચાર હજાર
વર્ષ સુધી જીવને કોઈ વાધા નથી પહોંચકતા, કેમકે એ કાળમા તેમના દલિકાનો નિપેક્ષ
થતો નથી ચાર હજાર વર્ષ પછી જ નિપેક્ષ થાય છે તેથી જ તેમનેનિપેક્ષ કાલ અથવા
અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ ચાર હજાર વર્ષ ન્યૂન આલોચ કોઢાકોઢી સાગરોપમની કહી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સ્ત્રી વેદની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંલ્લેયાત્તમા ભાગ જોહી ૨૫ સાગ-
રોપમની કહી છે, કેમકે ત્રૈરાશિક કરણ પદ્ધતિના અનુસાર અથારે દશ કોઢાકોઢી સાગરોપ-
મનો સાતમા ભાગ પ્રાપ્ત થાય છે, તો પન્દરનો કેટલો પ્રાપ્ત થશે ? એ પ્રકારનો પ્રશ્ન થતાં

पञ्चदशैव सम्पद्यन्ते तेषाञ्च पञ्चदशानां प्रथमेन दशरूढक्षणेन राशिना भागहरणे सति साद्वैकः सप्तभागः [१३] लभ्यते इति भावः, 'उक्कोसेणं पण्णरम सागरोपमकोडाकोडीओ' उत्कृष्टेन पञ्चदश सागरोपमकोटीकोटयः स्त्रीवेदस्य कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु पञ्चदशवर्षशतरहिता पूर्वोक्तरूपा प्रज्ञप्ता-इत्याह- 'पण्णरसवाससाइं अवाहा, अवाहूणा कम्मद्विई कम्मनिसेगो' पञ्चदशवर्षरतानि यावद् अवाधाकालः-स्त्रीवेदकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् बन्धसमयादारभ्य साद्वैकवर्षादष्टवर्षपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधां जनयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, तदनन्तरमेव दलिककर्मनिषेकस्त्याह-अवावोना अवाधाकालपरिहीना-साद्वैकवर्षसप्त-हिता अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'पुरिमवेयस्स णं पुच्छा' हे भदन्त ! पुरुषवेदस्य कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' 'जहण्णेणं अट्ठसंवच्छराहं, उक्कोसेणं दससागरोपमकोडाकोडीओ' जघन्येन अष्टौ संवत्सराणि यावत्, उत्कृष्टेन दशसागरोपकोटीकोटयः पुरुषवेदस्य कर्मणः कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः पुनर्दशवर्षशतरहिता

पित करने पर और अन्तिम राशि पन्द्रह का बीच की राशि एक के साथ गुणा-
कार करने पर पन्द्रह की ही राशि लब्ध होती है। इस पन्द्रह की राशि का
पहली राशि दश के साथ भाग देने पर द्व्यर्द्ध-सप्तभाग $\frac{21}{2}$ आता है। ज्ञी-
वेद की उत्कृष्ट स्थिति पन्द्रह कोड़ाकोड़ी सागरोपम की है और अनुभवयोग्य
स्थिति पन्द्रह सौ वर्ष कम पन्द्रह कोड़ाकोड़ी सागरोपम की है, क्योंकि पन्द्रह
सौ वर्ष का भ्रमाभा काल कम हो जाना है। यही इसका निषेक काल या अनु-
भवयोग्यस्थितिकाल समझना चाहिए।

गौतमस्वामी—हे भगवान ! पुरुष वेदकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ?

भगवान्-हे गौतम । जघन्य आठ वर्ष की और उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोष्म को पुरुषत्रेदकर्म की स्थिति कही गई है । यह कर्मरूपतावस्थानरूप

૧૦, ૧, ૧૫, એ પ્રારંભ ત્રણ રાશિયો સ્થાપિત કરતા અને અન્તિમ રાશિ પદરનો વચ્ચેની રાશિ એકની સાથે શુભાકાર કરવાથી પદર જ રાશિ લખ્ય થાય તે, એ પદરની જ રાશિનો પહેલી રાશિ દશની સાથે ભાગ દેવાથી દ્વયર્ સપ્ત ભાગ $\frac{1}{7}$ આવે છે, સ્ત્રીવેદની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પદર કોડાકોડી સાગરોપમમની છે અને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ પદર સો વર્ષ એાછાં પદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે, કેમકે પદરસો વર્ષનો અબાધાકાલ ન્યૂન થઈ જાય છે એજ એનો નિષેક કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાળ સમજવો જોઈએ

શ્રી ગીતમસ્વામી-હે ભગવન્! પુરુષવેદ ક્રમ'ની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જ્યન્ય આઠ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૨ કોઠાકોટી સાગરો પમની પુરૂષ વેદનૌય કર્મની સ્થિતિ કહેલી છે, આ કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ છે.

દશસાગરોપમકોટીકોટયોઽવસેયા ઇત્યાદ-‘દસગ્રાસસયાઈ અવાદા, જાવ ણિસેગો’ દશવર્ષ-
શતાનિ યાવત્ પુરુષવેદસ્ય કર્મણોઽવાધાકાલઃ તથા ચ પુરુષવેદકર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં વદં સદ્-
બન્ધસમયાદારમ્ય દશવર્ષશતાનિ યાવત્ સ્વોદ્યેન જીવમ્ય નો કિશ્ચિદપિ વાધાં જનયતિ
ઇત્યર્થઃ તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિપેક્ષ્યામાવાન્, તદનન્તર્ગમેવ દલિકકર્મનિપેક્ષો ભવતી-
ત્યાદ-યાવત્-અવાધોના-ગવાધાકાલપરિહીના દશવર્ષશતરતિતેન્યર્થઃ અનુભવયોગ્યા કર્મ-
સ્થિતિઃ દલિકકર્મનિપેક્ષરૂપા પ્રજ્ઞા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નપુંસકવેદસ્ય ણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત !
નપુંસકવેદસ્ય કર્મણઃ સ્થિતિઃ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાદ-‘ગૌતમા !
હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં સાગરોપમસસ દોણિમત્તમ ગા, પલિઓવમસસ અસંસેજ્જહમાગેણં
હણયા’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્પમાગો [૩] પર્યોપગસ્યાસંરુપેયમાગોનો નપુંસક-
વેદસ્ય કર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ’
ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયો નપુંસકવેદસ્ય કર્મરૂપાઽવસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ

સ્થિતિ હૈ । અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ દસ સૌ વર્ષ કમ દશ કોઢાકોઢી સાગરો
પમ કો હૈ । યહી કહતે હૈ-દશ સૌ વર્ષ કા હસ કા અવાધા કાલ હૈ, અતએવ
પુરુષવેદકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલા વદ્ધ હોકર અપને બન્ધ કે સમય સે લેકર
દશ સૌ (એક હજાર) વર્ષ તક જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા વયોંકિ હસ
કાલ મેં હસ કર્મ કે દલિકોં કા નિપેક નહીં હોતા હૈ, તત્પશ્ચાત્ હી નિપેક
હોતા હૈ । અતએવ અવાધાકાલ કો કમ કર દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ,
વહ ઉસકા નિપેક કાલ હૈ, અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નપુંસકવેદકર્મ કો સ્થિતિ કિનને કાલ કો કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પર્યોપમ કા અસંરૂપાતવાં ભાગ કમ સાગરો-
પમ કા ૩ ભાગ કી નપુંસકવેદકર્મ કી સ્થિતિ કહી હૈ । હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વ
વત્ સમજ લેના યાહિયે । નપુસક વેદ કો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગ-

અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ દશસો વર્ષ ન્યૂન દશ કોઢાકોઢી સાગરોપમની છે. એ જ કહે
છે-દશસો વર્ષનો તેનો અવાધાકાલ છે. તેથી જ પુરુષવેદકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળો
બદ્ધ બનીને પોતાના બન્ધના સમયથી લઈને દશસો (એક હજાર) સુધી જીવને કોઈ
વાધા નથી પડેલો, કેમકે એકાગ્રમ કર્મના દલિકેનો નિપેક નથી થતો. ત્યાર પછી
જ નિપેક થાય છે. તેથી જ અવાધા કાલને ઘટાવી દેવાથી (બાદ કરવાથી) એ સ્થિતિ
શેષ રહે છે, તે તેનો નિપેક કલ છે, અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નપુંસકવેદ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પર્યોપમનો નપુંસકવેદકર્મનો સાગરોપમનો
૩ ભાગની નપુંસકવેદ કર્મની સ્થિતિ કહી છે. એ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ લેવી
એકે એ નપુંસકવેદની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની છે. એ હજાર વર્ષનો

પ્રજ્ઞાતા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ સહસ્રદ્વયરહિતા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયોઽવ-
સેયા, इत्यभिप्रायेणाह—‘वीसयवाससयाइं अवाहा, अवाहूणा कम्मट्ठिइं कम्मनिसेगो’ विंश-
तिश्च वर्षशतानि यावत् अवाधाकालः—तथाच नपुंसकवेदकर्म उत्कृष्टस्थितिकं वद्धं सत् बन्ध

यादारभ्य वर्षसहस्रद्वयपर्यन्तं जीवस्य स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधामुत्पादयति, तावत्का-
लमध्ये दलितकर्मनिषेदास्याभावः, तदनन्तरमेव दलितकर्मनिषेको भवतीत्याह—अवाधोना
—अवाधाकालपरिहीना सहस्रद्वयवर्परहिता अनुभवयोग्या કર્મસ્થિતિઃ દલિતકર્મનિષેકરૂપા
પ્રજ્ઞાતા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘હાસરતીળં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! હાસ્યરત્યોઃ કર્મણોઃ કિયન્તં કાલં
સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोपमस्स
एकं सत्तभागं पल्लिओवमस्स असंखेज्झइ भागेणं ऊणं’ जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः
पर्योपमस्यासंख्येयभागो नो हास्यरत्योः કર્મણોઃ પ્રત્યેકં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, પ્રાગુક્તયુક્તે!,
‘उकोसेण दससागरोपमकोडाकोडोओ’ उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयो हास्यरत्योः
પ્રત્યેકકર્મણઃ કર્મરૂપતાઽસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ એક
વર્ષસહસ્રહીના દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞાતા इत्यभिप्रायेणाह—‘दसवाससयाइं अवाहा,
अवाहूणा कम्मट्ठिइं कम्मनिसेगो’ दशवर्षशतानि यावत् अवाधाकालः—हास्यरति कर्म प्रत्येक-
मुत्कृष्टस्थितिकं वद्ध सदबन्धसमयादारभ्य एकसहस्रवर्षपर्यन्तं स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चि-

रोपम की है । दो हजार वर्ष का इसका अवाधा काल है । अर्थात् जब नपुंसकवेद-
‘उत्कृष्ट स्थिति वाला बंधता है तो अपने बन्ध समय से लेकर दो हजार वर्ष
तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता । अतएव इसका निषेक काल दो हजार
वर्ष कम बीस कोडाकोडी सागरोपम का है । यही इसकी अनुभवयोग्य स्थिति है ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! હાસ્ય ઓર રતિકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ
કી કહી છે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય પર્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ-
કા એક વંટા સાત (૭) ભાગ કી હાસ્ય ઓર રતિકર્મ કી સ્થિતિ છે । હસ વિષય
મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજના ચાહિય । ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમ

એના અવાધાકાલ છે. અર્થાત્ જ્યારે નપુસકવેદ કર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળુ થાય છે, તો
પોતાના બન્ધ સમયથી લઇને એ હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા.
તેથી જ એના નિષેક કાલ એ હજાર વર્ષ જોણા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો છે એજ
એની અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! હાસ્ય અને રતિકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય પર્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમનો
એક ભાગના સાત (૭) ભાગની હાસ્ય અને રતિકર્મની સ્થિતિ છે. એ વિષયમાં યુક્તિ
પૂર્વવત્ સમજ લેવી જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશકોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર

દપિ વાધાં જતયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદનંતરમેવ દલિકકર્મ નિષેક હત્યાહ-અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના વર્ષસદસ્યૈરરહિતા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રાગુક્તરૂપા દલિકકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞાતા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અરનિમયમોગદુર્ગુચ્છાણં, પુચ્છા’ હે મદન્ત ! અરતિભયશોકજુગુપ્સાના કર્મણાં પ્રત્યેકં ક્રિયતં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણેણં સાગરોપમસ્સ દોણિણ સત્તમાગા પલ્લિ-ઓવમસ્સ અસંલેજ્જહમાગેણં ડળયા’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તમાગો [૭] પલ્થોપમસ્યા સંલેયેયમાગોનો યાવદ્ અરત્યાદીનાં કર્મણાં પ્રત્યેકં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, ‘ઉક્કોસેણં વીસં સાગરો-વમકોઢાકોઢીઓ’ ઉત્કુષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયોરરત્યાદીનાં કર્મણાં પ્રત્યેકં કર્મરૂપતાડરસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ વર્ષમહસ્યદ્વયરહિતા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયોરવસેયા હત્યભિપ્રાયેનાહ-‘વીસં વાસસવાઈં અવાહા, અવાહુણા કમ્મદ્વિઈં કમ્મનિસેગો’ વિંશતિઃ વર્ષશતાનિ યાવત્ અવાધાકાલઃ-અરત્યાદિ પ્રત્યેકં કર્મ ઉત્કુષ્ટસ્થિતિકં વદં સદ્બન્ધસમયાદારમ્ય વર્ષસદસ્યદ્વયપર્યન્તં સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિચ્છિદપિ વાધામુત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકામાવાત્, તદનંતરમેવ દલિકકર્મનિષેકો-

કી છે । એક હજાર વર્ષ કા અવાધા કાલ છે ઓર એક હજાર વર્ષ કમ દશ કોઢા કોઢી સાગરોપમ કા નિષેક કાલ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ છે ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અરતિ, ભય, શોક ઓર જુગુપ્સાકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી છે ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્થોપમ કા અસંલેયાતવાં ભાગ કમ દો બંદે સાત (૬) ભાગ કી અરતિ આદિ કર્મો કી પ્રત્યેક કી સ્થિતિ કહી છે । હનકી ઉત્કુષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી છે ઓર અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ દો હજાર વર્ષ કમ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી છે, ગેંકિ હનકા અવાધા કાલ દો હજાર વર્ષ કા છે । બન્ધસમય સે લેકર દો હજાર વર્ષ તક યે જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતે હેં હસ કે વાદ હનવ

વર્ષનો અવાધાકાલ છે અને એક હજાર વર્ષ ઓછાં દશકોઢાકોઢી સાગરોપમનો નિષેક કાલ છે, અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અરતિ ભય, શોક અને જુગુપ્સા કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્થોપમનો અખ્યાતમો ભાગ ન્યૂત યે સપ્તમાંશ હે ભાગની અરતિ આદિ કર્મોની પ્રત્યેકની સ્થિતિ કહી છે.

તેમની ઉત્કુષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની છે અને અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ યે હજાર વર્ષ ઓછાં વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની છે. કેમકે તેમનો અવાધાકાલ યે હજાર વર્ષનો છે. બન્ધ સમયથી લઇને યે હજાર વર્ષ સુધી એ છવને કેઇ વાધા નથી પહોચાડતા. ત્યાર પછી તેનો નિષેક કાલ પ્રારંભ થાય છે, તેથી

भवतीत्याह-प्रबाधोना-अवा राकालपरिहीना वर्षषडसद्वयरहिता विंशतिः सागरोपमकोटी-
कोटयः अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दद्विक कर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-‘नैरय्या-
उयस्स णं पुच्छा’ हे भदन्त ! नैरयिकायुष्यस्य खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?
इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं दसवाससदस्साइं अंतोमुहुत्तमव्व-
हियाइं’ जघन्येन दशवर्षसदस्साणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि यावत् नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः
प्रज्ञप्ता, ‘उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं पुव्वकोटोतिभागमव्वहियाइं’ उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्
सागरोपमाणि पूर्वकोटी त्रिभागाभ्यधिकानि यावत् नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता, गौतमः
पृच्छति-‘तिरिक्खजोणियाउयस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! तिर्यग्योनिकायुष्यस्य कर्मणः कियन्तं
कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता, इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं’
उक्कोसेणं तिग्गिपल्लिभोवमाइं पुव्वकोटिभागमव्वहियाइं’ जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन
त्रोणि पल्लोपमानि पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकानि तिर्यग्योनिकायुष्यस्य स्थितिः प्रज्ञप्ता,
‘एवं मणूसाउयस्स वि’ एवम्-तिर्यग्योनिकायुष्यरीत्या मनुष्यायुष्यस्यापि जघन्येन अन्त-

निषेक काल प्रारंभ होता है, अतएव कहा गया है कि अवाधा काल को कम
कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इनका निषेक काल है, अर्थात् अनु-
भवयोग्य कर्मस्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नरकायु कर्म की स्थिति कितने काल की कही है ।

भगवान्-हे गौतम ! नरकायु कर्म की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त अधिक
दश हजार वर्ष की कही है, और उत्कृष्ट स्थिति कोटिपूर्व का तीसरा भाग
अधिक तेतीस सागरोपम की कही है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्यचायु कर्म की स्थिति कितने काल की कही है ।

भगवान्-गौतम ! तिर्यचायु कर्म की जघन्य स्थिति अन्तर्मुहूर्त की और उत्कृ-
ष्ट करोड पूर्व का तीसरा भाग अधिक तीन पल्लोपम की कही है । इसी प्रकार

જ કહેલુ છે કે અબાધાકાલ ને બાદ કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે છે, તે એના નિષેક
કાલ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિનો કાલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નરકાયુ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નરકાયુ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ
હજાર વર્ષની કહી છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કોટિપૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક તેત્રીસ સાગરો-
પમની કહી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યંચાયુ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ તિર્યંચાયુ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ
કરોડ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક ત્રણ પલ્લોપમની કહી છે

એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુ કર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ

મુદ્ધર્ત્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિણિ પલ્યોપમાનિ પૂર્વકોટિત્રિભાગાભ્યધિકાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, તથાચાત્ર પૂર્વકોટ્યાયુષ્યસ્તિર્યગ્યોનિત્તમનુષ્યાન્ બન્ધકાન્ અપેક્ષ્યૈવ તિર્યગ્યોનિત્તાયુષ્યસ્ય મનુષ્યાયુષ્યસ્ય ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ પૂર્વકોટિ ત્રિભાગાભ્યધિકાનિ અવસેયાનિ તદન્યત્ર ઇતાવત્યાઃ સ્થિતેઃ પૂર્વકોટી ત્રિભાગરૂપાયા અવાધાયા ધ્યાનુપલભ્યમાનત્વાત્ 'દેવાઉયસ્સ જહા નેરદ્યા-ઉયસ્સ ઠિદ્ધિ' દેવાયુષ્યસ્ય યથા નૈરયિક્કાયુષ્પરય સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથૈવ જઘન્યેન દશ-વર્ષસદ્સાણિ અન્તર્યુદ્ધાભ્યધિકાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્થિતસુ સાગરોપમાણિ પૂર્વકોટિત્રિભાગા-ભ્યધિકાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છ તે- 'નિરયગતિનામણ્ણ પુચ્છા' નિરયગતિ-નામ્નઃ યલ્લુ કિયન્તં કલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ? મગ્ગાનાદ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહણ્ણેણ સાગરોવગસહરગ-સ દો સત્તવામા પલિયોપમસ્સ અસંચિચ્છાદિભાગેણ ડળયા' જઘન્યેન સાગરો પમસહસ્રરય ઢાં સમ્પાગાં [૩] સ ગરોપમસ્ય ઢાં સમ્પાગાં સહસ્રેણ ગુણિતો તદુત્કૃષ્ટસ્થિતે સ્થિતિસાગરોપનકોટિકોટિ પ્રમાણત્વાત્ તદન્યસ્ય ચ સર્વજઘન્યસ્થાસંનિપશ્ચેન્દ્રિયસ્ય સદ્-મનુષ્યાયુઃ કર્મ કી સ્થિતિ ભો જઘન્ય અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત ઓર ઉત્કૃષ્ટ કરોડપૂર્વ કા તીસરા ભાગ અધિક ત્રીણ પલ્યોપમ કી કહી ગઈ હૈ । યદ્ સ્થિતિ કરોડપૂર્વ કી આયુ વાલે બન્ધક તિર્યચોં ઓર મનુષ્યોં કી અપેક્ષા સે હી સમજ્ઞના ચાહિયે, ઉનકે અતિરિક્ત અન્ય મેં ઇતની આયુ ઓર પૂર્વકોટિ કે ત્રિભાગ કા અવાધા કાલ ઘટિત નહીં હો સક્તા ।

દેવાયુ કર્મ કી સ્થિતિ નરકાયુ કર્મ કે સમાન હી હૈ, અર્થાત્ જઘન્ય અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ કરોડપૂર્વ કા તીસરા ભાગ અધિક તેતીસ સાગરોપમ કી ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નરકગતિનામ કર્મ કી સ્થિતિ કિનની કહી હૈ ।

મગવાન્-હે ગૌતમ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સહસ્ર સાગરોપમ કે ૩ ભાગ કી કહી હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા ઉસ કા અવાધા કાલ હૈ । અવાધાકાલ કમ કર

પૂર્વના ત્રીણ ભાગ અધિક ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે. આ સ્થિતિ કરોડ પૂર્વના આયુષ્ય-વાળા અધિક તિર્યચો અને મનુષ્યોની અપેક્ષાથી જે સમજવી નોંધવો. તેમનાથી અતિરિક્ત અન્યમા એટલું આયુષ્ય અને પૂર્વકોટિના ત્રિભાગનો અબાધાકાલ ઘટિત નથી થઈ શકતો.

દેવાયુની સ્થિતિ નરકાયુ કર્મના સમાન જ છે, અર્થાત્ જઘન્ય અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વના ત્રીણ ભાગ અધિક તેતીસ સાગરોપમની.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નરકગતિનામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમના ૩ ભાગની કહી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. વીસ સૌ વર્ષનો તેનો અબાધાકાલ છે. અબાધાકાલ બાદ કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે

મવતીત્યાહ-મવાધોના-મવાગકાલપરિહીના વર્ષમહસદ્વરહિતા વિશતિઃ સાગરોપમકોટી-
કોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલ્હિકા કર્મનિપેકરૂપા પ્રજ્ઞાતા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરિયા-
ઉયસ્સ પં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાયુગ્યસ્ય ચલુ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા ?
ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણેણં દસવાસસહસસાઈં અંતોમુહુત્તમઘ્મ-
હિયાઈં’ જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્તાભ્યવિકાનિ યાવન્ નૈરયિકાયુગ્યસ્ય સ્થિતિઃ
પ્રજ્ઞાતા, ‘ઉકોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં પુવ્વકોહીતિમાગમઘ્મહિયાઈં’ ઉત્કુપ્ટેન ત્રયસ્તિસત્ત
સાગરોપમાણિ પૂર્વકોટી ત્રિમાગાભ્યવિકાનિ યાવન્ નૈરયિકાયુગ્યસ્ય સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘તિરિચ્છજોણિયાઉયસ્સ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! તિર્યગ્ગોનિકાયુગ્યસ્ય કર્મણઃ ક્રિયન્તં
કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણેણં અંતોમુહુત્તં’
ઉકોસેણં તિણ્ણપલ્લિશ્રોવમાઈં પુવ્વકોહીતિમાગમઘ્મહિયાઈં’ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કુપ્ટેન
ત્રીણિ પલ્લયોપમાણિ પૂર્વકોટિ ત્રિમાગાભ્યવિકાનિ તિર્યગ્ગોનિકાયુગ્યસ્ય સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા,
‘પવં મણ્ણસાઉયસ્સ નિ’ પવમ્-તિર્યગ્ગોનિકાયુગ્યરીત્યા મણ્ણયાયુગ્યસ્યાપિ જઘન્યેન અન્ત-

નિષેક કાલ પ્રારંભ હોતા હૈ, અતપ્ચ કહા ગયા હૈ કિ અચાધા કાલ કો કમ
કર દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ ઇનકા નિષેક કાલ હૈ, અર્થાત્ અનુ
ભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નરકાયુ કર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નરકાયુ કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક
દશ હજાર વર્ષ કી કહી હૈ, ઓર ઉત્કુપ્ત સ્થિતિ કોટિપૂર્વ કા તીસરા ભાગ
અધિક તેતીસ સાગરોપમ કી કહી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! તિર્યચાયુ કર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ।

મગવાન્-ગૌતમ ! તિર્યચાયુ કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત કી ઓર ઉત્કુ-
પ્ત કરોડ પૂર્વ કા તીસરા ભાગ અધિક ત્રીણ પલ્લયોપમ કી કહી હૈ । હેસી પ્રકાર

જ કહેલું છે કે અખાધાકાલ ને બાદ કરવાથી જે સ્થિતિ શેષ રહે છે, તે એના નિષેક
કાલ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિનો કાલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નરકાયુ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નરકાયુ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશ
હજાર વર્ષની કહી છે, અને ઉત્કુપ્ત સ્થિતિ કોટિપૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક તેત્રીસ સાગરો-
પમની કહી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યચાયુ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ તિર્યચાયુ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કુપ્ત
કરોડ પૂર્વનો ત્રીજો ભાગ અધિક ત્રણ પલ્લયોપમની કહી છે

એજ પ્રકારે મનુષ્યાયુ કર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કુપ્ત કરોડ

सुहृत्सु उत्कृष्टेन त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिप्रभागभ्यधिकानि स्थितिः प्रजप्ता, तथाचात्र पूर्वकोट्यायुष्यस्तिर्यग्योनिमनुष्यान् वन्यजान् अपेक्ष्यैव तिर्यग्योनिनायुष्यस्य मनुष्यायुष्यस्य त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिप्रभागभ्यधिकानि अप्रसेयानि तदन्यत्र एतावत्यास्थितेः पूर्वकोटी त्रिभागरूपाया भवति य आनुपल्भमानत्वात् 'देवाउपस्त जरा नेरडया-उपस्त ठिदति' देवायुष्यस्य यथा नैरयिकायुष्यस्य स्थितिः प्रतिपादिता तथैव जघन्येन दशवर्षसहस्राणि अन्तर्युद्धर्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि पूर्वकोटिप्रभागभ्यधिकानि स्थितिः प्रजप्ता इति, गौतमः पृच्छते—'निरयगतिनामणं पुच्छ' निरयगतिनाम्नः खलु कियन्तं कलं स्थितिः प्रजप्ता ? भगवानाह—'गोयथा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोपमसहस्रं दो सत्तामाया पल्लोपमस्य असंखिज्जइभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ [३] स गगोपमस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रेण गुणितौ तदुत्कृष्टस्थिते स्थितिसागरोपमकोटिकोटिप्रमाणत्वात् तदन्वयस्य च सर्वजघन्यस्यासंखिपञ्चेन्द्रियस्य सदमनुष्यायुष्यं की स्थिति भो जघन्य अन्तर्मुहूर्त और उत्कृष्ट करोडपूर्व का तीसरा भाग अधिक तीन पल्योपम की कही गई है। यह स्थिति करोडपूर्व की आयु वाले वन्यक तिर्यच्चों और मनुष्यों की अपेक्षा से ही समझना चाहिये, उनके अतिरिक्त अन्य में इतनी आयु और पूर्वकोटि के त्रिभाग का अवाधा काल घटित नहीं हो सकता।

देवायु कर्म की स्थिति नरकायु कर्म के समान ही है, अर्थात् जघन्य अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्ष की और उत्कृष्ट करोडपूर्व का तीसरा भाग अधिक तेनीस सागरोपम की।

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! नरकगतिनाम कर्म की स्थिति किननी कही है।

भगवान्—हे गौतम जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र सागरोपम के ३ भाग की कही है और उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपम की है। बीस सौ वर्ष का उस का अवाधा काल है। अवाधाकाल कम कर

पूर्वने त्रीणि भाग अधिक त्रय पल्योपमनी कही छे. आ स्थिति करेड पूर्वना आयुष्यपाण अधिक तिर्यग्यो अने मनुष्योनी अपेक्षाशी न समन्वी लेधये. तेमनाथी अतिरिक्ता अन्यमा जेटेलु आयुष्य अने पूर्वकोटिना त्रिभागने. अवाधाकाल घटित नथी थर्ध शकतो.

देवायुनी स्थिति नरकायु कर्मना समान न छे, अर्थात् जघन्य अन्तर्मुहूर्त अधिक दश हजार वर्षनी अने उत्कृष्ट करेड पूर्वना त्रीणि भाग अधिक तेनीस सागरोपमनी.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवान् ! नरकगतिनामकर्मनी स्थिति केटला काननी कही छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपमना असंख्यातमे भाग न्यून सहस्र सागरोपमना ३ भागनी कही छे. अने उत्कृष्ट स्थिति बीस कोडाकोडी सागरोपमनी छे. बीस सौ वर्षने तेना अवाधाकाल छे. अवाधाकाल आह करवाथी न स्थिति शेष रहे

માવાન્ અસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયકર્મવન્ધસ્ય ચ જઘન્યેનૈકેન્દ્રિય જઘન્યકર્મવન્ધાપેક્ષયા સહસ્રગુણત્વાત્, પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો યાવત્ નિરયગતિનામ્નઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, 'ઉકોસેણ વીસં સાગ-રોવમકોડાકોડીઓ વીસં વાસસયાઈ અવાહા, અવાહુણા કમ્મઢિઈ કમ્મનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયો નિરયગતિનામ્નઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ વર્ષસહસ્રદ્વયરહિતા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞતા તદાહ-વિંશતિર્વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ-નિરયગતિનામકર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં વદ્ધં સત્ વન્ધ-મયાદારમ્ય વિંશતિર્વર્ષશતાનિ યાવત્ સ્વોદયે જીવસ્ય કિંચિદપિ વાધાં નોત્પાદ્યતિ, તાવત્કાલમધ્યે કર્મદશ્વિકનિષેકરૂપામાવાત્ તદનન્તરમેઽ દલિકકર્મનિષેકોમવતીત્યાહ-અરાધોના-અવાધાકાલપરિહીના-ર્ષમહસ્રદ્વયરહિતા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞતા, 'તિરિયગતિનામ્ણ જહા નપુંમગધેયસ્સ' તિર્યગ્યો નિક્કગતિનામ્નો યથા નપુંમરૂપેદસ્ય સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા તથૈવ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સસ-માગો પલ્લોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતા-વસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, વિંશતિઃ વર્ષશતાનિ તુ અવાધાકાલઃ, અતएव-અનુભવ-દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ ઉસકા નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાલ હૈ તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલા નરકગતિનામ કર્મ બદ્ધ હો તો બન્ધસમય સે દો હજાર વર્ષ તક વહ જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યાર્કિ ઉસ કાલ મેં ઉસ કે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ, દો હજાર વર્ષ વ્યતીત હો જાને પર હી ઉસકે દલિકોં કા નિષેક હોતા હૈ, અતएव અનુભવ-યોગ્ય સ્થિતિ દો હજાર વર્ષ કમ વીસ કોડાકોડી કહી ગઈ હૈં ।

તિર્યચગતિનામકર્મ કી સ્થિતિ નપુંમક વેદ કે સમાન હૈ । અર્થાત્ નપુંમક વેદ કી સ્થિતિ જૈસે પલ્લોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ કી, ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપસ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી કહી હૈ, વીસ સો વર્ષ કા અવાધાકાલ કહા હૈં ઓર વીસ સો વર્ષ કમ વીસ કોડા-

છે, તે તેનો નિષેક કાલ, અર્થાત્ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં નરક ગતિનામકર્મબદ્ધ થાય તો બન્ધ સમયથી બે હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા. કેમકે તે કાળમાં તેમના દલિકોનો નિષેક નથી થતો, બે હજાર વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા જ તેમના દલિકોનો નિષેક થાય છે, તેથી જ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ બે હજાર વર્ષ ન્યૂન વીસ કોડાકોડીની કહેલી છે.

તિર્યચગતિ નામકર્મની સ્થિતિ નપુસકવેદના સમાન છે. અર્થાત્ નપુસક વેદની સ્થિતિ જેમ પલ્લોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમના ૩ ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ કર્મ ૩૫૧૧૧૨૨.૧૩૫ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે, વીસ સો વર્ષનો અવાધાકાલ કહેલ છે અને વીસ સો વર્ષ ન્યૂન વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો કર્મનિષેક કાલ કહ્યો છે

योग्यो कर्मस्थितिस्तु अबाधाकालो ना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति—
'मनुष्यगतिनामप्यपुच्छा' मनुष्यमतिनाम्नः कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति
पृच्छा, भगवान्—ह—जहण्णेणं सागरोपमस्स दिवद्ध सत्तपागं पलिओपमस्स असंखेज्जइ
भागेणं ऊणगं' जघन्येन सागरोपमस्य द्वयर्द्धः—द्वितीयोऽर्द्धो यस्य द्वयर्द्धः—सार्द्धैकः
इत्यर्थः, सप्तभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागोनः, 'उकोसेणं पणगरससागरोपमकोडाकोडीओ,
पणगरसवाससयाइं अवाहा, अवाहणा कम्मद्विई कम्मनिसेगो' उत्कृष्टेन पञ्चदशसागरोपम-
कोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणं कर्मस्थितिः प्रज्ञप्ता, अनुभवयोग्या कर्मस्थितिस्तु पञ्च-
दशवर्षगतवर्जिता पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटयः प्रज्ञप्ता, तदाह—पञ्चदशवर्षगतानि अबाधा-
कालः,—मनुष्यगतिनामकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत् पन्धसमयादारभ्य पञ्चदशवर्षगतपर्यन्तं
स्वोदयेन न किञ्चिदपि बाधाप्लुत्पादयति, तावत्कालमध्ये कर्मदलिकनिषेकाभावत्, तदनन्तर-

कोडी सागरोपम का कर्मनिषेक काल कहा है, वही सब यहां समझ लेना चाहिए।
गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मनुष्यगति नामकर्म की स्थिति कितने काल
की कही है ?

भगवान्—हे गौतम ! ज्ञान-य पल्योपम का असंख्यातयां भाग कम सागरो-
पम का $\frac{1}{11}$ भाग और उत्कृष्ट पन्द्रह सौ कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति है।
यह कर्मरूपतावस्थानरूप स्थिति है। अनुभवयोग्य स्थिति पन्द्रह सौ वर्ष कम
पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की है, क्योंकि इसका अबाधा काल पन्द्रह सौ
वर्ष का है—अर्थात् उत्कृष्ट स्थिति वाला मनुष्यगतिनामकर्म बद्ध हो तो अपने
बन्धकाल से लेकर पन्द्रह सौ वर्ष तक वह जीव को कोई पाधा नहीं पहुंचाता,
क्योंकि उस काल में उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है। पन्द्रह सौ वर्ष
के अनन्तर ही निषेक होता है, इस कारण मनुष्यगतिनामकर्म की अनुभव-
योग्य स्थिति पन्द्रह कोडाकोडी सागरोपम की कही गई है।

ते णधु अही समल्ल वेवु जेष्ठजे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मनुष्यगतिनाम कर्म की स्थिति कितना काल की कही है ?
श्री भगवान्—हे गौतम ! जहण्य पल्योपमनो अस्स ज्ञातमे भाग न्यून सागरोपमनो
११ भाग अने उत्कृष्ट पदर सो कोडाकोडी सागरोपमनी स्थिति छे आ कर्मरूपतावस्थान
इप स्थिति छे अनुभव योग्य स्थिति पदर सो वर्ष न्यून पदर कोडाकोडी सागरोपमनी
छे. केमके तेना अबाधाकाल पदर सो वर्षनो छे. अर्थात् उत्कृष्ट स्थितिवाणुं मनुष्यगति-
नामकर्म बद्ध अने तो पेटाना पन्धकवथी वडने पदरसो वर्ष सुधी ते एवने केध
पाधा नथी पहुँचाउता. केमके ते कणमा तेमना दलिकेनो निषेक थतो नथी. पदर सो
वर्ष पछी न निषेक थाय छे. ते कारवथी मनुष्यगति नामकर्म की अनुभव योग्य स्थिति
पदर कोडाकोडी सागरोपमनी कहेली छे

માવાન્ અસંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયકર્મવન્ધસ્ય ચ જઘન્યેનૈકેન્દ્રિય જઘન્યકર્મવન્ધાપેક્ષયા સહસ્રગુણત્વાત્, પલ્લોપમસ્યાસંલ્લેયમાગોનો યાવત્ નિરયગતિનામ્નઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, 'ઉક્રોસેણ વીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ વીસં વાસસયાઈ અવાહા, અવાહૃણા કમ્પદ્વિર્ઘ્ન કમ્પનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયો નિરયગતિનામ્નઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ વર્ષસહસ્રદ્વયરહિતા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞાતા તદાહ-વિંશતિર્વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ-નિરયગતિનામકર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં વદ્ધં સત્ વન્ધ-મયાદારમ્ય વિંશતિર્વર્ષશતાનિ યાવત્ સ્વોદયે ન જીવસ્ય કિંચિદપિ વાધાં નોત્પાદ્યતિ, તાવત્કાલમધ્યે કર્મદલિકનિષેકરૂપામાવાત્ તદનન્તરમેઽ દલિકકર્મનિષેકોભવતીત્યાહ-અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના-ર્ષમહસ્રદ્વયરહિતા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞાતા, 'તિરિયગતિનામ્નૈ જઘા નપુંમકવેદસ્ય' તિર્યગ્યો નિકગતિનામ્નો યથા નપુંમકવેદસ્ય સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા તથૈવ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાર્ગો પલ્લોપમસ્યાસંલ્લેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, વિંશતિઃ વર્ષશતાનિ તુ અવાધાકાલઃ, અતएव-અનુભવેને પર જો સ્થિતિ શોષ રહતી હૈ, વહ ઉસકા નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાલ હૈ તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલા નરકગતિનામ કર્મ વદ્ધ હો તો વન્ધસમય સે દો હજાર વર્ષ તક વહ જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યાર્કિ ઉસ કાલ મેં ઉસ કે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ, દો હજાર વર્ષ વ્યતીત હો જાને પર હી ઉસકે દલિકોં કા નિષેક હોતા હૈ, અતएव અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ દો હજાર વર્ષ કમ વીસ કોઢાકોઢી કહી ગઈ હૈં ।

તિર્યગગતિનામકર્મની સ્થિતિ નપુંમક વેદ કે સમાન હૈ । અર્થાત્ નપુસક વેદ કી સ્થિતિ જૈસે પલ્લોપમ કા અસંલ્લ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ કી, ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપસ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી કહી હૈ, વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ કહા હૈં ઓર વીસ સૌ વર્ષ કમ વીસ કોઢા-
છે, તે તેનો નિષેક કાલ, અર્થાત્ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં નરક ગતિનામકર્મબદ્ધ થાય તો બન્ધ સમયથી બે હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ બાધા નથી પહોંચાડતા. કેમકે તે કાળમાં તેમના દલિકોનો નિષેક નથી થતો, બે હજાર વર્ષ વ્યતીત થઈ જતા જ તેમના દલિકોનો નિષેક થાય છે, તેથી જ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ બે હજાર વર્ષ ન્યૂન વીસ કોઢાકોઢીની કહેલી છે.

તિર્યગગતિ નામકર્મની સ્થિતિ નપુસકવેદના સમાન છે. અર્થાત્ નપુસક વેદની સ્થિતિ જેમ પલ્લોપમનો અસંલ્લ્યાતવો ભાગ ન્યૂન સાગરોપમના છે ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ કર્મ રૂપાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની કહી છે, વીસ સૌ વર્ષનો અવાધાકાલ કહેલ છે અને વીસ સૌ વર્ષ ન્યૂન વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમનો કર્મનિષેક કાલ કહ્યો છે

યોગ્યો કર્મસ્થિતિસ્તુ અવાધાક્કાલોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિપેક્ષરૂપા પ્રજ્ઞા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
'મનુષ્યગઈનામપ પુચ્છા' મનુષ્યમતિનામ્નઃ કર્મણઃ કિયન્તં વાન્તં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા ? इति
પૃચ્છા, ભગવાન'હ- જહણેણં સાગરોપમસ્ય દિવર્દ્ધં સત્તવાગં પલિભોગમસ્સ અસંખેજ્જટ
માગેણં ઝળમ' જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દિવર્દ્ધઃ-દ્વિતીયોઽર્દ્ધો यस્ય દિવર્દ્ધઃ-સાર્દ્ધકઃ
इत्यर्थः, સપ્તમાઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનઃ, 'ઉકોસેણં પળ્લરસસાગરોપમકોઢાકોઢીમો,
પળ્લરસવાસસયાઈ અવાહા, અવાહ્ણા કન્મદ્દિઈ કર્મનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશસાગરોપમ-
કોટીકોટચઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ પશ્ચ-
દશવર્ષગતવર્જિતા પશ્ચદશસાગરોપમકોટીકોટચઃ પ્રજ્ઞા, તદાદ-પશ્ચદશવર્ષગતાનિ અવાધા-
કાલઃ,-મનુષ્યગતિનામકર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિક વર્દ્ધં સત્ વન્ધસમયાદારમ્ય પશ્ચદશવર્ષગતપર્યન્તં
સ્વોદયેન ન કિચ્છિદપિ વાધાદુત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે કર્મદલિકનિપેક્ષાભાવ ત્, તદનન્તર-
કોઢી સાગરોપમ કા કર્મનિષેક કાલ કહા હૈ, વહી સય યહાં સમઙ્ગ લેના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! મનુષ્યગતિ નામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ
કી કહી હૈ ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! જગત્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરો-
પમ કા ૧૧ ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ પન્દ્રહ સૌ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી સ્થિતિ હૈ ।
યહ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ હૈ । અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ પન્દ્રહ સૌ વર્ષ કમ
પન્દ્રહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હૈ, કયોંકિ હસકા અવાધા કાલ પન્દ્રહ સૌ
વર્ષ કા હૈ-અર્થાન્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલા મનુષ્યગતિનામકર્મ વર્દ્ધ હો તો અપને
વન્ધકાલ સે લેકાર પન્દ્રહ સૌ વર્ષ તક વહ જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા,
કયોંકિ હસ કાલ મેં હસકે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ । પન્દ્રહ સૌ વર્ષ
કે અનન્તર હી નિષેક હોતા હૈ, હસ કાગ્ણ મનુષ્યગતિનામકર્મ કી અનુભવ-
યોગ્ય સ્થિતિ પન્દ્રહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી કહી ગઈ હૈ ।

તે બધુ અહી સમજી લેવુ જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! મનુષ્યગતિનામ કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમે સાગ ન્યૂન સાગરોપમનો
૧૧ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પદર સો કોઠાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ છે આ કર્મરૂપતાવસ્થાન
૩૫ સ્થિતિ છે અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ પદર સો વર્ષ ન્યૂન પદર કોઠાકોઢી સાગરોપમની
છે. કેમકે તેનો અપ્રાધાકાલ પદર સો વર્ષનો છે. અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું મનુષ્યગતિ-
નામકર્મ બદ્ધ અને તો પેતાના બન્ધકાવથી લઈને પદરસો વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ
વાધા નથી પહોંચાડતા. કેમકે તે કાળમા તેમના દલિકોનો નિષેક થતો નથી. પદર સો
વર્ષ પછી જ નિષેક થાય છે. તે કારણથી મનુષ્યગતિ નામકર્મની અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ
પદર કોઠાકોઢી સાગરોપમની કહેલી છે

મેવ દલિક્કર્મનિષેકો ભવતિ તદાહ-અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના-પચ્ચદશવર્ષશતરહિતા પૂર્વોક્તા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિક્કનિષેકરૂપા અવસેયા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવગતિનામણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દેવગતિનામ્નઃ સ્વલ્લ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા ? इति પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં સાગરોવમસહસસસસ ઇણં સત્તમાગ પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહમાગેણં ડગયં, ઉક્કોસેણં જહા પુરિસવેયસમ’ ‘જઘન્યેન સાગરોપમસહસસ ઇણં સત્તમાગઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનઃ [૬] કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, ઉત્કૃષ્ટેન યથા પુરુષવેદસ્ય સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથા દેવગતિનામ્નઃ સ્થિતિરપિ દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ દશસહસ્રવર્ષરહિતા દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞસા, તથા ચ દશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધઃકાલઃ, અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિક્કનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞાસા ॥ સૂ. ૯ ॥

एकेन्द्रियजातिनामस्थितिवक्तव्यता

મૂલમ્-एगिंदियजाइनानए णं पुच्छा, गोयमा । जहण्णेणं सागरोवमस्स दोणिण सत्त भागा पलिओवमस्स असंखेज्जहमागेणं डगया, उक्कोसेणं वोसं सागरोवमकोडाकोडोओ वीसई वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, वेइंदियजातिनामेणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणत्तीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्ज-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देवगतिनामकर्म की स्थिति कितने काल को कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग का सहस्र सागरोपम का ६ भाग और उत्कृष्ट पुरुषवेद के समान, अर्थात् जैसे पुरुषवेद की स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की कही है, उसी प्रकार देवगतिनामकर्म की स्थिति भी समझना चाहिए । इसकी अनुभवयोग्य स्थिति एक हजार वर्ष कम दश कोडाकोडी सागरोपम की है, क्योंकि इस का अवाधाकाल दस सौ वर्ष का है और सम्पूर्ण स्थिति में अवाधा काल कम कर देने पर शेष अनुभवयोग्य स्थितिकाल या निषेक काल होता है ॥सू. ९॥

श्री गौतमस्वामी-હે ભગવન્ ! દેવગતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના અપચયાતમા ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમના ૬ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પુરુષવેદના સમાન અર્થાત્ જેવી પુરુષવેદની સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે એજ પ્રકારે દેવગતિનામકર્મની સ્થિતિ મમજવી એકજે, તેની અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ એક હજાર વર્ષ એછા દશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, કેમકે તેનો અવાધા કાલ દશ સો વર્ષનો છે અને સંપૂર્ણ સ્થિતિરાથી અવાધાકાલ બાદ કરવાથી શેષ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાલ અગર તો નિષેક કાલ થાય છે ॥ સૂ. ૯ ॥

भागेणं ऊगया, उक्कोसेणं अट्टारससागरोवमकोडाकोडीओ अट्टारस य वास-
सयाइं अवाहा, तेइदियजातिनामए णं जहण्णेणं एवं चेव, उक्कोसेणं
अट्टारस सागरोवमकोडाकाडीओ अट्टारसवाससयाइं अवाहा, अवाहूणिया
कम्मट्ठिईं कम्मनिसेगो चतुरिदिय जातिनामए णं पुच्छा ? गोयमा ! जह-
ण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं
ऊगया, उक्कोसेणं अट्टारससागरोवमकोडाकोडीओ अट्टारसवाससयाइं
अवाहा, अवाहूणिया कम्मट्ठिईं कम्मनिसेगो, पंचिदियजातिनामए
पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओव-
मस्स असंखेज्जइभागेणं ऊगया उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ,
वीस य वाससयाइं अवाहा, अवाहूणिया कम्मट्ठिईं कम्मनिसेगो, ओरा-
लियसरीरए वि एवं चेव, वेउव्वियसरीरनामए णं भंते ! पुच्छा,
गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा पलिओवम-
स्स असंखेज्जइभागेणं ऊगया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ
वीसइ वाससयाइं अवाहा, अवाहूणिया कम्मट्ठिईं कम्मनि-
सेगो, आहारसरीरनामए जहण्णेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ,
उ ज्ञेसेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, तेयाकम्मसरीरनामाए जहण्णेणं
दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊगया, उ ज्ञेसेणं
वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसय वाससयाइं अवाहा, अवाहूणिया
कम्मः । कम्मनिसेगो, ओरालियवेउव्वयआहारगसरीरोवंगनामाए ति-
ण्णि वि एवं चेव, सरीरबंधणनामाए वि पंचण्ह वि एवंचेव, सरीरसंघा-
यनामाए पंचण्ह वि जहा सरीरनामाए कम्मस्स ठिइत्ति, वइरोसभनारा-
यसंघयणनामाए जहा रइ नामाए, उसभनारायसंघयणनामाए पुच्छा,
गोयमा ! सागरोवमस्स छपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागे
णं ऊगया, उक्कोसेणं बारससागरोवमकोडाकोडीओ, बारसवाससयाइं
आवाहा, अवाहूणिया कम्मट्ठिईं कम्मनिसेगो, नारायसंघयण नामस्स

जहण्णेणं सागरोवमस्स सत्तपणतीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ
भागेणं ऊगया, उक्कोसेणं चोदससागरोवमकोडाकोडीओ चउदसवास
सयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, अद्धनारायसंघयण
नामस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स अट्ठपणतीसइभागा, पलिओवमस्स
असंखेज्जइभागेणं ऊगया, उक्कोसेणं सोलस सागरोवमकोडाकोडीओ,
सोलसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, खीलि-
यासंघयणे णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स नव पणतीसइ-
भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊगया, उक्कोसेणं अट्ठारससाग-
रोवमकोडाकाडीओ, अट्ठारसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई
कम्मनिसेगो, छेवट्ठसंघयणनामस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरो-
वमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागे णं ऊगया,
उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसइवाससयाइं अबाहा, अबा-
हूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, एवं जहा संघयणनामाए छब्भाणिया एवं
संठाणा वि छब्भाणियत्था, सुक्खिलवण्णणामए पुच्छा, गोयमा ! जह-
ण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं
ऊणियं, उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ, दसवाससयाइं अबाहा
बाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, हालिद्ववण्णणामए णं पुच्छा,
गोयमा जहण्णेणं सागरोवमस्स पंच अट्ठावीसइभागा पलिओवमस्स
असंखेज्जइभागेणं ऊणिया, उक्कोसेणं अद्धतेरस सागरोवमकोडाकोडी अद्ध-
तेरस वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, लोहिय-
वण्णणामए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स छ अट्ठा-
वीसइभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेहिं ऊगया, उक्कोसेणं पण-
रस सागरोवमकोडाकाडीओ पणरसवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया
कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, नीलवण्णणामए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं
सागरोवमस्स सत्त अट्ठावीसइभागा, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं

ऊणया, उक्कोसेणं अद्धट्टारससागरोवमकोडाकोडीओ अद्धट्टारसवास-
सयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, कालवणणनामाए
जहा छेवट्टसंघयणनामाए, सुब्भिगंधणामाए पुच्छा, गोयमा ! जहा
सुक्किल्लवणणनामस्स, दुब्भिगंधणामाए जहा छेवट्टसंघयणस्स, रसाणं
महुरादीणां जहा वण्णाणां भणियं तहेव परिवाडीए भाणियव्वं, फासा
जे अपसत्था तेसिं जहा छेवट्टस्स, जे पसत्था तेसिं जहा सुक्किल्लवण-
नामस्स, अगुरुलहुनामाए जहा छेवट्टस्स, एवं उवघायनामाए वि, परा
घायनामाए वि एवं चेव, निरयाणुपुव्वीनामाए पुच्छा, गोयमा ! जह-
ण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइ-
भागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसं वा -
सयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, तिणियाणुपुव्वीए
पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दो सत्तभागा पलिओवमस्स
असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ,
वीसतिवाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, मणु-
याणुपुव्वीनामाए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दिव्वं
सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं पण्णर
सागरोवमकोडाकोडीओ. पण्णरस वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया
कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, देवाणुपुव्वीणामाए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णे-
णं सागरोवमसहस्सस्स एगं सत्तभागं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं-
ऊणयं, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस य वाससयाइं अबाहा,
अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, उतासनामाए पुच्छा, गोयमा !
जहा तिरियाणुपुव्वीए, आयवनामाए वि एवं चेव, उज्जोयनामाए
वि, पसत्थविहायोगतिनामाए वि पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगं
सागरोवमस्स सत्तभागं, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस
वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, प त्थविहा-

योगति नामस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त-
 भागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं वीसं सागरो-
 वमकोडाकोडीओ, वीस य वाससयाइं अबाहा, अबा णिया कम्मट्ठिई
 कम्मनिसेगो, तस नामाए थावर नामाए य एवं चेव, सुहुम नामाए
 पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स णव पणतोसइभागा पलिओव
 मस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं अट्टारससागरोपमकोडाकोडीओ,
 अट्टारस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो,
 बायरनामाए जहा अप्पसत्थविहायोगतिनामस्स, एवं पज्जत्तनामाए
 वि, अपज्जत्तनामाए जहा सुहुमनामस्स, पत्तेयसरीरनामाए वि दो
 सत्तभागा, साहारणसरीरनामाए जहा सुहुमस्स, थिरनामाए एगं सत्त-
 भागं, अथिरनामाए दो, सुभनामाए एगो, असुभनामाए दो सुभ-
 गनामाए एगो, दूभगनामाए दो, सूसर नामाए एगो, दूसर नामाए
 दो, आदिज्जनामाए एगो, अणाइज्जनामाए दो, जसोकित्ति नामाए जह-
 ण्णेणं अट्टमुहुत्ता, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस वासस-
 याइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, अजसोकित्ति नामाए
 पुच्छा, गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगतिनामस्स, एवं णिम्माण
 नामाए वि, तित्थगरणामाए णं पुच्छा गोयमा ! जहण्णेणं अंतो
 सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेण वि अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, एवं
 जत्थ एगो सत्तभागे तत्थ उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस
 वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, जत्थ दो सत्त-
 भागा तत्थ उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीस य वाससयाइं
 अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, उच्चगोयस्स णं पुच्छा,
 गोयमा ! जहण्णेणं अट्टमुहुत्ता, उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ,
 दस य वाससयाइं अबाहा, अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, णीया-
 गोयस्स पुच्छा, गोयमा ! जहा—अप्यसत्थविहायोगतिनामस्स. अंत-

રાણ પાં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તે, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરો-
વમકોઢાકોઢીઓ તિણ્ણિય વાસસહસ્સાઈં અવાહા, અવાહૂણિયા કમ્મ-
ટ્ઠિઈં કમ્મનિસેગો” ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

છાયા-એકેન્દ્રિયજાતિનામ સહ પૂચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તભાગૌ
પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનાૌ, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, ત્રિંશતિઃ વર્ષશતાનિ
અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, દ્વીન્દ્રિય જાતિનામ સહ પૂચ્છા, ગૌતમ ! જઘ-
ન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પચ્ચત્રિંશદ્ભાગાઃ । પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશ

એકેન્દ્રિયજાતિનામ સ્થિતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(એગિંદિયજાઈનામણ પાં પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જાતિ-
નામકર્મ કી સ્થિતિ વિષયક પૂચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસસ દોણિ
સપ્તભાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગરોપમ કે દો વંટે સાત (૬) ભાગ (પલિઓવમસસ
અસંખેજ્જઈભાગેણં ઝગયા) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ (ઉક્કોસેણં વીસં
સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (વીસઈં વાસસયાઈં
અવાહા) વીસ સૌ વર્ષોં કા અવાધા કાલ (અવાહૂણિયા કમ્મટ્ઠિઈં કમ્મનિસેગો)
અવાધા કાલ હીન કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ ।

(વેઈંદિયજાઈનામેણં પુચ્છા ?) દ્વીન્દ્રિય જાતિનામકર્મ કી સ્થિતિ સંબંધી
પૂચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસસ નવપણતીસઈંભાગા, પલિઓવમસસ
અસંખેજ્જઈભાગેણં ઝગયા) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ

એકેન્દ્રિયજાતિનામસ્થિતિનુ નિરૂપણ

શબ્દાર્થ-(એગિંદિયજાઈનામણ પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયજાતિ
નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છું .

(ગોયમા ! જહણ્ણેણ સાગરોવમસસ દોણિ સપ્તભાગા)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, સાગરોપમના
બે સપ્તમાશ હે ભાગ (પલિઓવમસસ અસંખેજ્જઈભાગેણં ઝગયા)-તેમા પદ્યોપમના અસ-
ખ્યાતમા ભાગે એછા તેટલી સ્થિતિ જઘન્યથી એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની છે.

(ઉક્કોસેણ વીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી-સૌથી વધુની દૃષ્ટિએ વીસ
કોઢાકોઢી સાગરોપમ (વીસઈંવાસસયાઈં અવાહા)-તેના વીસસો-એ હજાર વર્ષના અવાધા-
કાળ છે. (અવાહૂણિયા કમ્મટ્ઠિઈં કમ્મનિસેગો) તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ
નિષેકના કાળ કહેવાય છે.

હે ભગવન્-(વેઈંદિય જાઈનામેણ પુચ્છા ?) બે દ્વિન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી
પ્રશ્ન કરુ છું

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસસ નવ પણતીસઈંભાગા પલિઓવમસસ અસંખેજ્જઈ
ભાગેણં ઝગયા)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે એછા એટલા સાગ-

દશવર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઃ, પંચેન્દ્રિયજાતિનામ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તભાગૌ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનૌ, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, વિંશતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, ઔદારિકશરીરમપિ એવંશ્ચ, વૈક્રિયશરીરનામ સ્વલ્પ મદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસદૃશસ્ય દ્વી સપ્તભાગૌ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનૌ, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, વિંશતિ, વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કા અવાધા કાલ (અબાહુણિયા કમ્મઠિર્હિ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મ સ્થિતિકાલ નિષેક કાલ ।

(પંચિદિયજાહનામપ પુચ્છા ?) પંચેન્દ્રિય જાતિનામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણ સાગરોવમસ્સ દોણિ સત્તમાગા પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગેણ ડળયા) જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ (ઉક્કોસેણ વીસં સાગરોપમ કોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (વીસ ચ વાસસયાઈ અવાહા) વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અબાહુણિયા કમ્મઠિર્હિ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિકાલ નિષેક કાલ હૈ ।

(ઓરાલિયસરીરપિ એવં ચેવ) ઔદારિકશરીર કી સ્થિતિ મી હસી પ્રકાર (વેડવ્વિયસરીર નામાપ ણં મંતે પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીરનામકર્મ કી સ્થિતિ કે વિષય મેં પ્રશ્ન ! (ગોયમા ! જહ્ણણેણ સાગરોવમસદૃશસ્ય દો સત્તમાગા, પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગેણ ડળયા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ (ઉક્કોસેણ વીસં સાગરોવ

(અદુરસવાસસયાઈ અવાહા) - તેને આઢારસે વર્ષને અબાધા કાળ છે (અબાહુણિયા કમ્મઠિર્હિ કમ્મનિસેગો) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કાળ તે કર્મનિષેકને કાળ કહેવાય છે

(પંચિદિયજાહનામપ પુચ્છા ?) - હે ભગવન્ પંચેન્દ્રિય જાતિનામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કડુ છું

(ગોયમા ! જહ્ણણેણ સાગરોવમસ્સ દોણિ સત્તમાગા પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગેણ ડળયા) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એટલા સાગરોપમના એ સપ્તમાથ ઃ ભાગ એટલી પંચેન્દ્રિય નામકર્મની સ્થિતિ છે

(ઉક્કોસેણ વીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) - ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ, (વીસ ચ વાસસયાઈ અવાહા) તેને વીસસો - એ હજાર વર્ષોને અબાધાકાળ છે. (અબાહુણિયા કમ્મઠિર્હિ કમ્મનિસેગો) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કાળ કર્મનિષેકને કાળ છે.

(ઓરાલિયસરીરપિ એવં ચેવ) ઔદારિકશરીરની નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે સમજવી.

(વેડવ્વિયસરીરનામપ પુચ્છા) - હે ભગવન્, વૈક્રિયશરીરના નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કડુ છું

(ગોયમા ! જહ્ણણેણ સાગરોવમસ્સ દો સત્તમાગા પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગેણ ડળયા) - હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એટલા સાગરોપમના એ

કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, આહારકશરીરનામકે જઘન્યેન અન્તઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અન્તઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, તૈજસકાર્મણશરીનામ્નોઃ જઘન્યેન દ્વૌ સપ્તમાગૌ પર્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ, સાગરોપમકોટીકોટચઃ, વિંશતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, ઔદારિક વૈક્રિયાહારકશરીરોપાક્ષનામ્નાં ત્રયાણામપિ એવશ્વેવ, શરીરવન્ધનનામ્નામપિ

કોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (વીસહ વાસસયાહ અવાહા) વીસ સૌ વર્ષ' કા અવાધાકાલ (અવાહૂણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કાલ (આહારગસરીરનામા એ જહ્ણેણેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) આહારકશરીરનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ અન્તઃ સાગરોપમ કોઢાકોઢી (ઉક્કોસેણં અંતોસાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ અન્તઃ કોઢાકોઢો સાગરોપમ (તેયા કમ્મસરીરનામા એ જહ્ણેણેણં દોણિણ સત્તમાગા, પલ્લિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઈમાગેણં ઝગગા) તૈજસ-કાર્મણશરીર કી સ્થિતિ સાગરોપમ કા જઘન્ય દો બંટે સાત માગ-ઉસમેં સે પર્યોપમ કા અસંખ્યાનવાં માગ કમ (ઉક્કોસેણં વીસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી (વીસ ય વાસસયાહ અવાહા) વીસ સૌ વર્ષ' કા અવાધા કાલ (અવાહૂણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ ।

(ઓરાલિયવેડવિવ્ય આહારગસરીરોવંગનામા એ તિણિણ વિ એવં ચેવ) ઔદારિક

સપ્તમાસ ટું ભાગ બેટલી વૈક્રિય શરીરના નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

(ઉક્કોસેણં વીસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ-ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ, (વીસહ વાસસયાહ અવાહા) તેનો વીસસો વર્ષનો અવાધાકાળ છે, (અવાહૂણિયાકમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અવાધા કાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનો નિષેક કાળ કહેવાય છે.

(આહારગસરીરનામા એ જહ્ણેણેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) આહારકશરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અત માગરોપમની કોઢાકોઢી છે, (ઉક્કોસેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી અંતઃકોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ બાબતી.

(તેયાકમ્મસરીરનામા એ જહ્ણેણેણં દોણિણ સત્તમાગા પલ્લિઓવમસ્સ અસંખેજ્જઈ માગેણ ઝગગા)-તૈજસ ને કાર્મણ શરીરના નામકર્મની સ્થિતિ જઘન્યથી, સાગરોપમના બે સપ્તમાસ ટું ભાગ તેમાથી પર્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ જોઈ છે,

(ઉક્કોસેણં વીસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (વીસ ય વાસસયાહ અવાહા) તેનો વીસસો વર્ષનો અવાધાકાળ છે (અવાહૂણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે

(ઓદારિક, વેડવિવ્ય, આહારગ સરીરોવંગનામા એ તિણિણ વિ એવં ચેવ)-ઔદારિક, વૈક્રિય, ને આહારક એ ત્રણે શરીરોપાગના નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે અર્થાત્ એ શરીરના નામકર્મની જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટથી દર્શાવેલી સ્થિતિ સુજબ તે ત્રણે ઉપાગોની

પञ्ચાનામપિ एवञ्चैव, शरीसंघातनाम्नां पञ्चानामपि यथा शरीरनाम्नः कर्मणः स्थितिरिति, वज्रर्षमनाराचसंहनननाम्नो यथा रतिनाम्नः, ऋषभनाराचसंहनननाम्नः पुच्छा, गौतम । सागरोपमस्य पट्टपञ्चत्रिंशद्विभागः पल्योपमस्यासंख्येयभागेनोनाः, उत्कृष्टेन द्वादशसागरोपमकोटी-कोटयः, द्वादशवर्षशतानि अवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, नाराचसंहनननाम्नो वैक्रिय, आहारक शरीरोपांग नाम कर्मो की स्थिति भी इसी प्रकार (सरीरबंधन-नामाए वि पंचणह वि एवं चेद्) पांचों शरीरबन्धननामकर्मों की स्थिति भी इसी प्रकार (सरीरसंघातनामाए पंचणह वि जहा सरीरनामाए कम्मस्स ठिइत्ति) पांचों शरीरसंघातनामकर्मों की स्थिति शरीर नामकर्म के समान है ।

(वहूरोसभनारायसंघयणनामाए जहा रहनामाए) वज्रर्षभनाराच संहनन नामकर्म की स्थिति जैसी रतिनामकर्म की कही है (उसभनारायसंघयणनामाए पुच्छा ?) ऋषभनाराच संहनन नामकर्म की स्थिति संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सागरोपमस्स छ पणतीसइभागा) हे गौतम ! सागरोपम के छह बंटे पैंतीस भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणया) पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम (उक्कोसेण बारस सागरोपमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट १२ बारह कोडाकोडी सागरोपम (बारस वाससयाइं अवाहा) बारह सौ वर्ष का अवाधा काल (अवा-स्थिति लब्धवी.

(सरीरबंधननामाए वि पंचण वि एव चेव)-पांचेय शरीरबंधन नाम कर्मोनी स्थिति पण्णे प्रभाण्णे लब्धवी

(सरीरसंघातनामाए पंचण वि जहा सरीरनामाए कम्मस्स ठिइत्ति)-पांचेय शरीरसंघात-नामकर्मोनी स्थिति ते ते शरीरनामकर्मोनी स्थितिनी समान छे ओम लब्धु

(वहूरोसभनारायसंघयणनामाए जहा इइ नामाए)-एव-ऋषभनाराच संहनन नामकर्मोनी स्थिति छे ते रति नामकर्मोनी स्थिति प्रभाण्णे लब्धवी.

(उसभनारायसंघयणनामाए पुच्छा)-डे लगवन् ! ऋषभनाराच संहनन नामकर्मोनी स्थिति समंधी प्रश्न क्कु छु

(गोयमा ! सागरोपमस्स छ पणतीसइ भागा)-डे गौतम, बंधन्यथी, सागरोपमना छ पात्रीसाथ ईए भाग, (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणयं)-तेमा पल्योपमना असंख्या-तगा भागे ओछी ओटवी बंधन्यथी, ऋषभनाराच संहननना नामकर्मोनी स्थिति छे.

(उक्कोसेण बारस सागरोपमकोडाकोडीओ)-उत्कृष्टथी, बार केडाकेडी सागरोपमनी स्थिति छे

(वारसवाससयाइं अवाहा)-तेना बारसो वर्षोना अवाधाकाण छे.

(अवाहूणिया कम्मठिइं कम्मनिसेगो)-ते अवाधाकाण वजरनी कर्मस्थितिने काण ते कर्मनिषेके काण कहेवाय छे.

જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય સપ્ત પञ्चત્રિશદ્ભાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ચતુર્દશ-
સાગરોપમકોટોકોટ્યઃ ચતુર્દશવર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મરિથતિઃ કર્મનિષેકઃ અર્ધ-
નારાચસંહનનનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય અષ્ટપञ्ચત્રિશદ્ભાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગો-
નાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પોઢશ સાગરોપમકોટોકોટ્યઃ, પોઢશવર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ
કર્મનિષેકઃ, કીલિકાસંહનનં છલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પञ्ચત્રિશદ્ભાગાઃ,
હૂણિયા કમ્મટ્ઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કાલ કર્મનિષેક
કાલ હૈ (નારાયસંઘયણનામસ્સ) નારાચસંહનન નામકર્મ કી રિથતિ (જહ્ણણેણં
સાગરોવમસ્સ સત્ત પળતીસદ્ભાગા, પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહ્ણણેણં ઝળયા)
જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કે સાત વંટે પૈતીસ
ભાગ (ઝકોસેણં ચોદસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ ચૌદહ કોઢાકોઢી
સાગરોપમ (ચવ્હસવાસસયાઈ અવાહા) ચૌદહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ
(અવાહૂણિયા કમ્મટ્ઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કાલ નિષેક
કાલ હૈ (અર્ધનારાયસંઘયણનામસ્સ) અર્ધનારાચસંહનન નામકર્મ કી સ્થિતિ
(જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ અઢ્ઢપળતીસદ્ભાગા) જઘન્ય સાગરોપમ કે આઠ વંટે
પૈતીસ ભાગ (પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહ્ણણેણં ઝળયા) પલ્યોપમ કા અસંખ્યા-
તવાં ભાગ કમ (ઝકોસેણં સોલસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ સોલહ
કોઢાકોઢી સાગરોપમ (સોલસ વાસસયાઈ અવાહા) સોલહ સૌ વર્ષ કા અવાધા
કાલ (અવાહૂણિયા કમ્મટ્ઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મ
નિષેક કાલ હૈ (હીલિયાસંઘયણેણં પુચ્છા ?) કીલિકા સંહનન કી સ્થિતિ સંબંધી

(નારાયસંઘયણનામસ્સ)—નારાય સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ (જહ્ણણેણ સાગરોવમસ્સ સત્ત-
પળતીસદ્ભાગા, પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહ્ણણેણં ઝળયા)—જઘન્યથી પલ્યોપમના અસખ્યાતમા
ભાગે ઓછી એટલા સાગરોપમના સાત પાત્રીસાંશ હુવ ભાગ છે

(ઝકોસેણં ચોદસસાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)—ઉત્કૃષ્ટથી, ચૌદ કોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

(ચવ્હસવાસસયાઈ અવાહા)—તેના ચૌદસે વર્ષના અભ્યાધાકાળ છે. (અવાહૂણિયા કમ્મ-
ટિઈ કમ્મનિસેગો)—તે અભ્યાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે.

(અર્ધનારાય સંઘયણનામસ્સ) અર્ધનારાય સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ (જહ્ણણેણં સાગ-
રોવમસ્સ અઢ્ઢ પળતીસદ્ભાગા)—જઘન્યથી સાગરોપમના આઠ પાત્રીસાંશ ભાગ (પલિઓવમસ્સ
અસંખેજ્જહ્ણણેણં ઝળયા) તેમા પલ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગે ઓછી એટલી અર્ધ
નારાય સંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(ઝકોસેણં સોલસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)—ઉત્કૃષ્ટથી, સોળ કોઢાકોઢી સાગરોપમની
સ્થિતિ છે, (સોલસ વાસસયાઈ અવાહા)—તેના સોળસે વર્ષના અભ્યાધાકાળ છે. (અવાહૂણિયા
કમ્મટિઈ કમ્મનિસેગો) તે અભ્યાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે,

પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટચઃ, અષ્ટદશવર્ષશતાનિ
 વાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃઃ સેવાર્તસંહનનનામ્નઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન-
 સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્ત માગૌ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટી-
 કોટચઃ, વિંશતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃઃ, एवं यथा संह-
 नननामानि षड्मणितानि, एवं संस्थानान्यपि षड्मणितव्यानि, शुक्लवर्णनाम पृच्छा, गौतम !

પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ નવ પણતીસહ્માગા) હે ગૌતમ !
 જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમ કા નૌ વંટે પૈતીસ માગ (પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્માગેણં
 ઝળયા) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં માગ કમ (ઉક્કોસેણં અદ્ધારસ સાગ-
 રોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ અઠારહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (અદ્ધારસ વાસસ-
 યાહં અવાહા) અઠારહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મઠિહં કમ્મ-
 નિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કાલ નિષેક કાલ (છેવટ્ટસંઘયણનામસ્સ
 પુચ્છા ?) સેવાર્તસંહનનનામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરો-
 વમસ્સ દોણિણ સત્તમાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગરોપમ કે દો વંટે સાત માગ
 (પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્માગેણં ઝળયા) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં માગ કમ
 (ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ
 (વીસં વાસસયાહં અવાહા) વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ (અવાહુણિયા કમ્મઠિહં
 કમ્મનિસેગો) અવાધાકાલ કમ કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ ।

(શ્લિલિયા સંઘયણેણં પુચ્છા)—હે ભગવન્ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી
 પ્રશ્ન કરુ' છું.

(ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ નવ પણતિસહ્માગા)—હે ગૌતમ, જઘન્યથી સાગરો-
 પમના નવ પાંત્રીસાથે ૬૦ ભાગ, (પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્માગેણં ઝળયા) તેમાં પદ્યો-
 પમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બોણી તેટલી કીલિકા સંહનનના નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(ઉક્કોસેણં અદ્ધારસસાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી, અદાર કોઢાકોઢી સાગરોપમની
 સ્થિતિ છે. (અદ્ધારસવાસસયાહં અવાહા)—તેનો અદારસો વર્ષોનો અવાધા કાળ છે. (અવા-
 હુણયા કમ્મઠિહં કમ્મનિસેગો) તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(છેવટ્ટસંઘયણનામસ્સ પુચ્છા)—હે ભગવન્ ! સેવાર્ત સંહનન નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ' છું
 (ગોયમા, ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ દોણિણ સત્તમાગા, પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્માગેણં
 ઝળયા)—હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પદ્યોપમના બે સપ્તમથા ૬૦ ભાગની સેવાર્ત સંહનનના
 નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

(ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમ કોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ
 છે. (વીસં વાસસયાહં અવાહા)—તેનો વીસસો—બે હજાર વર્ષોનો અવાધાકાળ (અવાહુણિયા કમ્મ-
 ઠિહં કમ્મનિસેગો)—તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે.

જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમ-કોટીકોટયઃ, દશવર્ષશતાનિ અવાધા, અનાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, હારિદ્રવર્ણનામ સ્વલ્લ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય પંચ અષ્ટાવિજતિ ભાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેય-માગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અર્દ્ધત્રયોદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ, અર્દ્ધત્રયોદશવર્ષશતાનિ અવાધા,

(એવં જહા સંઘયણનામાપ છઠ્ઠમણિયા એવં સંઠાગાવિ છઠ્ઠમણિયવ્વા) હસ પ્રકાર જૈસે છહ સંહનન નામકર્મ કહે, વૈસે હી છહ સંસ્થાન ભી કહને યાહિય (ક્વિલ્લવણ્ણનામાપ પુચ્છા ?) શુક્લવર્ણ નામકર્મ કી સ્થિતિ કી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસસ એગં સત્તભાગં, પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહ-માગેણં ઝણિયં) હે ગૌતમ ! પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ (ઊક્કોસેણં દસ સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ દશ કોઢાકોઢી સાગ-રોપમ (દસ વાસસયાઈ અવાહા) દશ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહૂણિયા મઢ્ઢિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કા કાલ ।

(હાલિહવણ્ણનામાપ પં પુચ્છા ?) પીત વર્ણ નામકર્મ કી સ્થિતિ સંબંધી પહન ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસસ પંચ અઢ્ઢાવીસઈ ભાગા, પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહમાગેણં ઝણિયા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા પાંચ બંટે અઢ્ઢાઈસ મા-૩- (ઊક્કોસેણં અઢ્ઢતેરસ સાગરોવમ

(એવં જહા સંઘયણનામાપ છઠ્ઠમણિયા એવં સંઠાગા વિ છઠ્ઠમણિયવ્વા)-એ પ્રમાણે જેમ છ સંહનન નામકર્મ કહ્યા તેજ પ્રકારે છ સંસ્થાન નામકર્મ પણ કહેવાં બેઈએ.

(સુક્કિલવણ્ણનામાપ પુચ્છા)-હે ભગવન્ ! શુક્લ વર્ણ, નામકર્મની સ્થિતિ સમ્બંધી પ્રશ્ન કરે છુ.

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસસ એગ સત્તભાગં, પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહમાગેણં ઝણિયં) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો એક સપ્તમાથા ભાગની શુક્લવર્ણ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(ઊક્કોસેણ દસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી દશ કોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ છે (દસ વાસસયાઈ અવાહા) તેના દસસો-એક હજાર વર્ષોનો અવાધાકાળ છે, (અવાહૂણિયા કમ્મઢિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે

(હાલિહવણ્ણનામાપ પં પુચ્છા)-હે ભગવન્ ! પીત-હળદર જેવા વર્ણના નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરેછુ.

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસસ પંચ અઢ્ઢાવીસઈ ભાગા, પલિઓવમસસ અસંખેજ્જહમાગેણં ઝણિયા)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પદ્યોપમના અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના પાંચ અઠ્યાવીસાથ ૩૬ ભાગની સ્થિતિ છે

(ઊક્કોસેણં અઢ્ઢતેરસસાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, સાડાબાર કોઢાકોઢી સાગરો-

અવાધોના કર્મરિપતિઃ કર્મનિપેદઃ, લોહિતવર્ણનામ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમ-
સ્ય વદ્ અષ્ટાવિંશતિભાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંલયેયમાનોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પદ્મદશનામરોપમ્ત્રજોટી-
કોટથઃ, પદ્મદશવર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મરિપતિઃ કર્મનિપેદઃ, નીલવર્ણનામ પૃચ્છા,
ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય સપ્તમ્ષ્ટાવિંશતિભાગાઃ પલ્યોપમસ્ય અસંલયેયમાનોનાઃ,
ઉત્કૃષ્ટેન અર્દ્ધાષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટથઃ, અર્દ્ધાષ્ટાદશવર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મ-
કોટાકોટી) ઉત્કૃષ્ટ સાદે વાન્હ કોટાકોટી સાગરોપમ (અદ્વ તેરસવાસસયાઈ
અવાહા) સાદે વાન્હ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મ-
નિસેગો) અવાધા કાલ કમ્મ કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ ।

(લોહિયવર્ણનામાપ પુચ્છા ?) રક્તવર્ણનામકર્મ કો સ્થિતિ સંબંધી પ્રદન ?
(ગોયમા ! જહ્ણેણેણં સાગરોવમસ્સ છ અઢ્ઢાવીસહમાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગ-
રોપમ કા ૬ ભાગ (પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહમાગેહિં ઝગયા) પલ્યોપમ કા
અસંલયાતવાં ભાગ કમ્મ (ઉક્કોસેણં પળ્લરનસાગરોવમ કોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ
પન્દ્રહ સૌ કોટાકોટી સાગરોપમ (પળ્લરસવાસસયાઈ અવાહા) પન્દ્રહ સૌ વર્ષ
કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ્મ કર્મ
સ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ ।

(નીલવર્ણનામાપ પુચ્છા ?) નીલવર્ણ નામકર્મ કો સ્થિતિ સંબંધી પ્રદન ?
(ગોયમા ! જહ્ણેણેણં સાગરોવમસ્સ સ્સ અઢ્ઢાવીસહમાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય
સાગરોપમ કા સાત વંટે અઢ્ઢાઈસ ભાગ (પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહમાગેણં ઝગયા)

પમની સ્થિતિ છે. (અદ્વતેરસવાસસયાઈ અવાહા)-તેને સાતમાસો વર્ષોને અવાધા કાળ
છે-(અવાહુણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) ને અવાધા કાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકને કાળ છે.

(લોહિયવર્ણનામાપ પુચ્છા)-હે ભગવન્ લોહિત રક્ત વર્ણુ-લાસ ૨ ગવાળા નામકર્મની
સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ' છું.

(ગોયમા, જહ્ણેણેણં સાગરોવમસ્સ છ અઢ્ઢાવીસહમાગા પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહમાગેહિં
ઝગયા)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંલયાતમા ભાગે યોગ્ય એવા સાગરોપમને
છ અઠવાવીસાશ ફૂટ ભાગની લોહિત વર્ણુના નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(ઉક્કોસેણં પળ્લરસસાગરોવમ કોટાકોટીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, ૫૪૨ કોટાકોટી સાગરોપમની
સ્થિતિ છે, (પળ્લરસવાસસયાઈ અવાહા)-તેને ૫૪૨સો વર્ષોને અવાધાકાળ છે (અવાહુણિયા
કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકને કાળ છે.

(નીલવર્ણનામાપ પુચ્છા) હે ભગવન્ ! નીલવર્ણુ નામ કર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ' છું.

(ગોયમા ! જહ્ણેણેણં સાગરોવમસ્સ સત્ત અઢ્ઢાવીસહમાગા પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહમાગેણં
ઝગયા)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી, સાત અઠવાવીસાશ ફૂટ ભાગની નીલવર્ણુની જઘન્ય

સ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, કૃષ્ણવર્ણનામ યથા સેવાર્તસંહનનામ, સુરભિગન્ધનામ પૃચ્છા, ગૌતમ ! યથા શુક્લવર્ણનામ્નઃ, દુરભિગન્ધનામ્નો યથા સેવાર્તસંહનસ્ય, રસાનાં મધુરાદીનાં યથા વર્ણાનાં ભણિતં તથૈવ પરિપાટયા ભણિતવ્યમ્, સ્પર્શાં યે અપ્રશસ્તાસ્તેષાં યથા સેવાર્તસ્ય, યે પ્રશસ્તા સ્તેષાં યથા શુક્લવર્ણનામ્નઃ, અગુરુલઘુનામ્નો યથા સેવાર્તસ્ય, એવમ્ ઉપઘાતનામાપિ,

પલ્યોપમ કા અસંલઘાતવાં ભાગ કમ (ઉક્કોસેણં અદ્વદ્વારસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટ સાઢે સત્તરહ કોડાકોડી સાગરોપમ (અદ્વદ્વારસવાસસયાઈ અવાહા) સાઢે સત્તરહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહૂણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેક કાલ ।

(કાલવર્ણનામાય જહા છેવટસંઘયણનામાય) કૃષ્ણવર્ણ નામકર્મ કી સ્થિતિ સેવાર્ત સંહનનામકર્મ કે સમાન ।

(સુભિગંધનામાય પુચ્છા ? સુરભિગંધનામકર્મ કી સ્થિતિ વિષયક પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહા સુક્કિલ્લવર્ણનામસ્સ) હે ગૌતમ ! જૈસે વલવર્ણ નામકર્મ કી (દુભિગંધનામાય જહા છેવટસંઘયણસ) દુરભિગંધનામકર્મ કી સ્થિતિ જૈસે સેવાર્તસંહન કી ।

(રસાણં મધુરાદીણં જહા વર્ણાણં ભણિયં તથૈવ પરિવાહીય ભાણિયવ્વં) મધુર આદિ રસોં કા કથન વર્ણોં કે સમાન ડસી ક્રમ સે કહના ચાહિય (પાસા જે અપસથા) સ્પર્શાં જો અપ્રશસ્ત હૈં (તેસિં જહા છેવટસ) ડનકી સ્થિતિ સેવાર્ત સંહનન કે સમાન (જે પસથા) જો પ્રશસ્ત હૈં (તેસિં જહા સુક્કિલ્લવર્ણનામસ્સ)

(ઉક્કોસેણં અદ્વદ્વારસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ) — ઉત્કૃષ્ટથી, સાડાસત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, (અદ્વદ્વારસ વાસસયાઈ અવાહા) તેનો સાડા સત્તરસો વર્ષોનો અવાધાકાળ છે. (અવાહૂણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

(કાલવર્ણનામાય જહા છેવટસંઘયણનામાય) — કૃષ્ણવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્તસંહનનામકર્મની સ્થિતિ સમાન છે.

(સુભિગંધનામાય પુચ્છા) — હે ભગવન્ ! સુરભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરે છું (ગોયમા ! જહા સુક્કિલ્લવર્ણનામસ્સ) — હે ગૌતમ ! શુક્લવર્ણ નામકર્મની પેઠે સમજવું, (દુભિગંધનામાય જહા છેવટસંઘયણસ) દુર્ભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્તસંહનનામકર્મની સ્થિતિ પેઠે સમજવી.

(રસાણં મધુરાદીણં જહા વર્ણાણં ભણિયં તથૈવ પરિવાહીય ભાણિયવ્વં) — મધુર વગેરે રસોત્તું કથન વર્ણોની પેઠે જોજ કરમથી કહેવું જોઈએ અર્થાત્ સમજવું

(પાસા જે અપસથા, તેસિં જહા છેવટસ) — સ્પર્શ જે અપ્રશસ્ત અમનોશ છે (તેસિં જહા છેવટસ) — તેમની સ્થિતિ સેવાર્ત સંહનની સમાન છે (જે પસથા, તેસિં જહા સુક્કિલ્લવર્ણનામસ્સ) જે સ્પર્શ પ્રશસ્ત અમોરમ છે તેમની સ્થિતિ શુક્લવર્ણ નામ કર્મની સ્થિતિ સમાન છે.

પરાઘાતનામાપિ એવશ્ચૈવ, નિરયાણુપૂર્વીનામ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસદસ્ય દ્વી સપ્તમાગૌ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંગતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, વિંગતિઃ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, તિર્યગાણુપૂર્વો પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તમાગૌ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંગતિઃ

હવેની સ્થિતિ શુક્લવર્ણ નામકર્મ કે સમાન ।

(અગુરુલ્હુનામાએ જહા છેવટસ) અગુરુલ્હુનામકર્મ કી સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનન કે સમાન (એવં ઉચ્ચાયનામાએ વિ) હમી પ્રકાર ઉપધાનનામકર્મ કી મી (પરાઘાયનામાએ વિ એવં ચેવ) પરાઘાત નામકર્મ કી મી હસી પ્રકાર

(નિરયાણુપુર્વીનામાએ પુચ્છા ?) નરકાણુપૂર્વી નામકર્મ સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સાગરોવમસદસ્ય દ્વો સત્તમાગા, પલિઓવમસ અસંલેખજ્ઞ-માગેણં ઝળયા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં માગ કમ, સાગરો-પમ કા ૬ માગ (લક્ષોસેણં વીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (વીસં વાસસયાહં અવાહા) વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવા-હુણિયા કમ્મઠિહં કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેક કાલ ।

(તિરિયાણુપુર્વીએ પુચ્છા ?) તિર્યચાણુપૂર્વી કી સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં સાગરોવમસ દ્વો સત્તમાગા, પલિઓવમસ અસંલેખજ્ઞમાગેણં ઝળયા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં માગ કમ સાગરોપમ કા દો વંટે

(અગુરુલ્હુનામાએ જહા છેવટસ) - અગુરુલ્હુ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્ત સંહનન નામ-કર્મની સ્થિતિ સમાન સમજવી,

(એવં ઉચ્ચાયનામાએ વિ) એ પ્રમાણે ઉપધાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ બાધુવી

(પરાઘાયનામાએ વિ એવં ચેવ) પરાઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે બાધુવી

(નિરયાણુપુર્વી નામાએ પુચ્છા) - હે ભગવાન નરકાણુપૂર્વી નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(ગોયમા ! જહ્ણેણં સાગરોવમસ દ્વો સત્તમાગા, પલિઓવમસ અસંલેખજ્ઞમાગેણં ઝળયા) હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પદ્ધતિપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાથ હે ભાગની નરકાણુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(લક્ષોસેણં વીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ છે. (વીસં વાસસયાહં અવાહા) તેના વીસસો-બે હજાર વર્ષોના અબાધાકાળ છે. (અવાહુણિયા કમ્મઠિહં કમ્મનિસેગો) તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કાળને કર્મનિષેકનો કાળ કહેવાય છે.

(તિરિયાણુ પુર્વીએ પુચ્છા) - હે ભગવાન ! તિર્યચાણુ પૂર્વી નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું

(ગોયમા ! જહ્ણેણં સાગરોવમસ દ્વો સત્તમાગા, પલિઓવમસ અસંલેખજ્ઞમાગેણં ઝળયા) - હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પદ્ધતિપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાથ હે ભાગની તિર્યચાણુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે,

સાગરોપમકોટીકોટ્યઃ, વિંશતિઃ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ મનુ-
ષ્યાનુપૂર્વ્યાં સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વચર્ધઃ સપ્ત ભાગઃ પલ્યોપમસ્યા-
સંસ્થેયમાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશસાગરોપમકોટીકોટ્યઃ, પશ્ચદશવર્ષશતાનિ અવાધા
અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, દેવાનામાનુપૂર્વીં પૃચ્છા ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસહ-
સ્રસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપમસ્યાલ્લેયમાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટ્યઃ, દશ-

સાત ભાગ (ઉક્કોસેણં વીસં કોઢાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોડી : સાગરોપમ
(વીસહ્રવાસસયાહં અવાધા) વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ (અબાહૂણિયા કમ્મ-
ઠિર્હં કમ્મનિસેગો) અવાધાકાલ કમ કર્મસ્થિતિ કાલ નિષેક કાલ હૈ ।

(મણુયાણુપુલ્લીનામાણં પં પુચ્છા ?) મનુષ્યાણુપૂર્વીનામકર્મ કી સ્થિતિ સંબંધી
પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસસ દિવહું સત્તભાગં, પલિઓવમસસ
અસંસ્થેજ્જહ્માગેણં ડળયં) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંસ્થાતર્વા
ભાગ કમ સાગરોપમ કા $\frac{1}{10}$ ભાગ (ઉક્કોસેણં પળ્લરસસાગરોવમકોઢાકોડીઓ)
ઉત્કૃષ્ટ પન્દ્રહ કોઢાકોડી સાગરોપમ (પળ્લરસસયાહં અવાહા) પન્દ્રહ સૌ
વર્ષ કા અવાધા કાલ (અબાહૂણિયા કમ્મઠિર્હં કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ
કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કાલ હૈ ।

(દેવાણુપુલ્લીનામાણં પુચ્છા ?) દેવાણુપૂર્વીં નામકર્મ કી સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન ?
(ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસહસસસસ એગં સત્તભાગં પલિઓવમસસ અસંસ્થે-
જ્જહ્માગેણં ડળયં) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંસ્થાતર્વા ભાગ કમ
સાગરોપમ કા એક બંદે સાત ભાગ (ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમકોઢાકોડીઓ)

(ઉક્કોસેણં વીસ સાગરોવમકોઢાકોડીઓ) — ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોઢાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

(વીસહ્રવાસસયાહ અવાહા) — તેને વીસસો બે હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ છે (અબાહૂણિયા
કમ્મઠિર્હં કમ્મનિસેગો) — તે અવાધાકાળ વગરની કર્મ સ્થિતિના કાળને કર્મ નિષેકનો કાળ કહ્યો છે

(મણુયાણુપુલ્લીનામાણં પં પુચ્છા) — હૈ ભગવાન્ મનુષ્યાણુપૂર્વીં નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી
પ્રશ્ન કરુ છુ .

(ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમસસ દિવહં સત્તભાગં, પલિઓવમસસ અસંસ્થેજ્જહ્માગેણં
ડળયં) — હૈ ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંસ્થાતર્વા ભાગે યોછી યોવા સાગરોપમના
દેહ સપ્તભાગ $\frac{1}{10}$ ભાગની મનુષ્યાણુપૂર્વીનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(ઉક્કોસેણં પળ્લરસસાગરોવમકોઢાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી, પદર કોઢાકોડી સાગરોપમની
સ્થિતિ છે (પળ્લરસસયાહ અવાહા) — તેને પદસો વર્ષનો અવાધાકાળ છે. (અબાહૂણિયા
કમ્મઠિર્હં કમ્મનિસેગો) — તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાલ છે.

(દેવાણુપુલ્લીનામાણં પુચ્છા) — હૈ ભગવાન્ દેવાણુપૂર્વીં નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી
પ્રશ્ન કરુ છુ

ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઠઃ, ઉચ્છ્વાસનામ્નિ પૃચ્છા, ગૌતમ !
યથા તિર્યંગાનુપૂર્વ્યામ્, આતપનામ્ન્યપિ એવચ્ચૈવ, ઉદ્ધોતનામ્ન્યપિ, પ્રશસ્તવિદ્યાયોગતિનામ્ન્યપિ
પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન એકઃ સાગરોપમરસ સપ્તભાગઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટી-
કોટયઃ, દશવર્ષશતાનિ અવાગ, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઠઃ, અપ્રશસ્તવિદ્યાયોગતિ-
નામ્નઃ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તભાગૌ પત્યોપમસ્યાસંલ્ખ્યેયભાગોનો,

ઉત્કૃષ્ટ દશ કોટાકોટી સાગરોપમ (દસ ય વાસસયાઈ અવાહા) દશ સૌ વર્ષ
અવાધા કાલ (અવાહૂણિયા કમ્મદ્દિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મ
સ્થિતિ કર્મનિષેઠ કા કાલ હૈ ।

(ઋસાસનામાપ પુચ્છા ?) ઉચ્છ્વાસ નામકર્મ કી સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન ?
(ગોયમા ! જહા તિરિયાણુપુવ્વીએ) હે ગૌતમ ! તિર્યંગાનુપૂર્વી કે સમાન (ઓયવ
નામાપ વિ એવં ચેવ) આતપનામકર્મ કી સ્થિતિ મી હસી પ્રકાર (ઉજ્જોયનામાપવિ)
ઉદ્યોતનામકર્મ કી મી (પસત્થ વિદ્યાયોગતિનામાપ વિ પુચ્છા ?) પ્રશસ્ત વિદ્યાયો
ગતિનામકર્મ કી સ્થિતિ વિષયક પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં એગં સાગરો-
વમસ્સ સ સપ્તભાગં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે સાગરોપમ કા એક વટે સાત ભાગ
(ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમકોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ દશ કોટાકોટીસાગરોપમ (દસ
વાસસયાઈ અવાહા) દશ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહૂણિયા કમ્મદ્દિઈ કમ્મ

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસ એગં સપ્તભાગં, પલ્લિઓવમસ્સ અસંલ્લેજ્જઈમાગેણં ઋણિયં)
-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઓછા એવા સાગરોપમના એક
સપ્તમાથ હે ભાગની દેવાનુપૂર્વીનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

(ઉક્કોસેણ દસ સાગરોવમકોટાકોટીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ
છે (દસ ય વાસસયાઈ અવાહા)-તેનો દસસો-એક હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ છે (અવા-
હૂણિયા કમ્મદ્દિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેઠનો કાળ છે.

(ઋસાસનામાપ પુચ્છા)-હે ભગવાન ! ઉચ્છ્વાસ નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છું.

(ગોયમા ! જહા તિરિયાણુપુવ્વીએ)-હે ગૌતમ, તિર્યંગાનુપૂર્વી પેઠે સમજવું.

(ઓયવનામાપ વિ એવં ચેવ)-આતપ નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે જ સમજવી

(ઉજ્જોયનામાપ વિ)-ઉદ્યોત નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે જાણવી

(પસત્થ વિદ્યાયોગતિનામાપ પુચ્છા)-હે ભગવાન ! પ્રશસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામકર્મની
સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છું

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસ એગં સપ્તભાગં)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી, સાગરોપમના
એક સપ્તમાથ હે ભાગની સ્થિતિ જાણવી

(ઉક્કોસેણ દસ સાગરોવમકોટાકોટીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, દસ કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે.
(દસ વાસસયાઈ અવાહા)-તેનો દસસો-એક હજાર વર્ષનો અવાધાકાળ છે. (અવાહૂણિયા

ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ, વિંશતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મ-
સ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, ત્રસનામ્નિ સ્થાવરનામ્નિ ચ એવંચૈવ, સૂક્ષ્મનાગ્નિ પુચ્છા, ગૌતમ !
જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પશ્ચત્ત્રિંશદ્ભાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટા-
દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ, અષ્ટાદશ ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિ-

નિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કાલ હૈ (અપસત્થ વિદ્યાયોગતિ
નામસ્સ પુચ્છા ?) અપ્રશસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામકર્મ સંબધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ
ળ્લેણં સાગરોવમસ્સ દોણિણ સત્તભાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગરોપમ કે ૩ ભાગ
(પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્ભાગેણં ઝળયા) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ
(ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમકોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમ
કી (વીસ ય વાસસયાઈ અવાહા) વીસ સો વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહ્ણિયા
મદ્દિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કાલ (તસનામાપ
થાવરનામાપ ય એવં ચેવ) ત્રસનામકર્મ ઔર સ્થાવરનામકર્મ મી હસી પ્રકાર !

(સુહુમનામાપ પુચ્છા ?) સૂક્ષ્મનામકર્મ સંબધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહળ્લેણં
સાગરોવમસ્સ ણવ પળતીસહ્ભાગા, પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્ભાગેણં ઝળયા)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા
નૌ બંટે પૈતીસ ભાગ (ઉક્કોસેણં અટ્ટારસ સાગરોવમ કોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ

કમ્મદ્દિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કર્મ નિષેકનો કાળ કહ્યો છે
(અપસત્થવિદ્યાયોગતિનામસ્સ પુચ્છા)-હે પ્રભુ અપ્રશસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામકર્મની
સ્થિતિ સંબધી પ્રશ્ન કરુ છુ

(ગોયમા ! જહળ્લેણં સાગરોવમસ્સ દોણિણ સત્તભાગા, પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્ભાગેણ
ઝળયા)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઝોછા એવા સાગરોપ
મના એ સપ્તમાંશ ૩ ભાગની અપ્રશસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

(ઉક્કોસેણ વીસ સાગરોવમકોટાકોટીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, વીસ કોટાકોટી સાગરોપની
સ્થિતિ છે. (વીસ ય વાસસયાઈ અવાહા)-તેનો વીસસો-એ હજાર વર્ષનો અબાધાકાળ
છે (અવાહ્ણિયા કમ્મદ્દિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિને કર્મ
નિષેકનો કાળ કહ્યો છે

(તસનામાપ થાવરનામાપ ય એવં ચેવ)-ત્રસનામકર્મની અને સ્થાવર નામકર્મની
સ્થિતિ એ પ્રમાણે જ બાણુરી,

(સુહુમનામાપ પુચ્છા)-હે પ્રભુ સૂક્ષ્મનામકર્મની સ્થિતિ સંબધી પ્રશ્ન કરુ છુ.

(ગોયમા ! જહળ્લેણ સાગરોવમસ્સ ણવ પળતીસહ્ભાગા, પલિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્ભાગેણ
ઝળયા)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ઝોછા એવા સાગરોપના
નવપાત્રોસાથ ૬૫ ભાગની સૂક્ષ્મનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ છે

वेकः, वादरनाम्नि यथा अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः, एवं पर्याप्तनाम्न्यपि, अपर्याप्तनाम्नि यथा सूक्ष्मनाम्नः, प्रत्येकशरीरनाम्न्यपि द्वौ सप्तभागौ, साधारणशरीरनाम्नि यथा सूक्ष्मस्य, स्थिरनाम्नि एकः सप्तभागः अस्थिरनाम्नि द्वौ, शुभनाम्नि एकः, अशुभनाम्नि द्वौ, सुभगनाम्नि एकः, दुर्भगनाम्नि द्वौ, सुस्वरनाम्नि एकः, दुस्वरनाम्नि द्वौ, आदिनाम्नि एकः, अनादिनाम्नि अठारह कोडाकोडी सागरोपम (अट्टारस य वाससयाइं अवाहा) अठारह सौ वर्ष का अवाधा काल (अवाह्णिघा कम्मद्विई कम्मनिसेगो) अवाधाकाल कम कर्मस्थिति कर्मविषेक का काल ।

(वादरनामाए जहा अप्पसत्थविहायोगति नामस्स) वादर नामकर्म की स्थिति अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्म के समान (एवं पज्जत्तनामाए वि) इसी प्रकार पर्याप्त नामकर्म की भी (अपज्जत्तनामाए जहा सुहुमनामस्स) अपर्याप्त नामकर्म की जैसे सूक्ष्म नामकर्म की (पत्तेयसरीरनामाए वि दो सत्तभागा) प्रत्येक शरीरनामकर्म की भी दो बंटे ३ भाग भाग (साधारणनामाए जहा सुहुमस्स) साधारणशरीर नामकर्म की स्थिति सूक्ष्मनामकर्म के समान (धिरनामाए एगं सत्तभागं) स्थिरनामकर्म की ३ भाग (अधिरनामाए दो) अस्थिर नामकर्म की दो (सुभनामाए एगो) सुभनामकर्म की एक (असुभनामाए दो) अशुभनामकर्म की दो (सुभगनामाए एगो) सुभगनामकर्म की एक (दुभगनामाए दो) दुर्भगनाम

(उक्कोसेण अट्टारससागरोवमकोडाकोडीओ)-उक्कुट्थी, अट्टार कोडाकोडी सागरोपमनी स्थिति छे (अट्टारस य वाससयाइं अवाहा)-तेने अट्टारसो वर्षने अवाधाकाण छे, (अवाह्णिघा कम्मद्विई कम्मनिसेगो)-ते अवाधाकाण वगरनी कर्मस्थिति कर्मविषेकने काण छे.

(वादरनामाए जहा अप्पसत्थविहायोगतिनामस्स)-वादरनामकर्मनी स्थिति अप्रशस्त विहायोगति नामकर्मनी समान स्थिति जणुवी

(एवं पज्जत्तनामाए)-जे प्रभवे पर्याप्त नामकर्मनी स्थिति समजवी.

(अपज्जत्तनामाए वि जहा सुहुमनामस्स)-अपर्याप्त नामकर्मनी स्थिति सूक्ष्मनामकर्मनी स्थिति चेठे समजवी

(पत्तेयसरीरनामाए वि दो सत्तभागा)-प्रत्येक शरीरनामकर्मनी स्थिति पणु जे सप्त-भाय हुं भाग समजवी

(साधारणनामाए वि जहा सुहुमस्स)-साधारण शरीरनामकर्मनी स्थिति सूक्ष्म नामकर्मनी स्थिति चेठे जणुवी.

(धिरनामाए एगं सत्तभागं)-स्थिर नामकर्मनी स्थिति जेक सप्तभाय हुं भाग समजवी.

(अधिरनामाए दो)-अने अस्थिरनामकर्मनी स्थिति जे भाग समजवी.

(सुभनामाए एगो)-शुभ नामकर्मने जेक भाग समजवे. (असुभनामाए दो)-अशुभ नामकर्मनी जे भाग समजवी.

द्वौ, यशः कीर्तिनाम्नि जघन्येन अष्टौ मुहूर्तानि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दश-
वर्षशतानि अबाधा, अबाधोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, अयशः कीर्तिनाम्नि पृच्छा, गौतम !
यथा अप्रशस्तविहायोगतिनाम्नः, एवं निर्माणनाम्न्यपि, तीर्थकरनाम्नि खलु पृच्छा, गौतम !
जघन्येन अन्तःसागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेनापि अन्तःसागरोपमकोटीकोटयः, एवं

की दो (सुसरनामाए एगो) सुस्वरनामकर्म की एक (दूसर नामाए दो) दुस्वर-
नामकर्म की दो (आदिज्ज नामाए एगो) आदेयनामकर्म की एक (अणाइज्जनामाए
दो) अनादेयनामकर्म की दो (जसोकित्तिनामाए जहण्णेणं अट्टमुहुत्ता) यशःकीर्त्ति-
नामकर्म की जघन्य आठ मुहूर्त (उक्कोसेणं दस सागरोपमकोडाकोडीओ)
उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम (दस वाससयाइं अबाहा) दश सौ वर्ष
का अबाधा काल (अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अबाधा काल कम कर्म-
निषेक काल है ।

(अजसोकित्तिनामाए पुच्छा ?) अयशःकीर्त्तिनामकर्म संबंधी प्रश्न ?
(गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगत्तिनामस्स) हे गौतम ! जैसे अप्रशस्तविहा-
योगति नामकर्म की (एव निम्माणनामाए वि) इसी प्रकार निर्माण नामकर्म
की भी (तित्थयरनामाए णं पुच्छा ?) तीर्थकरनामकर्म संबंधी प्रश्न ? (गोयमा !
जहण्णेणं अंतो सागरोपम कोडा कोडीओ) हे गौतम ! जघन्य अन्तः कोडाकोडी

(सुभगनामाए एगो)-सुभग नामकर्मनी ओक भाग समझवी (दुभगनामाए दो) दुर्भग
नामकर्मनी ओ भाग समझवी

(सुसरनामाए एगो) सुस्वर नाम कर्मनी स्थिति ओक भाग समझवी. (दूसरनामाए
दो)-दुस्वर नामकर्मनी स्थिति ओ भाग समझवी.

(आदिज्जनामाए एगो)-आदेय नामकर्मनी स्थिति ओक भाग समझवी. (अणाइज्जनामाए
दो)-अनादेय नामकर्मनी स्थिति ओ भाग समझवी.

(जसोकित्तिनामाए जहण्णेणं अट्टमुहुत्ता)-यशःकीर्त्ति नामकर्मनी जघन्य आठ मुहूर्तनी
स्थिति समझवी (उक्कोसेणं दस सागरोपमकोडाकोडीओ)-उत्कृष्ट स्थिति दस कोडाकोडी
सागरोपमनी समझवी. (दस वाससयाइ अबाहा) तेना ओक हजार वर्षेना अबाधाकाण छे.

(अबाहूणिया कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) ते अबाधाकाण वगरनी कर्मस्थिति ते कर्म
निषेकने काण छे.

(अजसोकित्तिनामाए पुच्छा)-हे प्रभु ! अयश कीर्त्ति नामकर्म संबंधी प्रश्न करूँ छुं.

(गोयमा ! जहा अपसत्थविहायोगत्तिनामस्स)-हे गौतम ! अप्रशस्त विहायोगति नाम
कर्मनी स्थिति प्रमाणे समझवी.

(एवं निम्माणनामाए वि) ओ प्रकारे निर्माण नामकर्मनी स्थिति पण समझवी.

(तित्थयरनामाए णं पुच्छा) हे प्रभु तीर्थकर नामकर्मनी स्थिति संबंधी प्रश्न करूँ छुं.

યત્ર એકઃ સપ્તભાગઃ તત્ર ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટચઃ, દશવર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, યત્ર દ્વૌ સપ્તભાગૌ તત્ર ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, વિંશતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, ઉચ્ચૈર્ગોત્રસ્ય ચલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અઘૌ મુહૂર્તાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટચઃ, દશ ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, નીચૈર્ગોત્રસ્ય પૃચ્છા, ગૌતમ ! યથા અપ્રશસ્તવિદ્યા સાગરોપમ (ઉચ્ચકોસેણ વિ અંતોસાગરોવમકોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ મી અન્તઃ કોટાકોટી સાગરોપમ

(એવં જત્ય ઇતો સપ્તભાગો તત્ય ઉચ્ચકોસેણં દસ કોટાકોટીઓ) હસ પ્રકાર જહાં એક બંટા સાત ભાગ હૈ વહાં ઉત્કૃષ્ટ દસ કોટાકોટી સાગરોપમ સમબ્રના (દસ વાસસયાઈ અવાહા) દસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મ દ્વિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કા કાલ હૈ (જત્ય દો સપ્તભાગા જો દો બંટે સાત ભાગ (તત્ય ઉચ્ચકોસેણં વીસં સાગરોવમ કોટા કોટીઓ) વહાં ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમ (વીસ ય વાસસયાઈ અવાહા વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મદ્વિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કા કાલ ।

(ઉચ્ચાગોયસ્સ ણં પુચ્છા ?) ઉચ્ચગોત્ર સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહણેણં અદ્દુ મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આઠ મુહૂર્ત (ઉચ્ચકોસેણ દસસાગરોવમકોટાકોટીઓ)

(ગોયમા ! જહણેણ અંતો સાગરોવમકોટાકોટીઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંત કોટા, કોટી સાગરોપમની છે, (ઉચ્ચકોસેણ વિ અંતો સાગરોવમકોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંત કોટાકોટી સાગરોપમની તિથઈર નામકર્મની સ્થિતિ છે.

(એવં જત્ય ઇતો સપ્તભાગા તત્ય ઉચ્ચકોસેણં દસ કોટાકોટીઓ)-એ પ્રમાણે ન્યાં ન્યા જઘન્યથી એક સપ્તમાશ હું ભાગ કહું છે, ત્યાં ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી દસ કોટાકોટી સાગરોપમ સમજવું (દસવાસસયાઈ અવાહા) અને તેને દસસો-એક હજાર વર્ષને અપાધાકાળ સમજવો (અવાહુણિયા કમ્મદ્વિઈ કમ્મનિસેગો) વળી તે અપાધાકાળ વગરની કર્મની સ્થિતિ તે કર્મને નિષેક કાળ છે એમ સમજવું.

(જત્ય દો સપ્તભાગા, તત્ય ઉચ્ચકોસેણં વીસં સાગરોવમકોટાકોટીઓ) ન્યાં ન્યા જઘન્યથી એ સપ્તમાશ હું ભાગ કહું છે ત્યાં ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોટાકોટી સાગરોપમ સમજવું. (વીસ ય વાસસયાઈ અવાહા)-અને તેને વીસસો એ હજાર વર્ષને અપાધાકાળ સમજવો. (અવાહુણિયા કમ્મદ્વિઈ કમ્મનિસેગો) વળી તે અપાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મને નિષેક કાળ છે એમ સમજવું.

(ઉચ્ચા ગોયસ્સ ણં પુચ્છા)-હે પ્રભુ ઉચ્ચગોત્ર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(ગોયમા ! જહણેણ અદ્દુ મુહુત્તા)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી આઠ મુહૂર્તની છે. (ઉચ્ચકોસેણં દસસાગરોવમકોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી, દસ કોટાકોટી સાગરોપમની છે. (દસ ય વાસસયાઈ

દ્વૌ, યશઃ કીર્તિનામ્નિ જઘન્યેન અઘૌ મુહૂર્તાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટચઃ, દશ-વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઠઃ, અયશઃ કીર્તિનામ્નિ પૃચ્છા, ગૌતમ ! યથા અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામ્નઃ, एवं निर्माणनाग्न्यपि, तीर्थकरनामि खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अन्तःसागरोपमकोटीकोटचः, उत्कृष्टेनापि अन्तःसागरोपमकोटीकोटचः, एवं

કી દો (સુસરનામાય એગો) સુસ્વરનામકર્મ કી એક (દૂસર નામાય દો) દુસ્વર-નામકર્મ કી દો (આદિજ્ઞ નામાય એગો) આદેયનામકર્મ કી એક (અણાઈજ્ઞનામાય દો) અનાદેયનામકર્મ કી દો (જસોકિત્તિનામાય જહ્ણેણં અદ્દમુહુત્તા) યશઃકીર્તિ-નામકર્મ કી જઘન્ય આઠ મુહૂર્ત (ઉત્કોસેણં દસ સાગરોપમકોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ દશ કોટાકોટી સાગરોપમ (દસ વાસમયાઈ અવાહા) દશ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહૂણિયા કમ્મદિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મ-નિષેક કાલ હૈ ।

(અજસોકિત્તિનામાય પુચ્છા ?) અયશઃકીર્તિનામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહા અપ્પસત્થવિહાયોગતિનામસ્સ) હે ગૌતમ ! જૈસે અપ્રશસ્તવિહા-યોગતિ નામકર્મ કી (એવ નિમ્પ્રાણનામાય વિ) હસી પ્રકાર નિર્માણ નામકર્મ કી મી (તિત્થયરનામાય ણં પુચ્છા ?) તીર્થકરનામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતો સાગરોપમકોટાકોટીઓ) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તઃ કોટાકોટી

(સુમગનામાય એગો)—સુભગ નામકર્મની એક ભાગ સમજવી (દુમગનામાય દો) દુર્ભગ નામકર્મની એ ભાગ સમજવી

(સુસરનામાય એગો) સુસ્વર નામ કર્મની સ્થિતિ એક ભાગ સમજવી. (દૂસરનામાય દો)—દુસ્વર નામકર્મની સ્થિતિ એ ભાગ સમજવી

(આદિજ્ઞનામાય એગો)—આદેય નામકર્મની સ્થિતિ એક ભાગ જાણવી. (અણાઈજ્ઞનામાય દો)—અનાદેય નામકર્મની સ્થિતિ એ ભાગ સમજવી.

(જસોકિત્તિનામાય જહ્ણેણં અદ્દમુહુત્તા)—યશઃકીર્તિ નામકર્મની જઘન્ય આઠ મુહૂર્તની સ્થિતિ જાણવી (ઉત્કોસેણં દસ સાગરોપમકોટાકોટીઓ)—ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોટાકોટી સાગરોપમની જાણવી. (દસ વાસમયાઈ અવાહા) તેનો એક હજાર વર્ષનો અવાધાકાળ છે.

(અવાહૂણિયા કમ્મદિઈ કમ્મનિસેગો) તે અવાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

(અજસોકિત્તિનામાય પુચ્છા)—હે પ્રભુ ! અયશઃકીર્તિ નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂ છું. (ગોયમા ! જહા અપ્પસત્થવિહાયોગતિનામસ્સ)—હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ નામ કર્મની સ્થિતિ પ્રમાણે સમજવી.

(એવ નિમ્પ્રાણનામાય વિ) એ પ્રકારે નિર્માણ નામકર્મની સ્થિતિ પણ સમજવી.

(તિત્થયરનામાયણં પુચ્છા) હે પ્રભુ તીર્થકર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરૂ છું.

યત્ર એકઃ સપ્તભાગઃ તત્ર ઉત્કૃષ્ટેન દશમાગરોપમ્ કોટીકોટયઃ, દશનર્પણતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, યત્ર દ્વૌ સપ્તભાગો તત્ર ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમ્ કોટીકોટયઃ, વિંશતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, ઉન્નૈર્ગોત્રસ્ય ચ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અર્પૌ મુહૂર્તાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમ્ કોટીકોટયઃ. દશ ચ વર્ષશતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, નીચૈર્ગોત્રસ્ય પૃચ્છા, ગૌતમ ! યથા અપ્રશસ્તવિદ્ઘા સાગરોપમ (ઉત્કૃષ્ટેણ વિ અંતોસાગરોવમ્ કોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટ ધી અન્તઃ કોડાકોડી સાગરોપમ

(એવં જત્ય ઇગો સપ્તભાગો તત્થ ઉત્કૃષ્ટેણ દસ કોડાકોડીઓ) હસ પ્રકાર જહાં એક બંદા સાત ભાગ હૈ વહાં ઉત્કૃષ્ટ દશ કોડાકોડી સાગરોપમ સમબ્રના (દસ વાસસયાઈ અવાહા) દશ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મ દ્વિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કા કાલ હૈ (જત્ય દો સપ્તભાગા જો દો બંદે સાત ભાગ (તત્થ ઉત્કૃષ્ટેણ વીસ સાગરોવમ કોડા કોડીઓ) વહાં ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ (વીસ ય વાસસયાઈ અવાહા, વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મ દ્વિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કા કાલ ।

(ઉચ્ચાગોયસ્સ ણં પુચ્છા ?) ઉચ્ચગોત્ર સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અદ્દ-મુહુત્તા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આઠ મુહૂર્ત (ઉત્કૃષ્ટેણ દસસાગરોવમ્ કોડાકોડીઓ)

(ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંતો સાગરોવમ્ કોડાકોડીઓ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંત કોડા કોડી સાગરોપમની છે, (ઉત્કૃષ્ટેણ વિ અંતો સાગરોવમ્ કોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંત કોડાકોડી સાગરોપમની તિથઈ કર નામકર્મની સ્થિતિ છે.

(એવં જત્ય ઇગો સપ્તભાગા તત્થ ઉત્કૃષ્ટેણ દસ કોડાકોડીઓ)-એ પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં જઘન્યથી એક સપ્તમાશ કે ભાગ હશે, ત્યાં ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી હસ કોડાકોડી સાગરોપમ સમજવું (દસવાસસયાઈ અવાહા) અને તેના હસસો-એક હજાર વર્ષના અબાધાકાળ સમજવો (અવાહુણિયા કમ્મ દ્વિઈ કમ્મનિસેગો) વળી તે અબાધાકાળ વગરની કર્મની સ્થિતિ તે કર્મના નિષેક કાળ છે એમ સમજવું.

(જત્ય દો સપ્તભાગા, તત્થ ઉત્કૃષ્ટેણ વીસ સાગરોવમ્ કોડાકોડીઓ) જ્યાં જ્યાં જઘન્યથી એ સપ્તમાશ કે ભાગ હશે, ત્યાં ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ સમજવું. (વીસ ય વાસસયાઈ અવાહા)-અને તેના વીસસો એ હજાર વર્ષના અબાધાકાળ સમજવો. (અવાહુણિયા કમ્મ દ્વિઈ કમ્મનિસેગો) વળી તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મના નિષેક કાળ છે એમ સમજવું.

(ઉચ્ચા ગોયસ્સણ પુચ્છા)-હે પ્રશ્ન ઉચ્ચગોત્ર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરું છું.

(ગોયમા ! જહ્ણણેણં અદ્દ મુહુત્તા)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અંત મુહૂર્તની છે. (ઉત્કૃષ્ટેણ દસસાગરોવમ્ કોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી, હસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. (દસ ય વાસસયાઈ

યોગતિનામ્નઃ, અન્તરાયે સ્વલ્પ પૃચ્છા ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિશત્ સાગરો
પમકોટીકોટયઃ, ત્રીણ ચ વર્ષસહસ્રાણિ અબાધા, અબાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ ॥૨૫ ૧૦॥

ટીકા-અથ એકેન્દ્રિયજાતિનામ પ્રમૃતિ કર્મણાં સ્થિતિ પ્રરૂપયિતુમ્-‘એગિદિયજાતિ
નામણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયજાતિનામ્નઃ સ્વલ્પ કર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ
પ્રજ્ઞસા ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्त

ઉત્કૃષ્ટ દશ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (દસ ય વાસસયાહં અબાહા) દશ સૌ વર્ષ
કા અબાધા લ (અબાહુણિયા કમ્મદ્વિહં કમ્મનિસેગો) અબાધા કાલ કમ કર્મ
સ્થિતિ કર્મનિષેક કા કાલ (ગોયામોયસ્સ પુચ્છા ?) નીચગોત્ર સંબંધી પ્રશ્ન ?
ગોયમા ! જહા અપ્પસત્થવિહાયોગહનામસ્સ) હે ગૌતમ ! જૈસે અપ્રશસ્ત વિહા
યોગતિ નામકર્મ કી ।

(અંતરાય ણં પુચ્છા ?) અન્તરાય સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો
મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ) જઘન્ય સે અતર્મુહૂર્તં એવં
ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (તિણિય વાસસહસ્સાહં અબાહા) તીન
હજાર વર્ષ કા અબાધા કાલ (અબાહુણિયા કમ્મદ્વિહં કમ્મનિસેગો) અબાધા
કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ હૈ ।

ટીકાર્થ-અબ એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ આદિ કર્મો કી સ્થિતિ કી પ્રરૂપણા
કી જાતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને
કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ સાગરો

અબાહા) તેના એક હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે (અબાહુણિયા કમ્મદ્વિહં કમ્મનિસેગો)-તે
અબાધા કાળ વગરની કર્મસ્થિતિ તે કર્મના નિષેકનો કાળ છે

(નંયામોયસ્સ પુચ્છા)-હે પ્રભુ નીચગોત્ર નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છું.

(ગોયમા ! જહા અપસત્થવિહાયોગતિનામસ્સ)-હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિ
નામકર્મની સ્થિતિની સમન તે સમજવી

(અતરાયણં પુચ્છા)-હે પ્રભુ, અતરાય નામકર્મની સ્થિતિ સંબંધી પ્રશ્ન કરુ છું.

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં, -હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અતર્મુહૂર્તની છે, અને
(ઉક્કોસેણ તીસં સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, ત્રીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની અત-
રાય નામકર્મની સ્થિતિ છે. (તિણિય વાસસયાહં અબાહા)-તેના ત્રણ હજાર વર્ષનો
અબાધાકાળ છે (અબાહુણિયા કમ્મદ્વિહં કમ્મનિસેગો)-તે અબાધાકાળ વગરની કર્મસ્થિતિ
તે કર્મના નિષેકનો કાળ છે

ટીકાર્થ-હવે એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ આદિ કર્મોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા ‘નિરૂપ્પ’
કરવામા આવે છે.

માગા પલિગ્રોવમસ્ય અસંખ્યેજ્ઞાભાગેણ ઝળયા' જન્યનેન સાગરોપમસ્મ દ્વો સપ્તમાગૌ ઃ પલ્યો-
પમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો વાવત્ એકેન્દ્રિયજાતિનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, ઉત્કૃષ્ટેન તસ્ય
વિંશતિ સાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણાયાઃ સ્થિતેઃ સત્ત્વાત્, પૂર્વોક્તગત્યા તસ્યાઃ સપ્તતિસાગ-
રોપમકોટીકોટિપ્રમાણયા મિથ્યાત્વસ્થિન્યા ભાગહરણાસંભવેન 'શૂન્યં શૂન્યેન પાતયિત્વા
માઙ્ગ્યમાજકરાશ્ચોરદ્વેનાપવર્તનાત્ (વ્યવકલનાત્) વિંશતેર્દ્વસ્ય દશત્વાત્, સપ્તતેર્દ્વસ્ય ચ પચ્ચ
ત્રિંશત્વાત્, પૃથિવ્યાદિપચ્ચકસ્ય એકેન્દ્રિયજાતિનામ્નઃ પ્રત્યેકં દ્વૌ સપ્તમાગૌ ઃ લબ્ધૌ, 'ઝકો-
સેણં વીસં સાગવમકોઢાકોઢીઞો' ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ એકેન્દ્રિયજા-
તિનામ્નઃ કર્મરૂપાવસ્થાનચક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, અનુમવયોગ્યા સ્થિતિસ્તુ વર્ષસદસદ્વ્યન્યૂના
વિંશતિ સાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞા ઇત્યાશયેનાહ- 'વાસડ્વાસપયાઃ અવાહા, અવાહુણા

પમ કે દો બંદે સાત ભાગ (૩) કી હૈ, મગર ઉસમેં પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં
ભાગ કમ સમદ્વના ચાહિયે । ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી
હૈ । પૂર્વોક્ત રીતિ સે સત્તર કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી મિથ્યાત્વ કી સ્થિતિ સે
ભાગાકાર હોના સંભવ ન હોને સે 'શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્' ઇસ નિયમ કે અનુસાર
માઙ્ગ્ય ઔર માજક રાશિ કા આધે સે વ્યવકલન કરને પર વીસ કા આધા દશ
હોતા હૈ ઔર ૭૦ સત્તર કા આધા પૈતીસ । ઇસ પ્રકાર એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ
કી ૩ ભાગ કી સ્થિતિ લબ્ધ હોતી હૈ । એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હૈ અનુમવયોગ્ય સ્થિતિ દો હજાર વર્ષ કમ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા રાજની
હેવામા આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જ્ઞાન્ય સ્થિતિ સાગરોપના
બે સપ્તમાશ ૩ ભાગની છે પણ તેમા પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ બેટલી ઝોણી
સમજવી બેઈએ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની છે

પૂર્વોક્ત રીતથી સિત્તર (૭૦) કોઢાકોઢી સાગરોપમનો મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે
ભાગાકાર થશે તેવો સંભવ હોવાથી "શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્" એ નિયમ પ્રમાણે ભાજ્ય
અને ભાજક રકમમા શૂન્ય ચડાવી તેનો અર્ધથી વ્યવહાર કરવાને લીધે વીસતુ અર્ધ
દસ થાય છે અને સિત્તરતુ અર્ધ પાત્રીસ થાય છે.

(અર્થાત્ ૩૬ થાય તેવું સાદુ ૩૫ કાઢતા પાંચે છેડે ઉડતાં ૩ આવે અને તે જ્ઞાન્ય
'પ્રમાણુ દશાંવે છે.)

એ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપ-
મની છે. અનુમવયોગ્ય સ્થિતિ બે હજાર વર્ષો ઝોણા ઝેવા વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની

કર્મદ્વિઃ કર્મનિસેગો' વિંશતિર્વિંશતિ નિયાત-અવાધાકાલઃ એકેન્દ્રિયજાતિનામકર્મ ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિકં વદ્ સદ્ બન્ધસપયાદારમ્ય વર્ષસહસ્રદ્વયકાલપર્યન્તં સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ બાધામૃત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદનન્તરમેવ દલિકકર્મનિષેકો ભવતિ, તથા ચ અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના-વર્ષસહસ્રદ્વયપરિંતા વિંશતિ સાગરોપમકોટી-કોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'વેદંદિય જ્ઞાતિનામેળ પુચ્છા' દ્વીન્દ્રિયજાતિનામ્નઃ સ્વલુ કર્મણઃ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા ?' इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोपरस नव पण्तीसइभागा पलिश्रोवमस्स असंखेजइमाणेणं ऊगया' नन्येन सागरोपसस्य नवपञ्चविंशदभागाः ।

વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી કહી ગઈ હૈ, હસ આશય કો પ્રકટ કરને કે લિષ કહતે હૈ-વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ હૈ ઔર અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ બચતી હૈ, વહ ઉમકા કર્મ નિષેક કા કાલ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાલા એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ બંધા હો તો વહ અપને બન્ધ કાલ સે લેકર દો સહસ્ર વર્ષ પર્યન્ત જીવ કો કોઈ ઘાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યૌંકિ હસ કાલ મેં ઉસકે કર્મદલિકોં કા નિષેક નહીં હોના હૈ । દો સહસ્ર વર્ષોં કે પચ્ચાત્ હી કર્મદલિકોં કા નિષેક હોતા હૈ । હસ કારણ અવાધા કાલ કો કમ કરને પર દો હજાર વર્ષ કમ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમકી અનુભવયોગ્યસ્થિતિ (કર્મદાલિક નિષેકરૂપ) કહી ગઈ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ

કહેવામાં આવી છે આ તાત્પર્યને 'આશયને' સ્પષ્ટ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે કે વીસસો-એ હજાર વર્ષના અબાધાકાળ એછા કરવાને લીધે જે સ્થિતિ બાકી રહે તે તેના કર્મનિષેકનો કાળ છે

તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળુ એકેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ બંધાયું હોય તો તે તેના બંધમયથી લઈને એ હજાર વર્ષ સુધી જીવને કોઈ તત્ત્વીય 'બાધા' પહોંચાડતું નથી કારણ કે આ 'અબાધા અર્થાત્ શાન્તિ' કાળમાં તેના કર્મના દળિયાનો નિષેક થતો નથી પરંતુ એ હજાર વર્ષ પછી જ કર્મ દળિયાનો નિષેક થાય છે.

આ કારણે અબાધા કાળને એછા કરવાથી એ હજાર વર્ષ એછા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ 'કર્મદલિક નિષેક રૂપ સ્થિતિ' કહેવામાં આવી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્, દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહેવામાં આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પદ્યે

પત્ત્યોપપત્ત્યાસંરુપેયમાગોનાઃ દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તસ્યોઃકૃષ્ટેન અષ્ટ-
દશસાગરોપમકોટિકોટિપ્રમાણાયાઃ સ્થિતેઃ સદ્માનાત્ પ્રાણત્કીત્યા ઉપર્યુક્તમાગસ્ય ઉપ-
લભ્યમાનત્વાત્, 'ઉક્તેસેળં અદ્વારસસાગરોવમકોઢાકોઢીઓ' ડાકૃષ્ટેન અષ્ટદશસાગરોપમ-
કોટીકોટ્યો દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મણઃ કર્મરૂવનાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, અનુભવયોગ્યા
કર્મસ્થિતિસ્તુ અષ્ટદશશતવર્ષન્યૂના અષ્ટદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞપ્તા इत्याह-'અદ્વારસ
ય વાસસયાઈ અવાહા, અવાહુણિયા કમ્મઢિઈ કમ્મનિસેગો' અષ્ટદશ ચ વર્ષશતાનિ યાવત્
અવાધાકાલઃ-પ્રજ્ઞપ્તા, તથા ચ દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં વદ્ સદ્ વન્ધસમયા
દારભ્ય અષ્ટદશશતવર્ષાણિ યાવત્ સોદયેન જીવસ્વ ન કિશ્ચિદપિ વાધાં જનયતિ તાવત્કાલ
મધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યાભાવાત્, તદનન્તરમેવ દલિકકર્મનિષેકઃ, इत्याह-અવાધોના-
અવાધાકાલપરિહીના પૂર્વોક્તરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા અષ્ટા-

કા અસંખ્યાતર્વાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા નૌ વટે પૈત્તીસ (૩૨) ભાગ કહી હૈ,
કયૌંકિ ઉસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢારહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હૈ, અતएव
પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે ઉલ્લિખિત ભાગ ઉપલબ્ધ હોતા હૈ । દ્વીન્દ્રિય જાતિનામકર્મ
કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢારહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી કહી હૈ । અઢારહ સૌ
વર્ષ કા હસ કા અવાધા કાલ હૈ ઓર અવાધાકાલ કમ શેષ અઢારહ કોઢા-
કોઢી સાગરોપમ કા નિષેક કાલ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલા
દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મ બંધા હો તો વહ અપને વન્ધ સમય સે લેકર અઢારહ સૌ
વર્ષો તક જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, કયૌંકિ હતને કાલ તક ઉસ કે
દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા, તત્પશ્ચાત્ હી કર્મદલિકોં કા નિષેક હોતા હૈ ।
અતएव કહા ગયા હૈ-અવાધા કાલ કમ કરને પર જો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ રહતી હૈ,

અષ્ટાધ્યાતમો ભાગ આછો જોવા સાગરોપમના નવ પાગોસાંશ કૃષ્ણ ભાગની કહેવામાં
આવી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોઢાકોઢી સાગરોપમની છે. આથી પૂર્વોક્ત
પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે એ રીતે, પ્રમાણે ઉલ્લિખિત ભાગ ઉપલબ્ધ થાય છે અર્થાત્
મળવી શકાય છે.

દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર કોઢાકોઢી સાગરોપમની કહેવામાં
આવી છે અઢારસો વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે, અને તે અવાધાકાળ 'અઢારસો વર્ષ'
જોઈ જોવા અઢાર કોઢાકોઢી સાગરોપમનો નિષેકકાળ કહેવામાં આવ્યો છે.

મતલબ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળું દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ બંધાયું હોય તો
તે પોતાના બધા સમયથી માંડીને અઢારસો વર્ષ સુધી જીવે કોઈ બાધા 'ચુરકેલી' પહેાં
ચાડતું નથી કારણ કે એટલા સમય સુધીમા તેના ઠગિયત્વો નિષેક થતો નથી

તે 'અવાધાકાળનો' સમય પૂરો થયા બાદ જ કર્મના ઠગિયાનો નિષેક થાય છે.
તેથી કહેવામાં આવ્યું છે કે અવાધા કાળ જોઈ ક્યાં પછી જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાની
રહે છે તે તેના કર્મનિષેકનો કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

દશશતવર્ષોનાઽષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તથા ચ-‘અદ્વારસસુદુમવિગલતિગે’તિ, અષ્ટાદશ સૂક્ષ્મવિકલેન્દ્રિયત્રિકમ્ इति વચનાદ્ દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મણોઽષ્ટાદશસાગરોપમ-કોટીકોટિપ્રમાણત્વોપલબ્ધેઃ ॥ ષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટીનાં સપ્તતિસાગરોપમકોટિકોટિ-પ્રમાણયા ઉત્કૃષ્ટયા મિથ્યાત્વસ્થિત્યા ભાગહરણે ભાગ્યભાજકરાશયોઃ ન્યૂનાધિકસંલ્લયકૃત્વેન ભાગહરણાસંભવાત્ ‘શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્’ इति ન્યાયેન પાતનાત્ ઉપરિ ષષ્ટાદશ સંખ્યા, અષ-સ્તાત્ સપ્તતિઃ સંજાયતે તયોશ્ચાર્દેનાપવર્તનાત્ ॥ નવ પચ્ચત્રિશદ્ભાગા લભ્યન્તે તે ચ પર્યોપમા-સંખ્યેયભાગોનાઃ ક્રિયન્તે इति ભાવઃ, ત્રિચતુરિન્દ્રિયજાતિનામકર્મણોરપિ અતિદેશોનાદ-‘તેઽન્દિયજાતિનામણં જહ્ણણેણં એવં ચેવ’ ત્રીન્દ્રિયજાતિનામકર્મણઃ સ્વલુ જઘન્યેન સ્થિતિઃ એવશ્ચૈવ -દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મોક્તરીયૈત્વ સાગરોપમસ્ય નવ પચ્ચત્રિશદ્ભાગાઃ ॥ પર્યોપમસ્યાસંખ્યેય-

વહ ઉસકે કર્મનિષેક કા કાલ હૈ, અર્થાત્ અનુભવયોગ્યસ્થિતિ કા કાલ હૈ । કહા બી હૈ-‘અદ્વારસ સુદુમવિગલતિગં’ અર્થાત્ સૂક્ષ્મ વિકલેન્દ્રિયત્રિક અઠારહ, હસ કથન સે દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મ કી અઠારહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી સ્થિતિ સિદ્ધ હોતી હૈ । હસ અઠારહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ સંખ્યા કા સત્તર કોઢા કોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ મિથ્યાત્વ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કે સાથ ભાગ કિયા જાય તો ભાગ્યરાશિ કમ ઓર ભાજકગણિ અધિક હોને સે ભાગ હો નહીં સકતા । એસી સ્થિતિ મેં ‘શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્’ હસ ન્યાય કે અનુસાર પાતન કરને સે ઉપર અઠારહ કી સંખ્યા ઓર નીચે ૭૦ સત્તર કી સંખ્યા હોતી હૈ । ઉનકા આવે સે અપવર્તન કરને સે ૬૦ ભાગ લગ્વ હોતે હૈ । હસ સંખ્યા મેં સે પર્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ કર દિયા જાતા હૈ ।

ત્રીન્દ્રિયજાતિનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ બી દ્વીન્દ્રિયજાતિનામકર્મ કે સમાન સાગરોપમ કે ૬૦ ભાગ પ્રમાણ હૈ, પર ઉસમેં સે પર્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ

કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘અદ્વારસ સુદુમ વિગલતિગં’ અર્થાત્ સૂક્ષ્મ વિકલેન્દ્રિય ત્રિક અઠાર-આ કથનથી દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની અઠારકોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ સિદ્ધ થાય છે આ અઠાર કોઢાકોઢી સાગરોપમ સંખ્યાતના સિત્તર કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ મિથ્યાત્વની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની સાથે ભાગ કરવામાં આવે ‘ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વડે ભાગવામાં આવે’ તો ભાગ્ય રાશિ ‘ભાગ્ય રકમ’ નાની અને ભાજક રકમ મોટી હોવાથી ભાગાકાર થઈ શકે નહીં આવી સ્થિતિમાં “શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્” એ નિયમ અનુસાર પાતન કરવાથી ‘રકમ મૂંઘવાથી’ ઉપર ‘અંશમાં’ અઠારની સંખ્યા અને નીચે ‘છેકમાં’ સિત્તરની સંખ્યા થાય છે. તેનું અર્થાત્ વડે અપવર્તન કરવાથી ‘એટલે કે બે વડે છેલ્લે કોઢાકોઢી માફક રૂપ આપવાથી’ નવ પાત્રીસાથ કુલ ભાગ આવે છે. આ સંખ્યામાંથી પદ્યોપમનો અસંખ્યાતર્વા ભાગ એટલે કરવામાં આવે છે.

ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ દ્વીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની પેઠે સાગરો-

માગોના: પ્રજ્ઞતા, 'ઉકોસેળં અટ્ટારસસાગરોવમકોઢાકોઢીઓ, અટ્ટારસવાસમયાઈં અવાહા, અવાહૂણિયા કમ્મદ્વિઈં કમ્મનિસેગો' ઉત્કુષ્ટેન અષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતાઃ, અષ્ટાદશવર્ષશતાનિ યાવત્તુ અવાધાકાલઃ પ્રજ્ઞતાઃ, વન્ધસમયાદારમ્ય અષ્ટાદશવર્ષશતપર્યન્તં સ્તોદયેન ન કિંચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ, અતएव અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ-અવાધોના-અષ્ટાદશશતવર્ષઢીના-અષ્ટાદશશતવર્ષન્યૂના इत्यर्थः અષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટયો દ્વિક્વિકકર્મનિષેઠરૂપા પ્રજ્ઞતા, एवं चतुरिन्द्रियजातिनामकर्मणोऽपि स्थिति-मतिदिशन्नाह-'चउरिदियजातिनामाए पुच्छा' चतुरिन्द्रियजातिनामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोपमस्स णव-पणतीसइमागा पलिओनमस्स अमंखेज्झइभागेणं उणया' जघ-येन सागरोपमस्य नव पञ्चत्रिंशद्भागाः ३:६ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाश्चतुरिन्द्रियज-तिनाम-र्मणः स्थितिः प्रज्ञता 'उक-सैणं अट्टारससागरोवमकोडाकोडोओ, अट्टारसवासमयाईं अवाहा, अवाहूणिआ कम्मद्विईं कम्म-निसेगो' उत्कृष्टेनाष्टादशसागरोपमकोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञता,

કમ કરના વાહિપ । ઉત્કૃષ્ટ અઠારહ સાગરોપમ કોઢાકોઢી કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । અઠારહ સૌ વર્ષોં કા અવાધા કાલ હૈ । તા-પર્યં યહ હૈ કિ ત્રીન્દ્રિયજાતિ નામકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલા બંધે તો અપને વન્ધસમય સે લેકર અઠારહ સૌ વર્ષોં તક વહ જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા હૈ । અતएव उसकी अनुभव-योग्य स्थिति अठारह सौ वर्ष कम अठारह कोडाकोडी सागरोपम की हैं ।

ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ? ઇસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં ભગવાન ને કહા-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંલ્ઘાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા નૌ વટે પૈતોસ (૩:૬) ભાગ પ્રમાણ કહી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ અઠારહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી કહી હૈ । અનુભવ-

પમના નવ પાત્રીસાશ ડુંદ્ર ભાગ પ્રમાણે છે પરંતુ તેમાંથી પલ્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ યોછો કરવો જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે. તેનો અઠારસો વર્ષનો અવાધાકાળ થાય છે.

તા-પર્યં એ છે કે ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું બંધાય તો તેના બંધસમયથી માહી અઠારસો વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ હરકત પહેચાડતું નથી. આથી જ તેની અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ અઠારસો વર્ષ એ જાં એવી અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહેવામાં આવી છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ યોછો એવા સાગરોપમના નવ પાત્રીસાશ ડુંદ્ર ભાગ પ્રમાણે કહેવામાં આવી છે.

ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની કહેવામાં આવી

અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિસ્તુ 'અષ્ટાદશશતવર્ષશૂન્યા અષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ પ્રજ્ઞપ્તા
 હત્યભિપ્રાયેનાહ-અષ્ટાદશવર્ષશતાનિ અબાધાકાલઃ-ચતુરિન્દ્રિયજાતિનામકર્મ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકં
 વદં સદ્ બન્ધસમયાદારમ્ય અષ્ટાદશવર્ષશતપર્યન્તં સ્વોદયેન જીવસ્ય કિંચિદપિ વાધાં નોત્સા-
 દયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકાકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદનન્તરમેવ દલિકાનિષેકો ભવતિ અત
 एवाह-अबाधोना-अबाधाकालपरिही- । अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा
 भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति-‘पंचिन्द्रियजातिनामाप पृच्छा’ हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियजाति
 नामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे
 गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोवमस्स दोण्णि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणया’
 जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ ३ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावत् पञ्चेन्द्रियजाति
 नाभ्यः कर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टतया विव्रति सागरोपमकोटिकोटिप्रमाणायाः स्थितेः

योग્ય સ્થિતિ અઠારહ સૌ વર્ષ કમ અઠારહ સાગરોપમ કી હૈ, હમ અભિપ્રાય સે
 कहते हैं-इस का अबाधा काल अठारह सौ वर्षों का है, अर्थात् चतुरीन्द्रिय
 नामकर्म उत्कृष्ट स्थिति वाला बंधा हो तो अपने बन्धकाल से लेकर अठारह सौ
 वर्षों तक जीव को उस के दलिकों का निषेक नहीं होता है, दलिकों का निषेक
 अठारह सौ वर्षों के पश्चात् ही होता है । इस कारण कहा है-अबाधा काल
 कम कर देने पर अनुभवयोग्य कर्मस्थिति या निषेक काल समझना चाहिए ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય જાતિનામકર્મ કી કિતને કાલ કી
 સ્થિતિ કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયજાતિનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ
 का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ३ भाग है । उत्कृष्ट स्थिति वीस

છે. અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ અઠારસો વર્ષ ઓછા એવા અઠાર સાગરોપમી છે.

આ અભિપ્રાયથી એવું કહેવાનું છે કે તેના અબાધાકાળ અઠારસો વર્ષનો છે. અર્થાત્
 ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું બધાયું હોય તો તે બધકાળથી લઈને અઠારસો
 વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે આ સમયમર્યાદા સુધીમાં તેના
 દળિયાનો નિષેક થતો નથી. તે કર્મના દળિયાનો નિષેક અઠારસો વર્ષ પછીથી જ થાય
 છે, આ કારણે કહેવામાં આવે છે કે અબાધાકાળ ઓછો કરવાથી અનુભવ યોગ્ય કર્મ
 સ્થિતિ યા નિષેક કાળ સમજવો ભેદીએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની
 કહેવામાં આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો
 અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંથી ૩ ભાગ છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોવાથી પૂર્વોક્ત રીતે જન્ય સ્થિતિનું ઉક્ત પ્રમાણ સિદ્ધ

સદ્માત્રેન પ્રાગુક્તરીત્યા જગન્ન્યાયાઃ સ્થિતેસ્તાવત્પ્રમાણસંભવાત્, 'ઉક્રોસેણં વીસ સાગરોવમ કોઢાકોઢીઓ, વીસ ય વાસસયાઈ અવાઢા, અવાઢુણિયા રમ્પટ્ઢિઈ વમ્મનિસેમો' ઉત્કૃષ્ટેન વિશ્વતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ પંચેન્દ્રિયજાતિનામકર્મણઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, તત્ત્વ વિશ્વતિશ્ચ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ય જીવસ્ય સ્વોદયેન ન કિશ્ચિદ્વિ વાધાપુત્રાદયતિ, અતएव અવા ધોના-અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મ સ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞતા, 'ઓદારિકશરીરેષ્વિ ઇવંચેવ' ઔદારિકશરીરેડપિ ઇવંચેવ-પંચેન્દ્રિયજાતિનામકર્મોક્તરીત્યેવ જગન્ન્યેન સાગરોપમસ્ય ઢ્રૌ સપ્તમાયૌ : પલ્લોપમસ્યાસંલ્લેયેમાયોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિશ્વતિ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, વિશ્વતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધાકાલ-વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય કિશ્ચિદ્વિ વાધા નોત્પાદયતિ, અતएव અવા ધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા વર્ષસદસદ્વયશ્ચ-યા વિશ્વતિ સાગરોપમકોટીકોટયઃ ઔદારિકશરીરનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા

કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હોને સે પૂર્વોક્ત રીતિ સે જગન્ન્ય સ્થિતિ કા ઉક્ત પ્રમાણ સિદ્ધ હોતા હૈ । પંચેન્દ્રિય જાતિનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ, અર્થાત્ વન્ધ સમય સે લેકર દો હજાર વર્ષ તક યહ જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુચાતા, અતएव અવાધા વાલ કમ દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ ઉસ કા નિષેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ઔદારિકશરીરનામકર્મ કી સ્થિતિ મી પંચેન્દ્રિયજાતિનામ કર્મ કે સમાન હૈ, અર્થાત્ જગન્ન્ય પલ્લોપમ કા અસંલ્લેયાતર્વા ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઢ્રૌ ભાગ ઔર ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હૈ । ઇસ કા અવાધા કાલ વીસ સૌ વર્ષ કા હૈ ઔર વીસ સૌ વર્ષ કમ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ નિષેક કાલ હૈ ક્યૌંકિ યહ ઔદારિક શરીરનામકર્મ મી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલા વન્ધા

થાય છે. પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપે અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની છે. તેના વીસસો-બે હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ છે અર્થાત્ તેના બધા સમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી તે જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી. આથી અવાધા કાળ ઝોછો કરવાથી બેટલી સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેના નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

ઔદારિક શરીર નામકર્મની સ્થિતિ પણ પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મની સમાન છે અર્થાત્ જગન્ન્યથી પલ્લોપમનો અસંલ્લેયાતર્વા ભાગ ઝોછો એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટથી વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિ છે.

તેના અવાધાકાલ વીસસો-બે હજાર વર્ષનો છે. અને બે હજાર વર્ષ ઝોછાં એવા વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમનો નિષેક કાળ છે. કારણ કે આ ઔદારિક શરીર નામકર્મ પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાળું બંધાયું હોય તો બધાસમયથી બે હજાર વર્ષ સુધી જીવને

પ્રજ્ઞાપ્તા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેડવિવચસરીરનામણ ણં મંને ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! વૈક્રિયશરીર-નામકર્મણઃ સ્થિતિઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાપ્તા ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोपमसहस्रस्स दोसत्तमागा पल्लिओवमस्स असंखेज्जइमागेणं ऊणया’ जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ सागरोपमस्य द्वि सहस्रसप्तभागौ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावद् वैक्रियशरीरनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, अत्र वैक्रियशरीरनामकर्मण उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः स्थिति सत्त्वेन प्रागुक्तरीत्या तस्य जघन्यस्थितिप्ररूपणे सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ लब्धेते किन्तु वैक्रियषट्कस्यैकेन्द्रियविकलेन्द्रियैर्बन्धानावेन असंज्ञिषञ्चेन्द्रिादिभिरेव तद्वन्धसंभवेन असंज्ञिषञ्चेन्द्रियाश्च जघन्येनापि बन्धं कुर्वन्त एकेन्द्रिय-बन्धापेक्षया सहस्रगुणं कुर्वन्ति, उक्तञ्च-‘पणवीसपण्णासा सयं सहस्सं च गुणकारो’ पञ्चविंशतिः पञ्चाशन् शतं सहस्रं च गुणकार इति, तस्मात् सागरोपमस्य लभ्यौ द्वौ सप्तभागौ सः स्रेण गुणयेते हो तो बन्धसमय से दो हजार वर्ष तक जीव को कोई बाधा नहीं पहुँचाता है ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈક્રિયશરીરનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા ‘અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સહસ્ર સાગરોપમ કે દો બન્ડે સાત ભાગ કી, વૈક્રિયશરીરનામકર્મ કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । વૈક્રિયશરીરનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હોને સે પૂર્વોક્ત રીતિ સે उस की जघन्य स्थिति की प्ररूपणा करने पर सागरोपम के ३ भाग लब्ध होते हैं, किन्तु एकेन्द्रिय और विकलेन्द्रिय जीव वैक्रियषट्क का बन्ध नहीं करते, असंज्ञी पंचेन्द्रिय आदि ही उस का बन्ध कर सकते हैं और असंज्ञी पंचेन्द्रिय जघन्य स्थितिक भी बन्ध करते हुए भी एकेन्द्रिय की अपेक्षा सहस्रगुणा बन्ध करते हैं । कहा भी है-‘पच्चीस, पचास, सौ, और

કેઈ બાધા પહોચાડતુ નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વૈક્રિય નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહેવામાં આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એવા હજાર સાગરોપમના બે સપ્તમાંશ કે ભાગની વૈક્રિય શરીર નામકર્મની સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે વૈક્રિય શરીર નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિની પ્રરૂપણા કરવાથી સાગરોપમના કે ભાગ મેળવાય છે

પરંતુ એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય એવ વૈક્રિય લબ્ધિષટ્કનો બંધ કરતા નથી. અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય આદિ એવા જ તેનો બંધ કરે છે. અને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એવ જઘન્ય સ્થિતિવાળો પણ બંધ કરતા કરતા પણ એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ હજાર ગણો બંધ કરે છે

કહેવામાં આવ્યું છે કે “પચ્ચીસ, પચાસ સો અને સહસ્રનાશુષ્ણા” આથી જ પ્રાપ્ત

તથા ચ સાગરોપમસદસ્ય દ્વી સપ્તમાગૌ, સાગરોપમસ્ય દ્વે સદમે સપ્તમાગાનામિતિ ફલિત મિતિ ભાવઃ, 'ઉક્તોસેળં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ વીસઙ્ગ-સપ્તપાઙ્ગ અઘાઘા અવાહુણા કમ્મ-દ્વિર્ધ્વમ્મનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન વૈક્રિયશરીરનામ્નો વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મ-રૂપતાવસ્થાનરૂક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, કિન્તુ વિંશતિઃ વર્ષગુણાનિ તુ ચત્રધારાભઃ-વન્ધસમયા દારભ્ય સ્નોદયેન જીરસા કિશ્ચિદપિ વાધા નોત્પાદયતિ, અતએવ અવધોના-અવાધાકાલ પરિહીના-વિંશતિશતવર્ષશૂન્યા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચોઽનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિવેરુરુપા પ્રજ્ઞાતા, 'આહારકશરીરનામમ્ જઙ્ગળેણં અંતો સાગરોવમકોડાકોડીઓ' આહારકશરીરનામકર્મણો જઘન્યેન અન્તઃસાગરોપમકોટીકોટચઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, 'ઉક્તોસેળં અંતો સાગરોવમકોડાકોડીઓ' ઉત્કૃષ્ટેનાપિ આહારકશરીરનામકર્મણોઽન્તઃ સાગરોપમકોટી કોટચઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, કિન્તુ જઘન્યાપેક્ષ્યા ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યેયગુણં વિજેયમ્, 'તેયા વમ્મ-સરીરનામાપ્ જઙ્ગળેણં દોણિ સત્તમાગા પલિઓવમ્મસઃ અસંખેજ્ઞમાગેણં ડળળા' તૈત્તસ-

સહસ્ર કા ગુણા।' અતએવ લઘ્વઃ ઃ ભાગ કા સદસ્ય કા ગુણાકાર કર દિયા જાતા હૈ, અતઃ સાગરોપમ સદસ્ય કા ઃ ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ ફલિત હોની હૈ । વૈક્રિયશરીરનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । હસ કા અવાધાકાલ વીસ સૌ વર્ષ કા હૈ, અતએવ સમગ્ર સ્થિતિ મેં સે વીસ સૌ વર્ષ કરવેને પર શેષ કાલ હસકે નિપેક્ષ કા કાલ હૈ, જિસે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ મી કહતે હૈ ।

આહારકશરીરનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ અન્તઃ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મી અન્તઃ કોડાકોડી સાગરોપમ કી કહી ગઈ હૈ મગર જઘન્ય સ્થિતિ કી અપેક્ષા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંખ્યાતગુની અધિક સમજની યાહિય ।

તૈત્ત્વનામકર્મ ઔર કાર્મણશરીરનામકર્મ કો જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા

તુ ભાગના હબર ગણા કરવામાં આવે છે આથી હબર સાગરોપમના તુ ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ ફલિત થાય છે.

વૈક્રિય શરીર નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેના અવાધાકાળ વીસસો-બે હબર વર્ષનો છે આથી સમગ્ર સ્થિતિમાથી બે હબર વર્ષ યોગ્ય ક્યે બે બાકી સમગ્ર રહે તે તેના નિપેક્ષના કાળ છે, જેથી અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાળ પણ કહેવામાં આવી શકી છે.

આહારક શરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અત કોડાકોડી સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અત કોડાકોડી સાગરોપમની કહેવામાં આવી છે, પરંતુ જઘન્ય સ્થિતિની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સંખ્યાત ગણી અધિક સમજવી બોધ્યે.

તૈત્ત્વનામકર્મ અને કાર્મણ શરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમને

કાર્મણશરીરનામ્નોઃ કર્મણોસ્તુ પ્રત્યેકં જઘન્યેન દ્વૌ સપ્તભાગૌ ઃ પલ્યોપમસ્યાસંસ્ખ્યેયમાગો-
નો સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, 'ઉક્તોસેષં વીસં સાગરોવમકોડાકોડીઓ' વીસ ય વાપસયાઈ અવાહા,
અવાહૂણિયા કમ્મદ્વિઃ કમ્મનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતા-
વસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, કિન્તુ વિંશતિશ્ચ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ બન્ધસમયા-
દારભ્ય સ્ત્રોદયેન જીવસ્ય ન કિશ્ચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ, અતएव અવાધોના-અવાધાકાલ-
પરિહીના-વર્ષસહસ્રદ્વયરહિતા વિંશતિસાગરોપમકોટીકોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મ
દલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞસા, 'ઓરાલિયવેઉચ્ચિયઆહારકશરીરોવંગનામાપ તિણિ વિ એવં ચેવ'
ઔદારિકવૈક્રિયાહારકશરીરોપાદ્વનામ્નાં ત્રયાણામપિ કર્મણાં પ્રત્યેકં સ્થિતિઃ એવઞ્ચૈવ-તૈજસ-
કાર્મણશરીરનામકર્મોક્તરીત્યૈવ જઘન્યેન દ્વૌ સપ્તભાગૌ પલ્યોપમસ્યાસંસ્ખ્યેયમાગોનો પ્રજ્ઞસા
ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, કિન્તુ
વર્ષસહસ્રદ્વયપર્યન્તમ્ અવાધાકાલઃ-સ્વબન્ધસમયાદારભ્ય સ્ત્રોદયેન જીવસ્ય ન કિશ્ચિદપિ
વાધામુત્પાદયતિ યાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકાભાવાત્, અતएव અવાધાકાલપરિહીના

અસંખ્યાતર્વાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ કહી છે । ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી છે । અવાધા કાલ વીસ સૌ વર્ષ કા છે સમગ્ર
સ્થિતિ મેં સે વીસ સૌ વર્ષ કમ કર દેનેપર જો સ્થિતિ શેષ રહતી છે, અર્થાત્
વીસ સૌ-દોહજાર વર્ષ કમ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ, વહ્ન કા પ્રત્યેક કા
નિષેક કાલ છે યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ છે ।

ઔદારિકશરીરોપાંગ, વૈક્રિયશરીરોપાંગ ઓર આહારકશરીરોપાંગ, કનકી
પ્રત્યેક કી સ્થિતિ કહી પ્રકાર કી છે, અર્થાત્ તૈજસ-કાર્મણ શરીરનામકર્મ કે
સમાન પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વાં ભાગ કમ ઃ ભાગ કી તથા ઉત્કૃષ્ટ વીસ
કોડાકોડી સાગરોપમ કી છે । કનકા અવાધા કાલ કી દો હજાર વર્ષ કા છે,
અર્થાત્ અપને બન્ધસમય સે લેકર દો હજાર વર્ષ તક અપને ઉદય સે જીવ કો

અસંખ્યાતર્વાં ભાગ એછા એવા સાગરોપમના જે સપ્તમાશ જે ભાગ પ્રમાણ કહેવામાં
આવી છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે તેના અવાધાકાલ વીસસો
'જે હજાર' વર્ષનો છે. સમગ્ર સ્થિતિમાં જે હજાર વર્ષ એછા કરવાથી જે બાકીની સ્થિતિ
રહે અર્થાત્ જે હજાર વર્ષ એછા એવી વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ એટલો પ્રત્યેકનો નિષેક
કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

ઔદારિક શરીરોપાંગ, વૈક્રિય શરીરોપાંગ અને આહારક શરીરોપાંગ-એમની પ્રત્યેકની
સ્થિતિ જે પ્રમાણે કહી છે, એટલે કે તૈજસ-કાર્મણ શરીર નામ કર્મની પેઠે પલ્યોપમનો
અસંખ્યાતર્વાં ભાગ એછા એવા સાગરોપમનો જે ભાગ જઘન્ય સ્થિતિ છે અને ઉત્કૃષ્ટ
વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેમનો અવાધાકાલ પણ જે હજાર વર્ષનો છે, એટલે
કે, તે કર્મ તેના બધસમયથી લઇને જે હજાર વર્ષ સુધી પોતાના ઉદયથી જીવને કોઈ

અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિપેકરૂપા પ્રજ્ઞાતા, અથ યયા રીત્યા ઔદારિકાદિશરીર પશ્ચકસ્ય જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચ નામકર્મ સ્થિતિપરિમાણં પ્રતિપાદિતં તથૈવ રીત્યા શરીરવન્ધન- પશ્ચકસ્ય શરીરસંઘાતપશ્ચકસ્ય ચાપિ સ્થિતિપરિમાણં પ્રતિપાદનીયમ્ इत्यतिदिशन्नाह-‘સરીર- વંધનનામાય વિ પંચઢ્ઢવિ ઇવં ચૈવ, સરીરસંઘાયનામાય પંચઢ્ઢ વિ જઢ્ઢા સરીરનામાય કમ્મસ્સ- ઠિરિત્તિ’ શરીરવન્ધનનામ્નામપિ પજ્ઞાનામપિ કર્મણામ્ ઇવચ્ચૈવ ઔદારિકાદિશરીરપશ્ચકોક્ત- રીત્યૈવ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચ સ્થિતિરવગન્તવ્યા, ઇવં શરીરસંઘાતનામ્નાં પજ્ઞાનામપિ કર્મણાં યથા શરીરનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપાદનીયા, ઇતિ ભાવઃ, ‘વદ્દરોસમના- રાયસંઘયણનામાય જઢ્ઢા રઙ્ગનામાય’ વજ્જરપનારાચસંહનનનામ્નઃ કર્મગઃ સ્થિતિરિથયા પૂર્વ રતિ નામ્નો મોહનીયસ્ય કર્મણઃ પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિષ્ઠત્તવ્યા, તથા ચ તદ્વીત્યા જઘ-યેન ઇકઃ

કોઈ યાત્રા નહીં પહુંચાતે, ક્યોંકિ ઇસ કાલ મેં કર્મદલિકોં કા નિપેક નહીં હોના હૈ, અતઃૈવ અબાધા કાલ કમ કરને પર જો કર્મ સ્થિતિ ડોપ રહતી હૈ, વહ ડનકા નિપેક કાલ હૈ, અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

જિસ પ્રકાર ઔદારિકશરીર નામકર્મ આદિ પાંચોં કી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા પરિણામ કહા હૈ, ડસી પ્રકાર શરીર વન્ધન પંચક ઔર શરીર સંઘાત પંચક કી સ્થિતિ કા પરિણામ મી સમજલેના ચાહિય, ઇસ અભિપ્રાય કો વ્યક્ત કરતે હુય કહતે હૈ-પાંચોં શરીરનામકર્મોં કી જઘન્ય ઔર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઔદારિકશરીર પંચક કે સદૃશ હી હૈ । ઇસી પ્રકાર શરીર સંઘાત પંચક કી સ્થિતિ મી ડતની હી સમજની ચાહિય જિતની શરીરપંચક કી હૈ ।

વજ્જરપનારાચસંહનનનામકર્મ કી સ્થિતિ ડતની હી જાનની ચાહિય જિતની રતિમોહનીયકર્મ કી પહલે કહી જા ચુકી હૈ, અર્થાત્ જઘન્ય પર્યોપમ કા

બાધા પહોચ ડી શકતું નથી, ડારણ કે આ સમયમા ડર્મ ડગિયાનેા નિપેક થતો નથી. આથી જ અબાધાકાલ ઓછો ડર્મ પછી જે ડર્મ સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેમનેા નિપેક ડળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનેા ડાળ કહેવામા આવ્યો છે.

જે પ્રકારે ઔદારિક શરીર નામકર્મ આદિ પાચે શરીરની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પરિમાણ કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે શરીર બધન પંચક અને શરીર સંઘાત પંચકની સ્થિતિનું પરિમાણ પણ સમજી લેવું જોઈએ.

આ અભિપ્રાયને સ્પષ્ટ કરતા કહેવામા આવ્યું કે-પાચે શરીર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઔદારિક શરીર પંચકની સમાન જ છે. જે પ્રમાણે શરીર સંઘાત પંચકની સ્થિતિ પણ જેટલી શરીરપંચકની છે તેટલી જ સમજવી જોઈએ.

વજ્જરપનારાચ સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ. જેટલી થઈજવી જોઈએ કે જેટલી રતિ મોહનીય કર્મની સ્થિતિ પડેલા કહેવામા આવી છે જેટલી બધુવી જોઈએ, જેટલે કે જઘન્ય સ્થિતિ પડ્યોપમનેા અસખ્યાતમેા ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનેા ડું ભાગ છે

સપ્તમાગઃ ૩ પલ્યોપમસ્યાસંસ્ક્રયેયમાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ સ્થિતિ-
વસેયા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઉસમનારાયસંઘયણનામાપ્ પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ઋષભનારાચસંહ-
નનનામકર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौयमा !’ हे गौतम !
‘सागरोपमस्य छ पणतीसइभागा पल्लिशोवमस्य असंखेज्जइभागेण ऊणया’ जघन्येन सागरो-
पमस्य षट्पञ्चत्रिंशद्भागाः ३ पल्योपमस्य असंखेयमागोनाः ऋषभनाराचसंहनननामकर्मणः
स्थितिः प्रज्ञप्ता, ऋषभनाराचसंहननस्य उत्कृष्टेन द्वादशसागरोपमकोटीकोटयः स्थिति
सत्त्वेन तस्याः स्थितेः सप्तसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणया मिथ्यात्वस्थित्या भागहरणे विव-
क्षिते भाज्यभाजकराशयोर्न्यूनानधिकत्वाद् भागद्वारासंघवेन शून्यं शून्येन पातयित्वा तयो-
श्छेद्यच्छेदकराशयोर्द्वेनापवर्तनात् सागरोपमस्य उपरि षट्, अधः पञ्चत्रिंशद्भागाः ३ लब्धा
भवन्ति ते च पल्योपमासंखेयभागहीनाः विधीयन्ते इति भावः, ‘उक्तोसेणं वारससागरो-
पमकोटिकोटीभो’ वारसवाससयाइं अवाहा, अवाहूणिया कम्महिई कम्मनिसेगो’ उत्કૃષ્ટેન
અસંસ્કયાતવાં ભાગ કામ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ કોટાકોટી
સાગરોપમ કી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઋષભનારાચસંહનન નામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને
કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઋષભનારાચસંહનન નામકર્મકી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યો-
પમ કા અસંસ્કયાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા છહ બંદે પૈતીસ વાં ભાગ
પ્રમાણ હૈ । ઋષભનારાચસંહનન નામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વારહ કોટાકોટી
સાગરોપમ કી હૈ, હસ સ્થિતિ કા સત્તર કોટાકોટી પ્રમાણ મિથ્યાત્વસ્થિતિ સે
ભાગ કિયા જાય તો માજ્યરાશિ કમ ઓર ભાજકરાશિ અધિક હોને કે કારણ
ભાગ હો નહીં સકતા, અનપ્વ ‘શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્’ હમ નિયમ કે અનુસાર
દોનો રાશિયોં કો આધા કર દેને સે ડપર છહ ઓર નીચે પૈતીસ ૩ લબ્ધ હોતે
હૈ । ઇનમેં પલ્યોપમ કા અસંસ્કયાતવાં ભાગ કમ કર દિયા જાતા હૈ । ઋષભનારાચ

અને ઉત્કૃષ્ટ દશ કોટાકોટી સાગરોપમની છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઋષભનારાય સંહનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ
પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ યોછો એવા સાગરોપમના કેવળ ભાગ પ્રમાણ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા એ પ્રમાણે જ થાય છે વળી ઋષભનારાયસંહનન
નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાર કોટાકોટી સાગરોપમની છે. આ સ્થિતિને સિત્તર કોટાકોટી
પ્રમાણ મિથ્યાત્વ સ્થિતિ વડે ભાગાકાર કરવામા આવે તો ભાજ્ય રકમ નાની અને ભાજક
રકમ મોટી હોવાના કારણે ભાગ થઈ શકે નહીં. આથી “શૂન્યં શૂન્યેન પાતયેત્” એ નિયમ
અનુસાર બન્ને રકમોનું અર્ધું કરવાથી ઉપર ‘અથમા’ છ અને નીચે (છેલ્લા) પાત્રીસ
હઈ મળે છે. ‘તેમાથી’ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ યોછો કરી દેવામા આવે છે.

ઋષભનારાયસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાર કોટાકોટી સાગરોપમની

દ્વાદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ ક્રમપનારાચ સંહનનામકર્મણઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, કિન્તુ દ્વાદશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકામાનાત્, અતઃ-અવાધોના-અવાધાકાલગરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા અવસેયા, 'નારાયસંઘ-યણનામસ્સ જહણેણં સાગરોવમસ્સ સત્ત પણતીત્તરમાગા પલ્લિઓદમરસ અસંલેઝ્ઞહમાગેણં ડગયા' નારાચસંહનનામ્નઃ કર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય મસપશ્ચત્તિશદ્ભાગાઃ ૮૦ પલ્લો-પમસ્યાસંલેયેયમાગોનાઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, તસ્ય ઉત્કુષ્ટેન સ્થિતેશ્ચતુર્દશસાગરોપમકોટીકોટિ પ્રમાણત્વાત્ પ્રાગુકરીત્યા ચતુર્દશનામર્દ્દત્ય સમ્પત્ત્વલાભેન ૭૦ સપ્તતેરર્દ્દસ્ય ચ પશ્ચત્તિશત્ત્વલા ભેન ઉપર્યુક્તભાગસ્થિતિસંભવાત્, 'ઉકોસેણં ચોદ્દમમાગરોવમકોહાકોહીઓ' ચતુર્દશવાસસયાઈ અવાહા, અવઃહૂણિયા કમ્મપિદ્દે કમ્મનિસેગો' ઉત્કુષ્ટેન નારાચસંહનનામ્નઃ કર્મણશ્ચતુર્દશ-સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, કિન્તુ ચતુર્દશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ વાયાં જનયતિ,

સંહનનામકર્મની ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ચારહ કોહાકોહી સાગરોપમની છે, यह કર્મરૂપતાઽવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ છે કિન્તુ इसका अवाधा काल चारह सौ वर्ष का है, अर्थात् वन्धकाल से लेकर चारह सौ वर्ष तक वह जीव को कोई वाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि उस काल में उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है, अतः अवाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है।

નારાચસંહનનામકર્મની સ્થિતિ જઘન્ય સાગરોપમના સાત વંટે પૈત્રીસ ૮૦ ભાગની, પરંતુ પલ્લોપમના અસંલેખાત્તર્વા ભાગ કમ છે કારણ કે ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ચૌદહ કોહાકોહી સાગરોપમની છે, અતઃ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે ચૌદહ કો આધા કરને સે સાત, ઓર સત્તર ૭૦ કો આધા કરને સે પૈત્રીસ હોતે હૈં । इस प्रकार ८० का लाभ होता है । नाराचसंहनन की उत्कृष्ट स्थिति चौदह कौहकोही

છે. આ કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ છે પરંતુ તેના અંધ કળથી લઇને ચારસો વર્ષો સુધી તે જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી કારણ કે તે સમયમાં તેનાં ઇન્દ્રિયાને નિષેક થતો નથી. આથી અવાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકીની સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેક કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

નારાચ સંહનનામકર્મની સ્થિતિ જઘન્યથી સાગરોપમના સાત પાંત્રીસાંશ ૭૫ ભાગના પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી બાકી છે. કારણ કે ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ કોહાકોહી સાગરોપમની છે આથી પૂર્વોક્ત પ્રકારે ચૌદને અર્ધા કરવાથી સાત અને સિત્તરને અર્ધા કરવાથી પાંત્રીસ થાય છે આ પ્રમાણે ૭૫ ભેગવાય છે.

નારાચ સંહનની ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ ચૌદ કોહાકોહી સાગરોપમની છે તેનો ચૌદસો વર્ષનો અવાધાકાળ છે. અર્થાત્ બધાસમયથી લઇને ચૌદસો વર્ષ સુધી જીવને કોઈ હરકત તે કર્મ

તાવત્કાલમધ્યે કર્મદલિકનિષેકામાવાત્, અતएव અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના ચતુર્દશ
શતવર્ષરહિતા ચતુર્દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા
પ્રજ્ઞાતા, 'અર્દ્ધનારાયસંઘનનામસ્સ જઠ્ઠણેણં સાગરોવમસ્સ અટ્ટપણતીસઙ્ખાગા પલ્લિઓવ-
મસ્સ અસંખેજ્ઞામાગેણં ડગયા' અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામ્નઃ કર્મણો જઘન્યેન સાગરોમપસ્ય અઘ્ઠી
પચ્ચત્રિશદ્માગાઃ $\frac{1}{32}$ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટસ્થિતેઃ
ષોડશસાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણત્વાત્, પ્રાગુક્તરીત્યા તાવત્પ્રમાણત્વસંભવાત્, 'ઉકોસેણં સોલ
સસાગરોવમકોડાકોડીઓ, સોલસવાસસયાઈ અવાહા, અવાહૂણિયા કમ્મઢિઈ કમ્મનિસેગો'
ઉત્કૃષ્ટેન ષોડશસાગરોપમકોટીકોટયઃ અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામકર્મણઃ કર્મરૂપતાવસ્થાન-
લક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, કિન્તુ ષોડશવર્ષશાનિ અવાધાકાલઃ વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન
જીવસ્ય ન કિચ્ચિદપિ ઘા રામુત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદ-
નન્તરમેઽ દલિકકર્મનિષેકો ભવતિ અત एव-અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના ષોડશશતવર્ષ-

સાગરોપમ કી હૈ । ચૌદહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ । અર્થાત્ વન્ધસમય સે
લેકાર ચૌદહ સૌ વર્ષ પર્યન્ત જીવ કો કોઈ ઘાધા નહીં પહુંચાતા, વર્ચોકિ હસ
કાલ મેં કર્મદલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ અતएव અવાધા કાલ નિકાલ
દેને પર જો ચૌદહ સૌ વર્ષ કમ ચૌદહ કોડાકોડીસાગરોપમ કા કાલ રહતા હૈ,
વહ હસકા નિષેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામકર્મ કો જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમ કા $\frac{1}{32}$ ભાગ કી મગર
હસમેં સે પલ્યોપમ કા અસંખ્યાવાં ભાગ કમ હૈ । વર્ચોકિ હસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
સોલહ કોડાકોડીસાગરોપમ કી હૈ અતઃ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે હસકા ઉક્ત પ્રમાણ
સમશ્ચલેના ચાહિય । અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામકર્મ કી કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ
સોલહ કોડાકોડીસાગરોપમ કી હૈ, કિન્તુ સોલહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ
હૈ, અર્થાત્ વન્ધ સમય સે લેકાર યહ કર્મ સોલહ સૌ વર્ષ પર્યન્ત જીવ કો
કોઈ ઘાધા નહીં પહુંચાતા, વર્ચોકિ હતને કાલ તક કર્મદલિકોં કા નિષેક નહીં
હોતા હૈ । હસ કાલ કે પચ્ચાત્ હી દલિકોં કા નિષેક હોતા હૈ । અતएव અવાધા

પડોચાડી શકતુ નથી. કારણ કે આ સમયમા કર્મના દગિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી
અવાધાકાળ બાદ કરવાથી ચૌદ સાગરોપમમાં ચૌદસો વર્ષ બોલો એટલો સમય રહે છે.
આ તેનો નિષેક કાળ છે યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અર્ધનારાયસંઘનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક સાગરોપમના $\frac{1}{32}$ ભાગમાંથી
પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બોલો એટલો છે. કારણકે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોળ કોડાકોડી
સાગરોપમની છે, આથી પૂર્વોક્ત રીતે ગણતા તેનું ઉક્ત પ્રમાણ આવે છે તેમ સમજ લેવું જોઈએ

અર્ધનારાયસંઘનન નામકર્મની કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ સોલ કોડાકોડી
સાગરોપમની છે પરંતુ સોલસો વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે, અર્થાત્ બધ સમયથી માડીને
આ કર્મ સોલસો વર્ષ સુધી છતરને કેઈ બાધા પડોચાડતુ નથી, કારણ કે ૧૮૬૦ સમય

રહિતા પોડશસાગરોપમકોટોકોટયોડ્જુમયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકૃતિપેદરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા,
ગૌતમ! પૃચ્છતિ-‘હીલિયાસઘયણે ણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! કીલિકાસંહનનનામકર્મણઃ સલ્લુ
કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ઈતિ પૃચ્છ, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં
સાગરોવપસ્સ નવ પ્ણતીસંભાગા પલિબોવમસ્ય અસંખેજ્ઞહમાગેણં ડ્ઞણયા’ જઘ્ણ્યેન સાગરો-
પમસ્ય નવ પચ્ચત્તિશદ્ભાગાઃ ઃ, પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ કીલિકાસંહનનનામકર્મણઃ
સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તત્ત્વ ઉત્કૃષ્ટાયાઃ સ્થિતે, ઇદમસાગરોપમકોટોકોટિપ્રમાણતયા પ્રાગુક્તરીત્યા
તાવત્પ્રમાણત્વસંગ્રાત્, ‘ઉકોસેજં અદારસસાગરોવપમકોટોકોટીઓ’ અદારસનાસસયાઈ અવાહા,
અવાહુણિયા કમ્પદ્ધિઃ કમ્પનિસેગો’ ઉત્કૃષ્ટેન અદારસાગરોપમકોટોકોટયઃ કીલિકા-
સંહનનનામ્નઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્નુ તત્ર અદ્વિદશવર્ષશતાનિ અવા-
ધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ય સોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ વધામુત્પાદયતિ તાવત્કાલ-

કાલ કમ કારને પર જો શેષ સ્થિતિ રહતી હૈ, વહ ઉસકી અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ
અથવા નિષેક કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! કીલિકા સંહનનનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને
કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કીલિકા સંહનનનામકર્મ કી જઘ્ણ્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ
કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા નૌ ઘંટા પૈતીસ ઃ ભાગ કહી ગઈ હૈ,
કર્પો કિ હસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અદારહ કોટોકોટી હોને સે પૂર્વોક્ત પ્રમાણ
લગ્ન હોતા હૈ કીલિકાસંહનનનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ
અદારહ કોટોકોટી સાગરોપમ કી કહી હૈ । ઉસમેં સે અદારહ સૌ વર્ષ કા
અવાધાકાલ હૈ, અર્થાત્ વન્ધસમય સે લેકર અપને ઉદય દ્વારા વહ જીવ કો
કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યોંકિ હસ સમય મેં દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા

સુધીમા કર્મનાં હળિયાનો નિષેક થતો નથી. આ સમય પૂરો થયા પછીથી જ હળિયાનો
નિષેક થાય છે, આથી અજાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જ બાકીનો સ્થિતિકાળ રહે છે તે
તેનો અનુભવયોગ્ય સમય અથવા નિષેકનો કાળ છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની જઘ્ણ્ય સ્થિ
અસંખ્યાતમે ભાગ એછી એવા સાગરોપમના નવ પાત્રીસાંશ ડેર ભાગ જે
આવી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અદાર કોટોકોટી સાગરોપમ હોવાથી
આ પ્રમાણુ મેળવાય છે

કીલિકાસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ અદાર
સાગરોપમની કહી છે. તેનો અદારસો વર્ષનો અજાધાકાળ છે. અર્થાત્ અધસમય
અદારસો વર્ષ સુધી તે ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતુ નથી, કારણ

તાવત્કાલમધ્યે કર્મદલિકનિષેકામાવાત્, અતएव અબાધોના-અબાધાકાલપરિહીના ચતુર્દશ
શતવર્ષરહિતા ચતુર્દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્માસ્થાંતઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા
પ્રજ્ઞાતા, 'અર્દ્ધનારાયસંઘનનામસ્સ જહણ્ણેણં સાગરોવમસ્સ અદ્વપ્પણતીસદ્ધમાગા પલિઓવ-
મસ્સ અસંલેજ્ઞદ્ધમાગેણં ડગયા' અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામ્નઃ કર્મણો જઘન્યેન સાગરોમપસ્ય અઘ્ઠી
પચ્ચત્તિશદ્ધમાગાઃ ૩૬ પલ્યોપમસ્યાસંલેયેયમાગોનાઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, તસ્ય ઉત્કુષ્ટસ્થિતેઃ
ષોડશસાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણત્વાત્, પ્રાગુક્તરીત્યા તાવત્પ્રમાણત્વસંભવાત્, 'ઉકોસેણં સોલ
સસાગરોવમકોડાકોડીઓ, સોલસવાસસયાઈ અબાહા, અબાહૂણિયા કમ્મદ્વિર્ઘ્ઠં કમ્મનિસેગો'
ઉત્કુષ્ટેન ષોડશસાગરોપમકોટીકોટયઃ અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામકર્મણઃ કર્મરૂપતાવસ્થાન-
લક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા, કિન્તુ ષોડશવર્ષશાનિ અબાધાકાલઃ બન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન
જીવસ્ય ન કિચ્ચિદપિ વાગમ્યુત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, તદ-
નન્તરમેવ દલિકકર્મનિષેકો મરતિ અત एव-અબાધોના-અબાધાકાલપરિહીના ષોડશશતવર્ષ-

સાગરોપમ કી હૈ । ચૌદહ સૌ વર્ષ કા અબાધા કાલ હૈ । અર્થાત્ બન્ધસમય સે
લેકર ચૌદહ સૌ વર્ષ પર્યન્ત જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, વર્ષોંકિ હસ
કાલ મેં કર્મદલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ અતएव અબાધા કાલ નિકાલ
દેને પર જો ચૌદહ સૌ વર્ષ કમ ચૌદહ કોડાકોડીસાગરોપમ કા કાલ રહતા હૈ,
વહ હસકા નિષેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામકર્મ કો જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમ કા ૩૬ ભાગ કી મગર
ડસમેં સે પલ્યોપમ કા અસંલેખાવાં ભાગ કમ હૈ । વર્ષોંકિ હસકી ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ
સોલહ કોડાકોડીસાગરોપમ કી હૈ અતઃ પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે હસકા ઉક્ત પ્રમાણ
સમજલેના ચાહિયે । અર્દ્ધનારાચસંઘનનનામકર્મ કી કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ
સોલહ કોડાકોડીસાગરોપમ કી હૈ, કિન્તુ સોલહ સૌ વર્ષ કા અબાધા કાલ
હૈ, અર્થાત્ બન્ધ સમય સે લેકર યહ કર્મ સોલહ સૌ વર્ષ પર્યન્ત જીવ કો
કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, વર્ષોંકિ હતને કાલ તક કર્મદલિકોં કા નિષેક નહીં
હોતા હૈ । હસ કાલ કે પચ્ચાત્ હી દલિકોં કા નિષેક હોતા હૈ । અતएव અબાધા

પહોચાડી શકતુ નથી. કારણ કે આ સમયમા કર્મના દળિયાંનો નિષેક થતો નથી. આથી
અબાધાકાળ બાદ કરવાથી ચૌદ સાગરોપમમાં ચૌદસો વર્ષ ઓછો ઓટલો સમય રહે છે.
આ તેનો નિષેક કાળ છે યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અર્ધનારાયસંઘનન નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ઓઠ સાગરોપમના ૩૬ ભાગમાંથી
પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો ઓટલો છે. કારણકે તેની ઉત્કુષ્ટ સ્થિતિ સોળ કોડાકોડી
સાગરોપની છે, આથી પૂર્વોક્ત રીતે ગણતા તેનું ઉક્ત પ્રમાણ આવે છે તેમ સમજ લેવું ઓછાં

અર્ધનારાયસંઘનન નામકર્મની કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ સોલ કોડાકોડી
સાગરોપમની છે પરંતુ ચોદસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે, અર્થાત્ બધ સમયથી માડીને
આ કર્મ સોલસો વર્ષ સુધી જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી, કારણ કે આટલા સમય

રહિતા પોઢશસાગરોપમકોટોકોટયોડ્નુમયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિક્ષિતપેતરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમ! પૃચ્છતિ-‘સ્ત્રીલિયાસઘયણે ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! કીલિકાસંહનનનામકર્મણઃ સલ્લ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? ઇતિ પૃચ્છઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં સાગરોવપ્રસસ નવ પણતીસંભાગા પલિમોવમસ્સ અસંસેજ્ઞહમાગેણં ઋણયા’ જઘ્ણ્યેન સાગરો-પમસ્ય નવ પચ્ચત્તિશદ્માગાઃ ૩, પલ્યોપમસ્યાસંસુયેયમાગોનાઃ કીલિકાસંહનનનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તત્ય ઉત્કૃષ્ટાયાઃ સ્થિતેષ્ટાદશસાગરોપમકોટોકોટિપ્રમાણતયા પ્રાગુક્તરીત્યા તાવત્પ્રમાણાવસંગત્યા, ‘ઉકોસેણં અદ્ધારસસાગરોવપમકોડાકોડીઓ’ અદ્ધારસનાસસયાઈ અવાહા, અવાહુણિયા કમ્મપદ્ધિઃ કમ્મનિસેગો’ ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશસાગરોપમકોટોકોટયઃ કીલિકા-સંહનનનામ્નઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર અષ્ટાદશવર્ષશતાનિ અવા-ધાકાલઃ-બન્ધસપયાદારમ્ય સ્તોદયેન જીવમ્ય ન કિચ્ચિદપિ વધામુત્પાદયતિ તાવત્કાલ-

કાલ કમ કરને પર જો રોષ સ્થિતિ રહતી હૈ, વહ ઉસકી અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ અથવા નિષેક કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી હે મગવન્ ! કીલિકા સંહનનનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કીલિકા સંહનનનામકર્મ કી જઘ્ણ્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંસુયાતર્વા ભાગ કમ સાગરોપમ કા નૌ વંટા પેનીસ ૩૦ ભાગ કહી ગઈ હૈ, વ્યોં કિ હસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠારહ કોડાકોડી હોને સે પૂર્વોક્ત પ્રમાણ લગ્ન હોતા હૈ કીલિકાસંહનનનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમ કી કહી હૈ । ઉસમેં સે અઠારહ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ હૈ, અર્થાત્ બન્ધસમય સે લેકર અપને ઉદય દ્વારા વહ જીવ કો કોઈ બાધા નહીં પહુંચાતા, વ્યોંકિ હસ સમય મેં દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા

સુધીમા કર્મના કળિયાનો નિષેક થતો નથી. આ સમય પૂરો થયા પછીથી જ કળિયાનો નિષેક થાય છે, આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જ બાકીનો સ્થિતિકાળ રહે છે તેનો અનુભવયોગ્ય સમય અથવા નિષેકનો કાળ છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કીલિકા સંહનન નામકર્મની જઘ્ણ્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંજ્યાતર્મો ભાગ એછી એવા સાગરોપમના નવ પાત્રસાંશ ઉપર ભાગ બેટલી કહેવામાં આવી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમ હોવાથી પૂર્વોક્ત રીતે આ પ્રમાણુ મેળવાય છે

કીલિકાસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો અઠારસો વર્ષનો અબાધાકાળ છે. અર્થાત્ બન્ધસમયથી માંડી અઠારસો વર્ષ સુધી તે ઉદય દ્વારા અપને કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે આ

મધ્યે કર્મનિષેકામાવાત્, તદનન્તરમેવ દલિત્કર્મનિષેકો ભવતિ અનર્થ-અવાઝોના-અવા-
ધાકાલપરિહીના અઘ્નદશશતવર્ષરહિતા અઘ્નદશમાગરોપમકોટીકોટયઃ અનુભવયોગ્યા કર્મ-
સ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞાતા ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘છેત્દસંઘયણનામસ પુચ્છા’ હે
મદન્ત ! સેવાર્તસંહનનનામ્નઃ કર્મગઃ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા ? इति पृच्छा, भगवा-
नह-‘गौयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोवमस्स दोणिं सत्तमाणा पलिभोवमस्स असं-
खेज्जइमाणेणं ऊगया’ ‘जान्येन सागरोवमस्स द्वौ सप्तभागी ॥ पल्लोपमस्यासंख्येयमागोनौ
सेवार्तसंહनननाम્नः स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः रिषतेर्विशतिसागरोपमकोटीकोटि-
प्रमाणतया प्रागुक्तरीत्या तादत्प्रमाणत्वसंभवात्, ‘उक्ते सेणं वीसं सागरोपमकोडाकोडीओ,
वीसं य नासमयाइं अवाहा, अवाहणिया कम्मद्विई कम्मनिसेगो’ उत्कृष्टेन विशतिः सागरोपम-
कोटीकोटयः सेवार्तसंहनननाम્नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विशतिश्च
वर्षशतानि यावद् अवाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोद्येन जीवस्य न किञ्चि, पि बाधा
है, तदनन्तर ही कर्मदलिकों का निषेक होता है । अतएव अवाधा काल कम
कर्मास्थिति अर्थात् अठारह सौ वर्ष कम अठारह कोडाकोडीसागरोपम प्रमाण
अनुभवयोग्य कर्म स्थिति है या निषेक काल है ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! સેવાર્તસંહનનનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતની હૈ ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! સેવાર્તસંહનનનામકર્મ કી જવન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમ
કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા દો બંદે સાત ભાગ ॥ હૈ, કદ્યોકિ
હસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડીસાગરોપમ કી હોને સે પૂર્વોક્ત રીતિ સે
હતના પ્રમાણ નિષ્પન્ન હોતા હૈ । સેવાર્તસંહનનનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
વીસ કોડાકોડીસાગરોપમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ, અર્થાત્
બન્ધકાલ સે લેકર વીસ સૌ વર્ષ તક વહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ બાધા

સમયમા તેના હજિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અવાધાકાળ બાદ કર્યા પછીની કર્મ
સ્થિતિ અર્થાત્ અઠસો વર્ષ બોણ બેટલા બઢાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ અનુભવ
યોગ્ય કર્મસ્થિતિ છે અથવા નિષેક કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! સેવાર્ત સંહનન નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે.

શ્રી ભગવાન હે ગૌતમ ! સેવાર્ત સંહનન નામકર્મની જવન્ય સ્થિતિ એક પલ્લોપ-
મનો અસંખ્યાતવો ભાગ બોણ એવા સાગરોપમના બે મપ્તમાથ ભાગની ડું છે, કારણકે
તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોવાથી પૂર્વોક્ત રીતે આટલું પ્રમાણુ ડું
આવે છે એમ કહેવામા આવ્યું છે.

સેવાર્તસંહનન નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો
બે હજાર વર્ષનો અવાધાકાળ છે, અર્થાત્ બધમમથથી લઇને બે હજાર વર્ષ સુધી તે
પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચડતું નથી, કારણ કે આ સમયદરમિયાન

મુત્પાદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિક્કર્મનિપેકાભાવાત્, અતएव અવાધોના-અવાધાકાલ-
પરિહીના સહસ્રવર્ષદ્વયશૂન્યા વિંશતિસાગરોપમકોટીકોટયોઽનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ ૬ મર્મદલિ-
કનિષેઠરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'एवं જહા સંઘયણનામઃપ ઇન્દ્રમાણિયા ઇવં સંઠાણાવિ ઇન્દ્રમાણિયત્વા'
एवમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા સંહનનાનિ પદ્મવર્ષમ-ઋષમ-નારાચ-૩ર્ધનાગચ-કીલિકા-
સેવાર્તસંહનનરૂપાણિ મણિતાનિ ઇવમ્-તથા સંસ્થાનાન્યપિ પદ્મશિતલગ્ણાનિ-તાનિ ચ
સમચતુરસ્ર-ન્યગ્રોધપરિમણ્ડલ-સાદિ-વામન કુબ્જ-દુઢમંસ્થાનરૂપાણિ ગ્રોધ્યાનિ, ઉત્તર-
'સંઘયણે સંઠાણે પદમે દસ ઉવરિયેસુ દુગલુટ્ટી' સંહનને સંસ્થાને પ્રથમે દશ ઉપરિત્તનેપુ દ્વિક
વૃદ્ધિરિતિ, તથા ચ દ્વિતીયે દ્વાદશ તૃતીયે ચતુર્દશ, ચતુર્થે પોદશ, પચ્ચમે અષ્ટાદશ, પષ્ઠે ચ
સંસ્થાને વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચ ઉત્કૃષ્ટેન કર્મરૂપતાવન્ધાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સુક્લિલવણ્ણનામપ્ પુચ્છા' હે મદન્ત ! શુભલગ્ણનામર્મણઃ કિરન્તં કાલં

નહીં પહુચાતા, ક્યોંકિ હસ કાલ મેં હસ જે દલિકોં કા નિપેક નહીં હોતા હૈ ।
અતएव સમ્પૂર્ણ સ્થિતિ મેં સે અવાધાકાલ કર્મ કર દેને પર જો વીસ સૌ વર્ષ
કમ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ રત્ના હે, વહ ઉસકા નિપેક કાલ હૈ । ઉસે
અનુભવયોગ્યા કાલસ્થિતિ મો કહતે હેં ।

હસ પ્રકાર જૈસે છહ અર્થાત્ વર્જર્ગમનારાચ સંહનન, ઋષમનારાચ સંહનન,
નારાચસંહનન, અર્ધનારાચ સંહનન, કીલિકા સંહનન ઓર સેવાર્ત સંહનન કહે
હે, હસી પ્રકાર છહોં સંસ્થાનોં કા અર્થાત્ સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધ પરિમણ્ડલ,
સાદિ, વામન, કુબ્જ ઓર દુઢ સંસ્થાનોં કી સ્થિતિ મો સમ્પન્ન લેની યાહિય ।
કહા મો હૈ-'સંઘયણે સંઠાણે પદમે દસ ઉવરિયેસુ દુગલુટ્ટી' અર્થાત્ સંહનન ઓર
સંસ્થાન મેં, પહેલે મેં દશ ઓર આગે દો-દો કી વૃદ્ધિ પારની યાહિય । હસ પ્રકાર
દસરે મેં ચારહ, તીસરે મેં ચૌદહ, ચૌથે મેં સોલહ પાંચવે મેં અઠારહ ઓર છઠે
સંસ્થાન મેં વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ ।

તેનાં કળિયાનો નિષેક થતો નથી આથી સમગ્ર સ્થિતિમાંથી અવાધાકાળ બાદ કરવાથી
જે જે હજાર વર્ષ એવાં એવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની રહે છે તે તેના નિષેક કાળ
છે, તેને અનુભવયોગ્યા કાળસ્થિતિ પણ કહેવાય છે.

આ પ્રકારે જેમ છ સંહનને-૩જ્ઞઋષમનારાચ, ઋષમનારાચ, નારાચ, અર્ધનારાચ,
કીલિકા ને સેવાર્ત-સંહનન કહ્યાં છે તે રીતે છ સંસ્થાનોની અર્થાત્ સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધ-
પરિમણ્ડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જ ને દુઢ-સંસ્થાનોની સ્થિતિ પણ સમગ્ર લેવી જોઈએ.

કહ્યું છે કે-'સંઘયણે સંઠાણે પદમે દસ ઉવરિયેસુ દુગલુટ્ટી' અર્થાત્ સંહનન ને
સંસ્થાનમાં પહેલાના હસ અને આગળ બળેને વધારો કરવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે બીજા સંહનનમાં બાર, ત્રીજામાં ચૌદ, ચોથામાં સોળ, પાંચમાં
અઠાર, ને છઠા સંસ્થાનમાં વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહી છે.

स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोदमरस एगं सत्तभाग पल्लिओवमरस्य असंखेज्जइमाणेणं ऊणगं’ जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः ३ पल्ल्योपमस्यासंख्येयमागोनः शुक्लवर्णनाम्नः कर्मण स्थितिः प्रज्ञप्ता, तस्य उत्कृष्टायाः स्थितिर्दशसागरोपमकोटीकोटिप्रमाणतया प्रागुक्तरीत्या तावत्प्रमाणत्वलाभसंभवात्, ‘उकोसेणं दससागरोपमकोडाकोडीओ, दसवाससायाइं अवाहा, अवाहूणिआ कम्मद्विइं कम्मनिसेगो’ उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः शुक्लवर्णनाम्नः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र दशवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः—बन्धसमयदारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिद् अपि बाधां जनयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना—अबाधाकाल परिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः दलिककर्मनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति—‘हाविइ-वणणामएणं पृच्छा’ हारिद्रवर्णनाम्नः खलु कर्मणः कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा,

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुक्लवर्णनामकर्म की स्थिति कितने काल की कही गई है ।

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य पल्ल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बन्दे सात ३ भाग, शुक्लवर्णनामकर्म की स्थिति कही है, क्योंकि इसकी उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की होने से उक्त प्रमाण लब्ध होता है । उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की कही है । इसका अबाधाकाल दश सौ वर्ष का है, अर्थात् उत्कृष्ट स्थिति वाले शुक्ल वर्णनाम कर्म का बन्ध हो तो दश सौ वर्ष तक वह अपने उदय द्वारा जीव को कोई बाधा नहीं पहुँचाता, क्योंकि इनने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है । अतएव अबाधाकाल कम कर देने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक काल या अनुभवयोग्य स्थिति काल है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! हारिद्रवर्ण नामकर्म की स्थिति कितने काल की

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! शुक्लवर्ण नामकर्म की स्थिति केटवा काणनी कही छे.

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्येण, पल्ल्योपमना असंख्यातमे भाग ओछा ओवा सागरोपमना ओक सप्तमास ३ भाग ओटवी शुक्ल वर्ण नामकर्म की स्थिति कही छे, कारण के उत्कृष्ट स्थिति इस कोडाकोडी सागरोपमनी होवाथी उक्त प्रमाण पूर्वोक्त रीति मेंणवाथ छे. उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपमनी कही छे तेना अबाधाकाल ओक हजार वर्षने छे अर्थात् उत्कृष्ट स्थिति वाणु शुक्ल वर्ण नामकर्म अबाधु होय तो इससे—ओक हजार वर्ष मुधी ते उदय द्वारा एवने कोई बाधा पहुँचावतु नथी, कारण के आ काण दग्ग्यान लेना हजियाने निषेक थतो नथी आथी अबाधाकाल पाद ह्यां पछी के स्थिति पाडी रहे छे तेने निषेक काण या अनुभवयोग्य स्थितिने काण कहेवामा आये छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! हारिद्र पीणा वर्णना नामकर्म की स्थिति केटवा

મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! જહણેણં સાગરોપમસ્સ પંચ અઢ્ઢાવીસઢમાગા પલ્લિબોવમ-
સ્મ અસંસેજ્જઢમાગેણં ડ્ઞણયા’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય પચ્ચ અઢ્ઢાવિંશતિમાગાઃ ૨ પલ્યો-
પમસ્યાસંસ્યેમાગોનાઃ હારિદ્રવર્ણનામ્નઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા તસ્ય ઉત્કુટ્ટાયાઃ સ્થિતેઃ
સાર્દઢ્ઢાદશસાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણતયા તસ્યાઃ સપ્પતિ સાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણયા
મિથ્યાત્વસ્થિતયા ભાગહરણામંભવેન શૂન્યસ્ય શૂન્યેન પાતનાત્ સામસ્ત્યેન સમગ્રપ્રકારેણ ચતુ-
ર્ભાગકરણાર્થ ચતુર્ભિર્ગુણેન ઉપરિતનસ્ય પચ્ચાશલ્લાભેન અસ્તનસ્ય અશીત્યવિકક્કશતદ્વયલાભેન
ચ પુનરપિ શૂન્યસ્ય શૂન્યેન પાતનાત્ ૨ પચ્ચઅઢ્ઢાવિંશતિમાગા લભ્યન્તે તે ચ પલ્યોપમા-
સંસ્યેયમાગહીનાઃ ક્રિયન્તે ઇતિ ભાવઃ, ઉક્તચ્ચ-‘સુક્કિલ્લસુરમિમહુરાણ દસ ઉત્થા
સુમગ ઉપ્પહાસા ણં । અઢ્ઢાદ્ઞપવુહી અંવિક્કહાલિદ્ધપુન્નાણં’ ॥૧॥ શુક્લસુરમિમધુરાણાં દસૈવ
તયા સુમગોણસ્પર્શયોઃ સાર્દઢ્ઢયપ્રવૃદ્ધિરમ્લહારિદ્રપૂર્વયોઃ ॥૧॥ ઇતિ તથાચાત્ર સુમગોણ
સ્પર્શામ્લહારિદ્રવર્ણનામસ્વરૂપચતુષ્ટયમપેક્ષ્ય ૨ પચ્ચઅઢ્ઢાવિંશતિમાગાઃ ઉક્તા ઇત્યવધેયમ્,
‘ઉકોસેણં અદ્ધતેરસસાગરોવમકોઢાકોઢીઓ, અદ્ધતેરસવાસસયાઈ અવાહા, અવાહૂણિયા
કમ્મદ્દિઠ્ઠિ કમ્મનિસેગો’ ઉત્કુટ્ટેન અર્દ્ધત્રયોદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ સાર્દઢ્ઢાદશસાગરોપમ-
કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંસ્યાતવાં ભાગ
સાગરોપમ કા પાંચ બંદે અઢ્ઢાઈસ ૨ ભાગ કી હૈ, ક્યોંકિ ઉસકી ઉત્કુટ્ટ સ્થિતિ
સાઢે બારહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ હોને સે ૭૦ સત્તર કોઢાકોઢી સાગ-
રોપમ પ્રમાણ મિથ્યાત્વ કી ઉત્કુટ્ટ સ્થિતિ કે સાથ ભાગ હોના સંભવ નહીં હૈ ।
અતઃ શૂન્ય કા શૂન્ય સે પાતન કરકે સમસ્ત રૂપ સે ચાર ભાગ કરને કે લિપ ર
સે ગુણાકાર કરનેપર ઉપર પચાસ કા ઓર નીચે દો સૌ અસ્સી કા મ હોતા
હૈ, ફિર ઢુવારા શૂન્ય સે શૂન્ય કા પાતન કરને પર ૨ ભાગ લબ્ધ હોતે હૈ । ઉન
સે પલ્યોપમ કા અસંસ્યાતવાં ભાગ કમ કર દિયા જાતા હૈ । કહા મી હૈ-
‘સુક્કિલ્લસુરમિમહુરાણ’ ઇત્યાદિ । યહાં સુમગ, ઉણ્ણસ્પર્શ, અમ્લરસ ઓર હારિદ્ર

કાળની કહેવામા આવી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમો અસંસ્યાતમો ભાગ જોછા જોવા
સાગરોપમના પાંચ અઢ્ઢાવીસાશ પૈટ્ટ ભાગની છે, કારણ કે તેની ઉત્કુટ્ટ સ્થિતિ સાઢાબાર
કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણની મિથ્યાત્વની ઉત્કુટ્ટ ‘૭૦ કોઢાકોઢી સાગરોપમની’ સ્થિતિની
સાથે ભાગાકાર થવાનો સંભવ નથી. આથી શૂન્યનો શૂન્યથી પાતન કરીને સમસ્ત રૂપમાંથી
ચાર ભાગ કઢવાને માટે ચાર વડે ગુણવાથી ઉપર અશમા પચાસ (૧૨૫×૪=૫૦) અને
નીચે છેદમા અસો જોસી (૭૦×૪=૨૮૦) આવે છે. ફરીથી બીજી વખત, શૂન્યથી શૂન્યનું
પાતન કરવાથી પૈટ્ટમાંથી જોકમનું શૂન્ય કાઢી નાળવાથી પૈટ્ટ ભાગ મેળવાય છે, આમાંથી
પલ્યોપમનો અસંસ્યાતમો ભાગ જોછો કરી દેવો જોઈએ,

કોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ હારિદ્રવર્ણનામ્નઃ પ્રજ્ઞતા, કિન્તુ તત્ર અર્દ્ધત્રયો-
દશ-સાર્દ્ધદ્વાદશવર્ષશતાનિ યાવદ્ 'અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ સ્વોદયેન જીવસ્ય ન
ક્ષિત્ત્વિદપિ વાધામૃત્પાદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકાભાવાત્ અતएव અવાધોના-
અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞતા, ગૌતમઃ
પૂચ્છતિ-‘લોહિતવર્ણનામર્મણં પુચ્છા’ લોહિતવર્ણનામકર્મણઃ ક્ષલુ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ
પ્રજ્ઞતા? ઇતિ પૂચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગૌતમા!’ હે ગૌતમ! ‘જહ્વણેજં સાગરોપમસ્ય છઅઢાવીસદ્-
ભાગા પલિઓવમસ્ય અસંખેજ્ઞદ્ભાગેદિં ડગયા’જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય પદ્અષ્ટાવિંશતિભાગાઃ
 $\frac{૬૬}{૬૬}$ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનાઃ લોહિતવર્ણનામ્નઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાયાઃ સ્થિતેઃ
પન્નદશસાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણત્વાત્ તસ્યાશ્ચ સામસ્ત્યેન ચતુર્ભાગકરણાર્થં ચતુર્મિશુણિતત્વે

વર્ણનામકર્મ, હન આરોં કી અપેક્ષા સે ૮૮ ભાગ કહે હૈં, એસા સમજના ચાહિયે ।
હારિદ્ર વર્ણનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાઢે બારહ સાગરોપમ કોઢાકોઢી કી કહી
ગઈ હૈ । સાઢે બારહ સૌ વર્ષ કા હસકા અવાધાકાલ હૈ, અર્થાત્ અપને વન્ધકાલ
સે લેકર સાઢે બારહ સૌ વર્ષ તક વહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ વાધા
નહીં પહુંચાતા, ક્યોંકિ હસ સમય હસકે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ ।
અતएव અવાધા કાલ કમ કરદેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસકા
નિષેક કાલ હૈ, અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લોહિતવર્ણનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી
કહી ગઈ હૈ ।

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ
સાગરોપમ કા ૮૮ ભાગ હૈ, ક્યોંકિ હસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્નદશ કોઢાકોઢી
સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ । હસકે પૂર્ણ રૂપ સે ચાર ભાગ કરને કે લિયે ચાર સે ગુણિત

૪૬ છે કે “સુવિકલ્લસુરમિ મહુરાણ” હત્યાદિ અઢીયા સુભાગ, ઉબ્ધ સ્પર્શ, અઘરસ
ને હારિદ્રવર્ણ નામકર્મ-આ આરેનીઅપેક્ષાએ ૬૮ ભાગ દેલા છે એમ સમજવુ જોઈએ.

હારિદ્રવર્ણ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડાબાર સાગરોપમ ઢોઢાકોઢી કહેલ છે.
સાડાબારસો વર્ષનો અવાધા કાળ છે અર્થાત્ તેના બધકાળથી લઈને સાડા બારસો વર્ષ સુધી
તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા હવને કોઈ વાધા પહોંચડતુ નથી કારણ કે એ સમયમા
તેના દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અવાધાકાળ જોછો કરવાથી જે બાકી સ્થિતિ
રહે છે ને તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્ તેને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહ્યો છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! લોહિતવર્ણ-લાલરંગ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા
કાળની કહેવામા આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસખ્યાતનો ભાગ
જોછા એવા સાગરોપમના છ અઢાવીસાશ ૨૬ ભાગની છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

ષટ્ઠિ સાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણત્વપ્રાપ્ત્યા પ્રતિદશ એકૈકનિયમેન પૃષ્ઠાઃ પદ્મપ્રાપ્તિસંભવાત્, 'ઉકોસેણ પળ્લરસસાગરોપમકોટીકોટીઓ, પળ્લરસવાસસયાઈ અવાહા, અવાહુણિયા કમ્મટ્ટિઈ કમ્મનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન પચ્ચદશસાગરોપમકોટીકોટયો લોહિતવર્ણનામ્નઃ કર્મરૂપતાવસ્થાન-લક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, કિન્તુ તત્ર પચ્ચદશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિચ્ચિદપિ વાધાં જનયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકાભાવાત્, અતएव અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞસા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'નીલવર્ણનામાણ પુચ્છા' હે મદન્ત ! નીલવર્ણનામકર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જઘણેણં સાગરો-પમસ્સ સત્ત અદ્ધાવીસદ્ધમાગા પલિથોવમસ્સ અસંખેજ્જદ્ધમાગેણં ડળયા' જઘન્યેન સાગરોપ-મસ્ય સત્ત અદ્ધાવિંશતિમાગાઃ ૨૮ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ નીલવર્ણનામ્નઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા

કરનેપર સાઠ સાગરોપમ કોટીકોટી પ્રમાણ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઓર પ્રત્યેક દશક કો એક-એક કે નિયમ સે સાઠ કો છદ્ધ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ। લોહિત વર્ણ નામ-કર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્નરહ કોટીકોટી સાગરોપમ કી હૈ। ઉસકા અવાધા-કાલ પન્નરહ સૌ વર્ષ કા હૈ, અર્થાત્ વન્ધ કે સમય સે લેકર અપને ઉદય દ્વારા વહ જીવ કો પન્નરહ સૌ વર્ષ પર્યન્ત કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યોંકિ હતને કાલ તક ઉસકે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ અતएव અવાધા કાલ કો કમ કર દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ ઉસકા નિષેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નીલવર્ણ નામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નીલવર્ણ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ ૨૮ ભાગ કી કહી ગઈ હૈ, ક્યોંકિ ઉસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

પદર કોટીકોટી સાગરોપમ પ્રમાણુ છે. તેના પૂર્ણરૂપે ચાર ભાગ કરવાને માટે ચાર વડે, શુશ્રુવાથી (૧૫×૪=૬૦) સાઠકે સાગરોપમ કોટીકોટી પ્રમાણુ પ્રાપ્ત થાય છે અને 'પ્રત્યેક-દશકને એક એક'ના સમૂહરૂપે દેવાથી સાઠકમાથી છ (૬) મેળવાય છે અને (૭૦×૪=૨૮૦ માથી અઠ્યાવીસ (૨૮) મેળવાય છે અર્થાત્ ૨૮ આવે છે.

લોહિતવર્ણ નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પદર કોટીકોટી સાગરોપમની છે. તેનો અવાધા કાળ પદરસો વર્ષનો છે, અર્થાત્ તેના બધ સમયથી માંડીને પદરસો વર્ષ સુધી પોતાના ઉદય દ્વારા તે કર્મ જીવને કોઈ હરકત પહોંચાડતુ નથી. કારણ કે એટલા સમય સુધીમા તેના દિગ્ગિયાનો નિષેક થતો નથી આથી અવાધાકાળને બાદ કરવાથી જે બાકી સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેક કાળ કે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! નીલવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નીલવર્ણ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પલ્યોપમનો

તસ્ય ઉત્કૃષ્ટસ્થિતેઃ સાર્દસપ્તદશસાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણત્વાત્, તસ્યાશ્ચ સામસ્યેન ચતુર્ભાગકરણાર્થં ચતુર્ભિર્ગુણિતત્વે સપ્તતિસાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણત્વપ્રાપ્તેઃ પ્રતિદશૈકૈક નિયમેન સપ્તતેઃ સપ્તત્વપ્રાપ્તિસંભવાત્ 'ઉકોસેણં અદ્વદ્વારસસાગરોવમકોઢાકોઢોઓ, અદ્વદ્વા-રસવાસસયાઈ અબાહા, અબાહૂણિયા કમ્મદ્વિઈ કમ્મનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન અર્દ્ધાષ્ટાદશ-સાર્દસપ્ત દશસાગરોપમકોટીકોટયો નીલવર્ણનામ્નઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ તત્ર અર્દ્ધાષ્ટદશ-સાર્દસપ્તદશવર્ષશતાનિ યાવત્ અબાધાકાલઃ-વન્ધસમયદારભ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિશ્ચિદપિ વાધામૃત્પાદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, અતપ્ચ અબાધોના-અબાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'કાલ-વર્ણનામાપ જહા છેવ્વસંઘયણસ્સ' કુણ્ણવર્ણનામકર્મણઃ સ્થિતિસ્તુ યથા સેવાર્ત્તસંહનનસ્ય કર્મણઃ પ્રતિપાદિતા તથા પ્રતિપત્તક્યા, તથા ચ કુણ્ણવર્ણનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ

સાઢે સત્તરહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ ઓર હસકે સામસ્યેન ચાર ભાગ કરને કે લિપ્ ચાર સે ગુણાકાર કરને પર સાઢે સત્તરહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ હોતા હૈ । પ્રત્યેક દશક કો ઇક-ઇક કે નિયમ સે સત્તર કો સાત કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ । ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાઢે સત્તરહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હૈ । હસકા અબાધા કાલ સાઢે સત્તરહ સૌ વર્ષ કા હૈ, અર્થાત્ વન્ધસમય સે લેકર યહ અપને હૃદય દ્વારા ઢે સત્તરહ સૌ વર્ષો તક જીવકો કોઈ બાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યોંકિ હસ કાલ મેં હસ કે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ । અતપ્ચ અબાધા કાલ કો કમ કરને પર જો શેષ સ્થિતિ કાલ હૈ, વહ હસકા નિષેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્યા સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

કુણ્ણવર્ણનામકર્મ કી સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનનનામકર્મ કી સ્થિતિ કે સમાન હૈ । હસ ર કુણ્ણવર્ણનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમ કા અસંરૂપાતવાં

અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો સાત અઠ્યાવીસાશ ૬૮ ભાગની કહી છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડી સત્તર કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ છે અને તેના સમશરૂપે ચાર ભાગ કરવાને માટે ચાર વડે ગુણાકાર કરવાથી $(૧૭૬ \times ૪ = ૭૦)$ સિત્તેર કોઢાકોઢી સાગરોપમ પ્રમાણ થાય છે “પ્રત્યેક દશકનો એક-એક”ના નિયમ મુજબ સિત્તેરમાથી સાત મળે છે અને $(૭૦ \times ૪ = ૨૮૦)$ માથી ૨૮ મળે છે-તે મુજબ ૬૮ આવે)

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડી સત્તર કોઢાકોઢી સાગરોપમની છે તેના અબાધાકાળ સાડી સત્તરસો વર્ષોનો છે અર્થાત્ બધસમયથી લઇને પોતાના હૃદય દ્વારા સાડી સત્તરસો વર્ષ સુધી તે કર્મ જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે આ સમય દરમ્યાનના દલિ-યાંનો નિષેક થતો નથી આથી અબાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકીનો સ્થિતિ કાળ રહે છે તે તેના નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

કુણ્ણવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ, સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિની સમાન છે.

સપ્તભાગો 'પલ્લોપમસ્યાસંસ્થેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મ-
રૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ વિંશતિઃ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-વન્ધ-
સમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિન્ચિદપિ વાધાપ્રત્યુદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલ્લિકર્મ-
નિષેકસ્યામાવાત્, અતएव અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલ્લિકનિષેક-
રૂપા પ્રજ્ઞપ્તેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃપૃચ્છતિ-'સુભિગંધનામાપ્તુચ્છા' સુરભિગન્ધનામકર્મણઃ કિય-
ન્ત કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ?' ઇતિ પૃચ્છા ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જદ્ સુક્લિલવર્ણ-
નામસ્' યથા શુક્લવર્ણનામ્નઃ સ્થિતિરુક્તા તથા સુરભિગન્ધનામ્નોઽપિ વક્તવ્યા, તથા ચ
સુરભિગન્ધનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ ૩ પલ્લોપમસ્યાસંસ્થેયમાગોનઃ,
ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર

ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૩ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી કર્મ
રૂપતાવસ્થાન રૂપ સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ । इसका अवाधा काल वीस सौ वर्ष
का है, अर्थात् बन्ध के समय से लेकर अपने उदय द्वारा वह जीव को वीस सौ
वर्षों तक कोई बाधा नहीं पहुंचाता क्योंकि इतने समय तक उसके दलिकों का
निषेक नहीं होता है । अतएव अवाधा काल कम कर देने पर जो उत्कृष्ट स्थिति
शेष रहती है, वह इसका निषेक काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।
गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सुरभिगन्ध नामकर्म की स्थिति किनने समय
की कही है ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જિતની શુક્લ વર્ણનામકર્મ કી સ્થિતિ કહી હૈ, ઉતની
હી સુરભિગંધ નામકર્મ કી ભી સ્થિતિ હૈ અર્થાત્ સુરભિગંધ નામકર્મ કી સ્થિતિ
જઘન્ય સાગરોપમ કા એક વંદા સાત ભાગ ૩ પલ્લોપમ કા અસંસ્થયાતવાં ભાગ

આ પ્રમાણે કૃષ્ણવર્ણ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પલ્લોપમનો અસંસ્થયાતમો ભાગ બોલ્યો
એવા સાગરોપમના બે સપ્તમાથા ૩ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમની
કર્મરૂપતા-અવસ્થાનરૂપ સ્થિતિ કહેવામા આવી છે એમ સમજવું.

તેના અવાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે, અર્થાત્ બંધના સમયથી લઇને તે કર્મ પોતાના
હૃદય દ્વારા જીવને બે હજાર વર્ષ સુધી કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી કારણ કે એટલા
સમયમા તેના જિજ્ઞાસો નિષેક થતો નથી. આથી અવાધાકાળ બાદ ક્યાં પછી જે ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ શેષ રહે છે તે તેના નિષેક કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સુરભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની
કહેવામા આવી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એટલી શુક્લવર્ણ નામકર્મની સ્થિતિ કહી છે તેટલી જ
સુરભિગંધ નામકર્મની પણ સ્થિતિ છે. અર્થાત્ સુરભિગંધ નામકર્મની સ્થિતિ જઘન્ય
પલ્લોપમનો અસંસ્થયાતમો ભાગ બોલ્યો એવા સાગરોપમનો ૩ ભાગની છે ઉત્કૃષ્ટ દસ

દશવર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ—વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકામાવાત્, અતएव અવાધાકાલપરિહીના દશવર્ષશતરહિતા દશસાગરોપમકોટિકોટયોઽનુમવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'દુભિગંધણામાણ જહા છેવદ્દસંઘણસસ' દુરભિગન્ધનામકર્મણઃ સ્થિતિર્યથા સેવાર્તસંહનનસ્યોક્તા તથા વક્તવ્યા તથા ચ દુરભિગન્ધનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાર્ગૌ ૩૬૫૮ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાર્ગો, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટિકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ—વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ વાધામુત્પાદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, અતएव અવાધાકાલપરિહીના સહસ્રવર્ષદ્વયશૂન્યા વિંશતિઃ સાગરોપમકોટિકોટયોઽનુમવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'રસાણં મહુરાદીર્ણં જહા વળ્ણાણં કમ માગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ દશ કોઢાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । દશ સૌ વર્ષોં કા હસકા અવાધા કાલ હૈ, અર્થાત્ વન્ધ કે સમય સે લેકર દસ સૌ વર્ષોં તક વહ અપને ઉદય દ્વારા જીવકો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, વ્યર્થોકિ હતને કાલ તક ઉસકે કર્મદલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ । અતएव અવાધા કાલ કો કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ ઉસકા નિષેક કાલ અથવા અનુમવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

દુરભિગન્ધ નામકર્મ કી સ્થિતિ સેવાર્તસંહનન કે સમાન હૈ । હસ પ્રકાર દુરભિગન્ધ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં માગ કમ સાગરોપમ કે ૩૬૫૮ માગ કી ઔર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોડી સાગરોપમ કી સમઘની વાહિપ । વીસ સૌ વર્ષ કા હસ કા અવાધા કાલ હૈ, અર્થાત્ વીસ સૌ વર્ષ તક વહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ જો કોઈ વાધા ઉત્પન્ન નહીં કરતા હૈ, વ્યર્થોકિ હતને કાલ તક ઉસકે દલિકોં કા નિષેક નહીં હોતા । અતएव વીસ સૌ

કોઢાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે, અર્થાત્ બધના સમયથી માંડીને એક હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી કારણ કે એટલા સમયમા કર્મદળિયાનો નિષેક થતો નથી આથી અવાધાકાળ બાદ કયાં પછીની બેટલી શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક થતો અથવા અનુમવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

દુરભિગન્ધ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિની સમાન છે એ પ્રમાણે દુરભિગન્ધ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એવા એવા સાગરોપમનો બે સપ્તમાશ ૩૬૫૮ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોડી સાગરોપમની સમજવી બેધએ.

વીસસો (બે હજાર) વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે અર્થાત્ બધસમયથી લઇને બે હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી કારણ કે એટલા સમયમા તેના દળિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી બે હજાર વર્ષ એવા એવા વીસ

મણિયં તદેવ પરિવાહીપ્ માણિયવ્વં' રસાનાં મધુરાદીનાં પચ્ચાનામપિ યથા વર્ણાનાં પચ્ચાનાં મણિતમ્-સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા, તથૈવ પરિપાટચા-અનુક્રમેણ મણિતવ્યમ્-સ્થિતિઃ પ્રતિપાદ-નીયા, તથા ચ મધુરરસનામ્નઃ કર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય एकः सप्तभागः ॥ १ ॥ પલ્યોપ-મસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ તત્ર દશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલરહિતા ચ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકરૂર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, એમ્ અલ્પરસનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય પચ્ચ-અષ્ટાવિંશતિભાગાઃ ॥ ૨ ॥ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સર્વદ્વાદશમાગરોપમકોટી-કોટચઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ કિન્તુ તત્ર સર્વદ્વાદશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધા-કાલઃ, અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, કપા-યરસનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય પદ્મઽષ્ટાવિંશતિભાગાઃ ॥ ૩ ॥ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ, વર્ષ કર્મ લોપ કોડાકોડી સાગરોપમ કા વસકા નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

મધુર આદિ રસોં કી સ્થિતિ અનુક્રમ સે વર્ણોં કે સમાન સમજનીં ચાહિપ । મધુરરસ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૧ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । દશ સૌ વર્ષોં કા વસ કા અવાધાકાલ હૈ ઓર અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ વસકા નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ । અમ્લ-રસનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૨ ભાગ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાઢે બારહ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ । હસકા અવાધાકાલ સાઢે બારહ સૌ વર્ષોં કા હૈ । હતના કાલ કમ કરને પર શેષ જો સ્થિતિ હૈ, વહ વસકા નિષેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ કષાયરસ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ

કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

મધુર-આદિ રસોની સ્થિતિ અનુક્રમથી વર્ણોની સમાન સમજવી જોઈએ. મધુરરસની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના ૧ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષોનો તેનો અવાધાકાળ છે અને તે અવાધાકાળ બાદ ક્યાં પછી ને શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

અમ્લ (ખાટો) રસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના ૨ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાઠાબાર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. અમ્લ રસનો અવાધાકાળ સાઠાબારસો વર્ષોનો છે. એટલો કાળ બાદ ક્યાં પછી ને શેષ સ્થિતિ રહે છે તેટલો તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

ઉત્કૃષ્ટેન પञ्चदશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર પञ्ચદશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલહીના ચ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, કટુકરસનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય સપ્ત અષ્ટાવિંશતિ-ભાગાઃ $\frac{2}{3}$ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગહીનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સાર્દસપ્તદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કિન્તુ સાર્દસપ્તદશવર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ, તિક્તરસનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તભાગૌ $\frac{1}{2}$ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગહીનો, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કિન્તુ તત્ર ત્રિંશતિ-વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલહીના ચ કર્મસ્થિતિઃ દલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તેતિ-ભાવઃ, 'ફામા જે અપસત્થા તેસિં જહા છે મદ્દસ' સ્પર્શાં યે અપ્રશસ્તાઃ કર્કશગુરુલ્લક્ષીતરૂપાઃ સન્તિ તેષાં ચતુર્ણાં સ્થિતિઃ યથા સેવાર્તસ્ય સંદનનસ્ય સ્થિતિઃ પતિપાદિતા તથા પ્રતિપત્તવ્યા

સાગરોપમ કા $\frac{1}{2}$ ભાગ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્દ્રહ કોડાકોડી સાગરોપમ હૈ । પન્દ્રહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ ઓર અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ વહ ઉસકા નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ । કટુકરસ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા $\frac{2}{3}$ ભાગ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાઢે સત્તરહ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । સાઢે સત્તરહ સૌ વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । તિક્તરસનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા $\frac{1}{2}$ ભાગ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ । અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કાલ હૈ ।

જો સ્પર્શા અપ્રશસ્ત હૈ અર્થાત્ કર્કશ, ગુરુ, રુક્ષ ઓર શીત, ડનકી સ્થિતિ

કથાય (તુરો) રમ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{2}{3}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અવાધાકાળ પદરસો વર્ષોનો છે. તે અવાધાકાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે.

કટુકરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{2}{3}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડીસત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. સાડીસત્તરસો વર્ષોનો તેનો અવાધાકાળ છે (તે અવાધા કાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે)

તિક્તરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{1}{2}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષોનો તેનો અવાધાકાળ છે તે અવાધાકાળ બાદ કયાં પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાળ છે,

તથા ચ કર્કશગુરુરુક્ષશીતસ્પર્શાનાં પ્રત્યેક જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તમાર્ગો ઃ પલ્યોપમા સંખ્યેયમાર્ગોનો સ્થિતિઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિશ્ચિતિઃ સાગરોપમકોટીકોટ્યઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલોના અનુભવ-યોગ્ય કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'જે પસત્થા તેર્તિ જઠા મુકિલ્લવળ્ણનામસ્ય' એ પ્રશસ્તાઃ ૧૫ર્ષાઃ મૃદુલઘુસ્નિગ્ધોષ્ણરૂપાઃ સન્તિ તેષાં પ્રશસ્તાનાં પ્રત્યેકં યથા શુભઋણનામ્નઃ સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથા પ્રતિપત્ત્યા, તથા ચ પ્રશસ્તાનાં મૃદુલઘુસ્નિગ્ધોષ્ણસ્પર્શાનાં પ્રત્યેકં જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તમાર્ગઃ ઃ પરશોપમાસંખ્યેયમાર્ગદ્વીનઃ સ્થિતિઃ ઉત્કૃષ્ટેન દશ-સાગરોપમકોટીકોટ્યઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનરૂક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, દશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધા-કાલઃ, અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તેતિમાવઃ,

સેવાર્તસંહનનની સ્થિતિ કે સમાન છે । इसके अनुसार करकश, गुरु, रुक्ष और शीत स्पर्शों में से प्रत्येक को जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो दंटे सात ः भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट बीस कोड़ाकोड़ी सागरोपम की है । इसका अवाधा काल बीस सौ वर्ष का है । अवाधाकाल के सिवाय शेष स्थिति काल निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

જો સ્પર્શ પ્રશસ્ત છે, અર્થાત્ મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ સ્પર્શો છે તેમાંના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ શુક્લ વર્ણ નામકર્મ કે સમાન છે । इस प्रकार मृदु, लघु, स्निग्ध और शीतनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ः भाग हैं और उत्कृष्ट दश कोड़ाकोड़ी सागरोपम की है । दश सौ वर्ष का अवाधा काल है । अवाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेककाल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

જે અપ્રશસ્ત સ્પર્શ છે. અર્થાત્ કરકશે, શુરુ, રુક્ષ અને ઠંડા (શીત) છે તેમાંની સ્થિતિ સેવાર્ત સંહનનની સ્થિતિની સમાન છે આ પ્રમાણે કરકશ, શુરુ, રુક્ષ ને શીત સ્પર્શોમાંના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતવો ભાગ જોછા જોવા સાગરોપમનો છે સપ્તમાર્ગ (હું) ભાગ પ્રમાણની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અવાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે, તે અવાધાકાળ સિવાયનો શેષ સ્થિતિ કાળ છે તે તેનો નિષેક કાળ છે યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

જે પ્રશસ્ત સ્પર્શ છે અર્થાત્ મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ સ્પર્શો છે તેમાંના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ શુક્લ વર્ણનામકર્મની સમાન છે. એ પ્રમાણે મૃદુ (પીચો), લઘુ (હળવો), સ્નિગ્ધ (ચીકણો), ને ઉષ્ણ (ગરમ, ઊનો) સ્પર્શનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતવો ભાગ જોછા જોવા સાગરોપમનો હું ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે એક હજાર વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે. તે અવાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્

ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર પશ્ચદશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલહીના ચ અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, કટુકરસનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય સપ્ત અષ્ટાવિંશતિ-ભાગાઃ $\frac{૧૬}{૨૨}$ પર્યોપમાસંખ્યેયમાગહીનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સાર્દ્ધસપ્તદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કિન્તુ સાર્દ્ધસપ્તદશવર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ, તિક્તરસનામ્નો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તભાગૌ $\frac{૧૬}{૧૧}$ પર્યોપમાસંખ્યેયમાગહીનો, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કિન્તુ તત્ર ત્રિંશતિ-વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલહીના ચ કર્મસ્થિતિઃ દલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તેતિ-ભાવઃ, 'ફામા જે અપસત્થા તેસિં જહા છેઝટ્સ' સ્પર્શા યે અપ્રશસ્તાઃ કર્કશગુરુલ્લક્ષીતરૂપાઃ સન્તિ તેષાં ચતુર્ણાં સ્થિતિઃ યથા સેવાર્તસ્ય સંઘનનસ્ય સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથા પ્રતિપત્તવ્યા

સાગરોપમ કા $\frac{૧૬}{૨૨}$ ભાગ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્દ્રહ કોડાકોડી સાગરોપમ હૈ । પન્દ્રહ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ ઓર અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ વહ ઉસકા નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ । કટુકરસ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા $\frac{૧૬}{૨૨}$ ભાગ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાદે સત્તરહ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । સાદે સત્તરહ સૌ વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । તિક્તરસનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા $\frac{૧૬}{૧૧}$ ભાગ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ । અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કાલ હૈ ।

જો સ્પર્શ અપ્રશસ્ત હૈ અર્થાત્ કર્કશ, ગુરુ, લ્લક્ષ ઓર શીત, ડનકી સ્થિતિ

કષાય (તુર) ૨૫ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના $\frac{૧૬}{૨૨}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અખાધાકાળ પદરસો વર્ષોનો છે. તે અખાધાકાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે.

કટુકરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{૧૬}{૨૨}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાડીસત્તર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. સાડીસત્તરસો વર્ષોનો તેનો અખાધાકાળ છે (તે અખાધા કાળ બાદ કરતા જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે)

તિક્તરસ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ, પર્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો $\frac{૧૬}{૧૧}$ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષોનો તેનો અખાધાકાળ છે તે અખાધાકાળ બાદ કયાં પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાલ છે.

તથા ચ કર્કશગુરુરુક્ષશીતસ્પર્શાનાં પ્રત્યેક જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તભાગૌ : પલ્યોપમા સંખ્યેયમાગોત્રૌ સ્થિતિઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનચક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્નુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલોના અનુભવ-યોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'જે પસત્યા તેરિં જઘા મુક્કિલ્લવળ્ણનામસ્સ' એ પ્રશસ્તાઃ સ્પર્શાઃ મૃદુલઘુસ્નિગ્ધોષ્ણરૂપાઃ સન્તિ તેષાં પ્રશસ્તાનાં પ્રત્યેકં યથા શુવચ્ચર્ણનામ્નઃ સ્થિતિઃ પ્રતિપાદિતા તથા પ્રતિપત્તવ્યા, તથા ચ પ્રશસ્તાનાં મૃદુલઘુસ્નિગ્ધોષ્ણસ્પર્શાનાં પ્રત્યેકં જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ : પરથોપમાસંખ્યેયમાગદ્વીનઃ સ્થિતિઃ ઉત્કૃષ્ટેન દશ-સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનચક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, દશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધા-કાલઃ, અવાધાકાલપરિધીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તેતિભાવઃ,

સેવાર્ત્તસંહનન કી સ્થિતિ કે સમાન હૈ । इसके अनुसार करकश, गुरु, रुक्ष और शीत स्पर्शों में से प्रत्येक को जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बंटे सात : भाग प्रमाण है और उत्कृष्ट बीस कोड़ाकोड़ी सागरोपम की है । इसका अवाधा काल बीस सौ वर्ष का है । अवाधाकाल के सिवाय शेष स्थिति काल निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

જો સ્પર્શ પ્રશસ્ત હૈ, અર્થાત્ મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ ઓર ઉષ્ણ, ઉનમેં સે પ્રત્યેક કી જઘન્ય સ્થિતિ શુક્લ વર્ણ નામકર્મ કે સમાન હૈ । इस प्रकार मृदु, लघु, स्निग्ध और शीतनामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का : भाग हैं और उत्कृष्ट दश कोड़ाकोड़ी सागरोपम की है । दश सौ वर्ष का अवाधा काल है । अवाधा काल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह निषेककाल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

જે અપ્રશસ્ત સ્પર્શ છે. અર્થાત્ કરકશે શુરુ રુક્ષ અને ઠંડો (શીત) છે તેમની સ્થિતિ સેવાર્ત્ત સંહનનની સ્થિતિની સમાન છે આ પ્રમાણે કરકશ, શુરુ, રુક્ષ ને શીત સ્પર્શોમાના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જોછા જોવા સાગરોપમનો જે સપ્તમાશ (હે) ભાગ પ્રમાણની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તેનો અવાધાકાળ જે હજાર વર્ષનો છે, તે અવાધાકાળ સિવાયનો શેષ સ્થિતિ કાળ છે તે તેનો નિષેક કાળ છે યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

જે પ્રશસ્ત સ્પર્શ છે અર્થાત્ મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ સ્પર્શો છે તેમાના પ્રત્યેકની જઘન્ય સ્થિતિ શુક્લ વર્ણનામકર્મની સમાન છે. એ પ્રમાણે મૃદુ (પાણી), લઘુ (હળવો), સ્નિગ્ધ (ચીકણો), ને ઉષ્ણ (ગરમ, ઊનો) સ્પર્શનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જોછા જોવા સાગરોપમનો હે ભાગ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે. તે અવાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અર્થાત્

‘અગુરુલઘુનામાણ જહા છેવદ્વસ્ત’ અગુરુલઘુનામકર્મણો યથા સેવાર્ત્તસ્ય સંહનનસ્ય સ્થિતિરુક્તા તથા વત્તવ્યતા, તથા ચ અગુરુલઘુનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાગૌ ૩ પલ્યોપમાસંસ્થેયમાગહીનો યાવત્ સ્થિતિઃ ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ તત્ર વિંશતિ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલોના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘एवं उवघायनामाए वि’ एण्-અગુરુલઘુનામોક્તરીત્યા ઉપઘાતનામકર્મણોડપિ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાગૌ ૩ પલ્યોપમાસંસ્થેયમાગોનો યાવત્ સ્થિતિઃ, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘पराघायनामाए वि एवंवेव’ પરાઘાતનામકર્મણોડપિ એવચ્ચૈવ-અગુરુલઘુનામોક્તરીત્યૈવ જઘન્યેન સાગરો-

અગુરુલઘુનામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનનના સમાન સમજાની જાણ, હવે પ્રકાર અગુરુલઘુનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંસ્થાતર્વાં ભાગ કમ સાગરોપમના ૩ ભાગ છે એવં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે । વીસ સૌ વર્ષના કાલના અવાધાકાલ છે । અવાધાકાલના કાલના કરવાના પર જો સ્થિતિ રહેતી છે તે તેના નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલ છે ।

અગુરુલઘુનામકર્મના સમાન ઉપઘાતનામકર્મની સ્થિતિની જઘન્ય પલ્યોપમના અસંસ્થાતર્વાં ભાગ કમ ૩ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે । વીસ સૌ વર્ષના કાલના અવાધાકાલ છે । અવાધાકાલના કાલના કરવાના પર જો જો સ્થિતિ રહેતી છે, તે નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલ છે ।

પરાઘાતનામકર્મની સ્થિતિની જો પ્રકાર છે । અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ

અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલ છે.

અગુરુ લઘુ નામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનન નામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજાની જાણ છે. એ પ્રમાણે અગુરુલઘુ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંસ્થાતર્વાં ભાગ એ છે એવા સાગરોપમના ૩ ભાગ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તે હજાર વર્ષના તેના અવાધાકાલ છે અવાધાકાલના કાલ કરવાની પછી બેટલી શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલ છે

અગુરુલઘુ નામકર્મની સમાન, ઉપઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય પલ્યોપમના અસંસ્થાતર્વાં ભાગ એ છે એવા ૩ સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તે હજાર વર્ષના તેના અવાધાકાલ છે. તે અવાધાકાલના કાલ કરવાથી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલ છે

પરાઘાત નામકર્મની સ્થિતિ પણ એ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના

पमस्य द्वौ सप्तभागौ ३ पत्योपमासंख्येयभागद्विनौ यावत् स्थितिः प्रज्ञप्ता, उत्कृष्टेन तु
विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्रापि
विंशतिः वर्षशतानि यावद् अवाधाकालः, अवाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः
कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता । गौतमः पृच्छति-‘निरयाणुपुष्वीनामाए पुच्छा’ निरयानुपूर्वी-
नामकर्मणः क्रियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम !
‘जघण्णेणं सागरोपमसहस्रस्स दो सत्तभागा, पल्लिओवमस्स असंखेज्जडभागेणं ऊणया’ जघन्येन
सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ-सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रगुणितौ, पत्योपमासंख्येय-
भागोनौ यावत् पूर्वोक्तनरकगतिरीत्याऽवगन्तव्यौ, ‘उक्कोसेणं वीसं सागरोपमकोडाकोडीओ,
वीसं वाससयाइं अवाहा अवाहूणिया कम्महिई कम्मनिसेगो’ उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपम-
कोटीकोटयः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिवर्षशतानि यावद्
अवाधाकालः बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति तावत्काल-
मध्ये दलिककर्मनिषेकस्याभावात्, अत एव अवाधोना-अवाधाकालपरिहीना अनुभवयोग्या
कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-‘तिरियाणुपुष्वीए पुच्छा’ तिर्ये-

पत्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ३ भाग और उत्कृष्ट स्थिति
वीस कोडाकोडी सागरोपम की है वीस सौ वर्ष का अवाधाकाल है, शेष निषेक
काल, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नरकानुपूर्वीनामकर्म की स्थिति कितने काल
की कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! नरकानुपूर्वीनामकर्म की जघन्य स्थिति पत्योपम का
असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बड़े सात ३ भाग की और उत्कृष्ट
स्थिति वीस कोडाकोडी सागरोपम की है । इसका अवाधा काल वीस सौ वर्ष
का है । अवाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह उसका निषेक
काल है, अर्थात् अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! तिर्येचानुपूर्वीनामकर्म की स्थिति कितने काल

असंख्यातवां भाग ओछो ओवा सागरोपमना ३ भागनी छे अने उत्कृष्ट स्थिति वीस
कोडाकोडी सागरोपमनी छे. वीससो वर्षने तेना अवाधाकाल छे. (ते अवाधाकाल पाह
करता रे) शेष स्थिति रहे छे ते तेना निषेक काल अर्थात् अनुभवयोग्य स्थितिने काल छे

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नरकानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति देवता समथनी कही छे.

श्री भगवान्-हे गौतम ! नरकानुपूर्वीनामकर्म की जघन्य स्थिति पत्योपमना असं-
ख्यातवां भाग ओछो ओवा सागरोपमना ३ भागनी छे अने उत्कृष्ट स्थिति वीस कोडा-
कोडी सागरोपमनी छे. तेना अवाधाकाल छे हजार वर्षने छे. ते अवाधा काल पाह करी
पछी रे शेष स्थिति रहे छे ते तेना निषेक काल छे. अर्थात् अनुभव योग्य स्थिति काल छे,

‘અગુરુલઘુનામાપ જઠા છેગદ્વસ’ અગુરુલઘુનામકર્મણો યથા સેવાર્ત્તસ્ય સંહનનસ્ય સ્થિતિરુક્તા તથા વત્તવ્યતા, તથા ચ અગુરુલઘુનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તભાગૌ : પલ્થો-પમાસંસ્થયેયમાગદ્વીનો યાવત્ સ્થિતિઃ ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતા-વસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ તત્ર વિંશતિ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અબાધાકાલઃ, અબાધા-કાલોના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલ્લિકકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘एवं उववायनामाए वि’ एन्म्-અગુરુલઘુનામોક્તરીત્યા ઉપઘાતનામકર્મણોઽપિ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તભાગૌ : પલ્થોપમાસંસ્થયેયમાગદ્વીનો યાવત્ સ્થિતિઃ, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મ-રૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિવર્ષશતાનિ યાવદ્ અબાધાકાલઃ, અબાધાકાલપરિદ્વીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલ્લિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘पराघायना-माए वि एवंवेव’ પરાઘાતનામકર્મણોઽપિ એવઞ્ચૈવ-અગુરુલઘુનામોક્તરીત્યૈવ જઘન્યેન સાગરો-

અગુરુલઘુનામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનનના સમાન સમજાવી જાણીએ, હવે પ્રકાર અગુરુલઘુનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્થોપમના અસંસ્થાતર્વા ભાગના કમ સાગરોપમના : ભાગના છે એવં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે । વીસ સૌ વર્ષના કાલના અબાધાકાલના છે । અબાધાકાલના કાલના કરવાના પરના સ્થિતિ રહેતી છે વહુના કાલના નિષેકના કાલના અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલના છે ।

અગુરુલઘુનામકર્મના સમાન ઉપઘાતનામકર્મની સ્થિતિની જઘન્ય પલ્થોપમના અસંસ્થાતર્વા ભાગના કમ : સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે । વીસ સૌ વર્ષના કાલના અબાધાકાલના છે । અબાધાકાલના કાલના કરવાના પરના સ્થિતિ રહેતી છે, વહુના નિષેકના કાલના અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલના છે ।

પરાઘાતનામકર્મની સ્થિતિની જઘન્ય સ્થિતિની પ્રકારના છે । અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ

અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલના છે.

અગુરુલઘુનામકર્મની સ્થિતિ સેવાર્ત્તસંહનનનામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજાવી જાણીએ. એ પ્રમાણે અગુરુલઘુનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્થોપમના અસં-સ્થાતર્વા ભાગના છે એવા સાગરોપમના : ભાગના છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડા-કોડી સાગરોપમની છે. એ હજાર વર્ષના તેના અબાધાકાલના છે. અબાધાકાલના બાદના કાલના પછીના સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેકના કાલના અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલના છે.

અગુરુલઘુનામકર્મની સમાન, ઉપઘાતનામકર્મની સ્થિતિ પછી જઘન્ય પલ્થોપમના અસંસ્થાતર્વા ભાગના છે એવા : સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એ હજાર વર્ષના તેના અબાધાકાલના છે. તે અબાધાકાલના બાદના કરવાથી એ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેકના કાલના અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાલના છે

પરાઘાતનામકર્મની સ્થિતિ પછી એ પ્રમાણે છે. અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્થોપમના

પમસ્ય દ્વો સપ્તભાગૌ : પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગદ્વીનૌ યાવત્ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ તત્રાપિ વિંશતિઃ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નિરયાણુપુવ્વીનામાપ પુચ્છા’ નિરયાણુપૂર્વી-નામકર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जघण्णेणं सागरोवमसहस्रस्य दो सप्तभागा, पल्लिवोवमस्य असंखेज्जइभागेणं ऊणया’ जघन्येन सागरोवमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ-सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रगुणितौ, पल्योपमासंख्येय-भागौनौ यावत् पूर्वोक्तनरकगतिरीत्याऽवगन्तव्यौ, ‘उक्कोसेणं वीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, वीसं वाससयाइं अवाहा अवाहणिया कम्मद्विई कम्मनिसेगो’ उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपम-कोटीकोटचः કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ બન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય કિંચિદપિ વાધાં નોત્પાદયતિ તાવત્કાલ-મધ્યે દલિકકર્મનિષેકસ્યામાવાત્, અત એવ અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તિરિયાણુપુવ્વીપ પુચ્છા’ તિર્ય-

પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ હૈ, શેષ નિષેક કાલ, અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નરકાણુપૂર્વીનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નરકાણુપૂર્વીનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા દો બંદે સાત ૩ ભાગ કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । હસકા અવાધા કાલ વીસ સૌ વર્ષ કા હૈ ; અવાધાકાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસકા નિષેક કાલ હૈ, અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યંચાણુપૂર્વીનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ

અસંખ્યાતમે ભાગ એછો એવા સાગરોપમના ૩ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. વીસસો વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે. (તે અવાધાકાળ બાદ કરતા જે) શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકાણુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે.

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! નારકાણુપૂર્વીનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ એછો એવા સાગરોપમનો ૩ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અવાધાકાળ એ હજાર વર્ષનો છે. તે અવાધા કાળ બાદ કયા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે. અર્થાત્ અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે,

માનુપૂર્વીનામકર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ! इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’
 हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोपमस्स दो सत्तमागा पल्लिओवमस्स असंखेज्झभागेणं ऊणया’
 जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तमागौ ; पल्ल्योपमस्यासंख्येयमागोनौ यावत् तिर्यगानुपूर्वीनाम-
 कर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, ‘उकोसेणं वीसं सागरोपमकोडाकोडीओ, वीसइवाससयाइ अवाहा,
 अवाहूणि या कम्मद्विई कम्मनिसेगो’ उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयस्तिर्यगानु-
 पूर्वीनामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिर्वर्षशतानि यावद्
 अबाधाकालः—बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधा नोत्पादयति तावत्काल-
 मध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना—वर्षसहस्रद्वयरूपा बाधाकालपरिहीना
 विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता,
 गौतमः पृच्छति—‘मणुयाणुपुब्बीनामएणं पुच्छा’ हे भदन्त ! मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः
 खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम !
 की कही है ।

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्ल्योपम का असंख्यातवां भाग कम
 सागरोपम का ३ भाग है और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति
 कही है । वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है अर्थात् बन्धसमय से लेकर अपने
 उदय द्वारा दो हजार वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि
 इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है । अतएव अबाधाकाल कम
 करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह अर्थात् वीस सौ वर्ष कम वीस कोडा-
 कोडी सागरोपम का उसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति कितने काल
 की कही है ।

भगवान्—हे गौतम ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्ल्योपम

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તિર્યગાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે
 શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લ્યોપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછા ઓવા
 સાગરોપમનો ૩ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે.
 તેનો જે હજાર વર્ષને અબાધા કાળ છે. અર્થાત્ બધ સમયથી લઇને પોતાના ઉદય દ્વારા
 જે હજાર વર્ષ સુધી તે કમ જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતુ નથી, કારણ કે એટલા સમ
 થમા તેના હણિયાનો નિષેક થતો નથી. આથી અબાધા કાળ બાદ ક્યા પછી જે શેષ
 સ્થિતિ રહે છે તે અર્થાત્ જે હજાર વર્ષ ઓછા ઓવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો
 નિષેક કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
 શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લ્યોપમ

‘જઠળેણં સાગરોવમસ્સ દિવહું સત્તમાગં પલિઓવમસ્સા અમંસેજ્જડમાગેણં ડળયં’ જઘન્વેન સાગરોપમસ્ય દ્વચર્દઃ—દ્વિતીયોડર્દોવસ્ય મ દ્વચર્દઃ; સાર્દૈકઃ સપ્તમાગઃ ॥૧॥ પત્યોપમસ્મામં-સ્થેયમાયોનો મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાયાઃ સ્થિતેઃ પશ્ચ-દશસાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણત્વાત્, તથાચોક્તમ્—‘ત્રીસં કોઢાકોઢી અસાયાઆવરણ અંતરા-યાણં’ ભિચ્છેસયરીશ્ત્થી મણુદુગસાયાણપન્નરસ ॥૧॥” ત્રિશત્ સાગરોપમકોટીકોટ્યોડસાદા-વરણાન્તરાયાણામ્ । મિથ્યાત્વે સસતિઃ સ્ત્રી મનુષ્યદ્વિકસાતાનાં પશ્ચદશ ॥૧॥ ઇતિ, ‘ઉકોસેણં પણ્ણરસ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ પણ્ણરસવાસસયાઙં અવાદા, અવાદૂણિયા કમ્મદ્વિઙ્ઘં કમ્મ-નિસેગો’ ઉત્કૃષ્ટેન પશ્ચદશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા મનુષ્યાનુપૂર્વી-નામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, કિન્તુ તત્રાપિ પશ્ચદશવર્ષશતાનિ યાત્રદ્ અવાધાકાલઃ—વન્ધસ-મયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિચ્ચિદપિ વાધામુપદયતિ તાવત્કાલમધ્યે દક્ષિકકર્મ-નિષેકામાવાત્, અતएव અવાધોના—સાર્દૈકવર્ષમહસ્રૂપા વાધાકાલપરિહીના પશ્ચદશ સાગરો-પમકોટીકોટીરૂપા અનુમનયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકસ્વરૂપા પ્રજ્ઞસા, ગૌતમઃ

કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ॥૧॥ ભાગ પ્રમાગ હૈ, કપોંકિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્દ્રહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી હૈ । કહા મી હૈ—‘અસાતાવેદનીય, જ્ઞાના-વરણ, દર્શનાવરણ, ઔર અન્તરાય કર્મ કો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તોમ જોઢાકોઢી સાગરોપમ કી મિથ્યાત્વ મોહનીય કી સત્તર કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી તથા સ્ત્રી-મનુષ્યદ્વિક ઔર સાતાવેદનીય, કી પન્દ્રહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી સ્થિતિ હૈ ॥ ૧ ॥ મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્દ્રહ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી કહી હૈ । પન્દ્રહ સૌ વર્ષ કા હમકા અવાધાકાલ હૈ અર્થાત્ વન્ધ કો સમય સે લેકર પન્દ્રહ સૌ વર્ષો તક યહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, ક્યોંકિ હતને સમય તક કર્મદલિતોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ । અતएव અવાધાકાલ કો કમ કમ દેને પર જો સ્થિતિ કાલ શેષ રહતા હૈ, વહ હમકા નિષેકકાલ હૈ । સે અનુમનયોગ્ય સ્થિતિકાલ મી કહતે હૈ ।

અસંખ્યાતમે ભાગ જોછા એવા સાગરોપમના દોઢ સપ્તમાશ ॥૧॥ ભાગ પ્રમાણ છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોઠાકોઠી સાગરોપમની છે.

હજી છે કે—“અગ્રાતા વેદનીય જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોઠાકોઠી સાગરોપમની છે, મિથ્યાત્વ મોહનીયની સિત્તર કોઠાકોઠી સાગરો-પમની છે તથા સ્ત્રી-મનુષ્યાદિક અને સાતાવેદનીયની પંદર કોઠાકોઠી સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોઠાકોઠી સાગરોપમની કહી છે. તેનો પંદરસો વર્ષનો અવાધાકાળ છે. અર્થાત્ બંધના સમગ્રથી લઈને પંદરસો વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે એટલા સમયમાં કર્મદળિયાનો નિષેક થતો નથી, આથી અવાધાકાળ બાદ જતાં એ સ્થિતિ

મનુષ્યપૂર્વનામકર્મણઃ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ! इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सागरोपमस्स दो सत्तभागा पल्लिओवमस्स असंखेज्झमागेणं ऊणया’ जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्तभागौ ॥ पल्योपपस्यासंख्येयभागोनौ यावत् तिर्यगानुपूर्वीनाम-कर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, ‘उकोसेणं वीसं सागरोपमकोडाकोडीओ, वीसइवाससयाइ अब्बाह, अब्बाहुणिथा कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो’ उत्कृष्टेन विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयस्तिर्यगानु-पूर्वीनामकर्मणः कर्मरूपतावस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता, किन्तु तत्र विंशतिवर्षशतानि यावद् अबाधाकालः-बन्धसमयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य किञ्चिदपि बाधां नोत्पादयति तावत्काल-मध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अबाधोना-वर्षसहस्रद्वयरूपा बाधाकालपरिहीना विंशतिः सागरोपमकोटीकोटयोऽनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-‘मणुयाणुपुव्वीनामएणं पुच्छा’ हे भदन्त ! मनुष्यानुपूर्वीनामकर्मणः खलु कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! की कही है ।

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का ॥ भाग है और उत्कृष्ट वीस कोडाकोडी सागरोपम की स्थिति कही है । वीस सौ वर्ष का अबाधाकाल है अर्थात् बन्धसमय से लेकर अपने उदय द्वारा दो हजार वर्ष तक वह जीव को कोई बाधा नहीं पहुंचाता, क्योंकि इतने काल तक उसके दलिकों का निषेक नहीं होता है । अतएव अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह अर्थात् वीस सौ वर्ष कम वीस कोडा-कोडी सागरोपम का उसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति कितने काल की कही है ।

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यानुपूर्वी नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તિર્યગાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે
શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા ઓવા સાગરોપમનો ૩ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો બે હજાર વર્ષનો અબાધા કાળ છે. અર્થાત્ બધા સમયથી લઈને પોતાના ઉદય દ્વારા બે હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે એટલા સમયમાં તેના હજિયાનો નિષેક થતો નથી આથી અબાધા કાળ બાદ કર્યા પછી બે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે અર્થાત્ બે હજાર વર્ષ ઓછા ઓવા વીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો નિષેક કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યો

‘જઠ્ઠણેણં સાગરોપમસ્સ દિવહું સત્તમાગં પલિભોવમમ્મા અમંસેજ્ઞઙ્ગમાગેણં ઝણય’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વચર્દ્દ:-દ્વિતીયાડર્દ્દોપસ્ય મ દ્વચર્દ્દ: માર્દ્દક: સપ્તમાગ: ॥ પન્નોપમમ્મામ-સ્થેયગાઝોનો મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મણ: સ્થિતિ: પ્રજ્ઞસા, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાયા: સ્થિતે: પચ્ચ-દશસાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણત્વાત્, તથાચોક્તમ્-‘ત્રીસં કોડાકોડી અમાયઆપરણ અંતરા-યાણં’ મિચ્છેસયરીક્થી મણુદુગસાયાણપન્નરસ ॥૧॥’ ત્રિગ્લ મગરોપમકોટીકોટીસાદા-વરણાન્તરાયાણામ્ । મિચ્છાત્વે સપ્તિ: સ્ત્રી મનુષ્યદ્વિકસાતાનાં પચ્ચદશ ॥૧॥ ઈદં, ‘કોસેણં પણ્ણરસ સાગરોપમકોડાકોડીથો પણ્ણરસવાસસયાઙં અવાદા, અવાદ્દણિયા કમ્મદ્વિટ્ કમ્મ-નિસેગો’ ઉત્કૃષ્ટેન પચ્ચદશસાગરોપમકોટીકોટય: કર્મેરૂપતાવસ્યાનલક્ષણા મનુષ્યાનુપૂર્વી-નામકર્મણ: સ્થિતિ: પ્રજ્ઞસા, કિન્તુ તત્રાપિ પચ્ચદશવર્ષશતાનિ યાત્ અવાધાકાલ:-વન્ધસ-મયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિચ્ચિદપિ વાધામુપદયતિ તાવન્નાલ્પમે દલ્લિકકર્મ-નિષેકામાદાત્, અતएव અવાધોના-સાર્દ્દકર્વર્ષમહસ્રરૂપા વાધાકાલપરિહીના પચ્ચદશ સાગરો-પમકોટીકોટીરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિ: કર્મદલ્લિકનિષેકસ્વરૂપા પ્રજ્ઞસા, ગૌતમ:

કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ સાગરોપમ કા ॥ ભાગ પ્રમાણ છે, કયોંકિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્દ્રહ કોડાકોડી સાગરોપમ કી છે । કહાં મી છે-‘અસાતાવેદનીય, જ્ઞાના-વરણ, દર્શનાવરણ, ઓર અન્તરાય કર્મ કો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તોગ કોડાકોડી સાગરોપમ કી મિચ્છાત્વ મોહનીય કી સત્તર કોડાકોડી સાગરોપમ કી તથા સ્ત્રી-મનુષ્યદ્વિક ઓર સાતાવેદનીય, કી પન્દ્રહ કોડાકોડી સાગરોપમ કી સ્થિતિ છે ॥ ૧ ॥ મનુષ્યાનુપૂર્વીનામકર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પન્દ્રહ કોડાકોડી સાગરોપમ કી કહી છે । પન્દ્રહ સૌ વર્ષ કા હમકા અવાધાકાલ છે અર્થાત્ વન્ધ કે સમય સે લેકર પન્દ્રહ સૌ વર્ષોં તક યહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા, કયોંકિ હતને સમય તક કર્મદલ્લિકો કા નિષેક નહીં હોતા છે । અતएव અવાધાકાલ કો કમ કમ દેને પર જો સ્થિતિ કાલ શેષ રહતા છે, વહ હસકા નિષેકકાલ છે । ઉસે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકાલ મી કહતે હેં ।

અસંખ્યાતર્વા ભાગ ઓછા ઓવા સાગરોપમના કોડ સપ્તમાશ ॥ ભાગ પ્રમાણ છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

કહ્યું છે કે-‘અગાતા વેદનીય જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અન્તરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે, મિચ્છાત્વ મોહનીયની સિત્તર કોડાકોડી સાગરો-પમની છે તથા સ્ત્રી-મનુષ્યદ્વિક અને સાતાવેદનીયની પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ કહી છે. મનુષ્યાનુપૂર્વી નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંદર કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેના પંદરસો વર્ષના અવાધાકાળ છે અર્થાત્ અંધના સમગ્રથી લઈને પંદરસો વર્ષ સુધી તે કર્મ ચોતાના ઉદય દ્વારા અપને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે એટલા સમયમાં કર્મદળિયાને નિષેક થતો નથી. આથી અવાધાકાળ બાદ જતાં જે સ્થિતિ

પૃચ્છતિ-‘દેવાણુપુત્રીનામાપ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દેવાપૂર્વીનામર્ષણઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞાતા ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘जटवणेणं सागरोपमसहस्रसस एणं सत्तभाग पल्लिओवमरस असंखेज्जइभागेणं ऊणयं’ जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य एकः सप्त भागः-सागरोपमस्य एकः सप्तभागः ३ सहस्रगुणित इत्यर्थः पल्योपमस्यासंख्येयमागो नो देवानुपूर्वीनाम्नः स्थितिः प्रज्ज्ञा तस्य उत्कृष्टायाः स्थितेः द्वासागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वाद्, सहस्रगुणितत्वश्च पूर्वोक्तदेवगतिरीत्याऽऽसेयम्, उक्तञ्च-‘पुंसासरई उच्चैसु भस्सगतिथिराइ छक देवदुगे । दससेणाणं बीसा एवइयाऽदाहवाससया’ ॥१॥ पुंवेदहास्यरत्युच्चैर्गोत्र शुभविहायोगति स्थिरादिषट्कदेवद्विकेषु । दशशेषाणां विंशतिः एतावन्त्यवाधार्पणतानि ॥१॥ इति, देवानुपूर्वीनाम्नो बन्धश्च जघन्येनासंज्ञि पञ्चेन्द्रियेषु बोध्यः, ‘उक्कोसेणं दससागरोपमकोडाकोडीओ’ दस य वाससयाइ अवाहा, अवाहूणि या दम्मद्विई कम्मनिसेगो’ उत्कृष्टेन दश-सागरोपमकोटीकोटयो देवानुपूर्वीनाम्नः कर्मरूपातावस्थानरूपेणा स्थितिः प्रज्ज्ञा, किन्तु तत्र

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! देवानुपूर्वी नामकर्म की स्थिति कितने काल की-कही है ?

भगवान्-हे गौतम ! देवानुपूर्वी नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम सहस्र का ३ भाग प्रमाण है; अर्थात् सहस्र गुणित है, क्योंकि इसकी उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है । सहस्रगुणितता का स्पष्टीकरण देवगति नायकर्म के प्रसंग में ऊहे अनुसार समझ लेना चाहिए । कहा भी है-पुरुष वेद, हास्यवेदनीय, रतिवेदनीय उच्चगोत्र, भ विहायोगति, स्थिरषट्क और देवद्विक का अवाधा काल दश सौ वर्षों का है, शेष का बीस सौ वर्षों का ॥१॥ देवानुपूर्वी नामकर्म का बन्ध जघन्य रूप से भी असंज्ञी पंचेन्द्रियों में पाया जाता है । देवानुपूर्वीनामकर्म की उत्कृष्ट स्थिति दश

શેષ રહે છે તે તેના નિષેઠ કાલ છે અને તેને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ પણ કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! દેવાનુપૂર્વી નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ? શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! દેવાનુપૂર્વી નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતનો ભાગ એછો એવા સાગરોપમ સહસ્રના ૩ ભાગ પ્રમાણ છે અર્થાત્ હજારગણ છે કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

સહસ્રગુણિતતા (હજાર વડે ગુણવા)નું સ્પષ્ટીકરણ દેવગતિ નામકર્મના પ્રસંગમાં કર્યા અનુસાર આહી સમજ લેવું જોઈએ.

કપુ છે કે-પુરુષવેદ, હાસ્ય વેદનીય, રતિ વેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર, શુભ વિહાયોગતિ સ્થિર પદ્મ અને દેવદ્વિડનો અવાધા કાળ એટ હજાર વર્ષનો છે અને આકોનાનો બે હજાર વર્ષનો છે દેવાનુપૂર્વી નામકર્મનો બધ જઘન્ય રૂપે પણ નચરૂ પ પંચેન્દ્રિયોના મળી આવે છે. દેવાનુપૂર્વી નામકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

દશવર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-અન્નપ્રાપ્તયાદાનમ્ સ્તોદનેન નિવૃત્તિરપિ વાયા-
મુત્પાદયતિ, તાવત્કાલમધ્યે દલિકર્મ નિપેક્ષાભાવાન્, અનપ્ત અસાધોગ-અપકમદમરુપા
વાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિપેક્ષરૂપા પ્રવૃત્તેતિમાદઃ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘ઝમાસનામાય પુનઃ’ ઉચ્ચ્વાસનામર્ગઃ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રવૃત્તા? ઈતિ
પૃચ્છા, ભગવાન્ન-‘એ સમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તસા તિરિયાણુપૂર્વીય’ યસા તિરિયાણુપૂર્વીનામ
કર્મણઃ સ્થિતિક્ત્વા તથા ઉચ્ચ્વાસનામર્ગોડપિ વૃત્તવા, તથાચ ઉચ્ચ્વાસનામર્મણો
જઘન્યેન સાગરોપપસ્ય ટ્વૌ સત્તમાગૌ પર્યોપમામંલ્યેયમાગૌનો યાવન્ સ્થિતિઃ પ્રવૃત્તા,
ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંશતિઃ સાગરોપપકોટીકોટયઃ કર્મરૂપાસ્યાતલ્લભા સ્થિતિઃ પ્રવૃત્તા, કિન્તુ
તત્ર ત્રિંશતિઃ વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ, અત્થવા તથા તાલ્લભ રેતીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ
દલિકનિષેકરૂપા પ્રવૃત્તા, ‘આગવનામપિ એવં નેર’ આપનામર્મણોડપિ એવંચ-ઉચ્ચ્વા-
સનામોક્તરીત્યેવ જઘન્યેન સાગરોપપસ્ય ટ્વૌ સત્તમાગૌ પર્યોપમામંલ્યેયમાગૌનો યાવન્
કોટાકોટી સાગરોપપમ કી હૈ । દશ સૌ વર્ષો યા અવાધાકાલ હૈ । અવાધાકાલ
કમ શેષ સ્થિતિ ઝસકે નિપેક્ષ કા કાલ યા અનુભવયોગ્ય રિધિતિ યા કાલ હૈ
ગૌતમસ્વામો-હે ભગવન્ ! ઉચ્ચ્વાસનામર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી હૈ ?
ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિરિયાણુપૂર્વી નામર્મ કી જિતની સ્થિતિ કહી હૈ,
વતનો હી ઉચ્ચ્વાસનામર્મ કી સ્થિતિ ભી લ્પઙ્ગની ચાહિપ । તાત્પર્ય યહ હૈ
કિ ઉચ્ચ્વાસનામર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપપ કા અસંલ્પ્યાતર્વા ભાગ કમ
સાગરોપપ કા ૩ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટાકોટી સાગરો-
પપ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા ઇસ કા અવાધાકાલ હૈ । અવાધાકાલ કમ કર
દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, યહ ઇસકા નિપેક્ષ કાલ હૈ અથવા અનુભવ-
યોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

આતપનામર્મ કી સ્થિતિ ભી હસી પ્રકાર અર્થાત્ ઉચ્ચ્વાસ નામર્મ કે

એક હજાર વર્ષનો અવાધાકાલ છે. તે અવાધાકાલ સિવાયની શેષ સ્થિતિ તેના નિપેક્ષ કાલ
અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ઉચ્ચ્વાસ નામર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તિરિયાણુપૂર્વી નામર્મની સ્થિતિ જેટલી કહી છે તેટલી
ઉચ્ચ્વાસ નામર્મની સ્થિતિ સરખવી બોધ્યો.

તાત્પર્ય એ છે કે ઉચ્ચ્વાસ નામર્મનો જઘન્ય સ્થિતિપર્યોપમનો અસખ્યાતમો
ભાગ બોધા એવા સોગરોપમનો ૩ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટાકોટી
સાગરોપમની છે. તેના અવાધાકાલ એ હજાર વર્ષનો છે તે અવાધાકાલ બાદ કયા પછીથી
જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિપેક્ષ કાળ છે. અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કાલ છે.

આતપ નામર્મની સ્થિતિ યશુ એ પ્રમાણે છે એટલે કે ઉચ્ચ્વાસ નામર્મની

સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા કિન્તુ તત્ર વિંશતિઃ વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન ન કિંચિદપિ બાધાં જનયતિ, અતएव અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલ્લિક-કર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞસા 'ઉજ્જોયનામાए વિ' ઉદ્ધોતનામકર્મણોઽપિ પૂર્વોક્તરીત્યા જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાગૌ ઃ પલ્પોપમાસંસ્થેયમાગહીનો સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ, કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા, કિન્તુ તત્રાપિ વિંશતિ-વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અતएव અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મફલિકરનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞસા, ગૌતમઃ પુચ્છતિ-'પસત્યવિહાયોગતિનામાएવિ પુચ્છા' પ્રશસ્ત વિહાયોગતિનામકર્મણોઽપિ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞસા ? इति પુચ્છા મગવાનાહ-'શોયમા'!

સમાન હી હૈ । અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્પોપમ કા અસંસ્થાતવાં ભાગ કમ ઃ સાગરોપમ પ્રમાણ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણ હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા હસ કા મી અવાધા કાલ હૈ, અર્થાત્ વન્ધ કે સમય સે લેકર દો હજાર વર્ષોં તક યહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ બાધા નહીં પહું-ચાતા । અવાધાકાલ કમ કરને પર શેષ સ્થિતિ હસ કે નિષેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ઉદ્યોતનામકર્મ કી મી જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ મગર હસમેં પલ્પોપમ કા અસંસ્થાતવાં ભાગ કમ ઔર ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી કહી હૈ । હસકા અવાધા કાલ વીસ સૌ વર્ષ કા હૈ । હસ અવાધાકાલ કો કમ કર દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસકા નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પ્રશસ્તવિહાયોગતિનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી હૈ ?

સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્પોપમનો અસંસ્થાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના હું ભાગ પ્રમાણ છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે એ હજાર વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે અર્થાત્ બંધના સમયથી લઇને એ હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી. (કારણ કે તેનાં દળિયાનો નિષેક આ સમય દરમિયાન થતો નથી.) તે અવાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

ઉદ્યોત નામકર્મની પણ જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમના હું ભાગ પ્રમાણ, તેમાથી પલ્પોપમનો અસંસ્થાતમો ભાગ ઓછી એટલી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો અવાધા કાળ એ હજાર વર્ષનો છે. તે અવાધાકાળને બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે તે તેનો નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! પ્રશસ્તવિહાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે?

हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं सागरोपमस्स सत्तभागं' जघन्येन एकः सागरोपमस्य सप्तभागः
 ३ पत्थोपमासंख्येयभागहीनः प्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उत्तोसेणं
 दप्पसागरोपमकोडाकोडीओ, दसनाससयाइं अवाहा, अवाहणिया कम्मट्ठिं कम्मनिसेगो'
 उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र
 दशवर्षशतानि यावद् अवाधाकाल -बन्धममयादारभ्य स्वोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधा-
 मुत्पादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावान्, अतएव अवाधोना-दशशतवर्षरूपा बाधा-
 कारपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदञ्जिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'अप-
 सत्थविहायोगतिनामस्स पुच्छा' हे भदन्त ! अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः कियन्तं कालं
 स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! जहण्णेणं सागरोपमस्स
 दोण्णि सत्तभागा पलिओपमस्स असंखेज्जइभागेणं उणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्त-
 मागौ ३ पत्थोपमस्यासंख्येयभागोनौ यावद् अप्रशस्तविहायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता,

भगवान्-हे गौतम ! प्रशस्त विहायोगति नामकर्म की जघन्य स्थिति पत्थो-
 पम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बंटा सात भाग प्रमाण है ।
 और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है । दश सौ वर्ष का इस
 का अबाधा काल है, अर्थात् बन्धसमय से लेकर दश सौ वर्षों तक यह जीव
 को अपने उदय द्वारा कोई बाधा नहीं पहुँचाता है, क्योंकि इतने काल तक
 दलिकों का निषेक नहीं होता, अतएव अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति
 रहती है, वह इसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अप्रशस्त विहायोगति नामकर्म की स्थिति कितने
 काल की है ?

भगवान्-हे गौतम ! अप्रशस्त विहायोगति की जघन्य स्थिति पत्थोपम का
 असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बंटा सात ३ भाग प्रमाण है और

श्री भगवान्-हे गौतम ! प्रशस्त विहायोगति नामकर्मनी जघन्य स्थिति पत्थो-
 पमने। असंख्यातमे भाग ओछे ओवा सागरोपमना ३ भाग प्रमाणे छे अने उत्कृष्ट
 स्थिति इस कोडाकोडी सागरोपनी छे तेना अबाधा काण ओक हजार वर्षने छे, अर्थात्
 बन्धसमयथी प्रारंभी ओक हजार वर्ष सुधी ते एवने पोताना उदय द्वारा कोई बाधा
 पहुँचायितु नथी, कारण के ओटवा समय इत्थान तेना इत्थियाने निषेक थतो नथी. आथी
 ते अबाधा काण ओक हजार वर्षी के शेष स्थिति रहे ते तेना निषेक काण छे अथवा
 अनुभवयोग्य स्थितिने काण छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवान् ! अप्रशस्त विहायोगतिनामकर्मनी स्थिति केटवा काणनी छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! अप्रशस्त विहायोगति नामकर्मनी जघन्य स्थिति पत्थोप-
 मने। असंख्यातमे भाग ओछे ओवा सागरोपमने ३ भाग प्रमाणे छे. अने तेनी उत्कृष्ट

સ્થિતિ: પ્રજ્ઞા, ઉત્કૃષ્ટેન વિગતિ: સાગરોપમકોટીકોટય: કર્મરૂપનાઽવસ્થાન ધ્વના રિશ્તિ: પ્રજ્ઞા કિન્તુ તત્ર વિગતિ: વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ-વન્યમમદાદાભ્ય સ્પોદદેન ન કિશ્ચિદપિ વાધાં જનયતિ, અતएव અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિ: દલ્લિક-કર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞા 'ઉજ્જોયનાપાવ વિ' ઉદ્ધોતનામકર્મણોઽપિ પૂર્વોક્તરીન્યા જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાગૌ ઃ પર્યોપમાસંખ્યેયમાગહીનો રિશ્તિ: પ્રજ્ઞા, ઉત્કૃષ્ટેન વિગતિ: સાગરોપમકોટીકોટય:, કર્મરૂપનાઽવસ્થાનલધ્વના રિશ્તિ: પ્રજ્ઞા, કિન્તુ તત્રાપિ વિગતિ-વર્ષશતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ, અતएव અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિ: કર્મડલ્લિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞા, ગૌતમ: પૃન્હતિ-'પમત્થવિદ્ધાયોગતિનામાણવિ પુરુષા' પ્રશસ્ત વિદ્ધાયોગતિનામકર્મણોઽપિ કિયન્તં કાલં સ્થિતિ: પ્રજ્ઞા? ઇતિ પૃન્હા મગગનાલ-'યોયમા'!

સમાન હી છે । અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ ઃ સાગરોપમ પ્રમાણ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમ કોડાકોડી પ્રમાણ છે । વીસ સૌ વર્ષ કા હમ કા ખી અવાધા કાલ છે, અર્થાત્ નન્વ કે સમય સે લેઝર દો હજાર વર્ષો તક યહ અપને ઉદય ઢાગ જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહું-ચાતા । અવાધાકાલ કમ કરને પર શેપ સ્થિતિ હમ દે નિષેક કા કાલ છે યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ છે ।

ઉદ્ધોતનામકર્મની કી ખી જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ મગર ઉમમેં પર્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ ઔર ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી કહી છે । હસકા અવાધા કાલ વીસ સૌ વર્ષ કા છે । હસ અવાધાકાલ કો કમ કર દેને પર જો સ્થિતિ શેપ રહતી છે, વહ ઉસકા નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ છે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રશસ્તવિદ્ધાયોગતિનામકર્મની સ્થિતિ કિતને કાલ કી છે ?

સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા ઓવા સાગરોપમના હું ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે એ હજાર વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે. અર્થાત્ જઘન્ય સમયથી લઇને એ હજાર વર્ષ સુધી તે કર્મ ચોનાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ વાધા પડેલાયડતુ નથી. (કારણ કે તેના દળિયાનો નિષેક આ સમય દરમિયાન થતો નથી.) તે અવાધાકાળ બાદ કર્યા પછી જે સ્થિતિ બાકી રહે છે તે તેના નિષેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે,

ઉદ્ધોત નામકર્મની પણ જઘન્ય સ્થિતિ સાગરોપમના હું ભાગ પ્રમાણ, તેમાંથી પર્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછી એટલી છે. અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે. તેનો અવાધા કાળ એ હજાર વર્ષનો છે તે અવાધાકાળને બાદ કર્યા પછી જે બાકી સ્થિતિ રહે તે તેના નિષેક કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! પ્રશસ્તવિદ્ધાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે

हे गौतम ! 'जहण्णेणं एगं सागरोपमस्स सत्तभागं' जघन्येन एकः सागरोपमस्य सप्तभागः
 ३ पल्योपमासंख्येयभागहीनः प्रशस्तविद्यायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता, 'उक्कोसेणं
 दप्पसागरोपमकोडाकोडीओ, दसणाससयाठं अवाहा, अवाहणिया कम्मट्ठिडं कम्मनिसेगो'
 उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोट्यः, कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा स्थितिः प्रज्ञप्ता किन्तु तत्र
 दशवर्षशतानि यावद् अवाधाकाल -बन्धममदादारभ्य रवोदयेन जीवस्य न किञ्चिदपि बाधा-
 म्भूतादयति तावत्कालमध्ये दलिककर्मनिषेकाभावात्, अतएव अवाधोना-दशशतवर्षरूपा बाधा-
 कादपरिहीना अनुभवयोग्या कर्मस्थितिः कर्मदञ्चिकनिषेकरूपा प्रज्ञप्ता, गौतमः पृच्छति-'अप-
 सत्थविद्यायोगतिनामस्स पुञ्जा' हे भदन्त ! अप्रशस्तविद्यायोगतिनामकर्मणः कियन्तं कालं
 स्थितिः प्रज्ञप्ता ? इति पृच्छा भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! जहण्णेणं सागरोपमस्स
 दोणिण सत्तभागा पल्लोपमस्स असंखेज्जडभागेणं ऊणया' जघन्येन सागरोपमस्य द्वौ सप्त-
 भागौ ३ पल्योपमस्यासंख्येयभागोनौ यावन् अप्रशस्तविद्यायोगतिनामकर्मणः स्थितिः प्रज्ञप्ता,

भगवान्-हे गौतम ! प्रशस्त विद्यायोगति नामकर्म की जघन्य स्थिति पल्यो-
 पम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का एक बंटा सात भाग प्रमाण है ।
 और उत्कृष्ट स्थिति दश कोडाकोडी सागरोपम की है । दश सौ वर्ष का इस
 का अबाधा काल है, अर्थात् बन्धसमय से लेकर दश सौ वर्षों तक यह जीव
 को अपने उदय द्वारा कोई बाधा नहीं पहुंचाता है, क्योंकि इतने काल तक
 दलिकों का निषेक नहीं होता, अतएव अबाधाकाल कम करने पर जो स्थिति
 रहती है, वह इसका निषेक काल है या अनुभवयोग्य स्थिति का काल है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अप्रशस्त विद्यायोगति नामकर्म की स्थिति कितने
 काळ की है ?

भगवान्-हे गौतम ! अप्रशस्त विद्यायोगति की जघन्य स्थिति पल्योपम का
 असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का दो बंटा सात ३ भाग प्रमाण है और

श्री भगवान्-हे गौतम ! प्रशस्त विद्यायोगति नामकर्मनी जघन्य स्थिति पल्यो-
 पमनो असंख्यातमे भाग ओछो ओवा सागरोपमना ३ भाग प्रमाणु छे अने उत्कृष्ट
 स्थिति इस कोडाकोडी सागरोपनी छे तेना अबाधा काण ओक डब्बर वर्षनो छे, अर्थात्
 बन्धसमयथी प्रारंभी ओक डब्बर वर्ष सुधी ते जन्मे पोताना उदय द्वारा कोई बाधा
 पहुँचावतु नथी, कारण के ओटला समय दरम्यान तेनां इद्विधानो निषेक थतो नथी. आथी
 ते अबाधा काण आह कर्वा पछी जे शेष स्थिति रहे ते तेना निषेक काण छे अथवा
 अनुभवयोग्य स्थितिना काण छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवान् ! अप्रशस्त विद्यायोगतिनामकर्मनी स्थिति केटला काणनी छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! अप्रशस्त विद्यायोगति नामकर्मनी जघन्य स्थिति पल्योप-
 मनो असंख्यातमे भाग ओछो ओवा सागरोपमनो ३ भाग प्रमाणु छे. अने तेनी उत्कृष्ट

‘ઉક્લાસેણ વીસ સાગરોપમ કોટાકોટીઓ, નાસ ય વાસમયાટં અવાજ, અવાદૃણિયા કમ્પટ્વૈ કર્મનિસેગો’ ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્વતાડ્યસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા કિન્તુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ—અન્યસમયાદારમ્ભ રોદયેન જીવસ્ય ન કિશ્ચિદપિ કાચામૃતપાદયતિ તાવન્કાલમન્યે દલ્લિકર્મનિષેકામવાન્, અતઃપ્ર અવાધોના-અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલ્લિકર્મનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞા, ‘તપનામણ્યાવ-રનામાણ્યાવંચેન’ ત્રસનામર્મણઃ, સ્થાવરનામર્મણશ્ચ અપ્રજ્ઞાતવિદ્યાયોગતિનામ કર્મોત્તરોત્થા જઘન્યેન સાગરોપમસા દ્વો સપ્તમાર્ગો પલ્યોપમામંરૂયેયમાર્ગોર્નો યાવત્ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વિંશતિ સાગરોપમકોટીકોટયઃ, કર્મસ્વતાડ્યસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ, અતઃપ્ર અવાધાકાલપરિહીના અનુભવ-યોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા દલ્લિકર્મનિષેકરૂપેતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘શુદ્ધમનામાણ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમ કી હૈ । અવાધાકાલ ત્રીમ સૌ વર્ષો કા હૈ, અર્થાન્ વન્ધ સમય સે લેકર વીસ સૌ વર્ષ પર્યન્ત અપને ઉદય દ્વારા ગ્રહ જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુચાતા, કયોંકિ હતને કાલ તરુ હમ કે કર્મ દલ્લિકોં કા નિષેક નહીં હોતા હૈ । અતઃપ્ર અવાધા કાલ કર્મ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસકા નિષેકકાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ત્રસનામર્મ અને સ્થાવરનામર્મ કી સ્થિતિ મી હસી પ્રકાર હૈ, અર્થાત્ અપ્ર-શસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામર્મ કે સમાન જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંલ્લયાતવાં ભાગ ‘કમ સાગરોપમ કા ૬ ભાગ પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટાકોટી સાગરો-પમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષો કા અવાધા કાલ હૈ । અવાધાકાલ કર્મ કર દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ નિષેક કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સૂક્ષ્મનામર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

સ્થિતિ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમની છે તેનો બે હજાર વર્ષનો અવાધાકાળ છે એટલે કે બંધસમયથી લઈને બે હજાર વર્ષ સુધી પોતાના ઉદય દ્વારા તે કર્મ જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી, કારણ કે આટલા સમય સુધીમા તેના કર્મ ફળિયાંનો નિષેક થતો નથી. આથી અવાધાકાળ બાદ કરવાથી બે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

ત્રસ નામર્મ અને સ્થાવર નામર્મની પણ સ્થિતિ એજ પ્રમાણે છે, અર્થાત્ અપ્ર-શસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામર્મની પેઠે જઘન્ય સ્થિતિ પદ્યોપમનો આસ પચાતરો ભાગ એછા એવા સાગરોપમનો છ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમની છે

બે હજાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે તે અવાધાકાળ બાદ કર્યા પછી બે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે નિષેક કાલ યાને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! સૂક્ષ્મ નામર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે ?

પુછા, ભગવાનહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જદ્દણેણં ભાગરોપમમ્મ ણવ પણીમમ્મ ભાગા પલિબોદમસ્સ અસંસેજ્જહમાગેણ ઋણયા’ જઘન્યેન સાગરોપમમ્મ નવ પઞ્ચત્રિગદ્ભાગાઃ :- પલ્યોપમસ્યાસંસ્રયેયભાગોનાઃ સૂક્ષ્મનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તસ્ય ઉત્કૃષ્ટાયાઃ મિયનેરપ્પા- દશસાગરોપમ કોટીકોટિપ્રમાણત્વાત્, ઉક્તશ્ચ-‘અટ્ઠારસ મુદ્દુમવિગલતિગે’ અટ્ઠાદશ સૂક્ષ્મવિક- લત્તિકે’ इति, ‘ઉકોસેણં અટ્ઠારસસાગરોવમકોડાકોડીઓ’ ઉત્કૃષ્ટેન અટ્ઠાદશસાગરોપમકોટી- કોટચઃ, કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ‘કિન્તુ-‘અટ્ઠારસ ય યામસયાઈં અવાહા, અવાહુણિયા કર્મમટ્ઠિઈં ધમ્મનિસેગો’ અટ્ઠાદશચ વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદ્વપિ વાધામુત્પાદયતિ, અતેન અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ દલિકકર્મનિષેકરૂપા અપસેયા, ‘વાયરનામાપ્પ જહામ્પસચ્ચવિહાયોગતિનામસ્સ’ વાદરનામકર્મણઃ સ્થિતિરિયથા અપ્રશસ્તવિહાયોગતિનામ્નઃ પ્રતિપાદિતા તથા પ્રતિપત્તવ્યા તથા ચ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તભાગોઃ પલ્યોપમાસંસ્રયેયભાગોનો યાવદ્ વાદરનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ઉત્કૃષ્ટેન વિશ્વતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ

ભગવાન-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતવાં ભાગ કરમ સાગરોપમના નૌ ઘંટા પૈતીસ ભાગ તે પ્રમાણ છે, ક્યોંકિં હસકી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી ગઈ છે । કહા મી- છે-‘સૂક્ષ્મનામકર્મની ઓર વિકલેન્દ્રિયત્રિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠારહ સાગ- રોપમની છે । અઠારહ સૌ વર્ષો કા હસકા અવાધાકાલ છે, અર્થાત્ વન્ધ કાલ સે લેકર અઠારહ સૌ વર્ષો તક યહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા । અવાધા કાલ કો કરમ કર દેને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી છે, યહ હસકે નિષેક કા કાલ છે, અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ છે ।

વાદરનામકર્મની સ્થિતિ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિની સ્થિતિ કે સન્માન સમ- જ્ઞાના ચોહિય, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતવાં ભાગ કરમ સાગ-

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતવાં ભાગ એછા એવા સાગરોપમના કુલ ભાગ પ્રમાણ છે, કારણ કે તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

કહ્યું છે કે-સૂક્ષ્મનામકર્મની અને વિકલેન્દ્રિયત્રિકની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર કોડા- કોડી સાગરોપમની છે.

તેનો અઠારસો વર્ષનો અવાધાકાલ છે. અર્થાત્ બધસમયથી લઈને અઠારસો વર્ષ સુધી તે કર્મ પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કંઈ હરકત પહોચાડતું નથી. અવાધા કાળ બાદ ક્યાં પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે તે તેના નિષેકનો કાળ એટલે કે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

વાદરનામકર્મની સ્થિતિ અપ્રશસ્ત વિહાયોગતિની સ્થિતિની સન્માન સમજવો જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમના અસંખ્યાતવાં ભાગ એછા એવા સાગરો-

પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિવર્ષગતાનિ ચાન્દ્ર-અવાધાકાલઃ-ચન્દ્રસમયાદાર્થે ચ્યોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ વાધાં જનયતિ, 17૯૧ અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા દલિક-કર્મનિપેક્ષરૂપા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તેતિભાવઃ, 'एवं पञ्चत्तनामाए वि' ए३म्-વાદરનાયોક્તગીત્યા પર્યાપ્તનામકર્મણોઽપિ સ્થિતિર્જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય કો સપ્તમાર્ગો ઃ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાર્ગોની પ્રજ્ઞપ્તા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્રાપિ વિંશતિર્વર્ષતત્પર્યન્તમનાવાકાલઃ, અતઃપ્ર અવાધાકાલપરિહીના દલિક-કર્મનિપેક્ષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા. 'अपञ्चत्तनामाए जहा मृदुमनामस्म' અપ-ર્યાપ્તનામકર્મણઃ સ્થિતિર્યથા સૂક્ષ્મનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પચ્ચત્રિશદ્માર્ગાઃ ઃ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાર્ગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશમાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાન-રોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ હૈ, અર્થાન્ ચન્દ્ર સમય સે લેકર વીસ સૌ વર્ષો તક યહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ વાધા નહી પહુંચાતા હૈ । અતઃ એવ અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસ કા નિપેક્ષ-લ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

હસી પ્રકાર પર્યાપ્તનામકર્મ કી સ્થિતિ બી જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યા-તવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડા-કોડી સાગરોપમ કી હૈ । હસ કા બી અવાધાકાલ વીસ સૌ વર્ષ કા હૈ । અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસકા નિપેક્ષ કાલ હૈ । યહી હસ કી અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

અપર્યાપ્તનામકર્મ કી સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામકર્મ કી સ્થિતિ કે સમાન સમજાની જાહિય, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ

પમનો હું ભાગ પ્રમાણ છે અને તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એ હજાર વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે અર્થાત્ બધસમયથી માડીને એ હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ વાધા પહોંચાડતું નથી, આથી અવાધાકાળ જોઈએ કયાં પછી એ શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે. અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

એ પ્રમાણે પર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય પદ્ધતિપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ જોઈએ એવા સાગરોપમનો હું ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અવાધાકાળ એ હજાર વર્ષનો છે. અવાધાકાળ બાદ કયાં પછી એ શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે એજ તેનો અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અપર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજવી જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પદ્ધતિપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ જોઈએ એવા સાગરોપમનો

લક્ષણા રિગ્તિઃ પ્રતિપાદિતા તત્વાપ્રતિપત્તવ્યા, એવમ્ અત્રાપિ અષ્ટાદશવર્ષગતપર્યન્તમવા યાકાલઃ, અતએવ અવાધાકાલપરિહીના દલિકર્મનિપેક્ષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રગ્નતિમાવઃ, 'પત્તેયસરીરનામાપ્ વિ દો સત્તભાગા' પ્રત્યેકશરીરનામકર્મણોઽપિ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાગૌ ઃ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગો નૌ યાન્ત સ્થિતિઃ પ્રગ્નતા, ઉત્કૃષ્ટેન ત્ વિગ્નતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રગ્નતા કિન્તુ તત્ર વિગ્નતિ વર્ષગતપર્યન્તમવાધાકાલઃ, અતએવ અવાધાકાલોના દલિકર્મનિપેક્ષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રગ્નતિમાવઃ 'સાધારણસરીરનામાપ્ જરા સુદુમસ્ત' સાધારણશરીરનામકર્મણઃ સ્થિતિરિત્યથા સૂક્ષ્મસ્ય નામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પશ્ચત્રિશદ્ભાગાઃ ઃ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગોનાઃ પ્રગ્નતાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અષ્ટાદશસાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રગ્નતા કિન્તુ તત્ર અષ્ટાદશવર્ષગતપર્યન્તમવાધાકાલઃ, અતએવ અવાધાકાલપરિહીના દલિકર્મનિપેક્ષ-

અઠારહ સૌ વર્ષે કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । અવાધાકાલ કમ કરને પર અઠારહ સૌ વર્ષે કમ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમ કા કાલ હસ કે નિપેક્ષ કા કાલ હૈ, જિસે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ ભી કહતે હૈ ।

પ્રત્યેક શરીરનામકર્મની કી ભી જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ હૈ । ઓર ઉત્કૃષ્ટ રિથિતિ વીસ કોડાકોડી પ્રમાણ હૈ । વીસ સૌ વર્ષે કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । અવાધાકાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસ કા નિપેક્ષ કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા સમય હૈ ।

સાધારણનામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામ કર્મ કે સમાન જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાત ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ હૈ । ઓર ઉત્કૃષ્ટ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । અઠારહ સૌ વર્ષે કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । અવાધા

કુપ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે, અઠારસો વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે. તે અવાધા કાળ બાદ કરવાથી અઠારસો વર્ષ ઓછા એવા અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમનો કાળ તે તેનો નિપેક્ષ કાળ છે અને તેને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ પણ કહે છે.

પ્રત્યેક શરીર નામકર્મની પણ જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો કે ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એ હબાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે. અવાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિપેક્ષ કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો સમય છે.

સાધારણ નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મ નામકર્મની સમાન છે અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો કે ભાગ પ્રમાણ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. અઠારસો વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે,

પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્ર વિંશતિર્વર્ષશતાનિ ચાલ્દ અવાધાકાલઃ-વન્ધસમયાદાર્થ્ય સ્થોદયેન જીવસ્ય ન કિંચિદપિ વાધાં જનયતિ, જનએવ અવાધાકાલપરિહીના અનુભવયોગ્યા દલિક-કર્મનિષેકરૂપા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તેતિભાવઃ, 'एवं पञ्चत्तनामाए वि' एवम्-વાદરનાપ્રોક્તગીત્યા પર્યાપ્તનામકર્મણોઽપિ સ્થિતિર્જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તમાર્ગો ॥ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાર્ગોનો પ્રજ્ઞપ્તા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ વિંશતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, કિન્તુ તત્રાપિ વિંશતિર્વર્ષશતપર્યન્તમનાધાત્ત્વઃ, અતએવ અવાધાકાલપરિહીના દલિક-કર્મનિષેકરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, 'अपञ्चत्तनामाए जहा सुहुमनामस्स' અપ-ર્યાપ્તનામકર્મણઃ સ્થિતિર્થથા સૂક્ષ્મનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નત્ર પચ્ચત્રિશદ્માર્ગાઃ ॥ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાર્ગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અઘાદશમાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાન-રોપમ કા ૩ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા અવાધાકાલ હૈ, અર્થાત્ વન્ધ સમય સે લેકર વીસ સૌ વર્ષોં તક યહ અપને ઉદય દ્વારા જીન કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા હૈ । અત એવ અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસ કા નિષેક-લ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

હસી પ્રકાર પર્યાપ્તનામકર્મ કી સ્થિતિ બી જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યા તથાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડા-કોડી સાગરોપમ કી હૈ । હસ કા બી અવાધાકાલ વીસ સૌ વર્ષ કા હૈ । અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસકા નિષેક કાલ હૈ । યહી હસ કી અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ હૈ ।

અપર્યાપ્તનામકર્મ કી સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામકર્મ કી સ્થિતિ કે સમાન મમજ્ઞની જાહિયે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હૈ

પમનો ૩ ભાગ પ્રમાણ છે અને તેની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો તેનો અવાધાકાળ છે અર્થાત્ બધસમયથી માંડીને બે હજાર વર્ષ સુધી તે તેના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોંચાડતું નથી, આથી અવાધાકાળ જોડો. કયાં પછી બે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાલ છે. અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે.

બે પ્રમાણે પર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ પણ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જોડો એવા સાગરોપમનો ૩ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો અવાધાકાળ બે હજાર વર્ષનો છે. અવાધાકાળ બાદ કયાં પછી બે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિષેક કાળ છે. એજ તેનો અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે

અપર્યાપ્ત નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામકર્મની સ્થિતિની સમાન સમજવી જોઈએ, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જોડો એવા સાગરોપમનો

લક્ષણા રિપતિઃ પ્રતિપાદિતા તથાપ્રતિપત્તવ્યા, એવમ્ અનાપિ અઘ્રાદશર્વપ્રગતપર્યન્તમવાચાકાલઃ, અતએવ અવાધાકાલપરિહીના દલિકર્મનિપેક્ષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મેસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તેતિમાવઃ, 'પત્તેયસરીરનામાપ્ ચિ દો સત્તમાગા' પ્રત્યેકશરીરનામકર્મણોડપિ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાગૌ ઃ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગો નૌ યાન્ત સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ઉત્કૃષ્ટેન ત્ વિગતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, કર્મરૂપતાડ્વસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ તત્ત વિગતિ ધર્પગતપર્યન્તમવાધાકાલઃ, અતએવ અવાધાકાલોના દલિકર્મનિપેક્ષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મેસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તિમાવઃ 'સાધારણસરીરનામાપ્ જરા મૃદુમસ્ત' સાધારણગરીરનામકર્મણઃ સ્થિતિરિત્યથા સૂક્ષ્મસ્ય નામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પચ્ચત્રિશદ્ભાગાઃ ઃ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગોનાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અઘ્રાદશસાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મરૂપતાડ્વસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા કિન્તુ તત્ત અઘ્રાદશર્વપ્રગતપર્યન્તમવાધાકાલઃ, અતએવ અવાધાકાલપરિહીના દલિકર્મનિપેક્ષઅઠારહ સૌ વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । અવાધાકાલ કમ કરને પર અઠારહ સૌ વર્ષ કમ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમ કા કાલ હસ કે નિપેક કા કાલ હૈ, જિસે અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ મી કહતે હૈ ।

પ્રત્યેક શરીરનામકર્મની મી જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમના અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમના ૩ ભાગ પ્રમાણ હૈ । ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી પ્રમાણ હૈ । વીસ સૌ વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । અવાધાકાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી હૈ, વહ હસ કા નિપેક કાલ હૈ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા સમય હૈ ।

સાધારણનામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મનામ કર્મ કે સમાન જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાત ભાગ કમ સાગરોપમના ૩ ભાગ હૈ । ઓર ઉત્કૃષ્ટ અઠારહ કોડાકોડી સાગરોપમની હૈ । અઠારહ સૌ વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । અવાધા

કૃષ્ણ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે, અઠારસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે. તે અબાધા કાળ બાદ કરવાથી અઠારસો વર્ષ ઓછા એવા અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમનો કાળ તે તેનો નિપેક કાળ છે અને તેને અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ પણ કહે છે.

પ્રત્યેક શરીરનામકર્મની પણ જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો ૩ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એ હજાર વર્ષનો તેનો અબાધા કાળ છે. અબાધા કાળ બાદ થયા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેનો નિપેક કાળ છે અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો સમય છે.

સાધારણ નામકર્મની સ્થિતિ સૂક્ષ્મ નામકર્મની સમાન છે. અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો કૃષ્ણ ભાગ પ્રમાણ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઠાર કોડાકોડી સાગરોપમની છે. અઠારસો વર્ષનો તેનો અબાધાકાળ છે,

રૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, 'ચિરનામાર્ણવો' સ્થિરનામાર્ણવો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તમાગઃ ૧ પલ્લોપમાસંખ્યેયમાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટી-કોટયઃ કર્મરૂપતાઽવસ્થાનલક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, કિન્તુ તત્ર દશવર્ષાપર્યન્તમવાધાકાલઃ, અત્થા અવાધાકાલપરિહીના દલિતકર્મણિષેષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, 'અચિર-નામાર્ણવો' અચિરનામાર્ણવકર્મણો જઘન્યેન નાગરોપમકોટીઃ પ્રજ્ઞા, કિન્તુ તત્ર દશવર્ષાપર્યન્તમવાધાકાલઃ, અત્થા અવાધાકાલપરિહીના દલિતકર્મણિષેષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞા, 'શુભનામાર્ણવો' શુભનામાર્ણવકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્યેકઃ સપ્તમાગઃ ૧ પલ્લોપમાસંખ્યેયમાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મરૂપતા-કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શોષ રહતી હૈ, વહ કર્મ દલિત નિષેક રૂપ અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ હૈ ।

સ્થિરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્લોપમાર્ણવો અસંખ્યાતમાર્ણવો સાગરોપમ કા ૧ ભાગ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોટીકોટી સાગરોપમ કી હૈં । દશ સૌ વર્ષ કા હસ કા અવાધા કાલ હૈં । અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શોષ રહતી હૈ, વહ નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિકા કાલ હૈં ।

અચિરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમાર્ણવો અસંખ્યાતમાર્ણવો સાગરોપમ કા ૧ ભાગ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટીકોટી સાગરોપમ કી હૈં । દો હજાર વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈં । અવાધા કાલ કમ કરને પર જો સ્થિતિ શોષ રહતી હૈં, વહ નિષેક કા કાલ યા અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિ કા કાલ હૈં ।

શુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્લોપમાર્ણવો અસંખ્યાતમાર્ણવો સાગરોપમ કા ૧ ભાગ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ સાગરોપમ કી હૈં । દશ સૌ વર્ષો કા હસકા

અવાધા કાળ બાદ કરવાથી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે કર્મલગ્નિયાની નિષેક રૂપ અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિ છે

સ્થિરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્લોપમાર્ણવો અસંખ્યાતમાર્ણવો સાગરોપમ કા ૧ ભાગ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોટીકોટી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે. અવાધા કાળ બાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તેને નિષેકનો કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહેવામાં આવે છે

અચિરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમાર્ણવો અસંખ્યાતમાર્ણવો સાગરોપમ કા ૧ ભાગ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટીકોટી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ એકોટી કર્યા પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તેને નિષેક કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિનો કાળ કહેવામાં આવે છે.

શુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્લોપમાર્ણવો અસંખ્યાતમાર્ણવો સાગરોપમ કા ૧ ભાગ હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ સાગરોપમ કી હૈં । દશ સૌ વર્ષો કા હસકા

વસ્થાનજ્ઞાના રિયતિઃ પ્રજ્ઞતા, તત્રાપિ જગવર્ણતત્પર્યન્તમવાધાકાલઃ, તત્કેડાધાકાલકોના દલિરુક્મર્મનિષેકરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, 'અશુભનામાણ દો' અનુભવનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વૌ સપ્તમાર્ગો ઃ પલ્યોપમામંચ્યેયમાગોનો ઉત્કૃષ્ટેન વિજિતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મસ્થિતિઃ, તત્ર વર્ષ નહત્તદ્વગ્વર્ણન્તમવાધાકાલઃ, 'શુભનામાણ દો' શુભનામકર્મણો જઘન્યેન દ્વૌ સાગરોપમસ્ય સપ્તમાર્ગઃ ઃ પલ્યોપમસ્યાસંચ્યેયમાગોતઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશ સાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મસ્થિતિઃ, તત્ર દગવર્ણજતવર્ણન્તમવાધાકાલઃ, 'દુશનામાણ દો' દુર્મનામકર્મણો જઘન્યેન દ્વૌ સપ્તમાર્ગો સાગરોપમસ્ય, પલ્યોપમામંચ્યેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિજિતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ કર્મસ્થિતિઃ, સપ્તમદયવર્ણવર્ણન્તમવાધાકાલઃ અવાધાકાલઃ હૈ । અવાધા કાલ કો છોઁ ઘર ઘોપ સ્થિતિ નિષેક કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ કહા ગયા હૈ ।

અશુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ તો ઓર ઉત્કૃષ્ટ વીસ દોઢાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । દો સહસ્ર વર્ષ કા અવાધા કાલ હૈ । દો સહસ્ર વર્ષ કમ વીસ દોઢાકોડી સાગરોપમ કા ઉસકા નિષેક કાલ હૈ, જિસે અનુભવયોગ્ય કર્મસ્થિતિ કા કાલ ગી કહતે હૈ ।

શુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમ કા અસંખ્યાત ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોઢાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । દશ સો વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ ।

દુર્મનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ દોઢાકોડી સાગરોપમ કી હૈ । દો હજાર વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ ।

રોપમનો ઃ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોઢાકોડી સાગરોપમની છે એક હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ છે. તે અવાધા કાળ છોડીને જે શેષ સ્થિતિ રહે તે તેનો નિષેક કાળ અથવા અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહેવામા આવ્યો છે.

અશુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ યોછો એવા સાગરોપમનો ઃ ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોડી સાગરોપમની છે તેનો જે હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ છે. જે હજાર વર્ષ યોછો એવા વીસ કોઢાકોડી સાગરોપમનો તેનો નિષેક કાળ છે. તેને અનુભવ યોગ્ય કર્મ સ્થિતિનો કાળ પણ કહે છે.

શુભનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમો ભાગ યોછો એવા સાગરોપમનો ઃ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોઢાકોડી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ કહેવામા આવ્યો છે.

દુર્મનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ યોછો એવા સાગરોપમનો ઃ ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોઢાકોડી સાગરોપમની છે તેનો

કા ૧૧, 'દુસરનામાણ્ણો' મુશ્વરનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ણક્રુઃ સત્તમ માઃ ૨ પલ્યો-
પમાસંખ્યેયમાગદીનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થિતિઃ, તત્ત દશવર્ષશતપર્યન્ત
મદાધાકાલઃ, 'દુસરનામાણ્ણો' દુઃસ્મનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વો સત્તમાર્ગો ૨
પલ્યોપમાસંખ્યેયમાર્ગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન સ્થિતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તત્ર
સદસ્યદશવર્ષપર્યન્તમદાધાકાલઃ, 'આદિન્નામાણ્ણો' આદેયનામાર્મણો જઘન્યેન સાગરોપ-
મસ્ય ણક્રુઃ સત્તમાર્ગઃ ૨ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાર્ગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દશમાર્ગોપમકોટીકોટયઃ કર્મ-
સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તત્ર દશવર્ષશતપર્યન્તનવાધાકાલઃ, 'અનાદેયનામાર્મણો' અનાદેયનામાર્મણો
જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વો સત્તમાર્ગો ૨ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાર્ગોનો ઉત્કૃષ્ટેન સ્થિતિઃ સાગ-
રોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા તત્ર સદસ્યદશવર્ષપર્યન્તવાધાકાલઃ. 'જમોક્ષિન્નામાણ્ણો

સુસ્વરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ણક્રુ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ ૨
સાગરોપમની કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ સાગરોપમની કી હૈ । દશ સૌ વર્ષો કા હસ્કા
અવાધાકાલ હૈ ।

દુસ્વરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ણક્રુ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ
સાગરોપમની કા ૨ ભાગની કી ઓર ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની કી હૈ । વીસ
સૌ વર્ષ કા હસ્કા અવાધા કાલ હૈ ।

આદેયનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ ણક્રુ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ ૨
ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દશ કોડાકોડી સાગરોપમની કી હૈ । હસ્કા
અવાધાકાલ દશ સૌ વર્ષો કા હૈ ।

અનાદેયનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ જઘન્ય ણક્રુ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ
સાગરોપમની કા ૨ ભાગ પ્રમાણ હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરો-

પે હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ કહ્યો છે

સુસ્વરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ એછા
એવા સાગરોપમની ૨ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.
એક હજાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે.

દુસ્વરનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ એછા એવા
સાગરોપમનો ૨ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. એ
હજાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે.

આદેયનામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ એછા એવા સાગ-
રોપમનો ૨ ભાગની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. તેનો
અવાધા કાળ એક હજાર વર્ષનો છે

અનાદેયનામકર્મની સ્થિતિ જઘન્ય પલ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ એછા એવા
સાગરોપમનો ૨ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

જહણેણં અદુષ્ટુત્તા' યશઃકીર્તિનામકર્મણો જઘન્યેનાશ્રોં મુદ્ધર્તાનિ યાવન્ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, 'ઉત્તોસેણ દસ સાગરોપમકોટાકોટીશો' દસ નામપયાઙં અવાદા, અવાહણિયા કમ્મટ્ટિં કમ્મ- નિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા તત્ર દશવર્ષગત્તાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ અત એ અવાધોના-અવાધાકાલગ્નીના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિક- નિષેદ્ધતા પ્રજ્ઞતા, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-'અયશઃકીર્તિનામાપ પુચ્છા' અયશઃ કીર્તિનામકર્મણઃ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા ? इति પૂચ્છા, ભગવાનાહ-'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'જદા અપ્પ- સત્થવિદ્યાયોગતિનામસ્સ' યથા અપ્રશસ્તવિદ્યાયોગતિનામકર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તમાગો ઃ પર્યોપમાસંહુયેયમાગોત્તૌ, ઉત્કૃષ્ટેન વિગતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, તથા અયશઃકીર્તિનામકર્મણોડપિ વક્તવ્યા, તત્ર વિગતિર્વર્ષગત્તાનિ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલગ્નીના ચ અનુભવયોગ્યા દલિકકર્મરૂપા કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞતા, 'એવં ણિમ્માણનામાપ

પમ પ્રમાણ છે । દો હજાર વર્ષ કા હસકા અવાધાકાલ છે ।

દશઃ કીર્તિનામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુદ્ધર્ત્ત કી કહી ગઈ છે ઓર ઉત્કૃષ્ટ દશ કોટાકોટી સાગરોપમ કી । દશ સૌ વર્ષો કા હસકા અવાધાકાલ છે । અવાધા કાલ કમ શેષ સ્થિતિ નિષેક કા કાલ અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિ કા કાલ છે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અયશઃ કીર્તિનામકર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે અપ્રશસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામકર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ એક પર્યોપમ કા અસંહુયતર્વા ભાગ કત્ર સાગરોપમ કા ઃ ભાગ પ્રમાણ કહી છે, ઓર ઉત્કૃષ્ટ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમ કી, વહી સ્થિતિ અયશઃ કીર્તિનામ કર્મ બી છે । હસકા અવાધા કાલ બી વીસ સૌ વર્ષો કા છે । અવાધાકાલ કરને પર જો સ્થિતિ શેષ રહતી છે, વહ નિષેક કા કાલ અથવા અનુભવયોગ્ય

જે હજાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે.

યથ કીર્તિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુદ્ધર્તની કહેવામા આવી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ કોટાકોટી સાગરોપમની છે. એક હજાર વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે. અવાધા કાળ વગરની શેષ સ્થિતિ તેના નિષેકનો કાળ છે અર્થાત્ અનુભવયોગ્ય કર્મ સ્થિતિનો કાળ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ અયશઃકીર્તિ નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અપ્રશસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામકર્મની સ્થિતિ અજબ બાધુવી અર્થાત્ અયશઃકીર્તિ નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ એછા એવે સાગરોપમના ઃ ભાગ પ્રમાણ કહેવામા આવી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોટા- કોટી સાગરોપમની છે તેનો અવાધા કાળ પણ જે હજાર વર્ષનો છે, તે અવાધા કાળ

વિ' એવમ્—અયશઃકીર્તિનામકર્મોક્તરીત્યા નિર્માણનામકર્મણોઽપિ જઘન્યેત સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તભાગો ઃ પર્યોપપાત્કલ્પેયમાગદીનો ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિશતિસાગરોપમકોટીકોટ્યઃ કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, રત્ન વર્પસહસ્રદયપર્યન્તમવાધાકાલઃ, અવાધાકાલદીના અનુભવ્યોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદર્શિતિનિષેકકાલઃ પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'તિર્યગ્ગણામાપ્તં પુચ્છા' તીર્થચરનામકર્મણો હિ કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ?' इति पृच्छा, भगवानाह—'गौतम !' 'हृण्णेषं अंतो सागरोवमकोडाकोडीयो, उक्कोसेण वि अंतो सागरोवमकोटाकोडीओ' जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोट्यः स्थितिरवसेया, अथ जघन्येनापि तीर्थचरनाम्नोऽन्तः सागरोपमकोटीकोटि प्रमाणस्थितिसत्त्वे तावत्याः स्थिते तिर्यग्भ्रमभ्रमणं विना पूरणासंभ- स्थिति का काल है ।

નિર્માણનામકર્મની સ્થિતિ મી અગ્નઃ કીર્તિનામકર્મને સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ એક પર્યોપમના અસંખ્યાતર્યા ભાગ કર સાગરોપમના ઃ ભાગ પ્રમાણ છે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે । દો હજાર વર્ષના કાલના અવાધાકાલ છે । અવાધાકાલ કર દેને પર જો સ્થિતિ ડોપ રહની છે, વહુ ઇસકા નિષેક કાલ છે ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તીર્થચર નામકર્મની સ્થિતિ કિતને કાલની કહી ગઈ છે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! તીર્થચર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અન્તઃ કોડાકોડી સાગરોપમની ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મી અન્તઃ કોડાકોડી સાગરોપમની કહી છે ।

યહાં પ્રશ્ન હો સકના છે કિ યદિ તીર્થચર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ મી અન્તઃ કોડાકોડી સાગરોપમની છે તો ઇતની લઘ્વી સ્થિતિ તિર્યચભ્રમકો યાદ કર્યા પછીની જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેકના કાળ અથવા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિના કાળ છે.

નિર્માણનામકર્મની સ્થિતિ પણ અયશઃકીર્તિ નામકર્મની સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્ય સ્થિતિ પર્યોપમના અસંખ્યાતર્યા ભાગ યોછા એવા સાગરોપમના ઃ ભાગ પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમની છે. બે હજાર વર્ષના તેના અવાધાકાળ છે. તે અવાધાકાળ યાદ કર્યા પછી જે શેષ સ્થિતિ રહે છે તે તેના નિષેક કાળ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તીર્થચર નામકર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની હો છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! તીર્થચર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ અત કોડાકોડી સાગરોપમની છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અત કોડાકોડી સાગરોપમની રહી છે

અહીં એ સવાલ થઈ શકે છે કે જો તીર્થચર નામકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ પણ અત કોડાકોડી સાગરોપમની છે તો તેટલો લાંબો સ્થિતિ તિર્યચ ભ્રમને ધારણ કર્યા સિવાય પૂરી થઈ શકે નહીં. એવી સ્થિતિમાં તીર્થચર નામકર્મની વિદ્યમાનતા—અસ્તિત્વ

વાત્, તીર્થકરનામસત્કર્મ અપિ કિયન્તં જાલં તિર્યગ્ભવેત્ સ ચ નેષ્ઠઃ આગમે તસ્ય નિપેદાત્, ઉક્તશ્ચ-‘તિરિષ્ણુ નત્થિ તિથ્યરનામસંતંતિ દેસેયં સમમ્ । કદ્યતિરિષ્ણો ન દોઢી અંયરો-વમકોઢીકોઢીઓ’ ॥૧॥ તિર્યક્ષુ નાસ્તિ તીર્થકરનામસત્તાયામિતિ દેશિત મમયે । ક્યં ચ તિર્યગ્ ભવિષ્યતિ અન્તરોપમકોટોકોટીસ્થિતિકત્વાત્ ? ॥ ૧ ॥ इति चेद्भोक्तव्ये-निकाचितरूप तीर्थकरनामकर्मणस्तिर्यग्गतौ सत्तायां निषिद्धत्वेऽपि उद्बर्तनापवर्तना साध्यस्य तीर्थकर नामकर्मणस्तिर्यग्गतौ विरोधाभावेन निषेधाभावात्, उक्तश्च-‘जमिहनिशायितित्यं तिरिय-भवे तं निसेहियं संतं’ इयरंसि नत्थि दोसो उव्वट्टणावट्टणासज्जे’ ॥१॥ यदिदनिशानितं तीर्थनामतिर्यग्भवे तन्निषिद्धं सत्तायाम् । इतरस्मिन् नास्ति दोषः उद्बर्तनापवर्तना साध्ये ॥१॥ इति, पूर्वोक्तार्थमुपસંहरन्नाह-‘एवं जत्थ एगोसत्तभागो तत्थ उकोसेण दससागरोवमकोडा-

ધારણ કિંઈ વિના પૂરી નહીં હો સકતી । એસી સ્થિતિ મેં તીર્થકર નામકર્મ કી વિચ્છિન્નતા મેં થી તિર્યચ્છમવ ધારણ કરના પડેગા । મગર યહ અભીષ્ટ નહીં હૈ, વ્યોકિ આગમ મેં હસ કા નિષેધ કિયા ગયા હૈ । કહા મી હૈ-‘તીર્થકરનામકર્મ કી સત્તા મેં જીવ તિર્યચ્છ નહીં હોતા, એસા આગમ મેં કદા હૈ, મગર અન્તઃ કોઢાકોઢી સાગરોપમ કી સ્થિતિ હોને કે કારણ વહ નિર્યચ્છ કેસે ન હોગા ? હસ પ્રશ્ન કા સમાધાન યહ હૈ કિ જો તીર્થકર નામકર્મ નિકાચિત્તિ વંધા હોના હૈ, વસી કી સત્તા મેં તિર્યચ્છગતિ કા નિષેધ કિયા ગયા હૈ । જિસમેં ઉદ્વર્તન ઔર અપવર્તન હો સકતા હૈ, એસા તીર્થકર નામકર્મ વંધા હો તો વસકી સત્તા મેં મી તિર્યચ્છગતિ મેં જાને કા વિરોધ નહીં હૈ । કહા મી હૈ-‘નિકાચિત્તિ તીર્થકર નામ કર્મ કી સત્તા મેં તિર્યચ્છમવ કા નિષેધ કિયા ગયા હૈ, ઉદ્વર્તન-અગવર્તન કે યોગ્ય તીર્થકર નામકર્મ વદ્ધ હુઆ હો તો વસકી સત્તા મેં તિર્યચ્છમવ કા નિષેધ નહીં કિયા ગયા હૈ ॥ ૧ ॥

હયાતીમા પશુ તિર્યચ્છ ભવ ધારણ કરવો પડે । પરંતુ આ અહીં અગ્નિપ્રેત નથી ધારણ કે આગમમા આનો નિષેધ (ઇન્કાર) કરવામા આવ્યો છે.

કહ્યું છે કે “તીર્થ”કર નામકર્મની સત્તામા જીવ તિર્યચ્છ બનતો નથી” એવું આગમમા કહ્યું છે. પરંતુ અત કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોવાના કારણે તે તિર્યચ્છ કેમ ન બને ? (અર્થાત્ તિર્યચ્છનો ભવ કેમ લેવો ન પડે ?)

આ સવાલનો જવાબ એ છે કે જે તીર્થ કર નામકર્મ નિકાચિત્તિ (દૃઢતાપણે) બંધાયું હોય છે, તેની સત્તામાં તિર્યચ્છ ગતિનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે. જેમા ઉદ્વર્તન અને અપવર્તન થઈ શકે છે એવું તીર્થ કર નામકર્મ બંધાયું હોય છે તો તેની સત્તામા પશુ તિર્યચ્છ ગતિમા જવાનો વિરોધ નથી. કહ્યું છે કે “નિકાચિત્તિ તીર્થ કર નામકર્મની સત્તામા પશુ તિર્યચ્છ ભવનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે ઉદ્વર્તન-અપવર્તનને યોગ્ય તીર્થ કર નામકર્મ બંધાયું હોય તો તેની સત્તામા તિર્યચ્છ ભવનો નિષેધ કરવામા આવ્યો નથી” ॥૧॥

કોડીઓ દસવાસસયાઈ અવાઠા, અવાઠુણિયા કમ્મદ્વિઈ કમ્મનિસેગો' એવમ્-પૂર્વોક્તીન્યા
 યત્ર જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તભાગો ભવતિ તત્ર ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટી
 કોટયઃ કર્મસ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, દશર્પણતાનિ ચ અચાકાલઃ, અચાકાલોના કર્મસ્થિતિઃ
 કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'જત્ય દો સત્તમાના તત્ય ઉત્તોસેણં વીસં સાગરોપમકોટા-
 કોડીઓ વીસ ય વાસસયાઈ અવાઠા, અવાઠુણિયા કમ્મદ્વિઈ કમ્મનિસેગો' યત્ર તુ જઘન્યેન
 સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તભાગૌ ભવતસ્તત્ર ઉત્કૃષ્ટેન વિંશતિઃ ભાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થ-
 તાડવસ્થાનચક્ષુઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, વિંશતિશ્ચ ર્પણતાનિ અચાકાલઃ, અચાકાલોના ચ
 અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિકનિષેકરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, 'ઉચ્ચગોત્રમ્મ જં પુન્છા, દે ભદન્ત !
 ઉચ્ચગોત્રસ્ય નામકર્મણઃ કિયન્તે જ્ઞાલં સ્થિતિઃ પજ્ઞપ્તા !' ઇતિ પુન્છા, ભગવાનાઃ- 'ગૌતમા ! હે
 ગૌતમ ! 'જહ્ણણેણં શ્વપુદ્ગુતા, જઘન્યેન આટં મુહૂર્તાનિ ઉચ્ચગોત્રનામકર્મણઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા,
 'ઉત્તોસેણં દસ સાગરોપમકોટાકોડીઓ, દશ ય વાસસયાઈ અવાઠા, અવાઠુણિયા કમ્મદ્વિઈ
 કમ્મનિસેગો' ઉત્કૃષ્ટેન દશ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થનાડવસ્થાનચક્ષુઃ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા

ઉપસંહાર કરતે હુવ કહને હૈં-જહાં જઘન્ય સ્થિતિ મે સાગરોપમ કા એક
 ઘંટા સાત ભાગ હો, વહાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ દશ કોટાકોડી સાગરોપમ કી સમપ્તની
 યાહિયે । દશ સૌ વર્ષ કા અચાકા કાલ ઔર શેષ કર્મસ્થિતિ કો નિષેક કાલ
 કહના યાહિયે । જહાં જઘન્ય સ્થિતિ મેં દો ઘંટા સાત ભાગ કહા ગયા હૈ, વહાં
 વીસ કોટાકોડી સાગરોપમ કી ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ કહની યાહિયે । ઉસમેં શે વીસ
 સૌ વર્ષ કા અચાકાકાલ ઁવં શેષ નિષેક કાલ કહના યાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉચ્ચગોત્ર કર્મ કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉચ્ચગોત્ર કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્તની કહી
 ઔર ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ દશ કોટાકોડી સાગરોપમ કી । ડસકા અચાકાકાલ
 દશ સૌ વર્ષોં કા હૈ । દશ સૌ વર્ષ કમ દશ કોટાકોડી સાગરોપમ કા નિષેક

ઉપસંહાર કરતા હલું છે કે જ્યાં જઘન્ય સ્થિતિમા સાગરોપમને તુ ભાગ હોય
 ત્યાં ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ દસ કોટાકોડી સાગરોપમની સમજવી જોઈએ એક હજાર વર્ષને
 અખાધા કાળ અને શેષ (અખાધાકાળ મિવાયર્ન) કર્મ સ્થિતિના નિષેક કાળ કહેવો જોઈએ
 જ્યાં જઘન્ય સ્થિતિમા (સાગરોપમના) તુ ભાગ કહેવામાં આવ્યા હોય ત્યાં વીસ કોટાકોડી
 સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ કહેવી જોઈએ. એમાથી બે હજાર વર્ષને અખાધા કાળ અને
 શેષ નિષેક કાળ કહેવો જોઈએ એમ કહેવામા આવ્યું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉચ્ચગોત્ર કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળ કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉચ્ચગોત્ર કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્તની કહી
 છે ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ દસ કોટાકોડી સાગરોપમની છે. તેના અખાધા કાળ એક હજાર વર્ષને
 છે એક હજાર વર્ષ યોછા એવા દસ કોટાકોડી સાગરોપમને નિષેક કાળ યા અનુભવ

તત્ત્વજ્ઞાતાનિ યાવદ્ અવાધાકાલઃ અવાગત્તત્ત્વપ્રગ્તિના અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિઃ કર્મ-
દલિકાનિપેક્ષરૂપા પ્રજ્ઞપ્તા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નીચગોત્રકર્મ પુચ્છા’ નીચગોત્રસ્ય નામકર્મણઃ
ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ?’ ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાઃ—‘મોયમા !, ‘જદા અપરાધમન્યવિદ્યાયો
ગતિનામસ્ત્’ યદા અપરાધસ્તવિદ્યાયોગતિનામ્નો જવન્યેન સાગરોપમસ્ય કો સપ્તમાર્ગો પલ્થો-
પમાસંખ્યેદભાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન વિગતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ કર્મસ્થિતિઃ વિગતિશ્ચ વર્ષ
જ્ઞાતાનિ અવાધાકાલઃ જતાધાકાલહીના કર્મદલિકાનિપેક્ષરૂપા અનુભવયોગ્યા કર્મસ્થિતિકૃતા
નીચગોત્રસ્યાપિ તથા પ્રતિપત્તવ્યેતિમાત્રઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અંતરાયણં પુચ્છા’ પશ્ચપ્રકારસ્ય
અંતરાયસ્ય કર્મણઃ સ્થિતિઃ ક્રિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ?’ ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાઃ—‘મોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘જદ્દળેણં અંતોમુદ્ધુત્તં, ઉકોસેણં તીસં સાગરોપમકોટાકોટીઓ તિણિય વાસ
સહસ્સાઈં અવાદા, અવાદ્દિયા રુમ્મદિઈં રુમ્મનિસેનો’ જવન્યેન અનર્મુહર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન
ત્રિસંસાગરોપમકોટીકોટયઃ પશ્ચપ્રકારસ્યાપિ અંતરાયકર્મણઃ પ્રત્યેક કર્મસ્થિતિસ્વસ્થાન-
લક્ષણા સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, તત્ત્વત્રિણિચ વર્ષસંસ્રાણિ અવાધાકાલઃ—અન્યસમયાદારભ્ય રોદયેન
કાલ યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ કહા ગયા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નીચગોત્રકર્મની સ્થિતિ કિતને કાલ કહી છે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જૈસે અપરાધસ્ત વિદ્યાયોગતિનામકર્મની જવન્ય સ્થિતિ
એક પલ્થોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ ક્રમઃ ; સાગરોપમની કહી છે ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમની, હન્ની પ્રકાર નીચગોત્રની મો સમજ્ઞની
ચાહિયે । વીસ સૌ વર્ષ કા હસકા અવાધા કાલ હૈ । અવાધાકાલ કમ શેષ
સ્થિતિ અર્થાત્ વીસ સૌ વર્ષ કમ વીસ કોટાકોટી સાગરોપમ કા નિષેક કાલ
યા અનુભવયોગ્ય સ્થિતિ કા કાલ કહા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અંતરાયકર્મની સ્થિતિ કિતની કહી ગઈ છે ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પાંચો પ્રકાર કે અંતરાયકર્મની જવન્ય સ્થિતિ અન્ત-

યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નીચગોત્ર કર્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એમ અપરાધસ્ત વિદ્યાયોગતિ નામકર્મની જવન્ય સ્થિતિ
પલ્થોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એછા એવા છે સાગરોપમની કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
વીસ કોટાકોટી સાગરોપમની છે તેવી રીતે નીચ ગોત્રની પણ સમજવી જોઈએ. બેહબર
વર્ષનો તેનો અવાધા કાળ છે. અવાધા કાળ બાદ કરતા એ શેષ સ્થિતિ રહે છે અર્થાત્
બે હબર વર્ષ એછા એવા વીસ કોટાકોટી સાગરોપમનો નિષેક કાળ અથવા અનુભવ
યોગ્ય સ્થિતિનો કાળ કહ્યો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અંતરાય કર્મની સ્થિતિ કેટલા સમયની કહી છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પાંચે પ્રકારના અંતરાય કર્મની જવન્ય સ્થિતિ અંતર્મુદ્ધ-

જીવસ્ય ન તિશ્ચિદપિ ચાનામુત્પાદયતિ નાનત્રાલય-યે દાનિત્વત્ત્વ નપેક્ષામ યાન્ અતएव
અવાચોના-યર્પમહસ્રવયસ્વા ચાચાત્રાલયપરિદાનઃ ત્રિજ્ઞાના રોગન-પોટો તોદયઃ અનુભવયોગ્યા
કર્મસ્થિતિઃ કર્મદલિત્તનિપેક્ષરૂપા જ્ઞાતા, અન્તરાયઞ્ચ દાનાન્તરાય-લાભાન્તરાય-ભોગા-
ન્તરાય-ઉપભોગાન્તરાય-વીર્યાન્તરાય મેદેન વચ્ચિત્તં પૂર્વમેવાત્મમ્ । ॥ સૂ. ૧૦ ॥

एकैन्द्रियकर्मप्रकृतिमिदं निपग्न्याण-तन्वया

મૂલમ્-एगिदिया णं भंते । जीवा णानावरणिजस्स कम्मस्स कि
वंधंति ? गोयसा ! जहणणेणं सागरोदसस्स तिष्ठिय सत्तभागा पलिओ-
वमस्स असंखेज्झागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे वंधंति,
एवंनिद्रापंचनस्स वि, दंसणचउक्कस्स वि, एगिदिया णं भंते ! साया-
वेयणिजस्स कम्मस्स किं वंधति ? गोयसा ! जहणणेण सागरोवमदिवद्धं
सत्तभागं पलिओवनस्स असंखेज्झागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव
पडिपुण्णं वंधंति, असायवेयणिजस्स जहा णानावरणिजस्स, एगिदिया
णं भंते ! जीवा सम्मत्तवेयिजस्स किं वंधंति ? गोयसा ! णत्थि किंचि
वंधंति, एगिदिया णं भंते ! जीवा मिच्छन्तवेयणिजस्स कम्मस्स किं

मुहूर्त्त की और उत्कृष्ट तीस कोडाकोडी सागरो व नी ली ली । इसका अवा-
धाकाल तीन हजार वर्ष का है, अर्थात् पन्ध के समय से उत्तर तीन हजार
वर्ष तक यह अपने उदय द्वारा जीव को कोई याधा नहीं पहुंचाना, क्योंकि
इनने दाल तक उसके दलिकों का निपेक नहीं होना है । अतएव इतना काल
को कम करने पर जो स्थिति शेष रहती है, वह इसका निपेक काल समझना
चाहिए, जिसे अनुभवयोग्य स्थिति का माउ भी कहते हैं ।

दानान्तराय, लाभान्तराय, भोगान्तराय, उपभोगान्तराय और वीर्यान्त-
राय, यह पांच प्रकार का अन्तराय कर्म पहले ही कहा जा चुका है ॥सू. १०॥

તેની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરપગના કહી છે તેના અઘાધા કાલ ત્રણ
વર્ષના છે અર્થાત્ પન્ધના સમયથી લઇને ત્રણ હજાર વર્ષ સુધી આ (અતરાય નામ
કર્મ) પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા પહોચાડતુ નથી કારણ કે એટલા સમય
તેના હાળયાને નિષેક થતો નથી. આથી અનાધા કાળને બાદ કરવાથી જે શેષ સ્થિતિ
રહે છે તે તેના નિષેક કાળ છે. એમ સમજવુ જોઈએ તેને અનુભવ યોગ્ય સ્થિતિ કાળ
કહેવામા આવે છે. દાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય, ઉપભોગાન્તરાય, અને વીર્યાન્તરાય-
એ પાચપ્રકારના અંતરાય કર્મ છે તે આ અગાઉ કહેવામા આવ્યુ છે. ॥સૂ. ૧૦॥

बंधति ? गोयना ! जहण्णेणं सागरोवमस्स अल्लोवमस्स असंखेज्ज
 भागेणं ऊणं, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णं बंधंति, एगिंदिया णं भंते ।
 जीवा सम्मामिच्छत्तयेयणिजस्स किं बंधंति ? गोयना ! पत्थि किंचि
 बंधंति, एगिंदिया णं भंते ! जीवा कसायवात्सगस्स किं बंधंति ?
 गोयना ! जहण्णेणं सागरो-मस्स चत्तारिसत्तभागे पल्लोवमस्स असं
 खेज्जभागेणं ऊणं, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एयं जाव कोह-
 संजलणाए वि, जाव लोभसंजलणाए वि, इत्थिवेयस्स जहा सायावेयणि-
 जस्स, एगिंदिया पुरिसवेयस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स एणं
 सत्तभागं पल्लोवमस्स असंखेज्जभागेणं ऊणं, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णं
 बंधंति, एगिंदिया णपुंसगवेयस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स दो
 सत्तभागे पल्लोवमस्स असंखेज्जभागेणं ऊणं, उक्कोसेणं ते चेव पडि-
 पुण्णे बंधंति, हासरतीए जहा पुरिसवेयस्स, अरतिभयसोगदुगुंछाए,
 जहा णपुंसगवेयस्स, नेरइयाऊय, देवाऊं, निरयगतिनाम देवगति-
 नाम वेउव्वियसरीरनाम जाहारगसरीरनाम नेरइयाणुपुव्वीनाम
 देवाणुपुव्वीनाम तिथ्यगरणाम एयाणि पयाणि ण बंधंति, निरि
 व्वजोणियाऊयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुव्वकोडी सत्तहिं
 वाससहस्सेहिं वाससहस्समतिभागेणय अहियं बंधंति, एयं मणुस्सा-
 उयस्स वि, तिरियगतिनामाए जहा णपुंसगवेदस्स, जणुयगतिनामाए
 जहा सायावेयणिजस्स, एगिंदियनामाए पंचिंदियजातिनामाए य जहा
 णपुंसगवेयस्स, वेइंदियजातिनामाए पुच्छा, जहण्णेणं सागरोवमस्स
 नवपण्णतीसइभागे पल्लोवमस्स असंखेज्जभागेणं ऊणं, उक्कोसेणं
 ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, चउरिंदियनामाए वि जहण्णेणं सागरोवमस्स
 णव पण्णतीसइभागे पल्लोवमस्स असंखेज्जभागेणं ऊणं, उक्कोसेणं
 ते चेव पडिपुण्णे बंधंति, एव जत्थत्थि जहण्णेणं दो सत्तभागा, तिपिण
 वा चत्तारि वा सत्तभागा अट्ठावीसइभागा भवंति. तत्थ णं जहण्णेणं ते
 चेव पल्लोवमस्स असंखेज्जभागेणं ऊणं भाणियव्वा, उक्कोसेणं

તે ચેવ પઢિપુણે વંધંતિ, તત્થ ણં જહણેણં ઈગો વા દિન્હો વા સત્તામાગો
તત્થ જહણેણં તં ચેવ માણિયઠ્ઠં ઉક્કોસેણં તં ચેવ પઢિપુણં વંધંતિ,
જસોકિત્તિ ઉચ્ચાગોયાણં જહણેણં સાગરાવમસ્સ ઇગં સત્તામાગં પલિ-
ઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગેણં ઝગયં ઉક્કોસેણં તં ચેવ પઢિપુણં વંધંતિ,
અંતરાહિયસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! જહા ણાણાવરણિજ્જ ઉક્કોસેણં
તે ચેવ પઢિપુણે વંધંતિ” ॥ સૂ. ૧૧ ॥

છાયા-એકેન્દ્રિયાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિં વધન્તિ ? ગૌતમ
જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ત્રીન સપ્તમાગાન પલ્યોવમસ્યાસંખ્યેયમાગોગાન, ઉત્ક્રુદ્ધેન તાંચૈવ
પરિપૂર્ણાં વધન્તિ, ઇયં નિદ્રાપચ્ચગસ્યાપિ, દર્શનચતુષ્કાયાપિ, એકેન્દ્રિયાઃ સ્વલુ મદન્ત !
સાતાવેદનીયસ્ય કર્મણઃ કિં વધન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ટ્રયર્થે સપ્તમાગં

એકેન્દ્રિય કર્મપ્રકૃતિ સ્થિતિ પરિમાણ

શબ્દાર્થ-(ઈગિંદિયા ણં મંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધંતિ ?)
હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કિતને કાલ તક કા વંધતે હૈં ?
(ગોયમા ! જહણેણં સાગરોવમસ્ય તિણિ સત્તામાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગ-
રોપમ કા ૩ માગ (પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગેણં ઝગયા) પલ્યોવમ કા અસં-
ખ્યાન માગ ન્યૂન (ઉક્કોસેણં તે ચેવ પઢિપુણે વંધંતિ) ઉત્ક્રુદ્ધ પરિપૂર્ણ ૩ માગ
વંધતે હૈં (ઇવ નિદ્રાપચ્ચગસ્ય વિ) ફરી પ્રકાર નિદ્રાપચ્ચત્ત કો મી (દાવણ ચચ્ચ-
સ્સ વિ) દર્શન ચતુષ્ક કો મી (ઈગિંદિયા ણં મંતે ! સાતાવેચણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ
કિં વંધંતિ ?) હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિયજીવ સાતાવેદનીયકર્મ કિતને કાલ કા

એકેન્દ્રિય કર્મપ્રકૃતિ સ્થિતિ પરિમાણ.

શબ્દાર્થ-(ઈગિંદિયા ણ મંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધંતિ ?) હે ભગવન્
એકેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા વખત તુ બાધે છે ?

(ગોયમા ! જહણેણ સાગરોવમસ્ય તિણિ સત્તામાગા)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાગરોપમના
૩ ભાગ, (પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહમાગેણ ઝગયા) તેમા પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ
ઓછા બાદ કરવા (ઉક્કોસેણ તે ચેવ પઢિપુણે વધંતિ)-કેટલું તેટલું પરિપૂર્ણ અર્થાત્
પૂરેપૂરી હું સાગરોપમની સ્થિતિ બાધે છે

(ઇવ નિદ્રાપચ્ચગસ્ય વિ) એ પ્રમાણે નિદ્રાપચ્ચક્રની પણ સ્થિતિ બાધુવી (દાવણચચ્ચ-
સ્સ વિ)-દર્શન ચતુષ્કની પણ એ પ્રમાણે સ્થિતિ બાધુવી

(ઈગિંદિયા ણ મંતે ! સાતાવેચણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધંતિ ?)-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય

पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तं चैव परिपूर्णं बध्नन्ति, असातावेदनीयस्य, यथा ज्ञानावरणीयस्य, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः सम्यक्त्ववेदनीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! नास्ति किञ्चिद् बध्नन्ति, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमं पल्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टेन तत्रैव परिपूर्णं बध्नन्ति, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः सम्यग् मिथ्यात्ववेदनी-

बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमदिवडुं सत्तभागं) हे गौतम ! जघन्य सागरोपम का १० भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) पल्योपम का असंख्यातभाग भूय (उक्कोसेणं तं चैव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही १० पूर्ण बांधते हैं (असायवेयणिज्जस्स जहा णाणावरणिज्जस्स) असातावेदनीय को ज्ञानावरणीय के समान ।

(एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्मत्त वेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रियजीव सम्यक्त्व वेदनीयकर्म कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! नत्थि किंचि बंधंति) हे गौतम ! किसी भी काल का नहीं बांधते (एगिंदिया णं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव मिथ्यात्व वेदनीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) हे गौतम ! जघन्य से पल्योपमका असंख्यातवां भाग कम ऐसे एक सागरोपम की स्थिति का कर्म बांधता है (उक्कोसेणं तं चैव पडिपुण्णं बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण-साग-

एव सातावेदनीय कर्म केटली स्थितितुं आधे छे ?

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमदिवडुं सत्तभागं)-हे गौतम अधन्यथी, सागरोपमने। (१०) केट सत्तभांश भाग, (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं) तेभाथी पदथोपमने। असंख्यातमे भाग ओछा आधुवे, (उक्कोसेणं तं चैव पडिपुण्णं बंधंति)-उत्कृष्टथी ते पूरेपु १० आधे छे.

(असायवेयणिज्जस्स जहा णाणावरणिज्जस्स)-असाता वेदनीय कर्मनी स्थिति ज्ञानावरणीय कर्मनी समान छे.

(एगिंदियाणं भंते ! जीवा सम्मत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?)-हे भगवन्, ओकेन्द्रिय एवे सम्यक्त्व वेदनीय कर्म केटली काणतु आधे छे.

(गोयमा ! नत्थि किंचि बंधंति)-हे गौतम, किंचित् कालतु पण्य बांधता नथी

(एगिंदियाणं भंते ! जीवा मिच्छत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?)-हे भगवन् ! ओकेन्द्रिय एव मिथ्यात्व वेदनीय कर्म केटली वणततु आधे छे ?

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं)-हे गौतम ! अधन्यथी, पदथोपमने। असंख्यातमे भाग ओछा ओवा ओके सागरोपमनी स्थिति कर्म

यस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! नास्ति किञ्चिद् बध्नन्ति, एकेन्द्रियाः खलु भद्रन्त ! जीवा कषायद्वादशकस्य किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमस्य चतुरः सप्तभागान् पत्योपमस्यासंख्येयभागोनान्, उत्कृष्टेन तंश्चैव परिपूर्णान् बध्नन्ति, एवं यावत् क्रोधसंज्वलनस्यापि यावद् लोभसंज्वलनस्यापि, स्त्रीवेदस्य यथा सातावेदनीयस्य, एकेन्द्रियाः पुरुषवेदस्य कर्मणो जघन्येन सागरोपमस्य एकं सप्तभागं पत्योपमस्यासंख्येयभागोनम्, उत्कृष्टे रोपम का बांधते हैं (एगिंदिया णं भंते ! जीवा सम्पामिच्छत्ता वेयणिज्जस्स वि बांधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय किनने सम का बांधते हैं ? (गोयमा ! णत्थि किंचि बांधंति) हे गौतम ! किसी काल का नहीं बांधते, अर्थात् बांधते ही नहीं हैं ।

(एगिंदिया णं भंते ! जीवा कसायवारसगस्स किं बांधंति ?) हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कषायद्वादशक का कितने काल का बांध बांधते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणयं) हे गौतम ! जघन्य पत्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम का १/१० भाग (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे बांधंति) उत्कृष्ट वही १/१० परिपूर्ण बांधते हैं (एवं जाव कोहसंजलणाए वि) इसी प्रकार यावत् संज्वलन क्रोध भी (जाव लोभसंजलणाए वि) यावत् संज्वलन लोभ भी ।

(इत्थिवेयस्स जहा सायावेयणिज्जस्स) स्त्रीवेद का बांध सातावेदनीय के समान (एगिंदिया पुरिमवेदस्स कम्मस्स जहण्णेणं सागरोवमस्स एगं सत्तभाग

भाधे छे। (उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णं बांधति) — उत्कृष्टही, ते पूरेपूरु सागरोपमनी स्थितितु भाधे छे

(एगिंदियाणं भंते ! जीवा सम्पामिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं बांधंति ?) — हे भगवन् ! ओकेन्द्रिय एव सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय केवल सम्यगु भाधे छे ?

(गोयमा ! णत्थि किंचि बांधंति) — हे गौतम ! केधपिषु वणततु भाधतो नथी अर्थात् सम्यग् मिथ्यात्व वेदनीय कर्म ओकेन्द्रिय एव गिलकुव भाधतो नथी

(एगिंदियाणं भंते ! जीवा कसायवारसगस्स किं बांधंति ?) — हे भगवन् ! ओकेन्द्रिय एव कषाय द्वादशक केवल वणततुं भाधे छे ?

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमस्स चत्तारि सत्तभागे पलिओवमस्स असंखेज्जइ भागेणं ऊणयं) — हे गौतम, जघन्यही पत्योपमनो असंख्यातमे साग ओछा ओवा सागरोपमना १/१० चार सप्तभागा भाग, (उक्कोसेण ते चेव पडिपुण्णे बांधंति) — उत्कृष्टही, तेवल न अर्थात् १/१० सागरोपमनुं पूरेपूरु भाधे छे.

(एवं जाव कोहसंजलणाए वि) — ओ प्रभावे यावत् संज्वलन क्रोध पण, (जाव लोभसंजलणाए वि) — यावत् संज्वलन लोभ पण

(इत्थिवेयस्स जहा सायावेयणिज्जस्स) — ओकेन्द्रिय एव स्त्रीवेदना अध सातावेदनीय ।

તંત્રેવ પરિપૂર્ણ વધનન્તિ, એકેન્દ્રિયાઃ નપુંસકવેદસ્ય કર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય દ્વો સપ્તભાગો પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેય ભાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન તેત્રૈવ પરિપૂર્ણો વન્ધન્તિ, હાસ્યરતી યથા પુરુષવેદસ્ય, અરતિમયશોકજુગુપ્સાનાં યથા નપુંસકવેદસ્ય, નૈરયિકાયુષ્યં દેવાયુષ્યશ્ચ નિરયગતિનામ દેવગતિ નામ વૈક્રિયશરીરનામ આહારકશરીરનામ નૈરયિકાનુપૂર્વીનામ દેવાનુપૂર્વીનામ તીર્થ કરનામ એતાનિ

પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞહ્માગેણં ઝળયં) એકેન્દ્રિય જીવ પુરુષવેદ કા જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ વાંધતે હિં (ઉક્કોસેણં તં ત્રૈવ પહ્લિપુણં વંધન્તિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી ઃ ભાગ પૂરૂ વાંધતે હિં (એગિંદિયા નપુંસગ-વેદસ્સ કમ્મસ્સ જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ દો સત્તભાગે, પલિઓવમસ્સ અસંખે જ્ઞહ્માગેણં ઝળય) એકેન્દ્રિય નપુંસક વેદ કર્મ કો જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યા-તવાં ભાગ કસ સાગરોપમ કા ઃ ભાગ વાંધતે હિં (ઉક્કોસેણં તં ત્રૈવ પહ્લિપુણં વંધન્તિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી ઃ ભાગ પૂરે વાંધતે હિં (હાસરઈપ જહાં પુરિસવેયસ્સ) હાસ્ય ઓર રતિ કા પુરુષવેદ કે સમાન (અરતિમયસોગદુગુંહાપ) અરતિ, મય, શોક ઓર જુગુપ્સા કા (જહા નપુંસગવેયસ્સ) નપુંસક વેદ કી તરહ.

(નેરહ્યાઝય) નરકાયુ (દેવાઝય) ઓર દેવાયુ (નિરયગતિનામ) નરકગતિ-નામકર્મ (દેવગતિનામ) દેવગતિનામકર્મ (વેઝવિવસરીર નામ) વૈક્રિયશરીર નામ (આહારગસરીરનામ) આહારકશરીર નામકર્મ (નેરહ્યાણુપુલ્લિનામ) નર-કાનુપૂર્વી નામકર્મ (દેવાણુપુલ્લિનામ) દેવાનુપૂર્વી નામકર્મ (તિત્થચરણામ) તીર્થ-

સમાન બાધે છે, (એગિંદિયા પુરિસવેયસ્સ કમ્મસ્સ જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ એ સત્તભાગં, પલિઓ-વમસ્સ અસંખેજ્ઞહ્માગેણં ઝળયં)-એકેન્દ્રિય જીવ પુરુષવેદના બધ જઘન્યથી, પલ્યોપમનેા અસંખ્યાતમે ભાગ એકા એવા સાગરોપમનેા એક સપ્તમાશ હુ ભાગ બાધે છે (ઉક્કોસેણ તં ત્રૈવ પહ્લિપુણં વંધન્તિ)-ઉત્કૃષ્ટથી, તેટલુ જ અર્થાત હુ ભાગની પૂરેપૂરી સ્થિતિ બાધે છે.

(એગિંદિયા નપુંસગવેદસ્સ કમ્મસ્સ જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ દો સત્તભાગે, પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞહ્માગેણં ઝળય)-એકેન્દ્રિય જીવ નપુંસક વેદ કર્મને, જઘન્યથી, પલ્યોપમનેા અસં-ખ્યાતમે ભાગ એકા એવા સાગરોપમનેા એ સપ્તમાશ હુ ભાગ બાધે છે. (ઉક્કોસેણં તં ત્રૈવ પહ્લિપુણં વંધન્તિ)-ઉત્કૃષ્ટથી, તે હુ પૂરું બાધે છે

(હાસરઈપ જહાં પુરિસવેયસ્સ)-હાસ્ય અને રતિનેા બધ પુરુષવેદ બધની સમાન છે.

(અરતિમયસોગદુગુંહાપ જહાં નપુંસગવેયસ્સ)-અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સાનેા બધ નપુંસક વેદના બધની સમાન બાધેવા.

(નેરહ્યાઝય)-નરકાયુ (દેવાઝય) દેવાયુ (નિરય ગતિ નામ) નૈરયિક-નારકી ગતિ નામ કર્મ (દેવગતિનામ) દેવગતિ નામકર્મ, (વેઝવિવસરીરનામ) વૈક્રિય શરીર નામકર્મ (આહાર ગસરીરનામ)-આહારક શરીર નામકર્મ (નેરહ્યાણુપુલ્લિનામ)-નરકાનુપૂર્વી નામકર્મ, (દેવાણુ-પુલ્લિનામ)-દેવાનુપૂર્વી નામકર્મ, (તિત્થચરણામ)-તીર્થંકર નામકર્મ, (એવાણિ બધ પદાનિ

પદાનિ ન વધનન્તિ, તિર્યગ્યોનિ ક્ષાયુપ્યસ્ય જવન્યેન અન્તર્ગૃહર્તૃમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિ મ્તામિર્વા
સહસ્રૈર્વર્ષસહસ્રતિભાગેન ચ અધિકાં વધનન્તિ, एवं मनुष्यायुष्यस्यापि, तिर्यग्गतिनाम्नो य
नपुंसकवेदस्य, मनुष्यगतिनाम्नो यथा सातावेदनीयस्य, एकेन्द्रियनाम्नः पञ्चेन्द्रियजातिन
म्नश्च यथा नपुंसकवेदस्य, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियजातिनाम्नोःपुच्छा जवन्येन सागरोपमस्य नवपञ्च
त्रिंशद्भागान् पल्योपमस्यासंख्येयभागोनान्, उत्कृष्टेन तांश्च परिपूर्णान् वधनन्ति, चतु

करनामकर्म (एताणि णव पदाणि ण वधन्ति) इन नौ पदों को नहीं बांधते हैं

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणં अतो सुहुत्तं) તિર્યંચાયુ કા જવન્ય
અન્તર્ગૃહર્તૃ (ઉક્કોસેણં પુવ્વકોટી) ઉત્કૃષ્ટ કમોડૂ પૂર્વ (મત્તહિં વાસસહસ્સેહિં
વાસસહસ્સતિભાગેણ ચ અહિંયં વંધન્તિ) માત્ર હજાર વર્ષ ઓર એક હજાર વર્ષ
કે ત્રીસરે ભાગ સે અધિક વાંધતે હૈં (एवं मणुस्साउयस्स वि) इसी प्रकार
मनुष्यायु का भी

(तिरियगइनामाए जहा नपुंसगवेयस्स) तिर्यचगतिनामकर्म का नपुंसक वेद
के समान (मणुयगइनामाए जहा सागावेयणिज्जस्स) मनुष्यगतिनामकर्म का
सातावेदनीय के समान (एगिंदियनामाए, पंचिंदियजातिनामाए य जहा नपुं-
सगवेयस्स) एकेन्द्रियनाम और पंचेन्द्रियजातिनामकर्म का नपुंसक वेद के
समान (वेइंदिय-तेइंदियजाइनामाए पुच्छा ?) द्वीन्द्रियनामकर्म और त्रीन्द्रिय
नामकर्म संबंधी प्रश्न ? (जहण्णेणं सागरोपमस्स नव पणतीसइभागे) जवन्य
सागरोपम के ३ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए) पल्योपम का

જ વંધતિ)---આ નવ પડોને બાંધતો નથી. એ આયુકર્મ નારકી દેવનું એ ગતિનામ કર્મ,
એ શરીર નામ કર્મ વૈકલિય, આહારક એ આનુપૂર્વી નરક ને દેવની અને એક તીર્થ કર
નામકર્મ---એ નવ બાબતો એકેન્દ્રિય છવ બાંધતો નથી

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेणं अतो सुहुत्तं)---तिर्य'चायुने जवन्य अतमु'द्भूत'ने।
બંધ (ઉક્કોસેણ પુવ્વકોટી)---ઉ'કૃષ્ટ કોડપૂર્વ'ને। (મત્તહિં વાસસહસ્સેહિં વાસસહસ્સતિભાગેણ ચ
અહિંયં વંધન્તિ)---અને સાત હજાર વર્ષ તથા એક હજાર વર્ષ'ને। ત્રીજો ભાગ અધિક એટલું
બાંધે છે, (एव मणुस्साउयस्स वि)---એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુનું પશુ સમજવું,

(तिरियगइनामाए जहा नपुंसगवेयस्स)---तिर्य'च गति नामकर्म'ने। नपुंसक वेदनी
સમાન બંધ બાબતો. (मणुयगइनामाए जहा सागावेयणिज्जस्स)---मनुष्य गति नाम कर्म'ने।
બંધ સાતા વેદનીયની સમાન બાબતો. (एगिंदियनामाए पंचिंदिय जातिनामाए य नपुंसग
वेयस्स)---एकेन्द्रिय नाम અને पंचेन्द्रिय गति नामकर्म'ने। બંધ નપુ સક વેદની સમાન બાબતો.

(वेइंदिय-तेइंदियजाइनामाए पुच्छा)---डे लगवन् ऐध'न्द्रिय-द्वीन्द्रिय અને તેઇન્દ્રિય
ત્રીઇન્દ્રિય નામકર્મ સંબંધી પ્રશ્ન ઠરુ છુ.

(जहण्णेण सागरोपमस्स नवपणतिसइ भागे, पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए)---डे

ન્દ્રિયનાસ્તોડપિ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પશ્ચત્રિશદ્ભાગાન્ પલ્યોપમસ્યાસંલેખ્યમાગોનાન .
 ઉત્કૃષ્ટે તાંથૈવ પરિપૂર્ણાન્ વધનન્તિ, એવં યત્ર સ્તઃ જઘન્યેન દ્વૌ સપ્તમાર્ગો ત્રયો વા ચત્વારો
 વા સપ્તમાર્ગાઃ, અષ્ટત્રિશતિમાર્ગા ભવન્તિ, તત્ર સ્વલુ જઘન્યેન તેચૈવ પલ્યોપમસ્યાસંલેખ્યમાગોના
 મણિતવ્યાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તાંથૈવ પરિપૂર્ણાન્ વધનન્તિ, યત્ર સ્વલુ જઘન્યેન એકો વા દ્વયર્થો વા
 સપ્તમાર્ગસ્તત્ર જઘન્યેન સ ચૈવ મણિતવ્યઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તંચૈવ પરિપૂર્ણ વધનન્તિ, યત્રઃ કીર્તિ-
 અસંલેખ્યાનવાં ભાગ કમ (ઉક્કોસેણં તે ચૈવ પહ્લિપુણે વંધન્તિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી ને
 ભાગ પૂરે વાંધતે હૈં (ચરિરિન્દ્રિયનામાએ વિજહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ ણવ પળતીસહ
 ભાગે) ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મ કા ખી જઘન્ય સાગરોપમ કા ન ભાગ (પલિઓ
 વમસ્સ અસંલેખજહ્માગેણં ઝળણ) પલ્યોપમ કા અસંલેખ્યાતવાં ભાગ કમ (ઉક્કો-
 સેણં તે ચૈવ પહ્લિપુણે વંધન્તિ) ઉત્કૃષ્ટ વહીને ભાગ પૂરે વાંધતે હૈં .

(એવં)હસ પ્રકાર (જત્ય) જહા (અત્ય) હૈં (જહ્ણણં) જઘન્ય સં (દો સત્ત-
 માર્ગા) દો વંટે સાત ભાગ (તિન્નિ વા) અથવા તોન (ચત્તારિ વા) અથવા ચાર વંટે
 (સત્તમાર્ગા) સાત ભાગ (અઢાવીસહ વા ભાગા ભવન્તિ) અથવા અઢાઈસ ભાગ
 હોતે હૈં (તત્થ ણં) વહાં (જહ્ણણેણં) જઘન્ય સે (તે ચૈવ પલિઓવમસ્સ અસંલેખજહ્મા-
 ગેણં ઝળયા) વહી પલ્યોપમ કા અસંલેખ્યાતભાગ કમ (માણિયવ્વા) કહના
 વાહિયે (ઉક્કોસેણં તે ચૈવ પહ્લિપુણે વંધન્તિ) ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે વહી ભાગ પૂરે વાંધતે
 હૈં (જત્યણં) જહાં (જહ્ણણેણં) જઘન્ય સે (એગો વા) એક (દિવહ્હો વા) અથવા હેઠ
 (સત્તમાર્ગો) સાત ભાગ (તત્થ) વહાં (જહ્ણણેણં તં ચૈવ માણિયવ્વં) જઘન્ય સે વહી

ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંલેખ્યાતમા ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમનો નવ પાત્રી-
 સાંશ રૂપ ભાગ, (ઉક્કોસેણં તે ચૈવ પહ્લિપુણે વંધન્તિ)-ઉત્કૃષ્ટથી તે રૂપ ભાગ પૂરુ બાધે છે.

(ચરિરિન્દ્રિયનામાએ વિ જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ ણવ પળતીસહમાર્ગે, પલિઓવમસ્સ અસં-
 લેખજહ્માગેણં ઝળણ)-ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મનો બંધ જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંલેખ્યાતમા
 ભાગ ઓછા એવા સાગરોપમના નવ પાત્રીસાંશ રૂપ ભાગનો છે (ઉક્કોસેણં તે ચૈવ પહ્લિપુણે
 વંધન્તિ)-અને ઉત્કૃષ્ટથી તેજ રૂપ ભાગ પૂરુપણે બાધે છે.

(એવં)-એ પ્રકારે, (જત્ય)-જ્યાં જ્યાં (અત્ય) છે-(જહ્ણણં)-જઘન્યથી, (દો સત્તમાર્ગા,
 એ સપ્તમાર્ગા હૈં (તિણિ વા) અથવા ત્રણ સપ્તમાર્ગા (ચત્તારિ વા)-અથવા ચાર સપ્તમાર્ગા
 (સત્તમાર્ગા)-સપ્તમાર્ગા ભાગનો, (અઢાવીસહ વા ભાગા, ભવન્તિ)-અથવા ક્રમશઃ અઢાવાવીસ ભાગ
 થાય છે. (તત્થણં)-ત્યા ત્યા, (જહ્ણણેણં)-જઘન્યથી, (તે ચૈવ પલિઓવમસ્સ અસંલેખજહ્મા
 ગેણં ઝળયા)-તેટલામાથી પલ્યોપમનો અસંલેખ્યાતમા ભાગ ઓછા (માણિયવ્વા)-એમ કહેવું
 નેઈએ (ઉક્કોસેણં તે ચૈવ પહ્લિપુણે વધન્તિ)-ઉત્કૃષ્ટરૂપે તે તે ભાગ પૂરેપૂરા બાધે છે.

(જત્ય ણં)-જ્યાં જ્યાં, (જહ્ણણેણં)-જઘન્યથી (એગો વા)-એક, (દિવહ્હો વા)-અથવા હેઠ,
 (સત્તમાર્ગો)-સપ્તમાર્ગા કહ્યું હોય (તત્થ)-ત્યા ત્યા, (જહ્ણણેણં તં ચૈવ માણિયવ્વં)-જઘન્યથી

ઉચ્ચગોત્રયોઃ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકં સત્ત્વભાગં પલ્લોપમન્યામંત્યેયમાગોનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તંત્રેવ પરિપૂર્ણં વધનન્તિ, અન્તરાયમ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! પુચ્છા, ગૌતમ ! યથા જ્ઞાનાવરણીયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તંત્રેવ પરિપૂર્ણં વધનન્તિ ॥ ૨૦ १૧ ॥

ટીકા—પૂર્વે જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેનચ સામાન્યનઃ સર્વામાં પ્રકૃતીનાં સ્થિતિપરિમાણં પ્રતિ-
પાદિતમ્ અથ એકેન્દ્રિયાન વન્ધકાનવિકૃત્ય સર્વપ્રકૃતીના સ્થિતિપરિપાળમેવ પ્રરૂપયિતુમાહ—
‘એગિદિયાણં મંતે ! જીવા ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્મ કિં વંચંતિ ?’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયાઃ
સ્વલ્પ જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિમ્—કિયન્તં કાલં યાવત્ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધનન્તિ ?

કહના ચાહિએ (ઉક્કોસેણં તં ત્રેવ પહિપુણ્ણં વધંતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી પરિપૂર્ણ વાંધતે હૈં ।

(જસોક્કિત્તિ-ઉચ્ચાગોયાણં) યજ્ઞાઃકીર્તિ ઓર ઉચ્ચગોત્ર કા (જહ્ણણેણં
સાગરોવમસ્સ એગં સત્ત્વભાગં) જઘન્ય સાગરોપમ કા એક વંટે ત્યાન ભાગ (પલ્લિ
ઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્માગેણં ડળયા) પલ્લોપમ કા અમંત્યાનવાં ભાગ કમ (ઉક્કો
સેણં તં ત્રેવ પહિપુણ્ણં વધતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી ૬ ભાગ પૂર્ણ વાંધતે હૈં ।

(અંતરાયમ્મસ્ય ણં મંતે ! પુચ્છા ?) હે ભગવન ! અન્તરાયકર્મ સંવંધી પ્રશ્ન ?
(ગોયમા ! જહ્મા ણાણાવરણિજ્ઞં) હે ગૌતમ ! જિસે જ્ઞાનાવરણીય (ઉક્કોસેણં તે
ત્રેવ પહિપુણ્ણં વંધંતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી પ્રતિપૂર્ણ વાંધતે હૈં ।

ટીકાર્થ—હસસે પૂર્વ સામાન્ય રૂપ સે સઘી કર્મ પ્રકૃતિયોં કી જઘન્ય ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કે પરિમાણ કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ અથ એકેન્દ્રિય વન્ધકોં
કો લેકર સઘ પ્રકૃતિયોં કી સ્થિતિ કે પરિમાણ કા પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! એકેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા કિતને કાલ

તેટલુ જ ઠહેલુ બેધલે (ઉક્કોસેણં તં ત્રેવ પહિપુણ્ણં વધંતિ)—ઉત્કૃષ્ટથી તેજ પરિપૂર્ણ પથે બાધે છે

(જસોક્કિત્તિ ઉચ્ચાગોયાણં)—યથ કીર્તિ અને ઉચ્ચ ગોત્રને બધ (જહ્ણણેણં સાગરોવમસ્સ
એગં સત્ત્વભાગ, પલ્લિઓવમસ્સ અસંલેજ્જહ્માગેણ ડળયા)—જઘન્યથી, પલ્લોપમને અસંખ્યાતમે
ભાગ બોધા બેવા સાગરોપમને એક સત્ત્વભાગ ૬ ભાગને બાધે છે (ઉક્કોસેણં તં ત્રેવ
પહિપુણ્ણં વધતિ)—ઉત્કૃષ્ટથી તેટલુ જ ૬ ભાગ પૂર્ણ પથે બાધે છે.

(અંતરાયકમ્મસ્ય ણ મંતે પુચ્છા)—હે ભગવન ! અંતરાય કર્મ સંબધી પ્રશ્ન ઠરુ છું

(ગોયમા ! જહ્મા ણાણાવરણિજ્ઞં)—હે ગૌતમ, જઘન્યથી, જ્ઞાનાવરણીયની સમાન બધલુ
(ઉક્કોસેણ તં ત્રેવ પહિપુણ્ણં વધંતિ)—ઉત્કૃષ્ટપથે તેટલુ જ પરિ પૂર્ણ પથે બાધે છે.

ટીકાર્થ—મા અગાઉ સામાન્ય રૂપે બધી કર્મપ્રકૃતિઓની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિના પરિમાણનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

હવે એકેન્દ્રિય બધકોને લઈને બધી પ્રકૃતિઓની સ્થિતિના પરિમાણનું પ્રતિપાદન
કરવામાં આવે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! એકેન્દ્રિય એવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને કેટલા વખત

इति प्रश्नाशयः, ज्ञानावरणीयत्वं कर्मण उक्तं तन्मन्वन्मगामान्ये पट्टीदिज्ञेया, भगवानाह—
‘गोयना । हे गौतम ! ‘जलपणेणं सागरोपमस्य त्रिणि सप्तमाणा पन्थियोपमस्य असंख्यज्ज्ञ-
भागेणं ऊजया’ जघन्येन सागरोपमस्य त्रीन सप्तमागान ३ पन्थियोपमस्यासंख्येयभागोनान
यावत् एकेन्द्रिया ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन्ति ‘एतं सेणं ते चेव पडिपुण्णे वयंति’ उन्कृष्टेन
तांश्चैव-त्रीन् सप्तमागान् परिपूर्णान् नत्तु पन्थियोपमसंख्येयभागहीनान् रत्तन्नि, तथाच यस्य
यस्य कर्मणो या या उन्कृष्टा स्थितिः पून प्रतिपादिता नम्याः तस्या उन्कृष्टायाः स्थितेः
सप्ततिसागरोपमकोटीप्रमाणया मिथ्यात्वात्परि । भागे हने यत्त्वभ्यने तत् पन्थियोपमसंख्येय
भागहीनं जघन्या स्थितिः, सैव स्थितिः पन्थियोपमसंख्येयभागहीना उन्कृष्टा व्यपदिश्यते
इतिरीत्या सर्वेऽपि एकेन्द्रियबन्धविषया भावनीयाः, तत्र ज्ञानावरणञ्चरु निद्रापञ्चक-
तक का बन्ध करते हैं ? अर्थात् एकेन्द्रिय जीवों को ज्ञानावरणीय कर्म का जो
बन्ध होता है, उस की स्थिति कितनी होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म का जघन्य बंध
पन्थियोपम का असंख्यातर्वां भाग कम. सागरोपम का तीन बंटे सान (३) भाग
का बन्ध करते हैं । अगर वे ज्ञानावरणीय कर्म का उत्कृष्ट बन्ध करे तो पूरे
सागरोपम के ३ भाग का बन्ध करते हैं. पन्थियोपम का असंख्यातर्वां भाग कम
नहीं होता । इस प्रकार जित-जिस कर्म को जितनी-जितनी उत्कृष्ट स्थिति पहले
कही गई है, उस का सत्तर कोडाकोड़ी सागरोपम प्रमाण मिथ्यात्व की स्थिति
से भाग करने पर जो संख्या लब्ध होती है, उसमें से पन्थियोपम का असंख्या
तर्वां भाग कम कर दिया जाय तो जघन्य स्थिति का परिमाण आ जाता है
और यदि उस संख्या में से पन्थियोपम का असंख्यातर्वां भाग कम न किया
जाय तो उत्कृष्ट स्थिति का परिमाण आ जाता है । यह बात एकेन्द्रिय बन्ध के

સુધીનો બંધ કરે છે. ? અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવોને જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો જે બંધ થાય છે
તેની સ્થિતિ કેટલી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, એકેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો, જઘન્યથી પન્થ્યોપમનો
અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાંશ હું ભાગનો, બંધ કરે છે.
પરંતુ જો તે જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ કરે તો પૂરેપૂરો સાગરોપમનો હું
ભાગનો બંધ કરે છે. પન્થ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો થતો નથી.

એ પ્રમાણે જે જે કર્મની જેટલી જેટલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અગાઉ કહેવામાં આવી
છે, તેને સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ-સ્થિતિ વળા મિથ્યાત્વની સ્થિતિ વડે
ભાગવાથી જે સંખ્યા મેળવાય છે તેમાંથી પન્થ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવામાં
આવે તો જઘન્ય સ્થિતિનું પરિમાણ આવે છે અને જો તે સંખ્યામાંથી પન્થ્યોપમનો અસં-
ખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવામાં ન આવે તો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પરિમાણ આવે છે. આ વાત

દર્શનાવરણચતુષ્કાસાતવેદનીયાન્તરાયપચ્ચકાનાં જઘન્યેન સ્થિતિવન્ધ એકેન્દ્રિયાણા સાગરો-
પમસ્ય ત્રયઃ સપ્તભાગાઃ ૬ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગદીનાઃ ઉત્કૃષ્ટેન ત એવ પરિપૂર્ણાત્રયઃ
સાગરોપમસ્ય સપ્તભાગાઃ, સાતવેદનીય સ્ત્રીવેદ મનુષ્યગતિ મનુષ્યાનુર્વીજા જઘન્યેન
સાગરોપમસ્ય સાદૈકઃ સપ્તભાગઃ ૭ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગદીનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પુનઃ સ
એવ સાદૈકઃ સપ્તભાગઃ ૮ પરિપૂર્ણઃ, મિથ્યાત્વસ્ય જઘન્યેન એકં સાગરોપમં પલ્યોપમા-
સંખ્યેયભાગદીનં ભવતિ, ઉત્કૃષ્ટેન પરિપૂર્ણમ્ એકં સાગરોપમય્, સમ્યક્ત્વવેદનીયસ્ય
સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય ચ ન કિંચિદપિ વધન્તિ-આત્મપ્રદેશૈઃ સદ્ વેદ્યમાનત્વેન ન
કિંચિદપિ સમ્યક્વધન્તીતિભાવઃ, એકેન્દ્રિયાણા સમ્યક્ત્વવેદનીયસ્ય સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદ-
નીયસ્ય ચાસંભવાન્, કપાયપોડશકસ્ય જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ચત્તારઃ સપ્તભાગાઃ ૯ પલ્યો-
પ્રકરણ મેં સર્વત્ર સમઘની ચાહિયે ।

જ્ઞાનાવરણપંચક, નિદ્રાપચ્ચક, દર્શનાવરણ ચતુષ્ક, અમાતાવેદનીય ઔર
અન્તરાયપચ્ચક કા એકેન્દ્રિય જીવોં કો જઘન્ય વન્ધ સાગરોપમ કા ૬ ભાગ કા,
મગર ઉસમેં સે પલ્યોપમ કે અસંખ્યાત ભાગ કમ કા હોતા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ વન્ધ
પરિપૂર્ણ સાગરોપમ કે ૭ ભાગ કા હોતા હૈ । સાતાવેદનીય, સ્ત્રીવેદ, મનુષ્યગતિ
ઔર મનુષ્યાનુર્વીજા કા જઘન્ય વન્ધ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગ
રોપમ કા ૮ ભાગ કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ સાગરોપમ કે ૯ ભાગ કા હોતા
હૈ । મિથ્યાત્વ મોહનીય કા જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાત ભાગ કમ એક
સાગરોપમ કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ પૂરે એક સાગરોપમ કા વન્ધ હોતા હૈ । સમ્યક્ત્વ
વેદનીય ઔર મિથ્ર વેદનીય કા વન્ધ હોતા હી નહીં હૈ । કપાયપોડશક
(સોલહ કષાયોં) કા જઘન્ય વન્ધ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ

એકેન્દ્રિય બંધના પ્રકરણમા સર્વત્ર સમજવી જોઈએ

જ્ઞાનાવરણ પચ્ચક, નિદ્રાપચ્ચક, દર્શનાવરણ ચતુષ્ક, અશાતાવેદનીય અને અતરાય
પચ્ચકનો એકેન્દ્રિય જીવને જઘન્ય બધ સાગરોપમનો ૬ ભાગનો, પરંતુ તેમાથી પદ્યો.
પમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જોઈએ જોટલો હોય છે ઉત્કૃષ્ટ બધ પૂરિપૂર્ણ સાગરોપમનો
૭ ભાગનો પૂરેપૂરો હોય છે.

સાતા વેદનીય, સ્ત્રીવેદ, મનુષ્યગતિ અને મનુષ્યાનુર્વીજાનો જઘન્ય બધ પદ્યોપમનો
અસંખ્યાતમો ભાગ જોઈએ જોવા સાગરોપમનો ૮ ભાગનો હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ બધ
સાગરોપમનો ૯ ભાગનો પૂરેપૂરો હોય છે,

મિથ્યાત્વ મોહનીયનો જઘન્ય પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જોઈએ જોવા એક
સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરો એક સાગરોપમનો બધ હોય છે

સમ્યક્ત્વ વેદનીય અને મિથ્ર વેદનીયનો બધ થતો નથી,

કપાય-પોડશક (સોળ કષાય)નો જઘન્ય બધ પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ જોઈએ

पमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव चत्वारः सप्तभागाः १/२ परिपूर्णाः, पुरुषनेत्रद्वयस्य
रतिप्रशस्तविहायोगतिस्थिरादिषट्कप्रथमसंस्थान प्रथमसंहननशुक्लवर्ण सुरभिगन्धमधुरसोच्यै
गोत्राणां जघन्येन सागरोपमस्य एकः सप्तभागः १/२ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन
त एव एकः सप्तभागः १/२ परिपूर्णः, द्वितीयसंस्थानसंहननयोर्जघन्येन सागरोपमस्य षट्-
पञ्चविंशद्भागाः १/२ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव षट्पञ्चविंशद्भागाः १/२
परिपूर्णाः, तृतीयसंस्थानसंहननयोर्जघन्येन सागरोपमस्य सप्तपञ्चविंशद्भागाः १/२, पल्यो-
पमासंख्येयभागहीनाः, उत्कृष्टेन त एव सप्तपञ्चविंशद्भागाः १/२, परिपूर्णाः, लोहितवर्णक-
षायस्योर्जघन्येन सागरोपमस्य षट्पञ्चविंशतिभागाः १/२ पल्योपमासंख्येयभागहीनाः,
उत्कर्षेण त एव षट्पञ्चविंशतिभागाः १/२ परिपूर्णाः, हारिद्रवर्णाम्लरसयोर्जघन्येन सागरोपमस्य

सागरोपम का १/२ भाग का और उत्कृष्ट पूरे १/२ भाग का होता है। पुरुषवेद,
हास्य, रति, प्रशस्त विहायोगति, स्थिरादिषट्क, समतुरन्त्रसंस्थान और वज्र-
वर्षमनाराचसंहनन, शुक्ल वर्ण, सुरभिगन्ध, मधुर रस और उच्चगोत्र का
जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम का १/२ भाग का
और उत्कृष्ट पूर्ण सागरोपम का १/२ भाग का होता है। द्वितीय संस्थान और
द्वितीय संहनन का जघन्य बन्ध पल्योपम का असंख्यात भाग कम सागरोपम
का १/२ भाग का और उत्कृष्ट परिपूर्ण १/२ भाग का होता है तीसरे संस्थान और
तीसरे संहनन का पल्योपम का असंख्यातवां भाग कम सागरोपम के १/२ भाग
का जघन्य बन्ध और सागरोपम का १/२ भाग परिपूर्ण उत्कृष्ट बन्ध होता है।
लोहित (रक्त) वर्ण और कषाय रस का जघन्य बंध पल्योपम का असंख्यातवां
भाग कम सागरोपम का १/२ भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण १/२ भाग का होता है।

એવા સાગરોપમો ૧/૨ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બધ પૂરેપૂરો ૧/૨ સાગરોપમ ભાગનો છે.

પુરુષવેદ, હાસ્ય, રતિ, પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ, સ્થિરાદિષટ્ક, સમતુરન્ત્ર સંસ્થાન અને
વજ્ર-વર્ષમ નારાચ સંહનન, શુકલ વર્ણ, સુરભિ ગંધ, મધુર રસ, અને ઉચ્ચ ગોત્રનો
જઘન્ય બધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એવો એવા સાગરોપમનો ૧/૨ ભાગનો છે.
અને ઉત્કૃષ્ટ બધ પૂર્ણ સાગરોપમનો ૧/૨ ભાગનો છે.

દ્વિતીય સંસ્થાન અને દ્વિતીય સંહનનનો જઘન્ય બધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો
ભાગ એવો એવા સાગરોપમનો ૧/૨ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બધ પૂરેપૂરો ૧/૨ સાગરોપમો છે.

ત્રીજું સંસ્થાન અને ત્રીજા સંહનનનો જઘન્ય બધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ
એવો એવા સાગરોપમનો ૧/૨ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બધ પૂરેપૂરો ૧/૨ સાગરોપમનો છે

લોહિત (લાલ) વર્ણ અને કષાય રસનો જઘન્ય બધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો
ભાગ એવો એવા સાગરોપમનો ૧/૨ ભાગનો છે અને પૂરેપૂરો ૧/૨ સાગરોપમનો તેનો
ઉત્કૃષ્ટ બધ છે.

પચ્ચઅષ્ટાવિંશતિભાગાઃ ૫૮ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગદ્વીનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ત એવ પરિપૂર્ણાઃ પચ્ચઅષ્ટા-
વિંશતિભાગાઃ' ૫૮, નીલવર્ણકટુકસયોઃ સાગરોપમસ્ય સપ્તઅષ્ટાવિંશતિભાગાઃ ૫૮ પલ્યોપમા-
સંખ્યેયમાગદ્વીનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ત એવ પરિપૂર્ણાઃ સપ્તઅષ્ટાવિંશતિભાગાઃ ૫૮, નપુંસકવેદમય
જુગુપ્સાશોકારતિતિર્યગૌદારિકાદિકચરમસંસ્થાનચરમસંહનનકૃષ્ણવર્ણતિક્તરસાગરુલ્લુપ્તપરાઘાતો-
ચ્છ્વાસોપઘાતત્રસવાદરપર્યાપ્તપ્રત્યેકશરીરઅસ્થિરાશુભદુર્ભગદુઃસ્વરનાદેઅયશઃકીર્તિસ્થાવરાત-
પોદ્યોનાપ્રશસ્તવિહાયોગતિનિર્માણૈકેન્દ્રિયજાતિ પચ્ચેન્દ્રિયજાતિ તૈજસકાર્મણાનાં જઘન્યેન
સાગરોપમસ્ય દ્વી સપ્તભાગૌ ૬ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગદ્વીનો, ઉત્કૃષ્ટેન પુનસ્તાવેવ પરિપૂર્ણો
દ્વી સપ્તભાગૌ ૬, નરકદિકદેવદિકવૈક્રિયચતુષ્ટયઆહારકચતુષ્ટયતીર્થકરનામના વન્ધઃ પુનરે-
હારિદ્ર વર્ણ ઓર અમ્લરસ કા જઘન્ય વન્ધ પલ્યોપમા કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ
સાગરોપમ કા ૫૮ ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ ૫૮ ભાગ કા હોતા હૈ । નીલવર્ણ
ઓર કટુકરસ કા જઘન્ય પલ્યોપમા કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા
૫૮ ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ ૫૮ ભાગ કા વન્ધ હોતા હૈ । નપુંસક વેદ, મય,
જુગુપ્સા, શોક, અરતિ, તિર્યક્ દિક, ઔદારિક દિક (ઔદારિકશરીર ઓર
ઔદારિકોપાંગ), અન્તિમ સંસ્થાન, અન્તિમસંહનન, કૃષ્ણ વર્ણ તિક્તરસ, અગુરુ-
લ્લુપ્ત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ, ઉપઘાત, ત્રસ, વાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેકશરીર, અસ્થિર,
અશુભ, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશઃ કીર્તિ, સ્થાવર, આતપ, તદ્યોત, અપ્ર-
શસ્ત વિહાયોગતિ નિર્માણ, એકેન્દ્રિયજાતિ, ઓર પંચેન્દ્રિયજાતિ, તૈજસ તથા
કાર્મણશરીર નામકર્મ કા જઘન્ય વન્ધ પલ્યોપમા કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગ-
રોપમ કા ૬ ભાગ પ્રમાણ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કા પૂર્ણ ૬ ભાગ પ્રમાણ હૈ । નર-
કદિક, દેવદિક, વૈક્રિય ચતુષ્ટય, આહારક ચતુષ્ટય ઓર તીર્થકર નામકર્મ

હારિદ્ર (પીળો) વર્ણ અને અમ્લ (ખાટો) રસનો જાન્ય બધ પલ્યોપમનો અસ-
ખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો ૫૮ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરો ૫૮
સાગરોપમો છે.

નીલવર્ણ અને કટુરસનો જઘન્ય બધ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા
સાગરોપમનો ૫૮ ભાગનો છે અને ઉત્કૃષ્ટ બધ પૂરો ૫૮ સાગરોપમ ભાગનો છે.

નપુંસક વેદ, મય, જુગુપ્સા, શોક, અરતિ, તિર્યક્ દિક, ઔદારિક દિક અર્થાત્
ઔદારિક શરીર અને ઔદારિકો પાંગ, અન્તિમ સંસ્થાન, અન્તિમ સંહનન, કૃષ્ણ વર્ણ,
તિક્ત રસ, અશુરુલ્લુપ્ત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ ઉપઘાત, ત્રસ સ્થાવર, ખાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક
શરીર, અસ્થિર, અશુભ. દુર્ભગ દુઃસ્વર, અનાદેય, અયશ કીર્તિ, આતપ, ઉદ્યોત, અપ્ર-
શસ્ત વિહાયોગતિ, નિર્માણ, એકેન્દ્રિય જાતિ પંચેન્દ્રિય જાતિ, તૈજસ તથા કાર્મણ શરીર
કર્મનો જઘન્ય બધ પલ્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો ૬ ભાગ
પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ બધ પૂરેપૂરો સાગરોપમનો ૬ ભાગ પ્રમાણ છે,

એકેન્દ્રિયાણાં ભવતિ, આયુઃ પ્રસ્થાનેઽપિ એકેન્દ્રિયાણાં તથાભવમ્માભાવ્યાદ્ દેવાયુપો નૈરયિકા યુષ્ઠન વન્ધો માતિ કિન્તુ તિર્યગાયુપો મનુષ્યાયુષ્ઠ વન્ધસ્ત્રેષાં ભવત્યેવ, પરન્તુ તદ્ દ્વયમપિ વધન્ત એકેન્દ્રિયા જઘન્યેન અન્તર્મુહર્ત વધન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન સાધિકં પૂર્વકોટિપ્રમાણં વધન્તિ, કેયલ્લુત્કૃષ્ટશ્ચિન્તને સતિ દ્વાવિંશતિ વર્ષપદસપ્રમાણાયુપામેકેન્દ્રિયાણાં સ્વાયુપસ્તુ તીયમાગાવશેષે પરભવાયુર્વધનતાં પરિગ્રહનાત્ વર્ષપદસત્તતીયમાગોત્તરાધિકસપ્તસદસવર્ષભામેન તિર્યગાયુપો મનુષ્યાયુષ્ઠ સાધિકપૂર્વકોટિપ્રમાણવન્ધસંભવાત્ इति-અતિદિગ્બ્રાહ્-‘એવં નિદ્રા પંચગસસવિ, દંસનચતુક્સપ વિ’ એવમ્-જ્ઞાનાવરણપશ્ચકોક્તરીત્યા નિદ્રાપશ્ચરુપ્યાપિ, દર્શન-ચતુક્સ્યાપિ એકેન્દ્રિયાણાં વન્ધો જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ ૩ પલ્યોપમાસંખ્યે

કા વન્ધ એકેન્દ્રિય જીવોં કો હોતા હી નહીં હૈં ।

આયુકર્મ કી પ્રરૂપણા મેં એકેન્દ્રિય જીવોં કો ભવ કે સ્વભાવ કે કારણ દેવાયુ કા ઓર નરકાયુ કા વન્ધ નહીં હોતા, સિર્ફ તિર્યંચાયુ ઓર મનુષ્યાયુ કા વન્ધ હોતા હૈં । ઇન દોનોં કા એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુઠ અધિક એક કરોડ પૂર્વ કા વન્ધ કરતે હૈં એકેન્દ્રિયોં કી ઉત્કૃષ્ટ આયુ ચાર્ડસ હજાર વર્ષ કી હૈં । કોઈ ઉત્કૃષ્ટ આયુ ચાલા એકેન્દ્રિય જીવ અપની આયુ કા તીસરા ભાગ શેષરહને પર પરભવ કી કરોડ પૂર્વ કી આયુ કા વન્ધ કરે તો વહ તીસરા ભાગ સાત હજાર વર્ષ ઓર એક હજાર વર્ષ કા તીસરા ભાગ અધિક હોગા । હસ પ્રકાર કુઠ અધિકકરોડપૂર્વ કી આયુ કા વન્ધ સિદ્ધ હોતા હૈં ।

જ્ઞાનાવરણ કી તરહ નિદ્રાપંચક કા ઓર દર્શનચતુક્ષ્ક કા એકેન્દ્રિય જીવોં કો જઘન્ય વન્ધ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ, સાગરોપમ કા ૩ ભાગ કા હોતા હૈં । ઉત્કૃષ્ટ વન્ધ સાગરોપમ કે પૂરે ૩ ભાગ કા હોતા હૈં ।

નરક ક્ષિક, દેવ ક્ષિક, વૈકલ્ય ચતુષ્ઠય, આહારક ચતુષ્ઠય, અને તીર્થંકર નામકર્મનો બધ એકેન્દ્રિય હોવાને હોતો જ નથી.

આયુકર્મની પ્રપચ્છામાં એકેન્દ્રિય હોવાને ભવના સ્વભાવના કારણે દેવાયુનો તથા નરકાયુનો બધ હોતો નથી, માત્ર તિર્યંચાયુનો અને મનુષ્યાયુનો બધ હોય છે. આ બન્નેનો, એકેન્દ્રિય હવ જઘન્ય અતર્મુહર્તનો, અને ઉત્કૃષ્ટ ઝાઝેરો (અધિક) કોડપૂર્વનો બધ કરે છે.

એકેન્દ્રિયોની ઉત્કૃષ્ટ આયુ બાવીસ હજાર વર્ષની છે કોઈ ઉત્કૃષ્ટ આયુવાળો એકેન્દ્રિય હવ પોતાના આયુનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહે ત્યારે પરભવનું કરોડ પૂર્વના આયુનો બધ કરે તો તે ત્રીજો ભાગ સાત બહુવર્ષ અને એક હજારવર્ષ નો ત્રીજોભાગ અધિક એટલો હોય છે. આ પ્રકારે કંઈક અધિક કરોડ પૂર્વના આયુનું બધન સિદ્ધ થાય છે.

જ્ઞાનાવરણીયની પેઠે નિદ્રાપચ્છનો અને દર્શનચતુષ્કનો એકેન્દ્રિય હોવાનો જઘન્ય બધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતર્વા ભાગ ઓછા ઓલા સાગરોપમનો ૩ ભાગનો હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ બધ સાગરોપમના પૂરેપૂરા ૩ ભાગનો હોય છે,

યમાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ત એવ પરિપૂર્ણાઃ ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ ૩૩ ઇતિ, ગૌતમઃ પૃ-છતિ-‘ર્ગિ-
દિયા ણં મંતે ! સાયવેયણિજ્જસ્મ કિં વંધંતિ ?’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયાઃ સ્વત્ત્વમાતવેદનીય-
સ્ય કર્મણઃ-સાતવેદનીયકર્મણઃ કિ-ક્રિયત્કાલં યાવત્ વધન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે
ગૌતમ ! ‘જઠળેણેણં સાગરોપમદિવદ્ધું સત્તમાગં પલિશ્રોયમાસ અમંસેજ્ઞઙમાગેણં ઝગય’ જઘન્યેન
સાગરોપમસ્ય દ્વયર્દ્ધઃ-દ્વિતીયોઽર્દ્ધો यस્ય સ દ્વયર્દ્ધઃ-ગાદ્ધકઃ સપ્તમાગઃ ૩૪ પર્યોપમસ્યા-
સંખ્યેયમાગોનાઃ, ‘ઉકોસેણં તં ચેવ પહિપુણં વંધંતિ’ ઉત્કૃષ્ટેન સ એવ પરિપૂર્ણઃ સાર્દ્ધકઃ
સપ્તમાગઃ એકેન્દ્રિયાઃ સાતવેદનીયકર્મ વધન્તિ, ‘અસાયવેયણિજ્જસ્મ જઠળાણાવરણિજ્જસ્મ’
અસાતવેદનીયસ્ય કર્મણો વન્ધો યથા એકેન્દ્રિયાણા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણ ઉક્તસ્તથા વક્તવ્યઃ,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ર્ગિદિયા ણં મંતે ! જીવા સમ્મત્ત વેયણિજ્જસ્મ કમ્મસ્મ કિં વંધંતિ ?’
હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયાઃ સ્વત્ત્વમાતવેદનીયસ્ય કર્મણઃ-સમ્યક્ત્વવેદનીયકર્મ
ક્રિયત્કાલં વધન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નસ્થિ કિંચિ વંધંતિ’ ન કિંચિ-
દપિ સમ્યક્ત્વવેદનીયં કર્મ એકેન્દ્રિયા વધન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ર્ગિદિયા ણં મંતે ! જીવા
મિચ્છત્તવેયણિજ્જસ્મ કમ્મસ્મ કિં વંધંતિ’ હે મદન્ત ! એકેન્દ્રિયાઃ સ્વત્ત્વમાતવેદનીયસ્ય કર્મણઃ-
મિથ્યાત્વવેદનીયં કર્મ ક્રિયત્કાલં વધન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ કિતને કાલ કા સાતાવેદનીય
કર્મ વાંધતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય પર્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ
કમ સાગરોપમ કા ૩૩ ભાગ પ્રમાણ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કા પૂર્ણ ૩૪ ભાગ
પ્રમાણ સાતાવેદનીય કા બન્ધ કરતે હૈ ।

અસાતા વેદનીય કા બન્ધ જ્ઞાનાવરણીય કે સમાન સમજના યાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યક્ત્વ વેદનીય કર્મ કિતને
કાલ કા વાંધતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યક્ત્વ વેદનીય કા બન્ધ નહીં કરતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ કા બન્ધ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્, એકેન્દ્રિય જીવ કેટલા વખતનુ સાતા વેદનીય કર્મ વાંધે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય પર્યોપમો અસંખ્યાતમો ભાગ
ઓછા એવા સાગરોપમનો ૩૩ ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમનો પૂરો ૩૪ ભાગ
પ્રમાણ સાતા વેદનીયનો બધ કરે છે.

અસાતા વેદનીય બધ જ્ઞાનાવરણીયની સમાન સમજવો જોઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યક્ત્વ વેદનીય કર્મ કેટલા સમયનુ વાંધે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય જીવ સમ્યક્ત્વ વેદનીયનો બધ કરતો નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો બધ

हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोपमं पल्लोवमस्स असंखेज्जद्भागेणं उण्णं' जघन्येन सागरोपमं पल्लोपमस्यासंख्येयमागोनम् 'उन्नीसेणं तंचेव पडिपुण्णं वंथंति' उत्कृष्टेन तच्चैव परिपूर्णं सागरोपमं यावद् एकेन्द्रियाः मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति—'एगिदिया णं भंते ! जीवा सम्मामिच्छत्तवेयणिज्जस्स किं वंथंति ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु जीवाः सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य—सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म कियत्कालं बध्नन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि किंचि वंथंति' न किञ्चिदपि सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयं कर्म एकेन्द्रिया बध्नन्ति, गौतमः पृच्छति—'एगिदिया णं भंते ! जीवा कसायवारसससं किं वंथंति ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु जीवाः कषायद्वादशकस्य—कषायद्वादशकं कर्म कियत्कालं बध्नन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोपमस्स चत्तारि सत्तद्भागे पल्लोवमस्स असंखेज्जद्भागेणं उण्णं' जघन्येन सागरोपमस्य

कितने काल का करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! पल्लोपम का असंख्यातत्वां भाग कम एक सागरोपम का और उत्कृष्ट परिपूर्ण सागरोपम का मिथ्यात्व वेदनीय कर्म एकेन्द्रिय जीव बांधते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव सम्यक्त्व मिथ्यात्व वेदनीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव सम्यक्त्व—मिथ्यात्व वेदनीय प्रकृति का बन्ध नहीं करते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एकेन्द्रिय जीव कषाय द्वादशक का बन्ध कितने काल का करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! एकेन्द्रिय जीव पल्लोपम का असंख्यातत्वां भाग कम

केटवा समयनो भांधे छे ।

श्री भगवान्—हे गौतम, पल्लोपमनो असंख्यातमे साग ओएछ ओवा सागरोपमने । जघन्ये अथ भांधे छे अने परिपूर्णं सागरोपमनो उत्कृष्टं अथ, मिथ्यात्व वेदनीय कर्मनो ओकेन्द्रिय एवे भांधे छे ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ओकेन्द्रिय एव सम्यक्त्व मिथ्यात्व वेदनीय कर्म केटवा वण्तत्तुं भांधे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम, ओकेन्द्रिय एवे सम्यक्त्व मिथ्यात्व वेदनीय प्रकृतिनो अंध करता नथी ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ओकेन्द्रिय एव कषाय द्वादशकनो अंध केटवा वण्तत्तुं करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! ओकेन्द्रिय एव जघन्यथी पल्लोपमनो असंख्यातमे साग

ચત્વારઃ સપ્તભાગાઃ ૬ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ 'ઉક્લોસેણં તે ચૈવ પહિપુણે વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન તે ચૈવ પરિપૂર્ણાશ્ચ-વરઃ સપ્તભાગાઃ ૬ એકેન્દ્રિયાઃ ક્ષપાયદ્વાદશકં કર્મ પ્રત્યેકં વધ્નન્તિ, 'એવં કોહસંજ્વલનાપ વિ જાવ લોમસંજ્વલનાપ વિ' ક્ષપાય-રુપાયદ્વાદશકોક્તરીત્યા ક્રોધસંજ્વલનમપિ યાવત્-માનમંજ્વલનમપિ સાયામંજ્વલનમપિ લોમમંજ્વલનમપિ કર્મ એકેન્દ્રિયા જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય ચત્વારઃ સપ્તભાગાઃ ૬ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગોનાઃ ઉત્કૃષ્ટેન તેચૈવ પરિપૂર્ણાશ્ચત્વારઃ સપ્તભાગાઃ ૬ વધ્નન્તિ, 'ઉત્થિવેયસ્મ જઘા સાતાવેયણિજ્જસ્સ' સ્ત્રી વેદસ્ય વન્ધો યથા સાતાવેદનીયસ્ય કર્મણો વન્ધ એકેન્દ્રિયાણાપુત્તરતથા વક્તવ્યઃ, જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય સાદૈકઃ સપ્તભાગઃ ૬ પલ્યોપમાસંખ્યેયમાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પરિપૂર્ણઃ સાગરોપમસ્ય સાદૈકઃ ૬ સપ્તભાગઃ, 'એનિદિયા પુરિસવેયસ્મ કર્મસ્મ જઘણેણં એવં સાગરોપમસ્ય સત્ત-ભાગં પલ્લિઓવમસ્ય અસંખ્યેજ્જિદ્ભાગેણં ઝળયં' એકેન્દ્રિયાઃ પુરુષવેદનીયસ્ય કર્મણઃ-પુરુષવેદ-નીયં કર્મ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ ૬ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનો, વધ્નન્તિ 'ઉક્લોસેણં ત ચૈવ પહિપુણ વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન તેચૈવ પરિપૂર્ણઃ સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ

સાગરોપમ કે ૬ ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કે પૂરે ૬ ભાગ કા ક્ષપાય-દ્વાદશક (બારહ ક્ષપાયો) કા વન્ધ કરતે હૈ । ઇતો પ્રકાર સંજ્વલનક્રોધ, સંજ્વ-લનમાન, સંજ્વલનમાયા ઓર સંજ્વલનલોભ ક્ષપાય કા ભી વન્ધ જઘન્ય પલ્યો-પમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કે ૬ ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગરો-પમ કે પૂરે ૬ ભાગ કા કરતે હૈ ।

એકેન્દ્રિય જીવ સ્ત્રી વેદનીય કર્મ કા વન્ધ ઉતને હી કાલ કા કરતે હૈ, જિતને કાલ કા સાતાવેદનીય કર્મ કા વન્ધ કરતે હૈ, અર્થાત્ જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કે ૬ ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કે પરિપૂર્ણ ૬ ભાગ કા । એકેન્દ્રિય જીવ પુરુષ વેદનીય કર્મ કા વન્ધ જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા ૬ ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગ-

ઓછા એવા સાગરોપમનો ૬ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો ૬ ભાગનો ક્ષપાય-દ્વાદશ (બાર ક્ષપાયો)નો બંધ કરે છે.

એ પ્રકારે સંજ્વલન ક્રોધ, સંજ્વલન માન, સંજ્વલન માયા અને સંજ્વલન લોભ ક્ષપાયોનો બંધ (એકેન્દ્રિય જીવ) જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઓછા એવા સાગરોપમનો ૬ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો ૬ ભાગનો કરે છે.

એકેન્દ્રિય જીવ સ્ત્રીવેદનીય કર્મનો બંધ, બેટલો શાતા-વેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે તેટલો, કરે છે, અર્થાત્ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરો-પમનો ૬ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પરિપૂર્ણ ૬ ભાગનો બંધ કરે છે.

એકેન્દ્રિય જીવ પુરુષ વેદનીય કર્મનો બંધ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો ૬ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો ૬ ભાગનો

એકેન્દ્રિયા: પુરુષવેદકર્મ વ-નન્તિ, 'અગ્નિદેવિયાણપુમગવેયન્મ કસ્યમ્ જદાજેણ સાગરોપમસ્સ દો સત્તમાગે પલ્લિઓવમસ્સ અપંચેજ્જટમાગેણ ક્કણપ્' એકેન્દ્રિયા નપુંસકવેદસ્ય કર્મણો જઘન્યેન સાગરોપમસ્સ દ્વો સત્તમાગો ઃ પલ્લ્યાણમ્માનંચ્ચેયમાયોનો વન્થ કુરંન્તિ 'ઉકોસેણ તે-ચેવ પલ્લિપુણે વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન તોચંચ પરિપૂર્ણો દ્વો સત્તમાગો ઃ એકેન્દ્રિયા નપુમગવેદકર્મ વધન્તિ, 'દાસરતીપ્ જહા પુરિસેદસ્મ' દામ્યરત્યો: કર્મણો વર્ચ્યો યથા પુરુષવેદસ્ય કર્મણ એકેન્દ્રિયાણામુક્તરતથા વરુદ્ધઃ, 'અગ્નિમયમોગદગુહ્યાપ જહા ણપુંસગવેયન્મ' અગ્નિમયમોક-જુગુપ્સાનાં વન્થો યથા એકેન્દ્રિયાણાં નપુંસકવેદરયોક્તસ્તથા વ્રત્તવ્ધઃ. 'તેન્દ્રિયાક દેવાક ય નિરયગતિનામ દેવગતિનામ વેડગિયસરીરનામ આ આશ્મરીરનામ નેરદ્યાણુપૃથ્વીનામ દેવાણુ-પૃથ્વીનામ તિથિગરણામ ઇયાણિ પયાણિ ણ વંધંતે' નેરયિકાયુપ્યં દેવાયુપ્યઞ્ચ નિરયગતિનામ દેવગતિનામ વૈક્રિયશરીરનામ આહારકશરીરનામ નેરયિકાનુપૂર્વીનામ દેવાનુપૂર્વીનામ તીર્થકર-નામ ઇતાનિ પદાનિ-ઇતદ્વનવપ્રતિપાદ્યાનિ કર્માણિ એકેન્દ્રિયા: ન વન્થન્તિ તથા ભવસ્વા-ભાવ્યાત્, 'તિરિક્કજોણિયાડયસ્મ જઘ્ણેણં અંતોમુદુત્ત' તિર્યગ્યોનિકાયુપ્યં કર્મ એકેન્દ્રિયા જઘન્યેનાન્તર્મુદૂર્ત વધન્તિ, 'ઉકોસેણં પુવ્વજોડી સત્તહિ વાસમહસ્સેહિ વાસમહસ્સતિમાગેણ

રોપમ કા પૂર્ણ ઃ ભાગ કા કરતે હિં । એકેન્દ્રિય જીવ નપુંસક વેદકર્મ કા વન્થ જઘન્ય પલ્લોપમ કા અલંક્યાતથાં ભાગ કમ સાગરોપમ કે ઃ ભાગ કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કે પરિપૂર્ણ ઃ ભાગ કા કરતે હિં ।

હાસ્ય ઔર રતિ કર્મ કા વન્થ પુરુષ વેદ કે સમાન કહ લેના ચાહિપ્ । અરતિ, ભય, શોક ઔર જુગુપ્સાકર્મ કા વન્થ નપુંસક વેદ કે સમાન સમઘ્ણના ચાહિપ્ । એકેન્દ્રિય જીવ નરકાયુ, દેવાયુ, નરકગતિનામ, દેવગતિનામ કર્મ વૈક્રિયશરીરનામ કર્મ, આહારકશરીરનામ કર્મ, નરકાનુપૂર્વીનામ, દેવાનુપૂર્વીનામ ઔર તીર્થકરનામ કર્મ કા વન્થ કરતે નહીં હિં, ક્યોંકિ એકેન્દ્રિય ભવ કા સ્વ-ભાવ હી એસા હૈ । તિર્યચાયુકર્મ કા એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત કા ઔર

કરે છે

એકેન્દ્રિય જીવ નપુંસકવેદકર્મનો બંધ જઘન્યથી પલ્લોપમનો અસ જ્યાતમો ભાગ એછો એવા સાગરોપમનો ઃ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પરિપૂર્ણ ઃ ભાગનો કરે છે.

હાસ્ય અને રતિ કર્મનો બંધ પુરુષવેદની સમાન કહેવો જોઇએ.

અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સા કર્મનો બંધ નપુંસક વેદના બંધની સમાન સમ-જવો જોઇએ.

એકેન્દ્રિય જીવ નરકાયુ, દેવાયુ, નરકગતિ નામકર્મ, દેવગતિનામકર્મ, વૈક્રિય શરીર નામકર્મ, આહારક શરીર નામકર્મ, નરકાનુપૂર્વી નામકર્મ, દેવાનુપૂર્વી નામકર્મ, અને તીર્થકર નામકર્મનો બંધ કરતા નથી, કારણ કે એકેન્દ્રિયના સ્વભાવમાં જ એવું છે.

ય અદિય વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વ કોટી સપ્તભિર્વર્ષસદૈર્ઘ્યઃ વર્ષમદ્વચ્ચતુર્તીત્થાગેન ચ દ્વિચ્ચા ચાવદ્
 એકેન્દ્રિયાઃ તિર્યગ્ચોનિશ્ચાયુષ્યં કર્મ વચ્નન્તિ 'પૂર્વ મણુષ્માઉવસ્મ વિ' એવમ્-તિર્યગ્ચોનિશ્ચા-
 યુષ્યમિવ મનુષ્યાયુષ્યં કર્મ એકેન્દ્રિયા વચ્નન્તિ, 'તિરિયગતિનામાપ જદા ણપુંસગવેયસ્મ' તિર્ય-
 ગ્ગતિનામ્નો વચ્ચો યથા એકેન્દ્રિયાણાં નપુંસકવેદસ્યોક્તમ્તથા વક્તવ્યઃ, જઘન્યેન સાગરો-
 પમસ્ય દ્વી સપ્તમાર્ગો ઽ પલ્યોપપરયાસંહયેયમાગદીનો, ઉત્કૃષ્ટેન તાવેવ પરિપૂર્ણો, 'મણુયગડ-
 નામાપ જદા સાઘાવેયણિઞ્જસા' મનુષ્યગતિનામકર્મણો વચ્ચો યથા સાતવેદની સ્યોક્તમ્તથા
 વક્તવ્યઃ, 'એર્ધિન્દ્રિયજાતિનામાપ પંચિદિય જાતિનામાપ ય જદા ણપુંસગવેયસ્સ' પંચેન્દ્રિયજાતિ-
 નામ્નઃ પથ્થેન્દ્રિયજાતિનામ્નશ્ચ કર્મણો વચ્ચો યથા એકેન્દ્રિયાણાં નપુંસકવેદમ્મ ભણિતમ્તથા
 વક્તવ્યઃ, ગૌતમઃ, પૃચ્છતિ-‘વેદંદિય તેદંદિય જાતિનામાપ પુચ્છા’ દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયજાતિ-
 નામકર્મણો એકેન્દ્રિયાઃ ક્ષિપત્કાલં યાવદ્ વચ્નન્તિ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાન્નાદ-‘જદાણેણં
 સાગરોવપસ્મ નવ પળતીસદ્ભાગે પક્ષિત્રોતમસ્મ ભ્રમંચેજ્ઞદ્ભાગેણં ઝગણ’ જઘન્યેન સાગરો-

ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર તથા એક હજાર વર્ષં કા તૃતીય ભાગ અધિક કરોડ પૂર્વ
 કા વચ્ચ કરતે હિં । ઇતી પ્રકાર મનુષ્યાયુષ્ય કા મી હતને કાલ કા હી વચ્ચ કરતે
 હિં । તિર્યચગતિનામ કર્મ કા વચ્ચ નપુંસક વેદ કે સમાન અર્થાત્ જઘન્ય પલ્યોપમ
 કા અસંખ્યાનવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કે ડ ભાગ કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ
 કે પ્રતિપૂર્ણ ડ ભાગ કા સમઝના ચાહિય । મનુષ્યગતિનામ કર્મ કા વચ્ચ સાતા
 વેદનીય કર્મ કે સમાન સમઝના ચાહિય । એકેન્દ્રિય જાતિનામકર્મ તથા પંચે-
 ન્દ્રિય જાતિનામકર્મ કા વચ્ચ એકેન્દ્રિય જીવ ઉતને હી કાલ કા વરતે હિં, જિતને
 કાલ કા નપુસક વેદ કા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયજાતિ ઔર ત્રીન્દ્રિય જાતિનામકર્મ કા
 એકેન્દ્રિય જીવ કિતને કાલ કા વચ્ચ કરતે હિં ?

એકેન્દ્રિય જીવો તિર્યચાયુષ્કર્મનો બધ જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી
 સાત હજાર તથા એક હજાર વર્ષનો ત્રીજો ભાગ અધિક એટલા કેડપૂર્વનો (બંધ) કરે છે.

એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુષ્કર્મનો પણ એટલા સમયનો બધ કરે છે.

તિર્યચ ગતિ નામકર્મનો બધ નપુસકવેદની સમાન છે, અર્થાત્ જઘન્યથી પલ્યો-
 પમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એછા એવા સાગરોપમના જે ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરો-
 પમના પુરેપુરા જે ભાગનો બંધ કરે છે એમ સમજવું જોઈએ

મનુષ્ય ગતિ નામકર્મનો બધ સાતવેદનીયકર્મની સમાન સમજવો જોઈએ. એકેન્દ્રિય
 જાતિ નામકર્મ તથા પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનો બધ એકેન્દ્રિય જીવ નપુસક વેદનો
 જેટલા કાળનો કરે છે, તેટલા કાળનો કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જાતિ અને ત્રીન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનો બધ
 એકેન્દ્રિય જીવો જેટલા કાળનો કરે છે ?

પમસ્ય નવ પञ्चत्रिंશદ્ભાગાઃ $\frac{1}{36}$ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ, 'ઉક્ષોમેણ તેચેવ પહિપુષ્ણે વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન તેચેવ પરિપૂર્ણા નવપञ्ચत्रिंશદ્ભાગાઃ $\frac{1}{36}$ એકેન્દ્રિયાઃ દ્વિત્રિજાતિનામકર્મ વધન્તિ 'ચતુરિન્દ્રિયજાતિનામાદિ વિ જઠણેણ સાગરોપમસ્ય જવપણતીસદ્ભાગે પલિમોપમ સ્સ અસંખ્યેજઠભાગેણ ઝળપ ઉક્ષોસેણ તેચેવ પહિપુષ્ણે વંધંતિ' ચતુરોન્દ્રિયજાતિનામકર્માપિ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય નવ પञ्ચत्रિંશદ્ભાગાઃ પલ્યોપમવ્યામંત્ર્યેયમાગોનાઃ ઉત્કૃષ્ટેન તે ચેવ પરિપૂર્ણાઃ સાગરોપમસ્ય નવ પञ્ચत्रિંશદ્ભાગાઃ $\frac{1}{36}$ એકેન્દ્રિયા વધન્તિ, પ્રકૃતઘૃપમંદરભાદ- 'અથ જત્યત્થિ જઠણગં દોસત્તમાગા તિન્નિ વા ચત્તારિ વા સત્તમાગા અટ્ટાવીસદ્ભાગા મવંતિ તત્થણં જઠણેણ તે ચેવ પલિઓવમસ્સ અસંખ્યેજઠભાગેણ ઝળગા માણિયવ્વા, ઉક્ષોસેણ તે ચેવ પહિપુષ્ણે વંધંતિ' એમ-પૂર્વોક્તરીત્યા યત્ર તાવજ્ઘન્યેન દ્વૌ સત્તમાગો ૭ ત્રયો વા ચત્વારો વા સત્તમાગાઃ ૭ $\frac{1}{36}$ રીત્યા પચ્ચ વા પહ વા સત્ત વા અટ્ટાવિંશતિમાગાઃ $\frac{1}{36}$ $\frac{1}{36}$ $\frac{1}{36}$ મવંતિ, તત્ર સહ જઘન્યેન તે ચેવ યથાચોગ્યં માગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ મણિતવ્યાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તે ચેવ પરિપૂર્ણા માગાસ્સાવદ્ એકેન્દ્રિયા વધન્તિ કિન્તુ- 'જત્યણં જઠણેણ એગો વા દિવહ્ણો વા સત્તમાગો તત્થ જઠણેણં તં ચેવ માણિયવ્વં, ઉક્ષોસેણં તં ચેવ પહિપુષ્ણં વંધંતિ'

મગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા $\frac{1}{36}$ ભાગ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કા પૂર્ણ $\frac{1}{36}$ ભાગ કા વન્ધ કરતે હૈં । ચતુરિન્દ્રિયનામકર્મ કા મી જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કા $\frac{1}{36}$ ભાગ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કા પરિપૂર્ણ $\frac{1}{36}$ ભાગ કા વંધ કરતે ।

ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં-જહાં જઘન્ય સે $\frac{1}{36}$ ભાગ યા $\frac{1}{36}$ ભાગ યા $\frac{1}{36}$ ભાગ યા પાંચ, છ અથવા સાત ભાગ અથવા $\frac{1}{36}$, $\frac{1}{36}$, $\frac{1}{36}$ ભાગ કહે હૈં વહાં વે હી ભાગ જઘન્ય રૂપ સે પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ કહને યાહિએ ઔર ઉત્કૃષ્ટ રૂમ મેં વહી ભાગ પરિપૂર્ણ સમજને યાહિએ, અર્થાત્તે ઉનમેં સે પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ નહીં કરના યાહિએ । જહાં જઘન્ય રૂપ સે $\frac{1}{36}$ યા

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો ઓવા સાગરોપમના $\frac{1}{36}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરા $\frac{1}{36}$ ભાગનો બંધ કરે છે.

ચતુરિન્દ્રિય નામકર્મનો બંધ પણ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો ઓવા સાગરોપમનો $\frac{1}{36}$ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમના પરિપૂર્ણ $\frac{1}{36}$ ભાગનો (બંધ) કરે છે.

ઉપસંહાર કરતા કહેવાતુ કે જ્યાં જ્યાં જઘન્યથી $\frac{1}{36}$ ભાગ કે $\frac{1}{36}$ ભાગ કે $\frac{1}{36}$ ભાગ, કે પાંચ, છ અથવા સાત ભાગ અથવા $\frac{1}{36}$, $\frac{1}{36}$, કે $\frac{1}{36}$ ભાગ કહેવા છે ત્યાં ત્યાં તે ભાગ જઘન્ય રૂપે પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો (બાદ) કરવો બેધએ અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપે તે ભાગપૂરે સમજવો બેધએ, અર્થાત્તે તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બાદ કરવો બેધએ નહીં.

યજ્ઞ સ્વલ્પ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વિચ્છ્વો વા સપ્તભાગઃ ૧૦ ૧૧ તત્ર જઘન્યેન સ એવ ભાગો મણિ તત્ત્વઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સ એવ પરિપૂર્ણો ભાગઃ એકેન્દ્રિયા વન્નન્તિ, 'જસોક્તિત્તિઉચ્ચાગોયાણં જહ્ણણેણં સાગરોપમસ્સ એણં સત્ત્વમાણં પલિઓવમસ્સ અસંસ્થેજ્ઞદ્ભાગેણં ઊણગં, ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણં વંધંતિ' યજ્ઞઃ કીર્તિ-ઉચ્ચૈર્ગોત્રાણિ કર્માણિ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ ૧૦ પલ્યોપમસ્યાસંસ્થેયભાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સ ચૈવ પરિપૂર્ણ એકઃ સપ્તભાગઃ ૧૦ એકેન્દ્રિયા વન્નન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અંતરાયસ્ય ણં મંતે ! પુચ્છા’ અન્તરાયસ્ય ચલ્લ મદન્ત ! કર્મણો વન્ધઃ કિયત્કાલં યાવદ્ એકેન્દ્રિયાણાં ભવતિ ? इति પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જહા ણાણાવરણિજ્ઞં, ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણે વંધંતિ’ યથા જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ જઘન્યેન ત્રયઃ સપ્તભાગાઃ ૧૦ પલ્યોપમાસંસ્થેયભાગદ્વીનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તે ચૈવ પરિપૂર્ણાઃ ત્રયઃ સપ્તભાગાઃ ૧૦ એકેન્દ્રિયા વન્નન્તિ તથા અન્તરાયર્માપિ તાવત્પ્રમાણકાલં યાવદ્ વન્નન્તિ, इति ભાવઃ ॥ સૂ. ૧૧ ॥

૧૦ ૧૧ હૈ, વહાં જઘન્ય સે વહી ભાગ કહના ચાહિયઃ.ઔર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે વહી ભાગ પરિપૂર્ણ કહના ચાહિય ।

યજ્ઞઃકીર્તિ ઔર ઉચ્ચગોત્રનામકર્મ કા એકેન્દ્રિય જીવ જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંસ્થાતવાં ભાગ કમ ૧૦ ઔર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કા પૂર્ણ ૧૦ ભાગ કા વન્ધ કરતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ અન્તરાય કર્મ કા વંધ કિતને કાલ કા કરતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે એકેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાના વરણીય કર્મ કા વન્ધ જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંસ્થાતવાં ભાગ કમ સાગરોપમ કે ૧૦ ભાગ કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ સાગરોપમ કા ૧૦ ભાગ કા કરતે હૈં, ઉસી પ્રકાર અન્તરાય કર્મ કા મી હેતના હી વન્ધ કરતે હૈં ॥ સૂ. ૧૧ ॥

અથા અર્થા જઘન્યથી ૧૦ કે ૧૧ । છે ત્યા ત્યા જઘન્ય રૂપે તે ભાગ (પલ્યોપમનો અસંસ્થાતમો ભાગ જોછો છે એમ) કહેવો જોઈએ. અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપે તે ભાગ પૂરેપૂરો કહેવો જોઈએ. યજ્ઞઃકીર્તિ અને ઉચ્ચગોત્ર નામકર્મનો, એકેન્દ્રિય જીવ, જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંસ્થાતમો ભાગ જોછો એવા ૧૦ સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપે સાગરોપમનો પૂરેપૂરો ૧૦ ભાગનો બધ કહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય જીવ અન્તરાય કર્મનો બધ કેટલા કાળનો કહે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, એકેન્દ્રિય જીવ જેવી રીતે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધ જઘન્યથી પલ્યોપમનો અસંસ્થાતમો ભાગ જોછો એવા સાગરોપમનો ૧૦ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટથી સાગરોપમનો પૂરેપૂરો ૧૦ ભાગનો, કહે છે તેવી રીતે અન્તરાય કર્મનો બધ એટલા સમયનો બધ કહે છે. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

॥ द्विन्द्रियादिकर्मबन्धस्थिति वक्तव्यता ॥

मूलम्—वेङ्दिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिजस्स कम्मस्स किं
 बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपणवीसाए तिणिण सत्तभागा,
 पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे
 बंधंति, एवं निहापंचगस्स वि, एवं जहा एगिंदियाणं भणियं तथा
 वेङ्दियाण वि भाणियव्वा, नवरं सागरोवमपणवीसाए सह भाणियव्वा
 पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणा, सेसा तंचेव पडिपुण्णं वंधंति,
 जत्थ एगिंदिया न बंधंति तत्थ एएवि न वंधंति, वेङ्दिया णं भंते !
 जीवा मिच्छत्तवेयणिजस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवम-
 पणुवीसं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव
 पडिपुण्णं बंधंति, तिरिक् जोणियाउयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्को
 सेणं पुव्वकोडिं चउहिं वासेहिं अहियं वंधंति, एवं मणुयाउयस्स वि, से
 जहा एगिंदियाणं जाव अंतराइयस्स, तेङ्दियाणं भंते ! जीवा णाणा-
 वरणिजस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपण्णासाए तिणिण
 त्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव
 पडिपुण्णे बंधंति, एवं जस्स जइ भागा ते तस्स सागरोवमपण्णासाए
 ह भाणियव्वा, तेङ्दिया णं भंते ! मिच्छत्तवेयणिजस्स कम्मस्स किं
 बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमपण्णासं पलिओवमस्सासंखे-
 ज्जइभागेणं ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं बंधंति, तिरिक् जोणिया-
 उयस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुव्वकोडिं सोलसेहिं राइंदि-
 यतिभागेण य अहियं बंधंति, एवं मणुस्साउयस्स वि सेसं जहा वेङ्दि-
 याणं जाव अंतराइयस्स, चउरिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिजस्स
 किं बंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसयस्स तिणिण त्तभागे
 पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणय, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे
 वंधंति, एवं जस्स जइ भागा तस्स सागरोवमसयण ह भाणियव्वा,

तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्मस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं
 व्वकोडिं दोहिं मासेहिं अहियं एवं मणुस्ताउयरस वि, सेसं जहा
 वेइंदियाणं, णवरं मिच्छत्तवेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसयं पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणयं. उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं वंधति,
 सेसं जहा वेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स, असण्णी णं भते ! जीवा
 पंचिदिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं वंधति ? गोयमा । जहण्णेणं
 सागरोवमसहस्सस्स तिण्णि सत्तभागे, पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं
 ऊणए, उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे, एवं सो चेव गमो जहा वेइंदियाण,
 णवरं सागरोवमसहस्सेणं समं भाणियव्वं, जस्स जइ भागत्ति, मिच्छत्त-
 वेयणिज्जस्स जहण्णेणं सागरोवमसहस्सं पलिओवमसंखेज्जइभागेणं
 ऊणयं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं, नेरइयाउयस्स जहण्णेणं दसवास-
 सहस्साइं अंतोमुहुत्तमव्वभहियाइं, उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइ
 भागं पुव्वकोडित्तिभागाव्वभहियं वंधति, एवं तिरिक्खजोणियाउयस्स वि,
 णवरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, मणुयाउयस्स वि, देवाउयस्स जहा
 नेरइयाउयस्स, असण्णीणं भते ! जीवा पंचिदियनिरयगतिनामाए
 कम्मस्स किं वंधति ? गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्त
 भागे पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणया, उक्कोसेणं ते चेव पडि-
 पुण्णे, एवं तिरियगइए वि, मणुयगइनामाए वि, एवं चेव, णवरं जह-
 ण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दिवड्डं सत्तभागं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागे-
 णं ऊणं, उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं वंधति, एवं देवगतिनामाए, णवरं
 सागरोवमसहस्सस्स एणं सत्तभागं पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं ऊणयं,
 उक्कोसेणं तं चेव पडिपुण्णं, वेउव्वियसरीरनामाए पुच्छा, गोयमा ' जह-
 ण्णेणं सागरोवमसहस्सस्स दो सत्तभागे पलिओवमस्सासंखेज्जइभागेणं
 ऊणै, उक्कोसेणं दो पडिपुण्णे वंधति, सम्मतसम्मामिच्छत्तआहार-
 गसरीरनामाए तित्थगरनामाए ण किंचि वंधति, अवसिट्ठं जहा वेइंदि-

यानं णवरं जस्सजत्तिया भागा, तस्स सा सागरोवमसहरस्तेणं सह-
भाणियव्वा, सव्वेसिं आणुपुठ्ठिए जाव अंतराइयस्स, सण्णी णं भंते !
जीवा पंचिदिया णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं वंधंति ? गोयमा ! जह-
ण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ तिण्णि वास-
सहस्साइं अवाहा, अवाहूणिआ कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, सण्णी णं
भंते । पंचिदिया णिदापंचगस्स किं वंधंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतो-
मुहुत्तं सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ
तिण्णि य वाससहस्साइं अवाहा, अवाहूणिआ कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो,
दंसणचउक्कस्स जहा णाणावरणिज्जस्स, सायावेयणिज्जस्सजहा ओहिया ठिई
भणिया, तहेव भाणियव्वा, ईरियावहियबंधयं पडुच्च संपराइयबंधयं च,
असायावेयणिज्जस्स जहा निदापंचगस्स, सत्तमत्तवेयणिज्जस्स सम्मानि-
च्छत्तवेयणिज्जस्स जा ओहिया ठिई भणिया तं वंधंति, मिच्छावेयणिज्जस्स
जहण्णेणं अंतोसागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं सत्तरिं सागरोवमकोडा-
कोडीओ, सत्तरि य वाससहस्साइं अवाहा, अवाहूणिआ कम्मट्ठिई कम्मनि-
सेगो, कसायबारसगस्स जहण्णेणं एवं चेव, उक्कोसेणं चत्तालीसं सागरो-
वमकोडाकोडीओ, चत्तालीस य वाससयाइं अवाहा, अवाहूणिआ कम्मट्ठिई
कम्मनिसेगो, कोहमाणमायालोभसंजलणए य दो मासा, मासो अद्ध-
मासो, अंतोमुहुत्तं, एवं जहण्णेणं, उक्कोसेणं पुण जहा कसायबारसगस्स,
चउण्ह वि आउयाणं जा ओहिया ट्ठिई भणिया तं वंधंति, आहारगसरीर-
स्स तिस्थगरनामाए जहण्णेणं अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, उक्कोसेणं
अंतो सागरोवमकोडाकोडीओ, पुरिसवेयणिज्जस्स जहण्णेणं अट्टसंवच्छ-
राइं उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ, दस य वाससयाइं अवाहा,
अवाहूणिआ कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो, जसोकित्तिणामाए उच्चगोत्तस्स एवं
चेव, नवरं जहण्णेणं अट्टमुहुत्ता, अंतराइयस्स जहा णाणावरणिज्जस्स,
सेसएसु सव्वेसु ठाणेषु संवयणेषु संठाणेषु वण्णेषु गंधेषु य जहण्णेणं

અંતોસાગરોવમકોડાકોડીઓ, ઉક્કોસેણં જા જસ્સ ઓહિયા ટિહ્મં મણિયા-
તં બંધંતિ, ણવરં ઇમં ણાણત્તં અત્તાહા, અત્તાહૂણિયા ણ વુચ્ચહિ, એવં આણુ-
પુઠ્ઠીણ સવ્વેસિં જાવ અંતરાઇયસ્સ તાવ માણિયવ્વં” ॥ સૂ. ૧૨ ॥

છાયા-દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિં વધન્તિ ? ગૌતમ !
જઘન્યેન સાગરોપમપશ્ચવિંશતે સ્ત્રયઃ સપ્તભાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંસ્થેયભાગોનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તે
ચૈવ પરિપૂર્ણાઃ વધન્તિ, એવં નિદ્રાપશ્ચરુસ્યાપિ, એવ યથા એકેન્દ્રિયાણાં મણિતં તથા દ્વીન્દ્રિ-
યાણામપિ મણિતમ્, નવરં સાગરોપમપશ્ચવિંશત્યા સહ મણિતવ્યાઃ પલ્યોપમસ્ય અસંસ્થેય-

દ્વીન્દ્રિયાદિ કર્મવન્ધ સ્થિતિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વેદંદિયા ણં મંતે ! જીવ ણાણાવરણિજસસ કમ્મસ્સ કિં વંધતિ ?)
હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મક્રિતને કાલ કા વાંધતે હૈં ? (ગોયમા !
જહણ્ણેણં સાગરોવમ પળવીસાણ તિણિ સત્તભાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીસ
સાગરોપમ કેટલું ભાગ (પલ્લિઓવમસ્સ અસંસ્થેજ્ઞહિમાગેણં ડગયા) પલ્યોપમ કા
અસંસ્થયાતવાં ભાગ કમ (ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણે વંધંતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી પરિ-
પૂર્ણ વાંધતે હૈં (એવં નિદ્રાપંચગસ્સ વિ) હસી પ્રકાર નિદ્રા પચક્ર મી (એવ જહા
એગિંદિયાણં મણિતં) હસ પ્રકાર જેસે એકેન્દ્રિયોં કા કહા હૈ (તહા વેદંદિયાણ વિ
માગિયવ્વં) દ્વીન્દ્રિયોં કા મી કહના ચાહિણ (નવરં) વિશેષ (સાગરોવમ પળ-
વીસાણ સહ માણિયવ્વા) પચ્ચીસ સાગરોપમ કે સાથ કહના ચાહિણ (પલ્લિઓ-
વમસ્સ અસંસ્થેજ્ઞહિમાગેણં ડગયા, પલ્યોપમ કે અસંસ્થયાતવાં ભાગ કમ (સેસા તં

દ્વીન્દ્રિયાદિ કર્મની સ્થિતિનું કથન

શબ્દાર્થ-(વેદંદિયાણં મંતે જીવા ણાણાવરણિજસસ કમ્મસ્સ કિં વંધંતિ)-હે ભગવન્ !
એ દ્વીન્દ્રિય છો. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનું બાધે છે ?

(ગોયમા ! જહણ્ણેણ સાગરોવમપળવીસાણ તિણિ સત્તભાગા, પલ્લિઓવમસ્સ અસંસ્થેજ્ઞહિ-
માગેણં ડગયા)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પચ્ચીસ સાગરોપમનો હું ત્રણ સપ્તમાંશ ભાગ,
તેમાંથી પલ્લિઓવમનો અઘણ્યાતમે ભાગ બોલો એટલો કાળ એ દ્વીન્દ્રિય છો, જ્ઞાના-
વરણીય કર્મને બાધે છે. (ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણે વધંતિ)-ઉત્કૃષ્ટથી તે પરિપૂર્ણ અર્થાત
પૂરેપૂરે પચ્ચીસ સાગરોપમના હું ભાગ પ્રમાણુ બાધે છે.

(એવં નિદ્રાપંચગસ્સ વિ)-એ પ્રમાણે નિદ્રાપચક્રની પણ સ્થિતિ સમજવી. (એવ જહા
એગિંદિયાણં મણિતં તહા વે દંદિયાણ વિ માણિયવ્વં)-એ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયનો બધ કહ્યો છે
તે પ્રમાણે એ દ્વીન્દ્રિયોનો બધ કહેવો બેધએ (નવરં)-વિશેષમાં (સાગરોવમપળવીસાણ સહ
માણિયવ્વા)-પચ્ચીસ સાગરોપમની સાથે એ પ્રમાણે કહેવું બેધએ.

(પલ્લિઓવમસ્સ અસંસ્થેજ્ઞહિમાગેણં ડગયા)-તેમાંથી પલ્લિઓવમનો અઘણ્યાતમે ભાગ

માગોનાઃ, શેષાસ્ત એવ પરિપૂર્ણાઃ વધ્નન્તિ, યત્ર એકેન્દ્રિયા ન વધ્નન્તિ તત્ર એતેઽપિ ન વધ્નન્તિ, દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવા મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય કિં વધ્નન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમપચ્ચવિંશતિઃ પલ્યોપમસ્યાસંસ્થેયમાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સ ચૈવ પરિપૂર્ણો વધ્નન્તિ, તિર્યગ્યોનિકાયુષ્યસ્ય જઘન્યેન અન્તર્મુહર્ત્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિ શ્વતુર્મિર્વર્ષેરાધકા વધ્નન્તિ, એવં મનુષ્યાયુષ્યસ્યાપિ, શેષં યથા એકેન્દ્રિયાણાં યાવદ્ અન્તરાયસ્ય, ત્રીન્દ્રિયાઃ ચૈવ) શેષ વહી (પહિપુર્ણં વંધંતિ) પરિપૂર્ણં વાંધતે હૈં (જત્ય એગિદિયા ન વંધંતિ) જહાં અર્થાત્ જિન પ્રકૃતિયોં કો એકેન્દ્રિય નહીં વાંધતે (તત્ય એતેવિ ન વંધંતિ) વહાં અર્થાત્ વન પ્રકૃતિયોં કો ચે ભી નહીં વાંધતે ।

(વેદિયા ણં મંતે ! જીવા મિચ્છત્તવેયણિજ્જસ્સ કિં વંધંતિ ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કિનને કાલ કા વાંધતે હૈં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણ સાગરોવમપણુવીસં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચ્ચોસ સાગરોપમ (પલિઓવમસ્સ અસલ્લેજ્જમાગેણં ડળચં) પલ્યોપમ કા અસંસ્થાતવાં ભાગ કમ (ઉક્કોસેણં તં ચૈવ પહિપુર્ણં વંધંતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી પરિપૂર્ણં વાંધતે હૈં ।

(તિરિક્કલ્લજોણિયાડયસ્સ જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં) તિર્યંચાયુકા જઘન્ય અન્તર્મુહુત્તં (ઉક્કોસેણં પુવ્વકોટિં ચરહિં વાસેહિં અહિયં વંધંતિ) ઉત્કૃષ્ટ ચાર વર્ષ અધિકકરોહ પૂર્વ વાંધતે હૈં (એવં મણુયાડયસ્સ વિ) હસી પ્રકાર મનુષ્યાયુ કા ભી વંધ કરતે હૈં (સેસં જહા એગિદિયાણં જાવ અંતગાહ્યસ્સ) શેષ અન્તરાય કર્મ તક એકેન્દ્રિયોં કે સમાન ।

ઓહો, (સેસા તં ચૈવ) શેષ તે યુજ્ઞ જ (પહિપુર્ણં વંધંતિ)-પરિપૂર્ણ આધે છે. (જત્ય એગિદિયા ન વંધંતિ તત્ય એતે વિ ન વંધંતિ)-અ્યાં અર્થાત્ જે જે પ્રકૃતિયોને એકેન્દ્રિય આધે નહીં ત્યાં અર્થાત્ તે પ્રકૃતિઓને તે જે દ્વિન્દ્રિયોપણુ વાંધતા નથી.

(વેદિયાણં મંતે જીવા મિચ્છત્તવેયણિજ્જસ્સ કિં વંધંતિ, -હે ભગવન્ ! એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય છવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ કેટલા સમયનુ આધે છે ?

(ગોયમા ! જહ્ણણેણ સાગરોવમપણુવીસ પલિઓવમસ્સ અસલ્લેજ્જમાગેણં ડળચં)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી પદ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓહો એવા પચ્ચોસ સાગરોપમ જેટલા ડાળનુ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ આધે છે. (ઉક્કોસેણં તં ચૈવ પહિપુર્ણં વંધંતિ)-અને ઉત્કૃષ્ટની પૂરેપૂરું તેટલુ જ આધે છે. અર્થાત્ પૂરું પચ્ચોસ સાગરોપમનું-તેમાથી પદ્યો. પમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓહો કરવાનો નથી.

(તિરિક્કલ્લજોણિયાડયસ્સ જહ્ણણેણં અંતોમુહુત્તં)-તિર્યંચાયુને જઘન્યથી અંતર્મુહુત્તંનું, (ઉક્કોસેણં પુવ્વકોટિં ચરહિં વાસેહિં અહિયં વંધંતિ)-ઉત્કૃષ્ટથી ચાર વર્ષ અધિક કોહ પૂર્વનું આધે છે (એવં મણુયાડયસ્સ વિ)-એ પ્રમાણે મનુષ્યાયુનો પણ બધ કરે છે. (સેસં જહા એગિદિયાણં જાવ અતરાહ્યસ્સ)-શેષ અંતગાય કર્મ મુધીનું એકેન્દ્રિયોની સમાન બાણુ

સહ મદન્ત ! જીવાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કિં વધન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમપચ્ચાશત સ્ત્રયઃ સપ્તભાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગેનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તે ચૈવ પરિપૂર્ણાઃ વધન્તિ, एवं यस्य यावद् भागास्ते तस्य सागरोपमपचचाशता सह भणितव्याः, त्रीन्द्रियाः सल्लु मदन्त ! मिथ्यात्ववेदनीयरय कर्मणः किं वधन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमपचचाशत् पल्योपमासंख्येयभागोना, उत्कृष्टेन सा चैव परिपूर्णा वधन्ति, तिर्यग्योगिकायुगस्य जघन्येन

(તેહંદિયા ણં મંતે ! જીવા ણાનાવરણિજ્ઞસ્ય કિં વધન્તિ ?) હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કા કિતને કાલ કા વધ કરતે હે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમપણ્ણાસાણ તિણિણ સત્તભાગા) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચાસ સાગરોપમ કા ૩ ભાગ (પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞભાગેણં ડગણ) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ (ઉદ્ધોસેણં તે ચેવ પહિપુણે વધતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી પરિપૂર્ણ વધતે હે (અં જસ્સ જહ્માગા તે તસ્સ સાગરોવમપણ્ણાસાણ સહ ભણિયવ્વા) હસ પ્રકાર જિસ કે જિતને માગ હે, વે ઉસ કે પચાસ સાગરોપમ કે સાથ કહને ચાહિયે ।

(તેહંદિયાણં મંતે ! મિચ્છત્તવેયણિજ્ઞસ્ય કમ્મસ્સ) હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મ કા (કિં વધન્તિ) કિતને કાલ કા વધ કરતે હે (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમપણ્ણાસં પલિઓવમસાસંખેજ્ઞભાગેણં ડગણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ પચાસ સાગરોપમ કા (ઉદ્ધોસેણં તે ચેવ પહિપુણં વધતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી પરિપૂર્ણ વધતે હે ।

(તિરિક્ખવજોણિયાડયસ્સ જહ્ણણેણં અંતોદુદ્ધત્તં) તિર્યચઆયુ જઘન્ય અન્ત-

(તેહંદિયાણ મંતે જીવા ણાનાવરણિજ્ઞસ્ય કિં વધતિ)-હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીયનો બધ કેટલા સમયનો કરે છે ?

(ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમપણ્ણાસાણ તિણિણ સત્તભાગા પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞભાગેણં ડગણાં)-હે ગૌતમ, જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એવો એવા પચાસ સાગરોપમનો ૩ ભાગનો બધ કરે છે (ઉદ્ધોસેણ તે ચેવ પહિપુણે વધતિ)-ઉત્કૃષ્ટથી પૂરે પૂરું તેટલું જ ૫૦ સાગરોપમનો ૩ ભાગ પુરું બાધે છે

(અં જસ્સ જહ્માગા તે તસ્સ સાગરોવમપણ્ણાસાણ સહ ભણિયવ્વા)-એ પ્રમાણે બેનો બેટલો ભાગ છે તેને પચાસ સાગરોપમની સાથે કહેવા બોધ્યે

(તેહંદિયાણં મંતે મિચ્છત્તવેયણિજ્ઞસ્ય કમ્મસ્સ કિં વધતિ)-હે ભગવન્, ત્રીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો કેટલા સમયનો બધ કરે છે

(ગોયમા ! જહ્ણણેણં સાગરોવમપણ્ણાસં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞભાગેણં ડગણં)-હે ગૌતમ ! જઘન્યથી, પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ એવો એવા પચાસ સાગરોપમનો બાધે છે (ઉદ્ધોસેણ તે ચેવ પહિપુણ વધતિ)-અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂરેપૂરું બાધે છે,

અન્તર્મુહર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિઃ પોહશમી રાત્રિદિવત્રિભાગેન ચાધિકા વધ્નન્તિ, एवं मनु-
ष्यायुष्यस्यापि, शेषं यथा द्वीन्द्रियाणां यावद् अन्तरायस्य, चतुरिन्द्रियाः खलु भदन्त !
जीवाः ज्ञानावरणीयस्य किं वध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन सागरोपमशतस्य त्रयः सप्तभागाः
पल्योपमस्यासंख्येयभागोनाः, उत्कृष्टेन ते चैव परिपूर्णाः वध्नन्ति, एवं यस्य यावन्तो भागा-
स्तस्य सागरोपमशतेन सह भणितव्याः, तिर्यग्योनिनायुष्यस्य कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहर्तम્,
मुहूर्त्तं (उक्कोसेणं पुन्वकोटिं सोलसेहिं राइदि ए राइदियतिभागेण य अहियं
बंधंति) उत्कृष्ट सोलह रात्रिदिवस और एन रात्रिदिवस के तीसरे भाग अधिक
करोड पूर्व का बांधते हैं (एवं मणुस्साउयस्स वि) इसी प्रकार मनुष्यायु
का भी (सेस जहा वेइंदियाणं जाव अंतराईयस्स) शेष अन्तराय कर्म तक
द्वीन्द्रियों के समान ।

(चतुरिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ?) हे भगवन् !
चतुरिन्द्रिय जीव ज्ञानावरणीय कर्म कितने काल का बांधते हैं ? (गोयमा ! जह-
ण्णेणं सागरोवमसयस्स तिणि सत्तभागे) हे गौतम ! जघन्य सौ सागरोपम
का ३ भाग (पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेणं ऊणए) पल्योपम का असंख्यातवा
भाग कम (उक्कोसेणं ते चैव पडिपुण्णे बंधंति) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण बांधते
(एवं जस्स जइ भागा तस्स सागरोवमसतेण सह भाणियव्वा) इस प्रकार
जिस के जितने भाग हैं, उन्हें सौ सागरोपम के साथ कहना चाहिए ।

(तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्मस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं) तिर्यचायु कर्म का

(तिरिक्खजोणियाउयस्स जहण्णेण अंतोमुहुत्तं)—तिर्य'ચાયુ બધન્ય અંતર્મુહર્ત'નું છે
(ઉક્કોસેણં પુન્વકોટિં સોલસેહિં રાઈદિ'પ રાઈદિય તિમાગેણ ય અહિયં બંધંતિ)—દ્વિતૃષ્ઠી સેણ
રાત્રી દિવસ અને એક રાત્રિ દિવસના ત્રીજો ભાગ અધિક એવા કેડપૂર્વ'નું પૂર્ણ બાંધે છે.

(एवं मणुस्साउयस्स वि) એપ્રમાણે મનુષ્યાયુનું પણ સમજવું. (સેસ જહા વેઈંદિયાણં
જાવ અંતરાઈયસ્સ)—શેષ અંતરાયકર્મ મુધી દ્વીન્દ્રિયોની સમાન સમજવું.

(चउरिंदियाण भंते जीवा णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं बंधंति ?)—હે ભગવન્, ચતુરિન્દ્રિય
૯૫ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનું બાંધે છે ?

(गोयमा ! जहण्णेण सागरोवमसयस्स तिणि सत्तभागे, पलिओवमस्स असंखेज्जइ
माणेण ऊणए)—હે ગૌતમ, બધન્યથી, પલ્યોપમના અસખ્યાતમે ભાગ એછો એવા સૌ
સાગરોપમા ત્રણ સપ્તમાશ હું ભાગનું બાંધે છે (ઉવ્કોસેણ તે ચેવ પડિપુણે બંધંતિ)—
ઉત્કૃષ્ઠથી, તેટલું પૂરેપૂરું સૌ સાગરોપમના હું ભાગ પૂરું બાંધે છે.

(एव जस्स जइ भागा तस्स सागरोवमसतेण सह भाणियव्वा)—એ પ્રમાણે જેને જેટલો
ભાગ છે તેને સૌ સાગરોપમની સાથે કહેવો બોધ્યો,

(तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्मस्स जहण्णेण अंतो मुहुत्तं)—તિર્ય'ચથેનીના અયુકર્મ'નો

ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિઃ દ્વાભ્યાં માસાભ્યામધિકા, एवं मनुष्यायुष्यस्यापि, शेष यथा द्वीन्द्रिया-
णाम्, नवरं मिथ्यात्ववेदनीयस्य जघन्येन सागरोपमगतं पल्योपमस्यासंख्येयभागो नम्,
उत्कृष्टेन तच्चैव परिपूर्णं बध्नन्ति, शेषं यथा द्वीन्द्रियाणां यावद् अन्तरायस्य, असंज्ञिनः
खलु भदन्त ! जीवाः पञ्चेन्द्रियाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मणः किं बध्नन्ति ? गौतम ! जघन्येन
सागरोपमसहस्रस्य त्रयः सप्तभागाः पल्योपमस्थामंख्येयभागो नाः, उत्कृष्टेन तच्चैव परिपूर्णाः,
एवं स चैव गमो यथा द्वोन्द्रियाणाम्, नवरं सागरोपममहत्वेण समं भणितव्यं यस्य यावान्

जघन्य अन्तर्मुहूर्त्त का (उक्कोसेणं पुन्वकोटिं दोहि मासेहि अहियं) उत्कृष्ट दो
मास अधिक करोड पूर्व (एवं मणुस्ताडयस्स वि) इमी प्रकार મનુષ્યાયુ કા
ભી (સેસં જહા વેદંદિયાણં) શેષ જૈસે દ્વીન્દ્રિયોં કા (નવરં) વિશેષ (મિચ્છત્ત
વેદણિજ્ઞસ્સ જહણ્ણેણં સાગરોવમસતં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞહ ભાગેણં ડગણં)
મિથ્યાત્વ વેદનીય કા જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ સૌ સાગરોપમ
(ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણ્ણં વંધંતિ) ઉત્કૃષ્ટ વહી પરિપૂર્ણ વાંધતે હૈં (સેસં જહા વેદં-
દિયાણં જાવ અંતરાઈયસ્સ) શેષ અન્તરાય તક દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન સમપ્રના ।

(અસણ્ણી ણં મંતે ! જીવા પંચિંદિયા ણાગાવરણિજ્ઞસ્સ કિં વંધંતિ) હે ભગ-
વન ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ કિનને કાલ કા જ્ઞાનાવરણીયકર્મ વાંધતે હૈં ?
(ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસહસ્રસ્સ તિણિ સત્તમાગે પલિઓવમસ્સાસં-
ખેજ્ઞભાગેણં ડગણ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ
હજાર સાગરોપમ કા ૩ ભાગ (ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણ્ણે) ઉત્કૃષ્ટ વહ પરિપૂર્ણ

જઘન્ય અ તમુહૂર્તનો બંધ કરે છે (ઉક્કોસેણ પુન્વકોટિં દોહિ માસેહિ અહિયં) ઉત્કૃષ્ટથી
બે માસ અધિક કોડ પૂર્વે બાધે છે.

(एवं मणुस्ताडयस्स वि)—એ પ્રભાણે મનુષ્યાયુનુ પણ સમજવું (સેસં જહા વેદંદિયાણ)
શેષ બાકીની બાબતમા બેદન્દ્રિયની પેઠે સમજવું (નવર) વિશેષમા એટલું કે (મિચ્છત્ત
વેદણિજ્ઞસ્સ જહણ્ણેણં સાગરોવમસં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞહ ભાગેણં ડગણં)—મિથ્યાત્વ વેદનીય
કર્મનો બંધ જઘન્યથી, પથ્યોપમનો અસખ્યાતર્વા ભાગ બોલા એવા સૌ સાગરોપમનો
છે. (ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણ્ણં વંધંતિ)—ઉત્કૃષ્ટથી તેજ પૂર્ણપણે બાધે છે. અર્થાત્ સૌ
સાગરોપમનુ પુરુ બાધે છે.

1 (સેસં વેદંદિયાણં જાવ અંતરાઈયસ્સ)—શેષ અંતરાય મુખી બેદન્દ્રિયની સમાન સમજવું,
(અસણ્ણી ણં મંતે ! જીવા પંચિંદિયા ણાગાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધંતિ ?)—હે ભગવન,
અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય છવ કેટલા સમયનુ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે છે ?

(ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસહસ્રસ્સ તિણિ સત્તમાગે પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્ઞહ ભાગેણં
ડગણ)—હે ગૌતમ, જઘન્યથી પથ્યોપમનો અસખ્યાતર્વા ભાગ બોલા એવા હજાર સાગરો-
પમનો ૩ ભાગના સમયનુ (ઉક્કોસેણં તે ચેવ પહિપુણ્ણે)—અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પરિપૂર્ણ

માગ્નિ, મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય જઘન્યેન સાગરોપમસહસ્રં પળ્યોપમાસંલ્લેયમાગોનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તદેવ પરિપૂર્ણમ્, નૈરયિકાયુગ્યસ્ય જઘન્યેન દશવર્ષશત્તાનિ અન્તર્મુહૂર્ત્તભ્યધિકાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપપ્રસ્યાસંલ્લેયમાગ્નિઃ પૂર્વકોટિત્રિમાગાભ્યધિકો વન્નન્તિ, એવ તિર્યગ્યોનિકાયુગ્યસ્યાપિ નવરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત્તમ્, મનુષ્યાયુગ્યસ્યાપિ દેવાયુગ્યસ્ય યથા નૈરયિકાયુગ્યસ્ય, ૩ માગ (એવં સો ચેવ ગમો જહા વેદંદિયાણં) હસ પ્રકાર વહી ગમ સમઘ્નના જૈસા દ્વીન્દ્રિયોં કા (જઘરં) વિશેષ (સાગરોવમસહસ્રેણં સમં માર્ગિયન્વ) સહસ્ર સાગરોપમ કે સાથ કહના ચાહિય (જસસ જહ માગત્તિ) જિસકે જિતને માગ હૈ (મિચ્છત્તવેદિગિજ્જસસ જહ્ણણેણં સાગરોવમસહસ્રં પલિઓવમાસંલેજ્જહમાગેણં ઝળયં) મિથ્યાત્વવેદનીય કા જઘન્ય પલ્યોપમ કા અસંલ્લેયાતવાં માગ કમ સહસ્રસાગરોપમ (ઝક્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણં) ઉત્કૃષ્ટ વહી પૂર્ણ સહસ્ર સાગરોપમ (નૈરદ્યાયસસ જહ્ણણેણં દસવાસસહસ્રાહં) નરકાયુ કા જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ (અંતોમુહૂત્તમન્મહિયાહં) અન્તર્મુહૂર્ત્ત અધિક (ઝક્કોસેણં પલિઓવમસસ અસંલેજ્જહમાગં પુઠ્ઠકોટિતિમાગમન્મહિયં વંધતિ) ઉત્કૃષ્ટ કરોડ પૂર્વ કા ત્રિમાગ અધિક પલ્યોપમ કા અસંલ્લેયાતવાં માગ યાંધતે હૈં (એવં તિરિક્ષ જોગિયાયસસ) હસી પ્રકાર તિર્યચાયુ કા (વિ) મી (જઘરં) વિશેષ (જહ્ણણેણં અંતો મુહૂત્તં) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્ત (મનુષ્યાયસસ વિ) મનુષ્યાયુ કા મી (દેવાયસસ

૩ માગના સમયનું બાધે છે

(એવં સો ચેવ ગમો જહા વેદંદિયાણં)—એ પ્રમાણે તે ગમ—અભાપક—સમજવું તાત્પર્ય છે. દ્વીન્દ્રિયોની પેઠે સમજવો બેધએ. (જઘરં)—વિશેષ, (સાગરોવમસહસ્રેણં સમં માર્ગિયન્વ) હજાર સાગરોપમની સાથે સમજી લેવા બેધએ (જસસ જહ માગત્તિ)—એનો બેટલો ભગ તે પ્રમાણે કહેવું બેધએ.

(મિચ્છત્તવેદિગિજ્જસસ જહ્ણણેણં સાગરોવમસહસ્રસસ પલિઓવમાસંલેજ્જહમાગેણં ઝળયં)—મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો બધ, જઘન્યથી પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ બોલે છે એવા હજાર સાગરોપમનો (ઝક્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણં)—ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂરેપૂરો હજાર સાગરોપમનો બધ કહેવો બેધએ.

(નૈરદ્યાયસસ જહ્ણણેણં દસવાસસહસ્રાહં અંતોમુહૂત્તમન્મહિયાહં)—નરકાયુનો બધ જઘન્ય હસ હજાર વર્ષ ઉપરાત અંતર્મુહૂર્ત્ત અધિગનો કરે છે. (ઝક્કોસેણં પલિઓવમસસ અસંલેજ્જહમાગં પુઠ્ઠકોટિ તિ—માગમન્મહિયાહં વંધતિ)—ઉત્કૃષ્ટથી કરોડ પૂર્વના ત્રણ ભાગ અધિક એવા પદ્યોપમનો અસંખ્યાતમા ભાગનો બધ બાધે છે.

(એવં તિરિક્ષજોગિયાયસસ વિ)—એ પ્રમાણે તિર્યચાયુનું પણ સમજવું (જઘરં) વિશેષ, (જહ્ણણેણં અંતો મુહૂત્તં)—જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ત, (મનુષ્યાયસસ વિ)—મનુષ્યાયુનું પણ તેજ પ્રમાણે સમજવું (દેવાયસસ જહા નૈરદ્યાયસસ)—દેવાયુનું નારકાયુની સમાન સમજવું

અસંજ્ઞિનઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! જીવાઃ પચ્ચેન્દ્રિયનિરયગતિનામ્નઃ કર્મણઃ કિં વધ્નન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન સાગરોપમસહસ્રસ્ય દ્વૌ સપ્તભાગી પલ્યોપમમ્યાસંખ્યેયભાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન તૌ ચૈવ પરિપૂર્ણૌ, એવં તિર્યગ્ગતિકસ્યાપિ, મનુષ્યગતિનામ્નોઽપિ, એવંચૈવ, નવર જઘન્યેન સાગરોપમસહસ્રસ્ય દ્વયર્દ્ધઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપમમ્યાસંખ્યેયભાગોનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સ એવ પરિપૂર્ણૌ વધ્નન્તિ, એવં દેવગતિનામ્નઃ, નવરં તે સાગરોપમસહસ્રસ્ય એકઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપમમ્યાસંખ્યેયભાગોનો (જહા નેરહયા ડયસ્સ) દેવાયુ કા નારકાયુ કે સમાન ।

(અસણ્ણી ણં મંતે ! જીવા) હે ભગવન ! અસંજ્ઞી જીવ (પંચિદિય નિરયગતિ નામાણ કમ્મસ્સ કિં વધંતિ ?) પંચેન્દ્રિય નરકગતિ નામકર્મ કા કિત્તને કાલ કા વન્ધ કરતે હૈં ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાગરોવમસહસ્રસસ્સ દો સત્તભાગે) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સહસ્ર સાગરોપમ કે ૩ ભાગ (પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહંભાગેણં ડળયા) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ (ઉવ્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણ્ણે) ઉત્કૃષ્ટ વહી પરિપૂર્ણ (એવં તિરિયગતિય વિ) હસી પ્રકાર તિર્યચગતિ કા ખી (મણુયગતિનામાણ વિ એવં ચેવ) મનુષ્યગતિ નામકર્મ કા ખી હસી પ્રકાર (જવરં) વિશેષ (જહણ્ણેણં સાગરોવમસહસ્રસસ્સ દિવદ્દં સત્તભાગં) જઘન્ય સહસ્ર સાગરોપમ કા ૧/૩ ભાગ (પલિઓવમસ્સાસંખેજ્જહંભાગેણં ડળયં) પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ (ઉવ્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણ્ણં) ઉત્કૃષ્ટ વહી સાગરોપમ કા ૧/૩ ભાગ પરિપૂર્ણ (વંધંતિ) વાંધતે હૈં (એવં દેવગતિનામાણ) હસી પ્રકાર દેવગતિ નામકર્મ કા (જવરં) વિશેષ (તે સાગરોવમસહસ્રસસ્સ ઇયં સત્તભાગં પલિઓવમસ્સાસંખેજ્જહંભાગેણં ડળયં) વહ સહસ્ર સાગરોપમ કે ૩ ભાગ પલ્યોપમ કે

(અસણ્ણીયં મંતે જીવા પંચિ દિયનિરયગતિનામાણ કમ્મસ્સ કિં વધતિ ?)-હે ભગવન, અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય નરકગતિ નામકર્મના બધ કેટલા ઢાળેના કરે છે ?

(ગોયમા ! જહણ્ણેણ સાગરોવમસહસ્રસસ્સ દો સત્તભાગે પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહંભાગેણ ડળયા) -હે ગૌતમ, જઘન્યથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછા એવા હજાર સાગરોપમના ૩ ભાગનો છે (ઉવ્કોસેણ ત ચેવ પહિપુણ્ણ) અને ઉત્કૃષ્ટથી તે પૂરે ૩ ભાગ બાધે છે.

(એવં તિરિય ગતિય વિ)-એ પ્રમાણે તિર્યચ ગતિનો પણ (મણુયગતિનામાણ વિ એવં ચેવ)-મનુષ્ય ગતિ નામકર્મના બધ પણ એજ પ્રમાણે (જવર) વિશેષ, (જહણ્ણેણ સાગરોવમસહસ્રસસ્સ [દિવદ્દં સત્તભાગં, પલિઓવમસ્સાસંખેજ્જહંભાગેણ ડળયં]-પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછા એવા હજાર સાગરોપમનો ૧/૩ ભાગ સપ્તમાથ ભાગનો બધ કરે છે (ઉવ્કોસેણ ત ચેવ પહિપુણ્ણં વધતિ)-ઉત્કૃષ્ટથી તે સાગરોપમના ૧/૩ ભાગ પુરેપુરે બાધે છે

(એવં દેવગતિનામાણ) એ પ્રકારે દેવગતિ નામકર્મના બધ બાધે છે. (જવર) વિશેષમાં, (તે સાગરોવમસહસ્રસસ્સ ઇયં સત્તભાગ, પલિઓવમસ્સાસંખેજ્જહંભાગેણ ડળયં)-તે હજાર સાગરોપમનો ૩ ભાગ, તેમાથી પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમે ભાગ ઓછા બાધ કરવો.

संख्येयभागोनः उत्कृष्टेन स चैव परिपूर्णः, वैक्रियशरीरनाम्नः पृच्छा, गौतम ! जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागाँ पत्न्योपमस्यासंख्येयभागोर्नो, उत्कृष्टेन द्वौ परिपूर्णौ बध्नन्ति, सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वाहारकशरीरनाम्नः तीर्थकरनाम्नो न किञ्चिद्वध्नन्ति, अत्रापि यथा द्वीन्द्रियाणाम्, नवरं यस्य यावन्तो भागास्तस्य ते सागरोपमसहस्रेण सह भणितव्याः, सर्वेषाम् आनुपूर्व्या यावद् अन्तरायस्य, संज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञानावर-

असंख्यातत्वां भाग से रूप है (उक्क्तोसेणं तं चैव पट्टिपुण्णं) उत्कृष्ट वही परिपूर्ण

(वेउव्वियसरीरनामाए पुच्छा ?) वैक्रियशरीर नामकर्म संबंधी पृच्छा ? (गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्रस्स दो सत्तभागे) हे गौतम ! जघन्य सहस्र सागरोपम के २ भाग (पल्लोवमस्समासंखेज्जहभागेणं ऊणे) पत्न्योपम का असंख्यातत्वां भाग कम (उक्क्तोरोणं दो पट्टिपुण्णे वधंति) उत्कृष्ट परिपूर्ण दो बांधते हैं (सम्मत्तसम्माभिच्छत्त आहारगसरीरनामाए) सम्यक्त्व प्रकृति, सम्यग्मिथ्यात्वप्रकृति, आहारकशरीर नामकर्म (तित्थगरनामाए) तीर्थकर नामकर्म (ण किंचि वधंति) कुछ नहीं बांधते हैं अर्थात् इनका बन्ध करते ही नहीं है । (अवसिद्वं जहा वेइदियाणं) शेष द्वीन्द्रियों के समान (णवरं जस्स जत्तिया भागा) विशेष जिस के जितने भाग (तस्स सा सागरोवमसहस्रेण सह भाणियव्वा) उसके वे भाग सहस्र सागरोपम के साथ कहने चाहिए (सव्वेसिं) सबका (आणु पुण्विए) अनुक्रम से (जाव अंतरायस्स) यावत् अन्तराय का ।

(सण्णी णं भंते ! जीवा पंचिंदिया) हे भगवन् ! संज्ञी पंचेन्द्रिय जीव

(उक्क्तोसेण तं चैव पट्टिपुण्णं) उत्कृष्टी ते प्रभाषु परिपुषु' समज्जु कशु य ओछु नहि करवानु (वेउव्वियसरीरनामाए पुच्छा ?) - वैक्रिय शरीर नामकर्म संबंधी प्रश्न कहुं छुं.

(गोयमा ! जहण्णेणं सागरोवमसहस्रस्स दो सत्तभागे पल्लोवमस्समासंखेज्जहभागेणं ऊणे) - हे गौतम, जघन्यथी, पत्न्योपमने असंख्यातमे भाग ओछा एवा हजर सागरोपमने । ३ मे सप्तभाश भाग प्रभाषु छे. (उक्क्तोसेणं दो पट्टिपुण्णे वधंति) - उत्कृष्टथी परिपुषु' मे बांधे छे.

(सम्मत्त, सम्माभिच्छत्त, आहारगसरीरनामाए तित्थगरनामाए ण किंचि वधंति) - सम्यक्त्व प्रकृति, सम्यग् मिथ्यात्व प्रकृति, आहारकशरीरनामकर्म अने तीर्थकर नामकर्म केरु बांधे जाधता नथी.

(अवसिद्वं जहा वेइदियाणं) - शेष द्वीन्द्रियोनी समान समज्जु' (णवरं) - विशेषमां (जस्स जत्तिया भागा तस्स सा सागरोवमसहस्रेण सह भाणियव्वा) - जेने जेट्ठे। भाग, तेने ते भाग हजर सागरोपमनी साथे कहेवे। जेधंजे.

(सव्वेसिं आणुपुण्विए जाव अंतरायइयस्स) - सर्वेने आनुपूर्वाथी यावत् अंतराय सुधीनु' मे प्रभाषे समज्जु'.

(सण्णीण भंते ! जीवा पंचिंदिया जाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं वधंति) - हे भगवन्,

ણીયસ્ય કર્મણઃ કિં વધન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહર્ત્તે, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંશત્ સાગરોપમ કોટીકોટયસ્રીણિ વર્ષમદસ્રાણિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, સંજ્ઞિનઃ સ્વલ્ભદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયા નિદ્રાપચ્ચગસ્સ કિં વધન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તઃ સાગરોપમકોટી-કોટયઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિંશત્ સાગરોપમકોટીકોટયઃ, ત્રીણિ ચ વર્ષમદસ્રાણિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેકઃ, દર્શનચતુષ્કસ્ય યથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય, સાતવેદનીયસ્ય યથા ઔઘિકી સ્થિતિર્મણિતા તથા ગણિતવ્યા, પેર્યાપથિત્તવન્ધકં પ્રતીત્ય મામ્પરાયિત્તવન્ધકસ્ય,

(જાણાવરણિજ્જસમ કમ્મસમ કિં વધન્તિ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કિતને કાલ કા વાંધતે હૈ ? (ગોયમા ! જહ્ણગેગં અંતોમુહર્ત્તં) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત્તં (ઉક્કો સેગં તીસં સાગરોપમકોટીકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોટીકોટી સાગરોપમ (તિણિ વાસસહસ્સાઈ અવાહા) તીન હજાર વર્ષ કા અવાધાકાલ (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધાકાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેક કા કાલ હૈ ।

(સણી ગં મંતે ! પચ્ચિંદ્રિયા નિદ્રાપચ્ચગસ્સ કિં વધન્તિ ?) હૈ ભગવન્ ! સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય નિદ્રાપચ્ચક ક્રિયને કાલ કા વાંધતે હૈ ? (ગોયમા ! જહ્ણગેગં અંતોમુહર્ત્તં) હૈ ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત્તં (સાગરોપમકોટીકોટીઓ) કોટીકોટી સાગરો-પમ (ઉક્કોસેગં તીસં સાગરોપમ કોટીકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોટીકોટી સાગરોપમ (તિણિ વાસસહસ્સાઈ અવાહા) તીન હજાર વર્ષ કા અવાધાકાલ (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેક કા કાલ (દંષ્ણચ્ચત્તકસસ જહા જાણાવરણિજ્જસસ) દર્શનચતુષ્ક કા જ્ઞાના-વરણીય કે સમાન (સાયાવેયણિજ્જં જહા ઓહિયાઠિઈ મણિતા) સાતવેદનીય કા

સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય છપ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનુ બાધે છે ?

(ગોયમા ! જહ્ણગેગં અંતો મુહર્ત્તં) -હે ગૌતમ ! જઘન્યથી અત્યુહર્ત્તને (ઉક્કોસેગં તીસં સાગરોપમકોટીકોટીઓ) -તેને ઉત્કૃષ્ટથી, ત્રીસ કોટીકોટી સાગરોપમને બાળ બાધે છે. (તિણિ વાસસહસ્સાઈ અવાહા) -તેને ત્રણ હજાર વર્ષને અવાધા બાળ છે. (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) -તે અવાધાબાળ વગરની કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેકને બાળ કહેવામા આવ્યો છે

(સણી ગં મંતે પચ્ચિંદ્રિયા નિદ્રાપચ્ચગસ્સ કિં વધન્તિ ?) -હે ભગવન્, સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયો નિદ્રાપચ્ચ કેટલા બાળનું બાધે છે ?

(ગોયમા ! જહ્ણગેગં અંતો મુહર્ત્તં ઉક્કોસેગં તીસં સાગરોપમકોટીકોટીઓ) -હે ગૌતમ, જઘન્યથી અત્યુહર્ત્તને અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રીસ કોટીકોટી સાગરોપમને બાળ બાધે છે.

(તિણિ વાસસહસ્સાઈ અવાહા) -તેને ત્રણ હજાર વર્ષને અવાધાબાળ છે. (અવાહુણિયા કમ્મઠિઈ કમ્મનિસેગો) તે અવાધાબાળ સિવાયની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકને બાળ છે.

(દંષ્ણચ્ચત્તકસસ જહા જાણાવરણિજ્જસસ) -દર્શન ચતુષ્કને જ્ઞાનાવરણીયની સમાન છે.

(સાયાવેયણિજ્જસસ જહા ઓહિયા ઠિઈ મણિયા, સદેવ માણિયવ્વા) -સાત વેદનીય કર્મને

અસાતવેદનીયસ્ય યથા નિદ્રાપચ્ચકસ્ય, સમ્યક્ત્વવેદનીયસ્ય સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય
યા ઔધિકી સ્થિતિર્મણિતા તાં વધનન્તિ, મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય જઘન્યેન અન્તઃ સાગરો-
પમકોટીકોટચઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ સપ્તતિશ્ચ વર્ષગત્તાનિ
અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઠઃ, કપાયદ્વાદશકસ્ય જઘન્યેન એવશ્વેવ,
ઉત્કૃષ્ટેન ચત્વારિંશત્ સાગરોપમકોટીકોટચઃ, ચત્વારિંશચ વર્ષગત્તાનિ અવાધા, અવા-
ધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઠઃ, ક્રોધમાનવાયાલં મયંજ્વલનાનાં ચ દ્વૌ માસૌ, માસઃ,

બન્ધ જૈસી સામાન્ય સ્થિતિ કહી (તહેવ માણિયવ્વા) ઉમી પ્રકાર કહના ચાહિય
(હરિયાવહિયબંધયં પદુચ્ચ સંપરાઈયબંધયં ચ) ઈયાંપથિક બન્ધ ઔર સામ્પરાયિક
બંધ કી અપેક્ષા સે (અસાયાવેદનિજ્જસસ જહા નિદ્રાપંચગસસ) અસાતાવેદ-
નીય કા જૈસે નિદ્રાપંચક કા (સમ્મત્તવેદનિજ્જસસ) સમ્યક્ત્વવેદનીય કી (સમ્મા-
મિચ્છત્ત વેદનિજ્જસસ) સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીય કી (જા ઔહિયાઠિતી મણિતા)
જો ઔધિકી સ્થિતિ કહી હૈ (તં વંધન્તિ) ઉત્તકો વાંધતે હૈં (મિચ્છાવેદનિજ્જસસ)
મિથ્યાત્વવેદનીય કી (જહ્ણેણેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) જઘન્ય અન્તઃ
કોઢાકોઢી સાગરોપમ (ઉત્ક્રોસેણં સત્તરિ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ
સત્તર કોઢાકોઢી સાગરોપમ (સત્તયવાસસહસસાઈ અવાહા) સાત હજાર વર્ષ
કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મટ્ટિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધાકાલ કમ કર્મ
સ્થિતિ કર્મનિષેક કાલ (કસાયવારસગસસ) કપાય દ્વાદશક કા (જહ્ણેણેણં એવ
એવ) જઘન્ય હસી પ્રકાર (ઉત્ક્રોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમ કોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ
ચાલીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (ચત્તાલીસ ય વાસસયાઈ અવાહા) ચાલીસ સૌ

બધ જેવી ઔધિક સામાન્ય સ્થિતિ કહી તે મુજબ કહેવો બોધવો.

(હરિયાવહિયબંધયં પદુચ્ચ સંપરાઈયબંધયં ચ અસાયા વેયનિજ્જસસ જહા નિદ્રાપંચગસસ) ઔધિ-
પથિક બધ અને સામ્પરાયિક બધની અપેક્ષાએ જેવો નિદ્રાપંચકનો બધ છે તે પ્રમાણે અસાતાવેદ-
નીય બધના વિષય માં સમજવું.

(સમ્મત્તવેદનિજ્જસસ, સમ્મામિચ્છત્તવેદનિજ્જસસ, જો ઔહિયા ઠિતિ મણિતા ત વધન્તિ)
સમ્યક્ત્વ વેદનીયની, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીયની જે ઔધિકી સ્થિતિ કહી છે તે તેઓ બધે છે.

(મિચ્છાવેદનિજ્જસસ જહ્ણેણેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) મિથ્યાત્વ વેદનીયની
જઘન્ય સ્થિતિ અતઃ કોઢાકોઢી સાગરોપમની, (ઉત્ક્રોસેણં સત્તરિ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)
ઉત્કૃષ્ટ સીતર કોઢાકોઢી સાગરોપમની બાધે છે.

(સત્તય વાસસહસસાઈ અવાહા)-તેનો સાત હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ છે (અવા-
હુણિયા કમ્મટ્ટિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અવાધા કાળ સિવાયની કર્મ સ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(કસાયવારસગસસ, જહ્ણેણેણં એવ એવ)-કપાય દ્વાદશક બાર કપાયની જઘન્ય સ્થિતિ
એ પ્રમાણે સમજવી (ઉત્ક્રોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, ચાલીસ
કોઢાકોઢી સાગરોપમની, (ચત્તાલીસ ય વાસસયાઈ અવાહા) તેનો ચાલીસસો-ચાર હજાર

નીયસ્ય કર્મણઃ કિં વધન્તિ ? ગૌતમ ! જયન્તેન અન્તર્મુદ્ગતમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિગત્ સાગરોપમ કોટીકોટચત્તીણિ વર્ષપદ્મ્યાણિ અચાધા, અચાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઃ, સંજ્ઞિનઃ સ્ખલ મદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયા નિદ્રાપચ્ચગ્ગસ્ય કિં વધન્તિ ? ગૌતમ ! જયન્તેન અન્તઃ સાગરોપમકોટી-કોટચા, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિગત્ સાગરોપમકોટીકોટચઃ. ત્રીણિ ચ વર્ષપદ્મ્યાણિ અચાધા, અચાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઃ, દર્શનચતુષ્પદસ્ય યથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય, સાતવેદનીયસ્ય યથા ઔદિયા કી સ્થિતિર્મણિતા તથૈવ મણિત્વદા, પેતૈર્પથિત્વબ્ધકં મતીત્ય મામ્પરાયિકવન્ધકસ્ય, (પાળાચરણિજ્જસમ કમ્મસમ કિં વધન્તિ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્રિતને કાલ કા વાંધતે હૈ ? (ગોયમા ! જહ્ણેગેણં અંતો મુદ્ગતં) હે ગૌતમ ! જયન્ત અન્તર્મુદ્ગતં (ઉક્કો સેણં તીસં સાગરોવમકોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોટાકોટી સાગરોપમ (તિણિ વાસસદ્દસાદ અચાદા) તીન રજાર વર્ષ કા અચાધાકાલ (અચાહુણિયા કમ્મઠિદ્દ કમ્મનિસેગો) અચાધાકાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મ નિષેઃ કા કાલ હૈ ।

(સણ્ણી ણં અંતે ! પચ્ચિદિયા નિદ્રાપચ્ચગ્ગસ્ય કિં વધન્તિ ?) હે અગવન્ ! સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય નિદ્રાપચ્ચક્ર ક્રિતને કાલ કા વાંધતે હે ? (ગોયમા ! જહ્ણેગેણં અંતો મુદ્ગતં) હે ગૌતમ ! જયન્ત અન્તર્મુદ્ગતં (સાગરોવમકોટાકોટીઓ) કોટાકોટી સાગરો-પમ (અવકોસેણં તીસ સાગરોવમ કોટાકોટીઓ) ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોટાકોટી સાગરોપમ (તિણિ વાસસદ્દસાદ અચાદા) તીન રજાર વર્ષ કા અચાધાકાલ (અચાહુણિયા કમ્મઠિદ્દ કમ્મનિસેગો) અચાધા કાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મનિષેઃ કા કાલ (દંપણચ્ચક્રકસસ જહા પાળાચરણિજ્જસસ) દર્શનચતુષ્પદ કા જ્ઞાના-વરણીય કે સમાન (સાવાવેયણિજ્જં જહા ઓદિયાઠિદ્દ મણિતા) સાતવેદનીય કા

સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિય છપ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયનુ બાધે છે ?

(ગોયમા ! જહ્ણેગેણં અંતો મુદ્ગતં)-હે ગૌતમ ! અધન્યથી અતર્મુદ્ગતં (ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોટાકોટીઓ)-તેને ઉત્કૃષ્ટથી, ત્રીસ કોટાકોટી સાગરોપમનો બાળ બાધે છે. (તિણિ વાસસદ્દસાદ અચાદા)-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધા બાળ છે. (અચાહુણિયા કમ્મઠિદ્દ કમ્મનિસેગો)-તે અબાધાબાળ વગરની કર્મ સ્થિતિ કર્મ નિષેઃનો બાળ હજેવામા આવ્યો છે

(સણ્ણી ણં અંતે પચ્ચિદિયા નિદ્રાપચ્ચગ્ગસ્ય કિં વધન્તિ ?)-હે અગવન્, સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયો નિદ્રાપચ્ચ કેટલા બાળનુ બાધે છે ?

(ગોયમા ! જહ્ણેગેણં અંતો મુદ્ગતં) ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોવમકોટાકોટીઓ)-હે ગૌતમ, અધન્યથી અતર્મુદ્ગતં અને ઉત્કૃષ્ટથી ત્રીસ કોટાકોટી સાગરોપમનો બાંધ બાધે છે.

(તિણિ વાસસદ્દસાદ અચાદા)-તેનો ત્રણ હજાર વર્ષનો અબાધાબાળ છે. (અચાહુણિયા કમ્મઠિદ્દ કમ્મનિસેગો) તે અબાધાબાળ સિવાયની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેઃનો બાળ છે.

(વંસગચ્ચક્રકસસ જહા પાળાચરણિજ્જસસ)-દર્શન ચતુષ્કોના જ્ઞાનાવરણીયની સમાન છે. (સાવાવેયણિજ્જસસ જહા ઓદિયા ઠિદ્દ મણિયા, તદેવ આણિયવા)-શાતા વેદનીય કર્મનો

અસાતવેદનીયસ્ય યથા નિદ્રાપંચકસ્ય, સમ્યક્ત્વવેદનીયસ્ય સમ્યગ્મિથ્યાન્વવેદનીયસ્ય
યા ઔધિકી સ્થિતિર્મણિતા તાં વધ્નન્તિ, મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય જઘન્યેન અન્તઃ સાગરો-
પમકોટીકોટયઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તતિઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ સપ્તતિશ્ચ વર્ષગતાનિ
અવાધા, અવાધોના કર્મ સ્થિતિઃ કર્મનિષેઃ, કપાયદ્વાદશસ્ય જઘન્યેન પર્વશ્ચ, વ
ઉત્કૃષ્ટેન ચત્વારિંશત્ સાગરોપમકોટીકોટયઃ, ચત્વારિંશચ વર્ષગતાનિ અવાધા, અવા
ધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિષેઃ, ક્રોધમાનમાયાલે મયંજ્વલનાનાં ચ દ્વૌ યાસૌ, યાસઃ,

બન્ધ જૈસી સામાન્ય સ્થિતિ કહી (તહેય માણિયન્વા) ઉમી પ્રકાર કહના ચાહિય
(ઈરિયાવહિયબંધયં પદુચ્ચ સંપરાઈયબંધયં ચ) ઈર્યાપથિક બન્ધ ઔર સામ્યરાયિક
બંધ કી અપેક્ષા સે (અસાવાવેદણિજ્જસ્સ જહા ણિદાપંચગસ્સ) અસાતાવેદ-
નીય કા જૈસે નિદ્રાપંચક કા (સમ્મત્તવેદણિજ્જસ્સ) સમ્યક્ત્વવેદનીય કી (સમ્મા-
મિચ્છત્ત વેદણિજ્જસ્સ) સમ્યગ્મિથ્યાત્વવેદનીય કી (જા ઓહિયાઠિતી મણિતા)
જો ઔધિકી સ્થિતિ કહી હૈ (તં વંધન્તિ) ઉસકો વાંધતે હૈં (મિચ્છાવેદણિજ્જસ્સ)
મિથ્યાત્વવેદનીય કી (જહ્ણેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) જઘન્ય અન્તઃ
કોઢાકોઢી સાગરોપમ (ઉચ્ચકોસેણં સત્તરિ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ
સત્તર કોઢાકોઢી સાગરોપમ (સત્તયવાસસહસસાઈં અવાહા) સાત હજાર વર્ષ
કા અવાધા કાલ (અવાહુણિયા કમ્મદ્દિઈ કમ્મનિસેગો) અવાધાકાલ કમ કર્મ
સ્થિતિ કર્મનિષેક કાલ (કસાયવારસગસ્સ) કપાય દ્વાદશક કા (જહ્ણેણં પવ
ચેવ) જઘન્ય હસી પ્રકાર (ઉચ્ચકોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમ કોઢાકોઢીઓ) ઉત્કૃષ્ટ
ચાલીસ કોઢાકોઢી સાગરોપમ (ચત્તાલીસ ય વાસસયાઈં અવાહા) ચાલીસ સૌ

બ ધ જેવી ઔધિક સામાન્ય સ્થિતિ કહી તે મુજબ મહેવો બોધ્યો.

(ઈરિયાવહિયબંધયં પદુચ્ચ સંપરાઈયબંધયં ચ અસાયા વેયણિજ્જસ્સ જહા નિદાપંચગસ્સ)ઈર્યા-
પથિક બ ધ અને સાપરાયિક બ ધની અપેક્ષાએ જેવો નિદ્રાપંચકનો બ ધ છે તે પ્રમાણે અસાનાવેદ
નીય બ ધના વિષય માં સમજવું

(સમ્મત્તવેદણિજ્જસ્સ, સમ્મામિચ્છત્તવેદણિજ્જસ્સ, જો ઓહિયા ઠિતિ મણિતા ત વ ધ તિ)
સમ્યક્ત્વ વેદનીયની, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વ વેદનીયની જે ઔધિકી સ્થિતિ કહી છે તે તેઓ બ ધ છે.

(મિચ્છાવેદણિજ્જસ્સ જહ્ણેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)-મિથ્યાત્વ વેદનીયની
જઘન્ય સ્થિતિ અત કોઢાકોઢી સાગરોપમની, (ઉચ્ચકોસેણં સત્તરિ સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)
ઉત્કૃષ્ટ સીતર કોઢાકોઢી સાગરોપમની બાધે છે

(સત્તય વાસસહસસાઈં અવાહા)-તેનો સાત હજાર વર્ષનો અવાધા કાળ છે (અવા-
હુણિયા કમ્મદ્દિઈ કમ્મનિસેગો)-તે અવાધા કાળ સિવાયની કર્મ સ્થિતિ કર્મનિષેકનો કાળ છે.

(કસાયવારસગસ્સ, જહ્ણેણં પવ ચેવ)-કપાય દ્વાદશક બાર કપાયની જઘન્ય સ્થિતિ
એ પ્રમાણે સમજવી (ઉચ્ચકોસેણં ચત્તાલીસં સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ)-ઉત્કૃષ્ટથી, ચાલીસ
કોઢાકોઢી સાગરોપમની, (ચત્તાલીસ ય વાસસયાઈં અવાહા) તેનો ચાલીસસો-ચાર હજાર

અર્ધમાસઃ, અન્તર્મુહૂર્તમ્, एवं जघन्यकम्, उत्कृष्टक पुनर्यथा कपायद्वादशरस्य, चतुर्णामपि आयुषां या औषिकी स्थितिर्भणिता तां वध्नन्ति, आहारगुशरीरस्य तीर्थहरनामनश्च जघन्येन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, उत्कृष्टेन अन्तः सागरोपमकोटीकोटयः, पुरुषवेदनीयस्य जघन्येनाष्टौ संवत्सराणि, उत्कृष्टेन दशसागरोपमकोटीकोटयः, दशच वर्ष वर्ष का अवाधा (अवाहूण्या कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो) अवाधाकाल कम कर्म स्थिति कर्मनिषेक का काल (कोहमाणभायालोभसंजलणाए य) संज्वलन, क्रोध, मान, माया और, लोभ का (दो मासा) दो मास (मासो) एक मास (अद्ध-मासो) आधा मास (अंतोमुहुत्तं) अन्तर्मुहूर्त (एवं जहण्णेण) यह जघन्य की अपेक्षा से (उक्कोसेणं पुण जहा कसायवारसगस्स) उत्कृष्ट जैसे कपाय द्वादशक का (चउण्ह वि आउयाणं जा ओहिया ठिनी भणिता तं वधंति) चारों आयुओं की जो सामान्य स्थिति कही, वह पांधते हैं (आहारगसरीरस्स तित्थगरना माए) आहारगुशरीरऔर तीर्थहर नामकर्म का (जहण्णेणं अंतोभागरोवमकोडा कोडीओ) जघन्य अन्तः कोटाकोटि सागरोपम का (उक्कोसेणं अंतो सागरोवम कोडाकोडीओ) उत्कृष्ट अन्तः कोटाकोटि सागरोपम (पुरिसवेदणिजस्स जहण्णेणं अट्ट संवत्तराह) पुरुषवेदनीय का जघन्य आठ वर्ष (उक्कोसेणं दस सागरोवमकोडाकोडीओ) उत्कृष्ट दश कोडाकोडी सागरोपम (दस य वासरायाहं अवाहा) दश सौ वर्ष का अवाधाकाल (अवाहूण्या कम्मट्ठिई कम्मनिसेगो)

વર્ષનો અખાધા કાળ છે (અવહૂળિયા કમ્મટ્ઠિઈ કમ્મનિસેગો) તે અખાધાકાળ વગરની કર્મ સ્થિતિ તે કર્મનિષેકનો કાળ છે (કોહ, માણ-પ્રાયા-લોભ-સંજલણાણય, દો માસા માસો, અદ્ધમાસો, અંતો મુહુત્ત, એવ જહણ્ણેગ) સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા, લોભના બે માત્ર, એક માસ, અર્ધમાસ ને અતર્મુહૂર્તનો એ પ્રમાણે જઘન્યની અપેક્ષાએ બધ કરે છે(ઉક્કોસેણં પુણ જહા કસાયવારસગસ્સ) ઉત્કૃષ્ટથી વળી કપાય દ્વાદશક પ્રમાણે બધ સમજવો. (ચણ્ણહિ આઝયાણં જો ઓહિયા ઠિની ભણિયા તં વધતિ) આરેય આયુષોની જે સામાન્ય ઔષિકી સ્થિતિ કહી છે તેને સહી પચેન્દ્રિય જીવે ગાધે છે

(આહારગસરીરસ્સ, તિત્થગરનામાય, જહણ્ણેણ અંતો સાગરોવમકોડાકોડીઓ)- યાહારક શરીર અને તીર્થંકર નામકર્મનો બધ જઘન્યથી અત કોડાકોડી સાગરોપમનો બાધે છે. (ઉક્કોસેણં અંતો સાગરોવમકોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી અંત કોડાકોડી સાગરોપમનો બાધે છે

(પુરિસવેદણિજસ્સ, જહણ્ણેણં અટ્ટ સંવત્તરાહ) પુરુષવેદનીય કર્મનો બધ જઘન્યથી આઠ વર્ષનો, (ઉક્કોસેણ દસ સાગરોવમકોડાકોડીઓ) ઉત્કૃષ્ટથી દસ કોડાકોડી સાગરોપમનો બધ બાધે છે (દસ ય વાસરાયાહ અવાહા) તેનો દશશે-એક હજાર વર્ષનો અખાધા કાળ છે. (અવાહૂળિયા કમ્મટ્ઠિઈ કમ્મનિસેગો) તે અખાધા કાળ સિરાયની કર્મસ્થિતિ તે કર્મ નિષેકનો કાળ છે.

શતાનિ અવાધા, અવાધોના કર્મસ્થિતિઃ કર્મનિપેકઃ, યશઃ કીર્તિનામ્નઃ ઉચ્ચગોત્રસ્ય એવ-
ચ્ચૈર, નવરં જઘન્યેન અઘ્નૌ મુહૂર્ત્તાનિ, અન્તરાયસ્ય યથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય, જોપેપુ સર્વેપુ સ્થાનેપુ
સંહનનેપુ સંસ્થાનેપુ વર્ણેપુ ગંધેપુ ચ જઘન્યેન અન્તઃ સાગરોપમકોટીકોટ્યઃ, ઉત્કૃષ્ટેન
યા યસ્ય ઔઘિકી સ્થિતિઃ મણિતા તાં વન્નન્તિ, નવરમ્ ઇદં નાનાત્વમ્ અવાધા અવાધોનં
નોચ્યતે, એવમ્ આનુપૂર્વ્યાં સર્વેપાં યાવદ્ અન્તરાયસ્ય તાવદ્ મણિતવ્યમ્ । સૂ. ૧૨ ॥

ટીકા—પૂર્વમેકેન્દ્રિયબન્ધકાનધિકૃત્ય જઘન્યોત્કૃષ્ટાભ્યાં કર્મસ્થિતિપરિણામં પ્રતિપાદિ-

અવાધાકાલ કમ કર્મસ્થિતિ કર્મ નિપેક કા કાલ (જસો કિત્તિનામાળ) યશઃ
કીર્તિનામકર્મ કા (ઉચ્ચગોત્રસ્સ એવ ચેવ) ઉચ્ચગોત્ર કા હસી પ્રકાર (નવરં
જઘ્ણેણં અદ્દમુહુત્તા)વિશેષ યહ કિ જઘન્ય આઠ મુહૂર્ત્ત (અતરાઈયસ્સ જહા
ળાળાવરણિજ્જસ્સ) અન્તરાય કર્મ કા જ્ઞાનાવરણીય કે સમાન (સેસણસુ
સવ્વેસુ ઠાણેસુ) શ્રેષ્ઠ સ્થાનોં મેં (સંઘયણેસુ) સંહનનોં મેં (સંઠાણેસુ) સંસ્થાનોં
મેં (વણેસુ) વર્ણોં મેં (ગંધેસુ) ગંધોં મેં (ય) ઓર (જઘ્ણેણં અન્તો સાગરોવમકો-
ટાકોટીઓ) જઘન્ય અન્તઃસાગરોવમ કોટા કોટી (ઉવકોસેણ) ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે
(જા જસ્સ ઓહિયા ઠિઈ મણિયા) જો જિસકી સામાન્ય સ્થિતિ કહી હૈ (તં વંધંતિ)
વસનોં બાંધતે હૈં (નવરં હમં નાણત્તં) વિશેષ ભેદ યહ હૈ કિ (અવાહા) અવાધા
(અવાહુણિયા ણ વુચ્ચઈ) ઓર અવાધાહીન નહીં કહા જાતા (એવં આણુપુવ્વીપ સવ્વેસિં)
હસી પ્રકાર સય આનુપૂર્વિયોં કા (જાવ અન્તરાઈયસ્સ) યાવત્ અન્તરાય
કા (તાવ) વહાં તક (માણિયવ્વં) કહના ચાહિપ ॥સૂ. ૧૨॥

ટીકાર્થ—હસ સે પૂર્વ એકેન્દ્રિય બન્ધકોં કી અપેક્ષા સે કર્મોં કી જઘન્ય ઓર

(જસોકિત્તિનામાળ, ઉચ્ચગોત્રસ્સ એવંચેવ) યશઃકીર્તિ નામકર્મને અને ઉચ્ચ ગોત્રને।
બંધ એ પ્રમાણે સમજવો.

(નવરં જઘ્ણેણં અદ્દમુહુત્તા)—વિશેષ એ છે કે જઘન્યથી આઠ મુહૂર્ત્ત, (અતરાઈયસ્સ
જહા ળાળાવરણિજ્જસ્સ)—અતરાયકર્મને બંધ જ્ઞાનાવરણીયની સમાન સમજવો.

(સેસેસુ સવ્વેસુ ઠાણેસુ)—બાકીના સર્વ સ્થાનોમા (સંઘયણેસુ)—સંહનનેમા, (સંઠાણેસુ)
સંસ્થાનોમા, (વણેસુ) વર્ણોમા, (ગંધેસુ)—ગંધોમા, (ય)—અને વળી (જઘ્ણેણં અન્તો સાગરો-
વમ કોટાકોટીઓ) જઘન્યથી અત કોટાકોટી સાગરોપમને, (ઉવકોસેણ જા જસ્સ ઓહિયા
ઠિઈ મણિયા ત વંધતિ)—ઉત્કૃષ્ટ રૂપે જે જેની સામાન્ય ઔઘિક સ્થિતિ કહી છે તેને બાંધેછે.

(નવરં હમં નાણત્તં)—વિશેષમા ભેદ એ છે કે (અવાહા, અવાહુણિયા ણ વુચ્ચઈ)—અવાધા
કાળ અને ‘અવાધા કાળહીન’ એ કહેવાતુ હોતુ નથી (એવં આણુપુવ્વીપ સવ્વેસિં જાવ
અતરાઈયસ્સ)—એ પ્રમાણે બધી આનુપૂર્વીઓનું યાવત્ અતરાયનું (તાવ મણિયવ્વં)—ત્યાં
સુધીનું કહેવું ભેદએ ॥સૂ. ૧૨॥

ટીકાર્થ—આ અગાઉ એકેન્દ્રિય બંધકોની અપેક્ષાએ કર્મોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ
પ્ર. ૫૩

તમ્, અથ દ્વીન્દ્રિયાદિ વંચકાનધિકૃત્ય કર્મસ્થિતિપરિમાણં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘વેદંદિયાણં મંતે ! જીવા જ્ઞાનાવરણિજ્ઞસ્ત કમ્મસ ક્કિં વંધંતિ ?’ હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ જીયાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મગઃ-જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ ક્કિમ્-ક્રિયત્કાલ્પર્યન્તં વંધન્તિ ? મગયાનાહ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં સાગરોપમપણવીસાણ તિણિણ સત્તમાગા પલિ મોવમસ્સ અસંલેજ્ઝડમાગેણં ડ્ઞણયા’ જઘ્ન્યેન સાગરોપમાનાં પચ્ચવિંશતેસુયઃ સપ્તમાગાઃ-સાગરોપમસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ ઃ પચ્ચવિંશત્યા ગુણિતાં ઇત્યર્થઃ પલ્યોપમસ્યાસંલેયમાગોનાઃ, ‘ઉક્કોસેણં તે ચૈવ પહ્લિપુણે વંધતિ’ ઉત્કૃષ્ટેન તે ચૈવ સાગરોપમપચ્ચવિંશતેસુયઃ સપ્તમાગાઃ પરિપૂર્ણાઃ વંધન્તિ, ‘એવં તિદ્દાપંચગસ્સ વિ’ એવમ્-જ્ઞાનાવરણીયોક્તરીત્યા નિદ્રાપચ્ચકસ્યાપિ કર્મણો વંધો દ્વીન્દ્રિયાણાં જઘ્ન્યેન સાગરોપમપચ્ચવિંશતેસુયઃ સપ્તમાગાઃ પલ્યોપમાસંલેયમાગદ્વીનાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પરિ-
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા પરિમાણ કહ્યા ગયા છે । અથ દ્વીન્દ્રિય આદિ બન્ધકોં કી અપેક્ષા સે કર્મસ્થિતિ કે પરિમાણ કી પ્રરૂપણા કી જાતી છે-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ક્રિતને સમય કા વાંધતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ન્ય પચ્ચીસ સાગરોપમ કે ત્રીન વંટે સાત (૬) માગ ઉસમેં સે પલ્યોપમ કા અસંલેયાતવાં માગ કમ ઓર ઉત્કૃષ્ટ વહી પચ્ચીસ સાગરોપમ કે ૬ માગ પરિપૂર્ણ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જઘ્ન્ય સ્થિતિ મેં પલ્યોપમ કા અસંલેયાતવાં માગ કમ ક્રિયા ગયા હૈં, મગર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ મેં વહ કમ નહીં કરના ચાહિણ ।

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કે સમાન નિદ્રાપંચક અર્થાત્ નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલાપ્રચલા ઓર સ્ત્યાનર્ધિ કા બન્ધ દ્વીન્દ્રિય જીવ જઘ્ન્ય પલ્યોપમ કા અસંલેયાતવાં માગ કમ પચ્ચીસ સાગરોપમ કે ૬ માગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ

સ્થિતિતુ પરિમાણ કહેવાઈ ગયું છે, હવે દ્વીન્દ્રિય આદિ બંધકોની અપેક્ષાએ કર્મસ્થિતિના પરિમાણની પ્રરૂપણા કરવામા આવે છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા સમયતુ બાધેછે.

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ન્યપચ્ચીસ સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાશ ૬ માગ, તેમાંથી પલ્યોપમનો અસંલેયાતમો ભાગ જોછો-બાદ કરવો. વળી ઉત્કૃષ્ટરૂપે તે પચ્ચીસ સાગરોપમનો ૬-ભાગ પૂરેપૂરો તાત્પર્ય જો છે કે જઘ્ન્ય સ્થિતિમા પલ્યોપમનો અસંલેયાતમો ભાગ જોછો-બાદ કરવામા આવ્યો છે પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા તે બાદ કરવો નહિ જોઈએ. જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પેઠે નિદ્રા-પંચકનો અર્થાત્ નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલા, પ્રચલા, અને સ્ત્યાનર્ધિનો બંધ, દ્વીન્દ્રિય જીવ, જઘ્ન્ય પલ્યોપમનો અસંલેયાતમો ભાગ જોછો એવા પચ્ચીસ સાગરોપમનો ૬ ભાગનો કહે છે અને ઉત્કૃષ્ટરૂપે સાગરોપમનો ૬ ભાગનો કહે છે.

પૂર્ણાઃ સાગરોપમપશ્ચર્વિશતેશ્વયઃ સપ્તભાગાઃ અવસેયાઃ, 'એવં જહા ઈર્ગિદિયાણં મણિયં તદ્વા બેઈદિયાણવિ મણિયન્ત્વં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા એકેન્દ્રિયાણાં કર્મબન્ધો મણિતસ્તસ્થા દ્વીન્દ્રિયાણામપિ કર્મબન્ધો મણિતવ્યઃ, કિન્તુ 'નવરં સાગરોવમપણવોસાપ્ સદ્ મણિયન્ત્વા પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જામાગેણં ઝળા, સેસા તંત્તેવ પહિપુણં વંધતિ' નવરમ્-એકેન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ દ્વીન્દ્રિયાણાં સાગરોપમસ્ય પશ્ચર્વિશત્યા સદ્ મણિતવ્યઃપલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ, શેષાઃ-ઉત્ક્રુષ્ટેન સ એવ-સાગરોપમપશ્ચર્વિશત્યા સહિતો ભાગઃ પરિપૂર્ણો દ્વીન્દ્રિયા વધ્નન્તિ 'જત્ય ઈર્ગિદિયા ન વંધંતિ તત્ય એપિ વિ ન વંધંતિ' યત્ર એકેન્દ્રિયાઃ કર્મેસ્થિતિં ન વધ્નન્તિ તત્ર એતેડપિ-દ્વીન્દ્રિયા અપિ ન વધ્નન્તિ તથા ચ યસ્ય યસ્ય કર્મણો યા યા ઉત્ક્રુષ્ટા સ્થિતિઃ પૂર્વં પ્રતિપાદિતા તસ્યાસ્તસ્થા ઉત્ક્રુષ્ટાયાઃ સ્થિતેઃ સપ્તસાગરોપમકોટીકોટિપ્રમાણયા મિથ્યાત્વ-

કે પરિપૂર્ણ ૩ ભાગ કા કરતે હૈં ।

હસ પ્રકાર એકેન્દ્રિય જીવોં કા જો બન્ધ કહા હૈ, વહી દ્વીન્દ્રિયોં કા મી કહ લેના યાહિયે । એકેન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા દ્વીન્દ્રિયોં કે બન્ધકાલ મેં એક વિશેષતા હૈ ઓર વહ ઘઘ હૈ કિ દ્વીન્દ્રિયોં કા બન્ધકાલ પચ્ચીસ ગુણા અધિક હોતા હૈ । જૈસે એકેન્દ્રિય જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા જઘન્ય વંધ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ એક સાગરોપમ કે ૩ ભાગ કા કરતે હૈં તથ દ્વીન્દ્રિય જીવ ડસી જ્ઞાના વરણ કર્મ કા જઘન્ય બન્ધ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ પચ્ચીસ સાગરોપમ કે ૩ ભાગ કા કરતે હૈં । હસ પ્રકાર પચ્ચીસ ગુણા અધિક કર કે પૂર્વવત્ હી સમજ લેના યાહિયે । એકેન્દ્રિય જીવ જિન કર્મ પ્રકૃતિયોં કા બન્ધ નહીં કરતે , ડન કા દ્વીન્દ્રિય જીવ મી બન્ધ નહીં કર સકતે ।

હસ પ્રકાર જિસ-જિસ કર્મ કી જો-જો ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ પહલે પ્રતિપાદન કી ગઈ હૈ, ડસ સ્થિતિ કા મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મ કી ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ સત્તર કોડા-

એ પ્રકારે એકેન્દ્રિય જીવોના જે બધ કહ્યો છે તે જ દ્વીન્દ્રિયોના પણ કહેવો જોઈએ. એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ દ્વીન્દ્રિયોના બધ કાળમાં એક વિશેષતા છે અને તે એ છે કે દ્વીન્દ્રિયોના બધ કાળ પચ્ચીસગણો અધિક હોય છે.

જેમકે, એકેન્દ્રિય, (જીવ) જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના જઘન્ય બન્ધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા સાગરોપમનો હું ભાગનો કરે છે. ત્યારે દ્વિન્દ્રિય જીવ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના જઘન્ય બધ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમો ભાગ ઓછો એવા પચ્ચીસ સાગરોપમનો હું ભાગનો કરે છે. એ પ્રમાણે પચ્ચીસ ગણા અધિક કરીને પૂર્વવત્ સમજ લેવું જોઈએ.

એકેન્દ્રિય જીવો જે કર્મપ્રકૃતિઓના બંધ કરતા નથી તેમનો બધ દ્વીન્દ્રિય જીવો પણ કરતા નથી

એ પ્રમાણે જે જે કર્મોની જે જે ઉત્ક્રુષ્ટ સ્થિતિ અગાઉ પ્રતિપાદન કરવામાં આવી

સ્થિત્યા ભાગહરણે ચલ્લ્યપ્યતે તત્ પશ્ચવિંશત્યા ગુણિતં સત્ યાવદ્ ભવતિ તાવન્ પન્નોપમામં-
 સ્થ્યેયભાગહીનં દ્વીન્દ્રિયાણાં વન્ધકાનાં જઘન્યસ્થિતિપરિમાણં ભવતિ, તદેવ પરિપૂર્ણમુત્કૃષ્ટસ્થિ-
 તિકં પરિમાણં યથા જ્ઞાનાવરણપશ્ચરુદર્શનાવરણચતુષ્ક નિદ્રાપશ્ચ કામાતવેદનીયાન્તરાયપશ્ચકાનાં
 સાગરોપમસ્ય ત્રયઃ સપ્તભાગાઃ પશ્ચવિંશત્યા ગુણિતાઃ, વન્નુગત્યા સાગરોપમાણા પશ્ચવિંશ-
 તેત્ત્રયઃ સપ્તભાગાઃ પલ્યોપમાસંસ્થ્યેયભાગહીના જઘન્યસ્થિતિવન્ધપરિમાણં ભવતિ, ત દેવ પરિ-
 પૂર્ણા ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવન્ધપરિમાણં ભવતિ, ત્રીન્દ્રિયાણા કર્મસ્થિતિવન્ધપરિમાણપ્રરૂપણે તુ તદેવ
 ભાગલઘ્વં પશ્ચાશતા ગુણ્યતે, ચતુરિન્દ્રિયાણાં સ્થિતિવન્ધપરિમાણપ્રરૂપણે તુ ભાગલઘ્વં શતેન
 કોઢી કે સાથ ભાગ કરને પર જો સંખ્યા લઘ્ય હોતી હૈ, ઉમ્મકો પચ્ચીસ સે
 ગુણિત કરને પર જો રાશિ ઉપલઘ્ય હોતી હૈ, ઉમ્મકે સે પલ્યોપમ કા અસંખ્યા-
 તર્વાં ભાગ કમ કરને પર દ્વીન્દ્રિય જીનાં કી જઘન્ય સ્થિતિ કા પરિમાણ આ
 જાના હૈ । અગર ઉમ્મકે સે પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વાં ભાગ કમ ન કરે તો
 ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા પરિમાણ આ જાતા હૈ । ઉદાહરણાર્થ-જ્ઞાનાવરણ પચ્ચક,
 દર્શનાવરણ ચતુષ્ક, નિદ્રાપંચક, અસાતાવેદનીય ઔર અન્તરાય પંચક કે સાગ
 રોપમ કે ૩ ભાગ કા પચ્ચીસ સે ગુણાકાર કિયા તો પચ્ચીસ સાગરોપમ કે ૩
 ભાગ હુ । ઉમ્મકે સે પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વાં ભાગ કમ કર દિયા તો ઉનકા
 જઘન્ય સ્થિતિ વન્ધકાલ આયા ઔર પચ્ચીસ સાગરોપમ કે પૂરે ૩ ભાગ રક્ષે
 તો ઉન કા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વન્ધ કાલ આયા ।

ત્રીન્દ્રિય જીવોં કે વન્ધકાલ કી પ્રરૂપણા મી હસી પ્રકાર કી હૈ, કિન્તુ ઉન
 કા સ્થિતિ કાલ એકેન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા પચાસ ગુણા અધિક હોતા હૈ । ચૌદ્વિન્દ્રિયોં

છે તે તે સ્થિતિ મિથ્યાત્વ મેહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સીતેર કોઠાકોઠી સાગરોપમ
 વડે ભાગાકાર કરવાથી જે સખ્યા મળે છે તેને પચ્ચીસ વડે ગુણવાથી જે રાશિ (સખ્યા)
 મેળવાય છે તેમાથી પદ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરવાથી દ્વીન્દ્રિય છવોની
 જઘન્ય સ્થિતિતુ પરિમાણ આવી જાય છે. પરંતુ જે તેમાથી પદ્યોપમનો અસખ્યાતમો
 ભાગ બાક કરવામા ન આવે તો તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિતુ પરિમાણ આવી જાય છે.

ઉદાહરણ માટે, જ્ઞાનાવરણ પચ્ચક, દર્શનાવરણ ચતુષ્ક, નિદ્રાપંચક, અસાતા વેદનીય
 અને અન્તરાય પચ્ચકના સાગરોપમના ૩ ભાગનો પચ્ચીસ વડે ગુણાકાર કરવાથી પચ્ચીસ
 સાગરોપમના ૩ ભાગ થાય તેમાથી પદ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછો કરવાથી
 તેમની જઘન્ય સ્થિતિનો બંધ કાળ આવે અને પચ્ચીસ સાગરોપમના પૂરા ૩ ભાગ રાખે
 તો તેમનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધનો કાળ આવે.

ત્રીન્દ્રિય છવોના બંધ કાળની પ્રરૂપણા પણ એ પ્રકારની છે. પરંતુ તેમનો સ્થિતિ
 કાળ એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ ગયાસ ગણો અધિક થાય છે ચૌદ્વિન્દ્રિયોનો બંધ કાળ
 એકેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ સોગણો થાય છે.

ગુણ્યતે, અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાણાં તત્પ્રરૂપણે પુનઃ સદ્ભવેન ગુણ્યતે ઇતિ બોધ્યમ્, ઉક્તઞ્ચ-‘પણવી-સાપન્નાસા સયં રાહસં ચ ગુણકારો । કમસો વિગલઅસન્નીજં’ ઇતિ, પચ્ચવિંશતિઃ પચ્ચાશન્ ગતં સદસ્સચ્ચગુણકારઃ, ક્રમેણ વિકલાસંજિનામ્ ॥૧॥ ઇતિ, ‘સાગરોવમપણવીસાણ તિર્ણિણ સત્તમાગા પલ્લિઓવમસસ અસંખેજ્જહામેણં ઝળયા’ ઇત્યસ્ય ગણિતક્રમસ્તુ સાગરોપમાણાં પચ્ચવિંશતેઃ સપ્તમિ ભાગદરણે ચલ્લભ્યતે તત્ ત્રિગુણીકૃત્ય પર્યોપમાસંખ્યેયમાગત્વીનં ક્રિયતે ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેદંદિયાણં મંતે ! જીવા મિચ્છત્તવેર્યાણિજ્જસ્પ કિં વંચતિ !’ હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલ્લ જીવાઃ મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય કર્મણઃ કિમ્-ક્રિયન્તં કાલં વન્નન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઠ્ઠણેણં સાગરોવમપણવીસં પલ્લિઓવમસસ અસંખેજ્જહામેણં ઝળયા’ જઘન્યેન સાગરોપમસ્ય પચ્ચવિંશતિઃ પર્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગત્વીના ‘ઉક્કોસેણં તં ચેવ પઢિપુણં વંચંતિ’

કા બન્ધ કાલ એકેન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા મૌ ગુણા હોતા હૈ । અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોં કી પ્રરૂપણા નેં એકેન્દ્રિયોં કી અપેક્ષા સહસ્રગુણિન સંખ્યા સમઘની ચાહિય । કહા મી હૈ-“એકેન્દ્રિય જીવોં કા જો બન્ધકાલ કહા ગયા હૈ, ઉસ સે પચ્ચીસગુણા દ્વીન્દ્રિયોં કા પચાસ ગુણા ત્રીન્દ્રિયોં કા સૌ ગુણા ચતુરિન્દ્રિયોંકા ઓર સહસ્રગુણા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોં કા કર્મબન્ધકાલ સમઘના ચાહિય ।”

પર્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ પચીસ સાગરોપમ કે ત્રીન-સાત ભાગ કા તાત્પર્ય યહ્ હૈ કિ પચ્ચીસ સાગરોપમ કા સાત સે ભાગ કરને પર જો સંખ્યા લબ્ધ હો, ઉસે તિગુની કર દેના ઓર ઉસ મેં સે પર્યોપમ કા અસંખ્યા-તર્વા ભાગ કમ કર દેના ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વવેદનીય કર્મ કા બન્ધ કિતને કાલ કા કરતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પર્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ પચ્ચીસ સાગરોપમ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પૂરે પચ્ચીસ સાગરોપમ કા બન્ધ કરતે હૈં । તિર્થચાયુ

અસ રી ૫ એન્દ્રિયોની પ્રરૂપણામા એકેન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ, હંભર ગુણિત (હંભરગણી) સખ્યા સમજવી જોઈએ

કહ્યું છે કે ‘એકેન્દ્રિય જીવોનો જે બંધ કાળ કહેવામાં આવ્યો છે તેનાથી પચ્ચીસગણી દ્વીન્દ્રિયોનો, પચાસગણી ત્રીન્દ્રિયોનો, સોગણી ચતુરિન્દ્રિયોનો અને હંભરગણી અસ રી ૫ એન્દ્રિયોનો કર્મ-બંધકાળ સમજવો જોઈએ.’

પર્યોપમનો અસખ્યાતર્વા ભાગ જોઈએ જોવા પચ્ચીસ સાગરોપમના કુ ભાગ-આઠ તાત્પર્ય છે કે પચ્ચીસ સાગરોપમના સાત ભાગ કરવાથી જે સખ્યા મળે છે તેને ત્રણગણી કરીદેવી, અને તેમાથી પર્યોપમનો અસખ્યાતર્વા ભાગ જોઈએ કરી દેવો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મનો બંધ કેટલા સમયનો કરે છે ?

ઉત્કૃષ્ટેન સા ચૈવ સાગરોપમપશ્ચવિંશતિઃ પરિપૂર્ણા વધનન્તિ, 'નિરિક્વજોગિયાઉયસ્સ જહ
ળ્લેણં અંતોમુહુત્તં' તિર્યગ્યોનિકાયુગ્યસ્ય કર્મણો જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ 'ઉકોસેણં પુચ્ચકોઢિ
ચઉદિં વાસેદિં અહિય વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિઃ ચતુર્મિર્મિપાંશ્યધિકા ઢીન્દ્રિયા વધનન્તિ,
'એવં મણુયાઉયસ્સ વિ' એવમ્-તિર્યગાયુગ્યોત્તરીન્ધા મનુગાયુગ્યમ્પાપિ કર્મણો જઘન્યેન
અન્તર્મુહૂર્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ચતુર્વર્ષાધિકા પૂર્વકોટિઃ ઢીન્દ્રિયા વધનન્તિ, 'સેસં જહા એગિદિયાણં
જાવ અંતરાઇયસ્સ' શેપં યથા એકેન્દ્રિયાણાં યાવત્-રુપાયઢાદશકસ્ય ક્રોધમાનમાયાલોભ
સંજ્વલનસ્ય સ્ત્રીવેદસ્ય પુરુષવેદસ્ય નપુંસકવેદસ્ય હાસ્યરત્યરતિભયશોકજુગુપ્સા નૈરયિકાયુગ્ય-
દેવાયુગ્યપ્રભૃતિયશઃ કીર્ત્યુચ્ચૈર્ગોત્રાન્તરાયકર્મણાં સ્થિતિવન્ધઃ પ્રતિપાદિતસ્થથા ઢીન્દ્રિયા-
ણામપિ પ્રતિપચ્ચયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-તેઢિન્દિયાણં મંતે ! જીવા ણાનાવરણિજ્ઞસ્સ કિં
વંધંતિ ?' હે મદન્ત ! ત્રીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ જીવા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ક્રિયન્તં ક્કાલં વધનન્તિ ?
મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહળ્લેણં સાગરોવમપ્પણાસાપ તિણ્ણ સત્તમાળા પલ્લિઓ-

કર્મ કા જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ ચાર વર્ષ અધિક પૂર્વકોટિ કા
વન્ધ ઢીન્દ્રિય જીવ કરતે હૈં । તિર્યચાયુ ક્કી તરહ મનુગ્યાયુ કા વન્ધ મી જઘ-
ન્ય અન્તર્મુહૂર્ત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ ચાર વર્ષ અધિક પૂર્વકોટિ કા કરતે હૈં । શેપ
સમસ્ત નિરૂપણ અન્તરાયકર્મ તક એકેન્દ્રિયોં કે સમાન હી સમઝના ચાહિય ।
અર્થાત્ રુપાય ઢાદશક, સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, સ્ત્રી વેદ, પુરુષ વેદ,
નપુસક વેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા, નરકાયુ, દેવાયુ, આદિ
યશઃ કીર્તિ, ઉચ્ચગોત્ર ઓર અન્તરાય કર્મ કા એકેન્દ્રિય જીવોં કા જો સ્થિતિ-
વન્ધ કહા હૈ, ડસો પ્રકાર ઢીન્દ્રિયોં કા મી સમઝના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા કિતને કાલ
કા વન્ધ કરતે હૈં ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ, જઘન્ય પદ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ ઓછા એવા
પચ્ચીસ સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરા પચ્ચીસ સાગરોપમનો બંધ કરે છે.

તિર્યચાયુ કર્મનો જઘન્ય અતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર વર્ષ અધિક પૂર્વકોટિનો
બંધ ઢીન્દ્રિય છવ કરે છે તિર્યચાયુની પેઠે મનુષ્યાયુનો બંધ પણ જઘન્ય અતર્મુહૂર્તનો
અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર વર્ષ અધિક કોઠાકોઠિ પૂર્વનો કરે છે શેપ (બાકીનું) તમામ નિરૂપણ
અંતરાયકર્મ સુધીનું એકેન્દ્રિયોની સમાન જ સમજવું જોઈએ.

અર્થાત્ રુપાય ઢાદશક બાર રુપાયો, સંજ્વલન ક્રોધ-માન, માયા-લોભ, સ્ત્રીવેદ,
પુરુષવેદ, નપુંસક વેદ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા, નરકાયુ, દેવાયુ, આદિ,
યશઃ કીર્તિ, ઉચ્ચ ગોત્ર અને અંતરાય કર્મનો, એકેન્દ્રિય છવોનો જે સ્થિતિબંધ કહ્યો છે
તે પ્રમાણે ઢીન્દ્રિયોનો પણ સમજવો જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ત્રીન્દ્રિય છવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કેટલા સમયનો કરે છે?

વમસ અસંખેજ્ઞદ્ભાગેણ' ઝળયેન સાગરોપમસ્ય પચ્ચાશતાગુણિતાત્રયઃ સપ્તમાગાઃ
 इत्यर्थः पल्योपमस्यासंख्येयमागोनाः, 'उक्कोसेणं ते चेव पडिपुण्णे वंधंति' उत्कृष्टेन ते चैव-
 सागरोपमस्य पञ्चाशतागुणितान्त्रयः सप्तमागाः परिपूर्णा त्रीन्द्रियाः ज्ञानावरणीयं कर्म बध्न-
 न्ति, 'एवं जस्स जइभागा ते तस्स सागरोवमपण्णासाए सह भाणियव्वा' एवं-पूर्वोक्तरीत्या
 यस्य कर्मणो यावन्तो भागा भवन्ति ते भागास्तस्य सागरोपमपञ्चाशता सह गुणिता भणि-
 तव्याः 'तेइंदियाणं अंते ! मिच्चत्तवेयणिज्जस्स कम्मस्स किं वंधंति ?' हे भदन्त ! त्रीन्द्रियाः
 खलु मिथ्यात्ववेदनीयस्य कर्मणः क्षिप्-क्रियत्कालं यावद् बध्नन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !'
 हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोवमपण्णासं पल्लिओवमस्सासंखेज्ઞદ્ભાગેણ ઝળગં' ઝળયેન
 સાગરોપમપચ્ચાશત્ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયમાગોનાઃ 'ઉક્કોસેણં તં ચેવ પડિપૂણં વંધંતિ'
 ઉત્કૃષ્ટેન તે ચૈવ સાગરોપમપચ્ચાશત્ પરિપૂર્ણાઃ ત્રીન્દ્રિયા મિથ્યાત્વવેદનીય કર્મ વધ્નન્તિ,
 'તિરિક્ખજોણિયાઉયસ્સ જહણ્ણેણં અંતોમુદુત્તં' તિર્યગ્ચોનિકાયુષ્કસ્ય કર્મણો ઝળયેન અન્ત-
 મુદ્દર્શસ્ 'ઉક્કોસેણં પુધ્વકોહિં સોલસેહિં રાઈંદિયતિમાગેણ ય અહિયં વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વ-

ભગવાન-હે ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધ ઝળયેન
 પલ્યોપમના અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ પચ્ચીસ સાગરોપમના ૭૦ ભાગના બાંધે છે.
 ઉત્કૃષ્ટ પૂરે પચ્ચીસ સાગરોપમના ૭૦ ભાગના કરતે છે !

इस प्रकार जिस कर्म के जितने भाग होते हैं, उस को पचास सागरोपम
 के साथ गुणित करके कह लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! त्रीन्द्रिय जीव मिथ्यात्व वेदनीय कर्म कितने
 काल का बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! त्रीन्द्रिय जीव जघन्य पल्योपम का असंख्यातवां भाग
 कम पचास सागरोपम का बंध बांधते हैं और उत्कृष्ट परिपूर्ण पचास सागरोपम
 का बन्ध करते हैं । तिर्यचायु कर्म का त्रीन्द्रिय जीव जघन्य अन्तर्मुहूर्त का और
 उत्कृष्ट सोलह रात्रि-दिन और एक रात्रिदिन के त्रिभाग से अधिक पूर्वकोटि

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ, ત્રીન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બધ જઘન્ય પલ્યોપ-
 મના અસંખ્યાતમા ભાગ બાંધે છે એવા પૂરા પચ્ચીસ સાગરોપમના ૭૦ ભાગના બંધે છે.

આ પ્રમાણે જે કર્મના બેટલા ભાગ હોય છે તેના પચાસ સાગરોપમ વડે શુદ્ધ-
 કાર કરીને કહેવું બેઠબે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ત્રીન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વવેદનીયકર્મના 'કેટલા સમયનું' બાંધે છે.

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ જઘન્ય પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ
 બાંધે છે એવા પચાસ સાગરોપમનું મિથ્યાત્વવેદનીયકર્મ બાંધે અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ પચાસ
 સાગરોપમના બધ કરે છે.

તિર્યચાયુકર્મના બધ ત્રીન્દ્રિય જીવ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તનું અને ઉત્કૃષ્ટ સોળ રાત્રિદિન

કોટિઃ પોહશઃ રાત્રિન્દ્રિયત્રિમાગેન ચાધિકા વન્નન્તિ, 'एवं मणुस्माउयस्स वि' धनम् तिर्य-
 ग्योनिहोक्तरीत्या मनुष्यायुष्यस्यापि कर्मणो वन्त्रचीन्द्रियाणा जघन्येन अन्तर्गृहृतम्,
 उत्कृष्टेन पूर्वकोटिः पોહશરાત્રિન્દ્રિય તૃતીયમાગેન ચાધિકા વન્નન્તિ, 'સેમં જહા વે' દિયાણં
 જાવ અતરાયસ્સ' શેપં યથા ક્વીન્દ્રિયાણાં યાવદ્ દર્શનાવર્ણોયનિદ્રાપચ્ચકુર્મ પ્રમૃતિ યાવદ-
 ન્તરાયસ્ય કર્મણઃ સ્થિતિચન્દ્રઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા ત્રીન્દ્રિયાણામપિ વક્તવ્યઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 'चउरिंदिया णं भंते ! जीवा णाणावरणिज्जस्स किं वंधंति ?' हे भग्ना ! चतुरिन्द्रियाः सख
 जीवाः ज्ञानावरणीयस्य कर्मण क्रियन्तं कालं बध्नन्ति ? भगवान्-‘गौतम ! हे गौतम !
 ‘जदण्णेणं सागरोपमसयस्स तिणिसत्तभागे पल्लिओपमस्स अमंखेज्जइमागेः’ ऊणए’
 જઘન્યેન સાગરોપમશતસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ પલ્યોપમરયામંભ્યેયમાગોનાઃ ‘उउोयेणं ते चउ
 पडिपुण्णे वंधंति’ ઉત્કૃષ્ટેન તે ચૈવ-સાગરોપમગતસ્ય ત્રયઃ સપ્તમાગાઃ પરિપૂર્ણાશ્ચતુરિ-
 ન્દ્રિયાઃ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વન્નન્તિ, 'एवं जस्स जइ भागा तस्स सागरोपमएण सः माणि-
 यन्त्रा' एधम्-पूर्वोक्तरीत्या यस्य कर्मणो यावन्तो भागा भवन्ति तस्य ते भागाः सागरोपम-
 शतेन सइ गुणिता भणितव्याः, 'तिरिक्खजोणिगाउयस्स वम्मस्स जाण्णेणં अंतोमुहुत्तं, उको
 (કરોડપૂર્વ) કા યાંધતે હૈ । ત્રીન્દ્રિય જીવ મનુષ્યાયુ કર્મ કા મી ડતના હી બન્ધ
 કરતે હૈ । શેપ કર્મપ્રકૃતિયો કે સ્થિતિચન્ધ કાલ કા કથન અન્તરાયકર્મ તક
 ક્વીન્દ્રિયો કે સમાન સમદ્ર લેના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા બન્ધ
 કિતને કાલ કા કરતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચતુરિન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા જઘન્ય બન્ધ
 પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વાં ભાગ કમ શત માગરોપમ કે ત્રીન ઘટે સ્થાન ભાગ
 ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ શત કે પૂરે ત્રીન ઘટે સ્થાન ભાગ પ્રમાણ કરતે હૈ । ઇસ
 પ્રકાર જિસ કર્મ કે જિતને ભાગ હોતે હૈ, ડસ કે ડતને ભાગોં કો સૌ સાગરો-
 પમોં કે સાથ ગુણિત કરના ચાહિય । ચતુરિન્દ્રિય જીવ તિર્યચાયુ કા જઘન્ય બન્ધ

અને ઓક રાત્રિદિનના ત્રણ ભાગથી અધિક કોઈ પૂર્વજી બાધે છે. ત્રીન્દ્રિય જીવ મનુષ્યાયુ
 કર્મનો એટલો જ બધ કરે છે

બાકીના કર્મોની પ્રકૃતિઓની સ્થિતિબંધન કથન અતરાયકર્મ સુધી ક્વીન્દ્રિયની
 સમાન સમજ લેવું જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધ કેટલા
 વખતનો કરે છે

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ, ચતુરિન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો જઘન્ય બંધ પલ્યોપમનો
 અસંખ્યાતર્મો ભાગ ઓછો એવા સે સાગરોપમના ત્રણ સપ્તમાશ ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ
 સે સાગરોપમના પૂરેપૂરા ત્રણ સપ્તમાશ ભાગ પ્રમાણ કરે છે આ પ્રકારે જે કર્મના
 જેટલા ભાગ હોય છે તેના તેટલા ભાગોનો સે સાગરોપમોની સાથે શુષ્કાકાર કરવે

સેણ પુન્વકોટિં દોહિં માસેહિં ગ્રહિયં' તિર્યગ્યોનિકાયુગ્યમ્ય કર્મણો જગ્ન્યેન અન્તર્મુદર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિઃ દ્વાભ્યાં માસાભ્યામધિકાશ્ચતુરિન્દ્રિયા વદનન્તિ, 'એવં મણુસ્સાઉયસ્મ વિ' એવમ્-તિર્યગાયુગ્યોક્તરીત્યા મનુષ્યાયુગ્યસ્યાપિ કર્મણો જગ્ન્યેન અન્તર્મુદર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વકોટિઃ દ્વાભ્યાં માસાભ્યામધિકાશ્ચતુરિન્દ્રિયા વદનન્તિ, 'સેસ જહા વેહંદિયાણ' શેપં યથા દ્વીન્દ્રિયાણાં કર્મસ્થિતિવન્ધઃ પ્રતિગદિતસ્તથા ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ વત્તવ્વઃ, 'જવરં મિચ્છ-ત્તવેયણિજ્જસ્સ જહ્ણણેણં સાગરોપમપયં પલ્લિઓવમસ્સ અરાંસેજ્જામાગેણ ઝળયં, ઉક્કોસેણં તં ચેવ પહિપુણં વંધંતિ' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ મિધ્યાત્વવેદનીયસ્ય કર્મણો જગ્ન્યેન સાગરોપમશતં પલ્યોપમસ્યાસંસ્થેયમાગોનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તત્ત્વૈવ-સાગરોપમશતં પરિપૂર્ણં ચતુરિન્દ્રિયા વદનન્તિ, 'સેસં જહા વેહંદિયાણં જાવ અંતરાહ્યસ્પ' જેપં યથા દ્વીન્દ્રિયાણાં યાવદ્ અન્તરાયસ્ય કર્મણો વન્ધઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા ચતુરિન્દ્રિયાણામપિ યાવદન્તરાયસ્ય કર્મણો વન્ધઃ પ્રતિપત્તવ્વઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-અમણી ણં મતે ! જીવા પર્વિદિયા ણાણાવરણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ કિં વંધંતિ ?' હે મદન્ત ! અસંજ્ઞિનઃ સ્સહ જીવાઃ પચ્ચેન્દ્રિયા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ કિયન્તં કાલં વદનન્તિ ? મગવાનાહ-ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણણેણ સાગરોપમસહસ્સસ્સ તિણિણ સત્તમાગે પલ્લિઓવમસ્સાસંસ્થેજ્જમાગેણં ઝળય' જગ્ન્યેન સાગરોપમસહસ્સસ્ય ત્રયઃ સત્તમાગાઃ-સાગરોપમસ્ય સહસ્રેણ યુગિતાસ્રયઃ સત્તમાગાઃ પલ્યોપમસ્યાસંસ્થેયમાગોનાઃ

અન્તર્મુદર્ત ઓર ઉત્કૃષ્ટ દો માસ અધિક કરોડ પૂર્વ કા કરતે હૈં । મનુષ્યાયુ કા મી હતના હી વન્ધ કરતે હૈં । શેષ સ્થિતિવન્ધ ડસી પ્રકાર કહના ચાહિપ જૈસા દ્વીન્દ્રિયોં કા કહા હૈં । વિશેષતા યહ હૈ કિ ચૌહન્દ્રિય જીવ મિધ્યાત્વ-વેદનીય કા જગ્ન્ય વન્ધ પલ્યોપમ કા અસંસ્થાત ભાગ કમ સૌ સાગરોપમ કા કરતે હૈં । શેષ અન્તરાય કર્મ પર્યન્ત દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન હી કહ લેના ચાહિપ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કિતને કાલ કા વાંધતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જગ્ન્ય પલ્યોપમ કા અસંસ્થાતર્વા ભાગ કર્મ સહર

ચતુરિન્દ્રિય છવ નિર્ધ્યાયુનો જગ્ન્ય બંધ અતર્મુદર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ બે માસ અધિક કોડ પૂર્વનો કરે છે. મનુષ્યાયુનો પણ એટલો જ બંધ કરે છે. શેષ સ્થિતિ-બંધ દ્વીન્દ્રિયોના સ્થિતિ બંધ કહ્યા છે તે પ્રમાણે કહેવા બોધ્યો

વિશેષતા એ છે કે ચૌહન્દ્રિય છવ મિધ્યાત્વ વેદનીયનો જગ્ન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંસ્થાતર્વા ભાગ એવો એવા સૌ સાગરોપમનો કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ બંધ પૂરેપૂરા સૌ સાગરોપમનો કરે છે શેષ અન્તરાય કર્મ સુધી દ્વીન્દ્રિયનો સમાન જ કહી દેવું બોધ્યો.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય છવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કેટલા વખતનું બાંધે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જગ્ન્ય બંધ પલ્યોપમનો અસંસ્થાતર્વા ભાગ એવો એવા

‘ઉકોસેગં તે ચેય પહિપુગે’ ઉત્કૃષ્ટન િ ચૈ-સાગરોપમમદ્વગુણિતામ્રયઃ સમમાગાઃ પરિ-
 પૂર્ણાસ્તાવદ્ અસંજ્ઞિનઃ પંચેન્દ્રિયા વધનન્તિ, ‘પર્વં ગો ચૈ । ગમો જદા વેડંદિયાણ’ દ્વય-
 પૂર્વોક્તરીત્યા સ ચૈય ગમઃ-આલાપક્રમો યથા ચનુરિન્દ્રિયાણાં પ્રતિપાદિનઃ, તથા અસંજ્ઞિ
 પંચેન્દ્રિયાણામપિ આલાપક્રમો વ્રત્તવ્યઃ, ક્લિન્તુ-‘ળત્રરં માગરોવમસદ્દસમેળ સમં માણિયવ્વં’
 નત્રમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષરતુ સાગરોપમમદ્વગુણેણ મમં મણિતવ્યમ્, ‘જસ્ય જડ માગત્તિ’ યસ્ય
 કર્મણો યાવાન્ માગો મત્તિ તસ્ય તાવાન્નેય માગઃ સાગરોપમમદ્વગુણિતો વ્રત્તવ્યઃ, ‘મિચ્છ-
 ત્તવેગણિજ્જસ્ય જહણ્ણેણં ત્માગરોપમમદ્દસમં પલ્લિતં વમાયંત્વેજ્જડમાગેણ ઋણમં, ‘ઉકોસેગં તં
 ચેવ પહિપુણં’ મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય કર્મણો જગન્થેન માગરોપમસદ્દસમં પલ્યોપમાસંઘ્યેયમા-
 ગોનમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તત્રેય-સાગરોપમમદ્દસમં પરિપૂર્ણમ્ અસંજ્ઞિનઃ પંચેન્દ્રિયા વધનન્તિ, ‘નેરડયા-
 ઉયસસ જહણ્ણેણં દસવાસસદ્દસમાઃ અંતોગુદ્ધુત્તમદ્મહિગાઠં’ નૈરયિકાયુપ્યસ્ય કર્મણો જગન્થેન દશ-
 વર્ષસદ્દસાણિ અન્તર્મુદ્ધર્ત્તભગધિકાણિ ‘ઉકોસેગં પલ્લિથોવમસસ અમંત્વેજ્જડમાગ પુવ્વકોટ્ટિ
 તિમાગાવ્મહિયં વંધન્તિ’ ઉત્કૃષ્ટેન પલ્યોપમમ્પ્રાસંઘ્યેયમાગઃ પૂર્વકોટ્ટીત્રિમાગાભ્યધિકોડપચ્ચે

સાગરોપમ કે ઠું ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ સાગરોપમ કે પ્રે ઠું ભાગ વા ઘન્ય કરતે
 હૈ । હસ પ્રકાર વહી ગમ (આલાપક) સમદ્ધ લેના વાહિય જો દ્વીન્દ્રિયોં કે પ્રકરણ
 મેં કદા હૈ । વિશેષતા યહી હૈ કિ યદા અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોં કે પ્રકરણ મેં સદ્દસ
 સાગરોપમ સે ગુણિત કહના વાહિય । જિસ કર્મ કા જિતના ભાગ હૈ ઉસ કા
 લતના હી ભાગ મદ્દસ સાગરોપમ સે ગુણિત યદા કહના વાહિય । અસંજ્ઞી
 પંચેન્દ્રિય જીવ મિથ્યાત્વવેદની કર્મ કા જગન્થ વંધ પલ્યોપમ વા અસંઘ્યાતર્વા
 ભાગ કમ સદ્દસ સાગરોપમ કા, ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ સદ્દસ સાગરોપમ કા કરતે
 હૈ । અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ નરકાયુ કા અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષ કા

હજાર સાગરોપમનો ઠું ભાગનો કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ ૫૫ (હજાર) સાગરોપમનો પૂરેપૂરા
 ઠું ભાગનો કરે છે. આ પ્રમાણે તે ગમ (આલાપક) સમદ્ધ લેવો જોઈએ કે જે દ્વીન્દ્રિયોના
 પ્રકરણમાં કહેવામાં આવેલ છે

વિશેષતા એ છે કે અહીં અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોના પ્રકરણમાં હજાર સાગરોપમથી શુદ્ધ
 કાર કરવો જોઈએ જે કર્મના જેટલો ભાગ છે તેનો તેટલો જ ભાગ હજાર સાગરોપમ
 વડે અહીં શુદ્ધકાર કરવો જોઈએ.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય છવ મિથ્યાત્વવેદનીયકર્મનો જગન્થ ૫૫ પલ્યોપમનો અસંઘ્યા-
 તમો ભાગ ઓછો એવા હજાર સાગરોપમનો કરે છે. અને ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરા હજાર સાગરો-
 પમનો કરે છે.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય છવ નરકાયુનો અત્યુદ્ધર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષનો અને
 ઉત્કૃષ્ટ પૂરેપૂરા હજાર સાગરોપમનો કરે છે.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય છવ નરકાયુનો અત્યુદ્ધર્ત્ત અધિક દશ હજાર વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટ

न्द्रिया बध्नन्ति 'एवं तिरिक्खजोणियाउयस्स वि' पवम्-नैरयिकायुष्यस्येव तिरिग्योनिक्कायु-
ष्यस्यापि कर्मणः उत्कृष्टेन पत्थोपमस्यासंख्येयभागः पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिकोऽसंज्ञिपञ्चे-
न्द्रिया बध्नन्ति किन्तु- 'णवरं जहण्णेणं अंनोमुहुत्तं' नवरम् पूर्वोपमया विशेषस्तु जघन्येन अन्त-
र्मुहूर्त्तं यावद् असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया स्तिर्यगायुष्यं कर्म बध्नन्ति, 'मनुयाउयस्स वि' मनुष्यायुष्यस्यापि
कर्मणो जघन्येन अन्तर्मुहूर्त्तम् उत्कृष्टेन पत्थोपमस्यासंख्येयभागः पूर्वकोटि त्रिभागाभ्यधिको-
ऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाः बध्नन्ति, 'देवाउयस्स जहा नेड्याउयस्स' देवायुष्यस्य कर्मणो बन्धो यथा
नैरयिकायुष्यस्य कर्मणो संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामुक्तस्तथा वक्तव्यः, गौतमः पृच्छति- 'असण्णीणं
भंते ! जीवा पंचिदिया निरयगतिनामाए कम्मररा किं बंधंति?' हे भद्वन् ! असंज्ञिनः खलु
जीवाः पञ्चेन्द्रिया निरयगतिनाम्नः कर्मणः किम्-कियतं कालं बन्धन्ति ? भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं सागरोपमसहस्रस्स दो सत्तभागे णलिओवमस्स असंखेज्जड-
माणेण ऊगया' जघन्येन सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ ऽ पत्थोपमस्य असंख्येयभागो नो
'उकोसेणं ते चेव पडिपुण्णे' उत्कृष्टेन तौ चैव सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ परिपूर्णौ

और उत्कृष्ट पूर्वकोटि का त्रिभाग अधिक पत्थोपम के असंख्यातवे' भाग का
बन्ध करते हैं। इसी प्रकार तिर्यक् आयु का भी उत्कृष्ट बध पूर्वकोटि का
त्रिभाग अधिक पत्थोपम के असंख्यातवे भाग का बन्ध करते हैं, मगर जघन्य
अन्तर्मुहूर्त्त का करते हैं। मनुष्यायु का बंध भी इतना ही अर्थात् उत्कृष्ट पूर्व
कोटि का त्रिभाग अधिक पत्थोपम के असंख्यातवे' भाग का और जघन्य अन्त-
र्मुहूर्त्त का करते हैं असंज्ञी पंचेन्द्रिय का देवायु का बन्ध नरकायु के समान
समझना चाहिए।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी पंचेन्द्रिय नरकगतिनामकर्म कितने
काल का बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य पत्थोपम का असंख्यातवां भाग कम सहस्र
सागरोपम के दो बटे सात (६) भाग का और उत्कृष्ट पूर्ण ३ भाग का बन्ध

पूर्वकोटीना त्रयु भाग अधिक पत्थोपमनो असंख्यातमा भागनो भध करे छे.

ओ प्रमाणे तिर्य् आयुनो पणु उत्कृष्ट भंध पूर्वकोटीना त्रयु भाग अधिक पत्थोपमा
असंख्यातमा भागनो भध करे छे, परंतु जघन्य भध अतर्मुहूर्त्तनो करे छे.

मनुष्यायुनो भध पणु ओटवो न अर्थात् उत्कृष्ट पूर्वकोटीना त्रयु भाग अधिक
पत्थोपमना असंख्यातमा भागनो भध करे छे अने जघन्य अतर्मुहूर्त्तनो भंध करे छे.

असंज्ञी पंचेन्द्रियना देवायुनो भध नरकायुनी समान समझवो जेछे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! असंज्ञी पंचेन्द्रिय नरकगतिनामकर्म कितना समयनो बाधे छे ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! जघन्य पत्थोपमनो असंख्यातमा भाग न्यून सहस्र सागरोपमना
जे विहालत सप्तमाश भाग छे ना अने उत्कृष्ट पूर्ण जे सप्तमाश भागनो भन्ध करे छे.

અસંજ્ઞિયશ્ચેન્દ્રિયા નિરયગતિનામકર્મ વધનન્તિ 'એવ તિરિયગતિ' વિ' એવમ્-નિરયગતિનામ-
કર્મોક્તરીત્યા તિર્યગતિનામકર્મણોઽપિ વન્ધોઽસંજ્ઞિયશ્ચેન્દ્રિયાણાં જઘન્યેન સાગરોપમસહસ્રસ્ય
દ્વૌ સપ્તભાગૌ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન તૌ ચૈવ-સાગરોપમસહસ્રસ્ય દ્વૌ સપ્ત
ભાગૌ પરિપૂર્ણૈં ઇતિ વિજ્ઞેયમ્, 'મણુયગતિનામા એ વિ એવં ચૈવ' મનુષ્યગતિનામ્નોઽપિ કર્મણો
વન્ધોઽસંજ્ઞિયશ્ચેન્દ્રિયાણામ્ એવશ્ચૈવ-નિરયગતિનામકર્મોક્તરીત્યેવ વોધ્યઃ કિન્તુ જઘન્યેન
સાગરોપમસહસ્રસ્ય દ્વચર્ધઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપમાસંખ્યેયભાગોનઃ, ઉ-કૃષ્ટેન સ ચૈવ સાગરોપમ-
સહસ્રસ્ય દ્વચર્ધઃ સપ્તભાગઃ પરિપૂર્ણૌ વિજ્ઞેય ઇત્યમિપ્રાયેણાહ-'જનવર જહ્વણેણં સાગરોવમસહ
સ્રસ્રસ દિવદું સત્તભાગં પલિઓવમસ્રસ અસંખેજ્ઞાદ્ભાગેણં ડ્રુણં, 'ઉકોસેણં તંચૈવ પલિપુણ્ણં
વંધંતિ' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિજેપસ્તુ જઘન્યેન સાગરોપમસહસ્રસ્ય દ્વચર્દ્ધઃ-દ્વિતીયોઽર્દ્ધોયસ્ય
સ દ્વચર્દ્ધઃ-સાદ્ધૈકઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપમસ્યાસંખ્યેયભાગોનઃ ઉત્કૃષ્ટેન સ ચૈવ-સાગરો-
પમસહસ્રસ્ય દ્વચર્દ્ધઃ સપ્તભાગઃ પરિપૂર્ણૌ મનુષ્યગતિનામકર્મ અસંજ્ઞિયશ્ચેન્દ્રિયા વધનન્તિ, 'એવં
દેવગતિનામા એ' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા દેવગતિનામકર્મણોઽપિ અસંજ્ઞિયશ્ચેન્દ્રિયા વધનન્તિ કિન્તુ-
'નવરં તે સાગરોવમસહસ્રસ્રસ એગં સત્તભાગં પલિઓવમસ્રસાનંખેજ્ઞાદ્ભાગેણં ડ્રુણં' નવરમ્-
પૂર્વાપેક્ષયા વિજેપસ્તુ તે-અસંજ્ઞિયશ્ચેન્દ્રિયાઃ સાગરોપમસહસ્રસ્ય, એકઃ સપ્તભાગઃ પલ્યોપમસ્યા-
સંખ્યેયભાગોનઃ 'ઉકોસેણં તં ચૈવ પલિપુણ્ણં' ઉત્કૃષ્ટેન સ ચૈવ-સાગરોપમસહસ્રસ્ય એકઃ

કરતે હૈં । હસી પ્રકાર અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય તિર્યેચગતિનામકર્મ કા ખી વન્ધ જઘ-
ન્ય પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ સહસ્ર સાગરોપમ કા ૩ ભાગ ઓર
ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ ૩ ભાગ કા કરતે હૈં । મનુષ્યગતિ નામકર્મ કા વન્ધ ખી હતના હી
કરતે હૈં । કિન્તુ પૂર્વ કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈ કિ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્યાયુ
કા જઘન્ય વન્ધ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ સહસ્ર સાગરોપમ કા ૩
ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ સહસ્ર સાગરોપમ કે ૩ ભાગ કા કરતે હૈં । હસી પ્રકાર
દેવગતિનામકર્મ કા ખી સમજના ચાહિ એ । મગર વિશેષતા યહ હૈ કિ અસંજ્ઞી પંચે-
ન્દ્રિય જીવ દેવગતિ નામકર્મ કા જઘન્ય વંધ પલ્યોપમ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કમ
સહસ્રસાગરોપમ કા ૩ ભાગ કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ ૩ ભાગ કા કરતે હૈં ?

એજ પ્રકારે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયતિર્યેચગતિનામકર્મના પશુ બન્ધ જઘન્ય પલ્યોપમનો
અસંખ્યાતર્વા ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો ૩ ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ ૩ ભાગનો કરે છે.
મનુષ્યગતિ નામકર્મના બન્ધ પશુ એટલો જ કરે છે. પશુ પૂર્વની અપેક્ષાએ
વિશેષતા એછે કે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય મનુષ્યાયુનો જઘન્ય બન્ધ પલ્યોપમનો અસંખ્યાતર્વા
ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો ૩ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ સહસ્ર સાગરોપમનો
૩ ભાગનો કરે છે એજ પ્રકારે દેવગતિ નામકર્મનું પશુ સમજવું જોઈએ.

પશુ વિશેષતા એ છે કે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ ગતિનામકર્મના જઘન્ય બન્ધ
પલ્યોપમનો અસંખ્યાતર્વા ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો ૩ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટ પરિપૂર્ણ

સપ્તમાગઃ પરિપૂર્ણો વધનન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વેઽવ્યયશરીરનામાપ પુચ્છ’ વૈક્રિય-
શરીરનામકર્મ અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ કિયન્તં કાલવધનન્તિ, ? ડતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણણેણં સાગરોવમસહસ્રસ્સ દો સત્તમાગે પલિઓવમસસાસંસેઙ્ગાદમાગેણ
ઋણે, ઉક્કોસેણં દો પહિપુણે વધંતિ’ જઘન્યેન સાગરોપમસહસ્રસ્ય ઢૌ સપ્તમાગો પત્યોપમ-
સ્યાસંખ્યેયમાગોનો, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વી સાગરોપમસહસ્રસ્ય સપ્તમાગો પરિપૂર્ણો અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ
વૈક્રિયશરીરનામકર્મ વધનન્તિ ‘સમ્મત્તસમ્મામિચ્છત્ત આહારગશરીરનામાપ તિત્થગરનામાપ
ણ કિંચિ વંધંતિ’ સમ્યક્ત્વ સમ્યગ્મિથ્યાત્વાદારકશરીરનામકર્માણિ તીર્થકરનામકર્મ ચ
અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયા ન કિચ્ચિદ્ વધનન્તિ, ‘અવસિદ્ધં ગદા વેટંદિયાણં’ અવશિષ્ટં યથા દ્વીન્દ્રિયા-
ણામુક્તં તથા અસંજ્ઞિપચ્ચેન્દ્રિયાણામાપ વત્તવ્યમ્, કિન્તુ—‘ળમરં જસ્સ જત્તિયા ભાગા તસ્સ
સા સાગરોવમસહસ્રેણ સહ માણિયવ્વા’ નવરમ્—દ્વીન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ યસ્ય યાવન્તો-
ભાગા ભવન્તિ તસ્ય તાવન્તો ભાગાઃ સાગરોપમસહસ્રેણ સહ મણિતવ્યાઃ, ‘સન્વેસિં આણુ-
પુન્નીં જાવ અંતરાદિયસ્સ’ સર્વેપાસુ આણુપૂર્વા—અનુક્રમેણ યાવત્—કપાયપ્રમૃત્યન્તરાયસ્ય

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ વૈક્રિયશરીર નામકર્મ કા
જઘન્ય બન્ધ કિતને કાલ કા કરતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય વૈક્રિયશરીર નામકર્મ કા જઘન્ય
બન્ધ પત્યોપમ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ કમ સહસ્રસાગરોપમ કે ૬ ભાગ કા ઔર
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ ૬ ભાગ કા કરતે હૈં । અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ સમ્યગ્મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિ
કા, આહારકશરીર નામકર્મ કા ઔર તીર્થકર નામકર્મ કા બન્ધ કરતે હી નહીં
હૈં । શેષ પ્રકૃતિયોં કા બન્ધ દ્વીન્દ્રિયોં કે સમાન સમજના યાહિય, કિન્તુ
દ્વીન્દ્રિયોં સે અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોં કે બન્ધ મેં અન્તર યહ હૈ કિ જિસકે જિતને
માગ હૈ, વે સહસ્રસાગરોપમ કે સાથ કહને યાહિયે । હસ પ્રકાર અનુક્રમ સે
અન્તરાય કર્મ તક સમી પ્રકૃતિયોં કા યથાયોગ્ય બન્ધ કહલેના યાહિયે ।

૬ ભાગનો કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ વૈક્રિય શરીર નામકર્મનો
બન્ધ કેટલા ભાગનો કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર નામકર્મનો જઘન્ય બન્ધ પત્યોપમ
નો અસંખ્યાતમા ભાગ ન્યૂન સહસ્ર સાગરોપમનો ૬ ભાગનો અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્ણ ૬ ભાગનો કરે છે.

અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ સમ્યગ્મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિનો, આહારક શરીર નામકર્મનો અને
તીર્થકર નામકર્મનો બન્ધ કરતા જ નથી.

શેષ પ્રકૃતિયોના બન્ધ દ્વીન્દ્રિયોની સમાન સમજવા જોઈએ. પણ દ્વીન્દ્રિયોથી
અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોના બન્ધમા અન્તર એ છે કે જેમના જેટલા ભાગ છે, તેઓ સહસ્ર
સાગરોપમની સાથે કહેવા જોઈએ. એ પ્રકારે અનુક્રમથી અન્તરાય કર્મ સુધી બધી પ્રકૃતિ-

કર્મણો બન્ધઃ અસંજિપશ્ચેન્દ્રિયાણા વ્રોધ્યઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છાત-‘સણી ણં મતે ! જીવા પંચિ દિયા ણાણાવરણિજ્ઞસ્સ કમ્મસ્સ કિં વયંતિ ?’ હે મદન્ત ! સંજિનઃ સ્વલુ જીવાઃ પશ્ચેન્દ્રિયાઃ જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં વધ્નન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહ-ળ્લેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તીસં સાગરોપમકોડાકોડીઓ’ જઘન્યેન અન્તર્મુહુર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિશત્ સાગરોપમકોટીકોટયઃ સંજિપશ્ચેન્દ્રિયાઃ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નન્તિ, તત્ર ‘તિણિવાસ સહસ્સાઈં અવાઠા’ ત્રીણિ વર્ષમહસ્રાણિ અવાધાકાલઃ, અવાધાકાલશૃન્થોડ્ડુમવયોગ્યઃ કર્મ વન્ધઃ, ‘સણી ણં મતે ! પંચિદિયા ણિદ્રાપંચગસ્સ કિં વયંતિ ?’ હે મદન્ત ! સંજિનઃ સ્વલુ પશ્ચેન્દ્રિયાઃ નિદ્રાપશ્ચકસ્ય કર્મણઃ ક્રિયન્તં કાલં વધ્નન્તિ ? ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહળ્લેણં અંતો સાગરોપમકોડાકોડીઓ, ઉક્કોસેણં તીમં સાગરોપમકોડાકોડીઓ’ જઘન્યેન અન્ત. સાગરોપમકોટીકોટયઃ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રિશત્ સાગરોપમકોટીકોટયઃ સંજિપશ્ચેન્દ્રિયાઃ નિદ્રા પશ્ચકં કર્મ વધ્નન્તિ, ‘તિણિ ય વાપસહસ્સાઈં અવાઠા’ ત્રીણિ ચ વર્ષસહસ્રાણિ અવાધાકાલઃ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજી પંચેન્દ્રિય જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ કિતને કાલ કા કરતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજી પંચેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ જઘન્ય અન્તર્મુહુર્ત કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કા કરતે હૈ । તીસ કોડાકોડી સાગરોપનકા બધ હોને પર ત્રીન હજાર વર્ષ કા અવાધા કાલ હોતા હૈ ઓર શેષ અનુભવ યોગ્ય કાલ સમજના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજી પંચેન્દ્રિય નિદ્રાપંચક કા વન્ધ કિતને કાલ કા કરતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજી પંચેન્દ્રિય જીવ નિદ્રાપંચક કા જઘન્ય વંધ અન્તઃ કોટાકોટી સાગરોપમ કા કરતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ તીસ કોટાકોટી સાગરોપમ કા । હસકા અવાધા કાલ ત્રીન હજાર વર્ષ કા હોતા હૈ । દર્શનચતુષ્ક કા વન્ધ

થોના યથાયોગ્ય બન્ધ ઠહી દેવા બેઇએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજી પંચેન્દ્રિય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધ કેટલા કાળના કરે છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજી પંચેન્દ્રિય નિદ્રાપંચક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના બન્ધ જઘન્ય અન્તર્મુહુર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો કરે છે. ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમના બધ થતા ત્રણ હજાર વર્ષનો અવાધાકાળ થાય છે અને શેષ અનુભવયોગ્ય કાળ સમજવો બેઇએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સંજી પંચેન્દ્રિય નિદ્રાપંચકનો બન્ધ કેટલા કાળનો કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજી પંચેન્દ્રિય નિદ્રાપંચકનો જઘન્ય બધ અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમનો કરે છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો તેનો અવાધાકાલ ત્રણ

પ્રજ્ઞસઃ, 'દંતણચઊક્લસ જહા જાણાપરણિજ્ઞસમ' દર્શનચતુષ્ટયસ્ય યથા જ્ઞાનાવરણીયસ્ય બન્ધ
 ઉક્તસ્તથા વક્તવ્યઃ, 'સાયાવેયણિજ્ઞસ જહા ઓદિયા ટિઈ મણિયા તદેવ માણિયધ્વા' સાત-
 વેદનીયસ્ય યથા ઔધિકી કર્મસ્થિતિર્મણિતા તથા મણિતવ્યા, 'ઈરિયાવદિયવંચયં પદુજ
 સંપાદિયવંચયં ચ' યેયાપથિકવન્ધકં પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય સામ્પ્રાયિકવન્ધચ પ્રતીત્યવક્તવ્યમ્,
 'અ । યાવેયણિજ્ઞસ જહા જિહાપંચગસ' અમાતવેદનીયસ્ય યથા નિદ્રાપશ્ચરસ્ય બન્ધ ઉક્ત-
 સ્તથા વક્તવ્યઃ, 'સમ્મત્તવેયણિજ્ઞસમ સમ્મામિચ્છત્તવેયણિજ્ઞસ જા ઓદિયા ટિઈ મણિયા તં
 વંધંતિ' સમ્યક્વેદનીયસ્ય સમ્પર્મિથ્યાત્વવેદનીયસ્ય ચ કર્મણો યા ઔધિકી કર્મસ્થિતિ
 મણિતા તં વંધન્તિ, 'મિચ્છત્તવેયણિજ્ઞસ જહુણેણં અંતો સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ' મિથ્યાત્વ
 વેદનીયસ્ય બન્ધો જઘન્યેન અન્ત સાગરોપમકોટીકોટચઃ 'ઉકોસેણં સત્તરિસાગરોપમકોઢા-
 કોઢીઓ' ઉત્કુષ્ટેન સપ્તતિઃ સાગરોપમકોટીકોટચઃ સઙ્ગિપચ્ચેન્દ્રિયાઃ મિથ્યાત્વવેદનીયં કર્મ
 વંધન્તિ તથા 'સત્તરિય વાસસયાઈ અવાઠા' સપ્તતિશ્ચ વર્ષશતાનિ અવાધાકાલઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'કસાય
 વારસગસ જહુણેણં એવં ચેન, 'ઉકોસેણં ચતાલીસં સાગરોપમકોઢાકોઢીઓ' કપા
 યદ્વાદશકસ્ય બન્ધો જઘન્યેન એવચ્ચેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવાન્તઃસાગરોપમકોટીકોટચઃ, ઉત્કુષ્ટેન

જ્ઞાનાવરણીય કે સમાન કહના चाहिए । સાતાવેદનીય કર્મ का बन्ध उतने ही
 काल का करते हैं जितनी उसकी औधिक स्थिति कही है । ऐयापथिक बन्धक
 की अपेक्षा और साम्प्रायिक बन्धक की अपेक्षा से सातावेदनीय का बन्ध काल
 पृथक्-पृथक् कहलेना चाहिए । असातावेदनीय कर्म का बन्ध काल निद्रापंचक
 के बराबर है । सम्यक्त्ववेदनीय और सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीय कर्म की वही
 स्थिति बांधते हैं, जो उनकी सामान्य स्थिति पहले कही गई हैं । मिथ्यात्व
 प्रकृति का बंध जघन्य अन्तः कोटा कोटी सागरोपम का और उत्कृष्ट सत्तर
 कोटाकोटी सागरोपम का करते हैं । सत्तर कोटाकोटी सागरोपमका बन्ध होने
 पर सात हजार वर्ष का अवाधा काल होता है । कषाय द्वादशक का जघन्य
 बंध अन्तः सागरोपम का कोटाकोटी प्रमाण और उत्कृष्ट चालीस कोटाकोटी

હજાર વર્ષનો હોય છે દર્શન ચતુષ્ટયનો બંધ જ્ઞાનાવરણીયના સમાન કહેવો જોઈએ.
 સાતાવેદનીય કર્મનો બન્ધ એટલા જ કાળનો કરે છે, એટલી બેની ઔધિક સ્થિતિ કહી
 છે, ઐયાપથિક બન્ધની અપેક્ષાએ અને સામ્પ્રાયિક બન્ધની અપેક્ષાએ સાતાવેદનીયનો
 બન્ધકાળ પૃથક્-પૃથક્ કહી દેવો જાઈએ

અસાતા વેદનીય કર્મનો બન્ધકાલ નિદ્રાપચ્ચના બરાબર છે. સમ્યક્ત્વ વેદનીય અને
 સમ્યગ્મિથ્યાત્વ વેદનીય કર્મની તેજ સ્થિતિ બાધે છે જે તેમની સામાન્ય સ્થિતિ પહેલાં કહી છે
 મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિનો બંધ જઘન્ય અન્ત. કોઠાકોટી સાગરોપમનો અને ઉત્કૃષ્ટ સત્તર
 કોઠાકોટી સાગરોપમનો કરે છે. સત્તર કોઠાકોટી સાગરોપમનો બંધ થતાં સાત હજાર
 વર્ષનો અવાધાકાલ થાય છે.

કષાય દ્વાદશકનો જઘન્ય બન્ધ અન્તઃ સાગરોપમ કોઠાકોટી પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ

ચત્વારિંશ્ચ સાગરોપમકોટીકોટયો વન્યઃ, કિન્તુ-‘ચત્તાલીમ ય વામસયાઃં અવાહા’ ચત્વા-
રિંશદ્ વર્ષગતિનિ અવાધાકાલઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘કોદમાણગાયાલોભમજલ્પાન્ ય દો માસા, માસો,
અર્ધમાસો, અંતોમુહુતો, एवं जहन्नागं उकोसेणं पुन जहा कसायनागसगस्त’કોચમાનમાયાલો-
ભસંજ્વલનકર્મણાશ્ચ વન્યઃ અનુક્રમે ગ દ્વો માસો, માસઃ, અર્ધમાસઃ અન્તર્મુહુર્ત યાવદ્ एवं जघ्न-
न्यक्तं-जघन्येन संज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां बन्धः, उत्कृष्टम्-उत्कृष्टेन पुनरथा कषायद्वादशकस्य
પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિપત્તવ્યઃ ‘ચઉપ્દવિ આડયાણં જા ઓદિયા ટિટં મણિયા તં વંધતિ’ ચતુર્ણા-
મપિ આયુષામ્-નિરયતિર્યગ્મનુપ્યદેસમ્નન્ધિના યા ઔધિરી મિથિતિર્મણિતા તાં સંજિપશ્ચેન્દ્રિયા
વન્ધન્તિ, ‘આહારગશરીરસ્સ તિન્ધગરનામાપ્ ય જઠ્ઠણેણં અંતો સાગરોપમકોડાકોડીઓ’
આહારકશરીરમ્ય તીર્થકરનામ્નશ્ચ કર્મણો વન્ધો જઘન્યેન અન્તઃ સાગરોપમકોટીકોટયઃ
‘ઉકોસેણં અંતો સાગરોપમકોડાકોડીઓ’ ઉત્કૃષ્ટેન ચાપિ અન્તઃ સાગરોપમકોટીકોટયો
વન્ધઃ મંજિપશ્ચેન્દ્રિયાણાં પ્રજ્ઞસઃ, ‘પુરિસવેયણિજ્ઞસસ જઠ્ઠણેણં અદ્ધ સંવન્ઝઝા’ પુરુષવેદની-
યસ્ય કર્મણો વન્ધો જઘન્યેન અદ્ધો સંવન્સરાણિ મંજિપશ્ચેન્દ્રિયાણાં પ્રજ્ઞસઃ, ‘ઉકોસેણં દસ-
સાગરોપમકોડાકોડીઓ’ ઉત્કૃષ્ટેન દશસાગરોપમકોટીકોટયઃ મંજિપશ્ચેન્દ્રિયાણાં પુરુષ-
વેદનીયકર્મવન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ‘દમ ય વાસસયાઃં અવાહા’ તત્ર દશ ચ વર્ષગતિનિ યાવદ્ અવા-

સાગરોપમ કા સમઘ્નના ચાહિપ્ । ઉસકા અવાધા કાલ ચાલીસ સૌ વર્ષ કા
હોતા હૈ । સંજ્વલન ક્રોધ, માન, માયા ઔર લોભ કા જઘન્ય વન્ધ ક્રમશઃ દો
માસ કા, એક માસ કા, અર્ધમાસ કા ઔર અન્તર્મુહુર્ત કા હોતા હૈ તથા ઉત્કૃષ્ટ
વન્ધ કષાયદ્વાદશક કે સમાન હોતા હૈ । નરકાયુ, તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ ઔર
દેવાયુ કી જો સામાન્ય સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ, ઉસી સ્થિતિ કા સંજી પંચેન્દ્રિય જીવ
વન્ધ કરતે હૈ । આહારક શરીર ઔર તીર્થ કર નામકર્મ કા વન્ધ જઘન્ય અન્તઃ
સાગરોપમ કોટાકોટી કા કરતે હૈ । પુરુષ વેદનીય કર્મ કા જઘન્ય વન્ધ આઠ
વર્ષ કા ઔર ઉત્કૃષ્ટ દશ કોટાકોટી સાગરોપમ કા સંજી પંચેન્દ્રિય જીવ કરતે
હૈ । જબ દશ કોટાકોટી સાગરોપમ કા વન્ધ કરતે હૈ તો ઉસકા અવાધા કાલ
દશ સૌ વર્ષ કા હોતા હૈ, અર્થાત્ અપને વન્ધ કાલ સે લેકર એક હજાર વર્ષ
તક વહ અપને ઉદય દ્વારા જીવ કો કોઈ વાધા નહીં પહુંચાતા હૈ ।

આલીસ કોડાકોડી સાગરોપમનો સમજવો જોઈએ તેનો અગાધાકાલ આલીસસો વર્ષ થાય છે.

સંજ્વલન ક્રોધ, માન માયા અને લોભનો જઘન્ય બન્ધ ક્રમશઃ બે માસનો, એક માસનો
અર્ધમાસનો અને અન્તર્મુહુર્તનો થાય છે તથા ઉત્કૃષ્ટ બન્ધ કષાય, દ્વાદશકના સમાન થાય છે

નરકાયુ, તિર્યંચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુની બે સામાન્ય સ્થિતિ કહેલી છે, તેજ
સ્થિતિનો સંજી પંચેન્દ્રિય જીવ બંધ કરે છે. આહારક શરીર અને તીર્થ કર નામકર્મનો
બંધ અન્ત સાગરોપમ કોડાકોડીનો અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્ત સાગરોપમ કોડાકોડીનો કરે છે

પત્ત વેદનીય કર્મનો જઘન્ય બન્ધ આઠ વર્ષનો અને ઉત્કૃષ્ટ દશ કોડાકોડી સાગ-

ધાકાલ:-વન્યસમયાદારમ્ય સ્વોદયેન જીવસ્ય કિંચિદપિ વાયાં નોત્પાદયતિ, 'જમો' ક્રિત્તિ
જામાર્ ઉચ્ચાગોત્તરમ ઇવં ચેત્' યશઃકીર્તિનામકર્મણઃ ઉચ્ચૈર્ગોત્રસ્ય કર્મણશ્ચ વન્ધઃ ઇવંશ્ચવ-
પુરુષવેદનીયવદેવ બોધ્યઃ કિન્તુ-‘જનર જદળ્લેણં શટ્પ્રહુત્તા’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષ્યા ત્રિશેષસ્તુ-
જઘન્યેન અપૌ મુહૂર્તાનિ યાવત્ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયાણાં યશઃકીર્તિનામકર્મબન્ધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘અંતરાદ-
યસસ જઞા જાનાવરણિજ્જસ’ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયાણામ્ અન્તરાયસ્ય કર્મણો વન્ધો યથા જ્ઞાનાવર-
ણીયસ્ય કર્મણ ઉત્તસ્તથા વક્તવ્યઃ, ‘સેસણ્ણુ રાવ્ણેણ્ણુ ઠાણેણ્ણુ સવયણેણ્ણુ સંઠાણેણ્ણુ ઘણેણ્ણુ
ગંણેણ્ણુ ય જદળ્લેણં અંતો સાગરોવમકોઢાકોઢીઓ’ શેષેણ્ણુ સર્વેણ્ણુ સ્થાનેણ્ણુ નૈરયિકાદિપુ, સંહ-

યશઃકીર્તિનામકર્મ ઓર ઉચ્ચગોત્ર વન્ધક પુરુષવેદ કે સમાન હી સમ-
જ્ઞના યાહિય, મગર વિશેષતા યહ હૈ કિ યશઃકીર્તિનામકર્મ કા જઘન્ય સ્થિતિ-
બન્ધ કાલ આઠ મુહૂર્ત્ત કા હૈ । સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોં કે અન્તરાય કર્મ કે વંધ
કા કાલ ઉત્તના હી હૈ જિતના જ્ઞાનાવરણીય કા કાલ કહા ગયા હૈ । શેષ સમી
સ્થાનોં મેં તથા સંહનન નામકર્મ સંસ્થાન નામકર્મ, વર્ણ નામકર્મ, ગંધનામકર્મ મેં
વન્ધ કા જઘન્ય કાલ અન્તઃ કોટાકોટી સાગરોપમ કા કહા હૈ । ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
વન્ધ કા કાલ વહી સમજ્ઞના યાહિય જો હનકી સામાન્ય સ્થિતિ કહી હૈ । વિશે-
ષતા યહ હૈ કિ હનકા અવાધા કાલ ઓર અવાધા કાલ ન્યૂન વહીં કહના યાહિય
હસ પ્રકાર અનુક્રમ સે અન્તરાય તક સમી પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કહલેના યાહિય ।

સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય વન્ધક કી અપેક્ષા સે જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કા જઘન્ય
સ્થિતિવન્ધ જો કહા ગયા હૈ, વહ ક્ષપકજીવ કો ઉસ સમય હોતા હૈ, જબ ડન
પ્રકૃતિયોં કે વન્ધ કા ચરમ સમય હો । નિદ્રાપંચક, અસાતા વેદનીય, મિથ્યાત્વ,

તો તેનો અપ્રાધાકાલ દશસો વર્ષનો થાય છે, અર્થાત્ પોતાના બન્ધકાળથી લઇને એક હજાર
વર્ષ સુધી તે પોતાના ઉદય દ્વારા જીવને કોઈ બાધા નથી પડેલાડતા

યશ કીર્તિ નામકર્મ અને ઉચ્ચગોત્રનો બન્ધ પુરુષ વેદના સમાન જ સમજવો
બાધ્યો, પણ વિશેષતા એ છે કે યશઃકીર્તિ નામકર્મનો જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધકાળ આઠ
મુહૂર્તનો છે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોના અન્તરાય કર્મના બન્ધનો કાળ તેટલો જ છે કે
જેટલો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો કાળ કહેવાયેલો છે શેષ બધાં સ્થાનોમાં તથા સંહનન નામ-
કર્મ, સંસ્થાન નામકર્મ, વર્ણ નામકર્મ, ગંધ નામકર્મના બન્ધનો જઘન્ય કાલ અન્તઃ
કોટાકોટી સાગરોપમ કહેલો છે.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબન્ધનો કાળ તેજ સમજવો બાધ્યો જે તેમની સામાન્ય સ્થિતિ
કહી છે. વિશેષતા એ છે કે તેમનો અપ્રાધા કાળ અને અપ્રાધાકાળ ન્યૂન ન કહેવો
બાધ્યો, એ પ્રકારે અનુક્રમથી અન્તરાય સુધી બધી પ્રકૃતિયોના બન્ધ કહેવા બાધ્યો.

સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય બન્ધકની અપેક્ષાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ જે
જે કહેલ છે, તે ક્ષપક જીવને તે સમયે થાય છે. બ્યારે એ પ્રકૃતિયોના બન્ધનો ચરમ
પ્ર ૫૫

નનેયુ-રૂપ્યાદિરચનામ્, સસ્યાનેયુ-આકારેયુ, વર્ણેયુ મન્થેયુ ચ જઘન્યેન અન્તઃ સાગરો-
પમ કોટીકોટયો વન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'ઉદ્ગોસેનં જા જસસ ઓદિયા ઠિટં મણિયા તં વંધંતિ' ઉત્કૃષ્ટેન
યા યસ્ય ઔધિકી સ્થિતિર્માણેતા તા સ્થિતિં મંજિપશ્ચેન્દ્રિયા વદ્નન્તિ, 'ળવર ઇમં નાળત્તં અવા-
હા, અવાહૂણિયા ણ ચુદ્ધ' નવરમ્-વિશેષસ્તુ ઇદં નાનાત્વમ્ વદ્નત્વમ્ અવાધાકાલઃ, અવાધાકા-
લોનો નોદ્યતે 'एवं आणुपुण्वीए सव्वेसिं जाव अंतरायस्म ताव भाणियच्चं' એવમ્-ઉત્તરીત્યા
આનુપૂર્વ્યા સર્વેષાં યાવદ્ અન્તરાયસ્ય કર્મણો વન્ધસ્તાગ્દ્ મણિન્યયઃ, તત્ર સંજિયશ્ચેન્દ્રિયવન્ધક-
વિપયે જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મણા જઘન્યેન સ્થિતિ વન્ધોડનાર્મુદ્ધતાદિપરિમાણસ્તાવત્ ક્ષપકસ્ય
સ્વસ્વવન્ધચરમસમયેડવમેયઃ, નિદ્રાપશ્ચકાસાતવેદનીયમિથ્યાત્વ કપાયદ્વાદશકાદીનાં ક્ષપણાત
પ્રાગ્વન્ધો વિજ્ઞેયઃ, અતएन તેषા જઘન્યેનાપિ અન્તઃ સાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણો વન્ધઃ,
ઉત્કૃષ્ટોડપિ અન્તઃ સાગરોપમકોટીકોટીપ્રમાણો મિથ્યાદૃષ્ટેઃ સર્વસંવિલપ્તસ્ય ગ્રોધ્યઃ, તિર્યગ્
મનુષ્યદેવાયુષાશ્ચ સ્વસ્વવન્ધકેયુ અતિવિશુદ્ધસ્ય વન્ધોડવસેયઃ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

મૂલમ્-ળાણાવરણિજ્ઞસ્સ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જહણ્ણટિઈ વંધए કે
પણ્ણત્તે ? ગોયમા ! અણ્ણયરે સુહુમસંપરાયए ઉવસાનए વા खवगे वा,
एस णं गोयमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णटिई वंधए, तव्वइ-
रित्ते अजहण्णे, एवं एएणं अभिलावेणं मोहाउयवज्जाणं सेसकम्माणं
भाणियव्वं, मोहणिज्जस्स णं मंते ! कम्मस्स जहण्णटिई वंधए के पण्णत्ते ?
अन्नयरे बायरसंपराए, उवसामए वा, खवए वा. एस णं गोयमा !
मोहणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णटिई वंधए, तव्वइरित्ते अजहण्णे, आउ-
यस्स णं मंते ! कम्मस्स जहण्णटिई वंधए के पण्णत्ते ? गोयमा ! जे
कपाय द्वादशक आदि के क्षपण से पहले बंध होता है । अतएव उनका जघन्य
वन्ध भी अन्तः कोटाकोटी सागरोपम का होता है । उत्कृष्ट भी अन्तः कोटा-
कोटी सागरोपम प्रमाण वन्ध अत्यन्त संक्लेशयुक्त मिथ्यादृष्टि को समझना
चाहिए । तिर्यचायु, मनुष्यायु और देवायु का उत्कृष्ट वन्ध उन-उनके वन्ध
कों में जो अतिविशुद्ध होते हैं, उनको होता है ॥सू. ૧૨॥

સમય હોય. નિદ્રાપચક અસાતા વેદનીય, મિથ્યાત્વ, કપાય દ્વાદશક આદિના ક્ષપણથી
પહેલા બન્ધ હોય છે

તેથી જ તેમનો જઘન્ય બન્ધ પણ અન્ત કોટાકોટી સાગરોપમનો હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ
પણ અન્તઃકોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ બન્ધ અત્યન્ત સંક્લેશ યુક્ત મિથ્યાદૃષ્ટિનો
સમજવો જોઈએ. તિર્યાચાયુ, મનુષ્યાયુ અને દેવાયુનો ઉત્કૃષ્ટ બન્ધ તેમના બન્ધકોમાં જ
અતિવિશુદ્ધ હોય છે, તેમને થાય છે. ॥સૂ. ૧૨॥

णं जीवे असंखेप्पद्धापविट्ठे सव्वनिरुद्धे से आउए, सेसे सव्वमहंतीए
 ॥ उयबंधद्धाए तीसे णं आउयबंधद्धाए चरिमकालसमयंसि सव्वजह-
 णियं ठिई पज्जतापज्जत्तियं निव्वत्तेइ, एस णं गोयमा ! आउयकम्म-
 स्स जहण्णठिई बंधए, तव्वइरित्ते अजहण्णे” ॥ सू० १३ ॥

छाया-ज्ञानावरणीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जघन्यस्थितिवन्धकः कः प्रज्ञप्तः ?
 गौतम ! अन्यतरः सूक्ष्मसम्परायः, उपशमको वा क्षपको वा, एष खलु गौतम ! ज्ञानावरणी-
 यस्य कर्मणो जघन्यस्थितिवन्धकः, तद् व्यतिरिक्तोऽजघन्यः, एवम् एतेन अभिलाषेन मोहा-
 युष्यवर्जानां शेषकर्मणां भगितव्यम् ? मोहनीयस्य खलु भदन्त ! कर्मणो जघन्यस्थितिवन्धकः
 कः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अन्यतरो वादरसम्परायः-उपशमको वा क्षपको वा, एष खलु

जघन्य कर्मस्थिति बन्धक

शब्दार्थ-(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिइबंधए के पण्णत्ते)
 हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक-बांधनेवाला-कौन
 कहा गया है ? (गोयमा ! अण्णयरे सुहमसंपरायए उवसामए वा खवगे वा)
 हे गौतम ! अन्यतर सूक्ष्मसम्पराय उपशमश्रेणीवाला अथवा क्षपकश्रेणीवाला
 (एसणं गोयमा) हे गौतम ! यह (णाणावरणिज्जस्स) ज्ञानावरणीय कर्म का (जह-
 ण्णट्ठिइबंधए) जघन्य स्थिति का बन्धक होता है (तव्वइरित्ते अजहण्णे) इससे
 भिन्न अजघन्य स्थिति का बंधक होता है (एव) इस प्रकार (एएणं अभिलावेणं)
 इस अभिलाष से (मोहाउयवज्जाणं) मोहनीय और आयु को छोड़ कर (सेस
 कम्माणं) शेष कर्मों के विषय में (भाणियव्वं) कहना चाहिए । (मोहणिज्जस्स णं
 भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिइबंधए के पण्णत्ते ?) हे भगवन् ! मोहनीय कर्म की

जघन्य कर्मस्थिति बन्धक

शब्दार्थ-(णाणावरणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिइबंधए के पण्णत्ते)-हे भगवन्
 ज्ञानावरणीय कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक बांधनेवाला कौन कहेला छे ? (गोयमा !
 अण्णयरे सुहमसंपरायए उवसामए वा खवगे वा)-हे गौतम ! अन्यतर सूक्ष्म सम्पराय
 उपशमश्रेणी वाला अथवा क्षपकश्रेणी वाला (एसणं गोयमा) हे गौतम ! या (णाणावरणि-
 ज्जस्स कम्मस्स) ज्ञानावरणीय कर्म का (जहण्णट्ठिई बंधए) जघन्य स्थिति का बन्धक थाय छे
 (तव्वइरित्ते अजहण्णे) तेनाथी भिन्न अजघन्य स्थिति का बन्धक थाय छे (एवं) अपेक्षाके
 (एएणं अभिलावेणं) या अभिलाषेयी (मोहाउयवज्जाणं) मोहनीय अने आयुना सिवाय
 (सेसकम्माणं) शेष कर्मों के विषय में (भाणियव्वं) कहेला जेईजे

(मोहणिज्जस्स णं भंते ! कम्मस्स जहण्णट्ठिइबंधए के पण्णत्ते ?)-हे भगवन् ! मोह-
 नीय कर्म की जघन्य स्थिति का बन्धक क्या कहेला छे ? (गोयमा अण्णयरे वादरसंपराय)

ગૌતમ ! મોહનીયસ્ય કર્મણો જઘન્યસ્થિતિવન્ધકઃ, તદ્વ્યતિરિક્તોઽજઘન્યઃ, આયુષ્યસ્ય
 સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ કઃ પ્રજ્ઞતઃ ? ગૌતમ ! યઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ, તસ્યાઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ
 આયુષ્યવન્ધકઃ, તસ્યાઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ, તસ્યાઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ, તસ્યાઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ, તસ્યાઃ
 આયુષ્યવન્ધકઃ, તસ્યાઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ, તસ્યાઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ, તસ્યાઃ સ્થિતિરિત્થિવન્ધકઃ, તસ્યાઃ
 ગૌતમ ! આયુષ્યકર્મણો જઘન્યસ્થિતિવન્ધકઃ, તદ્ વ્યતિરિક્તોઽજઘન્યઃ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકા-પૂર્વ સંજ્ઞિપશ્ચેન્દ્રિયાણાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મણા જઘન્યસ્થિતિવન્ધકસ્યાન્તર્ધુર્હર્તા-

જઘન્ય સ્થિતિ કા વન્ધક કૌન કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા ! અન્નયરે વાદરસંપ
 રા) હૈ ગૌતમ ! અન્નયર વાદર સમ્પરાય (અવસામય વા સ્વવગે વા) ઉપશામક
 અથવા ક્ષયક (અસનં ગોયમા ! મોહણિજસસ કમ્મસસ જહણ્ણઠિદ્વંધય) હૈ
 ગૌતમ ! યહ મોહનીય કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ કા વન્ધક હૈ (તવ્વહરિત્તે અજહણ્ણે)
 ઉસસે ભિન્ન અજઘન્ય વંધક (આડયસસ ણં મંતે ! કમ્મસસ જહણ્ણ ઠિદ્વંધય
 કે પણ્ણત્તે ?) હૈ ભગવન્ ! આયુ કર્મ કા જઘન્ય સ્થિતિવંધક કૌન કહા ગયા
 હૈ ? (ગોયમા ! જે ણં જીવે) હૈ ગૌતમ ! જો જીવ (અસંલેપ્પદ્વાપવિદ્ધે) અસંલે
 પ્પદ્વાપવિદ્ધ (સવ્વનિરુદ્ધે સે આડય) ઉસકા આયુષ્ય સચ સે કમ હોતા હૈ
 (સેસે) શેષ (સવ્વમહંતીય) સચ સે વડી (આડયવંધકા) આયુ કે વંધ કાલ કી
 (તીસે ણં આડયવંધકા) ઉસ આયુ વન્ધ કાલ કે (ચરિમકાલસમયંસિ) અન્તિમ
 કાલ કે સમય મેં (સવ્વજહણિયં) સચ સે જઘન્ય (ઠિદ્વં) સ્થિતિ કો (પજ્જત્તાપજ્જત્તિ
 યં) પર્યાપ્તાપર્યાપ્તિકા કો (નિવ્વત્તેહ) વંધતા હૈ (અસનં ગોયમા ! આડય કમ્મસસ
 જહણ્ણઠિદ્વંધય) હૈ ગૌતમ ! વહ જીવ આયુ કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ કા વન્ધક હૈ
 (તવ્વહરિત્તે અજહણ્ણે) ઉસ સે ભિન્ન અજઘન્ય સ્થિતિ કા વંધક હોતા હૈ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

હે ગૌતમ ! અન્નયર વાદર સમ્પરાય (અવસામય વા સ્વવગે વા) ઉપશામક અથવા ક્ષયક
 (અસનં ગોયમા ! મોહણિજસસ કમ્મસસ જહણ્ણઠિદ્વંધય) - હે ગૌતમ ! આ મોહનીય કર્મની
 જઘન્ય સ્થિતિના બંધક છે (તવ્વહરિત્તે અજહણ્ણે) તેનાથી ભિન્ન અજઘન્ય બંધક સમજવા

(આડયસસ ણં મંતે ! કમ્મસસ જહણ્ણઠિદ્વંધય કે પણ્ણત્તે) - હે ભગવન્ ! આયુ કર્મની
 જઘન્ય સ્થિતિ બંધક કેણુ કહેલા છે ? (ગોયમા ! જેણુ જીવે) હે ગૌતમ ! જે છવ (અસંલે-
 પ્પદ્વાપવિદ્ધે) અસંલેપદ્વાપવિદ્ધ (સવ્વનિરુદ્ધ સે આડય) તેણુ આયુષ્ય બંધકથી બાધુ હોય
 છે (સેસે) શેષ (સવ્વમહંતીય) બંધકથી મોટી (આયુષ્યવંધકા) આયુના બંધકાળની (તીસે ણં
 આડયવંધકા) એ આયુ બંધકાળના (ચરિમકાલસમયંસિ) અન્તિમ કાળના સમયમા (સવ્વ-
 જહણિયં) બંધકથી જઘન્ય (ઠિદ્વં) સ્થિતિની (પજ્જત્તાપજ્જત્તિયં) પર્યાપ્તાપર્યાપ્તિને (નિવ્વત્તેહ)
 બાધે છે (અસનં ગોયમા ! આડયકમ્મસસ જહણ્ણઠિદ્વંધય) હે ગૌતમ ! તે છવ આયુ
 કર્મની જઘન્ય સ્થિતિના બંધક છે (તવ્વહરિત્તે અજહણ્ણે) તેનાથી ભિન્ન અજઘન્ય સ્થિતિના
 બંધક બને છે. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

દિપરિમાણતયા પ્રતિપાદિતત્વેન તદ્ વન્ધકાન્ પ્રરૂપયિતુમાદ્-‘જ્ઞાનાવરણિજ્ઞમ્ પં મંતે કમ્મસ્સ જહ્વણઢિર્હિવંધણ્ કે પ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયસ્ય સલ્લ કર્મણો જઘન્ય સ્થિતિવન્ધકઃ કઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘અણયરે સુદ્દમસંપરાયણ, ઉવસામણ વા સુવગે વા’ અન્યતરઃ સૂક્ષ્મસમ્પરાયો જ્ઞાનાવરણીયકર્મણો જઘન્યસ્થિતિ વન્ધકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તમેવાન્યતરમાહ-ઉપશમકો વા સૂક્ષ્મસંપરાયઃ, ક્ષપકો વા સૂક્ષ્મસમ્પરાયઃ, અત્ર જ્ઞાનાવરણીયસ્ય કર્મણો વન્ધઃ ઉપશમકસ્ય ક્ષપકસ્ય ચ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણો ભવતિ અતપ્વાન્તર્મુહૂર્તત્વસ્યોભયસાધારણતયા ‘ઉપશમકો વા, ક્ષપકો વા’ ઇત્યુક્તમ્, વસ્તુગત્યા પુનઃ ક્ષપકાપેક્ષયા ઉપશમકસ્ય વન્ધો દ્વિગુણોઽવસેયઃ, ઉક્તઞ્ચ-‘સુવગુવસામગપહિવયમાણો દુગુણો

ટીકાર્થ-પહેલે સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવોં કા, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કા જઘન્ય સ્થિતિવન્ધ અન્તર્મુહૂર્ત આદિ પ્રમાણ ચાલા કહા ગયા હૈ । યહાં યહ નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ કિ કિસ કર્મ કા કૌન જઘન્ય સ્થિતિ વંધ કરતા હૈ ?

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો જઘન્ય સ્થિતિ વાંધને ચાલા કૌન જીવ હોતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અન્યતર સૂક્ષ્મસમ્પરાય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ કા વન્ધક હોતા હૈ । અન્યતર કા સ્પષ્ટીકરણ કરતે હુણ કહતે હૈ-ઉપશમક અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણીચાલા સૂક્ષ્મસમ્પરાય અથવા ક્ષપક અર્થાત્ ક્ષપક શ્રેણીચાલા સૂક્ષ્મસમ્પરાય । જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા વન્ધ સૂક્ષ્મસમ્પરાય ઉપશમક ઔર ક્ષપક-દોનોં કો જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોતા હૈ, અતપ્વ દોનોં કા સ્થિતિ વંધ કા કાલ સમાન હોને સે કહા ગયા હૈ-ઉપશમક અથવા ક્ષપક-દોનોં કી જબ સૂક્ષ્મસમ્પરાય અવસ્થા મેં હોતે હૈ, તવ વે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા સર્વ જઘન્ય સ્થિતિવંધ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કરતે હૈ । કિન્તુ ઉપશમક

ટીકાર્થ-પહેલા સ જ્ઞી પચેન્દ્રિય જીવોના, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ અન્તર્મુહૂર્ત આદિ પ્રમાણ વાળો કહેલ છે. અહીં એ નિરૂપણ કરાય છે કે કયા કર્મોના કાણુ જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિ વાંધનાર કયો જીવ હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ સ પરાય જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિને બન્ધક બને છે અન્યતરનુ સ્પષ્ટીકરણ કરતા કહે છે-ઉપશમક અર્થાત્ ઉપશમશ્રેણીવાળા સૂક્ષ્મસંપરાય અથવા ક્ષપક અર્થાત્ ક્ષપક શ્રેણીવાળા સૂક્ષ્મ સ પરાય. જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના બન્ધ સૂક્ષ્મ સ પરાય ઉપશમક અને ક્ષપક બન્નેનો જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ થાય છે. તેથી જ બન્નેની સ્થિતિબન્ધને કાળ સમાન હોવાથી કહેલું છે-ઉપશમક અથવા ક્ષપક બન્ને બન્ધારે સૂક્ષ્મ સમ્પરાય અવસ્થામાં હોય છે, ત્યારે તેઓ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના સર્વ જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કરે છે. પણ ઉપશમક અને ક્ષપકનો સ્થિતિ બન્ધ

તર્હિ તર્હિ વંધો' ક્ષપકોપશમકપ્રતિપતતાં દ્વિગુણસ્તત્ર તત્ર વન્ધ ઈતિ, તથા ચ વેદનીયસ્ય સામ્પરાયિકવન્ધપ્રરૂપણે ક્ષપકસ્ય જઘન્યઃ સ્થિતિવન્ધો દ્વાદશમુદ્ઘર્તાનિ, ઉપશમકસ્ય પુનશ્ચતુર્વિંશતિર્મુદ્ઘર્તાનિ, નામગોત્રયોર્જઘન્યેન ક્ષપકસ્યાષ્ટૌ મુદ્ઘર્તાનિ, ઉપશમકસ્ય પોહશમુદ્ઘર્તાનિ, કિન્તુ ઉપશમકસ્યાપિ જઘન્યેન વન્ધઃ શેષવન્ધાપેક્ષયા સર્વજઘન્યોઽવસેયઃ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાદ-
 ઔર ક્ષપક કા સ્થિતિવન્ધ કાલ યદ્યપિ અન્તર્મુદ્ઘર્ત પ્રમાણ હૈ, તથાપિ દોનોં કે અન્તર્મુદ્ઘર્ત કે પ્રમાણ મેં અન્તર હોતા હૈ । ક્ષપક કી અપેક્ષા ઉપશમક કા વન્ધ કાલ દુગુના સમઘના ચાહિય । કહા મી હૈ ક્ષપક, ઐળી ચઢતે હુય ઉપશમક ઔર ઐળી સે ગિરતે હુય ઉપશમક કા ઉસ-ઉસ ગુણસ્થાન મેં અર્થાત્ ઇક હી ગુણસ્થાન કી અપેક્ષા સે દુગુના-દુગુના વન્ધ હોતા હૈ । ઉદાહરણાર્થ-દશમ ગુણસ્થાન મેં ક્ષપક કો જિતને કાલ કા જાનાવરણીય કર્મ કા સ્થિતિવન્ધ હોતા હૈ, ઉસ કી અપેક્ષા ઐળી ચઢતે હુય ઉપશમક કો દુગુને કાલ કા સ્થિતિ વન્ધ હોતા હૈ ઔર ઐળી સે ગિરતે હુય જય વહ દશમ ગુણસ્થાન મેં આના હૈ તો ઉસે ચઢતે જીવ કી અપેક્ષા મી દુગુના સ્થિતિવન્ધ હોતા હૈ । ફિર બી ઉમકા કાલ હોતા હૈ અન્તર્મુદ્ઘર્ત કા હી । હસી કારણ વેદનીય કર્મ કે સામ્પરાયિક વન્ધ કી પ્રરૂપણા કરતે સમય ક્ષપક કો જઘન્ય સ્થિતિવન્ધ ચારહ મુદ્ઘર્ત કા ઔર ઉપશમક કો ચૌવીસ મુદ્ઘર્ત કા કહા હૈ । નામ ઔર ગોત્ર કર્મ કા ક્ષપકજીવ આઠ મુદ્ઘર્ત કા ઔર ઉપશમક સોલહ મુદ્ઘર્ત કા કરતા હૈ । મગર ઉપશમકજીવ કો ઉપર જો વન્ધ કહા હૈ વ્હ શેષ વન્ધ કી અપેક્ષા સર્વજઘન્ય વ વ સમઘના ચાહિય । ઉપર્યુક્ત કથન કા ઉપસંહાર કરતે હુય સૂત્રકાર કહતે હૈ । હે ગૌતમ !

કાળ યદ્યપિ અન્તર્મુદ્ઘર્ત પ્રમાણ છે તથાપિ બન્નેના અન્તર્મુદ્ઘર્ત પ્રમાણમા અન્તર હોય છે. ક્ષપકની અપેક્ષાએ ઉપશમકનો બન્ધ કાળ બમણો સમજવો જોઈએ.

કહ્યું પણ છે-ક્ષપક ઐણી ચઢતા ઉપશમક અને ઐણીથી ઉતરતા ઉપશમકના તે તે ગુણસ્થાનમા અર્થાત્ એક જ સ્થાનની અપેક્ષાએ બમણા-બમણા બન્ધ થાય છે ઉદાહરણ-જેમકે દશમ ગુણ સ્થાનમા ક્ષપકને જેટલા કાળનો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્થિતિ બન્ધ થાય છે. તેની અપેક્ષાએ ઐણી ચઢતા ઉપશમકને બમણા કાળનો સ્થિતિ બન્ધ થાય છે અને ઐણીથી પડતા જ્યારે તે દશમ ગુણ સ્થાનમા આવે છે તો તેને ચઢતા જીવની અપેક્ષા એ બમણો સ્થિતિ બન્ધ થાય છે.

તો પણ તેનો કાળ તો અન્તર્મુદ્ઘર્તનો જ હોય છે જે કારણે વેદનીય કર્મના સામ્પરાયિક બન્ધની પ્રરૂપણા કરતી વખતે ક્ષપકનો જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધ બાર મુદ્ઘર્તનો અને ઉપશમકને ચોવીસમુદ્ઘર્તનો કહેલ છે નામ અને ગોત્ર કર્મના ક્ષપક જીવ આઠ મુદ્ઘર્તના કહેલ છે. અને ઉપશમક સોળ મુદ્ઘર્ત કરે છે. પણ ઉપશમક જીવનો ઉપર જે બન્ધ કહેલ છે તે શેષ બન્ધની અપેક્ષાએ સર્વ જઘન્ય બન્ધ સમજવો જોઈએ.

‘एषणं गोयमा ! ज्ञानावरणिज्जस्स कम्मस्स जहण्णठिई वंधण्’ हे गोतम ! एष खलु उपशमकः क्षपको वा सूक्ष्मसंपरायो ज्ञानावरणीयस्य कर्मणो जघन्यस्थितिवन्धकः प्रज्ञप्तः, ‘तच्च-इरित्ते अजहण्णे’ तद्व्यतिरिक्तः उपशमरूपकसूक्ष्मसम्परायमिन्नो जनः ज्ञानावरणीय कर्मणोऽजघन्यस्थितिवन्धकः प्रज्ञप्तः, अन्यैव रीत्या ज्ञानावरणीयातिरिक्तानामपि कर्मणा जघन्यस्थितिवन्धकः प्रतिपादनीय इति—अतिदिशन्नाह—‘एवं एषणं अभिजावेणं सेसकम्माणं भाणियव्वं’ एवम्—ज्ञानावरणीयकर्मोत्तरीत्या एनेन—पूर्वोक्तप्रमाणेन अभिजापेन मोहायुष्य-वर्जानाम्—मोहनीयकर्मण्युष्यभिन्नां शेषकर्मणां भणितव्यम्, गौतमः पृच्छति—‘मोहणिज्जस्स णं मंते ! कम्मस्स जहण्णठिईवंधण् के पण्णत्ते ?’ हे भदन्त ! मोहनीयस्य खलु कर्मणो जघन्यस्थितिवन्धकः कः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गोतम ! ‘अन्नयरे वायरसंपराए उवसामए वा खवए वा’ अन्यनरो वादरसम्परायो मोहनीयकर्मणो जघन्यस्थितिवन्धकः प्रज्ञप्तः, तमेवान्यतरमाह—‘उपशमको वा वादरसम्परायः, क्षपको वा वादरसम्परायः, प्रकृत-

यह अर्थात् उपशमक एवं क्षपकजीव, जो सूक्ष्मसम्पराय अवस्था में हो, वही ज्ञानावरणीय कर्म का जघन्य स्थितिवन्ध करता है। उपशमक और क्षपक सूक्ष्म-सम्पराय से भिन्न जीव ज्ञानावरणीय कर्म का अजघन्य बंधक होता है, अर्थात् या तो मध्यम स्थिति का अथवा उत्कृष्ट स्थिति का बन्ध करता है। जिस प्रकार ज्ञानावरणीय कर्म के जघन्य बन्धक का कथन किया गया है, उसी प्रकार अन्य कर्मों के जघन्य बन्धकों का भी व्याख्यान समझ लेना चाहिए, यह उल्लेख करते हुए कहते हैं—पूर्वोक्त कथन के अनुसार मोहनीय कर्म और आयुर्कर्म को छोड़ कर शेष कर्मों का भी कथन समझ लेना चाहिए।

गौतमस्वामी—हे भगवन ! मोहनीयकर्म को जघन्य स्थिति बांधने वाला कौन कहा गया है ?

भगवान्—हे गौतम ! अन्यतर वादरसम्पराय मोहनीय कर्म की जघन्य स्थिति

ઉપર્યુક્ત કથનને ઉપસહાર કરતાં સૂત્રકાર કહે છે—હે ગોતમ ! એ અર્થાત્ ઉપશમક તેમજ ક્ષપક છવ જે સૂક્ષ્મ સમ્પરાય અવસ્થામાં હોય, તેજ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જઘન્ય સ્થિતિબન્ધ કરે છે. ઉપશમક અને ક્ષપક સૂક્ષ્મ સમ્પરાયથી ભિન્ન છવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના અજઘન્ય બન્ધક બને છે, અર્થાત્ કાંતો મધ્યમ સ્થિતિનો અથવા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે.

જે પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના જઘન્ય બન્ધકનું કથન કરાયું છે. એજ પ્રકારે અન્ય કર્મોના જઘન્ય બન્ધકોના પણ વ્યાખ્યાન સમજ લેવા જોઈએ એ ઉદ્દેશ કરતા કહે છે. પૂર્વોક્ત કથનના અનુસાર મોહનીય અને આયુકર્મના સિવાય શેષ કર્મોના પણ કથન સમજ લેવા જોઈએ એમ કહેલું છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ બાધનાર કોણ કહ્યું છે.

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! અન્યતર બાદર સમ્પરાય મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ,

મુપસંહન્નાહ-‘દસર્ણ ગોયમા ! મોહણિજસસ કમ્-સ્મ જહણ્ઠિર્દિવંધ’ હે ગૌતમ ! ૫૫ ચલુ ઉપશમકો વા ક્ષપકો વા વદરસમ્પરાયો મોહનીયસ્ય કર્મણો જઘન્યસ્થિતિવન્ધકો મવતિ, ‘તન્વદ્શરિત્તે અજઠણે’ તદ્ વ્યતિરિક્તઃ-ક્ષપકોપશમકવાદરસમ્પરાયન્યતિરિક્તો જનઃ મોહનીયકર્મણોઽજઘન્યસ્થિતિવન્ધઃ પ્રજ્ઞસઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘આઉયસ્મ ણં મંતે ! કમ્મસ્સ જહણ્ઠિર્દિવંધપ્પ કે પ્પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! આયુષ્યસ્ય ચલુ કર્મણો જઘન્યસ્થિતિવન્ધકઃ કઃ પ્રજ્ઞસઃ ? મગ્ગાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જે ણં અસંક્ષેપ્પાદ્ધાપિઠિદ્દે મવ્વનિન્દે સે આઉપ’ યઃ ચલુ જીવઃ અસંક્ષેપ્પાદ્ધાપ્રવિષ્ટઃ-ત્રિભાગાદિના પ્રકારેણ યા સંક્ષેપ્તુ ન ગમ્યા તત્તિ સા અસંક્ષેપ્પા સા ચાસી અદ્ધાવેતિ અસંક્ષેપ્પાદ્ધા તાં પ્રવિષ્ટઃ અસંક્ષેપ્પાદ્ધાપ્રવિષ્ટઃ તસ્ય-અસંક્ષેપ્પાદ્ધાપ્રવિષ્ટસ્ય જીવસ્ય સર્વનિરુદ્ધમ્ ઉપક્રમહેતુભિગતિસંક્ષેપ્તીકૃતમ્ આયુષ્યમ્ પ્રજ્ઞસમ્, આયુ વન્ધનિવર્તનમાત્ર એવ કાલસ્તરયાસ્તિ ન તતઃ પરં જીવનકાલ ઇતિ માતઃ, એતદેવ સ્પષ્ટતયા કા વન્ધક કહા ગયા હૈ, ચાહે વહ ઉપશમક હો અથવા ક્ષપક હો । હે ગૌતમ ! યહ મોહનીય કર્મ કા જઘન્ય સ્થિતિ વન્ધક કહા ગયા હૈ । ઇન ક્ષરક ઓર ઉપશમક વાદરસમ્પરાક સે ભિન્ન જીવ મોહનીયકર્મ કી અજઘન્યસ્થિતિ કા વન્ધક હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આયુ કર્મ કી જઘન્ય સ્થિતિ કા વન્ધક કૌન જીવ કહા ગયા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જો જીવ અસંક્ષેપ્પાદ્ધા પ્રવિષ્ટ હોતા હૈ, ડસકી આયુ સર્વનિરુદ્ધ હોતી હૈ । જિસ કા ત્રિભાગ આદિ પ્રકાર સે સંક્ષેપ ન હો સકે, એસા અદ્ધા (કાલ) અસંક્ષેપ્પાદ્ધા કહલાતા હૈ । ડસમેં જો જીવ પ્રવિષ્ટ હો, વહ અસંક્ષેપ્પાદ્ધા પ્રવિષ્ટ કહલાતા હૈ । જેસે જીવ કા આયુષ્ય સર્વનિરુદ્ધ કહલાતા હૈ । અર્થાત્ ઉપક્રમ કે કારણોં દ્વારા અતિ સંક્ષિપ્ત કિયા હુઆ હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વહ આયુષ્ય, આયુવન્ધ કે સમય તક હી હોતા હૈ, આગે નહીં, અર્થાત્ આયુ કા વન્ધ હોતે હી વહ આયુષ્ય સમાપ્ત હો જાતા હૈ । ડસકા આયુ વન્ધકાલ

બન્ધક કહેલ છે, પછી તે ઉપશમક હોય કે ક્ષપક હોય. હે ગૌતમ ! આ મોહનીય કર્મને જઘન્ય સ્થિતિ બન્ધક કહેલ છે. આ ક્ષપક અને ઉપશમક બાદર સંપરાયથી ભિન્ન એવ મોહનીય કર્મની જઘન્ય સ્થિતિને બન્ધક થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આયુકર્મની જઘન્ય સ્થિતિને બન્ધક કયો એવ કહેલ છે.

શ્રભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે એવ અસંક્ષેપ્પાદ્ધા પ્રવિષ્ટ થાય છે, તેની આયુ સર્વ નિરુદ્ધ હોય છે. જેનો ત્રિભાગ આદિ પ્રકારથી સંક્ષેપ ન થઈ શકે, તેવો અદ્ધા કાલ અસંક્ષેપ્પાદ્ધા કહેવાય છે. તેમા જે એવ પ્રવિષ્ટ થાય તે અસંક્ષેપ્પાદ્ધા પ્રવિષ્ટ કહેવાય છે એવા એવનું આયુષ્ય સર્વનિરુદ્ધ કહેવાય છે અર્થાત્ ઉપક્રમના કારણો દ્વારા અતિ સંક્ષિપ્ત કરેલ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે, તે આયુષ્ય, આયુ બન્ધના સમય સુધી જ હોય છે,

પ્રતિપાદયતિ-‘સેસે સવ્યમહંતીષ્ આયુર્વંધદ્વાપ્’ સર્વમહત્યા:-સર્વ મહતી આયુર્વંધાદ્વા, અષ્ટાકર્ષપ્રમાણા તસ્યા: સર્વમહત્યા: આયુર્વંધાદ્વાયા: શેષ:-એકાર્ષપ્રમાણા ભવતિ તાવન્માત્રં તસ્ય સર્વનિરુદ્ધમ્ આયુષ્યં વર્તતે ઇતિ માવઃ, ‘તીસેણં આયુર્વંધદ્વાપ્ ચરિમકાલસમયંસિ સ્વજહણિયં ઠિહં પજ્જત્તાપજ્જત્તિયં નિવ્વત્તેહ’ સોડસંક્ષેપ્યાદ્વાપ્રવિષ્ટ: તસ્યા: સ્વલ્લ આયુષ્ય-વન્ધાદ્વા(યાશ્ચરમકાલમમયે ચરમકાલાવસરે અષ્ટમાગે એકાર્ષપ્રમાણે સર્વજઘન્યાં-સર્વલગ્નીયસીં સ્થિતિમ્ પર્યાપ્તાપર્યાપ્તિકાં શરીરેન્દ્રિયપર્યાપ્તિનિર્વર્તનોન્છવાસપર્યાપ્ત્યનિર્દર્તનસમર્થા નિર્વર્ત-યતિ-વન્નાતિ, અત્ર ચરમકાલસમયગ્રહણેન ન પરમનિરુદ્ધસમયસ્ય ગ્રહણં ભવતિ અપિતુ યથોક્ત રૂાસ્ય કાલસ્ય ગ્રહણં બોધ્યમ્, તતો હીત્રેન કાલેન આયુર્વંધામંભવાત્, અત્રેદં બોધ્યમ્ સોપ-ક્રમાયુષ્ય-નિરૂપક્રમાયુષ્ય ભેદેન જીવા દ્વિવિધા: પ્રજ્ઞા સ્તત્ર દેવા નૈરયિકા અસંખ્યેયવર્ષા યુષ્કાસ્તિર્થ્યમનુષ્યા:, સંખ્યેયવર્ષાયુક્તા અપિ ઉત્તમપુરુષાશ્ચકવત્પ્રાંદયશ્ચરમશરીરિણશ્ચ નિરૂપ-

આઠ આકર્ષ પ્રમાણ સ્વ સે બડા કાલ હોતા હૈ, શેષ એક આકર્ષ પ્રમાણ હોતી હૈ । ઉસ જીવ કા સર્વનિરુદ્ધ આયુષ્ય ઇતના હી હોતા હૈ । અસંક્ષેપ્યાદ્વા પ્રવિષ્ટ જીવ આયુષ્ય વન્ધાદ્વા કે ચરમકાલ કે સમય મેં અર્થાત્ એક આકર્ષ પ્રમાણ અષ્ટમ ભાગ મેં સર્વ જઘન્ય સ્થિતિ કો બાંધતા હૈ । વહ સ્થિતિ શરીરપર્યાપ્તિ ઓર ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ કો ઉત્પન્ન કરને મેં સમર્થ ઓર ઉન્છવાપર્યાપ્તિ કો ઉત્પન્ન કરને મેં અસમર્થ હોતી હૈ । યહાં ‘ચરમકાલ સમય’ શબ્દ કા જો પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ, ઉસ સે કાલ કે સ્વ સૂક્ષ્મ અંશ કા ગ્રહણ નહીં કરના ચાહિય, કિન્તુ પૂર્વોક્ત કાલ હી સમજના ચાહિય, કયોંકિ ઉસસે કમ કાલ મેં આયુ કા વન્ધ હોના સંભવ નહીં હૈ । અભિપ્રાય યહ હૈ-જીવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈ-સોપક્રમ આયુ વાલે ઓર નિરૂપક્રમ આયુ વાલે । દેવ, નારક, અસંખ્યાતવર્ષ કી આયુ વાલે તિર્થંચ ઓર

આગમ નહી, અર્થાત્ આયુનો બન્ધ થતા જ તે અયુષ્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે તેને અયુષ્ય બન્ધ કાળ આઠ આકર્ષ પ્રમાણ બધાથી મોટો કાળ હોય છે.

શેષ એક આકર્ષ પ્રમાણ હોય છે. તે જીવનું સર્વનિરુદ્ધ આયુષ્ય એટલું જ હોય છે અસંક્ષેપ્યાદ્વા પ્રવિષ્ટ જીવ આયુષ્ય વન્ધાદ્વાના ચરમ કાલના સમયમા અર્થાત્ એક આકર્ષ પ્રમાણ અષ્ટમ ભાગમા સર્વ જઘન્ય સ્થિતિને બાધે છે

તે સ્થિતિ શરીર પર્યાપ્તિ અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ ને ઉત્પન્ન કરવામા સમર્થ અને ઉન્છવાસ પર્યાપ્તિને ઉત્પન્ન કરવામા અસમર્થ બને છે. અહીં ચરમકાલ સમય, શબ્દનો જે પ્રયોગ કરાયો છે. તેનાથી કાળના બધાથી સૂક્ષ્મ અથવા ગ્રહણ ન કરવું બોધ્યો. પરંતુ પૂર્વોક્ત જ કાળ સમજવો બોધ્યો, કેમ કે તેનાથી જોછા કાળમા આયુનો બન્ધ થાય છે એવો સંભવ નથી.

અભિપ્રાય એ છે કે. જીવ બે પ્રકારના હોય છે-સોપક્રમ અયુષ્યવાળા અને નિરૂપક્રમ આયુષ્ય વાળા. દેવ, નારક, અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્ય વાળા તિર્થંચ અને મનુષ્ય

ક્રમાયુષ્કા એવ વૌધ્યાઃ, તદન્યે ચ સોપક્રમા અપિ નિરુપક્રમા અપિ ભવન્તિ, તથાચોક્તમ્—‘દેવા નૈરિયા વા અસંખ્યાસાંડયા ય તિરિયમણુયા । ઉત્તમપુરિસરા ય તદ્વા ચરમસરીરા ય નિરુપક્રમા ॥૧॥ સેસા સંસારસ્થા મર્યા સોપક્રમા વડયરે વા । સોપક્રમનિરુપક્રમભેદો મણિઓ સમા-સેજ’ ॥૨॥ દેવા નૈરયિકા વા અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કાશ્ચ નરતિર્યશ્ચાઃ । ઉત્તમપુરુષાશ્ચ તથા ચરમશરીરાશ્ચ નિરુપક્રમાઃ ॥૧॥ જોશઃ સસારસ્થા મક્તાઃ સોપક્રમાવેતરે વા । સોપક્રમનિરુપક્રમભેદો મણિતઃ સમાસેન ॥૨॥ ઇતિ, તત્ર દેવા નૈરયિકા અસંખ્યેયવર્ષાયુષ્કાસ્તિર્યગ્મનુપ્યાશ્ચ પળમાસાવશેષાયુષ્કાઃ પારમવિક્રાયુષ્યવન્ધકા એવ મન્તિ યે તુ તિર્યગ્મનુપ્યાઃ સંખ્યેયવર્ષાયુષ્કા અપિ નિરુપક્રમાયુષ્કાસ્તે નિયમેન તૃતીયભાગાવશેષાયુષ્કાઃ પરમવાયુષ્યં વધન્તિ, યે મનુષ્ય, સંખ્યાતવર્ષ કી આયુવાલે મી ચક્રવર્તી આદિ ઉત્તમ પુરુષ ઓર ચરમ શરીરી જીવ નિરુપક્રમ આયુ વાલે હી હોતે હેં । ફનસે અતિરક્ત જીવ કોઈ સોપક્રમ આયુ વાલે ઓર કોઈ નિરુપક્રમ આયુ વાલે હોતે હેં । કહા મી હૈ-દેવતા, નારક, અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે તિર્યચ એવં મનુષ્ય, ઉત્તમપુરુષ તથા ચરમશરીરી અર્થાત્ ડસી મવ સે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરને વાલે જીવ નિરુપક્રમ આયુ વાલે હી, હોતે હેં ॥૧॥ શેષ સંસારી જીવોં મેં મજના હૈ, અર્થાત્ કોઈ સોપક્રમ આયુ વાલે ઓર કોઈ નિરુપક્રમ આયુવાલે હોતે હેં । યહ સોપક્રમ ઓર નિરુપક્રમ કા મેદ સંક્ષેપ સે કહા ગયા હૈ ॥ ૨ ॥

દેવતા, નારક ઓર અસંખ્યાત વર્ષ કી આયુ વાલે તિર્યચ ઓર મનુષ્ય મુજ્ય માન આયુ કે છહ મહીના શેષ રહને પર પરમવ સંવંધી આયુ કા વન્ધ કરતે હેં । જો તિર્યચ ઓર મનુષ્ય સંખ્યાત વર્ષ કી આયુ હોને પર મી નિરુપક્રમ આયુવાલે હોતે હેં; વે મુજ્યમાન આયુ કા તીસરા ભાગ શેષ રહને પર પરમવ કી આયુ

સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા પણ ચક્રવર્તી આદિ ઉત્તમ પુરુષ અને ચરમ શરીરી એવ નિરૂપક્રમ આયુવાળા જ હોય છે. તેમના સિવાયના એવ કોઈ સોપક્રમ આયુવાળા અને કોઈ નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે

કહ્યું પણ છે—દેવતા, નારક અસંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા, તિર્યચ તેમજ મનુષ્ય, ઉત્તમપુરુષ તથા ચરમ શરીરી અર્થાત્ તેજ બધી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનારા એવ નિરૂપક્રમ આયુવાળા જ હોય છે ॥ ૧ ॥

શેષ સંસારી એવેમા બજના અર્થાત્ કોઈ સોપક્રમ આયુવાળા અને કોઈ નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે આ સોપક્રમ અને નિરૂપક્રમનો ભેદ સંક્ષેપમા કહેલો છે ॥ ૨ ॥

દેવતા નારક અને અસંખ્યાત વર્ષની આયુવાળા તિર્યચ અને મનુષ્ય ભોગવાતા આયુષ્યના છ મહીના બાકી રહેતા પરબવ સમ્બન્ધી આયુનો બન્ધ કરે છે જે તિર્યચ અને મનુષ્ય સંખ્યાત વર્ષનું આયુષ્ય હોવા છતાં નિરૂપક્રમ આયુવાળા હોય છે, તેઓ મુજ્યમાન આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા પરબવના આયુનો બન્ધ કરે છે. જે એવ

પુનઃ સોપકમાયુષ્કાસ્તે કદાચિત્ તૃતીયભાગાવશેષાયુષ્કાસ્ત્રિભાગત્રિભાગાવશેષાયુષો યાવદ્ સંક્ષેપ્યાદ્વાપ્રવિષ્ટા ભવન્તિ, इत्यत उक्तम्—‘जे णं जीवे’ इत्यादि, प्रकृतमृपसंहरन्नाह—‘एसणं गोयमा । आयुष्कम्मस्स जहण्णठिई वंधए, तच्चइरित्ते अजहण्णे’ हे गौतम ! एष खलु—पूर्वोक्तस्वरूपो जनः आयुष्यकर्मणो जघन्यस्थितिवन्धको भवति, तद् व्यतिरिक्तो जनस्तु आयुष्यकर्मणोऽजघन्यस्थिति बन्धको भवतीति भावः ॥ सूत्र० १३ ॥

મૂળ—ઉક્કોસકાલટ્ટિતીયં ણં મંતે ! ણાણાવરણિજ્ઞં કિં નેરહો વંધહ, તિરિક્ખજોણિઓ વંધહ, તિરિક્ જોણિણી વંધહ, મણુસ્સો વંધહ, માણુસ્સિણી વંધહ, દેવો વંધહ, દેવો વંધહ, ? ગોયમા ! નેરહો વિ વંધહ, જાવ દેવો વિ વંધહ, કેરિસણં મંતે ! નેરહણ ઉક્કોસકાલટ્ટિહયં ણાણા વરણિજ્ઞં કમ્મં વંધહ, ? ગોયમા ! સણી પંચિદિણ સઘ્વાહિ પજ્જત્તીહિં પજ્જત્તે સાગારે જાગારે તોવઉત્તે મિચ્છાદિટ્ટી કણ્હલેસે ય ઉક્કોસસંકિલિટ્ટપરિણામે હિંસિ મહિમપરિણામે વા, ઇરિસણં ગોયમા ! નેરહણ ઉક્કોસકાલટ્ટિહયં ણાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં વંધહ, કેરિસણં મંતે ! તિરિક્ખજોણિણ ઉક્કોસકાલટ્ટિહયં ણાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં વંધહ ? ગોયમા ! કમ્મમ્મમ્મ વા કમ્મમ્મમ્મગપલિભાગી વા સણી પંચિદિણ સઘ્વાહિ પજ્જત્તીહિં પજ્જત્તણ સેસં તં ચેવ જહા નેરહયસ્સ, એવં તિરિક્ખ-

કા બન્ધ કરતે હૈં । જો જીવ સોપકમ આયુવાલે હૈં ઉનકી પરમ્ભવ કી આયુ કા બંધ, કદાચિત્ સુખ્યમાન આયુ કા તૃતીય ભાગ શેષ રહને પર હોતા હૈં ઓર કદાચિત્ ઉસ ત્રિભાગ કા મી ત્રિભાગ શેષ રહને પર હોતા હૈં । કદાચિત્ યાવત્ અસંક્ષેપ્યાદ્વા પ્રવિષ્ટ હોતે હૈં । હસી કારણ કહા હૈં—‘જેણં જીવે’ ઇત્યાદિ ।

ઉપસંહાર કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં—યહ જીવ, જિસકા કથન ઉપર કિયા ગયા હૈ, આયુષ્ય કર્મ કા જઘન્ય બંધક કહા ગયા હૈ, ઉસસે અતિરિક્ત અન્ય જીવ આયુકર્મ કે અજઘન્ય બંધક હોતે હૈં ॥સૂ. ૧૩॥

સોપકમ આયુવાળા છે તેમના પરભવના આયુનો બન્ધ કદાચિત્ સુખ્યમાન આયુનો ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા થાય છે અને કદાચિત્ એ ત્રીજા ભાગનો પણ ત્રીજો ભાગ શેષ રહેતા થાય છે. કદાચિત્ યાવત્ અસંક્ષેપ્યાદ્વા પ્રવિષ્ટ થાય છે. એ કારણે કહ્યું છે—‘જેણં જીવે’ ઇત્યાદિ ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે આ જીવ કે જેણે કથન ઉપર કરેલું છે આયુષ્ય કર્મના જઘન્ય બન્ધક કહેલા છે. તેનાથી અતિરિક્ત અન્ય જીવ આયુકર્મના અજઘન્ય બન્ધક અને છે. ॥સૂ. ૧૩॥

जोणिणी वि, मणूसे वि, मणूसी वि, देव देवी जहा नेरइए, एवं आउ
यवज्जाणं सत्तपहं कम्मणं, उक्कोसकालटितीयं णं भंते । आउयं कम्मं
किं नेरइओ बंधइ जाव देवी बंधइ ? गोयमा ! नो नेरइओ बंधइ,
तिरिक्खजोणिओ बंधइ, नो तिरिक्खजोणिणी बंधइ, मणुस्से वि बंधइ,
मणुस्सी वि बंधइ, नो देवो बंधइ, नो देवी बंधइ, केरिसए णं भंते !
तिरिक्खजोणिए उक्कोसठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ? गोयमा ! कम्मभू-
मए वा, कम्मभूमग पलिभागी वा सण्णी पंचिदिए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं
पज्जत्तए सागारे जागरे सुत्तोवउत्ते मिच्छदिट्ठी परमकण्हलेसे उक्कोससं-
किलिट्ठपरिणामे, एरिसए णं गोयमा ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसकालट्ठिइ
यं आउयं कम्मं बंधइ, केरिसए णं भंते । मणूसे उक्कोसकालट्ठिइयं
आउयं कम्मं बंधइ ? गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलिभागी वा
जाव सुत्तोवउत्ते सम्मदिट्ठी वा मिच्छदिट्ठी वा कण्हलेसे वा सुक्कलेसे वा
णाणी वा अण्णाणी वा उक्कोससंकिलिट्ठपरिणामे वा असंकिलिट्ठपरिणामे
वा तप्पाउग्गविसुज्झमाणपरिणामे वा, एरिसए णं गोयमा ! मणूसे
उक्कोसकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ, केरिसया णं भंते ! माणुसी उक्को-
सकालट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ? गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्म-
भूमग पलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता सम्मदिट्ठी सुक्कलेस्सा तप्पाउग्ग-
विसुज्झमाणपरिणामा, एरिसिया णं गोयमा ! माणुसी उक्कोसकालट्ठिइयं
आउयं कम्मं बंधइ, अंतराइयं जहा णाणावरणिज्जं ॥ सू० १४ ॥

पणवणाए तेवोसमं पयं समत्तं”

छाया-उत्कृष्टकालस्थितिकं खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं किं नैरयिको बध्नाति,
तिर्यग्योनिको बध्नाति, तिर्यग्योनिकी बध्नाति, मनुष्यो बध्नाति, मानुषी बध्नाति, देवो

उत्कृष्ट स्थितिबन्धक

शब्दार्थ-(उक्कोसकालट्ठिइयं णं भंते ! णाणावरणिज्जं) हे भगवन् ! उत्कृष्ट
स्थितिवाला ज्ञानावरणीय कर्म (किं नेरइओ बंधइ) क्या नारक बांधता है (तिरि-

उत्कृष्ट स्थितिबध्

शब्दार्थ-(उक्कोसकालट्ठिइयं णं भंते ! णाणावरणिज्जं) हे भगवन् ! उत्कृष्ट स्थिति

વંધનાતિ, દેવી વંધનાતિ ? ગૌતમ ! નૈરયિકોઽપિ વંધનાતિ યાવદ્ દેવ્યપિ વંધનાતિ, કીદશઃ
 સ્થલુ ભદન્ત ! નૈરયિક ઉત્કૃષ્ટકાલાસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વંધનાતિ ? ગૌતમ ! સંજો-
 પચ્ચેન્દ્રિયઃ સર્વાભિઃ પ્રયાપ્તિભિઃ પર્યાપ્તઃ સાકારો જાગ્રત્ શ્રુતોપયુક્તો મિથ્યાદૃષ્ટઃ કૃષ્ણ-
 લેશ્યશ્ચ ઉત્કૃષ્ટસંકલિષ્ટપરિણામઃ, ઈપદ્મધ્યમપરિણામો વા, ઈદશઃ સ્થલુ ગૌતમ ! નૈરયિકઃ
 ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વંધનાતિ, કીદશઃ સ્થલુ ભદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક ઉત્કૃષ્ટ-

ક્ષજોણિઓ વંધ ?) તિર્યચ્ચ વાંધતા હૈ ? (તિરિક્ષજોણિણી વંધહ) તિર્યચિની
 વાંધતી હૈ ! (મણુસ્સો વંધહ ?) મનુષ્ય વાંધતા હૈ ? (માણુસ્સિણી વંધહ ?) મનુષ્ય-
 ણી વાંધતી હૈ ? (દેવો વંધહ ?) દેવ વાંધતા હૈ ? (દેવી વંધહ ?) દેવી વાંધતી હૈ ?
 (ગોયમા ! નેરહો વિ વંધહ જાવ દેવી વિ વંધહ) હે ગૌતમ ! નારક ભી વાંધતા
 હૈ યાવત્ દેવી ભી વાંધતી હૈ (કેરિસપ્ જં મંતે ! નેરહપ્ ઉક્કોસકાલઢિહ્યં જાણા-
 વરણિજ્જં કર્મ વંધહ ?) હે ભગવન્ ! કિસ પ્રકાર કા નારક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલા
 જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાંધતા હૈ ? (ગોયમા ! સણ્ણી પંચિદિપ્પ સંવાહિં પજ્જત્તીહિં
 પજ્જત્તે) હે ગૌતમ ! સંજો, પચ્ચેન્દ્રિય, સમસ્ત પર્યાપ્તિયો સે પર્યાપ્ત (સાગારે)
 સાકારોપયોગ વાલા (જાગરે) જાગ્રત્ (સુતોવડત્તે) શ્રુત મે ઉપયોગવાન્
 (મિચ્છાદિદ્ધી) મિથ્યાદૃષ્ટિ (કળહલેસે ચ) કૃષ્ણલેશ્યાવાન્ (ઉક્કોસસંકલિષ્ટપરિ-
 ણામે) ઉત્કૃષ્ટ સંકલિષ્ટ પરિણામ વાલા (ઈસિમજ્ઞિમપરિણામે વા) અથવા
 કિંચિત્ મધ્યમ પરિણામ વાલા (પરિસપ્ જં ગોયમા નેરહપ્) હે ગૌતમ ! હસ
 પ્રકાર કા નારક (ઉક્કોસકાલઢિહ્યં જાણાવરણિજ્જં કર્મ વંધહ) ઉત્કૃષ્ટ
 સ્થિતિ વાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતા હૈ ।

વાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ (કિં નેરહો વંધહ) શુ નારક આધે છે ? (તિરિક્ષજોણિઓ વંધહ ?)
 તિર્યચ્યોનિક આધે છે ? (તિરિક્ષજોણિણી વંધહ ?) તિર્યચિની આધે છે (મણુસ્સો વંધહ)
 મનુષ્ય આધે છે ? (મણુસ્સિણી વંધહ ?) મનુષ્યની આધે છે ? (દેવો વંધહ) દેવો આધે છે
 (દેવી વંધહ ?) દેવી આધે છે ? (ગોયમા ! નેરહો વિ વંધહ જાવ દેવી વિ વંધહ) હે ગૌતમ !
 નારક પણ આધે છે. યાવત્ દેવી પણ આધે છે ?

(કેરિસપ્ જં મંતે ! નેરહપ્ ઉક્કોસકાલઢિહ્યં જાણાવરણિજ્જં કર્મ વંધહ)-હે ભગવન્ !
 કેવા પ્રકારે નારક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ આધે છે ? (ગોયમા ! સણ્ણી પંચિ-
 વિપ્પ સંવાહિં પજ્જત્તીહિં પજ્જત્તે) હે ગૌતમ ! સંજો પચ્ચેન્દ્રિય, સમસ્ત પર્યાપ્તિયોથી
 પર્યાપ્ત (સાગારે) સાકારોપયોગ વાળા (જાગરે) જાગ્રત્ (સુતોવડત્તે) શ્રુતમા ઉપયોગવાન્
 (મિચ્છાદિદ્ધી) મિથ્યાદૃષ્ટિ (કળહલેસે ચ) કૃષ્ણલેશ્યાવાન્ (ઉક્કોસસંકલિષ્ટપરિણામે) ઉત્કૃષ્ટ
 સંકલિષ્ટ પરિણામવાળા (ઈસિમજ્ઞિમપરિણામે વા) અથવા કિંચિત્ મધ્યમ પરિણામવાળા
 (પરિસપ્ જં ગોયમા ! નેરહપ્) હે ગૌતમ ! એ પ્રકારના નારક (ઉક્કોસકાલઢિહ્યં જાણાવર-
 ણિજ્જં કર્મ વંધહ) ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને આધે છે.

કાલસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નાતિ ? ગૌતમ ! કર્મભૂમગો વા કર્મભૂમગપ્રતિભાગી વા સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયઃ સર્વાભિઃ પર્યાપ્તિભિઃ પર્યાપ્તકઃ, શેષં તત્ત્વૈવ યથા નૈરયિકસ્ય, एवं तिर्य-
ग्योनिक्वपि मनुष्योऽपि मनुष्यपि, देवो देवी यथा नैरयिकः, एवम् आयुष्यवर्जानां सप्तानां
कर्षणाम्, उत्कृष्टકાલસ્થિતિકં સ્વલ્પ મદન્ત ! આયુષ્યં કર્મ કિં નૈરયિકો વધ્નાતિ, યાવદ્
દેવી વધ્નાતિ ? ગૌતમ ! નો નૈરયિકો વધ્નાતિ, તિર્યગ્યોનિકો વધ્નાતિ, નો તિર્યગ્યોનિકી
વધ્નાતિ, મનુષ્યોઽપિ વધ્નાતિ, માનુષ્યપિ વધ્નાતિ, નો દેવો વધ્નાતિ, નો દેવી વધ્નાતિ,

(કેરિસિણ પં મંતે ! તિરિક્વજોણિણ ઉક્કોસકાલઠ્ઠિદ્દયં ણાણાવરણિજ્ઞં
કમ્મં વંધહ) હે ભગવન્ ! કિસ પ્રકાર કા તિર્યગ્યોનિક ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ
થાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતા હૈ ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (કમ્મભૂમણવા)

‘ભૂમિ મેં ઉત્પન્ન (કમ્મભૂમગ પલિભાગી વા) કર્મભૂમિજ કે સદ્દશ (સણ્ણી)
સંજ્ઞો (પંચિદિણ) પંચેન્દ્રિય (સવ્વાહિં પજ્જત્તીહિં પજ્જત્તણ) સમસ્ત પર્યાપ્તિયોં સે
પર્યાપ્ત (સેસં તં ચેવ જહા નેરહ્યસ્સ) શેષ વહી જૈમા નારક કા (એવ તિરિક્વજ-
જોણિણી વિ) હસી પ્રકાર તિર્યચિની ખી (મણુસે વિ) મનુષ્ય ખી (માણુસી વિ)
મનુષ્યસ્ત્રી ખી (દેવદેવી જહા નેરહણ) દેવ ઔર દેવી નારક કે સમાન (એવં આહ-
યવજ્ઞાણં સત્તણ્હં કમ્માણં) હસી પ્રકાર આયુ કો છોડ કર સાતોં કર્મોં કા ।

(ઉક્કોસકાલઠ્ઠિદ્દય પં મંતે ! આહયં કમ્મં) હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
થાલા આયુષ્ય કર્મ (કિં નેરહઓ વંધહ ?) કયા નારક વાંધતા હૈ ? (જાવ દેવી
વંધહ ?) યાવત્ દેવી વાંધની હૈ ? (ગોયમા ! નો નેરહઓ વંધહ) હે ગૌતમ ! નારક
નહીં વાંધતા (તિરિક્વજોણિઓ વંધહ) તિર્યચ વાંધતા હૈ (નો તિરિક્વજોણિણી
વંધહ) તિર્યચિની નહીં વાંધતી (મણુસે વિ વંધહ) મનુષ્ય ખી વાંધતા હૈ (માણુ-

(કેરિસણ્ણં મંતે ! તિરિક્વજોણિણ ઉક્કોસકાલઠ્ઠિદ્દયં ણાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં વંધહ ?) હે
ભગવન્ ! કેના પ્રકારના તિર્યગ્યોનિક ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને
બાંધે છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (કમ્મભૂમણ વા) કર્મ ભૂમિમા ઉત્પન્ન (કમ્મભૂમગ-
પલિભાગી વા) અથવા કર્મભૂમિના સદ્દશ (સણ્ણી) સંજ્ઞી (પંચિદિણ) પચ્ચેન્દ્રિય (સવ્વાહિં
પજ્જત્તીહિં પજ્જત્તણ) સમસ્ત પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત,

(સેસં તં ચેવ જહા નેરહ્યસ્સ) શેષ તેવા જ તેવા નારક (એવં તિરિક્વજોણિણી વિ) એજ
પ્રકારે તિર્યચિની પણ (મણુસે વિ) મનુષ્ય પણ (માણુસી વિ) મનુષ્યાણી પણ (દેવ દેવી જહા નેરહણ)
દેવ અને દેવી નારકના સમાન (એવં જાહયવજ્ઞાણ સત્તણ્હં કમ્માણં) એજ પ્રકારે આયુ સિવાય
સાતે કર્મોના. (ઉક્કોસકાલઠ્ઠિદ્દયં પં મંતે ! આહયં કમ્મં)-હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા
આયુષ્યકર્મ (કિં નેરહઓ વંધહ ?) શુ નારક બાંધે છે ? (જાવ દેવી વંધહ ?) યાવત્ દેવી બાંધે
છે (ગોયમા ! નો નેરહઓ વંધહ)-હે ગૌતમ ! નારક નથી બાંધના (તિરિક્વજોણિઓ વંધહ)
તિર્યચ બાંધે છે (નો તિરિક્વજોણિણી વંધહ) તિર્યચિની બાંધતી નથી. (મણુસેવિ વંધહ)

कीदृशः खलु भदन्त ! तिर्यग्योनिक उत्कृष्टस्थितिरुम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमगो वा कर्मभूमगप्रतिभागी वा संज्ञो पञ्चेन्द्रियः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तकः साकारो जाग्रत् श्रुतोपयुक्तो मिथ्यादृष्टिः परमकृष्णलेख्यः उत्कृष्टमङ्किलदृष्टपरिणामः, ईदृशः खलु गौतम ! तिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिरुम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, कीदृशः खलु भदन्त ! मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिरुम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमगो वा कर्मभूमगप्रतिभागी वा यावत् श्रुतोपयुक्तः सम्यग्दृष्टिर्वा मिथ्यादृष्टिर्वा कृष्णलेख्यो वा रसी वि बंधइ) मनुष्यस्त्री भी बांधनी है (नो देवो बंधइ नो देवीबधइ) देव नहीं बांधता, देवी नहीं बांधती ।

(केरिसए णं भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसट्ठितीयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार का तिर्यच उत्कृष्ट स्थिति वाला आयु कर्म बांधना है : (गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा) हे गौतम ! कर्मभूमिज या कर्मभूमिज के समान (संणो) संज्ञो (पंचिंदिए) पंचेन्द्रिय (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए) सब पर्याप्तियों से पर्याप्त (सागारे) साकार उपयोग वाला (जागरे) जागृत (सुत्तोवउत्ते) श्रुत में उपयोगवान (मिच्छद्विटी) मिथ्यादृष्टि (परम कण्हलेसे) परम कृष्णलेखावाला (उक्कोससंक्किलिदृष्टपरिणामे) उत्कृष्ट संक्लेशयुक्त परिणाम वाला (एरिसए णं गोयमा ! तिरिक्खजोणिए) हे गौतम ! इस प्रकार का तिर्यच (उक्कोसट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ) उत्कृष्ट स्थितिवाले आयु कर्म को बांधता है ।

(केरिसए णं भंते ! मणूसे उक्कोसट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार का मनुष्य उत्कृष्ट स्थितिवाले आयु कर्म को बांधता है ? (गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ते) हे गौतम ! कर्म-

मनुष्य पण्य भाधे छे (माणूसी वि बधइ) मनुष्याणी पण्य भाधे छे (नो देवो बधइ नो देवी बधइ) देव नहीं भाधता, देवी नहीं भाधती.

(केरिसए णं भंते ! तिरिक्खजोणिए उक्कोसट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! देवा प्रक्षारणा तिर्य्य उत्कृष्ट स्थितिवाणु आयुक्कर्म भाधे छे ? (गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा)-हे गौतम ! कर्मभूमि वा अथवा कर्मभूमिना समान (सण्णी) संज्ञो (पंचिंदिए) पंचेन्द्रिय (सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए) सर्व पर्याप्तियोंवा पर्याप्त(सागारे) साकार-उपयोगवाणा (जागरे) जागृत (सुत्तोवउत्ते) श्रुतमा उपयोगवान्

(मिच्छद्विटी) मिथ्यादृष्टि (परमकण्हलेसे) परम कृष्णलेखावाणा (उक्कोससंक्किलिदृष्टपरिणामे) उत्कृष्ट संक्लेश युक्त परिणामवाणा (एरिसए णं गोयमा ! तिरिक्खजोणिए)-हे गौतम ! ये प्रक्षारणा तिर्य्य (उक्कोसट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ) उत्कृष्ट स्थितिवाणा आयुक्कर्मने भाधे छे.

(केरिसए णं भंते ! मणूसे उक्कोसट्ठिइयं आउयं कम्मं बंधइ ?)-हे भगवन् ! देवा प्रक्षारणा मनुष्य उत्कृष्ट स्थितिवाणा आयुक्कर्मने भाधे छे-(गोयमा ! कम्मभूमए वा कम्मभूमगपलि-

शुक्ललेश्यो वा ज्ञानी वा अज्ञानी वा उत्कृष्टसंकलिष्टपरिणामो वा असंकलिष्टपरिणामो वा तत्प्रायोग्यविशुद्धयमानपरिणामो वा, ईदृशः खलु गौतम ! मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, कीदृशी खलु भदन्त ! मानुषी उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमिगा वा कर्मभूमगपतिभागिनी वा यावत् श्रुतोपयुक्ता सम्यग्दृष्टिः शुक्ललेश्या तत्प्रायोग्यविशुद्धयमानपरिणामा, ईदृशी खलु गौतम ! मानुषी उत्कृष्टकाल-भूमिज, या कर्मभूमिज के समान, यावत् श्रुत में उपयोगवाला (सम्मदिष्टी वा मिच्छदिष्टी वा) सम्यग्दृष्टि अथवा मिथ्यादृष्टि (कण्ठलेसे वा सुकलेसे वा) कृष्णलेश्यावाला अथवा शुक्ललेश्यावाला (णाणी वा अण्णाणी वा) ज्ञानी अथवा अज्ञानी (उक्कोससंकलिष्टपरिणामे वा असंकलिष्टपरिणामे वा) संक्लेश-परिणाम वाला अथवा असंक्लेश-परिणाम वाला (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामे वा) तत्प्रायोग्य तीव्र विशुद्ध होते हुए परिणाम वाला (एरिसण ण गोयमा ! मणूसे उक्कोसकालद्विद्वयं आउयं कम्मं बंधइ) हे गौतम ! इस प्रकार का मनुष्य उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म का बन्ध करता है ।

(केरिसया णं भंते ! मणुसी उक्कोसकालद्विद्वयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार की मानुषी उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म को बांधती है ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता) हे गौतम ! कर्मभूमिजा अथवा कर्मभूमिजा सरीखी, यावत् श्रुत में उपयोग वाली (सम्मदिष्टी सुक्कलेस्सा) सम्यग्दृष्टि शुक्ललेश्यावाली (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामा) तत्प्रायोग्य विशुद्ध होते हुए परिणाम वाली (एरिसया णं

भागी वा जाव सुत्तोवउत्ते)-हे गौतम ! कर्मभूमि अथवा कर्मभूमिजा समान यावत् श्रुतभा उपयोगवाला

(सम्मदिष्टी वा मिच्छदिष्टि वा) सम्यग्दृष्टि अथवा मिथ्यादृष्टि (कण्ठलेसे वा सुक्कलेसे वा) कृष्णलेश्यावाला अथवा शुक्ललेश्यावाला (णाणी वा अण्णाणी वा) ज्ञानी अथवा अज्ञानी (उक्कोससंकलिष्ट परिणामे वा असंकलिष्टपरिणामे वा) संक्लेश परिणामवाला अथवा असंक्लेश परिणाम वाला (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामे वा) तत्प्रायोग्य तीव्र विशुद्ध तथा परिणाम वाला.

(एरिसणं गोयमा ! मणूसे उक्कोसकालद्विद्वयं आउयं कम्म बंधइ)-हे गौतम ! ये प्रकारना मनुष्य उत्कृष्ट स्थितिवाला आयुकर्मना बांध करे छे

(केरिसयाणं भंते ! मणुसी उक्कोसकालद्विद्वयं आउयं कम्म बंधइ)-हे भगवन् हेवा प्रकारनी मानुषी उत्कृष्ट स्थितिवाला आयुकर्मना बांधे छे ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता)-हे गौतम ! कर्मभूमिजा अथवा कर्मभूमिजा सरीखी यावत् श्रुतभा उपयोगवाली (सम्मदिष्टि सुक्कलेस्सा) सम्यग्दृष्टि शुक्ललेश्यावाली (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामा) तत्प्रायोग्य विशुद्ध तथा येवा परिणामवाली (एरिसया णं गोयमा !

સ્થિતિકમ્ આયુષ્યં કર્મં વધનાતિ, અન્તરાયં યથા જ્ઞાનાવરણીયમ્ । પ્રજ્ઞાપનાયાં ત્રયોર્વિગતિ-
તમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ ૨૩ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકા—પૂર્વે જઘન્યકાલકર્મસ્થિતિવન્ધકાનાં પ્રરૂપણં કૃતમ્, સમ્પ્રતિ ઉત્કૃષ્ટકાલકર્મ-
બન્ધક ન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વિયં જં મંતે ! જાણાવરણિજ્જં કિં નેરહથો વંધહ, તિરિ-
વલ્લજ્જોણિથો વંધહ, તિરિક્કલ્લજ્જોણિણી વંધહ, મણુસ્સો વંધહ, મણુસ્મિણી વંધહ, દેવો વંધહ,
દેવી વધહ !’ હે ભદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં. સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મં કિં નૈરયિકો વધનાતિ ?
કિં વા તિર્યગ્ચોનિકો વધનાતિ ? કિં વા તિર્યગ્ચોનિકી વધનાતિ ? કિં વા મનુષ્યો વધનાતિ ?
કિં વા માણુસી વધનાતિ ? કિં વા દેવો વધનાતિ ? કિંવા દેવી વધનાતિ ? ભગવાનાહ—
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરહથો વિ વંધહ જાવ દેવી વિ વંધહ’ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મં નૈરયિ-
કોઽપિ વધનાતિ યાવત્—તિર્યગ્ચોનિકોઽપિ તિર્યગ્ચોનિક્યપિ, મનુષ્યોઽપિ મનુષ્યપિ, દેવોઽપિ

ગોયમા ! માણુસી) હે ગૌતમ ! હસ પ્રકાર કી મનુષ્યિની (ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વિયં
આઝયં કર્મમ્ વંધહ) ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે આયુ કર્મ કો વાંધતી હૈ ।
(અંતરાયં જહા જાણાવરણિજ્જં) અન્તરાય કર્મ કો જ્ઞાનાવરણ કે સમાન સમજે ।
(પણવણાવ તેવીસમં પયં સમત્તં) પ્રજ્ઞાપના કા તેઈસવાં પદ સમાપ્ત ॥સૂ. ૧૪॥

ટીકાર્થ—કર્મોં કી જઘન્ય સ્થિતિ કા વન્ધ કૌન કરતા હૈ, યહ પહલે નિરૂ-
પણ કિયા જા ચુકા હૈ, અથ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વન્ધકોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલા જ્ઞાનાવરણીય
કર્મ કૌન વાંધતા હૈ ? કયા તિર્યચ વાંધતા હૈ ? કયા તિર્યચિની વાંધતી હૈ ? કયા
મનુષ્ય વાંધતા હૈ ? માણુસી વાંધતી હૈ ? કયા દેવ વાંધતા હૈ ? યા દેવી વાંધતી હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ નારક
મી કરતા હૈ, યાવત્—તિર્યચ મી કરતા હૈ, તિર્યચિની મી કરતી હૈ, મનુષ્ય મી

માણુસી) એ પ્રકારની મનુષ્યાણી (ઉક્કોસકાલદ્વિદ્વિયં આઝયં કર્મમ્ વંધહ) ઉત્કૃષ્ટ કાળની
સ્થિતિવાળા આયુ કર્મને બાંધે છે.

(અંતરાય જહા જાણાવરણિજ્જં) અન્તરાય કર્મને જ્ઞાનાવરણ સમાન બાંધેલું (પણવણાવ
તેવીસમં પય સમત્તં) પ્રજ્ઞાપનાનું તેવીસમું પદ સમાપ્ત ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકાર્થ—કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિના બન્ધ કોણુ કરે છે, એ પહેલાં નિરૂપણ કરાયેલું છે.
હે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બન્ધકોની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મને
કોણુ બાંધે છે ? શુ નારક બાંધે છે ? શુ તિર્યચ બાંધે છે ? શુ તિર્યચિની બાંધે છે ? શુ
મનુષ્ય બાંધે છે ? શુ મનુષ્ય મી બાંધે છે ? શુ દેવ બાંધે છે ? અગર દેવી બાંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બન્ધ નારક પણ
કરે છે, યાવત્ તિર્યચ પણ કરે છે, તિર્યચિની પણ કરે છે, મનુષ્ય પણ કરે છે,
પ્ર. ૫૭

शुक्ललेश्यो वा ज्ञानी वा अज्ञानी वा उत्कृष्टसंकलिष्टपरिणामो वा असंकलिष्टपरिणामो वा तत्प्रायोग्यविशुद्धयमानपरिणामो वा, ईदृशः खलु गौतम ! मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति, कीदृशी खलु भदन्त ! मानुषी उत्कृष्टकालस्थितिकम् आयुष्यं कर्म बध्नाति ? गौतम ! कर्मभूमिगा वा कर्मभूमगपतिभागिनी वा यावत् श्रुतोपयुक्ता सम्यग्दृष्टिः शुक्ललेश्या तत्प्रायोग्यविशुद्धयमानपरिणामा, ईदृशी खलु गौतम ! मानुषी उत्कृष्टकाल-भूमिज, या कर्मभूमिज के समान, यावत् श्रुत में उपयोगवाला (सम्मदिष्टी वा मिच्छदिष्टी वा) सम्यग्दृष्टि अथवा मिथ्यादृष्टि (कण्ठलेसे वा सुक्ललेसे वा) कृष्णलेश्यावाला अथवा शुक्ललेश्यावाला (णाणी वा अण्णाणी वा) ज्ञानी अथवा अज्ञानी (उक्कोससंकलिष्टपरिणामे वा असंकलिष्टपरिणामे वा) संक्लेश-परिणाम वाला अथवा असंक्लेश-परिणाम वाला (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामे वा) तत्प्रायोग्य तीव्र विशुद्ध होते हुए परिणाम वाला (एरिसणं गोयमा ! मणुसे उक्कोसकालद्विईयं आउयं कम्मं बंधइ) हे गौतम ! इस प्रकार का मनुष्य उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म का बन्ध करता है ।

(केरिसया णं भंते ! मणुसी उक्कोसकालद्विईयं आउयं कम्मं बंधइ ?) हे भगवन् ! किस प्रकार की मानुषी उत्कृष्ट स्थिति वाले आयु कर्म को पाधती है ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता) हे गौतम ! कर्मभूमिजा अथवा कर्मभूमिजा सरीखी, यावत् श्रुत में उपयोग वाली (सम्मदिष्टी सुक्कलेस्सा) सम्यग्दृष्टि शुक्ललेश्यावाली (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामा) तत्प्रायोग्य विशुद्ध होते हुए परिणाम वाली (एरिसया णं भागी वा जाव सुत्तोवउत्ते)-हे गौतम ! कर्मभूमि न अथवा कर्मभूमिजना समान यावत् श्रुतमां उपयोगवाणी

(सम्मदिष्टी वा मिच्छदिष्टि वा) सम्यग्दृष्टि अथवा मिथ्यादृष्टि (कण्ठलेसे वा सुक्कलेसे वा) कृष्णलेश्यावाणी अथवा शुक्ललेश्यावाणी (णाणी वा अण्णाणी वा) ज्ञानी अथवा अज्ञानी (उक्कोससंकलिष्ट परिणामे वा असंकलिष्टपरिणामे वा) संक्लेश परिणामवाणी अथवा असंक्लेश परिणाम वाणी (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामे वा) तत्प्रायोग्य तीव्र विशुद्ध यत्ता परिणाम वाणी. (एरिसणं गोयमा ! मणुसे उक्कोसकालद्विईयं आउयं कम्म बंधइ)-हे गौतम ! ये प्रकारनी मनुष्य उत्कृष्ट स्थितिवाणी आयुधर्मने पाध करे छे

(केरिसयाणं भंते ! मणुसी उक्कोसकालद्विईयं आउयं कम्म बंधइ)-हे भगवन् हेवा प्रकारनी मानुषी उत्कृष्ट स्थितिवाणी आयुधर्मने पाधे छे ? (गोयमा ! कम्मभूमिया वा कम्मभूमगपलिभागी वा जाव सुत्तोवउत्ता)-हे गौतम ! कर्मभूमिज अथवा कर्मभूमिज सरीखी यावत् श्रुतमां उपयोगवाणी (सम्मदिष्टि सुक्कलेस्सा) सम्यग्दृष्टि शुक्ललेश्यावाणी (तत्पाउग्गविसुज्जमाणपरिणामा) तत्प्रायोग्य विशुद्ध यत्ता अथवा परिणामवाणी (एरिसया णं गोयमा !

સ્થિતિક્ષ્ણ આયુષ્યં કર્મ વધ્નાતિ, અન્તરાયં યથા જ્ઞાનાવરણીયમ્ । પ્રજ્ઞાપનાયાં ત્રયોવિંશતિ-
તમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ ૨૩ ॥ સૂં ૧૪ ॥

ટીકા-પૂર્વ જઘન્યકાલકર્મસ્થિતિવન્ધકાનાં પ્રરૂપણં કૃતમ્, સમ્પ્રતિ ઉત્કૃષ્ટકાલકર્મ-
વન્ધક ન્ પ્રરૂપયિતુમાઠ-‘ઉક્કોસકાલદ્વિદ્યં ણં મંતે ! જાણાવરણિજ્જં કિં નેરહ્મો વંધદ, તિરિ-
વલ્લજ્જોણિથો વંધદ, તિરિવલ્લજ્જોણિણી વંધદ, મણુસ્સો વંધદ, મણુસ્મિણી વંધદ, દેવો વંધદ,
દેવી વંધદ ?’ હે મદન્ત ! ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં સ્વલ્લ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ કિં નૈરયિકો વધ્નાતિ ?
કિં વા તિર્યગ્ગોનિકો વધ્નાતિ ? કિં વા તિર્યગ્ગોનિકી વધ્નાતિ ? કિં વા મનુષ્યો વધ્નાતિ ?
કિં વા માનુષી વધ્નાતિ ? કિં વા દેવો વધ્નાતિ ? કિં વા દેવી વધ્નાતિ ? મગવાનાઠ-
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નેરહ્મો વિ વંધદ જાવ દેવી વિ વંધદ’ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ નૈરયિ-
કોઽપિ વધ્નાતિ યાવત્-તિર્યગ્ગોનિકોઽપિ તિર્યગ્ગોનિક્યપિ, મનુષ્યોઽપિ મનુષ્યપિ, દેવોઽપિ

ગોયમા ! માણુસી) હે ગૌતમ ! આ પ્રકાર કી મનુષ્યિની (ઉક્કોસકાલદ્વિદ્યં
આક્રયં કર્મં વંધદ) ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે આયુ કર્મ કો વાંધતી હૈ ।
(અંતરાયં જહા જાણાવરણિજ્જં) અન્તરાય કર્મ કો જ્ઞાનાવરણ કે સમાન સમજે ।
(પણવણાઠ તેવીસમં પયં સમત્તં) પ્રજ્ઞાપના કા તેઈસવાં પદ સમાપ્ત ॥સૂં ૧૪॥

ટીકાર્થ-કર્મો કી જઘન્ય સ્થિતિ કા વન્ધ કૌન કરતા હૈ, યહ પહેલે નિરૂ-
પણ કિયા જા ચુકા હૈ, અથ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વન્ધકોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ -

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલા જ્ઞાનાવરણીય
કર્મ કૌન વાંધતા હૈ ? કયા તિર્યચ વાંધતા હૈ ? કયા તિર્યચિની વાંધતી હૈ ? કયા
મનુષ્ય વાંધતા હૈ ? માનુષી વાંધતી હૈ ? કયા દેવ વાંધતા હૈ ? યા દેવી વાંધતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ નારક
મી કરતા હૈ, યાવત્-તિર્યચ મી કરતા હૈ, તિર્યચિની મી કરતી હૈ, મનુષ્ય મી

માણુસી) એ પ્રકારની મનુષ્યાણી (ઉક્કોસકાલદ્વિદ્યં આક્રયં કર્મં વંધદ) ઉત્કૃષ્ટ કાળની
સ્થિતિવાળા આયુ કર્મને બાંધે છે.

(અંતરાયં જહા જાણાવરણિજ્જં) અન્તરાય કર્મને જ્ઞાનાવરણ સમાન બાણુવુ (પણવણાઠ
તેવીસમં પય સમત્તં) પ્રજ્ઞાપનાનું તેવીસમું પદ સમાપ્ત ॥ સૂં ૧૪ ॥

ટીકાર્થ-કર્મોની જઘન્ય સ્થિતિનો બન્ધ કોણુ કરે છે, એ પહેલાં નિરૂપણુ કરાયેલું છે.
હે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બન્ધકોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિ વાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને
કોણુ બાંધે છે ? શુ નારક બાંધે છે ? શુ તિર્યચ બાંધે છે ? શુ તિર્યચિની બાંધે છે ? શુ
મનુષ્ય બાંધે છે ? શુ મનુષ્ય સ્ત્રી બાંધે છે ? શુ દેવ બાંધે છે ? અગર દેવી બાંધે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ નારક પણ
કરે છે, યાવત્ તિર્યચ પણ કરે છે, તિર્યચિની પણ કરે છે, મનુષ્ય પણ કરે છે,

દેવ્યપિ ચ વધ્નાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કૈરિસર્પણં મંતે ! નેરુપ ઉત્તોમઙ્ગાલ્લિટ્ટિયં ણાણાવર-
ણિજ્ઞં કમ્મં વંધઃ ?’ હે મહન્ત ! સીદ્ધઃ-‘કિં વૈશિષ્ટયવિશિષ્ટઃ મત્તુ નૈરયિકઃ ઉત્કૃષ્ટ
કાલસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નાતિ ? ભગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સણીપંચિ-
દિપ સવ્વાહિ પજ્જતીહિ પજ્જતે નાગારે નાગરે સુત્તોવઉત્તે પિન્નગ્રાદિટ્ટી કાહલ્લેસે ય ઉક્કોસ-
સંકિલ્લિટ્થપરિણામે ઈસિમજ્જિમપરિણામે વા’ સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયઃ તર્પામિઃ પર્યાપ્તિમિઃ-પહમિઃ
શરિરેન્દ્રિયોન્છવાસપ્રમૃતિ પર્યાપ્તિમિરિત્યર્થઃ પર્યાપ્તઃ, મારાગઃ-સાકારોપયુક્તઃ, જાગત્-નૈર-
યિકાણાગપિ કતિપયનિદ્રાનુમન્મચાદ્ જાગદિત્યુક્તમ્, શ્રુતોપયુક્તઃ-માભિન્યાપજાનોપયુક્તઃ,
મિધ્યાદૃષ્ટિઃ કૃષ્ણલેશ્યથ નૈરયિકઃ ઉત્કૃષ્ટસંશિષ્ટપરિણામઃ ઈપન્મધ્યમપરિણામો વા
ભૂત્વા ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નાતિ, ઇતિ-ઉપસંહરન્નાદ-‘પ્પિસર્પણં
ગોયમા !’ નેરુપ ઉક્કોસકાલલ્લિટ્ટિયં ણાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં વંધઃ’ હે ગૌતમ ! ઈદ્ધઃ સ્વલ્લ
નૈરયિક ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નાતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કૈરિસર્પણં

કરતા હૈ, માનુષી भी करती है, देव भी काता है और देवी भी करती है ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ પ્રકાર કી વિશિષ્ટતા વાલા નારક ઉત્કૃષ્ટ
કાલ કી સ્થિતિ વાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા બંધ કરતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞા, પંચેન્દ્રિય, શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉન્છવાસ આદિ
સમી અર્થાત્ છહોં પર્યાપ્તિયોં સે પર્યાપ્ત, જ્ઞાનોપયોગ વાલા, જાગતા હુઆ
નારકોં કો भी કિંચિત્ નિદ્રા કા અનુભવ હોતા હૈ, ઇસ કારણ કહા ગયા હૈ-
જાગતા હુઆ, શ્રુતજ્ઞાન મેં ઉપયોગ વાલા, મિધ્યાદૃષ્ટિ, કૃષ્ણલેશ્યા વાલા નારક
ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમય પરિણામ વાલા અથવા કિંચિત્ મધ્યમ પરિણામ વાલા હો
કર ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા બંધ કરતા હૈ । ઉપ-
સંહાર-હે ગૌતમ ! એસા નારક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ વાલે જ્ઞાનાવર-
ણીય કર્મ કો બાંધતા હૈ ।

મનુષ્યની સ્ત્રી પણ કરે દેવ પણ કરે છે અને દેવી પણ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવા પ્રકારની વિશિષ્ટતા વાળા નારક ઉત્કૃષ્ટ કાળની
સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સંજ્ઞા, પંચેન્દ્રિય, શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉન્છવાસ આદિ અર્થો
અર્થાત્ જો પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત, જ્ઞાનોપયોગવાળા, જાગતા નારકોને પણ કિંચિત્ નિદ્રા
નો અનુભવ થાય છે, એ કારણે કહેલું છે-જાગતા રહેલા શ્રુતજ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળા.
મિધ્યાદૃષ્ટિ, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારક ઉત્કૃષ્ટ સંકલેશમય પરિણામવાળા અથવા કિંચિત્
મધ્યમ પરિણામવાળા થઈને ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કરે છે.

ઉપસંહાર-હે ગૌતમ ! એવા નારક જીવ ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણીય
કર્મને બાંધે છે.

भंते ! तिरिक्खजोणि ए उक्कोसकालठिइयं णाणावरणेज्ज कम्मं वंधइ ?' हे भन्त ! कीदृशः—
किं वैशिष्ट्यविशिष्टः खलु तिर्यग्योनिकः उत्कृष्टकालस्थितिकं ज्ञानावरणीयं कर्म वध्नाति ?
भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'कम्मभूमए वा कम्मभूमग पलिभागी वा सण्णी-
पंचिदि ए सव्वाहिं पज्जत्तीहिं पज्जत्तए सेसं त चेव जहा नेरइयस्स' कर्मभूगगो वा—
कर्मभूमिजातो वा, कर्मभूमगप्रतिभागी वा—कर्मभूमगानां—कर्मभूमिजातानां प्रतिभागः—
सादृश्यम् अस्ति अस्वेति कर्मभूमगप्रतिभागी—कर्मभूमगसदृश इत्यर्थः, स च कम्पा-
श्रित् कर्मभूमिजाताया गर्भिण्यास्तिर्यग्योनियः केनापि अपहृत्य कर्मभूमौ युगलक्षेत्रे स्था-
पितायाः सकाशाद् जातो व्यपदिश्यते, पुनः किं विशिष्टस्तिर्यग्योनिक इत्याह—संज्ञी
पठवेन्द्रियः, सर्वाभिः पर्याप्तिभिः—पद्भिः शरीरेन्द्रियप्रभृति पर्याप्तिभिरित्यर्थः पर्याप्तः
सन् शेषं विशेषणं तच्चैव—पूर्वोक्तरीत्यैव यथा नैरयिकस्य प्रदिपादतं तथा प्रतिपत्तव्यम्,
तथा च साकारोपयोगयुक्तो जाग्रत् श्रुतोपयुक्तः—साभिरापज्ञानोपयुक्तो मिथ्यादृष्टिः कृष्ण-
लेश्यश्च तिर्यग्योनिकः—उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामः ईषदमध्यमपरिणामो वा भूत्वा उत्कृष्ट-

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! किस प्रकार की विशेषता वाला तिर्यच उत्कृष्ट
काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म का पन्ध करता है ?

भगवान्—हे गौतम ! कर्मभूमि में उत्पन्न अथवा जो कर्मभूमि में उत्पन्न
हुआ सरीखा हो अर्थात् कर्मभूमिजा गर्भिणी तिर्यचिनी को अपहरण कर के
किसी ने युगलिक क्षेत्र में रख दिया हो और उससे जो जन्मा हो, संज्ञी हो,
पंचेन्द्रिय हो, सब पर्याप्तियों से पर्याप्त हो, इत्यादि शेष विशेषण नारक के
समान समझ लेने चाहिए, अर्थात् साकार उपयोग वाला हो, जागृत हो, श्रुत
ज्ञान में उपयोग वाला हो, मिथ्यादृष्टि और कृष्णलेस्या वाला हो, साथ ही
उग्र संक्लिष्ट परिणाम वाला या किंचित् मध्यम परिणाम वाला हो, तभी वह
उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता है ।

इसी प्रकार तिर्यचिनी, मनुष्य, मनुष्याणी को भी समझ लेना चाहिए,

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! देवा प्रकारनी विशेषतावाणा तिर्यच उत्कृष्ट कालनी
स्थितिवाणा ज्ञानावरणीय कर्मने पन्ध करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कर्मभूमिमा उत्पन्न अथवा ने कर्म भूमिमा उत्पन्न
अथैव सरूपा होय. अर्थात् कर्म भूमिभगवन्निर्णी तिर्यचिनीनु अपहरण करीने कालको
युगलिक क्षेत्रमा राखी दीधी होय अने तेनाथी ने जन्मेव होय सरी होय, पंचेन्द्रिय
होय, पक्षी पर्याप्तियोथी पर्याप्त होय अथैव शेष विशेषण नारकना नेवा समझ लेवां
लेछे. अर्थात् साकार उपयोगवाणा जागृत होय, श्रुतज्ञानमा उपयोग वाणा होय, मिथ्या-
दृष्टि अने कृष्ण लेस्यावाणा होय तेमज्ज उग्र संक्लिष्ट परिणाम वाणा अथवा किंचित्
मध्यम परिणामवाणा होय, त्थैव ते उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा ज्ञानावरणीय कर्मने पन्ध छे,

કાલસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નાતિ, 'પાં તિરિગ્વિજોણિણી ત્રિ, મણુમે વિ યાપુમી વિ' એવમ્-તથાવિધ તિર્યગ્યોનિકોક્તરીત્યા તિર્યગ્યોનિકી અપિ, મનુષ્યોઽપિ, માનુષી અપિ તથાવિધવિશેષણવિશિષ્ટતયૈવ ઇત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધ્નાતિ, 'દેવદેવી જહા નેરડણ' દેવો દેવી ચ યથા નૈરયિકઃ પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકજ્ઞાનાવરણીયકર્મવન્ધકતયા પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિપાદનીયઃ 'એવં આઉયવજ્ઞાણં સત્તર્હં વમ્પ્રાણં' એવમ્-જ્ઞાનાવરણીયકર્મોક્તરીત્યા આયુષ્યવર્જનાં કર્મણામ્-દર્શનાવરણીય વેદનીય મોહનીયનામગોત્રાન્તરાયરૂપાણામપિ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિવન્ધકતયા નૈરયિકાદયઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ઉક્કોસકાલઠિસ્ય જં મંતે ! આઉયં કર્મં કિં નેરડઓ વંધડ જાવ દેવી વંધડ ?' હે ભદ્રન્ત ! ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં સ્વલુ નાયુષ્યં કર્મ કિં નૈરયિકો વધ્નાતિ ? યાવત્-કિં તિર્યગ્યોનિકઃ, તિર્યગ્યોનિકી, મનુષ્યઃ, માનુષી, દેવઃ, દેવી વા કિં વધ્નાતિ ? મગવાનાહ-અર્થાત્ જિન વિશેષણો દ્વારા તિર્યચ જ્ઞાનાવરણ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા વન્ધ કરના હૈ, ઉન્હીં વિશેષણોં વાલી તિર્યચિની, મનુષ્ય ઓર મનુષ્યાણી મી ઉત્કૃષ્ટ કાલિક જ્ઞાનાવરણ કી સ્થિતિ કા વન્ધ કરતા હૈ ।

જિન વિશેષણોં સે યુક્ત નારક જીવ જ્ઞાનાવરણ કર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા વંધ કરતા હૈ, ઉન્હીં વિશેષણો વાલા દેવ ઓર દેવી કો મી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ હોતા હૈ ।

જૈસે જ્ઞાનાવરણ કર્મ કે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કે વન્ધક કહે હૈ, ડસી પ્રકાર આયુ કર્મ કો છોડ કર શેષ સમી કર્મોં કે અર્થાત્ દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય કર્મોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કે વન્ધક મી સમજ લેને યાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે આયુકર્મ કો કયા નારક વાધતા હૈ ? કયા તિર્યચ વાંધતા હૈ ? કયા તિર્યચિની વાંધતી હૈ ? મનુષ્ય,

એ જ પ્રકારે મનુષ્ય, તિર્યચિની મનુષ્યાણી વિષે પણ સમજ લેવું જોઈએ. અર્થાત્ જે વિશેષણો દ્વારા તિર્યચ જ્ઞાનાવરણની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે, તેજ વિશેષણોવાળી તિર્યચિની, મનુષ્ય અને મનુષ્યાણી પણ ઉત્કૃષ્ટ કાલિક જ્ઞાનાવરણની સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે.

જે વિશેષણોથી યુક્ત નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનો બન્ધ કરે છે, તેજ વિશેષણો વાળા દેવ અને દેવીને પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળાં કર્મોનો બધ થાય છે.

જેવા જ્ઞાનાવરણ કર્મના ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બન્ધક કહ્યા છે, એજ પ્રકારે આયુકર્મ સિવાય શેષ બધા કર્મોના અર્થાત્ દર્શનાવરણીય, મોહનીય, વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બન્ધક પણ સમજ લેવા જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિ વાળા આયુકર્મને શું નારક બાધે છે ? શું તિર્યચ બાધે છે ? શું તિર્યચિની બાધે છે ? મનુષ્ય, માનુષી, દેવ અગરદેવી બાધે છે ?

‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘નો નેરડઓ વંધડ’ ઉત્કૃષ્ટ કાલસ્થિકમ્ આયુષ્ય વર્મ નો નૈરયિકો વંધનાતિ, અપિતુ ‘તિરિક્લજોણિઓ વંધડ’ તિર્યગ્યોનિકો વંધનાતિ ‘નો તિરિક્લજોણિની વંધડ’ નો તિર્યગ્યોનિકો વંધનાતિ કિન્તુ—મણુસ્મે વિ વંધડ માણુસ્સો વિ વંધડ’ મણુવ્યોડપિ વંધનાતિ, માણુવ્યપિ વંધનાતિ કિન્તુ ‘નો દેવો વંધડ નો દેવી વંધડ’ નો દેવો વંધનાતિ, નો વા દેવી વંધનાતિ તથા ચ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકાચુલ્યવન્ધકપ્રરુપણે નૈરયિકતિર્યગ્યોનિકો દેવદેવીનાં નિષેધઃ કૃતસ્તાસામુત્કૃષ્ટસ્થિતિકેષુ નરકાદિપુ ઉત્પત્ત્યભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેરિસણં મંતે ! તિરિક્લજોણિ ઉક્કોસઠિદયં આડયં કમ્મં વંધડ ?’ હે મદન્ત ! કીદ્દશઃ સહુ તિર્યગ્યોનિકઃ ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકમ્ આયુષ્યં કર્મ વંધનાતિ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કમ્મભૂમપ્ વા કરમભૂમગપલિભાગી વા સણ્ણીયંચિદિપ્ સવ્વાહિં પજ્જત્તીહિંપજ્જત્તપ્ સાગારે જાગરે સુત્તોવડત્તે મિચ્છદ્દિત્તો પરમકળ્હલેસે ઉક્કોસતંકિલ્લિટ્ઠપરિણામે’ કર્મભૂમગો વા—કર્મભૂમિજાતો વા, કર્મભૂમગપ્રતિભાગી વા—કર્મભૂમગસદ્દશો વા સંજ્ઞીપચ્ચેન્દ્રિયઃ સર્વાભિઃ પર્યાપ્તિભિઃ—શરીરેન્દ્રિયપ્રવૃત્તિપદ પર્યાપ્તિભિઃ પર્યાપ્તઃ સન્ સાકારઃ—સાકારોપયોગયુક્તઃ, જાગ્રત્ માનુષો, દેવ યા દેવી વાંધતી હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વાલે આયુર્કર્મ કો નૈરયિક નહીં વાંધતા કિન્તુ તિર્યચ વાંધતા હૈ, તિર્યચિની નહીં વાંધતી, મણુવ્ય વાંધતા હૈ ઓર મણુવ્યાણી ઓ વાંધતી હૈ । દેવ નહીં વાંધતા ઓર દેવી ઓ નહીં વાંધતી । હસ પ્રકાર ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે આયુર્કર્મ કે વન્ધકોં કી પ્રરુપણા મૈ નારક, તિર્યચિની દેવ ઓર દેવી કા નિષેધ કિયા ગયા હૈ, કયોંકિ ડન મૈ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે નારક આદિ મૈ ઉત્પત્તિ નહીં હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કિસ પ્રકાર કા તિર્યચ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલે આયુર્કર્મ કા વન્ધ કરતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જો કર્મભૂમિ મૈ જન્મા હુઆ, યા કર્મભૂમિ મૈ જન્મે હુપ કે સમાન હો, સંજ્ઞી હો, પંચેન્દ્રિય હો, સવ પર્યાપ્તિયોં સે પર્યાપ્તિ હો,

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુર્કર્મને નૈરયિક નથી બાધતા કિન્તુ તિર્યચ બાધે છે, તિર્યચિની નથી બાધતી, મણુવ્ય બાધે છે, અને માનુષી પણ બાધે છે. દેવ નથી બાધતા અને દેવી પણ નથી બાધતી. એ પ્રકારે ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા આયુર્કર્મના બન્ધની પ્રરૂપણામાં નારક તિર્યચિની, દેવ અને દેવીનો નિષેધ કરેલો છે, કેમકે તેમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારક આત્મા ઉત્પત્તિ નથી થતી

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કેવા પ્રકારના તિર્યચ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુર્કર્મને બન્ધ કરે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! એ કર્મભૂમિમાં જન્મેલ અથવા કર્મ ભૂમિમાં જન્મેલાની સમાન હોય, સંજ્ઞી હોય, પંચેન્દ્રિય હોય. બધી પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્તિ હોય સાકાર ઉપ-

શ્રુતોપયુક્તઃ-સામિલાપજ્ઞાનોપયુક્તઃ, મિથ્યાદૃષ્ટિઃ પરમકૃષ્ણલેશ્યઃ ઉત્કૃષ્ટસંકિલ્પટપરિ-
ણામસ્તિર્યગ્યોનિકઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકમ્ આયુષ્યં કર્મવન્નાતિ, તદુપસંહરન્નાદ-‘પરિસપ્-
ત્તં ગોયમા ! તિરિક્ષ્ણજોણિપ ઉક્તોસકાલદ્વિદ્યં પ્રાપ્ત્યં યમ્મં વંચડ’ હે ગૌતમ ! ર્દેશઃ સ્વલ્પ-
પૂર્વોક્તવિશેષણવિશિષ્ટ સ્તિર્યગ્યોનિકઃ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકમ્ આયુષ્યં કર્મ વન્નાતિ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘કેરિસપ્તં મંતે ! મણૂસે ઉક્તોસકાલદ્વિદ્યં પ્રાપ્ત્યં યમ્મં વંચડ !’ હે મદન્ત !
કીદશઃ સ્વલ્પ મનુષ્યઃ ઉત્કૃષ્ટ કાલસ્થિતિકમ્ આયુષ્યં કર્મ વન્નાતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘કર્મભૂમપ્તિ વા કર્મભૂમગપલિભાગી વા જાવ મુત્તોવઉત્તે સમ્મ’દ્વિ વા મિચ્છ
દ્વિ વા ક્ષલ્લેસે વા સુક્કલેસે વા જાણી વા અજ્ઞાણી વા ઉક્તોસમંકિલ્પટપરિણામે વા
અસંકિલ્પટપરિણામે વા તપ્પાપગવિમુક્કમાણપરિણામે વા’ કર્મભૂમગો વા-કર્મભૂમિજાતો
વા, કર્મભૂમગપ્રતિભાગી વા-કર્મભૂમગસદ્દશો વા યાવત્-સંજીપચ્ચેન્દ્રિયઃ સર્વાભિઃ પર્યાપ્તિભિઃ
પર્યાપ્તઃ મન્ સાકારોપયુક્તો જાગ્રત્ શ્રુતોપયુક્તઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિર્વા મિથ્યાદૃષ્ટિર્વા કૃષ્ણલેશ્યો વા

સાકાર ઉપયોગ વાળા હો, જાગૃત હો, શ્રુતજ્ઞાન મે ઉપયોગ વાળા હો, મિથ્યા
દૃષ્ટિ હો, પરમકૃષ્ણ લેશ્યો વાળા હો, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પટ પરિણામ સે યુક્ત
હો, વહી તિર્યચ ઉત્કૃષ્ટ કાલકી સ્થિતિવાલે આયુષ્યકર્મ કા વધ કરતા હૈ ।

ઉપસંહાર કરતે હુણ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! જો તિર્યચ દ્વન વિશેષણો સે યુક્ત
હોતા હૈ વહી ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિવાલે આયુષ્યકર્મ કા વધરુ હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કિસ પ્રકાર કા મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ કી સ્થિતિ-
વાલે આયુષ્યકર્મ કો વાંધતા ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! યા તો કર્મભૂમિ મેં ઉત્પન્ન હો યા કર્મભૂમિ મેં ઉત્પન્ન
સદ્દશ હો, સંજી હો, પચ્ચેન્દ્રિય હો, સર્વ પર્યાપ્તિયો સે પર્યાપ્ત હો, સાકાર ઉપ-
યોગ વાળા હો, જાગૃત હો શ્રુતજ્ઞાન મેં ઉપયોગ વાળા હો સમ્યગ્દૃષ્ટિ હો યા
મિથ્યાદૃષ્ટિ હો, કૃષ્ણલેશ્યા વાળા અથવા શુક્લલેશ્યા વાળા હો, જ્ઞાની હો યા

યોગ વાળા હોય જાગૃત હોય શ્રુતજ્ઞાનમા ઉપયોગવાળા હોય, મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય, પરમ
કૃષ્ણ લેશ્યા વાળા હોય, અને ઉત્કૃષ્ટ સંકિલ્પટ પરિણામથી યુક્ત હોય. તેજ તિર્યચ
ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા આયુષ્યકર્મનો વાંધ કરે છે.

ઉપસંહાર કરતા કહે છે-હે ગૌતમ ! જે તિર્યચ આ વિશેષણોની યુક્ત હોય છે.
તેજ ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા આયુષ્યકર્મનો વાંધ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા પ્રકારે મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલની સ્થિતિવાળા આ
યુષ્યકર્મને વાંધે છે ?

શ્રી મગવાન્ હે ગૌતમ ! અગરતો કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલ અથવા કર્મભૂમિમાં
ઉત્પન્ન થયેલના સદ્દશ હોય, સંજી હોય, પચ્ચેન્દ્રિય હોય, સર્વપર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત
હોય, સાકાર ઉપયોગવાળા હોય, જાગૃત હોય, શ્રુતજ્ઞાનમા ઉપયોગવાળા હોય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ
હોય અગર મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય, કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અથવા શુક્લલેશ્યાવાળા હોય, જ્ઞાની હોય કે

शुक्ललेइयो वा ज्ञानी वा अज्ञानी वा उत्कृष्टसंक्लिष्टपरिणामो वा असंक्लिष्टपरिणामो वा तप औग्र्यविशुध्यमानपरिणामो वा—तपस औग्र्येण तीव्रतया विशुध्यमानः परिणामो यस्य स मनुष्य उत्कृष्टकालस्थितिर्यु आयुष्यं कर्म व-नान्ति, तदुपसंहारनाह—‘एरिसए ण गोयमा ! मणूसे उक्कोसकालद्विइयं आउयं कम्मं वंचइ’ हे गौतम ! ईदृशः सन्तु मनुष्यः उत्कृष्टकालस्थितिर्यु आयुष्यं कर्म व-नान्ति, गौतमः पृच्छति—‘केरिसया णं मंते ! माणुसी उक्कोसकालद्विइयं आउयं कम्म वंचइ !’ हे मन्दन्त ! कीदृशी खलु मानुषी उत्कृष्टकालस्थिति कम् आयुष्यं कर्म वध्नाति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कम्मभूमिया वा कम्म-भूमगपल्लिभायी वा जाव सुत्तोवउत्ता सम्मदिट्ठी मुक्कलेस्सा तप्पाउग्गविमुज्झमाणपरिणामा’ कर्मभूमिगा वा—कर्मभूमिजाता वा, कर्मभूमगप्रतिभायिनी वा—कर्मभूमगसदृशी वा, यावत् संज्ञिनी पञ्चेन्द्रिया सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्ता सती साकारोपयुक्ता जाग्रती श्रुतोपयुक्ता

अज्ञानी हो, उत्कृष्ट संक्लिष्ट परिणाम वाला हो अथवा असंक्लिष्ट परिणाम वाला हो, तत्प्रायोग्य अत्यन्त विशुद्ध परिणाम वाला हो, ऐसा मनुष्य उत्कृष्ट काल की स्थिति वाले आयुर्कर्म का बन्ध करता है ।

उपसंहार करते हुए कहते हैं—हे गौतम ! जो इस प्रकार को विशेषताओं से सम्पन्न होता है, वही उत्कृष्ट आयु का बन्ध करता है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! किस प्रकार की मानुषी उत्कृष्ट काल की स्थिति-वाले आयुष्य कर्म का बन्ध करनी है ?

भगवान्—हे गौतम ! जो मनुष्यस्त्री कर्मभूमि में उत्पन्न हुई हो, अथवा कर्म भूमि में उत्पन्न सरिखी हो, संज्ञिनी हो, पञ्चेन्द्रिय हो, समस्त पर्याप्तियों से पर्याप्त हो, साकारोपयोग वाली हो, जाग्रत हो, श्रुतज्ञान में उपयोग वाली हो, सम्यग्दृष्टि हो, शुक्ललेइया वाली हो, तत्प्रायोग्य विशुद्ध परिणाम वाली

अज्ञानी होय, उत्कृष्ट संक्लिष्ट परिणामवाणा होय अथवा असंक्लिष्ट परिणामवाणा होय, तत्प्रायोग्य अत्यन्त विशुद्ध परिणामवाणा होय, जेवा मनुष्य उत्कृष्ट कालनी स्थितिवाणा आयुर्कर्मना बन्ध करे छे

उपसंहार करता रहे छे, हे गौतम ! जे मनुष्य आ प्रकारनी विशेषताओधी संपन्न होय छे, तेउ उत्कृष्ट आयुना बन्ध करे छे

श्री गौतमस्वामी—केवा प्रकारनी मानुषी उत्कृष्ट कालनी स्थिति वाणा आयुष्यकर्मना बन्ध करे छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! जे मनुष्य श्री कर्मभूमिमा उत्पन्न थई होय, अथवा कर्मभूमिमा उत्पन्न सदृशी होय, संज्ञिनी होय, पञ्चेन्द्रिय होय, समस्त पर्याप्तियोधी पर्याप्त होय, साकारोपयोग वाणी होय, जाग्रत होय, श्रुतज्ञानमा उपयोगवाणी होय,

સમ્યગ્દષ્ટિઃ શુક્લલેશ્યા તપઔગ્ર્યચિથુધ્યમાનપરિણામા-તપસ ઔગ્ર્યેણ-તીવ્રઃયા નિશુદ્ધ્ય-
માનઃ પરિણામો યસ્યાઃ સા તયાવિષા સતી માનુષી ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિકમ્ આયુષ્યં કર્મ વન્નાતિ
તદુપસંહરન્નાહ-‘૧રિસિયા ણં ગોયણ ! માણસી ઉક્કોસકાલદ્વિડયં આઉયં કર્મમં વંચડ’ હે
ગૌતમ ! ઈદ્દશી-પ્રાગુક્તવિશેષણવિશિષ્ટા સ્વલુ માનુષી ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકમ્ આયુષ્યં કર્મ-
વન્નાતિ, ‘અંતરાયં જહા ણાણાવગ્ગિજ્જં’ અન્તરાયં કર્મ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિઃં યથા જ્ઞાનાવર-
ણીયં કર્મ ઉત્કૃષ્ટકાલસ્થિતિકં પ્રતિપાદિતં તયા વક્તવ્યમ્, ‘પણ્ણવણાણ તેવીસમં પયં સમત્તં’
इति प्रज्ञापनाया त्रयोविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ २३ ॥ सू० १४ ॥

इतिश्री विश्वख्यात-जगद्बल्लभ-प्रसिद्धवाचरूपश्चदशभाषाकलित-ललितरूपापालापक-
प्रविशुद्धगद्यपद्यानैरुग्रन्यनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री शाह छत्रपतिकोल्हापुर
राजप्रदत्त-‘जैनशास्त्राचार्य’-पदविभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारी
जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री घासीलाल-व्रतिविरचितायां
श्री प्रज्ञापनासूत्रस्य प्रमेयबोधिनीव्याख्यायां व्याख्यायां
त्रयोविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ २३ ॥

હો (અથવા અપને યોગ્ય વિશુદ્ધ પરિણામ વાળી હો) એસી માનુષી ઉત્કૃષ્ટ કાલ
કો સ્થિતિ વાલે આયુષ્ય કર્મ કો વાંધતી હૈ ।

ઉપસંહાર કરતે હુણ કહતે હૈ-હે ગૌતમ ! જિસ મનુષ્યસ્ત્રી મેં હસ પ્રકાર
કી વિશેષતાળ હોતી હૈ વહી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાલા આયુ કર્મ વાંધતી હૈ ।

અન્તરાય કર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા બન્ધક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કી ઉત્કૃષ્ટ
સ્થિતિ કે બન્ધક કે સમાન સમજના યાહિણ । સૂ૦ ૧૪॥

શ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત
પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર કી પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યા મેં
તેઈસવાં પદ સમાપ્ત ॥૨૩॥

સમ્યગ્દષ્ટિ હોય, શુક્લલેશ્યા વાળી હોય, તપઃયોગ્ય વિશુદ્ધ પરિણામ વાળી હોય અથવા
પોનાને યોગ્ય વિશુદ્ધપરિણામ વાળી હોય, એવી માનુષી ઉત્કૃષ્ટ કાળની સ્થિતિવાળા
આયુષ્યકર્મને બાધે છે

ઉપસંહાર કરતા કહે છે-હે ગૌતમ ! જે મનુષ્યસ્ત્રીના એ પ્રકારની વિશેષતાઓ
હોય છે, તેજ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા આયુષ્યકર્મને બાધે છે.

અન્તરાય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના બન્ધક જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિના
બન્ધકતા સમાન સમજના બોધો ॥ સૂ૦ ૧૩ ॥

શ્રીજૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલ વ્રતિવિરચિત

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની પ્રમેયબોધિની વ્યાખ્યાનું

ત્રેવીસમું પદ સમાપ્ત ॥ ૨૩ ॥

चतुर्विंशतितम कर्मप्रकृतिवन्धनपदम्

मूय्—“कह णं भंते ! कम्मपगडीओ पणत्ताओ ? गोयसा ! अट्टकम्म-
पगडीओ पणत्ताओ, तं जहा—णाणावरणिज्जं जान अंतराइयं, एवं नेर-
इयाणं जाव वेसाणिषाणं जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे
कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयसा । सत्तविहबंधए वा अट्टविहबंधए वा
छव्विहबंधए वा, नेरइए णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे
कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयसा । सत्तविहबंधए वा अट्टविहबंधए
वा, एवं जाव वेसाणिष, णवरं मणुस्से जहा जीवे, जीवा णं भंते !
णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयसा !
सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य, अहवा सत्त-
विहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छव्विहबंधगे य, अहवा सत्तविहबंधगा
य अट्टविहबंधगा य छव्विहबंधगा य, णेरइयाणं भंते ! णाणा-
वरणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयसा ! सव्वे
वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगे
य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य तिणिण भगा, एवं
जाव थणियकुमारा, पुढ्विक्काइयाणं पुच्छा, गोयसा । सत्तविहबंधगा वि
अट्टविहबंधगा वि, एवं जाव वणप्फइकाइया, विगलाणं पंचिदिय-
तिरिक्खज्जोणियाणं तिय भंगो सव्वे वि ताव होज्ज सत्तविहबंधगा,
अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य अहवा सत्तविहबंधगा य
अट्टविहबंधगा य, मणूसा णं भंते ! णाणावरणिज्जस्स पुच्छा, गोयसा !
सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा १ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्ट-
विहबंधगे य२ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य३ अहवा
सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य४ अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विह-
बंधगा य५ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य छव्विहबंधगे
य ६ अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य छव्विहबंधगा य ७

अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छट्ठविहबंधगे य ८, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छट्ठविहबंधगा य ९, एवं एए नव भंगा, सेसा वाणमंतरादिया जाव वेमाणिया जहा नेग्ढया सत्तविहादि बंधगा भणिया तहा भाणियव्वा, एवं जहा णाणावरणं बंधमाणा जहिं भणिया, दंसणावरणमपि बंधमाणा तहिं जीवादिद्या एगत्तपोहुत्तिएहिं भाणियव्वा, वेयणिज्जं बंधमाणे जीवे कइ कम्मपगडीओ पणत्ताओ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्टविहबंधए वा छट्ठविहबंधए वा एगविहबंधए वा एवं मणूसे वि, सेसा नारगादीया सत्तविहबंधगा वा अट्टविहबंधगा जाव वेमाणिए, जीवा णं भंते वेयणिज्जं कम्मं पुच्छा, गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य एगविहबंधगा य छट्ठविहबंधगा य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य एगविहबंधगा य छट्ठविहबंधगा य अवसेसा, नारगादीया जाव वेमाणिया जहिं णाणावरणं बंधंति तहिं भाणियव्वा, एवं मणूसाणं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा १ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य २ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य ३ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य छट्ठविहबंधगे य ४ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य ५ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य छट्ठविहबंधगे य ६, अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य छट्ठविहबंधगा य ७ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छट्ठविहबंधगे य ८ अहवा सत्तविहबंधगा य एगविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छट्ठविहबंधगा य ९, एवं एए नव भंगा भाणियव्वा, मोहणिज्जं बंधमाणे जीवे कइ कम्मपगडीओ बंधंति ? गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तिय भंगो, जीवेगिंदिया

सत्तविहवंधगा वि अट्टविहवंधगा वि, जीवे णं भंते । आउयं कम्मं
बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वंधइ ? गोयमा । नियमा अट्ट, एवं नेर-
इए जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेण वि, णामगोयअंतराइयं वंधमाणे
जीवे कइ कम्मपगडीओ वंधइ ? गोयमा । जीवे णाणावरणिज्जं वंधमाणे
जाहिं वंधइ ताहिं भाणियव्वो, एवं नेरइए वि, जाव वेमाणिए, एवं
पुहुत्तेण वि भाणियव्वं ॥ सू० १ ॥

॥ पणवणाए भगवईए चउवीसइतसं पयं समत्तं ॥२४॥

छाया-कति खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः,
तद्यथा-ज्ञानावरणीयं यावत् अन्तरायम्, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, जीवः खलु
भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कतिकर्मप्रकृतीः बध्नाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा
अष्टविधबन्धको वा पञ्चविधबन्धको वा, नैरयिकः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्

चौवीसवां कर्मप्रकृतिबन्ध पद

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पणत्ताओ ?) हे भगवन् ! कर्म
प्रकृतियां कितनी कही गई है ? (गोयमा ! अट्ट कम्मपगडीओ पणत्ताओ) हे
गौतम ! कर्मप्रकृतियां आठ कही गई हैं (तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं)
वह इस प्रकार-ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं)
इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों की ।

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्म वंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वंधइ ?)
हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म को बांधता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों को
बांधता है ? (गोयमा ! सत्तविहवंधए वा, अट्टविहवंधए वा, छव्विहवंधए वा)
हे गौतम ! सात का बन्धक, आठ प्रकृतियों का बन्धक अथवा छह प्रकृतियों का

चौवीसमु कर्मप्रकृतिबन्ध पद

शब्दार्थ-(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पणत्ताओ ?)-हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियो केटली
कडेली छे ? (गोयमा ! अट्ट कम्मपगडीओ पणत्ताओ)-हे गौतम कर्म प्रकृतियो आठ कडेली
छे ? (तं जहा-णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) ते आ प्रकाहे ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय
(एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) ओए प्रकाहे नारको यावत् वैमानिकोनी

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्म वंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वंधइ)-हे भगवन् !
एव ज्ञानावरणीय कर्मने बाधता केटली कर्म प्रकृतियोने बाधे छे ? (गोयमा ! सत्तविह
वंधए वा अट्टविहवंधए वा छव्विहवंधए वा)-हे गौतम ! सातना बन्धक, आठ प्रकृति-
योना बन्धक अथवा छ प्रकृतियोना बन्धक थाय छे.

કતિકર્મપ્રકૃતી વંચન્તિ ? ગૌતમ ! સત્તવિધવન્ધકો વા અષ્ટવિધવન્ધકો વા, एवं यावद् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः कति-
 कर्मप्रकृती वंचन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भूयेयुः साप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च
 अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पञ्चविधवन्धकाश्च, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्ट-
 विधवन्धकाश्च पञ्चविधवन्धकाश्च, नैरयिकाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन्तः
 वन्धक होते हैं ।

(નેરદ્વળ ણં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મ્મં વંધમાણે કઠ્ઠ કર્મ્મપગડીઓ વંધઈ ?)
 હે ભગવન્ ! નારકજીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતા હુઆ કિતની કર્મ
 પ્રકૃતિયાં વાંધતા હૈ ? (ગોયમા ! સત્તવિહવંધગ વા અટ્ટવિહવંધગ વા) હે ગૌતમ !
 સાત કા વંધક હોતા હૈ અથવા આઠ કા વંધક હોતા હૈ (અવં જાવ વેમાણિય)
 હસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિક તક (જવરં) વિશેષ (મણુસ્સે જહા જીવે) મનુષ્ય,
 જીવ કે સમાન ।

(જીવા ણં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મ્મં વંધમાણા કઠ્ઠ કર્મ્મપગડીઓ વંધઈ ?)
 હે ભગવન્ ! વહુત જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતે હુણ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં
 વાંધતે હૈ ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્જ સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય)
 હે ગૌતમ ! સમી સાત કે વંધકુ હોતે હૈ અથવા આઠ કે વંધકુ હોતે હૈ (અહ
 વા સત્તવિહવંધગા ય, અટ્ટવિહવંધગા ય છત્તિવિહવંધગે ય) અથવા વહુત સાત
 કે વંધક, વહુત આઠ કે વંધક ઓર એક છહ જા વંધકુ (અહવા સત્તવિહ
 વંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય છત્તિવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વંધક,
 વહુત આઠ કે વંધક ઓર વહુત છહ કે વંધકુ ।

(નેરદ્વળ મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મ્મં વંધમાણે કઠ્ઠ કર્મ્મપગડીઓ વંધઈ)-હે ભગવન્ !
 નારક એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ? (ગોયમા ! સત્ત
 વિહવંધગ વા અટ્ટવિહવંધગ વા)-હે ગૌતમ ! સાતના બંધક બને છે અથવા આઠના
 બંધક થાય છે (અ જાવ વેમાણિય) એ જ પ્રકારે વૈમાનિક સુધો (જવર) વિશેષ (મણુસ્સે
 જહા જીવે) મનુષ્ય એવના સમાન

(જીવા ણં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કર્મ્મ વંધમાણા કઠ્ઠ કર્મ્મપગડીઓ વંધઈ)-હે ભગવન્ !
 ધણુ એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા કેટલી પ્રકૃતિયો બાધે છે ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ
 તાવ હોજ્જ સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય)-હે ગૌતમ ! બધા સાતના બંધક થાય છે
 અથવા આઠના બંધક બને છે (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અટ્ટવિહવંધગા ય છત્તિવિહવંધગે ય)
 અથવા ધણુ સાતના બંધક, ધણુ આઠના બંધક બને એક છનો બંધક (અહવા સત્તવિહ
 વંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય છત્તિવિહવંધગા ય) અથવા ધણુ સાતના બંધક, ધણુ આઠના
 બંધક બને ધણુ છના બંધક

કતિ કર્મપ્રકૃતીર્વન્નાતિ ? ગૌતમ ! સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ યથવા સપ્તવિધ-
વન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ, યથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ ત્રયો મદ્નાઃ, एवं
યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વલ્પ પુન્ડા, ગૌતમ ! સપ્તવિધવન્ધકા અપિ, અષ્ટ-
વિધવન્ધકા અપિ, एव यावद् वनस्पतिकायिकाः, विकलाना पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां
ત્રિકમદ્ભઃ, સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ, યથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ, અષ્ટવિધ
વન્ધકશ્ચ યથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ મનુષ્યાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! જ્ઞાના-

(ગેરહયા ણં મંતે ! જ્ઞાનાવરણિજ્ઞ કમ્મ વંધમાણા કદ્દ કમ્મપગડીઓ વંધ-
તિ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતે દુષ્પ નારક કિતની કર્મપ્રકૃતિયો
કે વન્ધક હોતે હૈં ? (ગોયમા ! સર્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા) હે ગૌતમ !
સમી સાત કે વન્ધક હોતે હૈં (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગો ય)
અથવા વહુત સાત કે વન્ધક ઓર એક આઠ કા વન્ધક (અહવા સત્તવિહવંધગા
ય અદ્ધવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક ઓર વહુત આઠ કે વન્ધક
(તિણિ મંગા) ત્રીન મંગ હોતે હૈં (એવં જાવ થણિયકુમારા) હસી પ્રકાર યાવત્
સ્તનિતકુમારોં તક !

(પુઠ્ઠવિકાઢયા ણં પુચ્છા ?) પૃથિવીકાયિકોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન ? (ગોયમા !
સત્તવિહવંધગા વિ અદ્ધવિહવંધગા વિ) હે ગૌતમ ! સાત કે મી વન્ધક હોતે હૈં,
આઠ કે મી વન્ધક હોતે હૈં (એવં જાવ વળખ્ખફદ્દકાહયા) હસી પ્રકાર યાવત્
વનસ્પતિકાયિક (વિગલાણ પંચિદિયતિરિક્કજોણિયાણં તિયમંગો) વિકલે-
ન્દ્રિયોં ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્ય્ચોં કે ત્રીન મંગ કહે ગયે હૈં (સર્વે વિ તાવ હોજ્ઞા
સત્તવિહવંધગા) સમી સાત કે વન્ધક હોતે હૈં (અહવા સત્તવિહવંધગા ય

(ગેરહયા ણં મંતે ! જ્ઞાનાવરણિજ્ઞ કમ્મ વંધમાણા કદ્દકમ્મપગડીઓ વંધતિ !-હે
ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા નારક કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોના બંધક થાય છે ?
(ગોયમા ! સર્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા)-હે ગૌતમ ! બધા સાતના બંધક થાય છે
(અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગો ય) અથવા ઘણા સાતના બંધક અને એક
આઠનો બંધક (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગા ય) અથવા ઘણા સાતના બંધક
અને ઘણા આઠના બંધક છે (તિણિ મંગા) ત્રણ ભગ થાય છે (એવં જાવ થણિયકુમારા)
એજ પ્રકારે સ્તનિત કુમારો સુધી

(પુઠ્ઠવિકાઢયા ણ પુચ્છા) પૃથ્વી કાયિકોના વિષયમાં પ્રશ્ન (ગોયમા ! સત્તવિહવંધગા
વિ અદ્ધવિહવંધગા વિ)-હે ગૌતમ સાતના ત્રણ બંધક થાય છે, આઠના ત્રણ બંધક
બને છે (એવં જાવ વળખ્ખફદ્દકાહયા) એજ પ્રકારે યાવત્ વનસ્પતિકાયિક (વિગલાણં પંચિદિય
તિરિક્કજોણિયાણં તિય મંગો) વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્ય્ચોના ત્રણ ભગ (સર્વે વિ
તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા) બધા સાતના બંધક બને છે (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્ધવિહ

વરણીયસ્ય પુચ્છા, ગૌતમ ! સર્વેઽપિ તામ્ મવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ ?, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ ૨, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ ૩, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્મવિધવન્ધકશ્ચ ૪, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્મવિધવન્ધકાશ્ચ ૫, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ પદ્મવિધવન્ધકશ્ચ ૬, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ પદ્મવિધવન્ધકાશ્ચ ૭ અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્મવિધવન્ધકશ્ચ ૮ અઠ્ઠવિહવંધગે ય) વહુત સાત કે વન્ધક હોતે હૈં ઔર કોઈ ઁક આઠ કા વન્ધક હોતા હૈં (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અઠ્ઠવિહવંધગા ય) અથવા વહુત માત કે વન્ધક ઔર વહુત આઠ કે વન્ધક હોતે હૈં

(મળૂસા ણ) મનુષ્ય (મંતે) હે ભગવન ! (ણાણાવરણિજ્ઞસ્મ) જ્ઞાનાવરણીય કે (પુચ્છા) પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સન્ને વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા) હે ગૌતમ ! સમી સાત કે વન્ધક હોતે હૈં ? (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અઠ્ઠવિહવંધગે ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક હોતે હૈં ઔર કોઈ ઁક આઠ કા વન્ધક હોના હૈં ૨ (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અઠ્ઠવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક ઔર વહુત આઠ કે વન્ધક ૩ (અહવા, સત્તવિહવંધગા ય છત્તિવિહવંધગે ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક ઔર ઁક છત્તિ કા વન્ધક ૪ (અહવા સત્તવિહવંધગા ય છત્તિવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક ઔર વહુત છત્તિ કે વન્ધક ૫ (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અઠ્ઠવિહવંધગે ય, છત્તિવિહવંધગે ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, ઁક આઠ કા વન્ધક ઔર ઁક છત્તિ કા વન્ધક ૬ (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અઠ્ઠવિહવંધગે ય, છત્તિવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, ઁક આઠ કા વન્ધક ઔર વહુત છત્તિ કે વન્ધક ૭ (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અઠ્ઠ

વધગે ય) ધણા સાતના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક આઠનો બન્ધક થાય છે (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અઠ્ઠવિહવ ધગા ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક અને ધણા આઠના બન્ધક થાય છે

(મળૂસા ણ) મનુષ્ય (મંતે)—હે ભગવન્ (ણાણાવરણિજ્ઞસ્મ) જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વિષયમાં (પુચ્છા) પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સન્ને વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવ ધગા)—હે ગૌતમ ! બધા સાતના બન્ધક થાય છે ૧ (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અઠ્ઠવિહવ ધગે ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક આઠનો બન્ધક થાય છે ૨ (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અઠ્ઠવિહવ ધગા ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક અને ધણા આઠના બન્ધક ૩ (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય છત્તિવિહવ ધગે ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક અને એક છનો બન્ધક ૪ (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય છત્તિવિહવ ધંધગા ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક અને ધણા છના બન્ધક ૫ (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય અઠ્ઠવિહવ ધગે ય છત્તિવિહવ ધગે ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક અને એક છનો બન્ધક ૬ (અહવા સત્તવિહવ ધગા ય, અઠ્ઠવિહવ ધગે ય, છત્તિવિહવ ધગા ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક એક આઠનો બન્ધક અને ધણા છના બન્ધક ૭ (અહવા સત્તવિહ-

अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पञ्चविधवन्धकाश्च ९ एवम् एते नवमन्त्राः, शेषा वानव्यन्तरादिका यावद् वैमानिका यथा नैरयिकाः सप्तविधादिवन्धका भणितास्तथा भणितव्याः, एवं यथा ज्ञानावरणं बन्धन्तो यत्र भणिता दर्शनावरणमपि बन्धन्तस्तत्र जीवादिका एकत्वपृथक्त्वाभ्यां भणितव्याः, वेदनीयं बन्धनं जीवः कतिकर्मप्रकृती बन्धनाति ? गौतम ! सप्तविधवन्धको वा अष्टविधवन्धको वा पञ्चविधवन्धको वा एकविधवन्धको वा, एवं मनुष्यो-

विह्वंघगा य, छविह्वंघगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक (अथवा सत्तविह्वंघगा य, अट्टविह्वंघगा य, छविह्वंघगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक (एवं) इस प्रकार (एए) ये (नवमंगा) नौ मंग हैं ।

(सेसा वाणमन्तराद्या) शेष वानव्यन्तर आदि (जाव वैमाणिया) यावत् वैमानिकों तक (जहा नेरइया सत्तविहाइ बंधगा भणिया तहा भाणियव्वा) जैसे नारक सात आदि के बन्धक कहे हैं, उसी प्रकार कहने चाहिए (एवं जहा णाणावरणं बंधमाणा) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरण को बांधते हुए (जहिं भणिया) जहां कहे हैं (दंसणावरणं बंधमाणा) दर्शनावरण को बांधते हुए (तहिं) वहां (जीवादिया) औधिक जीव आदि (एगत्तपोहुत्तिहिं) एकत्व और पृथक्त्व-बहुत्व-से (भाणियव्वा) कहने चाहिए ।

(वेयणिज्जं बंधमाणे जीवे) वेदनीय कर्म को बांधता हुआ जीव (कइ कम्म पगडीओ) कितनी कर्मप्रकृतियां (बंधइ) बांधता है (गोयमा ! सत्तविह्व धगे वा, अट्टविह्वंधए वा, छविह्वंधए वा, एगविह्वंधए वा) हे गौतम ! सात का बन्धक, अथवा आठ का बन्धक अथवा छह का बन्धक अथवा एक का बन्धक (एवं मणुसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (सेसा नारगादीया) शेष नारक आदि (सत्त-

बधगा य, अट्टविह्वधगा य, छविह्वधगे य) अथवा धल्ला सातना बन्धक, धल्ला आठना बन्धक अने ओके छना, बन्धक (अथवा सत्तविह्वधगा य, अट्टविह्वधगा य, छविह्वधगा य) अथवा धल्ला सातना बन्धक धल्ला आठना बन्धक अने धल्ला छना बन्धक ९ (एव) ओ प्रकारे (एए) ओ (नवमंगा) नव मंग छे (सेसा वाणमन्तराद्या) शेष वानव्यन्तर आदि (जाव वैमाणिया) वैमानिकों सुधी (जहा नेरइया सत्तविहाइ बधगा भणिया तहा भाणियव्वा) जेभ सात नारक आदिना बन्धक कइल छे, ओ ९ प्रकारे कडेवा जेधजे.

(एवं जहा णाणावरणं बधमाणा) ओ प्रकारे जेवा ज्ञानावरणने बाधता (जहिं भणिया) अथां कइल छे (दंसणावरणं बधमाणा) दर्शनावरणने बाधता (तहिं) त्या (जीवादिया) औधिक एव आदि (एगत्तपोहुत्तिहिं) ओकत्व अने पृथक्त्व-बहुत्वधी (भाणियव्वा) कडेवा जेधजे

(वेयणिज्जं बधमाणे जीवे) वेदनीय कर्मने बाधता एव (कइकम्मपगडीओ) कटकी कर्म प्रकृतियों (बंधइ) बाधे छे (गोयमा ! सत्तविह्व धगे - अट्टविह्व धए वा, छविह्व धए वा, एगविह्व धए वा) - हे गौतम ! सातना बन्धक, अथवा आठना बन्धक अथवा छना बन्धक अथवा ओकेना बन्धक (एवं मणुसे) ओ ९ प्रकारे मनुष्य पण (सेसा नारकादीया)

वरणीयस्य पृच्छा, गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधवन्धकाः ? , अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च २, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च ४, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च ५, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च ६, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च ७ अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च ८ अष्टविह्वबंधगे य) बहुत सात के बन्धक होते हैं और कोई एक आठ का बन्धक होता है (अहवा सत्तविह्वबंधगा य, अष्टविह्वबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक होते हैं

(मणुसा ण)मनुष्य (भंते) हे भगवन ! (णाणावरणिज्जस्म) जानावरणीय के (पुच्छा) प्रश्न ? (गोयमा ! मन्वे वि ताव होज्जा सत्तविह्वबंधगा) हे गौतम ! सभी सात के बन्धक होते हैं ? (अहवा सत्तविह्वबंधगा य अष्टविह्वबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक होते हैं और कोई एक आठ का बन्धक होता है २ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य अष्टविह्वबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक ३ (अहवा, सत्तविह्वबंधगा य छत्तिह्वबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक छह का बन्धक ४ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य छत्तिह्वबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत छह के बन्धक ५ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य, अष्टविह्वबंधगे य, छत्तिह्वबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक ६ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य, अष्टविह्वबंधगे य, छत्तिह्वबंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और बहुत छह के बन्धक ७ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य, अष्ट

वंधगे य) धल्ला सातना बन्धक थाय छे अने केई ओके आठने। बंधक थाय छे (अहवा सत्तविह्वबंधगा य अष्टविह्वबंधगे य) अथवा धल्ला सातना बंधक अने धल्ला आठना बंधक थाय छे

(मणुसा ण) मनुष्य (भंते) - हे भगवन ! (णाणावरणिज्जस्म) जानावरणीयके भंता विषयभा (पुच्छा) प्रश्न ? (गोयमा ! मन्वे वि ताव होज्जा सत्तविह्वबंधगा) - हे गौतम ! सभी सातना बंधक थाय छे ? (अहवा सत्तविह्वबंधगा य अष्टविह्वबंधगे य) अथवा धल्ला सातना बंधक थाय छे अने केई ओके आठने। बंधक थाय छे २ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य अष्टविह्वबंधगे य) अथवा धल्ला सातना बन्धक अने धल्ला आठना बंधक ३ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य छत्तिह्वबंधगे य) अथवा धल्ला सातना बंधक अने ओके छेने। बन्धक ४ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य छत्तिह्वबंधगा य) अथवा धल्ला सातना बंधक अने धल्ला छहना बंधक ५ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य अष्टविह्वबंधगे य छत्तिह्वबंधगे य) अथवा धल्ला सातना बन्धक, ओके आठने। बन्धक अने ओके छेने। बन्धक ६ (अहवा सत्तविह्वबंधगा य, अष्टविह्वबंधगे य, छत्तिह्वबंधगे य) अथवा धल्ला सातना बन्धक ओके आठने। बन्धक अने धल्ला छहना बन्धक ७ (अहवा सत्तविह्व

अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पदविधबन्धकाश्च ९ एवम् एते नवभङ्गाः, शेषा वानव्यन्तरादिका यावद् वैमानिका यथा नैरयिकाः सप्तविधादिवन्धका भणितास्तथा भणितव्याः, एवं यथा ज्ञानावरणं बन्धन्तो यत्र भणिता दर्शनावरणमपि बन्धन्तस्तत्र जीवादिका एकत्वपृथक्त्वाभ्यां भणितव्याः, वेदनीयं बन्धनं जीवः कतिकर्मप्रकृती बन्धनाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा पदविधबन्धको वा एकविधबन्धको वा, एवं मनुष्यो-

विहबन्धगा य, छव्विहबन्धगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ का बन्धक और एक छह का बन्धक (अथवा सत्तविहबन्धगा य, अट्टविहबन्धगा य, छव्विहबन्धगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक (एवं) इस प्रकार (एए) ये (नवभङ्गा) नौ भङ्ग हैं ।

(सेसा वाणमन्तराहया) शेष वानव्यन्तर आदि (जाव वैमाणिया) यावत् वैमानिकों तक (जहा नेरइया सत्तविहाइ बन्धगा भणिया तथा भाणियव्वा) जैसे नारक सात आदि के बन्धक कहे हैं, उसी प्रकार कहने चाहिए (एवं जहा णाणावरणं बन्धमाणा) इस प्रकार जैसे ज्ञानावरण को बांधते हुए (जहिं भणिया) जहां कहे हैं (इंसणावरणं बधमाणा) दर्शनावरण को बांधते हुए (तहिं) वहां (जीवादिया) औधिक जीव आदि (एगत्तपोहुत्तिहिं) एकत्व और पृथक्त्व-बहुत्व-से (भाणियव्वा) कहने चाहिए ।

(वेयणिज्जं बन्धमाणे जीवे) वेदनीय कर्म को बांधता हुआ जीव (कइ कम्म पगडीओ) कितनी कर्मप्रकृतियां (बन्धइ) बांधता है (गोयमा ! सत्तविहबन्धगे वा, अट्टविहबन्धगे वा, छव्विहबन्धगे वा, एगविहबन्धगे वा) हे गौतम ! सात का बन्धक, अथवा आठ का बन्धक अथवा छह का बन्धक अथवा एक का बन्धक (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य भी (सेसा नारगादीया) शेष नारक आदि (सत्त-

बन्धगा य, अट्टविहबन्धगा य, छव्विहबन्धगे य) अथवा धल्ला सातना बन्धके, धल्ला आठना बन्धके अने ओके छना, बन्धके (अथवा सत्तविहबन्धगा य, अट्टविहबन्धगा य, छव्विहबन्धगा य) अथवा धल्ला सातना बन्धके धल्ला आठना बन्धके अने धल्ला छना बन्धके (एवं) ओ प्रकारे (एए) ओ (नवभङ्गा) नव भङ्ग छे (सेसा वाणमन्तराहया) शेष वानव्यन्तर आदि (जाव वैमाणिया) वैमानिके सुधी (जहा नेरइया सत्तविहाइ बन्धगा भणिया तथा भाणियव्वा) जेभ सात नारक आदिना बन्धके कहे छे, ओ ज प्रकारे कहेवा जेधजे.

(एवं जहा णाणावरणं बधमाणा) ओ प्रकारे जेवा ज्ञानावरणने बाधता (जहिं भणिया) जहां कहे छे (इंसणावरणं बधमाणा) दर्शनावरणने बाधता (तहिं) तथा (जीवादिया) औधिक एव आदि (एगत्तपोहुत्तिहिं) ओकरत्त अने पृथक्त्व-बहुत्वथी (भाणियव्वा) कहेवा जेधजे

(वेयणिज्जं बन्धमाणे जीवे) वेदनीय कर्मने बाधता एव (कइकम्मपगडीओ) कइती कर्म प्रकृतियो (बन्धइ) बाधे छे (गोयमा ! सत्तविहबन्धगे - अट्टविहबन्धगे वा, छव्विहबन्धगे वा, एगविहबन्धगे वा) - हे गौतम ! सातना बन्धके, अथवा आठना बन्धके अथवा छना बन्धके अथवा ओकेना बन्धके (एवं मणूसे) ओ ज प्रकारे मनुष्य પણ (सेसा नारकादीया)

ડપિ, શેષાઃ નારકાદિકાઃ સપ્તવિધબંધકા અષ્ટવિધબંધકા યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, ગૌતમ ! સ્વલુ મદન્ત ! વેદનીયં કર્મ પુચ્છા, ગૌતમ ! સર્વેડપિ તાવદ્ મથેયુઃ સપ્તવિધબંધકાશ્ચ અષ્ટવિધબંધકાશ્ચ એકવિધબંધકાશ્ચ પદ્ધવિધબંધકાશ્ચ અથવા સપ્તવિધબંધકાશ્ચ અષ્ટવિધબંધકાશ્ચ એકવિધબંધકાશ્ચ પદ્ધવિધબંધકાશ્ચ અથશેષાઃ, નારકાદિકા યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, યત્ર જ્ઞાનાવરણીયં વધન્તિ તત્ર મણિતવ્યાઃ, એવં મનુષ્યાઃ સ્વલુ મદન્ત ! વેદનીયં કર્મ વદન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વદન્તિ ? ગૌતમ ! સર્વેડપિ તાવદ્ મથેયુઃ સપ્તવિધબંધકાશ્ચ એકવિધબંધકાશ્ચ ૧ અથવા

વિહવંધગા વા અદ્વિહવંધગા વા જાવ વેમાણિણ) સાત કે વન્ધક અથવા આઠ કે વન્ધક હોતે હૈં, વૈમાનિક પર્યન્ત ।

(જીવા ણં મંતે ! વેયણિજ્ઞં કર્મં પુચ્છા ?) હે મગવન્ ! જીવ વેદનીય કર્મ કો, ક્યાદિ પ્રશ્ન (ગોયમા ! સર્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગે ય) હે ગૌતમ ! સભી સાતકે વંધક આઠ કે વંધક એક કે વંધક ઓર કોઈ એક છઠ્ઠ કે વંધક હોતે હૈં (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય) અથવા સભી સાત કે વંધક, આઠ કે વંધક, એક કે વંધક ઓર છઠ્ઠ કે વંધક (અવસેસા) શેષ (નારગાદીયા) નારક આદિ (જાવ વેમાણિયા) વૈમાનિકોં તક (જહિં જાણાવરણં વંધતિ તહિં મણિયવ્વા) જહાં જ્ઞાનાવરણકર્મ વાંધતે કહે હૈં, અહાં અહાં વેદનીય કો મી વાંધતે કહના ચાહિય ।

(એવં) કિસ પ્રકાર (મણુસા ણં મંતે ! વેદણિજ્ઞં કર્મં વંધમાણા કતિ કર્મ પગડીઓ વંધંતિ) હે મગવન્ ! મનુષ્ય વેદનીય કર્મ કો વાંધતે હુય કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતે હૈં ? (ગોયમા ! સર્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય) હે ગૌતમ ! સભી સાત કે વંધક હોતે હૈં ઓર એક કે વંધક

શેષનારક આદિ (સત્તવિહવંધગા અદ્વિહવંધગા વા જાવ વેમાણિણ) સાતના બધક અથવા આઠના બધક બને છે, વૈમાનિક પર્યન્ત

(જીવા ણ મંતે ! વેયણિજ્ઞં કર્મં પુચ્છા) — હે મગવન્ ! જીવ વેદનીય કર્મને ક્યાદિ પ્રશ્ન (ગોયમા ! સર્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગે ય) હે ગૌતમ ! બધા જ સાતના બધક આઠના બધક એકના બધક બને કોઈ એક છના બધક થાય છે. (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય) અથવા બધા સાતના બધક, આઠના બધક એકના બધક બને છના બધક (અવસેસા) શેષ (નારગાદીયા) નારક આદિ (જાવ વેમાણિયા) વૈમાનિકો સુધી (જહિં જાણાવરણં વંધતિ તહિં મણિયવ્વા) બધા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાધે છે તેમ કહે છે, ત્યાં વેદનીયને પણ બાધના કહેવા બોધ્યો.

(એવં) એ પ્રકારે (મણુસા ણ મંતે ! વેદણિજ્ઞં કર્મં વંધમાણા કતિ કર્મપગડીઓ વંધંતિ ?) હે મગવન્ ! મનુષ્ય વેદનીય કર્મને બાધતા છતાં કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ? (ગોયમા ! સર્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય) હે ગૌતમ ! બધા સાતના બધક

સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ ૨ અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધ
બન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ ૩ અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ પૃથ્વીવિધબન્ધકાશ્ચ
૪ અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ પૃથ્વીવિધબન્ધકાશ્ચ ૫, અથવા સપ્તવિધબન્ધ-
કાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ પૃથ્વીવિધબન્ધકાશ્ચ ૬, અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ એક-
વિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ પૃથ્વીવિધબન્ધકાશ્ચ ૭, અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધ-
કાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ પૃથ્વીવિધબન્ધકાશ્ચ ૮ અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ
હોતે હૈં ? (અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય અદ્વિહ્વંધગે ય) અથવા સાત કે બન્ધક, એક કે બન્ધક ઓર કોઈ એક આઠ કા બન્ધક ૨ (અહવા સત્ત-
વિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય અદ્વિહ્વંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે
બન્ધક, વહુત એક કે બન્ધક ઓર વહુત આઠ કે બન્ધક હોતે હૈં ? (અહવા
સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય છત્તિહ્વંધગે ય) અથવા વહુત સાત કે
બન્ધક, વહુત એક કે બન્ધક ઓર એક છત્તિ કા બન્ધક ૪ (અહવા સત્તવિહ્વંધગા
ય એગવિહ્વંધગા ય છત્તિહ્વંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે બન્ધક, વહુત એક
કે બન્ધક ઓર વહુત છત્તિ કે બન્ધક હોતે હૈં ? (અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય
એગવિહ્વંધગા ય અદ્વિહ્વંધગે ય છત્તિહ્વંધગે ય) અથવા વહુત સાત કે
બન્ધક, વહુત એક કે બન્ધક, કોઈ એક આઠ કા બન્ધક ઓર કોઈ એક છત્તિ
કા બન્ધક ૬ (અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય અદ્વિહ્વંધગે ય છત્તિહ્વં-
ધગા ય) અથવા વહુત સાત કે બન્ધક, વહુત એક કે બન્ધક, એક આઠ કા બન્ધક

કહ્યા છે અને એકના બન્ધક પણ થાય છે. ૧

(અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય અદ્વિહ્વંધગા ય) અથવા સાતના બન્ધક,
એકના બન્ધક અને કોઈ એક આઠના બન્ધક ૨

(અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય છત્તિહ્વંધગે ય) અથવા ઘણા સાતના
બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે ૩

(અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય છત્તિહ્વંધગે ય) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક,
ઘણા એકના બન્ધક અને એક છત્તિના બન્ધક. ૪.

(અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય, છત્તિહ્વંધગા ય) અથવા ઘણા સાતના
બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા છત્તિના બન્ધક હોય છે ૫.

(અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય, એગવિહ્વંધગા ય, અદ્વિહ્વંધગે ય છત્તિહ્વંધગે ય)
અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, કોઈ એક આઠના બન્ધક અને કોઈ
એક છત્તિના બન્ધક અને છે ૬

(અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય એગવિહ્વંધગા ય અદ્વિહ્વંધગે ય છત્તિહ્વંધગા ય) અથવા
ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક, એક આઠના બન્ધક અને ઘણા છત્તિના
બન્ધક ૭

અણ્વિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધિવિધવન્ધકાશ્ચ ૯, એવમ્ એતે નવભંગા યજિતવ્યાઃ, મોહનીયં વધન્તુ
 જીવઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વંધનાતિ ? ગૌતમ ! જીવૈકેન્દ્રિયવર્જમ્બિકમદ્નઃ, જીવૈકેન્દ્રિયો સપ્તવિધ-
 વન્ધકાવપિ અણ્વિધવન્ધકાવપિ, જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! આયુષ્યં ર્મ વન્ધન કતિ કર્મપ્રકૃતી
 વંધનાતિ ? ગૌતમ ! નિયમાદ્ અણ્વો, એવં નૈરયિકો યાવદ્ વૈમાનિક એ પૃથક્વેનાપિ, નામ-
 ઔર વહુત છહ કે વન્ધક ૭ (અહવા સત્તવિહવધગા ય એગવિહવધગા ય અટ્ટવિહ
 વધગા ય છવિહવધગે ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત એક કે વન્ધક,
 વહુત આઠ કે વન્ધક ઔર એક છહ કા વન્ધક ૮ (અહવા સત્તવિહવધગા ય
 એગવિહવધગા ય અટ્ટવિહવધગા ય છવિહવધગા ય) અથવા વહુત સાત કે
 વન્ધક, વહુત એક કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક ઔર વહુત છહ કે વન્ધક, ૯
 (એવં એ નવ ભંગા માણિયવ્વા) હસ પ્રકાર યે નૌ ભગ કહને ચાહિય !

(મોહણિજ્ઞં વંધમાણે જીવે કતિ કમ્મપગહીઓ વંધતિ ?) મોહનીય કર્મ કો
 વાંધતા હુવા જીવ કિતની કર્મ પ્રકૃતિયા વાંધતા હૈ ? (ગોયમા ! જીવેગિદિય-
 વજ્જો તિયમંગો) હૈ ગૌતમ ! જીવ ઔર એકેન્દ્રિય કો છોડકર ત્રીન ભંગ (જીવે-
 ગિદિયા સત્તવિહવધગા વિ, અટ્ટવિહવધગા વિ) સામાન્ય જીવ ઔર એકેન્દ્રિય
 સાત કે મી વન્ધક ઔર આઠ કે મી વન્ધક હોતે હૈ !

(જીવે જં મંતે ! આયુ કમ્મં વંધમાણે કતિ કમ્મપગહીઓ વધતિ) હૈ ભગ-
 વન્ ! જીવ આયુ કર્મ કો વાંધતા હુવા કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતા હૈ ? (ગોયમા
 નિયમા અટ્ટ) હૈ ગૌતમ ! નિયમ સે આઠ (એવં નૈરહ્મ જાવ વૈમાણિય) હસી પ્રકાર
 નારક યાવત્ વૈમાનિક (એવં પુહુત્તેણ વિ) હસી પ્રકાર વહુત્વ કી વિવક્ષા સે મી

અધક થાય છે. ૭

(અહવા સત્તવિહવધગા ય એગવિહવધગા ય અટ્ટવિહવધગા ય છવિહવધગે ય) અથવા ધણી
 સાતના બધક, ધણી એકના બધક, ધણી આઠના બધક અને એક છના બધક થાય છે ૮.

(અહવા સત્તવિહવધગા ય એગવિહવધગા ય અટ્ટવિહવધગા ય છવિહવધગા ય)—અથવા ધણી
 સાતના બધક, ધણી એકના બધક, ધણી આઠના બધક અને ધણી છના બધક થાય છે ૯.

(એવં એ નવ ભંગા માણિયવ્વા) એ પ્રકારે આ નવ ભગ કહેવા બોધ્યે

(મોહણિજ્ઞં વંધમાણે જીવે કતિ કમ્મપગહીઓ વંધતિ ?) મોહનીય કર્મને બાધી રહેલા
 ૭૫ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાધે છે ? (ગોયમા ! જીવેગિદિયવજ્જો તિયમંગો) હૈ ગૌતમ ૭૫
 અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભગ (જીવેગિદિયા સત્તવિહવધગા વિ અટ્ટવિહવધગા વિ) સામાન્ય
 ૭૫ અને એકેન્દ્રિય સાતના બધક અને આઠના ૫૫ બધક બને છે

(જીવેણ મંતે ! આયુ કમ્મં વંધમાણે કતિ કમ્મપગહીઓ વધતિ ?) હૈ ભગવન્ ! ૭૫
 આયુ કર્મને બાધતા છતાં કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ? (ગોયમા ! નિયમા અટ્ટ) હૈ
 ગૌતમ ! નિયમ કરી આઠ (એવં નૈરહ્મ જાવ વૈમાણિય) એજ પ્રકારે નારક યાવત્ વૈમા-

ગોત્રાન્તરાયં વધનન્ જીવઃ કતિ કર્મેપ્રકૃતીર્વધનાતિ ? ગૌતમ ! જીવો જ્ઞાનાવરણીયં વન્ધન્ યત્ર વધનાતિ તત્ર મણિતવ્યઃ, એવં નૈરયિકોઽપિ યાવદ્ વૈમાનિકઃ, એવં પૃથક્ત્વેનાપિ મણિ- તવ્યમ્ । ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાયાં મગવત્યા ચતુર્વિંશતિતમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટીકા—ત્રયોવિંશતિતમે પદે કર્મપ્રકૃતિવન્ધાદિરૂપઃ પરિણામવિશેષઃ પ્રરૂપિતઃ સમ્પ્રતિ તમેવ વિશેષાભિધાનાર્થે પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કઙ્ઞં ણં મંતે ! કર્મપગડીઓ પળ્ળતાઓ ?’ હે મદન્ત ! કતિ સ્થલુ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અટ્ટ કર્મપગડીઓ પળ્ળ- ત્તાઓ’ અઠ્ઠૌ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘ત જહા—જાણાવરણિજ્જં જાવ અંતરાય્ય’ તથથા—જ્ઞાનાવર- ણીયં યાવદ્ દર્શનાવરણીયમ્, વેદનીયમ્, નામ, ગોત્રમ્, આયુષ્યમ્, અન્તરાયમ્, ‘એવં નેરહ્યાણં સમદ્ધ લે । (નામગોય અંતરાય્યં વંધમાણે જીવે કતિ કર્મપગડીઓ વંધંતિ ?) નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય કર્મ કો વંધતા હુઆ જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કો વંધતા હૈ ? (ગોયમા ! જીવો જાણાવરણિજ્જં વંધમાણે જાહિં વંધંતિ તાહિં મણિ- યવ્વો) હે ગૌતમ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કો વંધતા હુઆ જહાં વંધતા હૈ, વહાં કહના વાહિપ (એવં નેરહપ વિ) ઇસી પ્રકાર નારક મી (જાવ વેમાણિપ) યાવત્ વૈમાનિક (એવં પુહુત્તેણ વિ મણિયવ્વં) ઇસી પ્રકાર વહુવચન સે મો કહના વાહિપ

ચૌવીસવાં પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ—તેઈસ વેં પદ મેં કર્મપ્રકૃતિવન્ધ આદિ પરિણામ વિશેષ કી પ્રરૂ- પણા કી ગઈ, અવ હસી કી વિશેષ પ્રરૂપણા કરને કે લિપ સૂત્રકાર કહતે હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી ગઈ હૈ વે ઇસ પ્રકાર હૈ— જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, આયુ ઓર

નિક (એવં પુહુત્તે ણં વિ) એજ પ્રકારે બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ સમજવા.

(નામગોયં અંતરાય્યં વંધમાણે જીવે કતિ કર્મપગડીઓ વંધંતિ ?)—નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય કર્મને બાધી રહેલા એવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયો બાધે છે ?

(ગોયમા ! જીવો જાણાવરણિજ્જ વંધમાણે જાહિ વંધંતિ, તાહિ મણિયવ્વો)—હે ગૌતમ ! એવ જ્ઞાનાવરણીયને બાધતો છતો ત્યા બાધે છે, ત્યા કહેવો બોધ્યો (એવં નેરહપ વિ) એ જ પ્રકારે નારક પણ (જાવ વેમાણિપ) યાવત્ વૈમાનિક (એવં પુહુત્તેણ વિ મણિયવ્વ) એ જ પ્રકારે બહુવચનથી પણ કહેવું બોધ્યો ॥૨૫૦ ॥

ટીકાર્થ—તેવીસમા પદમા કર્મપ્રકૃતિ બન્ધ આદિપરિણામ વિશેષની પ્રરૂપણા કરાઈ છે. હવે તેની વિશેષ પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહેલી છે, તેઓ આ પ્રકારે છે. જ્ઞાના- વરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, આયુ અને અન્તરાય. એજ

જાવ વેમાણિયાળં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા નૈરયિ ક્ષાણાં યાત્રદ્-અમુરકુમારાદિ ભવનપતીનાં પૃથિવી-કાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાણામ્, દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાણાં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામ્ મનુષ્યાણાં વાનવ્ય-ન્તરજ્યોતિષકૈવાનાનિકાનાઝ્યાણો કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, અથ જીવઃ કિં કર્મ વન્ધન્ કાનિ કર્માણિ વન્ધનાતિ ઇત્યેવં કર્મવન્ધસમ્બન્ધ પ્રસ્પર્શિતું પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીયેન કર્મણા સહ પ્રસ્પર્શિતુમાહ- 'જીવેણં મંતે ! જાણાવરણિજ્જં કર્મં વંચમાણે ક્કઙ્કમ્મપગહીઓ વંધદ ?' હે ભદન્ત ! જીવઃ સ્વલ્લ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વન્ધન ઋતિ કર્મ પન્તી વન્ધનાતિ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સત્તવિહવંધણ વા, અદ્ધવિહવંધણ વા, છવિહવંધણ વા' જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વન્ધન આયુષ્યવન્ધકામાવકાલે સપ્તવિધકર્મવન્ધકો વા ભવતિ, આયુષ્યસ્યાપિ વન્ધરૂકાલે તુ અપ્-વિધવન્ધકો વા ભવતિ. મોહનીયાયુષ્યવન્ધકામાવકાલે પુનઃ પદ્મવિધવન્ધકો વા ભવતિ, અન્તરાય । હસી પ્રકાર નારકો, અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયો, તિર્યગ્યો, મનુષ્યો, વાનવ્યતરો, જ્યોતિષકોં ઓર વૈનાનિકો ફી કર્મપ્રકૃતિયાં મી આઠ હી કહી હૈં ।

હન આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં મેં સે કિસ પ્રકૃતિ કો વાંધતા હુઆ જીવ કિન-કિન અન્ય પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ, અવ ચહ નિરૂપણા ક્રિયા જાતા હૈ । સર્વ પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીય કો સાથ વાંધનેવાલી પ્રકૃતિયાં કા કથન ક્રિયા જાતા હૈ- ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સાત કા, આઠ કા અથવા છઠ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક હોતા હૈ । જીવ જબ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ કરતા હૈ, ડસ સમય યદિ આયુ કા વન્ધ ન કરે તો સાત પ્રકૃતિયાં વાંધતા હૈ, આયુ કો વન્ધ કો સમય આઠ પ્રકૃતિયાં વાંધતા હૈ ઓર જબ મોહનીય તથા આયુ, ડોનોં

પ્રકારે નારકો, અમુરકુમાર, આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયો દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો ચતુરિન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકોની કર્મપ્રકૃતિયો પશુ આઠ જ કહેલી છે

આ આઠ કર્મપ્રકૃતિયોમાથી કઈ પ્રકૃતિને બાંધતો જીવ કઈ કઈ અન્ય પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે. હવે તે નિરૂપણ કરાય છે સર્વ પ્રથમ જ્ઞાનાવરણીયની સાથે બન્ધનારી પ્રકૃતિયો કથન કરાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધી રહેલો જીવ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સાતનો, આઠનો અથવા છ પ્રકૃતિયોનો બન્ધક થાય છે, જીવ જ્યારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરે છે, તે સમયે યદિ આયુનો બન્ધ ન કરે તો સાત પ્રકૃતિયો બાંધે છે. આયુના બન્ધના સમયે આઠ પ્રકૃતિયો બાંધે છે અને જ્યારે મોહનીય

સ ચ સૂક્ષ્મસંપરાયો દ્રષ્ટવ્યઃ, તથા ચોક્તમ્-‘સત્તત્ત્રિવંશગા ઠોતિ પાણિણો આઉવજ્ઞાણં તુ । તદ્દ મુહુમસંપરાયા છવિદવંશા વિણિદ્દિદ્દા ॥૧॥ માનાઉપવજ્ઞાણ પમડીણં તેઉવંશગા મણિયા’ ॥ સત્તત્ત્રિવંશકા ભવન્તિ પ્રાણિનઃ આયુર્વર્જાનાં તુ । તથા સૂક્ષ્મસંપરાયાઃ પદ-વિધવન્ધા વિનિર્દિષ્ટાઃ ॥૧॥ ગોહાયુર્વર્જાનાં પ્રકૃતીના તે તુ વન્ધકા ગણિતાઃ ॥ ઇતિ, એક-વિધવન્ધકસ્તુ સૂક્ષ્મસંપરાયો ન ભવતિ ઉપશાન્તરૂપાયાદીનામેવ એકવિધવન્ધકતામદ્ભાવાત્, ઉક્તશ્ચ-‘ઉવસંતલીણમોહા કેવલિણો પમવિવંશા । તે પુણ દુપમયદ્વિડયસ્મ વંશગા ન પુણસંપ-રાયસ્સ’ ઉપશાન્તક્ષીણમોહાઃ કેવલિનઃ એકવિધવન્ધકાઃ । તે પુનર્દિસમયસ્થિતિકસ્ય વન્ધકા ન પુનઃ સંપરાયસ્ય ॥ ઇતિ, તથા ચોપશાન્તરૂપાયાદયો જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ નો વન્ધન્તિ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વન્ધસ્ય સૂક્ષ્મસંપરાયચરમસમય એવ વ્યવચ્છેદાત્ કિન્નુ કેવલં સાતાવેદ-

કા વન્ધ નહીં કરતા તથા છહ્ કા વન્ધ કરતા હૈ । છહ્ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક સૂક્ષ્મસંપરાય જીવ હૈ । કહા મી હૈ-જીવ આયુ કર્મ કો છોડકર સાન પ્રકૃતિયોં કો વન્ધક હોતે હૈ । સૂક્ષ્મસંપરાય જીવ છહ્ કો વન્ધક કહે ગયે હૈ ॥ ૧ ॥ વે મોહનીય ઓર આયુકર્મ કો છોડકર શેષ કો વન્ધક હોતે હૈ । એક પ્રકૃતિ બાંધનેવાલા ગ્યારહવે, પારહવે ઓર તેરહવે ગુણસ્થાનવાલા જીવ હોના હૈ । કહા મી હૈ-ઉપશાન્ત મોહનીય, ક્ષીણમોહનીય ઓર સયોગ કેવલી એક-સાતાવેદનીય-પ્રકૃતિ કો વન્ધક હોતે હૈ । વે ઉસે મી દો સમય કી સ્થિતિવાલા હો બાંધતે હૈ । ઉન્હેં સામ્પરાયિક વન્ધ નહીં હોતા હૈ । હસ પ્રકાર ઉપશાન્ત કષાય આદિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ નહીં કરતે હૈ, ક્યોંકિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા વન્ધ વિચ્છેદ સૂક્ષ્મસંપરાય નામક દશવે ગુણસ્થાન કો ચરમ સમય મેં હો જો જાતા હૈ । અતએ વે કેવલ સાતાવેદનીય કર્મ હો બાંધતે હૈ ।

તથા આયુ બન્નેનો બન્ધ નથી કરતો ત્યારે છનો બધ કરે છે. છ પ્રકૃતિયોનો બધક સૂક્ષ્મ-સંપરાય જીવ છે

કહ્યું પણ છે-જીવ આયુકર્મ સિવાય સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધક બને છે. સૂક્ષ્મસંપ-રાય જીવ છનો બન્ધક કહેલો છે ॥ ૧ ॥

તે મોહનીયકર્મ અને આયુકર્મ સિવાય શેષનો બન્ધક બને છે એક પ્રકૃતિ બાંધનાર અગીયારમા બારમા અને તેરમા ગુણસ્થાનવાળો જીવ હોય છે

કહ્યું પણ છે-ઉપશાન્ત મોહનીય, ક્ષીણમોહનીય અને સયોગકેવલી એક સાતાવેદનીય પ્રકૃતિનો બન્ધક થાય છે. તેઓ તેને પણ બે સમયની સ્થિતિ વાળા જ બાંધે છે. તેમને સમ્પરાયિક બધ નથી થતા

એ પ્રકારે ઉપશાન્ત કષાય આદિ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બધ કરતા નથી કેમકે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બધ વિચ્છેદ સૂક્ષ્મસંપરાય નામક દશમા ગુણસ્થાનના ચરમસમયમાં જ થાય છે તેથી જ તેઓ કેવળ સાતાવેદનીય કર્મ જ બાંધે છે.

નીય કર્મૈવ વધ્નન્તિ, एतदेव नैरयिकादि दण्डरुक्मेण प्ररूपयितुमाह—‘नैरइए ण मते !
 णणावरणिज्जं कम्मं वधमाणे कइ कम्मपगडीओ वंधइ !’ हे भदन्त ! नैरयिकः खलु ज्ञाना-
 वरणीयं कर्म वधन्तु कति कर्मप्रकृती र्वन्नाति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सत्त
 विहवधए वा अट्टविहवंधए वा’ नैरयिकस्तावद् ज्ञानावरणीयं कर्म वधन्तु आयुष्यवन्धका
 भावकाले सप्तविधवन्धको वा भवति तद्वन्धकाले पुनरष्टविधवन्धको वा भवति, न पुन
 स्तृतीयः षड्विधवन्धको भवति तस्य सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानसंभवात्, एव मनुष्यवर्जेषु
 सर्वेष्वपि पदेषु द्वावेव भङ्गौ द्रष्टव्यौ ‘सप्तविधवन्धको वा अष्टविधवन्धको वा’ इति, नतु
 तृतीयः षड्विधवन्धक इति, तेष्वपि सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानासंभवात् मनुष्यपदे पुनस्त्रयो
 भङ्गा वक्तव्याः तत्र सूक्ष्मसम्परायत्व सद्भावात् इत्यभिप्रायेणाह—‘एवं जाव वेमाणिए नवरं

अथ इसी पर दण्डकों के क्रम से विचार किया जाता है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! नारक जीव ज्ञानावरणीय कर्म का बन्ध करता
 हुआ कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता है ?

भगवान्—हे गौतम ! नारक जीव ज्ञानावरणीय का बन्ध करता हुआ जब
 आयुर्कर्म का बन्ध नहीं करता, तब सात का बन्ध करता है और जब आयु-
 कर्म का बन्ध करता है, तब आठ का बन्धक होता है । नारकजीव में छह प्रकृ-
 तियों के बन्धक का विकल्प संभव नहीं है, क्योंकि वह सूक्ष्मसम्पराय गुणस्थान
 को प्राप्त नहीं कर सकता । इस प्रकार मनुष्य को छोड़कर सभी पदों (दंडकों)
 में यही दो विकल्प समझने चाहिए । या तो वे सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं
 या आठ का । षट् प्रकृतियों के बन्धक का तीसरा विकल्प उन में संभव नहीं
 है, क्योंकि उन में भी सूक्ष्मसम्पराय गुणस्थान नहीं होना, मनुष्य पद में तीन

હવે તેના પરજ દડકોના કચે કરી વિચાર કરાય છે તે આ રીતે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બધ કરી રહેલ
 કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન હે ગૌતમ ! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીયનો બધ કરતા કરતા ન્યારે આયુ-
 કર્મનો બધ નથી કરતો—ત્યારે સાતનો બધ કરે છે, અને ન્યારે આયુકર્મનો બધ કરે છે,
 ત્યારે આઠનો બધક થાય છે

નારકજીવમાં આ પ્રકૃતિયોના બધકના વિકલ્પનો સંભવ નથી. કેમકે તે સૂક્ષ્મ
 સંપરાય ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત નથી કરી શકતા.

એ પ્રકારે મનુષ્ય સિવાય બધા પદો, દડકોમાં આજ બે વિકલ્પો સંભવતા જોઈએ
 અગરતો તેઓ સાતે પ્રકૃતિયોના બધક બને છે. અગર આઠના

છ પ્રકૃતિયોના બન્ધકનેત્રીજો વિકલ્પ થાય છે. તેમાં સંભવ નથી. કેમ કે એમનામાં
 પણ સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાન હોતું નથી.

મણુસે જહા જીવે' એવ નૈરયિકોક્તરીત્યા યાવદ્-અમુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથ્વી-
કાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય દ્વિ ત્રિ ચતુરિન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિરુવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ઠિવૈમાનિકોઽપિ
જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વન્ધન્ સમધિવન્ધનો વા ભવતિ, અપ્રવિધવન્ધનો વા ભવતિ નતુ પદ્ધિ
વન્ધનો ભવતિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, કિન્તુ નારમ્-વિશેષસ્તુ મનુષ્યાસ્તાવદ્ યથા સમુચ્ચયજીવઃ
પ્રતિપાદિતસ્તથા પ્રતિપાદનીયઃ, તથા ચ તત્ર મદ્ગત્રયમપિ વક્તવ્યમિતિભાવઃ, ઇત્યેવં રીત્યા
એકત્વેન ચતુર્વિધતિદણ્ડકાન્ પ્રતિપાદ્ય સમ્પ્રતિ તાનેવ વહુત્વેનાદ્-‘જીવા ણં મંતે ! ણાણા
વરણિજ્ઞં ક્રમ્મ વંધમાણા કદ્દકમ્મપગહોઓ વંધતિ ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સલ્લુ જ્ઞાનાવરણીયં
કર્મ વન્ધન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીર્વન્ધન્તિ ? મગવાનાદ્-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સઘ્વે વિ તાવ-
હોઝ્જ સત્તવિદ્ધવંશગા ય અદ્ધિવિવંશગા ય’ સર્વેઽપિ તાવદ્ જીવા મવેયુગયુગ્યવન્ધકાભાવકાલે

મંગ કહને યાહિય, ક્યોંકિ મનુષ્ય મેં સૂક્ષ્મસમ્પરાય ગુણસ્થાન કા મી સંભવ
હૈ । હસી અમિપ્રાય કો વ્યક્ત કરને કે લિય કહા હૈ-નારકોં કે વિષય મેં જો
કથન કિયા ગયા હૈ, વહી અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ
એકેન્દ્રિયોં, વિકલેન્દ્રિયોં, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચો, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમા
નિકોં કે વિષય મેં મી સમજના યાહિય । યે સય મી જ્ઞાનાવરણકો બાંધતે હુય
સાત યા આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતે હૈં, કિન્તુ મનુષ્ય કા કથન સામા-
ન્ય જીવ કે સમાન સમજના યાહિય, અર્થાત્ મનુષ્ય કે દણ્ડક મેં તીનો મંગ
કહને યાહિય ।

હસ પ્રકાર એકત્વ કી વિવક્ષા સે ચોવીસોં દંડકોં કા પ્રતિપાદન કર કે
અવ વહુત્વ કી વિવક્ષા સે દનકા પ્રતિપાદન કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! (વહુત) જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા વન્ધ કરતે
હુય કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં બાંધતે હૈં ?

મનુષ્ય પદમા પણુ તણુ ભાગ કહેવા નેધંએ, કેમકે મનુષ્યથી સૂક્ષ્મસ પરાયગુણસ્થાન
પણુ સભવે છે

આજ અભિપ્રાયને વ્યક્ત કરવાને માટે કહ્યું છે-નારકોના વિષયમા એ કથન કરેલું
છે, તેજ અસુરકુમાર, આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો,
પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા પણ સમજવું નેધંએ.

આ બધા જ્ઞાનાવરણીયને બાધતા સાત અગર આઠ કર્મપ્રકૃતિયોના બન્ધ કરે છે.
કિન્તુ મનુષ્યનું કથન સામાન્ય જાની સમાન સમજવું નેધંએ. અર્થાત્ મનુષ્યના દંડ
કમા તણુ ભાગ કહેવા નેધંએ. એ પ્રકારે એકત્વની વિવક્ષાથી ચોવીસે દંડકોનું પ્રતિપાદન
કરીને હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી તેમનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે -

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! (વહુત) જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બન્ધ કરતાં છતાં
કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે એવો પ્રશ્ન ?

સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ, આયુષ્યવન્ધકાલે પુનઃપ્રવિધવન્ધકાશ્ચેતિ ભાવઃ, તેષાં સદૈવ बहुत्वेनोप-
 लम्भात् इति प्रथमो भङ्गः १' 'अथवा सत्तविधबंधगा य अट्टविधबंधगा य छत्रिविधबंधगे य'
 अथवा समुच्चयजीवाः ज्ञानावरणीयं कर्म न घनन्तः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च वरुवो
 भवन्ति, कश्चित् पुंविधबन्धकश्च भवति इति द्वितीयो भङ्गः २, 'अथवा सत्तविधबंधगा य
 अट्टविधबंधगा य छत्रिविधबंधगा य' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पट्टविध-
 बन्धकाश्च सर्वे भवन्ति, इति तृतीयो भङ्गः ३. तथा च सप्तविधबन्धका अष्टविधबन्धकाश्च
 जीवाः सदैव बहुत्वेनोपलभ्यन्ते पट्टविधबन्धकः पुनः कदाचिन् सर्वथा नोपलभ्यन्ते उत्कृ-
 ष्टेन षण्मासपर्यन्तं पट्टविधबन्धकान्तरस्य प्रतिपादितत्वात्, यदाचापि पट्टविधबन्धक उपल-
 भ्यते तदापि जघन्येन एको वा द्वौ वा उत्कृष्टेन अष्टोत्तराश्रितं यावत्, तत्र यदेकोऽपि पट्ट-
 विधबन्धको नोपलभ्यते तदा प्रथमो भङ्गः, यदा पुनः को नोपलभ्यते तदा द्वितीयो भङ्गः, यदा

મગવાન-હે ગૌતમ ! સમો જીવ આયુર્કર્મ કે વન્ધ કે અભાવ મેં સાત
 પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હૈં ઔર આયુર્કર્મ કે સમય આઠ કે વન્ધક હોતે હૈં ।
 એસે જીવ સદૈવ વહુનાયત સે છોતે હૈં । (યહ પ્રથમ ભગ-૧) અથવા સમુચ્ચય
 જીવ જ્ઞાનાવરણ કો બાંધતે હુપ વહુત સાત કે વન્ધક હોતે હૈં, વહુત આઠ કે
 વન્ધક હોતે હૈં ઔર કોઈ એક છહ કા વન્ધક હોતા હૈં । (યહ દૂસરા ભગ-૨)
 અથવા વહુત સાત કે વન્ધક વહુત આઠ કે વન્ધક ઔર વહુત છહ કે વન્ધક
 હોતે હૈં । યહ ત્રીસરા ભગ-૩) અભિપ્રાય યહ હૈં કિ સાત કે વન્ધક ઔર આઠ
 કે વન્ધક તો સદૈવ વહુસંખ્યા મેં પાચે જાતે હૈં, કિન્તુ છહ કે વન્ધક કિસી
 કાલ મેં પાચે જાતે હૈં ઔર કિસી કાલ મેં નહીં બી પાચે જાતે હૈં, કયોંકિ ઉસ
 કા અન્તર કાલ છહ મહીને તક કહા ગયા હૈં । જબ ષટ્વિધ વન્ધક પાચે
 જાતે હૈં તબ બી જઘન્ય એક યા દો ઔર ઉત્કૃષ્ટ એક સૌ આઠ । ઇસ પ્રકાર

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા જીવ આયુર્કર્મના બન્ધના અભાવમા સાત પ્રકૃતિયોના
 બન્ધક બને છે અને આયુર્કર્મના બન્ધના સમયે આઠના બન્ધક બને છે આવા જીવ
 સદૈવ બહુપણાથી હોય છે (આ પ્રથમ ભગ ૧)

અથવા સમુચ્ચય જીવ જ્ઞાનાવરણકર્મને બાંધતા છ-૧ દષ્ટા સાતના બન્ધક હોય છે.
 ઘણા આઠના બન્ધક હોય છે અને કોઈ એક છનો બન્ધક હોય છે (આ બીજો ભગ ૨)

અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક હોય છે
 (આ ત્રીજો ભગ ૩)

અભિપ્રાય એ છે કે સાતના બન્ધક અને આઠના બન્ધક તો સદૈવ બહુ સંખ્યામાં
 મળી આવે છે, કિન્તુ છના બન્ધક કોઈ સમયે મળે છે અને કોઈ સમયમાં નથી પણ મળતા,
 કેમકે તેમના ઉત્કૃષ્ટ કાલ આઠ મહિનાનો હોય છે બ્યારે ષટ્વિધ મળે છે ત્યારે
 પણ બધન્ધ એક અગર બે અને ઉત્કૃષ્ટ એકસો આઠ એ પ્રકારે બ્યારે એક કે બે પણ

ચ વહવઃ षड्वિधबन्धका उपलभ्यन्ते तदा तृतीयो भङ्गः, इत्यवसेयम्, गौतमः पृच्छति-
'जेरइया णं भत्ते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वंधमाणा कइक्कम्मपगडीओ वंधंति ?' हे भदन्त !
नैरयिकाः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन्तः इति कर्मप्रकृती वदन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘सन्वे वि ताव होज्जा सत्तविहवंधगा’ सर्वेऽपि तावद् नैरयिकाः ज्ञानावरणीयं
कर्म बन्धन्तः सप्तविधबन्धका भवेयुः इति प्रथमो भङ्गः १, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविह-
बंधो य’ अथवा वहवो नैरयिकाः सप्तविधबन्धकाश्च भवन्ति कश्चित्तु नैरयिकोऽष्टविधबन्धकाश्च
भवति, इति द्वितीयो भङ्गः २, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य तिणिण भंगा’ अथवा
वहव एव नैरयिकाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्तीति ३ त्रयोभङ्गाः सम्पन्नाः,
तथा च नैरयिकाः षड्विधबन्धका न भवन्ति, अष्टविधबन्धका अपि कदाचिदेव भवन्ति, तत्र
यदा एकोऽपि नैरयिकोऽष्टविधबन्धको नोपलभ्यते तदा ‘सर्वेऽपि नैरयिकास्तावद् भवेयुः सप्त-
विध बन्धकाः’ इति प्रथमोभङ्गः, यदा पुनरेकोऽष्टविधबन्धको भवति, तदा द्वितीयो भङ्गः,

जब एक भी षड्विधबन्धक नहीं पाया जाता तब प्रथम भंग होता है, जब एक
पाया जाता है तो द्वितीय भंग होता है और जब बहुत षड्विधबन्धक पाये
जाते हैं, तब तृतीय भंग होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव ज्ञानावरणीयकर्म को बांधते हुए
कितनी कर्मप्रकृतियां बांधते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानावरण को बांधते हुए सभी नारक सात प्रकृ-
तियों के बन्धक होते हैं । (प्रथम भंग-१) अथवा बहुत से नारक सात के और
एक कोई आठ का बन्धक होता है । (द्वितीय भंग-२) अथवा बहुत से नारक
सात के बन्धक और बहुत से आठ के बन्धक होते हैं । (तृतीय भंग) इस
प्रकार नारक जीव छह के बन्धक नहीं होते हैं । आठ के बन्धक भी कभी-कभी
ही होते हैं । जब एक भी नारक आठ प्रकृतियों को नहीं बांधता तब सभी

षડ्वિध બન્ધક નથી મળી આવતા ત્યારે પ્રથમ ભંગ થાય છે. જ્યારે એક મળે છે તો દ્વિતીય
ભંગ થાય છે અને જ્યારે ઘણા ષડ્વિધ બન્ધક મળી આવે છે, ત્યારે ત્રીજો ભંગ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મપ્રકૃતિયોને બાંધતા છતાં
કેટલી પ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણને બાંધતાં એવા બધા નારક સાત પ્રકૃતિયોના
બન્ધક બને છે (પ્રથમ ભંગ) અથવા ઘણા બધા નારક સાતના બને એક કેટલું આઠનો
બન્ધક બને છે (દ્વિતીય ભંગ) અથવા ઘણા બધા નારક સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના
બન્ધક થાય છે (તૃતીય ભંગ)

એ પ્રકારે નારક જીવ છતાં બન્ધક નથી થતા. આઠના બન્ધક પણ કેટલું કેટલું વાર
થાય છે. જ્યારે એક પણ નારક આઠ પ્રકૃતિયોને નથી બાંધતો, ત્યારે બધા સાતના બન્ધક

યદા ચ વદ્ધવો નૈરયિકા અષ્ટવિધબન્ધકા ભવન્તિ, તદા તૃતીયો મદ્ગઃ, એતદેવ મદ્ગત્રયં દશસ્વપિ અસુરકુમારાદિ ભવનપતિષુ ભાવનીયમિત્યભિપ્રાયેણાહ—‘એવં જાવ યણિયકુમારા’ એવમ્ નૈરયિ કોક્તરીત્યા યાવદ્ અસુરકુમારાઃ, નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, ક્ષીપકુમારાઃ, દિવકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારા અપિ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મવધનન્તઃ સર્વેઽપિ ભવેયુઃ સપ્તવિગ્વન્ધગાશ્ચ, અથના વદ્ધઃ સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ કશ્ચિદ્વિધ-
બન્ધકશ્ચ, અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ વદ્ધવો ભવન્તિ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ વદ્ધવો ભવન્તિ ઇતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પુચ્છતિ—‘પૃથ્વીકાઙ્કયા ણ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાઙ્કયાઃ સ્વલ્લ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધનન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વધનન્તિ ? ઇતિ પુચ્છા, મગવાનાહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તવિદ્ધવંધગા વિ અદ્ધવિદ્ધવંધગા વિ’ પૃથ્વીકાઙ્કયાઃ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વધનન્તઃ સપ્તવિધ સાત કે બન્ધક હોતે હૈં, યહ પ્રથમ ભગ હૈં । જવ એક નારક આઠ કા બન્ધક હોતા હૈં ઓર સવ સાત કે તવ દસરા ભંગ સ્મરના ચાહિય । જવ વહુત સે આઠ કે બન્ધક હોતે હૈં ઓર વહુત સે સાત કે તવ તૃતીય ભંગ હોતા હૈં ।

યહી ત્રીન ભંગ અસુરકુમાર આદિ દશ રાવનપતિયો સેં સમજ લેને ચાહિય, હસ આશય કો પ્રકટ કરને કે લિય કદા હૈં—હસી પ્રકાર સ્તનિતકુમારોં તક અર્થાત્ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, ક્ષીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર મી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો બાંધતે હુય સાત પ્રકૃતિયોં કે બન્ધક હોતે હૈં, વહુત સે સાત કે ઓર એક આઠ કા બન્ધક હોતા હૈં, અથવા વહુત સે સાત કે ઓર વહુત-સે આઠ કે બન્ધક હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્કયીક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો બાંધતે હુય કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કો બાંધતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙ્કયીક જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કો બાંધતે હુય

થાય છે આ પ્રથમ ભગ શયો જ્યારે એક નારક આઠનો બધક થાય છે અને બધા સાતના એ રીતે આ બીજો ભંગ સમજવો જોઈએ જ્યારે ઘણા બધા આઠના બધક થાય છે અને ઘણા સાતના બન્ધક ત્યારે તૃતીય ભગ બને છે. આજ ત્રાયુ ભગ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમા સમજી લેવા જોઈએ. આ આશયને પ્રગટ કરવા માટે કહેલું છે—

એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો મુખી અર્થાત્ અસુરકુમાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, ક્ષીપકુમાર, દિવકુમાર પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર પણ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે. ઘણા સાતના અને એક આઠનો બન્ધક થાય છે, અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બધક થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાઙ્કયીક જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધે છે ?

બન્ધકા અપિ, અષ્ટવિધબન્ધકા અપિ ભવન્તિ, 'एवं जाव वणफटकाडया' एवम्-पृथ्वी-
कायिकोत्तरीत्या यावद् अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पति-
कायिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन्तः सप्तविधकवन्धका अपि अष्टविधवन्धका अपि
भवन्ति, तथा च पृथिवीकायिकादिषु पञ्चसु सप्तविधवन्धका अपि अष्टविधवन्धका अपि,
इत्येक एव भङ्गो द्रष्टव्यस्तेषु अष्टवन्धकानामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, द्वित्रिचतु-
रिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु नैरयिकवदेव भङ्गत्रयं व्यपदिशन्नाह-'विगलानं पंचिदिय-
तिरिक्खजोणियाणं तिय भगो' विगलाना द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां
त्रिकभङ्गो वक्तव्यः, तदेव भङ्गत्रयमाह-'सञ्चे वि तान होज्ज सत्तविहवंधगा ?' सर्वेऽपि तावद्
भवेयु विक्खलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन्तः सप्तविधवन्धकाः,
'अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगे य' अथवा सप्तविधवन्धकाश्च बहवो भवन्ति कश्चित्तु अष्ट-
विधकश्च भवति 'अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य' अथवा बहवः सप्तविधवन्धकाश्च

સાત કે બી બન્ધક હોતે હૈં ઓર આઠ કે બી બન્ધક હોતે હૈં ।

इस प्रकार पृथ्वीकायिक आदि पांचों में बहुत से सात के और बहुत से
आठ के बन्धक होते हैं, यह एक भंग ही पाया जाता है, क्योंकि उनमें आठ
प्रकृतियों के बन्धक भी बहुत संख्या में सदैव होते हैं ।

દ્રીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચાં મેં નારકોં કે
સમાન ત્રીન ભંગ પાચે જાતે હૈં, યહ ઉલ્લેખ કરતે હુણ કહતે હૈં-વિકલેન્દ્રિયો
ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં મેં ત્રીન ભંગ કહને ઝાહિય । વે હસ પ્રકાર હૈં-(૧) સમી
વિકલેન્દ્રિય ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો બાંધતે હુણ સાત પ્રકૃ-
તિયોં કે બન્ધક હોતે હૈં । (૨) બહુત સે સાત પ્રકૃતિયોં કે બન્ધક હોતે હૈં, એક
આઠ કા બન્ધક હોતા હૈ । (૩) બહુત સે સાત કે ઓર બહુત સે આઠ પ્રકૃતિયોં

શ્રીભગવાન્-હે ભૌતમ । પૃથ્વીકાયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતાં સાતના પણ બન્ધક
બને છે અને આઠના પણ બન્ધક થાય છે.

એ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેમા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય
છે. આ એક ભંગ જ મળી આવે છે, કેમ કે તેમનામા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક પણ
ઘણી સંખ્યામા સદૈવ હોય છે.

દ્રીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં નારકોની જેમ ત્રણ
ભંગ મળી આવેછે. આનો ઉલ્લેખ કરતા કહે છે-

વિકલેન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોમાં ત્રણ ભંગ કહેવા બોધ્યે તે આ પ્રકારે

(૧) બધા વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા સાત
પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે.

(૨) ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે, એક આઠનો બન્ધક હોય છે.

યદા ચ વહવો નૈરયિકા અષ્ટવિધબન્ધકા ભવન્તિ, તદા તૃતીયો મદ્ગઃ, એતદેવ મદ્ગનયં દશસ્વપિ અસુરકુમારાદિ ભવનપતિષુ ભાવનીયમિન્ધ્યમિપ્રાયેણાહ—‘એવં જાવ યણિયકુમારા’ એવમ્ નૈરયિ કોક્તરીત્યા યાવદ્ અસુરકુમારાઃ, નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્રોણકુમારાઃ, દિવકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારા અપિ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મવધનન્તઃ સર્વેઽપિ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધગાશ્ચ, અથવા ચતુરઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ કશ્ચિદ્અષ્ટવિધ વન્ધકશ્ચ, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ વહવો ભવન્તિ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ વહવો ભવન્તિ ઇતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘પૃથ્વીકાઙ્યા ણ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાઙિકાઃ સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધનન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વધનન્તિ ? ઇતિ પુચ્છા, મગવાનાહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તવિહવંધગા વિ અદ્ધવિહવંધગા વિ’ પૃથ્વીકાઙિકાઃ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વધનન્તઃ સપ્તવિધ

સાત કે બન્ધક હોતે હૈં, યહ પ્રથમ ભગ હૈં । જવ એક નારક આઠ કા બન્ધક હોતા હૈં ઓર સવ સાત કે, તચ દસરા ભંગ સમપ્રના ચાહિય । જવ વહુત સે આઠ કે બન્ધક હોતે હૈં ઓર વહુત સે સાત કે તચ તૃતીય ભંગ હોતા હૈં ।

યહી ત્રીન ભંગ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો મેં સમગ્ર લેને ચાહિય, હસ આશય કો પ્રકટ કરને કે લિપ કહા હૈં—હસી પ્રકાર સ્તનિતકુમારોં તક અર્થાત્ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્રીપકુમાર, દિવકુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર સ્ત્રી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો બાંધતે હુય સાત પ્રકૃતિયો કે બન્ધક હોતે હૈં. વહુત સે સાત કે ઓર એક આઠ કા બન્ધક હોના હૈં, અથવા વહુત સે સાત કે ઓર વહુત-સે આઠ કે બન્ધક હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાઙિક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો બાંધતે હુય કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કો બાંધતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙિક જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કો બાંધતે હુય

થાય છે આ પ્રથમ ભગ શયો જ્યાંદે એક નારક આઠનો બધક થાય છે અને બધા સાતના એ રીતે આ બીજો ભંગ સમજવો જોઈએ જ્યાંદે ઘણા બધા આઠના બધક થાય છે અને ઘણા સાતના બન્ધક ત્યારે તૃતીય ભગ અને છે આજ ત્રાયુ ભગ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમા સમગ્ર લેવા જોઈએ. આ આશયને પ્રગટ કરવા માટે કહેલું છે—

એજ પ્રકારે સ્તનિતકુમારો મુખી અર્થાત્ અસુરકુમાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્રીપકુમાર, દિકકુમાર પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર પણ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને છે ઘણા સાતના અને એક આઠનો બન્ધક થાય છે, અથવા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બધક થાય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાઙિકલુવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોને બાંધે છે ?

બન્ધકા અપિ, અષ્ટવિધબન્ધકા અપિ ભવન્તિ, 'एवं जाव वणफटकाडया' एवम्-पृथ्वी-
कायिकोक्तरीत्या यावद् अष्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पति-
कायिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन्तः सप्तविधकवन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि
भवन्ति, तथा च पृथिवीकायिकादिषु पञ्चसु सप्तविधबन्धका अपि अष्टविधबन्धका अपि,
इत्येक एव भङ्गो द्रष्टव्यस्तेषु अष्टबन्धकानामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, द्वित्रिचतु-
रिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु नैरयिकवदेव भङ्गत्रयं व्यपदिशन्नाह-'विगलाणं पंचिन्द्रिय-
तिरिक्खजोणियाणं तिय भगो' विगलानां द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां
त्रिकभङ्गो वक्तव्यः, तदेव भङ्गत्रयमाह-'सन्वे वि ताव होज्ज सत्तविहवंधगा ?' सर्वेऽपि तावद्
भवेयु विक्खलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन्तः सप्तविधबन्धकाः,
'अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगे य' अथवा सप्तविधबन्धकाश्च वदवो भवन्ति कश्चित्तु अष्ट-
विधकश्च भवति 'अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य' अथवा वदवः सप्तविधबन्धकाश्च

सात के भी बन्धक होते हैं और आठ के भी बन्धक होते हैं ।

इस प्रकार पृथ्वीकायिक आदि पांचों में बहुत से सात के और बहुत से आठ के बन्धक होते हैं, यह एक भंग ही पाया जाता है, क्योंकि उनमें आठ प्रकृतियों के बन्धक भी बहुत संख्या में सदैव होते हैं ।

द्वीन्द्रियों, त्रीन्द्रियों, चतुरिन्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यचा में नारकों के समान तीन भंग पाये जाते हैं, यह उल्लेख करते हुए कहते हैं-विकलेन्द्रियों और पंचेन्द्रिय तिर्यचों में तीन भंग कहने चाहिए । वे इस प्रकार हैं-(१) सभी विकलेन्द्रिय और पंचेन्द्रिय तिर्यच ज्ञानावरणीय कर्म को बांधते हुए सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं । (२) बहुत से सात प्रकृतियों के बन्धक होते हैं, एक आठ का बन्धक होता है । (३) बहुत से सात के और बहुत से आठ प्रकृतियों

શ્રીભગવાન્-હે જોતમ ! પૃથ્વીકાયિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા સાતના પણ બન્ધક બને છે અને આઠના પણ બન્ધક થાય છે.

એ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચેમા ઘણા સાતના અને ઘણા આઠના બન્ધક થાય છે આ એક ભગ જ મળી આવે છે, કેમ કે તેમનામા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક પણ ઘણી સંખ્યામા સદૈવ હોય છે,

દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો અને પચેન્દ્રિય તિર્થ'ચોમાં નારકોની જેમ ત્રણ ભગ મળી આવે છે. આનો ઉલ્લેખ કરતા કહે છે-

વિકલેન્દ્રિયો અને પચેન્દ્રિય તિર્થ'ચોમા ત્રણ ભંગ કહેવા જોઈએ તે આ પ્રકારે (૧) બધા વિકલેન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય તિર્થ'ચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધતા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક બને છે.

(૨) ઘણા સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે, એક આઠનો બન્ધક હોય છે.

અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ ભવન્તીતિ માવઃ, ગૌતમ ! પૃચ્છતિ-‘મણૂસા ણં મંતે ! ણાણાવરણિજ્ઞ સ્સ પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! મનુષ્યાઃ સ્વલ્લુ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધનન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીર્વધનન્તિ ?’ इति पृच्छा, भगवान् मनुष्यपदे नव भङ्गज्ञानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सर्वे ताव होज्जा सत्तविहवंधगा ?’ सर्वेऽपि तावद् मनुष्या भवेयुर्ज्ञानावरणीयं कर्म वधनन्तः सप्त विधबन्धकाः १, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगे य २’ अथवा बहवो मनुष्याः सप्तविधबन्धकाश्च कश्चित् अष्टविधबन्धकश्च २ ‘अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य ३’ अथवा बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति ३, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य छव्विहवंधए य ४’ अथवा बहवः सप्तविधबन्धकाश्च कश्चित् पट्ठविधबन्धकश्च ४, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य छव्विहवंधगा य ५’ अथवा बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च पट्ठविधबन्धकाश्च भवन्ति ५, ‘अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगे य छव्विहवंधगे य ६’ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च बहवो भवन्ति कश्चित् अष्टविधबन्धकश्च कश्चिदेव पट्ठविधबन्धकश्च भवति ६, के बन्धक होते हैं ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતે હુણ કિતની કર્મપ્રકૃતિયો કો વાંધતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય કે વિષય મેં નૌ ભંગ હોતે હૈ, યથા-(૧) સમી મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણ કો વાંધતે હુણ સાત પ્રકૃતિયો કે બન્ધક હોતે હૈ ।

(૨) બહુત સે સાત કે બન્ધક હોતે હૈ, કોઈ એક આઠ કા બન્ધક હોતા હૈ ।

(૩) બહુત સે સાત કે બન્ધક હોતે હૈ ઓર બહુત સે આઠ કે મી બન્ધક હોતે હૈ ।

(૪) બહુત સે સાત કે બન્ધક હોતે હૈ, કોઈ એક છઠ્ઠ કા બન્ધક હોતા હૈ ।

(૫) બહુત સે સાત કે ઓર બહુત સે છઠ્ઠ કે બન્ધક હોતે હૈ,

(૬) બહુત સે સાત કે બન્ધક હોતે હૈ, એક આઠ કા બન્ધક ઓર એક છઠ્ઠ

(૩) ઘણા સાતના અને ઘણા આઠ પ્રકૃતિયોના બન્ધક હોય છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બાધતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોને બાધે છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યના વિષયમાં નવભાગ બને છે તે આ પ્રકારે છે-

(૧) બધા મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણને બાધતા રહીને સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે

(૨) ઘણા સાતના બન્ધક બને છે, કોઈ એક આઠનો બન્ધક થાય છે.

(૩) ઘણા સાતના બન્ધક થાય છે, અને ઘણા આઠના પણ બન્ધક થાય છે

(૪) ઘણા સાતના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક છનો બન્ધક બને છે

(૫) ઘણા સાતના અને ઘણા છનો બન્ધક બને છે.

(૬) ઘણા બધા સાતના બન્ધક થાય છે. એક આઠનો બન્ધક અને એક છનો

‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધમે ય છત્તિહવધગા ય ૭’ અથવા વદ્ધવો મનુષ્યાઃ સપ્ત વિધવન્ધકાશ્ચ કશ્ચિત્પુનરષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ વદ્ધવ એવ પદ્વિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ ૭’ ‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધગા ય છત્તિહવધમે ય ૮’ અથવા વદ્ધવઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ કશ્ચિત્પુનઃ, પદ્વિધવન્ધકશ્ચ ભવતિ ૮’ ‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવંધગા ય છત્તિહવંધગા ય ૯ એવં એ નવ મંગા’ અથવા વદ્ધવ એવ મનુષ્યાઃ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ બદ્ધનન્તઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્વિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ, એવં રીત્યા એતે— પૂર્વોક્તા નવ મદ્ધા ભવન્તિ, તથા ચ મનુષ્યપદે અષ્ટવિધવન્ધકસ્ય પદ્વિધવન્ધકસ્ય ચ કદાચિત્ સર્વથાપિ અસદ્માનેન તયોગમાવે ‘સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ’ इति પ્રથમો મદ્ધાઃ, સપ્તવિધવન્ધકાનાં સદૈવ વદ્ધુત્વેનોપલભ્યમાનત્વાત્, એકસ્યાષ્ટવિધવન્ધકસ્ય સદ્ભાવે દ્વિતીયો મદ્ધાઃ, વદ્ધુનામેવાષ્ટવિધવન્ધકાનાં સદ્ભાવે તૃતીયઃ, અષ્ટ-

કા બન્ધક હોતા હૈ ।

(૭) વદ્ધુત સે મનુષ્ય સાત કે બન્ધક, એક આઠ કા બન્ધક ઓર વદ્ધુત સે છહ કે બન્ધક હોતે હૈ ।

(૮) વદ્ધુત સે મનુષ્ય સાત કે બન્ધક હોતે હૈ, વદ્ધુત સે આઠ કે બન્ધક હોતે હૈ ઓર એક કોઈ છહ કા બન્ધક હોતા હૈ ।

(૯) વદ્ધુત સે સાત કે બન્ધક, વદ્ધુત સે આઠ કે બન્ધક ઓર વદ્ધુત સે છહ કે બન્ધક હોતે હૈ ।

મનુષ્ય મેં લલિલિખિત નૌ વિકલ્પ પાચે જાતે હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જબ આઠ પ્રકૃતિયોં કા ઓર છહ પ્રકૃતિયોં કા બન્ધક એક મો મનુષ્ય નહીં પાયા જાતા, તય સમો મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોં કે બન્ધક હોતે હૈ, યહ પ્રથમ મંગ હુઆ । સાત કે બન્ધક સદૈવ વદ્ધુત મનુષ્ય હોતે હૈ કિન્તુ જબ એક આઠ કા મો બન્ધક તય દ્વિતીય મંગ હોતા હૈ । જબ આઠોં કે બન્ધક મો વદ્ધુત હોતે હૈ તય તીસરા

બન્ધક થાય છે.

(૭) ઘણા મનુષ્ય સાતના બન્ધક, એક આઠનો બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક બને છે.

(૮) ઘણા બધા મનુષ્ય સાતના બન્ધક થાય છે, ઘણા બધા આઠના બન્ધક હોય છે, અને એક કોઈ છનો બન્ધક બને છે,

(૯) ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક હોય છે. મનુષ્યમા ઉલ્લિખિત નૌવિકલ્પ મળે છે તાત્પર્ય એ છે કે, જ્યારે આઠ પ્રકૃતિયોનો અને છ પ્રકૃતિયોનો બન્ધક એક પણ મનુષ્ય નથી મળી આવતો ત્યારે બધા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક થાય છે આ પ્રથમ ભાગ થયો.

સાતના બન્ધક સદૈવ ઘણા મનુષ્ય થાય છે. કિન્તુ જ્યારે એક આઠનો પણ બન્ધક

વિધવન્ધકાભાવે પદ્વિધવન્ધકપદેનાપિ એકત્વવદ્વત્તાભ્યાં દ્વી મદ્ધાનિતિ દ્વિકસંયોગે પદ્મ મદ્ધાઃ, ત્રિકસંયોગે તુ અષ્ટવિધવન્ધક પદ્વિધવન્ધકપદયોઃ પ્રત્યેકમેકવચનવદ્વચનાભ્યાં ચત્તારો મદ્ધાઃ, इति सर्वसंख्यया मनुष्यपदे नव मदधाः सम्पन्नाः अथ वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकान् नैरयिकवदेवातिदिशन्नाह—‘सेसा वाणमंतरादिया जाय वेदाणिया जहा नैरइया सत्तविहादिवंधगा भणिगा तहा भाणियव्वा’ जेवा वानव्यन्तगादिनाः यावत्-ज्योतिष्का वैमानिकाश्च यथा नैरयिकाः सप्तविधादिवन्धका भज्जत्रयविधतया भाणिताः प्रतिपादिता स्तया भणितव्याः, वक्तव्या इत्यर्थः ‘एय जहा णाणावरणं वंरमाणा जहिं भणिया दंसणावरणं पि वंरमाणा तहिं जीगादीया एयत्तपुहुतेहिं भाणियव्वा’ एयम्—पूर्वोक्तीत्या यथा ज्ञानावरणं बध्नन्तो यत्र भणितास्तथा दर्शनावरणमपि बध्नन्तस्त्र जीवादिनाः पञ्च-भंग होता है । आठ के बन्धक के अभाव में, छह के बन्धक पद द्वारा एक वचन की विवक्षा से दो भंग होते हैं । इस प्रकार पांच भंग हुए । यत्र द्विसंयोगी भंग हैं । त्रिकसंयोग में अष्टविध बन्धक और पद्विधवन्ध के पदों के साथ एकवचन और बहुवचन के संयोग से चार भंग होते हैं । इस प्रकार सब मिलकर मनुष्य पद में नौ भंग पाये जाते हैं ।

अब वानव्यन्तरी, ज्योतिष्कों और वैमानिकों का कथन नारकों के समान पतलाते हुए कहते हैं—शेष वानव्यन्तरी, ज्योतिष्कों और वैमानिकों में नारकों के समान ही तीन भंग पाये जाते हैं ।

ज्ञानावरणकर्म को बांधते हुए जहां जितने जीव ऊपर कहे गए हैं, दर्शनावरण कर्म को बांधते हुए भी वहां उतने ही जीव उसी प्रकार कहलेने चाहिए । एकवचन और बहुवचन से जीव आदि पञ्चीसों दंडों को लेकर पूर्ववत् ही थाय છે ત્યારે દ્વિતીય ભગ બને છે.

ત્યારે આઠેના બન્ધક પણ ઘણા હોય છે ત્યારે ત્રીજો ભગ થાય છે

આઠેના બન્ધકના અભાવમાં, છતાં બન્ધક પદ દ્વારા એકવચન અને બહુવચનની વિવક્ષાથી બે ભગ થાય છે. એ પ્રકારે પાંચ ભગ થયા. આ દ્વિસંયોગી ભંગ છે, ત્રિસંયોગીમાં અષ્ટવિધ બન્ધક અને પદ્વિધ બન્ધક પદોની સાથે એકવચન અને બહુવચનના સંયોગથી ચાર ભગ થાય છે. આ પ્રકારે બધા મળીને મનુષ્ય પદમાં નવ ભંગ મળે છે એમ કહ્યું છે.

હવે વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના કથન નારકોની સમાન બતાવતા કહે છે—શેષ વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં નારકોની સમાન જ ત્રણ ભગ મળી આવે છે.

જ્ઞાનાવરણકર્મને બાંધી રહેલા ત્યાં બેટલા જીવ ઉપર કહેલા છે, દર્શનાવરણકર્મને બાંધતા થકા પણ અહીં બેટલા જીવ એજ પ્રકારે કહી લેવા બેઠેલો એકવચન અને

विंशतिदण्डका वाच्या एतत्त्वपृथक्ताभ्यां मणितव्याः, गौतमः पृच्छति—‘वेद्यणिज्जं बंधमाणे जीवे कश्चिन्मपगहीओ बंधइ?’ हे भदन्त ! वेदनीयं कर्म बन्धन जीवः कति कर्मप्रकृती बध्नाति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सत्तविहवण्ण वा अट्टविहवण्ण वा छत्विहवण्ण वा एगविहवण्ण वा’ वेदनीयं कर्म बन्धन कश्चिज्जीवः सप्तविधवन्धको वा भवति, कश्चित्पुनरष्ट-विधवन्धको वा भवति, कश्चित् पट्त्रविधवन्धको भवति, उपशान्तमोहादिः पुनरेकविधवन्धको वा भवति, ‘एवं गणुसे वि’ एवम्—समुच्चयजीवोक्तगीत्या मनुष्योऽपि कश्चिद् वेदनीयं कर्म बन्धन सप्तविधवन्धको वा भवति, कश्चिदष्टविधवन्धको वा, कश्चित् पट्त्रविधवन्धको वा, उप-शान्तमोहादिर्मनुष्यस्तु एकविधवन्धक एव भवतीति भावः, ‘सेमा नारगादीया सत्तविहवण्णया य अट्टविहवण्णया जाव वेमाणिए’ शेषो नारकादिर्वेदनीयं कर्म बन्धनं सप्तविधवन्धकश्च कश्चिद् भवति कश्चित्पुनरष्टविधवन्धकश्च भवति, यावत्—असुरकुमारनागकुमारादि भवनपतिपृथि

समग्र व्याख्यान समझ लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! वेदनीयकर्म को बांधता हुआ जीव कितनी कर्म-प्रकृतियों का बन्ध करता है ?

भगवान्—हे गौतम ! वेदनीयकर्म का बन्ध करता हुआ कोई जीव सात प्रकृतियों का बन्धक होता है, कोई आठ का बन्धक होता है कोई छह का बन्धक होता है और उपशान्तमोह आदि कोई एक ही प्रकृति का बन्धक होता है ।

समुच्चय जीव के समान मनुष्य भी समझ लेना चाहिए, अर्थात् वेदनीय कर्म को बांधने वाला कोई मनुष्य सात प्रकृतियों का बन्धक, कोई आठ का बन्धक, कोई छह का बन्धक और कोई एक का बन्धक होता है ।

शेष नारक आदि वेदनीयकर्म को बांधते हुए कोई सात के बन्धक और कोई आठ के बन्धक होते हैं । इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवनपतियो,

अहुवयनथी एव आदि पथीसे बंधने वाले पूर्ववत् सामान्य व्याख्यान समझ लेना चाहिये

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! वेदनीयकर्मने बांधी रहेला एव केटवी कर्मप्रकृ-तियोना बंध करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! वेदनीयकर्मने बांध करी रहेला केह एव सात प्रकृति-योनो बन्धक थाय छे केह आठना बंधक थाय छे केह छना बंधक थाय छे अने उप-शान्तमोह आदि केह एक न प्रकृतिनो बंधक अने छे

समुच्चय एवनी समान मनुष्य पण समझ लेना चाहिये अर्थात् वेदनीयकर्मने बांधनारा केह मनुष्य सात प्रकृतियोना बन्धक केह आठना बन्धक, केह छना बन्धक अने केह एकना बन्धक अने छे

शेष नारक आदि वेदनीयकर्मने बांधी रहेला केह सातना बन्धक अने केह आठना बंधक थाय छे, अने प्रकारे असुरकुमार आदि भवनपतियो, पृथ्वीकायिक आदि ऐकेन्द्रियो

વીકાયાિકાઘેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિયશ્ચ કશ્ચિત્
સપ્તવિધવન્ધકો ભવતિ કશ્ચિત્પુનરષ્ટવિધવન્ધકો ભવતિ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘જીવા ણં મંતે !
વેયણિજ્જં કમ્મં પુચ્છા’ હે મદના ! જીવાઃ મન્તુ વેદનીયં વર્મ વધનન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી
વધનન્તિ ? इति પૂચ્છા, મગગાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિદ્ધ
વંધગા ય, અદ્ધવિદ્ધવંધગા ય ઇગવિદ્ધવંધગા ય, છવ્વિદ્ધવંધગા ય’ સર્વેઽપિ તાવદ્ જીવાઃ
વેદનીયં કર્મ વધનન્તો સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ મનેયુ વંહરઃ, અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધ-
વન્ધકાશ્ચ વહવો મવેયુઃ, કશ્ચિત્ પદ્ધવિધવન્ધકશ્ચ મવેત્, ‘મહવા મત્તવિદ્ધવંધગા ય
અદ્ધવિદ્ધવંધગા ય ઇગવિદ્ધગા ય છવ્વિદ્ધગા ય’ અથવા વહવઃ સપ્તવિધવન્ધ-
કાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ મવેયુઃ ‘અવસેસા નારગા-
દીયા જાવ વેમાણિયા જહિં ણાણાવરણં વંચન્તિ તહિં માણિયગ્ગા’ અવગેષા નારકાદિકા
યાવદ્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિપૃથ્વીકાયાિકાઘેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક
વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા યત્ર જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વધનન્તિ તત્ર વેદનીય કર્માપિ
પૃથ્વીકાયાિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચો, વાનવ્યન્તરો
જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકોં કે વિષય મેં મી કહલેના ચાહિય, અર્થાત્ ઇનમેં મી
કોઈ સાત કા ઓર કોઈ આઠ કા વન્ધક હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! (વહુત) જીવ વેદનીયકર્મ કો વાંધતે હુય
કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતે હૈ ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! સમી સાત કે વન્ધક હોતે હૈં, વહુન આઠ કે
વન્ધક ઓર વહુત સે એક કે વન્ધક હોતે હૈં, કોઈ એક છહ કા વન્ધક હોતા
હૈ । અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, વહુત એક કે વન્ધક
ઓર વહુત છહ કે વન્ધક હોતે હૈં,

શેષ નારકો સે લેકર વૈમાનિકોં તક અર્થાત્ નારક, અસુરકુમાર આદિ
ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયાિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ, વાન-
વ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિક જહાં જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કો વાંધતે હુય કહે

વિદ્ધેન્દ્રિયો, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, અને વૈમાનિકોના વિષયમાં
પણ કહેવું જોઈએ અર્થાત્ તેઓમાં પણ કોઈ સાતના અને કોઈ આઠના બંધક બને છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! (ધણી) છત્ર વેદનીય કર્મને બાંધતા છતાં કેટલી કર્મ
પ્રકૃતિઓ બાંધે છે ?

શ્રીમગવાન-હે ગૌતમ ! બધા સાતના બંધક હોય છે, ધણી આઠના બંધક અને
ધણી એકના બંધક હોય છે, એક છનો બંધક થાય છે, અથવા ધણી સાતના બંધક,
ધણી આઠના બંધક ધણીએકના બંધક અને ધણી છના બંધક બનતા હોય છે.

શેષ નારકાથી લઈને વૈમાનિકો સુધી અર્થાત્ નારક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ,
પૃથ્વીકાયાિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિ-

વધનન્તો મણિવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'એવ મણુમા જં વંતે ! એમણિજં કરમ દધમાણા કક્કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?' હે મદન્ત ! એવં-પૂર્વોક્તગોત્ર્યા મણુપ્પાઃ સન્નુ વેદનીયં કર્મ વધનન્તઃ કતિકર્મપ્રકૃતી વંધાન્તિ ? મગવાનાર-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નન્ને વિ તાવ હોજ્જ સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય ?’ સર્વેડપિ તાવદ્ મણુપ્પા વેદનીય જગી વ-નન્તો મવેયુઃ સપ્પવિધવંધકાશ્ચ એકવિધવંધકાશ્ચ, સપ્પવિધવંધનાનાનેકવિધવંધનાનાશ્ચ મયેન વહુન્વેન અવસ્થિતત્વેન મહાન્તરાસંમવાત્, ‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગો ય ૨’ અથવા સપ્પવિધવંધકાશ્ચ એકવિધવંધકાશ્ચ વગરો મવન્તિ તત્તિત્તુ અદ્ધવિહવંધવથ મવતિ ૨, ‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગા ય ૩’ અથવા વહર એવ સપ્પવિધવંધકાશ્ચ એકવિધવંધકાશ્ચ અદ્ધવિધવંધકાશ્ચ ૨વન્તિ ૩. ‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગો ય ૪’ અથવા વહવઃ સપ્પવિધવંધકાશ્ચ મવન્તિ એકવિધવંધકાશ્ચ મવન્તિ, કશ્ચિત્પુનઃ મદ્ધવિધવંધકાશ્ચ મવતિ ૪, ‘અહવા સત્તવિહવંધગા ય એકવિહવંધગા ય છવિહવંધગા

હૈ, વહાં વેદનીયકર્મ કો વાંધતે હુવ ઈ’ કહના પાદિપ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! (વહુત) મણુપ્પ વેદનીયકર્મ વાંધતે હુવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વાંધતે હૈ ?

મગવાન્-(૧) હે ગૌતમ ! સમી મણુપ્પ વેદનીયકર્મ કો વાંધતે હુવ સાત પ્રકૃતિયોં કે વંધક હોતે હૈં ઔર એકપ્રકૃતિ કે વંધક હોતે હૈં । સાત કે વંધક ઔર એક કે વંધક સદૈવ વહુસંખ્યા મેં રહતે હૈં, અતઃ જન્ન અંગ સંમવ નહીં હૈ ।

(૨) અથવા વહુત-સે સાત કે વંધક, વહુત-સે એક કે વંધક હોતે હૈં, ઔર કોઈ એક મણુપ્પ આઠ કા વંધક હોતા હૈ । (૩) અથવા વહુત-સે સાત કે વંધક, વહુત-સે એક કે વંધક ઔર વહુત-સે આઠ કે વંધક હોતે હૈં । (૪) અથવા વહુત-સે સાત કે વંધક, વહુત-સે એક કે વંધક ઔર કોઈ એક છઠ્ઠ કા

અને વૈમાનિક ગ્યા જ્ઞાનાવરણીય કર્મને બાધી રહેલા કહ્યા છે, ત્યાં વેદનીય કર્મને બાધ નારા પણ કહેવા ભેદ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ (વહુ) મણુપ્પ વેદનીયકર્મને બાધતા થકા કેટલી કર્મ-પ્રકૃતિયા બાધે છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા મણુપ્પ વેદનીયકર્મને બાધતા થકા સાત પ્રકૃતિયાના બધક બને છે અને એક પ્રકૃતિના બધક થાય છે સાતના બન્ધક અને એકના બન્ધક સદૈવ બહુસંખ્યામાં રહે છે તેથી અન્ય બાજનો સંભવ નથી.

(૨) અથવા વહુ સાતના બન્ધક, વહુ એકના બન્ધક થાય છે અને કોઈ એક મણુપ્પ આઠનો બન્ધક થાય છે

(૩) અથવા વહુ સાતના બન્ધક, વહુ એકના બન્ધક અને વહુ આઠનો બન્ધક થાય છે.

(૪) અથવા વહુ સાતના બન્ધક, વહુ એકના બન્ધક અને કોઈ એક છનો બન્ધક બને છે.

ય ૫' અથવા વહવ એવ મનુષ્યાઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ ૫, 'અઠગા સત્તવિદ્વંધગા ય એગવિદ્વંધગા ય અદ્વિદ્વંધગે ય છવિદ્વંધગે ય ૬' અથવા વહવઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ કશ્ચિત્પુનઃ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકશ્ચ ભવતિ ૬, 'અઠવા સત્તવિદ્વંધગા ય એગવિદ્વંધગા ય અદ્વિદ્વંધગે ય છવિદ્વંધગા ય ૭' અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ વહવો ભવન્તિ, કશ્ચિદ્ અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચ ભવતિ, વહવઃ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ ૭, 'અઠગા સત્તવિદ્વંધગા ય એગવિદ્વંધગા ય અદ્વિદ્વંધગા ય છવિદ્વંધગે ય ૮' અથવા વહવઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ કશ્ચિત્ પદ્ધવિધવન્ધકશ્ચ ભવતિ ૮, 'અઠવા સત્તવિદ્વંધગા ય એગવિદ્વંધગા ય અદ્વિદ્વંધગા ય છવિદ્વંધગા ય ૯' અથવા વહવ એવ મનુષ્યા વેદનીયં કર્મ વન્નન્તઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ ૯. 'એવં એ એ નવ ભગા ભાણિયઞ્વા' એવમ્-ઉક્તરીત્થા એતે-પૂર્વપ્રદર્શિતા મનુષ્યપદસમ્બન્ધિનો નવમદ્ગા મણિતઞ્વાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મોહણિજ્ઞં ચંધમાણે જીવે ક્કક્કમ્મપગડીઓ વંધઈ?’ હે મદન્ત ! મોહનીયં કર્મ

બન્ધક હોતા હૈ । (૫) અથવા બહુત-સે સાત કે વન્ધક, બહુત સે એક કે વન્ધક ઓર બહુત-સે છહ કે વન્ધક હોતે હૈ । (૬) બહુત-સે સાત કે વન્ધક, બહુત-સે એક કે વન્ધક ઓર કોઈ એક આઠ કા વન્ધક ઓર એક છહ કા વન્ધક હોતા હૈ ? (૭) અથવા બહુત સાત કે વન્ધક એવં યહુન એક કે વન્ધક હોતે હૈ, એક કોઈ આઠ કા વન્ધ હોતા હૈ, ઓર બહુત છહ કે વન્ધક હોતે હૈ । (૮) બહુત સાત કે વન્ધક, બહુત એક કે વન્ધક, બહુત આઠ કે વન્ધક ઓર એક કોઈ છહ કા વન્ધક હોતા હૈ । (૯) અથવા બહુત મનુષ્ય સાત કે વન્ધક બહુત એક કે વન્ધક, બહુત આઠ કે વન્ધક ઓર બહુત-સે છહ કે વન્ધક હોતે હૈ ।

હસ પ્રકાર યે નૌ ભંગ કહલેના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ મોહનીયકર્મ કો વાંધતા હુઆ જીવ કિતનો કર્મ

(૫) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક થાય છે

(૬) ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને કોઈ એક આઠના બન્ધક અને કોઈ એક છના બન્ધક થાય છે

(૭) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક તેમજ ઘણા એકના બન્ધક થાય છે

કોઈ એક આઠના બન્ધક થાય છે અને ઘણા છના બન્ધક બને છે

(૮) ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને એક કોઈ છના બન્ધક બને છે

(૯) અથવા ઘણા મનુષ્ય સાતના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા છના બન્ધક થાય છે,

આ પ્રકારે આ નવ ભગ કહી દેવા બોધ્યે.

વધનન્ જીવઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વ્ધનાતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવેર્ગિદિય-વજ્જો તિયમંગો’ જીવૈકેન્દ્રિયવર્જ્ય સ્ત્રિકમદ્ગો વક્તવ્યઃ, તથાચ મોહનીયકર્મવન્ધનપ્રરૂપણે જીવ-પદે પૃથિવીકાયિકાએકેન્દ્રિયપદેષુ ચ પ્રત્યેકમ્ એકએવ મદ્ગો ભવતીત્યાહ-‘જીવેર્ગિદિયા સત્ત-વિહવંધગા વિ અદ્ધવિહવંધગા વિ’ જીવૈકેન્દ્રિયા સ્તાવન્ સપ્તવિધવન્ધકા અપિ અષ્ટવિધવન્ધકા અપિ ભવન્તિ, તદુભયેષામપિ સદૈવ વદ્ધત્વેનોપલભ્યમાનતાત્, મોહનીયકર્મવન્ધકાઃ પદ્ધવિધ-વન્ધકો ન ભવતિ મોહનીયવન્ધસ્યાનિવૃત્તિવાદરસમ્પરાયગુણસ્થાનકર્પ્યન્તમેવ સદ્ભાવેન પદ્ધ-વિધવન્ધકત્વસ્ય સૂક્ષ્મસમ્પરાયે સત્ત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવે જં મંતે ! આયં કમ્મં વંધ-માણે કદ્ધ કર્મપગહીઓ વંધદ્ધ ?’ હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલ્લ આયુષ્યં કર્મ વધનન્ કતિ કર્મપ્રકૃતી વ્ધનાતિ ? મગવાનાહ-ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નિયમા અદ્ધ’ જીવઃ આયુષ્યં કર્મ વધનન્

પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ ઓર એકેન્દ્રિય કો છોડકર ત્રીન ભંગ કહને ચાહિય। મોહનીયકર્મ કે વન્ધકોં કી પ્રરૂપણા મેં જીવપદ મેં ઓર પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયપદ મેં એક-એક હી ભંગ હોતા હૈ, યહ કહતે હૈં-સમુચ્ચય જીવ ઓર એકેન્દ્રિય મોહનીયકર્મવન્ધ કરતે હુય સાત કે ભી વન્ધક હોતે હૈં ઓર આઠ કે ભી વન્ધક હોતે હૈં । યે દોનોં પ્રકાર કે જીવ સદૈવ વદ્ધસંખ્યા મેં પાણ જાતે હૈં । મોહનીયકર્મ કા વન્ધક છહ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધક નહીં હો સકતા, કયોંકિ છહ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ સૂક્ષ્મસમ્પરાય નામક દશમ ગુણસ્થાન મેં હોતા હૈ ઓર મોહનીય કા વન્ધક નૌ વેં ગુણસ્થાન તક હો હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! જીવ આયુકર્મ કા વન્ધ કરતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવ આયુકર્મ કા વન્ધ કરતા હુઆ નિયમ સે આઠોં

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! મોહનીય કર્મને બાધી રહેલ એવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોં બન્ધ કરે છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! એવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભંગ કહેવા ભેદ એ. મોહનીયકર્મના બન્ધોની પ્રરૂપણામા એવ પદમા અને પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પદમાં એક એકજ ભંગ થાય છે. એ કહે છે-સમુચ્ચય એવ અને એકેન્દ્રિય મોહનીય કર્મનો બન્ધક થતા છતાં સાતનો પણ બન્ધક થાય છે અને આઠનો પણ બન્ધક થાય છે. આ બન્ધને પ્રકારના એવ સદૈવ બહુ સંખ્યામાં જ મળે છે મોહનીયકર્મના બન્ધક છ પ્રકૃતિયોંના બન્ધક થઈ શકતા નથી કેમ કે છ પ્રકૃતિયોંના બન્ધ સૂક્ષ્મસંપરાય નામક દશમ-ગુણસ્થાનમા થાય છે. અને મોહનીયના બન્ધક નવમા ગુણસ્થાન સુધી જ હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-એવ આયુકર્મનો બન્ધ કરતા થમ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોંના બન્ધ કરે છે ? શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! એવ આયુકર્મનો બન્ધ કરતા થકા નિયમથી આઠ પ્રકૃતિ-

નિયમાત્-નિષ્પત્તિઃ અદ્વૈતો ઈર્માણિ વધ્નાતિ 'एवं नेरडए जाव वेमाणिए' एवम्-समुच्चय-जीवोत्तरीत्या नैरयितो यावद् अमुरकुपारादि भवनपतिः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियो विकलेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गेनिकं वा वयन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च आयुष्यं कर्म बध्नन् नियमादद्वौ कर्माणि वध्नाति, 'एवं पुनरेण वि' एवम्-एकत्वविशिष्टजीवादिरीत्या पृथक्त्वेनापि बहुत्वेनापि आयुष्य-कर्म-वध्नन् नियमे जीवदीना नियमतोऽष्टविधबन्धत्वं वक्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-‘णामगोय ज्ञानाय वंशमाणे जीवे तड कम्मपगडीओ बंधड?’ हे भदन्त ! नाम-गोत्रान्तरायकर्माणि वध्नन् जीवः कानि कर्मप्रकृती वध्नाति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जीवे णाणान्तरणिज्जं कम्मं वंशमाणे जाहिं बंधड ताहिं भाणियव्वो’ जीवो ज्ञाना-वरणीयं कर्म अनेन यानि कर्माणि वध्नाति तानि कर्माणि नामगोत्रान्तरायकर्म वध्नन्नपि वध्नातीति शणितवन्-वक्तव्यम् ‘एवं नेरडए वि जाव वेमाणिए’ एवम्-समुच्चयजीवोत्त-प्रकृतियों का बन्ध करता है ।

समुच्चयजीव के लगान अमुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियो, तिर्यक् एचेन्द्रियो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्यो-तिष्को और वैमानिको के विषय में भी यही कथन समझना चाहिए, अर्थात् ये सभी जीव आयुर्गर्भ का बन्ध करते हुए आठो का बंध नियम से करते हैं ।

गौतमस्वाामी-हे भगवन् ! नाम, गोत्र और अन्तरायकर्मों का बन्ध करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियां बांधता है ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानावरणीयकर्म का बन्ध करता हुआ जीव जिन प्रकृतियों का बन्ध करता है, उन्हीं प्रकृतियों का बन्ध नाम, गोत्र और अन्त-राय का बन्ध करता हुआ भी करता है, ऐसा कहना चाहिए ।

समुच्चयजीव की तरह नारकों से लेकर वैमानिकों तक सभी दंडकों में येना બન્ધ કરે છે.

સમુચ્ચય જીવના સમાન અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યક પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ આજ પ્રમાણે સમજાવેલું જોઈએ. અર્થાત્ આ બધા જીવ આયુર્કર્મનો બન્ધ કરતા થકા આઠેનો બન્ધ નિયમથી કરે છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નામ, ગોત્ર, અને અન્તરાયકર્મનો બન્ધ કરી રહેલા જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બન્ધ કરી રહેલા જીવ કેટલી પ્રકૃતિ યોનો બન્ધ કરે છે, તેજ પ્રકૃતિયોનો બન્ધ, નામ ગોત્ર અને અન્તરાયનો બન્ધ કરી રહેલા જીવ કરે છે એમ કહેવું જોઈએ

સમુચ્ચય જીવની જેમ નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી બધા દંડકોમાં એમ જ

રીત્યા નૈરચિરોડપિ ચારદ્-અમુરકુલાદિમાનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયવિકૃતેન્દ્રિય-
પદ્ધેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિ રુમલુપ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષકૃત્વૈમાનિરોડપિ જ્ઞાનાવગણીયં કર્મ વધન્
યાનિ કર્માણિ વધનાતિ તાનિ કર્માણિ નામગોત્રાન્તરાયકર્મ વધન્નપિ વધનાતીતિ વક્તવ્યમ્
'एवं पुहुत्तेण वि भाणियव्वं' एवम्-एकत्वरीत्या पृथक्त्वेनापि-बहुत्वेनापि जीवादि सम्ब-
न्धिनः नामगोत्रान्तरायकर्मबन्धकाभिहापा वक्तव्याः । 'पणवणाए भगवईए चउवीसइमं
पयं समत्तं' इति प्रज्ञापनाया भगवत्यां चतुर्विंशतिनमं पदं समाप्तम् ॥ २४ ॥ सू. १ ॥

अथ पञ्चविंशतितम कर्मवेदपदम्

મૂલમ્-ઠહુ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ ? ગોયમા ! અટ્ટ
કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ, તં જહા-ણાણાવરણિજ્જં જાવ અંતરાઈયં,
एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं, जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं
बंधमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ? गोयमा ! नियमा अट्ट कम्मपग-
डीओ वेदेइ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए. एवं पुहुत्तेण वि, एवं वेयणि-
ज्जवज्जं जाव अंतराइयं, जीवे णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ
म्मपगडीओ वेदेइ ? गोयमा ! सत्तविहवेदए वा अट्टविहवेदए वा,
एवं मणूसे वि, सेसा नेरइयाइ एगत्तेण पुहुत्तेण वि नियमा अट्ट कम्म-
पगडीओ वेदंति, जाव वेमाणिया जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं बंध-
ाणा कइ कम्मपगडीओ वेदंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्ट-
विहवेयगा य चउव्विहवेयगा य, अहवा अट्टविहवेयगा य चउव्विह-
वेयगा य सत्तविहवेयगे य२, अहवा अट्टविहवेयगा य चउव्विहवेयगा य
त्तविहवेयगा य३, एवं मणूसा वि भाणियव्वा ॥ सू. १ ॥

પળણવળાણ ભગવઈણ કમ્મવેદનામં પળવીસઈમં પયં સમત્તં ॥૨૫॥

છાયા-કતિ યહ મદન્ત ! કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! અટ્ટૌ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞતાઃ,
ऐसा ही कहना चाहिए और जैसे एकवचन में कहा है, उसी प्रकार बहुवचन
अर्थात् अनेको की अपेक्षा भी कहना चाहिये ॥सू. १॥

ચૌવીસઘાં પદ સમાપ્ત ॥ ૨૪ ॥

કહેવું એકને અને જેવું એકવચનમા કહ્યું છે. એજ પ્રકારે બહુવચનમા અર્થાત્ અનેકોની
અપેક્ષાએ પણ કહેવું એકએ. ॥સૂ.૧॥

ચૌવીસમ્ ૫૬ સમાપ્ત ॥ ૨૪ ॥

તથા-જ્ઞાનાવરણીયં યાવદ્ અન્તરાયમ્, एवं नैरव्याणं जावद् वैमाणिक्याणाम् जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? गौतम ! नियमाद् अग्रे कर्म-प्रकृती वेदयते, एवं नैरव्यको यावद् वैमानिकः, एवं पृथक्त्वेनापि, एवं वेदनीयवर्जं यावद् अन्तरायम्, जीवः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म बध्नन् कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? गौतम !

પચીસવાં વર્તવેદ પદ

શબ્દાર્થ-(કહ જાં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ) હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહી હૈં ? (ગોયમા ! અદ્ધ કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી હૈં (તં જહા-જાણાવરણિજ્જં જાવ અંતરાહયં) વે હમ્મ પ્રકાર જ્ઞાનાવરણ યાવત્ અન્તરાય (અં નેરહ્યાણં જાવ વૈમાણિયાણં) હસી પ્રકાર નારકો કી યાવત્ વૈમાનિકો કી ।

(જીવે જાં મંતે ! જાણાવરણિજ્જં કમ્મં વંધમાણે કહ્ કમ્મપગડીઓ વેદેંતિ ?) હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વાંધતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈં ? (ગોયમા ! નિયમા અદ્ધ કમ્મપગડીઓ વેદેદ્) હે ગૌતમ ! નિયમ સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈં (અં નેરહ્ય જાવ વૈમાણિય) હસી પ્રકાર નારક યાવત્ વૈમાનિક (અં પુહુત્તેણ વિ) હસી માતિ વહુત્વ કી વિવક્ષા સે મી (અં વેયણિજ્જવજ્જં જાવ અંતરાહયં) હસી પ્રકાર વેદનીય કો છોડકર અન્તરાય તક

(જીવે જાં મંતે ! વેયણિજ્જં કમ્મં વંધમાણે કહ્ કમ્મપગડીઓ વેદેદ્ ?) હે ભગવન્ ! જીવ વેદનીયકર્મ કા બંધ કરતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈં ? (ગોયમા ! સત્તવિહવેદપ વા, અદ્ધવિહવેદપ વા, ચત્તવિહવેદપ

પચીસમું કર્મવેદ પદ

શબ્દાર્થ-(કહ જાં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ)-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે ? (ગોયમા ! અદ્ધ કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે (તં જહા-જાણાવરણિજ્જં જાવ અંતરાહયં) તે આ પ્રકારે-જ્ઞાનાવરણ યાવત્ અન્તરાય (અં નેરહ્યાણં જાવ વૈમાણિયાણં) એજ પ્રકારે નારકોની યાવત્ વૈમાનિકોની છે

(જીવે જાં મંતે ! જાણાવરણિજ્જં કમ્મ વંધમાણે કહ્ કમ્મપગડીઓ વેદેદ્)-હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મને બાંધી રહેલો કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો વેદન કરે છે ? (ગોયમા ! નિયમા અદ્ધ કમ્મપગડીઓ વેદેદ્)-હે ગૌતમ ! નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયો વેદન કરે છે (અં વેયણિજ્જવજ્જં જાવ અંતરાહયં) એજ પ્રકારે વેદનીય સિવાય અન્તરાય સુધી

(જીવે જાં મંતે ! વેયણિજ્જં કમ્મ વંધમાણે કહ્ કમ્મપગડીઓ વેદેદ્)-હે ભગવન્ ! વેદનીયકર્મને બાંધ કરી રહેલો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો વેદન કરે છે ?

(ગોયમા ! સત્તવિહવેદપ વા, અદ્ધવિહવેદપ વા, ચત્તવિહવેદપ વા)-હે ગૌતમ ! સાત

સપ્તવિધવેદકો યા અષ્ટવિધવેદકો વા ચતુર્વિધવેદકો વા, એવં મનુષ્યોઽપિ, ગેશા નૈરયિકાદયઃ
 એકત્વેન પૃથક્ત્વેનાપિ નિયમાદ્ અઘ્રૌ કર્મપ્રકૃતિવેદયન્તે, યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, જીવાઃ સ્થુ
 ભદન્તઃ । વેદનીયં કર્મ બંધનનઃ કલ્પિત કર્મપ્રકૃતીવેદયન્તે ? ગૌતમ । સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુ
 રષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ ૧, અથવા અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ સપ્તવિધવેદ
 કાશ્ચ ૨, અથવા અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ સપ્તવિધવેદકાશ્ચ ૩, એવં મનુષ્યા અપિ
 મણિતવ્યાઃ । સૂ૦ ૧ ॥ પ્રજાપનાયાં મનુષ્યાં કર્મવેદનામ પચ્ચવિંશતિતમં પદં સમાપ્તમ્ ॥૨૫॥

વા) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોં કા વેદક અથવા આઠ પ્રકૃતિયોં કા વેદક
 અથવા ચાર પ્રકૃતિયોં કા વેદક હોતા હૈ (એવં મનુષે વિ) હસી પ્રકાર મનુષ્ય મી
 (સેસા નેરહ્યાઈ ઇગતેણ પુહુતેણ વિ નિયમા અઢ કમ્મપગડીઓ વેદંતિ) શેષ
 નારકાદિ એકત્વ કી અપેક્ષા ઔર બહુત્વ કી અપેક્ષા સે મી નિયમ સે આઠ કર્મ
 પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતે હૈં (જાવ વૈમાણિયા) યાવત્ વૈમાનિક ।

(જીવા ણં મતે ! વેયણિગ્ગં કર્મમ્ બંધમાણા કહ્ કર્મપગડીઓ વેદંતિ ?) હે
 મગવન્ ! જીવ વેદનીયકર્મ કો બાંધતે હુપ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન
 કરતે હૈં ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્ઞા અઢ્ઠવિહવેદગા ય, ચઠ્ઠવિહવેદગા
 ય) હે ગૌતમ ! સમી આઠ કે વેદક હોતે હૈં ઔર ચાર કે વેદક હોતે હૈં-૧
 (મહ્વા અઢ્ઠવિહવેદગા ય ચઠ્ઠવિહવેદગા ય સત્તવિહવેદગો ય) અથવા બહુત
 આઠ કે વેદક, બહુત ચાર કે વેદક ઔર એક કોઈ સાત કા વેદક હોતા હૈ ૨
 (મહ્વા અઢ્ઠવિહવેદગા ય, ચઠ્ઠવિહવેદગા ય, સત્તવિહવેદગા ય) અથવા બહુત આઠ
 કે વેદક, બહુત ચાર કે વેદક ઔર બહુત સાત કે વેદક હોતે હૈં (એવં મનુસા વિ
 માણિયવ્વા) હસી પ્રકાર મનુષ્યો કા મી કથન કરના ચાહિપ્ । સૂ૦ ૧ ॥

પ્રકૃતિયોના વેદક, અથવા આઠ પ્રકૃતિયોના વેદક અથવા ચાર પ્રકૃતિયોના વેદક થાય
 છે (એવં મનુસેવિ) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (સેસા નેરહ્યાઈયા ઇગતેણ પુહુતેણ વિ નિયમા
 અઢ્ઠ કર્મપગડીઓ વેદંતિ) શેષ નારકાદિ એકત્વની અપેક્ષાએ અને બહુત્વની અપેક્ષાથી પણ
 નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે (જાવ વૈમાણિયા) યાવત્ વૈમાનિક.

(જીવા ણં મતે ! વેયણિગ્ગં કર્મમ્ બંધમાણા કહ્ કર્મપગડીઓ વેદંતિ)-હે મગવન્ !
 એવે વેદનીયકર્મને બાધના કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ
 તાવ હોજ્ઞા અઢ્ઠવિહવેદગા ય, ચઠ્ઠવિહવેદગા ય)-હે ગૌતમ ! અથા આઠના વેદક હોય છે
 અને ચારના વેદક હોય છે (મહ્વા અઢ્ઠવિહવેદગા ય ચઠ્ઠવિહવેદગા ય સત્તવિહવેદગો ય)-
 અથવા ઘણા આઠના વેદક ઘણા ચારના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક હોય છે.

(મહ્વા અઢ્ઠવિહવેદગા ય, ચઠ્ઠવિહવેદગા ય, સત્તવિહવેદગા ય) અથવા ઘણા આઠના
 વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક હોય છે (એવં મનુસા વિ માણિયવ્વા)
 એજ પ્રકારે મનુષ્યોનું પણ કથન કરવું જોઈએ. ॥સૂ૦ ૧॥

ટોકા-પ્રથમ કર્મવેદન પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કર્ણં મંત્રે ! કમ્મપગહીયો પળ્લપ્પાત્તો?’ હે મદન્ત ! કતિં સ્વલ્લ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞસાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્ધ કમ્મપગહીયો પળ્લપ્પાત્તો’ અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞસાઃ, ‘તં જદ્દા-ળાળાવરણિજ્જ જાન અંતરાદયં’ તથયથા-જ્ઞાનાવરણીય યાવદ્-દર્શનાવરણીયમ્, મોહનીયં વેદનીયમ્, નામ, ગોત્રમ્, આયુષ્યમ્, અન્તરાયમ્, ‘એવં નેરિયાણં જાવ વેમાણિયાણં’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા નેરિયાણાં યાવદ્ અસુરકુમારાદિ મવનપતીનાં પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાણાં વિઠ્ઠલેન્દ્રિયાણામ્, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાના મનુષ્યાણાં વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં વૈમાનિકાનાશ્ચાષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞસાઃ, અથ કિં કર્મ બંધનન ક્વતિ કર્મપ્રકૃતીર્વેદયતે ? इति गौतमः पृच्छति-‘जीवे णं भंदे ! णाणावरणिज्जं कम्मं बंधमाणे कइ कम्मपगहोओ वेदेइ?’ हे मदन्त ! जीवः सल्लु ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? मगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘णियमा अद्धकम्मपगहोओ वेदेइ’ जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म बन्धन नियमात्-नियमतः अवश्यमेव अष्टौ कर्मप्रकृतीर्वेदयते ‘एवं

ટીકાર્થ અથ કર્મવેદના કી પ્રરૂપણા કી જાનો હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ હૈ, યથા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય મોહનીય, નામ, ગોત્રઆયુ ઓર અન્તરાય । યહી આઠ પ્રકૃતિયાં નારકો, અસુરકુમાર આદિ મવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં વિકલેન્દ્રિયો તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો કી બી કહી ગઈ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા બન્ધ કરતા હુઆ જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા બન્ધ કરતા હુઆ જીવ નિયમ સે આઠોં કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ ।

ટીકાર્થ-હવે કર્મવેદનાની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહેલી છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ છે જેમ કે-જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, નામ, ગોત્ર, આયુ અને અન્તરાય આ આઠ પ્રકૃતિયો નારકો, અસુરકુમાર આદિ મવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ કહેલી છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બન્ધ કરતો જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો વેદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો બન્ધ કરી રહેલો જીવ નિયમથી આઠે પ્રકૃતિયો વેદન કરે છે.

નૈરરૂપ જીવ વૈમાણિય' એવમ્ સમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યા નૈરયિકો યાવદ્-અમુરકુમારાદિ
ભવનપતિઃ પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયો પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો યનુષ્યો વાનવ્યન્તરો જ્યોતિ-
ષ્કો વૈમાનિકશ્ચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વધનન નિયમતોઽર્ષો કર્મપ્રકૃતીવેદયતે, 'એવં પુહુત્તેણાપિ'
એવમ્-એકત્વોક્તરીત્યા પૃથક્ત્વેનાપિ બહુત્વેનાપિ જીવાદિવૈમાનિકાન્તસમ્બન્ધિનો વેદના-
મિહાણા વક્તવ્યાઃ 'એવં વેયણિજ્જવજ્જ જાવ અંતરાહયં' એવમ્-જ્ઞાનાવાણીયોક્તરીત્યા વેદનીય-
વર્જમ્-યાવદ્-દર્શનાવરણીય મોહનીયં નામ ગોત્રમ્ આયુષ્યમ્ અન્તરાયશ્ચ કર્મ વધનન્ નિયમ-
તોઽર્ષો કર્મપ્રકૃતીવેદયતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'જીવે ણ મંતે ! વેયણિજ્જં કમ્મ વંધમાણે કહ
કમ્મપગગ્ગીઓ વેદેઈ ?' હે મદન્ત ! જીવઃ કલ્લ વેદનીયં કર્મ વધનન્ ઋતિ કર્મપ્રકૃતીવેદયતે !
મગવાનાદ્-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સત્તવિહવેદણ વા અટ્ટવિહવેદણ વા ચરુન્નિહવેદણ વા'
જીવો વેદનોયં કર્મ વધનન્ સપ્પવિથવેદકો વા અટ્ટવિથવેદકો વા ચરુવિથવેદકો વા ભવતિ,

સમુચ્ચય જીવ કે લલિલિખિત કથન કે અનુસાર નૈરયિક, અમુરકુમાર
આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય,
મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક મી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા બન્ધ
કરતા હુઆ નિયમ સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈ ।

જૈસે એક નારક આદિ કે સંબંધ મેં કહા ગયા હૈ, ઊસી પ્રકાર બહુત નારકો,
ભવનપતિયો આદિ કે વિષય મેં મી કહ લેના યાહિય, અર્થાત્ બહુત નારક આદિ
મી જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા બન્ધ કરતે હુએ આઠો પ્રકૃતિયો કા વેદન કરતે હૈ ।

હસી પ્રકાર વેદનીયકર્મ કો છોડકર શેષ સમી દર્શનાવરણીય, નામ,
ગોત્ર, આયુષ્ય ઓર અન્તરાય કે સંબંધ મેં મી સમજ લેના યાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ વેદનીયકર્મ કા બન્ધ કરતા હુઆ કિતની
કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીય કર્મ કા બન્ધ કરતા હુઆ જીવ સાત ક ,

સમુચ્ચય જીવના ઉલ્લખિત કથનના અનુસાર નૈરયિક, અમુરકુમાર આદિક ભવનપતિ
પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક
અને વૈમાનિક પણ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના બન્ધ કરતા થકા નિયમથી આઠ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે.

જેવું એક નારક આદિના સમ્બન્ધમા કહેલું છે, એજ પ્રકારે ઘણા નારકો, ભવન-
પતિયો આદિના વિષયમા પણ કહી લેવું જોઈએ, અર્થાત્ ઘણા નારક આદિ પણ જ્ઞાના-
વરણીયના બન્ધ કરતા થકા આઠ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે.

એજ પ્રકારે વેદનીયકર્મ સિવાય શેષ બધા-દર્શનાવરણીય, નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય
અને અન્તરાયના સમ્બન્ધમા પણ સમજ લેવું જોઈએ,

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ વેદનીયકર્મના બન્ધ કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું
વેદન કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીયકર્મના બન્ધ કરી રહેલ જીવ સાતનું, આઠનું
પ્ર૦ ૬૨

તત્ત્વ ઉપશાન્તમોહઃ ક્ષીણમોહો વા સપ્તવિધવેદકો દ્રષ્ટવ્યસ્તયોર્મોહનીયોદયાભાવાત્, મિથ્યા-
દૃષ્ટ્યાદયઃ સૂક્ષ્મસંપરાયા અષ્ટવિધવેદકા દ્રષ્ટવ્યાઃ, મિથ્યાદૃષ્ટ્યાદીનામવચ્ચમણાનામપિ
કર્મણામુદયસદ્ભાવાત્, સયોગિ કેવલી ચતુર્વિધવેદકો દ્રષ્ટવ્યઃ, સયોગિ કેશ્વરો ધાતિકર્મ-
ચતુષ્ટયોદયાભાવાત્, 'एवं मणूसे वि' एवम्-સમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યા મનુષ્યોઽપિ વેદનીયં
કર્મ બધનન સપ્તવિધવેદકો વા અષ્ટવિધવેદકો વા મવતિ, ચતુર્વિધવેદકો વા મવતિ,, 'सेसा
नैरङ्गाइया एगत्तेण पुहुत्तेण वि नियमा अट्टकम्मपगडीओ वेदेति जाव वेमाणिया' શેષાઃ
નૈરંગિકાદયઃ એકત્વેન પૃથક્ત્વેનાપિ વેદનીયં કર્મ વધનન્તો નિયમતોઽષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીર્વેદ્યન્તે
યાવદ્-અમુરકુમારાદિ મવનપતિ પૃથિવીકાચિ તાચેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકપશ્ચેન્દ્રિય
વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચ વેદનીયં કર્મ વધનન્તો નિયમતઃ ષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીર્વેદ્યન્તે,

આઠ કા અથવા ચાર પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । અર્થાત્ ઉપશાન્તમોહ ઓર
ક્ષીણમોહ જીવ સાત પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ, ક્યો કિ ઉસકો મોહનીય
કર્મ કા વેદન નહી હોતા હૈ । મિથ્યાદૃષ્ટિ સે લેકર સૂક્ષ્મસમ્પરાય પર્યન્ત જીવ
આઠો પ્રકૃતિયોં કે વેદક હોતે હૈં ઓર સયોગિ કેવલી ચાર પ્રકૃતિયોં કા હી
વેદન કરતે હૈં, ક્યોંકિ ઉનકે ચાર ધાતિક કર્મોં કા ઉદય નહીં હોતા હૈ ।

સમુચ્ચય જીવ કે સમાન મનુષ્ય કે વિષય મેં મી એસા હી કહનાં ચાહિય,
અર્થાત્ મનુષ્ય વેદનીયકર્મ કા બન્ધ કરતા હુઆ સાત આઠ અથવા ચાર
પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । સમુચ્ચય જીવ ઓર મનુષ્ય કો છોડકર શેષ
સમી નારક આદિ જીવ, એકત્વ કી વિવક્ષા સે મી ઓર બહુત્વ કી વિવક્ષા સે
મી વેદનીયકર્મ કા બન્ધ કહતે હુય નિયમ સે આઠ પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતે હૈં
અબ બહુત્વ કી વિવક્ષા કરકે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે મગવન્ ! જીવ

અથવા ચાર પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે અર્થાત્ ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહનીય જીવ
સાત પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે, કેમકે તેમને મોહનીય કર્મોં વેદન નથી થતું

મિથ્યાદૃષ્ટિથી લઈને સૂક્ષ્મસંપરાય પર્યન્ત જીવ આઠ પ્રકૃતિયોં વેદક થાય છે
અને સયોગિકેવલી ચાર પ્રકૃતિયોં જ વેદન કરે છે કેમકે તેમને ચાર ધાતિક
કર્મોંનો ઉદય નથી થતો

સમુચ્ચય જીવની સમાન મનુષ્યના વિષયમાં પણ એમજ કહેવું જોઈએ અર્થાત્
મનુષ્ય વેદનીયકર્મોંનો બન્ધ કરતા થકા સાત, આઠ, અથવા ચાર પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે
એમ કહ્યું છે

સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય બાકીના બધા નારક આદિ જીવ, એકજીવની
વિવક્ષાથી પણ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ વેદનીયકર્મોંનો બન્ધ કરતા થકા નિયમથી
આઠ પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે,-હે મગવન્ ! જીવ

અથ વહુત્વમધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવા જં મંતે ! વેયણિજ્જં કમ્મં વંધમાણા કદ્ધ કમ્મપગહીઓ વેદંતિ ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલુ વેદનીય કર્મ વધન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વેદયન્તે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વે વિ તાવ હોજ્ઞા અટ્ઠવિહવેયગા ય ચઉ-વિહવેયગા ૧’ સર્વેડપિ તાવદ્ જીવાઃ મવેયુઃ અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ ૧, ‘અહવા-અટ્ઠવિહવેયગા ય ચઉવિહવેયગા ય સત્તવિહવેયગે ય ૨’ અથવા વહવોડપ્પવિધવેદકાશ્ચ ચતુ-ર્વિધવેદકાશ્ચ મવન્તિ એકઃ પુનઃ સપ્તવિધવેદકશ્ચ મવતિ ૨, ‘અહવા અટ્ઠવિહવેયગા ય ચઉવિહ-વેયગા ય સત્તવિહવેયગા ય ૩’ અથવા વહવો જીવા અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ સપ્ત વિધવેદકાશ્ચ મવન્તિ, ‘एवं मणूसा वि भाणियन्वा’ એવમ્-સમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યા મનુષ્યા અપિ વેદનીયકર્મ વધન્તો મણિતવ્યાઃ-વક્તવ્યાઃ તથા ચ સર્વેડપિ તાવદ્ મવેયુઃષ્ટવિધ-વેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ ! અથવા વહવોડપ્પવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ મવન્તિ કશ્ચિત્પુનરેકો મનુષ્યઃ સપ્તવિધવેદકશ્ચ મવતિ ૨, અથવા અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ સપ્તવિધવેદકાશ્ચ ૩ ઇતિ માવઃ । ‘પણવણાપ મગવર્ણે કમ્મવેદ ણામં પણવીસહમં પયં સમત્તં’ પ્રજ્ઞાપનાયાં મગવત્યાં કર્મવેદનામ પચ્ચવિંશતિતમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧-૨૫ ॥

વેદનીયકર્મ કો પાંધતે હુણ કિનનો કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સમી જીવ આઠ કે વેદક ઓર ચાર કે વેદક હોતે હૈં, અથવા વહુત જીવ આઠ કે વેદક એવં વહુત ચાર કે વેદક હોતે હૈં ઓર એક કોઈ સાત કા વેદક હોતા હૈ । અથવા વહુત સે આઠ કે વેદક હોતે હૈં, વહુત સે ચાર કે વેદક હોતે હૈં ઓર વહુત સે સાત કે વેદક હોતે હૈં । હસી પ્રકાર વહુત મનુષ્યો કે વિષય મેં મી કહ લેના ચાહિય, અર્થાત્ વહુત મનુષ્ય મી વેદનીય-કર્મ કા બન્ધ કરતે હુણ આઠ કે વેદક ઓર ચાર કે વેદક, અથવા વહુત સે આઠ કે વેદક, વહુત સે ચાર કે વેદક ઓર એક કોઈ સાત કા વેદક. અથવા વહુત આઠ કે વેદક, વહુત ચાર કે વેદક ઓર વહુત સાત કે વેદક હોતે હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

પચ્ચીસવાં પદ સમાપ્ત ॥ ૨૫ ॥

વેદનીયકર્મને બાધતા થકા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા જીવ આઠના વેદક અને ચારના વેદક હોય છે, અથવા ઘણા જીવ આઠના વેદક તેમજ ઘણા ચારના વેદક હોય છે અને એક કોઈ સાતના વેદક થાય છે. અથવા ઘણા આઠના વેદક અને છે. ઘણા ચારના વેદક થાય છે અને ઘણા સાતના વેદક છે.

એજ પ્રકારે ઘણા મનુષ્યોના વિષયમાં પણ કેટલેક જોડેજે અર્થાત્ ઘણા મનુષ્ય પણ વેદનીયકર્મનો બંધ કરતા થકા આઠના વેદક અને ચારના વેદક, અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક થાય છે. ॥સૂ.૧॥

પચ્ચીસમું પદ સમાપ્ત ॥ ૨૫ ॥

તત્ર ઉપશાન્તમોહઃ ક્ષીણમોહો વા સપ્તવિધવેદકો દ્રષ્ટવ્યસ્તયોર્મોદનીયોદયામાવાત્, મિથ્યા-
દૃષ્ટ્યાદયઃ સૂક્ષ્મસંપરાયા અષ્ટવિધવેદકા દ્રષ્ટવ્યાઃ, મિથ્યાદૃષ્ટ્યાદીનામરૂપમણાનામપિ
કર્મણામુદયસદ્માવાત્, સયોગિ કેવલી ચતુર્વિધવેદકો દ્રષ્ટવ્યઃ, સયોગિ કેવલિનો ઘાતિકર્મ-
ચતુષ્પોદયામાવાત્, 'एवं मणुसे वि' एवम्-સમુચ્ચયજીવોક્તીત્યા મનુષ્યોઽપિ વેદનીય
કર્મ બંધન સપ્તવિધવેદકો વા અષ્ટવિધવેદકો વા ભવતિ, ચતુર્વિધવેદકો વા ભવતિ,, 'सेसा
नैरियाइया एगत्तेण पुहुत्तेण वि नियमा अट्टकम्मपगडीओ वेदेति जाव वेमाणिया' શેષાઃ
નૈરયાિકાદયઃ એકત્વેન પૃથક્ત્વેનાપિ વેદનીયં કર્મ બંધનંતો નિયમતોઽર્ષો કર્મપ્રકૃતીર્વેદયન્તે
યાવદ્-અમુરકુમારાદિ ભજનપતિ પૃથિવીકાયિતાયેકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકપશ્ચેન્દ્રિય
વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચ વેદનીયં કર્મ બંધનંતો નિયમતઃ ઇર્ષો કર્મપ્રકૃતીર્વેદયન્તે,

આઠ કા અથવા ચાર પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । અર્થાન્ ઉપશાન્તમોહ ઓર
ક્ષીણમોહ જીવ સાત પ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈ, ક્યોકિ ડસકો મોહનીય
કર્મ કા વેદન નહી હોતા હૈ । મિથ્યાદૃષ્ટિ સે લેકર સૂક્ષ્મસમ્પરાય પર્યન્ત જીવ
આઠો પ્રકૃતિયોં કે વેદક હોતે હૈ ઓર સયોગિ કેવલી ચાર પ્રકૃતિયોં કા હી
વેદન કરતે હૈ, ક્યોકિ ડનકે ચાર ઘાતિક કર્મોં કા ઉદય નહીં હોતા હૈ ।

સમુચ્ચય જીવ કે સમાન મનુષ્ય કે વિષય મેં બી એસા હી કહનાં ચાહિય,
અર્થાત્ મનુષ્ય વેદનીયકર્મ કા બંધ કરતા હુઆ સાત આઠ અથવા ચાર
પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । સમુચ્ચય જીવ ઓર મનુષ્ય કો છોડકર શેષ
સમી નારક આદિ જીવ, એકત્વ કી વિવક્ષા સે બી ઓર બહુત્વ કી વિવક્ષા સે
બી વેદનીયકર્મ કા બંધ કહતે હુય નિયમ સે આઠ પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતે હૈ
અબ બહુત્વ કી વિવક્ષા કરકે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ-હે ભગવન્ ! જીવ

અથવા ચાર પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે. અર્થાત્ ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહનીય જીવ
સાત પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે, કેમકે તેમને મોહનીય કર્મોં વેદન નથી થતુ

મિથ્યાદૃષ્ટિથી લઈને સૂક્ષ્મસંપરાય પર્યન્ત જીવ આઠ પ્રકૃતિયોં વેદક થાય છે
અને સયોગિકેવલી ચાર પ્રકૃતિયોં જ વેદન કરે છે કેમકે તેમને ચાર ઘાતિક
કર્મોંનો ઉદય નથી થતો

સમુચ્ચય જીવની સમાન મનુષ્યના વિષયમા પણ એમજ કહેવુ જોઈએ અર્થાત્
મનુષ્ય વેદનીયકર્મોંના બંધ કરતા થકા સાત, આઠ, અથવા ચાર પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે
એમ કહ્યુ છે

સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય બાકીના બધા નારક આદિ જીવ, એકત્વની
વિવક્ષાથી પણ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી પણ વેદનીયકર્મોંના બંધ કરતા થકા નિયમથી
આઠ પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે.

હે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે,-હે ભગવન્ ! જીવ

અથ બહુત્વમધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવા જં મંતે ! વેવણિજ્જં કમ્મં વંધમાણા કહ કમ્મપગહીઓ વેદેતિ ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્લ વેદનીય કર્મ વધનન્તઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વેદયન્તે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વે વિ તાવ હોજ્જા અટ્ઠવિહવેયગા ય ચઠ્ઠ-વિહવેયગા ?’ સર્વેઽપિ તાવદ્ જીવાઃ મવેયુઃ અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ ૧, ‘અઠ્ઠવા-અટ્ઠવિહવેયગા ય ચઠ્ઠવિહવેયગા ય સત્તવિહવેયગે ય ૨’ અથવા વહ્વોઽષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુ-ર્વિધવેદકાશ્ચ ભવન્તિ એકઃ પુનઃ સપ્તવિધવેદકાશ્ચ ભવતિ ૨, ‘અઠ્ઠવા અટ્ઠવિહવેયગા ય ચઠ્ઠવિહ-વેયગા ય સત્તવિહવેયગા ય ૩’ અથવા વહ્વો જીવા અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ ચતુર્વિધવેદકાશ્ચ સપ્ત વિધવેદકાશ્ચ ભવન્તિ, ‘एवं मणूसा वि माणियन्त्रा’ एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या मनुष्या अपि वेदनीयं कर्म बन्तन्तो भणितव्याः-वक्तव्याः तथा च सर्वेऽपि तावद् भवेयुः ष्टविध-वेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च ! अथवा वह्वोऽष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च भवन्ति कश्चित्पुनरेको मनुष्यः सप्तविधवेदकश्च भवति २, अथवा अष्टविधवेदकाश्च चतुर्विधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च ३ इति भावः । ‘पणवणाए मगवईए कम्मवेद णामं पणवीसइमं पय समत्तं’ प्रज्ञापनायां मगवत्यां कर्मवेदनाम पञ्चविंशतितमं पदं समाप्तम् ॥ सू० १-२५ ॥

વેદનીયકર્મ કો પાંધતે હુએ કિનની કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતે હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સમી જીવ આઠ કે વેદક ઓર ચાર કે વેદક હોતે હૈ, અથવા બહુત જીવ આઠ કે વેદક એવં બહુત ચાર કે વેદક હોતે હૈ ઓર એક કોઈ સાત કા વેદક હોતા હૈ । અથવા બહુત સે આઠ કે વેદક હોતે હૈ, બહુત સે ચાર કે વેદક હોતે હૈ ઓર બહુત સે સાત કે વેદક હોતે હૈ । હસી પ્રકાર બહુત મનુષ્યો કે વિષય મેં મી કહ લેના ચાહિએ, અર્થાત્ બહુત મનુષ્ય મી વેદનીય-કર્મ કા બન્ધ કરતે હુએ આઠ કે વેદક ઓર ચાર કે વેદક, અથવા બહુત સે આઠ કે વેદક, બહુત સે ચાર કે વેદક ઓર એક કોઈ સાત કા વેદક. અથવા બહુત આઠ કે વેદક, બહુત ચાર કે વેદક ઓર બહુત સાત કે વેદક હોતે હૈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

પચ્ચીસવાં પદ સમાપ્ત ॥ ૨૫ ॥

વેદનીયકર્મને બાધતા થકા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો વેદન કરે છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા એવ આઠના વેદક અને ચારના વેદક હોય છે, અથવા ઘણા એવ આઠના વેદક તેમજ ઘણા ચારના વેદક હોય છે અને એક કોઈ સાતના વેદક-થાય છે. અથવા ઘણા આઠના વેદક બને છે. ઘણા ચારના વેદક થાય છે અને ઘણા સાતના વેદક છે.

એજ પ્રકારે ઘણા મનુષ્યોના વિષયમા પણ કેહેવુ જોઈએ અર્થાત્ ઘણા મનુષ્ય પણ વેદનીયકર્મના બધ કરતા થકા આઠના વેદક અને ચારના વેદક, અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક અથવા ઘણા આઠના વેદક, ઘણા ચારના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક થાય છે. ॥સૂ૦૧॥

પચ્ચીસમું પદ સમાપ્ત ॥ ૨૫ ॥

अथ पट्विंशतिमं कर्मवेदबन्धपदम्

मूलम्—“कइ णं भंते । कम्मपगडीओ पणत्ताओ ? गोयमा । अट्टकम्म-
पगडीओ पणत्ताओ, तं जहा—णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं, एवं नेर-
इयाणं जाव वेमाणियाणं जीवे णं भंते ! णागावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे
कइकम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा । सत्तविहबंधए वा अट्टविहबंधए वा
छव्विहबंधए वा एगविहबंधए वा, नेरइए णं भंते ! णाणावरणिज्जं
कम्मं वेएमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा । सत्तविहबंधए वा
अट्टविहबंधए वा, एवं जाव वेमाणिए, मणुस्से जहा जीवे, जीवा
णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कइ कम्मपगडीओ बंधति ?
गोयमा । सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य १,
अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छव्विहबंधगे य२, अहवा
सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छव्विहबंधगा य३, अहवा सत्तविह-
बंधगा य अट्टविहबंधगा य एगविहबंधए य४, अहवा सत्तविहबंधगा य
अट्टविहबंधगा य एगविहबंधगा य५, अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविह-
बंधगा य छव्विहबंधए य एगविहबंधए य६, अहवा सत्तविहबंधगा य
अट्टविहबंधगा य छव्विहबंधगे य एगविहबंधगा य७, अहवा सत्तविह-
बंधगा य अट्टविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एगविहबंधए य८, अहवा
सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य छव्विहबंधगा य एगविहबंधगा य९,
एवं एए नव भंगा, अवसेसा णं एगिदियमणूसव्वज्जाणं तियभंगो
जाव वेमाणियाणं, एगिदियाणं सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य,
मणूसारं पुच्छा, गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा १,
अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगे य२, अहवा सत्तविहबंधगा य
अट्टविहबंधगा य३, अहवा सत्तविहबंधगा य छव्विहबंधए य४, एवं
छव्विहबंधएण वि समं दो भंगा, एगविहबंधएण वि समं दो भंगा,
अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधए य छव्विहबंधए य चउभंगो१,

अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधए य एगविहबंधए य चउभंगो२,
 अहवा सत्तविहबंधगा य छत्तिविहबंधए य एगविहबंधए य चउभंगो३,
 अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधए य छत्तिविहबंधए य एगविहबंधए
 य भंगा अट्ट, एवं एए सत्तावीसं भंगा, एवं जहा णाणावरणिज्जं तहा
 दंसणावरणिज्जं पि अंतराइयं पि, जीवे णं भंते वेयणिज्जं कम्मं वेदे-
 माणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा अट्टविह-
 बंधए वा छत्तिविहबंधए वा एगविहबंधए वा अवंधए वा, एवं मणूसे
 वि अवसेसा णारयादीया सत्तविहबंधगा अट्टविहबंधगा, एवं जाव
 वेमाणिया, जीवा णं भंते ! वेयणिज्जं कम्मं वेएमाणा कइ कम्मपग-
 डीओ बंधंति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा य अट्ट-
 विहबंधगा य एगविहबंधगा य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा
 एगविहबंधगा य छत्तिविहबंधगे य अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविह-
 बंधगा य एगविहबंधगा य छत्तिविहबंधगा य, अवंधगेण वि समं दो भंगा
 भाणियठ्ठा अहवा सत्तविहबंधगा य अट्टविहबंधगा य एगविहबंधगा य
 छत्तिविहबंधगे य अवंधगे य चउभंगो, एवं एए नवभंगा, एगिंदियाणं
 अभंगयं, नारगादीणं तिय भंगा जाव वेमाणियाणं, नवरं मणूसाणं
 पुच्छा, सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहबंधगा एगविहबंधगा य अहवा सत्त-
 विहबंधगा य एगविहबंधगा य छत्तिविहबंधगे य अट्टविहबंधगे य अवंधगे य,
 एवं एए सत्तावीसं भंगा भाणियठ्ठा, एवं जहा वेयणिज्जं तहा आउयं
 नामं गोयं च भाणियठ्ठं, मोहणिज्जं वेएमाणे जहा णाणावरणिज्जं
 तहा भाणियठ्ठं ॥ सू० १ ॥

॥ पणवणाए छत्तीसइसं पयं समत्तं ॥ २६ ॥

छाया-कति खलु मदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्टौ कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः,
 तद्यथा-ज्ञानाव गोयं, यावद्-अन्तरायम्, एवं नैरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, जीवः
 खलु मदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृतीर्वदन्ति, गौतम ! सप्तविधवन्धको

વા અષ્ટવિધબન્ધકો વા પદ્ધત્રિવિધબન્ધકો વા એકવિધબન્ધકો વા, નૈરયિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ કતિ કર્મપ્રકૃતો વંધનાતિ ? ગૌતમ ! સત્ત્વિહવંધકો વા અષ્ટવિધબન્ધકો વા, एवं यावद् वैमानिकः, एवं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः स्वलु भदन्त ! જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ

છઞ્વીસવાં કર્મવેદ-બન્ધપદ

શબ્દાર્થ-(કહ જાં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળ્લત્તાઓ ?) હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહી છે ? (ગોયમા ! અટ્ટ કમ્મપગડીઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી છે (તં જહા જાણાવરણિજ્ઞ જાવ અંતરાહયં) વે હસ પ્રકાર જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય (અં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણ) હસી પ્રકાર નૈરયિકોં કી યાવત્ વૈમાનિકોં કી ।

(જીવે જાં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞ વેદેમાણે કહ કમ્મપગડીઓ વંધઈ ?) હે ભગવન્ ! જીવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ કિતની પ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સત્ત્વિહવંધય વા, અટ્ટવિહવંધય વા, છન્વિહવંધય વા, ઇગ્ગવિહવંધય વા) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ, આઠ કા વન્ધ કરતા હૈ, છહ કા વંધ કરતા હૈ યા એક કા વન્ધ કરતા હૈ ।

(નેરહય જાં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞ કમ્મ વેદેમાણે કતિ કમ્મપગડીઓ વંધઈ ?) હે ભગવન્ ! નારક જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સત્ત્વિહવંધય વા, અટ્ટવિહવંધય વા) હે ગૌતમ ! યા સાન કા વન્ધ કરતા હૈ અથવા આઠ કા વંધ કરતા હૈ (અં જાવ વેમાણિય) હસી પ્રકાર વૈમાનિક તક (અં મણૂસે જહા જીવે) હસી પ્રકાર

છઞ્વીસમું કર્મવેદ—બન્ધ પદ

શબ્દાર્થ-(કહ જાં મંતે ! કમ્મ પગડીઓ પળ્લત્તાઓ ?)-હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી કહી છે ? (ગોયમા ! અટ્ટ કમ્મપગડીઓ પળ્લત્તાઓ) હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે (તં જહા-જાણાવરણિજ્ઞ જાવ અંતરાહયં) તે આ પ્રકારે-જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અતરાય (અં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણ) એજ પ્રકારે નૈરયિકો યાવત્ વૈમાનિકોની

(જીવે જાં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞ વેદેમાણે કહ કમ્મપગડીઓ વંધઈ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મનું વેદન કરી રહેલો છતાં કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બંધ કરે છે ? (ગોયમા ! સત્ત્વિહવંધય વા, અટ્ટવિહવંધય વા, છન્વિહવંધય વા, ઇગ્ગવિહવંધય વા) હે ગૌતમ ! સાત પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે, આઠનો બંધ કરે છે, છનો બંધ કરે છે અગર એકનો બંધ કરે છે.

(નેરહય જાં મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞ કમ્મ વેદેમાણે કતિ કમ્મપગડીઓ વંધઈ ?) હે ભગવન્ ! નારક જ્ઞાનાવરણીયકર્મનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે.

(ગોયમા ! સત્ત્વિહવંધય વા અટ્ટવિહવંધય વા) હે ગૌતમ ! સાતનો બંધ કરે છે અથવા આઠનો બંધ કરે છે (અં જાવ વેમાણિય) એજ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી (અં મ

वेद्यमानाः कति कर्मप्रकृतीर्वन्धन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधवन्धकाश्च, अष्टविधवन्धकाश्च १ अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च २, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च एकविधवन्धकाश्च ४, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च एकविधवन्धकाश्च ५, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पट्टविधवन्धकाश्च एकविधवन्धकाश्च ६, मनुष्य समुच्चय जीव के समान ।

(जीवा णं भन्ते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ वन्धन्ति ?) हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करते हुए कितनी कर्म-प्रकृतियां बांधते हैं ! (गोयमा ! सव्वे वि) हे गौतम ! सभी (ताव होज्जा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य) सात के बन्धक अथवा आठ के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, छव्विहवंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और एक कोई छह का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, छव्विहवंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत छह के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, एगविहवंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, आठ के बन्धक और कोई एक एक प्रकृति का बन्धक होता है (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, एगविहवंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक और बहुत एक के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, छव्विहवंधगे य एगविहवंधगे य) अथवा

जहां जीवों) जैसे प्रकारे मनुष्य समुच्चय जीवनी समान

(जीवा ण भन्ते ! णाणवरणिज्जं कम्म वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ वन्धन्ति ?) हे भगवन् ! एवं ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करता छता डेटली कर्मप्रकृतियों बांधे छे ?

(गोयमा ! सव्वे वि)-हे गौतम ! भधा (ताव होज्जा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य,) सातना भधक् अथवा आठना भधक् होय छे.

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, छव्विहवंधगे य,) अथवा धण्णा सातना भधक्, धण्णा आठना भधक् अने डोट्ठ जेक् छेना भधक्.

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, छव्विहवंधगा य) अथवा धण्णा सातना भधक्, धण्णा आठना भधक् अने धण्णा छेना भधक् होय छे

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, एगविहवंधगे य) अथवा धण्णा सातना भधक् धण्णा आठना भधक् अने डोट्ठ जेक्प्रकृतिना भधक् थाय छे.

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, एगविहवंधगा य) अथवा धण्णा सातना भधक्, धण्णा आठना भधक् अने धण्णा जेक्छेना भधक् होय छे.

અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ ૭, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ ૮, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ ૯ એવમ્ એતે નવ મદ્ધાઃ, ૯, અવશેષાણામ્ એકેન્દ્રિયમનુષ્યવર્જાણાં ત્રિરુમદ્ધો યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, એકેન્દ્રિયાણાં સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ, મનુષ્યાણાં પૃચ્છા ગોતમ ! સર્વેઽપિ તાનદ્ ભવેયુઃ સપ્ત-

વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, એક છહ્ વા વન્ધક ઔર એક કોઈ એકપ્રકૃતિ કા વન્ધક હોતા હૈ (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધગા ય, છવ્વિહવંધગે ય, એગવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક વહુત આઠ કે વન્ધક, એક છહ્ કા વન્ધક ઔર વહુત એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધગા ય, છવ્વિહવંધગા ય, એગવિહવંધગે ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, વહુત છહ્ કે વન્ધક ઔર કોઈ એક એક પ્રકૃતિ કા વન્ધક હોતા હૈ (અદ્ધવા સત્તવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધગા ય, છવ્વિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, વહુત છહ્ કે વન્ધક ઔર કોઈ એક એક પ્રકૃતિ કા વન્ધક હોતા હૈ (અદ્ધવા સત્તવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધગા ય, છવ્વિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, વહુત છહ્ કે વન્ધક ઔર વહુત એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક (એવં એતે નવ મંગા) હસ પ્રકાર યે નૌ મંગ હોતે હૈ । (અવસેસાણં) શેષ (એગિદિય-મણૂસવજ્ઞાણં) એકેન્દ્રિયો ઔર મનુષ્યો કો છોડ કર (તિયમંગો) ત્રીન મંગ કહના (જાવ વેમાણિયાણ) વૈમાનિકોં તક (એગિદિયાણ સત્તવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધગા ય) એકેન્દ્રિયોં મેં વહુત-સે સાત કે વન્ધક ઔર વહુત સે આઠ કે વન્ધક હોતે હૈ ।

(મણૂસાણં પુચ્છા ?) મનુષ્યોં કે વિષય મેં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ

(અહવા સત્તવિહવધગા ય, અદ્ધવિહવધગા ય, છવ્વિહવધગે ય, એગવિહવધગે ય,) અથવા ઘણા સાતના બધક, ઘણા આઠના બધક, એક છનો બધક ડોઈ એક એક પ્રકૃતિનો બધક હોય છે.

(અહવા સત્તવિહવધગા ય, અદ્ધવિહવધગા ય, છવ્વિહવધગા ય, એગવિહવધગે ય) અથવા ઘણા સાતના બધક ઘણા આઠના બધક, ઘણા છના બધક અને અને ડોઈ એક એકના બધક હોય છે

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવધગા ય, છવ્વિહવધગા ય, એગવિહવધગા ય,) અથવા ઘણા સાતના બધક, ઘણા આઠના બધક, ઘણા છના બધક અને ઘણા એક પ્રકૃતિના બધક હોય છે (એવં એતે નવ મંગા) આ પ્રકારે નવ ભંગ બને છે. (અવસેસાણ) શેષ (એગિદિય મણૂસવજ્ઞાણં) એકેન્દ્રિયો અને મનુષ્યો સિવાય (તિયમંગો) ત્રણ ભંગ કહે છે (જાવ વેમાણિયાણ) વૈમાનિકો સુધી (એગિદિયાણ સત્તવિહવધગા ય, અદ્ધવિહવધગા ય,) એકેન્દ્રિયોમાં ઘણા સાતના બધક અને ઘણા આઠના બધક હોય છે

विधवन्धकाः १, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च २, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च ३, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च पट्विधवन्धकाश्च ४. एवं पट्विधवन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ, एतद्विधवन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च पट्विधवन्धकाश्च चतुर्भङ्गः १, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकाश्च एतद्विधवन्धकाश्च चतुर्भङ्गः २, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च पट्विधवन्धकाश्च एतद्विधवन्धकाश्च चतुर्भङ्गः ३, होज्जा सत्तविहवंधगा) हे गौतम ! सभी मनुष्य सात के बन्धक होते हैं (अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक कोई आठ का बन्धक (अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक (अहवा सत्तविहवंधगा य छव्विहवंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक छह का बन्धक (एवं छव्विहवंधणं वि समं दो भंगा) इसी प्रकार छह के बन्धक के साथ भी दो भंग (एगविहवंधणं वि समं दो भंगा) एक के बन्धक के साथ भी दो भंग (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगे य, छव्विहवंधगे य चउभंगो) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक छह का बन्धक, चार भंग (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगे य, एगविहवंधगे य, चउभंगो) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, और एक एक प्रकृति का बन्धक—चार भंग (अहवा सत्तविहवंधगा य, छव्विहवंधगे य, एगविहवंधगे य, चउभंगो)

(मणूसाण पुच्छा) मनुष्येणा विषयमां प्रश्न ? (गोयमा । सत्ते वि ताव होज्जा सत्तविह वंधगा य) हे गौतम ! अधा मनुष्य सातना अधक होय छे

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगे य) अथवा धल्ला सातना अधक अने केअं ओक आठना अधक

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगे य.) अथवा धल्ला सातना अधक अने धल्ला आठना अधक.

(अहवा सत्तविहवंधगा य छव्विहवंधगे य) अथवा धल्ला सातना अधक अने ओक छेना अधक.

(एवं छव्विहवंधणं वि समं दो भंगा) ओक प्रकारे छेना सम्बन्धनी साथे पल्लु जे भग (एगविहवंधणं वि समं दो भंगा) ओकना सम्बन्धनी साथे पल्लु जे भग थाय छे

(अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगे य छव्विहवंधगे य चउभंगो) अथवा धल्ला सातना अधक, ओक आठना अधक, ओक छेना अधक अतुलं ग

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगे य, एगविहवंधगे य, चउभंगो) अथवा धल्ला सातना अधक, ओक आठना अधक, अने ओक ओकप्रकृतिना अधक थार भंग.

(अहवा सत्तविहवंधगा य, छव्विहवंधगे य एगविहवंधगे य चउभंगो) अथवा

અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ મદ્ના અર્થો, એવમ્ એતે સપ્તવિંશતિર્મદ્નાઃ, એવં યથા જ્ઞાનાવરણીયં તથા દર્શનાવરણીયમપિ, અન્તરાયમપિ, જીવઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીર્વન્નાતિ ? ગૌતમ ! સપ્તવિધ વન્ધકો વા અષ્ટવિધવન્ધકો વા પદ્ધવિધવન્ધકો વા એકવિધવન્ધકો વા અન્યકો વા, એવ મનુષ્યોડપિ અવશેષા નારકાદિકાઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ એવ યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, ય ચતુર્ભંગો) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, એક છદ્ધ કા વન્ધક ઓર એક કોઈ એક કા વન્ધક-ચાર ભંગ (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્ધવિહવંધય ય, છન્ધિહવંધય ય, એકવિહવંધય ય, એકવિહવંધય ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, એક આઠ કા વન્ધક, એક છદ્ધ કા વન્ધક ઓર એક એક કા વન્ધક (ભંગા અદ્ધ) ભંગ આઠ (એવં એ સત્તાવીસં ભંગા) હસ પ્રકાર યે સત્તાઈસ ભંગ કહે હૈં.

(એવં જહા જાણાવરણિજ્જં તહા દંસણાવરણિજ્જં વિ) હસ પ્રકાર જૈસે જ્ઞાનાવરણ, ડસી પ્રકાર દર્શનાવરણ મી (અંતરાહયં વિ) અન્તરાય કર્મ મી.

(જીવે જાં મંતે ! વેદણિજ્જં કર્મં વેદેમાણે કતિ કર્મપગડીઓ વંધહ ?) હૈં ભગવન્ ! જીવ વેદનીય કર્મ કા વેદન કરતા હુઆ ક્રિતની કર્મપ્રકૃતિયો કા વંધ કરતા હૈં ? (ગોયમા ! સત્તવિહવંધય વા, અદ્ધવિહવંધય વા, છન્ધિહવંધય વા, એકવિહવંધય વા અવંધય વા) હૈં ગૌતમ ! સાત કા વન્ધક, આઠ કા વન્ધક, છદ્ધ કા વન્ધક, એક કા વન્ધક અથવા અવંધક હોતા હૈં (એવં મણૂસે વિ) હસી પ્રકાર મનુષ્ય મી (અવસેસા જાણાદીયા સત્તવિહવંધગા, અદ્ધવિહવંધગા) શેષ નારક આદિ સાત કે વન્ધક યા આઠ કે વન્ધક હોતે હૈં (એવં જાવ વૈમાણિયા) હસી

ધણા સાતના બંધક એક છના બંધક અને કોઈ એક-એકના બંધક, ચાર ભંગ

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અદ્ધવિહવંધય ય છન્ધિહવંધય ય એકવિહવંધય ય) અથવા ધણા સાતના બંધક, એક આઠના બંધક, એક છના બંધક અને એક-એકના બંધક (ભંગા અદ્ધ) ભાગ આઠ (એવં એ સત્તાવીસ ભંગા) એ પ્રકારે આ સત્તાવીસ ભંગ છે.

(એવં જહા જાણાવરણિજ્જં તહા દંસણાવરણિજ્જં વિ) એજ પ્રકારે જેવું જ્ઞાનાવરણીય તેજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય પણ (અંતરાહયં વિ) અન્તરાય કર્મ પણ

(જીવે જાં મંતે ! વેયણિજ્જં કર્મં વેદેમાણો કતિ કર્મપગડીઓ વંધહ ?) હૈં ભગવન્ ! જીવ વેદનીય કર્મોનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓના બંધ કરે છે.

(ગોયમા ! સત્તવિહવંધય વા અદ્ધવિહવંધય વા, છન્ધિહવંધય વા, એકવિહવંધય વા અવંધય વા)-હૈં ગૌતમ ! સાતના બંધક, છના બંધક અને એકના બંધક અથવા અબંધક હોય છે.

(એવં મણૂસે વિ) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (અવસેસા જાણાદીયા સત્તવિહવંધગા, અદ્ધવિહવંધગા) શેષ નારક આદિ સાતના બંધક અથવા આઠના બંધક થાય છે. (એવં

જીવાઃ સ્વલ્ભ મદન્ત ! વેદનીયં કર્મ વેદયમાનાઃ કૃતિ કર્મપ્રકૃતી વન્ધન્તિ ? ગૌતમ ! સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ, અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ, એકવિધવન્ધકાશ્ચ, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ, એકવિધવન્ધકાશ્ચ, પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ, અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ, અવન્ધકેતાપિ સમં દ્વૌ મજ્ઞૌ મણિતવ્યૌ, સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધવન્ધકાશ્ચ અવન્ધકશ્ચ ચતુર્મજ્ઞઃ,

પ્રકાર વૈમાનિકો તક ।

(જીવા ણ મંતે ! વેદણિજ્ઞં કર્મં વેદેમાણા કૃતિ કર્મપગડીઓ વંધંતિ ?) હે ભગવન્ ! વહુત જીવ વેદનીયકર્મ કા વેદન કરતે હુણ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વંધતે હૈં ? (ગોથમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય) હે ગૌતમ ! સમી હોતે હૈં સાત કે વન્ધક, આઠ કે વન્ધક ઓર એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક (અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અટ્ટવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, છવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, વહુત એક કે વન્ધક ઓર એક છહ કા વન્ધક (અહવા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, છવિહવંધગા ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, વહુત એક કે વન્ધક ઓર વહુત છહ કે વન્ધક (અવધગેણ વિ સમં દો મંગા માણિયવ્વા) અવન્ધક કે સાથ મી દો મંગા કહને ચાહિય

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય, અટ્ટવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય, છવિહવંધગા ય, અવંધગે ય) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક વહુત આઠ કે વન્ધક વહુત એક કે વન્ધક, એક છહ કા વન્ધક ઓર કોઈ એક અવન્ધક (ચતુર્મંગો) ચાર

જાવ વેમાણિયા) એજ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી

(જીવા ણ મંતે ! વેયણિજ્ઞં કર્મં વેદેમાણા કૃતિ કર્મપગડીઓ વંધંતિ !) હે ભગવન્ ! ધણા ૯૭ વેદનીય કર્મનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો બાધે છે ?

(ગોથમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય) હે ગૌતમ ! બધા હોય છે સાતના બંધક, આઠના બંધક અને એક પ્રકૃતિના બંધક

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય) અથવા ધણા સાતના બંધક અને ધણા આઠના બંધક ધણા એકના બંધક, અને ધણા છના બંધક

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય, એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય) અથવા ધણા સાતના બંધક ધણા આઠના બંધક ધણા એકના બંધક અને ધણા છના બંધક (અવંધગેણ વિ સમં દો મંગા માણિયવ્વા) અબંધકની સાથે પણ બે ભગ હોવા જોઈએ.

(અહવા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય છવિહવંધગા ય અવંધગે ય) અથવા ધણા સાતના બંધક ધણા આઠના બંધક, ધણા એકના બંધક, એક છના બંધક અને

અથવા સપ્તવિધબન્ધકાથ અષ્ટવિધબન્ધકથ પદ્ધવિધબન્ધકથ એકવિધબન્ધકથ મદ્ધા અષ્ટૌ, એવમ્ એતે સપ્તવિંશતિર્મદ્ધાઃ, એવં યગા જ્ઞાનાવરણીયં તથા દર્શનાવરણીયમપિ, અન્તરાયમપિ, જીવઃ खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती बन्नाति ? गौतम ! सप्तविध बन्धको वा अष्टविधबन्धको वा पद्विधबन्धको वा एगविधबन्धको वा अवन्धको वा, एवं मनुष्योऽपि अवशेषा नारकादिकाः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एव यावद् वैमानिकाः,

ए चउमंगो) અથવા બહુત સાત કે બન્ધક, એક છહ્ કા બન્ધક ઓર એક કોઈ એક કા બન્ધક—ચાર ભંગ (અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય અદ્ધવિહ્વંધય ય, છન્ધિહ્વંધય ય, એગવિહ્વંધય ય) અથવા ઘડુત સાત કે બન્ધક, એક આઠ કા બન્ધક, એક છહ્ કા બન્ધક ઓર એક એક કા બન્ધક (મંગા અદ્ધ) ભંગ આઠ (એવં એવ સત્તાવીસ ભંગા) હસ પ્રકાર યે સત્તાઈસ ભંગ કહે હૈં ।

(એવં જહા જાણાવરણિજ્જં તહા દંસણાવરણિજ્જં વિ) હસ પ્રકાર જૈસે જ્ઞાનાવરણ, હસી પ્રકાર દર્શનાવરણ મી (અંતરાહયં વિ) અન્તરાય કર્મ મી ।

(જીવે જં મંતે ! વેદણિજ્જં કમ્મં વેદેમાણે કતિ કમ્મપગહીઓ વંચહ ?) હે ભગવન્ ! જીવ વેદનીય કર્મ કા વેદન કરતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયો કા વંધ કરતા હૈં ? (ગોયમા ! સત્તવિહ્વંધય વા, અદ્ધવિહ્વંધય વા, છન્ધિહ્વંધય વા, એગવિહ્વંધય વા અવંધય વા) હે ગૌતમ ! સાત કા બન્ધક, આઠ કા બન્ધક, છહ્ કા બન્ધક, એક કા બન્ધક અથવા અવન્ધક હોતા હૈં (એવં મળૂસે વિ) હસી પ્રકાર મનુષ્ય મી (અવસેમા જાણાદીયા સત્તવિહ્વંધગા, અદ્ધવિહ્વંધગા) શેષ નારક આદિ સાત કે બન્ધક યા આઠ કે બન્ધક હોતે હૈં (એવં જાવ વેમાણિયા) હસી

ધણા સાતના બન્ધક એક છના બન્ધક અને કોઈ એક—એકના બન્ધક, ચાર ભગ

(અહવા સત્તવિહ્વંધગા ય, અદ્ધવિહ્વંધય ય છન્ધિહ્વંધય ય એગવિહ્વંધય ય) અથવા ધણા સાતના બન્ધક, એક આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને એક—એકના બન્ધક (મંગા અદ્ધ) ભાગ આઠ (એવં એવ સત્તાવીસ ભંગા) એ પ્રકારે આ સત્તાવીસ ભગ છે.

(એવં જહા જાણાવરણિજ્જં તહા દંસણાવરણિજ્જં વિ) એજ પ્રકારે જેવું જ્ઞાનાવરણીય તેજ પ્રકારે દર્શનાવરણીય પણ (અંતરાહયં વિ) અન્તરાય કર્મ પણ

(જીવે જં મંતે ! વેદણિજ્જં કમ્મં વેદેમાણો કતિ કમ્મપગહીઓ વંચહ ?) હે ભગવન્ ! એવં વેદનીય કર્મોનું વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોના બન્ધ કરે છે

(ગોયમા ! સત્તવિહ્વંધય વા અદ્ધવિહ્વંધય વા, છન્ધિહ્વંધય વા, એગવિહ્વંધય વા અવંધય વા)—હે ગૌતમ ! સાતના બન્ધક, છના બન્ધક અને એકના બન્ધક અથવા અબન્ધક હોય છે.

(એવં મળૂસે વિ) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (અવસેમા જાણાદીયા સત્તવિહ્વંધગા, અદ્ધવિહ્વંધગા) શેષ નારક આદિ સાતના બન્ધક અગર આઠના બન્ધક થાય છે. (એવં

जीवाः खलु भदन्त ! वेदनीयं कर्म वेदयमानाः कति कर्मप्रकृती बन्धन्ति ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्तविधबन्धकाश्च, अष्टविधबन्धकाश्च, एकविधबन्धकाश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च, एकविधबन्धकाश्च, षड्विधबन्धकाश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च, अबन्धकेनापि समं द्वौ भद्रौ भणितव्यौ, सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अबन्धकश्च चतुर्भङ्गः,

प्र—र वैमानिको तक ।

(जीवा णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति ?) हे भगवन् ! बहुत जीव वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों बांधते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य एगविहवंधगा य) हे गौतम ! सभी होते हैं सात के बन्धक, आठ के बन्धक और एक प्रकृति के बन्धक (अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, एग विहवंधगा य, छत्तिहवंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और एक छह का बन्धक (अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य, एगविहवंधगा य, छत्तिहवंधगा य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत एक के बन्धक और बहुत छह के बन्धक (अबंधगेण वि समं दो भंगा भाणियव्वा) अबन्धक के साथ भी दो भंग कहने चाहिए

(अहवा सत्तविहवंधगा य, अट्टविहवंधगा य, एगविहवंधगा य, छत्तिहवंधगे य, अबंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक बहुत आठ के बन्धक बहुत एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और कोई एक अबन्धक (चउसंगो) चार

जाव वेमणिया) ओअ प्रकारे वैमानिको सुधी

(जीवा णं भंते ! वेदणिज्जं कम्मं वेदेमाणा कति कम्मपगडीओ बंधंति !) हे भगवन् ! धष्ठा ७७ वेदनीय कर्मन्तु वेदन करता केटवी कर्मप्रकृतियो पाधे छे ?

(गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सत्तविहवंधगा य छत्तिहवंधगा य एगविहवंधगा य) हे गौतम ! भधा होय छे सातना णंधक, आठना णंधक अने ओक प्रकृतिना णंधक

(अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य एगविहवंधगा य छत्तिहवंधगा य) अथवा धष्ठा सातना णंधक अने धष्ठा आठना णंधक धष्ठा ओकना णंधक, अने धष्ठा छना णंधक

(अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य, एगविहवंधगा य छत्तिहवंधगा य) अथवा धष्ठा सातना णंधक धष्ठा आठना णंधक धष्ठा ओकना णंधक अने धष्ठा छना णंधक (अबंधगेण वि समं दो भंगा भाणियव्वा) अणंधकनी साथे पण्णु ये भग कडेवा लेउओ.

(अहवा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य एगविहवंधगा य छत्तिहवंधगे य अबंधगे य) अथवा धष्ठा सातना णंधक धष्ठा आठना णंधक, धष्ठा ओकना णंधक, ओक छना णंधक अने

एवम् एते नवभङ्गाः, एकेन्द्रियाणाम् अभङ्गम् नारकादीनां त्रिकभङ्गाः, यावद् वैमानिकानाम्, नवरं मनुष्याणां पृच्छा, सर्वेऽपि तावद् भवयुः सप्तविधबन्धका एकविधबन्धकाश्च, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अवन्धकाश्च, एवम् एते विंशतिर्भङ्गा भणितव्याः, एवम्-यथा वेदनायं तथा आयुःयं नामगोत्रञ्च भणितव्यम्, मोहनोयं वेदयमानो यथा ज्ञानावरणीय तथा भणितव्यम् ॥ सू० १ ॥

प्रज्ञापनायां षड्विंशतिभंगं पद समाप्तम् ॥ २६ ॥

भंग (एवं एव नवभंगा) इस प्रकार ये नौ भग होते हैं ।

(एगिन्द्रियाणं अभंगयं) एकेन्द्रिय आदि का अभंगक कहना (नारगादीण त्रिय भंगा) नारक आदि के तीन भंग (जाव वैमानियाणं) वैमानिकों तक (नवरं) विशेष (मणूमाणं पुच्छा ?) मनुष्यों संबंधी प्रश्न (सव्वे वि होज्जा सत्तविह वंधगा एगविहवंधगा य) सभी होते हैं सात के बन्धक और एक के बन्धक (अहवा सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य छव्विहवंधगे य अट्टविहवंधगे य अवंधगे य) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, कोई एक छह का बन्धक, एक आठ का बन्धक और एक अवन्धक (एवं एव सत्तावीस भंगा भाणियन्वा) इस प्रकार ये सत्ताईस भंग कहने चाहिये ।

(एवं जहा वेदणिज्जं) इस प्रकार जैसे वेदनीय (तहा आऽयं नामं गोयं च भाणियन्वं) उसी प्रकार आयु, नाम, और गोत्र कहना चाहिए (मोहणिज्जं वेदेमाणे) मोहनीयकर्म जो वेदता हुआ (जहा णाणावरणिज्जं तहा भाणियन्वं) ज्ञानावरणीय के समान कहना चाहिए ॥ सू० १ ॥

छव्वीसवां पद समाप्तम् ।

कैध् ऐक अणधक (चउ भंगो) यः ल ग (एव एव नव भंग) ऐ प्रकारे आ नव ल ग

(एगिन्द्रियाण अभंगयं) ऐकेन्द्रिय आदिना अणधक कहेवा (नारगादीण त्रिय भंगा) नारक आदिना त्रयु ल ग (जाव वैमानियाणं) वैमानिके सुधी (नवरं) विशेष (मणूमाण पुच्छा) मनुष्ये स भधी प्रश्न ? (सव्वे वि होज्जा सत्तविहव धगा एगविहव धगा य) अथा डोय छे सातना अधक अने ऐकना अधक

(अहवा सत्तविहव धगा य एगविहव धगा य छव्विहव धगे य अट्टविहव धगे य अव धगे य) अथवा धया सातना अन्धक धया ऐकना अ धक, कैध् ऐक छने अ धक, ऐक आठने अ धक अने ऐक अ म धक.

(एवं एव सत्तावीस भंगा भाणियन्वा) ऐ प्रकारे आ सत्तावीस ल ग कहेवा जेध्ऐ. (एवं जहा वेदणिज्जं) ऐ प्रकारे जेवा वेदनीय (तहा आवयं, नाम गोयं च भाणियन्वं) ऐव प्रकारे आयु नाम, गोत्र कहेवा जेउये (मोहणिज्ज वेदेमाणे) मोहनीय कर्मने वेदता छता (जहा णाणावरणिज्ज तहा भाणियन्वा) ज्ञानावरणीयनी समान कहेवा जेध्ऐ. ॥ सू० १ ॥

छव्वीससु पद समाप्तम् ॥ २६ ॥

ટીકા-અથ કર્મવેદનવન્ધં પ્રરૂપયિતું પદ્મવિકસિતમં પદમધિકૃત્યાહ 'કદ્ ગં મંતે ! કર્મ-
પગહીઓ-પણ્ણાઓ ?' હે મદન્ત ! નતિ સ્થલુ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞસાઃ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !'
હે ગૌતમ ! 'અદ્ધકમ્મપગહીઓ પળ્ણાઓ' અર્થે કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞસાઃ, 'તં જહા ણાણાવરણિજ્ઞં
જાવ અંતરાયં' તચ્ચથા-જ્ઞાનાવરણીયં યાવદ્-દર્શનાવરણીયમ્, વેદનીયમ્ મોહનીયમ્, નામ
ગોત્રમ્ આયુષ્યમ્, અન્તરાયમ્ 'एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं' एवम्-પૂર્વોક્તગીત્યા નેરયિ-
કાણાં યાવદ્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતીનાં પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાણાં વિકલેન્દ્રિયાણા
પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાં વાનવ્યન્તરજ્યોતિષાવૈમાનિકાનાશ્ચાર્ણે કર્મપ્રકૃતયઃ
પ્રજ્ઞસાઃ, इति भावः, અથ કિં કર્મ વેદયમાનઃ કાઃ કર્મપ્રકૃતી વૈધનાતીત્યેવમુદયેન સહ
વન્ધસ્ય સમ્બધં જ્ઞાતું ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'જીવે ગં મંતે ! ણાણાવરણિજ્ઞં કર્મં વેદેમાણે કદ્

ટીકાર્થ-કૌન જીવ કિસ-કિસ કર્મ કા વેદન કરતા હુઆ કિસ-કિસ
કર્મ કા વન્ધ કરતા હૈ, યહ દિસલ્લાને કે લિખ અબ છઁવીસવાં પદ પ્રારંભ કિયા
જાતા હૈ-ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહી ગઈ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયાં આઠ કહી હૈ, વે હસ પ્રકાર હૈ-જ્ઞાના
વરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ, ગોત્ર ઓર અન્તરાય ।
યહી આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં નારકોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક કી સમજના ચાહિય,
અર્થાત્ નારકોં, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય
વિકલેન્દ્રિયોં, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં, મનુષ્યોં વાનવ્યન્તરાં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમા-
નિકોં કી મી યહી આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં સમજની ચાહિય ।

કિસ કર્મ કા ઉદય હોને પર દૂસરે કિસ કિં કર્મ કા વન્ધ હોતા હૈ, હસ
ઉદય ઓર વન્ધકે સમ્બન્ધ કો જાનને કે લિખ ગૌતમસ્વામી પ્રદન કરતે હૈ-હે મગવન્ !
જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કો વેદન કરતા હુઆ જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં બાંધતા હૈ ?

ટીકાર્થ-કયો જીવ કયા કયા કર્મનું વેદન કરતા કયા કયા કર્મનો બન્ધ કરે છે એ
ખતાવવા માટે હવે છઁવીસમું પદ પ્રારંભ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કટલી કહેલી છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! કર્મપ્રકૃતિયો આઠ કહી છે, તે આ પ્રકારે છે -

(૧) જ્ઞાનાવરણીય ૨. દર્શનાવરણીય ૩. વેદનીય ૪. મોહનીય ૫. આયુ ૬ નામ
૭ ગોત્ર અને ૮ અન્તરાય

આજ આઠ કર્મપ્રકૃતિયો નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી પણ સમજવી જોઈએ,
અર્થાત્ નારકો, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલે
ન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની પણ
આજ કર્મપ્રકૃતિયો સમજવી જોઈએ

કયા કર્મનો ઉદય થતા બીજા કયાં કયા કર્મનો બન્ધ થાય છે. આ ઉદય અને
બન્ધના સમ્બન્ધને બાણુવા માટે-શ્રી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-

કમ્પપગહીઓ વધે ?' હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ—પ્રતુભવન્ કતિ કર્મપ્રકૃતી વૈવનાતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સપ્તવિદ્વંધૃણ વા અટ્ટવિદ્વંધૃણ વા છવિદ્વંધૃણ વા એગવિદ્વંધૃણ વા' જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદ્યમાનો જીવઃ કથિત્ સપ્તવિધવન્ધકો વા ભવતિ કથિત્ અટ્ટવિધવન્ધકો વા ભવતિ કથિત્ પદ્ધવિધવન્ધકો વા ભવતિ, ઉપશાન્તમોહઃ ક્ષીણમોહો વા એકવિધવન્ધકો ભવતિ નતુ સયોગિકેવલી એકવિધવન્ધકો ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાવરણીયોદયાભાવાત્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—દેરડૃણ ણ મંતે ! જાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં વેદેમાણે કહ કમ્પપગહીઓ વંચટ ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલુ જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વૈવનાતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સત્તન્નિદ્વંધૃણ વા અટ્ટવિદ્વંધૃણ વા' નૈરયિકસ્તાવદ્ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદ્યમાનઃ સપ્તવિધવન્ધકો વા ભવતિ અટ્ટવિધવન્ધકો વા

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વેદન કરતા હુઆ કોઈ જીવઆયુ કો છોડ કર સાત કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ કોઈ આઠોં કા વન્ધ કરતા હૈ કોઈ આયુ ઓર મોહ કો છોડકર છહ પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ ઓર યદિ કોઈ ઉપશાન્તમોહ અથવા ક્ષીણમોહ હો તો મિર્ફ એક વેદનીય કર્મ કા હી વન્ધ કરતા હૈ । યહાં ઉપશાન્તમોહ ઓર ક્ષીણમોહ દે સાથ સયોગિ કેવલી કી ગણના નહીં કરની યાહિયે, ક્યોંકિ તે જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વેદન નહીં કરતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારક જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વેદન કરતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કા કરતા હૈ ?

મગવાન્ હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વેદન કરતા હુઆ નારક યા તો સાત પ્રકૃતિયોં કા વન્ધ કરતા હૈ યા આઠ કા વન્ધ કરતા હૈ । આયુષ્ય કર્મના વન્ધ ન કરે તો સાત કા ઓર કરે તો આઠ કા વન્ધ કરતા હૈ । હસી પ્રકાર

હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના વેદન કરતા હવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોં બાંધે છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વેદન કરતા હવ આયુ સિવાય સાત કર્મપ્રકૃતિયોં બાંધે છે, કોઈ આઠ કર્મના બાંધે છે.

આયુ અને મોહનીય સિવાય છ પ્રકૃતિયોંના બન્ધ કરે છે અને યદિ કોઈ ઉપશાન્તમોહ અથવા ક્ષીણમોહ હોય તો ક્ષિપ્ર વેદનીયકર્મના બન્ધ કરે છે. અહીં ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહની સાથે સયોગી કેવલીની ગણના ન કરવી જોઈએ, કેમકે તેઓ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વેદન નથી કરતા.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! હવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વેદન કરતા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોંના બન્ધ કરે છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! જ્ઞાનાવરણીયકર્મના વેદન કરતા નારક યા તો સાત પ્રકૃતિયોંના બન્ધ કરે છે અગર આઠનો બન્ધ કરે છે, આયુષ્યકર્મના બન્ધ કરે તો સાતનો.

भवति 'एवं जाय वेमाणिण' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावत्-असुरकुमागादि भवनपतिः पृथि-
वीकायिकाद्येकेन्द्रियो विकलेन्द्रियः पचेन्द्रियतिर्यग्योनिको वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानि-
कश्चापि ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः सप्तविधबन्धको वा, अष्टविधबन्धको वा भवति,
नवरम्-‘एवं मणूसे जहा जीवे’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या मनुष्यो यथा समुच्चयजीवः उक्तस्तथा
सप्तविधबन्धको वा अष्टविधबन्धको वा पट्टविधबन्धको वा एकविधबन्धको वा भवति, अथ
बहुत्वमधिकृत्य गौतमः पृच्छति-‘जीवा णं भंने ! णाणावरणिज्जं वम्मं वेदमाणा कडकम्म-
पगढीयो वंधंति?’ हे भदन्त ! जीवाः सखु ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानाः कति कर्मप्रकृती
र्वन्ति ? भगवान् नव भङ्गानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सन्वे वि ताव द्दोज्जा सत्तविहवंधगा
य अट्टविहवंधगा य १’ सर्वेऽपि तावद् भवेयुज्ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानाः जीवाः सप्तविध
बन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च १, ‘अट्ठा सत्तविहवंधगा य अट्टविहवंधगा य छव्विहवंधगे य २’

वैमानिकों तक कह लेना चाहिए, अर्थात् नारकों की तरह ही असुरकुमार आदि
भवनपतियों, पृथिवकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, पचेन्द्रिय तिर्यचों,
वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों के विषय में भी यही कहना चाहिए
कि वे ज्ञानावरण का वेदन करते हुए सात या आठ प्रकृतियों का बन्ध करते हैं !
विशेषता यह है कि मनुष्य का कथन समुच्चय जीव के समान समझना
चाहिए, अर्थात् मनुष्य ज्ञानावरण का वेदन करता हुआ सात, आठ, छह अथवा
एक प्रकृति का बन्ध करता है ।

अब बहुत्व की विवक्षा करके गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! बहुत
जीव ज्ञानावरणकर्म का वेदन करते हुए कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?
भगवान्-हे गौतम ! (१) सभी ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करने वाले
जीव सात के बन्धक अथवा आठ के बन्धक होते हैं ।

અને નહીં તે આઠનો બન્ધ કરે છે. એજ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી કહેવું બેઠ્યો

અર્થાત્-નારકોની જેમ જ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો
અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ આજ પ્રમાણે કહેવું બેઠ્યો

તેઓ જ્ઞાનાવરણીયનું વેદન કરતા સાત આગર આઠ પ્રકૃતિયોનો બધ કરે છે
વિશેષતા એ છે કે મનુષ્યનું કથન સમુચ્ચય જીવના સમાન સમજવું બેઠ્યો, અર્થાત્
મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણનું વેદન કરતાં સાત, આઠ છ અથવા એક પ્રકૃતિનો બધ કરે છે.

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરે છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ધણા જીવ જ્ઞાનાવરણકર્મનું વેદન કરતા થકા કેટલી
કર્મપ્રકૃતિયોનો બધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! (૧) બધા જ્ઞાનાવરણીયકર્મનું વેદન કરનારા કોઈ જીવ
જ્ઞાનના બધક અથવા આઠના બધક હોય છે

અથવા વહવઃ સપ્તવિઘવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિઘવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ કશ્ચિત્પુનઃ પદ્વિઘવન્ધકો ભવતિ સ ચ સૂક્ષ્મસંપરાયો બોધ્યઃ ૨, 'અહવા સત્તવિઘવન્ધગા ય અદ્વિઘવન્ધગા ય છન્વિઘવન્ધગા ય ૩' અથવા વહવ એવ સપ્તવિઘવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિઘવન્ધકાશ્ચ પદ્વિઘવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ ૩, 'અહવા સત્તવિઘવન્ધગા ય અદ્વિઘવન્ધગા ય એગવિઘવન્ધગા ય ૪' અથવા વહવઃ સપ્તવિઘવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિઘવન્ધકાશ્ચ ભવતિ કશ્ચિત્ એકવિઘવન્ધકશ્ચ ઉપશાન્તમોહઃ ક્ષીણમોહશ્ચ ભવતિ ૪, 'અહવા સત્તવિઘવન્ધગા ય અદ્વિઘવન્ધગા ય એગવિઘવન્ધગા ય ૫' અથવા સપ્તવિઘવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિઘવન્ધકાશ્ચ એકવિઘવન્ધકાશ્ચ વહવો ભવન્તિ ૫, 'અહવા સત્તવિઘવન્ધગા ય અદ્વિઘવન્ધગા ય છન્વિઘવન્ધગા ય એગવિઘવન્ધગા ય ૬' અથવા વહવઃ સપ્તવિઘવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિઘવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ કશ્ચિત્પુનઃ પદ્વિઘવન્ધકશ્ચ એક વિઘવન્ધકશ્ચ ભવતિ ૬, 'અહવા સત્તવિઘવન્ધગા ય અદ્વિઘવન્ધગા ય છન્વિઘવન્ધગા ય એગવિઘવન્ધગા ય ૭' અથવા વહવઃ સપ્તવિઘવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિઘવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ કશ્ચિત્ સૂક્ષ્મસંપરાયઃ પદ્વિઘવન્ધકશ્ચ ભવતિ વહવ ઉપશાન્તમોહઃ ક્ષીણમોહઃ વા

(૨) અથવા વહુત-સે સાત કે વન્ધક, વહુત-સે આઠ કે વન્ધક ઓર એક કોઈ છહ્ કા વન્ધક હોતા હૈ । છહ્ કા વન્ધક સૂક્ષ્મસમ્પરાય જીવ સમજના ચાહિયે ।

(૩) અથવા વહુત સે સાત કે વન્ધક, વહુત સે આઠ કે વન્ધક ઓર વહુત સે છહ્ કે વન્ધક હોતે હૈ ।

(૪) અથવા વહુત જીવ સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક ઓર એક કોઈ એક કા વન્ધક હોતા હૈ, એક કા વન્ધક ઉપશાન્તમોહ અથવા ક્ષીણમોહ જીવ હોતા હૈ । (૫) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, ઓર વહુત એક કે વન્ધક હોતે હૈ ।

(૬) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, એક છહ્ કા વન્ધક ઓર એક, એક કા વન્ધક હોના હૈ ।

(૭) અથવા વહુત સાત કે વન્ધક, વહુત આઠ કે વન્ધક, એક છહ્ કા વન્ધક ઓર વહુત (ઉપશાન્તમોહ ઓર ક્ષીણમોહ) એક કે વન્ધક હોતે હૈ ।

(૨) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને કોઈ એક છના બન્ધક હોય છે છનો બધ કરવાવાળા સૂક્ષ્મ સમ્પરાય જીવ સમજવા જોઈએ

(૩) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને અને ઘણા છના બન્ધક હોય છે

(૪) અથવા ઘણા જીવ સાતના બન્ધક ઘણા આઠના બન્ધક અને કોઈ એકના બન્ધક હોય છે એકના બન્ધક ઉપશાન્તમોહ અથવા ક્ષીણમોહ જીવ હોય છે

(૫) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક અને ઘણા એકના બન્ધક હોય છે.

(૬) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક છે અને એક-એકના બન્ધક બને છે

(૭) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક

एकविधबन्धकाश्च भवन्ति ७, 'अद्वया सत्तत्रिविधवन्धा य अद्विविधवन्धा य छत्रिविधवन्धा य एग-
विधवन्ध य ८' अथवा वद्वः सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पद्विधबन्धकाश्च भवन्ति
कश्चित्तुरेकविधबन्धकश्च भवति ८, 'अद्वया सत्तत्रिविधवन्धा य अद्विविधवन्धा य छत्रिविधवन्धा य
एगविधवन्धा य ९' अथवा वद्व एव सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पद्विधबन्धकाश्च
एकविधबन्धकाश्च भवन्ति ९, 'एवं एए नव भंगा' एवम्-उक्तरीत्या एते पूर्वप्रदर्शिता नव भङ्गा
भवन्ति, तथा च सूक्ष्मसंपरायाः पद्विधबन्धकाः, एतद्विधबन्धका उपशान्तमोहाः क्षीणमोहाश्च
कादाचित्का एकत्रवहुत्वाभ्यां भिन्ननीयाश्चेति तदुभयेषामप्यभावे 'सप्तविधबन्धकाश्च
अष्टविधबन्धकाश्च' इति प्रथमो भङ्गः, उभयेषामपि सदैव बहुत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तद-
नन्तरं पद्विधबन्धकरूपदप्रक्षेपे तु एकत्रवहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गा, तथैव एकविधबन्धकपदप्रक्षे-

(૮) અથવા બહુત સાત કે બન્ધક, બહુત આઠ કે બન્ધક, બહુત છઠ કે
બન્ધક ઓર એક કોઈ જીવ એક કા બન્ધક હોતા હૈ !

(૯) અથવા બહુત સાત કે બન્ધક, બહુત આઠ કે બન્ધક, બહુત છઠ કે બન્ધક
ઓર બહુત એક કે બન્ધક હોતે હૈં ।

इस प्रकार समुच्चय जीवों के विषय में ये नौ भंग होते हैं । यहाँ छह
प्रकृतियों का बन्ध करने वाले दशवें गुणस्थानवर्त्ती सूक्ष्मसम्पराय जीव समझने
चाहिए और एक प्रकृति का बन्ध करने वाले उपशान्तमोह तथा क्षीणमोह
अर्थात् ग्यारहवें और बारहवें गुणस्थान वाले समझने चाहिए । जब इन दोनों
का अभाव होता है तो सात के बन्धक और आठ के बन्धक होते हैं । यह
प्रथम भंग है, क्योंकि सात और आठ प्रकृतियों के बन्धक सदैव बहुत संख्या
में पाये जाते हैं । तत्पश्चात् पद्विधबन्धक पद सम्मिलित कर देने पर एकत्रचन

ધણા ઉપશાન્તમોહ અને ક્ષીણમોહ એકના બન્ધક થાય છે,

(૮) અથવા ધણા સાતના બન્ધક, ધણા આઠના બન્ધક, ધણા છના બન્ધક અને
કોઈ એક જીવ એકના બન્ધક થાય છે,

(૯) અથવા ધણા સાતના બન્ધક, ધણા આઠના બન્ધક, ધણા છના બન્ધક અને
ધણા એકના બન્ધક બને છે

એ પ્રકારે સમુચ્ચય જીવોના વિષયમાં આ નવ ભંગ થાય છે. અહીં છ પ્રકૃતિ-
તિથોના બંધ કરનારા દશમા શુભુસ્થાનવર્તી સૂક્ષ્મસંપરાય જીવ સમજવા જોઈએ અને
એક પ્રકૃતિના બંધ કરનારા ઉપશાન્તમોહ તથા ક્ષીણમોહ અર્થાત અગીયારમા અને
બારમા શુભુસ્થાન વાળા સમજવા જોઈએ

જ્યારે આ બન્નેના અભાવ થાય છે તો સાતના બન્ધક અને આઠના બન્ધક બને
છે-આ જુદો ભંગ છે કેમ કે સાત અને આઠ પ્રકૃતિઓના બંધ કરનારા હંમેશાં વધારે
સંખ્યામાં હોય છે. તત્પશ્ચાન્ પદ્વિધ બન્ધક પદ સંમિલિત કરી દેતા એકવચન અને

પેડપિ દ્વી મજ્ઞી, તદુભયેષામપિ યુગપત્ પ્રક્ષેપે પૂર્વચ્ચત્પારો મજ્ઞાઃ સમ્પચન્તે ઇતિ સર્વ-
સંખ્યામેષનેન નવ મજ્ઞા જાતાઃ, અથ નૈરયિકાદિપુ પુનરેકેન્દ્રિયમનુષ્યવર્જેષુ વહુત્વે મજ્ઞત્રિકં
ભવતિ અષ્ટવિધબન્ધજ્ઞાનાં કાદાચિત્ત્વતયા એકત્વવહુત્વાભ્યા વિભાજ્યતયા ચોપલભ્યમાન-
ત્વાત્, એકેન્દ્રિયેષુ પુનરમજ્ઞકમ્-પ્રથમમજ્ઞ એવ-‘સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ’
ઇતિમાવઃ, ઉભયેષામપિ સદૈવ વહુત્વેનોપલભ્યમાનત્વાત્, મનુષ્યેષુ તુ સપ્તવિંશતિ મજ્ઞા
મવન્તિ-ઇત્યભિપ્રાયેણાહ-‘અવસેસાણં ઈર્ગિદિયમણુસવજ્ઞાણં તિર્યમ્ભો જાવ વેમાણિયાણં,
ઈર્ગિદિયાણં સત્તવિદ્વંધગા ય અદ્વિદ્વંધગા ય’ અવશેષાણામ્-નૈરયિકાદીનામ્ એકેન્દ્રિય-
મનુષ્યવર્જાનાં ત્રિકમજ્ઞો વક્તવ્યો યાવદ્-અસુરકુમારાદ મવનપતીનાં વિરુલેન્દ્રિયાણાં પંચે-
ઔર ષણ્ણવચ્ચન કી અપેક્ષા સે દો ભંગ હોતે હૈં । હસ પ્રકાર એકવિધબન્ધક પદ
પ્રક્ષેપ કરને પર મી દો ભંગ હોતે હૈં ।

જઘ હન દોનોં (ષટ્વિધબન્ધકોં ઔર એકવિધબન્ધકોં) કા એક સાથ પ્રક્ષેપ
કિયા જાતા હૈ તો પહેલે કી તરહ ઔર ચાર ભંગ હો જાતે હૈં । હસ પ્રકાર સમી
કો સમ્મિલિત કર દેને પર નીં ભંગ હુણ ।

એકેન્દ્રિયોં ઔર મનુષ્યોં કો છોડકર નૈરયિકોં આદિ મેં તીન ભંગ હોતે હૈં,
જ્યોંકિ આઠ કે બન્ધક કમી કમી હોતે હૈં, અતએવ વે કમી એક ઔર કમી
બહુત પાયે જાતે હૈં । એકેન્દ્રિયોં મેં કોઈ વિકલ્પ નહીં હોતા અર્થાત્ એકેન્દ્રિય
જીવ સાત કે ઔર આઠ કે બન્ધક સદૈવ બહુત સંખ્યા મેં હોતે હૈં, અતએવ ડનમેં
પ્રથમ ભંગ હી ઘટિત હોતા હૈ ।

મનુષ્યોં મેં સત્તાર્ધસ ભંગ હોતે હૈં, હસ અભિપ્રાય સે આગે કહતે હૈં એકે-
ન્દ્રિયોં ઔર મનુષ્યોં કો છોડકર શેષ નારકોં આદિ મેં તીન ભંગ કહને ચાહિય,
અર્થાત્ નારકોં, અસુરકુમાર આદિ મવનપતિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, વાનઘ્યન્તરોં

ખડુવચ્ચનની અપેક્ષાથી બે ભગ થાય છે એજ પ્રકારે એકવિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ
કરવાથી પણ બે ભગ થાય છે.

જ્યારે આ બંને નો (ષટ્વિધ બન્ધનો અને એકવિધ બન્ધનો) એક સાથે મેળાવ
કરાય છે તો પહેલાની સાદેક બીજા ચાર ભગ થઈ જાય છે એ પ્રકારે બધાને મેળવી
દેવાથી નવ ભગ થઈ જાય છે. એકેન્દ્રિય અને મનુષ્યો સિવાય નૈરયિકો વિગેરેમા ત્રણ
ભાગ થાય છે, ઠેમ કે આઠના બન્ધક ક્યારેક-ક્યારેક થાય છે. તેથી જ તેઓ ક્યારેક
એક અને ક્યારેક ઘણા મળી આવે છે

એકેન્દ્રિયમા કોઈ વિકલ્પ નથી થતા અર્થાત્ એકેન્દ્રિય છપ સાતના અને આઠના
બન્ધક સદૈવ ઘણી સંખ્યામા હોય છે, તેથી જ તેઓમા પ્રથમ ભગ જ ઘટે છે

મનુષ્યોમા સત્યાવીસ ભગ થાય છે, એ અભિપ્રાયથી આગળ કહે છે-એકેન્દ્રિયો
' અને મનુષ્યો સિવાય શેષનારકો આદિમા ત્રણ ભગ કહેવા જોઈએ, અર્થાત્ નારકો અસુર

દ્વિયતિર્યાગ્યોનિકાનાં વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં ચ ત્રિકમહો દ્રષ્ટવ્યઃ, એકેન્દ્રિયાણાં તુ 'સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચેતિ પ્રથમો મહોઽવસેયઃ, 'મણુસાણં પુચ્છા' મનુ-
પ્યાણાં કતિ મજ્ઞા મવન્તીતિ પુચ્છા, અથ સપ્તવિંશતિ મજ્ઞાન મનુપ્યાણાં પ્રતિપાદયિતુમાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સઘ્વે વિ તાવ હોજ્જ સત્તવિહવંઘગા !' સર્વેઽપિ મનુપ્યા જ્ઞાનાવરણીયં
કર્મ વેદ્યમાના સ્તાવદ્ ભવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ ૧ મનુષ્યેષુ અષ્ટવિધવન્ધકપદ્ધવિધવન્ધકૈ-
કવિધવન્ધકાનાં કદાચિ-કત્ત્વેન એકત્વવહુત્વાભ્યાં વિભાજ્યમાનત્વેન ચ તત્ર તેપામમાવે
'સપ્તવિધવન્ધકાઃ' इति પ્રથમો મજ્ઞઃ, અથાષ્ટવધવન્ધકપદ પ્રક્ષેપે એકત્વવહુત્વાભ્યાં ઠી મજ્ઞા
વાહ-'અહવા સત્તવિહવંઘગા ય અટ્ટવિહવંઘગે ય ૨' અથવા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ ચઠ્ઠવઃ, કશ્ચિતુ
અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચેતિ 'અહવા સત્તવિહવંઘગા ય અટ્ટવિહવંઘગા ય ૨' અથવા ચઠ્ઠવ એવ સપ્તવિધ-
જ્યોતિષ્કોં ઔર વૈમાનિકોં કે વિષય મેં ત્રીન ભંગ સમઘને ચાહિયે । એકેન્દ્રિયોં
મેં વહુત સાત કે ઔર વહુત આઠ કે વન્ધક હી હોતે હેં, અતઃ પ્રથમ ભંગ હી
પાયા જાતા હેં ।

મનુષ્યોં કે વિષય મેં કિતને ભંગ હોતે હેં ? હસ પ્રકાર કા પ્રશ્ન હોને પર
સત્તાઈસ ભંગોં કા પ્રતિપાદન કરને કે લિયે કહતે હેં-

મગવાન-હે ગૌતમ ! (૧) સમી મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા વેદન કરતે
હુર સાત કે વન્ધક હોતે હેં, ક્યોંકિ મનુષ્યોં મેં આઠ કે વન્ધક, છઠ્ઠ કે વન્ધક
ઔર એક કે વન્ધક કમી હોતે હેં, કમી નહીં હોતે હેં તથા કમી એક ઔર કમી
અનેક હોતે હેં, અતએવ જયે ઉનકા અભાવ હોતા હૈ તવ 'સાત કે વન્ધક' યહ
પ્રથમ વિકલ્પ હોતા હૈ ।

(૨) અથવા વહુત મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હેં ઔર એક આઠ
કા વન્ધક હોતા હૈ ।

કુમાર, આહિ ભવનપતિયો, વિકલ્પેન્દ્રિયો, ૫ એન્દ્રિયતિર્યાગ્યો, વાનવ્યન્તરજો, જ્યોતિષ્કો અને
વૈમાનિકોના વિષયમા ત્રણ ભંગ સમજવા જોઈએ એકેન્દ્રિયોમા ઘણા સાતના ઘણા આઠના
બન્ધક જ અને છે તેથી પ્રથમભાગ જ મળી આવે છે.

મનુષ્યોના વિષયમા કેટલા ભાગ થાય છે ? એ પ્રકારનો પ્રશ્ન થતાં સત્યાવીસ
ભગોતુ પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે-

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! (૧) બધા મનુષ્યજ્ઞાનાવરણીય કર્મજીવે વેદન કરતાં સાતના
બધક અને છે, કેમકે-મનુષ્યોમા આઠના બન્ધક, છના બધક, અને એકના બધક ક્યારેક
હોય છે, ક્યારેક નથી હોતા, તેમજ ક્યારેક એક અને ક્યારેક અનેક હોય છે, તેથી જ
ન્યારે તેમનો અભાવ થાય છે, ત્યારે સાતના બન્ધક આ પ્રથમ વિકલ્પ થાય છે.

(૨) અથવા ઘણા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને છે અને એક આઠના
બન્ધક થાય છે.

પેડપિ ક્ષૌ મજ્ઞૌ, તદુભયેષામપિ યુગપત્ પ્રક્ષેપે પૂર્વવન્નચત્તારો મજ્ઞાઃ સમ્પચન્તે ઇતિ સર્વ-
સંખ્યામેલનેન નવ મજ્ઞા જાતાઃ, અથ નૈરયિકાદિપુ પુનરેકેન્દ્રિયમનુગ્યવર્જેષુ વહુત્વે મજ્ઞત્રિકં
ભવતિ અષ્ટવિધવન્ધકાનાં કાદાચિત્ત્વતયા એકત્વવહુત્વાભ્યાં વિભાજ્યતયા ચોપલભ્યમાન-
ત્વાત્, એકેન્દ્રિયેષુ પુનરમજ્ઞકમ્-પ્રથમમજ્ઞ એવ-‘સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ’
ઇતિમાવઃ, ઉભયેષામપિ સદૈવ વહુત્વેનોપલભ્યમાનત્વાત્, મનુષ્યેષુ તુ સપ્તવિંશતિ મજ્ઞા
ભવન્તિ-ઇત્યભિપ્રાયેણાહ-‘અવસેસાણં ઇર્ગિદિયમણુસવજ્ઞાણં તિર્યમંગો જાવ વેમાણિયાણં,
ઇર્ગિદિયાણં સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવધગા ય’ અવશેષાણામ્-નૈરયિકાદીનામ્ એકેન્દ્રિય-
મનુગ્યવર્જાનાં ત્રિકમજ્ઞો વક્તવ્યો યાવદ્-અસુરકુમારાદ ભવનપતીનાં વિઠ્ઠલેન્દ્રિયાણાં પચ્ચે-
ઔર ષષ્ઠવચ્ચન કી અપેક્ષા સે દો મંગ હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર એકવિધવન્ધક પદ
પ્રક્ષેપ કરને પર મી દો મંગ હોતે હૈં ।

જવ ઇન દોનોં (ષટ્વિધવન્ધકોં ઔર એકવિધવન્ધકોં) કા એક સાથ પ્રક્ષેપ
કિયા જાતા હૈં તો પહલે કી તરહ ઔર ચાર મંગ હો જાતે હૈં । ઇસ પ્રકાર સમી
કો સમ્મિલિત કર દેને પર નોં મંગ હુર ।

એકેન્દ્રિયોં ઔર મનુષ્યોં કો છોડકર નૈરયિકોં આદિ મેં ત્રીન મંગ હોતે હૈં,
ક્યોંકિ આઠ કે વન્ધક કમી કમી હોતે હૈં, અતએવ વે કમી એક ઔર કમી
વહુત પાચે જાતે હૈં । એકેન્દ્રિયોં મેં કોઈ વિકલ્પ નહીં હોતા અર્થાત્ એકેન્દ્રિય
જીવ સાત કે ઔર આઠ કે વન્ધક સદૈવ વહુત સંખ્યા મેં હોતે હૈં, અતએવ ઊનમેં
પ્રથમ મંગ હી ઘટિત હોતા હૈં ।

મનુષ્યોં મેં સત્તાઈસ મંગ હોતે હૈં, ઇસ અભિપ્રાય સે આગે કહતે હૈં એકે-
ન્દ્રિયોં ઔર મનુષ્યોં કો છોડકર શેષ નારકોં આદિ મેં ત્રીન મંગ કહને ચાહિયે,
અર્થાત્ નારકોં, અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, વાનવ્યન્તરોં

ખહુવચ્ચનની અપેક્ષાથી જે ભગ થાય છે. એજ પ્રકારે એકવિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ
કરવાથી પણ જે ભગ થાય છે.

બ્યારે આ બન્ને નો (ષટ્વિધ બન્ધનો અને એકવિધ બન્ધનો) એક સાથે મેળાપ
કરાય છે તો પહેલાની મારફત બીજા ચાર ભગ થઈ જાય છે એ પ્રકારે બધાને મેળવી
દેવાથી નવ ભગ થઈ જાય છે. એકેન્દ્રિય અને મનુષ્યો સિવાય નૈરયિકો વિગેરેમા ત્રણ
ભંગ થાય છે, ઈમ કે આઠના બધક ક્યારેક-ક્યારેક થાય છે. તેથી જ તેઓ ક્યારેક
એક અને ક્યારેક ઘણા મળી આવે છે

એકેન્દ્રિયમા કોઈ વિકલ્પ નથી થતા અર્થાત્ એકેન્દ્રિય જીવ સાતના અને આઠના
બન્ધક સદૈવ ઘણી સખ્યામા હોય છે, તેથી જ તેઓમા પ્રથમ ભગ જ ઘટે છે

મનુષ્યોમા સત્યાવીસ ભગ થાય છે, જે અભિપ્રાયથી આગળ કહે છે-એકેન્દ્રિયો
' અને મનુષ્યો સિવાય શેષનારકો આદિમા ત્રણ ભગ કહેવા બેઠેએ, અર્થાત્ નારકો અસુર

દ્વિપતિર્યયોનિકાનાં વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં ત્રિપ્ત્યક્તો દ્રષ્ટવ્યઃ, એકેન્દ્રિયાણાં તુ 'સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચેતિ પ્રથમો મજ્ઞોડવસેયઃ, 'મણુસાણં પુચ્છા' મનુ-
ષ્યાણાં કતિ મજ્ઞા મવન્તીતિ પુચ્છા, અથ સપ્તવિંશતિ મજ્ઞાન મનુષ્યાણાં પ્રતિપાદયિતુમાહ-
'ગૌયમા !' હે ગૌતમ ! 'સઙ્ગે વિ તાવ હોજ્ઞ સત્તવિહવં યગા ?' સર્વેડપિ મનુષ્યા જ્ઞાનાવરણીયં
કર્મ વેદ્યમાના સ્તાવદ્ મવેયુઃ સપ્તવિધવન્ધકાઃ ૧ મનુષ્યેષુ અષ્ટવિધવન્ધકપદ્ધવિધવન્ધકૈ-
વવિધવન્ધકાનાં કદાચિ-ક્ત્ત્વેન એકત્વવહુત્વાભ્યાં વિભાજ્યમાનત્વેન ચ તત્ર તેષામભાવે
'સપ્તવિધવન્ધકાઃ' इति પ્રથમો મજ્ઞઃ, અથાષ્ટવધવન્ધકપદ પ્રકોપે એકત્વવહુત્વાભ્યાં દ્વૌ મજ્ઞા
વાહ-'અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવધગે ય ૨' અથગ્રા સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ વહવઃ, કશ્ચિતુ
અષ્ટવિધવન્ધકશ્ચેતિ 'અહવા સત્તવિહવંધગા ય અદ્વિહવધગા ય ૩' અથગ્રા વહવ એવ સપ્તવિધ-

જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કે વિષય મેં તોન ભંગ સમઘને યાહિયે । એકેન્દ્રિયોં

મેં બહુત સાત કે ઓર બહુત આઠ કે વન્ધક હી હોતે હેં, અતઃ પ્રથમ ભંગ હી પાયા જાતા હેં ।

મનુષ્યોં કે વિષય મેં કિતને ભંગ હોતે હેં ? હસ પ્રકાર કા પ્રશ્ન હોને પર સત્તાઈસ ભંગોં કા પ્રતિપાદન કરને કે લિયે કહતે હેં-

મગવાન-હે ગૌતમ ! (૧) સમી મનુષ્ય જ્ઞાનાવરણીયકર્મ કા વેદન કરતે હુય સાત કે વન્ધક હોતે હેં, ક્યોંકિ મનુષ્યોં મેં આઠ કે વન્ધક, છહ કે વન્ધક ઓર એક કે વન્ધક કમી હોતે હેં, કમી નહીં હોતે હેં તથા કમી એક ઓર કમી અનેક હોતે હેં, અતએવ જય ઝનકા અભાવ હોતા હે તવ 'સાત કે વન્ધક' યહ પ્રથમ વિકલ્પ હોતા હે ।

(૨) અથવા બહુત મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોં કે વન્ધક હોતે હેં ઓર એક આઠ કા વન્ધક હોતા હે ।

કુમાર, આદિ ભવનપતિયો, વિકલેન્દ્રિયો, પથેન્દ્રિયતિર્યયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમા ઋષુ ભગ સમજવા બેઠ્યો એકેન્દ્રિયોમા ઘણા સાતના ઘણા આઠના બન્ધક જ અને છે તેથી પ્રથમભગ જ મળી આવે છે.

મનુષ્યોના વિષયમા કેટલા ભગ થાય છે ? એ પ્રકારનો પ્રશ્ન થતાં સત્યાવીસ ભગોનુ પ્રતિપાદન કરવાને માટે કહે છે-

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! (૧) બધા મનુષ્યજ્ઞાનાવરણીય કર્મનુ વેદન કરતાં સાતના બન્ધક અને છે, કેમકે-મનુષ્યોમા આઠના બન્ધક, છના બન્ધક, અને એકના બન્ધક ક્યારેક હોય છે, ક્યારેક નથી હોતા, તેમજ ક્યારેક એક અને ક્યારેક અનેક હોય છે, તેથી જ ક્યારે તેમનો અભાવ થાય છે, ત્યારે સાતના બન્ધક. આ પ્રથમ વિકલ્પ થાય છે.

(૨) અથવા ઘણા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના બન્ધક અને છે અને એક આઠના બન્ધક થાય છે.

बन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च भवन्ति ३, अथ पट्टविधबन्धकपदप्रक्षेपे द्वौ भङ्गावाह—‘अहवा सत्तविहवंधगा य छन्विहवंधण य ४’ अथवा सप्तविधबन्धकाः बहवः कश्चित् पट्टविधबन्धकश्च, ‘एवं छन्विहवंधण वि समं दो भंगा’ एन्म् अष्टविधोक्तरीत्या पट्टविधबन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ बोध्यौ, तत्र प्रथम उक्तः १, द्वितीयो यथा ‘बहव एव सप्तविधबन्धकाश्च पट्टविधबन्धकाश्च ५ इति, एवम्—‘एगविहवंधण वि समं दो भंगा’ एकविधबन्धकेनापि समं द्वौ भङ्गौ वक्तव्यौ यथा—सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकश्च ६ सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च भवन्ति ७, इत्येवं रीत्या सप्त भङ्गाः निष्पन्नाः, अथाष्टविधबन्धक पट्टविध-

(३) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत आठ के बन्धक होते हैं ।

(४) अथवा बहुत सात के बन्धक और कोई एक छह का बन्धक होता है ।

(५) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत छह के बन्धक होते हैं ।

इसी प्रकार एक के बन्धक के साथ भी दो भग कह लेने चाहिए यथा—

(६) अथवा बहुत सात के बन्धक और एक कोई एक का बन्धक होता है ।

(७) अथवा बहुत सात के बन्धक और बहुत एक के बन्धक होते हैं ।

इस प्रकार सात भंग निष्पन्न हुए । आठ के बन्धक और छह के बन्धक इन दो पदों को सम्मिलित करने पर चार भंग इस प्रकार होते हैं—

(८) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, और एक छह का बन्धक । (९) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, बहुत छह के बन्धक । (१०) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक, एक छह का बन्धक । (११) अथवा बहुत सात के बन्धक एक आठ का बन्धक और बहुत छह के बन्धक ।

(३) अथवा धल्ला सातना भन्धक अने धल्ला आठना भन्धक थाय छे

(४) अथवा धल्ला सातना भन्धक अने केह जेके छना भन्धक थाय छे

(५) अथवा धल्ला सातना भन्धक अने धल्ला छना भन्धक अने छे

जे प्रमाणे जेकेना भन्धकनी साथे पल्लु जे ल ग कडेवा जेधजे जेम दे—

(६) अथवा धल्ला सातना भन्धक अने केह जेके जेकेना भन्धक थाय छे

(७) अथवा धल्ला सातना भन्धक अने धल्ला जेकेना भन्धक थाय छे.

जे प्रकारे सात ल ग निष्पन्न थया आठना भन्धक अने छना भन्धक आ जे पढे ने सम्मिलित करवाथी चार भ ग आ प्रकारना थाय छे—

(८) अथवा धल्ला सातना भन्धक, जेके आठना भन्धक अने जेके छना भन्धक.

(९) अथवा धल्ला सातना भन्धक, धल्ला आठना भन्धक, धल्ला छना भन्धक.

१०. अथवा धल्ला सातना भन्धक, धल्ला आठना भन्धक, जेके छना भन्धक.

११. अथवा धल्ला सातना भन्धक जेके आठना भन्धक अने धल्ला छना भन्धक.

बन्धकपदद्वयप्रक्षेपे चतुरोभङ्गान् आह—‘अथवा सत्तविहवन्धगा य अट्टविहवन्धए य छविह-
वन्धए य चउभंगो १(११)’ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पङ्क्तिविधबन्ध-
काश्च ८, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पङ्क्तिविधबन्धकाश्च ९, अथवा सप्त
विधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च पङ्क्तिविधबन्धकाश्च १० अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविध-
बन्धकाश्च पङ्क्तिविधबन्धकाश्चेति ११ चत्वारो भङ्गाः, अष्टविधबन्धकैकविधबन्धकपदप्रक्षेपे चतुरो
भङ्गानाह—‘अथवा सत्तविहवन्धगा य अट्टविहवन्धए य एगविहवन्धए य चउभंगो २(१५) अथवा
सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १२ इत्येव रीत्या चतुर्भङ्गाः—
अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १३ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च
अष्टविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १४ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च एक-
विधबन्धकाश्च १५ इति, अथ पङ्क्तिविधबन्धकैकविधबन्धकपदप्रक्षेपे चतुरो भङ्गानाह—‘अथवा
सत्तविहवन्धगा य छविहवन्धए य एगविहवन्धए य चउभंगो ३(१९) अथवा सप्तविधबन्ध-
काश्च पङ्क्तिविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १६, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च पङ्क्तिविधबन्धकाश्च
एकविधबन्धकाश्च १७ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च पङ्क्तिविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च १८

आठ के बन्धक और एक के बन्धक, इन दोनों पदों को सम्मिलित करने पर
चार भंग होते हैं, यथा—(१२) बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक और
एक एक का बन्धक । (१३) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक,
और बहुत एक के बन्धक । (१४) बहुत सात के बन्धक, बहुत आठ के बन्धक
और एक कोई एक का बन्धक । (१५) अथवा बहुत सात के बन्धक, कोई एक
आठ का बन्धक, और बहुत एक के बन्धक ।

छह के बन्धक और एक के बन्धक, इन दो पदों का प्रक्षेप करने पर भी
चार भंग होते हैं, यथा—(१६) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक छह का बन्धक
और एक कोई एक का बन्धक । (१७) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत छह के
बन्धक और बहुत एक का बन्धक । (१८) अथवा बहुत सात के बन्धक, बहुत

आठना बन्धक अने ओठना बन्धक आ अने पढोने सम्मिलित करता आर लग
थाय छे. जेमके—(१२) धल्ला सातना बन्धक, ओठ आठना बन्धक अने ओठ-ओठना बन्धक.

(१३) अथवा धल्ला सातना बन्धक धल्ला आठना बन्धक अने धल्ला ओठना बन्धक

(१४) धल्ला सातना बन्धक, धल्ला आठना बन्धक अने कोई ओठ-ओठना बन्धक.

(१५) अथवा धल्ला सातना बन्धक कोई ओठ आठना बन्धक अने धल्ला ओठना बन्धक

छना बन्धक अने ओठना बन्धक, आ पढोने भेजयता पणु आर लग थाय छे.

जेम के—(१६) अथवा धल्ला सातना बन्धक, ओठ छना बन्धक अने कोई ओठ ओठना बन्धक.

(१७) अथवा धल्ला सातना बन्धक धल्ला छना बन्धक अने धल्ला ओठना बन्धक.

(१८) अथवा धल्ला सातना बन्धक, धल्ला छना बन्धक अने ओठ कोई ओठना बन्धक.

અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચેત્યેવં ચત્વારો ભક્ત્રાઃ ૧૯, અથાષ્ટ-
વિધબન્ધકપદ્ધવિધબન્ધકૈકવિધબન્ધકરૂપદાનાં યુગપત્ પ્રક્ષેપેઽર્થૌ ભક્ત્રાન પ્રતિપાદયિતુમાઢ-
'અદ્વા સત્તવિદ્વંધંગા ય અદ્વાવેદ્વંધં ર ય છત્ત્રિદ્વંધં ર ય એગવિદ્વંધં ર ય ભંગા અદ્વ' અથવા
સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ ૨૦, અથવા સપ્તવિધ-
બન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ ૨૧, સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટ-
વિધબન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ ૨૨, અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધ-
બન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ ૨૩, અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધ-
કાશ્ચ પદ્ધવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ ૨૪, અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ
પદ્ધવિધબન્ધકાશ્ચ એકવિધબન્ધકાશ્ચ ૨૫, અથવા સપ્તવિધબન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધબન્ધકાશ્ચ પદ્ધવિધ-

છહ કે બન્ધક ઓર એક કોઈ એક કા બન્ધક । (૧૯) અથવા વહુત સાત કે
બન્ધક, એક છહ કા બન્ધક ઓર વહુત એક કે બન્ધક । (યે ચાર ભંગ)

અથ આઠ કે બન્ધક, છહ કે બન્ધક ઓર એક કે બન્ધક, ઇન પદોં કા પ્રક્ષેપ
કરને સે જો આઠ ભંગ નિષ્પન્ન હોતે હૈ, ડનકા પ્રતિપાદન કરતે હૈ-

(૨૦) અથવા વહુત સાત કે બન્ધક, એક આઠ કા બન્ધક, એક છહ કા
બન્ધક ઓર એક એક કા બન્ધક । (૨૧) અથવા વહુત સાત કે બન્ધક, વહુત આઠ
કે બન્ધક, વહુત છહ કે બન્ધક ઓર વહુત એક કે બન્ધક । (૨૨) અથવા વહુત
સાત કે બન્ધક, વહુત આઠ કે બન્ધક, એક છહ કે બન્ધક ઓર એક એક કા
બન્ધક । (૨૩) અથવા વહુત સાત કે બન્ધક, વહુત આઠ કે બન્ધક, વહુત છહ કે
બન્ધક ઓર કોઈ એક કે બન્ધક । (૨૪) અથવા વહુત સાત કે બન્ધક, વહુત

(૧૬) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને ઘણાએકના બન્ધક
(આ ચાર ભંગ)

હવે આઠના બન્ધક, છના બન્ધક અને એકના બન્ધક આ પદોને સંમિલિત કરવાથી
જે આઠ ભંગ નિષ્પન્ન થાય છે, તેમનું પ્રતિપાદન કરે છે-

(૨૦) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક એક આઠના બન્ધક એક છના બન્ધક અને એક
એકના બન્ધક

(૨૧) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છના બન્ધક અને
ઘણા એકના બન્ધક હોય છે

(૨૨) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને
એક એકના બન્ધક

(૨૩) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા છના બન્ધક અને
એક એકના બન્ધક.

(૨૪) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, એક છના બન્ધક અને

बन्धकश्च एकविधवन्धकाश्च २६, अथवा सप्तविधवन्धकाश्च अष्टविधवन्धकश्च पदविधवन्ध-
काश्च एकविधवन्धकश्च २७, इत्येवंरीत्या चतुष्टयोऽङ्गो भङ्गाः, प्रकृतमुपसंहरति-‘एवं
एष सत्तात्रीसं भङ्गा’ एवम्-उक्तरीत्या एते-पूर्वोक्ता सप्तविंशतिः भङ्गाः सम्पन्नाः, ‘एवं
जहा णाणावरणिज्जं तहा दंसणावरणिज्जं पि अंतरादं पि’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा ज्ञाना-
वरणीयं कर्मवेदयमानानां बन्धकभङ्गाः प्रतिपादिता स्तथा दर्शनावरणीयमपि अन्तरायमपि
कर्मवेदयमानानां बन्धकभङ्गाः वक्तव्याः, अथ वेदनीय कर्मवेदयमानानाधिक्रियाह-‘जीवे णं
मंते ! वेयणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगडीओ बंधइ ?’ हे भदन्त ! जीवः सल्ल वेद-

आठ के बन्धक, एक छह के बन्धक और बहुत एक का बन्धक । (२५) अथवा
बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, बहुत छह के बन्धक और बहुत
एक के बन्धक । (२६) अथवा बहुत सात के बन्धक, एक आठ का बन्धक, एक
छह का बन्धक और बहुत एक के बन्धक । (२७) अथवा बहुत सात के बन्धक,
एक आठ का बन्धक, बहुत छह के बन्धक और एक एक का बन्धक होता है ।

इस प्रकार चार के संयोग से आठ भंग होते हैं । अब प्रकृत विषय का
उपसंहार कहते हैं-उक्त प्रकार से ये सत्ताई भंग निष्पन्न होते हैं ।

जिस प्रकार ज्ञानावरणीयकर्म का वेदन करते हुए को बन्ध का प्रतिपादन
किया है, उसी प्रकार दर्शनावरणीय और अन्तरायकर्म का वेदन करते हुए
जीवों का भी कथन समझ लेना चाहिए ।

अब यह प्ररूपण करते हैं कि वेदनीयकर्म का वेदन करते हुए जीव कितनी
प्रकृतियों का बन्ध करते हैं ?

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! वेदनीयकर्म का वेदन करता हुआ

धष्ठा ओकेना ष धके,

(२५) अथवा धष्ठा सातना ष धके, ओके आठना ष धके धष्ठा छना ष धके अने
धष्ठा ओकेना ष धके.

(२६) अथवा धष्ठा सातना ष धके, ओके आठना ष धके, ओके छना ष धके अने
धष्ठा ओकेना ष धके अने छे

(२७) अथवा धष्ठा सातना ष धके ओके आठना ष धके धष्ठा छना ष धके अने
ओके ओकेना ष धके होय छे.

ओ प्रकारे आरना सयेगथी आठ भग थाय छे.

हवे प्रकृतविषयने उपसंहार करे छे-उक्त प्रकारे आ सत्यापीस भगनिष्पन्न थाय छे.

ओ प्रकारे ज्ञानावरणीयकर्मनु वेदन करी रहेलाना ष धके प्रतिपादन कथुं छे,
ओ प्रकारे दर्शनावरणीय अने अन्तराय कर्मनु वेदन करी रहेला एवमुं पण
कथन समल देवु ओधओ. हवे ओ प्रश्नवा करे छे के वेदनीयकर्मनु वेदन करी रहेला
एव केदली प्रकृतियेनो ष धके करे छे ?

નીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ કૃતિર્કર્મપ્રકૃતીર્થધ્નાનિ ? ભગવાન્-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્ત્વિહ વંધ૯ વા, અદૃવિહવંધ૯ વા છન્નિહવંધ૯ વા એગવિહવંધ૯ વા અવંધ૯ વા’ જોયો વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ સપ્તવિધવંધકો વા અષ્ટવિધવંધકો વા પદ્ધતિવંધકો વા એકવિધવંધકો વા અવંધકો વા ભવતિ, તત્ર સયોગિકેત્સ્યપિ ઉપશાન્તમોહઃ ક્ષીણમોહશ્ચાપિ વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ એકવિધવંધકો ભવતિ. સયોગિકેત્સ્યપિ વેદનીયોદયવંધસમ્ભવાત્, અયોગિકેત્સ્યપિ અવંધકો ભવતિ, અયોગિકેત્સ્યપિ યોગાભાવેન વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનસ્યાપિ તદ્ વંધાસંભવાત્, ‘એવં મણૂસે વિ’ એમ્-સમુચ્ચયજીમોકરીત્વા મનુષ્યોઽપિ વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનઃ સપ્તવિધવંધકો વા અષ્ટવિધવંધકો વા પદ્ધતિવંધકો વા એકવિધવંધકો વા જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીયકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ જીવ સાત પ્રકૃતિયોં કા, આઠ પ્રકૃતિયોં કા, છહ પ્રકૃતિયોં કા, યા એક પ્રકૃતિ કા વંધક હોતા હૈ, અથવા અવંધક હોતા હૈ ।

તાત્પર્ય યદ્ હૈ કિ સયોગિ કેવલી, ક્ષીણમોહ ઓર ઉપશાન્તમોહ વેદનીય કર્મ કા વેદન કરતે હુએ એક હી પ્રકૃતિ કા વંધ કરતે હૈ, કયોંકિ સયોગિ કેવલી મેં મી વેદનીયકર્મ કા ઉદય ઓર વંધ પાયા જાતા હૈ । અયોગિ કેવલી અવંધક હોતે હૈ । ઉન મેં વેદનીયકર્મ કા વેદન હોતા હૈ મગર યોગ કા અભાવ હોને કે કારણ ઉસ કા યા અન્ય કિસો મી કર્મ કા વંધ નહીં હોતા હૈ ।

સમુચ્ચય જીવ કી તરહ મનુષ્ય મી સમગ્ર હેના ચાહિએ । અર્થાત્ મનુષ્ય મી વેદનીયકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ કોઈ સાત પ્રકૃતિયોં કા વંધ કરતા હૈ, કોઈ આઠ કા વંધ કરતા હૈ, કોઈ છહ કા વંધ કરતા હૈ, કોઈ એક કા વંધ કરતા હૈ ઓર કોઈ અવંધક હોતા હૈ ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલા જીવ કેટલી કર્મ-પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદનીયકર્મનુ વેદન કરી રહેલ જીવ સાત પ્રકૃતિઓનો આઠ પ્રકૃતિઓનો, છ પ્રકૃતિઓનો એક પ્રકૃતિનો બંધક બને છે, અથવા અબંધક રહે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે સયોગિ કેવલી, ક્ષીણમોહ અને ઉપશાન્તમોહ વેદનીયકર્મનુ વેદન કરતો થકો એક જ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે તેમ કે સયોગિ કેવલીમાં પણ વેદનીયકર્મનો ઉદય અને બંધ મળે છે અયોગી કેવલી અબંધક હોય છે. તેમનામાં વેદનીય કર્મનુ વેદન થાય છે પણ યોગનો અભાવ હોવાના કારણે તેનો અગર અન્ય કોઈ પણ કર્મનો બંધ થતો નથી

સમુચ્ચય જીવની જેમ મનુષ્ય પણ સમગ્ર હોવા બદલે અર્થાત્ મનુષ્ય પણ વેદનીય કર્મનો વેદન કરતા છતાં કોઈ સાત પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે છે, કોઈ એકનો બંધ

અવન્ધકો વા ભવતિ, 'અસેસા જારયાદીયા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય एवं जाव वेमाण्या' अवशेषा:—જીવ મનુષ્યમિત્તા નારકાદિકાઃ વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનાઃ સપ્તવિધવન્ધ-
કાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ भान्ति, एवम्—નૈરયિકરીત્યા યાવદ્—અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ-
પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિરુવાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ
વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનાઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધકાશ્ચ ભવન્તિ, અથ વ્રહ્મત્વમધિ-
કૃત્યાહ—'જીવા જ્ઞં મંતે ! વેયણિજ્ઞ કમ્મં વેદેમાણા કદ્દ કમ્મપગહીઓ વંધંતિ ?' હે ભદન્ત !
જીવાઃ સ્થુલ વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાનાઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વૈદ્વન્તિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે
ગૌતમ ! 'સર્વે તાવ હોજ્ઞા સત્તવિહવંધગા ય અટ્ટવિહવંધગા ય એગવિહવંધગા ય'
સર્વેઽપિ તાવદ્ જીવાઃ વેદનીયં કર્મ વેદ્યમાના ભવેદ્ધુઃ સપ્તવિધવન્ધકાશ્ચ અષ્ટવિધવન્ધ-

સમુચ્ચય જીવ ઔર મનુષ્ય કે સિવાય શેષ નારક આદિ વૈમાનિકોં તક
કે જીવ સાત કે બન્ધક ઔર આઠ કે બન્ધક હોતે હૈં । અર્થાત્ નારક; અસુર-
કુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ
પંચેન્દ્રિય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક વેદનીયકર્મ કા વેદન કરતે
હુए सात प्रकृतियों का या आठ प्रकृतियों का बन्ध करते हैं ।

અવ બહુત્વ કી વિવક્ષા કરકે પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! વેદનીયકર્મ કા વેદન કરતે હુए અનેક જીવ
કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા બન્ધ કરતે હૈં !

મગવાન્—હે ગૌતમ ! (૧) સમી જીવ વેદનીયકર્મ કા વેદન કરતે હુए
સાત કે બન્ધક, આઠ કે બન્ધક, एवं एक के बन्धक होते हैं ।

(૨) અથવા બહુત સાત કે બન્ધક, બહુત આઠ કે બન્ધક, બહુત એક કે

કરે છે અને કોઈ અબન્ધક હોય છે

સમુચ્ચય એવ અને મનુષ્યના સિવાય શેષ નારક આદિ વૈમાનિકો સુધીના એવ
સાતના બન્ધક અને આઠના બન્ધક થાય છે. અર્થાત્ નારક, અસુરકુમાર આદિ ભવન-
પતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પચ્ચેન્દ્રિય, વાનવ્યન્તર, જ્યો-
તિષ્કો અને વૈમાનિક વેદનીય કર્મનું વેદન કરતા સાત પ્રકૃતિયોનો અગર આઠ
પ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને, પ્રશ્ન પૂછા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વેદનીયકર્મનું વેદન કરી રહેલા અનેક એવો કેટલી
કર્મપ્રકૃતિયોનો બન્ધ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! (૧) બધા એવ વેદનીય કર્મનું વેદન કરતા છતાં સાતનાં
બન્ધક, આઠ । બન્ધક તેમજ એકના બન્ધક થાય છે

(૨) અથવા ઘણા સાતના બન્ધક, ઘણા આઠના બન્ધક, ઘણા એકના બન્ધક અને

વિદ્યવંધગા એગવિધવંધગા ચ' સર્વેઽપિ તાવદ્ વેદનીય કર્મ વેદ્યમાના મનુષ્યા ભવેયુઃ સપ્તવિધ વન્ધકાશ્ચ એકવિધવન્ધકાશ્ચેતિ, મનુષ્યેષુ સપ્તવિધવન્ધકા એકવિધવન્ધકાશ્ચ કેવલં વહુત્વે નૈવ સદાઽવસ્થિતાઃ, તદિતરે ત્રયોઽપિ અષ્ટવિધવન્ધકાઃ પદ્ધવિધવન્ધકા અવન્ધકાશ્ચ કદા ચિત્કાઃ, એકત્વવહુત્વાભ્યાં વિભાજ્યાશ્ચ અતસ્તેપામભાવે 'સપ્તવિધવન્ધકા અપિ એકવિધવન્ધકા અપિ' એતિ પ્રથમો મદ્ધઃ, અધાઽષ્ટવિધવન્ધકપદપ્રક્ષેપે એકત્વવહુત્વાભ્યાં દ્વો મદ્ધો પદ્ધવિધવન્ધકપદપ્રક્ષેપે દ્વો, એકવિધવન્ધકપદપ્રક્ષેપે પદ્. એવં ત્રયાજાં પદાના ત્રયોદ્ધિરસંયો ગાસ્તત્ર એકૈકસ્મિન્ દ્ધિકસંયોગે એકત્વવહુત્વાભ્યાં ચત્વારો મદ્ધા ટિતિ દ્ધિકસંયોગે દ્ધાદશ, ત્રિકસંયોગેઽષ્ઠૌ મદ્ધા ટિતિ સર્વસંખ્યયા સપ્તવિશતિ મદ્ધા મવન્તિ ડન્યભિપ્રાયેણ દ્ધિતીયાદિ

મગવાન-હે ગૌતમ ! સમી વેદનીય કર્મ કા વેડન કરતે હુગ મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયો કે વન્ધક ઓર એક પ્રકૃતિ કે વન્ધક હોતે હૈં । યે સર્વત્ર વહુસંખ્યા મેં પાયે જાતે હૈં । ઇન કે સિવાય તીન અર્થાત્ અષ્ટવિધ વન્ધક, પદ્ધવિધ વન્ધક ઓર અવન્ધક કદાચિત્ હોતે હૈં, કદાચિત્ નહીં । જય હોતે હૈં, તો કમી એક કી સંખ્યા મેં ઓર કમી વહુત સંખ્યા મેં હોતે હૈં । અતએ જય ડનકા સદ્ભાવ ન હો તય 'વહુત સાત કે વન્ધક ઓર વહુત એક કે વન્ધક' યહ પ્રથમ વિકલ્પ હોતા હૈ । અષ્ટવિધ વન્ધક પદ કા પ્રક્ષેપ કરને પર એકત્વ ઓર વહુત્વ કી વિવક્ષા સે દો મંગ હોતે હૈં । પદ્ધવિધ વન્ધક પદ કા પ્રક્ષેપ કરને પર મી દો મંગ હોતે હૈં । અવન્ધક પદ કા પ્રક્ષેપ કરને પર મી દો કુલ છહ હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર તીન પદો કે તીન દ્ધિકસંયોગ હોતે હૈં । એક એક દ્ધિકસંયોગ મેં એકત્વ ઓર વહુત્વ કી વિવક્ષા સે ચાર મંગ હોતે હૈં । ઇસ પ્રકાર દ્ધિકસંયોગી વિકલ્પ ચારહ હોતે હૈં । ત્રિક સંયોગી મંગ આઠ હૈ । વે સમી મિલકર

શ્રીમગવાન-હે ગૌતમ ! મત્રા વેદનીયકર્મનુ વેદન ઠરી રહેલા મનુષ્ય સાત પ્રકૃતિયોના વન્ધક અને એક પ્રકૃતિના વન્ધક થાય છે આ સદૈવ બહુસંખ્યકમા મળી આવે છે. તેમના સિવાય અર્થાત્ અષ્ટવિધ વન્ધક પદ્ધવિધવન્ધક અને અવન્ધક કદાચિત્ હોય છે, કદાચિત્ નથી હોતા જ્યારે હોય છે. તો ક્યારેક એકની સંખ્યામા અને ક્યારેક ઘણી સંખ્યામા હોય છે.

તેથી જ જ્યારે તેમનો સદ્ભાવ ન હોય ત્યારે ઘણા સાતના વન્ધક અને ઘણા એકના વન્ધક, આ પ્રથમ વિકલ્પ થયો. અષ્ટવિધવન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી એકત્વ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભાગ થાય છે પદ્ધવિધ વન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી પણ બે ભાગ થાય છે અવન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી પણ બે એમ કુલ છ થાય ભાગ થાય છે એ પ્રકારે ત્રણ પદોના ત્રણ દ્ધિકસંયોગ થાય છે એક એક દ્ધિકસંયોગમા એકત્વ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી ચાર ભાગ થાય છે. એ પ્રકારે દ્ધિકસંયોગી વિકલ્પ બાર થાય છે ત્રિકસંયોગી ભાગ આઠ છે, આમ બધા મળીને સત્યાવીસ ભાગ સમજવા બેઈએ. એ

भङ्गान् प्रतिपादयितुमतिदिशन्नाह—‘अथवा सत्त्वविह्वंशगा य एगविह्वंशगा य छत्विह्वंशगा य अट्टविह्वंशगा य अवंधगा य’ अथवा सप्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च षड्विधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च अबन्धकाश्च ‘एवं एए सत्तावीसं भंगा भाणियन्वा’ एवम्—उत्तरीत्या एते—उपर्युक्ताः सप्तविंशति भङ्गाः भणितव्या, तथाचोक्ता एवेति ‘एवं जह वेयणिज्जं तहा आउयं नाम गोयं च भाणियन्वं’ एवम्—उत्तरीत्या यथा वेदनीयं कर्म अधिकृत्य प्रतिपादितं तथा आयुष्यं नाम गोत्रञ्च कर्म अधिकृत्य भणितव्यम्, ‘मोहणिज्जं वेदेमाणे जहा णाणावरणिज्जं तहा भाणियन्वं’ मोहनीयं कर्म वेदयमानो जीवादिर्यथा ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः प्ररूपितस्तथा भणितव्यः, तथा च मोहवेदनीयं कर्म वेदयमानो जीवः सप्तदिग्गजोऽष्टविधबन्धकः षड्विधबन्धको वा भवति, सूक्ष्मसंपरायावस्थायामपि मोहनीयवेदनसंभवाद्, एवं मनुष्य-सत्ताईस भंग समझने चाहिए। इस अभिप्राय से द्वितीय आदि भंगा का प्रतिपादन करने के लिए अतिदेश करते हुए कहते हैं—

अथवा बहुत सात प्रकृतियों के बन्धक, बहुत एक के बन्धक, एक छह का बन्धक और एक अष्ट का बन्धक और एक अबन्धक। इस तरह उपर्युक्त प्रकार से सत्ताईस भंग कह लेने चाहिए। ये भंग ऊपर कहे ही जा चुके हैं।

जैसे वेदनीयकर्म के विषय में कहा है, उसी प्रकार आयुष्य, नाम और गोत्र कर्म के संबंध में भी समझ लेना चाहिए।

मोहनीयकर्म वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का बन्ध करना है, इस प्रश्न का उत्तर ज्ञानावरणीयकर्म के समान समझना चाहिए। तात्पर्य यह है कि मोहनीयकर्म का वेदन करता हुआ जीव सात का बन्धक, आठ का बन्धक या छह का बन्धक होता है, क्योंकि सूक्ष्म संपराय अवस्था में भी मोहनीयकर्म का वेदन होता रहता है मगर बन्ध नहीं होता है इसी प्रकार

अभिप्रायशी द्वितीय आदि भंगोनु प्रतिपादन करवा भाटे अतिदेश करता कहे छे—

अथवा षष्ठा सात प्रकृतियोना बन्धक, षष्ठा ओना बन्धक, ओके छना बन्धक अने ओके आठना बन्धक अने ओके अबन्धक ओ रीते उपर्युक्त प्रकारे सत्तावीस भंग कहेवा लेधओ आ भग उपर कही देवायवा न छे.

जेम वेदनीयकर्मना विषयमा कहुं छे—ओव प्रकारे आयुष्य, नाम, अने गोत्र कर्मना सम्बन्धमा पणु समझ लेवु लेउओ

मोहनीयकर्मनु वेदन करी रहेल एव ईदही कर्मप्रकृतियोना बन्ध करे छे? ओ प्रश्नने उत्तर ज्ञानावरणीयकर्मना समान समझवो लेधओ.

तात्पर्य ओ के मोहनीयकर्मनु वेदन करी रहेल एव सातना बन्धक, आठना बन्धक अना बन्धक थाय छे, जेम के सूक्ष्मसंपराय अवस्थामा पणु मोहनीयकर्मनु वेदन थाय छे, पणु बन्ध नथी थतो.

પદેડપિ વક્ત્ર્યમ્, નૈરયિકાદિપુ સપ્તવિધવન્ધકોઽષ્ટવિધવન્ધકો વેત્યેવં વક્ત્ર્યમ્, સૂક્ષ્મસંપ-
 રાયત્વામાવેન પદ્વિધવન્ધકત્વાસંભવાત્, વહુત્વે તુ જીવપદે મદ્ગત્રિકમ્, તત્ર સૂક્ષ્મસંપરાયાઃ
 કદાચિત્કાઃ, ઇતરે ચ દ્વયે સદૈવ વહુત્વેનોપક્રમ્યન્તે ઇતિ પદ્વિધવન્ધકપદાભાવે સપ્તવિધ-
 વન્ધકા અપિ અષ્ટવિધવન્ધકા અપિ ઇતિ પ્રથમો મદ્ગઃ, પદ્વિધવન્ધકપદપ્રક્ષેપે એકત્વવહુત્વાભ્યા
 દ્વાવેતૌ મદ્ગૌ, નૈરયિકાદિપુ સ્તનિતકુમારપર્યન્તેપુ સપ્તવિધવન્ધકાઃ સદૈવ વહુત્વેનાવસ્થિતાઃ,
 અષ્ટવિધવન્ધકાસ્તુ કદાચિત્કા એકત્વવહુત્વાભ્યાં ચ વિભાજ્યાઃ, અષ્ટવિધવન્ધકપદાભાવે
 સપ્તવિધવન્ધકા ઇતિ પ્રથમો મદ્ગઃ, તતોઽષ્ટવિધવન્ધકપદપ્રક્ષેપે એકત્વવહુત્વાભ્યા દ્વૌ, પૃથિવી-
 કાયિકાદિપુ પશ્ચસુ અમદ્ગત્રિકમ્, સપ્તવિધવન્ધકાઃ અપિ અષ્ટવિધવન્ધકા અપિ, તદુભયેપામપિ

મનુષ્ય પદ મેં ભી કહ લેના ચાહિય । નારક આદિ પદો મેં સાત કા વન્ધક
 અથવા આઠ કા વન્ધક કહના ચાહિય, કયોંકિ નારક આદિ સૂક્ષ્મસમ્પરાય
 અવસ્થા પ્રાપ્ત નહોં કાર સકતે અતણવ વે છહ કે વન્ધક નહોં હો સકતે । વહુત્વ
 કી અપેક્ષા સે જીવ પદ મેં ત્રીન ભંગ હોતે હેં । સૂક્ષ્મસમ્પરાય જીવ કદાચિત્ક
 હોતે હેં કિન્તુ અન્ય દો પદ સદૈવ વહુ સંખ્યા મેં પાયે જાતે હેં, ઇસ પ્રકાર પદ્-
 વિધ વન્ધક પદ કે અભાવ મેં, વહુત સાત કે વન્ધક ઓર વહુત આઠ કે વન્ધક,
 યહ પ્રથમ ભંગ હોના હૈ । પદવિધ વન્ધક પદ કા પ્રક્ષેપ કરને પર એકત્વ ઓર
 વહુત્વ કી વિવક્ષા સે દો ભંગ હોતે હેં । નૈરયિકોં સે લેકર સ્તનિતકુમારોં તક
 સાત કે વન્ધક સદૈવ વહુત સંખ્યા મેં હોતે હેં, મગર આઠ કે વન્ધક કમી-
 કમી હોતે હેં જય હોતે હેં તો કમી એક ઓર કમી વહુત હોતે હૈ । અષ્ટવિધ
 વન્ધક પદ કે અભાવ મેં સાત કે વન્ધક હોતે હેં, યહ પ્રથમ ભંગ ઘટત હોના
 હૈ । અષ્ટવિધ વન્ધક પદ કા પ્રક્ષેપ કરને પર એકત્વ ઓર વહુત્વ કી વિવક્ષા

એજ પ્રકારે મનુષ્ય પદમા પણ કહી દેવુ જોઇએ નારકઆદિ પદોમા સાતના બન્ધ
 અથવા આઠના બન્ધક કહેવા જોઇએ. કેમ કે નરકાદિ સૂક્ષ્મસંપરાય અવસ્થા પ્રાપ્ત નથી
 કરી શકતા. તેથી જ તેઓ છતાં બન્ધક નથી બની શકતા બહુત્વની અપેક્ષાથી જીવ પદમાં
 ત્રણ ભાગ થાય છે સૂક્ષ્મસમ્પરાય જીવ કદાચિત્ થાય છે, પણ બીજા બે પદ સદૈવ
 બહુત્વમાં મળી આવે છે

એ પ્રકારે પદ્વિધ બન્ધક પદના અભાવમા, ઘણા સાતના બન્ધક અને ઘણા આઠના
 બન્ધક આ પ્રથમ ભાગ થાય છે પદ્વિધબન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી એકત્વ અને બહુ-
 ત્વની વિવક્ષાથી બે ભાગ થાય છે. નૈરયિકોથી લઈને સ્તનિત કુમારો સુધી સાતના
 બન્ધક સદૈવ ઘણી સંખ્યામા હોય છે, પણ આઠના બન્ધક ક્યારેક ક્યારેક હોય છે. જ્યારે
 હોય છે તો ક્યારેક એક અને ક્યારેક ઘણા હોય છે અષ્ટવિધ બન્ધક-પદના અભાવમા
 સાતના બન્ધક થાય છે, આ પ્રથમ ભાગ ઘટિત થાય છે. અષ્ટવિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ
 કરતા એકત્વ અને બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભાગ થાય છે.

તેપુ સદૈવ વહુત્વેનોપલભ્યમાનત્વાત્, દ્વિ ત્રિ ચતુરિન્દ્રિય પञ्चेન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ વાનવ્યન્તર-
જ્યોતિષ્કૃતૈમાનિકેષુ ચ નૈરયિકવદ્ મજ્જાત્રિકમ્, મનુષ્યેષુ નવ મજ્જાઃ, તત્ર સપ્તવિધવન્ધકા
ઈતિ પ્રથમો મજ્જાઃ, તત્તોઽષ્ટવિધવન્ધકપદપ્રક્ષેપે એકત્વવહુત્વાભ્યાં દ્વૌ પદ્વિધવન્ધકપદપ્રક્ષેપે
એકત્વવહુત્વાભ્યાં દ્વૌ મજ્જા ઉભયપદપ્રક્ષેપે ચત્વારો મજ્જા ભવન્તિ, 'પણ્ણવણાણ છવ્વીસટ્થમ પયં
સમત્તં' ઈતિ જ્ઞાપનાયાં ભગવત્યાં પદ્વિંશતિતમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

અથ સપ્તવિંશતિતમં કર્મપ્રકૃતિવેદવેદપદમ્

મૂલમ્—કહ્ પં મંતે કમ્મપગડીઓ પળણત્તાઓ ? ગોયમા ! અટ્ટ,
તં જહા—ળાળાવરણિજ્જં જાવ અંતરાહયં, એવં નેરહયાણં જાવ વેમાણિ-
યાણં, જીવે પં મંતે ! ળાળાવરણિજ્જં કમ્મં વેદેમાળે કહ્ કમ્મપગડીઓ
વેદેહ ? ગોયમા ! સત્તવિહવેયણ વા અટ્ટવિહવેયણ વા, એવં મળૂસે વિ,
અવસેસા ઇગત્તેણ વિ પુહુત્તેણ વિ ળિયમા અટ્ટ કમ્મપગડીઓ વેદંતિ
જાવ વેમાણિયા, જીવા પં મંતે ! ળાળાવરણિજ્જં વેદેમાળા કહ્ કમ્મ-

સે દો મંગ હોતે હૈં । પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ સ્થાવરોં મેં પ્રથમ મંગ હી હોતા
હૈ અર્થાત્ વે વહુત સાન કે ઓર વહુત ળાઠ કે વન્ધક હોતે હૈં, ક્યોંકિ દોનોં
પ્રકાર કે જીવ સદૈવ વહુસંખ્યા મેં પાણ જાતે હૈં । દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુરિ-
ન્દ્રિયોં, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કો, ઓર વૈમાનિકોં મેં નારકોં
કે સમાન મંગત્રિક સમજના ચાહિણ । મનુષ્યોં મેં નૌ મંગ હોતે હૈં । ઁન મેં સે
પ્રથમ મંગ હૈ—સપ્તવિધ વન્ધક ફિર ળષ્ટવિધ વન્ધકપદ કા પ્રક્ષેપ કરને પર
એકત્વ એવં વહુત્વ કી વિવક્ષા સે દો મંગ હોતે હૈં । પદ્વિધ વન્ધક પદ
પ્રક્ષેપ કરને પર એકત્વ એવં વહુત્વ કી વિવક્ષા સે દો મંગ હોતે હૈં ઓર દોનોં
પદોં કા પ્રક્ષેપ કરને પર ચાર મંગ હોતે હૈં ઈસ પ્રકાર નૌ મંગ હુણ ॥ સૂ. ૧ ॥

છવ્વીસવાં પદ સમાપ્ત ।

પૃથ્વીકાયિક આદિ પાચ સ્થાવરોમા પ્રથમ ભગ જ થાય છે અર્થાત્ તેઓ ઘણા
સાતના બંધક અને ઘણા આઠના બંધક બને છે, કેમકે બન્ને પ્રકારના ળગ સદૈવ બહુ
સખ્યામાં મળે છે. દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો, વાનવ્યન્તરો,
જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમા નારકોની સમાન ભંગ ત્રય સમજવા યોધએ.

મનુષ્યોમા નવ ભગ થાય છે તેઓમાંથી પ્રથમ ભગ સપ્તવિધ બન્ધક પછી ળષ્ટ-
વિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરવાથી એકત્વ તેમ જ બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભગ થાય છે.
પદ્વિધ બન્ધક પદનો પ્રક્ષેપ કરતા એકત્વ તેમજ બહુત્વની વિવક્ષાથી બે ભંગ થાય છે અને
બન્ને પદોનો પ્રક્ષેપ કરવાથી ચાર ભગ થાય છે એ પ્રકારે નવ ભગ થયા. ॥સૂ.૧॥

છવ્વીસમું પદ સમાપ્ત.

પગડીઓ વેદેંતિ ? ગોયમા ! સઘ્વે ત્રિ તાવ હોજા અટ્ટવિહવેયગા, અહવા અટ્ટવિહવેયગા ય સત્તવિહવેયગે ય, અહવા અટ્ટવિહવેયગા ય સત્તવિહવેયગા ય, એવં મળૂસા ત્રિ, દરિસણાવરણિજ્જં અંતરાહયં ચ એવં ચેવ ભાણિયઠ્ઠં, વેયણિજ્જં આઝયનામગોત્તાહં વેદેમાણે કહ્ કમ્મ-પગડીઓ વેદેહ ? ગોયમા ! જહા વંધગવેયગસ્સ વેયણિજ્જં તહા ભાણિ-યઠ્ઠાણિ, જીવે ણં મંતે ! મોહણિજ્જં વેણમાણે કહ્ કમ્મપગડીઓ વેદેહ ? ગોયમા ! નિયમા અટ્ટ કમ્મપગડીઓ વેદેહ, એવં નેરહણે જાવ વેમાણિણ, એવં પુહુત્તેણ ત્રિ ॥સૂ. ૧॥

॥ પળવણાણ ભગવર્હણ સત્તાવીસહમં પયં સમત્તં ॥૨૭॥

છાયા--કતિ સ્ખલુ મદન્ત ! કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! અર્થો, તથા--જ્ઞાનાવરણીયં યાવદ્ અન્તરાયમ્, એવં નૈરયિકાણાં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, જીવઃ સ્ખલુ મદન્ત ! જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ વેદયમાનઃ કતિ કર્મપ્રકૃતી વેદયતે ? ગૌતમ ! સપ્તવિધવેદકો વા અષ્ટવિધવેદકો વા,

સત્તાઈસવાં કર્મપ્રકૃતિવેદ-વેદપદ

શબ્દાર્થ--(કહ્ ણં મંતે ! કમ્મપગડીઓ પળવણાઓ ?) હે ભગવન્ ! કર્મ પ્રકૃતિયાં કિતની કહી હૈં ? (ગોયમા ! અટ્ટ) હે ગૌતમ ! આઠ (ત જહા) વે હસ પ્રકાર (ણાનાવરણિજ્જં જાવ અંતરાહય) જ્ઞાનાવરણીય યાવત્ અન્તરાય (એવં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણં) હસી પ્રકાર નારકો યાવત્ વૈમાનિકો કો

(જીવે ણં મંતે ! ણાનાવરણિજ્જં કમ્મં વેદેમાણે કતિ કમ્મપગડીઓ વેદેહ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદન કરતા હુઆ જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ ? (ગોયમા ! સત્તવિહવેયણ વા અટ્ટવિહવેયણ વા) હે ગૌતમ ! સાત કા વેદક યા આઠ કા વેદક હોતા હૈ (એવં મળૂસે ત્રિ) હસી પ્રકાર મનુષ્ય

સત્તાવીસમુ કર્મપ્રકૃતિવેદવેદ પદ ॥

શબ્દાર્થ--(કઈણં મંતે ! કમ્મ પળવણાઓ ?)--હે ભગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કટલી કહેલી છે ? (ગોયમા ! અષ્ટવિધવેદ પદનં = આઠ (તં જહા) તે આ પ્રકારે (ણાનાવરણિજ્જં જાવ અંતરાહયં) જ્ઞાનાવરણીય છે અષ્ટવિધવેદ (એવં નેરહયાણં જાવ વેમાણિયાણં) એક પ્રકારે નારકો અને એક થાય છે.

(જીવે ધણી સખ્યામા હોય વેદેમાણે કતિ કમ્મપગડીઓ વેદેહ ?) હે ભગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય તો ક્યારેક એક અને ક જીવ કટલી કર્મ પ્રકૃતિયોં વેદન કરે છે ? (ગોયમા ! સત્તવિહવેયણ થાય છે, આ પ્રકારે હે ગૌતમ ! સાતની વેદક અથવા આઠની વેદક થાય

एवं मनुष्योऽपि, अशेषाः एतन्वेनापि पृथक्त्वेनापि नियमाद् अष्टौ कर्मप्रकृती वेदयन्ते, यावद् वंशानिकाः, जीवाः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं वेदयमानाः कति कर्मप्रकृतीवेदयन्ते ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः अष्टविधवेदकाश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च, एवं मनुष्या अपि, दर्शनावरणीयं अन्तरायञ्च एव श्रैव मणितव्यम्. वेदनीयम् आयुष्यनामगोत्राणि वेदयमानाः कतिकर्मप्रकृती वेदयते ? गौतम ! यथा बन्धकवेदकस्य वेदनीयं तथा मणितव्यम्, जीवाः खलु भदन्त ! मोहनीयं

भी (अवसेसा) शेष (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) एकत्व की अपेक्षा से भी और पृथक्त्व की अपेक्षा से भी (णियमा) नियम से (अट्टकम्मपगडीओ) आठ कर्म-प्रकृतियों को (वेदेति) वेदते हैं (जाय वेमाणिया) वैमानिक तक

(जीवा ण भते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदमाणा) हे भगवन् ! बहुत जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हुए (कइ कम्मपगडीओ वेदेति ?) कितनी कर्म प्रकृतियों का वेदन करते हैं ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्टविहवेयगा) हे गौतम ! सभी आठ के वेदक होते हैं (अहवा) अथवा (अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगे य) बहुत आठ के वेदक और एक सात का वेदक (अहवा अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) अथवा बहुत आठ के वेदक और बहुत सात के वेदक (एवं मणूसा वि) इसी प्रकार मनुष्य भी ।

(दरिसणावरणिज्ज अंतराइअं च एवंचेव भाणियन्व) दर्शनावरणीय और अन्तराय भी इसी प्रकार कहना चाहिए (वेयणिज्जं आउयं नामगोत्ताइं वेदे-माणे कति कम्मपगडीओ वेएइ ?) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? (गोयमा ! जहा वंधग-

છે (एवं मणूसे वि) એ જ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (अवसेसा) शेष (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) एकत्वની अपेक्षाથી અને पृथक्त्वની अपेक्षाથી પણ (णियमा) नियमથી (अट्टकम्मपगडीओ) आठ कर्मप्रकृतियोंने (वेदेति) वेदते છે (जाय वेमाणिया) वैमानिकો સુધી.

(जीवा ण भते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदमाणा) हे भगवान् ! धर्मा ज्ञानावरणीयानां वेदन करी रहेछा (कइ कम्मपगडीओ वेदेति ?) कितनी कर्म प्रकृतियों वेदन करे छे ? (गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा अट्टविहवेदगा) हे गौतम ! यथा आठना वेदक थाय छे (अहवा) अथवा (अट्टविहवेदगा य सत्तविहवेदगे य) धर्मा आठना वेदक अने ओक सातना वेदक (अहवा अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) अथवा धर्मा आठना वेदक अने धर्मा सातना वेदक (एवं मणूसा वि) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ

(दरिसणावरणिज्ज अंतराइअं च एवंचेव भाणियन्व) दर्शनावरणीय અને અન્ત-રાય કર્મ પણ એજ રીતે કહેવું એજ (વેયણિજ્જ આઠય નામગોત્તાઈં વેદેમાણે કતિ કમ્મપગ-ડીઓ વેદે ?) વેદનીય, અયુ, નામ ગોત્રના વેદન કરી રહેલા કેટલી કર્મપ્રકૃતિયો વેદન

पगडीओ वेदेति ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होजा अट्टविहवेयगा, अहवा अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगे य, अहवा अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य, एवं मणूसा वि, दरिसणावरणिज्जं अंतराइयं च एवं चेव भाणियव्वं, वेयणिज्जं आउयनामगोत्ताइं वेदेमाणे कइ कम्म-पगडीओ वेदेइ ? गोयमा ! जहा वंधगवेयगस्स वेयणिज्जं तहा भाणियव्वाणि, जीवे णं भंते ! मोहणिज्जं वेएमाणे कइ कम्मपगडीओ वेदेइ ? गोयमा ! नियमा अट्ट कम्मपगडीओ वेदेइ, एवं नेरइए जाव वेमाणिए, एवं पुहुत्तेण वि ॥सू० १॥

॥ पणवणाए भगवईए सत्तावीसइमं पयं समत्तं ॥२७॥

छाया--कति खलु भदन्त ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अष्टौ, तद्यथा--ज्ञानावरणीयं यावद् अन्तरायम्, एवं नेरयिकाणां यावद् वैमानिकानाम्, जीवः खलु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृती वेदयते ? गौतम ! सप्तविधवेदको वा अष्टविधवेदको वा,

सत्ताईमषां कर्मप्रकृतिवेद-वेदपद

शब्दार्थ--(कइ णं भंते ! कम्मपगडीओ पणवणाओ ?) हे भगवन् ! कर्म प्रकृतियां कितनी कही हैं ? (गोयमा ! अट्ट) हे गौतम ! आठ (त जहा) वे इस प्रकार (णाणावरणिज्जं जाव अंतराइय) ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार नारकों यावत् वैमानिकों की

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ वेदेइ ?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म वेदन करता हुआ जीव कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? (गोयमा ! सत्तविहवेयए वा अट्टविहवेयए वा) हे गौतम ! सात का वेदक या आठ का वेदक होता है (एवं मणूसे वि) इसी प्रकार मनुष्य

सत्तावीससु कर्मप्रकृतिवेदवेद ५६ ॥

शब्दार्थ--(कईणं भवे ! कम्म-पगडीओ पणवणाओ ?) हे भगवन् ! कर्मप्रकृतियों के कहेली छे ? (गोयमा ! अट्ट) हे गौतम ! आठ (त जहा) ते आ प्रकारे (णाणावरणिज्जं जाव अंतराइयं) ज्ञानावरणीय यावत् अन्तराय (एवं नेरइयाणं जाव वेमाणियाणं) ओण प्रकारे नारकों यावत् वैमानिकों की

(जीवे णं भंते ! णाणावरणिज्जं वेदेमाणे कति कम्मपगडीओ वेदेइ ?) हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्मप्रकृति वेदन करनारा जीव के कहेली कर्म प्रकृतियों का वेदन करे छे ? (गोयमा ! सत्तविहवेयए वा अट्टविहवेयए वा) हे गौतम ! सातनी वेदक अथवा आठनी वेदक थाय

एवं मनुष्योऽपि, अशेषाः एतन्वेनापि पृथक्त्वेनापि नियमाद् अष्टौ कर्मप्रकृती वेदयन्ते, यावद् वमानिकाः, जीवाः सल्लु भदन्त ! ज्ञानावरणीयं वेदयमानाः कति धर्मप्रकृतीवेदयन्ते ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः अष्टविधवेदकाश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च अथवा अष्टविधवेदकाश्च सप्तविधवेदकाश्च, एव मनुष्या अपि, दर्शनावरणीयं अन्तर्गम्यश्च एव श्रैव मणितव्यम्, वेदनीयम् आयुष्यनामगोत्राणि वेदयमानाः कति कर्मप्रकृती वेदयते ? गौतम ! यथा बन्धकवेदकस्य वेदनीयं तथा मणितव्यम्, जीवाः सल्लु भदन्त ! मोहनीयं भी (अवसेसा) शेष (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) एकत्व की अपेक्षा से भी और पृथक्त्व की अपेक्षा से भी (णियमा) नियम से (अट्टकम्मपगङ्गीओ) आठ कर्मप्रकृतियों को (वेदेति) वेदते हैं (जाय वेमाणिया) वैमानिक तक

(जीवा णं भते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदमाणा) हे भगवन् ! बहुत जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करते हुए (कइ कम्मपगङ्गीओ वेदेति ?) कितनी कर्म प्रकृतियों का वेदन करते हैं ? (गोयमा ! सन्वे वि ताव होज्जा अट्टविहवेयगा) हे गौतम ! सभी आठ के वेदक होते हैं (अहवा) अथवा (अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगे य) बहुत आठ के वेदक और एक सात का वेदक (अहवा अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) अथवा बहुत आठ के वेदक और बहुत सात के वेदक (एवं मणूसा वि) इसी प्रकार मनुष्य भी ।

(दरिसणावरणिज्ज अंतराइअं च एवंचेव भाणियन्व) दर्शनावरणीय और अन्तराय भी इसी प्रकार कहना चाहिए (वेयणिज्जं आउयं नामगोत्ताइं वेदेमाणे कति कम्मपगङ्गीओ वेएइ ?) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ? (गोयमा ! जहा वंघग-

छे (एवं मणूसे वि) जो ७ प्रकार मनुष्य पक्ष (अवसेसा) शेष (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि) एकत्वकी अपेक्षाधी अने पृथक्त्वकी अपेक्षाधी पक्ष (णियमा) नियमधी (अट्टकम्मपगङ्गीओ) आठ कर्मप्रकृतियों (वेदेति) वेदते छे (जाय वेमाणिया) वैमानिकों सुध'.

(जीवा णं भते ! णाणावरणिज्जं कम्मं वेदमाणा) हे भगवान् ! धर्मा एव ज्ञानावरणीयानु वेदन करी रहेछा (कइ कम्मपगङ्गीओ वेदेति ?) कितनी कर्म प्रकृतियों वेदन करे छे ? (गोयमा ! सन्वे वि ताव होज्जा अट्टविहवेयगा) हे गौतम ! तथा आठना वेदक थाय छे (अहवा) अथवा (अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगे य) धर्मा आठना वेदक अने ओक सातना वेदक (अहवा अट्टविहवेयगा य सत्तविहवेयगा य) अथवा धर्मा आठना वेदक अने धर्मा सातना वेदक (एवं मणूसा वि) जो ७ प्रकार मनुष्य पक्ष

(दरिसणावरणिज्ज अंतराइअं च एवंचेव भाणियन्व) दर्शनावरणीय अने अन्तराय कर्म पक्ष जो ७ रीते कहेवु ओउमे (वेयणिज्जं आउयं नामगोत्ताइं वेदेमाणे कति कम्मपगङ्गीओ वेएइ ?) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्रना वेदन करी रहेछा कितनी कर्मप्रकृतियों वेदन प्र० ६६

વેદ્યમાનઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીર્વેદયતે ? ગૌતમ ! નિયમતઃ અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતીર્વેદયતે, એ નૈર-
યિકો યાવદ્ વૈમાનિકઃ, એવ પૃથક્ત્વેનાપિ ॥ સૂત્ર ૧ ॥

પ્રજ્ઞાપનાયા મગવત્યાં સપ્તવિંશતિતમં પદં સમાપ્તમ્ ।

ટીકા-અથ સપ્તવિંશતિતમં કર્મપ્રકૃતિવેદવેદપદ વ્યાખ્યાતુશ્ચ આહ-‘કૃણં મંતે !
કમ્મપગહીઓ પળણ્ણાઓ ?’ હે મદન્ત ! કતિ સહ કર્મપ્રકૃતયઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અદ્, તં જહા-ળાણાવરણિઝ્જં જાન અંતગઢયં’ અષ્ટૌ કર્મપ્રકૃતયઃ
વેદગસ્સ વેયણિઝ્જં તહા માણિયવ્વાણિ) હે ગૌતમ ! જેસે ચંધક-વેદક કે વિષય
મેં વેદનીય કર્મ કહ્યા, ડસી પ્રકાર કહના નાહિય

(જીવે ણં મંતે ! મોહણિઝ્જં વેદેમાણે) હે મગવન્ ! જીવ મોહનીયકર્મ કો વેદતા
હુઆ (કતિ કમ્મપગહીઓ વેદેહ ?) કિતની કર્મપ્રકૃતિયાં વેદતા હૈ ? (ગોયમા !
નિયમા અદ્ કમ્મપગહીઓ વેદેહ) હે ગૌતમ ! નિયમ સે ખાઠ કર્મપ્રકૃતિયાં વેદતા
હૈ (એવં નેરહ્ણ જાવ વેમાણિય) ઇસો પ્રકાર નારક યાવત્ વૈમાનિક (એવં પુહુત્તેણ
વિ) ઇસી પ્રકાર પૃથક્ત્વ કી અર્થાત્ બહુત્વ કી અપેક્ષા સે મો ॥સૂ૦૧॥

સત્તાર્હસવાં પદ સમાપ્ત ॥

ટીકાર્થ-અવ સત્તાર્હસવેં કર્મપ્રકૃતિ વેદવેદ પદ કી વ્યાખ્યા આરંભ કી
જાતી હૈ, અર્થાત્ યહ નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ કિ જોવ કિસ-કિસ કર્મપ્રકૃતિ
કા વેદન કરતા હુઆ અન્ય કિન-કિન પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ ?

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયાં કિતની કહો હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિયાં કહો હૈં, વે ઇસ પ્રકાર હૈ-જ્ઞાના-

કરે છે ? (ગોપમા ! જહા બધગવેયગસ્સ વેયણિઝ્જં તહા માણિયવ્વાણિ)-હે ગૌતમ ! જેવું
બંધક, વેદકના વિષયમા વેદનીયકર્મ કહ્યા છે એજ પ્રકારે કહેવા બોધએ.)

(જીવે ણ મંતે ! મોહણિઝ્જં વેદેમાણે)-હે મગવન્ ! એવ મોહનીયનુ વેદ કરતા છતા
(કતિ કમ્મપગહીઓ વેદેહ ?) કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોને વેદે છે ? (ગોયમા ! નિયમા અદ્ કમ્મ
પગહીઓ વેદે-)-હે ગૌતમ ! નિયમથી આઠ પ્રકૃતિયોને વેદે છે (એવં નેરહ્ણ જાવ વેમાણિય)
એજ પ્રકારે નારક યાવત્ વૈમાનિક (એવં પુહુત્તેણ વિ) એજ પ્રકારે પૃથક્ત્વથી અર્થાત્ બહુ-
ત્વની અપેક્ષાથી પણ બાણુ ॥સૂ૦૧॥

સત્તાર્હસવાં પદ સમાપ્ત

ટીકા-હવે સત્તાર્હસમા કર્મપ્રકૃતિવેદવેદપદની વ્યાખ્યા આરંભ કરાય છે,
અર્થાત્ એ નિરૂપણ કરાય છે કે એવ કઈ કઈ કર્મપ્રકૃતિનુ વેદન કરતા છતા અન્ય કઈ
કઈ પ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રી જોનમસ્વામી-હે મગવન્ ! કર્મપ્રકૃતિયો કેટલી છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ કર્મપ્રકૃતિયો કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે-જ્ઞાના-

प्रज्ञप्ता', तद्यथा-ज्ञानावरणीयं, यावत्-दर्शनावरणीयम्, वेदनीयम्, मोहनीयम्, नाम, गोत्रम्, आयुःअन्तरायकर्मश्चेति, 'एवं नेरह्याणं जाव वेमाणियाण एवम्-उत्तरीत्या नैयायिकाणां यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पृथिवीका येकाद्येकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक मनुष्यवानव्यन्तर ज्योतिष्क वैमानिकानाम् अष्टां कर्मप्रकृतयः प्रज्ञप्ताः सम्प्रति किं कर्म वेदयमानो जीवादिः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? इत्येवं वेदोदरस्य वेदोदयेन सह संबन्धं प्रतिपादयितुमाह - 'जीवे णं मंते ! जाणावरणज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगडोओ वेदे ?' हे मदन्त जीवः खलु ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानः कति कर्मप्रकृतीर्वेदयते ? भगवानाह - 'गोयमा !' हे गौतम ! 'सत्तविहवेयए वा, षट्ठविहवेयए वा' ज्ञानावरणीयं कर्म वेदयमानो जीवः, उपशान्तमोहः, क्षीणमोहो वा सप्तविधवेदको भवति, उपशान्तमोहक्षीणमोहयोर्मोहनीयोदयासंभवात्, तदन्वस्तु सूक्ष्मसंपगयादिरष्टविधवेदको भवति, 'एवं मणूसे

वरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु, नाम, गोत्र और अन्तराय, इसी प्रकार नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों विकलेन्द्रियों, तिर्यच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की कर्मप्रकृतियां भी आठ ही कही हैं ।

अब यह प्रतिपादन किया जाता है कि किस कर्म का वेदन करता हुआ जीव अन्य कितनी प्रकृतियों का वेदन करता है ?

गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! जीव ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता हुआ कितनी कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है ?

भगवान्-हे गौतम ! ज्ञानावरणीय कर्म का वेदन करता हुआ जीव-उपशान्तमोह अथवा क्षीणमोह-सातप्रकृतियों का वेदक होता है, क्योंकि उपशान्तमोह और क्षीणमोह मोहनीय कर्म का वेदन नहीं करते हैं । उनके अतिरिक्त

वरणीय, दर्शनावरणीय, वेदनीय, मोहनीय, आयु, नाम, गोत्र अन्तराय और प्रकाश नारकों, असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों तिर्यच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्कों और वैमानिकों की कर्मप्रकृतियों पण्य आठ ही कही छे

इसे ये प्रतिपादन करे छे के कया कर्मसुं वेदन करी रहेला एव अन्य केटली प्रकृतियोंसु वेदन करे छे ?

श्रीगौतमस्वामी प्रश्न करे छे-हे भगवन् ! एव ज्ञानावरणीय कर्मना वेदन करता केटली कर्म प्रकृतियोंसु वेदन करे छे ?

श्रीभगवन्-हे गौतम ! ज्ञानावरणीयकर्मसुं वेदन करी रहेला एव उपशान्त मोह अथवा क्षीणमोह-सात प्रकृतियोंना वेदक थाय छे, केमके उपशान्त मोह अने क्षीण मोह मोहनीयकर्मसु वेदन नथी करेला तेमनाथी अतिरिक्त सूक्ष्म संपगया सुधी एव आठे

કતિ કર્મપ્રકૃતોવેદયતે ? ભગવાનાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જાત્ર વચગવેગયસ્સ વેયણિજ્જં તહા માણિયન્નાણિ’ યથા વન્ધકવેદકસ્ય વેદનીયં કર્મ પ્રતિપાદિતં તથા વેદવેદકસ્ય વેદનીયં કર્મ મણિતવ્યમ્, તથા ચ વેદનીયકર્માણિ જીવપદે મનુષ્યપદે ચ પ્રત્યેકમપ્લવિધવેદકો વા સપ્તવિધવેદકો વા ચતુર્વિધવેદકોવેતિ મજ્ઞત્રયં વક્તવ્યમ્, નૈરયિકાદિપુ પદેષુ ચાષ્ટવિધવેદક इत्यેક एव भङ्गः, તેપામુપશાન્તમોહત્વાઘવસ્થાયા અમાવાત્ તત્રવ વેદનીયકર્મણિ વહુત્વપ્રરૂપણે જીવપદે મનુષ્યપદે ચ પ્રત્યેકં મજ્ઞત્રયમ્. તત્ર ‘અપ્લવિધવેદવાશ્ચ’ ઈતિ પ્રથમો-મજ્ઞઃ સર્વથા સપ્તવિધવેદકાનામભાવે, વોચ્યઃ, સપ્તવિધવેદકપદપ્રક્ષેપેતુ એકત્વમહુત્વાભ્યાં દ્વૌ

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વેદનીય, આયુ, નામ ઔર ગોત્રકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયો કા વેદન કરતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જૈસે વંધક-વેદક કે વેદનીય કર્મ કા કથન કિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર વેદવેદક કે વેદનીય કર્મ કા ખી કથન કરના ચાહિયે । હસ પ્રકાર વેદનીયકર્મ વિષય મેં જીવ ઔર મનુષ્ય પદ મેં આઠ કા વેદક અથવા સાત કા વેદક અથવા ચાર કા વેદક, યે ત્રીન ભંગ કહને ચાહિયે । નૈરયિક આદિ શેષ પદોં મેં એક હી ભંગ પાયા જાતા હૈ ઔર વહ હૈ—આઠોં પ્રકૃતિયો કે વેદક ક્યોંકિ સમુચ્ચય જીવ ઔર મનુષ્ય કે સિવાય કિસી ખી અન્ય જીવ મેં ઉપશાન્તમોહ અથવા ક્ષીણમોહ અવસ્થા નહીં પાઈ જાતી હૈ । વેદનીય કર્મ કે વિષય મેં વહુત કી પ્રરૂપણા કરને મેં, જીવ ઔર મનુષ્ય કી અપેક્ષા સે ત્રીન ત્રીન ભંગ હોતે હૈં, વે હમ પ્રકાર હૈં—(૧) આઠોં પ્રકૃતિયોં કે વેદક-યહ ભંગ

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વેદનીય, આયુ, નામ ઔર ગોત્રકર્મનુ વેદન કરી રહેલ જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનુ વેદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જેવા બંધક-વેદકના વેદનીય કર્મના કથન કરાયા છે, એજ પ્રકારે વેદ વેદકના વેદની કર્મનુ પણ કથન કરવુ જોઈએ

એ પ્રકારે વેદનીયકર્મના વિષયમા જીવ અને મનુષ્યપદમા આઠના વેદક અથવા સાતના વેદક અથવા ચારના વેદક, એ ત્રણ ભાગ કહેવા જોઈએ

નૈરયિક આદિ શેષ પદોમા એકજ ભાગ મળે છે અને તે છે—આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક કેમકે સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય કોઈ પણ અન્ય જીવમા ઉપશાન્ત મોહ અથવા ક્ષીણમોહ અવસ્થા મળતી નથી

વેદનીય કર્મના વિષયમા બહુત્વના પ્રરૂપણા કરવામા જીવ અને મનુષ્યની અપેક્ષાથી ત્રણ-ત્રણ ભાગ થાય છે તે આ પ્રકારે છે. (૧) આઠે પ્રકૃતિયોના વેદક—એ ભાગ ત્યારે ઘટિત થાય છે, જ્યારે કોઈ પણ જીવ સાતના વેદક ન હોય (૨) ઘણા અઠના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક તથા (૩) ઘણા આઠના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક

મજ્ઞા, ઇતિ, શેષેષુ નૈરયિકાદિપુ પુનઃ સ્થાનેષુ અમદ્ગ્રન્થમ્-‘અષ્ટવિધવેદનાઃ’ ઇતિ એક એવ મદ્ગ્રન્થ ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવે જાં મંતે ! મોહણિજ્જં વેદેમાણે કદ્દમ્મપગ્ગહીઓ વેદેઙ્ગ ?’ હે મદ્ગ્રન્થ ! જીવઃ સ્સલુ મોહનીયં કર્મ વેદયમાનઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીવેદયમે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નિયમા અદ્દમ્મપગ્ગહીઓ વેદેઙ્ગ’ નિયમાત્-‘અવચ્ચમેવ મોહનીયં કર્મ વેદયમાનો જીવઃ અઠ્ઠો કર્મપ્રકૃતીવેદયતે ‘એવં નેરદ્દા જાવ વેમાણિ’ એવમ્-ઉક્તરીત્યા નૈરયિકો યાવત્-અસુરકુમારાદિ વૈમાનિકાન્તોઽપિ મોહનીયં વેદયમાનો નિયમતોઽપ્પવિધં કર્મ વેદયતે, ‘એવં પુહુત્તેણ વિ’ એવમ્-ઉક્તરીત્યા પૃથક્કત્ત્વેનાપિ અવસેયમ્, તથા ચ મોહનીયં કર્મ વેદયમાનો નિયમાદ્દષ્ટવિધવેદકો મગતિ, જીવાદિપુ પચ્ચવિંશતિપદેષુ એકત્વે વહુત્ત્વે ચોમયત્રાપિ અમદ્ગ્રન્થમ્-‘અઠ્ઠો કર્મપ્રકૃતી વેદયતે વેદયન્તે વા’ હત્યેક એવ મદ્ગ્રન્થોઽવગન્તઠ્ઠયઃ । ‘પણવણા’ મગવદ્દા સત્તાવીસદ્દમં પર્યં સમત્તં’ ઇતિ પ્રજ્ઞાપનાયાં મગવત્યાં સપ્તવિંશતિમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

તમી-ઘટિત હોતા હૈ જબ કોઈ મી જીવ સાત કા વેદક ન હો (૨) વહુત આઠ કે વેદક ઓર કોઈ એક સાત કા વેદક તથા (૩) વહુત આઠ કે વેદક ઓર વહુત સાત કે વેદક । इन के अतिरिक्त नारक आदि सभी जीव नियम से आठ के वેदक ही होते हैं, उनमें कोई विकल्प नहीं है ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ મોહનીય કર્મ કા વેદન કરતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મોહનીયકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ જીવ નિયમ સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । હસી પ્રકાર નારક, અસુરકુમાર આદિ સે લેકર વૈમાનિક તક જીવ મોહનીયકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ આઠોં પ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । હસી તરહ વહુત્વ કી વિવક્ષા સે મી જાનના ચાહિયે । અત-એવ જો જીવ મોહનીય કર્મ કા વેદન કરતા હૈ, વહ નિયમ સે આઠોં કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । હસ પ્રકાર જીવાદિ પચીસો પદોં મેં એકત્વ કી

એના સિવાય નારક આદિ બધા નિયમથી આઠના વેદક જ હોય છે, તેમા કોઈ વિકલ્પ નથી શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરી રહેલ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ? શ્રી મગવન્-હે ગૌતમ ! મોહનીયકર્મનું વેદન કરી રહેલ એવ નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે એજ પ્રકારે નારક, અસુરકુમાર આદિથી લઈને વૈમાનિક સુધી એવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરી રહેલ આઠ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. એ જ રીતે બહુત્વની વિવક્ષાથી પશુ બાણુ બોધએ તેથી જ એ એવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરે છે તે નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે એ પ્રકારે એવાદિ પચ્ચી સે પદોમા એકત્વની વિવક્ષાથી અને બહુત્વની વિવક્ષાથી પશુ અભગક છે-અર્થાત્ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે અથવા વેદનો કરે છે. ॥ સૂ. ॥

મગવતી પ્રજ્ઞાપનાય સત્તાવીસસુ પદ સમાપ્ત

કતિ કર્મપ્રકૃતિવેદયતે ? ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જા. વચગવેગયસ્સ વેયણિજં તહા માણિયન્નાણિ’ યથા વન્ધકવેદકસ્ય વેદનીયં કર્મ પ્રતિપાદિતં તથા વેદવેદકસ્ય વેદનીયં કર્મ મણિતવ્યમ્, તથા ચ વેદનીયકર્માણિ જીવપદે મનુષ્યપદે ચ પ્રત્યેકમ્પટવિધવેદકો વા સપ્તવિધવેદકો વા ચતુર્વિધવેદકોવેતિ મદ્ભવ્યં વક્તવ્યમ્, નૈરયિકાદિપુ પદેષુ ચાષ્ટવિધવેદકા इत्येक एव भङ्गः, તેપાણ્ણપશાન્તમોહત્વાદ્યવસ્થાયા અમાવાત્ તત્રેવ વેદનીયકર્મણિ વહુત્વપ્રરૂપણે જીવપદે મનુષ્યપદે ચ પ્રત્યેકં મદ્ભવ્યમ્. તત્ર ‘અષ્ટવિધવેદકાશ્ચ’ ઇતિ પ્રથમો-મદ્ભઃ સર્વથા સપ્તવિધવેદકાનામભાષે, વોધ્યઃ, સપ્તવિધવેદકપદપ્રક્ષેપેતુ એકત્વમહુત્વાભ્યાં ઠ્ઠો

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનીય, આયુ, નામ ઓગ ગોત્રકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ જીવ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે વંધક-વેદક કૈ વેદનીય કર્મ કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર વેદવેદક કૈ વેદનીય કર્મ કા મી કથન કરના ચાહિય. હસ પ્રકાર વેદનીયકર્મ વિષય મૈં જીવ ઓર મનુષ્ય પદ મૈં આઠ કા વેદક અથવા સાત કા વેદક અથવા ચાર કા વેદક, યૈ ત્રીન ભંગ કહને ચાહિય. નૈરયિક આદિ શેષ પદોં મૈં એક હી ભંગ પાયા જાતા હૈ ઓર વહ હૈ-આઠોં પ્રકૃતિયોં કૈ વેદક ક્યોંકિ સમુચ્ચય જીવ ઓર મનુષ્ય કૈ સિવાય કિસી મી અન્ય જીવ મૈં ઉપશાન્તમોહ અથવા ક્ષીણમોહ અવસ્થા નહીં પાઈ જાતી હૈ. વેદનીય કર્મ કૈ વિષય મૈં વહુત કી પ્રરૂપણા કરને મૈં, જીવ ઓર મનુષ્ય કી અપેક્ષા સૈ ત્રીન ત્રીન ભંગ હોતૈ હૈં, વૈ હસ પ્રકાર હૈં-(૧) આઠાં પ્રકૃતિયોં કૈ વેદક-ચહ ભંગ

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્રકર્મનું વેદન કરી રહેલ જીવ કેટલી કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેવા બંધક-વેદકના વેદનીય કર્મના કથન કરાયા છે, એજ પ્રકારે વેદ વેદકના વેદની કર્મનું પણ કથન કરવું જોઈએ.

એ પ્રકારે વેદનીયકર્મના વિષયમાં જીવ અને મનુષ્યપદમાં આઠના વેદક અથવા સાતના વેદક અથવા ચારના વેદક, એ ત્રણ ભાગ કહેવા જોઈએ

નૈરયિક આદિ શેષ પદોમાં એકજ ભાગ મળે છે અને તે છે-આઠ પ્રકૃતિયોના વેદક કેમકે સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્યના સિવાય કોઈ પણ અન્ય જીવમાં ઉપશાન્ત મોહ અથવા ક્ષીણમોહ અવસ્થા મળતી નથી

વેદનીય કર્મના વિષયમાં ગહુરત્વના પ્રરૂપણા કરવામાં જીવ અને મનુષ્યની અપેક્ષાથી ત્રણ-ત્રણ ભાગ થાય છે તે આ પ્રકારે છે. (૧) આઠ પ્રકૃતિયોના વેદક-એ ભાગ ત્યારે ઘટિત થાય છે, ત્યારે કોઈ પણ જીવ સાતના વેદક ન હોય (૨) ઘણા આઠના વેદક અને કોઈ એક સાતના વેદક તથા (૩) ઘણા આઠના વેદક અને ઘણા સાતના વેદક

મજ્ઞૌ, ઇતિ, શેષેષુ નૈરયિહાદિપુ પુનઃ સ્થાનેષુ અમદ્ગ્રક્મ્-‘અષ્ટવિધવેદરાઃ’ ઇતિ એક એવ મદ્ગ્ર ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જીવે ણં મંતે ! મોહણિજ્ઞં વેદેમાણે કદ્ગ્રમ્મપગહીઓ વેદેઃ ?’ હે મદન્ત ! જીવઃ ક્લુલ મોહનીયં દર્મ વેદયમાનઃ કતિ કર્મપ્રકૃતીર્વેદયતે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નિયમા અદ્ગ્રમ્મપગહીઓ વેદેઃ’ નિયમાત્-‘અવશ્યમેવ મોહનીયં કર્મ વેદયમાનો જીવઃ અદ્ગ્રૌ કર્મપ્રકૃતીર્વેદયતે ‘એવં નેરરૂપ જાવ વેમાણિ’ એવમ્-ઉક્તરીત્યા નૈરયિકો યાવત્-અસુરકુમારાદિ વૈમાનિકાન્તોઽપિ મોહનીયં વેદયમાનો નિયમતોઽપ્તવિધં કર્મ વેદયતે, ‘એયં પુહુત્તેણ વિ’ એવમ્-ઉક્તરીત્યા પૃથક્ત્વેનાપિ અવસેયમ્, તથા ચ મોહનીયં કર્મ વેદયમાનો નિયમાદૃષ્ટવિધવેદકો મરતિ, જીવાદિપુ પચ્ચવિંશતપદેષુ એકત્વે વહુત્વે ચોમયત્રાપિ અમદ્ગ્રક્મ્-‘અદ્ગ્રૌ કર્મપ્રકૃતીર્વેદયતે વેદયન્તે વા’ ઇત્યેક એવ મદ્ગ્રોઽવગન્તવ્યઃ । ‘પણ્ણવણાપ મગવરૂપ સત્તાવીસરૂમં પર્યં સમત્તં’ ઇતિ પ્રજ્ઞાપગયાં મગવત્યાં સપ્તવિંશતિમં પદં સમાપ્તમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

તમી-ઘટિત હોતા હૈ જબ કોઈ મી જીવ સાત કા વેદક ન હો (૨) વહુત આઠ કે વેદક ઓર કોઈ એક સાત કા વેદક તથા (૩) વહુત આઠ કે વેદક ઓર વહુત સાત કે વેદક । इन के अतिरिक्त नारक आदि सभी जीव नियम से आठ के वેदक ही होते हैं, उनमें कोई विकल्प नहीं है ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! જીવ મોહનીય કર્મ કા વેદન કરતા હુઆ કિતની કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મોહનીયકર્મ કા વેદન કરતા હુઆ જીવ નિયમ સે આઠ કર્મપ્રકૃતિયોં કા વેદન કરતા હૈ । इसी प्रकार नारक, असुरकुमार आदि से लेकर वैमानिक तक जीव मोहनीयकर्म का वेदन करता हुआ आठों प्रकृतियों का वेदन करता है । इसी तरह बहुत्व की विवक्षा से भी जानना चाहिए । अतएव जो जीव मोहनीय कर्म का वेदन करता है, वह नियम से आठों कर्मप्रकृतियों का वेदन करता है । इस प्रकार जीवादि पचीसों पदों में एकत्व की

એના સિવાય નારક આદિ ગદા નિયમથી આઠના વેદક જ હોય છે, તેમા કોઈ વિકલ્પ નથી શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! એવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરી રહેલ કેટલી કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે ? શ્રી મગવન-હે ગૌતમ ! મોહનીયકર્મનું વેદન કરી રહેલ એવ નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. એજ પ્રકારે નારક, અસુરકુમાર આદિથી લઇને વૈમાનિક સુધી એવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરી રહેલ આઠ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે. એ જ રીતે અહુતવની વિવક્ષાથી પણ બાણુનું બોધએ તેથી જ એ એવ મોહનીય કર્મનું વેદન કરે છે તે નિયમથી આઠ કર્મપ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે એ પ્રકારે એવાદિ પચ્ચી સે પદોમા એકત્વની વિવક્ષાથી અને અહુતવની વિવક્ષાથી પણ અમગગ છે-અર્થાત્ આઠ કર્મ પ્રકૃતિયોનું વેદન કરે છે અથવા વેદનો કરે છે. ॥ સૂ. ॥

મગવતી પ્રજ્ઞાપનાનું સત્યાવીસરૂ પદ સમાપ્ત

અય આટાવિશતિતમં આહારપદમ્
મંગ્રાહક ગાથાદ્વયમ્

મૂલમ્—સચ્ચિત્તા ૧ હારદ્વી ૨ કેવદ્ ૩ કિં વા વિ ૪ સવ્વતો ચેવ ૫ ।
કદ્ધમાગં ૬ સવ્વે ૭ સ્વલ્લુ પરિણામે ૮, ચેવ વોદ્ધન્વે ॥૧॥
एगिंदियसरोरादी लोमाहारो तहेव मणभक्खो
एतेसिं तु पयाण विभावणा होनि कायव्वा ॥२॥

છાયા—સચ્ચિતા ૦ ૧ આહારાર્થિનઃ ૨ કિંયતા ૩ કિંનાપિ ૪ સર્વતઃ ૫ । કતિમાગમ્
૬ સર્વાન્ ૭ સ્વલ્લુ પરિણામઃ ૮ ચેવ વોદ્ધન્વઃ ॥૧॥ એકેન્દ્રિયશરીરાદિ ૯ લોમાહારઃ ૧૦
તથૈવ મનોમક્ષિતઃ ૧૧, એનેષા તુ પદાના વિભાવના ભવતિ તર્તંગા ॥૨॥

ટીકા—સપ્તવિંશતિતમે પદે નારકાશિગતિસય પન્નાના કર્મવેદનાપરિણામઃ પ્રતિપાદિતઃ,
સમ્પ્રતિ—અષ્ટાવિંશતિતમે પદે આહારપરિણામ પ્રતિપાદયિતું પ્રથમં સદ્ગ્રહગાથાદ્વયમાહ—
'સચ્ચિત્તા ૧ હારદ્વી ૨' इत्यादे सचित्त पदोपलक्षितः प्रथमोऽधिकारः, तद्यथा नैरयिकाः
स्वल्लु भदन्त ! किं सचिच्चाहाराः ? अचिच्चाहारा वा ? इत्यादि १, 'आहारार्थिनः',
इति द्वितीयोऽधिकारः २, 'कियता'—काळेन आहारार्थः संजायने इत्यादिरूपस्तृतीयोऽधि
कारः ३, 'किंवापि'—आहारमाहारयन्तीति चतुर्थोऽधिकारः ४, 'सर्वतश्चैव'—इति पदोपल-
क्षितः पञ्चमोऽधिकारः ५, तद्यथा "नैरयिकाः स्वल्लु किं सर्वतः परिणमयन्ति ?" इत्यादि, चैव
शब्दः समुच्चयद्योतकः ५, गृहीताना पुद्गलानाम् 'कतिभागम्' आहारयन्तीत्येवमादिः
षष्ठोऽधिकारः ६, 'यान् पुद्गलान् आहारत्वेन गच्छन्ति तान् किम् 'सर्वान्'—अपरिशेषान् स्वल्लु
आहारयन्ति किं वा असर्वान् देशतः आहारयन्ति' इत्येवरूपपदोपलक्षितः सप्तमोऽधिकारः
७, एवम्—'परिणामः'—परिणामपदोपलक्षितोऽष्टमोऽधिकारोऽनन्तव्यः, तद्यथा—'नैरयिका'
स्वल्लु भदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारयन्त्या गृच्छन्ति ते स्वल्लु तान् पुद्गलान् कीदृशतया भूयो-
विवक्षा से और बहुत्व की विवक्षा से भी अभगक है, अथात् आठो कर्मप्रकृ
तियो का वेदन करता है अथवा वेदन करते हैं ।

भगवन्ती प्रज्ञापना का सत्ताईसवां पद समाप्त । २७॥

अट्ठाईसवां आहारपद
संग्राहक गार्थ

શબ્દાર્થ—(સચ્ચિત્તાહારદ્વી) સચ્ચિત્તાહાર, આહારાર્થી (કેવતિ) કિત્તને કાલ
મેં (કિં વા વિ) ઓર કયા આહાર કરતે હૈં (સવ્વતો ચેવ) તથા સર્વતઃ સવ

અઠ્યાવીસમુ આહાર પદ

અઠાહક ગાથાઓ

ટીકાથ—(સચ્ચિત્ત હારદ્વી) સચ્ચિત્ત આહારાર્થી (કેવતિ) કેટલા કાળમા (કિં વા વિ) અને શે
આહાર કરે છે (સવ્વતો ચેવ) તથા સર્વતઃ—અધા પ્રદેશોથી (કતિમાગ) કેટલા ભાગ (સવ્વે)
અધાના (સ્વલ્લુ) નિશ્ચય (પરિણામે) પરિણમન (ચેવ) અને (વોદ્ધન્વે) બાણુવા બેઠીએ (एगिंदिय

भूयः परिणमयन्ति ?' इत्यादि ८ इति प्रथमगार्थः 'एकेन्द्रियशरीरादि'-पदोपलक्षितो नवमोऽर्थाधिकारः, तद्यथा- 'नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम् एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं विरुलेन्द्रियशरीराणि ? किं पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? इत्यादि ९, एवम्-लोमाहारः-लोमाहारवक्तव्यतारूपो दशमोऽधिकारः तद्यथा-नैरयिकाः किं लोमाहारं कुर्वन्ति ? किं वाऽलोमाहारं कुर्वन्ति ? इत्यादि १०, 'मनोभक्षित' वक्तव्यतारूप एकादशोऽधिकारः ११ इत्येतेषां सामान्येनानन्तरं निर्दिष्टानां पदानां विभावना-विस्तारेण प्रकाशना कर्तव्या भवति इति गार्थाद्वयार्थः ॥२॥

सचित्ताहारादि वक्तव्यता

मूलम्-नेरइया णं भंते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा ? गोयमा । नो सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, नो मीसाहारा, एवं असुरकुमारा जाव वेमाणिया, ओरालियसरीरा जाव मणूसा सचित्ताहारा वि अचित्ताहारा वि मीसाहारा वि, नेरइया णं भंते ! आहारट्टी ? हंता, आहारट्टी, नेरइया णं भंते ! केवइकालस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ? गोयमा ! नेरइयाणं दुविहे आहारे पणत्ते, तं जहा-आभोगनिव्वत्तिष्णं य अणाभोगनिव्वत्तिष्णं य, तत्थ णं जे से अणाभोगनिव्वत्तिष्णं से णं अणुसमयमविरहिष्णं आहारट्टे समुप्पज्जइ, तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिष्णं से णं असंखिज्जसमइष्णं अंतोमुहुत्तिष्णं आहारट्टे समुप्पज्जइ, नेरइया णं भंते ! किमाहारमाहारेति ? गोयमा ! दव्वओ अणंतपएसियाइं, खेत्तओ असंखेज्जपएसोगाढाइं, कालओ अण्णयरट्टइयाइं, भावओ वण्णमंताइं गंधमंताइं, फासमंताइं, जाइं भावओ वण्णमंताइं आहारंति ताइं किं एगवण्णाइं आहारंति जाव किं पंचवण्णाइं आहारंति ? गोयमा ! ठाणमग्गणं षडुच्च एगवण्णाइं पि आहारंति जाव पंचवण्णाइं पि

प्रदेशों से (कति भागं) कितना भाग (सब्बे) सब को (खलु) निश्चय (परिणामे) परिणमन (चेव) और (बोद्धव्वे) जानना चाहिए (एगिंदियसरीरादी) एकेन्द्रियों के शरीर आदि (लोमाहारो) लोमाहार (तद्देव मणमक्खी) तथा मनोभक्षी (एतेसिं तु पदाणं) इन पदों को (विभावणा) विचारणा (होति कायव्वा) करने के योग्य है ।

सरीरादि) ऐकेन्द्रियेना शरीर आदि (लोमाहारो) लोमाहार (तद्देव मणमक्खी) तथा मनोभक्षी (एतेसिं तु पदाणं) आपोहोनी (विभावणा) विचारणा (होति कायव्वा) इत्यर्थः ॥

आहारेति, विहाणमग्गणं पडुच्च कालवण्णाइं पि आहारेति जाव सुक्खि-
 ल्लाइं पि आहारेति, जाइं वण्णअः कालवण्णाइं आहारेति ताइं किं एग-
 गुणकालाइं आहारेति, जाव दमगुणकालाइं आहारेति, संखेज्जगुणकालाइं
 आहारेति असंखेज्जगुणकालाइं आहारेति जाव अणंतगुणकालाइं आहा-
 रेति ? गोयमा ! एगगुणकालाइं पि आहारेति जाव अणंतगुणकालाइं
 पि आहारेति, एवं जव सुक्खिल्लाइं, एवं गंधओ वि रसओ वि, जाइं
 भावओ फासमंताइं ताइं नो एगफासाइं आहारेति, नो दुफासाइं
 आहारेति, नो तिफासाइं आहारेति, ञउफासाइं आहारेति. जाव अट्ट-
 फासाइं पि आहारेति, विहाणमग्गणं पडुच्च कक्खडाइं पि आहारेति
 जाव लुक्खाइं, जाइं फासओ कक्खडाइं आहारेति ताइं किं एगगुण-
 कक्खडाइं आहारेति जाव अणंतगुणकक्खडाइं आहारेति ? गोयमा !
 एगगुणकक्खडाइं पि आहारेति, जाव अणंतगुणकक्खडाइं पि आहारेति,
 एवं अट्ट वि फासा भाणियव्वा जाव अणंतगुणलुक्खाइं पि आहारेति,
 जाइं भंते ! अणंतगुणलुक्खाइं आहारेति ताइं किं पुट्ठाइं आहारेति ?
 अपुट्ठाइं आहारेति ? गोयमा ! पुट्ठाइं आहारेति, नो अपुट्ठाइं आहारेति,
 जहा—भासुदेसए जाव णियमा छद्विसि आहारेति, ओसण्णं कारणं
 पडुच्च वण्णओ कालनीलाइं, गंधओ दुब्धिगंधाइं, रसओ तित्तरसकडु-
 थाइं, फासओ कक्खडगुरुय सीयलुक्खाइं तेसिं पोराणे वण्णगुणे गंध-
 गुणे रसगुणे फासगुणे विपरिणामइत्ता परिपीलइत्ता परिसाडइत्ता परि-
 विद्धंसइत्ता अग्गे अपुव्वे वण्णगुणे गंधगुणे रसगुणे फासगुणे उप्पा-
 इत्ता आयसरीरखेत्तोगाढे पोग्गले सव्वप्पणयाए आहारं आहारेति, नेर-
 इया णं भंते ! सव्वओ आहारेति सव्वओ परिणामंति, सव्वओ ऊस
 संति, सव्वओ नीससंति, अभिक्खणं आहारेति अभिक्खणं परिणामंति,
 अभिक्खणं ऊससंति, अभिक्खणं नीससंति आहच्च आहारेति, आहच्च
 परिणामंति, आहच्च ऊससंति, आहच्च नीससंति ? हुंता. गोयमा !
 णेरइया सव्वओ आहारेति, एवं तं चेव जाव आहच्च नीससंति, नेरइया

णं भन्ते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हन्ति, ते णं तेसि पोग्गलाणं सेया-
लंसि कइभागं आहारेंति कइभागं आसाएन्ति, गोयमा ! असंखेज्झभागं
आहारेंति, अणंतभागं आस्साएन्ति, नेरइयाणं भन्ते ! जे पोग्गले आहा-
रत्ताए गिण्हन्ति ते किं सव्वे आहारेंति नो सव्वे आहारेंति ? गोयमा !
ते सव्वे अपरिसेसए आहारेंति, नेरइयाणं भन्ते ! जे पोग्गला आहार-
त्ताए गिण्हन्ति ते णं तेसि पोग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणामेंति ?
गोयमा ! सोइंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए अणिट्ठत्ताए अकंतत्ताए
अण्णियत्ताए असुभत्ताए अमणुणत्ताए अमणामत्ताए अणिच्छियत्ताए
अभिज्झियत्ताए अहत्ताए नो उद्धत्ताए दुक्खत्ताए नो सुहत्ताए एएसिं
भुज्जो भुज्जो परिणमन्ति । सू० १॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं सचित्ताहाराः, अचित्ताहाराः, मिश्राहाराः ?
गौतम ! नो सचित्ताहाराः, अचित्ताहाराः, नो मिश्राहाराः, एवम् असुरकुमारा यावद् वैमा-
निकाः, औदारिकशरीरिणो यावद् मनुष्याः सचित्ताहारा अपि, अचित्ताहारा अपि, मिश्रा-
हारा अपि, नैरयिकाः खलु भदन्त ! आहारार्थिनः ? इन्त, आहारार्थिनः, नैरयिकाणां

सचित्ताहारादिवक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइया णं भन्ते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा) हे
भगवन् ! नारकक्या सचित्त का आहार करने वाले, अचित्त का आहार करने वाले
अथवा मिश्र-सचित्ताचित्त का आहार करने वाले हैं ? (गोयमा ! नो सचित्ता-
हारा) हे गौतम ! सचित्ताहारी नहीं हैं (अचित्ताहारा) अचित्ताहारी हैं (नो मीसा-
हारा) मिश्राहारी नहीं हैं (एवं असुरकुमारा जाव वैमाणिया) इसी प्रकार असुर
कुमार यावत् वैमानिक (ओरालिय सरीरा जाव मणूसा) औदारिकशरीरवा
यावत् मनुष्य (सचित्ताहारा वि, अचित्ताहारा वि मीसाहारा वि) सचित्त

सचित्ताहारादि पक्षव्यता

शब्दार्थ-(नेरइयाण भन्ते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा)-हे भगवन् ! नारक
शु सचित्तना आहार करनारा. अचित्तना आहार करनारा अथवा मिश्र-सचित्ताचित्तना
आहार करनारा होय छे ? (गोयमा ! नो सचित्ताहारा)-हे गौतम ! सचित्ताहारी नथी
(अचित्ताहारा) अचित्ताहारी छे (नो मीसाहारा) मिश्राहारी नथी (एवं असुरकुमारा जाव
वैमाणिया) छे प्रकारे असुरकुमार यावत् वैमानिक

(ओरालियसरीरा जाव मणूसा) औदारिक शरीरवाणा मनुष्य यावत् (सचित्ताहारा
वि, अचित्ताहारा वि, मीसाहारा वि,) सचित्त आहारवाणा पक्ष अचित्त आहारवाणा

મદન્ત ! કિયતઃ કાલસ્ય આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ? ગૌતમ ! નૈરયિકાણા દ્વિવિધઃ આહારઃ પ્રજ્ઞસઃ, તથા-આમોગનિર્વર્તિતથ્થ, અનામોગનિર્વર્તિતથ્થ, તત્ર ચ્ચલુ ચોડસો આમોગનિર્વર્તિતઃ સ ચ્ચલુ અનુસમયમ્ અગિરહિતઃ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, તત્ર ચ્ચલુ ચોડસો અનામોગનિર્વર્તિતઃ સ ચ્ચલુ અસંખ્યેયસામયિકઃ આન્તર્મુહૂર્તિક આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, નૈરયિકાઃ ચ્ચલુ મદન્ત ! કિમાહારમાહારયન્તિ ? ગૌતમ ! દ્રવ્યતોડનન્તપ્રદેશિકાનિ ક્ષેત્રતોડવંચ્યેયપ્રદેશા

આહાર વાલે મી, અચિન્ત આહાર વાલે મી, મિશ્ર આહાર વાલે મી ।

(નેરહ્યા ણં મંતે ! આહારટ્ટી ?) હે ભગવન્ ! નારક-કયા આહારાર્થી હૈં ? (હંતા, આહારટ્ટી) હાં, આહારાર્થી હૈં (નેરહ્યા ણં મંતે ! કેવદ્ધકાલસ્ય આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ?) હે ભગવન્ ! નારકો કો કિતને કાલ મેં આહાર કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? (ગોયમા ! નેરહ્યા ણં દુવિદ્દે આહારે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! નારકો કા આહાર દો પ્રકાર કા કહા હૈ (તં જહા-આમોગનિવ્વત્તિય ય અણામોગનિવ્વત્તિય) વહ્ ઇસ પ્રકાર આમોગ-ઉપયોગ પૂર્વક કિયા હુઆ ઓર વિના ઉપયોગ કિયા હુઆ (તત્થ ણં જે સે અણામોગનિવ્વત્તિય) ઉનમેં જો અનામોગ નિર્વર્તિત હૈ (સે ણં અણુસમયમવિરહિય આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ) વહ્ પ્રતિસમય નિરન્તર આહારાર્થ ઉત્પન્ન હોતા રહતા હૈ (તત્થ ણં જે સે આમોગનિવ્વત્તિય) ઉનમેં જો આમોગ નિર્વર્તિત હૈ (સે ણં અસંખિજ્જસમહૂય અંતોમુહૂત્તિય આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ) વહ્ આહારાર્થ અસંખ્યાત સમય કે અન્તર્મુહૂર્ત મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈં ।

(નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં આહારમાહારેતિ ?) હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયા આહાર ગ્રહણ કરતે હૈં ? (ગોયમા ! દ્વવ્વઓ અણંતપપસિયાહં) દ્રવ્ય સે અનન્ત

પણુ અને મિશ્રાહારવાળા પણુ

(નેરહ્યા ણં મંતે ! આહારટ્ટી) -હે ભગવન્ ! નારક છવ શુ આહારાર્થી છે ? (હંતા આહારટ્ટી) હા, આહારાર્થી છે (નેરહ્યા ણં મંતે ! કેવદ્ધિ કાલસ્ય આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ?) હે ભગવન્ ! નારકને કેટલા કાળમા આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા ! નેરહ્યા ણં દુવિદ્દે આહારે પળ્લત્તે) હે ગૌતમ ! નારકના આહાર બે પ્રકારના કહ્યા છે. (ત જહા-આમોગનિવ્વત્તિય ય અણામોગનિવ્વત્તિય) તે આ પ્રકારે-આલોગ-ઉપયોગ પૂર્વક કરેલ અને વિના ઉપયોગ કરેલ .

(તત્થ ણં જે સે અણામોગનિવ્વત્તિય) તેમા જે અનાલોગ નિર્વર્તિત છે (સે ણં અણુસમયવિરહિય આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ) તે પ્રતિ સ્વમયે નિરન્તર આહારાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે

(તત્થ ણં જે સે આમોગનિવ્વત્તિય) તેમા જે આલોગનિર્વર્તિત છે (સે ણં અસંખેજ્જસમહૂય અંતોમુહૂત્તિય આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ) તે આહારાર્થ અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તમા ઉત્પન્ન થાય છે.

(નેરહ્યા ણં મંતે ! કિમાહારમાહારેતિ) હે ભગવન્ ! નારક છવ શુ આહાર અહંથુ કરે છે ? (ગોયમા ! દ્વવ્વઓ અણંતપપસિયાહં) દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી (લિન્તઓ અસંખેજ્જ

વગાદાનિ કાલતોઽન્યતરસ્થિતિકાનિ ભાવતો વર્ણવન્તિ, ગન્ધવન્તિ, રસવન્તિ, સ્પર્શવન્તિ, યાનિ ભાવતો વર્ણવન્તિ આહારયન્તિ તાનિ કિમ્ એકવર્ણાનિ આહારયન્તિ યાવત્ કિં પञ्च-વર્ણાનિ આહારયન્તિ ? ગૌતમ ! સ્થાનમાર્ગણ પ્રતીત્ય એકવર્ણાન્યપિ આહારયન્તિ, યાવત્ પञ्ચ-વર્ણાન્યપિ આહારયન્તિ, વિધાનમાર્ગણ પ્રતીત્ય કૃષ્ણવર્ણાન્યપિ આહારયન્તિ યાવત્ શુક્લવર્ણા-ન્યપિ આહારયન્તિ, યાનિ વર્ણતઃ કૃષ્ણવર્ણાનિ આહારયન્તિ તાનિ કિમ્ એકગુણકાલકાનિ આહારયન્તિ યાગ્દ્ દશગુણકાલકાનિ આહારયન્તિ સંખ્યેયગુણકાલકાનિ આહારયન્તિ અસં-પ્રદેશી (સ્વેત્તમ્રો અસંખ્યેજ્જપણ્ણસોગાદાઈ) ક્ષેત્ર સે અસંખ્યાત પ્રદેશો મેં રહે હુપ (કાલઓ અણ્ણયરદ્ધિયાઈ) કાલ સે કિસી મો રિયતિ વાલે (ભાવઓ વણ્ણમંતાઈ, ગંધમતાઈ, રસમતાઈ, ફાસમંતાઈ) ભાવ સે વર્ણ વાલે, ગંધ વાલે, રસ વાલે, સ્પર્શ વાલે (જાઈ ભાવઓ વણ્ણમંતાઈ આહારેતિ) ભાવ સે વર્ણ વાલે જિન પુદ્ગલો કા આહાર કરતે હૈં (તાઈ કિં એગવણ્ણાઈ આહારેતિ જાવ કિં પંચવણ્ણાઈ આહારેતિ ?) કયા હન એકવર્ણ વાલો કા આહાર કરતે હૈં ? યાવત્ કયા પાંચ વર્ણવાલોં કા આહાર કરતે હૈં ? (ગોયમા ! ઠાણમગ્ગણં પહુચ્ચ એગ-વણ્ણાઈ પિ આહારેતિ જાવ પંચવણ્ણાઈ પિ આહારેતિ ?) હે ગૌતમ ! સ્થાનમાર્ગણા સામાન્ય કી અપેક્ષા સે એકવર્ણ વાલોં કા મી યાવત્ પાંચ વર્ણવાલોં કા મી આહાર કરતે હૈં (વિહાણમગ્ગણં પહુચ્ચ) ભેદ-માર્ગણા કી અપેક્ષા સે (કાલવણ્ણાઈ પિ આહારેતિ) કાલે વર્ણ વાલોં કા મી આહાર કરતે હૈં (જાવ સુક્કિલ્લાઈ પિ આહારેતિ) યાવત્ શુક્લ વર્ણ વાલે પુદ્ગલોં કા મી આહાર કરતે હૈં (જાઈ વણ્ણઓ કાલવણ્ણાઈ આહારેતિ) વર્ણ સે જિન કાલે વર્ણ વાલોં કા આહાર કરતે હૈં (તાઈ કિં એગગુણકાલાઈ આહારેતિ જાવ દસ-

પણ્ણસોગાદાઈ) ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશોમા રહેલા (કાલઓ અણ્ણયરદ્ધિયાઈ) કાળથી કેઈ પણ સ્થિતિવાળા (ભાવઓ વણ્ણમંતાઈ, ગંધમતાઈ, રસમંતાઈ, ફાસમંતાઈ,) ભાવથી વર્ણુ વાળા ગંધ વાળા, રસવાળા, સ્પર્શવાળા, (જાઈ ભાવઓ વણ્ણમંતાઈ આહારેતિ) ભાવથી વર્ણુવાળા જે પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (તાઈ કિં એગવણ્ણાઈ આહારેતિ જાવ પંચ વણ્ણાઈ આહારેતિ) શુ તેઓ એક વર્ણુ વાળાનો આહાર કરે છે યાવત્ શુ પાંચ વર્ણુવાળાનો આહાર કરે છે?

(ગોયમા ! ઠાણમગ્ગણં પહુચ્ચ એગવણ્ણાઈ વિ આહારેતિ જાવ પંચવણ્ણાઈ વિ આહારેતિ ?) હે ગૌતમ ! સ્થાન માર્ગણુ સામાન્યની અપેક્ષાથી એકવર્ણુવાળાઓનો યાવત્ પાંચ વર્ણુ-વાળાઓનો પણ આહાર કરે છે (વિહાણમગ્ગણં પહુચ્ચ) ભેદ માર્ગણુની અપેક્ષાથી (કાલ વણ્ણાઈ વિ આહારેતિ) કાળાવર્ણુ વાળાઓનો પણ આહાર કરે છે (જાવ સુક્કિલ્લાઈ વિ આહારેતિ) યાવત્ શુક્લવર્ણુ વાળા પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે (જાઈ વણ્ણઓ કાલ-વણ્ણાઈ આહારેતિ) વર્ણુથી જે કાળ વર્ણુવાળાઓનો આહાર કરે છે (તાઈ કિં એગગુણકાલાઈ આહારેતિ જાવ દસગુણકાલાઈ આહારેતિ ?) શુ તે એક શુષ્ક કાળાઓનો આહાર કરે છે,

સ્વયેયગુણકાલકાનિ આહારયન્તિ યાવત્-અનન્તગુણકાલકાનિ આહારયન્તિ ? ગૌતમ ! એક-ગુણકાલકાન્યપિ આહારયન્તિ યાવદ્ અનન્તગુણકાલકાન્યપિ આહારયન્તિ, એવં યાવત્ શુભ્લ-વર્ણાન્યપિ. એવં ગન્ધતોડપિ, રસતોડપિ, યાનિ યાવતઃ સ્પર્શવન્તિ તાનિ નો એકસ્પર્શાનિ આહારયન્તિ, નો દ્વિસ્પર્શાનિ આહારયન્તિ, નો ત્રિસ્પર્શાનિ આહારયન્તિ, ચતુઃસ્પર્શાનિ આહાર-યન્તિ, યાવદ્ અષ્ટસ્પર્શાન્યપિ આહારયન્તિ, ત્રિધાનમાર્ગેણ પ્રતીત્ય કર્કગાન્યપિ આહારયન્તિ,

ગુણકાલાઢં આહારેતિ) કયા ઉન એકગુણ કાલોં કા આહાર કરતે હેં યાવત્ દશ-ગુણ કાલોં કા આહાર કરતે હેં (નંસેજ્જગુણકાલાઢં આહારેતિ અસંસેજ્જગુણકા-લઢં આહારેતિ, અણંતગુણકાલાઢં આહારેતિ ?) સંસંખ્યાતગુણ કાલે પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હેં, અસંસંખ્યાતગુણ કાલો કા આહાર કરતે હેં યા અનન્ત ગુણ વાલોં કા આહાર કરતે હેં ? (ગોયમા ! એગગુણકાલાઢં પિ આહારેતિ જાવ અણંતગુણ કાલાઢં પિ આહારેતિ) હે ગૌતમ ! એક ગુણ કાલે પુદ્ગલોં કા બી આહાર કરતે હેં યાવત્ અનન્તગુણ કાલે પુદ્ગલો કા બી આહાર કરતે હેં (એવં જાવ સુક્કિલ્લાઢં) હસી પ્રકાર યાવત્ શુભ્લ પુદ્ગલો કો (એવં ગંધઓ વિ) હસી પ્રકાર ગંધ સે બી (રસઓ વિ) રસસે બી

(જાઢં યાવઓ પાસમંતાઢં) યાવ સે જિન સ્પર્શવાલે પુદ્ગલોં કો (તાઢં નો એગપાસાઢં) ઉન્હે એકસ્પર્શ વાલો કો નહીં (આહારેતિ) આહાર કરતે હેં (નો દુપાસાઢં આહારેતિ) દો સ્પર્શ વાલો કા આહાર નહીં કરતે (નો તિપાસાઢં આહારેતિ) ત્રીન સ્પર્શ વાલો કા આહાર નહીં કરતે (ચઉપાસાઢં આહારેતિ) ચાર સ્પર્શ વાલોં કા આહાર કરતે હેં (જાવ અટ્ટ પાસાઢં પિ આહારેતિ) યાવત્ આઠ સ્પર્શ વાલો કા બી આહાર કરતે હેં (વિહાણમગ્ગણં પહુચ્ચ) મેદ્દમાર્ગણા

યાવત્ દશ શુભ્લ ઠાળાઓના આહાર કરે છે (સસેજ્જગુણકાલાઢં આહારેતિ, અસંસેજ્જગુણ-કાલાઢં આહારેતિ, અણંતગુણકાલાઢં આહારેતિ) સંખ્યાત શુભ્લ ઠાળા પુદ્ગલોના આહાર કરે છે, અસંખ્યાત શુભ્લ ઠાળાઓના આહાર કરે છે અગર અનન્ત શુભ્લ ઠાળાઓના આહાર કરે છે ?)

(ગોયમા ! એગગુણકાલાઢં વિ આહારેતિ જાવ અણંતગુણકાલાઢં વિ આહારેતિ) હે ગૌતમ ! એક શુભ્લ ઠાળા પુદ્ગલોના પથ્થુ આહાર કરે છે, યાવત્ અનન્ત શુભ્લ ઠાળા પુદ્ગલોના પથ્થુ આહાર કરે છે (એવં જાવ સુક્કિલ્લાઢં-એજ પ્રકારે યાવત્ શુભ્લ પુદ્ગલોના (એવં ગંધઓ વિ) એજ પ્રકારે ગંધથી પથ્થુ (રસઓ વિ) રસથી પથ્થુ

(જાઢં યાવઓ પાસમંતાઢં) યાવથી એ સ્પર્શ વાળા પુદ્ગલોના (તાઢં નો એગપાસાઢં) તે એક સ્પર્શવાળોના નહીં (આહારેતિ) આહાર કરે છે (નો દુપાસાઢં આહારેતિ) બે સ્પર્શ-વાળોના આહાર નથી કરતા (નો તિપાસાઢં આહારેતિ) ત્રણ સ્પર્શવાળોના આહાર નથી કરતા (ચઉપાસાઢં આહારેતિ) ચાર સ્પર્શવાળોના આહાર કરે છે (જાવ અટ્ટપાસાઢં વિ આહારેતિ) યાવત્ આઠ સ્પર્શવાળોના પથ્થુ આહાર કરે છે (વિહાણમગ્ગણં પહુચ્ચ) લેઠ

યાવદ્ રુક્ષાણિ, યાનિ સ્પર્શતઃ કર્કશાનિ આહારયન્તિ તાનિ ક્ષિમ્ એકગુણચર્કશાનિ આહાર
યન્તિ, યાવદ્ અનન્તગુણચર્કશાનિ આહારયન્તિ ? ગૌતમ ! એકગુણચર્કશાન્યપિ આહારયન્તિ
યાવત્-અનન્તગુણચર્કશાન્યપિ આહારયન્તિ, એવમ્ અપ્ટાવપિ સ્પર્શા મ્ણિતવ્યાઃ, યાવત્-
અનન્તગુણરુક્ષાણ્યપિ આહારયન્તિ, યાનિ મદન્ત ! અનન્તગુણરુક્ષાણિ આહારયન્તિ તાનિ ક્ષિ
સ્પૃષ્ટાનિ આહારયન્તિ, અસ્પૃષ્ટાનિ આહારયન્તિ ? ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટાનિ આહારયન્તિ નો અસ્પૃ-
ષ્ટાનિ અહારયન્તિ, યથા : ! પોદેશકે યાવદ્ નિયમાત્ પદ્ધિશુ આહારયન્તિ, સ્વસન્નં કારણં
કી વિવક્ષા સે (કચ્છલાઈં પિ આહારેતિ જાવ લુચ્છલાઈં) કર્કશ પુદ્ગલોં કા મી
યાવત્ રુક્ષ પુદ્ગલોં કા મી આહાર કરતે હૈં ।

(જાહં ફાસઓ કચ્છલાઈં આહારેતિ જાવ અણંતગુણકચ્છલાઈં આહારેતિ)
સ્પર્શ સે જિન કર્કશ પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈં (તાઈં ક્ષિ એકગુણકચ્છલાઈં
આહારેતિ ?) કયા એક ગુણ કર્કશ ઉન પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈં ? યાવત્
અનન્ત ગુણ કર્કશ કા આહાર કરતે હૈં ? (ગોયમા ! એકગુણકચ્છલાઈં વિ
આહારેતિ) હે ગૌતમ ! એક ગુણ કર્કશોં કા મી આહાર કરતે હૈં (જાવ અણત-
ગુણકચ્છલાઈંપિ આહારેતિ) યાવત્ અનન્તગુણ કર્કશોં કા મી આહાર કરતે હૈં
(એવં અદ્ધ વિ ફાસા માણિયવ્વા) ઇસી પ્રકાર આઠોં સ્પર્શ કરને વ્હાપિ (જાવ
અણંત ગુણલુચ્છલાઈંપિ આહારેતિ) યાવત્ અનન્ત ગુણ રુક્ષોં કા મી આહાર કરતે હૈં
(જાઈં મંતે । અણંતગુણલુચ્છલાઈં આહારેતિ) હે મગવન્ ! જિન અનન્તગુણ
રુક્ષ પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈં (તાઈં ક્ષિ પુદ્ગાઈં આહારેતિ, અપુદ્ગાઈં આહારેતિ ?)
કયા સ્પૃષ્ટ ઉન પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈં યા અસ્પૃષ્ટ કા આહાર કરતે હૈં ?
(ગોયમા ! પુદ્ગાઈં આહારેતિ, નો અપુદ્ગાઈં આહારેતિ) હે ગૌતમ ! સ્પૃષ્ટ કા આહાર

માણંણાની વિવક્ષાથી (કચ્છલાઈં પિ આહારેતિ જાવ લુચ્છલાઈં) કર્કશ પુદ્ગલોનો પણ
યાવત્ રુક્ષ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે.

(જાહં ફાસઓ કચ્છલાઈં આહારેતિ) સ્પર્શથી જે કર્કશ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે.
(તાઈં ક્ષિ એકગુણકચ્છલાઈં આહારેતિ જાવ અણંતગુણકચ્છલાઈં આહારેતિ) શુ એક શુષ્ક
કર્કશ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે યાવત્ અનન્ત શુષ્ક કર્કશનો આહાર કરે છે ? (ગોયમા !
એકગુણકચ્છલાઈં વિ આહારેતિ) હે ગૌતમ ! એક શુષ્ક કર્કશનો પણ આહાર કરે છે (જાવ
અણતગુણકચ્છલાઈં વિ આહારેતિ) યાવત્ અનન્ત શુષ્ક કર્કશનો પણ આહાર કરે છે (એવં
અદ્ધ વિ ફાસા માણિયવ્વા) એ જ પ્રકારે આઠે સ્પર્શ કહેવા બોધબો (જાવ અણંતગુણલુચ્છલાઈં
વિ આહારેતિ) યાવત્ અનન્તશુષ્ક રુક્ષોનો પણ આહાર કરે છે

(જાહં મંતે ' અણંતગુણલુચ્છલાઈં આહારેતિ,) હે મગવન્ ! જે અનન્તશુષ્ક રુક્ષ
પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે (તાઈં ક્ષિ પુદ્ગાઈં આહારેતિ, અપુદ્ગાઈં આહારેતિ ?) શુ સ્પૃષ્ટ
તે પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે અગર અસ્પૃષ્ટનો આહાર કરે છે ? (ગોયમા ! પુદ્ગાઈં આહારેતિ

પ્રતીત્ય વર્ણતઃ કૃષ્ણનીલાનિ, ગન્ધતો દુરભિગન્ધાનિ, રસનરિતત્ત્વસક્ટુકાનિ, સ્પર્શતઃ કર્કશગુરુકશીતરુક્ષાણિ તેષાં પુરાણાન વર્ણગુણાન્ ગન્ધગુણાન્ રસગુણાન્ સ્પર્શગુણાન્ વિપરિણમથ્ય પરિપીડ્ય પરિશાટ્ય પરિવિઘ્નસ્ય અન્નાન્ અર્પ્યાન્ વર્ણગુણાન્ ગન્ધગુણાન્ રસગુણાન્ સ્પર્શગુણાન્ ઉત્પાદ્ય આત્મશરીરક્ષેત્રાગાઢાન્ પુદ્ગલાન્ સર્ગાન્ના આહારમ્ આગ્રમ્યન્તિ નૈમયિકા-
ખલુ ભદન્ત ! સર્વતઃ આહારયન્તિ, સર્વતઃ પરિણમ્યન્તિ સર્વતઃ : ઉચ્ચમન્તિ સર્વતો નિઃશ્વસન્તિ ?

કરતે હૈં, અસ્પૃષ્ટ કા આહાર નહીં કરતે હૈં (જહા માસુદેસય) જંમા માપા-
ઉદેશક મેં કહા હૈ (જાવ નિયમા છદિસિ આહારેતિ) યાન્ત્ નિયમ સે ઊહો
દિશાઓ મેં સે આહાર કરતે હૈં ।

(ઓસર્ણં કારણં પઙ્કચ) વહુલતા કારણ દી અપેક્ષા સે (વર્ણઓ કાલ-
નીલાઈ) વર્ણ સે કાલે-નીલે (ગંધઓ દુર્ભિગંધાઈ) ગંધ સે દુર્ગંધ વાલે (રસઓ
તિત્તરસકટુયાઈ) રસ સે તિત્ત્ર ઓર કટુકરમ વાલે (ફાસઓ કક્ષ્ણકટુગુરુ
સીયલુક્ષ્ણાઈ) સ્પર્શ સે કર્કશ, ગુરુ, શીત ઓર રુક્ષ (તેસિં) ઊન કા (પોરાઈ)
પુરાના (વર્ણગુણે) વર્ણ ગુણ (ગંધગુણે) ગંધ ગુણ (રસગુણે) રસ ગુણ (ફાસગુણે)
સ્પર્શ ગુણ (વિપરિણામહત્તા) વદલ કર (પરિપીલહત્તા) પરિપીડન કર કે (પરિ-
સાહહત્તા) પરિશાટન કર કે (પરિવિઘ્નસહત્તા) વિઘ્નસ્ત કર કે (અર્ણે) અન્ય
(અપુન્વે) અપૂર્વ-નવા (વર્ણગુણે ગંધગુણે રસગુણે ફાસગુણે) વર્ણગુણ, ગંધગુણ,
રસગુણ, ઓર સ્પર્શગુણ (ઉત્પાદત્તા) ઉત્પન્ન કર કે (આયસરીર સ્ત્રેતોગાઢે) અપને
શરીર ક્ષેત્ર મેં અવગાઢન કિયે હુમ (પોગલે) પુદ્ગલો કો (સન્વવ્વપ્પનાય) પૂર્ણ
રૂપ સે (આહારં આહારેતિ) આહાર કરતે હૈં ।

(નેરહયા ણં ખંતે ! નન્વવ્વઓ આહારેતિ) હૈ ભગવન્ ! કયા નારક સર્વતઃ-

નો અપુદ્ગહ આહારેતિ) હે ગોતમ ! સ્પૃષ્ટને આહાર કરે છે, અસ્પૃષ્ટને આહાર નથી
કરતા (જહા માસુદેસય) એવુ ભાષા ઉદેશકમા કહ્યુ છે (જાવ નિયમા છદિસિ આહારેતિ)
યાવત્ નિયમથી છએ દિશાઓમા આહાર કરે છે

(ઓસર્ણં કારણં પઙ્કચ) બહુલતાના કારણની અપેક્ષાએ (વર્ણઓ કાલનીલાઈ)
વર્ણથી-કાળા-નાહળી (ગંધઓ દુર્ભિગંધાઈ) ગંધથી દુર્ગંધવાળા (રસઓ તિત્તરસકટુયાઈ)
રસથી તિત્ત્ર અને કટુરસવાળા (ફાસઓ કક્ષ્ણકટુ ગુરુ સીય લુક્ષ્ણાઈ) સ્પર્શથી કર્કશ,
ગુરુ, શીત અને રુક્ષ

(તેસિં) તેમના (પોરાણે) પુરાણા (વર્ણગુણે) વર્ણશુભ (ગંધગુણે) ગંધશુભ (રસગુણે)
રસશુભ (ફાસગુણે) સ્પર્શશુભ (વિપરિણામહત્તા) બદલાઈ ને (પરિપીલહત્તા) પરિપીડન કરીને
(પરિસાહહત્તા) પરિશાટન કરીને (પરિવિઘ્નસહત્તા) વિઘ્નસ્ત કરીને (અર્ણે) અન્ય (અપુન્વે)
અપૂર્વ-નવા (વર્ણગુણે ગંધગુણે રસગુણે ફાસગુણે) વર્ણશુભ, ગંધશુભ, રસશુભ અને સ્પર્શ
શુભ (ઉત્પાદત્તા) ઉત્પન્ન કરીને (આયસરીરસ્ત્રેતોગાઢે) પોતાના શરીર ક્ષેત્રમા અવગાઢન
કરેલા (પુગલે) પુદ્ગલોના (સન્વવ્વપ્પનાય) પૂર્ણરૂપથી (આહારં આહારેતિ) આહાર કરે છે

અભીક્ષણમ્ આહારયન્તિ, અભિક્ષણમ્ પરિણમયન્તિ અભીક્ષણમ્ ઉચ્ચસન્તિ, અભીક્ષણં નિઃશ્વ-
સન્તિ, આહત્ય આહારયન્તિ, આહત્ય પરિણમયન્તિ, આહત્ય ઉચ્ચસન્તિ, આહત્ય નિઃશ્વ-
સન્તિ ? હન્ત, ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ સર્વતઃ આહારયન્તિ, એવ તૈચ્ચ યાવદ્ આહત્ય નિઃશ્વસન્તિ,
નૈરયિકાઃ ક્ષલુ મદન્ત ! યાન્ પુદ્ગલાન્ આહરતયા ગૃહ્ણન્તિ તે ક્ષલુ તેષાં પુદ્ગલાનામ્ એપ્પ-
ત્કાલે કતિ માગમ્ આહારયન્તિ, કતિમાગમ્ આહારયન્તિ ? ગૌતમ ! અસંખ્યેયમાગમ્

સમગ્રતા સે આહાર કરતે હૈં ? (સવ્વઓ પરિણામંતિ) પૂર્ણ રૂપ સે પરિણત કરતે
હૈં ? (સવ્વઓ ઝસસંતિ) સર્વતઃ ઉચ્છવાસ લેતે હૈં (સવ્વઓ નીસસંતિ) સર્વતઃ
નિઃશ્વાસ લેતે હૈં (અભિક્ષણં આહારેતિ) ચાર-ચાર આહાર કરતે હૈં (અભિક્ષણં
પરિણામંતિ) ચાર-ચાર પરિણત કરતે હૈં (અભિક્ષણં ઝસસંતિ) સદા ઉચ્છવાસ
લેતે હૈં (અભિક્ષણં નીસસંતિ) નિરન્તર નિઃશ્વાસ લેતે હૈં ? (આહચ્ચ આહારેતિ)
કમી-કમી આહાર કરતે હૈં ? (આહચ્ચ પરિણામેતિ) કમી-કમી પરિણત
કરતે હૈં ? (આહચ્ચ ઝસસંતિ) કમી-કમી ઉચ્છવાસ લેતે હૈં (આહચ્ચ નીસ
સંતિ) કમી-કમી નિઃશ્વાસ લેતે હૈં ? (હંતા) હાં (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (જેરહ્યા
સવ્વઓ આહારેતિ) નારક સમ્પૂર્ણ પ્રદેશો સે આહાર કરતે હૈં (એવં તં ચેવ)
હસ પ્રકાર વહી પૂર્વોક્ત (જાવ આહચ્ચ નીસસંતિ) કદાચિત્ નિઃશ્વાસ લેતે હૈં ।

(જેરહ્યા ણ મંતે ! જે પોગલે) હે મગવન્ ! નારક જિન પુદ્ગલો કો
(આહારત્તાપ ગિણ્હંતિ) આહારરૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં (તે ણં) વે (તેસિં પોગલાણં)
ઊન પુદ્ગલો કા (સેયાલંસિ) આગામી કાલ મેં (કદ્ધમાગં આહારેતિ) કિતના
માગ આહાર કરતે હૈં (કદ્ધમાગં આસાપંતિ ?) કિતના માગ કા આસ્વાદન કરતે

(જેરહ્યા ણ મંતે ! સવ્વઓ આહારેતિ) હે મગવન્ ! શુ નારક સર્વતઃ સમગ્રતાથી
આહાર કરે છે ? (સવ્વઓ પરિણામંતિ) પૂણ્ણપથી પરિણત કરે છે (સવ્વઓ ઝસસંતિ)
સર્વતઃ ઉચ્છવાસ લે છે (સવ્વઓ નીસસંતિ) સર્વતઃ નિઃશ્વાસ લે છે (અભિક્ષણં આહારે
તિ) વારંવાર આહાર કરે છે (અભિક્ષણં પરિણામંતિ) વારંવાર પરિણત કરે છે (અભિક્ષણં
ઝસસંતિ) સદા ઉચ્છવાસ લે છે (અભિક્ષણં નીસસંતિ) નિરન્તર નિઃશ્વાસ લે છે.:

(આહચ્ચ આહારેતિ) ક્યારેક ક્યારેક આહાર કરે છે. (આહચ્ચ પરિણામેતિ) ક્યારેક
ક્યારેક પરિણત કરે છે ? (આહચ્ચ ઝસસંતિ) ક્યારેક ક્યારેક ઉચ્છવાસ લે છે (આહચ્ચ
નીસસંતિ) ક્યારેક ક્યારેક નિઃશ્વાસ લે છે ? (હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (જેરહ્યા સવ્વઓ
આહારેતિ) નારક સંપૂર્ણ પ્રદેશોથી આહાર કરે છે (એવં તં ચેવ) એવ પ્રકારે તે પૂર્વોક્ત
(જાવ આહચ્ચ નીસસંતિ) કદાચિન્ નિઃશ્વાસ લે છે.

(જેરહ્યા ણ મત ! જે પોગલે) હે મગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને (આહારત્તાપ ગેણ્હંતિ)
આહારરૂપમા ગ્રહણ કરી રહેલા હોય છે (તેણં) તેઓ (તેસિં પોગલાણં) તે પુદ્ગલોના
(સેયાલંસિ) આગામી કાળમા (કદ્ધમાગં આહારેતિ) કેટલો માગ આહાર કરે છે ? (કદ્ધમાગ

આહારયન્તિ અનન્તભાગમ્ આસાદયન્તિ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારતયા
 ગૃહ્ણન્તિ તાન્ કિં સર્વાન્ આહારયન્તિ નો સર્વાન્ પાદારયન્તિ ? ગૌતમ ! તાન્ સર્વાન્ અપરિ-
 શોષાન્ આહારયન્તિ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તે સ્વલુ
 તેષામ્ પુદ્ગલાઃ કીદૃક્તયા ભૂયોભૂયઃ પરિણમન્તિ ? ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયતયા ચાન્ત્ સ્પર્શ-
 નેન્દ્રિયતયા અનિષ્ટતયા અકાન્તતયા અપ્રિયતયા અશુભતયા અમનોજ્ઞતયા અમનગામતયા અન-
 પ્સિતતયા અભિધ્યતતયા અવસ્તયા નો ઋર્ધ્વતયા દુઃસ્વનયા, નો મુણ્ડતયા એતેષા ભૂયો
 ભૂયઃ પરિણમન્તે ॥ સૂ. ૧ ॥

હૈં ? (ગોયમા ! અસંલેજ્જહ્મગમ્ આહારેતિ) હે ગૌતમ ! અસંલેજ્જહ્મગમ્ આહારેતિ
 આહાર કરતે હૈં (અણંતભાગમ્ અસ્સાપંતિ) અનન્તવે નાગ કા આસ્વાદન કરતે હૈં ।

(નેરહયા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાપ્પ ગિણ્હંતિ) હે ભગવન્ ! નારક
 જિન પુદ્ગલો કો આહાર રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં (તે કિં સન્ને આહારેતિ ?)
 કયા ડન સન્ને કા આહાર કરતે હૈં ? (નો સન્ને આહારેતિ ?) યા સન્ને કે પક
 દેશ કા આહાર કરતે હૈં ? (ગોયમા ! તે સન્ને) હે ગૌતમ ! ડન સન્ને (અપરિ-
 સેસપ્પ) સમ્પૂર્ણ કો (આહારેતિ) આહાર કરતે હૈં । (નેરહયા ણં મંતે ! જે
 પોગ્ગલા) હે ભગવન્ ! નારક જિન પુદ્ગલો કો (આહારત્તાપ્પ ગિણ્હંતિ)
 આહાર રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં (તે ણં) વે (તેસિં) ડન કે લિપ્પ (પોગ્ગલા) પુદ્ગલ
 (કીસત્તાપ્પ) કિસ રૂપ સે (મુજ્જો મુજ્જો) વાર-વાર (પરિણમેતિ ?) પરિણત
 કરતે હૈં । (ગોયમા ! સોહંદિયત્તાપ્પ જાવ પાસિંદિયત્તાપ્પ) હે ગૌતમ ! શ્રોત્રે-
 ન્દ્રિય રૂપ સે ચાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય રૂપ સે (અણિદ્ધત્તાપ્પ) અનિષ્ટ રૂપ સે
 (અકાન્તત્તાપ્પ) અકાન્ત રૂપ સે (અપ્પિયત્તાપ્પ) અપ્રિય રૂપ સે (અશુભત્તાપ્પ) અશુભ
 રૂપ સે (અમણુણ્ણત્તાપ્પ) અમનોજ્ઞ રૂપ સે (અમણામત્તાપ્પ) અમન આમ રૂપ સે
 (અણિચ્છિયત્તાપ્પ) અનિચ્છિત રૂપ સે (અભિજ્ઞિત્તાપ્પ) અનભિલ્લખનીય રૂપ સે

આસાપંતિ) કેટલા ભાગનુ આસ્વાદન કરે છે ? (ગોયમા ! અસંલેજ્જહ્મગમ્ આહારેતિ) હે ગૌતમ !
 અસંલેજ્જહ્મગમ્ આહાર કરે (અણંતભાગમ્ અસ્સાપંતિ) અનન્તભાગનુ આસ્વાદન કરે છે.

(નેરહયા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાપ્પ ગિણ્હંતિ) હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને
 આહાર રૂપમા ગ્રહણ કરે છે. (તે કિં સન્ને આહારેતિ ?) શુ તે બધાનો આહાર કરે છે ?
 (નો સન્ને આહારેતિ) અગર બધાના એકદેશનો આહાર કરે છે (ગોયમા ! તે સન્ને) હે
 ગૌતમ ! તે બધાના (અપરિસેસપ્પ) સમ્પૂર્ણનો (આહારેતિ) આહાર કરે છે

(નેરહયા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે) હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને (આહારત્તાપ્પ ગિણ્હંતિ)
 આહાર રૂપમા ગ્રહણ કરે છે (તેણે) તેઓ (તેસિં) તેમને માટે (પોગ્ગલા) પુદ્ગલ (કીસ-
 ત્તાપ્પ) કયા રૂપથી (મુજ્જો મુજ્જો) વાર-વાર (પરિણમેતિ) પરિણત કરે છે ? (ગોયમા ! સોહ-
 દિયત્તાપ્પ જાવ પાસિંદિયત્તાપ્પ) હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપથી ચાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિય રૂપથી
 (અણિદ્ધત્તાપ્પ) અનિષ્ટ રૂપથી (અકાન્તત્તાપ્પ) અકાન્ત રૂપથી (અપ્પિયત્તાપ્પ) અપ્રિય રૂપથી

ટોકા-અથ 'યથોદ્દેશં નિર્દેશઃ' इति न्यायेन पूर्वप्रतिज्ञात प्रथमाधिकारं सचिच्छाचित्ताहार-
लक्षणमुद्दिश्य प्ररूयितुमाह-'नैरइया णं भंते ! किं सचिच्छाहारा, अचिच्छाहारा मीसाहारा ?'
हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं सचिच्छाहाराः सचित्तमाहारयन्तीति सचिच्छाहारा भवन्ति ? किंवा
अचिच्छाहाराः ? किंवा मिश्राहाराः-उदुमयाहारा भवन्ति ? भगवानाह-'गौतमा !' हे गौतम !
'नो सचिच्छाहाग, अचिच्छाहारा नो मीसाहारा' नैरयिकाः नो सचिच्छाहारा भवन्ति अपितु अचि
च्छाहारा भवन्ति, नो वा मिश्राहारा भवन्ति, नैरयि त्राणां वैक्रियशरीरतया वैक्रियशरीरपरिपुष्टि
योग्यानामेव पुद्गलानामाहारकास्ते भवन्ति, ते च पुद्गला अचित्ता एव सम्भवन्ति नो जीवपरि-

(अहत्ताए) भारી रूप से (नो उदुत्ताए) हल्के रूप से नहीं (दुःखत्ताए) दुःख
रूप से (नो सुहत्ताए) सुखद रूप नहीं (एएमिं) उन का (भुज्जो भुज्जो) बार-
बार (परिणमंति) परिणमन करते हैं ।

ટોકાર્થ-‘યથોદ્દેશં નિર્દેશઃ’ અર્થાત્ જિસ ક્રમ સે નામ કા ઉલ્લેખ કિયા હો
उसी क्रम से उन का निरूपण होता है, इस न्याय के अनुसार सर्व प्रथम कहे
गए सचिच्छाचित्ताहार का निरूपण किया जाता है-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ સચિત્ત કા આહાર કરને વાલે હૈં,
अचित्त का आहार करने वाले हैं, अथवा मिश्र (सचित्त-अचित्त) का आहार
करने,वाले हैं ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક સચિત્તાહારી નહીં હોતે, કિન્તુ અચિત્તાહારી
होते हैं, वे मिश्राहारी भी नहीं होते हैं । तात्पर्य यह है कि नारक जीव का
वैक्रियशरीर होता है, अतएव वैक्रियशरीर की पुष्टि के योग्य ही पुद्गलों का
आहार करते हैं और ऐसे पुद्गल अचित्त ही हो सकते हैं, सचित्त नहीं । इसी

(असुभत्ताए) अशुभ ३५थी (अमणुणत्ताए) अभनोऽ ३५थी (अमणामत्ताए) अभन आभ ३५थी
(अणिच्छित्ताए) अनिच्छित ३५थी (अमिच्छित्ताए) अविषयध्वीय ३५थी (अहत्ताए) भारे ३५थी
(नो उदुत्ताए) दुःख ३५थी नहीं (दुःखत्ताए) दुःख ३५थी (नो सुहत्ताए) सुख ३५थी नहीं
(एएसिं) तेभनु (भुज्जो भुज्जो) बार बार (परिणमति) परिणमन करे छे, ॥सू०१॥

ટીકાર્થ-‘યથોદ્દેશં નિર્દેશઃ’ અર્થાત્ જે ક્રમથી નામનો ઉલ્લેખ કર્યો હોય, તેજ ક્રમથી
तेभनु निःपण्य थाय छे, जे-न्यायना अनुसार सर्व प्रथम कहेला सचिच्छाहारनुं निःपण्य
કરવામા આવે છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ સચિત્તનો આહાર કરનારા છે, અચિત્તનો
आहार करनारा छे, अथवा मिश्र (सचित्त-अचित्त) नो आहार करनारा छे ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક સચિત્તાહારી નથી હોતાં પણ આ-ત્તાહારી હોય
છે, તેઓ મિશ્ર-હારી પણ નથી હોતા તાત્પર્યએ છે કે નારક જીવના વૈક્રિયશરીર હોય
છે. તેથી જ તેઓ વૈક્રિયશરીરની પુષ્ટિના યોગ્ય જ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે અને એવા

મૃદીતાં હિતિ માવઃ, 'એવં અસુરકુમાર જાવ વેમ ણિયા' એમ નૈરયિકોક્તગીન્યા અસુરકુમારા યાવદ્ નાગકુમારાદિ દશ ભવનપતયઃ, વાનવ્યન્તરાઃ જ્યોતિષ્કાઃ વૈમ નિઠાશ્ચાપિ નો સચિત્તાહારા નો વા મીશ્રાહારાઃ, અપિ તુ અચિત્તાહારા એવ મવન્તિ તેપાં વૈક્રિયશરીરત્વાત્ તદ્ યોગ્યાનેવ પુદ્ગલાન્ તે આહારયન્તિ, તે ચ અનિત્તા એવેતિ માવઃ, કિન્તુ-ઔદારિકશરીરિણસ્તુ ઔદારિકશરીરપરિપોષયોગ્યાન્ પુદ્ગલાનાહારયન્તિ તે ચ પૃથ્વીકાચિકેન્દ્રિય પચ્ચસ્વાવરકાય વિકલેન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિઠા મુનુષ્યાશ્ચ પૃથ્વીકાચિકાદિ પરિણામપરિણતત્વાત્ સચિત્તાહારા અપિ અચિત્તાહારા અપિ મિશ્રાહારા અપિ મવન્તીત્યાદ્-'ઓગલિયસરીરા જાવ મણ્ણસા સચિત્તાહારા વિ અચિત્તાહારા વિ મીમાહારા વિ' ઔદારિકશરીરિણો યાવત્ પૃથ્વીવ્યપ્તેજો-વાયુવનસ્પતિકાચિકૈકેન્દ્રિયા દ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકમનુષ્યાઃ સચિ-ત્તાહારા અપિ અચિત્તાહારા અપિ મિશ્રાહારા અપિ મવન્તિ, ઇત્યેવં પ્રથમં દ્વારમ્ પ્રરૂપ્ય સમ્પ્રતિ દ્વિતીયાઘટમાન્તાનિ સપ્તદ્વારાણિ ચતુર્વિંશતિદઢ્ઢક્રમેણ પ્રરૂપયિતું પ્રથમં નૈરયિકાણાં પ્રરૂપયતિ-'નૈરડયા ણં મંતે ! આહારટ્ટી ?' હે મદન્ન ! નૈરયિકાઃ સન્તુ કિમ્ આહારાર્થિનો

પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો કે સંબંધ મેં મી કરના નાહિયે વે મી અચિત્તાહારી હી હોતે હૈં, સચિત્તાહારી ઓર મિશ્રાહારી નહીં હોતે । इन सब देखे का भी वैक्रियशरीर होता है, अतएव वैक्रियशरीर के योग्य पुद्गलो का ही वे आहार करते हैं और वे पुद्गल अचित्त ही होते हैं । किन्तु औदारिकशरीरी जीव औदारिकशरीर के योग्य पुद्गलो का आहार करते हैं । औदारिकशरीरी पृथ्वीकाचिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पचेन्द्रिय तिर्यच और मनुष्य है । वे सचिन्ताहारी भी होते हैं, अचिन्ताहारी भी होते हैं और मिश्राहारी भी होते हैं । यह प्रथम द्वार हुआ ।

अब दूसरे से लेकर आठवें द्वार तक सात द्वारों का चौबीस दंडकों के क्रम से निरूपण करने के लिए पहले नैरयिकों के विषय में प्रश्न किया जाता है-

પુદ્ગલ અચિત્ત જ હોય છે સચિત્ત નથી હોતા. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના સમગ્ગમ્યમા પણ કહેવું જોઈએ તેઓ પણ અચિત્તાહારી જ હોય છે, અચિત્તાહારી અને મિશ્રાહારી નથી હોતા. આ બધા કેવોના પણ વૈક્રિયશરીર હોય છે, તેથી વૈક્રિયશરીરના યોગ્ય પુદ્ગલોનો જ તેઓ આહાર કરે છે અને તે પુદ્ગલો અચિત્ત જ હોય છે પણ ઔદારિકશરીરી છત્ર ઔદારિક શરીરના યોગ્ય પુદ્ગલોના આહાર કરે છે ઔદારિકશરીર પૃથ્વીકાચિક આદિ એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય છે તેઓ સચિત્તાહારી પણ હોય છે, અચિત્તાહારી પણ હોય છે અને મિશ્રાહારી પણ હોય છે આ પહેલું દ્વાર થયું.

હવે બીજાથી છઠ્ઠે આઠમા દ્વાર સુધી સાત દ્વારોનું ચોવીસ દડકોના ક્રમથી નિરૂપણ કરવાને માટે પહેલા નૈરયિકોના વિષયમા પ્રશ્ન કરાય છે,

भवन्ति ? भगवानाह—‘हंता, आहारही’ हे गौतम ! इन्त सत्यम् नैरयिका आहारार्थिनो भवन्ति, इति द्वितीयं द्वारम्. गौतमः पृच्छति—‘नेरइयाणं भंते ! केवइकालस्स आहारहे समुप्पज्झइ ?’ हे भगवान् ! यदि नैरयिका आहारार्थिनो भवन्ति तर्हि तेषां क्रियता काछेन आहारार्थः—आहारस्वरूपं प्रयोजनम् आहाराभिलाष इत्यर्थः समुत्पद्यते ? कालस्येति तृतीयायं षष्ठी, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नेरइयाणं दुविहे आहारे पणत्ते’ नैरयिकाणां द्विविधः आहारः प्रज्ञप्तः, ‘तं जहा—आभोगनिव्वत्तिणं य अणाभोगनिव्वत्तिणं य’ तद्यथा—आभोगनिर्वर्तितश्च अनाभोगनिर्वर्तितश्च, तत्र आभोगेन—आलोचनेन अभिसन्धिना इच्छया निर्वर्तितः—निष्पादितः—उत्पादित इत्यर्थः—‘आहायमि’ इत्येव मिच्छापूर्वकं निष्पादित इति भावः, तद्वन्निः अनाभोगनिर्वर्तितः—अनिच्छापूर्वकं निर्मापित इत्यर्थः, ‘तत्थ ण जे से अणाभोगनिव्वत्तिणं से णं अनुसमयमविरहिणं आहारहे समुप्पज्झइ’ तत्र खलु तयोराभोगानाभोगनिर्वर्तितयोराहारयोर्मध्ये योऽगौ अनाभोगनिर्वर्तितः आहारो भवति स खलु अनुसमयम्—प्रतिसमयम् समये समये इत्यर्थः, अविरहितः—आभवपर्यन्त सातत्येन प्रवर्तमानः आहारार्थः समुत्पद्यते तथाच अनुसमयमविच्छेदेनाभोगनिर्वर्तित आहारार्थः समुत्पद्यमानः ओजआहा

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या नारक आहारार्थी होते हैं ?

भगवान्—हां, गौतम ! नारक आहारार्थी होते हैं, अर्थात् उन को आहार की अभिलाषा होती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि नारक आहारार्थी होते हैं तो कितने काल में उन को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! नारकों का आहार दो प्रकार का होता है, वह इस प्रकार है—आभोगनिर्वर्तित अर्थात् इच्छापूर्वक होनेवाला और अनाभोगनिर्वर्तित अर्थात् बिना उपयोग, बिना इच्छा होनेवाला आहार इनमें से अनाभोगनिर्वर्तित आहार प्रति समय निरन्तर, भवपर्यन्त होता रहता है । यह अनाभोगनिर्वर्तित आहारओज आहार आदि के रूप में जानना चाहिए । दूसरा

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! शु नारक आहारार्थी होय छे के नही ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! हा, नारक आहारार्थी होय छे, अर्थात् तेमने आहारनी अभिलाषा थाय छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! यदि नारक आहारार्थी होय छे तो केटला क्षणमां तेमने आहारनी अभिलाषा उत्पन्न थाय छे ?

श्री भगवन्—हे गौतम ! नारकेना आहार छे प्रकारना होय छे, ते आरीते छे—आभोगनिर्वर्तित अर्थात् इच्छा पूर्वक थनार आहार अने अनाभोगनिर्वर्तित अर्थात् बिना उपयोग—इच्छा वगर थनार आहार तेमाथी अनाभोगनिर्वर्तित आहार प्रति समय निरन्तर, भवपर्यन्त थतो रहे छे, आ अनाभोगनिर्वर्तित आहार ओजआहार

રાદિના પ્રકારેનાવગન્તવ્યઃ, 'તત્થ ણં જે સે આભોગનિવર્તિણ સે ણં અસંસિજ્જસમદ્દપ્પ અંતો મુહુત્તિણ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જઈ' તન્ન સલ્લ-તયોર્ઢ્ઢેયોમ-યે ચોડમો આભોગનિર્વર્તિતઃ-इच्छा-पूर्वकं निष्पादित आहारो भवति न खलु अमंख्येयसामायिहः-असंख्येयैः समयै निर्वर्तितः, यश्चासंख्येयसपयनिर्वर्तित। गन्ति स जवन्येनापि आन्तर्मुहूर्तिको गच्छति नो हीनः, अतएव आन्तर्मुहूर्तिक आहारार्थः समुत्पद्यते, तथा च अन्तर्मुहूर्त कालं यानत् प्रवर्तते न ततः परम्, नैरयिकाणाम् 'आहारयामि' इत्यभिलाषः परिगृहीताहारद्रव्यपरिणामजनिताऽतितीव्र दुःखाद् मुहूर्ताभ्यन्तरे निवर्तते अतएव नैरयिका तामन्तर्मुहूर्तिक आहाराभिलाष इत्युक्तम् इति तृतीयं द्वारम् । गौतमः पृच्छति-'नैरय्याणं भंते ! किमाहारमाहां गति ?' हे भदन्त ! नैर यिकाः खलु किं स्वरूपमाहारम् आहारयन्ति ? द्रव्यादिभेदतो नैरयिका आहारामाहारयन्तीति प्ररूपयितुं भगवानाह-'गोयया !' हे गौतम ! 'द्वन्द्वो अणंतपणसियाइं, खेत्तयो असंखेज्ज-पणसोगाढाइं, कालओ अण्णयरट्ठियाइं भाउओ वणमंताइं गंधमंताइ रममंताइं फासमंताइं' नैरयिकाः द्रव्यतः-द्रव्यस्वरूपपर्यालोचनापेक्षया अनन्तप्रदेशिकानि द्रव्याणि आहारतया आहारयन्तीति पूर्वेण समन्धः, संख्यातप्रदेशात्मकानाम् असंख्यातप्रदेशात्मकानां वा स्कन्धानां जीवस्य ग्रहणायोग्यत्वेन तद्ग्रहणागमवात्, क्षेत्रतः-क्षेत्रापेक्षया असंख्येयप्रदेशावगाढानि, जो आभोगनिवर्त्तिन आहार है, उसकी इच्छा असंख्यात समय प्रमाण अन्तर्मुहूर्त में उत्पन्न होती है । तात्पर्य यह है कि 'मैं आहार करूं' इस प्रकार की अभिलाषा एक मुहूर्त के अन्दर पैदा हो जाती है, इस कारण नारकों की आहाराभिलाषा अन्तर्मुहूर्त को कही गई है । (तृतीय द्वार)

गौतमरवामी-हे भगवन् ! नारक किस वस्तु का आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! द्रव्य आदि के विकल्पो द्वारा नारकों के आहार की प्रवृत्ति करके हुए कहते हैं-द्रव्य से अनन्तप्रदेशी पुद्गलों का आहार करते हैं, क्योंकि संख्यात प्रदेशी या असंख्यात प्रदेशी स्कन्ध जीव के द्वारा ग्रहण नहीं

આદિના રૂપમા ભણવે બેઠએ ખીજે જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે. તેની ઇચ્છા અસંખ્યાત સમય પ્રમાણુ અન્તર્મુહૂર્તમાં ઉત્પન્ન થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે 'હું આહાર કરૂં એ પ્રકારની અભિલાષા એક મુહૂર્તની અંદર પેદા થઈ જાય છે, એ કારણે નારકોની આહારાભિલાષા અન્તર્મુહૂર્તની કહેલી છે. ૨૥ ખીજુ દ્વાર થયુ. ॥ તૃતીય દ્વાર ॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્, નારક કઈ વસ્તુનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્રવ્યાદિના વિકલ્પોદ્વાર નારકોના આહારની પ્રવૃત્તિ કરતા કહે છે-હે ગૌતમ ! દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, કેમ કે સંખ્યાત પ્રદેશી અગર અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ જીવના દ્વારા અહણુ નથી કરી શકતા, તેમજ અહણુ થવાનો સંભવ નથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધોનો આહાર કરે છે. કાલની અપેક્ષાએ જઘન્ય, મધ્યમ અગર ઉત્કૃષ્ટ કાલ પશુ સ્થિતિવાળા સ્કન્ધે ન અહણુ કરે છે. ભાવથી

કાલત્વઃ—કાલાપેક્ષયા મન્યતરસ્થિતિકાનિ—જઘન્યમધ્યમોત્કૃષ્ટાન્વતમસિન્ધતિકાનિ જઘન્યા મધ્યમા ઉત્કૃષ્ટા एतदन्यतमा स्थितिः—આહારાયોગ્યસ્તન્ધપરિણામત્વેનાવરથાનં યેપાં તાનિ તથાવિધાનાત્યર્થઃ, માવત્—માવાપેક્ષયા ઘર્ણન્તિ ગન્ધવન્તિ રમવન્તિ સ્પર્શવન્તિ ચ દ્રવ્યાણિ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ પ્રતિપરસાણુ એકૈકવર્ણમન્ધરસસ્પર્શસદ્ભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જાડ માવત્તો વર્ણમંતાઈ આહારેતિ તાઈં કિં એવવળ્લાઈં આદારેતિ જાવ કિં પંચ વળ્લાઈં આદારેતિ ?’ યાનિ તાવદ્ માવત્તો ઘર્ણવન્તિ દ્રવ્યાણિ આહારયન્તિ—આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તાનિ કિમ્ એક-વર્ણવન્તિ યાવત્—કિં દ્વિવર્ણાનિ કિં વા ત્રિવર્ણાનિ કિં વા ચતુર્વર્ણાનિ કિં વા પચ્ચવર્ણાનિ આહારયન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઠાળમગ્ગર્ણ પહુચ્છ એવવળ્લાઈં પિ આદારેતિ જાવ પંચવળ્લાઈંપિ આદારેતિ’ સ્થાનમાર્ગણમ્—તિણ્ણન્તિ વિશેષા અસ્મિન્નિતિ સ્થાનમ્—સામાન્યમ્ એકવર્ણ દ્વિવર્ણ ત્રિવર્ણમિત્યાદિરૂપં તસ્ય માર્ગણમ્—અન્વેષણમ્ તત્ પ્રતીત્ય—આશ્રિત્ય સામાન્યપ્રરૂપણાપેક્ષયા સામાન્યત્વ ઇત્યર્થઃ, એકવર્ણાન્યપિ આહારયન્તિ યાવત્ દ્વિવર્ણાન્યપિ ત્રિવર્ણાન્યપિ ચતુર્વર્ણાન્યપિ પચ્ચવર્ણાન્યપિ દ્રવ્યાણિ આહારયન્તીત્યર્થઃ અનન્તપ્રાદેશિકાનાં સ્વન્ધાનાં તૈષામેકવર્ણતાદિકં વ્યવહારનયાપેક્ષયા બોધ્યમ્, નિશ્ચયનયાપેક્ષયા તુ અનન્તપ્રાદેશિકસ્કન્ધ-કિપ જા સકતે, ડન કા ગ્રહણ હોના સંભવ નહીં હૈ । ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે અસંરૂપાત પ્રદેશી સ્કંધો કા આહાર કરતે હૈ । કાલ કી અપેક્ષા જઘન્ય, મધ્યમ યા ઉત્કૃષ્ટ કિસી સ્થિતિ વાલે, સ્કંધો કો ગ્રહણ કરતે હૈ । માવ સે વર્ણ વાલે, ગંધ વાલે, રસ વાલે ઓર સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યો કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈ, ક્યોંકિ પ્રત્યેક પરમાણુ મેં એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ ઓર દો સ્પર્શ અવશ્ય પાચે જાતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! માવ સે વર્ણ વાલે જિન પુદ્ગલ દ્રવ્યો કા નારક આહાર કરતે હૈ, વે કયા એક વર્ણ વાલે હોતે હૈ, અથવા દો વર્ણ વાલે, ત્રીન વર્ણ વાલે, ચાર વર્ણ વાલે યા પાંચ વર્ણ વાલે હોતે હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સામાન્ય માર્ગણા કી અપેક્ષા સે એક દો યા ત્રીન વર્ણ વાલે, ચાર વર્ણ વાલે અથવા પાંચ વર્ણ વાલે દ્રવ્યો કો ગ્રહણ કરતે હૈ । અનન્ત

વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા અને સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે કેમ કે પ્રત્યેક પરમાણુમાં એકવર્ણ, એક સ્કન્ધ એક રસ અને બે સ્પર્શ અવશ્ય મળે છે એમ કહ્યું છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! માવથી વર્ણવાળા બે પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો નારક આહાર કરે છે, તેઓ શુ એક વર્ણવાળા હોય છે, અથવા બે વર્ણવાળા, ત્રણ વર્ણવાળા, ચાર વર્ણવાળા અથવા પાંચ વર્ણવાળા થઈ રહે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સામાન્ય માર્ગણાની અપેક્ષાએ એક બે અથવા ત્રણ વર્ણવાળા ચાર વર્ણવાળા અથવા પાંચ વર્ણવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોમાં

સ્થાણીયસોઽપિ પશ્ચવર્ણતામાસેયમ્ ઝિન્તુ-‘વિદ્વાનમમ્મણં પદુચ્ચ કાલવર્ણાદિ પિ આહરેતિ જાવ સુક્લિલ્લાઈંપિ આહારેતિ’ વિધા:માર્ગમ્-વિધાનમ્-વિવિક્તમ્ અન્ય વ્યવન્ઙિન્ન ધાનં ધારણં પોષણં વા સારૂપસ્ય, વિધાનમ્-વિશેષ: ‘કૃષ્ણો નીલ: પીત:’ इत्यादि प्रतीति प्रति नियतवर्णादिविशेष इति भावः, तस्य मार्गमम्-अन्वेषणं प्रतीत्य-आश्रित्य विशेषापेक्षये-त्यर्थः तानि कालवर्णान्यपि आहारयन्ति यावत्-नीलवर्णान्यपि पीतवर्णान्यपि रक्तवर्णान्यपि शुक्लवर्णान्यपि द्रव्याणि नैरपिमा: आहारयन्ति, गौतम: पृच्छति-‘जाडं दण्णओ कालवर्णाइं आहारेंति ताइं हि एगगुणकालाडं आहारेंति जाड दण्णगुणकालाडं आहारेंति संखेज्जगुणकालाडं आहारेंति अमंखेज्जगुणकालाडं आहारेंति जाव अणंतगुणकालाडं आहारेंति?’ हे भदन्त ! यानि द्रव्याणि नैरपिमा वर्णत. कालवर्णानि आहारयन्ति तानि किम् एकगुणकालकानि आहारयन्ति ? हि वा यावद् द्वित्रिचतु: पञ्चषट् सप्ताष्ट-नवदशान्यतमगुणकालकानि आहारयन्ति ? हि वा संख्येयगुणकालकानि आहारयन्ति ? उत असंख्येयगुणकालकानि आहारयन्ति ? उताडो अनन्तगुणकालकानि आहारयन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एगगुणकालाइंये आहारयंति जान अणंतगुणकालाइंपि

પ્રદેશી સ્કર્થો મેં એક વર્ણ શાદિ કા સદ્ભાવ કહના વ્યવહારનય કી અપેક્ષા સે સમજના ચાહિયે । નિશ્ચયનય કી અપેક્ષા સે અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, ભલે હી વહ કિતના મી છોટા હો, પાંચો વર્ણો વાલા હી હોતા હૈ । વિધાન માર્ગના કી અપેક્ષા અર્થાત્ ભેદ કી વિવક્ષા સે નારક જીવ કૃષ્ણ વર્ણ વાલે દ્રવ્યો કા મી આહાર કરતે હૈ, યાવત્-નીલ વર્ણ વાલે, પીત વર્ણ વાલે, રક્ત વર્ણ વાલે એવં કલ વર્ણ વાલે દ્રવ્યો કા મી આહાર કરતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તાર ન જીવ જિન કૃષ્ણવર્ણ દ્રવ્યો કા આહાર કરતે હૈ, વે કયા એક ગુણ કૃષ્ણ વર્ણ વાલે હોતે હૈ, યાવત્-દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ છહ, સાત આઠ, નૌ યા દશ ગુણ કૃષ્ણવર્ણ વાલે હોતે હૈ ? અથવા સંખ્યાતગુણ કૃષ્ણ-વર્ણ વાલે, અસંખ્યાતગુણ કૃષ્ણવર્ણ વાલે યા અનન્ત ગુણ કૃષ્ણવર્ણ વાલે હોતે હૈ ?

એક વર્ણ આદિનો સદ્ભાવ વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ સમજવો ભેદ એ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ ભલે તે કેટલોયે નાનો હોય, પાંચ વર્ણવાળો જ હોય છે વિધાનમાર્ગથીની અપેક્ષાએ અર્થાત્ ભેદની વિવક્ષાથી નારકજીવ કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે યાવત્ નીલવર્ણવાળા, પીતવર્ણ વાળા, લાલવર્ણવાળા તેમજ સફેદ વર્ણવાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ નારક જીવ એ કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, તેઓ શુ એક શુષ્ણ કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે. યાવત્-એ, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દશ શુષ્ણ કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે ? અથવા સંખ્યાત ગુણ કૃષ્ણવર્ણ-વાળા અસંખ્યાગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા અગર અનન્ત ગુણ કૃષ્ણવર્ણવાળા હોય છે ?

આહારેતિ' એકગુણકાલકાન્યપિ દ્રવ્યાણિ આહારયન્તિ યાગત્-દ્વિત્રયાદિ દશગુણકાલકાન્યપિ સંખ્યેયગુણકાલકાન્યપિ અપંચ્યેયગુણકાલકાન્યપિ અનન્તગુણકાલકાન્યપિ દ્રવ્યાણિ આહારયન્તિ, 'એવં જાવ શુક્લઝાઈ' એવમ્-કાલવર્ણોક્તીત્યા યાગત્-એકગુણનીલકાનિ દ્વિત્રયાદિ દશગુણનીલકાનિ સંખ્યેયાસંખ્યેયાનન્તગુણનીલકાન્યપિ, એવમ્ એકગુણાઘનન્ત-ગુણપીતકાનિ એકગુણાઘનન્તગુણરક્તાન્યપિ એકગુણાઘનન્તગુણશુક્લાન્યપિ દ્રવ્યાણિ આહાર-યન્તિ, 'એવં ગંધઓ વિ, રસઓવિ' એવમ્-વર્ણોક્તીત્યા ગન્ધતોડપિ-ગન્ધાપેક્ષયાડપિ, રસ-તોડપિ-રસાપેક્ષયાડપિ સ્પર્શાપેક્ષયાપિ વક્તવ્યમ્, 'જાઈ યાવઓ પાસમંતાઈ તાઈ નો એગ-પાસાઈ આહારેતિ' યાનિ તાવદ્ દ્રવ્યાણિ ભાવતઃ-ભાવતઃ-ભાવાપેક્ષયા સ્પર્શવન્તિ આહારયન્તિ

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકગુણ કૃષ્ણ વર્ણ વાલે દ્રવ્યોં કા ખી આહાર કરતે હૈં, દો સે લેકર દશગુણ કૃષ્ણવર્ણ વાલે દ્રવ્યોં કા ખી આહાર કરતે હૈં, હસી પ્રકાર સંખ્યાતગુણ અસંખ્યાત ગુણ ઔર અનન્ત ગુણ કૃષ્ણવર્ણ વાલે દ્રવ્યોં કા ખી આહાર કરતે હૈં । હસી પ્રકાર શુક્લવર્ણ તક સમગ્ર લેના ચાહિયે । અર્થાત્ એકગુણ નીલ, દો-ત્રીન-ચાર-પાંચ-છહ-સાત-આઠ-નૌ-દશ ગુણ નીલ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત એવં અનન્તગુણ નીલ દ્રવ્યોં કો લેકર ખી આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં । હસી પ્રકાર એકગુણ પીત સે લેકર સંખ્યાત, અસંખ્યાત ઔર અનન્તગુણ પીત દ્રવ્યોં કા આહાર કરતે હૈં । એકગુણ રક્ત સે લેકર અનન્તગુણ રક્ત તક તથા એકગુણ શુક્લ સે લગાકર અનન્તગુણ શુક્લ દ્રવ્યોં કા ખી આહાર કરતે હૈં । હસી પ્રકાર ગન્ધ, રસ ઔર સ્પર્શ કી અપેક્ષા સે ખી કહ લેના ચાહિયે ।

ભાવ સે સ્પર્શ વાલે જિન પુદ્ગલદ્રવ્યોં કા નારક આહાર કરતે હૈં, વે એક સ્પર્શવાલે દ્રવ્યોં કા આહાર નહીં કરતે, દો સ્પર્શવાલે દ્રવ્યોં કા આહાર નહીં

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકશુષ્ણ કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનેા પણ આહાર કરે છે, બેથી લઈને દશ શુષ્ણ કૃષ્ણવર્ણવાળા દ્રવ્યોનેા પણ આહાર કરે છે, એજ પ્રકારે સંખ્યાત શુષ્ણ, અસંખ્યાતશુષ્ણ અને અનન્તશુષ્ણ કૃષ્ણ વર્ણવાળા દ્રવ્યોનેા પણ આહાર કરે છે.

એ જ પ્રકારે શુક્લવર્ણ સુધી સમગ્ર લેવુ જોઈએ અર્થાત્ એક શુષ્ણ નીલ, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશશુષ્ણ, નીલ સંખ્યાત, અસંખ્યાત તેમજ અનન્તશુષ્ણ નીલ દ્રવ્યોનેા પણ આહારના રૂપમા ગ્રહણ કરે છે એજ પ્રકારે એક શુષ્ણ પીતથી લઈને સંખ્યાત અસંખ્યાત અને અનન્તશુષ્ણ પીત દ્રવ્યોનેા આહાર કરે છે એકશુષ્ણ રક્તથી લઈને અનન્ત શુષ્ણ રક્ત સુધી તથા એક શુષ્ણ શુક્લથી આરંભીને અનન્તશુષ્ણ શુક્લ દ્રવ્યોનેા પણ આહાર કરે છે એજ પ્રકારે, ગન્ધ રસ અને સ્પર્શની અપેક્ષાથી પણ કહેવુ જોઈએ.

ભાવથી સ્પર્શવાળા બે પુદ્ગલ દ્રવ્યોનેા નારક આહાર કરે છે તેઓ એક સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનેા આહાર નથી કરતા, બે સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનેા આહાર નથી કરતા ત્રણ સ્પર્શવાળા

તાનિ નો એકસ્પર્શાનિ આહારયન્તિ 'નો દુકાસાઃ આહારેતિ' નો દ્વિસ્પર્શાનિ આહારયન્તિ 'નો ત્રિફાસાઃ આહારેતિ' નો ત્રિસ્પર્શાનિ આહારયન્તિ અપિતુ 'ચતુષ્કાસાઃ આહારેતિ' ચતુઃ સ્પર્શાનિ દ્રવ્યાણિ આહારયન્તિ 'જાત્ર અટ્કાસાઃ પિ આહારેતિ' યાવત્ પંચસ્પર્શાનિ અપિ પદ્ સ્પર્શાનિ સપ્તસ્પર્શાનિ અપિ નૈરયિકા આહારયન્તિ, 'વિદ્વાગમમ્ભાગં પદુન્ચ કવચ્છડાઃ પિ આહારેતિ જાત્ર લુચ્છાઃ' વિધાનમાર્ગણં પ્રતીત્ય-આત્રિત્ય ત્રિજેષાપેક્ષયેન્યર્થઃ કર્કશાન્યપિ દ્રવ્યાણિ આહારયન્તિ, યાવત્ ગુરુસ્પર્શાનિ ઉષ્ણસ્પર્શાનિ રુક્ષસ્પર્શાન્યપિ આહારયાત, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - 'જાઠં ફાસઓ કવચ્છડાઃ આહારેતિ તાઃ કિં એકગુણકવચ્છડાઃ આહારેતિ જાત્ર અણંતગુણકવચ્છડાઃ આહારેતિ ?' હે ભદન્ત ! યાનિ તાવત્ દ્રવ્યાણિ સ્પર્શતઃ-સ્પર્શા-પેક્ષયા કર્કશાનિ આહારયન્તિ તાનિ કિમ્ એકગુણકર્કશાનિ આહારયન્તિ ? યાવત્ કિંવા દ્રવ્યાદિદશાન્યતમગુણકર્કશાનિ આહારયન્તિ ? કિંવા સંખ્યાતગુણકર્કશાનિ ? કિંવા અસં-ખ્યાતગુણકર્કશાનિ ? કિંવા અનન્તગુણકર્કશાનિ આહારયન્તિ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે

કરતે, ત્રીન સ્પર્શવાલે દ્રવ્યોં કા આહાર નહીં કરતે પરન્તુ ચાર સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કા આહાર કરતે હૈ, યાવત્-પાંચ સ્પર્શ વાલે, છહ સ્પર્શ વાલે, સાત સ્પર્શવાલે ઓર આઠ સ્પર્શવાલે દ્રવ્યોં કા બી નારક આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં । વિધાનમાર્ગણા અર્થાત્ ભેદ કી વિવેક્ષા સે કર્કશ દ્રવ્યોં કા બી આહાર કરતે હૈં, યાવત્ ગુરુ સ્પર્શ વાલે ઉષ્ણસ્પર્શ વાલે, રુક્ષ આદિ સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કા બી આહાર કરતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જિન કર્કશ સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યોં કા નારક આહાર કરતે હૈં, કે કયા એકગુણ કર્કશ કા આહાર કરતે હૈં, દો સે લેકર દશગુણ કર્કશ દ્રવ્યોં કા આહાર કરતે હૈં, અથવા સંખ્યાત ગુણ કર્કશ, અસંખ્યાત ગુણ કર્કશ, યા અનન્તગુણ કર્કશ દ્રવ્યોં કા આહાર કરતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એકગુણ કર્કશ દ્રવ્યોં કા બી આહાર કરતે હૈં, યાવત્

દ્રવ્યોનો આહાર નથી કરતા પરન્તુ ચાર સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે

યાવત્-પાંચ સ્પર્શવાળા, છ સ્પર્શવાળા, સાતસ્પર્શવાળા અને આઠ સ્પર્શવાળા, દ્રવ્યોને પણ નારક આહારના રૂપમાં સ્વીકારે છે. વિધાનમાર્ગણા અર્થાત્ લેહની વિવેક્ષાથી 'કર્કશ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે યાવત્ શુદ્ધ સ્પર્શ વાળા ઉષ્ણ સ્પર્શવાળા રુક્ષસ્પર્શ વાળા દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કે કર્કશ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો નારક આહાર કરે છે. તેઓ શું એક ગુણ કર્કશનો આહાર કરે છે કે બેથી લઈને દશ ગુણ કર્કશ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, અથવા સંખ્યાત ગુણ કર્કશ, અસંખ્યાત ગુણ કર્કશ અગર અનન્ત ગુણ કર્કશ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક ગુણ કર્કશ દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે ૩૩૩ દસ

गौतम ! 'एकगुणकखडाइंपि आहारेंति जाव अणंतगुणकखडाइंपि आहरेति ?' एकगुण-
कर्कशान्यपि आहारयन्ति यावद् द्रव्यादिदशगुणकर्कशान्यपि आहारयन्ति मरुयेयगुणकर्क-
शान्यपि असंख्येयगुणकर्कशान्यपि अनन्तगुणकर्कशान्यपि आहारयन्ति, 'एव अट्टवि फासा
माणियच्चा जाव अणंतगुणलुक्खाइंपि आहारेंति' एवम्-असंख्येयस्पर्शोक्तरीत्या अष्टावपि स्पर्शाः
कर्कशगुरुकलघुमृदुशीतोष्णस्निग्धरुक्षरूपा भणितव्याः-वक्तव्याः यावत् एकगुणगुरुस्पर्शानि
आरभ्य अनन्तगुणरूक्षाण्यपि आहारयन्तीति चतुर्थं द्वारम् । गौतमः पृच्छति-'जाइं भंते !
अणंतगुणलुक्खाइं आहारेंति ताइं किं पुद्गाइं आहारेंति अपुद्गं आहारेंति?' हे भदन्त ! यानि
तावद् अनन्तगुणरूक्षाणि आहारयन्ति तानि किम् स्पृष्टानि-आत्मप्रदेशसम्बद्धानि आहार-
यन्ति ? किंवा अस्पृष्टानि-आत्मप्रदेशासम्बद्धानि आहारयन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे
गौतम ! 'पुद्गाइं आहारेंति नो अपुद्गाइं आहारेंति' स्पृष्टान्येव आहारयन्ति नो अस्पृष्टानि
आहारयन्ति, तदनन्तरम्-'जहा भासुमेसए जाव णियमा छहिसिं आहारेंति' यथा भापोद्देशके
पूर्वं प्रतिपादितं तथाऽत्रापि द्रष्टव्यम्, तत्र तावत् 'नियमात् पइ दिशि व्यवस्थितानि आहार-
यन्ति' इत्येतत्पर्यन्तं वक्तव्यम्, 'ओसणं कारणं पडुच्च वण्णओ कालनीळाइं गंअओ दुब्बि-

दशगुण कर्कश द्रव्यों का भी आहार करते हैं. संख्यात गुण कर्कश द्रव्यों का,
असंख्यात गुण और अनन्तगुण कर्कश द्रव्यों का भी आहार करते हैं । इसी
प्रकार आठों स्पर्शों के सम्बन्ध में कह लेना चाहिए, अर्थात् एकगुण गुरु से
लेकर अनन्तगुण रुक्ष तक सभी प्रकार के पुद्गल द्रव्यों का आहार करते हैं ।
(चौथा द्वार)

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव जिन अनन्तगुण रुक्ष द्रव्यों का
आहार करते हैं, वे द्रव्य क्या आत्मप्रदेशों से स्पृष्ट होते हैं अथवा अस्पृष्ट-
आत्मप्रदेशों से असम्बद्ध होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! आत्मप्रदेशों से स्पृष्ट द्रव्यों का आहार करते हैं,
अस्पृष्ट द्रव्यों का नहीं । तदनन्तर जैसा भाषा-उद्देशक में कहा है, उसी प्रकार

शुष्ण वाणा कर्कश द्रव्यो नो पणु आहार करे छे सभ्यात् शुष्ण कर्कश द्रव्यो नो, अस-
भ्यात् शुष्ण कर्कश अने अने अनन्त शुष्ण कर्कश द्रव्यो नो पणु आहार करे छे ओर प्रकारे
आठ स्पर्शोना सम्बन्धमा कहेवु लोछो, अर्थात् जोक शुष्णथी लग्गे अनन्तशुष्ण इक्ष सुधी
पथा प्रकारना पुद्गल द्रव्यो नो आहार करे छे. (चौथु द्वार)

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जो अनन्तशुष्ण इक्ष द्रव्यो नो आहार करे
छे, ते द्रव्य शु आत्मप्रदेशोथी स्पृष्ट होथ छे, अर्थात् अस्पृष्ट आत्म प्रदेशोथी अस-
म्बद्ध होथ छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! आत्म प्रदेशोथी स्पृष्ट द्रव्यो नो आहार करे छे, अस्पृष्ट
द्रव्यो नो नहीं. तदनन्तर जेवु भाषा उद्देशकमा कहे छे. ओर प्रकारे आठो पणु कहेवु

ગંધાં' ઓસન્નકારણમ્-વાહુલ્યકારણમિત્યર્થઃ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, વાહુલ્યવાચકો દેશીય ઓસન્ન શબ્દઃ, વાહુલ્યકારણ-અશુભાનુભાવા એવ, એવમપિ પ્રાયો મિથ્યાદૃષ્ટયઃ કૃષ્ણા-દીન્યપિ આહારયન્તિ નતુ ભવિષ્યત્તીર્થકરાદયઃ, અતપ્ચ 'ઓમન્' इत्युक्तम्, વર્ણતઃ-વર્ણપેક્ષયા કાલનીલાનિ, ગન્ધતઃ-ગન્ધાપેક્ષયા દુર્ગન્ધગન્ધાનિ 'રસઑ તિત્તકટુચાઃ' રસતઃ-રસાપેક્ષયા તિત્તરસ કટુકાનિ-'ફાસઑ રુચરહગુરુચ્છીવલુક્ષ્ણાઃ' સ્પર્શતઃ-સ્પર્શપેક્ષયા કર્કશગુરુક્ષીતરુક્ષાણિ આહારયન્તિ 'તેસિં પોરાણે વર્ણગુણે ગંધગુણે રસગુણે ફાસગુણે વિપરિણામઈત્તા પરિપીડઈત્તા પરિસાદઈત્તા પરિવિદ્મંઈત્તા' તેપામ્-આદાર્યમાણાનાં પુદ્ગલાનામ્ પુરાણાન્-પ્રાચીનાન્ વર્ણગુણાન્ ગન્ધગુણાન્ રસગુણાન્ સ્પર્શગુણાન્ ત્રિવરિણમપ્ય વિપરિણામં પ્રાપદ્ય, પરિપીડય, પરિસાદય, પરિવિચ્ચરય-સર્વથા વિનાશય, 'અગ્ણે અપુન્વે વર્ણગુણે ગંધગુણે રસગુણે ફાસગુણે ઉપ્પાદઈત્તા' અન્યાન્ અપૂર્વાન્ વર્ણગુણાન્ ગન્ધગુણાન્ રસગુણાન્ યહાં મી કહ લેના વ્હાપિ, યાવત્ નિયમ સે છહ દિશાઓ મેં રિથત દ્રવ્યો કા આહાર કરતે હેં ।

'ઓસન્ન' શબ્દ બહુલતા કા વાચક દેશ્યપ્રાકૃત ભાષા કા શબ્દ હૈ । ઓસન્ન કારણ અર્થાત્ બહુલતા સે નારક વર્ણ કી અપેક્ષા કાલે-નીલે, ગંધ સે દુર્ગન્ધ વાલે, રસ સે તિત્ત ઓર કટુકા રસ વાલે ઓર સ્પર્શ સે કર્કશ, ગુરુ, શીત ઓર રુક્ષ સ્પર્શ વાલે દ્રવ્યો કા આહાર કરતે હેં । યહાં બહુલતા સે, રહને કા અભિપ્રાય યહ હૈ કિ અશુભ અનુભાવ વાલે પ્રાયઃમિથ્યાદૃષ્ટિ હી ઉક્ત કૃષ્ણ વર્ણ આદિ અશુભ દ્રવ્યો કા આહાર કરતે હેં, આગામી જન્મ મેં હોનેવાલે તીર્થંકર આદિ નારક એસે દ્રવ્યો કા આહાર નહીં કરતે ।

આહાર કિયે જાનેવાલે પુદ્ગલો કે પુરાને વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ ઓર સ્પર્શગુણ કા પરિણમન કરકે લસે પરિપીડિત કરકે, પરિસાદન એવં વિદ્વંસ

જેઇએ, યાવત્ નિયમથી છ દિશાઓમા સ્થિત દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે

'ઓસન્ન' શબ્દ બહુલતા વાચક દેશી પ્રાકૃત ભાષાનો શબ્દ છે ઓસન્ન કારણ અર્થાત્ બહુલતાથી વર્ણુનની અપેક્ષાએ કાળા વાદળી, ગંધની અપેક્ષા એ દુર્ગન્ધવાળા, રસથી તિત્ત અને કટુક રસવાળા અને સ્પર્શથી કર્કશ, ગુરુ, શીત અને રુક્ષ સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે

અહીં બહુલતાથી કહેવાનો અભિપ્રાય એ છે કે અશુભ અનુભાવવાળાપ્રાયઃ મિથ્યા-દૃષ્ટિ જ ઉક્ત કૃષ્ણવર્ણુ આદિ અશુભ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે આગામી જન્મમાં થનારા તીર્થંકર આદિ નારક એવા દ્રવ્યોનો આહાર નથી કરતા.

આહાર કરાતા પુદ્ગલોના પુરાણા વર્ણુશુભુ, ગંધશુભુ, રસશુભુ અને સ્પર્શશુભુ પરિણમન કરીને તેને પરિપીડિત કરીને, પરિસાદન તેમજ વિદ્વંસન કરીને અર્થાત્ પુરી રીતે બદલીને નૂતન વર્ણુશુભુ, ગંધશુભુ, રસશુભુ અને સ્પર્શશુભુને ઉત્પન્ન કરીને પોતાના

સ્પર્શગુણાન્ ઉત્પાદય 'આયસરીરક્ષેત્તોગાદે પોગ્ગલે સન્વપ્પણયાપ આહારં આહારેતિ' આત્મ-
શરીરક્ષેત્રાગાદાન્ પુદ્ગલાન્ સર્વાત્મના-સર્વેવાત્મપ્રદેશોરાહારમ્-આહારરૂપાન્ આહારયન્તિ,
इति पञ्चमं द्वारम् । गौतमः पृच्छति- नेरइयाण भंते ! सन्वओ आहारेति' हे भदन्त !
नैयायिकाः खलु किं सर्वत आहारयन्ति 'सन्वओ परिणामंति' सर्वतः किं परिणमयन्ति ?
'सन्वओ ऊससंति' सर्वतः किम् उच्छ्वसन्ति ? 'सन्वओ नीससंति ?' किं सर्वतो निःश्वासन्ति ?
'अभिवक्खणं आहारेंति ?' किम् अभीक्ष्णं-शश्वद् आहारयन्ति ? 'अभिवक्खणं परिणामंति ?'
अभीक्ष्णं किं परिणमयन्ति ? 'अभिवक्खणं ऊससंति ?' किम् अभीक्ष्णम्-शश्वद् उच्छ्व-
सन्ति ? 'अभिवक्खणं नीससंति' किम् अभीक्ष्णम्-शश्वत् निःश्वासन्ति ? 'आहच्च आहा-
रेंति ?' किम् आहत्य-विशिष्य आहारयन्ति ? 'आहच्च परिणामेंति ?' किम् आहत्य-
विशिष्य परिणमयन्ति ? 'आहच्च ऊससंति ?' किम् आहत्य-विशिष्य उच्छ्वसन्ति ?

करके अर्थात् पूरी तरह बदल करके नूतन वर्णगुण, गन्धगुण, रसगुण और स्पर्शगुण को उत्पन्न करके, अपने शरीर क्षेत्र में अवगाढ पुद्गलों का समस्त आत्मप्रदेशो से आहार करते हैं । (पंचम द्वार)

गौतमस्वामी-हे भगवान् ! क्या नारक जीव समस्त आत्मप्रदेशो से आहार करते हैं ? सर्व आत्मप्रदेशो से उसे परिणत करते हैं ? क्या सर्वतः उच्छ्वास और निश्वास लेते हैं ? क्या सदैव आहार करते रहते हैं ? सदैव उसे परिणत करते हैं ? निरन्तर उच्छ्वास-निश्वास लेते रहते हैं ? अथवा कदाचित् आहार करते हैं ? कदाचित् परिणत करते हैं ? कदाचित् उच्छ्वास लेते हैं ? कदाचित् निश्वास लेते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! हां, नारक जीव सर्वतः आहार करते हैं, इत्यादि पूर्वोक्त सब कथन समझ लेना चाहिए, अर्थात् सर्वतः उच्छ्वास और निश्वास लेते हैं । सदा आहार करते हैं, सदा परिणत करते हैं, सदा उच्छ्वास-निश्वास लेते हैं । कदाचित् आहार करते हैं, परिणमन करते हैं और उच्छ्वास

शरीરક્ષેત્રમા અવગાઢ પુદ્ગલોના સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે (પંચમ દ્વાર)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન ! શું નારક જીવ સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે ? સર્વ આત્મપ્રદેશોથી તેને પરિણત કરે છે ? શું સર્વતઃ ઉચ્છ્વાસ અને નિશ્વાસ લે છે ? શું સદૈવ તેને પરિણત કરે છે ? નિરન્તર ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતા રહે છે ? અથવા કદાચિત્ આહાર કરે છે ? કદાચિત્ પરિણત કરે છે, કદાચિત્ ઉચ્છ્વાસ લે છે ? કદાચિત્ નિશ્વાસ લે છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! હા, નારક જીવ સર્વતઃ આહાર કરે છે ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત બધું કથન સમજ લેવું જોઈએ અર્થાત્ સર્વતઃ પરિણત કરે છે, સર્વતઃ ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે. સદા આહાર કરે છે સદા પરિણત કરે છે, સદા ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે કદાચિત્

‘આહચ્ચ નીસસંતિ ?’ કિમ્ આહત્ય-વિગિપ્ય નિઃશ્વસન્તિ ?’ મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, ‘ઘેરડયા સન્વથો આહારેતિ एवं तं चेव जाव आहच्च नीससंति’ નૈરયિકાઃ સર્વતોઽપિ આહારયન્તિ. एवम्-उक्तरीत्या तच्चैव-पूर्वोक्तं सर्वमेव यावत्-सर्वतः परिणमयन्ति, सर्वत उच्छ्वसन्ति, सर्वतो निःश्वसन्ति, अभीक्षणम् आहार-यन्ति, अभीक्षणम् परिणमयन्ति, अभीक्षणम् उच्छ्वसन्ति, अभीक्षणं निःश्वसन्ति, आहत्य आहारयन्ति, आहत्य परिणमयन्ति, आहत्य उच्छ्वसन्ति. आहत्य निःश्वसन्ति, गौतमः पृच्छति-‘नेरइया णं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए गिण्हंति ते णं तेमि पोग्गलणं सेयालंसि कइ भागं आहारैति कइभागं आसाएति ?’ हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु-नैरयिकाः तेषां गृहीतानां पुद्गलानाम् एष्यत्काले-ग्रहणकाला-नन्तरकाले कतिभागम् आहारयन्ति-आहारतया उपशुज्जते ? एवं कतिभागं-कतिर्यं भागम् आस्वादयन्ति-आहारतया गृह्यमाणपुद्गलानामास्याद कुर्वन्ति, आहार्यमाणानां सर्वेषां पुद्-गलानामास्वादप्राप्त्यसंभवादिति प्रश्नाशयः, मगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘असंखे-ज्जइभागं आहारैति अणंतभागं अस्साएति’ आहारतया गृह्यमाणानां पुद्गलानाम् असंख्येयं भागमाहारयन्ति, आहार्यमाणानां पुद्गलानां मनन्तभागमास्वादयन्ति शेषाः पुनरनास्वादिता एव शरीरप रेणाममायान्तीति भावः, इति षष्ठ द्वारम् । गौतमः पृच्छति-‘नेरइयाणं भंते ! जे -निश्वास लेते हैं ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ જિન પુદ્ગલો કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, उन पुद्गलो में से, अगले समय में, कितने भाग का आहार करते हैं ? कितने भाग का आस्वादन करते हैं ? आशय यह है कि आहार किये जाने वाले सभी पुद्गलो का आस्वादन होना संभव नहीं है !

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ આહાર કે રૂપ મેં જિનને પુદ્ગલો કો ગ્રહણ કરતે હૈં, उनके असंख्यातवें भाग का आहार करते हैं (शेष पुद्गलो का आहार हो नहीं पाता) और जितने पुद्गलों का आहार करते हैं, उन के अनन्तवें भाग का आस्वादन करते हैं । शेष का आस्वादन न होने पर भी वे शरीर रूप

આહાર કરે છે, પરિણત કરે છે અને ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતા રહે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારનારૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલોમાંથી અગત્ય સમયમાં કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે ? કેટલા ભાગનું અસ્વાદન કરે છે આશય એ છે કે આહાર કરેલા નથા પુદ્ગલોનું અસ્વાદન થવા સંભવિત નથી.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ આહારના રૂપમાં જેટલા પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે તેમના અસંખ્યાતમાં ભાગનો આહાર કરે છે, (શેષ પુદ્ગલોનો આહાર થઈ જ નથી શકતો) અને જેટલા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, તેના અનન્તમાં ભાગનું આસ્વાદન કરે છે. શેષનું આસ્વાદન ન થવા છતાં પણ તેઓ શરીરરૂપ પરિણમનને પ્રાપ્ત થાય

પોગલા આહારત્તાપ ગિપ્હંતિ તે કિં સઞ્વે આહારેતિ નો સઞ્વે આહારેતિ !' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ યાન્ પુદ્ગલાન્ ઉજ્જિતશેપાન્ આદારમાત્રપરિણામયોગ્યાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તાન્ સર્વાન્ પુદ્ગલાન્ કિમ્ આહારયન્તિ ? કિં વા નં સર્વાન્ તાન્ અપિતુ સર્વેક-દેશયુતાન્ આહારયન્તિ ? મગવાનાઢ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તે સઞ્વે અપરિસેસપ્ આહારેતિ’ તાન્ સર્વાન્ પુદ્ગલાન્ અપરિશેપાન્ આહારયન્તિ ઉજ્જિતશેપાણામેવ કેવલાનામાહારપરિણામ યોગ્યાનાં ગૃહીતત્વાત્ ઇતિ સત્તમં દ્વારસ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરઙ્ગા ણં મંતે ! જે પોગલા આહારત્તાપ ગિપ્હંતિ તે ણં તેસિં પોગલા કીમત્તાપ યુજ્જો યુજ્જો પરિણામેતિ ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તે સ્વલ્લ-આહારતયા ગૃહીતાઃ પુદ્ગલાઃ તેપામ્-નૈરયિકાણાં દ્વીદક્તયા-કિં સ્વરૂપતયા મૂયોમૂયઃ-પૌનઃ પુન્યેન પરિણમન્તે ? મગવાનાઢ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સોતિંદિયત્તાપ જાવ્ ફાતિંદિયત્તાપ અણિદ્વત્તાપ’ આહાર પરિણામ કો પ્રાપ્ત હોતે હૈં । (છઠા દ્વાર)

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! નારક જીવ જિન છોડે હુપ સે શેપ એવં શરીર પરિણામ કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં ઉન સમી કા આહાર કરતે હૈં, અથવા નોસર્વ અર્થાત્ સર્વ કે એક ભાગ કા આહાર કરતે હૈં ? મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઉન સમી પુદ્ગલો કા આહાર કરતે હૈં, ક્યોકિં વે છૂટે હુપ સે શેપ ઓર કેવલ આહાર પરિણામ કે યોગ્ય હી ગ્રહણ કિપ ગપ્ હોતે હૈં । (સાતર્વા દ્વાર)

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! નારક જીવ જિન પુદ્ગલો કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, વે પુદ્ગલ નારકોં કે લિપ કિસ સ્વરૂપ મેં પુનઃ-પુનઃ પરિણત હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કિપ ગપ્ વે પુદ્ગલ ઓત્રેન્દ્રિય કે રૂપ મેં, યાવત્ ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય તથા સ્પર્શનેન્દ્રિય કે રૂપ છે (છટ્ઠું દ્વાર)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! નારક જીવ જે ત્યબેલાથી શેપ તેમજ શરીર પરિણામના યોગ્ય પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે બધાનો આહાર કરે છે, અથવા નો સર્વ અર્થાત્ બધાના એક ભાગનો આહાર કરે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! તે બધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, કેમ કે તે બધેલાથી શેપ અને કેવલ આહાર પરિણામને યોગ્ય જ ગ્રહણ કરાયેલા હોય છે (સાતમું દ્વાર)

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! નારક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો નારકોના માટે કેવા સ્વરૂપમાં પુનઃ પુનઃ પચિણ્ણત થાય છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરાયેલા તે પુદ્ગલો ઓત્રેન્દ્રિયના રૂપમાં યાવત્ ચક્ષુરિન્દ્રિય ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, તથા સ્પર્શનેન્દ્રિયના રૂપમાં પુનઃ પુનઃ

તયા ગૃહીતાઃ પુદ્ગલાઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયતયા યાવન્-ચક્ષુરિન્દ્રિયતયા ઘ્રાણેન્દ્રિયતયા સ્પર્શનેન્દ્રિય-
તયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તે ઇતિ સમ્વચ્ચઃ, કિન્તુ-ઇન્દ્રિયરૂપનયાપિ પરિણતિ મુપગચ્છન્તો
ન શુભરૂપા અપિ તુ નિતાન્તાશુભરૂપા ઇત્યાહ-અનિષ્ટતયા-મનસ ઇચ્છાવિપયીભૂતા ઇષ્ટાસ્તદ્
વિપરીતા અનિષ્ટાસ્તદ્ માદરન્ત્તા તયા, વરનુગન્થા શુભમપિ અનિષ્ટં કેપાશ્ચિદ્ ભવતિ મક્ષિ-
કાણાં કપૂરચન્દનાદિવત્, અતસ્તદ્ વ્યાવર્તનાયાહ-અકાન્તતયા ન જાન્તા કમનીયા ઇત્યકાન્તા
અત્યન્તાશુભવર્ણોપેતત્વાત્ તદ્ભાવસ્તત્તા તયા, અતપ્ચ-અપ્પિયત્તાઈ અપ્રિયતયા-ન પ્રિયા
અપ્રિયાઃ દર્શનસમયેઽપિ ન પ્રિયવુદ્ધિમાત્મનિ જનન્તીતિ ભાવઃ, તદ્ભાવસ્તત્તા તયા, 'અસુ-
મત્તાઈ' અશુભનયા-ન શુમા-અશુમા અશુભવર્ણગન્ધરસસ્પર્શાત્પરત્વાત્, તદ્ભાવસ્તત્તા તયા
'અમણુગત્તાઈ' અમનોજ્ઞતયા-ન મનોજ્ઞા અમનોજ્ઞા વિપાકઃ કલેશોત્પાદકત્વેન નો મનઃ
પ્રહ્લાદજનકાઃ, તદ્ભાવસ્તત્તા તયા, 'અમણામત્તાઈ' અપનઆમતયા, ન મનસા આપ્યતે
ઈતિ અમનઆમાઃ, ન કદાચિદપિ ભોજ્યતયા પ્રાણિનાં મન આમા ભવન્તિ તદ્ભાવસ્તત્તા તયા
'અણિચ્છિયત્તાઈ'-અનીપ્સિતતયા-ભોજ્યતયાઽઽસ્વાદયિતુમિષ્ટા ઈપ્સિતા ન ઈપ્સિતા-અની-
પ્સિતાસ્તદ્ ભાવસ્તત્તા તયા, 'અભિજ્ઞિયત્તાઈ' અભિધ્યતતયા-ન મિધ્યાનમ્ અભિધ્યા-

મેં પુનઃ-પુનઃ પરિણત હોતે હૈં । કિન્તુ ઇન્દ્રિય કે રૂપ મેં પરિણત હોને વાલે વે
પુદ્ગલ શુભ નહીં હોતે વરન નિતાન્ત અશુભ રૂપ હી હોતે હૈં' ગ્રહ આગે કહતે
હૈં-વે પુદ્ગલ અનિષ્ટ રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં । કિન્તુ વાસ્તવ મેં શુભ હોને પર
ભી કિન્હીં જીવો કો પુદ્ગલ અનિષ્ટ પ્રતીત હોતે હૈં, જૈસે મક્ષિયોં કો કપૂર,
ચન્દન આદિ, અતપ્ચ ડન કી વ્યાવૃત્તિ કે લિપ્ કહા ગયા હૈ-અકાન્ત અર્થાત્
અકમનીય યા જો અત્યન્ત અશુભ વર્ણ વાલે હો, અપ્રિય અર્થાત્ જો દેવતે સમય
ભી અન્તઃકરણ કો પ્રિય ન લગે, અશુભ અર્થાત્ અશુભ વર્ણ, ગન્ધ, રસ, સ્પર્શ
વાલે, અમનોજ્ઞ અર્થાત્ જો વિપાક કે સમય કલેશ જનક હોને કે કારણ મન
મેં આહ્લાદ ઉત્પન્ન ન કરે, અમનઆમ અર્થાત્ જો ભોજ્ય રૂપ મેં પ્રાણિયો કો
ગ્રાહ્ય ન હો, અનીપ્સિત અર્થાત્ જો આસ્વાદન કરને કે લિપ્ ઇષ્ટ ન હો, અભિ-
ધ્યત અર્થાત્ જિન કે વિષય મેં અભિલાષા ભી ઉત્પન્ન ન હો, ઇસ રૂપ મેં વે

પરિણત થાય છે કિન્તુ ઇન્દ્રિયના રૂપના પરિણત થનાર તે પુદ્ગલો શુભ નથી હોતા પણ
નિતાન્ત અશુભ રૂપ હોય છે, તે આગળ કહે છે-તે પુદ્ગલો અનિષ્ટ રૂપમા પરિણત
થાય છે કિન્તુ વાસ્તવમા શુભ હોવાથી પણ કેટલાક જીવોના પુદ્ગલ અનિષ્ટ પ્રતીત થાય
છે, જેમ માખીઓને કપૂર ચન્દન આદિ તેથી જ તેમની વ્યાવૃત્તિ માટે કહેલ છે-અકાન્ત
અર્થાત્ અકમનીય યા જે અત્યન્ત અશુભવર્ણ વાળા હોય, અપ્રિય અર્થાત્ દેખતી વખતે
પણ અન્ત કરણને પ્રિય ન લાગે અશુભ અર્થાત્ અશુભ વર્ણ ગન્ધરસ સ્પર્શવાળા અમનોજ્ઞ
અર્થાત્ જે વિપાકના સમયે કલેશ જનક હોવાના કારણે મનમા આહ્લાદ ઉત્પન્ન ન કરે
અમન આમ અર્થાત્ જે ભોજ્ય રૂપમા પ્રાણિયોને ગ્રાહ્ય ન હોય, અનીપ્સિત અર્થાત્ જે

અનભિલાપઃ, સા સજ્ઞાતા ઇષુ ઇતિ અભિધિયતા સ્તદ્ ભાવસ્તત્તા તયા, તથા ચ યે આહારતયા
ગૃહીતાઃ પુદ્ગલા ન તે દૃષ્ટિદેતવઃ સજ્ઞાતા ઇતિ નપુનરભિલપનીયત્વેન પરિણમન્તે, 'અહ-
ત્તાણ' અધસ્તયા-ગુરુપરિણામતયેત્યર્થઃ, 'નો ઉદ્ધત્તાણ' નો ઋધ્વતયા-લઘુપરિણામતયા, અત
એવ 'દુઃખલ્લત્તાણ' દુઃખતયા, ગુરુપરિણામપરિણતત્વાત્, 'નો સુહત્તાણ' નો સુખતયા, લઘુપરિ-
ણામપરિણતત્વાત્ 'તે ઇષસિં શુજ્ઞો શુજ્ઞો પરિણમંતિ' તે-પુદ્ગલા ઇતેપાં-નૈરયિકાણાં શ્રુયો
શ્રુયઃ પરિણમન્તે ઇતિ ભાવઃ, ઇતિ-અષ્ટમં દ્વારમ્ ॥ સૂ. ૧ ॥

મૂલમ્-અસુરકુમારા ણં મંતે ! આહારટ્ટી ! હંતા, આહારટ્ટી, એવં જહા
નેરહયાણં તહા અસુરકુમારાણ વિ માણિયવ્વં, જાવ તેસિં શુજ્ઞો શુજ્ઞો
પરિણમંતિ, તત્થ ણં જે સે આભોગનિવ્વત્તિણ સે ણં જહ્વણેણં ચડત્થ
મત્તસ્સ ઉક્કોસેણં સાતિરેગવાસસહસ્સસ્સ આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ, ઓસ-
ણં કારણં પહુરુચ વળ્લણઓ હાલિદ્ધસુક્કિલાઈં ગંધઓ ભિમ્મગંધાઈં,
રસઓ અંબિલમદુરાઈં ફાસઓ મડયલહુયનિદ્ધુણ્ણહાઈં, તેસિં પોરાણે
વળ્લણુણે જાવ ફાસિંદિયત્તાણ જાવ મણામત્તાણ ઇચ્છિયત્તાણ મિદ્ધિ-
યત્તાણ ઉદ્ધત્તાણ નો અહત્તાણ સુહત્તાણ નો દુહત્તાણ ઇષસિં શુજ્ઞો શુજ્ઞો
પરિણમંતિ, સેસં જહા નેરહયાણં, એવં જાવ થણિયકુમારાણં, ણવરં
આભોગનિવ્વત્તિણ ઉક્કોસેણં દિવસપુહુત્તસ્સ આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ॥ સૂ. ૨ ॥

પુદ્ગલ પરિણત હોતે હૈં । તથા વે પુદ્ગલ ભારી રૂપ મેં પરિણત હોતે હૈં, લઘુ
રૂપ મેં પરિણત નહીં હોતે । ભારી હોને કે કારણ વે દુઃખ રૂપ પરિણત હોતે હૈં,
લુચ રૂપ પરિણત નહીં હોતે । (આઠવાં દ્વાર) ॥ સૂ. ૧ ॥

શબ્દાર્થ- (અસુરકુમારા ણં મંતે ! આહારટ્ટી ?) હે ભગવન્ ! કયા અસુરકુમાર
આહાર કે અર્થી હોતે હૈં ? (હંતા, આહારટ્ટી) હાં, આહારાર્થી હોતે હૈં (એવં જહા
નેરહયાણં તહા અસુરકુમારાણ વિ માણિયવ્વં) હસ પ્રકાર જૈસે નારકો કા હસી

આસ્વાદન કરવાને માટે ઇષ્ટ ન હોય અભિધિયત અર્થાત્ જેના વિષયમા અભિલાષા પણ
હતી ઉત્પન્ન ન થાય એરૂપમા તે પુદ્ગલો પરિણત થાય છે તથા તે પુદ્ગલો ભારે પણાથી
પરિણત થાય છે. લઘુરૂપમા પરિણત નથી થતાં. ભારે હોવાને કારણે તે દુઃખ રૂપ પરિ-
ણત થાય છે, સુખરૂપ પરિણત નથી થતા. (આઠમું દ્વાર) ॥ સૂ. ૧ ॥

શબ્દાર્થ- (અસુરકુમારાણં મંતે ! આહારટ્ટી ?) -હે ભગવન્ ! શુ અસુરકુમાર આહારના
અર્થી હોય છે ? (હંતા ! આહારટ્ટી) હા, આહારાર્થી હોય છે (એવં જહા નેરહયાણં તહા
અસુરકુમારાણં વિ માણિયવ્વં) એ પ્રકારે જેવું નારકાનું એ જ પ્રકારે અસુરકુમારોનું પણ
પ્ર. ૭૦

एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, नवरम् आमोगनिर्वर्तित उत्कृष्टेन दिवस पृथक्त्वस्य
आहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू. २ ॥

ટીકા-અયાસુરકુમારાદિ દશભવનપતિષુ 'આહારાર્થિનઃ' ઇત્યાદીનિ તાન્યેવ સપ્તદ્વા-
રાણિ પ્રરૂપયિતુમાહ-'અસુરકુમાર ણં મંતે ! આહારદ્વી ?' હે મદન્ત ! અસુરકુમારાઃ સ્વલ્પ
કિમ્ આહારાર્થિનો ભવન્તિ ? મપાનાહ ગોયમા ! 'હંતા, આહારદ્વી' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્
અસુરકુમારા આહારાર્થિનો ભવન્તિ, 'एवं जज्ञा नेरइयाणं तद्वा असुरकुमाराण वि भणियव्वं
जाव तेसिं मुज्जो मुज्जो परिणमति' एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकाणां भणितं
तथा असुरकुमाराणामपि भणितव्यम्, यावत् तेषां नैरयिकाणां भूयोभूयः परिणमन्ते इत्य-
न्तम् तथा च असुरकुमाराणां खलु मदन्त ! कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यन्ते ? असुर-
द्वेष नारको के समान (एव जाव भणियकुमाराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारो-
त्तक (णवां आमोगनिवत्तिप उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) विशेष यह कि आमो-
गनिर्वर्त्तित आहार उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व में (आहारद्वे) आहार की इच्छा
(समुज्जह) उत्पन्न होती है ॥ सू. २ ॥

टीકાર્થ-અવ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયો' મેં 'આહારર્થી' આદિ
પૂર્વોક્ત દ્વારો કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા અસુરકુમાર આહાર કે અર્થી હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં, અસુરકુમાર આહાર કે અર્થી હોતે હૈ । હસ
પ્રકાર જૈસી વક્તવ્યતા નારકોં કી કહી હૈ, વૈસી હી અસુરકુમારોં કી ભી
જ્ઞાની ચાહિય । યાવત્ ડનકે લિય વહ આહાર પુનઃ-પુનઃ પરિણત હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોં કો કિનને કાલ કે વાદ આહાર
કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ?

(एषसिं) तेभना भाटे (मुज्जो मुज्जो) पुन पु। (परिणमति) परिबुभन थाय छे.(सेसं जहा
नेरइयाणं) शेष नारकेनी समान (एवं जाव भणियकुमाराण) एव प्रकारे स्तनितकुमारो
मुधी (णवर आमोगनिवत्तिप उक्कोसेण दिवसपुहुत्तस्स) नि शेष ओके आमोगनिवर्त्तित आहार
उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्वमा (आहारद्वे) आहारनी छिछा (समुपज्जह) उत्पन्न थाय छे. ॥सू. २॥

ટીકાર્થ-હેવે અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિયોમાં આહારાર્થી' આદિ પૂર્વોક્ત
દ્વારોની પ્રરૂપણા કરાય છે.-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ અસુરકુમાર આહારના અર્થી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા અસુરકુમાર આહારના અર્થી હોય છે. એ પ્રકારે જેવી
વક્તવ્યતા નારકોની કહી છે, તેવી જ અસુરકુમારોની પણ સમજવી ભોલોએ. યાવત્ તેમને
ભાટે તે આહાર પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોને કેટલા કાળ પછી આહારની ઇચ્છા થાયછે?

છાયા-અસુરકુમારાઃ खलु भदन्त ! आहारार्थिनः ? हन्त आहारार्थिनः, एव यथा नैरयिकाणां तथा असुरकुमारानामपि भणितव्यम्, यावत् तेषां भूयो भूयः परिणमन्ति, तत्र खलु योऽसौ आभोगनिर्वर्तितः स खलु जघन्येन चतुर्थभक्तस्य, उत्कृष्टेन सातिरेकवर्षसहस्रस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, ओसन्नं कारणं प्रतीत्य वर्णतो द्वारिद्रशुक्लानि गन्धतः मृरभिगन्धानि रसतः अम्लमधुराणि, स्पर्शतो मृदुकलघुकस्निग्धोष्णानि, तेषां पुराणान् वर्णगुणान् यावत् स्पर्शेन्द्रियतया यावत् मन आमतया ईप्सिततया भिध्यिततया ऊर्ध्वतया नो अधस्तया, सुखतया नो दुःखतया एतेषां भूयो भूयः परिणमन्ति, जेपं यथा नैरयिकाणाम्, प्रकार असुरकुमारो का भी कथन करना चाहिए (जाव) यावत् (तेसिं) उन के लिए (भुज्जो भुज्जो) बार-बार (परिणमन्ति) परिणत होते हैं (तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए) उन में जो आभोगनिर्वर्तित आहार है (से णं जहण्णेणं चउत्थ भत्तस्स) वह जघन्य चतुर्थभक्त (उक्कोसेणं सातिरेगवासमहस्मस्स) उत्कृष्ट कुछ अधिक सहस्र वर्ष में (आहारट्ठे) आहार की अभिलाषा (ममुप्पज्जह) उत्पन्न होती है (ओसण्णं कारणं पडुच्च) बहुलता रूप कारण की अपेक्षा से (वण्णओ हालिइसुक्खिलाइं) वर्ण से पीत और श्वेत (गंधओ सुन्निगंधाइं) गंध से सुरभि-गंध वाले (रसओ अंबिलमहुराइं) रस से आम्ल और मधुर (फासओ मउयलहुयनिणघुण्हाइं) स्पर्श से मृदु, लघु, स्निग्ध और उष्ण (तेमिं पोराणे वण्णगुणे) उनका पुराणा वर्णगुण (जाव फासिंदियत्ताए) यावत् स्पर्शनेन्द्रिय रूप से (जाव मणामत्ताए) यावत् मनाम रूप से (इच्छियत्ताए) इच्छित रूप से (भिज्जियत्ताए) अभिलषणीय रूप से (उद्धत्ताए) ऊर्ध्व-हल्के रूप से (नो अहत्ताए) भारी रूप से नहीं (सुहत्ताए) सुख रूप से (नो दुहत्ताए) दुःख रूप से नहीं (एएसि) उनके लिए (भुज्जो भुज्जो) पुनः पुनः (परिणमन्ति) परिणत होते हैं (सेसं जहा नेरइयाणं)

કથન કરવું જોઈએ (જાવ) યાવત્ (તેસિં) તેમને માટે (મુજ્જો મુજ્જો) વાર વાર (પરિણમતિ) પરિણત થાય છે. (તત્થ ણં જે સે આભોગનિવ્વત્તિએ) તેઓમાં જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે (સે ણં જહણ્ણેણં ચઉત્થભત્તસ્સ) તે જઘન્ય થી ચતુર્થભક્ત (ઉક્કોસેણં) સાતિરેગવાસ સહસ્સસ્સ) ઉત્કૃષ્ટ થી સાતિરેક કાઈકે અધિક સહસ્ર વર્ષમાં (આહારટ્ઠે) આહારની અભિલાષા (મમુપ્પજ્જહ) ઉત્પન્ન થાય છે (ઓસન્ન કારણં પડુચ્ચ) બહુલતા રૂપ કારણની અપેક્ષાથી (વણ્ણઓ હાલિહસુક્ખિલાહ) વર્ણથી પીત અને શ્વેત (ગંધઓ સુન્નિગંધાહ) ગંધથી સુરભિ ગંધવાળા (રસઓ અંબિલમહુરાહ) રસથી અમ્લ અને મધુર (ફાસઓ મહયલહુય નિણ્ણુણ્ણાહ) સ્પર્શથી મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ (તેમિં પોરાણે વણ્ણગુણે) તેમના પુરાણા વર્ણ રૂપ (જાવ ફાસિંદિયત્તાએ) યાવત્ સ્પર્શેન્દ્રિય રૂપથી (જાવ મણામત્તાએ) યાવત્ મનુષ્ય-રૂપથી (ઇચ્છિયત્તાએ) ઇચ્છિતરૂપથી (ભિજ્જિયત્તાએ) અભિલાષણીયરૂપથી (ઉદ્ધત્તાએ) ઉર્ધ્વ-હલકારૂપથી (નો અહત્તાએ) ભારેરૂપથી નહીં (સુહત્તાએ) સુખરૂપથી (નો દુહત્તાએ) દુઃખરૂપથી નહીં

एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, नवरम् आमोगनिर्वर्तित उत्कृष्टेन दिवस पृथक्त्वस्य आहारार्थः समुत्पद्यते ॥ सू० २ ॥

टीका—अथासुरकुमारादि दशभवनपतिषु ‘आहारार्थिनः’ इत्यादीनि तान्येव सप्तद्वाराणि प्ररूपयितुमाह—‘असुरकुमार णं भंते ! आहारद्वी ?’ हे भदन्त ! असुरकुमाराः खलु किम् आहारार्थिनो भवन्ति ? भगवानाह गोयमा ! ‘हंता, आहारद्वी’ हे गौतम ! इन्त-सत्यम् असुरकुमारा आहारार्थिनो भवन्ति, ‘एवं जज्ञ नेरइयाणं तद्वा असुरकुमाराण वि भणियच्चं जाव तेसिं मुज्जो मुज्जो परिणमति’ एवम्—पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकाणां भणितं तथा असुरकुमाराणामपि भणितव्यम्, यावत् तेषां नैरयिकाणां भूयोभूयः परिणमन्ते इत्यन्तम् तथा च असुरकुमाराणां खलु भदन्त ! कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यन्ते ? असुर-
शेष नारको के समान (एवं जाव यणियकुमाराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक (णवरं आमोगनिवत्ति ए उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) विशेष यह कि आमो-
गनिर्वर्तित आहार उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व में (आहारद्वे) आहार की इच्छा (समुज्जह) उत्पन्न होती है ॥ सू० २ ॥

टीकार्थ—अब असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में ‘आहारार्थी’ आदि पूर्वोक्त द्वारों की प्ररूपणा की जाती है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्या असुरकुमार आहार के अर्थी होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! हां, असुरकुमार आहार के अर्थी होते हैं। इस प्रकार जैसी वक्तव्यता नारकों की कही है, वैसी ही असुरकुमारों की भी समझनी चाहिए। यावत् उनके लिए वह आहार पुनः-पुनः परिणत होता है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमारों को कितने काल के बाद आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ?

(पपसिं) तेभन्ना भाटे (मुज्जो मुज्जो) पुन पुन (परिणमति) परिणमन थाय छे. (सेसं जह्वा नेरइयाणं) शेष नारकोणी समान (एवं जाव यणियकुमाराणं) ऐसे प्रकार स्तनितकुमारों मुधी (णवरं आमोगनिवत्ति ए उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) विशेष ऐसे आमोगनिवर्तित आहार उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्वमा (आहारद्वे) आहारनी इच्छा (समुपज्जह) उत्पन्न थाय छे. ॥ सू० २ ॥

टीकार्थ—इसे असुरकुमार आदि दश भवनपतियों में आहारार्थी आदि पूर्वोक्त द्वारों की प्ररूपणा कराया छे—

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! शु असुरकुमार आहारना अर्थी होय छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! हा असुरकुमार आहारना अर्थी होय छे. ऐसे प्रकार जैसी वक्तव्यता नारकोणी कही छे, तेनी ज असुरकुमारोंनी पयु समझनी जेछये. यावत् तेभने भाटे ते आहार पुनः पुन परिणत थाय छे.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमारोंने केटवा कण पछी आहारनी इच्छा थायछे।

કુમારાણાં દ્વિવિધ આહારઃ, આભોગનિર્વર્તિતશ્ચ અનાભોગનિર્વર્તિતશ્ચ, તત્ર સ્વલ્પ યોડસૌ અનાભોગનિર્વર્તિત આહારઃ સોડન્તુસમયમવિરહિત આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ઇત્યાદિરીત્યા સ્વયમ્મૂહનીયમ્ અથ નૈરયિકાપેક્ષયા વિશેષમાહ—‘તત્થ ણં જે સે આભોગનિવ્વત્તિણ સે ણં જહણ્ણેણં ચઉત્થમ્મત્તસ્સ ઉક્કોસેણં સાતિરેગવાસસહસ્સસ્સ આહારદ્દે સમુપ્પજ્જડ’ તત્ર સ્વલ્પ—આભોગનાભોગનિર્વર્તિતયોર્મધ્યે યોડસૌ આભોગનિર્વર્તિતઃ—ઇચ્છાપૂર્વકં નિપ્પાદિત આહારો ભવતિ સ્વલ્પ જઘન્યેન ચતુર્થમ્મત્તે સંભવતિ—‘ચતુર્થમ્મત્તસ્ય’ ઇતિ સપ્તમ્યથે પઘ્ઠી વોધ્યા, તથા ચ ચતુર્થમ્મત્ત ઇતિ આગમિકીસંજ્ઞા વર્તતે, એકસ્મિન્ દિવસે અતિક્રાન્તે ઇતિ તદર્થઃ, મૃયો જઘન્યેન આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે સ ચ દશવર્ષસદસ્યાયુષ્કાણાં પ્રતિપત્તવ્યઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકવર્ષસહસ્રે સાતિરેકે—મમ્યધિકે વર્ષસદસે અતિક્રાન્તે આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે સ ચ સાતિરેક સાગરોપમાયુષ્કવલીન્દ્રાપેક્ષયા દ્રષ્ટવ્યઃ, અત્રાપિ સપ્તમ્યથે પઘ્ઠી વિજ્ઞેયા તદનન્તરમ્ આલાપકસ્તુ—

મગવાન્-અસુરકુમારોં કા આહાર દો પ્રકાર કા હોતા હૈ—આભોગનિર્વર્તિત ઔર અનાભોગનિર્વર્તિત । इन में जो अनाभोगनिर्वर्तित आहार है, वह प्रतिसमय निरन्तर होता रहना है, इत्यादि कथन स्वयं समझ लेना चाहिए । परन्तु असुरकुमारों में नारकों की अपेक्षा कुछ विशेषता है, उसे कहते हैं—असुरकुमारों का जो आभोगनिर्वर्तित आहार है, वह जघन्य चतुर्थ भक्त से होता है चतुर्थ भक्त एक आगमिक संज्ञा है । आशय यह है कि असुरकुमारों को बीच-बीच में एक-एक दिन छोड़कर आहार की अभिलाषा होती है । यह कथन दश हजार वर्ष की आयु वाले असुरकुमारों की अपेक्षा समझना चाहिए । उत्कृष्ट कुछ अधिक एक हजार वर्ष व्यतीत होने पर उन्हें आहार की इच्छा होती है । यह कथन सातिरेक सागरोपम की स्थितिवाले वलीन्द्र की अपेक्षा से है ।

इस के आगे का आलापक इस प्रकार समझना चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन ! असुरकुमार किस वस्तु का आहार करते हैं ?

श्रीભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોના આહાર બે પ્રકારના હોય છે—આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત તેમા બે અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર છે, તે પ્રતિસમય નિરન્તર થયા કરે છે, ઇત્યાદિ કથન સ્વયં સમજ લેવું જોઇએ

પરન્તુ અસુરકુમારોમાં નારકોની અપેક્ષાએ કાંઇક વિશેષતા છે, તેને કહે છે—અસુરકુમારોના બે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે તે જઘન્ય ચતુર્થ ભક્તથી થાય છે. ચતુર્થભક્ત એક આગમિક સંજ્ઞા છે. આશય એ છે કે, અસુરકુમારોને વચમા વચમાં એક એક દિવસ છોડીને આહારની ઇચ્છા થાય છે. આ કથન દશ હજાર વર્ષની આયુ વાળા અસુરકુમારોની અપેક્ષાએ સમજવું જોઇએ. ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક અધિક એક હજાર વર્ષ વ્યતીત થતા તેમને આહારની ઇચ્છા થાય છે આ કથન સાતિરેક સાગરોપમની સ્થિતિ વાળા વલીન્દ્રની અપેક્ષાથી છે.

એનાથી આગળના આલાપક આ પ્રકારે સમજવો જોઇએ.

“असुरकुमाराः खलु भदन्त ! किमाहारमाहारयन्ति ? गौतम ! द्रव्यतोऽनन्तप्रदेशिकानि क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाढानि कालतोऽन्यतमस्थितिकानि भावतो वर्णयन्ति गन्धयन्ति रसयन्ति स्पर्शयन्ति यावत् नियमतः पद्दिक्षु व्यवस्थितानि पुद्गलद्रव्याणि आहारयन्ति” इति नैरयिकवदेव असुरकुमाराणा व्रसनाहत्या मध्ये व्यवस्थितत्वेन पद्दिक्षुसंभवो बोध्यः किन्तु तदपेक्षया विशेषमाह—‘ओसन्नं कारणं पटुच्च वण्णओ हाब्बिदुगुक्किल्लाई, गंधओ पुट्ठिमगंधाई, रसओ अंबिलमहुहाई फासओ मउयलहुयनिदुधुण्ठाई’ ओसन्नं कारणम्—बाहुल्यं कारणं प्रतीत्य—आश्रित्य बहुलकारणापेक्षयेत्यर्थः शुभानुभावापेक्षयेति यावत् बाहुल्यवाचक ओसन्नशब्दो देशोपोऽवगन्तव्यः, वर्णको—वर्णापेक्षया हारिद्रशुभलानि, गन्धतः—गन्धापेक्षया सुरभिगन्धानि, रसतः—रसापेक्षया रम्यमधुराणि, स्पर्शतः—स्पर्शापेक्षया मृदुकलघुकस्निग्धोष्णानि ‘तेसि पोराणे वण्णगुणे जाव फादिदिग्घत्ताए जाव मणामत्ताए इच्छिपत्ताए भिज्झत्ताए’ तेषाम्—आहार्यमाणानां पुद्गलानाम् पुराणान्—प्राक्तनान् वर्णगुणान् यावद् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् विपरिणम्य परिपीड्य परिशाट्य परिविध्वस्य विनाशय अन्यान् आत्मान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् उत्पद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान्

भगवान्—हे गौतम ! द्रव्य से अनन्त प्रदेशी पुद्गलस्कंधों का, क्षेत्र से असंख्यात प्रदेशों में अवगाढस्कंधों का, काल से किसी भी स्थितिवाले स्कंधों का, भाव से वर्ण वाले, गंध वाले, रसवाले और स्पर्शवाले पुद्गलों का, यावत् नियम से छोड़ो दिशाओं में रहे हुए पुद्गलों का आहार करते हैं। असुरकुमार व्रसनाडी में ही होते हैं, जतएव वे छोड़ो दिशाओं से पुद्गलों का आहार कर सकते हैं। मगर इस में विशेषता यह है कि बाहुल्य कारण अर्थात् शुभ अनुभाव के कारण असुरकुमार वर्ण से पीत और श्वेत, गन्ध से सुगंध युक्त, रस से अम्ल और मधुर तथा स्पर्श से मृदु, लघु, स्निग्ध और उष्ण पुद्गलों का आहार करते हैं। आहार किए जाने वाले पुद्गलों के पुराने वर्णगुण, गंधगुण, रसगुण, और स्पर्शगुण को विनष्ट कर के अर्थात् पूरी तरह बदल कर

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमार कथं वस्तुनो आहार करे छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! द्रव्यधी अनन्त प्रदेशी पुद्गल स्कन्धो, क्षेत्रधी असंख्यात प्रदेशीमा अवगाढ स्कन्धो, कालधी कालेषु स्थिति वाणा स्कन्धो, भावधी वस्तुवाणा गंधवाणा, रसवाणा अने स्पर्शवाणा पुद्गलो, यावत् नियमधी छोड़े दिश्योंमां स्वेदा पुद्गलो, आहार करे छे असुरकुमार व्रस नाडीमां ज थाय छे, तेधी ज तेओ छोड़े दिश्योंधी पुद्गलो, आहार करी शके छे

पञ्च विशेषता ओछे के पाहुंदय कारण अर्थात् शुभ अनुभावना कारणे असुरकुमार वस्तुधी पीत अने श्वेत, गंधधी सुगंध युक्त, रसधी अम्ल अने मधुर तथा स्पर्शधी मृदु, लघु, स्निग्ध अने उष्ण पुद्गलो, पुराण। वस्तुषु, गंधषु अने स्पर्शषु

પુદ્ગલાન્ સર્વાત્મના આહારમ્-આહારાન્ આહારયન્તિ, તાનિ ક્ષલ્પ આહારતયા ગૃહીતાનિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ શ્રોત્રેન્દ્રિયતયા ચક્ષુરિન્દ્રિયતયા ધ્રાણેન્દ્રિયતયા રસનેન્દ્રિયતયા સ્પર્શનેન્દ્રિય તયા યાવત્-ઇષ્ટતયા કાન્તતયા પ્રિયતયા શુભતયા મનોજ્ઞતયા મન આમતયા મનોવાચ્છિત- તયા ર્દિષ્તિતતયા મિધિયતતયા ત્વમ્મિજનકત્વે ન પુનરભિલપનીયતયા 'દુઃસ્વાદ નો અદ્વિત્તાપ' ઝર્ધ્વતયા લઘુપરિણામતયા લઘુપરિણામિત્વાત્ નો અધસ્તયા ગુરુપરિણતત્વાભાવાત્ 'સુઃસ્વાદ નો દુઃસ્વાદ' સુખતયા લઘુપરિણામપરિણતત્વાત્ નો દુઃસ્વતયા ગુરુપરિણામપરિણતત્વાભાવાત્ 'તે દુઃસ્વાદો ભુજો ભુજો પરિણમન્તિ' તે પુદ્ગલા એતેષામ્ અમુરકુમારાણામ્ ભૂયો ભૂયઃ-વારં વારં પરિણમન્તે 'સેસં જહા નેરઝ્યાણં' શેષં યથા નેરઝ્યાણામુત્તમં તથાડસુરકુમારાણામપિ અવસેયમ્, 'એવ જાવ થણિયકુમારાણં' એવમ્-અમુકુમારાણામિવ યાવત્-નાગકુમારાણાં સુવર્ણકુમારાણામ્ અગ્નિકુમારાણાં વિદ્યુત્કુમારાણામ્ ઉદાધિકુમારાણાં દ્રીપકુમારાણાં દિવકુમા- રાણાં વાયુકુમારાણાં સ્તનિતકુમારાણાં વત્તવ્યમ્ ઠિન્તુ 'જનરં જામો' જનિત્વત્તિષ્ઠ ઉક્કોસેણં કે અપૂર્વ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ ગુણ કો ઉત્પન્ન કર કે અપને શરીરથેષ્વર મેં અવ- ગાદ પુદ્ગલો કો, સમસ્ત આત્મપ્રદેશો સે આહાર કરતે હેં । આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કિયે હુયે વે પુદ્ગલ કા શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ધ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય તથા સ્પર્શનેન્દ્રિય કે રૂપ મેં તથા ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, શુભ, મનોજ્ઞ ઓર મન આમ રૂપ મેં પરિણત હોતે હેં, અભિલપનીય, ત્વમ્મિ જનક એવં લઘુ હોને કે કારણ ઝર્ધ્વ, રૂપ મેં પરિણત હોતે હેં, ભારી રૂપ મેં નહીં, સુખ રૂપ પરિણત હોતે હેં, દુઃસ્વ રૂપ નહીં । હસ પ્રકાર અસુરકુમારોં દ્વારા ગૃહીત આહાર-પુદ્ગલે ઉનકે લિયે પુનઃપુનઃ પરિણત હોતે હેં । શેષ કથન નારકોં કે કથન કે સમાન સમજના ચાહિયે ।

અસુરકુમારોં કે હી સમાન નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારોં, અગ્નિકુમારોં, વિદ્યુ- ત્કુમારોં, ઉદાધિકુમારોં, દ્રીપકુમારોં, દિશાકુમારોં, વાયુકુમારોં ઓર સ્તનિત-

વિનબ્દ કરીને અર્થાત્ પુરી રીતે બદલીને અપૂર્વ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શશુદ્ધિને ઉત્પન્ન કરીને પોતાને યોગ્ય શરીર ક્ષેત્રમા અવગાદ પુદ્ગલોને સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે. જોમ કહ્યું છે.

આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરેલા તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ધ્રાણેન્દ્રિય, તથા રસનેન્દ્રિય, તથા સ્પર્શનેન્દ્રિયના રૂપમાં તથા ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, શુભ, મનોજ્ઞ, અને મન આમ રૂપમાં પરિણત થાય છે, અભિલપણીય, ત્વમ્મિ જનક તેમજ લઘુ હોવાના કારણે ઝર્ધ્વ રૂપમાં પરિણત થાય છે, ભારે રૂપમાં નહીં સુખરૂપ પરિણત થાય છે દુઃસ્વ રૂપ નહીં જો પ્રકારે અસુરકુમારોં દ્વારા ગૃહીત આહાર પુદ્ગલ તેમને માટે પુનઃપુનઃ પરિણત થાય છે. શેષ કથન નારકોના કથનની સમાન સમજવું જોઈએ

અસુરકુમારોની જેમ જ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદાધિકુમારો, દ્રીપકુમારો, દિશાકુમારો, વાયુકુમારો સ્તનિતકુમારોની વત્તવ્યતા પણ કહી

દિવસપુહુત્તસ્સ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જઈ' નવરમ્-વિશેષસ્તુ આભોગનિર્વર્તિતઃ ઉત્કૃષ્ટેન દિવસ-
પૃથક્ત્વસ્ય આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે સ ચ પલ્યોપમાસંલ્લેયમાયાયુષ્કાણાં તદધિશા
યુષ્કાણાંજ્ઞાવગન્તવ્યઃ ॥ સુ૦ ૨ ॥

મૂલમ્-પુઢવિક્કાઙ્કયા ણં મંતે । આહારટ્ટી ? હંતા, આહારટ્ટી, પુઢવી-
કાઙ્કયાણં મંતે ! કેવઙ્કાલસ્સ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જઈ ? ગોયમા ! અણુ-
મયમવિરહિણ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જઈ, પુઢવિક્કાઙ્કયા ણં મંતે ! કિમાહાર-
માહોરેતિ એવં જહા નેરઙ્કયા ણં જાવ તાઙ્ક કતિ દિસિ આહોરેતિ ?
ગોયમા ! નિવ્વાઘાણં છદિસિ, વાઘાયં પહુચ્ચ સિય તિદિસિ સિય
ચઉદિસિ સિય પંચદિસિ, નવરંઓસન્નકારણં ન મણ્ણઈ, વણ્ણઓ કા -
નીલલોહિયહાલિદ્ધસુક્કિલ્લાઙ્ક, ગંધઓ સુઘિમગંધદુઘિમગંધાઙ્ક, રસઓ
તિત્તરસકહુયરસકસાયરસઅંબિલમહુરાઙ્ક, ફાસઓ કક્કલ્લકાસમઝયગરુ-
ચલહુયહસીયઝહ્ણિદ્ધલ્લક્કલ્લાઙ્ક તેસિ પોરાણે વણ્ણગુણે સેસં જહા નેરઙ્ક-
યાણં જાવ આહચ્ચ નીસસંતિ, પુઢવિક્કાઙ્કયા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહાર-
ત્તાણ ગિણ્ણહતિ તેસિ મંતે ! પોગ્ગલા ણં સેયાલંસિ કઙ્કભાગં આહોરેતિ
કઙ્કભાગં આસાણંતિ ? ગોયમા ! અસંલ્લેજ્જઈભાગ આહોરેતિ અણંતભાગં
આસાણંતિ, પુઢવિક્કાઙ્કયાણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણ ગિણ્ણહતિ તે
કિં સલ્લે આહોરેતિ નો સલ્લે આહોરેતિ ? જહેવ નેરઙ્કયા તહેવ, પુઢવિ-
ક્કાઙ્કયા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણ ગિણ્ણહતિ તે ણં તેસિ પુગ્ગલા
કીસત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ? ગોયમા ! ફાસિદિયત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો
પરિણમતિ, એવં જાવ વણ્ણપ્પકઙ્કાઙ્કયા ॥ સુ૦ ૩ ॥

જ્ઞાયા-પૃથિવીકાયિકાઃ સ્થલ મદન્ત ! આહારાર્થિનઃ ? હન્ત, આહારાર્થિનઃ, પૃથિવી-
કુમારો કી વક્તવ્યતા મી કહ લેની ચાહિણ । વિશેષતા યહી હૈ કિ હન કા
આભોગનિર્વર્તિત આહાર ઉત્કૃષ્ટ દિવસ પૃથક્ત્વ સે હોતા હૈ । યહ કથન
પલ્યોપમ કે અસંલ્લેપાતર્થે ભાગ કી આયુવાલો તથા ડસ સે અધિક આયુવાલો
કી અપેક્ષા સે સમજ્ઞના ચાહિણ ॥ સુ૦ ૨ ॥

હેવી જોધજો. વિશેષતા જો છે કે-જોમના આભોગનિર્વર્તિત આહાર ઉત્કૃષ્ટ દિવસ પૃથ-
ક્ત્વથી થાય છે. આ કથન પલ્યોપના અસંખ્યાતમા ભાગની આયુવાળા તથા તેનાથી
અધિક આયુવાળાઓની અપેક્ષાથી સમજવું જોધજો. ॥ સુ૦ ૨ ॥

કાયિકાનાં મદન્ત ! કિયતા વાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ? ગૌતમ ! - જુલગમ્યમદિન્દિતિ
આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમાહારમ્ આહાર્યન્તિ, एवं यथा
नैरयिकाणां यावत् तानि कतिदिशि आहारयन्ति ? गौतम ! निर्व्याघातेन पट्टदिशि, व्याघातं
प्रतीत्य स्यात् त्रिदिशि, स्याच्चतुर्दिशि, स्यान् पञ्चदिशि नन्तरम् ओसन्न कारणेन न भण्यते,
वर्णतः कालनीललोहितवाम्बुक्कलानि, यन्ततः सूर्यभिगन्धदुर्गभिगन्धानि, रसतः तित्क

શબ્દાર્થ-(પુઢવિકાઙ્યા ણં મંતે ! આહારટ્ટી ?) હે ભગવન ! પૃથ્વીકાયિક
આહાર કે અર્થો હૈં ? (હંતા, આહારટ્ટી) હાં, આહારાર્થો હૈં (પુઢવિકાઙ્યા ણં મંતે !
કેવહકાલસ્સ આહારટ્ટે સમુપ્પજ્ઞહ ?) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો કો કિતને કાલ
મેં આહાર કી અભિલાષા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? ગોયમા અણુસમયમવિરહિણ)હે ગૌતમ !
પ્રતિસમય, વિના વિરહ કે (આહારટ્ટે સમુપ્પજ્ઞહ) આહાર કી અભિલાષા ઉત્પન્ન
હોતી હૈ (પુઢવિકાઙ્યા ણં મંતે ! કિમાહારમાહારેતિ ?) હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિક
કિસ વસ્તુ કા આહાર કરતે હૈં ? (एवं जहा नेरइयाणं) इस प्रकार जैसे नारकों
का कथन (जाव ताइ कह दिसं आहारेंति ?) यावत् कितनी दिशाओं से उन
द्रव्यों को ग्रहण करते हैं ? (गोयमा ! निव्वाघाएण छहिसिं) हे गौतम ! व्या-
घात न होने पर छह दिशाओं से (वाघायं पडुच्च) व्याघात की अपेक्षा से
रुकावट हो तो (सिय तिदिंसिं) कदाचित् तीन दिशाओं से (सिय चउदिंसिं)
कदाचित् चार दिशाओं से (सिय पंचदिंसिं) कदाचित् पांच दिशाओं से (नवरं)
विशेष (ओसन्नं कारणं न भण्यह) बहुलता कारण यहां नहीं कहा जाता
(वण्णओ कालनीललोहियहालिहसुक्किलाइ) वर्ण से काला, नीला, लाल,
पीला, और शुक्ल द्रव्यों को (गंधओ सुविन्दुभिगंधाइं) गन्ध से सुगन्ध दुर्गन्ध

શબ્દાર્થ:- (પુઢવિકાઙ્યાણ મંતે આહારટ્ટી) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક આહારાર્થો હે ?
(હતા ! આહારટ્ટી) હાં, આહારાર્થો હે (પુઢવિકાઙ્યાણ મંતે કેવહકાલસ્સ આહારટ્ટે સમુપ્પજ્ઞહ ?)
હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકેને કેટલા કાળમા આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ? (ગોયમા !
અણુસમયમવિરહિણ)-હે ગૌતમ ! પ્રતિ સમય વિરહ સિવાય (આહારટ્ટે સમુપ્પજ્ઞહ) આહારની
અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે

(પુઢવિકાઙ્યાણ મંતે ! કિમાહારમાહારેતિ ?)-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક કઈ વસ્તુને
આહાર કરે છે ? (एवं जहा नेरइयाणं) એ પ્રકારે કે જેવું નારકોનું કથન (जाव ताइ कह दिसं
आहारेंति ?) यावत् કેટલી દિશાઓથી તે દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ? (गोयमा ! निव्वाघाएणं
छहिसिं)-હે ગૌતમ ! વ્યાઘાત ન થતા છ દિશાઓથી (वाघायं पडुच्च) વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ
રોકાણ થાય તો (सिय तिदिंसिं) કદાચિત્ ત્રણ દિશાઓથી (सिय चउदिंसिं) કદાચિત્ ચાર
દિશાઓથી (सिय पंचदिंसिं) કદાચિત્ પાંચ દિશાઓથી.

(नवरं) विशेष (ओसन्न कारणं न भण्यह) बहुलताया कारण यहां नहीं कहा जाता
(वण्णओ काल नील लोहिय हालिह सुक्किलाइ) पञ्चैथी काला नीला, लाल पीला અને श्वेत

‘‘રસકટુરસકપાયરસામ્લમધુરાણિ, સ્પર્શતઃ કર્કશસ્પર્શમૃદુકગુરુકલઘુકશીતોષ્ણસ્નિગ્ધરુ-
ક્ષાણિ, તેષાં પુરાણાન્ વર્ણગુણન્ શેષં યથા નૈરયિકાણાં યાવદ્ આહત્ય નિઃશ્વસન્તિ,
પૃથિવીકાયિકાઃ ક્ષલ્લુ ભદન્ત ! યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તેષાં ભદન્ત ! પુદ્ગલા-
નામ્ ઇષ્યત્કાલે કતિભાગમ્ આહારયન્તિ, કતિ ભાગમ્ આસ્વાદયન્તિ ? ગૌતમ ! અસંખ્યેય-
ભાગમ્ આહારયન્તિ, અનન્તં ભાગમ્ આસ્વાદયન્તિ. પૃથિવીકાયિકાઃ ક્ષલ્લુ ભદન્ત ! યાન્
પુદ્ગલાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તાન્ કિં સર્વાન્ આહારયન્તિ, નો સર્વાન્ આહારયન્તિ ? યથૈવ

• કો (રસઓ તિત્તરસકટુરસ કસાયરસઅવિલમહુરાઢ) રસ સે તિત્તરસ,
કટુક રસ, કષાય રસ, અમ્લ ઓઁ મધુર દ્રવ્યો કોં (ફાસઓ કક્ષલ્લુફાસ
મડય ગુરુયલ્લુયસીયડળ્ણિદ્વલુક્ષ્વાઈ) સ્પર્શ સે કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત,
ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ (તેસિં પોરાણે વળ્ણગુણે) ઉનકે પહેલે કેં વર્ણગુણ કો (સેસં
જહા નેરહ્યાણં) શેષ જૈસે નારકોં કા (જાવ આહચ્ચ નીસસંતિ) યાવત્ કદા-
ચિત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં !

(પુદ્ધિકાઢ્યા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાપ ગિળ્હંતિ) હે ભગવન્ ! પૃથિવી
કાયિક જિન પુદ્ગલોં કો આહાર રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં (તેસિં મંતે ! પોગ્ગલાણં)
હે ભગવન્ ! ઉન પુદ્ગલોં કા (સેયાલંસિ કહ્માગં આહારેતિ) અનાગત મેં ષિ ને
માગકા આહાર કરતે હૈં ? (કાઢ્માગં આસાંતિ ?) કિતને માગ કા આસ્વાદન
કરતે હૈં ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જહ્માગં આહારેતિ) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતવે માગ
કા આહાર કરતે હૈં (અણંતમાગં આસાંતિ) અનન્તવે માગ કા આસ્વાદન કરતે હૈં

(પુદ્ધિકાઢ્યા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાપ ગિળ્હંતિ) હે ભગવન્ !
પૃથ્વીકાયિક જિન પુદ્ગલોં કો આહારરૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં (તે કિં સર્વે આહા-

દ્ર યેના (ગંવઓ સ્ત્રિમદુભિગંધાઢ) ગંધથી સુગંધ હર્ગંધને (રસઓ તિત્તરસકટુરસ
અંવિલ-મહુરાઢ) રસથી તિત્તરસ, કટુરસ, કષાયરસ, અમ્લરસ અને મધુર દ્રવ્યોને (ફાસઓ
કક્ષલ્લુફાસ મડયગુરુયલ્લુયસીયડળ્ણિદ્વલુક્ષ્વાઈ) સ્પર્શથી કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ,
શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ (તેસિં પોરાણે વળ્ણગુણે) તેમના પહેલાના વર્ણ ગુણને (સેસં
જહા નેરહ્યાણં) શેષ જેવા નારકોના (જાવ આહચ્ચ નીસસંતિ) યાવત્ કદાચિત્ નિશ્વાસ લે છે

(પુદ્ધિકાઢ્યાણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાપ ગિળ્હંતિ)—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે
પુદ્ગલોને આહાર રૂપમા ગ્રહણ કરે છે (તેસિં મંતે ! પોગ્ગલાણં)—હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોના
(સેયાલસિ કહ્માગ આહારેતિ) અનાગતમા કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે ? (કહ્માગં
આસાંતિ) કેટલા ભાગનું આસ્વાદન કરે છે ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જહ્માગં આહારેતિ)—હે
ગૌતમ ! અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે (અણંતમાગં આસાંતિ) અનન્ત ભાગનું
આસ્વાદન કરે છે

(પુદ્ધિકાઢ્યાણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાપ ગિળ્હંતિ)—હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે
પ્ર. ૭૧.

નેરયિકારતથૈવ, પૃથિવીકાયિકાઃ સ્થલુ ભદન્ત ! યાન્ પુદ્ગલાન્ આદારતયા ગૃહ્ણન્તિ તે સ્થલુ તેષાં પુદ્ગલાઃ સીદ્ધકૃતયા મૂયોમૂયઃ પળિમન્તે, एवं यावद वनस्पतिकायिकाः ॥ सू० ३ ॥

ટીકા-અથ પૃથિવીકાયિકાદીનાગેકેન્દ્રિયાણાં પૂર્વોક્તાન સપ્તાધિકારાન પ્રરૂપયિતુમાહ-
'પુદ્ગલિકાદ્યા ણં મંતે ! આદારદ્વી ?' હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાઃ સ્થલુ કિમ્ આહારાર્થિનો ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'હંતા, આદારદ્વી' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, પૃથિવીકાયિકા આહારાર્થિનો ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૂનઃક્રતિ-'પુદ્ગલિકાદ્યા ણં મંતે ! કેવદ્કા-

રેતિ) કયા ડન સવ કા આદાર કરતે હૈં ? (નો સવ્વે આદારેતિ) સર્વ કે ણક દેશ કા આહાર કરતે હૈં ? (જહેવ નેરદ્યા તહેવ) જૈસે નારક વૈસે હી પૃથ્વીકાયિક (પુદ્ગલિકાદ્યા ણં મંતે ! જે પોગલે આદારત્તાય ગિળ્હંતિ) હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જિન પુદ્ગલોં કો આદાર રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં (તે ણં તેસિં પુગલા કીસત્તાય મુજો મુજો પરિણમંતિ ?) વે પુદ્ગલ ડનકે લિળ કિસ રૂપ મેં પુનઃ પુનઃ પરિણત હોતે હૈં ? (ગોયમા ! કાસિંદિયવેમાયત્તાય મુજો મુજો પરિણમંતિ) હે ગૌતમ ! સ્પશેન્દ્રિય કી વિષમ માત્રા કે રૂપ મેં પુન પુનઃ પરિણત હોતે હૈં (અવં જાવ વળખફહ કાદ્યા) ડસી પ્રકાર યાવત્ વનસ્પતિકાયિક ॥સૂ૦ ૩॥

ટીકાર્થ-અથ પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કે વિષય મેં સાત અધિકારોં કા પ્રરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા પૃથિવીકાયિક આહારાર્થી હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં, પૃથ્વીકાયિક આહારાર્થી હોતે હૈં !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કી અભિલાષા હોતી હૈ ?

પુદ્ગલોં આદાર રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તે કિં સવ્વે આદારેતિ) શુ તે બધાને આદાર કરે છે ? (નો સવ્વે આદારેતિ) સર્વના એક દેશને આદાર કરે છે (જહેવ નેરદ્યા તહેવ) જેવા નારક તેવા પૃથ્વીકાયિક

(પુદ્ગલિકાદ્યા ણં મંતે ! જે પોગલે આદારત્તાય ગિળ્હંતિ)-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે પુદ્ગલોં આદારરૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તે ણં તેસિં પુગલા કીસત્તાય મુજો મુજો પરિણમંતિ ?) તે પુદ્ગલોં તેમને મટે કયા રૂપમા પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે ? (ગોયમા ! કાસિંદિયવેમાયત્તાય મુજો મુજો પરિણમંતિ)-હે ગૌતમ ! સ્પશેન્દ્રિયની વિષમ માત્રામા પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે (અવં જાવ વળખફહ કાદ્યા) એજ પ્રકારે વનસ્પતિકાયિક ॥સૂ૦ ૩॥

ટીકાર્થ-હવે પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયાના વિષયમા સાત અધિકારોની પ્રરૂપણ કરાય છે !

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ પૃથ્વીકાયિક આહારાર્થી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, પૃથ્વીકાયિકોં આહારાર્થી હોય છે એમ કહું છે

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકોં કેટલા કાળમા આહારની અભિલાષા થાય છે ?

कस्स आहारहे समुत्पज्जइ ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकानां सल्ल क्रियता काछेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणुमयमविरट्ठिण् आहारहे समुत्पज्जइ' अनुमयम् अविरहितः—निरन्तरन् आहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति—'पुढविकाइया णं मंते ! किमाहारमाहारेति ?' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकाः खलु किम् आहारमाहारयन्ति, 'एवं जहा नेरइयाणं जाव ताइं कति दिसि आहारे'ति ?' एतम्—पूर्वोक्तगीत्या यथा नैरयिकाः खलु यावत् तानि कति दिशि आहारयन्ति ? इत्युक्तं तथा पृथिवीकायिकविषयेऽपि प्रश्नो बोध्यः, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'निव्वाषाणं छदिसं वावायं पडुच्च सिय ति दिसि सिय चउदिसि सिय पचदिसि' निर्व्याघातेन—व्याघात स्नाग्द् अलोकाकाशेन प्रति-स्खलन्स् तस्याभावो निर्व्याघातं तेन, वाधापेक्षयेत्यर्थः नियमादवश्यंभावेन पद्वेदि-व्यवस्थितानि षड्भ्यो दिग्भ्यो आगतानि द्रव्याणि पृथिवीकायिका आहारयन्तीति भावः, व्याघातं—व्याघाधां पुनः लोकनिष्कुटादौ प्रतीत्य—आश्रित्य लोकनिष्कुटादितो व्याघातापेक्षयेति भावः, स्यात्—कदाचित् त्रिदिशि—तिसृभ्यो दिग्भ्य आगतानि, स्यात्—कदाचित् चतुर्दिशि—चतसृभ्यो दिग्भ्य आगतानि, स्यात्—कदाचित् पञ्चदिशि—पञ्चभ्यो

भगवान्—हे गौतम ! प्रति समय, लगातार आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती रहती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक क्या आहार करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जैसे नारकों के विषय में कहा है, वैसा ही समझना, यावत् पृथ्वीकायिक कितनी दिशाओं से आहार करते हैं । श्रीभगवान् ने उत्तर दिया—हे गौतम ! अगर व्याघात न हो अर्थात् अलोकाकाश के कारण यदि रुकावट न आई हो तो नियम से छहों दिशाओं में स्थित और छहों दिशाओं से आगत द्रव्यो का पृथ्वीकायिक आहार करते हैं । यदि व्याघात हो अर्थात् लोक के निष्कुट प्रदेश में रहने के कारण रुकावट हो तो कदाचित् तीन दिशाओं से, कदाचित् चार दिशाओं से और कदाचित् पांच दिशाओं से आगत द्रव्यो का पृथिवीकायिक आहार करते हैं । किन्तु नारको से पृथिवी

श्रीभगवान्—हे गौतम ! प्रति समय, निरन्तर आहार की अभिलाषा उत्पन्न थाय छे.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! पृथ्वीकायिक शो आहार करता रहे छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! जेपु नारकोणी आणतमा कहुं छे, तेपुं न समज्जुं, यावत् पृथ्वीकायिक केटवी दिशाओथी आहार करता रहे छे ?

श्रीभगवान् उत्तर आपे छे—हे गौतम ! अगर व्याघात न होय अर्थात् अलोकाकाशना कारखे नो रोकणु न आण्यु होय तो नियमथी छये दिशाओमा स्थित अने छये दिशाओथी आगत द्रव्येते। पृथ्वीकायिक आहार करे छे. यदि व्याघात थाय अर्थात् लोकना निष्कुट प्रदेशमाणा कारखे रुकावट थाय तो कदाचित् त्रय दिशाओथी, कदाचित् चार

વિગ્ન્ય આગતાનિ દ્રવ્યાણિ પૃથિવીકાયિકા આહારયન્તિ, િન્તુ-‘ળવરં ઓસન્નકારણં ન મળ્ણઈ’ નવરમ્-નૈરયિકાચપેક્ષયા વિશેષસ્તુ પૃથિવીકાયિકેષુ ઓસન્નકારણમ્-વાહુલ્યકારણં ન મળ્યતે એકાન્તશુભાનુભાવાશુમાનુભાવરૂપ વાહુલ્યકારણં નોચ્યતે ડત્યર્થઃ ઓસન્નશબ્દો વાહુલ્યવાચકો દેશીયઃ શબ્દો વોચ્યઃ ‘વળ્ણઓ કાલનીલલોહિતહાલિદ્ધસુક્કિલ્લાઈ’ વર્ણતઃ-વર્ણાપેક્ષયા કાલનીલલોહિતહારિદ્રશુક્લાનિ ‘ગંધઓ સુન્નિમગધાઈ’ ગન્ધતઃ-ગન્ધાપેક્ષયા સુરિમિગન્ધાનિ દુઃમિગન્ધાનિ ‘રસઓ તિત્તરસકઢુવરસ કસાયરસઅંચિલમહુરાઈ’ રસતઃ-રસાપેક્ષયા તિત્તરસકઢુકરસ કપાયરસામ્લમધુરાણિ ‘ફાસઓ કક્કસલ્લફાસમડય ગુરુય લહુયસીય-ઉળ્ણણિદ્ધલ્લુલ્લાઈ’ સ્પર્શતઃ-સ્પર્શાપેક્ષયા કર્કશસ્પર્શ મૃદુકગુરુલ્લઘુકશીતોષ્ણસ્નિગ્ધરૂક્ષાણિ પૃથિવીકાયિકા આહારયન્તિ ‘તેસિં પોરાળે વળ્ણગુળે સેસં જહા નેરડયાળં જાવ આહચ્ચ મીસસંતિ’ તેપામ્-આહાર્યમાણાનાં દ્રવ્યપુદ્ગલ્લાનાં પુરાણાન્-પ્રાક્તનાન્ વર્ણગુણાન્ શેપં યથા નૈરયિકાળાં પ્રતિપાદિતં તથા પ્રતિપાદનીયમ્, યાદ્દ-ગન્ધગુણાન્ રસગુણાન્ સ્પર્શગુણાન્ વિપરિણમ્ય પરિપીડ્ય પરિશાટ્ય પરિવિઘ્વસ્ય અન્યાન્ અપૂર્ણાન્ વર્ણગુણાન્ ગન્ધગુણાન્ રસ-કાયિકો મેં વિશેષના યહ હૈ કિ પૃથિવીકાયિકોં કે સંવંધ મેં વાહુલ્ય કારણ નહીં કહા જાતા હૈ-એકાન્ત શુભાનુભાવ અથવા અશુભાનુભાવ રૂપ વાહુલ્ય કારણ પૃથ્વીકાયિકો મેં પાયા નહીં જાના હૈ ।

વર્ણ કી અપેક્ષા સે કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત, પીત, ઓર શુક્લ, ગંધ સે સુર્ગંધ ઓર દુર્ગંધવાલે, રસ સે તિક્ત, કઢુક, કષાય, અમ્લ ઓર મધુર રસવાલે, સ્પર્શ સે કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ ઓર રૂક્ષ સ્પર્શવાલે દ્રવ્યોં કા પૃથ્વીકાયિક જીવ આહાર કરતે હૈં । ડન આહાર કિણ જાને વાલે પુદ્ગલદ્રવ્યોં કા પહલે કે વર્ણ આદિ ગુણ નષ્ટ હો જાતે હૈં । શેષ સવ કથન નારકોં કે કથન કે સમાન સમજના યાહિણ । અર્થાત્ વર્ણગુણ, ગન્ધગુણ, રસગુણ ઓર સ્પર્શગુણ

દિશાઓથી અને ઠહાયિત્ પાંચદિશાઓથી આગત દ્રવ્યોનો પૃથ્વીકાયિક આહાર કરે છે.

પણ નારકોથી પૃથ્વીકાયિકોમાં વિશેષતા એછે કે પૃથ્વીકાયિકોના સંબંધમાં વાહુલ્ય કારણ નથી હોવાતું-એકાન્ત શુભાનુભાવ અથવા અશુભાનુભાવ રૂપ વાહુલ્ય કારણ પૃથ્વી કાયિકોમાં મળી આવતાં નથી. વર્ણની અપેક્ષાએ કૃષ્ણ, વાદળી, લાલ, પીળા અને સફેદ, ગંધથી સુગંધ અને દુર્ગંધવાળા, રસથી તિક્ત, કઢુ, કષાય અમ્લ અને મધુર રસવાળા, સ્પર્શથી કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શવાળા, દ્રવ્યોનો પૃથ્વીકાયિક જીવ આહાર કરે છે. તે આહાર કરતા પુદ્ગલદ્રવ્યોના આગળના રંગ આદિ ગુણ નષ્ટ થઈ જાય છે. અને નૂતન ગુણ ઉત્પન્ન થાય.

આથી બધું કથન નારકોના સમાન સમજવું જોઈએ. અર્થાત્ વર્ણ ગુણ, ગન્ધ ગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણને બદલીને નવીન વર્ણાદિ ઉત્પન્ન કરીને પોતાના શરીરક્ષેત્રમાં અવગાઠ પુદ્ગલોનો સમસ્ત આત્મપ્રદેશો દ્વારા આહાર કરે છે. સર્વ

ગુણાન્ સ્પર્શગુણાન્ ઉત્પાદ્ય આત્મશરીરક્ષેત્રાવગાદાન્ પુદ્ગલાન્ સર્વોત્પના આહારમ્-આહારાન્ આહારયન્તિ, સર્વતઃ આહારયન્તિ, સર્વેનઃ પરિણમયન્તિ સર્વતઃ ઉચ્છ્વસન્તિ, સર્વતો નિઃશ્વસન્તિ, અમીક્ષણમ્ આહારયન્તિ, અમીક્ષણં પર્ણિમયન્તિ, અમીક્ષણમ્ ઉચ્છ્વસન્તિ, અમીક્ષણં નિઃશ્વસન્તિ, આહત્ય આહારયન્તિ, આહત્ય પરિણમયન્તિ, આહત્ય ઉચ્છ્વસન્તિ, આહત્ય નિઃશ્વસન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુદ્ગલીકાદયા ણં મંતે ! જે પોમ્મણે આહારતાપ્પ ગિણંતિ તેસિં મંતે ! પોમ્મણાણં સેયાલંસિ કદ્દમાગં આહારે તિ, કદ્દમાગં આસાણંતિ ?’ હે મદન્ત ! પૃથ્વીકાયિકાઃ સ્વલ્લુ યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ હે મદન્ત ! તેપાં પુદ્ગલાનામ્ આહારતયા ગૃહ્ણમાણાનામ્ એવ્યત્કાલે-મવિપ્યત્કાલે ગ્રહણકાલોત્તરકાલે इत्यर्थः કતિમાગં-કિયદંશમ્ આહારયન્તિ, કતિમાગમ્-કિયદશમ્ આસ્વાદયન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસંલ્લેજ્જમાગં આહારે તિ અણંતમાગં આસાણંતિ’ અસંલ્લેયેયમાગમ્

કો બદલ કર નહીન ઘળીંદિ ઉત્પન્ન કર કે, અપને શરીર ક્ષેત્ર મેં અવગાહ પુદ્ગલો કો સમસ્ત આત્મપ્રદેશો દ્વારા આહાર કરતે હૈં । સર્વ આત્મપ્રદેશો સે ઉન્હેં પરિણત કરતે હૈં, સમસ્ત આત્મપ્રદેશો સે ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । વારંવાર આહાર કરતે હૈં, પરિણ કરને હૈં, ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં । કદાચિત્ પરિણત કરતે હૈં, ઓર ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જિન પુદ્ગલો કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં ડન મેં સે મવિપ્યત્ કાલ મેં કિતને માગ કા આહાર કરતે ઓર કિતને માગ કા આસ્વાદન કરતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કિપ ગપ દ્રવ્યો કે અસં-લ્લેયાતવેં માગ કા આહાર કરને હૈં ઓર અનન્તવેં માગ કા આસ્વાદન કરતે હૈં । શેષ દ્રવ્ય વિના આસ્વાદન કિપ હી શરીરપરિણામ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં ।

આત્મપ્રદેશોથી તેમને પરિણત કરે છે. સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે. વારંવાર આહાર કરે છે. પરિણત કરે છે, ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે. કદાચિત્ પરિણત કરે છે અને ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લેતા રહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે. તેમનામાંથી. અવિધ્ય કાળમાં કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે. અને કેટલા ભાગનું આસ્વાદન કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરેલા દ્રવ્યોના અસંખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે અને અનન્તમા ભાગનું આસ્વાદન કરે છે શેષ દ્રવ્ય વિના આસ્વાદન કરીને જ શરીર પરિણામને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ પૃથ્વીકાયિક જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, શું તે બધાનો આહાર કરે છે અથવા બધાના એક ભાગનો આહાર કરે છે ?

આહારયન્તિ આહાર્યમાણાનાં પુદ્ગલાનામ્ મનનામત્યાગ્યામ્યાન્યન્તિ શેષાઃ પુનરનાસ્વાદિના
 એવ શરીરપરિણામમાપદ્યન્તે, ગૌતમ પૂનઃકૃતિ-‘પુદ્ગલિકાઙ્યા ણં મંતે ! જે પોગ્ગલે આહારઃ
 ત્તાણ્ ગિણ્હતિ તે કિં સન્વે આહારે તિ નો સન્વે આહારે તિ ?’ હે મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકા
 સ્થુ યાન્ પુદ્ગલઞ્ચ ન્ અદ્વાતયા ગૃહ્ણન્તિ તાન્ કિં સર્વાન્ અપરિશેપાન્ આહારયન્તિ ? કિંવા
 નો સર્વાન્ આહારયન્તિ ? મગવાનાહ-‘જદેય નેગ્ગયા તદેવ’ યથા નૈરયિકાઃ ઉચ્છિન્નતશેપાન્
 તાન્ સર્વાન્ પુદ્ગલાન્ અપરિશેપાન્ આહારયન્તિ તથા પૃથિવીકાયિકા અપિ તાન્ સર્વાન્
 ઉચ્છિન્નતશેપાન્ પુદ્ગલાન્ આહારયન્તીત્યર્થઃ. ગૌતમઃ પૂનઃકૃતિ-‘પુદ્ગલિકાઙ્યા ણં મંતે ! જે
 પોગ્ગલે આહારત્તાણ્ ગિણ્હતિ તેણં તંસિ પુગ્ગલા કોમત્તાણ્ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ?’ હે
 મદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાઃ સ્થુ યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તે સ્થુ પુદ્ગલા આહાર-
 તયા ગૃહીતાઃ સન્તઃ તેણં પૃથિવીકાયિકાનાં તાદૃશ્વદયા ભૂયોભૂયઃ પરિણમન્તે ? મગવા-
 નાહ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પાસિંદિયવેગાચત્તાણ્ મુજ્જોમુજ્જો પરિણમતિ’ સ્પર્શનેન્દ્રિય
 વિમાત્રતયા-સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય વિષમા માત્રા વિમાત્રા તસ્યા ભાવો વિમાત્રના તયા-દૃષ્ટાનિષ્ટનાના-
 પ્રકારતયા ભૂયો ભૂયઃ-વારં વારં પરિણમન્તે નતુ નૈરયિકાણામેકાન્તાશુભતયા દેશનાઞ્ચેકાન્ત-
 શુભતયેતિ માવઃ, ‘એવં જાવ વળ્લપ્પકાઙ્યા’ એવમ્-પૃથિવીકાયિકોક્તરીત્યા યાવત્-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક જિન પુદ્ગલો કો આહાર કે રૂપ
 મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, ક્યા ડન સમી કા આહાર કરતે હૈં અથવા સય કે એક ભાગ
 આહાર કરતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે નારક ત્યાગે હુણ સે શેષ સમી પુદ્ગલોં કા
 આહાર કરતે હૈં ડસી પ્રકાર પૃથ્વીકાયિક કી ડન સમી વ્યક્ત શેષ પુદ્ગલોં કા
 હાર કરતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-પૃથ્વીકાયિક જિન પુદ્ગલોં કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે
 હૈં, વે પુદ્ગલ પૃથ્વીકાયિકોં કે લિષ્ઠ કિન્ રૂપ મેં પુનઃ પુનઃ પરિણત હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્પર્શનેન્દ્રિય કી વિષમ માત્રા કે રૂપ મેં અર્થાત્ હ્રષ્ટ
 એવં અનિષ્ટ રૂપ મેં વારંવાર પરિણત હોતે હૈં । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ નારકોં કે
 સમાન એકાન્ત અશુભ રૂપ મેં તથા દેવોં કી તરહ એકાન્ત શુભ રૂપ મેં ડન કા

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ નારક ત્યાગેલાથી શેષ બધા પુદ્ગલોને આહાર કરે
 છે, એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિક પણ આ બધા ત્યક્ત શેષ પુદ્ગલોને આહાર કરે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! પૃથ્વીકાયિક જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ
 કરે છે, તે પુદ્ગલો પૃથ્વીકાયિકોને માટે કેવા રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે. ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના રૂપમાં અર્થાત્ હ્રષ્ટ
 તેમજ અનિષ્ટ રૂપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે નારકોની સમાન
 એકાન્ત અશુભ રૂપમાં તથા દેવોની જેમ એકાન્ત શુભ રૂપમાં તેમના પરિણમન થતા .

अपकायिका स्तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिका अपि वक्तव्याः सर्वेषामपि एकेन्द्रियाणां सकलव्यापितयाऽविशेषात् ॥ सू० ३ ॥

द्वीन्द्रियादि वक्तव्यता

मूय-वेइंदियाणं भंते ! आहारट्टो ? हंता, आहारट्टो, वेइंदियाणं भंते केवइकालस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ ? जहा नेरइयाणं, नवरं तत्थ णं जे से आभोग्गनिव्वत्तिण्णं से णं असंखेज्जइसमइण्णं अंतोमुहुत्तिण्णं वेमाणियाण्णं आहारट्टे समुप्पज्जइ, सेसं जहा पुढविकाइयाणं, जाव आहच्च नोससंति, नवरं नियमा छद्दिस्सि, वेइंदियाणं भंते ! पुच्छा ? जे पोग्गले आहारत्ताण्णं गिण्हंति तेणं तेस्सि पुग्गलाणं सियालंसि कति-भागं आहारेंति कइभागं आसाएंति ? एवं जहा नेरइयाणं, वेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताण्णं गिण्हंति ते किं सव्वे आहारेंति णो सव्वे आहारेंति ? गोयमा ! वेइंदियाणं दुविहे आहारे पणन्ते, तं जहा लोमाहारे य पक्खेवाहारे य, जे पोग्गले लोमाहारत्ताण्णं गिण्हंति ते सव्वे अपरिसेसे आहारेंति, जे पोग्गले पक्खेवाहारत्ताण्णं गेण्हंति तेसिमसंखे-ज्जइभागमाहारेंति, अणेगाइं च णं भागसहस्साइं अफासाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं विद्धंसमागच्छंति, एएस्सि णं भंते ! पोग्गलाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा त्रिसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा, वेइंदिया णं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताण्णं पुच्छा, गोयमा ! जिब्भिदियवेमायत्ताण्णं तेस्सि भुज्जो भुज्जो परिणमेति, एवं जाव चउरिंदिया, नवरं णेगाइं च णं भागसहस्साइं, अणाघाइज्जमाणाइं अणासाइज्जमाणाइं अफासाइज्जमाणाइं विद्धंसमा-परिणमन नहीं होता है ।

पृथ्वीकायिकों की वक्तव्यता के अनुसार अपकायिकों, तेजस्कायिकों, वायुकायिकों और वनस्पति कायिकों, की वक्तव्यता भी समझ लेनी चाहिए ॥ सू० ३ ॥

पृथ्वीकायिकेनी वक्तव्यताया अनुसर अपकायिके, तेजस्कायिके, वायुकायिके अने वनस्पति कायिकेनी वक्तव्यता पण समझ लेनी जेधज्जे, ॥ सू० ३ ॥

गच्छन्ति, एएसि णं भन्ते ! पोग्गलाणं अणाघाइज्जमाणाणं अणासाइज्ज-
 माणाणं अफासाइज्जमाणाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा
 तुल्ला वा त्रिसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणाघाइ-
 ज्जमाणा, अणासाइज्जमाणा अगंनगुणा, अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा,
 तेइंदिया णं भन्ते ! जे पोग्गला पुच्छा, गोयमा ! तेणं पोग्गला घाणि-
 दियवेमायत्ताए जिर्विभदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो
 भुज्जो परिणमंति, चउरिंदियाणं चक्खिंदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमा-
 यत्ताए जिर्विभदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो
 परिणमंति, सेसं जहा तेइंदियाणं, पंचिंदियतिरिक्खजोगिया जहा
 तेइंदियाणं, णवरं तत्थ णं जे से आभोगनिव्वत्तिए से जहण्णेणं अंतो
 मुहुत्तस्स उक्कोसेणं छट्ठमत्तस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ, पंचिंदियतिरिक्ख -
 जोगिया णं भन्ते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा, गोयमा ! सोइंदिय-
 वेमायत्ताए चक्खिंदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिर्विभदिय-
 वेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति, मणूसा एवं
 चेअ, णवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स उक्कोसेणं अट्ठ-
 मत्तस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ, बाणमंतरा जहा नागकुमारा, एवं जोइ-
 सियावि, णवरं आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स उक्कोसेणं
 दिवसपुहुत्तस्स आहारट्टे समुप्पज्जइ, एवं वेमाणिया वि, नवरं आभोग-
 निव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स उक्कोसेणं तेत्तीसाए वाससहस्सा-
 णं आहारट्टे समुप्पज्जइ, सेसं जहा असुरकुमाराणं जाव एएसिं भुज्जो
 भुज्जो परिणमंति, सोहम्मे आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स,
 उक्कोसेणं दोण्हं वाससहस्साणं आहारट्टे समुप्पज्जइ, ईसाणे णं पुच्छा,
 गोयमा ! जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स साइरेगस्स उक्कोसेणं साइरेगं दोण्हं
 वाससहस्साणं, सणंकुमाराणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं दोण्हं वास-
 सहस्साणं उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं, माहिंदे पुच्छा, गोयमा !

जहण्णेणं दोण्हं वाससहस्साणं, उक्कोसेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं साति-
 रेगाणं बंभलोए पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सत्तण्हं वाससहस्साणं,
 उक्कोसेणं दसण्हं वाससहस्साणं, लंणए णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं
 दसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं चउदसण्हं वाससहस्साणं, महासुक्के णं
 पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं चउदसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तर-
 सण्हं वाससहस्साणं, सहस्सारे पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सत्तासण्हं
 वाससहस्साणं उक्कोसेणं अट्टारसण्हं वाससहस्साणं, आणए णं पुच्छा,
 गोयमा ! जहण्णेणं अट्टारसण्हं वाससहस्साणं, उक्कोसेणं एगूणवीसाए
 वाससहस्साणं, पाणएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगूणवीसाए वास-
 सहस्साणं, उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साणं, आरणे णं पुच्छा, गोयमा !
 जहण्णेणं वीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं एकवीसाए वाससहस्साणं,
 अच्चुएणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एकवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं
 बावीसाए वाससहस्साणं, हिट्ठिमहिट्ठिमगेवेज्जगाणं पुच्छा, गोयमा !
 जहण्णेणं बावीसाए वाससहस्साणं, उक्कोसेणं तेवीसाए वाससहस्साणं,
 एवं सब्बत्थ सहस्साणि भागियव्वाणि जात्र सब्बट्ठं, हिट्ठिममज्झिमगाणं
 पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं तेवीसाए वाससहस्साणं, उक्कोसेणं चउवी-
 साए हेट्ठिम उवरिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं चउवीसाए वास-
 सहस्साणं, उक्कोसेणं पण्णवीसाए वाससहस्साणं, मज्झिमहेट्ठिमाणं
 पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं पण्णवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं छव्वी-
 साए वाससहस्साणं, मज्झिममज्झिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं
 छव्वीसाए० उक्कोसेणं सत्तावीसाए वाससहस्साणं, मज्झिमउवरिमाणं
 पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं सत्तावीसाए० उक्कोसेण अट्ठावीसाए वास
 सहस्साणं, उवरिमहेट्ठिमाणं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए
 वाससहस्साणं उक्कोसेणं एगूणतीसाए वाससहस्साणं, उवरिममज्झिमाणं
 पुच्छा, गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेणं तीसाए वा सह-

સ્સાણં, ઉવરિમઉવરિમાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં તીસાણં
 ઉક્કોસેણં ઇગનીસાણ વાસસહસ્સાણં, ત્રિજયવેજયંતજયતઅરારાજિયાણં
 પુચ્છા, ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઇગનીસાણ વાસસહસ્સાણં ઉક્કોસેણં તેત્તી-
 સાણ વાસસહસ્સાણં, સવ્વટ્ટગસિદ્ધદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા ! અજહણ્ણ-
 મણુક્કોસેણં તેત્તીસાણ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ” ॥ સૂ. ૪ ॥

છાયા-દ્વંન્દ્રિયાઃ સ્વલુ મદન્ત ! આહારાર્થિનઃ ? દન્ત, અન્નારાર્થિનઃ. દ્વંન્દ્રિયાણ
 મદન્ત ! કિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સ્વગુપ્પધને ? યથા નૈયાયિકાણામ્, નવરં તત્ર સ્વલુ યોડસો
 આભોગનિર્વર્તિતઃ સ સ્વલુ અસંલ્પેયસામયિકઃ અન્તર્મુહર્તિકો વિમાત્રયા આરાર્થઃ સધુ-
 ત્પધને, એવં યથા પૃથિવીકાપિજ્ઞાનામ્, યાવદ્ આહત્ય નિઃશ્વમન્તિ, નવરં નિયમાત્ પદ્દિસિ,
 દ્વંન્દ્રિયાણાં મદન્ત ! પૂચ્છા. ૦ યા ! પુદ્ગલાન આહારાર્થનચા ગૃહ્ણન્તિ તે સ્વલુ તપાં દુદ્ગલાનામ્

દ્વીન્દ્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વેદિયાણં મંતે ! આહારટ્ટી ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયજીવ આહાર કે
 અર્થી હોતે હૈં ? (હંતા, આહારટ્ટી) હાં, આહાર કે અર્થી હોતે હૈં (વેદિયાણં મંતે !
 કેવલકાલસ્મ આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ?) હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોં કો કિતને કાલ મેં
 આહાર કી અભિલાષા ઉત્પન્ન હોતી હૈં ? (જદા નેરદયાણં) જૈસે નારકોં કો (ન
 વરં) વિશેષ (તત્થ ણં જે સે આભોગનિવ્વત્તિણ) ઉનમેં જો આભોગનિર્વર્તિત
 આહાર હૈં (સે ણં અસંલેજ્જસમયપ અતોમુહુત્તિણ) વહ અસંલ્પ્યાત સમય કે અન્ત
 મુહુર્ત્ત મેં (વેમાયાણ આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ) વિમાત્રા સે આહાર કી દુચ્છા ઉત્પન્ન
 હોતી હૈં (સેસં જહા પુદવિકાદયાણં) શેષ પૃથિવીકાપિકોં કેસમાન (જાવ આહુચ્ચ
 નીસસંતિ) યાવત્ કદાચિત્ નિશ્વાસ લેતે હૈં (નવરં) વિશેષ (નિયમા છદિસિં)
 નિયમ સે છહ દિશાઓં સે ।

દ્વીન્દ્રિયાદિ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(વેદિયાણં મંતે ! આહારટ્ટી)-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ આહારના અર્થી
 થાય છે ? (હંતા, આહારટ્ટી) હા, આહારના અર્થી થાય છે (વેદિયાણં મંતે ! કેવલકાલસ્મ
 આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ?)-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિયોને કેટલા કાળમા આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન
 થાય છે ? (જદા નેરદયાણ) જેમ નારકોને.

(નવરં) વિશેષ (તત્થ ણં જે સે આભોગનિવ્વત્તિણ) તેઓમા જે આભોગનિર્વર્તિત
 આહાર છે (સે ણં અસંલેજ્જસમયપ અતોમુહુત્તિણ) તે અસંલ્પ્યાત સમયના અન્તર્મુહુર્તમા
 (વેમાયાણ આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ) વિમાત્રાથી આહારની દુચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (સેસં જહા
 પુદવિકાદયાણં) શેષ પૃથ્વીકાપિકોના સમન (જાવ આહુચ્ચ નીસસંતિ) યાવત કદાચિત
 નિશ્વાસ લેછે (નવરં) વિશેષ (નિયમા છદિસિં) નિયમથી છ દિશાઓથી

પણ્યત્કાલે કતિમાગમ્ આહારયન્તિ ? કતિ માગમ્ આસ્વાદયન્તિ ? एवं यथा नैरयिकाणाम्, द्वीन्द्रियाः खलु मदन्त ! यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति तान् किं सर्वान् आहारयन्ति, नो सर्वान् आहारयन्ति ? गौतम ! द्वीन्द्रियाणां द्विविध आहारः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-लोमाहारश्च प्रक्षेपाहारश्च, यान् पुद्गलान् लोमाहारतया गृह्णन्ति तान् सर्वान् अपरिक्षेपान् आहारयन्ति, यान् पुद्गलान् प्रक्षेपाहारतया गृह्णन्ति तेषामसंख्येयभागमाहारयन्ति, अनेहानि च खलु

(वेहંદियाणं भંते ! पुच्छा) हे भगवन् ! द्वीन्द्रियो मंचधी प्रश्न (जे पोगगले आहारत्ताए गिण्हति) जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं (ते णं तेसिं पुग्गलाणं सियालसि कहभागं आहारेति ?) भविष्यत् काल में वे उन पुद्गलों के कितने भाग का आहार करते हैं ? (कहभागं आसापंति ?) कितने भाग का आस्वादन करते हैं ? (एवं जहा नेरइयाणं) इस प्रकार नारकों के समान

(वेहંદियाणं भंते ! जे पोगगला आहारत्ताए गिण्हंति) हे भगवन् ! द्वीन्द्रिय जीव जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं (ते किं सव्वे आहारे ति, णो सव्वे आहारे ति) क्या उन सबका आहार करते हैं या सब के एक भाग का आहार करते हैं ? (गोयसा ! वेहंદियाणं दुविहे आहारे पणत्ते) हे गौतम ! द्वीन्द्रियों का आहार दो प्रकार का कदा है (तं जहा-लोमाहारे य पक्खेवाहारे य) रोमाहार और प्रक्षेपाहार (जे पोगगले लोमाहारत्ताए गिण्हंति ते सव्वे अपरि सेसे आहारेति) जिन पुद्गलों को रोमाहार के रूप में ग्रहण करते हैं, उन सब का सम्पूर्ण रूप में आहार करते हैं (जे पोगगले पक्खेवाहारत्ताए गेण्हंति) जिन पुद्गलों को प्रक्षेपाहार रूप से ग्रहण करते हैं (तेसिमसखेज्जइभागमाहारेति)

(वेहંદियाणं भंते ! पुच्छा ?)-हे भगवन् ! द्वीन्द्रियो सम्मन्धी प्रश्न ? (जे पोगगले आहारत्ताए गिण्हंति) वे पुद्गलोंने आहारना इपमां अहथु करे छे (तेणं तेसिं पुग्गलाणं सियालसि कहभागं आहारेति) भविष्य भणभा तेओ ते पुद्गलोंने केटवा लागने आहार करे छे ? (कह भागं आसापंति) केटवा भागनु आस्वादन करे छे ? (एवं जहा नेरइयाणं) ओ प्रकारे नारकेणी नेम

(वेहंદियाણં ભંતે ! જો પોગગલા આહારત્તાએ ગિણ્હંતિ)-હે ભગવન ! દ્વીન્દ્રિય જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં અહથુ કરે છે (તે કિં સવ્વે આહારેતિ, જો સવ્વે આહારેતિ) શુ તે બધાનો આહાર કરે છે અગર બધાના એક ભાગનો આહાર કરે છે ? (ગોયસા ! વેહંદિયાણં દુવિહે આહારે પણત્તે)-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોનો આહાર બે પ્રકારનો કર્યો છે (તં જહા લોમાહારે ય પક્ખેવાહારે ય) લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર (જે પોગગલે લોમાહારત્તાએ ગિણ્હંતિ તે સવ્વે અપરિસેસે આહારેતિ) જે પુદ્ગલોને લોમાહારના રૂપમાં અહથુ કરે છે, તે બધાનો સમ્પૂર્ણ રૂપમાં આહાર કરે છે (જે પોગગલે પક્ખેવાહારત્તાએ ગેણ્હંતિ) જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારરૂપથી અહથુ કરે છે (તેસિમસલ્લેજ્જિમાગમાહારેતિ) તેમનામાંથી અસખ્યાતમાં ભાગને,

भागसहस्राणि अस्पृश्यमानानाम् अनास्वाद्यमानानां त्रिभुवसमागच्छन्ति, एतेषां खलु भदन्त ! पुद्गलानाम् अनास्वाद्यमानानाम् अस्पृश्यमानानाञ्च कतरे कतरंभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पुद्गलाः अनास्वाद्यमानाः, अस्पृश्यमाना अनन्तगुणाः, द्वीन्द्रियाणां भदन्त ! ये पुद्गला आहारतया पृच्छा, गौतम ! जिह्वेन्द्रिय-विमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया तेषां भूयोभूयः परिणमन्ते, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः उनर्मे से असंख्यातये भाग का आहारकरते हैं (अणेगाइं च णं भागसहस्राड) अनेक सहस्रों भाग (अफासाइज्जमाणाण) स्पर्श न होते हुआओं के (अणाम्माइज्ज माणाणं) आस्वादन न किए जाने वालों के (विद्वंसमागच्छन्ति) विद्वंस को प्राप्त हो जाते हैं

(एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण थ) हे भगवन् ! आस्वादन न किए जाने वाले और स्पृष्ट न किए जाने वाले उन पुद्गलों में (कयरे कयरे हिंतो) कौन किस से (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा) हे गौतम ! आस्वादन न किये जाने वाले पुद्गल सब से कम (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) स्पृष्ट न होने वाले उन से अनन्तगुणा ।

(वेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा) हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों के लिए जो पुद्गल आहार के रूप में, इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! जिह्वेन्द्रियवेमायत्ताए फासिदियवेमायत्ताए) हे गौतम ! जिह्वेन्द्रिय की विषममात्रा के रूप में, स्पर्शनेन्द्रिय की विषम मात्रा के रूप में (तेसिं) उनके लिए (भुज्जो भुज्जो आहार करे छे. (अणेगाइं च ण भागसहस्राड) अनेक सहस्रों भाग (अफासाइज्जमाणाण) स्पर्श न थनाराओंना (अणासाइज्जमाणाणं) आस्वादन न करताओंना (विद्वंसमागच्छन्ति) विद्वंसने प्राप्त थई जाय छे.

(एएसि णं भंते ! पोग्गलाण अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण थ)—हे भगवन् ! आस्वादन न करता अने स्पृष्ट न करता, ते पुद्गलौभा (कयरे कयरेहिंतो) कालु केन थी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प, धृष्ट, अगर तुल्य अथवा विशेषा धिक छे ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला अणासाइज्जमाणा)—हे गौतम ! आस्वादन न करता पुद्गल अधाथी ओछा (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) स्पृष्ट नहीं थनारा तेमनाथी अनन्त गुणा छे.

(वेइंदियाणं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए पुच्छा ।)—हे भगवन् ! द्वीन्द्रियोंना माटे जे पुद्गल आहारना रूपमा, इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! जिह्वेन्द्रियवेमायत्ताए फासिदियवेमायत्ताए)—हे गौतम ! जिह्वेन्द्रियनी विषममात्राना रूपमा, स्पर्शनेन्द्रियनी विषम मात्राना रूपमा

नवरम् नैकानि च खलु भागसहस्राणि अनाप्रायमाणानि अनास्वाद्यमानानि अस्पृश्यमानानि विध्वंसमागच्छन्ति, एतेषां खलु मदन्त ! पुद्गलानाम् अनाप्रायमाणानाम् अनास्वाद्यमानानाम् अस्पृश्यमानानाञ्च कतरे कतरेभ्योऽस्या वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः पुद्गला अनाप्रायमाणाः, अनास्वाद्यमाना अनन्तगुणाः, अस्पृश्यमाना अनन्तगुणाः, त्रीन्द्रियाणां मदन्त ! यान् पुद्गलान् पृच्छा, गौतम ! ते खलु पुद्गलाः घ्राणेन्द्रियविमात्रतया जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया तेषां भूयो भूयः परिपरिणमन्ति पुनः पुनः परिणत होते हैं (यत्नं जात्र चउरिंदिया) इमी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय (णवरं) विशेष (जेगाइं च णं भागसहस्साइं) अनेकों सहस्र भाग (अणाघाइज्जमाणाइं) न सू घे जाते हुए (अणासाइज्जमाणाइं) अनास्वाद्यमान (अफासाइज्जमाणाइं) स्पृष्ट न होते हुए (विध्वंसमागच्छन्ति) विध्वंस को प्राप्त होते हैं ।

(एएसि णं भंते ! पोगगलाणं अणाघाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाणं अफासाइज्जमाणाण य) हे भगवन् ! इन न सू घे जाते हुए, न आस्वादन किए जाते हुए, और न स्पृष्ट किए जाते हुए पुद्गलों में (कयरे कयरे हितो) कौन किससे (अप्पा वा, बहुया, वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक है ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोगगला) हे गौतम ! सब से कम पुद्गल (अणाघाइज्जमाणा) अनाप्रायमान (अणासाइज्जमाणा अणंतगुणा) अनास्वाद्यमान अनन्तगुणा (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) अस्पर्शी किये हुए अनन्तगुणा ।

(तेइंदियाणं भंते ! जे पोगगला) हे भगवन् ! त्रीन्द्रियों के लिए जो पुद्गल (पुच्छा) इत्यादि प्रश्न (गोयमा ! ते णं पोगगला) हे गौतम ! वे पुद्गल (घाणिदि-

(तेसि) तेभने भाटे (मुज्जो मुज्जो परिणमन्ति) पुन पुन परिणत थाय छे (एवं जाव चउरिंदिया) ओअ प्रकारे थावत् अतुरिन्द्रिय (णवरं) विशेष (जेगाइं च णं भागसहस्साइं) अनेक सहस्रभाग (अणाघाइज्जमाणाइं) नही सुघेवा (अणासाइज्जमाणाइं) अनास्वाद्यमान (अफासाइज्जमाणाइं) स्पर्शाई नही रहेवा (विध्वंसमागच्छन्ति) विध्वंसने प्राप्त थाय छे,

(एएसिणं भंते ! पोगगलाणं अणाघाइज्जमाणाणं अणासाइज्जमाणाण य)-हे भगवन् ! ओ नही सुघेवा, नही आस्वादन करवाभा आवेवा अने नही स्पर्श करवाभा आवेवा पुद्गलोभा (कयरे कयरेहितो) केअ केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पोगगला)-हे गौतम ! अधाथी ओछा पुद्गल (अणाघाइज्जमाणा) अनाप्रायमान (अणासाइज्जमाणा अणंतगुणा) अनास्वाद्यमान अनन्तगुणा (अफासाइज्जमाणा अणंतगुणा) अस्पर्श अनन्तगुणा ।

(तेइंदियाणं भंते ! जे पोगगला)-हे भगवन् ! त्रीन्द्रियोने भाटे वे पुद्गल (पुच्छा) इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! तेण पोगगला)-हे गौतम ! ते पुद्गलो (घाणिदियवेमायत्ताए) प्राप्ते-

ળમન્તે, ચતુરિન્દ્રિયાણાં ચક્ષુરિન્દ્રિયવિમાત્રતયા ઘ્રાણેન્દ્રિયવિમાત્રતયા જિહ્વેન્દ્રિયવિમાત્રતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયવિમાત્રતયા તેષાં મૂયો મૂયઃ પરિણમન્તે, શેષં યથા ત્રીન્દ્રિયાણાં, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો-
નિકા યથા ત્રીન્દ્રિયાણામ્, નવરમ્-તત્ર ચલુ યોડસૌ આમોગનિર્વર્તિતઃ સ જઘન્યેન અન્ત-
ર્મુહૂર્તસ્ય, ઉત્કૃષ્ટેન પઠમક્તસ્ય આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, પચ્ચેન્દ્રિયનિર્યગ્ચોનિકાના મદન્ત !
યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારાર્થતયા પૃચ્છા, ગોતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયવિમાત્રતયા ચક્ષુરિન્દ્રિયવિમાત્રતયા
ચવેમાયત્તાય) ઘ્રાણેન્દ્રિય કી વિષમ માત્રા કે રૂપ સે (જિહ્વેન્દ્રિય વેમાયત્તાય)
જિહ્વેન્દ્રિય કી વિષમ માત્રા કે રૂપ સે (સ્પર્શનેન્દ્રિય વેમાયત્તાય) સ્પર્શનેન્દ્રિય કી
વિષમ માત્રા કે રૂપ સે (તેસિં) ઉનકે લિણ (મુજ્જો મુજ્જો પરિણમન્તિ) પુનઃ પુનઃ
પરિણત હોતે હૈં ।

(ચતુરિન્દ્રિયાણં ચક્ષુરિન્દ્રિયવેમાયત્તાય ઘ્રાણેન્દ્રિયવેમાયત્તાય જિહ્વેન્દ્રિય-
વેમાયત્તાય સ્પર્શનેન્દ્રિયવેમાયત્તાય) ચતુરિન્દ્રિયોંકે ચક્ષુરિન્દ્રિય કી વિષમ માત્રા
કે રૂપ સે, ઘ્રાણેન્દ્રિય કી વિષમ માત્રા કે રૂપ સે, જિહ્વેન્દ્રિય કી વિષમ માત્રા
કે રૂપ સે (તેસિં) ઉનકે લિણ (મુજ્જો મુજ્જો) વાર-વાર (પરિણમન્તિ) પરિણત
હોતે હૈં (સેસં જહા તેહંદિયાણં) શેષ ત્રીન્દ્રિયોંકી તરહ ।

(પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયા જહા તેહંદિયાણં) પંચેન્દ્રિય તિર્યચ ત્રીન્દ્રિયોં
કી તરહ (ળવરં) વિશેષ (તત્થ ણં જેસે આમોગનિર્વર્તિત) ઉનમેં જો આમોગ-
નિર્વર્તિત આહાર હૈં (સે જહણેણં અંતોમુહૂત્તસ) વહ જઘન્ય અન્તર્મુહૂત્ત
સે (ઉક્કોસેણં છટ્ઠમત્તસ) ઉત્કૃષ્ટ પઠ મક્ત સે (આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ)
આહાર કી અમિલાપા ઉત્પન્ન હોતી હૈં (પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયાણ
મતે ! જે પોગલા આહારત્તાય પુચ્છા ?) હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યચોંકે

ન્દ્રિયની વિષમમાત્રા૩પથી (જિહ્વેન્દ્રિયવેમાયત્તાય) જિહ્વેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના ૩પથી (સ્પર્શ-
નેન્દ્રિયવેમાયત્તાય) સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિષમ માત્રાના ૩પથી (તેસિં) તેમને માટે (મુજ્જો મુજ્જો
પરિણમન્તિ) પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે.

(ચતુરિન્દ્રિયાણ ચક્ષુરિન્દ્રિયવેમાયત્તાય ઘ્રાણેન્દ્રિયવેમાયત્તાય જિહ્વેન્દ્રિયવેમાયત્તાય.) ચતુ
રિન્દ્રિયોના ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિષમ માત્રાના ૩પથી ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના ૩પથી, જિહ્વેન્દ્રિ-
યની વિષમમાત્રાના ૩પથી તથા સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિષમમાત્રાના ૩પથી (તેસિં) તેમને માટે
(મુજ્જો મુજ્જો) વાર-વાર (પરિણમન્તિ) પરિણત થાય છે (સેસં જહા તેહંદિયાણં) શેષ ત્રીન્દ્રિયોની જેમ.

(પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષજોણિયા જહા તેહંદિયાણં) પચેન્દ્રિય તિર્યચ ત્રીન્દ્રિયોની જેમ
(ળવરં) વિશેષ (તત્થ ણ જે સે આમોગનિર્વર્તિત) તેઓમા જે આમોગનિર્વર્તિત આહાર છે
(સે જહણેણં અંતો મુહૂત્તસ) તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂત્તથી (ઉક્કોસેણ છટ્ઠમત્તસ) ઉત્કૃષ્ટ પઠ
મક્તથી (આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ) આહારની અમિલાપા ઉત્પન્ન થાય છે. (પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ-
જોણિયાણ મતે ! જે પોગલા આહારત્તાય પુચ્છા ?)-હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યચોના

घ्राणेन्द्रियविमात्रतया, जिह्वेन्द्रियविमात्रतया स्पर्शेन्द्रियविमात्रतया भूयो भूयः परिणमन्ते, मनुष्या एवञ्च, नवरम् आभोगनिर्वर्तितो जघन्येन अन्तर्मुहूर्तस्य उत्कृष्टेन अष्टमभक्तस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, चानव्यन्तरा यथा नागकुमारः, एवं ज्योतिष्का अपि, नवरम् आभोगनिर्वर्तितो जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य, उत्कृष्टेन दिवसपृथक्त्वस्य आहारार्थः समुत्पद्यते, एवं वैमानिका अपि, नवरम् आभोगनिर्वर्तितो जघन्येन दिवसपृथक्त्वस्य उत्कृष्टेन

लिए जो पुद्गल आहार के रूप में, इत्यादि प्रश्न ? (गोयमा ! सोइंदियवेमा यत्ताए चक्खिंदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्बिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए) हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय की विमात्रा से, चक्षुरिन्द्रिय की विमात्रा से, घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा से, जिह्वेन्द्रिय की विमात्रा से, स्पर्शेन्द्रिय की विमात्रा से (भुज्जो भुज्जो परिणमन्ति) पुनः पुनः परिणत होते हैं (मणूसा एवं चेव) मनुष्य इसी प्रकार (णवरं) विशेष (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं अंतो-मुहुत्तस्स) आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य अन्तर्मुहूर्त में (उक्कोसेणं अट्टमभक्तस्स) उत्कृष्ट अष्टम भक्त से (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ।

(बाणमंतरा जहा नागकुमारा) पानव्यन्तर जैसे नागकुमार (एवं जोइसिया वि) इसी प्रकार ज्योतिष्क भी (णवरं) विशेष (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स) आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य दिवसपृथक्त्व में (उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व में (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

(एवं वेमाणिग वि) इसी प्रकार वैमानिक भी (णवरं) विशेष (आभोग-माटे वे पुद्गल आहारनाइपमा उत्तादि प्रश्न ?

(गोयमा ! सोइंदियवेमायत्ताए चक्खिंदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिब्बिंदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए) हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रिय की विमात्रा से, चक्षुरिन्द्रिय की विमात्रा से, घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा से, जिह्वेन्द्रिय की विमात्रा से, स्पर्शेन्द्रिय की विमात्रा से (भुज्जो भुज्जो परिणमन्ति) पुनः पुनः परिणत थाय छे (मणूसा एवं चेव) मनुष्य ऐसे प्रकार (णवरं) विशेष (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं अंतो मुहुत्तस्स) आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य अन्तर्मुहूर्त में (उक्कोसेणं अट्टमभक्तस्स) उत्कृष्ट अष्टम भक्त से (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की इच्छा उत्पन्न थाय छे

(बाणमंतरा जहा नागकुमारा) पानव्यन्तर जेवा नागकुमार (एवं जोइसिया वि) ऐसे प्रकार ज्योतिष्क पण्डित (णवरं) विशेष (आभोगनिव्वत्तिए जहण्णेणं दिवसपुहुत्तस्स) आभोगनिर्वर्तित आहार जघन्य दिवस पृथक्त्व में (उक्कोसेणं दिवसपुहुत्तस्स) उत्कृष्ट दिवस पृथक्त्व में (आहारट्ठे समुप्पज्जइ) आहार की अभिलाषा उत्पन्न थाय छे,

ત્રયસ્તિશ્વદુ વર્ષમહસ્તાણામ્ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, જોષ યથા અસુરકુમારાણા યાવદ્ દુનૈવા
 ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તે, સૌધર્મે આભોગનિર્વર્તિતો જઘન્યેન દિવસપૃથક્ત્વસ્ય, ઉત્કૃષ્ટેન
 દ્વયો વર્ષસહસ્રયોરાશર્થઃ સમુત્પદ્યતે, ઈશાને ત્યજ્ય પુચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન દિવસપૃથક્ત્વસ્ય
 સાતિરેકસ્ય, ઉત્કૃષ્ટેન સાતિરેકં દ્વયોર્વર્ષસહસ્રયોઃ, સનત્કુમારાણા પુચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન
 દ્વયોર્વર્ષસહસ્રયોઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્ માહેન્દ્રે પુચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન દ્વયો
 નિવ્વત્તિષ્ઠ જહ્ણણેણં દિવસપુહુત્તસ્સ) આભોગનિર્વર્તિત આહાર જઘન્ય દિવસ
 પૃથક્ત્વ મેં (ઉક્કોસેણં તેત્તીસાણ વાસસહસ્સાણં આહારદ્વે સમુપજ્જહ) ઉત્કૃષ્ટ
 તેત્તીસ હજાર વર્ષ મેં આહાર કી અભિલાપા ઉત્પન્ન હોતો હૈં (સેસ જહા અસુર-
 કુમારાણં) શેષ કથન અસુરકુમારોં કી તરહ (જાવ ણણસિ મુજ્જો મુજ્જો પરિણ-
 મંતિ) યાવત્ દુનકે લિષ્ઠ ચાર-ચાર પરિણત હોતે હૈં ।

(સોહમ્મે આભોગનિવ્વત્તિષ્ઠ જહ્ણણેણં દિવસપુહુત્તસ્સ) સૌધર્મ્યકન્ય મેં
 આભોગનિર્વર્તિત આહાર જઘન્ય દિવસપૃથક્ત્વ મેં (ઉક્કોસેણં દોણ્હં વાસસહ
 સ્સાણં) ઉત્કૃષ્ટ દો હજાર વર્ષ મેં (આહારદ્વે સમુપજ્જહ) આહાર કી અભિલાપા
 ઉત્પન્ન હોતી હૈં (ઈસાણે ણં પુચ્છા) ઈશાન કલ્પ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ-
 ણેણં દિવસપુહુત્તસ્સ સાહરેગસ્સ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય કુલ્લ અધિક દિવસ પૃથ-
 ક્ત્વ મેં (ઉક્કોસેણં સાહરેગં દોણ્હં વાસસહસ્સાણં) ઉત્કૃષ્ટ કુલ્લ અધિક દો
 હજાર વર્ષ મેં (સણકુમારાણં પુચ્છા ?) સનત્કુમાર સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા !
 જહ્ણણેણં દોણ્હં વાસસહસ્સાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દો હજાર વર્ષ મેં (ઉક્કોસેણં
 સત્તણ્હં વાસસહસ્સાણં) ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષ મેં (માહિંદે પુચ્છા) માહેન્દ્ર

(જવ વેમાણિયા નિ) એજ પ્રકારે વૈમાનિક ૫૭ (નવર) વિશય (અભોગનિવ્વત્તિષ્ઠ જહ્ણણેણ
 દિવસપુહુત્તસ્સ) આભોગનિર્વર્તિત આહાર જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમાં (ઉક્કોસેણ તેત્તીસાણ
 વાસસહસ્સાણ આહારદ્વે સમુપજ્જહ) ઉત્કૃષ્ટ તેત્તીસ હજાર વર્ષમાં આહારની સંભાળા
 ઉત્પન્ન થાય છે (સેસ જહા અસુરકુમારાણ) શેષ કથન અસુરકુમારોં નેમ (જાવ ણણસિ
 મુજ્જો મુજ્જો પરિણમતિ) યાવત્ એને માટે વારવાર પરિણત થાય છે.

(સોહમ્મે આભોગનિવ્વત્તિષ્ઠ જહ્ણણેણં દિવસપુહુત્તસ્સ) સૌધર્મ્યકન્યમાં આભોગનિર્વર્તિત
 આહાર જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમાં (ઉક્કોસેણં દોણ્હં વાસસહસ્સાણ) ઉત્કૃષ્ટ એ હજાર વર્ષમાં
 (આહારદ્વે સમુપજ્જહ) આહારની અભિલાપા ઉત્પન્ન થાય છે.

(ઈસાણે પુચ્છા) ઈશાન કલ્પ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણ દિવસપુહુત્તસ્સ
 સાહરેગસ્સ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય કાલક અધિક દિવસ પૃથક્ત્વમાં (ઉક્કોસેણ સાહરેગં દોણ્હં
 વાસસહસ્સાણ) ઉત્કૃષ્ટ કાલક અધિક એ હજાર વર્ષમાં (સણકુમારાણ પુચ્છા ?) સનત્કુમાર
 સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણ દોણ્હં વાસસહસ્સાણ) હે ગૌતમ ! જઘન્ય એ હજાર
 વર્ષમાં (ઉક્કોસેણ સત્તણ્હં વાસસહસ્સાણ) ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષમાં (માહિંદે પુચ્છા)

વર્ષસહસ્રયોઃ સાતિરેકયોઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તાનાં વર્ષસહસ્રાણાં સાતિરેકાણામ્, બ્રહ્મલોકે પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સપ્તાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન દશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, લાન્તકે ચતુર્દશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, ગૌતમ ! જઘન્યેન દશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન ચતુર્દશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, મહાશુક્રે ચતુર્દશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તદશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, સહસ્રારે પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સપ્તદશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્, ઉત્કૃષ્ટેન

કલ્પ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં દોષહં વાસસહસ્તાણ સાતિરેગાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દો હજાર વર્ષ સે કુછ અધિક કાલ મેં (ઉક્કોસેણં સત્તણ્હ વાસસહસ્તાણં સાતિરેગાણં) ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક સાત હજાર વર્ષ મેં (ચંમલોણ પુચ્છા) બ્રહ્મલોક સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા જહ્ણણેણં સત્તણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હજાર વર્ષ મેં (ઉક્કોસેણં દસણ્હ વાસસહસ્તાણં) ઉત્કૃષ્ટ દશ હજાર વર્ષ મેં (લંતણં પુચ્છા) લાન્તક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં દસણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ (ઉક્કોસેણં ચડદસણ્હ વાસસહસ્તાણં) ઉત્કૃષ્ટ ચૌદહ હજાર વર્ષ (મહાશુક્રેણં પુચ્છા ?) મહાશુક્રવિમાન સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! જહ્ણણેણં ચડદસણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદહ હજાર વર્ષ મેં (ઉક્કોસેણં સત્તરણ્હ વાસસહસ્તાણં) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર હજાર વર્ષ મેં (સહસ્રારે પુચ્છા ?) સહસ્રાર કલ્પ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સત્તરણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ !

માહેન્દ્ર કલ્પ સંબંધી પ્રશ્ન ?

(ગોયમા ! જહ્ણણેણં દોષહં વાસસહસ્તાણ સાતિરેગાણં) જઘન્ય બે હજાર વર્ષથી કાષ્ઠ અધિકકાળમાં (ઉક્કોસેણં સત્તણ્હ વાસસહસ્તાણ સાતિરેગાણં) ઉત્કૃષ્ટ કાષ્ઠ અધિક સાત હજાર વર્ષની સ્થિતિ છે

(ચંમલોણ પુચ્છા ?) બ્રહ્મલોક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સત્તણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હજાર વર્ષમાં (ઉક્કોસેણં દસણ્હ વાસસહસ્તાણં) ઉત્કૃષ્ટ દશ હજાર વર્ષની થાય છે.

(લંતણં પુચ્છા) લાન્તક સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં દસણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ (ઉક્કોસેણં ચડદસણ્હ વાસસહસ્તાણં) ઉત્કૃષ્ટ ચૌદહ હજાર વર્ષની સ્થિતિ છે

(મહાશુક્રેણં પુચ્છા ?) મહાશુક્ર વિમાન સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં દસણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ હજાર વર્ષમાં (ઉક્કોસેણં સત્તરણ્હ વાસસહસ્તાણં) ઉત્કૃષ્ટ સત્તર હજાર વર્ષમાં

(સહસ્રારે પુચ્છા ?) સહસ્રાર કલ્પ સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં સત્તરણ્હ વાસસહસ્તાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર હજાર વર્ષમાં (ઉક્કોસેણં અદ્ધારણ્હ વાસ-

अष्टादशानां वर्षपहस्राणाम्, आनते खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अष्टादशानां वर्षसहस्रा-
णाम्, उत्कृष्टेन एकोनविंशतिः वर्षपहस्राणाम्, प्राणते खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन
एकोनविंशतिः वर्षपहस्राणाम् उत्कृष्टेन विंशतिः वर्षपहस्राणाम्, आरणे खलु पृच्छा,
गौतम ! जघन्येन विंशतिः वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन पारिविशति वर्षपहस्राणाम्, अच्युते
खलु पृच्छा, गौतम ! जघन्येन पारिविशति वर्षपहस्राणाम्, उत्कृष्टेन द्वारिविशति वर्ष-
सहस्राणाम्, अधस्तनाधस्तनग्रैवेयकाणां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन द्वारिविशतिवर्षसहस्राणाम्,
उत्कृष्टेन त्रयोविंशति वर्षपहस्राणाम्, एवं सर्वत्र सहस्राणि भणितव्यानि यावत् सर्वार्थः

जघन्य सत्तरह हजार वर्ष में (उक्कोसेणं अट्टारसण्हं चाससहस्साणं) उत्कृष्ट
अठारह हजार वर्ष में (आणए णं पुच्छा ?) आनत कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा !
जहण्णेणं अट्टारसण्हं चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य अठारह हजार वर्ष
में (उक्कोसेणं एगूणवीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट उन्नीस हजार वर्ष में
(पाणए णं पुच्छा) प्राणतकल्प संबंधी प्रश्न ! (गोयमा ! जहण्णेणं एगूण-
वीसाए चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य उन्नीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं
वीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट बीस हजार वर्ष (आरणेणं पुच्छा) आरण
कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं वीसाए चाससहस्साणं) हे गौतम !
जघन्य बीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एक्कवीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट
इक्कीस हजार वर्ष (अच्युत्तं पुच्छा ?) अच्युत कल्प संबंधी प्रश्न ! (गोयमा !
जहण्णेणं एक्कवीसाए चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य इक्कीस हजार वर्ष
(उक्कोसेणं बावीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट बाईस हजार वर्ष (द्विद्विमगेविज्ज-
गाणं पुच्छा ?) अधस्तन ग्रैवेयको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं बावीसाए
चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य बाईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं तेवीसाए चासस-

सहस्साणं) उत्कृष्ट अठार हजार वर्ष (आणएण पुच्छा) आनत कल्प संबंधी प्रश्न ?
(गोयमा ! जहण्णेणं अट्टारसण्हं चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य अठार हजार वर्ष (उक्कोसेणं
एगूणवीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट आगणीस हजार वर्ष (पाणएणं पुच्छा) प्राणत-
कल्प संबंधी प्रश्न (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणवीसाए चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य
आगणीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं वीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट बीस हजार वर्ष
(आरणेण पुच्छा ?) आरण कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं वीसाए चाससहस्साणं)
हे गौतम ! जघन्य बीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एक्कवीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट
इक्कीस हजार वर्ष (अच्युत्तं पुच्छा ?) अच्युत कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्कवीसाए
चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य इक्कीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं बावीसाए चाससहस्साणं)
उत्कृष्ट बावीस हजार वर्ष (द्विद्विमगेविज्जगाणं पुच्छा ?) अधस्तन ग्रैवेयको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं बावीसाए
चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य बावीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं तेवीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट

(अच्युत्तं पुच्छा ?) अच्युत कल्प संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एक्कवीसाए
चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य इक्कीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं बावीसाए चाससहस्साणं)
उत्कृष्ट बावीस हजार वर्ष (द्विद्विमगेविज्जगाणं पुच्छा ?) अधस्तन ग्रैवेयको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं बावीसाए
चाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य बावीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं तेवीसाए चाससहस्साणं) उत्कृष्ट

अधस्तन मध्यमानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन त्रयोविंशतिः वर्षमहस्ताणाम् उत्कृष्टेन चतुर्विंशति
वर्षसहस्ताणाम्, अधस्तनोपरितनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन चतुर्विंशतिवर्षसहस्ताणाम्,
उत्कृष्टेन पञ्चविंशतिवर्षसहस्ताणाम्, मध्यमाधस्तनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन पञ्चविंशति-
वर्षसहस्ताणाम्, उत्कृष्टेन षड्विंशतिवर्षसहस्ताणाम्, मध्यम मध्यमानां पृच्छा, गौतम ! जघ-
न्येन षड्विंशति सहस्ताणाम्, उत्कृष्टेन सप्तविंशतिः वर्षसहस्ताणाम्, मध्यमोपरितनानां पृच्छा,

हस्ताणाम्) उत्कृष्ट तेईस हजार वर्ष (एवं) इस प्रकार (सन्वत्थ) सर्वत्र (सहस्ताणि
भागियन्वाणि) सहस्र कहने चाहिए (जाव सन्वत्थ) यावत् सर्वार्थसिद्ध (हिट्ठिम
मज्झिमगाणं पुच्छा ?) अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जह-
ण्णेणं तेवीसाए वाससहस्ताणं) हे गौतम ! जघन्य तेईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं
चउवीसाए) उत्कृष्ट चौवीस हजार वर्ष (हिट्ठिमउपरिमाणं पुच्छा ?) अधस्तन-
उपरितन संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं चउवीसाए वाससहस्ताणं) हे
गौतम ! जघन्य चौवीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं पणवीसाए वाससहस्ताणं) उत्कृ-
ष्ट पचीस हजार वर्ष (मज्झिमहेट्ठिमाणं पुच्छा ?) मध्यम-अधस्तन ग्रैवेयक संबंधी
प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं पणवीसाए वाससहस्ताणं) हे गौतम ! जघन्य
पचीस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं छवीसाए वाससहस्ताणं) उत्कृष्ट छवीस
हजार वर्ष में (मज्झिममज्झिमाणं पुच्छा ?) मध्यम मध्यम ग्रैवेयक संबंधी प्रश्न ?
(गोयमा ! जहण्णेणं छवीसाए) हे गौतम ! जघन्य छवीस हजार वर्ष में (उक्को-
सेणं सत्तावीसाए वाससहस्ताणं) उत्कृष्ट सत्ताईस हजार वर्ष में (मज्झिमउव-

(हिट्ठिम नेविज्जाण पुच्छा ?) अधस्तन ग्रैवेयके सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं
वावीसाए वाससहस्ताणं)-हे गौतम ! जघन्य पचीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं तेवीसाए
वाससहस्ताणं) उत्कृष्ट तेवीस हजार वर्ष

(एवं) ये प्रकारे (सन्वत्थ) सर्वत्र (सहस्ताणि भागियन्वाणि) सहस्र कहने के लिये
(जाव सन्वत्थ) यावत् सर्वार्थ सिद्ध

(हिट्ठिममज्झिमगाण पुच्छा ?) अधस्तन मध्यम ग्रैवेयक सम्बन्धी प्रश्न (गोयमा !
जहण्णेण तेवीसाए वाससहस्ताणं)-हे गौतम ! जघन्य तेवीस हजार वर्ष (उक्कोसेण
चउवीसाए) उत्कृष्ट चौवीस हजार वर्ष

(हिट्ठिमउपरिमाण पुच्छा ?) अधस्तन उपरितनसम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेण चउवी
साए वाससहस्ताणं)-हे गौतम ! जघन्य चौवीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं पणवीसाए वास
सहस्ताणं) उत्कृष्ट पचीस हजार वर्ष (मज्झिमहेट्ठिमाण पुच्छा ?) मध्यम अधस्तन ग्रैवेयक
सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेण पणवीसाए वाससहस्ताणं) हे-गौतम ! जघन्य पचीस
हजार वर्ष में (उक्कोसेणं छवीसाए वाससहस्ताणं) उत्कृष्ट छवीस हजार वर्ष में

(मज्झिममज्झिमाण पुच्छा ?) मध्यम मध्यम ग्रैवेयक सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! जह-
ण्णेणं छवीसाए)-हे गौतम ! जघन्य छवीस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं सत्तावीसाए वास
सहस्ताणं) उत्कृष्ट सत्तावीस हजार वर्ष में

गौतम ! जघन्येन सप्तविंशति वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन अष्टाविंशति वर्षसहस्राणाम्, उपरितनाधस्तनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अष्टाविंशतिवर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनमध्यमाना पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनोपरितानानां पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम् उत्कृष्टेन एकत्रिंशद्वर्षमहस्राणाम्, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, सर्वार्थरिमाणं पृच्छा ?) मध्यम-उपरितन अवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तावीसाए०) हे गौतम ! जघन्य सत्ताईस हजार वर्ष मे (उक्कोसेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साणं) उत्कृष्ट अट्ठाईस हजार वर्ष (उवरिमहेट्ठिमाणं पृच्छा) उपरितन अधस्तनअवेयकसंबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एगूणतीसाए०) उत्कृष्ट उनतीस-हजार वर्ष (उवरिममज्झिमाणं पृच्छा) उपरितन मध्यम संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेणं तीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य उनतीस, उत्कृष्ट तीस हजार वर्ष (उवरिमउवरिमाणं पृच्छा ?) उपरितन-उपरितन संबंधी प्रश्न ? गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए० उक्कोसेणं एगतीसाए वाससहस्साणं) हे गौतम ! जघन्य तीस हजार वर्ष, उत्कृष्ट एकतीस हजार वर्ष मे (विजय-वैजयन्त-जयन्त-अपराजियाणं पृच्छा ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगतीसाए वाससह

(मज्झिमउवरिमाण पृच्छा !) मध्यम-उपरितन अवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेण सत्तावीसाए)-हे गौतम ! जघन्य सत्तावीस हजार वर्षमा (उक्कोसेण अट्ठावीसाए वाससहस्साण) उत्कृष्ट अठ्ठावीस हजार वर्षमा

(उवरिमहेट्ठिमाणं पृच्छा ?) उपरित-अधस्तन अवेयक संबंधी प्रश्न ! (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्साण)-हे गौतम ! जघन्य अठ्ठावीस हजार वर्ष (उक्कोसेण एगूणतीसाए) उत्कृष्ट अगगुत्तीमहजार वर्ष

(उवरिममज्झिमाणं पृच्छा ?) उपरितन मध्यम संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगूणतीसाए० उक्कोसेण तीसाए वाससहस्साण)-हे गौतम ! जघन्य अगगुत्तीस, उत्कृष्ट तीस हजार वर्षमा

(उवरिम-उवरिमाण पृच्छा ?) उपरितन-उपरितन संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए, उक्कोसेण एगतीसाए वाससहस्साण)-हे गौतम ! जघन्य तीस, उत्कृष्ट अठ्ठावीस हजार वर्षमा

(विजय-वैजयन्तजयन्त अपराजियाणं पृच्छा ?) विजय वैजयन्त, जयन्त अपराजित देवे। संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेण एगतीसाए वाससहस्साण)-हे गौतम ! जघन्य अठ्ठा

સિદ્ધરૂઢેવાનામ્ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અજઘન્યાનુત્કુષ્ટેન ત્રયસિંગદ્ વપંસહસ્રાણામ્ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકા-અથ દ્વીન્દ્રિયાદીનામ્ આહારાર્થિપ્રમૃતિ સમ્પદારાણિ અધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાદ-
'વેદંદિયાણં મંતે ! આહારદ્વી ?' હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વછ ક્ષિપ્ત આહારાર્થિનો ભવન્તિ ?
મગવાનાહ-'હંતા, આહારદ્વી' હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ દ્વીન્દ્રિયાઃ શઘાદયઃ આહારાર્થિનો
મન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'વેદંદિયાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્સ આહારદ્વે સમુપ્પજ્ઞદ્ ?' હે ભદન્ત !
દ્વીન્દ્રિયાણાં કિદતઃ દાહસ્થ-કિયતા કાલેનેત્યર્થઃ આહારાર્થઃ-આહારરૂપ પ્રયોજનં સમુ-
ત્પદ્યતે ? મગવાનાહ-'જહા નેરદ્યાણં' યથા નૈગચિત્તાણામ્ આહારાર્થઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા
સ્સાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય હક્તીસ હજાર વર્ષ મે (ઉત્કોસેણં તેત્તીસાણ વાસસહ
સ્સાણં) ઉત્કુષ્ટ તેતીસ હજાર વર્ષ મેં (સવ્વદ્દુરિદ્ધગદેવાણં પુચ્છા ?) સર્વાર્થસિદ્ધ
દેવોં સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અજહણમણુક્કોસેણં તેત્તીસાણ વાસસહસ્સેણં)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય-ઉત્કુષ્ટ કે મેદ સે રહિત તેતીસ હજાર વર્ષ મેં (આહારદ્વે
સમુપ્પજ્ઞદ્) આહાર કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન દોતી હૈ ॥ સૂ. ૪ ।

ટીકાર્થ-અથ દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોં કે વિષય મેં આહારાર્થોં આદિ સાત દ્વારોં
કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વયા દ્વીન્દ્રિય જીવ આહાર કે અર્થોં હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં દ્વીન્દ્રિય આહારાર્થોં હોતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કી
અભિલાષા હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસી નારકોં કી વક્તવ્યતા કહી હૈ, વૈસી હી દ્વીન્દ્રિયોં
કી મી સમક્ષ લેની ચાહિય । કિન્તુ વિશેષના યહ હૈ કિ આભોગનિર્વર્તિત ઔર

ત્રીસ હાસ વર્ષમા (ઉત્કોસેણ તેત્તીસાણ વાસસહસ્સાણ) ઉત્કુષ્ટ તેતીસ હાસ વર્ષમા ।

(સવ્વદ્દુરિદ્ધદેવાણ પુચ્છા ।) સર્વાર્થસિદ્ધ-દેવો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અજ
હણમણુક્કોસેણ તેત્તીસાણ વાસસહસ્સેણ)-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઉત્કુષ્ટ મેદથી રહિત
તેતીસ હાસ વર્ષમા (આહારદ્વે સમુપ્પજ્ઞદ્) આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકાર્થ-હે દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોના વિષયના આહારાર્થોં આદિ સાત દ્વારોની
પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શુ દ્વીન્દ્રિયજીવ આહારના અર્થોં હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા. દ્વીન્દ્રિય આહારાર્થોં હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ -'એવુ નારકોવુ વક્તવ્ય કહ્યુ છે, તેવુ જ દ્વીન્દ્રિયોવુ' સમજી
હેવુ જોઈએ. પણ વિશેષતા જોડે કે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર-

गौतम ! जघन्येन सप्तविंशति वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन अष्टाविंशति वर्षसहस्राणाम्, उपरितनाधस्तनानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन अष्टाविंशतिवर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनमध्यमाना पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकोनत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उपरितनोपरितनानां पृच्छा ? गौतम ! जघन्येन त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम् उत्कृष्टेन एकत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, विजयवैजयन्तजयन्तापराजितानां पृच्छा, गौतम ! जघन्येन एकत्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्राणाम्, सर्वार्थरिमाणं पृच्छा ?) मध्यम-उपरितन त्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं सत्तावीसाए०) हे गौतम ! जघन्य सत्तावीस हजार वर्ष में (उक्कोसेणं अट्ठावीसाए वाससहस्राणं) उत्कृष्ट अट्ठाईस हजार वर्ष (उवरिमहेट्ठिमाणं पृच्छा) उपरितन अधस्तनत्रैवेयकसंबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्राणं) हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एगुणतीसाए०) उत्कृष्ट उनतीस-हजार वर्ष (उवरिममज्झिमाणं पृच्छा) उपरितन मध्यम संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगुणतीसाए० उक्कोसेणं तीसाए वाससहस्राणं) हे गौतम ! जघन्य उनतीस, उत्कृष्ट तीस हजार वर्ष (उवरिमउवरिमाणं पृच्छा ?) उपरितन-उपरितन संबंधी प्रश्न ? गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए० उक्कोसेणं एगुणतीसाए वाससहस्राणं) हे गौतम ! जघन्य तीस हजार वर्ष, उत्कृष्ट एकतीस हजार वर्ष में (विजय-वैजयन्त-जयन्त-अपराजियाणं पृच्छा ?) विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगुणतीसाए वाससह

(मज्झिमव्वरिमाण पृच्छा !) मध्यम-उपरितन त्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेण सत्तावीसाए)-हे गौतम ! जघन्य सत्तावीस हजार वर्षमा (उक्कोसेण अट्ठावीसाए वाससहस्राण) उत्कृष्ट अठ्यावीस हजार वर्षमा

(उवरिमहेट्ठिमाण पृच्छा ?) उपरित-अधस्तन त्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अट्ठावीसाए वाससहस्राण)-हे गौतम ! जघन्य अठ्यावीस हजार वर्ष (उक्कोसेणं एगुणतीसाए) उत्कृष्ट ओगणुतीसहजार वर्ष

(उवरिममज्झिमाण पृच्छा ?) उपरितन मध्यम संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं एगुणतीसाए० उक्कोसेण तीसाए वाससहस्राण)-हे गौतम ! जघन्य ओगणुतीस, उत्कृष्ट त्रीस हजार वर्षमा

(उवरिम-उवरिमाण पृच्छा ?) उपरितन-उपरितन संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं तीसाए, उक्कोसेण एगुतीसाए वाससहस्राण)-हे गौतम ! जघन्य त्रीस, उत्कृष्ट ओक-त्रीस हजार वर्षमा

(विजय-वैजयन्तजयन्त अपराजियाणं पृच्छा ?) विजय वैजयन्त, जयन्त अपराजित त्रैवेयक संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेण एगुतीसाए वाससहस्राण)-हे गौतम ! जघन्य

સિદ્ધરુદેવાનામ્ પૃચ્છા, ગૌતમ ! અજવન્યાનુત્કુષ્ટેન ત્રયસિંગદ્ વપમહસાણામ્ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકા—અથ દ્વીન્દ્રિયાદીનામ્ આહારાર્થિપ્રમૃતિ સમ્પદારાણિ અધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાદ—
'વેદંદિયાણં મંતે ! આહારદ્વો ?' હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ કિમ્ આહારાર્થિનો ભવન્તિ ?
મગવાનાહ—'હંતા, આહારદ્વો' હે ગૌતમ ! હન્ત—સત્યમ્ દ્વીન્દ્રિયાઃ શબ્દાદયઃ આહારાર્થિનો
ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'વેદંદિયાણં મંતે ! કેવદ્કાલસ્મ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જટ ?' હે મદન્ત !
દ્વીન્દ્રિયાણાં કિયતઃ કાલસ્ય—કિયતા કાલેનેત્યર્થઃ આહારાર્થઃ—આહારરૂપં પ્રયોજનં સમુ
ત્પદ્યતે ? મગવાનાહ—'જહા નેરહ્યાણં' યમા નૈગિજ્ઞાણામ્ આહારાર્થઃ પ્રતિપાદિતસ્તથા

સ્સાણં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય્ હક્તીસ્મ હજાર વર્ષ મેં (ઉત્ત્રોક્ષેણં તેત્તીમાણ વાસસહ
સ્સાણં) ઉત્કુષ્ટ તેતોસ્મ હજાર વર્ષ મેં (સન્નટ્ટમિન્નુગદેવાણં પુચ્છા ?) સર્વાર્થમિદ્ધ
દેવોં સંબધી પ્રહ્ન ? (ગોયમા ! અજઠપ્પમણુક્કોસેણં તેત્તીમાણ વાસસહસ્સેણં)
હે ગૌતમ ! જઘન્ય—ઉત્કુષ્ટ કે ભેદ સે રહિત તેનોમ હજાર વર્ષ મેં (આહારદ્વે
સમુપ્પજ્જહ) આહાર કી રૂચ્છા ઉત્પન્ન દોતી હે ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકાર્થ—અથ દ્વીન્દ્રિય આદિ જીવોં કે વિષય મેં આહારાર્થોં આદિ સાત ધારોં
કી પ્રરૂપણા કી જ્ઞાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી હે મગવન્ ! વયા દ્વીન્દ્રિય જીવ આહાર કે અર્થો દોતે હેં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! હાં દ્વીન્દ્રિય આહારાર્થો દોતે હેં !

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોં વો કિતને કાલ મેં આહાર કી
અમિલાષા દોતી હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જૈસો નારકોં કી વક્તવ્યતા કહી હૈ, વૈસી હી દ્વીન્દ્રિયોં
કી મી સમક્ષ લેની ચાહિય ! કિન્તુ વિશેષના ચહ હૈ કિ આભોગનિર્વર્તિત ઔર

ત્રોસ હમર વર્ષમા (અક્કોસેણ તેત્તીમાણ વાસસહસ્સેણ) ઉત્કુષ્ટ તેત્રોસ હમર વર્ષમા
(સન્નટ્ટમિદ્ધદેવાણ પુચ્છા ?) સર્વાર્થમિદ્ધ—હેવો સખન્ધી પ્રપ્ન ? (ગોયમા ! અજ
ઠ્ઠપ્પમણુક્કોસેણ તેત્તીમાણ વાસસહસ્સેણ)—હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઉત્કુષ્ટ લોદ્ધથી રહિત
તેત્રોસ હમર વર્ષમા (આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહ) આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ સૂ. ૪ ॥
ટીકાર્થ—હેવો દ્વીન્દ્રિય અદિ જીવોના વિષયમા આહારાર્થોં આદિ સાત દોરોની
પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! શુ દ્વીન્દ્રિયજીવ આહારના અર્થોં હોય છે ?

શ્રીમગવાન્—હે ગૌતમ ! હા, દ્વીન્દ્રિય આહારાર્થોં હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! દ્વીન્દ્રિય જીવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રીમગવાન્—હે ગૌતમ—'એવુ નારકોંનુ વક્તવ્ય કહ્યું છે, તેવું જ દ્વીન્દ્રિયોંનું સમજ
દેવુ જોડંજો. પણ વિશેષતા એ છે કે આભોગનિર્વર્તિત અને આભોગનિર્વર્તિત આહાર—

દ્વીન્દ્રિયાણામપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ કિન્તુ - જ્યારે તત્ત્વ જાણે તે આભોગનિવૃત્તિ સેવનં અસંખિજ્ઞ-
સમરૂપ અંતો મુદ્ધુત્તિ વેમાયાણ આહારદે સમુપ્પજ્ઞઃ' નવગ્મ-પૂર્વાપેક્ષયા ત્રિશેષસ્તુ-તત્ર સ્વલ્પ-
આભોગનિર્વર્તિતાનાભોગનિર્વર્તિતયોર્મધ્યે યોડસી આભોગનિર્વર્તિતઃ-દ્રઙ્છાપૂર્વકં નિષ્પાદિત
આહારો ભવતિ સ સ્વલ્પ અસંખ્યેયસામાયિકઃ-અસંખ્યેયે સમયે નિર્વર્તિતઃ જઘન્યેનાપિ અન્ત-
ર્મુહૂર્તિકઃ અન્તર્મુહૂર્તનિષ્ણાયો ભવતિ ન હોનઃ, વિમાત્રતયા વિમિત્ત્યા વિપમા વા માત્રા વિમાત્રા
તસ્યા ભાવો વિમાત્રતા તયા-દૃષ્ટાનિષ્ટનાનાભેદતયેતિ મ વ , ન તુ નૈવ યિકાણામેકાન્તાશુભતયા
દેવાનાશ્ચેકાન્ત શુભતયેવેતિ, આહારઃ સમુપ્પજ્ઞે, 'મેસં જહા પુદ્ગલોઽયમણં જાય આહચ્ચ
નોમસંતિ'શેષં યથા પૃથિવીકાયિકા ॥ પ્રતિપાદિતં તથૈવ દ્વીન્દ્રિયાણામપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, યાવત્
દ્રવ્યતોડનન્નપ્રાદેશિકાનિ ક્ષેત્રતોડસંખ્યેયપ્રદેશાવગાહાનિ કાટતોડન્યતમસ્થિતિકાનિ ભાવતો
વર્ણવન્તિ ગન્ધવન્તિ રસવન્તિ સ્પર્શવન્તિ ઇત્યાદિરીત્યા સર્વત આહારયન્તિ સર્વતઃ પરિણમયન્તિ
સર્વત ઉચ્છ્વાસન્તિ સર્વતો નિઃશ્વાસન્તિ, અમીદ્ગમ્ આહારયન્તિ અમીદ્ગં પરિણમયન્તિ અમી
દ્ગમ્ ઉચ્છ્વાસન્તિ અમીદ્ગં નિઃશ્વાસન્તિ. આહત્ય આહારયન્તિ આહત્ય પરિણમયન્તિ આહત્ય
અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર મેં સે જો આભોગનિર્વર્તિત આહાર અર્થાત્ત ઇચ્છા
પૂર્વક ક્રિયા જાણે વાલા આહાર હૈ, વહ અસંખ્ય સામાયિક અન્તર્મુહૂર્ત મેં જઘન્ય
રૂપ મેં વિમાત્રા સે હોતા હૈં, અર્થાત્ત દ્રષ્ટ-અનિષ્ટ આદિ અનેક પ્રકારોં સે હોતા
હૈ । નારકોં કે સમાન એકાન્ત અશુભ ઓર દેવોં કે સમાન એકાન્ત શુભ રૂપ
નહીં હોતા । શેષ જૈસા પૃથ્વીકાયિકોં કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર
દ્વીન્દ્રિકોં કા મી સમજના ચાહિય । યાવત્-દ્રવ્ય સે અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, ક્ષેત્ર
સે અસંખ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાહન કિય હુય, કાલ સે કિસી મી સ્થિતિ વાલે,
ભાવ સે વર્ણવાન્, ગંધવાન્, રસવાન્, સ્પર્શવાન્, ઇત્યાદિ પ્રકાર સે સમસ્ત
આત્મપ્રદેશોં સે આહાર કરતે હૈં, સમસ્ત આત્મપ્રદેશોં સે પરિણમન કરતે હૈં,
સર્વતઃ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં, સદા આહાર, પરિણમન કરતે હૈં, સદા
ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈં, આહત્ય આહાર એવં પરિણમન કરતે હૈં, ઉચ્છ્વાસ

માંથી જે અભોગનિર્વર્તિત આહાર છે, અર્થાત્ત ઇચ્છાપૂર્વક કરાનારો આહાર છે, તે
અસંખ્ય સામાયિક અન્તર્મુહૂર્તમા જઘન્ય રૂપથી વિમાત્રાથી થાય છે અર્થાત્ત દ્રષ્ટ-અનિષ્ટ
આદિ અનેક પ્રકારોથી થાય છે.

નારકોની સમાન એકાન્ત અશુભ અને દેવોની સમાન એકાન્ત શુભરૂપ નથી હોતા.
શેષ જેવું 'પૃથ્વીકાયિકોત્ત' કથન કરેલું છે એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોત્ત પણ સમજાવેલું જોઈએ.
યાવત્-દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત પ્રદેશોથી અવગાહના કરેલા, કાલથી
કેઈ પણ સ્થિતિવાળા, ભાવથી વર્ણવાન્, ગંધવાન્, રસવાન્, સ્પર્શવાન્ ઇત્યાદિ પ્રકારથી
સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે, સમસ્ત આત્મ પ્રદેશોથી પરિણમન કરે છે, સર્વત
ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે, સદા આહાર પરિણમન કરે છે, સદા ઉચ્છ્વાસ નિશ્વાસ લે છે,

ઉચ્ચૃવસન્તિ આહત્ય નિઃશ્વપન્તિ કિન્તુ-‘ળવરં નિયમા ઝદિસિ’ નરરમ્-પૃથિવીકાયિકાધ પેક્ષયા વિશેષસ્તુ-નિયમાત્-નિયમનોડવશ્યં પદ્દિશઃ સમાહતા ઇતિ પદ્દિગ્ તસ્મિન્ પદ્દિ-દિશિ વ્યવસ્થિત્તાનિ પુદ્ગલરૂપાણિ દ્વીન્દ્રિયા આહરયન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘વેડંદિયાણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાગાં વિષયે પૃચ્છા, તમેવ પૃચ્છામાહ-જે પોગલે આહારત્તાપ મિષ્ઠંતિ નેળં તેસિ પુગ્ગનાણં મિયાલંસિ કઠ્ઠમાગં આહારેતિ કઠ્ઠમાગં આસા-ણંતિ ?’ હે મદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાઃ યાન્ પુદ્ગલ ન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તે સ્વલ્લુ-દ્વીન્દ્રિયાઃ તેષાં-ગૃહ્ણમાણાનાં પુદ્ગલનામ્, ષ્ણત્કાલે-મદિષ્ણત્કાલે-ગ્રહણક લોત્તરકાલે ઇત્યર્થઃ કતિમા-ગમ્-કિયદંશમ્ આગમ્યન્તિ, કતિમાગમ્-કિયદંશમ્ આસ્વાદયન્તિ ? મગવાનાહ-‘एवं जहा-नैरइयाणं’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथा नैरयिकाणां प्रतिपादितं तथ। द्वीन्द्रियाणामपि प्रति-पत्तव्यम्, तथा च गृह्यमाणानां पुद्गलानाम् असंख्येयपागम् आहारयन्ति, अनन्तभागम् आस्वादयन्ति शेषास्तु अनास्वादिता एव शरीरपरिणाममापद्यन्ते, गौतमः पृच्छति-‘वेडंदि-

एवं निश्वास लेते रहते हैं मगर पृथिवीकायिकों की अपेक्षा विशेषता यह है कि द्वीन्द्रिय जीव नियम से छह दिशाओं में स्थित पुद्गलों का आहार करते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! द्वीन्द्रियों के विषय में प्रश्न ? अर्थात् द्वीन्द्रिय जीव जिन पुद्गलों को आहार के रूप में ग्रहण करते हैं, उन ग्रहण किए जाने वाले पुद्गलों का भविष्यत् काल में अर्थात् ग्रहण करने के पश्चात् कितने अंश का आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसा नारकों के विषय में कहा है, वैसा ही द्वीन्द्रियों के विषय में भी कह लेना चाहिए, अर्थात् आहार के रूप में ग्रहण किए हुए पुद्गलों के असंख्यातवें भाग का आहार करते हैं और अनन्तवें भाग का आस्वादन करते हैं । शेष पुद्गल बिना आस्वादन के ही शरीर परिणाम को प्राप्त हो जाते हैं ।

આહત્ય આહાર તેમજ પરિણમન કરે છે, ઉચ્છવાસ નિશ્વાસ લેતા રહે છે.

પણ પૃથ્વીકાયિકોની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે દ્વીન્દ્રિય જીવ નિયમથી છએ દિશાઓમા સ્થિત પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! દ્વીન્દ્રિયોના વિષયમાં પ્રશ્ન ? અર્થાત્ દ્વીન્દ્રિય જીવ ને પુદ્ગલોને આહારના રૂપમા અહ્ણ કરે છે, તે અહ્ણ કરાતા પુદ્ગલોના ભવિષ્યકળમા અર્થાત્ અહ્ણ કર્યા પછી કેટલા અંશનુ આહારણ કરે છે ? કેટલા અંશનુ આસ્વાદન કરે છે ?

શ્રીભગવાન-હે ગૌતમ ! જેવુ નારકોના વિષયમા કહ્યું છે, તેવુ જ દ્વીન્દ્રિયોના વિષયમા પણ કહી લેવું એઈએ અર્થાત્ આહારના રૂપમા અહ્ણ કરેલા પુદ્ગલોના અસં-ખ્યાતમા ભાગનો આહાર કરે છે અને અનન્તમા ભાગનુ અસ્વાદન કરે છે. શેષપુદ્ગલ વિના આસ્વાદને જ શરીર પરિણમને પ્રાપ્ત થઈ બંધ છે

દ્વીન્દ્રિયાણામપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ કિન્તુ - જારં તત્થ જં જે સે આભોગનિવૃત્તિષ્ણ સેજં અસંલિજ્જ-
સમ્મણં અંતો મુહુત્તિષ્ણ વેમાયાણ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જહં' નવમ્-પૂર્વાપેક્ષયા ધિજેયસ્તુ-તત્ર સ્વલ્લ-
આભોગનિર્વર્તિતાનાભોગનિર્વર્તિતયોર્મધ્યે યોડસી આભોગનિર્વર્તિતઃ-દ્રઙ્ઙાપૂર્વકં નિપ્પાદિત
આહારો ભવતિ સ સ્વલ્લ મસંલ્યેયસાગાયિકઃ-અસંલ્યેયે સમયે નિર્વર્તિતઃ જઘન્યેનાપિ અન્ત-
મુહુર્તિકઃ અન્તમુહુર્તનિષ્ણાયો ભવતિ ન હોનઃ, વિમાત્રતયા વિમિત્તયા વિષમા ત્રા માત્રા વિમાત્રા
તસ્યા ભાવો વિમાત્રતા તયા-દૃષ્ટાનિષ્ટનાનાભેદતયેતિ મ વ , ન તુ નૈવપિત્ત્વાણામેકાન્તાશુભતયા
દેવાનાશ્ચેકાન્ત શુભતયેવેતિ, આહારાર્થઃ સમુત્પન્નતે, 'સેસં જરા પુદ્ગલો વાડયાણં જાવ આહચ્ચ
નોમસંતિ'શેષં યથા પૃથિવીકાયિકાના પ્રતિપાદિતં તથૈવ દ્વીન્દ્રિયાણામપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, યાવત્
દ્રવ્યતોડનન્તપ્રાદેશિકાનિ ક્ષેત્રતોડસંગ્વેયપ્રદેશાવગાહાનિ કાન્તતોડન્યતમસ્થિતિકાનિ ભાવતો
વર્ણવન્તિ ગન્ધવન્તિ રસવન્તિ સ્પર્શવન્તિ ઇત્યાદિરીત્યા સર્વત આહાર્યન્તિ સર્વતઃ પરિણમયન્તિ
સર્વત ઉચ્છ્વાસન્તિ સર્વતો નિઃશ્વસન્તિ, અભીક્ષમ્ આહાર્યન્તિ અભીક્ષં પરિણમયન્તિ અભી
ક્ષમ્ ઉચ્છ્વાસન્તિ અભીક્ષં નિઃશ્વસન્તિ. આહત્ય આહાર્યન્તિ આહત્ય પરિણમયન્તિ આહત્ય
અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર મેં સે જો આભોગનિર્વર્તિત આહાર અર્ધાત્ત્વ ઇચ્છા
પૂર્વક ક્રિયા જાને વાલા આહાર હૈ, વ્હ અસંલ્ય સામયિક અન્તમુહુર્ત્ત મેં જઘન્ય
રૂપ મેં વિમાત્રા સે હોતા હૈ, અર્થાત્ત્વ દ્રઙ્ઙ-અનિષ્ટ આદિ અનેક પ્રકારોં સે હોતા
હૈ । નારકોં કે સમાન એકાન્ત અશુભ ઓર દેવોં કે સમાન એકાન્ત શુભ રૂપ
નહીં હોતા । શેષ જૈસા પૃથ્વીકાયિકોં કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર
દ્વીન્દ્રિકોં કા મી સમઘના ડાહિણ । યાવત્-દ્રવ્ય સે અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, ક્ષેત્ર
સે અસંલ્યાત પ્રદેશોં મેં અવગાહન ક્રિયા હુણ, કાલ સે કિસી મી સ્થિતિ વાલે,
ભાવ સે વર્ણવાન્, ગંધવાન્, રસવાન્, સ્પર્શવાન્, ઇત્યાદિ પ્રકાર સે સમસ્ત
આત્મપ્રદેશોં સે આહાર કરતે હૈ, સમસ્ત આત્મપ્રદેશોં સે પરિણમન કરતે હૈ,
સર્વતઃ ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈ, સદા આહાર, પરિણમન કરતે હૈ, સદા
ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લેતે હૈ, આહત્ય આહાર ઇવં પરિણમન કરતે હૈ, ઉચ્છ્વાસ

માંથી જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે, અર્થાત્ત્વ ઇચ્છાપૂર્વક કરાનારો આહાર છે, તે
અસંલ્ય સામયિક અન્તમુહુર્ત્તમાં જઘન્ય રૂપથી વિમાત્રાથી થાય છે અર્થાત્ત્વ દ્રઙ્ઙ-અનિષ્ટ
આદિ અનેક પ્રકારોથી થાય છે.

નારકોની સમાન એકાન્ત અશુભ અને દેવોની સમાન એકાન્ત શુભરૂપ નથી હોતા.
શેષ જેવું પૃથ્વીકાયિકોનું કથન કરેલું છે એજ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિયોનું પણ સમજાવેલું બોધ્યો.
યાવત્-દ્રવ્યથી અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, ક્ષેત્રથી અસંલ્યાત પ્રદેશોથી અવગાહના કરેલા, કાલથી
કેઈ પણ સ્થિતિવાળા, ભાવથી વર્ણવાન્, ગંધવાન્, રસવાન્, સ્પર્શવાન્ ઇત્યાદિ પ્રકારથી
સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી આહાર કરે છે, સમસ્ત આત્મ પ્રદેશોથી પરિણમન કરે છે, સર્વત
ઉચ્છ્વાસ-નિશ્વાસ લે છે, સદા આહાર પરિણમન કરે છે, સદા ઉચ્છ્વાસ લે છે,

મેઘાદિ તેસિમમંચે જતિમાગમાહારે નિ' યાન્ પુદ્ગલાન્ ઠીન્દ્રિયાઃ પ્રક્ષેપાહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તેષામ્ અસંસ્પૃશ્યતામ્ માગમાહારયન્તિ 'અણેમાઈં ચ ણં માગમહમ્માઈં અફામાટ્જ્જમાણાણં અણાસાહજ્જમાણાણં િહ્વંસમાગચ્છંતિ' અનેકાનિ ચ માગમહમ્માણિ-વહ્ણોડસંસ્પૃશ્યમાગા અસ્પૃશ્યમાનાનામ્ અનાસ્વાદ્યમાનાનાં િહ્વંસમાગચ્છન્તિ તથાચ વહ્ણિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ પ્રક્ષેપાહારતયા ગૃહ્ણન્તિ અન્તર્વહિથ અસ્પૃશ્યત્વેવ અનાસ્વાદિતાન્યેવ વિનાશમાસાદયન્તિ, વિશેષમ્તુ યથાર્થે ગ કેચિદ્ અતિસ્થૂલ્યેન કેચિચ્ પુદ્ગલા અતિસૂક્ષ્મ્યેણેતિ ભાવઃ, અથાસ્પૃશ્યમાનાનામ્ અનાસ્વાદ્યમાનાનાંચ પુદ્ગલાનાં પરસ્પર્શમલ્પવહુત્વમાહ-‘પ્પેસિ ણં મંતે ! પોગલાણં અણાસાહજ્જમાણાણં અફામાટ્જ્જમાણાણં ચ કયરે કારેહિત્તો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેવ ઠિયા વા ?' હે મહ્ણ ! એવાં મ્હુ-પ્રક્ષેપાહારતયા ગૃહ્ણતાનાં પુદ્ગલાનામ્ અનાસ્વાદ્યમાનાનાંચ અસ્પૃશ્યમાનાનામ્ મધ્યે કતરે કતરેયોડગ્ગા વા વહુક્કા વા તુલ્લા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! ‘સંવત્થોવા પોગલા અણાસાહજ્જમાણા’ સર્વસ્વોકાઃ પુદ્ગલા અનાસ્વાદ્યમાના ભવન્તિ, તદપેક્ષયા-‘અણાસાહજ્જમાણા અણંતગુણા’ અસ્પૃશ્યમાનાઃ પુદ્ગલા, અન્તગુણા ભવન્તિ, તથા ચાત્ર એકૈકસ્મિન્ સ્પર્શયોગ્યે

અસંસ્પૃશ્યતાવેં માગ કા હી આહાર કરતે હૈં । ઉન કે વહુત સે સહસ્ર માગ યો હી વિહ્વંસ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં, ન ઉન કા બાહર-મીતર સ્પર્શ હો પાતા હૈં ઔર ન આસ્વાદન હી હોતા હૈં । ઉન મેં કોઈ પુદ્ગલ અતિ સ્થૂલ હોને કે કારણ ઔર કોઈ અતિ સૂક્ષ્મ હોને કે કારણ આહન નહીં હો પાતે હૈં ।

સ્પૃશ્ય ન હોને વાલે ઔર આસ્વાદન મેં ન આને વાલે પુદ્ગલોં કા અલ્પ વહુત્વ દિલ્લાતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રક્ષેપાહાર રૂપ ગેં ગ્રહણ કિયે જાને વાલે અનાસ્વાદ્યમાન ઔર અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ સર્વ સે થોડે હોતે હૈં, ઉનકી

૯૫ જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે. તેમના અસંસ્પૃશ્યતામાં ભાગનો જ આહાર કરે છે તેમના ઘણા-સહસ્રભાગ એમ જ વિદ્યમાને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેમનો અહાર કે અદર સ્પર્શ નથી થતો અને આસ્વાદન પણ નથી થતા તેમાં કોઈ પુદ્ગલ અતિ સ્થૂલ હોવાના કારણે અને કોઈ અતિસૂક્ષ્મ હોવાના કારણે આહુત નથી થઈ શકતા. સ્પૃશ્ય ન થનારા અને આસ્વાદનમાં નહીં આવનારાં પુદ્ગલોનું અલ્પ બહુત્વ બતાવે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રક્ષેપાહાર રૂપમાં ગ્રહણ કરતા અનાસ્વાદ્યમાન અને અસ્પૃશ્ય માન પુદ્ગલોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ બધાથી થોડા હોય છે-તેમની અપે

યાળં મંતે ! જે પોગ્યા આહારતાપ્ ગિળંતિ તે કિં સઘ્વે આહારંતિ, જો સઘ્વે આહારંતિ ?
 હે મદન્ત ! ક્ષીન્દ્રિયાઃ સલ્લુ યાન્ પુદ્ગલાઃ આહારત્યા ગૃહ્ણન્તિ નાન ડઙ્ગિતશેપાન પુદ્ગ-
 લાન્ કિં સર્વાન્-અપરિશેપાન આહાર્યાન્ત ? કિં નો સર્વાન્-ડઙ્ગિતશેપાન આહાર્યાન્ત ?
 મગવાનાહ-‘મોગ્યા !’ હે માનમ ! ‘વેડંદિ ણં દુનિદં આહારં પચ્છતે’ ક્ષીન્દ્રિયાળાં દ્વિવિધ
 આહારઃ પ્રજ્ઞસઃ ‘તં જહા-લોમાહારે ય, પચલેય દારે ય’ તથા-લ-માહારશ્ચ, પ્રક્ષેપાહારશ્ચ, તત્ર
 લોમભિરાહારઃ, તત્ર વર્ષાદિપુ ઓઘનઃ પુદ્ગલપદેશે મૃત્તાદિપ્રચાર્યો લોમાહારો યોગ્યઃ,
 કવલરૂપાહારઃ પુનઃ પ્રક્ષેપાહારોઽવમેયઃ ‘જે પોગ્યાલે લોમાહારતાપ્ ગિળંતિ તે સઘ્વે અપરિ-
 સેસે આહારંતિ’ તત્ર યાન્ પુદ્ગલાન્ લોમાહારનયા ક્ષીન્દ્રિયા ગૃહ્ણન્તિ નાન સર્વાન્ અપરિ-
 શેપાન્-કાત્સ્ત્યેન આહારયન્તિ નેપા તથાવિધ સ્વભાવ્યાન્, ‘જે પોગ્યાલે પચલેમાહારતાપ્

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્ષીન્દ્રિય જીવ જિન પુદ્ગલો નો આહાર કે રૂપ
 મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, કયા ઉન સમી ત્યક્તાશેપ પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે હૈં અથવા
 સઘ કે એક દેશ કા આહાર કરતે હૈં !

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્ષીન્દ્રિય જીવો કા આહાર દો પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ-
 લોમાહાર ઓર પ્રક્ષેપાહાર। લોમો યા રોમો દ્વારા કિયા જાને વાલા આહાર લોમા-
 હાર કહલાતા હૈ ઓર મુલ્ય મેં ઢાલકર યા મુલ્ય કે દ્વારા જો આહાર કિયા જાતા
 હૈ, વહ પ્રક્ષેપાહાર કહલાતા હૈ। વર્ષા આદિ કે મૌતિમ મેં ઓઘ રૂપ સે પુદ્ગલો
 કા શરીર મેં પ્રવેશ હો જાતા હૈ, ઝિમકા અનુમાન મૃત્ત આદિ સે કિયા જાતા
 હૈ, વહ લોમાહાર સમજના ચાલિય। પ્રક્ષેપાહાર સો કવલાહાર ખી કહતે હૈં।
 ક્ષીન્દ્રિય જીવ લોમાહાર કે રૂપ મેં જિન પુદ્ગલો કો ગ્રહણ કરતે હૈં, ઉન સઘકા
 પૂર્ણ-અશેષ રૂપ મેં આહાર કરતે હૈં, કયોકિ ઉનકા સ્વભાવ હો વૈસા હોતા હૈ।
 કિન્તુ ક્ષીન્દ્રિય જીવ જિન પુદ્ગલો સો પ્રક્ષેપાહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, ઉનકે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્ષીન્દ્રિય જીવ કેટલા પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ
 કરે છે, શું તે બધા ત્યક્ત શેષ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અથવા બધાના એક દેશનો
 આહાર કરે છે !

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્ષીન્દ્રિય જીવોનો આહાર બે પ્રકારનો કહેલો છે-લોમાહાર
 અને પ્રક્ષેપાહાર. લોમા એટલે લોમાદ્વારા કરાતો જે આહાર તે લોમાહાર કહેવાય છે.
 ભોઠામાં નાખીને અગર મુખદ્વારા જે આહાર કરાય છે, તે પ્રક્ષેપાહાર છે.

વર્ષા આદિની ભોસમમાં ઓઘરૂપથી પુદ્ગલોનું શરીરમાં પ્રવેશ થઈ જાય છે, જેનું
 અનુમાન મૃત્ત આદિથી કરાય છે તે લોમાહાર સમજવો જોઈએ. પ્રક્ષેપ આહારને કવ
 લાહાર પણ કહેવાય છે.

ક્ષીન્દ્રિય જીવ લોમાહારના રૂપમાં જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે. તે બધાનો પૂર્ણ
 અશેષરૂપમાં આહાર કરે છે. કેમકે તેમનો સ્વભાવજ એવો હોય છે, કિન્તુ ક્ષીન્દ્રિય

ગેહ્લતિ તેસિમમંચે જતિભાગપાદારે નિ' ચાન્ પુદ્ગલ્લન્ ટ્રીન્દ્રિયાઃ પ્રક્ષેપાદારતયા ગૃહ્ણન્તિ
તેષામ્ ભવંચુચેયતમં ભાગમાદારયન્તિ 'અણેગ'ં ચ ણં ભાગમદ્દમ્માઈં અફામાટ્ઝ્જમાણાણં
અણાસાહજ્જમાણાણં િદ્ધિસમાગચ્છતિ' એત્થાનિ ચ ભાગપદ્ધયાણિ-વદ્ધવોડરાંચેયમાગા
અસ્પૃશ્યમાનાનામ્ અનાસ્વાદ્યમાનાનાં ત્રિધ્વંસમાગચ્છન્તિ તથાચ વદ્ધન્તિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ પ્રક્ષે-
પાદારતયા ગૃહ્ણન્તિ ન્યપિ અન્નર્વદ્ધિશ્ચ ઝરપૃષ્ઠાન્યેવ અનાસ્વાદિવાન્યેવ વિનાશમાસાદયન્તિ,
વિશેષમ્તુ યથાયેગ કેવેદ્ અતિસ્થૂલપેન કેવિચ્ચ પુદ્ગલા અતિસૂક્ષ્મ્યેણેતિ ભાવઃ, અથાસ્પૃ-
શ્યમાનાનામ્ અનાસ્વાદ્યમાનાનાંચ પુદ્ગલાનાં પરસ્પરમલ્પવદ્ધત્વમાદ- 'एएसि णं भंते ! पोग्ग-
लाणं अणासाहज्जमाणाणं अफासाट्ज्जमाणाणं य कथरे कथरेत्ति नो अपा वा बहुया वा तुल्ला वा
विसेव द्विया वा ?' हे भदन् ! एतेषां सुलु-प्रक्षेपः तथा गृहीतानां पुद्गलानाम् अना-
स्वाद्यमानानाञ्च अस्पृश्यमानानाम् मध्ये कतरे कतरे गोडरपा वा बहुक्षा वा तुल्या वा विशेष-
पाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'सर्ववत्थोवा पोग्गला अणासा-
हज्जमाणा' सर्वस्નોकाः पुद्गला अनास्वाद्यमाना भवन्ति, तदपेक्षया- 'अफासाहज्जमाणा
अणंतगुणा' अस्पृश्यमानाः पुद्गला, अनन्तगुणा भवन्ति, तथा चात्र एकैकस्मिन् स्पर्शयोग्ये

અસંલુપ્તત્વે ભાગ કા હી આહાર કરતે હૈં । उन के बहुत से सहस्र भाग यो ही
विध्वंस को प्राप्त हो जाते हैं, न उन का बाहर-भीतर स्पर्श हो पाता है और
न आस्वादन ही होता है । उन में कोई पुद्गल अति स्थूल होने के कारण और
कोई अति सूक्ष्म होने के कारण आहृत नहीं हो पाते हैं ।

સ્પૃશ્ય ન હોને વાળે ઔર આસ્વાદન મેં ન આને વાળે પુદ્ગલોં કા અલ્પ બહુત્વ
દિશ્વલાતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રક્ષેપાદાર રૂપ મેં ગ્રહણ કિયે જાને વાળે અના-
સ્વાદ્યમાન ઔર અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલો મેં કૌન કિસસે અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા
વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ સર્વ સે થોડે હોતે હૈં, उनकी

एव ये पुद्गलोने प्रक्षेपादाराणा इषमा अलुषु करे छे. तेभना असंख्यातमा लागेना ज
आहार करे छे. तेभना धव्वा-सहस्रभाग योम ज विध्वंसने प्राप्त यध जाय छे. तेभना भहार के
अंदर स्पर्श नथी थता अने आस्वादन पषु नथी थता तेमा केध पुद्गल अति स्थूल
होवाना कारण्ठे अने केध अतिसूक्ष्म होवाना कारण्ठे आहृत नथी थर्ध शक्ता. स्पृष्ट न
थनारा अने आस्वादनमा नही आवनारा पुद्गलोतु अल्प बहुत्व बतावे छे

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રક્ષેપાદાર રૂપમાં અલુષુ ભરાતા અનાસ્વાદ્યમાન અને
અસ્પૃશ્ય માન પુદ્ગલોમાં કેણુ કેનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે. ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ બધાથી થોડા હોય છે તેમની અર્થે
મં ૭૪

માગેડનન્તતમો ભાગઃ આસ્વાદ્યો ભવન્તિ તસ્માદનાસ્વાદ્યમાનાઃ પુદ્ગલાઃ સ્તોકા એવ ભવન્તિ, અસ્પૃશ્યમાનપુદ્ગલાપેક્ષયા તેપામનન્તભાગવર્તિત્વાત્, અસ્પૃશ્યમાનાઃ પુદ્ગલાસ્તુ અનન્તગુણા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વેદંદિયાણં મંતે ! જે પોગલા આહારત્તાએ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ઢીન્દ્રિયાઃ સ્વલ્પ યાન પુદ્ગલાન્ આહારતયા ગૃહ્ણન્તિ તે સ્વલ્પ પુદ્ગલા સ્તેપા ઢીન્દ્રિયાણાં કીદૃક્તયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તે ? મગવાનાહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જિહ્વેન્દ્રિયવેમાય-ત્તાએ ફાર્સિદિયવેમાયત્તાએ તેર્સિ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ’ જિહ્વેન્દ્રિયવિમાત્રતયા જિહ્વેન્દ્રિયસ્ય ત્રિપમા માત્રા વિમાત્રા તસ્યા ભાવો વિમાત્રતા તયા—ઇષ્ટાનિષ્ટ નાનામેદતયેતિ ભાવઃ, ન તુ નૈરયિકાણાયેકાન્તાશુભતયા દેવાનાશ્ચેકાન્તાશુમનયેવેતિ, એવં—સ્પર્શનેન્દ્રિયવિમાત્રતયા—સ્પર્શનેન્દ્રિયસ્ય ત્રિપમા માત્રા વિમાત્રા તસ્યા ભાવો વિમાત્રતા તયા વિમાત્રતયા—ઇષ્ટાનિષ્ટનાના મેદત્તયા ચ આહારતયા ગૃહીતાઃ પુદ્ગલા સ્તેપાં—ઢીન્દ્રિયાણાં ભૂયોભૂયઃ પરિણમન્તે ‘એવં જાવ અપેક્ષા અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્તગુણિન હૈં । ઁક એક સ્પર્શયોગ્ય ભાગ મેં અનન્તવો ભાગ આસ્વાદ્ય હોતા હૈ, હસ કારણ અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ થોડે હી હોતે હૈં, ક્યોંકિ અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા વે અનન્તવે ભાગ હોતે હૈં । અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્તગુણા હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! ઢીન્દ્રિય જીવ આહાર કે રૂપ મેં જિન પુદ્ગલો કો ગ્રહણ કરતે હૈં, વે પુદ્ગલ ડન કે લિએ કિસ રૂપ મેં પુનઃ—પુનઃ પરિણત હોતે હૈં ?

મગવાન્—હૈં ગૌતમ ! જિહ્વેન્દ્રિય કી વિમાત્રા ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કી વિમાત્રા કે રૂપ મેં પુનઃ પુનઃ પરિણત હોતે હૈં । વિમાત્રા કા અર્થ હૈ વિષમ માત્રા । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વે પુદ્ગલ નારકોં કે સમાન એકાન્ત અશુભ રૂપ મેં પરિણત નહીં હોતે ઓર ન દેવોં કે સમાન એકાન્ત શુભ રૂપ મેં હી પરિણત હોતે હૈં । હસ કારણ ડનકા પરિણમન વિમાત્રા કે રૂપ મેં કહા ગયા હૈ । ઢીન્દ્રિયોં કી વક્તવ્યતા કે સમાન હી ત્રીન્દ્રિયોં એવં ચતુરિન્દ્રિયોં કી ભી વક્તવ્યતા સમન્ન લેની

ક્ષાએ અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્તગુણિત છે, એક-એકસ્પર્શ યોગ્ય ભાગમાં અનન્તમો ભાગ આસ્વાદ્યમને છે, એ કારણે અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ થોડા જ હોય છે, કેમકે અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ તેઓ અનન્તમોભાગ હોય છે. અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્ત ગણા હોય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઢીન્દ્રિયજીવ આહારના રૂપમાં જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો તેમને માટે કેવા રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જિહ્વેન્દ્રિયની વિમાત્રા અને સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિમાત્રાના રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે વિમાત્રાનો અર્થ છે વિષમમાત્રા તાત્પર્ય એ છે કે તે પુદ્ગલો નારકોના સમાન એકાન્ત અશુભરૂપમાં પરિણત નથી થતા અને દેવોની સમાન એકાન્ત શુભરૂપમાં પણ પરિણત નથી થતા તે કારણે તેમના પરિણમન વિમાત્રાના રૂપમાં મેદલ છે

ચતુરિન્દ્રિયા' એવમ્-દ્વીન્દ્રિયાણામિવ યાવત્-ત્રીન્દ્રિયાણાં ચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચ વક્તવ્યતા વોધ્યા, દ્વીન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષમાદ-‘ળવરં જેગાઠં ચ ણં ભાગસદ્સાદં અણાઘાડ્ઞમાણાઠં અણા સાદ્ઞમાણાઠં અફાસાદ્ઞમાણાઠં વિદ્વંસમાગચ્છંતિ’ નવરમ્-દિશેષસ્તુ ત્રીન્દ્રિયાણા ચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચ પ્રક્ષેપાહારતયા ગૃહીતાનાં પુદ્ગલાનામ્ અનેકાનિ ચ સ્વલુ ભાગસદ્સાણિ અનાધ્રાયમાણાનિ અસ્પૃશ્યમાનાનિ અનાસ્વાદ્યમાનાનિ વિધ્વંસમાગચ્છન્તિ-વિનાશં પ્રાપ્તુવન્તિ, તાનિ ચ યથાયોગં કાનિચિદ્ અતિસ્થૂલ્યેન કાનિચિદ્ અતિસૂક્ષ્મેણ ચાવસેયાનીતિ માવઃ, અથૈતેવામલ્પગ્રહુત્તમાદ-‘અસિ ણં સંતે ! પોગ્ગલાણં અણાઘાડ્ઞમાણાણં અણાસાદ્ઞમાણાણં અફાસાદ્ઞમાણાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાદિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેપાં સ્વલુ પુદ્ગલાનામ્ અનાધ્રાયમાણાનામ્ અનાસ્વાદ્યમાનાનામ્ અસ્પૃશ્યમાનાનાશ્ચ મન્યે કતરે કતરેભ્યોડ્લપા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા મવન્તિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સવ્વત્થોવા પોગ્ગલા અણાઘાડ્ઞમાણા’ સર્વસ્તોકાઃ પુદ્ગલા અનાધ્રાયમાણા મવન્તિ તદપેક્ષયા-‘અણાસાદ્ઞમાણા અપાંતગુણા’ અનાસ્વાદ્યમાના અનન્તગુણા મવન્તિ તદપેક્ષય પિ-‘અપાસાદ્ઞમાણા અણંતગુણા’ અસ્પૃશ્યમાનાઃ પુદ્ગલા અનન્તગુણા

ચાહિય. વિશેષતા યહ હૈ કિ ત્રીન્દ્રિયોં ઔર ચતુરિન્દ્રિયોં કે દ્વારા પ્રક્ષેપાહાર રૂપ મેં ગૃહીત પુદ્ગલોં કે અનેક સદ્સ ભાગ અનાધ્રાયમાણ (ન સૂંઘે જાતે હુપ), અસ્પૃશ્યમાન ઔર અનાસ્વાદ્યમાન હી વિધ્વંસ કો પ્રાપ્ત હો જાતે હૈં. ઇસ કાં કારણ યહ હૈ કિ ડન મેં કોઈ અતિસ્થૂલ હોતા હૈ ઔર કોઈ અતિસૂક્ષ્મ હોતા હૈ.

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! ઇન અનાધ્રાયમાણ, અનાસ્વાદ્યમાન ઔર અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલોં મેં કૌન કિસ સે અસ્પ, વહુન, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

મગધન્-હે ગૌતમ ! સબ સે કન પુદ્ગલ અનાધ્રાયમાણ હોતે હૈં, ડનકી અપેક્ષા અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ અનન્તગુણા હોતે હૈં ઔર ડનકી અપેક્ષા મી અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્તગુણા હોતે હૈં. તાત્પર્ય યહ હૈ કિ ઇક-ઇક સ્પૃશ્ય

દ્વીન્દ્રિયોની વક્તવ્યતાના સમાન જ ત્રીન્દ્રિયો તેમજ ચતુરિન્દ્રિયોની પણ વક્તવ્યતા સમજ લેવી એઈએ વિશેષતા એછે કે ત્રીન્દ્રિયો અને ચતુરિન્દ્રિયોના દ્વારા પ્રક્ષેપાહાર રૂપમા ગૃહીત પુદ્ગલોના અનેક સદ્સભાગ અનાધ્રાયમાણ (નહી સુધવામા આવેલ) અસ્પૃશ્યમાન અને અનાસ્વાદ્યમાન જ વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. એવું કારણ એ છે કે તેમનામાં કેઈ અતિસ્થૂલ હોય છે અને કોઈ અતિસૂક્ષ્મ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! આ અનાધ્રાયમાણ, અનાસ્વાદ્યમાન અને અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલોમા કોણ કોનાથી અસ્પ, અધિક તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી જોછા પુદ્ગલ અનાધ્રાયમાણ છે, તેમની અપેક્ષાએ અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ અનન્ત ગણા હોય છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ અનન્ત ગણા હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે, એક એક સ્પૃશ્યમાન થોડા ભગમાં

भवन्ति, तथा चात्र एकैकस्मिन् स्पृश्ययोग्ये भागे अनन्ततमो भाग आस्वादयोग्यो भवति, तस्यापि अनन्ततमो भागः आघ्राणयोग्यो भवति अतएव सर्वस्तोकाः पुद्गला अनायाय माणा बोध्याः, गौतमः पृच्छति-‘नेहंदिद्याणं मन्ते ! जे पोंगला पुच्छा’ हे भदन्त ! त्रीन्द्रियाः खलु यान् पुद्गलान् आहारतया गृह्णन्ति ते खलु पुद्गला स्नेपा-त्रान्द्रियाणां कीदृक्तया भूयो भूयः परिणमन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘ते णं पोंगला घाणिंदियवेमायत्ताए जिद्धिमदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमन्ति’ ते खलु पुद्गलाः आनात्ता दृशीः घ्राणेन्द्रियविमात्रतया घ्राणेन्द्रियस्य इष्टानिष्ट नानाभेदतया, नतु नेरयिद्याणमेकान्ताशुमतया देवानामेकान्तशुमतयेवेतिभावः, एवं जिह्वेन्द्रियविमात्रतया-जिह्वेन्द्रियस्य इष्टानिष्टनानाभेदतया, स्पर्शनेन्द्रियविमात्रतया-स्पर्शनेन्द्रियस्य इष्टानिष्टनानाभेदतया तेषां त्रीन्द्रियाणां भूयोभूयः परिणमन्ते, ‘चत्थरिंदियाणं चमिखदियवेमायत्ताए घाणिंदियवेमायत्ताए जिद्धिमदियवेमायत्ताए फासिंदियवेमायत्ताए तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमन्ति’ चतुरिन्द्रियाणां चाहारतया गृहीताः पुद्गलाश्चक्षुरिन्द्रियविमात्रतया-चक्षुरिन्द्रियस्य इष्टानिष्टनानाभेदतया, घ्राणेन्द्रियविमात्रयोग्य भाग में अनन्तवां भाग आस्वादन के योग्य होता है और उस का भी अनन्तवां भाग आघ्राण योग्य (सूघने के योग्य) होता है अतएव सब से कम पुद्गल अनाघ्रायमाण समझने चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! त्रीन्द्रिय जीव आहार के रूप में जिन पुद्गलों को ग्रहण करते हैं, वे पुद्गल उन के लिए पुनः पुनः किस रूप में परिणत होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! आहार के रूप में ग्रहण किए हुए वे पुद्गल घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा से अर्थात् इष्ट-अनिष्ट रूप से परिणत होते हैं, न नारकों की तरह एकान्त अनिष्ट रूप से और न देवों की तरह एकान्त हृष्ट रूप में ही परिणत होते हैं । इसी प्रकार जिह्वेन्द्रिय की विमात्रा और स्पर्शनेन्द्रिय की विमात्रा से पुनः पुनः परिणत होते हैं । चतुरीन्द्रिय जीवों द्वारा आहार के रूप में गृहीत पुद्गल चक्षुरिन्द्रिय की विमात्रा से, घ्राणेन्द्रिय की विमात्रा से,

અનન્તમેભાગ અસ્વાદનના યોગ્ય હો. છે અને તેના પછી અનન્તમે ભાગ આઘ્રાણ યોગ્ય (સૂંઘવાને યોગ્ય) હોય છે. તેથી જ બધાથી ઓછા પુદ્ગલ અનાઘ્રાયમાયુ સમજવા લેઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિય જીવ આહારના રૂપમાં જે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો તેમને માટે પુનઃ પુનઃ કયા રૂપમાં પરિણત થાય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરાયેલા તે પુદ્ગલો ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી અર્થાત્ ઇષ્ટ-અનિષ્ટ રૂપથી પરિણત થાય છે નારકોની જેમ એકન્ત અનિષ્ટ-રૂપથી પરિણત નથી થતા, અને દેવોની જેમ એકન્ત ઇષ્ટરૂપમાં પણ પરિણત નથી બનતા. એજ પ્રકારે જિહ્વેન્દ્રિયની વિમાત્રા અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી પુનઃ પુનઃ પરિણત

તથા જિહ્વેન્દ્રિયવિમાત્રતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયવિમાત્રતયા તેષાં ચતુરિન્દ્રિયાણાં ભૂયોભૂયઃ પરિણ-
મન્તે 'સેસં જહા તેહંદિયાણ' એવં યથા ત્રીન્દ્રિયાણા મુક્તમ્ તથા ચતુરિન્દ્રિયાણાં વક્તવ્યમ્,
'પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા જહા તદ્દિયાણ' પંચેન્દ્રિયતિરિગ્ધ્યોનિકાનાં વક્તવ્યતા યથા
ત્રીન્દ્રિયાણા મુક્તા તથા વક્તવ્યા કિન્તુ- 'જનર તત્થ ણં જે સં આભોગનિવ્વત્તિણ સં જહ-
ણેણં અંતો મુદ્ધુત્તસ્સ ઉક્કોસેણં છટ્ઠમત્તસ્સ આદારદ્દે સમુપ્પજ્ઞડ' નવરમ્-પૂર્વાડપેક્ષયા વિજો-
પસ્તુ તત્ત સ્વલુ-આભોગનિર્વર્તિતાનામોગનિર્વર્તિત્યોર્મધ્યે ચોડમી આભોગનિર્વર્તિત આદારઃ
સ જઘન્યેન અન્તર્મુદ્ધૂતસ્ય આન્તર્મુદ્ધૂતિકઃ અન્તર્મુદ્ધૂતેડતિક્રાન્તો ઇતિ માતઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પઠ-
મક્તે અનિક્રાન્તે ઇતિ માતઃ આદારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, અયત્ર દેવકુરુત્તરકુરુતિરિગ્ધ્યોનિકપચ્ચે-
ન્દ્રિયાપેક્ષયા વોચ્યઃ ।

ગૌતમઃ પૂચ્છતિ- 'પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયાણ મંતે ! જે પંચગુલા આદારતાણ
પુચ્છા' હે મગ્ગન્ત ! પંચેન્દ્રિયતિરિગ્ધ્યોનિકાઃ સ્વલુ યાન પુદ્ગલાન્ આદારાર્થયા ગૃહ્ણન્તિ તે
સ્વલુ પુદ્ગલા સ્વેપાં કીદક્કનયા ભૂયોભૂયઃ પરિણમન્તે ઇતિ પૂચ્છા, મગવાનઃ- 'ગોયમા !'
જિહ્વેન્દ્રિય કી વિમાત્રા સે ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કી વિમાત્રા સે પુનઃ પુનઃ પરિણત
હોતે હૈં । ચતુરિન્દ્રિયોં કા શેષ કથન ત્રીન્દ્રિયોં કે સમાન સમજના ચાહિય ।

પંચેન્દ્રિય તિરિચોં, કી વક્તવ્યતા ડસી પ્રકાર કહ લેની ચાહિય જૈસી
ત્રીન્દ્રિયોં કી કહી હૈં । ડસમેં થોડી વિશેષતા યહ હૈ કિ આભોગનિર્વર્તિત
ઓર અનાભોગનિર્વર્તિત આદાર મેં સે જો આભોગનિર્વર્તિત આદાર હૈ, વહ
જઘન્ય અન્તર્મુદ્ધૂત મેં હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ પઠ મક્ત સે અર્ધાત્ દો દિન છોડ
કર હોતા હૈ । યહ કથન દેવકુરુ એવં ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોં કે તિરિચ પંચેન્દ્રિયોં કી
અપેક્ષા સે સમજના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિરિચ જિન પુદ્ગલોં કો આદાર કે રુપ
મેં ગ્રહણ કરતે હૈં, વે પુદ્ગલ ડનકે લિય કિસ રુપ મેં પુનઃ પુનઃ પરિણત હોતે હૈં ?

થાય છે ચતુરિન્દ્રિય જોડા દ્વારા આહારના રૂપમાં ગૃહીત પુદ્ગલ ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિમાત્રાથી,
શ્રાવેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી, જિહ્વેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી અને સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી પુનઃ
પુનઃ પરિણત થાય છે ચતુરિન્દ્રિયોનું શેષ કથન ત્રીન્દ્રિયોની સમાન સમજવું જોઈએ

પંચેન્દ્રિય તિરિચોની વક્તવ્યતા એ પ્રકારે કહીદેવી જોઈએ જેવી ત્રીન્દ્રિયોની કહી
છે તેમાં થોડી વિશેષતા એ છે કે આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત આદાર
માથી જે આભોગનિર્વર્તિત આદાર છે, તે જઘન્ય અન્તર્મુદ્ધૂતમાં થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ
પઠ મક્તથી અર્ધાત્ એ સ્વિગ રાજીને થાય છે આ કથન દેવકુરુ તેમજ ઉત્તર કુરુક્ષેત્રોના
તિરિચ પંચેન્દ્રિયોની અપેક્ષાથી સમજવા જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિરિચ એ પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં
ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલો તેમને માટે કાં રૂપમાં પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે ?

હે ગૌતમ ! 'સોતિદિયવિમાયત્તાણ ચર્ચિલ્લદિયવિમાયત્તાણ ઘાગિદિયવિમાયત્તાણ જિન્દિય
દિયવિમાયત્તાણ ફાસિદિયવિમાયત્તાણ યુજ્જો યુજ્જો પરિણમંતિ' આહારતયા ગૃહીતાઃ
પુદ્ગલાઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયવિમાત્રતયા ચક્ષુરિન્દ્રિયવિમાત્રતયા ઘ્રાણેન્દ્રિયવિમાત્રતયા જિહ્વેન્દ્રિય-
વિમાત્રતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયવિમાત્રતયા ભૂયોભૂયઃ પરિણમન્તિ, 'મણ્ણા એવં ચેવ' મનુષ્યા
એવશ્ચેવ-પચ્ચેન્દ્રિયતિરિયોનિકા ઇવ યાન્ પુદ્ગલાન્ આહારાર્થતયા ગૃહ્ણન્તિ તે પુદ્ગલાઃ
શ્રોત્રેન્દ્રિયવિમાત્રતયા ચક્ષુરિન્દ્રિયવિમાત્રતયા ઘ્રાણેન્દ્રિયવિમાત્રતયા જિહ્વેન્દ્રિયવિમાત્રતયા
સ્પર્શનેન્દ્રિયવિમાત્રતયા ભૂયોભૂયઃ પરિણમન્તે ઇત્યાદે પૂર્વોક્તગીત્યેવ વક્તવ્યમ્ કિન્તુ- 'નવર
આભોગનિવ્વત્તિણ જહણ્ણેણ અતોયુહ્હુત્તસ્મ ઉદોસેણ અટ્ટમમ્મસ્મ આહારઠ્ઠે સમુપ્પજ્જઃ' નવ-
રમ્-પૂર્ણપેક્ષયા વિશેષમ્તુ આભોગનિર્વર્તિતઃ- ઇન્દ્રિયાપૂર્વક નિપ્પાદિતઃ આહારો જઘન્યેન અન્ત-
ર્મુહૂર્તસ્ય-અન્તર્મુહૂર્તિકો ભવતિ નતુ તતો દ્વીનઃ અન્તર્મુહૂર્તે ગતે સતિ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે
ઉત્કુળ્લેન તુ અષ્ટમમ્મક્તસ્ય-અષ્ટમમ્મકને કાલે અતિક્રાન્તે સતિ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ઇ-
મપિ તસ્યેવ દેવકુરુત્તરકુરુપુ દ્રવ્યઃ 'વાળમંતરા જઙ્ઘા નાગકુમારા' વાનવ્યન્તરા યથા નાગ-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! આહાર રૂપ મેં ગૃહીત વે પુદ્ગલ ઉનકે લિણ શ્રોત્રેન્દ્રિય
કી વિમાત્રા, ચક્ષુરિન્દ્રિય કી વિમાત્રા, ઘ્રાણેન્દ્રિય કી વિમાત્રા, રસનેન્દ્રિય કી
વિમાત્રા ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કી વિમાત્રા, કે રૂપ મેં પુનઃ પુનઃ પરિણત હોતે હેં ।

મનુષ્યોં કી વક્તવ્યતાં મી હસી પ્રકાર સમણ્ણેની ચાહિણ । અર્થાત્ મનુષ્ય
જિન પુદ્ગલો કો આહાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હેં, વે પુદ્ગલ ઉનકે લિણ શ્રોત્રે-
ન્દ્રિય કી વિમાત્રા, ચક્ષુરિન્દ્રિય કી વિમાત્રા, ઘ્રાણેન્દ્રિય કી વિમાત્રા, રસનેન્દ્રિય
કી વિમાત્રા ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કી વિમાત્રા કે રૂપ મેં પુનઃપુનઃ પરિણત હોતે હેં ।
હત્યાદિ પૂર્વવત્ હી કથન સમણ્ણ લેના ચાહિણ । હાં, પૂર્વ કી અપેક્ષા વિશેષતા
યહ હૈ કિ આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ ઇચ્છાપૂર્વક ક્રિયા જાને વાલા આહાર જઘન્ય
અન્તર્મુહૂર્ત મેં હોતા હૈ, અર્થાત્ અન્તર્મુહૂર્ત વ્યતીત હોને પર આહાર કી અભિ-
લાષા હોતી હૈ ઓર ઉત્કુળ્લ અષ્ટમમ્મક્ત વાલ વ્યતીત હોને પર આહારાભિલાષા

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! આહારનાં રૂપા ગૃહીત તે પુદ્ગલો તેમને માટે શ્રોત્રે
ન્દ્રિયની વિમાત્રા, ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિમાત્રા, ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રા, રસનેન્દ્રિયની વિમાત્રા અને
સ્પર્શનેન્દ્રિયની વિમાત્રાનાં રૂપા પુનઃ પુનઃ પરિણત થાય છે

મનુષ્યોની વક્તવ્યતા પણ એ જ પ્રકારે સમણ્ણ લેવી જોઈએ. અર્થાત્ મનુષ્ય જે
પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલો તેમને માટે શ્રોત્રેન્દ્રિયની વિમાત્રા,
ચક્ષુરિન્દ્રિયની વિમાત્રા, ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિમાત્રા, રસનેન્દ્રિયની વિમાત્રા અને સ્પર્શનેન્દ્રિયની
વિમાત્રાનાં રૂપા પુનઃ પુનઃ પરિણત બને છે. હત્યાદિ પૂર્વવત જ કથન સમણ્ણ લેવું
જોઈએ હા ! પૂર્વની અપેક્ષાએ વિશેષતા એછેકે, આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ ઇચ્છાપૂર્વક
કરાયેલ આહાર જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તમાં થાય છે, અર્થાત્ અન્તર્મુહૂર્ત વ્યતીત થતા આહાર

કુમારા ઉક્તા સ્તથા વક્તવ્યાઃ, 'નવ જોડમિયા ત્રિ' એમ્-નામકુમારોક્તર્ગીત્યેવ જ્યોતિષ્કા
અપિ વક્તવ્યાઃ કિન્તુ-‘નવર આમોગનિવૃત્તિર જઠણેનં દિવસપૃથક્ત્વસ ઉત્ક્રાંસેનં દિવસ
પુનુક્તસ આહારદે સમુત્પજ્જડ’ નવરમ્-પૂર્ણપેત્રયા વિશેષમ્નુ-આમોગનિર્વર્તિતઃ-;ઋષાપૂર્વકં
નિર્માપિતઃ આહારાર્થો જઘન્યેનાપિ દિવસપૃથક્ત્વસ્ય-દિવસપૃથક્ત્વે અતિક્રાન્તે સતિ સમુ-
ત્પદ્યતે ઉત્કૃષ્ટેનાપિ દિવસપૃથક્ત્વસ્ય-દિવસપૃથક્ત્વે અતિક્રાન્તે સતિ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે,
જ્યોતિષ્કાણાં જઘન્યેનાપિ પલ્લોપમાપ્રમાણાયુપ્યન્વેન તેષા જઘન્યેનાપિ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ
દિવસપૃથક્ત્વે અતિક્રાન્તે સત્યેવ ભૂયઃ આહારાર્થસમુત્પાદાન્ પલ્લોપમાપ્રમાણાયુપ્યાણાં
સ્વરૂપત એવ દિવસપૃથક્ત્વાતિક્રમણે સંતિ ભૂયઃ આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ઇતિ ભાવઃ, ‘એવં વેમા-
ણિયા ત્રિ’ એમ્-જ્યોતિષ્કાદિવ વૈમાનિકા અપિ વક્તવ્યાઃ કિન્તુ-‘નારં આમોગનિવૃત્તિર

ઉત્પન્ન होती है। यह कथन भी देवकुरु और उत्तरकुरु क्षेत्रों की अपेक्षा से
ही समझना चाहिए।

વાનવ્યન્તર દેવોં કા કથન નાગકુમારોં કે સમાન સમજના ચાહિયે । જ્યો-
તિષ્ક દેવોં કા કથન મી નાગકુમારોં કે હી સમાન હૈ । કિન્તુ ઇનમેં વિશેષતા
યહ હૈ કિ જ્યોતિષ્ક દેવોં કો આહાર કી અભિલાષા જઘન્ય દિવસપૃથક્ત્વ મેં
અર્થાત્ દો દિન સે લેકર નૌ દિનોં મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ મી દિવસપૃથક્ત્વ મેં ઉત્પન્ન
હોતી હૈ । જ્યોતિષ્ક દેવોં કી જઘન્ય સ્થિતિ મી પલ્લોપમ કે આઠવેં ભાગ
પ્રમાણ હોતી હૈ, અમએવ જઘન્ય સે મી ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે મી દિવસપૃથક્ત્વ
વ્યતીત હોને પર હો ડન્હેં પુનઃ આહાર કી ઇચ્છા હોતી હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ
જિનકી આયુ પલ્લોપમ કે આઠ ભાગ કી હોતી હૈ, ડન્હેં સ્વભાવ સે હી દિવસ
પૃથક્ત્વ વ્યતીત હોને પર આહાર કી અભિલાષા હોતી હૈ ।

વૈમાનિકોં કી વક્તવ્યતા મી જ્યોતિષ્કોં કે સમાન સમજના ચાહિયે, મગર

રની અભિલાષા થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અષ્ટમ ભક્ત કલંપીત થતા આહારની અભિલાષા
ઉત્પન્ન થાય છે. આ કથન પણ દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રેની અપેક્ષાથી જ સમજવું બોધ્યે
વાનવ્યન્તર દેવોનું કથન નાગકુમારોના સમાન સમજવું બોધ્યે જ્યોતિષ્ક દેવોનું
કથન પણ નાગકુમારોના જ સમાન છે કિન્તુ તેમાં વિશેષતાએ છે કે, જ્યોતિષ્ક દેવોને
આહારની અભિલાષા જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમાં અર્થાત્ એ દિવસથી લઇને નવ દિવસોમાં
અને ઉત્કૃષ્ટ પણ દિવસ પૃથક્ત્વમાં ઉત્પન્ન થાય છે જ્યોતિષ્ક દેવોની જઘન્ય સ્થિતિ
પણ પલ્લોપમના આઠમા ભાગ પ્રમાણ હોય છે, તેથી જ જઘન્યથી પણ અને ઉત્કૃષ્ટ
રૂપથી પણ દિવસ પૃથક્ત્વ વ્યતીત થતાં પણ તેમને પુનઃ પુનઃ આહારની ઇચ્છા થાય છે.
તાત્પર્ય એ છે કે જેનું આયુપલ્લોપમના આઠમા ભાગ હોય છે, તેમને સ્વભાવથી જ દિવસ
પૃથક્ત્વ વ્યતીત થતા આહારની અભિલાષા થાય છે.

વૈમાનિકોની વક્તવ્યતા પણ જ્યોતિષ્કોની સમાન સમજવી બોધ્યે પણ તેમાં વિશે-

જહળ્ળેણ દિવસપુહુત્તસ્સ ઉક્કોસેણં તેત્તીમાए वासमहस्साणं आहाट्टे मधुपज्ज' नवरम्—
 ज्योतिष्कापेक्षया विशेषस्तु आभोगनिर्वर्तिनः इच्छापूर्वकं निर्मापितः आहारार्थो जघन्येन
 दिवसपृथक्त्वस्य—दिवसपृथक्त्वे अतिक्रान्ते सति समुत्पद्यते अयञ्च पल्लोपमाद्यायुपो बोध्यः,
 उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षमहस्त्राणाम् वैमानिकानाम् अ.ठ. रार्थः समुत्पद्यते, अयञ्चानुत्तरोप
 पातिकदेवानामासेयः, 'सेसं जइ असुरकुमाराणं जा एएसिं गुज्जो भुज्जो परिणमंति' शेषं
 यथा असुरकुमाराणां प्रतिपादितं तथा वैमानिकानामपि विपत्तव्यम्, यावत्—ओसन्नं कारणं—
 शुभानुभावलक्षण बाहुल्यं कारणं प्रतीत्य—अपेक्ष्य वर्णतो द्वारिद्रशुक्लानि गन्धतः सुरभि-
 गन्धानि रसतोऽम्लमधुराणि स्पर्शतो मृदुलघुत्वाग्निगन्धरूक्षणि तेषां पुराणान् वर्णगुणान्
 गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् विपरिणम्य परिपीडय परिशाटय पारवि-वस्य अन्य न
 अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् उत्साद्य आत्मशरीरक्षेत्रावगाढान् पुद्ग-
 लान् सर्वात्मना आहारान् वैमानिका आहारयन्ति तांश्च पुद्गलान् श्रोत्रेन्द्रियतया चक्षुरिन्द्रिय-

इनमें विशेषता यह है कि वैमानिक देवो को आभोगनिर्वर्तित आहार की
 इच्छा जघन्य दिवसपृथक्त्व में होती है और उत्कृष्ट तेतीस हजार वर्षों में।
 तेतीस हजार वर्षों में आहार को इच्छा का जो विधान किया गया है, वह
 अनुत्तरोपपातिक देवों की अपेक्षा से समझना चाहिए। शेष कथन जैसा असुर-
 कुमारों के विषय में किया गया है, वैसा ही वैमानिकों के विषय में भी जान
 लेना चाहिए। यावत् शुभानुभाव रूप बाहुल्य कारण की अपेक्षा से वर्ण से
 पीत और श्वेत, गन्ध से सुरभिगन्धवाले, रस से अम्ल और मधुर, स्पर्श से
 मृदु, लघु, स्निग्ध और रूक्ष पुद्गलों के पुरातन वर्णगुणों, रसगुणों और स्पर्श
 गुणों को बदल कर—नष्ट कर के नूतन वर्णगुणों, गन्धगुणों, रसगुणों और
 स्पर्शगुणों को उत्पन्न करके, अपने शरीर क्षेत्र में अवगाढ पुद्गलों का, समस्त
 आत्मप्रदेशों से वैमानिक आहार करते हैं। उन आहार किए हुए पुद्गलों को
 वे श्रोत्रेन्द्रिय चक्षुरिन्द्रिय घ्राणेन्द्रिय, रसनेन्द्रिय और स्पर्शनेन्द्रिय के रूप में,

પના એ છે કે વૈમાનિક દેવોને આભોગનિર્વર્તિત આહારની ઇચ્છા જઘન્ય દિવસ
 પૃથક્ત્વમાં થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ તેતીસ હજાર વર્ષોમાં આહારની ઇચ્છાનું જે વિધાન
 કરાયું છે, તે અનુત્તરોપપાતિક દેવોની અપેક્ષાથી સમજવું જોઈએ શે કથન જેવું
 અસુરકુમારોના વિષયમાં કરાયેલું છે તેવું જ વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ જાણી
 લેવું જોઈએ. યાવત્ શુભાનુભાવરૂપ બાહ્ય કારણની અપેક્ષાથી વર્ણથી પીત અને શ્વેત-
 ગંધથી સુરભિગંધવાળા, રસથી અમ્લ અને મધુર, સ્પર્શથી મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ
 પુદ્ગલોના પુરાતન વર્ણશુદ્ધિ, ગન્ધશુદ્ધિ, રસશુદ્ધિ અને સ્પર્શશુદ્ધિને બદલીને—નષ્ટ કરીને
 નૂતનવર્ણશુદ્ધિ, ગન્ધશુદ્ધિ, રસશુદ્ધિ, અને સ્પર્શશુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરીને પોતાના શરીર ક્ષેત્રમાં
 અવગાઢ પુદ્ગલોના સમસ્ત આત્મપ્રદેશોથી વૈમાનિક આહાર કરે છે તે આહાર કરેલા

તયા ઘ્રાણેન્દ્રિયતયા ત્વિન્દ્રિયતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયતયા ડૃષ્ટતયા કાન્તતયા પ્રિયતયા શુભતયા મનોજ્ઞતયા મન આમતયા ર્ગ્ણિતતયા મિચ્છિતતયા ઋર્ધ્વતયા નો અધસ્તયા મુગ્ધતયા નો દુઃખતયા પ્તેષાં-વૈમાનિકાનાં ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તે, અત્ર યસ્ય યાવન્તિ સાગરોપમાણિ સ્થિતિસ્તસ્ય તાવત્સુ વર્ષસદ્સેષુ વ્યતીતેષુ ભૂયઃ આહાર્ગર્થઃ સમુત્પચ્ચતે ઇતિ ન્યાયમાશ્રિત્ય સૌધર્મેશાનાદિદેવલોકેષુ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન ચ સ્થિતિપરિમાણં વિભાવ્ય તદનુમારેણ યથા-યોગમ્ આહારાર્થઃ સંગમનીય ઇત્યમિપ્રાયેણાહ-‘લોહસ્મે આભોગનિર્વચ્છિત્ જહણ્ણેણં દિવસ-પુહુત્તસ્મ ઉક્કોસેણં દોળં વાસમહસ્માણં આહારાદ્દે સમુત્પજ્જડ’ સૌધર્મે દેવે આભોગનિર્વર્તિતઃ-ઈચ્છાપૂર્વકં નિર્માયિત આહારાર્થઃ જઘન્યેન દિવસપૃથક્ત્વસ્ય-દિવસપૃથક્ત્વે અતિક્રાન્તે સતિ, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વયોર્વર્ષસહસ્રપોરતિક્રાન્તયોઃ તતોઃ આહારાર્થઃ સમુત્પચ્ચતે, ‘ઈમાણે ણં પુચ્છા’ ર્શાને દેવે લલુ કિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પચ્ચતે? ઇતિ પૂચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘જહણ્ણે ણં દિવસપુહુત્તસ્સ સાતિરેગસ્સ ઉક્કોસેણં સાતિરેગં દોળં વાસમહસ્સાણં’

હૃદય, કાન્ત, પ્રિય શુભ, મનોજ્ઞ, મન આમ, હચ્છિત ઓર વિશેષ અબીષ્ટ રૂપમેં, હલ્કે રૂપ મેં, મારી રૂપ મેં નહીં, મુગ્ધ રૂપ મેં, દુઃખદ રૂપ મેં નહીં, પરિણત કરતે હૈં।

જિન દેવો કી જિતને સાગરોપમ કી સ્થિતિ હૈ, ઉન્હેં ઉતને હી હજાર વર્ષ મેં આહાર કી અભિલાષા ઉત્પન્ન હોતી હૈ, હસ નિયમ કે અનુસાર સૌધર્મ, પેશાન આદિ દેવલોકો મેં જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા પરિમાણ સમજા લેના ચાહિય, હસ અમિપ્રાય કો પ્રકટ કરને કે લિય કહતે હૈ-

સૌધર્મ દેવલોક કે દેવો કો આભોગનિર્વર્તિત આહાર કી અભિલાષા જઘન્ય દિવસપૃથક્ત્વ વીતને પર ઓર ઉત્કૃષ્ટ દો હજાર વર્ષ વીતને પર હોતી હૈ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્! ર્શાન દેવો કો કિતને કાલ મેં આહાર કી અભિલાષા હોતી હૈ?

પુહુત્તોને તેઓ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રણેન્દ્રિય, સ્પર્શનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયનારૂપમાં ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, શુભ, મનોજ્ઞ, મનઆમ, હચ્છિત અને વિશેષ અભિષ્ટરૂપમાં, હલ્કારૂપ મા, ભારેરૂપમા નહી, મુગ્ધરૂપમા, દુઃખદરૂપમા નહી. પરિણત કરે છે

જે દેવોની જેટલા સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમને તેટલા જ હજાર વર્ષમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે, એ નિયમના અનુસાર સૌધર્મ, પેશાન આદિ દેવલોકમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પરિમાણ સમજા લેવું જોઈએ એ અભિપ્રાય પ્રગટ કરવા માટે કહે છે-

સૌધર્મ દેવલોકના દેવોને આભોગનિર્વર્તિત આહારની અભિલાષા જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વ વીતતાં અને ઉત્કૃષ્ટ એ હજાર વર્ષ વીતી જતા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્! ર્શાન દેવોને જેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે?

જઘન્યેન દિવસપૃથક્ત્વસ્ય સાતિરેકરય-સાતિરેકે દિવસપૃથક્ત્વે અતિક્રાન્તે મતિ ઈશાનદેવા-
નામાહારાર્થઃ સમુત્પચ્ચને, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સાતિરેકયો દ્વયો વર્ષમદ્વયયોરતિક્રાન્તયોઃ સતો રા-
હારાર્થઃ સમુત્પચ્ચતે 'સળ્કુમારાણં પુચ્છા' સનત્કુમારાણાં ક્રિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુ-
ત્પચ્ચતે ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ- 'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણેણં દોષહં વાસસદ્સાણં ઉક્તો-
સેણં સત્ત્વહં વાસસદ્સાણં' જઘન્યેન દ્વયોર્વર્ષમત્સયોગતિક્રાન્તયોઃ સતોઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તાનાં
વર્ષમદ્સાણાં સપ્તમ્ વર્ષસદ્સેષુ અતિક્રાન્તેષુ સનત્કુમારદેવાનામાહારાર્થઃ સમુત્પચ્ચતે 'માહિંદે
પુચ્છા' માહિંદ્રે દેવે ક્રિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પચ્ચતે ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-
'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણેણં દોષહં વાસસદ્સાણં સાતિરેગાણં ઉદ્ધોમેણં સત્ત્વહં
વાસસદ્સાણં સાતિરેગાણં' જઘન્યેન દ્વયોર્વર્ષસદ્સયોઃ માતિરેકયોરતિક્રાન્તયોઃ સતોઃ,
ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તાનાં વર્ષસદ્સાણામ્ સાતિરેકાણામ્-સાતિરેકેષુ સપ્તમ્ વર્ષસદ્સેષુ અતિ-
ક્રાન્તેષુ સપ્ત માહિંદ્રદેવાનામ્ આહારાર્થઃ સમુત્પચ્ચતે, 'વંગ્ગોપ પુચ્છા' વ્રજલોકે ખલુ ક્રિયતા
કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પચ્ચતે ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ- 'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણેણં
સત્ત્વહં વાસસદ્સાણં ઉક્તોસેણં દમ્પહ વાસસદ્સાણં' જઘન્યેન સપ્તાનાં વર્ષસામ્વાનામ્-સપ્તમ્

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય કુછ અધિક દિવસપૃથક્ત્વ યોતને પર ઔર ઉત્કૃષ્ટ
કુછ અધિક દો હજાર વર્ષ વ્યતીત હોને પર આહાર કી અમિલાપા હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર દેવો' કો કિતને કાલ મેં આહાર
કી હ્ચ્છા હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય દો હજાર વર્ષો મેં, ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષો મેં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માહિંદ્ર દેવો' કો કિતને કાલ મેં આહાર કી
હ્ચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય કુછ અધિક દો હજાર વર્ષ મેં ઔર ઉત્કૃષ્ટ
કુછ અધિક સાત હજાર વર્ષ મેં આહાર કી હ્ચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વ્રજલોક દેવો' કો કિતને કાલ મેં આહાર કી
અમિલાપા હોતી હૈ ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય કાષ્ઠક અધિક દિવસ પૃથક્ત્વ વીતતા અને ઉત્કૃષ્ટ
કાષ્ઠક અધિક યે હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં આહારની અમિલાપા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સનત્કુમાર દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની હ્ચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય યે હજાર અને વર્ષમાં, ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષમાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! માહિંદ્ર દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની હ્ચ્છા
ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય કાષ્ઠક અધિક યે હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ કાષ્ઠક
અધિક સાત હજાર વર્ષમાં આહારની હ્ચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વ્રજલોકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની હ્ચ્છા થાય છે ?

વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ ઉત્કૃષ્ટેન દશાનાં વર્ષસહસ્રાણામ્-દશસુ વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ બ્રહ્મ-
લોકદેવાનામાહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, 'લંતર્ણં પુચ્છા' લાન્તકે સ્વલ્પ દેવલોકે કિયતા કાલેન
આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं दसण्हं
वाससहस्साणं उक्कोसेणं चउदसण्हं वाससहरसाणं’ जघन्येन दशानां वर्षसहस्राणां-दशसु वर्ष
सहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन चतुर्दशानां वर्षसहस्राणाम्-चतुर्दशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु
लान्तकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, ‘महाशुक्रेणं पृच्छा’ महाशुक्रे स्वल्लोकं कियता
कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं
चउदसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं सत्तरसण्हं वाससहस्साणं’ जघन्येन चतुर्दशानां वर्षसहस्रा-
णाम्-चतुर्दशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन सप्तदशानां वर्षसहस्राणाम्-सप्तदशसु वर्षसह-
स्रेषु अतिक्रान्तेषु महाशुक्रेदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, ‘सहस्रारे पृच्छा’ सहस्रारे देवलोके

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य सात हजार वर्षों में और उत्कृष्ट दश हजार वर्षों में ब्रह्मलोक देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! लान्तक देवों को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य दश हजार वर्ष और उत्कृष्ट चौदह हजार तीत होने पर लान्तक देवों को आहार की अभिलाषा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! महाशुक देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य चौदह हजार वर्षों में, उत्कृष्ट सत्तरह सहस्र वर्षों में, महाशुक देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सहस्रार देवों को कितने काल में आहार की इच्छा

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હજાર વર્ષોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ દશ હજાર વર્ષોમાં બ્રહ્મલોકના દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! લાન્તક દેવોને કેટલા કાળ વ્યતીત થઇ જતાં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતા લાન્તક દેવોને આહારની અભિલાષા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મહાશુક દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ હજાર વર્ષોમાં, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર હજાર વર્ષોમાં મહાશુક દેવોને આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સહસ્રાર દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

કિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ? इति पृच्छा, भगवान्नाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सत्तरसण्ह वाससहस्साणं उक्कोसेणं अट्ठादशानां’ जघन्येन सप्तदशानां वर्षसहस्राणाम्-सप्तदशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन अष्टादशानां वर्षसहस्राणाम्-अष्टादशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु सत्सारादेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, ‘आणप णं पुच्छा’ आनते खलु देवलोकं कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्नाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अट्ठादशसण्हं वाससहस्साणं उक्कोसेणं एग्गुणवीसाए नाससहस्साणं’ जघन्येन अष्टादशानां वर्षसहस्राणाम्-अष्टादशसु वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन एकोनविंशतेः वर्षसहस्राणाम्-एकोनविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु आनतदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, ‘पाणप णं पुच्छा’ प्राणते खलु देवलोकं कियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्नाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णे णं एग्गुणवीसाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं वीसाए वाससहस्साणं’ जघन्येन एकोनविंशते वर्षसहस्राणाम्-एकोनविंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन विंशते वर्षसहस्राणाम्-विंशतौ वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु प्राणतदेवानामाहारार्थः

होती हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य सत्तरह हजार वर्षों में और उत्कृष्ट अठारह हजार वर्षों में सहस्रार देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आनत देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अट्ठादश हजार वर्ष व्यतीत होने पर और उत्कृष्ट उन्नीस हजार वर्ष व्यतीत होने पर आनत देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! प्राणत देवों को कितना काल बीतने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य उन्नीस हजार वर्ष और उत्कृष्ट बीस हजार वर्ष व्यतीत होने पर प्राणत देवों को आहार की अभिलाषा होती है ।

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર હજાર વર્ષોમાં અને ઉત્કૃષ્ટ અઠાર હજાર વર્ષોમાં સહસ્રાર દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આનત દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠાર હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં અને ઉત્કૃષ્ટ ઊગણીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં આનત દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પ્રાણત દેવોને કેટલો કાળ વીતતાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઊગણીસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ વીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં પ્રાણત દેવોને આહારની અભિલાષા થાય છે.

સમુત્પદ્યતે 'આરણેણ પુચ્છા' આરણે સત્ત્વ દેવલોકે ક્રિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ? इति
 પૂછા, મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જઠ્ઠણેણ વીસાપ વાસમહસ્સણ ઉક્કોસેણ એકવી-
 સાપ વાસસહસ્સણ' જઠ્ઠણેન વિંશતેર્વર્ષસહસ્રાણામ્-વિંશતી વર્ષમહત્ત્વેષુ અતિક્રાન્તેષુ ઉત્કૃષ્ટેન
 એકવિંશતેર્વર્ષસહસ્રાણામ્-એકવિંશતી વર્ષમઃસેષુ અતિક્રાન્તેષુ આરણદેશાનામ્ આહારાર્થઃ
 સમુત્પદ્યતે, 'અચ્ચુલ્લં પુચ્છા' અચ્યુતે સત્ત્વ દેવલોકે ક્રિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ?
 इतिपूछा, मगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जठ्ठणेषु एकाविंसाप वासमहस्साणं उक्कोसेण
 बावीसाप वाससहस्साणं' जठ्ठणेन एकविंशते वर्षमस्त्राणाम्-एकविंशती वर्षमहत्त्वेषु अति-
 क्रान्तेषु उत्कृष्टेन द्वाविंशते वर्षमहस्साणाम्-द्वाविंशती वर्षमहत्त्वेषु अतिक्रान्तेषु अच्युतदेवा-
 नामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति- 'लिट्ठिनहिट्ठिमगेविज्जगाणं पुच्छा' अधस्तनत्रिका-
 धस्तनत्रैवेयकाणां देशानां क्रियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पूछा, मगवानाह-
 'गोयमा !' हे गौतम ! 'जठ्ठणेषु बावीसाप वाससहस्साणं उक्कोसेण तेवीसाप वाससहस्साणं'

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આરણ દેવોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કી ઇચ્છા
 ઉત્પન્ન હોતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઠ્ઠણ વીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત હોને પર ઔર ઉત્કૃષ્ટ
 હવ્કીસ હજાર વર્ષ વીતને પર આરણ દેવોં કો આહાર કી ઇચ્છા હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અચ્યુત દેવોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કરને
 કી અમિલાષા હોતી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઠ્ઠણ હવ્કીસ હજાર વર્ષ વીતને પર ઔર ઉત્કૃષ્ટ
 બાર્દસ હજાર વર્ષ વીત જાને પર અચ્યુત દેવોં કો આહાર કી ઇચ્છા હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અધસ્તન-અધસ્તન ઐવેયક કે દેવોં કો કિતને
 કાલ મેં આહાર કી ઇચ્છા હોતો હૈ ?

મગવાન્-ગૌતમ ! જઠ્ઠણ બાર્દસ હજાર વર્ષ મેં ઔર ઉત્કૃષ્ટ તેર્દસ હજાર

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આરણ દેવોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કરવાની
 ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઠ્ઠણ વીસ હજાર વર્ષ વ્યતીત થતાં અને ઉત્કૃષ્ટ એક-
 વીસ હજાર વર્ષ વીતતા આરણ દેવોં કો આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અચ્યુત દેવોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કરવાની
 ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઠ્ઠણ એકવીસ હજાર વર્ષ વીતતાં અને ઉત્કૃષ્ટ બાર્દસ
 હજાર વર્ષ થઈ જતા અચ્યુત દેવોં કો આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અધસ્તન-અધસ્તન ઐવેયકના દેવોં કો કિતને
 કાલ મેં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

જઘન્યેન દ્વાવિંશતે વર્ષસહસ્રાણામ્-દ્વાવિંશતો વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયોવિંશતે વર્ષસહસ્રાણામ્-ત્રયોવિંશતો વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ અધસ્તનત્રિકમધ્યમગ્રૈવેયકદેવાનામાહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે 'પ્રં સઽવ્યથ સદરસાણિ માણિયવ્યાણિ જાવ સઽવઙ્' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વત્ર એકૈરુદ્ધિક્રમેણ સદસ્રાણિ માણિયવ્યાણિ યાત્-નવગ્રૈવેયરૂપઞ્ચાનુત્તરોપપાતિકસર્વાર્થ-સિદ્ધિપર્યન્તમ્, તદેવ સ્ફુટયતિ-'હેદ્વિમમ્જ્ઞાનગણ પુચ્છા' અધરતનાગ્રહ મધ્યમગ્રૈવેયકાણાં ક્રિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાદ -'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'જહ્વણેણં તેવીસાણ વાસસહસ્રાણં ઉકોસેણં ચડવીસાણ વાસસહસ્રાણં' જઘન્યેન ત્રયોવિંશતે-વર્ષસહસ્રાણામ્-ત્રયોવિંશતો વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ ઉત્કૃષ્ટેન ચતુર્વિંશતે વર્ષસહસ્રાણામ્-ચતુર્વિંશતો વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ અધસ્તનત્રિકમધ્યમગ્રૈવેયકદેવાનામાહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'હેદ્વિમમ્જ્ઞાનગણ પુચ્છા' અધસ્તનત્રિકોપરિતનગ્રૈવેયકાણાં ક્રિયતા કાલેન

વર્ષ મેં અધસ્તન-અધસ્તન ગ્રૈવેયક કે દેવોં કો આહાર કી રૂચ્છા હોતી હૈ ।

હસ પ્રકાર પ્રત્યેક મેં એક-એક હજાર વર્ષ કી વૃદ્ધિ કરકે નવ ગ્રૈવેયકોં ઓર સર્વાર્થસિદ્ધિ પર્યન્ત પાંચોં અનુત્તર વિમાનોં મેં આહાર કી અભિલાષા કહની યાહિયે । હસી કો સ્પષ્ટ કરતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયક કે દેવોં કો કિતને કાલ આહાર કી રૂચ્છા હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય તેહસ હજાર વર્ષ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ ચૌવીસ હજાર વર્ષ મેં અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયક કે દેવોં કો આહાર કી રૂચ્છા હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અધસ્તન-ઉપરિતન ગ્રૈવેયક કે દેવોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કી રૂચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌવીસ હજાર વર્ષ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ પચીસ

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય બાવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ તેવીસ હજાર વર્ષમાં અધસ્તન-અધસ્તન ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

એ પ્રકારે પ્રત્યેકમાં એકે એક હજાર વર્ષની વૃદ્ધિ કરીને નવ ગ્રૈવેયકો અને સર્વાર્થ-સિદ્ધિ પર્યન્ત પાથે અનુત્તર વિમાનોમાં આહારની અભિલાષા કહેવી જોઈ એ તેને સ્પષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય તેવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌવીસ હજાર વર્ષમાં અધસ્તન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! અધસ્તન ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ

आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्—‘गौतम ! ‘जहण्णेणं चउवीसाण्
वाससहस्साणं उक्कोसेणं पणवीसाण् वागमहस्साणं’ जघन्येन चतुर्विंशते वर्षेमहस्साणाम्
चतुर्विंशतिवर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन पञ्चविंशते वर्षेमहस्साणाम्—पञ्चविंशति-
वर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु अवस्तनत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः
पृच्छति—‘मज्झिमवहेट्ठिमाणं पुच्छा’ मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन
आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्—‘गौतम ! ‘जहण्णेणं पण
वीसाण् उक्कोसेणं छव्वीसाण् वाससहस्साणं’ जघन्येन पञ्चविंशतिवर्षमहस्सेषु व्यतीतेषु
उत्कृष्टेन पञ्चविंशतिवर्षमहस्सेषु व्यतीतेषु मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते,
गौतमः पृच्छति—‘मज्झिममज्झिमाणं पुच्छा’ मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन
आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्—‘गौतम ! ‘जहण्णेणं छव्वी-
साण् उक्कोसेणं सत्तावासाण् वाससहस्साणं’ जघन्येन पञ्चविंशतिवर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृ-
ष्टेन सप्तविंशतिवर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु मध्यममध्यमग्रैवेयकदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते,
गौतमः पृच्छति—‘मज्झिमउपरिमाणं पुच्छा’ मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता कालेन

हजार वर्ष में अधस्तन—उपरितन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा होती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम—अधस्तन (मध्यम त्रिक के नीचे वाले)
ग्रैवेयक के देवों को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य पचास हजार और उत्कृष्ट छव्वीस हजार वर्ष
व्यतीत हो जाने पर मध्यमअधस्तन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा
उत्पन्न होती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम—मध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल
में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! मध्यममध्यम ग्रैवेयक के देवों को जघन्य छव्वीस हजार
वर्ष में और उत्कृष्ट सत्ताईस हजार वर्ष में आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् मध्यम—उपरितन ग्रैवेयक के देवों को कितने

वर्षों में अधस्तन उपरितन ग्रैवेयक के देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ?

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम अधस्तन (मध्यम त्रिक के नीचे वाले) ग्रैवेयक के देवों को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य पचास हजार वर्ष और उत्कृष्ट छव्वीस हजार वर्ष व्यतीत होने पर मध्यम अधस्तन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! मध्यम मध्यम ग्रैवेयक के देवों को जघन्य छव्वीस हजार वर्ष और उत्कृष्ट सत्ताईस हजार वर्ष में आहार की इच्छा उत्पन्न होती है ।

જઘન્યેન દ્વાવિંશતે વર્ષસહસ્રાણામ્-દ્વાવિંશતો વર્ષમદસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયોવિંશતે વર્ષસહસ્રાણામ્-ત્રયોવિંશતો વર્ષમદસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ અધસ્તનત્રિકમધ્યમગ્રંથેયકદેવાનામાહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે 'પ્રં સઽવત્થ સદરસાણિ ભાણિયઞ્ચાણિ જાવ સઽવદ્દં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વત્ર એકૈરુદ્ધિક્રમેણ સદસ્રાણિ ભાણિતઞ્ચાણિ યાન્-નમગ્રંથેયકપચ્ચાનુતરોપપાતિકસર્વાર્થ-સિદ્ધિપર્યન્તમ્, તદેવ સ્ફુટયતિ-'દેદ્દિમમજ્જિમગાણ પુચ્છા' અપરિતનત્રિક મધ્યમગ્રંથેયકાણા ક્રિયતા કાલેન આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાટ-'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'જહ્વણેણં તેવીસાણ વાસસહસ્રાણં ઉક્કોસેણં ચઠ્ઠીસાણ વાસસહસ્રાણં' જઘન્યેન ત્રયોવિંશતે-વર્ષસહસ્રાણામ્-ત્રયોવિંશતો વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ ઉત્કૃષ્ટેન ચતુર્વિંશતે વર્ષસહસ્રાણામ્-ચતુર્વિંશતો વર્ષસહસ્રેષુ અતિક્રાન્તેષુ અધસ્તનત્રિકમધ્યમગ્રંથેયકદેવાનામાહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'દેદ્દિમઉપરિમાણ પુચ્છા' અધસ્તનત્રિકોપરિતનગ્રંથેયકાણા ક્રિયતા કાલેન

વર્ષ મેં અધસ્તન-અધસ્તન ગ્રંથેયક કે દેવોં કો આહાર વી ઇચ્છા હોતી હૈ ।

હસ પ્રકાર પ્રત્યેક મેં એક-એક હજાર વર્ષ કી વૃદ્ધિ કર કે નવ ગ્રંથેયકોં ઓર સર્વાર્થસિદ્ધિ પર્યન્ત પાંચો અનુસર વિમાનો મેં આહાર કી અભિલાષા કહની વાહિય । હસી કો સ્પષ્ટ કરતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ અધસ્તન મધ્યમ ગ્રંથેયક કે દેવોં કો કિતને કાલ આહાર કી ઇચ્છા હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય તેહસ હજાર વર્ષ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ ચૌવીસ હજાર વર્ષ મેં અધસ્તન મધ્યમ ગ્રંથેયક કે દેવોં કો આહાર કી ઇચ્છા હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અધસ્તન-ઉપરિતન ગ્રંથેયક કે દેવોં કો કિતને કાલ મેં આહાર કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌવીસ હજાર વર્ષ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ પચીસ

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય બાવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ તેવીસ હજાર વર્ષમાં અધસ્તન-અધસ્તન ગ્રંથેયકના દેવાને આહારની ઇચ્છા થાય છે

એ પ્રકારે પ્રત્યેકમાં એક એક હજાર વર્ષની વૃદ્ધિ કરીને નવ ગ્રંથેયકો અને સર્વાર્થ-સિદ્ધિ પર્યન્ત પાંચે અનુસર વિમાનોમાં આહારની અભિલાષા કહેવી જોઈ એ તેને સ્પષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! અધસ્તન મધ્યમ ગ્રંથેયકના દેવાને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય તેવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌવીસ હજાર વર્ષમાં અધસ્તન મધ્યમ ગ્રંથેયકના દેવાને આહારની ઇચ્છા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! અધસ્તન ઉપરિતન ગ્રંથેયકના દેવાને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌવીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પચીસ

आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं चउयीमाए वाससहस्साणं उक्कोसेणं पणवीसाए वागमहत्तामाणं’ जघन्येन चतुर्विंशते वर्षमहस्साणाम् चतुर्विंशतिवर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन पञ्चविंशते वर्षमहस्साणाम्—पञ्चविंशतिवर्षमहस्सेषु अतिव्रान्तेषु अस्तन्त्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां आहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति—‘मज्झिमहत्तिमाणं पुच्छा’ मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता काळेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं पणवीसाए उक्कोसेणं छव्वीमाए दासमहस्साणं’ जघन्येन पञ्चविंशतिवर्षमहस्सेषु व्यतीतेषु उत्कृष्टेन पञ्चविंशतिवर्षमहस्सेषु व्यतीतेषु मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां आहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति—‘मज्झिममज्झिमाणं पुच्छा’ मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता काळेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं छव्वीसाए उक्कोसेणं सत्तावासाए वाससहस्साणं’ जघन्येन पञ्चविंशतिवर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन सप्तविंशति वर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु मध्यममध्यमग्रैवेयकदेवानां आहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति—‘मज्झिमउपरिमाणं पुच्छा’ मध्यमत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता काळेन

हजार वर्ष में अधस्तन—उपरितन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा होती है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम—अधस्तन (मध्यम त्रिक के नीचे वाले) ग्रैवेयक के देवों को कितना काल व्यतीत होने पर आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य पञ्चस्र हजार और उत्कृष्ट छव्वीस हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर मध्यमअधस्तन ग्रैवेयक देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम—मध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्—हे गौतम ! मध्यममध्यम ग्रैवेयक के देवों को जघन्य छव्वीस हजार वर्ष में और उत्कृष्ट सत्ताईस हजार वर्ष में आहार की इच्छा होती है।

गौतमस्वामी—हे भगवन् मध्यम—उपरितन ग्रैवेयक के देवों को कितने काल

वर्षों में अधस्तन उपरितन ग्रैवेयक देवाने आहार की अभिलाषा था छ

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम अधस्तन (मध्यम त्रिक के नीचे वाले) ग्रैवेयक देवाने कितना काल आहार की इच्छा था छ ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य पञ्चस्र हजार वर्ष और उत्कृष्ट छव्वीस हजार वर्ष व्यतीत થઈ જતા मध्यम अधस्तन ग्रैवेयक देवाने आहार की अभिलाषा उत्पन्न था छ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मध्यम ग्रैवेयक देवाने कितना काल आहार की इच्छा था छ ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! मध्यम मध्य ग्रैवेयक देवाने जघन्य छव्वीस हजार वर्षों में और उत्कृष्ट सत्तावीस हजार वर्षों में आहार की इच्छा था छ,

આહારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं सत्ता वीमाए उक्कोसेणं अट्ठावीस ए वामसहस्राण’ जघन्येन सप्तविंशति वर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन अष्टाविंशति वर्षसहस्सेषु अतिक्रान्तेषु मध्यमस्त्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानाम् आहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-‘उपरितनग्रैवेयकदेवानां पृच्छा’ उपरितनत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवानां क्रियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा’ भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अट्ठावीस ए उक्कोसेणं एग्गणतीसाए वाससहस्राण’ जघन्येन अष्टाविंशति वर्षसहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन एकोनत्रिंशद् वर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उपरितनत्रिकाधस्तनग्रैवेयकदेवाना माहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छते-‘उपरितनमज्झिमाणं पृच्छा’ उपरितनत्रिकम यग्रैवेयकदेवाना क्रियता कालेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवान्-‘गोयमा !’ हे गौतम ‘जहण्णेणं एग्गणतीसाए उक्कोसेण तीमाए वाससहस्राण’ जघन्येन एकोनत्रिंशद् वर्षमहस्सेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन त्रिंशद् वर्षसहस्सेषु अति-

में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य सत्ताईस हजार और उत्कृष्ट अट्ठाईस हजार वर्ष में ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उपरितन-अधस्तन (ऊपर के त्रिक में से निचले) ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य अट्ठाईस हजार और उत्कृष्ट उनतीस हजार वर्षों में उपरितन-अधस्तन ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उपरितनमध्यम ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य उनतीस हजार वर्षों में और उत्कृष्ट तीस

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મધ્ય ઉપરિતન ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય સત્યાવીસ હજાર અને ઉત્કૃષ્ટ અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષમાં

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ઉપરિતન અધસ્તન (ઉપરના ત્રિકથી નીચે) ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની ઇચ્છા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અઠ્યાવીસ હજાર અને ઉત્કૃષ્ટ ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષમાં ઉપરિતન-અધસ્તન ગ્રૈવેયકના દેવોને આહારની અભિલાષા થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉપરિતન મધ્યમ ગ્રૈવેયકના દેવોને કેટલા કાળમાં આહારની અભિલાષા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષમાં અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ હજાર વર્ષમાં,

क्रान्तेषु उक्तदेवानामाहारार्थः समुत्पद्यते. गौतमः पृच्छति-‘उवरिमउवरिमाणं पुच्छा’ उपरितनत्रिकोपरितनग्रैवेयकदेवानां कियता काळेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं तीसाए उक्कोमेणं एगतीसाए वामसहस्साणं’ जघन्येन त्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन एकत्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उक्त-देवाना माहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-‘विजयवेजयंतजयंतअपराजियाणं पुच्छा’ विजयवैजयन्तजयन्तापराजितानां कियता काळेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, ‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं एगतीसाए उक्कोसेणं तेत्तीसाए’ जघन्येन एकत्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु उत्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशद् वर्षसहस्रेषु अतिक्रान्तेषु देवाना माहारार्थः समुत्पद्यते, गौतमः पृच्छति-‘सव्वट्ठगसिद्धदेवाणं पुच्छा’ सर्वार्थसिद्धदेवानां कियता काळेन आहारार्थः समुत्पद्यते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अजहणमणुक्को-

हजार वर्षों में ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! उपरितन-उपरितन ग्रैवेयक के देवों को कितने काल में आहार की इच्छा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य तीस हजार वर्षों में और उत्कृष्ट इकतीस हजार वर्षों में उपरि-उपरितन ग्रैवेयक के देवों को आहार की इच्छा होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजि विमानों के देवों को कितने काल में आहार की अभिलाषा होती है ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य इकतीस हजार वर्षों में और उत्कृष्ट तेतीस हजार वर्ष व्यतीत हो जाने पर विजय आदि विमानों के देवों को आहार की अभिलाषा उत्पन्न होती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! सर्वार्थसिद्ध विमान के देवों को कितने ल आहार की इच्छा होती है ?

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् । उपरितन उपरितन ग्रैवेयकना देवाने केटला काणमा आहारनी धञ्छा थाय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम । जघन्य त्रीस हजार वर्षोमा अने उत्कृष्ट ओकत्रीस हजार वर्षोमा उपरितन उपरितन ग्रैवेयक देवाने आहारनी धञ्छा थाय छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् । विजय, वैजयन्त, जयन्त अने अपराजित विमानाना देवाने केटला काणमा आहारनी अभिलाषा थाय छे ।

श्री भगवान्-हे गौतम । जघन्य ओकत्रीस हजार वर्षोमा अने उत्कृष्ट तेत्रीस हजार वर्ष व्यतीत थता विजय आदि विमानाना देवाने आहारनी अभिलाषा उत्पन्न थाय छे

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् सर्वार्थसिद्ध विमानना देवाने केटला काणमा आहार नी धञ्छा थाय छे ?

સેણં તેત્ત/સાપ્ વાતસહરસાણ આહારદ્વે સમુપ્પજ્જઈ' અજઘન્યાનુત્કુષ્ટેન ત્રયત્વિંશતો વર્ષતહ-
સ્રાણાં-ત્રયત્વિંશદ્ વર્ષપહસ્રેષુ અતિકાન્નેષુ સર્વાર્દ્રસિદ્ધાના માદારાર્થઃ સમુત્પદ્યતે ॥સૂ. ૪॥

॥ એકેન્દ્રિયશરીરાધિકારવક્તવ્યતા ॥

મૂલ્ય-‘નેરહયા ણં મંતે ! કિં ઇગિંદિયસરીરાઈં આહારેંતિ જાવ પંચિંદિયસરીરાઈં આહારેંતિ ? ગોયમા ! પુઠ્ઠભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ ઇગિં-
દિયસરીરાઈં પિ આહારેંતિ જાવ પંચિંદિયસરીરાઈં પિ, પહુપ્પણ્ણભાવ-
પણ્ણવણં પહુચ્ચ નિયમા પંચિંદિયસરીરાઈં આહારેંતિ, એવં જાવ થણિય-
કુમારા, પુઠ્ઠવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! પુઠ્ઠભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ
એવં ચેવ પહુપ્પણ્ણભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ નિયમા ઇગિંદિયસરીરાઈં, બેહં-
દિયા પુઠ્ઠભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ એવં ચેવ, પહુપ્પણ્ણભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ
નિયમા બેહંદિયાણં સરીરાઈં આહારેંતિ, એવં જાવ ચરિંદિયા તાવ પુઠ્ઠ-
ભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ, એવં પહુપ્પણ્ણભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ નિયમા
જસસ જહ્ ઇંદિયાઈં તહંદિયાઈં આહારેંતિ, સેસં જહા નેરહયા જાવ વેમા-
ણિયા, નેરહયાણં મંતે ! કિં લોમાહારા, પક્ખેવાહારા ? ગોયમા ! લોમા-
હારા નો પક્ખેવાહારા, એવં ઇગિંદિયા સવ્વદેવા ય માણિયવ્વા, બેહંદિયા
જાવ મણૂસા લોમાહારા વિ પક્ખેવાહારા વિ” ॥સૂ. ૫॥

છાયા-નૈરયિકાઃ સહ્ય મદન્ત ! કિમ્ એકેન્દ્રિયશરીરાણિ આહારયન્તિ યાવત્ પશ્ચે-
ન્દ્રિયશરીરાણિ આહારયન્તિ ? ગૌતમ ! પૂર્વમાવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રતીત્ય એકેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ

મગવાન્-હે ગૌતમ ! તેતીસ હજાર વર્ષ મેં આહાર કી હચ્છા હોની હૈ । હસ
વિમાન મેં જઘન્ય-ઉત્કુષ્ટ કા મેદ નહીં હૈ ॥સૂ. ૪॥

એકેન્દ્રિયશરીરાદિ કા અધિકાર

(નેરહયા ણં મંતે ! કિં ઇગિંદિયસરીરાઈં આહારેંતિ જાવ પંચિંદિયસરીરાઈં
આહારેંતિ ?) હે મગવન્ ! નારક જીવ વગ એકેન્દ્રિયશરીરોં કા આહાર કરતે હૈ,

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! તેતીસ હજાર વર્ષમા આહારની હચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. એ
વિમાનમાં જઘન્ય ઉત્કુષ્ટને ભેદ નથી હોતો ॥સૂ. ૪॥

એકેન્દ્રિય શરીરાદિનો અધિકાર

શબ્દાર્થઃ-(નેરહયાણં મંતે ! કિં ઇગિંદિયસરીરાઈં આહારેંતિ જાવ પંચિંદિયસરીરાઈં
આહારેંતિ ?)-હે ભગવન્ ! નારકજીવ શુ એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે યાવત્ પંચે-

आहारयन्ति यावत्-पञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापना प्रतीत्य नियमात् पञ्च
न्द्रियशरीराणि आहारयन्ति, एवं यावत् स्तनितकुमाराः पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम !
पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् एकेन्द्रियशरी-
राणि, द्वीन्द्रियाः पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापना प्रतीत्य नियमाद्
द्वीन्द्रियाणां शरीराणि आहारयन्ति, एवं यावच्चतुरिन्द्रियास्तावत् पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य,
एवं प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् यस्य यावान्त इन्द्रियाणि तावान्त इन्द्रियाणि
यावत् पञ्चेन्द्रियशरीरो को ? (गोयमा ! पुञ्चभावपण्णवणं पडुच्च) हे गौतम !
पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (एगिंदियसरीराइं पि आहारंति जाव पचिंदिय-
सरीराइं पि) एकेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं, यापत् पञ्चेन्द्रियशरीरो का
भी (पडुप्पणभावपण्णवण पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से
(नियमा पचिंदियसरीराइं आहारंति) नियम से पञ्चेन्द्रिय शरीरो का आहार
करते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार स्तनितकुमारो तक ।

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) पृथिवीकायिको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! पुञ्चभाव-
पण्णवणं पडुच्च एवं चेव) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से इसी प्रकार
(पडुप्पणभावपण्णवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं) वर्त्तमान भाव प्रज्ञापना
की अपेक्षा नियम से एकेन्द्रियों के शरीरों को (वेइंदिया पुञ्चभावपण्णवणं
पडुच्च एवं चेव) द्वीन्द्रिय पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा इसी प्रकार (पडुप्पण-
भावपण्णवणं पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा वेइं-
दियाणं सरीराइं आहारंति) द्वीन्द्रियों के शरीर का आहार करते हैं (एवं जाव
चतुरिंदिया ताव पुञ्चभावपण्णवणं पडुच्च) इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय पूर्व

न्द्रिय शरीरो को ? (गोयमा ! पुञ्चभावपण्णवण पडुच्च) हे गौतम पूर्व भाव प्रज्ञापना की
अपेक्षा थी (एगिंदियसरीराइं पि आहारंति जाव पचिंदियसरीराइं पि) एकेन्द्रिय शरीरो को
आहार करे छे, यावत् पञ्चेन्द्रिय शरीरो को पञ्च (पडुप्पणभावपण्णवणं पडुच्च) वर्त्त-
मानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा थी (नियमा पचिंदियसरीराइं आहारंति) नियम थी पञ्चेन्द्रिय
शरीरो को आहार करे छे (एवं जाव थणियकुमारा) ओन् प्रकार यावत् स्तनितकुमारो सुधी

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) पृथ्वीकायिको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! पुञ्चभावपण्णवण
पडुच्च एवं चेव) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से ओ प्रकार (पडुप्पणभावपण्ण-
वण पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं) वर्त्तमान प्रज्ञापना की अपेक्षा से नियम थी एकेन्द्रियोना
शरीरो को (वेइंदिया पुञ्चभावपण्णवण पडुच्च एवं चेव) द्वीन्द्रिय पूर्वभाव प्रज्ञापना की
अपेक्षा से ओ प्रकार (पडुप्पणभावपण्णवण पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपे-
क्षा थी (नियमा वेइंदियाणं सरीराइं आहारंति) द्वीन्द्रियोना शरीरो को आहार करे छे,
(एवं जाव चतुरिंदिया ताव पुञ्चभावपण्णवणं पडुच्च) ओ प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय पूर्व

सेणं तेत्तासाणं वात्सहरसाणं आहारं ससुत्पज्जइ' अजघन्यानुत्कुप्पेन त्रयस्त्रिंशतो वर्षसहस्राणां-त्रयस्त्रिंशद् वर्षपहसेषु अतिक्रान्तेषु सर्वादि सिद्धानां माहारार्थः समुत्पद्यते ॥सू० ४॥

॥ एकेन्द्रियशरीराधिकारवक्तव्यता ॥

मूळम्-‘नेरइया णं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारंति ? गोयमा ! पुव्वभावपणवणं पडुच्च एगिंदियसरीराइं पि आहारंति जाव पंचिंदियसरीराइं पि, पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा पंचिंदियसरीराइं आहारंति, एवं जाव थणियकुमारा, पुटविकाइयाणं पुच्छा, गोयमा ! पुव्वभावपणवणं पडुच्च एवं चेव पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं, बेइंदिया पुव्वभावपणवणं पडुच्च एवं चेव, पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा बेइंदियाणं सरीराइं आहारंति, एवं जाव चउरिंदिया ताव पुव्वभावपणवणं पडुच्च, एवं पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा जस्स जइ इंदियाइं तइंदियाइं आहारंति, सेसं जहा नेरइया जाव वेमाणिया, नेरइयाणं भंते ! किं लोमाहारा, पक्खेवाहारा ? गोयमा ! लोमाहारा नो पक्खेवाहारा, एवं एगिंदिया सव्वदेवा य भाणियत्वा, बेइंदिया जाव मणूसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि” ॥सू० ५॥

छाया-नैरयिकाः खलु भदन्त ! किम् एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति यवत् पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? गौतम ! पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एकेन्द्रियशरीराण्यपि

भगवान्-हे गौतम ! तैत्तिरीय हजार वर्ष में आहार की इच्छा होती है । इस विमान में जघन्य-उत्कुष्ट का भेद नहीं है ॥सू० ४॥

एकेन्द्रियशरीरादि का अधिकार

(नेरइया णं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारंति ?) हे भगवन् ! नारक जीव क्या एकेन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं,

श्री भगवान्-हे गौतम ! तैत्तिरीय हजार वर्ष में आहार की इच्छा उत्पन्न થાય છે. એ વિमानમાં જઘન્ય ઉત્કુષ્ટનો ભેદ નથી હોતો ॥सू० ४॥

एकेन्द्रिय शरीरादिना अधिकार

शब्दार्थः-नेरइयाणं भंते ! किं एगिंदियसरीराइं आहारंति जाव पंचिंदियसरीराइं आहारंति ?-हे भगवन् ! नारक जीव शु एकेन्द्रिय शरीरादिना आहार करते हैं यावत् पंचे-

आहारयन्ति यावत्-पञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमात् पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति, एवं यावत् स्तनितकुमाराः पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् एकेन्द्रियशरीराणि, द्वीन्द्रियाः पूर्वभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य एवञ्चैव, प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापना प्रतीत्य नियमाद् द्वीन्द्रियाणां शरीराणि आहारयन्ति, एवं यावच्चतुरिन्द्रियास्तावत् पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य, एवं प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनां प्रतीत्य नियमाद् यस्य यावान्त इन्द्रियाणि तावान्त इन्द्रियाणि यावत् पञ्चेन्द्रियशरीरो का ? (गोयमा ! पुन्वभावपणवणं पडुच्च) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (एगिंदियसरीराइं पि आहारंति जाव पचिंदियसरीराइं पि) एकेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं, यावत् पञ्चेन्द्रियशरीरो का भी (पडुप्पणभावपणवण पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा पचिंदियसरीराइं आहारंति) नियम से पञ्चेन्द्रिय शरीरो का आहार करते हैं (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार स्तनितकुमारो तक ।

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) पृथिवीकायिको संबंधो प्रश्न ? (गोयमा ! पुन्वभावपणवणं पडुच्च एवं चेव) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से इसी प्रकार (पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं) वर्त्तमान भाव प्रज्ञापना की अपेक्षा नियम से एकेन्द्रियों के शरीरों को (वेइंदिया पुन्वभावपणवणं पडुच्च एवं चेव) द्वीन्द्रिय पूर्वभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा इसी प्रकार (पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा वेइंदियाणं सरीराइं आहारंति) द्वीन्द्रियों के शरीर का आहार करते हैं (एवं जाव चतुरिंदिया ताव पुन्वभावपणवणं पडुच्च) इसी प्रकार यावत् चतुरिन्द्रिय पूर्व

न्द्रिय शरीरेनो ? (गोयमा ! पुन्वभावपणवण पडुच्च) हे गौतम पूर्व भाव प्रज्ञापनानी अपेक्षाथी (एगिंदियसरीराइं पि आहारंति जाव पचिंदियसरीराइं पि) एकेन्द्रिय शरीरेनो आहार करे छे, यावत् पञ्चेन्द्रिय शरीरेनो पणु (पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापनानी अपेक्षाथी (नियमा पचिंदियसरीराइं आहारंति) नियमथी पञ्चेन्द्रिय शरीरेनो आहार करेछे (एवं जाव थणियकुमारा) ऐव प्रभरे यावत् स्तनितकुमारो सुधी

(पुढविकाइयाण पुच्छा ?) पृथिवीकायिका संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! पुन्वभावपणवण पडुच्च एवंचेव) हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापनानी अपेक्षाथे ए प्रभरे (पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीराइं) वर्त्तमान प्रज्ञापनानी अपेक्षाथे नियमथी एकेन्द्रियेनो शरीरेनो (वेइंदिया पुन्वभावपणवण पडुच्च एवं चेव) द्वीन्द्रिय पूर्वभाव प्रज्ञापनानी अपेक्षाथे ऐव प्रभरे (पडुप्पणभावपणवण पडुच्च) वर्त्तमानभाव प्रज्ञापनानी अपेक्षाथी (नियमा वेइंदियाणं सरीराइं आहारंति) द्वीन्द्रियेनो शरीरेनो आहार करे छे, (एवं जाव चतुरिंदिया ताव पुन्वभावपणवणं पडुच्च) ऐव प्रभरे यावत् चतुरिन्द्रिय पूर्व

શરીરાણિ આહારયન્તિ, શેષ યથા નૈરયિકાઃ, યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ મદન્ત !
 किं लोमाहाराः, प्रक्षेपाहाराः ? गौतम ! लोमाहाराः, नो प्रक्षेपाहाराः, एवम् एकेन्द्रियाः
 सर्वदेवाश्च भणितव्याः, द्वीन्द्रिया यावद् मनुष्या लोमाहारा अपि प्रक्षेपाहारा अपि ॥सू० ५॥

ટીકા-અર્થેકેન્દ્રિયશરીરાદીનામધિકારમુદ્દિશ્ય પ્રરૂપયિતુમાર-‘નેરહયાણં મંતે ! કિં ઇન્દ્રિ-
 દિયસરીરાઈં આહારેતિ જાત્ર પંચિદિયસરીરાઈં આહારેતિ ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્પ કિમ્
 एकेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? यावत्-किं वा द्वीन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं वा
 भाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (एवं पटुप्पणभावपणवणं पटुच्च) इस प्रकार
 वर्तमानभाव प्रज्ञापना की अपेक्षा से (नियमा) नियम से (जस्स जइ इंदियाइं)
 जिस के जितनी इन्द्रियां हैं (तइंदियाइं सरीराइं आहारेति) उतनी ही इन्द्रियों
 वाले शरीर का आहार करते हैं (सेसं जहा नेरइया जाव वैमाणिया) शेष नारकों
 के समान, यावत् वैमानिक ।

(નેરહયાણં મંતે ! કિં લોમાહારા, પક્ષેવાહારા ?) હે મગધન ! કયા નારક
 લોમાહારી હોતે હૈં યા પ્રક્ષેપાહારી ? (ગોયમા ! લોમાહારા, નો પક્ષેવાહારા)
 હે ગૌતમ ! લોમાહારી, પ્રક્ષેપાહારી નહીં (એવં ઇન્દ્રિયા સર્વદેવા ય ભાણિ-
 યવ્વા) इसी प्रकार एकेन्द्रिय और समस्त देव कहने चाहिए (वेइंदिया जाव
 मणूसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि) द्वीन्द्रिय यावत् मनुष्य लोमाहारी भी
 और प्रक्षेपाहारी भी होते हैं ।सू० ५॥

ટીકાર્થ-અવ એકેન્દ્રિયશરીર આદિ કે અધિકાર કો લેકર પ્રરૂપણા કી
 जाती है -

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक जीव कया एकेन्द्रियशरीरों का आहार
 करते हैं ? यावत्-कया द्वीन्द्रियशरीरों का आहार करते हैं ? कया त्रीन्द्रिय-

भाव प्रज्ञापनानी अपेक्षाથી (એવં પટુપ્પણભાવપણવણં પટુચ્ચ) એજ પ્રકારે વર્તમાન
 भाव प्रज्ञापनानी अपेक्षाથી (नियमा) नियमથી (जस्स जइ इंदियाइं) જેને જેટલી ઇન્દ્રિયો
 છે (તइंदियाइं सरीराइ आहारेति) જેટલી જ ઇન્દ્રિયોવાળા શરીરનો આહાર કરે છે (સેસં
 जहा नेरइया जाव वैमाणिया) शेष नारकोंने समान, यावत् वैमानिक.

(નેરહયાણં મંતે ! કિં લોમાહારા, પક્ષેવાહારા ?)-હે મગધન ! શુ નારક લોમાહારી
 હોય છે અગર પ્રક્ષેપાહારી ? (ગોયમા ! લોમાહારા, નો પક્ષેવાહારા) હે ગૌતમ ! લોમાહારી
 પ્રક્ષેપાહારી નહી (એવં ઇન્દ્રિયા સર્વદેવા ય ભાણિયવ્વા) એજ પ્રકારે એકેન્દ્રિય અને
 સમસ્તદેવ કહેવા એકથએ (वेइंदिया जाव मणूसा लोमाहारा वि पक्खेवाहारा वि) द्वीन्द्रिय यावत्
 मनुष्य लोमाहारी પણ અને પ્રક્ષેપાહારી પણ હોય છે. ॥સૂ૦ ૫॥

ટીકાર્થ.-હવે એકેન્દ્રિય શરીરાદિના અધિકારને લઈને પ્રરૂપણા કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગધન ! નારકજીવ શુ એકેન્દ્રિય શરીરોનો

त्रीन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं वा चतुरिन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति ? किं वा पञ्चेन्द्रिय-
शरीराणि आहारयन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'पुण्वमात्रपणवणं पटुच्च एमि-
दियसरीराइं पि आहारंति जाव पंचिदियसरीराइं पि आहारंति' नैरयिकाः पूर्वभावप्रज्ञा
पनाम्—पूर्वः अतीतो भावः पूर्वभावस्तस्य प्रज्ञापना—प्ररूपणा तां प्रतीत्य—आश्रित्य एके-
न्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति यावत्—द्वीन्द्रियशरीराण्यपि, त्रीन्द्रियशरीराण्यपि चतुरिन्द्रिय-
शरीराण्यपि पञ्चेन्द्रियशरीराण्यपि आहारयन्ति किन्तु—'पटुत्पणभावपणवणं पटुच्च नियमा
पंचिदियसरीराइं आहारंति' प्रत्युत्पन्नभावप्रज्ञापनाम्—प्रत्युत्पन्नो—वर्तमानकालिकश्चासौ
भावश्चेति प्रत्युत्पन्नभावस्तस्य प्रज्ञापना तां प्रतीत्य—आश्रित्य नियमतः—अवश्यम् नियमेन
नैरयिकाः पञ्चेन्द्रियशरीराणि आहारयन्ति, तथा च यदा तेषामाहार्यमाणानां पुद्गलाना-
मतीतो भावो विभाव्यते तदा ते केचन कदाचिद् एकेन्द्रियशरीरतया परिणता आसन्
कदाचिद् द्वीन्द्रियशरीरतया, कदाचित् त्रीन्द्रियशरीरतया, कदाचिच्चतुरिन्द्रियतया, कदा-
चित् पञ्चेन्द्रियशरीरतया परिणता आसन्, तदन्तरं यदि पूर्वभावः सम्प्रति अन्वरोप्य
शरीरो का आहार करते हैं ? क्या चतुरिन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं ? अथवा
क्या पञ्चेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना अर्थात् अतीत कालीन पर्यायो
की प्ररूपणा की अपेक्षा से नारक जीव एकेन्द्रियशरीरो का भी आहार
ते हैं, यावत् द्वीन्द्रियशरीरो का भी, त्रीन्द्रियशरीरो का भी, चतुरिन्द्रिय
शरीरो का भी और पञ्चेन्द्रियशरीरो का भी आहार करते हैं, किन्तु प्रत्युत्पन्न
अर्थात् वर्तमान कालिक भाव की प्ररूपणा की अपेक्षा से नियम से नारक पञ्चे-
न्द्रियशरीरो का आहार करते हैं । अर्थात् जब आहार्यमाण पुद्गलों के अतीत
भाव (पर्याय) का विचार किया जाता है तब उनमें से कोई कभी एकेन्द्रिय के
शरीर के रूप में परिणत थे, कोई द्वीन्द्रियशरीर के रूप में, कोई त्रीन्द्रियशरीर
के रूप में, कोई चतुरिन्द्रिय शरीर के रूप में और कोई पञ्चेन्द्रिय शरीर के

यावत् शु द्वीन्द्रिय शरीरोऽनो आहार करे छे ? शु त्रीन्द्रिय शरीरोऽनो आहार करे छे ? शु
चतुरिन्द्रिय शरीरोऽनो आहार करे छे ? अथवा पञ्चेन्द्रिय शरीरोऽनो आहार करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! पूर्वभाव प्रज्ञापना अर्थात् अतीतकालीन पर्यायोऽनी अ-
पेक्षाये नारक एव एकेन्द्रिय शरीरोऽनो पञ्च आहार करे छे, यावत् द्वीन्द्रिय
शरीरोऽनो पञ्च, त्रीन्द्रिय शरीरोऽनो पञ्च, चतुरिन्द्रिय शरीरोऽनो पञ्च अने पञ्चेन्द्रिय
शरीरोऽनो पञ्च आहार करे छे, किन्तु प्रत्युत्पन्न अर्थात् वर्तमानकालिक भावनी अ-
पेक्षाथी नियमथी नारक पञ्चेन्द्रिय शरीरोऽनो आहार करे छे अर्थात् न्यारे आहार्य-
भाषु पुद्गलानां अतीत भाव (पर्याय)नो विचार कराय छे, त्यारे तेमनाभाषी केछि क्यारेक
एकेन्द्रियना शरीरना रूपमा परिणत हता, केछि द्वीन्द्रिय शरीरना रूपमा, केछि त्रीन्द्रियशरी-
रना रूपमा केछि चतुरिन्द्रिय शरीरना रूपमा अने केछि पञ्चेन्द्रियशरीरना रूपमा परिणत

વિવક્ષ્યતે તદા નૈરયિકાઃ એકેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ દ્વિત્રિચતુઃપચ્ચેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહાર-
યન્તીતિ, યદા પુનર્વર્તમાનો ભવો વિવક્ષ્યતે તદા ઋજુસૂત્રનયેન ક્રિયમાણસ્ય કૃતત્વેન
અભ્યવહિયમાણસ્ય અભ્યવહનત્વેન પરિણમ્યમાણસ્ય પરિણતત્વેનાભ્યુપગમાત્ સ્વશરીરતયા
પરિણમ્યમાણાનામભ્યવહિયમાણત્વાભ્યુપગમાચ્ચ અભ્યવહિયમાણશ્ચાભ્યવહત્ત્વમ્ પરિણમ્યમા-
ણશ્ચ પરિણતમિતિરીત્યા તન્મતેન સ્વશરીરયેવ અભ્યવહિયતે તેષાં નૈરયિકાણાં સ્વશરીરશ્ચ
પચ્ચેન્દ્રિયશરીરમેવ ભવતિ તેષા પચ્ચેન્દ્રિયશરીરત્વાત્, इत्यभिप्रायेणोक्तम्-નિયમાત્ પચ્ચે
ન્દ્રિયશરીરાણ્યાહારયન્તિ इति फलितम्, 'एवं जाव यणि भकुमारा' एवम्-નૈરયિકોક્તરીત્યા
યાવત્-અસુરકુમારા નાગકુમારાઃ સુવર્ણકુમારા અગ્નિકુમારા વિશ્વત્કુમારા ઉદધિકુમારા દ્વીપ-

રૂપ મેં પરિણત થે । उस पूर्वभाव का यदि वर्त्तमान में आगेप कर के विवक्षा
की जाय तो नारक जीव एकेन्द्रियशरीरो का भी एवं द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतु-
रिन्द्रिय और पंचेन्द्रियशरीरो का भी आहार करते हैं । किन्तु जब ऋजुसूत्रनय
की दृष्टि से वर्त्तमान भव की विवक्षा की जाती है, तब ऋजुसूत्रनय क्रिय-
माण को कृन अर्थात् किए जाते हुए को किया हुआ, आहार्यमाण को आहृत और
परिणम्यमान को परिणत मानता है, अतएव स्वशरीर रूप से परिणम्यमान
(परिणत होते हुए) पुद्गलों को भी परिणत स्वीकार करता है, और आह्रियमाण
पुद्गल वे कहलाते हैं जो स्वशरीर के रूप में परिणत हो रहे हो । इस प्रकार
ऋजुसूत्रनय के मत से स्वशरीर का ही आहार किया जाता है । नारको का
स्वशरीर पंचेन्द्रियशरीर है, क्योंकि वे पंचेन्द्रियशरीर वाले होते हैं । इस अभि-
प्राय से यह कहा गया है कि नियम से पंचेन्द्रियशरीरो का आहार करते हैं ।

जैसे नारको के विषय में पहले कहा गया है, वसी प्रकार असुरकुमारो,
नागकुमारो, सुवर्णकुमारो अग्निकुमारो विश्वतुकुमारो, उदधिकुमारो द्वीप

હતા. એ પૂર્વ ભાવનો એ વર્તમાનમાં આરોપ કરીને વિવક્ષા કરાય તો નારક છપ એકે
ન્દ્રિય શરીરોનો. પણ તેમજ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયશરીરનો. પણ
આહાર કરે છે, કિન્તુ જ્યારે ઋજુસૂત્ર નયની દૃષ્ટિથી વર્તમાન ભવની વિવક્ષા કરાય છે,
ત્યારે ઋજુસૂત્રનય ક્રિયમાણને કૃન અર્થાત્ કરાઈ રહેલને કરાયેલા, આહાર્યમાણને આહૃત
અને પરિણમ્યમાનને પરિણત માને છે, તેથી જ સ્વશરીર રૂપ પરિણમ્યમાન (પરિણત
થઈ રહેલ) પુદ્ગલને પણ પરિણત સ્વીકાર કરે છે અને આહ્રિયમાણ પુદ્ગલો તેઓ કહે
વાય છે જે સ્વશરીરના રૂપમાં પરિણત થઈ રહેલ હોય. એ પ્રકારે ઋજુસૂત્રનયના મતથી
સ્વશરીરનો જ આહાર કરાય છે નારકોના શરીર પચ્ચેન્દ્રિય શરીર છે, કેમ કે, તેઓ
પચ્ચેન્દ્રિય શરીરવાળા હોય છે. એ અભિપ્રાયથી એ કહેલું છે કે નિયમથી પચ્ચેન્દ્રિય
શરીરોનો આહાર કરે છે.

જેવું નારકોના વિષયમાં કહેલું છે, તેજ પ્રકારે અસુરકુમારો, નાગકુમારો

કુમારા દિવકુમારાઃ પવનકુમારાઃ સ્તનિતકુમારા અપિ દશ ભવનપતયો વક્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઙ્યાણં પુચ્છા’ પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વલુ કિમ્ એકેન્દ્રિયશરીરાણિ આહાર-યન્તિ ? કિં વા દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયશરીરાણિ આહારયન્તિ ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પુઢ્વભાવપણ્ણવણ પટુચ્ચ એવં ચેવ’ પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનાં પ્રતીત્ય-અતીતભાવપ્રરૂપણામાશ્રિત્ય એવંચ નૈરયિકોક્તીત્ય પૃથિવીકાયિકા એકેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહારયન્તિ, દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયપચ્ચેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહારયન્તિ, કિન્તુ-‘પટુપ્પણભાવ-પણ્ણવણ પટુચ્ચ નિયમા ઇન્દિયસમેરાઙં આહારેતિ’ પ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનાં વર્તમાનકાલિક ભાવપ્રરૂપણામ્ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય નિયમાત્-નિયમતઃ એકેન્દ્રિયશરીરાણિ આહારયન્તિ પ્રાગુક્તયુવતે સ્તેપાયેકેન્દ્રિયતયા તચ્છરીરાણામેકેન્દ્રિયશરીરત્તાત્, ‘વેઙંદિયા પુઢ્વભાવ-પણ્ણવણં પટુચ્ચ એવં ચેવ’ દ્વીન્દ્રિયાઃ સ્વલુ પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનામ્-પ્રતીતભાવપ્રરૂપણા પ્રતીત્ય કુમારો, દિવકુમારો, પવનકુમારો સ્તનિતકુમારો અર્થાત્ દશો ભવન-પતિયો’ કે વિષય મેં મી કહ લેતાં વાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! પૃથિવીકાયિક કયા એકેન્દ્રિયશરીરોં કા આહાર કરતે હેં ? અથવા દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિયશરીરો કા આહાર કરતે હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપના કી અપેક્ષા સે નારકોં કે સમાન હી પૃથિવીકાયિક મી એકેન્દ્રિયશરીરો કા આહાર કરતે હેં. દ્વીન્દ્રિયશરીરો કા, ત્રીન્દ્રિયશરીરો કા, ચતુરિન્દ્રિયશરીરો કા, ઓર પંચેન્દ્રિયશરીરો કા આહાર કરતે હેં, પરન્તુ પ્રત્યુત્પન્ન ભાવપ્રજ્ઞાપના અર્થાત્ વર્તમાન કાલિકભાવ કો પ્રરૂપણા કી અપેક્ષા નિયમ સે એકેન્દ્રિયશરીરો કા હી આહાર કરતે હેં । હસ વિષય મેં યુક્તિ પૂર્વત્ સમજ લેની વાહિયે । પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય હોતે હેં, અતએવ ઇનકા શરીર એકેન્દ્રિયશરીર હૈ । હસી પ્રકાર દ્વીન્દ્રિય જીવ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપના

કુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, કિંકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારો અર્થાત્ દશે ભવનપતિયોના વિષયમાં કહેવું જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શુ એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે ? અથવા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નારકોના સમાનજ પૃથ્વીકાયિક પણ એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે, દ્વીન્દ્રિય શરીરોનો ત્રીન્દ્રિય શરીરોનો, ચતુરિન્દ્રિય શરીરોનો અને પંચેન્દ્રિયશરીરોનો આહાર કરે છે, પરંતુ પ્રત્યુત્પન્ન ભાવ પ્રજ્ઞાપના અર્થાત્ વર્તમાન કાલિક ભાવની પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નિયમથી એકેન્દ્રિય શરીરોનો આહાર કરે છે, એ વિષયમાં યુક્તિ પૂર્વના જેમ સમજ લેવી જોઇએ. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય હોય છે, તેથી જ તેમના શરીર એકેન્દ્રિય શરીર છે એ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય જીવ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયશરીરોનો આહાર કરે છે,

એકેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહારયન્તિ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયપૃષ્ઠેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહારયન્તિ, કિન્તુ-
 'પદ્મુપ્પણભાવપ્પણવળં પહુચ્ચ નિયમા પેહંદિયાણં સરીરાહં આહારેતિ' પ્રત્યુત્પન્નભાવ-
 પ્રજ્ઞાપનામ્-વર્તમાનકાલિકભાવપ્રરૂપણામ્-પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય નિયમઃત્-અવશ્યમ્ભાવેન દ્વીન્દ્રિ-
 યાણાં શરીરાણિ દ્વીન્દ્રિયા આહારયન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, 'एवं जाव चउरिंदिया ताव
 पुव्वभावपण्णवणं पडुच्च एवं' एवम्-દ્વીન્દ્રિયોક્તરીત્યા યાવત્-ત્રીન્દ્રિયાશ્ચતુરિન્દ્રિયાશ્ચાપિ
 તાવત્ પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનામ્-અતીતકાલિકભાવપ્રરૂપણામ્ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય એવમ્-ઉક્તયુક્ત્યા
 એકેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહારયન્તિ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયપૃષ્ઠેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહારયન્તિ, કિન્તુ-
 'પદ્મુપ્પણભાવપ્પણવળં પહુચ્ચ નિયમા જસ્સ જહંદિયાહં તહંદિયાહં સરીરાહં આહ-
 રેતિ સેસં જહા નેરહયા' પ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનામ્-વર્તમાનકાલિકભાવપ્રરૂપણામ્ પ્રતીત્ય-
 આશ્રિત્ય યસ્ય જીવસ્ય યાવન્તિ ઇન્દ્રિયાણિ ભવન્તિ સ જીવસ્તાવદિન્દ્રિયાણિ શરીરાણિ
 આહારયતોત્પર્યઃ શ્લેષં યથા નૈરયિકાણામુક્તં તથા વક્તવ્યમ્, 'जाव वेमाणिया' યાવત્-
 પૃષ્ઠેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા મનુષ્ય વાનવ્યન્તરા જ્યોતિષ્કા વૈમાનિકાશ્ચાપિ પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપના-
 પેક્ષયા એકેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહારયન્તિ દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયપૃષ્ઠેન્દ્રિયશરીરાણ્યપિ આહાર-
 કી અપેક્ષા સે એકેન્દ્રિય-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પંચેન્દ્રિયશરીરો કા
 આહાર કરને હૈં, કિન્તુ વર્તમાનકાલિક ભાવ કી પ્રરૂપણા કી અપેક્ષા સે નિયમ
 સે દ્વીન્દ્રિયશરીરો કા હી આહાર કરતે હૈં । યુક્તિ પૂર્વવત્ સમક્ષના ચાહિય ।
 હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય મી પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞારના કી અપેક્ષા, પૂર્વોક્ત
 યુક્તિ કે અનુસાર એકેન્દ્રિયશરીરો કા મી આહાર કરતે હૈં, દ્વીન્દ્રિયો કે,
 ત્રીન્દ્રિયો કે, ચતુરિન્દ્રિયો કે ઓર પંચેન્દ્રિયો કે શરીરો કા મી આહાર કરતે
 હૈં, કિન્તુ વર્તમાન ભાવ કી પ્રરૂપણા કી અપેક્ષા, જિત જીવ કી જિતની
 ઇન્દ્રિયાં હોતી હૈ, વહ જીવ ઉતનો હો ઇન્દ્રિયોં વાલે કે શરીર કા આહાર કરતા
 હૈં । શ્લેષ કથન નૈરયિકોં કે સમાન હી સમક્ષ લેના ચાહિય । પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ,
 મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, ઓર વૈમાનિક મી પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપના કી અપેક્ષા
 સે એકેન્દ્રિયશરીરોં કા મી આહાર કરતે હૈં, દ્વીન્દ્રિયશરીરોં કા મી આહાર

કિન્તુ વર્તમાન કાલિક ભાવની પ્રરૂપણાની અપેક્ષાથી નિયમથી દ્વીન્દ્રિય શરીરોનાજ આહાર
 કરે છે યુક્તિ પૂર્વની જેમ સમજવી જોઈએ. જેમ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ
 પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ પૂર્વોક્તયુક્તિના અનુસાર એકેન્દ્રિય શરીરોના પણ આહાર
 કરે છે. દ્વીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિયોના, ચતુરિન્દ્રિયોના અને પંચેન્દ્રિયોના શરીરોના પણ આહાર
 કરે છે, કિન્તુ વર્તમાન ભાવની પ્રરૂપણાની અપેક્ષાએ, જે જીવની જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય
 છે, તે જીવ તેટલી જ ઇન્દ્રિયોવાળા શરીરોના આહાર કરે છે શ્લેષ કથનનૈરયિકોની સમા-
 નજ સમજી લેવું જોઈએ. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમા-
 નિક પણ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી એકેન્દ્રિય શરીરોના પણ આહાર કરે છે

યન્તિ પ્રાગ્કયુક્તેઃ કિન્તુ-પ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનાપેક્ષયા પચ્ચેન્દ્રિયશરીરાગ્રયેવ તે આહારયન્તિ તેષાં સર્વેયમપિ પચ્ચેન્દ્રિયત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરય્યાણં મંતે ! કિં લોમાહારા, પક્ષે-વાહારા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લુ કિં લોમાહારાઃ-લોમમિગાહારો ગેપા તે લોમાહારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? કિં વા પ્રક્ષેપાહારાઃ-સુલ્લે કવલ્લાદિરુપેણ પ્રક્ષિપ્યમાણ આહારો ગેપાં તે પ્રક્ષેપા-હારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘લોમાહારા, નો પક્ષેવાહારા’ નૈરયિકા લોમાહારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ નો પ્રક્ષેપાહારાઃ, તથાચ નૈરયિકાણાં ન પ્રક્ષેપારાગે ભવતિ કિન્તુ લોમા-હાર એવ તેષાં વૈક્રિયશરીરતયા તચ્છરીરાણાં તથા સ્વભાવત્વાત્ પરન્ત્ર લોમાહારોઽપિ પર્યા-પ્તાનામવગન્તવ્યો નાપર્યાપ્તાનામિતિ ભાવઃ, ‘એવ ઈન્દ્રિયા સન્ દેવા ય માણિયન્ત્વા’ એવમ્-નૈરયિકોક્તરીત્યા એકેન્દ્રિયાઃ-પૃથિવ્યસ્તેજોવાયુવનસ્પતિ ઈન્દ્રિયાઃ સર્વદેવાશ્ચ-અસુરકુમારાદિ વૈમાનિકાન્તા મણિતત્ત્વાઃ-લોમાહારા વસ્તુત્ત્વાઃ, ન પ્રક્ષેપાહારાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઇત્યર્થઃ, તત્રૈકેન્દ્રિ

કરતે હૈં, ત્રીન્દ્રિયશરીરોં કા ભી આહાર કરતે હૈં, ચતુરિન્દ્રિયશરીરોં કા ભી આહાર કરતે હૈં ઓર પચ્ચેન્દ્રિયશરીરોં કા ભી આહાર કરતે હૈં । કિન્તુ વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપના કી અપેક્ષાસે પચ્ચેન્દ્રિય શરીરોં કા હી આહાર કરતે હૈં ક્યો કિ યે સમી પચ્ચેન્દ્રિય હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! નારક જીવ કયા લોમાહારી અર્થાત્ રોમોં દ્વારા આહાર ગ્રહણ કરને વાલે હૈં ? અથવા પ્રક્ષેપાહારી અર્થાત્ કવલાહારી હૈં ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! નારક લોમાહારી હૈં, પ્રક્ષેપાહારી નહીં હૈં, ક્યોંકિં ડનકા વૈક્રિયશરીર હોતા હૈ ઓર ડસકા સ્વભાવ હસી પ્રકાર કા હૈં । કિન્તુ લોમાહાર ભી પર્યાપ્ત નારકોં કા હી જાનના ચાહિય, અપર્યાપ્તકોં કા નહીં ।

નારકોં કે સમાન પૃથ્વીકાયિક, અપ્રકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક તથા અસુરકુમારોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક સમી દેવ

દ્વોન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે ત્રીન્દ્રિયશરીરોનો પણ આહાર કરે છે. ચતુરિન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે અને પચ્ચેન્દ્રિય શરીરોનો પણ આહાર કરે છે. કિન્તુ વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી પચ્ચેન્દ્રિય શરીરોનો જ આહાર કરે છે કેમ કે એ બધા પચ્ચેન્દ્રિય હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! નારક એવ શુ લોમાહારી અર્થાત્ રોમોં દ્વારા આહાર ગ્રહણ કરનારા છે ? અથવા પ્રક્ષેપાહારી અર્થાત્ કવલાહારી છે ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! નારક લોમાહારી હૈ, પ્રક્ષેપાહારી નથી, કેમકે તેમના વૈક્રિય શરીર હોય છે, અને તેમનો સ્વભાવ એ પ્રકારનો હોય છે કિન્તુ લોમાહાર પણ પર્યાપ્ત નારકોનો જ બાણવો બોધવો અપર્યાપ્તનો નહી

નારકેની સમાન પૃથ્વીકાયિક, અપ્રકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિ કાયિક તથા અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી બધા હેન પણ લોમાહારી હોય છે,

યાનાં મુખાભાવાત્ પ્રક્ષેપાહારાભાવઃ, ચતુરકુમ રાદિ દેવાનાઞ્ચ વૈક્રિયશરીરતયા તયા સ્વભાવ
ત્વાત્ પ્રક્ષેપાહારાભાવોઽવગન્તવ્યઃ કિન્તુ—‘વેદંદિયા જાવ મણુમા લોમાહારા વિ પચ્ચેવાહારા
વિ’ દ્વીન્દ્રિયા યાવત્ ત્રીન્દ્રિયાશ્ચતુરિન્દ્રિયાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિત્તા મનુષ્યાશ્ચ લોમાહારા અપિ
મવન્તિ પ્રક્ષેપાહારા અપિ મવન્તિ તેષા મુમયરૂપસ્યાપિ આહારસ્ય સંભવાદિતિભાવઃ ॥સૂ.૦૫॥

॥ અર્થાધિકારવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—‘નેરઙ્ગયા ણં મંતે ! કિં ઓયાહારા મણમક્ખો ? ગોયમા !
ઓયાહારા ણો મણમક્ખી, એવં સઘ્વે ઓરાલિયસરીગ વિ, દેવા સઘ્વે
વિ જાવ વેમાણિયા ઓયાહારા વિ મણમક્ખી વિ, તત્થ ણં જે તે મણ-
મક્ખીદેવા તેસિં ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જઈ, ઇચ્છામો ણં મણમક્ખણં
કરિત્તણ, તણ ણં તેહિં દેવેહિં એવ મણસીકણ સમાણે ચિપ્પામેવ જે
પોગ્ગલા ઇટ્ઠા કંતા જાવ મણામા તે તેસિં મણમક્ખત્તાણ પરિણમંતિ, સે
જહા નામણ સીયા પોગ્ગલા સીયં પપ્પ સીયં ચેવ અતિવત્તિત્તાણં ચિટ્ઠંતિ,
ઉસિણા વા પોગ્ગલા ઉસિણં પપ્પ ઉસિણં ચેવ અઙ્ગવિત્તણં ચિટ્ઠંતિ, એવા-
મેવ તેહિં દેવેહિં મણમક્ખો કણ સમાણે સે ઇચ્છામણે ચિપ્પામેવ અવેઈ ।
આહારપયસ્સ પઢમો ઉદ્દેવો સમત્તો’ ॥૨૮—૧॥ સૂ.૦ ૬ ॥

છાયા-નૈરયિકાઃ खलु भदन्त ! किम् ओज आहाराः, मनोमक्षिणः ? गौतम ! ओज-
आहाराः नो मनोमक्षिणः, एवं सर्वे औदारिकशरीरिणोऽपि, देवाः सर्वेऽपि यावद् वैमानिकाः
ओज आहारा अपि, मनोमक्षिणोऽपि, तत्र खलु ये अमी मनोमक्षिणो देवा रोगां खलु
भी लोमाहारी होते हैं, कवलाहारी नहीं होते । एकेन्द्रिय जीवों को मुख नहीं
होता है, अतएव उनमें प्रक्षेपाहार का अभाव है । देव वैक्रियक शरीर वाले
होते हैं, अनएव तथाविध स्वभाव से ही उन में कवलाहार का अभाव है ।
किन्तु द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और’ पंचेन्द्रिय तिर्यच तथा मनुष्य लोमा-
हारी भी होते हैं और कवलाहारी भी होते हैं । उनमें दोनों प्रकार के आहार
संभव होता है ॥सू.०५॥

કવલાહારી નથી હોતા. એકેન્દ્રિય જીવોના ચુખ નથી હોતા, તેથી જ તેમનામાં પ્રક્ષેપા-
હારનો અભાવ હોય છે. દેવ વૈક્રિયક શરીરવાળા હોય છે, તેથી જ તેવી જાતના સ્વ-વશી
જ તેઓમાં કવલાહારનો અભાવ છે, પણ દ્વાન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચ તથા મનુષ્ય લોમાહારી પણ હોય છે અને કવલાહારી પણ હોય છે. તેમનામાં
બંને પ્રકારના આહારનો સંભવ હોય છે. ॥સૂ.૦૫॥

इच्छामनः समुत्पद्यते इच्छामः खलु मनोभक्षणं कर्तुम्, ततः एतत् तैर्देवैः एवं मनमिकृते सति क्षिप्रमेव ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः यावद् मन आमास्ते तेषां मनोभक्षतया परिणमन्ते, तद्यथा नाम शीताः पुद्गलाः शीतं प्राप्य शीतं चैव अतिव्रज्य सल्ल तिष्ठन्ति, उष्णा वा,

अर्थाधिकार वक्तव्यता

શબ્દાર્થ—(નેરહયાણં મંતે ! કિં ઓચાહારા મળમક્ષ્મી ?) હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયા ઓજાહારી હોતે હિં અથવા મનોભક્ષી—મન સે ભક્ષણ કરને વાલે હોતે હિં ? (ગોચમા ! ઓચાદારા, ણો મળમક્ષ્મી) હે ગૌતમ ! ઓજાહારી હોતે હિં મનો ભક્ષી નહીં હોતે (અં સર્વે ઓરાલિયા સરીરા િ) હમી પ્રકાર સમી ઔદારિક-કારીરી (દેવા સર્વે વિ) સમી દેવ (જાવ વેમાણિયા) વૈમાનિકો તક (ઓચાહારા વિ મળમક્ષ્મી વિ) ઓજાહારી મો, મનોભક્ષી મો (તત્થ ણં જે તે મળમક્ષ્મી દેવા) ડનમેં જો મનોભક્ષી દેવ હિં (તેસિં ણ ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) ડનકો ઇચ્છા મન અર્થાત્ આહાર કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હિં (ઇચ્છામો ણં મળમક્ષ્મણં કરિ-ત્તણ) હમ મનોભક્ષણ કરના ચાહતે હિં—હમ મનોભક્ષણ કરેં (તણ ણં) તદનન્તર (તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકણ) ડન દેવોં કે હસ પ્રકાર વિચાર કરને પર (સ્થિપ્પા-મેવ) શીઘ્ર હી (જે પોગલા) જો પુદ્ગલ (દ્ઘા) ઢ્ઘટ (કંતા) કમનીય (જાવ મળામા) યાવત્ મનામ (તે) વે (તેસિં) ડનકે (મળમક્ષ્મણ) મનોભક્ષ્ય રૂપ સે (પરિણ-મંતિ) પરિણત હો જાતે હિં (સે) અથ (જહાનામણ)કુછ મી નામ વાલે (સીયા પોગલા) શીત પુદ્ગલ (સીયં પપ્પ) શીત સ્વભાવ વાલે કો પ્રાપ્ત હોકર (સીયં

अर्थाधिकार वक्तव्यता

શબ્દાર્થ—(નેરહયાણં મંતે ! કિં ઓચાહારા મળમક્ષ્મી) હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયા ઓજાહારી હોય છે અથવા મનોભક્ષી—મનથી ભક્ષણ કરનારા હોય છે ? (ગોચમા ! ઓચાહારા, ણો મળમક્ષ્મી) હે ગૌતમ ! ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા.

(અં સર્વે ઓરાલિયસરીરા વિ) એ પ્રકારે ણના ઔદારિક શરીરી (દેવા સર્વેવિ) બધાદેવ (જાવ વેમાણિયા) વૈમાનિકા બુધી (ઓચાહારા વિ મળમક્ષ્મી વિ) ઓજાહારી પણ હોય છે મનોભક્ષી પણ હોય છે (તત્થણ જે તે મળમક્ષ્મી દેવા) તેઓમા જે મનોભક્ષી દેવો છે (તેસિં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) તેમને ઇચ્છા મન અર્થાત્ આહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે (ઇચ્છામો ણ મળમક્ષ્મણં કરિત્તણ) અમે મનો ભક્ષ્યકરવા ચાહીએછીએ, અમે મનો-ભક્ષણ કરીએ (તણ) તદનન્તર (તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકણ) એ દેવોના એ પ્રકારે વિચાર કરવાથી (સ્થિપ્પામેવ) શીઘ્ર (જે પોગલા) જે પુદ્ગલ (દ્ઘા) ઢ્ઘટ (કંતા) કાન્તા—કમનીય (જાવ મળ મા) યાવત્ મનામ (તે) તેઓ (તેસિં) તેમના (મળમક્ષ્મણ) મનોભક્ષ્યરૂપથી (પરિણમંતિ) પરિણત થઇ જાય છે (સે) અથ (જહાનામણ) કોઈ પણ નામવાળા (સીયા પોગલા) શીત પુદ્ગલ (સીયં પપ્પ) શીતસ્વભાવવાળાને પ્રાપ્ત થઇને (સીયં વેવ અણ્ણહણ)

યાનાં મુખાભાવાત્ પ્રક્ષેપાહારાભાવઃ, અમુરકુમ રાદિ દેયાનાઞ્ચ વૈક્રિયશરીરતયા તથા સ્વભાવ
ત્વાત્ પ્રક્ષેપાહારાભાવોઽવગન્તવ્યઃ કિન્તુ-‘વેદંદિયા જાવ મણુમા લોમાહારા વિ પક્ષેવાહારા
વિ’ દ્વીન્દ્રિયા યાવત્ ત્રીન્દ્રિયાશ્ચતુરિન્દ્રિયાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિના મનુષ્યાશ્ચ લોમાહારા અપિ
મર્વાન્ત પ્રક્ષેપાહારા અપિ ભવન્તિ તેષા મુમયરૂપસ્યાપિ આહારસ્ય સંભવાદિતિભાવઃ ॥સૂ.૦૫॥

॥ અર્થાધિકારવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-‘નેરઙ્ગયા ણં મંતે ! કિં ઓયાહારા મણમક્ખી ? ગોયમા !
ઓયાહારા ણો મણમક્ખી, एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि, देवा सव्वे
वि जाव वेमाणिया ओयाहारा वि मणमक्खी वि, तत्थ णं जे ते मण-
मक्खीदेवा तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ, इच्छामो णं मणमक्खणं
करित्तए, तए णं तेहिं देवेहिं एव मणसीकए समाणे खिप्पामेव जे
पोग्गला इट्ठा कंठा जाव मणामा ते तेसिं मणमक्खत्ताए परिणमंति, से
जहा नामए सीया पोग्गला सीयं पप्प सीयं चेव अतिवत्तित्ताणं चिट्ठंति,
उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति, एवा-
मेव तेहिं देवेहिं मणमक्खो कए समाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेइ ।
आहारपयस्स पढमो उद्देशो समत्तो’ ॥२८-१॥ सू० ६ ॥

છાયા-નૈર્યિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ ઓજ આહારાઃ, મનોમક્ષિણઃ ? ગૌતમ ! ઓજ-
આહારાઃ નો મનોમક્ષિણઃ, एवं सर्वे औदारिकशरीरिणोऽपि, देवाः सर्वेऽपि यावद् वैमानिकाः
ओज आहारा अपि, मनोमक्षिणोऽपि, तत्र स्वलु ये अमी मनोमक्षिणो देवा रेषां स्वलु
भी लोमाहारी होते हैं, कवलाहारी नहीं होते । एकेन्द्रिय जीवों को मुख नहीं
होता है, अतएव उनमें प्रक्षेपाहार का अभाव है । देव वैक्रीयक शरीर वाले
होते हैं, अनएव तथाविध स्वभाव से ही जन में कवलाहार का अभाव है ।
किन्तु द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और’ पंचेन्द्रिय तिर्यच तथा मनुष्य लोमा-
हारी भी होते हैं और कवलाहारी भी होते हैं । उनमें दोनों प्रकार के आहार
का संभव होता है ॥सू.०५॥

કવલાહારી નથી હોતા. એકેન્દ્રિય જીવોના મુખ નથી હોતા, તેથી જ તેમનામાં પ્રક્ષેપા-
હારનો અભાવ હોય છે. દેવ વૈક્રિયક શરીરવાળા હોય છે, તેથી જ તેવી જાતના સ્વ-લુપ્થી
જ તેઓમાં કવલાહારનો અભાવ છે, પણ દ્વાન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચ્ચેન્દ્રિય
તિર્યચ તથા મનુષ્ય લોમાહારી પણ હોય છે અને કવલાહારી પણ હોય છે તેમનામાં
બંને પ્રકારના આહારનો સંભવ હોય છે. ॥સૂ.૦૫॥

इच्छामनः समुत्पद्यते इच्छामः खलु मनोभक्षणं कर्तुम्, ततः खलु तं देवं; एवं मनमिकृते
सति क्षिप्रमेव ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः यावद् मन आमारुने तेषां मनोभक्षतया परिणमन्ते,
तद्यथा नाम शीताः पुद्गलाः शीतं प्राप्य शीतं चैव अतिव्रज्य खलु तिष्ठन्ति, उष्णा वा,

अर्थाधिकार वक्तव्यता

શબ્દાર્થ—(નેરહયાણં મંતે ! કિં ઓચાહારા મળમક્ષ્મી ?) હે ભગવન્ ! નારક
જીવ કયા ખોજાહારી હોતે હે અથવા મનોમક્ષી—મન સે મક્ષણ કરને વાલે હોતે
હૈં ? (નોયમા ! ઓચાહારા, ખો મળમક્ષ્મી) હે ગૌતમ ! ઓજાહારી હોતે હૈં મનો
મક્ષી નહીં હોતે (એવં સર્વે ઓરાલિયા સરીરા વિ) હસી પ્રકાર સમી ઔદારિક-
જારીરી (દેવા સર્વે વિ) મમી દેવ (જાવ વેમાણિયા) વૈમાનિકોં તક (ઓચાહારા
વિ મળમક્ષ્મી વિ) ઓજાહારી મો, મનોમક્ષી મો (તત્થ ણં જે તે મળમક્ષ્મી
દેવા) ડનમેં જો મનોમક્ષી દેવ હૈં (તેસિં ણ ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) ડનકો ઇચ્છા
મન અર્થાત્ આહાર કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોતી હૈં (ઇચ્છામો ણં મળમક્ષ્મણં કરિ-
ત્તણ) હમ મનોમક્ષણ કરના ચાહતે હૈં—હમ મનોમક્ષણ કરેં (તણ ણં) તદનન્તર
(તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકણ) ડન દેવોં કે હસ પ્રકાર વિચાર કરને પર (લિપ્પા-
મેવ) શીઘ્ર હી (જે પોગ્ગલા) જો પુદ્ગલ (ઇદ્ધા) ઇપ્પ (કંતા) કમનીય (જાવ મળામા)
યાવન્ મનામ (તે) વે (તેસિં) ડનકે (મળમક્ષ્મણ્ણ) મનોમક્ષ્ય રૂપ સે (પરિણ-
મંતિ) પરિણત હો જાતે હૈં (સે) અથ (જહાનામણ) કુલ મી નામ વાલે (સીયા
પોગ્ગલા) શીત પુદ્ગલ (સીયં પપ્પ) શીત સ્વભાવ વાલે કો પ્રાપ્ત હોકર (સીયં

અર્થાધિકાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નેરહયાણં મંતે ! કિં ઓચાહારા મળમક્ષ્મી) હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયા
ખોજાહારી હોય છે અથવા મનોમક્ષી—મનથી ભક્ષ કરનારા હોય છે ? (નોયમા ! ઓચાહારા,
ખો મળમક્ષ્મી) હે ગૌતમ ! ખોજાહારી હોય છે, મનોમક્ષી નથી હોતા.

(એવં સર્વે ઓરાલિયસરીરા વિ) એ પ્રકારે ખરા ઔદારિક શરીરી (દેવા સર્વેવિ)
ખપાદેવ (જાવ વેમાણિયા) વૈમાનિકોં મુખી (ઓચાહારા વિ મળમક્ષ્મી વિ) ઓજાહારી પણ
હોય છે મનોમક્ષી પણ હોય છે (તત્થ ણ જે તે મળમક્ષ્મી દેવા) તેઓમા એ મનોમક્ષી દેવા
છે (તેસિં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) તેમને ઇચ્છા મન અર્થાત્ જાહારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે
(ઇચ્છામો ણ મળમક્ષ્મણં કરિત્તણ) અમે મનો ભક્ષકરવા આહીએછીએ, અમે મનો-
ભક્ષણ કરીએ (તણ) તદનન્તર (તેહિં દેવેહિં એવં મળસીકણ) એ દેવોના એ પ્રકારે વિચાર
કરવાથી (લિપ્પામેવ) શીઘ્ર (જે પોગ્ગલા) એ પુદ્ગલ (ઇદ્ધા) ઇપ્પ (કંતા) કાન્ત—કમનીય
(જાવ મળામા) યાવત્ મનામ (તે) તેઓ (તેસિં) તેમના (મળમક્ષ્મણ્ણ) મનોભક્ષકરથી
(પરિણમંતિ) પરિણત થઈ જાય છે (સે) અથ (જહાનામણ) કેઈ પણ નામવાળા (સીયા
પોગ્ગલા) શીત પુદ્ગલ (સીયં પપ્પ) શીતસ્વભાવવાળાને પ્રાપ્ત થઈને (સીયં એવં અણ્ણજ્જાણ)

પુદ્ગલ ઉષ્ણં પ્રાપ્ય ઉષ્ણશ્ચૈવ અતિવ્રજ્ય ચ્છત્તુ તિષ્ઠન્તિ, એવમેવ તૈ દેવૈર્મનોમક્ષણે કૃતે સતિ તદ્દ્વચ્છામનઃ ક્ષિપ્રમેવ અપૈતિ ॥ સૂ. ૬ ॥

આહારપદસ્ય પ્રથમઃ ઉદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૨૮-૧ ॥

ટીકા-અથ અન્તિમમ્ અર્થાધિકારમુદ્દિશ્ય પ્રરૂપયિતુમાદ-‘નેરઙ્ગ્યા ણં મંતે ! કિં ઓયાહારા, મણમક્ષી ?’ હે મદન્ન ! નૈરયિકાઃ ચ્છત્તુ ક્ષિપ્ત ઓજ આહારાઃ-ઉત્પત્તિદેશે આહારયોગ્યપુદ્ગલસમૂહરૂપમ્ ઓજઃ આહારો યેષાં તે ઓજ આહારા ભવન્તિ ? કિં વા મનોમક્ષિણઃ-મનસા મક્ષયન્તીત્યેવં શીલા મનોમક્ષિણો ભવન્તિ ? મગવાનાદ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓયાહારા ણો મણમક્ષી’ નૈરયિકા સ્નાવદ્ ઓજ આહારા ભવન્તિ, નો મનો-ચેવ અદ્વદ્વત્તાણં) શીતતા કો હી પ્રાપ્ત હોર (ચિદ્વંતિ) રહતે હૈં (ઉસિણા વા પોગ્ગલા ઉસિણં પપ્પ) અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણ સ્વભાવ વાલે કો પ્રાપ્ત કર (ઉસિણ ચેવ અદ્વદ્વત્તાણં ચિદ્વંતિ) ઉષ્ણ હોર હી રહતે હૈં (એવામેવ) ઇસી પ્રકાર (દેવેહિં) દેવોં દ્વારા (મણમક્ષીકપ્પ સમાણે) મન સે મક્ષણ કર લેને પર (સે દ્વચ્છામણે) વહ દ્વચ્છા પ્રધાન મન (ચિપ્પામેવ) શીઘ્ર હી (અવેહ) હો જાતા હૈ-સન્તુષ્ટ હો જાતા હૈ ॥સૂ. ૬॥

આહારપદ કા પ્રથમોદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-અવ અન્તિમ અર્થાધિકાર કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોતે હૈં અથવા મનોમક્ષી હોતે હૈ ? ઉત્પત્તિપ્રદેશ મેં આહાર કે યોગ્ય પુદ્ગલોં કા જો સમૂહ હોતા હૈ, વહ ઓજ કહલાતા હૈ । ઉસ ઓજ કા આહાર કરને વાલે ઓજાહારી કહે જાતે હૈં । જો મન સે મક્ષણ કરને વાલે હોં વે મનોમક્ષી ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોતે હૈં, મનોમક્ષી નહીં

શીતતાને જ પ્રાપ્ત થઈને (ચિદ્વંતિ) રહેછે (ઉસિણા વા પોગ્ગલા ઉસિણ પપ્પ) અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણસ્વાભાવ વાળાને પ્રાપ્ત કરીને (ઉસિણ ચેવ અદ્વદ્વત્તા ણ ચિદ્વંતિ) ઉષ્ણ બનીનેજ રહે છે (એવામેવ) એજ પ્રકારે (દેવેહિં) દેવોં દ્વારા (મણમક્ષીકપ્પ સમાણે) મનથી ભક્ષણ કરી લેતા (સે દ્વચ્છામણે) તે ઇચ્છા પ્રધાન મન (ચિપ્પામેવ) શીઘ્રજ (અવેહ) સન્તુષ્ટ થઈ જાય છે ॥સૂ. ૬॥

આહારક પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે અન્તિમ અર્થાધિકારનું નિરૂપણ કરાય છે -

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે અથવા યોમ ભક્ષી હોય છે ? ઉત્પત્તિ પ્રદેશમાં આહારને યોગ્ય પુદ્ગલોના જે સમૂહ હોય છે તે ઓજ કહેવાય છે તે ઓજનો આહાર કરનારા ઓજાહારી કહેવાય છે જે મનથી ભક્ષણ કરનારા હોય તે મનોભક્ષી જાણવા

શ્રીમગવન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે, મનોભક્ષી નથી હોતા

भक्षिणो नैरयिका भान्ति, तथा च अर्यास्तायस्यायामोजस एवाहारस्य सभवेन नैरयिका ओज आहारा एव भवन्ति मनोभक्षिणस्तु ते न भवन्ति, येषां तथाविधशक्तिवशात् मनसा स्वशरीरपुष्टिजनकपुद्गलानामभ्यवहरणं भवति न मनोभक्षणञ्चलण आहारो न्यपदिश्यते यदभ्यवहरणानन्तरं तृप्तिपूर्विका परममंतुष्टिरुपजायते नैरयिकाणामेतन्नास्ति तेषां प्रतिकूलकर्मोदयवशात् तथाविधशक्त्यभावात् 'एवं सन्वे ओरात्रियसरीरा वि' एवम्-नैर-यिकोक्तगीत्या सर्वे औदारिकशरीरिणोऽपि पृथिवीकायिकादयो मनुष्यपर्यन्ता ओज आहारा भवन्ति नो मनोभक्षिणो भवन्ति किन्तु- 'देवा सन्वे वि जाव वैमाणिया ओया हारा वि मणमक्खी वि' देवाः सर्वेऽपि यावन्-अमुरकुमारादि दश भवनपतयो वानव्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च ओज आहारा अपि भवन्ति मनोभक्षिणोऽपि भवन्ति, अथ देवानां मनोभक्षित्वं प्रतिपादयितुमाह - 'तत्थ णं जे ते मणमक्खी देवा तेसिणं इच्छामणे समुप्प-

होते । अपर्याप्त अवस्था में ओज आहार ही स भव होने से नारक ओजाहारी ही होते हैं । वे मनोभक्षी नहीं हो सकते । जो जीव विजोप प्रकार की शक्ति से, मन के द्वारा ही, अपने शरीर को पुष्ट करने वाले पुद्गलों का आहार करते हैं, उनका आहार मनोभक्षण रूप आहार कहलाता है, उस आहार के पश्चात् तृप्ति पूर्वक परम सन्तोष उत्पन्न होता है । नारकों में ऐसा आहार नहीं पाया जाता, क्योंकि प्रतिकूल कर्म का उदय होने से उनमें वैसी शक्ति नहीं होती ।

इस प्रकार नारकों के समान सभी औदारिकशरीरी, पृथिवीकायिकों से लेकर मनुष्य पर्यन्त, ओजाहारी होते हैं, मनोभक्षी नहीं होते । मगर देव सभी, असुरकुमार आदि दश भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक, ओजाहारी भी होते हैं और मनोभक्षी भी होते हैं ।

अब देवों के मनोभक्षण का प्रतिपादन करते हैं-

संसारी जीवों में मनोभक्षी जो देव हैं, उन में आहार विषयक इच्छामन

अपर्याप्त अवस्थाभा ओज आहार न स भवित होवाथी नारक ओजाहारी होय छे, तेओ मनोभक्षी नथी होई शक्ता, जे एव निशेष प्रकारनी शक्तिथी मनना द्वारा ज पोताना शरीरने पुष्ट करनारा पुद्गलवेलो आहार करे छे, तेमनो आहार मनोभक्षणरूप आहार कहवाय छे ते आहारना पछी तृप्ति पूर्वक परम सन्तोष उत्पन्न थाय छे नारकोंभां ओयो आहार नथी भणी शक्ते। केमके प्रतिकूल कर्मना उदय थावाथी तेओभां ओवी शक्ति नथी थती ओ प्रकारे नारकोंनी समान भधा औदारिक शरीरी, पृथ्वीकायिकोथी वधने मनुष्य पर्यन्त ओजाहारी होय छे, मनोभक्षी नथी होता पछु भधादेव असुरकुमार आदि दश भवनपतियो, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क अने वैमनिक ओजाहारी पछु होय छे अने मनोभक्षी पछु होय छे। स्वे देवाना मनोभक्षणु प्रतिपादन करे छे-

संसारी एवोभां मनोभक्षी जे देव छे, तेओभां आहार विषयक इच्छामन अर्थात्

પુદ્ગલા ઉષ્ણં પ્રાપ્ય ઉષ્ણઞ્ચૈવ અતિવ્રજ્ય ચલુ તિષ્ઠન્તિ, एवमेव तै देवैर्मनोभक्षणे कृते सति तद् इच्छामनः क्षिप्रमेव अपैति ॥ सू० ६ ॥

આહારપદસ્ય પ્રથમઃ ઉદ્દેશઃ સમાપ્તઃ ॥ ૨૮-૧ ॥

ટીકા-અથ અન્તિમમ્ અર્થાધિકારમુદ્દિગ્ય પ્રરૂપયિમાદ-‘નૈરડયા ણં મંને ! કિં ઓયાહારા, મણમક્ષ્વી ?’ હે મદન્ન ! નૈરયિતાઃ ચલુ ક્ષિમ્ ઓજ આહારાઃ-ઉત્પત્તિદેશે આહારયોગ્યપુદ્ગલસમૂહરૂપમ્ ઓજઃ આહારો યેવાં તે ઓજ આહારા ભવન્તિ ? કિં વા મનો-મક્ષિણઃ-મનસા મક્ષયન્તીત્યેવં શીલા મનોમક્ષિણો મવન્તિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ઓયાહારા ણો મણમક્ષ્વી’ નૈરયિકા સ્તાવદ્ ઓજ આહારા ભવન્તિ, નો મનો-ચેવ અદ્વદ્વત્તાણં) શીતતા કો હી પ્રાપ્ત હોકર (ચિદ્વંતિ) રહતે હૈ (ઉસિણા વા પોગ્ગલા ઉસિણં પપ્પ) અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણ સ્વભાવ વાલે કો પ્રાપ્ત કર (ઉસિણ ચેવ અદ્વદ્વત્તાણં ચિદ્વંતિ) ઉષ્ણ હોકર હી રહતે હૈ (एवामेव) इसी प्रकार (देवेहिं) देवों द्वारा (मणमक्खीकए समाणे) मन से भक्षण कर लेने पर (से इच्छामणे) वह इच्छा प्रधान मन (खिप्पामेव) शीघ्र ही (अवेह) हो जाता है-सन्तुष्ट हो जाता है ॥सू० ६॥

આહારપદ કા પ્રથમોદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-અવ અન્તિમ અર્થાધિકાર કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોતે હૈં અથવા મનોમક્ષી હોતે હૈ ? ઉત્પત્તિપ્રદેશ મેં આહાર કે યોગ્ય પુદ્ગલોં વા જો સમૂહ હોતા હૈ, વહ ઓજ કહલાતા હૈ । ઉસ ઓજ કા આહાર કરને વાલે ઓજાહારી કહે જાતે હૈં । જો મન સે મક્ષણ કરને વાલે હોં વે મનોમક્ષી ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોતે હૈં, મનોમક્ષી નહીં

શીતતાને જ પ્રાપ્ત થઇને (ચિદ્વંતિ) રહેછે (ઉસિણા વા પોગ્ગલા ઉસિણ પપ્પ) અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણસ્વભાવ વાળાને પ્રાપ્ત કરીને (ઉસિણ ચેવ અદ્વદ્વત્તા ણ ચિદ્વંતિ) ઉષ્ણ બનીનેજ રહે છે (एवामेव) એ જ પ્રકારે (देवेहिं) દેવો દ્વારા (मणमक्खीकए समाणे) મનથી ભક્ષણ કરી લેતા (से इच्छामणे) તે ઇચ્છા પ્રધાન મન (खिप्पामेव) શીઘ્રજ (अवेह) સન્તુષ્ટ થઈ જાય છે ॥સૂ૦ ૬॥

આહારક પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હવે અન્તિમ અર્થાધિકારનું નિરૂપણ કરાય છે -

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે અથવા મનોમક્ષી હોય છે ? ઉત્પત્તિ પ્રદેશમાં આહારને યોગ્ય પુદ્ગલોના જે સમૂહ હોય છે તે ઓજ કહેવાય છે તે ઓજાનો આહાર કરનારા ઓજાહારી કહેવાય છે જે મનથી ભક્ષણ કરનારા હોય તે મનોમક્ષી જાણવા

શ્રીમગવન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ ઓજાહારી હોય છે, મનોમક્ષી નથી હોતા

મક્ષિણો નૈરયિકા મયન્તિ, તથા ચ અર્પાપ્તાપસ્થાયમોજસ પવાદારસ્ય સંભવેન નૈરયિકા
ઓજ આહારા એવ મવન્તિ મનોમક્ષિણસ્તુ તે ન મવન્તિ, યેષાં તથાવિષયગતિવશાત્ મનસા
સ્વશરીરપુષ્ટિજનકપુદ્ગલાનામભ્યસહરણં મવતિ મ મનોમક્ષણચક્ષણ આહારો વ્યપદિઙ્ગયતે
યદભ્યસહરણાનન્તરં તૃપ્તિપૂર્ણિકા પરમમંતુષ્ટિરુપજાયતે નૈરયિકાણામેતન્નામ્નિ તેષાં
પ્રતિકૂલકર્મોદયવશાત્ તથાવિષયગત્યભાવાત્ 'એવં સઘ્વે ઓરાલ્લિયમરીરા વિ' એવમ્-નૈર-
યિકોક્તગીત્યા સર્વે ઔદારિકશરીરિણોઽપિ પૃથ્વીકાયિકાદયો મનુષ્યપર્યન્તા ઓજ
આહારા મવન્તિ નો મનોમક્ષિણો મવન્તિ કિન્તુ- 'દેવા સઘ્વે વિ જાવ વૈમાણિયા ઓયા
હારા વિ મણમક્ષી વિ' દેવાઃ સર્વેઽપિ યાવન્-અમુરકુમારારિ દશ મવનપતયો વાનવ્યન્તરા
જ્યોતિષ્કા વૈમાનિકાથ ઓજ આહારા અપિ મવન્તિ મનોમક્ષિણોઽપિ મવન્તિ, અથ દેવાનાં
મનોમક્ષિત્વં પ્રતિપાદયિતુમાહ - 'તત્થ ણં જે તે મણમક્ષી દેસા તેસિણં ઇચ્છામણે સમૂપ્પ

હોતે । અવર્ણાપ્ત અવસ્થા મેં ઓજ આહાર હી સમગ્ર જીને સે નારક ઓજાહારી
હી હોતે હૈં । વે મનોમક્ષી તહીં હો મજ્જતે । જો જીવ વિગોપ પ્રકાર કી શક્તિ
સે, મન કે દ્વારા હી, અપને શરીર કો પુષ્ટ કરને વાલે પુદ્ગલોં કા આહાર કરતે
હૈં, ડનકા આહાર મનોમક્ષણ રૂપ આહાર કહલાતા હૈં, ડસ આહાર કે પથ્થાત્
તૃપ્તિ પૂર્વક પરમ સન્તોષ ઉત્પન્ન હોતા હૈં । નારકોં મેં એમા આહાર નહીં પાયા
જાતા, ક્યોંકિ પ્રતિકૂલ કર્મ કા ઉદય હોને સે ડનમેં ઘેસી શક્તિ નહીં હોતી ।

હસ પ્રકાર નારકોં કે સમાન સમી ઔદારિકશરીરી, પૃથ્વીકાયિકોં સે
હેર મનુષ્ય પર્યન્ત, ઓજાહારી હોતે હૈં, મનોમક્ષી નહીં હોતે । મગર દેવ સમી,
અમુરકુમાર આદિ દશ મવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક,
ઓજાહારી મી હોતે હૈં ઓર મનોમક્ષી મી હોતે હૈં ।

અવ દેવોં કે મનોમક્ષણ કા પ્રતિપાદન કરતે હૈં-

સંસારી જીવોં મેં મનોમક્ષી જો દેવ હૈં, ડન મેં આહાર વિષયક ઇચ્છામન

અપરાપ્ત અવસ્થામા ઓજ આહાર જ સંભવિત હોવાથી નારક ઓજાહારી હોય છે.
તેઓ મનોમક્ષી નથી હોઈ શકતા, જે જીવ નિશેષ પ્રકારની શક્તિથી મનના દ્વારાજ
પોતાના શરીરને પુષ્ટ કરનારા પુદ્ગલોના આહાર કરે છે, તેમનો આહાર મનોમક્ષણરૂપ
આહાર કહેવાય છે તે આહારના પછી તૃપ્તિ પૂર્વક પરમ સન્તોષ ઉત્પન્ન થાય છે નારકોમાં
એવો આહાર નથી મળી શકતો કેમકે પ્રતિકૂલ કર્મને ઉદય થવાથી તેઓમાં એવી શક્તિ
નથી થતી. જે પ્રકારે નારકોની સમાન બધા ઔદારિક શરીરી, પૃથ્વીકાયિકોથી લઈને મનુષ્ય
પર્યન્ત ઓજાહારી હોય છે, મનોમક્ષી નથી હોતા પણ બધાદેવ અમુરકુમાર આદિ દશ
મવનપતિયો, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ઓજાહારી પણ હોય છે અને
મનોમક્ષી પણ હોય છે. હવે દેવોના મનોમક્ષણનું પ્રતિપાદન કરે છે-

સંસારી જીવોમાં મનોમક્ષી જે દેવ છે, તેઓમાં આહાર વિષયક ઇચ્છામન અર્થાત્

જ્ઞહ-इच्छामो णं मणमक्खणं करित्तए' तत्र खलु-तेषु संसारिषु जीवेषु मध्ये ये अमी-
मनोभक्षिणो देवा भवन्ति तेषां खलु इच्छामनः-इच्छा प्रधानं मनः प्रस्तुतत्वादाहारविषयं
समुत्पद्यते-तदभिक्षापमाह-इच्छागः अभिलषामः खलु मनोभक्षणम्-मनसा भक्षणम् मनो-
भक्षणं कर्तुमिति, 'तएण तेहिं देवेहिं एव मणसी कए समाणे खिप्पामेव जे पोगगला इट्ठा
कंता जाव मणामा ते तेमि मणमक्खत्ताए परिणमंति' ततः खलु तदनन्तरम्-इच्छोत्पत्त्य
नन्तरमित्यर्थः तदेवैः-पूर्वोक्तैः, एवम्-उक्तगीत्या मनसि रांरूपरूपे कृते सति शिग्रमेव ये
पुद्गला इष्टाः कान्ताः-रुमनीयाः यावत् प्रिया मनोज्ञाः शुभा मन आमा भवन्ति ते पुद्गला
स्तेषाम्-असुरकुमारादिदेवानां मनोभक्षितया परिणमन्ते, तदेव दृष्टान्तेन सगर्थयमान
आह-से जहा नामए सीया पोगगला सीयं पप्प सीयं चेव अतिवत्तित्ता णं चिट्ठंति' तत्-
अथ यथानामेति विवक्षिताः शीताः पुद्गलाः शीतप्-शीतयोनिक् शीतस्वभावं प्राणिनं
प्राप्य शीतश्चैव-शीतत्वमेव अतिव्रज्य-अतिशयेन असाद्य तिष्ठन्ति तथा च शीताः पुद्गलाः
शीतस्वभावप्राणिसम्पर्केण विशेषतः शीतोभूय शीतयोनिक्प्राणिनः सुखाय उपकल्पन्ते,
अपरञ्च दृष्टान्तमाह-उसिणा वा पोगगला उस्सिणं पप्प उस्सिणं चेव अइवत्ता णं चिट्ठंति'
उष्णा वा पुद्गलाः उष्णम्-उष्णयोनिक् प्राप्य उष्णमेव-उष्णत्वमेव अतिव्रज्य-अतिशयेन

અર્થાત્ ઇચ્છા પ્રધાન મન ઉત્પન્ન થોતા હૈ । વે વિચાર કરતે હૈ-હમ મનોમક્ષણ
કરના ઇચ્છતે હૈ । હમ પ્રકાર કી ઇચ્છા ઉત્પન્ન હોને કે પશ્ચાત્-દેવો દ્વારા હસ
પ્રકાર કા સંકલ્પ કરને પર શોધ હી વે પુદ્ગલ ઇષ્ટ, કાન્ત, પ્રિય, મનોજ્ઞ એવં
મન આમ રૂપ હો જાતે હૈં ઓર ઉન દેવો કે લિય મનોમક્ષ્ય રૂા મેં પરિણમ હો
જાતે હૈં હમ વિષય કા હદાહરણ દ્વારા સમર્થન કરતે હૈં-જૈસે કોઈ શીત પુદ્ગલ
શીતયોનિ પ્રાણીકો પ્રાપ્ત કર કે, શીતતા કો પ્રાપ્ત હોકર રહતે હૈં, અર્થાત્
શીત સ્વભાવ વાલે પુદ્ગલ શીતયોનિક પ્રાણી કે સાથ સ્પર્ક હોને પર વિશેષ
રૂપ સે શીત બન કર ઉસ પ્રાણી કે લિય સુખદાયી હોતે હૈં, અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ
ઉષ્ણયોનિક પ્રાણી કો પ્રાપ્ત હોઝર ઓર અધિક ઉષ્ણ હોકર રહતે હૈં ઓર

ઇચ્છા પ્રધાન મન ઉત્પન્ન થાય છે તેનો વિચાર કરે છે-અમે મનોભક્ષણ કરવા ઇચ્છીએ
છીએ એ પ્રકારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવાથી પછી દેવો દ્વારા આ પ્રકારનો સંકલ્પ કરવાથી
શીત જ તે પુદ્ગલ ઇષ્ટ, કાન્ત પ્રિ, મનોજ્ઞ તેમજ મન આમરૂપ થઈ જાય છે અને
તે દેવોને માટે મનોભક્ષરૂપમા પરિણત થાય છે.

આ વિષયનું ઉદાહરણ દ્વારા સમર્થન કરે છે-

એમ કાંઈ શીત પુદ્ગલ શીતયોનિક પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરીને શીતતાને પ્રાપ્ત થઈને
રહે છે, અર્થાત્ શીત સ્વભાવ વાળા પુદ્ગલ શીત યોનિક પ્રાણીની સાથે સંસ્પર્ક થતા
વિશેષ રૂપે શીત બનીને તે પ્રાણીને માટે સુખદાયી થાય છે. અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણ-
યોનિક પ્રાણીને પામીને અધિક ઉષ્ણ બનીને રહે છે અને વિશેષતા આવી જાયથી તે ઉષ્ણ

આસાદ્ય તિષ્ઠન્તિ, વિશેષતઃ સ્વરૂપલાભમમ્પ્રાપ્ત્યા તસ્ય મુગ્ધિતાય ઉપરૂપન્તે, દાર્દ્રાન્તિકે સંગમયતિ-‘एवामेव तेहि देवेहि मणभवन्ती य ए ममाणे मे उच्छ्रामणे खिपायेव भवेड’ एवમેव-અનેનૈવ પ્રકારેણ તદેવૈઃ પૂર્વોક્તરીત્યા મનોમક્ષણે કૃને મનિ તત તેષાં દેવાનામ્ હચ્છામનઃ-આહારવિષયકેચ્છાપ્રથ નં મનઃ ક્ષિપ્રમેવ અર્પતિ તૃપ્તિમદ્ભાવાત્ નિવર્તન્તે ઈતિ માવઃ, તથા ચ યથા શીતપુદ્ગલાઃ શીતયોનિરસ્ય પ્રાણિનઃ સુહૃત્ત્વાય ઉપરૂપન્તે, ઉષ્ણ-પુદ્ગલા યા ઉષ્ણયોનિકસ્ય પ્રાણિનઃ સુહૃત્ત્વાપોષકલ્પન્તે, એવ દેવૈરપિ મનસાઽભ્યવદ્વિય-માણાઃ પુદ્ગલા સ્તેષાં તૃપ્તયે પરમમન્તોષાદ્ય ચોષકલ્પન્તે તદન્તરમ્ દેવાનામાહાર-વિષયાભિક્ષાપનિવૃત્તિર્ભવતિ, ઈતિ માવઃ, તથા ચાત્ર ઓત્ર આદ્યાગદિ મંત્રાદ્યગાથાઃ-

‘शरीरे णोयाहारो तथा य फासेण लोम आहारो । पक्खेवाहारो कावलिओ होइ नायव्वो ॥१॥ ओयाहारा जीवा सव्वे अपज्जत्तगा मुणेयव्व । पज्जत्तगा य लोमे पक्खेवे होति भइयव्व । ॥२॥ एगिंदियदेवाणं नेरइयाणं च नत्थि पक्खेवो । सेसणं जीवाणं संसारत्थाण पक्खेवो ॥३॥ लोमाहारा एगिंदिया उ नेरइय सुरगणा चेव । सेमाणं आहारो लोमे पक्खेवओ चेव ॥४॥ ओयाहारा मणभक्खिणो य सव्वे वि सुरगणा होति । सेसा इवन्ति जीवा लोमे पक्खेवओ चेव’ ॥५॥

શરીરેણૌજઆહારસ્ત્વચા સ્પર્શેન રોમાહારઃ । પ્રક્ષેપાદારઃ પુનઃ કાવલિકો ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ

વિશેષતા આ જાને સે હસ ઉષ્ણયોનિક પ્રાણી કે લિપ્ત અધિક સુખદ હોતે હૈં । હસી પ્રકાર દેવો દ્વારા મનોમક્ષણ કરને પર ઉનકા હચ્છામન અર્થાત્ આહાર વિષયક સંકલ્પ શીઘ્ર હી નિવૃત્ત હો જાતા હૈં । અભિપ્રાય યત્ત હૈ કિ જૈસે શીત પુદ્ગલ શીતયોનિક પ્રાણી કે લિપ્ત સુખદાયી હોતે હૈં ઓર જૈસે ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણયોનિક પ્રાણી કે લિપ્ત સુખદ હોતે હૈં, હસી પ્રકાર દેવો દ્વારા મન સે મક્ષણ કિપ ગપ્ત પુદ્ગલ ઉનકી તૃપ્તિ કે લિપ્ત ઓર પરમ સન્તોષ કે લિપ્ત હોતે હૈં । તત્પશ્ચાત્ દેવો કી આહાર સંબંધી અભિલાષા નિવૃત્ત હો જાતી હૈ । ઓજાહાર આદિ કી સમગ્રાહક ગાથાઈં હસ પ્રકાર હૈં-

ઓજાહાર શરીર દ્વારા હોતા હૈ ઓર રોમાહાર ત્વચા (ચમડી) દ્વારા હોતા

યોનિક પ્રાણીના માટે અધિક સુખદ બને છે

એજ પ્રકારે દેવો દ્વારા મનોમક્ષણ કરતા તેમના હચ્છામન અર્થાત્ આહાર વિષયક સંકલ્પ જલ્દી નિવૃત્ત થઈ જાય છે. અભિપ્રાય એ છે કે જેમ શીત પુદ્ગલ શીત યોનિ પ્રાણીના માટે સુખદાયી થાય છે અને જેમ ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણયોનિક પ્રાણીને માટે સુખ પ્રદ થાય છે, એ જ પ્રકારે દેવો દ્વારા મનથી મક્ષણ કર એલા પુદ્ગલ તેમની તૃપ્તિને માટે અને પરમ સન્તોષને માટે બને છે તત્પશ્ચાત્ દેવોની આહાર સંબંધી અભિલાષા નિવૃત્ત થઈ જાય ઓજાહાર આદિની સમગ્રાહક ગાથાઓ આ પ્રકારે કહેલી છે

ઓજાહાર શરીરદ્વારા થાય છે અને રોમાહાર ત્વચા (ચામડી) દ્વારા થાય છે કૈળીયા

॥ ૧ ॥ ઓજ આહારા જીવાઃ સર્વેઽપર્યાપ્તજ્ઞા જ્ઞાતવ્યાઃ । પર્યાપ્તાશ્ચ રોમાહારે પ્રક્ષેપે ભવન્તિ મક્તવ્યાઃ ॥ ૨ ॥ એકેન્દ્રિયદેવાનાં નૈરયિકાણાશ્ચ નાસ્તિ પ્રક્ષેપાહારઃ । શેપાણાં જીવાનાં સંસારસ્થાનાં પ્રક્ષેપઃ ॥ ૩ ॥ રોમાહારા ઇન્દ્રિયાસ્તુ નૈરયિકમુરગણાશ્ચ । શેપાણામાહારો રોમભિઃ પ્રક્ષેપેઽયૈવ । ૪ ॥ ઓજ આહારા મનો મક્ષિણશ્ચ સર્વેઽપિ મુરગણા ભવન્તિ । શેપા ભવન્તિ જીવાઃ લોમભિઃ પ્રક્ષેપકૈશ્ચૈવ । ૫ ॥ ઋતિ ।

અથ કસ્તાવદ્ આહાર આભોગનિર્વર્તિતઃ કોવાઽનાભોગનિર્વર્તિતો ભવતિ ? इति चेद
ત્રોચ્યતે—દેવાનામાભોગનિર્વર્તિત ઓજ આહારઃ, ય નાપર્યાપ્તાવસ્થાયા વોધ્યઃ, લોમાહારો-
ઽપિ અનાભોગનિર્વર્તિતઃ, સ ચ પર્યાપ્તાવસ્થાયામ્, આભોગનિર્વર્તિતો મનોમક્ષણલક્ષણઃ,
સ ચ પર્યાપ્તાવસ્થાયાં દેવાનામેવ નેતરેણામ્, રાવેપામપિ યનાભોગનિર્વર્તિત આહારોઽપર્યાપ્તા

હૈ । કવલ કર કે ક્રિયા જાને વાલા આહાર પ્રક્ષેપાહાર કહલાતા હૈ ॥ ૧ ॥ સમી
અપર્યાપ્ત જીવ ઓજાહારી હોતે હૈ । પરન્તુ પર્યાપ્ત જીવોં કે રોમાહાર ઓર કવલા-
હાર કી મજના સમજની વાહિણ ॥ ૨ ॥ એકેન્દ્રિય જીવોં ઓર દેવોં મેં પ્રક્ષેપાહાર
—કવલાહાર નહીં હોતા । શેષ સબ સંસારી જીવોં કા કવલાહાર હોતા હૈ ॥ ૩ ॥
એકેન્દ્રિય ઓર નારક જીવ તથા અસુરકુમાર ગણોં કા રોમાહાર હોતા હૈ । શેષ
કા આહાર રોમાહાર ઓર પ્રક્ષેપાહાર હોતા હૈ ॥ ૪ ॥ સમી દેવ ઓજાહારી ઓર
મનોમક્ષી હોતે હૈ । શેષ જીવ રોમાહારી ઓર કવલાહારી હોતે હૈ ॥ ૫ ॥

કૌન—સા આહાર આભોગનિર્વર્તિત હોતા હૈ ઓર કૌન—સા અનાભોગનિ
ર્વર્તિત હોતા હૈ હસકા કથન ક્રિયા જાતા હૈ—દેવો કા અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર
ઓજાહાર હોતા હૈ ઓર વહ અપર્યાપ્ત અવસ્થા મેં હોતા હૈ । લોમાહાર મી
અનાભોગનિર્વર્તિત હોતા હૈ । વહ પર્યાપ્ત અવસ્થા મેં હોતા હૈ । મનોમક્ષણ
રૂપ આહાર આભોગનિર્વર્તિત હોતા હૈ । વહ દેવોં કો હી પર્યાપ્ત અવસ્થા મેં

કરીને કરશેા આહાર પ્રક્ષેપાહાર કહેવાય છે ॥ ૧ ॥ બધા અપર્યાપ્ત જીવ ઓળહારી હોય છે
અને પર્યાપ્ત જીવોના માટે રોમાહાર અને કવલાહારની ભજના સમજવી જોઈએ ॥ ૨ ॥
એકેન્દ્રિય જીવો અને દેવોમા પ્રક્ષેપાહાર—કવલાહાર નથી હોતા શેષ બધા સંસારી જીવોના
કવલાહાર હોય છે. ॥ ૩ ॥ એકેન્દ્રિય અને નારક જીવ તથા અસુરકુમાર ગણોના રોમાહાર
હોય છે. બાકીનાનો આહાર રોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહાર હોય છે ॥ ૪ ॥ બધા દેવ ઓળહારી
અને મનોમક્ષી હોય છે શેષ જીવ રોમાહારી અને કવલાહારી હોય છે ॥ ૫ ॥

કયો આહાર આભોગનિર્વર્તિત થાય છે અને કયો આહાર અનાભોગનિર્વર્તિત થાય
છે, એતુ કથન કરાય છે—દેવોનો આભોગનિર્વર્તિત આહાર ઓળહાર હોય છે અને તે
અપર્યાપ્તાવસ્થામા થાય છે રોમાહાર પણ અનાભોગનિર્વર્તિત થાય છે તે પર્યાપ્તાવસ્થામા
થાય છે મનોમક્ષણ રૂપ આહાર આભોગનિર્વર્તિત હોય છે તે દેવોને જ પર્યાપ્તાવસ્થામા
હોય છે, અન્ય કોઈ ને નથી હોતો. અપર્યાપ્તાવસ્થામા બધા જીવો આહાર અન

वस्थायाम्, लोमाहारः पर्याप्तावरणायाम्, नैरयिकरज्जना लोमाहारः, नैरयिकाणान्तु लोमाहारः आभोगनिर्वर्तितोऽपि, द्वीन्द्रियादीना मनुष्यपर्यन्तानां प्रक्षेपाहार आभोग-निर्वर्तित एवेति भावः । 'आहारपदस्य पदमो उद्देशो समत्तो' इति आहारपदस्य प्रथमोद्देशः समाप्तः ॥२८-१॥सू० ६॥

अष्टाविंशतितमे आहारपदे द्वितीयोद्देशकः ॥

अधिकार संग्रहगाथा-

मूलम्—'आहार१ भविय२ सण्णी३ लेसा४ दिट्ठी५ य संजत६ कसाए७ ।
णाणे८ जोगू९ व ओगे१० वेदे११ य सरीर१२ पज्जत्ती१३" ॥१॥

छाया—आहारः १ भव्यः २ संज्ञी ३ लेखा ४ दृष्टिश्च ५ संयतः ६ कषायः ७ । ज्ञानम्
८ योगः ९ उपयोगः १० वेदश्च ११ शरीरम् १२ पर्याप्तिः १३ ॥१॥

टीका—अष्टाविंशतितमस्य आहारपदस्य प्रथमोद्देशके प्ररूपणं त्रिधाय द्वितीयोद्देशके प्रकारान्तरेण प्ररूपयितुम् द्वारसंग्रहगाथामाह—'आहार १ भविय २ सण्णी ३ लेसा ४ दिट्ठी होता है, किसी अन्य को नहीं होता । अपर्याप्त अवस्था में सभी जीवों का आहार अनाभोगनिर्वर्तित ही होता है । लोमाहार पर्याप्त अवस्था में होता है नैरयिको को छोड़कर लोमाहार होता है । नारकों का लोमाहार आभोगनिर्वर्तित भी होता है । द्वीन्द्रियों से लेकर मनुष्यों तक प्रक्षेपाहार आभोगनिर्वर्तित होता है ॥सू०६॥

प्रथम उद्देशक सम्पूर्ण

आहारपद—द्वितीयोद्देशक

संग्रह गाथा

शब्दार्थ—(आहार) आहार (भविय) भव्य (सण्णी) संज्ञी (लेस) लेखा (दिट्ठी य) और दृष्टि (संजय) संयत (कसाए) कषाय (णाणे) ज्ञान (जोगुवओगे) योग, उपयोग (वेदे य) और वेद (सरीर-पज्जत्ती) शरीर, पर्याप्ति ॥गा०१॥

टीकार्थ—अट्ठाईस वें आहारपद के प्रथम उद्देशक की प्ररूपणा कर के दूसरे

वर्तित ७ डाय छे लोमाहार पर्याप्तावस्थाभ. थाय छे नैरयिको सिवाय लोमाहार डाय छे. नारकोने लोमाहार आभोगनिवर्तितपणु डाय छे द्वीन्द्रियोथी वधने मनुष्यो सुधी प्रक्षेपाहार आभोगनिवर्तित थाय छे. ॥सू०६॥

प्रथम उद्देश्य सम्पूर्ण

आहार पद—द्वितीयोद्देशक

स अह गाथा

शब्दार्थ—(अहार) आहार (भविय) भव्य (सण्णी) संज्ञी (लेसा) लेखा (दिट्ठीय) अने दृष्टि (संजय) संयत (कसाए) कषाय (णाणे) ज्ञान (जोगुवओगे) योगउपयोग (वेदेय) अनेवेद (सरीरपज्जत्ती) शरीर—पर्याप्ति ॥गा०१॥

दारं १ । भवसिद्धि ए णं भंते ! जीवे किं आहार ए, अणाहार ए ? गोयमा ! सिय आहार ए सिय अणाहार ए, एवं जाव वेमाणि ए, भवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ? गोयमा ! जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो, अभवसिद्धि ए वि एवं चेव, नो भवसिद्धि ए नो अभवसिद्धि ए णं भंते ! जीवे किं आहार ए अणाहार ए ? गोयमा ! णो आहार ए अणाहार ए, एवं सिद्धे वि, नो भवसिद्धिय नो अभवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ? गोयमा ! नो आहारगा, अणाहारगा, एवं सिद्धा वि, ॥ दारं २ ॥ सण्णो णं भंते ! जीवे किं आहार ए अणाहार ए ? गोयमा ! सिय आहार ए सिय अणाहार ए, एवं जाव वेमाणि ए, णवरं एगिंदियविगल्लिदिया नो पुच्छिज्जंति, सण्णो णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! जीवाइओ तिय भंगो जाव वेमाणिया, असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहारगे अणाहारगे ? गोयमा ! सिय आहारगे सिय अणाहारगे, एवं णेरइ ए जाव वाणमंतरे, जोइसियवेमाणिया ण पुच्छिज्जंति, असण्णी णं भंते ! जीवा किं आहारगा अणाहारगा ? गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा वि एगो भंगो, असण्णी णं भंते ! नेइया वि आहारया अणाहारया ? गोयमा ! आहारगा वा १ अणाहारगा वा २ अहवा आहार ए य अणाहार ए य ३ अहवा आहार ए य अणाहारया य ४ अहवा आहारगा य अणाहार ए य ५ अहवा आहारगा य अणाहारगा य ६ एवं ए ए छब्भंगा, एवं जाव थणियकुमारा, एगिंदिएसु अभंगं, वेइंदिय जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिएसु तिय भंगो, मणूसवाणमंतरेसु छब्भंगा, नो सण्णी नो असण्णी णं भंते ! जीवे किं आहार ए अणाहार ए ? गोयमा ! सिय आहार ए सिय अणाहार ए, एवं मणूसे वि, सिद्धे अणाहार ए, पुहुत्ते णं नो सण्णी नो असण्णी जीवा आहारगा वि अणाहारगा वि, मणूसेसु तियभंगो, सिद्धा अणाहारगा, ॥ दारं ३ ॥ सू० ७ ॥

છાયા-જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ આહારકઃ, અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! સ્યાદ્ આહારકઃ સ્યાદ્ અનાહારકઃ, નૈરયિકઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ આહારકઃ અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! સ્યાદ્ આહારકઃ સ્વદ્ અનાહારકઃ, એવમ્ અસુરકુમારો યાવદ્ વૈમાનિકઃ, સિદ્ધઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ આહારકઃ, અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! નો આહારકઃ, અનાહારકઃ, જીવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ આહારકઃ, અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! આહારકા અપિ અનાહારકા અપિ, નૈરયિકાઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સર્વેઽપિ તાવદ્ મવેયુરાહારકાઃ ? અથવા આહારકાઃ અનાહારકાઃ ?

આહારાદિ દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવે ણં મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ ?) હે ભગવન્ ! જીવ આહારક હૈ યા અનાહારક ? (ગોયમા ! સિય આહારણ, સિય અણાહારણ) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક, કદાચિત્ અનાહારક (નેરહણ ણં મંતે કિં આહારણ અણાહારણ ?) નારક હે ભગવન્ ! કયા આહારક હોતે હૈં યા અનાહારક હોતે હૈં ? (ગોયમા ! સિય આહારણ સિય અણાહારણ) હે ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારક સ્યાત્ અનાહારક (એવં અસુરકુમારે જાવ વૈમાણિણ) ઇસી પ્રકાર અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિક તક (સિદ્ધે ણં મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ ?) હે ભગવન્ ! સિદ્ધ આહારક હોતે હૈં યા અનાહારક ? (ગોયમા ! નો આહારણ, અણાહારણ) હે ગૌતમ ! આહારક નહીં, અનાહારક હોતે હૈં ! (જીવાણં મંતે આહારયા, અણાહારયા ?) હે ભગવન્ ! વહુત જીવ આહારક હૈં યા અનાહારક હૈં ? (ગોયમા ! આહારયા વિ અણાહારયા વિ) હે ગૌતમ ! આહારક મી હૈં અનાહારક મી હોતે હૈં ।

આહારાદિ દ્વાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવેણ મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ ?)-હે ભગવન્ ! એવં આહારક અથવા અનાહારક (ગોયમા ! સિય આહારણ, સિય અનાહારણ) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક કદાચિત્ અનાહારક (નેરહણં મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ ?) હે ભગવન્, નારક શુ આહારક હોય છે અગર અનાહારક હોય છે ? (ગોયમા ! સિય આહારણ સિય અણાહારણ) હે ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારક સ્યાત્ અનાહારક (એવં અસુરકુમારે જાવ વૈમાણિણ) એવં પ્રકારે અસુરકુમાર યાવત્ વૈમાનિક મુધી (સિદ્ધેણ મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ ?)-હે ભગવન્ ! સિદ્ધ આહારક હોય છે કે અનાહારક ? (ગોયમા ! નો આહારણ, અણાહારણ)-હે ગૌતમ આહારક નહીં, અનાહારક, હોય છે (જીવાણં મંતે ! આહારયા અણાહારયા ?)-હે ભગવન્ ! ધણુ.૯૩ આહારક છે કે અનાહારક છે ? ((ગોયમા ! આહારયા વિ અણાહારયા વિ) હે ગૌતમ ! આહારક પણુ છે, અનાહારક પણુ છે

(નેરહયાણ પુચ્છા ?) નારકેના વિવચમા પ્રશ્ન ? (ગોયમા સર્વે વિ તાવ હોજ્જ આહારયા) હે ગૌતમ અથા આહારક હોય છે (અથવા આહારગા ય અણાહારણ ય) અથવા ધણુ આહારક ધણુ અનાહારક (અથવા આહારગા ય અણાહારગા ય) અથવા ધણુ આહારક, ધણુ

અથવા આહારકાશ્ચ અનાહારકાશ્ચ ૩ એવં યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, નવરમ્ એકેન્દ્રિયા યથા જીવાઃ, સિદ્ધાઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નો આહારકાઃ, અનાહારકાઃ, ॥દ્વામ્ ૧॥ ભવસિદ્ધિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિમ્ આહારકઃ અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! સ્ય દ્ આહારકઃ મ્યાદ્ અનાહારકઃ, એવં યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, ભવસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવાઃ કિમ્ આહારકાઃ અનાહારકાઃ ? ગૌતમ ! જીવૈકેન્દ્રિયવર્જસ્ત્રિરુભદ્રઃ, અભવમિદ્ધિકોઽપિ એવંચ્ચ, નો ભવ સિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિકઃ સ્વલુ ભદન્ત ! જીવઃ કિમ્ આહારકઃ અનાહારકઃ ? ગૌતમ નો

(નેરહ્યાણં પુચ્છા ?) નામ્કોં કેં વિષય મેં પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સત્ત્વે વિ તાવ હોજ્જ આહારયા) હે ગૌતમ ! સમી આહારક હોતે હે (અહવા આહારગા ય અણાહારય ય) અથવા ઘટ્ટત આહારક, એક અનાહારક (અહવા આહારગા ય અણાહારગા ય) અથવા ઘટ્ટત આહારક ઘટ્ટત અનાહારક (એવં જાવ વેમાણિયા) ઇસી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક (ળવરં એગિદિયા જહા જીવા) વિશેષ એકેન્દ્રિયોં કા કથન જીવોં કે સમાન (સિદ્ધાણં પુચ્છા ?) સિદ્ધોં સંબંધીપૃચ્છા ! (ગોયમા ! નો આહારગા, અણાહારગા) હે ગૌતમ ! આહારક નહીં, અનાહારક હૈં ।

(ભવસિદ્ધિય ણં મંતે ! જીવે આહારય, અણાહારય ?) હે ભગવન્ ! ભવ સિદ્ધિક-ભવ્ય જીવ આહારક હોતે હૈં અથવા અનાહારક ? (ગોયમા ! સિય આહારય, સિય અણાહારય) હે ગૌતમ ! કથંચિત્ આહારક, કથંચિત્ અનાહારક (એવં જાવ વેમાણિય) ઇસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિક ।

(ભવસિદ્ધિયા ણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?) હે ભગવન્ ! ઘટ્ટત્વ વિશિષ્ટ ભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હૈં યા અનાહારક હૈં ? (ગોયમા ! જીવેગિદિયવજ્જો તિયમંગો) હે ગૌતમ ! જીવ ઔર એકેન્દ્રિય કો છોડકર ત્રીન મંગ હોતે હૈં (અભવસિદ્ધિય વિ એવં ચેવ) અભવસિદ્ધિક મી ઇત્તી પ્રકાર સમજ્જલેવેં ।

(નો ભવસિદ્ધિય નો અભવસિદ્ધિય ણં મંતે ! જીવે) હે ભગવન્ ! નોભવસિદ્ધિક

અનાહારક (એવં જાવ વેમાણિયા) એજ પ્રકારે વૈમાનિકેા સુધી (ળવર એગિદિયા જહા જીવા) વિશેષ એકેન્દ્રિયોતુ કથન છવેના સમાન (સિદ્ધાણં પુચ્છા ?) સિદ્ધોના સંબંધી પ્રશ્ન ? (નો આહારગા, અણાહારગા)-હે ગૌતમ ! આહારક નહીં અનાહારક છે.

(ભવસિદ્ધિય ણં મંતે ! જીવે આહારય, અણાહારય ?)-હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક-ભવ્ય છવ આહારક હોય છે અથવા અનાહારક ? (ગોયમા ! સિય આહારય, સિય અણાહારય)-હે ગૌતમ ! કથંચિત્ આહારક, કથંચિત્ અનાહારક (એવં જાવ વેમાણિય) એ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક

(ભવસિદ્ધિયા ણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા અણાહારગા)-હે ભગવન્ ! ઘટ્ટત્વ વિશિષ્ટ ભવસિદ્ધિક છવ આહારક છે અગર અનાહારક છે ? (ગોયમા ! જીવેગિદિયવજ્જો તિય મંગો) હે ગૌતમ ! છવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ અંગ થાય છે (અભવસિદ્ધિય વિ એવં ચેવ) અભવસિદ્ધિક પણ એજ પ્રકારે.

(નો ભવસિદ્ધિય નો અભવસિદ્ધિય ણં મંતે ! જીવે)-હે ભગવન્ નો ભવસિદ્ધિક

આહારકઃ, અનાહારકઃ, एवं सिद्धोऽपि, नो भवसिद्धिर्नो अभवसिद्धिर्नाः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः अनाहारकाः ? गौतम ! नो आहारकाः अनाहारकाः, एवं सिद्धा अपि, । द्वारम् २॥ संज्ञी खलु भदन्त ! जीवः किम् आहारकः अनाहारकः ? गौतम ! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः, एवं यावद् वैमानिकः, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रिया नो पृच्छयन्ते, संज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः, अनाहारकाः ? गौतम ! जीवा दिक्स्त्रिकभङ्गो यावद् वैमानिकः, असंज्ञी खलु भदन्त ! जीनः किम् आहारकः अनाहार-
नो अभवसिद्धिर्नो जीव (किं आहारणं अणाहारणं) क्या आहारक है या अना-
हारक (गोयमा ! नो आहारणं, अणाहारणं) हे गौतम ! आहारक नहीं है, अना-
हारक है (एवं सिद्धे पि) इसी प्रकार सिद्ध भी (नो भवसिद्धिर्नो अभव-
सिद्धिर्नां भन्ते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! नो भव-
सिद्धिर्नो अभवसिद्धिर्नो बहुत जीव आहारक हैं अथवा अनाहारक हैं ? (गोयमा !
नो आहारगा, अणाहारगा) हे गौतम ! आहारक नहीं हैं, अनाहारक हैं (एव
सिद्धा चि) इसी प्रकार सिद्ध भी ।

(संज्ञी णं भन्ते ! जीवे आहारणं, अणाहारणं ?) हे भगवन् ! संज्ञी जीव आहारक है या अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारणं, सिय अणाहारणं) हे गौतम ! कदाचित् आहारक, कदाचित् अनाहारक (एवं जाव वैमानिणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिक (नवरं एगिन्द्रियविकलेन्द्रिया न पुच्छिञ्जन्ति) विशेष एकेन्द्रियों और विकलेन्द्रियों संबंधो प्रश्न नहीं किया जाना ।

(संज्ञी णं भन्ते जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! संज्ञी बहुत्व विशिष्ट जीव आहारक हैं या अनाहारक हैं ? (गोयमा ! जीवाश्चो तियभंगो)

નો અભવસિદ્ધિઃ છવ (કિં આહારણ અણાહારણ) શુ આહારક છે અથવા અનાહારક (ગોયમા ! નો આહારણ, અણાહારણ) -હે ગૌતમ ! આહારક નથી, અનાહારક છે (એવં મિદ્ધે ચિ) એ પ્રકારે સિદ્ધ પશુ (નો ભવસિદ્ધિર્નો અભવસિદ્ધિર્નાં ભન્તે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા) હે ભગવન્ ! નો ભવસિદ્ધિઃ-નો અભવસિદ્ધિઃ છવ આહારક છે અથવા અનાહારક છે (ગોયમા ! નો આહારગા, અણાહારગા) હે ગૌતમ ! આહારક નથી, અનાહારક છે (એવં સિદ્ધા ચિ) એજ પ્રકારે સિદ્ધ પશુ

(સંજ્ઞી ણં ભન્તે ' જીવે આહારણ, અણાહારણ) હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી છવ આહારક છે અથવા અનાહારક ? (ગોયમા ! સિય આહારણ, સિય અનાહારણ) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક-કદાચિત્ અનાહારક (એવં જાવ વૈમાનિણં) એ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક (નવરં ઇન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયો ન પુચ્છિજ્જન્તિ) વિશેષ એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો સમઘી પ્રશ્ન નથી કરાતો

(સંજ્ઞી ણં ભન્તે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?) હે ભગવન્ ! ધણુસંજ્ઞી છવ આહારક છે અથવા અનાહારક છે ! (ગોયમા ! જીવાશ્ચો તિયભંગો) હે ગૌતમ ! છવવિદિથી પશુ

रकः ? गौतम ! स्याद् आहारकः स्याद् अनाहारकः एवं नैरयिणं यावद् वानव्यन्तरः^१
ज्योतिष्कवैमानिका न पृच्छन्ते, असंज्ञिनः खलु भदन्त ! जीवाः किम् आहारकाः,
अनाहारकाः : गौतम ! आहारका अपि अनाहारका अपि एतौ द्वौ, असंज्ञिनः खलु
भदन्त ! नैरयिणः किम् आहारकाः अनाहारकाः ? गौतम ! आहारका वा ? अनाहारका
वा २ अथवा आहारकश्च अनाहारकश्च ३ अथवा आहारकश्च अनाहारकश्च ४ अथवा आहारकश्च
अनाहारकश्च ५ अथवा आहारकश्च अनाहारकश्च ६ एवम् एते पदभेदाः, एव यावत् स्मरित-
हे गौतम ! जीवादि से तीन भेग (जात्र वेमाणिया) यावत् वैमानिक ।

(असंज्ञी णं भंते ! जीवे किं आहारगे, अणाहारगे ?) हे भगवन् ! असंज्ञी
जीव आहारक है या अनाहारक ? (गोयमा ! न्मि आहारगे, न्मि अणाहारगे)
हे गौतम ! कदाचित् आहारक, कदाचित् अनाहारक (एवं णेरइण जात्र वाण-
मंतरे) इसी प्रकार नैरयिक यावत् वानव्यन्तर (जोइसियवेमाणिया न पुच्छि-
ज्जति) ज्योतिष्क-वैमानिकों संबंधी प्रश्न नहीं करना ।

(असंज्ञी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! असंज्ञी
बहुत जीव आहारक हैं या अनाहारक ? (गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा
वि) हे गौतम ! आहारक भी, अनाहारक भी (एगो भंगो) एक भेग ।

(असंज्ञी णं भंते ! नेरइया किं आहारया, अणाहारया ?) हे भगवन् !
असंज्ञी नारक आहारक होते हैं या अनाहारक ? (गोयमा ! आहारगा वा) हे
गौतम ! आहारक ? (अणाहारगा वा) अथवा अनाहारक ? (अहवा आहारय य
अणाहारय य) अथवा अहारक और अनाहारक ? (आहारय य अणाहारया य)
अथवा एक आहारक, बहुत अनाहारक ? (अहवा आहारगा य अणाहारय य)

भंग (जात्र वेमाणिया) यावत् वैमानिक

(असंज्ञी णं भंते ! जीवे किं आहारगे-अणाहारगे)-हे भगवन् ! असंज्ञी एव आहार-
क छे अगए अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारगे, सिय अणाहारगे) हे गौतम ! कदाचित्
आहारक, कदाचित् अनाहारक (एवं णेरइण जात्र वाणमंतरे) ऐश प्रकारे नैरयिक यावत् वान-
व्यन्तर (जोइसियवेमाणिया न पुच्छिज्जति) ज्योतिष्क-वैमानिकों के संबंधी प्रश्न न करवे ।

(असंज्ञी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा) हे भगवन् ! असंज्ञी एव आ-
हारक छे अगए अनाहारक । (गोयमा ! आहारगा वि अणाहारगा वि) हे गौतम ! आहारक
पण, अनाहारक पण (एगो भंगो) एक भेग था । छे

(असंज्ञी णं भंते ! नेरइया किं आहारया, अणाहारया ?)-हे भगवन् ! असंज्ञी नारक
आहारक होय छे के अनाहारक ? (गोयमा ! आहारगा वा)-हे गौतम ! आहारक १ (अणाहारगा
वा) अथवा अनाहारक २ (अहवा आहारय य अणाहारय य) अथवा आहारक अने अनाहारक
३ (आहारय य अणाहारया) यथवा एक आहारक, बहुत अनाहारक ४ (अहवा आहारगा य

કુમારાઃ, એકેન્દ્રિયેષુ અમદ્ગરુષ્, દ્વીન્દ્રિય યાન્ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ ત્રિરુમદ્ગઃ, મનુષ્ય વાનવ્યન્તરેષુ પદ્મદ્ગઃ, નો સંજ્ઞો નો અસંજ્ઞો સ્વત્ત્વ મદન્ત ! જીવઃ કિમ્ આહારકઃ અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારકઃ સ્વાદ્ અનાહારકઃ, એવમ્ મનુષ્યોઽપિ, સિદ્ધઃ અનાહારકઃ, પૃથક્ત્વેન નો સંજ્ઞિનો નો અસંજ્ઞિનો જીવા આહારકા અપિ અનાહારકા અપિ, મનુષ્યેષુ ત્રિરુમદ્ગઃ, સિદ્ધા અનાહારકાઃ ॥ ટામ્ ૩ ॥ સૂ. ૭ ॥

ટીકા-અથ પ્રથમં સામાન્યેન આહારદ્વારં પ્રચ્છયિતુમાદ-‘જીવે જં મંતે ! કિં આહારપ

અથવા બહુત અહારક, એક અનાહારક ૫ (અહવા આહારગા ય અણાહારગા ય) અથવા બહુત આહારક, બહુત અનાહારક ૬ (એવં એવ છન્મંગા) હસ પ્રકાર ચે છહ મંગ હોતે હૈં (એવં જાવ ધણિયકુમારા) હસી પ્રકાર સ્તનિતકુમારોં તક (એગિદિણ્સુ અમંગઅં) એકેન્દ્રિયોં મેં અમંગરુ હૈં (વેઈંદિય જાવ પંચિદિયતિરિક્તજોણિણ્સુ તિયમંગો) દ્વીન્દ્રિય યાવત્ પચેન્દ્રિય તિર્યચો મેં ત્રીન મંગ (મણૂસ વાળમંતરેસુ છન્મંગા) મનુષ્ય ઓર વાનવ્યન્તરોં મેં છહ મંગ હોતે હૈં ।

(નો સળ્ળી નો અસળ્ળી જં મંતે ! જીવે કિં આહારપ અણાહારપ ?) હે મગ-વન્ ! નો સંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી જીવ કયા આહારક હૈં યા અનાહારક ? (ગોયમા ! સિય આહારપ, સિય અણાહારપ ય) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક ઓર કદાચિત્ અનાહારક (એવં મણૂસે વિ) હસો પ્રકાર મનુષ્ય મી (સિદ્ધે અણાહારપ) સિદ્ધ અનાહારક (પુદ્ગલેણ) પૃથક્ત્વ-બહુત્વ કી અપેક્ષા સે (નોસળ્ળી નોઅસળ્ળી જીવો આહારગા વિ અણાહારગા વિ) નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી જીવ આહારક મી હૈં, અનાહારક મી હૈં (મણૂસેસુ તિયમંગો) મનુષ્યોં મેં ત્રીન મંગ (સિદ્ધા અણાહારગા) સિદ્ધ અનાહારક હૈં ॥ સૂ. ૭ ॥

અણાહારપ ય) અથવા ધણા આહારક, એક અનાહારક ૫ (અહવા આહારગા ય અણાહારગા ય) અથવા ધણા આહારક, ધણા અનાહારક ૬ (એવં એવ છન્મંગા) એ પ્રકારે આ છહ મંગ થાય છે (એવં જાવ ધણિયકુમારા) એ પ્રકારે સ્તનિતકુમારોં મુધી (એગિ દિણ્સુ અમંગઅં) એકેન્દ્રિયોમા અહ મંગ છે (વેઈંદિય જાવ પંચિદિયતિરિક્તજોણિણ્સુ તિયમંગો) દ્વીન્દ્રિય યાવત્ પચેન્દ્રિય તિર્યચોમા ત્રણ ભ મ (મણૂસ વાળમંતરેસુ છન્મંગા) મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તરોંમાં છહ મંગ બાધુવા

(નો સળ્ળી નો અસળ્ળી જં મંતે ! જીવે કિં આહારપ, અણાહારપ, ?) -હે મગવન્ ! નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ શુ આહારક છે કે અનાહારક છે ? (ગોયમા ! સિય આહારપ સિય અણાહારપ, ય) કય ચિત્ આહારક અને કય ચિત્ અનાહારક (એવં મણૂસે વિ) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (સિદ્ધે અણાહારપ) સિદ્ધ અનાહારક છે (પુદ્ગલેણ) પૃથક્ત્વ-બહુત્વની અપેક્ષાથી (નો સળ્ળી નો અસળ્ળી જીવા આહારગા વિ અણાહારગા વિ) નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ આહારક પણ છે, અનાહારક પણ છે (મણૂસેસુ તિય મંગો) મનુષ્યોમા ત્રણ ભ મ (સિદ્ધા અણાહારગા) સિદ્ધ અનાહારક છે ॥ સૂ. ૭ ॥

અણાહારણ ?' હે મદન્ત ! જીવઃ સ્થાત્ કિમ્ આહારકો ભવતિ ? કિં વા અનાહારકો ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય આહારણ સિય અણાહારણ' જીવઃ સ્થાત્—કદાચિત્ આહારકો ભવતિ, સ્થાત્—કદાચિદ્ અનાહારકો ભવતિ, ગૌતમઃ પુનઃ પૃચ્છતિ—'નૈરઙ્ગણં મંતે ! કિં આહારણ, અણાહારણ ?' હે મદન્ત ! નૈરઙ્ગિકઃ સ્થાત્ કિમ્ આહારકો ભવતિ ? કિં વા અનાહારકો ભવતિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'મિય આહારણ સિય અણાહારણ' સ્થાત્—કદાચિત્ આહારકઃ, સ્થાત્—કદાચિદ્ અનાહારકો ભવતિ, તત્ર વિગ્રહગતી કેવલિસમુદ્ધાતે શૈલેશ્યવસ્થાયાં સિદ્ધત્વે ચાનાહારકો વૌધ્વઃ, તદન્યાવસ્થાસુ ચાહારકો વિજ્ઞેયઃ, તથાવૌક્તમ્—'વિગ્રહગત્યાવન્ના કેવલિણો સમોદયઃ અજોગી ય । સિદ્ધા ય અણાહારા સેસા આહારગા જીવા ॥૧॥ વિગ્રહગત્યાવન્નાઃ સપવદનાઃ કેવલિનોડયોગિનશ્ચ । સિદ્ધાશ્વાનાહારકાઃ શેષા આહારકા જીવાઃ ॥૧॥ 'એવં અસુરકુમારે જાવ વેમાણિણ' ૧૬મ્—ઉક્તરીત્યા અસુરકુમારો યાવત્—નાગકુમારઃ સુવર્ણકુમારોડગ્નિકુમારો વિદ્યુત્કુમારઃ, ઉદધિકુમારો દ્વીપકુમારો દિવકુમારઃ પવનકુમારઃ સ્તનિતકુમારઃ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયો દ્વીન્દ્રિચ્ચિત્-

ટીકાર્થ—પ્રથમ સામાન્યતઃ આહારદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! જીવ આહારક હોતા હૈ અથવા અનાહારક હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવ સ્થાત્ આહારક હોતા હૈ, સ્થાત્ અનાહારક હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિં વિગ્રહગતિ, કેવલિસમુદ્ધાત, શૈલેશી અવસ્થા ઓર સિદ્ધાવસ્થા કી અપેક્ષા અનાહારક સમજના યાહિય ઓર इनके सिवाय अन्य अवस्थाओं की अपेक्षा आहारक जानना चाहिए । कहा भी है—'विग्रहगति को प्राप्त केवलिसमुद्घात को प्राप्त, अयोगी और सिद्ध जीव अनाहारक होते हैं, शेष जीव आहारक होते हैं ॥१॥

સમુચ્ચય જીવ કી તરહ નૈરઙ્ગિક બી કથંચિત્ આહારક, કથંચિત્ અનાહારક હોતા હૈ । ઇસી પ્રકાર અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, વિશાકુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિત-

ટીકાર્થ—પ્રથમ સામાન્યતઃ આહાર દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! જીવ આહારક હોય છે, અથવા અનાહારક હોય છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! જીવ સ્થાત્ આહારક હોય છે, સ્થાત્ અનાહારક હોય છે, તાત્પર્ય એ છે કે વિગ્રહગતિ, કેવલી સમુદ્ધાત, શૈલેશી અવસ્થા અને સિદ્ધાવસ્થાની અપેક્ષાએ અનાહારક સમજના બેધએ અને તેમના સિવાય અન્ય અવસ્થાઓની અપેક્ષાએ આહારક બાબુવા બેધએ કદ્યુ પશ્યુ છે—વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત, કેવલી સમુદ્ધાત ને પ્રાપ્ત, અયોગિ અને સિદ્ધ જીવ અનાહારક હોય છે, શેષ જીવ આહારક હોય છે ॥ ૧ ॥

સમુચ્ચયજીવની જેમ નૈરઙ્ગિક પશ્યુ કથંચિત્ આહારક, કથંચિત્ અનાહારક હોય છે એજ પ્રકારે અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર

રિન્દ્રિયઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો વૈમાનિકશ્ચ સ્યાત્—કદા
 ચિદ્ આહારકો ભવતિ સ્યાત્—કદાચિદ્ અનાહારકો ભવતિ । ગૌતમ પૃચ્છતિ—‘સિદ્ધે જ્ઞ
 મંતે ! કિં આહારણ અણાહારણ ?’ હે મદન્ત ! સિદ્ધઃ खलु किम् आहारको भवति ? किं वा
 अनाहारको भवति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो आहारण अणाहारण’ सिद्धो
 नो आहारको भवति अपितु अनाहारको भवति, इत्येवं सामान्यतो जीवस्य नैरयिकादि चतु-
 र्विंशतिदण्डकप्रतिपाद्यस्य व एतत्त्वेन आहारकानाहारकत्वप्ररूपणं विधाय सम्प्रति तेषामेव
 बहुत्वेन तत् प्ररूपणं विधातुमाह—‘जीवा ज्ञं मंते ! किं आहारया, अणाहारया ?’ हे मदन्त !
 जीवाः खलु किम् आहारका भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’
 हे गौतम ! ‘आहारया वि अणाहारया वि’ जीवाः केचन आहारका अपि भवन्ति केचन अना-
 हारका अपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘नैरइया ज्ञं पुच्छा’ नैरयिकाः खलु किम् आहारका
 भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम !

માર, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, ડોન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ
 પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક મી સ્યાત્ આહારક ઓર
 સ્યાત્ અનાહારક હોતા હૈ ?

ગૌતમસ્વામી— હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ આહારક હોતા હૈ અથવા અનાહારક
 હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સિદ્ધ આહારક નહીં, અનાહારક હોતા હૈ ।

હસ પ્રકાર સામાન્ય રૂપ સે જીવ કી તથા નારક આદિ ચૌવીસોં દડકોં કે
 વિશેષ જીવ કી આહારક-અનાહારકના કી પ્રરૂપણા કર કે અવ ડનકી બહુ-
 વચ્ચન મેં પ્રરૂપણા કરતે હૈ—

ગૌતમસ્વામ હે ભગવન્ ! બહુન જીવ આહારક હોતે હૈ અથવા અનાહારક હોતે હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ જીવ આહારક મી હોતે હૈ ઓર કોઈ અનાહારક
 મી હોતે હૈ ।

દ્વીપ કુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને રાત્રિકુમાર, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય
 ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક
 પણ સ્યાત્ આહારક અને સ્યાત્ અનાહારક હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સિદ્ધ આહારક નહીં, અનાહારક હોય છે

એ પ્રકારે સામાન્ય રૂપથી જીવની તથા નારક આદિ ચૌવીસે દડકોના વિશેષ જીવની
 આહારક-અનાહારકતાની પ્રપચ્છા કરીને હવે તેમની બહુવચનમાં પ્રપચ્છા કરે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઘણા જીવો આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કેઈ જીવો આહારક પણ હોય છે અને કેઈ અનાહારક
 પણ હોય છે,

‘સર્વે વિ તાવ હોજા આહારયા? સર્વેડપિ તાવદ્ નૈરયિકા ભવેયુગદારકા ડતિ પ્રથમો મદ્રઃ
૧, દ્વિતીયં મદ્રમાહ—‘અહવા આહારગા ય અણાહારય ય ૨’ અથવા વહવો નૈરયિકા આહાર-
વાશ્ચ ભવન્તિ, એકશ્ચ કશ્ચિત્ નૈરયિકસ્નાવદ્ અનાહારકો ભવતિ, ડતિ દ્વિતીયો મદ્રઃ ૨,
અથ વહુત્વનાદાય તૃતીયં મદ્રમાહ—‘અહવા અહારગા ય અણાહારગા ય ૩’ વહવો નૈરયિકા
આહારકાશ્ચ માન્નિ, વહવો નૈરયિકા અનાહારકાશ્ચ ભવન્તિ ૩, ‘એવં જાવ વૈમાણિયા’ એવમ્—
પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્—અસુરકુમારાદિ દશમવનપતયઃ વિકલેન્દ્રિયાઃ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકા
મનુષ્યા વાનવ્યન્તરા ડ્યોતિષ્કા વૈમાનિકાશ્ચ સર્વેડપિ તાવદ્ ભવેયુગદારકાઃ ૧, અથવા
વહવ આહારકાશ્ચ એકઃ કશ્ચિદ્ અનાહારકશ્ચ ભવતિ ૨, અથવા વહવો હિ આહારકાશ્ચ ભવન્તિ,
વહવ એવ અનાહારકાશ્ચ ભવન્તિ ૩, કિન્તુ—‘જવરં એમિદિયા જઠા જીવા’ નવરમ્—પૂર્વાપેક્ષયા
વિશેષસ્તુ—એકેન્દ્રિયાઃ યથા સમુચ્ચયજીવાઃ આહારકા ડપિ ડક્તાઃ, અનાહારકા ડપિ ડક્તાઃ
તથા આહારકા ડપિ વક્તવ્યા અનાહારકા ડપિ વક્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—સિદ્ધા ણં

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક આહારક હોતે હૈં અથવા અનાહારક હોતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! (૧) સમી નારક આહારક હોતે હૈં (૨) અથવા વહુત
નારક આહારક હોતે હૈં ઓર એક કોઈ અનાહારક હોતા હૈં (૩) અથવા વહુત—
સે નારક આહારક હોતે હૈં ઓર વહુત—સે અનાહારક હોતે હૈં । હસી પ્રકાર
વૈમાનિકોં તક કહ લેના ઑહિય, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવન-
પતિ, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિષ્ક ઓર વૈમા-
નિક, (૧) સમી આહારક હોતે હૈં (૨) અથવા વહુત આહારક હોતે હૈં ઓર કોઈ
એક અનાહારક હોતા હૈં (૩) અથવા વહુત—સે આહારક ઓર વહુત—સે અનાહાર-
ક હોતે હૈં । મગર પૂર્વ કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈં કિ એકેન્દ્રિય જીવોં કા
કથન સમુચ્ચય જીવોં કે સમાન સમજના ઑહિય, અર્થાત્ જૈસે સમુચ્ચય
જીવ વહુત આહારક ઓર વહુત અનાહારક કહે હૈં, વૈસે હી એકેન્દ્રિયોં કો
મી કહના ઑહિય ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારકો આહારક હોય છે અથવા અનાહારકો હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! (૧) યધા નારક આહારક હોય છે

(૨) અથવા ઘણા નારક આહારક હોય છે અને એકે કોઈ અનાહારક હોય છે.

(૩) અથવા ઘણા નારક આહારક હોય છે અને ઘણા અનાહારક હોય છે.

એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી કહેવુ જોઈએ, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ દશ ભવન-
પતિ, વિકલેન્દ્રિય તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, ડ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સુધી
(૧) યધા આહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક હોય છે અને કોઈ એક અનાહારક
હોય છે (૩) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે. પણ પૂર્વની
અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિય જીવોં કથન સમુચ્ચય જીવોંના સમાન સમજવું
જોઈએ. અર્થાત્ જેમ સમુચ્ચય એવ ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક કહેલા છે,

પૃચ્છા ?' હે મદન્ત ! સિદ્ધાઃ સ્વલ્પ રિમ્ આહારકા ભવન્તિ ? કિં વા અનાહારકા ભવન્તિ ?
 इति पृच्छा, भगवानाह—‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘नो आहारका अणाहारका’ सिद्धाः स्वल्प
 नो आहारका भवन्ति, अपितु अनाहारका भवन्ति, तथा च विग्रहगतिव्यतिरिक्तकाले
 सर्वेऽपि संसारिणो जीवा आहारका भवन्ति विग्रहगतिः पुनः क्वचित् कदाचित् कस्यचिद्
 भवति इति सर्वकालमुपलभ्यमानाऽपि विग्रहगतिः प्रतिनियतानामेवोपलभ्यते अत आहारकेषु
 बहुत्वमुक्तम्, अनाहारका अपि सिद्धाः सदैवोपलभ्यन्ते तेषां चाभिव्यंभ्योऽनन्तगुणत्वम्,
 सर्वकालमेकैकस्य निगोदस्य प्रतिसमयममख्येयमभारय विग्रहगत्यापन्नयोपलभ्यमानत्वात्
 अनाहारकेष्वपि बहुत्वमुक्तम्, कदाचिद् नैरयिकाः सर्वेऽपि आहारका एव भवन्ति न पुनरे-
 कोऽप्यनाहारको भवति तेषाम् उपपातविरहात् तथादि नैरयिकाणां द्वादशमुहूर्ता एवोपपात-

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! सिद्ध जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहा-
 रक होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! सिद्ध जीव आहारक नहीं होते किन्तु अनाहारक
 ही होते हैं ।

विग्रहगति से भिन्न समय में सभी संसारी जीव आहारक होते हैं और
 विग्रहगति कहीं, कभी, किसी जीव की होती है । यद्यपि विग्रहगति सर्वકાલ
 में पाई जाती है, मगर वह प्रतिनियत जीवों की होती है । इस कारण आहा-
 रकों को बहुत कहा है । अनाहारक सिद्ध भी सदा विद्यमान रहते हैं और वे
 अभव्य जीवों से अनन्तगुणा हैं । सदैव एकएक निगोद का प्रतिसमय असं-
 ख्यातवां भाग विग्रहगति प्राप्त रहता है, अतएव अनाहारकों की भी बहुत
 संख्या कही है । नारक कभी-कभी सभी आहारक होते हैं, एक भी नारक
 अनाहारक नहीं होता, क्योंकि नारकों के उपपात का विरह भी होता है । नारकों
 के उपपात का विरह बारह मुहूर्त का ही होता है, और उस काल में पूर्वोत्पन्न

તેમજ એકેન્દ્રિયેણુ પશુ સમજવું બેધએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સિદ્ધ જીવ આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે ?
 શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ આહારક નથી હોતા પરંતુ અનાહારક હોય છે
 વિગ્રહગતિથી ભિન્ન સમયમાં બધા સંસારી જીવ આહારક હોય છે અને વિગ્રહગતિ
 કયાંક ક્યારેક કોઈ જાની થાય છે યદ્યપિ વિગ્રહગતિ સર્વકાળમાં મળી આવે છે, પણ
 પ્રતિનિયત જીવોની જ થાય છે એકારણે આહારકોને ઘણા દયા છે અનાહારક સિદ્ધ પણ
 સદા વિદ્યમાન રહે છે અને તેઓ અભવ્ય જીવોથી અનન્ત ઘણા છે સદૈવ એક-એક
 નિગોદના પ્રતિસમય અસંખ્યાતમાં ભાગ વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત કરીને રહે છે, તેથી જ અના-
 હારકોની પણ ઘણી સંખ્યા કહી છે નારક ક્યારેક ક્યારેક બધા આહારક હોય છે, એક
 પણ નારક અનાહારક નથી હોતો, કેમકે નારકોના ઉપપાતનો વિરહ થાય છે ના રકોના

વિરહસ્ય સત્ત્વેન તાનદન્તે ચ પૂર્વોત્પન્નચિદ્રહગત્યાપન્નાનામપિ આહારકત્વસંભવાત્ તદન્યસ્તુ
અનુત્પદ્યમાનત્વાદ્ અનાહારકો ન સમદગિ ઇતિ પ્રથમો ભક્તઃ ૧, વદ્ય એ નૈરયિકા આહાર-
કાઃ, કશ્ચિદ્ અનાહારકશ્ચ ઇતિ દ્વિતીયો ભક્તઃ ૨, તત્ર નરકેષુ કદાચિદ્ એકો જન્તુરુત્પદ્યતે
કદાચિદ્ દ્વૌ, કદાચિત્ ત્રયઃ કદાચિચત્વારો યાન્તુ સંખ્યેયા અમંચે વા ઉત્પદ્યન્તે. તત્ર યદા
એક ઉત્પદ્યતે સોઽપિ ચ વિગ્રહગત્યાપન્નોઽપિ ભવતિ અન્યેતુ પૂર્વોત્પન્નતયા આહારકા અમવન
તદા અયં દ્વિતીયો ભક્તો વોધ્યઃ, વદ્ય એ આહારકશ્ચ અનાહારકશ્ચેતિ તૃતીયો ભક્તઃ, અયં ચ
ભક્તો યદા વદ્યો વિગ્રહગત્યોત્પદ્યન્તે તદાઽષ્ટસેયઃ, તદન્યેષાં ભક્તાના ગંભવો નાસ્તિ આહારક-
પદસ્ય નૈરયિકાણાં સદૈવ વહુત્વેનોપલભ્યમાનત્વાત્, એવમમુરકુમારાદિષુ સ્તનિતકુમારાન્તેષુ
એવં વિગ્રહગતિ કો પ્રાપ્ત નારક ભી આહારક હો જાતે હૈં । ઉત્ત સ્થગ કોઈ
નયા નારક ઉત્પન્ન નહીં હોતા હૈં, અતએ અનાહારક કોઈ ભી નહીં હોતા ।
યહ પ્રથમ ભંગ હૈં । બહુત-સે નારક આહારક ઓર કોઈ એક અનાહારક, યહ
દ્વિતીય ભંગ હૈં । ઇસકા કારણ યો હૈં-નરક મેં કદાચિત્ એક જીવ ઉત્પન્ન હોતા
હૈં, કદાચિત્ દો, કદાચિત્ ત્રીન, કદાચિત્ ચાર, યાત્ર સંખ્યાત, યા અસંખ્યાત
ઉત્પન્ન હોતે હૈં । અતએ જબ એક જીવ ઉત્પદ્યમાન હોતા હૈં ઓર વહ વિગ્રહ-
ગતિ પ્રાપ્ત હોતા હૈં, ઓર દુસરે સર્ખા પૂર્વોત્પન્ન નારક આહારક હો જુકતે હૈં,
ઉસ સમય યહ દુસરા ભંગ સમઘના ચાહિય । ત્રીસરા ભંગ હૈં-બહુત આહારક
ઓર બહુત અનાહારક । યહ ભંગ ઉસ સમય ઘટિત હોતા હૈં જબ બહુત નારક
ઉત્પન્ન હો રહે હોં ઓર વે વિગ્રહગતિ કો પ્રાપ્ત હોં । ઇન ત્રીન કે મિત્રાય અન્ય
કોઈ ભંગ નારકો મેં સંભવ નહીં હૈં ।

ઉપપાતનો વિરહ બાર મુહૂર્તનો જ થાય છે. અને એ કાળમા પૂર્વોત્પન્ન તેમજ વિગ્રહ-
ગતિને પ્રાપ્ત નારક પણ આહારક થઈ જાય છે.

તે સમયે કોઈ નવો નારક ઉત્પન્ન નથી થતો, તેથી જ અનાહારક કોઈ પણ નથી
થતા આ પ્રથમ ભંગ

ઘણા નારક આહારક અને કોઈ એક અનાહારક આ બીજો ભંગ છે, તેનું કારણ
આરીને છે-નારકમા કદાચિત્ એક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, કદાચિત્ બે, કદાચિત્ ત્રણ, કદા-
ચિત્ ચાર, યાત્ર સંખ્યાત અગર અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ જ્યારે એક
જીવ ઉત્પદ્યમાન થાય છે અને તે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, અને બીજા બધા
પૂર્વોત્પન્ન નારક આહારક થઈ જાય છે, તે સમયે આ બીજો ભંગ સમજવો જોઈએ

ત્રીજો ભંગ-ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક આ ભંગ તે સમયે ઘટિત થાય છે
જ્યારે ઘણા નારક ઉત્પન્ન થઈ રહ્યા હોય અને તેઓ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થાય. આ
ત્રણના સિવાય અન્ય કોઈ ભંગનો નારકમા સંભવ નથી થતો એજ પ્રકારે અમુર-
કુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો સુધીમા તથા કીન્દ્રિયોથી લઈને વૈમાનિકો સુધીમાં

દ્વીન્દ્રિયાદિષુ ચ વૈમાનિકપર્યન્તેષુ પ્રત્યેકં મદ્ગત્રયં વૌધ્યમ્ ઉપપાત્તવિરહભાવતઃ પ્રથમમદ્ગસ્ય
 એકાદિસંખ્યતયોત્પત્તેઃ શેષસ્ય ચ મદ્ગદ્વયસ્ય સર્વત્રાપિ સમુપલભ્યમાનત્વાત્, એકેન્દ્રિયેષુ
 પૃથિવ્યપ્તેજોવાયુવનસ્પતિષુ પ્રત્યેકમ્ 'આહારકા અપિ અનાહારકા અપિ' इत्येक एव मद्गः
 पृथिव्यप્तેजोवायुषु प्रत्येकं प्रतिसमयमसंख्येयानां वनस्पतिषु च प्रतिसमयमनन्तानां विग्रह
 गत्या समुपजायमानानामुपलभ्यमानत्वेन अनाहारकपदेऽपि सदैव तेषु बहुत्वसंभवात्,
 सिद्धेषु पुनः 'अनाहारकाः' इत्येक एव मद्गोऽवसेयः सकलशरीरपरित्यागेन सिद्धानामा-
 हारासंभवात्, बहूनाञ्च सदा सद्भवान् इति प्रथममाहारद्वारं प्ररूप्य सम्प्रति द्वितीयं भव्य
 द्वारं प्ररूपयितुमाह—'भवसिद्धि ए णं भंते ! जीवे हि आहार ए आणाहार ए ?' हे भदन्त !

इसी प्रकार असुरकुमारों से लेकर रत्ननितकुमारों तक में तथा द्वीन्द्रियों से लेकर वैमानिकों तक में प्रत्येक में तीन भंग जानने चाहिए। उपपात के विरह में प्रथम भंग घटित होता है और एकादि संख्या में उत्पत्ति होने पर शेष दो भंग घटित होते हैं मगर पृथ्वीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय जीवों में एक ही भंग पाया जाता है—बहुत आहारक और बहुत अनाहारक। इसका कारण यह है कि पृथ्वीकायिकों, अप्कायिकों, तेजस्कायिकों और वायुकायिकों में प्रत्येक समय असंख्यात जीव उत्पन्न होते हुए होते हैं और वनस्पतिकाय में प्रतिसमय अनन्त जीव विग्रह-गति से उत्पन्न होते हैं, इस कारण उनमें सदैव अनाहारक भी बहुत पाए जाते हैं। सिद्धों में 'अनाहारक' यही एक भंग पाया जाता है, क्योंकि सिद्ध जीव सकलशरीरों से रहित होने के कारण आहारक नहीं होते और वे सदैव बहु संख्या में अनाहारक पाए जाते हैं।

अब दूसरे भव्यद्वार की प्ररूपणा की जाती है—

પ્રત્યેકમા ત્રણ ભગ બળુકા બેધએ ઉપપાતના વિરહમા પ્રથમ ભગ ઘટિત થાય છે, અને એકાદિ સંખ્યામા ઉત્પત્તિ થના શેષ બે ભગ ઘટિત થાય છે. પણ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોમા એક જ ભંગ મળી આવે છે ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક. તેનું કારણ એ છે કે, પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો અને વાયુકાયિકોમા પ્રત્યેક સમયે અસંખ્યાત જીવ ઉત્પન્ન થનારા હોય છે અને વનસ્પતિકાયમા પ્રતિ સમય અનન્ત જીવ વિગ્રહ ગતિથી ઉત્પન્ન થઈ રહેલા હોય છે, એ કારણે તેઓમા સદૈવ અનાહારક પણ ઘણા મળી આવે છે. સિદ્ધોમા અનાહારક આ એક જ ભગ મળી આવે છે, કેમકે સિદ્ધ જીવ બધા શરીરોથી રહિત હોવાના કારણે આહારક નથી હોતા અને તેઓ સદૈવ ઘણી સંખ્યામા અનાહારક મળી આવે છે.

હવે બીજા ભવ્ય દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

ભવસિદ્ધિક્ક:-ભવૈઃ સંખ્યાતૈરસંખ્યાતૈરનતૈર્વા મિદ્ધિર્થસ્ય સ ભવમિદ્ધિકો ભવ્યઃ સ્વલુ જીવઃ કિમ્ આહારકો ભવતિ ? કિં વા અનાહારકો ભવતિ ? ભગવાનાહ - 'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'સિય આહારણ સિય અનાહારણ' ભવસિદ્ધિકો ભવ્યઃ સ્યાત્-કદાચિદ્ આહારકો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિદ્ અનાહારકો ભવતિ તત્ર વિગ્રહગત્યાઘવસ્થાયામ્ અનાહારકો બોધ્યઃ, તદન્ય કાલેપુનરાહારકોઽવસેયઃ, इति भावः, 'एवं जाव वेमाणिए' एवम्-गमुच्चयभवसिद्धिक जीवोक्तरीत्या यावत्-भवसिद्धिको नैरयिकासुरकुमागादि दशभवनपत पृथ्वीकायिकाद्ये केन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकश्चापि कदाचिद् आहारकः, कदाचिद् अनाहारकः प्रज्ञप्तः किन्त्वत्र सिद्धविषयक आलापो न वक्तव्यः सिद्धस्य मुक्तिपदप्राप्तत्वेन भवसिद्धिरस्त्रामावात्, सम्प्रति बहुत्वविशिष्टतया भवसिद्धि-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક અર્થાત્ ભવ્યજીવ આહારક હોતા હૈ યા અનાહારક ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક જીવ કદાચિત્ આહારક હોતા હૈ, કદાચિત્ અનાહારક હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વિગ્રહગતિ આદિ અવસ્થા મૈ અનાહારક સમજના યાહિય, શેષ સમય મૈ આહારક । જો જીવ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત ભવો કે પચ્ચાત્ કમી ન કમી સિદ્ધિ લાભ કરેગા, વહ ભવસિદ્ધિક-કહલાતા હૈ । જૈસી વક્તવ્યતા સમુચ્ચય ભવસિદ્ધિક કી કહી હૈ, વૈસી હી ભવસિદ્ધિક નારક, ભવસિદ્ધિક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર ભવસિદ્ધિક વૈમાનિક કી સમજલેની યાહિય, અર્થાત્ વહ મી કદાચિત્ આહારક ઓર કદાચિત્ અનાહારક હોતા હૈ । મગર યહાં સિદ્ધસંબંધી કથન નહીં કરના યાહિય ક્યોંકિ સિદ્ધ મુક્તિપદ કો પ્રાપ્ત કર ચુકે હૈ, અતઃવ ડન્હે ભવ્ય નહીં કહા જા સકતા ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભવસિદ્ધિક એવ કદાચિત્ આહારક હોય છે, કદાચિત્ અનાહારક હોય છે. તાત્પર્ય એછે કે વિગ્રહ ગતિ આદિ અવસ્થામા અનાહારક સમજવા ભેધએ. શેષ સમયમાં આહારક, એ એવ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત ભવોના પછી ક્યારે ને ક્યારે સિદ્ધિલાભ કરશે તે ભવસિદ્ધિક કહેવાય છે

જેવી વક્તવ્યતા સમુચ્ચય ભવસિદ્ધિકની કહી છે, તેવી જ ભવસિદ્ધિક નારક ભવ સિદ્ધિક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને ભવસિદ્ધિક વૈમાનિકની સમજલેવી ભેધએ અર્થાત્ તે પણ કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે પણ અહીં સિદ્ધ સંબંધી કથન કરવું ભેધએ કેમ કે સિદ્ધ મુક્તિ પદને પ્રાપ્ત કરી ચૂકયા છે, તેથી જ તેમને ભવ્ય નથી કહી શકાતા

હવે બહુત્વ વિશિષ્ટ ભવસિદ્ધિકોની વક્તવ્યતા કહેવાય છે-

કમધિકૃત્યાહ—‘ભવસિદ્ધિયા જં મંતે ! જીવા કિં આહારગા અણાહારગા ?’ હે મદન્ત !
 ભવસિદ્ધિકાઃ—ભવૈઃ સંખ્યાતૈરસંખ્યાતૈરનન્તૈર્-નિર્ગિદ્ધિર્યેષા તે ભવસિદ્ધિકાઃ સ્વલુ જીવાઃ કિમ્
 આહારકા ભવન્તિ ? કિં વા અનાહારકા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવે-
 નિર્ગિદ્ધિયવજ્જો તિયમંસો’ જીવૈકેન્દ્રિયવર્ગો—જીવસમુચ્ચયં વર્જયિત્વા એકેન્દ્રિયાણિ ચ વર્જયિતા
 ત્રિકમજ્જો—મજ્જત્રયં વક્તવ્યમ્, તથા ચાત્રાપિ આહારઃ ક્ષાત્ત્વમ્ સમુચ્ચયજીવપદે એકેન્દ્રિયેષુ
 ચ પૃથિવ્યાદિવનસ્પતિપર્યન્તેષુ ભવસિદ્ધિકેષુ પ્રત્યેકદ્રુત્યત્રેય ‘આહારકા અપિ અનાહારકા
 અપિ’ इत्येक एवमज्જો बहुवचनान्तो वक्तव्यः, तदन्येषु त्रैगुणिकान्द्रिषु भवसिद्धिकेषु मज्जत्रयं
 વક્તવ્યમ્ તથાહિ કદાચિત્ સર્વે દેવતા આહારકા એવ નત્વેહોડપિ અનાહારકઃ, इति प्रथमो
 મજ્જઃ ૧, અથવા કદાચિત્ વ્રહ્મ આહારકાઃ કશ્ચિદેકોડનાહારકઃ, इति द्वितीयो मज्जः २,
 અથવા વ્રહ્મ એવ આહારકા અપિ અનાહારકા અપિ મગન્તિ, इति तृतीयो मज्जः ३, यथा-
 ચોક્તરીત્યા ભવસિદ્ધિકે પ્રત્સ્મિન્ વદ્રુપુ આહારકત્વાનાહારકત્વપ્રરૂપણં કૃત્વં તથા અભવ

અવ વહુત્વવિશિષ્ટ ભવસિદ્ધિકોં કી વક્તવ્યતા કહી જાતી હૈ -

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! વહુત ભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હોતે હૈં અથવા
 અનાહારક હોતે હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સમુચ્ચય જીવ ઔર એકેન્દ્રિય કો છોડકર ત્રીન મંગ
 કહને ચાહિય . તાત્પર્ય યદ્ હૈ કિ આહારકઢાર કે સમાન યહાં મી સમુચ્ચય
 જીવ પદ મેં ઔર એકેન્દ્રિય ભવસિદ્ધિકોં મેં ‘વહુત આહારક ઔર વહુત અનાહારક’
 યહ્ એક મંગ હી પાયા જાતા હૈ . ઇન દો પદોં કે સિવાય શેષ નારક આદિ ભવ
 સિદ્ધિકોં મેં ત્રીન મંગ કહને ચાહિય, યથા—કદાચિત્ સમી આહારક હી હોતે હૈં,
 અનાહારક એક મી નહીં પાયા જાતા, યદ્ પ્રથમ મંગ હૈ . કદાચિત્ વહુત આહાર
 રક હોતે હૈં ઔર એક અનાહારક હોતા હૈ, યહ્ દૂસરા મંગ હૈ . કદાચિત્ વહુત
 આહારક મી હોતે હૈં ઔર વહુત અનાહારક મી હોતે હૈં, યહ્ ત્રીસરા મંગ હૈ .

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ઘણાભવસિદ્ધિક છુવો આહારક હોય છે અથવા અનાહારક હોય છે?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સમુચ્ચય છુવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રણ ભગ કહેવા
 જોઈએ, તાત્પર્યએ છે કે આહારક દ્વારના સમાન અહીં પણ સમુચ્ચય છુવ પદમા અને
 એકેન્દ્રિય ભવસિદ્ધિકેમા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક, આ એક ભગજ મળે છે.
 આ એ પદોના સિવાય શેષ નારક આદિ ભવસિદ્ધિકેમા ત્રણ ભગ કહેવા જોઈએ, જેમ
 કદાચિત્ બધા આહારક જ હોય છે, અનાહારક એક પણ નથી મળતા આ પ્રથમ ભગ
 છે. કદાચિત્ ઘણા આહારક હોય છે અને એક અનાહારક હોય છે, આ બીજો ભગ છે
 કદાચિત્ ઘણા આહારક પણ હોય છે અને ઘણા અનાહારક પણ હોય છે આ ત્રીજો ભગ છે.
 જે પ્રકારે એક ભવસિદ્ધિક, અને ઘણા ભવસિદ્ધિકમા આહારકત્વ તેમજ અનાહાર

સિદ્ધિઃપિ કર્તવ્યમ્ ડમયત્રૈવ એકત્વે વહુત્વે ચ મદ્ધાનાં સમાનત્વાદિત્યભિપ્રાયેનાદ-‘અમવ-
સિદ્ધિય વિ એવં ચેવ’ અમવસિદ્ધિકેડપિ એવચ્ચૈવ-પૂર્વોક્તમયમિદ્ધિરુવદેવ જીવાદિ વૈમાનિ-
કાન્ત પશ્ચર્વિશતિદણ્ડકેપુ એકત્વે વહુત્વે આહારકત્ત નાદારકત્તવિપયકો મદ્ધોડમયેઃ,
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નો મવસિદ્ધિય નો અમવસિદ્ધિય ણં મતે ! જીવે કિં આહારય, અણા-
હારય ?’ હે મદ્ધન્ત ! નો મવસિદ્ધિકો નો અમવસિદ્ધિકઃ સ્વત્તુ જીવઃ કિમ્ આહારકો મવતિ ?
કિં વા અનાહારકો મવતિ ? નો મવસિદ્ધિકો નાપિ અમવસિદ્ધિકઃ સિદ્ધ એવ મંમવતિ સદિ
સિદ્ધો મવાતીતત્ત્વાદ્ મવસિદ્ધિનો ન સમવતિ, અમવસિદ્ધિકઃ પુનારુદ્ધત્ત્વા સિદ્ધગમનાયોગ્ય
એવોચ્ચતે અતએવ સિદ્ધિ પ્રાપ્તેઃ સિદ્ધસ્તાવદમવસિદ્ધિકોડપિ ન સંમવતિ એચ્ચ નો મવ-
સિદ્ધિક નો અમવસિદ્ધિકત્તવપ્રરુપણે દ્વે એવ પદે મવતઃ-જીવપદ સિદ્ધિપદચ્ચ, તદુમયત્રાપિ

જિસ પ્રકાર એક મવસિદ્ધિક ઓર વહુત મવસિદ્ધિકોં મેં આહારકત્તવ એવં
અનાહારકત્તવ કા નિરુપણ ક્રિયા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર અમવસિદ્ધિક મેં મી
કરના આદિય, વયોંકિ ડોનોં જગહ એકત્તવ ઓર વહુત્તવ કે વિષય મેં મંગ સમાન
હી હૈ, હસ અભિપ્રાય સે કહતે હૈં-પૂર્વોક્ત મવસિદ્ધિક કી માંતિ જીવ સે લેકર
વૈમાનિક તત્ત્વ કે પચ્ચીસોં ઢણ્ડકોં મેં, એત્તવ ઓર વહુત્તવ કી અપેક્ષા સે આહાર
કત્તવ એવં અનાહારકત્તવ કે વિષય મેં સમસ લેના આદિય !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નો મવસિદ્ધિક નો અમવસિદ્ધિક જીવ આહારક
હોતા હૈ યા અનાહારક ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નો મવસિદ્ધિક-નો અમવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ જીવ
હી હો સકતા હૈ । સિદ્ધ મવ સે અતીત હોને કે કારણ મવસિદ્ધિક નહીં કહા
જા સકતા । અમવસિદ્ધિક વહ કહલાતા હૈ જો મોક્ષગમન કે યોગ્ય ન હો, અત-
એવ સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત સિદ્ધ કો અમવસિદ્ધિક મી નહીં કહા જા સકતા । હસ

કત્તવત્તુ નિરૂપણ કાર્યેહું છે, એજ પ્રકારે અભવસિદ્ધિકમા પણ કહેવુ જોઇએ, કેમકે
મન્ને જગ્યાએ એકત્તવ અને બહુત્તવના વિષયમા ભગ સમાન જ છે, એ અભિપ્રાયથી કહે છે
પૂર્વોક્ત ભવસિદ્ધિકની જેમ જીવથી લઈને વૈમાનિક સુધીના પચીસે ઢણ્ડકમા એકત્તવ અને
બહુત્તવની અપેક્ષાથી આહારકત્તવ તેમજ અનાહારકત્તવના વિષયમા સમજી લેવુ જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હોય
છે કે અનાહારક ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ જીવ જ થઇ
શકે છે સિદ્ધ ભવથી અતીત થવાના કારણે ભવસિદ્ધિક નથી કહેવાતો. અભવસિદ્ધિક
તે કહેવાય છે જે મોક્ષગમનને યોગ્ય ન હોય, તેથી જ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત સિદ્ધને અભવ-
સિદ્ધિક પણ નથી કહી શકતા એ પ્રકારે નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિકની પ્રરૂપણામાં
જેજ પદ થઇ શકે છે-જીવ પદ અને સિદ્ધ પદ, આ મન્ને પદોમા એકત્તવની વિવક્ષાથી
પા ૮૦

एकत्वे एक एव भङ्गः—‘अनाहारकः’ इत्यभिप्रायेणाह—‘गौतम ! णो आहारए अणाहारए’ हे गौतम ! नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः स्तावज्जीवो नो आहारको भवति अपि तु अनाहारको भवति तस्य सिद्धत्वे पर्यवसानात्, ‘एवं सिद्धे वि’ एवम्—समुच्चयजीवोक्तरीत्या सिद्धोऽपि तावत्—नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः आहारको न भवति तस्य सकलशरीर परित्यागात् अतएव अनाहारको भवति, सम्प्रति बहुत्वमाधिकृत्य प्ररूपयितुमाह—‘णो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः मंते ! जीवा किं आहारणा अणाहारणा ?’ हे भदन्त ! नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः खलु जीवाः हिंस् आहारकाः भवन्ति ? किं वा अनाहारका भवन्ति ? बहुत्वेऽपि—‘अनाहारकाः’ इत्येकमेव भङ्गं प्रतिपादयितुं भगवानाह—‘गौतम ! नो आहारणा अणाहारणा’ हे गौतम ! नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः नो आहारका भवन्ति अपि तु अनाहारका एव भवन्ति, तेषां मपि जीवानां सिद्धत्वे एव पर्यवसानात् ‘एवं सिद्धा वि’ एवम्—समुच्चयजीवोक्तरीत्या सिद्धा अपि नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः आहारका न भवन्ति

प्रकार नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः कत्व की प्ररूपणा में ठो ही पद हो सकते हैं—जीवपद और सिद्धपद । इन दोनों पदों में एकत्व की विवक्षा में एक ही भंग होता है—‘अनाहारक’ इस अभिप्राय से कहते हैं—हे गौतम ! नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः जीव आहारक नहीं होता, अनाहारक होता है, क्योंकि सिद्धत्व में उसका पर्यवसान हो चुका है । इसी प्रकार सिद्ध भी आहारक नहीं होता, क्योंकि समस्त शरीरों से रहित होने के कारण ही सिद्ध होता है ।

अब बहुत्व की विवक्षा से प्ररूपणा करते हैं

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! बहुत नो भवसिद्धिः—नो अभवसिद्धिः जीव आहारक होते हैं अथवा अनाहारक होते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! एक नो भवसिद्धिः—नो अभवसिद्धिः की तरह बहुत नो भवसिद्धिः नो अभवसिद्धिः भी आहारक नहीं होते, वरन् अनाहारक होते हैं, क्योंकि उनका भी सिद्धत्व में ही पर्यवसान होता है । इसी प्रकार

એક જ ભગ થાય છે. અનાહારક એ અભિપ્રાયથી કહે છે—હે ગૌતમ ! નો ભવસિદ્ધિ, નો અભવસિદ્ધિ એવ આહારક નથી હોતા, અનાહારક હોય છે, કેમ કે સિદ્ધત્વમાં તેણે પર્યવસાન થઈ ગયું છે એજ પ્રકારે સિદ્ધ પણ આહારક નથી હોતા, કેમ કે સમસ્ત શરીરોથી રહિત હોવાના કારણે જ સિદ્ધ થાય છે

હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી પ્રશ્ન કરે છે—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નો ભવસિદ્ધિ નો અભવસિદ્ધિ એવો આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક નો ભવસિદ્ધિ—નો અભવસિદ્ધિની જેમ પણ નો ભવસિદ્ધિ નો અભવસિદ્ધિ પણ આહારક નથી હોતા, પણ અનાહારક હોય છે, કેમ કે તેમણે—પણ સિદ્ધત્વમાં જ પર્યવસાન થાય છે,

अपि तु अनाहारका एव भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, 'द्वारं २' द्वितीयं भव्यद्वारं २ सङ्गातम् ।

अथ तृतीयं सञ्ज्ञिद्वारं प्ररूपयितुमाह—'गण्णी णं मते । जीवे किं आहारए अणाहारए ?' हे भदन्त ! सञ्ज्ञी-समनस्कः सृष्ट जीवः किम् आहारको भवति ? किं वा अनाहारको भवति ? भगवानाह—'गोयमा !' इं गोमम ! 'सिय आहारए मिय अणाहारए' सञ्ज्ञी तावत् स्यात्—कदाचिद् आहारको भवति, स्यात्—कदाचिद् अनाहारको भवति, तत्र विग्रहावस्थाया-मनाहारको बोध्यः, तदन्यकाले आहारकोऽवसेव, अथ समनम्कस्यैव संज्ञित्वाद् विग्रहगती मनसोऽभावात् अथ संज्ञीभूत्वा अनाहारकः संभवतीति चेद्ब्रूयते विग्रहगत्यापन्नस्यापि संज्ञायुष्मवेदनात् संज्ञित्वव्यपदेशेन दोषाभावात् नारकायुष्मवेदनात् नारकत्वं 'एव त्राव वेमाणिए' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या यावत् संज्ञी नैरयिकामूरकुमारादि दशभवनपति

बहुत्वे विशिष्ट सिद्ध भी आहारक नहीं, किन्तु अनाहारक होते हैं । इस विषय में युक्ति पूर्ववत् ही है ।

अब तीसरे सञ्ज्ञिद्वार की प्ररूपणा की जाती है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! संज्ञी जीव आहारक होता है या अनाहारक होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! स्यात् आहारक होता है, स्यात् अनाहारक होता है ।

विग्रहगति की अवस्था में अनाहारक समझना चाहिए और अन्य समय में आहारक समझना चाहिए ।

शंका—जो मन से युक्त हो, वह संज्ञी कहलाता है । विग्रहगति में मन होता नहीं, ऐसी स्थिति में संज्ञी होकर अनाहारक कैसे हो सकता है ?

समाधान—विग्रहगति को प्राप्त होने पर भी जो जीव संज्ञी के आयुष्य का वेदन कर रहा है, वह उस समय मन के अभाव में भी संज्ञी ही कहलाता है । जैसे नारक के आयुष्य का वेदन करने के कारण विग्रहगति प्राप्त नरकगामी जीव नारक कहलाता है । अतएव उक्त कथन निर्दोष है ।

એ કારણે બહુતવ વિશિષ્ટ સિદ્ધ પણ આહારક નથી કિન્તુ અનાહારકજ હોય છે. આવિષયમા યુક્તિ પૂર્વવત છે.

હવે ત્રીજા સંજ્ઞી દ્વારની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સંજ્ઞી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારક હોય છે સ્યાત્ અનાહારક હોય છે વિગ્રહગતિની અવસ્થામા અનાહારક સમજવા જોઈએ, અને અન્ય સમયમાં આહારક સમજવા જોઈએ. શંકા—જે મનથી યુક્ત હોય તે સંજ્ઞી કહેવાય છે, વિગ્રહગતિમાં મન નથી હોતું એવી સ્થિતિમા સંજ્ઞી થઈને અનાહારક કેવી રીતે થઈ શકે ?

સમાધાન—વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થઈને પણ જે જીવ સંજ્ઞીના અયુષ્યનું વેદન કરી રહેલ છે, તે, તે સમયે મનના અભાવમાં પણ સંજ્ઞી જ કહેવાય છે. જેમ નારકના આયુષ્યના વેદનના કારણે વિગ્રહગતિપ્રાપ્ત નરકગામી જીવ નારક કહેવાય છે, એથી જ ઉક્ત કથન નિર્દોષ છે.

પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મનુષ્ય વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકોડપિ કદાચિદ્ આહારકો ભવતિ
 કદાચિદ્ અનાહારકો ભવતિ, તત્ર વિગ્રહગતી અનાહારક સ્તદન્યજાલે આહારકો ભવતિ,
 કિન્તુ-‘ળવર ઈન્દિય વિગ્રહિદિયા નો પુન્ચ્છજન્તિ’ નવરમ્-પૂર્વાપેખયા વિશેષત્તુ એકેન્દ્રિય
 વિકલેન્દ્રિયાઃ-પૃથ્વીકાયિકાદિ વનરર્પતિત્તાયિકાન્તા એકેન્દ્રિયાઃ, દ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયરૂપા
 વિકલેન્દ્રિયાઃ સંજ્ઞિપુ નો પૃચ્છચન્તે તેપામમનસ્કતયા સંજ્ઞિત્વાસંભવાત્. અય વહુત્વમયિ-
 કૃત્યાહ-‘સળ્ળી ળં મંને ! જીવા કિં આહારગા, અગાહારગા !’ હે પદન્ત ! સંજ્ઞિનઃ-
 સમનસ્કાઃ સ્વલ્લુ જીવાઃ યિમ્ આહારકા ભવન્તિ ? કિં વા અનાહારકા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-
 ‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવાહો તિયમંગો જાવ વેમાણિયા’ જીવાદિકલ્પિકમ્-જીવપદે
 નૈરયિકાદિષોડશાન્તદળકેપુ ચ પ્રત્યેકં સર્વત્ર મદ્ગત્રયં વક્તવ્યમ્, તત્ર-‘સર્વેડપિ તાવદ્ મદે-
 યુરાહારકાઃ’ ? ઇતિ પ્રથમો મદ્ગત્રયઃ, ‘અથવા આહારકાશ્ચ વહવઃ, કશ્ચિદનાહારકશ્ચ’ ઇતિ દ્વિતીયો

મનુચ્ચય જીવ કી तरह સંજ્ઞી નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યતર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક મી કદાચિત્ આહારક ઓર કદાચિત્ અનાહારક હોતા હૈ, અર્થાત્ વિગ્રહગતિ કે સમય અનાહારક ઓર અન્ય સમય મેં આહારક હોતા હૈ વિશેષતા યહ્ હૈ કિં યહ્ પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય ઓર દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય રૂપ વિકલેન્દ્રિય કો લેકર પ્રશ્ન નહીં કરના યાહિય, ક્યોંકિ મનોહીન હોને કે કારણ વે સંજ્ઞી નહીં હોતે હૈં ।

અથ વહુત્વ કી વિવક્ષા કરકે કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વહુન સંજ્ઞી જીવ આહારક હોતે હૈં યા અનાહારક હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવપદ મેં તથા નૈરયિક આદિ સોલહ દળકોં મેં સર્વત્ર ત્રીન મંગ કહને યાહિય । વે ત્રીન મંગ હ્રત પ્રકાર હૈં-(૧) સમી આહારક હોતે હૈં (૨) વહુત આહારક હોતે હૈં, ઇક અનાહારક હોતા હૈં ઓર (૩) વહુત

સમુચ્ચય જીવની જેમ સંજ્ઞી નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પશુ-કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક થાય છે, અર્થાત્ વિગ્રહગતિના સમયે અનાહારક અને અન્ય સમયમાં આહારક હોય છે. વિશેષતા એ છે કે, અહીં પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયને અને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિયે ને લઈને પ્રશ્ન ન કરવો જોઈએ કેમ કે મનોહીન હોવાના કારણે તેઓ સંજ્ઞી હોતા નથી.

હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને કહે છે.-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા સંજ્ઞી જીવો આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જીવપદમાં તથા નૈરયિક આદિ સોલહ દળકોમાં સર્વત્ર ત્રણ ભાગ કહેવા જોઈએ.

મદ્ગઃ ૨, 'અથવા વહવ એ આહારકાશ્ચ અનાહારકાશ્ચ' ઇતિ તૃતીયો મદ્ગઃ ૩, યાવત્-સંજ્ઞિનો નૈરયિકા અમુરકુમારાદિ દશમવનપતયઃ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા મનુષ્યા વાનવ્યન્તરજ્યો તિષ્ઠકા વૈમાનિકાશ્ચ સર્વેઽપિ શ્વેયુગદારકાઃ, અથવા વહવ આહારકાઃ કશ્ચિદેકોઽનાહારકશ્ચ અથવા વહવ એ આહારકાશ્ચ અનાહારકાશ્ચેતિ ભાવઃ, અત્ર જીવસમુચ્ચયપદે પ્રથમમદ્ગઃ સકલલોકાપેક્ષયા સંજ્ઞિત્વેનોત્પાતવિદ્યાભાવાત્, એકસ્મિન્ સંજ્ઞિનિ વિગ્રહગત્યાપન્ને દ્વિતીયો મદ્ગઃ, વહુપુ સંજ્ઞિપુ વિગ્રહગત્યાપન્નેપુ સત્સુ તૃતીયો મદ્ગોઽવસેયઃ, પવં નૈરયિકાદિપોહણપદેઽપિ મદ્ગચં ભાવનીયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અસંજ્ઞી જં મંને ! જીવે કિં આહારણ અણાહારણ ?' હે મદન્ત ! અસંજ્ઞી-અમનસ્કઃ સ્વલુ ત્રીનઃ કિમ્ આહારકો ભવતિ ? કિં વા અનાહારકો ભવતિ ? મગતાનાહ-ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય આહારણ સિય અણાહારણ' અસંજ્ઞી આહારક ઓર વહુન અનાહારક હોતે હૈં । યાવત્-સંજ્ઞી નારકા અમુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ, પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક મ્હી (૧) સબ આહારક હોતે હૈં (૨) અથવા વહુત આહારક ઓર કોઈ એક અનાહારક હોતા હૈં (૩) અથવા વહુત આહારક ઓર વહુત અનાહારક હોતે હૈં । યહાં સમુચ્ચય જીવ પદ મેં પ્રથમ મંગ ઉસ સમય ઘટિત હોતા હૈં જબ સમ્પૂર્ણ લોક મેં એક મ્હી જીવ સંજ્ઞી કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન ન હો રહા હો । જબ એક સંજ્ઞી જીવ વિગ્રહગતિ કો પ્રાપ્ત હો તબ દ્વિતીય મંગ હોતા હૈં ઓર જબ વહુત સંજ્ઞી વિગ્રહગતિ કો પ્રાપ્ત હોં તો તૃતીય મંગ હોતા હૈં । હસી પ્રકાર નૈરયિક આદિ સોલહોં પદોં મેં ત્રીન-ત્રીન મંગ સમક્ષ લેને ચાહિણ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસંજ્ઞી અમનસ્ક જીવ આહારક હોતા હૈં યા અનાહારક ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી જીવ કદાચિત્ આહારક ઓર કદાચિત્ અના-

તે ત્રણ ભગ આ પ્રકારે છે-(૧) બધા આહારક હોય છે (૨) ઘણા આહારક હોય છે, એક અનાહારક હોય છે (૩) ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે યાવત્ સંજ્ઞી નારક, અમુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ, પશ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક ત્રણ (૧) બધા આહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક અને કોઈ એક અનાહારક હોય છે (૩) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે. અહીં સમુચ્ચય એવ પદમા પ્રથમ ભગ તે સમયે ઘટિત થાય છે જ્યારે સંપૂર્ણ લોકમા એક ત્રણ ભગ સંજ્ઞીના રૂપમા ઉત્પન્ન ન થઈ રહ્યો હોય જ્યારે એક સંજ્ઞી એવ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે દ્વિતીય ભગ થાય છે અને જ્યારે ઘણા સંજ્ઞી વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થાય તો તૃતીય ભગ થાય છે એટલે પ્રકારે નૈરયિક આદિ સાતે પદોમાં ત્રણ ત્રણ ભગ સમજી લેવા નોંધજો

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસંજ્ઞી-અમનસ્ક એવ આહારક હોય છે કે અનાહારક ?

તાવત્ સ્યાત્-કદાચિદ્ આહારકો भवति, स्यात्-कदाचिद् अनाहारको भवति, तत्र विग्रहा वस्थायां प्राग्ब्रूयापि अनाहारको बोध्यः, तदन्तर्काले आहारकोऽवगन्तव्यः, 'एव णेरइए जाव वाणमंतरे' एवम्-समुच्चयजीवोक्तरीत्या असंज्ञी नैरर्थिको यावत्-असुरकुमारान्ति दश भवनपतिपृथिवीकायिक। एकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरश्च कदा चिद् आहारकः, कदाचिद् अनाहारको बोध्यः, तत्र विग्रहगतौ अनाहारकः, तद्यन्यकाले आहारको द्रष्टव्यः, किन्त्वत्र-‘जोइसियवेमाणिया ण पुच्छिज्जंति’ ज्योतिष्कवैमानिका न पृच्छयन्ते तेषां संहित्वव्यवहाराभावात्, सम्प्रति बहुत्वगधिकृत्याह-‘असंज्ञी णं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?’ हे रुदन्त ! असंज्ञिनः खलु जीवाः किम् आहारका भवन्ति ? किंवा अनाहारका भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘आहारगा विहारक होना है । पूर्व की भांति यहाँ विग्रहगति की अपेक्षा से अनाहारक और अन्य समय में आहारक जानना चाहिए ।

समुच्चय जीव की भांति असंज्ञी नारक, असुरकुमार आदि दश भवन पति, पृथ्वीकायिक आदि एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, तिर्यच पंचेन्द्रिय, मनुष्य, वान व्यन्तर भी कदाचित् आहारक और कदाचित् अनाहारक होते हैं । विग्रहगति के समय अनाहारक और अन्य समय में आहारक समझना चाहिए । किन्तु यहाँ ज्योतिष्क और वैमानिकों संबंधी पृच्छा नहीं करनी चाहिए, क्योंकि उनमें असंज्ञीपन का व्यवहार नहीं होता । अब बहुत्व की विवक्षा कर के कथन किया जाता है-

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી એવ કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે પૂર્વની જેમ અહીં પણ વિગ્રહગતિની અપેક્ષાએ અનાહારક અને અન્ય સમયમા આહારક ભણવા ભેળાએ

સમુચ્ચય એવની જેમ અસંજ્ઞી, નારક, અસુરકુમાર આદિ દશ ભવનપતિ, પૃથ્વી-કાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, તિર્યચ પંચેન્દ્રિય, મનુષ્ય અને વાનવ્યન્તર પણ કદાચિત્ આહારક અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે. વિગ્રહગતિના સમયે અનાહારક અને અન્ય સમયમા આહારક સમજવા ભેળાએ કિન્તુ અહીં જ્યોતિષક અને વૈમાનિકો સંબંધી પૃચ્છા ન કરવી ભેળાએ કેમ કે તેમનામા અસંજ્ઞી પણનાં વ્યવહાર નથી થતો હવે બહુત્વની વિવક્ષા કરીને કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઘણા અસંજ્ઞી એવા આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસંજ્ઞી એવા આહારક પણ હોય અને અનાહારક પણ હોય છે, આ એક ભગ મળી આવે છે કરવું એ છે કે પ્રત્યેક સમયમા અનન્ત એકેન્દ્રિય એવ વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત થયેલા મળે છે, તેથી સમુચ્ચય એવ પદમા અનાહારકોની બહુલતા સદૈવ રહે છે,

અગાહારણા વિ ઇગો મંગો' અસંજિનો બીજા આહારકા અપિ અનાહારકા અપિ ભવન્તિ, इत्येक एव भद्रः समुच्चयजीवपदे इत्यर्थः, प्रतिसमयमेकेन्द्रियाणामनन्तानां विग्रहगत्या-
पक्षानामनाहारकाणां सर्वद्वैवोपलभ्यमानतया अनाहारकपदे बहुत्वस्यैव गद्भावात्. गौतमः
पृच्छति—‘असंज्ञी णं भने ! णेरइया किं आहारया अणाहारया ?’ हे भदन्त ! असंज्ञिनः
खलु नैरयिकाः किम् आहारका भवन्ति ? किंवा अनाहारका भवन्ति ? भगवान् पट्टभट्टानाह—
‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘आहारया वा १’ असंज्ञिनो नैरयिका आहारका वा भवन्ति, ‘अणा
हारया वा २’ अनाहारका वा भवन्ति २. ‘अहवा आहारए य अणाहारए य ३’ अथवा आहा-
रकश्च अनाहारकश्च कश्चिद् भवति ३, ‘आहारए य अणाहारया य ४’ कश्चिद् आहारकश्च वद्व
अनाहारकाश्च भवन्ति ४, ‘अहवा आहारया य अणाहारए य ५’ अथवा आहारकाश्च वद्व
भवन्ति, कश्चिद् अनाहारकश्च भवति ५, ‘अहवा आहारया य अणाहारया य ६’ अथवा वद्व

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વહુત અસંજી જીવ આહારક હોતે હૈં અથવા
અનાહારક હોતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસંજી જીવ આહારક મી હોતે હૈં ઓર અનાહારક
મી હોતે હૈં, યહ એક હી મંગ પાયા જાના હૈં । કારણ યહ હૈં કિ પ્રત્યેક સમય મેં
અનન્ત એકેન્દ્રિય જીવ વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત પાચે જાતે હૈં, અતઃ સમુચ્ચય જીવ પદ
મેં અનાહારકોં કી બહુલતા સદા હી રહતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી હે ભગવન્ ! અસંજી નારક કયા આહારક હોતે હૈં અથવા
અનાહારક હોતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! યહાં છહ મંગ હોતે હૈં, યથા—(૧) અસંજી નારક સર્વ
આહારક હોતે હૈં (૨) અનાહારક હોતે હૈં (૩) અથવા કોઈ આહારક ઓર કોઈ
અનાહારક હોતા હૈં (૪) અથવા કોઈ એક આહારક ઓર વહુત અનાહારક હોતે
હૈં (૫) અથવા વહુત આહારક હોતે હૈં, એક અનાહારક હોતા હૈં (૬) અથવા
વહુત આહારક ઓર વહુત અનાહારક હોતે હૈં । હસ પ્રકાર યે છહ મંગ હોતે હૈં,

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અસંજી નારક શુ આહારકહોય છે અથવા તે
અનાહારક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અહીં છ ભગ થાય છે, જેમકે—

(૧) અસંજી નારક બધા આહારક હોય છે.

(૨) અનાહારક હોય છે

(૩) અથવા કોઈ આહારક અને કોઈ અનાહારક હોય છે,

(૪) અથવા કોઈ એક આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે

(૫) અથવા ઘણા આહારક હોય છે. અને એક અનાહારક હોય છે

(૬) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે,

एव आहारकाश्च अनाहारकाश्च भवन्ति ६, 'एवं एष छब्भंगा' एवम्-उत्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः असंज्ञिनैरयिकेषु पट्टमङ्गाः संभगन्ति, तत्र 'आहारका' इति प्रथमो भङ्गो यदा अन्योऽसंज्ञी नैरयिकः समुत्पद्यमानो विग्रहगत्यापन्ना नोपलभ्यते पूर्वोत्पन्नास्त्वसंज्ञिनः सर्वेऽपि आहारकाः सञ्जाताः तदाऽवगन्तव्यः, 'अनाहारकाः' इति द्वितीयो भङ्गो यदा पूर्वोत्पन्नोऽसंज्ञी नैरयिक एकोऽपि नोपलभ्यते उत्पद्यमानास्तु विग्रहगत्यापन्ना बहव उपलभ्यन्ते तदा बोध्यः, 'आहारकश्च अनाहारकश्च' इति तृतीयो भङ्गो यदा चिरकालोत्पन्न एकोऽसंज्ञी नैरयिक उपलभ्यते सम्प्रति उत्पद्यमानोऽपि विग्रहगत्यापन्न एकसादा बोध्यः, 'आहारकश्च अनाहारकाश्च' इति चतुर्थो भङ्गश्चिरकालोत्पन्ने एकस्मिन् अमंज्ञिनि नैरयिके विद्यमाने सति सम्प्रति उत्पद्यमानेषु असंज्ञिषु विग्रहगत्यापन्नेषु विज्ञेयः. 'आहारकश्च अनाहारकश्च' इति पञ्चमो भङ्गश्चिरकालोत्पन्नेषु बहुषु असंज्ञिषु नैरयिकेषु सत्सु सम्प्रति उत्पद्यमाने विग्रहगत्यापन्ने एकस्मिन् असंज्ञिनि द्रष्टव्यः, 'आहारकश्च अनाहारकाश्च' इति षष्ठो भङ्गस्तु चिरकालोत्पन्नस्य प्रथम भंग तथ घटित होता है जब कोई भी असंज्ञी नारक विग्रहगति को प्राप्त नहीं पाया जाता है और पूर्वोत्पन्न असंज्ञी नारक सभी आहारक हो चुकते हैं। दूसरा भंग उस समय घटता है जब पूर्वोत्पन्न असंज्ञी नारक एक भी नहीं पाया जाता और उत्पद्यमान विग्रहगति प्राप्त बहुत पाये जाते हैं। तृतीय भंग उस समय होता है जब चिर कालोत्पन्न एक असंज्ञी नारक पाया जाता है और वर्तमान में उत्पद्यमान विग्रहगति प्राप्त भी-एक पाया जाता है। चौथा भंग उस समय समझना चाहिए जब चिरकालोत्पन्न एक असंज्ञी नारक विद्यमान हो और वर्तमान में उत्पद्यमान बहुत-से असंज्ञी विग्रहगति को प्राप्त हों। पाँचवां भंग उस समय घटित होता है जब चिरकालोत्पन्न बहुत-से असंज्ञी नारक विद्यमान हों और वर्तमान में उत्पद्यमान विग्रहगति प्राप्त

એ પ્રકારે આ છ ભગ બને છે, તેમનામાથી પ્રથમ ભગ ત્યારે ઘટિત થાય છે કે જ્યારે કોઈ પણ અસંજી નારક વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થયેલ મળી આવે અને પૂર્વોત્પન્ન અસંજી નારક બધા આહારક થઇ જાય છે

બીજો ભગ તે સમયે ઘટે છે, જ્યારે પૂર્વોત્પન્ન અસંજી નારક એક પણ નથી મળી આવતો અને ઉત્પદ્યમાન વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત ઘણા મળી આવે છે

તૃતીયભગ તે સમયે થાય છે, જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન એક અસંજી નારક મળે છે અને વર્તમાનમા ઉત્પદ્યમાન વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત ઘણુ એક મળી આવે છે

ચોથો ભગ ત્યારે સમજવો જોઇએ જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન એક અસંજી નારક વિદ્યમાન હોય અને વર્તમાનમા ઉત્પદ્યમાન ઘણા અસંજી વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થય

પાંચમો ભગ તે સમયે ઘટિત બને છે જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન ઘણા અસંજી નારકો વિદ્યમાન હોય અને વર્તમાનમા ઉત્પદ્યમાન વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત એક અસંજી મળે,

લોત્પન્નેષુ વૃક્ષેષુ ચોત્પન્નેષુ અમંજિષુ સન્મુ અગન્તવ્યઃ, 'પ્રં જાત ધનિયકુમારા'
 એવમ્-પ્રસંજિ નૈરયિકોક્તરીત્યા એતે-પૂર્વગદર્શિતાઃ પદમજ્ઞા અમુરકુમારાદિ સ્તનિતકુમારપર્ય-
 વસાનેષ્વપિ દ્રષ્ટવ્યાઃ, ઇત્યભિપ્રાયેનાટ-યાવત્-અમુરકુમારાઃ, નાગકુમારા, સુવર્ણકુમારાઃ,
 અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિશાકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ,
 સ્તનિતકુમારા અપિ આહારકા વા ૧ અનાહારકા વા ૨ આહારકા અનાહારકા ૩ આહાર-
 રકા અનાહારકા ૪ અનાહારકા આહારકા અનાહારકા ૫ આહારકા અનાહારકા
 વા વક્તવ્યાઃ, અત્ર નૈરયિકાગામ્ અમુરકુમારાદિ યવનપતીનાં વાનવ્યન્તરાણાં સંજિભ્યઃ
 સંજિભ્યશ્ચોત્પન્નાત્ અસંજિભ્ય ઉત્પન્નમાના અમંજિન વ્યપદિચ્યન્તે સંજિભ્યશ્ચોત્પન્નમાનાઃ
 સંજિનો વ્યપદિચ્યન્તે, જ્યોતિષ્કૃત્તૈમાનિકાઃ પુનઃ સંજિભ્ય એવોત્પન્ને નામંજિભ્ય ઇતિ

एक असंज्ञी पाया जाय । छठा भंग उस समय समझना चाहिए जब चिर-
 कालोत्पन्न भी बहुत हों और उत्पद्यमान असंज्ञी भी बहुत हों ।

असंज्ञी नारकों में जैसे छह भंग कहे गए हैं, उसी प्रकार असुरकुमारों से
 लेकर स्तनितकुमारों तक सभी में छह छह भंग समझ लेने चाहिए । इस अभि-
 प्राय से कहते हैं-यावत् असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार,
 विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार और स्तनि-
 तकुमार भी उह भंगों वाले हैं, यथा-(१) आहारक (२) अनाहारक (३) एक आह-
 रक, एक अनाहारक (४) एक आहारक, बहुत अनाहारक (५) बहुत आहारक,
 एक अनाहारक और (६) बहुत आहारक, बहुत अनाहारक ।

નૈરયિક, અસુરકુમાર આદિ યવનપતિ તથા વાનવ્યન્તર, અસંજિયોં સે મી
 ઉત્પન્ન હોતે હેં ઓર સંજિયોં સે મી । જો અસંજિયોં સે ઉત્પન્ન હોતે હેં વે અસંજી
 કહે જાતે હેં ઓર જો સંજિયોં સે ઉત્પન્ન હોતે હેં, વે સંજી કહલાતે હેં । જ્યોતિષ્ક

છઠો ભંગ તે સમયે સમજવો જોઈએ જ્યારે ચિરકાલોત્પન્ન પણ ઘણા હોય અને
 ઉત્પદ્યમાન અસંજી પણ ઘણા હોય

અસંજી નારકોમાં જેવા છ ભંગ કહ્યા છે, એજ પ્રકારે અસુરકુમારોથી લઈને સ્ત-
 નિતકુમારો સુધી બધામાં છ છ ભંગ સમજી લેવા જોઈએ.

જો અભિપ્રાયથી કહે છે-યાવત્ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર
 વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ છ
 ભંગવાળા છે-જેમ કે (૧) આહારક (૨) અનાહારક (૩) એક આહારક એક અનાહારક
 (૪) એક આહારક ઘણા અનાહારક (૫) ઘણા આહારક, એક અનાહાર અને (૬) ઘણા
 આહારક ઘણા અનાહારક

નૈરયિક અસુરકુમાર આદિ યવનપતિ તથા વાનવ્યન્તર, અસંજીઓથી પણ ઉત્પન્ન
 થાય છે અને સંજીઓથી પણ, જે અમંજીઓથી ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ, અસંજી કહેવાય
 ૧૦ ૮૧

તે અસંજ્ઞિપુ ન પઠિતા ઇતિ ચોધ્યમ્ 'અર્થિદિપ્તુ અભંગય' એકેન્દ્રિયેષુ તાવદ્ અમદ્ગમ્-મજ્ઞાભાવઃ- 'આહારકા અપિ અનાહારકા અપિ' ઇત્યેક એવ મદ્ગ ઇત્યર્થઃ, તત્ર આહારકા સ્તાવદ્ વદ્વઃ પ્રસિદ્ધા ઇ, અનાહારકા અપિ પ્રતિનમય પૃથિવ્યપ્તેજો વાયુઃ પ્રત્યેકમ-સંસ્થાતા ભવન્તિ, પ્રતિસમયં વનસ્પતિકાયાિકાઃ અનન્તાઃ સર્વેકાલે ઉપલભ્યન્તે ઇતિ તેડપિ વદ્વઃ સિદ્ધાઃ કિન્તુ- 'વેદંદિય જાવ પંચિદિયતિરેકજોણિપ્તુ તિયમંગો' દ્વીન્દ્રિય યાવત્ ત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકેષુ અમંજિપુ ત્રિભદ્ગઃ-પ્રત્યેકં મદ્ગત્રયં વક્તવ્યમ્-લઘયા-પ્રાહારકાઃ સર્વેડપિ તાવદ્ મવેયુઃ ૧, અથવા વદ્વઃ આહારકાઃ કશ્ચિદનાહારકથ ૨, અથવા વદ્વઃ ઇવ આહારકથ અનાહારકથ મવન્તિ ૩, તત્ર યદા ઇકોડપિ દ્વીન્દ્રિયો વિગ્રહા વસ્યો નોપલભ્યતે તદા પૂર્વોત્પન્નાઃ સર્વેડપિ આહારકા ઇતિ પ્રથમો મદ્ગઃ ૧, યદા તુ ઇકો

ઔર વૈમાનિક દેવ સંજ્ઞિયોં સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અસંજ્ઞિયોં સે ઉત્પન્ન નહીં હોતે, અતएव અસંજ્ઞિયોં મેં ઉનકી ગણના નહીં કી ગઈ હૈં ।

એકેન્દ્રિયોં મેં અમંગક હૈ અર્થાત્ અંગોં કા અભાવ હૈ, અર્થાત્ ઉનમેં એક હી વિકલ્પ પાયા જાના હૈ- 'વહુત આહારક, વહુત અનાહારક ।' વહુત આહારક તો પ્રસિદ્ધ હી હૈં, અનાહારક ભી પ્રત્યેક સમય મેં વહુત પાચે જાતે હૈં, કયોંકિ અસંસ્થાત પૃથ્વીકાયાિક, અસંસ્થાત અપ્પકાયાિક અસંસ્થાત તેજસ્કાયાિક ઔર અસંસ્થાત વાયુકાયાિક તથા અનન્ત વનસ્પતિકાયા જીવ પ્રત્યેક સમય મેં ઉત્પન્ન હોતે રહતે હૈં ઔર વે વિગ્રહગતિ સમાપન્ન હોતે હૈં । કિન્તુ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય ઔર તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અસંજ્ઞિયોં મેં, પ્રત્યેક મેં ત્રીન અંગ કહને ઇાહિએ । વે હમ પ્રકાર હૈં- (૧) સમી આહારક હોતે હૈં (૨) અથવા વહુત આહારક ઔર એક કોઈ અનાહારક હોતા હૈ (૩) અથવા વહુત આહારક ઔર વહુત અનાહારક હોતે હૈં । જબ એક

એ અને જે સંજ્ઞિયોથી ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ સહી કહેવાય છે જ્યોત્તિષ અને વૈમાનિક દેવ અસંજ્ઞિયોથી જ ઉત્પન્ન થાય છે સહીયોથી ઉત્પન્ન નથી થતા, તેથી જ અમંજિ-યોમાં તેમની ગણના નથી કરેલી

એકેન્દ્રિયોમાં અમંગક છે, અર્થાત્ જ્યોતિના અભાવ છે, અર્થાત્ એક જ વિકલ્પ મળી આવે છે-ત્રણ આહારક, ઘણા અનાહારક ઘણા આહારક તો પ્રસિદ્ધ જ છે, અનાહારક ત્રણ પ્રત્યેક સમયમાં ઘણા મળી આવે છે. કેમ કે અસંસ્થાત પૃથ્વીકાયાિક, અસંસ્થાત અપ્પકાયાિક અસંસ્થાત તેજસ્કાયાિક, અને અમંજાત વાયુકાયાિક તથા અનન્ત વનસ્પતિ કાયાિક એવ પ્રત્યેક સમયમાં ઉત્પન્ન થતા રહે છે અને તેઓ વિગ્રહગતિ સમાપન્ન હોય છે. કિન્તુ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અસંજ્ઞિયોમાં, પ્રત્યેકમાં ત્રણ ભાગ કહેવા બેધ્યો

તે આ પ્રકારે છે-(૧) બધા આહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક અને એક કોઈ અનાહારક હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે

વિગ્રહાવસ્થો ભવતિ તદા પૂર્વે સર્વેઽપિ આહરતાઃ, ઉત્પન્નમાનસ્ત્વે કોઽનાહારક ડતિ દ્વિતીયો મજ્જઃ ૨, યદા પુનરુત્પન્નમાના અપિ વહવ ઉત્પન્નમ્બન્તે તદા તૃતીયો મજ્જો વિજેયઃ ૩, એતં ત્રીન્દ્રિયવતુરિન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયતિર્થગયોનિકેઽપિ સયમૂહનીયમ્, કિન્તુ—‘મણુમવાળમંતરેષુ છવ્ભંગા’ મનુષ્યવાનવ્યન્તરેષુ અસંજિષુ પૂર્વોક્તાઃ પદ્મમજ્જા વક્તવ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જો સજ્જી નો અસજ્જી જં ભતે ! જીવે કિં આહારણ અણાહાર ?’ હે મદન્ન ! નો સંજિ નો અસંજી હલ્લુ જીવઃ કિમ્ આહારકો ભવતિ ? કિં વા અનાહારકો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય આહારણ વિય અણાહારણ ય’ સ્યાત્—કદાચિદ્ આહારકો ભવતિ નો સંજિ નો અસંજી જીવઃ કેવલિનઃ સમુદ્ઘાતાઘવસ્થાવિરહે આહારસ્થાત્ સ્યાત્—કદાચિદ્ અનાહારકો ભવતિ ‘એવં મણુસે વિ’ એવમ્—સમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યા મનુષ્યોઽપિ અસંજી કદાચિદ્ આહારકો ભવતિ, કદાચિદ્ અનાહારકો ભવતિ, કિન્તુ—‘સિદ્ધે અણાહારણ’

મી દ્વીન્દ્રિય વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત નહીં પાયા જાતા ઓર પૂર્વોત્પન્ન સમી આહારક હોતે હૈ, તથ પ્રથમ ભંગ હોતા હૈ । જવ એક વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત હોતા હૈ, ઓર પૂર્વોત્પન્ન સવ આહારક હોતે હૈ, તથ એક અનાહારક ઓર વહુત આહારક, યહ દૂસરા ભંગ પાયા જાતા હૈ । કિન્તુ જવ ઉત્પન્નમાન મી વહુત હોતે હૈ ઓર પૂર્વોત્પન્ન આહારક મી વહુત હોતે હૈ, તથ તીસરા ભંગ ઘટિત હોતા હૈ । હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિયોં મેં, ચતુરિન્દ્રિયોં મેં ઓર નિર્યચ પંચેન્દ્રિયોં મેં સમગ્ર લેના ચાહિય । કિન્તુ અસંજી મનુષ્યોં ઓર વાનવ્યન્તરોં મેં પૂર્વોક્ત છહ ભંગ કહના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નોસંજી—નોઅસંજી જીવ વચા આહારક હોના હૈ યા અનાહારક ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક હોતા હૈ, કદાચિત્ અનાહારક હોતા હૈ, વયોંકિ કેવલી સમુદ્ઘાતાવસ્થા કે અભાવ મેં આહારક હોતે હૈ ।

ન્યારે એક પશુ ત્રીન્દ્રિય વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત નથી મળી આવતો અને પૂર્વોત્પન્ન બધા આહારક હોય છે, ત્યારે પ્રથમ ભંગ થાય છે

ન્યારે એક વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત હોય છે અને પૂર્વોત્પન્ન બધા આહારક હોય છે ત્યારે એક અનાહારક અને ઘણા આહારક, આ બીજો ભંગ બને છે.

કિન્તુ ન્યારે ઉત્પન્નમાન પશુ ઘણા હોય છે અને પૂર્વોત્પન્ન આહારક પશુ ઘણા હોય છે, ત્યારે ત્રીજો ભંગ ઘટિત થાય છે

એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયોમા ચતુરિન્દ્રિયોમા અને તિર્થચ પંચેન્દ્રિયોમા પશુ સમગ્ર હેવુ ભેદબોધે પશુ અસંજી મનુષ્યો અને વાનવ્યન્તરોમા પૂર્વોક્ત છ ભંગ કહેવા ભેદબોધે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! નો સંજી નો અસંજી છત્ર શું આહારક હોય છે, અગર નો અનાહારક ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક હોય છે કદાચિત્ અનાહારક હોય છે કેમકે કેવલીસમુદ્ઘાતાવસ્થાના - ભવમા આહારક હોય છે, એજ પ્રકારે મનુષ્ય અસંજીપશુ

સિદ્ધોઽનાહારકો ભવતિ તથાચ અનાહારકત્વં સમુદ્ધાતાવસ્થાયाम્ અયોગિત્વાવસ્થાયાં
સિદ્ધાવસ્થાયાં વા વિભાવનોયમ્,

સમ્પ્રતિ બહુત્વમધિકૃત્ય-‘પુહુત્તેણં નો સજ્ઞો નો અસજ્ઞી જીના આહારગા વિ અણા-
હારગાવિ’ પૃથક્ત્વેન-બહુત્વેન નો સંજ્ઞિ નો અસંજ્ઞિનો જીવા આહારકા અપિ અનાહારકા અપિ
ભવન્તિ તત્ર આહારકા અપિ નો સંજ્ઞિ નો અસંજ્ઞિનો ભવન્તિ વહુના કેવલિનાં સમુદ્ધાતા-
ઘવસ્થારહિતાનાં સદૈરોપલબ્ધમાનત્વાત્, અનાહારકા અપિ નો સંજ્ઞિ નો અસંજ્ઞિનો ભવન્તિ
સિદ્ધાનાં સદૈઃ સદ્ભાવાત્, તેષાંજ્ઞાનાત્પરત્વત્, કિન્તુ-‘મણુસેયુ તિયમમો’ મનુષ્યેષુ નો
સંજ્ઞિ નો અસંજ્ઞિષુ ત્રિકમજ્ઞઃ-પૂર્વોક્ત મજ્ઞત્રયં વત્તમ્, યથા-‘સર્વેઽપિ તાવદ્ ભવેયુ રાદ્ધા-
રકાઃ, ઇતિ પ્રથમો મજ્ઞઃ, અથવા નદવ આહારકા એકઃ કચિદ્ અનાહારકો ભવતિ ઃતિ
દ્વિતીયો મજ્ઞઃ, અથવા વદવ એવ આહારકાશ્ચ અનાહારકાશ્ચ ભવન્તિ, ઇતિ તૃતીયો મજ્ઞઃ,
તત્ર યદા ન કોઽપિ કેવલી સમુદ્ધાતાવસ્થાગતો ભવતિ તદા પ્રથમે મજ્ઞઃ, એકસ્મિન્ કેવ-
લિનિ સમુદ્ધાતાઘવસ્થાગતે સતિ દ્વિતીયો મજ્ઞઃ સંભવતિ, વહુષુ કેવલિસમુદ્ધાતાઘવસ્થા-

હસી પ્રકાર મનુષ્ય અસજ્ઞો મી રુદાચિન્ત આહારક હોના હૈ, કદાચિત્
અનાહારક હોતા હૈ । સિદ્ધ જીવ અનાહારક હી હોના હૈ ।

અવ બહુત્વ કી અપેક્ષા સે નિરુપણ ક્રિયા જાતા હૈ-બહુત્વ કી અપેક્ષા સે
નો સંજ્ઞો-નોઅસંજ્ઞો જીવ આહારક મી હોતે હૈ, અનાહારક મી હોતે હૈ ।
અહારક મી નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી વહુત હોતે હૈ ? કયોંકિ સમુદ્ધાતાવસ્થા સે
રહિત કેવલી વહુત પાયે જાતે હૈ, સિદ્ધ અનાહારક હોતે હૈ, અતઃ અનાહારક મી
વહુત પાપ જાતે હૈ । કિન્તુ નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞો મનુષ્યોં મં તોત ભંગ હોતે હૈ,
યથા-(૧) સમી આહારક હોતે હૈ (૨) અથવા વહુત આહારક હોતે હૈ, એક કોઈ
અનાહારક હોતા હૈ (૩) અથવા વહુત આહારક ઓર વહુત અનાહારક હોતે હૈ ।
જબ કોઈ મી કેવલી સમુદ્ધાત અવસ્થા મં નહીં હોના, તવ પ્રથમ ભંગ સમજના
ચાહિય । જબ એક કેવલી સમુદ્ધાતગત હો, ડસ સમય દૂસરા ભંગ પાયા જાતા
હૈ ઓર જબ વહુત-સે કેવલી સમુદ્ધાત-અવસ્થા કો પ્રાપ્ત હોં તવ તીસરા ભંગ

કદાચિત્ આહારક હોય છે, અને કદાચિત્ અનાહારક હોય છે સિદ્ધ એવ અનાહારક જ હોય છે

હવે બહુત્વની અપેક્ષાથી નિરૂપણ કરનામા આવે છે-બહુત્વની અપેક્ષાથી નો સંજ્ઞી
નો અસંજ્ઞી એવ આહારક પણ હોય છે, અનાહારક પણ હોય છે અહારક
પણ નો સંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી ઘણા હોય છે કેમકે સમુદ્ધાતાવસ્થાથી રહિત કેવલી
ઘણા મળે છે. સિદ્ધ અનાહારક હોય છે તેથી અનાહારક પણ ઘણા મળે છે
પણ નો સંજ્ઞી નો-અસંજ્ઞી મનુષ્યોમા ત્રણમત થાય છે જેમકે (૧) અથા આહારક
હોય છે (૨) અથવા ઘણા આહારક હોય છે, એક કોઈ અનાહારક હોય
છે (૩) અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક હોના છે-ન્યારે કોઈ પણ કેવલી
સમુદ્ધાતાવસ્થામાં નથી હોતા, ત્યારે પ્રથમ ભંગ સમજવો જોઈએ ન્યારે એક કેવલી

ગતેષુ સત્સુ તૃતીયો મજ્જોડસંયઃ, 'સિદ્ધા અણાહારગ્ના' મિદ્ધામ્નાવદ્ અનાહારકા ભવન્તિ. તેષાં સકલશરીરપરિત્યાગાત્ 'દાર ૨' ઇતિ તૃતીય સંતિદ્ધારં મમાત્મમ્ । ॥ સૂ. ૭ ॥

॥ લેઝાદિ દ્વારવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-“સલેસે પં મંતે ! જીવે કિ આહારણ અણાહારણ ? ગોયમા । સિય આહારણ સિય અણાહારણ, એવં જાવ વેમાણિણ. સલેસા પં મંતે ! જીવા કિ આહારગા અણાહારગા ? ગોયમા ! જીવેર્ગિદિયવજ્જો તિયમંગો એવં કપ્પહેસાવિ નોલ્લેસાવિ કાઉલેસાવિ જીવેર્ગિદિયવજ્જો તિયમંગો, તેઉલેસાણ પુહ્વિ આઉત્તણસસઙ્કાઙ્ગાણં છવ્વમંગા, સેસાણં ઝીવાદિધો તિયમંગો, જેસિ અરિથિ તેઉલેસા, પમ્પહેસાણ સુક્કલેસાણ ચ જીવાદિધો તિયમંગો, અલેસા જીવા મણુસસા સિદ્ધા ચ ઇગત્તેણ વિ પુહ્વત્તેણ વિ નો આહારગા અણાહારગા, દારં ૪, સમ્મદિદ્ધી પં મંતે ! જીવા કિ આહારગા અણાહારગા ? ગોયમા ! સિય આહારગા, સિય અણાહારગા, વેદ્દિયા તેદ્દિયા ચઉરિદિયા છવ્વમંગા, સિદ્ધા અણાહારગા, અવસેસાણં તિયમંગો, મિચ્છાદિદ્ધીસુ જીવેર્ગિદિયવજ્જો તિયમંગો, સમ્મામિચ્છાદિદ્ધી પં મંતે ! કિ આહારગા ? અણાહારગા ? ગોયમા ! આહારગે નો અણાહારગે, એવં ઇર્ગિદિયવિગલિદિયવજ્જં જાવ વેમાણિણ, એવં પુહ્વત્તેણ વિ, દારં ૫, સંજણ પં મંતે ! જીવે કિ આહારગે ? અણાહારગે ? ગોયમા ! સિય આહારગે સિય અણાહારગે, એવં મણૂસે વિ, પુહ્વત્તેણ તિયમંગો, અસંજણ પુચ્છા, સિય આહારણ સિય અણાહારણ, પુહ્વત્તેણ જીવેર્ગિદિયવજ્જો તિયમંગો, સંજયાસંજણ પં મંતે ! જીવે પંચિદિયતિગ્ગિલ્લજોણિણ મણૂસે ચ ૩ ઇણ ઇગત્તેણ વિ પુહ્વત્તેણ વિ આહારગા, નો અણાહારગા' નો સંજણ નો

ઘટિત હોતા હૈ । સિદ્ધ અનાહારક હોતે હૈં, ક્યોંકિ વે સમસ્તશરીરોં સે રહિત હોતે હૈં ॥ સૂ. ૭ ॥

અમુદ્ધાત ગત હોય, તે સમયે બીજો ભગ મળી આવે છે. અને જગારે ઘણા બધા કેવલી અમુદ્ધાત-અવસ્થાને પ્રાપ્ત હોય ત્યારે ત્રીજો ભગ ઘટિત થાય છે. સિદ્ધ અનાહારક હોય છે, કેમ કે તે સમસ્ત શરીરથી રહિત હોય છે. ॥સૂ. ૭॥

અસંજય નો સંજયાસંજય જીવે સિદ્ધે ય એ એગત્તેણ પોહત્તેણ વિ નો આહારગા, અણાહારગા, દારં ૬, સકસાઈ ણં મંતે ! જીવે કિં આહારણ અણાહારણ ? ગોયમા ! સિય અહારણ સિય અણાહારણ, એવં જાવ વેમાણિયા, પુહુત્તેણં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો, કોહકસાઈસુ જીવાદીસુ એવં ચેવ, નવરં દેવેસુ છબ્ભંગા, માણકસાઈસુ માયાકસાઈસુ ય દેવ-નેરહણસુ છબ્ભંગા. અવસેસાણં જીવેગિયવજ્જો, તિયમંગો, લોહકસાઈસુ નેરહણસુ છબ્ભંગા, અવસેસુ જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો, અકસાઈ જહા ણો સપ્પી ણો અસપ્પી દારં ૭ ॥ સૂ. ૮ ॥

છાયા-સલેશ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવઃ કિમ્ આહારકઃ ? અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! સ્યાદ્ આહારકઃ, સ્યાદ્ અનાહારકઃ, એવ યાવદ્ વૈમાનિકઃ, સલેશ્યાઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાઃ કિમ્ આહારકાઃ ? અનાહારકાઃ ? ગૌતમ ! જીવૈકેન્દ્રિયર્જસ્ત્રિકમદ્ભઃ, એવં કૃષ્ણલેશ્યા અપિ નીલલેશ્યા અપિ કાપોતલેશ્યા અપિ જીવૈકેન્દ્રિયર્જસ્ત્રિકમદ્ભઃ, તેજોવેશ્યાયાં પૃથિવ્યવ-

લેશ્યાદિ દ્વાર

શબ્દાર્થ-(સલેસે ણં મંતે ! જીવે કિં આહારણ, અણાહારણ) હે મગવન્ ! સલેશ્ય લેશ્યા સે યુક્ત-જીવ આહારક હોતા હૈ યા અનાહારક હોતા હૈ ? (ગોયમા ! સિય આહારણ, સિય અણાહારણ) હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક, કદાચિત્ અનાહારક હોતા હૈ (એવ જાવ વેમાણિય) ઇસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિક !

(સલેસા ણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?) હે મગવન્ ! બહુત સલેશ્ય જીવ આહારક હોતે હૈ યા અનાહારક હોતે હૈ ? (ગોયમા ! જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો) હે ગૌતમ ! જીવ ઓર એકેન્દ્રિય કો છોડકર ત્રીન મંગ (એવં કૃષ્ણલેસા ચિ) ઇસી પ્રકાર કૃષ્ણલેશ્યા ચાલે મી (નીલલેસા ચિ) નીલલેશ્યા ચાલે

લેશ્યાદિ દ્વાર

શબ્દાર્થ-(સલેસેણં મંતે ! જીવે કિં આહારણ, અણાહારણ)-હે મગવન્ ! સલેશ્ય-લેશ્યા ધીયુક્ત-એવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે (ગોયમા ! સિય આહારણ, સિય અણાહારણ)-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ આહારક, કદાચિત્ અનાહારક હોય છે એવ જાવ વેમાણિય) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક

(સલેસાણં મંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?)-હે મગવન્ ! ધવા સલેશ્ય એવે આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ? (ગોયમા ! જીવેગિંદિયવજ્જો તિયમંગો)-હે ગૌતમ ! એવ અને એકેન્દ્રિય સિવાય ત્રય ભાગ (એવં કૃષ્ણલેસા ચિ) એજ પ્રકારે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા પશુ (નીલલેસા ચિ) નીલલેશ્યાવાળા પશુ (કાલેસા ચિ) કાપોતલેશ્યાવાળા પશુ

वनस्पतिकायिकानां पद्मद्वाः, जेषाणां जीवादिकस्त्रिकभद्रो येषामस्ति तेजोलेक्ष्या, पद्म-
लेक्ष्यायां शुक्ललेक्ष्यायाञ्च जीवादिकस्त्रिकभद्रः, अलेक्ष्या जीवा मनुष्याः मिद्धाश्च एकत्वे
नापि पृथक्त्वेनापि नो आहारका अनाहारकाः, द्वारम् ४, सम्यग्दृष्टयः खलु भदन्त !
जीवाः किम् आहारकाः, अनाहारकाः ? गौतम ! स्यात् आहारकाः, स्यात् अनाहारकाः,
द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पद्मद्वाः, सिद्धा अनाहारकाः अवजेषाणां त्रिकभद्रः,
मिथ्यादृष्टिषु जीवैकेन्द्रियवर्जस्त्रिकभद्रः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः खलु भदन्त ! किम् आहारकः ?

भी (काउलेसा वि) कापोतलेक्ष्या वाले भी (जीवेगिदियवज्जो तियभंगो) जीव
और एकेन्द्रिय को छोड़कर तीन भंग (तेउलेसाए) तेजो लेक्ष्या में (पुह्वी आउ-
वणस्सहकाइयाणं) पृथ्वीकायिकों अपूकायिकों और वनस्पतिकायिकों के (छम्भंगा)
छह भंग (सेसाणं) औरों के (जीवादिओ) जीव से लेकर (तियभंगो) तीन भंग
(जेसि अत्थि तेउलेसा) जिनमें तेजो लेक्ष्या होती है (पम्हलेसाए सुक्कलेसाए य
जीवादिओ तियभंगो) पद्मलेक्ष्या और शुक्ललेक्ष्या में जीव से लेकर तीन भंग (अले-
सा जीवा मणुसा सिद्धा य) लेक्ष्या रहित जीव और मनुष्य तथा सिद्ध (एगत्तेण
वि पुहुत्तेण वि नो अहारगा) एकत्व की अपेक्षा से भी और पृथक्त्व की अपेक्षा
से भी आहारक नहीं है (अणाहारगा) अनाहारक हैं

(सम्मदिहीणं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?) हे भगवन् ! सम्य-
ग्दृष्टि जीव क्या आहारक हैं या अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारगा, सिय
अणाहारगा) हे गौतम ! कदाचित् आहारक और कदाचित् अनाहारक हैं (वेइं
दिया) द्वीन्द्रिय (तेइंदिया) त्रीन्द्रिय (चउरिंदिया) चतुरिन्द्रियके (छम्भंगा) छह भंग
(सिद्धा अणाहारगा) सिद्ध अनाहारक होते हैं (अवसेसाणं तियभंगो) शेषों के

(जीवेगिदियवज्जो तियभंगो) एव अने एकेन्द्रिय सिवाय त्रयु लभ (तेउलेसाए) तेजो-
लेक्ष्यायां (पुह्वी आउ वणस्सहकाइयाणं) पृथ्वीकायिक, अपूकायिके अने वनस्पतिकायिकेना
(छम्भंगा) छह भंग (सेसाणं) भीजना (जीवादिओ) एवथी लधने (तिय भंगो) त्रयुलभंग (जेसि
अत्थि तेउलेसा) जेभनामा तेजोलेक्ष्या डाय छे (पम्हलेसाए सुक्कलेसाए य जीवादिओ तिय भंगो)
पद्मलेक्ष्या अने शुक्ललेक्ष्यायां एवथी लधने त्रयुलभंग (अलेस्सा जीवा मणुसा सिद्धा य)
लेक्ष्या रहित एव अने मनुष्य तथा सिद्ध (एगत्तेण वि पुहुत्तेण वि नो आहारगा) एकेत्वनी
अपेक्षाथी त्रयु अने पृथक्त्वनी अपेक्षाथी त्रयु आहारक नथी (अणाहारगा) अनाहारक छे

(सम्मदिहीणं भंते ! जीवा किं आहारगा, अणाहारगा ?)-हे भगवन् ! सम्यग्दृष्टि एव
यु आहारक छे के अनाहारक ? (गोयमा ! सिय आहारगा, सिय अणाहारगा)-हे गौतम !
कदाचित् आहारक अने कदाचित् अनाहारक छे (वेइंदिया) द्वीन्द्रिय (तेइंदिया) त्रीन्द्रिय
(चउरिंदिया) चतुरिन्द्रिय (छम्भंगा) छह भंग (सिद्धा अणाहारगा) सिद्ध अनाहारक (अवसेसाणं
तिय भंगो) आधीना ना त्रयु लभ.

અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! આહારકો નો અનાહારકઃ, એનમ્ એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયવર્જો યાદ્ વૈમાનિકઃ, એવં પૃથક્ત્વેનાપિ, દ્વારમ્ ૫, સંશતઃ ત્વલુ મદન્ત ! જીવ કિમ્ આહારકઃ ? અનાહારકઃ ? ગૌતમ ! સ્યાદ્ આહારકઃ સ્યાદ્ અનાહારકઃ, એવં મનુષ્યોડપે, પૃથક્ત્વેન ત્રિકમજ્ઞઃ, અમંયતઃ પૃચ્છા, સ્યાદ્ આહારકઃ સ્યાદ્ અનાહારકઃ, પૃથક્ત્વેન જીવૈકેન્દ્રિયવર્જ-
ત્રીન ભગ (મિચ્છાદિદ્વીસુ) મિથ્યાદૃષ્ટિયો મેં (જીવેર્ગિદિયવર્જો) જીવ ઓર એકેન્દ્રિય કો છોડ કર (તિયમંગો) ત્રીન ભગ કહે હેં ।

(સમ્મામિચ્છાદિદ્વી જાં મતે ! કિં આહારગા, અણાહારગા ?) હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ કયા આહારક હેં યા અનાહારક ? (ગોયમા ! આહારગે, નો અણાહારગે) હે ગૌતમ ! આહારગ, અનાહારક નહીં (એવં ઈર્ગિદિયવિગલિન્દિયવર્જ) હસ પ્રકાર એકેન્દ્રિય ઓર વિકલેન્દ્રિય કો છોડકર (જાવ વૈમાણિય) યાવત્ વૈમાનિક પર્યન્ત સમસ્ય લેવેં (એવં પુહુત્તેણ વિ) હસ તરહ ચહુત્વ કી અપેક્ષા સે મી જાન લેવેં ।

(સંજણ જાં મતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?) હે ભગવન્ ! સંયત જોવ આહારક હોતા હૈ યા અનાહારક ? (ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે) હે ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારક, સ્યાત્ અનાહારક હોતા હૈ (એવં મણૂસે વિ) હસી પ્રકાર મનુષ્ય મી (પુહુત્તેણ તિયમંગો) પૃથક્ત્વ કી વિવક્ષા સે ત્રીન ભગ હોતે હેં । (અસંજણ પુચ્છા ?) અસંયત સંયંધી પૃચ્છા ? (સિય આહારય સિય અણાહારય) કદાચિત્ આહારક, કદાચિત્ અનાહારક (પુહુત્તેણ જીવેર્ગિદિયવર્જો તિયમંગો) ચહુત્વ કી અપેક્ષા સે જીવ ઓર એકેન્દ્રિય કો છોડ કર ત્રીન ભગ કહે હેં ।

(મિચ્છાદિદ્વીસુ) મિથ્યાદૃષ્ટિયોમા (જીવેર્ગિદિયવર્જો) ૯૫ અને એકેન્દ્રિય સિવાય તિયમંગો) ત્રણ ભગ

(સમ્મામિચ્છાદિદ્વી જાં મતે ! કિં આહારગા, અણાહારગા ?) -હે ભગવન્ ! સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ શુ આહારક છે કે અનાહારક ? (ગોયમા આહારગે નો અણાહારગે) -હે ગૌતમ ! આહારક, અનાહારક નહીં (એવં ઈર્ગિદિયવિગલિન્દિયવર્જ) એ પ્રકારે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય સિવાય (જાવ વૈમાણિય) યાવત્ વૈમાનિક (એવં પુહુત્તેણ વિ) એજ પ્રકારે બહુત્વની અપેક્ષાથી પણ

(સંજણ જાં મતે જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?) -હે ભગવન્ ! સંયત ૯૫ આહારક હોય છે કે અનાહારક ? (ગોયમા ! સિય આહારગે સિય અણાહારગે) -હે ગૌતમ ! સ્યાત્ આહારક -સ્યાત્ અનાહારક હોય છે (એવં મણૂસે વિ) એજ પ્રકારે મનુષ્ય પણ (પુહુત્તેણ તિયમંગો) પૃથક્ત્વની વિવક્ષાથી ત્રણ ભગ થાય છે

(અસંજણ પુચ્છા) અસંયત સંયંધી પ્રશ્ન ? (સિય આહારય સિય અણાહારય) કદાચિત્ આહારક કદાચિત્ અનાહારક (પુહુત્તેણ જીવેર્ગિદિયવર્જો તિયમંગો) બહુત્વની અપેક્ષાથી

पौषधशालायां पौषधिकः—पौषधव्रतवान् अतएव 'ब्रह्मचारी' व्रतचारी 'जाव दन्धम-
थारोवगए' यावद्दर्भसंस्तारकोषगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमितदर्भासने उपविष्टः सन् अत्र
यावत्पदात् उन्मुक्तमणिसुवर्ण इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तं ग्राह्यम् अष्टमभक्तिकः—कृताष्टमतपाः
सिन्धुदेवीं मनसि क्लृप्त्वा तिष्ठति । 'तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्टमभत्तंसि परिणममाणंसि
सिधूए देवीए आसनं चळइ' नतः खलु तस्य भरतस्य राज्ञोऽष्टमभक्ते परिणमति—
परिपूर्णप्राये जाते समञ्छति सति सिन्ध्वा देव्या आसनं सिंहासनं चर्त्तति 'तएणं
सा सिधु देवी आसनं चळियं पासइ' ततः खलु सा सिन्धुदेवी आसनं—स्त्रसिंहासनं
चलितं पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'ओहिं पउजइ' अवधिं प्रयुक्ते—अवधिना ज्ञानेन पश्य-
ति 'पउजित्ता' प्रयुज्य 'मरहं राय ओहिणा आमोएइ' मरतं राजानम् अवधिना
अवधिज्ञानेन, अभोगयति उपयुक्ते जानातीत्यर्थः 'आमोइत्ता' अभोग्य उपयुज्य ज्ञात्वा
तस्याः सिन्धुदेव्याः 'इमे एयारूवे अज्झत्थिए चित्थिए कप्पिए पत्थिए मणोगए
एप्पे समुप्पज्जित्था' अयमेतद्रूपो वक्ष्यमाणस्वरूपः, आध्यात्मिकः आत्मगत अङ्कुर

वाला अतएव ब्रह्मचारी भरत चक्रो २॥ हाथ प्रमाण दर्भासन पर पूर्वोक्त मणिसुवर्णादि सबका
परित्याग करके बैठ गया, और सिन्धु देवी का मनमें ध्यान करने लगा । (तएणं तस्स भरहस्स
रण्णो अट्टमभत्तंसि परिणममाणंसि सिधूए देवीए आसनं चळइ) जब उस भरत राजा की अष्टम
भक्तकी तपस्या पूरी होने को आई कि उसी समय सिन्धु देवी का आसन कंपायमान हुआ । (तएणं
सा सिधु देवी आसनं चळियं पासइ) सिन्धु देवीने ज्यों ही कंपित हुए अपने आसन को देखा तो
(पासित्ता ओहिं पउजइ) उसी समय उसने अपने अवधि ज्ञान को जोड़ा—अर्थात् अवधिज्ञान का
प्रयोग किया (पउजित्ता मरहं राय ओहिणा आमोएइ) अवधिज्ञान का प्रयोग करके उसने उसके
द्वारा भरत राजा को देखा (आमोइत्ता इमे एयारूवे अज्झत्थिए चित्थिए कप्पिए पत्थिए मणोगए सकल्पे
समुप्पज्जित्था) राजा को देखकर उसे आध्यात्मिक चितितकल्पितप्रार्थितमनोःगत संकल्प उत्पन्न हुआ ।
संकल्प के इन विशेषणों की व्याख्या पीछे की जा चुकी है । इन विशेषणों का तात्पर्यार्थ ऐसा है—

पोसहिणं ब्रह्मचारी जाव दन्धसंथारोवगए अट्टमभत्तिए सिन्धुदेवि मणसि करेमाणे चिद्धइ)
ब्रह्म उपवास वर्धने ते पौषध व्रतवाणे। अथी ब्रह्मचारी भरतचक्रो अदी ६४९ प्रमाणे द्वा-
सनं वियर पूर्वोक्त भक्षि सुवर्णादि सर्वाने। परित्याग करीने जेसी अथे। अने सिन्धु देवीसुं
भनभां ध्यान करे। लाग्ये। (तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्टमभत्तंसि परिणममाणंसि
सिधूए देवीए आसनं चळइ) अथारे ते भरत राजानी अट्टम भक्तानी तपस्या समाप्त थवा
आपी के तेज सभये सिन्धु देवीसुं आसन कंपायमान थयु। (तएणं सा सिन्धु देवी
आसनं चळिय पासइ) सिधु देवीके अथारे पोतासु आसन कंपित थयुं जेथुं के (पासित्ता
ओहिं पउजइ) तहत जे तेथे पोताना अवधिज्ञानने जेउथुं जेउथे के तेथे पोताना अवधि-
ज्ञानने। प्रयोग कर्ये। (पउजित्ता मरहं राय ओहिणा आमोएइ) अवधिज्ञानने। प्रयोग करीने
तेथे तेना पडे भरतराजने जेथे। (आमोइत्ता इमे एयारूवे अज्झत्थिए चित्थिए कप्पिए पत्थिए
मणोगए संकल्पे समुप्पज्जित्था) राजने जेउने तेना भनभा आध्यात्मिक, चितित, प्रार्थित

इव, ततः चिन्तितः पुनः पुनः स्मरणरूपो विचारो द्विपत्रित इव कल्पितः स एव व्यवस्थायुक्तः महतोऽस्याऽनुरूपं सत्कारविशेषं-करिष्यामीति कार्याकारेण परिणतो विचारः पल्लवितः इव ३, प्रार्थितः-स एव इष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव ४, मनोगतः सङ्कल्पः मनसि दृढरूपेण स्थितः 'इदमेव मया कर्तव्यम्' इति विचारः फलित इव ५, समुदपद्यत-समुत्पन्नः स च कः सङ्कल्प इत्याह-'उत्पण्णे खलु भो जंबुद्वीवे दीवे भरहे वासे भरहे णामं राया चाउरतचक्रवट्टी, तं जीयमेय तीय पच्चुप्पणमणा-गयाणं सिंघूणं देवीण भरहाणं राईण उवत्थाणीय करेत्तए' उत्पन्नः खलु भो जम्बू-द्वीपे-जम्बूद्वीप नामक द्वीपे भरते एषं भरतो नाम राजा चातुरन्तचक्रवर्त्ती समा-

किं जिम प्रकार बीज भूमि में रहकर पहिले अङ्कुर के रूप में पनपता है उसी प्रकार यह सकल्प भी आत्मा में अङ्कुर रूपमें उदभुत हुआ अतः उसे अध्यात्म पद से यहां विशेषित किया गया है । यह बार २ उसके स्मरण में जब आने लगा तब यह द्विपत्रित उसी अङ्कुर की तरह चिन्तित पद से विशेषित किया गया है । जब यही सकल्प "इम महान् पुरुष का मैं 'इसी के अनुरूप सत्कार करूंगा" इस प्रकार की व्यवस्था वाला बन गया तब यह कल्पित पद से विशेषित किया गया है । ऐसा करने से हो मेरा काम फलित हो सकेगा । इस प्रकार इष्ट रूप से यह मान्य हो चुका तब यह प्रार्थित पद से विशेषित किया गया है । तथा इस विचार रूप सकल्प को उसने जब तक वचन द्वारा बाहिर प्रकाशित नहीं किया-तब तक वह मनोगत रहने के कारण मनोगत बनारहा इसलिये उसे मनोगत पद से विशेषित किया गया है । (उत्पण्णे खलु भो जंबुद्वीवे दीवे भरहे वासे भरहे णामं राया चाउरंत चक्रवट्टी तं जीयमेयं तीय पच्चुप्पण मणागयाणं सिंघूणं देवीणं भरहाणं राईणं उवत्थाणिअं करेत्तए) जंबूद्वीप नाम के द्वीप में

મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો. સંકલ્પના એ ઉદ્દેશિત વિશેષણોની વ્યાખ્યા પહેલાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે. એ વિશેષણોનું તાત્પર્ય આ પ્રમાણે છે-કે જેમ બી ભૂમિમાં રહીને પહેલાં અંકુરના રૂપમાં ઉદ્ભવે છે તે જ પ્રમાણે એ સંકલ્પ પણ આત્મામાં અંકુરના રૂપમાં ઉદ્ભૂત થયો. એથી તે સંકલ્પને પ્રથમ અધ્યાત્મ પદથી અહીં વિશેષિત કરવામાં આવેલ છે. એ બ્યારે વાર વાર તેના સ્મરણમાં આવવા લાગ્યો ત્યારે એ દ્વિપત્રિત તે અંકુરની જેમ ચિત્ત પદથી વિશેષિત કરવામાં આવેલ છે. બ્યારે એ જ સંકલ્પ "એ મહાપુરુષને હું, એના અનુરૂપ સત્કાર કરીશ" એ બાતની વ્યવસ્થાયુક્ત થઈ ગયો ત્યારે તે સંકલ્પ કલ્પિત પદથી વિશેષિત કરવામાં આવેલ છે આ પ્રમાણે કરવાથી જ મારું કામ ફલિત થઈ શકશે આ રીતે એ સંકલ્પ ઇષ્ટ રૂપથી માન્ય થઈ ગયો ત્યારે તે પ્રાર્થિત પદથી વિશેષિત કરવામાં આવેલ છે તેમજ એ વિચારરૂપ સંકલ્પને તેણે બધાં સુધી વચન દ્વારા બહાર પ્રગટ કર્યો નહીં ત્યાં સુધી તે મનોગત હોવાથી મનોગત નામથી સંબોધિત થયો. એથી જ તેને મનોગત પદથી વિશેષિત કરવામાં આવેલ છે (ઉત્પણ્ણે સ્ખલુ ભો જંબુદ્વીવે દીવે ભરહે વાસે ભરહે ણામ રાયા ચાઉરંતચક્રવટ્ટી તં જીયમેય તીય પચ્ચુપ્પણમણાગયાણ સિંઘૂણં દેવીણં ભરહાણં રાઈણં ઉવત્થાણિઅં કરેત્તए) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રમાં ભરત નામે રાજા

યાતિ-તજ્જીતમેતત્ આચાર ઇપ: અતીતવર્તમાનાનાગતાના સિન્ધૂનાં સિન્ધુનામ્નીનાં
દેવીનાં મરતાનાં રાજામ્ ઔપસ્યાનિકં નજરાણા ઇતિ લોકે પ્રસિદ્ધ પ્રાપ્ત કત્તુ વર્ત્તે
ઇતિ 'તં ગચ્છામિ ણ અહં પિ મરહસ્સ રણ્ણો ઉવત્થાણિયં કરેમિત્તિ કદ્દુ કુંમટ્ટમહસ્સગ્ગ-
ણચિત્તં ણાણામણિ કણગરયણમત્તિચિત્તાણિય દેવગણમહાસણાણિ ય કઢગાણિય તુહિ-
યાણિય જાવ આમરણાણિય ગેણ્હિ ગિણ્હિત્તા' તદ્ગચ્છામિ સ્વલ્લ અહમપિ મરતસ્ય રાજન્ન-
ક્કિણ: ઉપસ્યાનિકં પ્રાપ્ત કરોમીતિ કૃત્વા મનસિ વિચાર્ય 'કુંમટ્ટસહસ્મ રયણચિત્ત'
કુંમટ્ટસહસ્સરત્નચિત્રમ્-કુંમમાનામણોત્તરં સહસં રત્નચિત્રમ્ નાનામણિકનકરત્નમત્તિચિત્રે
ચ દ્વે સુવર્ણમદ્રાસને ચ નાનામણિકનકરત્નાનાં મત્તિ:વિવિધરચના તયા ચિત્રે વિચિત્રે ચ
દ્વે સુવર્ણમદ્રાસને કટકાણિ ચ હસ્તામરણાણિ ત્રુટિકાણિ ચ વાહામરણાણિ યાવદામર-
ણાણિ ચ શુદ્ધાતિ શુદ્ધીત્વા 'તાપ ઉત્તિકટ્ટાપ જાવ एवं વયાસી' તયા ઉત્કૃષ્ટયા ગત્યા
યાવત્ પદાત્ ત્વરયા આકૂલયા ન સ્વાભાવિન્યા ચપલયા કાયતોડપિ ચણ્ડયા, રોદ્રયા
અત્યુત્કર્ષયોગેન, સિંહયા તદ્દાદર્ચ સ્થયેણ, ઉદ્ભૂતયા દર્પાતિશયેન જયિન્યા વિપક્ષજેતૃત્વેન

મરત ક્ષેત્ર મેં મરત નામ કા રાજા ઉત્પન્ન હુઆ હૈ । તો અતોત અનાગત एवं વર્તમાન સિંધુ
દેવિયોં કા યહ કુલ પરમ્પરા કા આચાર હૈ કિ વે ડન મરત કે ચક્રવર્તિયો કો નજરાના
પ્રદાન કરેં અત: (ગચ્છામિણં અહં પિ મરહસ્સ રણ્ણો ઉવત્થાણિયં કરેમિત્તિ કદ્દુ કુંમટ્ટમહસ્સ
રયણચિત્તં ણાણામણિકણગરયણમત્તિચિત્ત.ણિય દેવગણમહાસણાણિ ય કઢગાણિ ય તુહિયાણિ ય જાવ
આમરણાણિ ય ગેણ્હિ) મેં જાકેં ઔર મેં મી ડન મરત મહારાજા કો મેંટ પ્રદાન કરેં એસા વિચાર
કરકે ડસને ૧૦૦૮ કુંમ ઔર નાનામણિયોં एवं કનક રત્ન કી રચના સે જિસમેં અનેક
ચિત્ર હો રહે હૈ એસે દો મદ્રાસન, તથા કટક હસ્તામરણ, ઔર ત્રુટિત વાહુ કે આમરણોં કો
ડસને લિયા (ગિણ્હિત્તા તાપ ઉત્તિકટ્ટાપ જાવ एवं વયાસી) ડન્હે લેકર વહ ડસે ઉત્કૃષ્ટ
આદિ વિશેષણોંવાલી ગતિ સે ચલતી-૨ જહાં પર સેના કા પઢાવ રસ્કર મરત મહારાજા થા વહાં

ઉત્પન્ન થયેા છે અતીત અનાગત તેમજ વર્તમાન સિન્ધુદેવીઓનેાં એ કુલપરંપરાગત
આચાર છે કે તેઓ તે ભરતના ચક્રવર્તિઓને નજરાણું પ્રદાન કરે માટે (ગચ્છામિણં અહંપિ
મરહસ્સ રણ્ણો ઉવત્થાણિયં કરેમિત્તિ કદ્દુ કુંમટ્ટ સહસ્સરયણચિત્તં ણાણામણિકણગ-
મત્તિચિત્તાણિ ય દેવગણમહાસણાણિ ય કઢગાણિ ય તુહિયાણિ ય જાવ આમરણાણિ
ય ગેણ્હિ) હું બાઈ અને હું પણુ તે ભરત રાબાને નજરાણું પ્રદાન કરું આમ વિચાર કરીને
તેણે ૧૦૦૮ કુંમો અને અનેક મણિઓ તેમજ કનક, રત્નની રચનાથી બેમાં અનેક ચિત્રો
મંદિત છે એવા એ ઉભમ મદ્રાસનો તેમજ કટક-હસ્તામરણો અને ત્રુટિત-વાહુના આભરણો
એ સર્વ આભૂષણો તેણે લીધાં. (ગિણ્હિત્તા તાપ ઉત્તિકટ્ટાપ જાવ एवं વયાસી) સર્વ આભૂ-
ષણોને લઈને તે ઉત્કૃષ્ટ વગેરે વિશેષણોવાળી ગતિથી આલતી-આલતી બધાં ભરત રાબા હુતો,
ત્યાં આવી. ગતિના ઉત્કૃષ્ટ વગેરે વિશેષણો યાવત્ પદથી શુદ્ધિત થયેલા છે તે આ પ્રમાણે
છે-‘ત્વરયા ચપલયા, ચણ્ડયા, રોદ્રયા, સિંહયા, ઉદ્ભૂતયા, જયિન્યા, હેકયા, દિવ્યયા’ ત્યાં

છેકયા નિબુળયા દિવ્યયા દેવગત્યા આકાશમાર્ગગમનેન વ્યતિવ્રજન્ યત્રૈવ ભરતો રાજા તત્રૈવોપાગન્છન્તિ ઉપાગત્ય અન્તરિક્ષપ્રતિપન્ના સા સિન્ધુદેવી કરતન્ યાવદઞ્જલિ કૃત્વા જયવિજયશબ્દેન વર્દ્યયતિ વર્દ્યયિત્વા एवं વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્ ઉત્ત-
વતી ક્ષિપ્તવ્રતી इत्याह- 'અભિજિણ' इत्यादि 'અભિજિણં દેવાણુપ્પિણં કેવલ-
કપ્પે ભરહે વાસે અહણં દેવાણુપ્પિયાણં વિસયવાસિણી અહણં દેવાણુપ્પિયાણં આણત્તિ-
કિક્કરી ત પહિન્છંતુ ણ દેવાણુપ્પિયા ! મમ હમં યયારૂવં પીડદાણં તિકદ્દહુ કુમ્મદ્દ-
સહસ્સં રયણચિત્તં ણાણામણિક્કણગઢગાણિય જાવ સો ચેવ ગમો જાવ પહિવિસજ્જેહ' અભિજિત યલુ દેવાનુપ્રિયૈઃ શ્રીમદ્ભિઃ કેવલકલ્પ-કેવલજ્ઞાનસદૃશં સમ્પૂર્ણ ભરતં વર્ષમ્
ભરતક્ષેત્રમ્ તેન હેતુના અહ યલુ દેવાનુપ્રિયાણાં ભવતાં વિપયવાસિની દેશવાસિની
અહ યલુ દેવાનુપ્રિયાણામ્ આજ્ઞાપ્તિકિક્કરી આજ્ઞાદ્ધિતા સેવિકા તત્ તસ્માત્ પ્રતીચ્છન્તુ
ગૃહન્તુ યલુ દેવાનુપ્રિયાઃ ! મમ હદમેતદ્દૂપં પ્રીતિદાનમ્ इति કૃત્વા કથયિત્વા કુમ્ભાણ-
સહસ્સં રત્નચિત્રમ્ અણોચ્ચરસદસપરિપૂરિતં કુમ્મં તથા નાનામણિક્કનકરત્નમ્તિચિત્રે

પર આયો-વે ઉત્કૃષ્ટ આદિ ગણિ કે, જો વિજેષણ પદ યાવત્પદ સે ગૃહીત હુણ હૈ વે હસ પ્રકાર સે
હૈ-ત્રયા, ચપલયા, ચણ્ડયા, રૌદ્રયા, સિંહયા, ઉદધૂતયા, જયિન્યા, છેકયા, દિવ્યયા," વહા
આકરકે વહ આકાશ માર્ગે મૈ હી સ્થિત રહી નોચે નહોં ઉતરી વહીં સ્વદ્વી-૨ ડસને દોનો
હાથો કી અજલિ બનાકર ઓર ડસે મસ્તક પર રસકર પહિલે ભરત મહારાજાકો જયવિજય
શબ્દોં સે વધાઈ દી । વધાઈ દેકર ફિર ડસને હમ પ્રકાર ડનસે કહા-(અભિજિણં
દેવાણુપ્પિણં કેવલકપ્પે ભરહે વાસે અહણં દેવાણુપ્પિયાણ વિસયવાસિણી અહણં દેવાણુપ્પિયાણ
આણત્તિકિક્કરી ત પહિન્છંતુ ણં દેવાણુપ્પિયા ! મમ હમં યયારૂવં પીડદાણં તિકદ્દહુ કુમ્મદ્દ-
સહસ્સ રયણચિત્તં ણાણામણિક્કણગઢગાણિય જાવ સોચેવ ગમો જાવ પહિવિસજ્જેહ) આપ
દેવાનુપ્રિય ને કેવલ કલ્પ-સમ્પૂર્ણ ભરત ક્ષેત્ર-જીત-લિયા હૈ । મૈ મી આપ દેવાનુપ્રિય કે હી
દેશ કી નિવાસિની હૂં- અતઃ આપ દેવાનુપ્રિય કી મૈ આજ્ઞાકિક્કરીહું-આજ્ઞાકી સેવિકા
હમલિયે આપ દેવાનુપ્રિય મેરે દ્વારા દિયે ગયે હસ પ્રીતિદાન કો સ્વીકાર કરેં । એસા
નિવેદન કરકે ડસને ૧૦૦૮ કુમોં તથા નાનામણિયોં, કનક એવં રત્નો સે બિનમેં રચનાં

આવીને તે આકાશ માર્ગમા જ આવે સ્થિત રહી નીચે ઉતરી નહીં. ત્યાં જ્યાં રહીને જ
તેણે બન્ને હાથોની અજલિ બનાવાને અને તે અજલિને મસ્તક પર મૂકીને સર્વ પ્રથમ
ભરત રાજાને જય-વિજય શબ્દોથી વધામણી આપી. વધામણી આપીને પછી તેણે આ પ્રમાણે
કહ્યું - (અભિજિણ દેવાણુપ્પિણં કેવલકપ્પે ભરહે વાસે અહણં દેવાણુપ્પિયાણ વિસયવા-
સિણી અહણં દેવાણુપ્પિયાણ આણત્તિકિક્કરી તં પહિન્છન્તુ ણં દેવાણુપ્પિયા ! મમ હમં
યયારૂવં પીડદાણ તિકદ્દહુ કુમ્મદ્દસહસ્સં રયણચિત્ત ણાણામણિ ક્કણ ગઢગાણિય જાવ સોચેવ
ગમો જાવ પહિવિસજ્જેહ) આપ દેવાનુપ્રિયે કેવલકલ્પ-સમ્પૂર્ણ ભરતક્ષેત્ર છતુ શ્રીધુ છે. હું
પણ આપ દેવાનુપ્રિયાના દેશમાં જ રહેનારી છું એથી આપ દેવાનુપ્રિયની જ હું આજ્ઞા
કિક્કરી છું-આજ્ઞાની સેવિકા છું એથી આપ દેવાનુપ્રિય મારા પડે આપવામાં આવેલ આ
પ્રીતિદાનને અહણ કરો આ પ્રમાણે નિવેદન કરીને તેણે ૧૦૦૮ કુમ્ભો તથા નાનામણિઓ,

च द्वे कनकमद्रासने सिंहासनद्वय कटकानि च यावत् स एव मागधदेवगमोऽवात्रम-
र्त्तव्यः यावत् प्रतिविसर्जयति यावत्पदात् स भरतः प्रीतिदत्तं ग्रीकरोति ततस्तां देवीं
सत्कारयति सम्मानयति प्रतिविर्जयति च स्नानस्थानगमनाय अनुमन्यते बाणप्रयोगमन्तर्गेणैव
सिन्धुदेव्याः साधनं जान मितिभावः तदुत्तरविधिमाह—‘तर्पणं’ इत्यादि ‘तर्पणं मे भगहे
राया पोसहसालाओ पडिणिकखमइ’ ततः खलु स भरतो राजा पौषधशालानः प्रति-
निष्क्रामति निर्गच्छति ‘पडिणिकखमिता’ प्रतिनिष्क्रम्य निर्गत्य ‘जेणेव मज्जनघरे नेणेव
उवागच्छइ’ यत्रैव मज्जनगृह—स्नानगृहम्, तत्रैव उपागच्छति ‘उवागच्छिता’ उपागत्य
‘ण्हाए कयवलिकम्मे जाव जेणेव भोयणमंडवे तेणेव उवागच्छइ’ स्नानः कृतवल्कि-
कर्मा—काकेभ्यो दत्तान्नभागः सन् यावत् यत्रैव भोजनमण्डपस्तत्रैव उपागच्छति ‘उवा-
गच्छिता’ उपागत्य ‘भोयणमंडवसि सुहासणवरगए अट्टममत्तं परियादियइ’ भोजन

हो रही है ऐसे दो कनक मय मद्रासनों को, दो कटको को एवं त्रुटितों की भेंट रूप में महा-
राजा भरत चक्री के लिये प्रदान किये । यहां पर मागध देव के प्रकरण में कहा गया सब विषय
यावत्पद से गृहीत हुआ है—अतः सिन्धु देवी द्वारा प्रदत्त सब नजराना महाराजा भरतचक्र ने
स्वीकार कर लिया । और फिर उनका सम्मान और सत्कार के साथ उसने सिन्धु देवी को विसर्जित
कर दिया यहां यह विशेष कथन जानना चाहिये कि महाराजा भरतचक्री ने जो सिन्धुदेवी को
वक्ष में किया है वह बिना बाण के प्रयोग के किया है (तर्पणं से भरहे राया पोसहसालाओ
पडिणिकखमइ) इस के बाद भरतचक्री पौषधशाला से बाहर आये (पडिणिकखमिता जेणेव
मज्जनघरे तेणेव उवागच्छइ) और बाहर आकर के वे जहां पर स्नान गृहथा वहां पर गये ।
(उवागच्छिता ण्हाए कयवलिकम्मे जाव जेणेव भोयणमंडवे तेणेव उवागच्छइ) वहां जाकर
उन्होंने स्नान किया और स्नान करके वलिकर्म किया —काक आदिकों के लिये अन्न का
विभाग किया । फिर वे वहां भोजन मंडप में आये (उवागच्छिता भोयणमंडवसि सुहासन-
वरगए अट्टममत्तं परियादियइ) वहां आकर के वे उस भोजन मंडप में सुहासन से बैठ

कनक तेमज्ज रत्नोत्थी जेभां रत्नना थई रही छे जेवा जे कनक मद्रासनो, जे कटके।
तेमज्ज त्रुटिते। भरतचक्रीने अर्पण कयां अही भगधदेवना प्रकश्यभां वलिं त समस्त विषय
यावत् यइथी गृहीत थयेवी छे आभ सिन्धु देवी द्वारा प्रदत्त सर्व नजराना भरतचक्रीजे
अहंश करी दीधुं अने यही सम्मान अने सत्कार साथे तेजे सिन्धुदेवीने विसर्जित करी दीधी
अही जे विशेष कथन आखुनु ओधजे के भरतचक्रीजे जे सिन्धुदेवीने वक्षमा दीधी ते
आखु नाप्रयोग बिना ज (तर्पणं से भरहे राया पोसहसालाओ पडिणिकखमइ) त्यार बाद
भरतचक्री पौषधशालाभाथी अहार आन्था (पडिणिकखमिता जेणेव मज्जनघरे तेणेव उवा-
गच्छइ) अने अहार आपीने जथा स्नान गृह डेतुं त्यां गया। (उवागच्छिता ण्हाए कयवलिकम्मे
जाव जेणेव भोयणमंडवे तेणेव उवागच्छइ) त्या जेधने तेमजे स्नान कथुं अने स्नान
करीने अलिकमं कथुं जेठवे के काक वगेरे भाटे अन्नने आभ कथे पछी ते त्याथी होअन
मंडपमा आन्था (उवागच्छिता भोयणमंडवसि सुहासनवरगए अट्टममत्तं परियादियइ) त्यां

મળદે સુલાસનવરગતઃ અષ્ટમમક્તં પરિપારયતિ, 'પરિયાદિયત્તા' પરિપાર્ય 'જાવ સીઠા-
સનવરગતઃ શ્રેણિસિંહાસનોપવિષ્ટઃ 'પુરત્યાભિમુદે નિસીયઈ' પોરત્યાભિમુલ્લઃ નિષીદતિ
ઉપવિશતિ 'નિસીયત્તા' નિપથ ઉપવિશ્ય 'અઢારસ સેણિપ્પસેણીઓ સદાવેઈ' અઢાદશ શ્રેણિ-
પ્રશ્રેણીઃ શબ્દયતિ આહ્વયતિ 'સદાવિત્તા' શબ્દયિત્વા આહ્વય 'જાવ અઢાહિયાપ મહામહિ-
માપ તમાણત્તિય પચ્ચપ્પિણતિ' યાવત્તાઃ શ્રેણિ પ્રશ્રેણયોઽઢાદિકાયા મહામહિમાયાઃ તામ્
આજ્ઞાપ્તિકાં પ્રત્યર્પયન્તિ સમર્પયન્તિ યથાઢાદિકોત્સવઃ કૃત ઇતિ ॥૨૦૧૧॥

અથ વૈતાલ્યમુરસાધનમાહ- "તણ સે" ઇત્યાદિ ।

મૂલમ્- તણ સે દિઝ્વે ચક્કરયણે સિંધૂપ દેવીપ અઢાહીયાપ
મહામહીમાપ નિવ્વત્તાપ સમાણીપ આઉઘરસાલાઓ તહેવ જાવ
ઉત્તરપુરત્થિમં દિસિં વેયદ્ધપવ્વયાભિમુદે પયાપ યાવિ હોત્થા. તણ ણં
મરહે રાયા જાવ જેણેવ વેયદ્ધપવ્વપ જેણેવ વેયદ્ધસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણિલ્લે
ણિતંબે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ ઉવાગચ્છિત્તા વેયદ્ધસ્સ પવ્વયસ્સ દાહિણિલ્લે
ણિતંબે દુવાલસજોયણાયમં ણવજોયણવિત્થિન્નં વરણમરસરિચ્છં વિજ-
યલ્લધાવારનિવેસં કરેઈ કરિત્તા જાવ વેયદ્ધગિરિકુમારસ્સ દેવસ્સ અઢમ-
મત્તં પગિણ્હઈ પગિણિહત્તા પોસહસાલાપ જાવ અઢમમત્તિપ વેયદ્ધગિરિ-
કુમારં દેવં મણસિ કરેમાણે ચિટ્ઠઈ તણં તસ્સ મરહસ્સ રણ્ણો અઢમમત્તંસિ

ગયે-ઘૌર વૈઠકર ડન્હોને અષ્ટમમક્ત કી પારણા કી (પરિયાદિયત્તા જાવ સીઠાસનવરગપ
પુરત્યાભિમુદે નિસીયઈ) અષ્ટમ મક્તકી પારણા કરકે સિંહાસન પર વૈઠ ગયે (નિસીયત્તા
અઢારસ સેણિપ્પસેણીઓ સદાવેઈ) સિંહાસન પર વૈઠકર ફિર ડન્હોને ૧૮ શ્રેણી પ્રશ્રેણિજનો કો
બુઝાયા (સદાવિત્તા) બુલકરકે (જાવ અઢાહિયાપ મહામહિમાપ તમાણત્તિયં પચ્ચપ્પિણતિ) યાવત્
ડન શ્રેણી પ્રશ્રેણિજનો ને આઠ દિન કા મહામહોત્સવ કિયા । ઔર હસકી સ્વર "હમલોગોને
આઠ દિન કા મહામહોત્સવ કર લિયાઈ । એસો સ્વર પીછે રાજા કે પાસ મેઝદી ॥૨૦૧૧॥

આવીને તે લોજન મ ડપમા મુખામન પૂર્વકે ઘેસી ગયા અને ઘેસીને તેમને અઢમ ભક્તની
પારણા કરી. (પરિયાદિયત્તા જાવ સીઠાસનવરગપ પુરત્યાભિમુદે નિસીયઈ) અઢમ ભક્તની
પારણા કરીને પછી તે યાવત પૂર્વદિશા તરફ મુખ કરીને સિંહાસન ઉપર ઘેસી ગયા.
(નિસીયત્તા અઢારસ સેણિપ્પસેણીઓ સદાવેઈ) સિંહાસન ઉપર ઘેસીને પછી તેમણે ૧૮ શ્રેણિ
પ્રશ્રેણિજનોને ઘોલાવ્યા (સદાવિત્તા) ઘોલાવીને (જાવ અઢાહિયાપ મહામહિમાપ ત ત્તિયં
પચ્ચપ્પિણતિ) યાવત તે શ્રેણિ-પ્રશ્રેણિજનોએ આઠ દિવસનો મહામહોત્સવ કર્યો, અને મહા-
મહોત્સવ સમ્પન્ન થઈ જવાની સૂચના રાખને આપી ॥૧૧॥

परिणममाणंसि वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आमणं चल्हइ एवं सिंधु-
गमो णेयव्वो, पीईदाणं आभिसेक्कं रयणालङ्कां कडगाणि य तुडि-
याणि य वत्थाणि य आभरणाणि य गेण्हइ, गिण्हित्ता, ताए उक्कि-
ट्टाए जाव अट्टाहियं जाव पच्चप्पिणंति । तएणं से दिव्वे चक्करयणे
अट्टाहियाए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए जाव पच्चत्थिमं दिसिं
तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि होत्था, तएणं से भरहे राया तं दिव्वं
चक्करयणं जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहं पयातं पासइ, पा-
सित्ता हट्टतुट्ट चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामंते दुवालस जोय-
णायामं णवजोयणवित्थिन्नं जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणि-
ण्हइ पणिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहीए वंभयारी जाव कयमालगं देवं
मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ तएणं तस्स भरहस्स रण्णो अट्टमभत्तंसि
परिणममाणंसि कयमालस्स देवस्स आसणं चलइ तहेव जाव वेयद्ध-
गिरिकुमारस्स णवरं पोईदाणं इत्थीरयणस्स तिलगचोदसं मंडालंकारं कड-
गाणि य जाव आभरणाणि य गेण्हइ गिण्हित्ता उक्किट्टाए जाव सक्का-
रेइ सम्माणेइ सक्कारित्ता सम्माणित्ता पडिविसज्जेइ जाव भोयणमंडवे
तहेव महामहिमा कयमालस्स पच्चप्पिणंति ॥१२॥

छाया-ततः खलु तद्दिव्यं चक्ररत्नं सिन्ध्वा देव्याः अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृ-
त्तायाम्, सत्याम्, आयुषगृहशालात तथैव यावत् उत्तरपौरस्त्यां दिशं वैताढ्य-
मिसुखं प्रयातं चाप्यभवत्, ततः खलु स भरतो राजा यावत् यत्रैव वैताढ्यपर्वतः
यत्रैव वैताढ्यस्य पर्वतस्य दक्षिणात्ये नितम्बे तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यवैताढ्यस्य पर्व-
तस्य दक्षिणात्ये नितम्बे द्वादशयोजनायामं नवयोजनविस्तीर्णं वरणगरसदृशं विजय-
स्कन्धावारनिवेशं करोति, कृत्वा यावत् वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृ-
ह्णाति प्रगृह्य पौषधशालायां यावत् अष्टमभक्तिकः वैताढ्यगिरिकुमारं देवं मनसि कुर्वन्
तिष्ठति, ततः खलु तस्य भरतस्य राष्ट्रं अष्टमभक्ते परिणमति वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य
आसनं चलति, पव सिन्धुदेव्या गमो नेतव्य, प्रीतिदानम् आभिषेक्यम् रत्नालङ्कार
कटमानि च व्रुटिकानि च वस्त्राणि आभरणानि च गृह्णाति गृहीत्वा तथा उक्त्या यावत्
अष्टाहिकां यावत् प्रत्यर्पयन्ति । ततः खलु तद्दिव्यं चक्ररत्नम् अष्टाहिकायां महामहिमायां
निवृत्तायां सत्यां यावत् पाश्चात्यां दिशं तिमिसगुहाभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत्, ततः खलु
स भरतो राजा तद्दिव्यं चक्ररत्नं यावत् पाश्चात्यां दिशं तिमिसगुहाभिमुखं प्रयातं पश्यति,

हृष्टा हृष्टपुष्ट चित्त यावत् तिमिसगुहाया अदूरसागन्ते द्वादशयोजनायाम् नवयोजनचिस्तीर्णं यावत् कृतमालस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति, प्रगृह्य पौषवशालाया पोषविको ब्रह्मचारी यावत् कृतमालकं देवं मनसि कुर्वन् तिष्ठति, ततः खलु तस्य भरतस्य राक्ष अष्टमभक्ते परिणमति कृतमालस्य देवस्य आसनं चलति तथैव यावत् वैताढ्यगिरिकुमारस्य नवरं प्रीतिदानं स्त्रीरत्नस्य तिलकचतुर्दश भाण्डालकारं कटकानि च यावत् आभरणानि च गृह्णाति, गृहीत्वा तया उत्कृष्टया यावत् सत्कारयति, सन्मानयति, सत्कार्यं सम्मान्य प्रति-
विसर्जयति यावत् भोजनमण्डपे, तथैव महामहिमां कृतमालस्य प्रत्यर्पयन्ति ॥सू० १२॥

टीका—‘तएणं से इत्यादि ‘तए णं से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए अट्टा-
हियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं
दिसिं वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था” ततः खलु तद्विषयं चक्ररत्नं सिन्ध्वाः
सिन्धुनाम्न्याः देव्याः विजयोपलक्षिकायाम् अष्टादिकायां महामहिमायां निवृत्तायां
सत्याम् आयुधगृहशालातस्तथैव पूर्ववदेव निष्क्रामति—प्रतिनिष्क्रम्य यावत् अनेक वाद्य-
विशेषाणां ध्वनि प्रतिध्वन्यात्मकशब्दैः गगनतलं पूरयदिव उत्तरपौरस्त्याम्—उत्तरपूर्वां
दिशम् ईशानकोणवैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातं चाप्यभयत् प्रस्थित जातम् सिन्धुदेवी
भवनतो वैताढ्यपुरसाधनार्थं वैताढ्यपुरावासभूतं वैताढ्यकूटं गच्छतश्चक्ररत्नस्य ईशान-
दिश्येव सुष्ठु पन्था ‘तएणं से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपव्वए जेणेव वेयद्धस्स

तएणं से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए देवीए” इत्यादि । सूत्र-१२-

टीकार्थ—तएण से दिव्वे चक्करयणे) इसके बाद वह दिव्य चक्ररत्न (सिंधूए देवीए
अट्टाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं
वेयद्धपव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था) सिन्धुदेवी के विजयोपलक्ष्य में कृत महामहोत्सव समाप्त
हो जाने पर आयुध गृहशाला से पूर्व की तरह ही बाहर निकला और निकलकर यावत् अनेक
वाद्यविशेषों के ध्वनि प्रतिध्वनिरूप शब्दों द्वारा गगनतलको भरता-रसा उत्तर पूर्व दिशा में—ईशान
कोण में स्थित वैताढ्य पर्वत की ओर चला सिन्धु देवी के भवन से वैताढ्यपुरसाधन
के लिये वैताढ्यपुरावासभूत वैताढ्यकूट की ओर जाते हुए चक्ररत्नको ईशानदिशामें ही सरल

‘तएण से दिव्वे चक्करयणे सिंधूए” इत्यादि सूत्र ॥१२॥

टीकार्थ— (तएणं दिव्वे चक्करयणे) त्थार आह ते दिव्य चक्ररत्न (सिंधूए देवीए अट्टाहियाए
महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्ध-
पव्वयाभिमुहे पयाए यावि होत्था) सिन्धुदेवीना विजयोपलक्ष्यमा जे महाभडोत्सव आथो-
जित करेतामा आथो ते ज्यारे सम्पन्न थय जये त्थारे ते पडेवानी जेम ज आयुधगृह-
शालाभाथो अड्डार नीकज्यो अने नीकगीने यावत् अनेक वाद्य विशेषेना ध्वनि प्रतिध्वनि
इय थज्जो द्वारा गगनतलने सम्पूरित करु उत्तर पूर्व दिशाम—ईशान कोणमा स्थित
वैताढ्य पर्वतणी तरह आहयु. सिन्धु देवीना भानथी वैताढ्यपुर साधन माटे वैताढ्य-
पुरावासभूत वैताढ्यकूट तरह प्रयायु करेता चक्ररत्नने ईशानदिशामां ज सरलता थर.

पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु स भरतो राजा यात यान
वैताढ्यः पर्वतः यत्रैव च वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणात्यो दक्षिणार्द्धमन्तर्पार्श्वार्थात्तों
नितम्बः मूलभागस्तत्रैव उवागच्छति, अत्र यावत्पदात् वैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयात चक्र-
रत्नं पश्यति, दृष्ट्वा दृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः परमसौमनस्यत भरतो राजा इति सग्रागम्
'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे दुवाल्सजोयणायाम्
णवजोयणविस्थितं वरणगरसरिच्छं विजयसंधावारनिवेशं करेइ' वैताढ्यस्य पर्वतस्य
दाक्षिणात्ये दक्षिणार्द्धभरतपार्श्ववर्तिनि नितम्बे मूलभागे द्वाङ्गयोजनायाम् द्वाङ्ग
योजनद्वैर्ध्वं नवयोजनविस्तीर्णं पट्त्रिंशत्तमक्रोगविस्तीर्णम्, वरनगरमदृग्—श्रेष्ठनगरतुल्यम्
विजयस्कन्धावारनिवेशं सेनानिवेशम्, करोति 'करित्ता' कृत्वा 'जाव वेयद्धगिरि-
कुमारस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ' अत्र यावत्पदात् वद्धगिरन्तगन्दापन पौपधशाला
विधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन पौपधशालायां वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य साधनायेति

रास्ता पड़ा इसी लिये वह इस मार्ग से गया (तएण से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्ध
पञ्चप जेणेव वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे तेणेव उवागच्छइ) इसके बाद वह भरत
चक्री यावत् जहां पर वैताढ्य पर्वतथा, और जहां पर वैताढ्य पर्वतका दाक्षिणात्य दक्षिणार्द्ध
भरतका पार्श्ववर्ती नितम्ब था—मूल भागथा—वहां यावत्पद से यह पाठ गृहीतहुआ
है—“वैताढ्य पर्वताभिमुखं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा दृष्ट तुष्ट-चित्तानन्दितः परमसौमन-
स्यतः भरतो राजा” । (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे—दुवाल्स जोय-
णायाम् णवजोयणविस्थितं वरणगरसरिच्छं विजयसंधावारनिवेशं करेइ) वहां आकर के उसने
वैताढ्य पर्वत के दाक्षिणात्य नितम्ब पर दक्षिणार्द्ध भरत पार्श्ववर्ती मूल भाग पर—१२
योजन की लंबाई वाले और ७ योजन की चौड़ाई वाले श्रेष्ठ नगर तुल्य विशाल सैन्य
का पड़ाव डाला (करित्ता जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ) पड़ाव डाल
कर यावत् उसने वैताढ्य गिरि कुमार देव को साधन करने के लिए अष्टम भक्त का व्रत

कथी ७ ते आ भागंथी गथु' (त एण से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपञ्चप जेणेव
वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे तेणेव उवागच्छइ) तथाभावे ते भरतयस्मी यावत्
न्यां वैताढ्य पर्वत इतो अने न्यां वैताढ्य पर्वतने दाक्षिणात्य दक्षिणार्द्ध भरतपार्श्ववर्ती-
वर्ती' नितम्ब—मूलभाग इतो त्यां आव्यो अही यां यावत् पठथी आ पाठ गृहीत थये।
छे—“वैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा, दृष्ट तुष्ट चित्तानन्दितः परमसौ-
मनस्यतः भरतो राजा” । (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे दुवाल्स-
जोयणायाम् णवजोयणविस्थितं वरणगरसरिच्छं विजयसंधावारनिवेशं करेइ) त्यां आवीने
तेछे वैताढ्य पर्वतने दाक्षिणात्य नितम्ब पर दक्षिणार्द्ध भरत पार्श्ववर्ती मूल भाग उपर
१२ योजन गेठकी व धाधवाणे अने नव योजन पडाणाध वाणे श्रेष्ठ नगर तुल्य विशाल
सैन्यने पडाव नाथ्यो, (करित्ता जाव वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ) पडाव
नाथीने यावत् तेछे वैताढ्यगिरि कुमार देवनी साधना माटे अष्टमभक्ता व्रत धारण कथु'.

दृष्ट्वा दृष्टुष्ट वित्त यावत् तिमिसगुहाया अदूरसागन्ते द्वादशयोजनायाम् नवप्रोजनविस्तीर्णं यावत् कृतमालस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति, प्रगृह्य पौषधशालाया पौषधिको ब्रह्मचारी यावत् कृतमालकं देव मनसि कुर्वन् तिष्ठति, ततः खलु तस्य भरतस्य राक्ष. अष्टमभक्ते परिणमति कृतमालस्य देवस्य आसनं चलति तथैव यावत् वैताढ्यगिरिकुमारस्य नवरं प्रीतिदानं स्त्रीरत्नस्य तिलकचतुर्दश भाण्डालकारं कटकानि च यावत् आभरणानि च गृह्णाति, गृहीत्वा तया उत्कृष्टया यावत् सत्कारयति, सन्मानयति, सत्कार्यं सम्मान्य प्रति-विभ्रजयति यावत् भोजनमण्डपे, तथैव महामहिमां कृतमालस्य प्रत्यर्पयन्ति ॥ सू० १२॥

टीका—‘तणं से इत्यादि ‘तणं से दिव्ने चक्ररयणे सिंधूए देवीए अट्टा-हियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयामिमुहे पयाए यावि होत्था” ततः खलु तद्विव्यं चक्ररत्नं सिन्ध्वाः सिन्धुनाम्न्याः देव्याः विजयोपलक्षिकायाम् अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायां सत्याम् आयुधगृहशालातस्तथैव पूर्ववदेव निष्क्रामति—प्रतिनिष्क्रम्य यावत् अनेक वाद्य-विशेषाणां ध्वनि प्रतिध्वन्यात्मरुशब्दैः गगनतलं पूरयदिव उत्तरपौरस्त्याम्—उत्तरपूर्वां दिशम् ईशानकोणवैताढ्यपर्वताभिमुखं प्रयातं चाप्यभवत् प्रस्थित जातम् सिन्धुदेवी भवनतो वैताढ्यपुरसाधनार्थं वैताढ्यपुरावासभूतं वैताढ्यकूटं गच्छतश्चक्ररत्नस्य ईशान-दिश्येव सुष्ठु पन्था ‘तणं से भरहे राया जाव जेणेव वेयद्धपव्वए जेणेव वेयद्धस्स

तणं से दिव्ने चक्ररयणे सिंधूए देवीए” इत्यादि । सूत्र-१२—

टीकार्थ—तण से दिव्ने चक्ररयणे) इसके बाद वह दिव्य चक्ररत्न (सिंधूए देवीए अट्टाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्धपव्वयामिमुहे पयाए यावि होत्था) सिन्धुदेवी के विजयोपलक्ष्य में कृत महामहोत्सव समाप्त हो जाने पर आयुध गृहशाला से पूर्व की तरह ही बाहर निकला और निकलकर यावत् अनेक वाद्यविशेषों के ध्वनि प्रतिध्वनिरूप शब्दों द्वारा गगनतलको भरता-सा उत्तर पूर्व दिशा में—ईशान कोण में स्थित वैताढ्य पर्वत को ओर बना सिन्धु देवी के भवन से वैताढ्यपुरसाधन के लिये वैताढ्यपुरावासभूत वैताढ्यकूट की ओर जाते हुए चक्ररत्नको ईशानदिशामें ही सरल

‘तण से दिव्ने चक्ररयणे सिंधूए” इत्यादि सूत्र ॥१२॥

टीकार्थ— (तणं दिव्ने चक्ररयणे) त्थार भाद ते । दिव्य चक्ररत्न (सिंधूए देवीए अट्टाहियाए महामहिमाए णिवत्ताए समाणीए आउहघरसालाओ तहेव जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसिं वेयद्ध-पव्वयामिमुहे पयाए यावि होत्था) सिन्धुदेवीना विजयोपलक्ष्यमा जे महामहोत्सव आयोजित करेतामा आये। ते ज्यारे सम्पन्न थय गये। त्थारे ते पडेवानी जेभ ज आयुधगृह-शालाभाथी अडार नीकज्ये। अने नीकगीने यावत् अनेक वाद्य विशेषेना ध्वनि प्रतिध्वनि रूप शब्दों द्वारा गगनतलने सम्पूरित करतु उत्तर पूर्व दिशाम—ईशान कोणमा स्थित वैताढ्य पर्वतनी तरफ यावतु। सिन्धु देवीना भवनथी वैताढ्यपुर साधन भाटे वैताढ्य-पुरावासभूत वैताढ्यकूट तरफ प्रयाण करत। चक्ररत्नने ईशानदिशामा ज भरवता थय।

पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे तेणेव उवागच्छइ' ततः खलु म भरतो राजा यातन यन्त्र
वैताढ्यः पर्वतः यत्रैव च वैताढ्यस्य पर्वतस्य दाक्षिणान्यो दक्षिणार्द्धगतपार्श्वो
नितम्बः मूलभागस्तत्रैव उवागच्छति, अत्र यावत्पदात् वैताढ्यपर्वतागिसुरं गयान चक्र-
रत्नं पश्यति, दृष्ट्वा हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः परममौमनस्यत भरतो राजा इति नग्रागम्
'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे दुवालमजोयणायाम
णवजोयणविस्थिन्नं वरणगरसरिच्छं विजयसंघावारनिवेशं करेइ' वैताढ्य पर्वतस्य
दाक्षिणात्ये दक्षिणार्द्धभरतपार्श्ववर्त्तिनि नितम्बे मूलभागे द्वादशयोजनायाम् दान्त
योजनदैर्घ्यं नवयोजनविस्तीर्णं पट्विंशत्तमक्रोशविस्तीर्णम्, वरणगरमदृशं-श्रेष्ठनगरमन्यम्
विजयस्कन्धावारनिवेशं सेनानिवेशम्, करोति 'करित्ता' कृत्वा 'जाव वेयद्गिरि-
कुमारस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ' अत्र यावत्पदात् वर्द्धकिग्गन्नजब्दापन पौपधगाग
विधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन पौपधशालायां वैताढ्यगिरिकुमारस्य देवस्य साधनायेति

रास्ता पडा इसी छिये बड़ इस मार्ग से गया (तण्ण से भरहे गया जाव जेणेव वेयद्ध
पञ्चप जेणेव वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितवे तेणेव उवागच्छइ) इमके बाद बड़ भरत
चक्री यावत् जहां पर वैताढ्य पर्वतथा, और जहां पर वैताढ्य पर्वत का दक्षिणः पट्विंशत्तम
भरतका पार्श्ववर्ती नितम्ब था—मूल भागथा-वहा पर आया—यहा यावत्पद से यह पाठ गृहीत हुआ
है—“वैताढ्य पर्वतागिसुरं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा हृष्ट तुष्ट-चित्तानन्दितः परममौमन-
स्यतः भरतो राजा” । (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितवे-दुवालम जोय-
णायाम् णवजोयणविस्थिन्न वरणगरसरिच्छं विजयसंघावारनिवेशं करेइ) वहा आकर ने उसने
वैताढ्य पर्वत के दक्षिणात्य नितम्ब पर दक्षिणार्द्ध भरत पार्श्ववर्ती मूल भाग पर—१२
योजन की छंवाई वाले और ७ योजन की चौड़ाई वाले श्रेष्ठ नगर तुल्य विशाल सैन्य
का पडाव डाला (करित्ता जाव वेयद्गिरिकुमारस्स देवस्स अट्टमभत्त पणिण्हइ) पडाव डाल
कर यावत् उसने वैताढ्य गिरि कुमार देव को साधन करने के लिए अष्टम भक्त का व्रत

कोथी ७ ते आ भागंथी गयु (त पण से भरहे गया जाव जेणेव वेयद्धपञ्चप जेणेव
वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितवे तेणेव उवागच्छइ) त्थारभाइ ते भरतयही यावत्
न्या वैताढ्य पर्वत इतो अने न्या वैताढ्य पर्वतने दाक्षिणात्य दक्षिणार्द्ध भरतपार्श्व-
वर्ती नितम्ब-भूणभाग इतो त्यां आव्यो अही यां यावत् पडथी आ पाठ गृहीत थयो
छे—“वैताढ्यपर्वतागिसुरं प्रयात चक्ररत्नं पश्यति दृष्ट्वा, हृष्ट तुष्ट चित्तानन्दितः परमसौ-
मनस्यतः भरतो राजा” । (उवागच्छित्ता वेयद्धस्स पञ्चयस्स दाहिणिल्ले णितंवे दुवालस-
जोयणायाम् णवजोयणविस्थिन्नं वरणगरसरिच्छं विजयसंघावारनिवेशं करेइ) त्या आवीने
तेछे वैताढ्य पर्वतने दाक्षिणात्य नितम्ब पर दक्षिणार्द्ध भरत पार्श्ववर्ती भूण भाग उपर
१२ योजन गेटही छ आधवाणो अने नव योजन पडोणाध वाणो श्रेष्ठ नगर तुल्य विशाल
सैन्यने पडाव नाथ्यो, (करित्ता जाव वेयद्गिरिकुमारस्स देवस्स अट्टमभत्त पणिण्हइ) पडाव
नाथीने यावत् तेछे वैताढ्यगिरि कुमार देवनी साधना भाटे अष्टमभक्ता मत धारणु कथुं,
८३

ज्ञेयः अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए जाव अष्टमभक्तिए वेयद्ध-
गिरिकुमारं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ' पौषधशालायां यावत्करणत् पौषधिकः
पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी दर्वसंस्तारकोपगनः सार्द्धद्वयहस्तपरिमित दर्वसासने
उपविष्टः उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तं ग्राह्यम् अष्टमभक्तिकः कृताष्टम-
तपाः, वेताढ्यगिरिकुमारं देवं मनसि कुर्वन् कुर्वन् ध्यायं ध्यायंस्तिष्ठति । 'तए णं
तस्स भरहस्स रण्णो अष्टमभक्तंसि परिणममाणमि वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं
चलइ' ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमति परिपूर्णप्राये जायमाने
सति वेताढ्यगिरि कुमारस्य देवस्य आसनं सिंहासनम्, चलति 'एवं सिंधुगमो जेयव्वो'
एवं सिन्धुदेव्याः गमः सदृशपाठो नेतव्यः—स्मृतिपथम् आनयितव्यः इदं च सिन्धु-
देव्या अतिदेशकथनं तद्वाणव्यापारमन्तरेणैवायमपि साध्यः इति सादृश्यरूपापनार्थं
तथा च वेताढ्यगिरिकुमारो देवः स्वसिंहासनं चलितं पश्यति, दृष्ट्वा अवधिं प्रयुङ्क्ते

धारण-क्रिया (पगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव अष्टमभक्तिए वेयद्धगिरिकुमार देवं मणसि करेमाणे २
चिट्ठइ) अष्टमभक्त को धारण करके पौषधशाला में पौषधव्रत वाले अत एव ब्रह्मचारी तथा
दर्भ के सत्कार पर आसीन—२॥ हाथ प्रमाण दर्भासन पर स्थित—एव मणिमुक्ता आदि के
अलङ्कारों से विहीन हुए ऐसे उस महाराजा भरत चक्रा ने पूर्व में कहे अनुसार वेताढ्य-
गिरी कुमार का मन में ध्यान करना प्रारम्भ किया (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अष्टमभक्तंसि
परिणममाणसि वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ) इसके बाद महाराजा भरत चक्री
का जब अष्टम भक्त समाप्त प्रायः होने को आया तब (एव सिंधुगमो जेयव्वो) इसके
बाद जैसा सिन्धु देवी के साधन प्रकरण में कहा गया है वैसा कथन यहां जानना—चाहिये अर्थात्
जिस प्रकार भरत चक्री ने सिन्धु देवी को विना वाण के वश में किया उसी प्रकार से
इसे भी विना—वाण के वश में किया इस तरह जब वेताढ्यगिरी कुमार देवने अपना
आसन कपन होते हुए देखा तो देखकर— उसने अपने अवधि को उपयुक्त किया उससे

(पगिण्हित्ता पोसहसालाए जाव अष्टमभक्तिए वेयद्धगिरिकुमारं देवं मणसिकरेमाणे २
चिट्ठइ) अष्टमभक्त धारण करीने पौषधशालाभां पौषधव्रतवाणा जेथी ब्रह्मचारी तेभज
हर्षना संथारा उपर समासीन २॥ हाथ प्रमाण दर्भासन उपर स्थित मणिमुक्ता आदि
अलङ्कारेथी विहीन थयेवा जेवा ते भरतचक्री पूर्वभां कइया मुज्जण ज वेताढ्यगिरि कुमारदेवना
ध्यानभां जेकथित थई गया (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अष्टमभक्तंसि परिणममाणसि
वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ) तयार भाइ ज्यारे भरतचक्रीनु अष्टमभक्त मत
समाप्त प्रायः ज हुतु तयारे वेताढ्यगिरि कुमार देवतुं आसन क पायमान थयुं (एवं सिंधु-
गमो जेयव्वो) तयार भाइ जे प्रभावे सिन्धु देवीना प्रकरणभा कइवाभां आबुं छे ते प्रभावे
ज अही पणु समज्जु जेट्ठे के जेभ भरतचक्रीजे सिन्धुदेवीने वगर भावे ज वशभां करी
तेभज ते वेताढ्यगिरि कुमार देवने पणु पोताना वशभा कथा आ प्रभावे ज्यारे वेताढ्य
गिरि कुमार देवे पोतानु आसन कथित थतुं जेथुं तो आ जेछने तेवे पोताना अवधि-

પ્રયુજ્ય ભરતં રાજાનમ્ અવધિજ્ઞાનેન આમોગયતિ જાનાતિ આમોગ્ય જ્ઞાત્વા તસ્ય વૈતાલ્યગિરિકુમારસ્ય દેવસ્ય અયમેતદ્રૂપો દક્ષ્યમાણ સ્વરૂપઃ આધ્યાત્મિકઃ—આત્મગત અન્કુર ઇવ, તતશ્ચિન્તિતઃ પુનઃ પુનઃ સ્મરણરૂપો વિચારો દ્વિપત્તિન ઇવ કલ્પિતઃ—અ એવ વ્યવસ્થા યુક્તઃ વિચારઃ પલ્લવિત ઇવ ૩, પ્રાર્થિતઃ સ એવેષ્ટરૂપેણ સ્વીકૃતઃ પુષ્પિત એવ ૪, મનોગતઃ સકલ્પઃ મનસિ દૃઢરૂપેણ વિષયઃ સત્કારાર્હસ્ય તત્સાચિત મદાયત્તીકૃત સત્કાર—વસ્તુભિસ્તદ્યોગ્યં સત્કારં કરિષ્યામિ, ઇતિ વિચારઃ ફલિત ઇવ ૫, સમુત્પન્નઃ, સ ચ ઋઃ સક્લ્પ ઇત્યાહ—ઉત્પન્નઃ સ્વલ્લુ ભો જમ્બૂદ્વીપે દ્વીપે—જમ્બૂદ્વીપનામકે દ્વીપે ધરણે ઘર્ષે ભરતો નામ રાજા ચાતુરન્તચક્રવર્તી તજ્જીતમેતત્ જીતાચાર એવઃ અતીતવર્તમાનાનાગતાનાં વૈતાલ્યગિરિકુમારાણાં દેવાનાં ભરતાનાં રાજામ્ ઉપસ્થાનિકં પ્રાપ્ત કર્તું વર્તતે ઇતિ, તદ્વચ્છામિ સ્વલ્લુ અહમપિ ભરતસ્ય રાજશ્ચક્રિણ ઉપસ્થાનિક કરોમીતિ વિચાર્ય 'પીટ્તાણં અભિસેવકં રચનાલંકારં ઋઢગાણિ ય તુહિયાણિ ય વત્થાણિ ય આભરણાણિ ય ગેઠ્ઠહ' પ્રીતિદાનમ્ આભિષેકયમ્—અભિષેકયોગ્યં રાજપરિધેયમ્, રત્નાલંકાર મુકુટમ્, કટકાનિ ચ હસ્તાભરણાનિ, ત્રુટિકાનિ ચ વાહ્યાભરણાનિ, વસ્ત્રાણિ ચ આભરણાનિ ચ ગૃહાતિ 'ગિણ્હિત્તા' ગૃહીત્વા 'તાપ ઉલ્લિકટ્ટાપ જાવ અટ્ટાહિયં જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ' તથા ઉલ્લિકટ્ટયા

હસને ભરત રાજા કો અપના ધ્યાન કરતે હુપ દેસા—જાના તવ હસ વૈતાલ્ય ગિરિ કુમાર દેવ કે મન મેં એસા આધ્યાત્મિકચિન્તિત, કલ્પિત પ્રાર્થિત પુષ્પિત, મનોગત, સકલ્પ વિચાર પ્રકટ હુઆ કિ જંબુદ્વીપ મેં ભરત ક્ષેત્ર મેં ભરત નામ કા ચાતુરન્ત ચક્રવર્તી મહારાજા ઉત્પન્ન હુઆ હૈ તો અતીત, અનાગત, વર્તમાન કાલ કે સમસ્ત વૈતાલ્યગિરી કુમાર દેવો કા એસા પરમ્પરા સે ચલા આયા યહ આચાર વ્યવહાર હૈ કિ વે હસે નજરાના દેં તો મેં ચલ ઔર હસે મેટ કરૂ એસા વિચારકર (પીટ્તાણં આભિસેવક રચનાલંકારં ઋઢગાણિય તુહિયાણિય વત્થાણિય આભરણાણિય ગેઠ્ઠહ) હસને પ્રીતિદાન મેં દેને કે નિમિત્ત અભિષેક-યોગ્ય રાજપરિધેય રત્નાલંકાર—મુકુટ કટક ત્રુટિક વસ્ત્ર, ઔર આભરણ લિયે (ગિણ્હિત્તા તાપ ઉલ્લિકટ્ટાપ જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ) ઔર લેકર વહ ઉલ્લિકટ્ટ આદિ વિશેષણો વાલી ગતિ

જ્ઞાનને ઉપયોગ કર્યો અવધિજ્ઞાનમાં તેણે ભરતચક્રી રાજાને તેના જ ધ્યાનમાં લીધી બોલ્યા. ત્યાં જ તે વૈતાલ્યગિરિ કુમાર દેવના મનમાં એવો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, પુષ્પિત, મનોગત સંકલ્પ—વિચાર પ્રકટ થયો કે જંબુદ્વીપ નામક દ્વીપમાં, ભરતક્ષેત્રમાં ભરત નામે ચાતુરન્ત ચક્રવર્તી રાજા ઉત્પન્ન થયો છે તો અતીત, અનાગત, વર્તમાન કાળના સર્વ વૈતાલ્યગિરિ કુમાર દેવોનો વશ પર પરાથી એવો આચાર—વ્યવહાર ચાલતો આવે છે કે તે ચક્રવર્તી એવા ભરત રાજાને નજરાણુ આપે તો હું જાઉં અને તેને નજરાણુ આપુ આમ વિચાર કરીને (પીટ્તાણં આભિસેવક રચનાલંકાર ઋઢગાણિય તુહિયાણિય વત્થાણિય આભરણાણિય ય ગેઠ્ઠહ) તે વૈતાલ્યગિરિ કુમાર દેવે રાજાને પ્રીતિદાનમાં આપવા માટે અભિષેક યોગ્ય રાજપરિધેય—રત્નાલંકાર, મુકુટ, કટક, ત્રુટિ, વસ્ત્ર અને આભરણો લીધાં. (ગિણ્હિત્તા તાપ ઉલ્લિકટ્ટાપ જાવ અટ્ટાહિયં જાવ પચ્ચપ્પિણંતિ) અને તે સર્વ લઈને તે ઉબ્બટ્ટ આદિ

शेषः अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पगिणिहत्ता' प्रगृह्य 'पोसहसालाए जाव अष्टमभक्तिए वेयद्ध-
गिरिकुमारं देवं मणसि करेमाणे करेमाणे चिट्ठइ' पौषधशालायां यावत्परणात् पौषधिरुः
पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी दर्भसंस्तारकोपगतः मार्द्धव्यहस्तपरिमित दर्भासने
उपविष्टः उन्मुक्तमणिसुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं पूर्वोक्तं ब्राह्मम् अष्टमभक्तिकः कृताष्टम-
तपाः, वताढ्यगिरिकुमारं देवं मनसि कुर्वन् कुर्वन् ध्यायं ध्यायंस्तिष्ठति । 'तए णं
तस्स भरहस्स रण्णो अष्टमभक्तंसि परिणममाणसि वेयद्धगिरिकुमारस्म देवस्स आसणं
चलइ' ततः खलु तस्य भरतस्य राज्ञः अष्टमभक्ते परिणमति परिपूर्णप्राये जायमाने
सति वताढ्यगिरि कुमारस्य देवस्य आसनं सिंहासनम्, चलति 'एवं सिंधुगमो जेयब्बो'
एवं सिन्धुदेव्याः गमः सदृशपाठो नेतव्यः—स्मृतिपथम् आनयितव्यः इदं च सिन्धु-
देव्या अतिदेवकथनं तद्वाणव्यापारमन्तरैवायमपि साध्यः इति सादृश्यरूपापनार्थं
तथा च वताढ्यगिरिकुमारो देवः रसिंहायनं चलितं पश्यति, दृष्ट्वा अवधिं प्रयुङ्क्ते

धारण-क्रिया (पगिणिहत्ता पोसहसालाए जाव अष्टमभक्तिए वेयद्धगिरिकुमारं देवं मणसि करेमाणे
चिट्ठइ) अष्टमभक्त को धारण करके पौषधशाला में पौषधव्रत वाले अत एव ब्रह्मचारी तथा
दर्भ के सहारे पर आसीन—२॥ हाथ प्रमाण दर्भासन पर स्थित—एव मणिमुक्ता आदि के
अलङ्कारों से विहीन हुए ऐसे उस महाराजा भरत चक्रो ने पूर्व में कहे अनुसार वताढ्य-
गिरी कुमार का मन में ध्यान करना प्रारम्भ किया (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अष्टमभक्तंसि
परिणममाणसि वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ) इसके बाद महाराजा भरत चक्रो
का जब अष्टम भक्त समाप्त प्रायः होने को आया तब (एव सिंधुगमो जेयब्बो) इसके
बाद जैसा सिन्धु देवी के साधन प्रकरण में कहा गया है वैसा कथन यहां जानना—चाहिये अर्थात्
जिस प्रकार भरत चक्रो ने सिन्धु देवी को विना वाण के वश में किया उसी प्रकार से
इसे भी विना—वाण के वश में किया इस तरह जब वताढ्यगिरी कुमार देवने अपना
आसन कपिन होते हुए देखा तो देखकर— उसने अपने अवधि को उपयुक्त किया उससे

(पगिणिहत्ता पोसहसालाए जाव अष्टमभक्तिए वेयद्धगिरिकुमारं देवं मणसि करेमाणे २
चिट्ठइ) अष्टमभक्त धारण करीने पौषधशालायां पौषधव्रतवाणा ओथी ब्रह्मचारी तेभजं
दर्भना संथास उपर समासीन २॥ हाथ प्रमाण दर्भासन उपर स्थित मणिमुक्ता आदि
अलङ्काराथी विहीन थेथेला ओवा ते भरतचक्रो पूर्वभां कइल। सुब्ब ७ वताढ्यगिरि कुमारेदेवना
ध्यानभां ओक्खित्त थई गय। (तएण तस्स भरहस्स रण्णो अष्टमभक्तंसि परिणममाणसि
वेयद्धगिरिकुमारस्स देवस्स आसणं चलइ) त्थार आइ न्थारे भरतचक्रो अष्टमभक्त मत्त
समाप्त प्रायः ७ इत्तुं त्थारे वताढ्यगिरि कुमार देवत्तुं आसनं कपायमानं थयुं (एवं सिन्धु-
गमो जेयब्बो) त्थार आइ ७ प्रभाण्णु सिन्धु देवीना प्रकरणभां कइएवाभां आण्णुं छे ते प्रभाण्णु
७ अही पण्णु सभज्जु ओट्ठे के जेम भरतचक्रो सिन्धुदेवीने वजर आण्णुं ७ वशभां करी
तेभज ते वताढ्यगिरि कुमार देवने पण्णु पोताना वशभां कथां आ प्रभाण्णु न्थारे वताढ्य
गिरि कुमार देवे पोतानुं आसनं कपित थत्तु जेयु तो आ जेधने तेण्णु पोताना अवधि-

पाश्चात्यां पश्चिमां दिशं तमिश्रागुहाभिमुखं प्रयातं—प्रस्थित पश्यति 'पासित्ता' इत्या
 'हृदुतुद्वित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामने दुवालसजोयणायामं णव जोयणवित्थिण
 जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ' हृदुतुद्व चित्तानन्दितः यावत् पग्गसोमनस्यिनः
 स भरतः तमिस्रागुहायाः अदूरसामन्ते नानिदरे नातिममीपे उचितस्थाने द्वाद्दशयोजना-
 यामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयस्फुन्धावारनिवेशं सेनानिवेशं करोति 'पासित्ता'
 कृत्वा यावत् पदात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशालाविधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन
 पौषधशालायां कृतमालस्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रशृङ्गति 'पणिण्हित्ता' प्रशृङ्ग
 'पोसहसालाए पोसहिण् वंभयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे ररेमाणे चिट्ठइ'
 पौषधशालायां पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत्क्षरणात् दन्धसंस्तारको-
 पगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमित दन्धसंस्तारे उपविष्टः, उन्मुक्तमणिमुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं

सगुहाभिमुखं प्रयात पासइ) जब भरत राजा ने उम दिव्य चक्रगन् को यावत् पश्चिमदिशा
 में तमिस्रा गुहा की ओर जाते देखा तो (पासित्ता) देखकर वह (हृदुतुद्व चित्त जाव तिमिस-
 गुहाए अदूरसामने दुवालसजोयणायाम णवजोयणवेदिण्ण जाव कयमालस्स देवस्स
 अट्टमभत्तं पणिण्हइ) हर्षित एवं सतोषित हुआ यावत् उसने तमिस्रा गुहा के पास में
 ही न उससे- अधिक दूर और न उसके अधिक निकट—किन्तु समुचित स्थान में ही—१२
 योजन के छवे एवं नौ योजन विस्तार बाँके अपने विशाल सैन्य का पड़ाव डाला यावत् कृतमाल
 देव को साधने के निमित्त उस ने अष्टम भक्त को तपस्या को स्वीकार की यहा यावत्
 शब्द से वर्द्धकिरत्न का बुलाना पौषधशाला के बनाने का आदेश देना आदि आदि
 पूर्वोक्त—सब प्रकरण लगा केना चाहिये (पणिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिण् वंभयारी जाव
 कयमालगं देव मणसिकरेमाणे २ चिट्ठइ) इस प्रकार पौषधशाला में पौषध व्रतको धारण कर एवं
 ब्रह्मचर्यव्रत वाला वह भरत नरेश यावत् कृतमाल- देव का मन में ध्यान करने लगा यहा
 यावत् शब्द से "दर्मासनसस्तारकोपगतः उन्मुक्तमणिमुवर्णालङ्कारः" इत्यादि पूर्वोक्त सब पाठ

जाव पञ्चविंशतं विंशति तिमिसगुहाभिमुखं प्रयातं पासइ) अथारे भरत राजा ने ते दिव्य
 चक्रगन्ने यावत् पश्चिम दिशाभा तमिस्रा गुहा तरहे जतुं जेथु ते। (पासित्ता) जेधने ते
 (हृदुतुद्व चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामने दुवालसजोयणायाम णवजोयणवित्थिण्ण
 जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ) हर्षित तेभज स तोषित चित्त थयेदो।
 यावत् तेथे तमिस्रा गुहानी पासि ज तेनाथी वधारे हर पणु नहि अने अधिक निकट पणु
 नहि पणु समुचित स्थानभा—१२ योजन जेटवे। बांयो अने नव योजन प्रभाणु पडोणा पोताना
 विशाल सैन्यनो पडाव नाथो यावत् कुतुभाहदेवने साधवा भाटे तेथे अष्टमभत्तानी तपस्या
 स्वीकार करी अही यावत् शब्दथी वर्द्धकिरत्नने आलाववो, पौषधशालाना निर्माणि भाटे
 तेने आदेश आपवो वगेरे पूर्वोक्त सब प्रकरणे अक्याहुत करवुं जेधजे, (पणिण्हित्ता
 पोसहसालाए पोसहिण् वंभयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे २ चिट्ठइ) आ प्रभाणु
 पौषधशालाभा पौषधव्रतवाणे तेभज ब्रह्मचारी भरत नरेश यावत् कुतुभाह देवजुं मनभा

ગત્યા યાવત્ । ણાહિકાં મહામહિમાં યાવત્ પ્રત્યર્પયન્તિ-સમર્પયન્તિ, અત્ર પ્રથમો યાવચ્છબ્દઃ
ઉક્તાનિતિ । ત્રિગોપણસંહિતા ગતિં પ્રીતિવાક્યં પ્રાપ્તોપનયનગ્રહણે સુરસન્માનન વિસર્જને
સ્નાનમોજન ટ્રેણિ પ્રત્રેણ્યામન્ત્રણ વોધયતિ, દ્વિતીયસ્તુ યાવચ્છબ્દઃ અણાહિકાઽઽદેશદાન-
કરણે इति સ્પષ્ટયતિ ।

અથ તમિશ્રા ગુહાધિપકૃતમાલ સુરસાધનાર્થમુપક્રમતે

‘તણ ણં’ इत्यादि ‘तण णं से दिव्वे चक्ररयणे अट्टाहियाए महामहिमाए णिव्व-
त्ताए समाणीए जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि होत्था’ ततः
खलु तद्विव्य चक्ररत्नम् अण्णाहिकायां महामहिमायां निवृत्ताया सत्याम् अर्थाद् वैताढ्य-
गिरिकुमारस्य देवस्य विजयोपलक्षिकायां यावत् पाश्चात्यां पश्चिमा दिशं तमिस्रागुहाभिमुखं
प्रयातं चाप्यभवत् प्रस्थितमभूत् प्रस्थितजातम् वैताढ्यगिरिकुमारसाधनस्थानस्य तमि-
श्रायाः पश्चिमवर्तित्वात् ‘तण णं से भरहे राया तं दिव्वं चक्ररयणं जाव पच्चत्थिमं
दिसिं तिमिसगुहाभिमुह पयातं पासइ’ ततः खलु स भरतो राजा तद्विव्यं चक्ररत्नं यावत्

સે ચલ કર જહાં પર મહારાજા ભરત નરેશ થા વહા પર આયા इत्यादि और सब आगे
का कथन महामहोत्सव करने तक और उसको भरत नरेशको सूचना देने तक का यहा पर
करलेना चाहिये । यह सब कथन पीछे लिखा ही जा चुका है अतः वहाँ से इसे देख लेना
चाहिये यही बात यहा पर आये हुए यावत् शब्द सूचित करता है ।

તમિશ્રા ગુહાધિપ કૃતમાલદેવ સાધન વક્તવ્યતા—(તણં સે દિવ્વે ચક્રરયણે અટ્ટાહિ-
યાए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि
होत्था) जब वैताढ्यगिरिकुमार देव के विजयोपलक्ष्य में ८ दिन का महामहोत्सव
समाप्त हो चुका तब वह दिव्य चक्ररत्न पश्चिमदिशा में वर्तमान तमिस्रा गुहा की तरफ
प्रस्थित हुआ क्यों कि वैताढ्यगिरिकुमार को साधन करने का स्थान तमिस्रा गुहा की
पश्चिम दिशा में है (तण्ण से भरहे राया तं दिव्वं चक्ररयणं जाव पच्चत्थिमं दिसिं तिमि-

વિશેષજ્ઞોવાળા પ્રતિથી ચાલીને જ્યાં ભરત નરેશ હતા ત્યાં આવ્યો, ઇત્યાદિ આગળનું
સર્વ કથન—મહામહોત્સવ સમ્પન્ન કરવા તેમજ તે ઉત્સવની પૂર્ણિવાની ભરત નરેશને
સૂચના આપવા સુધીનું અહીં બાણી લેવું જોઇએ. એ બધું કથન પહેલાં ૨૫૪ કરવામાં
આવ્યું જ છે એથી બધું ત્યાંથી જ બાણી લેવું જોઇએ અહીં યાવત્ પદથી એજ વાત
૨૫૪ કરવામાં આવી છે

તમિશ્રાગુહાધિપ કૃતમાલદેવસાધનવક્તવ્યતા

(તણં સે દિવ્વે ચક્રરયણે અટ્ટાહિયાए महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए जाव पच्च-
त्थिमं दिसिं तिमिसगुहाभिमुहे पयाए यावि होत्था) जयारे वैताढ्यगिरि कुमार देवना विज-
योपलक्ष्यमा ८ दिवसने महामहोत्सव सम्पन्न થઈ ચુકયો ત્યારે તે દિવ્ય ચક્રરત્ન પશ્ચિમ
દિશામાં વર્તમાન તમિસ્રાગુહાની તરફ પ્રસ્થિત થયું કેમકે વૈતાઢ્યગિરિ કુમારને સાધવાનું
સ્થાન તમિસ્રા ગુહાની પશ્ચિમ દિશામાં છે (તણ્ણ સે ભરહે રાયા તં દિવ્વં ચક્રરયણ

पाश्चात्यां पश्चिमां दिशं तमिस्रागुहामिमुखं प्रयातं-प्रस्थित पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा
'हृदुतुदुचित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामने दुवालसजोयणायामं णव जोयणवित्थिण्णं
जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ' दृष्टुं चित्तानन्दितः यावत् परममोमनस्यिनः
स भरतः तमिस्रागुहायाः अदूरसामन्ते नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने द्वादशयोजना-
यामं नवयोजनविस्तीर्णं वरनगरसदृशं विजयस्कन्धावारनिवेशं सेनानिवेशं करोति 'पणिता'
कृत्वा यावत् पदात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशालाविधापनादि सर्वं नेतव्यम्, तेन
पौषधशालायां कृतमालस्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति 'पणिण्हित्ता' प्रगृह्य
'पोसहसालाए पोसहिण्णं वमयारी जाव कयमालगं देवं मणसि करेमाणे नरेमाणे चिट्ठइ'
पौषधशालायां पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत्तरणात् दम्भसंस्तारको-
पगतः सार्द्धद्वयहस्तपरिमितं दम्भासने उपविष्टः, उन्मुक्तमणिमुवर्णालङ्कार इत्यादि सर्वं

सगुहामिमुखं पयात पासइ) जब भरत राजा ने उप दिव्य चक्ररत्न को यावत् पश्चिमदिशा
में तमिस्रा गुहा की ओर जाते देखा तो (पासित्ता) देखकर वह (हृदुतुदु चित्त जाव तिमिस-
गुहाए अदूरसामने दुवालसजोयणायामं णवजोयणवित्थिण्ण जाव कयमालस्स देवस्स
अट्टमभत्तं पणिण्हइ) हर्षित एवं सतोषित हुआ यावत् उसने तमिस्रा गुहा के पास में
ही न उससे- अधिक दूर और न उसके अधिक निकट-किन्तु समुचित स्थान में ही-१२
योजन के छबे एवं नौ योजन विस्तार वाले अपने विशाल सैन्य का पड़ाव डाला यावत् कृतमाल
देव को साधने के निमित्त उस ने अष्टम भक्त को तपस्या को स्वीकार की यहा यावत्
शब्द से वर्द्धकिरत्न का बुलाना पौषधशाला के बनाने का आदेश देना आदि आदि
पूर्वोक्त-सब प्रकरण लगा लेना चाहिये (पणिण्हित्ता पोसहसालाए पोसहिण्णं वमयारी जाव
कयमालगं देव मणसिकरेमाणे २ चिट्ठइ) इस प्रकार पौषधशाला में पौषध व्रतको धारण कर एवं
ब्रह्मचर्यव्रत वाला वह भरत नरेश यावत् कृतमाल- देव का मन में ध्यान करने लगा यहां
यावत् शब्द से 'दम्भासनसस्तारकोपगतः उन्मुक्तमणिमुवर्णालङ्कारः' इत्यादि पूर्वोक्त सब पाठ

जाव पञ्चवित्थिमं विसिं तिमिसगुहामिमुखं पयात पासइ) अन्धारे भरत राजा ने ते दिव्य
चक्ररत्नने यावत् पश्चिम दिशाभा तमिस्रा गुहा तरङ्ग जतुं नेष्टुं तो (पासित्ता) नेभने ते
(हृदुतुदु चित्त जाव तिमिसगुहाए अदूरसामने दुवालसजोयणायामं णवजोयणवित्थिण्ण
जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्तं पणिण्हइ) हर्षित तेभज सतोषित चित्त थयेत्ते।
यावत् तेष्टु तमिस्रा गुहानी पासि ज तेनाथी वधारे द्वे पणु नहिं अने अधिक निकट पणु
नहिं पणु सञ्चयित स्थानभा-१२ येअन नेटवे। बाणो अने नव येअन प्रभाणु पडोणो पोताना
विशाण सैन्यनो पडाव नाणो यावत् कृतमालदेवने साधवा भाटे तेष्टु अष्टमभक्तानी तपस्या
स्वीकार करी अही। यावत् शण्डी वर्द्धकिरत्नने जोडाववो, पौषधशालाना निर्माण भाटे
तेने आदेश आपवो वगेरे पूर्वोक्त सर्व प्रकरण अक्याहुत करवु नेष्टुं। (पणिण्हित्ता
पोसहसालाए पोसहिण्णं वमयारी जाव कयमालगं देव मणसि करेमाणे २ चिट्ठइ) आ प्रभाणु
पौषधशालाभा पौषधव्रतवाणे। तेभज ब्रह्मचारी भरत नरेश यावत् कृतमाल देवसुं भनभा

ગ્રાહ્યમ્ અષ્ટમમત્તિકઃ કૃતાષ્ટમતપાઃ કૃતમાલક દેવં મનસિ કુર્વન ધ્યાયં ૨ સ્તિષ્ઠતિ 'તપ્
 ણં તસ્સ મરહસ્સ રણ્ણો અટ્ટમમત્તંસિ પરિણમમાણંસિ કયમાલ્લસ્સ દેવસ્સ આસણં ચલહં'
 તતઃ સ્થલુ તસ્ય મરતરય રાજ્ઞશ્ચક્રવર્ત્તિનઃ અષ્ટમમત્તે પરિણમતિ પરિપૂર્ણપ્રાયે જાયમાને
 સતિ કૃતમાલસ્ય દેવસ્ય આસનં સિંહાસનં ચલતિ 'તદેવ જાવ વેયદ્દગિરિકુમારસ્સ' તથેવ
 પૂર્વવદેવ યાવત્ વૈતાદ્દચગિરિકુમારસ્ય સદ્દશ પાઠો નેતવ્યો યાવત્પદાત્ સર્વં પ્રાગ્વત્
 'ળવરં પીડદાણં ઇત્થીરયણસ્સ તિલાચોદ્દસં મંડાલંકારં કહગાણિ ય જાવ આમરણાણિ
 ય ગેણ્હહં' નવરમ્ અયં વિશેષઃ સ્ત્રીરત્નસ્ય કૃતે તિલકં-લલાટામરણ રત્નમયં ચતુર્દશં
 યત્ર તત્તિલકચતુર્દશમ્ દૈશ માળ્ડાલકાર શબ્દસ્ય પ્રાકૃતત્વાત્ અલકારશબ્દસ્ય પરિણિપાતે
 સંસ્કૃતે પૂર્વિણિપાતોચિત્ત્વાત્ અલકારમાળ્ડમ્ આમરણકરણ્ડકમ્, કટકાનિ ચ સ્ત્રીપુરુષ-
 સાધારણાણિ વાહામરણાણિ યાવત્ આમરણાણિ ચ ગૃહ્ણતિ, ચતુર્દશામરણાણિ ચૈવમ્ 'હાર
 ૧ હ્દહાર ૨ હ્ગ ૩ કળય ૪ રયણ ૫ મુત્તાવલી ૬ ડ કેઝરે ૭ ૧ કહણ ૮ તુહિણ ૯

પ્રહણ હુઆ જાનના ચાહિમે (તપ્ણ તસ્સ મરહસ્સ રણ્ણો અટ્ટમમત્તંસિ પરિણમમાણંસિ
 કયમાલ્લદેવસ્સ આસણ કપહં) જવ ઉપ મરત રાજા કો અષ્ટમ મત્ત કો તપસ્થા સમાપ્ત
 હોને કે સમુલ્લ હુઆ તવ કૃતમાલ દેવ કા આસન કંપાયમાન હુઆ, (તદેવ જાવ વેયદ્દગિરિ
 કુમારસ્સ) યદા પર હસ મમય વૈતાદ્દચગિરિકુમાર દેવ કે પ્રત્તરણ મેં જૈસા કથન ક્રિયા જા
 તુકા હૈ વહ સવ યહાં પર સમજા લેના ચાહિપ (ળવર પીડદાણ ઇત્થીરયણસ્સ તિલગચોદ્દસ
 મંડાલંકાર કહગાણિ ય જાવ આમરણાણિ ય ગેણ્હહં) પ્રીતિદાન મેં વહાં કે કથન સે યહાં અન્તર
 હૈ ઔર વહ-હસ પ્રકાર સે હૈ-પ્રીતિદાન મેં ઉસને મરત રાજા કો દેને કે લિયે સ્ત્રીરત્ન
 કે નિમિત્ત રત્નમય ૧૪ લલાટ-આમરણ જિસમેં હૈં એસે અલકાર માળ્ડ કો-આમરણકરણ્ડક
 કો-સ્ત્રી પુરુષ સાધારણ કટકો કો, યાવત્ આમરણો કો લિયા વે ૧૪ આમરણ હસ પ્રકાર
 સે હૈં-(હાર ૧ હ્દહાર ૫ હ્ગ ૩ કળય ૪ રયણ ૨ મુત્તાવલી ૬ ડ કેઝરે ૭ કહણ ૮ તુહિણ ૯
 મુદા ૧૦ કુહલ ૧૧ ડરમુત્ત ૧૨ ચુલમણિ ૧૩ તિલય ૧૪) (પગિણિહત્તા તાપ ઉવિકિદ્દાપ

ધ્યાન કરવા લાગ્યો, અહીં યાવત્ શબ્દથી 'દર્માસનસંસ્તારકોપગઃ ડન્મુક્તમણિસુવર્ણાલકારઃ'
 ઇત્યાદિ પૂર્વેકિત સર્વ પાઠ સગૃહીત થયો છે. (તપ્ણ તસ્સ મરહસ્સ રણ્ણો અટ્ટમમત્તંસિ
 પરિણમમાણંસિ કયમાલ્લદેવસ્સ આસણ કપહં) જ્યારે તે ભરત રાજાની અષ્ટમમત્ત તપસ્થા
 સમાપ્ત થવા આવી તે સમયે કૃતમાલદેવેનું આસન કંપાયમાન થયું. (તદેવ જાવ વેયદ્દગિરિ
 કુમારસ્સ) અહીં વૈતાલ્યગિરિ કુમારદેવના પ્રત્તરણમાં જે પ્રમાણે કથન કહેવામાં આવ્યું છે, તે બધું
 અહીં સમજા લેવું જોઈએ (ળવર પીડદાણ ઇત્થીરયણસ્સ તિલગચોદ્દસં મંડાલંકારં) ણિ
 ય જાવ આમરણાણિ ય ગેણ્હહં પ્રીતિદાનના કથનમાં અહીં તે કથન કરતાં અંતર છે અને
 તે અંતર આ પ્રમાણે છે-પ્રીતિદાનમાં તેણે ભરત રાજાને આપવા માટે સ્ત્રીરત્નમાં ૧૪ લલાટ-આમરણો જેમાં છે એવા અલંકાર લાંઠ-આમરણ કરડક, સ્ત્રી પુરુષ સાધારણ
 કટકો, યાવત્ આમરણો લીધા તે ૧૪ આમરણો આ પ્રમાણે છે-(હાર ૧, હ્દહાર ૨, હ્ગ
 ૩, કળય ૪, રયણ ૫, મુત્તાવલી ૬, ડ કેઝરે ૭, ૧ કહણ ૮, તુહિણ ૯, મુદા ૧૦, કુહલ

मुद्रा १० कुंडल ११ उरमुत्त १५ चलमणि १३ तिलयं ॥१४॥१॥' नि नावत् पर्यन्त
वक्तव्यं यावद् भोजनमण्डपे भोजनम्, तत्रैव मगधमुरगगेव मगधमहिमा अष्टादिका कृत-
मालस्य प्रत्यर्पयन्त्याज्ञां श्रेणिप्रश्रेणयः इति ॥१२॥

मूलम्-तएणं से भरहे राया कयमालस्म अट्टाहियाए महामहिमा
ए णिव्वत्ताए समाणीए सुसेणं सेणावई सदावेय सदावेत्ता एवं वयासी
गच्छाहिणं भो देवानुप्पिया ! सिंधुए महाणईए पच्चत्थिमिल्लं णिक्खुडं
ससिंधुसागरगिरिमेरागं समविसमणिक्खुडाणि य ओ अवेहि ओअवेः
त्ता अग्गाई वराई स्थणाई पडिच्छाहि अग्गाई वगई रयणाणि पडि-
च्छिता ममेयमणत्तियं पच्चप्पिणाहि तएणं से सेनावई, वलस्स पेया
भरहे नासंमि विस्सुयजसे महाबलपरक्कमे महप्पा ओअंसी तेयलक्खण
जुत्ते मिलक्खुभासावंसारए चित्त चारुभासी भरहे वासंमि णिक्खुडाणं
निण्णाण य दुग्गमाणे य दुप्पवेसाण य वियाणए अत्थसत्थकुसले
रयणं सेणावई सुसेणे भरहेणं रण्णा एवं वत्ते समाने हट्टतुट्ट चित्तमाणं
दिए जाव करयलपरिगगहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु
एवं सामी ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता
मरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ, पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए
आवासे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता कोडंबियपुरिसे सदावेइ,

जाव सक्कारेइ- सम्माणेइ) इन सब आभरणों को लेकर वह कृतमाल देव उस देव प्रसिद्ध
उत्कृष्ट आदि विशेषणों वाली गति से चलता हुआ महाराजा भरत राजा के पास आया
इत्यादि सब कथन यहां वे श्रेणिप्रश्रेणिनन हम आठ दिन का महामहोत्सव कर चुके हैं
ऐसी स्रवर पीछे भरत नरेश को देते हैं यहां- तक का जैसा पहिले किया जा चुका
वैसा ही कथन कर लेना चाहिये ॥१२॥

११, उरमुत्त १२, चलमणि १३, तिलयं १४) पणिण्डित्ता ताप उक्किट्ठाए जाव सक्कारेइ
सम्माणेइ) ये सर्व आभरणोंने धरने ते कृतमालदेव ते देवप्रसिद्ध उत्कृष्ट आदि विशेषणो-
वाणी गतिथी आसतो आसतो ते भरत राजा पासे आबो धत्ताहि सर्वकथन अही' त श्रेष्ठि-
प्रश्रेष्ठि जेना-अमे ८ दिनसने महामहोत्सव सम्पन्न कथे छे जेवी सूचना भरतयहीने
आये छे अही सुधी पडेदानी जेभन जधु कथन आणी देवु जेधजे ॥१२॥

महावित्ता एवं वयोमी खिप्पामेव भो देवाणुप्पियाः आभिसेक्कं
 हत्थिरयणं पडिक्कप्पेह हयगयरहपवर जाव चाउरंगिणिं सेणं सण्णाहेह
 त्तिकट्ठं जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता मज्जणघरं
 अणुपविसइ अणुपविमित्ता ण्हाए कयवलिकम्मे कयकोउय मंगलपा-
 यच्छित्ते मनद्धवद्धवम्भियकवए उप्पिलिय मगमणपट्टिए पिणद्ध गेविज्ज
 वद्ध अविद्ध विमलवर्चिधपट्टे गहियाउहप्पहरणे अणेगगणनायग
 दंडनायग जाव सद्धिं संपरिबुडे सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमा-
 णेणं मंगलजयसदकयालोलोए मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ पडि-
 णिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाण साला जेणेव ओभिसेक्के हत्थि-
 रयणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरुढे ।
 तए णं से सुसेणे सेणावई हत्थिखंधवरगए सकोरंट मल्लदामेणं छत्तेणं
 धरिज्जमाणेणं हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं
 संपरिबुडे महया भडचडगरपहगर वंदपरिक्खित्ते महया उक्किट्ठि सीह-
 णाय बोलकलकलमहेणं समुदरवभूयंपिव करेमाणे करेमाणे सव्विद्धीए
 सव्वज्जुईए सव्वबलेणं जाव निग्घोसनाइएणं जेणेव सिंघु महाणई
 तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता चम्परयणं परामुसइ तएणं तं सिरिविच्छ
 सग्सिख्वं मुत्ततारद्धचंदचित्तं अयलमकंपं अमेज्जकवयं जंतं सलिलासु
 सागरेसु य उत्तरणं दिव्वं चम्परयणं सणसत्तरसाइं सव्व धण्णाइं जत्थ
 राहंति एगदिवसेण वावियाइं वासं णाऊण चक्कवट्ठिणा परा मुंढे दिव्वे
 चम्परयणे दुवांलस्स जोयणाइं तिरियं पवित्थरइ तत्थ साहियाइं तएणं से
 दिव्वे चक्करयणे सुसेणसेणावइणा परामुदठे समाने खिप्पामेव णावा-
 भूए जाए आविहोत्था तएणं से सुसेणे सेणावइ स खंधावारबलवाहणे
 णावाभूयं चम्परयणं दुरुहइ दुरुहित्ता सिंघु महाणइ विमलजलतुंगवीविं
 णावाभूएणं चम्परयणेणं सबलवाहणे ससेणे समुत्तिण्णे तओ महाणइ
 मुत्तरित्तु सिंघुं अप्पडिहयसासणे अ सेणावइ कहिंचि गामगरणगर पव्व-

याणि खेडकव्वडमडंवाणि पट्टणाणि सिंहलएवव्वरए य सव्वं च अंगलोयं
 बलायालोयं च परमरम्मं जवणदीवं च पवरमणिरयणग कोसागारसमिद्धं
 आरबके रोमके य अलसंड विसयवासी य पिक्खुरे कालमुहे जोणएय उत्तर-
 वेयद्ध संसियाओ य मेच्छजाइ बहुप्पगारा दाहिण अवरेण जाव सिंधु साग-
 रंतो त्ति सव्वपवर कच्छं चओ अवैऊण पडिणिअत्तो बहुसमरमणिज्जे य
 भूमिभागे तस्स कच्छस्स सुहणिसण्णे ताहे ते जणवयाण णगराण पट्टणा
 णय जे य ताहिं सामिया पभूया आगरपत्ती य मंडलपत्तीय पट्टणपत्ती य
 व्वे घेत्तूण पाहुडाइ आभरणाणि भूसणाणि रयणाणि य वत्थाणि य महरिहा
 णि अण्णं च जं वरिद्धं रायारिहं जं च इच्छिअव्वं एअं सेणावइस्स उवणें
 ति मत्थयकयंजलिपुडा पुणरवि काऊण अंजलिं मत्थयंमि पणयातुम्भे
 म्हे ऽथ सामियादेवयव सरणा गया भो तुब्भ विसयवासिणोत्ति विजयं
 जंप माणा सेणावइणा जहारिहं ठविउ पृइअ विसज्जिआणिअत्ता सगाणि
 णगराणि पट्टणाणि अणुपविट्ठा, ताहे सेणावई सविणओ घेत्तूण पाहु-
 डाइं आभरणाणि भूसणाणि रयणाणि य पुणरवि तं सिंधुनामधेज्जं
 उत्तिण्णे अणहसासणबले, तहेव भरहस्स रण्णो णिवेएइ णिवेइत्ता य
 अप्पिणित्ता य पाहुडाइं सक्कारिय सम्माणिए सहरिसे विसज्जिए सगं
 पडमंडव मइगए, ततेणं सुसेणे सेणावई ण्हाए कयवलि कम्मे कयकोउय-
 मंगलपायच्छित्ते जिमिअमुतुत्तरागए समाणे जाव सरसगासीसचंदणु-
 विखत्तगायसरीरे उप्पि पासायवरागए फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं वत्तीसइ
 वद्धेहिं णाडएहिं वरतरुणी संपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणे २ महया हयण-
 ट्टगीअवाइअ तंतीतलतालतुडिअघणमुइंगपडुप्पवाइअरवे णं इट्ठे सह-
 फरिससरुवगंधे पंचविहे माणुस्सए काम भोगे भुंजमाणे विहरइ सू० १३॥

छाया—ततः खलु स भरतो राजा कृतमालस्य अष्टाहिकायां महामहिमायां निवृत्तायां
 सत्यां सुषेण सेनापतिं शब्दयति शब्दयित्वा पद्मवादीन्-गच्छ खलु भो देवानुप्रिय ! सि-
 ंधा महानद्या पाश्चात्यं निष्कुटं ससिन्धुसागरगिरिमयां समविषमनिष्कुटानि च साधय,

साधयित्वा अग्रधाणि वराणि रत्नानि प्रतीच्छ, अग्रधाणि वराणि रत्नानि प्रतीप्य ममेतामा-
 झ्तिकां प्रत्यर्पय, ततः खलु स सेनापति' बलस्य नेता भरते वर्षे विश्रुतयशाः, महाबल-
 पराक्रम, महात्मा, ओजस्वी तेजोलक्षणयुक्तः, म्लेच्छभाषाविशारदः, चित्रचारुभाषी, भरते
 वर्षे निष्कुटानां निम्नानां च दुर्गमानां च दुष्प्रवेशानां च विधायकः, अस्त्रशस्त्रकुशल' अर्थशास्त्र
 कुशलो वा रत्नं सेनापति. सुपेण भरतेन राज्ञा पव मुक्त सन् हृष्टतुष्ट चित्तानन्दितः यावत्
 करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्त्तं मस्तके अजलिं कृत्वा पवं स्वामिन् । तथेति आज्ञा
 याः विनयेन वचनं प्रनिश्चिनोति, प्रनिश्चय्य भरतस्य राज्ञ अन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामति प्रति-
 निक्रम्य यत्रैव स्वस्य आवासः तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति
 शब्दयित्वा पवमवादीत् क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय । आभिषेक्य हस्तिरत्नं प्रतिकल्पय हयगजरथ
 प्रवर यावत् चातुरङ्गिणीं सेनां सन्नाय इति कृत्वा यत्रैव मञ्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति
 उपागत्य मञ्जनगृहमनुप्रविशति अनुप्रविश्य म्नात कुनवल्लिकर्मा कुनकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तं,
 सन्नद्धबद्धवस्मिनकवच, उत्पीडितशरासनपट्टिकः पितृद्वेषेयशब्दाविद्ध विमलवरचिह्नपटः,
 गृहीतायुधप्रहरण', अनेक गणनायक दंडनायक यावन्त'द्धं नपरिवृत सकोरण्डमाल्यदाम्ना
 छत्रेण ध्रियमाणेन मङ्गल जयशब्दकृतालोको मञ्जनगृहात् प्रनिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव
 याज्ञा उपस्थाशाला यत्रैव आभिषेक्यं हस्तिरत्नं तत्रैवोपागच्छति. उपागत्य आभिषेक्यं हस्ति-
 रत्नं दुरुढः । ततः खलु स सुपेण' सेनापतिः हस्तिस्कन्धवरगत सकोरण्ड माल्यदाम्ना छत्रेण
 ध्रियमाणेन हयगजरथप्रवरयोधकलिनया चातुरङ्गिण्या सेनया सार्द्धं संपरिवृतः महता भट
 'चङ्गपहगर' विस्तारवृन्द परिक्षिप्त. महतोत्कृष्टसहनाश्वोलकलकलशब्देन समुद्ररवभूतमिव
 कुर्वन् कुर्वन् सर्वद्विकः सर्वद्युतिक सर्वबलेन यावत् निर्घोपनादेन यत्रैव सिन्धु महानदी
 तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य, चर्मरत्नं परामृशति, ततः खलु तत् श्रीवत्ससदृशम् मुक्ततारार्द्ध
 चन्द्रचित्रम् अबलम् शकम्पम् असेद्यकयचम् गत् तत् सलिलासु सागरेषु चोत्तरणं दिव्यं चर्म-
 रत्नम् शणसप्तदशानि सर्वधान्यानि यत्र रोहन्ते एकविवसेनोपतानि, वर्षे राज्ञा चक्रवर्त्तिना
 परामृष्टं दिव्यचर्मरत्नं द्वादशयोजनानि तिर्यक् प्रविस्तृणाति तत्र साधिकानि, तत खलु
 तदिव्यं चर्मरत्नं सुपेण सेनापतिना परामृष्टं सत् क्षिप्रमेव नौभूत जातं चाप्यभवत् । ततः
 खलु स. सुपेणः सेनापतिः सस्कन्धावारबलवाहनः नौभूतं चर्मरत्नम् आरोहति, आरुह्य
 सिन्धु महानदी विमलजलतुङ्गवीचिं नौभूतेन चर्मरत्नेन सबलवाहनः स सैन्य समुत्तीर्णः, ततो
 महानदीं सिन्धुमुत्तीर्य अप्रतिहतशासनश्च सेनापति' क्वचित् ग्रामाकरनगरपर्वतान् खेट
 कर्षदमडम्बानि पत्तनानि सिङ्गलान् बर्बरकांश्च सर्वं च अङ्गलोकं बलावलोकं च परम-
 रम्यम्, यवनद्वीपं च प्रवरमणिरत्नकोशागारसमृद्धम्, आरबकान् रोमकांश्च अलसण्ड
 विशयवासिनश्च पिक्खुरान् कालमुखान् जोनकाश्च उत्तरवैताल्यसंश्रिताश्च म्लेच्छजाती
 बह्वप्रकारा, दक्षिणापरेण यावत् सिन्धुसागरान्त इति, सर्वप्रवर कच्छं च 'ओअवेउण'
 साधयित्वा प्रतिनिवृत्तो बहुसमरमणीये च भूमिमाणे तस्य कच्छस्य सुखनिषण्णः,
 तस्मिन् काले ते जनपदानां नगराणां पत्तनानां च ये च स्वामिका प्रभूता आकरपत-
 यश्च मण्डलपतयश्च पत्तनपतयश्च सर्वे गृहीत्वा प्राभूतानि आभरणानि भूषणानि
 रत्नानि च वस्त्राणि च महार्थाणि अन्यच्च यद्वरिष्ठ राजार्हं यच्च पटव्यम् पतत् सेनापते

રૂપનર્યાન્ત, મસ્તકહતાઞ્જલિપુટાઃ, પુનરપિ મસ્તકે અઞ્જલિ કૃત્વા પ્રણતા યૂય મસ્મા-
કમત્ર સ્વામિન દેવતામિવ શરણાગતા. સ્મો ઘયં યુષ્માકં વિપયવાસિન ઇતિ વિજય જલ્પન્ત
સેનાપતિનાચાર્દ સ્થાપિતાઃ પૂજિતા વિસર્જિતાઃ નિવૃત્તાઃ સ્વકાનિ સ્વકાનિ નગરાણિ પત્તનાનિ
અનુપ્રવિષ્ટાઃ । તસ્મિન્ કાલે સેનાપતિઃ સચિનયો ગૃહીત્વા પ્રાપ્તતાનિ આમરણાનિ ભૂપણાનિ
રત્નાનિ ચ પુનરપિ તાં નિધુનામધેયામુર્તીર્ણઃ અક્ષતશાસનઘલઃ તથૈવ ભરતસ્ય રાગો
નિવેદયતિ નિત્રેદયિત્વા ચ પ્રાપ્તતાનિ અર્પયિત્વા ચ (સ્થિત) સત્કારિત સમ્માનિત સદર્પ-
વિસૃષ્ટઃ સ્વકં પટમપ્હપમધિગત' । તત ધલુ સુપેનઃ સેનાપતિ' સ્નાત કૃતચલિકર્મા
કૃતકૌતુકમક્ત્ર યશ્ચિત્ત' જિમિતમુક્તયુત્તરાગત સન્ યાવત્ સરસગોશીર્ષચન્દનોક્ષિત
ગાજશરીરઃ ઉપરિ પ્રાસાદવરગતઃ સ્ફુટન્નિઃ મૃદ્ધમસ્તકં ઢાત્રિશદ્પદ્મેનાટિકૈ ઘરત-
રુણી સમ્પ્રયુજ્જૈઃ ઉપનૃત્યમાન' ૨, ઉપગીયમાનઃ ૨, ઉપલભ્ય (લાભ્ય) માન ૨, મહતાઽહ-
તનાટય ગીતવાદિત તન્ત્રી તલ તાલ શ્રુટિત ઘનમૃદન્નપટુપ્રવાદિતરવેણ ઇપ્રાન્ શબ્દસ્પર્શ
સ્વરૂપગન્ધાન્ પર્ચ્ચાધવાન્ માનુષ્યકાન્ કામભોગાન્ ભુજ્જાનો વિહરતિ ॥ સુ. ૧૩ ॥

ટીકા—‘તણ ણં સે’ इत्यादि । ‘तण णं से भरहे राया कयमालस्स अट्ठाहियाए
महामहिमाए णिव्वत्ताए समाणीए सुसेणं सेणावइं सहावेइं’ ततः खलु स भरतो राजा
चक्रवर्त्ती कृतमालस्य विजयोपलक्षिकायाम् अष्टाद्विकायां महामहिमायां निवृत्तायां समा-
प्तायां सत्याम् सुषेणं सुषेणनामकं सेनापतिं शब्दयति अहयति ‘सहावित्ता’ शब्दयित्वा
आहूय ‘एवं वयासी’ एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् उक्तवान् ‘गच्छाहिणं भो देवाणुप्पिया ।
सिंधुए महाणईए पच्चत्थिमिल्लं णिक्खुडं ससिंधुं सागरगिरिमेरागं समविसमणिक्खुडा-
णियओ अबेहि’ गच्छ खलु भो देवानुप्रिय ! सेनापते सुषेण ! सिन्ध्वा महानद्याः पाश्चात्य—

‘तणं से भरहे राया कयमालस्स अट्ठाहियाए’—इत्यादि सूत्र—११-

ટીકાર્થ—જબ શ્રેણિ પ્રશ્રેણિજનોં ને કૃતમાલ દેવ કો સાધને કે નિમિત્તક્રિયે ગયે ભરત રાજા
કો उनके द्वारा आदिष्ट आठ दिन तक के महामहोत्सव हो जाने की खबर दे दी तब भरत-राजा
ने (सुसेणं सेणावइं सहावेइं) सुषेण नाम के सेनापति को बुलाया (सहावित्ता एव वयासी) और
बुलाकरके उससे ऐसा कहा—(‘गच्छाहिणं भो देवाणुप्पिय ! सिंधूए महाणईए पच्चत्थिमिल्ल
णिक्खुडं ससि-ंधुं सागरगिरिमेरागं समविसमणिक्खुडाणि अ ओअवेहि) हे देवानु प्रिय । तुम

‘तणं से भरहे राया कयमालस्स अट्ठाहियाए’ इत्यादि—सूत्र—॥१२॥

ટીકાર્થ—કૃતમાલદેવને સાધ્યા પછી ભરત રાહારાજાએ શ્રેણી પ્રશ્રેણી જનોને આઠ દિવસને
મહામહોત્સ આયોજિત કરવાની આજ્ઞા આપી ભરત મહારાજાની આજ્ઞા મુજબ મહામહોત્સવ
સરપૂર્ણ થઈ જવાની રાત્રીને બળર આપી ત્યારે ભરત રાજાએ (સુસેણ સેણાવહ સહાવેહ)
સુષેણ નામક સેનાપતિને બોલાવ્યો. (સહાવિત્તા એવં વયાસી) અને બોલાવીને તેને આ
પ્રમાણે કહ્યું. (ગચ્છાહિણં મો દેવાણુપ્પિયા ! સિંધૂએ મહાણઈએ પચ્ચત્થિમિલ્લં ણિક્કુહ
સસિન્ધું સાગરગિરિમેરાગં સમવિસમણિક્કુહાણિ અ ઓઅવેહિ) હે દેવાનુપ્રિય ! તમે

पश्चिमदिग्वर्तिनं निष्कुटं कोणस्थितभरतक्षेत्रखण्डरूपम्, इदं चक्रैर्विभाजकैर्विभक्तमित्याह—
 'सिन्धु भागगिरिमेरागं' इति ससिन्धुमागरगिरिमर्यादम् तत्र पूर्वस्या दक्षिणस्यां च
 सिन्धुर्नदी पश्चिमायां सागरः—पश्चिमसमुद्रः उत्तरस्यां गिरिवैतादयः एतैः कृता मर्यादा
 विभागरूपा तथा सहितम् यत् तत्तथा एभिः कृतविभागमित्यर्थः 'समविसमणिकवुडाणि य'
 समविषमनिष्कुटानि च समानि च समभूमिभागवर्त्तानि विषमणि च—दुर्गभूमिभागवर्त्तानि
 च यानि निष्कुटानि अवान्तरक्षेत्रखण्डरूपाणि तानि तथा 'ओअवेहि' साधय तत्र विजयं
 कुरु अरमद् आज्ञा प्रवर्तय 'ओअवेत्ता' साधयित्वा 'अग्गाइ वराइ रयणाइ पडिच्छाहि'
 अग्र्याणि सधस्कानि वराणि प्रधानानि रत्नानि स्वस्वजातौ उत्कृष्टवस्तूनि प्रतीच्छ गृहाण
 'पडिच्छित्ता' प्रतीप्य गृहीत्वा 'ममेय माणत्ति य पच्चप्पिणाहि' मम एतामाजप्तिकां प्रत्य-
 र्पय ततो भरतेन आज्ञापिते सति सुषेणो सेनापतिः यादृशो गुणी यथा च कृतवान्
 तथाऽऽह—'तए ण से सेणावई बलस्स जेया भरहे वासंमि विस्सुजसे महाबलपरक्कमे
 महप्पा ओअंसी तेअलक्खणजुत्ते मिलक्खुभासाविसारए चित्तचारुभासी' ततः खलु स
 सुषेणः सेनापतिः बलस्य हस्त्यादिस्कन्धरूपस्य नेता स्वामी स्वातन्त्र्येण प्रवर्तकः भरते

सिन्धु महानदी के पश्चिमदिग्वर्ती भरतक्षेत्र खण्डरूप निष्कुट प्रदेश को जो कि पूर्व में और दक्षिण
 दिशा में सिन्धु महानदी के द्वारा, पश्चिम-दिशा में पश्चिम समुद्र के द्वारा और उत्तर दिशा में
 वैतादयनामक गिरि के द्वारा विभक्त हुआ है तथा वहां के समविषमरूप-अवान्तर क्षेत्रों को हमारे
 अधीन करो अर्थात् वहां जाकर तुम हमारी आज्ञा के वशवर्ती उन्हें बनाओ (ओअवेत्ता अग्गाइ
 वराइ रयणाइ पडिच्छाहि) हमारी आज्ञा के वशवर्ती उन्हें बनाकर वहां से तुम श्रेष्ठ नवीन रत्नों
 को—अपनी२ जाति में उत्कृष्ट वस्तुओं को—ग्रहण करो (पडिच्छित्ता ममेयमाणत्ति य पच्चप्पिणाहि)
 ग्रहण करके फिर हमें हमारी इस आज्ञा की पूर्ति हो जाने की खबर दो (तते ण से सेणावई
 बलस्स जेया भरहे वासंमि विस्सुजसे महाबलपरक्कमे महप्पा ओअंसी तेअलक्खण जुत्ते मिलक्खु
 भासा विसारए चित्तचारुभासी) उस प्रकार से भरत के द्वारा आज्ञप्त हुआ वह सैन्य का नेता

सिन्धु महानदीना पश्चिम दिग्वर्ती भरतक्षेत्र अ उद्भूत निष्कुट प्रदेशने के के पूर्वभां अने
 दक्षिणभां सिन्धु महानदी वडे पश्चिम दिशाभां पश्चिम समुद्र वडे अने उत्तर दिशाभां
 वैतादय नामक गिरि वडे विभक्त छे, तेभअ त्यांना पीला सम-विषम उभ अवान्तर क्षेत्रोने
 अभारे अधिन करै। अर्थात् त्यां जईने तरे आभारी आज्ञावर्ती तेभने बनाओ
 (ओअवेत्ता अग्गाइ वराइ रयणाइ पडिच्छाहि) आभारी आज्ञा वशवर्ती बनावीने त्यांही तरे
 नवीन रत्नोने हरक प्रकारनी उत्कृष्टतम वस्तुओने अहण करै (पडिच्छित्ता ममेयमाणत्ति य पच्च-
 प्पिणाहि) अहण करीने पत्री आज्ञा पूरी यवानी अभने सूचना आपो (त एणं सेणावई बलस्स
 जेया भरहे वासंमि विस्सुजसे महाबलपरक्कमे महप्पा ओअंसी तेअलक्खणजुत्ते मिलक्खु-
 भासाविसारए चित्तचारुभासी) आ प्रमाणे भरत द्वारा आज्ञप्त थयेदो ते सेनापति सुषेण के
 जेने यथ भरतक्षेत्रभा प्रख्यात छे जेना जेना प्रतापथी भरतनी सेना प्रशक्तभासी भान-

વર્ષે વિશ્રુતયશાઃ-વિખ્યાતકીર્તિઃ, મહાવત્પરાક્રમઃ-મહતઃ વલ્લસ્ય સૈન્યસ્ય ભરતચક્રવર્તિ સમ્બન્ધિનઃ, પરાક્રમો યસ્માત્ સ તથા, પત્નેન 'ઓઅંમી' ઇતિ પત્નેન પૌનરુત્તયમ્ 'મહપ્પા' મહાત્મા ઉદાત્તસ્વભાવઃ વિપુલાશયવાન્ 'ઓઅંસી' ઓજસ્વી આત્મના વીર્યાધિકઃ પ્રકર્ષાન્મશક્તિવાન્ 'તેઅલક્ષણજુત્તે' તેજો લક્ષણયુક્તઃ તેજસા શરીરેણ લ્હલ્હૈથ સત્ત્વા-દિશિઃ સમ્પન્નઃ પ્રશસ્તગુણયુક્તઃ 'મિલવલ્લુભાસાવિસારણ' મ્લેચ્છમાપાવિશારદઃ મ્લેચ્છ-માષાસુ-પારસી આરવી પ્રમુલાસુ વિશારદઃ પઠિતઃ અતएव 'ચિત્ત ચારુમાસી' ચિત્ર-ચારુમાષી ચિત્રં વિવિધં ચારુ ગુણોપેતં માપતે ઇત્યેવ શીલઃ આગ્રામ્યાપિ ગુણોપેતમાપ-ણશીલઃ પુનશ્ચ 'મરહે વાસંમિ નિકલ્લુહાણ નિળ્ળાણ ય દુગ્ગમાણ ય દુપ્પવેસાણ ય વિઆણણ અત્થસત્થકુસલે રયણં સેણાવહં સુસેણે મરહેણં રણ્ણા एवં વુત્તે સમાણે હટ્ટ તુટ્ટ ચિત્તમાણદિણ જાવ કરયલપરિગ્ગહિય દસણહં સિરસાવત્ત મત્થए અંજલિં કદ્દુ एव સામી ! તહત્તિ આણણ વિણएणં વયણં પહિસુણેહં' મરતેવર્ષે મરતક્ષેત્રે નિષ્કુટાનામ્ અવાન્તરક્ષેત્રલ્હલ્હરૂપાણામ્, નિમ્નાનાં ચ ગમ્મીરસ્થાનામ્ દુર્ગમાનાં ચ દુઃલ્હેન ગન્તું શક્કયાનામ્, દુષ્પ્રવેશાના ચ દુઃલ્હેન પ્રવેહં શક્કયાનાં શ્રૂમાગાનાં વિજ્ઞાયકઃ તદ્દાસીવ પ્રચાર ચતુરઃ, અસ્સશસ્સ કુશલઃ તત્ર અસ્સ વાણાદિકઃ શસ્સ લ્હલ્હાદિકં તત્ર કુશલઃપ્રસિદ્ધઃ

સુવેળ સેનાપતિ કિ જિસ કા મરત ક્ષેત્ર મેં યજ્ઞ પ્રદ્યાત હૈ જિસસે મરત કી સેના પરાક્રમ શાલી માની જાતી હૈ જો સ્વયં-તેજસ્વો હૈ જિસ કા સ્વભાવ ઉદાત્ત હૈ-વિપુલ આશય-વાલા હૈ શરીર સંબંધી તેજ સે, एवં સત્ત્વાદિ લક્ષણો સે જો સપન હૈ મ્લેચ્છમાયાઓં કા-પારસી આરવી, આદિ માષાઓં કા જો વિશિષ્ટ જ્ઞાતા હૈ ઓર હસી સે જો વિવિધ પ્રકાર કી માષાઓં કોં સુન્દર ઢંગ સે બોલતા હૈ (મરહે વાસમિ નિકલ્લુહાણ નિળ્ળાણ દુગ્ગમાણય દુપ્પવેસાણય વિઆણણ અત્થસત્થકુસલે રયણ સેણાવહં સુસેણે-મરહેણ રણ્ણા एव વુત્તે સમાણે હટ્ટ તુટ્ટ ચિત્તમાણદિણ જાવ કરયલપરિગ્ગ-હિય દસણહં સિરસાવત્ત મત્થए અંજલિં કદ્દુ एવં સામી ! તહત્તિ આણણ વિણएणં વયણં પહિ-સુણેહં) જો મરત ક્ષેત્ર મેં અવાન્તર ક્ષેત્ર લ્હલ્હ રૂપ નિષ્કુટોં જિસ મેં હરેક કોહ પ્રવેશ નહીં કર સકે ગમ્મીર-સ્થાનોં કા દુર્ગમ સ્થાનોં કા एવં જિનમેં પ્રવેશ બઢી કઠિનાહ સે ક્રિયા જા સકે એસે સ્થાનો કા વિજ્ઞાયક હૈ વિશેષ રૂપ સે જાનને વાલા હૈ અલ્લ શક્ષ સચાલન મેં જાણાદિરૂપ અલ્લ एव

વામા આવે છે જે સ્વયં તેજસ્વી છે, જેનો સ્વભાવ ઉદાત્ત છે. વિપુલ આશય વાળો છે શરીર સંબંધી તેજથી તેમજ સત્ત્વાદિ લક્ષણોથી જે સંપન્ન છે. મ્લેચ્છ ભાષાઓ. પારસી, અરવી વગેરે ભાષાઓનો જે વિશિષ્ટ જ્ઞાતા છે એથી જ જે વિવિધ પ્રકારની ભાષાઓને સુંદર ઢંગથી બોલી શકે છે (મરહે વાસમિ નિકલ્લુહાણ નિળ્ળાણ દુગ્ગમાણ ય દુપ્પવેસાણય-વિઆણણ અત્થસત્થ કુલે રયણ સેણાવહ સુસેણે મરહેણે રણ્ણા एવંવુત્તે સમાણે હટ્ટ-તુટ્ટ ચિત્ત-માણદિણ જાવ કરયલપરિગ્ગહિયં દસણહ સિરસાવત્ત મત્થए અંજલિ કદ્દુ एव સામી તહત્તિ આણણ વિણएणં વયણં પહિસુણેહં) જે મરત ક્ષેત્રમાં અવાન્તર ક્ષેત્ર થાડ રૂપ નિષ્કુટોં જેમાં હરેક કોઈ પ્રવેશી શકે નહિ, એવા ગમ્મીર સ્થાનો, દુર્ગમ સ્થાનો કે જેમાં પ્રવેશ કરવું અતીવ દુષ્કર કાર્ય છે. તેવા સ્થાનોનો વિજ્ઞાયક છે. વિશેષ રૂપથી જાણકાર છે, અસ્સ શસ્સ સ ચાલનમાં બાણાદિ

અર્થશસ્ત્રકુશલો વા અર્થશાસ્ત્રં નીતિશાસ્ત્રાદિ તત્ર કુશલઃ નિપુણઃ રત્નં રત્નસ્વરૂપઃ
 સેનાપતિઃ—સર્વં સેનાપ્રધાનઃ સુષેણ—તન્નામકો ભરતેન રાજા ચક્રવર્તિના એવમુક્તઃ સન્
 હૃદયુષ્ટચિત્તાનન્દિતઃ યાવત્ પદાત્ નન્દિતઃ પ્રીતિમનાઃ પરમસૌમનસ્યિતઃ, કરતલપ-
 રિગૃહીતં દશનલં શિરસાવૈ મસ્તકે અઙ્ગુલિ કૃત્વા તત્ર કરતલાભ્યાં પર્ણિગૃહીતો યસ્તં
 તથા દશઋદ્ધયસમ્બન્ધિનો નલ્લાઃ સમુદિતાઃ તત્ર સ તથા તં મસ્તકે અઙ્ગુલિ કૃત્વા એવમ્
 ઉક્તવાન્ એત્રં સ્વામિન્ ! યથા શ્રીમાન્ આદિશતિ તથેતિ તથાસ્તુ ઇતિ કૃત્વા આજ્ઞાયાઃ
 સ્વામિશાસનસ્ય વિનયેન વિનયપૂર્વકં વચનં પ્રતિશૃણોતિ સ્વીકરોતિ 'પઢિસુણિત્તા' પ્રતિ-
 શ્રુત્ય સ્વીકૃત્ય 'મરહસ્સ રણ્ણો અંતિયાઓ પઢિણિક્લમહ' ભરતસ્ય રાજઃ અન્તિક્રાત્ સમીપાત્
 પ્રતિનિષ્ક્રામતિ નિર્ગચ્છતિ (પઢિણિક્લમિત્તા) પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય 'જેણેવ સપ આવાસે તેણેવ
 ઉવાગચ્છતિ' યત્રૈવ સ્વસ્ય આવાસઃ નિવાસસ્થાનં તત્રૈવ ઉપાગચ્છતિ આગચ્છતિ 'ઢવાગ-
 ચ્છિત્તા' ઉપાગત્ય સ સુષેણઃ—'કોઢુંવિયપુરિસે સદાવેહ' કૌઢુંમ્બિકપુરુષાન્ શબ્દયતિ આહ્વયતિ
 'સદાવિત્તા' શબ્દયિત્વા આહ્વય 'એવં વયાસી' એવં વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ અવાદીત્ ઉક્તવાન્

સજ્જાદિરૂપ શસ્ત્ર કે દ્વારા પ્રહાર કરને મેં—કુશલ હૈ અથવા અર્થ શાસ્ત્ર મેં નિપુણ હૈ इसी-कारण उसे
 सेनापतिरत्न कहा गया है ऐसे उस सेनापतिरत्न सुषेण से भरतचक्री ने जब पूर्वोक्त रूप से कहा
 तो वह अपने स्वामी की बात को सुनकर बहुत ही अधिक हर्षित एवं सतुष्ट चित्त हुआ "यहां
 प्रयुक्त हुए-यावत्पद से " नन्दित प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः ॥ इन पदों का ग्रहण हुआ
 है उसने दोनों हाथों की दशां नख जिममें मिलजावें ऐसे अंगुलि के रूप में करके—और उसे
 मस्तक पर से घुमा करके उस प्रकार से कहा-हैं स्वामिन् ! आपकी आज्ञा हमें प्रमाण है इस
 प्रकार कहकर उसने स्वामी के आज्ञा के वचनों को विनय के साथ स्वीकार कर लिया (पडिस्सु
 णित्ता मरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्लमह) स्वीकार करके फिर वह भरत राजा के पास
 से चला आया—(पडिणिक्लमिन्ता जेणेव सप आवासे तेणेव उवागच्छह) वहां से आकर वह जहां
 अपना घर था वहां आया—(उवागच्छित्ता कोडुंबियपुरिसे सदावेह) वहां आकर के उस सुषेण
 ने अपने को कौडुंबिक पुरुषों को बुलाया (सदावित्ता एवं वयासी) बुला कर फिर उनसे उसने

इयं शस्त्रं तेभ्यश्चक्री ॥ इयं शस्त्रं वडेप्रहार करवाभा जे कुशल छे अथवा अर्थशास्त्रभां निपुण
 छे, जेथी तेने सेनापतिरत्न कहेवाभां आवेव छे जेवा ते सेनापतिरत्न सुषेणने ते भरतचक्रीजे
 न्यारे पूर्वोक्त रूपभां कहु त्यारे ते पोताना स्वामीनी बातने सांभलीने प्रणम हर्षित तेभ्य
 संतुष्ट चित्त थये अही प्रयुक्त थयेव यावत् पदथी (नन्दित प्रीतिमना परम सौमनस्यित)
 जे पडोतुं अहण थयुं छे ते सेनापतिजे गने हाथेना दश नखे जेभां संयुक्त थयिं लथ
 तेभ अंगुलिना रूपभां गन पीने अने तेने मस्तक ईरपीने आ प्रमाणे कहु—हे स्वामीन् !
 आपकी आज्ञा मारा भाटे प्रमाणे इय छे आम कहीने तेजे स्वामीनी आज्ञाना वचने
 विनय स्वीकारी लीधा (पडिस्सुणित्ता मरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्लमह) स्वीकार करीने
 पछी ते भरत राजा पासैथी जेतो रह्यो, (पडिणिक्लमिन्ता जेणेव सप आवासे तेणेव उवा-
 गच्छह) त्याथी आपीने ते न्या पोतानु घर हटुं त्या आये (उवागच्छित्ता कोडुंबिय

‘खिप्पामेव भो देवानुप्पिया ! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिकप्पेह’ क्षिप्रमेव भो देवानु-
प्रियाः ! आभिषेकयोग्यं अभिषेकयोग्यं इत्तिरत्तं प्रधानहस्तिनं प्रतिक्ल्पयत मञ्जीकृन्त
‘हयगयरहपवर जाव चउरंगिणिं सेणं सण्णाहेह’ हयगजरथप्रवर यावत् पदात् योधकलिनां
चातुरङ्गिणीं सेनां सन्नाहयत सन्नद्धां कुरुत ‘त्तिकट्टु’ इतिकृन्वा ‘जेणेव मज्जणघरे तेणेव
उवागच्छह’ यत्रैव मज्जनगृहं स्नानगृहं तत्रैव उपागच्छनि ‘उवागच्छिता’ उपागत्य ‘मज्जण-
घरं अणुपविसइ’ मज्जनगृहम् अनुप्रविशति ‘अणुपविमिक्का’ अनुप्रविश्य ‘ण्हाए’ स्नानः
‘कयवल्लिकम्मे’ कृतवल्किर्मा-कृतं वल्किर्म येन स तथा वायसादिभ्यो दत्तान्नभागः ‘कय-
कोउयमंगलपायच्छित्ते’ कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः-कृतं कौतुकेन कृतदृष्टेन मङ्गलं पापशा-
न्त्यर्थं प्रायश्चित्तं च येन स तथा ‘सन्नद्ध शरीरारोपणात् वद्धं कसावन्धनतः वर्म्म लोह
कत्त गदिरूपं सञ्जातमस्येति वर्मितम् एतादृश कवचं तनुवाण यस्य स तथा, पुनश्च कीदृशः
सुषेणः ‘उप्पील्लियसरासणपट्टिए’ उत्पीडितशरासन पट्टिकः उत्पीडिता-गाढ गुणारोपणाद्

ऐसा कहा—(खिप्पामेव-भो देवानुप्पिया ! आभिसेक्क हत्थिरयण पडिकप्पेह) हे देवानुप्रियो ! तुम
लोग बहुत ही शीघ्र अभिषेक योग्य प्रधान हस्ती को सज्जित करो (हयगयरहपवर जाव
चउरंगिणिं सेण सण्णाहेह) तथा हय, गज रथ, प्रवर, पदाति जनों से युक्त चातुरंगिणी सेना को
सज्जित करो (इति कट्टु जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छह) ऐसा आदेश अपने कौटुम्बिक पुरुषों
को देकर वह जहाँ पर स्नान गृह था वहाँ पर आगया (अणुपविसिक्का ण्हाए कयवल्लिकम्मे) वहाँ
पर आकर के उसने स्नान किया और वल्किर्म किया काक आदिको के लिये अन्न का वित-
रण किया (कयकोउय मंगलपायच्छित्ते) कौतूहल से मंगल और दुस्वप्न शान्त्यर्थ प्रायश्चित्त
क्रिया (मज्जवद्ध वर्म्मिय कवए) शरीर पर आरोपण कर के वर्मितलोह के मोटे २ तारों से
निर्मित हुए कवच को कसा बन्धन से बांधा—खूब—बकड़ कर शरीर पर बन्धन से बद्ध कर
पडिरा (उप्पील्लियसरासणपट्टिए) धनुष पर बहुत ही मजबूती के साथ प्रत्यञ्चा का आरोपण

पुरिसे सद्दावेह) त्या आवीने ते सुषेणे पोताना कौटुम्बिक पुरुषोंने बोलाव्या (सद्दाचित्ता
पवं घयासी) बोलावीने पछी ते सुषेणे तेमने आ प्रयाणे छल्लु—खिप्पामेव भो देवानुप्पिया !
आभिसेक्क हत्थिरयणं पडिकप्पेह) हे देवानु प्रियो ! तमे बोडो ओकहम् शीघ्र अभिषेक
योग्य प्रधान हस्तिने सुषल्लियतः कुरे। (हयगयरहपवर जाव चउरंगिणिं सेणं
सण्णाहेह) तेमज्ज हय, गज, रथ, प्रवर पदाति जनोंशी युक्त ओवी चातुरंगीणी सेना
सुषल्लियतः कुरे (इतिकट्टु जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छह) पोताना कौटुम्बिक पुरुषोंने ओवे
आदेश आवीने ते ज्यों स्नान गृह छत्तु त्या आवी गये। (अणुपविसिक्का ण्हाए कयवल्लिकम्मे)
त्या आवीने तेणे स्नान कथुं आने वल्लिकम्मे कथुं अक वगेरे माटे अन्नत्तुं वितरल्लु कथुं
(कयकोउयमंगलपायच्छित्ते) कौतूहलशी मंगल आने दुस्वप्न शान्त्यर्थ प्रायश्चित्त कथुं
(सन्नद्धवद्ध वर्म्मिय कवए) शरीर पर आरोपल्लु कथीने वर्मित होअंडना मोटा मोटा
तारोंशी निर्मित कवचने कसा बन्धनशी आबद्ध कथुं ओट्टे के ओट्टे मज्जभूतीशी
कवचने आबद्ध (उप्पील्लिय सरासणपट्टिए) धनुष उपर भूषण मज्जभूतीशी प्रत्ययातु

દ્વીકૃતા શરાસનપટ્ટિકા ધનુર્દંડો યેન સ તથા 'પિણ્દગેવિજ્જવદ્ધ આવિદ્ધ વિમલવરચિંધપટ્ટે' પિણ્દગ્રૈવેયવદ્ધાવિદ્ધવિમલવરચિંધપટ્ટઃ, પિણ્દં ગ્રૈવેયં-ગ્રીવાત્રાણકં ગ્રીવાભરણં વા યેન સ તથા વદ્ધો-ગ્રન્થિદાનેન આવિદ્ધઃ પરિહિતો મસ્તકાવેષ્ટનેન વિમલવરચિંધપટ્ટો વીરાતિવીરતા સૂચકવસ્ત્રવિશેષો યેન સ તથા, પિણ્દગ્રૈવેયશ્વાસૌ વદ્ધાવિદ્ધવિમલવરચિંધપટ્ટઃ એતિ સ તથા 'ગહિયાઝહપ્પહરણે' ગૃહીતાયુધપ્રહરણઃ ગૃહીતાનિ આયુધાનિ પ્રહરણાનિ ચ શાસ્ત્રાત્માણિ યેન સ તથા, આયુધપ્રહરણયોસ્તુ ક્ષેપ્યાક્ષેપ્યકૃતો વિશેષો વોધ્યઃ, તત્ર ક્ષેપ્યાનિ વાણાદીનિ આક્ષેપ્યાનિ સ્ત્રાદીનિ, અથવા ગૃહીતાનિ આયુધાનિ પ્રહરણાય યેન સ તથેતિ । 'અણેગગણનાયક દંડનાયક જાવ સદ્ધિ સપરિવુદ્ધે' અનેક ગણનાયકદંડનાયક યાવત્ સંપરિવૃતઃ તત્ર અનેકે-વહવઃ ગણનાયકાઃ મલ્લાદિ ગણમુખ્યાઃ, દંડનાયકાઃ તન્ત્રપાલાઃ, યાવત્ પદાત્ ईશ્વરતલવરમાડમ્બિકકૌડુમ્બિકમન્ત્રિમહામન્ત્રિ ગણકદૌવારિકાઽમાત્યચેટપીઠમર્દનગરનિગમશ્રેષ્ઠિસેનાપતિસાર્થવાહસન્ધિપાલાઃ ગ્રાહ્યાઃ તૈઃ સાર્દ્ધં સંપરિવૃતઃ-યુક્તઃ પુનઃ કીદશઃ સુષેણઃ 'સકોરંટમલ્લદામેણં છત્તેણં ધરિજ્જમાણેણં' સકોરંટમાલ્યદામ્ના છત્રેણ ધ્રિય-

ક્રિયા (પિણ્દગેવિજ્જવદ્ધ આવિદ્ધ વિમલવરચિંધપટ્ટે) ગલે મેં હાર પહિરા તથા-મસ્તક પર અચ્છી તરહ સે ગાંઠ સે વાઘકર વિમલ વર ચિન્હ પટ્ટ-વીરાતિવીરતા કા સૂચક-વસ્ત્ર વિશેષ-વાંધા (ગહિયાઝહપ્પહરણે) હાથ મેં આયુધ ઔર પ્રહરણ લિપ્-આયુધ ઔર પ્રહરણ મેં ક્ષેપ્યા ક્ષેપ્યકૃત વિશેષતા હૈ ઔર કોહ વિશેષતા નહીં હૈ । વાણાદિક ક્ષેપ્ય ઔર સજ્જ આદિ આક્ષેપ્ય હૈં । અથવા પ્રહરણ કે લિયે-શત્રુઓં પર પ્રહાર-કરને કે લિયે જિસને આયુધકો લિયે હૈ એસા બી અર્થ 'ગૃહીતા-યુધપ્રહરણ' હિસ પદ કા હો સકતા હૈ "અણેગ ગણનાયક દંડનાયક જાવ સદ્ધિ સપરિવુદ્ધે, હિસ સમય યહ અનેક ગણનાયકોં સે-મલ્લાદિગણ મુખ્યજનો સે અનેક દંડનાયકોં સે અનેક તન્ત્ર-પાલોં સે, યાવત્પદગૃહીત અનેક હથોરો સે અનેક તલવરોં સે અનેક માડમ્બિકોં સે અનેક કૌડુ-મ્બિકોં સે, અનેક મન્ત્રિયોં સે અનેક મહામન્ત્રિયોં સે અનેક ગણ કોં સે અનેક દૌવારિકોં સે અનેક અમાત્યોં સે અનેક ચેટોં સે અનેક પીઠમર્દ કોં સે અનેક નગર નિગમ કે શ્રેષ્ઠિયોં સે

આદિપણ કથુ' (પિણ્દગેવિજ્જવદ્ધ આવિદ્ધ વિમલવરચિંધ પટ્ટે) ગળામા હાર ધારણ કથોં મસ્તક ઉપર સારી રીતે ગાંઠ બાપીને વિમલવર ચિન્હ પટ્ટ - વીરાતિવીરતા સૂચક વસ્ત્ર વિશેષ બાંધ્યુ' (ગહિયાઝહપ્પહરણે) હાથમાં આયુધ અને પ્રહરણો લીધાં આયુધ અને પ્રહરણમાં ક્ષેપ્યાક્ષેપ્યકૃત વિશેષતા છે, બીજી કોંધ વિશેષતા નથી, બાણ વગેરે ક્ષેપ્ય અને ખડગ વગેરે આક્ષેપ્ય છે અથવા - પ્રહરણ માટે - શત્રુઓ ઉપર પ્રહાર કરવા નાટે જેણે આયુધો ધારણ કર્યાં છે એવો પણ અર્થ 'ગૃહીતાયુધપ્રહરણ' આ પદને । થઈ શકે છે (અણેગ ગણનાયક દંડ નાયક જાવ સદ્ધિ સંપરિવુદ્ધે) તે સમયે એ અનેક ગણ નાયકોથી-મલ્લાદિગણ મુખ્ય જનોથી, અનેક દંડ નાયકોથી, અનેક તન્ત્રપાલોથી, યાવત્ પદ ગૃહીત અનેક હથોરોથી, અનેક તલવરોથી, અનેક માડમ્બિકોથી, અનેક કૌડુમ્બિકોથી, અનેક મન્ત્રિયોથી અનેક મહામન્ત્રિયોથી, અનેક ગણકોથી, દૌવારિકોથી, અનેક અમાત્યોથી, અનેક ચેટોથી, અનેક પીઠમર્દકોથી, અનેક નગર નિગમના શ્રેષ્ઠિઓથી, અનેક સેનાપતિ-

माणेन तत्र सकोरंटानि कोरंटनामरुक्मृमन्तवक्रयुक्तानि कुमुमपुष्पाणि हि पीतव-
र्णानि मालान्ते शोभार्थं दीयन्ते मालार्थं दितानि माल्यानि-पुष्पाणि तेषां दामानि मालाः
यत्र तत् तथा एवंविधेन छत्रेण आतपनिवारकेण ध्रियमाणेन शिरसि (विराजमानः)
'मंगलजयसहकयालोए' मङ्गलजयशब्दकृतालोकः, मङ्गलभूतः जयशब्दः कृत आलोकं
दर्शने सति यस्य स तथा एवंभूतः सुपेणः 'मञ्जणघराओ पडिणिकखमड' मञ्जणगृहात्
प्रतिनिष्क्रामति निःसरति 'पडिणिकखमिता' प्रतिनिष्क्रम्य निमृत्य 'जेणेव वाहिरिया
उवट्टाणसाला जेणेव आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ' यत्रैव वाह्या उपस्थानशाला
सभाशाला यत्रैव आभिषेक्यम् अभिषेकयोग्य हत्थिरयणं 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैवोपागच्छति
'उवागच्छिता' उपागत्य आभिषेककं हत्थिरयणं दुरुद्धे' आभिषेक्यं हस्तिरत्नं दुरुद्धम्
आरूढः 'तए णं से सुसेणे सेणावई हत्थिखंधवरगए' ततः खलु स सुपेणः-सुपेणनामकः
सेनापतिः हस्तिस्कन्धवरगतः प्राप्तः 'सकोरंटमल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण' सको-
रंटमाल्यदाम्ना छत्रेण ध्रियमाणेन सह 'विराजमानः' पुनः कीदृशः 'हयगयरहपवर जोह
कलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे' हयगजरथप्रवरयोधकलितया अश्वहस्ति-

अनेक सेनापतियों से अनेक सार्थवाहों से और अनेक सन्धिपालों से युक्त हो गया था (सकोरंट
मल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण) कोरंट पुष्पों के माला से युक्त ऊपर ताने गये छत्ते से यह
सुशोभित हो रहा था (मंगलजयसहकयालोए) इसके दिखते ही लोग मंगलकारी जय २
शब्द का उच्चारण करने लग जाते ऐसा यह सुपेण सेनापति रत्न (मञ्जणघराओ पडिणिकखमड)
स्नानगृहसे बाहर निकला (पडिणिकखमिता जेणेव वाहिरिया उवट्टाणसाला जेणेव आभिसेक्के
हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ) बाहर निकल कर यह उपस्थानशाला में आया वहां आकर फिर
यह जहां आभिषेक्य हस्तिरत्न था वहां पर गया (उवागच्छिता आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरुद्धे)
वहां जाकर यह आभिषेक्य हस्तिरत्न के ऊपर सवार हो गया-(तए णं से सुसेणे सेणावई हत्थिखं-
धवरगए सकोरंटमल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण हयगयरह पवर जोहकलियाए चाउरंगिणीए
सेणाए सद्धिं संपरिवुडे) इस के अनन्तर वह सुपेण सेनापति हाथी के स्कन्ध पर अच्छी तरह

जोड़ी थी, अनेक सार्थवाहों थी अने अनेक सन्धिपालों थी युक्त थीं गये। (सकोरंट
मल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण) कोरंट पुष्पों की माला थी युक्त ऊपर तानेवालों आवेले
छत्र थी जो सुशोभित थीं रहतीं। (मंगल जयसहकयालोए) अने नेतां २ लोकें। मंगल-
कारी जय-जय शब्दोंवाले करवा लागता जेणे सुपेण सेनापतिरत्न (मञ्जणघराओ पडिणि-
कखमड) स्नान गृहमें थी अंदर नीकली थी (पडिणिकखमिता जेणेव वाहिरिया उवट्टाणसाला
व आभिसेक्के हत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ) अंदर नीकलीने जो उपस्थानशाला में
आव्यो आवीने यही जो जया आभिषेक्य हस्तिरत्न હતું त्या आव्यो (उवागच्छिता
आभिसेक्कं हत्थिरयणं दुरुद्धे) त्या जयने जो आभिषेक्य हस्तिरत्न ઉપર સવાર થઈ ગયો
(त ए णं से सुसेणे सेणावई हत्थिखंधवरगए सकोरंटमल्लदामेण छत्तेण धरिज्जमाणेण
हयगयरहपवरजोहकलियाए चाउरंगिणीए सेणाए सद्धिं संपरिवुडे) अने ५५१ ते सुपेण

रथश्रेष्ठयोधयुक्तया चतुरङ्गिण्या सेनया साद्धं अश्वहस्तिरथपदाति सेनया सह संपरिवृत्तः युक्तः 'महया भटचङ्गरपङ्गरवन्दपरिक्लिप्ते' महता भटविस्तारवृन्दपरिक्लिप्तः तत्र महता विपुलेन, भटाः—योद्धारस्तेषां 'चङ्गरपङ्गरत्ति' विस्तार वृन्दम् तेन परिक्लिप्तः तेन युक्तः 'महया उक्किट्टिसीहणाय बोलकलकलमहेण समुद्रवभूयंपिव करेमाणे करेमाणे सच्चिद्वीप सव्वज्जुईए सव्वबलेण जाव निग्घोसनाइएणं जेणेव सिंधू महाणई तेणेव उवागच्छइ' उवागच्छित्ता चम्मरयणं पगामुमई' महता उत्कृष्टः सिंहनाद बोलकलकल-शब्देन समुद्रवभूतमिव कुर्वन् २ सर्वद्धर्चा सर्वद्युत्या, सर्ववलेन यावत् निर्घोपनादेन सह यत्रैव सिन्धुर्महानदी तत्रैवोपागच्छति उपागत्य, तत्र महतामहता रवेण उत्कृष्टः—आनन्दध्वनिः, सिंहनादः प्रसिद्धः, बोलो वर्णरहितो ध्वनिः कलकलश्च तदितरो ध्वनिः, तल्लक्षणो यः शब्दः रवः तेन समुद्रवभूतमिव प्राप्तमिव दिग्मण्डलं कुर्वन् कुर्वन् सर्वद्धर्चा सर्वद्युत्या, सर्ववलेन, तत्र—सर्वद्धर्चा सर्वथा समस्तया श्रद्धया आभरणादि रूपया लक्ष्म्याः युक्तः तथा सर्वद्युत्या सर्वकान्त्या सर्ववलेन सर्वसैन्येन एवं यावत् निर्घोपनादेन बाधविशेषशब्देन सह वर्तमानः स सुषेणः यत्रैव सिन्धुर्महानदी तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता'

से बैठा हुआ कोरंट पुष्पो की माला से विराजित भ्रियमाण छत्र से सुशोभित हुआ तथा हय गज रथ एवं प्रवर योधाओं से सहित चतुरङ्गिणी सेना से घिरा हुआ (महया भटचङ्गरपङ्गरवन्दपरिक्लिप्ते) विपुल योद्धाओं के विस्तृत वृन्द से युक्त हुआ जहाँ पर सिन्धु नदी थी वहाँ पर आया-इस प्रकार से यहा संवंध लगा केना चाहिये साथ में चलने वाली चतुरङ्गिणी सेना की (उक्किट्टिसीहणाय बोल-कलकलसहेणं समुद्रवभूयंपिव करेमाणे २ सच्चिद्वीप सव्वज्जुईए सव्वबलेण जाव निग्घोसनाइएणं जेणेव सिन्धू महाणई-तेणेव उवागच्छइ) उत्कृष्ट आनन्द ध्वनि से सिंहनाद से अन्यक्त ध्वनि से एवं कल कल शब्द से समुद्र ही मानों गर्ज रहा है इस प्रकार से यह दिग् मण्डल को क्षुभित करता जा रहा था इस तरह अपनी पूर्ण विभूति से एवं सर्व धुनि से तथा सर्व बल से यावत् बाध विशेष के शब्दों से युक्त हुआ यह सुषेण सेनापति रत्न जहाँ पर सिन्धु नदी थी वहा पर आ पहुचा (उवागच्छित्ता चम्मरयणं परा

सेनापति हाथीना स्कन्ध उपरसारी रीते जेठेदे। डोर'ट पुष्पोनी भाणाथी विशजित, भ्रिय-भाषु छत्रथी सुशोभित थयेदे। तेभज-इय, गज, रथ, तेभज प्रवर योद्धाओथी युक्त तथा चतुरङ्गिणी सेनाथी परिवृत्त थयेदे। (महयाभटचङ्गरपङ्गर वन्दपरिक्लिप्ते) विपुल योद्धा-ओना विस्तृतवृन्दथी युक्त थयेदे।, तथा सिन्धु नदी डती, तथा आओयो आ प्रभाषु अडी' संभध जण्णी देवे। जेष्ठओ साथे आलनारी चतुर गिणी सेनानी (उक्किट्टिसीहणाय बोल-कलकलमहेण समुद्रवभूय पिव करेमाणे २ सच्चिद्वीप ज्जुईए सव्व बलेण जाव निग्घोसनाइएण जेणेव सिन्धुमहाणइ तेणेव उवा) उत्कृष्ट आनन्द ध्वनिथी, सिंह-नादथी, अन्यक्त ध्वनिथी तेभज कल-कल शब्दथी, जण्णे डे समुद्र जं गज'ना करी रह्यो डोय, आ प्रभाषु ओ डिग्गंठणने क्षुभित करतो प्रयाषु करी रह्यो डतो आ प्रभाषु पोतानी पूषुं विभू' तेभज सव धुनिथी तथा सव' जणथी यावत् बाधविशेषना शब्दोथी युक्त

ઉપાગત્ય ચર્મરત્ન પરામૃશતિ સ્પૃશતિ, ચર્મરત્નવર્ણનમાહ—‘નૃ ણં’ ઇત્યાદિ ‘નૃ ણં નં’ તત: સ્વલ્પ તત્ત્વચર્મરત્નમ્ ‘સિરિવચ્છસરિસરૂપં’ શ્રીવત્સસદશરૂપમ્ તત્ર શ્રીવત્સમદશ માદ્-લિકસ્વસ્તિકવિશેષ: શ્રીવત્સાકારં રૂપં યસ્ય તમ્ તથા

નન્તુ અસ્ય શ્રીવત્સાકારત્વે ચત્વારોઽપિ પ્રાન્તા: મમવિપમા: ભવન્તિ તથા ચ અમ્ય ચર્મરત્નસ્ય કિરાતકૃતવૃષ્ટિપદ્મવિવારણાર્થે તિર્યગ્ વિસ્તૃતેન વૃત્તાકારેણ છત્રરત્નેન સદૃશં સદ્વટનાઽસ્યાદિતિ ચેષ્ઠ સ્વતઃ શ્રીવત્સાકારમપિ સદૃશત્વદેર્વાચ્છિતત્વાત્ યથાઽવસરં ચિન્તિ-તાકારમેવ ભવતીત્યનુપપ્ત્યભાવાત્ ‘મુક્તતારદ્વ ચંદચિત્તં’ મુક્ત તારાદ્વચંદ્રચિત્રમ્. તત્ર મુક્તાનાં મૌક્તિકાનાં તારાણાં તારાકાણામ્ અર્દ્ધચંદ્રાણાં ચ ચિત્રાણિ—આલેખ્યાણિ યત્ર તત્તથા પુનઃ કીદૃશં ચર્મરત્નમ્ ‘અચલમકમ્પં’ અચલમકમ્પમ્, ચચ્ચલતા રહિતમ્ અકમ્પં કમ્પગદિતમ્ તત્ર—અચલમ્ અકમ્પમ્ ટ્વૌ સદૃશાર્થકૌ શબ્દૌ અતિશય સૂચકૌ તથા ચ અત્યન્તદૃઢપરિમાણં ભરત-

મુસદ્) વહાં આકાર કે હસને ચર્મરત્ન કા સ્પર્શ ક્રિયા (તર્ણં ત સિરિવચ્છમરિસરૂપં મુક્તતારદ્વ ચંદચિત્તં અચલમકમ્પં અમેગ્ગકવયં) વહ ચર્મરત્ન શ્રીવત્સ કે જૈસે આકાર વાલા થા માદ્લિક સ્વસ્તિક વિશેષ કા નામ શ્રીવત્સ હૈ યહાં એસી આંશકા હો સકતી હૈ કિ જવ વહ ચર્મરત્નકા શ્રી વત્સ કે જૈસે—આકાર થા તો શ્રીવત્સ કે તો ચારો પ્રાન્ત સમવિષમ હોતે હૈં ફિર હસ કી કિરાતકૃત વૃષ્ટિ રૂપ ઉપદ્રવ કો નિવારણ કરને કે લિયે વિસ્તૃત કિયે ગયે ગોલ આકાર વાલે છત્ર કે સાથ સદ્વટના કૈસે હોસકેગી ? તો હસ આંશકા (સમાધાન એસા હૈ કિ વહ ચર્મરત્નસ્વતઃ તો શ્રી વત્સ કે જૈસે આકારવાલા હૈ પરન્તુ દેવાધિષ્ઠિત હોને કે કારણ યહ યથાવસર ચિન્તિત આકાર વાલા હો જાતા હૈં હસલિયે હસ કથન મેં કોહ અનુપપત્તિ જૈસી વાત નહીં હૈં. હમ ચર્મરત્ન મેં મુક્તાઓ કે ઔર અર્દ્ધચંદ્ર કે ચિત્ર બને હુપ યે । યહ અચલ ઔર અકમ્પ હોતા હૈં યથાપિ અચલ ઔર અકમ્પ યે દોનો શબ્દ સમાનાર્થક હૈં હસલિયે જહાં સમાનાર્થક દો શબ્દ આવે હૈં વે અતિશય કે સૂચક હોતે હૈં હસ તરહમરત્નચક્રી કા સફલ સૈન્ય મી યદિ હસે ચલાના કૈપાના ચાહે તો

થયેલો. તે સુપેણ સેનાપતિરત્ન ભ્યાં સિન્ધુ નદી હતી ત્યાં પહોંચ્યો (ઉવાગચ્છિત્તા ચર્મર-યણં પરામુસદ્) ત્યાં પહોંચીને તેણે ચર્મરત્નનો સ્પર્શ કર્યો (નૃ ણં ત સિરિવચ્છસરિસરૂપં મુક્તતારદ્વચંદ્રવનિ અમેગ્ગ) તે ચર્મરત્ન શ્રીવત્સ જેવા આકારવાળું હતું માંગલિક સ્વસ્તિક વિશેષત્વ નામ શ્રીવત્સ છે અહીં જેવી આશંકા થઈ શકે તેમ છે કે બ્યારે તે ચર્મરત્ન શ્રીવત્સના જેવા આકારવાળું હતું તો શ્રીવત્સના તો ચારે ચાર પ્રાન્તો સમ-વિષમ હોય છે તો પછી જો કિરાતકૃત વૃષ્ટિકેય ઉપદ્રવના નિવારણ માટે વિસ્તૃત કરવામાં આવેલ ગોલાકૃત છત્રની સાથે સદ્વટના કેવી રીતે થઈ શકશે ? તો જો આશંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે કે તે ચર્મરત્નસ્વતઃ તો શ્રીવત્સના આકાર જેવું છે પણ દેવાધિષ્ઠિત હોવાથી જો યથાવસર ચિન્તિત આકારવાળું થઈ જાય છે. એથી આ કથનમાં કોઈ અનુપપત્તિ જેવી વાત નથી ચર્મરત્નમાં મુક્તાઓના તારકાઓ અને અર્દ્ધચંદ્રના ચિત્રો બનેલા છે, જો અચલ અને અકમ્પ હોય છે જો કે અચલ અને અકમ્પ બન્ને શબ્દો સમાનાર્થક છે એથી જ બ્યા સમાનાર્થક બે શબ્દો આવે છે ત અતિશય સૂચક હોય છે. આ પ્રમાણે ભરતચક્રીની સંપૂર્ણ

ચક્રિસકલસૈન્યાક્રાન્તત્વેऽપિ ન મનાગપિ કમ્પતે इतिभावः पुनः क्रीदशं चर्मरत्नम् 'अपे-
 षजकवयं' अमेधकवचम् अमेधं दुर्भेधं रुचमिव अमेयरुचवम् वज्रपठंजरमिव दुर्भेदमितिभावः
 'जंतं सलिलासु सागरेषु य उत्तरणं' मलिलामु सागरेषु च उत्तरणयन्त्रम्, तत्र सलिलासु
 नदीषु सागरेषु समुद्रेषु चोत्तरणयन्त्रं पागमनोपायभूतम् 'दिव्यं चक्ररयणं' दिव्य देव-
 कृतप्रातिहार्यं देवकृत स्तुति सम्पन्नमित्यर्थः चर्मरत्नं चर्मसु प्रधानम् अनलजलादिभिरनुप-
 घात्यवीर्यत्वात् पुनः 'सणसत्तरसाइं सव्वघण्णाइं' जत्थ रोहंति एगदिवसेण वाविआइं' यत्र
 शणसप्तदशानि सर्वधान्यानि रोहन्ते एरुदिवसेनोप्तानि, तत्र शणं-शणधान्यम् सप्तदशं-
 सप्तदश-संख्यापूरकं येषु तानि शणमप्तदशानि सर्वधान्यानि यत्र रोहन्ते जायन्ते एक-
 दिवसेनोप्तानि, एयं सम्प्रदायः गृहपतिरत्नेन अस्मिन्श्चर्मणि धान्यानि सूर्योदये उत्पन्ते
 अस्तसमये च लूयन्ते इति, सप्तदश धान्यानित्वमानि, "सालि १ जव २ वीहि ३

भी वह जरा सा भी कंपित नहीं हो सकता है यही बात यहां सूचीत की गई है जिस प्रकार
 वज्र पञ्जर दुर्भेध होता है उमी प्रकार से यह भी दुर्भेध था (जंतं सलिलासु सागरेषु य उत्तरणं)
 इसके बल से चक्रवर्ती का समस्त कटक नदीयों को और सागरों को समुद्रों को-पार कर देता
 है । अर्थात् नदियों के और समुद्रों के पार करने में यह एक आयमूर्त यंत्र है । (दिव्यं चम्मर-
 यणं सणसत्तरसाइं सव्वघण्णाइं जत्थ रोहंति एगदिवसेण वाविआइं) यह देव कृत परि-
 हार्य रूप होता है-देवकृतस्तुति सम्पन्न होता है । अन्नजलादि से इसका उपघात नहीं हो
 सकता है क्योंकि यह ऐसी ही शक्ति सम्पन्न होता है अतः यह समस्त प्रकार के चर्मों में
 प्रधान होने से चर्मरत्न कहा गया है । इसके बोयेगये शण और १७ प्रकार के धान्य ही एक
 दिन में उत्पन्न हो जाते हैं । फलित हो जाते हैं । शण धान्यका नाम शण है । ऐसा सम्प्रदाय है
 कि गृहपति रत्न द्वारा इस चर्मरत्न पर सूर्योदय के समय धान्य बोदिये जाते हैं और अस्त के
 समय में काटलिये जाते हैं उन १७ प्रकार के धान्यों के नाम इस प्रकार से हैं-"सालि १जव

સેના પશુ એ તેને વ્યાહિત કરવા-કંપિત કરવા પ્રયત્ન કરે તો પશુ તે સહે જ પશુ કંપિત
 થઈ શકે નહિ એ જ વાત અત્રે સૂચિત કરવામાં આવી છે એમ વજ્ર પંજર હુર્ભેધ હોય
 છે, તેમજ એ પશુ હુર્ભેધ હતું. (જંતં સલિલાસુ સાગરેસુ યં ઉત્તરણં) એના બળથી ચક્ર
 વર્તીતું સમસ્ત કટક નદીઓને અને સાગરો ને, સમુદ્રોને પાર કરી નાખે છે. એટલે કે
 નદીઓ અને સમુદ્રોને પાર કરવામાટે એ એક મહત્વપૂર્ણ યંત્ર છે (દિવ્ય ચમ્મરયણ
 સણસત્તરસાઈ સવ્વઘણ્ણાઈં જત્થ રોહતિં એગદિવસેણ વાવિઆઈં) એ દેવકૃત પરિહાર્ય રૂપ
 હોય છે. દેવકૃત સ્તુતિ સમ્પન્ન હોય છે. અન્નજળ વગેરેથી એનો ઉપઘાત થઈ શકતો
 નથી કેમકે એ એવી જ શક્તિથી સમ્પન્ન હોય છે. આમ એ સમસ્ત પ્રકારના, અર્થમાં
 પ્રધાન હોવાથી અર્મરત્ન કહેવામાં આવ્યું છે. એના વડે વપિત શણ અને ૧૭ પ્રકારના
 ધાન્યો એક દિવસમાં જ ઉત્પન્ન થઈ નાખે-કવિત થઈ જાય છે શણ-ધાન્યનું નામ શણ છે
 એનો સમ્પ્રદાય (રિવાજ) છે કે ગૃહપતિ રત્ન વડે એ અર્મરત્ન ઉપર સૂર્યોદય સમયે ધાન્યો
 વપિત કરવામાં આવે છે અને અસ્ત સમયે ધાન્યોની લઘુણી કરવામાં આવે છે

કુદ્વ ૪ રાલય ૫ તિલ ૬ મુગ ૭ માસ ૮ ચવલ ૯ ચિના ૧૦ । તુમરિ ૧૧ મસુરિ ૧૨
કુલ્તયા ૧૩ ગોહુમ ૧૪ ણિપ્કાવ ૧૫ અયસિ ૧૬ મગા ૧૭ ॥૧॥ સૂર્યે ઉદિતે સન્તિ
પ્રથમપ્રહરે ઉપ્યન્તે, દ્વિતીય પ્રહરે જન્નાદિના દીયને તૃતીય પ્રહરે ગ્રાન્યાનિ પન્નાનિ મવન્તિ
ચતુર્થે પ્રહરે લ્યન્તે નિષ્પૂયન્તે તતો યથાસ્થાનં સેનાવિભાગે તત્તત્સ્થાને પ્રેપ્યન્તે ઇતિ ।
શાલિઃ ૧ પ્રસિદ્ધઃ, જવઃ ૨ પ્રસિદ્ધ, વ્રીહિઃ ૩ ધાન્યવિશેષઃ, કોદ્રવઃ ૪ પ્રસિદ્ધઃ, રાલય
૫ ધાન્ય વિશેષ, તિલઃ ૬, મુદ્ગઃ ૭, માપઃ ૮, ચવલઃ ૯ ચૌલા ઇતિ પ્રસિદ્ધઃ, ચળકઃ

૨વીહિ ૩ કુદ્વ ૪રાલય ૨તિલ ૬મુગ ૭ માસ ૮ ચવલ ૯ચિના ૧૦ । તુમરિ ૧૧મસુરિ ૧૨
કુલ્તયા ૧૩ ગોહુમ ૧૪ ણિપ્કાવ ૧૫ અયસિ ૧૬ સળા ૧૭ ॥૧॥

સૂર્યે કે ઉદય હોને પર પ્રથમ પ્રહર મેં યે ધાન્ય બો દિયે જાતે હૈ દ્વિતીય પ્રહર મેં હન્દે
જલાદિ દેકર બઢાયા જાતા હૈ, તૃતીય પ્રહર મેં યે પવ્વ હો જાતે હૈ ઔર ચતુર્થ પ્રહર મેં યે
કાટલિયે જાતે હૈ । ફિર યથાસ્થાન યે સેના વિભાગ મેં જગહર મેજદિયે જાતે હૈ । શાલિનામ
ધાન્ય કા હૈ । જવ-જૌ કાનામ હૈ । વ્રીહિ એક પ્રકાર કા ધાન્ય વિશેષ હોતા હૈ । કોદ્રવ-કોદો
કા નામ હૈ યહ બુન્દેલ લખ્હ પ્રાન્ત મેંબહુત અધિક હોતા હૈ । તથા આદિ વાસિયો મેં હપકે સ્થાને
કા બહુત અધિક પ્રચાર હૈ । રાલિ યહ મી એક પ્રકાર કા અનાજ વિશેષ હૈ । સ્થાને મેં યહ વડુત
હલ્કા હોતા હૈ । યહ બીમારી મેં પથ્થ કે રૂપ મે પ્રયુક્ત હોતા હૈ । તિલ જિસે નિછી કહતે હૈ-
તિછી મી એક પ્રકાર કા અનાજ હૈ-હસ કા તેલ નિકાલ કર ઔર હસકે લડ્ડુ બનાકર લોગ
સ્થાને કે કામ મેં હસકા વ્યવહાર કરતે હૈ । મુદ-મુંગ કા નામ હૈ । માસ-ઝહદ કા નામ હૈ
ચવલ ચૌલા કા નામ હૈ । હસકે મુંગાઢા વઢે અષ્ઠે ઇવં સ્વાદિષ્ટ બનતે હૈ । લોગ હસે સિજ્ઞા-
કર ઔર હસ મેં નમક મસાલા મિલાકર સ્વાતે હૈ । ચળક નામ ચના કા હૈ । તુમર જિસે

તે ૧૭ પ્રકારના ધાન્યો આ પ્રમાણે છે-“શાલિ ૧, જવ ૨, વ્રીહિ ૩, કુદ્વ ૪, રાલય ૫,
તિલ ૬, મુગ ૭, માસ ૮, ચવલ ૯, ચિના ૧૦ । તુમરિ ૧૧, મસુરિ ૧૨, કુલ્તયા ૧૩,
ગોહુમ ૧૪, ણિપ્કાવ ૧૫, અયસિ ૧૬, સળા ૧૭ ॥

સૂર્યોદય થાય કે તરત જ પ્રથમ પ્રહરમાં એ ધાન્યો વર્ણિત કરવામાં આવે છે. બીજા
પ્રહરમાં એમને યાજ્ઞી વગેરેથી સિંચિત કરીને વર્ધિત કરવામાં આવે છે. ત્રીજા પ્રહરમાં એ
ધાન્યો પરિપક્વ થઈ જાય છે. અને ચતુર્થ પ્રહરમાં એમની લલણી કરવામાં આવે છે. પછી
સેના વિભાગમાં યથાસ્થાન ઠેક ઠેકાણે એ ધાન્યોને મોકલી આપવામાં આવે છે શાલી
ધાન્યનું નામ છે. ચવ-ચવનું નામ છે. વ્રીહિ એક પ્રકારનું ધાન્ય વિશેષ હોય છે. કોદ્રવ
કોદ્રવનું નામ છે આ ધાન્ય બુન્દેલ ખડ પ્રાન્તમાં બહુ જ થાય છે. તેમજ આદિવાસી
લોકો એ ધાન્યને ખાવામાં ખૂબ જ ઉપયોગ કરે છે રાલિ એ પણ એક પ્રકારનું અન્ન
વિશેષ છે. પચવામાં એ બહુ જ હલ્કું હોય છે. આ ધાન્ય બીમારીમાં પથ્થના રૂપમાં પ્રયુક્ત
થાય છે તિલ એને તલ કહીએ છીએ. તિવ પણ એક પ્રકારનું અન્ન છે. આ માંથી તેલ કાઢીને
અને એનાથી લાઠવા બનાવીને લોકો ખાય છે. મુદ્ગ-મગનું નામ છે. માસ-ઝહડનું નામ
છે. ચવલ-ચોળાનું નામ છે એ શેકીને પણ ખવાય છે શેકવાથી એ સ્વાદિષ્ટ થઈ જાય છે.

૧૦ ચણા इति प्रसिद्धम् त्वरिका ११ त्वर इति भाषा प्रसिद्धम्, मखरः १२ प्रसिद्धः, कुल्लथः १३ प्रसिद्धः, गोधूमः १४ प्रसिद्धः, निष्पावः १५ धान्यविशेषः, अतसी १६ धान्यविशेषः, 'अलसी' प्रसिद्धः, शणः १७ धान्यविशेषः, अन्यत्र चतुर्विंशतिरपि उक्तानि, लोके च क्षुद्रधान्यानि बहूनि, पुनश्चर्मरत्नस्य विशेषणमाह—'वासं' इत्यादि 'वासं' णाउण वट्टिणा परामुट्ठे दिव्वे चम्मरयणे दुवालसजोयणाइ तिरिअ पवित्थरइ' वर्ष—जलद-वृष्टिं ज्ञात्वा राज्ञा चक्रवर्तिना भरतेन परामुष्टं—स्पृष्टम् दिव्यं चर्मरत्न द्वादश योजनानि अष्टाचत्वारिंशक्रोशकानि तिर्यक् प्रविस्तृताणि वर्द्धने, ननु द्वादशयोजनावधि तस्थुपश्चक्र-वर्त्ति स्कन्धावारस्य अवकाशाय द्वादशयोजनप्रमाणमेव इदं विस्तृतं युज्यते किमधिक

બરહર કહા જાતા હૈ ધાન્ય વિશેષ હૈ ફસકી દાલ ગુલાબોરંગ કી હોતો હૈ તથાસાને મેં યહ સુપાન્ય હોતો હૈ । કુલ્લથ નામકુલ્લથો કા હૈ—યહ જંગલો ધાન્ય હૈ ત્રિના બોયે ચૌમાસે મેં યહ પૈદા હોતી હૈ ગોધૂમ નામ ગેહૂં કા હૈ નિષ્પાવ યહ મો એક પ્રકાર કા ધાન્ય વિશેષ હૈ—ફપકા બાકાર સેમ—બાલોર કે બીજ કે જૈસા હોતા હૈ । ગુજરાત તરફ ફસકા મોજન મેં શાક કે રૂપ મેં બહુત પ્રયોગ દેહ્નને મેં બાતા હૈ । અતસી યહ મો એક પ્રકાર કા ધાન્ય વિશેષ હૈ । યહ તિલ્લી કી તરહ નુકીલા ઓર ચપટા હોતા હૈ । પરતિલ્લી સે વઢાહોતા હૈ ફસે માષા મે અલસો કહા જાતા હૈ । શણ મો યહ મો એક પ્રકાર કા ધાન્યવિશેષ હૈ । કહીં કહીં ધાન્યોં કી સંહ્યા ૨૪ મી કહી ગહ હૈ ક્યોંકિ લોક મેં ક્ષુદ્ર ધાન્ય બહુત હૈ (વાસં ણાઉગ ચક્રકવ-દિણા પરામુટ્ઠે દિવ્વે ચમ્મરયણે દુવાલસજોયણાઈ તિરિઅં પવિત્થરહ) વર્ષાં કી આગમન દેહ્ન કર—જાન કર—મરત ચક્રવર્તી દ્વારા સ્પૃષ્ટ હુઆ વહ દિવ્ય ચર્મરત્ન કુલ્લ અધિક ૧૨યોજના તક તિર્યક્ વિસ્તૃત હો ગયા । યહા ઈસી આશંકા હો સકતી હૈં કિ ચક્રવર્તી કા સૈન્ય તો

લોકો આને રાંધીને આને તેમાં મીઠું—મસાલા મિશ્ર કરીને ખાય છે ચણક—ચણાનું નામ છે. તુઅર—તુવેરને કહે છે એ પણ ધાન્યવિશેષ છે. મસૂર પણ એક પ્રકારનું અન્ન વિશેષ છે એની ઢાળ શુલાખી રગની થાય છે. તેમજ ખાવામાં એ સુપાન્ય હોય છે કુલ્લથ નામ—કુલ્લથોનું છે. એ જંગલી ધાન્ય છે વપિત કર્યા વગર જ અતુર્ભાસમાં એ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ગોધૂમ—ઘઉંનું નામ છે. નિષ્પાવ એ પણ એક પ્રકારનું અન્ન વિશેષ છે એનો આકાર સેમ—બાલોળનાળી જેવો હોય છે શુજરાતમાં એનો લોજનમાં શાકના રૂપમાં ખડું જ પ્રયોગ જોવામાં આવે છે. અતસી આ પણ એક પ્રકારનું અન્ન વિશેષ છે, એ તલ જેવું અણીદાર અને ચપટું હોય છે. પણ તલ કરતાં મોટું હોય છે. આને ભાષામાં અલસી કહેવામાં આવે છે. શણ આ પણ એક પ્રકારનું ધાન્ય વિશેષ છે. કેટલાક સ્થાનોમાં ધાન્યોની સંખ્યા ૨૪ જેટલી પણ કહેવામાં આવી છે કેમકે લોકમાં ક્ષુદ્ર ધાન્યોની સંખ્યા વધારે છે. (વાસં ણાઉણ-

કવટ્ટિણા પરામુટ્ઠે દિવ્વે ચમ્મરયણે દુવાલસજોયણાઈ તિરિઅં પવિત્થરહ) વર્ષાનું આગ-મન જોઈને—ભણીને—ભરતચક્રી વડે સ્પૃષ્ટ થયેલું તે દિવ્ય ચર્મરત્ન કઈક વધારે ૧૨ યોજન સુધી તિર્યક વિસ્તૃત થઈ ગયું. અત્રે એવી પણ આશંકા થઈ શકે કે ચક્રવર્તીનું સૈન્યતો ૧૨ યોજન જેટલા વિસ્તારવાળું હતું જ તો પછી તેટલા વિસ્તારવાળા સૈન્યને પણ એ

વિસ્તારેણ इति चेन्न चर्मच्छत्रयोः अन्तराल पूरणाय तथोक्तत्वात् इति 'तत्थ सहियाइ' तत्र उत्तरभरत-मध्यखण्डवर्ति किरातकृतमेघोपद्रवनिगारणादि कार्ये साधिकानि किञ्चिदधिकानि 'तएणं' से दिव्वे चम्मरयणे सुसेणसेणावइणा परामुट्ठे ममाणे सिप्पामेव णावाभूए जाए यावि होत्था'ततः खलु तद्विव्यं चर्मरत्नं सुपेणसेनापतिना परामुट्ठं स्पृष्टं सत् सिप्रमेव शीघ्रमेव नौभूतं महान्धुत्ताराय नौ तुल्यं जातं चाप्यभवत्-नावाकारेण जानम्, 'तएणं' से सुसेणे सेणावई सखधावारवलवाहणे णावाभूय चम्मरयणं दुरुहइ, ततः चर्मरत्नं नौ भवना-नन्तरं खलु स सुपेणः सेनापतिः-सेनानीः स्कन्धावारवलवाहनः स्कन्धावारस्य-सैन्यस्य ये बलवाहने हस्त्यादि चतुरङ्ग शिविकादि रूपे ताभ्यां सह वर्तते यः स तथा एवं भूतःसन् नौभूत चर्मरत्नं दुरूह आरूह्य सिंधु महाणइ' सिंधुं सिन्धुनाम्नीं महानदीम् विमलजलतुङ्ग वीचिम्, विमलजलस्य स्वच्छोदकस्य तुङ्गाः अत्युच्चाः वीचयः कल्लोलाः यस्यां सा तथा ताम् 'णावाभूएणं चम्मरयणेणं' नौभूतेन चर्मरत्नेन 'सवलवाहणे' सवलवाहनः बलवाहनाभ्यां हस्त्यादि चतुरङ्गशिविकादिरूपाभ्यां सह वर्तते यः स तथा 'सेणं' ससेनः सेनास-

૧૨ બારહ યોજન કે વિસ્તાર વાલા હી થા તો ફિર ઊતને વિસ્તાર વાલે સૈન્ય કો અપને ખીતર સ્થાન દેને કે લિયે ચર્મરત્ન કો ખી ઊતના હી બઢના ઢાહિયે થા યહ અધિક ક્યોં વઢા ૧૫ યોજન પ્રમાણ હી હસે બઢના ઢાહિયે થા । તો હસકા ઊત્તર દેસા હૈ કિ યહ જો હતના બઢા સો ચર્મ ઓર છત્ર કે અન્તરાલ કો પૂરા કરને કે લિયે હી વઢા (તત્થ સહિયાઈ) યહી વાત હસ સૂત્ર પાઠ દ્વારા પુષ્ટ કી ગઈ હૈ-ઉત્તર ભરત મધ્યખણ્ડવર્તી કિરાત દ્વારા કૃત મેઘ કે ઉપદ્રવ કો રોકને કે લિયે હી યહ ૧૨ યોજન પ્રમાણ સે કુછ અધિક વિસ્તૃત હુઆ । (તણં સે દિવ્વે ચમ્મરયણે સુસેણસેણાવહ્ણા પરામુટ્ઠે સમાણે સિપ્પામેવ ણાવામૂપે જાણ) વહ દિવ્ય ચર્મરત્ન સુપેણ સેનાપતિ દ્વારા સ્પષ્ટ હોતા હુઆ શોષ્ટ્ર હી નૌકા રૂપ હો ગયા । (તણં સે સુસેણે સેણાવઈ સ-સલવાહરવલવાહણે ણાવામૂયં ચમ્મરયણં દુરુહઈ) હસકે અનન્તર વહ સુપેણ સેનાપતિ સ્કન્ધાવાર કે બલ ઓર વાહન-હસ્ત્યાદિ ચતુરંગ એવં શિવિકાદિ રૂપ વાહન સે યુક્ત હુઆ ઊસ નૌમૂત ચર્મરત્ન પર સવાર હો ગયા (દુરુહિત્તા સિન્ધુ મહાણઈ વિમલજલતુલ્લવીચિ ણાવા-

દિવ્ય ચર્મરત્નની અંદર સ્થાન આપવા માટે તેને પણ આટલું જ વિસ્તૃત કરવું જ એકએ તો એના જવાબ આ પ્રમાણે છે કે એ જ ઉપર્યુક્ત પ્રમાણ જેટલું વિસ્તૃત થયું તે તો અર્મ અને છત્રના અંતરાલને દૂર કરવા જ વિસ્તૃત થયું હતું (તત્થસહિયાઈ) એ જ વાત એ સૂત્રપાઠ વડે પુષ્ટ કરવામા આવી છે. ઉત્તર ભારત ખડવતી કિરાત દ્વારા કૃત મેઘના ઉપદ્રવને રોકવા માટે જ એ ૧૨ યોજન પ્રમાણથી કંઈક વધારે વિસ્તૃત થયું હતું. (તણં સે દિવ્વે ચમ્મરયણે સુસેણસેણાવહ્ણા પરામુટ્ઠે સમાણે સિપ્પામેવ ણાવામૂપે જાણ) તે દિવ્ય ચર્મરત્ન સુપેણ સેનાપતિ વડે સ્પૃષ્ટ થતા જ એકદમ નૌકા રૂપ થઈ ગયું. (તણં સે સુસેણે સેણાવઈ સલવાહરવલવાહણે ણાવામૂયં ચમ્મરયણં દુરુહઈ) એના પછી તે સુપેણ સેનાપતિ સ્કન્ધાવારના બળ (સેના, અને વહન-હસ્ત્યાદિ ચતુરંગ તેમજ શિવિકાદિ રૂપ વાહનથી યુક્ત થયેલો) નૌકા રૂપ તે ચર્મરત્ન ઉપર સવાર થઈ ગયો. (દુરુહિત્તા સિન્ધુમહાણઈ વિમલજલતુલ્લવીચિ ણાવામૂપણં ચમ્મરયણેણ સલવાહણે સસેણે

હિતઃ સુષેન નામા સેનાપતિઃ 'મમુત્તિષ્ણે' નદી સમુત્તીર્ણઃ તતો મહાણઃ મુત્તરિતું 'સિંધુ અ-
પ્પહિહ્ય સામણેય સેનાવદ્, તતો મહાનદીં સિન્ધુમુત્તીર્ય અપ્રતિહતશાસનઃ અસ્થણિટાશ્ચ સે
નાપતિઃ 'કર્હિં ચિ ગામાગરણગરપબ્બયાણિ' ક્વચિદ્ ગ્રામાકરનગરપર્વતાન્ 'સેહકબ્બહમહં-
વાણિ' અત્રાપિ ક્કચિચ્છબ્બદસ્ય 'સબ્બન્ધસ્તેન ક્વચિત્ત્વે સેટકર્વટમહમ્બાનિ, તત્ર સેટાઃ ધૂલિ-
કા પ્રાકારવેષ્ટિતનગરમ્ કર્વટઃ કુલ્લિસતનગરમ્ મહમ્બઃ ગ્રામવિશેષઃ માર્દ્દક્રોગદ્વાનન્તર્ગ્રામાન્નર
રહિતઃ યસ્ય ચતુર્દિક્ષુ-પટ્ટણાણિ' સર્વવસ્તુપ્રાપસ્થાનાણિ તથા સિંહલ્લપ્પ સિંહલકાન્ સિંહલદે-
શોદ્ધવાન્ 'બબ્બરપ્પ' વર્વરદેશોત્પન્નાન્ 'સબ્બં ચ' સર્વં ચ 'અંગલોયં બલાયાલોય ચ' અબ્બ-
લોક બલાકાલોકં ચ 'પરમરમ્મં' પરમરમ્યમ્ એતદ્વયમ્ મ્હેચ્છ જાતીય નિવાસસ્થાનમ્ 'જવ-
ણદીવં ચ' યવનદ્વીપં ચ દ્વીપવિશેષમ્ ચકારાઃ સમુચ્ચયાર્થાઃ કોદ્દશં દ્વીપમ્ 'પવરમણિરયણ
કણગકોસાગારસમિદ્ધં' પ્રવરમણિ રત્તનકનકકોસાગારસમૃદ્ધમ્ તત્ર પ્રવરાણાં શ્રેષ્ઠાનાં મણિ
રત્તનકનકાનાં કોશાગારાણિ માળ્હારાણિ તૈઃ સમૃદ્ધમ્ 'આરવકે' આરવકાન્ આરવદેશો-
દ્ધવાન્ 'રોમકેય' રોમકાંશ્ચ રોમકદેશોત્પન્નાન્ 'અલસંહવિસયવાસીય' અલસંહવિષયવા-

મૂળેણ જમ્મરયણેણ સબલવાહણે સસેણે સમુત્તિષ્ણે) ઉપર સવાર હોકર ભરત મહારાજા કી આજ્ઞા
કા પાલક વહ સિન્ધુ મહાનદી કો કિ જિસમેં નિર્મલ જલ કી વહી તરંગે ઉઠ રહો હૈં અપને
બલ एवं વાહન કે સાથે ઉપર નૌકા મૂત ચર્મરત્ન સે પાર કર ગયા । (તઓ મહાણહ મુત્તરિતુ
સિન્ધુ અપ્પહિહ્યસાસણે અ સેનાવદ્ કર્હિં ચિ ગામાગરણગર પબ્બયાણિ સેટ કબ્બહમહંવાણિ પટ-
ટણાણિ સિંહલ્લપ્પ બબ્બરપ્પ અ સબ્બં ચ અંગલોયં બલાયાલોયં અંચ પરમરમ્મં જવણદી પવરમર્વણિ-
રયણકણગકોસાગાર સમિદ્ધં) સિન્ધુ મહાનદી કો પાર કરકે જિસ કો આજ્ઞા અસંહિત હૈ
એસા વહ સેનાપતિ કર્હો પર ગ્રામ, નગર પર્વતો કો કર્હો પર સેટ કર્વટ, મહંચો કો કર્હો
કર્હિં પર પટ્ટનો કો તથા સિંહલ્લો કો -સિંહલ્લ દેશ મેં ઉત્પન્ન હુપ્પ મનુષ્યો કો વર્વરકો કો
વર્વર દેશ મેંઉત્પન્ન હુપ્પ મનુષ્યો કો મ્હેચ્છ જાતિયજન કે આશ્રયમૂત તથા પ્રવર મણિરત્ન एवं
કનક કે માળ્હારો અતપ્પ પરમ રમ્ય એસે અંગ લોક કો, બલાવલોક કો તથા જવનદ્વીપકો
(આરવક)આરવકો કો આરવદેશ કે નિવાસિયો કો, (રોમકેય) રોમક દેશ કે નિવાસિયો કો

ત્તિષ્ણે) તે નૌકા ઉપર સવાર થઈને અસ્તની આજ્ઞાને પાલક તે જોમાં (નર્મળ જલના
વિશાળ તરંગો ઉઠી રહ્યા છે એવો સિંધુ મહાનદીને પોતાના બળ (સૈન્ય) અને વાહન સાથે
પાર કરી ગયો । (તઓ મહાણહ મુત્તરિતુ સિન્ધુ અપ્પહિહ્યસાસણે અ સેનાવદ્ કર્હિં ચિ ગામા-
ગરણગરપબ્બયાણિ સેટકબ્બહમહંવાણિ પટ્ટણાણિ સિંહલ્લપ્પ બબ્બરપ્પ અ સબ્બં ચ અંગ-
લોયં બલાયાલોયં ચ પરમરમ્મં જવણદી પવરમર્વણિરયણકણગ કોસાગારસમિદ્ધં) સિન્ધુ મહા-
નદી પાર કરીને જેની આજ્ઞા અપહિત છે, એવો તે સેનાપતિ ક્યાંક આમ, નગર પર્વતોને
ક્યાંક જેટ-કર્વટ, મહાંને ક્યાંક પટ્ટનોને તેમજ સિંહલ્લકોને-સિંહલ્લ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા
મનુષ્યોને, અર્બકોને-અર્બક દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને, મ્હેચ્છ જાતિયલોકોના અશ્રય-
સ્થ તેમજ પ્રવરમણિરત્ન તથા કનકના ભાડારો અતએવ પરમરમ્ય એવા અંગ લોકોને,
બલાવ લોકોને તેમજ યવનદ્વીપને (આરબક) આરબકોને-આરબદેશમાં નિવાસ કરનારા લોકોને

સિનશ્ચ અલમ્બહનામક દેશવાસિનઃ' પિક્ષુરે' પિક્ષુરાન 'કાલમુદે' કાલમુગ્ધાન 'જોળ
 ણ્ય' જોનકાંશ મ્લેચ્છવિશેષાન્ 'ઓઞ્વેઝ્ણત્તિ પદન યોગઃઅથ પત્તઃ માયિત્તમ્જેપમપિ
 નિષ્કુટં ભરતચ્છન્દસાધિતં નવેત્યાહ-'ઉત્તરવેઅદ્ધ સંસિયાઓ ય' ઉત્તરવૈતાદ્યમાશ્રિતાશ્ચ
 તત્ર ઉત્તરઃ ઉત્તરદિગ્વર્તી વૈતાદ્યઃ' હદ દિ દક્ષિણસિન્ધુનિષ્કુટાન્તેન અસ્માત્ વૈતાદ્યઃ ઉત્ત
 રસ્યાં દિશિ વર્તતે' ઇતિ, તં સશ્રિતાશ્ચ તદુપત્યકાયાં સ્થિતાશ્ચ ઉત્તરવૈતાદ્યનિવા
 સિનઃ કોદશ્ચાઃ'મેચ્છજાઙ્ઘ્રિ' મ્લેચ્છ-જાતીર્વિદુપ્રકારાઃ ઉક્તવ્યતિરિક્તા ઇત્યર્થઃ
 'દાહિણ અવરેણ' દક્ષિણાપરેણ-નૈઋત્યકોણેન 'જાવ સિન્ધુસાગરં તોત્તિ' યાવત્ સિન્ધુ સાગ-
 રાન્ત ઇતિ સિન્ધુનદીસન્નતઃસાગરઃમધ્યમપદલોપી સમાસઃ સ પ્વ અન્તઃપર્યવસાન તાવ
 દવધિ ઇતિ યાવઃ 'સન્વપવરકચ્છં ચ' સર્વ પ્રવર-સર્વશ્રેષ્ઠં કચ્છં ચ કચ્છદેગમ્ 'ઓઞ્વે
 ઝ્ણ 'સાંધયિત્વા સ્વાધીર્ન કૃત્વા વિજીત્ય 'પહિણિઅત્તો' પ્રતિનિવૃત્તઃ પશ્ચાત્ 'વહુસમરમ
 ણિજ્ઞેય ભૂમિભાગે તસ્સ કચ્છસ્સ સુહણિસણ્ણે' પશ્ચાત્ વહુસમરમણીયે ચ ભૂમિભાગે
 'તસ્સ કચ્છસ્સ સુહણિસણ્ણે' પશ્ચાત્ વહુસમરમણીયે ચ ભૂમિભાગે તસ્ય કચ્છદેશસ્ય
 સુચ્છેન નિપણ્ણઃ નિર્વાધસ્થાને સ્થિતઃ' ઇત્યર્થઃ સ સુપેળઃ સેનાપતિરિતિ । તતઃ કિં જાત
 મિત્યાહ-'તાહે' ઇત્યાદિ 'તાહે' તસ્મિન્ કાલે તે ઇતિ તદસ્યોત્તરવાક્યે 'સન્વે વેત્તૂળ'
 ઇત્યન્ન વ્યવહરિતઃ સમ્બન્ધો बोध्यः 'જળવયાળ' જનપદાનાં દેશાનામ્ 'જગરાણ પટ્ટણાણ
 ય' જગરાણાં પત્તજાનાં ચ 'જે ય તર્હિં સામિયા'યે ચ તત્ર તસ્મિન્ નિષ્કુટે કોળવર્તિ-

(અલસંઢવિસય વાસીઅ)ઔર અલસંઢ દેશ નિવાસિયો કો તથા (પિક્ષુરે)પિક્ષુરોંકો (કાલમુદે)
 કાલમુદોં કો (જોળણ અ)જોનકોં કો-મ્લેચ્છવિશેષોં કો, તથા (ઉત્તરવેઅદ્ધસમિઆઓ ય મેચ્છ-
 જાઙ્ઘ્રિ વહુપ્પગારા દાહિણ અવરેણ જાવ સીન્ધુસાગર તોત્તિ સન્વપવરકચ્છં ચ ઓઞ્વેઝ્ણ) ઉત્તર
 વૈતાદ્ય મેં સંશ્રિત-ઉત્તરી તલહરી હરી મેં વસી હુઙ્-અનેક પ્રકાર કો મ્લેચ્છ જાતિ કો નૈઋત
 કોળ સે લેકા સિન્ધુનદી જહાં સાગર મેં મિઝી હૈ વહાં તક કે સમસ્ત પ્રદેશ કો ઔર સર્વશ્રેષ્ઠ
 કચ્છ દેશ કો અપને વશ મેં કરકે (પહિણિઅત્તો) પીછે લૌટ આયા (વહુસમરમણિજ્ઞે અ ભૂમિ-
 ભાગે તસ્સ કચ્છસ્સ સુહણિસણ્ણે) ઔર લૌટકર વહ સુપેળ સેનાપતિ કચ્છદેશ કે વહુસમરમણીય
 ભૂમિભાગ મેં આકર કે સુસર્વક ઠહર ગયા । (તાહે તેહજળવયાળ જગરાણ પટ્ટણાણ ય જે અ

(તોમકેઅ) રોમક દેશના નિવાસીઓને (અલસંઢવિસય વાસી અ) અને અલસંઢદેશ નિવાસી
 ઓને તથા (પિક્ષુરે) પિક્ષુરાને, (કાલમુદે) કાલમુદોને (જોળણ અ) જોનકોને-મ્લેચ્છ વિશેષ-
 કોને તથા (ઉત્તરવેઅદ્ધસંજિઆઓ ય મ્લેચ્છજાઙ્ઘ્રિ વહુપ્પગારા દાહિણ અવરેણ જાવ સિન્ધુ
 સાગરં તોત્તિ સન્વપવરકચ્છં ચ ઓઞ્વેઝ્ણ) ઉત્તર વૈતાદ્યમાં સંશ્રિત-તેની તળેટીમાં
 નિવાસ કરતી અનેક પ્રકારની મ્લેચ્છ જાતિઓને તેમજ નૈઋત્ય કોણથી માંડીને સિન્ધુ
 નદી ન્યાં સાગરમાં મળે છે ત્યાં સુધીના સર્વ પ્રદેશને અને સર્વશ્રેષ્ઠ કચ્છ દેશને પોતાના
 વશમાં કરીને તે (પહિણિઅત્તો) પાછો આવી ગયો । (વહુસમરમણિજ્ઞે અ ભૂમિભાગે
 તસ્સ કચ્છસ્સ સુહણિસણ્ણે) અને આવીને તે સુપેળ સેનાપતિ કચ્છ દેશના અતીવ સમ
 રમણીય ભૂમિ ભાગમાં આવી ને સુખપૂર્વક રોકાઈ ગયો । (તાહે તે જળવયાળ જગરાણ
 પટ્ટણાણ ય જે અ તર્હિં સમિઆ પમૂઆ આગરપતી અ મંડલપતી અ પટ્ટણપતી અ સન્વે-

મરતક્ષેત્રલ્પહરૂપે સ્વામિકાઃ ચક્રવર્તિસુષેણ સેનાન્યોરપેક્ષયા અલ્પદ્વિકત્વેનાજાતસ્વામિનઃ
 इत्यज्ञातार्थे क प्रत्ययः 'पभूया आगरपत्तीय' प्रभूताः आकरपत्तयश्च तत्र ये च प्रभूताः
 बहवः आकराः सुवर्णाद्युत्पत्तिभुवस्तेषां पतयः 'मण्डलपतीय' मण्डलपतयश्च देशकार्य-
 नियुक्ताः मण्डलपतयः 'पट्टणपतीय' पत्तनपतयश्च 'सन्वे चेत्तूण' ते सर्वे गृहीत्वा
 आदाय 'पाहुडाई' आभरणाणि भूषणाणि रयणाणि वत्थाणिय महारिहाण अण्णं
 च जं वरिट्ठं रायारिहं जं च इच्छिअव्व एयं सेणावइस्स उवणेति मत्थयकयंजलिपुडा'
 प्राभृतानि उपायनानि आभरणानि-अङ्गपरिधेयानि भूषणानि उपाङ्गपरिधेयानि रत्नानि
 च वत्थाणि च महार्घाणि च बहुमूल्यकानि अन्यच्च यद्धरिष्ठ प्रधानं वस्तुहस्तिरथादिकं
 राजाई राजोपनयनयोग्यं यच्च एष्टव्यम् अभिलाषयोग्यम् एतत्सर्वं पूर्वोक्तं सेनापतेः-
 सेनापतिं सुषेणमुपनयन्ति उपदौरुयन्ति मस्तककृताञ्जलिपुटाः सन्तः 'पुणरवि काऊण
 अंजलिं मत्थयंमि पणया' ते तत्रत्य स्वामिनः दत्तप्राभृतोत्तरकाले परावर्त्तनसमये
 पुनरपि भूयोऽपि मस्तके अञ्जलिं कृत्वा प्रणताः नम्रत्वमुपागताः 'तुम्हे अम्हेऽत्थ

તાહિં સમિઆ પમૂઆ આગરપતો અ મંડલપતી અ પટ્ટણપતી અ સન્વેચેત્તૂણ પાહુડાઈ, આમ-
 રણાણિ, મૂસણાણિ, રયણાણિ, વત્થાણિ અ, મહારિહાણિ અણ્ણ ચ જં વરિટ્ઠં રાયારિહ જં ચ
 હિચ્છિઅવ્વં અ સેણાવહસ્સ ઉવણેતી મત્થયકયંજલિપુડા) તવ જો જનપદો કે, નગરો કે, પટ્ટનો કે
 વહાં ચક્રવર્તિ પર્વ સુષેણ કી અપેક્ષા અલ્પ ઋદ્ધિ વાળે હાને સે અજ્ઞાત સ્વામી થે (અલ્પાર્થ
 મેં યહાં ક પ્રત્યય હુઆ હૈ) સ્વર્ણાદિકોં કી ઉત્પત્તિ કે સ્થાનોં કે જો સ્વામી થે । મણ્ડલપતિ થે,
 પર્વ પત્તનપતિ થે વે બહુમૂલ્ય પ્રાભૃતો-મેટો-કો લે લેકર બહુમૂલ્ય આભરણોં કો લેકર બહુમૂલ્ય-
 મૂષણો-ઊપાંગ પરિધિયોં કો લે લેકર બહુમૂલ્ય રત્નાદિકોં કોં લે લેકર બહુમૂલ્ય વસ્ત્રો કો લેકર
 તથા અન્ય ઔર મી વરિષ્ઠ હસ્તિ રથ આદિક રાજા કો મેટ મેં દેને યોગ્ય વસ્તુઓ કો પર્વ
 વાહના કે યોગ્ય ચોજોં કો લે લેકર સેનાપતિ સુષેણ કે પાસ આયે । ઔર દોનોં હાથ કો
 જોડ કર લાઈ હુઈ અપની વસ્તુઓ કોં ઉસે મેટ કે રૂપ મેં પ્રદાન કો । (પુનરવિ કાઊણ
 અંજલિં મત્થયંમિ પણયા તુમ્હે અમ્હેઽત્થ સમિઆ) તદા હૌટતે સમય ઉન્હાને પુનઃ અંજલિ કરકે

ચેત્તૂણ, પાહુડાઈ આભરણાણિ મૂસણાણિ, રયણાણિ, વત્થાણિ અ, મહારિહાણિ, અણ્ણ
 ચ જં વરિટ્ઠં રાયારિહં જં ચ હિચ્છિઅવ્વં અ સેણાવહસ્સ ઉવણેતિ મત્થયકયંજલિપુડા)
 ત્યારે જે જનપદોના, નગરોના, પટ્ટનોના ત્યાં ચક્રવર્તી અને સુષેણની અપેક્ષા અલ્પઋદ્ધિ-
 વાળા હોવાથી અજ્ઞાત સ્વામી હતા (અહીં અલ્પાર્થમાં 'ક' પ્રત્યય થયો છે) સુવર્ણા-
 દિકોની ઉત્પત્તિ ના સ્થાનોના જે સ્વામીઓ હતા. મંડળપતિઓ હતા તેમજ પત્તનપતિઓ
 હતા તેઓ સર્વ બહુમૂલ્યવાન પ્રાભૃતો - હેટોને લઈને બહુમૂલ્યવાન આભરણોને લઈને
 બહુમૂલ્યવાન મૂષણો - ઉપાંગ પરિધિઓને લઈને, બહુમૂલ્યવાન રત્નાદિકોને લઈને, બહુ-
 મૂલ્યવાન વસ્ત્રોને લઈને તેમજ અન્ય કેટલાક વરિષ્ઠ હસ્તિ, રથ વગેરે રાજાને હેટમાં આપવા
 યોગ્ય વસ્તુઓને તેમજ ગમી બધ અને ગ્રેશવવાની ઇચ્છા થાય એવી યોગ્ય વસ્તુઓને
 લઈને સેનાપતિ સુષેણની પાસે આવ્યા અને બે હાથ જોડીને સાથે લાવેલી વસ્તુઓ

सामिआ देवयव सरणागयामो तुभं विसयवासिणोत्ति विजयं जंपमाणा' ग्रुयमम्मारुम्
अत्र स्वामिकाः—स्वामिनः देवतामिव शरणागतास्मो वयं शुष्माकं विषयवामिनः
देशवासिनः भवद्भिः अस्मद्देशविजीतत्वात् भवतामेवायं देश इति, इतिविजय-विजयसूचकं
वचो जल्पन्तः तदनु सेनापतिः किं कृतवान् इत्याह—सेणावदृणा जहारिहं ठविय प्दय
विसज्जिया णियत्ता सगाणि णगराणि पट्टणाणि अणुपविट्ठा' सेनापतिना सुपेण माम्ना
यथाहं यथाचित्त्येन स्थापिताः नगराद्याधिपत्यादि पूर्वकार्येषु नियोजिताः ततः पूजिताः
वस्त्रादिभि आदरसूचकवचोभिश्च विसर्जिताः स्वस्थानगमनायानुज्ञाताः निवृत्ता—प्रत्यावृत्ता
सन्तः स्वकानि निजानि नगराणि पत्तनानि च अनुप्रविष्टाः गताः विसर्जनानन्तर सेना-
पतिर्यत् कृतवान् तदाह—'ताहे' इत्यादि । 'ताहे सेणावई सविणयो वेत्तण पाहुडाइं

और उसे मस्तक पर लगा करके बड़ी नम्रतासे युक्त होकर ऐसा कहा को—आप हमारे स्वामी
हैं । (देवयं व सरणागयामो) हम देवता की तरह आपकी गरण में आये हुए हैं (तुभं विसयवा-
सिणोत्ति विजयं जयमाणा सेणावदृणा—जहारिहं ठविय प्दय विसज्जिया णियत्ता मगाणि णगराणि
पट्टणाणि अणुपविट्ठा) हम आपके ही देशवासी हैं आप यद्यपि हमारे देश से विजातीय हैं तो भी
यह देश अपना ही है । इस प्रकार से विजय सूचक वचन कहते हुए उन सब को सेनापति
ने उनके ही नगराधिपत्यादिरूप पूर्व के प्रस्थापित अपने अपने अधिकार स्थानों पर यथावत्
प्रस्थापितकर के उनको वहां से विसर्जित कर दिये विसर्जित करने के पहले सुपेण सेनापति ने
उन सभी को यथायोग्य वस्त्रादि अर्पित कर उनका सत्कार किया, एवं आदर पूर्वक के
वचनों द्वारा उनका सम्मान किया इस प्रकार अपने अपने स्थान पर जाने के लिए सेनापति के
द्वारा विसर्जित हुए वे अधिकारी आदिजन अपने अपने नगर एवं पत्तनादि में जा वसे उनके
जाने के अनन्तर सेनापतिने क्या किया उस विषय में सूत्रकार कहते हैं—(ताहे सेणावई सविणयो

तेनी समक्ष सेटना इपमां भुडी (पुणरवि फाळण अजलि मत्थयंमि पणया तुभं अम्हे
उत्थ समिआ) तेमज पाछा वणती वणते तेमजे अ जलि अनावोने अने तेने भस्तके
भुडीने पूणज नम्र पड़े आ प्रभाजे कळुं—हे आपशीं हमारा स्वामी छो (देवयं व सर-
णागयामो) अमे देवताओंनी जेम आपना शरजे आब्या छीजे, (तुभं विसयवासिणो
त्ति विजयं जयमाणा सेणावदृणा जहारिहं ठविय प्दय विसज्जिया णियत्ता सगाणि
णगराणि पट्टणाणि अणुपविट्ठा) अमे आपशींना देशना ज रहेनारा छीजे आपशीं
जे हे हमारा देशही विललित छे छता जे आ देश आपशींना ज छे, आ प्रभाजे विनय
सूचक वचनो कहेनारा तेजो सर्वने सेनापति सुपेजे तेमना ज नगराधिपत्यादि इप पूर्व
प्रस्थापित होइजो छपर यथावत् आहु राणीने तेमने विसर्जित करी दीधा, विसर्जित
कर्या पड़ेबां सेनापति सुपेजे तेमने वस्त्रादि आपींने तेमनो सत्कार कर्यो अने आहर पूर्वक
वचनो वडे तेमनु सम्मान कर्यो छेत्तुं आ प्रभाजे पोत पोताना स्थानो छपर जवा भाटे
सेनापति वडे विसर्जित करवाभां आवेबा ते सर्व अधिकारी वगेरे होइो पोत पोताना नगरा
तेमज पत्तनो तश्च जाता रक्षा, तेजो सर्व जाता रक्षा त्पारभाइ सेनापतिजे शुं कळुं जे

આમરણાણિ રથણાણિય પુનરત્તિ તં સિંધુનામધેઞ્જં ઉત્તિષ્ણો અણહસાસણવલ્લે તદેવ મરહ-
સ્સ રણ્ણો ણિવેદ્દહં' તસ્મિન્ કાલે સેનાપતિઃ-સેનાનીઃ સુપેણઃ સવિનયઃ અન્તર્વૃતસ્વામિ-
મક્તિઃ સન્ 'વેત્તૂગ' ગૃહીત્વા પ્રાપ્તતાનિ આમરણાણિ ભૂપણાણિ રત્નાનિ ચ પુનરપિ ભૂ-
યોડપિ તાં સિન્ધુનામધેયામ્ મદાનદીમુત્તીર્ણઃ 'અણહસાસણવલ્લે' અક્ષતશાસનવલ્લઃ, તત્ર
અણહ શબ્દોડક્ષતપર્યાયો દેશીશબ્દસ્તેન અણહમ્ અક્ષત કચિદપિ અલ્પાન્ધિત-શાસનમ્
આજ્ઞા વલ્લં ચ યસ્ય સ તથા 'તદેવ' મરહસ્સ ગ્ન્નો' તથૈવ યથાર સ્વયં સ્વાધીનં કૃતવાન્
તથા ૨ મરતસ્ય રાજ્ઞઃ-મરતાય રાજ્ઞે નિવેદયતિ-કથયતિ 'ણિવેદ્દત્તા ય' નિવેદ્ય ચ નિવે-
દનં કૃત્વા 'અપ્પિણિત્તા ય પાહુહાઈ' પ્રાપ્તતાનિ અર્પયિત્વા ચ પ્રસ્થિતઃ તતો મરતો યત્કૃ-
તવાન્ તદાહ- 'સવકારિય સમ્માણિય સહરિસે વિમઙ્ગિય સગં પઢમંહવમઙ્ગય' તતઃ

વેત્તૂગ પાહુહાઈ આમરણાણિ ભૂપણાણિય પુનરત્તિ તં સિંધુનામધેઞ્જં ઉત્તિષ્ણો) વિનય પૂર્વક જિસને
અપને હૃદય મૈ સ્વામી મક્તિ ધારણ કા થો એસે સુપેણ સેનાપતિ ને મેટ મેં પ્રાપ્ત હુય સમી
પ્રાપ્તોકો અર્થાત્ આમૂષણાદિ કો એવ રત્નો કો લેકર સિંધુનદી કો પાર કી. (અણયસા
સણવલ્લે) વહ સુપેણ સેનાપતિ અક્ષત શાસન એવ અક્ષતવલ્લ વાલા થા યહા 'અણહ' યહ શબ્દ દેશી
હૈ એવં અક્ષત કા વાચક હૈ શાસન શબ્દ કા અર્થ આજ્ઞા એવં વલ્લકા અર્થ સૈન્ય હૈ હિસ પ્રકાર
અક્ષત શાસન એવ વલ્લ યુક્ત સુપેણ સેનાપતિ ને (મરહસ્સ રણ્ણો ણિવેદ્દહં) જિસ ક્રમ સે વિજય
પ્રાપ્ત કિયા ડસે યથાક્રમ સમી વૃત્તાત આ કરકે મરત રાજા સે કહે-(ણિવેદ્દત્તા ય અપ્પિણિત્તા
ય પાહુહાઈ સવ્કારિય સમ્માણિય સહરિસ વિમઙ્ગિય) સવ સમાચાર કહે કર ઔર મેટમેં
પ્રાપ્ત સવ વસ્તુઓં કો મરત કે લિયે દેકર કે ડનકે દ્વારા પ્રચુર દ્રવ્યાદિસે સંસ્કારિત હુઆ
ઔર બહુમાન સૂચક શબ્દોં સે ઔર વસ્ત્રા દિકોસે સમ્માનિત હુઆ વહ સુપેણ સેનાપતિ
હર્ષસહિત વિસર્જિત હોકર-(સગપઢમંહવમઙ્ગય) અપને પટમંહપમેં-દિવ્ય પટકૃતમંહપ મેં અથવા

સંબંધમા સૂત્રકાર કહે છે-(તાહે સેનાવહસવિણઓ વેત્તૂગ પાહુહાઈ આમરણાણિ ભૂપણાણિ-
ય પુનરત્તિ તં સિંધુનામધેઞ્જં ઉત્તિષ્ણો) (વિનય સહિત જેણે પોતાના હૃદયની અહર સ્વામિની
બાંધિત ધરણ કરી રાખી છે એવા તે સુપેણ સેનાપતિએ હેટમાં પ્રાપ્ત કરેલા સર્વ પ્રાપ્ત
તોને આલસણોને બૂધણોને તેમજ રત્નોને લઈને તે સિંધુ નદીને પાર કરી (અણયસાસણ
વલ્લે) એ સુપેણ સેનાપતિ અક્ષત શાસન તેમજ અક્ષત બળ સમ્પન્ન હોતો અહીં "અણહ"
આ શબ્દ દેશી શબ્દ છે અને અક્ષતનો પર્યાયવાચી છે શાસન શબ્દનો અર્થ આજ્ઞા અને
બળનો અર્થ સૈન્ય છે આ પ્રમાણે અક્ષત શાસન અને બળ સમ્પન્ન થયેલા તે સુપેણ
સેનાપતિએ (મરહસ્સ રણ્ણો ણિવેદ્દહં) જે ક્રમથી વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે ક્રમથી બધા
સમાચારો વિગતવાર રાખીને કહ્યા (ણિવેદ્દત્તા ય અપ્પિણિત્તા ય પાહુહાઈ સવ્કારિય સમ્માણિય
સહરિસ વિમઙ્ગિય) સર્વ સમાચારો કહીને અને હેટમાં પ્રાપ્ત સર્વ વસ્તુઓ કહીને અને
મરત રાખીને આપી ને તથ તેમના વડે પ્રચુર દ્રવ્યાદિથી સત્કૃત થઈને બહુમાન સૂચક
શબ્દોથી અને વસ્ત્રાદિથી સન્માનિત થઈને તે સુપેણ સેનાપતિ હર્ષસહિત રાજા પાસેથી
વિસર્જિત થઈને (સગં પઢમંહવમઙ્ગય) પોતાના મંડપમાં દિવ્ય પટકૃત મંડપમાં અથવા

પ્રમુખા સ્વામિના ભરતેન સુપેળઃ સેનાપતિઃ સત્કારિતઃ પ્રચુરદ્રવ્યાદિભિઃ, મમ્માનિતો
 बहुमानवचनादिभिः वस्त्रादिभिश्च अतएव सहर्षः प्राप्तप्रचुरमत्कारान्वात् विमृष्टः स्वस्थान-
 गमनाय अनुज्ञातः सन् स-सेनापतिः स्वकं निजं पटमण्डपं-दिव्यपटकृतमण्डपं मध्यम-
 पदलोपी समासः पटमण्डपोपलक्षितं प्रामादं वा सुपेળः सेनापतिः अतिगतः प्राविशत्
 'तएणं सुसेणे सेणावईण्हाण कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते' ततः खलु
 स सुपेળः सेनापतिः स्नातः कृतवलिकर्मा-गायसादिभ्यो दत्तान्न भागः कृतकौतुक
 मङ्गलप्रायश्चित्तः सन् 'जिमिय भुत्तत्तरागए समाणे जाव' जिमितः श्रुत्वा राजवि-
 धिना, भुत्तयुत्तरं-भोजनोत्तरकाळे आगतः सन् उपवेशनस्थाने, अत्र यावत् पदात् 'आ-
 यंते चोक्खे परमसुई भूए' इतिग्राह्यम्. आचान्तः शुद्धोदकेन कृतहस्तमुखशौचः चोक्षो
 छेपसिक्थाद्यपनयने, अतएव परमशुचीभूतः इदं च पदत्रयम् भुत्तत्तरागए समाणे' इति
 पदात् पूर्वयोज्यम् तथैव शिष्टजनक्रमस्य दृश्यमानत्वात् पुनः सेनापतिः कीदृशोऽभूत् इत्याह-
 सरस गोसीस इत्यादि'सरसगोसीस चंदणाणुविखत्तगायसरीरे, सरस-गोशीर्षचन्दनोक्षितगा

પટમંડપ સે ઉપલક્ષિત પ્રાસાદમે—આગયા (તણં સે સુસેણે સેણાવઈં ણ્હાણ કયવલિકમ્મે કયકો-
 उयमंगलपायच्छित्ते) વહા આકર કે ઉસ સુપેળ સેનાપતિ ને સ્નાન ક્રિયા વલિકર્મ ક્રિયા—
 काक आदि को के लिये अन्न का विभागकिया—कौतुक मंगल प्रायश्चिन किया(जिमियभुत्तु-
 त्तरागए समाणे) બાદ મેં રાજવિધિ કે અનુસાર ભોજન ક્રિયા ભોજન કરનેકે બાદ ફિર
 वह उपवेशन स्थान में आया—यहां यावत्पद से—“आयंते, चोक्खे परमसुईभूए” इन पदों का
 પ્રહ્ણહુઆ હૈ ભોજન કર ચુકને પર શુદ્ધ જલ સે હાથ મુહ ધોના હસકાનામ આચાન્ત
 है शरीर पर पड़े हुए स्नान के सीत आदि को दूर करना—इसका नाम चोक्ष है इस
 प्रकार सब प्रकार से शरीर को हाथ—मुंह आदि धोकर और उसपर पड़े हुए भोजन के
 અંશ કો હટાકર બિલ કુલ સાફ સુથરા બનાલેના હસકા નામ પરમશુચી ભૂત હોના હૈ
 इस पदत्रय की योजना “भुत्तत्तरागए समाणे” इस पद से पूर्व करनी चाहिये क्योंकि
 શિષ્ટજનો મેં હસી પ્રકાર કા ક્રમ દેસા ગયા હૈ । (સરસગોસીસચંદનાણુવિખત્તગાયસરીરે)

પટમ ઠપથી ઉપલક્ષિત પ્રાસાદમા આવી ગયો. (તણં સે સુસેણે સેણાવઈં ણ્હાણ કયવલિકમ્મે
 कयकोउयमंगलपायच्छित्ते) ત્યાં આવીને તે સુપેળ સેનાપતિએ સ્નાન કર્યું. બલિકર્મ
 કર્યું — કાક વગેરેને મટે અન્ન ભાગ આપત કરીને કૌતુક મંગળ અને પ્રાયશ્ચિત કર્યા
 (જિમિય ભુત્તુત્તરાગપ સમાણે) ત્યારબાદ રાજવિધિ મુજબ ભોજન કર્યું ભોજન
 કરીને પછી તે ઉપવેશન સ્થાનમા આવ્યો અહીં યાવત્ પદથી (આયંતે ચેક્કલે પરમસુઈ
 ભૂપ) એ પહોંતુ અહલ થયુ છે. ભોજન કર્યા પછી શુદ્ધ પણીથી હાથ મો ધોવાં તે
 આચાન્ત કહેવાય છે. શરીર ઉપર પડેલા ભોજનના સીત વગેરે દૂર કરવા તે ચોક્ષ કહેવાય છે
 આ પ્રમાણે સર્વરીતે હાથ મો વગેરે સ્વચ્છ કરીને અને શરીર ઉપર પડેલા ભોજનના કણોને
 હટાવીને શરીરને એકદમ સ્વચ્છ બનાવી લેવું તેનું નામ પરમ શુચીભૂત છે. એ પદત્રયની
 યોજના (મુત્તુત્તરાગપ સમાણે) એ પહોંની પૂર્વે કરવી અપેક્ષિત છે કેમ કે શિષ્ટ લોકમાં

શરીર: તત્ર સરસેન ગોશીર્ષચન્દનેન ઉભિપ્તા: સિત્તા: ગાત્રે શરીરે મત્રા ગાત્રા: શરીરા-
વયવા: વક્ષ:પ્રમૃતયો યઃ શરીરે તદેવ ભૂતં શરીરં યસ્ય સ તથા અત્ર ચન્દનેન સેચનમુ-
ક્તમ્ તત્ માગેશ્વરમજનિતવપુષ્પાપવ્યપાદાય 'ઉર્ષિ પાસાયવરગત્' ઉપરિ પ્રાસાદવરગત:
પ્રાસાદવરં પ્રાપ્ત: સ સેનાપતિ: સુપેળ: 'ફુટ્ટમાણેહિ' સ્ફુટદ્વિગિવ અતિરમમા, સ્ફાલન-
વશાત્ વિદલદ્ધિરિવ મુદ્ગમત્થપ્હિ' મૃદદ્ગપસ્તકૈ તત્ર મૃદજ્ઞાનાં મૃદજ્ઞ નામક વાયવિગેષાણાં
મસ્તકાનીવમસ્તકાનિ ઉઠરિતનમાગા: ઉભયપાર્શ્વે ચર્મોપનદ્વપુટાનીનિ તૈ: 'વત્તીસઢ વદ્દેહિ'
તથા દ્વાત્રિગતાઽભિનેતવ્યપ્રકારૈ: પાત્રૈર્વા વદ્દે: ઉપસમ્પન્નૈ 'ળાહપ્હિ' નાટકૈ: પ્રસિદ્ધૈ:
તથા 'વરતરુણી સંપત્તેહિ' વરતરુણીભિ: મુમગામિ: સ્ત્રીભિ: સંપ્રયુક્તૈ: પ્રારબ્ધૈ:
'ઉવળચ્ચિજ્જ માણે ૨' ઉપનૃત્યમાન: ૨ નૃત્યવિપયી ક્રિયમાણ તદભિનયપુરસ્સર નર્ત-
નાત્, 'ઉવગિજ્જમાણે ૨' ઉપગીયમાન: ૨ તદ્ગુણગ્રામાત્ 'ઉવલાલિ (લભિ) જ્જમાણે'
ઉપલાલિજ્જમાન: તદોપિત્તાર્થસમ્પાદનાત્ મહયાહયણદ્વ ગોય વાહ્ય તંતીતલ્લતાલતુહિય-

જવ સુપેળ સેનાપતિ ભોજનાદિકાર્ય મે તિલ કુલ નિવૃત્ત હોકર નિશ્ચિન્ત હો જુકા=તવ
ઉસકે શારીરિક અવયવો પર સરસગોશર્ષ ચંદન છિહકા ગયા યહા જો "ગાત્ર શરીર"
પ્રકાર્થક-વાચક દોશબ્દ પ્રયુક્ત હુપ હૈ સો ઇનમેં ગાત્ર શબ્દ કા અર્થ-શારીરિક અવયવ
હૈ એસે છાતો બાદિઅવયવ જિસકે શરીર મેં હૈ વહ "સરસગોશર્ષચન્દનોક્ષિપ્તગાત્રશરીર:"
હૈ યહાં જો ચન્દન સે સેચન હોના કહાગયા હૈ વહ ઇસ વાત કો પ્રગટ કરને કે લિપ
કહા ગયા હૈ કિ ઉસ ચન્દન કે સેચન સે સુપેળ સેનાપતિ કો જો માર્ગ મેં ચલને કે
કારણ શારીરિક શ્રમ જન્યતાપ હુઓ વડ શાન્ત હોગયા (ઉર્ષિ પાસાયવરગત્) ઇસકે બાદ
વહ સુપેળ સેનાપતિ અપને શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ મે પહુંચા વહાં પર ઉસને પાંચ પ્રકાર કે મનુષ્ય
સંબંધિ કામમોગો કો મોગા એસા સમ્બન્ધ યહાં લગા લેના ચોહિયે (ફુટ્ટમાણેહિ મુદ્ગમ-
ત્થપ્હિ વત્તિસહ્વદ્દેહિ ળાહપ્હિ વરતરુણીસંપત્તેહિ ઉવળચ્ચિજ્જમાણે ૨ ઉવગિજ્જમાણે ૨

આ બાતનેા કમ બોવામા આવે છે (સરસ ગોશીર્ષચંદનાણુક્ષિપ્તગાયશરીરે) બધાં
સુપેળ સેનાપતિ બોજનાદિ કાર્યથા એકદમ નિશ્ચિન્ત થઈ ગયો-ત્યારે તેના શારીરિક અવયવો
ઉપર સરસ ગોશીર્ષ ચંદન છાંટવામાં આવ્યું અહીં જે (ગાયશરીર) એ એકાથકે વાયક
એ શબ્દો પ્રયુક્ત થયા છે તે આ ગાત્ર શબ્દનો અર્થ શારીરિક અવયવો છાતી વિગેરે
જેના શરીરમા છે તે જ 'સરસ ગોશીર્ષ ચંદનોક્ષિત ગાત્ર શરીર' છે, અહીં જે ચંદનથી
સિચિત થયેલું એવું કહેવામાં આવ્યું છે તે આ વાતને પ્રકટ કરવા માટે કહેવામાં
આવ્યું છે કે તે ચંદનના સેચનથી સુપેળ સેનાપતિને જે માગમાં આલવાથી શારીરિક
શ્રમ જન્ય તાપ થયો તે ઉપશમિત થઈ બાપ (ઉર્ષિ પાસાયવરગત્) ત્યાર બાદ તે
સુપેળ સેનાપતિ પોતાના શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ માં ગયો ત્યાં તેણે પાંચ પ્રકારના મનુષ્ય સંબંધી
કામ બોગોને બોગવ્યા એવો સંબંધ અત્રે બાધવો (ફુટ્ટમાણેહિ મુદ્ગમત્થપ્હિ વત્તિસ-
હ્વદ્દેહિ ળાહપ્હિ વરતરુણીસંપત્તેહિ ઉવળચ્ચિજ્જમાણે ૨ ઉવગિજ્જમાણે ૨ ઉવલા-
લિજ્જમાણે મહયાહયણદ્વગીઅવાહિત તંતિતલ્લતાલતુહિઅ જણમુદ્ગ મ પદ્મપવાહયરવેળ

घणमुङ्गगडुप्पाडयरवेण' महताऽहतनाटय-गीतवादिततन्नातलनालनर्यधनमृदङ्ग पटुम्बा-
दितरवेण तत्र महता-प्रधानन इहता वा रवेणेति सम्बन्धः अहतः अनुवद्धो र्वम्पेति
विशेषणम् नाटयं नृत्तं तेन युक्तं नाट्यगीतं तच्च वादिनानिच तानि शब्दवन्ति कृतानि
तन्त्री च वीणा तन्त्री च हस्तौ तात्राश्च कञ्जिकातुडियत्ति, तूर्याणि च पटहादीनि
वादिततन्त्रीतलनालतूर्याणि तानि च तथा घनो मेघः तदाकारो यो मृदङ्गो अनिगाम्भीर्यं
साधर्म्यात् स चासौ पटुना दक्षेण प्रवादितश्च यः स घ-मृदङ्गादुप्रवादिनः सचेति द्वन्द्वे तेषां
रवः शब्दः तेन करणभूतेन अथवा 'आह्वयत्ति' आख्यानक प्रतिबद्धं यन्नाटक तेन युक्तं यत्तद्
गीतम् शेषं तथैव इह च मृदङ्गग्रहणं तूर्येषु मध्ये तस्य प्रधानत्वात् । 'इदं इष्टान्' इच्छावि-
षयी कृतान् 'सहफरिसरसरुवंगधे' शब्दस्पर्शरमरूपगन्धान् 'पंचविहे' 'पठवविधान्'
'माणुस्सए' मनुष्यकान् मनुष्यसम्बन्धिनः 'कामभोगे' कामभोगान् कामांश्च भोगांश्च

उबलाळिजमाणे २ महया ह्यणङ्गीभवदिततंतीतल ताल तु डअ घग मुद्गपडुप्पाडयरवेण इदं
सहफरिसरसरुवंगधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे सुजमाणे विहरइ) जिस समय वह अपने श्रेष्ठ
प्रासाद पर पहुँचा उस समय वहाँ पर मृदङ्ग बजाये जा रहे थे ३२ प्रकार के अभिनयों से
युक्त नाटक उसके निमित्त पात्रों द्वारा किये जा रहे थे इन नाटकों में काम करने वाली
नाटकीय वस्तुओं को अभिनय द्वारा प्रकट करने वाली सुन्दर २ तरुण स्त्रियाँ थीं वे उसमें
नृत्य करती थीं उसे यह सेनापति देखता था जिस बात को यह चाहता था उसी बात के
अनुरूप नृत्यादी क्रियाओं से वे उसके मन को अनुरजित करती थीं नाटक में गाये गये
गीतों के अनुसार ही उन नाटकों में बाजे बजाये जा रहे थे तन्त्रों भी बजायी जा रही थी,
ताल भी दिये जा रहे थे पटह बजाये जा रहे थे घन के जैमो मृदङ्गों की ध्वनि निकल रही
थी इन सब वादितों को बजाने वाले वादक जन अपनी अपनी वाद्य क्रिया में बहुत अधिक
दक्ष थे इन नाटकों में जो गीत गाये जाते थे वे सब नाटकीय आख्यातकों के सम्बन्ध से सम्ब-
न्धित थे इस तरह यह सुषेण सेनापति अपनी इच्छा के अनुसार पाँच प्रकार के शब्द,

इदं सहफरिसरसरुवंगधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे सुजमाणे विहरइ) के समर्थ
ते पौताना श्रेष्ठ प्रासाद उपर पहुँच्यो ते वभते त्यां मृदङ्गो वगाडवामां आवी रद्धां
हतां तेना भटे ३२ प्रकारना अभिनयोथी युक्त नाटकों विविध पात्रो वडे अवयवामां
आवा रद्धा हतां, जे नाटकेनी कथा वस्तुओने विविध प्रकारना अभिनयोथी सुद्ध तडुष्ण
स्त्रीओ तेमा नृत्य करी रही हती. तेने ते सेनापति ओतो हतो. जे वातने जे सेनापति
छच्छतो ते सुजण ज ते स्त्रियो नृत्यादि क्रियाओ वडे तेना मनने रञ्जित करती हती.
नाटयमां गावामा आवता गीतो सुजण ज ते नाटकेमा वाधो वगाडवामा आवी रद्धां
हतां, तन्त्री पणु वगाडवामां आवी रही हती, ताव पणु आपवामां आवतो हतो. पटहो
वगाडवामां आवी रह्यो हता, वाहणो जेवो गङ्गीरमृदङ्गोमाथी ध्वनि नीकणी रह्यो
हता जे सर्व वादित्रो वगाडनार वाडके कडाकेशे पौतानी कणामां अहु ज दक्ष हता ते सर्व
नाटकेमा जे गीत गावामा आवता हता ते सर्व नाटकीय आख्यानकेथी सम्बंधित
हता आ प्रभावे ते सुषेण सेनापति पौतानी छच्छसुजण पात्र प्रकारना शब्दो स्पष्ट,

इति प्राप्तसंज्ञकान् तत्र शब्दरूपे कामौ स्पर्शरगगन्धा भोगा इति समयपरिभाषा,
'भुञ्जमाने' भुञ्जानः अनुभवत् स सेनापतिः सुषेणो विहरतीति ॥६०१३॥

अथ तमिस्रा गुहादारोदघाटनायोपक्रमते 'तएणं से' इत्यादि ।

मूलम-तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई सुसेणं सेणावइं सदा-
वेइ सदावित्ता एवं वयासी गच्छणं खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया तिमिस-
गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि विहाडित्ता मम एय-
माणत्तियं पच्चप्पिणाहि त्ति, तएणं से सुसेणे सेणावई भरहेणं रण्णा एवं
वुत्ते समाणे हट्ठतुइ चित्तमाणंदिए जाव करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं
मत्थए अंजलिं कट्ठु जाव पडिसुणेइ पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंति-
याओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता जेणेव सए आवासे जेणेव पोस-
हसाला तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता दब्भसंथारगं संथइ, जाव कय-
मालस्स देवस्स अट्ठमभत्तं पणिण्हइ पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी
जाव अट्ठमभत्तंसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ पडि-
णिक मित्ता ण्हाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पा-
वेसाइं मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिए अप्पमहग्घाभग्गालं कियसरीरे
धूवपुप्फगंधमल्लहत्थगए मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता
जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ
गमणाए तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहवे राईसरतलवरमाडंबिय
जाव सत्थत्ताहप्पभिययो अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव सुसेणं सेणावइं
पिट्ठओ२ अणुगच्छंति, तएणं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बह्वईओ
खुज्जाओ चिलाइआओ जाव इंगिअ चित्तिअ पत्थिअ विआणिआउ
णिउणकुसलाओ विणीआओ अप्पेगइआओ कलसहत्थगयाओ
जाव अणुगच्छंतीति । तएणं से सुसेणे सेणावई सव्विद्धीए सव्वजुईए

स्पर्श, रस, रूप और गन्ध से संबंधित पाच प्रकार के मनुष्यमव मे भोगने के योग्य काम भोगों
को भोगने लगा ॥१३॥

रस, रूप और गन्ध से संबंधित पाच प्रकारना मनुष्य अवमा भोगनेवा योग्य काम भोगों
को भोगने लगा ॥१३॥

जाव णिग्घोसणाइएणं जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स
 कवाडा तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ कग्गित्ता
 लोमहत्थेणं पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए उदगधागाए अब्भुक्खेइ
 अब्भुक्खित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितले चच्चए दलइ दलित्ता
 अग्गेहि वरेहि गंधेहिय मल्लेहिय अच्चिणित्ता पुप्फारुहणं जाव
 वत्थारुहणं करेइ करित्ता आसत्तोसत्त विपुलवट्ट जाव करेइ कग्गित्ता अच्छे
 हि सण्हेहि रयणामएहि अच्छरसातंडुलेहि तिमिरम गुहाए दाहिणिल्लस्स
 दुवारस्स कवाडं पुरओअट्टडमंगलए आलिहइ तं जहा सोत्थिय सिखिच्छ
 जाव कयग्गहगहिअ करयलपम्भट्ट चंदप्पभवइस्वरुलिअ विमिल दंडं जाव
 धूवं दलयइ दलयित्ता वामं जाणुं अंचेइ अंचित्ता करयल जाव मत्थए
 अंजलि कट्टु कवाडाणं पणामं करेइ करित्ता दंडरयणं परामुसइ तएणं त
 दंडरयणं पंच लइअं वइस्सारमइअं विणासणं सब्बसत्तुसेण्णाणं खंधावारे
 णवइस्स गड्ढदरिविसमपम्भारगिरिवरपवायाणं समीकरणं संतिकरं हित-
 करं रण्णोहयइच्छिअमणोरहपूरगं दिव्व मप्पडिहयं दंडरयणं गहाय
 सत्तट्टपयाइ पच्चोसक्कइ पच्चोसक्कित्ता तिमिस्सगुहाए दाहिणिल्लस्स
 दुवारस्स कवाडे दंडरयणेणं महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो आउडेइ तएणं
 तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा सुसेणे सेणावइणा दंडरयणेणं
 महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो आउडिआ समाणा महया महया सद्देणं
 कौचारवं करेमाणा सरसरस्स सगाइं सगाइं ठाणाइं पच्चोसक्कित्था तएणं
 से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेइ
 विहाडित्ता जेणेव भरहे राया तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता जाव
 भरहं रायं करयलपरिग्गहियं जएणं विजएणं वद्धावेइ, वद्धावित्ता एवं
 वयासी विहाडिआणं देवा प्पिया तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवार-
 स्स कवाडा एयणं देवाणुप्पियाणं पिय णिवेएमो पियं मे भवउ तएणं
 से भरहे राया सेणस्स सेणावइस्स अंतिए एयमडं सोच्चा निसम्म

हृदुतुह चित्तमाणंदिण जाव हिअए सुसेणं सेणावइं सक्कारेइ सम्माणेइ
सक्कारित्ता सम्माणित्ता कोडुंविणपुरिसे सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी
खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! आभिसेक्कं हत्थिरयणं पडिक्कप्पेह हयगय-
रह पवर तहेव जाव अंजणगिरिक्खिडसण्णिभं गयवर णग्वई दुरुढे ॥मू० १४॥

छाया—तत' खलु स भरतो राजा अन्यदा कदाचित् सुपेण सेनापतिं शब्दयति शब्दयित्वा
पवमवादीत् गच्छ खलु क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय । तमिन्ना गुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य
कपाटौ विधाटय, विधाटय मम ण्णामाज्ञाप्तिकां प्रत्यर्पय इति, तत. खलु म सुपेण सेना-
पति भरतेन राज्ञा पवमुक्त' सन् हृदुतुह चित्तानन्दित' यावत् करतलपरिगृह्योत शिरसावर्त्त
मस्तके अञ्जलिं कृत्वा यावत् प्रतिशृणोति, प्रतिश्रुत्य मरनस्य राज्ञ अन्ति जात् प्रतिनिष्कामति
प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव स्वस्य आवास यत्रैव पौपधशाला तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य दर्भसंस्तार-
कं संस्तुणाति, यावत् कृतमालस्य देवस्य अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति, पौपधशालायां पौपधक
ब्रह्मचारी यावत् अष्टमभक्ते परिणमति, पौपधशालात' प्रतिनिष्कामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव
मज्जनगृहं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य स्नात' कृतवलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्त शु-
द्धप्रावेशानि मङ्गलानि वस्त्राणि प्रवरपरिहित अल्पमहाघाभरणालङ्कृतशरीरः धूपपुष्पग-
न्धमात्यहस्तगत मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य यत्रैव तमिस्राया गुहाय द्वारस्य
कपाटौ तत्रैव गमनाय प्रधारितवान् ततः खलु तस्य सुपेणस्य सेनापते बह्व्यो राजेश्वर-
तलवरमाडम्बिक यावत् सार्थवाहप्रभृतय अप्येकका उत्पलहस्तगता यावत् सुपेणं सेना-
पतिं पृष्ठतः २ अनुगच्छन्ति, तत खलु तस्य सुपेणस्य सेनापतेः बह्वयः कुन्ताः चिलात्या
यावत् इङ्कितचिन्तितप्रार्थितविज्ञायिकाः निपुणकुशला विनीता अप्येकका कलशहस्त-
गताः यावद् अनुगच्छन्तीति । ततः खलु स सुपेणः सेनापति सर्वद्वर्या सर्वयुत्या सर्वधु-
त्यावा यावत् निर्घोषनादितेन यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ तत्रैव
उपागच्छति उपागत्य आलोके प्रमाणं करोति, कृत्वा लोमहस्तकं परामृशति परामृश्य
तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ लोमहस्तकेन प्रमार्जयति प्रमार्ज्य दिव्यया
उदकधारया अभ्युक्षति, अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन चर्चितं पञ्चागुलितलं ददाति कृत्वा
अग्नं वरैर्गन्धैश्च माल्यैश्च अर्चयति अर्चयित्वा पुष्पारोपणं यावत् वल्मारोपणं करोति कृत्वा
आसक्तोत्सक्तं विपुलवर्तं यावत् करोति कृत्वा अञ्जैः श्लक्ष्णैः रजतमयैः आचङ्गरसतण्डलैः
तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटयोः पुरतः अष्टाष्टमङ्गलकानि आलिखति
तत् स्वस्तिकं श्रीवत्सं यावत् कचग्रहगृहीतकरतलं प्रभृष्टं चन्द्रप्रभवज्जवेद्वर्यविमलदण्डं यावत्
धूपं ब्रूति, वामजातुम् अञ्जति अञ्जित्वा करतलं यावत् मस्तके अञ्जलिं कृत्वा कपाटयोः
प्रणामं करोति कृत्वा दण्डरत्नं परामृशति, ततः खलु तद् दण्डरत्नं पञ्चलतिकं वज्रसार-
मयं विनाशनं सर्वशत्रुसेनानां, स्कन्धावारे नरपते गर्तद्वरीविषमप्राग्भार गिरिवर प्रपातानां
समीकरणं शान्तिकरं शुभकरं हितकरं राज्ञो हृदयेऽस्मिन्तत्पनोरथ पूरकं दिव्यमप्रतिहतम्,
दण्डरत्नं गृहीत्वा सप्तष्ट पदानि प्रत्यवष्वक्कते प्रत्यवष्वक्कय तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य
द्वारस्य कपाटौ दण्डरत्नेन महता २ शब्देन त्रि कृत्वः आकुट्टयति ततः खलु तमिस्रागु-
हायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ सुपेणसेनापतिना दण्डरत्नेन महता २ शब्देन

त्रिकृतः आकुटितौ सन्तौ महता शब्देन कौचारं कुर्वन्तौ 'नरसरस्व' अनुकरणशब्देन, स्वकै स्थाने प्रत्यवावृत्तिपाताम्, स्वकाभ्यां स्थानाभ्यां प्रत्यवृत्तौ उति या तत गत्तु स सुपेण सेनापति तमिस्रागुहायाः दक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ विधाटयति विधाटय यत्रैव भरतो राजा तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य यावत् भरत राजान् चत्तलपरिगृह्णन् जयेन विजयेन वर्द्धापयति वर्द्धापयित्वा पथम् अवादीत्-विधाटिता गत्तु देवानुप्रिय । तमिस्रागुहाया दक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ, एतदेव देवानुप्रियाणा प्रियं निवेदयाम प्रियं भवतां भवतु ततः खलु स भरतो राजा सुपेणस्य सेनापति अन्तिके एतम् अर्थं श्रुत्वा निशम्य हृष्टुष्टचित्तानन्दितः यावद् हृदयः सुपेण सेनापति मत्कारुण्यं सन्मानयति, सत्कार्यं सन्मान्य कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति शब्दयित्वा पथम् अवादीत् क्षिप्रमेव भो देवानुप्रियाः ! आभिषेक्यम् हस्तिरत्नं प्रतिक्लपयत हयगजद्वयप्रवर तथैव यावद् अञ्जनगिरिकूटसन्निभं गजवरं नरपति दूरुढे ॥सू० १४॥

टीका-‘तएणं से इत्यादि

‘तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई सुसेणं सेणावई सदावेइ’ ततः खलु स भरतो राजा अन्यदा कदाचित् अन्यस्मिन् कस्मिंश्चित् काले मृपेणं सेनापतिं शब्दयति आह्वयति ‘सदावित्ता एवं वयासी’ शब्दयित्वा आह्वय, एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत् उक्तवान् ‘गच्छणं खिप्पामेव भो देवानुप्पिया’ गच्छ खलु क्षिप्रमेव भो देवानुप्रिय ! ‘तमिस्रागुहाए

। तमिस्रागुहाद्वार का उद्घाटन—

‘तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई’—इत्यादि सू० १४ ॥

टीका—‘तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई’ एकदिन की बात है कि भरत राजा (सुसेणं सेणावई सदावेइ) सुपेण सेनापति को बुलाया— (सदावित्ता एवं वयासी) बुलाकर उस से ऐसा कहा—(गच्छणं खिप्पामेव भो देवानुप्पिया ! तमिस्रागुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि) हे देवानुप्रिय ! तुम शीघ्र ही जाओ—और तमिस्रागुहा के दक्षिण भाग के द्वार के किबड़ों को खोलो (विहाडित्ता) और खोल कर (मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणाहि) मुझे पिछे खबर दो -

तमिस्रागुहाद्वारनु उद्घाटन—

‘तएणं से भरहे राया अण्णया कयाई’ इत्यादि

टीका—(त एणं से भरहे राया अण्णया कयाई) एक दिवसे नीचे लिखे के अनुसार राजा ने (सुसेणं सेणावई सदावेइ) सुपेण सेनापति को बुलाया। (सदावित्ता एवं वयासी) बुलाकर ने ने आ आगे कथुं (गच्छणं खिप्पामेव भो देवानुप्पिया ! तमिस्रागुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि) हे देवानुप्रिय ! तमे शीघ्र जाओ अने तमिस्रागुहा के दक्षिण भाग के द्वार के किबड़ों को खोलो (विहाडित्ता) उद्घाटित करीने (मम एयमाणत्तियं

दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे विहाडेहि' तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य-दक्षिणभागस्य
द्वारस्य कपाटौ विघाटय-सम्बद्धौ उत्पाटय 'विहाडित्ता' विघाटय उद्घाटय 'मम एय-
माणत्तिर्यं पच्चप्पिणाहि त्ति' मम एताम् उक्तप्रकारामाज्ञप्तिकाम् आज्ञा प्रत्यर्पय समर्पय
इति 'तण्णं से सुसेणे सेणावहं भरहेणं रण्णा एवं बुत्ते समाणे' ततः खलु स सुपेणः
सेनापतिः भरतेन राज्ञा एवम् उक्तप्रकारेणोक्तः सन् 'इद्वुत्तु चित्तमाणदिण जाव' हृष्टतुष्ट-
चित्तानन्दितः यावत् पदात् नन्दितः प्रीतिमनाः परमसौमनस्यितः इति संग्राह्यम् 'करयल
परिगहिय सिरसावत्त मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ' करतलपरिगृहीतं शिरसावत्तं
मस्तके अञ्जलिं कृत्वा यावत् पदात् एव स्वामिन ! यथा श्रीमान् भवान् आदिशति तथा-
ऽस्तु इति कृत्वा अज्ञायाः विनयेन वचन प्रतिश्रृणोति स्वीकरोति 'पडिसुणित्ता' प्रतिश्रुत्य
स्वीकृत्य स सुपेणः सेनापतिः 'भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिणिक्खमइ' भरतस्य राज्ञः
अन्तिकात् समीपात् प्रतिनिष्क्रामति निस्सरति, 'पडिणिक्खमित्ता' प्रतिनिष्क्रम्य निःसृत्य

(तण्णं से सुसेणे सेणावहं भरहेणं रण्णा एवं बुत्ते समाणे इह तुष्ट चित्तमाणदिण जाव करयल
परिगहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जाव पडिसुणेइ) इस प्रकार से अपने स्वामी
भरत राजा के द्वारा आज्ञप्त हुआ सुपेण सेनापति इष्ट तुष्ट होता हुआ चित्त में आनन्दित
हुआ यहाँ यावत्पद से " प्रीतिमना परमसौमनस्यितः" इनपदों का ग्रहण हुआ है उसने उसी
समय अपने दोनों हाथों कीअंगुली इस प्रकार से बनाई कि जिसमें अंगुलियों के दशों हि नख
एक दूसरी अंगुली के नखों के साथ लग गये उस अंगुली को उसने अपने मस्तक पर रखा-
और यावत्- "हेस्वामिन् ! आपने जो मुझे आदेश दिया है मैं उसको उसी प्रकार से पालन
करूंगा" इस प्रकार कह कर उसने प्रभु की प्रदत्त आज्ञा बड़ी विनय के साथ स्वीकार करली
(पडिसुणित्तं भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडिनिक्खमइ) प्रभु की आज्ञा स्वीकार करके फिर वह

पच्चप्पिणाहि) पछी भने भभर आयो। (त एणं से सुसेणे सेणावहं भरहेणं रण्णा एव बुत्ते
समाणे इह तुष्ट चित्तमाणदिण जाव करयलपरिगहियं दसणहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं
कट्टु जाव पडिसुणेइ) आ प्रभाण्णे पोताना स्वाभी भरत राजा वडे आज्ञप्त थयेदो। ते सुपेण
सेनापति इष्ट-तुष्ट तेमज्ज चित्तमा आनन्दित थये। यावत् पदथी 'प्रीतिमना परमसौमन
स्यितः 'ओ पडोतु' अहं थयुं छे तेण्णे तरतज्ज पोताना अन्ने ह्हाथेनी आगणीओ। ओवी
रीते अनावी के जेथी आगणीओना इथेइथ नणे। इरेके इरेके नभनी साथे सल्लग्न थई
गया ते अज्जदिने तेण्णे पोताना मस्तक उपर भूई अने यावत्-हे स्वामिन् आपथीओ
मने जे आदेश आय्यो छे, हुं ते आदेशनुं यथावत् पालन करीश आ प्रभाण्णे कडीने तेण्णे
प्रभुनी आज्ञा विनयपूर्वक स्वीकारी लोपी (पडिसुणित्ता भरहस्स रण्णो अंतियाओ पडि-
णिक्खमइ) प्रभुनी आज्ञा स्वीकारीने पछी ते तरत ज्ज गहार आवी गये। 'पडिणिक्खमित्ता
जेणेव सपआवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ) गहार आवीने ते ज्ज्या पोताने।

‘जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड’ यत्रैव स्वस्य स्वकीयस्य आवासः—निवासस्थान यत्रैव पौषधशाला तत्रैव उपागच्छति ‘उवागच्छिता’ उपागत्य स सुषेणः सेनापतिः ‘दम्भसंथारगं संथरड’ दम्भसंस्तारकं सार्द्धं द्वयहस्तपरिमित दर्भासनं संस्तृणाति विस्तृणाति ‘जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्त पणिण्हड’ यावत् कण्णात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशाला विधापनादि सर्वं ग्राह्यम्, तेन पौषधशालायां कृतमालम्ब्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति ‘पणिण्हिता’ प्रगृह्य ‘पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्टमभत्तसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ’ पौषधशालाया पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत् पदात् उन्मुक्तमणिमुवर्णालङ्कार इत्यादि संग्राह्यम् अष्टमभक्ते परिणमति ‘परिपण्णे जायमाने सति’ पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, ‘पडिणिक्खमिता’ प्रतिनिष्क्रम्य ‘जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छड’ स सुषेणः सेनापतिः

वहां से शीघ्र ही बाहर आगया—(पडिणिक्खमिता जेणेव मए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड) वहां आकर वह जहां पर अपना आवास था और जहां पर पौषधशाला थी—वहां पर आया (उवागच्छिता दम्भसंथारगं संथरड) वहां आकर के उसने २॥ हाथ प्रमाण दर्भासन बिछाया—(जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्त पणिण्हड) यावत् कृतमालदेव को वन में करने के लिए उसने अष्टमभक्त की तपस्या धारण करली यहां यावत् से पदसे वर्द्धकिरत्न का बुलाना, पौषधशाला का निर्माण करने का आदेश देना आदि सब प्रकरण जैसा पिछे लिखा जा चुका है वैसाही यहां गृहीत हुआ है (पणिण्हितागोभहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्टमभत्तसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) अष्टम भक्त को तपस्या धारण करके पौषध शाला में पौषधव्रत वाला वहब्रह्मचारी यावत् मणिमुक्तादि केवलङ्कारो से रहित बनकर कृतमालदेव का मनमें ध्यान करने लगा यहां पर जैसा कि पूर्व प्रकरण में लिखा जा चुका है वह सब ग्रहण कर केना चाहिये जब सुषेण सेनापति का गृहीत अष्टम भक्त का तप समाप्त हो चुका तब वह पौषधशाला से बाहर निकला—(पडिणिक्खमिता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छड) और बाहर निकल

आवास अने तथा पौषधशाला इती त्या आओ (उवागच्छिता दम्भसंथारगं संथरड) त्या आवीने तेथे २॥ हाथ प्रमाणे दर्भासन पावथुं (जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्त पणिण्हड) यावत् कृतमाल देवने वथमां करवा आटे तेथे अष्टम भक्तनी तपस्या धारण करी बीधी आही यावत् पदशी वर्द्धकिरत्नने गोलावणे, पौषधशालाना निर्माणआटे तेने आदेश आपणे वगेरे सर्व घटनाओडे जेनाविषे पळेवां स्पष्ट करवाआ आवेल छे ते अत्रे पक्षु समजवी. (पणिण्हिता पोसहसालाए पोसहिए बंभयारी जाव अट्टमभत्तसि परिणममाणंसि पोसहसालाओ पडिणिक्खमइ) अष्टम भक्तनी तपस्या धारण करीने पौषधशालां पौषधव्रत वाणे। ते ब्रह्मचारी यावत् मणिमुक्तादि अलंकारो रहित जनेवो ते मनभा कृतमालदेवसु ध्यान करवा लाग्यो आही जे प्रमाणे पूर्वप्रकरणमां स्पष्ट करवाआ आओ छे ते प्रमाणेतु कथन अक्षु करवुं नोध्यो ज्यारे सुषेण सेनापतिनी अष्टमभक्त तपस्या समाप्त थई गर्ध त्यारे

દાહિણિલ્લસ્સ દુવારસ્સ કવાહે વિહાહેહિ' તમિસાગુહાયાઃ દાક્ષિણાત્યસ્ય-દક્ષિણભાગસ્ય દ્વારસ્ય કપાટૌ વિઘાટય-સમ્બદ્ધૌ ઉત્પાટય 'વિહાહિત્તા' વિઘાટય ઉદ્ઘાટય 'મમ એ-માણત્તિયં પચ્ચપ્પિણાહિ ત્તિ' મમ એતામ્ ઉક્તપ્રકારામાજ્ઞાપ્તિકામ્ આજ્ઞાં પ્રત્યર્પય સમર્પય इति 'તણં' સે સુસેણે સેણાવહં મરહેણં રણ્ણા એવં વુત્તે સમાણે' તતઃ સ્વલ્લ સ સુપેણઃ સેનાપતિઃ મરતેન રાજા એવમ્ ઉક્તપ્રકારેણોક્તઃ સન્ 'હઠ્ઠતુટ્ટ ચિત્તમાણંદિપ્પ જાવ' હપ્પતુટ્ટ-ચિત્તાનન્દિતઃ યાવત્ પદાત્ નન્દિતઃ પ્રીતિમનાઃ પરમસૌમનસ્યિતઃ इति સંગ્રાહ્યમ્ 'કરયલ્લ પરિગ્ગહિય સિરસાવત્ત મત્થપ્પ અંજલિ કટ્ટુ જાવ પહિસુણેહ' કરતલપરિગૃહીતં શિરસાવત્ત મસ્તકે અંજલિ કૃત્વા યાવત્ પદાત્ એવ સ્વામિન । યથા શ્રીમાન્ મવાન્ આદિશતિ તથા-ડસ્તુ इति કૃત્વા અજ્ઞાયાઃ વિનયેન વચનં પ્રતિશ્રુણોતિ સ્વીકરોતિ 'પહિસુણિત્તા' પ્રતિશ્રુત્ય સ્વીકૃત્ય સ સુપેણઃ સેનાપતિઃ 'મરહસ્સ રણ્ણો અંતિયાઓ પહિણિલ્લમહ' મરતસ્ય રાજઃ અન્તિકાત્ સમીપાત્ પ્રતિનિષ્ક્રામતિ નિસ્સરતિ, 'પહિણિલ્લમિત્તા' પ્રતિનિષ્ક્રમ્ય નિઃસૃત્ય

(તણં સે સુસેણે સેણાવહં મરહેણં રણ્ણા એવં વુત્તે સમાણે હઠ્ઠ તુટ્ટ ચિત્તમાણંદિપ્પ જાવ કરયલ્લ પરિગ્ગહિયં દસણહ સિરસાવત્ત મત્થપ્પ અંજલિ કટ્ટુ જાવ પહિસુણેહ) હસ પ્રકાર સે અપને સ્વામી મરત રાજા કે દ્વારા આજ્ઞાત હુઆ સુપેણ સેનાપતિ હઠ્ઠ તુટ્ટ હોતા હુઆ ચિત્ત મેં આનન્દિત હુઆ યહા યાવત્પદ સે " પ્રીતિમનાઃ પરમસૌમનસ્યિતઃ" હનપદોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં હસને હસી સમય અપને દોને હાથોં કીઅંગુલી હસ પ્રકાર સે બનાહ કિં હિસમેં અંગુલિયોં કે દશોં હિ નલ્લ એક દૂસરી અંગુલી કે નલ્લોં કે સાથ લગ ગયે હસ અંગુલી કો હસને અપને મસ્તક પર રક્ષા-ઓર યાવત્- "હેસ્વામિન્ ! આપને જો મુક્કે આદેશ દિયા હૈં મૈં હસકો હસી પ્રકાર સે પાલન કરુંગા" હસ પ્રકાર કહ કર હસને પ્રમુ કી પ્રદત્ત આજ્ઞા બઢી વિનય કે સાથ સ્વિકાર કરલી (પહિસુહિત્ત મરહસ્સ રણ્ણો અંતિયાઓ પહીનિલ્લમહ) પ્રમુ કી આજ્ઞા સ્વિકાર કરકે ફિર વહ

પચ્ચપ્પિણાહિ) પછી મને ખબર આપે। (ત ણં સે સુસેણે સેણાવહં મરહેણં રણ્ણા એવં વુત્તે સમાણે હઠ્ઠ તુટ્ટ ચિત્તમાણંદિપ્પ જાવ કરયલ્લપરિગ્ગહિયં દસણહ સિરસાવત્ત મત્થપ્પ અંજલિ કટ્ટુ જાવ પહિસુણેહ) આ પ્રમાણે પોતાના સ્વામી મરત રાજા વડે આજ્ઞાત થયેલો તે સુપેણ સેનાપતિ હઠ્ઠ-તુટ્ટ તેમજ ચિત્તમા આનન્દિત થયે। યાવત્ પછી 'પ્રીતિમના પરમસૌમન સ્યિતઃ' એ પહોતું અહણ થયું છે તેણે તરતજ પોતાના બન્ને હાથોની આંગળીઓ એવી રીતે ખનાવી કે જેથી આંગળીઓના હથેલશ નળો હરેકે હરેકે નખની સાથે સ્પર્શ થઈ ગયા તે અંજલિને તેણે પોતાના મસ્તક ઉપર મૂકી અને યાવત્-હે સ્વામિન્ આપશ્રીએ મને જે આદેશ આપ્યો છે, હું જે આદેશનું યથાવત્ પાલન કરીશ આ પ્રમાણે કહીને તેણે પ્રભુની આજ્ઞા વિનયપૂર્વક સ્વીકારી લીધી (પહિસુણિત્તા મરહસ્સ રણ્ણો અંતિયાઓ પહિ-ણિલ્લમહ) પ્રભુની આજ્ઞા સ્વીકારીને પછી તે તરત જ બહાર આવી ગયે। 'પહિણિલ્લમિત્તા' જેણે સપથાવાસે જેણેવ પોસહસાલા તેણેવ લઘાગલ્લહ) બહાર આવીને તે બધાં પોતાનો

‘जेणेव सए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड’ यत्रैव स्वस्य स्वकीयस्य आवासः—निवासस्थान यत्रैव पौषधशाला तत्रैव उपागच्छति ‘उवागच्छिता’ उपागत्य स सुषेणः सेनापतिः ‘दम्भसंथारगं संथरइ’ दम्भसंस्तारक सार्द्धं द्वयहस्तपग्मित दर्भासनं संस्तृणाति विस्तृणाति ‘जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्त पग्णिहइ’ यावत् करणात् वर्द्धकिरत्नशब्दापनपौषधशाला विधापनादि सर्वं ग्राह्यम्, तेन पौषधशालायां कृतमालस्य देवस्य साधनाय अष्टमभक्तं प्रगृह्णाति ‘पग्णिहत्ता’ प्रगृह्य ‘पोसहसालाए पोसहिए वंभयारी जाव अट्टमभत्तसि परिणममाणसि पोसहसालाओ पडिणिकस्समइ’ पौषधशालाया पौषधिकः पौषधव्रतवान् अतएव ब्रह्मचारी यावत् पदात् उन्मुक्तमणिमृवर्णालङ्कार इत्यादि संग्राह्यम् अष्टमभक्ते परिणमति ‘परिपणं जायमाने सति’ पौषधशालातः प्रतिनिष्क्रामति, ‘पडिणिकस्समिता’ प्रतिनिष्क्रम्य ‘जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छड’ स सुषेणः सेनापतिः

वहां से शीघ्र ही बाहर आगया—(पडिणिकस्समिता जेणेव मए आवासे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छड) वहां आकर वह जहां पर अपना आवास था और जहां पर पौषधशाला थी—वहां पर आया (उवागच्छिता दम्भसंथारगं संथरइ) वहां आकर के उसने २॥ हाथ प्रमाण दर्भासन बिछाया—(जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्त पग्णिहइ) यावत् कृतमालदेव को वश में करने के लिए उसने अष्टमभक्त की तपस्या धारण करली यहा यावत् से पदसे वर्द्धकिरत्न का बुलाना, पौषधशाला का निर्माण करने का आदेश देना आदि सब प्रकरण जैसा पिछे लिखा जा चुका है वैसाही यहां गृहीत हुआ है(पग्णिहत्तापोसहसालाए पोसहिए वंभयारी जाव अट्टमभत्तसि परिणममाणसि पोसहसालाओ पडिणिकस्समइ) अष्टम भक्त को तपस्या धारण करके पौषध शाला में पौषधव्रत वाला बहुब्रह्मचारी यावत् मणिमुक्तादि केवलङ्कारो से रहित बनकरकृतमालदेव का मनमें ध्यान करने लगा यहां पर जैसा कि पूर्व प्रकरण में लिखा जाचुका है वह सब ग्रहण कर लेना चाहिये जब सुषेण सेनापति का गृहीत अष्टम भक्त का तप समाप्त हो चुका तब वह पौषधशाला से बाहर निकला—(पडिणिकस्समिता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छड) और बाहर निकल

आवास करने लया पौषधशाला इती त्या आओ (उवागच्छिता दम्भसंथारगं संथरइ) त्यां आवीने तेथे २॥ हाथ प्रमाणे दर्भासन पाथयुं (जाव कयमालस्स देवस्स अट्टमभत्त पग्णिहइ) यावत् कृतमाल देवने वशमां करवा आठे तेथे अष्टम भक्तनी तपस्या धारण करी लीधी अही यावत् पदशी वर्द्धकिरत्नने गोलारवो, पौषधशालाना निर्माणआठे तेने आदेश आयवो वगेरे सब धटनाओके जेनाविषे पछेलां स्पष्ट करवायां आवेल छे ते अत्रे पक्षु समजवी. (पग्णिहत्ता पोसहसालाए पोसहिए वंभयारी जाव अट्टमभत्तसि परिणममाणसि पोसहसालाओ पडिणिकस्समइ) अष्टम भक्तनी तपस्या धारण करीने पौषधशालां पौषधव्रत वाणे ते ब्रह्मचारी यावत् मणिमुक्तादि अलङ्कारो रहित अनेलो ते मनमां कृतमालदेवतु ध्यान करवा लोओ अही जे प्रमाणे पूर्वप्रकरणमां स्पष्ट करवायां आओ छे ते प्रमाणेयुं कथन अक्षु करवुं ओधजे लयादे सुषेण सेनापतिनी अष्टमभक्त तपस्या समाप्त थई गई त्यादे

यत्रैव मञ्जनगृहं-स्नानगृहं तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'ण्हाए कयवलिकम्मै' स्नातः कृतबलिकर्मा वायसादिभ्यो दत्तान्न भागः पुनः कीदृश 'कयकोउयमंगलपाय-च्छित्ते' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः पुनश्च 'सुद्धप्पावेसाइ मंगलाइं वत्थाइं पवरपरिहिण्' शुद्ध प्रावेशानि सभा प्रवेशयोग्यानि मङ्गलानि-मङ्गलकारकाणि वस्त्राणि प्रवराणि परि-हितः परिगृहीतः 'अप्पमहग्घाभरणालंक्रिय सरीरे' अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः तत्र अल्पम् अल्पभारं महार्घं बहुमूल्यकमाभरण तेन अलङ्कृत शोभित शरीरं यस्य स तथा एवम् 'धूपपुप्फगंधमल्लहत्थगए' धूपपुष्पगन्धमाल्यहस्तगतः तत्र धूपपुष्पगन्धमाल्यानि हस्ते गतानि यस्य स यथा एवंभूतः सेनापतिः 'मञ्जणघराओ पडिणिक्खमइ' मञ्ज-नगृहात् स्नानगृहात् प्रतिनिष्क्रमति निःस्सरति 'पडिजिक्खमिता' प्रतिनिष्क्रम्य निःसृत्य 'जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ गमणाए' यत्रैव तमिस्रागुहायाः दाक्षिणात्यस्य दक्षिणभागवर्तिनो द्वारस्य कपाटौ कपाटश्च कपाटश्च त्रिषु स्यादरर न ना इति वाचस्पतिः तत्रैव गमनाय प्रधागि तवान् गमनसकल्पं कृतवान्

कर वह जहा स्नान गृह था वहा पर गया—(उवागच्छित्ता) वहा जाकर के (ण्हाए कयव-लिकम्मै कयकोउयमंगलपायच्छित्ते) उसने स्नान किया बलिकर्म किया—काक आदिकों के लिये अन्न का वितरण किया . फिर कौतुक मंगल प्रायश्चित्त किये—बादमें (सुद्धप्पावेसाइ मंगलाइं वत्थाइ पवरपरिहिण्) सभामें प्रवेश करने के लायक, मङ्गल कारक सुन्दर वस्त्रों को पहिरा (अप्पमहग्घाभरणालंक्रियसरीरे धूपपुप्फगंधमल्लहत्थगए—मञ्जणघराओ पडिणिक्खमइ) शरीर पर अल्प पर कीमत में बहुत मूल्य वाले आभरणों को धारण किया हाथ में धूप, पुष्प गंध, एवं मालाएँ लीं इस प्रकार से सब धन कर वह स्नान घर से बाहर आया (पडिणि-क्खमिता जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ गमणाए) बाहर आकर वह जहां पर तिमिस्रागुहा के दक्षिण भागवर्ती द्वारों के किवाड थे उस ओर चल्-दिया—(तएण तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बहवे) उस समय उस सुसेण—सेनापति के अनेक

ते धीपधशाभाभाथी भडार नीकथे। (पडिणिक्खमिता जेणेव मञ्जणघरे तेणेव उवागच्छइ अने भडार नीकणीने जया स्नान गृह इतु त्या गथे। (उ च्छित्ता) त्यां जधने (ण्हाए कयवलिकम्मै कयकोउयमंगलपायच्छित्ते) तेण्हे स्नाना कथुं अनेपछी भली कर्म कथुं ओटदे के कड वगेरेने अन्न वितरित कथुं त्यारणाइ कौतुक मंगल अने प्राश्चित्त विधि सम्पन्न करी जेना पछी (सुद्धप्पावेसाइं वत्थाइ पवरपरिहिण्) सभाभां प्रवेश करवा जेअथ मंगल कारक वस्त्रे। पडेया (अप्पमहग्घाभरणालंक्रियसरीरे धूप पुष्पगन्धमल्ल हत्थगए मञ्जणघराओ पडिणिक्खमइ) शरीरे उपर अदध पखु भहुभूय आबरखु धारखु कयां हाथभां धूप पुष्प गंध तेभज भाणाओ लीधी अने आ प्रभाण्हे सुसज्जत थर्धने ते स्नानगृहभांथी भडार आये। (पडिणिक्खमिता जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव पहारेत्थ गमणाए) भडार आवी ते जया तिमिस्रागुहाना दक्षिण भागवती द्वारना कपाटो इता ते तश्च स्वाना थये। (त एण तस्स सुसेणस्स सेणा स बहवे) ते अभये ते

'तए णं तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स वहवे राडसरतलवरमाडविय जाव सत्थवाहप्पमियओ'
ततः तमिस्रागुहागमनसङ्कल्पानन्तरं खलु तस्य सुपेणस्य सेनापतेः बहवः राजेश्वरं तन्वरं
माडम्बिकं यावत् कौटम्बिक इभ्यश्रेष्ठी यावत् सार्थवाहप्रभृतयः सेनापतिं मनुगच्छन्तीत्य-
श्रेण सम्बन्धः अत्र यावत् पदात् गणनायकं दण्डनायकं मन्त्रिमहामन्त्रीत्यादयः पूर्वोक्ताः
सर्वे ग्राह्या 'अप्पेगइया उत्पलहत्थगया जाव सुसेणं सेणावडं पिट्ठओ २ अणुगच्छन्ति'
राजेश्वरादीनां मध्ये अप्येके उत्पलहस्तगताः—उत्पलानि कमलानि हस्ते येषां ते तथा,
एवं सर्वाण्यपि विशेषणानि अत्र भरतस्य चक्ररत्नपूजां कर्तुमुद्यतस्यैव वान्यानि यावत्
पदात् अप्येके कुसुमहस्तगताः अप्येके नलिन हस्तगताः, अप्येके सौगन्धिक हस्तगताः
अप्येके पुण्डरीकहस्तगताः अप्येके सहस्रपत्रहस्तगताः इति संग्राह्यम् एते एवभूताः
सन्तः सुपेणं सेनापतिं पृष्ठतः २ अनुगच्छन्ति यान्ति 'तएण तस्स सुसेणस्स सेणाव-
इस्स बह्वइओ खुड्जाओ चिलाइयाओ जाव इंगियचितियपत्थियविआणिआउ निउण-

(राडसरतलवरमाडविय जाव सत्थवाहप्पमियओ अप्पेगइया उत्पलहत्थगया जाव सुसेण सेणावडं
पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छन्ति) राजेश्वरं तलवरं मडम्बिकं यावत् सार्थवाहं आदिं जन उल सुपेण
सेनापति के पीछे यावत् उत्पल को लिये हुए चल रहे थे. यहाँ प्रथम यावत् शब्द से 'गण-
नायक, दण्ड नायक' मंत्री, महामंत्री आदि जनों का ग्रहण हुआ है, इनमें कितनेक तो अपने
अपने हाथों में उत्पल लिये हुए थे 'तथा द्वितीय यावत् पदानुसारः' कितनेकने अपने अपने हाथों
में कुसुम लिये हुए थे, कितनेकने अपने अपने हाथों में नलिन—कमल विशेष—लिये हुए थे.
कितनेकने अपने अपने हाथों में सौगन्धिक—कमल विशेष लिये हुए थे कितनेकने अपने अपने
हाथों में पुण्डरीक लिए हुए थे कितनेकने अपने अपने हाथों में सहस्रदलों वाला कमल
लिये हुए थे" इन पदों का ग्रहण हुआ है। (तएण तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बह्वइओ
खुड्जाओ चिलाइयाओ जाव इंगिय चितिय पत्थिय विआणिआउ निउणकुसलाओ विणीयाओ

सेनापतिना अनेक (राडसर तलवर माडविय जाव सत्थवाहप्पमियओ अप्पेगइया उत्पलहत्थ
गया जाव सुसेण सेणावडं पिट्ठओ पिट्ठओ अणुगच्छन्ति) राजेश्वर, तलवर, माडम्बिक यावत्
सार्थवाह वगैरे लोके के सुपेण सेनापतिनी पाछण—पाछण यावत् उत्पलो लधने आदी
रह्या होता. अही प्रथम यावत् शब्दथी अणुनायको, दण्ड नायको, मन्त्रीओ, महामन्त्रीओ
वगैरेनु अहंशु थु छे अमा केटवाक लोके तो पोत पोताना हाथेमां उत्पलो लधने
आदी रह्या होता. तेमन् द्वितीय यावत् पदानुसार केटवाक पोत पोताना हाथेमां पुणे
लधने आदी रह्या होता केटवाक पोताना हाथेमा नलिनो—कमल विशेषो—लधने आबता
हता. केटवाक हाथेमा सौगधिक (कमल विशेष) लधने आबता होता केटवाक हाथेमां
पुण्डरिको लधने आबता होता केटवाक पोताना हाथेमां सहस्रदल कमणो लधने आबता
हता. के पदे अहंशु थथा छे (तएण तस्स सुसेणस्स सेणावइस्स बह्वइओ जाओ
चिलाइयाओ जाव इंगिय चितिय पत्थिय विआणिआउ निउणकुसलाओ विणीयाओ

કુસલાઓ વિળોઆઓ અપ્પેગહ્યાઓ કલસહત્થગયાઓ જાવ અનુગચ્છંતીતિ' ન કેવલં રાજેશ્વરપ્રભૃતયઃ સુષેણં સેનાપતિ મનુગચ્છન્તિ અપિતુ કિઙ્કરં જના અપ્પાદશ દાસ્યઃ અપિ કાસ્તાં ઇત્યાહ કુઞ્જાઃ વક્રજઙ્ઘાઃ, ચિલાત્યાઃ—ચિલાતદેશોદ્ભવાઃ યાવત્પદાત્ વામનિકાઃ વહમિકાઃ, વર્વર્યઃ વકુશિકાઃ, જોનિક્યઃ, પલ્હવિકા ઇત્યાદયોઽપ્પાદશ તત્તદેશોદ્ભવત્વેન તત્તત્તવામિકાજેયાઃ, કુઞ્જા વામનિકા વહમિકા ઇત્યેતાતિમ્નસ્તુ વિશેષણભૂતાઃ ઇત્યાદિપૂર્વવત્ તત્ત પૂર્વાપેક્ષયાઽય વિશેષઃ કિં લક્ષણાશ્ચેત્યઃ ? 'ઇંગીય ચિંતિય પત્થિયવિઆણિઆઝ' ઇદ્ધિતચિન્તિતપ્રાર્થિતવિજ્ઞાયિકાઃ, તત્ત ઇદ્ધિતેન નયનાદિ ચેષ્ટયૈવ કથનાદિભિઃ ચિન્તિત પ્રમુણા મનસિ સંકલ્પિતં યદ્યત્ પ્રાર્થિત તસ્ય વિજ્ઞાયિકાઃ યાઃ તાઃ તથા, તથા નિપુણકુશલાઃ અત્યન્ત કુશલાઃ, તથા વિનીતાઃ આજ્ઞાકારિણ્યઃ અપ્પેકિકાઃ

અપ્પેગહ્યાઓ કલસહત્થગયાઓ જાવ અનુગચ્છન્તિ) કેવલ સુષેણ સેનાપતિ કે પીછે પીછે રાજેશ્વર આદિ જનમહલીહી નહીં ચલ રહો થ કન્તુ उनके पछे पीछे ૧૮ પ્રકાર કી દામિયાં મી ચલ રહી થી—उनके नाम इस प्रकार से हैं—कोई कोई दासिया चिलात देशोद्भवाथी, इसलिये उन्हें चिलात कहा गया है यावत्पद से गृहीत कोईकोई दासियां वर्वर देश की थी इसलिये उन्हें वर्वरी कहा गया है कोई वकुश देश को थी इसलिये उन्हें वकुशिका कहा गया है कोई कोई जोनिक देश को थी इसलिये उन्हें जोनिकી कहा गया है कोई कोई पल्हवदेशकी थी इसलिये उन्हें पल्हविका कहा गया है इनमें कितनीक दासिया कुञ्जा वक्र जङ्घाઓ वाली थी, कितनीक वामन—बोने शरीर वाली थी और कितनीक दासियां वहमिका थी ये सब चेष्टियाँ—दासियां नयनादिकी चेष्टा से ही कथन की तो बात दूर ही रही प्रभु के द्वारा चिन्तित मन में संकल्पित किये गये विषय को, तथा प्रार्थित विषय को जान जाती थी तथा ये अपने काम में निपुण कुशल—अत्यन्त कुशल थी साथ साथ में

અપ્પેગહ્યાઓ કલસહત્થગયાઓ જાવ અનુગચ્છન્તિ) સુષેણ સેનાપતિની પાછળ પાછળ ફેરત રાજેશ્વર વગેરે જનમહાળી જ આવી રહી હતી એવું નથી પણ તેની પાછળ ૧૮ પ્રકારની દાસીઓ પણ આવી રહી હતી. તેમના નામ આ પ્રમાણે છે કેટલીક દાસીઓ ચિલાત દેશોદ્ભવા હતી, એથી તેમને ચિલાત કહેવામાં આવે છે, યાવત્ પદથી ગૃહીત કેટલીક દાસીઓ બર્વર દેશની હતી, એથી તેમને બર્વરી કહેવામાં આવી છે કેટલીક દાસીઓ બકુશ દેશની હતી, એથી તેમને બકુશી કહેવામાં આવી છે. કેટલીક દાસીઓ જોનિક દેશની હતી એથી તેમને જોનિકી કહેવામાં આવી છે કેટલીક દાસીઓ પલ્હવ દેશની હતી એથી તેમને પલ્હવિકા કહેવામાં આવી છે એ દાસીઓમાં કેટલીક દાસીઓ કુજ્જ વક્રજઙ્ઘાઓ વાળી હતી. કેટલીક વામન હી ગણા શરીરવાળી, કેટલીક દાસીઓ વહમિકા હતી, એ બધી દાસીઓમાંથી કંઈક કહ્યા પહેલા જ નયનાદિની ચેષ્ટાઓથી, પ્રભુ વડે ચિન્તિતમનમાં સંકલ્પિત કરવામાં આવેલા વિષયને તથા પ્રાર્થિત વિષયને જાણી દેતી હતી, એ દાસીઓ પોતાના કામમાં નિપુણ કુશળ—અત્યંત કુશળ હતી, એ દાસીઓ વિનીત અને આજ્ઞા કારિણી પણ હતી. એમાં કેટલીક દાસીઓના હાથોમાં ચન્દનના ઢળેશો હતા આવી યાવત્ પદથી પર્વો-

कलशहस्तगताः यावत् अनुगच्छन्ति, यावत् पदात् पूर्वोक्तं सर्वं ग्राह्यम् 'तपणं से सुसेने सेणावई सन्विद्धीए सन्वजुइ जाव णिग्घोसणाइएणं जेजेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाढा तेजेव उवागच्छइए' ततः तमिस्रागुहाभिमुखगमनान्तरं खलु स सुपेणः सेनापतिः सर्वद्वयां सर्वया ऋद्धया आभरणादि रूपया लक्ष्म्या तथा सर्वद्युत्या सर्वकान्त्या युक्तः सन् यावन्निर्घोपनादितेन पूर्वोक्तसमस्तवाधसहित निर्घोप नामक वाधविशेषशब्देन यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य-दक्षिणभागवर्तिनो द्वारस्य कपाटौ तत्रैवोपागच्छति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य-कपाटसमीपमागत्य 'आलोए पणामं करेइ' आलोके दर्शनमात्रे एव कपाटयोः प्रणाम करोति 'करित्ता' कृत्वा 'लोमहत्थगं परामुसइ' लोमहस्तकं प्रमार्जनिकां परामृशति हस्तेन स्पृशति गृह्णातीत्यर्थः 'परामुसित्ता' परामृश्य गृहीत्वा 'तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाढे लोमहत्थेणं पमज्जइ' तमिस्रा गुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ लोमहस्तकेन प्रमार्जनिकया प्रमार्जयति 'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य 'दिग्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ' दिव्यया उदकधारया अभ्युक्षति सिंचति स्नपयतीत्यर्थः, 'अब्भुक्खित्ता' अभ्युक्ष्य सिंचित्वा

ये विनीत आज्ञा कारिणी थी. इनमें कितनीक दासियों के हाथ में चन्दन के कलश थे. यहां यावत्पद से पूर्वोक्त सब विषय गृहीत हुआ है . (तपणं से सुसेने सेणावई सन्विद्धीए सन्वजुइए जाव णिग्घोसणाइएणं जेजेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाढा तेजेव उवागच्छइ) इस प्रकार वह सुपेण सेनापति अपनी समस्त ऋद्धि से और समस्त श्रुति से युक्त हुआ यावत् बाजों के गडगडाहट के साथ साथ जहा पर तमिस्रा गुहा के दक्षिण द्वार के किवाड़ थे वहां पर आ पहुचा. (उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ, करित्ता लोम हत्थगं परामुसइ.) वहा आकर उसने उन कपाटों को दिखते ही प्रणाम किया प्रणाम करके फिर उसने लोमहस्तक प्रमार्जनिका— को उठाया (परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाढे लोम हत्थेणं पमज्जइ) उसे उठाकरके उसने तिमिस्र गुहा के दक्षिण दिग्वर्तीद्वार के कपाटो को साफ किया—(पमज्जित्ता) साफ करके (दिग्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ) फिर उन पर उसने दिव्य—उदक की धारा छोडी अर्थात् दिव्य उदक धारा के उन पर छोटे

कत सब विषय संशुद्धीत थये छे. (त पणं से सुसेने सेणावई सन्विद्धीए सन्वजुइए णिग्घोसणाइए णं जेजेव तिमिस्र गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाढा तेजेव उवागच्छइ) आ प्रभावे ते सुपेण सेनापति गेतानी समस्त ऋद्धिमाने समस्तश्रुतिथी युक्त थयेहे यावत् बाधोना भनि साथे जाति तिमिस्रा गुहांना दक्षिण द्वारना कपाट उतात्थां आवी पडोआ. 'उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ करित्ता लोमहत्थगं परामुसइ' त्यां आवीने तेथे ते कपा डोने लेधने प्रणाम कथां प्रणाम करीने यही तेथे दोम हस्तक प्रमाण'निका दोधमां ही . 'परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाढे लोमहत्थेणं पमज्जइ' दोधमां लेधने तेथे तिमिस्र गुहांना दक्षिण दिग्घनी' द्वारना कपाटोने साइ कथां (पमज्जित्ता) साइ करीने 'दिग्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ' यही तेथे तेभनी उपर दिव्य उदक धारा छोडी जोरदे के

કુસલાઓ વિળીઆઓ અપ્પેગહ્યાઓ કલસહત્થગયાઓ જાવ અનુગચ્છંતીતિ' ન કેવલં રાજેશ્વરપ્રમુતયઃ સુવેણં સેનાપતિ મનુગચ્છન્તિ અપિતુ કિઙ્કગં જના અઘાદશ દાસ્યઃ અપિ કાસ્તાં ઇત્યાહ કુઞ્જાઃ વક્રજઙ્ઘાઃ, ચિલાત્યાઃ—ચિલાતદેશોદ્ભવાઃ યાવત્પદાત્ વામનિકાઃ વહમિકાઃ, વર્વર્યઃ વકુશિકાઃ, જોનિક્યઃ, પલ્હવિકા ઇત્યાદયોઽઘાદશ તત્તદેશોદ્ભવત્વેન તત્તન્નામિકાજ્ઞેયાઃ, કુઞ્જા વામનિકા વહમિકા ઇત્યેતાતિમ્નસ્તુ વિશેષણભૂતાઃ ઇત્યાદિપૂર્વવત્ તત્ત્વ પૂર્વાપેક્ષયાઽય વિશેષઃ કિં લક્ષણાશ્ચેત્યઃ ? 'હંગીય ચિંતિય પત્થિયવિઆણિઆઝ' ઇક્કિતચિન્તિતપ્રાર્થિતવિજ્ઞાયિકાઃ, તત્ત્વ ડક્કિતેન નયનાદિ ચેષ્ટયૈવ કથનાદિભિઃ ચિન્તિત પ્રમુણા મનસિ સંકલ્પિતં યદ્યત્ પ્રાર્થિત તસ્ય વિજ્ઞાયિકાઃ યાઃ તાઃ તથા, તથા નિપુણકુશલાઃ અત્યન્ત કુશલાઃ, તથા વિનીતાઃ આજ્ઞાકારિણ્યઃ અપ્યેકિકાઃ

અપ્પેગહ્યાઓ કલસહત્થગયાઓ જાવ અનુગચ્છન્તિ) કેવલ સુવેણ સેનાપતિ કે પીછે પીછે રાજેશ્વર આદિ જનમહલીહી નહી ચલ રહો થ કન્તુ અનેક પછે પીછે ૧૮ પ્રકાર કી દામિયાં મી ચલ રહી થી—અનેકે નામ ઇસ પ્રકાર સે હૈ—કોઈ કોઈ દાસિયા ચિલાત દેશોદ્ભવાથી, ઇસલિયે અન્હે ચિલાત કહા ગયા હે યાવત્પદ સે ગૃહીત કોઈ કોઈ દાસિયા વર્વર દેશ કી થી ઇમ-લિયે અન્હે વર્વરો કહા ગયા હૈ કોઈ વકુશ દેશ કો થી ઇસલિયે અન્હે વકુશિકા કહા ગયા હૈ કોઈ કોઈ જોનિક દેશ કો થી ઇસલિયે અન્હે જોનિકી કહા ગયા હૈ કોઈ કોઈ પલ્હવદેશકી થી ઇસલિયે અન્હે પલ્હવિકા કહા ગયા હૈ ઇનમેં કિતનીક દાસિયા કુઞ્જા વક્ર જઙ્ઘાઓ વાલી થી, કિતનીક વામન—વોને શરીર વાલી થી. ઓર કિતનીક દાસિયાં વહનિકા થી યે સબ ચેટિયાં—દાસિયાં નયનાદિકી ચેષ્ટા સે હી કથન કી તો વાત દૂર હી રહી પ્રમુ કે દ્વારા ચિન્તિત મનં મેં સંકલ્પિત કિયે ગયે વિષય કો, તથા પ્રાર્થિત વિષય કો જાન જાતી થી તથા યે અપને કામ મેં નિપુણ કુશલ—અત્યન્ત કુશલ થી સાથ સાથ મેં

અપ્પેગહ્યાઓ કલસહત્થગયાઓ જાવ અનુગચ્છન્તિ) મુળેણ સેનાપતિની પાછળ પાછળ કેકત રાજેશ્વર વગેરે જનમહાળી જ ચાલી રહી હતી એવું નથી પણ તેની પાછળ ૧૮ પ્રકારની દાસીઓ પણ ચાલી રહી હતી. તેમના નામ આ પ્રમાણે છે કેટલીક દાસીઓ ચિલાત દેશોદ્ભવા હતી, એથી તેમને ચિલાત કહેવામાં આવે છે, યાવત્ પદથી ગૃહીત કેટલીક દાસીઓ ખર્ગ દેશની હતી, એથી તેમને ખર્ગરી કહેવામાં આવી છે કેટલીક દાસીઓ બકુશ દેશની હતી, એથી તેમને બકુશરી કહેવામાં આવી છે કેટલીક દાસીઓ જોનિક દેશની હતી એથી તેમને જોનકી કહેવામાં આવી છે કેટલીક દાસીઓ પલ્હવ દેશની હતી એથી તેમને પલ્હવિકા કહેવામાં આવી છે એ દાસીઓમાં કેટલીક દાસીઓ કુજ્જ વક્રજઙ્ઘાઓ વાળી હતી. કેટલીક વામન હીંગણા શરીરવાળી, કેટલીક દાસીઓ વહમિકા હતી, એ બધી દાસીઓમાંથી કંઈક કહ્યા પહેલા જ નયનાદિની ચેષ્ટાઓથી, પ્રભુ વડે ચિન્તિતમનમાં સંકલ્પિત કરવામાં આવેલા વિષયને તથા પ્રાર્થિત વિષયને જાણી દેતી હતી, એ દાસીઓ પોતાના કામમાં નિપુણ કુશલ—અત્યંત કુશલ હતી, એ દાસીઓ વિનીત અને આજ્ઞા કારિણી પણ હતી. એમાં કેટલીક દાસીઓના હાથોમાં ચન્દનના કળશો હતા અહીં યાવત્ પદથી ૧૯-

कलशहस्तगताः यावत् अनुगच्छन्ति, यावत् पदात् पूर्वोक्तं सर्वं ग्राह्यम् 'तपणं से सुसेजे सेणावई सन्विद्धीए सन्वजुइ जाव णिगोसणाइएणं जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव उवागच्छइए' ततः तमिस्रागुहाभिमुखगमनान्तरं खलु स सुपेणः सेनापतिः सर्वद्धर्चा सर्वया ऋद्ध्या आभरणादि रूपया लक्ष्म्या तथा सर्वदयुत्या सर्वकान्त्या युक्तः सन् यावन्निर्घोषनादितेन पूर्वोक्तसमस्तवाद्यसहित निर्घोष नामक वाद्यविशेषशब्देन यत्रैव तमिस्रागुहाया दाक्षिणात्यस्य-दक्षिणभागवर्तिनो द्वारस्य कपाटौ तत्रैवोपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागत्य-कपाटसमीपमागत्य 'आलोए पणामं करेइ' आलोके दर्शनमात्रे एव कपाटयोः प्रणाम करोति 'करित्ता' कृत्वा 'लोमहत्थगं परामुसइ' लोमहस्तकं प्रमार्जनिकां परामृशति हस्तेन स्पृशति शृङ्गातीत्यर्थः 'परामुसित्ता' परामृश्य शृङ्गीत्वा 'तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ' तमिस्रा गुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ लोमहस्तकेन प्रमार्जनिकया प्रमार्जयति 'पमज्जित्ता' प्रमार्ज्य 'दिग्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ' दिव्यां उदकधाराया अभ्युक्षति सिञ्चति स्नपयतीत्यर्थः, 'अब्भुक्खित्ता' अभ्युक्ष्य सिक्त्वा

ये विनीत आज्ञा कारिणी थी. इनमें कितनीक दासियों के हाथ में चन्दन के कलश थे. यहाँ यावत्पद से पूर्वोक्त सब विषय गृहीत हुआ है . (तपणं से सुसेजे सेणावई सन्विद्धीए सन्वजुइए जाव णिगोसणाइएणं जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा तेणेव उवागच्छइ) इस प्रकार वह सुपेण सेनापति अपनी समस्त ऋद्धि से और समस्त वृत्ति से युक्त हुआ यावत् बाँजो के गडगडाहट के साथ साथ जहा पर तिमिस्रा गुहा के दक्षिण द्वार के किवाड़ थे वहाँ पर आ पहुँचा. (उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ, करित्ता लोम हत्थगं परामुसइ.) वहाँ आकर उसने उन कपाटों को देखते ही प्रणाम किया प्रणाम करके फिर उसने लोमहस्तक प्रमार्जनिका— को उठाया (परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ) उसे उठाकरके उसने तिमिस्र गुफा के दक्षिण दिग्वादी द्वार के कपाटों को साफ किया—(पमज्जित्ता) साफ करके (दिग्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ) फिर उन पर उसने दिव्य—उदक की धारा छोड़ी अर्थात् दिव्य उदक धारा के उन पर छोड़े

कत सवविषय सगृहीत थये छे (तपणं से सुसेजे सेणावई सन्विद्धीए सन्वजुइए णिगोसणाइए णं जेणेव तिमिस्र गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे तेणेव उवागच्छइ) आ प्रभाछे ते सुपेण सेनापति पौतानी समस्त ऋद्धिअने समस्तवृत्तिथी सुकेत थयेइ यावत् पाषोना अनि साडे अया तिमिस्रा गुहांना दक्षिण दारना कपाट उवागच्छित्ता आलोए पणामं करेइ करित्ता लोमहत्थगं परामुसइ) त्या आवीने तेछे ते कपाटोने नेछेने प्रथम कथां अब्भुक्ख करीने पछी तेछे दोअ हस्तक प्रमार्जनिकां साधयां वी . 'परामुसित्ता तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडे लोमहत्थेणं पमज्जइ) साधयां वीने तेछे तिमिस्र गुहांना दक्षिण दिग्वादी दारना कपाटोने साडे कथां(पमज्जित्ता) साडे कवीने 'दिग्वाए उदगधाराए अब्भुक्खेइ) पछी तेछे तेभनी छपर दिव्य उदक धारा छोडी जोरदे छे

‘सरसेणं गोसीसचंदणेण पंचगुलितले चच्चण दलड’ मग्सेन मग्सेनहिनेन गोशीर्ष-
चन्दनेन गोरोचनमिश्रितचन्दनविशेषेण चर्चितम् अनुलिप्तम् पञ्चांगुलितलं ददाति
‘दलइत्ता अग्गेहिं वरेहिं गवेहिय मल्लेहिय अच्चिणेड’ अग्रः—अपरिशुक्तः अभिनवैरित्यर्थः
वरैः श्रेष्ठैः गन्धैश्च माल्यैश्च अर्चयति स मुपेणः सेनापतिः कपाटौ पूजयति ‘अच्चिणिच्ता’
अर्चयित्वा ‘पुप्फारुहणं जाव वत्थारुहणं करेड’ पुष्पारोपणम् यावत् वस्त्रारोपणम् यावत्
पदात् माल्यारोपणं वर्णारोपणं चूर्णारोपणम् आभरणारोपणं करोति ‘करित्ता’ कृत्वा
‘आसत्तो सत्तविपुलवट्ट जाव करेड’ आसक्तोत्पत्तविपुलवर्त्तयावत्करोति तत्र आसक्तः आ-
अवाङ्मुखः अवोमुखो भूत्वा सक्तः भूमौ संलग्नः उत्सक्तः उ—उपरि सवद्धः यः विपुलः
विशालः वर्त्तः गोलाकारः यावत् चाक्यचिक्ययुक्तः मुक्तादामविलम्बिविम्बः वित्तानः
चंदनवा इति भाषाप्रसिद्धः सः सौन्दर्यादि गुणग्रामगरिष्ठो यथा स्यात् तथा करोति-स-
योजयति । ‘करित्ता’ कृत्वा ‘अच्छेहि’ अच्छैः विमलैः ‘सण्हेहि’ श्लक्ष्णैः अतिप्रतलं चिक्क-

दिये(अम्बुक्खेत्ता सरसेणं गोसीमचदणेण पंचगुलितले चच्चण दलड) दिव्य उदक धारा के छीटे
देकर फिर उमने सरस गोशीर्षचन्दन से—गोरोचनमिश्रित चन्दन से—अनुलिप्त पञ्चाङ्गुलिनल दिया
अर्थात् गोशीर्ष चन्दन के वहां पर हाथे लगाये—(अग्गेहिं वरेहिं गवेहिय मल्लेहिय अच्चिणेड)
इसके बाद फिर उम मुपेण सेनापतिने उन कपाटों को अभिनव श्रेष्ठ गन्धों से और मालाओं से
पूजा की (अच्चिणिच्ता पुप्फारुहणं जाव वत्थारुहणं करेड) पूजा करके फिर उसने उनके ऊपर
पुष्पों का आरोहण यावत् वस्त्रों का आरोहण किया । यहां यावत्पद से “माल्यारोपणं वर्णा-
रोपणं चूर्णारोपणं आभरणारोपणं करोति” इस पाठ का समग्र हुआ है (करित्ता आसत्तोसत्त-
विपुल वट्ट जाव करेड) इन सब वस्तुओं का वहां पर आरोपण करके फिर उसने उनके ऊपर
एक चन्दनवा ताना जो आकार में गोल था । तथा विस्तृत था । नीचेकी ओर उसकामुख
यावत् वह चाक्यचिक्य से युक्त था । मुक्ता दाम से वह विशिष्ट था । तथा जिस प्रकार से
उसके सौन्दर्य की अभिवृद्धि हो—इस ढंग से वह सजाया गया था । (करित्ता अच्छेहिं सण्हेहिं

दिव्य उदकधाराणां तेभ्यो उपरं छाटा नाभ्या (अम्बुक्खेत्ता सरसेण गोसीसचदणेण पंचगुलि-
तले चच्चण दलड) उदक धाराणां छाटा इत्यने पक्षी तेषु सरस गोशीर्ष चन्दनं यो गोशीर्ष
मिश्रित चन्दनं यो अनुलिप्तं पञ्चांगुलितलं अटले हे गोशीर्ष चन्दनना त्यां हाथना थापाओ
इति अन्वया (अग्गेहिं वरेहिं गवेहिय मल्लेहिय अच्चिणेड) त्थार आड ते मुपेण सेनापतिओ
कपाटोनी अभिनव श्रेष्ठगन्धोथी अने भाणाओथी पूजा करी ‘अच्चिणिच्ता पुप्फारुहणं जाव
वत्थारुहणं करेड’ पूजा करीने तेषु तेभ्यो उपरं पुष्पोनु आरोहणं यावत् वस्त्रोनु आरोपणं
कर्तुं’ अथी था यावत्पक्षी (माल्यारोपणं वर्णारोपणं चूर्णारोपणं आभरणारोपणं करोति) आ पाड
नो स अहं थयो छे (करित्ता आसत्तो सत्त विपुल वट्ट जाव करेड) ओ सव वस्तुओनु
तेभ्यो उपरं आरोपणं करीने पक्षी तेषु तेभ्यो उपरं ओक विस्तृत, तेभ्यो गोणं अहंवे
आधो ते अहंवेनां नीथेना भागं आक्यचिक्यथी (अकडार) युक्त इतो तेभ्यो नो नीते
ते अहंवेनां सौन्दर्यं भा अभिवृद्धिं थाय ते रीने तेने सुसज्जित उरवाभा ~ ~ तो।

नैस्तिथ्यः 'सेएहि' श्वेतै रययामएहि' अञ्जरसतण्डुलः तत्र अञ्जो निर्मलो रमो विम्बो येषां ते अञ्जरसाः प्रत्यासन्न वस्तु प्रतिविम्बाधारभूता इव अतिप्रिमला इति भावः एवं भूतैः तण्डुलैः 'तिमिस्रगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाणं पुग्गो अट्टट्ट मंगलए आलिहइ' तमिस्रागुहायाः दाहिणात्यस्य दक्षिणद्विग्वर्त्तिनो द्वारस्य कपाटयोः पुरतः अग्रे अष्टाष्टमङ्गलकानि स्वस्तिकदयोऽष्टाष्टमाङ्गल्यवस्त्रूनि आलिखति अत्र चाष्टाष्टेति वीष्पावचनात् प्रत्येकमष्टौ अष्टौ आलीखतीति विज्ञेयम्, तान्येव अष्टप्रदश्यन्ते 'त जहा सोत्थिय सिरिवच्छं जाव' इति तद्यथा स्वस्तिक १ श्री वत्स २ यावत् नन्दिकावर्त्त ३ वर्द्धमानक ४ भद्रासन ५ कलश ६ मत्स्य ७ दर्पणानि अष्टमङ्गलकानि 'आलिहिना'

रययामएहि अञ्जरसातंडुलेहि तिमिस्रगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाणं पुग्गो अट्टट्ट मंगलए आलिहइ) चन्द्रया को किवाडो के ऊपर बाधकर फिर उसने स्वच्छ महीन चादी के चावलों से कि जिनमें स्वच्छता के कागण पास में रही हुई वस्तुओं का प्रतिविम्ब पड़ना था । तिमिस्रगुहा के दक्षिण द्वारवर्ती उन किवाडो के समक्ष आठ आठ मंगल द्रव्यों का आलेखन किया अर्थात् प्रत्येक मंगल द्रव्य आठ आठ की संख्या में लिखे । "तं जहा" वे आठ मंगल द्रव्य इस प्रकार से हैं—(सोत्थिय-सिरिवच्छ जाव कयग्गह गहिय करयलपम्भट्टचंदप्पमवहरवेरुलिय-विमलदंडं) स्वस्तिक, श्री वत्स यावत्—नन्धावर्त्त, वर्द्धमानक, भद्रासन, कलश, मत्स्य और दर्पण । यहा यावत् पद से हम पाठ का ग्रहण हुआ है । (आलिहिता काळं करेइ, उवयारत्ति किंते पाडलमल्लिय चपगअसोग पुण्णाग वुयमजरीणवमल्लिय वकुलतिलग कणवीर कुदकोज्जय कोरंटय पत्तदमणयवरसुरहि सुगंजगवियस्स) इस पाठ का अर्थ इस प्रकार से है—एक एक मङ्गल द्रव्य को आठ आठ रूप में लिखकर फिर उसने उन पर रंग मरा रंग भरकरके फिर उसने उन सब का इस प्रकार से उपचार किया गुलाबके फूल, बेलाके फूल, चम्पकके फूल, अशोकके फूल,

करित्ता अञ्जेहि सण्हेहि रययामएहि अञ्जरसातंडुलेहि तिमिस्र गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाणं पुग्गो अट्टट्टमंगलए आलिहइ) य हरवाने कपाटोनी उपर भाधीने पछी तेणे स्वच्छ ग्रीष्मा आदीना योआथी ते ते योआयोआं स्वच्छताने वीधि पांसे भूईवी वस्तुओनु प्रतिभि भ पछी रहू हतुं तिमिस्र गुहाणा दक्षिण द्वारवर्ती ते कपाटोनी सांभे आठ आठ मंगल द्रव्योनु आलेखन करुं ओटवे के प्रत्येक मंगल द्रव्य आठ आठ ओटवीं सज्जामा लप्या (तं जहा) ते आठ मंगल द्रव्यो आ प्रभाणु छे. (सोत्थिय—सिरिवच्छ जाव कयग्गहगहियकरयलपम्भट्ट ? चंदप्पमवहरवेरुलिय विमलदंडं) स्वस्तिक, श्रीवत्स यावत् नन्धावर्त्त, वर्द्धमानक, भद्रासन, कलश, मत्स्य आने दर्पण अही यावत् पडथी आ पाठने संधि थये छे, (आलिहिता काळं करेइ, उवयारत्ति किंते पाडलमल्लिय चपग असोग पुण्णाग वुय मंजरीणवमल्लिय वकुल तिलगकणवीर कुदकोज्जय कोरंटय पत्त दमणयवरसुरहि सुगंजग वियस्स) आ पाठने अर्थ आ प्रभाणु छे—जेक जेक-मंगल द्रव्यने आठ आठ रूपमां लप्याने तेणे तेमनो उपर रंग लयो रंग भरने पछी ते तेणे ते सर्वना आ प्रभाणु उपचार कर्यो गुहाणना पुग्गो वेलाणा पुग्गो, य पकना पुग्गो .

आलिरुख्य आकारं कृत्वा 'काऊरं' अन्तर्वर्णकं यदि भरणेन पूर्णानि कृत्वा 'करेड उवयारं
 ज्ति' करोति उपचारमिति कोऽसौ उपचार उत्याह 'किने' ! कोऽसौ तत्राह— 'पाडलम-
 ल्लिय चंपग असोग पुण्णाग चूयमजरी णवमालिय वकुलतिलग कणवीरकुंदकोज्जय
 कोरंठय पत्तदमणय वरसुरहि सुगंधगंधियस्स' पाटल मल्लिका चम्पकागोक पुन्नाग
 चूतमज्जरी नवमालिका वकुलतिलक कणवीरकुन्द कुञ्जक कोरंठरुपत्रदमनक वरसुरभि
 सुगन्धगन्धिकस्य तत्र पाटलं-पाटलपुष्पम् (गुलाब) इति प्रमिद्धम् मल्लिका मल्लिका
 विकसितपुष्पम् (वेलोति) भाषाप्रसिद्धम् चम्पका गोकपुन्नागाः पुष्पविशेषाः, चूतम-
 ज्जरी आम्रमज्जरी, वकुलः केसरो यः स्त्रीमुख सीधुसितो विकसति तत्पुष्पम्, तिलको
 यः स्त्रीकटाक्षनिरीक्षितो विकसितो भवति तत्पुष्पम्, कणवीर कुन्दे प्रभिद्धे, कुञ्जकम्
 कुञ्जो नाम वृक्षविशेषस्तत्पुष्पम्, पत्राणि दमनकः पुष्पविशेषः गनेः वरसुरभिः अत्यन्त
 सुरभिः तथा सुगन्धाः शोभनचूर्णा तेषां गन्धा यत्र स तथा तस्य अत्र तद्धितलक्षण
 इत्थं प्रत्ययः ततः विशेषणद्वयस्य कर्मण्यो बोध्यः इदञ्च कुसुम निरुपगोत्यस्य
 विशेषणम् यावत् पद्याद्यम्, पुनश्च 'तयगहगहिय करयल पठमद्व चंदपभवडरवेरुलिय-
 विमलदंडं जाव धूवं दलयडं' कचग्रहगृहीत करतल प्रभ्रष्ट चन्द्रप्रभप्रज्वैडूर्यविमलदंडं
 यावत् धूपं दहति, अत्र कचग्रहेत्यादेः प्रभ्रष्टेत्तन्तस्य कचग्रहगृहीत करतलविप्रसक्त
 प्रभ्रष्टस्य दशार्द्धवर्णस्य पठचवर्णस्य कुसुमनिकरस्य पुष्पपुञ्जस्य तत्र चित्र जानूत्सेध-
 प्रमाणमितम् अवधिनिकरं कृत्वा एतावत्पर्यन्तं तात्पर्यम्, तत्र कचग्रहो त्रिंशत्तमं
 युवत्याः पठचाङ्गुलिभिः केचोपु ग्रहणं तन्न्यायेन गृहीतः तथा तदनन्तरं करतलाद्वि-
 क्तः सन् प्रभ्रष्टः पतितः तस्य तथा दशार्द्धवर्णस्य पठचवर्णस्य कुसुमनिकरस्य पुष्प-
 राशेः तत्र कपाटपरिकरभूमी जानूत्सेधप्रमाणमितम् जानुं यावदुच्चत्वप्रमाणपरिमितम्
 अष्टाविंशत्यंगुलरूपम् अवधिनिकरम् अवधिना मर्यादया निकरं विस्तारकृत्वा 'चदप्य
 वडरवेरुलियविमलदंडं जाव धूवं दहइ' चन्द्रप्रभाः चन्द्रकान्ताः वज्राणि-हीराकाः वैडू-
 र्याणि वैडूर्यनामक रत्नानि वज्रठचमणि रत्नमक्तिचित्रमित्यारभ्य कडुच्छुकं प्रगृह्य

पुन्नागके फूल, आम्रकी मज्जरी, वकुलकी केशर-तिलक के पुष्प, कनेर के पुष्प, कुञ्जक के
 पुष्प, दमनक मरुवा-के पुष्प जो कि बहुत ही सुगंध से युक्त होते हैं उन पर चढ़ाये इसके
 बाद उसने कचग्रह की तरह गृहीत पश्चात् करतल से प्रभ्रष्ट दशार्द्ध वर्ण वाले पुष्पनिकर
 का वहाँ पर जानूत्सेधप्रमाण परिमित ढेर कर दिया फिर जिसका दंड चन्द्रकान्त वज्र एवं वैडूर्य
 से निर्मित हुआ है तथा यावत्पद गृहीत जिस में काञ्चन मणि और रत्नों से नाना प्रकार के

अष्टौकना पुष्पो पुन्नागना पुष्पो, आम्रनी मज्जरी, वकुलना केशर, तिलकना पुष्पो, कनेर
 ना पुष्पो कुञ्जकना पुष्पो, दमनक मरुवाना पुष्पो हे जेथो अतीव सुगंधित होय छे. तेमनी
 ऊपर थोडाथा तयरागह तेषु कथ अहनी जेम गृहित पश्चात् करतलधी प्रभ्रष्ट दशार्द्ध
 वडूरना पुष्प निकरना त्या जानूत्सेध प्रमाणे परिमन दमदो कथो पछी जेमनी हांरी
 अर्द्धकान्त, वज्र तेमज वैडूर्यधी निर्मित थयेही छे तेमज यावत् पद गृहीत जेभां कायन भव्ती

प्रयतः इत्यन्त ग्रामं एतादृश विशेषणविशिष्टम् 'कटुन्दुक' धूपाधानपात्रम् प्रयुज्य ग्रहीत्वा 'प्रयतः' सादरः आद्रियमाणो-धूपं ददाति दहतीत्यर्थः 'दहिता' दग्धा 'वामं जानुं अंचेड दाहिणं जानुं धरणियलसि निहदुदु' इत्यपि ग्राह्यम् तथा च वामं जानुम् अञ्जलि ऊर्ध्व-ङ्करोती, दक्षिणं जानुं धरणीतले निहत्य स्थापयित्वा पातयित्वा 'करयल जाव मत्थए अजलि कदुदु कवाडाण पणामं करेइ' करतलपरिगृहीत दहनसं शिरसा व्रतं मस्तके अञ्जलिद्वृत्त्वा कपाटयोः प्रणामं करोति नमनीय वस्तुनः उपचारं क्रियमाणे आद्रावन्ते च प्रणामस्य शिष्टव्यवहारौचित्यात् 'करित्ता' कृत्वा 'दंडरयण परामुमड' दण्डगत्तं परामृशति स्पृशति गृह्णा-ति 'तएणं तं दंडरयणं' ततः तदनु दण्डरत्नस्पर्शनान्तरं खलु तदण्डरत्नं कीदृशं तदित्याह 'पंचलइयं' पञ्चलतिकम् पञ्चलतिकाः कत्तलिकारूपाः अवयवा यत्र तत्तथा पुनश्च कीदृशम् 'बहर सारमइअ' वज्र सारमयम् वज्रस्य यत्सारं प्रधानद्रव्यं तन्मयम्-तद् घटितम् वज्रस्य यत्सारं प्रधानद्रव्यं तन्मयम्-तद् घटितम् वज्रवद् पुनश्च 'विणासणं सव्व सत्तूसेण्णाणं' सर्वशत्रु सेनानां विनाशनं विनाशकम् पुनश्च कीदृशम् 'खंधावारे णरवइस्स गइइदरि-विसमपम्भारगिरिवरपवायाणं समीकरणं' स्कन्धावारे नरपतेः गर्चदरी विषमप्राग्भारगि-

चित्र बनाये गये है ऐसे धूपकटाह को हाथ में लेकर बड़ी सावधानी से उसमें धूप जलाई (दहिता वामं जानुं अंचेड दाहिणं जानुं धरणियलसि निहदुदु करयल जाव मत्थए अंजलि कदुदु कवाडाण पणामं करेइ) धूपजला कर फिर उसने अपनी बाईं जानु को घुटने को जमीन से ऊपर रखा और दक्षिण जानु को जमीन पर स्थापित किया और दोनों हाथों की इस ढंग से अञ्जलि बनाई कि जिसमें दशों अंगुलियों के नख आपस में मिल जावे ऐसी अंजलि बनाकर उसने उस अंजलि को मस्तक पर रखकर दोनों किवाड़ों को प्रणाम किया क्योंकि नमनीय वस्तु के उपचार में आदि और अन्त में उसे प्रणाम किया जाता है ऐसा शिष्ट जनो का व्यवहार है । (करित्ता दंडरयण परामुमड) प्रणाम करके फिर उसने दण्डरत्न को उठाया (तएणं तं दंडरयणं पंचलइयं बहरसारमइअं विणासणं सव्व सत्तूसेण्णाणं खंधावारे णरवइस्स गइइरिविसमपम्भार-गिरिवरपवायाणं समीकरणं सतिकरं सुमकर हितकरं रण्णो हियइच्छिय मणोरहपूरग दिव्वमप्पडि-

अने रत्नाथी विविध प्रकारना चित्रो तयार करवाभा आयेछे जेवा धूपकटाह-धूपदानीने हाथमा धरिने भूषण सावधानीथी ते धूप कटाहमा धूप अणगायेछे । (दहिता वामं जानुं अंचेड दाहिणं जानुं धरणियलसि निहदुदु करयलजाव मत्थए अजलि कदुदु कवाडाण पणामं करेइ) धूप अणगावीने पछी तेछे घाताना वाम धूटणने जमीन उधर स्थापित कर्थे । अने अने हाथानी आ अमाछे सुद्रा अनावी के जेमां दशे दश आंगणीओना नथे । परस्पर बेगो थुई लथ जेवी आंगणीनी सुद्राअनावीने तेछे ते अजलीने भरतक उपर भूमी अने अने कथाटो नेअण्णाम कथां केभके नमनीय वस्तुना उपचारमा आदि तेभअ अंतमा तेने अण्णाम करवाभा आवे छे, जेवो शिष्टाचार छे, (करित्ता दंडरयणं परामुमड) अण्णाम करीने तेछे दंड रत्नने उठायेछे । (त एणं तं दंडरयणं पंचलइअबहरसारमइअं विणासणं सव्वसत्तूसेण्णाणं खंधावारे णरवइस्स गइइरि विसमपम्भारगिरिवरपवायाणं समीकरणं सतिकरं सुमकरं हितकरं रण्णो हिय इच्छिय मणोरहपूरगं दिव्वमप्पडिहयं दंडरयणं गहाय सत्तु पयाइ पच्चोसकइ) जे दंडना अवयवो पञ्चलतिका-कतलिका इप दता जे दंड रत्न पञ्जना साथी अनेदू दंड, सब शत्रुओ तेभअ तेभनी सेनाओने ते विनष्ट करनार दंड रत्नना

રિવરપ્રપાતાનાં સમીકરણમ્ તત્ર નરપતેઃ રાજ્ઞઃ સ્કન્ધવારે સેનાસમૂહસન્નિવેશે પ્રસ્તાવાદ્ ગન્તું પ્રવૃત્તે સતિ ગર્ત્તઃ ગઢા, ઇતિ ભાષાપ્રસિદ્ધમ્ દરી કન્દરા વિપમઃ ઉન્નતાઽવનતા પ્રાગ્ભારાઃ પ્રકુટભારાઃ ગિરિવરાઃઅત્ર ગિરિગન્ધેન શુદ્રગિરયો ગ્રાઘાઃ યે યાત્રોન્મુખાનાં રાજ્ઞાં ગચ્છન્તઃ સંન્યસમૂહસ્ય વિઘ્નકારાઃ સન્તિ પ્રપાતાઃ ગચ્છતાં જનાનાં સ્થલનહેતવઃ પાપા-
ણાઃ તેષાં સમીકરણમ્ સમભાગાપાદકમ્ 'સંતિકરં' શાન્તિકરમ્ ઉપદ્રવશાન્તિકારકમ્ નનુ યદિ ઉપદ્રવોપશામકં તત્ તર્હિ સતિ દળ્હરત્ન સગરસુતાનાં ઝ્વલનપ્રમ નાગધિપ કૃતોપદ્રવઃ કથં નોપશશામ ઇતિ ચેન્ન સોપક્રમોપદ્રવ વિદ્રાવણ એવ તસ્ય સામર્થ્યાત્ અનુક્રમોપદ્રવ વિદ્રાવણે સર્વથા તસ્ય સામર્થ્યાભાવાન્ અનએવ વિજયમાને વીરદેવે કુશિષ્યમુક્તા તેજોલેક્યા સુનક્ષત્ર સર્વાનુમતી અનગારો ભરનતીં નિનાયઃ, 'શુભકરં' શુભકરમ્ -કલ્યાણકરમ્ 'હિતકરં' હિતકરમ્ ઉત્તેરેઽ ગુણો રુપકારકારકમ્, પુનઃ ક્રોદ્ધશમ્ 'રણો હિય ઇચ્છિયમણોરહપૂરંગં'

હયં દંદરયણ ગઢાય સત્તદ્રુપયાઈ પચ્ચોસવઠ્ઠ) હસદળ્હ કે બવયવ પચ્ચલતિ કા કત્તલિકા રૂપ થે—યહ દળ્હરત્ન વજ્ર કે સાર સે બના હુઆ થા સમસ્ત ગત્તુઓં કા ઔર ડનકી સેનાઓ કા યહ બિનાશ નરને ચાલા થા । રાજા કે સેના સમૂહ કે સન્નિવેશ મેં —પઢાવ મેં ગઢાં કો દરોયોં કો, —કન્દરાઓં કો—જંચે નીચે ઓટે ઓટે પર્વતોં કો, યાત્રા કે સન્મુલ્હ હોકર જાનેવાલે રાજાઓં કી સેના કે ફિસલકર ગિરને મેં —કારણમૂત હોતે હૈં એસે પાષાણોં કો યહ ગમ કર દેતા હૈ તથા યહ—શાન્તિકર હોતા હૈ—ઉપદ્રવોં કો દૂર કર દેતા હૈ । યહા એસો બાશકા હો સક્તો હૈ કિ યદિ યહ દળ્હરત્ન ઉપદ્રવોં કો શાન્ત કરને કી શક્તિવાલા હૈ તો દળ્હરત્ન કે હોને પર મી સગર કે પુત્રોંકા ઝ્વલનપ્રમનાગાધિપ દ્વારા કિયા ગયા ઉપદ્રવ શાન્ત કયોં નહીં હો પાયા તો ઇસકા સમાધાન એસો હૈ કી યહ દળ્હરત્ન—સોપક્રમ ઉપદ્રવોં કો હો શાન્ત કરને મેં શક્તિ વાલા હોતા હૈ । અનુપક્રમ ઉપદ્રવોં કો શાન્ત કરને કી શક્તિવાલા નહીં હોતા હૈ ઇસલિએ વીર દેવ કે વિઘમાન હોને પર કુશિષ્યમુક્ત—તેજોલેક્યા ને સુનક્ષત્ર ઔર સર્વાનુમતિ નામક દો અનગારોં કો ભસ્મ કર દિયા । યહ ચક્તરત્ન શુભકર કલ્યાણકર હોતા હૈ એવં હિતકર ઉક્તગુણો દ્વારા ઉપકાર

સૈન્ય સમૂહને સન્નિવેશમા પઢાવમા ખાઠાઓને દરિઓને કંદરાઓને ઉચા નીચા પર્વતોને યાત્રા કરતી વખતે રાજાઓની સેના જેમના ઉપશ્ચી લપસી પડે એવા પાષાણોને એ સ્રમ કરી નાખે છે તેમજ એ શાંતિકર હોય છે ઉપદ્રવોનું ઉપશમન કરે છે અહીં એવી શંકા થાય છે કે એ એ કંદરત્ન ઉપદ્રવોને શાંત કરી શકે એવી શક્તિ ધરાવતુ હોય તો કંદરત્ન હોય તો પણ સગરના પુત્રોનું જ્વલન પ્રભનાગાધિપ વડે કરવામાં આવ્યુ તે વખતે ઉપદ્રવનુ ઉપશમ કેમ થયું નહીં તો આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે કે આ કંદરત્ન સોપક્રમ ઉપદ્રવો ને શાંત કરવા સમર્થ હોય છે અનુપક્રમ ઉપદ્રવોને શાંત કરવાની શક્તિ એમા હોતી નથી, અને એથી જ વીરદેવ વિઘમાન હોતા છતાં એ કુશિષ્ય મુક્તતેજો લેશ્યાને સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુમતી નામક એ અનગારે ને ભસ્મ કરી નાખ્યા. એ અકંદરત્ન શુભકર-કલ્યાણ કર હોય છે. તેમજ હિતકર હોય છે (રણો હિય ઇચ્છિય મણોરહ

રાજ: ચક્રવર્તિનો હૃદયેચ્છિતમનોરથપૂરકમ્, ગુહારૂપટોદધાટનાદિકાર્યરૂપમમર્થત્વાત્
'દિવ્ય' દિવ્યમ્-યક્ષમહસાધિષ્ઠિતમિત્યર્થ: 'અપ્પહિદ્યં' અપ્રતિહતમ્-અવિદપિ પ્રતિ-
ષાતમનાપન્નમ્ 'દંડરયણ' દંડરત્નમ્-દંડનામકં રત્નમ્ 'ગહાય' દસ્મે ગૃહીતા 'મત્ત-
દ્વપયાઈ પન્નોસક્કઈ' સપ્તાષ્ટપદાનિ પ્રત્યવજ્ઞકને અપમર્ષતિ મ મુષેણ: સેનાપતિ
રિતિ અત્ર સેનાપતે: સપ્તાષ્ટપદાપસરણં પ્રતિજીર્ણો: દ્વતરપ્રહારક્રમણાય 'પન્નોમક્કિતા'
પ્રત્યવજ્ઞક્ય-સપ્તાષ્ટપદાનિ અપસૃત્ય 'તિમિસ્સગુહાપ દાહિણિલ્લસ્સ દુવાસ્સ કવાઢે
દંડરયણેણં મહયા મહયા સદેણં તિક્કલુત્તો આઝહેઈ' તિમિસ્સગહાયા: દાક્ષિણાત્યસ્ય
દક્ષિણભાગવર્તિનો દ્વારસ્ય કપાટૌ દંડરત્નેન મહતા મહતા શબ્દેન ત્રિ:કૃત્વ-ત્રીન્
વારાન્ આકુદ્ધયતિ તાહયતિ અત્ર ઇત્યંભૂતલક્ષણે ઇતિ તૃતીયા, યથા પ્રકારેણ મહાન્
શબ્દ: ઉત્પદ્યતે તથા પ્રકારેણ તાહયતીત્યર્થ: તત: કિં જાતમિત્યાહ-'તણ' ઇત્યાદિ

કરનેવાલા હોતા હૈ । (રણો દિવ્યહૃષ્ટિય મનોરથપૂરક) ચક્રવર્તી કે હૃદય મેં વર્તમાન-હૃષ્ટિ
મનોરથ કો પુર કરને વાલા હૈ ક્યોં કી યહાં ગુહા કે કપાટોં કે ડહાટન વાદિ કાર્યોંકો કરતા હૈ ।
(દિવ્ય) યક્ષ સહસ્ર સે યહ અધિષ્ઠિત હોને કે કારણ દિવ્ય કહા જાતા હૈ (અપ્પહિદ્યં) યહ
કહીં મી પ્રતિષાત કો પ્રાપ્તનહીં હોતા હૈ ઇસલિપ અપ્રતિહત કહા ગયા હૈ ઇસ પ્રકાર કે ઇન
પૂર્વોક્ત વિશેષણોં સે યુક્ત (દંડરયણ ગહાય દંડરત્ન કોં હાથ મેં લેકર) સત્તદ્વપયાઈ પન્નોસક્કઈ-
વહ મુષેણ સેનાપતિ સાત આઠ પૈર પીછે હટા યહાં જો પ્રતિજિર્ણમુષેણ સેનાપતિ કા સાત
આઠ પૈર પિછે હટના પ્રકટ કિયા ગયા હૈ વહ ઇસકે દ્વારા દ્વતર પ્રહાર પ્રકટ કરને કે લિપ
કહાગયા હૈ (પન્નોસક્કિતા) સાત આઠ પૈર પિછે હટકર કે (તિમિસ્સગુહાપ દાહિણિલ્લસ્સ દુવા-
સ્સ કવાઢે દંડરયણેણં મહયા ૨ સદેણં તિક્કલુત્તો આઝહેઈ) ફિર ઇમ મુષેણસેનાપતિને
તિમિસ્સગુહા કે દક્ષિણ દિગ્વર્તી દ્વાર કે કિવાઢોં કો દંડરત્ન સે જોર જોરસે જિસસે શબ્દોં
કા નિકલના હો ઇસ રૂપ સે ત્રીનવાર તાહિત કિયા-કિવાઢો પર ત્રીન વાર જોર ૨ સે દંડ

પૂરક) ચક્રવર્તી ના હૃદયમાં વિષમાન હૃષ્ટિત મનોરથપૂરક એ ચક્રત્ન પૂરક હોય છે કેમકે
એ ચક્રત્ન શુક્રના કપાટોને ઉદ્ઘાટિત કરવા વગેરે કાર્યોં કરે છે (દિવ્ય) યક્ષસહસ્રોથી એ
અધિષ્ઠિત હોવા બદલ દિવ્ય કહેવામા આવે છે (અપ્પહિદ્ય) એ ચક્રત્ન કોઈ પણ સ્થાને
પ્રતિષાત કરાને પામતું નથી. એથી જ એને અધિષ્ઠિત કહેવામા આવે છે. આ પ્રમાણે એ
પૂર્વોક્ત વિશેષણોથી યુક્ત (દંડરયણ ગહાય) દંડરત્નને હાથનાં લઈને (સત્તદ્વ પયાઈ
પન્નોસક્કઈ) તે મુષેણ સેનાપતિ સાત આઠ ડગલા પાછો ખસ્યો અહીં એ પ્રતિજીર્ણ
મુષેણ સેનાપતિને સાત આઠ ડગલા પીછે હટ કરવાનું લખ્યું છે તે તેના વડે દ્વતર પ્રહાર
પ્રકટ કરવા માટે કહેવામા આવે છે (પન્નોસક્કિતા) સાત આઠ ડગલા પાછો ખસીને 'તિમિસ્સ
ગુહાપ દાહિણિલ્લસ્સ દુવાસ્સ કવાઢે દંડરયણેણં મહયા ૨ સદેણં તિક્કલુત્તો આઝહેઈ)
પછી તે મુષેણ સેનાપતિએ તિમિસ્સ શુક્રના દક્ષિણ દિગ્વર્તી દ્વારના કપાટોને હંડ રત્નથી
જોર-જોરથી કે એનાથી ચપ્પ થાય એવી રીતે ત્રણ વાર તાહિત કર્યા. એટલે કે કમાઢો લિપ

‘तएणं तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स क्वाडा सुसेणसेणावडणा दंडरयणेणं
महया महया सहेणं कौचारवं करेमाणा’ ततः आकुट्टनादनु खलु तमिसगुहायाः
दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ सुपेणनाम्ना सेनापतिना दण्डरत्नेन महता महता
शब्देन त्रिः कृत्वः—त्रीन् वारान् आकुट्टितौ सन्तौ महता महता शब्देन दीर्घतरनिना-
दिनः कौचस्य पक्षिविशेषस्येव बहुव्यापित्वात् य आग्वः शब्दः तं कुर्वाणौ ‘सरसरस्स
त्ति अनुकरणशब्दस्तेन तादृशं शब्दं कुर्वाणौ ‘सगाइं सगाइं’ स्वके स्वके—स्वकीये
स्वकीये ‘ठाणाइं’ स्थानेऽवष्टम्भभूतनोदकरूपे ‘पच्चोसक्कित्था’ प्रत्यवाप्वाष्किपा-
ताम् स्वस्थानात् प्रत्यपससर्पवतुः ‘तएण से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्ल-
दुवारस्स क्वाडे विहाडेइ’ ततः कपाटप्रत्यपसर्पणादनु खलु स सुपेणः सेनापतिः
तमिसगुहायाः दाक्षिणात्यस्य द्वारस्य कपाटौ विघाटयति उद्घाटयति यद्यपि इदं
सूत्रमावश्यकचूर्णौ वर्द्धमानस्रिकृतादिचरिते च न दृश्यते, तदाऽव्यवहित पूर्वसूत्रे
एव कपाटोद्घाटनम् अभिहितम्, यदि चैतत्सूत्रादर्शानुसारेण इदं सूत्रमवश्यं व्या-

रत्न पटका (तएणं तिमिस गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स क्वाडा सुसेणसेणावडणा दंडरयणेणं
महया २ सहेणं तिखुत्तो आउडिया समाणा महया २ सहेणं कोचारवणं करेमाणा) इसतरह-
तिमिन्न गुहा के दक्षिणदिग्वर्ती द्वार के किवाड़ जो कि सुपेण नामक सेनापति रत्न के द्वारा तीन
बार दण्ड रत्न के पटकने से जोर जोर का शब्द जिस प्रकार निकले इस ढंग से पटकने पर,
दीर्घतर शब्द करनेवाले कौच पक्षी की आवाज की तरह आवाज करते हुए तथा (सरसरस्स
सगाइं २ ठाणाइं) सर सर इस तरह का शब्द करते हुए अपने स्थान से विचलित हो गये—
सरक गये (तएणं से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स क्वाडे विहाडेइ) इसके बाद
उस सुपेण सेनापतिने तिमिन्न गुहाके दक्षिण दिग्वर्ती किवाड़ों को उद्धाटितकर दिया यद्यपि यह
सूत्र आवश्यक चूर्णों में और वर्द्धमान स्रि कृतादि चरित्र में नहीं उपलब्ध होता है इसकारण
अहित पूर्व सूत्र में ही कपाटोद्घाटन कहा गया है ऐसा जानना चाहिए। और यदि

अथ वार जेर—जेरथी ६ डरत्न ५७१३थो (तएण तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स
क्वाडा सुसेणसेणावडणा दंडरयणेण महया २ सहेणं तिखुत्तो आउडिया समाणा म
२ सहेणं कोचारव करेमाणा) आ प्रभाषे तिभिस्सा शुक्ष्णा इक्षिषु दिग्वतीं क्षरणा
कभाडो के जेभने सुपेण सेनापतिजे अथ वार ६ ड रत्नना जेर जेरथी शब्द थाय तेम
प्रताडित कथां अने प्रताडित थायाथी दीर्घतर अवाज करेनास कौच पक्षिनी जेम अवाज
करता तथा (सरसरस्स सगाइं २ ठाणाइं) सर सर आ प्रभाषे शब्द करता पोताना
स्थानथी विचलित थई गया ओटई के कभाडो पोताना स्थान परथी भसी गया (तएण
से सुसेणे सेणावई तिमिसगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स क्वाडे विहाडेइ) त्यारभाह ते सुपेण
सेनापतिजे तिभिस्स शुक्ष्णा इक्षिषु दिग्वतीं कभाडो, ने उद्घाटन कथां जेके आ सूत्र
आवश्यक चूर्णिभां अने वर्द्धमान स्ररीकृतादी आरित्रभा उपलब्ध थतुं नथी कोथीअ अव्य-
वहीत पूर्व सूत्रभां अ कपाटोद्घाटन कडेवाभा आन्य छे. अने जे जे सूत्र

रूपेण भवेत्तदा पूर्वमत्रे 'सगाड सगाइ ठाणाडं' इत्यत्र आर्पणान् पञ्चमी व्याख्येया
नेन स्वकाभ्यां स्थानाभ्यां कृपाटद्वयमम्मीलनास्पदाभ्या प्रत्यवस्तृताविति कञ्चिद्वि
कसेनानित्यर्थः तेन विघाटनार्थकमिदं न पुनरुक्तमिति 'विहाडेत्ता' विघाटय 'जेणेव
भरहे राया नेणेव उवागच्छड' यत्रेव भरतो राजा तत्रैव उपागच्छति 'उवागच्छिता'
उपागत्य 'जाव भरह राय करयल परिगहियं जणं विजण्ण वद्धावेड' सुपेणः सेनापति
यावत् भरतं राजाम् स्वस्थामिनम्, कृतलपरिगृहीतं दगनस्य निरमावर्तं मन्त्रके अज्ज
लिङ्कुत्वा नयेन विजयेन-जयविजयगन्दाभ्या नर्द्धयति-अशीर्वचनं ददाति 'वद्धावे-
त्ता एव वयासी' नर्द्धयित्वा एवं वक्ष्यमाणपक्षरेण अवादीत् उक्तवान् 'विहाडिया णं
देवानुप्पिया निमिगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारसस कवाडाए जणं देवानुप्पियाणं पियं
जिवेप्पमो पियमे भवउ' विहाटितौ-उत्पाटितौ खलु हे देवानुप्रियाः ! हे प्रभवः ! तमि-
न्नागुहायाः दाहिणात्यस्य दक्षिणभागवर्तिनो द्वारस्य कवाटी एतन्खलु देवानुप्रियाणां
देवानुप्रियेभ्यः प्रभुभ्यः प्रियं निवेदयामः, अत्र निवेदकस्य सेनापतेरेकत्वात् क्रियायाम्

यद् सूत्र यदा कहा गया है तो इसके अनुसार 'सगाड सगाइ ठाणाड' यत्र पर पचमी
विभक्ति समझ कर वे दोनों किंवाइ अपने अपने स्थान से कुछ खुलाये ऐसा समझना चाहिये,
इस कारण पुनरुक्ति का दोषयहां नहीं आता है । (विहाडेत्ता जेणेव भरहे राया नेणेव उवा-
गच्छड) किवाडों को खोलकर फिर वह सुपेण सेनापति नद्दाभरत राजा ये वडा पर गया
(उवागच्छिता जाव भरह राय करयलपरिगहियं जणं विजण्ण वद्धावेड) वहां जाकर
महागजा उमने यावत् भरत राजा को दोनों हाथ जोड़कर जय विजय शब्दों द्वारा वधाई दी
(वद्धावेत्ता एव वयासी) वधाई देकर उसने उनसे ऐसा कहा (विहाडियाण देवानुप्पिया ।
तिमिगुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडा एजणं देवानुप्पियाणं पिय जिवेप्पमो पिय मे भवउ)
हे देवानुप्रिय ! निमिगुहाके दक्षिणवर्ती द्वार के किवाड उत्पाटित हो चुके हैं मैं इस देवानु-
प्रिय के प्रिय अर्थको आप से निवेदन करता हूं यह आप के लिए इष्ट संपादक होवे. "जिवे-

कडेवासा आण्थु छे ते भुज्जण (सगाइ सगाइ ठाणाइ) अही पंचमी निम प्रत समल्लने
ते भन्नेकभाडो पोताना स्थान पंथी थोडा छेडी गया जेम समज्जु आकाण्थुथो मही
पुनइडित दोष थतो नथी (विहाडेत्ता जेणेव भरहे राया नेणेव उवागच्छड) कभाडोने
छिद्घाटित करीने पछी ते सुपेण सेनापति जया भरत राजा हुतो त्या गथो (उवागच्छिता
जाव भरत राय करयलपरिगहियं जणं विजण्ण वद्धावेड) त्या जधने तेणे यावत्
भरत राजा ने भन्ने हाथ जोडीने जय विजय शब्द वडे वधाभषी आपी (वद्धावेत्ता एव
वयासी) वधाभषी आपीने तेभने आ प्रभाणे निवेदन कयु "विहाडियाण देवानुप्पिया तिमिस
गुहाए दाहिणिल्लस्स दुवारस्स कवाडाए जणं देवानुप्पियाणं पिय जिवेप्पमो पिय मे भवउ)
हे देवानुप्रिय ! निमिगुहाका दक्षिण दिग्गती द्वारका कभाडो छिद्घाटित थछ गया छे,
हु देवानुप्रिय ! आपश्रीना प्रिय अर्थने आपश्री समझ निवेदन कयु छु जे आपश्री माटे
पुष्ट सम्पादक थाओ 'जिवेप्पमो भा जे भहुपयननेा प्रथेण करवाभा आवेछ छे ते समस्त
८९

एकवचनस्यौचित्येन यन्निवेदयाम इत्यत्र बहुवचनं तत्सपरिकरस्यापि आत्मनो निवेदकत्वं
 व्यापनार्थं तच्च बहुनामेकवाक्यत्वेन प्रत्योत्पादनार्थम् अथवा अस्मदो द्वयोश्चेति सूत्रेण
 एकत्वे द्वित्वे च विवक्षिते बहुवचनम् इति बोध्यम् ऐतत्, प्रियम् इष्ट-अभीष्ट मे भवतां
 भवतु ततो भरतः किं कृतवान् इत्याह—‘तएणं’ इत्यादि ‘तएणं से भरहे राया सुसेणस्स
 सेणावइस्स अंति ए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म इट्ठत्तु चित्तमाणंदि ए जाव हिअ ए सुसेण
 सेणावइं सक्कारेइ सम्माणेइ’ ततः—कपाटोद्घाटननिवेदनानन्तरं खलु स पदखंडा-
 धिपति भरतो राजा सुपेणस्य सेनापतेः अन्तिके समीपे एतमर्थं कपाटोद्घाटन-
 निवेदनानन्तरं खलु स भरतो राजा सुपेणस्य सेनापतेः अन्तिके समीपे एतमर्थं
 कपाटोद्घाटनारूपं श्रुत्वा निश्चम्य हृदये अवधार्य हृष्टतुष्टचित्तानन्दितः यावद्हृदयः
 सुषेणं—तन्नामानं सेनापतिं सत्कारयति बहुमूल्यं द्रव्यादिभिः सन्मानयति प्रियवचो
 भिः, सन्मानयति प्रियवचोभिः ‘सत्कारित्ता सम्माणित्ता’ सत्कार्यं सन्मान्य च
 ‘कोटुंबियपुरिसे सदावेइ’ कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति आह्वयति ‘सदावित्ता एवं

एमो” मैं जो बहुवचन का प्रयोग किया गया है वह समस्तपरिकर सहित सेनापति के निवेदन
 करने को प्रकट करने के लिए किया गया है अर्थात् सब परिवार मिलाकर सेनापति के मुखसे यह
 शुभ संवाद का अपनेराज भरत से निवेदन कर रहे हैं ऐसा जानना चाहिए अथवा—“अस्मदो
 द्वयोश्च” इस सूत्र से एकत्वअथवा द्वित्व विवक्षित होने पर भी बहुवचन प्रयुक्त होजाता
 है इसके अनुसार यहाँ बहुवचन प्रयुक्त हुआ है। (तएणं से भरहे राया सुसेणस्स सेणावइस्स
 अति ए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म इट्ठत्तु चित्तमाणंदि ए जाव हिअ ए सुसेण सेणावइं सक्कारेइ’
 सम्माणेइ) इसके बाद भूतराजाने सुषेण सेनापति से इस अपके अभीष्ट अर्थ संपादित होने
 की बात सुनी तो वह उसे सुनकर और उसे हृदय से निश्चिय कर हृष्ट तुष्ट चित्तानंदित हुआ
 यावत् उसका हृदय आनन्द से उछलने लगा और उसने उसी समय सुषेणसेनापति का बहुमूल्य
 द्रव्यादि प्रदान करके सत्कार किया और प्रियवचनों द्वारा उसका सन्मान किया (सक्का-
 रिता सम्माणित्ता कोटुंबियपुरिसे सदावेइ) सत्कार सन्मान करके फिर उसने कौटुम्बिक पुरुषों

परिकर सहित सेनापतिના નિવેદન કરવા માટે પ્રકટ કરનામા આવેલ છે એટલે કે સમસ્ત
 પરિકર મળીને સેનાપતિના મુખથી એ શુભ સંવાદ પોતાના રાજા ભરતને નિવેદન કરે છે
 આમ સમજવું બેઠીએ અથવા અસ્મદોદ્વયોશ્ચ એ સૂત્રથી એકત્વ અથવા દ્વિત્વ વિવક્ષિત
 હોવા છતાં બહુવચન પ્રયુક્ત થઈ ગયે છે એ સુજ્ઞ બહુવચન પ્રયુક્ત થયેલ છે
 (તપણં સે મરહે રાયા સુસેણસ્સ સેણાવહસ્સ અંતિ એ એયમટ્ઠં સોચ્ચા નિસમ્મ ઇટ્ઠ તુટ્ઠ
 ચિત્તમાણંદિ એ જાવ હિય એ સુસેણ સેણાવહં સક્કારેહ સમ્માનેહ) ત્યાર બાદ ભરત રાજાએ
 સુષેણ સેનાપતિના મુખથી સ્તુતિ અર્થ સંપાદિત થવા સંબંધી વાત સાંભળી અને તે
 પછી તેવાત હૃદયમાં નિશ્ચિન કરીને તે રાજા હૃષ્ટ-તુષ્ટ ચિત્તાનંદિત થયો યાવત તેનું
 હૃદય આનંદથી ઉછળવા લાગ્યું અને તેણે તેજ સમયે સુષેણ સેનાપતિનો બહુમૂલ્ય દ્રવ્ય
 આદિપ્રદાન કરીને સત્કાર કર્યો અને પ્રિયવચનોથી તેનું સન્માન કર્યું. (

वयासी' शब्दयित्वा आहूय एवं वक्ष्यमाण प्रकाशेण भवादीन ऊक्तान् 'स्निग्धामेव भो देवानुप्पिया !' निप्रमेय भो देवानुप्पियाः ! 'आमिसेक्कं हत्थिरयणं पडिक्कप्पेह' अभिवेक्काम्-अभिवेक्काम् पट्टहस्तिनं सर्पहस्तिप्रदानमिन्त्यर्थः हस्तिरग्नं प्रतिरूपयन् सज्जीकुरुत 'हयगयरहपवर तहेव जाव अंजनगिरिक्कूडमणिमं गयवरं णरवई दूरुडे' हयगजरथ प्रार तथैव यावत् अंजनगिरिक्कूडमन्निभम् अंजनपर्वतकूटवत् कूटगवर्णमुच्चं च गजवर हस्तिश्रेष्ठं नरपतिः भरतो राजा दूरुडे आरूढः सन् यन्कृतवान् तदाह ॥धृत्र१४॥
गजखडः सन् नृपतिः यत्कृतवान् तदाह - 'तए णं' इत्यादि ।

मूलम्-तएणं से भरहे राया मणिरयणं पगमुसइ तोतं चउ रंगुलप्प-
माणमित्तं च अणग्घं तंसिअं छलंसं अणोवपजुइं दिव्वं मणिरयण पतिसमं
वेरुलिअं सव्वभूअकंतं जेणय मुद्धागएणं दक्ख ण कैवि जाव हवइ
आरोग्गे य सव्वकालं तेरिच्छिअ देवमाणुसकयाय उवसग्गा सव्वे ण
करेंति तस्स दुक्खं संगामेऽपि असत्थनज्झो होइ णरोमणिवरं धरेंतो ठिय
जोव्वण केसअवड्डियणहो हवइ य सव्वभयविप्पमुक्को तं मणिरयणं
गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुंभोए णिक्खिवइ तएणं से
भरहाहिवे णरिदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे जाव अमरवइसण्णिभाए
इद्धीए पहियकित्ती मणिरयणकउज्जोए चक्करयणदेसियमग्गे अणे-
गरायसहस्साणुयायमग्गे महया उक्किट्ठ सीहणाय बोलकलरवेणं समु-
ददरवभूअंपिव करेमाणे करेमाणे जेणेव तिमिसगुहाए दाहिणिल्ले

को बुलाया- (सदाविता एवं वयासी) बुलाकर उनसे उसने ऐसा कहा- (स्निग्धामेव भो देवानुप्पिया ! आमिसेक्कं हत्थिरयण पडिक्कप्पेह) हे देवानुप्पियो ! तुम बहुत ही जल्दी आमिसेक्क हस्तिरग्न को- अभिवेक्क योग्य प्रधान हस्ति को सजाओ (हय गयरह पवर तहेव जाव अंजन-गिरि कूडसणिमं गयवरं णरवई दूरुडे) इसके बाद हय, गज, रथ प्रार यावत् अंजनगिरि के कूट जैसे श्रेष्ठ हस्ती पर भरतराजा आरूढ हुआ -॥१४॥

सम्मानिता कोडंबिय पुरिसे सद्धावेह) श्लोकार तेमश्च सम्मान कसीने पछी तेबुं डीटुं 'जिक्क पुडुपोने भावाण्या (सद्धाविता एवं वयासी) भावाणीने ते पुडुपोने तेबुं आ प्रभावे कल्लु' (स्निग्धामेव भो देवानुप्पिया ! आमिसेक्क हत्थिरयण पडिक्कप्पेह) हे देवानुप्पियो ! तमे णहुं थीम आमिसेक्क हस्तिरग्नं योग्य प्रधान हस्तीने सुसज्जित करे। (हयगयरह पवर तहेव जाव अंजनगिरि कूडसहणिमं गयवरं णरवई दूरुडे) त्पार भाह हय, गज, रथ, प्रार यावत् अंजन गिरिना कूट जेवा श्रेष्ठ हस्ती उपर भरतराजा आरूढ थया। ॥सू १४॥

दुवारे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तिमिसगुहं दाहिणिल्लेणं दुवारेणं
 अईइ ससिव्व मेहंघयागनिवहं । तएणं से भग्हे राया छत्तलं दुनालमंमिअं
 अट्ठकणियं अहिगरणिमंठियं अट्ठ सोवणियं कागणिरयणं पगमुमइत्ति
 तएणं तं चउरंगुलप्पमाणमित्तं अट्ठसुवण्णं च विसहरणं अउलं चउरंस-
 संठाणसंठिअं समतलं माणुम्माणजोगा जतोलागे चरति मव्वजणपन्नवगा
 णइव चंदो णइव तत्थ सूरे ण इव अग्गी णइव तत्थ मणिणो तिमिरणासेंति
 अंधयारे जत्थ तयं दिव्वं भानजुत्तं दुवालसजोयणाइ तस्स लेसाउ विवद्धंति
 तिमिरणिगरपडिसेहिआओ रत्ति च सव्वकालं खंधावारे करेइ आलोअं
 दिवसभूअं जस्स पभावेण चक्कवट्ठी तिमिसगुहं अतीति सेण्णसहिए
 अभिजेतुं वितियमद्धभरहं रायवरे कागणि गहाय तिमिसगुहाए पुरच्छि-
 मिल्लपच्चत्थिमिल्लेसुं कडएसुं जोयणंतरियाइ पंचघणुसयविकखंभाइं
 जोयणुज्जोयकराइं चक्कणेमी संठियाइ चंदमंडलपडिणिकासाइं एग्गूण
 पण्णं मंडलाइ आलिहमाणे आलिहमाणे अणुप्पविसइ तएणं सा तिमिस
 गुहा भरहेणं रण्णा तेहिं जोयणंतरिएहिं जाव जोयणुज्जोयकरेहिं एग्गूण
 पण्णाए मंडलेहि अलिहिज्जमाणेहिं आलिहिज्जमाणेहिं खिप्पामेव
 आलोगभूया दिवसभूया जाया यावि होत्था ॥सू० १५॥

छाया—तत. खलु स भरतो राजा मणिरत्नं परामृशति 'तोतं' इति सम्प्रदायगम्यम्
 चतुरंगुलप्रमाणमितं च अनर्घम्, श्वस्रम्, षडंसम्, अनुपमतिष्ठति दिव्यम्, मणिरत्नं
 समम्, वैदूर्यं सर्वभूतकान्तम्, येन च मूर्द्धगतेन न दुःखं किञ्चित् यावद् भवति अ-
 च सर्वकालम्, तिर्यग्देव मनुष्यकृताः उपसर्गाश्च सर्वे न कुर्वन्ति तस्य दुःखम्, सप्रा-
 अशस्त्रवच्यो भवति 'नरो मणिवरं' धरन् स्थितयौवनकेशावस्थितनखी भवति च ससभस्त
 विप्रमुक्तः तत् मणिरत्नं गृहीत्वा स नरपतिः हस्तिरत्नस्य दाक्षिणात्ये कुम्भे निक्षि-
 ततः खलु स भरताधिपो नरेन्द्रो दारावस्तुन सुकृतरतिदवक्षस्कः यावत् अमरपतिसन्नि-
 मया ऋद्ध्या (युक्तः) प्रथितं द्वीप्तिं मणिरत्नकृतोद्योत चक्ररत्नदेशितमार्गः अनेकराज स-
 स्त्रानुयातमार्गं महतोत्कृष्टसिंहनादबोलकलकलरवेण समुद्ररवभूतामिव कुर्वन् यत्रैव तमिदं
 स्नायुहाया दाक्षिणात्यं द्वारं तत्रैवोपागच्छति उपागत्य तमिस्रागुहां दाक्षिणात्येन द्वारेणा-
 त्येति शशीव मेघान्धकारनिवहम् । ततः खलु स भरतो राजा षड्वल द्वादशाक्षमभृक्-
 णिकम् अधिकरणसंस्थितम् अष्ट सौवर्णिकम् काकणीरत्नम् परामृशति । ततः खलु तत् चतु-
 रङ्गुलप्रमाणमितम् अष्टसुवर्णं च विवहरणम् अतुलं चतुरस्रसंस्थानसंस्थितं समतलं ।

नयोगाः यतो लोके चरन्ति सर्वजनप्रजापता नापि चन्द्रा नया नत्र सूर्य तगाऽग्निनवर्षा
तत्र मणयः तिमिरं नाशयन्ति अन्धकारे यत्र तत्र द्विष्य प्रमाद्युक्तं द्वादशयोजनानि तस्य
लेङ्गा विवर्द्धन्ते तिमिरनिकरप्रतिपेक्षिका रत्नं च सर्वकालं स्फुट्याचारे कागति द्विष्य
भूतम् आलोकं करोति ' यस्य प्रभावेण चक्रवर्त्ती तमिस्रा गुणम् अत्येति मन्त्रादितो हि
तीयमर्द्धभरतम् अभिजेतुम् रात्रयः कार्णा गृहीत्वा तमिस्रागुदायाः पीरन्त्यपाश्चान्ययो
कटकयोः योजनानन्तरितानि पञ्चघनुः शतविंशतमानि योजनानान्तर्गताणि चक्रनेमि संन्धि
तानि चन्द्रमण्डल प्रतिनिकाशानि एकानवञ्चाशनं मण्डलानि आश्रितान् अनुविशति, तत
खलु सा तमिस्रागुदा भरतेन राजा तैर्याजनान्तरितैः गच्छद् योजनान्तरैरेकोनपञ्चाशता
मण्डलैः आलिख्यमानैः आलिख्यमानैः क्षिप्रमेव आलोकं भूता उद्योतं भूता द्विसप्तभूता
जाता चाप्यभवत् ॥ सू. १५ ॥

टीका—'तएण से' इत्यादि । 'तएणं से भरहे राया मणिरयण परामुसह' ततो
गजारोहणानन्तरं खलु स भरतो राजा मणिरत्न परामृशति हस्तेन स्पृशति किं विशिष्ट
तदित्याह—'तोतं, इति सम्प्रदायगम्यं विशिष्टाकार मम्पन्नम् मुन्दरम् तथा 'चउरंगुलप्पमा
णमित' चतुरंगुलप्रमाणमात्रं च तत्र चतुरंगुलप्रमाणा मात्रा दैर्घ्येण यस्य तत्तथा चशब्दाद्
द्वयंगुलपृथुलमिति प्राबल्यं तदेवाह 'चउरंगुलो दुअंगुलपिहुलोअमणी' इति 'अणघ,
अनर्घम्—अमूल्यं न केनापि तस्यार्घः मूल्यं कर्तुं शक्यते इत्यर्थः पुनः कीदृशम् 'तंसिअ'

हाथी के ऊपर बैठकर भरतराजाने क्या किया सो कहते हैं—

तएणं से भरहे राया मणिरयणं— इत्यादि सू.—१५—

टीकार्थ—(तएण से भरसे राया मणिरयण परामुसह) भरत राजा ने जब कि वह गज श्रेष्ठ पर
अरुढ़ हो चुका तत्पश्चात् मणिरत्न को छुआ य मणिरत्न—(तोतं चउरंगुलप्पमाणमित्त च अणघं
तंसिअं छल्लस अणोवमजुहं दिव्व मणिरयणपतिसमवेरुल्लियं सव्वमयकत्तं) तोत था इह पद का अर्थ
सम्प्रदाय गम्य है अर्थात् विशिष्ट आकार से युक्त सुदरता वाला तथा प्रमाण में यह चार अंगुल का
था अर्थात् यह चार अंगुल का छम्बा था और दो अंगुल का मोटा था क्योंकि 'चउरंगुलो
अंगुल पिहुल्लोयमणी' ऐसा कहाग या है. अनर्घ्य था—इसका मूल्य नहीं था—अमूल्य था—

हाथी ऊपर बैसीने भरत राजाએ જે કાર્ય કહ્યું તેવું વર્ણન કરે છે

। टीकार्थ—(ते एणं से भरहे राया मणिरयण इत्यादि) सू. १५

। (त एण से भरहे राया मणिरयण परामुसह) व्यापारे भरत राजा गज श्रेष्ठ हस्ती
— पर आरुढ़ થઇ ગયો ત્યાર બાદ તેણે મણિરતનને સ્પર્શ કર્યો એ મણિરતન (તોતં
'ચઉરંગુલપ્પમાણમિત્ત ચ અણઘ તસિય છલ્લસ અણોવમજુહં' દિવ્વં મણિરયણપતિસમ
વલ્લિયં સવ્વમયકત્તં) તોત હતુ 'તોત' પદનો અર્થ સમ્પ્રદાય ગમ્ય છે તેમજ પ્રમા-
ણમાં એ મણિરતન ચાર અંગુલ જેટલુ હતુ અટલે કે એ ચાર અંગુલ જેટલુ લાંબુ અને
બે અંગુલ પ્રમાણ મોટુ હતુ કેમકે 'ચઉરંગુલો દુઅંગુલ પિહુલ્લોયમણી, આ પ્રમાણે કહેવામા
આવ્યું છે એ મણિરતન અનર્ઘ્ય હતુ. એની કીમત થઈ શકે તેમ ન હતુ અર્થાત્

અયમ્ તિલ્લોડસયઃ કોટયો કોળાઃ યત્ત તત્તયા ઈદ્રગં સત્ 'છંદમ પદસ્રં પદ્કોટિકમ્
 લોકેડપિ પ્રાયો વૈદ્યર્થસ્ય મૃદજ્ઞાકારત્વેન પ્રમિદ્ધન્વાન્પદ્યો ઝન્નતવૃત્તત્વેનાન્તરિતસ્ય
 સઙ્ગજપિદ્ધસ્ય ઉભયાન્તરર્વિનોડસિત્રવપસ્ય મર્યાત્ નનુ પડમમિત્યનેનૈવ સિદ્ધે અયમ્
 પડસ્રમિત્યુક્તિ' ક્ષિપર્થા ઇતિ ચેન્ન ઉભયોગ્નયયો નિર્નરકોટિપદ્મકમવને નાપિ
 પડમ્મનાયાઃ સમ્મર્યાત્ તદ્વ્યવસ્થેદાર્થમ્ અયમ્ મન્ પડસ્રમિત્યુક્તેઃ તયા 'અળો
 વમજુદ્' અનુગરયુતિ અનુપમાદ્યુતિ યંસ્ય તત્તયા પુનઃ કીદશમ્ 'દિવ્ય' દિવ્યમ્-મણિરચન-
 પતિપમં' મણિરત્નપતિયમમ્ મણિરત્નેપુ પૂર્વાક્તિપુ પતિસમમ્ શ્રેષ્ઠમ્ સર્વોત્કૃષ્ટત્વાત્ 'વેરુ
 લ્હિઅ' વૈદ્યર્થમ્ વૈદ્યર્થજાતોયમ્ 'સવ્વભૂયઃકંતં' સર્વભૂતકાન્તમ્ સર્વેષા ભૂતાનાં કાન્તં-કામ્યમ્
 સકલજનમનોહારકમ્ इत्यर्थः 'જેણય મુદ્દાગણ દુઃખલં ણ કિંચિ જાવ હવડ' યેન ચ મુદ્દ
 ગતેન શિરોધૃતેન હેતુભૂતેન ન કિંચિદ્ યાવદ્ દુઃખં ભવતિ જાયતે 'આરોગ્યે ય સવ્વ
 કાલં, આરોગ્યં નૈરુપ્યં ચ મર્યાકાલ મર્યાતિ, નેચિત્ત મ દેવમાણુસકયાય ઝવસગ્ગા સવ્વેણ

કોઈ ફસફી કોમત નહીં કર સકતા થા. આકાર મેં યહ તિલ્લોળ યા-નિલ્લૂટા થા પરંતુ યહ
 પદ પેઝા યા લોક મેં મી પ્રાય વૈદ્યર્થમાળ મૃદજ્ઞાકાર રૂપ મે પ્રમિદ્ધ હૈ ફસફે બીચ મેં
 ઝન્નત વૃત્ત હો જાને કે કારણ આજુ વાજુ મે ત ન તોન કોટિકા સદ્ભાવ સ્વભાવતઃ આજાતા
 હૈ, યદા દેવી આશંકા તો હોસકતી હૈ કિ જન યહ પદ્પેઝા કહા ગયા હૈ તો ફિર ફસે તિલ્લૂટા
 કહને કા કયા કારણ હૈ? તો ફસકા ઉત્તર યદ્ હૈ કિ આજુ વાજુ મે મી પદ પેઝતા કા સદ્ભાવ
 ફસ તરહ સે ન બન જાવે ફસ બાત કો નિરાકરણ કરને કે લિયે "અયમ્" પદ સ્વતન્ત્ર રૂપ સે કહા
 ગયા હૈ. અર્થાત્ યહ તિલ્લૂટા હોતા હુઆ મી પદ પેઝા યા દ્યુતિ અનુપમ યી યહ દિવ્ય થા. મણિ
 દ્વય રત્નો મેં યહ સર્વોત્કૃષ્ટ હોને સે ઝનકા પતિસમ થા યહ વૈદ્યર્થજાતી કા થા. યહ સર્વભૂત-
 કાન્તથા. - સમસ્ત પ્રાણિયો કી ચાહતા કે યોગ્ય થા-(જેણ ય મુદ્દાગણ દુઃખલં ન કિંચિ જાવ
 હવડ, આરોગ્યે મ સવ્વકાલનિરિચ્છિય દેવમાણુસકયા ય સવ્વે ણ કરેતિ તસ્સ દુઃખલં) ફસે મસ્તક

અમુક્ય હંતુ એની કોઇપણરીતે કિ મત થઇજશકતીનહતી આકારમા એ ત્રિકોણ હંતુ' પણ
 એ પદ્પેઝા હંતુ લોકમાં પણ વૈદ્યર્થમણિ મૃદગાકાર રૂપમાં પ્રસિદ્ધ છે જ એથી જ વચ્ચેથી
 ઊન્નત વૃત્ત હોવાથી બન્ને તરફથી ત્રણત્રણ કોટીનો સદ્ભાવ સ્વભાવતઃ આવી જાય છે
 અત્રે એવી આશંકા થઇ શકે તેમ છે કે જ્યારે એ પદ્પેઝા કહેવામાં આવેલ છે
 તો પછી આને ત્રણ ખુણાવાળું થા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે? તો આ શંકાનો જવાબ
 આ પ્રમાણે છે કે બન્ને તરફ પદ્પેઝતાની સદ્ભાવના થઇ ન જાય તેના માટે જ 'અયમ્'
 પદ્મ કથન અત્રે સ્વતન્ત્ર રૂપમાં કરવામાં આવેલ છે એટલે કે આ ત્રણ ખુણીયું હંતુ
 છતાં પદ્પેઝા હંતુ આ રત્નની દ્યુતિ અનુપમ હતી એ દિવ્ય હંતુ મણિ તેમજ રત્નોમાં
 એ સદોત્કૃષ્ટ હોવા બદલ પતિસમ હંતુ એ વૈદ્યર્થ ભતિશ્વ હંતુ એ સર્વ ભૂતકાન્ત હંતુ
 સમસ્ત પ્રાણીઓની આહવા યોગ્ય હંતુ (જેણય મુદ્દાગણ દુઃખલં ન કિંચિ જાવ હવડ
 આરોગ્યે સવ્વકાલંતિરિચ્છિય દેવમાણુસકયા ય સવ્વે ણ કરેતિ તસ્સ દુઃખલં)
 એ રત્નને મસ્તક ઉપર ધારણ કરવાથી ધારણ કરતાં ને કોઇ પણ ભતની તકલીફ કે અિંતા

करेति तस्स दुःख' तिर्यङ् देवमनुष्यकृताः च शब्दस्य व्यवहितमम्बन्धादुपसर्गाश्च
सर्वे न कुर्वन्ति तस्य मणिरत्नधारकस्य दुःखम् 'संगामे वि असत्थवज्जो होड' संग्रा-
मेऽपि अशस्त्रवध्यो भवति तत्र संग्रामेऽपि बहुविगोधिसमरे अल्पविगोधियुद्धे वा न
शस्त्रवध्योऽस्त्रवध्यः शस्त्रैर्वध्यो न भवति. 'णरो मणिवरं घरेतो ठिय जोव्वण के' अवद्विय
णहो हवइ सव्वभयविप्पमुक्को' नरो मणिवरं धरन् स्थितयं'नकेशावस्थितनखो
भवति च सर्वभयविप्रमुक्तः तत्र नरो मणिवरं मणिश्रेष्ठं धरन् दधत् स्थितविन-
श्वरभावमनापन्नं यौवनं युवत्वं यस्य स तथा केशैः सहावस्थिताः अवर्द्धिष्णवो नत्वा
यस्य स तथा स्थितयौवनश्चासौ केशावस्थितनखश्चेति स्थितयौवनकेशावस्थितनखः
तथा सर्वभयविप्रमुक्तः सकलत्रासविमुक्तश्च भवति. 'तं मणिरयण गहाय से णरवई हत्थिर
यणस्स दाहिणिल्लाए कुभीए णिक्खिवइ' तत् पूर्वोक्त विशेषणविशिष्टं मणिरत्नं गृही-
त्वा हस्ते गृहीत्वा स नरपतिः भरतः हस्तिरत्नस्य गजश्रेष्ठस्य दाक्षिणात्ये दक्षिण-
भागवर्तिनि कुम्भे निक्षिपति निबन्धाति कुभीए इत्यत्र स्त्रीत्वं प्रकृतत्वात् 'तणं से
मरहाहिवे णरिदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे' ततः खलु स भरताधिपो नरेन्द्रः नरपतिः

धारण कर्ता को किसी भी प्रकार का दुःख नहीं होता है अर्थात् इसके मस्तकपर धारण करते-
समस्त दुःख धारण कर्ता के नष्ट हो जाते हैं सदा काल धारण कर्ता नीरोग रहता है इममणि-
रत्न को धारण करनेवाले के ऊपर किसी भी समय तिर्यञ्च देव और मनुष्य कृत उपसर्ग
जरा सा भी कष्ट नहीं दे सकते हैं. (संगामे वि असत्थवज्जो होइ णरो मणिवरं घरेतो ठियजो-
व्वणकेस अवद्वियणहो हवइ अ सव्वभयविप्पमुक्को) संग्राम में भी बड़े से बड़े युद्ध में भी इस
रत्न को धारण किये हुए मनुष्य शस्त्रों द्वारा भी वध्य नहीं हो सकता है धारण कर्ता का यौवन
सदाकाल स्थिर रहता है इसके नख और केश नहीं बढ़ते हैं. यह सर्व प्रकार के भय से रहित
होता है (तं मणिरयण गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुभीए णिक्खिवइ) इस प्रकार
के इन पूर्वोक्त विशेषणों वाले मणिरत्न को लेकर उस नरपतिने उसे हस्तिरत्न के दाहिने कुम्भ
में बांध दिया (तणं से मरहाहिवे णरिदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे जाव अमरवइ सण्णिभाए

थती नथी अटवै के ओने धारण करता अ धारण करनाना सर्व दुःखो नाश पाये छे
धारण करनार सहाकाण निरोगी रहे छे ओ भण्णि रत्नने धारण करनार उपर केअ
पणु सभये तिर्यञ्च देव अने मनुष्यकृत उपसर्गोनी अमर थती नथी (संगामे वि असत्थ-
वज्जो होइ णरो मणिवरं घरेतो ठियजोव्वणकेस अवद्वियणहो हवइअ सव्वभय-
विप्पमुक्को) स आभमा पणु अय करमा भय कर सुद्ध मा पणु ओ रत्नने धारण करनार
मनुष्य शस्त्र वडे पणु वध्य थर्ध शक्केना नथी धारण करनारनु यौवन सदा काण स्थिर रहे
छे तेना नभ अने वाण वधता नथी ते सर्व प्रकारना भयेथी सुकत रहे छे. (तं मणि-
रयण गहाय से णरवई हत्थिरयणस्स दाहिणिल्लाए कुभीए णिक्खिवइ) आ प्रभाणे
ते पूर्वोक्त विशेषणे वाणा भण्णिरत्नने लभने ते नरपतिओ हस्ती रत्नना दक्षिण तरङ्गेना
कुंभ स्थणमा बांधो दीधु (तणं से मरहाहिवे णरिदे हारोत्थए सुकयरइयवच्छे

ત્ર્યસ્ય તિસ્રોઽસ્યઃ કોટયો કોણાઃ યત્ર તત્તથા ઈદ્રગં સત્ 'છત્રમ પટસ્ત્રં પટ્કોટિકમ્
લોકેઽપિ પ્રાયો નૈદ્વૈર્યસ્ય મૃદજ્ઞાનાત્વેન પ્રમિદ્ધન્વાન્મયે ઉન્નતવૃત્તત્વેનાન્તરિતસ્ય
સહજપિદ્ધસ્ય ઉત્થાન્તરર્તિનોઽન્નિત્રયસ્ય સત્તાત્ નનુ પડમ્યમિત્યનેનૈવ સિદ્ધે ત્ર્યસ્ય
પડમ્યમિત્યુક્તિ' કિમર્થાં ઇતિ चेन्न उभयोरन्तर्गतयो निर्गन्तरकोटिपट्टक्रमवने नापि
पडम्यनायाः सम्भवात् तद्व्यवच्छेदार्थम् त्र्यस्य सन् पडस्यमित्युक्तेः तथा 'अणो
वमजुइ' अनुगतद्युति अनुपमा द्युति यस्य तत्तथा पुनः कीदृशम् 'दिव्य' दिव्यम्-मणिरगण-
पतिपमं' मणिरत्नपतिपमम् मणिरत्नेषु पूर्वत्रिनेषु पतिसमम् श्रेष्ठम् सर्वोत्कृष्टत्वात् 'वेरु
लिअं' वैદ્યમ્ वैદ્યજાતોયમ્ 'સવ્વભૂયઃ' સર્વભૂતકાન્તમ્ સર્વેષાં ભૂતાના કાન્તં-કામ્યમ્
સકલજનમનોહારકમ્ इत्यर्थः 'जेणय मुद्भागण दुक्खं ण किंचि जाव हवइ' येन च मुद्ध-
गतेन शिरोधृतेन हेतुभूतेन न किञ्चिद् यावद् दुःखं भवति जायते 'आरोगे य सव्व
कालं, आरोग्यं नैरुग्यं च परीक्षा भवति, नैच्छिन्नं च देवमाणुसकया उवसग्गा सव्वेण

કોઈં હસકી કોમન નહીં કર સકતા થા. આઠાર મેં યહ તિત્તોળ થા-નિલ્હૂંટા થા પરંતુ યહ
પદ્ પેઝા થા લોફ મેં મી પ્રાય વૈદ્યમણિ મૃદજ્ઞાનાકાર રૂપ મેં પ્રમિદ્ધ હૈં હસસે બીચ મેં
ઉન્નત વૃત્ત હો જાને કે કારણ આજુ વાજુ મેં ત ન તોન કોટિકા સદ્ભાવ સ્વભાવતઃ આજાતા
હૈ. યશાં એમી આશંકા તો હોસકતી હૈં કિં જર યહ પટ્પેલા કહા ગયા હૈં તો ફિર હસે તિલ્હૂંટા
કહને કા ક્યા કારણ હૈં? તો હસકા ઉત્તર યહ હૈં કિં આજુ વાજુ મેં મી પદ્ પેઝતા કા સદ્ભાવ
હસ તરહ સે ન બન જાવે હસ વાત કો નિરાકરણ કરને કે ત્રિયે "ત્ર્યસ્ય" પદ સ્વતન્ત્ર રૂપ સે કહા
ગયા હૈં. અર્થાત્ યહ તિલ્હૂંટા હોતા હુઆ મી પદ્ પેઝા થા દ્યુતિ અનુપમ યી યહ દિવ્ય થા. મણિ
પવ રત્નોં મેં યહ સર્વાત્કૃષ્ટ હોને સે ઉન્નત પતિસમ થા યહ વૈદ્યજાતી કા થા. યહ સર્વભૂત-
કાન્તથા. - સમસ્ત પ્રાણિયો કોં ચાહના કે યોગ્ય થા-(જેણ ય મુદ્ધાગણ દુક્ખં ન કિંચિ જાવ
હવઈ, આરોગે અ સવ્વકાલંતિરિચ્છિય દેવમાણુસકયા ય સવ્વે ણ કરેતિ તસ્સ દુક્ખં) હસે મસ્તક

અમુદ્ય હતુ એની કોઇપણરીતે કિમત થઇજશકતીનહતી આકારમા એ ત્રિકોણ હતુ પથ
એ પટ્પેલા હતુ લોકમાં પથ વૈદ્યમણિ મૃદગાકાર રૂપમાં પ્રસિદ્ધ છે જ એથી જ વચ્ચેથી
ઉન્નત વૃત્ત હોવાથી બન્ને તરફથી ત્રણત્રણ કોટીનો સદ્ભાવ સ્વભાવતઃ આવી જાય છે.
અત્રે એવી આશંકા થઇ શકે તેમ છે કે જ્યારે એ પટ્પેલા કહેવામાં આવેલ છે
તો પછી આને ત્રણ ખુણાવાળું થા કારણથી કહેવામાં આવેલ છે? તો આ શંકાનો જવાબ
આ પ્રમાણે છે કે બન્ને તરફ પટ્પેલતાની સદ્ભાવના થઇ ન જાય તેના માટે જ 'ત્ર્યસ્ય'
પદનું કથન અત્રે સ્વતન્ત્ર રૂપમાં કરવામાં આવેલ છે એટલે કે આ ત્રણ ખુણીયું હતુ
છતાં પટ્પેલા હતુ આ રત્નની દ્યુતિ અનુપમ હતી એ દિવ્ય હતુ મણિ તેમજ રત્નોમાં
એ સદોત્કૃષ્ટ હોવા બદલ પતિસમ હતુ એ વૈદ્ય' જાતિનું હતુ એ સર્વ ભૂતકાન્ત હતુ
સમસ્ત પ્રાણીઓની ચાહના યોગ્ય હતુ (જેણય મુદ્ધાગણ દુક્ખં ન કિંચિ જાવ હવઈ
આરોગે અ સવ્વકાલંતિરિચ્છિય દેવમાણુસકયા ય સવ્વે ણ કરેતિ તસ્સ દુક્ખં)
એ રત્નને મસ્તક ઉપર ધારણ કરવાથી ધારણ કરતાં ને કોઇ પથ જાતની તકલીફ કે ચિંતા

કરેતિ તસ્ય દુઃખ' તિર્યજ્ઞ દેવમનુષ્યકૃતાઃ ચ ગન્દસ્ય વ્યવહિતમમ્બન્ધાદુપમર્ગાશ્ર
સર્વે ન કુર્વન્તિ તસ્ય મણિરત્નધારકસ્ય દુઃસુમ્ 'સંગામે વિ અસત્થવજ્ઞો દોઢ' સંગ્રા-
મેડપિ અશસ્ત્રવધ્યો ભવતિ તત્ર સંગ્રામેડપિ વદ્ધુવિગેધિમમરે અલ્પવિગેધિયુદ્ધે વા ન
શસ્ત્રવધ્યોડશસ્ત્રવધ્યઃ શસ્ત્રવધ્યો ન ભવતિ. 'ળરો મણિવર ધરેતો ઠિય જોન્વળ કેમ અવદ્વિય
ળહો હવઙ્ સવ્વમયવિપ્પમુક્કો' નરો મણિવર ધરન્ મ્થિનય'વનકેશાવમ્થિનનસો
ભવતિ ચ સર્વમયવિપ્રમુક્તઃ તત્ર નરો મણિવરં મણિશ્રેષ્ઠ ધરન્ દયત્ સ્થિતવિન-
શ્ચરમાવમનાપન્નં યૌવન યુવત્વં यस્ય સ તથા કેઝીઃ સહાવમ્થિનાઃ અવદ્વિપ્ણવો નત્વા
યસ્ય સ તથા સ્થિતયૌવનશ્ચાસૌ કેશાવસ્થિતનત્વશ્ચેતિ સ્થિતયૌવનકેશાવસ્થિતનત્વઃ
તથા સર્વમયવિપ્રમુક્તઃ સકલત્રાસવિમુક્તશ્ચ ભવતિ. 'તં મણિરયણ ગહાય સે ણરવ્ઢ હત્થિર
યણસસ દાહિણિલ્લાપ કુંમીપ્ ણિલ્લિલ્લવઙ્' તત્ પૂર્વોક્ત વિશેષણવિશિષ્ટ મણિરત્નં ગૃહી
ત્વા હસ્તે ગૃહીત્વા સ નરપતિઃ ભરતઃ હસ્તિરત્નસ્ય ગજશ્રેષ્ઠસ્ય દાક્ષિણાત્યે દક્ષિણ-
માગવર્તિનિ કુમ્મે નિલ્લિપતિ નિવધ્નાતિ કુમ્મીપ્ ઇત્યત્ર સ્ત્રીત્વં પ્રકૃતત્વાત્ 'તણ્ણં સે
મરહાહિવે ણરિદે હારોત્થપ્ સુકયરહયવચ્છે' તતઃ સ્ખલ્લ સ ભરતાધિપો નરેન્દ્રઃ નરપતિઃ

ધારણ કર્તા કો કિસીમી પ્રકાર કા દુઃખ નહીં હોતા હૈ અર્થાત્ ઇસકે મસ્તકપર ધારણ કરતે-
સમસ્ત દુઃખ ધારણ કર્તા કે નષ્ટ હો જાતે હૈ સદા કાલ ધારણ કર્તા નીરોગ રહતા હૈ ઇસમણિ-
રત્ન કો ધારણ કરનેવાળે કે ઉપર કિસી મી સમય તિર્યજ્ઞ દેવ ઓર મનુષ્ય કૃત ઉપસર્ગ
જરા સા મી કદનહીં દે સકતે હૈ. (સંગામે વિ અસત્થવજ્ઞો દોઢ ણરો મણિવર ધરેતો ઠિઅજો-
વ્વળકેસ અવદ્વિયળહો હવઙ્ અ સવ્વમયવિપ્પમુક્કો) સંગ્રામ મેં મી બઢે સે બઢે યુદ્ધ મે મી ઇસ
રત્ન કો ધારણ ક્રિયે હુપ મનુષ્ય શસ્ત્રોં દ્વારા મી વધ્યનહીં હો સકતા હૈ ધારણ કર્તા કા યૌવન
સદાકાલ સ્થિર રહતા હૈ ઇસકે નલ ઓર કેશ નહીં બઢતે હૈ. યહ સર્વ પ્રકાર કે મય સે રહિત
હોતા હૈ (તં મણિરયણ ગહાય સે ણરવ્ઢ હત્થિરયણસસ દાહિણિલ્લાપ કુમ્મીપ્ ણિલ્લિલ્લવઙ્) ઇસ પ્રકાર
કે ઇન પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળે મણિરત્ન કો લેકર ઝમ નરપતિને ડસે હસ્તિરત્ન કે દાહિને કુમ્મ
મેં બાંધ દિયા (તણ્ણં સે મરહાહિવે ણરિદે હારોત્થપ્ સુકયરહયવચ્છે જાવ અમરવઙ્ સણ્ણિમાપ્

થતી નથી અટલે કે જોને ધારણ કરતા જ ધારણ કરનારના સર્વ હુંખો નાશ પામે છે
ધારણ કરનાર સહકાળ નિરોગી રહે છે જો મણિ રત્નને ધારણ કરનાર ઉપર કોઇ
પણ સમયે તિર્યંચ દેવ અને મનુષ્યકૃત ઉપસર્ગોની અસર થતી નથી (સંગામે વિ અસત્થ-
વજ્ઞો દોઢ ણરો મણિવર ધરેતો ઠિઅજોવ્વળકેસ અવદ્વિયળહો હવઙ્ અ સવ્વમય-
વિપ્પમુક્કો) સંગ્રામમાં પણ મય કરમાં મય કર યુદ્ધ માં પણ જો રત્નને ધારણ કરનાર
મનુષ્ય શસ્ત્ર વડે પણ વધ્ય થઈ શકેતો નથી ધારણ કરનારનું યૌવન સદા કાળ સ્થિર રહે
છે તેના નખ અને વાળ વધતા નથી તે સર્વ પ્રકારના અયોર્થી સુકત રહે છે. (તં મણિ-
રયણ ગહાય સે ણરવ્ઢ હત્થિરયણસસ દાહિણિલ્લાપ કુંમીપ્ ણિલ્લિલ્લવઙ્) આ પ્રમાણે
તે પૂર્વોક્ત વિશેષણો વાળા મણિરત્નને લઈને તે નરપતિએ હસ્તી રત્નના દક્ષિણ તરફના
ફેલ સ્થળમાં બાંધી દીધું (તણ્ણં સે મરહાહિવે ણરિદે હારોત્થપ્ સુકયરહયવચ્છે

હારાવસ્તુતઃ ધૃતયુક્તાદિહારઃ પુનઃ કોદ્દશઃ 'મુદ્ગય રગવન્તે' મુકુતરગ્નિદવશ્મક્રુઃ મુકુતં સુરોત્યા રચિતમ્ ચતુષ્પદિ શસ્ત્રાગાદિભિઃ તત્પર ગ્નિદ પ્રમોદજનક વત્સા યમ્ય મ તથા પુનશ્ચ જ્ઞાત્રામગ્વદ સન્નિમાણ દ્વિદીપ પદ્ધિઅક્રિત્તી મણિરયણકઃ 'ઉજોપ' તત્ર અમર-પતિ સન્નિભયા ઇન્દ્રતુલ્યયા સદ્ગુણ-આભરણાદિરૂપયા ભક્ષ્યયા યુક્તઃ તથા પ્રચિતકીર્તિઃ વિખ્યાતયશઃ તથા મણિરત્નક્રુતોદ્યોતઃ મણિરત્નક્રુતપ્રકાશઃ પુનશ્ચ કોદ્દશી રાજા ભગતઃ 'ચક્રરયણદેસિય મગ્ગે અણેગરાય સદ્સ્યાણુયાયમગ્ગે' ચક્રરત્નદેશિતમાર્ગઃ ચક્રરત્નેન દેશિતઃ પ્રદર્શિતો માર્ગો યસ્મૈ મ તથા તથા અનેકરાજમદ્ધમાનુગતમાર્ગઃ અનેકરાજમદ્ધ સૈરનુવલિનમાર્ગઃ ચક્રરત્નપ્રદર્શિતાનુમારેણ ગચ્છતો ભરતસ્ય અનુ પશ્વાત્ મુકુટધારિણ અનેકે રાજાનઃ પ્રચલન્તોત્યર્થઃ પુનશ્ચ કોદ્દશઃ 'મહયા ઉક્લિદ્ધ સીહણાય બોલકલકલર-વેણં સમુદ્ગમ્ભૂય પિવ કરેમાણે જેણેવ તિમિસગુહાપ દાહિણિલ્લે દુવારે તેણેવ ઉવા-ગચ્છઈ' મહતોત્ક્રુષ્ટ સિંહનાદબોલકલકલરવેગ સમુદ્ગમ્ભૂતામિત્ત કુર્વાન કુર્વાન્ યત્રેવ તમિ સ્નાગુહાયા દાક્ષિણાત્યં દ્વારં તત્રૈવોપાગચ્છતિ તત્ર મહત્તા વિશાલેન ઉત્ક્રુષ્ટઃ સિંહનાદઃ બોલો અવ્યક્તધ્વનિઃ) વર્ણરહિતધ્વનિ તથા કલકલશ્ચ તદિતરાવ્યક્તધ્વનિઃ તલ્લભગો યો રવઃ શબ્દઃ તેન સમુદ્ગમ્ ભૂતામિત્ત સમુદ્ગમ્ પ્રાપ્તમિત્ત ગુદામિતિ ગમ્યમ્, અત્ર ભૂગતો ઇતિ સૌત્રો વાતુઃ તસ્માત્ક પ્રત્યયે ભૂતામિતિ કુર્વાણઃ ૨ યત્રેવ તમિસ્નાગુહાયાઃ દાક્ષિણાત્યં દક્ષિણ-માગવર્તિ દ્વારં તત્રૈવોપાગચ્છતિ 'ઉવાગચ્છિત્તા' ઉપાગત્ય સ રાજા ભરતઃ 'તિમિસગુહં

દ્વિદીપ પદ્ધિઅક્રિત્તી મણિરયણકઃ 'ઉજોપ' ચક્રરયણદેસિયમગ્ગે અગરાયમદ્ધમાણુઅયમગ્ગે મહયા ઉક્લિદ્ધ સીહણાયબોલકલકલરવેણં સમુદ્ગમ્ભૂયપિવ કરેમાણે ૨ જેણેવ તિમિસ ગુહાપ દાહિણિલ્લે દુવારે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ) ગલે મેં વાગણ ક્રિયા હૈ મુક્તાદિકા હારાજિસને, તથા નૌ સઠ ભરકે હાર સે જિસકા વક્ષસ્થલ પ્રમોદજનક હો રહા હૈ યાવત્ અમરપતિ કો જૈસી રુદ્ધિ સે જિસ-કી કીર્તિ વિખ્યાત હો રહી હૈ આભરણાદિ રૂપ કાન્તિ સે જિસકે ચારો ઓર ઉદ્યોત ફૈલ રહા હૈ ચક્રરત્ન જિસે ગન્તવ્ય માર્ગ કા નિર્દેશ કર રહા હૈ. જિસકે પીછે પીછે હજારો રાજા ચલ રહે હૈ જોર જોર સે સૈન્ય જનાદિ દ્વારા ક્રિયે ગયે સમુદ્ધ કે રવ જૈસે સિંહનાદ કે શબ્દો સે અવ્યક્ત શબ્દો સે ઓર કલ કલ રવ સે ટિહમહલ કો વ્યાપ્ત કરતા કમ્તા વહ ભરત રાજા જહા પર તિમિસગુહા કા દક્ષિણદિશવર્તી દ્વાર થા વહા પર આયા 'ઉવાગચ્છિત્તા તિમિસગુહં દાહિણિલ્લેણં

જાવ અમરવદ્ધ સણિમાપા દ્વિદીપ પદ્ધિઅક્રિત્તો મણિરયણકઃ 'ઉજોપ' ચક્રરયણદેસિય મગ્ગે અણેગરાયસદ્સ્યાણુયાયમગ્ગે મહયા ઉક્લિદ્ધસીહણાય બોલકલકલરવેણં સમુદ્ગમ્ભૂય) પિવ કરેમાણે ૨ જેણેવ તિમિસગુહાપ દાહિણિલ્લે દુવારે તેણેવ ઉવાગચ્છઈ) શ્રીવામાં જેણે મુક્તાદિને હાર ધારણુ કર્યો છે તેમજ ૬૪ લડોના હારથી જેણે વક્ષસ્થળ પ્રમોદજનક થઈ રહ્યું છે. યાવત્ અમરપતિ જેવી રુદ્ધિથી જેની કીર્તિ વિખ્યાત થઈ રહી છે આભરણાદિ-કીર્તિથી જેની આદે આણુએ પ્રકાશ વ્યાપ્ત થાય છે જેનો ગન્તવ્ય માર્ગ ચક્ર નિર્દેશ કરી રહેલ છે જેની પાછળ પાછળ હજારો રાજાઓ ચાલે રહ્યા છે જેના સૈન્યના પ્રયાણથી સમુદ્ધ તેમજ સિંહનાદ જેવા અવાજથી ટિહ મહલ વ્યાપ્ત થઈ રહ્યું છે એવો તે ભરત રાજા

दाहिणिल्लेण दुवारेण अईइ सरिअव मेहंधयारनिवहं' तमिस्रागुहां दाक्षिणायेन द्वारेणा-
त्येति प्रविशति अशीव चन्द्रइव मेधान्धकारनिवहं मेघजनितान्धकारममृहं अशीव चन्द्रइव
प्रविशतीत्यर्थः 'तएण से भरहे राया छचल' ततः गुहाप्रवेशानन्तरं खलु म भरतो
राजा पदं तलम् चन्नाणि चतसृषु दिक्षु द्वे तूर्ध्वमवश्रेत्येवं पदं सस्यकानि तलानि यत्र
तत्तथा तानि च त्रिगन्धर्वखण्डरूपाणि यैर्भूमौ अधिपमनया तिष्ठन्ति इति. पुनः कीदृशम्
'दुवालसंसिअं' द्वादशाक्षम् 'अट्टकण्णियं' अष्टकणिकम् कणिकाः क्रोणाः यत्र अत्रित्रयं
मिलति तेषां चाधः उपरि प्रत्येकं चतुर्णां मद्भावात् अष्टकणिकम् 'अहिगरणिसंठिअं'
अधिकरणिसंस्थितम् अधिकरणिः सुवर्णकारोपकरणं तद्वत् संस्थितं संस्थानं यस्य तत्तथा,
तत् सदृशकारं समचतुरस्रत्वात्, आकृतिस्वरूपं निरूप्य अस्य तौल्यमानमाह—'अट्टमोव-
णियं' अष्ट सौवर्णिकम् अष्टसुवर्णमानं यस्य तत्तथा, तत्र सुवर्णमानमिदम् चत्वारि मधुर-
तृणफलान्येकः श्वेतसर्पपः षोडश श्वेतसर्पपा एक धान्यमापफले द्वे धान्यमापफले एकाः
गूठजा पठवगूठजाः एकः कर्ममात्रः षोडश कर्ममापकाः एकः सुवर्णः' इति एतादृशै
रष्टमिः सुवर्णैः काकणीरत्नं निषाद्यते इति चाधिकारे 'एतानि च मधुरतृणफलादीनि
मरतचक्रवर्तिकालसम्भवीन्येव गृह्यन्ते, अन्यथा कालभेदेन तद्वैषम्यसम्भवे काकणीरत्नं
सर्वचक्रिणां तुल्यं न स्यात्, तुल्यं चेष्ट्यते तदि' त्येतस्मादनुयोगद्वारवृत्तिवचनात् एत-
द्देशीयादेव स्थानाङ्गवृत्तिवचनात्

'चउरगुलो मणी पुण तस्सखं चेव होइ विच्छिण्णो ।

चउरगुलप्यमाणा सुवण्णवर कागणी नेया' ॥१॥

द्वारेण अईइ सरिअव मेहंधयारनिवहं) वहां आकरके वह जैसे चन्द्र मेघ जनित अन्धकार में
प्रविष्ट होता है. उसी तरह से तिमिस्रागुहा में दक्षिण द्वार से प्रविष्ट हुआ (तएण से भरहे राया
छचलं दुवालसंसिअं अट्टकण्णियं अहिगरणिसंठिअं अट्टमोवणियं कागणिरयण परासुसइ) इसके
बाद उस भरत राजा ने छह तलवाले—चार दिशाओं के चार तल ओर ऊपर नीचे के दो तल
इस प्रकार से छह तलवाले १२ कोटीवाले आठ कोनो वाले, अधिकरणिो सुवर्णकार जिस लोहे
की बनी हुई पिण्डी पर धरकर सुवर्ण चांदी आदी को हथोड़े से कूटता पीटता है—उस पिण्डी
के जैसे प्रकार वाले आठ वर्णों का जितना वजन होता है उतने वजन वाले ऐसी काकणी

अथा तिमिस्रा शुद्धां दुक्षिण दिग्गती'य द्वारं ऊपरं त्या आन्धो (उवागच्छित्ता तिमिस्र-
गुहं दाहिणिल्लेण दुवारेण अईइ सरिअव मेहंधयारनिवहं) त्या आनीने ते नेम अन्ध
मेघजनित अंधकारमा प्रवेशे छे तेमअ ते तिमिस्रा शुद्धां दुक्षिण दिग्गती प्रवष्ट थये।
(तएण भरहे राया छचलं दुवालसंसियं अट्टकण्णियं अहिगरणिसंठिअं अट्टमोवणियं
कागणिरयण परासुसइ) त्यार आठ भरत राजाजे ६ तल वाणा चार दिश ओना चार तल
अने ऊपर नीचेना छे तल, आ प्रभाछे ६ तल वाणा १२ कोटीवाणा आठ थुणा वाणा
अधिकरणी-सुवर्णकार दोअरणी अनेही ने पीडी ऊपर मूडीने सुवर्णु—आंही -जेरेने
छथेहीथी इटे पीटे छे. ते पीडी नेवा आकारवाणा ओटले छे (ओरु नेवा) आठ सुवर्ण'जु'
१०

અત્રાઙ્ગુલં પ્રમાણાઙ્ગુલં જ્ઞાતવ્યમ્ સર્વં ચક્રવર્તિનામપિ કાકળ્યાદિ રત્નનાં તુલ્યપ્રમા-
ણત્વાત્ इति' મલયગિરિ કૃતબૃહત્ સંગ્રહણી બૃહદ્વિત્તિવચનાચ્ચ કેચન અસ્ય પ્રમાણાઙ્ગુલ-
નિષ્પન્નત્વમ્, કેચિચ્ચ 'एगमेगस्स ण रण्णो चा उरंतं चक्कवट्ठिणो अट्ठ सोवण्णिणं कागणि
रयणे छत्तळे दुवालसंसिए अट्ठकागिणिणं अहिगरणिस ठाणसंठिए पण्णत्ते, एगमेगा
कोढीउस्सेहगुलविकखंभा तं समणस्स भगवओ महावीरस्स अद्धंगुलं' इत्यनुયોગદ્વાર
સૂત્રબલાદુત્સેધાઙ્ગુલનિષ્પન્નત્વમ્ કેડપિ ચ एतानि सप्तैकेन्द्रियरत्नानि सर्वं चक्रवर्तिना
मात्माङ्गुलेन ज्ञेयानि शेषाणि तु सप्तपञ्चवेन्द्रियरत्नानि तत्कालिकपुरुषोचित मानानी-
ति પ્રવચનસારોદ્ધારવૃત્તિવલાદાત્માઙ્ગુલનિષ્પન્નત્વમાહુઃ, અત્ર ચ પક્ષત્રયે તત્ત્વ નિર્ણયઃ
સર્વવિદ્વેધઃ, અત્ર ચ ગ્રન્થગૌરવમિયા બહુવક્તવ્યં નોચ્યતે इति । एतावद्विशेषणविशिष्टम्
'कागणिरयण परामुसहं ति' કાકળીરત્નં પરામૃશતિ સ્પૃશતિ શૃક્લાતીત્યર્થઃ इति । अस्य
ग्रहणानन्तरं स भरतो राजा यत् कृतवान् तदाह—'तएण तं चउरंगुलप्पमाणमित्तं' ततः
परामर्शनान्तर खलु तत् काकणी रत्नं राजवरो शृहीत्वा यावदेकोनपञ्चाशतं मण्डलानि
आलिखन् आलिखन् अनुप्रविशतीत्युत्तरेण सम्बन्धः, 'चउरंगुलप्पमाणमित्तं' चतुरङ्गुल-
પ્રમાણમાત્રમ્, अस्यैकैका अश्विश्रतुरङ्गुलप्रमाणविष्कम्भा द्वादशाप्यश्रयः प्रत्येकं चतुरङ्गुल-
પ્રમાણા ભવન્તીત્યર્થઃ, अस्य समचतुरस्रत्वादायामो विष्कम्भश्च प्रत्येकं चतुरंगुलप्रमाण
इत्युक्तं भवति, यैवासिखरुर्ध्वीकृता आयाम प्रतिपद्यते सैव तिर्यग्व्यवस्थापिता विष्कम्भ-
भाग् भवतीत्यायामविष्कम्भयोरेकतरनिर्णयेऽपि अपरनिर्णयः स्यादेवेति सूत्रे विष्क-
म्भस्यैव ग्रहणम्, तद्ग्रहणे चायामोऽपि शृहीत एव, समचतुरस्रत्वात्तस्येति, तदेवं सर्वत-
श्चतुरङ्गुलप्रमाणमिदं सिद्धम् तथा 'अट्ठ सुवण्णं च' अष्टसुवर्णं च अष्टभिः सुवर्णैः निष्प-
न्नम् अष्टसुवर्णम् अष्टसुवर्णं मूलद्रव्येण निष्पन्न मित्यर्थः चकारो विशेषणसमुच्चये सर्वत्र
तथा 'विसहरणं' विषहरणम् विषं जङ्गमादि मेदमिन्नं तस्य हरण तावद् जंगमविषनाशक-

રત્ન કો ડસને ડઠાયા (તएण तं चउरंगुलप्पमाणमित्तं અટ્ઠસુવર્ણં ચ વિસહરણં અતુલ ચउર-
સઠાણસઠિઁ, સમતલ માણુમ્માણ જોગા જતો હોગે ચરતિ) હસ રત્ન કો જો ૧૨-અશ્રિયા
કોટિયા થીં વે પ્રત્યેક ચાર ચાર ૪-૪-અઞ્જીલ કો થીં । હસ તરહ હસકો લવાહ ધીર ચૌઢાઈ
ચાર-ચાર અઞ્જીલ પ્રમાણ હોને સે યહ કાકળીરત્ન સમચતુરસ્ર કહા ગયા હૈ હસકા વજન ઓઠ
સુવર્ણ સૌનૈયાં કે વજન બરાબર થા તથા યહ જઙ્ગમાદિ નસ દાતો કે વિષ કો દૂર કરને-
વાલા થા હસકે જૈસા ધીર કોઈ રત્ન નહીં થા યહ સમતલ વાલા થા હસો રત્ન સે જગત મેં

એટલું વચન હોય છે તેટલા વચન વાળા એવા કાકળી રત્નને 'ઉઠાબુ (તएण तं चउर-
ગુલપ્પમાણમિત્ત અટ્ઠસુવર્ણં ચ વિસહરણ અટલ ચउરસસંઠાણસંઠિઁ સમતલ માણુ
મ્માણજોગા જતો હોગે ચરતિ) એ રત્નની જે ૧૨ અશ્રીઓ-કોટીઓ હતી તે હરેકે ૪-૪
અંશુલ જેટલી હતી આ પ્રમાણે એની લઘાઈ અને પહેળાઈ ચાર ચાર અંશુલ પ્રમાણ
હોવાથી એ કાકળી રત્ન સમચતુરસ્ર કહેવામાં આવેલ છે. એતુ વજન આઠ સુવર્ણ સૌનૈયાના
વજન જેટલું હતું તેમજ એ જગમાદિ નખ-હાંતોના વિષને ફર કરનાર હતું એ

मित्यर्थः सुवर्णाष्ट गुणानां मध्ये विपहरणस्य प्रसिद्धत्वात् अम्य द्वि तथाविध स्वर्णमय
 वादिति 'अउल' अतुलम् तुल्यारहितमनन्यसदृशमित्यर्थः अनुपममित्यर्थः पुनः कीदृशम्
 'चउरससंठाणसंठियं' चतुरस्रसंस्थानसंस्थितमिति विशेषणं तु पूर्वोक्ताधिकरणे दृष्टान्तेन
 भाव्यमिति न तु अधिकरणे दृष्टान्ते भाव्यमाने नाम्न्य पूर्वोक्ता चतुरनुलता उप-
 पद्यते अधिकरणेरधः सकुचितत्वेन विपमचतुर्गत्वादित्याह— 'समतल' समतलम्—समानि
 न न्यूनाधिकानि तलानि यस्य तत्तथा अथ काकणी रत्नमेव यच्छब्दगच्छिभतवाक्य
 द्वारा विशिष्टाष्ट 'माणुम्माण जोगा जतो लोके चरति' मानोन्मानयोगाः यतो लोके चरन्ति,
 तत्र यतः कारुणीरत्नात् मानोन्मान (प्रमाण) योगाः एते मानविशेषव्यवहारा लोके
 चरन्ति पर्वत्तन्ते इत्यर्थः तत्र मान-धान्यमान सेतिका कुडवादि, रसमानं चतुः पट्टिकादि
 उन्मान कर्पपलादि खण्डगुडादि द्रव्यमानहेतुः, उपलक्षणात् सुवर्णादिमानहेतुः प्रतिमान-
 मपि ग्राह्यं गुञ्जादि, किं विशिष्टास्ते व्यवहाराः 'सव्वजणपणवगा' सर्वजनप्रज्ञापकाः
 सर्वजनानाम् अधमणोत्तमणानां प्रज्ञापकाः—मेय द्रव्याणामियत्तानिर्णायकाः अयमाशयः
 यथा सम्प्रति आप्तजनकृतनिर्णयाङ्क कुडवादिमानं जनप्रत्यायकं व्यवहारप्रवर्तकं च
 भवति तद्वच्चक्रवर्ति काले कारणिकपुरूपैः काकणिरत्नाङ्कित तत्तादृशं भवेदित्यर्थः मा-
 हात्म्यान्तरमाह—'णइव चंदो ण इव तत्थ सूरं ण इव अग्नी ण इव तत्थ मणिणो तिमिरं
 णासेति अंधयारे जत्थ तयं दिव्वं भावजुत्तं' नापि चन्द्रः नवा तत्र सूर्यः नवा अग्निः
 नवा तत्र मणयः तिमिरं नाशयन्ति,, यत्रान्धकारे तत्तत् दिव्यं प्रभावयुक्तम् तत्र नापि
 चन्द्रो नवा सूर्यस्तत्र तिमिरम् अन्धकारं नाशयतीति योजनीयम्, अत्र इवाक्यालङ्कारे
 एवं सर्वत्र, नवाऽग्नि दीपादि गतः नवा मणयः तत्र तिमिरं नाशयन्ति, प्रकाशं कर्तुं न
 शक्नुवन्तीत्यर्थः, यत्रान्धकारे अन्धकारयुक्तत्वेनाभेदोपचारात् अन्धकारवति गिरिगुहादौ
 तत्तत् काकणीरत्नं दिव्यं प्रभावयुक्तं तिमिरं नाशयति, अथेदं कियत् क्षेत्रं प्रकाशय-
 तीत्याह—'दुवालस जोयणाइं तस्स छेसाउ विवद्धंति' द्वादशयोजनानि तस्य कारुणीरत्न-
 स्य छेद्याः-प्रमाः विवद्धन्ते' अमन्दाः सत्यः प्रकाशयन्तीत्यर्थः किं विशिष्टा छेद्याः

उस समय मान और उन्मान के व्यवहार होते थे (सव्व जण पणवगा) जो जनता को मान्य
 होते थे । (ण इवचंदो, ण इव तत्थ सूरं ण इव अग्नी ण इव तत्थ मणिणो तिमिरं णासेति अंध-
 यारे तत्थ तयं दिव्वं भावजुत्तं दुवालसजोयणाइं तस्स छेसाउ विवद्धंति तिमिरणिगरपडिसोहियाओ)
 जिस गिरिगुहादिगत अन्धकार को चन्द्र-सूर्य अग्नि या और दूसरे मणियों का प्रकाश नष्ट

नेपु भीष्म कोई रत्न હતું જ નહી. એ સમતલવાળું હતું. એ રત્નથી જ જગતમાં તે
 વખતે માન અને ઉન્માનના વ્યવહારો સરખાનું થતા હતા. (સવ્વજણપણવગા) જે જન-
 તાને માન્ય હતા (ણइव चंदो णइव तत्थ सूरं, ण इव अग्नी ण इव तत्थ मणिणो
 तिमिरं णासेति अंधयारे तत्थ तयं दिव्वं भावजुत्तं दुवालसजोयणाइं तस्स छेसाउ
 विवद्धंति तिमिरणिगरपडिसोहियाओ) જે ગિરિગુહાના અધકારને ચન્દ્ર સૂર્ય અગ્નિ કે
 અન્ય ખીબા મણિઓના પ્રકાશ નષ્ટ કરી શકતા નહીં એ અધકારને એ પ્રભાવશાળી

प्रभाः इत्याह - 'तिमिरिगिरपरिसेहियाभो' तिमिरनिरुप्रतिपेधिकाः तमिस्रागुहायाः पूर्वागतौ द्वादशयोजनविस्तारयोस्तासा प्रसरणात् 'रत्ति च सव्वकालं खंधावारे करेइ आलोयं दिवसभूयं जस्स पभावेण चक्रवट्ठी तिमिसगुह अतीति सेण्णसहिण् पभिजेत्तुं विनियमद्धमरहं' अत्र प्रथमं न यच्छब्दाध्याहारात् अर्थप्रमाद्विभक्तिपरिमाणान्च यद्वत्त्वं रात्रौ रात्रि रात्रावत्यर्थः चा वाक्यान्तरारम्भार्थः सर्वकालं सन्ध्यावारे दिवसभूत दिवस सदृशं यथा दिवसे आलोक स्तथा रात्रौ अपीत्यर्थः आलोकं करोति-प्रकाशयति यस्य प्रभावेण चक्रवर्ती तमिस्रां गुहाम् अत्येति प्रविशति सैन्यसहितो द्वितीय मर्द्धभरनमभिजेतुम् उत्तरभरतं वशोकर्तुम् 'रायवरे कागणि गहाय तिमिसगुहाए पुरच्छिमिल्लपच्चत्थिमिल्लेसुं कडएसु' राजवरः चक्रवर्ती भरतः काकर्णी-पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् काकर्णीरत्नं गृह्यत्वा आदाय तमिस्रागुहायाः पोरस्त्यपाश्चात्ययोः कपाटयोः-भित्तयोः प्राकृतत्वाद् द्विवचने बहुवचनम् 'जोयणतरियाइं पंचघणुसयविकखंभाइं जोयणुज्जयकराइं चक्रणेमी सठियाइ चदमंडलपडिणिकासाइं एगूणपण्ण मंडलाइं आलिहमाणे आलिहमाणे अणुप्पविसइ' योजनान्तरितानि प्रमाणांगुलनिष्पन्नयोजनमपान्तराले मुक्त्वा

नहीं कर सकता था उस अन्धकार को यह प्रभावशाली देवाधिष्ठित काकर्णीरत्न नष्ट कर देता था इस काकर्णी रत्न की प्रमा-१२ योजन तक के क्षेत्र को प्रकाशित कर देती है (रत्ति च सव्वकालं खंधावारे करेइ, आलोयं दिवसभूयं जस्स पभावेण चक्रवट्ठी तिमिसगुहं अतीति सेण्णसहिण् विनियमद्धमरहं) यह रत्न चक्रवर्ती के सैन्य में दिवस के जैसा ही रात्रि में प्रकाश देता है- उत्तर भरत को वश करने के लिए इसी के प्रकाश में ही चक्रवर्ती तमिस्रागुहा में सैन्य-सहित प्रवेश करता है (रायवरे कागणि गहाय तिमिसगुहाए पुरच्छिमिल्लपच्चत्थिमिल्लेसुं कडएसु जोयणतरियाइं पंचघणुसयविकखंभाइं) ऐसे पूर्वोक्त विशेषणों वाले काकर्णी रत्न को लेकर चक्रवर्ती ने तिमिसगुहा के पूर्व ओर पश्चिमदिग्वर्ती हिवाड़ों की भीत में एक एक योजन के अन्तरालको और पांचसौ धनुष के विस्तार को छोड़कर (जोयणुज्जय कराइं चक्रणेमी सठियाइं चदमंडलपडिणिकासाइं एगूणपण्ण मंडलाइं आलिहमाणे आलिहमाणे २) ४९ मंडललिखे-बनाये ये मंडल

कांक्षिणी रत्न नष्ट करतु इत्तुं ये कांक्षिणी रत्नानी प्रमा १२ योजन प्रमाणे विस्तारवाणा क्षेत्रने प्रकाशित करती इती (रत्ति च सव्वकालं खंधावारे करेइ आलोयं दिवसभूयं जस्स पभावेण चक्रवट्ठी तिमिसगुह अतीति सेण्णसहिण् विनियमद्धमरहं) ये रत्न अक्षुण्णीना सैन्यमा रात्रिमा दिवसं वेट्ठेयं च प्रकाश आपत्तुं इत्तुं उत्तर भाशने पथमां करवा माटे येना प्रकाशमा च चक्रवर्ती तमिस्र गुहाया सैन्यसहित प्रवेश करे छे रायवरे कागणि गहाय तिमिसगुहाए पुरच्छिमिल्लपच्चत्थिमिल्लेसुं कडएसुं जोयणतरियाइं पंचघणुसयविकखंभाइं) येवा पूर्वोक्त विशेषणो वाणा कांक्षिणी रत्नने लघिने अक्षुण्णी तमिस्र गुहाया पूर्व अने पश्चिम दिग्वर्ती कभाडोनी दिवालमां अेक अेक अन्तरालने अने ५०० धनुषने विस्तारने त्यत्थने (जोयणुज्जयकराइ चक्रणेमी सठियाइं चदमंडलपडिणिकासाइं एगूणपण्ण मंडलाइ आलिहमाणे २) ४९ मंडलो अणुप्प-

कृतानि इत्यर्थः पठ्यन्तुः जनविष्कम्भाणि—आगतान्तेषां उन्मेयान्निष्पन्नपञ्च-
धनुःशतमानविष्कम्भाणि, वृत्तत्वात् विष्कम्भग्रहणेन आयामोऽपि तावन्नेत्यानन्तर्यं,
उत्सेधांगुलप्रनोयमाणान्गादना केन चक्रिणा भरतेन हस्तान्तरात्तन्नेन क्रिय
माणत्वान्मण्डलानाम्, अयं च मण्डलावगदः सन्ना प्रगल्भ न जनमये एव गण्यते
अन्यथा ४९ मण्डलानामवगाहे गिण्डी क्रियमाणे गुहागिरयो रात्रयः उक्तः प्रमाणवि-
क्रममाणः प्रसज्येतेति, अतएव च योजनाद्योतकगणि योजननात्रभेदप्रकाशकानि,
ग्राह्यमण्डलान्तरात् तावन्मण्डलप्रकाश्य गुहाभित्तिभेदमित्यर्थः, चक्रनेमिसंस्थितानि
चक्रस्य नेमिः—परिधिः तत्संस्थितानि तत्संस्थानि वृत्तानीत्यर्थः तथा चन्द्रमण्डलानि-
निराशानि, चन्द्रमण्डलस्य प्रतिनिराशानि भास्वरत्वेन सदृशानि 'एगुणपणं मण्डलाडं'
एकोनपञ्चाशत् मण्डलानि वृत्तसुवर्णरेख रूपाणि, आरुणीरत्नस्य सुवर्णमयत्वात्
'आलिहमाणे आलिहमाणे' आलिखन् आलिखन् विन्यस्यन् विन्यस्यन् 'अणुपविमद'
अनुप्रविशति गुहामिति बोध्यम्, वीप्सावचनमामिक्ष्यद्यात्तनार्थम्, मण्डलालिखनक्रम-
व्याय गुहायां प्रविशन् भरतः पाश्चात्यपान्थजनप्रकाशकगणाय दक्षिणद्वारे पूर्वदिक्पाटे

एक २ योजन की भूमितक प्रकाश देते थे इनका आकार चक्रनेमि के जैसा तथा भास्वर
होने के कारण चन्द्रमण्डल के जैसा था इस तरह के मंडलों का आलेखन करना २ वह भरत—
चक्री (अणुपविमद) गुहा में पविष्ट हुआ (तएण सा तिमिसगुहा भरहेण रण्णा तेहिं जोयणंतरि-
एहिं जाव जोयणुज्जोयकरेहिं एगुणपण्णाए मण्डलेहिं आलिहिज्जमाणेहिं २ खिप्पामेव आलोअ-
भूया उज्जोयभूया जाया यापि होत्था) इस तरह वह नमितागुहा उन एक योजन के अन्तराल
से बनाये गये यावत् एक योजन तकप्रकाश देनेवाले उन ४९ उंचास लिखे गए मंडलों से
आलोकित हो उठी उद्योतीत हो उठी और जैसे उसमें दिवस का प्रकाश हो गया हो ऐसी होकर
वह चमक उठी क्योंकि काकणी रत्नसुवर्णमय होता है इसलिये ये जो मंडल उससे लिखे गये वे
वृत्त और हिरण्यरेखारूप थे ये किस २ गुहा के द्वार आदि में लिखे गये इसका स्पष्टीकरण इस
प्रकार से है पाश्चात्य पान्थजनों को प्रकाश देने के लिए दक्षिण द्वार में पूर्वदिक्पाट में प्रथम-

मंडलो बनाया, ओम इहो ओक-ओक योजन अटली भूमीने प्रकाशित करे छे ओ मंडलोने।
आकार चक्रनेमि जेवो तेमज भास्वर होवाथी चन्द्रमण्डल जेवो हतो, आ जतना मंडोलुं
आलोअन करते करते। ते भरतचक्री (अणुपविमद) गुहाभा प्रविष्ट थयो (तएणं सा तिमिस-
गुहा भरहेण रण्णा तेहिं जोयणंतरिएहिं जाव जोयणुज्जोयकरेहिं एगुणपण्णाए मण्डलेहिं आलि-
हिज्जमाणेहिं आलिहिज्जमाणेहिं खिप्पामेव आलोअभूया उज्जोयभूया जाया यापि होत्था) आ
प्रमाणे ते तिमस गुहा ओक योजनना अतशाल्पी अनारवामा आवेला यावत् ओक योजन
सुधी प्रकाश पाथरनार ते ४९ मंडलोथी आलोकिता थई गछ अने जाले छे तेभा दिवसने।
प्रकाश थई गये होय तेम प्रकाशित थई गई केमके आलिखीरत्न सुवर्णमय होय छे, ओथी
ओ मंडलो जेने रत्नवडे लभवामा आव्यां हता ते वृत्त अने हिरण्य रेखा रूप हता ओ
मंडलो कंछ कंछ गुहाभा द्वार पगेरे उपर लभवामा आव्या ओनुं स्पष्टीकरषु आ प्रमाणे

પ્રથમં યોજનમુક્ત્વા મળ્ડલ માલિખતિ તતો ગોમૂત્રિકાન્યાયેન ઉત્તરતઃ પશ્ચિમદિક્ક-
 પાટતોઢકે તૃતીયયોજનાદૌ દ્વિતીય મળ્ડલમાલિખતિ, તતસ્તેનૈવ ન્યાયેન પૂર્વદિ-
 ક્કપાટતોઢકે ચતુર્થયોજનાદૌ તૃતીયમ્ તતઃ પશ્ચિમદિગ્મિતૌ પશ્ચમયોજનાદૌ ચતુર્થ
 તતઃ પૂર્વદિગ્મિતૌ પૃથ્વયોજનાદૌ પશ્ચમ, તતઃ પશ્ચિમદિગ્મિતૌ સપ્તમયોજનાદૌ પૃથ્મ્,
 તતઃ પૂર્વદિગ્મિતૌ અષ્ટમયોજનાદૌ સપ્તમમ્, एवं तावद् वाच्य यावदष्टचत्वारिंशत्तमम्
 उत्तरदिग्द्वारसत्तपશ्चिमदिक्कपाटे प्रथमयोजनादौ एकानपञ्चाशत्तम चोत्तरदिग्द्वारसत्त-
 पूर्वदिक्कपाटे द्वितीययोजनादौ आलिखति, एवमेकस्या मित्तो पञ्चमिगतिः अपरस्या-
 चतुर्विंशतिरित्येकोनपञ्चाशत् मण्डलानि भवन्ति, एतानि च खलु गुहायां निर्यग् द्वादशयो-
 जनानि प्रकाशयन्ति, ऊर्ध्वाधोभागेन चाष्टौ योजनानि, गुहाया त्रिंशरोच्चत्वस्य चक्रमेण
 एतावत् एव सद्भावात्, अग्रतः पृष्ठतश्च योजन प्रकाशयन्तीति ।

યોજન કો છોફકર પ્રથમ મહલ उसने लिखा इसके बाद गोमूत्रिकान्याय से उत्तर दिशा में
 पश्चिमदिक्कपाटतोड्डक में उसने तृतीय योजन को आदि में द्वितीय मडल लिखा इसी न्याय के
 अनुसार उसने पूर्वदिक्कपाटतोड्डक में चतुर्थयोजन की आदि में तृतीय मडल लिखा इसके बाद
 पश्चिमदिगिभित्ति में पांचवे योजन को आदि में चतुर्थ मडल लिखा इसके बाद पूर्वदिगिभित्ति में छठे
 योजन की आदि में पांचवां मण्डल लिखा इसके बाद पश्चिमदिगिभित्ति में सातवे योजन की आदि
 में छठामण्डल लिखा इसके बाद पूर्वदिगिभित्ति में आठवें योजन की आदि में सातवा मंडल
 लिखा इस तरह लिखते लिखते उसने उत्तर दिग्द्वार के पश्चिम दिक्कपाट में प्रथमयोजन की
 अदि में ४८ अडतालीस वा मंडल लिखा और ४९ वा मंडल उत्तरदिग्द्वार के पूर्वदिक्कपाट
 में द्वितीय योजन की आदि में लिखा इस प्रकार से एकभित्ति में २५ मंडल और दूसरोभित्ति
 में २४ मंडल लिखे गए मिलकर ४९ मंडल हो जाते हैं । ये मंडल गुहा में तिरछे रूप में बारह

છે પાશ્ચાત્ય પાથજનોનેપ્રકાશ આપવા માટે દક્ષિણ દ્વારમાં પૂર્વદિક્કપાટમાં પ્રથમ યોજનને
 લખીને પ્રથમ મડળ તેણે લખ્યું ત્યારબાદ ગોમૂત્રિકાન્યાયથી અર્થાત્ ચાત્રતા બળદના સૂત્રના
 બેવા આકારથી ઉત્તરદિશામાં પશ્ચિમ દિક્કપાટતોડ્ડકમાં તેણે તૃતીય યોજનના પ્રારંભમાં દ્વિતીય
 મડળ લખ્યું એ ન્યાય મુજબ તેણે પૂર્વદિક્કપાટ તોડ્ડકમાં ચતુર્થ યોજનના પ્રારંભમાં
 તૃતીય મડળ લખ્યું ત્યારબાદ પશ્ચિમ દિગિભિત્તિમાં પાંચમા યોજનના પ્રારંભમાં તેણે
 ચતુર્થ મડળ લખ્યું ત્યારબાદ પૂર્વ દિગ્ભિત્તિમાં ૬ ઠા યોજનના પ્રારંભમાં પાંચમું મડળ
 લખ્યું ત્યારબાદ પશ્ચિમ દિગિભિત્તિમાં સાતમા યોજનના પ્રારંભમાં ૬ઠું મડળ લખ્યું. ત્યારબાદ
 પૂર્વદિગિભિત્તિમાં આઠમા યોજનના પ્રારંભમાં ઘાતમું મડળ લખ્યું આ પ્રમાણે લખતાં
 લખતાં તેણે ઉત્તરદિગ્દ્વારના પશ્ચિમ દિક્કપાટમાં પ્રથમ યોજનમાંના પ્રારંભમાં ૪૮મું મડળ
 લખ્યું અને ૪૩મું મડળ તેણે ઉત્તરદિગ્દ્વારના પૂર્વદિક્કપાટમાં દ્વિતીય યોજનના પ્રારંભમાં
 લખ્યું આ પ્રમાણે એક ભિત્તિમાં ૨૫ મડળ અને બીજી ભિત્તિમાં ૨૪ મડળો
 લખવામાં આવ્યા આમ બેનેનો સરવાળો ૪૯ મડળો થઈ બધા છે એ મડળો શુકામાં
 વક્રાકારમાં ૧૨ યોજન સુધી અને ૮ યોજન સુધી જાય તથા નીચે પ્રકાશ પાથરે છે. કેમ

નનુ ગોમૂત્રિકા વિરચનક્રમેણ મળ્ડલાલિખને કથમેપાં યોજનાન્તરિતત્વમ્ / યદ્યેક-
મિત્તિગતમળ્ડલાપેક્ષયા તર્દિ યોજનદ્વયાન્તરિતત્વમાપદ્યેન અન્યથા દ્વિતીય મળ્ડલસંક્રમિ-
ત્તિગતત્વપ્રસન્નઃ તથા સત્તિ ગોમૂત્રિકામદ્ગ્નઃ અન્યમિત્તિગતમળ્ડલાપેક્ષયા તુ તિર્યક્
સાધિક દ્વાદશ યોજનાન્તરિતત્વમિત્તિ ચેન્ન પૂર્વમિત્તૌ પ્રથમં મળ્ડલમાલિખતિ, તતસ્ત-
ત્સમ્મુખપ્રદેશાપેક્ષયા યોજનાતિક્રમે દ્વિતીયમળ્ડલમાલિખતિ, તતસ્તત્સમ્મુખ પ્રદેશા-
પેક્ષયા યોજનાતિક્રમે પૂર્વમિત્તૌ તૃતીયમળ્ડલમાલિખતીત્યાદિ ક્રમેણ મળ્ડલકરણાત્
ગોમૂત્રિકારત્વસ્ય યોજનાન્તરિતત્વસ્ય ચ સુવ્યક્તયા સર્વસ્ય સુસ્થત્વાત્, અથ પચાગદ્

યોજન તક ઓર ઝેન્ને નીચે આઠ યોજન તક પ્રકાશ દેતે હૈ ક્યોકિ ગુહાકા વિસ્તાર ઓર ડાચતા
ક્રમ સે હતની હી હૈ । યે મંડલ આગે ઓર પોછે એક યોજન તક પ્રકાશ દેતે હૈ—

શાકા—યદિ ચક્રવર્તીતિમિસ્તા ગુહા મેં ગોમૂત્રિકા (ચલને વેલકેમૂનકે જૈમા આકાર) કે
આકાર મેં ૪૯ મંડલ લિખતા હૈ તો ફિર ઇનમેં એક એક યોજન કે અન્તર સે લિખને કી જો
બાત કહી ગઈ હૈ વહ સઘતી નહીં હૈ યદિ એક મિત્તિગત મંડલ કી અપેક્ષા યોજનાન્તરિતા માની
જાવે તો ફિર હસ તરહ સે યોજનદ્વય સે અન્તરિતતા કી આપત્તિ આતી હૈ યદિ એસા ન માના-
જાય તો ફિર દ્વિતીય મંડલ મેં એક મિત્તિગતતા કા પ્રસન્ન પ્રાપ્ત હોગા । હસ તરહ સે હોને મેં ગો-
મૂત્રિકા કે આકાર કા હોના નહીં બન સકતા ઓર યદિ અન્યમિત્તિગત મળ્ડલ કી અપેક્ષા ગોમૂત્રિ-
કા કા આકાર કહા જાવે તો ફિર તિર્યક્ મેં ૧૨ યોજન સે અધિક કો અન્તરિતતા હો જાતી હૈ

ઉત્તર—યહ મરત ચક્રવર્તી પૂર્વદિગતમિત્તિ મેં પ્રથમ મંડલ લિખતા હૈ હસકે બાદ ડસકે
સમ્મુખ પ્રદેશ કી અપેક્ષા એક યોજન છોડકર દ્વિતીય મંડલ લિખતા હૈ ફિર ડસકે સમ્મુખ પ્રદેશ મેં
એક યોજન છોડકર પૂર્વમિત્તિ મેં તૃતીય મંડલ લિખતા હૈ ઇત્યાદિ ક્રમ સે મળ્ડલ કરને સે વે ગોમૂત્રિકા
કે આકાર કે ઓર એક યોજન સે અન્તરિતતા વાલે હો જાતે હૈ । પચાસ યોજન કા લબાઈ વાલી

કે શુક્રાને વિસ્તાર અને તેની ઉચ્ચતા કેમથી આટલી જ છે. એ મંડળો આગળ અને
પાછળ એક યોજન સુધી પ્રકાશ પાથરે છે,

શંકા :- એ ચક્રવર્તી તિમિસ શુક્રામાં ગોમૂત્રિકાના અર્થાત્ (ચાલતા બળદના અંતરને)
એવો આકાર થાય છે તેવા) આકારમાં ૪૯ મંડળો લખે છે તો પછી એમને એક-એક
યોજનના અંતરથી લખવાની જે વાત કહેવામાં આવી છે, તે બરાબર બધ બેસતી નથી.
જે એક મિત્તિગત મંડળની અપેક્ષાએ યોજનાન્તરિતા માનવામાં આવે તો પછી આ પ્રમાણે
યોજન દ્વયથી અન્તરિતતાની આપત્તિ આવે છે. જો આ પ્રમાણે માનવામાં આવે નહિ તો
પછી મંડળમાં એક મિત્તિગતતાનો પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થશે ? આ પ્રમાણે થાય તો ગોમૂત્રિકાના
આકારની સલાવના જ શક્ય નથી અને જો અન્યમિત્તિગત મંડળની અપેક્ષા ગોમૂત્રિકાનો
આકાર કહેવામાં આવે તો પછી તિર્યક્માં ૧૨ યોજનથી અધિકની અન્તરિતતા થઈ જાય છે.

ઉત્તર - એ મરત ચક્રવર્તી પૂર્વદિગતમિત્તિમાં પ્રથમ મંડળ લખે છે ત્યાર બાદ તેના
સમુખ પ્રદેશની અપેક્ષાએ એક યોજન વિસ્તાર છોડીને દ્વિતીય મંડળ આલેખે છે પછી
તેની સામેના પ્રદેશમાં એક યોજન વિસ્તાર તથાજેને પૂર્વમિત્તિમાં તૃતીય મંડળ લખે છે.

યોજનાયામાયાં ગુહાયામ્ એત્તેન પચ્ચાશતા મળ્ડલૈર્યત્પ્રકાશકરણમુક્ત તસ્યાર્થસ્ય સુસ્વપ્રતિ-
પત્તયે સક્ષપેગ મળ્ડલપશ્ચકસ્ય સ્થાપનાં દર્શયતિ યથા— ? ? ? ? એવ પદ્મકોટ્ટરુપરિકલ્પિત
પદ્યયોજનક્ષેત્રે એકસ્મિન પક્ષે ત્રીણિ અન્ય તુ કે એત્યુધય સમ્મેરુને પશ્ચમળ્ડલાનિ
એવમ્નેન ગોમૂત્રિકા મળ્ડલકવિરચનક્રમેણ પચ્ચાશદ્ યોજનાયામાયાં ગુહાયામૈકોનપચ્ચા-
શતોઽપિ મળ્ડલકાનાં સ્થાપના આકારઃ સ્વયં વિજ્ઞેયેતિ । અથ પ્રકૃતં પ્રસ્ન્યતે—‘તપ્પણ’
ઇત્યાદિ । તપ્પણ સા તિમિસગુહા મરહેણં રણ્ણા તેહિં જોયણંતરિપ્પિં જાવ જોયણુજ્જો-
યકરેહિં ઇગ્ગણપ્પણાપ મંડલેહિં આલિહિજ્જમાણેહિં આતિહિજ્જમાણેહિં સિપ્પામેવ આલો-
ગમ્ભૂયા ઉજ્જોયમ્ભૂયા દિવસમ્ભૂયા જાયા યાવિહોત્થા’ તતો મળ્ડલાલિખનાનન્તરં સ્વલ્લ
સા તમિસા ગુહા મરતેન રાજા તૈઃ યોજનાન્તરિતૈઃ યાવ્ધોજનોઘોતકરૈઃ એકોનપચ્ચા-
શતા મળ્ડલૈરાલિલ્પમાનેરાલિલ્પમાનેઃ સિપ્પમેવ આલોકં સૌર પ્રકાશં ભૂતા પ્રાપ્તા, અત્ર
ભૂગતૌ ઇતિ સૌત્રગતોઃ ક્ત પ્રત્યયઃ એવમ્ ઉઘોત ચાન્દ્રપ્રકાશંભૂતા કિં વહુના ? દિવસ—

ગુફા મેંજો ૪૯ મંડલ કરને કી વાત કઢી ગઈ છે— વહ અઢી તરહ સે સમજા મેં આ જાવે હસકે
લિયે સૂત્રકાર ને પાંચ મંડલોં કી સ્થાપના સસ્કૃત ટીકા મેં દિસા કરકે સમજાયા હૈ—હસ તરહ ષદ્
કોષ્ઠક પરિકલ્પિત ષદ્ યોજનવાલે ક્ષેત્ર મેં એક પક્ષ મેં ત્રીણ ઓર અન્યત્ર દો મંડલ લિલે જાતે
હૈ દોનોં કા જોડ પાંચ હો જાતા હૈ । હસીતરહ ગોમૂત્રિકા કે આકાર વાઢે મંડલો કી રચના
કે ક્રમ સે ૫૦ યોજન પ્રમાણ વાલી ગુહા મેં ૪૯ મંડલોં કી સ્થાપના સ્વયં હી સમજા લેના
ચાહિય (તપ્પણ સા તિમિસગુહા મરહેણં રણ્ણા તેહિં જોયણંતરિપ્પિં જાવ જોયણુજ્જોય-
કરેહિં ઇગ્ગણપ્પણાપ મળ્ડલેહિં આલિહિજ્જમાણેહિં ૨ સિપ્પામેવ આલોગમ્ભૂયા ઉજ્જોયમ્ભૂયા દિવસમ્ભૂયા
જાયાયાવિહોત્થા) એક ૨ યોજન કે અન્તરાલ સે, યાવત્ એક ૨ યોજન તક પ્રકાશ દેનેવાલે
હન ૪૯ મળ્ડલોં કો હસ પ્રકાર સે લિલ્પને કે વાદ વહ તિમિસગુહા વહુત હો શોત્ર આલોકમૂત
હો ગઈ ઉઘોતમૂત હો ગઈ ઓર દિવસ કે જૈસી હોગઈ યહા અપિશબ્દ સમાવના અર્થ મેં પ્રયુક્ત

ઇત્યાદિ કમ્ભી મડળો. આલેખવાથી ગોમૂત્રિકાના આકારના અને એક યોજન જેટલી અત-
સ્તિતાવાળા થઈ જાય છે. ૫૦ યોજન જેટલી લંબાઈવાળી ગુફામાં જે ૪૯ મડળો લખવાની
વાત કહેવામાં આવી છે તે સારી રીતે સમજમાં આવી જાય એ હેતુથી સૂત્રકારે આ પ્રમાણે
પાંચ મડળોની સ્થાપના સસ્કૃત ટીકામાં કરીને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે આ રીતે ૫૨ કોષ્ઠક
પરિકલ્પિત ૫૨ યોજનવાળા ક્ષેત્રમાં એક પક્ષમાં ત્રણ અને અન્યત્ર બે મડળો લખવામાં આવે છે
અન્નેનો સરવાળો પાંચ થઈ જાય છે આ પ્રમાણે ગોમૂત્રિકાના આકારવાળા મડળની રચના
ક્રમથી ૫૦ યોજન પ્રમાણવાળી ગુફામાં ૪૯ મડળોની સ્થાપના થાય એણે જ સમજા લેવી
જોઈએ (તપ્પણ સા તિમિસગુહા મરહેણ રણ્ણા તેહિં જોયણંતરિપ્પિં જાવ જોયણુજ્જોય-
કરેહિં ઇગ્ગણપ્પણાપ મળ્ડલેહિં આલિહિજ્જમાણેહિં ૨ સિપ્પામેવ આલોગમ્ભૂયા ઉજ્જોયમ્ભૂયા
દિવસમ્ભૂયા જાયા યાવિ હોત્થા) એક-એક યોજનના અતરાલથી યાવત્ એક-એક યોજન સુધી
પ્રકાશ પાથરનારા એ ૪૯ મડળોને આ પ્રમાણે લખવાથી તે તિમિસ ગુફા અતીવ શીઘ્ર આલોક
મૂત થઈ ગઈ અને દિવસના જેવી અર્થ પ્રકાશિત થઈ ગઈ સહી ‘‘પિ’’ શબ્દ સહી । ના

તથા-શ્રુતજ્ઞાન સાત્ત્વરપદ્યન્તા, શ્રુતાજ્ઞાનસાકારપદ્યન્તા, 'પદ્મં તેદંદિયાણ વિ' એવમ્-
દ્વીન્દ્રિયાણામિવ ત્રીન્દ્રિયાણામપિ સાકારપદ્યન્તા દ્વિવિધા પ્રજ્ઞા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ચઉ-
રિદિયાણં પુચ્છા' ચતુરિન્દ્રિયાણાં કતિવિધા પદ્યન્તા પ્રજ્ઞા ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-
'ગૌયમા ! હે ગૌતમ ! 'દ્વિવિદ્યા પળ્લન્તા' ચતુરિન્દ્રિયાણાં દ્વિવિધા પદ્યન્તા પ્રજ્ઞા, 'તં જઠા-
સાત્ત્વરપાસળયા અળાત્ત્વરપાસળયા' તથા-સાકારપદ્યન્તા અનાત્ત્વરપદ્યન્તા ચ, 'સાત્ત્વરપાસ-
ળયા જઠા વેદંદિયાણં' ચતુરિન્દ્રિયાણાં સાકારપદ્યન્તા યથા દ્વીન્દ્રિયાણાં દ્વિવિધાપ્રતિપાદિતા
તથા પ્રતિપત્તવ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'ચઉરિદિયાણં મંતે ! અળાત્ત્વરપાસળયા કઠવિદ્યા
પળ્લન્તા ?' હે મદન્ત ! ચતુરિન્દ્રિયાણામ્ અનાત્ત્વરપદ્યન્તા કતિવિધા પ્રજ્ઞા ? ભગવાનાહ-
'ગૌયમા !' હે ગૌતમ ! 'એવા ચક્ષુર્દંસળ અળાત્ત્વરપાસળયા પળ્લન્તા' એવા ચક્ષુર્દર્શના-
નાકારપદ્યન્તા પ્રજ્ઞા, 'દળ્લુપાળં જઠા જીવાળં' મનુષ્યાળા યથા જીવાળા પદ્યન્તા પ્રતિ-
પાદિતા તથા પ્રતિપત્તવ્યા, 'સેસા જઠા નેરડયા જાવ વેમાળિળાળં' શેપાળામ્-ઉક્તાતિરિ-
ક્તાનાં યથા નૈઘ્યિકાળાં પદ્યન્તા ઉક્તા તથા વક્તવ્યા, યાવત્-પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકવાન-

યથા-શ્રુતજ્ઞાન સાકાર પદ્યન્તા ઔર શ્રુતાજ્ઞાન સાત્ત્વર પદ્યન્તા । હસી પ્રકાર
ત્રીન્દ્રિયોં કી સાકાર પદ્યન્તા મી દો પ્રકાર કી હી સમસ્રની ઑહિપ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિયોં કી પદ્યન્તા કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચતુરિન્દ્રિયોં કી પદ્યન્તા દો પ્રકાર કી કહીં હૈ, યથા
સાકાર પદ્યન્તા ઔર અનાકાર પદ્યન્તા । સાકાર પદ્યન્તા ત્રીન્દ્રિયોં કે સમાન
સમસ્રલેની ઑહિપ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ત્રીન્દ્રિયોં કી અનાકારપદ્યન્તા કિતને પ્રકાર
કી કહીં હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રીન્દ્રિયોં કી એક ચક્ષુર્દર્શન અનાકારપદ્યન્તા કહીં હૈ ।

મનુષ્યોં કી પદ્યન્તા વૈભી હી કહની ઑહિપ જૈસી જીવોં કી કહીં હૈ । ઇન
સબ કે સિવાય શેષ જીવોં કી પદ્યન્તા વૈમાનિકોં તક નારકોં કે સમાન સમ-
સ્રલેની ઑહિપ । અર્થાત્ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોં, વાનવ્યન્તરોં, ડ્યોતિષ્કોં ઔર વૈમા-

શ્રુતજ્ઞાન સાકાર પદ્યન્તા અને શ્રુતાજ્ઞાન સાકાર પદ્યન્તા. એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયોની સાત્ત્વર
પદ્યન્તા પણ તે પ્રકારની જ સમજવી ભેધએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિયોની પદ્યન્તા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચતુરિન્દ્રિયોની પદ્યન્તા તે પ્રકારની કહી છે જેમ કે સાકાર
પદ્યન્તા અને અનાકાર પદ્યન્તા, સાકાર પદ્યન્તા ત્રીન્દ્રિયોની સમાન સમજ લેવી ભેધએ.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિયોની અનાકાર પદ્યન્તા કેટલા પ્રકારની છે ?

મનુષ્યોની પદ્યન્તા એવી જ કહેવી ભેધએ કે એવી જીવોની કહી છે આ બધાના
સિવાય શેષ જીવોની પદ્યન્તા વૈમાનિકો સુધી નારકોની સમાન સમજવી ભેધએ અર્થાત્
પ્રા. ૧૩

વ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં ચતુર્વિધા સાકારપદ્યન્તા, દ્વિવિધાચાનાચારપદ્યન્તા પ્રજ્ઞાસા, તત્ર સાકારપદ્યન્તા શ્રુતજ્ઞાનાવધિજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાનવિભજ્ઞાનરૂપા, અનાકારપદ્યન્તા ચ ચક્ષુર્દર્શનાવધિર્દર્શનરૂપાઽધ્યમેયા, અથ જીવાદીનેય પદ્યન્તા વિજિણાન પ્રસ્પર્શયત્માઠ--'જીવા ણ મંતે ! કિં સાગારપસી અગાગારપસી ?' હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વન્તુ કિં સાગારપદ્યન્તિનઃ--સાકારપદ્યન્તા અસ્તિ ઇવામિતિમાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? કિં વા અનાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? ભગવાન્નહ--'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જીવા સાગારપસી વિ અગાગારપસી વિ' જીવાસ્તાવન્ સાકારપદ્યન્તિનોઽપિ ભવન્તિ, અનાકારપદ્યન્તિનોઽપિ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ--'સે કેળટ્ટેણ મંતે ! ઇવં બુચ્ચહ--જીવા સાગારપસી વિ અગાગારપસી વિ ?' હે મદન્ત ! તત્--અથ કેનાર્થેન કથં તાવન્દુ ઇવમ્--ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્--જીવાઃ સાકારપદ્યન્તિનોઽપિ અનાકારપદ્યન્તિનોઽપીતિ ? ભગવાન્નહ--'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જેણં જીવા સુયણાણી ઓહિણાણી મળપજ્જવળણી કેવલણાણી સુય અણાણી વિમંઘણાણી તેણં જીવા સાગારપસી' યે સ્વલ્લુ જીવાઃ શ્રુતજ્ઞાનિનોઽવધિજ્ઞાનિનોમનઃપર્યવજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનઃ શ્રુતા

નિકોં કી સાકાર પદ્યન્તા ચાર પ્રકાર કી ઔર અનાકાર પદ્યન્તા દો પ્રકાર કી હૈ । સાકાર પદ્યન્તા શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન ઔર વિમંઘજ્ઞાન રૂપ હૈ ઔર અનાકાર પદ્યન્તા ચક્ષુર્દર્શન અવધિર્દર્શન રૂપ હૈ ।

અથ પદ્યન્તા સે યુક્ત ઝીન આદિ કા પ્રરૂપણ કરતે હૈ--

ગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ ! જીવ સાકાર પદ્યન્તા વાલે હૈ અથવા અનાકાર પદ્યન્તા વાલે હૈ ?

ભગવાન--હે ગૌતમ ! જીવ સાકાર પદ્યન્તા વાલે મી હૈ ઔર અનાકાર પદ્યન્તા વાલે મી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એમા વહા જાતા હૈ કિ જીવ સાકાર પદ્યન્તા વાલે મી હૈ, અનાકાર પદ્યન્તા વાલે મી હૈ ?

પ ચેન્દ્રિય તિયં ચો, વાનવ્યન્તરો, બ્યોતિષ્કો અને વૈમનિકોની સાકાર પદ્યન્તા ચાર, પ્રકારની અને અનાકાર પદ્યન્તા બે પ્રકારની છે સાકાર પદ્યન્તા શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભજ્ઞાન રૂપ છે અને અનાકાર પદ્યન્તા ચક્ષુર્દર્શન અને અવધિર્દર્શન રૂપ છે.

હવે પદ્યન્તાવાળા છવ આદિતુ પ્રરૂપણ કરે છે--

શ્રીગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ ! છવ સાકાર પદ્યન્તાવાળા છે અથવા અનાકાર પદ્યન્તા વાળા છે ?

શ્રીભગવાન્--હે ગૌતમ ! છવ સાકાર પદ્યન્તાવાળા પણ છે અને અનાકાર પદ્યન્તાવાળા પણ છે

શ્રીગૌતમસ્વામી--હે ભગવન્ શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે છવ સાકાર પદ્યન્તાવાળા પણ છે અને અનાકાર પદ્યન્તાવાળા પણ છે ?

જ્ઞાનિનો વિભક્તજ્ઞાનિનો ભવન્તિ તે સ્વલુ જીવાઃ સાકારપદ્યન્તિનો વ્યપદિશ્યન્તે તેષાં જ્ઞાનાનાં સાકારપદ્યન્તાવચ્ચેન તદ્ વિશિષ્ટજીવાનામપિ તદ્ વ્યપદેશાત્, કિન્તુ-‘જે જાં જીવા ચક્ષુદંમણી ઓદિદંમણી કેવલદંમણી તેણં જીવા અણાગારપસી’ યે સ્વલુ જીવા અશુદ્ધર્શનિનોઽવધિદર્શનિનઃ કેવલદર્શનિનો ભવન્તિ તે સ્વલુ જીવા અનાકારપદ્યન્તિનો વ્યપદિશ્યન્તે, તેષાં જ્ઞાનાનામનાકારપદ્યન્તાવચ્ચેન તદ્ વિશિષ્ટજીવાનામપિ તદ્ વ્યપદેશઃ, પ્રકૃત-મુપસંહરન્નાહ-‘સે એતેળદેગં ગોયમા ! એવં વુન્ચઈ-જીવા સાગારપસી વિ અગાગારપસી વિ’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ એતેનાર્યેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્-જીવાઃ સાકારપદ્યન્તિનોઽપિ ભવન્તિ અનાકારપદ્યન્તિનોઽપિ ભવન્તિ, ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નૈરઙ્યાણં મંતે ! કિં સાગારપસી ?’ અણાગારપસી ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકા સ્વલુ કિં સાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? કિં વા અનાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! એરશ્ચૈવ-જીવોત્તરોત્તૈવ નૈરયિકાઃ સાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ, અનાકારપદ્યન્તિનોઽપિ ભવન્તિ, કિન્તુ-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જો જીવ શ્રુતજ્ઞાની હે, અવધિજ્ઞાની હે, મનઃપર્યવજ્ઞાની હે યા કેવલજ્ઞાની હે, શ્રુતાજ્ઞાની અથવા વિમગજ્ઞાની હે, વે સાકારપદ્યન્તા વાલે કહલાતે હે, કયો કિં ઉનકા જ્ઞાન સાકાર પદ્યન્તા હે, અતએવ વે જીવ સાકાર પદ્યન્તા વાલે કહે જાતે હે, કિન્તુ જો જીવ ચક્ષુર્દર્શની અવધિદર્શની ઓર કેવલદર્શની હે, વે જીવ અનાકાર પદ્યન્તા વાલે કહે જાતે હે, કયો કિં ઉનકા યોધ અનાકાર પદ્યન્તા રૂપ હે. હમ્ હેતુ સે, હે ગૌતમ ! યહ કહા જાતા હે કિં જીવ સાકાર પદ્યન્તા વાલે ઓર અનાકાર પદ્યન્તા વાલે ઓર હે.

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક જીવ સાકાર પદ્યન્તા વાલે હે યા અનાકાર પદ્યન્તા વાલે હે ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! હસી પ્રકાર, અર્થાત્ જીવોં કી તરહ નારક ઓ સાકાર પદ્યન્તા વાલે ઓર અનાકાર પદ્યન્તા વાલે ઓર હે. પહેલે કી અપેક્ષા

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જે જીવ શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની છે, મનઃપર્યવજ્ઞાની છે અગર કેવલજ્ઞાની છે, શ્રુતાજ્ઞાની અથવા વિભગજ્ઞાની છે, તેઓ સાકાર પદ્યન્તાવાળા કહેવાય છે, કેમકે-તેમનું જ્ઞાન સાકાર પદ્યન્તા છે, તેથી જ તેઓ સાકાર પદ્યન્તાવાળા કહેવાય છે પણ જે જીવ ચક્ષુર્દર્શની, અચક્ષુર્દર્શની, અવધિદર્શની અને કેવલદર્શની છે, તેઓ અનાકાર પદ્યન્તાવાળા કહેવાય છે, કેમ કે તેમના યોધ અનાકાર પદ્યન્તા રૂપ છે. એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે જીવ સાકાર પદ્યન્તાવાળા પણ અને અનાકાર પદ્યન્તાવાળા પણ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ સાકાર પદ્યન્તાવાળા છે અગર અનાકાર પદ્યન્તાવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે-ગૌતમ ! જે જ પ્રકારે અર્થાત્ જીવોની જેમ નારક પણ સાકાર

‘ળવરં સાગારપાસળયાણ મળવજ્ઞવનાળી કેવલજ્ઞાળી ન વુચ્ચઈ’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ નૈરયિકાળાં સાકારપદ્યન્તાયાં મનઃપર્યવજ્ઞાનિનઃ કેવલજ્ઞાનિનો નોચ્યન્તે તેપાં તજ્ઞાન દ્વય-વિરઘાત્, નૈરયિકાળાં ચારિત્રપ્રતિપચ્યભાવાદ મનઃપર્યવજ્ઞાનકેવલજ્ઞાનકેવલદર્શનાનામસદ્-ઈતિ ભાવઃ, તદાહ-‘અળાનારપાસળયાણ કેવલદમળં ળતિય’ નૈરયિકાળામ્ અનાળારપદ્યન્તાયાં કેવલદર્શનં નાસ્તિ, ‘અં જાવ યળિયકુમારા’ અવમ્-નૈરયિકા ઇવ યાવત્-અસુકુમાર-નાળ-કુમાર-સુવર્ણકુમાર-અળ્નિકુમાર-વિદ્યુત્કુમાર ઉદધિકુમાર-દિક્કુમાર-ટીપકુમાર-પવનકુમારા અપિ સાકારપદ્યન્તિનોઽપિ અનાકારપદ્યન્તિનોઽપિ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઙયાળં પુચ્છા’ પૃથિવીકાયિકાનાં પૃચ્છા, તથા ચ પૃથિવીકાયિકાઃ કિં સાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? કિં વા અનાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? મળવાનાહ-‘મૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પુઢવિકાઙયા સાળારપદ્સી ળો અળાળારપદ્સી’ પૃથિવીકાયિકાઃ સાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ નો અનાકાર પદ્યન્તિનો ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કળદ્દેળં મંતે ! અં વુચ્ચઈ’ હે મદન્ત ! તત્-વિશેષતા યહ હે દિ નારકોં મેં મનઃ પર્યવજ્ઞાની ઔર કેવલજ્ઞાની નહીં કહના ચાહિદ, કયો કિં નારક જીવ ચારિત્ર અંગીકાર નહીં કર સકતે, જતઅવ ડનમેં મનઃપર્યવજ્ઞાન ઔર કેવલજ્ઞાન નહીં પાચા જાતા, ઇસ કાળ્ળ દો પ્રકાર કી પદ્યન્તા ળી ડનમેં નહીં હોતી । અનાકાર પદ્યન્તા મેં સે ડન મેં કેવલદર્શન નહીં હોતા ।

નારકો કે સમાન અસુરકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અળ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દીપકુમાર દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઔર સ્તનિતકુમાર ળી સાકાર પદ્યન્તા ચાલે ઔર અનાકાર પદ્યન્તા ચાલે ળી હોતે હેં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મળવન્ ! પૃથિવીકાયિક કયા સાકાર પદ્યન્તા ચાલે હોતે હેં યા અનાકાર પદ્યન્તા ચાલે હોતે હેં ?

મળવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક સાકાર પદ્યન્તા ચાલે હોતે હેં, અનાકાર પદ્યન્તા ચાલે નહીં હોતે ।

પદ્યન્તાવાળા પળુ છે અને અનાકાર પદ્યન્તાવાળા પળુ છે પહેલાની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે નારકેળાથી મન પર્યવજ્ઞાની અને કેવલજ્ઞાની ન કહેવા ળેઈએ, કેમકે નારક અવ ચારિત્ર અંગિકાર નથી કરી શકતા, તેથી તેમનામા મન પર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન નથી મળી આવતુ, એ પ્રકારે ળે પ્રકારની પદ્યન્તા પળુ તેઓમા નથી હોતી અનાકાર-પદ્યન્તામાથી તેમનામા કેવલદર્શન નથી થતા નારકેની સમાન અસુરકુમાર, નાળકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અળ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર ઉદધિકુમાર, દીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર પળુ સાકાર પદ્યન્તાવાળા અને અનાકાર પદ્યન્તાવાળા પળુ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મળવન્ ! પૃથ્વીકાયિક શુ સાકાર પદ્યન્તાવાળા હોય છે ? અળર તા અનાકાર પદ્યન્તાવાળા હોય છે ?

શ્રી મળવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક સાકાર પદ્યન્તાવાળા હોય છે, અનાકાર પદ્યન્તાવાળા નથી હોતા.

અથ કેનાર્થેન-અર્થ ત વદ્ દમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે ગન્-પૃથિવીકાયિકાઃ સાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ નો અનાકારપદ્યન્તિનો ભાન્તીતિ ? ભગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પૃથ્વી-કાદ્યાણં એમા સુય અગાળતામાગમ્પા ણમા પગગ્તા’ પૃથિવીકાયિકાનામ્ એવા શ્રુતાજ્ઞાન-સાકારપદ્યન્તા પ્રજ્ઞપ્તા, પ્રકૃતમુપસંહચ્છાદ-ને તેણદ્રેણ ગોયમા ! એવં વૃન્નવદ્ ૦ ?’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાર્થેન દમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે વ્ત્-પૃથિવીકાયિકાઃ સાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ, નો અનાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ-ન તેપા પ્રકૃષ્ટત્રિગિષ્ટપરિસ્ફુટજ્ઞાનરૂપપદ્યન્તા, ‘એવં જાવ ષણ્સદ્કાદ્યાણં’ દમ્-પૃથિવીકાયિકાનામિત્ર યાવત્-અપ્કાયિકાનાં તેજસ્કાયિકાનાં વાયુકાયિકાનાં વનસ્પતિકાયિકાનામ્ પ્રત્યેદમ્ એકા શ્રુતાજ્ઞાનમાકારપદ્યન્તા પ્રજ્ઞપ્તા, ‘વેડં-દિયાણં પુચ્છા’ ક્ષીન્દ્રિયાણા પૃન્નઞા, તયા ચ ક્ષીન્દ્રિયાઃ કિ સાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? કિ વા અનાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ ? ભગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સામારપસ્સી ણો અનામારપસ્સી’ ક્ષીન્દ્રિયાઃ સાકારપદ્યન્તિનો ભાન્તિ નો અનાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ, ગૌતમ :

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ પૃથિવી-કાયિક સાકાર પદ્યન્તા વાલે હોતે હૈ, અનાકારપદ્યન્તા વાલે નહી હોતે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકોં મેં એક શ્રુતાજ્ઞાન પદ્યન્તા હી કહી હૈ, હમ્ હેતુ સે, હે ગૌતમ ! એસા કહા હૈ કિ પૃથિવીકાયિકોં મેં એક સાકાર-પદ્યન્તા હી હોની હૈ, અનાકાર પદ્યન્તા નહીં હોતી उनमें विशिष्ट परिस्फुट ज्ञान रूप पद्यन्ता नही पाई जाती ।

પૃથિવીકાયિકોં કે સમાન હી અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વાયુકાયિકોં ઓર વનસ્પતિકાયિકોં મેં મો એક શ્રુતાજ્ઞાન સાકાર પદ્યન્તા હી કહી ગઈ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્ષીન્દ્રિય જીવ કયા સાકાર પદ્યન્તા વાલે હૈં અથવા અનાકાર પદ્યન્તા વાલે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્ષીન્દ્રિય જીવ સાકાર પદ્યન્તા વાલે હૈં, અનાકાર

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેલ છે કે પૃથ્વીકાયિક સાકાર પદ્યન્તાવાળા હોય છે, અનાકાર પદ્યન્તાવાળા નથી હોતા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોમા એક શ્રુત જ્ઞાન પદ્યન્તા જ કહી છે, એ હેતુથી. હે ગૌતમ ! એવું કહ્યું છે કે પૃથ્વીકાયિકોમા એક સાકાર પદ્યન્તા જ હોય છે, અનાકાર પદ્યન્તા નથી હોતી-તેમનામા વિશિષ્ટ પરિસ્ફુટ જ્ઞાનરૂપ પદ્યન્તા નથી મળી આવતી પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કાયિકો, તેજસ્કાયિકો, વાયુકાયિકો અને વનસ્પતિ-કાયિકોમા પણ એક શ્રુતાજ્ઞાન સાકાર પદ્યન્તા જ કહેલી છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્ષીન્દ્રિય એવ શુ સાકાર પદ્યન્તાવાળા છે ? અથવા અનાકાર પદ્યન્તાવાળા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ક્ષીન્દ્રિય એવ સાકાર પદ્યન્તાવાળા છે, અનાકાર પદ્ય-

પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं बुच्चद० ?’ હ મદન્ત ! તન્-અથ કેનાર્યેન-કથં તાવદ્, एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-द्वीन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति नो अनाकारपश्यन्तिनो भवन्तीति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘वेइंदियाणं दुविशा सागारपासणया पणत्ता’ द्वीन्द्रियाणां द्विविधा साकारपश्यन्ता प्रज्ञप्ता, ‘तं जहा-मुयणा गरागारपामण्या, सुय अण्णाण सागारपासणया’ तथा-श्रुतज्ञानसाकारपश्यन्ता, श्रुताज्ञानसाकारपश्यन्ता च, पकृत-सुपसंहरन्नाह-‘से एणद્देणं गोयमा ! एवं बुच्चइ०’ हे गौतम ! तत्-अथ एतेनार्येन एवं-पूर्वोक्तरीत्या उच्यते यद् द्वीन्द्रियाः साकारपश्यन्तिनो भवन्ति नो अनाकारपश्यन्तिनो भवन्तीति, ‘एवं तेइंदियाण वि’ एवम्-द्वीन्द्रियाणामिव त्रीन्द्रियाणामपि साकारपश्यन्ता भवति नो अनाकारपश्यन्ता भवति, गौतमः पृच्छति-‘चउरिंदियाण पुच्छा’ चतुरिन्द्रियाणां पृच्छा, तथा च चतुरिन्द्रियाः किं साकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? किं वा अनाकारपश्यन्तिनो भवन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘चउरिंदिया सागारपस्सी वि अण्णागारपस्सी वि’ चतु-
पश्यन्ता वाले नहीं है ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ દ્વીન્દ્રિય જીવ સાકારપશ્યન્તા વાલે હૈ, અનાકારપશ્યન્તા વાલે નહીં હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોં કી સાકારપશ્યન્તા દો પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ, વહ ઇસ પ્રકાર શ્રુતજ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા ઓર શ્રુતાજ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા । ઇસ હેતુ સે, હૈ ગૌતમ ! એસા કહા ગયા હૈ કિ દ્વીન્દ્રિય જીવ સાકાર પશ્યન્તા વાલે હૈ, અનાકાર પશ્યન્તા વાલે નહીં હૈ । ઇસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય મી સાકાર પશ્યન્તા વાલે હોતે હૈ, અનાકારપશ્યન્તા વાલે નહીં હોતે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય કયા સાકારપશ્યન્તા વાલે હોતે હૈ અથવા અનાકાર પશ્યન્તા વાલે હોતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચતુરિન્દ્રિય જીવ સાકાર પશ્યન્તા વાલે મી હોતે હૈ,

ન્તાવાળા નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! આ હેતુથી એમ કહેલ છે કે દ્વીન્દ્રિય એવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા છે, અનાકારપશ્યન્તાવાળા નથી

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિયોની સાકાર પશ્યન્તા બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે શ્રુતજ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા અને શ્રુતાજ્ઞાન સાકાર પશ્યન્તા એ હેતુથી, હે ગૌતમ ! એમ કહેલું છે કે દ્વીન્દ્રિય એવ સાકારપશ્યન્તાવાળા છે, અનાકારપશ્યન્તાવાળા નથી એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય પણ સાકારપશ્યન્તાવાળા હોય છે, અનાકારપશ્યન્તાવાળા નથી હોતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય શુ સાકારપશ્યન્તાવાળા હોય છે અથવા અનાકાર પશ્યન્તાવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચતુરિન્દ્રિય એવ સાકાર પશ્યન્તાવાળા પણ અને અનાકાર

ચિન્દ્રિયાઃ સાકારપદ્યન્તિનોડપિ અનાકારપદ્યન્તિનોડપિ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૂછતિ—‘સે કેણદ્વેણં મંતે ! एवं वृचवद्’ હે મરુત ! તત્-અથ એતેનાથેન-કથ તાવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્-ચતુરિન્દ્રિયા સાકારપદ્યન્તિનોડપિ ભવન્તિ ? અનાકારપદ્યન્તિનોડપિ ભવન્તીતિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જે જં ચરિરિદિગા ગુચ્છાણી મુચ અણાણી તે જં ચરિરિદિયા સાગાર-પરપી’યે સ્થલ ચતુરિન્દ્રિયાઃ શ્રુતજ્ઞાનિનઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનો ભવન્તિ તે સ્થલ ચતુરિન્દ્રિયાઃ સાકાર-પદ્યન્તિનો ભવન્તિ કિન્તુ-‘જેજં ચરિરિદિયા ચવચ્ચુદંસણી તેજં ચરિરિદિયા અણાગારપરસી’યે સ્થલ ચતુરિન્દ્રિયા શ્ચક્ષુર્દર્શનિનો ભવન્તિ તે સ્થલ ચતુરિન્દ્રિયા અનાકારપદ્યન્તિનો ભવન્તિ, પ્રકૃતમુપસંહરચ્છાદ-‘સે એણદ્વેણં ગોયમા ! एवं वृचवद्’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ એતેનાથેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્-ચતુરિન્દ્રિયાઃ સાકારપદ્યન્તિનોડપિ ભવન્તિ અનાકારપદ્યન્તિનોડપિ ભવન્તીતિ ભાવઃ, ‘મણૂમા જહા જીદા’ મણુમયા યથા જીવા ઉકાસ્તથા વક્ત્ર્યાઃ ‘ભવસેસા જહા નેઃદ્યા જાવ વેમાણિયા’ અવશેષાઃ-પૂર્વોક્તાતિરિક્તાઃ યથા નૈરયિકાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તયા પ્રતિપત્તવ્યા યાવત્-વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચ અવસેયા ઇતિ ભાવઃ, ઇયમ્પદ્યન્તા પ્રાકટયાપરપર્યાયા જ્ઞાતવાહ્યા અવસેયા ॥ સુ. ૧ ॥

અનાકારપદ્યન્તા વાલે મી હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-મગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈં કિ ચતુરિન્દ્રિય જીવ સાકારપદ્યન્તા વાલે મી ઔર અનાકારપદ્યન્તા વાલે મી હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જો ચતુરિન્દ્રિય જીવ શ્રુતજ્ઞાની અથવા શ્રુતાજ્ઞાની હોતે હૈં, વે સાકારપદ્યન્તા વાલે હોતે હૈં, કિન્તુ જો ચતુરિન્દ્રિય અક્ષુર્દર્શની હોતે હૈં, વે અનાકારપદ્યન્તા વાલે હોતે હૈં । હે ગૌતમ ! હસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈં કિ ચતુરિન્દ્રિય જીવ સાકારપદ્યન્તા વાલે મી હોતે હૈં ઔર અનાકારપદ્યન્તા વાલે મી હોતે હૈં ।

મનુષ્યોં કા કથન સમુચ્ચય જીવોં કે સમાન સમજના ચાહિય । શેષ જીવોં કા કથન નારકોં કે સમાન જાન લેના ચાહિય, અર્થાત્ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક

પદ્યન્તાવાળા પશુ હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે ચતુરિન્દ્રિય એવ સાકારપદ્યન્તાવાળા પશુ અને અનાકારપદ્યન્તાવાળા પશુ હોય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જે ચતુરિન્દ્રિય એવ શ્રુતજ્ઞાની અથવા શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે, તેઓ સાકાર પદ્યન્તાવાળા હોય છે, પશુ જે ચતુરિન્દ્રિય અક્ષુર્દર્શની હોય છે તેઓ અનાકારપદ્યન્તાવાળા હોય છે, હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે ચતુરિન્દ્રિય એવ સાકારપદ્યન્તાવાળા પશુ હોય છે અને અનાકારપદ્યન્તાવાળા પશુ હોય છે.

મનુષ્યોં કથન સમુચ્ચય એવોના સમાન સમજવું જોઈએ. બાકીના એવોં કથન નારકોના સમાન બાંધી દેવું જોઈએ. અર્થાત્ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમા-

॥ કેવલિજ્ઞાનસમ્પત્તિ વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—“કેવલી ણં મંતે । ઇમં રયણપ્પમં પુઢવિં આગારેહિં હેઝહિં
 ઉવમાહિં દિટ્ટંતેહિં વળ્લેહિં સંઠાણેહિં પડોયારેહિં જં સમયં જાણઈ તં
 સમયં પાસઈ, જં સમયં પાસઈ તં સમયં જાણઈ ? ગોયમા ! નો ઇણટ્ટે
 સમટ્ટે, સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—કેવલી ણં ઇમં રયણપ્પમં
 પુઢવિં આગારેહિં ૦ જં સમયં જાણઈ ણો તં સમયં પાસઈ, જં સમયં પાસઈ
 નો તં સમયં જાણઈ ? ગોયમા ! સાગારે સે ણામે મવ્વઈ અણાગારે સે
 દંસણે મવ્વઈ, સે તેણટ્ટેણં જાવ ણો ત સમયં જાણઈ એવં જાવ અહે-
 સત્તમં, એવં સોહમ્મકપ્પં જાવ અચ્ચુયં, ગેવિજ્ઞાગવિમાણા અણુત્તર-
 વિમાણા, ઈસીપ્પમારં પુઢવિં, પરમાણુપોગ્ગલં દુપ્પસિયં સ્થંધં જાવ અણંત-
 પ્પસિયં સ્થંધં, કેવલી ણં મંતે । ઇમં રયણપ્પમં પુઢવિં અણાગારેહિં ૩હે
 તૂહિં અણુવમાહિં અદિટ્ટંતેહિં અવળ્લેહિં અમંઠાણેહિં અપમાણેહિં અપ
 ડોયારેહિં પાસઈ ન જાણઈ ? હંતા, ગોયમા ! કેવલી ણં ઇમં રયણપ્પમં
 પુઢવિં અણાગારેહિં જાવ પાસઈ ન જાણઈ, સે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં
 વુચ્ચઈ—કેવલી ઇમં રયણપ્પમં પુઢવિં અણાગારેહિં જાવ પાસઈ ણ જાણઈ,
 ગોયમા ! અણાગારે સે દંસણે મવ્વઈ સાગારે સે નાણે મવ્વઈ, સે તેણટ્ટેણં
 ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ—કેવલી ણં ઇમં રયણપ્પમં પુઢવિં અણાગારેહિં જાવ
 પાસઈ ણ જાણઈ, એવ જાવ ઈસિપ્પમારં પુઢવિં પરમાણું પોગ્ગલં અણંત-
 પ્પસિયં સ્થંધં પાસઈ ન જાણઈ । પાસણ્યા પયં સમત્તં ॥ ૩૦ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

છાયા—કેવલી સ્વલ્પ મદન્ત ! ઇમાં રત્નપ્રમાં પૃથિવીય્ આકારૈર્હેતુમિરૂપમાભિર્દૃષ્ટાન્તૈર્વર્ણૈઃ
 ઔર વૈમાનિક કી પદ્યન્તા નારકોં કે સમાન છે । યહ પદ્યન્તા એક પ્રકાર કી
 જ્ઞાનતા હૈ જિસે પ્રાકટ્ય મી કહા જાતા હૈ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

કેવલીજ્ઞાન સમ્પત્તિ

શબ્દાર્થ—(કેવલી ણં મંતે ! ઇમં રયણપ્પમં પુઢવિં આગારેહિં) હે ભગવન્ !

નિકોની પશ્યન્તા નારકોના સમાન છે. આ પશ્યન્તા એક પ્રકારની જ્ઞાનતા છે જેને પ્રાકટ્ય
 થયું કહે છે ॥ સૂ૦ ૧ ॥

કેવલીજ્ઞાન સમ્પત્તિ

શબ્દાર્થ—(કેવલી ણં મંતે । ઇમં રયણપ્પમં પુઢવિં આગારેહિં) હે ભગવાન્ ! કેવલી આ

સંસ્થાનૈઃ પ્રમાણૈઃ પ્રત્યક્ષતારૈર્ધ્યં સમયં જાનાતિ તં સમયં પડ્યતિ ? યં સમયં પડ્યતિ તં સમયં જાનાતિ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ સમર્થઃ, તત્ કેનાર્થેન મદન્ન ! પદ્યમુચ્યતે-તેનચી રત્નુ ડમાં રત્નપ્રમાં પૃથિવીમ્ આકારૈઃ યં સમયં જાનાતિ નો તં સમયં પડ્યતિ, યં સમયં પડ્યતિ નો તં સમયં જાનાતિ ? ગૌતમ ! સાધારં તજ્ઞાનં ભવતિ, અનાકાર તદ્ દર્શનં ભવતિ, તત્ તેનાર્થેન યાવત્-નો તં સમયં જાનાતિ એવં યાવદ્ અધઃ સક્ષમીમ્ એવં સૌધર્મગ્રન્થં યાવદ્ અચ્યુત,

કેવલી હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કો આકારોં સે (હેઝહિં) હેતુઓં સે (ઉવમાહિં) ઉપમાઓં સે (દિદ્ધંતેહિં) દૃષ્ટાન્તોં સે (વળ્ણેહિં) વર્ણોં સે (સંઠાણેહિં) સંસ્થાનોં સે (પમાણેહિં) પ્રમાણોં સે (પહોયારેહિં) પ્રત્યક્ષતારોં સે (જં સમયં જાણહ ત સમયં પાસહ ?) જિસ સમય જાનતે હૈં, વસ સમય દેખતે હૈં ? (જ સમયં પાસહ ત સમયં જાણહ ?) જિસ સમય દેખતે હૈં, હસ સમય જાનતે હૈં ?

(ગોયમા ! નો હળદ્રે સમદ્રે) હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (સે કેળદ્રેણં મંતે ! એવં બુચ્ચહ) હે મગધન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ (કેવલી જં હમં રયણપ્પમં પુહવિં આગારેહિં) કેવલી હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી કો આકારોં સે (જં સમયં જાણહ જો તં સમયં પાસહ, જં સમયં પાસહ નો તં સમયં જાણહ ?) જિસ સમય જાનતે હૈં હસ સમય દેખતે નહીં, જિસ સમય દેખતે હૈં, હસ સમય જાનતે નહીં (ગોયમા ! સાગારે સે જાણે મવહ) હે ગૌતમ ! હન કા જ્ઞાન સાકાર હોના હૈ (અજાગારે સે દંસણં મવહ) હનકા દર્શન અનાકાર હોતા હૈ (સે તેળદ્રેણ) હસ કારણ સે (જાવ જો તં સમયં જાણહ) યાવત્ હસ સમય નહીં જાનતે (એવં જાવ અહેસત્તમં) હસી પ્રકાર યાવત્ સાતથીં પૃથિવી કો (એવં

રત્નપ્રમા પૃથ્વીને આકારોથી (હેઝહિં) હેતુઓથી (ઉવમાહિં) ઉપમાઓથી (દિદ્ધંતેહિં) દૃષ્ટાન્તોથી (વળ્ણેહિં) વર્ણોથી (સંઠાણેહિં) સંસ્થાનોથી (પમાણેહિં) પ્રમાણોથી (પહોયારેહિં) પ્રત્યક્ષતારોથી (જ સમયં જાણહ ત સમય પાસહ) એ સમયે બાણે છે, તે સમયે બેળે છે ? (જ સમયં પાસહ તં સમયં જાણહ ?) એ સમયે દેખે છે, તે સમયે બાણે છે ?

(ગોયમા ! નો હળદ્ર સમદ્રે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સે કેળદ્રેણં મંતે ! એવં બુચ્ચહ) હે મગધન્ ! આ હેતુથી એમ કહેવાય છે. (કેવલીજ્ઞાન હમં રયણપ્પમં પુહવિં આગારેહિં) કેવલી આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીને આકારોથી (જં સમયં જાણહ જો તં સમય પાસહ, જ સમય પાસહ નો ત સમય જાણહ ?) એ સમયે બાણે છે, તે સમયે દેખતા નથી, એ સમયે દેખે છે, તે સમયે બાણતા નથી (ગોયમા ! સાગારે સે જાણે મવહ) હે ગૌતમ ! તેમના જ્ઞાન સાકાર હોય છે (અજાગારે સે દંસણ મવહ) તેમના દર્શન અનાકાર હોય છે (સે તેળદ્રેણ) એ કારણથી (જાવ જો તં સમય જાણહ) યાવત્ તે સમયે નથી બાણતા

ઐવેયકવિમાનાનિ અનુત્તરવિમાનાનિ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાં પૃથિવીમ્, પરમાણુ પુદ્ગલં દ્વિપ્રાદેશિકં સ્કન્ધં યાવદ્ અનન્તપ્રાદેશિકં સ્કન્ધમ્, કેવલીં ચલુ મદન્ત ! ઇમાં રત્નપ્રભા પૃથિવીમ્ અનાકારૈરહેતુભિરનુપમાભિરદૃષ્ટાન્તેરવર્ણૈરસંસ્થાનૈ રમ્યાણૈરપ્રત્યવતારૈઃ પશ્યતિ ન જાનાતિ ? હન્ત, ગૌતમ ! કેવલીં ચલુ ઇમાં રત્નપ્રભાં પૃથિવીમ્ અનાકારૈ યાવત્ પશ્યતિ ન જાનાતિ, તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે—કેવલીં ઇમાં રત્નપ્રભાં પૃથિવીમ્ અનાકારૈ યાવત્ પશ્યતિ

સોહમ્મં કલ્પ) હસી પ્રકાર સૌધર્મ કલ્પ કો (જાવ અચ્ચુય) યાવત્ અચ્ચુત કલ્પ કો (ગેવિજ્જવિમાણા) ઐવેયક વિમાનો કો (અનુત્તરવિમાણા) અનુત્તર વિમાનો કો (ઈસીપગ્ભારં પુઢવિં) ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથિવી કો (પરમાણુપોગલં) પરમાણુ પુદ્ગલ કો (દુપદેસિયં સ્વધં) દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કો (જાવ અણંતપણસિયં સ્વધં) યાવત્ અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ કો ।

(કેવલીં ણં મંતે ! ઇમં રચણપ્પમં પુઢવિં) હે ભગવન્ ! કેવલીં હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કો (અણાગારેહિં) અનાકારોં સે (અહેઝહિં) અહેતુઓ સે (અણુવમાહિં) અણુપમાઓ સે (અદિટ્ઠંતેહિં) અદૃષ્ટાન્તોં સે (અવણેહિં) અવર્ણોં સે (અસંઠાણે હિં) અસસ્થાનો સે (અપમાણેહિં) અપમાણો સે (અપહોયારેહિં) અપ્રત્યવતારોં સે (પાસહ ન જાણહ ?) દેખતે હૈં, જાનતે નહીં હૈં ? (હંતા) હાં (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (કેવલીં ણં ઇમં રચણપ્પમં પુઢવિં) કેવલીં હસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કો (અણા ગારેહિં જાવ પાસહ ન જાણહ) અનાકારો સે યાવત્ દેખતે હૈં, જાનતે નહીં હૈં (સે કેણદ્દેણં મતે ! એવ વુચ્ચહ ?) હે ભગવન્ ! કિન્ન કાણ સે એસા કહા જાતા હૈં (કેવલીં ઇમં રચણપ્પમં પુઢવિં અણાગારેહિં જાવ પાસહ, ણ જાણહ ?) કિ

(એ જાવ અહે સત્તમ) એ જ પ્રકારે યાવત્ સાતમી પૃથ્વીને (એ સોહમ્મ કલ્પ) એ જ પ્રકારે સૌધર્મ કલ્પને (જાવ અચ્ચુય) યાવત્ અચ્ચુત કલ્પને (ગેવિજ્જવિમાણા) ઐવેયક વિમાનેને (અનુત્તરવિમાણા) અનુત્તર વિમાનેને (ઈસીપગ્ભાર પુઢવિં) ઈષ્ટપ્રાગ્ભાર પૃથ્વીને (પરમાણુપોગલ) પરમાણુ પુદ્ગલને (દુપદેસિય સંધ) દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધેને (જાવ અણત પણસિય સ્વધ) યાવત્ અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધેને.

(કેવલીં ણ મતે ! ઇય રચણપ્પમ પુઢવિં) હે ભગવન્ ! કેવલીં આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને (અણા ગારેહિં) અનાકારોથી (અહેઝહિં) અહેતુઓથી (અણુવમાહિં) અણુપમાઓથી (અદિટ્ઠંતેહિં) અદૃષ્ટાન્તોથી (અવણેહિં) અવર્ણોથી (અસંઠાણેહિં) અસસ્થાનોથી (અપમાણેહિં) અપમાણોથી (અપહોયારેહિં) અપ્રત્યવતારોથી (પાસહ ન જાણહ ?) દેખે છે, બાણુતાથી

(હતા) હા (ગોયમા) હે ગૌતમ (કેવલીં ણ ઇમ રચણપ્પમ પુઢવિં) કેવલીં આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને (અણાગારેહિં) જાવ પાસહ ન જાણહ) અનાકારોથી યાવત્ દેખે છે, બાણુતા નથી (સે કેણદ્દેણં મતે ! એવ વુચ્ચહ ?) હે ભગવન્ ! આ કારણથી એમ કહેવાય છે ? (કેવલીં ઇમ રચણપ્પમં પુઢવિં અણાગારેહિં જાવ પાસહ જાનહ) હે કેવલીં આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને અના

ન જાનાતિ ? ગૌતમ ! અનાકારં તદ્દર્શન મવતિ, સાકારં તન્જ્ઞાનં મવતિ, તત્ તેનાર્થન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-કેવલી સ્વલ્પ ક્ષમા રત્નપ્રભાં પૃથિવીમ્ અનાકારં યદ્વત્ પશ્યતિ ન જાનાતિ, એવં યાવદ્ દૈવતપ્રાગ્મારાં પૃથિવીમ્, પરમાણુ પુદ્ગલમ્ અનન્તપ્રાદેશિકં સ્કન્ધં પશ્યતિ ન જાનાતિ । પશ્યન્તા પદં સમાપ્તમ્ ॥ ૩૦ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા-પથ હ્રદયસ્થાનાં સકર્મકૃત્વેન સાકારોઽનાકારોપયોગઃ ક્રમિક પથ ઉત્પન્ન-મર્હતિ, સકર્મણાં જીવાનામેકતરસ્યોપયોગસ્ય સમયે તદન્ય ઉપયોગઃ કર્મણાઽઽવૃત્તત્વાત્ નોત્પન્નમર્હતિ તયો યુગપદ્ વિરોધાત્ તથા ચ હ્રદયસ્યો યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ ન તસ્મિન્નેવ કેવલી હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કો અનાકારોં સે યાવત્ દેવતે હૈં, જાનાતે નહીં હૈં (ગોયમા ! અણાગારે સે દંસણે મવહ) હે ગૌતમ ! ડન કા દર્શન અનાકાર હોતા હૈ (સાગારે સે નાળં મવહ) ડનકા જ્ઞાન સાકાર હોતા હૈ (સે તેળદ્રેળં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હે ગૌતમ ! હસ કારણ સે એમા કહા જાતા હૈ (કેવલી ણં હમં રચણપ્પમં પુદ્ધિં) કેવલી હમ રત્નપ્રભા પૃથિવી કો (અણાગારેહિં) અનાકારો સે (જાવ પાસહ ણ જાણહ) યાવત્ દેવતે હૈં, જાનાતે નહીં (એવં જાવ હંસિપવ્મારં પુદ્ધિં) હસી પ્રકાર દૈવતપ્રાગ્માર પૃથ્વી કો (પરમાણુપોગલં) પરમાણુ પુદ્ગલ કો (અનંતપદેસિયં સ્વંધં) અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ કો (પાસહ ન જાણહ) દેવતે હૈં, જાનાતે નહીં હૈં ॥ સૂ. ૨ ॥

પાસણયા પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-હ્રદયસ્થ જીવ સકર્મક હોતે હૈં, અતએવ જ્ઞાનકા સાકારોપયોગ ઓર નિરાકારોપયોગ ક્રમ સે હી ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ, કયો કિ સકર્મક જીવોં કે એક ઉપયોગ કે સમય દૂસરા ઉપયોગ કર્મ સે આવૃત્ત હો જાતા હૈ, હસ કારણ

કારોથી યાવત્ દેવે છે, જાણતા હોતા નથી.

(ગોયમા ! અણાગારે સે દંસણે મવહ) હે ગૌતમ ! તેમના દર્શન અનાકાર હોય છે (સાગારે સે નાળં મવહ) તેમના જ્ઞાન સાકાર હોય છે (સે તેળદ્રેળં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ) હે ગૌતમ ! એ કારણથી એમ કહેવાય છે (કેવલી ણં હમં રચણપ્પમં પુદ્ધિં) કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (અણાગારેહિં) અનાકારોથી (જાવ પાસહ ણ જાણહ) યાવત્ દેવે છે, જાણતા નથી (એવં જાવ હંસિપવ્માર પુદ્ધિં) એ જ પ્રકારે યાવત્ ધવત પ્રાગ્માર પૃથ્વીના (પરમાણુપોગલં) પરમાણુ પુદ્ગલોના (અનંતપદેસિય સ્વંધં) અનન્ત પ્રદેશી સ્કન્ધને (પાસહ ન જાણહ) દેવે છે, જાણતા નથી. ॥સૂ. ૨॥

પાસણયા પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ -હ્રદયસ્થ એવ સકર્મક હોય છે, તેથી જ તેમના સાકારોપયોગ અને નિરાકારોપયોગ કેમથી જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, કેમકે સકર્મક એવેના એક ઉપયોગને સમય ખીજા ઉપયોગ કર્મથી આવૃત્ત બની જાય છે, એ કારણે તે ઉત્પન્ન નથી થઈ શકતા.

સમયે પડ્યતિ કિન્તુ તદનન્તરં કેવલિના પુનર્ઘાતિકર્મવતુપ્રયક્ષયાત્ તેવાં ક્ષીણજ્ઞાનાવરણત્વાત્ તયોર્યુગપદ્ વિરોધાભાવેન સ કિં યસ્મિન્નેવ સમયે રત્નપ્રભાદિકં જાનાતિ તસ્મિન્નેવ સમયે પડ્યતિ ? ઉતાદ્ધો જીવરત્નમાવત્ત્વાત્ ક્રમેણ જાનાતિ પડ્યતિ ? ડન્યાશઙ્કચ પૃચ્છતિ—‘કેવલીણં મંતે ! ઇમં રમણપ્પમં પુઢવિ આગારેદિ દેત્વંદિ ઉવમાદિ દિટ્ઠંતેદિ વણ્ણેદિ સંઠાણેદિ પમાણેદિ પહોયારેદિ જં સમયં જાણટ્ ત સમયં પામઃ ? જં સમય પાસઃ તં સમયં જાણઃ ?’ હે મદન્ત ! કેવલી સ્વલ્પ ઇમાં રત્નપ્રભાં પૃથિવીમ્ આકારૈઃ—આકારમંદૈઃ, આકારમેદાસ્તાવત્ હ્યં રત્નપ્રભાપૃથિવી સ્વરકાણ્ડ પદ્મકાણ્ડ—અપ્કાણ્ડમેદેન ત્રિકાણ્ડા વર્તતે, સ્વરકાણ્ડમપિ પોઢશમેદં વર્તતે, તત્ર પ્રથમં સહસ્રયોજનપ્રમાણં રત્નકાણ્ડં તદનન્તરં સહસ્રયોજનમાનમેવ વજ્રકાણ્ડમ્, તસ્ય ચાપ્યથસ્તાત્ સહસ્રયોજનપ્રમાણમેન વૈદૂર્યવાણ્ડં વર્તતે इत्यादि વહ ઉત્પન્ન નહીં હો સરુના । દો ઉપયોગો કા ઇક સાથ હોના વિરુદ્ધ હૈ । હસ કારણ છદ્મસ્થ જિસ સમય જાનતા હૈ, ડસી સમય મેં દેખના નહી હૈ, કિન્તુ હસકે બાદ હી દેખતા હૈ । કિન્તુ કેવલી કે ઘાતિક કર્મો કા ક્ષય હો ચુકા હૈ, હે અતઃપ્વ હનકે જ્ઞાનાવરણ ઔર દર્શનાવરણ કા ક્ષય હો જાને કે કારણ જ્ઞાન ઔર દર્શન દોનો કે ઇક સાથ હોને મેં કોઈ વિરોધ નહીં હૈ । તો ત્યા હે જિસ સમય રત્નપ્રભા આદિ કો જાનતે હૈ, હસી સમય દેખતે હૈ ? અથવા જીવ-સ્વભાવ કે કારણ ક્રમ સે જાનતે-દેખતે હૈ ? ઇસી આશંકા સે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરતે હૈ—હે મગવન્ ! કેવલી મગવાન્ હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કો આકારો સે અર્થાત્ આકાર મેદો સે જૈસે યહ રત્નપ્રભા પૃથિવી સ્વરકાણ્ડ, પંકકાણ્ડ ઔર અપ્કાણ્ડ કે મેદ સે ત્રીન પ્રકાર કી હૈ । સ્વરકાણ્ડ કે મી સોલહ મેદ હૈ । હનમેં સે પ્રથમ ઇક હજાર યોજન પ્રમાણ રત્નકાણ્ડ હૈ, હસકે અનન્તર ઇક હજાર યોજન પ્રમાણ વજ્રકાણ્ડ હૈ, હસકે નીચે સહસ્ર યોજન કો વૈદૂર્ય કાણ્ડ હૈ, इत्यादि રૂપ સે સમજ્ઞ લેને ચાહિપ । તથા હેતુઓ સે અર્થાત્

જે ઉપયોગોત્તુ એકી સાથે બનતું વિરુદ્ધ છે એ કારણે છદ્મસ્થ જે સમયે બાણે છે, તે સમયમા દેખતા નથી, પણ તેના પછી જ દેખે છે, પણ કેવલીના ઘાતિક કર્મો ક્ષય થયેલા હોય છે, તેથી જ તેમના જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણનો ક્ષય થઈ જવાના કારણે જ્ઞાન અને દર્શન બન્નેનું એક સાથે હોવામા કોઈ વિરોધ નથી થતો.

તો શું તેઓ જે સમયે રત્નપ્રભા આદિને બાણે છે, તે સમયે દેખે છે ? અથવા જીવ સ્વભાવના કારણે કંઈથી બાણે-દેખે છે ? એવી આશંકાથી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે—હે મગવન્ ! કેવલી મગવાન્ આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના આકારોથી અર્થાત્ આકાર લેહોથી, જેમકે આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ખરકાડ, પકકાડ અને અપ્કાડના લેહથી ત્રણ પ્રકારની છે.

ખરકાડના પણ સોલ લેહ છે, તેમનામાથી પ્રથમ એક હજાર યોજન પ્રમાણ રત્નકાડ છે, તેના પછી એક હજાર યોજન પ્રમાણ વજ્રકાડ છે, તેના નીચે હજાર યોજનનો વૈદૂર્ય-

રીત્યાડવસેયાઃ હેતુભિઃ-ઉપપત્તિભિઃ યુક્તિમિરિત્યર્થઃ, તાથ્થ યુક્તયો યથા કથં તાવત્ 'રત્ન-
પ્રમા' ઇતિ નામ સંજાતમ્ ? અત્રોચ્યતે-રત્નમયકાણ્ડત્વાદ ઇત્યાઃ 'રત્નપ્રમા' ઇતિનામ,
રત્નાનિ પ્રમા-સ્વરૂપં યરયાઃ સા રત્નપ્રમા, અથવા ઇત્યાઃ રત્નમયકાણ્ડત્વાદેવ રત્નાનાં
પ્રમા-કાન્તિર્યસ્યાં સા રત્નપ્રમા ઇતિ અન્વર્થ-યુત્પત્તેરિતિ, ઉપમાભિઃ-ઉપમિતિભિઃ સા
દૃશ્યૈરિત્યર્થઃ, તાથ્થોપમા યથા-રત્નપ્રમાયાં રત્નપ્રમાદીનિ કાણ્ડાનિ વર્ણવિભાગેન પદ્મ-
રાગેન્દુસદૃશ્યાનિ ઇત્યાદિ, દૃષ્ટાન્તૈઃ-ઉદાહરણૈઃ, વાદિપ્રતિવાદિનોર્બુદ્ધિ સામ્યપ્રતિપાદકવાક્ય-
રિત્યર્થઃ, યથા ઘટઃ પૃથુબુદ્ધોદ ાગાગારુરુપે સ્વગતધર્મેરનુગતઃ પટાદિગતેભ્યશ્ચ ધર્મેભ્યો
વ્યાવૃત્તઃ સમુપચ્ચરતે અતઃ પટાદિભ્યઃ પૃથગેવ વસ્ત્વન્તરં ઘટ એવમિયમપિ રત્નપ્રમા સ્વગત
પૂર્વોક્તમેદૈરનુગતા શર્કરાપ્રમા મેદેભ્યશ્ચ વ્યાવૃત્તા મવતિ, અતઃ સ્તાભ્યઃ ઇયં પૃથગેવ વસ્ત્વન્તર-
ઉપપત્તિયો યા યુક્તિયો સે, જૈસે-હસ પૃથિવી ક્ષા નામ રત્નપ્રમા કયો હૈં ? હસ
કા સમાચાન યહ હૈં કિ રત્નમય કાણ્ડ હોને કે કારણ હસકા નામ રત્નપ્રમા
હૈં । રત્ન હો જિસ કી પ્રમા યા જિસકા સ્વરૂપતો વહ રત્નપ્રમા અથવા રત્નમય
કાણ્ડ હોને સે જિસ મેં રત્નો કી પ્રમા-કાન્તિ હો વહ રત્નપ્રમા । યહ હસ
પૃથિવી કા અર્થાનુસાર નામ હૈં । તથા ઉપમાઓં સે અર્થાત્ સદૃશતા સે, જૈસે-
રત્નપ્રમા મેં રત્નપ્રમા આદિ કાણ્ડ વર્ણ વિભાગ સે પદ્મરાગેન્દ્ર કે સમાન હૈં ઇત્યાદિ
દૃષ્ટાન્તો સે અર્થાત્ ઉદાહરણો સે યા વાદી તથા પ્રતિવાદી કી બુદ્ધિ મેં સમતા
કે પ્રતિપાદન વાક્યો સે, જૈસે-પૃથુ એવં બુદ્ધન (ચૌદે ઓ ગોલાકાર) ઉદર
આદિ આકાર આદિ અપને મેં રહને વાલે ધર્મો સે યુક્ત હોતા હૈં, ઓર
ઘટાદિ મેં રહે હુણ ધર્મો સે વ્યાવૃત્ત (મિન્ન) હોતા હૈં અતઃજ જૈસે
ઘટ, પટાદિ સે મિન્ન હૈં, ઇતી પ્રકાર યહ રત્નપ્રમા પૃથિવી મી શર્કરા આદિ
પૃથિવિયો સે મિન્ન હૈં । કયો કિ હસ કે ધર્મ હન સે મિન્ન હૈં । હસ કારણ

કાંડ છે, ઇત્યાદિ રૂપથી સમજી લેવું જોઈએ તથા હેતુઓથી અર્થાત્ ઉપપત્તિયો અગર
યુક્તિઓથી-જેમ-આ પૃથ્વીનું નામ રત્નપ્રમા કેમ છે ?

તેનું સમાધાન આ છે કે રત્નમય કાંડ હોવાના કારણે તેનું નામ રત્નપ્રમા છે.
રત જ જેની પ્રમા અથવા રત્નમય કાંડ હોવાથી જેમનામા રત્નોની પ્રમા-કાન્તિ હોય તે
રત્નપ્રમા. આ પૃથ્વી શબ્દના અર્થ અનુસાર નામ છે તથા ઉપમાઓથી અર્થાત્ સદૃશતાથી,
જેમ રત્નપ્રમામા રત્નપ્રમા આદિ કાંડ વર્ણુ વિભાગથી પદ્મરાગેન્દ્રની સમાન છે ઇત્યાદિ,
દૃષ્ટાન્તોથી અર્થાત્ ઉદાહરણોથી અથવા વાદી તથા પ્રતિવાદીની બુદ્ધિમાં સમતાના પ્રતિપાદક
વાક્યોથી, જેમકે પૃથુ તેમજ બુદ્ધ (ચોરસ અને ગોળાકાર) ઉદર આદિના આકાર પોતામાં
રહેનારા ધર્મોથી યુક્ત હોય છે. અને ઘટ આદિમા રહેલા ધર્મોથી વ્યાવૃત્ત (મિન્ન)
હોય છે, તેથી જ જેમ ઘટ, પટાદિથી મિન્ન છે, એજ પ્રકારે આ રત્નપ્રમા પૃથ્વી પણ
શર્કરા આદિ પૃથ્વીઓથી મિન્ન છે, કેમકે તેના ધર્મ તેમનાથી બુદ્ધ છે. એ કારણે

મિત્યાદિ; વર્ણૈઃ—શુક્લઆદિવર્ણવિભાગેન, તેષ્વ ગુપ્ત્યાદીનામુત્કર્ષાપકર્ષસંસ્કર્યેયાસંસ્કર્યેયા નન્તગુણવિભાગેન ગન્ધરસસ્પર્શવિભાગેન ચેત્યર્થઃ, સંસ્થાનૈઃ તસ્યા રત્નપ્રભાયાં ભવનનરકાદીનાં રચનાકારૈરિત્યર્થઃ, યથા—‘તેણં ભવના વાહિં વદ્વા અનો ચરસા અદ્દે પુષ્કરકર્ણિયા સંઠાણસંઠિયા’ તાનિ સ્થલ મનનાનિ વદિર્વૃત્તાનિ અન્તશ્ચતુરસ્રાણિ અથઃ પુષ્કરકર્ણિકા સસ્થાન સંસ્થિતાનિ, એવમ્—‘તેણં નરયા અંતો વદ્વા વાહિં ચરસા અદ્દે ચુરસટાણસંઠિયા’ તાનિ સ્થલ નરકાણિ અન્તો વૃત્તાનિ વદિશ્ચતુરસ્રાણિ અથઃ ક્ષુપ્રસંસ્થાનસંસ્થિતાનિ ભવન્તિ ઇત્યાદિ, પ્રમાણૈઃ—આયમવાહલ્યવિક્રમ્માદિરૂપૈઃ પરિમાણૈરિત્યર્થઃ, યથા—‘અસીઉત્તરજોયણ સય સહસસવાહલ્લા રજ્જુપ્પમાણમેત્તા આયામવિક્કમ્મેણ’ અગીત્યુત્તરયોજનશતસહસ્રવાહલ્યા રજ્જુપ્રમાણમાત્રા આયામવિક્કમ્મેણ ઇત્યાદિ, પ્રત્યવતારૈઃ—ઘનોદધ્યાદિવલયૈઃ, પ્રતિ—પરિતઃ સાકલ્યેન અતીર્યતે—વ્યાપ્યતે યૈરતે પ્રત્યવતારા ઇતિ વ્યુત્પત્તેઃ, ઘનોદધ્યાદિવલયાના સર્વાણિ રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા આદિ સે પૃથક્ હી વસ્તુ છે, ઇત્યાદિ । તથા વર્ણો સે અર્થાત્ શ્વેત આદિ વર્ણો કે ભેદ સે, શુક્લ આદિ ગુણો કે ઉત્કર્ષ એવ અપકર્ષ રૂપ સંસ્કર્યાતગુણ, અસંસ્કર્યાતગુણ ઓર અનન્તગુણ કે વિભાગ સે તથા ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કે વિભાગ સે । તથા સસ્થાનો સે અર્થાત્ રત્નપ્રભા મેં બને ભવનો એવં નરકાવાસો કી રચના કે આકારો સે, જૈસે વે ભવન બાહર સે ગોલ ઓર અન્દર સે ચૌકોર હૈં, નીચે પુષ્કર કી કર્ણિકા કે આકાર કે હૈં । હસી પ્રકાર નરક અન્દર સે ગોલ હૈં, બાહર સે ચૌકાર હૈં ઓર નીચે ચુરપા (ક્ષુરપ્ર) કે આકાર કે હૈં, ઇત્યાદિ । તથા પ્રમાણો સે અર્થાત્ લમ્બાઈ, મોટાઈ, ચૌડાઈ આદિ રૂપ પરિમાણો સે, જૈસે—એક લાખ અસસી હજાર યોજન મોટાઈ વાલી, તથા રજ્જુ પ્રમાણ લમ્બાઈ ચૌડાઈ વાલી, ઇત્યાદિ । પ્રત્યવતારો સે અર્થાત્ ઘનોદધિ આદિ વલયો સે । જો પૂરી તરહ વ્યાપ્ત કર લે સે પ્રત્યવતાર કહતે હૈં । ઘનો-

રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા આદિથી પૃથક્ જ વસ્તુ છે, ઇત્યાદિ.

તથા વર્ણોથી અર્થાત્ શ્વેત આદિ વર્ણોના ભેદથી, શુક્લ આદિ ગુણોના ઉત્કર્ષ તેમજ અપકર્ષ રૂપ સંસ્કર્યાત ગુણ, અસંસ્કર્યાત ગુણ, અને અનન્ત ગુણના વિભાગથી તથા ગંધ, રસ અને સ્પર્શના વિભાગથી, તથા સસ્થાનોથી, અર્થાત્ રત્નપ્રભાના અને ભવનો તેમજ નરકાવાસોની રચનાના આકારોથી જેમકે—તે ભવનો બહારથી ગોળ અને અંદરથી ચતુરસ્ર છે, નીચે પુષ્કરની કર્ણિકાના આકારના છે એજ પ્રકારે નરક અંદરથી ગોળ છે, બહારથી ચતુરસ્ર, અને નીચે ચુરપા (અસ્રા)ના આકારના છે ઇત્યાદિ.

તથા પ્રમાણોથી અર્થાત્ લંબાઈ મોટાઈ, વિસ્તાર આદિ રૂપ પરિણામોથી, જેમકે, એક લાખ એસી હજાર યોજન મોટાઈવાળી, તથા રજ્જુ પ્રમાણ લંબાઈ—પહોળાઈવાળી ઇત્યાદિ પ્રત્યવતારોથી અર્થાત્ ઘનોદધિ આદિ વલયોથી જે પુરેપુરા વ્યાપ્ત કરી દે તેને પ્રત્યવતાર કહે છે. ઘનોદધિ આદિવલય બધી દિશાઓમાં અને બધી વિદિશાઓમાં રત્ન-

દિષ્ટુ વિદિષ્ટુ ચ રત્નપ્રભાં પૃથિવીં વ્યાપ્ય વ્યવસ્થિતત્વાત્, ય સમયં-યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ-
આકારાદિવિશિષ્ટતયા પરિન્નિઘ્નતિ તં સમયં-તસ્મિન્ સમયે કિં પश्यति-કેવલદર્શનવિષયીઃ
કરોતિ ? एवं यं समयं-यस्मिन् समये पश्यति-केवलदर्शनविषयी करोति तं समयं-तस्मिन्
समये एव किं जानाति-आकारादिविशिष्टतया किं परिन्निघ्नति ? भगवानाह-‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘णो इणद्वे समद्वे’ नायपर्यः सपर्यः-नोक्तार्थो युक्त्योपपन्नः संभवति, गौतमस्तत्र
कारणं पृच्छति-‘से केणद्वे णं भंते ! एव बुन्नइ-केवली णं इमं रयणप्पमं पुढवि आगारेहिं
जाव जं समयं जाणइ नो तं समयं पासइ ज समयं पासइ नो तं मयय जाणइ ?’ हे भदन्त !
तत्-अय, केनायेन-कथं तावत् एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-केवली खलु इमा रत्नप्रभां
पृथिवीम् आकारै रीयत्-हेतुमिकामाभिर्द्धान्तै र्वर्णः संस्थानैः प्रमाणैः प्रत्यवतारैश्च यस्मिन्
समये जानाति नो तस्मिन् समये पश्यति, एवं यस्मिन् समये पश्यति नो तस्मिन् समये
जानातीति ? भगवान् कारणमाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सागारे से जाणे भवइ, अणागारे
दधि आदि बलय सभी दिशाओ में और सभी विदिशाओ में रत्नप्रभा पृथिवी
को व्याप्त कर के रहे हुए हैं, अतः वे प्रत्यवतार कहलाते हैं । तात्पर्य यह है
कि क्या केवली भगवान् आकारादि से रत्नप्रभा पृथिवी को जिस समय केवल
ज्ञान से जानते हैं, उसी समय में केवलदर्शन से देखते भी हैं ? और जिस समय
में केवलदर्शन से देखते हैं क्या उसी समय में केवलज्ञान से जानते भी हैं ?

भगवान् उत्तर देते हैं-हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् यह
वात युक्तिसंगत नहीं है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि केवली जिस
समय इस रत्नप्रभा पृथिवी को आकारों, हेतुओं, उपमाओं, दृष्टान्तों, वर्णों,
संस्थानों प्रमाणों और प्रत्यवतारों से जिस समय में जानते हैं, उस समय में
देखते नहीं और जिस समय में देखते हैं, उस समय में जानते नहीं ?

भगवान्-हे गौतम ! केवली भगवान् का ज्ञान साकार अर्थात् विशेषों का

મહા પૃથ્વીને ૦ પાત કરીને રહેલા છે, તેથી તેઓ પ્રત્યવતાર કહેવાય છે

તાત્પર્ય એ છે કે શુ કેવલી ભગવાન આકારાદિથી રત્નપ્રભા પૃથિવીને જે કેવલ-
જ્ઞાનથી જાણે છે, તેજ સમયમાં કેવલદર્શનથી દેખે પણ છે ! અને જે સમયમાં કેવલ
દર્શનથી દેખે છે શુ તેજ સમયમાં કેવલજ્ઞાનથી જાણે પણ છે !

શ્રી ભગવાન ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, અર્થાત્ આ વાત
યુક્તિ સંગત નથી.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કેવલી જે સમયે
આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને આકારો, હેતુઓ, ઉપમાઓ, દૃષ્ટાન્તો, વર્ણો, સંસ્થાનો પ્રમાણો અને
પ્રત્યવતારોથી જે સમયમાં દેખે છે, તે સમયમાં જાણતા નથી ?

સે દંગળે ભવડ' સાક્ષારમ્-વિશેષાભિગ્રાહાત્મકં વિશેષન્વિશ્વસ્વરૂપં તસ્ય-ભગવાનઃ કેવલિનઃ જ્ઞાનં ભવતિ, અનાકારમ્-સામાન્યગ્રાહાત્મકં તસ્ય ભગવતઃ કેવલિનો દર્શનં ભવતિ, તથા ચ જ્ઞાનેન વિશેષપરિચ્છેદં કુર્વન 'જાનાતિ' इति व्यपदिश्यते, દર્શનેન સામાન્યગ્રહં કુર્વન 'પર્યાતિ' इति व्यपदिश्यते, કેવલિનો જ્ઞાનં સાક્ષારં વિશેષગ્રાહકં વર્તતે અન્યથા તસ્ય જ્ઞાન ત્વમેવ ન સંભવતિ વિશેષાભિગ્રાહાત્મકબોધસ્યૈ જ્ઞાનપદાર્થત્વાત્ ઉક્તશ્ચ-'સ વિશેષં પુનર્જ્ઞાનમ્' इति, દર્શનન્તુ અનાકારં સામાન્યગ્રાહાત્મક ભવતિ તથાચોક્તમ્-'નિર્વિશેષં વિશેષાણાં ગ્રહોદર્શન મુચ્યતે' इति, જીવસ્ય તથા સ્વાભાવ્યાન્ કૃતિપયપ્રદેશેષુ જ્ઞાનં, કૃતિપયપ્રદેશેષુ દર્શનમ્ इत्येवं खण्डशो ज्ञानं दर्शनञ्च न संभवति अपितु यदा ज्ञानं भवति तदा साकल्येन ज्ञानमेव, यदा तु दर्शनं भवति तदा साकल्येन दर्शनमेव. तयोश्च ज्ञानदर्शनयोः साकारानाकारतया

ગ્રાહક હોતા હૈં ઓર દર્શન અનાકાર અર્થાત્ સામાન્ય કા ગ્રાહક હોતા હૈં । અતઃવ કેવલી જવ જ્ઞાન કે ઢારા વિશેષ કા પરિચ્છેદ કરતે હૈં તવ 'જાનતે હૈં' ઁસા કહા જાતા હૈં ઓર જવ દર્શન કે ઢારા સામાન્ય કો ગ્રહણ કરતે હૈં, તવ 'દેખતે હૈં' ઁસા કહા જાતા હૈં । કેવલી કા જ્ઞાન સાક્ષાર અર્થાત્ વિશેષ કા ગ્રાહક હોતા હૈં, અન્યથા વહ જ્ઞાન હી નહીં કહા જા સકતા, વયો વિશેષગ્રાહક બોધ હી જ્ઞાન કા અર્થ હૈં । કહા ભી હૈં-'સવિશેષં પુનર્જ્ઞાનમ્' અર્થાત્ જો વિશેષ યુક્ત વસ્તુ કો જાનતા હૈં, વહી જ્ઞાન હૈં । દર્શન અનાકાર અર્થાત્ સામાન્ય કા ગ્રાહક હોતા હૈં । કહા ભી હૈં-પદાર્થો કે વિશેષ રહિત ગ્રહણ કો દર્શન કહતે હૈં ।

જીવ કે કિતનેક પ્રદેશોં મેં જ્ઞાન ઓર કિતનેક પ્રદેશોં મેં દર્શન હો, ડસ પ્રકાર ખણ્ડશઃ જ્ઞાન ઓર દર્શન સંભવ નહીં હૈં, કિન્તુ જવ જ્ઞાન હોતા હૈં તવ પૂરી તરહ સે જ્ઞાન હી હોતા હૈં ઓર જવ દર્શન હોતા તવ પૂરી તરહ દર્શન હી

શ્રી ભગવાન્-હે જ્ઞાનમ્ । કેવલી ભગવાન્તુ જ્ઞાન સાક્ષાર અર્થાત્ વિશેષાનુ ગ્રાહક હોય છે અને દર્શન અનાકાર અર્થાત્ સામાન્યનુ ગ્રાહક હોય છે તેથી જ કેવલી જ્યારે જ્ઞાન દ્વારા વિશેષનો પરિચ્છેદ કરે છે ત્યારે જાણે છે એમ કહેવાય છે અને જ્યારે દર્શન દ્વારા સામાન્યને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે જોયે છે એમ કહેવાય છે કેવલીનુ જ્ઞાન સાક્ષાર અર્થાત્ વિશેષનુ ગ્રાહક હોય છે, અન્યથા તે જ્ઞાન જ નથી કહી શકાતુ, કેમકે, વિશેષ ગ્રાહક બાધ જ જ્ઞાનનો અર્થ છે. કહ્યું પણ છે-"સવિશેષં પુનર્જ્ઞાન" અર્થાત્ જે વિશેષ યુક્ત વસ્તુને જાણે છે, તે જ જ્ઞાન છે દર્શન અનાકાર અર્થાત્ સામાન્યનુ ગ્રાહક હોય છે. કહ્યું પણ છે-પદાર્થોના વિશેષ રહિત ગ્રહણને દર્શન કહે છે.

જીવના કેટલાક પ્રદેશોમા જ્ઞાન અને કેટલાક પ્રદેશોમા દર્શન થાય, એ પ્રકારે ખડથ જ્ઞાન અને દર્શનનો સંભવ નથી, પણ જ્યારે જ્ઞાન થાય છે ત્યારે પુરેપુરું જ્ઞાન જ થાય છે અને જ્યારે દર્શન થાય છે, ત્યારે પુરેપુરું દર્શન જ થાય છે. જ્ઞાન અને

છાયાતપયોરિત્ત પરસ્પરં વિરુદ્ધત્વાદ્ યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ તસ્મિન્ સમયે ન પડ્યતિ, યસ્મિન્ સમયે વા પડ્યતિ તસ્મિન્ સમયે ન જાનાતિ ઇતિ ચોચમ્. તદેગાઃ-‘મે તેજઃદ્રવ્યં જાવ ણો તં સમયં જાણઈ’ તત્-અથ તેનાર્થેન-ઉક્ત દેતુના યાવત્-કેવલી સ્વભૂતિમાં રત્નપ્રભાં પૃથિવી માકારાદિભિર્યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ નો તસ્મિન્ સમયે પડ્યતિ, યસ્મિન્ સમયે વા પડ્યતિ નો તસ્મિન્ સમયે જાનાતીતિ, ‘એવં જાવ અદે સત્તમ’ એમ્-રત્નપ્રભોક્તરીત્યા યાવત્-કેવલી શર્કરાપ્રભાં વાલુકાપ્રભાં પંકજપ્રભાં ધૂમપ્રભા તમઃપ્રભામ્, અધઃસપ્તમીઞ્ચ પૃથિવીમ્ આકારાદિભિઃ પ્રકારૈર્યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ નો તસ્મિન્ સમયે પડ્યતિ, યસ્મિન્ સમયે વા પડ્યતિ નો તસ્મિન્ સમયે જાનાતિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘એવં સોઠમકર્ણં જાવ અચ્યુતં’ એવમ્-રત્નપ્રભાદિરીત્યા કેવલી સૌધર્મસ્વરૂપં યાવત્-ઈશાનં સનત્કુમારં માહેન્દ્રં બ્રહ્મલોકં લાન્તક મહાશુકં સહસ્રારમ્ આનત પ્રાણતમ્ આરણમ્ અચ્યુતઞ્ચ કલ્પમ્ આકારાદિભિઃ પ્રકારૈર્યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ નો તસ્મિન્ સમયે પડ્યતિ, એવં યસ્મિન્ સમયે પડ્યતિ નો તસ્મિન્ સમયે જાનાતિ પ્રાગુક્ત-

હોતા હૈ । જ્ઞાન ઓર દર્શન છાયા તથા ધ્રુવ કે સમાન સાકાર એવ અનાકાર હોને સે પરસ્પર વિરોધી હૈ । જિસ સમય કેવલી જાનતે હૈ ઉસ સમય મેં દેખતે નહીં ઓર જિસ સમય દેખતે હૈ ઉસ સમય મેં જાનતે નહીં, એસા સમજના ચાહિય । યહી કહતે હૈ-કેવલી હસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કો આકાર આદિ સે જિસ સમય મેં જાનતે હૈ ઉસ સમય મેં દેખતે નહીં હૈ ઓર જિસ સમય મેં દેખતે હૈ ઉસ સમય મેં જાનતે નહીં હૈ । હસી પ્રકાર શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકજપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા ઓર અધઃ સપ્તમી પૃથિવી કો આકાર આદિ સે જિસ સમય મેં જાનતે હૈ, ઉસ સમય મેં દેખતે નહીં ઓર જિસ સમય મેં દેખતે હૈ ઉસ સમય મેં જાનતે નહીં । યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ લેની ચાહિય । હસી પ્રકાર સૌધર્મ કલ્પ કો યાવત્ ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્યુત કલ્પ કો આકાર આદિ સે

દર્શન છાયા અને તકકાની સમાન પરસ્પર વિરોધી છે સાકાર તેમજ અનાકાર હોવાથી જે સમયમા કેવલી જાણે છે, તે સમયમા દેખતા નથી અને જે સમયમા દેખે છે, તે સમયમા જાણતા નથી, એમ સમજવું.

એ જ કહે છે-કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને આકાર આદિથી જે સમયમા જાણે છે તે સમયમા દેખતા નથી, અને જે સમયમા દેખે છે, તે સમયમા જાણતા નથી.

એ જ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકજપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા અને અધઃ સાતમી પૃથ્વીને આકાર આદિથી જે સમયમા જાણે છે, તે સમયમા દેખતા નથી અને જે સમયમા દેખે છે તે સમયમા જાણતા નથી યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ લેવી.

એ જ પ્રકારે સૌધર્મ કલ્પને યાવત્ ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પને આકાર આદિથી જે

યુક્તે, 'ભેવિજ્જવિમાણા અણુત્તરવિમાણા, ઈસીપન્મારં પુદ્ગલિ, પરમાણુ' પોગ્ગલં દુપ્પસિયં સંધં જાત્ર અણંતપ્પસિયં સંધં' કેવલિ સ્વલુગ્રંથેયકવિમાનાનિ અણુત્તરવિમાનાનિ ઈપ્પત્ત્રાગ્મારાં પૃથિવીં પરમાણુ પુદ્ગલં દ્વિપ્રાદેશિકં સ્કન્ધં યાવત્-ત્રિવત્તુ: પચ્ચપદ્ સપ્પાઠ નવદશ સંખ્યાતા સંખ્યાતાનન્તપ્રાદેશિકં સ્કન્ધચ્ચાકારાદિભિ: પ્રકારૈ યસ્મિન્ સમયે જાનાતિ નો તસ્મિન્ સમયે પચ્ચતિ, યસ્મિન્ સમયે વા પચ્ચતિ નો તસ્મિન્ સમયે જાનાતિ, પ્રાગુક્તયુક્તે સ્તુલ્ય-ત્વાત્, અથોક્તરીત્યા જ્ઞાનદર્શનયો: સાકારાનાકારતયા પૃથગ્રૂપેણ વ્યવસ્થાપિતત્વેન યદા કેવલી રત્નપ્રભાદિકમાકારાદ્યભાવેન નિશ્ચિનોતિ તદા સ 'પચ્ચતિ' હત્યેવં વ્યપદેષ્યો નત્તુ 'જાનાતી'તિ પ્રરૂપયિતુમાહ-'કેવલી ણં મંને ! હં રયણપ્પમં પુદ્ગલિ અણામારહિં અહેતુહિં અણુવમારહિં અદિદ્વંતેહિં અણ્ણેહિં અસંઠાણેહિં અવમાણેહિં અપહોયારેહિં પાસદ ન જાણદ ?' હે

જિસ સમય મેં જાનતે હૈં ઉસ સમય મેં દેખતે નહીં ઔર જિસ સમય મેં દેખતે હૈં ઉસ સમય મેં જાનતે નહીં હૈ । યુક્તિ પૂર્વવત સમગ્ર લેની ચાહિયે । કેવલી ઐવેયક વિમાનોં કો, અણુત્તર વિમાનોં કો. ઈપ્પત્ત્રાગ્માર પૃથિવી કો, પરમાણુ પુદ્ગલ કો, દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ કો, યાવત્ ત્રિપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, ષટ્પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, અષ્ટ પ્રદેશી, નૌ પ્રદેશી, દશપ્રદેશી, સંખ્યાતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી ઔર અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ કો આકાર આદિ સે જિસ સમય મેં જાનતે હૈં ઉસ સમય મેં દેખતે નહીં હૈ ઔર જિસ સમય મેં દેખતે હૈં ઉસ સમય મેં જાનતે નહીં હૈં । યુક્તિ પૂર્વવત્ યહાં ભી સમાન હૈ ।

પહેલે જ્ઞાન કો સાકાર ઔર દર્શન કો નિરાકાર નિશ્ચિન કિયો ગયા હૈ, અતઃવ કેવલી રત્નપ્રભા આદિ કો આકાર આદિ કે અભાવ સે જય દેખતે હૈં, તબ વે 'દેખતે હૈં' હિસ પ્રકાર કહના ચાહિયે, 'જાનતે હૈં' ઈસા નહીં કહના ચાહિયે, ઈસી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે કહતે હૈં-હે ભગવન્ ! જય કેવલી હિસ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કો અનાકારોં સે અર્થાત્ પૂર્વોક્ત આકારોં સે રહિત, અહેતુઓં સે

સમયમા બાણુ છે તે સમયે દેખતા નથી અને જે સમયે દેખે છે તે સમયમા બાણુતા નથી, યુક્તિ પૂર્વવત્ સમગ્ર લેવી

કેવલી ઐવેયક વિમાનેને, અણુત્તર વિમાનેને, ઈપ્પત્ત્રાગ્માર પૃથ્વીને, પરમાણુ પુદ્ગલોને, દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધને, યાવત્ ત્રિપ્રદેશી, ચતુ પ્રદેશી, પચ પ્રદેશી, ષટ્પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, દશ પ્રદેશી, સંખ્યાતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી અને અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ ને આકાર આદિથી જે સમયમા બાણુ છે તે સમયમા દેખતા નથી અને જે સમયમા દેખે છે તે સમયમા બાણુતા નથી યુક્તિપૂર્વ પ્રમાણુ સમજવી

પહેલા જ્ઞાનને સાકાર અને દર્શનને નિરાકાર નિશ્ચિત કરેલ છે, તેથી જ કેવલી રત્નપ્રભા આદિને આકારના અભાવે જ્યારે દેખે છે, ત્યારે તેઓ દેખે છે એ પ્રકારે કહેવું બોધ્યો, 'બાણુ છે,' એવું ન કહેવું બોધ્યો. એવી પ્રરૂપણા કરવાને માટે બહે છે-હે ભગવન્ ! જ્યારે કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને અનાકારોથી અર્થા પૂર્વોક્ત

મદન્ત ! કેવલી જાણે છે આ રત્નપ્રમા પૃથિવીમ્ અનાકારૈઃ-પૂર્વોક્તાકારરહિતૈઃ, અહેતુભિઃયુક્તિ-
રહિતૈઃ, અનુપમાભિઃ-સાદૃશ્યવર્જિતૈઃ, અદૃષ્ટાન્તૈઃ-ઉદાહરણાભાવૈઃ, અવર્ણૈઃ-શુક્લાદિવર્ણગન્ધ-
રસસ્પર્શરાહિતૈઃ, અસંસ્થાનૈઃ-રચનાવિશેષરહિતૈઃ, અપ્રમાણૈઃ-પૂર્વોક્તપરિમાણવિશેષરાહિત્યેન,
અપ્રત્યવતારૈઃ-ઘનોદ્ધ્યાદિ વલયરાહિત્યેન ચ કેવલ કિં પश्यत्येव न जानाति ? भगवान्
तदङ्गी कुर्वन्नाह-‘इंता, गोयमा !’ हे गौतम ! हन्त-सत्यमेतत्, ‘केवलीणं इमं रयणप्पमं पुढवि
अणागारेहिं जाव पासइ न जाणइ’ केवली ज्ञाण इमां रत्नप्रमां पृथिवीम् अनाकारैः यावत्-अहे-
तुभिः, अनुपमाभिः, अदृष्टान्तैः, अवर्णैः, असंस्थानैः, अप्रमाणैः, अप्रत्यवतारैः केवल पश्यत्येव
न जानाति, प्राणयुक्तेः, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-‘से केगट्ठेण मंते ! एवं वुच्चइ-केवली
इमं रयणप्पमं पुढवि अणागारेहिं जाव पासइ ण जाणइ ?’ हे मदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-
कथं तावत्, एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-केवली ज्ञाण इमा रत्नप्रमा पृथिवीम્ अनाकारै-
यावद्-अहेतुभिः, अनुपमा प्रभृतिभिः केवलं पश्यत्येव नो जानातीति ? भगवान् पूर्वोक्तमेव

અર્થાત્ યુક્તિ રહિત, અનુપમાઓ સે અર્થાત્ સદૃશતારહિત, અદૃષ્ટાન્તો સે
અર્થાત્ ઉદાહરણ કે અભાવો સે અવર્ણો સે અર્થાત્ શુક્લાદિ વર્ણો એવં ગંધ,
રસ, સ્પર્શ સે રહિત રૂપ સે અસંસ્થાનો સે અર્થાત્ રચના વિશેષરહિત, અપ્રમાણો
સે અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વિશેષ સે રહિત રૂપ સે, અપ્રત્યવતારો સે અર્થાત્
ઘનોદ્ધિ આદિ વલયો સે રહિત રૂપ સે કેવલ કયા દેખતે હી હૈં ? જાનતે નહીં હૈં ?

भगवान् इसे स्वीकार करते हुए कहते हैं-हे गौतम ! हाँ, यह सत्य है ।
केवली इस रत्नप्रमा पृथ्वी को जब अनाकारो, यावत्-अहेतुओ अनुपमाओ,
अदृष्टान्तो, अवर्णो, अप्रमाणो एवं अप्रत्यवतारो से केवल देखते ही हैं तब
जानते नहीं हैं युक्ति पूर्ववत् समझनी चाहिए ।

गौतमस्वामी इस का कारण पूछते हैं-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा
जाता है कि केवली रत्नप्रमा पृथिवी को अनाकारो यावत् अहेतुओ अनुप

આકારોથી રહિત, અહેતુઓથી અર્થાત્ યુક્તિરહિત, અનુપમાઓથી અર્થાત્
સદૃશતારહિત, અદૃષ્ટાન્તોથી અર્થાત્ ઉદાહરણોના અભાવોથી, અવર્ણોથી અર્થાત્ શુક્લાદિ
વર્ણોથી ગંધ, રસ, સ્પર્શ રહિત, રૂપથી, અસંસ્થાનોથી અર્થાત્ રચના વિશેષથી રહિત,
અપ્રમાણોથી અર્થાત્ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વિશેષથી રહિત અપ્રત્યવતારોથી અર્થાત્ ઘનોદ્ધિ
આદિ વલયોથી રહિત રૂપથી કેવલ શુ જોવે જ છે ? જાણતા નથી ?

श्री भगवान्-ओन् । स्वीकार करता हूँ-हे गौतम ! हाँ, ये सत्य है, केवली
आ रत्नप्रमा पृथ्वीने न्याये अनाकारो, यावत्-अहेतुओ, अनुपमाओ, अदृष्टान्तो, अवर्णो,
अप्रमाणो तेमञ् अप्रत्यवतारोयो केवल देणे न्छे त्याये ज्ञायता नथी युक्ति पूर्ववत् समञ्ची ।

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शा हेतुयो जेम हहेवाय छे हे केवली रत्नप्रमा
पृथ्वीने यावत् अहेतुओ अनुपमाओ आदिथी केवल देणे न्छे, ज्ञायता नथी ?

હેતુમાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અળાગારે સે દસણે મવડ, સાગારે સે નાણે મવડ’ અનાકારમ્—વિશેષવર્જિતં તસ્ય—ભગવતઃ કેવલિનો દર્શનં ભવતિ, કિન્તુ—સાકારમ્—વિશેષયુક્તં તસ્ય—ભગવતો જ્ઞાનં ભવતિ, તયોશ્ચ પૂર્વોક્તરીત્યા પરસ્પરવિરુદ્ધત્યાત્, તદુપસંહરન્નાહ—‘સે તેણટ્ટેણ ગોયમા ! एवं वुच्चइ—કેવલીણં इमं रयणप्पमं पुढवि अणामागेहिं जाव पासइ ण जाणइ’ હે ગૌતમ ! તત્—અથ તેનાર્થેન એવમ્—ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્—કેવલી સહુ इमां रत्नप्रभां पृथिवीम् અનાકારૈ યાવત્—અહેતુ પ્રભૃતિભિઃ કેવલં पश्यन्त्येव न जानातीति, ‘एवं जाव ईसिप्प-भारं पुढवि परमाणुं पोग्गलं अणंतपप्पमियं खंधं पासइ न जाणइ’ એવમ્—પૂર્વોક્તરત્નપ્રભોક્તરીત્યા યાવત્—શર્કરાપ્રભાં વાલુકાપ્રભાં પટ્ટપ્રભાં ધૂમપ્રભાં તમઃપ્રભામ્ અધઃ સપ્તમી પૃથિવીમ્, સૌધર્મેશાનસનત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલોકાન્તકમહાશુકસહસ્રારાનતપ્રાણતારણાચ્યુત-કલ્પનવગ્રૈવેયકક્રિમાનાનુત્તરવિમાનેપત્રાગમારાં પૃથિવીં પરમાણુ પુદ્ગલં દ્વિત્રિચતુઃપચ્ચટ્ સપ્તાષ્ટ નવ દશ સંખ્યાતાસંખ્યાતાનન્તપ્રાદેશિકં સ્કન્ધશ્ચાનાકારૈ રહેતુમિરહુપમામિરદૃષ્ટાતૈ માઓ આદિ સે કેવલ દેખતે હી હૈં, જાનતે નહીં હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ભગવાન્ કેવલી કા દર્શન અનાકાર અર્થાત્ વિશેષ ગ્રહણ રહિત હોતા હૈં ઓર જ્ઞાન સાકાર અર્થાત્ વિશેષગ્રહણ સે સહિત હોતા હૈં । યે દોનો પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે પરસ્પર વિરુદ્ધ હૈં, હસ કારણ હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈં કિ કેવલી હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી કો અનાકારો યાવત્ અહેતુઓ આદિ સે કેવલ દેખતે હી હૈં, જાનતે નહીં હૈં । હસી પ્રકાર શર્કરાપ્રભા, વાલુકા પ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, અધઃ સપ્તમી પૃથ્વી, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત કલ્પ, નૌ ગ્રૈવેયક કલ્પો, પાંચ અનુત્તર વિમાનો, ઈષ્ટપ્રાગમાર પૃથ્વી, પરમાણુ પુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ, ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ, ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધ, ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ, સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ, અષ્ટપ્રદેશી સ્કંધ, નવપ્રદેશી સ્કંધ, દશ પ્રદેશી સ્કંધ, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ, અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ ઓર અનન્તપ્રદેશી

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! ભગવાન્ કેવલીનુ દર્શન અનાકાર અર્થાત્ વિશેષ ગ્રહણથી રહિત હોય છે અને જ્ઞાન સાકાર અર્થાત્ વિશેષ ગ્રહણથી સહિત હોય છે. તે બન્ને પૂર્વોક્ત પ્રકારથી પરસ્પર વિરુદ્ધ છે, એ કારણે હે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે કેવલી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને અનાકારો યાવત્ અહેતુઓ આદિથી કેવલ દેખે જ છે, બાણતા નથી એ જ પ્રકારે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમ પ્રભા, અધ સાતમી પૃથ્વી, સૌધર્મ, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત કલ્પ, નવગ્રૈવેયક કલ્પો, પાંચ અનુત્તર વિમાનો, ઈષ્ટપ્રાગમાર પૃથ્વી, પરમાણુ પુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ, ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ, ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધ, ષટ્પ્રદેશી સ્કંધ, સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ, અષ્ટપ્રદેશી સ્કંધ, નવપ્રદેશી સ્કંધ, દશ પ્રદેશી સ્કંધ, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ, અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ ઓર અનન્તપ્રદેશી

रवर्णैरसंस्थानैः प्रमाणैरप्रत्यवतारैः केनलं यदा पश्यति तदा न जानातीत्यर्थः प्राशुक्तीत्या-
तयोर्ज्ञानदर्शनयो युगापत् संवाभावादिति भावः ।

‘पासण्या पयं समत्तं’ पश्यन्तापद त्रिशत्तमं समाप्तम् ॥ ३० ॥ सू० २ ॥

॥ एकत्रिशत्तमं संज्ञापरिणामपदम् ॥

मूलम्—जीवा णं भंते ! किं सण्णी, असण्णी, नो सण्णी नो असण्णी ?
गोयसा । जीवा सण्णी वि असण्णी वि नो सण्णी नो असण्णी वि,
नेरइयाणं पुच्छा, गोयसा ! नेरइया सण्णी वि असण्णी वि, नो नो
सण्णी नो असण्णी, एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा, पुढविकाइ-
याणं पुच्छा, गोयसा । नो सण्णी असण्णी नो नो सण्णी नो असण्णी,
एवं बेइंदियतेइंदियचउरिंदिया वि, मणूसा जहा जीवा पंचिंदिय-
तिरिक्खजोणिया वाणसंतरा य जहा नेरइया, जोइसिय वेमाणिया सण्णी
नो असण्णी नो नो सण्णी नो असण्णी, सिद्धाणं पुच्छा, गोयसा !
नो सण्णी, नो असण्णी, नो सण्णी नो असण्णी—नेरइय तिरियमणुया
य दणयरगसुराइ सण्णीऽसण्णी य । विगलिंदिया असण्णी जोइ-
सियवेमाणिया सण्णी ॥१॥ पण्णवणाए सण्णीपयं समत्तं ॥३१॥सू०१॥

छ.या—जीवाः खलु भदन्त ! किं संज्ञिनः, असंज्ञिनः, नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनः ?
गौतम ! जीवाः संज्ञिनोऽपि अतं ज्ञेनोऽपि नोअंज्ञिनो नोअसंज्ञिनोऽपि, नैरयिकाणाम्
स्कंध को, अनाकारो से, अहेतुओ से अनुपमाओ से अदृष्टान्तो से, अवर्णो
से, असंस्थानो से, अप्रमाणो से, तथा अप्रत्यवतारो से सिर्फ जब देखते हैं तब
जानते नहीं हैं । पहले कहे अनुसार केवली के ज्ञान की और दर्शन की प्रवृत्ति
एक साथ नहीं हो सकती । प्रज्ञापना में पश्यन्ता पद समाप्त । सू० २॥

इकतीसवां संज्ञापरिणाम पद

शब्दार्थ—(जीवा णं भंते ! सण्णी, असण्णी, नोसण्णी नो असण्णी) हे

संज्ञातपदेशी स्कन्ध, असंज्ञातपदेशी स्कन्ध, अने अन-तपदेशी स्कन्धने अनाकाराधी
अहेतुओधी अनुपमाओधी अदृष्टान्तोधी, अवर्णोधी, असंस्थानोधी, अप्रमाओधी तथा
अप्रत्यवतारोधी देवण न्यारे हेजे छे, त्यारे ज्ञातता नथी पड़ेवा कहे प्रमाओ देवलीना
ज्ञाननी अने दर्शननी प्रवृत्ति ओडी साथे नथी थर सकती ॥ सू० २ ॥

प्रज्ञापनामा पश्यन्ता पद समाप्त

ओकतीसवु संज्ञा परिणाम पद

शब्दार्थ—(जीवाणं भंते ! सण्णी, असण्णी, नो सण्णी, नो असण्णी) हे ज्ञापन !

પૃચ્છા, નૈરયિકાઃ સંજ્ઞિનોઽપિ અસંજ્ઞિનોઽપિ નો નોમંજ્ઞિનો નોઅસંજ્ઞિનઃ, એવમ્ અસુર-
કુમારા યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાનામ્ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નો સંજ્ઞિનઃ,
અસંજ્ઞિનઃ, નો નોસંજ્ઞિનો નોઅસંજ્ઞિનઃ, एवं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि, मनुष्या यथा
जीवाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तराश्च यथा नैरयिकाः, ज्योतिष्कवैमानिकाः सज्जिनः,
નો અસંજ્ઞિનઃ, નો નોમંજ્ઞિનો નોયમંજ્ઞિનઃ, सिद्धानां पृच्छा, गौतम ! नो संज्ञिनः, नो असं

भगवन् ! जीव संज्ञी हैं, असंज्ञी हैं या नोसंज्ञी नोअसंज्ञी हैं ? (गोयमा !
जीवा सण्णी वि असण्णी वि, नोसण्णी नोअसण्णी वि) हे गौतम ! जीव संज्ञी
भी हैं, असंज्ञी भी हैं, नोसंज्ञी नो असंज्ञी भी हैं ।

(નેરદ્યાણં પુચ્છા ?) નારકો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! નેરદ્યા સણ્ણી વિ
અસણ્ણી વિ, નો નોસણ્ણી નોઅસણ્ણી) હે ગૌતમ ! નારક સંજ્ઞી મી હૈં, અસંજ્ઞી
મી હૈં, નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી નહીં હૈં (एवं असुरकुमारा जाव धणियकुमारा) इसी
प्रकार असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार !

(પુઠવિકાહ્યાણં પુચ્છા ?) પૃથિવીકાયિકો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! નો
સણ્ણી) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી નહીં હૈં (અસણ્ણી) અસંજ્ઞી હૈં (નો નોસણ્ણી નો
અસણ્ણી) નો સંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી નહીં હૈં (एवं वेहंदिय तेहंदिय चउरिंदियावि) इसी
प्रकार छीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौइन्द्रिय भी (मणूसा जहा जीवा) मनुष्य जीवो के
समान (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा नेरइया) पचेन्द्रिय तिर्यव
तथा वानव्यन्तर नारको के समान (जोइसियवेमाणिया सण्णी, नो असण्णी)
ज्योतिष्क और वैमानिक संज्ञो हॆं, असंज्ञी नहॆं (नो नोसण्णी नोअसण्णी) नो

છવ સ જી છે, અપ જી છે અગર નો । જી-નો અપ જી છે ? (ગોયમા જીવા સણ્ણી વિ,
અસણ્ણી વિ નોસણ્ણો-નો અસણ્ણો વિ) હે ગૌતમ ! છવ સ જી પણ છે, અસ જી પણ છે
નોસ જી-નો અસ જી પણ છે

(નેરદ્યાણં પુચ્છા ?) નારકો સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! નેરદ્યા સણ્ણી વિ અસણ્ણી
વિ નો નો સણ્ણી-નો અસણ્ણી) હે ગૌતમ ! નારક સ જી પણ છે, અસ જી પણ છે, નો
સ જી-નો અસ જી નથી (एवं असुरकुमारा जाव धणियकुमारा) એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર
યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

(પુઠવિકાહ્યાણં પુચ્છા ?) પૃથ્વીકાયિકો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! નો સણ્ણી)
સ જી નથી. (અસણ્ણી) અપ જી છે (નો નોસંજ્ઞી-નો અસણ્ણી) નોસ જી-નો અસ જી નથી

(एवं वेहंदिय-तेहंदिय-चउरिंदियावि) એ જ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયપણુ.
(मणूसा जहा जीवा) मनुष्य एवैना समान (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा
नेरइया) पचेन्द्रिय तिर्यव तथा वानव्यन्तर नारकोऽपि समान (जोइसिय वेमाणिया सण्णी,
नो असण्णी) ज्योतिष्क અને वैमानिक સ જી છે, અસ જી નથી. (નો નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી)

જ્ઞિનઃ, નો સંજ્ઞિનો નો અસંજ્ઞિનઃ, -નૈરયિકતિર્યગ્મનુષ્યાશ્ચ વનચરામૃતાદયઃ સંજ્ઞિનોઽસંજ્ઞિ-
નશ્ચ । વિકલેન્દ્રિયા અસંજ્ઞિનો ડ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ સંજ્ઞિન ॥ સૂ. ૧ ॥

પ્રજ્ઞાપનાયાં સંજ્ઞિપદ સમાપ્તમ્ ॥ ૩૧ ॥

ટીકા-ત્રિંશત્તમે પદ્યન્તારુચે પદે જ્ઞાનપરિણામવિશેષઃ પ્રરૂપિતઃ, સમ્પ્રતિ એકત્રિંશત્તમે
પરિણામસાદૃશ્યાદ્ ગતિપરિણામવિશેષલક્ષણમેવ સંજ્ઞાપરિણામં પ્રરૂપયિતુમાહ-'જીવા ણં
મંતે ! કિં સળ્ણી અસળ્ણી નોસળ્ણી નોઽસળ્ણી ?' હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્લુ કિં
સંજ્ઞિનઃ-સંજ્ઞા-અતીતાનાગતવર્તમાનભાવસ્વભાવપર્યાલોચનલક્ષણા વિચિત્રે યેષાં તે સંજ્ઞિનઃ
મનોવિજ્ઞાનવિશિષ્ટસ્મૃતિશાલિનો ભવન્તિ ? કિં વા અસંજ્ઞિનઃ-પૂર્વોક્તસંજ્ઞિવિપરીતા મનો-
સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી નહીં હૈં (સિદ્ધાણં પુચ્છા ?) સિદ્ધો સમ્યગ્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા !
નો સળ્ણી, નો અસળ્ણી) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી નહીં, અસંજ્ઞી નહીં (નોસળ્ણી-નો
અસળ્ણી) નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી હૈં ।

(નૈરદ્યયા તિરિયમણુયા ય) નૈરયિક, તિર્યંચ ઓર મનુષ્ય (વળયરગસુરાહ) વાનઞ્યન્તર
અસુર આદિ (સળ્ણી અસળ્ણી) સંજ્ઞી ઓર અસંજ્ઞી હૈં (વિગલિંદિયા
અસળ્ણી) વિકલેન્દ્રિય અસંજ્ઞી હૈં (જોહસિયવેમાણિયા સળ્ણી) ડ્યોતિષ્ક ઓર
વૈમાનિક સંજ્ઞી હૈં ॥ સૂ. ૧ ॥

સંજ્ઞોપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-ત્રીસવેં પદ મેં જ્ઞાન પરિણામ વિશેષ રૂપ પદ્યન્તા કા નિરૂપણ કિયા
ગયા, અબ્ હકતીસવેં પદ મેં પરિણામ કી સદૃશતા સે ગતિપરિણામ વિશેષ રૂપ
સંજ્ઞા પરિણામ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ્ કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ સંજ્ઞી હોતે હૈં યા અસંજ્ઞી હોતે હૈં અથવા
નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી હોતે હૈં ? સંજ્ઞા કા અર્થ હૈ અતીત, અનાગત ઓર વર્તમાન

અસળ્ણી) નોમ સંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી નથી (સિદ્ધાણ પુચ્છા ?) સિદ્ધો સમ્યગ્ધી પ્રશ્ન (ગોયમા !
નો સળ્ણી, નો અસળ્ણી) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી નથી, અસંજ્ઞી નથી. (નો સળ્ણી-નો અસળ્ણી)
નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી છે.

(નૈરદ્યયા તિરિય મણુસાય) નૈરયિક, તિર્યંચ અને મનુષ્ય (વળયરગ સુરાહ) વાનઞ્યન્તર,
અશુર આદિ (સળ્ણી, અસળ્ણી) સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી છે (વિગલિંદિયા અસળ્ણી) વિકલેન્દ્રિયો
અસંજ્ઞી છે (જોહસિય વેમાણિયા સળ્ણી) ડ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સંજ્ઞી છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ -ત્રીસમા પદમા જ્ઞાન પરિણામ વિશેષરૂપ પદ્યન્તાનુ નિરૂપણ કરાયું.

હવે એકત્રીસમા પદમા પરિણામની સદૃશતાથી ગતિપરિણામ વિશેષરૂપ સંજ્ઞા
પરિણામની અરૂપણા કરવાને માટે કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એવસંજ્ઞી હોય છે અથવા અસંજ્ઞી હોય છે અથવા
તો નોઅસંજ્ઞી, નો અસંજ્ઞી હોય છે ? સંજ્ઞાનો અર્થ છે અતીત અનાગત અને વર્તમાન

પૃચ્છા, નૈરયિકાઃ સંજ્ઞિનોઽપિ અસંજ્ઞિનોઽપિ નો નોમંજ્ઞિનો નોઅસંજ્ઞિનઃ, એવમ્ અસુર-
કુમારા યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાનામ્ પૃચ્છા, ગૌતમ ! નો સંજ્ઞિનઃ,
અસંજ્ઞિનઃ, નો નોસંજ્ઞિનો નોઅસંજ્ઞિનઃ, एवं द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि, मनुष्या यथा
जीवाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वानव्यन्तराश्च यथा नैरयिकाः, ज्योतिष्कवैमानिकाः सज्जिनः,
નો અસંજ્ઞિનઃ, નો નોમંજ્ઞિનો નો અમંજ્ઞિનઃ, સિદ્ધાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! નો સંજ્ઞિનઃ, નો અસં

અગવન્ ! જીવ સંજ્ઞી હૈં, અસંજ્ઞી હૈં યા નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી હૈં ? (ગોયમા !
જીવા સણ્ણી વિ અસણ્ણી વિ, નોસણ્ણી નોઅસણ્ણી વિ) હે ગૌતમ ! જીવ સંજ્ઞી
મી હૈં, અસંજ્ઞી મી હૈં, નોસંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી મી હૈં ।

(નેરહયાણં પુચ્છા ?) નારકો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! નેરહયા સણ્ણી વિ
અસણ્ણી વિ, નો નોસણ્ણી નોઅસણ્ણી) હે ગૌતમ ! નારક સંજ્ઞી મી હૈં, અસંજ્ઞી
મી હૈં, નોસંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી નહીં હૈં (एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) इसी
प्रकार असुरकुमार यावत् स्तनितकुमार !

(પુઠવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા ?) પૃથિવીકાયિકો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! નો
સણ્ણી) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી નહીં હૈં (અસણ્ણી) અસંજ્ઞી હૈં (નો નોસણ્ણી નો
અસણ્ણી) નો સંજ્ઞી નોઅસંજ્ઞી નહીં હૈં (एवं वेहंदिय तेहंदिय चउरिंदियावि) इसी
प्रकार द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चौहंदिय भी (मणूसा जहा जीवा) मनुष्य जीवो के
समान (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा नेरहया) पचेन्द्रिय तिर्यक्
तथा वानव्यन्तर नारको के समान (जोइसियवेमाणिया सण्णी, नो असण्णी)
ज्योतिष्क और वैमानिक संज्ञो हૈં, અસંજ્ઞી નહીં (નો નોસણ્ણી નોઅસણ્ણી) નો

છવ સંજ્ઞી છે, અપસંજ્ઞી છે અગર નો સંજ્ઞી-નો અપસંજ્ઞી છે ? (ગોયમા જીવા સણ્ણી વિ,
અસણ્ણી વિ નોસણ્ણી-નો અસણ્ણી વિ) હે ગૌતમ ! છવ સંજ્ઞી પણ છે, અપસંજ્ઞી પણ છે
નોસંજ્ઞી-નો અપસંજ્ઞી પણ છે

(નેરહયાણં પુચ્છા ?) નારકો સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! નેરહયા સણ્ણી વિ અસણ્ણી
વિ નો નો સણ્ણી-નો અસણ્ણી) હે ગૌતમ ! નારક સંજ્ઞી પણ છે, અપસંજ્ઞી પણ છે, નો
સંજ્ઞી-નો અપસંજ્ઞી નથી. (एवं असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર
યાવત્ સ્તનિતકુમાર.

(પુઠવિકાઙ્ગયાણં પુચ્છા ?) પૃથ્વીકાયિકો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! નો સણ્ણી)
સંજ્ઞી નથી. (અસણ્ણી) અપસંજ્ઞી છે (નો નોસંજ્ઞી-નો અસણ્ણી) નોસંજ્ઞી-નો અપસંજ્ઞી નથી

(एवं वेहंदिय-तेहंदिय-चउरिंदियावि) એ જ પ્રકારે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયપણુ.
(मणूसा जहा जीवा) मनुष्य છવેના સમાન (पंचिंदियतिरिक्खजोणिया वाणमंतरा य जहा
नेरहया) पचेन्द्रिय तिर्यक् तथा वानव्यन्तर नारकोनी समान (जोइसिय वेमाणिया सण्णी,
નો અસણ્ણી) ज्योतिष्क અને वैमानिक સંજ્ઞી છે, અપસંજ્ઞી નથી. (નો

જ્ઞિનઃ, નો સંજ્ઞિનો નો અસંજ્ઞિનઃ, -નૈરયિકતિર્યગ્મનુષ્યાથ વનચરામૃતાદયઃ સંજ્ઞિનોઽસંજ્ઞિ-
નથ । વિકલેન્દ્રિયા અસંજ્ઞિનો જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ સંજ્ઞિન ॥ સૂ. ૧ ॥

પ્રજ્ઞાપનાયાં સંજ્ઞિપદ સમાપ્તમ્ ॥ ૩૧ ॥

ટીકા-ત્રિશ્ચત્તમે પદ્યન્તાસ્ય પદે જ્ઞાનપરિણામવિશેષઃ પ્રરૂપિતઃ, સમ્પ્રતિ એકત્રિશ્ચત્તમે
પરિણામસાદૃશ્યાદ્ ગતિપરિણામવિશેષલક્ષણમેવ સંજ્ઞાપરિણામં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવા ણં
મંતે ! કિં સણ્ણી અસણ્ણી નોપણ્ણી નોઅસણ્ણી ?’ હે મદન્ત ! જીવાઃ સ્વલ્પ કિં
સંજ્ઞિનઃ-સંજ્ઞા-અતીતાનાગતવર્તમાનભાવસ્વભાવપર્યાલોચનલક્ષણા વિચિત્રે યેષાં તે સંજ્ઞિનઃ
મનોવિજ્ઞાનવિશિષ્ટસ્મૃતિશાલિનો મયન્તિ ? કિં વા અસંજ્ઞિનઃ-પૂર્વોક્તસંજ્ઞિવિપરીતા મનો-
સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી નહીં હૈં (સિદ્ધાણં પુચ્છા ?) સિદ્ધો સમ્યન્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા !
નો સણ્ણી, નો અસણ્ણી) હે ગૌતમ ! સંજ્ઞી નહીં, અસંજ્ઞી નહીં (નોસણ્ણી-નો
અસણ્ણી) નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી હૈં ।

(નેરદ્યા તિરિયમણુયા ય) નૈરયિક, તિર્યચ્ચ ઓર મનુષ્ય (વળચરગસુરાહ)
વાનવ્યન્તર અસુર આદિ (સણ્ણી અસણ્ણી) સંજ્ઞી ઓર અસંજ્ઞી હૈં (વિગલિંદિયા
અસણ્ણી) વિકલેન્દ્રિય અસંજ્ઞી હૈં (જોહસિયવેમાણિયા સણ્ણી) જ્યોતિષ્ક ઓર
વૈમાનિક સંજ્ઞી હૈં ॥ સૂ. ૧ ॥

સંજ્ઞોપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-ત્રીસર્યે પદ મેં જ્ઞાન પરિણામ વિશેષ રૂપ પદ્યન્તા કા નિરૂપણ કિયા
ગયા, અબ્ હકતીસર્યે પદ મેં પરિણામ કી સદૃશતા સે ગતિપરિણામ વિશેષ રૂપ
સંજ્ઞા પરિણામ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ્ કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ સંજ્ઞી હોતે હૈં યા અસંજ્ઞી હોતે હૈં અથવા
નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી હોતે હૈં ? સંજ્ઞા કા અર્થ હૈ અતીત, અનાગત ઓર વર્તમાન

અસણ્ણી) નોમ સ્ત્રી-નોઅસ’સ્ત્રી નથી (સિદ્ધાણ પુચ્છા ?) સિદ્ધો સમ્યન્ધી પ્રશ્ન (ગોયમા !
નો સણ્ણી, નો અસણ્ણી) હે ગૌતમ ! સ’સ્ત્રી નથી, અસ’સ્ત્રી નથી. (નો સણ્ણી-નો અસણ્ણી)
નો સ’સ્ત્રી-નો અસ’સ્ત્રી છે.

(નેરદ્યા તિરિય મણુસાય) નૈરયિક, તિર્યચ્ચ અને મનુષ્ય (વળચરગ સુરાહ) વાનવ્યન્તર,
અધુર આદિ (સણ્ણી, અસણ્ણી) સ’સ્ત્રી અને અસ’સ્ત્રી છે (વિગલિંદિયા અસણ્ણી) વિકલેન્દ્રિયો
અસ’સ્ત્રી છે (જોહસિય વેમાણિયા સણ્ણી) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સ’સ્ત્રી છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ -ત્રીસમા પદમાં જ્ઞાન પરિણામ વિશેષરૂપ પદ્યન્તાનું નિરૂપણ કરાયું.

હે એકત્રીસમાં પદમાં પરિણામની સદૃશતાથી અનિપરિણામ વિશેષ રૂપ સંજ્ઞા
પરિણામની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એવસ’સ્ત્રી હોય છે અગર અસ’સ્ત્રી હોય છે અથવા
તો નાસ’સ્ત્રી, નો અસ’સ્ત્રી હોય છે ? સંજ્ઞાને અર્થ છે અતીત અનાગત અને વર્તમાન

વિજ્ઞાનવિકલા ભવન્તિ ? કિં વા નોસંજિનો નોઅમંજિનો ભવન્તિ ? અથવા સંજ્ઞાવિશિષ્ટા મનોવૃત્તિ યેષાં તે સંજ્ઞિનઃ—સમસ્કાઃ નૈરપિકાદયઃ તદ્ભિન્ના અમંજિનઃ—અમનસ્કા इत्यर्थः, તે એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયસંમૂર્ધિમપચ્ચેન્દ્રિયા बोध्या स्तत्रैकेन्द्रियाणां सर्वथा मनो वृत्तेरभावो भवति, દ્વીન્દ્રિયાદીનાન્તુ વિશિષ્ટમનોવૃત્તેભાવઃ, કેવલિનઃ સિદ્ધાથ નોસંજિનો નો અસંજિનો ભવન્તિ, તત્ર કેવલિનાં મનોદ્રવ્યસમ્બન્ધસત્ત્વેऽपि तेषां तैरतीतानागतवर्तमान-भावस्वभावपर्यालोचनाकरणसंज्ञाविरहात्, તે રાહુ ક્ષીણમવલજ્ઞાનદર્શનાવરણત્વાત્ કેવલજ્ઞાન-दर्शनाभ्यामेव साक्षात् सकल जानन्ति पश्यन्ति च तस्मात्ते नोसंजिનો नोअमंजिनः, एवं सिद्धा अपि द्रव्यमनोविरहात् नोमंजिनः, सर्वज्ञत्वात् नो वा अमंजिनो भवन्ति, भावો के स्वभाव की विचारणा । इस प्रकार की मंज्ञा वाले जीव संज्ञी कहलाते हैं, अर्थात् ऐसे जीव जिनमें मानसिक ज्ञान एव विशिष्ट स्मृति पाई जाए । इन से जो विपरीत हों अर्थात् जिनमें मानसिक ज्ञान न हो वे असंज्ञी कहलाते हैं । जो संज्ञी और असंज्ञी, दोनों कोटियों से अतीत हों, ऐसे केवली नो संज्ञी नो असंज्ञी कहलाते हैं ।

एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय और समूर्धिम पंचेन्द्रिय जीव असंज्ञी होते हैं । इनमें एकेन्द्रियों में मानसिक व्यापार का अभाव होता है और द्वीन्द्रियादि में विशिष्ट मनोवृत्ति का अभाव होता है । केवली और सिद्ध नो संज्ञी नो असंज्ञी होते हैं । केवलियों (अविहन्तों) में मनोद्रव्यों का सम्बन्ध होने पर भी वे अतीत कालिक, अनागत कालिक और वर्तमान कालिक पदार्थों के स्वभाव की पर्यालोचना रूप मंज्ञा से रहित हैं । ज्ञानावरण और दर्शनावरण कर्मों का क्षम हो जाने के कारण वे केवलज्ञान और केवलदर्शन के द्वारा ही समस्त पदार्थों को साक्षात् जानते-देखते हैं । इस कारण उन्हें नो संज्ञी नो असंज्ञी कहा गया है ।

ભવેના સ્વભાવની વિચારણા એ પ્રકારની સંજ્ઞાવળા જીવ સંજ્ઞી કહેવાય છે, અર્થાત્ એવા જીવ જેમનામાં મનસ્વિક જ્ઞાન તેમજ વિશિષ્ટ સ્મૃતિ મળી આવે તેમનાથી જે વિપરીત હોય અર્થાત્ જેમનામાં માનસિક જ્ઞાન ન હોય તે અસંજ્ઞી કહેવાય છે. જે સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી બન્ને કોટિયોથી અતીત હોય, તેવા કેવલી નોસંજ્ઞી—નો અસંજ્ઞી કહેવાય છે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને સમૂર્ધિમ પચ્ચેન્દ્રિય જીવ અસંજ્ઞી હોય છે તેમનામાંથી એકેન્દ્રિયોમાં માનસિક વ્યાપારનો અભાવ હોય છે, અને દ્વીન્દ્રિયાદિમાં વિશિષ્ટ મનોવૃત્તિનો અભાવ હોય છે, કેવલી અને સિદ્ધો નોસંજ્ઞી—નો અસંજ્ઞી હોય છે. કેવલિયો (અવિહન્તો)માં મનોદ્રવ્યોનો સમ્બન્ધ હોવા છતાં પણ તેઓ અતીત કાલિક, અનાગત કાલિક, અને વર્તમાનકાલિક પદાર્થોના સ્વભાવની પરિણાયાનરૂપ સંજ્ઞાથી રહિત છે. જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણ કર્મોના ક્ષય થઈ જવને કારણે તેઓ કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનના દ્વારા જ સમસ્ત પદાર્થોને સાક્ષાત જાણે છે કેણે છે. એ કારણે તે નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી

હસ્થમિપાયેનૈવ ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવા સણ્ણી વિ અમણ્ણી વિ નો સણ્ણી નો અસણ્ણી વિ’ જીવાઃ નૈરયિકાવપેક્ષયા સંજ્ઞિનોડપિ ભવન્તિ. અમંજ્ઞિનોડપિ પરેન્દ્રિયાઘપેક્ષયા ભવન્તિ, નો સંજ્ઞિનો નો અસંજ્ઞિનોડપિ ચ ભવન્તિ, સિદ્ધકેવલિનાં તથા વિધત્વાત્, અથ તાનેષ નૈરયિકાદિ ચતુર્થિગતિદણ્ડક્રમેણ પ્રસ્પયિતુમાહ-‘નૈરદ્યાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં પૂચ્છા, તથા ચ નૈરયિકાઃ કિં સંજ્ઞિનઃ ? કિં વા અસંજ્ઞિનઃ ? કિં વા નો સંજ્ઞિનો નો અસંજ્ઞિનો ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નૈરદ્યા સણ્ણી વિ અસણ્ણી વિ નો નો સણ્ણી નો અમણ્ણી’ નૈરયિકાઃ મંજ્ઞિનોડપિ ભવન્તિ અસંજ્ઞિનોડપિ ભવન્તિ તત્ર સંજ્ઞિભ્ય ઉત્પદમાના નૈરયિકાઃ મંજ્ઞિનો વ્યપદિશ્યન્તે, તદ્ભિન્નાસ્તુ અસંજ્ઞિનો વ્યપદિશ્યન્તે કિન્તુ નૈરયિકા નો ગો મંજ્ઞિનો નો અમંજ્ઞિનો ભવન્તિ તેષાં કેવલિ-ભાવાદ્ભાવાત્ ચારિત્રતિપત્તેરભાવાન્ન, ‘પવં અસુરકુમારા જાવ થણિગકુમારા’ एवम्-

હસી પ્રકાર સિદ્ધ દ્રવ્યમન સે રહિત હોને કે કારણ નો સંજી હૈં । ઓર સર્વજ્ઞ હોને કે કારણ નો અસંજી હૈં । હસી અભિપ્રાય સે ભગવાન્ને કહા-હે ગૌતમ ! જીવ સંજી ભી હોતે હૈં, અસંજી ભી હોતે હૈં ઓર નો સંજી નો અસંજી ભી હોતે હૈં । અથ ડનકા દણ્ડક ક્રમ સે નિરૂપણ કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ સંજી હોને હૈં યા અસંજી હોતે હૈં અથવા નો સંજી નો અસંજી હોતે હૈં ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! નૈરયિક સંજી ભી હોતે હૈં, અસંજી ભી હોતે હૈં । જો સંજી કે ભવ સે નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં વે નારક સંજી કહલાતે હૈં ઓર જો અસંજી કે ભવ સે નરક મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે અસંજી કહલાતે હૈં । મગર નારક નો સંજી-નો અસંજી નહીં હોતે, ક્યોકિ વે કેવલી નહીં હો સકતે । કેવલી ન હો સકને કા કારણ યહ હૈં કિ વે ચારિત્ર કો અંગીકાર નહીં કર સકતે ।

કહેલ છે. એ જ પ્રકારે સિદ્ધ દ્રવ્ય મનથી રહિત હોવાના કારણે નોસ જી છે અને સર્વજ્ઞ હોવાના કારણેનો અસ જી છે એ જ અભિપ્રાયથી ભગવાને કહ્યું-હે ગૌતમ ! જીવ સંજી પણ હોય છે, અસ જી પણ હોય છે અને નોસ જી-નો અસ જી પણ હોય છે.

હવે તેમણે કહ્યું કેમથી નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ સંજી હોય છે અગર અસ જી હોય છે અથવા નોસ જી નો અસ જી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! નૈરયિક સંજી પણ હોય છે, અસંજી પણ હોય છે જે સંજીના ભવથી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે તે નારકો સંજી કહેવાય છે અને જે અસંજીના ભવથી નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ અસ જી કહેવાય છે. પણ નારક નોસ જી-નો અસ જી નથી હોતા, કેમકે તેઓ કેવલી નથી થઈ શકતા. કેવલી ન થવાનું કારણ એ છે કે તેઓ ચારિત્રને અંગીકાર નથી કરી શકતા.

નૈરયિકા इव असुरकुमारा गानत्-नागकुमारा सुवर्णकुमारा अग्निकुमारा विद्युत्कुमारा उदधि-
कुमारा द्वीपकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमाराश्च भवनपतयः संज्ञिनोऽपि
असंज्ञिनोऽपि भवन्ति, किन्तु नो नोसंज्ञिनो नो-संज्ञितो भवन्ति, गौतमः पृच्छति-
'पुढविकाइयाणं पुच्छा' पृथिवीकायिकानां पृच्छा, तथा च पृथिवीकायिकाः किं संज्ञिनो
भवन्ति ? किं वा असंज्ञिनो भवन्ति ? किं वा नासंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो भवन्ति ? भगवा-
नाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘ना सण्णी, असण्णी, नो नोसण्णी नोअसण्णी’ पृथिवी-
कायिकाः नो संज्ञिनो भवन्ति, किन्तु अमज्ञिनो भवन्ति, परन्तु नो नोसंज्ञिनो नोअसंज्ञिनो
भवन्ति पृथिवीकायिकाः, ‘एवं नेइदिग्गेनेइदिग्गउरिदिग्गा वि’ एवम्-पृथिवीकायिक-
रीत्या द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि नो संज्ञिनो भवन्ति अपितु अमज्ञिनो भवन्ति,
नो वा नो संज्ञिनो नो असंज्ञिना भवन्ति मण्णसा जहा जीवा’ मनुष्या यथा जीवाः
प्ररूपिणा सन्त्या संज्ञिनोऽपि असंज्ञिनोऽपि नो संज्ञिनो नो असंज्ञिनोऽपि च भवन्ति, तत्र

નારકોં કે મમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુ-
ત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર
ભવનવાસી મી સંજી ઓર અસંજી હોતે હૈં, મગર નોસંજી-નો અસંજી નહીં હોતે।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! પૃથિવીકાયિક કયા સંજી હોતે હૈં, યા અસંજી
હોતે હૈં અથવા કયા નો સંજી-નો અસંજી હોતે હૈં ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક જીવ સંજી નહીં હોતે પરન્તુ અસંજી હી
હોતે હૈં । વે નો સંજી-નોઅસંજી મી નહીં હોતે હૈં ।

હસી પ્રકાર ક્ષીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય મી સંજી નહીં હોતે કિન્તુ
અસંજી હોતે હૈં । વે નો સંજી નો અસંજી નહીં હોતે હૈં । મનુષ્યોં કી વસ્તુવ્યતા
જીવોં કે સમાન સમજના ચાહિયે, અર્થાત્ મનુષ્ય મી જીવોં કે સમાન સંજી મી
હોતે હૈં, અસંજી મી હોતે હૈં ઓર નો સંજી-નો અસંજી મી હોતે હૈં । હનમેં સે

નારકોની સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર
ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી પણ સંજી
અને અસંજી હોય છે, પણ નોસંજી-નો અસંજી નથી હોતા।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! પૃથ્વીકાયિક શુ સંજી હોય છે, અગર અસંજી
હોય છે કે શુ' નો સંજી-નો અસંજી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સંજી નથી હોતા પરન્તુ અસંજી જ
હોય છે તેઓ નો સંજી-નો અસંજી પણ નથી હોતા।

એ જ પ્રકારે ક્ષીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ સંજી નથી હોતા પણ અસંજી
હોય છે તેઓ પણ નો સંજી-નો અસંજી નથી હોતા । મનુષ્યોની વસ્તુવ્યતા જીવોના
સમાન સમજવી જોઈએ, અર્થાત્ મનુષ્ય પણ જીવોની સમાન સંજી પણ હોય છે

ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તાઃ સંજ્ઞિનો ભવન્તિ, સંગૃહિમા અગંગુનો ભવન્તિ. કેનન્દ્રિય નો મંજિનો નો અસંજ્ઞિનો ભવન્તિ, 'પંચેન્દ્રિયતિરિક્ષણોણિયા વ્રાણમનસા ય જહા નેરડયા' પંચેન્દ્રિયતિર્ય-ગ્યોનિકા વાનવ્યન્તરાશ્ચ યથા નૈરગિહાઃ પ્રકૃષ્ણિતા સ્તથા મંજિનોડાપ અગંજિનોડપિ ચ ભવન્તિ નો નોસંજ્ઞિનો નોઅમંજિનો ભવન્તિ, 'જોડગિયવ્રેમાણિયા મણ્ણી નો અમણ્ણી નો નોસણ્ણી નોઅસણ્ણી' જ્યોતિષ્કૃમાનિકાઃ સંજ્ઞિનો ભવન્તિ કિન્તુ નો અમંજિનો ભવન્તિ અસંજ્ઞિભ્યસ્ત્વાદામાનાત્, નો વા નાં સંજ્ઞિનો નો અસંજ્ઞિનો ભવન્તિ, તેવાં ચારિત્ર-પ્રતિપત્તેરમાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છાત્-'સિદ્ધાણં પુચ્છા,' મિદ્ધાના પૃચ્છા, તથા ચ સિદ્ધાઃ કિં સંજ્ઞિનો ભવન્તિ ? અસંજ્ઞિનો વા ભવન્તિ નોસંજ્ઞિનો નોઅસંજ્ઞિનો ના ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'નો સણ્ણી નો અસણ્ણી નોસણ્ણી નોઅસણ્ણી' મિદ્ધા નો સંજ્ઞિનો ભવન્તિ નો વા અસંજ્ઞિનો ભવન્તિ કિન્તુ નોમંજિનો નોઅસંજ્ઞિનો ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ઉક્તાર્થમગ્રમાથામાહ-'નેરડયાતિરિયમણુયા ય વણયરગધુરાદ સણ્ણીડસણ્ણી ય । ગિગલ્લિદિયા

ગર્ભજ મનુષ્ય સંજ્ઞી હોતે હૈં, સન્નિધિમ મનુષ્ય અસંજ્ઞી હોતે હૈં ઓર કેવલી નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી હોતે હૈં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક તથા વાનવ્યન્તર નારકોં કે સમાન હોતે હૈં અર્થાત્ સંજ્ઞી બી ઓર અસંજ્ઞી બી હોતે હૈં, નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી નહીં હોતે । જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક સંજ્ઞી હોતે હૈં, અમંજ્ઞી નહીં હોતે તથા નો સંજ્ઞી-અસંજ્ઞી બી નહીં હોતે, ક્યોંકિ વે ચારિત્ર અંગીકાર નહીં કર સકતે ।

ગૌતમસ્વામી હે ભગવન સિદ્ધ કયા સંજ્ઞી હોતે હૈં ? યા અસંજ્ઞી હોતે હૈં ? અથવા નો સંજ્ઞી નો અમંજ્ઞી હોતે હૈં ?

ભગવાન-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સંજ્ઞી નહીં હોતે, અસંજ્ઞી નહીં હોતે કિન્તુ નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી હોતે હૈં ।

અબ હમી વિષય કા સંગ્રહ કરને ચાલી ગાથા કહતે હૈં-નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય ઓર વાનવ્યન્તર ઓર અસુરકુમાર આદિ સંજ્ઞી બી હોતે હૈં, અસંજ્ઞી

અસંજ્ઞી પણ હોય છે અને નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી પણ હોય છે તેમનામાથી ગણે જ મનુષ્ય સંજ્ઞી થાય છે, સમૂહિત મનુષ્ય અસંજ્ઞી હોય છે અને કેવલી નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી હોય છે પંચેન્દ્રિય નિર્ધર્ણ યોનિક તથા વાનવ્યન્તર નારકોં સમાન હોય છે અર્થાત્ સંજ્ઞી પણ અને અસંજ્ઞી પણ હોય છે, નો સંજ્ઞી, નો અસંજ્ઞી નથી હોતા, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સંજ્ઞી હોય છે, અસંજ્ઞી નથી હોતા તથા નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી પણ નથી હોતા, કેમકે તેઓ ચરિત્ર અંગીકાર નથી કરી શકતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-૩ ભગવન ! સિદ્ધ છું સંજ્ઞી હોય છે અથવા નો અસંજ્ઞી હોય છે ? અથવા નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી હોય છે શું ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સંજ્ઞી નથી હોતા, અસંજ્ઞી નથી હોતા પણ નો સંજ્ઞી-નો અસંજ્ઞી હોય છે.

અસંજ્ઞી જોડસિયવેમાણિયા સંજ્ઞી' । ૧॥ નૈરઙ્ગિઃકરિયદ્મનુગ્મ્યથ વનચરામૃગદયઃ સંજ્ઞિનો
ડસંજ્ઞિનથ ભવન્તિ । વિકલેન્દ્રિયા અસંજ્ઞિનો જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાઃ સંજ્ઞનઃ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

इति-‘पण्यणाप सण्णोपयं समत्त’ प्रज्ञापनायां संज्ञापद समाप्तम् ॥ ३१ ॥

॥ द्वानिपत्तमं संन्यातपदम् ॥

મૂલમ્—જીવા ણં ભંતે ! કિં સંજયા અસંજયા સંજયાસંજયા નો
સંજયા નો અસંજયા નો સંજયાસંજયા ? ગોયમા ! જીવા સંજયા વિ ૧
અસંજયા વિ ૨ સંજયાસંજયા વિ ૩ નો સંજયા નો અસંજયા નો સંજયા
સંજયા વિ ૪, નેરઙ્ગ્યાણં ભંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! નેરઙ્ગ્યા નો સંજયા-
અસંજયા નો સંજયા સંજયા નો નો સંજય નો અસંજય નો સંજયા-
સંજયા, एवं जाव चउरिदिया पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा,
गोयमा । पंचिदियतिरिक्खजोणिया नो संजया असंजया वि संजया
संजया वि नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया वि, मणुस्साणं
पुच्छा, गोयमा । मणूसा संजया वि असंजया वि संजयासंजया वि
नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया, वाणमंतरजोडसिय-
वेमाणिया जहा नेरइया, सिद्धा णं पुच्छा, गोयमा । सिद्धा नो संजया
१ नो असंजया २ नो संजयासंजया ३ नो संजय नो असंजय नो
संजयासंजया ४ ॥ गाहा—“संजय असंजय मीसगा य जीवा तहेव
मणुया य । संजयरहिया तिरिया सेसा असंजया होंति ॥१॥ संजय
पयं समत्त” ॥३२॥सू० १॥

છાયા-જીવાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કિં સંયતા અસંયતાઃ સંયતાસંયતાઃ નો સંયત નો અસં-
યત નો સંયતાસંયતાઃ ? ગૌતમ ! જીવાઃ સંયતા અપિ ૧ અસંયતા અપિ ૨ સંયતાસંયતા
મી હોતે હૈં । વિકલેન્દ્રિય અસંજ્ઞી હોતે હૈં, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક દેવ સંજ્ઞી
હી હોતે હૈં ॥ સૂ૦ ૧ ॥ સંજ્ઞાપદ સમાપ્ત ॥

હવે તે જ વિષયને સ ગ્રહ કરનારી ગાથા કહે છે—નારક, તિર્થ થ મરુથ અને
વાનવ્યન્તર અને અમુરકુમાર આદિ સર્ગી પણ હોય છે, અમર શ્રી પણ હોય છે. વિકલે-
ન્દ્રિય અસંજ્ઞી હોય છે, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ સર્ગી જ હોય છે

સ શા પદ સમાપ્ત

અપિ ૩ નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતા અપિ ૪, નૈરયિકાઃ મનુ ભ્રમન્ત ! પુચ્છા, ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ નો સયતાઃ, અસંયતાઃ, નો સંયતાસંયતાઃ, નો નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતાઃ, एवं यवच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाना पृच्छा, गौतम ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका नो संयताः, अमंयता अपि, मंयतासंयता अपि, नो नो संयत नो

वत्तोसवां संयत पद

શબ્દાર્થ-(જીવા ણં મંતે કિ સંજયા, અસંજયા, સંજયાસંજયા, નોસંજયા, નોઅસંજયા, નોમંજયાસંજયા ?) હે ભગવન ! જીવ કયા સંયત હોતે હૈં ? અસંયત હોતે હૈં ? સંયતાસંયત હોતે હૈં ? નો સંયત-નો અસંયત નોસંયતાસંયત હોતે હૈં ? (ગોયમા ! જીવા સજયા વિ) હે ગૌતમ ! જીવ સંયત મ્હી (અસંજયા વિ) અસંયત મ્હી (સજયાસંજયા વિ) સંયતાસંયત મ્હી (નો સંજયા-નોઅસંજયા નો સંજયા સંજયા વિ) નો સયત નોઅસંયત નોસંયતાસયત મ્હી હોતે હૈં ।

(નેરહ્યાણં પુચ્છા ?) નારકો સમ્બન્ધી પુચ્છા ? (ગોયમા ! નેરહ્યા) હે ગૌતમ ! નારક (નો સંજયા) સંયત નહીં હોતે (અસંજયા) અસયત હોતે હૈં (નો સંજયા સંજયા) સંયતાસંયત નહીં હોતે (નો નોસંજય-નોઅસંજય-નોસંજયાસંજયા) નોસંયત-નોઅસયત નોસંયતાસંયત મ્હી નહીં હોતે (एवं जाव चउरिंदिया) હમ્મી પ્રકાર ચૌહિન્દ્રિયો તક ।

(પંચિદિયતિરિક્લજોણિયાણં પુચ્છા ?) પચેન્દ્રિય તિર્યચો સંવંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! પંચિદિયતિરિક્લજોણિયા) હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક (નો

अत्रीयसु सयत पद

શબ્દાર્થ-(જીવાણં મંતે કિ સંજયા, અસંજયા, સંજયાસંજયા, નો સંજયા, નો અસં-જયા, નો સંજયાસંજયા ?) હે ભગવન, એવ શુ સયત હોય છે, અસયત હોય છે ? સયતાસંયત હોય છે ? નો સયત નો અમંયત, નો સયતા સંયત હોય છે ? (ગોયમા ! જીવા સંજયા વિ) હે ગૌતમ એવ સયત પશ્ય છે. (અસંજયા વિ) અસયત પશ્ય (સંજયા સંજયા વિ) સંયતાસયત પશ્ય (નો સંજયા, નો અસંજયા નો સંજયાસંજયા વિ) નો સયત, નો અસયત, નો સયતાસયત પશ્ય હોય છે

(નેરહ્યા ણં મંતે ! પુચ્છા !) નારકે સમ્બન્ધી પુચ્છા ? (ગોયમા ! નેરહ્યા) હે ગૌતમ નારક (નો સંજયા) સયત નથી હોતા. (અસંજયા) અસયત હોય છે (નો સંજયાસંજયા) સયતાસંયત નથી હોતા. (નો નો સંજયા-નો અસંજયા નો સંજયાસંજયા) નો સયત-નો અસંયત-નોસયતાસયત પશ્ય નથી બનતા (एव जाव चउरिंदिया) એ જ પ્રકાર ચતુરિંદ્રિયો સુધી

(પંચિદિયતિરિક્લજોણિયાણં પુચ્છા) પચેન્દ્રિય તિર્યચો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! પંચિદિયતિરિક્લજોણિયા) પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક. (નો સંજયા) સંયત નથી થતા (અસંજયા

અસંયત નો સંયતાસંયતા અપિ, મનુષ્યાઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! મનુષ્યાઃ સંયતા અપિ અસંયતા અપિ સંયતામંયતા અપિ, નો નોસંયતનોઅમંયત નો મંયતાસંયતાઃ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા યથા નૈરિકાઃ, સિદ્ધાઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! સિદ્ધા નો મયતાઃ ૧, નો અમંયતાઃ ૨, નો સંયતાસંયતાઃ ૩, નો સંયત નો અમંયત નો મંયતામંયતાઃ ૪ ॥ ગાથા—‘સંયતાસંયત મિશ્રકાશ્ચ જીવાસ્તયૈન મનુષ્યાશ્ચ । સંયતરહિતા રિતર્યઞ્ચઃ જોષા અમંયતા મવન્તિ ॥ સૂ. ૧ ॥

સંયતપદ રામાપ્તમ્ ॥ ૩૨ ॥

સંજયા) સંયત નહીં હોતે (અસંજયા વિ) અસંયત મી હોતે હૈં (સંજયાસંજયા વિ) સંયતાસંયત મી હોતે હૈં (નો નોસંજય નો અસંજય નો સજયાસંજયા વિ) નો સંયત-નો અસંયત-નોસતાયતાસયત નહીં હોતે ।

(મણુસ્તાણં પુચ્છા ?) મનુષ્યો સમ્યન્ધી પ્રઙ્ન ? (ગોયમા ! મણુસા) હૈ ગૌતમ ! મનુષ્ય (સજયા વિ) સયત મી (અસંજયા વિ) અસંયત મી (સંજયા-સંજયા વિ) સંયતાસંયત મી (નો નોસંયત-નો અસંયત નો સયતાસંયત) નો સંયત-નો અસંયત નો સંયતાસંયત નહીં હોતે હૈં (વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા) વાળવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક નારકોં કે સમાન

(સિદ્ધાણં પુચ્છા ?) સિદ્ધોં સંઘંધી પ્રઙ્ન ? (ગોયમા ! સિદ્ધા નો સંયતા) હૈ ગૌતમ ! સિદ્ધ સંયત નહીં (નો અસંયતા) અસંયત નહીં (નો સંયતાસંયતા) સંયતાસંયત નહીં (નો સંયત નોઅસંયત -નો સંયતાસંયતા) વે નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત હોતે હૈં (મજય અસંજય મીસગા ય જીવા તહેવ મણુસા ય) જીવઔર મનુષ્ય સંયત, અસંયત ઔર મિશ્ર અર્થાત્ સંયતાસંયત હોતે હૈં (સંજય રહિયા તિરિયા) તિર્યચ સયત નહીં હોતે અર્થાત્ અસંયત ઔર સંયતા-

વિ) અસંયત પશુ હોય છે. (સંજયાસજયા વિ) સંયતાસંયત પશુ હોય છે (નો નોસંજય નો અસંજય નોસંજયાસજયા વિ) નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત નથી હોતા.

(મણુસ્તાણં પુચ્છા ?) મનુષ્યો સમ્યન્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! મણુસા) હૈ ગૌતમ ! મનુષ્ય (સંજયા વિ) સંયત પશુ. (અસંજયા વિ) અસંયત પશુ (સંજયાસજયા વિ) સંયતાસંયત પશુ (નો નો સજય-નો અસંજય નો સજયાસજયા વિ) નો સંયત-નો અસંયત નો સંયતાસંયત નથી હોતા. (વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા) વાનવ્યન્તર ન્યેતિષ્ક, વૈમાનિક નારકોંની સમાન

(સિદ્ધાણં પુચ્છા ?) સિદ્ધોસમ્યન્ધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! સિદ્ધા નો સંજયા) હૈ ગૌતમ ! સિદ્ધ સંયત નથી (નો અસંજયા) અસંયત નથી (નો સજયાસજયા) સંયતાસંયત નથી. (નો સંજય-નો અસંજય-નો સંજયાસંજયા) તેઓ નો સંયત નો અસંયત-નો સંયતાસંયત હોય છે (સંજય અસંજય મીસગા ય જીવા, તહેવ મણુસા ય) એવ અને મનુષ્ય સંયત અને અસંયત અને મિશ્ર અર્થાત્ સંયતાસંયત હોય છે. (સંજયરહિયા તિરિ

ટીકા-एकनिश्चिते पदे संज्ञिपरिणामः प्ररूपितः सम्प्रति द्वात्रिंशत्तमे पदे चारित्र-
परिणामविशेषरूपं सयमं सावधयोगप्रवृत्तिनिवृत्तिलक्षणं प्ररूपयितुमार-‘जीवा णं भंते ।
किं संजया अपजयासंजया संनया नो संजया नो असंजया नो संजयासंजया ।’ हे
मदन्त ! जीवाः खलु किं संयता भवन्ति ? किं वा असंयता भवन्ति ? किं वा संयतासंयता
भवन्ति ? किं वा नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति ? तत्र सयच्छन्ति
स्म-सर्वसावधयोगेभ्यः पर्वथा उपरमन्ति स्म इति संयताश्च चारित्रपरिणादस्कीर्तताहेतुभूतेषु
निरवधयोगेषु वर्तमानाः प्राणातिपातादि पापस्थाननिवृत्ता इत्यर्थः, तदव्यतिरिक्ता असं-
यताः, प्राणिवधादीनां देशतो विरताः सयतासंयताः, तत्रितयभिन्नाः नो संयत नो असंयत
संयत होते हैं (सेसा अस्संजता होंति) शेष जीव असंयत होते हैं ॥सू० १॥

સંયતપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-इकतीसवें पदमें संज्ञि परिणाम का प्ररूपण किया गया, अथ वत्ती-
सवें पद में चारित्र परिणाम रूप, एव सावध योग की निवृत्ति लक्षण वाले
संयम की प्ररूपणा करने के लिए कहते हैं-

ગૌતમસ્વામી-भगवन् ! जीव कया संयत होते हैं ? क्या असंय होते हैं ? क्या
संयतासंयत अर्थात् देशविरत होते हैं ? क्या नो संयत-नो असंयत-नो संयता-
संयत होते हैं ? जो सर्व सावध योग से पूर्ण रूप से विरत हो चुके हैं एव जो
चारित्र परिणाम के विकाय के कारणभूत निरवध योगों में वर्त्त रहे हों, वे
संयत कहलाते हैं, अर्थात् जो प्राणातिपात आदि पापस्थानों से विरत हो चुके
हों । जो संयत न हों वे असंयत कहलाते हैं । जो प्राणातिपात आदि पापों से
देहातः-आशिक रूप से विरत होते हैं, वे देशविरत होते हैं । इन तीनों से जो

સંયત નથી હોતા. અર્થાત્ અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે (સેસા અસંજયા હોતિ)
શેષ છુવ અસંયત હોય છે ॥સૂ. ૧.॥

સંયત પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ :-એકત્રીસમા પદમા સંજિ પરિણામનુ પ્રરૂપણ કરાયુ હવે બત્રીસમા
પદમા ચારિત્ર પરિણામ રૂપ તેમજ સાવધ યોગની નિવૃત્તિ લક્ષણવાળા સંયતની પ્રરૂપણા
કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ ! છુવ શુ સંયત હોય છે ? શુ અસંયત હોય
છે ? શુ સંયતાસંયત અર્થાત્ દેશવિરત હોય છે ? શુ ના સંયત-ના અસંયત-નો
સંયતાસંયત હોય છે ? જે સર્વ સાવધ યોગ થી મૂર્ખ રૂપે વિરત થઈ ગયેલ છે, તેમજ
ચારિત્ર પરિણામના વિકાસના કારણભૂત નિરવધ યોગોના વર્તતા હોય તેઓ સંયત કહેવાય
છે, અર્થાત્ જે પ્રાણાતિપાત આદિ પાપસ્થાનોથી વિરત થઈ ચૂક્યા છે. જે સંયત નહોય
તેઓ અસંયત કહેવાય છે ને પ્રાણાતિપાત આદિ પાપોથી દેશત આશિક રૂપે વિરત

નો સંયતાસંયતા વ્યપદિશ્યન્તે, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જીવા સંજયા વિ ૧’ જીવાઃ સંયતા અપિ ભવન્તિ શ્રમણાના સંયતન્વાત્, એવમ્-‘અસંજયા વિ ૨’ જીવા અસંયતા અપિ ભવન્તિ નૈરયિકાદીનામસંયતત્વાત્ તથા-‘સંજયાસંજયા વિ ૩’ સંયતાસંયતા અપિ જીવા ભવન્તિ, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાઞ્ચ સ્થૂળપ્રાણાત્પાતાદિભ્યો દેશતો નિવૃત્તત્વરૂપસંયમસ્ય સદ્ભાવાત્, એવમ્-‘નો સંજયા નો અસંજયા નો સંજયાસંજયા વિ ૪’ જીવા નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતા અપિ ભવન્તિ સિદ્ધાનામુક્તત્રિતયપ્રતિપેદ્ય વિષયત્વાત્, તેષાં શરીરમનસોરમાભેન નિરવધેતરયોગપ્રવૃત્તિનિવૃત્તિરૂપસંયમવિશિષ્ટ સંય-માદિ પર્યાયયોગાશ્રયતાભાવેન યોગાતીતત્વાત્, અથ ચતુર્શિતિદણ્ડક્રમેણ સંયતાદિકં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘નૈરશ્યાણં ભતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્થૂળ કિં સંયતાઃ કિમ્ ભિન્નં હૈં વે નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત કહે જાતે હૈં ।

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં હે ગૌતમ ! જીવ સંયત મી હોતે હૈં, ક્યૌંકિ શ્રમણ સંયત હૈ જીવ અસંયત મી હોતે હૈં, ક્યૌંકિ નારક આદિ અસંયત હૈં, જીવ સંયતાસંયત મી હોતે હૈં, ક્યૌંકિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ ઓર મનુષ્ય સ્થૂળ પ્રાણાત્પાત આદિ કા ત્યાગ કરકે દેશસંયત કે આરાધક હોતે હૈં । જીવ નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત મી હોતે હૈં, ક્યૌંકિ સિદ્ધોં મેં હન તીનાં કા નિવેધ પાયા જાતા હૈ સિદ્ધ ભગવાન શરીર ઓર મન સે રહિત હોતે હૈં, અતઃ એવ ઉનમેં નિરવચ યોગ મેં પ્રવૃત્તિ એવં સાવચ યોગ સે નિવૃત્તિ રૂપ સંયતત્વ ઘટિત નહીં હોતા, સાવચ યોગ મેં પ્રવૃત્તિ ન હોને સે અસંયતત્વ મી નહીં પાયા જાતા ઓર દોનોં કા સમ્મિલિત રૂપ સંયતાસંયતત્વ મી હસી કારણ નહી પાયા જાતા ।

અબ ચૌવીસ દણ્ડ કોં કે ક્રમ સે સંયત આદિ કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

બને છે, તેઓ દેશવિસ્ત બને છે આ ત્રણેથી જે ભિન્ન છે, તેઓ નો સંયત-નો અસંયત નો સંયતાસંયત કહેવાય છે.

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે જે-હે ગૌતમ ! જીવ સંયત પણ હોય છે કેમકે શ્રમણ સંયત છે, જીવ અસંયત પણ હોય છે, કેમકે નારક આદિ અસંયત છે, જીવ સંયતા-સંયત પણ બને છે કેમકે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ અને મનુષ્ય સ્થૂળ પ્રાણાત્પાત આદિને ત્યાગ કરીને દેશ સંયમના આરાધક બને છે જીવ નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતા-સંયત પણ થાય છે, કેમકે ત્રિદ્વિધ આ ત્રણેનો નિવેધ મળી આવે છે

સિદ્ધ ભગવાન્ શરીર અને મનથી રહિત હોય છે તેથી જ તેઓમાં નિરવધ યોગમા પ્રવૃત્તિ તેમજ સાવધ યોગથી નિવૃત્તિરૂપ સંયતત્વ ઘટિત નથી થતું, સાવધ યોગમા પ્રવૃત્તિ ન થવાથી અસંયતત્વપણું પણ નથી મળી આવતું અને બન્નેનું સમિલિતરૂપ સંયતા સંયતત્વ પણ એ જ કારણે નથી મળી આવતું.

હવે ચૌવીસ દડકોના ક્રમથી સંયત આદિની પ્રરૂપણા કરાય છે-

અસંયતાઃ કિં સંયતાસંયતાઃ કિં નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતા વા ભવન્તિ ?
 इति पृच्छा, भगवानाह—‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘नेरइया नो संजया असजया नो संजया
 सजया नो नो संजय नो असंजय न। मजयासंजया’ नैरयिका नो संयता भवन्ति अपि तु
 असंयता भवन्ति नो वा संयतासंयता भवन्ति तेषां हिंसादितो देशविरतत्वाभावात्, नो वा
 नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता वा नैरयिका भवन्ति, तेषामसंयतत्वेन उक्तत्रितय-
 प्रतिषेधविषयत्वाभावात्, ‘एवं जाव चउरिंदिया’ एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या यावद्-अमुर-
 कुमादि भवनपतयः पृथिवीकायिकादि पञ्चैकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्चापि
 असंयता भवन्ति नो संयता नो वा संयतासंयताः, नापि नो संयत नो असंयत नो संयता-
 संयता वा भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति- पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा’
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु किं संयताः, किं वा असंयताः, किं संयतासंयताः किं वा नो

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયા સંયત હોતે હૈં ? કયા અસંયત
 હોતે હૈં ? કયા સંયતાસંયત હોતે હૈં ? કયા નો સંયત-નો અસંયત નો સંયતા-
 સંયત હોતે હૈં ?

भगवान्-हे गौतम ! नारक संयत नहीं होते, असंयत होते हैं संयतासंयत
 नहीं होते, क्योंकि वे हिंसा आदि से देशविरत भी नहीं होते हैं, नारक नो
 संयत नो असंयत-नो संयतासंयत भी नहीं होते हैं । नारक असंयमी ही होते
 हैं, अतएव इन तीनों का अभाव उनमें नहीं हो सकता ।

નારકોં કે સમાન હી અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિ પૃથ્વીકાયિક આદિ
 पांच एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव भी असंयत होते हैं, न
 संयत होते हैं, न संयतासंयता होते हैं और न नो संयत-नोअसंयत नोसंयता-
 संयत होते हैं । युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ શું સંયત હોય છે ? શું અસંયત
 હોય છે ? શું સંયતાસંયત હોય છે ? શું નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત
 હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક સંયત નથી હોતા, અસંયત હોય છે, સંયતા
 સંયત નથી હોતા, કેમકે તેઓ હિંસા આદિથી દેશ વિરત પણ નથી થતા નારક નો
 સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત પણ નથી હોતા નારક અસંયમી જ હોય છે,
 તેથી જ એ ત્રણેનો અભાવ એમનામાં નથી થઈ શકતો

નારકોની સમાન જ અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ
 એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવ પણ અસંયત હોય છે, સંયત નથી
 હોતા, સંયતાસંયત પણ નથી હોતા અને નો સંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયત પણ
 નથી હોતા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ.

સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતા ભવન્તિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंचिन्द्रियतिरिक्खजंणिया नो संजया असजया वि संजयासंजया वि नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया वि’ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिका नो सयता भवन्ति अपि तु असयता अपि भवन्ति संयतासंयता अपि भवन्ति किन्तु नो नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता वा भवन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, गौतमः पृच्छति-‘मणुस्साणं पुज्जा’ मनुष्याः खलु किं सयताः किं वा असंयताः किं सयतासंयताः, किं वा नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘मणुमा संजया वि असंजया वि संजयासंजयावि नो नो संजय नो असंजय नो संजयासंजया’ मनुष्याः संयता अपि भवन्ति असंयता अपि संयतासंयता अपि भवन्ति किन्तु नो नो संयत नो असंयत नो संयतासंयता भवन्ति सिद्धानामेव उक्तत्रितयप्रतिषेधविषयत्वात् ‘वाणमंतरजोऽसियवेमाणिया जहा नेरइया’

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्गोणिक क्या संयत होते हैं ? क्या असंयत होते हैं ? क्या संयतासंयत होते हैं ? क्या नो संयत-नोअसंयत नोसंयतासंयत होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रिय तिर्येच संयत नहीं होते, किन्तु असंयत होते हैं, संयतासंयत भी होते हैं किन्तु नो संयत-नोअसंयत नोसंयतासंयत नहीं होते । यहाँ भी युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य क्या संयत होते हैं, असंयत होते हैं, संयतासंयत होते हैं अथवा नोसंयत-नोअसंयत नोसंयतासंयत होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य सयत भी होते हैं, असंयत भी होते हैं, संयता-संयत भी होते हैं किन्तु नोसंयत-नो असंयत-नोसंयतासंयत नहीं होते हैं, क्योंकि केवल सिद्ध ही उक्त तीनों के निषेध के पात्र हैं ।

वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक नारकों के समान असंयत ही होते

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગોણિક શુ સયત હોય છે ? શુ અસયત હોય છે ? શુ સયતાસયત હોય છે ? શુ નો સયત નો-અસયત નો સયતાસયત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ગ સયત નથી હોતા, પણ અસયત હોય છે, સયતાસયત પણ હોય છે, પણ નો સયત-નો અસયત નો સયતાસયત નથી હોતા અહીં પણ યુક્તિપૂર્વવત્ સમજ લેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય શુ સયત હોય છે, અસયત હોય છે, સયતાસયત હોય છે અથવા નો સયત-નો અસયત-નો સયતાસયત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્ય સયત પણ હોય છે, અસયત પણ હોય છે, સયતાસયત પણ હોય છે, પણ નો સયત-નો અસયત-નો સયતાસયત નથી હોતા કેમકે કેવલ સિદ્ધ જ ઉક્ત ત્રણે નિષેધને પાત્ર છે.

વાનઘ્યન્તરજ્યોતિષ્ઠવૈમાનિસા યથા નૈરયિકા અમંયતા એવ પ્રતિપાદિતાસ્તથા અસંયતા એવ અસેયાઃ નો સંયતાઃ, નો વા સંયતાસંયતાઃ, નાપિ નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતા બોધ્યા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સિદ્ધા ણં પુચ્છા’ સિદ્ધાઃ સ્વહુ કિં સંયતાઃ, અસંયતાઃ, સંયતા સંયતાઃ, નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતા વા ભવન્તિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ— ‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સદ્ધા નો સંજયા ૧’ સિદ્ધા નો સંયતા ભવન્તિ ‘નો અસંજયા ૨’ નો વા અસંયતા ભવન્તિ, ‘નો સંજયાસંજયા ૩’ નો વા સંયતાસંયતા ભવન્તિ કિન્તુ—‘નો સંજય નો અસંજય નો સંજયાસંજયા ૪’ નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયતા ભવન્તિ, સિદ્ધાનામુક્તત્રિતયપ્રતિષેધવિષયત્વાત્, સમ્પ્રતિ—ઉક્તાર્થસંગ્રાહકગાથામાહ—ગાઠા—“સંજયઅસંજયમીસગા ય જીવા તહેવ મણુયા ય । સંજયરહિયા તિરિયા મેસા અસંજયા હોતિ ॥૧॥ ગાયા—સંયતાસંયતસિશ્રકાશ્ર જીવા સ્વથૈવ મનુબ્યશ્ર । સંયતરહિતાસ્તિર્યશ્રઃ જોપા અસંયતા

હૈ, સંયત નહીં હોતે, સંયતાસંયત મી નહીં હોતે ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! સિદ્ધ કયા સંયત હોતે હૈ, અસંયત હોતે હૈ, સંયતાસંયત હોતે હૈ અથવા નોસંયત—નોઅસંયત—નોસંયતાસંયત હોતે હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! સિદ્ધ સંયત નહીં હોતે, અસંયત નહીં હોતે, સંયતા સંયત નહીં હોતે, કેવલ નોસંયત—નોઅસંયત નોસંયતાસંયત હી હોતે હૈ, ક્યોંકિ સિદ્ધ ઉક્ત ત્રીનો કે નિષેધ કે વિષય હૈ ।

અબ ઉક્ત અર્થ કા સંગ્રહ કરને વાલી ગાથા કહતે હૈ—જીવ સંયત, અસંયત ઓર સંયતાસંયત મી હોતે હૈ । હસી પ્રકાર મનુબ્ય મી સંયત, અસંયત ઓર સંયતાસંયત હોતે હૈ । તિર્યચ સંયત નહીં હોતે, અર્થાત્ અસંયત ઓર સંયતાસંયત હી હોતે હૈ । શેષ એકેન્દ્રિય તથા વિકલેન્દ્રિય એવં દેવનારક અસંયત હોતે હૈ ॥૧॥

વાનઘ્યન્તર, જ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક નારકોની સપાન અસંયત જ હોય છે, સંયત નથી હોતા, સંયતાસંયત પણ નથી હોતા અને નો સંયત—નો અસંયત—નો સંયતાસંયત પણ નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! સિદ્ધ શુ સંયત હોય છે ? અસંયત હોય છે ? સંયતાસંયત હોય છે અથવા નો સંયત—નો અસંયત—નો સંયતાસંયત હોય છે

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! સિદ્ધસંયત નથી હોતા, અસંયત નથી હોતા, સંયતા સંયત નથી હોતા, કેવલ નો સંયત—નો અસંયત—નો સંયતાસંયત જ હોય છે, કેમકે સિદ્ધ ઉક્ત ત્રણેના નિષેધના વિષય છે

હેવે કહેલ અર્થનો સંગ્રહ કરનારી ગાથા કહે છે—

એવ સંયત અસંયત અને સંયતાસંયત પણ હોય છે એ જ પ્રકારે મનુબ્ય પણ સંયત અસંયત અને સંયતાસંયત હોય છે

તિર્યચ સંયત નથી હોતા અર્થાત્ અસંયત અને સંયતાસંયત જ હોય છે શેષ એકેન્દ્રિય તથા વિકલેન્દ્રિય તેમજ દેવ નારક અસંયત હોય છે. ॥૧॥

भवन्ति ॥१॥ तथा च जीवा मनुष्याश्च संयताभयंयता मिश्रकाश्च-संयतासंयता भवन्ति, एवं संयतरहिताः नो संयत नो असंयत नो संयतासंयतरहिताश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका भवन्ति, शेषाः संसारिणः असंयताः-असंयतपदमहिता भवन्ति न तदन्यपदसहिता इत्यर्थः, 'संयतपदं समत्तं' द्वात्रिंशत्तमं संयतं समाप्तम् । ३२॥ सू० १ ॥

॥ त्रयस्त्रिंशत्तमं ज्ञानपरिणामाख्य पदम् ॥

દ્વારગાથા-

मूलम्-‘भेद विसय संठाणे अविभतरवाहिरे य देसोही ।

ओहिस्स य खय बुद्धी पडिवाई चेव अपडिवाई ॥१॥’

छाया-भेदો વિષયઃ સંસ્થાનેમ્ અભ્યન્તરો વાહ્યશ્ચ દેશાવધિઃ ।

અવધેશ્ચ ક્ષયબુદ્ધી પ્રતિપાતી ચેવ અપ્રતિપાતી । ૧॥

ટીકા-દ્વાત્રિંશતમે પદે ચારિત્રપરિણામવિશેષલક્ષણઃ સંયતઃ પ્રરુપિતઃ સમ્પ્રતિ ત્રય-

इस प्रकार जीव और मनुष्य संयत, असंयत और मिश्र अर्थात् संयता संयत होते हैं । पंचेन्द्रिय तिर्यच संयत तथा नोसंयत-नोअसंयत नोसंयता संयत से रहित होते हैं और शेष संसारी जीव असंयत होते हैं असंयत के अतिरिक्त संयत, संयतासंयत अथवा नोसंयत नोअसंयत-नोसंयतासंयत नहीं होते ॥सू० १॥-

સંયતપદ સમાપ્ત

તેત્તીસવાં અવધિપદ

शब्दार्थ-(भेदविसयसंठाणे) भेद, विषय, संस्थान (अविभतरवाहिरे य) आभ्यन्तर और बाह्य (देसोहि) देशावधि (ओहिस्स) अवधि के (य) और (खय बुद्धी) क्षय और वृद्धि (पडिवाई चेव अपडिवाई) प्रतिपाती और अप्रतिपाती टीकार्थ-चत्तीसवें पद में चारित्र के एक विशेष परिणाम संयत की प्ररूपणा

એ પ્રકારે જીવ અને મનુષ્ય સંયત અસંયત અને મિશ્ર અર્થાત્ સંયતાસંયત હોય છે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ સંયત ત ॥ નોસંયત-નો અસંયત-નો સંયતાસંયતથી રહિત હોય છે અને શેષ સંસારી જીવ અસંયત હોય છે, અસંયતના અતિરિક્ત સંયત, સંયતા-સંયત અથવા નો સંયત નો અસંયત નો સંયતાસંયત નથી હોતા ॥સૂ० ૧॥

સંયત પદ સમાપ્ત

તેત્રીસમું અવધિ પદ

શબ્દાર્થ -(ભેદ વિસય સંઘણે) ભેદ, વિષય, સંસ્થાન. (અવિભતરવાહિરે ય) આભ્યન્તર અને બાહ્ય (દેસોહિ) દેશાવધિ (ઓહિસ્સ) અવધિને. (ય) અને (ખયબુદ્ધી) ક્ષય અને વૃદ્ધિ (પડિવાઈ ચેવ અપડિવાઈ) પ્રતિપાતિ અને અપ્રતિપતિ

ટીકાથ -ત્રીસમાં પદમાં ચારિત્રના એક વિશેષ પરિણામ સંયતની પ્રરૂપણા કર.છ.

ત્રિશક્તિ પદે જ્ઞાનપરિણામવિશેષલક્ષણમર્થિ પ્રરૂપયિતું પ્રથમમ્ અવધિવિપયામધિદ્વારગાથા-
માહ—‘ભેદવિસયસંઠાણે અભિમતરવાહિરે ચ દેસોઠી । ઓહિસસ ચ રચવૃદ્ધી પડિવાઈ ચેવ
અપડિવાઈ ॥૧’ પ્રથમમ્ અવધેઃ અવધિજ્ઞાનસ્ય ભેદઃ પ્રકારો વક્તવ્યઃ, તદનન્તરં વિષયો
વક્તવ્યઃ, તતઃ સંસ્થાનમ્—અવધિઘોષિતસ્ય ક્ષેત્રસ્ય તપ્રાદિલક્ષણ આકાર વિશેષોઽવધિનિ
વન્ધનો ભવતીત્યુપચારાદ્ અવધેરપિ સંસ્થાનત્વેન વ્યપદેશઃ કૃતઃ, एवं દિવિધોઽવધિર્વક્તવ્યઃ—
અભ્યન્તરો વાહ્યશ્ચ, તત્ર સર્વાસુ દિશુ યોઽવધિઃ સ્વઘોષતનીયં ક્ષેત્રં પ્રઘોષયતિ અવધિમત્તા ચ
સહ સાતત્યેન તતઃ સ્વઘોષતનીયં ક્ષેત્રં મમ્બદ્ધ સોઽભ્યન્તગત્ત્રવિઃ, તદ્વિપરીતોઽવધિર્વાહ્યાવધિ-
રુચ્યતે, સ ચ દિવિધિઃ, અન્તગત મધ્યગતભેદાત્, તત્ર અન્તે—આત્મપ્રદેશાનાં પર્યન્તે ગતઃ—
સ્થિતઃ અન્તગતઃ, તથા ચોપજાયમાનઃ કોઽપિ અવધિઃ સ્પર્દ્ધરૂપતયા ઉપજાયતે, સ્પર્દ્ધ

કી ગઈ, અવ તેનીસર્વે પદ મેં જ્ઞાન કે પરિણામ વિશેષ અવધિ કી પ્રરૂપણા કરને
કે લિપ્રે પ્રથમ અવધિ સંબંધી સંગ્રહણી ગાથા કા બ્ધન કરતે હું—સર્વ પ્રથમ
અવધિ કે ભેદોં કી પ્રરૂપણા કી જાણી, તદનન્તર ઉસ કે વિષય કા પ્રતિપાદન
કિયા જાણા. તત્પચ્ચાત્ સંસ્થાન અર્થાત્ અવધિ કે દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર કા તપ્ર
આદિ આકાર કહા જાણા. અવધિ દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર કા આકાર ઉપચાર
સે અવધિ કા આકાર કહલાતા હૈ. ઇતી પ્રકાર આભ્યન્તર ઔર વાહ્ય દો
પ્રકાર કા અવધિ કહા જાણા. જો અવધિ સમી દિશાઓં મેં અપને પ્રકાશ્ય
ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતા હૈ ઔર અવધિ જ્ઞાની જિસ અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રકા-
શિત ક્ષેત્ર કે ખીતર હી રહતા હૈ, વહ અભ્યન્તરાવધિ કહલાતા હૈ ઉસસે જો
વિપરીત હો વહ વાહ્યાવધિ કહા જાતા હૈ. ‘વહ અન્તગત ઔર મધ્યગત કે ભેદ સે
દો પ્રકાર કા હૈ. જો અન્ત અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોં કે પર્યન્ત યાગ મેં ગત અર્થાત્
સ્થિત હો વહ અન્તગત અવધિ કહલાતા હૈ. કોઈ અવધિજ્ઞાન જબ ઉત્પન્ન હોતા

હવે તેત્રીસમા પદમા જ્ઞાનના પન્નિધામ વિશેષ અવધિની પ્રરૂપણા કરવા માટે પ્રથમ
અવધિ સંબંધી સંગ્રહણી ગાથા બ્ધન કરે છે—

સર્વ પ્રથમ અવધિના ભેદોની પ્રરૂપણા કરાશે, ત્યાર પછી તેના વિષયનું પ્રતિપાદન
કરશે, ત્યાર બાદ સંસ્થાન અર્થાત્ અવધિ દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્રના તપ્ર, આદિ આકાર
કહેવામા આવશે. અવધિ દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્રનો આકાર ઉપચાર અવધિનો આકાર કહેવાય છે

એ જ પ્રકારે આભ્યન્તર અને વાહ્ય—એ પ્રકારના અવધિ કહેવાશે જે અવધિ બધી
દિશાઓમા પોતાના પ્રકાશ્ય ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે અને અવધિજ્ઞાની જે અવધિજ્ઞાન
દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્રના અંકર જ રહે છે, તે અભ્યન્તરાવધિ કહેવાય છે તેનાથી જે વિપ-
રીત હોય તે વાહ્યાવધિ કહેવાય છે. તે અન્તગત અને મધ્યગતના ભેદે એ પ્રકારે છે.
જે અન્તમા અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોમા પર્યન્ત વાગમા ગત અર્થાત્ સ્થિત હોય તે
અન્તગત અવધિ કહેવાય છે. કોઈ અવધિજ્ઞાન જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે તો સ્પર્ધાકરૂપમા

કશ્ચાવધિજ્ઞાનપ્રમાયા ગવાક્ષજાલાદિ વિનિઃસૃતપ્રદીપપ્રમાયા ઇવ પ્રતિનિયતો વિચ્છેદ વિશેષઃ, ઉક્તञ્ચ—“સ્પર્દ્ધકમવધિવિચ્છેદવિશેષઃ” ઇતિ, તત્ત્વ સ્પર્દ્ધકમેકજીવસ્યાસંખ્યેયં સંખ્યેયञ્ચ ભવતિ, તત્ત્વનાપિ વિવિધરૂપમાસેયમ્, તત્ર પર્યન્તવર્તિષુ આત્મપ્રદેશેષુ પુરતઃ પૃષ્ઠ તોવાડધોમાગે ઉપરિતનમાગે ઘા ઉત્પદ્યમાનોઽવધિરાત્મનઃ પર્યન્તે સ્થિતત્ત્વાત્ અન્તગતો વ્યપદિશ્યતે, અથવા ઔદારિકશરીરસ્યાન્તે ગતઃ—સ્થિતોઽન્તગતઃ, ઔદારિકશરીરાપેક્ષયા કદાચિન્નં એકયા દિશા સઘુપલમ્ભાત્, અથવા સર્વેષામપ્યાત્મપ્રદેશાનાં ક્ષયોપશમભાવેઽપિ ઔદારિકશરીરસ્યાન્તે કદાચિદેકયા દિશા યદ્ગુણાલ્કર્યતે નાઽન્તગતઃ, તદપિ સ્પર્દ્ધક-લક્ષણપેયાવધિજ્ઞાનમ્. અન્તગતોઽયમવધિસ્ત્રિવિધઃ પુરતઃ પૃષ્ઠતઃ સંધ્યાતો મેદાત્, મધ્યગતશ્ચાપિ હૈ તો સ્પર્દ્ધક રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવધિજ્ઞાન કી પ્રમા કા, ગવાક્ષ-જાલ આદિ સે બાહર નિકલને વાલી દીપપ્રમા કે સમાન જો નિયત વિચ્છેદ હૈ, વહ સ્પર્દ્ધક કહા ગયા હૈ ’ કહા મી હૈ—સ્પર્દ્ધક અવધિજ્ઞાન કા વિચ્છેદ વિશેષ હૈ । વહ સ્પર્દ્ધક એક જીવ કે અસંખ્યાત ઔર સંખ્યાત હોતે હૈ ઔર વે નાના પ્રકાર કે હુઆ કરતે હૈ । ડનમેં સે પર્યન્ત વર્તી આત્મપ્રદેશોં મેં સામને, પીછે, અધોમાગ મેં યા ઉપરી માગ મેં ઉત્પન્ન હોતા હુઆ અવધિ આત્મા કે પર્યત મેં સ્થિત હોને કે કારણ અન્તગત કહલાતા હૈ । અથવા ઔદારિક શરીર કે અન્ત મેં જો ગત અર્થાત્ સ્થિત હો, વહ અન્તગત કહલાતા હૈ, ક્યોંકિ વહ ઔદારિકશરીર કી અપેક્ષા સે કદાચિત્ એક દિશા મેં જાનતા હૈ । અથવા સમી આત્મપ્રદેશોં મેં ક્ષયોપશમ હોને પર મી ઔદારિકશરીર કે અન્ત મેં કિસી એક દિશા સે જિસ કે કારણ જાના જાતા હૈ, વહ અન્તગત કહલાતા હૈ । વહ અવધિજ્ઞાન મી સ્પર્દ્ધક રૂપ હી હોતા હૈ । યહ અન્તગત અવધિ ત્રીન પ્રકાર કા હૈ—પુરતઃ (સામને

ઉત્પન્ન થાય છે અવધિજ્ઞાનની પ્રમાના, ગવાક્ષ-જાળી આદિથી બહાર નિકળનારી દીપપ્રમાના સમાન જે નિયત વિચ્છેદ છે, તેને સ્પર્દ્ધક કહેલ છે

કહ્યું પણ છે—સ્પર્દ્ધક અવધિજ્ઞાનનું વિચ્છેદ વિશેષ છે સ્પર્દ્ધક એક જીવના અસંખ્યાત અને સંખ્યાત હોય છે અને નાના પ્રકારના બન્યા કરે છે તેમનામાંથી પર્યન્ત-વર્તી આત્મપ્રદેશોમા સામે પાછળ, અધે ભાગમા અગર ઉપરિ ભાગમા ઉત્પન્ન થયેલ અવધિ આત્માના પર્યન્ત સ્થિત હોવા ના કારણે અન્તગત કહેવાય છે, અથવા ઔદારિક શરીરના અન્તમા જે ગત અર્થાત્ સ્થિત હોય, તે અન્તગત કહેવાય છે, કેમકે તે ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાથી કદાચિત્ એક દિશામા બાણે છે અથવા બધા આત્મપ્રદેશોમા ક્ષયોપશમ થવા છતાં પણ ઔદારિક શરીરના અન્તમા કદાચ એક દિશાએથી જેના કારણે બાણી શકાય છે. તે અન્તગત કહેવાય છે.

તે અવધિજ્ઞાનમા પણ સ્પર્દ્ધક કેપ જ હોય છે એ અન્તગત અવધિ ત્રણ પ્રકારે છે—પુરત (સામેથી) અન્તગત, પૃષ્ઠતઃ (પાછળથી) અન્તગત અને પાર્શ્વત (પડએથી)

અવધિસ્તથૈવ બોધ્યઃ, તત્રાત્મપ્રદેશાનાં મધ્યે ગતઃ-મધ્યવર્તી-પુ આત્મપ્રદેશેષુ સ્થિતો મધ્યગત ઉચ્યતે, અથચ્ચાવધિઃ સ્પર્શકલક્ષણઃ સર્વાદિગુણલભ્યમહેતુ મધ્યવર્ત્યાત્મપ્રદેશાનામગ્નેયઃ, અથવા સર્વેષામપિ આત્મપ્રદેશાના ક્ષયોપશમમાવેડપિ ઔદારિકશરીરમધ્યભાગેન યદ્વશા-દુપલભ્યતે સ મધ્યગતો વ્યવદિશ્યતે, તથા ચ યદાઽવધિના પ્રકાશિતં ક્ષેત્રમવધિમતા સમ્બદ્ધં ભવતિ તદાઽભ્યન્તરાવધિરવસેયઃ, યદા પુનરવધિના પ્રચોતિતં ક્ષેત્રં મધ્યે વ્યગ્નિચ્છન્નત્વાદ-વધિમતા સમ્બદ્ધં ન ભવતિ તદા બાહ્યોઽવધિરવગન્તવ્યઃ, તદનન્તરં દેશાવધિ ર્વક્તવ્યઃ, તત્પ્રતિપક્ષભૂતઃ સર્વાવધિશ્ચ પિ વક્તવ્યઃ, કરતાન્નદ્ દેશાવધિઃ સર્વાવધિર્વા પદાર્થઃ ? इति चेद्ब्रूयते-अत्रावधिसिद्धिर्निवः-सर्वजघन्धमव्यममर्षोत्कृष्टमेवात्, तत्र सर्वजघन्योऽवधिः

સે) અન્તગત, પૃષ્ઠતઃ (પીંછે સે) અન્તગત ઓર પાર્શ્વતો (પસવાડે સે) અન્તગત । મધ્યગત અવધિ મી ડસી પ્રકાર સમજના ચાહિય । જો આત્મપ્રદેશોં કે મધ્ય મેં ગત સ્થિત હો અર્થાત્ મધ્યવર્તી આત્મપ્રદેશોં મેં સ્થિતિ હો, વહ મધ્યગત કહા જાતા હૈ । યહ અવધિ સ્પર્શક રૂપ હોતા હૈ ઓર સમસ્ત દિશાઓં મેં જાનને કા હેતુ હોતા હૈ । અથવા મધ્યવર્તી આત્મ પ્રદેશોં મેં હોતા હૈ । અથવા સમસ્ત આત્મપ્રદેશોં મેં ક્ષયોપશમ હોને પર મી જિસ કે દ્વારા ઔદારિકશરીર કે મધ્ય ભાગ સે જાના જાતા હૈ, વહ મધ્યગત કહલાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર જવ અવધિજ્ઞાન કે દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાની કે સાથ સમ્બદ્ધ હોના હૈ તવ વહ આભ્યન્તર અવધિ કહા જાતા હૈ કિન્તુ જવ અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર મધ્ય મેં વ્યગ્નિચ્છન્ન હો જાને કે કારણ અવધિજ્ઞાની સે સમ્બદ્ધ નહીં હોતા તવ વહ બાહ્યાવધિ કહલાતા હૈ । ઇસ પ્રકાર આભ્યન્તર ઓર બાહ્ય અવધિ કે પશ્ચાત્ દેશાવધિ કહા જાણા ઓર ડસકા પ્રતિ-પક્ષ સર્વાવધિ મી કહા જાણા । દેશાવધિ ઓર સર્વાવધિ કા અર્થ કયા હૈ ? ઇસકા

અન્તગત, મધ્યગત, અવધિ પણ એ ૩ પ્રકારે સમજવી ભૂંઝે. એ આત્મપ્રદેશોના મધ્યમા ગત સ્થિત હોય અર્થાત્ મધ્યવર્તી આત્મપ્રદેશોમા સ્થિત હોય તે મધ્યગત કહેવાય છે

આ અવધિ સ્પર્શક રૂપ હોય છે અને સમસ્ત દિશાઓમા જવાના હેતુ હોય છે અને મધ્યવર્તી આત્મપ્રદેશોમા હોય છે અથવા સમસ્ત આત્મપ્રદેશોમા ક્ષયોપશમ હોવા છતાં જેના દ્વારા ઔદારિક શરીરના મધ્ય ભાગથી જણાય છે, તે મધ્યગત કહેવાય છે

એ પ્રકારે જ્યારે અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર અવધિજ્ઞાનીના સાથે સમ્બદ્ધ થાય છે ત્યારે તે આભ્યન્તર અવધિ કહેવાય છે પણ જ્યારે અવધિજ્ઞાન દ્વારા પ્રકાશિત ક્ષેત્ર મધ્યમા વ્યગ્નિચ્છન્ન થઈ જવાના કારણે અવધિ જ્ઞાનીથી સમ્બદ્ધ ન બને ત્યારે તે બાહ્યાવધિ કહેવાય છે

એ પ્રકારે આભ્યન્તર અને બાહ્ય અવધિના પછી દેશનાવધિ કહેવામા આવશે અને તેના પ્રતિપક્ષ સર્વાવધિ પણ કહેવાશે દેશાવધિ અને સર્વાવધિનો અર્થ શું છે ? તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે કે અવધિજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારનું કંઈ છે-(૧) સર્વજઘન્ય (૨) મધ્યમ અને

દ્રવ્યાપેક્ષયાઽનન્તાનિ તૈજસભાષાઽપાન્તરાલચર્ત્તાનિ દ્રવ્યાણિ, ક્ષેત્રાપેક્ષયાઽઙ્ગુલાઽસંખ્યેય માગં ક્ષેત્રં કાલાપેક્ષયાઽસરલિકાયા અસંખ્યેયમાગમતીતમનાગત ગૃહાતિ, તત્ર ક્ષેત્રં કાલં ચાવધિઃ સ્વરૂપતો ન સંભાદ્ ગૃહાતિ તસ્યાવત્રેરુપિ વિષયતયા તત્કોરમૂર્તત્વાત્, કિન્તુપચારાત્ ક્ષેત્રકાલદર્શનમવધિનાઽવસેયમ્, તથા ચૈતાવતિ ક્ષેત્ર કાલે ચ યાનિ દ્રવ્યાણિ તાનિ જાનાતીતિ બોધમ્, ભાષાપેક્ષયાઽનન્તાન્ પર્યાયાન્ જાનાતિ, જઘન્યેનાપિ પ્રતિદ્રવ્યં રૂપ-રસગન્ધસ્પર્શલક્ષણાનાં ચતુર્ણાં પર્યાયાણા મવગતેઃ, દ્રવ્યાણાશ્ચાનન્તત્વાત્, इत ऊर्ध्वं पुनः प्रदेशवृद्ध्या समयवृद्ध्या पर्यायवृद्ध्या च प्रवर्द्धमानं'અવધિ મધ્યમે'ઽગન્દ્રવ્યઃ, સ ચ યાવત્ સર્વોત્કૃષ્ટઃ પરમાવધિ નોપજાયતે તાવદવસેયઃ, સર્વોત્કૃષ્ટશ્ચ પરમાવધિ દ્રવ્યાપેક્ષયા સર્વાણિ

ઉત્તર યહ હૈ કિ અવધિજ્ઞાન ત્રીન પ્રકાર કા હૈ (૧) સર્વ જઘન્ય (૨) મધ્યમ ઓર (૩) સર્વોત્કૃષ્ટ । સર્વજઘન્ય અવધિ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા તૈજસવર્ગના ઓર ભાષાવર્ગના કે અપાન્તરાલ ચર્ત્તા દ્રવ્યોં કો, ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા અંગુલ કે અસંખ્યાતવે ભાગ કો, કાલ કી અપેક્ષા આવલિકા કે અસંખ્યાતવે ભાગ અતીત ઓર અનાગત કાલ કો જાનતા હૈ । યહાં યહ ધ્યાન મેં રહના ચાહિય કિ અવધિજ્ઞાન રૂપી પદાર્થોં કો હી જાનતા હૈં, અતરુવ ક્ષેત્ર ઓર કાયિકોં સાક્ષાત્ ગ્રહણ નહીં કર સકતા, ક્યોંકિ વે અમૂર્ત હૈં, કિન્તુ ઉપચાર સે ક્ષેત્ર ઓર કાલ કા જાનના સમજના ચાહિય । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ હતને ક્ષેત્ર ઓર કાલ મેં જો રૂપી દ્રવ્ય હોતે હૈં, ઉન્હેં જાનતા હૈ । વહ ભાવ સે અનન્ત પર્યાયોં કો જાનતા હૈ । કમ સે કમ ખી વહ પ્રત્યેક દ્રવ્ય કે રૂપ, રસ, ગંધ ઓર સ્પર્શ રૂપ, ચાર પર્યાયોં કો જાનતા હૈ ઓર દ્રવ્ય અનન્ત હોતે હૈં । હસ સે આગે પુનઃ પ્રદેશોં કી વૃદ્ધિ સે, કાલ કી વૃદ્ધિ સે ઓર પર્યાય કી વૃદ્ધિ સે, વઢતા હુઆ અવધિ મધ્યમ કહલાતા હૈ । જબ તક સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિ ન હો જાય તબ તક મધ્યમ કા હી રૂપ સમજના

(૩) સર્વોત્કૃષ્ટ, સર્વજઘન્ય અવધિ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તૈજસ વર્ગણા અને ભાષા વર્ગણાના અપાન્તરલવર્તિ દ્રવ્યને, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ તેને, કાલની અપેક્ષાએ આવલિકાના અસંખ્યાતમો ભાગ અતીત અને અનાગત માલને જાણે છે

અહીં એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે અવધિજ્ઞાન રૂપી પદાર્થોને જ જાણે છે, તેથી જ ક્ષેત્ર અને કાળને સાક્ષાત્ ગ્રહણ નથી કરી શકતા, કેમકે તેઓ અમૂર્ત છે, પણ ઉપચારથી ક્ષેત્ર અને કાળને જાણવો સમજવો જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે એટલા ક્ષેત્ર અને કાળમાં જે રૂપી દ્રવ્ય હોય છે, તેઓને જાણે છે, તે ભાવથી અનન્ત પર્યાયોને જાણે છે, એટલામાં એટલા તે પ્રત્યેક દ્રવ્યના રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શરૂપ ચાર પર્યાયોને જાણે છે અને દ્રવ્ય અનન્ત હોય છે તેનાથી આગળ પુનઃ પ્રદેશોની વૃદ્ધિથી કાલની વૃદ્ધિથી અને પર્યાયોની વૃદ્ધિથી વધતું અવધિ મધ્યમ કહેવાય છે, જ્યાં સુધી સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમસ્ત રૂપી દ્રવ્યોને જાણે છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ સમ્પૂર્ણ લોકને

રૂપિદ્રવ્યાણિ જ નાતિ, ક્ષેત્રાપેક્ષયા -લોકે લોકમાત્રાણિ સ્પષ્ટાણિ કાન્ધાપેક્ષયાઽસંખ્યેયા
અતીતાનાગતા ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીઃ, ભાવાપેક્ષયાઽનન્તાન્ પર્યાયાન્ જાનાતિ, પ્રતિદ્રવ્યં
સંખ્યેયાનામ્ અસંખ્યેયાનાશ્ચ પર્યાયાણા પ્રન્યયાત, તેષુ ચ સર્વજઘન્યમધ્યમ સર્વોત્કૃષ્ટેષુ
અવધિષુ સર્વજઘન્યો મધ્યમશ્ચ દેશાવધિર્વોધ્યઃ, સર્વોત્કૃષ્ટસ્તુ પરમાવધિઃ સર્વાવધિર્વિજેયઃ,
તદનન્તરમ્ અગ્રેશ્ચ ક્ષુદ્રદ્ધી વક્તવ્યે, તથા ચ હીયમાનઃ પ્રવર્દ્ધમાનશ્ચાવધિ વક્તવ્યઃ, તન્ન
તથાવિશ્વસામગ્રાભાવેન પૂર્વાસપાપેક્ષયા હાનિષ્ણપગચ્છન્ હીયમાનકઃ, પૂર્વાવસ્થાપેક્ષયૈવ
યથાયોગં પ્રશસ્ય પ્રશસ્યતરાધ્યવસાયભાવેન અભિવર્દ્ધમાનઃ પ્રવર્દ્ધમાનશ્ચ વ્યપદિશ્યતે,
તદનન્તરં પ્રતિપાતી અપ્રતિપાતી ચકારેણ અનુક્રસગ્રુન્વાદકેન આનુગામિકોઽનાનુગામિકશ્ચ

વાહિષ્ણ. । સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિ દ્રવ્ય કી અપેક્ષા સમ્પત્ત રૂપી દ્રવ્યો કી જાનતા હૈ,
ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સમ્પૂર્ણ લોક કો ઔર અલોક મેં લોક પ્રમાણ અસંખ્યાત સંહો
કી જાનતા હૈ, કાલ કી અપેક્ષા પ્રસંખ્યાત અતીત ઔર અનાગત ઉત્સર્પિણિયો
અવસર્પિણિયો કી જાનતા હૈ તથા ભાવ કી અપેક્ષા અનન્ત પર્યાયો કી જાનતા
હૈ, ક્યોંકિ વહ પ્રત્યેક દ્રવ્ય કી સંખ્યાત-અસંખ્યાત પર્યાયો કી જાનતા હૈ ।

સર્વજઘન્ય, મધ્યમ ઔર સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિ મેં સે સર્વ જઘન્ય ઔર મધ્યમ
અવધિ દેશાવધિ કહલાતા હૈ ઔર સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિ કો પરમાવધિ યા સર્વા-
વધિ કહતે હૈ । તત્પશ્ચાન્ અવધિજ્ઞાન કે ક્ષય કા ઔર વૃદ્ધિ કા કથન ક્રિયા
જાણા અર્થાન્ હોયમાન ઔર વર્ધમાન અવધિ કહા જાણા । જો અવધિજ્ઞાન
જિસ પરિમાણ મેં ઉત્પન્ન હુઆ હૈ, વહ અનુકૂલ સામગ્રી ન મિલને સે જબ ઘટતા
જાતા હૈ તો હીયમાન કહલાતા હૈ ઔર જો જ્ઞાન પ્રશસ્ય ઔર પ્રશસ્યતર અધ્ય-
વસાય કે કારણ પહેલે કી અવસ્થા સે વઢતા જાતા હૈ, વહ વર્ધમાન કહલાતા હૈ ।

તત્પશ્ચાન્ પ્રતિપાતી' અપ્રતિપાતી ઔર 'ચ' શબ્દ કે પ્રયોગ સે આનુગામિક

અને અલે કમા લોક પ્રમાણ અસંખ્યાત ખડોને જાણે છે, કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત
અતીત અને અનાગત ઉત્સર્પિણિયોને અવસર્પિણિયો જાણે છે તથા ભાવની અપેક્ષાએ
અનન્ત પર્યાયોને જાણે છે, કેમકે તે પ્રત્યેક દ્રવ્યના સંખ્યાત-અસંખ્યાત પર્યાયોને જાણે છે.

સર્વજઘન્ય, મધ્યમ, અને સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિમાથી સર્વ જઘન્ય અને મધ્યમ
અવધિ દેશાવધિ કહેવાય છે અને સર્વોત્કૃષ્ટ અવધિને પરમાવધિ અથવા સર્વાવધિ કહે છે
તાર પછી અવધિજ્ઞાનના ક્ષયનું અને વૃદ્ધિનું કથન કરાશે અર્થાત્ હીયમાન અને
વર્ધમાન અવધિ કહેવાશે.

જે અવધિજ્ઞાન જે પરિમાણમા ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે અનુકૂલ સામગ્રી ન મળવાથી
જ્યારે ઘટતા જાય છે તો હીયમાન કહેવાય છે અને જનપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્તતર અધ્ય-
વસાયના કારણે પડેલાની અવસ્થાથી વધનું જાય છે, તે વર્ધમાન કહેવાય છે.

તત્પશ્ચાન્ પ્રતિપાતી, અપ્રતિપાતી અને ચ શબ્દના પ્રયોગથી આનુગામિક અને

વધિઃ પ્રવક્તવ્યઃ, તત્ર પ્રતિપાતી-પ્રતિપતનશીલઃ ઉત્પન્નઃ સન ક્ષયોપશમાનુરૂપં ક્રિયન્તં કાલં સ્થિત્વા સાકલ્યેન એકદૈવ નિર્મૂલં વિધ્વંસ પ્રાપ્નોતિ, અપ્રતિપાતી પુનર્ન પ્રતિપતનશીલઃ કેવલજ્ઞાનાદિતો ન વિધ્વંસ પ્રાપ્નોતીતિ, તથા ગચ્છન્તં પુરુષમ્ આ-સમન્તાદ્ અનુગચ્છતીત્યેવં શીલ આનુગામિકઃ, અથવા અનુગમ-પ્રયોજનં યસ્ય સ આનુગામિકઃ, યો નયનવદ્ ગચ્છન્તં મનુગચ્છતિ સોઽવધિરાનુગામિકો વ્યપદિશ્યતે, તદ્વિપરીતઃ અનાનુગામિકો વોધ્યઃ શ્રદ્ધલા પ્રતિવદ્દીપત્રદ્ યો ગચ્છન્તં પુરુષં નાનુગચ્છતિ સોઽનાનુગામિકોઽવધિરિત્યર્થઃ । ઇતિ ॥ સૂ. ૧॥

॥ અવધિમેદ વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—કદ્વિહા ણં મંતે ! ઓહી પળણત્તા ? ગોયમા ! દુવિહા ઓહી પળણત્તા, તં જહા—ભવપચ્છદ્વયા ય ય્વઓવસમિયા ય, દોળહં ભવપચ્છદ્વયા, તં જહા—દેવાણ ય નેરદ્વયાણ ય, દોળહં ય્વઓવસમિયા, તં જહા—મણૂ સાણં પંચિદિયતિરિવ્વજોણિયાણ ય ॥ સૂ. ૧ ॥

છાયા—કતિવિધઃ લલ્લ મદન્ન ! અવધિઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! દ્વિવિધોઽવધિઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્વથા—ભવપ્રત્યયકથ્થ ક્ષાયોપશમિકથ્થ, દ્વયો ભવપ્રત્યયકઃ, તદ્વથા—દેવાનાશ્ચ નૈરયિકાણાશ્ચ, ઔર અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાન કા કથન ક્રિયા જાએગા । પ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન વહ હૈ જો ઉત્પન્ન હોકર ક્ષયોપશમ કે અનુસાર કુલ્લ કાલ તક ઠહરતા હૈ ઔર ફિર એક હી સાથ પૂર્ણરૂપ સે નષ્ટ હો જાતા હૈ । અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન કેવલ-જ્ઞાન ઉત્પન્ન હોને સે પહેલે અથવા મૃત્યુ સે પહેલે નષ્ટ નહીં હોતા હૈ જો અવધિ જ્ઞાન, એક સ્થાન સે દૂસરે સ્થાન પર જાને વાલે અવધિજ્ઞાની કે સાથ જાતા હૈ, વહ આનુગામિક કહલાતા હૈ, અથવા અનુગમ જિસ કા પ્રયોજન હો વહ આનુ-ગામિક કહલાતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જો અવધિજ્ઞાન નેત્ર કી તરહ જાને વાલે કે સાથ જાય વહ આનુગામિક હૈ ઔર જો સાથ ન જાય, વહ અનાનુગા-મિક હૈ । જૈસે શ્રૃંગલા સે પ્રતિવદ્દ દીપક જાનેવાલે કે સાથ નહીં જાતા ॥ સૂ. ૧ ॥

અનાનુગામિક અવધિજ્ઞાનનુ કથન કશશે પ્રતિપતિ અવધિજ્ઞાન તે છે જે ઉત્પન્ન થઈને ક્ષયોપશમના અનુસાર કેટલાક કાળ સુધી રહે છે. અને પછી એક સાથે પૂર્ણ રૂપે નષ્ટ થઈ જાય છે.

અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાની પહેલા અથવા મૃત્યુના પહેલા નષ્ટ નથી થતુ જે અવધિજ્ઞાન, એક સ્થાનથી બીજા સ્થાન પર જનાર અવધિજ્ઞાનની સાથે જાય છે તે આનુગામિક કહેવાય છે, અથવા અનુગમ જેનુ પ્રયોજન હોય તે આનુગામિક કહેવાય છે, તાત્પર્ય એ છે કે જે અવધિજ્ઞાન નેત્રની જેમ જનારાની સાથે જાય તે આનુગામિક છે અને જે સાથે ન જાય તે અનાનુગામિક છે જેમ શાકળથી શધાયેલ દીપક જનારની સાથે જાય નહીં. ॥ સૂ. ૧ ॥

દ્વયોઃ ક્ષાયોપશમિકઃ, તદ્વયા-મનુષ્યાણાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાશ્ચ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા-પૂર્વમધિકારદ્વારગાથાપ્રરૂપિતા સમ્પ્રતિ યથા નિર્દેશન્યાયમનુગૃહ્ય પ્રથમમ્ અવધિ-મેદ પ્રરૂપણાર્થમાહ-‘કઙ્કવિહાણ મંતે ! ઓહી પળગત્તા !’ હે ભગવન્ત ! કતિવિધઃ સલુ અવધિઃ-અવધિજ્ઞાનમિત્યર્થઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? પ્રાકૃતત્વાત્સ્રોત્ય નિર્દેશો વૌધ્યઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિહા ઓહી પળગત્તા’ દ્વિવિધઃ અવધિઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ‘તં જહા-મવપચ્ચહયા ય સ્વઓવસમિયા ય’ તદ્વયા-મવપ્રત્યયકથ્વ ક્ષાયોપશમિશ્ચ, તત્ર કર્મવશવર્તિનો જીવા મવન્તિ અસ્મિન્

અવધિમેદ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કઙ્કવિહા ણ મંતે ! ઓહી પળગત્તા ?) હે ભગવન્ ! અવધિ કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહા ઓહી પળગત્તા) હે ગૌતમ ! અવધિ કે દો મેદ કહે હૈં (તં જહા-મવપચ્ચહયા ય સ્વઓવસમિયા ય) વહ્ હસ પ્રકાર-મવ પ્રત્યય ઔર ક્ષાયોપશમિક (દોણહં મવપચ્ચહયા) દો કો મવપ્રત્યય અવધિ હોતા હૈ (તં જહા-દેવાણ ય નેરહયાણ ય) દેવોં કો ઔર નારકોં કો (દોણહં સ્વઓવસમિયા) દો કો ક્ષાયોપશમિક અવધિ હોતા હૈ (તં જહા-મનુસાણં પંચિદિયતિરિક્સજોણિયાણ ય) વહ્ હસ પ્રકાર-મનુષ્યોં કો ઔર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કો । । સૂ. ૧ ॥

ટીકાર્થ-હસ સે પહેલે અધિકાર દ્વારગાથા કા નિરૂપણ કિયા ગયા થા । અબ્ જિસ ક્રમ સે નામ નિર્દેશ કિયા હો, ડસી ક્રમ સે વ્યાખ્યાન કરના ચાહિય, હસ ન્યાય કે અનુસાર પહેલે અવધિ કે મેદોં કી પ્રરૂપણા કરને કે લિય કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અવધિ કે કિતને મેદ કહે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અવધિ કે દો મેદ કહે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-(૧)-મવ પ્રત્યય ઔર ક્ષાયોપશમિક । કર્મ કે વશીભૂત પ્રાણી જહાં હોતે હૈં વહ્ મવ કહ-

અવધિ ભેદ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ : (કઙ્કવિહાણં મંતે ! ઓહી પળગત્તા ?) હે ભગવન્ ! અવધિ કેટલા પ્રકારની કહેલા છે ? (ગોયમા ! દુવિહા ઓહી પળગત્તા) હે-ગૌતમ ! અવધિના બે ભેદ છે (ત જહા મવપચ્ચહયા ય સ્વઓવસમિયા ય) તે આ પ્રકારે ભવપ્રત્યય અને ક્ષાયોપશમિક. (દોણહં મવ પચ્ચહયા) બેને ભવપ્રત્યય અવધિ થાય છે (તં જહા-દેવાણ ય નેરહયાણ ય) દેવોને અને નારકોને (દોણહં સ્વઓવસમિયા) બેને ક્ષાયોપશમિક અવધિ થાય છે (ત જહા-મનુસાણં પંચિદિય-તિરિક્સજોણિયાણ ય) તે આ પ્રકારે-મનુષ્યોને અને પંચેન્દ્રિયતિર્યચને થાય છે. ॥સૂ. ૧॥

ટીકાર્થ -આનાથી પહેલા અધિકારદ્વારગાથાનું નિરૂપણ કરાયું હતું. હવે બે કથાના નામ નિર્દેશ કર્યો હોય એજ કથા વ્યાખ્યાન કરવું બોધ્યું, એ ન્યાયાનુસાર પહેલા અવધિના ભેદોની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અવધિના કેટલા ભેદ કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અવધિના બે ભેદ કહેલા છે, તે આ પ્રકારે છે-(૧)

इति भवः—नारकादिजन्म, स एव प्रत्ययः—कारणं यस्य स भवप्रत्ययः, ततः स्वार्थे क प्रत्यये भवप्रत्ययरूः, एवम् अवधिज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयावस्थित्या प्रविष्टस्याशस्य वेदनेनापगतः क्षयः, उपशमस्तावदनुदयावस्थस्य तथाविधकर्मणो विपाकोदयविप्रसम्भरणरूपो बोध्यः, क्षयोपशमश्चेति क्षयोपशमौ ताभ्यां निष्पन्नः क्षयोपशमिकः, तत्र येषां यः संभवति तेषां तमुपदर्शयितुमाह—‘दोहं भगवच्चक्ष्या’ द्वयोर्जीवजातप्राणिनो स्तावद् भवप्रत्ययकोऽधिभवति ‘तं जहा—देवाण य नैरइयाण य’ तद्यथा—देवानाञ्च नैरयिकाणाञ्च, तत्र देवाः—असुरकुमारादिभवनपति यक्ष किन्नरादि वानव्यन्तर—चन्द्रसूर्यादि ज्योतिष्क—सौधर्मेशानादि वैमानिक भेदात् चतुर्विधाः सन्ति, नैरयिकाः पुनरात्मप्रभादि पृथिवीभेदात् सप्तविधाः, अथावधिज्ञानस्य क्षायोपशमिकभावे वर्तमानत्वात् नारकादिभवस्य पुनर्गौदयिकभावे संभवात् कथं देवानां नैरयिकाणाञ्चावधिज्ञानं भवप्रत्ययकमिति चेदत्रोच्यते—भवप्रत्ययकमपि अवधिज्ञानं

લાલા હૈ અર્થાત્ નારકાદિ સંબંધી જન્મ । ભવ હી જિસ કા કારણ હો વહ ભવ પ્રત્યય । સ્વાર્થ મેં ‘ક’ પ્રત્યય હોને પર ભવ પ્રત્યયક શબ્દ બના હૈ । અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા, ઉદયાવલિકા મેં પ્રવિષ્ટ અશ કા વેદન હોકર પૃથક્ હો જાના, ક્ષય હૈ ઔર જો ઉદયાવસ્થા કો પ્રાપ્ત નહી હૈ, ડસ કે વિપાકોદય કો દૂર કર દેના—સ્થગિત (ઢક દેના) કર દેના ક્ષયોપશમ કહલાતા હૈ । જિસ અવધિજ્ઞાન મેં ક્ષયોપશમ હી મુખ્ય કારણ હો, વહ ક્ષયોપશમ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન કહા જાતા હૈ । ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન દો પ્રકાર કે જીવોં કો હોતા હૈ—દેવોં કો ઔર નારકોં કો । દેવોં કા અર્થ હૈ—અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, યક્ષ કિન્નર આદિ વાનવ્યન્તર, ચન્દ્ર—સૂર્ય આદિ જ્યોતિષ્ક ઔર સૌધર્મ ઈશાન આદિ વૈમાનિક । યે દેવ ચાર પ્રકાર કે હૈ । નૈરયિક રતનપ્રભા પૃથિવી આદિ કે ભેદ સે સાત પ્રકાર કે હૈ ।

यहां प्रश्न हो सकता है कि अवधि क्षायोपशमिक भाव में है और नारकादि

ભવપ્રત્યય અને (૨) ક્ષાયોપશમિક કર્મના વશીભૂત પ્રાણી જ્યા હેય છે તે ભવ કહેવાય છે અર્થાત્ નારકાદિ રૂબધી જન્મ ભવ જ જેનું કારણ હોય તે ભવપ્રત્યય સ્વાર્થમાં ક પ્રત્યય થતા ભવપ્રત્યય શબ્દ બન્યો છે. અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયાવલિકામાં પ્રવિષ્ટ અશનું વેદન થઈને પૃથક્ થઈ જવું ક્ષય છે અને જે ઉદયાવસ્થાને પ્રાપ્ત નથી તેનો ઉદય વિપાકોદયને દૂર કરી દે છે—સ્થગિત કરી દેવું, ક્ષાયોપશમ કહેવાય છે

જે અવધિજ્ઞાનમાં ક્ષયોપશમ જ મુખ્ય કારણ હોય તે ક્ષાયોપશમ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારના હોવાને થાય છે દેવાને અને નારકોને દેવાનો અર્થ છે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, યક્ષ, કિન્નર આદિ વાનવ્યન્તર, ચન્દ્ર, સૂર્ય આદિ જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ ઈશાન આદિ વૈમાનિક આ દેવો ચાર પ્રકારના છે, નૈરયિક રતનપ્રભા પૃથ્વી વિગેરેના લેહથી સાત પ્રકારના છે

પરમાર્થતઃ ક્ષાયોપશમિકમેવાવસેયમ્, કિન્તુ-કેવલં તસ્ય ક્ષયોપશમસ્ય દેવનારકભવેષુ અપર્યયં
માવિતયા પક્ષિણામ્ આકાશગમનચ્ચિવદ્ ભવપ્રત્યયવ્યવદેશમાત્રં મનતિ, ઉક્તચ્ચ-‘નન્તુ ઓહી
સ્વઓવસમિઓ ચેવ ન રગાદિ ભવો સે ઉદ્દપ્ ભાવે તઓ કહં ભવપદ્મઙ્ઓ મળ્ળઙ્ ? ઉચ્યતે-
સોઽપિ સ્વઓવસમિઓ ચેવ કિન્તુ સો સ્વઓવસમો દેવનારકભવેષુ અવસ્તં ભવઙ્, કો
દિદ્દંતો ? પક્ષ્ણોઽઽગાસગમણં, તઓ ભવપચ્ચઙ્ઓ મળ્ળઙ્’તિ, નન્તુ અવધિઃ ક્ષાયોપશ-
મિકચ્ચેવ નારકાદિભવઃ સ ઔદયિકે ભાવે તતઃ કથં ભવપ્રત્યયકો મળ્યતે ? ઉચ્યતે-‘સોઽપિ
ક્ષાયોપશમિકચ્ચેવ કિન્તુ સ ક્ષયોપશમો દેવનારકેષ્વવચ્ચં મનતિ કોદટ્ટાન્તઃ ! પક્ષિણામ્
આકાશગમનમિવ તતો ભવપ્રત્યયકો મળ્યતે’ ઇતિ, એવમ્-‘દોષં સ્વઓવસમિયા’ દ્વયોસ્તાવત્
‘ભવ ઔદયિક ભાવ મેં હૈ, ऐसी स्थिति में देवों और नारकों को भव प्रत्ययक
अवधिज्ञान किन् प्रकार हो सकता है ? इस प्रश्न का समाधान यह है कि भव
प्रत्ययक अवधि भी वास्तव में क्षायोपशमिक ही है, किन्तु वह क्षयोपशम देव-
भव और नारकभव का निमित्त मिलने पर अवश्य हो जाता है, जैसे पक्षीभव
में आकाशगमन की लब्धि अवश्य प्राप्त हो जाती है इसी कारण उनका ज्ञान
भवप्रत्ययक कहा जाता है। कहा भी है-‘अवधि क्षायोपशमिक भाव में है और
नारकादि भव औदयिकभाव में है। इस कारण उस ज्ञान को भवप्रत्ययक कैसे
कहा जाता है ? समाधान यह है कि देवों और नारकों का ज्ञान भी क्षायोप-
शमिक ही है, वह क्षयोपशम देवभव और नारक भव में अवश्य ही हो जाता
है। इस विषय में दृष्टान्त क्या है ? पक्षियों का आकाशगमन। इस कारण
भवप्रत्ययिक अवधिज्ञान कहा जाता है।

દો પ્રકાર કે પ્રાણિયોંં કા અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક (ક્ષયોપશમપ્રત્યયક)

અહીં પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ
ઔદયિક ભાવમા છે, આવી સ્થિતિમા દેવો અને નારકોને ભવ પ્રત્યયક અવધિજ્ઞાન કેવા
પ્રકારે થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે ભવપ્રત્યય અવધિ પણ વાસ્તવમા
ક્ષાયોપશમિક જ છે પણ તે ક્ષાયોપશમ દેવ ભવ અને નારક ભવનું નિમિત્ત મળવાથી
અવશ્ય થઈ જાય છે, જેમકે પક્ષીભવમા આકાશ ગમનનો લ્બિધ અવશ્ય પ્રપ્ત થાય જ
છે, એજ કારણે તેમના જ્ઞાન ભવપ્રત્યયક કહેવાય છે

કહ્યું પણ છે-‘અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ ઔદયિક ભવમા
છે એ કારણે તે જ્ઞાનને ભવપ્રત્યયક કેવી રીતે કહેવાય છે ?

સમાધાન એ છે કે દેવો અને નારકોના જ્ઞાન પણ ક્ષાયોપશમિક જ છે, તે
ક્ષયોપશમ દેવભવ અને નારકભવમા અવશ્ય જ થઈ જાય છે, એ દિગ્દર્શમા દ્રષ્ટાન્ત શું
છે ? પક્ષિણામ્ આકાશગમન એ કારણે ભવ પ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે

જે પ્રકારન પ્રાણિયોના અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક (ક્ષયોપશમ પ્રત્યયક) હોય છે,

इति भवः—नारकादिजन्म, स एव प्रत्ययः—कारणं यस्य स भवप्रत्ययः, ततः स्वार्थे क प्रत्यये भवप्रत्ययकः, एवम् अवधिज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयावच्छिन्नायां प्रविष्टस्यांशस्य वेदनेनापगमः क्षयः, उपशमस्नावदनुदयावस्थस्य तथाविधं कर्मणो विपाकोदयविश्वम्भणरूपो बोध्यः, क्षयश्चोपशमश्चेति क्षयोपशमौ ताभ्या निष्पन्नः क्षयोपशमिकः, तत्र येषां यः संभवति तेषां तदुपदर्शयितुनाह—‘दोण्ड भवपञ्चइया’ द्वयोर्जीवजातप्राणिनो स्तावद् भवप्रत्ययकोऽवधि भवति ‘तं जहा—देवाण य नैरइयाण य’ तद्यथा—देवानाञ्च नैरयिकाणाञ्च, तत्र देवाः—असुरकुमारादिभवनपति यक्ष किन्नरादि वानव्यन्तर—चन्द्रसूर्यादिज्योतिष्क—सौधर्मेशानादि वैमानिक भेदात् चतुर्विधाः सन्ति, नैरयिकाः पुनाग्नप्रभादिपृथिवीभेदात् सप्तविधाः, अथावधिज्ञानस्य क्षायोपशमिकभावे वर्तमानत्वात् नारकादिभवस्य पुनरीदयिकभावे संभवात् कथं देवानां नैरयिकाणाञ्चावधिज्ञानं भवप्रत्ययकमिति चेदत्रोच्यते—भवप्रत्ययकमपि अवधिज्ञानं

લાતા હૈ અર્થાત્ નારકાદિ સંબંધી જન્મ । ભવ હી જિસ કા કારણ હો વહ ભવ પ્રત્યય । સ્વાર્થ મેં ‘ક’ પ્રત્યય હોને પર ભવ પ્રત્યયક શબ્દ બનો હૈ । અવધિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા, ઉદયાવલિકા મેં પ્રવિષ્ટ અશ્વ કા વેદન હોકર પૃથક્ હો જાના, ક્ષય હૈ ઓર જો ઉદયાવસ્થા કો પ્રાપ્ત નહી હૈ, ઉસ કે વિપાકોદય કો દૂર કર દેના—સ્થગિત (ઢક દેના) કર દેના ક્ષયોપશમ કહલાતા હૈ । જિસ અવધિજ્ઞાન મેં ક્ષયોપશમ હી મુખ્ય કારણ હો, વહ ક્ષયોપશમ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન કહા જાતા હૈ । ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન દો પ્રકાર કે જીવો કો હોતા હૈ—દેવો કો ઓર નારકો કો । દેવો કા અર્થ હૈ—અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, યક્ષ કિન્નર આદિ વાનવ્યન્તર, ચન્દ્ર—સૂર્ય આદિ જ્યોતિષક ઓર સૌધર્મ ઈશાન આદિ વૈમાનિક । યે દેવ ચાર પ્રકાર કે હૈ । નૈરયિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી આદિ કે ભેદ સે સાત પ્રકાર કે હૈ ।

यहां प्रश्न हो सकता है कि अवधि क्षायोपशमिक भाव में है और नारकादि

ભવપ્રત્યય અને (૨) ક્ષાયોપશમિક કર્મના વર્ણીત પ્રાણી જ્યા હોય છે તે ભવ કહેવાય છે અર્થાત્ નારકાદિ રૂબધી જન્મ ભવ જ જેનું કારણ હોય તે ભવપ્રત્યય. સ્વાર્થમાં ક પ્રત્યય થતા ભવપ્રત્યયક શબ્દ બન્યો છે. અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયાવલિકામાં પ્રવિષ્ટ અશનું વેદન થઇને પૃથક્ થઇ જવું ક્ષય છે અને જે ઉદયાવસ્થાને પ્રાપ્ત નથી તેના ઉદય વિપાકોદયને દૂર કરી દે છે—સ્થગિત કરી દેવું, ક્ષાયોપશમ કહેવાય છે

જે અવધિજ્ઞાનમાં ક્ષયોપશમ જ મુખ્ય કરણ હોય તે ક્ષાયોપશમ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારના હોવાને થાય છે દેવાને અને નારકાને દેવાનો અર્થ છે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, યક્ષ, કિન્નર આદિ વાનવ્યન્તર, ચન્દ્ર, સૂર્ય આદિ જ્યોતિષક અને સૌધર્મ ઈશાન આદિ વૈમાનિક આ દેવા ચાર પ્રકારના છે, નૈરયિક રત્નપ્રભા પૃથ્વી વિગેરેના લેહથી સાત પ્રકારના છે

પરમાર્થતઃ ક્ષાયોપશમિકમેશ્વરસેવમ્, કિન્તુ-કેવલં તસ્ય ક્ષાયોપશમમ્ય દેવનારકભવેષુ અવશ્યં
માવિતયા પક્ષિણામ્ આકાશગમનઋત્વિવદ્ ભવપ્રત્યયવ્યપદેશમાત્રં ભવતિ, ઉક્તશ્ચ-“નનુ ઓહી
સ્વઓવસમિઓ ચેવ ન રગાદિ મયો સે ઉદ્દિપ્ત માવે તઓ કહં ભવપચ્ચડઓ મળ્લડ ? ઉચ્ચને-
સોડવિ સ્વઓવસમિઓ ચેવ કિન્તુ સો સ્વઓવસમો દેવનારકભવેષુ અવસ્થા ભવડ, કો
દિદ્વંતો ? પક્ષીણં આકાશગમણં, તઓ મયપચ્ચડઓ મળ્લડ’તિ, નનુ અવધિઃ ક્ષાયોપશ-
મિકચેવ નારકાદિભવઃ સ ઔદયિકે માવે તતઃ કથં ભવપ્રત્યયકો મળ્લને ? ઉચ્ચતે-ઓડવિ
ક્ષાયોપશમિકચેવ કિન્તુ સ ક્ષાયોપશમો દેવનારકેષ્વવશ્યં ભવતિ કોદટ્ટાન્તઃ ! પક્ષિણામ્
આકાશગમનમિવ તતો મયપ્રત્યયકો મળ્લતે’ ઇતિ, એવમ્-‘દોષં સ્વઓવસમિયા દ્વયોસ્તાવત્
ભવ ઔદયિક માવ મેં હૈ, એસી સ્થિતિ મેં દેવોં ઓર નારકોં કો ભવ પ્રત્યયક
અવધિજ્ઞાન કિમ પ્રકાર હો સકતા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કા સમાધાન યદ્ હૈ કિ ભવ
પ્રત્યયક અવધિ ઓ વાસ્તવ મેં ક્ષાયોપશમિક હી હૈ, કિન્તુ વહ ક્ષાયોપશમ દેવ-
ભવ ઓર નારકભવ કા નિમિત્ત મિલને પર અવશ્ય હો જાતા હૈ, જૈસે પક્ષીભવ
મેં આકાશગમન કી લબ્ધિ અવશ્ય પ્રાપ્ત હો જાતી હૈ હસી કારણ ડનકા જ્ઞાન
ભવપ્રત્યયક કહા જાતા હૈ । કહા ઓ હૈ-‘અવધિ ક્ષાયોપશમિક માવ મેં હૈ ઓર
નારકાદિ ભવ ઔદયિકમાવ મેં હૈ । હસ કારણ ડસ જ્ઞાન કો ભવપ્રત્યયક કૈસે
કહા જાતા હૈ ? સમાધાન યદ્ હૈ કિ દેવોં ઓર નારકોં કા જ્ઞાન ઓ ક્ષાયોપ-
શમિક હી હૈ, વહ ક્ષાયોપશમ દેવભવ ઓર નારક ભવ મેં અવશ્ય હી હો જાતા
હૈ । હસ વિષય મેં દૃષ્ટાન્ત કયા હૈ ? પક્ષિણોં કા આકાશગમન । હસ કારણ
ભવપ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન કહા જાતા હૈ ।

દો પ્રકાર કે પ્રાણિયોં કા અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક (ક્ષાયોપશમપ્રત્યયક)

અહી પ્રશ્ન થઈ શકે છે કે અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ
ઔદયિક ભાવમા છે, આવી સ્થિતિમા દેવો અને નારકોને ભવ પ્રત્યયક અવધિજ્ઞાન કેવા
પ્રકારે થઈ શકે છે ? આ પ્રશ્નનુ સમાધાન એ છે કે ભવપ્રત્યય અવધિ પણ વાસ્તવમા
ક્ષાયોપશમિક જ છે પણ તે ક્ષાયોપશમ દેવ ભવ અને નારક ભવનુ નિમિત્ત મળવાથી
અવશ્ય થઈ જાય છે, જેમકે પક્ષીભવમા આકાશ ગમનને લબ્ધિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય જ
છે, એજ કારણે તેમના જ્ઞાન ભવપ્રત્યયક કહેવાય છે

કહ્યું પણ છે-‘અવધિ ક્ષાયોપશમિક ભાવમા છે અને નારકાદિ ભવ ઔદયિક ભાવમા
છે. એ કારણે તે જ્ઞાનને ભવપ્રત્યયક કેવી રીતે કહેવાય છે ?

સમાધાન એ છે કે દેવો અને નારકોના જ્ઞાન પણ ક્ષાયોપશમિક જ છે, તે
ક્ષાયોપશમ દેવભવ અને નારકભવમા અવશ્ય જ થઈ જાય છે, એ નિર્ણયમા દૃષ્ટાન્ત શું
છે ? પક્ષિણોં આકાશગમન એ કારણે ભવ પ્રત્યયિક અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે

દો પ્રકારન પ્રાણિયોના અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક (ક્ષાયોપશમ પ્રત્યયક) હોય છે,

પ્રાણિજ/તયોઃ ક્ષાયોપશ્ચમિકોઽવધિ મેવતિ, 'તં જઘા-મણુમાણં પંચિદ્રિયતિરિચ્છજોણિયાણય'
તથથા-મનુષ્યાણા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાશ્ચ, કિન્તુ મનુષ્યાણાં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા-
નાશ્ચ અવધિજ્ઞાનસ્વાવશ્યમાવિત્વાભાવેન ઉમયોઃ ક્ષાયોપશ્ચમિકત્વસ્ય સમાનત્વેઽપિ ભવપ્રત્ય
યાદસ્ય મેરો મયતિ, પરમાર્થઃસ્તુ સર્વમપિ અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશ્ચમિકમેવેતિ ભાવઃ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ અવધિવિષય વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—“નેરઙ્ગયા ણં મંતે ! કેવઙ્ગયં ચેત્તં ઓહિળા જાણતિ પાસંતિ ?
ગોયમા ! જહણ્ણેગં અદ્ધગાઉયં ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ગાઉયાઙ્ગ ઓહિળા
જાણંતિ પાસંતિ, રયણપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા ણં મંતે કેવઙ્ગયં ચેત્તં ઓહિળા
જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેગં અદ્ધુટ્ટાઙ્ગ ગાઉયાઙ્ગ ઉક્કોસેણં
ચાત્તારિ ગાઉયાઙ્ગ ઓહિળા જાણંતિ પાસંતિ, સક્કરપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા
જહણ્ણેગં તિણિગ ગાઉયાઙ્ગ ઉક્કોસેણં અદ્ધુટ્ટાઙ્ગ ગાઉયાઙ્ગ ઓહિળા
જાણંતિ પાસંતિ, વાલ્લુપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા જહણ્ણેગં અદ્ધાઙ્ગાઙ્ગ
ગાઉયાઙ્ગ ઉક્કોસેણં તિણિગ ગાઉયાઙ્ગ ઓહિળા જાણંતિ પાસંતિ, પંકપ્પ-
માપુઢવિનેરયા જહણ્ણેગ દોણિગ ગાઉયાઙ્ગ ઉક્કોસેણં અદ્ધાઙ્ગાઙ્ગ

હોતા હૈ, વહ હસ પ્રકાર મનુષ્યોં કા ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં કા । મનુષ્યોં
ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કો અવધિજ્ઞાન અવશ્યં ભાવી નહીં હૈ, ક્યોંકિ મનુષ્યમવ
ઓર તિર્યચમવ કૈ નિમિત્ત સૈ અવધિજ્ઞાન નહીં હોતા । જિન્હે મનુષ્ય યા
તિર્યચમવ પ્રાપ્ત હૈ, હન્હે યદિ અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મ કા ક્ષયોપશમ હો જાય
તો અવધિજ્ઞાન હોતા હૈ, અન્યથા નહીં હોતા । હસ કારણ વહ અવધિજ્ઞાન ક્ષાયો
પશ્ચમિક કહા જાના હૈ । યદ્યપિ દોનોં જ્ઞાન ક્ષાયોપશ્ચમિક હી હૈં, તથાપિ પૂર્વોક્ત
મિન્નતા કૈ કારણ ડનમેં મેદ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વાસ્તવ મેં તો સમી પ્રકાર
કા અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશ્ચમિક હી હૈં । । સૂ૦ ૧॥

તે આ રીતે મનુષ્યેના અને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોના મનુષ્યો અને પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોને
અવધિજ્ઞાન અવશ્ય ભાવિ નથી, કેમકે મનુષ્યભવ અને તિર્યગ્યભવના નિમિત્તથી અવધિ
જ્ઞાન નથી થતુ

જેમને મનુષ્ય અગર તિર્યગ્યભવ પ્રાપ્ત છે, તેમને જો અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મની
ક્ષયોપશમ થઈ જાય તો અવધિજ્ઞાન થાય છે અન્યથા નથી થતુ એ કા હે તે અવધિ
જ્ઞાન ક્ષાયોપશ્ચમિક કહેવાય છે યદ્યપિ જનને જ્ઞાન ક્ષાયોપશ્ચમિક જ છે. તથાપિ પૂર્વોક્ત
ભિન્નતાના કારણે તેઓમા ભેદ છે. તાત્પર્ય એ છે કે વાસ્તવમા તો બધા પ્રકારના
અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશ્ચમિક જ થાય છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, धूमप्पभापुढविनेरइया जहण्णेणं दिवद्धं गाउय उक्कोसेणं दो गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति, तमापुढविनेरइया जहण्णेणं गाउयं उक्कोसेणं दिवद्धं गाउय ओहिणा जाणंति पासंति, अहेसत्तमाए पुच्छा गोयमा । जहण्णेणं अद्धं गाउयं उक्कोसेणं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति, असुक्कुमाराणं भंते । ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ? गोयमा । जहण्णेणं पणवीसं जोयणाइं उक्कोसेणं असखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति पासंति, नागकुमाराणं जहण्णेणं पणवीसं जोयणाइं उक्कोसेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे ओहिणा जाणंति पासंति, एवं जाव थणियकुमारा, पंचिदिय-तिरिक्क जोणियाणं भंते । केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति, ? गोयमा । जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे, मणूसा णं भंते । ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ? गोयमा । जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं खंडाइं ओहिणा जाणंति पासंति, वाणमंतरा जहा नागकुमारा, जोइसिया णं भंते केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा । जहण्णेणं संखेज्जे दीवसमुद्दे उक्कोसेणं वि संखेज्जे दीवसमुद्दे, सोहम्मगदेवा णं भंते । केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा । जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं अहे जाव इमीसे रयणप्पभाए हिट्ठिल्ले चरमंते तिरियं जाव असंखिज्जे दीवसमुद्दे उद्धं जाव सगाइं विमाणाइं ओहिणा जाणंति पासंति, एवं ईसाणगदेवा वि, सणकुमारदेवा वि एवंचेव नवरं जाव अहे दोच्चाए सक्करप्पभाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते, एवं माहिंददेवा वि, बंभलो-यलंतगदेवा तच्चाए पुढवीए हिट्ठिल्ले चरमंते, महासु सहस्सारगदेवा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए हेट्ठिल्ले चरमंते, आणयपाणयआरण चुयदेवा अहे जाव पंचमाए धूमप्पभाए हेट्ठिल्ले चरमंते, हेट्ठिमज्झिम-गेवेज्जदेवा अहे जाव छट्ठाए तमाए पुढवीए हेट्ठिल्ले जाव चरमंते,

પ્રાણિજ/તયોઃ ક્ષાયોપશમિકોઽવધિર્ભવતિ, 'તં જઘા-મણુપાણં પંચિન્દ્રિયતિરિચ્ચજોણિયાણય'
તથથા-મણુપ્યાણા પચ્ચેન્દ્રિયતિરિચ્ચોનિકાનાઞ્ચ, ક્લિન્તુ મણુપ્યાણાં પચ્ચેન્દ્રિયતિરિચ્ચોનિકા-
નાઞ્ચ અવધિજ્ઞાનસાવશ્યંભાવિત્વાભાવેન ઉભયોઃ ક્ષાયોપશમિકત્વસ્ય સમાનત્વેઽપિ ભવપ્રત્ય
યાદસ્ય મેદો મરતિ, પરમાર્થઃસ્તુ સર્વપિ અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિકરૂમેવેતિ ભાવઃ ॥સૂ૦ ૧॥

॥ અવધિવિષય વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—'નેરહ્યા ણં મંતે ! કેવહ્યં ચેત્તં ઓહિણા જાણતિ પાસંતિ ?
ગોયમા ! જહણ્ણેગં અદ્ધગાઉયં ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ગાઉયાઈ ઓહિણા
જાણતિ પાસંતિ, રયણપ્પમાપુઢવિનેરહ્યા ણં મંતે કેવહ્યં ચેત્તં ઓહિણા
જાણંતિ પાસંતિ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અદ્ધુટ્ટાઈ ગાઉયાઈ ઉક્કોસેણં
ચત્તારિ ગાઉયાઈ ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ, સક્કરપ્પમાપુઢવિનેરહ્યા
જહણ્ણેણં તિપ્પિગ ગાઉયાઈ ઉક્કોસેણં અદ્ધુટ્ટાઈ ગાઉયાઈ ઓહિણા
જાણંતિ પાસંતિ, વાલ્લુપ્પમાપુઢવિનેરહ્યા જહણ્ણેણં અદ્ધાઈજ્ઞાઈ
ગાઉયાઈ ઉક્કોસેણં તિપ્પિગ ગાઉયાઈ ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ, પંકપ્પ-
માપુઢવિનેરયા જહણ્ણેણ દોપ્પિગ ગાઉયાઈ ઉક્કોસેણં અદ્ધાઈજ્ઞાઈ

હોતા હૈ, વહ્ન હસ પ્રકાર મનુષ્યોં કા ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોં કા । મનુષ્યોં
ઓર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કો અવધિજ્ઞાન અવશ્યં ભાવી નહીં હૈ, ક્યોંકિ મનુષ્યભવ
ઓર તિર્યચભવ કૈ નિમિત્ત સૈ અવધિજ્ઞાન નહીં હોતા । જિન્હે મનુષ્ય યા
તિર્યચભવ પ્રાપ્ત હૈ, ઉન્હે યદિ અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મ કા ક્ષયોપશમ હો જાય
તો અવધિજ્ઞાન હોતા હૈ, અન્યથા નહીં હોતા । હસ કારણ વહ્ન અવધિજ્ઞાન ક્ષાયો
પશમિક કહા જાતા હૈ । યદ્યપિ દોનોં જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક હી હૈં, તથાપિ પૂર્વોક્ત
મિનનતા કૈ કારણ ઉનમૈં મેદ હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ વાસ્તવ મૈં તો સમી પ્રકાર
કા અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક હી હૈં । । સૂ૦ ૧॥

તે આ રીતે મનુષ્યેના અને પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકોના મનુષ્યે અને પચેન્દ્રિય તિર્યચોને
અવધિજ્ઞાન અવશ્ય ભાવિ નથી, કેમકે મનુષ્યભવ અને તિર્યચભવના નિમિત્તથી અવધિ
જ્ઞાન નથી થતુ

જેમને મનુષ્ય અથવા તિર્યચભવ પ્રાપ્ત છે, તેમને જો અવધિજ્ઞાનાવરણ કર્મની
ક્ષયોપશમ થઈ જાય તો અવધિજ્ઞાન થાય છે અન્યથા નથી થતુ જો કા જે તે અવધિ
જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક કહેવાય છે. યદ્યપિ બંને જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક જ છે. તથાપિ પૂર્વોક્ત
ભિન્નતાના કારણે તેઓમા ભેદ છે. તાત્પર્ય એ છે કે વાસ્તવમા તો બધા પ્રકારના
અવધિજ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક જ થાય છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

पृथिवी नैरयिका जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कृष्टेन अर्द्धचतुर्णानि गव्यूतानि, यान्द्रूपमा-
पृथिवी नैरयिका जघन्येन अर्द्धचतुर्णानि गव्यूतानि उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि अवधिना
जानन्ति पश्यन्ति, पङ्कजप्रभा पृथिवी नैरयिका जघन्येन द्वे गव्यूते उत्कृष्टेन अर्द्धचतुर्णानि
गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, धूमप्रभा पृथिवी नैरयिका जघन्येन द्वयर्द्धं गव्यूतम्,
उत्कृष्टेन द्वे गव्यूते अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, तमः प्रभा पृथिवी नैरयिका जघन्येन गव्यूतम्
उत्कृष्टेन द्वयर्द्धं गव्यूतम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, अधःसप्तम्या पृच्छा, गौतम ! जघन्येन

अर्वाध से जानते देखते हैं (सक्करप्रभा पुढविनेरइया) शर्कराप्रभा के नारको
(जहण्णेणं तिणिण गाउयाइ) जघन्य तीन गव्यूति (उक्कोसेणं अद्धाइज्जाइं गाउयाइं
ओहिणा जाणंति पासंति) उत्कृष्ट साढे तीन गव्यूति अवधि से जानते देखते हैं
(वालुकाप्रभा पुढविनेरइया) वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक (जहण्णेणं अद्धाइज्जाइं
गाउयाइं) जघन्य अढाई गव्यूति (उक्कोसेणं तिणिण गाउयाइ) उत्कृष्ट तीन
गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (पङ्कप्रभा पुढवि
नेरइया) पङ्कप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दोणिण गाउयाइं) जघन्य दो
गव्यूति (उक्कोसेणं अद्धाइज्जाइं गाउयाइ) उत्कृष्ट अढाई गव्यूति (ओहिणा
जाणति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (धूमप्रभा पुढवि नेरइया) धूमप्रभा
पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दिवद्धं गाउयं) डेढ गव्यूति (उक्कोसेणं दो गाउयाइं)
उत्कृष्ट दो गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (तमा-
पुढवि नेरइया) तमः प्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं गाउयं) जघन्य एक गव्यूति

(सक्करप्रभा पुढवि नेरइया) शर्कराप्रभा नारक (जहण्णेणं तिणिण गाउयाइं) जघन्य
त्रय गव्यूति (उक्कोसेणं अद्धाइज्जाइं गाउयाइ) ओहिणा जाणति पासंति) उत्कृष्ट साढे त्रय
गव्यूति अवधि से जानते देखते हैं

(वालुकाप्रभा पुढवि नेरइया) वालुकाप्रभा नारक (जहण्णेणं अद्धाइज्जाइं गाउयाइं)
जघन्य अढी गव्यूति (उक्कोसेणं तिणिण गाउयाइ) उत्कृष्ट त्रय गव्यूति (ओहिणा जाणति-
पासंति) अवधि से जानते देखते हैं

(पङ्कप्रभा पुढवि नेरइया) पङ्कप्रभा पृथ्वी नारक (जहण्णेणं दोणिण गाउयाइं) जघन्य
दो गव्यूति (उक्कोसेणं अद्धाइज्जाइं गाउयाइ) उत्कृष्ट अढी गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति)
अवधि से जानते देखते हैं

(धूमप्रभा पुढविनेरइया) धूमप्रभा पृथ्वी नारक (जहण्णेणं दिवद्धं गाउयाइं) डेढ
गव्यूति (उक्कोसेणं दो गाउयाइं) उत्कृष्ट दो गव्यूति (ओहिणा जाणति पासंति) अवधि से
जानते देखते हैं (तमा पुढवि नेरइया) तमः पृथ्वी नारक (जहण्णेणं गाउयं) जघन्य एक
गव्यूति (उक्कोसेणं दिवद्धं गाउयं) उत्कृष्ट डेढ गव्यूति (ओहिणा जाणंति-पासंति)
अवधि से जानते देखते हैं

उवरिमगेविज्जगदेवा ण भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोमेणं अहेसत्तमाए हेट्ठिल्ले जाव चरमंते, ! तिरियं जाव असंखेज्जे दीयसमुद्धे उड्डं जाव सयाइं विमाणाइं ओहिणा जाणंति पासंति, अणुत्तरोववाइयदेवा णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ? गोयमा ! संभिन्नं लोगनालिं ओहिणा जाणंति पासंति,, ॥ सू ० २॥

છાયા-નૈરયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ક્રિયત્ ક્ષેત્રમ્ અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અર્દ્ધ ગબ્ધુત્તમ્ ઉત્કૃષ્ટેન ચત્તારિ ગબ્ધુતાનિ અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ, રત્નપ્રમા પૃથિવીનૈરયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત ! ક્રિયત્ ક્ષેત્રમ્ અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અર્દ્ધવતુર્યાનિ ગબ્ધુતાનિ ઉત્કૃષ્ટેન ચત્તારિ ગબ્ધુતાનિ અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ, શર્કરાપ્રમા

અવધિવિષય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(નેરહયા ણં ભંતે ! કેવદ્વયં સ્વેત્તં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ?) હે ભગવન્ ! નૈરયિક કિતને ક્ષેત્ર કો અવધિ દ્વારા જાનતે-દેખતે હૈં ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અદ્ધગાઝયં, ઉક્કોસેણ ચત્તારિ ગાઝયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય આધા ગબ્ધૂતિ ઔર ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગબ્ધૂતિ (ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ) અવધિ કે દ્વારા જાનતે દેખતે હૈં ।

(રયણપ્પમાપુદ્ધિ નેરહયાણં ભંતે ! કેવદ્વયં સ્વેત્તં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ?) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નારક અવધિ સે કિતને ક્ષેત્ર કો જાનતે દેખતે હૈં ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અધ્ધુદ્ધાઈં ગાઝયાઈં, ઉક્કોસેણ ચત્તારિ ગાઝયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ?) હે ગૌતમ ! જઘન્ય સાદે ત્રીન ગબ્ધૂતિ, ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગબ્ધૂતિ

અવધિ વિષય વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ - (નેરહયાણં ભંતે ! કેવદ્વયં સ્વેત્તં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ?) હે ભગવન્ ! નૈરયિક કેટલાક ક્ષેત્રને અવધિજ્ઞાન દ્વારા જાણે-દેખે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ અદ્ધગાઝય, ઉક્કોસેણ ચત્તારિ ગાઝયાઈં) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અર્ધ ગબ્ધૂતિ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગબ્ધૂતિ (ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ) અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે.

(રયણપ્પમા પુદ્ધિ નેરહયાણં ભંતે ! કેવદ્વયં સ્વેત્તં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારક અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ અદ્ધુદ્ધાઈ ગાઝયાઈ, ઉક્કોસેણ ચત્તારિ ગાઝયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ) હે ગૌતમ ! જઘન્યથી સાદા ત્રણ ગબ્ધૂતિ, ઉત્કૃષ્ટથી ચાર ગબ્ધૂતિ અવધિથી જાણે-દેખે છે

पृथिवी नैरयिका जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कृष्टेन अर्द्धचतुर्थानि गव्यूतानि, वालुकाप्रभा-
पृथिवी नैरयिका जघन्येन अर्द्धतृतीयानि गव्यूतानि उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि अवधिना
जानन्ति पश्यन्ति, पङ्कजप्रभा पृथिवी नैरयिका जघन्येन द्वे गव्यूते उत्कृष्टेन अर्द्धतृतीयानि
गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, धूमप्रभा पृथिवी नैरयिका जघन्येन द्वयर्द्धम् गव्यूतम्,
उत्कृष्टेन द्वे गव्यूते अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, तमः प्रभा पृथिवी नैरयिका जघन्येन गव्यूतम्
उत्कृष्टेन द्वयर्द्धम् गव्यूतम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, अथः सप्तम्या पृच्छा, गौतम ! जघन्येन

अवधि से जानते देखते हैं (सकरप्रभा पुढविनेरइया) शर्कराप्रभा के नारको
(जहण्णेणं तिणिण गाउयाइ) जघन्य तीन गव्यूति (उक्कोसेणं अधुइजाइं गाउयाइं
ओहिणा जाणंति पासंति) उत्कृष्ट साढे तीन गव्यूति अयणि से जानते देखते हैं
(वालुकाप्रभा पुढविनेरइया) वालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक (जहण्णेणं अइहाइजाइं
गाउयाइं) जघन्य अढाई गव्यूति (उक्कोसेणं तिणिण गाउयाइं) उत्कृष्ट तीन
गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (पङ्कप्रभा पुढवि
नेरइया) पङ्कप्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दोणिण गाउयाइं) जघन्य दो
गव्यूति (उक्कोसेणं अइहाइजाइं गाउयाइं) उत्कृष्ट अढाई गव्यूति (ओहिणा
जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (धूमप्रभा पुढवि नेरइया) धूमप्रभा
पृथिवी के नारक (जहण्णेणं दिवद्धं गाउयाइं) द्वेद गव्यूति (उक्कोसेणं दो गाउयाइं)
उत्कृष्ट दो गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (तमा-
पुढवि नेरइया) तमः प्रभा पृथिवी के नारक (जहण्णेणं गाउयाइं) जघन्य एक गव्यूति

(सकरप्रभा पुढवि नेरइया) शर्कराप्रभा नारक (जहण्णेणं तिणिण गाउयाइं) जघन्य
त्रय गव्यूति (उक्कोसेणं अधुइजाइं गाउयाइं ओहिणा जाणंति पासंति) उत्कृष्ट साढे त्रय
गव्यूति अवधिसे ज्ञेये छे

(वालुकाप्रभा पुढवि नेरइया) वालुकाप्रभा नारक (जहण्णेणं अइहाइजाइं गाउयाइं)
जघन्य अदी गव्यूति (उक्कोसेणं तिणिण गाउयाइं) उत्कृष्ट त्रय गव्यूति (ओहिणा जाणंति-
पासंति) अवधिसे ज्ञेये छे

(पङ्कप्रभा पुढवि नेरइया) पङ्कप्रभा पृथिवी नारक (जहण्णेणं दोणिण गाउयाइं) जघन्य
दो गव्यूति (उक्कोसेणं अइहाइजाइं गाउयाइं) उत्कृष्ट अदी गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति)
अवधिसे ज्ञेये छे

(धूमप्रभा पुढविनेरइया) धूमप्रभा पृथिवी नारक (जहण्णेणं दिवद्धं गाउयाइं) द्वेद
गव्यूति (उक्कोसेणं दो गाउयाइं) उत्कृष्ट दो गव्यूति (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधिसे
ज्ञेये-ज्ञेये छे (तमा पुढवि नेरइया) तमः पृथिवी नारक (जहण्णेणं गाउयाइं) जघन्य ओह
गव्यूति (उक्कोसेणं दिवद्धं गाउयाइं) उत्कृष्ट द्वेद गव्यूति (ओहिणा जाणंति-पासंति)
अवधिसे ज्ञेये छे,

अद्वं गन्धूतम् उत्कृष्टेन गन्धूतम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, असुरकुमाराः खलु भदन्त ! अवधिना कियत् क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन पञ्चविंशतियोजनानि उत्कृष्टेन असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, नागकुमाराः खलु जघन्येन पञ्च त्रिंशतियोजनानि उत्कृष्टेन संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति (उक्कोसेण दिवङ्मं गाउय) उत्कृष्ट डेठ गन्धूनि (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (अहेसत्तमाए पुच्छा ?) अधःसप्तमी पृथिवी सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अद्वं गाउय, उक्कोसेणं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति) हे गौतम ! जघन्य आधा गन्धूति उत्कृष्ट एक गन्धूति अवधि द्वारा जानते देखते हैं ।

(असुरकुमाराणं भन्ते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! असुरकुमार अवधि से कितने क्षेत्र को जानते देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं पणवीस जोअणाइं) हे गौतम ! जघन्य पचीस योजन (उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुदे ओहिणा जाणंति पासति) उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप समुद्रों को अवधि से जानते देखते हैं (नागकुमाराणं जहण्णेणं पणवीसं जोअणाइं) नागकुमार जघन्य पचीस योजन (उक्कोसेणं संखेज्जे दीवसमुदे) उत्कृष्ट संख्यात द्वीप समुद्रों को (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं (एवं जाव धणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार ।

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भन्ते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यक् कितने क्षेत्र को अवधि से जानते देखते

(अहेसत्तमाए पुच्छा ?) अधःसप्तमी पृथ्वी सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! जहण्णेणं अद्वं गाउय, उक्कोसेणं गाउयं ओहिणा जाणति पासति) हे गौतम ! जघन्य अधः गन्धूति, उत्कृष्ट एक गन्धूति अवधि द्वारा ज्ञाते देणे छे

(असुरकुमाराणं भन्ते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! असुरकुमार अवधिसे कितला क्षेत्रने ज्ञाते-देणे छे ? (गोयमा ! जहण्णेणं पणवीस जोअणाइं) हे गौतम ! जघन्य पचीस योजन (उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुदे ओहिणा जाणति-पासंति) उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप समुद्रोंने अवधिसे ज्ञाते-देणे छे

(नागकुमाराणं जहण्णेण पणवीस जोअणाइं) नागकुमार जघन्य पचीस योजन (उक्कोसेणं संखेज्जे दीवसमुदे) उत्कृष्ट संख्यात द्वीप समुद्रोंने (ओहिणा जाणंति पासति) अवधिसे ज्ञाते छे-देणे छे (एवं जाव धणियकुमारा) एवं प्रश्न यावत् स्तनितकुमार

(पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं भन्ते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणति-पासति) हे भगवन् पंचेन्द्रिय तिर्यक् कितला क्षेत्रने अवधिसे ज्ञाते-देणे छे ? (गोयमा ! जहण्णेण

पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम् उत्कृष्टेन असंख्येयान द्वीप समुद्रान् मनुष्याः खलु भदन्त ! अवधिना कियत् क्षेत्रं जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन असंख्येयानि अलोकं लोकप्रमाणमात्राणि खण्डानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, वानव्यन्तरा यथा नागकुमाराः, ज्योतिष्काः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम ! जघन्येन संख्येयान द्वीप समुद्रान् उत्कृष्टेनापि संख्येयान् द्वीपसमुद्रान्, सौधर्मकदेवाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं असंखेज्जे दीवसमुदे) हे गौतम ! जघन्य अङ्गुल के असंख्यातवें भाग को, उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप समुद्रों को (ओहिणा जाणंति पासंति) अवधि से जानते देखते हैं ।

(मणूसा णं भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! मनुष्य अवधि से कितने क्षेत्र को जानते देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेणं असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं खंडाइ ओहिणा जाणंति पासंति) हे गौतम ! जघन्य अङ्गुल के असंख्यातवें भाग क्षेत्र को उत्कृष्ट अलोक में लोक के बराबर असंख्यात खण्डों को अवधि द्वारा जानते देखते हैं ।

(वाणमंतरा जहा नागकुमारा) वानव्यन्तर नागकुमारों के समान (जोइसियाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव कितने क्षेत्र को अवधि द्वारा जानते देखते हैं ? (गोयमा ! जहण्णेणं संखेज्जे दीवसमुदे) हे गौतम ! जघन्य संख्यात द्वीपसमुद्रों को (उक्कोसेण वि संखेज्जे दीवसमुदे) उत्कृष्ट भी संख्यात द्वीप-समुद्रों को ।

अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं, उक्कोसेण असंखेज्जे दीवसमुदे) हे गौतम ! जघन्य अङ्गुलने अत्र ज्ञातमा भागने, उत्कृष्ट असंख्यात द्वीप समुद्रने (ओहिणा जाणंति-पासंति) अवधिशी जण्हे छे देणे छे.

(मणूसाण भंते ! ओहिणा केवइयं खेत्तं जाणंति पासंति ?) हे भगवन् ! मनुष्य अवधिशी केवल क्षेत्रने जण्हे-देणे छे ? (गोयमा ! जहण्णेण अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण असंखेज्जाइं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताइं खंडाइ ओहिणा जाणंति पासंति) हे गौतम ! जघन्य अङ्गुलने असंख्यातमा भाग क्षेत्रने, उत्कृष्ट अलोहमा लोहना वरावर अत्र ज्ञात पडोने अवधि द्वारा जण्हे-देणे छे

(वाणमंतरा जहा नागकुमारा) वानव्यन्तर नागकुमारोंनी समान. (जोइसियाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति) हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव केवल क्षेत्रने अवधिशी जण्हे-देणे छे ? (गोयमा ! जहण्णेण संखेज्जे दीवसमुदे) हे गौतम ! जघन्य संख्यात द्वीप समुद्रोंने (उक्कोसेण वि संखेज्जे दीवसमुदे) उत्कृष्ट पक्ष संख्यात द्वीप समुद्रोंने,

અવધિના જાનન્તિ પડ્યન્તિ? ગૌતમ ! જવન્યેન અઙ્ગુલસ્થામસ્થદેવનામ્. ઉત્કૃષ્ટેન અધો યાવદ્ અસ્યાઃ રતનપ્રમાણ અધસ્તાત્ ચરમાન્તઃ, તિરિયં યાવદ્ અસંખ્યેદાન્ દ્વીપસમુદ્રાન્ ઊર્ધ્વં યાવત્ સ્થાનિ વિમાનાનિ અવધિના જાનન્તિ પડ્યન્તિ. એવમ્ ઈશાનકદેવા અપિ, સનત્કુમારદેવા અપિ એવઞ્ચ નવરં યાવત્-અધો દ્વિતીયસ્થા. શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા અધસ્તાત્ ચરમાન્તઃ, એવં માદે દ્રવદેવા અપિ, બ્રહ્મલોકલાન્તરદેવા તૃતીયસ્થાઃ પૃથિવ્યા અધસ્તાત્

(સોહમ્મનગદેવાણં મંતે ! કેવદ્યં સ્વેતં ઓહિના જાણંતિ પાસન્તિ ?) હે ભગવન્ ! સૌધર્મક દેવ કિતને ક્ષેત્રે કો અવધિ સે જાનતે દેવતે હેં ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણં અંગુલસ્થ અસંખેજ્જહ્ણમાગ) હે ગૌતમ ! જવન્ય અંગુલ કે અસંખ્યાતવેં માગ કો (ઉક્કોસેણં અહે જાવ્ હસીસે રગણપ્પમાય હિદ્ધિલ્લે ચરમંતે) ઉત્કૃષ્ટ નીચે યાવત્ હસ રતનપ્રમા પૃથ્વી કે નિચલે ચરમાન્ત તક (તિરિયં જાવ અસંખેજ્જે દીવસમુદે) તિરિયં અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો તક (ઉદ્ધં જાવ સગાઈ વિમાણાઈ) ઊંચા અપને વિમાનો તક (ઓહિના જાણંતિ પાસંતિ) અવધિ સે જાનતે દેવતે હેં (એવ ઈસાણગદેવા વિ) હમી પ્રકાર ઈશાનક દેવ મી (સનત્કુમાર દેવા વિ એવં ચેવ) સનત્કુમાર દેવ મી હસી પ્રકાર (નવરં જાવ અહે દોચ્ચાપ સકરપ્પમાય પુઢવીપ હિદ્ધિલ્લે ચરમંતે) વિશેષ નીચે દૂસરી શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નિચલે ચરમાન્ત તક (એવં માદેદેવા વિ) હસી પ્રકાર માદેન્દ્ર દેવ મી (બમલોચલતગ દેવા) બ્રહ્મલોક ઓર લાન્નક દેવ (તચ્ચાપ પુઢવીપ હિદ્ધિલ્લે ચરમંતે) તીસરી પૃથ્વી કે નિચલે ચરમાન્ત તક (મહાસુકકસહસ્તારગ દેવા) મહાશુક ઓર સહ-

(સોહમ્મનગદેવાણં મંતે ! કેવદ્યં સ્વેતં ઓહિના જાણંતિ પાસન્તિ ?) હે ભગવન્ ! સૌધર્મક દેવ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિથી જાણે દેવે છે ? (ગોયમા ! જહ્ણણેણ અંગુલસ્થ અસંખેજ્જહ્ણમાગ) હે ગૌતમ ! જવન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગને (ઉક્કોસેણ, અહે જાવ હમીસે રગણપ્પમાય હિદ્ધિલ્લે ચરમંતે, ઉત્કૃષ્ટ નીચે યાવત્ આ રતનપ્રમા પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્ત સુધી (તિરિયં જાવ અસંખિજ્જે દીવસમુદે) તિરિયા અસંખ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રો સુધી (ઉદ્ધં જાવ સગાઈ વિમાણાઈ) ઉચે પોતાના વિમાનો સુધી (ઓહિના જાણતિ પસંતિ) અવધિથી જાણે દેવે છે

(એવં ઈસાણગદેવા વિ) એજ પ્રકારે ઈશાનક દેવ પણ (સનત્કુમારદેવા વિ એવં ચેવ) સનત્કુમાર દેવ પણ એજ પ્રકારે (નવરં જાવ અહે દોચ્ચાપ સકરપ્પમાય પુઢવીપ હિદ્ધિલ્લે ચરમંતે) વિશેષ નીચે બીજી શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્ત સુધી

(એવં માદેદેવા વિ) એજ પ્રકારે માદેન્દ્ર દેવ પણ (બમલોચલતગદેવા) બ્રહ્મ લોક અને લાન્તક દેવ (તચ્ચાપ પુઢવીપ હિદ્ધિલ્લે ચરમંતે) ત્રીજી પૃથ્વીના નીચલા ચરમાન્તક સુધી

(મહાસુક સહસ્તારગદેવા) મહાશુક અને સહસ્તાર દેવ (ચતુર્થીય પક્કપ્પમાય પુઢવીપ

चरमान्तः, महाशुक्रसहस्र रश्मिदेवा अतुर्ध्याः पञ्चप्रभायाः पृथिव्या अस्मात् चरमान्तः, आन-
तप्राणतारणाच्युतदेवाः अथो यावत्-पञ्चरणा धूमप्रभाया अधस्तात् चरमान्तः, अधस्ताद्
मध्यमग्रैवेयकदेवा अथो यावत्-पञ्चरणाधस्तात्-प्रभायाः पृथिव्या अधस्ताद् यावत् चरमान्तः,
उपरिमग्रैवेयकदेवाः खलु भदन्त ! कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? गौतम !
जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन आः सप्तम्या अवस्तात् यावच्चरमान्तः, तिर्यग्
यावद् असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान्, ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति,

स्यार देव (चउत्थीए पंचप्पभाए पुढवीए हेट्टिल्ले चरमंते) चौथी पंचप्रभा पृथिवी
के निचले चरमान्त तक (आणयपाणयआरण अच्युत देवा) आनत, प्राणत,
आरण, अच्युत देव (अहे जान पंचमाए धूमप्पभाए हेट्टिल्ले चरमंते) नीचे पांचवी
पृथिवी धूमप्रभा के निचले चरमान्त तक ।

(हेट्टिममज्जिमगेवेज्जगदेवा) अधस्तान और मध्यम ग्रैवेयक देव (अहे जाव
छट्ठाए तमाए पुढवीए हेट्टिल्ले जाव चरमंते) नीचे यावत् छठी तमः प्रभा पृथिवी
के निचले यावत् चरमान्त तक (उपरिमग्रैवेज्जगदेवा ण भंते ! केषइयं खेत्तं
ओहिणा जाणंति पासंति ?) ऊपरी ग्रैवेयकों के देव, हे भगवन् ! कितने क्षेत्र
को अवधि से जानते देखते हैं (गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलरस असंखेज्जइभागं)
हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को (उक्कोसेणं अहेसत्तमाए
हेट्टिल्ले जाव चरमंते) उत्कृष्ट सातवीं पृथिवी के निचले यावत् चरमान्त तक
(तिरियं जाव असंखेज्जे दीवसमुहे) तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रों तक (उद्धं
जाव सयाइं विमाणाइं) ऊपर अपने विमानों तक (ओहिणा जाणंति पासंति)
अवधि से जानते देखते हैं ।

हेट्टिल्लो चरमंते) चौथी पञ्चप्रभा पृथ्वीना चरमान्तकं सुधी।

(आणय पाणय आरण अच्युतदेवा) आनत-प्राणत-आरण-अच्युतदेव (अहे जाव
पंचमाए धूमप्पभाए हेट्टिल्ले चरमंते) नीचे पाचमी पृथ्वीना धूमप्रभाणा नीयत्ता चरमान्त सुधी.

(हेट्टिममज्जिमगेवेज्जगदेवा) अधस्तान अने मध्यम ग्रैवेयक देव (अहे जाव छट्ठीए
तमाए पुढवीए हेट्टिल्ले जाव चरमंते) नीचे यावत् छठी तम प्रभा पृथ्वीना नीयत्ता यावत्
चरमान्त सुधी. (उपरिमगेवेज्जगदेवाण भते ! केषइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति-पासंति) उपरि
ग्रैवेयकोना देव हे भगवन् ! केटला क्षेत्रने अवधिथी अणु-हेणे छे ?

(गोयमा ! जहण्णेणं अंगुलरस असंखेज्जइ भागं) हे गौतम ! जघन्यथी अंगुलना
असंख्यातभा भागने (उक्कोसेणं अहेसत्तमाए हेट्टिल्ले जाव चरमंते) उत्कृष्टथी सातमी पृथ्वीना
नीयत्ता यावत् चरमान्त सुधी (तिरियं जाव असंखेज्जे दीवसमुहे) तिरछा असंख्यात
द्वीप-समुद्रो सुधी (उद्धं जाव सयाइं विमाणाइं) उपर पोताना विमानो सुधी (ओहिणा
जाणंति पासंति) अवधिथी अणु-हेणे छे.

અનુત્તરૌપપાતિકા દેવાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિયત્ ક્ષેત્રમ્ અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ ? ગૌતમ ! સંમિન્ન લોકનાહીમ્ અવધિના જનન્તિ પશ્યન્તિ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા-પૂર્વોક્તરૌપપાતિકા નસ્ય ભેદઃ પ્રતિપાદિનઃ સમ્પ્રતિ તસ્યૈવ વિષયં પ્રતિ-
પાદયિતુમાહ--નૈરિયાણં મંતે ! કેવદ્યં સ્વેત્ત ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ?' હે ભદન્ત !
નૈરિયાઃ સ્વલુ કિયત્ ક્ષેત્રમ્-દેશમ્ અવધિના અવધિજ્ઞાનેન જાનન્તિ-વિશેષરૂપેણ
અવગચ્છન્તિ, સામાન્યરૂપેણ પશ્યન્તિ ચ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં
અદ્ધગાઁય ઉક્કોસેણ ચત્તારિ ગાઁયાઈં ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ’ જઘ્ણ્યેન અર્દ્ધગવ્યૂતમ્
ઉત્કૃષ્ટેન ચત્તારિ ગવ્યૂતાનિ યાવત્ નૈરિયા અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ તત્ત જઘ્ણ્યેન અર્દ્ધ-
ગવ્યૂતં રાત્તમપૃથિવ્યપેક્ષયા, ઉત્કૃષ્ટેન ચત્તારિ ગવ્યૂતાનિ ચ રત્તનપ્રજાપૃથિવ્યપેક્ષયેત્યવસેયમ્.

(અનુત્તરોવવાદ્યયદેવાણં મંતે ! કેવદ્યં સ્વેત્ત ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ ?)
હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવ અવધિ સે કિતને ક્ષેત્ર વો જાનતે દેશતે હૈં ?
(ગોયમા ! સંમિન્ન લોકનાહિ ઓહિણા જાણંતિ પાસંતિ) હે ગૌતમ ! સમ્પૂર્ણ
લોકનાહી વો અવધિ સે જાનતે દેશતે હૈં । । સૂ. ૨ ॥

ટીકાર્થ-અવધિ કે ભેદોં વા નિરૂપણ પહેલે કિયા ગયા હૈ, અવ ઉસકે વિષય
વા પ્રમાણ પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કિતને ક્ષેત્ર વો અવધિ કે દ્વારા
જાનતે ઓર દેશતે હૈં ? અર્થાત્ જ્ઞાન દ્વારા વિશેષ રૂપ સે જાનતે હૈં ? ઓર દર્શન
દ્વારા સામાન્ય રૂપ સે દેશતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ અવધિ સે જઘ્ણ્ય આધા ગવ્યૂતિ (ગાઁ)
ઓર ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ તક જાનતે-દેશતે હૈં । યહાં જઘ્ણ્ય આધા ગવ્યૂતિ
સાતવીં પૃથિવી વી અપેક્ષા સે સમસના વાહિય ઓર ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ રત્તન-

(અનુત્તરોવવાદ્યયમંતે ! કેવદ્યં સ્વેત્ત ઓહિણા જાણંતિ-પાસંતિ) હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌ-
પપાતિકા દેવ અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ? (ગોયમા ! સંમિન્ન લોકનાહિ ઓહિણા
જાણંતિ પાસંતિ) હે ગૌતમ ! સમ્પૂર્ણ લોક નાહીને અવધિથી જાણે-દેખે છે ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકાર્થ — અવધિના ભેદે નુ નિરૂપણ પહેલા કેલું છે, હવે, તેના વિષયનું પ્રમાણ
પ્રતિપાદન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિ દ્વારા જાણે અને
દેખે છે ? અર્થાત્ જ્ઞાન દ્વારા વિશેષરૂપથી જાણે છે ? અને દર્શન દ્વારા સામાન્ય
રૂપથી દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! નારકજીવ અવધિથી જઘ્ણ્ય અડધી ગવ્યૂતિ (ગાઁ)
અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ સુધી જાણે-દેખે છે અહીં જઘ્ણ્ય અડધી ગવ્યૂતિ સાતવીં
પૃથ્વીની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ. અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગવ્યૂતિ રત્તનપ્રજા પૃથ્વીની અપે-

अथ प्रतिपृथिवीनैरयिकावधिविषयमविकृत्य प्रकृत्यमाह—‘रत्नप्रभापृथ्वी नैरयिका जं
मंने ! केवद्दं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?’ हे भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिका उल्लु
कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ इ गौतम ! ‘जहण्णेणं
अल्लुद्धाडं गाउयाडं उक्कोसेणं चत्तारि गाउयाडं ओहिणा जाणंति पासंति’ जघन्येन अर्द्ध-
चत्वारि—अर्द्ध चतुर्थं येषां तानि अर्द्धचत्वारि—अर्द्धचतुर्थानि सार्द्धत्रीणि, इत्यर्थः गव्यूतानि,
उत्कृष्टेन चत्वारि गव्यूतानि रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ‘सकर-
प्पभापृथ्वी नैरयिका जहण्णेणं तिण्णि गाउयाडं उक्कोसेणं अल्लुद्धाडं गाउयाडं ओहिणा जाणंति
पासंति’ शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिका जघन्येन त्रीणि गव्यूतानि उत्कृष्टेन अर्द्धचत्वारि—सार्द्ध-
त्रीणि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, ‘वालुकाप्रभापृथ्वीनैरयिका जहण्णेणं अद्धाड्जाडं
गाउयाडं उक्कोसेणं तिण्णि गाउयाडं ओहिणा जाणंति पासंति’ वालुकाप्रभापृथिवी नैरयिका
जघन्येन अर्द्धत्रीणि—अर्द्धतृतीयानि सार्द्धद्वयाणि गव्यूतानि उत्कृष्टेन त्रीणि गव्यूतानि अव-
धिना जानन्ति पश्यन्ति, ‘पंकप्रभापृथ्वीनैरयिका जहण्णेणं दोण्णय गाउयाडं उक्कोसेणं अद्धाड्-
जाडं गाउयाडं ओहिणा जाणंति पासंति’ पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिका जघन्येन द्वे गव्यूते उत्कृ-
ष्टेन अर्द्धत्रीणि—अर्द्धतृतीयानि—सार्द्धद्वयाणि गव्यूतानि अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, ‘धूम-
प्रभा पृथिवी की अपेक्षा से जानना चाहिए । अथ एक—एक पृथ्वी के नारकों के
अवधि के विषय परिमाण का प्रतिपादन करते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथिवी के नारक किनने क्षेत्र को
अवधि के द्वारा जानते—देखते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य साढे तीन गव्यूति और उत्कृष्ट चार गव्यूति
तक रत्नप्रभा पृथिवी के नारक अवधि के द्वारा जानते देखते हैं ।

शर्कराप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य तीन गव्यूति और उत्कृष्ट साढे तीन
गव्यूति अवधि से जानते—देखते हैं । वालुकाप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य
अढाई गव्यूति और उत्कृष्ट तीन गव्यूति अवधि से जानते—देखते हैं । पंकप्रभा

क्षेत्रे लल्लु उल्लु

इवे अेठ अेठ पृथ्वीना नारकेनी अवधिना विषय परिमाणसु प्रतिपादन करे छे—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक उल्लु क्षेत्रने अवधि
द्वारा लल्लु—हेछे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य साढा त्रय गव्यूति अने उत्कृष्ट चार गव्यूति
सुधी रत्नप्रभा पृथ्वीना नारक अवधि द्वारा लल्लु हेछे छे

शर्कराप्रभा पृथ्वीना नारक जघन्य त्रय गव्यूति अने उत्कृष्ट साढात्रय गव्यूति
अवधिद्वारा लल्लु—हेछे छे, वालुकाप्रभा पृथ्वीना नारक जघन्य अढा गव्यूति अने उत्कृष्ट
त्रय गव्यूति अवधिद्वारा लल्लु—हेछे छे, पंकप्रभा पृथ्वीना नारक जघन्य द्वे गव्यूति अने

પ્રમાપુત્રવિનેરહયા જહ્નુનેણં દિવદ્ધં ગાઉયં ઉકોસેણં ટો ગાટ્યાટ ઓદિના જાણંતિ પાસંતિ' ધૂમપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકા જઘન્યેન દ્વચર્દ્ધમ્-દ્વિતીયમ્ અર્દ્ધં મમ્ય તદ્ દ્વચર્દ્ધં સાર્દ્ધં રુમિત્યર્થઃ ગવ્યૂતમ્ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વે ગવ્યૂતે અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ, 'તમાપુત્રવીનેરહયા જહ્નુનેણં ગાઉયં ઉકોસેણં દિવદ્ધં ગાઉયં ઓદિના જાણંતિ પાસંતિ' તમઃ પ્રમા પૃથિવાનૈરયિકા જઘન્યેન ગવ્યૂતમ્ ઉત્કૃષ્ટેન દ્વચર્દ્ધમ્-સાર્દ્ધં ગવ્યૂતમ્ અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ,

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અદે સત્તમાપ પુચ્છા’ અથઃ સમ્યગ્નાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકાઃ કિયત્ ક્ષેત્રમ્ અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ ? इति पृच्छा भगवानाह-‘गायमा !’ हे गौतम ! ‘जह्नुनेणं अर्द्धं गाउयं उकोसेणं गाउयं ओदिना जाणति पासंति’ जघन्येन अर्द्धं गव्यूतम् उत्कृष्टेन गव्यूतम् अथःसप्तमपृथिवीनैरयिका अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, तथा च सप्तसु पृथिवीषु क्रमशो जघन्यपदोत्कृष्टपदविषयसंग्राहिके द्वे द्वे गाये-‘अदधुद्व १-३ ॥, तिसि २-३, अद्दाइयाइं ३-२॥, दोणि ४-२ य, दिवद्ध ५-॥, मेगं च ६-१, अर्द्धं च गाउ ७-०॥, पृथिवी के नारक जघन्य दो गव्यूति और उत्कृष्ट अद्दाई गव्यूति, धूमप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य डेढ गव्यूति और उत्कृष्ट दो गव्यूति अवधि से जानते देखते हैं । तमःप्रभा पृथिवी के नारक जघन्य एक गव्यूति और उत्कृष्ट डेढ गव्यूति अवधि से जानते-देखते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन ! अधःस्पृन्मी पृथिवी के नारक अवधि से किनने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! जघन्य आधा गव्यूति और उत्कृष्ट एक गव्यूति अवधि से जानते-देखते हैं ।

अब सातों पृथिवीयों में जघन्य और उत्कृष्ट अवधि विषय की निरूपण करनेवाली संग्रह गाथाएं उद्धृत करते हैं-

‘साढे तीन, तीन, अद्दाई, दो, डेढ, एक और आधा गव्यूति क्रमशः रत्न प्रभा आदि पृथिवीयों में अवधि का जघन्य विषय है ॥ १ ॥ चार, साढे तीन,

ઉત્કૃષ્ટ અહીં ગવ્યૂતિ, ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નારક જઘન્ય દોઢ અને ઉત્કૃષ્ટ બે ગવ્યૂતિ ગવ્યૂતિ અવધિથી બાંધે દેખે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અધ સાતમી પૃથ્વીના નારક અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને બાંધે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અડધી ગવ્યૂતિ અને ઉત્કૃષ્ટ એક ગવ્યૂતિ અવધિથી બાંધે-દેખે છે

હવે સાતે પૃથ્વીયોમા જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવધિ વિષયનું નિરૂપણ કરનારી સાતકે ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરે છે-‘સાડાત્રણ, ત્રણ, અઢી, બે, દોઢ એક અને અડધી ગવ્યૂતિ ક્રમશઃ રતનપ્રભા આદિ પૃથ્વીયોમા અવધિનો જઘન્ય વિષય છે ॥૧॥ આર. સાડાત્રણ, ત્રણ, અઢી,

કમસો જહણગઓ રયણમાર્દસું ।૧॥ ચત્તારિ ગાડયાડ ૧-૪, અદ્ધપુટાં ૨-૩॥ તિગાડયં
૩-૩, ચૈવ । અદ્ધાઈજ્ઞા ૪-૨॥, દોળિગ ૫-૨ ય. દિવડુ ૬-૧॥, મેગં ૭-૧ ચ નરપસું
॥૨॥ અર્દ્ધ ચત્તારિ ૩॥, ત્રીણિ ૩, અર્દ્ધત્રીણિ ૨॥, દ્વે ૨ ચ, ડચર્દ્ધમ્ ૧', પઠ્ઠ ૧,
અર્દ્ધશ્ચ ગચ્ચૂતમ્ ૦॥ ક્રમશો જઘન્યતો રત્નાદિયુ ।૧॥ ચત્તારિ ગચ્ચૂતાનિ ૪, અર્દ્ધચત્તારિ
૩', ત્રિગચ્ચૂતાનિ ૩, ચૈવ । અર્દ્ધત્રીણિ ૨॥, દ્વે ૨ ચ, ડચર્દ્ધમ્ ૧', પઠ્ઠ ૧ નરકેપુ
॥૨॥ ઇતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસુરકુમારાણં મંત્રે । ઓઢિણા કેઠડયં ચેત્તં જાણડ પાસડ ?’
હે ભદન્ત ! અસુરકુમારાઃ સ્થલુ અવધિના કિયત્ ક્ષેત્રં જાનન્તિ પડયન્તિ ? ભગવાનાદ્-
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં પળવીસં જોયણાં ડકોરેણં અસંચેજ્ઞે દીવસમુદ્દે ઓઢિણા
જાણંતિ પાસંતિ’ જઘન્યેન પચ્ચવિંશતિ યોજનાનિ ડત્કુષ્ટેન અસંચેજ્ઞાન્ દ્વીપસમુદ્દાન્ યાવદ્
અસુરકુમારા અવધિના જાનન્તિ પડયન્તિ, ‘નાગકુમારાણં જહણ્ણેણં પળવીસં જોયણાં ડકો-
સેણ સંચેજ્ઞે દીવસમુદ્દે ઓઢિણા જાણંતિ પાસંતિ’ નાગકુમારાઃ સ્થલુ જઘન્યેન પચ્ચવિંશતિ
યોજનાનિ ડત્કુષ્ટેન મચ્ચેયાન્ દ્વીપસમુદ્દાન્ યાવદ્ અવધિના જાનન્તિ પડયન્તિ, ‘એવં જાવ
થણિયકુમારા’ ‘એવમ્-નાગકુમારા ઇવ યાવત્-સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારાઃ,
ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, દિક્કુમારાઃ, પવનકુમારા સ્તનિતકુમારાશ્ચાપિ જઘન્યેન પચ્ચ-
વિંશતિયોજનાનિ ડત્કુષ્ટેન સંચેયાન્ દ્વીપસમુદ્દાન્ યાવદ્ અવધિના જાનન્તિ પડયન્તિ,

તીન, અદાઈ, દો, હેઠ ઓર ઇક ગચ્ચૂતિ નરકો મેં અવધિ કા ડત્કુષ્ટ વિષય હૈ ॥૨॥

ગૌતમરવામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર અવધિ સે કિતને ક્ષેત્ર કો જાનતે-
દેખતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીસ યોજન ઓર ડત્કુષ્ટ અસંચ્યાત દ્વીપ-
સમુદ્રોં કો અસુરકુમાર અવધિ સે જાનતે ઓર દેખતે હૈ ।

નાગકુમાર જઘન્ય પચીસ યોજન ઓર ડત્કુષ્ટ સંચ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રોં કો
અવધિ સે જાનતે-દેખતે હૈ । ઇસી પ્રકાર સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુ-
માર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર મી
જઘન્ય પચીસ યોજન ઓર ડત્કુષ્ટ સંચ્યાત દ્વીપસમુદ્રોં તક અવધિ દ્વારા જાનતે

જે કોઠ અને એક ગચ્ચૂતિ નરકેમા અવધિનો ડત્કુષ્ટ વિષય છે ૨.

શ્રી ગૌતમરવામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પચીસ યોજન અને ડત્કુષ્ટ અસંચ્યાત દ્વીપ-
સમુદ્રોને અસુરકુમાર અવધિથી જાણે અને દેખે છે.

નાગકુમાર જઘન્ય પચીસ યોજન અને ડત્કુષ્ટ સંચ્યાત દ્વીપ-સમુદ્રોને અવધિથી
જાણે-દેખે છે એજ પ્રકારે સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર,
દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ જઘન્ય પચીસ યોજન અને ડત્કુષ્ટ સંચ્યાત
દ્વીપસમુદ્રો સુધી અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે.

અત્રાસુરકુમ'રાદિ ભવનપતીનાં જઘન્યેન પञ्चविंशति योजनानि सर्वजघन्य दशसहस्र वर्ष-
 પ્રમાણાયુક્તાપેક્ષયાઽવસેયાનિ, ઉક્તञ्च - 'पणवीम जोयणांडं दसवाग सदस्मिसया ठिडं जेसि'
 इति, पञ्चविंशति योजनानि दशवर्षमहस्याणि स्थितिर्येषा मिति, एवं वा न्यन्तराणामपि
 बोध्यम्, गौतमः पृच्छति—'पचिदियतिर्यग्यजोणियाणं भते ! केवडयं खेत्त ओहिणा
 जाणंति प संति ?' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः सन्तु कियत् क्षेत्रम् अवधिना
 जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्ज
 भागं उदोसेणं अमंखेज्जे दीवसमुदं' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येयभागां उत्कृष्टेन असं
 ख्येयान द्वीपसमुद्रान गावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः
 पृच्छति—'मणूमाणं भते ! ओहिणा केवडयं खेत्तं जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! मनुष्याः
 खलु अवधिना कियत् क्षेत्र जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! जह-
 ण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जभागं उदोसेणं असंखेज्जांडं अलोए लोयप्पमाणमेत्ताडं खंडाई
 देखते हैं । यहां असुरकुमार आदि भवनपतियों के अवधि का जघन्य विषय
 जो पचीस योजन कहा गया है, वह जघन्य दश हजार वर्ष की आयु वालों की
 अपेक्षा से समझना चाहिए । कहा भी है-जिन देवों की स्थिति दश सहस्र
 वर्ष की है, उन्हीं की अपेक्षा से पचीस योजन का कथन किया गया है । इसी
 प्रकार वानव्यन्तरो के अवधि का भी दिपय जानना चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यच कितने क्षेत्र को अवधि द्वारा
 जानते-देखते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को और उत्कृष्ट
 असंख्यात द्वीप-समुद्रों को पंचेन्द्रिय तिर्यच अवधि द्वारा जानते-देखते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! मनुष्य अवधि से कितने क्षेत्र को जानते-
 देखते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग को और उत्कृष्ट

અહીં અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયેની અવધિનું જઘન્ય વિષયમાં જે પચીસ
 યોજન કહેલું છે તે જઘન્ય દશ હજાર વર્ષની આવરદાવાળાની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ
 કહ્યું પણ છે જે દેવોની સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે, તેમની જ અપેક્ષાથી પચીસ
 યોજનનું કથન કરાયેલું છે એ જ પ્રકારે વાનવ્યન્તરોની અવધિનો પણ વિષય જાણવો જોઈએ.
 શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચ કેટલા ક્ષેત્રને અવધિ દ્વારા
 જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમા ભાગને અને ઉત્કૃષ્ટ
 અસંખ્યાતદ્વીપ-સમુદ્રોને પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! મનુષ્ય અવધિથી કેટલા ક્ષેત્રને જાણે-દેખે છે ?

ઓહિના જાણંતિ પાસંતે' જગન્મેન અઙ્ગુલસ્યાસંસ્ખ્યેયમાગમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અસંસ્ખ્યેયાનિ
અલોકે લોકપ્રમાણમાત્રાણિ સ્વણ્ડાનિ મનુષ્યા અવધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ, તથા ચાત્ર
પરમાવધ્યપેક્ષયા ઉત્કૃષ્ટેન અલોકે લોકપ્રમાણમાત્રાણિ અસંસ્ખ્યેયાનિ સ્વણ્ડાનિ અવસેયાનિ
પરમાવધેરેવ પતાવદ્ વિષયસંભવાત્, પરન્તુ તસ્યૈતન્સામર્થ્યમાત્રમુપદર્શિતં ગ્રોધ્યમ્-યદ્યતાવતિ
ક્ષેત્રે કિમપિ દ્રષ્ટવ્યં ભવતિ તદા પશ્યતિ વસ્તુતસ્તુ તન્નવિધતે અલોકે રુપિદ્રવ્યાણામયંભવાત્,
રુપિદ્રવ્યવિષયશ્ચાવધિર્ભવતિ, કિન્તુ કેવલમયં વિશેષો-યાવત્કાલમધ્યાપિ પરિપૂર્ણ લોકં
પશ્યતિ, તાવત્ સ્કન્ધાનેવ પશ્યતિ, યદા તુ અલોકેઽપિ અગ્નિઃ પ્રસરમુપગન્ઠતિ તદા
યથાયથાઽમિવૃદ્ધિં પ્રાપ્નોતિ તથા તથા લોકે સૂક્ષ્માન્ સૂક્ષ્મતરાન્ સ્કન્ધાન્ પશ્યતિ યાવદન્તે
પરમાણુમપિ પશ્યતિ, ઉક્તશ્ચ-‘સામત્યમેત્તમુત્તં દદૃશ્વં જડ હવેજ્જ પેચ્છેજ્ઞા । ન ઉ તં તત્થત્થિ

અલોક મેં લોક પ્રમાણ અસંખ્યાત સ્વણ્ડોં કો મનુષ્ય અવધિ દ્વારા જાનતે-દેશંતે
હૈં । યહાં પરમાવધિ કી અપેક્ષા સે અલોક મેં લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત સ્વણ્ડોં કો
ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે જાનના કહા ગયા હૈં । પરમાવધિ કા હી હતના વિષયહો સકના
હૈં । મગર યહાં હતના સમજ લેના અવશ્યક હૈં કિ યહ પરમાવધિ કી શક્તિમાત્ર
કા કથન હૈં । ક્યોંકિ અલોક મેં અવધિ દ્વારા જાનને યોગ્ય કોઈ વસ્તુ હોતી નહીં
હૈં । અગર અલોક મેં હસ લોક કે ચરાચર અસંખ્યાત લોક ઓર હોતે તો મી
પરમાવધિ ઉન્હેં જાન લેના । પરન્તુ વહાં કોઈ રૂપી પદાર્થ નહીં હૈં, અતઃવ વહ
વહાં જાનતા કુછ મી નહીં હૈં । કિન્તુ યહ વિશેષતા અવશ્ય હોતી હૈં કિ જબ
તક અવધિ સમ્પૂર્ણ લોક વિષયક હોતા હૈં, તબ તક વહ સ્કન્ધોં કો હી જાનતા
હૈં, જબ અવધિ જ્ઞાન કા અલોક મેં મી પ્રસાર હોતા હૈં, તબ જ્યોં જ્યોં વૃદ્ધિ કો
પ્રાપ્ત હોતા હૈં, ત્યોં-ત્યોં લોક મેં સૂક્ષ્મ સે સૂક્ષ્મતર સ્કન્ધોં કો જાનને લગતા

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય અગુલીનાઅસખ્યાતમા ભાગને અને ઉત્કૃષ્ટ
અલોકમા લોકપ્રમાણુ અસખ્યાત ખડોને મનુષ્ય અવધિ દ્વારા જાણે-દેખે છે.

અહીં પરમાવધિનીઅપેક્ષાથી અલોકમા લોકપ્રમાણુ અસખ્યાત ખડોને ઉત્કૃષ્ટ
રૂપથી જાણવું કહેલું છે. પરમાવધિનો જ આટલો વિષય થઈ શકે છે. પણ અહીં
એટલું સમજ લેવું આવશ્યક છે કે આ પરમાવધિની શક્તિમાત્રનું કથન છે.

કેમકે અલોકમા અવધિ દ્વારા જાણના યોગ્ય કોઈ વસ્તુ હોતી નથી અગર અલો-
કમા અલોકની બીજાબર અસખ્યાતલોક પીજા હોય તો પણ પરમાવધિ તેમને જાણી લે,
પરન્તુ ત્યા કોઈ રૂપીપદાર્થ નથી, તેમજ તે ત્યા જાણતા કોઈ પણ નથી. પરન્તુ આ
વિશેષતા અવશ્ય થાય છે કે જ્યાં સુધી અવધિ સમ્પૂર્ણ લોક વિષયક હોય છે, ત્યા
સુધી તે સ્કન્ધોને જ જાણે છે, જ્યારે અવધિજ્ઞાનનો અલોકમા પણ પ્રસાર થાય છે.
ત્યારે જેમ-જેમ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ તેમ લોકમા સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મતર સ્કન્ધોને
જાણવા લાગે છે અને અનન્ત પરમાણુને પણ જાણી લે છે.

જઓ સો રૂપિ નિવંધનો માણો ॥૧॥ વહુંતો પુણ વાહિં લોગત્યં ચેવ પાસડ દવ્વ । સુદ્ધમયરં સુદ્ધમયરં પરમોદી જાવ પરમાણુ ’ ॥૨॥ સામર્થ્યમાત્રમુક્તં દ્રષ્ટવ્યં યદિ મવેત્ પ્રેક્ષેતે ન તુ તત્તત્રાસ્તિ યતઃ સ રૂપિ નિવંધનો મણિતઃ ॥૧॥ વર્ધમાનઃ પુનર્વહિર્લોકસ્યમેવ પડ્યતિ દ્રવ્યમ્ । સૂક્ષ્મતરં સૂક્ષ્મતરં પરમાવધિ યાવત્ પરમાણુમ્ ॥૨॥ ઇતિ, એવમ્ભૂત પરમાવધિ-વિશિષ્ટશ્ચ નિયમતોઽન્તર્મુહૂર્તેન કેવલલોકજોમામાસાદયતિ, તથા ચોક્તઃ—“પરમોદીણાણ વિઝ્ઞ કેવલમનો મુદ્ધુત્તમેત્ષેણ” પરમાવધિજ્ઞાનવિદઃ કેવલમન્તર્મુહૂર્તમાત્રેણેતિ, ‘વાણમંતરા જઠા નાગકુમારા’ વાનવ્યતરા યથા નાગકુમારાઃ પ્રતિપાદિતારતથૈવ પ્રતિપાદનીયાઃ, તથા ચ વાન-વ્યન્તરા અપિ જઘન્યેન પશ્ચવિશતિર્યોજનાનિ ઉત્કૃષ્ટેન સરુગેયાન્ દ્વીપસમુદ્રાન્ યાવદ્ અવ-ધિના જાનન્તિ પશ્યન્તિ, ગોતમઃ પૃચ્છતિ—‘જોડસિયા ણં મંતે ! કેવડયં સ્વેત્તં ઓહિણા

હૈં ઓર અન્તતઃ પરમાણુ કો ઓ જાન લેતા હૈં । કહા ઓ હૈં “યહ અવધિ જ્ઞાન કે સામર્થ્ય માત્ર કા કથન કિયા ગયા હૈં, એસા જાનના ચાહિય । યદિ વહાં અવધિ કા જ્ઞાતવ્ય કોઈ રૂપી પદાર્થ હૈં હી નહીં, ઓર અવધિ જ્ઞાન રૂપી પદાર્થો કો હી વિષય કરતા હૈં ॥ ૧ । હાં, લોક કે બાહર વઢતા હુઆ અવધિજ્ઞાન લોક મેં હી સૂક્ષ્મતર સૂક્ષ્મતર પદાર્થો-સ્કંધો કો જાનતા હૈં ઓર અન્ત મેં પરમાણુ કો ઓ જાન લેતા હૈં ॥ ૨ .।

હસ પ્રકાર કે પરમાવધિજ્ઞાન સે સમ્પન્ન મુનિ નિયમ સે કેવલજ્ઞાન રૂપી લક્ષ્મી કોઅન્તર્મુહૂર્ત મેં હી પ્રાપ્ત કર લેતા હૈં । કહા ઓ હૈં—‘પરમાવધિજ્ઞાની અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર મેં હી કેવલજ્ઞાન પાતા હૈં ।’

વાનવ્યન્તરોં કે અવધિજ્ઞાન કા ક્ષેત્ર પ્રમાણ નાગકુમારોં કે સમાન સમજ્ઞના ચાહિય, અર્થાત્ નાગકુમારોં કે સમાન વાનવ્યન્તર ઓ જઘન્ય પચીસ યોજન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોં કો હી જાનતે હૈં ।

કહું પણુ છે—‘આ અવધિજ્ઞાનના સામર્થ્યમાત્રનુ કથન કરેલુ છે, ઓમ જાણુ’ જોધએ જો ત્યાં અવધિને જ્ઞાતવ્ય કોઈ રૂપી પદાર્થ હોત તો તે તેને જાણી લેત, પણુ તેવો કોઈ રૂપીપદાર્થ છે જ નહીં’, અને અવધિજ્ઞાનરૂપી પદાર્થોને જ વિષય કરે છે. ૧ હા, લોકની બહાર વધતુ જતુ અવધિજ્ઞાન લોકમાં જ સૂક્ષ્મત સૂક્ષ્મતર પદાર્થોને સ્કંધોને જાણે છે અને અન્તમા પરમાણુઓને પણ જાણી લે છે. ૨

એ પ્રકારે તે પરમાવધિજ્ઞાનથી સમ્પન્ન મુનિ નિયમથી કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને અન્તર્મુહૂર્તમાં જ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કહું પણુ છે—‘પરમાવધિજ્ઞાની અન્તર્મુહૂર્તમાં જાં જ કેવલજ્ઞાન પામે છે.’

વાનવ્યન્તરોના અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર પ્રમાણ નાગકુમારોના સમાન સમજવુ જોધએ. અર્થાત્ નાગકુમારોની સમાન વાનવ્યન્તર પણ જઘન્ય પચીસ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ ૫ અષ્ટાદ્વીપ સમુદ્રોને જાણે છે

जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! ज्योतिष्काः खलु किञ्चित् क्षेत्रम् अपिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जघ्ण्येण संख्येज्जे दीपसमुदो उक्कोसेण पि संख्येज्जे दीव समुदे' जघ्न्येनापि संख्येयान द्वीपगगुद्धान उत्कृष्टेनापि संख्येयान द्वीपगगुद्धान ज्योतिष्का अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति—'मादम्पगदेवाणं भंते ! केवय्य खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! सौधर्मकदेवाः खलु किञ्चित् क्षेत्रम् अपिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जघ्ण्येण अंगुलस्स अगंखेज्जाभाणं उक्कोसेणं अहे जा । इपीमे रयणप्पभाणं हिट्ठित्ठे चामने निरियं जा । अगंखिज्जे दीव-समुदे उद्धं जा । समाडं विमाणाऽ ओहिणा जाणंति पासंति' जघ्न्येन अङ्गुलस्सारांख्येय भागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् अस्या रत्नप्रभाया अस्तानं चरमान्तम् तिग्गं यावद् असंख्येयान द्वीपसमुद्धान ऊर्ध्वं यावत् रत्नानि विमानानि उपभवजानि तावत् सौधर्मकदेवा अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'एवं ईमान देवा ि' एवम्-सौधर्मकदेवोक्तरीत्या ईशानकदेवा अपि जघ्न्येनाङ्गुलस्सारांख्येयभागम् उत्कृष्टेन अगो यावद् अस्या रत्नप्रभाया

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघ्न्य भी संख्यात द्वीप समुद्रों को ओर उत्कृष्ट भी संख्यात द्वीप समुद्रों को जानते-देखते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! सौधर्मक देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघ्न्य अंगुल के असंख्यात त्रै भाग को उत्कृष्ट नीचे इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचले चरमान्त तक, तिर्छे दिशा में असंख्यात द्वीप समुद्रों तक, ऊपर अपने विमानों तक सौधर्मक देव अवधिज्ञान से जानते-देखते हैं ।

सौधर्मक देवों के समान ईशान कल्प के देव भी जघ्न्य अंगुल के अस-

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव अवधिज्ञान द्वारा कितना क्षेत्रने जानते-देखते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघ्न्य पञ्च संख्यात द्वीप-समुद्रोंने आने उत्कृष्ट पञ्च संख्यात द्वीप-समुद्रोंने जानते-देखते हैं ।

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! सौधर्मक देव अवधिज्ञान द्वारा कितना क्षेत्रने जानते-देखते हैं ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघ्न्य अंगुलीना असंख्यात भागानं उत्कृष्ट नीचे आ रत्नप्रभा पृथ्वीना नीचला चरमान्त मुधी, तिरागी दिशाभां असंख्यात द्वीप-समुद्रों मुधी, ऊपर पोताना विमाना मुधी सौधर्मक देव अवधिज्ञानशी जानते-देखते हैं ।

सौधर्मक देवानी समान ईशान कल्पना देव पञ्च जघ्न्य अंगुलीना असंख्यात भा-

જઓ સો રુપિ નિવંધનો મળો ॥૧॥ વહુંતો પુણ વાઈ લોગત્થં ચેવ પાસઙ્ગ દન્વ । સુદ્ધમયરં
સુદ્ધમયરં પરમોદી જાવ પરમાણુ ’ ॥૨॥ સામર્થ્યમાત્રમુક્તં દ્રષ્ટવ્યં યદિ ભવેત્ પ્રેક્ષેતે ન તુ
તત્તત્રાસ્તિ યતઃ સ રુપિ નિવંધનો મળિતઃ ॥૧॥ વર્ધમાનઃ પુનર્વહિર્લોકસ્થમેવ પઞ્ચયતિ
દ્રવ્યમ્ । સૂક્ષ્મતરં સૂક્ષ્મતરં પરમાવધિ ર્યાવત્ પરમાણુમ્ ॥૨॥ ઈતિ, ઇવમ્ભૂત પરમાવધિ-
વિશિષ્ટશ્ચ નિયમતોઽન્તર્મુહૂર્તેન કેવલાલોકજોમામાસાદયતિ, તથા ચોક્તઃ-“પરમોદીનાણ
વિક્રાં કેવલમંતો મુદ્ધુત્તમેત્તેણ” પરમાવધિજ્ઞાનવિદઃ કેવલમન્તર્મુહૂર્તમાત્રેણેતિ, ‘વાણમંતરા જઠા
નાગકુમારા’ વાનવ્યંતરા યથા નાગકુમારાઃ પ્રતિપાદિતારતથૈવ પ્રતિપાદનીયાઃ, તથા ચ વાન-
વ્યંતરા અપિ જઘન્યેન પશ્ચવિંશતિર્યોજનાનિ ઉત્કૃષ્ટેન સ રુગેયાન દ્વીપસમુદ્રાન યાવદ્ અવ-
ધિના જાનન્તિ પશ્યાન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જોડસિયા ણં મંતે ! કેવડયં ચેત્તં ઓઢિણા

હૈ ઔર અન્તતઃ પરમાણુ કો મી જાન લેતા હૈ । કહા મી હૈ “યહ અવધિ જ્ઞાન
કે સામર્થ્ય માત્ર કા કથન કિયા ગયા હૈ, એસા જાનના ચાહિય । યદિ વહાં
અવધિ કા જ્ઞાતવ્ય કોઈ રૂપી પદાર્થ હૈ હી નહીં, ઔર અવધિ જ્ઞાન રૂપી પદાર્થો
કો હી વિષય કરતા હૈ ॥ ૧ । હાં, લોક કે વાહર વઢતા હુઆ અવધિજ્ઞાન લોક
મેં હી સૂક્ષ્મતર સૂક્ષ્મતર પદાર્થો-સ્કંધો કો જાનતા હૈ ઔર અન્ત મેં પરમાણુ કો
મી જાન લેતા હૈ ॥ ૨ ।

હસ પ્રકાર કે પરમાવધિજ્ઞાન સે સમ્પન્ન મુનિ નિયમ સે કેવલજ્ઞાન રૂપી
લક્ષ્મી કોઅન્તર્મુહૂર્ત મેં હી પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । કહા મી હૈ-‘પરમાવધિજ્ઞાની
અન્તર્મુહૂર્ત માત્ર મેં હી કેવલજ્ઞાન પાતા હૈ ।’

વાનવ્યંતરોં કે અવધિજ્ઞાન કા ક્ષેત્ર પ્રમાણ નાગકુમારોં કે સમાન સમજના
ચાહિય, અર્થાત્ નાગકુમારોં કે સમાન વાનવ્યંતર મી જઘન્ય પચીસ યોજન
ઔર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોં કો હી જાનતે હૈ ।

કહુ’ પશુ છે-‘આ અવધિજ્ઞાનના સામર્થ્યમાત્રનુ કથન કરેલુ છે, એમ જાણવું
જોઈએ. જો ત્યાં અવધિનો જ્ઞાતવ્ય કોઈ રૂપી પદાર્થ હોત તો તે તેને જાણી લેત, પણ
તેવો કોઈ રૂપીપદાર્થ છે જ નહીં, અને અવધિજ્ઞાનરૂપી પદાર્થોને જ વિષય કરે છે. ૧
હા, લોકની બહાર વધતુ જતું અવધિજ્ઞાન લોકમાં જ સૂક્ષ્મત સૂક્ષ્મતર પદાર્થોને
સ્કંધોને જાણે છે અને અન્તમા પરમાણુઓને પણ જાણી લે છે. ૨

એ પ્રકારે તે પરમાવધિજ્ઞાનથી સમ્પન્ન મુનિ નિયમથી કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને
અન્તર્મુહૂર્તમા જ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કહુ પશુ છે-‘પરમાવધિજ્ઞાની અન્તર્મુહૂર્તમામાં
જ કેવલજ્ઞાન પામે છે.’

વાનવ્યંતરોના અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર પ્રમાણ નાગકુમારોના સમાન સમજવું જોઈએ.
અર્થાત્ નાગકુમારોની સમાન વાનવ્યંતર પણ જઘન્ય પચીસ યોજન અને ઉત્કૃષ્ટ
સંખ્યાતદ્વીપ સમુદ્રોને જાણે છે

जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! ज्योतिष्काः खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेण संखेज्जे दीवसमुद्दे उक्कोसेण वि संखेज्जे दीव समुद्दे' जघन्येनापि संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् उत्कृष्टेनापि संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् ज्योतिष्का अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, गौतमः पृच्छति—'सोद्धम्मगदेवाणं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जाणंति पासंति ?' हे भदन्त ! सौधर्मकदेवाः खलु कियत् क्षेत्रम् अवधिना जानन्ति पश्यन्ति ? भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेण अहे जाय इमीसे रयणप्पभाए हिट्ठिल्ले चामने तिरियं जाव असंखिज्जे दीव-समुद्दे उट्ठं जाव समाइं विमाणाटं ओहिणा जाणंति पासंति' जघन्येन अङ्गुलस्यासंख्येय भागम् उत्कृष्टेन अधो यावद् अस्या रत्नप्रभाया अवरत्नं चरमान्तम् तिर्थम् यावद् असं-ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् ऊर्ध्वं यावत् स्वकानि विमानानि उपध्वजानि तावत् सौधर्मकदेवा अवधिना जानन्ति पश्यन्ति, 'एवं ईमाण देवा नि' एवम्-सौधर्मकदेवोक्तरीत्या ईशा-नकदेवा अपि जघन्येनाङ्गुलस्थानसंख्येयभागम् उत्कृष्टेन अग्रे यावद् अस्या रत्नप्रभाया

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य भी संख्यात द्वीप समुद्रों को ओर उत्कृष्ट भी संख्यात द्वीप समुद्रों को जानते-देखते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! सौधर्मक देव अवधिज्ञान द्वारा कितने क्षेत्र को जानते-देखते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अंगुल के असंख्यात त्रै भाग को उत्कृष्ट नीचे इस रत्नप्रभा पृथिवी के नीचले चरमान्त तक, तिर्थे दिशा में असंख्यात द्वीप समुद्रों तक, ऊपर अपने विमानों तक सौधर्मक देव अवधिज्ञान से जानते-देखते हैं ।

सौधर्मक देवों के समान ईशान कल्प के देव भी जघन्य अंगुल के असं-

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ज्योतिष्क देव अवधिज्ञान द्वारा कितना क्षेत्रने लहे-हेणे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य पल्लु सख्यातद्वीप-समुद्रोंने अने उत्कृष्ट पल्लु सख्यातद्वीप-समुद्रोंने लहे-हेणे छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! सौधर्मक देव अवधिज्ञान द्वारा कितना क्षेत्रने लहे-हेणे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जघन्य अशुद्धना असख्यातभा भागने उत्कृष्ट नीचे आ रत्नप्रभा पृथ्वीना नीचला चरमान्त सुधी, तिरछी दिशाभां असख्यातद्वीप-समुद्रो सुधी, ऊपर पोताना विमानो सुधी सौधर्मक देव अवधिज्ञानधी लहे-हेणे छे.

सौधर्मक देवानी समान ईशान कल्पना देव पल्लु जघन्य अशुद्धना असख्यातभा

અવધિના ઉપરિત્તનગ્રૈવેયકદેવા જાનન્તિ પઙ્ચન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અનુત્તરોપપાતિકાઃ સહ
 ણં મંતે ! કેઽયં ચેત્ત ઓદ્ધિના જાણંતિ પાસંતિ ?’ હે ભગવન્ત ! અનુત્તરોપપાતિકાઃ સહ
 દેવાઃ જિયન્ત્ ક્ષેત્રમ્ અવધિના જાનન્તિ પઙ્ચન્તિ ? મહાવાનાઙ્-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ !
 સંમિન્નં ક્લોગનાદિ ઓદ્ધિના જાણંતિ પાસંતિ’ સંમિન્નામ્-પરિપૂર્ણમપિ ચતુર્દશરજ્જ્વા
 ત્મિકાં લોકનાદીમ્ અવધિના જાનન્તિ પઙ્ચન્તિ, અથ વૈમાનિકાનાં જઘન્યેન અઙ્ગુલ
 સંસ્થાપ્યમાણક્ષેત્રકથનં નોચિત્ત યતોઽઙ્ગુલસંસ્થાપ્યમાણેત્તપરિમિતસ્યાન્તેઃ સર્વ-
 જઘન્યતયા તસ્ય ચાવધેઃ સર્વજઘન્યસ્ય તિર્યગ્મનુષ્યેષુ એ સમયો નાન્યત્ર, ઉક્તઞ્ચ—‘ઉ કૃષ્ણો
 મનુષ્યેષ્વેવ નાન્યેષુ, મનુષ્યતિર્યગ્નિકેષ્વેવ જઘન્યો નાન્યેષુ, ગેઘાના મનુષ્ય પૂર્વેત
 ચેદત્રોચ્યતે-સૌધર્માદિ દેવાનામુપપાતનાં પારમધિવસ્યાપિ અદ્ધેઃ સમયેન કદા-
 ચિત્ત સર્વજઘન્યસ્યાપિ તસ્ય સંભવાત્, ઉપપાતાનન્તર પુનસ્તદ્ધ્ય જન્ય પનાવધિઃ સંભવતિ

ऊपर अपने विमानों तक ऊपरी ग्रंवेयको के अवधिज्ञान से जानते-देखते हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! अनुत्तरोपपातिक देव अवधिज्ञान से चितने क्षेत्र
 को जानते-देखते हैं ।

भगवान्—हे गौतम ! परिपूर्ण लोकनाडी को, जो चौदह राजू प्रमाण हैं,
 अनुत्तरोपपातिक देव जानते-देखते हैं ।

કહા જા સકતા હૈ કિ વૈમાનિક દેવો કે અવધિજ્ઞાન કા જઘન્ય વિષય
 પ્રમાણ અંગુલ કા અસંસ્થાતર્વા ભાગ લક્ષના ઉચિત નહીં હૈ, ક્યંતિ અંગુલ કે
 અસંસ્થાતર્વ ભાગ કો જાનને લાલા અવધિ જઘન્ય અવધિ હૈ, ઔર જઘન્ય
 અવધિ તિર્યંચો ઔર મનુષ્યો મેં હી પાયા જાતા હૈ । તિર્યંચો ઔર મનુષ્યો કે
 અતિરિક્ત શેષ જીવો મેં તો મધ્યમ અવધિ હી હોતા હૈ । હનકા રુઝાધાન યહ
 હૈ કિ સૌધર્મ આદિ દેવો મેં ઉપપાત કે સમય પૂર્વભવ રામ્યન્ધી અવધિજ્ઞાન કા

ઉપર પોતાના વિમાનો સુધી ઉપરી ગ્રેવેયકોના દેવ અવધિજ્ઞાનથી બાણી-દેખી શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક દેવ અવધિજ્ઞાનથી કેટલા ક્ષેત્રને
 બાણી-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પરિપૂર્ણ લોકનાડીને કે જે ચૌદ રાજુ પ્રમાણ છે,
 અનુત્તરોપપાતિક દેવ બાણી દેખે છે.

કહી શકાય છે કે, વૈમાનિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો જઘન્ય વિષય પ્રમાણ અંગુલનો
 અસંસ્થાતર્વ ભાગ કહેવો ઉચિત નથી, કેમકે આગલના અસંસ્થાતર્વ ભાગને બાણી-
 નાર અવધિ જઘન્ય અવધિ છે અને જઘન્ય અવધિ તિર્યંચો મનુષ્યોમા જ મળે છે
 તિર્યંચો અને મનુષ્યો સિવાય શેષ જીવોમા તો મધ્યમ અવધિ જ હોય છે

એનું સમાધાન આ છે કે—સૌધર્મ આદિ દેવોમા ઉપપાતના સમયે પૂર્વભવ સમયથી
 અવધિજ્ઞાનના સભવ છે, એ કારણે તેમનામા સર્વ જઘન્ય અવધિ પણ કદચિત થઈ

इति न कोऽपि दोषः, उक्तञ्च - 'वैमाणिक्यामंगुलभागमसंखं जटण्णओ होइ । उव्वाप पर-
भवओ तवभवजो होइ तो पच्छा ॥ १ ॥ वैमानिकाना मङ्गुलभागमसंख्य जयन्यतो भवति ।
उपपातः पारमविकम्पदुभवजो भवति तन्पञ्चान् : १ । सू० २॥

॥ मंस्थानद्वार वक्तव्यता ॥

મૂલમ્—નેરડયાણં મંતે ' ઓહી કિં સંઠિણ પળણત્તે ? ગોયમા !
તપ્પાગારમંઠિણ પળણત્તે. અસુરકુમારાણં પુચ્છા, ગોયમા ! પલ્લગસંઠિણ,
એવં જાવ થળિયકુમારાણં, પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા !
વાણામંઠાણસંઠિણ. એવ મળૂસાણ વિ, વાણમંતરાણં પુચ્છા, ગોયમા !
પડહગસંઠિણ. જોડ્ઠિસિયાણં પુચ્છા. ગોયમા ! બ્રહ્મરિસંઠાણસંઠિણ પળણત્તે,
સોહમ્મગદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા ! ઉદ્દુમુયંગાગારસંઠિણ પળણત્તે, એવં
જાવ અચ્ચુયદેવાણં, ગેવેજ્ઞગદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા ! પુપ્ફચંગેરીસંઠિણ
પળણત્તે, અણુત્તરોચ્ચાડયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! જવનાલિયા સંઠિણ ઓહી-
પળણત્તે, નેરડયાણં મંતે ! ઓહિસ્સ કિં અંતો વાહિં ? ગોયમા ! અંતો
નો વાહિં, એવં જાવ થળિયકુમારા, પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! નો અંતો વાહિં, મળૂસાણં પુચ્છા, ગોયમા ! અંતો વિ વાહિં
પિ, વાણમંતરજોડ્ઠિસિયવેમાણિયાણં જહા નેરડયાણં, નેરડયાણં મંતે !
કિં દેસોહી સવ્વોહી ? ગોયમા ! દેસોહી નો સવ્વોહી, એવં જાવ થળિય
કુમારા, પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! દેસોહી નો
સવ્વોહી, મળૂસાણં પુચ્છા. ગોયમા ! દેસોહી વિ સવ્વોહી વિ, વાણ-

સંભવ છે, ઇસી કારણ ઉત્તરે સર્વ જઘન્ય અવધિ મી કદાચિત્ત હો સકતા છે ।
ઉપપાત કે પશ્ચાન્ન ઉત્તરે દેવભવ સમ્યન્ધી હી અવધિ હોતા છે । અતપ્પ કોઈ
દોષ નહીં આતા । કહા મી હૈ—'વૈમાનિક દેવો કો પૂર્વભવ સે સાથ આયા હુઆ
અંગુલ કે અસંખયાતવે આગ કો જાનને વાલા સર્વ જઘન્ય અવધિ ઉપપાત કે સમય
હી હોતા છે । ઉપપાત કે પશ્ચાન્ન દેવભવ સમ્યન્ધી અવધિ હો જાતા છે ॥સૂ. ૨॥

શકે છે ઉપપાતના પછી નેઓમા દેવભવ સંજઘી ૪ અવધિ થાય છે. તેથી જ કોઇ
દોષ નથી આવતો. કહ્યું પણ છે—'વૈમાનિક દેવોને પૂર્વભવથી સાથે આવેલ અંશુલના
અસંખ્યાતમા ભાગને જલુનાર સર્વ જઘન્ય અવધિ ઉપપાતના સમયે ૪ થાય છે, ઉપપાત
પછી દેવભવ સમ્યન્ધી અવધિ થઈ જાય છે. ॥સૂ. ૨॥

અવધિના ઉપરિતનગ્રૈવેયકદેવા જાનન્તિ પચ્યન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અનુત્તરોપપાતિકાઃ સહ
 ણં મંતે ! કેઽયં સ્વેતં ઓદિના જાણંતિ પાસંતિ ?’ હે મન્ત ! અનુત્તરોપપાતિકાઃ સહ
 દેવાઃ કિયન્ સ્ત્રેત્રમ્ અવધિના જાનન્તિ પચ્યન્તિ ? મગવાનાદ—‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ !
 સંમિન્નં લોકનાદીં ઓદિના જાણંતિ પરાતિ’ સંમિન્નાયુ—પરિપૂર્ણમપિ ચતુર્દશરજ્જ્વા
 ત્મિકાં લોકનાદીં અવધિના જાનન્તિ પચ્યન્તિ, અથ વૈમાનિકાના જઘન્યેન અઙ્ગુલ
 સંખ્યેયમાગપ્રમાણસ્ત્રેત્રકથનં નોચિત્ યતોઽઙ્ગુલસંખ્યેયમાગમાત્રેત્પરિમિતમ્યાત્રેઃ સર્વ-
 જઘન્યતયા તસ્ય ચાવધેઃ સર્વજઘન્યસ્ય તિર્યગ્મનુષ્યેષુ એ સમવો નાન્યત્ર, ઉક્તશ્ચ—‘ઉકૃષ્ટો
 મનુષ્યેષ્વેવ નાન્યેષુ, મનુષ્યતિર્યગ્યેનિકેષ્વેવ જઘન્યો નાન્યેષુ, ઝેગ્ગાં મધ્યમ એવેત
 વેદત્રોચ્યતે-સૌધર્માદિ દેવાનામુપપાતકાલે પારમધિરસ્યાપિ અદ્ધેઃ સમદેન કદા-
 ચિત્ સર્વજઘન્યસ્યાપિ તસ્ય સમવાત્, ઉપપાતાનન્તર પુનસ્તદ્ધ્ય જન્ય એવાવધિઃ સંભવતિ

ઉપર અપને વિમાનો તરુ ઉપરી ગ્રૈવેયકો કે અવધિજ્ઞાન સે જાનતે-દેખતે હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક દેવ અવધિજ્ઞાન સે જિતને ક્ષેત્ર
 કો જાનતે-દેખતે હૈ ।

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પરિપૂર્ણ લોકનાદી કો, જો ચૌદહ રાજૂ પ્રમાણ હૈ,
 અનુત્તરોપપાતિક દેવ જાનતે-દેખતે હૈ ।

કહા જા સકતા હૈ કિ વૈમાનિક દેવો કે અવધિજ્ઞાન કા જઘન્ય વિષય
 પ્રમાણ અંગુલ કા અસંખ્યાતર્વા ભાગ કહના ઉચિત નહીં હૈ, કયો નિ અંગુલ કે
 અસંખ્યાતર્વ ભાગ કો જાનને યાલા અવધિ જઘન્ય અવધિ હૈ, ઔર જઘન્ય
 અવધિ તિર્યચો ઔર મનુષ્યો મેં હી પાયા જાતા હૈ । તિર્યચો ઔર મનુષ્યો કે
 અતિરિક્ત શેષ જીવો મેં તો મધ્યમ અવધિ હી હોતા હૈ । હમકા સમાધાન યહ
 હૈ કિ સૌધર્મ આદિ દેવો મેં ઉપપાત કે સમય પૂર્વભવ સમ્યન્ધી અવધિજ્ઞાન કા

ઉપર પો પાના વિમાનો સુધી ઉપરી ગ્રૈવેયકોના દેવ અવધિજ્ઞાનથી જાણી-દેખી શકે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અનુત્તરોપપાતિક દેવ અવધિજ્ઞાનથી કેટલા ક્ષેત્રને
 જાણે-દેખે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! પરિપૂર્ણ લોકનાદીને કે જે ચૌદ રાજૂ પ્રમાણ છે,
 અનુત્તરોપપાતિક દેવ જાણે દેખે છે

કહી શકાય છે કે, વૈમાનિક દેવોના અવધિજ્ઞાનનો જઘન્ય વિષય પ્રમાણ અંગુલનો
 અસંખ્યાતર્વ ભાગ કહેવો ઉચિત નથી, કેમકે આગલના અસંખ્યાતર્વ ભાગને જાણ-
 નાર અવધિ જઘન્ય અવધિ છે અને જઘન્ય અવધિ તિર્યચો મનુષ્યોમા જ મળે છે
 તિર્યચો અને મનુષ્યો સિવાય શેષ જીવોમા તો મધ્યમ અવધિ જ હોય છે

એનું સમાધાન આ છે કે—સૌધર્મ આદિ દેવોમા ઉપપાતના સમયે પૂર્વભવ સમ્યન્ધી
 અવધિજ્ઞાનના સંભવ છે, એ કારણે તેમનામા સર્વ જઘન્ય અવધિ પણ કહાચિત થય

इति न कोऽपि दोषः, उक्तञ्च - 'वैमाणियाणमंगुलभागममंगं जघण्यो द्रोड । उववाए पर-
मविओ तवभवजो द्रोड तो पच्छा ॥ १ ॥ वैमानिकाना मदंगुलभागममंगं जघण्यतो भवति ।
उपपातः पारमविकस्तदभवजो भवति तत्पश्चात् । १ ॥ सू० २॥

॥ સંસ્થાનદ્વાર વક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—નેરઙ્યાણં મંતે ! ઓહી કિં સંઠિએ પળળત્તે ? ગોયમા !
તપ્પાગારસંઠિએ પળળત્તે, અસુરકુમારાણં પુચ્છા, ગોયમા । પલ્લગસંઠિએ,
એવં જાવ થળિયકુમારાણં, પંચિદિયતિરિક્ખજોળિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ।
ળાળામંઠાણસંઠિએ, એવ મળૂસાણ વિ, વાળમંતરાણં પુચ્છા, ગોયમા ।
પલ્લહગસંઠિએ, જોડ્ડસિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! ફલ્લરિસંઠાણસંઠિએ પળળત્તે,
સોહમ્મગદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા ! ઉદ્ડુમુયંગાગારસંઠિએ પળળત્તે, એવં
જાવ અચ્ચુયદેવાણં, ગેવેજ્જગદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા ! પુપ્પચંગેરીસંઠિએ
પળળત્તે, અણુત્તરોવવાઙ્યાણં પુચ્છા, ગોયમા । જવનાલિયા સંઠિએ ઓહી-
પળળત્તે, નેરઙ્યાણં મંતે ! ઓહિસ્સ કિં અંતો વાહિં ? ગોયમા ! અંતો
નો વાહિં, એવં જાવ થળિયકુમારા, પંચિદિયતિરિક્ખજોળિયાણં પુચ્છા,
ગોયમા ! નો અંતો વાહિં, મળૂસાણં પુચ્છા, ગોયમા । અંતો વિ વાહિં
પિ, વાળમંતરજોડ્ડસિયવેમાળિયાણં જહા નેરઙ્યાણં, નેરઙ્યાણં મંતે !
કિં દેસોહી સવ્વોહી ? ગોયમા । દેસોહી નો સવ્વોહી, એવં જાવ થળિય
કુમારા, પંચિદિયતિરિક્ખજોળિયાણં પુચ્છા, ગોયમા ! દેસોહી નો
સવ્વોહી, મળૂસાણં પુચ્છા, ગોયમા ! દેસોહી વિ સવ્વોહી વિ, વાળ-

સંમવ હૈ, इसी कारण उनमें सर्व जघन्य अवधि भी कदाचित् हो सकता है ।
उपपात के पश्चात् उनमें देवभव सम्बन्धी ही अवधि होता है । अतएव कोई
दोष नहीं आता । कहा भी है- 'वैमानिक देवो को पूर्वभव से साथ आया हुआ
अंगुल के असंख्यातवै भाग को जानने वाला सर्व जघन्य अवधि उपपात के समय
ही होता है । उपपात के पश्चात् देवभव सम्बन्धी अवधि हो जाना है ॥ सू० २॥

શકે છે ઉપપત્તના પછી તેઓમા દેવભવ સમ્બન્ધી જ અવધિ થાય છે. તેથી જ કોઈ
દોષ નથી આવતો. કહ્યું પણ છે- 'વૈમાનિક દેવોને પૂર્વભવથી સાથે આવેલ અશુદ્ધતા
અસંખ્યાતમા ભાગને જાણનાર સર્વ જઘન્ય અવધિ ઉપપાતના સમયે જ થાય છે, ઉપપાત
પછી દેવભવ સમ્બન્ધી અવધિ થઈ જાય છે. ॥સૂ. ૨॥

मंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं, नेरइयाणं भंते ! ओही किं आणुगामिए अणाणुगामिए बहुमाणए हीयमाणए पडिवाई अप्पडिवाई अवट्टिए अणवट्टिए ? गोयमा ! आणुगामिए नो अणाणुगामिए नो बहुमाणए नो हीयमाणए नो पडिवाई अप्पडिवाई अवट्टिए नो अणवट्टिए, एवं जाव थणियकुसागणं, पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! आणुगामिए वि जाव अणवट्टिए वि, एवं मणूमाण वि, वाणमंतरजोइसियवेमाणियाणं जहा नेरइयाणं ॥सू० ३॥

पणवणाए ओहिपदं समत्तं ॥ ३॥

छाया-नैरयिकाणां भदन्त ! अवधिः किं संस्थितः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! तप्राकारसंस्थितः प्रज्ञप्तः, असुरकुमाराणां पुच्छा, गौतम ! पल्लकसंस्थितः, एवं यावत्-स्तनितकुमारानाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्दोनिकानां पुच्छा, गौतम ! नानासंस्थानसंस्थितः, एव मनुष्याणामपि, वानव्यन्तराणां पुच्छा, गौतम ! पटहसंस्थानसंस्थितः, ज्योतिष्काणां पुच्छा ? गौतम ? सल्लरी

संस्थान द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ-(नेरइयाणं भंते ! ओही किं संठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! नारको का अवधि किस आकार वाला कहा है ? (गोयमा ! तप्पागारसंठिए पणत्ते) हे गौतम ! तप के आकार का कहा है (असुरकुमाराणं पुच्छा ?) असुरकुमारों सम्बन्धी पुच्छा ? (गोयमा ! पल्लगसंठिए) हे गौतम ! पल्लक के आकार का होता है (एवं जाव थणियकुमाराणं) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमारों का (पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) पचेन्द्रियतिर्यगो सम्बन्धी पुच्छा ? (गोयमा ! णाणासंठाणसंठिए) हे गौतम ! अनेक आकारों का (एवं मणूसाण वि) इसी प्रकार मनुष्यों का भी (वाणमंतराणं पुच्छा ?) वानव्यन्तरो सम्बन्धी पुच्छा ? (गोयमा ! पटहगसंठिए) हे गौतम ! पटहके आकार का (जोइसियाणं

संस्थान द्वार वक्तव्यता

शब्दार्थ - (नेरइयाणं भंते ! ओही किं संठिए पणत्ते ?) हे भगवन् ! नारको का अवधि केवा आकारवाणा कहा है ? (गोयमा ! तप्पागारसंठिए पणत्ते) हे गौतम ! तपना आकारना कहा है (असुरकुमाराणं पुच्छा ?) असुरकुमारों सम्बन्धी पुच्छा ? (गोयमा ! पल्लगसंठिए) हे गौतम ! पल्लकना आकारना कहा है (एवं जाव थणियकुमाराणं) ओ न प्रकारे यावत् स्तनितकुमारानां (पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा ?) पचेन्द्रियतिर्यगो सम्बन्धी पुच्छा (गोयमा णाणासंठाणसंठिए) हे गौतम ! अनेक आकाराना (एवं मणूसाण वि) ओ न प्रकारे मणूसाण (वाणमंतराणं पुच्छा ?) वानव्यन्तरो सम्बन्धी पुच्छा ? (गोयमा !

સંસ્થાનસંસ્થિતઃ પ્રવ્રજ્ઞઃ, સૌધર્મકદેવાના પૃચ્છા, ગૌતમ ! ઋગ્વેદદ્વાકાગમસ્થિતઃ પ્રવ્રજ્ઞઃ, એવં યાવદ્ અચ્ચુતદેવાનામ્, ઐવેયકદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! પુષ્પવન્ગેરીમંસ્થિતઃ પ્રવ્રજ્ઞઃ, અનુત્તરૌપપાતિકાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! જવનાલ્લકસંસ્થાનસંસ્થિતોઽવધિઃ પ્રવ્રજ્ઞઃ, નૈરગ્યિકાણાં મદન્ત । અવથેઃ કિમ્ અન્તઃ, વહિ ? ગૌતમ ! અન્તો નો વહિઃ, એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારાઃ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાના પૃચ્છા, ગૌતમ ! નો અન્તો, વહિઃ, મનુષ્યાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ !

પુચ્છા ?) જ્યોતિષ્કોં સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! બ્રહ્મરિસંઠાગસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! જ્ઞાલર કે આકાર કા કહા ગયા હે (સોહમ્મગદેવાણં પુચ્છા ?) સૌધર્મ દેવોં સંબંધી પ્રવ્રજ્ઞ ? (ગોયમા ! હ્રદ્દમુયંગાકારસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ઈદ્દ મદંગ કે આકાર કા કહા હૈ (એવં જાવ અચ્ચુયદેવાણં) હસી પ્રકાર અચ્ચુત દેવોં તક કા (ગેવેજ્જગદેવાણં પુચ્છા) ઐવેયક દેવોં સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! પુષ્પવન્ગેરિસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે) ફૂલોં કી વંગેરી કે આકાર કા કહા હૈ (અનુત્તરોવ-વાહ્યાણં પુચ્છા ?) અનુત્તરૌપપાતિ કોં સંબંધી પ્રવ્રજ્ઞ (ગોયમા ! જવનાલિયા સંઠિપ્પ ઓહી પ્પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! યવનાલિકા કે આકાર કા અવધિ કહા ગયા હૈ ।

(નૈરઙ્ગ્યાણં મંતે ! ઓહિસ્સ કિં અંતો વાહિં ?) હે ભગવન્ ! નારક અવધિ જ્ઞાન કે અન્દર હોતે હૈ યા વાહર ? (ગોયમા ! અંતો, ન વાહિં) હે ગૌતમ ! અન્દર, વાહર નહીં (એવં જાવ થણિયકુમારા) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર (પંચિદિતિરિક્ખ જોણિયાણં પુચ્છા ?) પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોં સંબંધી પ્રવ્રજ્ઞ ? (ગોયમા ! નો અંતો, વાહિં) હે ગૌતમ ! અન્દર નહીં, વાહર (મણૂસાણં પુચ્છા ?) મનુષ્યોં

પહ્લગ સઠિપ્પ) હે ગૌતમ ! પહ્લના આકારના (જોહસિયાણ પુચ્છા ?) ન્યોતિષ્કોં સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! બ્રહ્મરિસંઠાગસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! ગાહરના આકારના કહા છે.

(સોહમ્મગદેવાણં પુચ્છા ?) સૌધર્મ દેવો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! હ્રદ્દમુયંગા-કારસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! હ્રદ્દ મુયંગા આકારના કહા છે (એવં જાવ અચ્ચુય દેવાણ) એ જ પ્રકારે અચ્ચુત દેવો મુધીના.

(ગેવેજ્જગદેવાણ પુચ્છા ?) ઐવેયક દેવો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! પુષ્પવન્ગેરીસંઠિપ્પ પ્પણ્ણત્તે) ફૂલોની થંગેરીના આકારના કહા છે (અનુત્તરોવવાહ્યાણ પુચ્છા) અનુત્તરૌપપાતિક સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! જવનાલિયાસંઠિપ્પ ઓહી પ્પણ્ણત્તે) હે ગૌતમ ! યવનાલિકાના આકારની અવધિ કહેત છે

(નૈરઙ્ગ્યાણ મંતે ! ઓહિસ્સ કિં અંતો વાહિં ?) હે ભગવન્ ! નારક અવધિજ્ઞાનની અન્દર હોય છે અગર બહાર ? (ગોયમા ! અંતો, ન વાહિં) હે ગૌતમ ! અન્દર બહાર નહીં (એવં જાવ થણિયકુમારા) એ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર

(પંચિદિતિરિક્ખજોણિયાણ પુચ્છા) પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! નો અંતો વાહિં) હે ગૌતમ ! અન્દર નહીં બહાર (મણૂસાણ પુચ્છા ?) મનુષ્યો સમ્બન્ધી

અન્તોઽપિ ઘઘિરપિ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા નૈરયિકાણામ્, નૈ યિકાણાં મદન્ત ! કિં દેશાવધિઃ સર્વાવધિઃ ? ગૌતમ ! દેશાવધિઃ, નો સર્વાવધિઃ, એવ થા ત્ સ્તનિત-કુમારાઃ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યયોનિકાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! દેશાવધિઃ, નો સર્વાવધિઃ મનુષ્યાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! દેશાવધિરપિ સર્વાવધિરપિ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા નૈરયિકાણામ્, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! અવધિઃ કિમ્ આનુગામિકઃ, અનાનુગામિકઃ, વર્ધમાનકઃ, હીયમાનકઃ, પ્રતિપાતી, અતિપાતી, અવસ્થિતઃ, અનવસ્થિતઃ ? ગૌતમ ! આનુગામિકઃ, નો અનાનુગામિકઃ

સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અંતો વિ, બાહિં વિ) હે ગૌતમ ! અન્દર ખી, બાહર ખી (વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા નેરહ્યાણં) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિકોં કા કથન નારકોં કે સમાન ।

(નેરહ્યાણં મંતે ! કિં દેસોહી, સવ્વોહી ?) નારકોં કે હે ભગવન્ ! દેશાવધિ હોતા હૈ યા સર્વાવધિ ? (ગોયમા ! દેસોહી, નો સવ્વોહી) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ હોતા હૈ, સર્વાવધિ નહીં (એવં જાવ થણિયકુમારા) હસી પ્રકાર યાવત્ સ્તનિતકુમાર (પંચિદિયતિરિક્સજોણિયાણં પુચ્છા ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યવોં સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! દેસોહી, નો સવ્વોહી) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ હોતા હૈ સર્વાવધિ નહીં (મળૂસાણં પુચ્છા) મનુષ્યોં સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા દેસોહી વિ સવ્વોહી વિ) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ ખી, સર્વાવધિ ખી (વાળમંતર જોહસિય વેમાણિયાણં જહા નેરહ્યાણં) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં કા કથન નારકોં કે સમાન ।

(નેરહ્યાણં મંતે । ઓહી કિં આણુગામિય, અણાણુગામિય, વહ્દમાણય, હીયમાણય, પહ્ધિવાઈ, અપ્પહ્ધિવાઈ, અવહ્ધિય, અણવહ્ધિય ?) હે ભગવન્ ! નારકોં કા અવધિજ્ઞાન કથા આનુગામિક, અનાનુગામિક, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી

પ્રશ્ન (ગોયમા ! અતો વિ, બાહિ વિ) હે ગૌતમ ! અન્દર પથ્થ, બહાર પથ્થ (વાળમંતર જોહસિયવેમાણિયાણં, જહા નેરહ્યાણ) વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકોં કથન નારકોં સમાન.

(નેરહ્યાણ મંતે ! કિં દેસોહી, સવ્વોહી ?) નારકોં હે ભગવન્ ! શુ દેશાવધિ હોય છે અગર સર્વાવધિ (ગોયમા ! દેસોહી, ન સવ્વોહી) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ હોય છે, સર્વાવધિ નથી હોતી (એવં જાવ થણિયકુમારા) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમાર (એવં પંચિદિય તિરિક્સજોણિયાણ પુચ્છા) પંચેન્દ્રિય તિર્યવોં સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! દેસોહી, નો સવ્વોહી) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ હોય છે, સર્વાવધિ નહીં (મળૂસાણ પુચ્છા ?) મનુષ્યોં સંબંધી પૃચ્છા (ગોયમા ! દેસોહી, વિ સવ્વોહી વિ) હે ગૌતમ ! દેશાવધિ પથ્થ, સર્વાવધિ પથ્થ, (વાળમંતર જોહસિયવેમાણિયાણ જહા નેરહ્યાણ) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોં કથન નારકોં સમાન

(નેરહ્યાણ મંતે ! ઓહી કિં આણુગામિય, અણાણુગામિય, વહ્દમાણય, હીયમાણય, પહ્ધિવાઈ, અપ્પહ્ધિવાઈ અવહ્ધિય, અણવહ્ધિય ?) હે ભગવન્ ! નારકોં અવધિજ્ઞાન શુ આનુગામિક, અનાનુ-

નો વર્દમાનકઃ, નો હીયમાનકઃ, નો પ્રતિપાતી, અપ્રતિપાતી, અવસ્થિતઃ, નો અનવસ્થિતઃ, एवं यावत् स्तनितकुमारणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकानां पृच्छा, गौतम ! आनुगामिकोऽपि यावद् अनवस्थितोऽपि, एवं मनुष्याणामपि, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरगिकाणाम् । प्रज्ञापनायाम् अधिपदं समाप्तम् ॥ ३३ ॥ सू० ३ ॥

ટીકા-અયાવવેસ્તુતીયં સ્થાનદ્વારમધિકૃ-ય પ્રહરયિતુમાહ-‘નેરડયાણં મંતે । ઓટો કિં સંઠિષ્ પળ્લતે ?’ હે મદન્ત ! નૈરથિકાણામ્ અધિઃ-અરગિજ્ઞાન કિં સંસ્થિતઃ-કિમાકારઃ

અથવા અપ્રોતપાતી અવસ્થિત અથવા અનવસ્થિત હોતા હૈં ? (ગોયમા ! આણુ ગામિષ, ણો અણાણુગામિષ) હે ગૌતમ ! આનુગામિક હોતા હૈં, અનાનુગામિક નહીં (નો વદ્ધમાણષ, નો હીયમાણષ) ન વર્દમાન, ન હીયમાન હોતા હૈં (નો પહિવાઈ, અપહિવાઈ) પ્રતિપાતી નહીં, અપ્રતિપાતી હોતા હૈં (અવદ્વિષ, નો અણ-વદ્વિષ) અવસ્થિત હોતા હૈં, અનવાસ્થિત નહીં હોના (અવં જાવ ધણિયકુમારાણં) હંસી પ્રકાર સ્તનિતકુમારોં તક (પંચિદિયતિરિસ્વજોણિયાણં પુચ્છા ?) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોં સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! આણુગામિષ વિ જાવ અણવદ્વિષ વિ) હે ગૌતમ ! આનુગામિક ધી યાવત્ અવસ્થિત ધી હોતા હૈં (અવં મણુસાણ વિ) હમી પ્રકાર મનુષ્યોં કા ધી (વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા નેરહયાણં) વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કા નારકોં કે સમાન ॥સૂ.૩॥

અવધિપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-અવ અવધિ સંબંધી તીસરે દ્વાર કો લેકર પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-
ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોં કા અવધિ કિસ આકાર કા કહા હૈ ?

ગામિક, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી અથવા અપ્રતિપાતી અવસ્થિત કે અનવસ્થિત હોય છે ? (ગોયમા ! આણુગામિષ, નો અણાણુગામિષ) હે ગૌતમ ! આનુગામિક હોય છે, અનાનુગામિક નહીં (નો વદ્ધમાણષ, નો હીયમાણષ) ન વર્ધમાન, ન હીયમાન હોય છે (નો પહિવાઈ, અપહિવાઈ) પ્રતિપાતી નહીં, અપ્રતિપાતી હોય છે (અવદ્વિષ, નો અણવદ્વિષ) અવસ્થિત હોય છે, અનવસ્થિત નથી હોતુ

(અવં જાવ ધણિયકુમારાણ) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિતકુમારો સુધી (પંચિદિય-તિરિસ્વજોણિયાણ પુચ્છા) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો સમ્બન્ધો પ્રશ્ન (ગોયમા ! આણુગામિષ વિ જાવ અણવદ્વિષ વિ) આનુગામિક પણ યાવત્ અવસ્થિત પણ હોય છે (અવં મણુસાણ વિ) એ જ પ્રકારે મનુષ્યોના પણ (વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયાણં જહા નેરહયાણ) વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો, અને વૈમાનિકોના નારકોની સમાન ॥સૂ.૩॥

અવધિ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ —હવે અવધિ સમ્બન્ધી ત્રીજા દ્વારને લઈને પ્રશ્નપૂા કરાય છે
શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોના અવધિ કેવા આકારના કહ્યા છે ?

પૃચ્છા, મગધાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જાણારાંઠાણમંઠિર પળગ્ગે’ નાનામંસ્થાનં નિચિત:-
અનેકાકારસંસ્થિત: પચ્છેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનમવધિ: પ્રજ્ઞસ’, તથા સ્વયંભૂરમણોદર્શો મત્સ્યા:
નાનાસંસ્થાનસંસ્થિતા ભવન્તિ, ‘એવં મણુસાણિ’ એવમ્-પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકાનામિવ
મનુષ્યાણામપિ અવધિ: નાના સંસ્થાનસંસ્થિત: પ્રજ્ઞસ; તત્રાપિ સ્વયંભૂરમણોદર્શો મત્સ્યાનાં
વલયાકારં સંસ્થાનં પ્રતિષિદ્ધં કિન્તુ તિર્યગ્ચોનિકમનુષ્યાવધેર્વલયાકારમપિ સંસ્થાનં સંમ-
વતિ, ઉક્તશ્ચ-‘જાણાગારો તિરિયમણુણ્ણ મચ્છા સયમ્ભૂરમણેવ । તત્ત વલ્લય નિસિદ્ધ તસ્સ
પુણ તયપિ હોજ્ઞાહિ ॥૧॥’ નાનાકારસ્તિર્યમનુષ્યેપુ મામ્યા: સયમ્ભૂરમણેષ્વિવ । તત્ર
વલ્લયં નિષિદ્ધં તસ્ય પુનસ્તદપિ ભવેત્ ॥૧॥ ડનિ, ‘વાળમંતરાણં પુચ્છા’ વાનઘ્યન્તરાણાં કિં
સંસ્થાનસંસ્થિતોઽવધિ: પ્રજ્ઞસ: ? ઇતિ પૃચ્છા, મગધાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પહહ

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોનિકો કા અવધિ કિસ આકાર
કા કહા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો કા અવધિ અનેક આકારો કા હોતા
હૈ, જૈસે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર મેં મત્સ્ય નાના આકાર કૈ હોતૈ હેં ।

પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચો કૈ અવધિ કૈ સમાન મનુષ્યો કા અવધિ મી અનેક
આકારો કા હોતા હૈ । સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર મેં મત્સ્યો કૈ વલયાકાર કા અભાવ
કહા ગયા હૈ, અર્થાત્ત વહાં સમી આકારો કૈ મત્સ્ય હોતૈ હેં પરન્તુ વલયાકાર
નહીં હોતૈ, કિન્તુ તિર્યગ્ચો ઓર મનુષ્યો કા અવધિ વલય કૈ આકાર કા મી
હોતા હૈ । કહા મી હૈ-તિર્યગ્ચો ઓર મનુષ્યો મેં નાના આકાર કા અવધિ કહા
ગયા હૈ, જૈસે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર મેં નાના આકાર કૈ મત્સ્ય હોતૈ હેં । સ્વયંભૂર-
મણ સમુદ્ર મેં વલયાકાર મત્સ્યો કા નિષેધ કિયા ગયા હૈ કિન્તુ તિર્યગ્ચો ઓર
મનુષ્યો કા અવધિ વલયાકાર મી હોતા હૈ ॥૧॥

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાનઘ્યન્તર દેવો કા અવધિ કિસ આકાર કા

જેવા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમા મત્સ્ય નાના આકારના હોય છે

પચ્છેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોના અવધિની સમાન મનુષ્યોના અવધિ પણ અનેક આકારના
હોય છે. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમા મત્સ્યોને વલયાકારનો અભાવ કહ્યો છે. અર્થાત્ત ત્યા બધા
આકારોના મત્સ્ય હોય છે પરન્તુ વલયાકાર નથી હોતા, પણ તિર્યગ્ચો અને મનુષ્યોના
અવધિવલયના આકારના પણ હોય છે.

કહ્યું પણ છે જેવા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમા નાના આકારના મત્સ્ય હોય છે સ્વયં-
ભૂરમણ સમુદ્રમા વલયાકાર મત્સ્યોનો નિષેધ કરેલ છે. પણ તિર્યગ્ચો અને મનુષ્યના
અવધિ વલયાકાર પણ હોય છે ॥ ૧ ॥

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાનઘ્યન્તર દેવોના અવધિ કેવા આકારના હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પહહ (હાલ)ના આકારના હોય છે, પહહ એક પ્રકારનું

ગસંઠાણસંઠિં પળ્લત્તે' પટહસંસ્થાનસંસ્થિતઃ—પટહસ્તાવદ્ વાઘવિશેષઃ કિંચિદાયત ઉપર્ય-
ધશ્ચ સમપ્રમાણ સ્તદાકારેણ સંસ્થિતઃ પટહસંસ્થાનસંસ્થિતઃ વાનવ્યન્તરાણામવધિઃ પ્રજ્ઞસઃ,
'જોહસિયાણં પુચ્છા' જ્યોતિષ્કાણામવધિઃ કિં સંસ્થાનસંસ્થિતઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગ-
વાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'શ્લલ્લરી સંઠાણસંઠિં પળ્લત્તે' શ્લલ્લરી સંસ્થાનસંસ્થિતઃ—
શ્લલ્લરી તાવત્ ચર્માવનદ્વિસ્તીર્ણ ઘલયાકારા વાઘવિશેષરૂપા તદાકારેણ સંસ્થિતો જ્યો-
તિષ્કાણામવધિઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'સોહમ્મગદેશાણં પુચ્છા' સૌધર્મકદેવાનામવધિઃ કિં સંસ્થાનસંસ્થિતઃ
પ્રજ્ઞસઃ ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ઉદ્દુમ્યંગાગારસંઠિં પળ્લત્તે'
ઊર્ધ્વમૃદંગાકારસંસ્થિતઃ સૌધર્મદેવાનામવધિઃ પ્રજ્ઞસઃ, 'એવં જાવ અચ્ચયરોવાણ' એવમ્—
સૌધર્મદેવાનામિવ યાવત્—ઈશાનસનત્કુમારમાહેન્દ્રવ્રહ્મલોકલાન્તકમહાશુકસદસ્રારાનતપ્રાણતાર-
ણાચ્ચુતદેવાનામપિ અવધિર્મૃદંગસંસ્થાનસંસ્થિતઃ પ્રજ્ઞસઃ, મૃદંગશ્ચ વાઘવિશેષોઽથસ્તાદ્

કહા ગયા હૈં ?

ભગવાન્ હે ગૌતમ ! પટહ (ઢોલ) કે આકાર કા હોતા હૈં । પટહ એક પ્રકાર
કા ષાજા હૈં જો કિંચિત્ લમ્બા હોતા હૈં ઓર ઊપર-નીચે સમપ્રમાણ વાલા હોતા હૈં !

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવો કે અવધિ કા કેસા આકાર
કહા ગયા હૈં ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! શ્લલ્લરી કે આકાર કા અવધિ જ્યોતિષ્ક દેવો કા હોતા
હૈં શ્લલ્લરી બી એક પ્રકાર કા વાઘ હૈં જો ગોલાકાર હોતા હૈં ઓર જિસે ડફલી
બી કહતે હૈં !

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સૌધર્મદેવો કા અવધિ કિસ આકાર કા કહા
ગયા હૈં ?

ભગવાન્-ગૌતમ ! સૌધર્મદેવો કા અવધિ ઊર્ધ્વમૃદંગ કે આકાર કા હોતા હૈં ।

હસી પ્રકાર ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, વ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહા ક્ર,
સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્ચુત દેવો કા અવધિ બી મૃદંગ કે હી

વાણ ત છે, જે ઠાઈક લાણુ હોય છે અને ઉપર નીચે સપ્રમાણ હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! જ્યોતિષ્ક દેવોના અવધિ કેવા આકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! શ્લલ્લરીના આકારના અવધિ જ્યોતિષ્ક દેવોના હોય છે
શ્લલ્લરી એક પ્રકારનું વાઘ છે, જે ગોળાકાર હોય છે અને જેને ડફલી પણ કહે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સૌધર્મ દેવોના અવધિ કેવા આકારના કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સૌધર્મ દેવોના અવધિ ઊર્ધ્વમૃદંગના આકારના હોય છે

એ જ પ્રકારે ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, વ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર,
આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્ચુત દેવોના અવધિ પણ મૃદંગના જ આકારના હોય છે.

વિસ્તીર્ણ ઉપરિ ચ સંક્ષિપ્તઃ પ્રસિદ્ધ એવેતિ, 'ગ્રેવેયકદેવાણં પુચ્છા' ગ્રેવેયકદેવાનામવધિઃ
 કિં સંસ્થાનસંસ્થિતઃ પ્રજ્ઞસઃ ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गौतम !' हे गौतम ! 'पुष्पचंगेरी
 संठिण् पण्णत्ते' पुष्पचङ्गेरीसंस्थानसंस्थितः-सूत्रग्रन्थितपुष्पसंश्लिष्यारूप चङ्गेरीसंस्थान-
 संस्थितो ग्रैवेयकदेवानामवधिः प्रज्ञसः, 'अणुत्तरोववाडयाणं पृच्छा' अनुत्तरौपपातिकानां
 देवानामवधिः किं संस्थानसंस्थितः प्रज्ञसः ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गौतम !' हे
 गौतम ! 'जवनालिया संठिण् ओही पण्णत्ते' जवनालकसंस्थानसंस्थितः-कन्याचोलका-
 परनाम जवनालक संस्थानसंस्थितोऽनुत्तरौपपातिकदेवानामवधिः प्रज्ञसः, एतेन चावधेः
 संस्थानप्रतिपादनेन भवनपति वानव्यन्तराणामूर्ध्वं प्रभूतोऽवधि वंमानिकानामधो ज्योतिष्क
 आकार का होता है । मृदंग एक प्रकार का वाद्य है जो नीचे विस्तीर्ण और
 ऊपर संक्षिप्त होता है और जो लोकमें प्रसिद्ध है ।

गौतमस्वामी-भगवन् ! ग्रैवेयक देवो का अवधि किम आकार का कहा
 गया है ?

भगवान्-हे गौतम ! पुष्पो की चंगेरी के आकार का होता है, अर्थात् मृत
 से गूथे हुए पुष्पो की शिखा युक्त चंगेरी का जो आकार होता है, वही ग्रैवेयक-
 देवो के अवधिज्ञान का भी आकार होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! अनुत्तरौपपातिक देवो के अवधिज्ञान का कैसा
 आकार होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! अनुत्तरौपपातिक देवो के अवधिज्ञान का आकार जब
 नालक के आकार जैसा होता है । जवनालक का अर्थ है कन्या चोलक ।

अवधि के इस आकार निरूपण से फलित होता हैं कि भवनपतियों और
 वानव्यन्तरो का अवधि ऊपर की ओर अधिक होता हैं, वैमानिकों का नीचे की

મૃદંગ એક પ્રકારનું વાદ્ય છે જે નીચે વિસ્તીર્ણ અને ઉપર સંક્ષિપ્ત હોય છે અને જે
 લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ગ્રેવયક દેવાના અવધિ કેવા આકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પુષ્પોની ચંગેરીના આકારના હોય છે અર્થાત્ મૃતરથી
 ગૂથેલા પુષ્પોની શિખા યુક્ત ચંગેરીના આકારના હોય છે, તે જ ગ્રેવેયક દેવાના અવધિ
 જ્ઞાનને પણ આકાર હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવાના અવધિજ્ઞાનને આકાર
 કેવો હોય છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનુત્તરૌપપાતિક દેવાના અવધિજ્ઞાનને આકાર જવના-
 લકના આકાર જેવો હોય છે જવનાલકનો અર્થ છે-કન્યાચોળી.

અવધિના આકાર નિરૂપણથી દર્શિત થાય છે કે ભવનપતિયો અને વાનવ્યન્તરોના

નૈરયિકાણાં તિર્યગ્ વિચિત્ર મનુષ્યતિર્યગ્યોનિકાગમિતિ ફલિતમ્, ઉક્તશ્ચ-‘ભવણવદ્ વળય-
રાણં ઉહુંં बहुगो अहोय सेमाणं । नारगजोइसियाणं तिरियं ओरालिओ चित्तो ॥१॥’
ભવનપતિ વ્યન્તરાણામ્ ઊર્ધ્વે बहुकोऽधश्च शेषाणाम् । नारकज्योतिष्काणा तिर्यग् औदा-
રિકश्चित्रः ॥१॥ इति. ચતુર્થમન્તર્દ્વારમાહ-‘નૈરઙ્યા ણં મંતે ! ઓહિસ્સ કિં અંતો વાહિ
હોતિ ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સહુ કિમ્ અવધેઃ-અવધિજ્ઞાનસ્ય અન્તઃ-મધ્યવર્તિનો ભવન્તિ ?
કિં વા બહિર્વર્તિનો ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અંતો નો વાહિ’ નૈરયિકા
અવધિજ્ઞાનસ્ય અન્તઃ-મધ્યવર્તિન એવ ભવન્તિ ન વહિર્વર્તિનો ભવન્તિ, તથા ભવસ્વાભાવ્યાત્
તેષાં સર્વત્રઃ પ્રકાશિ સ્વ સમ્બદ્યાવધયો ભવન્તિ ન પુનઃ સ્પર્દ્ધકાવધયો વિચ્છિન્ના વધયો વા
ઓર અધિક હોતા હૈ, જ્યોતિષ્કોં ઓર નારકોં કા તિહાં ઓર મનુષ્યોં તથા
તિર્યંચોં કા વિવિધ પ્રકાર કા હોતા હૈ । કહા ખી હૈ-“ભવનપતિયોં ઓર વ્યન્તરોં
કા ઉપર કી ઓર ચહુત હોતા હૈં, શેષ અર્થાત્ વૈમાનિકોં કા નીચે કી ઓર
અધિક હોતા હૈ, નારકોં એવં જ્યોતિષ્કોં કા તિહીં ઓર અધિક હોતા હૈ તથા
ઔદારિકશાગેર વાલોં કા અર્થાત્ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોં એવં મનુષ્યોં કા વિચિત્ર-
વિવિધ આકાર કા હોતા હૈં”

અથ ચૌથા અન્તર્દ્વાર કહતે હૈં:-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ પયા અવધિ કે અન્દર અર્થાત્ મધ્ય
મેં હોતે હૈં અથવા બાહર હોતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ અવધિ કે મધ્ય મેં હી રહને વાલે હોતે હૈં,
બહિર્વર્તી નહીં હોતે ક્યોંકિં ડનકે મધ્ય કા એસા હી સ્વભાવ હૈં । ડનકા અવધિ
સમી ઓર કે ક્ષેત્ર કો પ્રકાશિત કરતા હૈં, અતએવ વે ડસ અવધિ કે મધ્ય મેં હી

અવધિ ઉપરની તરફ અધિક હોય છે, વૈમાનિકોના નીચેની તરફ અધિક હોય છે,
જ્યોતિષ્કો અને નારકોના તિરછા અને મનુષ્યો તથા તિર્યંચોના વિવિધ પ્રકારના હોય છે.

કહ્યું પણ છે-‘ ભવનપતિયો અને વાનવ્યન્તરોના ઉપરની તરફ ધણા હોય છે, શેષ
અર્થાત્ વૈમાનિકોના નીચેની તરફ અધિક હોય છે, નારકોના તેમજ જ્યોતિષ્કોના તિરછા
બાજુ અધિક હોય છે તથા ઔદારિક શરીરવાળાઓ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના તેમજ
મનુષ્યોના વિચિત્ર-વિવિધ આકારના હોય છે.

હવે ચોથું અન્તરદ્વાર કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! નારક જીવ અવધિની અંદર અર્થાત્ મધ્યમાં હોય
છે કે બહાર હોય છે.

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક જીવ અવધિની મધ્યમાં જ રહેનારા હોય છે,
બહિર્વર્તી નથી હોતા કેમકે તેમના ભવનો એવો જ સ્વભાવ છે તેમના અવધિ બધી
બાજુના ક્ષેત્રોને પ્રકાશિત કરે છે તેથી જ તેઓ તે અવધિના મધ્યમાં જ હોય છે, તેઓ

भवन्ति, 'एवं जाव धणियकुमारा' एवम्-नैरयिका इव यावत्-अमुरकुमारनागकुमारसुवर्ण-
कुमाराग्निकुमारविद्युत्कुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिवकुमारवायुकुमारस्तनितकुमारा अपि अवधे-
मध्यवर्तिनो भवन्ति नो बहिर्वर्तिनो भवन्ति 'पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिगणायणं पुच्छा' पञ्चेन्द्रिय
तिर्यग्योनिकाः खलु किं अवधेर्मध्यवर्तिनः किं वा बहिर्वर्तिनः इति पुच्छा भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! 'नो अंगो बहि' पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिका अवधेर्नो भन्तः-मध्य-
वर्तिनो भवन्ति अपितु बहिर्वर्तिनो भवन्ति, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां तथा भवस्वाभाव्यात्
स्पर्द्धकावधयो विच्छिन्नापान्तराल सर्वतः प्रकाश्यवधयो वा भवन्ति 'मणसा णं पुच्छा' मनुष्याः
खलु किम् अवधेरन्तर्वर्तिनो भवन्ति ? किं वा बहिर्वर्तिनो भवन्ति ? इति पुच्छा, भगवानाह-
गोयमा !' हे गौतम ! 'अंतो वि बहिं पि' मनुष्या अपधे रन्तर्वर्तिनोऽपि भवन्ति बहिरपि
होते हैं । वे स्पर्द्धक रूप अवधि वाले अथवा विच्छिन्न अवधि वाले नहीं होते हैं ।

नारकों के समान ही असुरकुमार, नागकुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, विद्युत्कुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, दिग्गकुमार, वायुकुमार और स्तनित-
कुमार भी अवधि के मध्य में ही रहते हैं, बाहर नहीं रहते हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पञ्चेन्द्रियतिर्यच क्या अवधि के अन्दर होते हैं
अथवा बाहर होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियतिर्यच अवधि के अन्दर नहीं होते हैं, बाहर
होते हैं । पञ्चेन्द्रिय तिર્યचों के भव का स्वभाव ही ऐसा है कि उनका अवधि
स्पर्द्धक रूप होता है अथवा बीच-बीच में छोड़कर प्रकाश करने वाला होता है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्य अवधिज्ञान के अन्दर होते हैं या बाहर
होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्य अवधिज्ञान के मध्यवर्ती भी होते हैं और

સ્પર્ધક રૂપ અવધિવાળા અથવા વિચ્છિન્ન અવધિવાળા નથી હોતા.

નારકોની સમાન જ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર,
ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર દિશાકુમાર, વાયુકુમાર અને સ્તનિતકુમાર પણ અવધિના મધ્યમાં
જ રહે છે, બહાર નથી રહેતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચ શુ' અવધિની અંદર હોય છે અથવા
બહાર હોય છે ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચ અવધિની અંદર નથી હોતા બહાર
હોય છે. પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના ભવનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તેમના અવધિ સ્પર્ધકરૂપ
હોય છે અથવા વચમા વચમા છોડીને પ્રકાશ કરનારા હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્ય અવધિજ્ઞાનની અંદર હોય છે કે
બહાર હોય છે ?

વર્તિનો ભવન્તિ તેપાં તથા ભવસ્વાભાવ્યાદ્ ઉભયવર્તિત્વં बोध्यम्. 'વાળમંતર જોડસિય વેમા-
નિયાણં જહા નેરડયાણં' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા નૈરયિકાણામ્ અવધેર્મધ્યવર્તિ-
ત્વમુક્તં તથા વક્તવ્યં ન તુ બહિર્વર્તિત્વં પ્રાગુક્તયુક્તઃ, પञ्चमंदारमाह—'નેરડયાણં મંતે ! કિં
દેસોહી સવ્વોહી ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિં દેશાવધિઃ, કિં વા સર્વાવધિઃ ? મગવાનાહ—
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'દેસોહી ન સવ્વોહી' નૈરયિકાણાં દેશાવધિર્નો સર્વાવધિઃ સંભવતિ,
'एवं जाव धणियकुमारा' एवम्—નૈરયિકાણામિવ યાવત્—અસુરકુમાર નાગકુમાર સુવર્ણકુમારાગ્નિ-
કુમારવિદ્યુત્કુમારોદયિકુમાર દ્વીપકુમારદિવકુમારવાયુકુમારસ્તનિતકુમારાણામપિ દેશાવધિરેવ
બહિર્વર્ત્તીં ભી હોતે હિં । અપને ભવસ્વભાવ કે કારણ વે દોનોં પ્રકાર કે હોતે હિં ।

વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કા કથન નારકોં કે સમાન હૈ,
અર્થાત્ જૈસે નારક અવધિ કે મધ્યવર્ત્તીં હોતે હૈ, બહિર્વર્ત્તીં નહીં હોતે, ડસી
પ્રકાર વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક દેવ ભી અવધિ કે મધ્યવર્ત્તીં હોતે
હિં । યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજની ચાહિયે ।

અબ પાંચવેં દ્વાર કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ—

ગૌતમસ્વામીં—હે મગવન્ ! નારકોં કા અવધિ કયા દેશાવધિ હોતા હિં
અથવા સર્વાવધિ હોતા હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકો કો દેશાવધિ હોતા હૈ, સર્વાવધિ નહીં હોતા ।
હસી પ્રકાર અસુરકુમારો, નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્
કુમારો, ઉદયિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારોં વાયુકુમારો ઓર સ્તનિત-
કુમારોં કો ભી દેશાવધિ હી હોતા હૈ, સર્વાવધિ નહીં હોતા ।

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મનુષ્ય અવધિજ્ઞાનના મધ્યવર્તીં પણ હોય છે અને
બહિર્વર્તીં પણ હોય છે ચોતાના ભવ સ્વભાવના કારણે તેઓ બન્ને પ્રકારના હોય છે.
વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનું કથન નારકોની સમાન છે, અર્થાત્
જેવા નારક અવધિના મધ્યવર્તીં હોય છે, બહિર્વર્તીં નથી હોતા, એજ પ્રકારે વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ પણ અવધિના મધ્યવર્તીં હોય છે યુક્તિપૂર્વવત્ સમજ
લેવી જોઈએ.

હવે પાંચમા દ્વારનું નિરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામીં—હે ભગવન્ ! નારકોના અવધિ શું દેશાવધિ હોય છે ? અથવા
સર્વાવધિ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોના દેશાવધિ હોય છે, સર્વાવધિ નથી હોતા એ
પ્રકારે અસુરકુમારો, નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદયિકુમારો,
દ્વીપકુમારો, દિશાકુમારો, વાયુકુમારો, અને સ્તનિતકુમારો પણ દેશાવધિ જ હોય છે,
સર્વાવધિ નથી હોતા.

भवति नो सर्वावधिर्भवति, 'पंचेन्द्रियतिर्यग्गोणियाण पुच्छा' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकानां किं देशावधिः किं वा सर्वावधिर्भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'देसोही नो सर्वोही' पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकानां देशावधिर्भवति नो सर्वावधिः संभवति, 'गणमाणपुच्छा' मनुष्याणां किं देशावधिर्भवति ? किं वा सर्वावधिर्भवति ? इति पृच्छा. भगवानाह—'गोयमा !' हे गौतम ! 'देसोही वि सर्वोही वि' मनुष्याणां देशावधिर्गपि नाति सर्वावधि-रपि भवति तेषां परमावधेरपि संभवात् 'वणमतर्जोत्तस्यवेमाणियाणं जहा नैरय्याणं' वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकाणां देशावधिरेव नो सर्वावधिस्तथैव वक्तव्यः, षष्ठसप्तमद्वारमाह—'नैरय्याणं मंते ! ओही किं आणुगामिण अणुगामिण नडूमाणण दीय-माणण पडिवाई अप्पडिवाई अवट्टिण अणवट्टिण ?' हे भट्ट ! 'नैरयिकाणामर्गः किम्

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! पंचेन्द्रियतिर्यगो को क्या देशावधि होता है अथवा सर्वावधि होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! पंचेन्द्रियतिर्यगो को देशावधि होता है, सर्वावधि नहीं होता ।

गौतमस्वामी-भगवन् ! मनुष्यो को क्या देशावधि होता है अथवा सर्वा-वधि होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यो को देशावधि भी होता है और सर्वावधि भी होता है, क्योंकि उनको परमावधि भी हो सकता है ।

वानव्यन्तरो ज्योतिष्को और वैमानिकों को नारको के समान देशावधि ही होता है, सर्वावधि नहीं होता ।

अब छठा और सातवां द्वार कहते हैं-

गौतमस्वामी-भगवन् ! नारको का अवधि क्या आनुगामिक होता है,

श्री गौतमस्वामी-હે ભગવન્ ! પચેન્દ્રિય તિર્યગેને શુ' દેશાવધિ હોય છે અથવા સર્વાવધિ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પચેન્દ્રિય તિર્યગેને દેશાવધિ હોય છે. સર્વાવધિ નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોને શુ દેશાવધિ હોય છે અથવા સર્વા-વધિ હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોને દેશાવધિ પણ હોય છે અને સર્વાવધિ પણ હોય છે, કેમકે તેમના પરમાવધિ પણ હોઈ શકે છે.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકો નારકોની સમાન દેશાવધિ જ હોય છે, સર્વાવધિ નથી હોતા

હવે છઠ્ઠા અને સાતમા દ્વારને કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના અવધિ શુ આનુગામિક હોય છે, અના-

આનુગામિકો ભવતિ ? અનાનુગામિકો વા ભવતિ ? કિં વર્ધમાનકો ભવતિ ? હીયમાનકો વા ભવતિ ? કિં વા પ્રતિપાતી ભવતિ ? અપ્રતિપાતી વા ભવતિ ? અવસ્થિતો વા ભવતિ ? અનવસ્થિતો વા ભવતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘આણુગામિણ નો અણાણુગામિણ નો વહુમાણણ નો હીયમાણણ નો પહિવાઈ, અપ્પહિવાઈ, અગ્ગિણ નો અણગ્ગિણ’ નૈરયિકા-ણામવધિરાનુગામિકો ભવતિ નો અનાનુગામિકઃ, નો વા વર્ધમાનકઃ, નો હીયમાનકઃ, નો વા પ્રતિપાતી ભવતિ અપિ તુ અપ્રતિપાતી ભવતિ, એવમ્ અવસ્થિતો ભવતિ નો અનવસ્થિતો ભવતિ ‘એવં જાવ યણિયકુમારાણં’ એવમ્-નૈરયિકાણામિવ યાવન્-અસુરકુમારનાગકુમાર-સુવર્ણકુમારાગ્નિકુમારવિદ્યુત્કુમારોદધિકુમારઢીપકુમારદિનકુમારપવનકુમારસ્તનિતકુમારાણામપિ અવધિરાનુગામિકોઽપ્રતિપાતી અવસ્થિતશ્ચ ભવતિ નો અનાનુગામિકાદિ-અનવસ્થિતાન્તો ભવતિ, ‘પંચેન્દ્રિયતિરિચ્છજોણિયાણં પુચ્છા’ પંચેન્દ્રિયતિરિચ્છોનિકાનામવધિઃ કિમ્ આનુગામિકાઘનવસ્થિતાન્તો ભવતીતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘આણુ અનાનુગામિક હોતા હૈ, વર્ધમાન હોતા હૈ, હીયમાન હોતા હૈ, પ્રતિપાતી હોતા હૈ અપ્રતિપાતી હોતા હૈ, અવસ્થિત હોતા હૈ અથવા અનવસ્થિત હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કા અવધિ આનુગામિક હોતા હૈ, અનાનુગામિક નહીં હોતા, વર્ધમાન નહીં હોતા, હીયમાન નહીં હોતા, પ્રતિપાતી નહીં હોતા કિન્તુ અપ્રતિપાતી હોતા હૈ । અવસ્થિત હોતા હૈ, અનવસ્થિત નહીં હોતા ।

હૈસી પ્રકાર અસુરકુમારોં, નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારોં, અગ્નિકુમારોં, વિદ્યુત્કુમારોં, ઉદધિકુમારોં, ઢીપકુમારોં, દિશાકુમારોં, પવનકુમારોં ઓર સ્તનિત કુમારોં કા અવધિ ધી આનુગામિક, અપ્રતિપાતી ઓર અવસ્થિત હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિયતિરિચ્છો કા અવધિ કયા આનુગામિક સે લેકર અવસ્થિત તક હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિરિચ્છો કા અવધિ આનુગામિક ધી હોતા આનુગામિક હોય છે, વર્ધમાન હોય છે, હીયમાન હોય છે, પ્રતિપાતી હોય છે, અપ્રતિપાતી હોય છે અવસ્થિત હોય છે અથવા અનવસ્થિત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોંને અવધિ આનુગામિક હોય છે, અનાનુગામિક નથી હોતું વર્ધમાન નથી હોતું, હીયમાન નથી હોતું, પ્રતિપાતી નથી હોતું પણ અપ્રતિપાતી હોય છે અવસ્થિત હોય છે, અનવસ્થિત તથી હોતા.

એ પ્રકારે અસુરકુમારો, નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિકુમારો, ઢીપકુમારો, દિશાકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોને પણ અવધિ આનુગામિક, અપ્રતિપાતી અને અનવસ્થિત હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિરિચ્છોને અવધિ શું આનુગામિક ધી લઈને અવસ્થિત સુધી હોય છે ?

ગામિષ્ વિ જાવ અણવદિષ્ વિ' પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનામયધરાનુગામિકોઽપિ યાવન્-
અનાનુગામિકોઽપિ વર્ધમાનકોઽપિ હીયમાનકોઽપિ, પ્રતિપાત્યપિ અપ્રતિપાત્યપિ અવસ્થિતો-
ઽપિ અનવસ્થિતોઽપિ ચ ભવતિ, 'एवं गणसाण वि' एवम्- પંચેન્દ્રિયતિરગામિવ મનુષ્યાણા-
મપિ અવધિરાનુગામિક પ્રભૃત્યનવસ્થિતાન્તોઽપિ ભવતિ, 'वाणमंतरजोडसियवेमाणियाणं
जहा नेरइयाणं' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા નૈરયિકાણામવધિરાનુગામિકો-
ઽપ્રતિપાતી અવસ્થિતતથ પ્રતિપાદિત સ્વયંવ પ્રતિપત્તવ્યો ન તુ અનાનુગામિકાચનવસ્થિતાન્તઃ,
इति भावः, तथा च નૈરયિકભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનામ્ આનુગામિકા
પ્રતિપાત્યવસ્થિતાવધયો ન પુનરનાનુગામિક વર્ધમાનહીયમાનપ્રતિપાત્યનવસ્થિતાવધયો
ભવન્તિ તેષાં તથા ભવસ્વાભાવ્યાન્, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્મનુષ્યાણાં તુ અદૃશિણોઽવધિર્ભવતીતિ
फलितम्, तेषामपि तथा भवस्वाभाव्यात् । 'पणवणाए ओही पदं समत्तं' इति प्रज्ञापनाया
प्रयत्निशक्तमम् अवधिपदं समाप्तम् ॥३३॥सू० ३॥

હૈ, અનાનુગામિક ભી હોતા હૈ, વર્ધમાન ભી હોતા હૈ, હીયમાન ભી હોતા હૈ,
પ્રતિપાતી ભી-હોતા હૈ, અપ્રતિપાતી ભી હોતા હૈ, અવસ્થિત ભી હોતા હૈ ઓર
અનવસ્થિત ભી હોતા હૈ । મનુષ્યો કા અવધિ ભી હસી પ્રકાર મા હોતા હૈ ।

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો કા અવધિ આનુગામિક, અપ્રતિ-
પાતી ઓર અવસ્થિત હોતા હૈ, અનાનુગામિક વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી ઓર-
અનવસ્થિત નહીં હોતા । હસ પ્રકાર ફલિત હોતા હૈ કિ નારક, ભવનપતિ, વાનવ્ય-
ન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક આનુગામિક, અપ્રતિપાતી ઓર અવસ્થિત અવધિ
વાલે હોતે હૈ । વે અનાનુગામિક, વર્ધમાન, હીયમાન, પ્રતિપાતી ઓર અનવસ્થિત
અવધિવાલે નહીં હોતે હૈ કયો કિ ઉનકે ભવ કા એસા હી સ્વભાવ હૈ । પંચેન્દ્રિયો-
તિર્યચો કો ઓઠો પ્રકાર કા અવધિ હોતા હૈ । અવધિપદ સમાપ્ત । ॥સૂ. ૩॥

શ્રી ભગવાન્-કે ગૌનમ । પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનુ અવધિ આનુગામિક પશુ હોય છે,
અનાનુગામિક પશુ હોય છે, વર્ધમાન પશુ હોય છે, હીયમાન પશુ હોય છે, અવસ્થિત
પશુ હોય છે અને અનવસ્થિત પશુ હોય છે. મનુષ્યોનું અવધિપશુ આ પ્રકારનું હોય છે.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનું અવધિ આનુગામિક, અપ્રતિપાતી અને
અનવસ્થિત હોય છે, અનાનુગામિક. વર્ધમાન, હીયમાન પ્રતિપાતી અને અનવસ્થિત નથી
હોતા. આ પ્રકારે ફલિત થય છે કે નારક, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક
આનુગામિક, અપ્રતિપાતી અને અવસ્થિત અવધિવાળા હોય છે તેઓ અનાનુગામિક, વર્ધમાન,
હીયમાન, પ્રતિપાતી અને અનવસ્થિત અવધિવાળા નથી હોતા, કેમકે તેમના ભવનો
એવોજ સ્વભાવ છે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોને આઠે પ્રકારનું અવધિ થાય છે ॥સૂ. ૩॥

અવધિ પદ સમાપ્ત

॥ चतुस्त्रिंशत्तमं प्रवीचारपरिणामाख्यं पदम् ॥

संग्रहगाथा द्वयम्—

मूलम्—अणंतरंगयाहारे १, आहारे भोयणाइ य २ । पोग्गला नेव जाणंति ३ अज्झवसाणा य ४ आहिया ॥१॥ सम्मतत्साहिगमे ५ तत्तो परियारणा य ६ वोद्धवा । काए फासे रूवे सदे य मणे य अप्पबहुं ॥२॥

छाया—अनन्तरागताहारकः १, आहारा भोगतादिश्च २, पुद्गलान् नैव जानन्ति ३, अध्यवसानानि चाख्यातानि ४ ॥१॥ सम्यक्त्वस्याधिगमः ५ ततः परिचारणा ६ च वोद्धव्या । काये स्पर्शे रूपे शब्दे च मनसि चाला बहु ॥२॥

टीका—त्रयस्त्रिंशत्तमे पदे ज्ञानपरिणामविशेषरूपोऽवधिः प्ररूपितः सम्प्रति चतुस्त्रिंशत्तमे पदे वेदपरिणामविशेषरूप प्रवीचारं प्ररूपयितुं प्रथमं निखिलवक्तव्यता संग्राहकं गाथाद्वयमाह—‘अणंतरंगयाहारे १, आहारे भोयणाइ य २, पोग्गला नेव जाणंति ३, अज्झ-

चौतीसवां प्रवीचार परिणामपद
संग्रह गाथा

शब्दार्थ—(अणंतरंगयाहारे) अनन्तरागत-आहारक (आहारे भोयणाइ य) आहाराभोगता आदि (पोग्गला) पुद्गलो को (नेव) नहीं (जाणंति) जानते (अज्झ-वसाणा) अध्यवसान (य) और (आहिया) कहे हैं ॥१॥ (सम्मतत्साहिगमे) सम्यक्त का अधिगम (तत्तो) तत्पश्चात् (परियारणा) परिचारणा (य) और (वोद्धवा) जाननी चाहिए (काए) काय में (फासे) स्पर्श में (रूवे) रूप में (सदेय) और शब्द में (मणे य) और मन में (अप्पबहुं) अल्प बहुत्व ॥गा० २॥

टीका—तेतीसवे पद में ज्ञान के विशेष परिणाम अवधि का निरूपण किया गया, अब चौतीसवें पद वेद परिणाम रूप प्रवीचार की प्ररूपणा करने के लिए प्रथम समस्त वक्तव्यता का संग्रह करने वाली दो गाथाएं कहते हैं—(१)

संग्रह गाथा —

शब्दार्थ —(अणंतरंगयाहारे) अनन्तरागत आहारक (आहारे भोयणाइय) आहारभोगता छे, आदि (पोग्गला) पुद्गलौना (नेव) नहीं (जाणंति) ज्ञाथे (अज्झवसाणा) अध्यवसानो (य) अने (आहिया) कहे छे ॥१॥

(सम्मतत्साहिगमे) सम्यक्तनो अधिगम (तत्तो) तत्पश्चात् (परियारण) परियारणा (य) अने (वोद्धवा) ज्ञाथी जेधजे (काए) कायभा (फासे) स्पर्शभां (रूवे) रूपभा (सदेय) अने शब्दभा (मणेय) अने मनभा (अप्पबहु) अल्प बहुत्व ॥२॥

टीका—तेतीसमा पदमा ज्ञानना विशेष परिणाम अवधितु निरूपण कशयुं.

इवे चौतीसमा पदमा वेद परिणाम रूप प्रवीचारनी प्ररूपणा करवाने भाटे प्रथम समस्त वक्तव्यतानो संग्रह करनारी दो गाथाओ कहे छे—

વસાણા ૪ ય આદિયા ॥૧॥ સમ્મત્તસ્માદિગમે ૫, તત્તો પરિચારણા ૬ ય વોદ્ધવ્યા । વાપ્
 કાસે રૂવે સહે ય મણે ય અપ્પ વહુ' ॥૨॥ પ્રથમ તાવદ્ 'અનન્તરાગતાહારકો' નૈરયિકાદિઃ
 પ્રરૂપણીયઃ ૧, તદનન્તરમ્ 'આહારાભોગતા, આદિના 'આહારાનાભોગતા' ચ પ્રરૂપણીયા ૨,
 યથા—'નૈરયિકાણાં મદન્ત ! આહારઃ કિમ્ આભોગનિર્વર્તિતઃ ? કિં વા આનાભોગનિર્વર્તિતો
 મવતિ ?' इत्यादि, તદનન્તરં નૈરયિકા આહારતયા ગૃહીતાન્ 'પુદ્ગલાન્ નૈવ જાનન્તિ'
 इत्यादिरीत्या चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपणीयम् ३ तदनन्तरं नैरयिकादीनां क्रमेण
 'अध्यवसानानि' आख्यातानि ४ ॥१॥ तदनन्तरम् 'सम्यक्त्वस्यधिगमः' नैरयिकादि चतु-
 र्विंशतिदण्डकक्रमेण प्ररूपणीयः ५, ततः 'परिचारणा' शब्दादि विषयोपभोगरूपा च
 वोद्व्या ६' वक्तव्यतयेतिशेषः, कस्मिन् विषये परिचारणा वक्तव्येत्याह—काये स्पर्शे रूपे
 शब्दे च मनसि च, तदनन्तर्ग—कायप्रवीचारादीनामल्पबहुत्वं वक्तव्यम् ॥२॥

પહોલે યહ કહા જાણગા કિ નારક આદિ અનન્તરાગત-આહારક છે । (૨) તત્પ
 આત્ આહારાભોગતા આદિ કા કથન કિયા જાણગા । યહાં આદિ શબ્દ સે
 આહારાનાભોગતા કા ખી પ્રરૂપણ સમગ્ર લેના ચાહિય, જૈસે-હે ભગવાન્ ! નારકો
 કા આહાર આભોગ જનિત હોના હૈ યા અનાભોગ જનિત હોતા હૈ ? इत्यादि ।
 (૩) તદનન્તર નૈરયિક આહાર રૂપ મેં ગૃહીત પુદ્ગલો કો નહીં જાનતે, इत्यादि
 કી ચૌવીસ ઢણ્ડકો કે ક્રમ સે પ્રરૂપણા કી જાણગો । (૪) ફિર નારકો આદિ
 કો' કે અધ્યવસાયો કા ક્રમ સે કથન કિયા જાણગા । (૫) ડસકે પશ્ચાત્
 નારકો આદિ કે સમ્યક્ત્વ કી પ્રાપ્તિ કા ચૌવીસ ઢણ્ડકો' કે ક્રમ સે કથન હોગા ।
 (૬) ફિર પરિચારણા અર્થાત્ શબ્દ આદિ વિષયો કે ઉપભોગ કી વક્તવ્યતા
 હોગી । (૭) કાય, સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ ઓર મન સંબંધી પરિચારણા કા નિરૂપણ
 હોગા । (૮) અન્ત મેં કાય આદિ સે પરિચારણા કરને વાલો કે અલ્પ બહુત્વ

(૧) પહેલા એ કહેવાશે કે નારક આદિ અનન્તરાગત-આહારક છે.

(૨) તત્પશ્ચત્ આહાર લોકતા આદિનું કથન કરાશે. અહીં આદિ શબ્દથી આહાર-
 રાનાલોકતાનું પણ પ્રરૂપણ સમગ્ર લેવું જોઈએ જેમ કે હે ભગવાન્ ! નારકોના આહાર
 આલોગ જનિત હોય છે અગર અનાલોગ જનિત હોય છે વિગેરે.

(૩) તદનન્તર નૈરયિક આહારરૂપમાં ગૃહીત પુદ્ગલોને નથી જાણતા इत्याદિની
 ચૌવીસ ઢણ્ડકોના ક્રમથી પ્રરૂપણ કરાશે

(૪) પછી નારકો વિગેરેના અધ્યવસાયોનું ક્રમથી કથન કરાશે.

(૫) તેના પછી નારક અદિના સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનું ચૌવીસ ઢણ્ડકોના ક્રમથી
 કથન થશે

(૬) ત્યાર બાદ પરિચારણા અર્થાત્ શબ્દ આદિ વિષયોના ઉપભોગની વક્તવ્યતા થશે.

(૭) કાય, સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ અને મન સંબંધી પરિચારણાનું નિરૂપણ થશે.

॥ અનન્તરાગતાદારવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—નેરહયાણં મંતે ! અણંતરાહારા તઓ નિઘ્વત્તણા તઓ પરિયાહ્ણયા તઓ પરિણામયા તઓ પરિયારણયા તઓ પચ્છા વિઝઘ્વણયા ? હંતા, ગોયમા ! નેરહયાણં અણંતરાહારા તઓ નિઘ્વત્તણયા તઓ પરિયાહ્ણયા તઓ પરિણામયા તઓ પરિયારણયા તઓ પચ્છા વિઝઘ્વણયા, અસુરકુમારાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિઘ્વત્તણયા તઓ પરિયાહ્ણયા તઓ પરિણામયા તઓ વિઝઘ્વણયા તઓ પચ્છા પરિયારણયા ? હંતા, ગોયમા ! અસુરકુમારા અણંતરાહારા તઓ નિઘ્વત્તણયા જાવ તઓ પચ્છા પરિયારણયા, એવં જાવ થણિયકુમારા, પુઢવિકાહ્ણયાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિઘ્વત્તણયા તઓ પરિયાહ્ણયા તઓ પરિણામયા તઓ પરિયારણયા તઓ વિઝઘ્વણયા ? હંતા, ગોયમા ! તં ચેવ જાવ પરિયારણયા નો ચેવ ણં વિઝઘ્વણયા, એવં જાવ ચઝરિંદિયા, નવરં વાઝકાહ્ણયા પંચિંદિયતિરિલ્લજોણિયા મણૂસા થ જહા નેરહયા, વાણમંતરજોહ્ણિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—નૈરયિક્તાઃ સ્વલુ મદન્ન ! અનન્તરાહારાઃ, તતો નિર્વર્તના, તતઃ પર્યાદાનમ્, તતઃ પરિણામનમ્, તતઃ પરિચારણા, તતઃ પશ્ચાદ્ વિકુર્વણા ? હન્ત ! ગૌતમ ! નૈરયિકાણામ્ કા કથન ક્રિયા જાણા ॥ગા૦ ૧-૨॥

અનન્તરાગતાદાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(નેરહયા ણં મંતે ! અણંતરાહારા) હે ભગવન્ ! નારક કયા અનન્તરાહારક હોતે હૈં—ઉત્પત્તિ ક્ષેત્ર મેં આતે હી આહાર કરતે હૈં ? (તઓ નિઘ્વત્તણા) ફિર શરીર કી નિષ્પત્તિ હોતી હૈ ? (તઓપરિયાહ્ણયા) ફિર પર્યાદાન હોતા હૈ ? (તઓ પરિણામયા) ફિર પરિણમાના હોતા હૈ ? (તઓ પરિચારણયા)

(૮) અન્તર્માં કાય આદિથી પરિચારણા કરનારાઓના અદ્ય બહુવચ્ચ કથન કરાશે. ॥સૂ૦ ગા ૧-૨॥

અનન્તરાગતાદાર વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ :- (નેરહયાણં મંતે ! અણંતરાહારા) હે ભગવન્ ! નારક શુ અનન્તરાહારક હોય છે ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં આવના બ આહાર કરે છે ? (તઓ નિઘ્વત્તણા) પછી શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે ? (તઓ પરિયાહ્ણયા) પછી પર્યાદાન થાય છે ? (તઓ પરિણામયા) પછી પચ્છા-મવાણુ થાય છે ? (તઓ પરિચારણયા) પછી પરિચારણા થાય છે ? (તઓ પચ્છા વિઝઘ્વણયા)

અનન્તરાહારાઃ, તતો નિર્વર્તના, તતઃ પર્યાદાનમ્, તતઃ પરિણામનં, તતઃ પરિચારણા. તતઃ પશ્ચાદ્ વિકુર્વણા, અસુરકુમારાઃ, સ્વલ્પ મદન્ત ! અનન્તરાહારાઃ, તતો નિર્વર્તના તતઃ પર્યાદાનં તતઃ પરિણામનં તતો વિકુર્વણા તતઃ પશ્ચન્ પરિચારણા ? હન્ત ! ગૌતમ ! અસુરકુમારા અનન્તરાહારાઃ, તતો નિર્વર્તના યાવત્ તતઃ પશ્ચાત્ પરિચારણા, એવં યાવન્ સ્તનિનકુમારાઃ, પૃથિવીકાયિકાઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! અનન્તરાહારાઃ, તતો નિર્વર્તના તતઃ પર્યાદાનમ્, તતઃ પરિચારણા પરિચારણા હોતી છે ? (તઓ પચ્છા વિચ્છવ્વણયા) તત્પશ્ચાત્ વિકુર્વણા હોતી છે ? (હંતા ગોયમા !) હાં, ગૌતમ ! (નેરઘયાણં) નારક (અણંતરાહારા) અનન્તર આહાર વાલે હોતે હૈં (તઓ નિચ્ચત્તણા) ફિર નિષ્પત્તિ (તઓ પરિયાદ્ધણયા) ફિર પર્યાદાન (તઓ પરિણામયા) ફિર પરિણામના (તઓ પરિચારણયા) ફિર પરિચારણા (તઓ પચ્છા વિચ્છવ્વણા) તત્પશ્ચાત્ વિકુર્વણા હોતી હં ।

(અસુરકુમારા ણં મંતે !) હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર (અણંતરાહારા) અનન્તર આહાર વાલે (તઓ નિચ્ચત્તણયા) ફિર નિર્વર્તના-શરીરનિષ્પત્તિ વાલે હોતે હૈં ? (તઓ પરિયાદ્ધણયા) ફિર પર્યાદાન વાલે (તઓ પરિણામયા) ફિર પરિણામના વાલે (તઓ વિચ્છવ્વણયા) ફિર વિક્રિયા વાલે (તઓ પચ્છા પરિચારણા) ફિર-પરિચારણા વાલે હોતે હૈં ? (હંતા ગોયમા !) હાં, ગૌતમ ! (અસુરકુમારા અણંતરાહારા) અસુરકુમાર અનન્તરાહાર હોતે હૈં (તઓ નિચ્ચત્તણયા) ફિર નિર્વર્તના વાલે (જાવ તઓ પચ્છા પરિચારણા) યાવત્ ઉસકે વાદ પરિચારણાવાલે હોતે હૈં (એવં જાવ યણિયકુમાર) ઇસી પ્રકાર યાવત્ સ્તનિનકુમાર (પુઢવિકાદ્યા ણં મંતે ! અણંતરાહારા) હે ભગવન્ ! કય પૃથિવીકાયિક અનન્તરાહાર વાલે (તઓ નિચ્ચ

તત્પશ્ચાત્ વિકુર્વણા યાય છે ? (હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ (નેરઘયાણ) નારક (અણંતરાહારા) અનન્તર આહારવાળા યાય છે (તઓ નિચ્ચત્તણા) પછી નિષ્પત્તિ (તઓ પરિયાદ્ધણયા) પછી પર્યાદાન (તઓ પરિણામયા) પછી પરિણામના (તઓ વિચ્છવ્વણયા) પછી વિક્રિયાવાળા (તઓ પચ્છા પરિચારણયા) પછી પરિચારણાવાળા હેય છે ?

(હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (અસુરકુમારા અણંતરાહારા) અસુરકુમાર અનન્તર આહારવાળા (તઓ નિચ્ચત્તણયા) પછી નિર્વર્તના-શરીર નિષ્પત્તિવાળા હેય છે (તઓ પરિયાદ્ધણયા) પછી પર્યાદાનવાળા (તઓ પરિણામયા) પછી પરિણામનાવાળા (તઓ વિચ્છવ્વણયા) પછી વિક્રિયાવાળા (તઓ પચ્છા પરિચારણયા) પછી પરિચારણાવાળા હેય છે ?

(હંતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (અસુરકુમારા અણંતરાહારા) અસુરકુમાર અનન્તરાહાર હેય છે (તઓ નિચ્ચત્તણયા) પછી નિર્વર્તનાવાળા (જાવ તઓ પચ્છા પરિચારણયા) યાવત્ તેના પછી પરિચારણાવાળા હેય છે (એવં જાવ યણિયકુમારા) એ જ પ્રકારે યાવત્ સ્તનિનકુમાર. (પુઢવિકાદ્યા ણં મંતે ! અણંતરાહારા) હે ભગવન્ ! શુ પૃથ્વીકાયિક અનન્તરાહારવાળા (તઓ નિચ્ચત્તણયા) પછી નિર્વર્તનાવાળા (તઓ પરિયાદ્ધણયા) પછી પર્યાદાનવાળા (તઓ પરિણામયા) પછી પરિણામનાવાળા (તઓ પરિચારણયા) પછી પરિચારણાવાળા (તઓ

નામનમ્, તતઃ પરિચારણા તતો વિકુર્વણા ? હન્ત ! ગૌતમ ! તત્ત્વૈવ યાવત્ પરિચારણા, નો ચૈવ खलु विकुर्वणा एवं यानन्चतुरिन्द्रियाः, नवरम् वायुकायिकाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च यथा नैरयिकाः, वानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका यथा असुरकुमाराः ॥ सू. १॥

ટીકા-અયોદેશાનુસારેણ પ્રથમમ્ અનન્તરાગતાહારવક્તવ્યતા મધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાદ-
'નેરહ્યા ણં મંને ! અણતરાહારા, તતો નિગત્તણા, તતો પરિયાહણયા તતો પરિણામયા તતો પરિચારણયા તઓ પચ્છા વિહવ્વણયા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ : खलु किम् अनन्तराहाराः-
પ્રથમમ્ અનન્તરાગતાઃ સન્ત એવ આહારકાઃ ઉત્પત્તિક્ષેત્રપ્રાપ્તિસમય એવાહારયન્તીત્યનન્ત-
રાહારાસ્તથાવિધા મયન્તિ ? તતઃ-અનન્તરાહારગ્રહણાનન્તર કિં નિર્વર્તના-શરીરસ્ય નિષ્પત્તિ-
ક્ષણયા) ફિર નિર્વર્તના ચાલે (તઓ પરિયાહણયા) ફિર પર્યાદાન ચાલે (તઓ પરિણામયા) ફિર પરિણામના ચાલે (તઓ પરિચારણયા) ફિર પરિચારણાચાલે (તઓ વિહવ્વણયા) ફિર વિકુર્વણાચાલે હોતે હે ? (હંતા ગોયમા !) હાં, ગૌતમ ! (તં ચેવ) એસા હી (જાવ પરિચારણા) પરિચારણા તરુ (નો ચેવ ણં વિહવ્વણા) વિકુર્વણા નહીં (એવ જાવ ચતુરિન્દ્રિયા) હસી પ્રાર યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય (નચરં) વિશેષ (વાહકાદ્યા પંચિદિયતિરિક્લજોણિયા મળૂસા ય જહા નેરહ્યા) વાયુકાયિક, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ ઓર મનુષ્ય નારકોં કે સમાન (વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા) વાનવપ્રન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક જૈસે અસુરકુમાર ॥સૂ. ૧॥

ટીકાર્થ-અય સંગ્રહણીગાથાઓં મેં કથિત ક્રમ કે અનુસાર અનન્તરાગતાહાર વક્તવ્યતા કો લેકર પ્રતિપાદન કરતે હેં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જીવ કયા અનન્તરાહાર હોતે હેં ? અર્થાત્ કયા ઉત્પત્તિક્ષેત્ર મેં પ્રાપ્ત હોતે હી, સમય કે વ્યવધાન કે ત્રિના હી આહાર કરતે હેં ? ફિર અનન્તરાહાર ગ્રહણ કે પશ્ચાત્ કયા શરીર કી નિર્વર્તના અર્થાત્

વિહવ્વણયા) પછી વિકુર્વણાવાળા હોય છે ?

(હતા ગોયમા !) હા, ગૌતમ ! (તચેવ) એવા જ (જાવ પરિચારણા) પરિચારણા સુધી (નોચેવ ણ વિહવ્વણા) વિકુર્વણા નહીં' (એવ જાવ ચતુરિન્દ્રિયા) એજ પ્રકારે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિય (નચર) વિશેષ (વાહકાદ્યા પંચિદિયતિરિક્લજોણિયા મળૂસા ય જહા નેરહ્યા) વાયુકાયિક પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય નારકોની સમાન (વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા) વાનવપ્રન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક જેવા અસુરકુમાર. ॥સૂ. ૧॥

ટીકાર્થ.-હવે સંગ્રહણી ગાથાઓમા કથિત ક્રમાનુસાર પ્રથમ અનન્તરાગતાહાર વક્તવ્યતાને લઈને પ્રતિપાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ નારક જીવ શુ અનન્તરાહાર હોય છે ? અર્થાત્ શુ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમા પ્રાપ્ત થતાં જ સમયના વ્યવધાન સિવાય જ આહાર કરે છે ? પછી

ર્ભવતિ ? તત:-શરીરનિષ્પન્નનન્તરં કિમ્ પર્યાદાનમ્-યથાશક્તિ નન્નપ્રત્યક્ષં લોભાદાગદિના સમન્તાત્ પુદ્ગલાદાનં ભવતિ ? તત:-પુદ્ગલાદાનાનન્તરમ્ કિં પરિણામનમ્ તેષા ગૃહીત પુદ્ગલાનામ્ ઇન્દ્રિયશરીરાદિરુપતયા પરિણામાપાદનં ભવતિ ? તત:-ઇન્દ્રિયાદિરુપતયા પરિ-
ણામપ્રાપ્તિનન્તરમ્ કિં પરિચારણા-યથાયયં શબ્દાદિ વિષયોપભોગો ભવતિ ? તત: પથાન્ કિં વિકુર્વણા-વૈક્રિયલઙ્ઘિચલેન વિક્રિયા-નાનારુપતા ભવતિ ? ભગવાન પૂર્વેપ્રબોક્તં મ્ચી કુર્વન્નાહ-‘હતા, ગોયમા !’ દે ગૌતમ ! હન્ત-નન્તમ્, લયોક્તમ્, ‘નૈરયિકાં ચાંતરાદાગ, તથો નિવ્વત્તણયા, તથો પરિચારણયા, તથો પરિણામયા, તથો પચ્છા વિઉવ્વણયા’ નૈરયિકા: खलु प्रथमम् अनन्तराहारका:-उत्पातक्षेत्रप्राप्तिममय एव आहारयन्तीति, अन-
न्तराहारा भवन्ति, ततो निर्वर्तना-शरीरस्य निष्पत्तिर्भवति ततः पर्यादानम्-समन्तान् पुद्-
गलादानम् भवति, ततः परिणामनम् इन्द्रियादिरुपतया परिणम्यापादनम् भवति, ततः परि-
चारणा-शब्दादि विषयोपभोगो भवति ततः पथाद् विकुर्वणा-वैक्रियलङ्घि मामर्थेन विक्रिया-

निष्पत्ति होती है ? क्या शरीरनिष्पत्ति के पश्चात् पर्यादान् अर्थात् यथाशक्ति अंग-प्रत्यंगों द्वारा लोमाहार आदि से पुद्गलों का ग्रहण होता है ? तत्पश्चात् क्या गृहीत पुद्गलों को शरीर एवं इन्द्रिय आदि के रूप में परिणमन करते हैं ? परिणमन के पश्चात् क्या परिचारणा अर्थात् यथायोग्य शब्दादि विषयों का उपभोग होता है ? तदनन्तर क्या विकुर्वणा (विक्रिया) होती है ?

શ્રીભગવાન્ પ્રશ્ન મેં કથિત ક્રમ કો સ્વીકાર કરતે હુણ કહતે હૈ-હાં, ગૌતમ ! તુમને સ્પષ્ટ કહા હૈ । નૈરયિક પહેલે અનન્તરાહારક હોતે હૈ, અર્થાત્ ઉત્પત્તિક્ષેત્ર મેં આને કે સમય હી આહાર કરતે હૈ । તત્પશ્ચાત્ શરીરની નિષ્પત્તિ હોતી હૈ, તદનન્તર સર્વતઃ પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતે હૈ, ફિર ઉન્હે ઇન્દ્રિય આદિ કે રૂપ મેં પરિણત કરતે હૈ, ફિર શબ્દાદિ વિષયોં કા ઉપભોગ કરતે હૈ, તત્પ-
શ્ચાત્ વિકુર્વણા અર્થાત્ વૈક્રિયલઙ્ઘિ કે સામર્થ્ય સે વિક્રિયા કરતે હૈ ।

અનન્તરાહાર શબ્દના પછી શુ શરીરની નિર્વર્તના અર્થાત્ નિષ્પત્તિ થાય છે ? શુ શરીર નિષ્પત્તિના પછી પર્યાદાન અર્થાત્ યથાશક્તિ અંગ પ્રત્યંગો દ્વારા લોમાહાર આદિથી પુદ્ગલોના અહણ થાય છે ? તત્પશ્ચાત્ શુ ગૃહીત પુદ્ગલોને શરીર તેમજ ઇન્દ્રિય આદિના રૂપમાં પરિણત કરે છે ? પરિણમનના પછી શુ પરિચારણા અર્થાત્ યથાયોગ્ય શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ થાય છે ? તદનન્તર શુ વિકુર્વણા (વિક્રિયા) થાય છે ?

ભગવાન્ પ્રશ્નમાં કથિત ક્રમથી સ્વીકાર કરતા કહે છે-હા, ગૌતમ ! તમે સાચું કહ્યું છે. નૈરયિક પહેલા અનન્તરાહારક હોય છે, અર્થાત્ ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રમાં આવવાના સમયે જ આહાર કરે છે તત્પશ્ચાત્ શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, તદનન્તર સર્વતઃ પુદ્ગલોને અહણ કરે છે, પછી તેમને ઇન્દ્રિય આદિના રૂપમાં પરિણત કરે છે, પછી શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપભોગ કરે છે, તત્પશ્ચાત્ વિકુર્વણા અર્થાત્ વૈક્રિયલઙ્ઘિનાં સામર્થ્યથી વિક્રિયા કરે છે.

નાનારૂપતા ભવતીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસુરકુમારાણં મંતે ! અનંતરાહારા તથો નિબ્બ-
ત્તણયા તથો પરિયાણયા તથો પરિણામયા તથો વિરુદ્ધણયા તથોપન્છા પરિચારણયા ?’ હે
મહન ! અસુરકુમારાઃ સ્વલ્પ ક્ષિપ્ પ્રથમમ્ અનંતરાહારા ભવન્તિ ? તતો નિર્વર્તના-નિષ્પત્તિ
ર્ભવતિ તેપા શરીરસ્ય ? તતઃ પર્યાદાનમ્, તતઃ પરિણામનમ્, તતો વિકુર્વણા ભવતિ ? તતઃ
પશ્ચાત્ કિં પરિચારણા યથાયોગં શબ્દાદિવિષયોપભોગો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, ‘અસુરકુમારા અનંતરાહારા તથો નિબ્બત્તણયા જાવ તતો પન્છા
પરિચારણયા’ અસુરકુમારાઃ પ્રથમમ્ અનંતરાહારા ભવન્તિ તતો નિર્વર્તેના ભવતિ યાવત્-તતઃ
પર્યાદાનં ભવતિ, તતઃ પરિણામન ભવતિ તતો વિકુર્વણા ભવતિ, તતઃ પશ્ચાન્ પરિચારણા-
શબ્દાદિવિષયોપભોગો ભવતિ, કિન્તુ નૈરયિકાપેક્ષયા વિશેષન્તુ તેપાં વિકુર્વણા પ્રથમં ભવતિ
પશ્ચાત્ પરિચારણા, તેચ વિશિષ્ટ શબ્દાદ્યુપભોગાભિલાષે ગતિ પ્રગમં સ્વેષ્ટં વૈક્રિયં રૂપં નિષ્પા
દયન્તિ તત્પશ્ચાત્ શબ્દાદ્યુપભોગં કુર્વન્તીતિ નિયમઃ, નૈરયિકાદયસ્તુ શબ્દાદ્યુપભોગપ્રાપ્તૌ

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસુરકુમાર કયા પહેલે અનંતરાહાર હોતે હૈં ?
ફિર હનકે શરીર કી નિષ્પત્તિ હોતી હૈ ? તત્પશ્ચાન્ પર્યાદાન, ફિર પરિણામન
ઔર ફિર વિકુર્વણા હોતી હૈ ? વિકુર્વણા કે પશ્ચાત્ કયા પરિચારણા અર્થાત્
યથા યોગ્ય શબ્દાદિ વિષયોં કા ઉપભોગ હોતા હૈ ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સત્ય હૈ । અસુરકુમાર પહેલે અનંતરાહાર હોતે હૈં, તત્-
પશ્ચાત્ નિર્વર્તના હોતી હૈ, ફિર પર્યાદાન હોતા હૈ, ફિર પરિણામન હોતા હૈ, ફિર
વિક્રિયા હોતી હૈ ફિર પરિચારણા હોતી હૈ । નારક્ષોં કી અપેક્ષા અસુરકુમારોં
મેં વિશેષતા યહ હૈ કિ અસુરકુમારોં મેં પહેલે વિકુર્વણા હોતી હૈ, ફિર પરિચા-
રણા । બે વિશિષ્ટ શબ્દ આદિ કે ઉપભોગ કી અભિલાષા હોને પર પહેલે
હચ્છિત વૈક્રિય રૂપ બનાતે હૈં, તત્પશ્ચાત્ શબ્દાદિ કા ઉપભોગ કરતે હૈં, એસા
નિયમ હૈ । પરન્તુ નૈરયિક આદિ શબ્દાદિ ઉપભોગ પ્રાપ્ત હોને પર આનન્દ કે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસુરકુમાર શુ પહેલા અનંતરાહાર હોય છે ?
પછી તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય ? તત્પશ્ચાત્ પર્યાદાન, પછી પરિણામન અને પછી
વિકુર્વણા થાય છે ? વિકુર્વણાના પછી શુ પરિચારણા અર્થાત્ યથાયોગ્ય શબ્દાદિ વિષ-
યોના ઉપભોગ થય છે ?

શ્રી મગવાન્ ! હા, ગૌતમ ! સત્ય છે અસુરકુમાર પહેલા અનંતરાહાર હોય છે,
તત્પશ્ચાત્ નિર્વર્તના થાય છે, પછી પર્યાદાન થાય છે, પછી પરિણામન થાય છે, પછી
વિક્રિયા થાય છે અને પછી પરિચારણા થાય છે નારક્ષોની અપેક્ષાએ અસુરકુમારોમાં
વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારોમાં પહેલા વિકુર્વણા થાય છે, પછી પરિચારણા

તેઓ વિશિષ્ટ શબ્દ આદિના ઉપભોગની અભિલાષા થતા પહેલા હચ્છિત વૈક્રિય
રૂપ બનાવે છે, તત્પશ્ચાત્ શબ્દાદિના ઉપભોગ કરે છે, એવો નિયમ છે પરન્તુ નૈરયિક

સત્યામ્ આનન્દાતિરેકાદ્ વિશિષ્ટતમશબ્દાશુપભોગામિલાપેણ વિકુર્વન્તિ અતોઽસુરકુમાગ-
દીનાં પૂર્વં વિકુર્વણા પશ્ચાત્ પરિચારણા પ્રતિપાદિતેતિ માવઃ, 'પયં જાવ ધણિયકુમાગ'
પવમ્-અસુરકુમારા इव यावत्-નાગકુમારાઃ સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્કુમારા, ઉદ-
ધિકુમારાઃ, ક્ષીપકુમારાઃ, દિવકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, સ્તનિતકુમારાઃપિ અનન્તરાહારાઃ,
તતો નિર્વર્તના, તતઃ પર્યાદાનમ્, તતઃ પરિણામનમ્, તતો વિકુર્વણા ભવતિ તતઃ પરિચારણા
ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'પુદ્ધવિકાઙ્ગયાણં મંતે ! ઝળંતરાહારા તઓ નિવ્વત્તણયા તઓ પરિ
યાઙ્ગયા તઓ પરિણામયા તઓ પરિચારણયા તઓ વિઉવ્વણયા?' હે મદન્ત ! પૃથ્વીકા-
યિકાઃ સ્થુ ક્ષિપ્ પ્રથમમ્ અનન્તરાહારા ભવન્તિ તતો નિર્વર્તના ભવતિ તતઃ પર્યાદાનમ્ તતઃ
પરિણામનં તતઃ પરિચારણા ભવતિ તતો વિકુર્વણા કિં ભવતિ ? મગવાનાહ-'હંતા, ગોયમા !'

અતિરેક સે વિશિષ્ટતમ શબ્દ આદિ કે ઉપભોગ કી અમિલાપા કે કારણ
વિક્રિયા કરતે હૈં । હમ્ કારણ અસુરકુમાર આદિ કી પહેલે વિક્રિયા ઔર ચાદ
મૈં પરિચારણા કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈ ।

અસુરકુમારોં કી તરહ હી નાગકુમારોં, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારોં,
વિદ્યુત્કુમારોં, ઉદધિકુમારોં, ક્ષીપકુમારો, દિવકુમારો, પવનકુમારોં ઔર સ્ત
નિતકુમારો કી ભી વક્તવ્યતા કહ લેની ચાહિય । વે ભી પહેલે અનન્તરાહાર,
હોતે હૈં, ફિર શરીર કી નિષ્પત્તિ હોતી હૈ, ફિર પર્યાદાન હોતા હૈ, ફિર પરિણ
મન હોતા હૈ, ફિર વિકુર્વણા હોતી હૈ ઔર ફિર પરિચારણા હોતી હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા પૃથ્વીકાયિક પ્રથમ અનન્તરાહાર હોતે હૈં ?
ફિર નિર્વર્તના હોતી હૈ ફિર પર્યાદાન હોતા હૈ ? ફિર પરિણમન હોતા હૈ ? ફિર
પરિચારણા ઔર ફિર વિકુર્વણા હોતી હૈ ?

આદિ શબ્દાદિ ઉપભોગ પ્રાપ્ત થતા આનન્દના અતિરેકથી વિશેષતમ શબ્દ આદિના ઉપ-
ભોગની અભિલાષાના કારણે વિક્રિયા કરે છે, એ કારણે અસુરકુમાર આદિની પહેલા
વિક્રિયા અને આદમાં પરિચારણા પ્રતિપાદન કર્યુ છે

અસુરકુમારોની જેમજ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિકુમારો, વિદ્યુત્કુમારો, ઉદધિ-
કુમારો, ક્ષીપકુમારો, દિવકુમારો, પવનકુમારો અને સ્તનિતકુમારોની પણ વક્તવ્યતા કહેવી
જોઇએ તેઓ પણ પહેલા અનન્તરાહારી હોય છે પછી શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, પછી
પરિણમન થાય છે પછી વિકુર્વણા થાય છે અને પછી પરિચારણા થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! શુ પૃથ્વીકાયિક પ્રથમ અનન્તરાહાર હોય છે.
પછી નિર્વર્તના થાય છે ? પછી પર્યાદાન થાય છે ? પછી પરિણમન થાય છે ? પછી
પરિચારણા અને પછી વિકુર્વણા થાય છે ?

હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ 'તં ચેવ જાવ પરિચારણયા નો ચેવ ણં વિઝ્ઞવણયા' તત્ત્વચેવ-પૂર્વો-ક્તરીત્યેવ યાવત્-પૃથિવીકાયિકાઃ પૂર્વય્ અનન્તરાહારા ભવન્તિ તતો નિર્વર્તના તતઃ પર્યાદાનં તતઃ પરિણામનમ્, તતઃ પરિચારણા ભવતિ તેષામપિ સ્પર્શોપસોગસંભવાત્ કિન્તુ-નો ચેવ સ્વલ્લુ વિકુર્વણા પૃથિવીકાયિકાનાં સંઘવનિ તેષાં વૈક્રિયલઘ્વેરસંભવાત્, 'એવં જાવ તત્તરિદિયા' એવમ્-પૃથિવીકાયિ કોક્તરીત્યા યાવત્-અપ્કાયિકાઃ તેજસ્કાયિકા વનસ્પતિકાયિકા દ્વીન્દ્રિયા દ્વીન્દ્રિયા ચતુરિન્દ્રિયા અપિ પ્રથમમ્ અનન્તરાહારા ભવન્તિ તતો નિર્વર્તના તતઃ પર્યાદાનમ્ તતઃ પરિણામનમ્ તતઃ પરિચારણા ભવતિ કિન્તુ તેષામપિ વૈક્રિયલઘ્વભાવેન વિકુર્વણા ન સંભવતિ, કિન્તુ વાયુકાયિકાનાં વિશેષં પ્રતિપિપાદયિષુ સ્તત્સમાનતયા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક-મનુષ્યાણામપિ તૈઃ સઠ તદતિદેશમાદ- 'નવરં વાઙ્કાઙ્યા પંચિદિયતિરિક્ષણોણિયા મણુસા ય

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હાં, સત્ય છે. પૃથ્વીકાયિક પ્રથમ અનન્તરાહાર હોતે હૈં, ફિર નિર્વર્તના હોતી હૈ, ફિર પર્યાદાન હોતા હૈ, ફિર પરિણામન હોતા હૈ, ફિર પરિચારણા હોતી હૈ, કયોંકિ વે ખી સ્પર્શ કા ઉપસોગ કરતે હૈં, પરન્તુ પૃથિવી-કાયિકો મેં વિકુર્વણા નહીં હોતી, કયોંકિ વે વૈક્રિયલઘ્વિ નહીં પ્રાપ્ત કર સકતે।

પૃથિવીકાયિકોં કે સમાન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ઔર ચતુરિન્દ્રિય જીવ ખી પહેલે અનન્તરાહાર હોતે હૈં, ફિર નિર્વર્તના, ફિર પરિચારણા હોતી હૈ। इनमें भी वैक्रीयलघ्वि न होने के कारण विकुर्वणा नहीं हो सकती।

અવ વાયુકાયિકોં કી વિશેષતા પ્રતિપાદન કરને કે હન્હુક શાસ્ત્રકાર ઉન્હીં કે સમાન વક્તવ્યતા હોને સે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં ઔર મનુષ્યો કા ખી સાથ હી ઉલ્લેખ કરતે હૈં-પૃથિવીકાયિક આદિ કી અપેક્ષા વિશેષતા યહ હૈ કિ

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! હા, સત્ય છે. પૃથ્વીકાયિક પ્રથમ અનન્તરાહાર હોય છે, પછી નિર્વર્તના થાય છે, પછી પર્યાદાન થાય છે, પછી પરિણમન થાય છે, પછી પરિચારણ થાય છે, કેમકે તે પણ સ્પર્શના ઉપયોગ કરે છે, પરન્તુ પૃથ્વીકાયિકોમાં વિકુર્વણા નથી થતી, કેમકે તેઓ વૈક્રિયલઘ્વિ નથી પ્રાપ્ત કરી શકતા.

પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વિન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય એવ પણ પહેલા અનન્તરાહાર હોય છે, પછી નિર્વર્તના, પછી પર્યાદાન, પછી પરિણમન, પછી પરિચારણા થાય છે, તેમનામાં પણ વૈક્રિયલઘ્વિ ન હોવાના કારણે વિકુર્વણા નથી થઈ શકતી

હેવે વાયુકાયિકોની વિશેષતા પ્રતિપાદન કરવાના હન્હુક શાસ્ત્રકાર તેમના જ સમાન વક્તવ્યતા હોવાથી પંચેન્દ્રિય તિર્યચો અને મનુષ્યોના પણ સાથે જ ઉલ્લેખ કરે છે-

जहा नैरइया' नरम्-पृथिवीकायिकाचपेक्षया निजेपस्तु वायुकायिकाः पञ्चान्दियतिर्यग्यो
निका मनुष्याश्च यथा नैरयिका विकुर्वणामहिताः प्रतिपादितास्तथैव विकुर्वणासहिताः प्रति
पादयितव्याः, तथा च नैरयिकाणामिह एतेषामपि वैक्रियलब्धिसम्भावेन विकुर्वणाऽपि वक्तव्या
किन्तु सा विकुर्वणा तेषां परिचारणायाः पश्चादेव बोध्येति भावः, 'वाणमंतरजोऽमिय
सेमाणिया जहा असुरकुमारा' वानव्यन्तरज्योतिष्कर्ममानिका यथा असुरकुमारा उक्त ६ 'था
वक्तव्याः, तथाचासुरकुमाराणामिव वानव्यन्तरादीनामपि प्रथम विकुर्वणा पश्चात् परिचारणा
वक्तव्येति भावः, सर्वेषामपि देवगणानां तथा स्वाभाव्यात्, उक्तञ्च—'पुत्रं विउव्वणा खल्ल
पच्छा परियारणा सुरगणानं । सेमाण पुत्रपरियारणा उ पच्छा विउव्वणया ॥ १॥ इति,
पूर्वं विकुर्वणा खल्ल पश्चात् परिचारणा सुरगणानाम् । जेषाणा पूर्वं परिचारणा तु पश्चाद्
विकुर्वणा ॥ १॥ इति, प्रथमं द्वारं समाप्तम् ॥ सू० १ ॥

॥ आहारविषयाभोगवक्तव्यता ॥

मूलम्—नेरइयाणं भंते ! आहारे किं आभोगनिव्वत्तिष्णं अणाभोग-
निव्वत्तिष्णं ? गोयमा ! आभोगनिव्वत्तिष्णं वि अणाभोगनिव्वत्तिष्णं वि,

वायुकायिक, पंचेन्द्रिय तिर्यच और मनुष्य नारको के समान ही विकुर्वणा सहित कहने चाहिए, क्योंकि जैसे नारको में विक्रियलब्धि होती है, इसी प्रकार इन में भी वैक्रियलब्धि होने से विकुर्वणा कहना चाहिए । किन्तु वह विकुर्वणा उनकी परिचाराणा के पश्चात् ही समझना चाहिए ।

वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को और वैमानिकों की वक्तव्यता असुरकुमारों की वक्तव्यता के समान समझना चाहिए तथा असुरकुमारों की तरह वानव्यन्तरो आदि की भी प्रथम विकुर्वणा और फिर परिचारणा कहना चाहिए, क्योंकि समस्त देवगणों का ऐसा ही स्वभाव है। कहा भी है देवगणों की पहले विकुर्वणा होती है, पश्चात् परिचारणा होती है। शेष जीवों की पहले परिचारणा और फिर विकुर्वणा होती है। ॥ सू० १ ॥ (प्रथम द्वार समाप्त)

પૃથ્વીકાયિક આદિની અપેક્ષાએ વિશેષતા એ છે કે વાયુકાયિક, પચેન્દ્રિય તિર્ગચ અને મનુષ્ય નારકોની સમાન જ વિકુર્વાણા સહિત હોવા ભેદએ, કેમકે જેમ નારકોમા વિક્રિયા લળિષ થાય છે, એજ પ્રકારે તેમનામા પણ વૈક્રિય લળિષ થવાથી વિકુર્વાણા કહેવી ભેદએ પણ તે વિકુર્વાણા તેમની પરિચારણાની પછી સમજવી ભેદએ.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોની વક્તવ્યતાના સમાન સમજાવી જોઈએ. તથા અસુરકુમારોની જેમ વાનવ્યન્તરો આદિની પણ પ્રથમ વિકૃત્વજ્ઞા અને પછી પરિચારજ્ઞા કહેવી જોઈએ. કેમકે સમસ્ત દેવગણોનો એવો જ સ્વાભાવ છે કહ્યું પણ છે-દેવગણોની પહેલાં વિકૃત્વજ્ઞા થાય છે, પશ્ચાત્ પરિચારજ્ઞા થાય છે શેષ જીવોની પહેલાં પરિચારજ્ઞા અને પછી વિકૃત્વજ્ઞા થાય છે (પ્રથમ દ્વાર સંમાપ્ત) ॥૨૦॥

પ્ર૦ ૧૦૪

एवं असुरकुमाराणं जाव वेमाणियाणं, णवरं एगिंदियाणं नो आभोग-
निव्वत्तिए अणाभोगनिव्वत्तिए, नेरइयाणं भंते ! जे पोग्गले आहारत्ताए
गिण्हंति ते किं जाणंति पासंति आहारेंति ? उदाहु न जाणंति न
पासंति आहारेंति ? गोयमा ! न जाणंति न पासंति आहारंति, एवं जाव
तेइंदिया, चउरिंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइया न जाणंति
पासंति आहारेंति, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति,
पचिंदियनिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइया जाणंति पासंति
आहारेंति१, अत्थेगइया जाणंति न पासंति आहारेंति २, अत्थेगइया
न जाणंति पासंति आहारेंति३, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति
आहारेंति ४, एवं जाव मणुस्साण वि, वाणमंतरजोइसिया जहा
नेरइया, वेमाणिया णं पुच्छा, गोयमा ! अत्थेगइया जाणंति पासंति
आहारेंति, अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति, से केणट्टे णं
भंते ! एव वुच्चइ-वेमाणिया अत्थेगइया जाणंति पासंति आहारेंति,
अत्थेगइया न जाणंति न पासंति आहारेंति ? वेमाणिया दुविहा
पणत्ता, तं जहा-माई मिच्छदिट्ठि उववन्नगा य अमाई सम्मदिट्ठि
उववन्नगा य, एवं जहा इंदियउद्देसए पढमे भणियं तथा भाणियव्वं
जाव से एणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ०, नेरइया णं भंते ! केवइया
अज्झवसाणा पणत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा अज्झवसाणा, तेणं भंते !
किं पसत्था, अपसत्था ? गोयमा ! पसत्था वि अपसत्था वि, एवं जाव
वेमाणियाणं, नेरइया णं भंते ! किं सम्मत्ताभिगमी मिच्छत्ताभिगमी,
सम्मामिच्छत्ताभिगमी ? गोयमा ! सम्मत्ताभिगमी वि मिच्छत्ताभिगमी
वि सम्मामिच्छत्ताभिगमी वि, एवं जाव वेमाणिया वि, नवरं एगि-
दियविगलिंदिया णो सम्मत्ताभिगमी मिच्छत्ताभिगमी नो सम्मा-
'मिच्छत्ताभिगमी' ॥सू० २॥

હાયા-નૈરયિકાણાં સ્વભુ મદન્ત ! આદ્યઃ કિય્ આભોગનિર્વર્તિતઃ, અનાભોગનિર્વર્તિતઃ ? ગૌતમ ! આભોગનિર્વર્તિતોઽપિ અનાભોગનિર્વર્તિતોઽપિ, પન્મ્ અસુરકુમારણા યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, નવરમ્ એકેન્દ્રિયાણાં નો આભોગનિર્વર્તિતઃ, અનાભોગનિર્વર્તિતઃ. નૈરયિકાઃ સ્વભુ મદન્ત ! યાન પુદ્ગલ્યાન્ આદ્યતયા મૃદ્ધન્તિ તાન કિં જાનન્તિ પદ્યન્તિ આદ્યન્તિ ઉતાદ્યો ન જાનન્તિ ન પદ્યન્તિ આદ્યન્તિ ? ગૌતમ ! ન જાનન્તિ ન પદ્યન્તિ આદ્યન્તિ, ઇદં યાવત્

આહારવિષયક આભોગ કી વચ્ચવ્યતા

શબ્દાર્થ-(નૈરદ્યયા ણં મંતે આદ્યારે કિં આભોગનિર્વચ્ચિત્તિ, અનાભોગનિર્વચ્ચિત્તિ ?) હે મગવન્ નારકો કા આહાર આભોગનિર્વર્તિત હોના હૈ યા અનાભોગનિર્વર્તિત હોના હૈ ? અર્થાત્ ઉપયોગ પૂર્વક હોના હૈ યા વિના હી ઉપયોગ કે હોના હૈ (ગોયમા ! આભોગનિર્વચ્ચિત્તિ વિ અનાભોગનિર્વચ્ચિત્તિ વિ) હે ગૌતમ ! આભોગનિર્વર્તિત મી, અનાભોગનિર્વર્તિત મી (ઇવં અસુરકુમારણં જાવ વૈમાનિયાણં) હસી પ્રકાર અસુરકુમારો કા યાવત્ વૈમાનિકો (જવરં ઇગિદિયા ણં નો આભોગનિર્વચ્ચિત્તિ, અનાભોગનિર્વચ્ચિત્તિ) વિશેષ યદ્ કિ એકેન્દ્રિયો કા આભોગનિર્વર્તિત નહીં, અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર હોના હૈ ।

(નૈરદ્યયા ણં મંતે ! જો પોગલે) હે મગવન્ ! નારક જિન પુદ્ગલો કો (આહારતાપ ગિણ્હંતિ) આહાર રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં (તે કિં જાણંતિ પાસંતિ આદ્યારેતિ ?) કયા ઉન્હેં વે જાનતે-દેખતે હૈં ઓર ઉનકા આહાર કરતે હૈં ? (ઉદાહુ) અથવા (ન જાણંતિ ન પાસંતિ) નહીં જાનતે, નહીં દેખતે (આદ્યારેતિ) કિન્તુ આહાર કરતે હૈં (ગોયમા ! ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આદ્યારેતિ) હે ગૌતમ ! નહીં જાનતે, નહીં દેખતે, આહાર કરતે હૈં (ઇવં જાવ તેદિયા) હસી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિયો

આહાર વિષયક આભોગની વચ્ચવ્યતા

શબ્દાર્થ :-(નૈરદ્યયા ણં મંતે ! આદ્યારે કિં આભોગનિર્વચ્ચિત્તિ, અનાભોગનિર્વચ્ચિત્તિ ?) હે ભગવન્ ! નારકેનો આહાર આભોગનિર્વર્તિત હોય છે અગર અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે ? અર્થાત્ ઉપયોગ પૂર્વક હોય છે અગર વિના ઉપયોગનો હોય છે ? (ગોયમા ! આભોગનિર્વચ્ચિત્તિ વિ અનાભોગનિર્વચ્ચિત્તિ વિ) હે ગૌતમ ! આભોગનિર્વર્તિતપણ, અનાભોગનિર્વર્તિત પણ હોય છે (ઇવં અસુરકુમારણં જાવ વૈમાનિયાણં) એજ પ્રકારે અસુરકુમારેના યાવત્ વૈમાનિકેના (જવરં ઇગિદિયાણં નો આભોગનિર્વચ્ચિત્તિ) વિશેષ એ કે એકેન્દ્રિયેના આભોગનિર્વર્તિત નથી, અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર હોય છે

(નૈરદ્યયા ણં મંતે ! જો પોગલે) હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલો (આહારતાપ ગિણ્હંતિ) આહાર રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે (તે કિં જાણંતિ પાસંતિ આદ્યારેતિ) શુ તેમને બાણે દે-દેખે છે અને તેમનો આહાર કરે છે ? (ઉદાહુ) અથવા (ન જાણંતિ ન પાસંતિ) નથી બાણતા, નથી દેખતા (આદ્યારેતિ) પણ આહાર કરે છે (ગોયમા ! ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આદ્યારેતિ)

ત્રીન્દ્રિયાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! અસ્ત્યેકે ન જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ, અસ્ત્યેકે ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહારયન્તિ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! અસ્ત્યેકે જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ૧ અસ્ત્યેકે જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ૨, અસ્ત્યેકે ન જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ૩ અસ્ત્યેકે ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ૪, एवं यावद् मनुष्याणामपि, वानव्यन्तरज्योतिष्का यथा नैरयिकाः, वैमानिकानां पृच्छा. गौतम ! अस्त्येके ज्ञानन्ति पश्यन्ति आहारयन्ति, अस्त्येके न ज्ञानन्ति न पश्यन्ति आहारयन्ति, तत्

તક (ચતુરિન્દ્રિયાણં પુચ્છા ?) ચૌદ્વિન્દ્રિયો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અત્યેગહ્યા ન જાણંતિ) કોઈ-કોઈ નહીં જાનતે હૈં (પાસંતિ) પરન્તુ દેખતે હૈં (આહારંતિ) આહાર કરતે હૈં (અત્યેગહ્યા ન જાણંતિ, ન પાસંતિ) કોઈ-કોઈ નહીં જાનતે, નહીં દેખતે (આહારંતિ) આહાર કરતે હૈં ।

(પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ્ણજોણિયા ણં પુચ્છા) પંચેન્દ્રિય તિર્યચો સંબંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અત્યેગહ્યા જાણંતિ, પાસંતિ આહારંતિ) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જાનતે દેખતે હૈં, ઓર આહાર કરતે હૈં (અત્યેગહ્યા જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારંતિ) કોઈ જાનતે હૈં, દેખતે નહીં, આહાર કરતે હૈં (અત્યેગહ્યા ન જાણંતિ, પાસંતિ, આહારંતિ) કોઈ-કોઈ નહીં જાનતે, દેખતે હૈં, આહાર કરતે હૈં (અત્યે ગહ્યા ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારંતિ) કોઈ-કોઈ નહીં જાનતે, નહીં દેખતે, આહાર કરતે હૈં (एवं जाव मणुस्सा वि) इसी प्रकार यावत् मनुष्य भी ।

(વામમંતરજોહસિયા જહા નેરહ્યા) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક નારકાં કે સમાન (વૈમાણિયાણં પુચ્છા) વૈમાનિકોં સંબંધી પૃચ્છા ? (ગોયમા !

હે ગૌતમ ! નથી જાણતા, નથી દેખતા, આહાર કરે છે (एव जाव तेहदिया) એજ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિયો મુખી (ચતુરિન્દ્રિયાણ પુચ્છા ?) ચતુરિન્દ્રિયો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અત્યેગહ્યા ન જાણંતિ) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા (પાસંતિ) પરન્તુ દેખે છે (આહારંતિ) આહાર કરે છે (અત્યેગહ્યા ન જાણંતિ ન પાસંતિ) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા, નથી દેખતા (આહારંતિ) આહાર કરે છે.

(પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષ્ણજોણિયાણ પુચ્છા ?) પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચો સમ્બન્ધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! અત્યેગહ્યા, જાણેતિ પાસંતિ આહારંતિ) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જાણે-દેખે છે આહાર કરે છે (અત્યેગહ્યા જાણંતિ ન પાસંતિ આહારંતિ) કોઈ જાણે છે, દેખતા નથી, અને આહાર કરે છે (અત્યેગહ્યા ન જાણંતિ, પાસંતિ, આહારંતિ) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા, દેખે છે, આહાર કરે છે (અત્યેગહ્યા ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારંતિ) કોઈ-કોઈ નથી જાણતા નથી દેખતા, આહાર કરે છે (एव जाव मणुस्सा वि) એજ પ્રકારે ચાવત મનુષ્ય પણ.

(વામમંતરજોહસિયા જહા નેરહ્યા) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક નારકોની સમાન (વૈમાણિયાણ પુચ્છા) વૈમાનિકો સમ્બન્ધી પૃચ્છા ? (ગોયમા ! અત્યેગહ્યા જાણંતિ પાસંતિ

કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે-વૈમાનિકા અસ્ત્યેતે જાનન્તિ પચ્યન્તિ આહારયન્તિ, અપચ્યેતે ન જાનન્તિ ન પચ્યન્તિ આહારયન્તિ ? ગૌતમ ! વૈમાનિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ, તત્રથા-માયિ મિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ, एवं यथा इन्द्रियोद्देशके प्रथमे भणितं तथा मणितव्यं यावत् तत् एतेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते०, નૈરયિકાણાં ભદન્ત ! કિયન્તિ અધ્યવસાનાનિ પ્રજ્ઞાતાનિ ? ગૌતમ ! અસંલેખ્યાનિ અધ્યવસાનાનિ, તાનિ સન્તુ ભદન્ત ! કિં અત્યેગદ્વ્યા જાણંતિ પાસંતિ આહારેતિ) હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ જાનતે, દેખતે, આહાર કરતે હૈં (અત્યેગદ્વ્યા ન જાણંતિ, ન પાસંતિ, આહારેતિ) કોઈ કોઈ નહીં જાનતે, નહીં દેખતે, આહાર કરતે હૈં (સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं ब्रुचइ) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈં કિ (વેમાણિયા અત્યેગદ્વ્યા જાણાનિ પાસન્તિ આહારેતિ, અત્યેગદ્વ્યા ન જાણંતિ, ન પાસંતિ આહારેતિ ?) કોઈ વૈમાનિક જાનતે, દેખતે ઓર આહાર કરતે હૈં, કોઈ નહીં જાનતે, નહીં દેખતે, આહાર કરતે હૈં (ગોયમા ! વેમાણિયા દુવિહા પળણત્તા) હે ગૌતમ ! વૈમાનિક દો પ્રકાર કે કહે હૈં (તં જહા) વે હસ પ્રકાર (માઈમિચ્છાદિટ્ટિ ઉવવન્નગાય અમાઈસમ્મહિટ્ટિ ઉવવન્નગાય) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક ઓર અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ-ઉપપન્નક (एवं) હસ પ્રકાર (જહા હંદિયઉદ્દેસણ પદમે ભણિત) જેસા પ્રથમ હન્દિય-ઉદ્દેશક મેં કહા હૈં (તહા માણિયવ્વં) વૈસા કહ લેના વાહિણ (જાવ સે પળણદ્વેળં ગોયમા ! एवं ब्रुचइ) યાવત્ હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! કહા જાતા હૈં !

(નૈરહયાણં મંતે ! કેવદ્વ્યા અજ્ઞાવસાણા પળણત્તા) હે ભગવન્ ! નૈરયિકોં કે અધ્યવસાન કિતમે કહે હૈં ? (ગોયમા ! અસંલેખ્યા અજ્ઞાવસાણા) હે ગૌતમ !

આહારેતિ) હે ગૌતમ ! કેઇ-કેઇ બલે દેખે છે તેમજ આહાર કરે છે (અત્યેગદ્વ્યા ન જાણંતિ ન પાસંતિ, આહારેતિ) કેઇ-કેઇ નથી બાણતા નથી દેખતા આહાર કરે છે

(સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं ब्रुचइ) હે ભગવન્ ! શા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે (વેમાણિયા અત્યેગદ્વ્યા જાણંતિ પાસન્તિ આહારેતિ, અત્યેગદ્વ્યા ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારેતિ) કેઇ વૈમાનિક બલે-દેખે અને આહાર કરે છે, કેઇ નથી બાણતા નથી દેખતા આહાર કરે છે ?

(ગોયમા ! વેમાણિયા દુવિહા પળણત્તા) હે ગૌતમ ! વૈમાનિક એ પ્રકારના કહ્યા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે છે (માઈમિચ્છાદિટ્ટિ ઉવવન્નગાય અમાઈસમ્મહિટ્ટિ ઉવવન્નગાય) માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક, અને અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક (एवं) એ પ્રકારે (જહા હંદિયઉદ્દેસણ પદમે મણિયં) જેવા પ્રથમ હન્દિય ઉદ્દેશકમા કહ્યું છે (તહા માણિયવ્વં) તેવું જ કહેવું બોલ્યું (જાવ સે પળણદ્વેળ ગોયમા એવ બ્રુચइ) યાવત્ એ હેતુથી હે ગૌતમ ! કહેવાય છે,

(નૈરહયાણ મંતે ! કેવદ્વ્યા અજ્ઞાવસાણા પળણત્તા ?) હે ભગવન્ ! નૈરયિકોના અધ્યવસાય કેટલા કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અસંલેખ્યા અજ્ઞાવસાણા) હે ગૌતમ ! અસંલેખ્યાત અધ્ય-

પ્રશસ્તાનિ અપ્રશસ્તાનિ ? ગૌતમ ! પ્રશસ્તાન્યપિ અપ્રશસ્તાન્યપિ, एवं यावद् वैमानिकानाम्, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं सम्यक्त्वाधिगामिनः मिथ्या-वाधिगामिनः सम्यग्मिथ्यात्वाधिगामिनः ? गौतम ! सम्यक्त्वाधिगामिनोऽपि, मिथ्यात्वाधिगामिनोऽपि सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनोऽपि, एवं यावद् वैमानिका अपि, नवरम् एकेन्द्रियविकलेन्द्रिया नो सम्यक्त्वाधिगामिनः, मिथ्यात्वाधिगामिनः, नो सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनः ॥ सू० २ ॥

ટીકા—અયાહારવિષયમાભોગમનાભોગાદિકશ્ચ પ્રસ્પયિતું, દ્વિતીય દ્વારમાહ—નેરહયાળં અસંરૂઘાત અધ્યવસાન (તેણં મંતે ! કિં પસત્યા, અપસત્યા ?) હે ભગવન્ ! વે પ્રશસ્ત હૈં યા અપ્રશસ્ત ? (ગોયમા ! પસત્યા વિ અપસત્યા વિ) હે ગૌતમ ! પ્રશસ્ત મ્હી, અપ્રશસ્ત મ્હી (અં જાવ વેમાણિયાણં) ઇત્તી પ્રકાર યાવત્ત વૈમાનિકોં કે (નેરહયા ણં મંતે ! કિં સમ્મત્તાભિગમી ?) હે ભગવન્ ! નારક કા સમ્યક્ત્વાભિગમી—સમક્કિત કી પ્રાપ્તિ નાલે હૈં ? (મિચ્છત્તાભિગમી) મિથ્યાત્વ કી પ્રાપ્તિ વાલે હૈં ? (સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી ?) સમ્યગ્મિથ્યાત્વાભિગમી હૈ ? (ગોયમા ! સમ્મત્તાભિગમી વિ, મિચ્છત્તાભિગમી વિ, સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી વિ) હે ગૌતમ ! સમ્યક્ત્વાભિગમી હૈં, મિથ્યાત્વાભિગમી હૈં, સમ્યગ્મિથ્યાત્વાભિગમી મ્હી હં (અં જાવ વેમાણિયા) ઇત્તી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક (નવરં ઇન્દિયા વિગલિદિયા ણો સમ્મત્તાભિગમી) વિશેષ, એકેન્દ્રિય ઔર વિકલેન્દ્રિય સમ્યક્ત્વાભિગમી નહીં (મિચ્છત્તાભિગમી) મિથ્યાત્વાભિગમી હૈં (નો સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી) સમ્યગ્મિથ્યાત્વાભિગમી નહીં । ॥સૂ० ૨॥

ટીકાર્થ—અવ આહાર સંબંધી આભોગ—અનાભોગ આદિ કી પ્રસ્થપના કરતે કે લિપ દૂસરા દ્વાર કહતે હૈ ।

વસાય (તેણં મંતે ! કિં પસત્યા અપસત્યા) હે ભગવન્ ! તેઓ પ્રશસ્ત સે કે અપ્રશસ્ત છે ? (ગોયમા ! પસત્યા વિ અપસત્યા વિ) હે ગૌતમ ! પ્રશસ્ત પણ અને અપ્રશસ્ત પણ (અં જાવ વેમાણિયાણ) એ જ પ્રકારે યાવત્ત વૈમાનિકોના

(નેરહયાળં મંતે ! કિં સમ્મત્તાભિગમી ?) હે ભગવન્ ! નારક શુ' સમ્યક્ત્વાભિગમી સમ્પ્રાપ્તિની પ્રાપ્તિવાળા છે ? (મિચ્છત્તાભિગમી) મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિવાળા છે (સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી) સમ્યગ્ મિથ્યાત્વાભિગમી છે ? (ગોયમા ! સમ્મત્તાભિગમી વિ, મિચ્છત્તાભિગમી વિ, સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી વિ) હે ગૌતમ ! સમ્યક્ત્વાભિગમી છે, મિથ્યાત્વાભિગમી પણ છે, સમ્યગ્ મિથ્યાત્વાભિગમી પણ છે (અં જાવ વેમાણિયા) એ પ્રકારે વૈમાનિકો સુધી.

(નવરં ઇન્દિય વિગલિદિયા ણો સમ્મત્તાભિગમી) વિશેષ, એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય સમ્યક્ત્વાભિગમી નથી (મિચ્છત્તાભિગમી) મિથ્યાત્વાભિગમી છે (નો સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી) સમ્યગ્ મિથ્યાત્વાભિગમી પણ નથી. ॥ સૂ० ૨ ॥

ટીકાર્થ—હવે આહાર સંબંધી આભોગ—અનાભોગ આદિની પ્રસ્થપના કરવાને માટે

મતે ! આહારે ફિ આભોગનિવૃત્તિષ્ અણામોગનિવૃત્તિષ્ ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણા તાવદ્ આહારઃ કિમ્ આભોગનિર્વર્તિતઃ-ઇચ્છાપૂર્વકનિષ્પાદિતો ભવતિ ? ફિ વા અનાભોગનિર્વર્તિતઃ-અનિચ્છાપૂર્વકનિષ્પાદિતો ભવતિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘આભોગનિવૃત્તિષ્ વિ અણામોગનિવૃત્તિષ્ વિ’ નૈરયિકાણામાહારઃ આભોગનિર્વર્તિતોઽપિ-ઇચ્છયા નિષ્પાદિતોઽપિ ભવતિ, અથ ચ અનાભોગનિર્વર્તિતોઽપિ-અનિચ્છયા નિષ્પાદિતોઽપિ ભવતિ, તત્ર યદા નૈરયિકાઃ મનઃપ્રણિધાનપૂર્વકમાહારં શૃણ્વન્તિ તદા આભોગનિર્વર્તિતો વ્યપદિશ્યતે, યદા પુનર્વિનૈવ મનઃ-પ્રણિધાનમ્ આહાર શૃણ્વન્તિ તદા અનાભોગનિર્વર્તિતો વ્યપદિશ્યતે, સ ચ લોમાહારોઽવગન્તવ્યઃ, एवं નૈરયિકાતિરિક્તાનામપિ જીવાનામાભોગનિર્વર્તિતોઽનાભોગનિર્વર્તિતશ્ચાહારોઽનમેયઃ, કિન્તુ વિશેષઃ પુનરેકેન્દ્રિયાણામતિસ્તોકા પટુમનોદ્રવ્યલઘ્વિમુક્તત્વાત્ પટુતમ આભોગઃ નોત્પદ્યતે

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોં કા આહાર વયા આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ ઇચ્છા પૂર્વક-ઉપગોગ પૂર્વક હોતા હૈ, યા વયા અનાભોગનિર્વર્તિત હોતા હૈ-અનિચ્છા પૂર્વક હોતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કા આહાર આભોગનિર્વર્તિત મી હોતા હૈ ઓર અનાભોગનિર્વર્તિત મી હોતા હૈ ? જલ નારક જીવ મનોયોગપૂર્વક આહાર ગ્રહણ કરતે હૈં, તથ લહ આહાર આભોગનિર્વર્તિત કહલાતા હૈ ઓર જલ મનો-યોગ કે લિજા હી ગ્રહણ કરતે હૈં, તથ અનાભોગનિર્વર્તિત કહલાતા હૈ . અના ભોગનિર્વર્તિત આહાર લોમાહાર સમઘના લાહિષ . હસી પ્રકાર નારકોં કે લિલાય અન્યજીવોં કા મી આહાર આભોગનિર્વર્તિત ઓર અનાભોગનિર્વર્તિત-દોનોં પ્રકાર કા સમઘ લેના લાહિષ . કિન્તુ લિશેષતા યલ્લ હૈ કિ એકેન્દ્રિયોં મેં અતીલ અલપ ઇવં અપટુ મનોદ્રવ્યલઘ્વિ હોતી હૈ, અતલ્લ પટુતમ આભોગ

અન્નુ કાર કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોંના આહાર શુ આભોગનિર્વર્તિત અર્થાત્ ઇચ્છા પૂર્વક, ઉપયોગ પૂર્વક હોય છે, અગર શુ અનાભોગ નિર્વર્તિત હોય છે-અનિચ્છા પૂર્વક હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોંના આહાર આભોગનિર્વર્તિત પલ્લ હોય છે અને અનાભોગનિર્વર્તિત પલ્લ હોય છે. જ્યારે નારક જીવ મનોયોગ પૂર્વક આહાર ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે તે આહાર આભોગનિર્વર્તિત કહેવાય છે અને જ્યારે મનોયોગના વિના જ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે અનાભોગનિર્વર્તિત કહેવાય છે અનાભોગનિર્વર્તિત આહાર લોમાહાર સમઘવોં જોધજો

જોજ પ્રકારે નારકોંના લિલાય અન્ય જીવોંના પલ્લ આહાર આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત બન્ને પ્રકારના સમઘવા જોધજો, પરન્તુ લિશેષતા જો છે કે એકેન્દ્રિયોંમા અતીલ અલપ તેમજ અપટુ મનોદ્રવ્ય લઘ્વિ થાય છે, તેથી જ પટુતમ

અતસ્તેષાં સદાઽનાભોગનિર્વર્તિત એવાદ્યઃ પ્રતિપાદિતઃ ન તુ કદાચિદપિ આભોગનિર્વર્તિતઃ કિંચિત્ત્વધ્યાનિવક્ષિતત્વાન્ ઇતિ-અતિદિગ્દ્વાદ-‘પરં અસુરકુમારાણાં જામ વેમાણિયાણાં. નવર ઈન્દિયાણાં નો આભોગનિર્વર્તિતિ અનાભોગનિર્વર્તિતિ’ એવમ્-નાયિકાણામિવ અસુરકુમારાણાં યાવન્-નાગકુમાદિ ભવનપતિ દ્વોન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિક-મનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કૌવૈમાનિકાનામપિ ચ આભોગનિર્વર્તિતોઽપિ, એવમનાભોગનિર્વર્તિતો ઽપિ ચાદ્યારો ભવતિ કિન્તુ નવમ્ પ્રવિશેષસ્તુ-પચ્ચેન્દ્રિયાણાં નો આભોગનિર્વર્તિતઃ, અપિ તુ અનાભોગનિર્વર્તિત એવ આદ્યારો ભવતિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ । અધાદ્યાર્યમાણપુદ્ગલવિષયાનધિકૃત્ય જ્ઞાન-દર્શને પ્રરૂપયિતું તૃતીયદ્વારમાહ-‘નેરિયા ણં મંતે । જે પોમણે આદ્યારત્તાપ ગિણંતિ તેં કિં જાણંતિ પાસંતિ આદ્યારેંતિ ? ઉદાહુ ન જાણંતિ ન પાસંતિ આદ્યારેંતિ ?’ હે મદન્ત ! નેરયિકાઃ સ્વલ્લ યાન્ પુદ્ગલાન્ આદ્યારતયા મૃદ્ધન્તિ તાન્-આદ્યાર્યમાણપુદ્ગલાન્ કિં જાનન્તિ પદ્યન્તિ (ઉપયોગ) નહીં હોતા અતએવ ડનકા આદ્યાર મદા અનાભોગનિર્વર્તિત હી કહા ગયા હૈ । વલ્લ કમી આભોગનિર્વર્તિત નહીં હોતા કયોંકિ મનોદ્રવ્ય કી વલ્લ અત્યલ્પતા વિવક્ષિત નહીં હૈ । યહી કહતે હૈ-નારકો કે સમાન અસુરકુમારોં નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોં, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકો કા મી આદ્યાર આભોગનિર્વર્તિત નહીં હોતા કિન્તુ અનાભોગનિર્વર્તિત હી હોના હૈ । ઇસ વિષય મેં યુક્તિ પહલે કહી જા ચુકી હૈ ।

અવ તીસરે દ્વાર કી પ્રજ્ઞાના કો જાની હૈ । ઇમમેં આદ્યાર કિં જાને વાલે પુદ્ગલો કે જ્ઞાન-દર્શન કા નિરૂપણ હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જિન્ પુદ્ગલો કો આદ્યાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં કયા ડન પુદ્ગલોં કો જાનતે હૈં દેખતે હૈં ઓર ગ્રહણ કરતે હૈં ? અથવા

આભોગ (ઉપયોગ) નથી થતો, તેથી જ તેમના આદ્યાર સદા અનાભોગનિર્વર્તિત જ કહેલા છે તે કયારેય આભોગનિર્વર્તિત નથી થતા. કેમકે મનોદ્રવ્યની અત્યલ્પતા વિવક્ષિત નથી એજ કહે છે-નારકોની સમાન અસુરકુમારો, નાગકુમારો આદિ ભવન-પતિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના પણ આદ્યાર આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે, પણ એકેન્દ્રિયોના આદ્યાર આભોગનિર્વર્તિત નથી હોતા પણ અનાભોગનિર્વર્તિત જ હોય છે આ વિષયમા યુક્તિ પહેલા કહી દીધેલી છે.

હેવે ત્રીજા દ્વારની પ્રજ્ઞા કરાય છે એનાથી આદ્યાર કરનારા પુદ્ગલોના જ્ઞાન-દર્શનનુ નિરૂપણ છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને આદ્યારનો રૂપમા ગ્રહણ કરે છે, શું તે પુદ્ગલોને જાણે છે ? કેળે છે ? અને ગ્રહણ કરે છે ? અથા । નથી જાણતા,

આહારયન્તિ ? ઉતાહો ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કિન્તુ કેવલમ્ આહાર્યન્ત્યેવ ? ભગવાનાહ—
'મોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ન જાણંતિ ન પામંતિ આહારંતિ' નૈરયિકા અદ્યાર્યમાણપુદ્ગલ્યાન ન
જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કિન્તુ કેવલમાહારયન્ત્યેવ 'પવં જાવ તેડંદિયા' પવમ્—નૈરયિકા ઇવ યાદત્—
અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિયા અપિ આદ્યાર્યમણાદ્ગ
છાન્ ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કિન્તુ કેવલમાહારયન્ત્યેવ, તત્ર નૈરયિકાસુરકુમારાદયોડર્પાધ્યાનેન
ન જાનન્તિ તેષાં લોમાહારતયાડતિ સૂક્ષ્મત્વેન નૈરયિકભવનપત્યેકેન્દ્રિયાવધિવિષયત્વાભાવાન્,
ન પિ પશ્યન્તિ ચક્ષુરિન્દ્રિયવિષયત્વામાવાન્, દ્વીન્દ્રિયા ન જાનન્તિ તેષામ્ અજ્ઞાનનયા સમ્યક્-
પરિજ્ઞાનાભાવાત્, દ્વીન્દ્રિયાણાં મત્યજ્ઞાનસ્ય ચાસ્પષ્ટનયા સ્વયં ગૃહ્યમાણં પ્રક્ષેપાહારમપિ ન તે
જાનન્તિ, નાપિ પશ્યન્તિ તેષાં ચક્ષુરિન્દ્રિયાભાવાત્ તથા ત્રીન્દ્રિયા અપિ જ્ઞાનદર્શનરહિતાભવ-
નહીં જાનતે નહીં દેશ્વતે કેવલ ગ્રહણ હી કરતે હું ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક આહાર્યમાણ પુદ્ગલો કો જાનતે નહીં દેશ્વતે
કેવલ ઉનકા આહાર હી કરતે હું ।

હસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય,
દ્વીન્દ્રિય એવં ત્રીન્દ્રિય મી જિન પુદ્ગલો કા આહાર કરતે હું ઉન્હેં ન જાનતે
હું ન દેશ્વતે હું કેવલ આહાર હી કરતે હું । હનમેં સે નારક ઓર અસુરકુમાર
આદિ અવધિ સે નહીં જાનતે હું । ઉનકા લોમાહાર હોને સે અત્યન્ત સૂક્ષ્મતા
કે કારણ નારક ભવનપતિ ઓર એકેન્દ્રિય કે જ્ઞાન કા વહ વિષય નહીં હોતા । વે
દેશ્વતે મી નહીં કયો કિ વહ દર્શન કા મી વિષય નહીં હોતા હૈ । દ્વીન્દ્રિય
અજ્ઞાની હોને કે કારણ સમ્યક્જ્ઞાન સે રહિત હોતે હૈ, અતઃએવ વે મી નહીં
જાનતે હું । ઉનકા મત્યજ્ઞાન ઇતના અસ્પષ્ટ હોતા હૈ કિ સ્વયં જો પ્રક્ષેપાહાર
ગ્રહણ કરતે હું, ઉસે મી વે નહીં જાનતે હું । ચક્ષુરિન્દ્રિય કા આભાવ હોને સે વે

નથી દેખતા કેવલ ગ્રહણ જ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણતાં નથી, દેખતા નથી,
કેવલ તેમનો આહાર જ કરે છે

એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય
તેમજ ત્રીન્દ્રિય પણ જે પુદ્ગલોને આહાર કરે છે, તેમને નથી જાણતા, નથી દેખતા,
કેવલ આહાર જ કરે છે

એમનામાંથી નારક અને અસુરકુમાર આદિ અવધિથી નથી જાણતા. તેમનો લોમા-
હાર હોવાથી અત્યન્ત સૂક્ષ્મતાના કારણે નારક ભવનપતિ, અને એકેન્દ્રિયના જ્ઞાનનો તે
તે વિષય નથી થતો. તેઓ દેખતાપણ નથી, કેમકે તે દર્શનનો પણ વિષય બનતો નથી.
દ્વીન્દ્રિય અજ્ઞાની હોવાના કારણે સમ્યક્ જ્ઞાનથી, રહિત હોય છે. તેથી જ તેઓ પણ
નથી જાણતા. તેમણે મત્યજ્ઞાન એટલું અસ્પષ્ટ હોય છે કે સ્વયં જે પ્રક્ષેપાહાર ગ્રહણ
પ્ર. ૧૦૫

અતસ્તેષાં સદાઽનાભોગનિર્વર્તિત એવાદ્યઃ પ્રતિપાદિતઃ ન તુ કદાચિદપિ આભોગનિર્વર્તિતઃ કિંચિત્ત્વમ્યાનિવક્ષિતત્વાત્ ઇતિ-અતિદિગ્દશાહ-‘પરં અસુરકુમારગણાવાય ચેવાણિયાણાં. નવરં ઇર્ગિદિયાણાં નો આભોગનિર્વર્તિતિ અનાભોગનિર્વર્તિતિ’ પદ્ય-નાયિકાણામિવ અસુરકુમારગણાં યાવન્-નાગકુમાદિ ભવનપતિ દ્વોન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક-મનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનામપિ ચ આભોગનિર્વર્તિતોઽપિ, ઇમનાભોગનિર્વર્તિતો ઽપિ ચાહારો ભવતિ કિન્તુ નવરમ્ પ્રવિશેષસ્તુ-પંચેન્દ્રિયાણાં નો આભોગનિર્વર્તિતઃ, અપિ તુ અનાભોગનિર્વર્તિત એવ આહારો ભવતિ પ્રાપ્તયુક્તેઃ। અધાદ્યાર્યમાણપુદ્ગલવિપયાનધિકૃત્ય જ્ઞાન-દર્શને પ્રરૂપયિતું તૃતીયદ્વારમાહ-‘નૈરદ્યા પં મંતે। જે પોમલે આહારત્તાપિ ગિણંતિ તે કિં જાણંતિ પાસંતિ આદારંતિ ? ઉદાહુ ન જાણંતિ ન પાસંતિ આદારંતિ ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ યાન્ પુદ્ગલાન આદારતયા સૃજન્તિ તાન્-આદ્યાર્યમાણપુદ્ગલાન કિં જાનન્તિ પશ્યન્તિ (ઉપયોગ) નહીં હોતા અતઃપવે એનકા આદાર સદા અનાભોગનિર્વર્તિત હી કહા ગયા હૈ। થહ કમી આભોગનિર્વર્તિત નહીં હોતા ક્યોંકિ મનોદ્રવ્ય કી વહ અત્યલ્પતા વિવક્ષિત નહીં હૈ। યહી કલ્પે હૈ-નારકો કે સમાન અસુરકુમારો નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કા મી આદાર આભોગનિર્વર્તિત નહીં હોતા કિન્તુ અનાભોગનિર્વર્તિત હી હોના હૈ। હસ વિષય મેં યુક્તિ પહેલે કહી જા ચુકી હૈ।

અવ ત્રીસરે દ્વાર કી પ્રજ્ઞાના કો જાની હૈ। હસમેં આદાર કિં જાને વાલે પુદ્ગલોં કે જ્ઞાન-દર્શન કા નિરૂપણ હૈ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જિન પુદ્ગલોં કો આદાર કે રૂપ મેં ગ્રહણ કરતે હૈં કયા એન પુદ્ગલોં કો જાનતે હૈં દેખતે હૈં ઓર ગ્રહણ કરતે હૈં ? અથવા

આભોગ (ઉપયોગ) નથી થતો, તેથી જ તેમના આદાર સદા અનાભોગનિર્વર્તિત જ કહેલા છે તે ક્યારેય આભોગનિર્વર્તિત નથી થતા. કેમકે મનોદ્રવ્યની અત્યલ્પતા વિવક્ષિત નથી એજ કહે છે-નારકોની સમાન અસુરકુમારો, નાગકુમારો આદિ ભવન-પતિયો, દ્વીન્દ્રિયો, ત્રીન્દ્રિયો, ચતુરિન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયતિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના પણ આદાર આભોગનિર્વર્તિત અને અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે, પણ એકેન્દ્રિયોના આદાર આભોગનિર્વર્તિત નથી હોતા પણ અનાભોગનિર્વર્તિત જ હોય છે આ વિષયમા યુક્તિ પહેલા કહી દીધેલી છે.

હવે ત્રીજા દ્વારની પ્રજ્ઞાના કસાય છે એનાથી આદાર કરનારા પુદ્ગલોના જ્ઞાન-દર્શનનું નિરૂપણ છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક જે પુદ્ગલોને આદારનો રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે, શું તે પુદ્ગલોને જાણે છે ? દેખે છે ? અને ગ્રહણ કરે છે ? અથવા નથી જાણતા,

આહારયન્તિ ? ઉતાહો ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કિન્તુ કેવલમ્ આહાર્યન્ત્યેવ ? મગવાનાહ-
'મોયમા।' હે ગૌતમ ! 'ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારંતિ' નૈરયિકા અદ્યાર્યમાણપુદ્ગલ્યાન ન
જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કિન્તુ કેવલમાહારયન્ત્યેવ 'एवं जाव तेऽदिग' एवम्-નૈરયિકા એવાદ્ય-
અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિવાદ્યેકેન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિયા અપિ આહાર્યમણપુદ્ગ
લ્યાન ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કિન્તુ કેવલમાહારયન્ત્યેવ, તત્ર નૈરયિકાસુરકુમારાદયોઽર્વાધજ્ઞાનેન
ન જાનન્તિ તેષાં લોમાહારતયાઽતિ સૂક્ષ્મત્વેન નૈરયિકાભવનપત્યેકેન્દ્રિયાવધિવિષયત્વાભા ૧૮,
ન પિ પશ્યન્તિ ચક્ષુરિન્દ્રિયવિષયત્વાભાવાત્, દ્વીન્દ્રિયા ન જાનન્તિ તેષામ્ જ્ઞાનતયા સમ્પક્ષ-
પરિજ્ઞાનાભાવાત્, દ્વીન્દ્રિયાણાં મત્યજ્ઞાનસ્ય ચાસ્પષ્ટતયા સ્વયં ગૃહ્યમાણ પ્રક્ષેપાહારમપિ ન તે
જાનન્તિ, નાપિ પશ્યન્તિ તેષાં ચક્ષુરિન્દ્રિયાભાવાત્ તથા ત્રીન્દ્રિયા અપિ જ્ઞાનદર્શનરહિતાભવ-
નહીં જાનતે નહીં દેખતે કેવલ ગ્રહણ હી કરતે હું ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! નારક આહાર્યમાણ પુદ્ગલો કો જાનતે નહીં દેખતે
કેવલ ડનકા આહાર હી કરતે હું ।

હસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય,
દ્વીન્દ્રિય એવં ત્રીન્દ્રિય મી જિન પુદ્ગલો કા આહાર કરતે હું ડન્હે ન જાનતે
હું ન દેખતે હું કેવલ આહાર હી કરતે હું । હનમેં સે નારક ઓર અસુરકુમાર
આદિ અવધિ સે નહીં જાનતે હું । ડનકા લોમાહાર હોને સે અત્યન્ત સૂક્ષ્મતા
કે કારણ નારક ભવનપતિ ઓર એકેન્દ્રિય કે જ્ઞાન કા વહ વિષય નહીં હોતા । વે
દેખતે મી નહીં કયો કિ વહ દર્શન કા મી વિષય નહીં હોતા હૈ । દ્વીન્દ્રિય
અજ્ઞાની હોને કે કારણ સમ્પક્ષજ્ઞાન સે રહિત હોતે હૈ, અતઃએવ વે મી નહીં
જાનતે હું । ડનકા મત્યજ્ઞાન હતના અસ્પષ્ટ હોતા હૈ કિ સ્વયં જો પ્રક્ષેપાહાર
ગ્રહણ કરતે હું, ડસે મી વે નહીં જાનતે હું । ચક્ષુરિન્દ્રિય કા આભાવ હોને સે વે

નથી દેખતા કેવલ અકુષ્ણ જ કરે છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! નારક આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણતાં નથી, દેખતા નથી,
કેવલ તેમનો આહાર જ કરે છે

જો ~ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય
તેમજ ત્રીન્દ્રિય પણ જે પુદ્ગલોને આહાર કરે છે, તેમને નથી જાણતા, નથી દેખતા,
કેવલ આહાર જ કરે છે.

જોમનામાંથી નારક અને અસુરકુમાર આદિ અવધિથી નથી જાણતા. તેમનો લોમા-
હાર હોવાથી અત્યન્ત સૂક્ષ્મતાના કારણે નારક ભવનપતિ, અને એકેન્દ્રિયના જ્ઞાનનો તે
તે વિષય નથી થતો. તેઓ દેખતાપણ નથી, કેમકે તે દર્શનનો પણ વિષય બનતો નથી.
દ્વીન્દ્રિય અજ્ઞાની હોવાના કારણે સમ્યક્ જ્ઞાનથી, રહિત હોય છે. તેથી જ તેઓ પણ
નથી જાણતા. તેમજ મત્યજ્ઞાન એટલું અસ્પષ્ટ હોય છે કે સ્વયં જે પ્રક્ષેપાહાર અકુષ્ણ
પ્ર. ૧૦૫

સેયાઃ, અથ ચતુરિન્દ્રિયાનધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ચતુરિન્દ્રિયાણં પુચ્છા’ ચતુરિન્દ્રિયાઃ કિમ્ આહાર્યમાણપુદ્ગલાન્ જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ? કિં વા ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કિન્તુ—કેવલમાહારયન્ત્યેવેતિ ભાવઃ ? ભગવાનાહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગડયા ન જાણન્તિ પાસંતિ આહારંતિ’ અત્યેગકે-કેવન ચતુરિન્દ્રિયા આહાર્યમાણપુદ્ગલાન ન જાનન્તિ અવધિ-જ્ઞાનેન તેષાં મિથ્યાજ્ઞાનિત્વાત્ કિન્તુ પશ્યન્તિ ચક્ષુરિન્દ્રિય સત્ત્વાત્ આહાર્યન્ ન ચ ‘અત્યેગડયા ન જાણન્તિ ન પાસંતિ આહારંતિ’ અત્યેગકે-કેવન ચતુરિન્દ્રિયા આહાર્યમણપુદ્ગલાન્ ન જાનન્તિ તેષાં મિથ્યાજ્ઞાનિત્વાત્ ન પશ્યન્તિ તમસા ચક્ષુર્દર્શનસ્થ નષ્ટત્વાન્ કિન્તુ કેવલમાહારયન્ત્યેવ, અત્રાસ્તિશબ્દસ્યાવ્યયતયા बहुत्वेऽपि तदेवरूपं बोध्यम्, અથ પચ્ચન્દ્રિયતિરચ્ચા પ્રક્ષેપાહાર લોપાહારશ્ચાધિકૃત્ય ચતુર્મર્જીં વક્તુમાહ—‘પંચિન્દ્રિયતિરિક્ષણજાણિયાણં પુચ્છા’ પચ્ચેન્દ્રિય-
 ડસે દેશ્વ ખી નહીં સરતે હેં । ઇમી પ્રકાર ત્રીન્દ્રિય નો જ્ઞાન ઓર દર્શસેન રહિત સમજા લેને ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય જીવ કયા આહાર્યમાણ પુદ્ગલોં કો જાનતે, દેશ્વતે ઓર આહાર કરતે હેં ? યા નહીં જાનતે, નહીં દેશ્વતે, કેવલ આહાર કરતે હે ।

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ ચતુરિન્દ્રિય આહાર્યમાણ પુદ્ગલોં કો નહીં જાનતે હેં, કિન્તુ દેશ્વતે હેં ક્યોંકિ ચક્ષુરિન્દ્રિય ડનકો હોની હે ઓર આહાર કરતે હેં । કોઈ ચતુરિન્દ્રિય ન જાનતે હેં, ક્યોં કિં વે મિથ્યાજ્ઞાની હોતે હે, ઓર ન દેશ્વતે હેં ક્યોં કિં અન્ધકાર કે કારણ ડનકી ચક્ષુ કામ નહીં કરતી, વે કેવલ આહાર હી કરતે હેં । યદાં ‘અસ્તિ’ શબ્દ અવ્યય હે, અતઃપચ્ચ વહુવચન મેં ખી ‘અસ્તિ’ રૂપ હી રહતા હે । ડવ પંચેન્દ્રિય જીવોં કે પ્રક્ષેપાહાર ઓર લોપાહાર કો લેકર ચૌભંગી કહને કે લિય કહા હે ।

કરે છે, તેમને પણ તેઓ નથી જાણતા, ચક્ષુરિન્દ્રિયનો અભાવ હોવાથી તેઓ તેને દેખી પણ નથી શકતા એ જ પ્રકારે ત્રીન્દ્રિય પણ જ્ઞાન અને દર્શનથી રહિત સમજી લેવા બેઠે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ચતુરિન્દ્રિય છવ શુ આહાર્યમાણ પુદ્ગલોંને જાણે-દેખે અને આહાર કરે છે ? અગર નથી જાણતા, નથી દેખતા, કેવળ આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ ચતુરિન્દ્રિય આહાર્યમાણ પુદ્ગલોંને નથી જાણતા, પણ દેખે છે, કે કે ચક્ષુરિન્દ્રિય તેમને હોય છે, અને આહાર કરે છે. કોઈ ચતુરિન્દ્રિય જાણતા નથી કેમકે તેજે મિથ્યાજ્ઞાની હોય છે, અને નથી દેખતા, કેમકે અધિકારના કારણે તેમના નેત્રો કામ નથી કરતા, તેઓ કેવલ આહાર કરે છે આહી ‘અસ્તિ’ શબ્દ અવ્યય છે તેથી જ બહુવચનમા પણ ‘અસ્તિ’ રૂપ જ રહે છે.

હવે પચ્ચેન્દ્રિય છવોના પ્રક્ષેપાહાર અને લોપાહારને લખને ચૌભંગી કહેવાને માટે કહ્યું છે—

તિર્યગ્યોનિકાનાં પૃચ્છા, તથા ચ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચઃ આહાર્યમાણપુદ્ગલ ન કિં જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ? કિં વા ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કેવલમાદાર્યન્યેવ ? ભગવાનાદ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અત્યેગડયા જાણંતિ પાસંતિ આહારંતિ ?' અસ્ત્યેકે-કેચન પંચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચ આહાર્યમાણપુદ્ગલાન્ જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ? 'અત્યેગડયા જાણંતિ ન
પાસંતિ આહારંતિ ૨' અસ્ત્યેકે-કેચન પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો જાનન્તિ કિન્તુ ન પશ્યન્તિ, આહાર-
યન્તિ ચ ૨, 'અત્યેગડયા ન જાણંતિ પાસંતિ આહારંતિ ૩' અસ્ત્યેકે કેચન પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો
ન જાનન્તિ કિન્તુ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ચ ૩, 'અત્યેગડયા ન જાણંતિ ન પાસંતિ આહારંતિ
૪' અસ્ત્યેકે-કેચન પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કેવલમાદાર્યન્યેવ ૪, 'एवं
जात्र मणूसाण वि' एवम्-પંચેન્દ્રિયતિર્યગુક્તરીત્યા ગાત્રત ઉક્તા ચતુર્મત્તી મનુષ્યાણામપિ
વક્તવ્યા, તથા ચ પ્રક્ષેપાહારાપેક્ષયા કેચન પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચઃ પ્રક્ષેપાહારં જાનન્તિ તેષાં સમ્યગ્
જ્ઞાનિતયા યથાવસ્થિતવસ્તુપરિજ્ઞાનસદ્ભાવાત્, ચક્ષુરિન્દ્રિયમદ્ભાવાત્ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ
ચ ? इति प्रथमो भङ्गः, કેચન જાનન્તિ કિન્તુ ન પશ્યન્તિ અન્ધકારાદિના ચક્ષુર્દર્શનસ્ય

गतमस्वाप्ती-हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यग्यौगिक आहार्यमाण पुदगलों को जानते, देखते और आहार करते हैं या नहीं जानते, नहीं देखते और आहार करते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! (१) कोई जानते हैं देखते हैं और आहार करते हैं (२) कोई जानते हैं देखते नहीं हैं और आहार करते हैं (३) कोई जानते नहीं देखते हैं और आहार करते हैं (४) कोई न जानते हैं न देखते हैं किन्तु आहार करते हैं ।

પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચોં કી તરહ મનુષ્યોં કી મી ચૌમંગી સમજ્ઞની ચાહિય । પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ચ પ્રક્ષેપાહારી હોતે હે અતઃ વે પ્રક્ષેપાહાર કો જાનતે હે વ્યોં કિ સમ્યગ્જ્ઞાન હોને કે કારણ વે યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપ કે જ્ઞાતા હોતે હે । ચક્ષુરિન્દ્રિય હોને સે વે દેખતે મી હેં ઓર આહાર કરતે હેં । યહ પ્રથમ ભંગ હૈ । કોઈ-કોઈ

श्री गौतमस्वाप्ती-हे भगवन् ! पंचेन्द्रियतिर्यग्यौगिक आहार्यमाण पुदगलोने ज्ञाते-देखे अने आहार करे छे, अगर नहीं ज्ञाता, नहीं देखता अने आहार करे छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! (१) कोई ज्ञाते छे देखे छे अने आहार करे छे (२) कोई ज्ञाते छे, देखता नहीं अने आहार करे छे (३) कोई ज्ञाता नहीं, देखे छे अने आहार करे छे (४) कोई नहीं ज्ञाता, नहीं देखता पण आहार करे छे

પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોની જેમ મનુષ્યોની પણ ચેલગી સમજવી જોઈએ. પંચેન્દ્રિય-
તિર્યગ્ચ પ્રક્ષેપાહારી હોય છે, અતઃ તેઓ પ્રક્ષેપાહારને જાણે છે, કેમકે સમ્યગ્જ્ઞાન
થવાના કારણે યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપના જ્ઞાતા અને છે ચક્ષુ ઇન્દ્રિય હોવાથી તેઓ દેખે પણ
છે અને આહાર કરે છે આ પ્રથમ ભંગ છે

વ્યાહતત્વાત્, ૨ इति द्वितीयो भङ्गः, કેચન મિથ્યાજ્ઞાનિતયા ન જાનન્તિ સમ્યક્ પરિજ્ઞાના-
સદ્ભાવાત્ કિન્તુ-ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયોગાત્ પश्यन्ति ३ इति तृतीयो भङ्गः, કેચન મિથ્યાજ્ઞાનિ
તયા ન જાનન્તિ નાપિ પश्यन्ति तमसा चक्षुर्दर्शनस्य व्याघातात् ४ इति चतुर्थो भङ्गः, લોમા-
હારાપેક્ષયા તુ કેચન પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચો વિશિષ્ટાવધિજ્ઞાનશાલિત્વાત્ લોમાહારમપિ જાનન્તિ
તથાવિધક્ષયોપશમભાવેન इन्द्रियपाटवस्यातिविशुद्धतया पश्यन्ति आहारयन्ति १ કેચન
જાનન્ત્યેવ નતુ પश्यन्ति तथाविधेन्द्रियपाटवभावात् २, કેચન ન જાનન્તિ કિન્તુ તથા
વિધેન્દ્રિયપાટવોપેતત્વાત્ પश्यन्ति ३, કેચન પુનરવધિજ્ઞાનવિકલતયા મિથ્યાજ્ઞાનિત્વેન ન
જાનન્તિ નાપિ પश्यन्ति तथाविधेन्द्रियपाटवासद्भावात् ४ इति चतुर्भङ्गी ब्रह्म्या, एवं
મનુષ્યાણામપિ ચતુર્ભંગી વિજ્ઞેયા તદ્ભયાપેક્ષયેતિ ભાવઃ 'વાળમંતરજોડસિયા જઠા નેરડયા'

જાનતે તો હૈં, કિન્તુ અન્ધકાર આદિ કે કારણ ચક્ષુ કે કામ ન કરને સે દેખતે
નહીં હૈં । यह दूसरा भंग है । कोई-कोई मिथ्याज्ञानी होने से जानते नहीं है
क्यों कि उनमें सम्यक्परिज्ञान नहीं होता है मगर चक्षुरिन्द्रिय के उपयोग से वे
देखते हैं । यह तीसरा भंग है । कोई मिथ्याज्ञानी होने से जानते नहीं, अंध-
कार के कारण नेत्रों का व्याघात हो जाने के कारण देखते भी नहीं,
यह चौथा भंग है ।

લોમાહાર કી અપેક્ષા સે કોઈ-કોઈ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ વિશિષ્ટ અવધિ સે
યુક્ત હોને કે કારણ લોમાહાર કો ભો જાનતે હૈં ઓર વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ હોને
સે इन्द्रिय पटुता अतिविद्ध होने के कारण देखते हैं और आहार करते है ।
કોઈ-કોઈ જાનતે હી હૈં દેખતે નહીં ક્યોં કિ उनमें इन्द्रियपाटव का अभाव
होता है । कौई जानते नहीं किन्तु इन्द्रियपाटव से युक्त होने के कारण देखते
हैं । कौई अवधि से रहित होने के कारण मिथ्या ज्ञानी होने से नहीं जानते

કોઈ-કોઈ જાણે તો છે પણ અન્ધકાર આદિના કારણે નેત્રકામ ન કરી શકવાથી
દેખતા નથી. આ બીજો ભંગ છે.

કોઈ-કોઈ મિથ્યા જ્ઞાની હોવાથી જાણતા નથી, કેમકે તેમનામાં સમ્યક્ જ્ઞાન નથી
હોતું, પણ ચતુરિન્દ્રિયના ઉપયોગથી તેઓ દેખે છે. આ ત્રીજો ભંગ થયો.

કોઈ મિથ્યાજ્ઞાની હોવાથી જાણતા નથી, અધકારના કારણે નેત્રોના વ્યાધાત થઈ
જવાથી તેથી પણ શક્તા નથી. આ ચોથો ભંગ છે.

લોમાહારની અપેક્ષાથી કોઈ કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ વિશિષ્ટ અવધિથી યુક્ત હોવાને
કારણે લોમાહારને જાણે છે. અને વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ થવાથી इन्द्रिय पटुता अति विशुद्ध
થવાના કારણે દેખે છે અને આહાર કરે છે. કોઈ-કોઈ જાણે જ છે, જાતા નથી, કેમ કે
તેમનામાં इन्द्रिय पाटवના અભાવ હોય છે.

કોઈ જાણતા નથી પરંતુ इन्द्रिय पटुताથી યુક્ત હોવાને કારણે દેખે છે કોઈ અવધિથી

વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કા યથા નૈરયિકા ઉક્તા સ્તથા વક્તવ્યાઃ, તથા ન નૈરયિકાવચેરિવ વાન-
વ્યન્તરજ્યોતિષ્કા યથા નૈરયિકાયુક્તાસ્તથા વક્તવ્યાઃ; તથા ન નૈરયિકાવચેરિવ ગાન-
વ્યન્તરજ્યોતિષ્કાવચેરપિ મનોમસિત્વેડપિ તસ્યાહારપુદ્ગલાનામવિષયન્યાન્ તેડપિ ન જાનન્તિ
નાપિ પશ્યન્તિ કેવલમાહારયન્ત્યેવેતિ ભાવઃ, 'વૈમાણિયાણં પૂચ્છા' વૈમાણિકાના પૂચ્છા તથા
ચ વૈમાણિકાઃ કિમ્ આહાર્યમાણપુદ્ગલાન્ જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ? કિં વા ન
જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહારયન્તિ ? મગનાદ- 'ગોયમા !' હે ગોતમ ! 'અત્યેગદયા જાણન્તિ
પાસંતિ આહારેતિ' અસ્ત્યેકે-કેચન વૈમાણિકા જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ, 'અત્યેગદયા
ન જાણન્તિ ન પાસંતિ આહારેતિ' અસ્ત્યેકે-કેચન વૈમાણિકા ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ કેવલ
માહારયન્ત્યેવ, ગૌતમ સ્તત્ર કારણ પૂચ્છન્તિ- 'સે કેણદ્વેણં મંતે ! एवं वृचद-વૈમાણિયા
અત્યેગદયા જાણન્તિ પાસંતિ આહારેતિ અત્યેગદયા ન જાણન્તિ ન પાસંતિ આહારેતિ ?' હે
ઔર ઇન્દ્રિયપાટવ કા અભાવ હોતે સે નહીં દેખતે હૈં । यह चौभंगी जानना
चाहिए । इसी प्रकार की चौभंगी मनुष्यों की भी समझलेना चाहिए ।

વાનવ્યન્તરોં ઔર જ્યોતિષ્કોં કી વક્તવ્યતા નારકોં કે સમાન હૈં । નારકોં
કે અવધિ કે સમાન વાનવ્યન્તરોં ઔર જ્યોતિષ્કોં કા અવધિ ડનકે આહાર કો
વિષય નહીં કરતા, અતઃવે વે જાનતે નહીં હૈં ઔર દેખતે ઔ નહીં હૈં કેવલ
આહાર કરતે હૈં,

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાણિક દેવ કયા આહાર્યમાણ પુદ્ગલો કો
જાનતે હૈં દેખતે હૈં ઔર આહાર કરતે હૈં ? અથવા નહીં જાનતે, નહીં દેખતે
ઔર આહાર કરતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ વૈમાણિક જાનતે હૈં, દેખતે હૈં ઔર આહાર
કરતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી કારણ પૂછતે હુપ પ્રશ્ન કરતે હૈં-હે ભગવાન્ ! કિસ હેતુ સૈ

વહિત હોવાના કારણે મિથ્યાજ્ઞાની હોવાથી જાણતા નથી અને ઇન્દ્રિયપાટવને અભાવ
હોવાથી દેખતાં પણ નથી.

આ ચતુર્ભંગી જાણવી જોઈએ. આ પ્રકારની ચતુર્ભંગી મનુષ્યોની પણ સમજ
લેવી જોઈએ.

વાનવ્યન્તરોં અને જ્યોતિષ્કોંની વક્તવ્યતા નારકોંની સમાન છે નારકોંની અવધિનાં
સરખી વાનવ્યન્તરોં અને જ્યોતિષ્કોંની અવધિ તેમના આહારને વિષય કરતા નથી, તેથી
જ તેઓ જાણતા નથી. અને દેખતાં પણ નથી, કેવળ આહાર કરે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાણિક દેવ શુ આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણે છે,
દેખે છે, અને આહાર કરે છે ? અથવા નથી જાણતા, નથી દેખતા અને આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ વૈમાણિક જાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે
છે, કોઈ-કોઈ જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે.

મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન-રૂથં તાવદ્ એન પુચ્ચને-વૈમાનિકા અસ્ત્યેકે જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ અસ્ત્યેકે ન જાનન્તિ ન પશ્યન્તિ આહારયન્તીતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘વૈમાણિયા દુર્વિદ્યા પળ્લન્તા’ વૈમાનિકા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ‘તં જદા-માહ મિચ્છદ્દિદ્ધિ ઉવવન્નગા ય અમાહ સમ્મદ્દિદ્ધિ ઉવવન્નગા ય’ તદ્ધયા-માયિમિશ્ચ્યાદ્દટ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિ સમ્યગ્દ્દટ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ, તત્ર નય ગ્રૈથેયકૃવૈમાનિકપર્યન્તા માયિમિશ્ચ્યાદ્દટ્ટ્યુપપન્નકાઃ અમાયિ-સમ્યગ્દ્દટ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ વોધ્યાઃ, તેપાં યથાસંભવમવશ્યં માયિત્વસ્ય મિશ્ચ્યાદ્દિદ્ધિત્વસ્ય ચ સદ્-ભાવામ્, અનુત્તરવૈમાનિકાઃ પુનરમાયિસમ્યગ્દ્દટ્ટ્યુપપન્નકા અવસેયાઃ, તેપામવશ્યં સમ્યગ્દ્દિદ્ધિ-ત્વસ્ય પૂર્વાનન્તરમવે સર્વથા પ્રતનુકોધમાનમાયાલોભસસ્યોપશાન્તકષાયત્વસ્ય ચ સદ્ભાવેન અમાયિત્વસ્ય ચોપલક્ષ્મ્યાત્, પ્રકૃતવક્તવ્યતા મતિદિગ્જ્ઞાહ-‘એવં જદ્દા-હદિયઉદ્દેસણ પદ્ધમે મણિયં તદ્દા માણિયવ્વં જાવ ણ્ણદ્રેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહં એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા ઇન્દ્રિયવિષયે પ્રથમોદ્દેશકે મણિત તથા અત્રાપિ મણિતગ્ગમ્, વક્તવ્યતાપ્રધિમાહ-યાવત્-એતે-નાર્થેન ગૌતમ ! એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્ચતે-અસ્ત્યેકે જાનન્તિ પશ્યન્તિ આહારયન્તિ, અસ્ત્યેકે

ऐसा कहा है कि कोई-कोई वैमानिक जानते देखते और आहार करते हैं कोई-कोई वैमानिक नहीं जानते नहीं देखते और आहार करते हैं ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈમાનિક દેવ દો પ્રકાર કે કહે હેં વે હસ પ્રકાર હેં-માયિમિશ્ચ્યાદ્દિદ્ધિ-ઉપપન્નક ઓર અમાયિસમ્યગ્દ્દિદ્ધિ-ઉપપન્નક । નવગ્રૈવેયક તક કે દેવ દોનો પ્રકાર કે હોતે હેં-કોઈ માયિમિશ્ચ્યાદ્દિદ્ધિ ઓર કોઈ અમાયિસમ્યગ્દ્દિદ્ધિ કિન્તુ અનુત્તર વિમાનો કે દેવ અમાયિ-સમ્યગ્દ્દિદ્ધિ-ઉપપન્નક હી હોતે હેં કયો કિ વે અવશ્ય હી પૂર્વભવ મેં સમ્યગ્દ્દિદ્ધિ હોતે હેં ઓર ક્રોધ માન માયા તથા લોભ કે હલ્કા હોને સે ગા ઉપશાન્ત કષાય હોને સે અમાયી ખી હોતે હેં ।

हस प्रकार जैसा इन्द्रियविषयक प्रथम उद्देशक में कहा है वैसा ही यहाँ

શ્રી ગૌતમસ્વામી કારણ પૂછતાં પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે કે કોઈ-કોઈ વૈમાનિક જાણે છે, દેખે છે અને આહાર કરે છે, કોઈ-કોઈ વૈમાનિક જાણતા નથી, દેખતા નથી અને આહાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-માયિ-મિશ્ચ્યાદ્દિદ્ધિ ઉપપન્નક અને અમાયી સમ્યગ્ દ્દિદ્ધિ ઉપપન્નક નવગ્રૈવેયક સુધીનાં દેવ જ ન્ને પ્રકારના હોય છે-કોઈ માયિમિશ્ચ્યાદ્દિદ્ધિ અને કોઈ અમાયી સમ્યગ્-દ્દિદ્ધિ પરતુ અનુત્તર વિમાનોના દેવ અમાયીસમ્યગ્-દ્દિદ્ધિ ઉપપન્નક જ હોય છે, કેમ કે તેઓ અવશ્યે કરી પૂર્વભવમાં સમ્યગ્ દ્દિદ્ધિ હોય છે અને ક્રોધ, માન, માયા તથા લોભ એવા હોવાને લીધે અગર તો ઉપશાન્ત કષાય થવાથી અમાયી પણ હોય છે

આ પ્રકારે જેવું ઇન્દ્રિય-વિષયક પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે તેવું જ અહીં પણ

ન જાનન્તિ ન પઠ્યન્તિ આહારયન્તીતિભાવઃ, તત્ર યે સ્મૃત્ માયિમિધ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નઃ નવ-
 ઐવેયકપર્યવશાનાસ્તે અવધિજ્ઞાનેન મનોમધ્યાદ્યાગોગ્યાન પુદ્ગલન ન જાનન્તિ તદવધે
 સ્તેષામવિપયત્વાત્, ચક્ષુરિન્દ્રિયેણ ન પઠ્યન્તિ તથાવિષયાટવાભાવત્, યેઽપિ અમાયિસમ્ય
 ગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકા સ્તેઽપિ દ્વિવિધાઃ-અનન્તરોપપન્નકાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ.-પ્રથમસમયોત્પન્ના
 અપ્રથમસમયોત્પન્નકાઃ એતિ ભાવઃ, તત્રાનન્તરોપપન્નકાઃ ન જાનન્તિ ન પઠ્યન્તિ, તેષાં પ્રથમ-
 સમયોત્પન્નત્વેનાવધિજ્ઞાનોપયોગસ્ય ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયોગસ્ય ચામદ્ભાવાત્, પરમ્પરોપપન્ન-
 કાનામપિ મધ્યે અપર્યાપ્તકા ન જાનન્તિ ન પઠ્યન્તિ પર્યાપ્તાનામમમ્પૂર્ણતાઽવધ્યુપયોગા-
 ભી કહનાં ચાહિય, યાવત્ત્વ ઇસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! તેમા કહા હે કિ કોઈ જાનતે
 દેખતે ઔર આહાર કરતે હૈં । જો માયિમિધ્યાદૃષ્ટિઉપપન્નક હોતે હૈં જો નવ-
 ઐવેયકો તક હી પાપ જાતે હૈં વે અવધિ સે મનોમસ્ય આહાર કે યોગ્ય પુદ્ગલો
 કો જાનતે નહીં હૈં કયો કિ ઉનકા ચિર્ભંગજ્ઞાન ઉન પુદ્ગલો કો જાનતે મેં
 સમર્થ નહીં હોતા ઔર પટુતા કે અભાવ કે કારણ ચક્ષુરિન્દ્રિય સં દેખતે ભી
 નહીં હૈં । જો દેવ અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નક હોતે હૈં વે ભી દો પ્રકાર કે હોતે હૈં
 અનન્તરોપપન્નક ઔર પરમ્પરોપપન્નક જિન્હે પ્રથમ સમય મેં ઉત્પન્ન ઔર અપ્ર-
 થમ સમય મેં ઉત્પન્ન ભી કહ સકતે હૈં । ઇનમેં સે અનન્તરોપપન્નક નહીં જાનતે
 નહીં દેખતે કયો કિ પ્રથમ સમય કે ઉત્પન્ન હોને કે કારણ ઉનકે અવધિકા
 ઔર ચક્ષુરિન્દ્રિય કા ઉપયોગ નહીં હોતા હૈં । પરમ્પરોપપન્નકો મેં ભી જો
 અપર્યાપ્ત હોતે હૈં, વે નહીં જાનતે ઔર નહીં દેખતે હૈં, કયો કિ પર્યાપ્તિનો કી
 અપૂર્ણતા કે કારણ ઉનકે અવધિ આદિ કા ઉપયોગ નહીં લગ સકતા જો પર્યાપ્ત

કહેવુ બોલ્યો, યાવત્ આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહ્યુ છે કે, કેાં બાણુ છે તેજે છે
 અને આહાર કરે છે, કેાં નથી બાણુતા, નથી હેળતા અને આહાર કરે છે

જે માયિમિધ્યા દૃષ્ટિ ઉપપન્નક હોય છે, જે નવઐવેયકો સુધી ન, મળી આવે છે,
 તેઓ અવધિથી મનોમધ્ય અહ રને યોગ્ય પુદ્ગલોને બાણુતા નથી, કેમ કે તેમના પિત્તગ
 જ્ઞાન તે પુદ્ગલોને બાણુવામા સમર્થ નથી થતા અને પટુતાના અભાવને કારણે નેત્રેન્દ્રિયથી
 દેખતા પણ નથી

જે દેવ અમાયિસમ્યગ્ દૃષ્ટ્યુપપન્નક હોય છે, તેઓ પણ બે પ્રકારના હોય છે-
 અનન્ત-રોપ-પન્નક અને પરમ્પરોપપન્નક. જેમને પ્રથમ સમયમા ઉત્પન્ન અને અપ્રથમ
 સમયમા ઉત્પન્ન પણ કહી શકાય છે તેમનામાથી અનન્તરોપપન્નક નથી બાણુતા, નથી
 દેખતા, કેમ કે પ્રથમ સમયમા ઉત્પન્ન થવાને કારણે તેમનામા અવધિનો અને નેત્રેન્દ્રિયનો
 ઉપયોગ નથી થતા.

પરંપરોપપન્નકોમાં પણ જે અપર્યાપ્ત હોય છે, તેઓ નથી બાણુતા અને નથી
 દેખતા, કેમ કે પર્યાપ્તિઓની અપૂર્ણતાને કારણે તેમનાં અવધિ આદિનો ઉપયોગ નથી

સદ્ભાવાત્, પર્યાપ્તકેષ્પિ અનુપયુક્તા ન જાનન્તિ ન પश्यन्ति તેપામુપયુક્તત્વાભાવાત્, ઉપયુક્તાસ્તુ અનુત્તરવૈપાનિકા આહાર્યમાણમનોમક્ષ્યાદામ્યોગ્યાન પુદ્ગલાન્ જાનન્તિ પश्यन्ति આહારયન્તિ, “તંમિન્નલોકનાહીં પામંતિ અનુત્તરા દેવા” इतिवचनाद् અનુત્તરા વૈપાનિકાઃ સંપૂર્ણાં લોકનાહીં પश्यन्ति અતएव તે મનોમક્ષ્યાદારયોગ્યાનપિ પુદ્ગલાન્ જાનન્તિ તેપામવધેર્વિશુદ્ધતાત્, इन्द्रियपाटवस्य चातिविशुद्धत्वात्, અથાધ્યવમાનવિપયં ચતુર્થદારમધિકૃત્યાહ-‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કેવહ્યા અજ્ઞવસાણા પણ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિરિન્તિ અધ્યવસાનાનિ-અધ્યવસાયાઃ પ્રજ્ઞસાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસંસ્થેજ્ઞા અજ્ઞવસાણા’ નૈરયિકાણામસંસ્થેયાનિ અધ્યવસાનાનિ પ્રજ્ઞસાનિ ‘તે ણં મંતે ! કિં પમત્તા, અપસત્થા ?’ હે મદન્ત ! તાનિ સ્વલુ અધ્યવસાનાનિ કિં પ્રશસ્તાનિ મધાન્ન ? કિં વા અપ્રહોતે હૈં, ડનયેં સે મી અનુપયોગવાન્ નહીં જાનતે, નહીં દેશ્વતે, જો ઉપયોગ લગાપ હોતે હૈં, વે હી વૈમાનિક આહાર્યમાણ પુદ્ગલો કો જાનતે હૈં, દેશ્વતે હૈં ઓર આશાર કરતે હૈં । કહા હૈ-‘અનુત્તર દેવ સમ્પૂર્ણ લોકનાહી કો દેશ્વતે હૈં’ હસ વચન કે અનુસાર અનુત્તર વૈમાનિક સમ્પૂર્ણ લોકનાહી કો દેશ્વતે હૈં, અતएव વે મનોમક્ષ્ય આહાર કે યોગ્ય પુદ્ગલો કો જાનતે હૈં, ક્યો કિ અવધિજ્ઞાન વિશુદ્ધ હોતા હૈ ઓર इन्द्रियपाटव भी खूब विशुद्ध होना है ।

અબ અધ્યવસાન વિષયક ચોથા દ્વાર કહતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકો કે અધ્યવસાન અર્થાત્ અધ્યવસાય કિતને કહે ગપ હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકો કે અસંસ્થાત અધ્યવસાન કહે ગપ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વે અધ્યવસાન કયા પ્રશસ્ત હોતે હૈં અથવા અપ્રશસ્ત હોતે હૈં ?

થઈ શકનો. જેઓ પર્યાપ્ત હોય છે, તેમનામાંથી પણ અનુપયોગવાળા નથી ભણતા નથી દેખતા, જેણે ઉપયોગ કરેલો હોય છે, તે જ વૈમાનિક આહાર્યમાણ પુદ્ગલોને જાણે છે, તેજે છે અને આહાર કરે છે,

કહ્યું છે-“અનુત્તર દેવ સંપૂર્ણ લોકનાહીને દેખે છે, એ વચનાનુસાર અનુત્તર વૈમાનિક સંપૂર્ણ લોકનાહીને દેખે છે, તેથી જ તેઓ મનોમક્ષ્ય આહારને યોગ્ય પુદ્ગલોને જાણે છે, કેમ કે અવધિજ્ઞાન વિશુદ્ધ હોય છે અને इन्द्रिय पाटव પણ ખૂબ વિશુદ્ધ હોય છે.

હવે અધ્યવસાન વિષયક ચોથા દ્વારને કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! નારકોના અધ્યવમાન અર્થાત્ અધ્યવસાય કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અસંસ્થાત અધ્યવસાન કહેલાં છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! તે અધ્યવસાન શુ પ્રશસ્ત હોય છે અથવા અપ્રશસ્ત હોય છે ?

શસ્તાનિ ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પમત્યા વિ અપમત્યા વિ’ પ્રશસ્તા-
ન્યપિ અપ્રશસ્તાન્યપિ નૈરયિકાણામધ્યવસાનાનિ ભવન્તિ, ‘એવં જાત્ર ચેમાણિયાણં’ ઇત્થમ્—
નૈરયિકાણામિત્થં યાવત્—અમુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદિએકેન્દ્રિય વિચલેન્દ્રિય પંચ
ન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ઠવૈમાનિકાનાપિ અસંયુગ્યાનિ અધ્યવસાનિ
સ્તાનિ અપ્રશસ્તાનિ ચ ભવન્તિ તેપાં પ્રતિસમયમન્યાન્યાધ્યવસાયાના મદ્ભાવાત્, અથ પશ્ચમે
સમ્યક્ત્વાદ્યધિગમમધિકૃત્યાહ—‘નેરડ્યાણં મંતે ! કિં સમ્મત્તાભિગમી મિચ્છત્તાભિગમી ?’
હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ કલ્હ કિં સમ્યક્ત્વાધિગમિનઃ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિમન્તો ભવન્તિ ? કિં વા
મિથ્યાત્વાધિગમિનઃ—મિથ્યાત્વપ્રાપ્તિમન્તો ભવન્તિ ? કિં વા સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વાધિગમિનો
ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સમ્મત્તાભિગમી વિ મિચ્છત્તાભિગમી વિ
સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી વિ’ નૈરયિકાઃ સમ્યક્ત્વાધિગમિનોઽપિ મિથ્યાત્વાધિગમિનોઽપિ

મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકો કે અધ્યવસાન પ્રશસ્ત મી હોતે હૈં, અપ્રશસ્ત
મી હોતે હૈં ।

નારકો કે સમાન અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો કે, પૃથિવીકાયિક
આદિ એકેન્દ્રિયો કે, વિકલેન્દ્રિયો કે, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો કે, મનુષ્યો કે, વાન-
વ્યન્તરો કે, જ્યોતિષ્કો કે ઔર વૈમાનિકો કે મી અધ્યવસાન અસંયુગ્યાત હોતે
હૈં ઔર વે પ્રશસ્ત મી હોતે હૈં તથા અપ્રશસ્ત મી હોતે હૈં । ક્યોંકિ ઉનમેં
પ્રત્યેક સમય નિરાલે નિરાલે અધ્યવસાય હોતે રહતે હૈં ।

• ખબ સમ્યક્ત્વાધિગમ નામક પાંચવાં દ્વાર કહતે હૈં—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારક જીવ કયા સમ્યક્ત્વાધિગમી અર્થાત્
સમ્યક્ત્વ કી પ્રાપ્તિ વાલે હોતે હૈં, મિથ્યાત્વાધિગમી હોતે હૈં અથવા સમ્યક્ત્વ
મિથ્યાત્વાધિગમી હોતે હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક જીવ સમ્યક્ત્વાધિગમી મી હોતે હૈં, મિથ્યા-

શ્રી ભગવન્—હે ગૌતમ ! નારકોના અધ્યવસાન પ્રશસ્ત પણ હોય છે, અપ્રશસ્ત
પણ હોય છે.

નારકોની જેમ અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓનાં પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયોનાં,
વિકલેન્દ્રિયોનાં, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનાં, મનુષ્યોનાં, વાનવ્યન્તરોનાં, જ્યોતિષ્કોનાં વૈમાનિકોનાં
પણ અધ્યવસાન અસંયુગ્યાત હોય છે અને તેઓ પ્રશસ્ત પણ હોય છે તેમ જ અપ્રશસ્ત
પણ હોય છે કેમ કે તેમનામાં પ્રત્યેક સમય વિન્ન વિન્ન અધ્યવસાય થતા રહેતા હોય છે,
હવે સમ્યક્ત્વાધિગમ નામક પાંચમા દ્વારને કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક એવ શુ’ સમ્યક્ત્વાધિગમી અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્તિવાળા હોય છે, મિથ્યાત્વાધિગમી હોય છે, અથવા સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વાધિગમી હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક એવ સમ્યક્ત્વાધિગમી પણ હોય છે, મિથ્યાત્વા-

સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વાધિગામિનોડપિ ચ ભવન્તિ તેષાં ત્રિવિધાયા અપિ પ્રાપ્તેર્યથા સંભવં
સદ્ભાવાત્ 'एवं जाव वेमाणि या वि' एवम्-नैरयि ताड्य यावत्-असुरकुमारादि भवनपति पञ्च-
न्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिका अपि सम्यक्त्वाधिगामिनो मिथ्या-
त्वाधिगामिनः सम्यक् वसिथ्यात्वाधिगामिनश्च भवन्ति, किन्तु-‘नवरं एगिदिग विगलि-
दिया णो सम्मत्ताभिगमी मिच्छत्ताभिगमी नो सम्मत्तमिच्छत्ताभिगमी’ नवरम्-पूर्वापेक्षया
विशेषस्तु-एकेन्द्रियविकलेन्द्रिया नो सम्यक्त्वाधिगामिनो भवन्ति अपि तु मिथ्यात्वाधि-
गामिनो भवन्ति, नो वा सम्यक्त्वमिथ्यात्वाधिगामिनो भवन्ति, तथा चैकेन्द्रियविकले-
न्द्रियाणां कृतिपयानां सासादनसम्यक्त्वस्योपलम्भेऽपि तेषां मिथ्यात्वाभिमुखत्वेन तस्या
विवक्षितत्वान्नोक्तम् ॥सू० २॥

પરિવારણા (૩૧મોગ) વક્તવ્યતા

મૂલ્ય-દેવાણં મંતે ! કિં સદેવીયા સપરિયારા સદેવીયા અપરિયારા
અદેવીયા સપરિયારા અદેવીયા અપરિયારા ? ગોચમા ! અત્યેગહયા દેવા
સદેવીયા સપરિયારા અત્યેગહયા દેવા અદેવીયા સપરિયારા અત્યેગહયા
ત્વાધિગામો મી હોતે હૈ, ઔર સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વાધિગામી મી હોતે હૈ । ઉનમેં
યથાસંભવ ત્રીનો પ્રકાર કો પ્રાપ્તિ હોતી હૈ ।

નારકો કે સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય,
વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષક ઔર વૈમાનિક મી સમ્યક્ત્વાધિગામી, મિથ્યાત્વાધિગામી
ઔર સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વાધિગામી મી હોતે હૈ । વિશેષતા યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય
ઔર વિકલેન્દ્રિય જીવ સમ્યક્ત્વાધિગામી નહીં હોતે હૈ કિન્તુ મિથ્યાત્વાધિગામી
હોતે હૈ । યે સમ્યક્ત્વમિથ્યાત્વાધિગામી મી નહીં હોતે હૈ । યદ્યપિ કિસી-કિસી
વિકલેન્દ્રિય મેં સાસાદન સમ્યક્ત્વ પાપા જાતા હૈ, ફિર મી ડસકી યહાં વિવક્ષા
નહીં કી ગઈ હૈ, ક્યો કિ યે મિથ્યાત્વ કી ઔર હી અભિમુખ હોતે હૈ । ॥સૂ० ૨॥

ધિગામી પશુ હોય છે અને સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વાધિગામી પશુ હોય છે તેમનામાં સભવ
પ્રમાણે ત્રણે પ્રકારની પ્રાપ્તિ થાય છે.

નારકોની જેમ અસુરકુમારાદિ ભવનપતિઓ, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષક અને વૈમાનિક પશુ સમ્યક્ત્વાધિગામી, મિથ્યાત્વાધિગામી અને સમ્યક્ત્વમિથ્યા
ત્વાધિગામી પશુ હોય છે.

વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવ સમ્યક્ત્વાધિગામી નથી હોતા,
પશુ મિથ્યાત્વ ધિગામી હોય છે તેઓ સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વાધિગામી પશુ નથી હોતા.
જો કે કોઈ-કોઈ વિકલેન્દ્રિય સાસાદન સમ્યક્ત્વ મળે છે, તો પશુ તેમની અહીં વિવક્ષા
નથી કરી કેમ છે મિથ્યાત્વની તરફ જ અભિમુખ થાય છે ॥સૂ० ૨॥

देवा अदेवीया अपरियारा, नो चेत्तं देवा सदेवीया अपरियारा, से
केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं
चेत्तं जाव नो चेत्तं देवा सदेवीया अपरियारा ? गोयमा ! भवणवइ-
वाणमंतरजोइसियसोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा सदेवीया सपरियारा,
सणकुमारमाहिंदवंभलोगलंतगमहासुक्कसहस्सार आणय पाणय आरण
अच्चुएसु कप्पेसु देवा अदेवीया सपरियारा, गेवेज्जअणुत्तरोववाइया
देवा अदेवीया अपरियारा, नो चेत्तं देवा सदेवीया अपरियारा, से
तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-अत्थेगइया देवा सदेवीया सपरियारा
तं चेत्तं नो चेत्तं देवा सदेवीया अपरियारा, कइविहाणं भंते ! परि
यारणा पणत्ता ? गोयमा ! पंचविहा परियारणा पणत्ता, तं जहा-
कायपरियारणा, फासपरियारणा, रूव परियारणा, सइपरियारणा, मण-
परियारणा, से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पंचविहा परियारणा पणत्ता,
तं जहा-कायपरियारणा जाव मणपरियारणा ? गोयमा ! भवणवइ-
वाणमंतरजोइससोहम्मीसाणेसु कप्पेसु देवा कायपरियारणा, सण-
कुमारमाहिंदेसु कप्पेसु देवा फासपरियारणा, वंभलोगलतगेसु देवा
रूवपरियारणा, महासुक्कसहस्सारेसु देवा सइपरियारणा, आणय पाणय
आरणच्चुएसु कप्पेसु देवा मणपरियारणा, गेवेज्ज अणुत्तरोववाइया
देवा अपरियारा, से तेणट्टेणं गोयमा ! तं चेत्तं जाव मणपरियारा,
तत्थं जे ते कायपरियारा देवा तेसिं णं इच्छामणे समुप्पज्जइ-
इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारं करेत्तए, तएणं तेहिं
देवेहिं एवं मणसीकए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ ओरालाईं
सिंगाराईं मणुण्णाईं मणेहराईं मणोरमाईं उत्तरवेडविवयरूवाईं वि
उव्वंति, विडव्वित्ता तेसिं देवाणं अंतियं पाउव्वंति, तएणं ते देवा
ताहिं अच्छराहिं सद्धिं कायपरियारणं करेत्ति, से जहा णामए सीया

પોગલા સીયં પપ્પ સીયં ચેવ અતિવતિત્તાણં ચિટ્ઠંતિ, એવમેવ તેહિં દેવેહિં તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિચારણં કણ સમાણે સે ઇચ્છામણે સ્વિપ્પામેવ અવેઙ્ગ” ॥ સૂ.૦૩ ॥

છાયા-દેવાઃ સ્વલ્લ ભદન્ત ! કિં સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, સદેવીકા અપરિચારાઃ, અદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, અદેવીકા અપરિચારાઃ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકે દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, અસ્ત્યેકે દેવા અદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, અસ્ત્યેકે દેવા અદેવીકા અપરિચારાઃ, નો ચૈવ સ્વલ્લ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારાઃ, તત્ કેનાર્યેન ભદન્ત ! એવમુચ્ચતે-અસ્ત્યેકે દેવાઃ

પરિચારણા

શબ્દાર્થ-(દેવાણં મંતે ! કિં સદેવીયા સપરિચારા) હે ભગવન્ ! દેવ કયા દેવિયો સહિત્ત ઓર સપરિચાર-વિષયભોગયુક્ત હોતે હૈં ? (સદેવીયા અપરિચારા) કયા દેવિયો સહિત્ત ઓર અપરિચાર હોતે હૈં ? (અદેવીયા સપરિચારા) કયા દેવોરહિત્ત ઓર પરિચારસહિત્ત હોતે હૈં ? (અદેવીયા અપરિચારા ?) દેવોરહિત્ત ઓર પરિચારરહિત્ત હોતે હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ સદેવીક ઓર સપરિચાર હોતે હૈં (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ દેવિયો સે રહિત્ત ઓર પરિચાર સે સહિત્ત હોતે હૈં (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારા) કોઈ દેવ દેવી રહિત્ત ઓર પરિચારરહિત્ત હોતે હૈં (નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા) દેવ દેવીસહિત્ત કિન્તુ પરિચાર રહિત્ત નહીં હોતે હૈં ।

(સે કેળદ્વેણ મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈં (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા તં ચેવ) કોઈ દેવ દેવીસહિત્ત ઓર

પરિચારણા

શબ્દાર્થ-(દેવાણ મંતે ! કિં સદેવીયા સપરિચારા ?) હે ભગવન્ ! દેવ થુ' દેવીઓ સહિત્ત અને સપરિચાર-વિષય ભોગયુક્ત હોય છે ? (સદેવીયા અપરિચારા ?) થુ' દેવીઓ સહિત્ત અપરિચાર હોય છે ? (અદેવીયા સપરિચારા ?) થુ' દેવી વગર અને પરિચાર સહિત્ત હોય છે ? (અદેવિય અપરિચારા ?) દેવી રહિત્ત અને પરિચાર રહિત્ત હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ સદેવીક અને સપરિચાર હોય છે (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ દેવીઓથી રહિત્ત અને પરિચારથી સહિત્ત હોય છે (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારા) કોઈ દેવ દેવી રહિત્ત અને પરિચાર રહિત્ત હોય છે (નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા) દેવ દેવી સહિત્ત પરંતુ પરિચાર રહિત્ત હોતા નથી (સે કેળદ્વેણ મંતે એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે ? (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા તં ચેવ) કોઈ દેવ દેવી સહિત્ત અને

સદેવીકાઃ સપરિચારા સ્તચૈવ યાવત્ નો ચૈવ સ્વલુ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારાઃ ? ગૌતમ !
 ભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્મશાનેષુ કલ્પેષુ દેવાઃ સદેવીકા સપરિચારાઃ, સન
 ત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલોકલાન્તકમહાશુકગહસ્વારાનતપ્રાણતારણાચ્યુતેષુ કલ્પેષુ દેવા અદેવીકાઃ
 સપરિચારાઃ ગ્રૈવેયકાનુત્તરોપપાતિકા દેવાઃ અદેવીકા અપરિચારકાઃ, નો ચૈવ સ્વલુ દેવાઃ
 સદેવીકા અપરિચારાઃ, તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારા-
 સ્તચૈવ નો ચૈવ સ્વલુ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારા, કતિવિધા સ્વલુ ભદન્ત ! પરિચારણા
 પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! પશ્ચવિધા પરિચારણા પ્રજ્ઞા, તથા-કાયપરિચારણા, સ્પર્શપરિચારણા,
 પરિચારસહિત હોતે હૈં, ઇત્યાદિ ચત્વી પૂર્વોક્ત (જાવ નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા
 અપરિચારા) યાવત્ દેવ દેવીસહિત કિન્તુ પરિચારરહિત નહીં હોતે હૈં (ગોયમા !
 ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ ઓર ઈજ્ઞાનકલ્પ મેં (દેવા સદેવીયા સપરિ-
 ચારા) દેવ દેવીયોં સહિત ઓર પરિચાર સહિત હોતે હૈં (સર્ણકુમારમાર્હિદંબલોગ
 લતગમહાસુક્સહસ્સારાણયપાણય આરણચ્ચુષ્સુ કલ્પેસુ) સનત્કુમારમાહેન્દ્ર,
 બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્સાર, આનન, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત કલ્પોં
 મેં (દેવા અદેવીયા સપરિચારા) દેવ દેવીરહિત ઓર પરિચાર સહિત હોતે હૈં
 (ગેવેજ્જઅણુત્તરોવવાહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારણા) ગ્રૈવેયક ઓર અનુત્તરો-
 પપાતિક દેવ દેવીરહિત ઓર પરિચાર રહિત હોને હૈં (નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા
 અપરિચારા) એસા નહીં હોતા કિ દેવ દેવીસહિત હોં પરન્તુ પરિચાર રહિત હોં

(કહિવિહા ણં મંતે ! પરિચારણા પળ્લન્તા ?) હે ભગવન્ ! પરિચારણા કિતને પ્રકાર
 કી હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિહા પરિચારણા પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર કી પરિ-

પરિચાર સહિત હોય છે, વગેરે એજ પૂર્વોક્ત (જાવ નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા ?)
 યાવત્ દેવ દેવી સહિત પણ પરિચાર રહિત નથી હોતાં ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પમાં (દેવા સદેવીયા સપરિચારા) દેવ
 દેવીઓ સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે (સર્ણકુમારમાર્હિદંબલોગલંતગમહાસુક્સહસ્સાર
 આણય પાણય આરણચ્ચુષ્સુ કલ્પેસુ) સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક,
 સહસ્સાર, આનન, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, કલ્પોમાં (દેવા અદેવીયા સપરિચારા) દેવા દેવી
 રહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે

(ગેવેજ્જઅણુત્તરોવવાહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારણા) ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરોપપાતિક
 દેવ દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે (નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા) એવું
 નથી હોતું કે દેવ દેવી સહિત હોય પરન્તુ પરિચાર રહિત હોય.

(કહિવિહા ણં મંતે ! પરિચારણા પળ્લન્તા ?) હે ભગવન્ ! પરિચારણા કેટલા પ્રકારની

પોગ્ગલા સીયં પપ્પ સીયં ચેવ અતિવત્તિત્તાણં ચિટ્ઠંતિ, એવમેવ તેહિં દેવેહિં તાહિં અચ્છરાહિં સહ્ધિં કાયપરિચારણં કણ સમાણે સે ઇચ્છામણેં સ્વિપ્પામેવ અવેહ” ॥ સૂ.૦૩ ॥

છાયા-દેવાઃ સ્વલ્પ ભદન્ત ! કિં સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, સદેવીકા અપરિચારાઃ, અદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, અદેવીકા અપરિચારાઃ ? ગૌતમ ! અસ્ત્યેકે દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, અસ્ત્યેકે દેવા અદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, અસ્ત્યેકે દેવા અદેવીકા અપરિચારાઃ, નો ચૈવ સ્વલ્પ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારાઃ, તત્ કેનાર્યેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે-અસ્ત્યેકે દેવાઃ

પરિચારણા

શબ્દાર્થ-(દેવાણં મંતે ! કિં સદેવીયા સપરિચારા) હે ભગવન્ ! દેવ કયા દેવિયો સહિત ઓર સપરિચાર-વિષયભોગયુક્ત હોતે હૈં ? (સદેવીયા અપરિચારા) કયા દેવિયો સહિત ઓર અપરિચાર હોતે હૈં ? (અદેવીયા સપરિચારા) કયા દેવોરહિત ઓર પરિચારસહિત હોતે હૈં ? (અદેવીયા અપરિચારા ?) દેવોરહિત ઓર પરિચારરહિત હોતે હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ સદેવીક ઓર સપરિચાર હોતે હૈં (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ દેવિયો સે રહિત ઓર પરિચાર સે સહિત હોતે હૈં (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારા) કોઈ દેવ દેવી રહિત ઓર પરિચારરહિત હોતે હૈં (નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા) દેવ દેવીસહિત કિન્તુ પરિચાર રહિત નહીં હોતે હૈં ।

(સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા તં ચેવ) કોઈ દેવ દેવીસહિત ઓર

પરિચારણા

શબ્દાર્થ-(દેવાણં મંતે ! કિં સદેવીયા સપરિચારા ?) હે ભગવન્ ! દેવ શુ' દેવીઓ સહિત અને સપરિચાર-વિષય ભોગયુક્ત હોય છે ? (સદેવીયા અપરિચારા ?) શુ' દેવીઓ સહિત અપરિચાર હોય છે ? (અદેવીયા સપરિચારા ?) શુ' દેવી વગર અને પરિચાર સહિત હોય છે ? (અદેવિય અપરિચારા ?) દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ સદેવીક અને સપરિચાર હોય છે (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા સપરિચારા) કોઈ દેવ દેવીઓથી રહિત અને પરિચારથી સહિત હોય છે (અત્યેગહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારા) કોઈ દેવ દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે (નો ચેવ ણ દેવા સદેવીયા અપરિચારા) દેવ દેવી સહિત પરંતુ પરિચાર રહિત હોતાં નથી (સે કેળદ્દેણં મંતે એવં વુચ્ચહ) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહેવાય છે ? (અત્યેગહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા તં ચેવ) કોઈ દેવ દેવી સહિત અને

સદેવીકાઃ સપરિચારા સ્તૈવ યાવત્ નો ચૈવ સ્વલુ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારાઃ ? ગૌતમ !
 ભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્મેશાનેષુ કલ્પેષુ દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ, મન
 ત્કુમારમાહેન્દ્રબ્રહ્મલોકલાન્તકમહાશુક્રમહસ્ત્રારાનતપ્રાણતારણાચ્યુતેષુ કલ્પેષુ દેવા અદેવીકાઃ
 સપરિચારાઃ ગ્રૈવેયકાનુત્તરોપપાતિકા દેવાઃ અદેવીકા અપરિચારકાઃ, નો ચૈવ સ્વલુ દેવાઃ
 સદેવીકા અપરિચારાઃ, તત્ તેનાથેન ગૌતમ ! ણ્યમુચ્યતે-દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારા-
 સ્તૈવ નો ચૈવ સ્વલુ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારા, કતિવિધા સ્વલુ ભદન્ત ! પરિચારણા
 પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! પંચવિધા પરિચારણા પ્રજ્ઞા, તથા-કાયપરિચારણા, સ્પર્શપરિચારણા,
 પરિચારસહિત હોતે હૈં, ક્વચિદ્ વદી પૂર્વોક્ત (જાવ નો ચેવ ણ દેવા સદેવીયા
 અપરિચારા) યાવત્ દેવ દેવીસહિત કિન્તુ પરિચારરહિત નહીં હોતે હૈં (ગોયમા !
 ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ ઓર ઈજ્ઞાનકલ્પ મેં (દેવા સદેવીયા સપરિ-
 ચારા) દેવ દેવીયોં સહિત ઓર પરિચાર સહિત હોતે હૈં (સર્ગકુમારમાહિંદવંમલોગ-
 લતગમહાસુક્કસહસ્ત્રારાણયપાણય આરણચ્ચુણ્ણસુ કલ્પેસુ) સનત્કુમારમાહેન્દ્ર,
 બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, મહસ્ત્રાર, આનન, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત કલ્પોં
 મેં (દેવા અદેવીયા સપરિચારા) દેવ દેવીરહિત ઓર પરિચાર સહિત હોતે હૈં
 (ગેવેજ્ઞઅણુત્તરોવવાહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારા) ગ્રૈવેયક ઓર અનુત્તરો-
 પપાતિક દેવ દેવીરહિત ઓર પરિચાર રહિત હોતે હૈં (નો ચેવ ણ દેવા સદેવીયા
 અપરિચારા) એસા નહીં હોતા કિ દેવ દેવીસહિત હોં પરન્તુ પરિચાર રહિત હોં

(કદ્ધવિદ્ધા ણં મંતે ! પરિચારણા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પરિચારણા કિતને પ્રકાર
 કી હૈ ? (ગોયમા ! પંચવિદ્ધા પરિચારણા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ પ્રકાર કી પરિ-

પરિચાર સહિત હોય છે, વગેરે એજ પૂર્વોક્ત (જાવ નો ચેવ ણ દેવા સદેવીયા અપરિચારા ?)
 યાવત્ દેવ દેવી સહિત પશુ પરિચાર રહિત નથી હોતા ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈજ્ઞાન કલ્પમા (દેવા સદેવીયા સપરિચારા) દેવ
 દેવીઓ સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે (સર્ગકુમારમાહિંદવંમલોગલંતગમહાસુક્કસહસ્ત્રાર-
 આણય પાણય આરણાચ્ચુણ્ણસુ કલ્પેસુ) સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર,
 મહસ્ત્રાર, આનન, પ્રાણુ, આરણ, અચ્યુત, કલ્પોમા (દેવા અદેવીયા સપરિચારા) દેવા દેવી
 રહિત અને પરિચારણ સહિત હોય છે

(ગેવેજ્ઞઅણુત્તરોવવાહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારા) ગ્રૈવેયક અને અનુત્તરોપપાતિક
 દેવ દેવી રહિત અને પરિચાર રહિત હોય છે (નો ચેવ ણ દેવા સદેવીયા અપરિચારા) એવુ
 નથી હોતુ કે દેવ દેવી સહિત હોય પરન્તુ પરિચાર રહિત હોય.

(કદ્ધવિદ્ધા ણં મંતે ! પરિચારણા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ! પરિચારણા કેટલા પ્રકારની

રૂપપરિચારણા, શબ્દપરિચારણા, મનઃપરિચારણા, તત્ કેનાર્થેન મદન્ત ! એવમુચ્યતે-પञ्च-
વિધા પરિચારણા પ્રજ્ઞાતા, તદ્યથા-કાયપરિચારણા યાવદ્ મનઃપરિચારણા ? ગૌતમ !
મવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્મેશાનેષુ દેવાઃ કાયપરિચારણાઃ, સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોઃ
રૂપયોઃ દેવાઃ સ્પર્શપરિચારણાઃ, બ્રહ્મલોકલાન્તકયો દેવા રૂપપરિચારણાઃ, મહાશુક્રસહસ્રાર-
યોદેવાઃ શબ્દપરિચારણાઃ, આનતપ્રાણતારણાચ્યુતેષુ કલ્પેષુ દેવા મનઃપરિચારણા ગ્રૈવેયકાનુ-

ચારણા કહી હૈ (તં જહા-કાયપરિચારણા, કામપરિચારણા, રૂપપરિચારણા, સદ્
પરિચારણા, મળપરિચારણા) વહ્ હસ પ્રકાર કાયપરિચારણા, સ્પર્શપરિચારણા, રૂપ-
પરિચારણા શબ્દપરિચારણા ઓર મનઃપરિચારણા (સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं
બુચ્ચદ્ પંચવિદ્ધા પરિચારણા પળ્ળતા, તં જહા-કાયપરિચારણા જાવ મળપરિ-
ચારણા ?) હે મળવન્ ! કિસ હેતુ સે ળેમા કહા કિ પરિચારણા પાંચ પ્રકાર કી
કહી હૈ, વહ્ હસ પ્રકાર-કાયપરિચારણા યાવત્ મનઃપરિચારણા ? (ગોયમા !
મવળવહ્વાળમંતરજોહમસોહમ્મીસાળેસુ કલ્પેસુ) હે ગૌતમ ! મવનપતિ, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ ઓર ઈશાનકલ્પ મેં (દેવા) દેવ (કાયપરિચારણા)
કાય સે વિષયસેવન કરતે હૈં (સળંકુમારમાહિંદેસુ કલ્પેસુ) સનત્કુમાર માહેન્દ્ર-
કલ્પોં મેં (દેવા કાસપરિચારણા) સ્પર્શ સે વિષયસેવન કરતે હૈં (વમલોગલંતગેસુ)
બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક કલ્પોં મેં (દેવા રૂપપરિચારણા) દેવરૂપ દેવકર પરિચારણા
કરતે હૈં (મહાશુક્ર સહસ્રારેસુ દેવા સદ્પરિચારણા) મહાશુક્ર ઓર સહસ્રાર
કલ્પોં મેં દેવ શબ્દ શ્રવણદ્વારા પરિચારણા કરતે હૈં (આળયપાળય આરણ

કહી છે ? (ગોયમા ! પંચવિદ્ધા પરિચારણા પળ્ળતા) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારની પરિચારણા
કહી છે (ત જહા-કાયપરિચારણા, કાસપરિચારણા, રૂપપરિચારણા સદ્પરિચારણા, મળપરિચારણા)
તે આ પ્રકારે છે કાયપરિચારણા, સ્પર્શ પરિચારણા, રૂપપરિચારણા, શબ્દ પરિચારણા
અને મન પરિચારણા

(સે કેળદ્વેળં મંતે एवं બુચ્ચદ્-પંચવિદ્ધા પરિચારણા પળ્ળતા ? ત જહા-કાયપરિચારણા,
જાવ મળપરિચારણા ?) હે મળવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહ્યું છે કે પરિચારણા પાચ પ્રકારની
કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે, કાયપરિચારણા યાવત્ મનપરિચારણા ?

(ગોયમા મવળવહ્વાળમંતરજોહમસોહમ્મીસાળેસુ કલ્પેસુ) હે ગૌતમ ! મવનપતિ, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પમા (દેવા) દેવ (કાયપરિચારણા) કાયથી
વિષયસેવન કરે છે (સળંકુમારમાહિંદેસુ કલ્પેસુ) સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કલ્પમા (દેવા કાસપરિચાર-
ણા) દેવ સ્પર્શથી વિષયસેવન કરે છે (વમલોગલંતગેસુ) બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પોમા (દેવા
રૂપપરિચારણા) દેવો ભોળને પરિચારણા કરે છે (મહાશુક્રસહસ્રારેસુ દેવા સદ્પરિચારણા) મહાશુક્ર
અને સહસ્રાર, કલ્પોમા દેવ શબ્દ શ્રવણ દ્વારા વિષયસેવન કરે છે. (આળયપાળયઆરણન્નુયેસુ
કલ્પેસુ દેવા મળપરિચારણા) આનત પ્રાણુત, આરણ અને અન્યુત કલ્પોમા દેવ મનથી વિષય-

ત્તરૌપપાતિકા દેવા અપરિચારણાઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! ણવમુચ્યતે-તત્ત્વેય યાવત્ મનઃપરિ-
ચારણાઃ, તત્ર ચલુ યે તે કાયપરિચારકા દેવા સ્તેષાં ચલુ ટ્ચઞ્ઞામનઃ સમુપ્પદ્યતે-ટ્ચઞ્ઞામઃ
ચલુ અપ્પરોમિઃ સાદ્ધં કાયપરિચારં કર્તુમ્, તતઃ ચલુ તં દેવેઃ ણવં મનમિ કુતે મતિ
ક્ષિપ્પમેવ તા અપ્પસસઃ ઉદારાણિ શુદ્ધારાણિ મનોહારાણિ મનોરમાણિ ઉત્તરવૈક્રિય-
રૂપાણિ વિકુર્વન્તિ, વિકુર્વિત્વા તેષાં દેવાનામન્તિકં પ્રાદુર્ભવન્તિ તતઃ ચલુ તે દેવાસ્તામિ
પ્પરોમિઃ સાદ્ધં કાયપરિચારણાં કુર્વન્તિ, તત્ યથાનામ શીતાઃ પુદ્ગલાઃ શીતં પ્રાપ્ય શીત-

ચ્છુપ્પસુ કપ્પેસુ દેવા મળપરિચારણા) આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્યુતકન્વો
મેં દેવ મન સે પરિચારણા કરતે હે (ગેવેજ્ઞઅણુત્તરોચવાદ્યા દેવા અપરિચારણા)
ઐવેયકોં કે ઓર અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પરિચારણા રત્તિ હોતે હે (સે તેણદ્વેણ
ગોયમા !) હસ કારણ હે ગૌતમ ! (તં ચેવ જાવ મળપરિચારણા) વહી પૂર્વોક્ત, યાવત્ મન સે પરિચારણા કરતે હે

(તત્થ ણં જે તે કાયપરિચારણા દેવા) ડનમેં જો કાય સે વિષય સેવન કરને વાલે
દેવ હે (તેસિં ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્ઞહ) ડનકા ઇચ્છા-મન ડતરન્ન હોતા હે કિ
(પચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિચારં કરેત્તણ) હમ અપ્પસરાઓં કે સાથ
શરીર સે પરિચાર-મૈથુન કરના વાહતે હે (તણ ણં તેહિં દેવેહિં ણવં મળસિ કણ
સમાણે) તથ ડન દેવોં દ્વારા હસ પ્રકાર મન સે રોચને પર (ચિપ્પામેવ) જીધ હી
(તાઓ અચ્છરાઓ) વે અપ્પસરાણે (ઓરાલાહં) ડદાર (સિંગારાહં) આભૂષણાદિ યુક્ત
(મણુણાહં) મનોજ્ઞ (મણોહરાહં) મનોહર (મણોરમાહં) મનોરમ (ઉત્તરવેડવિવિય
રૂપાહં) ઉત્તરવૈક્રિય રૂપ (વિડઞ્વન્તિ) વિક્રિયા સે બનાતી હે (વિડઞ્વિત્તા) વિક્રિયા
કરકે (તેસિં દેવાણં અતિયં પાડ્ઞમવતિ) ડન દેવોં કે નિકટ આતી હે (તણ ણ તે
દેવા તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિં) તથ વે દેવ ડન અપ્પસરાઓં કે સાથ (કાયપરિચારણં

સેવન કરે છે (ગેવેજ્ઞ અણુત્તરોચવાદ્યા દેવા અપરિચારણા) ઐવેકાના અને અનુત્તરૌપપાતિક
દેવ પરિચારણા સંકિત છે (સે તેણદ્વેણ ગોયમા) એ કારણથી તે ગૌતમ ! (તં ચેવ જાવ
મળપરિચારણા) તે જ પૂર્વોક્ત યાવત્ મનથી પરિચારણા કરે છે (તત્થણ જે તે કાયપરિચારણા
દેવા) તેમનામા જેઓ કાયાથી વિષયસેવન કરનારા દેવો છે (તેસિં ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્ઞહ)
તેમને ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે કે (ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિચાર કરેત્તણ) અને
અપ્પસરાઓની સાથે શરીરથી પરિચાર-મૈથુન-કરવા ચાહીએ છં.એ (તણ ણ તેહિં દેવેહિં ણવં
મળસી કણ સમાણે) ત્યારે તે દેવો દ્વારા આ રીતે મનથી વિચારવાથી (ચિપ્પામેવ) જલ્દીથી
(તાઓ અચ્છરાઓ) તે અપ્પસરાઓ (ઓરાલાહં) ઉદાર (સિંગારાહં) આભૂષણાદિથી યુક્ત
(મણુણાહં) મનોજ્ઞ (મણોહરાહં) મનોહર (મણોરમાહં) મનોરમ (ઉત્તર વેડવિવિયરૂપાહં) ઉત્તર
વૈક્રિય રૂપ (વિડઞ્વન્તિ) વિક્રિયાથી બનાવે છે, (વિડઞ્વિત્તા) વિક્રિયા કરીને (તેસિં દેવાણં
અતિયં પાડ્ઞમવતિ) તે દેવોની નજીક આવે છે.

રૂપપરિચારણા, શબ્દપરિચારણા, મનઃપરિચારણા, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે-પञ्च-
વિધા પરિચારણા પ્રજ્ઞપ્તા, તદ્યથા-કાયપરિચારણા યાવદ્ મનઃપરિચારણા ? ગૌતમ !
ભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કસૌધર્મેશાનેષુ દેવાઃ કાયપરિચારણાઃ, સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોઃ
રૂપયોઃ દેવાઃ સ્પર્શપરિચારણાઃ, બ્રહ્મલોકલાન્તકયો દેવા રૂપપરિચારણાઃ, મહાશુકસહસ્રાર-
યોર્દેવાઃ શબ્દપરિચારણાઃ, આનતપ્રાણતારણાચ્યુતેષુ વન્તેષુ દેવા મનઃપરિચારણા ગ્રૈવેયકાન્તુ-

ચારણા કહી છે (તં જહા-કાયપરિચારણા, કાસપરિચારણા, રૂપપરિચારણા, સહ
પરિચારણા, મળપરિચારણા) વહ્ ઇસ પ્રકાર કાયપરિચારણા, સ્પર્શપરિચારણા, રૂપ-
પરિચારણા શબ્દપરિચારણા ઓર મનઃપરિચારણા (સે કેળદ્વેષં મંતે ! एवं
બુઝ્ઞ્વ પંચવિદ્ધા પરિચારણયા પળ્ળત્તા, તં જહા-કાયપરિચારણા જાવ મળપરિ-
ચારણયા ?) હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે ગેમા કહા કિ પરિચારણા પાંચ પ્રકાર કી
કહી છે, વહ્ ઇસ પ્રકાર-કાયપરિચારણા યાવત્ મનઃપરિચારણા ? (ગોયમા !
ભવળવદ્વાળમંતરજોઇસમોહમ્મીસાળેસુ કળ્પેસુ) હે ગૌતમ ! ભવનપતિ, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ ઓર ઈશાનરૂપ મેં (દેવા) દેવ (કાયપરિચારણા)
કાય સે વિષયસેવન કરતે હેં (સળંકુમારમાહિંદેસુ કળ્પેસુ) સનત્કુમાર માહેન્દ્ર-
કળ્પોં મેં (દેવા કાસપરિચારણા) સ્પર્શ સે વિષયસેવન કરતે હેં (બમ્લોગલંતગેસુ)
બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક કળ્પોં મેં (દેવા રૂપપરિચારણા) દેવરૂપ દેસકર પરિચારણા
કરતે હેં (મહાશુક સહસ્રારેસુ દેવા સહપરિચારણા) મહાશુક ઓર સહસ્રાર
કળ્પોં મેં દેવ શબ્દ શ્રવણદ્વારા પરિચારણા કરતે હે (આળયપાળય આરણ

કહી છે ? (ગોયમા ! પંચવિદ્ધા પરિચારણા પળ્ળત્તા) હે ગૌતમ ! પાચ પ્રકારની પરિચારણા
કહી છે (તં જહા-કાયપરિચારણા, કાસપરિચારણા, રૂપપરિચારણા સહપરિચારણા, મળપરિચારણા)
તે આ પ્રકારે છે કાયપરિચારણા, સ્પર્શ પરિચારણા, રૂપપરિચારણા, શબ્દ પરિચારણા
અને મન પરિચારણા.

(સે કેળદ્વેષ મંતે एवं બુઝ્ઞ્વ-પંચવિદ્ધા પરિચારણા પળ્ળત્તા ? તં જહા-કાયપરિચારણા,
જાવ મળપરિચારણા ?) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એમ કહ્યું છે કે પરિચારણા પાચ પ્રકારની
કહેલી છે, તે આ પ્રકારે છે, કાયપરિચારણા યાવત્ મનપરિચારણા ?

(ગોયમા ભવળવદ્વાળમંતરજોઇસમોહમ્મીસાળેસુ કળ્પેસુ) હે ગૌતમ ! ભવનપતિ, વાન-
વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈશાનરૂપમાં (દેવા) દેવ (કાયપરિચારણા) કાયથી
વિષયસેવન કરે છે (સળંકુમારમાહિંદેસુ કળ્પેસુ) સનત્કુમાર માહેન્દ્ર કળ્પમાં (દેવા કાસપરિચાર-
ણા) દેવ સ્પર્શથી વિષયસેવન કરે છે (બમ્લોગલંતગેસુ) બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કળ્પોમાં (દેવા
રૂપપરિચારણા) દેવો ભેદને પરિચારણા કરે છે (મહાશુકસહસ્રારેસુ દેવા સહપરિચારણા) મહાશુક
અને સહસ્રાર, કળ્પોમાં દેવ શબ્દ શ્રવણ દ્વારા વિષયસેવન કરે છે. (આળયપાળયઆરણચ્યુતેસુ
કળ્પેસુ દેવા મળપરિચારણા) આનત પ્રાણુત, આરણ અને અચ્યુત કળ્પોમાં દેવ મનથી વિષય-

ત્તરૌપપાતિકા દેવા અપરિચારણાઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! ઇવમુચ્યતે-તત્ત્વેન યાવદ્ મનઃપરિ-
ચારણાઃ, તત્ર સ્વલુ યે તે કાયપરિચારકા દેવા સ્તેષા ચત્તુ ઇચ્છામનઃ સમુપ્પજ્જતે-ઇચ્છામનઃ
સ્વલુ અપ્પરોમિઃ સાર્દ્ધં કાયપરિચારં વર્તુમ્, તતઃ ચત્તુ તૈઃ દેવૈઃ ઇવં મનસિ કૃતે મતિ
ક્ષિપ્પેવ તા અપ્પસસઃ ઉદારાણિ શૃંગારાણિ મનોજ્ઞાણિ મનોહરણિ મનોરમાણિ ઉત્તરવૈક્રિય
રૂપાણિ વિકુર્યન્તિ, વિકુર્યન્તિ તેષાં દેવાનામન્તિક પ્રાદુર્ભવન્તિ તતઃ ચત્તુ તે દેવાસ્તાભિર
પ્પરોમિઃ સાર્દ્ધં કાયપરિચારણાં કુર્વન્તિ, તત્ યથાનામ શીતાઃ પૃથ્વ્યાઃ શીતં પ્રાપ્ય શીત-
ચ્છુપ્પસુ કપ્પેસુ દેવા મળપરિચારણા) આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અન્યુત્તરૌપપાતિકો
મેં દેવ મન સે પરિચારણા કરતે હે (મેવેજ્જઅણુત્તરૌવવાહયા દેવા અપરિચારણા)
મેવેયકોં કે ઓર અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પરિચારણા રતિ હોતે હે (સે તેણદ્દેણં
ગોયમા !) હસ કારણ હે ગૌતમ ! (તં ચેવ જાવ મળપરિચારણા) વહી પૂર્વોક્ત, યાવત્ મન સે પરિચારણા કરતે હે

(તત્થ ણં જે તે કાયપરિચારણા દેવા) ડનમેં જો કાય સે વિષય સેવન કરને ઘાલે
દેવ હે (તેસિં ણં ઇચ્છામણે મમુપ્પજ્જહ) ડનકા ઇચ્છા-મન ડતરનન હોતા હે કિ
(પચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિચારં કરેત્તણ) હમ અપ્પસરાઓં કે સાથ
ધારીર સે પરિચાર-મૈથુન કરના વાહતે હે (તણ ણં તેહિં દેવેહિં ઇવં મળસિ કણ
સમાણે) તથ ડન દેવોં ઢારા હસ પ્રકાર મન સે સોચને પર (લિપ્પામેવ) જીધ હી
(તાઓ અચ્છરાઓ) વે અપ્પસરાએ (ઓરાલાહં) ઉદાર (સિંગારાહં) આમૂપણાદિ યુક્ત
(મણુણાહં) મનોજ્ઞ (મણોહરાહં) મનોહર (મણોરમાહં) મનોરમ (ઉત્તરવેગલિવિય
રૂપાહં) ઉત્તરવૈક્રિય રૂપ (વિડલ્લવંતિ) વિક્રિયા સે બનાતી હે (વિડલ્લવિત્તા) વિક્રિયા
કરકે (તેસિં દેવાણં અતિયં પાડલ્લભવતિ) ડન દેવોં કે નિકટ આતી હે (તણ ણ તે
દેવા તાહિં અચ્છરાહિં મદ્ધિં) તથ વે દેવ ડન અપ્પસરાઓં કે સાથ (કાયપરિચારણં

સેવન કરે છે (મેવેજ્જ અણુત્તરૌવવાહયા દેવા અપરિચારણા) મેવેયકોના અને અનુત્તરૌપપાતિક
દેવ પરિચારણા શકિત છે (સે તેણદ્દેણ ગોયમા) એ કારણથી તે ગૌતમ ! (તં ચેવ જાવ
મળપરિચારણા) તે જ પૂર્વોક્ત યાવત્ મનથી પરિચારણ કરે છે (તત્થ ણં જે તે કાયપરિચારણા
દેવા) તેમનામાં જેઓ કાયાથી વિષયસેવન કરનારા દેવો છે (તેસિં ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ)
તેમને ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે કે (ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં કાયપરિચાર કરેત્તણ) અને
અપ્પસરાઓની સાથે શરીરથી પરિચાર-મૈથુન-કરવા ચાહીએ છંએ (તણ ણં તેહિં દેવેહિં ઇવં
મળસી કણ સમાણે) ત્યારે તે દેવો દ્વારા આ રીતે મનથી પરિચારવાથી (લિપ્પામેવ) જલ્દીથી
(તાઓ અચ્છરાઓ) તે અપ્પસરાઓ (ઓરાલાહં) ઉદાર (સિંગારાહં) આમૂપણાદિથી યુક્ત
(મણુણાહં) મનોજ્ઞ (મણોહરાહં) મનોહર (મણોરમાહં) મનોરમ (ઉત્તર વેગલિવિયરૂપાહં) ઉત્તર
વૈક્રિય રૂપ (વિડલ્લવંતિ) વિક્રિયાથી બનાવે છે, (વિડલ્લવિત્તા) વિક્રિયા કરીને (તેસિં દેવાણં
અતિયં પાડલ્લભવતિ) તે દેવોની નજીક આવે છે.

શ્રૈવાતિવ્રજ્ય તિષ્ઠન્તિ, ઉષ્ણા વા પુદ્ગલાઃ ઉર્જ્જ્વ પ્રાપ્ય ઉર્જ્જ્વશ્રૈવાતિવ્રજ્ય તિષ્ઠન્તિ, एवमेव ते
 देवैस्ताभिर्गप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारणे कृते सति तद् इच्छामनः । क्षप्रमेव अपैति ॥ सू० ३ ॥

ટીકા—અથ શબ્દાદિ વિપયોપભોગરૂપાં પરિચારણાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘દેવા નં મંતે ! કિં
 સદેવીયા સપરિચારા, સદેવીયા અપરિચારા, અદેવીયા સપરિચારા, અદેવીયા અપરિચારા ?’
 હે મદન્ત ! દેવાઃ સ્વલ્પ કિં સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ—શબ્દાદિ વિપયોપભોગવર્જિતા, ભવન્તિ ?
 અથવા સદેવીકાઃ અપરિચારાઃ—શબ્દાદિ વિપયોપભોગવન્તો મર્વાન્ત ? કિં વા દેવાઃ અદે-
 વીકા અપરિચારા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અત્યેગમ્યા દેવા સદેવીયા

करेति) कायपरिचारणा करते हैं (से) अथ (जहाणामए सीया पुग्गला)
 जैसे शीत पुद्गल (सीयं पप्प सीयं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) शीतस्व-
 भाववाले प्राणी को प्राप्त होकर शीतत्व को पाकर रहते हैं (उसिणा वा पोग्गला
 उसिणं पप्प उसिणं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाव-
 वाले प्राणी को प्राप्त कर उष्णता को पाकर रहते हैं (एवमेव) इसी प्रकार तैहिं
 देवेहिं) उन देवों द्वारा (ताहिं अच्छराहि सद्धिं) उन अप्सराओं के साथ (काय-
 परिचारण कए समाणे) काय से परिचारणा करने पर (से इच्छामणे खिप्पामेव
 अवेइ) उनका इच्छामन शीघ्र ही हट जाता है—तुप्त हो जाता है । ॥सू० ३॥

ટીકાર્થ—અથ વિપય સેવન રૂપ પરિચારણા ક્ષી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ કહતે હૈં
 ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! દેવ કયા સદેવીક (દેવિયો સહિત) ઓર સપરિચાર
 (મૈથુન સેવન સહિત) હોતે હૈં ? અથવા સદેવીક ઓર પરિચાર રહિત હોતે હૈં ?
 અથવા અદેવીક (દેવીયો સે રહિત) ઓર સપરિચાર હોતે હૈં ? અથવા કયા
 અદેવીક ઓર અપરિચાર હોતે હૈં ?

(तएण ते देवा ताहि अच्छराहि सद्धिं) त्पारे ते देवो ते अभिसाओनी साथे
 (कायपरिचारणं करेति) कायपरिचारणा करे छे (से) अथ (जहाणामए सीया पुग्गला)
 जेम शीत पुद्गल (सीयं पप्प सीयं चेव अइवइत्ताणं चिट्ठंति) शीत स्वभाववाणा प्राणीने
 प्राप्त करीने शीतत्व लजवी राणे छे (उसिणा वा पोग्गला उसिणं पप्प उसिणं चेव
 अइवइत्ताणं चिट्ठंति) अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाववाणा प्राणीने प्राप्त करीने उष्णता
 लजवीने रह्ये छे (एवमेव) आ रीते (तैहिं देवेहिं) ते देवो द्वारा (ताहि अच्छराहि सद्धिं)
 ते अभिसाओनी साथे (कायपरिचारणं कए समाणे) कायाशी परिचारणा करवाथी (से इच्छामणे
 खिप्पामेव अवेइ) तेमनु छच्छामन जइहीथी हुराई लय छे तुप्त थई लय छे ॥सू० ३॥

ટીકાર્થ—હવે વિષયસેવન રૂપ પરિચારણાની પ્રરૂપણા કરવા કહે છે—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! દેવ શુ સદેવીક (દેવીઓ સહિત) અને સપરિચાર (મૈથુન
 સેવન સહિત) હોય છે ? અથવા સદેવીક અને મૈથુન રહિત હોય છે ? અથવા અદેવીક
 અને અપરિચાર હોય છે ?

સપરિચારા' અસ્ત્યેકે-કેચન દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ-શબ્દાદિવિષયોપભોગશક્તિનો મવન્તિ, 'અત્યેગૃહ્યા દેવા અદેવીયા સપરિચારા અસ્ત્યેકે-કેચન દેવા અદેવીકાઃ સપરિચારા મવન્તિ 'અત્યેગૃહ્યા દેવા અદેવીયા અપરિચારા' અસ્ત્યેકે-કેચન દેવાઃ અદેવીકા અપરિચારા મવન્તિ કિન્તુ-‘નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા’ નો ચેવ સ્વલુ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારાઃ-શબ્દાદિ વિષયોપભોગવર્જિતા મવન્તિ, ગૌતમસ્ત્વ દ્વારણં પૂન્નહિતિ-‘સે કેણદ્વેપં મંતે ! एवं बुच्चर-અત્યેગૃહ્યા દેવા સદેવીયા સપરિચારા તં ચેવ જાવ નો ચેવ ણં દેવા સદેવીયા અપરિચારા ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાથેન-કયં તાત્ત્વ પવદ્ એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્ચત્તે યન્ અસ્ત્યેકે દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારા સ્વર્ચ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ યાવત્ કેચન અદેવીકાઃ સપરિચારાઃ કેચન અદેવીકા અપરિચારા મવન્તિ કિન્તુ નો ચેવ સ્વલુ દેવાઃ સદેવીકા અપરિચારા મવન્તીતિ ? મગવાનાહ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મવણપતિ વાણમંતર-જોહસિયસોહમ્મીસાજેસુ કપ્પેસુ દેવા સદેવીયા સપરિચારા’ મવનવત્તિવાનવ્યન્તરજ્ઞોતિ-ષ્ક સૌધર્મજ્ઞાનેષુ કલ્પેષુ દેવાઃ સદેવીકાઃ સપરિચારાઃ-શબ્દાદિવિષયોપભોગશક્તિનો

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ-કોઈ દેવ સદેવીકાં અને સપરિચારા હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ દેવ અદેવીકાં અને સપરિચારા હોતે હૈં, કોઈ-કોઈ દેવ અદેવીકાં અને અપરિચારા હોતે હૈં । કિન્તુ એસે કોઈ દેવ નહીં હોતે જો દેવીયોં સે સહિત હોં કિન્તુ પરિચાર રહિત હોં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિલ્લ હેતુ સે એસા કહ્ણ ગય્ઞા હૈં કિ કોઈ-કોઈ દેવિયોં સહિત અને પરિચાર સહિત હોતા હૈં, યાવત્-કોઈ દેવ દેવિયોં સે રહિત મગર પરિચાર સહિત હોતે હૈં, કોઈ દેવ દેવિયોં સે રહિત અને પરિચાર સે મી રહિત હોતે હૈં, કિન્તુ એસે કોઈ દેવ નહીં હોતે જો દેવિયોં સે યુક્ત હો પરન્તુ પરિચાર રહિત હો ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્કાં અને સૌધર્મ તથા ઈન્દ્રિયાન કલ્પ કે વૈમાનિક દેવ સદેવીકા, અર્થાત્ દેવિયોં વાલે મી હોતે હૈં અને

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેહ-કેહ દેવ દેવી સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે, કેહ-કેહ દેવ અદેવીકા અને પરિચાર સાથે હોય છે, અને કેહ-કેહ દેવ દેવી વગર અને પરિચાર વગરના હોય છે. પરન્તુ એવા કેહ નથી હોતાં જે દેવીઓ સાથે પરન્તુ પરિચાર રહિત હોય.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે કેહ-કેહ દેવ દેવીઓ સહિત અને પરિચાર સહિત હોય છે, યાવત્ કેહ-કેહ દેવ દેવીઓથી રહિત પણ પરિચાર સહિત હોય છે, કેહ દેવ દેવીઓથી રહિત અને પરિચારથી પણ રહિત હોય છે, પણ એવા કેહ દેવ નથી જે દેવીઓ સાથે હોય પણ પરિચાર રહિત હોય ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મવનવાસી વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્કાં અને સૌધર્મ તથા

भवन्ति देवनां तेषुत्पादसद्भावेन देवास्तत्र तामिः सह परिचारणावन्तो भवन्ति देवीनां तत्परिग्रहे यथामंभवं भावतः कायप्रवीचाररूपविषयोपभोगसंभवात्, किन्तु-‘सर्णकुमार-माहिंदवभलोगलंतगमहासुकसहस्रारआणयपाणयआरणञ्चुएसु कल्पेगु देवा अदेवीया सपरियारा’ सनत्कुमारमाहेन्द्र ब्रह्मलोकलान्तक्रमहाशुकसहस्रारानतप्राणताच्युतेषु कल्पेषु देवा अदेवीकाः-देवीरहिता एव सपरिचाराः-शब्दादिविषयोपभोगशालिनो भवन्ति, तेषु देवीनां मनुत्पादात् किन्तु सौधर्मेशानवर्ति देवीभिः सार्द्धं तेषां यथाक्रमं स्पर्शरूपशब्दमनःप्रवी-चाररूपपरिचारणा सद्भावात्, ‘गेवेज्ज अणुत्तरोववाइया देवा अदेवीया अपरियारया’ नव-ग्रैवेयकानुत्तरोपपातिकाः देवा अदेवीका अपरिवारकाः-शब्दादि विषयोपभोगवर्जिताश्च भवन्ति तत्र देवीनामनुत्पादाद् अत्यन्तमन्दपुरुषवेदोदयत्वेन मनसाऽपि परिचारणाऽसंभवात् किन्तु-‘नो चेव ण देवा सदेवीया अपरिचारा’ नो चेव खलु कथमपि देवाः सदेवीका अपरिचारा भवन्ति तेषां तथा भवस्वाभाव्यात्, प्रकृतवक्तव्यतामुपसंहरन्नाह-‘से तेणहेणं

परिचारणा सहित भी होते हैं, देवियों वहाँ जन्म लेती हैं, अतः वे देव उन देवि-यों के साथ रहते हैं और उन के साथ परिचार भी करते हैं ॥ किन्तु सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तद, महाशुक, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत कल्पों में देव देवियों वाले नहीं होते, अर्थात् इन कल्पों में देवियों का जन्म नहीं होने से वहाँ के देव देवियों के साथ नहीं रहते, परन्तु परिचारणा (विषयभोग) सहित होते हैं। ये देव सौधर्म और ईशान कल्प में उत्पन्न देवियों के साथ स्पर्श, रूप, शब्द और मन के द्वारा परिचारणा करते हैं। नव ग्रैवेयको के और पांच अनुत्तर विमानों के देव देवियों से भी रहित और परिचारणा से भी रहित होते हैं। उनका पुरुषवेद अत्यन्त मन्द होता है, अतएव वे मन से भी परिचारणा नहीं करते। किन्तु देवसदेवीक हो और

ઈશાન કલ્પના વૈમાનિક દેવ સદેવીક અર્થાત્ દેવીઓ વાળા પશુ હોય છે, અને પરિચારણા સહિત પશુ હોય છે, દેવિયો ત્યા જન્મ લે છે તેથી તે દેવો તે દેવીઓની સાથે રહે છે અને તેમની સાથે પરિચારણા પશુ કરે છે.

પરંતુ સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોમા, દેવ દેવીઓ વાળા નથી હોતા અર્થાત્ આ કલ્પોમા દેવી-ઓના જન્મ નહીં થવાથી ત્યાના દેવ દેવીઓની સાથે નથી રહેતા, પરંતુ પરિચારણા (વિષયભોગ) સહિત હોય છે. આ દેવ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પોમા ઉત્પન્ન દેવીઓની સાથે સ્પર્શ, રૂપ, શબ્દ અને મન દ્વારા પરિચારણા કરે છે.

નવગ્રૈવેયકોનાં અને પાંચ અનુત્તર વિમાનોનાં દેવ દેવીઓથી રહિત અને પરિચાર-ણાથી રહિત પશુ હોય છે તેમનો પુરુષવેદ, અત્યન્ત મન્દ હોય છે. તેથી જ તેઓ મનથી પશુ પરિચારણા નથી કરતાં પરંતુ દેવ સદેવીક હોય અને પરિચારણાથી રહિત હોય એવું

ગોયમા ! एवं वुच्चइ-अस्त्येगइया देवा सदेवीया सपरियारा तं चेव नो चेव णं देवा सदेवीया अपरिचारा' हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-अस्त्येके देवाः स-देवीकाः सपरिचाराः, अस्त्येके देवा अदेवीका अपरिचारा भवन्ति किन्तु नो चैव मनुष्य देवाः सदेवीका अपरिचारा भवन्ति, परिचारणायाः प्रस्तावार्त्तां सभेदां प्ररूपयितुमाह-‘कटविहाणं भंते ! परिधारणा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! कतिविधा खलु परिचारणा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘पंवविहा परियारणा पणत्ता’ पञ्चविधा परिचारणा प्रज्ञप्ता ‘तं जहा कायपरियारणा फासपरियारणा रुवपरियारणा सद्परियारणा मणपरियारणा’ तच्चया-काय-परिचारणा, स्पर्शपरिचारणा, रूपपरिचारणा, शब्दपरिचारणा, मनःपरिचारणा च, गौतमः पृच्छति-‘से केणद्वेणं भंते ! एवं वुच्चइ-पंवविहा परियारणा पणत्ता-तं जहा-कायपरियारणा जाव मणपरियारणा ?’ हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन कथं तावद् एवम्-उत्तरीत्या परिचार से रहित हो, ऐसा नहीं होता है । इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा है कि कोई देव सदेवीक और सपरिचार होते हैं, कोई अदेवीक और सपरिचार होते हैं, कोई अदेवीक और अपरिचार होते हैं, परन्तु सदेवीक और अपरिचारक नहीं होते ।

परिचाणा का प्रकरण होने से अब उसके भेदों का निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! परिचारणा कितने प्रकार की कही है ? भगवान्-हे गौतम ! परिचारणा पांच प्रकार की कही है, वह इस प्रकार है (१) कायपरिचारणा (२) स्पर्शपरिचारणा (३) रूपपरिचारणा (४) शब्दपरिचारणा और (५) मनःपरिचारणा ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा गया है कि परिचारणा पांच प्रकार की है-कायपरिचारणा यावत् मनःपरिचारणा ?

નથી બનતુ આ હેતુથી કે ગૌતમ ! એવું કહેવામાં આવેલ છે કે-કોઈ દેવ સદેવિક અને સપરિચાર હોય છે, કોઈ અદેવિક અને અપરિચાર હોય છે. કોઈ અદેવિક અને સપરિચાર હોય છે, પરંતુ સદેવિક અને અપરિચાર હોતા નથી.

પરિચારણાનું પ્રકરણ હોવાથી હવે તેના બેદોનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પરિચારણા કેટલા પ્રકારની કહેલ છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પરિચારણા પાંચ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે તે આ પ્રમાણે છે-(૧) કાયપરિચારણા (૨) સ્પર્શ પરિચારણા (૩) રૂપ પરિચારણા (૪) શબ્દ પરિચારણા અને (૫) મન પરિચારણા.

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ કારણથી એમ કહેવામાં આવેલ છે કે-પરિચારણા પાંચ પ્રકારની છે ? એમ કે-કાય પરિચારણા યાવત્ મન પરિચારણા.

ઉચ્યતે યત્-પશ્ચવિધા પરિચારણા પ્રજ્ઞતા તદ્વથા-કાયપરિચારણા યાવત્-સ્પર્શપરિચારણા રૂપ-
પરિચારણા શબ્દપરિચારણા મનઃપરિચારણેતિ ? મગવાનાઠ-‘ગોયમ્મા !’ હે ગોતમ ! ‘ભવણ-
વશવાણમંતરજોહસિયસોહમ્મીસાજેસુ કપ્પેસુ દેવા કાયપરિચારણા’ ભવનપતિવાનવ્યન્તર-
જ્યોતિષ્કસૌધર્મેશાનકલ્પેષુ દેવાઃ કાયપરિચારકાઃ-કાયેન-શરીરેણ સ્ત્રીપુરુષસંયોગવત્
પરિચારઃ-વિષયોગભોગઃ (મૈથુનોપસેવનમ્) યેષાં તે કાયપરિચારકાઃ તથાવિધા ભવન્તિ
અસુરકુમારાદીશાનાન્તેષુ સંકિલ્ષ્ટોદયપુરુષવેદકર્મસામર્થ્યેન મનુષ્યવદ્ વૈષયિકસુખનિમગ્નાઃ
સર્વાઙ્ગીણ કાયવલેશજન્યસંસ્પર્શસુખ પ્રાપ્ય પ્રીતિમુપયાન્તિ નાન્યથેતિ ભાવઃ. ‘સનકુમાર-
માહિદેસુ કપ્પેસુ દેવા ફામપરિચારણા’ સનત્કુમારમાહેન્દ્રેષુ કલ્પેષુ દેવાઃ સ્પર્શપરિચારકાઃ
સ્પર્શેન-પીનસ્તનવાહુલતાપાશનિતમ્બજઘનાદિયાત્રસંસ્પર્શેન પરિચારઃ-ઉપભોગો. યેષાં તે
સ્પર્શપરિચારકા સ્તથાવિધા ભવન્તિ, તે યદા વિષયોગભોગં વાઙ્મજ્જન્તિ તદોપભોગામિ-
લાપેણ સમીપવર્તિ દેવીનાં સ્તનાદિસંસ્પર્શમાત્રેણૈવ કાયપરિચારાપેક્ષ્યાઽનન્તશુભસુસં વેદોપ-

મગવાન-હે ગોતમ ! ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈશાન
કલ્પના દેવો કાયાથી પરિચારણા કરે છે, અર્થાત્ મનુષ્ય સ્ત્રી-પુરુષની જેમ કાયાથી મૈથુન
સેવન કરે છે. તાત્પર્ય યહૈ કિ અસુરકુમારો લે લેકર
ઈશાન કલ્પના દેવો સંકિલ્ષ્ટ ઉદયવાળે પુરુષ વેદના વશીકૃત હોકર મનુષ્યોના
સમાન વૈષયિક સુખમાં નિમગ્ન હોતે હૈં અને વસીસે પ્રીતિ તૃપ્તિ આ અનુભવ
કરતે હૈં, અન્યથા અન્હે તૃપ્તિ નહીં હોતી ।

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો સ્પર્શપરિચારક હોતે હૈં । અનકા
પરિચાર (વિષયભોગ) દેવિયોના કલ્પના સ્તનોના વહુભોળા, નિતમ્બોના કા એવં
જાંઘ આદિ અંગોપાંગોના સ્પર્શ કરના સે હોતા હૈં । જવ અનકો વિષયસુખના કા ઉપ
યોગની અભિલાષા હોતી હૈં, તવ વે ભોગની અભિલાષા સે અપના સમીપવર્તિની
દેવિયોના કલ્પના આદિના સ્પર્શ કરતે હૈં । અસ સ્પર્શ માત્ર સે કાયપરિચારણા

મગવાન-હે ગોતમ ! મગનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક તથા સૌધર્મ અને ઈશાન
કલ્પના દેવો કાયાથી પરિચારણા કરે છે, અર્થાત્ મનુષ્ય સ્ત્રી-પુરુષની જેમ કાયાથી મૈથુન
સેવન કરે છે.

તાત્પર્ય આકથનમ્ એ છે કે-અસુરકુમારો લઈને ઈશાન કલ્પના દેવો સંકિલ્ષ્ટ
ઉદયવાળા પુરુષવેદના કલ્પના વથ થઈને મનુષ્યોની જેમ વૈષયિક સુખમાં નિમગ્ન થય છે.
અને તેનાથી પ્રીતિ-તૃપ્તિના અનુભવ કરે છે. ખીલ રીતે તેને તૃપ્તિ થતી નથી

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો સ્પર્શ પરિચારક હોય છે તેઓના પરિચાર
(વિષયભોગ) સ્થૂલ સ્તનોના બાહુઓના, નિતમ્બોના અને જઘા વિગેરે અંગોપાંગોના સ્પર્શ
કરવાથી થાય છે, જ્યારે તેઓને વિષય સુખ ભોગવવાની અભિલાષા થાય છે ત્યારે તેઓ
ભોગની અભિલાષાથી પોતાની સમીપવર્તિની દેવિયોના સ્તનો વિગેરે અંગોપાંગોના સ્પર્શ

शान्तिश्चानुभवन्ति, 'ब्रह्मलोकान्तमेतु देवा रूपपरिचारगा' ब्रह्मलोकान्तकयोः कल्पयो देवाः रूपपरिचारकाः—रूपेण—सौन्दर्यादि रूपयात्रदर्शनेन परिचारो—विषयोपभोगो येषां ते तथाविधा भवन्ति, ते खलु देवकामिनीनां कमनीयं कामस्थानापन्न दिव्यं मादकं रूपमवलोक्य कायोपभोगापेक्षयाऽनन्तगुणं वैषयिकसुखमनुभवन्ति तावन्मात्रेणैव ते उपशान्त वेदा भवन्ति 'महाशुक्रसहस्रारेषु देवा महपरिचारगा' महाशुक्रसहस्रारयोः कल्पयोः देवाः शब्दपरिचारकाः—शब्देन—शब्दश्रवणमात्रेण परिचारो—विषयोपभोगो येषां ते तथा विधा भवन्ति, तेषां तावत् स्वेष्टदेवीगीतहास्यमभङ्गिमधुरालापनृशुगादि श्रवणध्वनि-श्रवणमात्रादेव कायोपभोगापेक्षयाऽनन्तगुणं सुखमुपजायते तावन्मात्रेणैव तेषां वेदोपशान्तेः, 'आणयपाणयआरणचुपसु कप्पेसु देवा मणपरिचारगा' आनत—प्राणताच्युतेषु कल्पेषु देवाः मनःपरिचारकाः—मनसिजविकारपरिवर्द्धितपरपरानेकवियमनःसंकल्पविकल्पेन

की अपेक्षा उन्हें अनन्तगुणित सुख का और वैशेषशान्ति का अनुभव होता है।

ब्रह्मलोक और लान्तक कल्पों में देव रूपपरिचारक होते हैं। उनका विषय-भोग सौन्दर्य आदि रूपाय के दर्शन से होता है। वे देव देवांगनाओं के कमनीय एवं काम के आधार भूत दिव्य मादक रूप को देखकर ही कायपरिचारणा की अपेक्षा अनन्तगुणित वैषयिक सुख का अनुभव करते हैं और इतने से ही उनका वेद उपशान्त हो जाता है।

महाशुक्र और सहस्रार कल्पों के देव शब्द परिचारक होते हैं। उनका विषयोपभोग शब्द से ही होता है। वे अपनी प्रिय देवियों के गीत, हास्य, भाव भंगी युक्त मधुर आलाप तथा नृशुर्ग आदि की ध्वनि के श्रवण मात्र से काय परिचारणा की अपेक्षा अनन्त गुणित सुख का अनुभव करते हैं और उसी से उनके वेद का उपशमन हो जाता है।

कहे છે. આ રૂપશ્ચમાત્રથી કાયપરિચારણા કરતા તેઓને અનન્તગણા સુખનો અને વેદોપ-શાન્તિનો અનુભવ થાય છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પોમાં દેવરૂપ પરિચારક હોય છે. તેઓનો વિષયભોગ સૌન્દર્ય વિશેષે રૂપ માત્રના ભોવાથી થાય છે. તે દેવો દેવાંગનાઓના કમનીય અને કામના આધારભૂત, દિવ્યમાદક રૂપને ભોળે જ કાય પરિચારણાની અપેક્ષા અનન્તશુષિત વૈષયિક સુખનો અનુભવ કરે છે અને આટલાથી તેમની વેદના ઉપશાન્ત થઈ જાય છે.

મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પોના દેવ શબ્દ-પરિચારક હોય છે તેમનો વિષયોપભોગ શબ્દથી જ થાય છે. તેઓ પોતાની પ્રિયદેવીઓની ગતિ, હાસ્ય, ભાવ, ભંગી યુક્ત મધુર આલાપ તથા નૃપુરો આદિના અવાજના શ્રવણ માત્રથી જ કાય-પરિચારણાની અપેક્ષા-અનન્ત-શુષિત સુખનો અનુભવ કરે છે અને તેમાથી જ તેમની વેદનાહુ ઉપશમન થઈ જાય છે.

પરિચાર:-વિષયોપભોગો યેષાં તે તથાનિધા ભવન્તિ તેષાં પરસ્પર મનોરાજ્યરૂપ સંફલ્પમાત્રેણૈવ કાયોપભોગાપેક્ષયાડનન્તગુણ સુખમુપજાયતે તાવન્માત્રેણૈવ તે તૃપ્તિમાસાદયન્તિ કિન્તુ-‘મેવેજ્ઞ અણુત્તરોવવાડયા દેવા અપરિચારગા’ નવગ્રંથેયકાનુત્તરોપપાત્તિકા-દેવા અપરિચારકા:-અવિધમાનઃ પરિચારો-મનસાડપિ વિષયોપભોગો યેષાં તે તથાનિધા ભવન્તિ, તેષાં પ્રત્નુમોહોદયતયા પ્રજપમુગ્ધનિમગ્નત્વાત્ કિન્તુ ચારિત્રપરિણામાભાવાત્ તેષાં ન બ્રહ્માચારિત્વ સમવતિ, પ્રકૃતરક્તવ્યતામુપસંદગ્ચાદ-‘સે તેજટ્ટેણં ગોયમા ! ત ચેવ જાત્ર મળપરિચારગા’ હે ગૌતમ ! તત્-અય તેનાયેન તન્નૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ યાવત્-અસુરકુમારિ-દીશાનાન્તેષુ કાયપરિચારકાઃ, સનકુમારમાહેન્દ્રયોઃ સ્પર્શપરિચારકાઃ, બ્રહ્માન્તકયોઃ રૂપ-

આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અન્યુન કલ્પો કે દેવ મનઃ પરિચારક હોતે હૈં । ડનકા વિષય ભોગ કાયવિકાર કે કારણ વૃદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોને વાલે અનેકાનેક માનસિક સદ્વર્ત્તો સે હી હો જાતા હૈ । વે કામવિકાર ઉત્પન્ન હોને પર અપની દેવાંગનાઓં કી મન સે અભિલાષા કરતે હૈં ઓર ડમીસે ડનકી તૃપ્તિ હો જાતી હૈ । કાય સે હોને વાલે વિષય ભોગકી અપેક્ષા ડન્હે અનન્ત ગુણા સુખ પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઓર ડનકે વેદ કી ડપશાન્તિ હો જાતી હૈ ।

નવગ્રંથેયકોં કે તથા અનુત્તર વિમાનોં કે દેવ અપરિચારક હોતે હૈં । ડનકા મોહોદય, અત્યન્ત ન્યૂન હોતા હૈ, અતઃપ્રેવ વે પ્રશમ-સુખ મેં તલ્લીન હોતે હૈં । પરન્તુ ચારિત્ર પરિણામ કા અભાવ હોને સે બ્રહ્મચારી નહીં કહે જાતે ।

ઉક્ત કથન કા ડપસંહાર હસ પ્રકાર હૈ-હે ગૌતમ ! હસ હેતુ સે ઇસા કહા જાતા હૈ કિ અસુરકુમાર આદિ હૈશાન કલ્પતરુ કે દેવ કાયપરિચારક હૈં, સન-કુમાર ઇવં માહેન્દ્ર કલ્પ કે દેવ સ્પર્શ પરિચારક હોતે હૈં । બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક

આનત, પ્રાણત, આરણ અને અન્યુત કલ્પોનાં દેવ મનઃપરિચારક હોય છે તેમનો વિષયભોગ કાયવિકારને લીધે બુદ્ધિને પ્રાપ્ત થતા અનેકાનેક માનસિક સદ્વર્ત્તોથી જ થઈ જાય છે. તેઓ કામવિકાર ઉત્પન્ન થતા પોતાની દેવાંગનાઓની મનથી ઇચ્છા કરે છે અને તેનાંથી જ તેમની તૃપ્તિ થઈ જાય છે. કાયાથી થતા વિષયભોગને બદલે તેમને અનન્ત ગણા લાભ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેમની વેદના ઉપશાન્ત થઈ જાય છે.

નવગ્રંથેયકો તથા અનુત્તર વિમાનોના દેવ અપરિચારક હોય છે. તેમનો મોહોદય અત્યન્ત ન્યૂન હોય છે. તેથી તેઓ પ્રશમ સુખમાં તલ્લીન હોય છે. પરન્તુ ચારિત્ર પરિણામનો અભાવ હોવાથી તેઓ બ્રહ્મચારી કહેવાતા નથી.

ઉપર કહેલ કથનનો ઉપસંહાર આ પ્રમાણે છે-હે ગૌતમ ! આ છે કે અસુરકુમાર આદિ હૈશાનકલ્પમુધીના દેવ કાય-પરિચારક છે, સનક કલ્પના દેવો સ્પર્શપરિચારક હોય છે. બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પના દેવો મહાશુક્ર અને સકલ્સાર કલ્પના દેવો શબ્દપરિચારક હોય છે, અને આ

પરિચારકાઃ મહાશુક્ર સહસ્રારયોઃ શબ્દપચારિકાઃ, આનંતાઘન્યુતાન્તેષુ મનઃપરિચારિકાઃ, પ્રૈવે-
યકાનુત્તરોપપાતિકેષુ અપરિચારકાશ્ચ દેવા इति अयं कायपरिचारकदेवानां कायपरिचारणां
પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તત્થ ણં જે તે કાયપરિચારણા દેવા નેમિ ણં ઇન્દ્રામણે સમુપ્પજ્જહ-ઇન્દ્રામો
ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિ કાયપરિચારં કરેત્તણ તત્ત સુલુ-પૂર્વોક્તદેવેષુ મધ્યે યે અમી-મવન-
પત્યાદીજ્ઞાનાન્તાઃ કાયપરિચારણા દેવા ઉક્તા સ્તેષાં યલુ ઇન્દ્રામનઃ-વિષયભોગેન્દ્રાપ્રધાનં
મનઃ સમુત્પદ્યતે યત્-ઇન્દ્રામઃ સલુ વયમ્ અપ્સરામિઃમર્દ રાયપરિચારમ્-વિષયોપભોગં
કર્તુમિતિ, ‘તણં તેહિં દેવેહિં एवं मणसी कए समाणे खिप्पामेव ताओ अचछराओ ओरालाडं
सिंगाराइं मणुण्णाइं मणोहराइं मणोरमाइं उत्तरवेउन्विस्सवाडं विउन्वंति विउन्वित्ता तेसिं
देवाणं अंतियं पाउम्वंति’ તતઃ-તથાવિધસંકલ્પાનન્તરં સલુ તેદેવૈરેવમ્-ઉત્તરીત્યા મનસિ
સંકલ્પે કૃતે સતિ ક્ષિપ્રમેવ તા અપ્સરસઃ સ્વસ્વોપભોગ્યદેશભિપ્રાયં વિજ્ઞાય વિષયભોગેન્દ્ર્યા
ઉત્તરવૈક્રિયાણિ રૂપાણિ-સૌન્દર્યાણિ વિકુર્વન્તીતિ અગ્રેણ સમ્વન્ધઃ, કોદશાનિ ઉત્તરવૈક્રિયરૂપા-
ણિત્યાહ-ઉદાગાણિ-મઘ્યાનિ સર્વાન્નપરિપૂર્ણાનિ નતુ હીનાવયવાનિ, પુનઃ કોદશાનિ શૃંગારાણિ

કલ્પ કે રૂપ પરિચારક, મહાશુક્ર એવં સહસ્રાર કલ્પ કે દેવ શબ્દ પરિચારક
હોતે હૈં, તથા આનન્ત, પ્રાણત, આરણ, ઔર અન્યુત કલ્પ કે દેવ મનઃપરિચારક
હૈં । પ્રૈવેયક દેવ ઔર અનુત્તરોપપાતિક દેવ અપરિચારક હોતે હૈં ।

કાયપરિચારક દેવો કી કાયપરિચારણા કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-પૂર્વોક્ત દેવો
મેં જો મવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર સૌધર્મ તથા ઈજ્ઞાન કલ્પ કે દેવ
કાયપરિચારક હૈ, ંનસે ઇન્દ્રામન અર્થાત્ વિષયસેવન કી ઇન્દ્રાવાલા મન
ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તથા વે સોચતે હૈ-હમ અપ્સરાઓકે સાથ કાયપરિચાર (શરીર
સે સંભોગ) કરના ચાહતે હૈ । હસ પ્રકાર કા ંનકા સંકલ્પ ઉત્પન્ન હોને પર
જીવ્ર હી અપ્સરાએ અપને ઉપભોગ્ય દેવ કે અભિપ્રાય કો જાન કર વિષયભોગ
કી ઇન્દ્રા સે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ કી વિકુર્વણા કરતી હૈ, વે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ મઘ્ય,
સર્વાંગ પરિપૂર્ણ, આમૂષર્ણો પ્રાદિ સે શૃંગારયુક્ત, મનોજ્ઞ અર્થાત્ અપને અપને

આરણુ અને અન્યુત કલ્પના દેવ મન પરિચારક છે પ્રૈવેયક દેવ અને આનન્તરોપપાતિક
દેવ અપરિચારક હોય છે.

કાયપરિચારક દેવાની કાયપરિચારણાની પ્રરૂપણા કરાઈ છે-પૂર્વોક્ત દેવામાં જે
મવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ તથા ઇજ્ઞાન કલ્પના દેવ કાયપરિચારક છે,
તેમને ઇન્દ્રામન અર્થાત્ વિષય-સેવનની ઇન્દ્રાવાળા મન ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેઓ
વિચારે છે-અમે અપ્સરાઓની સાથે કાયપરિચાર (શરીરથી સંભોગ) કરવા ઇચ્છીએ છીએ.

આ રીતેનો એમનો સંકલ્પ ઉત્પન્ન થતાં તરત જ અપ્સરાઓ પોતાના ઉપભોગ્ય
દેવનો અભિપ્રાય બાણીને વિષયભોગની ઇચ્છાથી ઉત્તરવૈક્રિય રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. તે

પરિચાર:-વિષયોપભોગો યેષાં તે તથાવિધા ભવન્તિ તેષાં પરસ્પર મનોરાજ્યરૂપ સંફલ્પમાત્રેણૈવ કાયોપભોગાપેક્ષયાડનન્તગુણ સુખમુપજાયતે તાવન્માત્રેણૈવ તે તૃપ્તિમાસાદ્યન્તિ કિન્તુ-‘નેવેજ્ઞ અણુત્તરોવવાહ્યા દેવા અપરિચારિણા’ નવગ્રંથેયકાનુત્તરોપપાતિકા-દેવા અપરિચારકા:-અવિદ્યમાનઃ પરિચારો-મનસાડપિ વિષયોપભોગો યેષાં તે તથાવિધા ભવન્તિ, તેષાં પ્રત્નુમોહોદયતયા પ્રગમસુખનિમગ્નત્વાત્ કિન્તુ ચારિત્રપરિણામાભાવાત્ તેષાં ન બ્રહ્મચારિત્વં સમવતિ, પ્રકૃતવક્તવ્યતામુપસંહરન્નાહ-‘સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! ત ચેવ જાવ મણપરિચારિણા’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ તેનાર્થેન તત્ત્વૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ યાવત્-અસુરકુમારિ-દીશાનાન્તેષુ કાયપરિચારકાઃ, સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોઃ સ્પર્શપરિચારકાઃ, બ્રહ્મલોકાન્તકયોઃ રૂપ-

આનત, પ્રાણત, આરણ ઓર અચ્યુત કલ્પો કે દેવ મનઃ પરિચારક હોતે હૈં । ડનકા વિષય ભોગ કાયવિકાર કે કારણ વૃદ્ધિ કો પ્રાસ હોને વાલે અનેકાનેક માનસિક સંકલ્પોં સે હી હો જાતા હૈ । વે કામવિકાર ઉત્પન્ન હોને પર અપની દેવાંગનાઓં કી મન સે અભિલાપા કરતે હૈ ઓર ડમીસે ડનકી તૃપ્તિ હો જાતી હૈ । કાય સે હોને વાલે વિષય ભોગકી અપેક્ષા ડન્હેં અનન્ત ગુણા સુખ પ્રાસ હોતા હૈ ઓર ડનકે વેદ કી ઉપશાન્તિ હો જાતી હૈ ।

નવગ્રંથેયકોં કે તથા અનુત્તર વિમાનોં કે દેવ અપરિચારક હોતે હૈં । ડનકા મોહોદય, અત્યન્ત ન્યૂન હોતા હૈ, અતઃપવ વે પ્રશમ-સુખ સેં તલ્લીન હોતે હૈં । પરન્તુ ચારિત્ર પરિણામ કા અભાવ હોને સે બ્રહ્મચારી નહીં કહે જાતે ।

ઉક્ત કથન કા ઉપસંહાર હસ પ્રકાર હૈ-હે ગૌતમ ! હસ હેતુ સે ંસા કહા જાતા હૈ કિ અસુરકુમાર આદિ ંશાન કલ્પતરુ કે દેવ કાયપરિચારક હૈં, સન-ત્કુમાર ંવં માહેન્દ્ર કલ્પ કે દેવ સ્પર્શ પરિચારક હોતે હૈં । બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક

આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોના દેવ મનઃપરિચારક હોય છે. તેમનો વિષયભોગ કાયવિકારને લીધે બુદ્ધિને પ્રાપ્ત થતા અનેકાનેક માનસિક સંકલ્પોથી જ થઈ જાય છે. તેઓ કામવિકાર ઉત્પન્ન થતા પોતાની દેવાંગનાઓની મનથી ઇચ્છા કરે છે અને તેનાંથી જ તેમની તૃપ્તિ થઈ જાય છે. કાયાથી થતાં વિષયભોગને અહલે તેમને અનન્ત ગણા લાભ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેમની વેદના ઉપશાન્ત થઈ જાય છે.

નવગ્રંથેયકો તથા અનુત્તર વિમાનોના દેવ અપરિચારક હોય છે. તેમનો મોહોદય અત્યન્ત ન્યૂન હોય છે. તેથી તેઓ પ્રશમ મુખમાં તલ્લીન હોય છે. પરંતુ ચારિત્ર પરિણામનો અભાવ હોવાથી તેઓ બ્રહ્મચારી કહેવાતા નથી.

ઉપર કહેલ કથનનો ઉપસંહાર આ પ્રમાણે છે-હે ગૌતમ ! આ હેતુથી એવું કહેવાયું છે કે અસુરકુમાર આદિ ઇશાનકલ્પમુધીના દેવ કાય-પરિચારક છે, સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના દેવો સ્પર્શપરિચારક હોય છે બ્રહ્મલોક અને લાન્તક કલ્પના દેવ રૂપ પરિચારક મહાશુક અને સંકસાર કલ્પના દેવો શબ્દપરિચારક હોય છે, અને આનત, પ્રાણત,

પરિચારકાઃ મહાશુક સદસારયોઃ શબ્દપચારિકાઃ, આન્તાઘન્યુતાન્નેષુ મનઃપરિચારિકાઃ, ગ્રૈવે-
યકાનુત્તરોપપાતિકેષુ અપરિચારકાશ્ચ દેવા इति अथ कायपरिचारका देवा इति अथ कायपरिचारका
પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તત્ય ણં જે તે કાયપરિચારકા દેવા તેમનું ઇન્દ્રામણે સમુપ્પજ્જહ-ઈન્દ્રામો
ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિ કાયપરિચારં કરેત્તણ તત્ર સ્વલુ-પૂર્વોક્તદેવેષુ મધ્યે ચે અમી-ભવન-
પત્યાદીશાનાન્તાઃ કાયપરિચારકા દેવા ઉક્તા સ્તેપાં સ્વલુ ઇન્દ્રામણઃ-વિષયભોગેન્દ્રાપ્રધાનં
મનઃ સમુત્પદ્યતે ચત્-ઈન્દ્રામઃ સ્વલુ વયમ્ અપ્સરાભિઃસર્જં કાયપરિચારમ્-વિષયોપભોગં
કર્તુમિતિ, ‘તણં તેહિં દેવેહિં एवं मणसी कए समाणे खिप्पामेव ताओ अचछराओ ओरालाडं
સિંગારાઈ મણુણાઈ મણોહરાઈ મણોરમાઈ ઉત્તરવેઉચ્ચિયસ્વાઈ વિઉચ્ચંતિ વિઉચ્ચિત્તા તેસિ
દેવાણં અંતિયં પાઉચ્ચંતિ’ તતઃ-તથાવિધસંકલ્પાનન્તર સ્વલુ તેદેવેરેવમ્-ઉત્તરીત્યા મનસિ
સંકલ્પે કૃતે સતિ ક્ષિપ્રમેવ તા અપ્સરસઃ સ્વસ્વોપભોગ્યદેશભિપ્રાયં વિજ્ઞાય વિષયભોગેન્દ્રયા
ઉત્તરવૈક્રિયાણિ રૂપાણિ-સૌન્દર્યાણિ વિકુર્વન્તીતિ અગ્રેણ સમ્વન્ધઃ, ઝીદશાનિ ઉત્તરવૈક્રિયરૂપા-
ણિત્યાહ-ઉદારાણિ-ભવ્યાનિ સર્વાંરૂપરિપૂર્ણાનિ નતુ હીનાવયવાનિ, પુનઃ કોદશાનિ શૃંગારાણિ

કલ્પ કે રૂપ પરિચારક, મહાશુક એવં સદસાર કલ્પ કે દેવ શબ્દ પરિચારક
હોતે હૈં, તથા આનત, પ્રાણત, આરણ, ઔર અચ્ચુત કલ્પ કે દેવ મનઃપરિચારક
હૈં । ગ્રૈવેયક દેવ ઔર અનુત્તરોપપાતિક દેવ અપરિચારક હોતે હૈં ।

કાયપરિચારક દેવોં કી કાયપરિચારણા કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-પૂર્વોક્ત દેવોં
મેં જો ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર સૌધર્મ તથા ઈશાન કલ્પ કે દેવ
કાયપરિચારક હૈ, તનસે ઇન્દ્રામણ અર્થાત્ વિષયસેવન કી ઇન્દ્રાચાલા મન
ઉત્પન્ન હોતા હૈ, તચ વે સોચતે હૈ-હમ અપ્સરાઓંકે સાથ કાયપરિચાર (શરીર
સે સંભોગ) કરના ચાહતે હૈ । હસ પ્રકાર કા ઉનકા સંકલ્પ ઉત્પન્ન હોને પર
શીઘ્ર હી અપ્સરાએં અપને ઉપભોગ્ય દેવ કે અભિપ્રાય કો જાન કર વિષયભોગ
કી ઇન્દ્રા સે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ કી વિકુર્વણા કરતી હૈ, વે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ ભવ્ય,
સર્વાંગ પરિપૂર્ણ, આમૂચળોં આદિ સે શૃંગારયુક્ત, મનોહ્ર અર્થાત્ અપને અપને

આરણ અને અચ્ચુત કલ્પનાં હેવ મન પરિચારક છે ગ્રૈવેયક દેવ અને આનન્તરોપપાતિક
દેવ અપરિચારક હોય છે.

કાયપરિચારક દેવોની કાયપરિચારણાની પ્રરૂપણા કરાઇ છે-પૂર્વોક્ત દેવોમાં જે
ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ તથા ઈશાન કલ્પનાં દેવ કાયપરિચારક છે,
તેમને ઇન્દ્રામણ અર્થાત્ વિષય-સેવનની ઇન્દ્રાચાલા મન ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેઓ
વિચારે છે-અમે અપ્સરાઓની સાથે કાયપરિચાર (શરીરથી સંભોગ) કરવા ઇચ્છીએ છીએ.

આ રીતેના એમનો સંકલ્પ ઉત્પન્ન થતાં તરત જ અપ્સરાઓ પોતાના ઉપભોગ્ય
દેવનો અભિપ્રાય બાણીને વિષયસેવનની ઇચ્છાથી ઉત્તરવૈક્રિય રૂપની વિકુર્વણા કરે છે. તે

—શૃંગારાઽલ્લક્ષણં ભૂષણાદિભિર્થેષુ તાનિ શૃંગારાણિ ધર્શાદિત્વાદ્મત્ત્વર્થેઽયમ્પ્રત્યયઃ, ભૂષણકૃતો દારશૃંગારાણીત્યર્થઃ, एवं मनोज्ञानि-मय सम्भोग्यदेवमनोऽनुकूलानि एवं मनोहराणि मनो रमाणिच उत्तरवैक्रियरूपाणि विकुर्वित्वा-वैक्रियलब्ध्या निर्माय तेषां देवानाम् अन्तिनम- समीपे प्रादुर्भवन्ति, 'तएणं ते देवा ताहि अञ्जराहिं मद्धि कायपरियारणं ऋरेंति' ततः— अप्सरसां प्रादुर्भावानन्तरं सल्लु ते देवा स्ताभिः स्वस्वेष्टाभिरप्सरोभिः सार्द्धं कायपरिचारणाम्—विषयभोग कुर्वन्ति, तथा करणेनैव तेषां नैदोषशमनात्, तदेव दृष्टान्तेन सद्गमयति— 'से जहाणामए सीया योग्गला सीयं पप्प सीय चेय अट्ठिवत्तिचाणं चिट्ठंति' तत्—अथ यथाना मेति वाक्यालङ्कारे, शीताः पुद्गला शीतम्—शीतस्वभाव प्राणिनं प्राप्य शीतमेव शीतत्वमेव अतिव्रज्य—अतिशयेन गत्वा तिष्ठन्ति ते हि शीताः पुद्गलाः स्वसम्पर्केण विशेषतः शीती- भूतस्य—शीतस्वभावस्य प्राणिनः सुखाय समं घते इति भावः, अपर दृष्टान्तसाह—'उसिणा उपभोग्य देव को प्रिय, मनोहर एवं मनोरम होते हैं' । इस प्रकार के सुन्दर रूप की विक्रिया करके वे अप्सराएं उन देवों के पास पहुँचती हैं । तत्पश्चात् देव उन अपनी-अपनी इष्ट अप्सराओं के साथ शरीर से विषयभोग करते हैं । ऐसा करने से ही उनसे वेद का उपशमन होता है । इसके लिए उदाहरण देते हैं—जैसे शीत पुद्गल शीत स्वभाव वाले प्राणी को प्राप्त होकर अत्यन्त शीत अवस्था प्राप्त करके रहते हैं, अर्थात् ये शीतपुद्गल अपने सम्पर्क से शीतस्वभाव वाले प्राणी को विशेष आनन्ददायक होते हैं । अथवा उष्ण पुद्गल उष्ण स्वभाव वाले प्राणी को प्राप्त होकर उसके लिए अतिशय सुख के कारण होते हैं, इसी प्रकार जब वे देव अप्सराओं के साथ कायपरिचार करते हैं, तब उनका इच्छा मन शीघ्र ही शान्त हो जाता है, अर्थात् विषयभोग से तृप्त हो जाता है । इस प्रकार जैसे पुद्गल शीतयोनि के प्राणी को प्राप्त होकर उसको विशेष सुखदायी

ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ બળ્ય સવાગ પરિપૂર્ણ, આભૂષણો વગેરેની શૃંગારયુક્ત, મનોહર, અર્થાત્ પોતપોતાના ઉપયોગ્ય દેવોને પ્રિય, મનોહર તેમ જ મનોહર હોય છે

આ રીતે સુદર રૂપની વિકુર્વણ કળને તે અપ્સરો તે દેવોની પાસે પહોંચે છે. તે પછી દેવો તે પોતપોતાની ઈષ્ટ અપ્સરો સાથે શરીરથી વિષયભોગ કરે છે. આમ ક્ષવાથી જ તેમની વેદનાનુ ઉપશમન થાય છે

આને માટે ઉદાહરણ આપે છે—જેવી રીતે શીત પુદ્ગલ શીત સ્વભાવવાળા પ્રાણીને મળીને અત્યંત શીત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરતા રહેતા હોય છે અર્થાત્ તેઓ પોતાના સંપર્કથી શીત સ્વભાવવાળા પ્રાણીને વિશેષ આનંદ-દાયક હોય છે અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણ સ્વભાવવાળા પ્રાણીને મળીને, તેને માટે અતિશય સુખનુ કારણ બને છે, તેવી જ રીતે હવે તે દેવ અપ્સરોની સાથે કાય-પરિચારણા કરે છે, ત્યારે તેમનું ઇચ્છામન તરત જ શાન્ત થઈ બાંધે છે અર્થાત્ વિષયભોગથી તૃપ્ત થઈ બાંધે છે.

વા પાગ્ગલા ઉસિણં પપ્પ ઉસણં ચેવ અતિવતિત્તાણ ચિદ્વતિ' ઉણ્ણા વા પુદ્ગલ્લી: ઉણમ્-
 ઉણ્ણસ્વમાર્વં પ્રાણિનં પ્રાપ્પ્ય ઉણ્ણમેવ-ઉણ્ણત્તમેવ અતિગ્રજ્જ-અનિશ્ચયેન મત્તા તિપ્પન્તિ, તેહ
 ઉણ્ણા: પુદ્ગલા: સ્સમ્પર્કેણ વિશેષત: સ્સુલાભસમ્પ્રાપ્ત્યા તસ્ય મુગ્ધ યોપપધન્તે રૂપરૂપિણ,
 દ્દાર્પાં નેતકે યોજયતિ-‘એવામેવ તેહિં દેવેહિં તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિ કાપપરિચારણં કપ્પ સમાણે
 સે રૂપ્પામણે સ્સિપ્પામેવ અવેદ્’ એવામેવ-તથેવ તેદેવેસ્તાભરપ્પરોમિ: માર્દ્દે કાપપરિચારણાયાં-
 વિષયભોગરૂપાયાં કૃતાયાં સત્તાં તસ્ય-તેપાં દેવાનામ્ રૂપ્પામણ: -વિષયભોગેચ્છા પ્રપાનં
 મન: ક્ષિપ્પમેવ-ક્ષીઘ્રમેવ અપૈતિ-શાન્તિમુપગચ્છન્તિ, વિષયભોગેનાદિવૃત્તિભાવાત્, તથા ચ
 યથા શીતપુદ્ગલા: શીતયોનિકસ્ય જીવસ્ય સંસ્પર્શે વિશેષત: શીતત્વમાસાઘ તસ્ય સુરિત્તયા
 સમ્પધન્તે, ઉણ્ણપુદ્ગલા વા ઉણ્ણયોનિકસ્ય જીવસ્ય સંસ્પર્શે અતિ પ્રચુરમુણ્ણત્તદમાસાઘ સુત્તિ-
 ત્વાયોપપધન્તે એવામેવ દેવીશરીરપુદ્ગલા: દેવશરીરમાયાઘ દેવશરીરપુદ્ગલાશ્ચ દેવીશરીર-
 માસાઘ અન્યોન્યં તદ્દશૂણતાં મજન્ત: પરસ્પરં સુત્તિત્વાયોપપધન્તે ત્ત્વમાસાદયન્તિ વિષય-
 ભોગામિલાષનિવૃત્તિશ્ચ ભવતીતિ માવ: ॥ સૂ. ૩ ॥

॥ પરિચારણા વિશેષવક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્-અત્થિ ણં મંતે ! તેસિં દેવાણં સુક્કપોગ્ગલા ? હંતા, અત્થિ,
 તે ણં મંતે ! તાસિં અચ્છરાણં કીસત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ?
 ગોયમા ! સોત્તિદિયત્તાણ ચક્કુરિદિયત્તાણ ઘાણિદિયત્તાણ રસિદિય-
 ત્તાણ ફાસિદિયત્તાણ રૂપ્પત્તાણ કંતત્તાણ મણુન્નત્તાણ મણામત્તાણ સુભગ-
 ત્તાણ સોહગ્ગરૂવજોઽવગુણલાવન્નત્તાણ તે તાસિં મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ,
 તત્થ ણં જે તે ફાસપરિચારણા દેવા તેસિં ણં રૂપ્પામણે સમુપ્પજ્જહ-એવં
 જહેવ કાપપરિચારણા તહેવ નિરવસેસં ભાણિયવ્વં, તત્થ ણં જે તે રૂપ-
 પરિચારણા દેવા તેસિં ણં રૂપ્પામણે સમુપ્પજ્જહ-રૂપ્પામણં અચ્છરાહિં

હોતે હૈ અથવા ઉણ પુદ્ગલ ઉણયોનિક પ્રાણીકો પ્રાપ્ત હોકર ઉસે વિશેષ
 આનન્દ પહુચાતે હૈ, ઉસી પ્રકાર દેવિયોં કે શરીર કે પુદ્ગલ દેવ શરીર કો
 પ્રાપ્ત હોકર બોનોં કો આનન્દદાયક હોતે હૈ । તથા વે ત્વસિ પ્રાપ્ત કરતે હૈ ।
 ઉનકી વિષયામિલાષા નિવૃત્ત હો જાતી હૈ ॥સૂ.૩॥

આ રીતે જેમ શીત પુદ્ગલ શીતયોનિક પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરીને તેને વિશેષ સુખદ થી
 થાય છે, અથવા ઉષ્ણ પુદ્ગલ ઉષ્ણ યોનિક પ્રાણીને પ્રાપ્ત કરીને વિશેષ આનન્દ પહોચે છે
 છે, તેવી રીતે દેવીઓના શરીરના પુદ્ગલ દેવશરીરને પ્રાપ્ત કરીને બનેને આનન્દ-દાયક થાય
 છે. ત્યારે તેઓ તૃપ્તિ પ્રાપ્ત કરે છે તેમની વિષયામિલાષા નિવૃત્ત થઈ જાય છે ॥સૂ.૩॥

सद्धिं रूवपरियारणं करेत्तए, ते ण तेहि देवेहिं एवं मणसीकए समाणे तहेव जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विउव्वंति, विउव्वत्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति उवागच्छत्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते ठिच्चा ताइं उरालाइं जाव मणोरमाइं उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं उव-
दंसेमाणीओ उवदंसेप्राणीओ चिट्ठंति, तए णं ते देवा ताहिं अच्छ-
राहिं सद्धिं रूवपरियारणं करेत्ति, सेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिण-
मंति, तत्थ णं जे ते सदपरियारणा देवा तेसिं णं इच्छामणे-समुप्प-
ज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं सदपरियारणं करेत्तए, तए णं तेहिं
देवेहिं एवं मणसीकए समाणे तहेव जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं
विउव्वंति, विउव्वत्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति उवाग-
च्छत्ता तेसिं देवाणं अदूरसामंते ठिच्चा अणुत्तराइं उच्चावयाइं सदाइं
समुदीरेमाणीओ समुदीरेमाणीओ चिट्ठंति, तए णं ते देवा ताहिं
अच्छराहिं सद्धिं सदपरियारणं करेत्ति सेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो
परिणमंति, तत्थ णं जे ते मणपरियारणा देवा तेसिं इच्छामणे समुप्प-
ज्जइ-इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं मणपरियारणं करेत्तए, तए णं तेहिं
देवेहिं एवं मणसीकए समाणे खिप्पामेव ताओ अच्छराओ तत्थ
गयाओ चेव समाणीओ अणुत्तराइ उच्चावयाइं मणाइं संपहारेमाणीओ
संपहारेमाणीओ चिट्ठंति, तए णं ते देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं
मणपरियारणं करेत्ति, सेसं निरवसेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिण
मंति, एएसिं णं भते ! देवाणं कायपरियारणां जाव मणपरियारणां
अपरियारणाण य कयरे कयरेहितो अप्पा वा बहुया वा तुब्बा वा वित्ते-
साहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा देवा अपरियारणा, मणपरियारणा
संखेज्जगुणा, सदपरियारणा असंखेज्जगुणा, रूवपरियारणा असंखेज्जगुणा,
फारपरियारणा असंखेज्जगुणा, कायपरियारणा असंखेज्जगुणा ॥सू० ४॥

पणवणाए परियारणापयं समत्तं ॥३४॥

જ્ઞાયા-સન્તિ સ્વલ્પ મદન્ત ! તેપાં દેવાના શુક્રપુદ્ગલા ? દન્ત, સન્તિ, તે મ્વલ્પ મદન્ત ! તાસામ્ અપ્સરસાં કીદશતયા ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તે ? ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયતયા, ચક્ષુરિન્દ્રિય-તયા, ઘ્રાણેન્દ્રિયતયા, રસનેન્દ્રિયતયા, સ્પર્શનેન્દ્રિયતયા, ડૃષ્ટતયા કાન્તતયા મનોજ્ઞતયા મન આપતયા સુમગતયા સૌભાગ્યરૂપયૌચનગુણલાવણ્યતયા ને તાસાં ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તે, તત્ર સ્વલ્પ યે અપી સ્પર્શપરિચારકા દેવા સ્તેપાં સ્વલ્પ ઇચ્છામનઃ મગ્નપદ્યતે-પૃથ્વ્યૈઃ કાયપરિ

પરિચારણા વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અતિથિ ણં મંતે ! તેસિં દેવાણં શુક્રપુગ્ગલા ?) હે ભગવન્ ! કયા હવ દેવોં કે શુક્ર-પુદ્ગલ હોતે હૈં ? (હંતા, અતિથિ) હાં, હોતે હૈં (તે ણં) વે (મતે) હે ભગવન્-(તામિં અચ્છરાણં) ડન અપ્સરાઓં કે લિણ (કીસત્તાગ) કિસ પ્રકાર કે (મુજ્જો મુજ્જો) વાર-વાર (પરિણમંતિ ?) પરિણત હોતે હૈં ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સોતિંદિયત્તાય) શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપ સે (ચક્ષુર્ગિદિયત્તાય) ચક્ષુરિન્દ્રિય કે રૂપ સે (ઘ્રાણિંદિયત્તાય) ઘ્રાણેન્દ્રિય કે રૂપ સે (રસિંદિયત્તાય) રસેન્દ્રિય કે રૂપ સે (ફાસિંદિયત્તાય) સ્પર્શનેન્દ્રિય કે રૂપ સે(દૃષ્ટતાય) દૃષ્ટરૂપ સે (કંતતાય) કાન્ત રૂપ સે (મણુજ્ઞતાય) મનોજ્ઞ રૂપ સે (મણામત્તાય) મન આમ-અતિશય મનોજ્ઞ રૂપ સે (સુભગતાય) સુભગ રૂપ સે (સોહગ્ગરૂડજોવ્યણગુણલાવણ્યતાય) સૌભા-ગ્ય, રૂપ, યૌચન, શુભ, લાવણ્ય રૂપ સે (તે) વે (નાસિ) ડનકે લિણ (મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ) વાર-વાર પરિણત હોતે હૈં ।

(તત્થ ણં જે તે ફાસપરિચારકા દેવા) ડનમેં જો દેવ સ્પર્શપરિચારક હૈં (તેસિ ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) ડનકા ઇચ્છા પ્રધાન મન-ઉત્પન્ન હોતા હૈં (પથ) હસ

પરિચારણા વિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(અતિથિ ણં મતે ! તેસિ દેવાણં શુક્રપુગ્ગલા ?) હે ભગવન્ ! શુ તે દેવાના શુક્ર પુદ્ગલ હોય છે ? (હંતા ગોયમા) હા, ગૌતમ હોય છે (તેણ) તેઓ (મતે) હે ભગવાન્ (તાહિ અચ્છરાણ) તે અપ્સરાઓને માટે (કીસત્તાગ) કઈ રીતે (મુજ્જો-મુજ્જો) વાર વાર (પરિણમંતિ ?) પરિણત હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (સોતિંદિયત્તાય) શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપથી (ચક્ષુર્ગિદિયત્તાય) ચક્ષુરિન્દ્રિયનાં રૂપથી (ઘ્રાણિંદિયત્તાય) ઘ્રાણેન્દ્રિયનાં રૂપથી (રસિંદિયત્તાય) રસેન્દ્રિયના રૂપથી (ફાસિંદિ-યત્તાય) સ્પર્શેન્દ્રિયના રૂપે (દૃષ્ટતાય) દૃષ્ટ રૂપથી (કંતતાય) કાન્તરૂપથી (મણુજ્ઞતાય) મનોજ્ઞ રૂપથી (મણામત્તાય) મન આમ-અતિશય મનોજ્ઞ રૂપથી (સુભગતાય) સુભગ રીતે (સોહગ્ગ, રૂપ, જોવ્યણ, લાવણ્યતાય) સૌભાગ્ય, રૂપ, યૌચન, શુભ લાવણ્ય રૂપથી (તે) તેઓ (તાહિ) તેમના માટે (મુજ્જો-મુજ્જો પરિણમંતિ) વાર વાર પરિણત થાય છે.

(તત્થ ણં જે તે ફાસપરિચારકા દેવા) તેમનામાં જે દેવ સ્પર્શ-પરિચારક છે. (તેસિ ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) તેમનાં ઇચ્છાપ્રાપ્ત મન ઉત્પન્ન થાય છે. (પથ) આ રીતે

ચારકા સ્તયૈવ નિરવશેષં મણિતવ્યમ્, તત્ર खलु ये अमीरूपपरिचारका देवास्तेषां खलु इच्छा-
मनः समुत्पद्यते-इच्छामः खलु अप्सरोभिः सार्द्धं रूपपरिचारणां कर्तुम्, ततः खलु तैर्देवैरेवं
मनसिकृते सति तथैव यावद् उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वा येनैव ते देवा
स्तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य तेषां देवानामदूरसामन्ते स्थित्वा तानि उदाराणि यावद् मनो-
रमाणि उत्त वैक्रियाणि रूपाणि उपदर्शयन्त्य उपदर्शयन्त्य स्तिष्ठन्ति, ततः खलु ते देवास्ता-

પ્રકાર (જહેવ) જૈસે (કાયપરિચારગા) કાય સે પરિચારણા કરને વાલે (તહેવ)
उसी प्रकार (निरवसेसं भाणियन्वं) सम्पूर्ण कहना चाहिए

(तन्थ णं जे ते रूपपरिचारागा देवा) उनमें जो रूपपरिचारकदेव हैं (तेसिं णं
पच्छामणे समुप्पज्जह) उनका इच्छा प्रधान मन उत्पन्न होता है (इच्छामोणं
अच्छराहिं सद्धिं रूपपरिचारणं करेत्तए) अप्सराओं के साथ रूपपरिचारणा करना
चाहते हैं। (ते णं) वे अप्सराएं (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकए समणे) उन देवों
द्वारा मन से ऐसा सोचने पर (तहेव) उसी प्रकार-पूर्ववत्-(जाव उत्तरवेउन्विद्याइं
रूवाइं विउव्वन्ति) यावत् उत्तरवैक्रिय रूप की विकुर्वणा करती हैं (विउव्वित्ता)
विक्रिया करके (जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छन्ति) जहाँ वे देव होते हैं, वहीं
जा पहुँचती हैं (उवागच्छित्ता) पहुँच कर (तेसिं देवाणं अदूरसामन्ते) उन देवों के
न बहुत दूर, न बहुत पास (ठिच्चा) स्थित होकर (ताइं उरालाइं जाव मनोरमाइं)
उन उदार यावत् मनोरम (उत्तर वेउन्विद्याइं रूवाइं) उत्तर वैक्रिय रूपों को
(उवदंसेमाणीओ उवदंसेमाणीओ) दिखलानी-दिखलाती हुई (चिट्ठन्ति) स्थित
रहनी हैं। (तए णं) तत्पश्चात् (ते देवा) वे देव (ताहिं अच्छराहिं सद्धिं) उन

(જહેવ) જેમ (કાયપરિચારગા) કાયાથી પરિચારણા કરવાવાળા (તહેવ) તેવી જ રીતે (નિરવ-
સેસં ભાણિયન્વં) સંપૂર્ણ કહેવું બોધ્યું.

(तत्थणं जे ते रूपपरिचारागा देवा) तेभनाभा जे ३५ परिचारक देवो छे (तेहिणं
इच्छामणे समुप्पज्जह) तेभना धिच्छाप्रधान मन उत्पन्न थाय छे (इच्छामो णं अच्छराहिं सद्धिं
रूप-परिचारण करेत्तए) अप्सराओंनी साथे ३५-परिचारण करवा आहिये छीये.

(तेणं) ते अप्सराओ (तेहिं देवेहिं एवं मणसीकएसमाणे) ते देवे द्वारा मनशी ओरीते
नियारवाथी (तएव) तेज रीते पूर्वोक्त (जाव उत्तरवेउन्विद्याइ रूवाइ विउव्वन्ति) यावत्
उत्तर वैक्रिय ३५नी विकुर्वण करे छे (विउव्वित्ता) विक्रिया करीने.

(जेणामेव ते देवा तेणामेव उवा गच्छन्ति) जथा ते देव होय छे त्या जहाँ पडोये छे
(उवागच्छित्ता) पडोयीने (तेहिं देवाणं अदूरसामन्ते) ते देवाथी न બહુ દૂર ન બહુ નજીક
(ઠિચ્ચા) સ્થિત થઇને (તાઈં ઉરાલાઈં જાવ મનોરમાઈં) તે ઉદાર યાવત મનોરમ (ઉત્તરવે-
ઉન્વિદ્યાઈ રૂવાઈં)-ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોને (ઉવદંસેમાણીઓ ઉવદંસેમાણીઓ) દેખાડતી-દેખાડતી
(ચિટ્ઠન્તિ) સ્થિત રહે છે

મિરપ્સરોમિઃ સાદ્ધં રૂપપરિચારણાં કુર્વન્તિ. શેષં તન્નૈવ યાવદ્ ભૂગો ભૂયઃ પર્ણિમન્તિ. તત્ર સ્વલુ યે અમી શબ્દપરિચારકા દેવામ્નેષા સ્વલુ ડચ્છામનઃ સમુપ્પજ્ઞદે-ડચ્છામઃ સ્વલુ અપ્સરોમિઃ સાદ્ધં શબ્દપરિચારણાં કર્તુમ્, તતઃ સ્વલુ તદંવેન મનસિ કૃતે સતિ તર્થેય યાનદ્ ઉત્તરવૈક્રિયાણિ રૂપાણિ વિકુર્વન્તિ વિકુર્વિન્વા યેનૈન તે દેવા મ્તેનૈવ ઉપાગચ્છન્તિ, ઉપાગત્ય તેષાં દેવાનામ્ અદૂરસામન્તે સ્થિત્વા અનુત્તરાન ઉચ્ચાવચ્ચાન શબ્દાન સમુદીરયન્ત્યઃ સમુદીરયન્ત્યસ્તિષ્ઠન્તિ, તતઃ સ્વલુ તે દેવાસ્તામિરપ્સરોમિઃ સાદ્ધં શબ્દપરિચારણા કુર્વન્તિ

અપ્સરાઓં કે સાથ (રૂપપરિચારણ કરેતિ) રૂપપરિચારણા કરતે હૈં (સેસં તં ચેવ) શેષ વહી પૂર્વોક્ત (જાવ મુજો મુજો પરિણમંતિ) યાવત્ વાર-વાર પરિણત હોને હૈં (તત્થ ણં જે તે સદ્ધપરિચારણા દેવા) ઉનમેં જો શબ્દ પરિચારક દેવ હૈં (તેસિં ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્ઞદે) ઉનકા ઇચ્છામન ઉત્પન્ન હોતા હૈં (ઉચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં સદ્ધપરિચારણં કરેત્તણ) હમ અપ્સરાઓં કે સાથ શબ્દ પરિચારણા કરના ચાહતે હૈં (તણ ણં તેહિં દેવેહિં) તત્પશ્ચાત્ ઉન દેવોં દ્વારા (પવં મળસીકણ સમાણે) ઇસ પ્રકાર મન કરને પગ (જાવ ઉત્તરવેડવિચારાં રૂપાં વિડવ્વન્તિ) યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિયક રૂપોં કી વિકુર્વણા કરતી હૈં (વિડવ્વિત્તા) વિકુર્વણા કરકે (જેનામેવ તે દેવા તેનામેવ ઉવાગચ્છન્તિ) જિધર વે દેવ હોં ઉધર હી જાતી હૈં (ઉવાગચ્છિત્તા તેહિં દેવાણ) જાકર ઉન દેવોં કે (અદૂર સામંતે) ન બહુત દૂર, ન બહુત પાસ (ઠિચ્વા) સ્થિત હોકર (અનુત્તરાં) અનુત્તર-સર્વોત્કૃષ્ટ (ઉચ્ચાવચ્ચાં સદ્ધાં સમુદીરે માણીઓ સમુદીરેમાણીઓ) ઉચ્ચ-નીચે શબ્દો કા પ્રયોગ કરતી-કરતી (ચિદ્વંતિ) રહતી હૈં (તણ ણં તે દેવા તાહિં

(તણ ણં) ત્યાર પછી (તે દેવા) તે દેવો (તાહિં અચ્છરાહિ સદ્ધિ) તે અપ્સરાઓની સાથે (રૂપપરિચારણ કરેતિ) રૂપપરિચારણા કરે છે (સેસં તં ચેવ) બાકી તેજ પહેલાં કહેલ (જાવ મુજો-મુજો પરિણમંતિ) યાવત્ વાર વાર પરિણત થાય છે

(તત્થણં જે તે સદ્ધપરિચારણા દેવા) તેમનામા જે શબ્દપરિચારક દેવે છે (તેસિં ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્ઞદે) તેમણે ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે. (ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિ સદ્ધપરિચારણં કરેત્તણ) અમે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દ-પરિચારણા કરવા ચાહીએ છીએ.

(તણ ણં તેહિં દેવેહિં) ત્યાર પછી તે દેવો દ્વારા (પવં મળસીકણ સમાણે) આ રીતે મન કરવાથી (જાવ ઉત્તરવેડવિચારાં રૂપાં વિડવ્વન્તિ) યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિયક રૂપોની વિકુર્વણા કરે છે (વિડવ્વિત્તા) વિકુર્વણા કરીને. (જેનામેવ તે દેવા તેનામેવ ઉવાગચ્છન્તિ) બધાં તે દેવો હોય ત્યાં જ પહેલી બાય છે (ઉવાગચ્છિત્તા તેહિં દેવાણ) બધને તે દેવોની (અદૂરસામંતે) બહુ દૂર નહીં બહુ નજીક નહીં (ઠિચ્વા) સ્થિર થઈને (અનુત્તરાં) અનુત્તર-સર્વોત્કૃષ્ટ (ઉચ્ચાવચ્ચાં સદ્ધાં સમુદીરે-માણીઓ સમુદીરે-માણીઓ) ઉચ્ચ-નીચા શબ્દોના પ્રયોગ કરતી કરતી (ચિદ્વંતિ) રહે છે.

ચારકા સ્તયૈવ નિરવશેષં મણિતવ્યમ્, તત્ર ચલુ યે અમીરૂપપરિચારકા દેવાસ્તેષાં ચલુ ઇચ્છા-
મનઃ સમુત્પદ્યતે-ઇચ્છામઃ ચલુ અપ્સરોભિઃ સાર્દ્ધં રૂપપરિચારણાં કર્તુમ્, તતઃ ચલુ તૈર્દેવૈરેવં
મનસિકૃતે સતિ તથૈવ યાવદ્ ઉત્તરવૈક્રિયાણિ રૂપાણિ વિકુર્વન્તિ, વિકુર્વિત્વા યેનૈવ તે દેવા
સ્તેનૈવ ઉપાગચ્છન્તિ ઉપાગમ્ય તેષાં દેવાનામદૂરસામન્તે સ્થિત્વા તાનિ ઉદારાણિ યાવદ્ મનો-
રમાણિ ઉત્તરૈક્રિયાણિ રૂપાણિ ઉપદર્શયન્ત્ય ઉપદર્શયન્ત્ય સ્તિષ્ઠન્તિ, તતઃ ચલુ તે દેવાસ્તા

પ્રકાર (જહેવ) જૈસે (કાવપરિચારગા) કાવ સે પરિચારણા કરને વાલે (તહેવ)
ઉસી પ્રકાર (નિરવસેસં ખાણિયવં) સમ્પૂર્ણ કહના ચાહિય

(તત્થ ણં જે તે રૂપપરિચારગા દેવા) ઉનમ્નેં જો રૂપપરિચારકદેવ હૈં (તેસિં ણં
પચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) ઉનકા ઇચ્છા પ્રધાન મન ઉત્પન્ન હોતા હૈ (ઇચ્છામોણં
અચ્છરાહિં સદ્ધિં રૂપપરિચારણં કરેત્તણ) અપ્પરાઓં કે સાથ રૂપપરિચારણા કરના
ચાહતે હૈં । (તે ણં) વે અપ્સરાણં (તેહિં દેવેહિં ણવં મણસીકણ સમાણે) ઉન દેવોં
દ્વારા મન સે એસા સોચને પર (તહેવ) ઉસી પ્રકાર-પૂર્વવન્- (જાવ ઉત્તરવેઽવિચારાઈ
રૂપાઈ વિઽવન્તિ) યાવત્ ઉત્તરવૈક્રિય રૂપ કી વિકુર્વણા કરતી હૈં (વિઽવિત્તા)
વિક્રિયા કરકે (જેનામેવ તે દેવા તેણામેવ ઉપાગચ્છન્તિ) જહાં વે દેવ હોતે હૈં, વહીં
જા પહુંચતી હૈં (ઉપાગચ્છિત્તા) પહુંચ કર (તેસિં દેવાણં અદૂરસામન્તે) ઉન દેવો કે
ન બહુત દૂર, ન બહુત પાસ (ઠિચ્છા) સ્થિત હોકર (તાઈ ઇરાલાઈ જાવ મનોરમાઈ)
ઉન ઉદાર યાવત્ મનોરમ (ઉત્તર વેઽવિચારાઈ રૂપાઈ) ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોં કો
(ઉવદંસેમાણીઓ ઉવદંસેમાણીઓ) દિશ્વલાની-દિશ્વલાતી હુઈ (ચિદ્વન્તિ) સ્થિત
રહતી હૈં । (તણ ણં) તત્પચ્ચાત્ (તે દેવા) વે દેવ (તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિં) ઉન

(જહેવ) જેમ (કાવપરિચારગા) કાવાથી પરિચારણા કરવાવાળા (તહેવ) તેવી જ રીતે (નિરવ-
સેસં ખાણિયવં) સપૂર્ણ કહેવુ બેઠ્યો.

(તત્થ ણં જે તે રૂપપરિચારગા દેવા) તેમનામા જે રૂપ પરિચારક દેવો છે (તેહિં
ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) તેમના ઇચ્છાપ્રધાન મન ઉત્પન્ન થાય છે (ઇચ્છામોણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં
રૂપ-પરિચારણં કરેત્તણ) અપ્સરાઓની સાથે રૂપ-પરિચારણા કરવા ચાહ્યો છીયો.

(તેણં) તે અપ્સરાઓ (તેહિં દેવેહિં ણવં મણસીકણસમાણે) તે દેવો દ્વારા મનથી એરીતે
નિચારવાથી (તણ) તે જ રીતે પૂર્વોક્ત (જાવ ઉત્તરવેઽવિચારાઈ રૂપાઈ વિઽવન્તિ) યાવત્
ઉત્તર વૈક્રિય રૂપની વિકુર્વણા કરે છે (વિઽવિત્તા) વિઽવિત્તા કરીને.

(જેનામેવ તે દેવા તેણામેવ ઉપાગચ્છન્તિ) જ્યાં તે દેવ હોય છે ત્યાં જ પહોંચે છે
(ઉપાગચ્છિત્તા) પહોંચીને (તેહિં દેવાણં અદૂરસામન્તે) તે દેવોથી ન બહુ દૂર ન બહુ નજીક
(ઠિચ્છા) સ્થિત થઈને (તાઈ ઇરાલાઈ જાવ મનોરમાઈ) તે ઉદાર યાવત્ મનોરમ (ઉત્તરવે-
ઽવિચારાઈ રૂપાઈ) ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોને (ઉવદંસેમાણીઓ ઉવદંસેમાણીઓ) દેખાડતી-દેખાડતી
(ચિદ્વન્તિ) સ્થિત રહે છે

મિરપ્સરોમિઃ સાર્દ્ધં રૂપપરિચારણાં કુર્વન્તિ. ઝેપં તર્ચ્ચવ યાવદ્ ભૃગો ભૃયઃ પર્ણિમન્તિ, તત્ર સ્વલુ યે અમી શબ્દપરિચારકા દેવાસ્તેષાં સ્વલુ ઇચ્છામનઃ સમુપ્પદ્યદે-ચ્છામઃ સ્વલુ અપ્સરોમિઃ સાર્દ્ધં શબ્દપરિચારણાં કર્તુમ્, તતઃ સ્વલુ તદ્દેવેન મનસિ કૃતે સતિ તથ્ય યાનદ્ ઉત્તરવૈક્રિયાણિ રૂપાણિ વિકુર્વન્તિ વિકુર્વિન્વા યેનૈન તે દેવા રતેનૈવ ઉપાગન્ ઇન્તિ, ઉપા-ગત્ય તેષાં દેવાનામ્ અદૂરસામન્તે સ્થિત્વા અનુત્તરાન ઉચ્ચાવાન શબ્દાન સમુદીરયન્ત્યઃ સમુદીરયન્ત્યસ્તિષ્ઠન્તિ, તતઃ સ્વલુ તે દેવાસ્તામિપ્સરોમિઃ સાર્દ્ધં શબ્દપરિચારણા કુર્વન્તિ

અપ્સરાઓં કે સાથ (સ્વપરિચારણ કરેતિ) રૂપપરિચારણા કરતે હું (સેસં તં ચેવ) શેષ વહી પૂર્વોક્ત (જાવ મુજો મુજો પરિમંતિ) યાવન્ નાર-વાર પરિણત હોતે હું (તત્થ ણં જે તે સદ્પરિચારણા દેવા) ઉનમેં જો શબ્દ પરિચારક દેવ હું (તેસિ ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) ઉનકા ઇચ્છામન ઉત્પન્ન હોતા હૈ (ઉચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં સદ્પરિચારણ કરેત્તણ) હમ અપ્સરાઓં કે સાથ શબ્દ પરિચારણા કરના ચાહતે હું (તણ ણં તેહિં દેવેહિં) તત્પશ્ચાત ઉન દેવોં દ્વારા (એવં મણસીકણ સમાણે) હસ પ્રકાર મન કરને પર (જાવ ઉત્તરવેલવિચારાં રૂપાં વિઠવ્વાતિ) યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિયક રૂપોં કી વિકુર્વણા કરતી હું (વિઠવિવ્વાતિ) વિકુર્વણા કરકે (જેનામેવ તે દેવા તેનામેવ ઉવાગચ્છન્તિ) જિધર વે દેવ હોં ઉધર હી જાતી હું (ઉવાગચ્છન્તિ તેસિ દેવાણં) જાકર ઉન દેવોં કે (અદૂર સામંતે) ન બહુત દૂર, ન બહુત પાસ (ઠિચ્ચા) સ્થિત હોકર (અણુત્તરાહં) અનુ-ત્તર-સર્વોત્કૃષ્ટ (ઉચ્ચાવચારં સદ્દાહ સમુદીરે માણીઓ સમુદીરેમાણીઓ) ઉચ્ચ-નીચે શબ્દો કા પ્રયોગ કરતી-કરતી (ચિદ્ધંતિ) રહતી હૈ (તણ ણં તે દેવા તાહિં

(તણ ણં) ત્યાર પછી (તે દેવા) તે દેવો (તાહિ અચ્છરાહિ સદ્ધિ) તે અપ્સરાઓની સાથે (રૂપપરિચારણ કરેતિ) રૂપપરિચારણા કરે છે (સેસં તં ચેવ) બાકી તેજ પહેલાં કહેલ (જાવ મુજો-મુજો પરિમંતિ) યાવત્ વારવાર પરિણત થાય છે

(તત્થણં જે તે સદ્પરિચારણા દેવા) તેમનામા જે શબ્દપરિચારક દેવે છે (તેસિ ણં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) તેમનું ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે (ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં સદ્પરિચારણ કરેત્તણ) અમે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દ-પરિચારણા કરવા ચાહીએ છીએ.

(તણં તેહિં દેવેહિં) ત્યાર પછી તે દેવો દ્વારા (એવં મણસીકણ સમાણે) આ રીતે મન કરવાથી (જાવ ઉત્તરવેલવિચારાં રૂપાં વિઠવ્વાતિ) યાવત્ ઉત્તર વૈક્રિયક રૂપોની વિકુર્વણા કરે છે (વિઠવિવ્વાતિ) વિકુર્વણા કરીને. (જેનામેવ તે દેવા તેનામેવ ઉવાગચ્છન્તિ) જ્યાં તે દેવો હોય ત્યાં જ પહેલથી જાય છે (ઉવાગચ્છન્તિ તેહિં દેવાણં) જ્યાં તે દેવોની (અદૂરસામંતે) બહુ દૂર નહીં બહુ નજીક નહીં (ઠિચ્ચા) સ્થિર થઈને (અણુત્તરાહં) અનુત્તર-સર્વોત્કૃષ્ટ (ઉચ્ચાવચારં સદ્દાહ સમુદીરે-માણીઓ સમુદીરે-માણીઓ) ઉચ્ચ-નીચા શબ્દોના પ્રયોગ કરતી કરતી (ચિદ્ધંતિ) રહે છે.

શેષં તત્ત્વૈવ યાવદ્ ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તિ, તત્રઃ સ્વલુ યે ઝમી મતઃ પરિચારના દેવા મ્નેપામ્
 ઇચ્છામનઃ સમુત્પદ્યતે-ઇચ્છામઃ સ્વલુ અપ્સરોમિઃ સાર્દ્ધમ્ મનઃ પરિચારણા કર્તુમ્, તત્ સ્વલુ
 તૈદેર્દેશં મનસિ કૃતે સતિ ક્ષિપ્રમેવ તા અપ્સરસસ્તત્ર ગતાશ્ચૈવ સત્ત્વઃ અનુત્તરાણિ ઉચ્ચાવચાનિ
 મનાંસિ સંપ્રધારયન્ત્યઃ સંપ્રધારયન્ત્ય સિનૃન્તિ, તતઃ સ્વલુ તે દેવાસ્તાભિરાપ્સરોમિઃ સાર્દ્ધમ્
 મનઃ પરિચારણાં કુર્વન્તિ, શેષં નિગ્ધશેષં તત્ત્વૈવ યાવદ્ ભૂયો ભૂયઃ પરિણમન્તે, પદેપાં સ્વલુ
 અચ્છરાહિં સદ્ધિં) તત્પશ્ચાત્ વે દેવ ઉન અપ્સરાઓ કે સાથ (સદ્પરિચારણ
 કરેતિ) શબ્દ પરિચારણા કરતે હૈં (સેસં તં ચેવ) શેષ વહી પૂર્વોક્ત (જાવ મુજ્જો
 મુજ્જો પરિણમન્તિ) યાવત્ વાર-વાર પરિણત હોતે હૈં ।

(તત્થ ણં જે તે મળપરિચારણા દેવા) ઉનમ્નેં જો મન સે પરિચારણા કરને
 વાલે દેવ હૈં (તેસિં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) ઉનકા ઇચ્છા-મન ઉત્પન્ન હોતો હૈં,
 (ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં સદ્ધિં મળપરિચારણં કરેત્તણ) હ્રુ અપ્સરાઓં કે સાથ
 મન સે પરિચારણા કરના ચાહતે હૈં (તણ ણં તેહિં દેવેહિં એવ મળસીકણ સમાણે)
 તથા ઉન દેવોં દ્વારા હસ પ્રકાર કરને પર (સ્તિપ્પામેવ તાઓ અચ્છરાઓં) શાઘ
 અપ્સરાઈ (તત્થ ગયાઓ ચેવ સમાણીઓ) દહાં પર હી રહી હુહ (અનુત્તરાહિં
 ઉચ્ચાવયાહિં મળાહિં) અનુત્તર ઝા-નીચે મન (સંપહારેમાણીઓ) કરતી હુહ
 (ચિદ્ધંતિ) રહતી હૈં (તણ ણં તે દેવા) તત્પશ્ચાત્ વે દેવ (તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિં)
 ઉન અપ્સરાઓં કે સાથ (મળપરિચારણં કરેતિ) મનસે પરિચારણા કરતી હૈં
 (સેસં નિર વસેસં તં ચેવ જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમન્તિ) શેષ સત્ત્વ વહી યાવત્
 વારંવાર પરિણત હોતે હૈં ।

(તણં તે દેવા તાહિ અચ્છરાહિં સદ્ધિં) ત્યાર પછી તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે
 (સદ્પરિચારણ કરેતિ) શાઘપરિચારણા કરે છે (સેસં તં ચેવ) બાકી તો તે જ પહેલા કહેલ
 (જાવ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમન્તિ) યાવત્-વાર વાર પરિણત થાય છે.

(તત્થ ણં જે તે મળપરિચારણા દેવા) તેમનામાં જે મનપરિચારણા કરવાવાળા દેવો
 છે (તેહિં ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્જહ) તેમણે ઇચ્છામન ઉત્પન્ન થાય છે (ઇચ્છામો ણં અચ્છરાહિં
 સદ્ધિં મળપરિચારણં કરેત્તણ) અમે અપ્સરાઓની સાથે મનપરિચારણા કરવા ઇચ્છીએ છીએ.

(તણં તેહિં દેવેહિં એવં મળસી કણ સમાણે) ત્યારે તે દેવોનું આ પ્રકારે મન
 કરવાથી (સ્તિપ્પામેવ તાઓ અચ્છરાઓ) જાદીથી તે અપ્સરાઓ (તત્થ ગયાઓ ચેવ સમાણીઓ)
 ત્યા જ રહેલી (અનુત્તરાહિં ઉચ્ચાવયાહિં મળાહિં) અનુત્તર ઊઠ્યા-નીચા મન (સંપહારેમાણીઓ
 સપહારેમાણીઓ) કરતી કરતી (ચિદ્ધંતિ) રહે છે (તણ તે દેવા) ત્યાર પછી તે દેવો
 (તાહિં અચ્છરાહિં સદ્ધિં) તે અપ્સરાઓની સાથે (મળપરિચારણં કરેતિ) મનથી પરિચારણા
 કરે છે (સેસં નિરવસેસં જાવ મુજ્જો-મુજ્જો પરિણમન્તિ) બાકી બધા તે જ રીતે વાર વાર
 પરિણત થાય છે.

મદન્ત ! દેવાનં કાયપરિચારકાણાં ચાદ્ મનઃપરિચારકાણામ્ અપરિચારકાણાં કતરે કતરેભ્યાંડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ દેવા અપરિચારકાઃ, મનઃ પરિચારકાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, શબ્દપરિચારકા અમંખ્યેયગુણાઃ, રૂપપરિચારકા અસંખ્યેયગુણાઃ, સ્પર્શપરિચારકા અસંખ્યેયગુણાઃ, કાયપરિચારકા અમંખ્યેયગુણાઃ । પ્રજ્ઞા પનાયાં પરિચારણાદં સમાપ્તમ્ ॥ ૩૪ ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકા-અથ મનુષ્યપુરુષૈઃ સહ વિષયભોગે મનુષ્યસ્ત્રીणां શુક્રપુદ્ગલસંક્રમેણોન્વધમાન સુખવત્ દેવીનામપિ સ્વસ્ત્રીપભોગ્યદેવશુક્રપુદ્ગલસંક્રમેણોપજાયમાનં મૃત્વં ભવતિ નવંતિ

(પતેમિ જં ખંતે ! દેવાજં કાયપરિચારગાણં જાવ મણપરિચારગાણં અપરિચારગાણં ચ) હે ભગવન ! હન કાયપરિચારકોં યાવત્ મનઃપરિચારકોં ઔર (અપરિચારકોં દેવોં મેં સે (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા વહુયા વા, તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય યા વિશેષાધિક હેં ? (ગોયમા ! સન્વત્થોવા દેવા અપરિચારગા) હે ગૌતમ ! સથ સે કમ દેવ અપરિચારક હેં (મણપરિચારગા સંખેજ્જગુણા) મન સે પરિચારણા કરને વાલે સંખ્યાતગુણા હેં (શબ્દપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) શબ્દ પરિચારક અસંખ્યાતગુણા હેં (રૂપપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) રૂપપરિચારક અસંખ્યાતગુણા હેં (ફાસપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) સ્પર્શપરિચારક અસંખ્યાતગુણા હેં (કાયપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) કાયપરિચારક અસંખ્યાતગુણા હેં ॥સૂ.૪॥

પરિચારણાપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-મનુષ્યોં કે સમાન દેવોં મેં મૈથુનસંજ્ઞા કહી ગઈ હૈ, તો દેવોં કી મૈથુનાક્રિયા કિસ પ્રકાર કી હોતી હૈ ? મનુષ્ય પુરુષોં કે સાથ વિષયભોગ કરને

(પતેમિ જં ખંતે ! દેવાજં કાયપરિચારગાણં જાવ મણપરિચારગાણં અપરિચારગાણં ચ) હે ભગવન ! આ કાયપરિચારકોં યાવત્ મનઃપરિચારકોં અને અપરિચારક દેવોંમાથી (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પાવા વહુયા વા તુલ્લાના વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સન્વત્થોવા દેવા અપરિચારગા) હે ગૌતમ ! સહુથો યોછા દેવ અપરિચારક છે (મણપરિચારગા સંખેજ્જગુણા) મનથી પરિચારણા કરનારા સંખ્યાત ગુણા છે (શબ્દપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) શબ્દપરિચારક અસંખ્યાતગુણા છે (રૂપપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) રૂપ પરિચારકોં અસંખ્યાત ગુણા છે (ફાસપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) સ્પર્શ પરિચારકોં અસંખ્યાતગુણા છે (કાય-પરિચારગા અસંખેજ્જગુણા) કાય-પરિચારકોં અમંખ્ય ગુણા છે ॥સૂ.૪॥

પરિચારણા પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-મનુષ્યોના જેવી દેવોમાં પણ મૈથુન સંજ્ઞા કહેવાઈ છે, દેવોની મૈથુન ક્રિયા કેમ રીતે થાય છે ? મનુષ્ય પુરુષોની સાથે વિષયભોગ કરવાથી મનુષ્ય સ્ત્રીઓને શુક્ર

સંશયં નિરાકરું દેવાનાં શુક્રપુદ્ગલાસ્તિત્વં પ્રરૂપયતિ—‘અતિથિ ણં મંતે ! તેસિં દેવાણં સુક્ર-
પોમ્ગલા ?’ હે મદન્ત ! સન્તિ સ્વલુ તેપાં દેવાનાં શુક્રપુદ્ગલાઃ યેષા સર્વકેણ દેવીનાં સુખ
મુપજાયતે ? મગવાનાહ—‘હંતા, અતિથિ’ હે મદન્ત ! ઇન્ત—પાત્યગ્, સન્તિ તાવદ્ દેવાનાં શુક્ર-
પુદ્ગલાઃ વિન્તુ કેવલં તે વૈક્રિયશરીરવર્તિત્વાદ્ ગર્ભાધાનહેતવો ન યવન્તિ ? ગૌતમ !
પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! તાસિં ઇન્દ્રાણં કીસત્તાણ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ ?’ હે મદન્ત ! તે
સ્વલુ દેવાનાં શુક્રપુદ્ગલાઃ તાસામપ્સરસાં કીદક્તયા મુયો મુયઃ પરિણમન્તે—યદા યદા ક્ષરન્તિ
તદા તદા કીદક્ષસ્પરૂપત્વેન પરિણન્તિ મુગમ્ચન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગૌયમા ! હે ગૌતમ !
‘સોઽદિયત્તાણ ચક્ષુરિદિયત્તાણ ઘ્રાણિદિયત્તાણ રસિદિયત્તાણ કાસિદિયત્તાણ’ શ્રોત્રેન્દ્રિય-
તયા ચક્ષુરિન્દ્રિયતયા ઘ્રાણેન્દ્રિયતયા રસનેન્દ્રિયતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયતયા ‘ઇદ્રત્તાણ કંતત્તાણ
પર મનુષ્ય સ્ત્રિયો કો શુક્ર પુદ્ગલોં કે સંક્રમણ સે જૈસે સુખ કી પ્રાપ્તિ હોતી હૈ
કયા દેવિયોં કો મી અપને—અપને ઉપયોગ્ય દેવ કે શુક્રપુદ્ગલોં કે સંક્રમણ સે
સુખ ઇત્પન્ન હોતા હૈ અથવા નહીં ? હસ સંશય કા નિવારણ કરને કે લિપ
દેવોં કે શુક્રપુદ્ગલોં કા અસ્તિત્વ પ્રતિપાદન કિયા જાતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! કયા દેવોં મેં શુક્રપુદ્ગલ હોતે હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! હાં હોતે હૈં । કિન્તુ વે વૈક્રિયશરીરવર્તી હોને સે ગર્ભા-
ધાન કે કારણ નહીં હોતે ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! વે શુક્રપુદ્ગલ ઉન અપ્સરાઓં કે લિપ કિસ રૂપ
મેં પરિણત હોતે હૈં ? અર્થાત્ જ્યો—જ્યો ઉન પુદ્ગલોં કા ક્ષરણ હોતા હૈ, ત્યો—
ત્યો કિસ રૂપ મેં વે પરિણત હોને હૈ

મગવાન્—હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય કે રૂપ મેં, ચક્ષુરિન્દ્રિય કે રૂપ મેં, ઘ્રાણે
ન્દ્રિય કે રૂપ મેં, રસનેન્દ્રિય કે રૂપ મેં ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય કે રૂપ મેં, ઇન્દ્ર રૂપ સે,

પુદ્ગલોનાં સ કમણ્થી જેમ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવી જ રીતે દેવીએને પણ પોત-
પોતાનાં ઉપલોગ્ય દેવના શુક્ર પુદ્ગલોના સ કમણ્થી સુખ ઉત્પન્ન થાય છે કે નહીં ?
આ સંશયનું નિવારણ કરવા દેવોના શુક્ર પુદ્ગલોના અસ્તિત્વનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! શુ દેવોના શુક્ર પુદ્ગલો હોય છે ?

શ્રી મગવાન્—હા, હોય છે (પરંતુ તેઓ વૈક્રિય શરીરવર્તી હોવાને લીધે ગર્ભાધાનનું
કારણ નથી બનતા)

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! તે શુક્ર પુદ્ગલ તે અપ્સરાઓ માટે કયા રૂપમાં
પરિણત થતાં હોય છે ? અર્થાત્ જેમ—જેમ તે પુદ્ગલો સરે છે, તેમ તેમ કયા રૂપમાં
પરિણત થતા હોય છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના રૂપમાં, રસેન્દ્રિયના રૂપમાં અને સ્પર્શેન્દ્રિયના
રૂપમાં ઇન્દ્ર રૂપથી કમનીય રૂપથી, મનોરૂપ પરમ અભિલષણીય રૂપથી, મનોવાચિત - -

मणुवत्ताए मणामत्ताए' इष्टतया स्वाभिठापविषयतया, कान्ततया-कमनोयतया, मनोज्ञतया-परमस्पृहणीयतया, मन आपतया-मनसा आप्यते-प्राप्यते यः स मन भाप मनस्य भावस्तत्ता-तया-मनसा सर्वदा वाञ्छनीयतया सुभगत्ताए सोद्दग्यरूपजोऽणगुणजायन्तताए ते त मि सुज्जो भुज्जो परिणमन्ते' सुभगतया-हृदयद्रुमतया तदेव विलसयति-सौभाग्यरूपयौवनगुण-लावण्यतया-सौमग्यायरूपं-सौन्दर्यं-यौवनं-युवावस्था, लावण्य-परममणोयशरीरकान्ति-च्छटा, तद्रूपा गुणा यस्य तत् सौभाग्यरूपयौवनलावण्यगुणं तस्य भावस्तत्ता तया सौभाग्यदेतु रूपादिगुणनिबन्धनत्वेन ते शुक्रपुद्गलास्तासाम्-अप्सरसां भूयो भूयः परिणमन्ते इत्येवं कायपरिचाराः रूपो विषयभोगः प्रतिपादितः सम्प्रति स्पर्शपरिचारं प्रतिपदयितुमाह-'तत्क्षणं जे ते फासपरियारगा देवा तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जद-एवं जहेव कायपरियारगा तदेव निरवसेसं भाणियव्वं' तत्र-तेषु देवेषु मध्ये खलु ये अमी स्पर्शपरिचारका देवाः सन्ति तेषां खलु इच्छामनः-विषयभोगेच्छाप्रधानं मनः समुत्पद्यते-'इच्छामः खलु वयम् अप्सरोभिः सार्द्धं स्पर्शचरितारं-मुखचुम्बनस्तनमर्दनालिङ्गनादिरूपम् कर्तुमिति, ततः खलु तदैवैरेवं मनसिकृते सति क्षिप्रमेव ता अप्सराः उदागणि शृङ्गराणि मनोज्ञानि मनोहराणि मनोरमाणि

कमनीय रूप से, मनोज्ञ-परम अभिलषणीय रूप से, मनोवांछित रूप से सुभग रूप से सौभाग्य, रूप, यौवनगुण, लावण्य रूप से अर्थात् सौन्दर्य, युवावस्था रूप गुण एवं अत्यन्त रमणीय शरीर की छटा रूप से, वे शुक्रपुद्गल उन अप्सराओं के लिए पुनःपुनः परिणत होते हैं । इस प्रकार कायपरिचार रूप विषयभोग का प्रतिपादन किया गया । अब स्पर्शपरिचार का प्रतिपादन किया जाता है

अब देवों में जो देव स्पर्शपरिचारक अर्थात् स्पर्श द्वारा मैथुन सेवन करने वाले होते हैं, उनका विषयभोग की इच्छा की प्रधानता वाला मन उत्पन्न होता है । वे विचार करते हैं हम अप्सराओं के साथ स्पर्शपरिचार करना, चाहते हैं, अर्थात् उनका मुख का चुम्बन, स्तनों का मर्दन, आलिङ्गन आदि करना चाहते हैं । उन देवों के ऐसा संकल्प करने पर शीघ्र ही उनकी अप्सराएं उदार, भृंगार

सुभग रूपधी, सौभाग्य, रूप, यौवन, शुष्ण, लावण्य रूपधी अर्थात् सौन्दर्य युवावस्था रूप शुष्ण अने अत्यन्त रमणीयताणी छटा रूपधी, ते शुक्र पुद्गल अप्सराओंने भाटे इरी-इरी परिचुत थाय छे । आ रीते काय परिचारणा रूप विषयभोगनुं प्रतिपादन करवाभां आण्ठु । हुवे रूपश'-परिचारनु प्रतिपादन कराय छे-

देवाना जे देव रूपश'-परिचारक अर्थात् रूपश' द्वारा मैथुन सेवन करनादा होय छे, तेभना विषयभोगणी भुञ्जन्ती प्रधानतावाणा मन उत्पन्न थाय छे.

तेजो विचार करे छे-अये अप्सराओंनी साथे रूपश'-परिचार करवा भुञ्जिओ छीओ, अर्थात् तेभना सुभनु युजन, स्तनेहु मर्दन, आलिङ्गन वगेरे करवा थाहिओ छीओ ते देवाने आये । स कथ करवाथी, तत ज तेभनी अप्सराओ उदार शृंगार युक्त,

ઉત્તરવૈક્રિયરૂપાણિ વિકુર્વન્તિ વિકુર્વન્તિ તેષાં દેવાનામન્તિકં પ્રાદુર્ભવન્તિ તતઃ સ્વલુ તે દેવા
સ્તામિરપ્સરોમિઃ સાર્દ્ધં સ્પર્શપરિચારણા કુર્વન્તિ' इत्यतिदिशन्नाह-एवं-पूर्वोक्तरीत्या यथैव
कायपरिचारका उक्तास्तथैव स्पर्शपरिचारणेऽपि नावशेषम्-सर्वे मणितव्यम्, तच्चोक्तमेव
दिग्दर्शनरूपेणे ते भावः, अथ रूपपरिचाराणां प्ररूपयति-'तन्मण जे ते रूपपरियारणा देवा
तेसिं णं इच्छामणे समुत्पज्जह-इच्छामो णं अच्छाहिं मद्धि रूपपरियारणं करेत्तए' तत्र स्वलु
तेषु देवेषु मन्त्रे ये अमी रूपपरिचारका देवा भवन्ति तेषां स्वलु इच्छामनः-विषयभोगेच्छा
प्रधानं मनः समुत्पद्यते-इच्छामः स्वलु अप्सरोमिः सार୍दधं रूपपरिचारणां कर्तुमिति, 'तएणं
तेहिं देवेहिं एवं मणसी कए समाणे तदेव जाव उत्तरवेउव्वियाहं रूवाइ विउव्वन्ति' ततः
स्वलु-देव संकल्पानन्तर तैर्देवैः एवम्-उत्तरीत्या मनसि-संकल्पे कृते सति तथैव-पूर्वोक्त-
रीत्यैव यावत्-ता अप्सरसः उदारणि-शृङ्गारादिविशिष्टानि उत्तरवैक्रयाणि रूपाणि विकु
र्वन्ति-वैक्रियञ्च व्या निष्पादयन्ति 'विउव्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागन्छन्ति

युक्त, मनोज्ञ, मनोहर एवं मनोरम उत्तरवैक्रिय रूपों की विक्रिया करती हैं।
विक्रिया करके वे उन देवों के समीप जाती हैं। फिर देव उन देवियों के साथ
स्पर्शपरिचारणा करते हैं। यही आगे कहते हैं-इस प्रकार जैसे कायपरिचारक
देवों का कथन किया, उसी प्रकार सब स्पर्शपरिचारकों का भी कह लेना चाहिए
वह कथन दिग्दर्शन रूप से कह ही दिया है।

अब रूप परिचारणा का कथन करते हैं

उन देवों में जो रूपपरिचारक देव हैं, उनका इच्छामन अर्थात् विषयभोग
की इच्छा की मुख्यता वाला मन उत्पन्न होता है कि-हम अप्सराओं के साथ
रूपपरिचारणा करना चाहते हैं। इस प्रकार देव-संकल्प के पश्चात् अर्थात् देवों
के इस प्रकार मन करने पर पत्थले की तरह ही वे अप्सराएं उदार, शृंगारमय
आदि उत्तर वैक्रिय रूपों की विक्रिया करती हैं। विक्रिया करके वे उन देवों के

મનોજ્ઞ, મનોહર તેમજ મનોરમ ઉત્તરવૈક્રિય રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. વિક્રિયા કરીને
તેઓ તે દેવો પાસે જાય છે પછી દેવ તે દેવીઓની સાથે સ્પર્શ-પરિચારણા કરે છે.
આહી આગળ કહ્યું છે-આ રીતે જેમ કાય-પરિચારક દેવોનું કથન કહ્યું તેમ હવે સ્પર્શ
પરિચારકોનું પણ કહેવું જોઈએ તે કથન દિગ્દર્શન રૂપે કહી જ દીધેલ છે

હવે રૂપ પરિચારણાનું કથન કરે છે-

તે દેવોમાં જે રૂપ-પરિચારક દેવ છે, તેમનું ઇચ્છામન અર્થાત્ વિષય ઉપભોગની
ઇચ્છાની મુખ્યતાવાળું મન ઉત્પન્ન થાય છે કે અમે અપ્સરાની સાથે રૂપ-પરિચારણા કરવા
માગીએ છીએ

આ રીતના દેવ-સંકલ્પ બાદ અર્થાત્ દેવોનું આ રીતે મન કરવાથી પહેલાની જેમ
જ તે અપ્સરાઓ ઉદાર, શૃંગારમય વગેરે ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. વિક્રિ

खलु अप्सरोभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणां कर्तुमिति, 'तएणं तेहिं देवेहिं एव मणसीकए समाणे तदेव जाव उत्तरवेउव्वियाइं रुवाइं विउव्वंति' ततः खलु तैद्वैः एवम्-उत्तरीत्या मनसि संकल्पे कृते सति तथैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-क्षिप्रमेव ता अप्सरसः उदाराणि शृङ्गारा-दिविशिष्टानि उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति 'विउव्वित्ता जेणामेव ते देवा तेणामेव उवागच्छंति' विकुर्वित्ता येनैव-यस्यामेवदिशि ते देवास्तिष्ठन्ति, ननैव-तस्यामेवदिशि उपा-गच्छन्ति 'उवागच्छित्ता तेमि देवाणं अदूर सामंते ठिच्चा अणुत्तराइं उन्चावयाइं सद्दाइं समुदीरेमाणीओ समुदीरेमाणीओ चिट्ठंति' उपागत्य तेषा देवानाम् अदूरसामन्ते-नातिदूर प्रत्यासन्ने स्थित्वा अनुत्तरान-सर्वजनमनःप्रमोदजनकत्वेन अनुत्तमान्, उच्चावन्-अत्य-धिकमदने दीपकश्लोलाश्लीलस्वरूपान् शब्दान् समुदीरयन्त्यः समुदीरयन्त्यः-पौनः पुन्ये-नोच्चारयन्त्य स्तिष्ठन्ति, 'तए णं ते देवा ताहिं अच्छाराहिं सद्धि सद्दपरियारणं करेंति' ततः खलु ते देवास्तामिरप्सरिभिः सार्द्धं शब्दपरिचारणां कुर्वन्ते- 'सेसं तं चेव जाव भुज्जो भुज्जो परिणमति' शेषं तच्चैव-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-शब्दपरिचारणा तासामप्सरसां श्रोत्रेन्द्रिया-इत्यादि लावण्यान्ततया भूयो भूयः परिणमन्ति,

सम्मप्रति मनः परिचारणाः प्ररूपयितुमाह-'तत्थ ण जे ते मणपरियारगा देवा चाला मन उत्पन्न होता है। वे संकल्प करते हैं कि हम अप्सराओं के साथ शब्दपरिचारणा करना चाहते हैं। देवों के इस प्रकार संकल्प करने पर पूर्वोक्त प्रकार से ही वे अप्सराएं उदार, शृंगारमय वैक्रियक रूपों की विक्रिया करती हैं। विक्रिया करके जिधर वे देव होते हैं, उधर जाती हैं और उन देवों के कुछ समीप ठहर कर अनुत्तर अर्थात् सर्व जनों के लिए प्रमोद जनक होने से सर्वोत्तम एवं अत्यधिक कामोदीपक शब्दों का वारंवार उच्चारण करती हैं। तब वे देव उन अप्सराओं के साथ शब्दपरिचारणा करते हैं। शेष कथन पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए। यावत् वह परिचारणा उनके लिए अतीव सुखद रूप में परिणत होती है। अब मनःपरिचारणा की निरूपणा की जाती है।

મન ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ સંકલ્પ કરે છે કે અમે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દપરિચારણા કરવા ઇચ્છીએ છીએ

દેવાનાં આ રીતે સંકલ્પ કરવાથી, પહેલા કહેલ રીતે જ તે અપ્સરઓ ઉદાર, શૃંગારમય, વૈક્રિયક રૂપોની વિક્રિયા કરે છે. વિક્રિયા કરીને જ્યાં તે દેવો હોય છે, ત્યાં જાય છે અને તે દેવોની કંઈક નજીક કંઈક દૂર રહીને અનુત્તર અર્થાત્ સર્વજનો માટે આનંદ-દાયક હોવાથી સર્વોત્તમ તેમ જ અત્યધિક કામોદીપક શબ્દોનું વારંવાર ઉચ્ચારણ કરે છે ત્યારે તે દેવો તે અપ્સરાઓની સાથે શબ્દ-પરિચારણા કરે છે

બાકીનું કથન પહેલા જેવું જ સમજી લેવું જોઈએ. યાવત્ તે શબ્દ પરિચારણા તેમના માટે અતીવ સુખકર રૂપમાં પરિણત થાય છે

તેસિ ઇચ્છામણે સમુપ્પજ્ઞદ્-ઇચ્છામો ણં ંચ્છરાહિં સદ્ધિ મણપરિચારણં કરેત્તણ્' તત્ત્ર સ્વલુ-તેપુ દેવેપુ મધ્યે ચે અમી મનઃ પરિચારકાઃ દેવા ભવન્તિ તેપામ્ ડન્દામનઃ -વિષયભોગેચ્છા પ્રધાનં મનઃ સંકલ્પઃ સમુપ્પદ્યતે-ડન્દાગઃ સ્વલુ અપ્સરગોમિઃ સાર્દ્ધં મનઃ પરિચારણમ્-મનસા મનોભવવિકારોપવૃંદિતપરસ્પરોચ્ચાવચમનઃ-સંકલ્પજન્યવિષય-ભોગરૂપામ્ કર્તુમિત્તિ, 'તણ્ ણં તેહિં દેવેહિં एवं મણસીકણ્ સમાણે ગિપ્પામેવ તામ્મો અચ્છરાઓ તત્થગયાઓ ચેવ સમાણીઓ અણુત્તરાડં ઉચ્ચાવયાડં મળાડં સંપદારંગમાણીઓ સંપદારંગમાણીઓ ચિદ્દંતિ' તત્ત્ર સ્વલુ તથાવિધસંકલ્પાનન્તરમ્, તં દેવેઃ એવમ્-ઉક્તરીત્યા-મનસિ સંકલ્પે કૃતે સત્તિ ક્ષિપ્રમેવ તા અપ્સરસસ્તત્ત્ર ગતાથ્થેય-સોધર્મેજ્ઞાનદેવલ્લોકમધ્યર્વર્ગિ સ્વસ્વ વિમાનસ્થિતા એવ સત્યઃ, અનુત્તરાણિ-અત્યન્તસંતુષ્ટિવિધાયકતયા અનુત્તમાનિ ઉચ્ચાવચાનિ-વિષયભોગાસક્તશ્લીલાશ્લીલરૂપાણિ મનાંસિ સંપ્રધારયન્ત્યઃ સંપ્રધારયન્ત્યઃ -પૌનઃ પુન્યેન પ્રચારયન્ત્ય સ્તિષ્ઠન્તિ 'તણ્ ણ તે દેવા તાર્હિં અચ્છરાહિં સદ્ધિ મણ-પરિચારણં કરેતિ' તત્ત્ર સ્વલુ તે દેવા સ્તામિરપ્સગોમિઃ સાર્દ્ધં મનઃ પરિચારણામ્-તથા-વિષમનઃ સંકલ્પકરણરૂપવિષયભોગં કુર્વન્તિ, 'સેસં નિરવસેસં તં ચેવ જાવ શુજ્ઞો શુજ્ઞો પરિ ણમંતિ' શેપં નિરવશેષમ્-સર્વં તચ્ચેવ-પૂર્વોક્તં યાવત્-દેવકૃતમનઃપ્રવિચારણા સ્નાસામ્પ્સરસાં

उन देवों में जो मन से परिचारणा करने वाले देव होते हैं, उन्हें विषय-भोग की इच्छा की प्रधानता वाला मन उत्पन्न होता है। वे संकल्प करते हैं कि हम अप्सराओं के साथ मनःपरिचारणा करना चाहते हैं अर्थात् मन के द्वारा काम विकार से वृद्धिप्राप्त परस्पर उच्च-अवचमनः संकल्प जनित विषयभोग करना चाहते हैं। इस प्रकार का संकल्प करने पर वे देवियां अपने स्थान पर अर्थात् सौधर्म और ईशान कल्प के अपने-अपने विमानों में रही हुई ही चार-चार अतीव सन्तोष उत्पन्न करने वाले एवं विषयभोग में आसक्तश्लील एवं अश्लील मन करती हैं। तब वे देव उन अप्सराओं के साथ मनःपरिचारणा करते हैं। शेष कथन पूर्ववत् ही समझ लेना चाहिए। यावत् वह मनःपरिचारणा उन देवियों के लिए श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, रसनेन्द्रिय और

હવે મન પરિચારણાની નિરૂપણા કરવાવાળા દેવ હોવા છે, તેમને વિષયભોગની ઇચ્છાની પ્રધાનતાવાળા મન ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ સંકલ્પ કરે છે કે અમે અપ્સરાઓની સાથે મન પરિચારણા કરવા ઇચ્છીએ છીએ અર્થાત્ મન દ્વારા કામ વિકારથી વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત પરસ્પર ઉચ્ચ અને અવચ્ચ મન સંકલ્પ જનિત વિષયભોગ કરવા યાદે છે આ રીતને સંકલ્પ કરવાથી તે દેવીઓ પોતાના સ્થાનપર અર્થાત્ સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના પોતપોતાના વિમાનોમા રહીને જ વારવાર અતીવ સન્તોષ ઉત્પન્ન કરવાવાળા તેમ જ વિષય ભોગમા આસક્ત શ્લીલ તેમ જ અશ્લીલ મન કરે છે ત્યારે તે દેવો તે અપ્સરાઓ સાથે મન પરિચારણા કરે છે. બાકીનું કથન પહેલાનાં શ્લોકો જ સમજી લેવું બેઠીએ.

શ્રોત્રેન્દ્રિયતયા ચક્ષુરિન્દ્રિયતયા શ્રાણેન્દ્રિયતયા રસનેન્દ્રિયતયા સ્પર્શનેન્દ્રિયતયા ઇષ્ટતયા કાન્તતયા મનોજ્ઞતયા મનશાપતયા સુમગતયા સૌમાગ્યરૂપયૌવનગુણલાવણ્યતયા મૂયોમૂયઃ પરિણમન્તે, તથા ચ તા અપારસો દેવ્યઃ સન્સારં યાવદ્ ગચ્છન્તિ ન તતઃ પરિમિતિ વોખ્યમ્ 'તત્ર ગતાશ્ચેડતિ પદોપાદાનાત્, તતઃ પરં તુ તેષાં તા વ્યાનાલમ્બન ભવન્તિ, ગ્રૈવેયકાદીનાં તુ ધ્યાનાલમ્બનમપિ તા ન ભવન્તિ, અથૈતેષામેવ દેવાનામલ્પનદૃત્વ પ્રસ્પૃષ્યિતું સપ્તમં દ્વાર-સાર-‘પપ્સિ જં મંતે ! દેવાણં કાયપરિચારમાણં જાવ મળપરિચારમાણં અપરિચારમાણં ચ કથરે કથરેદિતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસેમાદિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેષામેવ-પૂર્વોક્તાનાં સલ્લ દેવાનાં કાયપરિચારકાણાં યાવત્-સ્પર્શપરિચારકાણાં રૂપપરિચારકાણાં શબ્દ-પરિચારકાણાં મનઃપરિચારકાણામ્ અપરિચારકાણાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિસંપાધિકા વા ભવન્તિ ? મળવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વત્થોવા દેવા અપરિચારમા’ સર્વસ્તોકા દેવા અપરિચારકા ભવન્તિ નવગ્રૈવેયકાનુત્તરોપપાતિકાના સ્પર્શનેન્દ્રિય કે રૂપ મેં ઇષ્ટ, કાન્ત, મનોજ્ઞ, અતીવ મનોહર, સુમગ, સૌમાગ્ય રૂપ, યૌવનગુણ એવં લાવણ્ય રૂપ મેં વારંવાર પરિણન હોની હૈ ।

હસ પ્રકાર અપ્સરાણં મહાસાર દેવલોક તક જાતી હૈ, ઉમસે આગે નહીં જાની, ક્યોં કિ ‘તત્થ ગયામો ચેવ’ હન પદો કા પ્રયોગ ક્રિયા ગયા હૈ । સહ-સાર દેવલોક કે આગે દેવો કે વિષયભોગ કા આનન્દન મન હી હૈ । વારંવે કલ્પ કે ઉપર ગ્રૈવેયક આદિ કે દેવ મન સે મી પ્રતીતિ નહીં કરતે હૈ ।

અથ સાતવે દ્વાર મેં હન દેવો કે અલ્પ વહુત્વ કા નિરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! હન કાયપરિચારક, યાવત્-સ્પર્શપરિચારક, રૂપ પરિચારક, શબ્દપરિચારક, મનઃ-પરિચારક ઓર અપરિચારકદેવો મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! સવ સે કય અપરિચારક દેવ હૈ, ક્યો કિ સિર્ફ ગ્રૈવે

યાવત્ તે મન પરિચારણા તે દેવીજા માટે શ્રોત્રેન્દ્રિય, નેત્રેન્દ્રિય, શ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના રૂપમા ઇષ્ટ, કાન્ત, મનોજ્ઞ, અતીવ મનોહર સુમગ, સૌમાગ્ય રૂપ, યૌવન ગુણ તેમજ લાવણ્ય રૂપમા વારંવાર પરિણત થાય છે.

આ રીતે અપ્સરાઓ સહસાર દેવલોક સુધી જાય છે, ત્યાથી આગળ નથી જતી, કેમ કે ‘તત્થ ગયામો ચેવ’ આ પદોનો પ્રયોગ કરાયો છે સહસાર દેવલોકની આગળના દેવોના વિષયભોગના આલંબન મન જ છે. બારમા કલ્પની ઉપર ગ્રૈવેયક વગેરેના દેવ મનથી પણ પરિચારણા નથી કરતા

હવે સાતમા દ્વારમા આ દેવોનાં અલ્પ, વહુત્વનું નિરૂપણ કરાયું છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! આ કાયપરિચારકો, યાવત્ સ્પર્શ પરિચારકો, રૂપ પરિચારકો, શબ્દ-પરિચારકો મન પરિચારકો, અને અપરિચારક દેવોમા, કોણ કોનાથી શ્રેષ્ઠ-વધારે, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

મેવ દેવાનામપરિચારકતયા તેપાઞ્ઞ મર્વસંખ્યયા ક્ષેત્રપલ્લોપમાસંખ્યેયભાગવર્તિનમઃપ્રદેશ
રાશિપ્રમાણતયા મર્વેભ્યોઽલ્પતાત્, તદપેક્ષયા-‘મણપરિચારણા સંખેજગુણા’ મનઃ પરિ-
ચારકાદેવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ તેપામાનતપ્રાણતારણાચ્યુતકલ્પવત્પ્રમાણમર્તિતયા તેપાઞ્ઞ
અપરિચારકદેવાપેક્ષયા સંખ્યેયગુણક્ષેત્રપલ્લોપમાસંખ્યેયભાગગતાકાશપ્રદેશરાશિપ્રમાણત્યાન્
સંખ્યેયગુણત્વં વોધ્યમ્, તદપેક્ષયાપિ ‘સદ્પરિચારણા અસંખેજગુણા’ શબ્દપરિચારકા દેવા
અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ તેપાં મહાશુક્રસહસ્રારકલ્પવાસિત્વેનઘનીકૃત લોકાય એકપ્રાદે
શિક્યાઃ શ્રેણ્યા અસંખ્યેયતમભાગવર્ત્યાકાશપ્રદેશરાશિપ્રમાણતાત્, તદપેક્ષયાપિ-‘રૂપરિચારણા
અસંખેજગુણા’ રૂપપરિચારકા દેવા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ તેપા રૂપપરિચારકદેવાનાં
બ્રહ્મલોકલાન્તકલ્પવાસિતયા પૂર્વદેવાપેક્ષયાઽસંખ્યેયગુણશ્રેણ્યસંખ્યેયભાગવર્તિનમઃપ્રદેશ-

યકો ઓર અનુત્તરવિમાનો કે હી દેવ અપરિચારક હોતે હૈ ઓર વે સય મિલ
કર ક્ષેત્ર પલ્લોપમ કે અસંખ્યાતર્વે ભાગ મેં રહે હુણ આકાશ કે પ્રદેશો કે ચરા
ચર હોને કે કારણ સય સે કમ હૈ । ડનકી અપેક્ષા મન સે પરિચારણા કરને
વાલે દેવ સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ, કયોં ફિ એસે દેવ આનત, પ્રાણત, આરણ
ઓર ઊચ્યુત નામક ચાર કલ્પો મેં હોતે હૈ વે અપરિચારક દેવો કી અપેક્ષા
સંખ્યાતગુણિત ક્ષેત્ર પલ્લોપમ કે અસંખ્યાતર્વે ભાગ મેં રહે હુણ આકાશપ્રદેશો
કે ચરાચર હૈ, અતઃ અપરિચારક દેવો કી અપેક્ષા સંખ્યાતગુણા અધિક હૈ ।
મનઃપરિચારકો કી અપેક્ષા શબ્દ પરિચારકદેવ અસંખ્યાતગુણા હૈ । એસે દેવ
મહાશુક્ર ઓર સહસ્રાર કલ્પ મેં હી હોતે હૈ । વે ઘનીકૃત લોક કી એક પ્રદેશ
વાલી શ્રેણી કે અસંખ્યાતર્વે ભાગ મેં સ્થિત આકાશપ્રદેશો કી રાશિ કે ચરાચર
હૈ શબ્દપરિચારકદેવો કી અપેક્ષા રૂપપરિચારક દેવ બ્રહ્મલોક ઓર લાન્તક

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સહુથી ઓછા અપરિચારક દેવો છે, કેમ કે રક્ત ઐવેપક
અને અનુત્તર વિમાનોના દેવ જ અપરિચારક દેવો હોય છે અને તેઓ બરા મળીને ક્ષેત્ર
પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા ભાગમા રહીને આમાથનાં પ્રદેશોનાં બરાબર હેવાને કારણે
બધાથી ઓછા છે તેમની અપેક્ષાએ મનથી પરિચારણા કરવાવાળા દેવ સંખ્યાતગણુ
વધારે છે કેમ કે એવા દેવો આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત નામનાં ચાર
કલ્પોમાં હોય છે-

તેઓ અપરિચારક દેવોની અપેક્ષાએ સંખ્યાતગુણીન ક્ષેત્ર પલ્લોપમના અસંખ્યાતમા
ભાગમા રહીને આકાશ પ્રદેશોની બરાબર છે તેથી જ અપરિચારકોની અપેક્ષાએ સંખ્યાત
ગણુ વધારે છે મન પરિચારણા કરવાવાળા અપેક્ષાએ શબ્દ-પરિચારકો અસંખ્યાતગણુ છે
આવા દેવ મહાશુક્ર અને સહસ્રાર કલ્પમાં જ હોય છે. તેઓ ઘનીકૃત લોકની એક
પ્રદેશવાળી શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગમા સ્થિત આકાશ પ્રદેશોની રાશીના બરાબર છે.
શબ્દ પરિચારક દેવોની અપેક્ષાએ રૂપ-પરિચારકો અસંખ્યાત ગણુ છે, રૂપપરિચારક દેવ

રાશિપ્રમાણત્વાત્, તદપેક્ષયાઽપિ 'કાસપરિચારગા અસંખેજ્જગુણા' સ્પર્શપરિચારકા દેવા અસં-
 ख्येयगुणा भवन्ति स्पर्शपरिचारकदेवानां सनत्कुमारमाहेन्द्रकल्पवासितया तेषाञ्च ब्रह्मलोक-
 लान्तकदेवापेक्षयाऽसंख्येयगुणश्रेण्यसंख्येयभागवर्तिगगनप्रदेशराशिप्रमाणत्वान्, तदपेक्षया-
 ऽपि 'कायपरिचारगाम असंखेज्जगुणा' कायपरिचारका असंख्येयगुणा भवन्ति असुरकुमारादी-
 शानान्तदेवानां कायपरिचारकतया तेषां सर्वसंख्यया प्रतगमख्येयभागवर्त्याकाशप्रदेशराशि
 प्रमाणत्वादितिभावः । इति 'पणवण्णाए परिचाराणा पयं समत्तं' प्रज्ञापनायां परिचाराणापदं
 चतुर्विंशत्तमं समाप्तम् ॥३४॥ सू० ४॥

पञ्चविंशत्तमं वेदनाख्यं पदम्

દાર·ગ્રહગાથાદ્યવક્તવ્યતા

મૂલમ્—સીયાય દઢવસરીરા સાતા તહ વેયણા ભવઙ્ઙ દુવલ્લા ।

અભુવગમોવક્રમિયા નિદા ય અણિદા ય નાયઠ્ઠા ॥૧॥

કલ્પોં મેં છોતે હૈ, ખતપથ વે શબ્દ પરિચારક દેવોં કી અપેક્ષા અસંખ્યાત ગુણ-
 શ્રેણી કે અસંખ્યાતભાગવર્તી આકાશપ્રદેશોં કી રાશિ કે ચરાચર હૈં । રૂપપરિ-
 ચારક દેવોં કી અપેક્ષા સ્પર્શપરિચારકદેવ અસંખ્યાતગુણા હૈં । યે દેવ સનત્કુમાર
 ઔર માહેન્દ્ર કલ્પોં કે નિવાસી હોતે હૈં, અતઃ બ્રહ્મલોક ઔર લાન્તક રૂ.રા કે દેવોં
 કી અપેક્ષા અસંખ્યેયગુણ શ્રેણી કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં મિથિત આકાશપ્રદેશોં
 કે ચરાચર હૈં । સ્પર્શપરિચારક દેવોં કી અપેક્ષા કાયપરિચારક દેવ ખી અસંખ્યાત
 ગુણિત હૈં, કયોંકિ સચ અસુરકુમાર વાનવ્યન્તર એવ જ્યોતિષક તથા સૌધર્મ
 ઔર ઈશાન કલ્પ કે દેવ કાયપરિચારક હોતે હૈં ઔર વે સચ મિલકર પ્રતર કે
 અસંખ્યાવેં ભાગ મેં રહે હૂપ આકાશપ્રદેશોં કી રાશિ કે ચરાચર હોતે હૈં । ।.સૂ. ૪॥

પરિચારણાપદ સમાપ્ત

પ્રજ્ઞલોક અને લાન્તક કલ્પમાં હોય છે, તેથી જ તેઓ શબ્દ-પરિચારકોની અપેક્ષાએ
 અસંખ્યાત શ્રેણીના અસંખ્યાત ભાગવર્તી આકાશ પ્રદેશોની રાશીના બરાબર હોય છે.
 રૂપ-પરિચારક દેવોની અપેક્ષા સ્પર્શપરિચારક દેવો અસંખ્યાત ગુણ છે.

આ દેવો સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પોના નિવાસી હોય છે તેથી પ્રજ્ઞલોક અને
 લાન્તક કલ્પના દેવોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગુણ શ્રેણીના અસંખ્યાતમા ભાગમાં મિથિત
 આકાશ પ્રદેશોના બરાબર હોય છે સ્પર્શ પરિચારક દેવોની અપેક્ષાએ કાયપરિચારક દેવો
 પણ અસંખ્યાત ગુણિત છે કેમ કે બધા અસુરકુમાર, વાનવ્યતર તેમ જ જ્યોતિષકો અને
 સૌધર્મ અને ઈશાન કલ્પના દેવો કાય-પરિચારક હોય છે અને તે બધા મળીને પ્રતરના
 અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહીને આકાશ પ્રદેશોની રાશીના બરાબર હોય છે ॥સૂ. ૪॥

પરિચારણા પદ સમાપ્ત

सायमसायं सव्वे सुहं १ दुःखं अदुःखमसुहं च ।

माणसरहियं विगल्लिदिया ७ सेसा दुविह मेव ॥२॥

छाया-शीता च द्रव्यैः, शारीरी साना तथा वेदना सर्वाणि दुःखा ।

आभ्युपगमिकी औपक्रमिनी निदा च अनिदा च ज्ञातव्या ॥ १ ॥

साताम् असातां सर्वे गुहां च दुःखाम् अदुःखाम् सुताञ्च ।

मानसरहितां विकलेन्द्रियास्तु शेषाः द्विविधा एव ॥ २ ॥

टीका-चतुस्त्रिंशत्तमे पदे वेदपरिणामविशेषरूपा परिचारणा प्ररूपिता मम्प्रति पञ्च त्रिंशत्तमे गतिपरिणामविशेषरूपां वेदनां प्ररूपितुम् द्वारसंग्रहगाथाद्वयमाह-‘सीया य

पैतीसवां वेदनापद

द्वारसंग्रह गाथां

शब्दार्थ-(सीता य दव्व सरीरा साता तह वेदणा भवह दुःखा) शीत (च) और उष्ण तथा शीतोष्ण (दव्व) द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव से वेदना (सरीरा) शारीरिक वेदना (साता) साता रूपवेदना (दुःखा) दुःख रूप वेदना (अभ्युपगमोवक्कमिया) अभ्युपगमिकी तथा औपक्रमिनी वेदना (निदाय अनिदाय नायव्वा) निदा-जिस में चित्त लगा हो और अनिदा विवेक से रहित वेदना जानना चाहिए (सायमसायं सव्वे) साता-असाता वेदना सभी जीव वेदते हैं (सुहं च दुःखं अदुःखमसुहं च) सुख, दुःख और अदुःखसुख वेदना को भी (माणसरहियं विगल्लिदिया ७) विकलेन्द्रिय प्राणस वेदना से रहित हैं (सेसा दुविहमेव) शेष दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं ? ॥२॥ २॥

टीका-चौतीसवें पद में वेद के एक परिणाम परिचारणा की प्ररूपणा की

पात्रीसमु वेदना पद

द्वारसंग्रह गाथां

शब्दार्थ-(सीता य दव्व सरीरा साता तह वेदणा भवह दुःखा (सीता) शीत (च) अने उष्ण तथा शीतोष्ण (दव्व), द्रव्य, क्षेत्र, काल, भावार्थी वेदना (सरीरा) शारीरिक वेदना (साता) साता रूप वेदना (दुःखा) दुःख रूप वेदना (अभ्युपगमो वक्कमिया) अभ्युपगमिनी तथा औपक्रमिनी वेदना (निदाय अनिदाय नायव्वा) निदा-जो भां चित्त लाग्यु होय, अने अनिदा-विवेकशी रहित-वेदना जल्लुणी जेष्ठये ॥१॥

(सायमसायं सव्वे) साता-असाता वेदना-अथा एव भोगवे छे (सुहं य दुःखं अदुःखमसुहं य) सुख, दुःख अने अदुःख सुख वेदनाने पण (माणसरहियं विगल्लिदिया ७) विकलेन्द्रिय मानसवेदनाशी रहित होय छे (सेसा दुविहमेव) शेष अने प्रकारनी वेदना भोगवे छे ॥२॥

टीका-उ०-३४ भा पदमा वेदना जेक परिणाम-परिचारणानी प्ररूपणा कराय छे

द्वय सरीरा साया तद्वेद्यना भवइ दुःखा । अन्धुगमो वक्त्रमिया निदाय अणिदा य
नागवा ॥ १ ॥ सायमसायं रुग्णे गुहं व दुःखं अदुःखममुहं च । माणसरहियं विगलें-
दिया उ सेमा दृष्टि मेव ॥ २ ॥

सर्वप्रथमं वेदना शीता चकाराद् उष्णा शीतोष्णा च वक्तव्या १, तदनन्तरं द्रव्यक्षेत्र-
कालभाववेदना वक्तव्या २, तदनन्तरं शारीरी तदुपलक्षणत्वाद् मानसी ३ वेदना वक्तव्या
४, तदनन्तरं साता तथा दुःखा वेदना समेरा ज्ञातव्या भवति ४, तदनन्तरम् आभ्युपग-
मिकी वक्ष्यमाणस्वरूपा औपक्रमिकी चापि तथाविधा ज्ञातव्या भवति ५, तदनन्तरं निदा
च-सम्यग् विवेकवती चित्तवती वा वेदना वक्तव्या ६, तदनन्तरम् अनिदा च-सम्यग्
विवेकविकला चित्तविकला वा वेदना ज्ञातव्या भवति ॥१॥ अथ सात'दि वेदनामधि-
कृत्य वक्ष्यमाणविशेषसंग्राहकद्वितीयगाथार्थमाह- 'साताम्-गुम्भारूपाम्, असाताम्-दुःख-
स्वरूपां चकारात् सताराताश्च वेदना सर्वे प्राणिनो वेदयन्ते, एवं सुखाश्च दुःखाश्च
अदुःखामुखाश्च वेदनां वेदयन्ते, तथा विकलेन्द्रियाः-एक द्वित्रिचतुरिन्द्रियास्तु पुनः असंज्ञि
गई, अब पैतीमवे पद में गतिपरिणाम रूप वेदना का निरूपण करने के लिए
दो संग्रहगाथाएं करते हैं

सर्वप्रथम शीत वेदना कही जाएगी और 'य' (च) शब्द के प्रयोग से उष्ण
तथा शीतोष्णवेदना भी कही जाएगी । तत्पश्चात् द्रव्य, क्षेत्र, काल और भाव
से वेदना कहेंगे । फिर शारीरिक और मानसिक वेदना, तदनन्तर साता तथा
दुःख वेदना भेदों सहित कहेंगे । तत्पश्चात् आभ्युपगमिकी और औपक्रमिकी
वेदना का निरूपण किया जाएगा । फिर निदा अर्थात् विवेकयुक्त अथवा चित्त
वती और अनिदा अर्थात् विवेक विकलवेदना का वर्णन होगा । तथा साता,
असाता और साता-असाता रूप वेदना का सभी प्राणी वेदन करते हैं । इसी
प्रकार सुख, दुःख एवं सुख-दुःख रूप वेदना को भी सभी प्राणी वेदते हैं ।
एकेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और असंज्ञी पचेन्द्रिय मानसरहित

हुवे पात्रीसभा य भा गति-गच्छाम-इय वेदनायु निरूपण करवाने भाटे जे
स ग्रहगाथाओ कहे छे-

सर्व प्रथम शीत वेदना कहेवासे अने य“(च)” शब्दना प्रयोगधी उष्ण तथा
शीतोष्ण वेदना पण कहेवासे ते पछी द्रव्य, क्षेत्र, काल अने भावधी वेदना कहेसे पछी
शारीरिक अने मानसिक वेदना, त्यापछी साता तथा दुःख वेदना बेदो सहित कहेसे यार
अहं आभ्युपगमिनी तथा औपक्रमिनी वेदनायु निरूपण करासे यही निदा अर्थात् विवेक
युक्त अथवा चित्तवती अने अनिदा अर्थात् विवेक-विकल वेदनायु निरूपण थसे ॥१॥

साता, असाता अने साता-असाता इय वेदनायु अथा प्राणीओ वेदन करे छे
ते ७ प्रकारे सुख दुःख तेम ७ सुख-दुःख इय वेदनायु पण अथा प्राणी ७२ छे.

પશ્ચેન્દ્રિયાશ્ચ માનસરહિતામ્—મનોવિક્કલાં વેદનાં વેદયન્તે, રોણાસ્તુ શરીરે માનસીશ્ચ તદ્
મયસમુદ્ભવાશ્ચ વેદનાં વેદયન્તે इति ગાયાઢ્યસંક્ષેપાર્થઃ ॥૨॥

। વેદનંદિ નક્તવ્યતા ॥

મૂલમ્—કઙ્કવિહા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! તિવિહા વેયણા
પળ્ણત્તા, તં જહા—સીયા ડસિણા સીતોસિણા, નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સીતં
વેયણં વેદેતિ ડસિણં વેયણં વેદેતિ સીતોસિણં વેયણં વેદેતિ ? ગોયમા !
સીતં પિ વેયણં વેદેતિ, ડસિણં પિ વેયણં વેદેતિ નો સીતોસિણં વેયણં
વેદેતિ, કેઈ એકે પુઢવીએ વેયણાઓ મળંતિ, રયપ્પમાપુઢવિ નેરહ્યાણ
મંતે ! પુચ્છા, ગોયમા ! નો સીયં વેયણં વેદેતિ ડસિણં વેયણં વેદેતે નો
સીતોસિણં વેયણં વેદેતિ, એવં જાવ વાલુયપ્પમાપુઢવિનેરહ્યા, પંકપ્પમા
પુઢવિ નેરહ્યા ણં પુચ્છા, ગોયમા ! સીતં પિ વેયણં વેદેતિ ડસિણં પિ
વેયણં વેદેતિ નો સીતોસિણં વેયણં વેદેતિ, તે બહુયતરાગા જે ડસિણં
વેયણં વેદેતિ, તે થોવતરાગા જે સીતં વેયણં વેદેતિ, ધૂમપ્પમાએ એવં
એવ ઢુવિહા, નચરં તે બહુતરાગા જે સીતં વેયણં વેદેતિ, તે થોવતરાગા
જે ડસિણ વેયણં વેદેતિ, તમાએ ય સીયં વેયણં વેદેતિ નો ડસિણં વેયણ
વેદેતિ, નો સીતોસિણં વેયણં વેદેતિ, અસુરકુમારાણં પુચ્છા, ગોયમા ! સીયં
પિ વેયણં વેદેતિ ડસિણં પિ વેયણં વેદેતિ, સીતોસિણં પિ વેયણં વેદેતિ,
એવં જાવ વેમાણિયા, કઙ્કવિહા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ? ગોયમા !
ચડવિહા વેયણા પળ્ણત્તા, તં જહા—ઢઢવઓ એત્તઓ કાલઓ ભાવઓ,
નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં ઢઢવઓ વેયણં વેદેતિ જાવ કિં ભાવઓ વેયણં
વેદેતિ ? ગોયમા ! ઢઢવઓ વિ વેયણં વેદેતિ, જાવ ભાવઓ વિ વેયણં

યા મનોહીન વેદના વેદતે હૈં । શેષ જોલ ઢોનોં પ્રકાર કી અર્થાત્ શરીરી ઓર
માનસી વેદના વેદતે હૈં ॥૨॥

એકેન્દ્રિય, ઢીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને અસસી પચેન્દ્રિય માનસરહિત
અગર મનોહીન વેદના સેગલે છે બાકીનાં છા અને પ્રકારની અર્થાત્ શારીરિક અને
માનસિક વેદના સેગલે છે...॥૨॥

वेदेंति, एवं जात्र वेमाणिया, कइविहाण भंते ! वेयणा पणत्ता ? गोयमा ! तिविहा वेयणा पणत्ता, तं जहा-सारीरा माणसा सारीर माणसा, नेइया णं भंते ! किं सारीरं वेयणं वेदेंति माणसं वेयणं वेदेंति सारीरमाणसं वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! सारीरं पि वेयणं वेदेंति, माणसं पि वेयणं वेदेंति, सारीरमाणसं प वेयणं वेदेंति, एवं जात्र वेमाणिया, नवरं एगिदिया विगलिदया सारीरं वेयणं वेदेंति नो माणसं वेयणं वेदेंति, नो सारीरमाणसं वेयणं वेदेंति, कइविहा णं भंते ! वेयणा पणत्ता पणत्ता, ? गोयमा ! तिविहा वेयणा पणत्ता, तं जहा-साता असाता सातासाता, नेरइया णं भंते ! किं सात्रं वेयणं वेदेंति, असात्रं वेयणं वेदेंति, सायासायं वेदेंति ? गोयमा ! तिविहा पि वेयणं वेदेंति, एवं सब्वजोवा जात्र वेमाणिया, कइविहा णं भंते ! वेयणा पणत्ता ? गोयमा ! तिविहा पणत्ता, तं जहा दुक्खा सुहा अदुक्खसुहा, नेरइया णं भंते ! किं दुक्खं वेयणं वेदेंति, पुच्छा, गोयमा ! दुक्खं पि वेयणं वेदेंति सुहं पि वेयणं वेदेंति, अदुक्खमसुहं प वेयणं वेदेंति, एवं जात्र वेमाणिया ॥सू० १॥

छाया-कतिविधा खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तथया-शीता, उष्णा, शीतोष्णा, नेरयिकाः खलु भदन्त ! किं शीता वेदनां वेदयन्ते, उष्णां वेदनां वेदयन्ते शीतोष्णां वेदना वेदयन्ते ? गौतम ! शीतामपि वेदना वेदयन्ते उष्णामपि

वेदनादि वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कइविहाणं भंते ! वेयणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! वेदना कितने प्रकार की कही है ? (गोयमा ! तिविहा वेयणा पणत्ता) हे गौतम ! तीन प्रकार की वेदना कही है (तं जहा) वह इस प्रकार (सीता उसिणा सीतोसिणा) शीता, उष्णा, शीतोष्णा

(नेरइयाणं भंते ! किं सीतं वेदणं वेदेंति ?) हे भगवन् ! नारक क्या शीत

वेदनादि वक्तव्यता

शब्दार्थ :- (कइविहाणं भंते वेयणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! वेदना कितनी कही है ? (गोयमा तिविहा वेयणा पणत्ता) हे गौतम ! त्रय प्रकार की वेदना कही है (तं जहा) ते आ प्रकार (सीता उसिणा, सीतोसिणा) शीता, उष्णा, शीतोष्णा

(नेरइयाणं भंते किं सीतं वेयणं वेदेंति ?) हे भगवन् ! नारक शुं शीत वेदना

વેદનાં વેદયન્તે નો શીતોષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે, કેવિદ્ પૃથ્વીપૃથ્વીવ્યાં વેદનાઃ ભજન્તિ, -
રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાણં મદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! નો શીતાં વેદનાં વેદયન્તે ઉષ્ણાં વેદનાં
વેદયન્તે નો શીતોષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે, एवं यावद् बालुकाप्रभापृथिवीनैरयिकाः, पङ्क-
प्रभापृथिवीनैरयिकाणां पृच्छा, गौतम ! शीतामपि वेदनां वेदयन्ते, उष्णामपि वेदनां
वेदयन्ते, नो शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, ते बहुतरका ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते, ते स्तो-

વેદના વેદતે હૈં ? (उसिणं वेदणं वेदेति ?) क्या उष्णवेदना वेदते हँ ? (शीतो-
सिणं वेदणं वेदेति ?) क्या शीतोष्ण वेदना वेदते हँ ? (गोयमा ! सीतंपि वेदणं
वेदेति) हे गौतम ! शीतवेदना भी वेदते हँ ? (उसिणंपि वेदणं वेदेति) उष्ण-
वेदना भी वेदते हँ (नो सीतोसिणं वेदणं वेदेति) शीतोष्ण वेदना नहीं वेदते हँ

(કેઈ એકકેક પુઢવીય વેદનાઓ ભજંતિ) कोई एक-एक पृथ्वी में वेदनाए
कहते हैं (रयणप्पभापुढविनेरइया णं मंते ! पुच्छा ?) हे भगवन् ! रत्नप्रभा
पृथ्वी के नारक, इत्यादि प्रश्न (नो सीतं वेदणं वेदेति, उसिणं वेदणं वेदेति, नो
सीतोसिणं वेदणं वेदेति) शीतवेदना नहीं वेदते, उष्ण वेदना वेदते हैं, शीतो-
ष्णवेदना नहीं वेदते (एवं जाव बालुयप्पभापुढवि नेरइया) इसी प्रकार यावत्
बालुकाप्रभा पृथ्वी के नारक (पंकप्पभापुढविनेरइया णं पुच्छा ?) पंकप्रभा
पृथिवी के नारको संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सीतंपि वेदणं वेदेति, उसि-
णंपि वेदणं वेदेति, नो सीतोसिणं वेदणं वेदेति, हे गौतम ! शीतवेदना
भी वेदते हैं, उष्णवेदना भी वेदते हैं, किन्तु शीतोष्णवेदना नहीं वेदते
(ते बहुतरागा जे उसिणं वेदणं वेदेति) वे नारक बहुत हैं जो उष्ण-

ભોગવે છે ? (उसिणं वेदणं वेदेति ?) शु उष्ण वेदना भोगवे છે ? (सीतोसिणं वेदणं
वेदेति ?) शु शીतोષ્ણ વેદના ભોગવે છે ?

(ગોયમા ! સીત પિ વેદણં વેદેન્તિ) હે ઝોનમ ! શીત વેદના પશુ ભોગ છે. (उसिणंपि
वेदणं वेदेति) उष्ण वेदना पशु भोगवे છે (नो सीतोसिणं वेदणं वेदेति) शीतोष्ण वेदना
नथी भोगवता.

(કેઈ એકેવક પુઢવીય વેયણાઓ મજંતિ) कैष्ठ ओष्ठ ओष्ठ पृथ्वीमां वेदनाओ कळे છે
(रयणप्पभा पुढवी नेरइयाण मंते पुच्छा) હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક ઇત્યાદિ પ્રશ્ન !
(नो सीतं वेदणं वेदेति, उसिणं वेदणं वेदेति, नो सीतोसिणं वेदणं वेदेति) शीत वेदना
नथी भोगवता, उष्ण वेदना भोगवे છે, શીતોષ્ણ વેદના નથી ભોગતા.

(एवं जाव बालुयप्पभापुढवि नेरइया) એ જ પ્રકારે યાવત્ બાલુકા પૃથ્વીનાં નારક
(पंकप्पभा पुढवि नेरइयाण पुच्छा) પંકપ્રભા પૃથ્વીના નારકો સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा !
सीतवि वेदणं वेदेति, उसिणं पि वेदणं वेदेति नो सीतोसिणं वेदणं वेदेति) હે ગૌતમ !
शीत वेदनाने वेदे છે, उष्ण वेदनाने भोगवे છે, पशु शीतोष्ण वेदनाने नथी भोगवता.

તરકા યે શીતાં વેદનાં વેદયન્તે, ધૂમપ્રમાણાદ્ અન્નૈશ્વ દિવસા, તથા ને બહુતરણા યે શીતાં વેદનાં વેદયન્તે, ને સ્નોક્તરણા યે ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે, તમારાશ્ચ તમતમાયાશ્ચ શીતાં વેદનાં વેદયન્તે, નો ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે, નો શીતાણાં વેદનાં વેદયન્તે, અસુરકુમારાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! શીતામપિ વેદનાં વેદયન્તે, ઉષ્ણામપિ વેદનાં વેદયન્તે શીતાણામપિ વેદનાં વેદયન્તે, એવ યાવદ્ વૈમાનિકાઃ, કતિધિયા સલુ મદન્ન ! વેદના પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! ચતુર્વિધા વેદના વેદતે હૈ (તે ધોત્તરાગા જે સીત વેદણં વેદેતિ) ને થોડે હૈ નો શીત વેદના વેદતે હૈ (ધૂમપ્પમાણ એવ એવ) ધૂમપ્રમા મેં તો પદાર (નવર બહુતરણા જે સીત વેદણં વેદેતિ) વિશેષ યહ કિ વેદયન્તે હૈ નો શીતવેદના વેદતે હૈ (તે ધોત્તરાગા જે ઉસિણં વેયણં વેદેતિ) ને થોડે નારક હૈ નો ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈ (તમાણ ય તમતમાણ ય સીયં વેદણં વેદેતિ) તમા ઓર તમસ્તમા પૃથ્વીના નારક શીતવેદના વેદતે હૈ (નો ઉસિણં વેદણં વેદેતિ, નો સીતોસિણં વેદણં વેદેતિ) ઉષ્ણવેદના નહીં વેદતે, શીતોષ્ણ વેદના નહીં વેદતે

(અસુરકુમારાણાં પૃચ્છા ! અસુરકુમારો મંવંધી પ્રશ્ન ? (ગોયમા ! સીત વિ વેદણં વેદેતિ, ઉસિણં વિ વેદણં વેદેતિ, સીતોસિણં વિ વેદણં વેદેતિ) હૈ ગૌતમ ! શીતવેદના સી વેદતે હૈ, ઉષ્ણવેદના સી વેદતે હૈ શીતોષ્ણવેદના સી વેદતે હૈ (એવ જાવ વૈમાનિકા) ઈતી પ્રકાર વૈમાનિકો નક

(પ્રશ્નવિદ્યા ણં મંતે ! વેદના પળ્લતા ?) હૈ મગન્ન ! કિત્તે પ્રકાર કી વેદના કહી હૈ ? (ગોયમા ! અઽન્નિદ્ધા વેદના પળ્લતા ?) હૈ ગૌતમ ! ચાર પ્રકાર કી

(તે બહુતરણા જે ઉસિણ વેદણ વેદેતિ) તે નારક બહુ જ છે એ ઉષ્ણ વેદના સહન કરે છે (તે ધોત્તરાગા જે સીત વેદણ વેદેતિ) તે થોડા છે એ શીત વેદના સહન કરે છે (ધૂમપ્પમાણ એવ એવ) ધૂમપ્રમા આ રીતે (નવર બહુતરણા જે સીત વેદણ વેદેતિ) વિશેષ આ છે કે તેઓ બહુ જ છે એ શીત વેદના સહન કરે છે

(તે ધોત્તરાગા જે ઉસિણ વેદણ વેદેતિ) તેઓ થોડા છે એ ઉષ્ણ વેદના સહન કરે છે (તમાણ ય તમતમાણ : સીત વેદણં વેદેતિ) તમા અને તમસ્તમા પૃથ્વીના નારક શીત વેદના સહન કરે છે (નો ઉસિણ વેદણ વેદેતિ, નો સીતોસિણ, વેદેતિ) ઉષ્ણ વેદના નથી વેદતા, શીતોષ્ણ વેદના પણ નથી વેદતા.

(અસુરકુમારાણ પૃચ્છા ! અસુરકુમારો, સમંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! સીતેપિ વેયણં વેદેતિ ઉસિણપિ વેયણ વેદેતિ, સીતોસિણપિ વેયણં વેદેતિ) હૈ ગૌતમ ! શીત વેદના પણ સહન છે, ઉષ્ણ વેદના પણ સહન છે શીતોષ્ણ વેદના પણ સહન છે (એવ જાવ વૈમાનિકા) આ રીતે યાગ્ન વૈમાનિકા

(કહ વિદ્યા ણં મંતે ! વેયણા પળ્લતા ?) હૈ મગન્ન ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઈ છે ? (ગોયમા ! અઽન્નિદ્ધા વેયણા પળ્લતા) હૈ ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે

વેદના પ્રજ્ઞા, તથા-દ્રવ્યઃ ક્ષેત્રતઃ કાલતઃ, ભાવતઃ, નૈરયિત્તાઃ સ્વભૂતમ્ ! તિ. દ્રવ્યતો વેદનાં વેદ્યતે, યાવત્ તિ માવતો વેદનાં વેદ્યન્તે ? ગૌતમ ! દ્રવ્યતોઽપિ વેદના વેદ્યન્તે યાવત્ માવતોઽપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, एवं યાવત્ વૈમાનિકાઃ. કતિવિધાઃ સ્વભૂતમ્ ! વેદના પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા વેદના પ્રજ્ઞા, તથા-શારીરિ માનસી શારીરમાનસી, નૈરયિત્તાઃ સ્વભૂતમ્ ! તિ. શારીરિ વેદનાં વેદ્યન્તે, માનસી વેદના વેદ્યન્તે શારીરમાનસી વેદનાં વેદ્યન્તે ? ગૌતમ ! શારીરમપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, માનસમપિ વેદનાં વેદ્યન્તે શારીરમાનસી વેદના કહી છે (ત જહા-દ્રવ્યઓ સ્વેત્તઓ કાલઓ ભાવઓ) દ્રવ્ય સે, ક્ષેત્ર સે, કાલ સે, ભાવ સે (નૈરયિત્તા ણં મંતે ! તિ. દ્રવ્યઓ વેદનં વેદેતિ જાવ તિ ભાવઓ વેદનં વેદેતિ ?) હે ભગવન્ નારક કયા દ્રવ્ય સે વેદના વેદતે હેં યાવત્ કયા ભાવ સે વેદના વેદતે હેં ? (ગોયમા ! દ્રવ્યઓ તિ વેદનં વેદેતિ જાવ ભાવઓ તિ વેદનં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! દ્રવ્ય સે ભી વેદના વેદતે હેં, યાવત્ ભાવ સે ભી વેદના વેદતે હેં (તવં જાવ વૈમાનિકા) હસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિક

(કહ્વિહા ણં મંતે ! વેદના પળ્લન્તા ?) હે ભગવન્ ! કિતને પ્રકાર કી વેદના કહી છે. (ગોયમા ! તિવિહા વેદના પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! ત્રી પ્રકાર કી વેદના કહી છે (શારીર, માનસા, શારીરમાનસા) શારીરિક, માનસિક ઓર શારીરિક-માનસિક (નૈરયિત્તા ણં મંતે ! તિ. શારીરિ વેદનં વેદેતિ, માનસં વેદનં વેદેતિ શારીરમાનસં વેદનં વેદેતિ ?) હે ભગવન્ ! નારક કયા શારીરિક વેદના વેદતે હેં, માનસિક વેદના વેદતે હેં અથવા શારીરિક-માનસિક વેદના વેદતે હેં ? (ગોયમા ! શારીર તિ વેદનં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! શારીરિક વેદના ભી વેદતે હેં

(ત જહા-દ્રવ્યઓ, સ્વેત્તઓ, કાલઓ, ભાવઓ) તે આ પ્રમાણે ૩૦ થી ક્ષેત્રથી, કાલથી, ભાવથી.

(નૈરયિત્તા મંતે ! તિ. દ્રવ્યઓ વેદનં વેદેતિ જાવ તિ ભાવઓ વેદનં વેદેતિ ?) હે ભગવન્ ! નારક શુ ૩૦ થી વેદના વેદે છે યાવત્ શુ ૩૦ થી વેદના વેદે છે ?

(ગોયમા ! દ્રવ્યઓ તિ વેદનં વેદેતિ જાવ ભાવઓ વેદનં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! દ્રવ્યથી પણ વેદના વેદે છે, યાવત્ ભાવથી પણ વેદના વેદે છે (તવં જાવ વૈમાનિકા) આ જ રીતે યાવત્ વૈમાનિકા.

(કહ્વિહા ણ મને વેદના પળ્લન્તા ?) હે ભગવન્ ! કેટલા પ્રકારની વેદના કહી છે ? (ગોયમા તિવિહા વેદના પળ્લન્તા) હે ગૌતમ ! ત્રી પ્રકારની વેદના કહી છે (શારીર, માનસા શારીર-માનસા) શારીરિક, માનસિક અને શારીરિક માનસિક (નૈરયિત્તા મંતે તિ. શારીર વેદનં વેદેતિ, માનસ વેદનં વેદેતિ, શારીર-માનસ વેદનં વેદેતિ ?) હે ભગવાન ! નારક શુ શારીરિક વેદના વેદે છે, માનસિક વેદના વેદે છે, શારીરિક-માનસિક વેદના વેદે છે ?

(ગોયમા ! શારીર તિ વેદનં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! શારીરિક વેદના પણ વેદે છે

મપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरम् एकैन्द्रियविकलेन्द्रियाः शारीरीं वेदनां वेदयन्ते नो मानसीं वेदनां वेदयन्ते नो शारीरमानसीं वेदनां वेदयन्ते, कतिविधा खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता, तद्यथा-साता असाता सातासाता, नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं सातां वेदनां वेदयन्ते असातां वेदनां वेदयन्ते सातासातां वेदनां वेदयन्ते ? गौतम ! त्रिविधमपि वेदनां वेदयन्ते, एवं सर्वजीवा यावद् वैमानिकाः,

(માણસં વિ વેદ્યં વેદેતિ) માનસિક વેદના મો વેદતે હૈં (સારીરમાણસં વિ વેયણં વેદેતિ) શારીરિક-માનસિક મો વેદના વેદતે હૈં (અં જાવ વેમાણિયા) હસી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક (નવરં ઇન્દ્રિયવિગલિન્દ્રિયા સારીરં વેયણં વેદેતિ) વિશેષ-એકેન્દ્રિય ઔર વિકલેન્દ્રિય શારીરિક વેદના વેદતે હૈં (નો માણસં વેયણં વેદેતિ, નો સારીરમાણસં વેયણં વેદેતિ) માનસિક વેદના નહીં વેદતે ઔર શારીરિક-માનસિક વેદના મો નહીં વેદતે ।

(કતિવિદ્યા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ?) હૈં મગવન્ ! કિતને પ્રકાર કી વેદના કહી હૈ ? (ગોયમા ! તિવિદ્યા વેયણા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! તીન પ્રકાર કી વેદના કહી હૈ (તં જહા-સાતા, અસાતા, સાતાસાતા) વહ્ હસ પ્રકાર સાતા, અસાતા તથા સાતા-અસાતા (નૈરહ્યા ણં મંતે ! કિં સાયં વેયણં વેદેતિ ?) હૈ મગવન્ ! કયા નારક સાતા વેદના વેદતે હૈં ? (અસાયં વેયણં વેદેતિ ?) આસાતા વેદના વેદતે હૈં ? (સાયાસાયાં વેયણં વેદેતિ ?) કયા સાતા-અસાતા વેદના વેદતે હૈં ? (ગોયમા ! તિવિદ્યાં વિ વેયણં વેદેતિ) હૈ ગૌતમ ! તીનોં તરહ કી વેદના વેદતે હૈં (અં જાવ સન્વજીવા જાવ વેમાણિયા) હસી પ્રકાર યાવત્ સર્વજીવ યાવત્ વૈમાનિક

(માણસં વિ વેયણં વેદેતિ) માનસિક વેદના પશુ વેદે છે (સારીર-માણસંપિ વેયણં વેદેતિ) શારીરિક-માનસિક વેદના પશુ વેદે છે.

(અં જાવ વેમાણિયા) આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી (નવરં ઇન્દ્રિય, વિગલિન્દ્રિયા સારીર વેયણં વેદેતિ) વિશેષ-એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય શારીરિક વેદના વેદે છે (નો માણસ વેયણં વેદેતિ નો સારીરમાણસં વેયણં વેદેતિ) માનસિક વેદના અને શારીરિક-માનસિક વેદના નથી વેદતા.

(કદ્ધ વિદ્યાણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ?) હૈ મગવાન્ કેટલા પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે ? (ગોયમા ! તિવિદ્યા વેયણા પળ્ણત્તા) હૈ ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે (તં જહા-સાતા, અસાતા, સાતાસાતા) તે આ પ્રમાણે-સાતા, અસાતા અને સાતાસાતા

(નૈરહ્યાણ મંતે ! કિં સાયં વેયણં વેદેતિ ?) હૈ મગવાન્ ! નારકો શુ સાતા વેદના વેદે છે ? (અસાયં વેયણં વેદેતિ ?) અસાતા વેદના વેદે છે ? (સાયા-સાયા વેયણં વેદેતિ ?) સાતાસાતા વેદના વેદે છે ?

(ગોયમા ! તિવિદ્યાંપિ વેયણં વેદેતિ) હૈ ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદનાં વેદે ८

कतिविधाः खलु भदन्त ! वेदना प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-दुःखा सुखा
अदुःखसुखा, नैर्गमिकाः खलु भदन्त ! किं दुःखां वेदनां वेदयन्ते पृच्छा, गौतम ! दुःखा-
मपि वेदनां वेदयन्ते, सुखामपि वेदना वेदयन्ते. इदुःखसुखामपि वेदनां वेदयन्ते, एवं
यावद् वैमानिकाः ॥ सू० १ ॥

टीका-अथ यथोद्देशानुसारेण प्रथमं शीतादि वेदनाः प्ररूपयितुमाह- कइविहाणं भंते !
वेयणा पणत्ता ?' हे भदन्त ! कतिविधा खलु वेदना अनुपवरूपा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-
'गोयमा !' हे गौतम ! त्रिविधा वेयणा पणत्ता' त्रिविधा वेदना प्रज्ञप्ता 'तं जहा-सीया
उमिणा सीतोसिणा' तद्यथा-शीता उष्णा शीत प्णा च, तत्र शीतपुद्गलसम्पर्कजन्या

(कइविहा णं भंते ! वेयणा पणत्ता ?) हे भगवन् ! कितने प्रकार की वेदना
कही है ? (गोयमा ! त्रिविहा पणत्ता) हे गौतम ! तीन प्रकार की कही है (तं
जहा दुक्खा, सुहा, अदुक्खसुहा) जह इम प्रकार-दुःख रूप, सुखरूप और
अदुःख सुख रूप (नेरइया णं भंते ! किं दुक्खं वेयण वेदेति ?) हे भगवन् !
नारक क्या दुःखवेदना वेदते हैं ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! दुक्खं पि वेयणं
वेदेति, सुहं पि वेयणं वेदेति ? अदुक्खमसुहं पि वेयणं वेदेति ?) हे गौतम !
दुःख वेदना भी वेदते हैं, सुखवेदना भी वेदते हैं और अदुःख असुखवेदना
भी वेदते हैं (एवं जाव वैमानिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक ॥ सू० १ ॥

टीकार्थ-अथ पूर्वोक्त क्रमानुसार प्रथमं शीत आदि वेदना का प्ररूपण
किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना अर्थात् अनुभूति कितने प्रकार की
कही गई है ?

भगवान् हे गौतम ! वेदना तीन प्रकार की कही गई है-शीत वेदना,

जाव सव्व जीवा जाव वैमानिया) आ ७ रीते सर्वं एवे। यावत् सर्वं वैमानिके।

(कइ विहाणं भंते ! वेयणा पणत्ता ?) हे भगवान् ! कइया प्रभारणी वेदना कइया
छे ? (गोयमा त्रिविहा पणत्ता) 'हे गौतम ! त्रय प्रकारणी कइवाछे छे (त जहा दुक्खा,
सुहा, अदुक्खसुहा) ते आ प्रम.ए-इ अइय, सुअइय अने अइ असुअ इय)

(नेरइयाणं भंते ! किं दुक्खं वेयणं वेदेति ?) हे भगवन् ! नारके शु दु अ वेदना
वेदे छे ? (पुच्छा) प्रश्न (गोयमा ! दुक्खं पि वेयण वेदेति, सुहपि वेयण वेदेति, अदुक्ख
सुहपि वेयण वेदेति) हे गौतम ! दु अ वेदना पण वेदे छे सुअ वेदना पण वेदे छे,
अइ असुअ वेदना पण वेदे छे (एवं जाव वैमानिया) आ ७ रीते वैमानिके सुधी, सू. १॥

टीकार्थ -इवे पडेल कडेल, क्रमानुसार प्रथमं शीत वेदना पगेरेसु अइय छे
अ गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वेदना अर्थात् अनुभूति कइया प्रभारणी कइवाछे छे ?
श्री भगवान्-हे गौतम ! वेदना त्रय प्रकारणी कइवाछे छे-शीत वेदना, उष्ण वेदना,
प्र० १११

મપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरम् एकैन्द्रियविकलेन्द्रियाः शारीरीं वેદનાં વેદ્યન્તે નો માનસીં વેદનાં વેદ્યન્તે નો શારીરમાનમીં વેદનાં વેદ્યન્તે, કતિવિધા સ્થલ મદન્ત ! વેદના પ્રજ્ઞપ્તા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા વેદના પ્રજ્ઞપ્તા, તથા-સાતા અસાતા સાતાસાતા, નૈરયિકાઃ સ્થલ મદન્ત ! કિં સાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે અસાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે સાતાસાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે ? ગૌતમ ! ત્રિવિધામપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, एवं सर्वजीवा यावद् वैमानिकाः, (માણસં વિ વેદ્યં વેદેતિ) માનસિક વેદના મો વેદતે હિં (સારીરમાણસં વિ વેયણં વેદેતિ) શારીરિક-માનસિક મો વેદના વેદતે હિં (અં જાવ વેમાણિયા) ઇમી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક્ક (નવરં ઇકિંદિયવિગલિંદિયા સારીરં વેયણં વેદેતિ) વિશેષ-એકેન્દ્રિય ઓર વિકલેન્દ્રિય શારીરિક વેદના વેદતે હિં (નો માણસં વેયણં વેદેતિ, નો સારીરમાણસં વેયણં વેદેતિ) માનસિક વેદના નહીં વેદતે ઓર શારીરિક-માનસિક વેદના મો નહીં વેદતે ।

(કતિવિદ્યા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ણપ્પા ?) હે મગવન્ ! કિતને પ્રકાર કી વેદના કહી હૈ ? (ગોયમા ! તિવિદ્યા વેયણા પળ્ણપ્પા) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી વેદના કહી હૈ (તં જહા-સાતા, અસાતા, સાતાસાતા) વહ્ ઇસ પ્રકાર સાતા, અસાતા તથા સાતા-અસાતા (નૈરહ્યા ણં મંતે ! કિં સાયં વેયણં વેદેતિ ?) હે મગવન્ ! કયા નારક સાતા વેદના વેદતે હિં ? (અસાયં વેયણં વેદેતિ ?) આસાતા વેદના વેદતે હિં ? (સાયાસાયાં વેયણં વેદેતિ ?) કયા સાતા-અસાતા વેદના વેદતે હિં ? (ગોયમા ! તિવિદ્યાં વિ વેયણં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! ત્રીનોં તરહ્ કી વેદના વેદતે હિં (અં જાવ સન્વજીવા જાવ વેમાણિયા) ઇસી પ્રકાર યાવત્ સર્વજીવ યાવત્ વૈમાનિક

(માણસ વિ વેયણં વેદેતિ) માનસિક વેદના પશુ વેદે છે (સારીર-માણસં વિ વેયણં વેદેતિ) શારીરિક-માનસિક વેદના પશુ વેદે છે.

(અં જાવ વેમાણિયા) આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી (નવરં ઇકિંદિય, વિગલિંદિયા સારીર વેયણં વેદેતિ) વિશેષ-એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય શારીરિક વેદના વેદે છે (નો માણસં વેયણં વેદેતિ નો સારીરમાણસં વેયણં વેદેતિ) માનસિક વેદના અને શારીરિક-માનસિક વેદના નથી વેદતા

(કદ્ધ વિદ્યાણં મંતે ! વેયણા પળ્ણપ્પા ?) હે મગવાન્ કેટલા પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે ? (ગોયમા ! તિવિદ્યા વેયણા પળ્ણપ્પા) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે (તં જહા-સાતા, અસાતા, સાતાસાતા) તે આ પ્રમાણે-સાતા, અસાતા અને સાતાસાતા (નૈરહ્યાણ મંતે ! કિં સાયં વેયણં વેદેતિ ?) હે મગવાન્ ! નારકો શુ સાતા વેદના વેદે છે ? (અસાયં વેયણં વેદેતિ ?) અસાતા વેદના વેદે છે ? (સાયા-સાયા વેયણં વેદેતિ ?) સાતાસાતા વેદના વેદે છે ?

(ગોયમા ! તિવિદ્યાં વિ વેયણં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની વેદનાં વેદે છે (અં

કતિવિધાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! વેદના પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! ત્રિવિધા પ્રજ્ઞા, તથા-દુઃખા સુખા અદુઃસ્વપ્ત્ત્યા, નૈમિષ્ઠાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! કિં દુઃખાં વેદનાં વેદયન્તે પુનઃ, ગૌતમ ! દુઃખા-મપિ વેદનાં વેદયન્તે, સુખામપિ વેદના વેદયન્તે. અદુઃસ્વપ્ત્ત્યામપિ વેદનાં વેદયન્તે, एवं ચાવદ્ વૈમાનિકાઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા-અથ યથોદેશાનુસારેણ પ્રથમ શીતાદિ વેદનાઃ પ્રરૂપયિતુમાર્-કઙ્ઠવિદ્યાણં મંતે ! વેયણા પળ્ળતા ?' હે ભદન્ત ! કતિવિધા સ્વલુ વેદના નુપચરૂપા પ્રજ્ઞા ? મગવાનાદ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'તિવિદ્યા વેયણા પળ્ળતા' ત્રિવિધા વેદના પ્રજ્ઞા 'તં જહા-સીયા ઉમિણા સીતોમિણા' તથા-શીતા ઉળ્ળા શીતં પ્ણા ચ, તત્ર શીતપુદ્ગલસમ્પર્કજન્યા

(કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ળતા ?) હે ભગવન્ ! કિતને પ્રકાર કી વેદના કહી હૈ ? (ગોયમા ! તિવિદ્યા પળ્ળતા) હે ગૌતમ ! ત્રીન પ્રકાર કી કહી હૈ (તં જહા દુઃખા, સુહા, અદુઃસ્વપ્ત્ત્યા) જઙ્ઠ હસ પ્રકાર-દુઃખ રૂપ, સુખરૂપ ઓર અદુઃસ્વ સુખ રૂપ (નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં દુઃખં વેયણ વેદેતિ ?) હે ભગવન્ ! નારક કયા દુઃખવેદના વેદતે હૈ ? (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! દુઃખં પિ વેયણં વેદેતિ, સુહં પિ વેયણં વેદેતિ ? અદુઃસ્વમસુહં પિ વેયણં વેદેતિ ?) હે ગૌતમ ! દુઃખ વેદના ભી વેદતે હૈ, સુખવેદના ભી વેદતે હૈ ઓર અદુઃસ્વ અસુખવેદના ભી વેદતે હૈ (અવ જાવ વૈમાનિકા) હસી પ્રકાર વૈમાનિકોં તક ॥સૂ. ૧॥

ટીકાર્થ-અવ પૂર્વોક્ત ક્રમાનુસાર પ્રથમ શીત આદિ વેદના કા પ્રરૂપણ કિયા જાના હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના અર્થાત્ અનુભૂતિ કિતને પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રીન પ્રકાર કી કહી ગઈ હૈ-શીત વેદના,

જાવ સવ્વ જીવા જાવ વૈમાનિકા) આ જ રીતે સર્વ ભુવો ચાવત્ સર્વ વૈમાનિકો

(કહ્વિદ્યા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ળતા ?) હે ભગવાન ! કેટલા પ્રકારની વેદના હોવાનું છે ? (ગોયમા તિવિદ્યા પળ્ળતા) હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની હોવાઈ છે (ત જહા દુઃખા, સુહા, અદુઃસ્વપ્ત્ત્યા) તે આ પ્રમ.ભુ-ક.ખ.૩૫, સુખ.૩૫ અને અદુ.ખ.સુખ.૩૫)

(નેરહ્યાણં મંતે ! કિં દુઃખં વેયણં વેદેતિ ?) હે ભગવન ! નારકો શુ દુઃખ વેદના વેદે છે ? (પુચ્છા) પ્રશ્ન (ગોયમા ! દુઃખંપિ વેયણ વેદેતિ, સુહપિ વેયણં વેદેતિ, અદુઃસ્વ સુહપિ વેયણં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! દુઃખ વેદના પણ વેદે છે સુખ વેદના પણ વેદે છે, અદુઃખસુખ વેદના પણ વેદે છે (અવ જાવ વૈમાનિકા) આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી, સૂ.૧॥

ટીકાર્થ-હવે પહેલ કહેલ, ક્રમાનુસાર પ્રથમ શીત વેદના વગેરેનું પ્રકરણ કર્યું છે શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના અર્થાત્ અનુભૂતિ કેટલા પ્રકારની હોવાઈ છે ? શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની હોવાઈ છે-શીત વેદના, ઉષ્ણ વેદના,

વેદના શીતા, ઉષ્ણપુદ્ગલપદ્મર્જન્યા ઉષ્ણા, અવયવભેદેન શીતોષ્ણપુદ્ગલમમ્પર્કજન્યા શીતોષ્ણા વેદના વ્યવદિશ્યન્તે, ઇનામે ત્રિવિધાં વેદનાં નૈમિત્તિકાદિ ચતુર્વિધનિદાનક્રમેણ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘નૈરદયાણ મંતે ! કિં શીત વેયણં વેદંતિ, ઉષ્મિણ વેયણ વેદંતિ સી તોસિણં વેયણં વેદંતે !’ હે ભદ્રન્ ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ કિં જ તા વેદના વેદ્યન્તે-અનુભવન્તિ ? કિંવા ઉષ્ણાં વેદનાં વેદ્યન્તે ? કિં વા શીતોષ્ણાં વેદના વેદ્યન્તે ? ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘સીતં પિ વેયણં વેદેતિ, ઉસિણં પિ વેયણ વેદંતિ ના સીતોસિણં વેયણં વેદંતિ’ નૈરયિકાઃ શીતામપિ વેદનાં વેદ્યન્તે ઉષ્ણામપિ વેદનાં વેદ્યન્તે કિન્તુ ના શીતોષ્ણા વેદના વેદ્યન્તિ, તત્ર પ્રથમાસુ તિષ્ઠપુ નરરૂપયિત્રીપુ ઉષ્ણાં વેદનાં વેદ્યન્તે તે હિ શીતાઃ યે તદાશ્રમશ્રૂતા નરકાવાસઃ ત્રેપાં સર્વતે વિશ્વાવલ્યાત સ્વદિરાજ્ઞાસદ્ગાતિરિક્તાત્યધિક સંતાપોષ્ણપુદ્ગલ સમ્બૂતતાત્, પદ્મપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ચતુર્થ્યાં કેવન નૈરયિકા ઉષ્ણવેદના કેવન શીતવેદનાં વેદ્યન્તે ઉષ્ણવેદના ઓર શીતોષ્ણવેદના । શીતલ પુદ્ગલોં કે સંયોગ સે હોને ચાલી વેદના શીતવેદના કહલાની હૈ । ઉષ્ણ પુદ્ગલોં કે સમ્પર્ક સે ઉત્પન્ન હુઈ વેદના ઉષ્ણવેદના કહલાની હૈ ઓર શીતોષ્ણ પુદ્ગલોં કે સંયોગ સે ઉત્પન્ન હોને ચાલી વેદના શીતોષ્ણવેદના કહલાની હૈ ।

હસી ત્રીન પ્રકાર કી વેદના કા નારક આદિ ચૌત્રીસોં દળકો મેં નિરૂપણ કરતે હુપ કહતે હૈ

ગૌતમરવામી-હે ભગવન્ ! નારક કયા શીતવેદના કા અનુભવ કરતે હૈ, કયા ઉષ્ણવેદના કા અનુભવ કરતે હૈ અથવા શીતોષ્ણવેદના કા અનુભવ કરતે હૈ

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક શીતવેદના કો ભી, ઉષ્ણ વેદના કો ભી-વેદતે હૈ કિન્તુ શીતોષ્ણવેદના કા અનુભવ નહીં કરતે હૈ । પ્રારંભ કી ત્રીન પૃથિવિયોં કે નારક ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈ કયોં કિં ઉનકે આધારશ્રૂત નારકાવાસ પૂર્ણ રૂપ સે સ્વદિર કે અંગારોં કે સમાન અત્યન્ત લાલ, અત્યન્ત સંતાપમય

અને શીતોષ્ણ વેદના શીતળ પુદ્ગલોના સંયોગથી થતી વેદના શીત વેદના કહેવાય છે. ઉષ્ણ પુદ્ગલોના સંયોગથી થતી વેદના ઉષ્ણ વેદના કહેવાય છે અને શીતોષ્ણ પુદ્ગલોના સંયોગથી થતી વેદના શીતોષ્ણ વેદના કહેવાય છે

આ ત્રણ પ્રકારની વેદનાને નારક વગેરે ચોવીસે દહકોમા નિરૂપણ કરતા કહે છે-

ગૌતમરવામી-હે ભગવાન્ ! નારક શુ શીત વેદનાને અનુભવ કરે છે, શુ ઉષ્ણ વેદનાને અનુભવ કરે છે ? અથવા શુ શીતોષ્ણ વેદનાને અનુભવ કરે છે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક શીત વેદનાને, પણ ઉષ્ણ વેદનાને પણ અનુભવ કરે છે, પણ શીતોષ્ણ વેદનાને અનુભવ કરતા નથી શરૂઆતથી ત્રણ પૃથ્વીઓના નારક ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, કેમ કે તેમના આધારશ્રૂત નારકાવાસ પૂર્ણ રૂપથી રૂધિરના અંગારા સમા અત્યન્ત લાલ, અત્યન્ત સંતાપમય તેમજ અત્યન્ત ઉષ્ણ પુદ્ગલોના બનેલા છે.

તત્રત્ય નરકાવાસાનાં શીતોષ્ણમેદેન ટૈન્નિધવાન્ કિન્તુ તત્ર ઉષ્ણવેદનાં વેદનાના અત્યધિકાઃ સન્તિ અત્યધિકેષુ નારકાવાસેષુ ઉષ્ણવેદનામજ્ઞાવાત્, શીતવેદના વેદયમાનાસ્તુ અભ્યાઃ સન્તિ અત્યલ્પેષુ નરકાવાસેષુ શીતવેદનાં યમમદાદ્ ધૂમપ્રભાયામપિ પૃથિવ્યાં કેચન શીતવેદનાઃ કેચન ઉષ્ણવેદનાઃ સન્તિ કિન્તુ તત્ર શીતવેદના નૈરધિકાઃ અત્યધિકાઃ સન્તિ અત્યધિકેષુ નરકાવાસેષુ શીતવેદના સંમત્તાત્, કિન્તુ ઉષ્ણવેદનાના નૈરધિકા યદ્યાઃ સન્તિ અત્યલ્પેષ્વેવ નરકાવાસેષુ ઉષ્ણવેદનામજ્ઞાવાત્, તથાયા તમસ્તામાગન્તુ પશ્યમા પૃથિવ્યા શીતવેદનામેવ નૈ ધિકા વેદયન્તે તત્રત્ય નૈરધિકાણાં સરેપામુષ્ણસ્વભાવતાન્ નરકાવાસાનાશ્ચ અત્યધિક હૃદિનાનુમમજ્ઞત્વાત્ કિન્તુત્ર કેવિદાવાયાઃ એકૈકસ્યા પૃથિવ્યા વેદનાં ભળન્તિ તદનુસારેણ

एवं अतीव उष्ण पुद्गलों के बने हुए हैं । चौथी पंक्ति में कोई नारक उष्णवेदना वेदते हैं, कोई शीतवेदना वेदते हैं. क्योंकि वहाँ के नारकावास कोई उष्ण और कोई शीत होते हैं । उनमें से उष्णवेदना वेदने वाले नारक बहुत अधिक हैं, क्योंकि कि बहुत अधिक नारकावासों में उष्णवेदना होती है । शीत वेदना वेदनेवाले नारक अल्प हैं, क्योंकि थोड़े नारकावासोंमें शीतवेदना होती है । धूमप्रभा पृथिवी में भी कोई शीतवेदना और कोई उष्णवेदना वेदते हैं, किन्तु वहाँ शीतवेदना वाले नारक अत्यधिक हैं, क्योंकि अत्यधिक नारकावासों में शीतवेदना होती है । उष्णवेदनावाले नारक स्वल्प हैं, क्योंकि स्वल्प नारकावासों में उष्णवेदना होती है । तम और तमस्तथा नामक छठी और सातवीं पृथिवियों में नारक शीतवेदनाका ही वेदन करते हैं, क्योंकि वहाँ के नारक सभी उष्णस्वभाव वाले हैं और नारकावास अत्यधिक शीतवाले हैं ।

यहाँ कोई-कोई आचार्य एक एक पृथिवी में वेदनाएं कहते हैं, उनके अनुसार कथन इस प्रकार है—

ચોથી પંક્તિમાં પૃથ્વીમાં કોઈ નારક ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, કોઈ શીત વેદના અનુભવે છે, કેમ કે ત્યાંના નારકવાસ કોઈ ઉષ્ણ કોઈ શીત હોય છે

તેમાંથી ઉષ્ણ વેદનાનું વેદન કરવાવાળા નારક વધારે છે, કેમ કે બહુ જ વધારે નારકવાસોમાં, ઉષ્ણ વેદના હોય છે શીત વેદનાનું વેદન કરવાવાળા નારકો ઓછા છે કેમ કે ઓછા નારકવાસોમાં જ શીત વેદના હોય છે

ધૂમપ્રભામાં પણ કોઈ શીત વેદના અને કોઈ ઉષ્ણ વેદના વેદે છે. પરંતુ ત્યાં શીત વેદનાવાળા નારક અત્યધિક છે, કેમ કે અત્યધિક નારકવાસોમાં શીત વેદના હોય છે, ઉષ્ણ વેદનાવાળા નારક સ્વલ્પ છે કેમ કે સ્વલ્પ નારકવાસોમાં ઉષ્ણ વેદના હોય છે. તમા અને તમસ્તમા નામે છઠ્ઠી અને સાતમી પૃથ્વીઓમાં નારક શીત વેદના જ અનુભવે છે, કેમ કે ત્યાંના નારક સૌ ઉષ્ણ સ્વભાવના છે અને નારકાવાસ અત્યધિક હોવાવાળા છે

અહીં કોઈ-કોઈ આચાર્ય એક-એક પૃથ્વીમાં વેદનાઓ કહે છે, તે કથન પ્રમાણે

પ્રરૂપયિતુમાહ—‘વેદૈ એકેકપુઢવીષ વેપળાઓ મળંતિ’ કેચિદાચાર્યા પર્વેઋષ્યાં પૃથિવ્યાં વેદનાઃ મળન્તિ તદનુમારેણાહ—‘રત્નપ્રમાપુઢવિનેરડયાળં મંને ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! રત્ન-પૃથિવીનૈરયિકાણાં પૃચ્છા, તથા ચ રત્નપ્રમાપૃથિવાનૈરયિકાઃ કિં શીતા વેદનાં વેદયન્તે ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે શીતોષ્ણાં વા વેદનાં વેદયન્તે ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો સીયં વેયળં વેદેતિ, ડાગેણ વેયળં વેદેતિ નો સીતોસિળં વેયળં વેદેતિ’ રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ નો શીતાં વેદના વેદયન્તે િન્તુ ઉષ્ણા વેદનાં વેદયન્તે નો શીતોષ્ણા વેદનાં વેદયન્તે ‘એવં જાવ વાલુપ્પમાપુઢવિનેરડયા’ એવમ્—રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકોક્તરીત્યા યાદત્—શર્કરાપ્રમાપૃથિવાનૈરયિકાવાલુકાપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાશ્ચ ઉષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે નો શીતાં વેદના વેદયન્તે નો વા શીતોષ્ણાં વેદનાં વેદયન્તે ‘પંરુપ્પમાપુઢવિનેરડયાળં પુચ્છા’—પઙ્ક-પ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાણાં પૃચ્છા, તથા ચ પઙ્કપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકાઃ કિં શીતાં વેદના વેદયન્તે કિં વા ઉષ્ણાં વેદના વેદયન્તે કિં વા શીતોષ્ણા વેદના વેદયન્તે ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સીયં પિ વેયળં વેદેતિ ડસિળં પિ વેયળં વેદેતિ નો સીતોસિળં વેયળં વેદેતિ’

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નારક કયા શીતવેદના વેદતે હૈં, ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈં અથવા શીતોષ્ણવેદના વેદતે હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નારક શીતવેદના નહીં વેદતે, કિન્તુ ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈં, વે શીતોષ્ણવેદના મી નહીં વેદતે હૈં ।

રત્નપ્રમા પૃથિવી કે સમાન શર્કરાપ્રમા પૃથિવી ઓર વાલુકાપ્રમા પૃથિવી કે નારક મી ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈં, શીતવેદના નહીં વેદતે ઓર શીતોષ્ણવેદના મી નહીં વેદતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—પંરુપ્રમા પૃથિવી કે નારક કયા શીતવેદના વેદતે હૈં, કયા ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈં અથવા કયા શીતોષ્ણવેદના વેદતે હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! પંકપ્રમા પૃથિવી કે નારક શીતવેદના મી ઓર ઉષ્ણ-

કથન આ મુજબ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકે શુ શીત વેદના અનુભવે છે, ઉષ્ણવેદના વેદે છે અથવા તો શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકે શીત વેદના નથી અનુભવતા પરંતુ ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, તેમજ શીતોષ્ણ વેદના પણ નથી અનુભવતા.

રત્નપ્રમા પૃથ્વીની જેમ જ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી અને વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીના નારકે પણ ઉષ્ણ વેદના અનુભવે છે, શીત વેદના નથી અનુભવતા અને શીતોષ્ણ વેદના પણ નથી અનુભવતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવાન્ ! પંકપ્રમા પૃથ્વીના નારકે શુ શીત વેદના, ઉષ્ણ વેદના અથવા શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે ?

પદ્મપ્રભાપૃથિવીનૈરયિકાઃ શીતામપિ વેદનાં વેદ્યન્તે ઉષ્ણામપિ વેદના વેદ્યન્તે નો શીતોષ્ણાં વેદનાં વેદ્યન્તે કિન્તુ-‘તે વહુવતરાગા જે ઉસિણં વેયણં વેદંતિ, તે થોવતરાગા જે સીતં વેયણં વેદંતિ’ તે વહુતરકાઃ અતિપ્રમૂતા સ્ત્રવ નૈરયિકા ભવન્તિ ये उष्णा वेदना वेदयन्ते परन्तु तत्र ते स्तोत्रतरकाः-अतिस्नोका नैरयिका भवन्त ये शीतां वेदना वेदयन्ते, अर्थात्तत्र उष्णवेदना अन्ययिकाः सन्ति शीतवेदना अन्यल्पा इतिभावः, ‘धूमप्रभाप एवं चेव दुविश’ धूमप्रभा राં पृथिव्याय गाम्-उकगीर्त्येव द्विविधाः-शीतवेदनाका उष्णवेदनाकाश्च नैरयिकाः सन्ति किन्तु-‘नवरं ते वहुतरागा જે સીતં વેયણં વેદંતે, તે થોવતરાગા જે ઉસિણં વેયણં વેદંતિ, નવરય-પૂર્વપેક્ષયા વિશેષસ્તુ તત્ર તે વહુતરકાઃ-અન્યયિકા નૈરયિકાઃ સન્તિ ये शीतां वेदनां वेदयन्ते ते स्तोत्रतरकाः-अन्यल्पा नैरयिकाः सन्ति ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते, ‘एता एव तप्तमा एव सीर्यं वेषणं वेदंते नो उषिणं वेषणं वेदंति, नो शीतोसिणं वेषणं वेदंति’ तथायाश्च तप्तमायाश्च नैरयिकाः शीतवेदनां वेदयन्ते नो उष्णा वेदना वेदयन्ते नो वा शीतोष्णा वेदना वेदयन्ते,

અથાસુરકુમારાદીનાં વેદનાં પ્રરૂપયિદુમાદ-‘અસુરકુમાર.ણાં પુચ્છા’ અસુરકુમારાણા વેદના મી વેદતે હૈ, કિન્તુ શીતોષ્ણવેદના નહીં વેદતે । પરન્તુ ઉષ્ણવેદના વેદને વાલે નારક વહુત અધિક હૈં ઔર શીતવેદના વેદનેવાલે નારક અત્યલ્પ હૈં ।

ધૂમપ્રભા પૃથિવી મેં મી હસી પ્રકાર સમજના, અર્થાત્ શીતવેદના વેદનેવાલે ઔર ઉષ્ણવેદના વેદનેવાલે-દોનો પ્રકાર કે નારક હૈં । યગર શીતવેદનાવાલે નારક અત્યધિક હૈં ઔર ઉષ્ણવેદના વાલે નારક અત્યલ્પ હૈં ।

તમા ઔર તમસ્તમા નામક પૃથિવિયોં મેં નારક શીતવેદના વેદતે હૈં, ઉષ્ણવેદના નહીં વેદતે ઔર શીતોષ્ણવેદના મી નહીં વેદતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર કયા શીતવેદના વેદતે હૈં, ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈં અથવા કયા શીતોષ્ણવેદના વેદતે હૈં ?

શ્રી ભગવન્-હે ગૌતમ ! પદ્મપ્રભા પૃથ્વીના નારક શીતવેદના પશુ, ઉષ્ણવેદના પશુ અનુભવે છે, પરંતુ શીતોષ્ણ વેદના નથી અનુભવતા પરંતુ ઉષ્ણવેદના અનુભવવા વાળા નારક અહુ જ વધારે હોય છે અને શીત વેદના અનુભવતા નારક અહુ જ ઓછા છે. ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના પશુ આ જ પ્રમાણે સમજવું અર્થાત્ શીત વેદના અનુભવતા અને ઉષ્ણવેદના અનુભવતા અને પ્રકારના નારકો છે પરંતુ શીતવેદના વાળા નારક અત્યધિક છે અને ઉષ્ણવેદનાવાળા નારક અત્યલ્પ છે.

તમા અને તમસ્તમા નામની પૃથ્વીઓના નારક શીત વેદના વેદે છે, ઉષ્ણ વેદના વેદતા નથી, શીતોષ્ણ વેદના પશુ વેદતા નથી

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારો શુ શીતવેદના અનુભવે છે ઉષ્ણવેદના અનુભવે છે શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે ?

પૃષ્ઠા, તથાચાસુરકુમારાઃ કિં શીતાં વેદનાં વેદયન્તે ? કિં વા ઉષ્ણાં વેદના વેદયન્તે ? કિં વા શીતોષ્ણાં વેદના વેદયન્તે ? ભગવાનાઃ—‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘સીય વેયણં વેદેતિ ઉસિણં પિ વેયણં વેદેતિ યંતોગિણં પિ વેયણં વેદેતિ’ અસુરકુમારાઃ શીતામપિ વેદનાં વેદયન્તે ઉષ્ણામપિ વેદના વેદયન્તે શીતોષ્ણામપિ વેદનાં વેદયન્તે તથા યા શીતલજલનપૂર્ણ-મહાહૃદાદિષુ નિમજ્જનાદિક કુર્વન્તિ તદા શીતાં વેદનાં વેદયન્તે, યદાતુ મહર્દિકઃ ક્રોધવશાદ્ અત્યન્તવિકરાલશૂકુટીષ્ટાક્ષેણ દિશ્વશ્નિનિ વદ્વા શરીરે મન્તાં જનયન્તિ યથા પ્રથમોત્પન્ન ઈશાનેન્દ્રો બલિચંચારાજધાનીવાસિનામસુરકુમારાણામજાજન્તુ તથા પ્રકારાન્તરેણ વા તથાત્રિધોષ્ણપુદ્ગલસમ્પર્કવશાદ્ ઉષ્ણવેદનાં વેદયન્તે તદા પુનઃપ્રયવચ્ચેદેન શીત-પુદ્ગલસમ્પર્કઃ, ઉષ્ણપુદ્ગલસમ્પર્કશ્ચ જાયન્તે તદા શીતોષ્ણાં વેદના વેદયન્તે, ‘એવ જાવ વેમાણિયા’ એવમ્—અસુરકુમારોક્તરીત્યા યાવત્—નાગકુમાદિ મહનપતિ પૃથિવીકાયિકાધેકે-

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર શીતવેદના બી વેદતે હૈં, ઉષ્ણવેદના બી વેદતે હૈં ઓર શીતોષ્ણ વેદના બી વેદતે હૈં. તાત્પર્ય યહ હૈ કિ અસુરકુમાર જબ શીતલ જલ સે પરિપૂર્ણ મહાહૃદ આદિ મેં સ્નાન-જલક્રીડા આદિ કરતે હૈં. તબ શીતવેદના વેદતે હૈં ઓર જબ કોઈ મહર્દિક દેવ ક્રોધ કે વશીભૂત હોકર અત્યન્ત વિકરાલ શૂકુટિ ચઢાકર, માનો પ્રજ્વલિત કરતા હુઆ દેવકર સન્તાપ ઉત્પન્ન કરતા હૈ, તબ ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈં, જૈસે ઈશાનેન્દ્ર ને બલિચંચારાજધાની કે નિવાસી અસુરકુમારોં કો સન્તાપ ઉત્પન્ન કિયા થા. અથવા પ્રકારાન્તર સે બી ઉષ્ણપુદ્ગલો કે સમ્પર્ક સે વે ઉષ્ણવેદના વેદતે હૈં. જબ શરીર કે વિભિન્ન અઘયવો મેં એક સાથ શીત ઓર ઉષ્ણ પુદ્ગલો કા સમ્પર્ક હોતા હૈ તબ વે શીતોષ્ણવેદના વેદતે હૈં. હસો પ્રકાર વૈમાનિકો તક કહના

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર શીતવેદના પણ વેદે છે, ઉષ્ણ વેદના પણ વેદે છે અને શીતોષ્ણ વેદના પણ વેદે છે

તાત્પર્ય આ છે કે અસુરકુમાર જ્યારે શીતળ જળથી પરિપૂર્ણ મહાહૃદ વગેરેમાં સ્નાન, જલક્રીડા વગેરે કરે છે ત્યારે શીતવેદના વેદે છે અને જ્યારે કોઈ મહર્દિક દેવ-ક્રોધથી વશીભૂત થઈને અત્યંત વિકરાલ શૂકુટી ચઢાવીને, માનો પ્રજ્વલિત કરતાં બોલતાં સન્તાપ ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારે ઉષ્ણ વેદના વેદે છે જેમ-ઈશાનેન્દ્રે બલિચંચારાજધાનીના નિવાસી અસુરકુમારોને સન્તાપ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

અથવા પ્રકારાન્તરથી પણ ઉષ્ણ પુદ્ગલોના સંપર્કથી તેઓ ઉષ્ણ વેદના વેદે છે જ્યારે શરીરના વિભિન્ન અઘયવોમાં એકી સાથે શીત અને ઉષ્ણ પુદ્ગલોના સંપર્ક થાય, ત્યારે તેઓ શીતોષ્ણ વેદનાનું વેદન છે

આ જ રીતે વૈમાનિકો સુધી કહેવું બોધવું, અર્થાત્ અસુરકુમારોની જેમ નાગકુમાર

ન્દ્રિયવિક્લેન્દ્રિયોઽન્દ્રિગતિર્યથોનિમ્નુપ્પવાન્વ્યન્તરજ્યોતિર્અમાનિતા આંપ શીતામપિ
વેદનાં વેદ્યન્ને ઉષ્ણામપિ વેદનાં વેદ્યન્ને શીતોષ્ણામપિ વેદ્યન્ને તત્ર પૃથિવીકાથિકાદિ
મનુષ્ય પર્યન્તા સ્તુ હનાદિ પદ્યતે શીતવેદના, વહન્યાદિ સરસ્કે ઉષ્ણવેદના, વ્યવમેદેન
શીતોષ્ણપુદ્ગલસંગર્કે શીતોષ્ણવેદનાં વેદ્યમાના ગમેયાઃ, નાગકુમારાદિ ભવનપતિત્રાનવ્ય-
ન્તરજ્યોતિષ્કૃત્તૈમાનિકાઃ પુનરસુરકુમારવદ્ મિથેયાઃ, અથ પ્રકારાન્તરેણ તામેવ વેદના પ્રકાર
યિતુમાહ-‘કઙ્કિદિદા ણં મંને ! વેયણા પળગત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધા મનુ વેદના પ્રજ્ઞતા ?
મગવાનાહ-‘ગોયસા !’ હે ગૌતમ ! ‘ચતુવિદ્ધા વેયણા પળગત્તા’ ચતુર્વિધા વેદના પ્રજ્ઞતા, ‘તં
જહા-દવ્વથો સેત્તથો કાલથો માવથો’ તથથા-દ્રવ્યતઃ સ્ત્રેતઃવાસ્તો માવતઃશ્ચ તથા ચ દ્રવ્ય
ક્ષેત્રકાલમાત્રમામગ્રીવશાદ્વેદના જાયતે સર્વસ્યાપિ વસ્તુનો દ્રવ્યાદિનામગ્રીવશાદુપજાયમાનત્વાત્

ચાહિય, અર્થાત્ અસુરકુમારો કી માંતિ નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથિ-
વીકાથિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો નિર્યચ પંચેન્દ્રિયો મનુષ્યો, વાન
વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો મેં બી શીત, ઉષ્ણ ઓર શીતોષ્ણવેદના
કા વેદન વહના ચાહિય. ફનમેં સે પૃથિવીકાથિકો સે લેકર મનુષ્ય પર્યન્ત
વર્ક આદિ ગિરને પર શીતવેદના વેદતે હેં અગ્નિ આદિ કા સમ્પર્ક હોને પર
ઉષ્ણવેદના વેદતે હેં ઓર વિભિન્ન અવયવો મેં દોનો પ્રકાર કે પુદ્ગલો કા
સંયોગ હોને પર શીતોષ્ણવેદના વેદતે હેં. નાગકુમાર આદિ ભવનપતિયો,
વ્યન્તરો જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકો કા કથન અસુરકુમારો કે સમાન
સમજના ચાહિય.

અવ દુસરે પ્રકાર સે વેદના કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદના જિતને પ્રકાર કી કહી હે ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ચાર પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ ફસ પ્રકાર હૈ-દ્રવ્ય

આદિ ભવનપતિયા, પૃથ્વીકાથિક આદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, નિર્યચો પંચેન્દ્રિયો,
મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમા પણ શીત, ઉષ્ણ વેદનાનો અનુભવ
કરુવો જોઇએ

આમનામા પૃથ્વીકાથિકોથી લઇને મનુષ્યો સુધી ધરક વગેરે પદવાની શીત વેદના
આવે છે, અગ્નિ વગેરેના સ પર્ક થવાથી ઉષ્ણ વેદના વેદે છે અને વિભિન્ન અવયવોમા
અને પ્રકરના પુદ્ગલોના સંયોગ થવાથી શીતોષ્ણ વેદના અનુભવે છે નાગકુમારો વગેરે
ભવનપતિઓ, વ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના કથન અસુરકુમારોનાં જેવા જ
સમજ લેના જોઇએ

હવે બીજી રીતે વેદનાનુ નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારની વેદના કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે છે-

‘જોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સારીરં પિ વેયણં વેદેતિ માણસં પિ વેયણં વેદેતિ, સારીરમાણસં પિ વેયણં વેદેતિ’ નૈરયિકાઃ શારીરિકમપિ વેદનાં વેદયન્તે માનસીમપિ વેદનાં વેદયન્તે શારીરમાણસીમપિ વેદનાં વેદયન્તે, ‘एवं जाव वेमाणिवा’ एवम्-નૈરયિકોક્તરીત્યા યાવદ્-અસુરકુમારાદિભવનપતિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિક મનુષ્યવાનગ્ચન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચાપિ શારીરોમપિ માનસીમપિ શારીરમાણસીમપિ ચ વેદનાં વેદયમાના અવસેયાઃ કિન્તુ-‘नवरं एगि-दियविगलिंथा सारीरं वेयणं वेदेति नो माणसं वेयणं वेदेति नो सारीरमाणस वेयणं वेदेति’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયાઃ કેવલં શારીરીં વેદનાં વેદયન્તે નો માનસીં વેદનાં વેદયન્તે નો વા શારીરમાણસીં વેદનાં વેદયન્તે અત્ર સર્વત્રેવ પરસ્પરભાષણતઃ પરમાધાર્મિકભાષણતો વા ક્ષેત્રપ્રભાવતો વા શરીરે પીઢાડનુભવકાળે શારીરીં વેદનાં વેદયમાના અગમન્તવ્યાઃ, મનસિ દુઃખાનુભવકાળે દુષ્કર્મકારિપ્રાક્તન સમગ્રાનુચિન્તનેન પશ્ચાત્તાપકરણ-

મગવાન-હે ગૌતમ ! નારક શરીર વેદના કા વેદન કરતે હૈં, માનસ વેદના કા વેદન કરતે હૈં ઓર શરીર માનસ વેદના કા ઓ વેદન કરતે હૈં ।

હસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યર્ચા, મનુષ્યો, વાનગ્ચન્તરો, જ્યોતિષ્કો ઓર વૈમાનિકોં કે સંબંધ મેં ઓ કહના ચાહિય, યે સબ ઓ તીનોં પ્રકાર કી વેદના કા વેદન કરતે હૈં । વિશેષતા યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય ઓર વિકલેન્દ્રિય જીવ કેવલ શારીરિક વેદના હી વેદતે હૈં, માનસિક વેદના નહીં વેદતે ઓર ન શારીર-માનસિક વેદના હી વેદતે હૈં । યહાં સર્વત્ર પરસ્પર ભાષણ સે યા પરમાધાર્મિકોં કે ભાષણ સે અથવા ક્ષેત્ર કે પ્રભાવ સે જબ શરીર મેં પીઢા કા અનુભવ હોતા હૈ, તબ શારીરિક વેદના કા વેદન સમજના ચાહિય । જબ મન મેં દુઃખ કા અનુભવ હોતા હૈ અથવા દુષ્કૃત્ય કરને વાલે અપને પૂર્વભવ કા ચિન્તન કરને પર પશ્ચાત્તાપ હોતા હૈ, તબ માનસિક વેદના કા

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! નારક શારીરિક વેદના અનુભવે છે, માનસિક વેદનાને અનુભવે છે અને શારીરિક-માનસિક વેદના પણ અનુભવે છે

આ જ રીતે અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યર્ચા, મનુષ્યો, વાનગ્ચન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના સ બધા પણ કહેવું જોઈએ, આ બધા પણ ત્રણે પ્રકારની વેદનાને અનુભવ કરે છે.

વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવ કેવળ શારીરિક વેદના જ અનુભવે છે, માનસિક અને શારીરિક માનસિક વેદના નથી અનુભવતા. અહીં બધે પરસ્પર ભાષણથી અથવા પરમાધાર્મિકોનાં ભાષણથી અથવા ક્ષેત્રનાં પ્રભાવથી જ્યારે શરીરમા પીડાનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે શારીરિક વેદનાને અનુભવ સમજવો જોઈએ.

જ્યારે મનમા દુઃખનો અનુભવ થાય છે અથવા જોડું કરવાવાળાને પોતાના પૂર્વ-ભવનું ચિંતન કરતાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે, ત્યારે માનસિક વેદનાને અનુભવ સમજવો

કાલે વા માનસીં વેદનાં વેદ્યમાના અવસેવાઃ, તદુભયત્રૈવ યુગપત્ પીડાનુમવકાલે શારીર-
માનસીં વેદનાં વેદ્યમાના અવગન્તવ્યાઃ,

પુનઃ પ્રકારાન્તરેણ વેદનામેવ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કદ્વિદા ણં મંતે ! વેયણા પળ્લન્તા ?’ હે
મદન્ત ! કતિવિદા સ્વલ્લ વેદના પ્રજ્ઞસા ? મગગાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદા વેયણા
પળ્લન્તા’ ત્રિવિદા વેદના પ્રજ્ઞસા, ‘તં જઠા-સાતા અસાતા સાતાસાતા’ તથથા-સાતા અસાતા
સાતા સાતા ચ, તત્ર સુખરૂપા વેદના સાતા, દુઃખરૂપા અપાતા મુગ્ધદુઃખરૂપા સાતાસાતા
ચ વેદના વ્યપદિશ્યતે, તામેવ નૈરયિકાદિક્રમેણ પ્રરૂપયિતુમાહ—નૈરય્યા ણં મંતે ! કિં સાયં
વેયણં વેદેતિ અસાયં વેયણં વેદેતિ સાયાસાયં વેયણં વેદેતિ’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ કિં
સાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે ? કિં વા અસાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે ? કિં વા સાતાસાતાં વેદના વેદ-
યન્તે ? મગવાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદં પિ વેયણં વેદેતિ’ ત્રિવિધામપિ—સાતામ્
વેદન સમજ્ઞના ચાહિયે ઓર જવ શરીર તથા મન-દોનોં મેં હો એક માથ પીડા
હોતી હે, તવ શારીરિક-માનસિક વેદના કા વેદન સમજ્ઞના ચાહિયે ।

પુનઃ પ્રકારાન્તર સે વેદનો કી હી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વેદના કિતને પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! વેદના ત્રીન પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ્ન હસ પ્રકાર હૈ—
સાતા, અસાતા તથા સાતા-અસાતા । સુખરૂપ વેદના સાતા, દુઃખરૂપ વેદના
અસાતા ઓર સુખ-દુઃખ ઉભય રૂપ વેદના સાતા-અસાતા વેદના કહલાતી હૈ ।

નૈરયિકોં આદિ કે ક્રમ સે હસ વેદના કા નિરૂપણ કાને કે લિયે કહતે હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક કયા સાતાવેદના વેદતે હૈ, અસાતા વેદના
વેદતે હૈ અથવા સાતા-અસાતા ઉભયરૂપ વેદના વેદતે હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક ત્રીનોં પ્રકાર કી વેદના વેદતે હૈ સાતા, અસાતા

બોધ્યે. અને જ્યારે શરીર તથા મન બનેમા એકી સાથે પીડા થાય છે, ત્યારે શારીરિક-
માનસિક વેદનાને અનુભવ સમજવો બોધ્યે.

ફરીથી બીજા પ્રકારથી વેદનાની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે—સાતા,
અસાતા તથા સાતા-અસાતા સુખ રૂપ વેદના સાતા, દુઃખરૂપ વેદના અસાતા અને સુખ-
દુઃખ બને રૂપે વેદના તે સાતાઅસાતા વેદના કહેવાય છે.

નૈરયિકો વગેરેના ક્રમથી આ વેદનાનું નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક શું સાતા વેદના અનુભવે છે, અસાતા વેદના
અનુભવે છે, સાતાઅસાતા વેદના અનુભવે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક છત્રો ત્રણે પ્રકારની વેદના અનુભવે છે, સાતા,

‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સારીરં પિ વેયણં વેદેતિ માણસં પિ વેયણં વેદેતિ, સારીરમાણસં પિ વેયણં વેદેતિ’ નૈરયિકાઃ શારીરિકમપિ વેદનાં વેદયન્તે માનસીમપિ વેદનાં વેદયન્તે શારીરમાનસીમપિ વેદનાં વેદયન્તે, ‘एवं जाव वेमाणिवा’ एवम्-નૈરયિકોક્તીત્યા યાવદ્-અસુરકુમારાદિભવનપતિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મનુષ્યવાનગ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાશ્ચાપિ શારીરોમપિ માનસીમપિ શારીરમાનસીમપિ ચ વેદનાં વેદયમાના અવસેયાઃ કિન્તુ-‘नवरं एगि-दियविगलिया सारीरं वेयणं वेदेति नो माणसं वेयणं वेदेति नो सारीरमाणस वेयणं वेदेति’ નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाः केवलं शारीरं वेदनां वेदयन्ते नो मानसीं वेदनां वेदयन्ते नो वा शारीरमानसीं वेदनां वेदयन्ते अत्र सर्वत्रैव परस्परभाषणतः परमा-धार्मिकभाषणतो वा क्षेत्रप्रभावतो वा शरीरे पीडाऽनुभवकाले शारीरं वेदनां वेदयमाना अवगन्तव्याः, मनसि दुःखानुभवकाले दुष्कर्मकारिप्राक्तन स्वभगानुचिन्तनेन पश्चात्तापकरण-

મગવાન-હે ગૌતમ ! નારક શરીર વેદના કા વેદન કરતે હૈં, માનસ વેદના કા વેદન કરતે હૈં ઔર શરીર માનસ વેદના કા ઔર વેદન કરતે હૈં ।

હસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં, પંચેન્દ્રિય તિર્યર્ચા, મનુષ્યોં, વાનગ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઔર વૈમાનિકોં કે સંબંધ મેં ઔર કહના યાહિય, યે સબ ઔર તીનોં પ્રકાર કી વેદના કા વેદન કરતે હૈં । વિશેષતા યહ હૈ કિ એકેન્દ્રિય ઔર વિકલેન્દ્રિય જીવ કેવલ શારીરિક વેદના હી વેદતે હૈં, માનસિક વેદના નહીં વેદતે ઔર ન શારીર-માનસિક વેદના હી વેદતે હૈં । યદાં સર્વત્ર પરસ્પર ભાષણ સે યા પરમાધાર્મિકોં કે ભાષણ સે અથવા ક્ષેત્ર કે પ્રભાવ સે જવ શરીર મેં પીડા કા અનુભવ હોતા હૈ, તથ શારીરિક વેદના કા વેદન સમજના યાહિય । જવ મન મેં દુઃખ કા અનુભવ હોતા હૈ અથવા દુષ્કૃત્ય કરને વાલે અપને પૂર્વભવ કા ચિન્તન કરને પર પશ્ચાત્તાપ હોતા હૈ, તથ માનસિક વેદના કા

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! નારક શારીરિક વેદના અનુભવે છે, માનસિક વેદનાને અનુભવે છે અને શારીરિક-માનસિક વેદના પણ અનુભવે છે

આ જ રીતે અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યર્ચા, મનુષ્યો, વાન-ગ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના સ બધાં પણ કહેવું બોધ્યું, આ બધાં પણ ત્રણે પ્રકારની વેદનાને અનુભવ કરે છે.

વિશેષતા એ છે કે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય છતાં કેવળ શારીરિક વેદના જ અનુભવે છે, માનસિક અને શારીરિક માનસિક વેદના નથી અનુભવતા. અહીં બધે પરસ્પર ભાષણથી અથવા પરમાધાર્મિકોનાં ભાષણથી અથવા ક્ષેત્રનાં પ્રભાવથી જ્યારે શરીરમા પીડાનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે શારીરિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો બોધ્યો.

જ્યારે મનમા દુઃખનો અનુભવ થાય છે અથવા ખોટું કરવાવાળાને પોતાનાં પૂર્વ-ભવનું ચિંતન કરતાં પશ્ચાત્તાપ થાય છે, ત્યારે માનસિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો

કાળે ધા માનસીં વેદનાં વેદ્યમાના અપમેયાઃ, તદુભયત્ર યુગપત્ પીડાનુમારાન્તે ગારીર માનસીં વેદનાં વેદ્યમાના અવગન્નચ્યાઃ,

પુનઃ પ્રકારાન્તરેણ વેદનામેવ પ્રરૂપયિતુમાદ-‘કડવિદા જાં મને ! વેયળા પન્નગા ?’ દે મદન્ત ! કતિવિધા સુન્દ્ર વેદના પ્રત્તમા ? મગરાનાદ-‘ગોયમા !’ દે ગૌતમ ! ‘ત્રિવિદાવેયળા પળ્ણત્તા’ ત્રિવિદા વેદના પ્રત્તમા, ‘તં જડા-ચાતા અમાતા ચાતામાતા’ તથયા-ચાતા અમાતા સાતા સાતા ચ, તત્ર સુખરૂપા વેદના માતા, દુઃખરૂપા અમાતા સુખદુઃખરૂપા માદામાતા ચ વેદના વ્યપદિશ્યતે, તામેય નૈરયિકાદિકમેણ પ્રરૂપયિતુમાદ નેરયા જાં મને ! કિં માયં વેયળં વેદંતિ અસાયં વેયળં વેદે તિ સાયામાયં વેયળં વેદંતિ’ દે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વઃ કિં સાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે ? કિં યા અમાતાં વેદના વેદ્યન્તે ? કિં યા ચાતામાતા વેદનાં વેદ્યન્તે ? મગરાનાદ-‘ગોયમા !’ દે ગૌતમ ! ‘ત્રિવિદં પિ વેયળં વેદંતિ’ ત્રિવિધાવપિ-માતામ્ વેદન સમદ્ધના ચાહિં ઔર જય ગારીર તથા મન-દોનોં મેં જી ઁક માથ પીડા હોતી હે, તથ ગારીરિક-માનસિક વેદના કા વેદન સમદ્ધના ચાહિં.

પુનઃ પ્રકારાન્તર સે વેદનાં કી હી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કિનને પ્રકાર કી હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રીન પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ દ્વમ પ્રકાર હૈ-સાતા, અસાતા તથા સાતા-અસાતા । સુખરૂપ વેદના સાતા, દુઃખરૂપ વેદના અસાતા ઔર સુખ-દુઃખ ઉભય રૂપ વેદના સાતા-અસાતા વેદના ફરલાની હૈ ।

નૈરયિકોં આદિ કે ક્રમ સે હસ વેદના કા નિરૂપણ કાને કે લિં કહતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક કયા સાતાવેદના વેદતે હૈં, અસાતા વેદના વેદતે હૈં અથવા સાતા-અસાતા ઉભયરૂપ વેદના વેદતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક ત્રીનોં પ્રકાર કી વેદના વેદતે હૈં સાતા, અસાતા

બાઈએ. અને જ્યારે શરીર તથા મન બનેમા એકી સાથે પીડા થાય છે, ત્યારે શારીરિક-માનસિક વેદનાનો અનુભવ સમજવો બાઈએ.

ફરીથી બીજાં પ્રકારથી વેદનાની અર્થબુદ્ધિ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઈ છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે છે-સાતા, અસાતા તથા સાતા-અસાતા. સુખ રૂપ વેદના સાતા, દુઃખરૂપ વેદના અસાતા અને સુખ-દુઃખ બને રૂપે વેદના તે સાતાસાતા વેદના કહેવાય છે.

નૈરયિકો વગેરેના ક્રમથી આ વેદનાનું નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક શું સાતા વેદના અનુભવે છે, અસાતા વેદના અનુભવે છે, સાતાસાતા વેદના અનુભવે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક ત્રણ પ્રકારની વેદના અનુભવે છે, સાતા,

તાં સાતાસાતાશ્ચ વેદનાં નૈરયિકા વેદ્યન્તે તત્ર તીર્થકૃત્ત્વજન્માદિકાલે સાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે તદન્યકાલે અસાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે, પૂર્વસદ્ગતિરુદેવદાનગાનાં મધુરાલાપપીયુષર્વણ-સેવનકાલે મનસિ સાતાં શરીરે પુનઃ ક્ષેત્રપ્રભાવતોઽસાતાં ભવતીતિ તદ્ભયાપેક્ષયા સાતાસાતાં વેદનાં વેદ્યન્તે इति भावः, 'एवं सव्वजीया जाव वैमाणिया' एवम्-नैरयिकोक्तरीत्या सर्वे जीवा यावद् वैमानिकपर्यन्ताः सातामपि असातामपि सातासातामपि वेदनां वेदयमाना द्रष्टव्याः, तत्र पृथिवीकायिकादीनामुपद्रवसम्पाताभावकाले साता वेदना, उपद्रवसम्पातकाले असातावेदना, एकदेशभेदेनोपद्रवसम्पातसद्भावे सातासातवेदनाविज्ञेया, भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकानां देवानां मृत्तानुगमकाले सातभेदना, ज्योतिष्कादि काले असात-वेदना, परवैभवावलोकनजन्यमत्सरताद्यनुभवे स्वप्रेयसीदेव्यालिङ्गनाद्यनुभवे च समानकालिके और साता-असाता उभयरूप । तीर्थंकर के जन्म आदि के धादमर पर वे साता वेदना वेदते हैं, अन्य समयों में असाता वेदना वेदते हैं तथा पूर्वमंगलित देवो एवं असुरो के मधुर आलाप रूपी अमृत की वर्षा होने पर मन में साता वेदना और क्षेत्र के प्रभाव से असाता वेदना होती है । इन दोनों की अपेक्षा से उभयरूप वेदना वेदते हैं ।

નારકો કે સમાન સમી જીવ, વૈમાનિકો પર્યન્ત સાતા અસાતા એવં સાતા અસાતા, ત્રીનો પ્રકાર કી વેદના વેદતે હૈં, એસા સમગ્ર લેના ચાહિયુ । इनमें से पृथ्वीकाधिक आदिको को जब कोई उपद्रव नहीं होता तब वे साता वेदना का अनुभव करते हैं । उपद्रव होने पर असाता का अनुभव करते हैं और जब एक देश से उपद्रव होता है, तब साता-असाता उभयरूप वेदना का अनुभव करते हैं । भवनपतियो वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को और वैमानिको को सुखानुभव के समय साता वेदना, ज्यवन आदि के समय असाता वेदना तथा दूसरे

અશાતા અને શાતા-અશાતા બને રૂપે તીર્થંચના જન્મ વગેરેના અવસર પર તેઓ શાતા વેદના અનુભવે છે, અન્ય સમયોમા અશાતા વેદના અનુભવે છે, તથા પૂર્વસગતિક દેવો તેમજ અસુરોના મધુર આલાપ રૂપી અમૃતની વર્ષા થવાથી મનમા શાતા વેદના અને ક્ષેત્રના પ્રભાવથી અશાતા વેદના થાય છે. એ બન્નેની અપેક્ષાથી ઉભયરૂપ-શાતા-અશાતા વેદના અનુભવે છે

નારકોની જેમ બધા જ જીવો વૈમાનિક પર્યંત સાતા, અશાતા તેમ જ શાતા-અશાતા ત્રણે પ્રકારની વેદના અનુભવે છે એવુ સમજી લેવુ જોઈએ. આમાંથી પૃથ્વી-કાયિક વગેરેને જ્યારે કોઈ ઉપદ્રવ નથી થતો ત્યારે તેઓને શાતા વિષયક વેદનાનો અનુભવ સમજી લેવો જોઈએ. ઉપદ્રવ થવાથી અશાતા વેદનાનો અનુભવ કરે છે અને જ્યારે એક તરફથી ઉપદ્રવ થાય છે, ત્યારે શાતાશાતા-બને રૂપ વેદનાનો અનુભવ કરે છે. ભવનપતિઓ, વાનવ્યતરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકોના સુખાનુભવ સમયે સાતા-

સતિ સાતાસાતાવેદના બોધ્યા, પુનઃ પ્રકારાન્તરેણ વેદનામેવ પ્રરૂપયાતે—‘કઠિનિહા ણં મંતે ! વેયણા પ્પણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધા સ્થલ વેદના પ્રજ્ઞપ્તા ? મયનાનાદ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિવિદ્ધા પ્પણત્તા’ ત્રિવિધા વેદના પ્રજ્ઞપ્તા, ‘તં જહા-દુક્ખા સુદ્ધા અતુક્ખસુદ્ધા’ તથા—દુઃખા સુખા અદુઃખસુખા ચ, તત્ર ચા વેદના નૈકાન્તેન દુઃખ રૂપતયા વત્તું શક્યા મવેત્ સુખસ્યાપિ તત્ર સદ્ભાવાન્ નાપિ સુખરૂપતયૈન વા વત્તું શક્યા મવેત્ દુઃખસ્યા પિ તત્ર ભાનાત્ સા અદુઃખસુદ્ધા-સુખદુઃખમિશ્રેત્સુચ્યતે તત્ર સાતાસાતયોઃ સુખદુઃખયોશ્ચાન્યોન્યં પાર્યવ્યન્તુ-ક્રમશઃ ઉદિત વેદનીયકર્મપુદ્ગલાનુમાવેન જામમાને સાનાસાતં સાતપદેન વ્યપદિશ્યેતે, પરોદીર્યમાણવેદનાત્મકે સાતાસાતે પુનઃ સુદ્ધ-દુઃખપદેન વ્યપદિશ્યેતે કે વૈમવ કો વેચતર હોને વાલે માત્સર્ય કા અનુમવ કરતે સમય ઝૌર સાથ હી અપની પ્રિયા દેવી કે આલિંગન આદિ કે સમય સાતા-અસાતા વેદના કા અનુમવ હોતા હૈં ।

પુનઃ પ્રકારાન્તર સે વેદના કા નિરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! વેદના કિત્તે પ્રકાર કો કરી હૈં ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! વેદના ત્રીન પ્રકાર કી કરી હૈં, વહ્ હસ પ્રકાર હૈં—દુઃખા, સુખા ઝૌર અદુઃખસુખા જિસ વેદના કો દુઃખરૂપ નહીં કહા જા સકતા, કયોંકિ હસમેં સુખ મી વિદ્યમાન રહતા હૈં ઝૌર જિસે સુખરૂપ મી નહીં કહા જા સકતા, કયોંકિ હસમેં દુઃખ કા મી સદ્ભાવ રહતા હૈં, યેસી વેદના અદુઃખ-સુખા વેદના કહલાતી હૈં ।

ઘર્હા સાતા-અસાતા તથા સુખ-દુઃખ મેં કિંચિત્ અન્તર હૈં । વહ્ હસ પ્રકાર હૈં—સ્વયં ઉદય મેં આપ હુપ વેદનીય કર્મ કે કારણ જો અનુકૂલ ઝૌર પ્રતિકૂલ વેદન હોતા હૈં, હસે સાતા ઝૌર અસાતા કહેતે હૈં । પર કે દ્વારા વેદી-

વેદના, અયવન વગેરેનાં સમયે અશાતા વેદના તથા બીજાનાં વૈમવને બોલને થનારા માત્સર્ય (ઇર્ષ્યા)ને અનુભવ કરતી વખતે સાતા-અશાતા વેદનાને અનુભવ થાય છે.

દરીથી બીજા પ્રકારે વેદનાનુ નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે.

શ્રી મગવન્—હે ગૌતમ ! વેદના ત્રણ પ્રકારની કહેવાય છે—તે આ પ્રમાણે—દુઃખા, સુખા અને અદુઃખ સુખા. જે સમયે વેદનાને કંઈપણ નથી કહેવાતી, કેમ કે તેમાં સુખ પણ વિદ્યમાન હોય છે અને જેને સુખરૂપ પણ ન કહી શકાય, કેમ કે તેમાં દુઃખનો પણ સદ્ભાવ હોય છે એવી વેદના તે અદુઃખસુખા વેદના કહેવાય છે.

અહીં સાતા-અશાતા અને સુખ-દુઃખમાં થોડુંક તર છે. તે આ પ્રમાણે છે—સ્વયં ઉદયમા આવેલા વેદનીય કર્મના કારણે જે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ વેદન થાય છે, તેને સાતા-અશાતા કહેવાય છે. બીજાના દ્વારા ઉત્પાદિત સાતા અને અશાતાને સુખ

इति भावः तामेव त्रिविधां वेदनां नैरयिकादिचतुर्विंशति दण्डकक्रमेण प्ररूपयति—‘नैरडया णं मंते ! किं दुक्खं वेयणंवेदंति पुच्छा’ हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं दुःखा—दुःखात्मिकां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा सुखात्मिकां वेदनां वेदयन्ते ? किं वा मृगदुःखमिश्रात्मिकां वेदनां वेदयन्ते ? इति पृच्छा, भगवान्नाह—‘गौतम !’ हे गौतम ! ‘दुक्खं वि वेयणं वेदंति, सुहं पि वेयणं वेदंति, अदुक्खमसुहं पि वेयणं वेदंति’ नैरयिकाः दुःखामपि वेदनां वेदयन्ते, मृगामपि वेदनां वेदयन्ते अदुःखसुखापि वेदनां वेदयन्ते, प्रागुक्तयुक्ते नैरयिकाणां त्रिविधापि वेदना संभवति ‘एवं ज्ञाव वेमाणिया’ एवम्—नैरयिकोक्तरीत्या यावद्—असुरकुमादि भवनपति पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियविकलेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यानन्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाश्चापि दुःखरूपामपि सुखरूपामपि दुःखसुखरूपमिश्रामपि वेदनां वेदयन्ते तेषामपि प्रागुक्तयुक्तं त्रिविधापि वेदना भवत्येवेति भावः ॥ सू० १ ॥

रित (उत्पादित) साता और असाता को सुख तथा दुःख कहते हैं । इस वेदना का नारक आदि चौबीस दण्ड कों के क्रम से निरूपण किया जाता है—

गौतमस्वामी—हे भगवान् ! नारक क्या दुःख वेदना वेदते हैं, सुख वेदना वेदते हैं अथवा अदुःखसुख रूप वेदना वेदते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! नारक सुखरूप वेदना भी वेदते हैं, दुःखरूप वेदना भी वेदते हैं और अदुःख सुखरूप वेदना भी वेदते हैं । पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार इनको तीनों प्रकार की वेदना हो सकती है ।

नारकों के समान असुरकुमार आदि भवनपतियों, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्यच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरी, ज्योतिष्कों और वैमानिकों को भी तीनों प्रकार की वेदना होती है । इनमें भी पूर्वोक्त युक्ति के अनुसार तीनों प्रकार की वेदना हो सकती है । ॥सू० १॥

તથા હુખ કહે છે. આ વેદનાનુ નારક વગેરે ચોવીસ દડકેઆ ક્રમથી નિરૂપણ કરવામાં આવે છે —

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારકો શું હુખવેદના અનુભવે છે સુખ વેદના અનુભવે છે કે, અદુઃખસુખરૂપ વેદના અનુભવે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! નારક સુખરૂપ વેદના પણ અનુભવે છે, દુઃખરૂપ વેદના પણ અનુભવે છે. અને અદુઃખ સુખ રૂપ વેદના પણ અનુભવે છે. પહેલા કહેલ યુક્તિ મુજબ તેમને ત્રણેય પ્રકારની વેદના થઈ શકે છે.

નારકોની જેમ અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિકો વગેરે એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યચ પંચેન્દ્રિયો, મનુષ્યો, વાનવ્યતરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકોને પણ ત્રણે પ્રકારની વેદના થાય છે આમનામાં પહેલાં કહેલ ‘યુક્તિ’ મુજબ ત્રણે પ્રકારની વેદના થઈ શકે છે. ॥ સૂ० ૧॥

॥ वेदनाविशेष वक्तव्यता ॥

मूलम्—कइविहा णं भंते ! वेयणा पणत्ता ? गोयमा ! दुविहा वेयणा पणत्ता, तं जहा—अब्भोगमिया य उवक्कमिया य, नेइयाणं भंते ! अब्भोगमियं वेयणं वेदेंति, उवक्कमियं वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! नो अब्भोगमियं वेयणं वेदेंति, उवक्कमियं वेयणं वेदेंति, एवं जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा य दुइहं पि वेयः वेदेंति, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया जहा नेरइया, कइविहा णं भंते ! वेयणा पणत्ता, ? गोयमा ! दुविहा वेयणा पणत्ता, तं जहा—णिदा य, अणिदा य, नेरइया णं भंते ! किं निदायं वेयः वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! निदायं पि वेयणं वेदेंति, अणिदायं पि वेयणं वेदेंति, से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ—नेरइया निदायं पि अणिदायं पि वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! नेरइया दुविहा पणत्ता, तं जहा—सण्णिभूया य असण्णिभूया य, तत्थ णं जे ते सण्णिभूया ते णं निदायं वेयणं वेदेंति, तत्थ णं जे ते असण्णीभूया ते णं अणिदायं वेयणं वेदेंति, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—नेरइया निदायं पि वेयणं वेदेंति अणिदायं पि वेयणं वेदेंति, एवं जाव थणियकुमारा, पुढविकाइया णं पुच्छा, गोयमा ! नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति, से केणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति, अणिदायं वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे असण्णी असण्णिभूयं अणिदायं वेयणं वेदेंति, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेंति अणिदायं वेयणं वेदेंति, एवं जाव चउरिंदिया, पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जहा नेरइया, जोइसिया णं पुच्छा, गोयमा ! निदायं पि वेयणं वेदेंति, अणिदायं पि वेयणं वेदेंति, सेकेणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ—जोइसिया निदायं पि अणिदायं पि वेयणं वेदेंति ? गोयमा ! जोइसिया दुविहा पणत्ता ? तं

જહા-માઙ મિચ્છાદિદ્વિ ઉચ્ચક્ષ્ણગા ય અમાઙસમ્મદિદ્વિ ઉચ્ચક્ષ્ણગા ય,
તત્થ ણં જે તે નાઙમિચ્છાદિદ્વિ ઉચ્ચક્ષ્ણગા તે ણં અભિદાયં વેયણં વેદંતિ,
તત્થ ણં જે તે અનાઙ સમ્મદિદ્વિ ઉચ્ચક્ષ્ણગા તે ણં નિદાયં વેયણં
વેદંતિ, સે ઇણ્ણદ્દેજં ગોચરા ! એવં વુચ્છઙ્ગ-જોઙ્ગસિયા દુવિહં પિ વેયણં
વેદંતિ, એવં વેમાણિયા ણિ । પપ્પવણાણ વેયણા પયં સ્સાત્તં ॥૩ પ. સૂ. ૦૨॥

છા ૧-કૃતિદિધા નલુ મદન્ત ! વેદના વજ્જા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધા વેદના પ્રજ્ઞા, ઉચ્ચા-
આભ્યુપગમિકીં ચ ઔપક્રમિકીં ન, નૈરિય્યાઃ સલુ મદન્ત ! આભ્યુપગમિકીં વેદનાં વેદયન્તે
ઔપક્રમિકીં વેદનાં વેદયન્તે ? ગૌતમ ! નો આભ્યુપગમિકીં વેદના વેદયન્તે, ઔપક્રમિકીં
વેદનાં વેદયન્તે, એવં યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયાઃ, પચ્ચેન્દ્રિયતિરિગ્ગ્યોનિકાઃ મનુપ્પાથ દ્વિવિધામપિ

વેદનાવિશેષ વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(કહ્વિદ્ધા ણં મંતે ! વેયણા પણ્ણત્તા ?) હે મગવન્ ! ક્રિતને પ્રકાર
કી વેદના કહી છે ? (ગોચમા ! દુવિદ્ધા વેયણા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર
કી વેદના કહી છે (તં જહા અન્મોવગમિયા ય ઉચ્ચક્ષ્ણમિયા ય) વહ્ હસ પ્રકાર
હે-આભ્યુપગમિકી-સ્વેચ્છા હે સ્વીકાર કી ગર્હ ઔપક્રમિકી ।

• (નૈરિય્યા ણં મંતે અન્મોવગમિયં વેયણં વેદંતિ, ઉચ્ચક્ષ્ણમિયં વેદણં વેદંતિ ?) હે
મગવન્ ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના વેદતે હૈં યા ઔપક્રમિકી વેદના વેદતે
હૈં ? (ગોચમા ! નો અન્મોવગમિયં વેયણં વેદંતિ, ઉચ્ચક્ષ્ણમિયં વેદણં વેદંતિ)
હે ગૌતમ ! આભ્યુપગમિકી વેદના નહીં વેદતે, ઔપક્રમિકી વેદના વેદતે હૈં
(એવં જાણ ચતુરિદિયા) હસી પ્રકાર ચૌદિન્દ્રિયો તક (પંચિદિયતિરિગ્ગ્યોનિયા
મણૂસા ય) પંચેન્દ્રિય તિરિગ્ગ્ય ઔપક્રમિકી અને મનુપ્પાથ (દુવિહં વિ વેયણ વેદંતિ) દોનો પ્રકાર

વેદના વિષયક વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ .-(કહ્વિદ્ધા ણં મંતે ! વેયણા પણ્ણત્તા ?) હે મગવાન ! કેટલા પ્રકારની વેદના
કહી છે ? (ગોચમા ! દુવિદ્ધા વેયણા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની વેદના કહી છે (તં
જહા-અન્મોવગમિયા ય ઉચ્ચક્ષ્ણમિયા ય) તે આ પ્રમાણે છે-આભ્યુપગમિકી-સ્વેચ્છાથી
સ્વિકારેલી અને ઔપક્રમિકી

(નૈરિય્યા ણં મંતે ! અન્મોવગમિયં વેયણ વેદંતિ, ઉચ્ચક્ષ્ણમિયં વેયણ વેદંતિ ?) હે મગ
વાન ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના અનુભવે છે, કે ઔપક્રમિકી વેદના અનુભવે છે ?

(ગોચમા ! નો અન્મોવગમિયં વેયણં વેદંતિ, ઉચ્ચક્ષ્ણમિયં વેયણ વેદંતિ) હે ગૌતમ !
આભ્યુપગમિકી વેદના નથી અનુભવતા, ઔપક્રમિકી વેદના અનુભવે છે.

(એવ જાણ ચતુરિદિયા) આ જ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિયો મુખી (પંચિદિયતિરિગ્ગ્યોનિયા
મણૂસા ય) પંચેન્દ્રિય તિરિગ્ગ્ય અને મનુપ્પાથ (દુવિહં વિ વેયણ વેદંતિ) બંને પ્રકારની વેદના

વેદનાં વેદ્યન્તે, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકા યથા નૈરયિકાઃ, કૃતિવિધા સ્વલુ મદન્ત !
વેદના પ્રજ્ઞસા ? ગૌતમ ! દ્વિવિધા વેદના પ્રજ્ઞસા, તદ્વથા-નિદા ચ અનિદા ચ, નૈરયિકાઃ
સ્વલુ મદન્ત ! કિં નિદાશ્ચ વેદનાં વેદ્યન્તે, અનિદાશ્ચ વેદનાં વેદ્યન્તે ? ગૌતમ !
નિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, અનિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, તત્કેનાર્થેન મદન્ત ! એવ
મુચ્યતે-નૈરયિકા નિદાશ્ચાપિ અનિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદ્યન્તે ? ગૌતમ ! નૈરયિકા દ્વિ-
વિધાઃ પ્રજ્ઞસાઃ, તદ્વથા-સંજ્ઞિભૂતાશ્ચ અસંજ્ઞિભૂતાશ્ચ, તત્ર સ્વલુ યે અમી સંજ્ઞિભૂતાસ્તે સ્વલુ
કી વેદના વેદતે હૈં (વાણમંતરજોહસિયવૈમાણિયા જહા નેરહ્યા) વાનવ્યન્તર,
જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક નારકો કે સમાન !

(કહ્વિહા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવન્ ક્રિતને પ્રકાર કી વેદના
કહી હૈ ? (ગોયમા ! દુવિહા વેયણા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! દો પ્રકાર કી વેદના
કહી હૈ (ત જહા) બહ્વે હે સ પ્રકાર (નિદા ય અણિદા ય) નિદા ધ્યાનયુક્ત ઓર
અનિદા-ધ્યાન રહિત (નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં નિદાયં વેયણં વેદેતિ ?) હે ભગવન્ !
નારક ક્યા નિદા વેદના વેદતે હૈં ? (અણિદાયં વેયણં વેદેતિ ?) યા અનિદા વેદના
વેદતે હૈં ? (ગોયમા ! નિદાયં ચિ વેયણં વેદેતિ, અણિદાયં ચિ વેયણં વેદેતિ) હે
ગૌતમ ! નિદા વેદના મી વેદતે હૈં, અનિદા વેદના મી વેદતે હૈં (સે કેળદ્દેણં
મંતે ! એવં વુચ્ચહ- નેરહ્યા નિદાયં ચિ અણિદાયં ચિ વેયણં વેદેતિ ?) હે ભગ-
વન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ નારક નિદા મી ઓર અનિદા મી
વેદના વેદતે હૈં ? (ગોયમા ! નેરહ્યા દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારક દો
પ્રકાર કે હૈં (તં જહા-સળ્ણિમૂયા ય અસળ્ણિમૂયા ય) વે હે સ પ્રકાર સંજ્ઞિભૂત
અનુભવે છે (વાણમંતરજોહસિયવૈમાણિયા જહા નેરહ્યા) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્કો અને
વૈમાનિકો, નારકોની ભેમ.

(કહ્વિહા ણં મંતે ! વેયણા પળ્ણત્તા ?) હે ભગવાન ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહી છે ?
(ગોયમા દુવિહા વેયણા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! બે પ્રકારની વેદના કહેવાઈ છે. (ત જહા)
તે આ પ્રમાણે (નિદા ય, અણિદા ય) નિદા-ધ્યાનયુક્ત અને અનિદા ધ્યાનરહિત.

(નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં નિદાયં વેયણં વેદેતિ ?) હે ભગવાન ! નારક શુ નિદા વેદના
વેદે છે ? (અણિદાયં વેયણં વેદેતિ ?) શુ અનિદા વેદના વેદે છે ? (ગોયમા ! નિદાયપિ
વેયણં વેદેતિ, અણિદાયપિ વેયણં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! નિદા વેદના પણ અને અનિદા
વેદના પણ અનુભવે છે. (સે કેળદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-નેરહ્યા નિદાયપિ અણિદાયપિ
વેયણં વેદેતિ ?) હે ભગવાન ! ક્યા હેતુથી એવું કહેવાયું છે કે નારક નિદા અને
અનિદા વેદના પણ ભોગવે છે ? (ગોયમા ! નેરહ્યા દુવિહા પળ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! નારકો
બે પ્રકારના છે (તં જહા સળ્ણિમૂયા ય અસળ્ણિમૂયા ય) તે આ પ્રકારે છે-સજ્ઞી ભૂત
અને અસજ્ઞી ભૂત.

નિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે, તત્ર સ્વલુ યે ગમી અસંજ્ઞિભૂતાસ્તે સ્વલુ અનિદાશ્ચ વેદનાં વેદ-
યન્તે, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવ મુચ્યતે-નૈરયિકા નિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે અનિદા-
શ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે, एवं यावत्-સ્તનિતકુમારાः, पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम !
નો નિદાશ્ચ વેદનાં વેદયન્તે અનિદાશ્ચ વેદનાં વેદયન્તે તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવ
મુચ્યતે-પૃથિવીકાયિકા નો નિદાશ્ચ વેદનાં વેદયન્તે અનિદાશ્ચ વેદનાં વેદયન્તે ?
ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકાઃ सर्वे असंज्ञिनः असंज्ञिभूताम् अनिदाश्च वेदनां वेदयन्ते, तत्
और असंज्ञिभूत (तत्थ णं जे ते सण्णिभूया) उनमें जो संज्ञिभूत हैं (ते णं
णिदामं वि वेयणं वेदेति) वे निदा वेदना भी वेदते हैं (तत्थ णं जे ते असण्णी-
भूया ते णं अणिदायं वेयणं वेदेति) उनमें जो असंज्ञिभूत हैं, वे अनिदा वेदना
वेदते हैं (से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा
जाता है (नेरइया निदायं वि वेयणं वेदेति, अणिदायं वि वेयणं वेदेति) नारक
निदा वेदना भी वेदते हैं, अनिदा वेदना भी वेदते हैं (एवं जाव थणियकुमारा)
हसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार (पुढविकाइयाणं पृच्छा ?) पृथिवीकायिकों
संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! नो निदायं वेयणं वेदेति) हे गौतम ! निदा वेदना
नहीं वेदते हैं (अणिदायं वेयणं वेदेति) अनिदा वेदना वेदते हैं (से केणद्वेणं
भंते ! एवं वुच्चइ-पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेति, अणिदायं वेदणं
वेदेति !) किस हेतु से हे भगवन् ! ऐसा कहा जाता है कि पृथिवीकायिक निदा
वेदना नहीं वेदते, अनिदा वेदना वेदते हैं ? (गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे
असण्णी) हे गौतम ! पृथिवीकायिक सभी असंज्ञी हैं (असण्णिभूयं अणिदायं

(तत्थणं जे ते सण्णिभૂયા) તેમનામાં જે સંજ્ઞિભૂત છે (તેણ નિદાયંપિ વેયણ
વેદેતિ) તેઓ નિદા વેદના પણ સહે છે (તત્થણ જે તે અસણ્ણીભૂયા તેણં અનિદાય વેયણ
વેદેતિ) તેમનામાં જે અસંજ્ઞિભૂત છે, તેઓ અનિદા વેદના સહે છે.

(સે તેણદ્વેણ ગોયમા ! एवं वुच्चइ) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાયું છે (નેરइया
નિદાયંપિ વેયણ વેદેતિ, અણિદાયંપિ વેયણ વેદેતિ) નારક નિદા વેદના પણ સહે છે અને
અનિદા વેદના પણ સહે છે-

(एवं जाव थणियकुमारा) આ જ રીતે સ્તનિતકુમાર (पुढविकाइयाणं पृच्छा ?)
પૃથ્વીકાયિકો સંબંધી પ્રશ્ન (गोयमा ! नो निदाय वेषण वेदेति) હે ગૌતમ ! નિદા વેદના
નથી સહતા (अणिदाय वेषण वेदेति) અનિદા વેદના સહે છે.

(સે કેણદ્વેણં મંતે ! एवं वुच्चइ पुढविकाइया नो निदाय वेषण वेदेति अणिदायं वेषणं
वेदेति) હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાયું છે કે પૃથ્વીકાયિકો નિદા વેદના નથી
અનુભવતા, અનિદા વેદના અનુભવે છે.

(गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे असण्णी) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકો બધાં અસંજ્ઞી છે.

તેનાર્યેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-પૃથિવીકાયિકા નો નિદાઞ્ચ વેદનાં વેદયન્તે, અનિદાઞ્ચ વેદનાં વેદયન્તે, एवं यावच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा यथा नैरयिकाः, ज्योतिष्काणां पृच्छा, ગૌતમ ! નિદાઞ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે અનિદાઞ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે, તત્ કેનાર્યેન ભદન્ત ! એવ મુચ્યતે-જ્યોતિષ્કા નિદાઞ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે અનિદાઞ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે ? ગૌતમ ! જ્યોતિષ્કા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા-માયિમિથ્યા દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ, તત્ત્વ સ્વલુ યે અમી માયિમિથ્યાદૃષ્ટ્યુપપન્નકા

વેયણં વેદેતિ) અસન્નિમૂત અનિદા વેદના વેદતે હૈં (સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चह्) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है कि (पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदेति, अणिदायं वेयणं वेदेति) पृथिवीकायिक निदा वेदना नहीं वेदते, अनिदा वेदना वेदते हैं (एवं जाव चतुरिन्द्रिया) इरा प्रकार यावत् चौहन्द्रिय (पंचिन्द्रियतिरिक्खजोणिया मणूसा वाणमंतरा जहा नेरइया) पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर नारकों के समान (जोइसियाणं पृच्छा ?) ज्योतिष्कों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! निदायं वि वेयणं वेदेति, अणिदायं वि वेयणं वेदेति) हे गौतम ! निदा वेदना भी और अनिदा वेदना भी वेदते हैं (से केणट्टेणं मंते ! एवं वुच्चह-जोइसिया निदायं वि अणिदायं वि वेयणं वेदेति ?) हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि ज्योतिष्क देव निदा वेदना और अनिदा वेदना भी वेदते हैं ! (गोयमा ! जोइसिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा) हे गौतम ! ज्योतिष्क दो प्रकार के कहे हैं, वे इस प्रकार (माइमिच्छादिट्ठि उववण्णगा य अमाइसम्मदिट्ठि उववण्णगा य) मायी मिथ्यादृष्टि उपपन्नक और

(असण्णिमूयं अणिदायं वેયણં વેદેતિ) અસંજીભૂત અનિદા વેદના વેદે છે (સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चह्) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાયું છે કે (પુઢવિકાઈયા નો નિદાયં વેયણં વેદેતિ, અણિદાયં વેયણં વેદેતિ) પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના નથી વેદતા, અનિદા વેદના વેદે છે (એવં જાવ ચતુરિન્દ્રિયા) આ જ રીતે યાવત્ ચતુરિન્દ્રિયો (પંચિન્દ્રિયતિરિક્ખજોણિયા મણૂસા વાણમંતરા જહા નેરઈયા) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, નારકોની જેમ (જોઈસિયાણ પુચ્છા) જ્યોતિષ્કો વિશે પ્રશ્ન (ગોયમા ! નિદાયંપિ વેયણં વેદેતિ, અણિદાયંપિ વેયણં વેદેતિ) હે ગૌતમ ! નિદા વેદના પણ વેદે છે, અનિદા વેદના પણ વેદે છે.

(સે કેણટ્ટેણ મંતે ! एवं वुच्चह-जोइसिया निदायंपि अनिदायंपि वेयणं वेदेति ?) હે ભગવાન ! કયા હેતુથી એવું કહેવાયું છે કે જ્યોતિષ્ક દેવ નિદા વેદના અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે ?

(ગોયમા ! जोइसिया दुविहा पण्णत्ता तं जहा) હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્કો બે પ્રકારનાં કહ્યા છે તે આ પ્રકારે (માઈમિચ્છાદિટ્ઠી ઉવવણ્ણગા ય અમાઈસમ્મદિટ્ઠી ઉવવણ્ણગા ય) માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક.

સ્તે સ્વલ્પ અનિદાશ્ચ વેદનાં વેદ્યન્તે, તત્ત્વ સ્વલ્પ યે ગમીઅમાયિ સમ્યગ્દષ્ટિરુપપન્નકા સ્તે સ્વલ્પ નિદાશ્ચ વેદનાં વેદ્યન્તે, તત્ત્વ એતેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે-જ્યોતિષ્કા દ્વિવિધામપિ વેદનાં વેદ્યન્તે, एवं वैदानिका अपि । प्रज्ञापनायां वेदनापदं समाप्तम् ॥ ૩૬ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા-અથ પુનઃ પ્રકારાન્તરેણાપિ વેદનાઃ પ્રરૂપયિતુમાદ-‘કઠિવિદ્વા ણં મંતે ! વેયણા પ્ણગ્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિવિદ્વા સ્વલ્પ વેદના પ્રજ્ઞા ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘દુવિદ્વા વેયણા પ્ણગ્તા’ દ્વિવિદ્વા વેદના પ્રજ્ઞા ‘તં જઠા-અમ્મોવગમિયા ય, ઉવકમિયા ય’ તથા-આભ્યુપગમિકી ચ ઔપક્રમિકી ચ, તત્ત્વ યા વેદના સ્વયમ્ભ્યુપગમ્યતે સા આભ્યુપ-અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપપન્નક (તત્ત્વ ણં જે તે માદ મિચ્છાદિદ્વિ ઉવવ્ણગા તે ણં અણિદાયં વેયણં વેદેતિ) ડન મેં જો માયી મિથ્યાદષ્ટિ-ઉપપન્નક હેં, વે અનિદા વેદના વેદતે હેં (તત્ત્વ ણં જે તે અમાઈ સમ્મદિદ્વિ ઉવવ્ણગા તે ણં નિદાયં વેદણં વેદેતિ) ડનમેં જો અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપાન્નક હેં, વે નિદા વેદના વેદતે હેં (સે એણદ્વે ણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ) इस हेतु से हे गौतम ! ऐसा कहा जाता है (जोइसिया दुविहं वि वेयणं वेदेति) ज्योतिष्क दोनों प्रकार की वेदना वेदते हैं (एवं वैमाणिया वि) इसी प्रकार वैमानिक भी ॥સૂ. ૨॥

વેદનાપદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-અય પ્રકારાન્તર સે મી વેદના કા હી નિરૂપણ કરતે હેં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદના કિતને પ્રકાર કી કહી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના દો પ્રકાર કી કહી હૈ, વદ્દે હસ પ્રકાર હૈ-આભ્યુપગમિકી ઔર ઔપક્રમિકી । સ્વેચ્છાપૂર્વક અંગીકાર કી જાનેવાલી વેદના આભ્યુપગમિકી કહલાતી હૈ, જૈસે સાધુ કેશલૌચ, આતાપના આદિ સે શારી-

(તત્ત્વ ણ જે તે માદ મિચ્છાદિદ્વિ ઉવવ્ણગા તે ણ અણિદાય વેયણ વેદેતિ) તેમનામા જે આયીમિથ્યાદષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે અનિદા વેદના અનુભવે છે (તત્ત્વ ણ જે તે અમાઈ સમ્મદિદ્વિ ઉવવ્ણગા તેણં નિદાય વેયણ વેદેતિ) તેમનામા જે અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપ-પન્નક છે, તે નિદા વેદના અનુભવે છે.

(સે એણદ્વે ણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવું કહેવાયુ છે કે (जोइसिया दुविहं वि वेयणं वेदेति) જ્યોતિષ્કા બંને પ્રકારની વેદના અનુભવે છે (एवं वैमाणिया वि) આ જ રીતે વૈમાનિકો પણ સમજી લેવા જોઈએ. ॥ સૂ. ૨ ॥

વેદના પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ -હવે અન્ય પ્રકારથી પણ વેદનાનુ જ નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની કહેવાઈ છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રકારે આભ્યુપગમિકી અને ઔપક્રમિકી-

સ્વેચ્છા પૂર્વક અંગીકાર કરાતી વેદના આભ્યુપગમિકી કહેવાય છે,

ધુ

ગમિકી ઉચ્યતે, યથા-શ્રમણૈઃ કેશોલ્લુચ્ચનાતાપનાદિ'ભઃ શરીરપીડારૂપવેદના સ્વયમભ્યુપ-
ગમ્યતે, અભ્યુપગમેન-સ્વયમક્ષીકારેણ નિર્વૃત્તા-નિષ્પન્ના આભ્યુપગમિકીતિવ્યુત્પત્તે, એવમ્-
ઉપક્રમણમુપક્રમઃ-સ્વયમેવ ઉપ-સક્ષીપે ભવનમ્, ઉદીરણાકરણેન વા સમીપપ્રાપ્તમ્, તેન
નિર્વૃત્તા વેદના ઔપક્રમિકી ઉચ્યતે, સ્વયમુદીર્ણસ્ય ઉદીરણાકરણેન વા ઉદયમુપગમિતસ્ય
વેદનીયકર્મણો દિપાક્રાન્તુષ્વનેન નિષ્પન્નેતિ માવઃ, તામેવ વેદનાં નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિ
દ્વંદ્વક્રમ્યેણ પ્રરૂપયિતુમાઃ-‘નૈરિયા ણં મંતે ! અભોવગમિયં વેયણં વેદંતિ ?’ હે ભદન્ત !
નૈરયિકાઃ કલ્પ કિમ્ આભ્યુપગમિકીં વેદનાં વેદયન્તે ? કિં વા-‘ઉવકમિયં વે ણ વેદંતિ ?’
ઔપક્રમિકીં વેદનાં વેદયન્તે ? ભગવાનાહ-‘શોયમા !’ હે ગૌતમ નો અભોવગમિયં વેયણં
વેદંતિ ઉવકમિયં વેયણં વેદંતિ’ નૈરયિકાઃ નો આભ્યુપગમિકીં વેદનાં વેદયન્તે અપિ તુ ઔપ-
ક્રમિકીં વેદનાં વેદયન્તે, ‘એવં જાવ ચૌરિંદિયા’ એવમ્-નૈરયિકોક્તરીત્યા યાવત્-અસુર-
કુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયદ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિયાશ્ચ નો આભ્યુપ-
ગમિકીં વેદનાં વેદયન્તે અપિ તુ ઔપક્રમિકીં વેદનાં વેદયન્તે ‘પંચિંદિયતિરિવલ્લજોણિયા

રિક પીડા સ્વેચ્છા સે સ્વીકાર કરતે હૈં । જો વેદના સ્વયં ઉદય કો પ્રાપ્ત અથવા
ઉદીરિત વેદનીય કર્મ સે ઉત્પન્ન હોતી હૈ, વહ ઔપક્રમિકી કહલાતી હૈ । હસે
નારક આદિ ચૌવીસ દ્વંદ્વકોં કે ક્રમ સે પ્રતિપાદિત કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના વેદતે હૈં અથવા
ઔપક્રમિકી વેદના વેદતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના નહીં વેદતે હૈં, ઔપક્ર-
મિકી વેદના વેદતે હૈં ।

હસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય,
દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય મી આભ્યુપગમિકી વેદના નહીં વેદતે હૈં, કિન્તુ

કેશલુચ્ચના તાતાપના આદિ શારીરિક પીડા સ્વેચ્છાથી સ્વીકારે છે

જે વેદના સ્વય ઉદયને પ્રાપ્ત અથવા ઉદીરિત વેદનીય કર્મથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે
ઔપક્રમિકી વેદના કહેવાય છે-આને નારકો વગેરે ચૌવીસ દ્વંદ્વકોના ક્રમમાં પ્રતિપા-
દન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના વેદે છે ? અથવા
ઔપક્રમિકી વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક આભ્યુપગમિકી વેદના નથી વેદતા, ઔપક્રમિકી
વેદના વેદે છે

આ જરૂરી અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિકો વગેરે એકેન્દ્રિયો, દ્વીન્દ્રિય,
ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ આભ્યુપગમિકી વેદના નથી વેદતા પણ ઔપક્રમિકી વેદના

મણુસા ય દુઃખિં પિ વેયણં વેદેતિ' પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકા મનુષ્યાશ્ચ દ્વિવિધામપિ-આમ્યુ પગમિકીમ્ ઔપક્રમિકીશ્ચ વેદનાં વેદયન્તે, 'વાળમંતરજોડસિયવેમાણિયા જહા નેરડયા' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક વૈમાનિકા યથા નૈરયિકા ઉક્તાસ્તથા વક્તવ્યા સ્તથા ચ યથા નૈરયિકા-ણામ્ ઔપક્રમિકી વેદના ઉક્તા ન પુનઃ આમ્યુપગમિકી તથેવ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકાનામપિ વિજ્ઞેયા, પુનઃ પ્રકારાન્તરેણ વેદનામેવ પ્રરૂપયિતુમાહ-'કટ્ટવિહા ણં વેયણા પળ્લત્તા?' હે ભદન્ત ! કતિવિધાઃ સ્વલુ વેદના પ્રજ્ઞાતા ? મગવાનાહ-'ગોયમા ! હે ગૌતમ ! 'દુઃખિહા વેયણા પળ્લત્તા' દ્વિવિધા વેદના પ્રજ્ઞાતા, 'તં જદા-નિદા ય અણિદા ય' તથથા-નિશાચ અનિશા ચ, તત્ર નિતરાં સમ્યગ્દીયતે ચિત્તમરૂપમિતિ દ્યુત્પત્ત્યા નિદાપદેન અધિકરણ ઘનન્તે ન સામાન્યતથિત્તવતી સમ્યગ્વિવેશવતી વા વેદના વ્યપદિશ્યતે, તદ્મિમા અનિદા-ચિત્તવિકલા સમ્યગ્વિવેશવિકલા વા વેદના ઉત્પત્તે, તામેય નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિ-દણ્ડક્રમેણ પ્રરૂપયિતુમાહ-'નેરડયા ણં મંતે ! કિં નિદાયં વેયણં વેદેતિ અણિદાયં વેયણં વેદેતિ ?' હે ભદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ કિં નિદાશ્ચ-સમ્યગ્વિવેશવતી વેદના વેદયન્તે ? કિં ઔપક્રમિકી વેદના વેદતે હિં । પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિકા ઔર મનુષ્ય દોનો પ્રકાર કી વેદના વેદતે હિં । વાનવ્યતર, જ્યોતિષ્ક ઔર વૈમાનિક નારકોં કે સમાન આમ્યુપગમિકી વેદના નહીં વેદતે, કેવલ ઔપક્રમિકી વેદના વેદતે હિં ।

પુનઃ પ્રકારાન્તર સે વેદના કા નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હૈ મગવન્ ! વેદના કિનને પ્રકાર કી હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના દો પ્રકાર કી કહી હૈ, વહ હસ પ્રકાર નિદા ઔર અનિદા વેદના । જિસમેં પૂરી તરહ ચિત્ત લગા હો-જિસ કા મલી માંનિ ધ્યાન હો, વહ નિદા વેદના કહલાતી હૈ ઔર જો ડસસે મિન હો, અર્થાત્ જિસકી ઔર ચિત્ત ન હો, વહ અનિદા વેદના કહલાતી હૈ । હન વેદનાઓં કો અવ ચૌવીસ દણ્ડકોં કે ક્રમ સે નિરૂપણ કરતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક નિદા વેદના વેદતે હિં યા અનિદા વેદના

વેદે છે પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક અને મનુષ્ય બંને પ્રકારની વેદના અનુભવે છે વાનવ્ય તર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક નારકોની જેમ જ આમ્યુપગમિકી વેદના નથી અનુભવતા, કેવળ ઔપક્રમિકી વેદના અનુભવે છે.

ફરીથી બીજા પ્રકારે વેદનાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના કેટલા પ્રકારની છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વેદના બે પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે નિદા અને અનિદા વેદના જેમા પૂરી રીતે ચિત્ત લાગેલું હોય, જેનું સારી રીતે ધ્યાન હોય, તે નિદા વેદના કહેવાય છે અને જે એનાથી જૂદી હોય છે અર્થાત્ જેની તરફ ચિત્ત ન હોય, તે અનિદા વેદના કહેવાય છે આ વેદનાઓનું હવે ચોવીસ દણ્ડકોના ક્રમથી નિરૂપણ કરે છે-

વા અનિદાશ્ચ-સમ્યગ્વિવેકવિષયં વેદનાં વેદયન્તે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
 ‘નિદાયં પિ વેયણં વેદેતિ અણિદાયં પિ વેયણં વેદેતિ’ નૈરયિકાઃ નિદાશ્ચા પિ વેદનાં વેદયન્તે
 અનિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે વેણદ્વેષં મંતે ! एवं પુચ્છહ-નૈરય્યા
 નિદાયં પિ અણિદાયં પિ વેયણં વેદેતિ’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવદ્ એવમ્-
 ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્-નૈરયિકાઃ નિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે અનિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે ?
 इति, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નૈરય્યા દુવિદ્યા પળ્લન્તા’ નૈરયિકાઃ દ્વિવિધાઃ
 પ્રજ્ઞાઃ ‘તં જઘા-સણિભૂયા ય અસણિભૂયા ય’ તદ્વથા-સંજ્ઞિભૂતાશ્ચ અસંજ્ઞિભૂતાશ્ચ, તત્ર
 સમનસ્કાઃ સંજ્ઞિનો વ્યપદિશ્યન્તે પ્રકૃતે ચ યે સંજ્ઞિભ્ય ઉપ્પન્નાસ્તે સજ્ઞિભૂતાઃ. યે પુનરસં-
 જ્ઞિભ્યઃ-અમનસ્કેભ્ય ઉત્પન્નાસ્તે અસંજ્ઞિભૂતા વ્યપદિશ્યન્તે, ‘તત્થ ણં જે ને સણિભૂયા તે ણં
 નિદાયં વેયણં વેદેતિ’ તત્ર-સંજ્ઞિસંજ્ઞિષુ મધ્યે સ્થલુ યે અમી સંજ્ઞિભૂતા સ્તે સ્થલુ નિદાશ્ચ
 વેદનાં વેદયન્તે ‘તત્થ ણં જે તે અસણિભૂયા તે ણં અણિદાય વેયણં વેદેતિ’ તત્ર સ્થલુ-
 સંપસંજ્ઞિષુ મધ્યે યે અમી અસંજ્ઞિભૂતા સ્તે સ્થલુ અનિદાશ્ચ વેદનાં વેદયન્તે, તથા ચા
 વેદન્તે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક નિદા વેદના બી વેદતે હૈં ઓર અનિદા વેદના
 બી વેદતે હૈં !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈ કિ નારક
 નિદા વેદના બી વેદતે હૈં ઓર અનિદા વેદના બી વેદતે હૈં !

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક દો પ્રકાર કે કહે હૈં, વે હસ પ્રકાર સંજ્ઞિભૂત
 ઓર અસંજ્ઞિભૂત । જો મન સહિત હૌં ઉન્હેં સંજ્ઞી કહતે હૈં । યહાં જો સંજ્ઞી જીવ
 મરકર નારક હુપ હૌં વે સંજ્ઞિભૂત નારક કહલાતે હૈં ઓર જો અસંજ્ઞી જીવ મર
 કર નારક હુપ હૌં, વે અસંજ્ઞિભૂત નારક કહે ગપ હૈં । હન દો પ્રકાર કે નારકોં
 મેં સે જો નારક સંજ્ઞિભૂત હૈં વે નિદા વેદના વેદતે હૈં ઓર જો અસંજ્ઞિભૂત

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક નિદા વેદના પણ વેદે છે અને અનિદા વેદના
 પણ વેદે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! કયા હેતુથી જોવું કેહેવાય છે કે નારક નિદા વેદના
 પણ વેદે છે અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે સંજ્ઞિભૂત
 અને અસંજ્ઞિભૂત બે મન સાથે હોય તેને સંજ્ઞી કહે છે. અહીંયા બે સંજ્ઞી જીવ મરીને
 નારક થયા હોય તે સંજ્ઞિભૂત નારક કહેવાય છે અને બે અસંજ્ઞી જીવ મરીને નારક થયા
 હોય તે અસંજ્ઞિભૂત નારક કહેવાય છે. આ બે પ્રકારના નારકોમાંથી બે નારક સંજ્ઞિભૂત
 છે તે નિદા વેદના વેદે છે અને બે અસંજ્ઞિભૂત નારક છે તે અનિદા વેદના વેદે છે.

સંજ્ઞિનાં નો કસ્યાપિ જન્માન્તરકુલસ્ય શુભસ્યાથુલસ્ય વૈગટિકસ્ય વા સ્મરણં મન્વન્તિ, તીવ્રા મિસન્ધિના કૃતસ્યૈવ કર્મણઃ સ્મરણં સંવતતિ, અસંજ્ઞમને ચ પાશ્ચાત્યે તેષાં તીવ્રામિ-
સન્ધિર્નાસીત્ મનોવિરુલ્લાત્, તસ્માદ્ અસંજ્ઞિનો નૈરયિકા અનિદાગેન વેદનાં વેદયન્તે,
પૂર્વભવાનુભવવિપયસ્મૃતિપદુચિન્તાભાવાત્, સન્નિ સ્તુ મર્વ પૂર્વભવમનુભવમ્નીતિ તે નિદાં
વેદનાં વેદયન્તે, પ્રકૃતમુપસંહરન્નહ-‘સે તેજઞ્ચે જં મોયસા ! एवं वृन्वद्-नेरदग निदायं
वेयणं वेदेति अणिदाय पि वेयणं वेदेति’ हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्गेन एदम्-उत्तरीत्या-
उच्यते यत्-नैरयिकाः निदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते अनिदाश्चापि वेदनां वेदयन्ते इति,
‘एवं जाव यणियकुमारा’ एवम्-नैरयिकोक्तगीत्या यावत्-अमुरकुमारा नागकुमाराः सुवर्ण-
कुमारा अग्निकुमारा विष्णुत्कुमारा उदधिकुमारा द्वीपकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनित-
कुमाराः, निदाश्च अनिदाश्च वेदनां वेदयन्ते प्रागुक्तयुक्ते स्तेषामपि संज्ञि-योऽमंज्ञि-

નારક હૈં, વે અનિદા વેદના વેદતે હૈં । અસંજ્ઞી જીવોં કો જન્માન્તર રોં કિણ હુપ શુભ યા અશુભ કા અથવા વૈર આદિક કા સ્મરણ નહીં હોતા । કેવલ તીવ્ર અધ્યવસાય સે કિણ કર્મ કા હી સ્મરણ હોતા હૈં, મગર પહેલે દે અસંજ્ઞી કે ભવ મેં ડનકા અધ્યવસાય તીવ્ર નહીં થા, કયોંકિ વે મન સે રહિત થે । હસ કારણ અસંજ્ઞી નારક અનિદા વેદના કો હી વેદતે હૈં, કયોંકિ ડનમેં પૂર્વભવ સંબંધી વિષયોં કા સ્મરણ કરને મેં કુશલ ચિત્ત નહીં હોતા । કિન્તુ સંજ્ઞી પૂર્વ ભવ કા સ્મરણ કરતે હૈં, હસ કારણ વે નિદા વેદના વેદતે હૈં । હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિ નારક નિદા વેદના બી વેદતે હૈં ઓર અનિદા વેદના બી વેદતે હૈં । નારકોં કે સમાન અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિષ્ણુકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર નિદા ઓર અનિદા દોનોં પ્રકાર કી વેદના વેદતે હૈં । કયોંકિ

અસંજ્ઞી જીવોને જન્માન્તરમાં કરેલા શુભ કે અશુભાનુ અથવા વૈર વગેરેનું સ્મરણ નથી હોતું. કેવળ તીવ્ર અધ્યવસાયથી કરેલા કર્મનું જ સ્મરણ હોય છે પરંતુ પહેલાના અસંજ્ઞીનાં ભવમાં તેમના અધ્યવસાય પણ તીવ્ર નહોતા, કેમકે તેઓ મનથી રહિત હતા. આ કારણથી અસંજ્ઞી નારક અનિદા વેદના જ વેદે છે, કેમકે તેમનામાં પૂર્વભવ સંબંધી વિષયોનું ચિત્તન કરવાવાળું કુશળ ચિત્ત નથી હોતું પરંતુ સંજ્ઞી પૂર્વભવનું સ્મરણ કરે છે, આ કારણથી તે નિદા વેદના વેદે છે.

હે ગૌતમ ! આ હેતુથી એવું કહેવાયું છે કે-નારક નિદા વેદના વેદે છે અને અનિદા વેદના પણ વેદે છે.

નારકોની જેમ અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિષ્ણુકુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વિપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર નિદા અને અનિદા બંને પ્રકારની વેદના વેદે છે, કેમ કે તેઓ પણ સંજ્ઞીઓ અને અસંજ્ઞીઓમાંથી ઉત્પન્ન

અગ્રોત્પાદસમ્ભવાત્, પૃથિવીરાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયપञ्चદ્વિત્રિચતુરિન્દ્રિયાણાં સંમૂર્જિમતયા મનો વિકલત્વેન અનિદાયા એવ વેદનાયા વેદનં ચવતીત્યભિપ્રાયેનાહ-‘પુઢવિકાઙ્યા ણં પુચ્છા’ પૃથિવીકાયિકાનાં પૃચ્છા-તથા ચ પૃથિવીકાયિકાઃ કિં નિદાં વેદનાં વેદયન્તે ? કિં વા અનિદાં વેદનાં વેદયન્તે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો નિદાયં વેયણં વેદેતિ અનિદાયં વેયણં વેદેતિ’ નો નિદાઞ્ચ વેદનાં પૃથિવીકાયિકા વેદયન્તે કિન્તુ અનિદાઞ્ચેવ વેદનાં વેદયન્તે, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્વેણં મંતે ! એવ વુચ્ચઃ-પુઢવિકાઙ્યા નો નિદાયં વેયણં વેદેતિ, અનિદાયં વેયણં વેદેતિ ?’ હે ગદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન-કર્યં તાવત્ એવમ્-ઉક્તીત્યા ઉચ્ચતે યત્-પૃથિવીકાયિકા નો નિદાઞ્ચ વેદનાં વેદયન્તે અપિ તુ અનિદાઞ્ચેવ વેદનાં વેદયન્તે ? હિતિ ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પુઢવિકાઙ્યા સઞ્ચે અસણ્ણી અસણ્ણિભૂયં અનિદાયં વેયણં વેદેતિ’ પૃથિવીકાયિકાઃ સર્વે અસંજ્ઞિનઃ-અમનસ્કા મવન્તિ

વે ઓ સજ્ઞિયોં ઓર અસંજ્ઞિયોં સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અતએવ પૂર્વોક્ત યુક્તિ સે દોનો પ્રકાર કી વેદના વેદતે હૈં । પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય સંમૂર્જિમ હોને કે કારણ, મનોહીન હોને સે અનિદાં વેદના હી વેદતે હૈં, હસ અભિપ્રાય સે કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિક નિદા વેદના વેદતે હૈં, યા અનિદા વેદના વેદતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિક નિદા વેદના નહીં વેદતે, કિન્તુ અનિદા વેદના વેદતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કિસ હેતુ સે એસા કહા જાતા હૈં કિ પૃથિવી કાયિક નિદા વેદના નહીં વેદતે, અનિદા વેદના વેદતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમી પૃથિવીકાયિક અસંજ્ઞી હોતે હૈં, અતએવ વે અનિદા અર્થાત્ વિવેક હીન વેદના હી વેદતે હૈં હસ હેતુ સે હે ગૌતમ એસા કહા જાતા

થાય છે, તેથી પૂર્વોક્ત ઉક્તિ પ્રમાણે બે પ્રકારની વેદના વેદે છે

પૃથ્વીકાયિક વગેરે પાંચ એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય સંમૂર્જિમ હોવાથી મનોહીન હોવાથી અનિદા વેદના જ વેદે છે, આ અભિપ્રાયથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના નથી વેદના પરંતુ અનિદા વેદના વેદે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે પૃથ્વી-કાયિક નિદા વેદના નથી વેદતા, અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધા પૃથ્વીકાયિક અસંજ્ઞી હોય છે, તેથી તે અનિદા

અનુપ્વ અસંજ્ઞિભૂતામ્ અનિદાશ્ચૈવ વેદનાં વેદયન્તે, પ્રકૃતમૂપસંહરન્નાહ-‘સે તેળટ્ટેણં ગોયમા !
 एवं बुच्चइ-पुढविकाइया नो निदायं वेयणं वेदंति, अणिदायं वेयणं वेदंति’ हे गौतम !
 तत्-अथ तेनार्थेन एवम्-उत्तरीत्या उच्यते यत्-पृथिवीकायिका नो निदाश्च वेदनां वेदयन्ते
 अपि तु अनिदाश्चैव वेदनां वेदयन्ते ‘एव जाव चउग्गिदिया’ एवम्-पृथिवीकायिका इव
 यावत् अप्कायिका स्तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिका द्वीन्द्रिया त्रीन्द्रियाश्चतु-
 रिन्द्रियाश्चापि नो निदां वेदनां वेदयन्ते अपि तु अनिदामेव वेदनां वेदयन्ते प्रागुत्तरीत्या
 तेषामपि मनोविकलत्वात्, ‘पंचिंदियतिरिक्खजोणिया मणमा वाणमंतरा जहा नेग्इया’
 पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्या वानव्यन्तरा यथा नैर्गयिका निदाश्च अनिदाश्च वेदनां वेद-
 यन्ते तथैव तदुभयविधां वेदनां वेदयन्ते तत्र पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां मनुष्याणाञ्च संमू-
 र्च्छिमगर्भव्युत्क्रान्तिकभेदेन द्वेविधात् संमूर्च्छिमा मनोविकलत्वाद् अनिदां वेदनां वेदयन्ते,
 गर्भव्युत्क्रान्तिकाः पुनः समनस्कत्वात् निदा वेदना वेदयन्ते वानव्यन्तराणां संज्ञिभ्योऽसंज्ञि-
 भ्यश्चोत्पादात् तेऽपि निदाश्चानिदाश्च वेदनां वेदयमाना बोध्याः, गौतमः पृच्छति-‘जोइ-
 है कि पृथिवीकायिक निदा वेदना नहीं वेदते, अनिदा वेदना ही वेदते हैं ।

पृथिवीकायिकों के समान अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वन-
 स्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय भी निदा वेदना नहीं वेदते,
 किन्तु अनिदा वेदना वेदते हैं क्योंकि ये सब भी पूर्वोक्त प्रकार से मनो-
 विकल ही होते हैं ।

पंचेन्द्रिय तिर्यच और मनुष्य तथा वानव्यन्तर ये नારकों के समान निदा
 और अनिदा-दोनों प्रकार फી वेदना वेदते हैं । क्यों कि पंचेन्द्रिय तिर्यच और
 मनुष्य संમૂર્છિમ और गर्भज के भेद से दो-दो प्रकार के होते हैं । इनमें से
 संમૂર્છિમ मनोવિકલ होने के कारण अनिदा वेदना वेदते हैं और गर्भज सम-
 નસ્ક होने के कारण निदा वेदते हैं । વાનવ્યન્તર સંજ્ઞિયોં સે ખી ઓર અસં-

વેદના અર્થાત્ વિવેકહીન વેદના જ વેદે છે. આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એમ કહેવાયું છે કે
 પૃથ્વીકાયિક નિદા વેદના નથી વેદતા, અનિદા વેદના જ વેદે છે.

પૃથ્વીકાયિકેની જેમ, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય,
 ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પણ નિદા વેદના નથી વેદતા, પરંતુ અનિદા વેદના વેદે છે, કેમ
 કે બધા પણ પૂર્વોક્ત રીતે મનોવિકલિના જ હોય છે

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્ય તથા વાનવ્યન્તર આ નારકોની જેમ નિદા અને
 અનિદા બંને પ્રકારની વેદના વેદે છે. કેમ કે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અને મનુષ્યો સંમૂર્છિમ
 અને ગર્ભજના હોયથી બે-બે પ્રકારના હોય છે. આમનામાંથી સંમૂર્છિમ મનોવિકલ હોવાને
 કારણે અનિદા વેદના વેદે છે, અને ગર્ભજ સમનસ્ક હોવાને કારણે નિદા વેદના વેદે છે
 વાનવ્યન્તર સંજ્ઞિઓથી અને અસંજ્ઞિઓથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેઓ પણ બંને

સિયાળં પુચ્છા' જ્યોતિષ્ઠાણાં પૃચ્છા-તથા ચ જ્યોતિષ્ઠાઃ કિં નિદાં વેદનાં વેદયન્તે ? કિં વા અનિદાં વેદનાં વેદયન્તે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નિદાયં પિ વેયણં વેદેતિ અણિ-દાયં પિ વેયણં વેદેતિ’ જ્યોતિષ્ઠા નિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે અનિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે, ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! एवं વુચ્ચહ-જોહસિયા નિદાય વેયણં વેદેતિ અગિરાયં વેયણં વેદેતિ ?’ હે મદન્ત ! તત્-પ્રય તૈર્ણં સંજ્ઞિમ્ય એવોત્પાદાત્ કેનાથેન-ઋયં તાવદ્ એમ્-ઉત્તરીત્યા ઉચ્યતે યત્-જ્યોતિષ્ઠા નિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે અનિદાશ્ચાપિ વેદનાં વેદયન્તે इति, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જોહસિયા દુવિદા પળ્ણત્તા’ જ્યોતિષ્ઠા દ્વિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્પાઃ ‘તં જદ્દા-માહમિચ્છદ્દિદ્દિ ઉવવળ્ણમા ય અપાઙ સમ્મદ્દિદ્દિ ઉવવળ્ણમા ય’ તથયા-માયિમિથ્યાદ્દષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ અમાયિસમ્યગ્દ્દષ્ટ્યુપપન્નકાશ્ચ ‘તત્થ ણં જે તે માહ મિચ્છદ્દિદ્દિ ઉવવળ્ણમા તે ણં અણિદાયં વેયણં વેદેતિ’ તત્ર खलु-માયિમિથ્યાદ્દષ્ટ્યમાયિસમ્ય-ગ્દ્દષ્ટ્યુપપન્નકમધ્યે ચે તે માયિમિથ્યાદ્દષ્ટ્યુપપન્નકા જ્યોતિષ્ઠા મવન્તિ તે खलु અનિદાશ્ચૈવ વેદનાં વેદયન્તે ‘તત્થ ણં જે તે અમાહસમ્મદ્દિદ્દિ ઉવવળ્ણમા તે ણં નિદાયં વેયણ વેદેતિ’ તત્ર જ્ઞિયોં સે ઓ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અતઃ વે ઓ દોનોં પ્રકાર કી વેદના વેદતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવ નિદા વેદના વેદતે હૈં, યા અનિદા વેદના વેદતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવ નિદા વેદના ઓ વેદતે હૈં ઓર અનિદા વેદના ઓ વેદતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવ તો સંજ્ઞી જીવોં સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ફિર વે દોનોં પ્રકાર કી વેદના કૈસે વેદતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવ દો પ્રકાર કે હોતે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-માયિમિથ્યાદ્દષ્ટિ-ઉપપન્નક ઓર અમાયિ-સમ્યગ્દ્દષ્ટિ-ઉપપન્નક હૈં, હન જો માયિમિથ્યાદ્દષ્ટિ-ઉપપન્નક હૈ, વે અનિદા વેદના વેદતે હૈં, ઓર જો અમાયિ પ્રકારની વેદના વેદે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવ નિદા વેદના વેદે છે કે અનિદા વેદના વેદે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવ નિદા વેદના પશુ વેદે છે. અને અનિદા વેદના પશુ વેદે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવો તો સંજ્ઞી જીવોથી જ ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેઓ અને પ્રકારની વેદના કય રીતે વેદે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જ્યોતિષ્ઠ દેવ દો પ્રકારનાં હોય છે. તે આ પ્રમણે માયિમિથ્યાદ્દષ્ટિ ઉપપન્નક અને અમાયિ સમ્યગ્દ્દષ્ટિ ઉપપન્નક આમનામાં જે માયિમિથ્યાદ્દષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે અનિદા વેદના વેદે છે અને જે અમાયિ સમ્યગ્દ્દષ્ટિ ઉપપન્નક

खलु उक्त द्विविधज्योतिष्कमध्ये ये अमी अमायिमस्यगृह्ण्युपपन्नका ज्योतिष्का भवन्ति ते खलु निदाश्च वेदनां वेदयन्ते, तथाहि-माया निष्पातित मिथ्यात्वादि कर्मणोऽपि कार्ये कारणोपचाराद् मायात्वव्यपदेशेन तथाविधमाया त्रिधने येषां ते मायिनः, मिथ्यात्वो-
दयादेव मिथ्या-विपरीता दृष्टिर्येषां ते मिथ्यादृष्टयः मायिनश्च ते मिथ्यादृष्टयश्चेति म.यिमिथ्यादृष्टयस्ते च ते उपपन्नकाश्चेति मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकान्दभिनन्ना अमायि-
सम्यग्दृष्ट्युपपन्नका बोध्याः, तत्र मायिमिथ्यादृष्ट्युपपन्नकानां मिथ्यादृष्टित्वादेव व्रत-
विराधनादि 'वयमेवंविधा उत्पन्नाः' इत्येवं न जानन्ति सम्यग् यथावस्थितस्वरूपपरिज्ञाना
भावात् ते अनिदां वेदनां वेदयमाना अवसेयाः, अमायि सम्यग्दृष्ट्युपपन्नकास्तु सम्यग्दृष्टि-
त्वाद् यथावस्थितं स्वरूपं जानाना निदामेव वेदना वेदयन्ते इति भावः, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-
'से एषणद्वेणं गोयमा ?- एवं बुच्चइ जोडसिया दुविह पि वेयणं वेदंति' हे गौतम ! तत्-
सम्यग्दृष्टि-उपपन्नक हैं, वे निदा वेदना वेदते हैं।

माया के द्वारा उपाजित मिथ्यात्व आदि कर्म भी कार्य में कारण के उप-
चार से माया कहलाता है। इस प्रकार की माया जिसमें हो, उसे मायी कहते
हैं। मिथ्यात्व के उदय से जिनकी दृष्टि मिथ्या अर्थात् विपरीत हो रही हो,
उन्हे मिथ्यादृष्टि कहते हैं। इस प्रकार जो मायी और मिथ्यादृष्टि होते हुए
उत्पन्न हों, वे मायिमिथ्यादृष्टि-उपपन्नक कहलाते हैं। जो इनसे विपरीत प्रकार
के हों, वे अमायि सम्यग्दृष्टि-उपपन्नक हैं। जो मायिमिथ्यादृष्टि उपपन्नक हैं,
वे मिथ्यादृष्टि होने के कारण यह नहीं जानते कि-इम व्रतविराधना आदि के
कारण इस रूप में जन्मे हैं इस प्रकार उन्हें वस्तुस्वरूप का सनीचीन बोध नहीं
होता। अतएव वे अनिदा वेदना वेदते हैं। जो अमायिसम्यग्दृष्टि-उपपन्नक
हैं, वे यथार्थ वस्तु स्वरूप को जानने के कारण निदा वेदना वेदते हैं। इस हेतु
छे, ते निदा वेदना वेदें छे.

માયા દ્વારા ઉપાજિત મિથ્યાત્વ વગેરે કર્મ યજ્ઞ, કાર્યમા કારણના ઉપચારથી
માયા કહેવાય છે

આ પ્રકારની માયા જેમનામા હોય, તેને માયી કહે છે. મિથ્યાત્વના ઉદયથી
જેમની દૃષ્ટિ મિથ્યા અર્થાત્ વિપરીત થતી જતી હોય, તેમને મિથ્યાદૃષ્ટિ કહે છે. આ
રીતે માયીમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક કહેવાય છે.

જે આનાથી વિપરીત પ્રકારના હોય, તે અમાયિ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે જે
માયિમિથ્યાદૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવાને કારણે એ નથી જાણતા કે અમે
વ્રત વિરાધના વગેરેના કારણે આ રૂપમાં જન્મ્યા છીએ

આ રીતે તેમને વસ્તુ સ્વરૂપને સમીચીન બોધ નથી હોતો. તેથી તે અનિદા વેદના
વેદે છે. જે અમાયિસમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપને જાણવાને કારણે

અથ એનાથેન એવમ્-ઉક્તરીત્યા ઉચ્ચતે-યત્-જ્યોતિષ્કા દ્વિવિધામપિ વેદનાં વેદયન્તે,
'એવ વૈમાનિયા વિ' એવમ્-જ્યોતિષ્કા इव वैमानिका अपि द्विविधामपि वेदनां वेदयन्ते-
નિદાશ્ચાનિદાશ્ચેતિ, તેપામપિ મિથ્યાદૃષ્ટિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મેદેન દ્વૈવિધ્યાદિતિભાવઃ । ॥ ૧૦ ॥
'પણવળાણ વેયગાપયં સમત્તં' इति प्रज्ञापनायां पञ्चत्रिंशत्तमं वेदनापदं समाप्तम् ॥ ૩૫ ॥

પટ્ટત્રિંશત્તમં સમુદ્ઘાતપદમ્

સંગ્રહણી ગાથા

મૂલમ્-વેયળકસાયમરણે વેડવિવયતેયય ય આહારે ।

કેવલિય ચેવ ભવે જીવમણુસ્સાણ સત્તે વ ॥ ૧ ॥

છાયા-વેદનકપાયમરણે વૈક્રિયતૈજસશ્ર આહારઃ ।

કેવલકથૈવ ભવેત્ જીવમણુપ્યાણાં સત્તૈવ ॥ ૧ ॥

ટીકા-પચ્ચત્રિંશત્તમે પદે ગતિપરિણામવિશેષલક્ષણા વેદના પ્રરૂપિતા સમ્પ્રતિ પટ્ટત્રિંશ-

સે, હે ગૌતમ ! એસા કહા જાતા હૈ કિ જ્યોતિષ્ક દેવ દોનો પ્રકાર કી વેદના વેદતે હૈ । જ્યોતિષ્કો કી તરહ વૈમાનિક ભી દોનો પ્રકાર કી વેદના-કા અનુમવ કરતે હૈ, ક્યોંકિ વે ભી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઔર મિથ્યાદૃષ્ટિ-દોનો પ્રકાર કે હોતે હૈ । ॥ સૂ. ૨ ॥

વેદનાપદ સમાપ્ત

છત્તીસર્વા સમુદ્ઘાતપદ

સંગ્રહણી ગાથા

શબ્દાર્થ-(વેયળ કસાયમરણે) વેદના સમુદ્ઘાત, કપાય સમુદ્ઘાત, મારણા ન્તિક સમુદ્ઘાત (વેડવિવયતેયય ય) વૈક્રિયક સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત (આહારે) આહરક સમુદ્ઘાત (કેવલિય ચેવ) ઔર કેવલિ સમુદ્ઘાત (ભવે) હોતે હૈ (જીવ મણુસ્સાણ) જીવો ઔર અણુઓ કે (સત્તે વ) સાત હી ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ-પૈત્તીસર્વે પદ મેં ગતિપરિણામ વિશેષ વેદના કા નિરૂપણ કિયા

નિદા વેદના વેદે છે આ હેતુથી હે ગૌતમ એવુ કહેવાયુ છે કે જ્યોતિષ્ક દેવ અને વેદનાનો અનુભવ કરે છે, કેમ કે તેઓ પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ અને પ્રકારના હોય છે.

વેદના પદ સમાપ્ત

છત્તીસશુ સમુદ્ઘાત પદ સંગ્રહણી ગાથા

શબ્દાર્થ-(વેયળ કસાય મરણે) વેદના સમુદ્ઘાત, કપાય સમુદ્ઘાત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત (વેડવિવય તેયય ય) વૈક્રિયક સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત (આહારે) આહારક સમુદ્ઘાત (કેવલિય ચેવ) અને કેવલી સમુદ્ઘાત (ભવે) હોય છે (જીવ મણુસ્સાણ) છવે અને મણુઓને (સત્તેવ) સાત જ સમુદ્ઘાત હોય છે ॥ ગાથા.

ટીકાર્થ-પાત્રીસમા પદમા ગતિપરિણામ વિશેષ વેદનાયુ નિરૂપણ કરાયુ છે.

ત્તમે પદેऽપિ ગતિપરિણામવિગ્રેષલક્ષણં સમુદ્ઘાત પ્રરૂપયિતુમાર્દો તદ્વત્કવ્યતા વિપચિર્ણી સંગ્રહગાથામાહ-‘વેયણકસાયમરણે વેડવિચયતેયણ ચ આહારે । કેવલિણ ચેવ ભવે જીવ મણુસ્સાણ સત્તેવ’ ॥૧॥ વેદનકપાયમરણે-વેદનં ચ કપાયાશ્ચ મરણથેતિ સમાહારદ્વન્દ્વે વેદન કપાયમરણં તસ્મિન વેદનકપાયમરણે તદ્વિપચે इत्यर्थः त्रयः समुदघाता भवन्ति, वेदना समुदघात-कपायसमुदघात-मरणसमुदघातभेदात् एवं वैक्रियविपयकश्चतुर्थः समुदघातो भवति, तैजसश्च पञ्चमः समुदघातो बोध्यः, षष्ठश्च आहारः-आहारकशरीरविपयकः समुदघातो भवति, सप्तमश्च कैवलिकः-कैवलिसंबन्धी समुदघातोऽवसेयः, जीवमनुष्याणाम्-सामान्येन जीवप्ररूपणे मनुष्यद्वारप्ररूपणे च सप्तैव-सप्तपरिमाणाः समुदघाता अवसेयाः, न न्यूनाः, सप्तानामपि तत्र सम्भवात् तदन्य द्वारप्ररूपणे च यथासंभवं समुदघाता वक्ष्यन्ते इति संग्रहगाथायाः संक्षेपार्थः, समुदघातपदार्थस्तु संशब्दस्य एकीभावार्थकत्वेन उच्छब्दस्य प्राबल्यार्थकतया घातशब्दस्य च गमनार्थकतया एकीभावेन प्राबल्येन घातः-परिशातन वेदनादिभिः सह उत्कृष्टतया एकीभावगमनमितिवोध्यः, तथाचात्मा वेदनादिसमु-
गया, अब छत्तीसवें पद में भी गतिपरिणामरूप समुदघात की प्ररूपणा करने के उद्देश्य से उसकी वक्तव्यता का निर्देश करने वाली गाथा कहते हैं-वेदना समुदघात, कषाय समुदघात, मरण अर्थात् मारणान्तिक समुदघात, वैक्रियक समुदघात, तैजस समुदघात, आहारक समुदघात और सातवां कैवलि समुदघात, ये सात समुदघात होते हैं । ये समुदघात जीव और मनुष्य पदों में सातों होते हैं । अन्य पदों में यथायोग्य आगे कहे जाएंगे । यह संग्रहणी गाथा का संक्षिप्त अर्थ है । समुदघात पद का अर्थ इस प्रकार है—

सम्+उत्+घात-यर्हा ‘सम्’ शब्द एकीभाव अर्थ में है । ‘उत्’ का अर्थ है-प्रबलता । ‘घात’ शब्द हनन के अर्थ में है । तात्पर्य यह हुआ कि एकाग्रता पूर्वक, प्रबलता के साथ घात करना, अर्थात् वेदना आदि के साथ उत्कृष्ट रूप से

હવે છત્તીસમા પદમા પણ ગતિપરિણામ રૂપ સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરવાના ઉદ્દેશ્યથી તેની વક્તવ્યતાનો નિર્દેશ કરવાવાળી ગાથા કહે છે—

વેદના સમુદ્ઘાત કષાય સમુદ્ઘાત, મરણ અર્થાત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, તૈજ સમુદ્ઘાત, આહારક સમુદ્ઘાત, અને સાતમો કેવલિ-સમુદ્ઘાત, આ સાત સમુદ્ઘાત હોય છે

આ સમુદ્ઘાત છવ અને મનુષ્ય પદોમા સાતે ચ હોય છે અન્ય પદોમા યથા યોગ્ય આગળ કહેવાશે આ સંગ્રહણી ગાથાનો સંક્ષિપ્ત અર્થ છે સમુદ્ઘાત પદનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—

સમ્ + ઉત્ + ઘાત અહીં ‘સમ્’ શબ્દ એકીભાવ અર્થમા છે ઉત્ અર્થ છે-પ્રબળતા. ‘ઘાત’ શબ્દ હનનના અર્થમા છે. તાત્પર્ય આમ થયું કે એકાગ્રતાપૂર્વક, પ્રબળતા સાથે

દ્વાતગતઃ સન્ વેદનાઘનુભવજ્ઞાનપરિણત એવ ભવતિ નાન્યજ્ઞાનપરિણતો ભવતિ વેદનાદિ-
સમુદ્ધાતપરિણતશ્ચ અનેજ્ઞાન વેદનીયાદિ કર્મપ્રદેશાન્ કાલાન્તરાનુભવયોગ્યાન્પિ ઉદીરણા-
કરણદ્વારા સમાક્રુષ્ય ઉદયાવલિકાર્યાં પ્રક્ષિપ્ય અનુભૂય ચ નિર્જરયતિ આત્મપ્રદેશૈઃ સહ
સંવિલ્લઘ્ન સાતયતિ, इत्येव घाते प्राबल्यं बोध्यम्, उक्तञ्च—‘पुण्यकयकम्पसाङ्गं तु निज्जरा’
इति, पूर्वकृतकर्मशाटनं तु देशतः निर्जरा इति, तत्र असद्वेधकर्माश्रयो वेदनासमुद्घातः,
कषायरूपचारित्रमोहनीयकर्माश्रयः कषायसमुद्घातः, अन्तर्मुहूर्त्तशेषायुः—वर्माश्रयो मारणान्ति
कसमुद्घातः, वैक्रियशरीरनामकर्माश्रयो वैक्रियसमुद्घातः, तैजसशरीरनामकर्माश्रय स्तैज
समुद्घातः, आहारकशरीरनामकर्माश्रय आहारकसमुद्घातः, सदसद्वेधशुभाशुभनामोच्चनी-

एक हो जाना । वेदना आदि समुद्घात के समय आत्मा वेदनादि ज्ञान रूप ही
परिणत हो जाता हैं, उसे अन्य कोई भान नहीं रहता । जब जीव वेदनादि
समुद्घातों में परिणत होता है तो वेदनीय आदि कर्मों के प्रदेशों को, जो
कालान्तर में अनुभव करने योग्य होते हैं, उदीरणा करण के द्वारा खींच कर,
उन्हें उदयावलिका में डाल कर और उनका अनुभव करके निर्जीर्ण कर डालता
है अर्थात् आत्मप्रदेशों से पृथक् कर देता है । यही घात में प्रबलता है । कहा
भी है—‘पूर्वकृत कर्म का खिरना अर्थात् पृथक् होना निर्जरा है ।’

इतमें से वेदना समुद्घात असाता वेदनीय कर्माश्रय है, कषाय समुद्घात
कषाय चारित्र मोहनीय कर्माश्रय है, मारणान्तिक समुद्घात अन्तर्मुहूर्त्त मात्र
शेष आयुर्कर्माश्रय है, वैक्रियसमुद्घात वैक्रिय शरीर नाम कर्माश्रय है, तैजस
समुद्घात तैजसशरीर नाम कर्माश्रय है, आहारक समुद्घात आहारकशरीर
नाम कर्माश्रय है और केवल समुद्घात साता-असाता वेदनीय, शुभ-अशुभ

घાત કરવો, અર્થાત્ વેદના વગેરે સાથે ઉત્ક્રુષ્ટ રૂપથી એક થઈ જવું વેદના વગેરે સમુ-
દ્ધાતનાં સમયે આત્મા વેદના વગેરે જ્ઞાન રૂપ જ પરિણત થઈ જાય છે, તેને અન્ય કોઈ
જ્ઞાન નથી રહેતું. જ્યારે જીવ વેદના વગેરે સમુદ્ધાતોમાં પરિણત થાય છે, તો વેદનીય
વગેરે કર્મોનાં પ્રદેશોને જે કાલાન્તરમાં અનુભવ કરવા યોગ્ય હોય છે, ઉદીરણા કરણો
દ્વારા ખેંચીને, તેમને ઉદયાવલિકામાં નાખીને, અને તેમનો અનુભવ કરીને નિર્જીર્ણ કરી
નાખે છે અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોથી જુદાં કરી નાંખે છે આ જ ઘાતમાં પ્રબળતા છે.

કહ્યું પણ છે—‘પૂર્વકૃત કર્મોનુ ખરવું’ અર્થાત્ જુદાં થવું નિર્જરા છે.

આમાંથી વેદના સમુદ્ધાત અસાતા વેદનીય કર્માશ્રય છે, કષાય સમુદ્ધાત કષાય
ચારિત્ર મોહનીય કર્માશ્રય છે, મારણાંતિક સમુદ્ધાત અંતર્મુહૂર્ત માત્રશેષ આયુ કર્માશ્રય
છે વૈક્રિય સમુદ્ધાત વૈક્રિય શરીરનામકર્માશ્રય છે તૈજસ સમુદ્ધાત તૈજસ શરીરનામ
કર્માશ્રય છે, આહારક સમુદ્ધાત આહારકશરીરનામકર્માશ્રય છે અને કેવલસમુદ્ધાત સાતા-
અસાતા વેદનીય શુભ-અશુભ નામ અને ઉચ્ચ નીચ ગોત્ર કર્માશ્રય છે,

ચૈગોત્રકર્માશ્રયઃ કેવલિસમુદ્ઘાતોઽસેયઃ, તથા ચ વેદનાસમુદ્ઘાતગત આત્મા અસાતવેદનીય કર્મપુદ્ગલપરિશાતનં કરોતિ વેદનીયપીઢિતો જીવઃ અનન્તાનન્તકર્મપુદ્ગલસ્કન્ધપરિવૃતાન્ સ્વપ્રદેશાન્ શરીરાદ્ બહિરપિ વિક્ષિપતિ તઃ પ્રદેશૈશ્ચ મુસોદરાદિ રન્ધ્રાણિ શ્રવણસ્કન્ધાઘન્તરાલાનિ ચ પરિપૂર્ય આયામેન વિસ્તારેણ ચ શરીરમાત્ર ક્ષેત્રમભિવ્યાપ્ય અન્તર્મુહૂર્તપર્યન્તં તિષ્ઠતિ, નસ્મિન્શ્ચાન્તર્મુહૂર્તે પુષ્કલાસાતવેદનીયકર્મપુદ્ગલપરિશાતનં કરોતિ, કષાયસમુદ્ઘાતગતો જીવઃ કષાયરૂપા ચારિત્રમોહનીયકર્મપુદ્ગલપરિશાતનં કરોતિ-વપાયોદયવ્યસો જીવઃ સ્વપ્રદેશાન્ બહિર્વિક્ષિપતિ, તૈશ્ચ પ્રદેશૈર્વેદનજઠગદિરન્ધ્રાણિ શ્રવણસ્કન્ધાઘન્તરાલાનિ ચ પરિપૂર્ય આયામેન વિસ્તારેણ ચ શરીરમાત્ર ક્ષેત્રમભિવ્યાપ્ય તિષ્ઠતિ તથાગિયશ્ચ પ્રચુગાન્ કષાયકર્મપુદ્ગલાન્ નામ કર્મ ઓર ઉચ્ચ-નીચ ગોત્ર કર્માશ્રય હૈ તાત્પર્યં યદ્દ હૈ કિ વેદના સમુદ્ઘાત કરને ચાલા જીવ અસાતા વેદનીય કર્મ કે પુદ્ગલોં કા પરિશાટન (નિર્જરણ) કરતા હૈ વેદના સે પીઢિત જીવ અનન્તાનન્ત કર્મપુદ્ગલોં સે વ્યાપ્ત અપને આત્મ-પ્રદેશોં કો શરીર સે બાહર મી નિકાલતા હૈ ઓર મુખ તથા ઉદર આદિ છિદ્રોં કો ઓર કાન, સ્કન્ધ આદિ કે અપાન્તરાલોં કો (બીચ કે ચાલી સ્થાનોં કો) પૂરિત કરકે, લમ્બાઈં ઇવં ચિસ્તાર મેં શરીરમાત્ર ક્ષેત્ર કો વ્યાપ્ત કર કે અન્તર્મુહૂર્ત તક રહતા હૈ ઉસ અન્તર્મુહૂર્ત મેં વહ બહુન સે અસાતા વેદનીય કર્મ કે પુદ્ગલોં કો નિર્જીર્ણ કર ઢાલતા હૈ। હસી પ્રકાર કષાય સમુદ્ઘાત કરનેચાલા જીવ કષાય ચારિત્રમોહનોય કર્મ કે પુદ્ગલોં કા પરિશાટન કરતા હૈ-કષાય કે ઉદય સે યુક્ત જીવ અપને પ્રદેશોં કો બાહર નિકાલતા હૈ। ડન પ્રદેશોં સે મુખ, ઉદર આદિ છિદ્રોં કો તથા કાન, સ્કન્ધ આદિ અન્તરાલોં કો પૂરિત કરતા હૈ ઓર લમ્બાઈં તથા ચિસ્તાર સે શરીર માત્ર ક્ષેત્ર કો વ્યાપ્ત કર કે રહતા હૈ। ઇસા કર કે વહ બહુન સે કષાય કર્મપુદ્ગલોં કા પરિશાટન કરતા હૈ- છાઢ દેતા હૈ।

તાત્પર્યં એ છે કે વેદના સમુદ્ઘાત કરવાવાળા એવ અસાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોલોં નિર્જરણ કરે છે વેદનાથી પીઢિત એવ, અનતાનન્ત કર્મપુદ્ગલોથી વ્યાપ્ત, પોતાના આત્મ પ્રદેશોને શરીરથી બહાર પણ કાઢે છે અને મુખ તથા પેટ વગેરે છિદ્રોને અને કાન સ્કન્ધ વગેરે અપાન્તરાલોને (નીચેના ખાલી સ્થાનોને) પૂરિત કરીને લંબાઈ તેમજ વિસ્તારમાં શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. તે અંતર્મુહૂર્તમાં ખૂબ જ અસાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોને નિર્જરણ કરી નાખે છે.

આ જ રીતે કષાય સમુદ્ઘાત કરવાવાળા એવ કષાય ચારિત્ર મોહનીય કર્મના પુદ્ગલોલોં નિર્જરણ કરે છે-કષાયના ઉદયથી યુક્ત એવ પોતાના પ્રદેશોને બહાર કાઢે છે. તે પ્રદેશોથી મુખ, પેટ વગેરે છિદ્રોને તથા કાન, સ્કન્ધ વગેરે અંતરાલોને પૂરિત કરે છે અને લંબાઈ તથા વિસ્તારથી શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને રહે છે, આમ કરીને તે ખૂબ જ કષાય કર્મપુદ્ગલોલોં નિર્જરણ કરે છે.

પરિશાતયતિ, एवं मरणसमुद्घातगतो जीवः आयुःकर्मपुद्गलान् परिश्रातयति, पूर्वापेक्षया विशेषस्तु मरणसमुद्घातगतो विसिप्त स्वप्नदेशः सन् वदनजठरादिरन्ध्राणि श्रवणस्कन्धाद्य-
न्तराळानि च परिपूर्य त्रिष्कम्भबाहल्याभ्यां स्नग्धरीरप्रमाणम् आगामेन स्नग्धरीरातिरेकतो
जघन्येनाङ्गुलासंख्येयभागम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि एकस्यां दिशि क्षेत्रमभि-
व्याप्य तिष्ठति इति बोध्यः, वैक्रियसमुद्घातगतो जीवः स्वप्नदेशान् शरीराद् बहिर्निष्काश्य
शरीरविक्षम्भबाहल्यमानम् आगामेन संख्येययोजनप्रमाणं दण्डं निःसृजति, निःसृज्य च यथा
संभवं स्थूलान् वैक्रियशरीरनामकर्मपुद्गलान् श्रातयति, उक्तञ्च - 'वेउब्बियसमुद्घाएणं
समोहणइं समोहणित्ता संखिज्जाइं जोयणाइं दंडं निसिरइं निसिरित्ता आहावायरे पुद्गळे
परिसाहेइं' इति तैजससमुद्घातगतो जीवः तेजोलेख्या विनिर्गमकाले तैजसनामकर्म-

इसी प्रकार मारणान्तिक समुद्घात करनेवाला जीव आयु कर्म के पुद्गलों का परिशादन करता है। पहले से इसमें यह विशेषता है कि मारणान्तिक समुद्घात करनेवाला जीव अपने प्रदेशों को बाहर भी निकाल कर, मुख तथा उदर आदि के छिद्रों को तथा कान, स्कंध आदि अन्तरालों को पूरित कर के विस्तार और मोटाई में अपने शरीर प्रमाण होकर किन्तु लम्बाई में अपने शरीर से अतिरिक्त जघन्य अंगुल के असंख्यातवें भाग तक और उत्कृष्ट असंख्यात योजन तक, एक दिशा के क्षेत्र को व्याप्त कर के रहता है, वैक्रिय समुद्घात करने वाला जीव अपने प्रदेशों को शरीर से बाहर निकाल कर शरीर के विस्तार एवं मोटाई के बराबर तथा लम्बाई में असंख्यात योजन प्रमाण दण्ड निकाल

। निकाल कर यथासंभव वैक्रियशरीर नामकर्म के स्थूल पुद्गलों का परि-
शादन करता है। कहा भी है - "वैक्रिय समुद्घात से समवहत होता है और
समवहत होकर संख्यात योजन का दण्ड निकालता है। दण्ड निकाल कर

આ જ રીતે મરણાંતિક સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ આયુ કર્મના પુદ્ગલોનું પરિ-
શાદન કરે છે, પહેલાથી આમાં એ વિશેષતા છે કે મારણાંતિક સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ
પોતાના પ્રદેશોને બહાર પણ કાઢીને મુખ તથા ઉદર વગેરેના છિદ્રોને તથા કાન, સ્કંધ
વગેરે અંતરાલોને પૂરિત કરીને વિસ્તાર અને મોટાઈમાં પોતાના શરીર પ્રમાણ થઈને
પરંતુ લંબાઈથી પોતાના શરીરથી અતિરિક્ત જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ સુધી
અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત યોજન સુધી એક દિશાનાં ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને રહે છે.

વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ પોતાના પ્રદેશોને શરીરથી બહાર કાઢીને શરીરનાં
વિસ્તાર તેમજ મોટાઈના અંશો તથા લંબાઈમાં સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ હંક કાઢે છે.
હંક કાઢીને યથા સંભવ વૈક્રિય શરીરનામકર્મના સ્થૂલ પુદ્ગલોનું પરિશાદન કરે છે.

કહ્યું પણ છે - "વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી સમવહત થાય છે અને સમવહત થઈને
સંખ્યાત યોજનના હંક કાઢે છે હંક કાઢીને સ્થૂલ પુદ્ગલોનું પરિશાદન કરે છે "

ચૈગોત્રકર્માશ્રયઃ કેવલિસમુદ્ઘાતોડાસેયઃ, તથા ચ વેદનાસમુદ્ઘાતગત આત્મા આસાતવેદનીય કર્મપુદ્ગલપરિશાતનં કરોતિ વેદનીયપીઢિતો જીવઃ અનન્તાનન્તકર્મપુદ્ગલસ્કન્ધપરિવૃતાન્ સ્વપ્રદેશાન્ શરીરાદ્ બહિરપિ વિક્ષિપતિ તૈઃ પ્રદેશૈશ્ચ મુખોદરાદિ રન્ધ્રાણિ શ્રવણસ્કન્ધાઘન્તરાલાનિ ચ પરિપૂર્ય આયામેન વિસ્તારેણ ચ શરીરમાત્ર ક્ષેત્રમભિન્યાપ્ય અન્તર્મુહર્તપર્યન્તં તિષ્ઠતિ, તસ્મિન્શ્ચાન્તર્મુહર્તે પુષ્કલાસાતવેદનીયકર્મપુદ્ગલપરિશાતનં કરોતિ, કષાયસમુદ્ઘાતગતો જીવઃ કષાયરૂપા ચારિત્રમોહનીયકર્મપુદ્ગલપરિશાતનં કરોતિ-વપાયોદયવ્યસ્રો જીવઃ સ્વપ્રદેશાન્ બહિર્વિક્ષિપતિ, તૈશ્ચ પ્રદેશૈર્વદનજઠરાદિરન્ધ્રાણિ શ્રવણસ્કન્ધાઘન્તરાલાનિ ચ પરિપૂર્ય આયામેન વિસ્તારેણ ચ શરીરમાત્ર ક્ષેત્રમભિન્યાપ્ય તિષ્ઠતિ તથાગિત્યશ્ચ પ્રચુગન્ કષાયકર્મપુદ્ગલાન્ નામ કર્મ ઓર ઉચ્ચ-નીચ ગોત્ર કર્માશ્રય હૈ તાત્પર્યં યદ્દ હૈ કિ વેદના સમુદ્ઘાત કરને વાલા જીવ અસાતા વેદનીય કર્મ કે પુદ્ગલોં કા પરિશાટન (નિર્જરણ) કરતા હૈ વેદના સે પીઢિત જીવ અનન્તાનન્ત કર્મપુદ્ગલોં સે વ્યાપ્ત અપને આત્મ-પ્રદેશોં કો શરીર સે બાહર મી નિકાલતા હૈ ઓર મુખ તથા ઉદર આદિ છિદ્રોં કો ઓર કાન, સ્કન્ધ આદિ કે અપાન્તરાલોં કો (વીચ કે રાલી સ્થાનોં કો) પૂરિત કરકે, લમ્બાઈ ઇવં વિસ્તાર મેં શરીરમાત્ર ક્ષેત્ર કો વ્યાપ્ત કર કે અન્તર્મુહર્ત તક રહતા હૈ ઉસ અન્તર્મુહર્ત મેં વહ બહુન સે અસાતા વેદનીય કર્મ કે પુદ્ગલોં કો નિર્જીર્ણ કર ડાલતા હૈ। હસી પ્રકાર કષાય સમુદ્ઘાત કરનેવાલા જીવ કષાય ચારિત્રમોહનોય કર્મ કે પુદ્ગલોં કા પરિશાટન કરતા હૈ-કષાય કે ઉદય સે યુક્ત જીવ અપને પ્રદેશોં કો બાહર નિકાલતા હૈ। ડન પ્રદેશોં સે મુખ, ઉદર આદિ છિદ્રોં કો તથા કાન, સ્કન્ધ આદિ અન્તરાલોં કો પૂરિત કરતા હૈ ઓર લમ્બાઈ તથા વિસ્વાર સે શરીર માત્ર ક્ષેત્ર કો વ્યાપ્ત કર કે રહતા હૈ। ઇસા કર કે વહ બહુન સે કષાય કર્મપુદ્ગલોં કા પરિશાટન કરતા હૈ- ષ્ણાઙ્ગ દેતા હૈ।

તાત્પર્યં એ છે કે વેદના સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ અસાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોં નિર્જરણ કરે છે વેદનાથી પીડિત જીવ, અનતાનન્ત કર્મપુદ્ગલોંથી વ્યાપ્ત, પોતાનાં આત્મ પ્રદેશોને શરીરથી બહાર પાડે છે અને મુખ તથા પેટ વગેરે છિદ્રોને અને કાન સ્કન્ધ વગેરે અપાન્તરાલોને (નીચેના ખાલી સ્થાનોને) પૂરિત કરીને લંબાઈ તેમજ વિસ્તારમાં શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને અંતર્મુહર્ત સુધી રહે છે. તે અંતર્મુહર્તમાં જીવ જ અસાતા વેદનીય કર્મના પુદ્ગલોને નિર્જરણ કરી નાખે છે

આ જ રીતે કષાય સમુદ્ઘાત કરવાવાળા જીવ કષાય ચારિત્ર મોહનીય કર્મના પુદ્ગલોં નિર્જરણ કરે છે-કષાયના ઉદયથી મુક્ત જીવ પોતાના પ્રદેશોને બહાર કાઢે છે. તે પ્રદેશોથી મુખ, પેટ વગેરે છિદ્રોને તથા કાન, સ્કન્ધ વગેરે અંતરાલોને પૂરિત કરે છે અને લંબાઈ તથા વિસ્તારથી શરીર માત્ર ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરીને રહે છે, આમ કરીને તે જીવ જ કષાય કર્મપુદ્ગલોં નિર્જરણ કરે છે.

પુદ્ગલાન પરિશત્તયતિ, કેવલિસદુદ્ધાતગતઃ કેવલી સદમદ્વેષાદિ કર્મપુદ્ગલાન પરિશત્તયતિ વિશેષસ્તુ કેવલિસમુદ્ધાતોઽષ્ટસામાયિકો ભવતિ, કેવલિસમુદ્ધાતં કુર્વન કેવલી પ્રથમસમયે વાહલ્યેન સ્વશરીરપ્રમાણમ્ ઊર્ધ્વમધ્યથ્ લોકાન્તં યામદ્ આત્મપ્રદેશાના દળંડં ચિરચયતિ દ્વિતીય સમયે પૂર્વાપરં દક્ષિણોત્તરં વા કપાટં તૃતીયે મન્યાનં ચતુર્થેઽનુક્રાશાન્તરાણાં પૂરણં પશ્ચમેઽવ-
ક્રાશાન્તરાણાં સંહરણં પષ્ટે મન્યાનં સપ્તમે કપાટસ્ય સંદરણ ક્રોતિ અષ્ટમે ચ સમયે સ્વશરી-
રસ્થો ભવતિ, તથા ચ વક્ષ્યતે—“પદ્મમે સમય દંડં કરેડે, ત્રીણ કપાટં કરેડે” इत्यादि, પ્રથમે સમયે દળંડં કરોતિ, દ્વિતીયે કપાટં કરોતિ, इत्यादि ॥

વાદર (સ્થૂલ) પુદ્ગલોં કા પરિશાટન કરતા હૈ ।” તૈજસ સમુદ્ધાત કરને વાલા જીવ તેજોલેહ્યા કે નિકાલને કે સમય તૈજસ નામકર્મ કે પુદ્ગલોં કા પરિ-
શાટન કરતા હૈ, આહારક સમુદ્ધાત કરનેવાલા આહારક શરીર નામ કર્મ કે પુદ્ગલોં કા પરિશાટન કરતા હૈ । કેવલિ સમુદ્ધાત કરનેવાલા જીવ સાતા-
અસાતા વેદનીય આદિ કર્મોં કે પુદ્ગલોં કા પરિશાટન કરતા હૈ । इस समुद्-
धात में विशेषता यह है—केवलि समुद्धात केवली ही करता हैं । इसमें आठ समय लगते हैं । केवलि समुद्धात करनेवाला केवली प्रथम समय में मोटाई में अपने शरीर के प्रमाण आत्मप्रदेशों का दण्ड, ऊपर और नीचे लोकान्त तक रचता है । दूसरे समय में पूर्व, पश्चिम, उत्तर और दक्षिण दिशा में कपाट की रचना करता करता है । तीसरे समय में मन्यान की रचना करता है । चौथे समय में आंतरों को पूरित करता है । पांचवें समय में उन आंतरों को सिकोडता है, छठे समय में मन्यान को सिकोडता है, सातवें में कपाट को संकुचित करता है और आठवें समय में दण्ड का संकोच करके आत्मस्थ हो जाता है । कहा भी जाएगा ‘प्रथम समय में दण्ड करता है, दूसरे में कपाट करता है’ इत्यादि ।

તૈજસ સમુદ્ધાત કરવાવાળા જીવ તેજો નામ કર્મના પુદ્ગલોના પરિશાટન કરે છે આહારક સમુદ્ધાત કરવાવાળા આહારક શરીર નામ કર્મના પુદ્ગલોના પરિશાટન કરે છે કેવલિ સમુદ્ધાત કરવા વાળા જીવ સાતા—અસાતા વેદનીય વગેરે કર્મોના પુદ્ગલોના પરિશાટન કરે છે આ સમુદ્ધાતમા વિશેષતા એ છે કે કેવલિ સમુદ્ધાત કેવલી જ કરે છે. એમાં આઠ સમય લાગે છે. કેવલી સમુદ્ધાત કરવાવાળા કેવલી પ્રથમ સમયમાં મોટાઈથી પોતાનાં શરીરના પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોના દડ, ઉપર અને નીચે લોકાંતસુધી રચે છે બીજા સમયમાં પૂર્વ, પશ્ચિમ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશામાં કપાટની રચના કરે છે ત્રીજા સમયમાં મન્યાની રચના કરે છે. ચોથા સમયમાં આંતરોને પૂરિત કરે છે. પાંચમા સમયમાં તે આંતરોને સંકોડે છે, છઠ્ઠા સમયમાં મન્યાનને સંકોડે છે, (સંકોચે છે) સાતમા સમયમાં કપાટને સંકુચિત કરે છે અને આઠમા સમયમાં દડને સંકોચીને આત્મસ્થ થઈ જાય છે. કહેવાશે પણ ખરૂં પ્રથમ સમયમાં દડ કરે છે, બીજા સમયમાં કપાટ કરે છે વગેરે

समुद्घातवृत्तव्यता.

मूलम्-कइ णं भंते । समुग्घाया पणत्ता ? गोयमा । सत्त समुग्घाया पणत्ता, 'तं जहा-वेयणासमुग्घाए १ कसायसमुग्घाए २ मारणंतियसमुग्घाए ३ वेउव्वियसमुग्घाए ४ तेयासमुग्घाए ५ आहारसमुग्घाए ६ केवलिसमुग्घाए ७ । वेयणासमुग्घाए णं भंते । कइ समइए पणत्ते ? गोयमा । असंखेज्जसमइए अंतोमुहत्तिए पणत्ते, एवं जाव आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए णं भंते । कइ समइए पणत्ते ? गोयमा । अट्टसमइए पणत्ते, नेरइया ण भंते ! कइ समुग्घाया पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि समुग्घाया पणत्ता, तं जहा वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, असुरकुमाराणं भंते ! कइ समुग्घाया पणत्ता, गोयमा ! पंचसमुग्घाया पणत्ता, तं जहा वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, एवं जाव थणियकुमाराणं, पुढविकाइयाणं भंते ! कइ समुग्घाया पणत्ता ? गोयमा । तिण्णि समुग्घाया पणत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसियसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, एवं जाव चउरिंदियाणं, नवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पणत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसियसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं जाव वेमाणियाणं भंते ! कइ समुग्घाया पणत्ता ? गोयमा ! पंचसमुग्घाया पणत्ता, तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, नवरं मणू । सत्तविहे समुग्घाए पणत्ते, तं जहा-वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए तेयासमुग्घाए, आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए ॥ सू० १॥

उ.या-कति खलु यदन्व ! समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सप्त समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः १, कषायसमुद्घातः २, मारणान्तिकसमुद्घातः ३, वैक्रियसमुद्घातः ४, तेजसमुद्घातः ५, आहारसमुद्घातः ६, केवलिसमुद्घातः ७, वेदना-

સમુદ્ધાતઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! કતિ સામયિકઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! અસંખ્યેયસામાયિકઃ આન્ત-
ર્મુદ્ધર્તિકઃ પ્રજ્ઞસઃ, एवं यावद् आहारसमुद्घातः, केवलिसमुद्घातः स्वल्प मदन्त ! कति साम-
यिकः प्रज्ञसः ? गौतम ! अष्टसामयिकः प्रज्ञसः, नैरयिकाणां मदन्त ! कति समुद्घाताः

સમુદ્ધાત વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(કહ જાં મંતે ! સમુદ્ધાયા પળગત્તા !) હે ભગવન્ ! સમુદ્ધાત
ફિ ને કહે હૈં ? (ગોયમા ! સત્ત સમુગ્ધાયા પળગત્તા) હે ગૌતમ ! સાન સમુદ્-
ધાત કહે હૈં (તં જહા-વેયણા સમુગ્ધાણ, કસાયસમુગ્ધાણ, મારણંતિયસમુ-
ગ્ધાણ, વેઝન્નિયસમુગ્ધાણ, તેયાસમુગ્ધાણ, આહારસમુગ્ધાણ, કેવલિસમુગ્ધાણ)
વે હસ પ્રકાર હૈં વેદના સમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત,
વૈક્કિયસમુદ્ધાત, તૈજસસમુદ્ધાત, આહારકસમુદ્ધાત, ઔર કેવલિસમુદ્ધાત

(વેયણાસમુગ્ધાણ જાં મંતે ! કહ સમહણ પળગત્તે ?) હે ભગવન્ ! વેદનાસમુ-
દ્ધાત કિતને સમય કા કહા હૈં ? (ગોયમા ! અસંખેજસમહણ અંતોમુક્તિપ
પળગત્તે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત સમયોંવાલે અન્તર્મુદ્ધર્ત કા કહા હૈં (અં જાવ
આહારસમુગ્ધાણ) હસો પ્રકાર આહારકસમુદ્ધાત તક (કેવલિસમુગ્ધાણ જાં મંતે !
કહ સમહણ પળગત્તે ?) હે ભગવન્ ! કેવલિસમુદ્ધાત કિતને સમય કા કહા
? (ગોયમા ! અદ્ધસમહણ પળગત્તે) હે ગૌતમ ! આઠ સમય કા કહા હૈં !

(નેરહ્યા જાં મંતે ! કહ સમુગ્ધાયા પળગત્તા ?) હે ભગવન્ ! નારક્કોં કે
કિતને સમુદ્ધાત કહે હૈં ? (ગોયમા ! ચત્તારિ સમુગ્ધાયા પળગત્તા) હે ગૌતમ !

સમુદ્ધાત વક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ—(કહ જાં મંતે સમુગ્ધાયા પળગત્તા ?) હે ભગવાન ! સમુદ્ધાત કેટલા કદ્ધો
છે ? (ગોયમા ! સત્ત સમુગ્ધાયા પળગત્ત) હે ગૌતમ સાત સમુદ્ધાત કદ્ધો છે (તં જહા)
તે આ પ્રમાણે (વેયણાસમુગ્ધાણ, કસાયસમુગ્ધાણ, મારણતિયાસમુગ્ધાણ, વેઝન્નિયસમુગ્ધાણ,
તેયાસમુગ્ધાણ, આહારસમુગ્ધાણ કેવલિસમુગ્ધાણ) વેદના સમુદ્ધાત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત,
વૈક્કિય સમુદ્ધાત, તૈજસ સમુદ્ધાત, આહારક સમુદ્ધાત, અને કેવલિ સમુદ્ધાત

(વેયણાસમુગ્ધાણ જાં મંતે ! કહ સમહણ પળગત્તે ?) હે ભગવાન ! વેદના સમુદ્ધાત
કેટલા સમયનો કદ્ધો છે ?

(ગોયમા ! અસંખેજસમહણ અંતોમુક્તિપ પળગત્તે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત સમયોંવાળા
અંતર્મુદ્ધર્તનો કદ્ધો છે (અં જાવ આહારસમુગ્ધાણ) આ રીતે આહાર સમુદ્ધાત સુધી.

(કેવલિસમુગ્ધાણ જાં મંતે ! કહ સમહણ પળગત્તે ?) હે ભગવાન કેવલિ સમુદ્ધાત
કેટલા સમયનો કદ્ધો છે ? (ગોયમા ! અદ્ધસમહણ પળગત્તે) હે ગૌતમ આઠ સમયનો કદ્ધો છે.

(નેરહ્યા જાં મંતે ! કહ સમુગ્ધાયા પળગત્તા ?) હે ભગવાન ! નારકોના કેટલા સમુદ્ધાત
કદ્ધો છે ? (ગોયમા ચત્તારિ સમુગ્ધાયા પળગત્તા તં જહા-વેયણાસમુગ્ધાણ, કસાયસમુગ્ધાણ,

પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! ચત્વારઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કષાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ' અસુરકુમારાણાં મદન્ત ! કતિસમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! પચ્ચ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કષાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિક-
 દ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ, તૈજસસમુદ્ધાતઃ, एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, पृथिवी
 कायिकानां मदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञताः ? गौतम ! त्रयः समुद्घाताः प्रज्ञताः, तथ्या-
 वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, एवं यत् चरुिन्द्रियाणाम्,
 चार समुद्धान कहे हैं (तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतिय
 समुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं-वेदना समुद्धान, कषायसमु-
 द्धात, मारणान्तिक समुद्धान और वैक्रि समुद्धात (असुरकुमाराणं मंते !
 कइ समुग्घाया पणत्ता ?) हे भगवन् ! असुरकुमारों के कितने समुद्धान कहे
 हैं ? (गोयमा ! पंच समुग्घाया पणत्ता) हे गौतम ! पांच समुद्धात कहे हैं
 (तं जहा-वेयणा समुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमु-
 ग्घाए, तेयासमुग्घाए) वे इस प्रकार-वेदनासमुद्धान, कषायसमुद्धान, मार-
 णान्तिक समुद्धात, वैक्रियसमुद्धान और तजस समुद्धान (एवं जाव धणिय-
 माराणं) इसी प्रकार स्तनितकुमारों तक ।

(पुढविकाइया णं मंते ! कइसमुग्घाया पणत्ता ?) हे भगवन् ! पृथिवी-
 कायिकों के कितने समुद्धात कहे हैं ? (गोयमा ! तिण्णि समुग्घाया पणत्ता)
 हे गौतम ! तीन समुद्धान कहे हैं (तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमु-
 ग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए) वे इस प्रकार-वेदनासमुद्धान, कषायसमुद्धान,
 मारणान्तिक समुद्धात (एवं जाव चरुिन्द्रिया ण) इसी प्रकार चरुिन्द्रिय तक

मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) हे गौतम ! चर समुद्धात कइया છે, તે આ પ્રમાણે
 છે-વેદના સમુદ્ધાત, કષાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત.

(અસુરકુમારાણં મંતે ! કહ સમુગ્ધાયા પણત્તા ?) હે ભગવાન ! અસુરકુમારોના કેટલા
 સમુદ્ધાત કહ્યા છે ? (ગોયમા ! પંચ સમુગ્ધાયા પણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ધાતો કહ્યા
 છે (તં જહા-વેયણાસમુગ્ધાએ, કસાયસમુગ્ધાએ, મારણંતિયસમુગ્ધાએ વેઉવ્વિયસમુગ્ધાએ, તેયાસમુ-
 ગ્ધાએ) તે આ પ્રકારે છે-વેદના સમુદ્ધાત કષાય સમુદ્ધાત મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય
 સમુદ્ધાત અને તૈજસસમુદ્ધાત (एव जाव धणिकुमाराणं) આજ રીતે સ્તનિતકુમારો સુધી.

(પુઢવિકાઈયાણ મંતે ! કહ સમુગ્ધાયા પણત્તા ?) હે ભગવાન ! પૃથ્વીકાયિકોના
 કેટલા સમુદ્ધાત કહ્યા છે ? (ગોયમા ! તિણ્ણ સમુગ્ધાયા પણત્તા) હે ગૌતમ ! ત્રણ સમુદ્ધ-
 ધાત કહ્યા છે (તં જહા-વેયણાસમુગ્ધાએ, કસાયસમુગ્ધાએ, મારણંતિયસમુગ્ધાએ) તે આ પ્રમાણે
 વેદના સમુદ્ધાત, કષાય સમુદ્ધાત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત (एवं जाव चरुिन्द्रियाणं) આ જ
 રીતે ચરુિન્દ્રિયો સુધી.

नवरं वायुकायिकानां च चारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां यावद् वैमानिकानां मदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, नवरं मनुष्याणां सप्तविधः समुद्घातः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, आहारसमुद्घातः, केवलिसमुद्घातः ॥ सू० १ ॥

(नवरं वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पणत्ता) विशेष-वायुकायिका के चार समुद्घात कहे हैं (तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं-वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात और वैक्रियसमुद्घात ।

(पंचिदियतिरिक्खजोणिया णं जाव वेमाणियाणं) पञ्चेन्द्रियतिर्यचो यावत् वैमानिकों के (मंते) हे भगवन् ! (कइ समुग्घाया पणत्ता) कितने समुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! पंच समुग्घाया पणत्ता) हे गौतम ! पंचसमुद्घात कहे हैं (तं जहा-वेयणायसमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए) वे इस प्रकार हैं वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात (नवरं) विशेष (मणूसाणं सत्तविहे समुग्घाए पणत्ते) मनुष्यों के सात प्रकार के समुद्घात कहे हैं (तं जहा वेयणासमुग्घाए) वेदनासमुद्घात (कसायसमुग्घाए) कषायसमुद्घात (मारणंतियसमुग्घाए) मारणान्तिकसमुद्घात (वेउव्वियसमुग्घाए) वैक्रियसमुद्घात (तेयासमुग्घाए) तैजस-

(नवर वाउकाइयाणं चत्तारि समुग्घाया पणत्ता) विशेष वायुकायिकानां चार समुद्घात कइल्ले छे (त जहा-वेयणासमुग्घाए कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए) ते आ प्रभाळ्हे छे-वेदना समुद्घात, कषाय समुद्घात, मारणांतिक समुद्घात, वैक्रिय समुद्घात

(पंचिदियतिरिक्खजोणियाण जाव वेमाणियाण) पञ्चेन्द्रिय तिर्यचो यावत् वैमानिकानां (मंते) हे भगवान् ! (कइ समुग्घाया पणत्ता ?) कइल्ले समुद्घात कइल्ले छे ? (गोयमा ! पंच समुग्घाया पणत्ता) हे गौतम ! पंच समुद्घात कइल्ले छे. (त जहा) ते आ प्रभाळ्हे छे (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए मारणंतियसमुग्घाए वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए) वेदना समुद्घात. कषाय समुद्घात, मारणांतिक समुद्घात, वैक्रिय समुद्घात तैजस समुद्घात (नवर) विशेष (मणूसाणं सत्तविहे समुग्घाए पणत्ते) मनुष्याणां सात समुद्घात कइल्ले छे (त जहा) ते आ प्रभाळ्हे छे (वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहारसमुग्घाए, केवलिसमुग्घाए) वेदना

ટીકા-અથ સમુદ્ધાતસંખ્યાં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘કઈ ણં મંતે ! સમુદ્ધાયા પળ્ળત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિ સ્વલ્લ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્ત સમુદ્ધાયા પળ્ળત્તા’ સપ્ત સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞન્તાઃ, તાનેવ સમુદ્ધાતાન ક્રમેણાહ-‘તં જદા વેયણા સમુદ્ધાણ ૧’ તથથા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ ૧, ‘કસાયસમુદ્ધાણ ૨’ કપાયસમુદ્ધાતઃ ૨, ‘મારણં-તિયસમુદ્ધાણ ૩’ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ ૩, ‘વેઉન્દિયસમુદ્ધાણ ૪’ વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ ૪, ‘તેજાસમુદ્ધાણ ૫’ તૈજસસમુદ્ધાતઃ ૫, આહારસમુદ્ધાણ ૬’ આહારસમુદ્ધાતઃ ૬, ‘કેવલિ સમુદ્ધાણ ૭’ કેવલિસમુદ્ધાતઃ ૭, અથ કસ્તાવત્ સમુદ્ધાતઃ કિયત્કાલપર્યન્તં ભવતીતિ પ્રરૂ પયિતુમાહ-‘વેયણાસમુદ્ધાણ ણં મંતે ! કઈસમઈણ પળ્ળત્તે ?’ હે મદન્ત ! વેદનાસમુદ્ધાતઃ સ્વલ્લ કતિ સામયિકઃ-કિયત્સમયપ્રમાણઃ-કિયત્કાલપર્યન્તસ્થિતિકઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસંલેક્કસમઈણ અંતોમુહુત્તિણ પળ્ળત્તે’ વેદનાસમુદ્ધાતસ્તાદ્ ઉત્ક્ર-સમુદ્ધાત (આહારસમુદ્ધાણ) આહારકસમુદ્ધાત (કેવલિસમુદ્ધાણ) કેવલિ સમુદ્ધાત । ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટી ર્થ-અવ સમુદ્ધાતોં કી સંખ્યા આદિ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમુદ્ધાત કિતને કહે ગણ હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુદ્ધાત સાત કહે ગણ હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-(૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિય-સમુદ્ધાત (૫) તૈજસસમુદ્ધાત (૬) આહારક સમુદ્ધાત ઓર (૭) કેવલિ-સમુદ્ધાત ।

અવ યહ પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ કિ કિસ સમુદ્ધાત મૈં કિતના કાલ લગતા હૈ ?

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ધાત કિતને કાલ કહા ગયા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અન્તર્મુહૂર્ત્ત . કહા હૈ ઓર વહ અન્તર્મુહૂર્ત્ત યહાં

સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત, તૈજસ સમુદ્ધાત, આહાર સમુદ્ધાત, કેવલિ સમુદ્ધાત. ॥સૂ૦ ૧॥

ટીકાર્થ -હવે સમુદ્ધાતોની સંખ્યા વગેરેની પ્રરૂપણા કરવામા આવે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! સમુદ્ધાત કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુદ્ધાત સાત કહ્યાં છે, તે આ પ્રકારે છે (૧) વેદના સમુદ્ધાત (૨) કપાય સમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિય સમુદ્ધાત (૫) તૈજસ સમુદ્ધાત (૬) આહાર સમુદ્ધાત (૭) કેવલિ સમુદ્ધાત.

હવે આ પ્રરૂપણા કરાય છે કે કયા સમુદ્ધાતમા કેટલો સમય લાગે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ધાત કેટલા સમયને કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અતર્મુહૂર્ત્તનો કહ્યો છે અને તે અતર્મુહૂર્ત્ત અહીંયા અસંખ્યાત સમય સમજવો જોઈએ, આજ રીતે કપાય સમુદ્ધાત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત,

ષ્ટેન અસંખ્યેયસામયિકઃ--અસંખ્યેયસમયપ્રમાણઃ--જઘન્યેન અન્તર્મુહર્ત્તનિઃ - અન્તર્મુહર્ત્તપ્રમાણો મયતિ, 'एवं जाय अहारममुग्धाए' एवम् उत्तरीन्या जालापक्रमेण यावत्-કપાયમમુદ્ઘાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતઃ, નૈ જનમમુદ્ઘાતઃ, નૈ જનમમુદ્ઘાતઃ, આહારક્રમમુદ્ઘાતઃ ત્ર ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયસમયપ્રમાણો જઘન્યેન ન અન્તર્મુહર્ત્તપ્રમાણો માતિ, કિન્તુ કેવલિસમુદ્ઘાતે વિશેષમાદ- 'केवलिसमुग्धाए णं भवे ! कइ गगण पणत्ते !' હે મદન્ત ! કેવલિસમુદ્ઘાતઃ સ્વલુ કતિ સામયિકઃ-કિન્તુ સમયપ્રમાણઃ પ્રજ્ઞાતઃ ? મગયાનાદ- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'अद्वसमइए पणत्ते' પ્રજ્ઞાસામયિકઃ-અદ્વસમયપ્રમાણઃ કેવલિસમુદ્ઘાતઃ પ્રજ્ઞાતઃ, તસ્યાષ્ટસામ-યિકૃત્વશઃ ધુનૈવ પ્રતિપાદિતમ્. સમ્પતિ તાને મમમુદ્ઘાતાન ચતુર્વિગતિ દષ્ટક્રમેણ પ્રરૂપયિતુમાદ- 'नेरइयाणं भवे ! कउ समुग्धाया पणत्ता ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કતિ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞાતઃ ? મગયાનાદ- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चत्वारि समुग्धाया पणत्ता' નૈરયિકાણાં ચત્વારઃ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞાતઃ 'त जहा वेयणासमुग्धाए' તથા-વેદનાસમુદ્ઘાતઃ ૧, 'कसायसमुग्धाए' કપાયસમુદ્ઘાતઃ ૨, 'मारणंतियममुग्धाए' મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતઃ ૩, 'वेउवियसमुग्धाए' વૈક્રિયસમુદ્ઘાતઃ, તેષાંચ નૈરયિકાણાં સેજોલઘ્યાહાર-

असंख्यात समयों का समझना चाहिए ।

હસી પ્રકાર કપાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, તૈજસસમુદ્ઘાત ઓ આહારજન્યસમુદ્ઘાત કા ખી કાલ અસંખ્યાત સમયો વાલે અન્તર્મુહર્ત્ત કા કહા ગયા હૈ । કિન્તુ કેવલિસમુદ્ઘાત કા કાલ મેં યહ વિશેષતા -

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલિસમુદ્ઘાત કિતને કાલ કા કહા ગયા ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ સમય કા કહા ગયા હૈ । ઊસકા કથન ઊપર કિયા હી જા ચુકા હૈ ।

અબ સાતોં સમુદ્ઘાતોં કા ચૌવીસ દંડકોં કા ક્રમ સે નિરૂપણ વિ ૧ જાતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોં કા કિતને સમુદ્ઘાત કહે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કા ચાર સમુદ્ઘાત કહે ગયે હૈ । વે હસ માતિ હૈ--(૧) વેદનાસમુદ્ઘાત, (૨) કપાયસમુદ્ઘાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત ઓર

વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત અને આહારક સમુદ્ઘાતને સમય પશુ અસંખ્યાત સમયો વાળા અતમુહર્ત્તનો કહ્યો છે. પરંતુ કેવલિ સમુદ્ઘાતના સમયમાં આ વિશેષતા છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો કહ્યો છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આઠ સમયનો કહ્યો છે. એટલું કથન બીજે કરાધ ગયું છે.

હવે સાતે ચ સમુદ્ઘાતોનું ચૌવીસ દંડકોનાં ક્રમથી નિરૂપણ કરાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના કેટલા સમુદ્ઘાત કહ્યાં છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોનાં ચાર સમુદ્ઘાત કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે-

(૧) વેદના સમુદ્ઘાત (૨) કપાય સમુદ્ઘાત, (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, (૪) વૈક્રિય

કલ્પિકેવલિત્વામાત્રેન તૈમસાહારકકેવલિત્સમુદ્ધાતત્રય ન સમવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
‘અસુરકુમારાણં મંતે ! કઈસમુદ્ધાયા પળ્ળત્તા ?’ હે મદન્ત ! અસુરકુમારાણં કતિ સમુદ્ધાતાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગ્ગાનાહ—‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સમુદ્ધાયા પળ્ળત્તા’ અસુરકુમારાણં
પચ્ચ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ‘તં જઙ્ગા-વેયળાસમુદ્ધાયા’ તદ્ધયા વેદનાસમુદ્ધાતઃ ૧, ‘કસાય-
સમુદ્ધાયા’ કષાયસમુદ્ધાતઃ ૨, ‘મારણંતિયસમુદ્ધાયા’ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ ૩, ‘વેડ-
વિયસમુદ્ધાયા’ વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ ૪, ‘તેજસમુદ્ધાયા’ તૈજસસમુદ્ધાતશ્ચ ૫, તથા ચાસુરકુમા-
રાદીનાં દશનામપિ મવનપાસીનાં તેજોલેશ્યાલ્લિપ્તસદ્માત્રેન પચ્ચમોડપિ સમુદ્ધાતઃ
સંમવતિ, इत्येवं प्रथमश्चत्वारः पञ्चमश्चेति सर्वे पञ्च समुद्घाता स्वेषां सरपन्ना इत्यभिप्राये-
णाह—‘एवं आव यणियकुमारानं’ एवम्-असुरकुमारोक्तरीत्या यावत्-नागकुमारसुवर्णकुमारा-
ग्निकुमारविष्णुकुमारोदधिकुमारद्वीपकुमारदिक्कुमारवायुकुमारस्तनितकुमाराणांश्चापि वेदनास-

(૪) વૈક્રિયજસમુદ્ધાત । નારકોં મેં તેજોલવિ, આહારકલવિ ઓર કેવલિત્વ
કા અભાવ હોને સે તેજસ, આહારક ઓર કેવલિસમુદ્ધાત નહીં હોતે ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન ! અસુરકુમારોં કે કિતને સમુદ્ધાત હોતે હૈં,

મગવાન—હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોં કે પાંચ સમુદ્ધાત હોતે હૈં, વે इस प्रकार
हैं—(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४)
वैक्रियसमुद्घात (५) तेजससमुद्घात असुरकुमार आदि दशों भवनपतिषों में
तेजोलेश्यालवि पाई जाती है, अतएव उनमें पांचवां समुद्घात भी हो सकता
है । इस प्रकार प्रारंभ के चार और पांचवां, सब मिलकर पांच समुद्घात उनके
रूप । इसी अभिप्राय से कहते हैं—असुरकुमारों की तरह नागकुमारों, सुवर्ण-
कुमारों, अग्निकुमारों, विष्णुकुमारों, उदधिकुमारों, द्वीपकुमारों, दिशाकुमारों,
वायुकुमारों और स्तनितकुमारों में भी वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात,

સમુદ્ધાત નારકોંમા તેજોલવિ, આહારક લવિ અને કેવલી લવિનો અભાવ હોવાથી
તેજસ આહારક અને કેવલી સમુદ્ધાત નથી હોતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હેમગવન ! અસુરકુમારોના કેટલા સમુદ્ધાત હોય છે ?

શ્રી મગવાન—હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોના ૫ થ સમુદ્ધાત હોય છે, તે આ પ્રમાણે
છે—(૧) વેદના સમુદ્ધાત (૨) કષાય સમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિય
સમુદ્ધાત (૫) તેજસ સમુદ્ધાત.

અસુરકુમાર વગેરે દશેય ભવનપતિઓમાં તેજોલેશ્યા લવિ હોય છે, તેથી
તેમનામા પાંચથો સમુદ્ધાત પણ હોઈ શકે છે. આ રીતે શરૂઆતના ચાર અને પાંચથો
બધા મળીને તેમના પાંચ સમુદ્ધાત થયાં.

આ અભિપ્રાયથી કહે છે—અસુરકુમારોની જેમ જ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમારો, અગ્નિ-
કુમારો, વિષ્ણુકુમારો, ઉદધિકુમારો, દ્વીપકુમારો, દિક્કુમારો, વાયુકુમારો અને સ્તનિત

મુદ્ધાતઃ કપાયસમુદ્ધાતો મારણાન્તિકસમુદ્ધાતો વૈક્રિયસમુદ્ધાતરતૈજસમુદ્ધાતશ્ચ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘પુઢવિકાઙ્યાણં ભતે ! કદસમુદ્ધાયા પળ્લતા ?’ હે ભદન્ત ! પૃથિવીકાયિકાનાં કતિ રામુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ભગનાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિણિ સમુદ્ધાયા પળ્લતા’ પૃથિવીકાયિકાનાં ત્રયઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં જદા-વેયણાસમુદ્ધાપ કસાય-સમુદ્ધાપ મારણંતિયસમુદ્ધાપ’ તદ્ધથા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કપાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિક સમુદ્ધાતશ્ચ, ‘એવં જાવ ચડરિંદિયાણં’ એવમ્-પૃથિવીકાયિકાનામિવ અપ્કાયિકાનાં તેજસ્કા-કાનાં વનસ્પતિકાયિકાનાં દ્વીન્દ્રિયાણાં ત્રીન્દ્રિયાણાં ચતુરિન્દ્રિયાણાશ્ચાપિ વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કપાયસમુદ્ધાતઃ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતશ્ચ ભવતિ, તેપાં સર્વેપામપિ વૈક્રિયલઘ્ધ્યાદિ વિરહેણ વૈક્રિયાદીનાં ચતુર્ણાં સમુદ્ધાતાનામસંભાવાત્ કિન્તુ-‘નવરં વાડકાઙ્યાણં ચત્તારિ સમુદ્ધાયા પળ્લતા, નવરં પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ વાયુકાયિકાનાં ચત્તારઃ રામુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, ‘તં જદા-વેયણાસમુદ્ધાપ કસાયસમુદ્ધાપ મારણંતિયસમુદ્ધાપ વેડબ્બિયસમુદ્ધાપ’ તદ્ધથા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કપાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતશ્ચ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત ઓર તૈજસસમુદ્ધાત હોના હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથિવીકાયિકોં કે કિતને સમુદ્ધાત કહે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથિવીકાયિકોં કે ત્રીન સમુદ્ધાત કહે હૈં, વે હસ પ્રકાર હૈં-વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ધાત ।

પૃથિવીકાયિકોં કે સમાન અપ્કાયિકોં, તેજસ્કાયિકોં, વનસ્પતિકાયિકોં, દ્વીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચતુરિન્દ્રિયોં કે ભી વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ધાત હોતે હૈં । હન સભી મેં વૈક્રિયલઘ્બિ આદિ કા અભાવ હોને સે વૈક્રિયસમુદ્ધાત આદિ ચાર નહીં હોતે હૈં । કિન્તુ વાયુકાયિકોં મેં ચાર સમુદ્ધાત હોતે હૈં-વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુ

કુમારેમા પણ વેદના સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાત વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને તૈજસ સમુદ્ધાત હોય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકેના કેટલા સમુદ્ધાત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકેનાં ત્રણ સમુદ્ધાત કહ્યાં છે તે આ પ્રમાણે છે-(૧) વેદના સમુદ્ધાત (૨) કપાય સમુદ્ધાત અને (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ધાત.

પૃથ્વીકાયિકેની જેમ જ અપ્કાયિકે, તેજસ્કાયિકે, વનસ્પતિકાયિકે, દ્વીન્દ્રિયે, ત્રીન્દ્રિયે અને ચતુરિન્દ્રિયેના પણ વેદના સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત અને મારણાન્તિક સમુદ્ધાત હોય છે આ બધામા વૈક્રિયલઘ્બિ વગેરેનો અભાવ હોવાથી વૈક્રિય વગેરે સમુદ્ધાત નથી હોતા । પરંતુ વાયુકાયિકેમાં ચાર સમુદ્ધાત હોય છે-વેદના સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત અને વૈક્રિય સમુદ્ધાત વાયુકાયિકેમાં વૈક્રિય લઘ્બિનો સભવ હોવાથી વૈક્રિય સમુદ્ધાત પણ હોય છે

વાયુકાયિકાં વૈક્રિયલબ્ધિસંભવેન તેપાં વૈક્રિયસમુદ્ધાતસ્યાપિ સદ્ભાવાત્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'પંચિન્દ્રિયતિરિચ્છજોગિયાણં જાવ વૈમાણિયાણં ભંતે ! કદ્ધ સમુગ્ધાયા પળ્લન્તા ?' હે
મદન્ત ! પચ્ચેન્દ્રિયતિરિચ્છયોનિકાનાં યાવદ્-વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં વૈમાનિકાનાશ્ચ
કતિ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞસાઃ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ સમુગ્ધાયા
પળ્લન્તા’ પચ્ચ સમુદ્ધાતાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિરિચ્છયોનિકવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં પ્રજ્ઞસાઃ,
'તં જહા-વેશ્ણાસમુગ્ધાઃ, કસાયસમુગ્ધાઃ મારણંતિયસમુગ્ધાઃ વેડવિચ્ચસમુગ્ધાઃ તૈયાસમુ-
ગ્ધાઃ' તથયા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ ૧, કપાયસમુદ્ધાતઃ ૨, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ ૩,
વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ ૪, તૈજસસમુદ્ધાતઃ ૫, તેપાં ચતુર્ણામપિ વૈક્રિયતેજોલબ્ધિસદ્ભાવાત્ પચ્ચ
સમુદ્ધાતા મગ્ગિં કિન્તુ તેપામ્ આહારકલબ્ધિકેવલિત્વાભાવેન અન્તિમૌ દ્વૌ સમુદ્ધાતૌ ન
મવતઃ, કિન્તુ-‘નવરં મણુસ્સાણં સત્તવિદે સમુગ્ધાઃ પળ્લન્તે’ નવરમ્-અન્યાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ
મણુષ્યાણાં સપ્તવિધોઽપે સમુદ્ધાતઃ પ્રજ્ઞસઃ ‘તં જહા-વેશ્ણાસમુગ્ધાઃ, કસાયસમુગ્ધાઃ,
મારણંતિયસમુગ્ધાઃ, વેડવિચ્ચસમુગ્ધાઃ, તૈયા સમુગ્ધાઃ, આહારસમુગ્ધાઃ, કેવલિસમુગ્ધાઃ’
તથયા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ ૧ કપાયસમુદ્ધાતઃ ૨, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ ૩, વૈક્રિયસમુ-

દ્ધાત ઓર વૈક્રિયસમુદ્ધાત । વાયુકાયિકોં મેં વૈક્રિયલબ્ધિ કા સંભવ હોને
સે વૈક્રિયસમુદ્ધાત ખી હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! પંચેન્દ્રિય તિરિચ્છો યાવદ્-વાનવ્યન્તરાં, જ્યોતિ
ષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં મેં કિતને સમુદ્ધાત હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ધાત હોતે હૈં, જે હસ પ્રકાર હૈં-વેદનાસમુ-
દ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત ઓર તૈજસ-
સમુદ્ધાત । હન ચારોં મેં વૈક્રિયલબ્ધિ ઓર તેજોલબ્ધિ કા સંભવ હૈ, અતઃ હન
પાંચ સમુદ્ધાત કહે હૈં, કિન્તુ આહારકલબ્ધિ ઓર કેવલિત્વ કા સંભવ ન
હોને સે અન્તિમ દો સમુદ્ધાત નહીં હોતે હૈં । વિશેષ યહ હૈ કિ મણુષ્યોં મેં સાતોં
પ્રકાર કે સમુદ્ધાત કહે ગપ્ હૈં, જે હસ પ્રકાર વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પચ્ચેન્દ્રિય તિરિચ્છો યાવદ્ વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો
અને વૈમાનિકોનાં કેટલા સમુદ્ધાત હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ધાત હોય છે-તે આ પ્રમાણે છે-(૧) વેદના
સમુદ્ધાત (૨) કપાય સમુદ્ધાત, (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને
(૫) તૈજસ સમુદ્ધાત આ ચારેયમા વૈક્રિય લબ્ધિ અને તેજસલબ્ધિનો સંભવ છે તેથી
તેમનામા પાંચ સમુદ્ધાત હોય છે પરંતુ આહારક લબ્ધિ અને કેવલિત્વનો સંભવ ન
હોવાથી અતિમ બે સમુદ્ધાત નથી હોતા.

વિશેષ એ છે કે મણુષ્યોમા સાતેય પ્રકારના સમુદ્ધાત કહ્યાં છે. તે આ પ્રમાણે
છે-(૧) વેદના સમુદ્ધાત, (૨) કપાય સમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિક સમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિય

દૂય તઃ ૪, તૈજસસમુદ્ધાતઃ ૫, આહારાસમુદ્ધાતઃ ૬, કેવલિસમુદ્ધાતશ્ચ ૭, મનુષ્યાણાં સર્વસંભવાત્, તેષાં વૈક્રિયાદિચ્છિન્નત્રય કોન્લિત્ત્રયાગિતયોશ્ચ મદ્ભાગાત્ ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ અતીતવેદનાદિ સમુદ્ધાતવક્તવ્યતા ॥

મૂલ્ય-एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेयणा समुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिणिण वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, एवमसुरकुमारस्स वि निरंतरं जाव वेमाणियस्स, ए.ं जाव तेयगसमुग्घाए, एदमेव पंच चउवीसा दंडगा, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुग्घाया अतीता ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जरस अत्थि तस्स जहण्णेणं एक्को वा दो वा उक्कोसेणं तिणिण, केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिणिण वा उक्कोसेणं चत्तारि, एवं निरंतरं जाव वेमाणियस्स, नवरं मणूस्स अतीता वि पुरेक्खडा वि जहा नेरइयस्स पुरेक्खडा, एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ? गोयमा ? नत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को, एवं जाव वेमाणियस्स, नवरं मणूस्स अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को वा एवं पुरेक्खडा वि ॥सू. २॥

જાયા-एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्ताः, पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति कस्यचित् न मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात तैजससमुद्घात, आहारकरुमुद्घात और केवलिसमुद्घात । मनुष्यों में सभी लब्धियों का संभव है, अतएव सभी समुद्घात का भी संभव है ॥सू. १॥

अतीत वेदनादि समुद्घात

शब्दार्थ-(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?)

સમુદ્ધાત (૫) તૈજસ સમુદ્ધાત (૬) આહારક સમુદ્ધાત અને (૭) કેવલી સમુદ્ધાત. મનુષ્યોમાં બધી લબ્ધિઓનો સંભવ છે તેથી બધા સમુદ્ધાતોનો પણ સંભવ છે. ॥સૂ. ૧॥

सन्ति. यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवम् असुरकुमारस्यापि निरन्तरं यावद् वैमानिकस्य, एवं यावत् तैजससमुद्घातः, एवमेते पञ्चचतुर्विंशतिदण्डकाः, एकैकस्य दण्ड भदन्त ! नेरइयस्य कियन्त आहारसमुद्घाता अतीताः ? कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा, उत्कृष्टेन त्रयाः, कियन्तः पुरस्कृताः ? कस्यचित् सन्ति कस्य-

हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने वेदनासमुद्घात अतीत-व्यतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेस्खडा) कितने भावी भविष्य में होने वाले हैं ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं हैं । (जस्सत्थि तस्स जहण्णेण एक्को वा दो वा तिणिण वा) जिस के हैं उसके जघन्य एक, दो या तीन है (उक्कोसेण संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणता वा) उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवमसुरकुमारस्स वि निरन्तरं जाव वैमाणियस्स) इसी प्रकार असुरकुमार से छेकर लगातार यावत् वैमानिकों पर्यन्त (एवं जाव देयगसमुद्घाए) इसी प्रकार यावत् तैजस समुद्घात (चउवीसा दण्डा) चौबीसों दण्डों में जानना

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुद्घाया पणत्ता ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने आहारसमुद्घात अतीत हैं ? (कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) किसी के हैं, किसी के नहीं हैं (जस्स अत्थि तस्स जहण्णेण एक्को वा दो वा) जिसके होते हैं उसने एक अथवा दो होते हैं (उक्को

अतीत वेदनादि समुद्घात

शु०ार्थ - (एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइयावेयणसमुद्घाया अतीता) हे भगवान ! ओक ओक नारकना डेटला वेदना समुद्घात अतीत-व्यतीत थया छे ? (गोयमा ! अणता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेस्खडा) डेटला भावि-भविष्यमा थवाना छे ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! कैथि-न छे, कैथि नथी (जस्सत्थि तस्स जहण्णेण एक्को वा दो वा तिणिण वा) केरुना छे तेमनां जघन्य ओक, जे डे त्रयु छे (उक्कोसेण संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणता वा) उक्कृष्टी सख्यात असख्यात अथवा अनन्त छे (एव असुरकुमारस्स वि निरन्तरं जाव वैमाणियस्स) आ ज रीते असुरकुमारना थयु अविरत यावत् वैमानिकानां (एव जाव देयगसमुद्घाए) आ ज रीते यावत् तैजस समुद्घात (एवमेते एव) आ ज रीते आ जाय समुद्घात (चउवीसा दण्डा) चौबीसों दण्डोंमा जयु

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुद्घाया पणत्ता ?) हे भगवान ! ओक-ओक नारकना डेटला आहारसमुद्घात अतीत छे ? (कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) डेटलाडना छे, डेटलाना नथी (जस्स अत्थि तस्स जहण्णेण एक्को वा दोवा) केना छेथ

ચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ તસ્ય જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન ચત્વારઃ, एवं निरन्तरं यावद् वैमानिकस्य, नवरं मनुष्यस्य अतीता अपि, पुरस्कृता अपि यथा नैरयिकस्य पुरस्कृताः, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य क्रियन्तः कैालिसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, क्रियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति कस्यांचिन्न सन्ति यस्य सन्ति, एकः, एवं यावद् वैमानिकस्य, नवरं मनुष्यस्य अतीताः कस्यचित् सन्ति कस्य चिन्न सन्ति, यस्य सन्ति, एकः, एवं पुरस्कृता अपि ॥सू०२॥

શેળં તિણિણ) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન (કેવહયા પુરેક્ષઢા) ભાવી કિતને ? (કસસહ અતિથિ કસસહ નતિથિ) કિસો કે હૈ, કિમી કે નહી હૈ (જસસતિથિ જહળ્ળેળં એકો વા દો વા, તિણિણ વા) જિસ કે હૈ, જઘન્ય એક વા દો વા ત્રીન હૈ (ચક્રોસેળં ચત્તારિ) ઉત્કૃષ્ટ ચાર (એવં નિરંતર જાવ વેમાણિયરસ) હસી પ્રકાર લગાનાર વૈમાનિકો તક (નવરં) વિશેષ (મળૂસસ અતીતા વિ, પુરેક્ષઢા વિ જહા નેરહયસ પુરેક્ષઢા) મનુષ્ય કે અતીત ઓ, ઓવી ઓ નારક કે ભાવી જસા ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइस्स केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता) हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने केवलिसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (‘केवइया पुरेक्खडा ?’) अनागत कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) किसीके हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि एक्को) जिस के है, एक है (एवं जाव वेमाणियरस) इसी प्रकार यावत् वैमानिक के (नवरं मणूसस्स अतीता कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) विशेष-मनुष्य के अतीत

છે તેના એક અથવા બે હોય છે. (ચક્રોસેળ તિણિણ) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ (કેવહયા પુરેક્ષઢા) ભાવી કેટલા ? (કસસહ અતિથિ કસસહ નતિથિ) કે-લાકના છે, કેટલાકના નથી (જસસતિથિ જહળ્ળેળ એકો વા દો વા તિણિણ વા) જેનાં છે, જઘન્ય એક કે બે કે ત્રણ છે (ચક્રોસેળ ચત્તારિ) ચાર

(एव निरन्तरं जाव वेमाणियस्स) आ ज रीते निरन्तर (लगातार) वैमानिको भुधी (नवरं) विशेष (मणूसस्स अतीता वि, पुरेक्खडा वि जहा नेरहयस्स पुरेक्खडा) मनुष्यना अतीत पणु भावी पणु नारकना भावी છે.

(एगमेगरस्सणं भंते ! नेरइगस्स केवइया केवली समुग्घाया अतीता ?) हे भगवान् એક-એક નારકના કેટલાં કેવલિ સમુદ્ધાત અતીત થયા છે ? (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ નથી (કેવહયા પુરેક્ષઢા ?) અનાગત કેટલાં ?

(गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) કોઈના છે કોઈના નથી (જસસતિથિ એકો) જેનાં છે, એક છે (એવ જાવ વેમાણિયસ) આ જ યાવત્ વૈમાનિકોના.

(नवरं मणूसस्स अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) विशेषमनुष्येना अतीत કોઈનાં છે, કોઈના નથી (જસસતિથિ એકો) જેના છે, એક છે (એવ નેરહયસ) આજ રીતે બા ? -

ટીકા-અથ એકૈકસ્ય જીવસ્ય ક્રિયન્તો વેદનાદિ સમુદ્ઘાતા અતીતાઃ ? ક્રિયન્તશ્ચ ભાવિનઃ સન્તિ, इति नैरयिकादि चतुर्विंशति दण्डाक्रमेण प्ररूपयितुमाह-‘एगमेगरस णं मंते ! नैरइयस्स केवइया वेयणासमुघाया अतीता ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिगस्य सरुलातीतकालापेक्षया क्रियन्तो वेदनासमुदघाता अतीताः-व्यतीताः सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणंता’ अनन्ता वेदनासमुदघाता एकैकस्य नैरयिगस्य अतीताः सन्ति नारकादिस्थानानामनन्तशः प्राप्तत्वात् एकैकस्मिन् नारकादिस्थानप्राप्तिकाले अनेकशो वेदनासमुदघातानां संभवात्, एतच्च बहुत्यापेक्षणाऽऽसेयम्, बहूनां जीवानाम् अनन्तकाल-संव्यवहारराशेरद्वृत्तत्वात् तदपेक्षया एकैकस्य नैरयिगस्य अनन्ता अतीतवेदनासमुदघाताः किसी का है, किसी का नहीं (जस्सत्थि, एक्को) जिस का है, एक है (एवं पुरेक्खहा) इसी प्रकार भावी ॥सू. ०२।

ટીકાર્થ-એક-એક જીવ કે ક્રિતને વેદનાદિ સમુદ્ઘાત વ્યતીત હો જુકે હૈં ઓર કિતને ભવિષ્ય મેં હોનેવાલે હૈં, હસકા ચૌથોસ દણ્ડકોં કે ક્રમ કે નિરૂપણ કરને કે લિપ કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કે ક્રિતને વેદના સમુદ્ઘાત વ્યતીત હુપ હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારક કે અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત હુપ હૈં, ક્યોંકિ નારક આદિ સ્થાનો કો અનન્ત વાર પ્રાપ્ત ક્રિયા હૈં ઓર એક વાર નારકસ્થાન કી પ્રાપ્તિ કે સમય અનેકોંવાર વેદના સમુદ્ઘાત ક્રિપ હૈં । યહ કથન બહુલતા કી અપેક્ષા સમઘના ચાહિપ । બહુત સે જીવોં કો અવ્યવહાર રાશિ સે નિકલે અનન્ત કાલવ્યતીત હો જુકા હૈ । ઊનકી અપેક્ષા સે એક-એક નારક કે અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત કહે ગપ હૈં । જિન જીવોં કો વ્યવહાર રાશિ સે નિકલે થોડા હી સમય વ્યતીત હુઆ હૈ, ઊનકી અપેક્ષા સે યથાસંભવ

ટીકાર્થ -એક એક જીવના કેટલા વેદનાદિ સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે અને કેટલા ભવિષ્યમાં થશે, એનું ચોવીસ દહાડે ના કેમથી નિરૂપણ કરવા માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકનાં અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત થયા છે કેમ કે નારક આદિ સ્થાનેને અનતવાર પ્રાપ્ત કર્યા છે અને એક વાર નારક સ્થાનની પ્રાપ્તિનાં સમયે અનેક વાર વેદના સમુદ્ઘાત કરેલા છે આ કથન બહુલતાની અપેક્ષા એ સમજવું જોઈએ. ઘણાં જીવોને અવ્યવહાર રાશિથી નિકળતા અનન્તકાળ વ્યતીત થઈ ચૂકે છે. તેમની અપેક્ષાએ એક-એક નારકના અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત દેલા છે જે જીવોને વ્યવહાર રાશિથી નીકળ્યાને થોડો જ સમય વ્યતીત થયો છે, તેમની અપેક્ષાએ યથા

સંભવન્તિ, રતોક્તાન્સમ્યજ્યવદ્ભરાગેરુદ્વૃત્તાનાન્તુ યથામંભવં સંરુપેગા વા અમંત્વેયા વા વોધ્યાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવદા પુરેક્ષડા?’ એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય ક્રિયન્તો વેદનાસમુદ્ધાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ- માનિનઃ સન્તિ? મગવાનાહ-‘ગોયમા!’ હે ગૌતમ! ‘કસ્સઈ અત્થિ, કરમટ તન્નિ’ રરત્રપિ નૈરયિકસ્ય માવિનો વેદનાસમુદ્ધાતાઃ સન્તિ, કસ્યાપિ નૈરયિકસ્ય માવિનો વેદનાસમુદ્ધાતાઃ, ન સન્તિ, ‘જરમન્થિ તસ્સ જહણેણં ઇકો વા દો વા તિણિ. વા, ઉક્કંસેણં સંસેજ્ઞા વા અસંસેજ્ઞા વા ંણંતિ વા’ યસ્યા પિ નૈરયિકસ્ય માવિનો વેદનાસમુદ્ધાતાઃ સન્તિ તસ્ય પિ જઘન્યેન ઇકો વા દો વા ત્રયો વા સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન સંરુપેયા વા અમંત્વેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, તથા ચ ત્રિવિધિત પૃચ્છા સમયાનન્તરં યો વેદનાસમુદ્ધાતં દિનેવ નાકાદુદ્વૃત્તય અનન્તરમનુષ્યમવે વેદનાસમુદ્ધાત મપ્રાપ્ત એવ સિદ્ધો મવિષ્યતિ તસ્યૈકોડપિ માત્રી વેદના સમુદ્ધાતો નાસ્તિ, યસ્ય વિવક્ષિત પૃચ્છા સમયાનન્તરમાયુષઃ શેષે રતિ ક્ષિત્તિ કાલં નરકે સ્થિત્વા તદનન્તરં મનુષ્યમવ માગત્ય સિદ્ધો મવિષ્યતિ તસ્ય એક દિ ત્રિ વેદનાસમુદ્ધાતાન્યતમસંભવઃ, સંરુપેયકાલ.

સંરુપાત યા અસંરુપાત હી વેદનાસમુદ્ધાત વ્યતીત હુવ સમજના ચાહિવ .

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક-એક નારક કે માવીસમુદ્ધાત કિનને હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કિલી નારક કે માવી સમુદ્ધાત હોતે હે, કિસી કે નહીં હોતે . જિસકે હોતે હે, ડલકે જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન હોતે હે, ઉત્કૃષ્ટ સંરુપાત, અસંરુપાત યા અનન્ત હોતે હે . તાત્પર્ય યહ હે કિ જો જીવ પૃચ્છા કે સમય કે પશ્ચાત્ વેદનાસમુદ્ધાત કે વિના હી નરક સે નિકલ કર અનન્તર મનુષ્ય મવ મેં વેદનાસમુદ્ધાત કિવ વિના હી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેગા, ડસકી અપેક્ષા સે એક ત્રી વેદનાસમુદ્ધાત નહીં હે . જો હસ પૃચ્છા કે સમય કે વાદ આયુ શેષ હોને કે કારણ કુલ કાલ તક નરક મેં સ્થિત રહકર ઓર ફિર મનુષ્ય મવ પ્રાપ્ત કર કે સિદ્ધિ હોગા, ડસકે એક, દો અથવા ત્રીન સમુદ્ધાત

સ જાવ સ જયાત યા અસ જયાત જ વેદના સમુદ્ધાત વ્યતીત થયા સમજવા જોઇએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક-એક નરક જીવના કાવિ સમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કેઇ નારકનાં કાવી સમુદ્ધાત હોય છે, કેઇના નથી હોતા જેના હોય છે, તેના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ હોય છે ઉત્કૃષ્ટ સંજ્યાત, અસંજ્યાત કે અનન્ત હોય છે. તાત્પર્ય આ છે કે જે જીવ પૃચ્છાના સમય પછી વેદના સમુદ્ધાત વગર જ નારકથી નીકળીને અનન્તર મનુષ્યભવમાં વેદના સમુદ્ધાત કર્યા વગર જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે તેની અપેક્ષાએ એક પણ વેદના સમુદ્ધાત નથી.

જે આ પૃચ્છાના સમય પછી આયુષ્ય શેષ હોવાને કારણે થોડા સમય સુધી નારકમાં સ્થિત રહીને બીજી મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થશે, તેનાં એક બે અથવા ત્રણ સમુદ્ધાત સંભવે છે. સંજ્યાત કાળ સુધી સ સારમાં રહેવાવાળા નારકોના સંજ્યાત, અસ

સંસારાસ્યાયિનો નૈરયિકસ્ય સંખ્યેયાઃ અસંખ્યેયાઃ 'તાન્મયમિતિ'નોડસંખ્યેયાઃ, અનન્ત-
કાલસંસારાસ્યાયિનો વેદનાસમુદ્ઘાતો મનન્તીતિ વૌધ્યન્ 'એવમસુરકુમારસ્સ
વિ નિરંતર જાવ વેમાણિયસ્સ' એવમ્-નૈરયિકોક્તરીત્યા અપુરકુમારસ્સાપિ નિરન્તરમ્-અવ્યવ-
સ્થેદે, યાવદ્-નાગકુમારાદિ મનનાસિનઃ પૃથ્વી.દિકાલોકેન્દ્રિયસ્ય વિચલેન્દ્રિયસ્ય
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્.નિકરસ મનુષ્યસ્ય તાન્મયસ્ય જ્યોતિષ્કસ્ય 'તાન્મિતિ'સ્ય ચાનન્તા વેદના
સમુદ્ઘાતો અતીતાઃ, માવિનસ્તુ કસ્યાપિ ન તતિતરં.વિત્તુ જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા
ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા માવિનો વેદનાસમુદ્ઘાતો અવ-
શેષાઃ એં જાત તેયમસમુદ્ઘાત્' એવમ્-વેદનાસમુદ્ઘાતોક્તરીત્યા યાવત્-કષાયસમુદ્ઘાતઃ,
મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતો વૈક્રિયસમુદ્ઘાતસ્તૈજસમુદ્ઘાતોત્થ પ્રત્યેકં ચતુર્વિંશતિદણ્ડક્રમેણ
બન્ધવઃ, તદશિષાયેણાહ-'એવમેષ પચ ચરવીસા દંભા' એમ્-ઉક્તરીત્યા એતે-પૂર્વોક્તાઃ

સંભવ છે. સંખ્યાત કાલ તક સંસાર મેં રહનેવાલે નારક કે સંખ્યાત, અસં-
ખ્યાત કાલ તક સંસાર મેં રહનેવાલે કે અસંખ્યાત ઔર અનન્તકાલ તક સંસાર
મેં રહનેવાલે કે અનન્ત આની સમુદ્ઘાત હોતે છે.

નારકોં કે સમાન અસુરકુમાર કે બી વેદનાસમુદ્ઘાત સમજાને चाहिए,
યાવત્ નાગકુમાર આદિ મવનવાસિયોં કે, પૃથ્વીકાયાિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કે,
વિકલેન્દ્રિયોં પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે, મનુષ્ય કે, જાનમ્યન્તર કે, જ્યોતિષ્ક કે
ઔર વૈમાનિક કે મો અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત હુએ છે. માલી વેદના-
સમુદ્ઘાત કિસી કે હોતે છે, કિસી કે નહીં હોતે. જિસ કે હોતે છે, જઘન્ય
એક, દો યા તોન હોતે છે, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનન્ત હોતે છે.

હસી પ્રકાર તૈજસ સમુદ્ઘાત તક જાનના, અર્થાત્ વેદના સમુદ્ઘાત, કી
તરહ કષાય સમુદ્ઘાત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ઔર તૈજસ
સમુદ્ઘાત મો ચૌવીસ દણ્ડકોં કે ક્રમ સે સમજા લેને चाहिए. હસી અભિપ્રાય

ખ્યાત અને અનન્ત કાળ સુધી સંસારમા રહેવાવાળાને અનન્ત આવી સમુદ્ઘાત હોય છે.

નારકોની જેમ જ અસુરકુમારોનાં પણ વેદના સમુદ્ઘાત સમજવા બેઠેએ યાવત્
નાગકુમાર વગેરે ભવનપતિઓના પૃથ્વીકાયાિક વગેરે એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિય
તિર્યચોના મનુષ્યોનાં, જાનમ્યન્તરોના, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોનાં પણ અનન્ત વેદના
સમુદ્ઘાત અતીત થયા છે. આવી વેદના સમુદ્ઘાત કોઈનાં હેય છે, કોઈનાં નથી હોતા.
જેના હોય છે, જઘન્ય એક, બે, ત્રણ હોય છે. ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા
અનન્ત હોય છે આ જ રીતે તૈ સ સમુદ્ઘાત સુધી જાણવું અર્થાત્ વેદના સમુદ્ઘાતની
જેમ આજ સમુદ્ઘાત. મરણાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, તૈજસ સમુદ્ઘાત પણ
ચૌવીસ દણ્ડોના ક્રમથી સમજા લેના જોઈએ

આ જ અભિપ્રાયને વ્યક્ત કરવા માટે કહ્યું છે-પૂર્વોક્ત પ્રકારથી આ પાંચે સમુદ્ઘાત
પ્ર. ૧૧૭

પશ્ચ સમુદ્ઘાતાઃ વેદનાદિ તૈજસાન્તાશ્ચતુર્વિંશતિદण्डकक्रमेण अवसेयाः, गौतमः पृच्छति—
 ‘एगमेगस्स णं भंने ! नेरइयस्स केवइया आहारसमुदघाया अतीता ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य
 खलु नैरयिकस्य कियन्त आहारसमुदघाता अतीताः—व्यतिक्रान्ताः सन्ति ? भगवानाह—
 गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि’ वरयापि नैरयिकस्य अतीताआहार
 समुदघाताः सन्ति—संभवन्ति, कस्यापि न सन्ति—न संभान्ति, ‘जस्स अत्थि तस्म जहण्णे-
 णं एको वा दो वा, उक्कोसे णं तिणिण’ यस्यापि नैरयिकस्य अतीता आहारसमुदघाताः
 संभवन्ति तस्या पि जघन्येन एको वा द्वौ वा अतीतो संभवतः, उत्कृष्टेन तु त्रयोऽतीता
 आहारसमुदघाताः संभवन्ति, तत्र य स्तावत् नैरयिकः पूर्व मनुष्यत्वं प्राप्य तथाविध-
 सामग्रीविरहेण चतुर्दशपूर्वाणि नाधीतवान्, चतुर्दशपूर्वाधिगमे सत्यपि वा आहारक लब्ध्य-
 भावात् तथ विधप्रयोजनाभावाद् वा आहारकशरीरं न कृतवान् तस्याहारकसमुदघाताः-
 अतीता न संभवन्ति, तदन्यस्य तु जघन्येन एको वा द्वौ वा उत्कृष्टेन पुनस्त्रय एवाहारक-
 को व्यक्त करने के लिए कहा है—पूर्वोक्त प्रकार से ये पांचों समुदघात चौबीस
 दण्डकों के क्रम से समझ लेने चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक के अतीत आहारक समुदघात
 कितने हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं । जिस
 नारक के अतीत आहारक समुदघात होते हैं, उसके भी जघन्य एक अथवा
 दो होते हैं और उत्कृष्ट तीन होते हैं । जिस नारक ने पहले मनुष्यभवप्राप्त
 कर के अनुकूल सामग्री के अभाव के कारण चौदह पूर्वों का अध्ययन नहीं
 किया या चौदह पूर्वों का अध्ययन होने पर भी आहारक लब्धि के अभाव से
 अथवा वैसा कोई प्रयोजन न होने से आहारकशरीर नहीं बनाया, उसके
 आहारक समुदघात अतीत नहीं होते । उससे भिन्न प्रकार के जो नारक हैं,

ચોવીસ દડકેનાં કમથી સમજી લેવા બેઠોએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત
 કેટલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જે નારકનાં અતીત
 આહારક સમુદ્ઘાત હોય છે, તેનાં પણ જઘન્ય એક કે બે હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ
 હોય છે. જે નારકને પહેલાં મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને અનુદેશ સામગ્રીના અભાવનાં
 કારણે ચૌદ પૂર્વોનું અધ્યયન નથી કર્યું અથવા ચૌદ પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યા પછી પણ આહાર-
 લાભિના અભાવથી અથવા એવું જ કોઈ પ્રયોજન ન હોવાથી આહારક શરીર નથી બનાવ્યું,
 તેમના આહારક સમુદ્ઘાત અતીત નથી હોતાં એનાથી ભિન્ન પ્રકારના જે નારક છે, તેમનાં
 જઘન્ય એક કે બે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ આહારક સમુદ્ઘાત હોય છે. આ નથી હોઈ શકતા,

સમુદ્ઘાતા અતીતા ન તુ ચત્વારઃ, ચતુર્વારં કૃતાહારકશરીરસ્ય નરકગમનાસંભવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવદ્વયા પુરેક્ષણા ?’ એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય ક્રિયન્ત આહારકસમુદ્ઘાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ ભાવિનઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—‘કસ્સઈ અત્થિ કસ્સઈ નત્થિ’ કસ્યચિદ્ નૈરયિકસ્ય ભાવિન આહારકસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ—સંભવન્તિ, કસ્યચિદ્ ન સન્તિ ‘જસ્સત્થિ જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિણિ વા ઉક્કોસેણં ચત્તારિ’ યસ્યા પિ નૈરયિકસ્ય ભાવિન આહારકસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ભાવિનઃ સન્તિ ઉત્કૃષ્ટેન ચત્વારો

उनके जघन्य एक या दो और उत्कृष्ट तीन आहारक समुद्घात होते हैं । चार नहीं हो सकते, क्योंकि चार चार आहारकशरीर का निर्माण करनेवाला जीव नरक में नहीं जा सकता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक के भावी समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं । जिस नारक के भावी समुद्घात होते हैं, उसके भी जघन्य एक, दो या तीन होते हैं और उत्कृष्ट चार होते हैं । जो नारक मनुष्य भव को प्राप्त कर के अनुकूल सामग्री न मिलने के कारण चौदह पूर्वों का अध्ययन नहीं करेगा या अध्ययन कर के भी आहारक समुद्घात नहीं करेगा, और सिद्ध हो जाएगा, उसके भावी समुद्घात नहीं होते । दूसरे के जघन्य एक या दो या तीन और उत्कृष्ट चार होते हैं । इसके अधिक भावी समुद्घात नहीं हो सकते, क्योंकि तदनन्तर वह जीव नियम से किसी दूसरी गति में नहीं जाता और आहारक समुद्घात

કેમ કે ચાર ચાર આહારક શરીરનું નિર્માણ કરવાવાળા જીવ નારકમાં નથી જઈ શકેતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક નારકનાં ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કેટલાં છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! કેઈના હોય છે, કેઈનાં નથી હોતાં જે નારકના ભાવિ-સમુદ્ઘાત હોય છે, તેમના પણ જઘન્ય એક. જે કે ત્રણ હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર હોય છે જે નારક મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને અનુકૂળ સામગ્રી ન મળવાને કારણે ચૌદ પૂર્વોનું અધ્યયન નહીં કરે અથવા અધ્યયન કરીને પણ આહારક સમુદ્ઘાત નહીં કરે અને સિદ્ધ થઈ જશે તેના ભાવિ સમુદ્ઘાત નથી હોતા.

ખીજના જઘન્ય એક કે બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર હોય છે આનાથી વધારે ભાવી સમુદ્ઘાત ન હોઈ શકે કેમ કે તે પછી તે જીવ નિયમથી કોઈ ખીજ ગતિમાં નથી જતો અને આહારક સમુદ્ઘાત વગર જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી દે છે.

માવિનઃ આહારકસમુદ્ધાતાઃ સન્તિ એન યો નૈરયિકો મનુષ્યનાં પ્રાણ તથા વિધનામગ્રી-
 વૈકલ્યેન ચતુર્દશપૂર્ણિમિતમ્ આહારકસમુદ્ધાતમ્ કિને। મિદ્ધામગિ।ત સ્ય માવિન આહાર-
 કસમુદ્ધાતા ન સન્તિ તદન્યસ્ય તુ યથા યોગ જવન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન
 ચત્વારો નતુ તતોધિકં માગિ સંભવતિ તદન્તરં નિયમતો ગત્યન્તરાસંક્રમેણ આહારકસમુદ્ધાતં
 વિનૈવ સિદ્ધિપાત્તિસંભવાત્ 'એવં નિરંતરં જાવ વેમાણિયન્ત' એન્મ-નૈ-ગિત્તરયેન નિરન્તરમ્-
 અવ્યવચ્છેદેન યાવદ્-અહુરકુમારાદિ ભવનવાસિનઃ પૃથિવીજ્ઞાનિદ્રાધેન્દ્રિયસ્ય વિત્કલેન્દ્રિ-
 યસ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમ્ય વાનવ્યન્તરય જ્યોતિષસ્ય વેમાનિયસ્ય ન પ્રતીત્યા માવિ-
 નશ્ચાહારકસમુદ્ધાતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિદ્ જ તન્તિ કિન્તુ અતીતા ઉત્કૃષ્ટેન જવઃ,
 માવિન સ્તુ ચત્વારઃ, જવન્યેન અતીતા ઇકો વા દ્વો વા, માવિનસ્તુ ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા
 ચોધ્યાઃ, કિન્તુ-‘નવર ગમ્મસસ અતીતા પિ પુરેક્કલ્હા વિ જા નેરયસ્ય પુરેક્કલ્હા’ નવ-
 રમ્-પૂર્વાપેસયા વિશેષસ્તુ મનુષ્યસ્ય અતીતા અગિ, પુરસ્કુતા અપિ-માવિનોઽપિ આહારક-
 સમુદ્ધાતા યથા નૈરયિકસ્ય પુરસ્કુતાઃ-માવિન આહારકસમુદ્ધાતા જવન્યેન ઇકો વા દ્વો
 વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન ચત્વારઃ પ્રતિપાદિતા સત્યંવ મતિપાદનીયાઃ, તથા ચ મનુષ્યસ્ય
 કે વિના હી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત અર હેતા હૈ । ઇત્તી પ્રકાર લગાનાર અહુરકુમાર આદિ
 ભવનવાસિયોં કે, પૃથિવીજ્ઞાનિદ્રા આદિ એકેન્દ્રિયોં કે, વિકલેન્દ્રિયોં કે, પચ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યચોં કે, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષકોં ઔર વેમાનિકોં કે અતીત ઔર અનાગત
 આહારક સમુદ્ધાત સમજ હેને ચાહિય, અર્થાત્ કિસી કે હોતે હૈ, કિસી કે નહીં
 હોતે, કિન્તુ અતીત ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન ઔર માવી ચાર હોતે હૈ । જવન્ય રો અતીત
 એક યા દો હોતે હૈ ઔર માવી એક દો અથવા ત્રીન જાનને ચાહિય । પૂર્વ કી
 અપેક્ષા ધિશેષતા યહ હૈ તિ મનુષ્ય કે અતીત ઔર અનાગત આહારક સમુદ્ધાત
 નારક કે સમાન હૈ । જૈસે નારક કે માવી આહારક સમુદ્ધાત જવન્ય
 એક, દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કૃષ્ટ ચાર હોતે હૈ, હમી પ્રકાર મનુષ્ય કે બી
 કહના ચાહિય । હસ પ્રકાર મનુષ્ય કે આહારક સમુદ્ધાત અતીત, અનાગત ઔર

આ જ પ્રકારે નિરન્તર (લગાતાર) અહુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓના, પૃથ્વીજ્ઞાનિક
 વગેરે એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચોના, વાનવ્યન્તરોના, વેમાનિકોના
 અને વૈમાનિકોનાં અતીત અને અનાગત આહારક સમુદ્ધાત સમજ લેવા ભેધએ, અર્થાત્
 કોઈના હોય છે કોઈના નથી હોતા, પરંતુ અતીત ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ અને ભાવી ચાર હોય છે.
 જવન્યથી અતીત એક કે બે હોય છે અને ભાવી એક બે અથવા ત્રણ સમજવા ભેધએ.
 પહેલાની અપેક્ષાથી ૨ હિ વિશેષ એ છે કે-મનુષ્યને અતીત અને અનાગત આહારક
 સમુદ્ધાત નારકની સમાન છે જેમ નારકના ભાવી આહારક સમુદ્ધાત જવન્યથી એક બે
 અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર હોય છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્યને પણ કહેવા ભેધએ આ
 રીતે મનુષ્યના આહારકસમુદ્ધાત અતીત અને અનાગત ઉત્કૃષ્ટથી ચાર ભણવા

आहारकसमुद्घाता अतीता अपि भवन्तेऽपि चत्वार उद्घातेन दाह्या इति भावः,

अथ केवलिसमुद्घातमधिकृत्याह—‘एगोयस्य वं भो ! नैरयस्य केवला केवलिसमुद्घाता अतीता ?’ हे भगवन् ! ‘कैरस्य वलु नैरयस्य’ निरयिनातीनात्, पेक्षया कियन्त केवलिसमुद्घाता अतीताः ? भगवानाह—हे गौतम ! ‘नत्थि’ नैरयस्य एकस्यापि अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति, नैरयस्य एकोऽपि केवलिसमुद्घातोऽपि नास्ति केवलिसमुद्घातादूर्ध्वं अन्तर्मुहूर्तान्तरे एव नियमेन जीतानाम् परमपदप्राप्तिसमुद्घातत्वात् तस्माद् यदि केवलिसमुद्घातोऽभविष्यत्तदा नरकमेव नागमिष्यत्, नरकगामित्वोक्तव्यन्ते अतो नास्ति कस्यापि नैरयिकस्यातीतः केवलिसमुद्घात इति भावः, गौतम ! पृच्छति—‘केवला पुरेस्सडा’ कियन्त स्यान् पुरस्कुवाः—गाविनः केवलिसमुद्घाता कस्य नैरयिकस्य सन्ति ? भगवानाह—हे गौतम ! ‘कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि’ कस्यचित् नैरयिकस्य गाविनः केवलिसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचित् सन्ति, ‘अस्सत्थि एको’ कस्यापि नैरयिकस्य

अनागत भी उद्घात चार जानना चाहिए ।

अथ केवलिसमुद्घात का कथन करते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक के कितने केवलिसमुद्घात अवधिहीन अतीत काल की अपेक्षा से अतीत हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! एक भी नारक के एक भी अतीत केवलिसमुद्घात नहीं है, क्योंकि केवलिसमुद्घात के बाद अन्तर्मुहूर्त में ही नियम से जीवों को परमपद (मोक्ष) भी प्राप्ति हो जाती है । उसका नरक में जाना और नारक होना संभव नहीं है । अतएव किसी भी नारक के अतीत केवलिसमुद्घात नहीं हो सकता ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक के, आधी केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी नारक के आधी केवलिसमुद्घात होता है,

इसे देवकी समुद्घातनु कथन करे छे.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् जोक जोक नारकना डेटवा देवकी समुद्घात अवधिहीन अतीत काल । अपेक्षाधी अतीत छे ?

श्रीभगवान्—हे गौतम ! जोक पबु नारकना जोक पबु अतीत देवकीसमुद्घात पछी अतर्मुहूर्तमा च नैरयि लोके परमपद (मोक्ष) भी प्राप्ति थछे जय छे तेहुं नन्दमा जवु आने नारक थवु ते सञ्चन नथी. तेथी च कोरुपबु नारकने अतीत देवकी-समुद्घात थछे नथी.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जोक जोक नारकना आधी देवकी समुद्घात डेटवा छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कोठ नारकने आधी देवकी समुद्घात थय छे, कोठने

માદિન કાલિદુદ્ધાતાઃ સન્તિ તસ્યાપિ એક એવ માવી કેવલિસમુદ્ધાતઃ, સંભવતિ, ન દ્વ્યાદિઃ, ઇતઃ તસાગચારાત્ એકેનૈવ સમુદ્ધાતેન પ્રાયજઃ સગરગ્ધાતિકર્મણાં સમૂલકાપંકુ પિત્તાપ્ત તથા ન જ તત્ત્વે સત્તાયે વત્તુવચનં નોવ્યમ્ તત્ર યો નૈરયિકો દર્ધનરેણાપિ કાલેન મુક્તિપદપાત્થનમરે વિપદાસિન્તિદર્પા ભવતિ તસ્ય માવી કેવલિસમુદ્ધાતઃ સંભવતિ, ગમ્યુ મુક્તિપદં પ્રાપ્તું યોગ્યોડ્યોગ્યો વા કેવલિસમુદ્ધાતં વિનિવ મુક્તિપદગામી ભવિષ્યતિ તસ્ય માવી કાલેસમુદ્ધાતઃ, ન ભવતીતિ ગાતઃ, ઉત્તર-‘અંગત્રણ સમુદ્ધાતમણંતા કોઢો જિગા । જરામરણવેષ્યપુક્તઃ, મિદ્ધિ યાગઈ ગયા’ ॥૧॥ યાગના સમુદ્ધાતનનન્તાઃ કેવલિનો જનાઃ । જરામરણવિપમુક્તાઃ સિદ્ધિ વચાર્તિ ગતાઃ ॥૧॥ હિતિ, ‘એવં જાત વેમા-કિસી દે નદી હોતા । જિસકે દાંતા હૈ, ઝનકે ભી ણક લી હોતા હૈ, એક સે અધિક નહીં હો સક્તા વયો જિ એક કેવલિસમુદ્ધાત કે દ્વારા હી ચારો અઘાતિક કર્મો કી સ્થિતિ જમાન જર કે કેવલી અન્તર્મુદ્ધર્ન મેં હી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેતે હૈ । ડગરી પાર કેવલિસમુદ્ધાત કી કિસી કો આવડરક્તા લી નહીં હોતી । સૂત્રસૂત્ર તેં યહાં જો વત્તુવચન કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ, વહ એકત્વ કે અર્થ મેં હી સમજના ચાહિય ।

અભિપ્રાય થયું હૈ કિ જો નારક બદ્ધભ્રાજ કરકે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરને કા અવસર પ્રાપ્ત કરેગા, ડસ રામચ ડસકે અઘાતિક કર્મો કી સ્થિતિ યદિ વિપમ હુઈ તો ડસે ડન કરને કે લિય કેવલિસમુદ્ધાત કરેગા । ડસકા માવી કેવલિસમુદ્ધાત હોગા । જો કેવલિ સમુદ્ધાત કે વિના હી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરેગા અથવા જો કમી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરેગા હી નહીં, ડમકી અપેક્ષા સે માવી કેવલિસમુદ્ધાત નહીં હોગા હૈ । તહા ભી હૈ-“અનન્ન કેરલી જિનેન્દ્ર એસે હુય હૈં જો સમુદ્ધાત કિય વિના હી જરા-મરણ સે સર્વથા મુક્ત હો ગય ઓર સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હુય હૈં” ॥૧॥

નથી થતો, જેનો થાય છે તેનો પણ એક જ થાય છે, એકથી અધિક નથી થઈ શકતો, કેમ કે એક કેવલિ સમુદ્ધાતદ્વારા જ ચારે અઘાતિક કર્મોની સ્થિતિ સમાન કરીને કેવલિ અન્તર્મુદ્ધર્તમા જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે બીજી વાર કેવલી સમુદ્ધાતની કોઈને પણ આવશ્યકતા નથી હોતી મૂલ સૂત્રમા અહીં જે બહુવચનનો પ્રયોગ કરેલો છે, તે એત્વના અર્થમા જ સમજવો જોઈએ અભિપ્રાય એ છે કે જે નારક બવબધ્મણ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાને અવસર પ્રાપ્ત કરશે, તે સમયે તેમના અઘાતિક કર્મોની સ્થિતિ જો વિષમ જની તો તેને સમ કરવાને માટે કેવલી સમુદ્ધાત કરશે તેમનો બાવી કેવલિ સમુદ્ધાત થશે જે કેવલિ સમુદ્ધાત જિવાય જ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે અથવા જે કય રેય મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે જ નહીં તેની અપેક્ષાથી બાવી કેવલિ સમુદ્ધાત નથી થતો.

હું પણ દે-અનન્ત કેવલી જિનેન્દ્ર એવા થયા છે કે જેઓ સમુદ્ધાત કર્યા સિવાય જ જરા-મરણથી સર્વથા મુક્ત થઈ ગયા છે અને સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલ છે ॥૧॥

માવિનોડપિ કેવલિસમુદ્ધાતાઃ મનુષ્યસ્ય શાપ્તનીયાઃ. તથા ચ તસ્માન્નિદ મનુષ્યસ્ય શાપ્તી
કેવલિસમુદ્ધાતોડસ્તિ કસ્યચિન્નાર્તત્ત યત્યાપ્તમિતિ તસ્માપિ અસ્તિ તત્ત્યાપિ એક એવ
માત્રી કેવલિસમુદ્ધાતાઃ, નો દિ ત્રાઃ પ્રાગુત્કયુક્તેઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

મૂલમ્—નેરહયા ણં મંતે ! કેવહયા પુરેક્લહા અતીતા ?
ગોયમા ! અણંતા, કેવહયા પુરેક્લહા ? ગોયમા ! અણંતા, એવં જાવ
વેમાણિયાણં, એવં જાવ લેયજત્તમુદ્ધાત, એવં એવં પિંચ ગુડવીસદંદગા,
નેરહયાણં મંતે ! કેવહયા આહારસમુદ્ધાયા અતીતા ? ગોયમા ! અસં-
લેજા, કેવહયા પુરેક્લહા ? ગોયમા ! અસંલેજા. એવં જાવ વેમાણિયા
ણં, નવરં વણસ્મહિકાહયાણં મણૂસાણસ્ય હમં નાણત્તં—વણસ્મહિકાહયાણં
મંતે ! કેવહયા આહારસમુદ્ધાયા અર્હયા ? ગોયમા ! અણંતા, મણૂ-
સાણં મંતે ! કેવહયા આહારસમુદ્ધાયા અર્હયા ? ગોયમા ! સિય
સંલેજા, સિય અસંલેજા, એવં પુરેક્લહા વિ. નેરહયાણં મંતે ! કેવહયા
કેવલિસમુદ્ધાયા અર્હયા ? ગોયમા ! અત્થિ, કેવહયા પુરેક્લહા ?
ગોયમા ! અસંલેજા, એવં જાવ વેમાણિયાણં, નવરં વણસ્મહિકાહયાણં મણૂસેસુ
હમં નાણત્તં વણસ્મહિકાહયાણં મંતે ! કેવહયા કેવલિસમુદ્ધાયા અતીતા ?
ગોયમા ! અત્થિ, કેવહયા પુરેક્લહા ? ગોયમા ! સિય અત્થિ સિય
અત્થિ, જહ અત્થિ જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિણિ વા, ઉક્કોસેણં
સયપુહુતં, કેવહયા પુરેક્લહા ? સિય સંલેજા સિય અસંલેજા ॥ સૂ. ૩ ॥

છાયા—નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કિયન્તો વેદનાસમુદ્ધાતા અતીતાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ,
કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ, એવં યાવદ્ વૈમાનિકાનામ્, એવં યાવત્તૈજસસમુ-
દ્ધાતાઃ, એવમ્ એતેડપિ પત્ર ચતુર્થિતિ દણ્ડકાઃ, નૈરયિકાણાં મદન્ત ! કિયન્ત આહારક-

કથન સમજા છેના ચાહિયે । હસ પ્રકાર કિસી મનુષ્ય કા જાતો કેવલિસમુદ્ધાત
હોના હૈ, કિસી જા નહીં હોના હૈ । જિસકા હોતા હૈ હલકા એક હી હોતા હૈ,
અધિક નહીં । ॥ સૂ. ૨ ॥

અતીત કેવલિ સમુદ્ધાતની જેમ મનુષ્યના બાપી કેવલિ સમુદ્ધાતનુ પશ્ય કથન
સમજા હેવુ જોએ જો પ્રકાર કેઈ મનુષ્યનો જાતી કેવલિ સમુદ્ધાત થાય છે કેઈનો
નથી થતો, જેમનો થાય છે તેમનો એક જ થાય છે, અધિક નહીં ॥ સૂ. ૨ ॥

समुद्घाता अतीताः ? गौतम ! असंख्येयाः, क्रियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! असंख्येयाः.
एवं यावद् वैमानिकानाम् नवरं वनस्पतिकायिकानां मनुष्याणाञ्च इदं नानात्वम्-घनस्पति-
कायिकानां भदन् ! क्रियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, मनुष्याणां
भदन् ! क्रियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! स्यान् संख्येयाः स्याद् असंख्येयाः,

शब्दार्थ—(नेरइयाणं भंते ! केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् !
नारको के कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम !
अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भात्री कितने ! (गोयमा ! अणंता) हे गौतम !
अनन्त (एव जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के (एवं जाव
तेयगसमुग्घाए) इसी प्रकार यावत् तैजस समुद्घात (एवं एएवि पंच चउवीस
दडगा) इस प्रकार इन पांच के भी चौबीसो दंडको में ।

(नेरइयाणं भंते ! केवइया आहारकसमुग्घाया अतीता) हे भगवन् ! नारको
के कितने आहारकसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम !
असंख्यात (केवइया पुरेक्खडा ?) आगामी कितने ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे
गौतम असंख्यात (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार वैमानिकों तक (नवरं)
विशेष (वणस्सइकाइयाण मणूसाण य इमं णाणत्तं) वनस्पतिकायिकों और
मनुष्यों में यह भिन्नता है (वणस्सइकाइयाणं भंते ! केवइया आहारकसमुग्घाया
अईया ?) वनस्पतिकायिकों के हे भगवन् ! कितने आहारकसमुद्घात अतीत हुए
हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (मणूसाणं भंते ! केवइया आहार-

शब्दार्थ—(नेरइयाणं भंते ! केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता) हे भगवन् ! नारकोना
केटला वेदना समुद्घात अतीत थयेला छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त
(केवइया पुरेक्खडा) भावि केटला ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त.

(एव जाव वेमाणियाणं) ओ ४ प्रकारे यावत् वैमानिकोना (एवं जाव तेयगसमुग्घाए)
ओ ४ प्रकारे यावत् तैजस समुद्घात (एवं एएवि पंचचवीसदडगा) ओ ४ प्रकारे ओ
पायना पणु थोवीसे दडकोमा

(नेरइयाणं भंते ! केवइया आहारकसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकोना
केटला आहारक समुद्घात अतीत थया छे ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम ! असंख्यात
(केवइया पुरेक्खडा) आगामी केटला (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम ! असंख्यात :

(एव जाव वेमाणियाणं) ओ ४ प्रकारे वैमानिको सुधी (नवरं) विशेष (वणस्सइकाइयाण
मणूसाण य इमं णाणत्तं) वनस्पति कायिको अने मनुष्योमां अभिन्नता छे.

(वणस्सइकाइयाणं भंते केवइया आहारकसमुद्घाया अईया ?) वनस्पति कायिकोना हे
भगवन् ! केटला आहारक समुद्घात अतीत थयेला छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम !
अनन्त (मणूसाणं भंते ! केवइया आहारकसमुग्घाया अईया ?) मनुष्योना हे भगवन् ! केटला
प्र० ११८

एवं पुरस्कृता अपि, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीता ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अमंखयेयाः, एवं यावद् वैमानिकानाम् नवरं वन-
स्पतिमनुष्येषु इदं नानात्वम्-वनस्पतिकायिकानां भदन्त ! कियन्तः केवलिसमुद्घाता
अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, मनुष्याणां
भदन्त ! कियन्तः केवलिसमुद्घाताः अतीताः ? गौतम ! स्यात् सन्ति स्यान्न सन्ति, यस्य

गलमुद्घाया अर्ह्या ?) मनुष्यों के हे भगवन् ! कितने आहारकसमुद्घात अतीत
हुए हैं (गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) हे गौतम ! किसी अपेक्षा
संख्यात किसी अपेक्षा असंख्यात (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी ।

(नेरइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकों
के केवलिसमुद्घात कितने अतीत हैं ? (गोयमा ! णत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं
(केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने हैं ? (गोयमा ! असंखेज्जा) हे गौतम !
असंख्यात (एवं जाव वैमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के (नवर
वणस्सइ मणूसेसु इमं नाणत्तं) विशेष वनस्पति और मनुष्यों में यह भिन्नता
है (वण इकाइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अर्ह्या ?) हे भगवन् !
वनस्पतिकायिकों के कितने केवलिसमुद्घात अतीत हैं ? (गोयमा ! णत्थि) हे
गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा ?) कितने आगामी हैं ? (गोयमा ! अणंता)
हे गौतम ! अनन्त ।

(मणूसाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अर्ह्या) हे भगवन् ! मनुष्यों
के कितने केवलिसमुद्घात अतीत हैं ? (गोयमा ! सिय अत्थि, सिय णत्थि) हे
हे गौतम ! स्यात् है, स्यात् नहीं (जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा

આહારક સમુદ્ધાત અતીત થયેલ છે (ગોયમા ! સિય સંખેજ્જા સિય અસંખેજ્જા) હે ગૌતમ ! કોઈ
અપેક્ષાએ સંખ્યાત, કોઈ અપેક્ષાએ અસંખ્યાત (એવં પુરેક્કહા વિ) એ જ પ્રકારે ભાવી પણ.

(નેરइयाणं भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकोना केवलि
समुद्घात કેટલા અતીત છે ? (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવइया પુરેક્કહા ?)
ભાવી કેટલા છે ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જા) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત.

(एव जाव वैमाणियाणं) એ જ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિકોના (નવર વણસ્સइ મણૂસેસુ
इमं नाणत्तं) વિશેષ-વનસ્પતિ અને મનુષ્યો મા આ ભિન્નતા છે

(वणस्सइकाइयाण भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अर्ह्या ?) हे भगवन् ! वनस्पति
કાયિકોના કેટલા કેવલિ સમુદ્ધાત અતીત છે (ગોયમા ! નત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવइया
પુરેક્કહા) કેટલા આગામી છે (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત છે

(मणूसाण भंते ! केवइया केवलिसमुग्घाया अर्ह्या) हे भगवन् ! मनुष्यોના કેટલા
કેવલિ સમુદ્ધાત અતીત છે ? (ગોયમા ! સિય અત્થિ, સિય નત્થિ) હે ગૌતમ ! સ્યાન્ છે,

સન્તિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વૌવા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન શનપૃથક્ત્વમ્, કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ?
સ્થાત્ સંખ્યેયાઃ, સ્થાત્ અમંચ્યેયાઃ । સૂ૦ ૩ ॥

ટીકા-અથ પ્રત્યેકં નૈરયિકાદેઃ સમુદાયરૂપરય વેદનાદિ સમુદ્ધાતં પ્રરૂપણિત્વમાહ-‘નૈર-
ઙ્યાણં મંતે ! કેવંહ્યા વેયણાસમુદ્ધાયા અઙ્યા ?’ હેમદન્ત ! નૈરયિકાણા કિયન્તો વેદના
સમુદ્ધાતા અતીતાઃ મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા’ અનન્તા વેદનાસમુદ્ધાતા
નૈરયિકાણામતીતાઃ વહૂનામનન્તકાલસંવ્યવહારારાશેરુદ્વૃત્તત્વાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવંહ્યા
પુરેક્ષહા !’ કિયન્તો વેદનાસમુદ્ધાતા નૈરયિકાણાં પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-
‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા’ અનન્તા વેદનાસમુદ્ધાતા નૈરયિકાણાં ભાવિનઃ સન્તિ, વહૂ-
નામનન્તકાલભાવિસંસારાવસ્થાનસંમત્વાત્ ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં’ એવમ્-નૈરયિકાણામિવ

તિણિ વા) જઘન્ય એક દો યા ત્રીન (ઉત્કૃષ્ટેણ સતપુહૃત્તં) ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાત પૃથક્ત્વ
દો સૌ સે નૌ સૌ તક (કેવંહ્યા પુરેક્ષહા ?) કિતને આગામી હૈં ? (સિય સંખેજ્ઞા,
સિય અસંખેજ્ઞા) કિસી અપેક્ષા સંખ્યાત, કિસી અપેક્ષા અસંખ્યાત । ॥સૂ ૦૩॥

ટીકાર્થ-અવ સમુદાયરૂપ નારક આદિ મેં વેદનાસમુદ્ધાત આદિ કા નિરૂ-
પણ કરને કે લિષ કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ગૌતમ ! નારકોં કે વેદનાસમુદ્ધાત કિતને અતીત હુવે હૈં ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે વેદનાસમુદ્ધાત અનન્ત અતીત હુપ
કયોં કિ વહુતોં કો વ્યવહાર રાશિ સે નિકલે અનન્ત કાલ હો જુકા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોં કે વેદનાસમુદ્ધાત ભાવો કિતને હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે ભાવો સમુદ્ધાત મી અનન્ત હૈં, કયોં કિ
વહુત-સે નારક અનન્ત કાલ નક સંસાર મેં સ્થિત રહેંજે ।

નારકોં કે સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાચિક આદિ

જ્ઞાત નથી (જહ અતિય જહણેણ ઇકો વા દો વા તિણિ વા) જઘન્ય એક યે અગર
ત્રણ (ઉત્કૃષ્ટેણ સતપુહૃત્તં) ઉત્કૃષ્ટજ્ઞાત પૃથક્ત્વ બસોથી નવસો સુધી (કેવંહ્યા પુરેક્ષહા)
કેટલા આગામી છે ? (સિય સંખેજ્ઞા સિય અસંખેજ્ઞા) કેઈ અપેક્ષાએ સંખ્યાત કેઈ
અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ॥ સૂ૦ ૩ ॥

ટીકાર્થ-હેવે સમુદાયરૂપ નારકાદિમાં સમુદ્ધાત આદિનું નિરૂપણ કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોના વેદનાસમુદ્ધાત કેટલા અતીત થયેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના વેદના સમુદ્ધાત અનન્ત અતીત થયાં છે, કેમ કે
ધણાઓનો વ્યવહાર રાશિથી નિકળ્યે અનન્તકાળ થઈ ગયો છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોના વેદના સમુદ્ધાત ભાવો કેટલાં છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ભાવો સમુદ્ધાત પણ અનન્ત છે, કેમ કે ધણા
બધા નારક અનન્તકાલ સુધી સંસારમાં સ્થિત રહેશે.

યાવત્-મસુરકુમારાદિ ભવનપતિપૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયત્રિકલેન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિરુ-
મનુષ્યવાનવ્યન્તરોઽયોતિષ્ઠવૈમાનિકાનામ અનન્તા વેદનામસમુદ્ધાતાતીતાઃ. અનન્તાશ્ચ વેદના-
સમુદ્ધાતા ભારિનઃ સન્તિ, एवं जाव तेयगसमुद्घाप' 'एवम्-वेदनामसमुद्घातोक्तगीत्या
યાવત્-કપાયસમુદ્ધાતો મરણાન્તિકસમુદ્ધાતો વૈક્રિયસમુદ્ધાત સ્તંજસમુદ્ધાતશ્ચ ચતુર્વિ-
શતિદણ્ડકક્રમેણ વહુત્વેન વક્તવ્યઃ, तदभिप्रायेणा- 'एवं एष्वि पच चउवीसदण्डा' एवम्-
ઉત્તરીત્યા એતે-પૂર્વાક્તાઃ વેદનાદિ તૈજસાન્તસમુદ્ધાતાઃ પશ્ચ ચતુર્વિશતિદણ્ડકવિષયતયા
અવસેયાઃ સમ્પ્રતિ આહારકસમુદ્ધાતમધિકૃત્યાદ્- 'नैरङ्ग्याणं भंने ! केडया आहारगसमु-
દ્ધાયા અર્ઘ્યા ?' હે મદન્ત ! નૈરઘિયાણાં કિદન્ત આહારકાસમુદ્ધાતાતીતાઃ સન્તિ ?
મગવાનાહ- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'असंखेज्जा' અસંખ્યેયા આહારકસમુદ્ધાતા નૈરઘિયા-
ણામતીતાઃ સન્તિ, तथाहि-पृच्छागमयवर्तिना नैरङ्गिकाणा यत्समये पृच्छति तत्समये इत्यर्थः
એકેન્દ્રિયો, ત્રિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિયતિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, ય્યોતિષ્ઠો
ઔર વૈમાનિકો' કે ભી અનન્ત વેદના સમુદ્ધાત અતીત ઔર અનન્ત હી
ભાવી હૈં । વેદનાસમુદ્ધાત કી ઝાંતિ કપાયન્સમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત,
વૈક્રિયસમુદ્ધાત, ઔર તૈજસલસમુદ્ધાત ભી સમ્પ્રજ લેને ચાહિયે । इन सब का
भी चौबीसो दण्डको में बहुपचन के रूप में निरूपण करना चाहिए । इसी
अभिप्राय से कहते हैं-ये वेदना से लेकर तैजस तक पांच समुद्घात चौबीसो
दण्ड को में कह लेना चाहिए । अब आहारक समुद्घात के विषय में
कथन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारको के आहारक समुद्घात कितने अतीत
हुए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारको के अतीत आहारकसमुद्घात असंख्यात हैं ?
तात्पर्य यह है कि सब नारक यद्यपि असंख्यात हैं, परन्तु उनमें भी कुछ असं

નારકોની સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો,
ત્રિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, ય્યોતિષ્ઠો અને વૈમાનિકોને પણ
અનન્ત વેદના સમુદ્ધાત અતીત અને અનન્ત જ ભાવી છે વેદના સમુદ્ધાતની જેમ,
કપાય સમુદ્ધાત મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને તૈજસ સમુદ્ધાત પણ
સમજી લેવા જોઈએ એ બધાનું ચોવીસે દડકોમાં બહુવચનમાં નિરૂપણ કરવું જોઈએ.
એજ અભિપ્રાયથી કહે છે-આ વેદનાથી લઈને જે તૈજસ સુધી પાંચ સમુદ્ધાત ચોવીસે
દડકોમાં કહી લેવા જોઈએ

હવે આહારક સમુદ્ધાતના વિષયમાથી કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના આહારક સમુદ્ધાત કેટલા અતીત થયેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત આહારકસમુદ્ધાત અસંખ્યાત છે
તાત્પર્ય એ છે કે બધા નારકોને કે અસંખ્યાત છે, પરન્તુ તેમનાપા પણ કેટલાક

સર્વદાપિ સર્વસંખ્યયાઽસંખ્યેયતયા તેષામપિ મધ્યે કતિપયે સંલગ્નાતીતાઃ કૃતપૂર્વાદ્દારક સમુદ્ધાતા ભવન્તિ તત્માદસંખ્યેયા એ તેષામતીતા આહારકસમુદ્ધાતાઃ સંભવન્તિ નો મંચ્યે-
યાઃ, નાપ્યનન્તા ઇતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પુન્નતિ-‘કેવદયા પુરેવગ્ગડા ?’ નૈગયિકાણા કિયન્ત-
યાઃ, અહારકસમુદ્ધાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ ભાવિનઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અસં-
ખ્યેયના’ અસંખ્યેયા આહારકસમુદ્ધાતાઃ નૈગયિકાણા પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ મન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તઃ,
એવં ચતુરિન્દ્રિયતિષ્ઠઃ ક્ષપેણ તાવદ્ વક્તવ્યં યાદ્-‘વૈમાનિકાનામિત્યભિપ્રાયેણાહ-‘એવં જાવ
વૈમાનિયાણ’ એવમ્-નૈગયિકાણામિવ તાવદ્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથ્વીકાયિકાપ્તા-
યિકતેજસ્કાયિકવાયુકાયિક દ્વિ ત્રિ ચતુરિન્દ્રિયપદ્ધેન્દ્રિયતિર્યચોનિકવાનગ્નન્તરગ્ન્યોતિ-
ષ્કવૈમાનિકાનામપિ અસંખ્યેયા અતીતા ભાવિનશ્ચ આહારકસમુદ્ધાતાઃ સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તઃ,
કિન્તુ વિશેષમાહ-‘નવરં વળસ્સડકાદયાણ મણસાણ ય ઇમં ણાણત્તં’-તવમ્-વિશેષસ્તુ વનસ્પતિ-

લગ્નાત નારક એસે હોતે હૈં । જો પહેલે આહારક સમુદ્ધાત વાર ચુકે હૈં । ડનકો
અપેક્ષા નારકો કે અતીત આહારક સમુદ્ધાત અસંખ્યાત કહે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકો કે ભાવી સમુદ્ધાત કિતને હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકો કે ભાવી સમુદ્ધાત અસંખ્યાત હૈં । ડસકા
કારણ પૂર્વવત્ સમજ લેના યાદિય ।

નારકો કે સમાન હી વૈમાનિકો તક કે આહારક સમુદ્ધાત કહ લેના
ચાદિય, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કે, કીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુ-
રિન્દ્રિયોં કે, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે, વાનગ્નન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કે
ભી અતીત ઓર અનાગત આહારકસમુદ્ધાત અસંખ્યાત હૈં । વિશેષતા યહ હૈં
કિ વનસ્પતિકાયિકોં ઓર મનુષ્યોં મેં કુછ અન્તર હૈં ઓર વહ ડસ પ્રકાર હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વનસ્પતિકાયિકોં કે અતીત આહારક સમુદ્

અસંખ્યાત નારક એવા હોય છે જે પહેલા આહારક સમુદ્ધાત કરી ચુકેલા છે, તેમની
અપેક્ષાએ નારકોના અતીત આહારક સમુદ્ધાત અસંખ્યાત કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ધાત અસંખ્યાત છે, તેનું કારણ
પૂર્વવત્ સમજ લેવું જોઈએ.

નારકોની સમાન જ વૈમાનિકો સુધી આહારક સમુદ્ધાત કહેવો જોઈએ અર્થાત્
અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, કીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિ-
યોના, ચતુરિન્દ્રિયોના પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના, વાનગ્નન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોના
પણ અતીત અને અનાગત આહારક સમુદ્ધાત અસંખ્યાત છે, વિશેષતા એ છે કે વનસ્પતિ
કાયિકો અને મનુષ્યોમા કાઈક અન્તર છે અને તે આ પ્રકારે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના અતીત આહારક સમુદ્ધાત

યાવત્-મસુરકુમારાદિ ભવનપતિપૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયપ્રિકલેન્દ્રિયપદ્ધિન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક-
મનુષ્યવાનવ્યન્તરોજ્યોતિષ્ઠવૈમાનિકાનામ અનન્તા વેદનામસમુદ્ધાતા અતીતાઃ. અનન્તાથ વેદના-
સમુદ્ધાતા માનિનઃ સન્તિ, एवं जाव तेयमसमुद्घातं 'एवम्-वेदनामसमुद्घातोक्तगीत्या
યાવત્-કપાયસમુદ્ધાતો મગ્નાન્તિકસમુદ્ધાતો વૈક્રિયસમુદ્ધાત મ્તજમસમુદ્ધાતશ્ચ ચતુર્ધિ-
શતિદળકક્રમેણ ચતુત્વેન વક્તવ્યઃ, તદભિપ્રાયેનાઃ-‘एवं एष्वि पंच चउवीसदण्डा’ एवम्-
ઉક્તરીત્યા एते-पूर्वाक्ताः वेदनादि तजसान्दसमुद्घाताः पञ्च चतुर्धिशतिदण्डकविषयतया
અવશેયાઃ સમ્યગ્તિ આદારકસમુદ્ધાતમધિકૃત્યાદ-‘नेरडयाणं भंते ! केडया आहारमसमु-
દ્ધાયા अडया ?’ हे भदन्त ! नैरयिकाणां कियन्त आहारकमसमुद्घाताअतीताः सन्ति ?
મગવાનાદ-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘असंखेज्जा’ असख्येया आहारकमसमुद्घाता नैरयिका-
णामतीताः सन्ति, तथाहि-पृच्छाममयवर्तिनां नैरयिकाणा यत्समये पृच्छति तत्समये इत्यर्थः
एकेन्द्रियो, विकलेन्द्रियां, पंचेन्द्रियतिर्यग्यो, मनुष्यो, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को
और वैमानिको के भी अनन्त वेदना समुद्धान् अतीत और अनन्त ही
भावी हैं। वेदनासमुद्घात की भांति कपायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात,
वैक्रियसमुद्घात, और तैजससमुद्घात भी सम्यज लेने चाहिए। इन सब का
भी चौबीसो दण्डको में बहुवचन के रूप में निरूपण करना चाहिए। इसी
अभिप्राय से कहते हैं-ये वेदना से लेकर तैजस तक पांच समुद्घात चौबीसो
दण्ड को में कह लेना चाहिए। अब आहारक समुद्घात के विषय में
कथन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारको के आहारक समुद्घात कितने अतीत
हुए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारको के अतीत आहारकसमुद्घात असंख्यात हैं ?
तात्पर्य यह है कि सब नारक यद्यपि असंख्यात हैं, परन्तु उनमें भी कुछ असं

નારકોની સમાન અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો,
વિકલેન્દ્રિયો, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યો, મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોને પણ
અનન્ત વેદના સમુદ્ધાત અતીત અને અનન્ત જ ભાવી છે વેદના સમુદ્ધાતની જેમ,
કપાય સમુદ્ધાત મારણાતિક સમુદ્ધાત, વૈક્રિય સમુદ્ધાત અને તૈજસ સમુદ્ધાત પણ
સમશ્ચ દેવા બેધએ એ બધાનું ચોવીસે દડકોમાં બહુવચનમાં નિરૂપણ કરવું બેધએ.
એજ અભિપ્રાયથી કહે છે-આ વેદનાથી લઈને જે તૈજસ સુધી પાંચ સમુદ્ધાત ચોવીસે
દડકોમાં કહી દેવા બેધએ

હવે આહારક સમુદ્ધાતના વિષયમાંથી કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના આહારક સમુદ્ધાત કેટલા અતીત થયેલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત આહારકસમુદ્ધાત અસંખ્યાત છે
તાત્પર્ય એ છે કે બધા નારક બે કે અમંખ્યાત છે, પરન્તુ તેમનામાં પણ કેટલાક

સર્વદાપિ સર્વસંખ્યયાઽસંખ્યેયતયા નેપામપિ મધ્યે કૃતિપથે મંત્યગર્ભાતાઃ કૃતપૂર્વાંશારક
સમુદ્ધાતા ભવન્તિ તત્માદસંખ્યેયા ગુર નેપામનીતા આહારકસમુદ્ધાતાઃ મંભવન્તિ નો મંત્ય-
યાઃ, નાપ્યનન્તા ઇતિ ભારઃ, ગૌતમઃ પૂનઃ-‘કેવદયા પુરંસ્મય ?’ નેરગિકાણા કિયન્ત
અહારકસમુદ્ધાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ ભાવિનઃ મન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોચમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અમં
લેહજા’ અસંખ્યેયા આહારકસમુદ્ધાતાઃ નેરગિકાણા પુરસ્કૃતાઃ ભાવિનઃ મન્તિ. પ્રાગુક્તયુક્તેઃ,
એવં ચતુર્વિંશતિદશક રૂપેણ તાવદ્ વત્તત્તયં ચારદ્. વમા‘નેજ્ઞાનામિત્યમિપ્રાયેણાઃ-‘પવં જાવ
વેમાણિયાણં’ અવદ્-નૈરગિકાણામિવ ચાવદ્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ પૃથિવીકાયિકાપ્તા
યિકતેજસ્કાયિકવાયુકાયિક દ્વિ ત્રિ ચતુર્વિંશતિપદ્મિન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક્વાનગ્યન્તરજ્યોતિ
સ્કવૈમાનિકાનામપિ અસંખ્યેયા અતીતા ભાવિનશ્ચ આહારકસમુદ્ધાતાઃ મન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ,
કિન્તુ વિશેષપાઠ-‘નવરં વળસસડકાદ્યાન મળમાળ ય ડમં ણાણત્તં’-તત્તરમ્-વિશેષસ્તુ વનસ્પતિ-

રૂપાત નારક તેસે હોતે હૈં । જો પહેલે આહારક સમુદ્ધાત ગર ચુકે હૈં । ડનકી
અપેક્ષા નારકો કે અતીત આહારક સમુદ્ધાત અસંખ્યાત કહે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકો કે ભાવી સમુદ્ધાત કિતને હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકો કે ભાવી સમુદ્ધાત અસંખ્યાત હૈં । હસકા
કારણ પૂર્વવત્ સમજ લેના ચાહિય ।

નારકો કે સમાન હી વૈમાનિકો તક કે આહારક સમુદ્ધાત કહે લેના
ચાહિય, અર્થાત્ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોં કે, ક્ષીન્દ્રિયોં, ત્રીન્દ્રિયોં, ચતુ-
રિન્દ્રિયોં કે, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં કે, વાનગ્યન્તરોં, જ્યોતિષકોં ઓર વૈમાનિકોં કે
મી અતીત ઓર અનાગત આહારકસમુદ્ધાત અસંખ્યાત હૈં । વિશેષતા યહ હૈં
કિ વનસ્પતિકાયિકોં ઓર મનુષ્યોં મેં કુછ અન્તર હૈ ઓર વહ હસ પ્રકાર હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વનસ્પતિકાયિકોં કે અતીત આહારક સમુદ્

અસંખ્યાત નારક એવા હોય છે જે પહેલા આહારક સમુદ્ધાત કરી ચુકેલા છે, તેમની
અપેક્ષાએ નારકોના અતીત આહારક સમુદ્ધાત અસંખ્યાત કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના ભાવી સમુદ્ધાત અસંખ્યાત છે, તેલું કારણ
પૂર્વવત્ સમજ લેવું જોઈએ

નારકોની સમાન જ વૈમાનિકો સુધી આહારક સમુદ્ધાત કહેવો જોઈએ અર્થાત્
અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, ક્ષીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિ-
યોના, ચતુરિન્દ્રિયોના પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના, વાનગ્યન્તરો, જ્યોતિષકો અને વૈમાનિકોના
પણ અતીત અને અનાગત આહારક સમુદ્ધાત અસંખ્યાત છે, વિશેષતા એ છે કે વનસ્પતિ-
કાયિકો અને મનુષ્યોમા કાઈક અન્તર છે અને તે આ પ્રકારે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! વનસ્પતિકાયિકોના અતીત આહારક સમુદ્ધાત

કાયિકાનાં મનુષ્યાણાંશ્ચ इदम्-वक्ष्यमाणं नानात्वं-भेदइत्यर्थः, तदेवाह-‘वणस्पट्टकाड्याणं भंते ! केवइया आहारकसमुद्घाया अईया?’ हे भदन्त ! वनस्पतिकायिकानां क्रियन्तः आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणंता’ अनन्ता एतावद् वनस्पतिकार्यिकानामाहारकसमुद्घाता अतीता सन्ति, नो मंख्येयाः, नाप्यसंख्येयाः, अनन्तानामेव अधिगतचतुर्दशपूर्वाणां कृताहारकसमुद्घातानां प्रमादतः कृतसंसारोपचयानां वनस्पतिकार्यिकेषु सद्भावात् एवं भाविनोऽपि आहारकसमुद्घाता वनस्पतिकार्यिकानां मनन्ताः सन्ति अनन्तानामेव वनस्पतिकायादुद्वृत्त्य चतुर्दशपूर्वाधिगमपूर्वकं कृताहारक समुद्घातानां भाविसिद्धिगमनसद्भावात्, अथ मनुष्याणां गौतमो विशेषं पृच्छति-‘मणुसाणं भंते ! केवइया आहारसमुद्घाया अईया ?’ हे भदन्त ! मनुष्याणां क्रियन्त आहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा’ एतावत्-कदाचित् संख्येया मनुष्याणामाहारकसमुद्घाता अतीताः सन्ति, स्यात्-घात कितने है ?

भगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकार्यिकો के आहारक समुद्घात अतीत अनन्त हैं, संख्यात अथवा असंख्यात नहीं । क्योंकि ऐसे जीव अनन्त हैं जिन्होंने चौदह पूर्वों का ज्ञान प्राप्त किया है, आहारकसमुद्घात किया है, परन्तु प्रमाद के वशीभूत हो कर ससार की वृद्धि करके जो वनस्पतिकार्यिको में विद्यमान हैं । वनस्पतिकार्यिकों के भावी आहारकसमुद्घात भी अनन्त हैं, क्योंकि पृच्छा के समय जो जीव वनस्पतिकाय में हैं, उनमें से अनन्त जीव वनस्पतिकाय से निकलकर, चौदह पूर्वों का ज्ञान प्राप्त करके और आहारक-समुद्घात करके सिद्धिगमन करेंगे ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यों के कितने आहारकसमुद्घात अतीत हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यों के आहारकसमुद्घात कदाचित् संख्यात हैं,

કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! વનસ્પતિકાર્યિકોના આહારક સમુદ્ધાત અતીત અનન્ત છે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત નથી, કેમકે એવા જીવ અનન્ત છે, જેઓએ ચૌદપૂર્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે આહારકસમુદ્ધાત કર્યો છે પરન્તુ પ્રમાદને વશીભૂત થઈને સસારની વૃદ્ધિ કરીને જે વનસ્પતિ કાર્યિકોમાં વિદ્યમાન છે વનસ્પતિકાર્યિકોના ભાવી આહારક સમુદ્ધાત પણ અનન્ત છે, કેમકે પ્રશ્નના સમયે જે જીવ વનસ્પતિકાયમાં છે, તેમનામાંથી અનન્તજીવ વનસ્પતિકાયથી નિકળીને ચૌદપૂર્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અને આહારક સમુદ્ધાતકરીને સિદ્ધિ તરફ ગમન કરશે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના કેટલા આહારક સમુદ્ધાત અતીત છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોના આહારક સમુદ્ધાત

કદાચિદ્ અસંખ્યેયા આહારકસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ સન્તિ, સંમૂર્ઙ્ગમર્ગમ્બુઃક્રાન્તિક સમુદાયપેક્ષયા ઉત્કૃષ્ટેન અઙ્ગુલમાત્રક્ષેત્ર પ્રદેશરાગેઃ પ્રથમવર્ગમૂળમ્ય તૃતીયવર્ગમૂળેન ગુણિતસ્ય યાવત્પ્રમાણં ભવતિ તાવત્પ્રદેશપ્રમાણાનિ સ્વપ્ષ્ટાનિ ઘનીકૃતમ્ય લોકમ્ય એકપ્રાદેશિકયાં શ્રેણ્યાં યાવન્તિ ભવન્તિ એતાવત્પ્રમાણા એકઢીના મનુષ્યાઃ, તે ચાતીવ તદન્યનારકાદિ જીવ રાશ્યપેક્ષયા સ્ત્રોકાઃ, તત્રાપિ પૂર્વભવેષુ કૃતાહારકશરીરાણાં કતિપયત્પાન્ તેષાં કદાચિત્ પૃચ્છાસમયે સંખ્યેયત્વં કદાચિદ્ અસંખ્યેયત્વં વોધ્યમિતિભાવઃ એવમેવ મનુષ્યાણાં ભાવિનોડપિ આહારકસમુદ્ઘાતાઃ કદાચિત્ સંખ્યેયાઃ, કદાચિદ્ અસંખ્યેયા વોધ્યાઃ પ્રાગુક્ત યુવતૈરિત્યાહ-‘એવં પુરેવલ્લહા વિ’ એવમ્-પૂર્વોક્તગીત્યા પુરસ્કૃતા અપિ ભાવિનોડપિ આહારકસમુદ્ઘાતા વનસ્પતિકાચિકાનામનન્તાઃ, મનુષ્યાણાન્તુ કદાચિદ્ સંખ્યેયાઃ, કદાચિદ્ અસંખ્યેયા વોધ્યાઃ, સમ્પ્રતિ કેવલિસમુદ્ઘાતમવિકૃત્યાહ-‘નેરડયા ણં મંને ! કેવંયા

કદાચિત્ અસંખ્યાત હૈં । સંમૂર્ઙ્ગમ ઓર ગર્ભજ મનુષ્ય મિલકર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા મેં અંગુલ માત્ર ક્ષેત્ર મેં જિતની પ્રદેશો કી રાશિ હૈં, ડમકે પ્રથમ વર્ગમૂલ કા તીસરે વર્ગમૂલ સે ગુણાકાર કરને પર જો પ્રમાણ આતા હૈં. ડતને પ્રદેશો વાલે સ્વપ્ષ્ટ વ્યતીકૃત લોક કી એક પ્રદેશવાલી શ્રેણી મેં જિતને હોતે હૈં એક કમ ડતને હી મનુષ્ય હૈં । એ મનુષ્ય નારક આદિ અન્ય જીવરાશિયો કી અપેક્ષા કમ હૈં । ડનમેં મી એસે મનુષ્ય કમ હૈં જિન્હોને પૂર્વભવો મેં આહારકશરીર ઘનાયા હો । અતએ વે કદાચિત્ સંખ્યેય ઓર કદાચિત્ અસંખ્યેય હોતે હૈં । હસી પ્રકાર મનુષ્યો કે ભાવો આહારકસમુદ્ઘાત મી કદાચિત્ સંખ્યાત ઓર કદાચિત્ અસંખ્યાત સમક્ષના વાહિએ । યુક્તિ પહેલે કે સમાન હી હૈં । હસી પ્રકાર ભાવો આહારકસમુદ્ઘાત વનસ્પતિકાચિકો કે અનન્ત ઓર મનુષ્યો કે કદાચિત્ સંખ્યાત ઓર કદાચિત્ અસંખ્યાત હૈં ।

કદાચિત્ અસંખ્યાત છે. સંમૂર્ઙ્ગમ અને ગર્ભજ મનુષ્યમણાને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યામાં અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રમાં જેટલા પ્રદેશોની રાશિ છે, તેમના પ્રથમ વર્ગમૂળને ત્રીજા વર્ગમૂળથી શુદ્ધાકાર કરવાથી જે પ્રમાણ આવે છે, તેટલા પ્રદેશોવાળા ખડ ઘનીકૃત લોકના એક પ્રદેશવાળી શ્રેણિમાં જેટલા હોય છે, એક ન્યૂન જેટલા જ મનુષ્ય છે

જે મનુષ્ય નારકાદિ અન્ય જીવરાશિયોની અપેક્ષાએ ન્યૂન છે, તેમનામાં પણ એવા મનુષ્ય ઓછા છે જેઓએ પૂર્વભવોમાં આહારક શરીર ઘનાવેલાં હોય,

તેથી જ તેઓ કદાચિત્ સંખ્યેય અને કદાચિત્ અસંખ્યેય હોય છે. એ જ પ્રકારે મનુષ્યોના ભાવો આહારક સમુદ્ઘાત પણ કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત સમવા બેઠાં, યુક્તિ પહેલાની જેમ જ છે

એ જ પ્રકારે ભાવો આહારક સમુદ્ઘાત, વનસ્પતિકાચિકોના અનન્ત અને મનુષ્યોના કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત છે,

કેવલિસમુદ્ધાતા અર્થ્યા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં ક્રિયન્તઃ કેવલિસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ળત્થિ' નૈરયિકાણાં કેવલિસમુદ્ધાતા અતીતા ન સન્તિ કૃતકેવલિસમુદ્ધાતાનાં જીવાનાં ધાતિર્ગ્ગણા સમ્પ્લકાપંકપિતત્વાત્ નર કાદિગમનામંભવાન્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કેવડયા પુરેયપાડા ?' ક્રિયન્તસ્તાગ્ત્ કેવલિ-સમુદ્ધાતા નૈરયિકાણાં પુરસ્કૃતાઃ ભાવિનઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અસંખેજ્ઞા' અસંખ્યેયા નૈરયિકાણા કેવલિ સમુદ્ધાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ—ભાવિનઃ સન્તિ સર્વદા પૃચ્છાસમયવર્તિનાં મધ્યેઽસંખ્યેયાનામેવ ભાવકેવલિસમુદ્ધાતત્વાત્ તથૈવ કેવલવેદસોપ-લબ્ધેઃ સદમાવાત્, 'એવં જાવ વેમાણિયાણં' એવમ્—નૈનિકાણામિવ યાવદ્—અમુરકુમારાદિ વૈમાનિકાન્તાનાં વનસ્પતિમનુષ્યચર્જિતાનાં કેવલિસમુદ્ધાતા અતીતા ન સન્તિ, ભાવિનસ્તુ અસંખ્યેયાઃ સન્તિ ઇતિ ભાવઃ પ્રાયુક્તયુક્તેઃ, કિન્તુ વિશેષમાહ—'નવરં વળસ્સડ મળ્લસેમુ ડમં

અવ કેવલિસમુદ્ધાત કા નિરૂપણ કરતે હૈં—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારકો કે કેવલિસમુદ્ધાત કિતને અતીત હુણ હૈં ।

મગવાન્—હે ગૌતમ ! નહીં હૈ, નારકો કે અતીત કેવલિસમુદ્ધાત કા સંભવ નહીં હૈં, ક્યોંકિ જિન્ન જોવો ને કેવલિસમુદ્ધાત કિયા હૈ, ડનકા નરક મેં જાના ઓર નારક હોના સંભવ નહીં હૈ ।

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારકો કે ભાવી કેવલિસમુદ્ધાત કિતને હૈ ?

મગવન્—ગૌતમ ! નારકો કે ભાવી કેવલિસમુદ્ધાત અસંખ્યાત હૈં, ક્યોંકિ પૃચ્છા કે સમય સદૈવ ભવિષ્ય મેં કેવલિસમુદ્ધાત કરનેવાલે નારક અસંખ્યાત હી હોતે હૈં । કેવલજ્ઞાન સે એસા હી જાના જાતા હૈ ।

નારકો કે સમાન હી અમુરકુમાર આદિ સે લેકર વૈમાનિક દેવો તક હસી પ્રકાર સમજના યાહિય । ઇન્કે ભી અતીત કેવલિસમુદ્ધાત નહીં હોતે ઓર ભાવી કેવલિસમુદ્ધાત અસંખ્યાત હોતે હૈં । કિન્તુ ઇસ કથન મેં વિશેષતા

હવે કેવલી સમુદ્ધાતત્તુ નિરૂપણ કરે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારકોના કેવલિ સમુદ્ધાત કેટલા અતીત થયા છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત કેવલી સમુદ્ધાતનો સભવ નથી કેમકે જે જીવોએ કેવલિ સમુદ્ધાત કર્યો તેમનું નારકમાં જવું અને નારક થવું તે અસંભવિત છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારકોના પણ ભાવી કેવલી સમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોના પણ ભાવી કેવલી સમુદ્ધાત અસંખ્યાત છે કેમકે પૃચ્છાના સમયે સદૈવ ભવિષ્યમાં કેવલિ સમુદ્ધાત કરનારા નારક અસંખ્યાત જ હોય છે, કેવલજ્ઞાનથી એવું જ જાણવામાં આવે છે.

નારકોના સમાન જ અમુરકુમાર આદિથી લઈને વૈમાનિક દેવો સુધી આ જ પ્રકારે સમજવું જોઈએ તેમના પણ અતીત સમુદ્ધાત નથી હોતા અને ભાવી કેવલિ સમુદ્ધાત અસંખ્યાત હોય છે, પરંતુ આ કથનમાં વિશેષતા એ છે કે, વનસ્પતિકાચિકો અને

नाणत्तं' नवरम्-विशेषस्तु वनस्पतिमनुष्येषु इदं वक्ष्यमाणं नानात्वम्-पृथक्त्वं-भेदः इत्यर्थः, तदेवाह- 'वणस्सड्काडपाणं भंते ! केवइया केवलिसमुद्घाया अईया ?' हे भदन्त ! वनस्पतिकायिकानां कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'णत्थि' वनस्पतिकायिकानाम् अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति प्रागुक्त युक्तेः, गौतमः पृच्छति 'केवइया पुरेक्खडा ?' कियन्तः पुरस्कृता-भाविनो वनस्पतिकायिकानां केवलिसमुद्घाताः सन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणंता' अनन्ताः केवलिसमुद्घाता वनस्पतिकायिकानां भाविनः सन्ति, अनन्तानां भाविकेवलिसमुद्घातानां वनस्पतिकायिकेषु सद्भावात्, मनुष्याणां विशेषं पृच्छति- 'मणूसाण भंते ! केवइया केवलिसमुद्घाया अईया ?' हे भदन्त ! मनुष्याणां कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा !' हे गौतम ! 'सिय अत्थि सिय नत्थि' मनुष्याणां यह है कि वनस्पतिकायिकों और मनुष्यों में भिन्नता है । वह भिन्नता भागे कही जाती है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के अतीत केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकायिकों के अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते हैं । युक्ति पूर्ववत् ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के भावी केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकायिकों के भावी केवलिसमुद्घात अनन्त होते हैं । क्योंकि वनस्पतिकायिकों में अनन्त जीव ऐसे हैं, जो भविष्यत् काल में केवली होकर केवलिसमुद्घात करेंगे ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यों के केवलिसमुद्घात कितने अतीत हुए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! मनुष्यों के केवलिसमुद्घात कदाचित् अतीत होते

मनुष्योंमें भिन्नता छे ते भिन्नता आगण कडेवाशे.

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के अतीत केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकायिकों के अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होता. युक्ति पूर्ववत्.

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! वनस्पतिकायिकों के भावी केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! वनस्पतिकायिकों के भावी केवलिसमुद्घात अनन्त होय छे. केम के वनस्पतिकायिकोंमें अनन्त जीव होय छे, जे भविष्यत् कालमें केवली भइये समुद्घात करीये.

श्रीगौतमस्वामी-हे भगवन् ! मनुष्यों के केवलिसमुद्घात कितने अतीत हुए हैं ?

श्रीभगवान्-हे गौतम ! मनुष्यों के केवलिसमुद्घात कदाचित् अतीत होय छे, कदाचित्

સ્યાત્-કદાચિત્ કેવલિસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ સન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ કેવલિસમુદ્ઘાતા અતીતા ન સન્તિ, તત્ર પૃચ્છા સમયે કેવલિસમુદ્ઘાતાત્ નિવૃત્તાઃ પ્રાપ્યન્તે ચેત્તદા અતીતાઃ સન્તિ, તદન્યકાલે અતીતા ન સન્તીતિ ભાવઃ, તત્રાપિ-‘જઙ્ઞ અન્યિ જઙ્ઞણેણં એકો વા દો વા તિણિ વા, ઉક્તોસેણં ત્રયપુત્રં’ યદા અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ તદા જઙ્ઞન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા અતીતાઃ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન શતપૃથક્ત્વમ્ બોધ્યમ્, ઉત્કૃષ્ટેન એકકાલે શતપૃથક્ત્વાનાં કેવલિનાં કેવલિસમુદ્ઘાતાસદનાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવલિયા પુરેક્ષણા ?’ કિયન્નઃ કેવલિસમુદ્ઘાતા મનુષ્યાણાં પુરસ્કૃતાઃ સન્તિ ? મગધાનાહ-‘સિય સંસ્થેજ્ઞા સિય અસંસ્થેજ્ઞા’ સ્યાત્-કદાચિત્ સંસ્થેયાઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસંસ્થેયાઃ કેવલિ-સમુદ્ઘાતા મનુષ્યાણાં ભાવિનઃ સન્તિ, સંમૂર્છિમગર્ભજવ્યુત્ક્રાન્તિકાનાં પૃચ્છા સમયવર્તિનાં મધ્યે વહૂનામભવ્યાનાં સદ્ભાવાત્ ભાવિકેવલિસમુદ્ઘાતાઃ સંસ્થેયાઃ, કદાચિદસંસ્થેયાઃ વહૂનાં ભાવિકેવલિસમુદ્ઘાતાનાં સદ્ભાવાત્ ॥ સૂ. ૩ ॥

હૈં, કદાચિત્ નહીં હોતે । પૃચ્છા કે સમય યદિ કેવલિસમુદ્ઘાત સે નિવૃત્ત કોઈ મનુષ્ય (કેવલી) વિદ્યમાન હોં તો અતીત સમુદ્ઘાત હોતે હૈં, અન્ય સમય મેં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નહીં હોતે હૈં । જય અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત હોતે હૈં તય જઘન્ય રૂપ સે એક, દો યા ત્રીન હોતે હૈં, ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથક્ત્વ અર્થાત્ દો સૌ સે લેહર નૌ સૌ તક હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યો કે ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કિતને હૈં ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યો કે ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંસ્થાત્ ઓર કદાચિત્ અસંસ્થાત્ હોતે હૈં । સંમૂર્છિમ ઓર ગર્ભજ મનુષ્યો મેં, પૃચ્છા કાલ મેં વહૂત સે અભવ્ય ભી હોતે હૈં, ઉનકે ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત સંભવ નહીં, અતઃ ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત સંસ્થાત્ હૈં । કદાચિત્ અસંસ્થાત્ ભી હોતે હૈં ક્યૌંકિ ઉસ સમય ભવિષ્ય મેં કેવલિસમુદ્ઘાત કરનેવાલે મનુષ્ય વહૂત હોતે હૈં । ॥ સૂ. ૩ ॥

નથી હોતા પ્રશ્નના સમયે જો કેવલિસમુદ્ઘાતથી નિવૃત્ત કોઈ મનુષ્ય (કે. લી) વિદ્યમાન હોય તો અતીત સમુદ્ઘાત થાય છે, અન્ય સમયમાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી થતા. જ્યારે અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત થાય છે ત્યારે જઘન્યરૂપથી એક, બે અગર ત્રણ થાય છે, ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથક્ત્વ અર્થાત્ ગણેથી લઈને નવસો સુધી થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! મનુષ્યોના ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોના ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંસ્થાત્ અને કદાચિત્ અસંસ્થાત્ હોય છે, સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં પૃચ્છાકાળમાં ઘણા અભવ્ય પણ હોય છે. તેમને ભાવી કેવલિ સમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી, તેથી ભાવી કેવલી-સમુદ્ઘાત સંસ્થાત્ છે. કદાચિત્ અસંસ્થાત્ પણ હોય છે, કેમ કે તે સમયે ભવિષ્યમાં કેવલિસમુદ્ઘાત કરનારા મનુષ્ય ઘણા હોય છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

॥ वेदनासमुद्घातविशेषव्यवस्था ॥

मूलम्—एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया वेयणा-
समुग्घाया अईया ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा !
कस्सइ अत्थि, कस्सइ णत्थि, जस्स अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा
तिण्णि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, एवं
असुरकुमारत्ते जाव वेमाणियत्ते, एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स
नेरइयत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ? गोयमा ! अणता, केव-
इया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि, जस्सत्थि
तस्स सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता, एगमेगस्स णं
भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?
गोयमा ! अणता, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! कस्सइ अत्थि
कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा,
उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा, एवं नागकुमारत्ते
वि जाव वेमाणियत्ते, एवं जहा वेयणासमुग्घाएणं असुरकुमारे नेरइ-
यादि वेमाणियपज्जवसाणेसु भणिओ तहा नागकुमारादिया अवसेसेसु
सट्ठाणेषु परट्ठाणेषु भाणियत्वा जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, एवमेण
चउत्तवीसं दंडगा भवंति ॥ सू० ४ ॥

छाया—एकैकस्य खलु मदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे क्रियन्तो वेदनासमुद्घाता
अतीताः गौतम ! अनन्ताः, क्रियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न

वेदनासमुद्घात विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ—(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारक के
(नेरइयत्ते) नारकत्व में अर्थात् नारकपर्याय में रहते हुए (केवइया समुग्घाया
अईया ?) कि ने वेदनासमुद्घात अतीत हुए ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम !

वेदना समुद्घात विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ—(एगमेगस्स भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! जो-जो नारक (नेरइयत्ते)
नारकत्वभा अर्थात् नारक पर्यायभां रक्षीने (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) केवल
वेदनासमुद्घात अतीत था ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा)

सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवम् असुरकुमारत्वे यावद् वैमानिकत्वे, एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे कियन्तो अनन्त (केवइया पुरेख्खडा) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्स अत्थि जहण्णेण एको वा दो वा तिणिण वा) जिस के हैं, जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं (उक्कोसेण संखे ज्जा वा, असंखेज्जा वा, अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात या असंख्यात अथवा अनन्त हैं (एवं असुरकुमारत्ते जाव वैमाणियत्ते) इसी प्रकार असुरकुमार पर्याय में यावत् वैमानिक पर्याय में रहते हुए ।

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स) हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के (नैरइयत्ते) नारक अवस्था में (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेख्खडा) आगामी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) किसी के हैं; किसी के नहीं (जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) जिस के हैं, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त है ।

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के असुरकुमार-अवस्था में (केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?)

आगामी डेट्ठा (गोयमा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! डेधने छे, डेधने नथी (जस्स अत्थि जहण्णेण एको वा दो वा तिणिण वा) जेभने छे, जघन्य ओक, जे अथवा त्रयु छे (उक्कोसेण संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात अगर असंख्यात अथवा अनन्त छे (एवं असुरकुमारत्ते जाव वैमाणियत्ते) जे ज प्रकारे असुरकुमार पर्यायमां यावत् वैमानिक पर्यायमां रहेला.

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स) हे भगवन् ! ओक ओक असुरकुमारना (नैरइयत्ते) नारक-अवस्थामां (केवइया वेयणासमुग्घाया अईया ?) डेट्ठा वेदनासमुद्घात अतीत थया छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेख्खडा ?) आगामी डेट्ठा ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) डेधना छे, डेधनां नथी (जस्सत्थि तस्स सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणता) जेने छे तेने कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त छे.

(एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) हे भगवन् ! ओक ओक असुरकुमारना असुरकुमार अवस्थामां (केवइया वेयणासमुग्घाया अतीता ?) डेट्ठा वेदना समुद्घात

વેદના સમુદ્ઘાતા અતીતાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ, ક્રિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? ગૌતમ ! કસ્યાપિ સન્તિ કસ્યાપિ ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા, एवं नागकुमारत्वेऽपि यावद् वैमानिकत्वे, एव यथा वेदना-समुदधातेन असुरकुमारो नैरयिकादि वैमानिकपर्यवसानेषु भणितस्तथा नागकुमारादिका अवशेषेषु स्वस्थानेषु परस्थानेषु भणितव्याः, यावद् वैमानिकस्य वैमानिकत्वे, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डका भवन्ति ॥ सू. ४ ॥

ટીકા-સમ્પ્રતિ નૈરયિકત્વાદિ ભવેષુ વર્તમાનસ્ય ઈકૈકસ્ય જીવસ્ય ક્રિયન્તો વેદના-ક્રિતને વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત હૈ ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવ-હ્યા પુરેક્ષહા ?) આગામી ક્રિતને ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી કે હૈં, કિસી કે નહાં (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં ઇકો વા, દો વા, તિણિ વા) જિસ કે હૈં, ઉસ કે જઘન્ય ઇક, દો યા તીન હૈં (ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા અણંતા વા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં (અં નાગકુમારત્તે વિ) હસી પ્રકાર નાગકુમાર અવસ્થા મૈં ભી (જાવ વૈમાણિ-યત્તે) યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થા મૈં (અં જહા વેયણાસમુદ્ઘાણં) હસી પ્રકાર જૈસે વેદનાસમુદ્ઘાત (અસુરકુમારે) અસુરકુમાર મૈં (નેરહ્યાદિ વૈમાણિયપજ્જ-વસાણેસુ ભણિઓ) નારકોં સે લેકર વૈમાનિકોં પર્યન્ત કહા (તહા નાગકુમારા-દિયા) ઉસી પ્રકાર નાગ મારોં સે લેકર (અવસેસેસુ સદ્ધાણેસુ પરદ્ધાણેસુ ભાણિ-યત્તવા) શેષ સબ સ્વસ્થાનોં મૈં ઓર પરસ્થાનોં મૈં કહના ચાહિય (જાવ વૈમાણિ-યસ્સ વૈમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિક કે વૈમાનિક અવસ્થા મૈં (અવમેતે ચત્તઘ્ઘીસા) હસ પ્રકાર યે ચૌઘીસ (ચત્તઘ્ઘીસં દંઢગા ભવન્તિ) ચૌઘીસ દંઢક હોતે હૈં ॥ સૂ. ૪ ॥

ધાત અતીત છે ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહ્યા પુરેક્ષહા) આગામી કેટલા ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કેઈને હોય છે, કેઈને નહીં (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં ઇકો વા દો વા તિણિ વા) જેને હોય છે, તેને જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ હોય છે (ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા અણંતા વા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસં-ખ્યાત અથવા અનન્ત છે

(અં નાગકુમારત્તે વિ) એ જ પ્રકારે નાગકુમાર અવસ્થામાં પણ (જાવ વૈમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થામાં (અં જહા વેયણાસમુદ્ઘાણં) એ જ પ્રકારે જેવાં વેદનાસમુદ્ઘાત (અસુરકુમારે) અસુરકુમારમાં (નેરહ્યાદિ વૈમાણિયપજ્જવસાણેસુ ભણિઓ) નારકાથી લઈને વૈમાનિકોં પર્યન્ત કહ્યા (તહા નાગકુમારાદિયા) એ જ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઈને (અવસેસેસુ સદ્ધાણેસુ પરદ્ધાણેસુ ભણિયત્તવા) શેષ બધા સ્વસ્થાનોમાં અને પરસ્થાનોમાં કહેવા બોધએ (જાવ વૈમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિકાવસ્થામાં (અવ મેતે ચત્તઘ્ઘીસા) એ પ્રકારે આ ચૌઘીસ (ચત્તઘ્ઘીસદંઢગા ભવન્તિ) ચૌઘીસ દંઢક થાય છે, ॥ સૂ. ૪ ॥

સન્તિ, યસ્ય સન્તિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા, એવમ્ અસુરકુમારત્વે યાવદ્ વૈમાનિકત્વે, ઇકૈકસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! અસુરકુમારસ્ય નૈરિયિકત્વે કિયન્તો વેદનાસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ, કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? ગૌતમ ! કસ્યાપિ સન્તિ કસ્યાપિ ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ તસ્ય સ્યાત્ સંખ્યેયાઃ, સ્યાત્ અસંખ્યેયાઃ, સ્યાદ્ અનન્તાઃ, ઇકૈકસ્ય સ્વલ્પ મદન્ત ! અસુરકુમારસ્ય અસુરકુમારત્વે કિયન્તો

અનન્ત (કેવહયા પુરેસ્વહા) આગામી કિતને ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી કે હૈં, કિમી કે નહીં (જસ્સ અત્થિ જહ્ણેણં ઇકો વા દો વા તિણિ વા) જિસ કે હૈં, જઘન્ય ઇક, દો અથવા ત્રીન હૈં (ઉક્કોસેણં સંખે જ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા, અણંતા વા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યા અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં (એવં અસુરકુમારત્તે જાવ વેમાણિયત્તે) હસી પ્રકાર અસુરકુમાર પર્યાય યાવત્ વૈમાનિક પર્યાય મેં રહતે હુએ.

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્સ) હે ભગવન્ ! ઇક-ઇક અસુરકુમાર કે (નૈરિયત્તે) નારક અવસ્થા મેં (કેવહયા વેયણાસમુદ્ઘાયા અર્હયા ?) કિતને વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત હુએ હૈં ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહયા પુરેસ્વહા) આગામી કિતને ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) કિસી કે હૈં; કિસી કે નહીં (જસ્સત્થિ તસ્સ સિય સંખેજ્ઞા, સિય અસંખેજ્ઞા, સિય અણંતા) જિસ કે હૈં, ઉસકે કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત, કદાચિત્ અનન્ત હૈં.

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્સ અસુરકુમારત્તે) હે ભગવન્ ! ઇક-ઇક અસુરકુમાર કે અસુરકુમાર-અવસ્થા મેં (કેવહયા વેયણાસમુદ્ઘાયા અતીતા ?)

આગામી કેટલા (ગોયમા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કેાધને છે, કેાધને નથી (જસ્સ અત્થિ જહ્ણેણં ઇકો વા દો વા તિણિ વા) જેમને છે, જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે (ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા વા અસંખેજ્ઞા વા અણંતા વા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અગર અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે (એવં અસુરકુમારત્તે જાવ વેમાણિયત્તે) એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર પર્યાયમાં યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં રહેલા.

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્સ) હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના (નૈરિયત્તે) નારક-અવસ્થામાં (કેવહયા વેયણાસમુદ્ઘાયા અર્હયા ?) કેટલા વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? (ગોયમા ! અણંતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહયા પુરેસ્વહા ?) આગામી કેટલા ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) કેાધના છે, કેાધનાં નથી (જસ્સત્થિ તસ્સ સિય સંખેજ્ઞા, સિય અસંખેજ્ઞા, સિય અણંતા) જેને છે તેને કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત, કદાચિત્ અનન્ત છે.

(એગમેગસ્સ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્સ અસુરકુમારત્તે) હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં (કેવહયા વેયણાસમુદ્ઘાયા અતીતા ?) કેટલા વેદના સમુદ્ધ-

વેદના સમુદ્યાતા અતીતાઃ ? ગૌતમ ! અનન્તાઃ, કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? ગૌતમ ! કસ્યાપિ સન્તિ કસ્યાપિ ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા, एवं नागकुमारत्वेऽपि यावद् वैमानिकत्वे, एव यथा वेदना-समुदघातेन असुरकुमारो नैरयिकादि वैमानिकपर्यवसानेषु भणितस्तथा नागकुमारादिका अवशेषेषु स्वस्थानेषु परस्थानेषु भणितव्याः, यावद् वैमानिकस्य वैमानिकत्वे, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डका भवन्ति ॥ सू. ४ ॥

ટીકા-સમ્પ્રતિ નૈરયિકત્વાદિ ભવેષુ વર્તમાનસ્ય ઈકૈરુસ્ય જીવસ્ય કિયન્તો વેદના-

કિતને વેદનાસમુદ્યાત અતીત છે ? (ગોયમા ! અર્ણતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવ-
હ્યા પુરેક્ષહા ?) આગામી કિતને ? (ગોયમા ! કસ્સઙ્ગ અત્થિ, કસ્સઙ્ગ નત્થિ)
હે ગૌતમ ! કિસી કે હૈં, કિસી કે નહાં (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં ઇકો વા, દો વા,
તિણિ વા) જિસ કે હૈં, ડસ કે જઘન્ય ઇક, દો યા ત્રીન હૈં (ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા
વા, અસંખેજ્ઞા વા અર્ણતા વા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં
(અંવં નાગકુમારત્તે વિ) હસી પ્રકાર નાગકુમાર અવસ્થા મૈં ભી (જાવ વૈમાણિ-
યત્તે) યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થા મૈં (અંવં જહા વેયણાસમુદ્યાપ ણં) હસી પ્રકાર
જૈસે વેદનાસમુદ્યાત (અસુરકુમારે) અસુરકુમાર મૈં (નેરહ્યાદિ વૈમાણિયપજ્જ-
વસાણેસુ મણિઓ) નારકોં સે હેકર વૈમાનિકોં પર્યન્ત કહા (તહા નાગકુમારા-
દિયા) ડસી પ્રકાર નાગકુમારોં સે હેકર (અવસેસેસુ સઢાણેસુ પરઢાણેસુ મણિ-
યત્તવા) શેષ સબ સ્વસ્થાનોં મૈં ઓર પરસ્થાનોં મૈં કહના ચાહિય (જાવ વૈમાણિ-
યસસ વૈમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિક કે વૈમાનિક અવસ્થા મૈં (અવમેતે ચત્તવીસા)
હસ પ્રકાર યે ચૌવીસ (ચત્તવીસં દંઢગા ભવન્તિ) ચૌવીસ દંઢક હોતે હૈં । ॥સૂ. ૪॥

ધાત અતીત છે ? (ગોયમા ! અર્ણતા) હે ગૌતમ ! અનન્ત (કેવહ્યા પુરેક્ષહા) આગામી
કેટલા ? (ગોયમા ! કસ્સઙ્ગ અત્થિ, કસ્સઙ્ગ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કેઈને હોય છે, કેઈને નહીં
(જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં ઇકો વા દો વા તિણિ વા) જેને હોય છે, તેને જઘન્ય એક, બે અગર
ત્રણ હોય છે (ઉક્કોસેણં સંખેજ્ઞા વા, અસંખેજ્ઞા વા અર્ણતા વા) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસં-
ખ્યાત અથવા અનન્ત છે

(અંવં નાગકુમારત્તે વિ) એ જ પ્રકારે નાગકુમાર અવસ્થામાં પણ (જાવ વૈમાણિયત્તે)
યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થામાં (અંવં જહા વેયણાસમુદ્યાપ ણં) એજ પ્રકારે જેવાં વેદનાસમુદ્યાત
(અસુરકુમારે) અસુરકુમારમાં (નેરહ્યાદિ વૈમાણિયપજ્જવસાણેસુ મણિઓ) નારકોથી લઈને
વૈમાનિકો પર્યન્ત કહા (તહા નાગકુમારાદિયા) એજ પ્રકારે નાગકુમારોથી લઈને (અવસેસેસુ
સઢાણેસુ પરઢાણેસુ મણિયત્તવા) શેષ બધા સ્વસ્થાનોમાં અને પરસ્થાનોમાં કહેવા એઈએ
(જાવ વૈમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિકાવસ્થામાં (અવ મેતે ચત્તવીસા) એ પ્રકારે આ ચૌવીસ
(ચત્તવીસદંઢગા ભવન્તિ) ચૌવીસ દંઢક થાય છે, ॥ સૂ. ૪ ॥

સમુદ્ધાતા અતીતાઃ, કિયન્તથ માવિનઃ ? इति प्ररूपयितुमाह-‘एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया वेयणा समुद्घाया अईया ?’ हे भवन्त ! एकैकस्य खलु नैर-
यिकस्य नैरयिकत्वे वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ?
भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणंता’ अनन्ता वेदनासमुद्घाताः नैरयिकत्वे

टीકાર્થ-નૈરયિક આદિ ભવોં મેં વર્તમાન એક-એક નારક કે કિતને વેદના-
સમુદ્ધાત અતીત ઓર અનાગત છે, યહ પ્રરૂપણા કી જાતી છે-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કે નારકત્વપર્યાય મેં અર્થાત્
નારકદશા મેં રહતે હુએ કિતને વેદનાસમુદ્ધાત અતીત હુએ ?

પહેલે મી નારકોં કે અતીત વેદનાસમુદ્ધાત કી સંખ્યા બતલાઈ ગઈ થી
ઓર યહાં મી વહી સંખ્યા બતલાઈ જા રહી છે, મનર દોનોં મેં પર્યાપ્ત અન્તર
છે । પહેલે કેવલ યહી પ્રશ્ન કિયા ગયા ધા કિ નારક કે અતીત સમુદ્ધાત
કિતને હૈં ? યહાં યહ પ્રશ્ન કિયા જા રહા છે કિ નારક જય નારક અવસ્થા મેં
રહા, તબ ડસને કિતને વેદનાસમુદ્ધાત કિએ ? હમ પ્રકાર પહેલે નારક જીવ કે
દ્વારા ચૌવીસોં દંડકોં મેં સે કિસી મી દંડક મેં કિએ હુએ વેદનાસમુદ્ધાતોં કી
ગણના વિવક્ષિત થી, જય કિ યહાં પર કેવલ નારકપર્યાય મેં કિએ હુએ વેદના-
સમુદ્ધાતોં કી હી ગણના વિવક્ષિત છે । વર્તમાન મેં જો નારક જીવ છે, ડસને
નારકેતરપર્યાયોં મેં જો વેદનાસમુદ્ધાત કિએ વે યહાં પર વિવક્ષિત નહીં છે ।
યહ સ્વસ્થાન સંબંધી સમુદ્ધાત સંખ્યા હુઈ । હસી પ્રકાર પરસ્થાનોં મેં મી એક-
એક પર્યાય હી વિવક્ષિત છે, જૈસે નારક ને અસુરકુમાર અવસ્થા મેં જો વેદના

ટીકાર્થ-હવે નૈરયિક આદિ ભવોમા વર્તમાન એક-એક નારકના કેટલા વેદના
સમુદ્ધાત અતીત અને અનાગત છે, એ પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારકત્વ પર્યાયમા અર્થાત્ નારક
દશામા રહેતા કેટલા વેદના સમુદ્ધાત અતીત થયા ?

પહેલા પશુ નારકના અતીત વેદના સમુદ્ધાતની સંખ્યા બતાવાઈ હતી અને અહીં
પશુ તેજ સંખ્યા બતાવાય છે, પશુ બન્નેમાં પર્યાપ્ત અન્તર છે. પહેલા કેવળ એ જ
પ્રશ્ન કરાયો કે નારકના અતીત સમુદ્ધાત કેટલા છે ? અહીં એ પ્રશ્ન કરાઈ રહ્યો છે કે
નારક જ્યારે નારક અવસ્થામાં રહ્યો છે ત્યારે તેણે કેટલા વેદના સમુદ્ધાત કર્યા ? એ
પ્રકારે પહેલા નારક જીવ દ્વારા ચૌવીસે દંડકોમાથી કેઈપશુ દંડકમા કરેલા વેદના સમુદ્ધ-
ધાતોની ગણના વિવક્ષિત હતી, જ્યારે અહીં કેવલ નારક પર્યાયનાં કરેલા વેદના સમુદ્ધાતોની
જ ગણના વિવક્ષિત છે. વર્તમાનમા જે નારક જીવ છે, તેણે નારકેતર પર્યાયોમાં જે
વેદનાસમુદ્ધાત કર્યા તે અહીં વિવક્ષિત નથી. આ સ્વસ્થાન સંબંધી સમુદ્ધાત સંખ્યા થઈ
એજ પ્રકારે પરસ્થાનોમાં પશુ એક એક પર્યાય જ વિવક્ષિત છે, જેમ નારકે

વૃત્તસ્ય નૈરયિકસ્ય સન્તિ નરકસ્થાનમયાનન્તશઃ પ્રાપ્ત્વાત્ એકંકસ્મિન્નથ નરકભવે જઘ્નદેનાપિ સંખ્યેયાનાં વેદનાસમુદ્ઘાતાનાં સદમાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવડયા પુરેવગ્મડા ?’ કિયન્તો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ ગન્તિ એકંકસ્ય નૈરયિકસ્ય સંમારમોક્ષ-પર્યન્તં સકલાનાગતકાલાપેક્ષયા નૈરયિકસ્ત્વે ભાવિનઃ મર્થસંખ્યયા કિયન્તઃ પુરસ્કૃતા વેદના-સમુદ્ઘાતાઃ ?’ इति प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कस्सड अत्थि, कस्सड नत्थि’ कस्यचिन्नैरयिकस्य भाविनो वेदनासमुदघाताः सन्ति, यस्यचिन्नमन्ति, तत्र आसन्नमृत्योर्वेदना समुदघातमवाप्य मारणान्तिकेन समुदघातेन नरकादद्भुतस्य भिद्भभाविनो समुदघात किए उन्ही की गणना की जायगी, अन्य अवस्थाओं में किए हुए वेदनासमुदघात वहाँ विवक्षित नहीं होंगे। इस प्रकरण में आगे सर्वत्र यह विशेषता ध्यान में रखनी चाहिए।

ગૌતમસ્વામી કે પ્રશ્ન કા શ્રી ભગવાન ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! નારક-પર્યાય મેં રહે હુએ એકનારક કે અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાત હૈં, ક્યોંકિ ઉસને અનન્ત વાર નરકપર્યાય પ્રાપ્ત કી હૈ ઓર એક-એક નરકભવ મેં કમ સે કમ મી સંખ્યાત વેદનાસમુદ્ઘાત હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કે, મોક્ષ પર્યન્ત સમ્પૂર્ણ અના-ગત કાલ કી અપેક્ષા સે નારકપર્યાય મેં ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત કિતને હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કિસી નારક કે ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે । અર્થાત્ જિસ નારક કી મૃત્યુ નિકટ હૈં, વહ કદાચિત્ વેદના-સમુદ્ઘાત કિએ બિના હી, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કે દ્વારા નરક સે ઉદ્ધર્તન

અમુરકુમાર અવસ્થામાં જે વેદના સમુદ્ઘાત કર્યા તેમની જ ગણના કરાશે. અન્ય અવ-સ્થાઓમાં કરેલા વેદના સમુદ્ઘાત અહીં વિવક્ષિત નહીં થાય. આ પ્રકરણમાં આગળ બધે આ વિશેષતા ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

શ્રીગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો શ્રીભગવાન ઉત્તર આપે છે-

હે ગૌતમ ! નારક પર્યાયમાં રહેલ એક નારકના અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત છે, કેમ કે તેણે અનન્તવાર નારક પર્યાય પ્રાપ્ત કરેલ છે અને એક-એક નારક ભવમાં જોછામાં જોછા પણ સખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે.

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક એક નારકના મોક્ષ પર્યન્ત સમ્પૂર્ણ અનાગત કાળની અપેક્ષાએ નારક પર્યાયમાં ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારકનો ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે, કોઈના નથી થતા. અર્થાત્ જે નારકનું મૃત્યુ નિકટ છે, તે કદાચિત્ વેદના સમુદ્ઘાત કર્યા વિના જ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતના દ્વારા નરકથી ઉદ્ધર્તન કરીને, મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને મુક્ત થઈ જાય છે.

નૈરયિકત્વે ભાવી ઇકોઽપિ વેદનાસમુદ્ધાતો નાસ્તિ તદન્યસ્ય તુ સન્તિ, તત્રાપિ 'જસ્ય અતિથિ જહણેજાં ઇકો વા દો વા તિણિ વા, ઉકોસેજાં સંસ્થેજા વા અસંસ્થેજા વા અણંતા વા' યસ્ય નૈરયિકસ્ય ભાવિનો વેદના સમુદ્ધાતાઃ સન્તિ તસ્ય જઘન્યેન ઇકો વા દ્વી વા ત્રયો વા વેદનાસમુદ્ધાતાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સંસ્થેયા વા અસંસ્થેયા વા અનન્તા વા ભાવિનો વેદનાસમુદ્ધાતા વોધ્યાઃ, 'એવં અસુરકુમારત્તે જાવ વેમાણિયત્તે' એવમ્-નૈરયિકત્વે ઇવ અસુરકુમારત્વે યાવદ્-નાગકુમારત્વે સુવર્ણકુમારત્વે અગ્નિકુમારત્વે પ્રભૃતિ ભવનપતિત્વે પૃથિવી-કાયિકાધેકેન્દ્રિયત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યત્વે વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે ચ વૃત્તસ્ય નૈરયિકસ્ય સંસારાતીતકાલાપેક્ષયા અનન્તા વેદના-સમુદ્ધાતા અતીતાઃ, ભાવિનશ્ચ વેદનાસમુદ્ધાતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વી વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંસ્થેયા વા અસંસ્થેયા વા

કરકે, મનુષ્યભવ પ્રાપ્તકર મુક્ત હો જાના હૈ ઉસ નારક કો નારકપર્યાય સંબંધી ભાવી વેદનાસમુદ્ધાત નહીં હોતા હૈ । ઉસસે ભિન્ન પ્રકાર કો જો નારક હૈ, ઉન કો હોતે હૈ । જિસ નારક કો નારકપર્યાય સંબંધી ભાવી સમુદ્ધાત હૈ, ઉસકો જઘન્ય ઇક, દો અથવા ત્રીન હોતે હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાત, અસંસ્થાત અથવા અનન્ત હોતે હૈ ।

જૈસે નારકો કો નારકપર્યાય સંબંધી વેદનાસમુદ્ધાતોં કા નિરૂપણ કિયા ગયા, ઉસી પ્રકાર નારક કો અસુરકુમાર પર્યાય મેં યાવત્ નાગકુમાર, સુવર્ણ-કુમાર, અગ્નિકુમાર આદિ ભવનપતિ દેવપર્યાય મેં, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાય મેં, વિકલેન્દ્રિયપર્યાય મેં, પચ્ચેન્દ્રિયપર્યાય મેં, મનુષ્યપર્યાય મેં, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક કો પર્યાય મેં સ્મૃપૂર્ણ અતીતકાલ કો અપેક્ષા અનન્ત વેદનાસમુદ્ધાત અતીત હૈ, ભાવી વેદનાસમુદ્ધાત કિસી કો હોતે હૈ, કિસી કો નહીં હોતે । જિસ કો હોતે હૈ, ઉસકો જઘન્ય ઇક, દો અથવા ત્રીન

તે નારકના નારકના પર્યાય સંબંધી ભાવી વેદનાસમુદ્ધાત નથી થતા તેનાથી ભિન્ન પ્રકારના જે નારક છે, તેમના થાય છે. જે નારકના નારક પર્યાય સંબંધી ભાવી સમુદ્ધાત છે, તેના જઘન્ય એક, બે, ત્રણ થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાત, અસંસ્થાત અથવા અનન્ત થાય છે

જેવું નારકના નારક પર્યાય સંબંધી વેદનાસમુદ્ધાતોનું નિરૂપણ કરેલું છે, એ જ પ્રકારે નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં યાવત્ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર આદિ ભવનપતિદેવ પર્યાયમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં, વિકલેન્દ્રિય પર્યાયમાં, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય પર્યાયમાં, મનુષ્ય પર્યાયમાં, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકના પર્યાયમાં પણ સંપૂર્ણ અતીત કાલની અપેક્ષાએ અનન્ત વેદના સમુદ્ધાત અતીત છે.

ભાવી વેદના સમુદ્ધાત કોઈના થાય છે, કોઈના નથી થતા જેમના થાય છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ થાય છે, ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાત-અસંસ્થાત અગર અનન્ત થાય છે.

અનન્તા ગ વોધ્યાઃ, તત્રા પે ક્ષીણશેપાયુપાં તદ્ભવજાનામનન્તરં મિદ્ધિ ગમિત્યતામેવ જઘન્યેન
 એકદ્વિત્રિપર્યન્તમવસેયમ્ ન તુ પુનર્નરકેપૃત્પન્સ્યમાનાનામ . પુનર્નરકેપૃત્પન્તો તુ જઘન્યેનાપિ
 સંખ્યેયાનામેવ વેદનાસમુદ્ધાતાનાં ભાવિનામુપલભ્યમાનત્વાત્ . ઉત્ક્રુષ્ટેન તુ જઘન્યસ્થિતિ-
 કેષુ સક્રુષ્ણકેષુ ઉત્પત્સ્યમાનસ્ય સંખ્યેયાઃ ભાવિનો વેદનામસુદ્ધાતાઃ, અનેકશો દીર્ઘ-
 સ્થિતિકેષુ અસક્રુદ્વા ઉત્પત્સ્યમાનસ્ય અમંસ્યેયાઃ, અનન્તશ ઉત્પન્સ્યમાનસ્ય અનન્તા
 ભાવિનો વેદનાસમુદ્ધાતા અવસેયાઃ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ--' એગમેગસ્ટ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્ય
 નૈરયિક્તે કેવદ્યા વેયણાસમુગ્ધાયા અર્ઘ્યા ? ' હે મદન્ત ! એકેકસ્ય ચલ્લ અસુરકુમારસ્ય
 પૂર્વે નૈરયિક્ત્વે વૃત્તસ્ય સકલાતીતકાલાપેક્ષયા સર્વસંખ્યયા કિમન્તો વેદનાસમુદ્ધાતા
 અતીતા ? મગવાનાહ--' ગોયમા ! ' હે ગૌતમ ! ' ગણતા ' અસુરકુમારસ્ય ભૂતપૂર્વનૈરયિક્તસ્ય

હોતે હૈં, ઉત્ક્રુષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનન્ત હોતે હૈં इनमें से जिन की शेष
 आयु क्षीण हो गई हूँ और जो उसी भव से मुक्ति प्राप्त करनेवाले हूँ, उन्हीं
 की अपेक्षा से एक, दो या तीन भावी वेदनासमुद्घात कहे गए हूँ, जो जीव
 पुनः नरक में उत्पन्न होनेवाले हैं, उनकी अपेक्षा से नहीं । क्योंकि जो पुनः
 नरक में उत्पन्न होनेवाला होता है, उस के जघन्य रूप से भी संख्यात भावी
 वेदनासमुद्घात होते हैं । ये संख्यात समुद्घात भी उसी नारक के समझने
 चाहिए जो एक ही बार और वह भी जघन्य स्थितिवाले नरक में उत्पन्न होने-
 वाला हो । जो अनेक बार उत्पन्न होनेवाला है और दीर्घस्थितिक रूप में उत्पन्न
 होनेवाला है, उस के भावी वेदनासमुद्घात असंख्यात होते हैं । जो अनन्तवार
 उत्पन्न होनेवाला है उस के अनन्त होते हैं ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક-એક અસુરકુમાર કે નૈરયિક અવસ્થા મેં
 કિતને વેદનાસમુદ્ધાત અતીત હુવે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! એક એક અસુરકુમાર કે નારક-અવસ્થા મેં અનન્ત

એમનામાથી જેટલુ આયુષ્ય ક્ષીણ થયુ છે અને જે તેજ ભવથી મુક્તિ પ્રાપ્ત
 કરનારા છે, તેમની જ અપેક્ષાથી એક, બે અગર ત્રણ ભાવી વેદના સમુદ્ધાત કહેલા છે,
 જે છવ ફરીથી નરકમા ઉત્પન્ન થનાર હોય છે, તેના જઘન્ય રૂપથી પણ સંખ્યાત ભાવી
 વેદના સમુદ્ધાત થાય છે આ સંખ્યાત સમુદ્ધાત પણ તે નારકના સમજવા બોધ્યો
 જે એકજવાર અને તે પણ જઘન્ય સ્થિતિવાળા નરકમા ઉત્પન્ન થનાર હોય જે અનેકવાર
 ઉત્પન્ન થનાર છે અને દીર્ઘસ્થિતિક રૂપમા ઉત્પન્ન થનાર છે તેના ભાવી વેદના સમુદ્ધ-
 ધાત અમંસ્યાત થાય છે જે અનન્તવાર ઉત્પન્ન થાય છે તેના અનન્ત થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એક-એક અસુરકુમારના નૈરયિક અવસ્થામા કેટલા
 સમુદ્ધાત અતીત થયેલા છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા અનન્ત વેદના
 ૧૨૦

અનન્તા વેદનાસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ સન્તિ અનન્તજો નૈરયિકન્વરય પૂર્વ પ્રાપ્તવાન્ . ઈક-
કસ્મિન્નૈરયિકભવે જઘન્યેનાપિ સંખ્યેયાના વેદનાસમુદ્ઘાતાના મદ્ભાવાત્, 'કેવડયા
પુરેક્ષઢા ?' નૈરયિકત્વે ભાવિનોઽસુરકુમારમ્ય િયન્તો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ-
ભાવિનઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'કર્મઢ અન્થિ રુસ્મઢ નત્થિ '
કસ્યચિત્ અસુરકુમારસ્ય નૈરયિકત્વે ભાવિનો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ મન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ
'જસ્સત્થિ તસ્સ સિય સંખેજ્ઞા સિય અમંસંજ્ઞા સિય અણંતા' યમ્ય અસુરકુમારમ્ય નૈર
યિકત્વે ભાવિનો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ મન્તિ તરય સ્યાન્-કદાચિન્ સંખ્યેયાઃ, સ્યાન્-કદા-
ચિત્ અસંખ્યેયાઃ, સ્યાન્-કદાચિદ્ અનન્તાઃ ભાવિનો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ મન્તિ, તત્ર યોઽસુર-
કુમારભવાદુદ્વૃત્ત્ય નરકં ન ગમિષ્યતિ કિન્તુ અનન્તરં પરમ્પરયા થા મનુજભવં પ્રાપ્ય શિદ્ધો
ભવિષ્યતિ તસ્ય નૈરયિકત્વાવસ્થાભાવિનઃ પુરસ્કૃતા વેદનાસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ નૈરયિકન્વા-
વસ્થાયા ઇવાસદ્ભાવાત્ યઃ પુનસ્તદ્મગ્નાનન્તર પરમ્પરયા નરકં યામ્યતિ તસ્ય પુરસ્કૃતાઃ
વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત હુપ હૈ, કયોક્તિ ઉસને અતીત કાલ મેં અનન્ત વાર
નારક-અવસ્થા પ્રાપ્ત કી હૈ ઐર ઈક-ઈક નારક ભવ મેં કમ સે કમ સંખ્યાત
વેદનાસમુદ્ઘાત હોતે હૈં .

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર કે નારક-અવસ્થા મેં યાત્રી વેદના-
સમુદ્ઘાત કિતને હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કિસી અસુરકુમાર કે નારક અવસ્થા મેં ભાવી વેદના-
સમુદ્ઘાત હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે હૈં . જિમ કે હોતે હૈં, ઉસકે કદાચિત્
સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત ઔર કદાચિત્ અનન્ત હોતે હૈં ઇન મેં જો અસુર
કુમાર કે ભવ સે નિકલ કર નરક કે ભવ મેં કમી જન્મ નહીં લેગા, કિન્તુ
અનન્તર ભવ મેં અથવા પરમ્પરા સે મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કર કે સિદ્ધ હો જાણગા,
ઉસકે નારકપર્યાય ભાવી આગામી વેદનાસમુદ્ઘાત નહીં હોતે હૈ, કયોક્તિ ઉસે

સમુદ્ઘાત અતીત થયેલ છે, કેમ કે તેણે અતીતકાળમા અનન્તવાર નારક અવસ્થા પ્રાપ્ત
કરી છે અને એક-એક નારક ભવમા યોછામા યોછા પણ સંખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે
શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુ
દ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુદ્-
ધાત થાય છે કોઈના નથી થતા, જેમના થાય છે તેમના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્
અસંખ્યાત અને કદાચિત્ અનન્ત હોય છે

એમાથી જે અસુરકુમારના ભવથી નિકળીને નારકના ભવમા કોઈ જન્મ નહીં લે.
પરંતુ અનન્તર ભવમા અથવા પરપરાથી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઈ જશે,
તેના નારક પર્યાય ભાવી આગામી વેદના સમુદ્ઘાત નથી થતા. કેમકે તેને નારક

સન્તિ, તત્રાપિ યઃ સકૃદ્ જઘન્યસ્થિતિકેષુ નરકેષુ મધ્યે સમુન્વન્સ્યન્તે તસ્યાસુરકુમારમ્બ જઘન્યેનાપિ સંખ્યેયાઃ વેદનાસમુદ્યાતાઃ પુરસ્કૃતા પશ્યન્ત મર્જજઘન્યસ્થિતિકેષ્વપિ નર-
કેષુ સંખ્યેયાનાં વેદનાસમુદ્યાતાના સદ્ભાવાત્, નૈરપિ દાષાં વેદનાવહુલતાત્, અમકૃદ્ જઘન્યસ્થિતિકેષુ સકૃદસકૃદ્વા ગમને અસંખ્યેયાઃ પુરસ્કૃતાઃ વેદનાસમુદ્યાતાઃ, અનન્તશો નરકગમને અનન્તા વોધ્યાઃ, ગૌતમઃ પૂન્છતિ—‘એગમેગદ્સ જ મંતે ! અસુરકુમારસ્ય અસુર-
કુમારત્ત્વે કેવદ્યા વેધનાસમુદ્યાતા અતીતા ?’ હે મહન્ત્ ! એકેકસ્ય સન્તુ અસુરકુમારસ્ય અસુર-
કુમારત્વે પૂર્વ વૃત્તસ્ય સકલાતીતકાલાપેક્ષ્યા ક્રિયન્તો વેદનાસમુદ્યાતા અતીતાઃ ? ભગ-
વાનાહ—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણતા’ અનન્તા વેદનાસમુદ્યાતા અસુરકુમારસ્ય પૂર્વમ
સુરકુમારત્વે વૃત્તસ્ય અતીતાઃ સન્તિ, ‘કેવદ્યા પુરેવલ્લહા ?’ ક્રિયન્તો વેદનાસમુદ્યાતાઃ
નારકપર્યાય હી પ્રાપ્ત નહીં હોને વાલી હૈં, કિન્તુ જો અસુરકુમાર ડમ ભવ કે
પશ્ચાત્ પરમ્પરા સે નરક મેં જાણા, ડસ કે ભાવી વેદનાસમુદ્યાત હોતે હૈં
ડનમેં જો એક વાર જઘન્ય સ્થિતિ વાલે નરક મેં ડત્પન્ન હોગા, ડસ અસુરકુમાર
કે જઘન્ય મી સંખ્યાત વેદનાસમુદ્યાત હોતે હૈં ક્યોંકિ વેદના કી વહુલતા
હોતી હૈં । કદી વાર જઘન્ય સ્થિતિક નરક મેં જાને પર અસંખ્યાત વેદનાસમુદ્યાત
હોંગે ઓર અનન્ત વાર નરક મેં જાણ તો અનન્ત વેદનાસમુદ્યાત હોંગે ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક અસુરકુમાર કે, અસુરકુમાર અવસ્થા
મેં, સમ્પૂર્ણ અતીત કાલ કી અપેક્ષા સે કિતને વેદનાસમુદ્યાત અતીત હુણ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક-એક અસુરકુમાર કે અસુરકુમાર અવસ્થા મેં—
અતીત કાલ મેં જય વહ અસુરકુમાર થા તય, અનન્ત વેદનાસમુદ્યાત અતીત હુણ ।

ગૌતમસ્વામી—અસુરકુમાર કે અસુરકુમારાવસ્થા મેં કિતને વેદનાસમુદ-
્યાત ભાવી હૈં ?

પર્યાય જ પ્રાપ્ત થનાર નથી, પણ જે અસુરકુમાર તે ભવના પછી પરંપરાથી નરકમાં
જશે, તેના ભાવી વેદના સમુદ્યાત થાય છે તેમાંથી પણ જે એકવાર જઘન્ય સ્થિતિવાળા
નરકમાં ડત્પન્ન થશે. તે અસુરકુમારના જઘન્ય પણ સંખ્યાત વેદના સમુદ્યાત થશે,
કેમકે જઘન્ય સ્થિતિક નરકમાં પણ સંખ્યાત વેદના સમુદ્યાત થાય છે, કેમકે નારકાને
વેદનાની બહુલતા હોય છે, કેટલીક વાર જઘન્ય સ્થિતિક નરકમાં જતાં અસંખ્યાત
વેદનાસમુદ્યાત થશે અને અનન્તવાર નરકમાં જાય તો અનન્ત વેદનાસમુદ્યાત થશે.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં,
સંપૂર્ણ અતીત કાળની અપેક્ષાથી કેટલા વેદના સમુદ્યાત અતીત થયા છે ?

શ્રીભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક એક અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં અતીત
કાળમાં જ્યારે તે અસુરકુમાર હતા ત્યારે અનન્ત વેદના સમુદ્યાત અતીત થયા.

શ્રીગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામાં કેટલા વેદના

અનન્તા વેદનાસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ સન્તિ અનન્તશો નૈરયિકત્વસ્ય પૂર્વં પ્રાપ્તવાન , પર્ક-
 કસ્મિશ્ચ નૈરયિકભવે જઘન્યેનાગિ સંઘ્નેયાનાં વેદનાસમુદ્ઘાતાના મદમાવાન્, 'કેમડયા
 પુરેકલ્હા ?' નૈરયિકત્વે ભાવિનોઽસુરકુમારસ્ય ક્તિયન્તો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ-
 ભાવિનઃ સન્તિ ? મગધાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'કમ્મડ અનિય કમ્મડ નત્થિ'
 કસ્યચિત્ અસુરકુમારસ્ય નૈરયિકત્વે ભાવિનો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ મન્તિ, વસ્યચિન્ન સન્તિ
 'જસ્સત્થિ તસ્સ સિય સંઘેજ્ઞા સિય અસંઘેજ્ઞા સિય અણંતા' यस્ય અસુરકુમારસ્ય નૈર-
 યિકત્વે ભાવિનો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ તસ્ય મ્યાન્ કદાચિન્ મંઘ્યેયાઃ, સ્યાન્-કદા-
 ચિત્ અસંઘ્યેયાઃ, સ્યાત્-કદાચિદ્ અનન્તાઃ ભાવિનો વેદનાસમુદ્ઘાતાઃ મન્તિ, તત્ર યોઽસુર-
 કુમારમવાદુદ્વૃષ્ય નરકં ન ગમિષ્યતિ કિન્તુ અનન્તરં પરમ્પરયા થા મનુજભવં પ્રાપ્ય શિદ્ધો
 ભવિષ્યતિ તસ્ય નૈરયિકત્વાવસ્થાભાવિનઃ પુરસ્કૃતા વેદનાસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ નૈરયિકત્વા-
 વસ્થાયા एवासद्भावात् यः पुनस्तद्भगवानन्तर परम्परया नरकं याप्यति तस्य पुरस्कृताः
 વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત હુપ હૈ, કયોઽપિ ઉમને અનોત કાલ મેં અનન્ત વાર
 નારક-અવસ્થા પ્રાપ્ત કી હૈ ઓર ઇક-ઇક નારક ભવ મેં કમ સે કમ મંઘ્યાત
 વેદનાસમુદ્ઘાત હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસુરકુમાર કે નારક-અવસ્થા મેં ભાવી વેદના-
 સમુદ્ઘાત કિતને હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કિસી અસુરકુમાર કે નારક અવસ્થા મેં ભાવી વેદના
 સમુદ્ઘાત હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે હૈં । જિમ કે હોતે હૈં, ઉસકે કદાચિત્
 સંઘ્યાત, કદાચિત્ અસંઘ્યાત ઓર કદાચિત્ અનન્ત હોતે હૈં इन में जो असुर
 मार के भव से निकल कर नरक के भव में कभी जन्म नहीं लेगा, किन्तु
 अनन्तर भव में अथवा परम्परा से मनुष्यभवं प्राप्त कर के सिद्ध हो जाएगा,
 उसके नारकपर्याय भावी आगामी वेदनासमुद्घात नहीं होते हैं, क्योंकि उसे

સમુદ્ઘાત અતીત થયેલ છે, કેમ કે તેણે અતીતકાળમા અનન્તવાર નારક અવસ્થા પ્રાપ્ત
 કરી છે અને એક-એક નારક ભવમા એાછામા એાછા પશુ સંખ્યાત વેદના સમુદ્ઘાત થાય છે
 શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુ-
 દ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! કેાઇ અસુરકુમારના નારક અવસ્થામા ભાવી વેદનાસમુદ્-
 ઘાત થાય છે કેાઇના નથી થતા, જેમના થાય છે તેમના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્
 અસંખ્યાત અને કદાચિત્ અનન્ત હોય છે

એમથી જે અસુરકુમારના ભવથી નિકળીને નારકના ભવમા કેાઇ જન્મ નહી લે
 પરંતુ અનન્તર ભવમા અથવા પરપરાથી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઇ જશે,
 તેના નારક પર્યાય ભાવી આગામી વેદના સમુદ્ઘાત નથી થતા. કેમકે તેને નારક

सन्ति, तत्रापि यः सकृद् जघन्यस्थितिकेषु नरकेषु मध्ये समुत्पन्नस्य ते तस्यासुरकुमारस्य जघन्येनापि संख्येयाः वेदनासमुद्घाताः पुरस्कृता पर्वान्त सर्वजघन्यस्थितिकेष्वपि नरकेषु संख्येयानां वेदनासमुद्घातानां सद्भावात्, नरगिराणां वेदनावहृल्लवात्, असकृद् जघन्यस्थितिकेषु सकृदसकृद्वा गमने असंख्येयाः पुरस्कृताः वेदनासमुद्घाताः, अनन्तशो नररुग्मने अनन्ता बोध्याः, गौतमः पृच्छति—‘एगमेगस्स णं भंने ! असुरकुमारस्स असुरकुमारत्वे केवइया वेयणासमुद्घाया अतीता ?’ हे भदन्न ! एकैकस्य खलु असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे पूर्वं वृत्तस्य सकलातीतकालापेक्षया कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणता’ अनन्ता वेदनासमुद्घाता असुरकुमारस्य पूर्वमसुरकुमारत्वे वृत्तस्य अतीताः सन्ति, ‘केवइया पुरेक्खडा ?’ कियन्तो वेदनासमुद्घाताः

नारकपर्याय ही प्राप्त नहीं होने वाली है, किन्तु जो असुरकुमार उस भव के पश्चात् परम्परा से नरक में जाएगा, उस के भावी वेदनासमुद्घात होते हैं उनमें जो एक बार जघन्य स्थिति वाले नरक में उत्पन्न होगा, उस असुरकुमार के जघन्य भी संख्यात वेदनासमुद्घात होते हैं क्योंकि वेदना की बहुलता होती है। कई बार जघन्य स्थितिक नरक में जाने पर असंख्यात वेदनासमुद्घात होंगे और अनन्त बार नरक में जाए तो अनन्त वेदनासमुद्घात होंगे।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक असुरकुमार के, असुरकुमार अवस्था में, सम्पूर्ण अतीत काल की अपेक्षा से कितने वेदनासमुद्घात अतीत हुए ?

भगवान्—हे गौतम ! एक-एक असुरकुमार के असुरकुमार अवस्था में—अतीत काल में जब वह असुरकुमार था तब, अनन्त वेदनासमुद्घात अतीत हुए।

गौतमस्वामी—असुरकुमार के असुरकुमारावस्था में कितने वेदनासमुद्घात भावी हैं ?

पर्याय ७ प्राप्त थना नथी, पण्णे असुरकुमार ते जवना पछी परपराथी नरकभां जशे, तेना भावी वेदना समुद्घात थाय छे. तेमाथी पण्णे जेकवार जघन्य स्थितिवाणा नरकभां उत्पन्न थशे. ते असुरकुमारना जघन्य पण्णे सज्यात वेदना समुद्घात थशे, केमके जघन्य स्थितिक नरकभां पण्णे सज्यात वेदना समुद्घात थाय छे, केमके नारकेने वेदनाणी बहुलता होय छे, केटलीक वार जघन्य स्थितिक नरकभां जाता असज्यात वेदनासमुद्घात थशे अने अनन्तवार नरकभां जाय तो अनन्त वेदनासमुद्घात थशे.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! जेक-जेक असुरकुमारना असुरकुमार अवस्थाभां, सपूर्व अतीत कालणी अपेक्षाथी केटला वेदना समुद्घात अतीत थया छे ?

श्रीभगवन्—हे गौतम ! जेक जेक असुरकुमारना असुरकुमार अवस्थाभां अतीत कालभां जयारे ते असुरकुमार हता थयारे अनन्त वेदना समुद्घात अतीत थया.

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! असुरकुमारना असुरकुमार अवस्थाभां केटला वेदना

અસુરકુમારસ્ય અસુરકુમારત્વે પુરસ્કૃતાઃ ભાવિનઃ મન્તિ ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! ‘ કસ્સઈ અત્થિ, કસ્સઈ નત્થિ ’ કસ્યચિદ્-અમુરકુમારસ્ય ભાવિનઃ મન્તિ, કસ્યચિદ્ ભાવિનો ન મન્તિ, તત્રાપિ-‘ જસ્સત્થિ તસ્સ જહણ્ણેણં ઇકો વા, દો વા, તિણ્ણિ વા, ઉક્કો-સેઠં સંલેજ્જા વા, અસંલેજ્જા વા, અણના વા ’ યસ્ય-અમુરકુમારમ્મ મન્તિ તસ્ય જઘન્યેન ૫કો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કુલ્લેન સંલેયેયા વા અસંલેયેયા વા અણંતા વા ભાવિનઃ મન્તિ તત્ર સંલેયેયાન્ વારાન્ અસુરકુમારત્વેન ઉત્પત્તસ્યમાનસ્ય સંલેયેયાઃ, અસલેયેયાન્ વારાન્ ઉત્પત્તસ્યમાનસ્ય અસંલેયેયાઃ, અનન્તાન્ વારાન્ ઉત્પત્તસ્યમાનસ્ય અનન્તા ભાવિનો વેદના-સમુદ્ઘાતા ભવન્તિ, ‘ એવં નાગકુમારત્તે વિ જાવ વેમાણિયત્તે ’ ઇવમ્-અમુરકુમારત્વે ઇવ નાગ કુમારત્વેઽપિ યાવત્-સુવર્ણકુમારત્વપ્રભૃતૌ વૈમાનિકત્વાન્ને ચ પૂર્વ વૃત્તસ્ય અમુરકુમારસ્ય

મગવાન્-હે ગૌતમ ! તિની કે હે, તિની કે નહીં તિસ કે હેં ઉમ્ કે જઘ-ન્ય એક, દો અથવા ત્રીન હૈં ઓર ઉત્કુલ્લ સંલેયાત, અસલેયાત અથવા અનન્ત હૈં । હન મેં સે જો સંલેયાત વાર પુનઃ અસુરકુમાર અવસ્થા મેં ઉત્પન્ન હોગા, ઉસ કે સંલેયાત ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત હોગે, જો અસંલેયાત વાર ઉત્પન્ન હોગા ઉસ કી અપેક્ષા સે અનન્ત ભાવી વેદનાસમુદ્ઘાત હોગે ।

જેસે અસુરકુમાર કે અસુરકુમાર-અવસ્થા મેં વેદનાસમુદ્ઘાત કહે હૈં, ઉસી પ્રકાર અસુરકુમાર કે નાગકુમાર-અવસ્થા મેં ભી યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થા મેં ભી અનન્ત વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત હુએ હૈં । ભાવી સમુદ્ઘાત કિસી કે હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે । તિસ કે હોતે હૈં ઉસ કે જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન તથા ઉત્કુલ્લ સંલેયાત, અસંલેયાત અથવા અનન્ત હોતે હૈં ।

તિસ પ્રકાર અસુરકુમાર કે નારક-પર્યાય સે હેર વૈમાનિકપર્યાય તરુ મેં વેદનાસમુદ્ઘાત કા નિરૂપણ કિયા ગયા હૈં, ઉસી પ્રકાર નાગકુમાર આદિ કે વેદનાસમુદ્ઘાત કા નિરૂપણ ભી સમજ લેના યાહિએ । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ

સમુદ્ઘાત ભાવી હોય છે ?

શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા જેમના હોય છે. તેમના જઘન્ય એક, બે અગર તો ત્રણ હોય છે અને ઉત્કુલ્લ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે.

તેમનામાથી જે સંખ્યાત વાર પુનઃ અસુરકુમાર અવસ્થામા ઉત્પન્ન થશે, તેના સંખ્યાત ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થશે. જે અસંખ્યાત વાર ઉત્પન્ન થશે તેના અસંખ્યાત અને જે અનન્તવાર અસુરકુમારના રૂપમા ઉત્પન્ન થશે તેમની અપેક્ષાથી અનન્ત ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત થશે. જેમ અસુરકુમારના અસુરકુમાર અવસ્થામા વેદના સમુદ્ઘાત ઠહ્યા છે, એ જ પ્રકારે અસુરકુમારના નાગકુમાર અવસ્થામા પણ યાવત્ વૈમાનિક અવસ્થામાં પણ અનન્ત વેદના સમુદ્ઘાત અતીત થયેલા છે. ભાવી સમુદ્ઘાત કોઈના થાય છે, કોઈના

અનન્તા અતીતાઃ વેદનાસમુદ્ઘાતા ભવન્તિ, ભાવિનસ્તુ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા અવસેયાઃ સમ્પ્રતિ નાગ-કુમારાદિષુ અતિર્વિશિષ્ટાઃ-’ એવં જહા વેયણામ્મુગ્ધાણં અમુરકુમારે નેરડયાદિ વેમાણિય પજ્જવસાણેસુ મણિઓ તદ્દા નાગકુમારાદિણ અવસેસેસુ સદ્ધાણેમુ પરદ્ધાણેમુ ભાણિયન્ના જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે ’ એવમ્-અમુરકુમારોક્તરીત્યા યથા વેદનાસમુદ્ઘાતેન અમુરકુમારો નૈરયિકાદિ વૈગનિકાર્યવસાનેષુ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકક્રમેણ મણિતસ્તથા નાગકુમારાદિકા અપિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડરૂપદ્વાચ્યા અવશેષેષુ સ્વસ્થાનેષુ નાગકુમારત્વાદિષુ, પરસ્થાનેષુ ચ- નૈરયિકૃત્વાદિષુ મણિતવ્યાઃ, યાવત્-મુવર્ણકુમારસ્ય અગ્નિકુમારાદિ ભવનત્રાસિનઃ પૃથિવી ક્ષાણિકાદ્યેકેન્દ્રિયસ્ય વિકલેન્દ્રિયસ્ય પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્ય મનુષ્યસ્ય વાનવ્યન્તરસ્ય જ્યોતિષ્કસ્ય વૈમાનિકસ્ય ચ સ્વસ્થાનેષુ પરસ્થાનેષુ ચ યાવદ્ વૈમાનિકત્વે પૂર્વં વૃત્તસ્ય અનન્તા વેદનાસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ, ભાવિનસ્તુ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા બોધ્યાઃ ‘પ્રતમેતે ચડઁગીસા ચડઁગીસં દંડગા મવંતિ’ એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા પ્રતે-પૂર્વોક્તાઃ નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તા જીવાશ્ચતુર્વિંશતિ સંખ્યકાઃ સ્વસ્થાનભેદેન પ્રત્યેક ચતુર્વિંશકા દણ્ડકા ભવન્તિ, તથા ચ ૧૦૫૬ પદપશ્ચાશ્વદધિકસહસ્રસંખ્યકા આલાપકાઃ ભવન્તીતિ ભાવઃ ॥ છ૦ ૪ ॥

અમુરકુમાર કે અમુરકુમાર રૂપ સ્વસ્થાન મેં કિતને અતીત-અનાગત વેદના-સમુદ્ઘાત હૈં, તથા નારક આદિ પરસ્થાનોં મેં કિતને વેદનાસમુદ્ઘાત અતીત અનાગત હૈં, યહ જૈસે ઊપર બતલાયા ગયા હૈં, ઊસી પ્રકાર નાગકુમાર આદિ સે લેકર વૈમાનિકોં તક કે સ્ત્રી સ્વસ્થાન ઓર પરસ્થાનોં મેં વેદનાસમુદ્ઘાત સમજા લેને યાહિયે । અર્થાત્ ચૌવીસોં દણ્ડકોં કો લેકર નાગકુમારાદિ સબ કે વેદના-સમુદ્ઘાતોં કા નિરુપણ જાન લેના યાહિયે । હસ પ્રકાર ચૌવીસ દંડકોં મેં સે પ્રત્યેક દંડક કા ચૌવીસોં દંડકોં કો લેકર કથન કરને પર ૧૦૫૬ આલાપક

નથી થતા તેના બધન્ય એક, એ અગર ત્રણ તથા ઉત્કૃષ્ટ સ ખ્યાત, અસખ્યાત અથવા અનન્ત થાય છે.

એ પ્રકારે અમુરકુમારના નરક-પર્યાયથી લઇને વૈમાનિક પર્યાય સુધીમાં વેદના સમુદ્ઘાતનું નિરૂપણ કરાયું છે, એ જ પ્રકારે નાગકુમાર આદિના વેદનાસમુદ્ઘાતનું નિરૂપણ પણ સમજા લેવું જોઇએ

તાત્પર્ય એ છે કે અમુરકુમારના અમુરકુમાર રૂપ સ્વસ્થાનમાં કેટલા અતીત-અનાગત વેદના સમુદ્ઘાત છે, તથા નારક આદિ પરસ્થાનોમાં કેટલા વેદના સમુદ્ઘાત અતીત-અનાગત છે, તે જ એ ઉપર બતાવેલ છે, એ જ પ્રકારે નાગકુમાર આદિથી લઇને વૈમાનિકો સુધી પણ સ્વસ્થાન અને પરસ્થાનોમાં વેદનાસમુદ્ઘાત સમજા લેવા જોઇએ. અર્થાત્ ચૌવીસે દંડકોને લઇને નાગકુમારાદિ બધાના વેદના સમુદ્ઘાતોનું નિરૂપણ બધી લેવું જોઇએ. એ પ્રકારે ચૌવીસ દંડકોમાંથી પ્રત્યેક દંડકના ચૌવીસે દંડકોને લઇને કથન

॥ કળયસમુદ્ધાતવક્તવ્યતા ॥

મૂલ્મ-એગમેગસ્મ ણં ભંતે । નેરઙ્ગયસ્સ નેરઙ્ગયત્તે કેવઙ્ગયા કસાય-
સમુગ્ધાયા અઙ્ગયા ? ગોયમા ! અણંતા, કેવઙ્ગયા પુરેક્ખડા ? ગોયમા । કસ્સઙ્ગ
અત્થિ, કસ્સઙ્ગ નત્થિ, જસ્સત્થિ એગુત્તરિયાએ જાવ અણંતા, એગમેગસ્સ
ણં ભંતે । નેરઙ્ગયસ્સ અસુરકુમારત્તે કેવઙ્ગયા કસાયસમુગ્ધાયા અઙ્ગયા ?
ગોયમા ! અણંતા, કેવઙ્ગયા પુરેક્ખડા ? ગોયમા । કસ્સઙ્ગ અત્થિ કસ્સઙ્ગ
નત્થિ, જસ્સત્થિ સિય સંખેજ્ઞા સિય અસંખેજ્ઞા સિય અણંતા. એવં જાવ
નેરઙ્ગયસ્સ થળિયકુમારત્તે, પુઢવિકાઙ્ગયત્તે એગુત્તરિયાએ નેયઢવ્વ, એવં જાવ
મણુયન્ને, વાણસંતરત્તે । જહા અસુરકુમારત્તે, જોઙ્ગસિયત્તે અઙ્ગયા અણંતા,
પુરેક્ખડા કસ્સઙ્ગ અત્થિ કસ્સઙ્ગ નત્થિ. જસ્સત્થિ સિય અસંખેજ્ઞા સિય
અણંતા, એવં વેમાણિયત્તે ત્રિ સિય અસંખેજ્ઞા સિય અણંતા, અસુરકુમાર-
સ્સ નેરઙ્ગયત્તે અતીતા અણંતા, પુરેક્ખડા કસ્સઙ્ગ અત્થિ કસ્સઙ્ગ નત્થિ,
જસ્સત્થિ સિય સંખેજ્ઞા સિય અસંખેજ્ઞા સિય અણંતા, અસુરકુમારસ્સ
અસુરકુમારત્તે અઙ્ગયા અણંતા પુરેક્ખડા એગુત્તરિયા, એવં નાગકુમારત્તે
જાવ નિરંતરં વેમાણિયત્તે જહા નેરઙ્ગયસ્સ થળિયં તહેવ્વ થાણિયઢવ્વં. એવં
જાવ થળિયકુમારસ્સ ત્રિ વેમાણિયત્તે, નત્તરં સઢ્ઢેસિં સટ્ઢાણે એગુત્તરિયાએ
પરટ્ઢાણે જહેવ્વ અસુરકુમારસ્સ, પુઢવિકાઙ્ગયસ્સ નેરઙ્ગયત્તે જાવ થળિયકુમા-
રત્તે અતીતા અણંતા, પુરેક્ખડા કસ્સઙ્ગ અત્થિ કસ્સઙ્ગ નત્થિ, જસ્સત્થિ
સિય સંખેજ્ઞા સિય અસંખેજ્ઞા સિય અણંતા, પુઢવિકાઙ્ગયસ્સ પુઢવિકાઙ્-
યત્તે જાવ મણૂસત્તે અઙ્ગયા અણંતા પુરેક્ખડા કસ્સઙ્ગ અત્થિ કસ્સઙ્ગ
નત્થિ, જસ્સ અત્થિ એગુત્તરિયા, વાણસંતરત્તે જહા નેરઙ્ગયત્તે, જોઙ્ગસિય-
વેમાણિયત્તે અતીતા અણંતા, પુરેક્ખડા કસ્સઙ્ગ અત્થિ કસ્સઙ્ગ નત્થિ,
હો જાતે હૈ, ક્યોંકિ ચૌવીસ કો ચૌવીસ સે ગુણિત કરને પર એક હજાર છપ્પન
(૧૦૫૬) સંખ્યા આતી હૈ ।" સૂ. ૪ ॥

કરવાથી ૧૦૫૬ આઠાપક થઈ બાય છે કેમ કે ચૌવીસને ચૌવીસે ગુણવાથી એક હજાર
છપ્પન (૧૦૫૬) સંખ્યા થાય છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

जस्स अत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता, एवं जाव मणूसत्ते वि नेयव्वं, वाणमंतरजोइसियवेमाणिया ज्हा असुरकुमारा, णवरं सदृठाणे एगुत्तरियाए भागियव्वे जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, एवं एए चउव्वोसं चउव्वीसा दंडगा ॥ सू० ५ ॥

छाया-एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तः कषायसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यापि गन्ति कस्यापि न सन्ति, यस्य सन्ति एकोत्तरेण यावद् अनन्ताः, एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य असुर कुमारत्वे कियन्तः कषायसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्यात् संखेयाः, स्यात् असं

कषायसमुद्घात

शब्दार्थ-(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारकत्व-नारकपर्याय में कितने कषायसमुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि एगुत्तरियाए जाव अणंता) जिसके हैं एक से लगाकार अनन्त हैं ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के असुरकुमारपने में कितने कषायसमुद्घात अतीत हुए ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! किसी के हैं, और किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा,

कषाय समुद्घात

शब्दार्थ-(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अईया) हे भगवन् ! ओके ओके नारकना नारकत्व पर्यायभां डेटला कषायसमुद्घात अतीत थया छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) भावी डेटला (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! डैधना छे, डैधना नथी (जस्स अत्थि एगुत्तरियाए जाव अणंता) जेना छे ओकथी शइ करी अनन्त छे.

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते केवइया कसायसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! ओके ओके नारकना असुरकुमारपणुभां डेटला कषायसमुद्घात अतीत थया ? (गोयमा अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) भावी डेटला (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! डैधना छे, डैधना नथी (जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय

રુચેયાઃ, સ્યાદ્ અનન્તાઃ, एवं यावद् नैरयिकस्य स्तुतिकुमारत्वे, पृथिवीकायिकत्वे एको
 तरेण ज्ञातव्यम्, एवं यावद् मनुष्यत्वे, वानव्यन्तरत्वे यथा अमुरकुमारत्वे, ज्योतिष्कत्वे
 अतीता अनन्ताः, पुंस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्याद् असं-
 रूयेयाः, स्याद् अनन्ताः, एवं वैमानिकत्वेऽपि स्याद् असंरूयेयाः, स्याद् अनन्ताः, अमुर
 कुमारस्य नैरयिकत्वे अतीता अनन्ताः, पुंस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति यस्य
 सन्ति स्यात् संरूयेयाः, स्याद् असंरूयेयाः, स्याद् अनन्ताः, अमुरकुमारस्य अमुरकुमारत्वे
 सिय अणंता) जिमके है, स्यात् संख्यात, स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त हैं (एवं
 जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते) इसी प्रकार यावत् नारक के स्तुतिनकुमार-
 अवस्था में (पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाए नेयव्वं) पृथिवीकायिक पर्याय में एक
 से लेकर जानना चाहिए (एवं जाव मणुयत्ते) इसी प्रकार यावत् मनुष्यपने में
 (वाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते) वानव्यन्तर पर्याय में जैसे असुरकुमार पर्याय
 में (जोइसियत्ते अतीता अणंता) ज्योतिष्क अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा
 कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय
 असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके हैं, स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त हैं (एव
 वैमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) इसी प्रकार वैमानिकपने में स्यात्
 असंख्यात, स्यात् अनन्त (असुरकुमारस्स नेरइयत्ते अतीता अणंता) असुर-
 कुमार के नैरयिक-अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ
 नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय अ-
 संखेज्जा, सिय अणंता) जिसके हैं, कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात,
 कदाचित् अनन्त ।

असंखेज्जा, सिय अणंता) જેને છે, સ્યાત્ સંખ્યાત, સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનંત છે.

(एव जाव नेरइयस्स थणियकुमारत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ નારકના સ્તુતિનકુમાર
 અવસ્થામાં (પુઢવિકાઇયત્તે ઇગુત્તરિયાએ નેયવ્વં) પૃથ્વીકાયિક પર્યાયમાં પણ એકથી લઈને
 બહુવા બેઠીએ (एवं जाव मणुयत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ મનુષ્યપણામાં (વાણમંતરત્તે જહા
 અસુરકુમારત્તે) વાનવ્યન્તર પર્યાયમાં જેવા અમુરકુમાર પર્યાયમાં (જોઇસિયે અતીતા અણતા)
 જ્યોતિષક અવસ્થામાં અતીત અનન્ત (પુરેક્ખડા કસ્સઈ અત્થિ કસ્સઈ નત્થિ) ભાવી કોઈના
 હોય છે, કોઈના નહીં (જસ્સત્થિ સિય અસંખેજ્જા, સિય અણતા) જેમના છે સ્યાત્
 અસંખ્યાત સ્યાત્ અનન્ત છે.

(एवं वैमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) એ જ પ્રકારે વૈમાનિકપણે
 સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનન્ત (અસુરકુમારસ્સ નેરइयत्ते अतीता अणंता) અસુરકુમારના
 નૈરયિક-અવસ્થામાં અતીત અનન્ત (પુરેક્ખડા કસ્સઈ અત્થિ, કસ્સઈ નત્થિ) ભાવી કોઈના
 છે, કોઈના નથી (જસ્સત્થિ સિય સંખેજ્જા, સિય અસંખેજ્જા, સિય અણતા) જેના છે તે

अतीता अनन्ताः, पुरस्कृता एकोत्तरकाः एवं नागकुमारत्वे यावन्निरन्तरं वैमानिकत्वे यथा नैरयिकस्य भणितं तथैव भणितव्यम्, एव यावत् स्तनितकुमारस्यापि वैमानिकत्वे, नवरं सर्वेषां स्वस्थाने एकोत्तरम्, परस्थाने यथैव असुरकुमारस्य, पृथिवीकायिकस्य नैरयिकत्वे यावत् स्तनितकुमारत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, पृथिवीकायिकस्य पृथिवीकायिकत्वे यावद् मनुष्यत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्य-

(असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) असुरकुमार के असुरकुमार-अवस्था में (अतीता अर्णता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा एगुत्तरिया) आगामी एक से लगा कर (एवं नागकुमारत्ते जाव निरन्तर वैमानियत्ते) इसी प्रकार नागकुमार-अवस्था में यावत् लगातार वैमानिक-अवस्था में (जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं) जैसे नारक का कहा वैसा ही कहना चाहिए (एवं जाव थणिय कुमारस्स वि वैमानियत्ते) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार के भी वैमानिकपने में (नवरं) विशेष (सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए) सब का स्वस्थान में एक से लगाकर (परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स) परस्थान में असुरकुमार के समान।

(पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणिय कुमारत्ते) पृथिवीकायिक के नैरयिक पने में यावत् स्तनितकुमारपने में (अतीता अर्णता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अर्णता) जिसके है उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त हैं (पुढविकाइयस्स पुढविकाइयत्ते जाव

कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात, कदाचित् अनन्त।

(असुरकुमारस्स असुरकुमारत्ते) असुरकुमारना असुरकुमार अवस्थाभां (अतीता अणता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा एगुत्तरिया) आगामी ओकथी छधने (एवं नागकुमारत्ते जाव निरन्तरं वैमानियत्ते) ओ ७ रीते नागकुमार अवस्थाभा यावत् निरन्तर वैमानिक अवस्थाभा (जहा नेरइयस्स भणियं तहेव भाणियव्वं) जेना नारकना कहा ते तेना ७ छडेवा जेधओ

(एव जाव थणियकुमारस्स वि वैमानियत्ते) ओ ७ प्रकारे यावत् स्तनितकुमारना पणु वैमानिकपणु (नवरं) विशेष (सव्वेसिं सट्ठाणे एगुत्तरियाए) अधाना स्वस्थानभा ओकथी शउ करीने (परट्ठाणे जहेव असुरकुमारस्स) परस्थानभा असुरकुमारनी समान।

(पुढविकाइयस्स नेरइयत्ते जाव थणियकुमारत्ते) पृथ्वीकायिकना नैरयिकपणु यावत् स्तनितकुमारपणुभा (अतीता अणता) अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी छधना छे, छधना नथी (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा, सिय अणता) जेना छे तेना कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात अने कदाचित् अनन्त छे।

(पुढविकाइयस्स पुढविकाइयत्ते जाव मगुसत्ते) पृथ्वीकायिकना पृथ्वीकायिक अवस्थाभां

રૂપેયાઃ, સ્યાદ્ અનન્તાઃ, एवं यावद् नैरयिकस्य स्तनितकुमारत्वे. पृथिवीकायिकत्वे एको
 त्तरेण ज्ञातव्यम्, एवं यावद् मनुष्यत्वे, वानव्यन्तरत्वे यथा अमुरकुमारत्वे, ज्योतिष्कत्वे
 अतीता अनन्ताः, पुंस्कृताः कस्यचित् सन्ति कम्यचिन्न सन्ति, रम्य मन्ति म्याद् असं
 ख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, एवं वैमानिकत्वेऽपि स्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, अमुर
 कुमारस्य नैरयिकत्वे अतीता अनन्ताः, पुंस्कृताः कस्यचित् सन्ति कम्यचिन्न मन्ति यस्य
 सन्ति स्यात् सख्येयाः, म्याद् असंख्येयाः, स्याद् अनन्ताः, अमुरकुमारस्य अमुरकुमारत्वे
 सिय अणंता) जिमके है, स्यात् संख्यात, स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त हैं (एवं
 जाव नेरइयस्म थणियकुमारत्ते) इसी प्रकार यावत् नारक के स्तनितकुमार-
 अवस्था में (पुढविकाइयत्ते एगुत्तरियाण नेगव्व) पृथिवीकायिक पर्याय में एक
 से लेकर जानना चाहिए (एवं जाव मणुयत्ते) इसी प्रकार यावत् मनुष्यपने में
 (वाणमंतरत्ते जहा असुरकुमारत्ते) वानव्यन्तर पर्याय में जैसे अमुरकुमार पर्याय
 में (जोइसियत्ते अतीता अणंता) ज्योतिष्क अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा
 कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय
 असंखेज्जा, सिय अणंता) जिसके हैं, स्यात् असंख्यात, स्यात् अनन्त हैं (एवं
 वैमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) इसी प्रकार वैमानिकपने में स्यात्
 असंख्यात, स्यात् अनन्त (असुरकुमारस्म नेरइयत्ते अतीता अणंता) असुर-
 कुमार के नैरयिक-अवस्था में अतीत अनन्त (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्सइ
 नत्थि) भावी किसी के हैं, किसी के नहीं (जस्सत्थि सिय संखेज्जा, सिय अ-
 संखेज्जा, सिय अणंता) जिमके हैं, कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात,
 कदाचित् अनन्त ।

असंखेज्जा, सिय अणंता) જેને છે, સ્યાત્ સંખ્યાત, સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનંત છે.

(एवं जाव नेरइयस्म थणियकुमारत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ નારકના સ્તનિતકુમાર
 અવસ્થામાં (પુઢવિકાઇયત્તે એગુત્તરિયાણ નેગવ્વં) પૃથ્વીકાયિક પર્યાયમાં એકથી લઈને
 બીજીવા બેઠીએ (एवं जाव मणुयत्ते) એજ પ્રકારે યાવત્ મનુષ્યપણમાં (વાણમંતરત્તે જહા
 અસુરકુમારત્તે) વાનવ્યન્તર પર્યાયમાં જેવા અસુરકુમાર પર્યાયમાં (જોઇસિય અતીતા અણતા)
 જ્યોતિષક અવસ્થામાં અતીત અનન્ત (પુરેક્ખડા કસ્સઇ અત્થિ કસ્સઇ નત્થિ) ભાવી કોઈના
 હોય છે, કોઈના નહીં (જસ્સત્થિ સિય અસંખેજ્જા, સિય અણતા) જેમના છે સ્યાત્
 અસંખ્યાત સ્યાત્ અનન્ત છે.

(एवं वैमाणियत्ते वि सिय असंखेज्जा, सिय अणंता) એ જ પ્રકારે વૈમાનિકપણે
 સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનન્ત (અસુરકુમારસ્મ નેરइयत्ते अतीता अणंता) અસુરકુમારના
 નૈરયિક-અવસ્થામાં અતીત અનન્ત (પુરેક્ખડા કસ્સઇ અત્થિ, કસ્સઇ નત્થિ) ભાવી કોઈના
 છે, કોઈના નથી (જસ્સત્થિ સિય સંખેજ્જા, સિય અસંખેજ્જા, સિય અણતા) જેના છે તે

અતીતા અનન્તાઃ, પુરસ્કૃતા ઇકોત્તરકાઃ । એવ નાગકુમાર-એ ચાવન્નિરન્તરં વૈમાનિક-એ ચથા નૈરયિક-સ્ય મણિતં તથેવ મણિતવ્યમ્, એવ ચાવન્ સ્તનિતકુમાર-સ્યાપિ વૈમાનિક-એ, નરં સર્વેષાં સ્વસ્થાને ઇકોત્તરમ્, પરસ્થાને ચથેવ અસુરકુમાર-સ્ય, પૃથ્વીકાચિક-સ્ય નૈરયિક-એ ચાવન્ સ્તનિતકુમાર-ત્વે અતીતા અનન્તાઃ, પુરસ્કૃતાઃ કસ્યચિત્ મન્તિ, કસ્યચિન્ન મન્તિ, યસ્ય સન્તિ સ્થાત્ સંસ્થેયાઃ, સ્થાત્ અમંસ્થેયાઃ, સ્થાદ્ અનન્તાઃ, પૃથ્વીકાચિક-સ્ય પૃથ્વીકાચિક-ત્વે ચાવન્ મનુષ્ય-ત્વે અતીતા અનન્તાઃ, પુરસ્કૃતાઃ કસ્યચિત્ મન્તિ કસ્ય-

(અસુરકુમાર-સસ અસુરકુમાર-ત્તે) અસુરકુમાર-કે અસુરકુમાર-અવસ્થા-મેં (અતીતા અર્ણતા) અતીત અનન્ત (પુરેક્લ્લહા ઇગુત્તરિયા) આગામી ઇક-સે લગા-કર (એવ નાગકુમાર-ત્તે જાવ નિરંતર વૈમાનિક-ત્તે) ઇસી પ્રકાર નાગકુમાર-અવ-સ્થા-મેં થાવત્ લગાનાર વૈમાનિક-અવસ્થા-મેં (જહા નેરહ્યસ-મ મણિયં તહેવ મણિય-વ્વં) જૈસે નારક-કા કહા વૈસા હી કહના ચાહિય (એવં જાવ થણિય-કુમાર-સસ વિ વૈમાનિક-ત્તે) ઇસી પ્રકાર ચાવત્ સ્તનિતકુમાર-કે બી વૈમાનિક-પને-મેં (નવર) વિશેષ (સવ્વેસિં સદ્ધાણે ઇગુત્તરિયા) સવ-કા સ્વસ્થાન-મેં ઇક-સે લગા-કર (પરદ્ધાણે જહેવ અસુરકુમાર-સસ) પરસ્થાન-મેં અસુરકુમાર-કે સમાન ।

(પુઢવિકાહ્ય-સસ નેરહ્ય-ત્તે જાવ થણિય-કુમાર-ત્તે) પૃથ્વીકાચિક-કે નૈરયિક-પને-મેં ચાવત્ સ્તનિતકુમાર-પને-મેં (અતીતા અર્ણતા) અતીત અનન્ત (પુરેક્લ્લહા કસસહ અત્થિ, કસસહ નત્થિ) ભાવી કિસી-કે હૈં, કિસી-કે નહીં (જસસત્થિ સિય સંસ્થેજ્જા, સિય અસંસ્થેજ્જા, સિય અર્ણતા) જિસ-કે હૈં વસ-કે કદાચિત્ સંસ્થાત, કદાચિત્ અસંસ્થાત, કદાચિત્ અનન્ત હૈં (પુઢવિકાહ્ય-સસ પુઢવિકાહ્ય-ત્તે જાવ

કદાચિત્ સંસ્થાત, કદાચિત્ અસંસ્થાત, કદાચિત્ અનન્ત.

(અસુરકુમાર-સસ અસુરકુમાર-ત્તે) અસુરકુમાર-ના અસુરકુમાર-અવસ્થા-માં (અતીતા અર્ણતા) અતીત અનન્ત (પુરેક્લ્લહા ઇગુત્તરિયા) આગામી એકથી લધને (એવં નાગકુમાર-ત્તે જાવ નિરંતર વૈમાનિક-ત્તે) એ જ રીતે નાગકુમાર-અવસ્થા-માં થાવત્ નિરંતર વૈમાનિક-અવસ્થા-માં (જહા નેરહ્યસ-મ મણિયં તહેવ મણિય-વ્વં) જેવા નારકના કહ્યા તે તેના જ કહેવા બેધ-એ

(એવ જાવ થણિય-કુમાર-સસ વિ વૈમાનિક-ત્તે) એ જ પ્રકારે થાવત્ સ્તનિતકુમાર-ના પશુ વૈમાનિક-પણે (નવર) વિશેષ (સવ્વેસિં સદ્ધાણે ઇગુત્તરિયા) બધાના સ્વસ્થાન-માં એકથી થડ કરીને (પરદ્ધાણે જહેવ અસુરકુમાર-સસ) પરસ્થાન-માં અસુરકુમાર-ની સમાન.

(પુઢવિકાહ્ય-સસ નેરહ્ય-ત્તે જાવ થણિય-કુમાર-ત્તે) પૃથ્વીકાચિક-ના નૈરયિક-પણે થાવત્ સ્તનિતકુમાર-પણમાં (અતીતા અર્ણતા) અતીત અનન્ત (પુરેક્લ્લહા કસસહ અત્થિ, કસસહ નત્થિ) ભાવી કોઇના છે, કોઇના નથી (જસસત્થિ સિય સંસ્થેજ્જા, સિય અસંસ્થેજ્જા, સિય અર્ણતા) જેના છે તેના કદાચિત્ સંસ્થાત, કદાચિત્ અસંસ્થાત અને કદાચિત્ અનન્ત છે

(પુઢવિકાહ્ય-સસ પુઢવિકાહ્ય-ત્તે જાવ મનુષ્ય-ત્તે) પૃથ્વીકાચિક-ના પૃથ્વીકાચિક-અવસ્થા-માં

ચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ એકોત્તરમ્, વાનવ્યન્તરત્વે યથા નૈરિયકત્વે, જ્યોતિષ્ક વૈમાનિકત્વે અતીતા અનન્તાઃ, પુરસ્કૃતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ સ્યાદ્ અસં-
ખ્યેયાઃ, સ્યાદ્ અનન્તાઃ, એવમ્-યાવદ્ મનુષ્યત્વેડપિ જ્ઞાતવ્યમ્, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્ક-
વૈમાનિકા યથા અસુરકુમારાઃ, નવરં સ્વસ્થાને એકોત્તરેણ મણિતવ્યં યાત્રદ્ વૈમાનિકસ્ય વૈમા-
નિકત્વે, એવમેવે ચતુર્વિંશતિશ્ચતુર્વિંશતિ દણ્ડકાઃ ॥ સૂ. ૫ ॥

મનુસત્તે) પૃથિવીકાયિક કે પૃથિવીકાયિક-અવસ્થા મેં યાવત્ મનુષ્ય-અવસ્થા
મેં (અતીતા અણતા) અતીત અનન્ત હૈં (પુરેક્ષ્વડા કસ્મદ્ અત્થિ, કરસદ્ નત્થિ)
ભાવિ કિસી કે હૈં, કિસી કે નહીં (જસ્સ અત્થિ એગુત્તરિયા) જિસકે હૈં, એક સે
લગાકર (વાળમંતરત્તે જહા નેરહ્યત્તે) વાનવ્યન્તર અવસ્થા મેં નારક-અવસ્થા
કે સમાન (જોહસિયવેમાણિયત્તે) જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક અવસ્થા મેં (અતીતા
અણતા) અતીત અનન્ત હૈં (પુરેક્ષ્વડા કસ્મદ્ અત્થિ) કિસી કે હૈં (કસ્સદ્ નત્થિ)
કિસી કે નહીં (જસ્સ અત્થિ સિય અસંખેજ્ઞા સિય અણતા) જિસકે હૈં, હસકે
સ્યાત્ અસંખ્યાત, સ્યાત્ અનન્ત (એવં જાવ મનુસત્તે વિ નેયવ્વં) હત્તી પ્રકાર
યાવત્ મનુષ્યત્વ મેં મી સમખના ચાહિયે (વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયા જહા
અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક, અસુરકુમારોં કે સમાન
(નવરં) વિશેષ (સદ્ધાણે) સ્વસ્થાન મેં (એગુત્તરિયાય માણિયવ્વે) એક સે લગાકર
કહને ચાહિયે (જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે) યાવન્ વૈમાનિક કે વૈમાનિક
પથાય મેં (એવં એવ ચઢવ્વીસં ચઢવ્વીસા દંડગા) હસ પ્રકાર એ ચૌધીસ કે
ચૌધીસ દંડક હૈં ॥સૂ. ૫॥

યાવત્ મનુષ્ય અવસ્થામા (અતીતા અણતા) અતીત અનન્ત (પુરેક્ષ્વડા કસ્મદ્ અત્થિ,
કસ્સદ્ નત્થિ) ભાવી કોઇના છે, કોઇના નથી (જસ્સ અત્થિ એગુત્તરિયાય) જેના છે, એકથી
આરંભીને.

(વાળમંતરત્તે જહા નેરહ્યત્તે) વાનવ્યન્તર અવસ્થામા નારકાવસ્થાની સમાન (જોહસિય
વેમાણિયત્તે) જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક અવસ્થામા (અતીતા અણતા) અતીત અનન્ત (પુરેક્ષ્વડા
કસ્મદ્ અત્થિ, કસ્સદ્ નત્થિ) કોઇના છે, કોઇના નથી (જસ્સ અત્થિ સિય અસંખેજ્ઞા,
સિય અણતા) જેના છે તેના સ્યાત્ અસંખ્યાત સ્યાત્ અનન્ત (એવં જાવ મનુસત્તે વિ
નેયવ્વં) એ જ પ્રકારે યાવત્ મનુષ્યત્વમાં પણ સમજીને જોઇએ (વાળમંતરજોહસિય-
વેમાણિયા જહા અસુરકુમારા) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક, અસુરકુમારોના સમાન
(નવરં) વિશેષ (સદ્ધાણે) સ્વસ્થાનમાં (એગુત્તરિયાય માણિયવ્વે) એકથી લઇને કહેવા જોઇએ
(જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિકના વૈમાનિક પથાયમાં (એવં એવ ચઢવ્વીસં
ચઢવ્વીસા દંડગા) એ પ્રકારે આ એ વીસના એવીસ દંડક છે ॥સૂ. ૫॥

ટીકા-અથ રૂપાયસમુદ્ઘાતમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાદ-‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહયસ્સ નેરહયસ્સે કેવહયા કસાયસમુદ્ઘાતા અતીતા ?’ હે મદન્ત ! એકકસ્ય સ્વલ્લુ નૈરયિકમ્ય નૈરયિકત્વે ભવે પૂર્વ વૃત્તસ્ય સઠ્ઠાતીનકાલાપેક્ષયા કિન્નન્તઃ કષાયસમુદ્ઘાતા અતીતા ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા’ અનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા નૈરયિકમ્ય નૈરયિકત્વે અતીતાઃ સન્તિ, ‘કેવહયા પુરેકહા ?’ કિન્નન્તઃ કષાયસમુદ્ઘાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ-નૈરયિકત્વે ભવે ભાવિનઃ સન્તિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘કરમઠ અત્થિ કસ્સદ્ નત્થિ’ કસ્યચિન્નૈરહમ્ય નૈરયિકત્વે ભવે ભાવિનઃ કષાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ, કસ્યતિષ્ઠ સન્તિ, ‘જસ્સત્થિ યગુત્તરિયાપ્પ જાવ અણંતા’ યસ્યાપિ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વે કષાયસમુદ્ઘાતા ભાવિનઃ સન્તિ તસ્યાપિ એકોત્તરેણ-પૂર્વોક્તેન એકોત્તરેણ પ્રકારેણ ચાત્ર-જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કુલ્લેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા

ટીકાર્થ-અથ કષાય સમુદ્ઘાત કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક-એક નારક કે નારકપને મેં અર્થાત્ નારક દશા મેં કિતને કષાયસમુદ્ઘાત વ્યતીત હુપ હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક કે નારક દશા મેં અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત સમ્પૂર્ણ અતીત કાલ કી અપેક્ષા સે વ્યતીત હુપ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક નારક કે નારક પર્યાય મેં કિતને કષાય સમુદ્ઘાત અવિધ્ય મેં હોને વાલે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કિસી નારક કે ભાવી સમુદ્ઘાત હૈં, કિસી કે નહીં, અર્થાત્ કોઈ નારક અવિધ્ય મેં કષાય સમુદ્ઘાત કરેગા, કોઈ નહીં કરેગા । જિસ નારક કે નારકપને મેં ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત હૈં, ડસકે જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન હૈં ઓર ઉત્કુલ્લ સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં । પૃચ્છા કે સયમ

ટીકાર્થ :-હેવે કષાય સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક-એક નારકના નારકપણે અર્થાત્ નારકદશામાં કેટલા કષાય સમુદ્ઘાત અતીત થયેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકના નારકદશામાં અનન્ત કષાયસમુદ્ઘાત સમ્પૂર્ણ અતીતકાલની અપેક્ષાએ વ્યતીત થયા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એક નારકના નારક પર્યાયમાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત અવિધ્યમાં થનારા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કોઈ નારકના ભાવી સમુદ્ઘાત છે, કોઈના નથી અર્થાત્ કોઈ નારક અવિધ્યમાં કષાય સમુદ્ઘાત કરશે, કોઈ નહીં કરે, જે નારકના નારકપણામાં ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત છે, તેના જઘન્ય, એક, બે અગર ત્રણ છે અને ઉત્કુલ્લ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે.

વેધ્યાઃ, તત્ર પૃચ્છા સમયે ભવપર્યન્તે વર્તમાનો યઃ ક્ષીણશેપાયુઃ કષાયસમુદ્ઘાતમપ્રાપ્તઃ સત્રેવ નરકગવાદુદ્વૃત્ય અનન્તરં પરમ્પરયા ના ભવિષ્યતિ ન પુનર્નરકાવાસગામી ભવતિ તસ્ય ભાવિનઃ કષાયસમુદ્ઘાતા નૈરયિકત્વેન સન્તિ, તદન્યસ્ય તુ સન્તિ તત્રાપિ ક્ષીણશેપાયુર્વાં નરકભવભાજાં જઘન્યેન ઇહો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા વોધ્યાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સહ્યેયવર્ષશેપાયુર્વાં સંહ્યેયાઃ, અસંહ્યેયવર્ષશેપાયુપામસંહ્યેયાઃ, અનન્તશત-પત્સ્યમાનાનામનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા ભાવિનો વોધ્યાઃ, સમ્પ્રતિ નૈરયિકસ્યૈમાસુરકુમારત્વમધિકૃત્ય પૃચ્છતિ-‘એમગરસ પં મંતે ! નેરહ્યસ્સ અસુરકુમારત્તે કેવદ્યા કમાચસમુદ્ઘાત યતીતા ?’ હે ભદન્ત ! એકૈકસ્ય

જો નારક અપને ભવ કે અન્તિમ કાલ મેં વર્તમાન છે, ત્ત્ર અપની નરકાયુ કા ક્ષય કર કે, કષાયસમુદ્ઘાત કિં વિના હી, નરકભવ સે નિકલ કર અનન્તર મનુષ્ય ભવ યા પરમ્પરા સે મનુષ્યભવ પાત્ર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેગા અર્થાત્ પુનઃ કબી નરક ભવ મેં નહીં જાગા, ડસ નારક કે નારક અવસ્થા સંવધી ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત નહીં હૈં । જો નારક એલા નહીં હૈં અર્થાત્ જિસે નરકભવ મેં દીર્ઘ કાલ તક રહતા હૈં અથવા જો પુનઃ કબી નરકભવ કો પ્રાપ્ત કરેગા, ડસકે ભાવી સમુદ્ઘાત હૈં । ડનમેં ભી જિનકી લમ્બી નરકાયુ વ્યતીત હો જુકી હૈં ઓર થોડી શેષ હૈં, ડનકે ઇક, દો અથવા ત્રીન કષાય સમુદ્ઘાત હોતે હૈં, જિનકી આયુ સંખ્યાત વર્ષ કી શેષ હૈં, ડનકે સંખ્યાત, જિનકી આયુ અસંખ્યાત વર્ષ કી શેષ હૈં ડનકે અસંખ્યાત ઓર જો ભવિષ્ય મેં અનન્ત વાર નરક મેં ઉત્પન્ન હોંગે ડનકે અનન્ત ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત સમજને ચાહિં ।

અવ યહ નિરૂપણ કિયા જાતા હૈં કિં ઇક-ઇક નારક કે અસુરકુમાર-

પ્રશ્નના સમયે જે નારક પોતાના ભવના અનિમિત્તભાવે વર્તમાન છે, તે પોતાના નારકાયુને ક્ષય કરીને કષાય સમુદ્ઘાત કર્યા વિના જ નારકભવથી નીકળીને અનન્તર મનુષ્યભવ અગર પરપરાથી મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે અર્થાત્ પુનઃ કયારેય નરકભવમાં જશે નહીં તે નારકના નારક અવસ્થા સમ્બન્ધી ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી.

જે નારક એવા નથી અર્થાત્ જે નરકભવમાં દીર્ઘકાળ સુધી રહે છે, અથવા જે ફરી કયારેય નરકભવને પ્રાપ્ત કરશે, તેના ભાવી સમુદ્ઘાત હોય છે. તેમનામાં પશુ જેટલું લાંબુ નારકાયુ વ્યતીત થઈ જાય છે, અને થોડું બાકી છે, તેમનામાં એક, બે અથવા ત્રણ કષાય સમુદ્ઘાત થાય છે.

જેનું આયુષ્ય સંખ્યાત વર્ષનું બાકી છે, તેમના સંખ્યાત, જેમનું આયુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષનું બાકી છે, તેમના અસંખ્યાત અને જેઓ ભવિષ્યમાં અનન્ત વાર નારકમાં ઉપત્ત થશે તેમના અનન્ત ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા લેઈએ

હવે તે નિરૂપણ કરાય છે કે એક-એક નારકના અસુરકુમાર અવસ્થામાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત હોય છે ?

સહુ નૈરયિકસ્ય અસુરકુમારત્વે પૂર્વં વૃત્તસ્ય સકલાતીતકાલાપેયા કિયન્તઃ કષાયસમુદ્ઘાતા
અતીતાઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! ‘ અણંતા ’ અનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા
નૈરયિકસ્યાસુરકુમારત્વે અતીતાઃ સન્તિ, ‘ કેવડયા પુરેક્સહા ? ’ કિયન્તઃ કષાયસમુદ્ઘાતાઃ
પુરસ્કૃતા ભાવિનઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ—‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! ‘ રસ્સડ અનિય રસ્સડ
નતિય ’ કસ્યચિત્ નૈરયિકસ્યાસુરકુમારત્વે ભાવિનઃ કષાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ, કસ્યચિન્ન
સન્તિ, ‘ જસ્સત્થિ સિય સંઘેજ્ઞા સિય અસંઘેજ્ઞા સિય અણંતા ’ યસ્યાપિ નૈરયિકસ્યાસુર-
કુમારત્વે ભાવિનઃ કષાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ તસ્યાપિ સ્યાત્—કદાચિન્ સંઘેયેયાઃ, સ્યાદ્—
કદાચિદ્ અસંઘેયેયાઃ, સ્યાત્—કદાચિદ્ અનન્તા ભાવિનઃ સન્તિ તત્ર યો નૈરયિકો નરકા-
દુદ્વૃત્ત્યાસુરકુમારત્વં નોપલપ્સ્યતે તસ્યાસુરકુમારત્વે ભાવિનઃ કષાયસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ, યઃ
પુનરસુરકુમારત્વમુપલપ્સ્યતે તસ્ય સન્તિ, તત્રાપિ જઘન્યેન સંઘેયેયા વોધ્યાઃ અસુરકુમારાણાં

અવસ્થા મેં કિતને કષાયસમુદ્ઘાત હૈં ?

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કે અસુરકુમાર પર્યાય મેં કિતને
કષાયસમુદ્ઘાત વ્યતીત હુપ હૈં !

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક-એક નારક કે અસુરકુમાર પર્યાય મેં અનન્ત
કષાયસમુદ્ઘાત અતીત હૈં !

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાવી કિતને હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કિસી કે હૈં, કિસી કે નહીં હૈં । અર્થાત્ જો નારક
ભવિષ્ય મેં અસુરકુમાર પર્યાય મેં ઉત્પન્ન હોગા. ઉસ નારક કે અસુરકુમાર
પર્યાય સંબંધી ભાવી સમુદ્ઘાત હૈં, જો નહીં ઉત્પન્ન હોગા, ઉસકે નહીં હૈં ।
જિસ નારક કે અસુરકુમાર પર્યાય મેં ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત હૈં, ઉસકે કદા-
ચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત ઓર કદાચિત્ અનન્ત ભાવી સમુદ્ઘાત હૈં ।
જો નારક ભવિષ્ય મેં જઘન્ય રિથિતિવાલા અસુરકુમાર હોગા ઉસકી અપેક્ષા સે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં કેટલા
કષાયસમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં અનન્ત કષાય
સમુદ્ઘાત વ્યતીત થયા છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! ભાવી કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કેઇના છે, કેઇના નથી, અર્થાત્ જે નારક ભવિષ્યમાં
અસુરકુમાર પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે, તે નારકના અસુરકુમાર પર્યાય સંબંધી ભાવી-
સમુદ્ઘાત છે, જે ઉત્પન્ન થશે નહીં તેના નહીં હોય જે નારકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં
ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત છે તેના કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત્
અનન્ત ભાવી સમુદ્ઘાત છે જે નારક ભવિષ્યમાં જઘન્ય રિથિતિવાળો અસુરકુમાર થશે
તેની અપેક્ષાએ સંખ્યાત કષાયસમુદ્ઘાત સમજવા બોધ્યો. કેમકે જઘન્ય રિથિતિમાં

વેધ્યાઃ, તત્ર પૃચ્છા સમયે ભવપર્યન્તે વર્તમાનો યઃ ક્ષીણશેપાયુઃ કષાયસમુદ્ઘાતમપ્રાપ્તઃ સત્રેન નરકભવાદુદ્વૃત્ત્ય અનન્તરં પરમ્પરયા દ્વા ભવિષ્યતિ ન પુનર્નરકાગાસગામી ભવતિ તસ્ય ભાવિનઃ કષાયસમુદ્ઘાતા નૈરયિકૃત્વેન સન્તિ, તદન્યસ્ય તુ સન્તિ તત્રાપિ ક્ષીણશેપાયુષાં નરકભવભાજાં જઘન્યેન ઇહો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા बोध्याः, उत्कृष्टेन तु सख्येयवर्षशेषायुषां संख्येयाः, असंख्येयवर्षशेषायुषामसंख्येयाः, अनन्तशतपत्स्यमानानामनन्ताः कषायसमुद्घाता भाविनो बोध्याः, सम्प्रति नैरयिकस्यैवासुरकुमारत्वमतिकृत्य पृच्छति—‘एगमेगरसं भवे ! नेरइयस्स असुरकुमारत्ते देवइया कमायसमुग्घाया अतीता ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य

જો નારક અપને ભવ કે અન્તિમ કાલ મેં વર્તમાન છે, હવે અપની નરકાયુ કા ક્ષય કર કે, કષાયસમુદ્ઘાત કિયે વિના હી, નરકભવ સે નિકલ કર અનન્તર મનુષ્ય ભવ યા પરમ્પરા સે મનુષ્યભવ પાકર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરેગા અર્થાત્ પુનઃ કમી નરક ભવ મેં નહીં જાગ્ગા, ઉસ નારક કે નારક અવસ્થા સંબંધી ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત નહીં છે. જો નારક એસા નહીં છે અર્થાત્ જિસે નરકભવ મેં લીધે કાલ તક રહતા છે અથવા જો પુનઃ કમી નરકભવ કો પ્રાપ્ત કરેગા, ઉસકે ભાવી સમુદ્ઘાત છે. ઉનમેં મી જિનકી લમ્બી નરકાયુ વ્યતીત હો ચુકી છે ઓર થોડી શેષ છે, ઉનકે એક, દો અથવા ત્રીન કષાય સમુદ્ઘાત હોતે છે, જિનકી આયુ સંખ્યાત વર્ષ કી શેષ છે, ઉનકે સંખ્યાત, જિનકી આયુ અસંખ્યાત વર્ષ કી શેષ છે ઉનકે અસંખ્યાત ઓર જો ભવિષ્ય મેં અનન્ત વાર નરક મેં ઉત્પન્ન હોંગે ઉનકે અનન્ત ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત સમજને ચાહિયે.

અવ યહ નિરૂપણ કિયા જાતા છે કિ એક-એક નારક કે અસુરકુમાર-

પ્રશ્નના સમયે જે નારક પોતાના ભવના અભિપ્રાયમાં વર્તમાન છે, તે પોતાના નારકાયુને ક્ષય કરીને કષાય સમુદ્ઘાત કર્યા વિના જ નારકભવથી નીકળીને અનન્તર મનુષ્યભવ અગર પરપરાથી મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે અર્થાત્ પુનઃ કયારેય નરકભવમાં જશે નહીં તે નારકના નારક અવસ્થા સંબંધી ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી.

જે નારક એવા નથી અર્થાત્ જે નરકભવમાં લીધેકાળ સુધી રહે છે, અથવા જે ફરી કયારેય નરકભવને પ્રાપ્ત કરશે, તેના ભાવી સમુદ્ઘાત હોય છે તેમનામાં પશુ જેટલું લાંબું નારકાયુ વ્યતીત થઈ ચૂક્યું છે, અને થોડું બાકી છે, તેમનામાં એક, બે અથવા ત્રણ કષાય સમુદ્ઘાત થાય છે.

જેનું આયુષ્ય સંખ્યાત વર્ષનું બાકી છે, તેમના સંખ્યાત, જેમનું આયુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષનું બાકી છે, તેમના અસંખ્યાત અને જેઓ ભવિષ્યમાં અનન્ત વાર નારકમાં ઉપત્ત થશે તેમના અનન્ત ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા જોઈએ.

હવે તે નિરૂપણ કરાય છે કે એક-એક નારકના અસુરકુમાર અવસ્થામાં કેટલા કષાયસમુદ્ઘાત હોય છે ?

खलु नैरयिकस्य असुरकुमारत्वे पूर्वं वृत्तस्य सकलातीतकालापेया क्रियन्तः कषायसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह—‘ गोयमा ! ’ हे गौतम ! ‘ अणंता ’ अनन्ताः कषायसमुद्घाता नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे अतीताः सन्ति, ‘ केवडया पुरेक्खडा ? ’ क्रियन्तः कषायसमुद्घाताः पुरस्कृता भाविनः सन्ति ? भगवानाह—‘ गोयमा ! ’ हे गौतम ! ‘ कम्मड अन्वि कम्मसड नत्थि ’ कस्यचित् नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाताः मन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, ‘ जस्सत्थि सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता ’ यस्यापि नैरयिकस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाताः मन्ति तस्यापि स्यात्—कदाचित् संख्येयाः, स्याद्—कदाचिद् असंख्येयाः, स्यात्—कदाचिद् अनन्ता भाविनः सन्ति तत्र यो नैरयिको नरकाद्बुद्धस्यासुरकुमारत्वं नोपलप्स्यते तस्यासुरकुमारत्वे भाविनः कषायसमुद्घाता न सन्ति, यः पुनरसुरकुमारत्वमुपलप्स्यते तस्य सन्ति, तत्रापि जघन्येन संख्येया बोध्याः अमृगकुमाराणां

अवस्था में कितने कषायसमुद्घात हैं ?

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक के असुरकुमार पर्याय में कितने कषायसमुद्घात व्यतीत हुए हैं ।

भगवान्—हे गौतम ! एक-एक नारक के असुरकुमार पर्याय में अनन्त कषायसमुद्घात अतीत हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! भावी कितने हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी के हैं, किसी के नहीं हैं । अर्थात् जो नारक भविष्य में असुरकुमार पर्याय में उत्पन्न होगा, उस नारक के असुरकुमार पर्याय संबंधी भावी समुद्घात हैं, जो नहीं उत्पन्न होगा, उसके नहीं हैं । जिस नारक के असुरकुमार पर्याय में भावी कषायसमुद्घात हैं, उसके कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त भावी समुद्घात हैं । जो नारक भविष्य में जघन्य स्थितिवाला असुरकुमार होगा उसकी अपेक्षा से

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! जेक-जेक नारकना असुरकुमार पर्यायमा डेटला कषायसमुद्घात व्यतीत थया छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जेक-जेक नारकना असुरकुमार पर्यायमा अनन्त कषाय समुद्घात व्यतीत थया छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! भावी डेटला छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! डेटना छे, डेटना नथी, अर्थात् जे नारक भविष्यमा असुरकुमार पर्यायमा उत्पन्न थये, ते नारकना असुरकुमार पर्याय सम्बन्धी भावी-समुद्घात छे, जे उत्पन्न थये नही तेना नही डेटाय जे नारकना असुरकुमार पर्यायमा भावी कषाय समुद्घात छे तेना कदाचित् सञ्ख्यात, कदाचित् असञ्ख्यात अने कदाचित् अनन्त भावी समुद्घात छे जे नारक भविष्यमा जघन्य स्थितिवाला असुरकुमार थये तेना अपेक्षासे सञ्ख्यात कषायसमुद्घात समजवा जेकजे केक जघन्य स्थितिमा

લઘન્યસ્થિતાવપિ સંખ્યેયાનામેવ કપાયસમુદ્ઘાતાના સદ્માવાત્, તેષાં લોભાદિકપાય-
ત્રાહલ્યાત્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા માવિનઃ કપાયસમુદ્ઘાતા અવસેગાઃ,
તત્ર સકૃદ્દીર્ઘસ્થિતી અસકૃદ્ જઘન્યસ્થિતિષુ વા ઉત્પત્ત્યમાનાનામસંખ્યેયાઃ અનન્તશ્ચ
ઉત્પત્ત્યમાનાનામનન્તા બોધ્યાઃ, 'એવ જ્ઞાન નેગ્ઢયસ્સ થળિયકુમારત્તે' એવમ્-અસુરકુમારત્વે
ઇવ નૈરયિકસ્ય યાવદ્-નાગકુમારત્વે સુવર્ણકુમારત્વે અગ્નિકુમારત્વે વિદ્યુત્કુમારત્વે ઉદધિ-
કુમારત્વે દ્વીપકુમારત્વે દિક્કુમારત્વે વાયુકુમારત્વે સ્તનિતકુમારત્વે ચ પૂર્વે વૃત્તસ્ય અનન્તાઃ
કપાયસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ, માવિનસ્તુ જઘન્યેન સંખ્યેયાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયા ના અનન્તા
વા બોધ્યાઃ, 'પુહવિકાઢયત્તે એગુત્તરિયાણે નેયલ્લં' પૃથિવીકાયિકત્વે પૂર્વે વૃત્તસ્ય નૈરયિકસ્ય
સંખ્યાત કપાય સમુદ્ઘાત સમઝને ચાહિણ્ કયોનિ જઘન્ય સ્થિતિ મેં સંખ્યાત
સમુદ્ઘાત હી હોતે હેં ઓર હસકા કારણ યહ હૈ કિ ઝનમેં લોભાદિ કપાય કી
બહુલતા પાઈ જાતી હૈ । અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કપાયસમુદ્ઘાત ઉત્કૃષ્ટ
સમઝને ચાહિણ્ । અસંખ્યાત સમુદ્ઘાત ઝમ અસુરકુમાર કી અપેક્ષા સે કહે
હેં જો એક વાર દીર્ઘસ્થિતિક રૂપ મેં અથવા કઈ વાર જઘન્ય સ્થિતિક રૂપ મેં
ઉત્પન્ન હોગા । જો નારક ભવિષ્ય મેં અનન્ત વાર અસુરકુમાર પર્યાય મેં ઉત્પન્ન
હોગા, ઝસકી અપેક્ષા સે અનન્ત સમુદ્ઘાત કહે ગણ હેં ।

જૈસે નારક કે અસુરકુમારપને મેં ભાવી કપાયસમુદ્ઘાત કહે હેં, વૈસે હી
નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર,
દિક્કુમાર, વાયુકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર પર્યાય મેં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત
અનન્ત કહના ચાહિણ્ ઓર ભાવી કિસી કે હેં, કિસી કે નહીં । જિસકે હેં ઝસકે
જઘન્ય સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અથવા અનન્ત સમઝને ચાહિણ્ ।

નારક કે પૃથિવીકાયિકપને મેં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત હૈ । ભાવી

સંખ્યાત સમુદ્ઘાત જ થાય છે અને તેનું કારણ એ છે કે તેમનામાં લોભાદિ કપાયની
બહુલતા મળે છે અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કપાય સમુદ્ઘાત ઉત્કૃષ્ટ સમજવા લેઈએ.

અસંખ્યાત સમુદ્ઘાત તે અસુરકુમારની અપેક્ષાએ કહ્યા છે જે એકવાર દીર્ઘસ્થિતિક
રૂપમાં અથવા કોઈ વાર જઘન્ય સ્થિતિક રૂપમાં ઉત્પન્ન થશે જે નારક ભવિષ્યમાં
અનન્તવાર અસુરકુમાર પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે, તેની અપેક્ષાએ અનન્ત સમુદ્ઘાત કહેવા
છે. જેવા નારકના અસુરકુમાર પણામાં ભાવી કપાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે તેવા જ નાગ-
કુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર વાયુકુમાર
અને સ્તનિતકુમાર પર્યાયમાં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત કહેવા લેઈએ અને ભાવી
કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા જેના છે તેના જન્મ સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત
અથવા અનન્ત સમજવા લેઈએ

નારકના પૃથ્વીકાયિકપણમાં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી સમુદ્ઘાત

અનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાત અતીતાઃ સન્તિ, પુરસ્કૃતાઃ-ચાદિનરત્તુ પ્રોક્તેણ-પૂર્વોક્તપ્રકારેણ એકોક્ત્યૈવ જ્ઞાતવ્યમ્ તથા ચ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ના નન્તિ યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ના અમંત્યેયા વા અનન્તા કષાય સમુદ્ઘાતા અવસેયા इति भावः, તન્ન યો નરકાદુદ્ઘૃત્ય નો પૃથિવીકાયમવગમી ભવતિ તસ્ય ન સન્તિ, યસ્તુ નરકાદુદ્ઘૃત્ય તદ્ભવગમી તસ્યાપિ જઘન્યેન એક દ્વિત્વાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા અસંખ્યેયા અનન્તા વા, તન્ન પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકભવાદ મનુષ્યભવાદ દેવભવાદ કષાયસમુદ્ઘાતં ગતઃ સન્ સકૃદેવ પૃથિવીકાયિકભવગમી તસ્ય એકઃ, વારદ્વયં ગામિનો દ્વૌ, વારત્રય ગામિનત્રયઃ, સંખ્યેયગરાન ગામિનઃ સંખ્યેયાઃ, અમંત્યેયવાનાન ગામિનોઽસંખ્યેયાઃ, અનન્તવારાન્ ગામિનોઽનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા અવસેયાઃ, 'एवं जाव मणुयचे' एवम्-पृथिवीकायिकत्वे इव यावत्-अपकायिकत्वे तेजस्कायिकत्वे वायुकायिक-

સમુદ્ઘાત પૂર્વવત્ એક સે લગાકર હૈં, અર્થાત્ કિમી કે હૈં, કિમ્નો કે નહીં । જિસકે હૈં, ડસકે જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનન્ત હૈં । જો નારક નરકભવ સે નિકલકર પુનઃ કમી પૃથિવીકાયિક કા ભવ નહીં ધારણ કરેગા, તમ્ને કે ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત નહીં હૈં કિન્તુ જો નરક સે નિકલ કર પૃથિવીકાયિક હોગા ડસકે ભાવી સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । વે જઘન્ય હૈં તો એક, દો, ત્રીન, ઉત્કૃષ્ટ હૈં તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત । જો પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ ભવ સે, મનુષ્યભવ સે અથવા દેવભવ સે કષાયસમુદ્ઘાત કો પ્રાપ્ત હોકર એક હી વાર પૃથિવીકાયિક ભવ મેં ગમન કરેગા, ડન્ન કા એક, દો વાર ગમન કરનેવાલે કે દો, ત્રીન વાર ગમન કરને વાલે કે ત્રીન. સંખ્યાત વાર જાને વાલે કે સંખ્યાત, અસંખ્યાત વાર જાને વાલે કે અસંખ્યાત ઓર અનન્તવાર જાનેવાલે કે અનન્ત કષાયસમુદ્ઘાત સમજને યાહિયે ।

જેસે નારક કે પૃથિવીકાયિક રૂપ મેં કષાયસમુદ્ઘાત કહે, ડસી પ્રકાર

પૂર્વવત્ એકથી લઈને છે, અર્થાત્ કોઈના છે, કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અગર અનન્ત છે. જે નારક નરક ભવથી નિકળીને ફરી ક્યારેય પૃથ્વીકાયિકનો ભવ ધારણ કરશે નહીં, તેના ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી હોતા પણ જે નરકથી નિકળીને પૃથ્વીકાયિક થશે તેના ભાવી સમુદ્ઘાત થાય છે તેઓ જઘન્ય હોય તો એક, બે અગર ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ હોય તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત.

જે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ ભવથી, મનુષ્યભવથી અથવા દેવભવથી કષાય સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થઈને એક જ વાર પૃથ્વીકાયિક ભવમા ગમન કરશે તેના એક, બે વાર ગમન કરન શકા બે, ત્રણવાર ગમન કરનારાઓના ત્રણ, સંખ્યાતવાર જનારાના સંખ્યાત, અસંખ્યાતવાર અને અનન્ત વાર જનારાના અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા બોધ્યો.

લઘન્યસ્થિતાવપિ સંખ્યેયાનામેવ કપાયસમુદ્ઘાતાનાં સદ્માવાત્, તેષાં લોભાદિકપાય-
વાહલ્યાત્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ઘાતા અવસેયાઃ,
તત્ર સકુદ્દીર્ઘસ્થિતૌ અસકુદ્ જઘન્યસ્થિતિષુ વા ઉત્પત્ત્યમાનાનામસંખ્યેયાઃ અનન્તશ્ચ
ઉત્પત્ત્યમાનાનામનન્તા બોધ્યાઃ, 'એવ જાન નૈરિથસ્સ થળિયકુમારત્તં' એવમ્-અસુરકુમારત્વે
ઇવ નૈરિથિકસ્ય યાવદ્-નાગકુમારત્વે સુવર્ણકુમારત્વે અગ્નિકુમારત્વે વિદ્યુત્કુમારત્વે ઉદધિ-
કુમારત્વે દ્વીપકુમારત્વે દિક્કુમારત્વે વાયુકુમારત્વે સ્નનિતકુમારત્વે ચ પૂર્વં વૃત્તસ્ય અનન્તાઃ
કપાયસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ, ભાવિનસ્તુ જઘન્યેન સંખ્યેયાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયા વા અનન્તા
વા બોધ્યાઃ, 'પુદ્ધિકાઙ્ગયત્તે એગુત્તરિયાએ નેયવ્વં' પૃથિવીકાયિકત્વે પૂર્વં વૃત્તસ્ય નૈરિથિકસ્ય
સંખ્યાત કષાય સમુદ્ઘાત સમઙ્ગને ચાહિએ વ્યોક્તિ જઘન્ય સ્થિતિ મેં સંખ્યાત
સમુદ્ઘાત હી હોતે હેં ઓર દસકા કારણ યહ હેં કિં ડનમેં લોભાદિ કષાય કી
બહુલતા પાઈ જાતી હેં । અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કપાયસમુદ્ઘાત ઉત્કૃષ્ટ
સમઙ્ગને ચાહિએ । અસંખ્યાત સમુદ્ઘાત ડમ અસુરકુમાર કી અપેક્ષા સે કહે
હેં જો એક વાર દીર્ઘસ્થિતિક રૂપ મેં અથવા કઈ વાર જઘન્ય સ્થિતિક રૂપ મેં
ઉત્પન્ન હોગા । જો નારક ભવિષ્ય મેં અનન્ત વાર અસુરકુમાર પર્યાય મેં ઉત્પન્ન
હોગા, ડસકી અપેક્ષા સે અનન્ત સમુદ્ઘાત કહે ગએ હેં ।

જેસે નારક કે અસુરકુમારપને મેં ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત કહે હેં, વૈસે હી
નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર,
દિક્કુમાર, વાયુકુમાર ઓર સ્નનિતકુમાર પર્યાય મેં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત
અનન્ત કહના ચાહિએ, ઓર ભાવી કિસી કે હેં, કિસી કે નહીં । જિસકે હેં ડસકે
જઘન્ય સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અથવા અનન્ત સમઙ્ગને ચાહિએ ।

નારક કે પૃથિવીકાયિકપને મેં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત હેં । ભાવી

સંખ્યાત સમુદ્ઘાત જ થાય છે અને તેનું કારણ એ છે કે તેમનામાં લોભાદિ કષાયની
બહુલતા મળે છે અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત ઉત્કૃષ્ટ સમજવા લેઈએ.

અસંખ્યાત સમુદ્ઘાત તે અસુરકુમારની અપેક્ષાએ કહ્યા છે જે એકવાર દીર્ઘસ્થિતિક
રૂપમાં અથવા કોઈ વાર જઘન્ય સ્થિતિક રૂપમાં ઉત્પન્ન થશે જે નારક ભવિષ્યમાં
અનન્તવાર અસુરકુમાર પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થશે, તેની અપેક્ષાએ અનન્ત સમુદ્ઘાત કહેવા
છે. જેવા નારકના અસુરકુમાર પણામાં લાવી કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે તેવા જ નાગ-
કુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર વિદ્યુત્કુમાર ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર વાયુકુમાર
અને સ્નનિતકુમાર પર્યાયમાં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત કહેવા લેઈએ અને લાવી
કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા જેના છે તેના જવન્ય સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત
અથવા અનન્ત સમજવા લેઈએ

નારકના પૃથ્વીકાયિકપણમાં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. લાવી સમુદ્ઘાત

અનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાત અતીતાઃ સન્તિ, પુરસ્કૃતાઃ-માદિન્સત્ પશોત્તરેણ-પૂર્વોક્તપ્રકારેણ ઈકોક્ત્યેવ જ્ઞાતવ્યમ્ તથા ચ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ત સન્તિ યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન ઈકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ય અસંખ્યેયા વા અનન્તા કષાયસમુદ્ઘાતા અવસેયા इति भावः, તત્ર યો નરકાદુદ્વૃત્ય નો પૃથિવીકાયમવગામી ભવતિ તસ્ય ન સન્તિ, યસ્તુ નરકાદુદ્વૃત્ય તદ્ભવગામી તસ્યાપિ જઘન્યેન ઈક દ્વિત્રાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા અસંખ્યેયા અનન્તા વા, તત્ર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકભવાદ મનુષ્યભવાદ દેવભવાદ કષાયસમુદ્ઘાતં ગતઃ સન્ સકૃદેવ પૃથિવીકાયિકમવગામી તસ્ય ઈકઃ, તારદ્વયં ગામિનો દ્વૌ, વારત્રયં ગામિનસ્રયઃ, સંખ્યેયવારાન ગામિનઃ સંખ્યેયાઃ, અસંખ્યેયવાગાન ગામિનોડસંખ્યેયાઃ, અનન્તવારાન ગામિનોડનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા અવપેયાઃ, 'एवं जाव मणयत्ते' एवम्-पृथिवीकायिकत्वे इव यावत्-अप्कायिकत्वे तेजस्कायिकत्वे वायुकायिक-

સમુદ્ઘાત પૂર્વવન્ ઈક સે લગાકર હૈં, અર્થાત્ કિમી કે હૈં, કિમનો કે નહીં । જિસકે હૈં, ડસકે જઘન્ય ઈક, દો યા ત્રીન હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનન્ત હૈં । જો નારક નરકભવ સે નિકલકર પુનઃ કમી પૃથિવીકાયિક કા ભવ નહીં ધારણ કરેગા, તમ્મ કે ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત નહીં હૈં કિન્તુ જો નરક સે નિકલ કર પૃથિવીકાયિક હોગા ડસકે ભાવી સમુદ્ઘાત હોતે હૈં । વે જઘન્ય હૈં તો ઈક, દો, ત્રીન, ઉત્કૃષ્ટ હૈં તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત । જો પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ ભવ સે, મનુષ્યભવ સે અથવા દેવભવ સે કષાયસમુદ્ઘાત કો પ્રાપ્ત હોકર ઈક હી વાર પૃથિવીકાયિક ભવ મેં ગમન કરેગા, ડસ કા ઈક, દો વાર ગમન કરનેવાલે કે દો, ત્રીન વાર ગમન કરને વાલે કે ત્રીન. સંખ્યાત વાર જાને વાલે કે સંખ્યાત, અસંખ્યાત વાર જાને વાલે કે અસંખ્યાત ઔર અનન્તવાર જાનેવાલે કે અનન્ત કષાયસમુદ્ઘાત સમજને ઇચ્છિય ।

जैसे नारक के पृथ्वीकायिक रूप में कषायसमुदघात कहे, उसी प्रकार

पूर्ववत् એકથી લઈને છે, અર્થાત્ કોઈના છે, કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અગર અનન્ત છે જે નારક નરક ભવથી નિકળીને ફરી કષાયે પૃથ્વીકાયિકને ભવ ધારણ કરશે નહીં, તેના ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત નથી હોતા પણ જે નરકથી નિકળીને પૃથ્વીકાયિક થશે તેના ભાવી સમુદ્ઘાત થાય છે તેઓ જઘન્ય હોય તો એક, બે અગર ત્રણ, ઉત્કૃષ્ટ હોય તો સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત.

જે પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ ભવથી, મનુષ્યભવથી અથવા દેવભવથી કષાય સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત થઈને એક જ વાર પૃથ્વીકાયિક ભવમાં ગમન કરશે તેના એક, બે વાર ગમન કરનારા છે, ત્રણવાર ગમન કરનારાઓના ત્રણ, સંખ્યાતવાર જનારાના સંખ્યાત, અસંખ્યાતવાર અને અનન્ત વાર જનારાના અનન્ત કષાય સમુદ્ઘાત સમજવા બોધ્યો.

ત્વે વનસ્પતિકાયિકત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પञ्चेन्द्रियतिर्यગ્ચોનિકૃત્વે મનુષ્યત્વે પૂર્વં વૃત્ત-
સ્ય નૈરયિકસ્ય અનન્તાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ, ભાવિનસ્તુ કષાયસમુદ્ઘાતાઃ કસ્યચિત્
સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન એક દ્વિત્રા વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા
વા અનન્તા વા વોધ્યાઃ, 'વાણમંતરત્તે જહા અસુરકુમારત્તે' વાનવ્યન્તરત્વે પૂર્વં વૃત્તસ્ય નૈરયિ-
કસ્ય ભાવિનો વા યથા અસુરકુમારત્વે કષાયસમુદ્ઘાતાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિપાદનીયાઃ,
તત્ર અનન્તા અતીતાઃ, ભાવિનસ્તુ જઘન્યેન સંખ્યેયાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા
કષાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ. 'જોઈસિયત્તે અતીતા અણંતા' ઉત્તોતિષ્કત્તે પૂર્વં વૃત્તસ્ય નૈરયિક-
સ્ય અતીતાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા અનન્તા ભવન્તિ, 'પુરેવલ્લહા ઝસ્સઙ્ગ અન્થિ ઝસ્સઙ્ગ તન્થિ' પુર-
કુસ્તાઃ-ભાવિનઃ કષાયસમુદ્ઘાતા નૈરયિકસ્ય ઉત્તોતિષ્કત્તે કસ્યચિન્ સન્તિ કસ્યચિન્ન
સન્તિ, 'જસ્સત્થિ સિય અસંલેજ્જા સિય અણંતા' ઘસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ સ્યાત્-કદાચિદ્
અસંલેજ્જાઃ, સ્યાત્-કદાચિદ્ અનન્તાઃ સન્તિ 'एवं वेमाणियत्ते वि' एवम्-ઉત્તોતિષ્કત્તે ઇવ

અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિદાયિક, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય
તિર્યચ્છ ઓર મનુષ્ય કે રૂપ મેં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત કહને યાહિયે ।
ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત કિસી કે હૈં, કિની કે નહીં હૈં । જિસકે હૈં ડસકે જઘન્ય
એક, દો અથવા ત્રીન હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં ।

નારક જીવ કે અસુરકુમાર અવસ્થા મેં જૈસે કષાયસમુદ્ઘાતોં કા પ્રતિ
પાદન કિયા ગયા હૈ, અર્થાત્ અતીત અનન્ત કહે ગયે હૈં ઓર ભાવી જઘન્ય
સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત યા અનન્ત કહે હૈં, વૈસે હી યહાં કહ લેના યાહિયે ।

નારક કે ઉત્તોતિષ્ક-અવસ્થા મેં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત હૈં । ભાવી
કિસી કે હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે । જિસકે હોતે હૈં ડસકે કદાચિત્ અસં
ખ્યાત ઓર કદાચિત્ અનન્ત હોતે હૈં । હસી પ્રકાર નારક કે વૈમાનિક અવસ્થા

જે નારકના પૃથ્વક યિક રૂપમાં કષાય સમુદ્ઘાત કહ્યા, એ જ પ્રકારે અપ્કાયિક,
તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્છ અને મનુષ્યના
રૂપમાં અતીત કષાય સમુદ્ઘાત અનન્ત કહેવા ભેદાયે.

ભાવી કષાય સમુદ્ઘાત કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જેમના છે, તેમના
જઘન્ય એ, જે અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે

નારક જીવના અસુરકુમાર અવસ્થામાં જેવા કષાય સમુદ્ઘાતો પ્રતિપાદન કર્યું છે,
અર્થાત્ અતીત અનન્ત કહેવા છે અને ભાવી જઘન્ય સંખ્યાત, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અથવા
અનન્ત કહેવા છે, તેવા જ અહીં સુધી કહી દેવા ભેદાયે

નારકના, ઉત્તોતિષ્ક અવસ્થામાં અતીત કષાયસમુદ્ઘાત, અનન્ત છે, ભાવી કોઈના
હોય છે, કોઈના નથી હોતા જેમના હોય છે, તેમના કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત્
અનન્ત હોય છે, એ જ પ્રકારે નારકના વૈમાનિક અવસ્થામાં પણ અતીત કષાયસમુદ્ઘાત

વૈમાનિકત્વેऽપિ પૂર્વં વૃત્તસ્ય નૈરયિકસ્ય અનન્તાઃ કપાયસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ, ભાવિ નસ્તુ-‘સિય અસંલેખજ્ઞા સિય અણંતા’ સ્યાત્-કદાચિદ્ અસંલેખ્યાઃ સન્તિ, સ્પાત્-કદાચિદ્ અનન્તાઃ સન્તિ ઇતિ, ‘અમુરકુમારસ્ય નેરડયત્તે ડઈયા અણંતા’ અમુરકુમારસ્ય નૈરયિકત્વે મથે પૂર્વં વૃત્તસ્ય અતીતસકલકાલાપેક્ષ્યા અતીતાઃ કપાયસમુદ્ધાતા અનન્તાઃ સન્તિ ‘પુરંવલ્લહા કસ્પદ્ અથિ કસ્પદ્ નતિથિ’ પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ધાતાઃ કઃચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ ‘જસ્પતિથિ સિય સંલેખજ્ઞા સિય અસંલેખજ્ઞા સિય અણંતા’ યસ્ય-અમુરકુમારસ્ય નૈરયિકત્વે ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ધાતાઃ સન્તિ તસ્ય સ્યાત્-કદાચિત્ સંલેખ્યાઃ, સ્યાત્-કદાચિદ્ અસંલેખ્યાઃ સ્યાત્ કદાચિત્ અનન્તાઃ સન્તિ, ‘અમુરકુમારસ્ય અમુરકુમારત્તે અતીતા અણંતા’ અમુરકુમારસ્ય અમુરકુમારત્વે પૂર્વં વૃત્તસ્ય અતીતાઃ કપાયસમુદ્ધાતા એકોત્તરકાઃ-પૂર્વોક્તમ્ એકમ્ ઉત્તરં યેમાં તે તથાતિથાઃ સન્તિ, તથા ચ ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ધાતાઃ નસ્પચિત્ મન્તિ મેં ખી અતીત કપાયસમુદ્ધાત અનન્ત હૈં ઓર ભાવી કદાચિત્ અસંલેખ્યાત, કદાચિત્ અનન્ત હોતે હૈં ।

યહાં તક નારક જીવ કે ચૌવીસોં દંડકોં મેં અતીત ઓર ભાવી કપાયસમુદ્ધાતોં કા નિરૂપણ કિયા ગયા । અબ અમુરકુમાર કે ભૂત ઓર ભાવી કપાય સમુદ્ધાતોં કા ચૌવીસોં દંડકોં કો લેકર નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

અમુરકુમાર કે નારકપને મેં સકલ અતીતકાલ કી અપેક્ષા અતીત કપાય સમુદ્ધાત અનન્ત હૈં । ભાવી કપાયસમુદ્ધાત કિસી કે હૈં, કિસી કે નહીં । જિસ અમુરકુમાર કે નારક રૂપ મેં ભાવી કપાયસમુદ્ધાત હૈં, ડસકે કદાચિત્ સંલેખ્યાત, કદાચિત્ અસંલેખ્યાત ઓર કદાચિત્ અનન્ત હૈં ।

અમુરકુમાર કે અમુરકુમાર રૂપ મેં અતીત કપાયસમુદ્ધાત અનન્ત હૈં, વર્તમાન મેં જો જીવ અમુરકુમાર-પર્યાય મેં હૈં, વહ ભૂતકાલ મેં અમુરકુમાર

અનન્ત છે અને ભાવી કદાચિત્ અનન્ત હોય છે

અહીં મુખી નારક જીવના ચોવીસ દંડકોમાં અતીત અને ભાવી કપાય સમુદ્ધાતોનું નિરૂપણ કરાયું છે.

હવે અમુરકુમારના ભૂત અને ભાવી કપાય સમુદ્ધાતોના ચોવીસે દંડકોને લઇને નિરૂપણ કરાય છે-

અમુરકુમારના સકલ નારકપણે અતીતકાલની અપેક્ષાએ અતીત કપાય સમુદ્ધાત અનન્ત છે. ભાવી કપાય સમુદ્ધાત કોઈના છે કોઈના નથી, જે અમુરકુમારના નારક રૂપમાં ભાવી કપાય સમુદ્ધાત છે, તેના કદાચિત્ સંલેખ્યાત, કદાચિત્ અસંલેખ્યાત, અને કદાચિત્ અનન્ત છે

અમુરકુમારના અમુરકુમાર રૂપમાં અતીત કપાય સમુદ્ધાત અનન્ત છે, અર્થાત્ વર્તમાનમાં જે જીવ અમુરકુમાર પર્યાયમાં છે, તે ભૂતકાળમાં અમુરકુમાર પર્યાયમાં

કસ્યષિન્ન સન્તિ યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન પૃષ્ઠો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, 'એવં નાગકુમારને જાવ નિરંતરં વૈમાણિયતે જહા નેર્ઘ્યસ્મ ભણિય તદેવ માણિયન્વ' યાવત્-અમુરકુમારસ્ય અમુરકુમારત્વે ડય નાગકુમારત્વે યાવત્-સુવર્ણકુમારત્વે અગ્નિકુમારત્વે ત્રિયુક્તકુમારત્વે નિરંતરમ્-અવ્યયન્ત્રેદેન ઉદધિકુમારત્વ પ્રમૃતિભવનપતિત્વે પૃથ્વીદાયિ ક્ત્વપ્રમૃત્યેકેન્દ્રિયત્વે ત્રિકલેન્દ્રિયત્વે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યકત્વે મનુષ્યત્વે વાનવ્યન્તરત્વે ડયોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે ચ પૂર્વં વૃત્તરણ માધિનશ્ચ યથા નૈર્ઘ્યસ્ય ભણિતં

પર્યાય મેં અનન્તવાર કાપાયસમુદ્ઘાત કર જુકા હૈ। ભાવી કાપાયસમુદ્ઘાત કિસી કે હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે। જિસકે હોતે હૈં, ઉસકે જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોતે હૈં। ઇતી પ્રકાર નાગકુમાર પર્યાય મેં, યાવત્ લગાનાર વૈમાનિક પર્યાય મેં જૈસે નારક કે કાપાયસમુદ્ઘાત કહે હૈં, વૈસે તી અમુરકુમાર કે બી કહલેના ચાહિય। જૈસે અમુરકુમાર કે અતીત ઓર ભાવી કાપાયસમુદ્ઘાત કહે હૈં, વસી પ્રકાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર કે બી નારકપને સે લેકર વૈમાનિકપને તરુ ચૌધીસોં દળડકોં મેં અતીત ઓર ભાવી કાપાયસમુદ્ઘાત જાનને ચાહિય। ઇસમેં વિશેષતા યહી હૈ કિ ઇન સવ કે સ્વસ્થાનોં મેં ભાવી કાપાયસમુદ્ઘાત જઘન્ય એક, દો, ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કહના ચાહિય। ઉદાહરણાર્થ અમુરકુમારોં કા અમુરકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન હૈ, નાગકુમારોં કા નાગકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન હૈ, ડોપ તેઈસ દળડક પરસ્થાન હૈં। જૈસે નાગકુમાર કે નાગકુમાર પર્યાય મેં અતીત કાપાયસમુદ્ઘાત

અનન્તવાર કાપાય સમુદ્ઘાત કરી ગએલ છે ભાવી કાપાય સમુદ્ઘાત કોઈના થાય છે, કોઈના નથી થતા જેના થાય છે, તેના જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્ય ત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત થાય છે

એજ પ્રકારે નાગકુમાર પર્યાયમા, યાવત્ નિરંતર વૈમાનિક પર્યાયમા જેવા નારકના કાપાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેવા જ અમુરકુમારના પણ કહી લેવા બોધ્યે

જેવા અમુરકુમારના અતીત અને ભાવી કાપાય સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, એજ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમારના પણ નરકપણથી લઇને વૈમાનિકપણા સુધી ચોવીસે દડકોંમાં અતીત અને ભાવી કાપાય સમુદ્ઘાત બણવા બોધ્યે

એમા વિશેષતા એ છે કે આ બધાના સ્વસ્થાનોમા ભાવી કાપાય સમુદ્ઘાત જઘન્ય એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કહેવા બોધ્યે ઉદાહરણ તરીકે અમુરકુમારના અમુરકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે, નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે શેષ ત્રેવીસ દડકે પરસ્થાન છે.

તથૈવ મણિતલ્લમ્ 'एवं जाव धणियकुमारस्म त्रि वेमाणियत्ते' एवम्-अमुरकुमारस्येव यावत्-
 नागकुमारस्य सुवर्णकुमारस्य अग्निकुमारस्य विष्टुत्कुमारस्य उदधिकुमारस्य द्वीपकुमा-स्य
 दिवकुमारस्य पवनकुमारस्य स्तनितकुमारस्यापि नैरयिकत्वादि वै तानिकल न्ते अतीता भावि-
 नश्च कषायसमुद्घाता अपरोपाः, किन्तु-‘नवरं सन्वेसिं सद्वाणे एगुत्तरियाए परद्वाणे जहेव
 असुरकुमारस्स’ नवरम्-विशेषस्तु सर्वेषां नागकुमारादीनां स्तनितकुमारपर्यन्तानां स्वस्थाने-
 नागकुमारत्वादिके स्तनितकुमारत्वान्ते एकोत्तरकाः-एकं-पूर्वोक्तम् उत्तरं येषां ते तथा
 विधाः कषायसमुद्घाताः भाविनः सन्ति, तथा च कस्यापि सन्ति कस्यापि न सन्ति यस्या
 पि सन्ति तस्यापि जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा
 सन्ति परस्थाने नागकुमारत्वाद्यपेक्षया भिन्नस्थाने नैरयिकत्वादिके इत्यर्थः, यथैव असुरकुमारस्य
 अतीता भाविनश्च कषायसमुद्घाता उक्ता स्तथा वक्तव्याः, ‘पुढविजाइयस्य नेरइयत्ते जाव
 यणियकुमारत्ते अतीता अणंता’ पृथिवीकायिकस्य नैरयिकत्वे यावत्-अमुरकुमारत्वादिके
 स्तनितकुमारत्वान्ते पूर्व वृत्तस्य अतीतसकलकालापेक्षया अतीताः कषायसमुद्घाता अनन्ताः
 सन्ति, ‘पुरेखडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि’ पुरस्कृताः-भाविनः कषायसमुद्घाताः
 कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, ‘जस्सत्थि सिय सखेज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता’
 यस्यापि सन्ति तस्यापि स्यात्-कदाचित् संख्येयाः, स्यात्-कदाचित् असंख्येयाः, स्यात्-

अनन्त हैं, भावी किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते । जिसके होते हैं उसके
 जघन्य एक, दो अथवा तीन और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त
 होते हैं । इस प्रकार स्वस्थान में नागकुमार के जिनने कषायसमुद्घात कहे हैं,
 उतने ही सभी दण्डनों में स्वस्थान की अपेक्षा कह लेने चाहिए ।

पृथ्वीकायिक के असुरकुमार पर्याय में यावत् स्तनितकुमार पर्याय में सकल
 अतीतकाल की अपेक्षा से अतीत कषायसमुद्घात अनन्त हैं । भावी कषाय
 समुद्घात किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते । जिसके होते हैं उसके कदा-
 चित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात और कदाचित् अनन्त होते हैं ।

જેવા નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાયમાં અતીત કષાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે, ભાવી
 કેઈના છે, કેઈના નથી હોતા. જેમના હોય છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ
 અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે એ પ્રકારે સ્વસ્થાનમાં નાગ-
 કુમારના જેટલા કષાય સમુદ્ઘાત 'હા' છે, તેટલા જ બધા દડકામાં સ્વસ્થાનની અપેક્ષા
 કહી લેવા જોઈએ.

પૃથ્વીકાયિકના અસુરકુમાર પર્યાયમાં યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યાયમાં સકલ અતીત-
 કાલની અપેક્ષાથી અતીત કષાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત કેઈના હોય
 છે, કેઈના નથી હોતા. જેના હોય છે તેના કદાચિત્ સંખ્યાત કદાચિત્ અસંખ્યાત અને
 કદાચિત્ અનન્ત હોય છે.

કસ્યવિઘ્ન સન્તિ યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન પ્શો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંસ્થેયા વા અસંસ્થેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, 'એવં નાગકુમારતે જાવ નિરંતરં વૈમાણિયત્તે જહા નેરગ્યસસ મણિય તદેવ માણિયન્વ' ૧૩૫-અમુરકુમારસ્ય અમુરકુમારત્વે ૩૪ નાગકુમારત્વે યાવત્-સુવર્ણકુમારત્વે અગ્નિકુમારત્વે ત્રિપુત્કુમારત્વે નિરન્તરમ્-અવ્યયજ્ઞેદેન ઉદધિકુમારત્વે પ્રથૃતિમવનપતિત્વે પૃથ્વીરાયિત્વપ્રથૃત્યેકેન્દ્રિયત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગત્વે મનુષ્યત્વે વાનવ્યન્તરત્વે ડ્યોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે ચ પૂર્વં વૃત્તરમ્ માધિનશ્ચ યથા નૈરગ્યસ્ય મણિતં

પર્યાય મેં અનન્તવાર કષાયસસુદ્ધાત કર ચુકા હૈ। ભાવી કષાયસસુદ્ધાત કિસી કે હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે। જિસકે હોતે હૈં, ઉસને જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાત અસંસ્થાત અથવા અનન્ત હોતે હૈં। હસી પ્રકાર નાગકુમાર પર્યાય મેં, યાવત્ લગાતાર વૈમાનિક પર્યાય મેં જૈસે નારક કે કષાયસસુદ્ધાત કહે હૈં, વૈસે હી અમુરકુમાર કે ભી કહલેના ચાહિય। જૈસે અમુરકુમાર કે અતીત ઓર ભાવી કષાયસસુદ્ધાત કહે હૈં, ઉસી પ્રકાર નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર કે ભી નારકપને સે લેકર વૈમાનિકપને તરુ ચૌવીસોં દળકોં મેં અતીત ઓર ભાવી કષાયસસુદ્ધાત જાનને ચાહિય। હસમેં વિશેષતા યહી હૈં કિં હન સય કે સ્વસ્થાનોં મેં ભાવી કષાયસસુદ્ધાત જઘન્ય એક, દો, ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાત, અસંસ્થાત અથવા અનન્ત કહના ચાહિય। ઉદાહરણાર્થ અમુરકુમારોં કા અમુરકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન હૈ, નાગકુમારોં કા નાગકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન હૈ, જોપ તેહસ દળક પરસ્થાન હૈં। જૈસે નાગકુમાર કે નાગકુમાર પર્યાય મેં અતીત કષાયસસુદ્ધાત

અનન્તવાર કષાય સસુદ્ધાત કરી ગએલ છે ભાવી કષાય સસુદ્ધાત ઠાઈના થાય છે, ઠાઈના નથી થતા જેના થાય છે, તેના જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત થાય છે

એજ પ્રકારે નાગકુમાર પર્યાયમા, યાવત્ નિરન્તર વૈમાનિક પર્યાયમા જેવા નારકના કષાય સસુદ્ધાત કહ્યા છે, તેવા જ અમુરકુમારના પણ કહી લેવા ભેધએ

જેવા અમુરકુમારના અતીત અને ભાવી કષાય સસુદ્ધાત કહ્યા છે, એજ પ્રકારે નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમારના પણ નારકપણાથી લઇને વૈમાનિકપણા સુધી ચોવીસે ઠંડકોંમાં અતીત અને ભાવી કષાય સસુદ્ધાત બાણવા ભેધએ

એમા વિશેષતા એ છે કે આ બધાના સ્વસ્થાનોમા ભાવી કષાય સસુદ્ધાત જઘન્ય એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કહેવા ભેધએ. ઉદાહરણ તરીકે અમુરકુમારના અમુરકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે, નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાય સ્વસ્થાન છે શેષ ત્રેવીસ ઠંડકે પરસ્થાન છે,

તથૈવ મણિતચ્ચમ્ 'એવં જાવ યણિયકુમારસ્મ વિ વેમાણિગત્તે' એવમ્-અમુરકુમારસ્યેવ યાવન્-
નાગકુમારસ્ય સુવર્ણકુપારસ્ય જગ્નિકુમારસ્ય વિશ્વત્કુમારસ્ય ઉદધિકુમારસ્ય દ્વાપદકુમારસ્ય
દિવકુમારસ્ય પવનકુમારસ્ય સ્તનિતકુમારસ્યાપિ નૈરયિકૃતાદિ વૈ તાનિકૃત્ત્વં ને અતીતા માવિ-
નશ્ચ કપાયસમુદ્ઘાતા અપેક્ષાઃ, કિન્તુ- 'નવરં સન્વેસિ સદ્ગાળે ઇગત્તરિયાપ્ પરદ્વાળે જહેવ
અમુરકુમારસ્સ' નવરમ્-ત્રિશેષસ્તુ સર્વેષાં નાગકુમારાદીનાં સ્તનિતકુમારવર્તમાનાં સ્વસ્થાને-
નાગકુમારત્વાદિકે સ્તનિતકુમારત્વાન્તે એકોત્તરકાઃ-એકં-પૂર્વોક્તમ્ ઉત્તરં ચેષાં તે તથા
ત્રિધાઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ માવિનઃ સન્તિ, તથા ચ કસ્યાપિ નન્તિ કસ્યાપિ ન મન્તિ યસ્યા
પિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન એકદિગ્ધા વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અગ્રખ્યેયા વા અનન્તા વા
સન્તિ પરસ્થાને નાગકુમારત્વાદ્યપેક્ષયા ભિન્નસ્થાને નૈરયિકૃત્ત્વં ઇત્યર્થઃ . યથૈવ અમુરકુમારસ્ય
અતીતા માવિનશ્ચ કપાયસમુદ્ઘાતા ઉક્તા સ્તથા વક્તવ્યાઃ, 'પુરુષવિદાઃસ્મ નેરયત્તે જાવ
યણિયકુમારત્તે અતીતા અણંતા' પૃથ્વીકાયિકસ્ય નૈરયિકૃત્ત્વં યાવન્-અમુરકુમારત્વાદિકે
સ્તનિતકુમારત્વાન્તે પૂર્વં વૃત્તસ્ય અતીતસકલકાલાપેક્ષયા અતીતાઃ અપયસમુદ્ઘાતા અનન્તાઃ
સન્તિ, 'પુરેવલ્લહા કસ્સઈ અત્થિ વસ્સઈ નત્થિ' પુરસ્કૃતાઃ-માનિનઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ
કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'અસ્સત્થિ સિય સલ્લેજ્ઞા સિય અસંલ્લેજ્ઞા સિય અણંતા'
યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ સ્યાત્-કદાચિત્ સંખ્યેયાઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ અસંખ્યેયાઃ, સ્યાત્-

અનન્ત હૈં, માવી કિસી કે હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે । જિસકે હોતે હૈં ઉસકે
જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાન, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત
હોતે હૈં । હિસ પ્રકાર સ્વસ્થાન મેં નાગકુમાર કે જિનને કપાયસમુદ્ઘાત કહે હૈં,
જતને હી સમી દળકો મેં સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા કહ હેને ચાહિય ।

પૃથ્વીકાયિક કે અમુરકુમાર પર્યાય મેં યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યાય મેં સકલ
અતીતકાલ કી અપેક્ષા સે અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત હૈં । માવી કપાય
સમુદ્ઘાત કિસી કે હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે । જિસકે હોતે હૈં ઉસકે કદા-
ચિત્ સંખ્યાન, કદાચિત્ અસંખ્યાત ઓર કદાચિત્ અનન્ત હોતે હૈં ।

એના નાગકુમારના નાગકુમાર પર્યાયમા અતીત કપાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે, ભાવી
કેઈના છે, કેઈના નથી હોતા. એના હોય છે, તેના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ
અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હોય છે એ પ્રકારે સ્વસ્થાનમાં નાગ-
કુમારના બેટલા કપાય સમુદ્ઘાત 'હા' છે, તેટલા જ બધા હડકોમાં સ્વસ્થાનની અપેક્ષા
કહી લેતા બોલે.

પૃથ્વીકાયિકના અમુરકુમાર પર્યાયમા યાવત્ સ્તનિતકુમાર પર્યાયમાં સકલ અતીત-
કાલની અપેક્ષાથી અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે ભાવી કપાયસમુદ્ઘાત કેઈના હોય
છે, કેઈના નથી હોતા. એના હોય છે તેના કદાચિત્ સંખ્યાત કદાચિત્ અસંખ્યાત અને
કદાચિત્ અનન્ત હોય છે.

કદાચિદ્ અનન્તા ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ, 'પુદ્ધવિકાઙ્કયસ્સ પુદ્ધવિકાઙ્કયત્તે જાવ મણુસત્તે અતીતા અણંતા' પૃથિવીકાયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે પૂર્વં વૃત્તસ્ય યાવત્-અપ્કાયિક-ત્વે તેજસ્કાયિકત્વાદિકે મનુષ્યત્વાન્તે અતીતાઃ અનન્તાઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ, 'પુરે-વલ્લહા કસ્સઈ અતિથિ કસ્સઈ નત્થિ' પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્ય ચિન્ન સન્તિ, 'જસ્સત્થિ ઇગુત્તરિયા' યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ ઇકોત્તરકાઃ-પૂર્વોક્તૈક-સમાધાનાઃ જઘન્યેન ઇકદ્વિત્ત્રા વા ઉત્કૃષ્ટેન સંરુપેયા વા અસંરુપેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, 'વાળમંતરસે જહા નેરઙ્કયત્તે' વાનવ્યન્તરત્વે વૃત્તસ્ય ભાવિનશ્ચ પૃથિવીકાયિકસ્ય યથા નૈરયિક ત્વે ઉક્તં તથા વક્તવ્યમ્, 'જોઙ્કસિયવેમાણિયત્તે ઈરંયા અણંતા' ડ્યોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે ચ અતીતાઃ કપાયસમુદ્ઘાતા અનન્તા બોધ્યાઃ, 'પુરેવલ્લહા કસ્સઈ અતિથિ કસ્સઈ નત્થિ' પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'જસ્સ-અતિથિ સિય અસંલેજ્જા સિય અણંતા' યસ્ય પૃથિવીકાયિકસ્ય ભાવિનઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ તસ્ય સ્પાત્-કદાચિદ્ જઘન્યેન અસંરુપેયાઃ, સ્પાત્-કદાચિદ્ ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તાઃ સન્તિ, 'એવં જાવ મણુમત્તે વિ નેયવ્વં' એવમ્-પૃથિવીકાયિકસ્યેવ યાવત્-અપ્કાયિકસ્ય નૈરયિકત્વે

પૃથિવીકાયિક કે પૃથિવીકાયિકપને મેં યાવત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુ-કાયિક, વનસ્પતિકાયિક સે મનુષ્યપને તક મેં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત । ભાવી કપાયસમુદ્ઘાત કિસી કે હેં, કિસી કે નહીં । જિસકે હેં ઉસકે જઘન્ય ઇક, દો અથવા ત્રીન હેં, ઉત્કૃષ્ટ સંરુપાત અસંરુપાત અથવા અનન્ત હેં ।

પૃથિવીકાયિક કે વાનવ્યન્તરપને મેં અતીત ઓર અનાગત કપાયસમુદ્ઘાત કતને હી સમજના યાહિય, જિતને નારકપને મેં કહે હેં । ડ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક પર્યાય મેં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત હેં, ભાવી કિસી કે હોતે હેં, કિસી કે નહીં હાંતે । જિસ પૃથિવીકાયિક કે હોતે હેં, ઉસકે જઘન્ય અસંરુપાત ઓર કૃષ્ટ અનન્ત હોતે હેં । હસી પ્રકાર પૃથ્વીકાયિક કે સમાન યાવત્ અપ્કાયિક કે નારકપને, ભવનપતિપને, ઇકેન્દ્રિયપને, વિકલેન્દ્રિયપને, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચપને,

પૃથ્વીકાયિકના પૃથ્વીકાયિકપણે યાવત્ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિ-કાયિકથી મનુષ્યપણે સુધી અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી કપાયસમુદ્ઘાત કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા, જેના હોય છે, તેમના જઘન્ય એક બે અથવા ત્રણ છે, ઉત્કૃષ્ટ સંરુપાત, અસંરુપાત અથવા અનન્ત હોય છે.

- પૃથ્વીકાયિકના વાનવ્યન્તરપણે અતીત અને અનાગત કપાયસમુદ્ઘાત એટલા જ સમજવા બોધ્યે જેટલા નારકપણે કહ્યા છે. ડ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક પર્યાયમાં અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત છે. ભાવી કોઈના હોય છે, કોઈના નથી હોતા. જે પૃથ્વીકાયિકના હોય છે, તેના જઘન્ય અસંરુપાત અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્ત હોય છે. એજ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકના સમાન યાવત્ અપ્કાયિકના નારકપણે, ભવનપતિપણે, એકેન્દ્રિયપણે, પંચેન્દ્રિયપણે,

મત્તવપતિત્વે એકેન્દ્રિયત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકૃત્વે મનુષ્યત્વેऽપિ જ્ઞાતવ્યમ્, 'વાળમંતરજોઽસિયવેમાણિયા જહા અસુરકુમારા' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કર્વમાનિકાઃ યથા અસુર-કુમારા ઉક્તા સ્તથૈવ વક્તવ્યાઃ, કિન્તુ- 'ળવરં સદ્ધાણે ઇગુત્તરિયાપ્ માણિયવ્વે જાવ વેમાણિય-સ્સ વેમાણિયત્તે' નવરમ્-વિશેષસ્તુ સ્વસ્થાને ઇકોત્તરકેળ-પૂર્વોક્તસ્વરૂપેળ મળિતવ્યમ્ તથા ચ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ યસ્યાસિવ તસ્યાપિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, યાવદ્-તેજસ્કાયિકસ્ય વાયુ કાયિકસ્ય વનસ્પતિકાયિકસ્ય વિકલેન્દ્રિયપ્રમૃતિકસ્ય વૈમાનિકાન્તસ્ય નૈરયિકત્વે યાવદ્ વૈમાનિકત્વે અતીતાઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ અનન્તાઃ, માવિનસ્તુ જઘન્યેન ઇકદ્વિત્રા વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા ભવન્તિ 'એવં એ ચઠ્ઠ્વીસં ચઠ્ઠ્વીસા દંડગા' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા એતે-પ્રદર્શિતાશ્ચતુર્વિંશતિ સંખ્યકાઃ પ્રત્યેકં નૈરયિકાદિક્રમેળ ચતુર્વિંશત્યાઃ સંધાઃ ચતુર્વિંશકા દંડકાઃ પદ પચ્ચાશ્વદુત્તરસહસ્રસંખ્યકા ભવન્તિ ॥ સૂ. ૫ ॥

ઔર મનુષ્યપને મેં ઓ જાન લેના યાહિયે । વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઔર વૈમાનિકોં કી વક્તવ્યતા અસુરકુમારોં કે સમાન સમજની યાહિયે । વિશેષતા યહી હૈ કિ સ્વસ્થાન મેં સર્વત્ર એક સે લેકર કહના યાહિયે અર્થાત્ કિસી કે હૈં, કિસી કે નહીં હૈં, ત્રિસકે હૈં, ડસકે જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન હૈં ઔર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં । યાવત્ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, વિકલેન્દ્રિયાદિ વૈમાનિક પર્યન્ત કે નારકપને યાવત્ વૈમાનિકપને અતીત કપાયસમુદ્ઘાત અનન્ત હૈં ઔર ઓવી જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન હૈં, હૈં, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હૈં ।

હસ પ્રકાર યે સબ પૂર્વોક્ત ચૌવીસોં દંડક, ચૌવીસોં દંડકોં મેં ઘટાએ જાતે હૈં, અતઃ સબ મિલકર ૧૦૫૬ (એક હજાર છપ્પન) દંડક હોતે હૈં । ॥ સૂ. ૫ ॥

પણે, પચ્ચેન્દ્રિયનિયં ચપણે અને મનુષ્યપણે પણ બાણી લેવા બેઠએ. વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોની વક્તવ્યતા અસુરકુમારોના સમાન સમજવી બેઠએ.

વિશેષતા એ છે કે સ્વસ્થાનમાં સર્વત્ર એટલી લઈને કહેવું બેઠએ, અર્થાત્ કોઈને છે, કોઈને નથી, જેને છે તેને જઘન્ય એક એ અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે

યાવત્ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, વિકલેન્દ્રિયાદિ વૈમાનિક પર્યન્તના નારકપણે યાવત્ વૈમાનિકપણે અતીતકપાય સમુદ્ઘાત અનન્ત છે અને ઓવી જઘન્ય એક, એ અગર ત્રણ છે, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે.

આ પ્રકારે આ બધા પૂર્વોક્ત ચૌવીસે દંડક ચૌવીસે દંડકોમાં ઘડાવાય છે, તે બધા મળીને ૧૦ ૧૦૫૬ (એક હજાર છપ્પન) દંડક થાય છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

मारणान्तिरुसमुद्घातादिविशेषवक्तव्यता

मूलम्-मारणंतिरुसमुद्घाओ लट्ठाणे वि परट्ठाणे वि एगुत्तरियाए नेयव्वो जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, एवमेए चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा, वेउव्वियसमुद्घाओ जहा कसायसमुद्घाओ तहा निरव्वेसो भाणियव्वो, नवर जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ, एत्थ वि चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा, तेयगसमुद्घाए जहा मारणंतिरुसमुद्घाए, णवरं जस्सत्थि, एवं एए वि चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वा, एगमेगस्स णं भंते । नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया आहारसमुद्घाया अईया ? गोयमा । णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? णत्थि, एवं जाव वेमाणियत्ते, नवरं मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ णत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा उक्कोसेणं तिज्झि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा । कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा, उक्कोसेणं चत्तारि, एवं सब्बजीवाणं मणुस्साणं भाणियव्वं, मणूसस्स मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं चत्तारि, एवं पुरेक्खडा वि, एवमेए चउवीसं चउवीसा दंडगा जाव वेमाणियत्ते, एगमेगस्स णं भंते । नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुद्घाया अईया ? गोयमा । णत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा । णत्थि, एवं जाव वेमाणियत्ते, णवरं मणूसत्ते अईया नत्थि, पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को, मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि एक्को, एवं पुरेक्खडा वि, एवमेए चउवीसं चउवीसा दंडगा ॥ सू० ६ ॥

छाया-मारणान्तिरुसमुद्घातः रसस्थानेऽपि परस्थानेऽपि एकोत्तरिकया ज्ञातव्यो यावद् वैमानिरुस्य वैमानिरुत्वे, एवमेते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकदण्डका मणितव्याः, वैक्रियसमुद्घातो यथा कषायसमुद्घातस्तथा निरवशेषो मणितव्यः, नवर यस्य नास्ति यस्य ।

चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डका भणितव्याः, तैजससमुद्घातो यथा मारणान्तिकसमुद्घातः, नवरं पश्यन्ति, एवमेतेऽपि चतुर्विंशद्विंशका दण्डका भणितव्याः, एवमेव रत्न भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे नियत आद्यासमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न गन्ति,

मारणान्तिक समुद्घात आदि

शब्दार्थ- (मारणांतियसमुद्घातो सद्भाणे वि परदृष्टो वि एगुत्तरियाए नेयव्वो) मारणांतिकसमुद्घात स्वस्थान में भी और परस्थान में भी एगोत्तरिका से जानना चाहिए (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) यावन वैमानिक का वैमानिकपने (एवमेते चउवीसं चउवीसादंडगा भणियव्वो) इस प्रकार ये चौबीसों दंडक चौबीस दंडकों में कहना चाहिए ।

(वेउव्वियसमुद्घाओ जहा कसायसमुद्घाओ तहा निरवसेसो भाणियव्वो) वैक्रियसमुद्घात कषायसमुद्घात के समान पूरा कह लेना चाहिए (नवरं जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ) विशेषता इतनी कि जिसके नहीं होता, उसका नहीं कहा जाता । (एत्थ वि) यहाँ भी (चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वो) चौबीसों दंडक चौबीसों दंडकों में कहना चाहिए ।

(तियगसमुद्घाए जहा मारणांतियसमुद्घाए) तैजससमुद्घात मारणान्तिक समुद्घातके समान (नवरं जस्स भत्थि) विशेष यह कि जिस के वत् होता है (एवं एए वि चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियव्वो) इस प्रकार ये भी चौबीसों

मारणान्तिकसमुद्घात आदि

शब्दार्थ- (मारणांतियसमुद्घाओ सद्भाणे वि एगुत्तरियाए नेयव्वो) मारणान्तिकसमुद्घात, स्वस्थानभा पण्यु अने परस्थानभा पण्यु ओकैत्तरिकाथी नयव्वो ओधोओ (जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते) यावन वैमानिकना वैमानिकपण्ये (एवमेते चउवीसं चउवीसादंडगा भाणियव्वो) ओ प्रकारे आ चौबीसे दंडक चौबीसे दंडका कहेवा ओधोओ

(वेउव्वियसमुद्घाओ जहा कसायसमुद्घाओ तहा निरवसेसो भाणियव्वो) वैक्रियसमुद्घात कषायसमुद्घातनी समान पुरा कहो देवा ओधोओ (नवरं जस्स नत्थि तस्स न वुच्चइ) विशेषता ओटवी के नेने नथी होता तेना नथी कहेवाता (एत्थ वि) अही पण्यु (चउवीसं चउवीसादंडगा भाणियव्वो) चौबीसे दंडक चौबीसे दंडका कहेवा ओधोओ

(तियगसमुद्घाए जहा मारणांतियसमुद्घाए) तैजस समुद्घात मारणान्तिकसमुद्घातना समान (नवरं जस्स भत्थि) विशेष ओ छे के नेने ते होय छे (एवं एए वि चउवीसं

समान (नवरं जस्स भत्थि) विशेष ओ छे के नेने ते होय छे (एवं एए वि चउवीसं

કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? ગૌતમ ! ન સન્તિ, એવ યાવદ્ વૈમાનિકત્વે, નવરં મનુષ્યત્વે અતીતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્ય ચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ તસ્ય જઘન્યેન એવો વા દ્વૌ વા, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયઃ, કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? ગૌતમ ! કસ્યચિન્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ જઘન્યેન એકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન ચત્તારઃ, એવં સર્વજીવાનામ્ મનુષ્યાણાં મણિત વ્યમ્ મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે અતીતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ જઘન્યેન દંઢક ચૌવીસોં દંઢકોં મેં હોતે હેં ।

(એમમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્મ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા આહારસમુગ્ધાયા અર્હ્યા ?) હે ભગવન્ ! એક-એક નારક કે નારક-પર્યાય મેં કિનને અતીત આહારકસમુદ્ઘાત હેં ? (ગોયમા ? ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નહીં હેં (કેવહ્યા પુરેક્કહા ?) ભાવી કિતને ? (ણત્થિ) નહીં હેં (ણં જાવ વેમાણિયત્તે) હસી પ્રકાર યાવત્ વૈમાનિક પર્યાય મેં (નવરં) વિશેષ (મણૂસત્તે અર્હ્યા કસ્સહ અત્થિ) મનુષ્ય પર્યાય મેં અતીત કિસી કે હેં (કસ્સહ નત્થિ) કિસી કે નહીં હેં (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણ એકો વા દો વા) જિસકે હેં, જઘન્ય એક અથવા દો હેં (ઉક્કોસેણં તિન્નિ) ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન હેં (કેવહ્યા પુરેક્કહા ?) ભાવી કિતને ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કિસી કે હોતે હેં, કિસી કે નહીં હોતે (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં એકો વા દો વા તિણિ વા) જિસકે હેં, જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન હેં (ઉક્કોસેણં ચત્તારિ) ઉત્કૃષ્ટ ચાર (એવં સવ્વજીવાણં મણૂસસાણં માણિયવ્વં) હસી પ્રકાર સવ્વ જીવાં કે ઓર મનુષ્યોં કે કહને વાહિં (મણૂસસ્સ મણૂસત્તે અર્હ્યા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) મનુષ્ય કે મનુષ્યપને મેં અતીત કિસી કે હેં, કિસી કે નહીં (જસ્સત્થિ

ચત્તારીસા દંઢગા માણિયવ્વા) એ પ્રકારે આપણુ ચોવીસ ૬૩૩ ચોવીસે ૬૩૩૩મા થાય છે

(એમમેગસ્સ ણ મંતે ! નેરહ્યસ્મ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા આહારસમુગ્ધાયા અર્હ્યા ?) હે ભગવન્ ! એક એક નારકના નાંક પર્યાયમાં કેટલા અતીત આહારક સમુદ્ધાર છે ? (ગોયમા ! ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહ્યા પુરેક્કહા ?) ભાવી કેટલા છે ? (ણત્થિ) નથી

(એવં જાવ વેમાણિયત્તે) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં (નવરં) વિશેષ (મણૂસત્તે અર્હ્યા કસ્સહ અત્થિ) મનુષ્યના અતીત પર્યાયમાં કેટલા છે (કસ્સહ નત્થિ) કેટલા નથી (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં એકો વા દો વા) જેમના છે, જઘન્ય એક અથવા બે છે (ઉક્કોસેણં તિન્નિ) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ છે (કેવહ્યા પુરેક્કહા) ભાવી કેટલા ? (ગોયમા ! કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) હે ગૌતમ ! કેટલા હોય છે, કેટલા નથી હોતા (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં એકો વા દો વા તિણિ વા) જેને છે, જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે (ઉક્કોસેણં ચત્તારિ) ઉત્કૃષ્ટ ચાર

(એવ સવ્વજીવાણ મણૂસસાણ માણિયવ્વં) એ પ્રકારે બધા જીવોના અને મનુષ્યોના કહેવા બોધે (મણૂસસ્સ મણૂસત્તે અર્હ્યા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ) મનુષ્યના મનુષ્યપણે અતીત કેટલા છે, કેટલા નથી (જસ્સત્થિ જહ્ણણેણં એકો વા દો વા તિણિ વા) જેમને છે

एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन चत्वारः, एवं पुरस्कृता अपि, एवमेते चतुर्विंशति शतुर्विंशका दण्डा यावद् वैमानिकत्वे, एकैकस्य खलु मदन्त ! नेरह्यस्स नेरह्यत्वे कियन्तः केवलिसमुदधाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! न सन्ति, एवं यावद् वैमानिकत्वे, नवरं मनुष्यत्वे अतीता न सन्ति, पुरस्कृताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति एकः, मनुष्यस्य मनुष्यत्वे अतीताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति एकः, एवं पुरस्कृता अपि, एवमेते चतुर्विंशतिशतुर्विंशकाः दण्डकाः ॥ सू. ६ ॥

जहणणेण एक्को वा दो वा तिणिण वा) जिसके हैं, जघन्य एक, दो या तीन हैं (उक्कोसेण चत्तारि) उत्कृष्ट चार हैं (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी (एवमेते चउवीसं चउवीसा दंडगा) इस प्रकार ये चौबीसों दण्डक चौबीसों दंडकों में समझना (जाव वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिक पर्याय में ।

(एवमेगस्स णं मंते ! नेरह्यस्स नेरह्यत्ते केवइया केवलिसमुग्धाया अइया ?) हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारक पर्याय में कितने केवलिसमुद्धान अतीत हैं ? (गोयमा ! णत्थि) गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा) भावी किनने हैं ? (गोयमा ! णत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्याय में (णवरं मणूसत्ते अतीता नत्थि) विशेष मनुष्य पर्याय में अतीत नहीं (पुरेक्खडा कस्सइ अत्थि, कस्स नत्थि) भावी किसी का है, किसी का नहीं (जस्सत्थि एक्को) जिसका है एक है (मणूसस्स मणूसत्ते अईया कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि) मनुष्य का मनुष्यपने में अतीत किसी का है, किसी का नहीं (जस्सत्थि एक्को) जिसका है, एक है (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी एवमेते चउवीसं चउवीस दंडगा) इस प्रकार ये चौबीसों दण्डक चौबीस दण्डकों में जानना चाहिए । सू. ६ ॥

જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ છે (ઉક્કોસેણ ચત્તારિ) ઉત્કૃષ્ટ ચાર (એવં પુરેક્ખડા વિ) એજ પ્રકારે ભાવી પણ (એવમેતે ચચવીસં ચચવીસા દંડગા) એ પ્રકારે આ ચોવીસે ૬૪૪ ચોવીસે ૬૪૪૦મા સમજવા બોધ્યો. (જાવ વેમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમા.

(એવમેગસ્સણ મંતે ! નેરહ્યસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા કેવલિસમુગ્ધાયા અહ્યા ?) હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારકપર્યાયમાં કેટલા કેવલિ સમુદ્ધાત અતીત છે ? (ગોયમા ! ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી (કેવહ્યા પુરેક્ખડા) ભાવી કેટલા (ગોયમા ણત્થિ) હે ગૌતમ ! નથી

(એવં જાવ વેમાણિયત્તે) એજ પ્રકારે યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં (નવરં મણૂસત્તે અતીતા નત્થિ) વિશેષ-મનુષ્ય પર્યાયમા અતીત નથી (પુરેક્ખડા કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) ભાવી કોઇના છે, કોઇના નથી (જસ્સત્થિ એક્કો) જેને છે એક છે (મણૂસસ્સ મણૂસત્તે અતીતા કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ) મનુષ્યના મનુષ્યપણે કોઇના છે કોઇના નથી (જસ્સત્થિ એક્કો) જેને છે એક છે (એવં પુરેક્ખડા વિ) એ પ્રકારે ભાવી પણ (એવમેતે ચચવીસં ચચવીસ દંડગા) એ પ્રકારે આ ચોવીસે ૬૪૪ ચોવીસ ૬૪૪૦મા બજાવા બોધ્યો ॥સૂ. ૬॥

ટીકા-અથ મરણાન્તિકસમુદ્ઘાતાદીનશિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘મારણંતિયસમુદ્ઘાતો સદ્ધાણે વિ પરદ્ધાણેત્રિ ઇગુત્તરિયાપ નેયન્ત્વો જાવ વેમાણિયમ્સ વેમાણિયને’ મારણાન્તિક-સમુદ્ઘાતઃ સ્વસ્થાનેઽપિ પરસ્થાનેઽપિ ચ ઇકોત્તરિયા-પૂર્વોક્ત્ત્વોત્તરેણ જ્ઞાતવ્યઃ, યાવદ્-નૈરયિકાદીનાં વૈમાનિકાન્તાનામ્-ચતુર્વિંશતિદંડકવાચ્યાના નૈરયિકત્વાદિકે સ્થાને તદ્-ભિન્નરૂપે અમુરકુમારત્વાદિકે પરસ્થાને ચ પૂર્વ વૃત્તાના મરણાન્તિકસમુદ્ઘાતા અનન્તા અતીતાઃ સન્તિ, પુરસ્કૃતા સ્તુ-માયિનઃ રસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વૌ વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અમંચ્યેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, ક્ત્યાશયેનૈવ તદન્તિમમાહ-વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકત્વે ક્તિ, તથા ચ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વાદિપુ ચતુર્વિંશતિ સ્વ પરસ્થાનેનપુ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતસ્ય અતીતાનાગતસ્ય

ટીકાર્થ-અથ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત આદિ શેષ સમુદ્ઘાતોં કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સ્વસ્થાન મેં ભી ઓર પરસ્થાન મેં ભી પૂર્વોક્ત ઇકોત્તરિ કા સે સમઙ્ગને ચાહિં. યાવત્ નૈરયિકોં સે લેક્ષર વૈમાનિકોં તક જો ચૌવીસ દંડકોં કે વાચ્ય હૈં, ડનકે નારકપને આદિ સ્વસ્થાનોં મેં ઓર અમુરકુમારપન આદિ પરસ્થાનોં મેં અતીત મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત અનન્ત હૈં. તાત્પર્ય યહ હૈ કિ નારક કા સ્વસ્થ ન નારકપર્યાય હૈ ઓર પરસ્થાન અમુરકુમારપર્યાય હૈ. ઇન ડોનોં મેં અર્થાત્ વૈમાનિક પર્યન્ત કે સમી સ્થાનોં મેં અતીત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અનન્ત હૈ. ભાવી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કિસી કે હૈં, કિસી કે નહીં હૈં. જિસકે હૈં, ડસકે જઘન્ય ઇક, ડો અથવા તીન હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાન ઓર અનન્ત હૈં, હરી આશય સે અન્તિમ દંડક કા કથન કરતે હૈં- ‘વૈમાનિક કે વૈમાનિક પર્યાય મેં’ જૈસે નારક કે નારકત્વ આદિ ચૌવીસ સ્વ-

ટીકાર્થ -હત્રે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત આદિ શેષ સમુદ્ઘાતોની પ્રરૂપણા કરાય છે-

મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત સ્વસ્થાનમાં પશુ અને પરસ્થાનમાં પશુ પૂર્વોક્ત એકોત્તરિકાથી સમજવા બેઠએ યાવત્ નૈરયિકાથી લઇને વૈમાનિકાં સુધી જે ચૌવીસ દંડકોના વાચ્ય છે, તેના નારકપણા આદિ પરસ્થાનોમા અતીત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અનન્ત છે.

તાત્પર્ય એ છે કે નારકનું સ્વસ્થાન નારક પર્યાય છે અને પરસ્થાન અમુરકુમારપર્યાય છે તે બન્નેમા અર્થાત્ વૈમાનિક પર્યન્તના બધા સ્થાનોમા અતીત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત અનન્ત છે

ભાવી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કોઇના છે, કોઇના નથી. જેમના છે, તેમના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અનન્ત છે

આજ આશયથી અન્તિમ દંડકનું કથન કરે છે વૈમાનિકના વૈમાનિક પર્યાયમા, જેવા નારકના નારકત્વાદિ ચૌવીસ સ્વપરસ્થાનોમા, અતીત અને અનાગત મારણાન્તિક સમુદ્ઘ-

प्ररूपणमिव असुरकुमारादीनामपि वैमानिकपर्यन्तानां प्रत्येकं चतुर्विंशति चतुर्विंशतिदण्डक-
क्रमेण स्वपरस्थानेषु मारणान्तिकसमुद्घातस्थानीतानागतकालसम्बन्धिनः प्ररूपणं कर्तव्यम्
सर्वसंख्यया च तेषां पदपञ्चागदधिकसहस्रसंख्यका दण्डकाः—आलापना भवन्तीति व्यपदि-
शन्नाह—‘एवमेते चउवीसं चउवीसा दडगा भाणियच्चा’ एवम्—उक्तरीत्या एते—पूर्वोक्ता
चतुर्विंशकाः—चतुर्विंशतेः संघातरूपा दण्डकाः पूर्वोक्तिरूपा अवसेयाः, तत्र यो नरयिको
मारणान्तिकसमुद्घातं विनैव नरकादुद्घृत्य अनन्तरं परम्परया वा मनुष्यभवमागत्य सिद्धो
भविष्यति न पुनर्नरकगामी तस्य मारणान्तिकसमुद्घाता नो भाविनः सन्ति, यस्तु नरकभवे
वर्तमानः सन् मारणान्तिकसमुद्घातेन मृत्युमासाद्य नरकादुद्घृत्य सिद्धो भविष्यति तस्यैको
मारणान्तिकसमुद्घातो भावी अस्ति, यस्तु पुनरपि नरकमागत्य द्वौ मारणान्तिकसमुद्घा-
ताौ करिष्यति तस्य द्वौ मारणान्तिकसमुद्घाताौ बोध्यौ, एवं चारत्रयं नरकमागन्तुष्वयः,

परस्थानों में, अतीत और अनागत मारणान्तिकसमुद्घात का कथन किया है।
उसी प्रकार असुरकुमारों से लेकर वैमानिकों तक का चौबीस दंडकों के क्रम से
स्व-परस्थानों में अतीत-अनागत कालिक मारणान्तिकसमुद्घात का प्ररूपण कर
लेना चाहिए। इस प्रकार सब मिलकर ये एक हजार छप्पन आलापक होते हैं।

यहां इतना समझ लेना चाहिए कि जो नारक मारणान्तिकसमुद्घात के
बिना ही नरक से उद्घर्षन कर के अनन्तर भव में या परम्परा से मनुष्य भव
प्राप्त कर के सिद्ध हो जाएगा, फिर कभी नरक में नहीं जाएगा, उसके भावी
मारणान्तिक समुद्घात नहीं हैं। किन्तु जो नारक भव में विद्यमान नारक
मारणान्तिकसमुद्घात करके मृत्यु को प्राप्त करेगा और नरक से निकल कर
पुनः कभी नरक में नहीं जाएगा उसका भावी मारणान्तिकसमुद्घात एक है।
जो दुवारा नरक में उत्पन्न होकर मारणान्तिकसमुद्घात करेगा उसके दो
भावी मारणान्तिकसमुद्घात समझने चाहिए। तीन बार नरक में उत्पन्न

धातनु कथन कथुं. जेअ प्रकारे असुरकुमारोथी लधने वैमानिकसुधीना चौबीस दंडोना
कषे स्वपर स्थानोभा अतीत-अनागतकालिक मारणान्तिकसमुद्घातनु प्ररूपण करी लेवुं
जेधजे. जे प्रकारे अधामणीने जेकडुआर छप्पन आलापक थाथ छे.

अही जेटहुं समझ लेवु जेधजे के जे नारकमारणान्तिक समुद्घातना बिना ज
नरकथी उद्घर्षन करीने अनन्त अवभा अगर परपराथी मनुष्य भव प्राप्त करीने सिद्ध
थध जशे पछी पणु नरके जशे नही तेना भावी मारणान्तिकसमुद्घात नथी. पणु जे
नारकभवभा विद्यमान नारक मारणान्तिकसमुद्घात करीने मृत्युने प्राप्त करशे अने नरकथी
निकलीने पुनः कयारे य नरकभा जशे नही तेना भावीमारणान्तिकसमुद्घात जेक छे.

जे जेवार नरकभा उत्पन्न थधने मारणान्तिकसमुद्घात करशे तेना जे ६-१
मारणान्तिकसमुद्घात समझवा जेधजे. जे त्रयवार नरकभा उत्पन्न थशे, तेना त्रय

સંખ્યેયવાગાન્ નરકાગામિનઃ સંખ્યેયાઃ, અસંખ્યેયવાગાન્ નરકાગામિનોઽસંખ્યેયાઃ, અનન્ત-
વાગાન્ નરકાગામિનોઽનન્તા ભાવિનો મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતા અવસેયાઃ, ઇત્યેવં રીત્યેવ
અસુરકુમારત્વાદિકે પરસ્થાને આલાપ્યો વક્તવ્યઃ, વિશેષત્તુ અત્ર યો નૈગયિકો નરકાદુદ્ઘુત્ય
મનુષ્યભવં પ્રાપ્ય સિદ્ધો ભવિષ્યતિ, તસ્મિન્નેન ભવે વા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતમગત્યેવ વાલં
કૃત્વા તતોઽન્યભવે સિદ્ધિ મપિષ્યતિ તસ્યૈ નૈગયિકસઃ અસુરકુમારત્વાદિકં ભાવિનો માર
ણાન્તિકસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ તદન્યસ્ય તુ એક દ્વિત્રાદિ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતા ભાવિનો-
ઽવસેયાઃ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકેષુ નૈગયિકસ્યેવ વોધ્યમ્, સમ્પ્રતિ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત
મધિકૃત્યાહ 'વેડવિયસમુદ્ઘાતો જઠા કસાયસમુદ્ઘાતો તદ્વા નિગ્વસેસો માણિયવ્ધો' વૈક્રિય
સમુદ્ઘાતો યથા કપાયસમુદ્ઘાત ચતુર્નિગ્ગતિ ચતુર્વિગ્ગદળ્ડક્રમેણ પ્રતિપાદિત સ્તથા નિગ્વ
હોગા, ઉમકે ત્રીન મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, ઇમી પ્રકાર સંખ્યાત વાર ઉત્પન્ન હોને
વાલે કે સંખ્યાત, અસંખ્યાત વાર ઉત્પન્ન હોને વાલે કે અસંખ્યાત ઓર જો
અનન્તવાર નરક મેં ઉત્પન્ન હોગા, ઉસકે અનન્ત ભાવી સમુદ્ઘાત હોતે હેં । ઇસી
પ્રકાર અસુરકુમારત્વ આદિ પરસ્થાનો મેં મી આલાપક કહના ચાહિય । વિશેષતા
યહ કિ જો નારક નરક સે નિકલ કર મનુષ્ય ભવ કો પ્રાપ્ત કર કે સિદ્ધિ
લાભ કરેગા, અથવા ઉસી નારકભવ મેં મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, કિય વિના હી
કાલ કરકે અગલે ભવ મેં મોક્ષ પ્રાપ્ત કર લેગા, ઉસી નારક કે અસુરકુમારાદિ
પર્યાય સંબંધી ભાવી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત નહીં હોતે હેં, ઉસસે ભિન્ન કે એક,
દો, ત્રીન સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનન્ત ભાવી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત હોતે હેં ।
વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકો મેં નારક કે સમાન સમજના ચાહિય ।

અવ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ—વૈક્રિયસમુદ્ઘાત, કા કથન
પૂર્ણરૂપ સે કપાયસમુદ્ઘાત કે સમાન હી સમજના ચાહિય । હાં, ઇસમેં વિશેષ

મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, એજ પ્રકારે સંખ્યાતવાર ઉત્પન્ન થનારના સંખ્યાત, અસ-
ખ્યાત, વાર ઉત્પન્ન થનારના અસંખ્યાત અને જે અનન્તવાર નરકમા ઉત્પન્ન થશે તેના
અનન્ત ભાવીસમુદ્ઘાત થાય છે એજ પ્રકારે અસુરકુમારત્વ આદિ પરસ્થાનોમાં પણ આલા-
પક કહેવા ભેદએ વિશેષતા એ છે કે જે નારક નરકભાથી નિકળીને મનુષ્ય ભવને
પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધિલાભ કરશે. અથવા તેજ નરકભવમા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત ધ્યાં સિવાય
જ કાલ કરીને આગલા ભવમા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી દેશે, તે નારકના અસુરકુમારાદિ પર્યાય
સંબંધી ભાવી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત નથી થતા. તેનાથી બિન્નના એક, બે ત્રણ સંખ્યાત
અસંખ્યાત અનન્તભાવી મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત થાય છે વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને
વૈમાનિકોમા નારકની સમાન સમજવુ ભેદએ.

હવે વૈક્રિય સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે—

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતવુ કથન પૂર્ણરૂપથી કપાયસમુદ્ઘાતની સમાનજ સમજવુ ભેદએ.

શેષઃ સાકલ્યેન મળિતવ્યઃ-વક્તવ્યઃ, કિન્તુ-‘નવમં ગ્રમસ નતિય તસસ ન વુન્નચડં’ નનમ્-
કથાય-સમુદ્ઘાતાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ યસ્ય જીવસ્ય વૈક્રિયલઙ્ઘ્યસંભવેન વૈક્રિયમમુદ્ઘાતો
નાસ્તિ તસ્ય વૈક્રિયસમુદ્ઘાતો નોચ્યતે-ન વક્તવ્યઃ, તદન્યસ્યૈષ સ વક્તવ્યઃ, તથા ચ
વાયુકાયિકમિન્નેષુ પૃથિવીકાયિકાદિષુ ચતુર્ણુ એકેન્દ્રિયેષુ ઈ ત્રિ ચતુર્ગિન્દ્રિયેષુ ચ
વૈક્રિયસમુદ્ઘાતો ન વક્તવ્ય સ્તેષુ વૈક્રિયલઙ્ઘ્યમાગત્ તદન્યેષુ ચ નૈમયિકાસુકુમારાદિ
મવનપતિવાયુકાયિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિર્દર્શમાનિકંપુ પ્રન્યેક ચતુ-
ર્વિંશતિદળક્રમેણ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતો વક્તવ્ય ઇત્યભિપ્રાદેણાદ-‘અન્થ ત્રિ ચઠવીસં ચઠ-
વોસા દંઢગા માણિયન્વા’ અત્રા પિ-વૈક્રિયસમુદ્ઘાતેઽપિ ચતુર્વિંશતિશ્રતુર્વિંશકાઃ-ચતુ-
ર્વિંશતેઃસંઘરૂપા દળકાઃ-ત્રિચિપ્રતિપેઘઘટિતાઃ પદ્મપદ્મશ્લોકમહસસમ્બધકા આલાપકા
બોધ્યાઃ, સમ્પ્રતિ તૈજસસમુદ્ઘાતં પ્રરૂપયિતુમાદ-‘તેજસસમુદ્ઘાતો જહા મારણંતિયસમુ

ધાત યદ્દ હૈ કિ જિસ જીવ મેં વૈક્રિયલઙ્ઘિ ન હોને કે કારણ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત
નહીં હોતા, હસકા વૈક્રિયસમુદ્ઘાત નહીં કહના યાહિય । જિન જીવો મેં
વદ્દ સંમલ હૈ, હન્હીં મેં કહના યાહિય । હસ પ્રકાર વાયુકાયિકોં કે સિવાય
પૃથિવીકાયિક યાદિ ચાર એકેન્દ્રિયોં મેં, દ્વીન્દ્રિયોં મેં, ત્રીન્દ્રિયોં ઓર ચૌદ્વિન્દ્રિયોં
મેં વૈક્રિયસમુદ્ઘાત નહીં કહના યાહિય, ક્યોંકિ હનમેં વૈક્રિયલઙ્ઘિ નહીં હોતી
હૈ । હનકે અતિરિક્ત નારકોં, અસુરકુમાર યાદિ મવનપતિયોં, વાયુકાયિકોં,
પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં, મનુષ્યોં, વાનવ્યન્તરોં, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં મેં વૈક્રિય-
સમુદ્ઘાત કહના યાહિય । હસી અભિપ્રાય સે કહા ગયા હૈ-વૈક્રિયસમુદ્ઘાત મેં
મી ચૌવીસોં દળકોં કી ચૌવીસોં દળકોં મેં પ્રરૂપણા કરની યાહિય । હસ
પ્રકાર સલ મિલ કર એક સહસ્ર છપ્પન આલાપક હોતે હૈ ।

અલ તૈજસ સમુદ્ઘાત કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-તૈજસસમુદ્ઘાત મારણા-

હા વિશેષ વાત એ છે કે જે જીવથી વૈક્રિય લઙ્ઘિ ન થવાને કારણે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત
નથી થતો તેના વૈક્રિય ન કહેવા જોઇએ

જે જીવોમાં તેના સભવ છે, તેઓમાં કહેવા જોઇએ. એ પ્રકારે વાયુકાયિકોના
સિવાય પૃથ્વીકાયિક યાદિ ચાર એકેન્દ્રિયોમાં દ્વીન્દ્રિયોમાં, ત્રીન્દ્રિયોમાં અને ચતુર્વિન્દ્રિયોમાં
વૈક્રિયસમુદ્ઘાત ન કહેવો જોઇએ, કેમકે તેમનામાં વૈક્રિય લઙ્ઘિ નથી થતી. એમના
સિવાય નારકો અસુરકુમાર યાદિ મવનપતિયો, વાયુકાયિકો, પંચેન્દ્રિય તિર્યચો, મનુષ્યો
વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિકોમાં વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કહેવા જોઇએ.

એજ અભિપ્રાયથી કહેલું છે વૈક્રિયસમુદ્ઘાતમાં પણ ચોવીસે દડકોની ચોવીસે
દડકોમાં પ્રરૂપણા કરવી જોઇએ, એ પ્રકારે બધા મળીને છપ્પન આલાપક થાય છે.

હવે તૈજસસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

તૈજસસમુદ્ઘાત મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતની સમાન સમજી લેવા જોઇએ પણ તેમાં

ગ્ધાઓ' તૈજસમુદ્ઘાતો યથા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતઃ પ્રતિપાદિતઃ પ્રત્યેકં ચતુર્વિંશતિ-દણ્ડ-ક્રમેણ તથૈવ પ્રતિપાદનીયઃ કિન્તુ અત્રાપિ વિશેષમાહ--'ઞવર જન્સત્થિ' નવરમ્-મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ યસ્ય જીવસ્ય તેજસસમુદ્ઘાતોઽસ્તિ તસ્યૈવ તૈજસસમુદ્ઘાતો વક્તવ્યઃ, યસ્ય તુ તૈજસસમુદ્ઘાતો ન સંભવતિ તસ્ય સ ન વક્તવ્યઃ, તત્ર નૈરયિક પૃથિવીકાયિકાદિ પञ्चકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયેષુ તૈજસમુદ્ઘાતો ન સંભવતીતિ તત્ર ન સ વક્તવ્યઃ, તદન્યત્ર પુનર્વક્તવ્યઃ, इत्याशयः, અત્રાપિ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ વ્યવિધિવિધિરુપેણ વ્યવચિન્ન સર્વથા નિપેધરુપેણ ચ આલાપકવાક્યેન પદ્યજ્ઞાનદ્વિકસદ્ગ્નસંખ્યકદણ્ડકા બોધ્યા इत्यतिदिग्ग्राह--'एवं एष वि चउवीसं चउवीसा दंडगा भाणियन्वा' एवम्-મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતગતેન પ્રકારેણ एतेऽपि तैजससमुदधातगताश्चतुर्विंशति संख्यकाश्चतुर्विंशकाः ચતુર્વિંશતિ સંઘરૂપા દણ્ડકાઃ- પૂર્વોક્તરૂપા આલાપકા મણિતવ્યાઃ, રામ્પ્રતિ-આહારકરામુદ્ઘાતમવિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ--'एगपेगसस णं भंते ! नेरइयसत नेरइयत्ते केवइया आहारग-समुग्धाया अइया ?' हे भदन्त ! एकैकस्य एतु नैरयिकस्य नैरयिकत्वे पूर्व वृत्तस्य कियन्तः आहारकसमुदधाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह--'गोयमा' हे गौतम ! 'णत्थि' नैरयिकस्य

ન્તિકસમુદ્ઘાત કે રુદ્ધશ સમગ્ર લેના ચાહિય. કિન્તુ ઇમ મેં મી કુછ વિશેષતા હૈ. વહ યહ હૈ કિ જિસ જીવ મેં તૈજસમુદ્ઘાત હો ઊસી કા કહના ચાહિય. જિસમેં તૈજસમુદ્ઘાત કા સંભવ હી ન હો, ઊસકા નહીં કહના ચાહિય. નારકો, પૃથિવીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયોં એવં વિકલેન્દ્રિયોં મેં તૈજસમુદ્ઘાત કા સંભવ નહીં હૈ, અતએવ ઊનમેં નહીં કહના ચાહિય. પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે કિસી દંડક મેં વિધિરૂપ સે, કિસી મેં નિપેધ રૂપ સે આલાપક કહને સે એક સહસ્ર છપ્પન આલાપક હોતે હૈં, અર્થાત્ ચૌવીસો દણ્ડકોં કે ક્રમ સે ચૌવીસોં દણ્ડકોં કા કથન કરના ચાહિય.

અવ આહારકસમુદ્ઘાત કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક એક નારક કે નારકપને અર્થાત્ નારક પર્યાય મેં રહતે હુય કિતને અતીત આહારકસમુદ્ઘાત હુય ?

પણ કાંઈક વિશેષતા છે. તે આ છે કે જે જીવમા તૈજસ સમુદ્ઘાત હોય તેના જ કહેવા જોઈએ. જેમા તૈજસસમુદ્ઘાતનો સંભવ જ ન હોય, તેના ન કહેવા જોઈએ.

નારકો, પૃથ્વીકાયિક વિગેરે પાંચ એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોમા તૈજસસમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી તેથી તેમા કહેવા ન જોઈએ.

પૂર્વોક્ત પ્રકારથી કોઈ પણ દંડકમાં વિધિરૂપથી, કોઈમા નિપેધ રૂપથી આલાપક કહેવાથી એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે, અર્થાત્ ચોવીસે દંડકોના ક્રમથી ચોવીસે દંડકોમાં કથન કરવા જોઈએ.

હવે આહારક સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારકપણે અર્થાત્ નારક પર્યાયમા

નૈરયિકત્વે આહારકસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ તેપામાહારકસમુદ્ઘાતાસદ્ભાવાત્ કેન્દ્રગ્યા પુરે-
વલ્લહા ?' ક્રિયન્તુ આહારકસમુદ્ઘાતાઃ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વે પુસ્ક્રુતાઃ ભાવિનઃ સન્તિ ?
મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નત્થિ’ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વે ભાવિન આહારકસમુદ્-
ઘાતા ન સન્તિ તેપાં તત્ર નિપિદ્ધત્વાત્, ‘एवं जाव वेमाणियने’ एवम्-નૈરયિકત્વે ટ્વ
નૈરયિકસ્ય યાવત્-અસુરકુમારાદિ ભવનપતિત્વે પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયત્વે વિકલ્પેન્દ્રિયત્વે
પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે ચ ભાવિનઃ આહારકસમુદ્-
ઘાતા ન સંભવન્તિ, તેપાં તેપુ સર્વત્રૈવાહારકસમુદ્ઘાતાનાં નિપિદ્ધત્વાન્ કિન્તુ-‘णारं मणुसत्ते
अतीता कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि’ નવરં-વિશેષસ્તુ મનુષ્યત્વે પૂર્વવૃત્તસ્ય નૈરયિકસ્ય અતીતા
આહારકસમુદ્ઘાતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, ‘जसमत्थि जइण्णेणं एका वा दो वा

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક કે નારકપને મેં અતીત આહારકસમુદ્ઘાત નહીં
હૈ, ક્યોંકિ નારક પર્યાય મેં આહારકસમુદ્ઘાત કા સંભવ નહીં હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારક કે નારકપને મેં ભાવી આહારકસમુદ્ઘાત
કિતને હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક કે નારકપને મેં ભાવી આહારકસમુદ્ઘાત નહીં
હૈ, ક્યોંકિ જીવ જવ નારકપર્યાય મેં હોગા તથા આહારકલબ્ધિ નહીં હો સક્તી
ઔર હમકે અમાવ મેં આહારકસમુદ્ઘાત ખી નહીં હો સક્તા । इसी प्रकार
असुरकुमार आदि भवनपति पर्याय में, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियपर्याय में
विकलेन्द्रिय पर्याय में पंचेन्द्रियतिर्य्येच पर्याय में, वानव्यन्तर पर्याय में, ज्योतिष्क
पर्याय में और वैमानिक पर्याय में भावी आहारकसमुदघात नहीं होते हैं
क्योंकि इन सब पर्यायो में आहारकसमुदघात का निषेध है । विशेष यह है कि
मनुष्यपने में अर्थात् जब कोई नारक पूर्व ल में मनुष्य पर्याय में रहा, उस पर्याय

રહેતા છતાં કેટલાં આહારક સમુદ્ઘાત થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકના નારકપણામા અતીત આહારક સમુદ્ઘાત નથી,
કેમ કે નારક પર્યાયમાં આહારક સમુદ્ઘાતનો સંભવ નથી હોતો,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકના નારકપણે ભાવી આહારકસમુદ્ઘાત કેટલા ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકનાં નારકપણે ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત નથી, કેમ
કે છપ જ્યારે નારક પર્યાયમાં હશે ત્યારે આહારલબ્ધિ નથી થઈ શકતી અને તેના
અભાવમાં આહારક સમુદ્ઘાત પણ નથી થઈ શકતા

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિઓમા, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યા-
યમા, વિકલ્પેન્દ્રિય પર્યાયમા, પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યંચ પર્યાયમાં, વાનવ્યન્તર પર્યાયમાં, જ્યોતિષ્ક
પર્યાયમાં વૈમાનિક પર્યાયમા, ભાવિ આહારક સમુદ્ઘાત નથી હોતા.

કેમ કે એ બધા પર્યાયમાં આહારક સમુદ્ઘાતનો નિષેધ છે. વિશેષતા એ છે કે

ઉકોસેણં તિન્નિ' यस્ય નૈરયિકસ્ય મનુષ્યત્વે પૂર્વવૃત્તસ્ય આહારકસમુદ્ઘાતાઃ અતીતાઃ સન્તિ તસ્ય જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા આહારકસમુદ્ઘાતો અતીતો ચોઽર્થો, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રય આહારકસમુદ્ઘાતા અતીતા ચોઽર્થાઃ, 'કેવડયા પુરેકમડા ?' નૈરયિકસ્ય મનુષ્યત્વે ક્વિયન્ત અહારકસમુદ્ઘાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ—માનિનઃ સન્તિ ? મગમાનાદ—'ગોમમા !' હે ગોતમ ! 'કસ્મદ્ અત્થિ કસ્સડ નત્થિ' કસ્યચિન્નૈરયિ કસ્ય મનુષ્યત્વે માવિનઃ આહારકસમુદ્ઘાતાઃ મન્તિ, કસ્યાદિન્ન સન્તિ, 'જસ્મત્થિ જઘ્ણેણં ઇકો વા દો વા તિણ્ણિ વા ઉકોસેણં ચત્તારિ' એસ્ય નૈરયિકસ્ય મનુષ્યત્વે માવિન આહારકસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ તસ્ય જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન ચત્તાર આહારકસમુદ્ઘાતા માવિનઃ સન્તિ, 'પવં મઝ્ઝજીવાણં મણુસ્માણં માણિયઘ્વં' પવમ્—નૈરયિકસ્ય મનુષ્યત્વે ઇવ સર્વજીવાનામપિ અમુરકુમારાદીનાં મનુષ્યાણામ્—મનુષ્યત્વે અતીતે માવિનિ ચ મણિતઘ્યમ્, કિન્તુ—'મણુસસ્સ મણુસત્તે અતીતા કસ્મદ્ અત્થિ કસ્સડ નત્થિ' મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે પૂર્વ વૃત્તસ્ય અતીતા આહારકસમુદ્ઘાતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, કી અપેક્ષા કિમી કે આહારકસમુદ્ઘાત હૈં, કિમી કે નહીં હૈં । જિસકે હૈં, જઘન્ય ઇક, યા દો હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ ત્રીન હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક કે મનુષ્યપને મેં માવી આહારકસમુદ્ઘાત કિતને હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કિમી નારક કે મનુષ્યપને મેં માવી સમુદ્ઘાત હૈં, કિસી કે નહીં । જિસકે હૈં ડસકે જઘન્ય ઇક, દો યા ત્રીન હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ ચાર હૈં । જૈસે નારક કે મનુષ્યપને મેં આહારકસમુદ્ઘાત કહે હૈં, ડસી પ્રકાર અમુરકુમાર આદિ સભી જીવો કે અતીત એવં માવી મનુષ્ય પર્યાય મેં ભી કહના ચાહિય । મગર મનુષ્યપને અર્થાત્ મનુષ્ય પર્યાય મેં કિસી મનુષ્ય કે અતીત આહારકસમુદ્ઘાત હોતે હૈં, કિસી કે નહીં હોતે હૈં । જિસકે હૈં ડસકે જઘન્ય ઇક, દો

મનુષ્યપણે અર્થાત્ જ્યારે કોઈ નારક પૂર્વકાળમા મનુષ્યપર્યાયમા રહીને, એ પર્યાયની અપેક્ષાએ કોઈના આહારક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે કે કોઈમા નથી કહ્યા, જેના કહ્યા છે, જઘન્ય એક અગર બે છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! નારકોના મનુષ્યપણે ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કેટલાં છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કોઈ નારકના મનુષ્યપણે ભાવિ સમુદ્ઘાત છે, કોઈના નથી, જેનાં છે તેનાં જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર છે. જેવા નારકના મનુષ્યપણે આહારક સમુદ્ઘાત કહ્યા છે, એ જ પ્રકારે અમુરકુમાર આદિ બધા જીવોના અતીત તેમજ ભાવી, મનુષ્ય પર્યાયમાં પણ કહેવા જોઈએ.

પણ મનુષ્યપણે અર્થાત્ મનુષ્ય પર્યાયમા પણ કોઈ મનુષ્યના અતીત આહારક સમુદ્ઘાત થાય છે, કોઈના નથી થતા જેના થાય છે તેના જઘન્ય એક, બે અથવા

‘अस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दोना तिण्णि वा उक्कोमेणं चत्तारि’ यस्य मनुष्यस्य मनुष्यत्वे अतीता आहारकसमुद्घाताः सन्ति तस्य जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा उत्कृष्टेन चत्वार आहारकसमुद्घाता अतीताः बोध्याः, ‘एवं पुरेखुडा त्रि’ एवम्-अतीताहारक-समुद्घाताः कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न मन्ति, यस्यापि सन्ति तरयापि जघन्येन एको वा द्वौ वा उत्कृष्टेन चत्वार आहारकसमुद्घाता भाविनः सन्ति, पूर्ववदेवातिदिशन्नाह-‘एवमेण चउवीसं चउवीसा दंडगा जाव वेणणियत्ते’ एवम्-उत्तरीत्या एते-पूर्वोक्ताः प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण-प्रतिपादिताश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकाः-चतुर्विंशतेः संख्या दण्डकाः-पदपञ्चाशदधिकसहस्रसंख्यका आलापकाः यावत्-मनुष्यभिन्नस्य असुरकुमारादि वैमानिका न्तस्य नैरयिकत्वादिके वैमानिकत्वान्ते पूर्वं वृत्तस्य भाविनश्च आहारकसमुद्घाताः न सन्तीति बोध्यम्, अथ केवलिसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-‘एगमेगस्स णं मंते । नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुद्घाया अतीता’ हे मदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकत्वे पूर्वकृतस्य अतीतसकलकालापेक्षया क्रियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः

अथवा तीन हैं और उत्कृष्ट चार अतीत आहारकसमुद्घात हैं । अतीत आहारकसमुद्घात की तरह भावी आहारकसमुद्घात भी किसी के होते हैं, किसी के नहीं । जिसके होते हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन होते हैं, उत्कृष्ट चार आहारकसमुद्घात होते हैं । इस प्रकार इन चौबीस दंडको में से प्रत्येक को चौबीसो दण्डको में अनुक्रम घटित करके कहलेना चाहिए । ये सब मिल कर एक सहस्र छप्पन आलापक होते हैं । यहाँ इतना ध्यान में रखना चाहिए कि मनुष्य के सिवाय नारक, असुरकुमार आदि किसी भी अन्य दंडक में आहारकसमुद्घात का संभव नहीं है ।

अब केवलिसमुद्घात का निरूपण किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारकपने अर्थात् जब वह

त्रय्यु छे अने उत्कृष्ट आर अतीत आहारक समुद्घात छे

अतीत आहारक समुद्घातनी जेम भावी आहारक समुद्घात पण्यु कोधना थाय छे, कोधना नथी थता जेना थाय छे तेना जघन्य ओक जे अजर त्रय्यु थाय छे उत्कृष्ट आर आहारक समुद्घात थाय छे

जे प्रकारे आ चौबीस दंडकोभायी प्रत्येकने चौबीसे दंडकोमां अनुक्रमथी स घटीत करीने छेपु जेधजे आ जधा भणीने ओक हजर छप्पन आलापक छे

अही ओटहु ध्यानमा रागपु जेधजे के मनुष्यना सिवाय नारक असुरकुमार आदि कोध पण्यु अन्य दंडकोमा आहारक समुद्घातनो संभव नथी,

हेवे केवलि समुद्घातनु निरूपण कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! ओक-ओक नारकना नारकपण्ये अर्थात् जयारे ते नारक

સન્તિ ? 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'નસ્થિ' ન સન્તિ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ઘાતાઃ નૈરયિકાણાં કેવલિસમુદ્ઘાતાભાવાન્, 'કેવલ્યા પુરેક્ષ્યહા !' કિયન્તઃ પુરસ્કૃતા-ભાવિન, કેવલિસમુદ્ઘાતા નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વે સન્તિ ? મગવાનાહ- 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'નસ્થિ' ભાવિનઃ કેવલિસમુદ્ઘાતાઃ નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વે ન સન્તિ, પ્રાગુક્ત-યુક્તેઃ, 'એવ જાવ વેમાણિયત્તે' એવમ્-ઉક્તરીત્યા યાવન્-નૈરયિકાદિઃ અમુકુનાગદિત્વે મન-પતિત્વે, પૃથિવીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકત્વે વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષ્કત્વે વૈમાનિકત્વે ચ અતીતાઃ ભાવિનશ્ચ કેવલિસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ, કિન્તુ- 'જગરં

નારક પર્યાય મેં થા તવ કિતને કેવલિસમુદ્ઘાત અતીત હુણ હં ? તાત્પર્ય યદ્દ હૈ કિ વર્તમાન કાલ મેં જો નારક હૈ, ઉમને અતીત કાલ મેં કમી નારક પર્યાય મેં રહતે હુણ કિતને કેવલિસમુદ્ઘાત કિણ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક કે નારક પર્યાય મેં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નહીં હૈ, કયો કિ નારક કેવલિસમુદ્ઘાત કર હી નહીં સક્તા.

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! નારક કે નારક પર્યાય મેં ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કિતને હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારક કે નારક પર્યાય મેં ભાવી સમુદ્ઘાત નહીં હૈ, હમકા કારણ પૂર્વોક્ત હૈ. હસી પ્રકાર યાવન્ વૈમાનિક પર્યાયમેં વૈમાનિક કે મી અતીત ઓર ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કા અભાવ કહના ચાહિય, અર્થાત્ જૈસે નારક પર્યાય મેં કેવલિસમુદ્ઘાત કા અભાવ હૈ. હસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ મવનપતિ પર્યાય મેં પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાય મેં, વિકલેન્દ્રિયપર્યાય મેં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યચ પર્યાય મેં, વાનવ્યન્તર પર્યાય મેં, જ્યોતિષ્ક પર્યાય મેં ઓર

પર્યાયમા હોતો ત્યારે કેટલા કેવલિસમુદ્ઘાત અતીત થયા છે ? તાત્પર્ય એ છે કે વર્તમાનકાળમા જે નારક છે તેણે અતીતકાળમા કયારેક નારકપર્યાયમા રહીને કેટલા કેવલિ સમુદ્ઘાત કર્યા ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકપણે નારકપર્યાયમા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી, કેમ કે નારક કેવલિસમુદ્ઘાત કરી જ નથી શકતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! નારકના નારકપર્યાયમા ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકના નારકપર્યાયમા ભાવી સમુદ્ઘાત નથી તેણે કારણ પૂર્વોક્ત છે એજ પ્રકારે યાવન્ વૈમાનિક પર્યાયમા વૈમાનિકના પણ અતીત અને ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાતનો અભાવ કહેવો જોઈએ, અર્થાત્ જેમ નારક પર્યાયમા કેવલિસમુદ્ઘાતનો અભાવ છે એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિમા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાયમા, વિકલેન્દ્રિય પર્યાયમા, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યચ પર્યાયમા, વાનવ્યન્તર પર્યાયમા,

મણસત્તે અર્થ્યા નત્થિ' નવરમ્-વિશેષસ્તુ મનુષ્યત્વે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ,
પુરેવલ્લહા કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ' પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ કેવલિપમુદ્ઘાતાઃ, કસ્યચિત્
સન્તિ, કસ્યચિન્ન સન્તિ, 'જસ્સત્થિ એવ્વો' યસ્યાપિ નૈરયિકસ્ય મનુષ્યત્વે કેવલિસમુદ્ઘાતા
માર્ધનઃ સન્તિ, તસ્ય એકોભાવી કેવલિસમુદ્ઘાતઃ, 'મણસસ્સ મણસત્તે અતીતા કસ્સહ
અત્થિ કસ્સહ નત્થિ' મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ઘાતાઃ કસ્યચિત્ સન્તિ,
કસ્યચિન્ન સન્તિ 'જસ્સત્થિ એવ્વો' યસ્ય મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્

વૈમાનિક-પર્યાય મેં અતીત ઓર ભાવી સમુદ્ઘાત નહીં હું કયોંકિ ઇન મેં સે
કિસી ખી પર્યાય મેં કેવલિસમુદ્ઘાત કા હોના કદાપિ સંભવ નહીં હૈ। હાં,
મનુષ્ય પર્યાય મેં કેવલિસમુદ્ઘાત હોતા હૈ, પરન્તુ ડસમેં ખી અતીત કેવલિ-
સમુદ્ઘાત નહીં હોને। ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કિસી નારક કે મનુષ્ય પર્યાય મેં
હોતા હૈ, કિસી કે નહીં। જિસકે હોતા હૈ ડસકે એક હી હોતા હૈ। મનુષ્ય કે
મનુષ્ય પર્યાય મેં અતીત સમુદ્ઘાત કિસી કે હોતા હૈ કિસી કે નહીં। હસી પ્રકાર
ભાવી સમુદ્ઘાત કિસી મનુષ્ય કે મનુષ્યપને મેં હોતા હૈ, કિસી કે નહીં હોતા।
જિસકે હોતા હૈ, ડસકે એક હી હોતા હૈ। હસ પ્રકાર મનુષ્ય પર્યાય કે સિવાય
ઓર સખી સ્થ પરસ્થાનો મેં કેવલિસમુદ્ઘાત કા અભાવ કહના ઝાહિયે। મનુષ્ય
કે સિવાય, મનુષ્યપને કી પ્રરૂપણા મેં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત કા પ્રતિષેધ કરના
ઝાહિયે, ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કિસી કે હોતા હૈ, કિસી કે નહીં। જિસકે
હોતા હૈ ડસકે એક હી હોતા હૈ। મનુષ્ય પર્યાય મેં રહતે હુયે કિસી મનુષ્ય કે

જ્યેતિષ્ઠ પર્યાયમા અને વૈમાનિક પર્યાયમા અતીત અને ભાવી સમુદ્ઘાત નથી, કેમ કે
તેમનામાથી કોઈ પણ પર્યાયમા કેવલિસમુદ્ઘાતનું શું કદાપિ સંભવિત નથી, હા,
મનુષ્ય પર્યાયમા કેવલિસમુદ્ઘાત થાય છે, પરન્તુ તેમા અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી થતા.
ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કોઈ નારકના મનુષ્ય પર્યાયમા થાય છે, કોઈના નથી થતા, જેના
થાય છે તેના એક જ થાય છે. મનુષ્યના મનુષ્ય પર્યાયમા અતીત સમુદ્ઘાત કોઈના
થાય છે, કોઈના નથી થતા, જેમના થાય તેને એક જ થાય છે.

એ પ્રકારે ભાવી સમુદ્ઘાત કોઈ મનુષ્યના મનુષ્યપણે કોઈને થાય છે કોઈના નથી
થતા જેના થાય છે તેના એક જ થાય છે.

એ રીતે મનુષ્ય પર્યાયના સિવાય બીજા બધા સ્વ-પરસ્થાનોમા કેવલિસમુદ્ઘાતનો
અભાવ કહેવો જોઈએ મનુષ્યના સિવાય મનુષ્યપણાની પ્રરૂપણામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ઘા-
તનો પ્રતિષેધ કરવો જોઈએ, ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત કોઈના થાય છે, કોઈના નહીં, જેના
થાય છે તેના એક જ થાય છે.

મનુષ્ય પર્યાયમા રહેતા છતાં કોઈ મનુષ્યના અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત થાય છે,

ઘાતાઃ સન્તિ તસ્ય एकोऽतीतः કેવલિસમુદ્ઘાતો વોચ્યઃ, 'एवगुरेकखडावि' एवम्-अतीतो
 क्तरीत्या पुरस्कृता अपि-भाविनोऽपि કેવલિસમુદ્ઘાતાઃ કરચચિદ્ મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વે
 સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ ધસ્ય સન્તિ તસ્ય एको भावी કેવલિસમુદ્ઘાતો વોચ્યઃ, તથા ચ
 सर्वेष्वपि स्वपरस्थानेषु मनुष्यत्वव्यतिरेकेण अतीता भाविनश्च કેવલિસમુદ્ઘાતાઃ પ્રતિપે
 દન્યાઃ, મનુષ્યવર્જેષુ મનુષ્યત્વપ્રરૂપણે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ઘાતાઃ પ્રતિપેદનીયાઃ, માવી
 પુનઃ કેવલિસમુદ્ઘાતઃ યસ્યાપ્યસ્તિ કસ્યાપિ નાસ્તિ યસ્યાપ્યસ્તિ તસ્યાપિ एक एवेति
 भावः, મનુષ્યસ્ય મનુષ્યત્વપ્રરૂપણે અતીતઃ કેવલિસમુદ્ઘાતઃ કસ્યાપિ અસ્તિ કાયાપિ
 नास्ति यस्याप्यस्ति तस्याप्येक एव, તથૈવ માવ્યપિ વોધ્યઃ, 'एवमेए चउवीसं चउवीसा
 दंडगा' एवम्-उक्तरीत्या एते केवलिसमुद्घातविषयाश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डकाः ५८-
 पञ्चाशदुत्तरसहस्ररूपाः ज्ञेयाः ॥ सू० ६ ॥

નૈરયિકસમુદ્ઘાતવક્તવ્યતા

મૂલમ્-નેરઙ્યા ણં મંતે ! નેરઙ્યત્તે કેવઙ્યા દેયણાસમુઘાયા અઙ્યા ?
 ગોયમા ! અણંતા, કેવઙ્યા પુરેક્કલ્હા ? ગોયમા ! અણંતા, એવં જાવ
 વેમાણિયત્તે, એવં સવ્વજીવાણં ભાણિયઠ્ઠં જાવ વેમાણિયાણં વેમાણિ-
 યત્તે, એવં જાવ તેયગસમુઘાયા, ણવરં ઉવ્વઝિઝ્ઞાણ નેયઠ્ઠં જસ્સત્થિ
 વેઽઊવ્વિયતેયગા, નેરઙ્યાણં મંતે ! નેરઙ્યત્તે કેવઙ્યા આહારગસમુઘાયા
 અતીતા ? ગોયમા ! નત્થિ, કેવઙ્યા પુરેક્કલ્હા ? ગોયમા ! નત્થિ, એવં
 જાવ વેમાણિયત્તે, ણવરં મણૂસત્તે અતીતા અસંખેજ્જા પુરેક્કલ્હા અસં-
 खेज्जा, એવં જાવ વેમાણિયાણં, ણવરં વણસ્સઙ્કાઙ્યાણં મણૂસત્તે અતીતા
 અણંતા, પુરેક્કલ્હા અણંતા, મણૂસાણં મણૂસત્તે અતીતા સિય સંખેજ્જા
 સિય અસંખેજ્જા, એવં પુરેક્કલ્હાવિ, સેસા સવ્વે જહા નેરઙ્યા, એવં એ-
 चउवीसं चउवीसा दंडगा, નેરઙ્યા ણં મંતે ! નેરઙ્યત્તે કેવઙ્યા
 अतीत केवलिसमुद्घात होता है, किसी के नहीं होता है, जिसके होता है,
 एक ही होता है। इसी प्रकार भावी भी समझना चाहिए। इस प्रकार केवली-
 समुद्घात संबंधी चौबीसों दंडकों में से प्रत्येक में चौबीस दंडक घटित किए
 गए हैं। ये सब मिल कर एक हजार छप्पन दण्डक होते हैं ॥ सू० ६ ॥

કોઈના નથી થતા. જેના થાય છે, એક જ થાય છે, એ પ્રમાણે ભાવી પણ સમજવા બેઠએ
 એ પ્રકારે કેવલિસમુદ્ઘાત સમ્બન્ધી ચોવીસે દડકોભાથી પ્રત્યેકમાં ચોવીસ દડક
 ઘટિત કરેલા છે, એ બધા મળીને એક હજાર છપ્પન દડક થાય છે ॥ સૂ. ૬ ॥

केवलिसमुद्घाया अईया ? गोयमा ! नत्थि, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा !
नत्थि, एवं जाव वेमाणियत्ते णवरं मणूसत्ते अतीता णत्थि, पुरेक्खडा
असंखेज्जा, एवं जाव वेमाणिया, नवरं णस्सइकाइयाणं मणूसत्ते
अतीता नत्थि, पुरेक्खडा अणंता, मणूणाणं मणूसत्ते अतीता सिय
अत्थि सिय णत्थि, जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिणिग वा
उक्कोसेणं सयपुहुत्तं, केवइया पुरेक्खडा ? गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय
असंखेज्जा, एव एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा सव्वो पुच्छाए भाणि-
यव्वा जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते” ॥ सू० ७ ॥

छाया-नैरयिकाणां भदन्त ! नैरयिस्त्वे कियन्तो वेदनासमुद्घाता अतीताः ? गौतम !
अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, एवं यावद् वैमानिकत्वे, एवं सर्वजीवानां
भणितव्यं यावद् वैमानिकानां वैमानिकत्वे, एवं यावत् तैजससमुद्घाताः, नवरम् उपयुज्य
ज्ञातव्यम् यस्य सन्ति वैक्रियतैजसाः, नैरयिकाणां भदन्त ! नैरयिकत्वे कियन्त आहारक-

शब्दार्थ-(नैरइयाणं भंते नैरइयत्ते केवइया वेयणा समुद्घाया अतीता ?) हे
भगवन् ! नारकों के नारकपने अर्थात् नारकपर्याय में रहते हुए कितने वेदना-
समुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम अनन्त (केवइया पुरे-
क्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव
वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिकपने में ।

(एवं सव्वजीवाणं भाणियव्वं) इसी प्रकार सर्व जीवों के कहना चाहिए
(जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते) यावत् वैमानिकों के वैमानिकपने में

(एवं जाव तेयगसमुद्घाया) इसी प्रकार तैजससमुद्घात तक (णवरं उव-
उज्जिऊण नेयव्वं) विशेष उपयोग लगाकर समझना चाहिए (जस्सत्थि वेउव्विय
तेयगा) जिसके वैक्रियक और तैजस हैं ।

शब्दार्थ -(नैरइयाण भंते ! नैरइयत्ते केवइया वेयणा समुद्घाया अतीता ?) हे भगवन् !
नारकानां नारकपणे अर्थात् नारक पर्याय में रहते छतां कट्ठा वेदनासमुद्घात अतीत
थया छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने ?
(गोयमा ! अणता) हे गौतम ! अनन्त (एव जाव वेमाणियत्ते) एव प्रकार यावत्
वैमानिकपणे (एव सव्वजीवाण भाणियव्वं) एव प्रकार सर्व जीवों के कहना
वेमाणियाण वेमाणियत्ते यावत् वैमानिकानां वैमानिकपणे

(एव जाव तेयगसमुद्घाया) एव प्रकार तैजस समुद्घात सुधी (णवरं उवउज्जिऊण
नेयव्वं) विशेष उपयोग करीने समझने के लिये (जस्सत्थि वेउव्वियतेयगा) जेने वैक्रिय

समुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! न सन्ति, एवं यावद् वैमानिकत्वे, नवरं मनुष्यत्वे अतीता असंख्येयाः, पुरस्कृता असंख्येयाः, एवं यावद् वैमानिकानाम्, नवरं वनस्पतिकायिकानाम् मनुष्यत्वे अतीता अनन्ताः, पुरस्कृता अनन्ताः, मनुष्याणां मनुष्यत्वे अतीताः स्वात् संख्येयाः, स्याद् असंख्येयाः, एवं पुरस्कृता अपि, शेषाः सर्वे यथा नैरयिकाः, एवम् एते चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशका दण्डकाः, नैरयिकाणां भदन्त ! नैरयिकत्वे कियन्तः केवलिसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! न सन्ति, कियन्तः. पुरस्कृताः ?

(नेरइया णं भंते ! नेरइयत्ते केवइया आहारगममुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकों के नारक पर्याय में कितने आहारमनुद्घात अतीत हुए हैं ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावन् वैमानिकपने में (णवरं) विशेष (मणूसत्ते अतीता असंखेज्जा) मनुष्यपने में अतीत असंख्याता (पुरेक्खडा असंखेज्जा) भावी असंख्यात (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिकों के (णवरं वणत्सइकाइयाणं मणूसत्ते अतीता अणन्ता) विशेष-वनस्पतिकायिकों के मनुष्यपर्याय में रहते हुए अतीत अनन्त (पुरेक्खडा अणन्ता) भावी अनन्त (मणूसाणं मणूसत्ते) मनुष्यों के मनुष्यपने में (अतीता सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा) अतीत कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात (एवं पुरेक्खडा वि) इसी प्रकार भावी भी (सेसा सव्वे जहा नेरइया) शेष सब जैसे नारक (एवं एए चउवीसं चउवीसा दंडगा) इस प्रकार ये चौबीस चौबीस दंडक होते हैं ।

(नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् !

२. ने तैश्च छे

(नेरइयाणं भंते ! नेरइयत्ते केवइया आहारगममुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् ! नारकानां नारकपर्यायमा कटला गाडारकं समुद्घात अतीत थयेला छे ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं (केवइया पुरेक्खडा) भावी कटला ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम नहीं.

(एवं जाव वेमाणियत्ते) ऐश प्रकारे यावत् वैमानिकपण्यामा (णवरं) विशेष (मणूसत्ते अतीता असंखेज्जा) मनुष्यपण्ये अतीत असंख्यात (पुरेक्खडा असंखेज्जा) भावी असंख्यात

(एवं जाव वेमाणियाणं) ऐश प्रकारे यावत् वैमानिकानां (णवरं वणत्सइकाइयाणं) मणूसत्ते अतीता अणन्ता) विशेष वनस्पतिकायिकानां मनुष्य पर्यायमा रहतेला छता अतीत अनन्त (पुरेक्खडा अणन्ता) भावी अनन्त (मणूसाणं मणूसत्ते) मनुष्याणां मनुष्यपण्यामा (अतीता सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात (एवं पुरेक्खडा वि) ऐश प्रकारे भावी पण्य (सेसा सव्वे जहा नेरइया) शेष अधा नारकानां कथन प्रमाण्ये (एवं एए चउवीसं चउवीसा दंडगा) ऐ प्रकारे आ चौबीस चौबीस दंडक.

(नेरइया णं भंते ! नेरइयत्ते केवइया केवलिसमुग्घाया अतीता ?) हे भगवन् !

गौतम ! न मन्ति, एवं यावद् वैमानिकत्वे, नवरं मनुष्यत्वे अतीता न सन्ति, पुरस्कृता असंख्येयाः, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरं वनस्पतिकारिकायकानां मनुष्यत्वे अतीता न सन्ति, पुरस्कृता अनन्ताः मनुष्याणां मनुष्यत्वे अतीताः स्यात् सन्ति स्यात् न सन्ति. यदा सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन शतपृथङ्गत्वं क्रियन्तः पुंस्कृताः ? गौतम ! स्यात् संख्येयाः, स्याद् असंख्येयाः, एवमेते चतुर्निर्गतश्रुतिविजयाः दण्डकाः सर्वे पृच्छया भणितव्यः, यावद् वैमानिकानां वैमानिकत्वे ॥ सू० ७ ॥

नारकों के नारक अवस्था में अतीत केवलजन्मुद्घात कितने ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक-अवस्था में (नवरं मणूसत्ते अतीता नत्थि) विशेष-मनुष्य अवस्था में अतीत नहीं हैं (पुरेक्खडा असंखेज्जा) भावी असंख्यात हैं (एवं जाव वेमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्यन्त (नवरं वनस्पतिकारिकायकाणं मणूसत्ते अतीता नत्थि) विशेष वनस्पतिकारिकों के मनुष्यपर्याय में रहते हुए अतीत नहीं हैं (पुरेक्खडा अणन्ता) भावी अनन्त (मणूसाणं मणूसत्ते सिय अत्थि, सिय नत्थि) मनुष्यों के मनुष्य पर्याय में कदाचित् हैं, कदाचित् नहीं (जइ अत्थि जहण्णेणं एको वा दो वा तिणिण वा) यदि हैं, जघन्य एक या दो या तीन (उक्कोसेणं सतपुहुत्तं) उत्कृष्ट दो सौ से नौ सौ तक (केवइया पुरेक्खडा) भावी कितने हैं ? (गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात (एवं एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा) इस प्रकार ये चौबीस चौबीस दंडक हैं (सव्वे) सब (पुच्छाए) प्रश्न के अनुसार (भाणियव्वा) कहने चाहिए (जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते)

नारक अवस्थाभा अतीत केवलीमुद्घात डेट्ठा ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं.

(केवइया पुरेक्खडा) भावी डेट्ठा ? (गोयमा ! नत्थि) हे गौतम ! नहीं.

(एवं जाव वेमाणियत्ते) जो प्रकारे यावत् वैमानिक अवस्थाभा (नवरं मणूसत्ते अतीता नत्थि) विशेष-मनुष्य अवस्थाभा अतीत नत्थि (पुरेक्खडा असंखेज्जा) भावी असंख्यात (एवं जाव वेमाणियत्ते) जो प्रकारे वैमानिक (नवरं वनस्पतिकारिकायकाणं मणूसत्ते अतीता नत्थि) विशेष-वनस्पतिकारिकों के मनुष्य पर्यायभा रहेता छता अतीत नत्थि (पुरेक्खडा अणन्ता) भावी अनन्त छे (मणूसाणं मणूसत्ते सिय अत्थि, सिय नत्थि) मनुष्यों के मनुष्यपर्यायभा कदाचित् छे कदाचित् नत्थि (जइ अत्थि जहण्णेणं एको वा दो वा तिणिण वा) जो छे. जघन्य जोक जो अगर त्रयु (उक्कोसेणं सतपुहुत्तं) उत्कृष्ट भरो थी नवसे सुधी (केवइया पुरेक्खडा) भावी डेट्ठा ? (गोयमा ! सिय संखेज्जा, सिय असंखेज्जा) हे गौतम ! कदाचित् संख्यात, कदाचित् असंख्यात (एवं एए चउव्वीसं चउव्वीसा दंडगा) जो प्रकारे भा चौबीस चौबीस डंडक (सव्वे) भधा (पुच्छाए) प्रश्नभा अनुसार (भाणियव्वा) कहेवा भोधो

ટીકા-પૂર્વમેકત્વમધિકૃત્ય નૈરયિકાદીનાં નૈરયિકાદિત્થેડતીતાનાગતવેદનાદિસમુદ્ધાતપ્રરૂપણં કૃતમ્ રામ્પ્રતિ રહુત્વમધિકૃત્ય તેપમેવાતીતાનાગતવેદનાદિસમુદ્ધાતાના પ્રરૂપ-યિતુમાહ-‘નેરડયાણં ભતે ! નેરડયત્તે કેવડયા વેયણાગમુગ્ધાયા અતીતાઃ ?’ હે ભદન્ત ! નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે પૂર્વં વૃત્તાનામ્ અતીતા તાકલકાલાપેક્ષયા ક્રિયન્તો વેદનાસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પ્રણંતા’ નૈરયિકાણા નૈરયિકત્વે પૂર્વમ્ અનન્તા વેદનાસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ, ‘અનેકેપાં નૈરયિકાણામનન્તકાલ્યસંવ્યવહાર-રાશેરુદ્વૃત્તત્વાત્ ‘કેવડયા પુરેત્તહા ?’ ક્રિયન્તો વેદનાસમુદ્ધાતા સ્તેપાં તદ્મથે પુરસ્કૃતાઃ-ભાવિનઃ સન્તિ ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અગંતા’ અનન્તા વેદનાસમુદ્ધાતા યાવત્ વૈમાનિકો કે વૈમાનિક પર્યાય મેં રહતે । ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ-હસસે પૂર્વ એકત્વ ફી અપેક્ષા સે નૈરયિક આદિ કે નારક આદિ અવસ્થા મેં અતીત ઔર અનાગત વેદના આદિ સમુદ્ધાતોં કા નિરૂપણ કિયા ગયા । અથ રહુત્વ કી અપેક્ષા સે ંઘીં નારક આદિ કે અતીત ઔર અનાગત વેદના આદિ સમુદ્ધાતોં કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! (બહુત) નારકોં કે નારકપર્યાય મેં રહતે હુપ કિતને અતીત વેદનાસમુદ્ધાત હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત-નારકોં કે નારકપર્યાય મેં રહતે હુપ અતીત વેદનાસમુદ્ધાત અનન્ત હૈં, કયોંકિ અનેક નારકોં કો અવ્યવહારરાશિ સે નિકલે અનન્ત કાલ વ્યતીત હો ચુકા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ંનેકે વેદનાસમુદ્ધાત ભાવી કિતને હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે નારકપર્યાય મેં ભાવી સમુદ્ધાત અનન્ત હૈં,

(જાવ વૈમાણિયાણ વૈમાણિયત્તે) યાવન્ વૈમાનિકોના વૈમાનિક પર્યાયમા રહે છે ॥ સૂ. ૬ ॥

ટીકાર્થ -આના પહેલા એકત્વની અપેક્ષાએ નૈરયિક આદિના નારક આદિ અવસ્થામા અતીત અને અનાગત વેદના આદિ સમુદ્ધાતોનું નિરૂપણ કરાયું છે

હવે બહુત્વની અપેક્ષાથી તેજ નારક આદિના અતીત અને અનાગત વેદના આદિ સમુદ્ધાતોની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! (ધણ) નારકોના નારક પર્યાયમાં રહેતા છતાં કેટલા અતીત વેદના સમુદ્ધાત છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનન્ત નારકોના નારક પર્યાયમાં રહેતા છતાં અતીત વેદના સમુદ્ધાત અનન્ત છે. કેમકે અનેક નારકોને અવ્યવહાર રાશિથી નિકળ્યે અનન્ત કાળ વ્યતીત થઈ ગયેલ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત ભાવી કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારકપર્યાયમાં ભાવી સમુદ્ધાત અનન્ત છે,

નૈરયિકાણાં ભાવિનઃ સન્તિ વહુનાયેવ પુનરપિ અનન્તશો નરકેષુ ઉત્પાદમમ્મગત, 'एवं जाव वेमाणियत्ते' एवम्-नैरयिकत्वे इव यावद्-असुरकुमारत्वादिके भवनपर्याये पृथिवीकायिक-त्यादिके एकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकत्वे मनुष्यत्वे वानव्यन्तरत्वे; ज्योतिष्कत्वे वैमानिकत्वे च पूर्वं वृत्तानां भाविनां च नैरयिकारूपमनन्ता वेदनासमुदघाता अतीताः अनागताश्च सन्ति, यथैव नैरयिकाणां नैरयिकत्वादिषु वैमानिकत्वादिषु अतीता अनगतश्च वेदना समुदघाता उक्ता स्तथासुरकुमारादीन मपि वैमानिकान्तानां वक्तव्या इति वचपदिशन्नाह-‘एवं सर्वजीवाणं भाणियत्वं जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते’ एवम्-नैरयिकाणामिव सर्वजीवानाम्-असुरकुमारादीनां भणितव्यं कियद्दूरं यावदित्याह-यावद् वैमानिकानां वैमानिकत्वे स्वस्थाने परस्थाने चेत्यर्थः, तथा च सर्वसंख्यया दधुत्वविषया वेदनासमुदघातालापका अतीतानगतविषयाः पट्पञ्चाशदधिकसदस्रसंख्यका बोध्याः, 'एवं कर्षाकि वर्त्तमान काल में जो नारक हैं, उनमें से बहुत-से अनन्तवार पुनः नरक में उत्पन्न होंगे ।

જેસે નારકોં કે નારકપર્યાય મેં વેદનાસમુદ્ઘાત કહે હૈં, વૈસે હી અસુર-કુમાર આદિ ભવનવાસીપર્યાય મેં, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયપર્યાય મેં, વિકલેન્દ્રિયપર્યાય મેં, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ પર્યાય મેં, મનુષ્ય પર્યાય મેં, વાનવ્યન્તર પર્યાય મેં જ્યોતિષ્ક પર્યાય મેં, ઔર વૈમાનિક પર્યાય મેં અર્થાત્ ઇન સમી પર્યાયોં મેં રહતે હુए નારકોં કે અનન્ત અતીત વેદનાસમુદ્ઘાત ઔર અનન્ત ભાવી વેદના-સમુદ્ઘાત હૈં । જેસે નારકપર્યાય સે લેકર વૈમાનિકપર્યાય તક મેં રહેં હુए નારકોં કે અતીત ઔર અનાગત વેદનાસમુદ્ઘાત કહે હૈં, ડસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ સે લેકર વૈમાનિકોં તક કે કહને ડાહિए, યહી સૂત્રકાર કહતે હૈં-નારકોં કે સમાન હી વૈમાનિકોં તક સમી જીવોં કે સ્વસ્થાન મેં ઔર પરસ્થાન મેં અર્થાત્ ડોવીસોં દંડકોં મેં અતીત ઔર અનાગત વેદનાસમુદ્ઘાત કહના ડાહિए ।

કેમકે વર્તમાનકાળમાં જે નારક છે, તેમનામાગી ઘણા અનન્તવાર પુન નરકમાં ઉત્પ ન થશે. જેવા નારકોના નારકપર્યાયમા વેદનાસમુદ્ઘાત કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમાર આદિ ભવનવાસી પર્યાયમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય પર્યાયમાં, વિકલેન્દ્રિય પર્યાયમાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ પર્યાયમાં, મનુષ્યપર્યાયમાં, વાનવ્યન્તર પર્યાયમાં, જ્યોતિષ્ક પર્યાયમાં અને વૈમાનિક પર્યાયમાં અર્થાત્ આ બધા જ પર્યાયોમા રહેતા છતાં નારકોના અતીત વેદનાસમુદ્ઘાત અને અનન્ત ભાવી વેદના સમુદ્ઘાત છે.

જેમ નારક પર્યાયથી લઇને વૈમાનિક પર્યાય સુધીમા રહેલા અતીત અને અનાગત વેદનાસમુદ્ઘાત કહ્યા છે એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિથી લઇને વૈમાનિકો સુધી કહેવા જોઇએ. એજ સૂત્રકાર કહે છે-નારકોની સમાન જ વૈમાનિકો સુધી બધા જીવોના સ્વ-સ્થાનમાં અને પરસ્થાનમાં અર્થાત્ એવીસે દંડકોમા અતીત અને અનાગત વેદના સમુદ્ધ-

જાત્ર તેયગસમુદ્ઘાતા' એવમ્-વેદનાસમુદ્ઘાતા ઇવ ચાત્ર કષાયસમુદ્ઘાતાઃ, માર્ગાન્તિક-સમુદ્ઘાતા વૈક્રિયસમુદ્ઘાતા સ્તૈજસસમુદ્ઘાતાશ્ચાપિ નૈરયિકાદીનાં વૈમાનિકાન્તાનાં પ્રત્યેકં સર્વેષુ નૈરયિકત્વાદિષુ સ્વપરમ્થાનેષુ ચતુર્વિંશતિદણ્ડનક્રમેણ વક્તવ્યાઃ, તથા ચ કષાયાદિ-સમુદ્ઘાતાનામપિ પ્રત્યેકં પટ્ટરજ્ઞાશ્ચદ્વિકસદ્મસંખ્યકાલાપકા મયન્તીતિ વિજ્ઞેયમ્, કિન્તુ- 'ળવરં ઉષડ્ઝિજઝુળ નેયવ્વં જસ્મત્થિ વેઉઽવ્વિયતેયના' નવરમ્-વિશેષાતુ ઉપયુજ્ય-ઉપયોગં કૃત્વા, પ્રણિધાનં વિધાય, જ્ઞાતવ્યમ્-યત્ર યે તાત્ર સમુદ્ઘાતાઃ સંભવન્તિ તત્ર ત એવ સમુ-દ્ઘાતા અતીતા અનાગતાશ્ચ અનન્તા વક્તવ્યાઃ, યત્ર તુ યેન સંભવન્તિ તત્ર તે ન વક્તવ્યા इत्यर्थः, તદેવ વિશદયન્નાદ-યસ્ય નૈરયિકાદેરમુરકુમારાદેશ્ચ વૈક્રિયતૈજસસમુદ્ઘાતાઃ સંભ-વન્તિ તે તસ્ય વક્તવ્યાઃ, તદન્યેષુ ચ પૃથિવીકાયાિકાદિષુ ન વક્તવ્યાઃ, તત્ર તેપામસંભવાત્, इस प्रकार बहुवचन संबंधी वेदनासमुद्घात के आलापक भी सब मिलकर एक हजार छप्पन होते हैं।

વેદનાસમુદ્ઘાત કે સમાન કષાયસમુદ્ઘાત, માર્ગાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, ઔર તૈજસસમુદ્ઘાત મી નારકો સે લેકર વૈમાનિકો તક, ચૌથીસોં દંડકો મેં કહના ચાહિયે । ઇસ પ્રકાર કષાયસમુદ્ઘાત આદિ કે મી, પ્રત્યેક કે એક સહસ્ર છપ્પન આલાપક હોતે હું । વિશેષ વાત યહ હે કિ ઉપયોગ લગાકર અર્થાત્ ધ્યાન રાખકર જો સમુદ્ઘાત જહાં સંભવ હું, વહાં વે હી અતીત ઔર અનાગત સમુદ્ઘાત કહને ચાહિયે, અર્થાત્ જો સમુદ્ઘાત જહાં સંભવ ન હો, વહાં ડનકા કથન નહીં કરના ચાહિયે । ઇસી કથન કા સ્પષ્ટીકરણ કરને હુયે કહા હૈ-જિન નારકાદિ અથવા અસુરકુમારાદિ કે વૈક્રિય ઔર તૈજસ સમુદ્ઘાત કા સંભવ હું, ડનહીં મેં ડનકા કથન કરના ચાહિયે, ડનકે અતિરિક્ત પૃથિવી કાયિક આદિ મેં નહીં કહના ચાહિયે, કયોંકિ ડનકા વહાં સંભવ નહી હૈ ।

ધાત કહેવા નેધએ. એ પ્રકારે બહુવચન સમ્બન્ધી વેદનાસમુદ્ઘાતના આલાપક પણ બધા મળીને એક હજાર છપ્પન હોય છે

વેદનાસમુદ્ઘાતના સમાન કષાયસમુદ્ઘાત માર્ગાન્તિકસમુદ્ઘાત વૈક્રિયસમુદ્ઘાત અને તૈજસ સમુદ્ઘાત પણ નારકાથી લઈને વૈમાનિકો સુધી, ચોવીસે દડકોમાં કહેવા નેધએ. એ પ્રકારે કષાય સમુદ્ઘાત આદિના પણ પ્રત્યેકના એક હજાર છપ્પન આલાપક હોય છે વિશેષ વાત એ છે કે-ઉપયોગ લગાવીને અર્થાત્ ધ્યાન રાખીને જે સમુદ્ઘાતનો જ્યા સંભવ હોય ત્યા તેજ અતીત અને અનાગત સમુદ્ઘાત કહેવા નેધએ. અર્થાત્ જે સમુદ્ઘાતનો જ્યા સંભવ ન હોય, ત્યા તેમનું કથન ન કરવું નેધએ

એજ કથનનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં હું છે-જે નારકાદિ અથવા અસુરકુમારાદિના વૈક્રિય અને તૈજસ સમુદ્ઘાતનો સંભવ છે, તેમનામાં જ તેમના કથન કરવું નેધએ. તેનાથી અતિરિક્ત પૃથ્વીકાયિક આદિમાં ન કરવા નેધએ, કેમ કે તેમનો ત્યા સંભવ

કષાયમારણાન્તિકસમુદ્ધાતાસ્તુ સર્વત્રૈવાવિશેષેણ વેદનાસમુદ્ધાતમતીતા અનાગતઃ અને અનન્તા વક્તવ્યાઃ, નતુ કુશાપિ તે પ્રતિવેદન્યાઃ, સમ્પ્રતિ આહારસમુદ્ધાતમવિહત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ—
'નૈરહ્યા ણં મંને ! નૈરહ્યત્તે કેવહ્યા આહારમપમુદ્ધાયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે પૂર્વે વૃત્તાનાં કિયન્ત આહારકસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—'ગૌયમા !' હે ગૌતમ ! 'નત્થિ' નૈરયિકાણામાહારકસમુદ્ધાતાઃ પૂર્વમ્ અતીતા ન સન્તિ, આહારકજઞ્ઘો સત્યામેવાહારકશરીરારમ્ભસમયે આહારકસમુદ્ધાતઃ સંભવતિ. આહારકજઞ્ઘેશ્ચ ચતુર્દશ-પૂર્વાધિગમે એવ સંભવેન ચતુર્દશ પૂર્વાણાશ્ચ મનુષ્યત્વાવસ્થાયામેવાધિગમો ભવતિ ન તદન્ય-વસ્થાયમિતિ મનુષ્યત્વમિદ્ધામ્ અવસ્થાસુ અતીતાનામનાગતાનાશ્ચાહારકસમુદ્ધાતાનામ-

કષાયસમુદ્ધાત ઔર મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સર્વત્ર સમાન રૂપ સે વેદનામસુ-
દ્ધાત કી તરહ હી કહ લેના ચાહિય અર્થાત્ અતીત ઔર અનાગત અનન્ત
કહના ચાહિય । કિસી મી દંડક મેં ઝનકા નિષેધ નહીં કરના ચાહિય ।

અથ આહારકસમુદ્ધાત કી પ્રરૂપણા કીજાતી હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારકોં કે નારક અવસ્થા મેં અતીત આહારક-
સમુદ્ધાત કિતને હૈ ?

મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોં કે નારક-અવસ્થા મેં અતીત આહારકસમુદ્-
ધાત નહીં હોતે ।

આહારકસમુદ્ધાત આહારકશરીર સે હી હોતા હૈ ઔર આહારકશરીર
આહારક લઙ્ઘિ કી વિદ્યમાનતા મેં હી હો સકતા હૈ । આહારક લઙ્ઘિ ચૌદહ
પૂર્વોં કા જ્ઞાન હોને પર હોતી હૈ ઔર ચૌદહ પૂર્વોં કા જ્ઞાન મનુષ્યાવસ્થા મેં હી
હોતા હૈ । કિસી મી અન્ય પર્યાય મેં વહ સંભવ નહીં હૈ । હસ કારણ મનુષ્યેતર

નથી, કષાયસમુદ્ધાત અને મારણાન્તિક સમુદ્ધાત સર્વત્ર સમાન રૂપથી વેદનાસમુદ્ધાતની
જેમ જ કહી લેવા જોઈએ અર્થાત્ અતીત અને અનાગત અનન્ત કહેવા જોઈએ, કોઈ
પણ દંડકમા તેનો નિષેધ ન કરવો જોઈએ.

હવે આહારક સમુદ્ધાતની પ્રરૂપણા કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત આહારક સમુદ્-
ધાત કેટલા છે ?

શ્રી મગવાન્—હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત આહારક સમુદ્ધાત
નથી થતા આહારક સમુદ્ધાત આહારક શરીરથી જ થાય છે અને આહારક શરીર આહારક
લઙ્ઘિની વિદ્યમાનતામાં જ થઈ શકે છે આહારક લઙ્ઘિ ચૌદ પૂર્વોં જ્ઞાન થતા થાય
છે અને ચૌદપૂર્વોં જ્ઞાન મનુષ્યાવસ્થામાં જ થાય છે. કોઈ પણ બીજા પર્યાયમાં તેનો
સંભવ નથી એ કારણે મનુષ્યેતર અવસ્થાઓમાં અતીત અથવા અનાગત આહારક

ભાષાત્ 'કેવદ્યા પુરેક્ષડા ?' કિયન્ત આહારકસમુદ્ઘાતા નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વં પુરુષકૃત્વાઃ
 ભાવિનઃ સન્તિ ? ભગવાનાદ્-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળતિય’ નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે અના-
 ગતા અપિ આહારકસમુદ્ઘાતાઃ ન સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, ‘एवं जाय वेमाणियत्ते’ एवम्-નૈર-
 યિકત્વે इव यानद्-अनुकृतारादि भवनपतित्वे पृथिवीकायिकाधिकेन्द्रियत्वे विकलेन्द्रियत्वे
 पक्षेन्द्रियतिर्य्ययोनिकत्वे वानव्यन्तरत्वे ज्योतिष्कत्वे वैमानિકત્વે चापि नैरयिकाणामतीता
 અનાગતાશ્ચ આહારકસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, કિન્તુ-‘णपं मणयते अतीता असं-
 खेज्जा’ નવરમ્-વિશેષરુ નૈરયિકાણાં મનુષ્યત્વે પૂર્વમ્ અતીતા આહારકસમુદ્ઘાતા અસંખ્યેયાઃ
 સન્તિ, एवं पृष्ठताः-ભાવિનશ્ચાપિ આહારકસમુદ્ઘાતા અસંખ્યેયાઃ, સન્તિ, पृष्ठतासमय
 ભાવિનાં નૈરયિકાણાં મધ્યે બહુનામસંખ્યેયાનાં નૈરયિકાણાં પૂર્વ મનુષ્યત્વમાસાદ્યાધિગતચતુર્દશ-

અવસ્થાઓ મેં અતીત અથવા અનાગત આહારકસમુદ્ઘાતોં કા પ્રમાણ છે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોં કે નારક-અવસ્થા મેં ભાવો આહારક-
 સમુદ્ઘાત ફિતને હેં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે નારક-અવસ્થા મેં ભાવો આહારકસમુદ્-
 ઘાત મી નહીં હેં । યુક્તિ પૂર્વવત્ યહાં મી સમજ લેનાં ચાહિય ।

જેસે નારકોં કે નારક-અવસ્થા મેં આહારકસમુદ્ઘાત નહીં હેં, उसी प्रकार
 નારકોં કે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ-અવસ્થા મેં, पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय
 અવસ્થા મેં, विकलेन्द्रिय-અવસ્થા મેં, तिर्यचंचेन्द्रिय अवस्था में, वानव्यन्तर
 જ્યોતિષ્ક-વૈમાનિક અવસ્થા મેં મી નારકોં કે અતીત ઓર ભાવો આહારકસમુ-
 દ્ઘાત નહીં હૈ । યુક્તિ પૂર્વવત્ હી સમજનાં ચાહિય । કિન્તુ વિશેષ યહ હૈ કિ
 મનુષ્યાવસ્થા મેં અતીત સમુદ્ઘાત અસંખ્યાત, હેં ઓર અનાગત સમુદ્ઘાત મી
 અસંખ્યાત હેં, क्योंकि पृष्ठ के समय में जो नारक विद्यमान हैं उनमें से

સમુદ્ઘાતોના અભાવ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામા ભાવો આહારક સમુદ્ઘા-
 ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામા ભાવો આહારક સમુદ્ઘાત
 પણ નથી. યુક્તિપૂર્વવત્ અહીં પણ સમજ લેવી જોડજો

જેમ નારકોના નારક-અવસ્થામા આહારક સમુદ્ઘાત નથી, એજ પ્રકારે નારકોમાં
 અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિ-અવસ્થામા, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય-અવસ્થામા, વિકલે-
 ન્દ્રિય-અવસ્થામાં, તિર્યચ પચેન્દ્રિય-અવસ્થામા, વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષ્ક-વૈમાનિક અવસ્થામા
 નારકોના અતીત અને ભાવો આહારક સમુદ્ઘાત નથી યુક્તિપૂર્વવત્ જ સમજવી જોડજો

પણ વિશેષ જો છે કે મનુષ્યાવસ્થામા અતીત સમુદ્ઘાત અસંખ્યાત અને અનાગત
 સમુદ્ઘાત પણ અસંખ્યાત છે, કેમ કે પૃથ્થાના સમયે જો નારક વિદ્યમાન છે, તેમના-

પૂર્વાણાં પ્રત્યેકં સકૃદ્દ્વિત્તિર્વા કૃતાહારકસમુદ્ધાતત્વાત્, एवं पृञ्जसमगमाविनां नैरयिकाणां मध्ये बहुभिरसंख्येयै नैरयिकैर्नरकादुद्वृत्य अनन्तरं परम्परया वा मनुष्यप्राप्तौ चतुर्दश पूर्वाणि अधीत्य प्रत्येकमाहारकसमुदधातानां सकृद् द्वित्तिर्वाविधास्यमानत्वात् 'एवं जाव वैमानियाणं' एवम्-नैरयिकाणामिव यावद्-अमुकुमारादीनामपि वैमानिकान्तानां प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण स्व पर स्थानेषु आहारकसमुदधातानां मनुष्यत्वं वर्जयित्वा प्रतिपे धान्यकालापौ वक्तव्यः, किन्तु यत्रास्ति विशेषस्तथाह 'णवरं वणस्मइकाइयाणं मणुमत्ते अनीता अणंता, पुरेख्खडा अणंता' नवरम्-विशेषस्तु-वनस्पतिकारिणानां मनुष્યत्वं पूर्वं वृत्तानाम् अतीताः आहारकसमुदधाता अनन्ता वक्तव्याः, पुरस्कृताः भाविनश्चाहारकसमुदधाता अन संख्यात नारक ऐसे हैं जिन्होंने पूर्वकाल में कभी न कभी मनुष्य पर्माय प्राप्त की थी, जो चौदह पूर्वों के धारक थे और जिन्होंने एवकार या दो-तीनवार आहारकसमुद्धान भी किया था। इस कारण नारकों के मनुष्यावस्था में असं-ख्यात अतीत समुद्घात कहे गए हैं। इसी प्रकार पृञ्ज समकालिक नारकों में असंख्यात ऐसे हैं जो नरक से निकल कर अनन्त भव में अथवा परम्परा से मनुष्य भव प्राप्त कर के, चौदह पूर्वों के धारक होंगे और आहारक लब्धि प्राप्ति कर के आहारकसमुद्घात करेंगे। इस कारण नारकों के मनुष्यावस्था में भावी समुद्घात असंख्यात कहे गए हैं। इसी प्रकार अर्थात् नारकों के समान असुरकुमारों से लेकर वैमानिकों तक चौबीसों दण्डकों के क्रम से, स्व-परस्थानों में आहारकसमुद्घातो का मनुष्यावस्था को छोड़कर निषेध कहना चाहिए। विशेषता यह है कि वनस्पतिकारिकों के मनुष्यावस्था में अतीत आहारकसमु-द्घात अनन्त कहना चाहिए और अनागत भी अनन्त कहना चाहिए, क्योंकि

માથી અસખ્યાત નારક એવા છે કે જેઓએ પૂર્વકાળમાં ક્યારે ને ક્યારે મનુષ્ય પર્માય પ્રાપ્ત કરેલા હતા, ચૌદ પૂર્વના ધારક હતા અને જેઓએ એકવાર ૨,૩૪ થે વાર આહારક સમુદ્ધાત પણ કરેલા હતા.

એ કારણે નારકોની મનુષ્યાવસ્થામાં અસંખ્યાત અતીત સમુદ્ધાત કહેલા છે એજ પ્રકારે પૃજા સમકલિક નારકોમાં અસખ્યાત એવા છે જે નારકથી નિકળીને અનન્તર ભવમાં અથવા પરપરથી મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને, ચૌદપૂર્વના ધારક થશે અને આહારક લ્બધિ પ્રાપ્ત કરીને આહારક સમુદ્ધાત કરશે એ કારણે નારકોના મનુષ્યાવસ્થામાં ભાવી સમુદ્ધાત અસખ્યાત કહેલા છે એજ પ્રકારે અર્થાત્ નારકોની સમાન અસુરકુમારોથી લઈને વૈમાનિક સુધી એવીસે હઠકોના કેમથી, સ્વ-પરસ્થાનોમાં આહારક સમુદ્ધાતોનો મનુષ્યાવસ્થા સિવાય નિષેધ કહેવો બેધએ.

વિશેષતા એ છે કે વનસ્પતિકારિકોના મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત આહારક સમુદ્ધાત અનન્ત કહેવા બેધએ અને અનાગત પણ અનન્ત કહેવા બેધએ, કેમકે અનન્ત છવ એવા

ન્તાઃ, બોધ્યાઃ, અનન્તાનાં મનુષ્યાણાં પૂર્વમધિગતચતુર્દશપૂર્વાણાં યથાસંભવં સકૃદ્દ્વિત્તિર્વા-
 કૃતાહારકસમુદ્ધાતાનાં સમ્પ્રતિ ધનસ્પતિકાગિરેષુ સદ્માત્રાન્, અનન્તરમેવ ૫ વનસ્પતિકાયા
 દુદ્બૃચ્ચાનન્તર્યેણ પરમ્પરયા વા મનુષ્યત્વમગાપ્ય યથાસંભવં સકૃદ્દ્વિત્તિર્વાઽઽહારકસમુદ્ધા-
 તાનાં કરિષ્યમાણત્વાત્ (મણુમાણ મણુમતે અગીતા સિય સંખેજ્ઞા સિય અનંસેજ્ઞા' ૧ મુધ્યાણાં
 મનુષ્યત્વે પૃચ્છાસમયાત્ પૂર્વં ઘૃત્તાનમ્ અતીતા આહારકસમુદ્ધાતાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ સંખ્યે-
 યાઃ ભવન્તિ, સ્પાત્-કદાચિત્ આનંસ્યેયા ભવન્તિ, 'એવં પુરેમ્પડાવિ' એવમ્-અતીતા ઇવ પુર-
 સ્કૃતાઃ ભાવિનોઽપિ મનુષ્યાણાં મનુષ્યત્વે આહારકસમુદ્ધાતાઃ-સ્યાન્-કદાચિદ્ સંખ્યેયાઃ
 સન્તિ, સ્પાત્-કદાચિદ્ અસંખ્યેયાઃ સન્તિ, પૃચ્છાસમયમભિના તેષામુત્કૃષ્ટેનાપિ સર્વ
 સ્તોરુત્વાત્ શ્રેષ્ઠસંખ્યેયમાગમત્તદેશતિપ્રમાગત્વાત્ તસ્માન્ પૃચ્છાસમયમભિના મધ્યે
 કદાચિદસંખ્યેયત્વં બોધ્યં યથાસંભવં પ્રત્યેકં સકૃદ્ દ્વિત્તિર્વા કૃતકરિષ્યમાણાહારકસમુદ્ધા-
 અનન્ત જીવ એસે હૈં જિન્હો ને મનુષ્ય મત્ર મેં ચૌદહ પૂર્વો કા અધ્યયન ક્રિયા થા
 ઔર યથાસંભવ એક, દો અથવા ત્રીન વાર આહારકસમુદ્ધાત ક્રિયા થા કિન્તુ
 અથ વે વનસ્પતિકાગિક અવસ્થા મેં હેં । અનન્ત જીવ એસે મીં હૈં જો વનસ્પતિ
 કાય સે નિકલકર મનુષ્ય ભવ ધારણ કર કે ભવિષ્ય મેં આહારકસમુદ્ધાત
 કરેંગે । મનુષ્યો કે મનુષ્યાવસ્થા મેં પૃચ્છા સમય સે પૂર્વ અતીત સમુદ્ધાત
 કદાચિત્ સંખ્યાત હૈં ઔર કદાચિત્ અસંખ્યાત હૈં । હસી પ્રકાર મનુષ્યોં કે
 મનુષ્યાવસ્થાભાવી ભાવી આહારકસમુદ્ધાતની કદાચિત્ સંખ્યાત ઔર કદાચિત્
 અસંખ્યાત હૈં । કયો કિ વે પૃચ્છા કે સમય ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે મીં સપ્ત સે કમ
 શ્રેણી કે અસંખ્યાતવેં ભાગ મેં રહે હુએ આકાશ કે પ્રદેશોં કી રાશિ કે બરાબર
 હૈં । હસ કારણ પૃચ્છા કે સમકાલિકો મેં કદાચિત્ અસંખ્યાત સમજાગ ચાહિય,
 કયો કિ યથાસંભવ પ્રત્યેક ને એક, દો અથવા ત્રીન વાર યા તો આહારકસમુદ્-
 ધાત ક્રિયા હૈં અથવા કરેંગે ।

છે કે જેમણે મનુષ્યભવમાં ઔદ્યુર્વત્તુ અધ્યયન કર્યું હતું અને યથાસંભવ એક, બે
 અથવા ત્રણ વાર આહારક સમુદ્ધાત કર્યા હોયો તથા હવે તે વનસ્પતિકાગિક અવસ્થામાં છે.

અનન્ત એવ એવા તથા છે જે વનસ્પતિ કાયાથી નિકળીને મનુષ્યભવ ધારણ
 કરીને ભવિષ્યમાં આહારક સમુદ્ધાત કરશે મનુષ્યોની મનુષ્યાવસ્થામાં પૃચ્છા સમયથી
 પૂર્વ અતીત સમુદ્ધાત કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિન્ અસંખ્યાત છે.

એજ પ્રકારે મનુષ્યોના મનુષ્યાવસ્થામાં ભાવી આહારક સમુદ્ધાત કદાચિત્ સંખ્યાત
 અને કદાચિન્ અસંખ્યાત છે કેમકે તેઓ પૃચ્છાને સમયે ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી તથા બધાથી
 ઓછી શ્રેણીના અપ્રખ્યાતમાં ભાગમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશો રાશિના બરાબર થાય છે.

એ કારણે પૃચ્છાના સમકાલિકોમાં કદાચિત્ અસંખ્યાત સમજવા બદલે કેમ કે
 યથાસંભવ પ્રત્યેકને એક બે અથવા ત્રણ વાર અગર તો આહારક સમુદ્ધાત કર્યા છે અથવા

તાનામુપલમ્ભાત્ 'સેસા સઘ્વે જઠા નેરઙ્ગયા' શ્લોકાઃ-મનુષ્યાતિરિક્તાઃ સર્વે-અસુરકુમારાદયો
યથા વૈમાનિકા ઉક્તાસ્તથાવક્તવ્યાઃ 'एवं एएचउवीसं चउदीसा दंडगा' एन्म्-ઉત્તરીત્યા પત્તે-
પૂર્વોક્તા ચતુર્વિંશતિશ્ચતુર્વિંશકાઃ-ચતુર્વિંશતેઃ સંઘરૂપા આદારકસમુદ્ઘાતદંડકાઃ પટપત્ત્રા-
શદધિકસહસ્રસંખ્યકાલાપા અદસેયાઃ, સમ્પ્રતિ કેવલિસમુદ્ઘાતમધિકૃત્યાહ-'નેરઙ્ગયા ણં
મંતે ! નેરઙ્ગયત્તે કેવઙ્ગયા કેવલિસમુદ્ઘાયા અતીતા ?' હે ભગવન્ ! નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે
પૂર્વં વૃત્તાનાં કિયન્તઃ, કેવલિસમુદ્ઘાતા અતીતાઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ-'ગોત્તમા ' હે ગૌતમ !
'નસ્થિ' નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ઘાતા ન સન્તિ કેવઙ્ગયા પુરેવલ્લહા ?
કિયન્તઃ કેવલિસમુદ્ઘાતા સ્તેપાં સ્ત્યાને પુગ્મકૃતા'-ભાવિનઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'નસ્થિ' નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે ભાવિનેડપિ કેવલિસમુદ્ઘાતા ન
સન્તિ, કેવલિસમુદ્ઘાતસ્યાપિ મનુષ્યદ્વાવસ્થયામેવ સદ્ભાવેન તદન્યાવસ્થાયાં તદભાવાત્કૃત-

મનુષ્યો' સે અતિરિક્ત શ્લોક સઘ્વ અસુરકુમારો આદિ કા કથન નારકો' કે
સમાન હી સમજના ચાહિય. હસ પ્રકાર ગ્રહ ચૌવીસ ચૌવીસ દંડક હોતે હૈં,
અર્થાત્ ચૌવીસોં દંડકો મેં સે પ્રત્યેક કો ચૌવીસો દંડકો' પર ઘટિત કિયા
ગયા હૈ. સઘ્વ મિલકર એક હજાર છપ્પન આલાપક હોતે હૈં !

અબ કેવલિસમુદ્ઘાત કી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકો કે નારક-અવસ્થા મેં અતીત કેવલિ-
સમુદ્ઘાત કિતને હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકો કે નારક અવસ્થા મેં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત
નહીં હૈં !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકો કે નારક-અવસ્થા મેં ભાવી કેવલિસમુદ્ઘા-
ત કિતને હૈં ! ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નહીં હૈં !

કેવલિસમુદ્ઘાત મી કેવલ મનુષ્યાવસ્થા મેં હોતા હૈ, મનુષ્ય કે અતિરિક્ત
અન્ય અવસ્થા મેં વહ નહીં હો સકતા. જો જીવ કેવલિસમુદ્ઘાત કર ચુકા હો,

કરશે. મનુષ્યેથી અતિરિક્ત શેષ બધા અસુરકુમાર આદિના કથન નારકોની સમાન જ
સમજવાં બેઠ્યો. જો પ્રકાર આ ચૌવીસ દંડક થાય છે અર્થાત્ ચૌવીસે દંડકોમાંથી પ્રત્યેકને
ચૌવીસે દંડકોમાં ઘટિત કરેજ છે. બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે.

હવે કેવલિસમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ઘાત
કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નથી
શ્રીગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના નારક-અવસ્થામાં ભાવી કેવલિસમુદ્ઘાત
કેટલા છે ? શ્રીભગવાન્-હે ગૌતમ ! નથી

કેવલિ સમુદ્ઘાત પણ કેવળ મનુષ્યાવસ્થામાં થાય છે, મનુષ્યેતર અન્ય અવસ્થામાં

ન્તાઃ, बोध्याः, अनन्तानां मनुष्याणां पूर्वमधिगतचतुर्दशपूर्वाणां यथासम्भवं सकृद्विस्त्रिं-
 कृताहारकसमुद्घातानां सम्प्रति वनस्पतिकायिकेषु सद्भावात्, अनन्तरमेव च वनस्पतिकाया
 दुद्वृत्त्यानन्तर्येण परम्परया वा मनुष्यत्वमाप्य यथासंभवं सकृद्विस्त्रिंशोऽऽहारकसमुद्घा-
 तानां करिष्यमाणत्वात् (मणूमाण मणुमत्ते अतीता सिय संखेज्जा सिय असंखेज्जा' मनुष्याणां
 मनुष्यत्वे पृच्छासमयात् पूर्वं वृत्तान.म अतीता आहार कसमुद्घाताः स्यात्-कदाचित् संख्ये-
 याः भवन्ति, स्यात्-कदाचित् असंख्येया भवन्ति, 'एवं पुरेऽसडावि' एवम्-अतीता इव पुर-
 स्कृताः भाविनोऽपि मनुष्याणां मनुष्यत्वे आहारकसमुद्घातः-स्यात्-कदाचिद् संख्येयाः
 सन्ति, स्यात्-कदाचिद् असंख्येयाः सन्ति. पृच्छासमयभविनां तेषामुत्कृष्टेनापि सर्व
 स्तोक्त्वात् श्रेयसंबन्धेयमागतप्रदेशतश्चिप्रभागत्वात् तस्मात् पृच्छासमयभाविनां मध्ये
 कदाचिदसंख्येयत्वं बोध्यं यथासंभवं गत्येकं सकृद् द्विस्त्रिंशं कृतकरिष्यमाणाहारकसमुद्घा-
 अनन्त जीव ऐसे हैं जिन्हो ने मनुष्यभवं में चौदह पूर्वो का अध्ययन किया था
 और यथासंभव एक, दो अथवा तीन चार आहारकसमुद्घात किया था किन्तु
 अब वे वनस्पतिकायिक अवस्था में हैं । अनन्त जीव ऐसे भी हैं जो वनस्पति
 काय से निकलकर मनुष्य भव धारण कर के भविष्य में आहारकसमुद्घात
 करेंगे । मनुष्यो के मनुष्यावस्था में पृच्छा समय से पूर्व अतीत समुद्घात
 कदाचित् संख्यात है और कदाचित् असंख्यात हैं । इसी प्रकार मनुष्यों के
 मनुष्यावस्थाभावी भावी आहारकसमुद्घात कदाचित् संख्यात और कदाचित्
 असंख्यात हैं । क्योंकि वे पृच्छा के समय उत्कृष्ट रूप से भी सप्त से कम
 श्रेणी के असंख्यातवें भाग में रहे हुए आकाश के प्रदेशों की राशि के बराबर
 हैं । इस कारण पृच्छा के समकालिकों में कदाचित् असंख्यात समझना चाहिए,
 क्योंकि यथासंभव प्रत्येक ने एक, दो अथवा तीन चार या तो आहारकसमुद्-
 घात किया है अथवा करेंगे ।

છે કે જેમણે મનુષ્યભવમાં ચૌદપૂર્વનું અધ્યયન કર્યું હતું અને યથાસંભવ એક, બે
 અથવા ત્રણ વાર આહારક સમુદ્ઘાત કર્યા હોય. પણ હવે તે વનસ્પતિકાયિક અવસ્થામાં છે.

અનન્ત જીવ એવા પણ છે જે વનસ્પતિ કાયથી નિકળીને મનુષ્યભવ ધારણ
 કરીને ભવિષ્યમાં આહારક સમુદ્ઘાત કરશે મનુષ્યોની મનુષ્યાવસ્થામાં પૃચ્છા સમયથી
 પૂર્વ અતીત સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંખ્યાત અને કદાચિત્ અસંખ્યાત છે.

એજ પ્રકારે મનુષ્યોના મનુષ્યાવસ્થામાં ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંખ્યાત
 અને કદાચિત્ અસંખ્યાત છે કેમકે તેઓ પૃચ્છાને સમયે ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ બધાથી
 ઓછી શ્રેણીના અગ્રજ્ઞાતમાં ભાગમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશો રાશિના બરાબર થાય છે.

જો કારણે પૃચ્છાના સમકાલિકોમાં કદાચિત્ અસંખ્યાત સમજવા જોઈએ કેમ કે
 યથાસંભવ પ્રત્યેકને એક બે અથવા ત્રણ વાર અગર તો આહારક સમુદ્ઘાત કર્યા છે અથવા

તાનામુલભાત્ 'સેસા સઘ્વે જહા નેરડયા' શેષા:-મનુષ્યાતિરિક્તાઃ સર્વે-અસુરકુમારદયો
યથા વૈમાનિકા ઉક્તાસ્તથાવક્તવ્યાઃ 'एवं एएचउवीसं चउदीसा दंडगा' एएम्-उत्तरीत्या एते-
पूर्वोक्ता चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशकाः-चतुर्विंशते: સંઘરૂપા આહારફસમુદ્ધાતદંડકાઃ પટ્ટપજ્ઞા-
શદધિકસદસસંખ્યકાલાપા અવસેયાઃ, સમ્પ્રતિ કેવલિસમુદ્ધાતમધિકૃત્યાહ-'નેરડયા ણં
મંતે ! નેરડયત્તે કેવડયા કેવલિસમુદ્ધાયા અતીતા ?' હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે
પૂર્વં વૃત્તાનાં કિયન્તઃ, કેવલિસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-'ગોતમા ' હે ગૌતમ !
'નસ્થિ' નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ધાતા ન સન્તિ કેવડયા પુરેક્લહા ?
કિયન્તઃ કેવલિસમુદ્ધાતા સ્તેપાં ૨૨ સ્થાને પુરસ્કૃતા'-માયિનઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'નસ્થિ' નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે માયિનોઽપિ કેવલિસમુદ્ધાતા ન
સન્તિ, કેવલિસમુદ્ધાતસ્યાપિ મનુષ્યતાવસ્થયામેવ સદ્માવેન તદન્યાવસ્યાયાં તદમાવાત્કૃત-

મનુષ્યો' સે અતિરિક્ત શેષ સઘ અસુરકુમારો આદિ કા કથન નારકો' કે
સમાન હી સમજના ચાહિય. હસ પ્રકાર યહ ચૌવીસ ચૌવીસ દંડક હોતે હૈં,
અર્થાત્ ચૌવીસોં દંડકો મેં સે પ્રત્યેક કો ચૌવીસો દંડકોં પર ઘટિત કિયા
ગયા હૈ. સઘ મિલકર એક હજાર છપ્પન આલાપક હોતે હૈં.

અથ કેવલિસમુદ્ધાત કી પ્રરૂપના બી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકો કે નારક-અવસ્થા મેં અતીત કેવલિ-
સમુદ્ધાત કિતને હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકો કે નારક અવસ્થા મેં અતીત કેવલિસમુદ્ધાત
નહીં હૈં.

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકો કે નારક-અવસ્થા મેં આવી કેવલિસમુદ્-
ધાત કિતને હૈં. મગવાન્-હે ગૌતમ ! નહીં હૈં.

કેવલિસમુદ્ધાત મી કેવલ મનુષ્યાવસ્થા મેં હોતા હૈ, મનુષ્ય કે અતિરિક્ત
અન્ય અવસ્થા મેં વહ નહીં હો સકતા. જો જીવ કેવલિસમુદ્ધાત કર ચુકા હો,

કરશે. મનુષ્યોથી અતિરિક્ત શેષ બધા અસુરકુમાર આદિનાં કથન નારકોની સમાન બ
સમજવાં બેઠ્યો. એ પ્રકારે આ ચૌવીસ દંડક થાય છે અર્થાત્ ચૌવીસે દંડકોમાંથી પ્રત્યેકને
ચૌવીસે દંડકોમાં ઘટિત કરેલ છે. બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે.

હવે કેવલિસમુદ્ધાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ધાત
કેટલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારક અવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ધાત નથી

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોના નારક-અવસ્થામાં આવી કેવલિસમુદ્ધાત
કેટલા છે ? શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! નથી

કેવલિ સમુદ્ધાત પણ કેવળ મનુષ્યાવસ્થામાં થાય છે, મનુષ્યેતર અન્ય અવસ્થામાં

ન્તાઃ, વૌધ્યાઃ, અનન્તાનાં મનુષ્યાણાં પૂર્વમધિગતચતુર્દશપૂર્વાણાં યથાસંભવં સકૃદ્દ્વિત્તિર્વા-
 કૃતાહારકસમુદ્ઘાતાનાં સમ્પ્રતિ દનસ્પતિકાચિકેષુ સદ્ભાવાત્, અનન્તરમેવ ચ વનસ્પતિકાયા
 દુદ્વૃત્ત્યાનન્તર્યેણ પરમ્પરયા વા મનુષ્યત્વમાપ્ય યથાસંભવં સકૃદ્દ્વિત્તિર્વાઽઽહારકસમુદ્ઘા-
 તાનાં કરિષ્યમાણત્વાત્ (મણુમાણ મણુમત્તે અતીતા સિય સંસ્થેજ્ઞા સિય અપંસ્થેજ્ઞા' મનુષ્યાણાં
 મનુષ્યત્વે પૃચ્છાસમયાત્ પૂર્વે ઘૃતાનમ્ અતીતા આહારકસમુદ્ઘાતાઃ સ્માત્-કદાચિત્ સંસ્થે-
 યાઃ ભવન્તિ, સ્માત્-કદાચિત્ આંસ્થેયા ભવન્તિ, 'એવં પુરેવસ્યહાવિ' એવમ્-અતીતા ઇવ પુર-
 સ્કૃતાઃ ભાવિનોઽપિ મનુષ્યાણાં મનુષ્યત્વે આહારકસમુદ્ઘાતાઃ-સ્માત્-કદાચિદ્ સંસ્થેયાઃ
 સન્તિ, સ્માત્-કદાચિદ્ અસંસ્થેયાઃ સન્તિ, પૃચ્છાસમયમભિનાં તેષામુત્કૃષ્ટેનાપિ સર્વ
 સ્તોક્ત્વાત્ શ્રેષ્ઠસંસ્થેયમાગતપ્રદેશતાગિપ્રમાણત્વાત્ તસ્માત્ પૃચ્છાસમયમભિનાં મધ્યે
 કદાચિદસંસ્થેયત્વં વૌધ્યં યથાસંભવં પ્રત્યેકં સકૃદ્ દ્વિત્તિર્વા કૃતકરિષ્યમાણાહારકસમુદ્ઘા-
 અનન્ત જીવ એસે હૈં જિન્હો ને મનુષ્યમ્ભવ મેં ચૌદહ પૂર્વો કા અધ્યયન ક્રિયા થા
 ઓર યથાસંભવ ઇક, દો અથવા ત્રીન ચાર આહારકસમુદ્ઘાત ક્રિયા થા કિન્તુ
 અવ વે વનસ્પતિકાચિક અવસ્થા મેં હૈં । અનન્ત જીવ એસે મીં હૈં જો વનસ્પતિ
 કાય સે નિકલકર મનુષ્ય મ્ભવ ધારણ કર કે મનુષ્ય મેં આહારકસમુદ્ઘાત
 કરેંગે । મનુષ્યો કે મનુષ્યાવસ્થા મેં પૃચ્છા સમય સે પૂર્વ અતીત સમુદ્ઘાત
 કદાચિત્ સંસ્થાત હૈં ઓર કદાચિત્ અસંસ્થાત હૈં । ઇસી પ્રકાર મનુષ્યોં કે
 મનુષ્યાવસ્થાભાવી ભાવી આહારકસમુદ્ઘાતની કદાચિત્ સંસ્થાત ઓર કદાચિત્
 અસંસ્થાત હૈં । કયો કિ વે પૃચ્છા કે સમય ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે મી સપ સે કમ
 શ્રેણી કે અસંસ્થાતવેં ભાગ મે રહે હુએ આકાશ કે પ્રદેશો કી રાશિ કે બરાબર
 હૈં । ઇસ કારણ પૃચ્છા કે સમકાલિકો મેં કદાચિત્ અસંસ્થાત સમજાગ ચાહિય,
 કયો કિ યથાસંભવ પ્રત્યેક ને ઇક, દો અથવા ત્રીન ચાર યા તો આહારકસમુદ્-
 ઘાત ક્રિયા હૈ અથવા કરેંગે ।

છે કે જેમણે મનુષ્યમ્ભવમાં ચૌદપૂર્વનું અધ્યયન કર્યું હતું અને યથાસંભવ એક, બે
 અથવા ત્રણ વાર આહારક સમુદ્ઘાત કર્યો હોય । પણ હવે તે વનસ્પતિકાચિક અવસ્થામાં છે.

અનન્ત જીવ એવા પણ છે જે વનસ્પતિ કાયાથી નિકળીને મનુષ્યભવ ધારણ
 કરીને ભવિષ્યમાં આહારક સમુદ્ઘાત કરશે મનુષ્યોની મનુષ્યાવસ્થામાં પૃચ્છા સમયથી
 પૂર્વ અતીત સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંસ્થાત અને કદાચિત્ અસંસ્થાત છે.

એજ પ્રકારે મનુષ્યોના મનુષ્યાવસ્થામાં ભાવી આહારક સમુદ્ઘાત કદાચિત્ સંસ્થાત
 અને કદાચિત્ અસંસ્થાત છે કેમકે તેઓ પૃચ્છાને સમયે ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ બધાથી
 ઓછી શ્રેણીના અગ્રજ્ઞાતમાં ભાગમાં રહેલા આકાશના પ્રદેશો રાશિના બરાબર થાય છે. .

જે કારણે પૃચ્છાના સમકાલિકોમાં કદાચિત્ અસંસ્થાત સમજવા જોઈએ. કેમ કે
 યથાસંભવ પ્રત્યેકને એક બે અથવા ત્રણ વાર અગર તો આહારક સમુદ્ઘાત કર્યા છે અથવા

ઉક્તાઃ 'एव जाव वैमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणांमिव यावद्-असुरकुमारादीनां मदनपत्नीनां पृथिव्यप्तेजोवायुकायिकानामेकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियनिर्ययोनिहाना वान-व्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाश्चापि मनुष्य-निर्माणस्थानेषु अतीता अनागताश्च केवलिसमुद्घाता न सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु-‘नवरं वणरसङ्काडया णं मणसत्ते अतीता नत्थि पुरेवल्लडा अणंता’ नवरम्-विशेषः तु वनस्पतिकायिकानां मनुष्यत्वे अतीताः केन्द्रि-समुद्घाता न सन्ति, केवलिसमुद्घातानन्तरं मोक्षप्राप्ते रतदनन्तरं वनस्पतिव्यामंभवात् किन्तु-पुरस्कृताः-माविनः केवलिसमुद्घाता मनुष्यत्वे वनस्पतिकायिकानाम् अनन्ताः सन्ति, पृच्छासमयमाविनां वनस्पतिकायिकानां मध्ये बहूनामनन्तानां वनस्पतिकायिकानां वनस्पति-कायादुद्बुध्य अनन्तरं परम्परया वा केवलिसमुद्घातं कृत्वा सिद्धिमुपलभ्यमानत्वात् 'मणसाणं मणसत्ते अतीता सिय अत्थि सिय नत्थि' मनुष्याणां मनुष्यत्वे पूर्ववृत्तानाम् अतीताः केवलिसमुद्घाताः स्यान्-कदानित् सन्ति, म्यात्-कदाचिन्न सन्ति, कृतकेवलि-पतियो' के पृथ्वीकायिक अर्पकायिक तेजस्कायिक और वायुकायिक इन चार एकेन्द्रियो के, विकलेन्द्रियो के पञ्चेन्द्रियतिर्यचो के, वानव्यन्तरो के, ज्यो-तिष्को के और वैमानिको के भी मनुष्येतर अवस्था में अतीत अथवा अनागत केवलिसमुद्घात पूर्व कथित युक्ति के अनुसार नहीं हो सकते हैं। हां, वन-स्पतिकायिको के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते, क्योंकि केवलिसमुद्घात के पश्चात् उसी भव में मुक्ति प्राप्त हो जाती है, फिर वनस्प-तिकाय में जन्म लेना संभव नहीं है, किन्तु भावी समुद्घात अनन्त है। इसका कारण यह है कि पृच्छा के समय जो वनस्पतिकायिक जीव हैं, उनमें अनन्त ऐसे भी हैं जो वनस्पतिकाय से निकलकर अनन्तर भव में या परम्परा से केवलिसमुद्घात कर के सिद्धि प्राप्त करेंगे।

मनुष्यों के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात कदाचित् है, कदाचित्

એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ અપૃથ્વીકાયિક તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક એ ચાર એકેન્દ્રિયના, વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના, વાનવ્યન્તરોના અથવા જ્યોતિષકોના કે વૈમાનિકોના પણ મનુષ્યેતર અવસ્થામાં અતીત અથવા અનાગત કેવલિસમુદ્ઘાત પૂર્વકથિત યુક્તિના અનુસાર નથી થઈ શકતા.

હા, વનસ્પતિકાયિકોના મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાતના પછી તેજ ભવમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ ભવ છે, પછી વનસ્પતિકાયમાં જન્મ થવો અનભવિત છે, પણ ભાવી સમુદ્ઘાત અનન્ત છે તેનું કારણ એ છે કે પૃચ્છાના સમયે જે વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તેમાં અનન્ત એવા પણ છે, જે વનસ્પતિકાયથી નિકળીને અનન્તર ભવમાં અથવા પરપરાથી કેવલિસમુદ્ઘાત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

મનુષ્યના મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત કદાચિત્ છે, કદાચિત્ નથી જે

કેવલિસમુદ્ધાતસ્ય સંસારપર્યટનામાવેન કેવલિસમુદ્ધાતાનાનન્તરમન્તર્મુહર્તેન નિયમતો મોક્ષપદ પ્રાપ્તેઃ તસ્માત્ નૈરયિકાણાં મનુષ્યત્વાત્તિરિક્તઃપ્રસ્થામ્ અતીતા અનાગતાશ્ચ કેવલિસમુદ્ધાતા ન સંભવન્તીતિ ભાવઃ, 'एवं नाव वैमानियत्तं' इदम्-નૈરયિકૃત્વે ઇવ યાદવ-અસુરકુમારાદિત્વે વૈમાનિકત્વાન્તે પરસ્થાનેઽપિ મનુષ્યત્વમિન્ને અતીતા અનાગતાશ્ચ કેવલિસમુદ્ધાતા નૈરયિકાણાં ન સન્તીતિ ભાવઃ, કિયન્તુ-‘जवरं मणमचे अतीता णत्थि, पुरेवखडा असखेज्जा’ ‘नवरं-વિશેષસ્તુ મનુષ્યત્વે નૈરયિકાણાં અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ધાતાઃ-ન મન્તિ, પુરસ્કૃતાઃ ભાવિન સ્તુ અસંખ્યેયાઃ સન્તિ કેવલિસમુદ્ધાતાઃ, કૃતકેવલિસમુદ્ધાતાનાં નરકે ગમનામાવેન મનુષ્યત્વાવસ્થાયાપિ અતીતાના કેવલિસમુદ્ધાતાનામમંભવઃ, પૃચ્છાસમયમાવિનાં મધ્યે વહનામસંખ્યનૈરયિકાણાં મોક્ષાદગમનયોગ્યત્વાદ્ ભાવિનઃ કેવલિસમુદ્ધાતા અસંખ્યેયા

વહ સંસાર મેં પરિભ્રમણ નહીં કરતા, કયોંકિ કેવલિસમુદ્ધાત કે પશ્ચાત્ અન્તર્મુહર્ત્ત મેં હી નિયમ સે મોક્ષ પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ । અતएव नारको के मनुष्य से भिन्न अवस्था में अतीत अथवा अनागत केवलिसमुद्घात का संभव नहीं हैं । जैसे नारको के नारक-अवस्था में केवलिसमुद्घात का संभव नहीं हैं, उसी प्रकार असुरकुमार से लेकर वैमानिक अवस्था में भी, मनुष्यावस्था को छोड़कर, केवलिसमुद्घात नहीं हो सकते हैं । न अतीत और न अनागत ही संभव हैं । विशेष यह है कि नारको के मनुष्यावस्था में अतीत केवलिसमुद्घात नहीं होते, किन्तु भावी असंख्यात हैं । अभिप्राय यह है कि जो मनुष्य केवलिसमुद्घात कर चुके हो उनका नरक में गमन नहीं होता अतः मनुष्यावस्था में भी अतीत केवलिसमुद्घात का संभव नहीं हैं । पृच्छा के समय में जो नारक विद्यमान हैं उनमें से असंख्यात ऐसे हैं जो मोक्षगमन के योग्य हैं, अतः भावी केवलिसमुद्घात असंख्यात कहे हैं । इसी प्रकार असुरकुमार आदि भवन-

તે નથી થઈ શકતા જે છવ કેવલિસમુદ્ધાત કરી ચૂકેના હોય, તે સંસારમા પરિભ્રમણ નથી કરતા, કેમકે કેવલિસમુદ્ધાતના પછી અન્તર્મુહર્ત્તમા જ નિયમે કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેથી જ નારકોના મનુષ્યથી ભિન્ન અવસ્થામા અતીત અથવા અનાગત કેવલિસમુદ્ધાત સંભવિત નથી જેવા નારકોના નારક અવસ્થામા કેવલિસમુદ્ધાતનો સંભવ નથી, એજ પ્રકારે અસુરકુમારથી લઈને વૈમાનિક-અવસ્થામા પણ મનુષ્યાવસ્થાને છોડીને કેવલિસમુદ્ધાત નથી થઈ શકતા. અને અતીત કે અનાગતનો સંભવ નથી.

વિશેષ એ છે કે નારકોની મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ધાત નથી થતા, પણ ભાવી અસંખ્યાત છે. અભિપ્રાય એ છે કે-જે મનુષ્ય કેવલિસમુદ્ધાત કરી ચૂકેલ હોય, તેમના નરકમાં ગમન નથી થતા.

એથી મનુષ્યાવસ્થામા અતીત કેવલિસમુદ્ધાતનો સંભવ થઈ શકતો નથી. પૃચ્છાના સમયમાં જે નારક વિદ્યમાન છે તેમનામાંથી અસંખ્યાત એવા છે જે મોક્ષ ગમનને યોગ્ય છે, અતઃ ભાવી કેવલિસમુદ્ધાત અસંખ્યાત કહેલ છે.

ઉક્તાઃ 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवम्-नैरयिकाणां यिव यावद्-अमुरकुमारादीनां मन्त्रपतीनां पृथिव्यप्तेजोवायुकायिकानामेकेन्द्रियाणां विकलेन्द्रियाणां पञ्चेन्द्रियनियमोन्निहाना वान-व्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि मनुष्य-अभिज्ञस्थानेषु अतीता अनागताश्च केवलिसमुद्घाता न सन्ति प्रागुक्तयुक्तेः, किन्तु-नवरं वनस्पतिकाङ्क्षाणां मणूसत्ते अतीता नन्ति पुरेवखडा अगंता नवरम्-विशेषतु वनस्पतिकायिकानां मनुष्यत्वे अतीताः केवलिसमुद्घाता न सन्ति, केवलिसमुद्घातानन्तरं मोक्षप्राप्ते रतदनन्तरं वनस्पतित्वाप्तमवात् किन्तु-पुरस्कृताः-साविनः केवलिसमुद्घाता मनुष्यत्वे वनस्पतिकायिकानाम् अनन्ताः सन्ति, पृच्छासमयसाविनां वनस्पतिकायिकानां मध्ये बह्वामनन्तानां वनस्पतिकायिकानां वनस्पतिकायादुद्वेष अनन्तरं परम्परया वा केवलिसमुद्घातं कृत्वा सिद्धिमुपलप्स्यमानत्वात् 'मणूसाणं मणूसत्ते अतीता सिय अत्थि सिय नत्थि' मनुष्याणां मनुष्यत्वे पूर्वं घृतानाम् अतीताः केवलिसमुद्घाताः स्यात्-कदानित् सन्ति, स्यात्-कदाचिन्न सन्ति, कृतकेवलि

પતિયો કે પૃથ્વીકાયિક અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક ઔર વાયુકાયિક હન ચાર એકેન્દ્રિયો કે, વિકલેન્દ્રિયો કે પચેન્દ્રિયતિર્ચ્ચો કે, વાનવ્યન્તરો કે, જ્યોતિષ્કો કે ઔર વૈમાનિકો કે મી મનુષ્યેતર અવસ્થા મેં અતીત અથવા અનાગત કેવલિસમુદ્ઘાત પૂર્વ કથિત યુક્તિ કે અનુસાર નહીં હો સકતે હૈં । હાં, વનસ્પતિકાયિકો કે મનુષ્યાવસ્થા મેં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત નહીં હોતે, વયોંકિ કેવલિસમુદ્ઘાત કે પશ્ચાત્ ઉસી ભવ મેં યુક્તિ પ્રાપ્ત હો જાતો હૈ, ફિર વનસ્પતિકાય મેં જન્મ લેના સંભવ નહીં હૈ, કિન્તુ ભાવી સમુદ્ઘાત અનન્ત હૈ । હસકા કારણ યહ હૈ કિ પૃચ્છા કે સમય જો વનસ્પતિકાયિક જીવ હૈ. ઉનયેં અનન્ત એસે મી હૈ જો વનસ્પતિકાય સે નિકલકર અનન્તર ભવ મેં યા પરમ્પરા સે કેવલિસમુદ્ઘાત કર કે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેંગે ।

મનુષ્યોં કે મનુષ્યાવસ્થા મેં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત કદાચિત્ હૈ, કદાચિત્

એજ પ્રકારે અમુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ અપ્કાયિક તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક એ ચાર એકેન્દ્રિયના, વિકલેન્દ્રિયોના, પચેન્દ્રિયતિર્ચ્ચોના, વાનવ્યન્તરોના અથવા જ્યોતિષ્કોના કે વૈમાનિકોના પણ મનુષ્યેતર અવસ્થામાં અતીત અથવા અનાગત કેવલિસમુદ્ઘાત પૂર્વકથિત યુક્તિના અનુસાર નથી થઈ શકતા.

હા, વનસ્પતિકાયિકોના મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાતના પછી તેજ ભવમાં યુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, પછી વનસ્પતિકાયમાં જન્મ થયો અનુભવિત છે, પણ ભાવી સમુદ્ઘાત અનન્ત છે તેનું કારણ એ છે કે પૃચ્છાના સમયે જે વનસ્પતિકાયિક જીવ છે તેમાં અનન્ત એવા પણ છે, જે વનસ્પતિકાયથી નિકળીને અનન્તર ભવમાં અગર પરમ્પરાથી કેવલિસમુદ્ઘાત કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

મનુષ્યના મનુષ્યાવસ્થામાં અતીત કેવલિસમુદ્ઘાત કદાચિત્ છે, કદાચિત્ નથી જે

સમુદ્ધાતાનાં મિદ્ધત્વમદ્ભાવાદન્યેપાજ્ઞાધન્વેऽપિ કેવલિસમુદ્ધાતાપ્રતિપત્તેઃ, 'જડ અતિથ જહણેળં' એકો વા દો વા તિણિ વા ઉકોમેળં મયપુદ્ધત્તં' યદા મનુષ્યાણાં મનુષ્યત્વે અતીતાઃ કેવલિસમુદ્ધાતાઃ સન્તિ તદા જયન્તેન એકો વા દ્વો વા ઉત્કૃષ્ટેન શતપૃથક્ત્વમ્ 'કેવદ્યા પુરેક્ષહા?' મનુષ્યાણાં મનુષ્યત્વે કિયન્તઃ કેવલિસમુદ્ધાતાઃ પુરસ્કૃતાઃ—અનાગતાઃ સન્તિ ? મમ્મનાહ—'ગોગમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય સંઘેજ્ઞા મિય અસંઘેજ્ઞા' સ્યાદ્—કદાચિન્ સંઘયેયાઃ કેવલિસમુદ્ધાતાઃ, કદાચિન્ અસંઘયેયાઃ કેવલિસમુદ્ધાતાઃ મનુષ્યાણાં મનુષ્યત્વે અનાગતાઃ સન્તિ તત્ર પૃચ્છા મમયમાધિનાં મનુષ્યાણાં મન્યે કદાચિન્ સંઘયેશનાં કદાચિદમંઘયેયાનાં યથાસંમયમ્ અનન્તરં પરમ્પરયા વા કૃતકેવલિસમુદ્ધાતાનાં સિદ્ધિ લક્ષ્યમાનત્વાત્, 'એવં એવ ચઉચ્ચીરા દંડગા સચ્ચે પુચ્છાણે માણિયવ્વા જાવ વેમાણિયાણં વેમાણિયને' એવમ્—ઉક્તરીત્યા પને પર્વપ્રદર્શિતાશ્ચતુર્વિંગકાઃ—ચતુર્વિંગતેઃ સંઘરૂપાઃ દણ્ડકાઃ અતીતાનાગતકેવલિસમુદ્ધાતવિપગાલાપાઃ સર્વે—પટ્પજ્ઞાશ્ચદધિકગ્રહમમંન્યકાઃ પૃચ્છયા—નહી । જો કેવલિસમુદ્ધાત કર ચુકે વે સુક્ત હો ચુકે હો ઓર અન્ય કિસી કેવલી ને કેવલિસમુદ્ધાત કિયા ન હો, તથ કેવલિસમુદ્ધાત કા અભાવ સમમ્મના યાહિયે । જય મનુષ્યો કે મનુષ્યાવસ્થા મેં કેવલિસમુદ્ધાત હોતે હૈં ઓર ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથક્ત્વ (દો સૌ સે નૌ સૌ તક) હોતે હૈં ।

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! મનુષ્યો કે મનુષ્યાવસ્થા મેં બાવી કેવલિસમુદ્ધાત કિતને હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સ્યાત્ સંખ્યાત, સ્યાત્ અસંખ્યાત બાવી સમુદ્ધાત હૈં ।

પૃચ્છા કે સમય મેં કદાચિન્ સંખ્યાત મનુષ્ય હી મેસે હો સકતે હૈં જો અવિવિચ્ય મેં મનુષ્યાવસ્થા મેં કેવલિસમુદ્ધાત કરેગે, કદાચિન્ અસંખ્યાત મી હો સકતે હૈં । હમ પ્રકાર કે ચૌવીસ ચૌવીસ દણ્ડક હૈં, જિનમેં ભૂત ઓર માત્રી કેવલિસમુદ્ધાતો કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈં । યે સ્વ મિલકર એક હજાર

કેવલિસમુદ્ધાત કરી ચૂક્યા છે તેજો સુક્ત થઈ ગયા છે અને અન્ય ઠોઠ કેવલિ એ કેવલિસમુદ્ધાત કરેલ ન હોય, ત્યારે કેવલિસમુદ્ધાતનો અભાવ સમજવો જોઈએ

ત્યારે મનુષ્યના મનુષ્યાવસ્થામાં કેવલિસમુદ્ધાત થાય છે, ત્યારે જ્યન્ય એક એ અગર ત્રણ થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથક્ત્વ (બસોથી નવસો સુધી) થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! મનુષ્યોમાં મનુષ્યાવસ્થામાં બાવી કેવલિસમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સ્યાત્ સંખ્યાત, સ્યાત્ અસંખ્યાત બાવી સમુદ્ધાત છે.

પૃચ્છાના સમયમાં કદાચિન્ સંખ્યાત મનુષ્ય જ એવા હોઈ શકે છે જે અવિવિચ્યમાં મનુષ્યાવસ્થામાં કેવલિસમુદ્ધાત કરશે, કદાચિન્ અસંખ્યાત પણ થઈ શકે છે જે પ્રકારના ચૌવીસ ચૌવીસ દણ્ડક છે, જેમનામાં ભૂત અને બાવી કેવલિસમુદ્ધાતોનું પ્રતિપાદન

પ્રશ્નપૂર્વકઃ ગણિતવ્યાઃ, કિયદ્દુરં યાવદિત્યાદ-યાવદ્-અમુકમાત્રાદીના વૈમાનિકાન્તાનાં ચતુર્વિંશતિ દણ્ડકપદવાચ્યાનાં પ્રત્યેકં નૈરયિકત્વાદિકે વૈમાનિકત્વપર્યવમાને સ્વપરસ્થાને વક્તવ્યાઃ, અન્તિમામિલાપો યથા-‘વૈમાનિકાનાં ગદન્ત ! વૈમાનિકત્વે ક્રિયન્તઃ કેવલિ સમુદ્ધાતા અતીતાઃ ? ગૌતમ ! ન સન્તિ, ક્રિયન્તઃ પુરસ્ક્રતાઃ ગન્તિ ? ગૌતમ ! ન સન્તિ, इत्यादि ॥ સૂ૦ ૭ ॥

જીવવેદનાદિ સમુદ્ધાતાત્પવત્વનિરૂપણમ્

મૂલમ્-एएसि णं गंते । जीवाणं वेयणासमुग्धाएणं कसायसमुग्धाएणं मारणंतियसमुग्धाएणं वेउव्वियसमुग्धाएणं तेयगसमुग्धाएणं आहारग-समुग्धाएणं केवलिसमुग्धाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरे-हितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्व-त्थोवा जीवा आहारगसमुग्धाएणं समोहया, केवलिसमुग्धाएणं समो-हया संखेज्जगुणा, तेयगसमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेउव्वि-यसमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, मारणंतियसमुग्धाएणं समोहया अणंतगुणा कसायसमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्धा-एणं समोहया विसेसाहिया असमोहया असंखेज्जगुणा, एसि णं छप्पन आलापक होते हैं । ये आलापक नैरयिक-अवस्था से लेकर वैमानिक-अवस्था तक, स्व-परस्थानो में कहना चाहिए । अन्तिम आलापक का स्वरूप इस प्रकार है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वैमानिकों के वैमानिक अवस्था में अतीत केवलिसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नहीं हैं । गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावी कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! भावी भी नहीं हैं । ॥सू० ७॥

કહેલુ છે એ બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે આ આલાપક નૈરયિકા-વસ્થાથી લઈને વૈમાનિક અવસ્થા સુધી, સ્વ-પરસ્થાનોમા કહેવા જોઈએ.

અન્તિમ આલાપકનું સ્વરૂપ આ રીતે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વૈમાનિકોના વૈમાનિક-અવસ્થામાં અતીત કેવલિ સમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નથી શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ભાવી કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ભાવી પણ નથી. ॥ સૂ૦ ૭ ॥

भंते । नेरइयाणं वेयणासमुग्घाएणं मारणंतिसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा । सव्वत्थोवा नेरइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा, एएसि णं भंते ! असुरकुमाराणं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं वेउव्वियसमुग्घाएणं तेयगसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाणय कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा । सव्वत्थोवा असुरकुमारा तेयगसमुग्घाएणं समोहया, मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, एवं जाव थणियकुमारा, एएसि णं भंते । पुढविकाइया णं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा । सव्वत्थोवा पुढविकाइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, असमोहया असंखेज्जगुणा, एवं जाव वणस्सइकाइया, णवरं सव्वत्थोवा वाउक्काइया वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया, मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, असमोहया असंखेज्जगुणा, देइदिया णं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया णं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा । सव्वत्थोवा देइदिया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया, वेयणासमु-

ग्राहणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमुग्धाएणं समोहया असं-
खेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा, एवं जात्र चउरिदया, पंचिंदिय
तिरिक्खजोणियाणं भते ! वेयणासमुग्धाएणं कसायसमुग्धाएणं मार-
णंतियसमुग्धाएणं वेउव्वियसमुग्धाएणं तेयासमुग्धाएणं समोहयाणं
असमोहयाण य कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसं
साहिया वा ? गोयमा ! सवत्थोवा पंचिंदियतिरिक्खजोणिया तेया
समुग्धाएणं समोहया वेउव्वियसमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा,
मारणंतियसमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्धाएणं
समोहयाणं कसायसमुग्धाएणं मारणंतियसमुग्धाएणं वेउव्वियसमु-
ग्धाएणं तेयगसमुग्धाएणं आहारगसमुग्धाएणं केवलिसमुग्धाएणं
समोहयाणं असमोहयाण य कयरेकयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा
तुल्ला वा विसंसाहिया वा ? गोयमा ! सवत्थोवा गणुस्सा आहारग
समुग्धाएणं समोहया, केवलिसमुग्धाएणं समोहया संखेज्जगुणा, तेयग
समुग्धाएणं समोहया संखेज्जगुणा, मारणंतियसमुग्धाएणं समोहया
असंखेज्जगुणा, वेयणासमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा, कसायसमु-
ग्धाएणं समोहया संखेज्जगुणा, असमोहया असंखेज्जगुणा, वाणमंतर-
जोइसियवेमाणियाणं जहा असुरकुमाराणं” ॥सू० ८ ॥

छाया-एतेषां खलु भदन्त ! जीवानां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणा-
न्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन तैजससमुद्घातेन आहारकसमुद्घातेन केवलिसमुद्घा-

समुद्घातगत जीवो का अल्प बहुत्व

शब्दार्थ-(एएसि णं भंते ! जीवाणं) हे भगवन् ! इम जीवो में-(वेयणा
समुग्धाएणं) वेदना समुद्घात से (कसायसमुग्धाएणं) कषायसमुद्घात से (मार-
णंतियसमुग्धाएणं) मारणान्तिक समुद्घात से (वेउव्वियसमुग्धाएणं) वैक्रिय

समुद्घात गतलुवेणुं अल्प बहुत्व

शब्दार्थ- (एएसिणं भंते ! जीवाणं) हे भगवन् ! आ लुवेभां (वेयणासमुग्धाएणं)
वेदना समुद्घातथी (कसायसमुग्धाएणं) कषायसमुद्घातथी (मारणंतियसमुग्धाएणं) मारणान्तिक
समुद्घातथी (वेउव्वियसमुग्धाएणं) वैक्रियसमुद्घातथी (तेयगसमुग्धाएणं) तैजससमुद्घातथी

તેન સમવહતાનામ્ અસમવહતાનાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વદ્ધા વા તુલ્યા વા વિગેષાધિકા
વા ? ગૌતમ ! મર્વસ્ત્રોકા જીવા આહારકમમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ, કેવલિમમુદ્ધાતેન સમવ-
હતાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, તૈજસમમુદ્ધાતેન સમવહતા અમંરુયેયગુણાઃ, વૈક્રિયમમુદ્ધાતેન સમ-
વહતા અસંસ્થેયગુણાઃ, મારણાન્તિકમમુદ્ધાતેન સમવહતા અનન્તગુણાઃ, કષાયમમુદ્ધાતેન
સમવહતા અસંસ્થેયગુણાઃ, ચેદનામમુદ્ધાતેન સમવહતા વિગેષાધિકાઃ, અસમવહતા અસં-
સ્થેયગુણાઃ, एतेषा रल्लु मदन्त ! नैरयिरूणां चेदनाममुदधातेन कषायममुधातेन मारणा-
ममुदधात से (तैजसमुग्धाएणं) तैजसममुदधात से (आहारगममुग्धाएणं) आहार-
कममुदधात से केवलिममुग्धाएणं) केवलिममुदधात से (समोहयाणं असमो-
हयाण य) समवहतो समुदधात को प्राप्त और असमवहतो में (कयरे कयरे-
हितो) कौन किससे (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा त्रिसंसाहिया वा ?) अन्य,
बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

(ગોયમા ! સત્વત્યોવા જીવા આહારગમમુગ્ધાણ સમોહયા) હે ગૌતમ !
સષ સે કમ જીવ આહારકસમુદ્ધાત સે સમવહત હે (કેવલિસમુગ્ધાણ સમો-
હયા સંસ્થેજગુણા) કેવલિસમુદ્ધાત સે સમવહત મંરુયાતગુણા હે (તેજસમુ-
ગ્ધાણ સમોહયા અસંસ્થેજગુણા) તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત અસંસ્થાતગુણા હે
(વૈક્રિયસમુગ્ધાણ સમોહયા અસંસ્થેજગુણા) વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત
અસંસ્થાતગુણા હે (મારણાન્તિયસમુગ્ધાણ સમોહયા અનંતગુણા) મારણા-
ન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત અનન્તગુણા હે (કસાયસમુગ્ધાણ સમોહયા
અસંસ્થેજગુણા) કષાયસમુદ્ધાત સે સમવહત અસંસ્થાતગુણા (વેયનાસમુ

(આહારગસમુગ્ધાણ) આહારક સમુદ્ધાતથી (કેવલિસમુગ્ધાણ) કેવલિ સમુદ્ધાતથી
(સમોહયાણ અસમોહયાણ ય) સમવહતો—સમુદ્ધાતોને પ્રાપ્ત અને અસમોવહતોમાં
(કયરે કયરેહિતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા ?) અન્ય, અધિક, તુલ્ય
અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સત્વત્યોવા જીવા આહારગસમુગ્ધાણ સમોહયા) હે ગૌતમ ! બધાથી
બોધા છવ આહારક સમુદ્ધાતથી સમવહત છે (કેવલિસમુગ્ધાણ સમોહયા સંસ્થેજગુણા)
કેવલિ સમુદ્ધાતથી સમવહત સંસ્થાતગણ છે (તેજસમુગ્ધાણ સમોહયા અસંસ્થેજગુણા)
તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત અસંસ્થાતગણ છે (વૈક્રિયસમુગ્ધાણ સમોહયા અસંસ્થે-
જગુણા) વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત અસંસ્થાતગણ છે (મારણાન્તિયસમુગ્ધાણ સમોહયા
અનંતગુણા) મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત અનન્તગણ છે (કસાયસમુગ્ધાણ સમો-
વહયા અસંસ્થેજગુણા) કષાય સમુદ્ધાતથી સમવહત અસંસ્થાતગણ છે (વેયનાસમુગ્ધાણ
સમોહયા વિસેસાહિયા) વેદના સમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (અસમોહયા અસંસ્થેજ-
ગુણા) અસમવહત અસંસ્થાત ગણ છે.

ન્ટિકસમુદ્ધાતેન વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવદતાનામ્ અમમવદતાનાઞ્ચ કતરે કતરેષ્વોડ્નપા
વા બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! મર્વદ્વોરુ નૅગ્યિકા મારણાન્તિક-
સમુદ્ધાતેન સમવદતાઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવદતા અસંખ્યેયગુણાઃ, કષાયસમુદ્ધાતેન
સમવદતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવદતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અસમવદતાઃ મન્યેય
ગુણાઃ, એતેષાં ઠલુ મદન્ત ! અસુરકુમારાણાં વેદનાસમુદ્ધાતેન કષાયસમુદ્ધાતેન મારણા
ન્ટિકસમુદ્ધાતેન વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન તૈજસમુદ્ધાતેન સમવદતાનામ્ અમમવદતાનાઞ્ચ કતરે

ગ્ધાણં સમોહયા વિસેસાહિયા) વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવદન્ત વિજેષાધિક
હૈં (અસમોહયા અસંખિજ્ઞગુણા) અસમવદન્ અસંખ્યાતગુણા હૈં । (૧૧સિ
ણં મંતે ! નેરહ્યાણં) હે ભગવન્ ! ઇન નારકોં મેં (વેયણાસમુગ્ધાણં કસાય-
સમુગ્ધાણં મારણંતિયસમુગ્ધાણં વેઝવિચસમુગ્ધાણં) વેદનાસમુદ્ધાત સે,
કષાયસમુદ્ધાત સે, મારણાંતિકસમુદ્ધાત સે, વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે (સમોહ-
યાણં અસમોહયાણ ય) સમવદન્તોં ઓર અસમવદન્તોં મેં સં (કયરે કયરેહિંતો)
કોન કિસસે (અપ્પા વા, બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ,
બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ? (ગોયમા ! મન્વથોવા નેરહ્યા મારણંતિય
સમુગ્ધાણં સમોહયા) હે ગૌતમ ! સ્થ સે કમ નારક મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે
સમવદન્ત હૈં (વેઝવિચસમુગ્ધાણં સમોહયા અસંખેજ્ઞગુણા) વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે
સમવદન્ત અસંખ્યાત ગુણા હૈં (કસાયસમુગ્ધાણં સમોહયા સંખેજ્ઞગુણા) કષાય-
સમુદ્ધાત સે સમવદન્ત સંખ્યાત ગુણા (વેયણાસમુગ્ધાણં સમોહયા સંખેજ્ઞગુણા)
વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવદન્ત સંખ્યાતગુણા (અસમોહયા સંખેજ્ઞગુણા) અસમ
વદન્ત સંખ્યાતગુણા

(૧૧સિણ મંતે ! નેરહ્યાણ) હે ભગવન્ ! આ નારકોમા (વેયણાસમુગ્ધાણ કસાય-
સમુગ્ધાણ, મારણતિયસમુગ્ધાણ વેઝવિચસમુગ્ધાણ) વેદના સમુદ્ધાતથી, કષાય સમુદ્ધાતથી,
મારણાંતિક સમુદ્ધાતથી, વૈક્રિય સમુદ્ધાતથી (સમોહયાણ, અસમોહયાણ ય) સમવ-
દન્તો અને અસમવદન્તોમાથી (કયરે કયરેહિંતો) કેાણ કેાનાથી (અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા
વિસેસાહિયા વા ?) અલ્પ ધણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! મન્વથોવા નેરહ્યા મારણંતિયસમુગ્ધાણ સમોહયા) હે ગૌતમ ! યધાથી
ઓછા નારક માણ્ણાંતિક સમુદ્ધાતથી સમવદન્ છે (વેઝવિચસમુગ્ધાણ સમોહયા અસંખેજ્ઞ
ગુણા) વૈક્રિય સમુદ્ધાતથી સમવદ્ અસંખ્યાતગણ છે (કસાયસમુગ્ધાણ સમોહયા સંખે
જ્ઞગુણા) કષાય સમુદ્ધાતથી સમવદન્ સંખ્યાતગણ છે (વેયણાસમુગ્ધાણ સમોહયા
સંખેજ્ઞગુણા) વેદના સમુદ્ધાતથી સમવદન્ સંખ્યાતગણ (અસમોહયા સંખેજ્ઞગુણા) અસ-
મવદન્ સંખ્યાત ગણ છે

ક્તરેભ્યોઽલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા અસુરકુમારા
સ્તૈજસસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતા અમંચ્યેયગુણાઃ, વેદના-
સમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ અમંચ્યેયગુણાઃ, કપાયસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ સંચ્યેયગુણાઃ વૈક્રિય-
સમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ સંચ્યેયગુણાઃ અસમવહતા અમંચ્યેયગુણાઃ, एवं यावत् स्तनितकुमाराः,
एतेषां खलु मदन्त ! पृथिवीकायिकानां वेदनासमुदधातेन कपायसमुदधातेन मारणान्तिक
समुदधातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च कतरे उत्तरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्य वा

(एणसि णं मंते ! असुरकुमाराणं) हे भगवन् ! इन असुरकुमारों में
(वेयणासमुग्धाणं) वेदनासमुद्घात से (कसायसमुग्धाणं) कपायसमुद्घात
से (मारणंतियसमुग्धाणं) मारणान्तिकसमुद्घात से (वेडन्वियसमुग्धाणं)
वैक्रियसमुद्घात से (तेयगसमुग्धाणं) तैजससमुद्घात से (समोहयाणं असमो-
हयाणय) समवहतो और असमवहतो में (कयरे कयरेहिंतो) कौन किससे (अप्या
वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, यद्दुत, तुल्य अथवा विशेष
बाधिरु हैं ? (गोयभा ! सव्वत्थोवा असुरकुमारा तेयगसमुग्धाणं समोहया)
हे गौतम ! सब से कम असुरकुमार तैजसशरीर से समवहत हैं (मारणंतिय-
समुग्धाणं समोहया असंखेज्जगुणा) मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत असं-
ख्यातगुणा (वेयणासमुग्धाणं समोहया असंखेज्जगुणा) वेदनासमुद्घात से सम
वहत असंख्यात गुणा (कसायसमुग्धाणं समोहया संखेज्जगुणा) कपायसमुद्-
घात से समवहत संख्यातगुणा (वेडन्वियसमुग्धाणं समोहया संखेज्जगुणा)
वैक्रियसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा (असमोहया असंखेज्जगुणा) असम-
वहत असंख्यात गुणा (एवं जाव थणियकुमारा) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार

(एणसि णं मंते ! असुरकुमाराणं) हे भगवन् ! ये असुरकुमारिणा (वेयणासमुग्धाणं)
वेदना समुद्घાતથી (કસાયસમુગ્ધાણ) કપાય સમુદ્ધાતથી (મારણનિયસમુગ્ધાણ) મારણાતિક
સમુદ્ધાતથી (વેડન્વિયસમુગ્ધાણ) વૈક્રિય સમુદ્ધાતથી (તેયગસમુગ્ધાણ) તૈજસ સમુદ્ધાતથી
(સમોહયાણ, અસમોહયાણય) સમવહતા અને અસમવહતામાં (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી
(અપ્યા વા બહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અસુરકુમારા તેયગસમુગ્ધાણં સમોહયા) હે ગૌતમ ! બધાથી
ઓછા અસુરકુમાર તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત છે (મારણનિયસમુગ્ધાણ સમોહયા અસં-
ખેજ્જગુણા) મારણાતિક સમુદ્ધાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (વેયણાસમુગ્ધાણ સમોહયા
અસંખેજ્જગુણા) વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા (કસાયસમુગ્ધાણ સમોહયા
સંખેજ્જગુણા) કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા (વેડન્વિયસમુગ્ધાણ સમોહયા
સંખેજ્જગુણા) વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા (અસમોહયા અસંખેજ્જગુણા) અસ-
મવહત અસંખ્યાતગણા (एवं जाव थणियकुमारा) એજ પ્રકારે यावत् स्तनितकुमार.

વિશેષાધિકા દા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ પૃથિવીકાયિકાઃ માર્ગાન્તિકસમુદ્યાનેન સમ
વહતાઃ, કષાયસમુદ્યાતેન સમવહતાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, વેદનાસમુદ્યાતેન સમવહતા વિશેષા
ધિકાઃ, અસમવહતા અસંસ્થેયગુણાઃ, એવં યાતદ વનરપતિકાયિકાઃ, નવરં સર્વમોક્ષા વાયુ-
કાયિકા વૈક્રિયસમુદ્યાતેન સમવહતાઃ, માર્ગાન્તિકસમુદ્યાતેન સમવહતા અસંસ્થેયગુણાઃ,

(एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं) हे भगवन् ! इन पृथिवीकायिकों में
(वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं) वेदनासमुद्घात
से कषायसमुद्घात से, मारणान्तिकसमुद्घात से (समोहयाणं असमोहयाण
य) समवहनों और असमवहतों में कयरे कयरेहिंती) कौन शिश्न से (अप्पा वा
बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, धृत्त, तुल्य अथवा विशेषाधिक
हैं ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया) हे
गौतम ! सब से कम पृथिवीकायिक मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत है
(कसायसमुग्घाएणं समोहया संस्वेज्जगुणा) कषायसमुद्घात से समवहत संस्थात
गुणा (वेयणासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया) वेदनासमुद्घात से समवहत
विशेषाधिक (असमोहया असंस्वेज्जगुणा) असमवहत असंस्थातगुणा हैं (एवं
जाव वणस्सइकाइया) इसी प्रकार यावत् वनरपतिकायिक (नवरं) विशेष (सव्व
त्थोवा वाउक्काइया वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहया) सब से कम वायुकायिक
वैक्रियसमुद्घात से समवहत हैं (मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया असंस्वेज्ज
गुणा) मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत असंस्थात गुणा (कसायसमुग्घाएणं
समोहया) कषायसमुद्घात से समवहत (संस्वेज्जगुणा) संस्थातगुणा (वेयणा

(एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं) हे भगवन् ! आ पृथ्वीकायिकेभ्यः (वेयणासमु-
ग्घाएण, कसायसमुग्घाएण, मारणंतियसमुग्घाएण) वेदना समुद्घातधी, कषायसमुद्घातधी,
भारणान्तिक समुद्घातधी (समोहयाण असमोहयाण य) समवहंतो अने असमवहंतोभ्यां
(कयरे कयरेहिंती) केषु केनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा) अल्प,
अधिक, तुल्य अथवा विशेषाधिके ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा पुढविकाइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम !
अथाथी ओछा पृथ्वीकायिक भारणान्तिक समुद्घातधी समवहत છે (કસાયસમુગ્ધાણ સમો-
હયા સંસ્વેજ્જગુણા) કષાય સમુદ્ધાતધી સમવહત સંસ્થાતગુણા (વેયણાસમુગ્ધાણ સમોહયા
વિસેસાહિયા) વેદનાસમુદ્ધાતધી સમવહત વિશેષાધિક (અસમોહયા અસંસ્વેજ્જગુણા) અસમવહત
અસંસ્થાતગુણા છે. (એવં જાવ વણસ્સઇકાઇયા) એજ પ્રકારે યાવત વનરપતિકાયિક (નવર)
વિશેષ (સવ્વત્થોવા વાઉક્કાઇયા વેઉવ્વિયસમુગ્ધાણં સમોહયા) અથાથી ઓછા વાયુમાધિક વૈક્રિય
સમુદ્ધાતધી સમવહત (મારણતિસમુગ્ધાણ સમોહયા અસંસ્વેજ્જગુણા) ભારણાંતિક સમુદ્ધાતધી
સમવહત અસંસ્થાતગુણા (કસાયસમુગ્ધાણ સમોહયા) કષાયસમુદ્ધાતધી સમવહત (સંસ્વે-
જ્જગુણા)

કપાયસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ, અસમવહતા અસંખ્યેયગુણાઃ, દ્વીન્દ્રિયાણં મદન્ત ! વેદનાસમુદ્ધાતેન કપાયસમુદ્ધાતેન મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતાનામ્ અસમવહતાનાઞ્ચ કનરે કતરેભ્યોડ્ભવા વા बहुला वा तुल्या वा विशेषाधिका वा ? गौतम ! गर्वस्तोकाः द्वीन्द्रिया मारणान्तिक समुद्घातेन सम-
वहताः, वेदनासमुद्घातेन समवाता असंख्येयगुणाः, कपायसमुद्घातेन समवहता असंख्येय-
गुणाः, असमवहताः संख्येयगुणाः, एवं यावच्चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिमानां
मदन्त ! वेदनासमुद्घातेन कपायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन
समुग्घाणं समोहया विसेसाहिया) वेदनासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक
हैं (असमोहया असंखेज्जगुणा) असमवहत असंख्यातगुणा हैं

(वेદંદ્રિયાણં મંતે !) હે ભગવન ! દ્વીન્દ્રિયોં મેં (વેયણાસમુગ્ધાણં) વેદના સમુદ્ધાત સે (કસાયસમુગ્ધાણં) કપાયસમુદ્ધાત સે (મારણંતિયસમુગ્ધાણં) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે (સમોહયાણં અસમોહયાણ ચ) સમવહતોં ઓર અસમ વહતોં મેં (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિસસે (અપ્પા વા बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा ?) અન્ન, ઘટ્ટુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હેં ? (ગૌતમા ! સવ્વત્થોવા વેદંદ્રિયા મારણતિયસમુગ્ધાણં સમોહયા) હે ગૌતમ ! સઘ સે કમ દ્વીન્દ્રિય મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત (વેયણાસમુગ્ધાણં સમોહયા અસંખેજ્જગુણા) વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત અસંખ્યાતગુણા (કસાયસમુગ્ધાણં સમોહયા અસંખેજ્જગુણા) કપાયસમુદ્ધાત સે સમવહત અસંખ્યાતગુણા (અસમો- હયા સંખેજ્જગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગુણા (એવં જાવ ચતરિંદ્રિયા) દ્રષ્ટી પ્રકાર ચૌદન્દ્રિયોં તક (પંચિંદ્રિયતિરિક્વજ્જોણિયાણં મંતે) હે ભગવન ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં

જગુણા) સખ્યાતગણા (વેયણાસમુગ્ધાણ સમોહયા વિસેસાહિયા) વેદનાસમુદ્ધાતથી સમ-
વહત વિશેષાધિક છે (અસમોહયા અસંખેજ્જગુણા) અસમવહત અસખ્યાતગણા છે.

(વેદંદ્રિયાણ મંતે !) હે ભગવન ! દ્વીન્દ્રિયોભા (વેયણાસમુગ્ધાણ) વેદનાસમુદ્ધાતથી (કસાયસમુગ્ધાણ) કપાયસમુદ્ધાતથી (મારણંતિયસમુગ્ધાણ) મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી (સમોહયાણ અસમોહયાણ ચ) સમવહતો અને અસમવહતોભા (કયરે કયરેહિંતો) કોણ કોનાથી (અપ્પા વા बहुया वा तुल्या वा विसेसाहिया वा) અન્ન, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગૌતમા ! સવ્વત્થોવા વેદંદ્રિયા મારણતિયસમુગ્ધાણ સમોહયા) હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા દ્વીન્દ્રિય મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત (વેયણાસમુગ્ધાણ સમોહયા અસંખેજ્જ-
ગુણા) વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત અસખ્યાતગણા (કસાયસમુગ્ધાણ સમોહયા અસંખેજ્જ-
ગુણા) કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત અસખ્યાતગણા (અસમોહયા અસંખેજ્જગુણા) અસમવહત
અસખ્યાતગણા (એવ જાવ ચતરિંદ્રિયા) એજ પ્રકારે ચતુરિન્દ્રિયો સુધી.

(પંચિંદ્રિયતિરિક્વજ્જોણિયાણ મંતે !) હે ભગવન ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચોભાં (વેયણા

તૈજસસમુદ્યાતેન સમવહતાનામ્ અસમવહતાનાઞ્ચ કતરે કતરેભ્યોઽપ્પા વા વદ્વૃશા વા તુલ્યા
વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વરતોકાઃ પઞ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્બોનિદ્યા મૈનમમમુદ્યાતેન સમ
વહતાઃ, વૈક્રિયસમુદ્યાતેન સમવહતા અસંખ્યેયગુણાઃ, મારણાન્તિકમુદ્યાતેન સમવહતા
અસંખ્યેયગુણાઃ, વેદનાસમુદ્યાતેન સમવહતા અસંખ્યેયગુણાઃ, કષાયમમુદ્યાતેન સમવહતાઃ
સંખ્યેયગુણાઃ, અસમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, મનુષ્યાણાં મદન્ત ! વેદનાસમુદ્યાતેન સમવહ-
તૈર્ (વેયણાસમુદ્યાતૈર્) વેદનાસમુદ્યાત સે (કસાયસમુદ્યાતૈર્) કષાયસમુદ્યાત
સે (મારણતિયસમુદ્યાતૈર્) મારણાન્તિકસમુદ્યાત સે (વેડન્વિયસમુદ્યાતૈર્)
વૈક્રિયસમુદ્યાત સે (તેયાસમુદ્યાતૈર્) તૈજસસમુદ્યાત સે (સમોદ્યાતૈર્) સમવ-
હતાં મૈ (અસમોદ્યાતૈર્) ય) ઓર અસમવહતાં મૈ (કયરે કયરેહિંતો) કૌન કિમ
સે (અપ્પા વા વદ્વૃશા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા) અપ્પ, વદ્વૃશ, તુલ્ય વા
વિશેષાધિકા હૈ ? (ગૌતમ ! સન્વત્થોવા પર્વિદિયતિરિક્વજ્ઞાણિયા તેયાસમુ-
દ્યાતૈર્, સમોદ્યાતૈર્) હે ગૌતમ ! મન મે કમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ તૈજસસમુદ્યાત સે
સમવહત હોતે હૈ (વેડન્વિયસમુદ્યાતૈર્ સમોદ્યાતૈર્) વૈક્રિયસમુદ્યાત સે સમવ-
હત (અસંખેજ્જગુણા) અસંખ્યાતગુણા હૈ (મારણતિયસમુદ્યાતૈર્ સમોદ્યાતૈર્) માર-
ણાન્તિકસમુદ્યાત સે સમવહત (અસંખેજ્જગુણા) અસંખ્યાત ગુણા હૈ (વેયણા
સમુદ્યાતૈર્ સમોદ્યાતૈર્ અસંખેજ્જગુણા) વેદનાસમુદ્યાત સે સમવહત અસંખ્યાત
ગુણા હૈ (કસાયસમુદ્યાતૈર્ સમોદ્યાતૈર્ સંખેજ્જગુણા) કષાયસમુદ્યાત સે સમ-
વહત સંખ્યાતગુણા હૈ (અસમોદ્યાતૈર્ સંખેજ્જગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગુણા હૈ
(મણુસાણં મંતે !) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોં મૈ (વેયણાસમુદ્યાતૈર્) વેદનાસમુદ-

સમુદ્યાતૈર્) વેદનાસમુદ્યાતૈર્ તથી (કસાયસમુદ્યાતૈર્) કષાયસમુદ્યાતૈર્ (મારણતિયસમુદ્યા-
તૈર્) મારણાન્તિકસમુદ્યાતૈર્ (વેડન્વિયસમુદ્યાતૈર્) વૈક્રિય સમુદ્યાતૈર્ (તેયા સમુદ્યાતૈર્)
તૈજસસમુદ્યાતૈર્ (સમોદ્યાતૈર્) સમવહતોમા (અસમોદ્યાતૈર્) ય) અને અસમવહતોમા (કયરે
કયરેહિંતો) કાણ્ઠ કાનાથી (અપ્પા વા વદ્વૃશા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા) અપ્પ, વદ્વૃશ, તુલ્ય
અથવા વિશેષાધિકા છે ?

(ગૌતમ ! સન્વત્થોવા પર્વિદિયતિરિક્વજ્ઞાણિયા તેયાસમુદ્યાતૈર્ સમોદ્યાતૈર્) હે ગૌતમ !
અથાથી થાહા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ તૈજસસમુદ્યાતૈર્ સમવહત થાય છે (વેડન્વિયસમુદ્યાતૈર્
સમોદ્યાતૈર્ અસંખેજ્જગુણા) વૈક્રિયસમુદ્યાતૈર્ સમવહત અસંખ્યાતગુણા (મારણતિયસમુદ્યાતૈર્
સમોદ્યાતૈર્ અસંખેજ્જગુણા) મારણાન્તિક સમુદ્યાતૈર્ સમવહત અસંખ્યાતગુણા છે (વેયણા
સમુદ્યાતૈર્ સમોદ્યાતૈર્ અસંખેજ્જગુણા) વેદનાસમુદ્યાતૈર્ સમવહત અસંખ્યાતગુણા છે
(કસાયસમુદ્યાતૈર્ સમોદ્યાતૈર્ સંખેજ્જગુણા) કષાયસમુદ્યાતૈર્ સમવહત સંખ્યાતગુણા છે
(અસમોદ્યાતૈર્ સંખેજ્જગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગુણા છે.

(મણુસાણં મંતે !) હે ભગવન્ ! મનુષ્યોંમાં (વેયણાસમુદ્યાતૈર્) વેદનાસમુદ્યાતૈર્

તાનાં કપાયસમુદ્ધાતેન મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન વૈક્રિયમુદ્ધાતેન તૈજસસમુદ્ધાતેન આહારકસમુદ્ધાતેન કેવલિસમુદ્ધાતેન સમવહતાનામ્ અમવહતાનાશ્ચ કતરં કતરંભ્યોઽલ્પા વા बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिकं वा ? गौतम ! सर्वरतोका मनुष्या आहारकसमुद्घातेन समवहताः, केवलिसमुद्घातेन समाहताः संख्येयगुणाः, तैजसममुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, वैक्रियसमुद्घातेन समवहताः संख्येयगुणाः, मारणान्तिकममुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, वेदनासमुद्घातेन समवहता असंख्येयगुणाः, कपायसमुद्घातेन समघात से (समोहयाणं) समवहतौ में (कपायसमुद्घाएणं समोहयाणं) कपायसमुद्घात से समवहतौ में (मारणंतियसमुद्घाएणं समोहयाणं) मारणान्तिकसमुद्घात से समवहतौ में (वेदन्वियसमुद्घाएणं समोहयाणं) वैक्रियसमुद्घात से समवहतौ में (तैजससमुद्घाएणं समोहयाणं) तैजससमुद्घात से समवहतौ में (आहारगसमुद्घाएणं समोहयाणं) आहारकसमुद्घात से समवहतौ में (केवलिसमुद्घाएणं समोहयाणं) केवलिसमुद्घात से समवहतौ में (असमोहयाणं) और असमवहतौ में (कयरे कयरेहितौ) कौन किससे (अल्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विशेषाधिका वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ? (गोयमा ! सव्वरथोवा मणुस्स आहारगसमुद्घाएण समोहया) हे गौतम ! सब से कम मनुष्य आहारक समुद्घात से समवहत हैं (केवलिसमुद्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) केवलिसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (तैजससमुद्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) तैजससमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (वेदन्वियसमुद्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा) वैक्रियसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (मारणंतियसमुद्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा) मारणान्तिक

(સમોહયાણ) સમવહતોભા (કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહતોભાં (મારણંતિયસમુદ્ધાતેન સમોહયાણ) મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહતોભાં (વેદન્વિયસમુદ્ધાતેન સમોહયાણ) વૈક્રિય સમુદ્ધાતથી સમવહતોભાં (તૈજસસમુદ્ધાતેન સમોહયાણ) તૈજસ સમુદ્ધાતથી સમવહતોભાં (આહારગસમુદ્ધાતેન સમોહયાણ) આહારકસમુદ્ધાતથી સમવહતોભાં (કેવલિસમુદ્ધાતેન સમોહયાણ) કેવલિસમુદ્ધાતથી સમવહતોભાં (અસમોહયાણં) અને અસમવહતોભાં (કયરે કયરેહિતો) કોણ કોનાથી (અલ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિશેષાધિકા વા) અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

(ગોયમા ! સવ્વરથોવા મણુસ્સ આહારગસમુદ્ધાતેન સમોહયા) હે ગૌતમ ! અર્થાથી ઓગ મનુષ્ય આહારક સમુદ્ધાતથી સમવહત છે (કેવલિસમુદ્ધાતેન સમોહયા સંખેજ્જગુણા) કેવલિસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (તૈજસસમુદ્ધાતેન સમોહયા સંખેજ્જગુણા) તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે (વેદન્વિયસમુદ્ધાતેન સમોહયા સંખેજ્જગુણા) વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે (મારણંતિસમુદ્ધાતેન સમોહયા અસંખેજ્જગુણા)

વહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અસમવહતા અસંખ્યેયગુણાઃ, વાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનાં યથા અસુરકુમારાણામ્ ॥ સૂ. ૮ ॥

ટીકા-અથ વેદનાદિ તત્ત્વ સમુદ્ધાતૈઃ સમવહતાનામગમવહતાનાઞ્ચ જીનાદીનાં પરસ્પરામલ્પવદ્બહુત્વરૂપ્યતાં પ્રરૂપયિતુમાદ-‘ એમિ ણ મંતે ! જીવાણં વેયણાસમુદ્ધાણં કસાયસમુદ્ધાણ મારણંતિયસમુદ્ધાણં વેઽઽવિવ્યમમુદ્ધાણં નેયાસમુદ્ધાણં આહારગસમુદ્ધાણં કેવલિસમુદ્ધાણં સમોદ્યાણં અસમોદ્યાણં ય કયરે કયરેદિતો અપ્પા વા બહુયા હુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ? ’ હે મદન્ત ! એતેષાં સમવહતામમાહતત્ત્વેન પ્રરૂપતાનાં સ્વદ્ જીવાનાં વેદનાસમુદ્ધાતેન કષાયસમુદ્ધાતેન મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન તૈજસસમુદ્ધાતેન આહારકસમુદ્ધાતેન કેવલિસમુદ્ધાતેન સમવહતાનામ્ અસમવહતાનાઞ્ચ

સમુદ્ધાત સે સમવહત અસંખ્યાતગુણા હિં (વેયણાસમુદ્ધાણં સમોદ્યા અસંખે-જ્જગુણા) વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત અસંખ્યાતગુણા હિં (કસાયસમુદ્ધાણં સમોદ્યા સંખેજ્જગુણા) કષાયસમુદ્ધાત સે સમવહત સંખ્યાતગુણા હિં (અસમોદ્યા અસંખેજ્જગુણા) અસમવહત અસંખ્યાતગુણા હિં

(વાળમંતર જોહસિય વેમાણિયાણં જહા અસુરકુમારાણં) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકોં કા કથન અસુરકુમારોં કે સમાન ॥ સૂ. ૮ ॥

ટીકાર્થ-વેદના આદિ જો સમુદ્ધાત ઇસસે પૂર્વ કહે ગયે હૈ, ડનસે સમવહત જીવોં કા પરસ્પર અલ્પ-બહુત્વ વ્યા હૈ ? અર્થાત્ કિસ સમુદ્ધાત વાલે ન્યૂન ઓર કિસ સમુદ્ધાત વાલે અધિક હૈ ? ઇમ કા પ્રરૂપણ યહાં કિયા જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત, કષાયસમુદ્ધાત સે સમવહત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત, તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત, આહારકશરીર સમુદ્ધાત સે સમવહત,

મારણાતિકસમુદ્ધાતથી સમવહત અસંખ્યાતગુણા છે (વેયણાસમુદ્ધાણ સમોદ્યા અસંખે-જ્જગુણા) વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત અસંખ્યાતગુણા છે (કસાયસમુદ્ધાણ સમોદ્યા સંખે-જ્જગુણા) કષાયસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગુણા છે (અસમોદ્યા અસંખેજ્જગુણા) અસમવહત અસંખ્યાતગુણા છે

(વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયાણ જહા અસુરકુમારાણ) વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોં કથન અસુરકુમારોં ના સરણુ સમજણુ જોઈએ. ॥સૂ. ૮॥

ટીકાર્થ -વેદના આદિ જે સમુદ્ધાત આના પૂર્વે કહેવાયેલા છે તેમનાથી સમવહત છવોના પરસ્પર અલ્પ બહુત્વ થુ છે અર્થાત્ કયા સમુદ્ધાતવાળા ન્યૂન અને કયા સમુદ્ધાતવાળા અધિક છે ? તેનું પ્રરૂપણ અહી કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત, કષાય સમુદ્ધાતથી સમવહત, મારણાતિક સમુદ્ધાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત, તૈજસસમુદ્ધા

મધ્યે ક્ષતરે ક્ષતરેભ્યોડલ્પા વા, વદ્ધુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા !’ દે ગૌતમ ! ‘સન્વત્થોવા જીવા આહારગમમુગ્ધાણં સમોદયા’ સર્વસ્તોકા
 જીવા આહારકમ્મુદ્ધાતેન સમવહતા ભવન્તિ, અસ્મિન્ લોકે આહારકશરીરેણઃ કદાચિત્
 ષણ્માસપર્યન્તં નાપિ ભવન્તિ, યદાપિ ભવન્તિ તદાપિ જઘન્યેન ઇકદ્વિત્ત્વા ઉત્કૃષ્ટેન સહસ્ર-
 પૃથક્ત્વમ્, આહારકસમુદ્ધાતશ્ચાહારક શરીરારમ્ભકાલે ઇવ, નો તદન્યકાલે ભવન્તિ અતઃ
 સ્તોકાનામેવ યુગપન્નાહારક સમુદ્ધાનાનામુપલબ્ધેગાહારકસમુદ્ધાતેન સમવહતાનાં સર્વસ્તો-
 કત્વં बोधयम्, તદ્વેક્ષ્યા-‘કેવલિસમુગ્ધાણં સમોદયા સંલેજનગુણા’ કેવલિસમુદ્ધાતેન
 સમવહતા જીવાઃ સંલેજેયગુણા ભવન્તિ, તેષાં યુગપન્ ગતપૃથક્ત્વેન ઉપલભ્યમાનત્વાન્, તદ-
 કેવલિસમુદ્ધાત સે સમવહત ઓર અસમવહત અર્થાન્ જો કિમી મી સમુદ્ધાત
 સે યુક્ત નહીં હૈ-સમુદ્ધાત સે રહિત હૈ ડનમેં સે કૌન કિસસે અન્પ, વદ્ધુન,
 તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! મલ સે કમ જીવ આહારકસમુદ્ધાત સે મગવહત
 અર્થાન્ આહારકસમુદ્ધાત કિંઈ દુઈ હૈ, ક્યૌંકિ લોક મેં આહારકશરીરધારિયો
 વા છહ માસ કા વિરહકાલ કહા હૈ, અતઃવે વે કમી નહીં મી હોતે હૈ । જલ
 હોતે હૈ તન મી જઘન્ય ઇક, દો અથવા તોન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સહસ્રપૃથક્ત્વ અર્થાન્
 દો હજાર સે નૌ હજાર તક હી હોતે હૈ । આહારકસમુદ્ધાત આહારકશરીર કે
 આરંભ કાલ મેં હી હોતા હૈ, અન્ય સમય મેં નહીં હોના । યહી કારણ હૈ કિ ઇક
 સાથ થોડે ટી આહારકશરીર હોતે હૈ, ડમસે આહારકસમુદ્ધાત સે સમવહત
 જીવ મી થોડે હી કહે ગઈ હૈ ।

આહારકસમુદ્ધાત વાલોં કી અપેક્ષા કેવલિસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ
 સંલ્યાતગુણા અધિક હૈ, ક્યૌંકિ વે ઇક સાથ શતપૃથક્ત્વ કી સંલ્યા મેં ઉપલબ્ધ

તથી સમવહત, આહારક સમુદ્ધાતથી સમવહત, કેવલિસમુદ્ધાતથી સમવહત, અને
 અસમવહત અર્થાન્ જે કોઈ પણ સમુદ્ધાતથી યુક્ત નથી સમુદ્ધાતથી રહિત છે તેઓમાથી
 કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા ઇવ આહારક સમુદ્ધાતથી સમવહત
 અર્થાન્ આહારક સમુદ્ધાત કહેલા છે. કેમ કે લોકમા આહારક શરીરધારિયોના છ માસનો
 વિરહકાલ કહ્યો છે, તેથી જ તેઓ ક્યારેક નથી પણ હોતા જ્યારે હોય છે ત્યારે પણ
 જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સહસ્ર પૃથક્ત્વ અર્થાન્ બે હજારથી નવ હજાર
 સુધી જ હોય છે

આહારક સમુદ્ધાત આહારક શરીરના આરભકાળમા જ હોય છે, અન્ય સમયમાં
 નથી હોત, એ જ કારણ છે કે, એક સાથે થોડા જ આહારક શરીર હોય છે, તેનાથી
 આહારક સમુદ્ધાતથી સમવહત ઇવ પણ થોડા જ કહ્યા છે

આહારક સમુદ્ધાતવાળાની અપેક્ષાએ કેવલિસમુદ્ધાતથી સમવહત ઇવ સંખ્યાત

પેક્ષયા - 'તેજસસમુદ્ધાણં સમોદયા અસંખેજ્જગુણા' તૈજસમુદ્ધાતેન સમવહતા જીવા અમં-
 ર્યયેયગુણા ભવન્તિ, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં મનુષ્યાણાં દેવાનાંશ્ચાપિ તૈજસમુદ્ધાત મદ-
 ભાવાત્, તદપેક્ષયા - 'વેડન્વિયસમુદ્ધાણં સમોદયા અમંર્યેજ્જગુણા' વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન
 સમવહતા જીવા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, નૈરયિકાણાં વાયુકાયિકાનામપિ વૈક્રિયસમુદ્ધાત
 સંભવાત્, વાયુકાયિકાનાંશ્ચ વૈક્રિયલલ્લિપ્તતાં દેવેભ્યોઽપ્યમંર્યેયગુણત્વં વાદરપર્યાપ્તવાયુ-
 કાયિકાનાં સ્થલચરપંચેન્દ્રિયેભ્યોઽસંખ્યેયગુણત્વાત્ સ્થલચરપંચેન્દ્રિયાણાંશ્ચ દેવેભ્યોઽપ્ય
 સંખ્યેયગુણત્વાત્, અતો નૈરયિકાણાં વાયુકાયિકાનાંશ્ચાપિ વૈક્રિયસમુદ્ધાતમયેન તૈજસ-
 સમુદ્ધાતસમવહતાપેક્ષયા વૈક્રિયસમુદ્ધાતસમવહતાનામમંર્યેયગુણતામવસેયમ્, તેભ્યોઽપિ-
 'મારણાંતિયસમુદ્ધાણં સમોદયા અણતગુણા' મારણાંતિકસમુદ્ધાતેન સમવહતા જીવા
 અનન્તગુણા ભવન્તિ, અનન્તાનાં નિબોદજીવાનામમંર્યેયભાગસ્ય સદા વિગ્રહાવસ્થાયા વર્ત-
 નોતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ અસંખ્યાત ગુણા
 હોતે હૈં, ક્યોંકિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોં મેં, મનુષ્યોં મેં ઓર દેવોં મેં તૈજસસમુદ્-
 ધાત પાયા જાતા હૈં । તૈજસસમુદ્ધાત ચાલોં કી અપેક્ષા વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે
 સમવહત જીવ અસંખ્યાતગુણા હોતે હૈં, ક્યોંકિ વૈક્રિયસમુદ્ધાત વાયુકાયિકોં
 ઓર નારકોં મેં મો હોતા હૈં । વાયુકાયિક જીવ, જો વૈક્રિયલલ્લિપ્ત સે યુક્ત હૈં,
 દેવોં સે મી અસંખ્યાતગુણા હૈં ઓર વાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયિક સ્થલચર પંચેન્દ્રિયોં
 કી અપેક્ષા મી અસંખ્યાતગુણા હૈં । સ્થલચર પંચેન્દ્રિય દેવોં સે મી અમંર્યેયગુણા
 હૈં । ઇસ પ્રકાર નારકોં ઓર વાયુકાયિકોં મેં મી વૈક્રિયસમુદ્ધાત કા સંગઠ
 હોને કે કારણ તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવોં કી અપેક્ષા વૈક્રિયસમુદ્ધાત
 સે સમવહત જીવ અસંખ્યાતગુણિત સમજના ચાહિય ।

વૈક્રિય સમુદ્ધાત ચાલોં કી અપેક્ષા મારણાંતિકસમુદ્ધાત સે સમવહત

ગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ એક સાથે ચતુષ્કલ્પની સખ્યામાં ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમની
 અપેક્ષાએ તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત છુવ અસખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે પંચેન્દ્રિય
 તિર્યગ્યોમાં, મનુષ્યોમાં અને દેવોમાં પણ તૈજસસમુદ્ધાત મળે છે. તૈજસસમુદ્ધાતવાળા
 યોની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત છુવ અસખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે
 વૈક્રિયસમુદ્ધાત વાયુકાયિકોં અને નારકોંમાં પણ હોય છે. વાયુકાયિક છુવ, જે વૈક્રિય
 લલ્લિપ્તથી યુક્ત છે, દેવોં મી પણ અસખ્યાતગણા છે, અને વાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયિક
 સ્થલચર પંચેન્દ્રિયોંની અપેક્ષાએ પણ અસખ્યાતગણા છે સ્થલચર પંચેન્દ્રિય દેવોંથી પણ
 અસખ્યાતગણા છે એ પ્રકારે નારકોં અને વાયુકાયિકોંમાં પણ વૈક્રિયસમુદ્ધાતને સંભવ
 હોવાને કારણે તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત છુવોંની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત
 છુવ અસખ્યાતગણા સમજવા બોધ્યો.

વૈક્રિયસમુદ્ધાતવાળાં યોની અપેક્ષાએ મારણાંતિકસમુદ્ધાતથી સમવહત છુવ અનન્ત

માનસ્યોપલ્ભ્યમાનતયા તેપાશ્ચ પ્રાયશો મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતત્વાત્ અનન્તગુણત્વ-
મવસેયમ્, તેભ્યોઽપિ—‘કસાયસમુદ્ધાપ્તિ સમોદયા અસંખેજ્જગુણા’ કપાયસમુદ્ધાતેન
સમવહતા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ અનન્તાનામેવ નિગોદજીવાનાં વિગ્રહગત્યાપન્નેભ્યોઽસંખ્યેય-
ગુણાનાં કપાયસમુદ્ધાતમસમવહતાનાં સદોપલ્ભ્યમાનત્વાત્, તેભ્યોઽપિ—‘વેયણાસમુદ્ધા-
પ્તિ સમોદયા વિસેસાદિયા’ વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતા જીવા વિશેષાધિકારાઃ—કિચ્ચિદધિકારા
ભવન્તિ, અનન્તાનાં તેપામેવ નિગોદજીવાનાં તપાયસમુદ્ધાતમસમવહતાપેક્ષયા કિચ્ચિદ્
વિશેષાધિકારાનાં સદા વેદનાસમુદ્ધાતસમવહતત્વેનોપલ્ભ્યમાનત્વાત્, તેભ્યોઽપિ—‘અસમોદયા
અસંખિજ્જગુણા’ અન્યતમેનાપિ સમુદ્ધાતેન અસમવહતા જીવાઃ અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,
વેદનાકપાયમારણાન્તિકસમુદ્ધાતસમવહતાપેક્ષયા નિગોદજીવાનામેવામસમવહતાનાં સદોપલ-
જીવ અનન્તગુણા હૈં । દામકા કારણ યદ્દ હૈં નિ ગોદ કે અનન્ત જીવોં કા
અસંખ્યાતવાં ભાગ સદા વિગ્રહગતિ કી અવસ્થા મેં રહતા હૈં ઓર વે પ્રાયઃ માર-
ણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત હોતે હૈં ।

વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવોં કી અપેક્ષા કપાયસમુદ્ધાત સે સમ-
વહત જીવ અસંખ્યાતગુણા હૈં, વયોંકિ વિગ્રહગતિ કો પ્રાપ્ત અનન્ત નિગોદિયા
જીવોં કી અપેક્ષા મી અસંખ્યાતગુણા અધિક નિગોદિયા જીવ કપાયસમુદ્ધાત
સે સમવહત સદા ઉપલબ્ધ હોતે હૈં ।

કપાયસમુદ્ધાત ચાલોં કી અપેક્ષા વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ
વિશેષાધિકાર હૈં, વયોંકિ કપાયસમુદ્ધાત સે સમવહત ડન અનન્ત નિગોદ જીવોં
સે વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ કુછ અધિક હોતે હૈં ।

વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવોં કી અપેક્ષા અસમવહત જીવ અર્થાત્ જો
કિસી મી સમુદ્ધાત સે યુક્ત નહીં હૈં, અસંખ્યાતગુણા હોતે હૈં, વયોંકિ વેદના
સમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત ઓર મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવોં કી

ગણા છે એનુ કારણ એ છે કે નિગોદના અનન્ત જીવોનો અસંખ્યાતમો ભાગ સદા
વિગ્રહગતિની અવસ્થામાં રહે છે અને તેઓ પ્રાયઃ મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત થાય છે.

વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત જીવોની અપેક્ષાએ કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત જીવ
અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત અનન્ત નિગોદિયા જીવોની અપેક્ષાએ પણ
અસંખ્યાતગણા અધિક નિગોદિયા જીવ કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત સદા ઉપલબ્ધ થાય
છે. કપાયસમુદ્ધાતવાળાઓની અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ધાતથી સમવહત જીવ વિશેષાધિકાર
છે, કેમકે કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત તે અનન્ત નિગોદ જીવોથી વેદનાસમુદ્ધાતથી
સમવહત જીવ કાંઈક અધિક હોય છે

વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત જીવોની અપેક્ષાએ અસમવહત જીવ અર્થાત્ જે કોઈ
પણ સમુદ્ધાતથી યુક્ત નથી, તે અસંખ્યાત ગણા હોય છે, કેમકે વેદનાસમુદ્ધાત, કપાય

અપમાનત્વાત્, અથ પૂર્વોક્તમેવાલ્પવહુત્વ નૈરયિકાદિપુ ચતુર્વિગ્નિદણ્ડક્રમેણ પ્રરૂપયિતુ માહ-‘ એસિ ણં મંતે ! નેરહ્યાણં વેયણાસમુદ્ધાણં કસાયસમુદ્ધાણં મારણંતિય-સમુદ્ધાણં વેડલ્લિયસમુદ્ધાણં સમોદ્યાણં અસમોદ્યાણ ય કયરે કયરેદ્ધિતો મપ્પા યા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાદિયા વા ? ’ હે મદન્ત ! એતેપાં સલ્લુ નૈરયિકાણાં વેદનામમુદ્ધાતેન કષાયસમુદ્ધાતેન મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવહતાનામ્ અસમ-વહતાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! ‘ સલ્લુત્થોવા નેરહ્યા મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોદ્યા ’ સર્વસ્તોકા નૈરયિકા મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતા ભવન્તિ, મરણકાલે એવ મારણાન્તિક-સમુદ્ધાતસ્ય સંભવેન તદન્ય જીવન્નૈરયિકારાગ્રપેક્ષ્યાડત્યલ્પાનાં મરણેન મારણાન્તિકસમુદ્ધાતશ્ચ કતિપયાનામેવ ત્રિયમણાનાં ભવતિ ન તુ સર્વેપામ્, ઉક્તશ્ચ-‘ સમોદ્યા વિ મરતિ

અપેક્ષા સમુદ્ધાત સે રહિત મી અકેલે નિગોદજીવ હી અસંખ્યાતગુણા પાપ્ જાતે । સમુચ્ચય જીવોં કી અપેક્ષા પૂર્વોક્ત અલ્પ વહુત્વ પ્રરૂપિત કરકે અથ નારક આદિ ચૌધીસોં દણ્ડકોં મેં ઉસકી પ્રરૂપણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત, કષાયસમુદ્ધાત સે સમવહત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત ઓર અસમવહત નારકોં મેં કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સબ સે કમ નારક મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત , કયોંકિ મારણાન્તિકસમુદ્ધાત મરણ કે સમય હી હોતા હૈ ઓર મરનેવાલે નારક જીવિત નારકોં કી અપેક્ષા અલ્પ હી હોતે હૈ, ઓર મરનેવાલોં મેં મી માર ન્તિકસમુદ્ધાત વાલે નારક અત્યલ્પ હી હોતે હૈ, સબ નહીં હોતે । કહા

સમુદ્ધાત, અને મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત એવેની અપેક્ષાએ સમુદ્ધાતથી રહિત એકલા નિગોદ એવ જ અસંખ્યાત ગણા મળી આવેલા હોય છે

સમુચ્ચય એવેની અપેક્ષાએ પૂર્વોક્ત અલ્પ વહુત્વપ્રરૂપિત કરીને હવે નારક આદિ ચોવીસે ડાંડોમાં તેમની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત કષાય સમુદ્ધાતથી સમ-વહત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત અને અસમવહત નારકોં કોણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા નારક મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત છે, કેમકે મારણાન્તિક સમુદ્ધાતના સમયે જ થાય છે અને મરનારા નારક એવિત નારકોંની અપેક્ષાએ અલ્પ જ હોય છે અને મરનારાઓમાં પણ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતવાળા નારક અલ્પ જ હોય છે, બધા નથી હોતા.

અસમોહયા વિ મરંતિ' इति, समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते, इति, तस्माद् मारणान्तिकसमुद्घातसमवहतानां नैरयिकाणां सर्वस्तोकत्वमग्रेयम्, तदपेक्षया- 'वेदोन्वयसमुद्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा' वैक्रियसमुद्घातेन समवहता नैरयिका असंख्येयगुणा भवन्ति, रत्नप्रभादि सप्तपृथिवीषु प्रत्येकं बहूनां नैरयिकाणां परस्पर वेदना- दीरणार्थं निरन्तरमुत्तरवैक्रियारम्भसंभवात्, तेभ्योऽपि- 'कषायसमुद्घाएणं समोहया संखेज्ज- गुणा' कषायसमुद्घातेन समवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, अकृतोत्तरवैक्रियाणां कृतोत्तरवैक्रियाणाञ्च सर्वसंख्यया उत्तरवैक्रियारम्भकापेक्षया असंख्येयगुणानां कषायसमुद्घात- समवहतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तेभ्योऽपि- 'वेयणासमुद्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा' वेदना- समुद्घातेन समवहता नैरयिकाः संख्येयगुणा भवन्ति, यथासंभव क्षेत्रजन्यपरमाधार्मिको- दीरितपरस्परोदीरित वेदनाभिः प्रायशो बहूनामेव सदा समवहतत्वेनोपलभ्यमानत्वात्,

भी है- 'समवहत' अर्थात् मारणान्तिकसमुद्घात से युक्त होकर भी नारक मरते हैं और मारणान्तिकसमुद्घात के बिना भी मरते हैं। इस कारण मारणा- न्तिकसमुद्घात से समवहत नारक सब से कम समझने चाहिए। उनकी अपेक्षा वैक्रियसमुद्घात के बिना भी मरते हैं। इसका कारण मारणान्तिक समुद्घात से समवहत नारक असंख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि रत्नप्रभा आदि सातों पृथिवियों में से प्रत्येक में बहुत-से नारक परस्पर वेदना उत्पन्न करने के लिए निरन्तर उत्तरवैक्रिय करते रहते हैं। वैक्रियसमुद्घात वालों की अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत नारक मंख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि उत्तरविक्रिया करनेवाले और उत्तरविक्रिया न करने वाले नारकों की अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत नारक असंख्यातगुणा अधिक होते हैं। कषायसमुद्घात से समवहत नारकों की अपेक्षा वेदनासमुद्घात से सम- वहत नारक संख्यातगुणा अधिक होते हैं, क्योंकि यथासंभव क्षेत्रजन्य वेदना, परमाधार्मिकों द्वारा उत्पन्न की हुई वेदना और परस्पर उत्पन्न की हुई वेदना

હજી પશુ છે- 'સમવહત' અર્થાત્ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થઈને પશુ નારક મરે છે અને મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતના સિવાય પશુ મરે છે'.

આ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક બધાથી કમ સમજવા જોઈએ. તેમની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક અસંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે રત્ન પ્રભા આદિ સાતે પૃથ્વીયોમાથી પ્રત્યેકમાં ઘણા નારક પરસ્પર વેદના ઉત્પન્ન કરવાને માટે નિરન્તર ઉત્તરવૈક્રિય કરતા રહે છે વૈક્રિય સમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘા- તથી સમવહત નારક સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે ઉત્તરવિક્રિયા કરનારા અને ઉત્તર વિક્રિયા ન કરનારા નારકોની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત નારકોની અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ઘાતથી સમવહત નારક સંખ્યાતગણા અધિક હોય છે, કેમકે યથાસંભવ ક્ષેત્રજન્ય વેદના, પર-

તેભ્યોઽપિ-‘અસમોહયા સંલેઞ્ઞગુણા’ એકેનાપિ સમુદ્ધાતેન અસમવહતા નૈરયિકાઃ સંલેયગુણા ભવન્તિ, વેદનાસમુદ્ધાત વિનાપિ અત્યધિકાનામેવ સામાન્યેન વેદનાં વેદ્યમાનાનાં નૈરયિકાણાં સદ્ભાવાત્, સમ્પ્રતિ-અસુરકુમારાણામત્પવહુત્વમા-‘અસિ ણં મંતે । અસુરકુમારાણં વેયણાસમુગ્ધાણં કસાયસમુગ્ધાણં મારણંતિયસમુગ્ધાણં વેડન્વિયસમુ ગ્ધાણં તેયગસમુગ્ધાણં સમોહયાણં અસમોહયાણં ય કયરે કયરેદિતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત ! એતેષાં સ્વલુ અસુરકુમારાણાં વેદનાસમુદ્ધાતેન કષાયસમુદ્ધાતેન મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન તૈજસસમુદ્ધાતેન સમવહતા-નામ્ અસમવહતાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સન્વત્યોવા અસુરકુમારા તેયગસમુગ્ધાણં સમોહયા’ સર્વસ્તોકા અસુરકુમારા સ્તૈજસસમુદ્ધાતેન સમવહતા ભવન્તિ, અત્યન્તકોપાવેશે સત્યેવ કદાચિત્ ક્વચિત્ કેષાશ્ચિત્ તૈજસસમુદ્ધાતસ્ય જાયમાનતયા તત્સમુદ્ધાતસમવહ

કે કારણ પ્રાયઃ વહુત-સે નારક સદા વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત રહતે હૈં । વેદનાસમુદ્ધાત વાલે નારકોં કી અપેક્ષા અસમવહત (કિસીં ભી સમુદ્ધાત સે રહિત) નારક સંખ્યાતગુણા અધિક હૈં, કયોંકિ વહુત અધિક નારક વેદના સમુદ્ધાત કે વિના ભી વેદના કા વેદન કરતે રહતે હૈં ।

અવ અસુર મારોં કા અલ્પ વહુત પ્રદર્શિત કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત, કષાયસમુદ્ધાત સે સમવહત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત ઓર તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત તથા અસમવહત અસુરકુમારોં મેં કૌન કિસ સે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત અસુરકુમાર સબ સે કમ હૈં, કયોંકિ અત્યન્ત તીવ્ર ક્રોધ ઉત્પન્ન હોને પર હી કદાચિત્ કોઈ અસુર-

માધાર્મિકો દ્વારા ઉત્પન્ન કરાયેલી વેદના પરસ્પર ઉત્પન્ન કરેલી વેદનાના કારણે પ્રાયઃ ઘણા નારક સદા વેદના સમુદ્ધાતથી સમવહત રહે છે. વેદનાસમુદ્ધાતવાળા નારકોની અપેક્ષાએ અસમવહત (કોઈ પણ સમુદ્ધાતથી રહિત) નારક સંખ્યાતગુણા અધિક છે, કેમકે ઘણા અધિક નારક વેદના સમુદ્ધાતના વિના પણ વેદનાનું વેદન કરતા રહે છે.

હવે અસુરકુમારોનું અલ્પ બહુત્વ પ્રદર્શિત કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત, કષાયસમુદ્ધાતથી સમવહત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત, અને અસમવહત પૃથ્વીકાયિકોમાથી ગેણ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! તૈજસ સમુદ્ધાતથી સમવહત અસુરકુમાર ગ્રહુધી એ.છા. ૧ છે, કેમ કે-અત્યન્ત તીવ્ર ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ કદાચ કોઈ અસુરકુમાર તૈજસ

તાનામસુરકુમારાણાં સર્વસ્તોકત્વમવસેયમ્, તદપેક્ષયા-‘મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોદયા અસંખેજ્જગુણા’ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતા અસુરકુમારા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતસ્ય મરણકાલે एव संभवात्, તેभ્યોऽપિ-‘વેયણાસમુદ્ધાણં સમોદયા અસંખેજ્જગુણા’ વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતા અસુરકુમારા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પરસ્પરસંગ્રામાદૌ બહુનામેવાસુરકુમારાણાં વેદનાસમુદ્ધાતસમવહતાનામુપલભ્યમાનત્વાત્, તેભ્યોઽપિ-‘કષાયસમુદ્ધાણ સમોદયા સંખેજ્જગુણા’ કષાયસમુદ્ધાતેન સમવહતા અસુરકુમારાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ કેનાપિ કારણેન બહુનામેવ તેણાં કષાયસમુદ્ધાતગમનાત્, તેભ્યોઽપિ-‘વેઽન્વિયસમુદ્ધાણં સમોદયા સંખેજ્જગુણા’ વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવહતા અસુરકુમારાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પરિચારિણાદિ બહુવિધહેતુવશાદત્યધિકાનામેવ તેણામુત્તરવૈક્રિય કરનારમ્મસદ્ભાવાત્, તદપેક્ષયાઽપિ-‘અસમોદયા અસંખેજ્જગુણા’ કેનાપિ સમુદ્ધાતેન અસમવહતા અસુરકુમારા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ બહુનામેવ સુસ્થનિમગ્નાનામુત્તમાનાં પૂર્વોક્તાપેક્ષયાઽસંખ્યેયગુણાનામસમવહતાનામ્ અસુરકુમારાણાં સદોપલભ્યમાનત્વાત્,

કુમાર તૈજસસમુદ્ધાત કરતા હૈ, અતએ તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત અસુરકુમાર સબ સે કમ હૈં । ડનકી અપેક્ષા મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત અસુરકુમાર અસંખ્યાતગુણા હૈં, કયોંકિ મારણાન્તિકસમુદ્ધાત મરણકાલ મેં હી હોતા હૈં । ડનકી અપેક્ષા વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત અસુરકુમાર અસંખ્યાતગુણા હૈં, કયોંકિ પારસ્પરિક સંગ્રામ આદિ મેં બહુત-સે અસુરકુમાર વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત હોતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા કષાયસમુદ્ધાત સે સમવહત અસુરકુમાર સંખ્યાતગુણા હૈં, કયોંકિ કિસી ન કિસી કારણ સે બહુત-સે અસુરકુમાર કષાયસમુદ્ધાત સે યુક્ત પાए જાતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત સંખ્યાતગુણિત હોતે હૈં, કયોંકિ પરિચારણા આદિ અનેક પ્રયોજનોં સે બહુત અધિક અસુરકુમાર ઉત્તરવૈક્રિય કરતે રહતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા મી અસમવહત અસુરકુમાર અસંખ્યાત હોતે હૈં, કયોંકિ એસે અસુરકુમાર બહુત

સમુદ્ધાત કરે છે તેમજ તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત અસુરકુમાર બધાથી ઓછા છે તેમના કરતાં મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત અસુરકુમાર અસંખ્યાતગુણા છે, કેમકે મારણાન્તિકસમુદ્ધાત મરણકાળમા જ થાય છે. તેના કરતા વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત અસુરકુમાર અસંખ્યાતગુણા છે. કેમકે પરસ્પરના સંગ્રામ વિગેરેમાં ઘણા અસુરકુમારો વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત હોય છે તેના કરતાં કષાયસમુદ્ધાતથી સમવહત અસુરકુમાર સંખ્યાતગુણા છે. કેમકે-કોઈ ને કોઈ કારણથી ઘણા અસુરકુમારો કષાય સમુદ્ધાતથી યુક્ત મળી આવે છે, તેમની અપેક્ષાએ વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગુણા હોય છે, કેમકે પરિચારણા વિગેરે અનેક પ્રયોજનથી ઘણા અસુરકુમારો ઉત્તર વૈક્રિય કરતા રહે છે તેમના કરતાં પણ અસમવહત અસુરકુમારો અસંખ્યાત હોય છે

‘ एवं जाव यणियकुमारा ’ एवम्—असुरकुमारोक्तरीत्या यावत्—नागकुमाराः मुवर्णकुमारा अग्निकुमारा विद्युत्कुमारा उदधिकुमारा द्वीपकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः स्तनितकुमारा अपि समवहता असमवहताश्च वक्तव्याः, सम्प्रति पृथिवीकायिकानामल्पवहुत्वमाह—‘ एएसि णं मंने ! पुढविकाइयाणं वेयणासमुग्घाएणं कसायसमुग्घाएणं मारणंतियसमुग्घाएणं समो- हयाणं असमोहयाण य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? ’ हे भद्रन्त ! एतेषां खलु पृथिवीकायिकानां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणा- न्तिकसमुद्घातेन समवहतानाम् असमवहतानाञ्च मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘ गोयमा ! ’ हे गौतम ! ‘ सञ्चत्थोवा पुढविकाइया मारणंतियसमुग्घाएणं समोहया ’ सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिका मारणान्तिक- समुद्घातेन समवहता भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेर्मरणकाले एव मारणान्तिकसमुद्घातस्य कति- पयानामेव सद्भावात्, तदपेक्षया—‘ कसायसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा ’ कषायसमुद्-

જો જા મગન રહતે હૈં ઓર કિસી મી સમુદ્ધાત સે સમવહત નહીં હોતે હૈં । અ ર માર અસંખ્યાત ગુણા હૈં । અસુરકુમારોં કે સમાન હી નાગકુમાર, વર્ણ માર, અગ્નિ માર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવન માર ઓર સ્તનિતકુમાર મી સમવહત ઓર અસમવહત સમજના વાહિપ ।

અવ પૃથિવીકાયિકોં કા અલ્પ વહુત્વ કહતે હૈં—

ગૌતમસ્વ મી—હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત, કષાયસમુદ્ધાત સે સમવહત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત ઓર અસમવહત પૃથિવી કાયિકોં સે કૌન કિસસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત પૃથિવીકાયિક સબ સે કમ હૈં, ક્યોંકિ યહ સમુદ્ધાત મરણ કે સમય હી હોતા હૈં ઓર વહ મો કિસી કો હોતા હૈં, કિસી કો નહીં । ડનકી અપેક્ષા, કષાયસમુદ્ધાત સે

કેમકે એવા અસુરકુમારો-ધણા છે એઓ મુળમા મગ રહે છે. અને કોઈ પણ સમુદ્ધાતથી સમવહત નથી હોતા. આ અસુરકુમારો અસખ્યાતગણા છે. અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ નાગકુમારો, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, અને સ્તનિતકુમાર પણ સમવહત અને અસમવહત સમજી લેવા.

હવે પૃથ્વીકાયિકોંનું અલ્પ બહુત્વ કહેવામા આવે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વેદના સમુદ્ધાતથી સમવહત, કષાયસમુદ્ધાતથી સમવહત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત અને અસમવહત પૃથ્વીકાયિકોંમાં કોણ કોનાથી અલ્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક બધાથી જોછા છે, કેમકે આ સમુદ્ધાત મરણના સમયે જ થાય છે અને તે પણ કોઈને થાય

ધાતેન સમવહતાઃ પૃથિવીકાયિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તદપેક્ષયાપિ-
 'વેયણાસમુઘાણં સમોદયા વિસેસાદિયા' વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ પૃથિવીકાયિકા
 વિશેષાધિકાઃ કિંચિદધિકા ભવન્તિ, તેષ્યોઽપિ-'અસમોદયા અસંલેજગુણા' ઉક્તત્રિત
 યાન્યતમસમુદ્ધાતેનાપિ અસમવહતાઃ પૃથિવીકાયિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ,
 'एवं जाव वणस्सङ्काह्या' एवम्-પૃથિવીકાયિકોક્તરીત્યા યાવત્-અપ્કાયિકાસ્તેજસ્કા-
 યિકા વનસ્પતિકાયિકાશ્ચાપિ ઉક્તત્રિતયાન્યતમસમુદ્ધાતેન સમવહતા અસમવહતાશ્ચ વક્તવ્યાઃ,
 કિન્તુ-'णवरं सव्यत्योवा वाउकाइया वेउन्वियसमुघाएणं समोदया' નવરમ્-વિશેષસ્તુ
 સર્વસ્તોકા વાયુકાયિકા વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવહતા ભવન્તિ, કતિપયાનામેવ વાદરપર્યાપ્ત
 વાયુકાયિકાનાં વૈક્રિયલઘ્વિસદ્ભાવેન અલ્પાનામેવ તેષાં વૈક્રિયસમુદ્ધાતસમવહતત્ત્વેનો-
 પલ્ભ્યમાનત્વાત્, તદપેક્ષયા-'मारणतिघसमुघाएणं समोदया असंलेजगुणा' મારણાન્તિક
 સમુદ્ધાતેન સમવહતા વાયુકાયિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પર્યાપ્તાપર્યાપ્તસૂક્ષ્મવાદરાણાં
 સર્વેષામપિ વાયુકાયિકાનાં મારણાન્તિકસમુદ્ધાતસદ્ભાવાત્, તદપેક્ષયા-'कषायसमुघाएणं
 समोदया संलेजगुणा' કષાયસમુદ્ધાતેન સમવહતા વાયુકાયિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ,

સમવહત પૃથિવીકાયિક સંખ્યાતગુણા અધિકા છે. યુક્તિ યહાં મી પૂર્વવત્ હી સમજ લેના યાહિયે. ડનકી અપેક્ષા વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત પૃથિવીકાયિક વિશેષાધિકા છે ઓર ડનકી અપેક્ષા મી અસમવહત પૃથિવીકાયિક અસંખ્યાત ગુણા અધિકા છે પૃથિવીકાયિકોં કે સમાન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક ઓર વન સ્પતિકાયિક મી સમવહત ઓર અસમવહત સમજ લેના યાહિયે. વિશેષતા વાયુકાય મેં છે. વહ હસ પ્રકાર છે-વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત વાયુકાયિક સબ સે કમ છે કયોંકિ કતિપય વાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયિક હી વૈક્રિયલઘ્વિવાલે હોતે છે, અતઃ વૈક્રિયસમુદ્ધાત વાલે મી કમ હી પાઈ જાતે છે. ડનકી અપેક્ષા મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત વાયુકાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે, કયોંકિ મારણાન્તિકસમુદ્ધાત પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ ઓર વાદર-સમી વાયુકાયિકોં

છે અને કોઈને નથી થતો તેમની અપેક્ષાએ કયા સમુદ્ધાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક સંખ્યાતગણા અધિક છે યુક્તિ અહીં પણ પૂર્વવત જ સમજ લેવી જોઈએ તેમની અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ધાતથી સમવહત પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગણા અધિક છે પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક પણ સમવહત અને અસમવહત સમજ લેવા જોઈએ વિશેષતા વાયુકાયિકા છે

તે આ પ્રકારે છે-વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત વાયુકાયિક બધાથી ઓછા છે, કેમકે કતિપય વાદર પર્યાપ્ત વાયુકાયિક જ વૈક્રિયલઘ્વિવાળા હોય છે, તેથી વૈક્રિયસમુદ્ધાતવાળા પણ ઓછા જ મળે છે. તેમની અપેક્ષાએ મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત વાયુકાયિક અસંખ્યાતગણા છે, કેમકે મારણાન્તિક સમુદ્ધાત પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ અને વાદર

તેભ્યોઽપિ-‘વેયણાસમુઘાણં સમોહયા વિસેસાદિયા’ વેદનાસમુદ્ઘાતેન સમવહતા વાયુ-
કાયિકા વિશેષાધિકાઃ-કિંચિદધિકા ભવન્તિ, તેભ્યોઽપિ-‘અસમોહયા અસંસ્થેજ્ઞગુણા’
કેનાપિ સમુદ્ઘાતેન અસમવહતા વાયુકાયિકા અસંસ્થેયગુણા ભવન્તિ, સકલસમુદ્ઘાતાવસ્થ
વાયુકાયિકૈભ્યઃ સ્વભાવસ્થાનાં વાયુકાયિકાનાં સ્વભાવેનાસંસ્થેયગુણત્વેનોપલ્ભ્યમાનત્વાત્,
સમ્પ્રતિ-દ્વીન્દ્રિયાણામત્પચ્છત્વમાહ-‘વેદંદિયા ણં મતે ! વેયણાસમુઘાણં કમાયસમુઘાણં
મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયાણં અસમોહયાણં કયરે કયરેદિતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા
વિસેસાદિયા વા ?’ હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિયાણ વેદનાસમુદ્ઘાતેન કપાયસમુદ્ઘાતેન મારણાન્તિ-
કસમુદ્ઘાતેન સમવહતાનામસમવહતાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽત્પા વા વહુકા વા તુલ્યા
વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગૌતમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સચ્ચત્થોવા વેદંદિયા
મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયા’ સર્વસ્તોકા દ્વીન્દ્રિયા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતેન સમવહતા
મેં હો સકતા હૈ । उनकी अपेक्षा कषायसमुद्घात से समवहत वायुकायिक
संख्यातगुणा होते हैं । उनकी अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत वायुकायिक
विशेषाधिक होते हैं । वेदनासमुद्घात वालों की अपेक्षा भी असमवहत अर्थात्
जो किसी भी समुद्घात से समवहत नहीं है, असंख्यातगुणा होते हैं । सकल
समुद्घातों वाले वायुकायिकों से स्वभावस्थ वायुकायिक स्वभावनः असं
ख्यातगुणा पाए जाते हैं ।

અવ દ્વીન્દ્રિયોં કે અત્પ ચ્છત્વ કા નિરૂપણ કરતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાત સે સમવહત, કષાયસમુદ્ઘાત
સે સમવહત. મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સે સમવહત ઓર અસમવહત દ્વીન્દ્રિયોં
મેં કૌન કિસસે અત્પ, ચ્છત્, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, સે સમવહત દ્વીન્દ્રિય સબ સે
કમ હૈ, ક્યૌંકિ પૃચ્છા કે સમય પ્રતિનિયત દ્વીન્દ્રિય હી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત

બધા વાયુકાયિકોમાં થઈ શકે છે તેમની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત વાયુકાયિક
સંખ્યાતગણા હોય છે તેમની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત વાયુકાયિક વિશેષાધિક
હોય છે. વેદનાસમુદ્ઘાતવાળાઓની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત અર્થાત્ જે કોઈ પણ
સમુદ્ઘાતથી સમવહત નથી, અસંખ્યાતગણા હોય છે બધા સમુદ્ઘાતોવાળા વાયુકાયિકોથી
સ્વભાવસ્થ વાયુકાયિક સ્વભાવતઃ અસંખ્યાતગણા મળે છે

હેવે દ્વીન્દ્રિયોના અત્પ-ખહુત્વનુ નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત કષાય સમુદ્ઘાતથી
સમવહત, મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત અને અસમવહત દ્વીન્દ્રિયોમાથી કાણુ
કેનાથી અત્પ, ઘણા, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ! ગૌતમ ! મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત દ્વીન્દ્રિય બધાથી

भवन्ति पृच्छासमये प्रतिनियतानामेव द्वीन्द्रियाणां मारणान्तिकसमुद्घातसमवहत्तत्वेनोपलभ्यमानत्वात्, तदपेक्षया—‘वेयणासमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा’ वेदनासमुद्घातेन समवहता द्वीन्द्रिया असंख्येयगुणा भवन्ति, शीतातपादि सम्पर्केण अत्यधिकानां द्वीन्द्रियाणां वेदनासमुद्घातसद्भावात्, तेभ्योऽपि—‘कसायसमुग्धाएणं समोहया असंखेज्जगुणा’ कषायसमुद्घातेन समवहता द्वीन्द्रिया असंख्येयगुणा भवन्ति, अतिप्रचुराणां द्वीन्द्रियाणां लोभादि-कषायसमुद्घातसद्भावात्, तेभ्योऽपि—‘असमोहया संखेज्जगुणा’ केनापि समुद्घातेन असमवहता द्वीन्द्रियाः सख्येयगुणा भवन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः, ‘एवं जाव चउरिंदिया’ एवम्—द्वीन्द्रियोक्तरीत्या यावत्—त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्च समवहता असमवहताश्च वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति—‘पंचिंद्रियतिरिक्खज्जोणियाणं भंते ! वेयणासमुग्धाएणं कसायसमुग्धाएणं मारणं-तियसमुग्धाएणं वेउव्वियसमुग्धाएणं तेयासमुग्धाएणं समोहयाणं असमोहयाणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?’ हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकानां वेदनासमुद्घातेन कषायसमुद्घातेन मारणान्तिकसमुद्घातेन वैक्रियसमुद्घातेन समवहत पाप जाते हैं । उनकी अपेक्षा वेदनासमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि सर्दी-गर्मी आदि के सम्पर्क से अत्यधिक द्वीन्द्रियों में वेदनासमुद्घात होता है । उनकी अपेक्षा कषायसमुद्घात, से समवहत द्वीन्द्रिय असंख्यातगुणा होते हैं, क्योंकि अतिप्रचुर द्वीन्द्रियों में लोभादि कषाय के कारण कषायसमुद्घात होता है । उनकी अपेक्षा भी असमवहत द्वीन्द्रिय संख्यातगुणा हैं । इस विषय में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए ।

द्वीन्द्रिय की तरह त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय भी समवहत और असमवहत कहने चाहिए ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! वेदनासमुद्घात से समवहत, कषायसमुद्घात से समवहत, मारणान्तिकसमुद्घात से समवहत वैक्रियसमुद्घात से समवहत,

ગોણ કેમ કે પૃચ્છાના સમયે પ્રતિનિયત દ્વીન્દ્રિય જ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત મળી આવે છે તેમની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે શરીર ગર્મી આદિના સંપર્કથી અત્યધિક દ્વીન્દ્રિયોમાં વેદનાસમુદ્ઘાત થાય છે તેમની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત દ્વીન્દ્રિય અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમ કે અતિ પ્રચુરદ્વીન્દ્રિયોમાં લાગેલા બારે કષાયના કારણે કષાયસમુદ્ઘાત થાય છે. તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત દ્વીન્દ્રિય અસંખ્યાતગણા છે. એ બાબતમાં યુક્તિ પૂર્વવત સમજેલી જોઈએ.

દ્વીન્દ્રિયોની જેમ ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ સમવહત અને અસમવહત કહેવા જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત, કષાયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી સમવહત, તેજસમ - તથી

ધાતેન તૈજસસમુદ્ધાતેન સમવહતાનામ્ અસમવહતાનામ્ મધ્યે કતરે કતરે-ત્થોડ્લપા વા
 બહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ મોગમા ! ’ હે મોતમ ! ‘ સન્વ-
 સ્થોવા પંચિન્દ્રિયનિરિક્લગ્ણિયા તેવામમુઘાષણં ’ માર્ગોક્તાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્યોનિશસ્ત-
 જસસમુદ્ધાતેન મમાહતા ગયન્તિ, કાર્તવ્યાનામેવ તેષાં તેજોલ્લિપ્તસદ્ભાવાત્ , તદપેક્ષયા-
 ‘ વેડવિયસમુઘાષણં સમોહયા અસંખેજ્જગુણા ’ વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવહતા પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્યો-
 નિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પ્રચુરાણાં વૈક્રિયલ્લિપ્તસદ્ભાવાન્ , તદપેક્ષયાડપિ-‘ માર્ગ-
 તિયસમુઘાષણ સમોહયા અસંખેજ્જગુણા ’ માર્ગાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ પચ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્થગ્યોનિકા અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, સંમૂર્છિમજલચરસ્થલચર-સ્થલચર-નામપિ સર્વેષાં વૈક્રિય-
 લ્લિપ્તરહિતાનાં પ્રત્યેકં પૂર્વોક્તાપેક્ષયા અસંખ્યેયગુણાનાં કેવાશ્ચિત્ ગર્ભવ્યુત્કાન્તિકાનામપિ
 વૈક્રિયલ્લિપ્તરહિતાનાં વૈક્રિયલ્લિપ્તસદ્ભાવાન્ માર્ગાન્તિકસમુદ્ધાતમદ્ભાવાત્ , તેભ્યોડપિ-
 ‘ વેદનાસમુઘાષણં સમોહયા અસંખેજ્જગુણા ’ વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતા અસંખ્યેયગુણા
 ભવન્તિ, ત્રિયમાણજીવરાશ્યપેક્ષયા અપિ અમ્નિયમાણાનામસંખ્યેયગુણાનાં વેદનાસમુદ્ધાત-
 તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત ઔર અસમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્થગ્યો મેં કૌન કિસસે
 અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિકા હૈં ?

મગવાન્-હે મોતમ ! તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્થગ્ય સથ સે
 કમ હૈં, કયો કિ તેજોલ્લિપ્ત થોડો મેં હોતી હૈં । ડનકી અપેક્ષા વૈક્રિયસમુદ્ધાત,
 સે સમવહત અસંખ્યાતગુણા હૈં, કયોંકિ વૈક્રિયલ્લિપ્ત અપેક્ષાકૃત બહુતોં મેં
 હોતી હૈં । ડનકી અપેક્ષા મી માર્ગાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત અસંખ્યાત
 ગુણા હૈં, કયોંકિ સંમૂર્છિમ જલચર, સ્થલચર ઔર સ્થલચર-સમી મેં, જો વૈક્રિય
 લ્લિપ્ત સે રહિત હોતે હૈં, વે પ્રત્યેક પૂર્વોક્તો કી અપેક્ષા અસંખ્યાતગુણા હોતે હૈં ।
 કિન્હી-કિન્હી ગર્ભજોં મેં મી, જો વૈક્રિયલ્લિપ્ત સે રહિત ઔર વૈક્રિયલ્લિપ્ત સે
 સહિત હૈં, ડનમેં મી માર્ગાન્તિકસમુદ્ધાત પાયા જાતા હૈં- । ડનકી અપેક્ષા મી
 વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત અસંખ્યાતગુણા હૈં, કયોંકિ મરતે હુઅ જીવોં કી

સમવહત અને અસમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્થગ્યો મેં કૌન થી અલ્પ, બહુત, તુલ્ય અથવા
 વિશેષાધિકા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે મોતમ ! તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્થગ્ય અધાથી
 ઓછા છે, કેમ કે તેજોલ્લિપ્ત થોડામા જ હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ વૈક્રિય સમુદ્ધાતથી
 સમવહત અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે વૈક્રિયલ્લિપ્ત અપેક્ષાકૃત ઘણામા હોય છે તેમની
 અપેક્ષાએ પણ માર્ગાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે સંમૂર્છિમ
 જલચર, સ્થલચર અને ગેયર અધામા જે વિક્રિયલ્લિપ્તથી રહિત હોય છે, તે પ્રત્યેક
 પૂર્વોક્તોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગણા હોય છે. કોઈ કોઈ ગર્ભજોમા પણ જે વૈક્રિય-
 લ્લિપ્તથી રહિત અને વૈક્રિયલ્લિપ્તથી સહિત છે, તેમનામાં પણ માર્ગાન્તિક સમુદ્ધાતથી

સદ્ભાનાત્-નૈભ્યોઽપિ-‘કસાયસમુદ્ધાણ સમોદયા સંખેજ્જગુણા’ કપાયસમુદ્ધાતેન સમ
વહતાઃ પંચેન્દ્રિયતિરિય્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તદ્ગોષ્ઠગાઽપિ-‘અસમોદયા મંખેજ્જ
ગુણા’ અસમવહતાઃ પંચેન્દ્રિયતિરિય્ગ્યોનિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુત્તેઃ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘મણુસ્સાણં મંતે ! વેયણાસમુદ્ધાણ સમોદયાણં કપાયસમુદ્ધાણં મારણંતિય-
સમુદ્ધાણં વેડન્વિયસમુદ્ધાણં તેયગસમુદ્ધાણં આદારગસમુદ્ધાણં કેવલિસમુદ્ધાણં
સમોદયાણં અસમોદયાણં ચ કયરે કયરેતિત્થો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાદિયા
વા ?’ હે ભદન્ન ! મનુપ્પ્યાણાં વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતાનાં કપાયસમુદ્ધાતેન મારણાન્તિક
સમુદ્ધાતેન વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન તૈજસમુદ્ધાતેન આદારકસમુદ્ધાતેન કેવલિસમુદ્ધાતેન
સમવહતાનામ્ અસમવહતાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યં ડલ્લા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિશે
ષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગ્ગાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મન્વત્થોવા મણુસ્સા આદારગ-
સમુદ્ધાણં સમોદયા’ સર્વસ્તોકા મનુપ્પ્યા આદારકસમુદ્ધાતેન સમવહતા ભવન્તિ અતિસ્તો-
અપેક્ષા ન મરતે હુપ્પ અસંખ્યાતગુણા હં ઔર ઝનમેં વેદનાસમુદ્ધાત કા સદ્ભાવ
હોતા હૈ । ઝનકી અપેક્ષા મી કપાયસમુદ્ધાત સે સમવહતપંચેન્દ્રિય નિયંચ
સંખ્યાતગુણા હં ઔર ઝનકી અપેક્ષા મી અસમવહત પંચેન્દ્રિયનિયંચ સંખ્યાત
ગુણા હં । યુક્તિ પૂર્વવત્ હી સમજ્ઞ લેના ચાહિય ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત કપાયસમુદ્ધાત સે
સમવહત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત સે સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત,
તૈજસસમુદ્ધાત સે સમવહત, આદારકસમુદ્ધાત સે સમવહત, કેવલિસમુદ્ધા
ત સે સમવહત ઔર અસમવહત મનુપ્પ્યાં મેં કૌન ક્રિયસે અલ્પ, વહુત, તુલ્ય
યા વિશેષાધિક હં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આદારકસમુદ્ધાત સે સમવહત, મનુપ્પ્ય સબ સે કમ
હૈ, કયોંકિ આદારકશરીર કા આરંભ કરનેવાલે મનુપ્પ્ય અત્યલ્પ હી હોતે હૈ ।

સમવહત અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે મરનાગ છોવોની અપેક્ષાએ ન મરનારા અસંખ્યા
તગણા છે અને તેમનામા વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત પંચેન્દ્રિય તિરિયંચ સંખ્યાત
ગણા છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત પંચેન્દ્રિય તિરિયંચ સંખ્યાતગણા છે.
યુક્તિપૂર્વવત જ સમજી લેવી જોઈએ

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત, કપાયસમુદ્ધાતથી સમ-
વહત, મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત, વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત, તૈજસસમુદ્ધાતથી
સમવહત, આદારક સમુદ્ધાતથી સમવહત, કેવલિસમુદ્ધાતથી સમવહત અને અસમવહત
મનુષ્યોમા કેણુ ઝેનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આદારકસમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્ય બધાથી ઓછા છે,
કેમકે આદારક શરીરનો આરંભ કરનારા મનુષ્ય અત્યલ્પ જ હોય છે તેમની અપેક્ષાએ

કાનાં યુગપદ્ આહારકશરીરારમ્ભસદ્ભાવાત, તદ્દપેક્ષયા-‘કેવલિસમુદ્ધાણં સમોદયા સંશેજ્જગુણા’ કેવલિસમુદ્ધાતેન સમવહતા મનુષ્યાઃ સંખ્યેયગુણા મર્વાન્ત ગતપૃથક્ત્વસંખ્યયા તેષામુપલભ્યમાનત્વાત્ ‘તેયગસમુદ્ધાણં સમોદયા સંશેજ્જગુણા વેડન્વિયમુદ્ધાણં સમોદયા સંશેજ્જગુણા’ જાતસહસ્રસંખ્યયા તેષામુપલભ્યમાનત્વાત્ તૈજસસમુદ્ધાતેન સમવહતા મનુષ્યાઃ સંખ્યેયગુણા મર્વાન્ત તદ્દપેક્ષયા વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવહતા મનુષ્યાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, તતોડપિ ‘મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોદયા અસંશેજ્જગુણા’ મારણાન્તિકસમુદ્ધાતેન સમવહતા અસંખ્યેયગુણાઃ સંમૂર્જિમમનુષ્યાણામપિ તદ્ભાવાત્, તદ્દપેક્ષયા-‘વેયનાસમુદ્ધાણં સમોદયા અસંશેજ્જગુણા’ વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતા મનુષ્યા અસંખ્યેયગુણાઃ ત્રિયમાણરાશ્ય-પેક્ષયા અત્રિયમાણાનામસંખ્યેયગુણાનાં તદ્ભાવસંભવાત્, તેભ્યઃ-‘કષાયસમુદ્ધાણં સમોદયા સંશેજ્જગુણા’ કષાયસમુદ્ધાતેન સમવહતા મનુષ્યાઃ સંખ્યેયગુણા મર્વાન્તિ, તદ્દપેક્ષયા-‘અસમોદયા અસંશેજ્જગુણા’ અસમવહતા મનુષ્યા અસંખ્યેયગુણા મર્વાન્તિ, સંમૂર્જિમમનુષ્યાણા-મરપકપાયાણામુત્કટકપાયિભ્યોડસંખ્યેયગુણાનાં સદોપલભ્યમાનત્વાત્, ‘વાણમંતરજોડસિય-

उनकी अपेक्षा केवलिसमुद्धात से समवहत मनुष्य संख्यातगुणा अधिक हैं, क्योंकि वे ज्ञातपृथक्त्व (दो सौ से नौ सौ तक) की संख्या में पाए जाते हैं। उनकी अपेक्षा तैजससमुद्धात से समवहत संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा भी वैक्रियसमुद्धात से समवहत मनुष्य संख्यातगुणा हैं, उनकी अपेक्षा मारणा-न्तिकसमुद्धात से समवहत मनुष्य असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि मारणान्तिक-समुद्धात संमूर्जिम मनुष्यों में भी पाया जाता है। उनकी अपेक्षा वेदना-समुद्धात से समवहत मनुष्य असंख्यातगुणा होते हैं, क्योंकि त्रियमाण जीवों की अपेक्षा अत्रियमाण असंख्यातगुणा अधिक होते हैं और वेदनासमु-द्धात अत्रियमाणों में भी होता है। उनकी अपेक्षा कषायसमुद्धात से सम-वहत मनुष्य संख्यातगुणा होते हैं और कषायसमुद्धात वालों की अपेक्षा भी असमवहत-सब समुद्धातों से रहित मनुष्य असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि अल्प

કેવલિ સમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્ય સંખ્યાતગણા અધિક છે, કેમકે તેઓ જાતપૃથક્ત્વ (નવેસી નવેસી સુધી)ની સંખ્યાતમા મળે છે. તેમની અપેક્ષાએ તૈજસસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાથી વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્ય સંખ્યાતગણા છે, તેમની અપેક્ષાએ મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા છે, કેમ કે મારણાન્તિક સમુદ્ધાત, સંમૂર્જિમ મનુષ્યોમા પણ મળી આવે છે. તેમની ‘અપેક્ષાએ વેદના સમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્ય અસંખ્યાતગણા હોય છે, કેમકે ત્રિયમાણુ જીવોની અપેક્ષાએ અત્રિયમાણુ અસંખ્યાતગણા અધિક હોય છે અને વેદનાસમુદ્ધાત અત્રિયમાણુમાં પણ હોય છે તેમની અપેક્ષાએ કષાયસમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્ય સંખ્યાતગણા હોય છે અને કષાયસમુદ્ધાતવાળાઓની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત બધા સમુદ્ધાતોથી હિત

વૈમાણિયાણં જહા અમુરકુમારાણં' પાનવ્યન્તરોઽપિ વૈમાનિકાના યથા અમુરકુમારાણા
વક્તવ્યતા ઉક્તા તથા વક્તવ્યા ॥ ૬૦ ૮ ॥

॥ તપાયમગદરાનવક્તવ્યતા ॥

મૂલ્ય-કહ ણં મંતે ! કગાયમમુગ્ધાયા પળળતા ? ગોયમા ! ચત્તારિ
કસાયસમુગ્ધાયા પળળતા, ન જહા-કોહસમુગ્ધાણ, માણસમુગ્ધાણ, માયા-
સમુગ્ધાણ, લોહસમુગ્ધાણ, નેરડયાણં મંતે ! કહ કમાયસમુગ્ધાયા પળળતા ?
ગોયમા ! ચત્તારિ કમાયસમુગ્ધાયા પળળતા, એવં જાવ વૈમાણિયાણં, એ-
મેગસ્સ ણં મંતે ! નેરડયસ્સ કેવડયા કોહસમુગ્ધાયા અતીના ? ગોયમા !
અણંતા, કેવડયા પુરેક્કવડા ? ગોયમા ! કમ્મઙ્ગ અત્થિ, કસ્સઙ્ગ નત્થિ,
જસ્સત્થિ જહણ્ણેણં એકો વા દો વા તિણિના ઉક્કોસેણં સંસેજ્જા વા
અસંસેજ્જા વા અણંતા વા. એવ જાવ વૈમાણિગસ્સ, એવં જાવ લોહ-
સમુગ્ધાણ એવ ચત્તારિ દંડગા, નેરડયાણં મંતે ! કેવડયા કોહસમુગ્ધાયા
અર્હયા ? ગોયમા ! અણંતા, કેવડયા પુરેક્કવડા ? ગોયમા ! અણંતા, એવં
જાવ વૈમાણિયાણં. એવં જાવ લોભસમુગ્ધાણ, એવં એવ વિ ચત્તારિ દંડગા,
એમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરડયસ્સ નેરડયત્તે કેવડયા કોહકસાયા અર્હયા ?
ગોયમા ! અણંતા, એવં જહા વૈચળાસમુગ્ધાઓ ઋણિઓ તહા કોહસમુ-
ગ્ધાઓ વિ નિરવસેસં જાવ વૈમાણિયત્તે, માણસમુગ્ધાણ માયાસમુગ્ધાણ
વિ નિરવસેસં જહા મારણંતિયસમુગ્ધાણ, લોહસમુગ્ધાઓ જહા કસાય
સમુગ્ધાઓ નવરં સઘ્વ જીવા અસુરાદિ નેરડયસુ લોહકસાણં એણ-
ત્તરિયાણ નેયઠ્ઠા, નેરડયાણં મંતે ! નેરડયત્તે કેવડયા કોહસમુગ્ધાયા
અર્હયા ? ગોયમા ! અણંતા, કેવડયા પુરેક્કવડા ? ગોયમા ! અણંતા, એવં

કષાયવાલે સમૂર્ધિમ મનુષ્ય ઉત્કટ કષાયવાલો સે સદા અસંખ્યાતગુણા હોતે હૈં ।

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કોં ઓર વૈમાનિકોં કી વક્તવ્યતા અમુરકુમારોં
કે સમાન હૈં । ॥ સૂ. ૮ ॥

મનુષ્ય અસંખ્યાતગુણા છે, કેમકે અદ્ય કષાયવાળા સમૂર્ધિમ મનુષ્ય ઉત્કટ કષાયવાળા-
ઓથી સદા સંખ્યાતગુણા હોય છે.

વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષ્કોં અને વૈમાનિકોંની વક્તવ્યતા અમુરકુમારોના સમાન છે. ॥ સૂ. ૮ ॥

जाव वेमाणियत्ते, एवं सट्ठाणपरट्ठाणेषु सब्बत्थ भाणियत्वा, सब्ब जीवाणं चत्तारि वि समुग्घाया जाव लोभसमुग्घाओ जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते ॥ सू० ९ ॥

छाया-कृति खलु भदन्त ! कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषाय-समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-क्रोधसमुद्घातः, मानसमुद्घातः, मायासमुद्घातः, लोभसमुद्घातः, नैरयिकाणां भदन्त ! कति कषायसमुद्घाता प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारः कषायसमुद्घाता प्रज्ञप्ताः, एवं यावद् वैमानिकानाम्, एतैरस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! कस्यचित्

कषायसमुद्घात की विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कह णं भंते ! कषायसमुद्घाता पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कषायसमुद्घात कितने कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कषायसमुद्घाता पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हैं (तं जहा-कोहसमुग्घाए, माणसमुग्घाए, मायासमुग्घाए, लोहसमुग्घाए) वे इस प्रकार-क्रोधसमुद्घात, मानसमुद्घात, मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात ।

(नेरइया णं भंते ! कह कषायसमुद्घाता पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारको के कितने कषायसमुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कषायसमुद्घाता पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हैं (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार यावत् वैमानिको के ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक एक नारक के (केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) कितने क्रोधसमुद्घात अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा ?) भावी कितने ? (गोयमा ! कस्सइ

कषायसमुद्घातनी विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(कह णं भंते ! कषायसमुद्घाता पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! कषायसमुद्घात कितने कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कषायसमुद्घाता पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हैं (तं जहा-कोहकषायसमुग्घाए, मानसमुग्घाए, मायासमुग्घाए, लोहसमुग्घाए) तेषां आ प्रकारे क्रोध कषायसमुद्घात, मानसमुद्घात, मायासमुद्घात, लोभसमुद्घात ।

(नेरइयाणं भंते ! कह कषायसमुद्घाता पण्णत्ता ?) हे भगवन् ! नारकेना कितने कषायसमुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! चत्तारि कषायसमुद्घाता पण्णत्ता) हे गौतम ! चार कषायसमुद्घात कहे हैं (एवं जाव वेमाणियाणं) ऐसे प्रकार यावत् वैमानिको के ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स) हे भगवन् ! एक-एक नारकेना (केवइया कोहसमुद्घाया अईया ?) कितने क्रोधसमुद्घात अतीत हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त

सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति जघन्येन एको वा द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्ये या वा असंख्येया वा अनन्ता वा, एवं यावद् वैमानिकस्य, एवं यावद् लोभसमुद्घाते एते चत्वारो दण्डकाः, नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, एव यावद् वैमानिकानाम् एवं याव-
अत्थि, कस्सइ ण (त्थि) हे गौतम ! किमी के होते हैं, किमी के नहीं (जस्सत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिणिण वा) जिम्मे होते हैं, एक, दो अथवा तीन होते हैं (उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त (एव जाव वेमाणियस्स) इसी प्रकार वैमानिक तक (एवं जाव लोहसमुद्घाए) इसी प्रकार यावत् लोभसमुद्घात (एव चत्तारि दंडगा) ये चार दंडक हुए !

(नैरइयाणं भंते ! केवइया कोहसमुद्घाया अईया ?) हे भगवन् ! नारको के अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केव-इया पुरेक्खडा) भावी कितने ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव वेमाणियाणं) इसी प्रकार वैमानिकों तक (एवं जाव लोभसमुद्घाए) इसी प्रकार यावत् लोभसमुद्घात (एवं एएवि चत्तारि दंडगा) इस प्रकार ये भी चार दंडक होते हैं ।

(एगमेगरस्स णं भंते ! नैरइयस्स नैरइयत्ते केवइया कोहसमुद्घाया अईया ?) हे भगवन् ! एक एक नारक के नारक पर्याय में अतीत क्रोध कपायसमुद्घात कितने हैं ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (एव जहा वेयणारसमुद्घाओ

(केवइया पुरेक्खडा) भावी डेटका ? (गोयमा ! कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि) हे गौतम ! डेढना डेय छे, डेढना नही (जस्सत्थि जहण्णेण एक्को वा दो वा तिणिण वा) नेने डेय छे अधन्थ ओक, ओ अगर त्रयु डेय छे (उक्कोसेण संखेज्जा वा असंखेज्जा वा अणंता वा) उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त (एव जाव वेमाणियस्स) ओए प्रकारे यावत् वैमानिके (एव जाव लोहसमुद्घाए) ओए प्रकारे यावत् लोभसमुद्घात (एव चत्तारि दंडगा) आ आर दंडक थ्या ।

(नैरइयाणं भंते ! केवइया कोहसमुद्घाया अईया ?) हे भगवन् ! नारकेना अतीत क्रोध समुद्घात डेटका छे ? (गोयमा ! अणंता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खडा) भावी डेटका (गोयमा ! अणंता) हे गौतम अनन्त (एव जाव वेमाणियाणं) ओए प्रकारे वैमानिके सुधी (एव जाव लोहसमुद्घाए) ओए प्रकारे यावत् लोभसमुद्घात (एव एए चत्तारि दंडगा) ओ प्रकारे आ पणु आर दंडक ।

(एगमेगस्स णं भंते ! नैरइयस्स नैरइयत्ते केवइया कोहसमुद्घाया अईया ?) हे भगवन् ! ओक ओक नारकेना नारक पर्यायमा अतीत क्रोध कपायसमुद्घात डेटका ? (गोयमा !

लोभसमुद्घातः, एवम् एतेऽपि चत्वारो दण्डकाः, एकैकस्य गन्तुं भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, एवं यथा वेदनासमुद्घातो षण्णित स्तथा क्रोधसमुद्घातोऽपि निर्वक्षेपं यावद् वैमानिकत्वे, मानसमुद्घातो माया समुद्घातोऽपि निर्वक्षेपं यथा मारणान्तिकसमुद्घातः, लोभसमुद्घातो यथा कषायसमुद्घातः, नवर सर्वजीवा असुरादिनैरयिकेषु लोभकषायेण एकोत्तरिया ज्ञातव्याः, नैरयिकाणां भदन्त ! नैरयिकत्वे कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः, एवं यावद् वैमानिकत्वे, एवं स्वस्थानपरस्थानेषु

वि) इस प्रकार जैसे वेदनासमुद्घात कहा वैसा क्रोधसमुद्घात भी (निर्वक्षेपं) पूरा (जाव वैमाणियत्ते) यावत् वैमानिक पर्याय में (माणसमुग्घाए मायासमुग्घाए वि निर्वक्षेसं) मानसमुद्घात, मायासमुद्घात भी पूरा (जहा मारणंतियसमुग्घाए) जैसा मारणान्तिकसमुद्घात (लोहसमुग्घाओ जहा कषायसमुग्घाओ) लोभसमुद्घात, कषायसमुद्घात के समान (नवरं) विशेष (सव्वजीवा) सभी जीव (असुरादि नेरइएसु) असुर आदि, नारको में (लोभकसाएणं) लोभ कषाय से (एगुत्तरियाए) एक से लेकर (नेएव्वा) जानना चाहिए ।

(नेरइयाणं भन्ते ! नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?) हे भगवन् ! नारको के नारकपने में कितने क्रोध कषाय अतीत हैं ? (गोयमा ! अणत्ता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खहा) भावी कितने ? (गोयमा ! अणत्ता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव वैमाणियत्ते) इसी प्रकार यावत् वैमानिक पर्याय में (एवं सट्ठाणपरट्ठाणेषु) इस प्रकार स्वस्थान-परस्थानों में (सव्वत्थ भाणियव्वा) सर्वत्र कहना चाहिए (सव्वजीवाणं चत्तारि वि समुग्घाया) सब जीवों के चारों

अणत्ता) हे गौतम ! अनन्त (एव जहा वेयणासमुग्घाओ षण्णितो तहा कोहसमुग्घाओ वि) ओ प्रकारे जेवा वेदनासमुद्घात कहा तेना क्रोधसमुद्घात पणु (निर्वक्षेसं) पूरा (जाव वैमाणियत्ते) यावत् वैमानिक पर्यायमा (माणसमुग्घाए, मायासमुग्घाए वि निर्वक्षेसं) मानसमुद्घात, मायासमुद्घात पणु पूरा (जहा मारणंतियसमुग्घाए) जेवा मारणान्तिकसमुद्घात (लोहसमुग्घाओ जहा कषायसमुग्घाओ) लोभसमुद्घात कषायसमुद्घातना समान (नवरं) विशेष (सव्व जीवा) तथा एव (असुरादि नेरइएसु) असुर आदि, नारकोमा (लोभकसाएणं) लोभकषायथी (एगुत्तरियाए) ओइथी लधने (नेएव्वा) लणुवा लोधये.

(नेरइयाणं भन्ते ! नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया अईया) हे भगवन् ! नारकोना नारकपणे कट्ठा क्रोधकषाय अतीत छे ? (गोयमा ! अणत्ता) हे गौतम ! अनन्त (केवइया पुरेक्खहा) भावी कट्ठा ? (गोयमा ! अणत्ता) हे गौतम ! अनन्त (एवं जाव वैमाणियत्ते) ओइ प्रकारे यावत् वैमानिक पर्यायमा (एवं सट्ठाणपरट्ठाणेषु) ओइ प्रकारे स्वस्थान-परस्थानोमा (सव्वत्थ भाणियव्वा) सर्वत्र कहेवा लोधये (सव्व जीवाणं चत्तारि वि समु-

वानध्यन्तराणां ज्योतिष्काणां वैमानिकानाञ्चापि चत्वारः कषायसमुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, सम्प्रति एकैकस्य नैरायकादे वैमानिकान्तस्य चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण कषायसमुद्घातान् प्ररूपयितुमाह—‘एगमेस्स णं भते ! नेरइयस्स केवइया कोहसमुग्घाया अईया ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणंता’ एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति, ‘केवइया पुरेक्खडा’ कियन्तः—‘क्रोधसमुद्घाता नैरयिकस्य पुरस्कृताः—अनागताः सन्ति ! भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कस्सइ अत्थि कस्सपइ नत्थि’ कस्यनिनैरयिकस्य अनागताः क्रोधसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्नैरयिकस्य न सन्ति, तत्र नरकभवप्रान्ते वर्तमानो यः स्वभावादेव स्तोककषायः कषायसमुद्घातं विनैव मरणधर्ममासाद्य नरकादुद्भूतः सन् मनुष्यभवमवाप्य कषायसमुद्घातमप्राप्त एव सिद्धो भविष्यति तस्यानागतः कषायसमुद्घातो

वैमानिको के चार कषायसमुद्घात कहे गए हैं ।

अब एक-एक नारक से लेकर वैमानिक पर्यन्त चौबीसों दंडको के क्रम से कषायसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं ।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! एक-एक नारक के भावी क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! किसी नारक के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं । जो नारक, नारक भव के अन्तिम समय में वर्तमान है और जो स्वभाव से ही मन्दकषायी है, वह कषायसमुद्घात विना ही मृत्यु को प्राप्त हो कर नरक से निकल कर, मनुष्य भव में उत्पन्न होनेवाला है और कषायसमुद्घात किए

कषायसमुद्घात कहेला छे.

हवे ओक-ओक नारकाने लधने वैमानिक पर्यन्त ओवीसे दंडकोना कम्मथी कषाय-समुद्घातानी प्रश्नपुा कराय छे—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ओक-ओक नारकाना अतीत क्रोधसमुद्घात कहेला छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! ओक-ओक नारकाना अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त छे.

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! ओक-ओक नारकाना भावी क्रोधसमुद्घात कहेला छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! कौण नारकाना होय छे, कौणना नथी होला. जे नारकभवना अन्तिम समयमा वर्तमान छे अने जे स्वभावथी ज मन्द कषायी छे, ते कषायसमुद्घातना सिवाय मृत्युने प्राप्त थधने नरकथी निकलीने, मनुष्यभवमा उत्पन्न थनार छे अने कषायसमुद्घात कया सिवाय ज सिद्ध थध जशे, तेना भावी कषायसमुद्घात

સર્વત્ર ભણિતવ્યાઃ, સર્વજીવાનાં રૂપારોડપિ સમુદધાતા યાત્લોભમમુદધાતો યાત્ વૈવા
નિકાના વૈમાનિકત્વે ॥ સૂ. ૦. ૧. ॥

ટી.કા-અથ કપાયસમુદધાતાનાં વિશેષગતવ્યતાં પ્રસ્પષિતુમાદ 'કદ ણં મંતે ! કમાય
સમુદધાયા પળ્ણત્તા ?' હે મદન્ન ! કનિ ચન્દુ કપાયસમુદધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ચત્તારિ કમાયસમુદધાયા પળ્ણત્તા' ચત્તારઃ કપાયસમુદધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
'તં જહા-કોદસમુદધાણ માણસમુદધાણ માયાસમુદધાણ લોહસમુદધાણ' તથા ક્રોધસમુદધાતઃ,
માનસમુદધાતઃ, માયાસમુદધાતઃ, લોભસમુદધાતઃ, ગૌતમ ! પૃચ્છતિ - 'નૈગ્ધયા ણં મંતે !
કદ્દકમાયસમુદધાયા પળ્ણત્તા ?' હે મદન્ન ! નૈગ્ધયાના કતિ કપાયસમુદધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?
મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'ચત્તારિ કમાયસમુદધાયા પળ્ણત્તા' ચત્તારઃ કપાયસમુદ-
ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'પવં જાવ વેમાણિયાણં' પત્તપ્-નૈગ્ધયાનામિતિ યાવદ્-અસુરકુમારાદિ મવન-
પતીનાં પૃથ્વીકાયિકાદ્યેકેન્દ્રિયાણાં વિકલેન્દ્રિયાણાં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાનાં મનુષ્યાણાં
સમુદધાત (જાવ લોભસમુદધાઓ) યાવત્ લોભસમુદધાત (જાવ વેમાણિયા ણ
વેમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિકો કે વૈમાનિક પર્યાય મેં ॥ સૂ. ૦. ૧. ॥

ટીકાર્થ-અથ કપાયસમુદધાત કી વિશેષ વક્તવ્યતા કા નિરૂપણ કિયા
જાતા હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! કપાયસમુદધાત કિતને હેં ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! ચાર કપાયસમુદધાત કહે હેં । વે હમ પ્રકાર હે-ક્રોધ
સમુદધાત, માનસમુદધાત, માયાસમુદધાત, લોભસમુદધાત ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! ચાર કપાયસમુદધાત કહે હેં ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! ચાર કપાયસમુદધાત કહે હેં । હમી પ્રકાર અસુર-
કુમાર આદિ મવનપતિયોં કે, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો કે, વિકલેન્દ્રિયો
કે, પંચેન્દ્રિયતિર્યચો કે, મનુષ્યો, કે, વાનવ્યન્તરોં કે, ડ્યોતિષ્કોં કે ઓર

ગયા) બધા છવેના આરે સમુદધાત (જાવ લોહસમુદધાઓ) યાવત્ લોભસમુદધાત (જાવ
વેમાણિયાણ વેમાણિયત્તે) યાવત્ વૈમાનિકોના વૈમાનિક પર્યાયમા ॥ સૂ. ૦. ૧. ॥

ટીકાર્થ-હવે કપાયસમુદધાતની વિશેષ વક્તવ્યતાનું નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! કપાયસમુદધાત કેટલા કહ્યા છે ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! ચાર કપાયસમુદધાત કહ્યા છે તેઓ આ પ્રકારે છે-ક્રોધ
કપાયસમુદધાત, માનસમુદધાત, માયાસમુદધાત, લોભસમુદધાત

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! ચાર કપાયસમુદધાત કહ્યા છે ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! ચાર કપાયસમુદધાત કહ્યા છે એજ પ્રકારે
અસુરકુમાર આદિ મવનપતિયોના, પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના,
પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના, મનુષ્યોના, વાનવ્યન્તરોના, ડ્યોતિષ્કોના, અને વૈમાનિકોના, ચાર

વાનવ્યન્તરાણાં જ્યોતિષ્કાણાં વૈમાનિકાનાઞ્ચાપિ ચત્વારઃ કપાયસમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, સમ્પ્રતિ
 एकैकस्य नैरायकादे वैमानिकान्तस्य चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण कपायसमुद्घातान् प्ररूपायितु-
 माह-‘एगमेःस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया बोहसमुग्घाया अईया ?’ हे भदन्त ! एकै-
 कस्य खलु नैरयिकस्य कियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’
 हे गौतम ! ‘अणंता’ एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति, ‘केव
 इया पुरेक्खडा’ कियन्तः-‘क्रोधसमुद्घाता नैरयिकस्य पुरस्कृताः-अनागताः सन्ति ।
 भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘कस्सइ अत्थि कस्सइ नत्थि’ कस्यनिःनैरयिकस्य अना-
 गताः क्रोधसमुद्घाताः सन्ति, कस्यचिन्नैरयिकस्य न सन्ति, तत्र नरकभवप्रान्ते वर्तमानो
 यः स्वभावादेव स्तोककपायः कपायसमुद्घातं विनैव मरणधर्ममासाद्य नरकाद्दुद्घृतः सन्
 मनुष्यभवमवाप्य कपायसमुद्घातमप्राप्त एव सिद्धो भविष्यति तस्यानागतः कपायसमुद्घातो

वैमानिको के चार कपायसमुद्घात कहे गए हैं ।

अब एक-एक नारक से लेकर वैमानिक पर्यन्त चौबीसो दंडको के क्रम से कपायसमुद्घात की प्ररूपणा की जाती है ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के अतीत क्रोधसमुद्घात अनन्त हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के भावी क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! किसी नारक के होते हैं, किसी के नहीं होते हैं । जो नारक, नारक भव के अन्तिम समय में वर्तमान है और जो स्वभाव से ही मन्दकषायी है, वह कपायसमुद्घात विना ही मृत्यु को प्राप्त हो कर नरक से निकल कर, मनुष्य भव में उत्पन्न होनेवाला है और कपायसमुद्घात किए

કપાયસમુદ્ઘાત કહેલા છે.

હવે એક-એક નારકોને લઈને વૈમાનિક પર્યન્ત ચોવીસે દંડકોના ક્રમથી કપાય-સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકોના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના ભાવી ક્રોધસમુદ્ઘાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કેઈ નારકના હોય છે, કેઈના નથી હોતા. જે નારકભવના અન્તિમ સમયમાં વર્તમાન છે અને જે સ્વભાવથી જ મન્દ કષાયી છે, તે કપાયસમુદ્ઘાતના સિવાય મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઈને નરકથી નિકળીને, મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થનાર છે અને કપાયસમુદ્ઘાત કર્યા સિવાય જ સિદ્ધ થઈ જશે, તેના ભાવી કપાયસમુદ્ધ

નાસ્તિ, તદન્યથાસ્તીતિ માનઃ, 'અન્યથા નિષ્કળેજં ઇકો ના દો વા ત્રિણિ તા ઉચ્ચોસેણં સંસ્થેઝ્ઞા વા અસંસ્થેઝ્ઞા વા અનંતા વા' યદ્યાપિ અનાગતાઃ કષાયસમુદ્ઘાતાઃ સન્તિ તદ્યાપિ જઘન્યેન ઇકો વા દ્વો વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંસ્થેયા વા અસંસ્થેયા વા અનન્તા વા સન્તિ તત્ર સંસ્થેયકાલં સંસારાવસ્થાયિનઃ સંસ્થેયાઃ, અસંસ્થેયકાલં સંસારાવસ્થાયિનઃ અસંસ્થેયાઃ, અનન્તકાલં સંસારાવસ્થાયિનોડનન્તા અનાગતાઃ કષાયસમુદ્ઘાતા બોધ્યાઃ. 'एव जाव वैमाणियस्त' एव-नैरयिकस्यो यावद् अमुकपादादि भवनपणेः पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियस्य विकलेन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकरुण मनुष्यस्य दानव्यन्तरस्य ज्योतिष्कस्य वैमाणिकस्य च अनन्ताः क्रोधरूपायसमुदघाता प्रतीताः, अनागतारतु इत्येवंचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति, यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एको वा द्वो वा त्रयो वा उत्कृष्टेन संस्थेया वा असंस्थेया वा अनन्ता वा सन्ति, 'ગન્ જાવ ક્રોધસમુદ્ઘાત ૧૧ ત્રાચારિ દંડગા' एव-पिना ही सिद्ध हो जायगा, उसको भावी कषायसमुदघात नहीं हैं। जो नारक उससे भिन्न प्रकार का है, उसको भावी कषायसमुदघात हैं। जिसको भावी कषायसमुदघात हैं, उसके जघन्य एक, दो अथवा तीन हैं, और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त हैं। जो संख्यात काल तक संसार में परिभ्रमण करेगा उसके संख्यात, असंख्यात काल तक संसार में रहनेवाले के असंख्यात और अनन्तकाल तक रहने वाले के अनन्त भावी कषायसमुदघात समझना चाहिए।

નારક કે સમાન હી અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયો કે, પૃથિવીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયો કે, વિકલેન્દ્રિયો કે, પંચેન્દ્રિયતિર્યગો કે, મનુષ્યો કે દાનવ્યન્તર જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિકો કે અનન્ત અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત હૈં। અનાગત કિસી કે હૈં કિસી કે નહીં। જિસકે હૈં ઉસકે ભી જઘન્ય એક, દો અથવા ત્રીન હૈં, ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાત, અસંસ્થાત અથવા અનન્ત હૈં।

ક્રોધસમુદ્ઘાત કે સમાન હી માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત ઓર લોભસમુદ્ઘાત ભી નારક આદિ ચૌત્રીયો દંડકો મેં કહ લેના ચાહિયે। હસ પ્રકાર

ધાત નથી જે નારક એનાથી બિન્ન પ્રકારના છે, તેના ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત છે, જેના ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત છે, તેના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે, જે સંખ્યાતકાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરશે તેન સંખ્યાત અસંખ્યાતકાળ સુધી સંસારમાં રહેનારના સંખ્યાત અનન્તકાળ સુધી રહેનારના અનન્ત ભાવી કષાયસમુદ્ઘાત સમજવા બોધ્યો નારકના સમાન જ અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિયોના પૃથ્વીકાયિકો આદિ એકેન્દ્રિયોના વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિય તિર્યગોના, મનુષ્યોના, દાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, ગ્રામે વૈમાનિકોના અનન્ત અતીત ક્રોધ કષાયસમુદ્ઘાત છે. અનાગત કાળના છે, કાળના નથી જેના છે તેના પણ જઘન્ય એક, બે અથવા અનન્ત છે.

ક્રોધ સમુદ્ઘાતની સમાન જ માનસમુદ્ઘાત માયાસમુદ્ઘાત અને લોભસમુદ્ઘાત પણ

ક્રોધસમુદ્ધાત इव यावद्-मानसमुदधातो मायासमुदधातो क्रोधसमुदधातश्चापि नैरयिकादि
चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण वक्तव्यः, तथा चैते-क्रोधमानमाया क्रोधसमुदधातविषयकाश्चत्वार
श्चतुर्विंशतिदण्डकाः-पण्णनतिसंख्यकालापना यदन्तीति भावः, अन्येवंगे हत्येनानिधाय सम्प्रति
बहुत्वेन तानेव चतुश्चतुर्विंशतिदण्डमान नैरयिकादिविषयज्ञान प्ररूपयितुमाह-‘नेऽद्या णं
मंते ! केवइया ज्ञाहसमुदधाया अईया ?’ हे सद्दन्त ! नैरयिकागा क्रियन्तः क्रोधसमुदधाता
अतीताः सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘अणंता’ अनन्ता. क्रोधसमुदधाता
नैरयिकाणामतीताः अन्ति ‘केवइया पुरेक्खडा ?’ कियन्तः क्रोधसमुदधाताः पुरस्कृताः-
अनागताः सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! अनन्ताः क्रोधसमुदधाता अनागताः
सन्ति पृच्छासमयमाविना नैरयिकाणां मध्ये बहुनामनन्तकालावरणयित्वात् ‘एवं जय वेमा-
णियाणं’ एवम्-नैरयिकाणांमिव यावद्-असुरकुमारादि भवनपतीनां पृथिवीकागिकादि
वैमानिकपर्यन्तानाम् अनन्ताः क्रोधसमुदधाता अतीता अनागताश्च सन्ति, प्रागुक्तयुक्तेः,

ये चार चौबीस दंडक होते हैं और सब मिलकर छियात्रदे आलापक हो जाते हैं ।

एकवचन की अपेक्षा यह कथन किया गया है । अब पञ्चवचन की अपेक्षा
से उन्हीं चौबीसों दंडकों में प्ररूपणा की जानी है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के अतीत क्रोधसमुदधात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! नारकों के अतीत क्रोधसमुदधात अनन्त हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारकों के अनागत क्रोधसमुदधात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! अनागत भी अनन्त हैं, क्योंकि पृच्छा के समय

बहुत नारक ऐसे होते हैं जो अनन्त काल तक संसार में रहेंगे । इसी प्रकार

असुरकुमार आदि भवनपतियों के, एवं पृथिवीकायिक आदि से लेकर वैमा

निकों तक के अतीत और अनागत क्रोधसमुदधात अनन्त कहना चाहिए ।

युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए । इसी प्रकार क्रोधसमुदधात की तरह मानसमु-

નારકાદિ ચોવીસે હડકેમા ઠહેવા ભેધએ. એ પ્રકારે ચાર ચોવીસ હડક થાય છે. અને

બધા મળીને છન્દ આલાપક બને છે એક વચનની અપેક્ષાએ આ કથન કરાયુ છે-

હવે બહુવચનની અપેક્ષાથી તે ચોવીસે હડકેમાં પ્રરૂપણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના અનાગત ક્રોધસમુદ્ધાત કેટલા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અનાગત પણ અનન્ત છે, કેમકે પૃચ્છાના સમયે ઘણા

નારક એવા હોય છે જે અનન્તકાળ સુધી સંસારમાં રહેશે એ જ પ્રકારે અસુરકુમાર

આદિ ભવનપતિયે ના, પૃથ્વીકાયિક આદિથી લઈને વૈમાનિકો સુધીના અતીત અને અના

ગત ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત રહેવા ભેધએ. યુક્તિપૂર્વવત્ સમજવા ભેધએ.

‘एवं जाव लोभसमुद्घाए’ एवम्-क्रोधसमुद्घात उर य वद्-मानसमुद्घातो मायासमुद्घातो लोभसमुद्घातश्चापि नैरयिकादि चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण अतीतानागतविषयको वक्तव्यः, तदुपसंहरन्नाह-‘एवं एएवि चत्तारि दंढा’ एवम्-उक्तरीत्या एतेऽपि-पूर्वोक्ता बहुत्व-विषयकाश्चत्वारश्चतुर्विंशतिदण्डकाः-पणवतिसंख्य-आपन्ना वक्तव्याः, सम्प्रति एकैकस्य नैरयिकादे नैरयिकत्वादिषु स्वरूपस्थानेषु वृत्तस्य भाविनश्च क्रियन्तः, क्रोधसमुद्घाता अतीताः क्रियन्तो भाविनश्चेति प्ररूपयितुमाह-‘एगमेगस्स णं भंने ! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया कोहसमुग्घाया भईया ?’ हे भद्रन्त ! एकैकस्य स्वल्ब नेरयिनस्य नैरयिकत्वे वृत्तस्य अतीतसकलकालावेक्षया क्रियन्तः क्रोधसमुद्घाता अतीताः सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘भगंता’ अनन्ताः क्रोधसमुद्घाता नैरयिकत्वे वृत्तस्य नैरयिकस्य अतीताः सन्ति, ‘एवं जहा वेयणासमुग्घओ भणिओ तहा कोहसमुग्घाओ णि निरवसेसं जाव वेमाणियसे’ एवम्-उक्तरीत्या यथा वेदनासमुद्घातः पूर्व भणितस्तथा क्रोधसमुद्घातोऽपि निरवशेष-साकल्येन भणितव्यः, कियद्दूरं भाणितव्य मित्याकाङ्क्षया द्घात मायासमुद्घात और लोभसमुद्घात भी चौबीसों दण्डकों में अतीत और अनागत विषयक करना चाहिए । इस प्रकार ये बहुवचन संबंधी भी चार चौबीस दंडक होते हैं अतः छिद्यानवे आलापक कह लेना चाहिए ।

अब यह प्ररूपण करते हैं कि एक-एक नारक के नारक पर्याय में तथा अन्य पर्यायों में अतीत और अनागत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! एक-एक नारक के नारक-अवस्था में सम्पूर्ण अतीतकाल की अपेक्षा अतीत क्रोधसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! एक-एक नारक के नारकावस्था में अतीत समुद्घात अनन्त हैं ।

इस प्रकार जैसा वेदनासमुद्घात पहले कहा है, वैसा ही क्रोधसमुद्घात

એજ પ્રકારે ક્રોધસમુદ્ધાતની જેમ માનસમુદ્ધાત, માયાસમુદ્ધાત અને લોભ સમુદ્ધાતપણ ચોવીસે દંડકોમાં અતીત અને અનાગત વિષયક કહેવા ભેઈએ. એ પ્રકારે આ બહુવચન સમ્બન્ધી પણ ચાર ચોવીસ દંડક થાય છે, તેથી છન્દુ આલાપક કહેવા ભેઈએ

હવે એ પ્રશ્નપણા કરાય છે કે એક-એક નારકના નારક પર્યાયમાં તથા અન્ય પર્યાયમાં અતીત અને અનાગત ક્રોધસમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એક-એક નારકના નારક અવસ્થામાં સમ્પૂર્ણ અતીત-કાલની અપેક્ષાએ અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક-એક નારકના નારકાવસ્થામાં અતીતસમુદ્ધાત અનન્ત છે એ પ્રકારે જેવા વેદનાસમુદ્ધાત પહેલા કહ્યા છે, તેવા જ ક્રોધસમુદ્ધાત પણ પુરા

માહ-યાવદ્ વૈમાનિકત્વે-વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકત્વે' इत्यालापकं यादित्यर्थः, तथा च नैरयिकस्य नैरयिकत्वे इव असुरकुमारादित्वे वૈમાનિકत्वान्ते, एवम्-असुरकुमारादिनामपि वૈમાनिकान्जानां नैरयिकत्वादि चतुर्विंशति स्वरपरस्थानेषु प्रत्येकं क्रोधसमुदघाता अती तानागतसम्बन्धिनी वक्तव्याः सर्वसंख्यया च पट्पञ्चाशदधिकषट्संख्यया आलापका भवन्तीति बोध्यम्. तत्र अतीताः क्रोधसमुदघाता यथायोगमनन्ता भवसेया अनागतास्तु यथासंभवं कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्नसन्ति यस्यापि सन्ति तस्यापि जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा अवसेयाः, सम्प्रति मानसमुदघातं मायासमुदघातञ्च प्ररूपयितुमितिदिशन्नाह-'माणसमुदघाए मायासमुदघाए वि निरवसेसं जहा मारणंतिय-समुदघाए' मानसमुदघातो मायासमुदघातोऽपि निरवगेपम्-साकल्येन यथा मारणान्तिक समुदघात उक्तस्तथा वक्तव्यः, तथा च नैरयिकादीनां प्रत्येकं चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण अनन्ता

भी પૂરા કહ લેના चाहिए । वह कहाँ तक कहना चाहिए ? उत्तर है-वैमानिकों तक इस प्रकार जैसे नारक के नारक पर्याय में क्रोधसमुदघात कहा है । उसी-प्रकार असुरकुमार का असुरकुमारपर्याय में तथा अन्य सभी वैमानिक पर्याय तक में अर्थात् चौबीसों दण्डकों में क्रोधसमुदघात का कथन समझ लेना चाहिए । इस प्रकार सब मिलकर एक सहस्र छप्पन आलापक होते हैं । उनमें अतीत क्रोधसमुदघात यथायोग्य अनन्त जानने चाहिए और अनागत किसी के होते हैं, किसी के नहीं होते । जिसके होते हैं, जघन्य एक, दो या तीन होते हैं और उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त होते हैं ।

अब मानसमुदघात और मायासमुदघात की प्ररूपणा के संबंध कहते हैं-मानसमुदघात और मायासमुदघात पूरी तरह मारणान्तिकसमुदघात के समान कह लेना चाहिए । इस प्रकार चौबीस दण्डकों में से प्रत्येक में अतीत

કહેવા બેઈએ. તે કયા સુધી કહેવા બેઈએ ? ઉત્તર એ છે-વૈમાનિક સુધી એ પ્રકારે જેવા નારકના નારક પર્યાયમાં ક્રોધસમુદ્ઘાત કહ્યા છે.

એ જ પ્રકારે અસુરકુમારના પર્યાયમાં તથા અન્ય બધા વૈમાનિકીય પર્યાય સુધીમાં અર્થાત્ ચોવીસે દડકોમાં ક્રોધસમુદ્ઘાતનું કથન સમજી લેવું બેઈએ.

આ પ્રકારે બધા મળીને એક હજાર છપ્પન આલાપક થાય છે તેમનામાં અતીત ક્રોધસમુદ્ઘાત યથાયોગ્ય અનન્ત જાણવા બેઈએ અને અનાગત કોઈના કોઈએ, કોઈના નથી હોતા. જેમના કોઈએ છે, જઘન્ય એક બે અગર ત્રણ કોઈએ છે અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત કોઈએ છે

હવે માનસમુદ્ઘાત અને માયા સમુદ્ઘાતની પ્રરૂપણાના સરળ-બધમાં કહે છે-

માનસમુદ્ઘાત અને માયાસમુદ્ઘાત પુરી રીતે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતની સમાન કહેવા બેઈએ.

એ પ્રકારે ચોવીસે દડકોમાંથી પ્રત્યેકમાં અતીત માનસમુદ્ઘાત અનન્ત છે, અને

मानसमुद्घाता अतीताः, अनागतान्तरु यथायोगं कस्यचित् सन्ति कस्यचिन्न सन्ति, यस्य सन्ति तस्य जघन्येन एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन स. येन वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति इत्येवंगीत्या पट्पञ्चदशभिः सप्तसंख्यकालापा वक्तव्या एवं मायासमुद्घातोऽपि वक्तव्य इति भावः, 'लोमसमुद्घ ए जहा दसागतमुद्घातो' लोमसमुद्घातो यथा कषायसमुद्घात उक्तस्तथा वक्तव्यः, चिन्तु- 'नवर मव्यजीवा अद्युर्गर्ह नैःडणमु लोहकृमाएणं एगुत्तरियाए नेयव्या' नवरम्-विशेषन्तु सर्वे जीवा असुरकुमारदयो नैगयिमादिषु नैगयिन्वे लोमकषायेण प्ररूप्यमाणा एकोत्तरिकया-एकोत्तराय भावः एकोत्तरिका 'मनोजादित्त्वं वृत् प्रत्ययः,' तथा-एकोत्तरिकया पूर्वोक्तकोत्तरेणैव ज्ञातव्याः. तथा च नैरधिमाणा निरतिगयपीडावेदनाभिभूततया सततमुद्भिन्नाना प्रायो लोमसमुद्घातामंभगात् एकोत्तरश्च-अतीता लोमसमुद्घाता अनन्ताः अनागतान्तरु कस्यचित् सन्ति, कस्यचिन्न सन्ति यस्य सन्ति तस्य एकद्वित्रा वा उत्कृष्टेन संख्येया वा असंख्येया वा अनन्ता वा सन्ति, इत्येवं रीत्या चतुर्विंशतिमानसमुद्घात अनन्त हैं और अनागत यथायोग्य किसी के हैं किसी के नहीं। जिसके हैं, जघन्य एक, दो या तीन हैं, उत्कृष्ट संख्यान, असंख्यान और अनन्त हैं। इस तरह एक हजार छप्पन आलापक कहने चाहिए। इसी प्रकार मायासमुद्घात के संबंध में भी कह लेना चाहिए।

लोमसमुद्घात की वक्तव्यता कषायसमुद्घात के समान समझनी चाहिए। विशेषता यह है कि असुरकुमार आदि सभी जीवों का नारक पर्याय में प्ररूपणा किया जाय तो एक से लेकर करना चाहिए, क्योंकि भत्यन्त तीव्र पीडा से निरन्तर उद्विग्न रहनेवाले नारकों में प्रायः लोमसमुद्घात होता नहीं है। अतः उनके अतीत लोमसमुद्घात अनन्त हैं, भावी किसी के हैं किसी के नहीं हैं जिस के हैं उसके जघन्य एक, दो या तीन हैं, उत्कृष्ट संख्यान, असंख्यान, अथवा अनन्त हैं। इस प्रकार चौबीस दंडकों के क्रम से प्रत्येक दण्डक में-

अनागत यथा योग्य डोहना छे, डोहना नथी. जेमना छे जघन्य ओक, जे अगर त्रयु ते, उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अने अनन्त छे. आ रीते ओक हजार छप्पन आलापक छेवा जेधओ ओ प्रकारे मायासमुद्घातना संबन्धमा पणु छेडु जेधओ

लोमसमुद्घातनी वक्तव्यता कषायसमुद्घातना समान समझनी जेधओ. विशेषता ओ छे के असुरकुमार आदि जधा जेवानी ना-क पर्यायमा प्ररूपणा कराय तो ओकथी डोहने करवी जेधओ केमके अत्यन्त तीव्र पीडाथी निरन्तर उद्विग्न रहेनारा नारकोमा प्रायः लोमसमुद्घात यता नथी तेथी तेमना अतीत लोमसमुद्घात अनन्त छे भावी डोहना छे अने डोहना नथी जेमना छे तेमना जघन्य ओक, जे अगर त्रयु छे उत्कृष्ट संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त छे.

जेध प्रकारे चौबीसे दंडकोना कभथी पत्येक दंडकमा नारकोथ डोहने वैम निक सुधीमा

દણ્ડક્રમેણ પ્રત્યેકં નૈરયિકાદિત્વ વૈમાનિકત્વાન્તે સ્વપરમાને ઓપસુદ્ધાતદિપયા નૈરયિકાદીનાં વૈમાનિકાન્તાનાં પદ્મપદ્મશદ્ધિકમઃસંખ્યકાલાપા મપ્રમેયાઃ. વહુનર્માધિકૃત્ત્વ-
'નૈરય્યા જં મંતે ! નૈરય્યત્તે કેવદ્યા કોદસમુદ્ધાયા અર્થ્યા ?' હે મન્ત ! નૈરય્યાનાં નૈરયિકત્વે કિયન્તઃ ક્રોધસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા ! હે ગૌતમ !
'અર્ણતા' અનન્તાઃ ક્રોધસમુદ્ધાતા નૈરયિકાનાં નૈરયિકત્વે અતીતાઃ સન્તિ અન્તશો નૈરયિકત્વસ્ય સર્વજીવૈઃ પ્રાપ્તવાત્, 'કેવદ્યા પુરેન્ધુહા' કિયન્તઃ ક્રોધસમુદ્ધાતાઃ પુનઃકૃતાઃ-
અનાગતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અર્ણતા' અનન્તાઃ ક્રોધસમુદ્ધાતા નૈરયિકાનાં નૈરયિકત્વે અનાગતાઃ સન્તિ, 'એવં જાવ વૈમાણિયતે' એવમ્-નૈરયિકત્વે ઇવ યાવદ્-અસુરકુમારાદિત્વે વૈમાનિકત્વાન્તે ચ સ્વપરમાને સ્ત્રીતાઃ ક્રોધસમુદ્ધાતા અનન્તાઃ સન્તિ, પૃચ્છાસમયમાયિનાં મધ્યે વહુનામનન્તશો નૈરયિકત્વત્રાપ્તિયોગ્યત્વાત્, 'એવં સદ્વાણ

નારકોં સે લેકર વૈમાનિક તક મેં ચૌવીસોં દણ્ડકોં કી વક્તવ્યતા ફહના ચાહિય । પેસા કરને સે એઠ હજાર છપ્પન આલાયક હોતે હૈં । યર સબ કથન એકત્વ કી અપેક્ષા સે સમજના ચાહિય । અબ પદુત્વ કી વિચક્ષા સે કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોં કે નારક પર્યાય મેં અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત કિતને હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે નારક પર્યાય મેં અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત હૈં, ક્યોંકિ સબ જીવોં મેં અનન્ત ઘર નારકપર્યાય પાર્ષ હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ભાવી ક્રોધસમુદ્ધાત કિતને હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે નારકપર્યાય મેં અનાગત ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત હૈં ।

હેસી પ્રકાર નારકોં કે અસુરકુમાર-પર્યાય મેં યાવન્ વૈમાનિકપર્યાય મેં અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત હૈં ઓર અનાગત ઓ અનન્ત હૈં. ક્યોંકિ પૃચ્છા કે

થોવીસ હડકોની વક્તવ્યતા કહેવી નેધએ. એમ કરવાથી એક હબાર છપ્પન આલાયક થાય છે. આ બધુ કથન એકત્વની અપેક્ષાથી સમજવુ નેધએ

હવે બહુત્વની વિવક્ષાથી કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! નારકોના નારકપર્યાયમાં અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત કેટલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારકપર્યાયમાં અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત છે, કેમકે બધા જીવોએ અનન્તવાર નારકપર્યાય એળવેલ છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ભાવી ક્રોધસમુદ્ધાત કેટલા થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોના નારકપર્યાયમાં ભાવી ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત છે.

એ જ પ્રકારે નારકોના અસુરકુમાર પર્યાયમાં યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં અતીત ક્રોધસમુદ્ધાત અનન્ત છે અને અનાગત પણ અનન્ત છે, કેમકે પૃચ્છાના સમયમાં રહેલા

પરદ્વાણેસુ સઙ્ગત્થ માણિયઘ્વા' એવમ્-ઉક્તરીત્યા સ્વસ્થાનપરસ્થાનેપુ સર્વત્ર-ચતુર્વિંશતિ-
 દણ્ડકપદવાચ્યેપુ ક્રોધસમુદ્ધાતા મણિતઘ્વાઃ, 'સઙ્ગજીવાણં ચત્તારિ વિ સમુગ્ધાયા જાવ
 લોમસમુગ્ધાથો જાવ વેમાણિયાણં વેમાણિયત્તે' મર્વજીવાનાં-નૈરયિકાદીનાં ચત્તારોઽપિ
 સમુદ્ધાતાઃ-યાવત્-ક્રોધમાનમાયાલોમસમ્પન્થિનઃ અનન્તા અતીતાઃ સન્તિ, અનાગતાઃ
 કસ્યચિન્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, इत्येवं રીત્યા યાવદ્ અમુરકુમારાણાં નાગકુમારાણાં સુવર્ણ
 કુમારાણામ્ અગ્નિકુમારાણાં વિદ્યુત્કુમારાણામ્ ઉદધિકુમારાણા દ્વીપકુમારાણાં દિક્કુમારાણાં
 સ્તનિતકુમારાણાં પૃથિવીકાથિકૈકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપણ્ણેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકમનુપ્પવાનવ્યન્તર-
 જ્યોતિષ્કવૈમાનિકાનામ્ પ્રત્યેકં નૈરયિકત્વે યાવદ્-અમુરકુમારાદિત્વે વૈમાનિકત્વાન્તે
 અતીતાઃ ક્રોધસમુદ્ધાતા અનન્તા અસેયાઃ, અનાગતા અપિ અન્તાઃ સન્તિ યથાયોગમ્,
 एवं માનસમુદ્ધાતા માયાસમુદ્ધાતા લોમસમુદ્ધાતાશ્ચાપિ વક્તવ્યાઃ, તથા ચ એકેકસ્ય

સમય મેં રહે હુએ જીવાં મેં વહુત-સે નારકપર્યાય કી પ્રાપ્તિ કે યોગ્ય હૈ ॥ હસ
 પ્રકાર સમી સ્વસ્થાનોં ઔર પરસ્થાનોં મેં અર્થાત્ ચૌવીસો દણ્ડકોં મેં ક્રોધસમુ-
 દ્ધાતાન કહ લેના ચાહિએ । નારકો સે લેકર વૈમાનિકો તક સમી જીવોં કે ચારોં
 સમુદ્ધાતા અર્થાત્ ક્રોધસમુદ્ધાતા, માનસમુદ્ધાતા, માયાસમુદ્ધાતા ઔર લોમ-
 સમુદ્ધાતા અતીત અનન્ત હૈ । અનાગત કિસી કે હૈ, કિસી કે નહીં । હસ પ્રકાર
 અસુરકુમારોં કે, નાગકુમારોં કે, સુવર્ણકુમારોં કે, અગ્નિકુમારોં કે, વિદ્યુત્કુ-
 મારોં કે, ઉદધિકુમારોં કે, દ્વીપકુમારોં કે, દિક્કુમારોં કે, પવનકુમાર સ્ત
 નિતકુમારોં કે, પૃથ્વીકાથિક આદિ એકેન્દ્રિયોં કે, વિકલેન્દ્રિયોં કે પંચેન્દ્રિય-
 તિર્યચોં કે, મનુષ્યોં કે વાનવ્યન્તરોં કે, જ્યોતિષ્કો કે ઔર વૈમાનિકોં કે, નારક-
 પર્યાય મેં, અસુરકુમારપર્યાય મેં યાવત્ વૈમાનિકપર્યાય મેં અતીત ક્રોધસમુદ્-
 ધાતા અનન્ત હૈ । અનાગત મી યથયોગ્ય અનન્ત હૈ । હની પ્રકાર માનસમુદ્ધાતા,
 માયાસમુદ્ધાતા ઔર લોમસમુદ્ધાતા મી કહ લેના ચાહિએ । અર્થાત્ એક-એક

જીવોમાં ઘણા નારક પર્યાયની પ્રાપ્તિને યોગ્ય છે. એ પ્રકારે બધા સ્વસ્થાને અને પરસ્થા-
 નોમાં અર્થાત્ જોવીસે દડકોમાં ક્રોધસમુદ્ધાતાકહી લેવો ભેદ છે.

નારકોથી લઇને વૈમાનિકો સુધી બધા જીવોના ચારે સમુદ્ધાતા અર્થાત્ ક્રોધસમુદ્ધાતા,
 માનસમુદ્ધાતા, માયાસમુદ્ધાતા, લોમસમુદ્ધાતા અતીત અનન્ત છે. અનાગત કોઇના છે,
 કોઇના નથી

એ પ્રકારે અસુરકુમારોના, નાગકુમારોના, સુવર્ણકુમારોના, અગ્નિકુમારોના,
 વિદ્યુત્કુમારોના, ઉદધિકુમારોના, દ્વીપકુમારોના, દિક્કુમારોના, પવનકુમારોના, અને સ્તનિત
 કુમારોના, પૃથ્વીકાથિક આદિ એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના, મનુ-
 ષ્યોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષ્કોના અને વૈમાનિકોના, નારકપર્યાયમાં અસુરકુમારપર્યાયમાં
 યાવત્ વૈમાનિક પર્યાયમાં અતીત ક્રોધસમુદ્ધાતા અનન્ત છે, અનાગતપણે યથાયોગ્ય
 અનન્ત છે. એજ પ્રકારે માનસમુદ્ધાતા માયાસમુદ્ધાતા અને લોમસમુદ્ધાતા પણ કહેવા

નૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વે અનન્તા માનસમુદ્ધાતા અતીતાઃ ભન્તિ, પુરસ્કૃતાઃ-અનાગતાસ્તુ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ તસ્ય જઘન્યેન ઈકો વા દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, પવમ્ પર્કસ્ય અમુક્કુમારમ્ય નૈર-યિકત્વે અનન્તા માનસમુદ્ધાતા અતીતાઃ સન્તિ, માચિનરતુ કસ્યચિત્ સન્તિ કસ્યચિન્ન સન્તિ, યસ્ય સન્તિ તસ્ય જઘન્યેન ઈકો વા દ્વી વા ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, एवं नागकुमारादे नैरयिकत्वे भावनीयम्, एवम् अमुक्कुमारादित्वे नैरयिकादीनां भावनीयम्, तत्र यो नैरयिकः पृच्छा समादानन्तर मानसमुद्घातं विनैव मरणधर्ममासाद्य नरकादुद्बृत्तः सन अनन्तरं परम्परया वा मनुष्य-भवं प्राप्य सिद्धो भविष्यति न पुनर्नरकमागन्ता तस्य अनागता मानसमुद्घाता न सन्ति यस्तु नैरयिकः स्वभवे वर्तमानः पुनरपि वा नरकमागत्य सकृदमानसमुद्घातं कृत्वा

નારક કે નારકપર્યાય મેં અનન્ત માનસમુદ્ધાત અતીત હેં, અનાગત કિસી કે હેં, કિસીકે નહીં । જિસકે હેં, ઉસકે જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન હેં, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હેં ॥ હસી પ્રકાર એક-એક અસુરકુમાર કે નારક પર્યાય મેં અતીત માનસમુદ્ધાત અનન્ત હેં । માધી કિસી કે હેં ઓર કિસી કે નહીં હૈ । જિસ કે હેં, ઉસકે જઘન્ય એક, દો યા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત હેં । હસી પ્રકાર નાગકુમાર આદિ કે નારકપર્યાય મેં બી સમગ્ર લેના ચાહિય । હસી પ્રકાર નારક આદિ કે અસુરકુમાર પર્યાય આદિ મેં બી સમગ્ર લેના ચાહિય । ઉન મેં જો નારક પૃચ્છા સમય કે માનસમુદ્ધાત કે વિના હી મરણધર્મ કો પ્રાપ્ત હો કર અનન્તર ભવ મેં અથવા પરમ્પરા સે મનુષ્ય ભવ કો પ્રાપ્ત કર કે સિદ્ધ હો જાણગા, કમી નરક ભવ મેં ઉત્પન્ન નહીં હોગા, ઉસકે માધી માનસમુદ્ધાત નહીં હેં, કિન્તુ જો નારક નરક ભવ મેં વર્તમાન હૈ પુનઃ ભવિષ્ય મેં નરકભવ પ્રાપ્ત કરેગા ઓર એકવાર માનસમુદ્ધાત કરકે,

જોધજો. અર્થાત્ એક એક નારકના નારકપર્યાયમા અનન્ત માનસમુદ્ધાત અતીત છે, અનાગત કોઈના છે, કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ છે, ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે. એજ પ્રકારે એક-એક અમુક્કુમારના નારક પર્યાયમા અતીત માનસમુદ્ધાત અનન્ત છે બાવી કોઈના છે અને કોઈના નથી જેના છે, તેના જઘન્ય એક, બે અગર ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત છે.

એ જ પ્રકારે નાગકુમાર આદિના નારકપર્યાયમા પણ સમગ્ર લેવા જોઈએ. એજ પ્રકારે નારક આદિના અસુરકુમાર પર્યાય આદિમાં પણ સમગ્ર લેવા જોઈએ.

તેમનામાં જે નારક પૃચ્છા સમયના પછી માનસમુદ્ધાતના વિનાજ મરણધર્મને પ્રાપ્ત થઈને અનન્તરભવમાં અથવા પરમ્પરાથી મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ થઈ જશે, કપાયે નારકભવમા ઉત્પન્ન થશે નહીં, તેના બાવીસમુદ્ધાત નથી, પરંતુ જે નારકભવમા વર્તમાન છે અગર ફરી ભવિષ્યમા નરકભવ પ્રાપ્ત કરશે અને પછી સિદ્ધ થઈ જશે,

કાલકરણેન નરકાદુદ્વૃત્તઃ સન્ન સિદ્ધો ભવિષ્યતિ તસ્ય ઈકોડનાગતો માનસમુદ્ઘાતઃ, एवं कस्यचिद् द्वौ कस्यचित् त्रयः, संग्रहेयवाराण नरकागामिनः संग्रहेयाः, अग्रंग्रहेयवारान् नरकागामिनोऽसंग्रहेयाः, अनन्तवारान नरकागामिनोऽनन्ता मानसमुदघाता अनागता बोध्याः, एवं नैरयिकादेरगुरकुमारादित्वेऽवसेयम्, एवं मायासमुदघातेऽपि आलापका ज्ञेयाः, एवं स्वपरस्थानेषु नैरयिकादीनामतीतानागतलोभममुदघातालपका अपि स्वयमूहनीयाः, किन्तु बहुत्वविशिष्टानां नैरयिकादीनां नैमानિકान्तानां नैरयिकत्वादिकं स्वपरस्थाने च क्रोधमानमायालोभसमुदघाता अतीता अनागताश्चानन्ता अवसेयाः, अन्तिमाग्निनापो यथा-वैमानिकानां भदन्त ! वैमानिकत्वे कियन्तो लोभसमुदघाता अतीताः ? गौतम ! अनन्ता अतीताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? गौतम ! अनन्ताः पुरस्कृताः' इत्यवसेयः । सू० ९ ॥

કાલ કરેગા ઓર ફિર મિદ્ધ હો જાણગા, ડસકા ઈક અનાગત માનસમુદ્ઘાત સમજના યાહિય । હસી પ્રકાર કિસી કે દો, ઓર કિસી કે ત્રીન માનસમુદ્ઘાત હોતે હૈં । જો સંગ્રહાત વાર નરક મેં જાણગા ડસકે સંગ્રહાત, જો અસંગ્રહાત વાર નરક મેં ઉત્પન્ન હોગા ડસકે અસંગ્રહાત ઓર જો અનન્તવાર નરક મેં ગમન કરેગા ડસકે અનન્ત માનસમુદ્ઘાત અનાગત સમજના યાહિય । હસી પ્રકાર નારક આદિ કે અસુરકુમાર આદિ કે પર્યાયોં મેં બી સમજ લેના યાહિય । હસી પ્રકાર માયાકપાય મેં બી આલાપક જાનના યાહિય । હસી પ્રકાર સ્વ-પરસ્થાનો મેં નારક આદિ કે બી અતીત ઓર અનાગત લોભસમુદ્ઘાત સંબંધી આલાપક સ્વયં સોચ લેને યાહિય । પરન્તુ બહુત્વ વિશિષ્ટ નારકોં સે લેકર વૈમાનિકોં તક, નારક પર્યાય આદિ સ્વ-પરસ્થાનોં મેં ક્રોધસમુદ્ઘાત, માન સમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત ઓર લોભસમુદ્ઘાત અતીત ઓર અનાગત અનન્ત કહને યાહિય । ડન સવ મેં અન્તિમ આલાપક હસ પ્રકાર કહા જાયગા-‘હે

તેના એક અનાગત માનસમુદ્ઘાત સમજવો જોઈએ

એજ પ્રકારે કોઈના જે, અને કોઈના ત્રણ માનસમુદ્ઘાત થાય છે, જે સંખ્યાત-વાર નરકમાં જશે તેના સંખ્યાત, જે અસંખ્યાતવાર નરકમાં ઉત્પન્ન થશે તેના અસંખ્યાત અને જે અનન્તવાર નારકગમન ગમન કરશે તેના અનન્તવાર માનસમુદ્ઘાત અનાગત સમજવો જોઈએ એજ પ્રકારે નારક આદિના અસુરકુમાર આદિના પર્યાયોમાં પણ સમજ લેવા જોઈએ. એજ પ્રકારે માયા કથાયમાં પણ આલાપક જાણવો જોઈએ એજ પ્રકારે સ્વ-પરસ્થાનોમાં નારક આદિના પણ અતીત અને અનાગત લોભસમુદ્ઘાત સંબંધી આલાપક સ્વયં વિચારી લેવા જોઈએ. પરન્તુ ઘણા વિશિષ્ટ નારકોથી લઈને વૈમાનિકો સુધી, નારકપર્યાય આદિ સ્વ-પરસ્થાનોમાં, ક્રોધસમુદ્ઘાત, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાત અને લોભસમુદ્ઘાત, અતીત અને અનાગત અનન્ત કહેવા જોઈએ તે બધામાં અન્તિમ આલાપક આ પ્રકારે કહેવાશે. હે ભગવન્ ! વૈમાનિકોના વૈમાનિક પર્યાયમાં અતીત લોભ સમુદ્ઘાત કેટલા ?

॥ क्रोधादि समुद्घाताल्पवहुत्ववक्तव्यता ॥

मूलम्-एएसि णं भंते ! जीवाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं
मायासमुग्घाएणं लोभसमुग्घाएणं य समोहयाणं अकसायसमुग्घाएणं
समोहयाणं असमोहयाणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला
वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा अकसायसमुग्घाएणं
समोहया, माणसमुग्घाएणं समोहया अणंतगुणा, कोहसमुग्घाएणं समो-
हया विसेसाहिया, मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, लोभ-
समुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, असमोहया संखेज्जगुणा, एएसि णं
भंते ! नेरइयाणं कोहसमुग्घाएणं माणसमुग्घाएणं मायासमुग्घाएणं
लोभसमुग्घाएणं समोहयाणं असमोहयाणं य कयरे कयरेहिंतो अप्पा
वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा नेर-
इया लोभसमुग्घाएणं समोहया, मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्ज-
गुणा, माणसमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, कोहसमुग्घाएणं समोहया
संखेज्जगुणा, असमोहया संखेज्जगुणा, असुरकुमाराणं पुच्छा, गोयमा !
सव्वत्थोवा असुरकुमाराणं कोहसमुग्घाएणं समोहया, माणसमुग्घाएणं
समोहया संखेज्जगुणा, मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा, लोभ-
समुग्घाएणं समोहया संखेज्जगुणा असमोहया संखेज्जगुणा, एवं सव्व-
देवा जाव वेमाणिया, पुढविकाइयाणं पुच्छा, गोयमा ! सव्वत्थोवा
पुढविकाइया माणसमुग्घाएणं समोहया, कोहसमुग्घाएणं मोहया
विसेसाहिया, मायासमुग्घाएणं समोहया विसेसाहिया, लोभस ग्घाएणं
समोहया विसेसाहिया असमोहया संखेज्जगुणा, एवं जाव पंचिदिय-

भगवन् ! वैमानिकों के वैमानिकपर्याय में अतीत लोभसमुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! अतीत अनन्त हैं । अनागत किनने हैं ? हे गौतम !
अनागत भी अनन्त हैं । ॥ सू० ९ ॥

श्री भगवान्-हे गौतम ! अतीत अनन्त छे. अनागत केटला छे ? हे गौतम !
अनागत पय अनन्त छे. ॥ सू० ९ ॥

તિરિક્ષજોણિયા, મણુસ્સા જહા જીવા, ણવરં માણસમુગ્ધાણં સમો-
હયા અસંખેજ્જગુણા ॥ સૂ. ૧૦ ॥

છાયા-એતેણં સહુ મદન્ત ! જીવાના ક્રોધસમુદ્ધાતેન માનસમુદ્ધાતેન માયાસમુદ્ધા-
તેન લોભસમુદ્ધાતેન ચ સમવહતાનામ્ અરુપાયસમુદ્ધાતેન સમવહતાનામ્ અસમવહતાનામ્
કતરે કતરેભ્યોડ્ભ્યા વા વહુમા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા જીવા
અરુપાયસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ, માનસમુદ્ધાતેન સમવહતા અનન્તગુણાઃ, ક્રોધસમુદ્ધાતેન
સમવહતા વિશેષાધિકાઃ, માયાસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ, લોભસમુદ્ધાતેન સમ-
વહતા વિશેષાધિકાઃ, અગમ હાઃ મરુચ્ચેયગુણાઃ, એતેણં મણુ મદન્ત ! નેરગિકાણા ક્રોધ-

ક્રોધસમુદ્ધાતાદિ-અલ્પ ચટુરવ

શબ્દાર્થ-(एएणि णं भंते जीवाणं क्रोहसमुग्धाणं माणसमुग्धाणं माया-
समुग्धाणं लोभसमुग्धाणं समोहयाणं) हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घात से, मान-
समुद्घात से, मायासमुद्घात से, लोभसमुद्घात से समवहत इन जीवों के
(अकसायसमुग्धाणं समोहया णं) अरुपायसमुद्घात से समवहत (भसमोह-
याण य) और असमवहत गौ (कयरे कयरेहिंती) कौन किससे (अप्पा वा बहुया
वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, चटुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा) हे गौतम ! मय से कम जीव (अकसाय-
समुग्धाणं समोहया) अरुपायसमुद्घात से समवहत हैं (माणसमुग्धाणं
समोहया अणंतगुणा) मानसमुद्घात से समवहत अनन्तगुणा हैं (क्रोहसमुग्धा-
णं समोहया विसेसाहिया) क्रोधसमुद्घात से समवहत विशेषाधिक हैं (माया-
समुग्धाणं समोहया विसेसाहिया) मायासमुद्घात से समवहत विशेषाधिक

ક્રોધસમુદ્ધાતાદિ-અલ્પ બહુત્વ

શબ્દાર્થ -(एएणि णं भंते ! जीवाणं क्रोहसमुग्धाणं माणसमुग्धाणं मायासमुग्धाणं
लोहसमुग्धाणं समोहयाणं) हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घातथी, मानसमुद्घातथी, मायासमु-
द्घातथी, लोभसमुद्घातथी समवहत आ एतेना (अकसायसमुग्धाणं समोहयाणं)
अरुपायसमुद्घातथी समवहत (असमोहयाण य) अने असमवहतमा (कयरे कयरेहिंती)
कौण कौनाथी (अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, ध्रुवा, तुल्य अथवा
विशेषाधिक છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा) हे गौतम ! अधथी को.छ. ७.५ (अकसायसमुग्धाणं
समोहया) अरुपायसमुद्घातथी समवहत છે (माणસાયસમુગ્ધાણ સમોહયા અણંતગુણા)
માનસાયાસમુદ્ધાતથી સમવહત અનન્તગુણા છે (ક્રોહસમુગ્ધાણ સમોહયા વિસેસાહિયા)
ક્રોધસમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (માયાસમુગ્ધાણ સમોહયા વિસેસાહિયા) માયા-
સમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે (લોહસમુગ્ધાણ સમોહયા વિસેસાહિયા) લોભસ-

સમુદ્ઘાતેન માનસમુદ્ઘાતેન માયાસમુદ્ઘાતેન લોભસમુદ્ઘાતેન સમવહતાનામ્ અસમવહતા-
નાશ્ચ કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા
નૈરયિકા લોભસમુદ્ઘાતેન સમવહતાઃ, માયાસમુદ્ઘાતેન સમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, માન-
સમુદ્ઘાતેન સમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, ક્રોધસમુદ્ઘાતેન સમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અસમવ-
હતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અસુરકુમારાણાં પૃચ્છા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકા અસુરકુમારાઃ સ્વલ્પ ક્રોધ-
હૈં (લોભસમુદ્ઘાતેન સમોહ્યા વિશેષાદિહ્યા) લોભસમુદ્ઘાત સે સમવહત વિશે-
ષાધિકા હૈં (અસમોહ્યા સંખ્યેયગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગુણા હૈં

(एएसि णं भंते ! नेरइयाणं) हे भगवन् ! इन नारकों में (कोहसमुग्घाएणं)
क्रोधसमुद्घात से (माणसमुग्घाएणं) मानसमुद्घात से (मायासमुग्घाएणं) माया
समुद्घात से (लोभसमुग्घाएणं) लोभसमुद्घात से (समोहयाणं) समवहत
(असमोहयाण य) और असमवहत में से (कयरे कयरेहिंतो) कौन किस से
(अप्या वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?) अल्प, बहुत, तुल्य अथवा
विशेषाधिक है ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया लोभसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! सब
से कम नारक लोभ कषाय से समवहत हैं (मायासमुग्घाएणं समोहया संखेज्ज-
गुणा) मायासमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (माणसमुग्घाएणं समोहया
संखेज्जगुणा) मानसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (कोहसमुग्घाएणं
समोहया संखेज्जगुणा) क्रोधसमुद्घात से समवहत संख्यातगुणा हैं (असमो-
हया संखेज्जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा हैं ।

(असुरकुमाराणं पृच्छा ?) असुरकुमारों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सव्व-

धातथी સમવહત વિશેષાધિકા છે (અસમોહ્યા સંખેજ્જગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગણા છે

(एएसिण भंते ! नेरइयाणं) हे भगवन् ! आ नारकैः भा (कोहसमुग्घाएणं) क्रोधसमु-
द्घातथी (माणसमुग्घाएणं) मानसमुद्घातथी (मायासमुग्घाएणं) मायासमुद्घातथी (लोह
समुग्घाएणं) लोभसमुद्घातथी (समोहयाणं) समवहत (असमोहयाण य) अने असमवहत
माया (कयरे कयरेहिंतो) केषु केनाथी (अप्या वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा)
अल्प, धुला, तुल्य अथवा विशेषाधिक છે ?

(गोयमा ! सव्वत्थोवा नेरइया लोभसमुग्घाएणं समोहया) हे गौतम ! अधाथी लोभ
નારક લોભકષાયથી સમવહત છે (માયાસમુગ્ગાણ સમોહ્યા સંખેજ્જગુણા) માયાસમુદ્ઘાતથી
સમવહત સંખ્યાતગણા છે (માણસમુગ્ગાણ સમોહ્યા સંખેજ્જગુણા) માનસમુદ્ઘાતથી
અસમવહત સંખ્યાતગણા છે (કોહસમુગ્ગાણ સમોહ્યા સંખેજ્જગુણા) ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમ-
વહત છે. સંખ્યાતગણા (અસમોહ્યા સંખેજ્જગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગણા છે.

(असुरकुमाराण पृच्छा ?) असुरकुमारों सम्बन्धी प्रश्न ? (गोयमा ! सव्वत्थोवा

સમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ, ગાનસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, માયાસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ લોભસમુદ્ધાતેન સમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, અસમવહતાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, एवं सर्वदेवाः यावद् वैमानिका, पृथिवीकायिकानां पृच्छा, गौतम ! सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिकाः मानसमुदधातेन समवहताः, क्रोयसमुदधातेन समवहता विशेषाधिकाः, मायासमुदधातेन समवहता विशेषाधिकाः, लोभसमुदधातेन समवहता विशेषाधिकाः, असमवहताः सख्येयगुणाः, एवं यावत् पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, मनुष्या यथा जीवाः, नवरं मानसमुदधातेन समवहता असंख्येयगुणाः ॥ सू० १० ॥

તથોવા અસુરકુમારાણં કોહસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા) હે ગૌતમ ! અસુરકુમારો મેં સવ સે કમ ક્રોધસમુદ્ધાત સે સમવહત છે (માણસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા સંલેજગુણા) માનસમુદ્ધાત સે સમવહત સંખ્યાતગુણા હૈં (માયાસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા સંલેજગુણા) માયાસમુદ્ધાત સે સમવહત સંખ્યાતગુણા હૈં (લોભસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા સંલેજગુણા) લોભસમુદ્ધાત સે સમવહત સંખ્યાતગુણા હૈં (અસમોદ્યા સંલેજગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગુણા હૈં ।

(एवं सर्वदेवा जाव वैमानिया) इसी प्रकार वैमानिकों तक सभी देव ।

(पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथ्वीकायिकों संबंधी प्रश्न ? (गोयमा ! सच्चत्थोवा पुढविकाइया माणसमुदधातुं समोदया) हे गौतम ! सब से कम पृथ्वीकायिक मानसमुदधात से समवहत है (कोहसमुदधातुं समोदया विसेसाहिया) क्रोधसमुदधात से समवहत विशेषाधिक हैं (मायासमुदधातुं समोदया विसेसाहिया) मायासमुदधात से समवहत विशेषाधिक हैं (लोभसमुदधातुं समोदया विसेसाहिया) लोभसमुदधात से समवहत विशेषाधिक हैं (असमोदया संखे-

અસુરકુમારાણ કોહસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા) હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોમા બધાથી બોલ્યા ક્રોધ સમુદ્ધાતથી સમવહત છે (માણસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા સંલેજગુણા) માનસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણ છે (માયાસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા સંલેજગુણા) માયાસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણ છે (લોભસમુદ્ધાત્ત્વેન સમોદ્યા સંલેજગુણા) લોભસમુદ્ધાતથી સમવહત સંખ્યાતગણ છે. (અસમોદ્યા સંલેજગુણા) અસમવહત સંખ્યાતગણ છે

(एव सर्व देवा जाव वैमानिया) એ જ પ્રકારે વૈમાનિક સુધી બધા દેવ. (पुढविकाइयाणं पुच्छा ?) पृथ्वीकायिकों सम्बन्धी पृच्छा-प्रश्न (गोयमा ! सच्चत्थोवा पुढविकाइया माणसमुदधातुं समोदया) हे गौतम ! બધાથી બોલ્યા પૃથ્વીકાયિક માનસમુદ્ધાતથી સમવહત છે (कोहसमुदधातुं समोदया, विसेसाहिया) क्रोधसमुदधातથી સમવહત વિશેષાધિક છે (मायासमुदधातुं समोदया विसेसाहिया) मायासमुदधातથી સમવહત વિશેષાધિક છે (लोभसमुदधातुं समोदया विसेसाहिया) लोभसमुदधातથી સમવહત વિશેષાધિક છે (असमोदया संखेजगुणा) असमवहत संख्यातगण છે (एवं जाव पंचिन्द्रियतिरिक्खजोनिया) એ જ

टीका—अथ क्रोधादिसमुद्घातै रतदन्यसमुद्घातैश्च समवहतानामसमवहतानाञ्च परस्परमल्पबहुत्वं प्ररूपयितुमाह—‘एषसिणं भन्ते ! जीवाणं क्रोहसमुद्घाणं माणसमुद्घाणं मायासमुद्घाणं लोभसमुद्घाणं य समोहयाणं अरुसायसमुद्घाणं मपोहयाणं असमोहयाणं य कथरे कथरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विमेषाहिया वा ?’ हे भदन्त ! एतेषां खलु जीवानां क्रोधसमुद्घातेन मानसमुद्घातेन मायासमुद्घातेन लोभसमुद्घातेन च समवहतानाम् अकषायसमुद्घातेन कषायव्यतिरिक्त शेषपट्कतसमुद्घातेनेत्यर्थः, समवहतानाम् असमवहतानाञ्च जीवानां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पा वा बहुका वा तुल्या वा विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘सन्वत्थोवा जीवा अकषायसमुद्घाणं समोहया’ सर्वस्तोका जीवा अकषायसमुद्घातेन—कषायभिन्नेन वेदनादि पट्कतसमुद्घातेन जगुणा) असमवहत संख्यातगुणा हैं (एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजोणिया) इसी प्रकार यावत् पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक (मणुस्सा जहा जीवा) मनुष्य जीवों के समान (णवरं माणसमुद्घाणं समोहया असंखेज्जगुणा) विशेष—मानसमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं । ॥ सू० १० ॥

टीकार्थ—अथ क्रोधादि समुद्घातों से समवहत और उन से भिन्न समुद्घातों से समवहत तथा असमवहत अर्थात् सब प्रकार के समुद्घातों से रहित जीवों के अल्प बहुत्व की प्ररूपणा करते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घात से समवहत, मानसमुद्घात से समवहत, मायासमुद्घात से समवहत, लोभसमुद्घात से समवहत, अकषायसमुद्घात से अर्थात् कषायसमुद्घात से भिन्न छह समुद्घातों में से किसी भी समुद्घात से समवहत, और असमवहत जीवों में से कौन जीव किन से अल्प, बहुत, तुल्य अथवा विशेषाधिक हैं :

भगवान्—गौतम ! सब से कम जीव वे हैं जो अकषायसमुद्घात से सम प्रकार यावत् पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक (मणुस्सा जहा जीवा) मनुष्य जीवों के समान (णवरं माणसमुद्घाणं समोहया असंखेज्जगुणा) विशेष—मानसमुद्घात से समवहत असंख्यातगुणा हैं ॥ सू० १० ॥

टीकार्थः—हरे क्रोधादि समुद्घातोऽपि समवहतं अने तेमनापि भिन्न समुद्घातोऽपि समवहतं अर्थात् जथा प्रकारना समुद्घातोऽपि रहितं एवेना अल्प—बहुत्वनी प्ररूपणा हरे छे—

श्रीगौतमस्वामी—हे भगवन् ! क्रोधसमुद्घातपि समवहतं, मानसमुद्घातपि समवहतं मायासमुद्घातपि समवहतं लोभसमुद्घातपि समवहतं अकषायसमुद्घातपि अर्थात् कषायसमुद्घातपि भिन्न छ समुद्घातमापि केह पणु समुद्घातपि समवहतं अने असमवहतं एवेना केह एव केनापि अल्प, अधिक तुल्य अथवा विशेषाधिक छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! जथापि जेह एव तेहो छे जे अकषायसमुद्घातपि

સમવહતા અપેક્ષાઃ, કપાયવ્યતિરિક્તમમુદ્ધાનસમવહતાના કાચિત્ કદાચિત્ કેષાંશ્ચિદેવ પ્રતિનિયતત્વેનોપલભ્યમાનત્વાત્, તેષાંત્રોત્કૃષ્ટેનાપિ રૂપાયમમુદ્ધાનસમવહતાપેક્ષયા અનન્ત-ભાગવર્તિતયા સર્વસ્તોષત્ત્વં વોચ્યમ્, તેભ્યો-‘માણસમુદ્ધાણં સમોદયા અનંતગુણા’ માનસમુદ્ધાતેન સમવહતા અનન્તગુણા ભવન્તિ, અનન્તાના વનસ્પતિકાગ્રિકજીવાના પૂર્વભવ-સંસ્કારાનુવૃત્તયા માનસમુદ્ધાતે વર્તમાનાના સમુપલભ્યમાનત્વાત્, તદપેક્ષયાઽપિ-‘નોદસમુદ્ધાણં સમોદયા વિસેસાદિયા’ ક્રોધસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ-કિંચિદધિકા ભવન્તિ, માનિજીવાપેક્ષયા ક્રોધિનાં પ્રભૂતત્વાત્, તેભ્યોઽપિ-‘માયાસમુદ્ધાણં સમોદયા વિસેસાદિયા’ માયાસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ-કિંચિદધિકા ભવન્તિ, ક્રોધિજીવા પેક્ષયા માયાવિનાં પ્રભૂતત્વાત્, તદપેક્ષયાઽપિ-‘લોભસમુદ્ધાણં સમોદયા વિસેસાદિયા’ લોભસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ-કિંચિદધિકા ભવન્તિ, માયાવિ જીવાપેક્ષયા

વહત હૈં, અર્થાત્ કપાયસમુદ્ધાન સે ભિન્ન છહ સમુદ્ધાતોં મેં સે કિસીં મીં એક સમુદ્ધાત સે સમવહત હૈં । કયોંકિ અકપાયસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ ક્વચિત્ કદાચિત્ કોઈ-કોઈ હી પાળ જાતે હૈં । વે ઉત્કૃષ્ટ સંગ્ગા મેં મોં યદિ હોં તો કપાયસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવોં કે અનન્તર્વ ભાગ હી હોતે હૈં । ઇસ કારણ ઉઘેં સવ સે કમ કહા હૈં । ડનકી અપેક્ષા માનસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ અનન્તગુણા અધિકુ હૈં, કયોંકિ અનન્ત વનસ્પતિકાગ્રિક જીવ પૂર્વભવ કે સંસ્કારોં કે કારણ માનકપાયસમુદ્ધાત મેં વર્તમાન રહતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા મીં ક્રોધસમુદ્ધાત સે સમવહત વિશેષાધિક હૈં, કયોંકિ માની જીવોં કી અપેક્ષા ક્રોધી જીવ અધિક હોતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા માયાસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોતે હૈં, કયોંકિ ક્રોધી જીવોં કી અપેક્ષા માયાવી અધિક હોતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા લોભસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોતે હૈં,

સમવહત છે અર્થાત્ કપાયસમુદ્ધાતથી ભિન્ન છ સમુદ્ધાતોમાથી ઠાપ પણ એક સમુદ્ધાતથી સમવહત છે કેમકે અકપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ ક્વચિત્-કદાચિત્ કોઈ-કોઈ જ મળી આવે છે. તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સંગ્રહામાં પણ નોંધાય તો કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત એવોના અનન્તભો ભાગ જ હોય છે.

એ કારણે તેમને બધાથી ઓછા કહ્યા છે તેમની અપેક્ષાએ માનસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ અનન્તગુણા અધિક છે, કેમકે અનન્ત વનસ્પતિકાગ્રિક એવ પૂર્વ બોલેલા સંસ્કારોને કારણે માનસમુદ્ધાતમાં વર્તમાન રહે છે તેમની અપેક્ષાએ પણ ક્રોધસમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે, કેમકે માની એવોની અપેક્ષાએ ક્રોધી એવ અધિક હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ વિશેષાધિક હોય છે, કેમકે ક્રોધી એવોની અપેક્ષાએ માયાવી અધિક હોય છે તેમની અપેક્ષાએ લોભસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ વિશેષાધિક હોય છે, એમ કહેવાય છે.

કેમકે માયાવી એવોની અપેક્ષાએ લોભી એવ ઘણા વધારે હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ

લોમવતામદિપ્રત્યુ ત્વાત્, તેભ્યોઽપિ-‘અસમોદયા સંખેજ્જગુણા’ કેનાપિ સમુદ્ઘાતેન અસમ-
વહતા જીવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, ચત્તસ્રઽપિ નિરયતિર્યગ્મનુષ્યદેવગતિષુ પ્રત્યેકં સમવહ-
તેભ્યોઽસમવહતાનાં સર્વદા સંખ્યેયગુણતયોપત્ત્યમાનન્વાત્, સિદ્ધાનાન્તુ એકેન્દ્રિયાપેક્ષયાઽ
નન્તમાગવર્તિત્વાત્ તેષાં સત્ત્વેઽપિ અત્રાવિવક્ષિતત્વાત્, સમ્પ્રતિ નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડ
ક્રમ્યેણ તદેવાત્પ્રવહુત્વં ક્રોધાદિસમુદ્ઘાતસમવહતાનામસમવહતાનામાદ-‘એપસિ ણં મંતે !
નેરદયાણં કોદસમુદ્ઘાણં માણસમુદ્ઘાણં માયાસમુદ્ઘાણં લોમસમુદ્ઘાણં સમોદયાણં
અસમોદયાણં ય કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા બહુયા વા તુલ્લા વા વિસેસાદિયા વા ?’ હે
મદન્ત ! એનેષાં સ્વલુ નૈરયિકાણાં ક્રોધસમુદ્ઘાતેન માનસમુદ્ઘાતેન માયાસમુદ્ઘાતેન લોમ
સમુદ્ઘાતેન સમવહતાનામ્ અમમવહતાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોઽરૂપા વા વહુકા વા તુલ્યા
વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! સત્ત્વત્થોવા નેરદયા
લોદસમુદ્ઘાણં સમોદયા’ સર્વસ્તોકા નૈરયિકાઃ લોમસમુદ્ઘાતેન સમવહતા ભવન્તિ, નૈરયિ-

કયોકિ માયાવી જીવોંની અપેક્ષા લોમી જીવ બહુન અધિક હોતે હૈં । ડનકી
અપેક્ષા મી અસમવહત જીવ સંખ્યાતગુણા હૈં, કયોકિ નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય
ઔર દેવ, ઇન ચારોં ગતિયોં મેં સે પ્રત્યેક ગતિ મેં સમુદ્ઘાત યુક્ત જીવોંની
અપેક્ષા સમુદ્ઘાત રહિત જીવ સદા સંખ્યાતગુણા અધિક પાપ જાતે હૈં । સિદ્ધ
જીવ એકેન્દ્રિયોં કે અનન્તવેં ભાગ હૈં, પરન્તુ યહાં ડનકો વિવક્ષા નહીં કી ગઈ હૈ ।

અવ નારક આદિ ચૌવીસ વંદકોં કે ક્રમ સે ઇસી પૂર્વોક્ત અલ્પ વહુત્વ કા
પ્રતિપાદન કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાત સે, માનસમુદ્ઘાત સે, માયા
સમુદ્ઘાત સે ઔર લોમસમુદ્ઘાતસે સમવહત તથા અસમવહત નારકોં કૌન
કિનસે અલ્પ હૈં, વહુત હૈં, તુલ્ય હૈં અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સવ સે કમ નારક લોમસમુદ્ઘાત સે સમવહત ,

પણ અસમવહત લ્પ અસખ્યાતગણા છે. કેમકે નારક, તિર્યચ મનુષ્ય અને દેવ એ ચારે
ગતિઓમાંથી પ્રત્યેક ગતિમાં સમુદ્ઘાત યુક્ત લ્પોની અપેક્ષાએ સમુદ્ઘાત રહિત લ્પ
સદા સખ્યાતગણા અધિક મળી આવે છે. સિદ્ધ લ્પ એકેન્દ્રિયોનો અનન્તમો ભાગ છે
પરન્તુ અહીં તેમની વિવક્ષા નથી કરાઈ

હવે નારક આદિ ચૌવીસ વંદકોના કેમથી એજ પૂર્વોક્ત અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિ-
પાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાતથી, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાતથી
અને લોમસમુદ્ઘાતથી સમવહત તથા અસમવહત નારકોમાં કૌચ કૌનાથી અલ્પ છે, અધિક
છે, તુલ્ય છે અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા નારક લોમસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે,
૨૩૨

સમવહતા અવમેયાઃ, કપાયવ્યતિરિક્તમમુદ્ધાતસમવહતાના વાચિત્ત્વં કદાચિત્ત્વં કેવાશ્ચિદેવ પ્રતિનિયતત્વેનોપલભ્યમાનત્વાત્, તેવાશ્ચોત્ક્રુષ્ટેનાપિ કપાયમમુદ્ધાતસમવહતાપેક્ષયા અનન્ત-ભાગવર્તિતંગા સર્વસ્તોયત્વં વોધ્યમ્, તેભ્યો-‘માણમમુદ્ધાણં સમોદયા અનંતગુણા’ માન સમુદ્ધાતેન સમવહતા અનન્તગુણા ભવન્તિ, અનન્તાનાં વનસ્પતિકાચિક્રુજીગાના પૂર્વભવ-સંસ્કારાનુવૃત્તયા માનસમુદ્ધાતે વર્તમાનાનાં સમુપલભ્યમાનત્વાત્, તદપેક્ષયાડપિ-‘ક્રોધસમુદ્ધા-ણં સમોદયા વિસેસાદિયા’ ક્રોધસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ-કિંચિદધિકા ભવન્તિ, માનિજીવાપેક્ષયા ક્રોધિનાં પ્રભૂતત્વાત્, તેભ્યોડપિ-‘માયામમુદ્ધાણ સમોદયા વિસેસાદિયા’ માયાસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ-કિંચિદધિકા ભવન્તિ, ક્રોધિજીવા પેક્ષયા માયાવિના પ્રભૂતત્વાત્, તદપેક્ષયાડપિ-‘લોભસમુદ્ધાણ સમોદયા વિસેસાદિયા’ લોભસમુદ્ધાતેન સમવહતા વિશેષાધિકાઃ-કિંચિદધિકા ભવન્તિ, માયાવિ જીવાપેક્ષયા

વહત હૈં, અર્થાત્ કપાયમમુદ્ધાત સે ભિન્ન છદ્ધ સમુદ્ધાતો મેં સે કિસી મી એક સમુદ્ધાત સે સમવહત હૈં । કયોકિ અકપાયમમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ ક્વચિત્ત્વં કદાચિત્ત્વં કોઈ-કોઈ હી પાળ જાતે હૈં । વે ઉત્ક્રુષ્ટ સંગ્ગા મેં મો યદિ હોં તો કપાયસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવોં કે અનન્તર્વ ભાગ હી હોતે હૈં । ઇસ કારણ ઉઘેં સય સે કમ કદા હૈં । ડનકી અપેક્ષા માનસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ અનન્તગુણા અધિક હૈં, કયોકિ અનન્ત વનસ્પતિકાચિક્રુ જીવ પૂર્વભવ કે સંસ્કારોં કે કારણ માનકપાયમમુદ્ધાત મેં વર્તમાન રહતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા મી ક્રોધસમુદ્ધાત સે સમવહત વિશેષાધિક હૈં, કયોકિ માની જીવોં કી અપેક્ષા ક્રોધી જીવ અધિક હોતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા માયાસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોતે હૈં, કયોકિ ક્રોધી જીવોં કી અપેક્ષા માયાવી અધિક હોતે હૈં । ડનકી અપેક્ષા લોભસમુદ્ધાત સે સમવહત જીવ વિશેષાધિક હોતે હૈં,

સમવહત છે અર્થાત્ કપાયસમુદ્ધાતથી ભિન્ન છ સમુદ્ધાતોમાથી ઠાપ પછી એક સમુદ્ધાતથી સમવહત છે કેમકે અકપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ ક્વચિત્-કદાચિત્ કોઈ-કોઈ જ મળી આવે છે. તેઓ ઉત્ક્રુષ્ટ સંખ્યામાં પછી જો હોય તો કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત એવોના અનન્તમો ભાગ જ હોય છે.

એ કારણે તેમને બધાથી જોછા કદા છે તેમની અપેક્ષાએ માનસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ અનન્તગણા અધિક છે, કેમકે અનન્ત વનસ્પતિકાચિક્રુ એવ પૂર્વ બોલેના સંસ્કારોને કારણે માનસમુદ્ધાતમા વર્તમાન રહે છે તેમની અપેક્ષાએ પછી ક્રોધસમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે, કેમકે માની એવેની અપેક્ષાએ ક્રોધી એવ અધિક હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ વિશેષાધિક હોય છે, કેમકે ક્રોધી એવેની અપેક્ષાએ માયાવી અધિક હોય છે તેમની અપેક્ષાએ લોભસમુદ્ધાતથી સમવહત એવ વિશેષાધિક હોય છે, એમ કહેવાય છે.

કેમકે માયાવી એવેની અપેક્ષાએ લોભી એવ ઘણા વધારે હોય છે તેમની અપેક્ષાએ

લોભવનામદિપ્રત્યુત્વાત્, તેભ્યોડપિ-‘અસમોહયા સંસ્થેજ્ઞગુણા’ કેનાપિ સમુદ્ઘાતેન અસમ-
વહતા જીવાઃ સંસ્થેયગુણા ભવન્તિ, ચતસૃષ્વપિ નિરયતિર્યગમનુષ્યદેવગતિષુ પ્રત્યેક સમવહ-
તેભ્યોડસમવહતાનાં સર્વદા સંસ્થેયગુણતપોપદ્યમાનન્વાત્, સિદ્ધાનાન્તુ એકેન્દ્રિયાપેક્ષયાડ
નન્તમાગવર્તિત્વાત્ તેષાં સર્વેડપિ અત્રાવિવક્ષિતત્વાત્, સમ્પ્રતિ નૈરગિકાદિ ચતુર્વિધિનિદણ્ઢ
ક્રમ્યેણ તદેવાલ્પવહુત્વં ક્રોધાદિસમુદ્ઘાતસમવહતાનામમવહતાનામાર-‘અપ્સિ જં મંતે !
નૈરહ્યાણં કોહસમુઘાણં માણસમુઘાણં માયાસમુઘાણં લોભસમુઘાણં સમોહયાણં
અસમોહયાણં ય કયરે કયરેદિતો અપ્પા વા વહુયા વા તુલ્યા વા વિસેસાહિયા વા ?’ હે
મદન્ત ! એનેવાં સ્થલુ નૈરયિકાણાં ક્રોધમુદ્ઘાતેન માનસમુદ્ઘાતેન માયાસમુદ્ઘાતેન લોભ
સમુદ્ઘાતેન સમવહતાનામ્ અમવહતાનાશ્ચ મધ્યે કતરે કતરેભ્યોડલ્પા વા વહુકા વા તુલ્યા
વા વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ! મગવાનાહ-‘ગોતમા !’ હે ગૌતમ ! સવ્વત્થોવા નૈરહ્યા
લોહસમુઘાણં સમોહયા’ સર્વસ્તોકો નૈરયિકાઃ લોભમુદ્ઘાતેન સમવહતા ભવન્તિ, નૈરયિ-

ક્યોકિ માયાથી જીનોં કી અપેક્ષા લોભી જીવ વહુત અધિક હોતે હૈં । ડનકી
અપેક્ષા ખી અસમવહત જીવ સંસ્થાતગુણા હૈં, ક્યોંકિ નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય
ઔર દેવ, ડન ચારોં ગતિયોં મેં સે પ્રત્યેક ગતિ મે સમુદ્ઘાત યુક્ત જીવોં કી
અપેક્ષા સમુદ્ઘાત રહિત જીવ સદા સંસ્થાતગુણા અધિક પાપ જાતે હૈં । સિદ્ધ
જીવ એકેન્દ્રિયોં કે અનન્તવે ભાગ હૈં, પરન્તુ યહાં ડનકો વિવક્ષા નહીં કી ગઈ હૈં ।

અવ નારક આદિ ચૌથીસ દંઢકોં કે ક્રમ સે ડસી પૂર્વોક્ત અલ્પ વહુત્વ કા
પ્રતિપાદન કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાત સે, માનસમુદ્ઘાત સે, માયા
સમુદ્ઘાત સે ઔર લોભસમુદ્ઘાતસે સમવહત તથા અસમવહત નારકોં મેં કૌન
કિનસે અલ્પ હૈં, વહુત હૈં, તુરપ હૈં અથવા વિશેષાધિક હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સબ સે કમ નારક લોભસમુદ્ઘાત સે સમવહત ,

પશુ અસમવહત એવ અસખ્યાતગણા છે. કેમકે નારક, તિર્યચ મનુષ્ય અને દેવ એ ચારે
ગતિઓમાથી પ્રત્યેક ગતિમા સમુદ્ઘાત યુક્ત એવોની અપેક્ષાએ સમુદ્ઘાત રહિત એવ
સદા સંસ્થાતગણા અધિક મળી આવે છે સિદ્ધ એવ એકેન્દ્રિયોના અનન્તમે ભાગ છે
પરન્તુ અહીં તેમની વિવક્ષા નથી કરાઈ

હે નારક આદિ ચૌથીસ દંઢકોના કમથી એવ પૂર્વોક્ત અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિ-
પાદન કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ક્રોધસમુદ્ઘાતથી, માનસમુદ્ઘાત, માયાસમુદ્ઘાતથી
અને લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત તથા અસમવહત નારકોમા કેયુ કોનાથી અલ્પ છે, અધિક
છે, તુરપ છે અથવા વિશેષાધિક છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પંધાથી ઓછા નારક લોભસમુદ્ઘાતથી સમવહત છે,
પ્ર ૧૩૨

કાળાં મેષ્ટુઃ સ્વપચાભાવે । પ્રાપ્ત યા ક્રોધમમુદ્ધતાભાસઃ, કેવાંચિદ્ નૈરયિકાણાં તત્ત્વમવેડયિ તેણાં કનિષ્ઠયત્તેન ક્રોધમનિરિક્તમમુદ્ધતાત્ત્વમવદતાપેતયા ગર્વત્તોત્ત્વમવમેદમ્. તદપેક્ષયા-માયામમુદ્ધાપણ મમોદયા મસ્વેજ્જગણા' માયામમુદ્ધાતેન સમવદતા નૈરયિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, પ્રાગુત્તર્યુક્તેઃ, તેઓડયિ-‘માણસમુદ્ધાપણં મમોદયા મસ્વેજ્જગણા’ માનસમુદ્ધાતેન સમાદતા નૈરયિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેઓડયિ-‘શ્રોત્રમમુદ્ધાપણં સમાદયા મસ્વેજ્જગણા’ ક્રોધમમુદ્ધાતેન સમવદતા નૈરયિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, તેઓડયિ-‘અમમોદયા મસ્વેજ્જગણા’ કેનાપિ મમુદ્ધાતેન અમમોદયા નૈરયિકાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ પ્રાગુત્તર્યુક્તેઃ ‘અમુરકુમારાણાં પુન્ડ્રા’ અમુરકુમારાણાં પુન્ડ્રા, તથા આસુરકુમારાણાં ક્રોધમમુદ્ધાતેન માનસમુદ્ધાતેન માયામમુદ્ધાતેન ક્રોધમમુદ્ધાતેન સમવદતાન મ્ અસમદતાનાં મધ્યે ક્તરે ક્તરેઓડયા તા મદુદા વા તુલ્યા વા વિશેષાધિકા વા-મિચ્છિદધિકા ક્યોંકિ નારકોં યો પ્રિય વસ્તુઓં ના સંયોગ નથી મિલતા, અતઃ પ્રાયઃ ઉનમેં ક્રોધમમુદ્ધાત ઈં ના મી હે તો મી વે અન્ય મમુદ્ધાતોં સે સમવદતા નારકોં કી અપેક્ષા વદતા કમ તો હોતે હે । હમ્ કારણ ઉન્હે મધ્ય સે કમ કહા ગયા હે । ઉનકી અપેક્ષા માયામમુદ્ધાત સે સમવદતા નારક સંખ્યાતગુણા ડધિકા હેં, યહાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજા લેનાં ચાહિયે । ઉનકી અપેક્ષા મી માનસમુદ્ધાત સે સમવદતા નારક સંખ્યાતગુણા હોતે હે । ઉનકી અપેક્ષા ક્રોધમમુદ્ધાત સે સમવદતા નારક સંખ્યાતગુણા હેં, ઉનકી અપેક્ષા અસમવદતા અર્થાત્ જો કિસી મી મમુદ્ધાત સે યુક્ત નથી હેં, મરુગાતગુણા હોતે હે । યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાની ચાહિયે ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્રોધમમુદ્ધાત સે સમવદતા, માનસમુદ્ધાત સે સમવદતા, માયામમુદ્ધાત સે સમવદતા, ક્રોધમમુદ્ધાત સે સમવદતા અને અસમવદતા અસુરકુમારોં મેં કોન કિમસે અલ્પ, વદતા, તુલ્યા વા વિશેષાધિકા હેં ?

કેમકે નારકોને પ્રિય વસ્તુઓનેા સંયોગ નથી મળેા, તેથી, પ્રાય તેમનામા ક્રોધમમુદ્ધાતનેા અભાવ હોય છે કેાઈ-કાઈ નારકોને ક્રોધમમુદ્ધાત થાય પણ છે અને તો પણ તે અન્ય મમુદ્ધાતોથી સમવદતા નારકોની અપેક્ષાએ પૂળ જ ઓછો હોય છે એ કાનણે તેમને બધાથી ઓછા પ્રદ્યા છે. તેમની અપેક્ષાએ માયામમુદ્ધાતથી સમવદતા નારક સંખ્યાતગણા અધિક છે. અહીં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજા લેવી જોઈએ

તેમની અપેક્ષાએ પણ માનસમુદ્ધાતથી સમવદતા નારક સંખ્યાતગણા હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ ક્રોધમમુદ્ધાતથી સમવદતા નારક સંખ્યાતગણા છે તેમની અપેક્ષાએ અસમવદતા અર્થાત્ જે કોઈ પણ મમુદ્ધાતથી યુક્ત નથી સંખ્યાતગણા હોય છે યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાની જોઈએ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ક્રોધમમુદ્ધાતથી સમવદતા, માનસમુદ્ધાતથી સમવદતા, માયામમુદ્ધાતથી સમવદતા, ક્રોધમમુદ્ધાતથી સમવદતા અને અસમવદતા અસુરકુમારોં

વૈત્યર્થઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘મન્વન્થોત્તમપુરુષઃ ક્રોધમમુ-
ગ્ધાણં સમોદયા’ સર્વસ્તોકા અસુરકુમારાઃ સ્વલુ ક્રોધસમુદ્ઘાતેન મમાદનાઃ સન્તિ
દેવાનાં સ્વભાવનો લોભવાહુલ્યેન માનાદીનામપિ તદપેક્ષયા તેપામલ્પતયા માનાદિતોડપિ
ક્રોધસ્ય તેપામલ્પતયા અન્યસમુદ્ઘાતસત્વાતાપેક્ષયા ક્રોધઃ સમુદ્ઘાતસમવહતા અસુરકુમારાઃ
સર્વસ્તોકાઃ સન્તિ, તેભ્યઃ-‘માણમમુગ્ધાણં સમોદયા સંસ્થેજગુણા’ માણસમુદ્ઘાતેન સમવહતા
અસુરકુમારાઃ સંસ્થેયગુણાઃ સન્તિ, અસુરકુમારાદીનાં દેવાના ક્રોધાપેક્ષયા માણસ્ય સંસ્થેય-
ગુણત્વાત્, તદપેક્ષયાપિ-માયાસમુગ્ધાણં સમોદયા સંસ્થેજગુણા’ માયાસમુદ્ઘાતેન સમવહતા
અસુરકુમારાઃ સંસ્થેયગુણાઃ સન્તિ. તદપેક્ષયાડપિ-‘લોભમમુગ્ધાણં સમોદયા સંસ્થેજગુણા’
લોભસમુદ્ઘાતેન સમવહતા અસુરકુમારાઃ સંસ્થેયગુણાઃ સન્તિ. અસુરકુમારાણાં ક્રોધમાણસ્યા
પેક્ષયા લોભસ્ય સંસ્થેયગુણત્વાત્, તેભ્યોડપિ-‘અપાદયા સંસ્થેજગુણા’ કેનાપિ અપાયમસુદ્-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! સવ સે કમ અસુરકુમાર ક્રોધસમુદ્ઘાત સે સમવહત
હૈં । કારણ યહ હૈ કિ દેવોં મેં સ્વભાવતઃ લોભ કી પ્રચુરતા હોતી હૈ, લોભ કી
અપેક્ષા માનકષાય આદિ કી અલ્પતા હાંતી હૈ ઓર માન આદિ કી અપેક્ષા
મી ક્રોધ ઉનમેં અલ્પ પાયા જાતા હૈ । અતઃએવ અન્ય સમુદ્ઘાત સે સમવહત
દેવોં કી અપેક્ષા ક્રોધસમુદ્ઘાત સે સમવહત અસુરકુમાર મગ સે કમ કહે ગા
હૈં । ઉનકી અપેક્ષા માણસમુદ્ઘાત સે સમવહત અસુરકુમાર સંસ્થાતગુણા હૈં,
કયોંકિ અસુરકુમારોં મેં ક્રોધ કી અપેક્ષા માન કી માત્રા અધિક હોતી હૈ-
સંસ્થાતગુણા હોતી હૈ । માયાસમુદ્ઘાત સે સમવહત અસુરકુમાર સંસ્થાતગુણા
હૈં । ઉનકી અપેક્ષા મી લોભસમુદ્ઘાત સે સમવહત સંસ્થાતગુણા હૈ, કયોંકિ
અસુરકુમારોં મેં ક્રોધ, માન ઓર માયા કી અપેક્ષા લોભ સંસ્થાતગુણા અધિક
હોતા હૈ । જો અસુરકુમાર કિસી મી સમુદ્ઘાત સે સમવહત નહીં હૈ. લે લોભ-

કાણુ કોનાથી અલ્પ, અધિક, તુલ્ય અગર વિશેષાધિક છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! બધાથી ઓછા અસુરકુમાર ક્રોધસમુદ્ઘાતથી સમવહત
છે. કારણ એ છે કે-દેવોમા સ્વભાવતઃ લોભની પ્રચુરતા હોય છે, લોભની અપેક્ષાએ માન
કષાય આદિની અલ્પતા હોય છે અને માન આદિની અપેક્ષાએ પણ ક્રોધ તેમનામા અલ્પ
મળી આવે છે તેથી જ અન્ય સમુદ્ઘાતથી સમવહત દેવોની અપેક્ષાએ લોભસમુદ્ઘાતથી
સમવહત અસુરકુમાર બધાથી ઓછા કહેલા છે તેમની અપેક્ષાએ માનસસમુદ્ઘાતથી સમવહત
અસુરકુમાર સંસ્થાતગણ છે, કેમ કે અસુરકુમારોમા ક્રોધની અપેક્ષાએ માનની માત્રા
અધિક હોય છે, સંસ્થાતગણ હોય છે માયાસમુદ્ઘાતથી સમવહત અસુરકુમાર સંસ્થાત
ગણ હોય છે કેમકે અસુરકુમારોમા ક્રોધ, માન, અને માયાની અપેક્ષાએ લોભ સંસ્થાત
ગણ વધિક હોય છે. જે અસુરકુમાર ક્રોધ પણ સમુદ્ઘાતથી સમવહત નથી, તે લોભ
સમુદ્ઘાતથી સમવહતોથી પણ સંસ્થાતગણ છે, દુષ્ટિ પૂર્વવત્

જ્વાન્, 'एवं जाव पंचिन्द्रियतिरक्खजोणिया' एवम्-पृथिवीकायिका इव यावत्-अपकायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिका अपि प्रत्येकं सर्वस्तोका मानसमुद्घातेन समवहताः सन्ति, तदपेक्षया क्रोमसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः सन्ति, तेभ्योऽपि मायासमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः सन्ति, तेभ्योऽपि लोमसमुद्घातेन समवहता विशेषाधिकाः सन्ति, तदपेक्षयापि केनापि समुद्घातेन असमवहताः संख्येयगुणा अवसेयाः, 'मणुस्सा जहा जीवा' मनुष्याः क्रोधादि समुद्घातैः समवहता असमवहताश्च यथा जीवाः समुच्चयाः प्रतिपादिता स्तथा प्रतिपत्तव्याः, किन्तु-‘णवरं माणसमुग्घाएणं समोहया असंखेज्जगुणा’ नवरम्-समुच्चयजीवा-पेक्षया विशेषस्तु-कषायत्रयतिरिक्तसमुद्घातसमवहतापेक्षया मानसमुद्घातेन समवहता मनुष्या असंख्येयगुणा भवन्ति, इत्यवसेयम् मनुष्याणां मानवाहुल्योपलब्धेः ॥सू. १०॥

કાયિક વિશેષાધિક છે. ઉનકી અપેક્ષા કિસી બી સમુદ્ધાત સે અસમવહત પૃથિવીકાયિક સંખ્યાતગુણા અધિક છે. ઉનકા વિચાર સમુચ્ચય જીવોં કે સમાન કર લેનાં ચાહિયે.

પૃથ્વીકાયિકોં કે સમાન અપ્રકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય તથા પચ્ચેન્દ્રિયનિર્ચય મેં બી માનસમુદ્ધાત સે સમવહત સય સે કમ છે. ઉનકી અપેક્ષા ક્રોધસમુદ્ધાત સે સમવહત વિશેષાધિક છે. ઉનકી અપેક્ષા માયાસમુદ્ધાત સે સમવહત વિશેષાધિક છે, ઉનકી અપેક્ષા લોમસમુદ્ધાત સે સમવહત વિશેષાધિક છે ઓર ઉનકી અપેક્ષા બી અસમવહત સંખ્યાતગુણા સમજનાં ચાહિયે.

ક્રોધસમુદ્ધાત આદિ સે સમવહત ઓર અસમવહત મનુષ્યોં કી વ્રત્તવ્યતા સમુચ્ચય જીવોં કે સમાન સમજની ચાહિયે. કિન્તુ સમુચ્ચય જીવોં કી અપેક્ષા મનુષ્યોં મેં વિશેષતા યહ છે કિ અકષાયસમુદ્ધાત સમવહત મનુષ્યોં કી અપેક્ષા

સમવહત પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ કોઈ પણ સમુદ્ધાતથી અસમવહત પૃથ્વીકાયિક સંખ્યાતગણા અધિક છે, તેમના વિચાર સમુચ્ચય જીવોની સમાન કરી લેવા બેઠાએ. પૃથ્વીકાયિકોની સમાન અપ્રકાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, તથા પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ પણ માનસમુદ્ધાતથી સમવહત બધાથી જોછા છે તેમની અપેક્ષાએ ક્રોધસમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે. તેમની અપેક્ષાએ માયાસમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે તેમની અપેક્ષાએ લોમસમુદ્ધાતથી સમવહત વિશેષાધિક છે અને તેમની અપેક્ષાએ પણ અસમવહત સંખ્યાતગણા સમજવા બેઠાએ ક્રોધસમુદ્ધાત આદિથી સમવહત અને અસમવહત મનુષ્યોની વ્રત્તવ્યતા સમુચ્ચય જીવોની સમાન સમજવી બેઠાએ. પણ સમુચ્ચય જીવોની અપેક્ષાએ મનુષ્યોમાં વિશેષતા એ કે કષાયસમુદ્ધાત સમવહત મનુષ્યોની અપેક્ષાએ માનસમુદ્ધાતથી સમવહત

॥ छादमस्थिकसमुद्घातवक्तव्यता ॥

मृग्म—कइ णं भंते ! छाउमत्थिया समुग्घाया पणत्ता ? गोयमा !
छ छाउमत्थिया समुग्घाया पणत्ता, तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसाय
समुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयासमुग्घाए, आहा-
रगसमुग्घाए, नेरइयाणं भंते ! कइ छाउमत्थिया समुग्घाया पणत्ता ?
गोयमा ! चत्तारि छाउमत्थिया समुग्घाया पणत्ता, तं जहा—वेयणा-
समुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए,
असुरकुमाराणं पुच्छा, गोयमा ! पंच छाउमत्थिया समुग्घाया पणत्ता,
तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउ-
व्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए, एगिंदियविगल्लिंदियाणं पुच्छा,
गोयमा ! तिण्णि छाउमत्थिया समुग्घाया पणत्ता, तं जहा—वेयणा-
समुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, णवरं वाउकाइयाणं
चत्तारि समुग्घाया पणत्ता, तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए,
मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं
पुच्छा, गोयमा ! पच्चसमुग्घाया पणत्ता, तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसा-
यसमुग्घाए, मारणंतियसमुग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, मणूसाण कइ छाउ
मत्थिया समुग्घाया पणत्ता ? गोयमा ! छ छाउमत्थिया समुग्घाया
पणत्ता, तं जहा—वेयणासमुग्घाए, कसायसमुग्घाए, मारणंतियसमु-
ग्घाए, वेउव्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए ॥सू० ११॥

छाया—कति खल्ल मद्दन्त ! छादमस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? गोतम ! पट् छादमस्थिकाः
समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—वेदनासमुद्घाताः, कपायसमुद्घातः, मारणान्तिकसमुद्घातः,
मानसमुद्घात से समवहन मनुष्य असंख्यातगुणा हैं, क्योंकि मनुष्यों में मान
की बहुलता पाई जाती है । ॥ सू० १० ॥

छादमस्थिकसमुद्घात

शेडार्थ—(कइणं भंते ! छाउमत्थिया समुग्घाया पणत्ता ?) हे भगवन् !
छादमस्थिक समुद्घात कितने कहे हैं ? (गोयमा छ छाउमत्थिया समुग्घाया
मनुष्य असंख्यातगुणा छे, डेमके मनुष्योभा माननी बहुलता भणी आवे छे ॥सू० १०॥

વૈક્રિય' સમુદ્ઘાતઃ, તૈજસસમુદ્ઘાતઃ, આહારકસમુદ્ઘાતઃ, નૈર્ગ્યિકાણાં ભદન્ત ! કૌતિ છાદ્મ-
સ્થિકાઃ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? ગૌતમ ! ચત્તારિ છાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા-
વેદનાસમુદ્ઘાતઃ, ક્ષાયસમુદ્ઘાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતઃ, અસુર-
કુમારાણાં પુચ્છા, ગૌતમ ! પચ્ચ છાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ઘાતાઃ પ્રજ્ઞતાઃ, તથા-વેદનાસમુદ્ઘાતઃ,

પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! છાદ્મસ્થિક-છદ્મસ્થ મેં પાચે જાનેલાં સમુદ્ઘાત છદ્મ કહે
હે (તં જહા-વેયણાસમુગ્ધાપ, કસાયસમુગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ, વેડન્વિય
સમુગ્ધાપ, તેયાસમુગ્ધાપ, આહારગસમુગ્ધાપ) વેદનાસમુદ્ઘાત, ક્ષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિયકસમુદ્ઘાત, તૈજસસમુદ્ઘાત
ઔર આહારકસમુદ્ઘાત ।

(નેરહયાણં મંતે ! કહ છાદ્મસ્થિકા સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવન ! નારકો
મેં કિતને છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહે હે ? (ગોયમા ! ચત્તારિ છાદ્મસ્થિકા સમુ
ગ્ધાયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! ચાર છાદ્મસ્થિકસમુદ્ઘાત કહે હે (તં જહા-) વે
દનાસમુદ્ઘાત, ક્ષાયસમુદ્ઘાત, મારણંતિયસમુદ્ઘાત, વેડન્વિય-
સમુદ્ઘાત) વેદનાસમુદ્ઘાત, ક્ષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિયક
સમુદ્ઘાત ।

(અસુરકુમારાણં પુચ્છા) અસુરકુમારોં સંબંધી પ્રહ્ન (ગોયમા ! પંચ છાદ્મ-
સ્થિકા સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કહે હે (તં

છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત

શબ્દાર્થ :- (કહ નં મંતે ! છાદ્મસ્થિકા સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવાન ! છાદ્મસ્થિક
સમુદ્ઘાત કેટલા કલા છે ? (ગોયમા ! છાદ્મસ્થિક સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ !
છાદ્મસ્થિક છદ્મસ્થમાં મળી આવનારા સમુદ્ઘાત છ કહેલા છે (તં જહા) તે આ
પ્રમાણે છે (વેયણાસમુગ્ધાપ, કસાયસમુગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ, વેડન્વિયસમુગ્ધાપ, તેયા
સમુગ્ધાપ, આહારગસમુગ્ધાપ) વેદનાસમુદ્ઘાત, ક્ષાયસમુદ્ઘાત, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત, વૈક્રિય
સમુદ્ઘાત, તૈજસસમુદ્ઘાત અને આહારકસમુદ્ઘાત

(નેરહયાણં મંતે ! કહ છાદ્મસ્થિકા સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા ?) હે ભગવાન ! નારકોને કેટલા
છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કલા છે ? (ગોયમા ! ચત્તારિ છાદ્મસ્થિકા સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા) હે
ગૌતમ ! ચાર છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કલા છે (તં જહા) તેઓ આ પ્રકારે (વેયણાસમુગ્ધાપ,
ક્સાયસમુગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ, વેડન્વિયસમુગ્ધાપ) વેદનાસમુદ્ઘાત, ક્ષાયસમુદ્ઘાત,
મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત અને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત

(અસુરકુમારાણં પુચ્છા) અસુરકુમારો સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! પંચ છાદ્મસ્થિકા
સમુગ્ધાયા પણ્ણત્તા) હે ગૌતમ ! પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ઘાત કલા છે (તં જહા) તે આ

કપાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ, તૈજસસમુદ્ધાતઃ, પૈન્દ્રિય-
વિકલેન્દ્રિયાણાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! ત્રયઙ્ગાદમસ્થિત્વાઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-વેદનાસમુ-
દ્ધાતઃ, કપાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, નવરં વાયુકાયિકાના ચત્તારઃ સમુદ્ધાતાઃ
પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કપાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્-
ધાતઃ, પૈન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાં પૃચ્છા ગૌતમ ! પશ્ચ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા-વેદના
સમુદ્ધાતઃ, કપાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ, તૈજસસમુદ્ધાતઃ,

જહા-વેયણાસમુગ્ધાપ, કસાયસમુગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ, વેડવ્વિયસમુ-
ગ્ધાપ, તેયગસમુગ્ધાપ,) વે હસ પ્રકાર હૈ-વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત ઓર તૈજસસમુદ્ધાત ।

(પૈન્દ્રિયવિગલિદિયાણં પુચ્છા ?) એકેન્દ્રિયો ઓર વિકલેન્દ્રિયો સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા ! તિણિ છાઝમત્થિયા સમુગ્ધાયા પળ્ળત્તા) હૈ ગૌતમ ! ત્રીન છાઝમત્થિક સમુદ્ધાત કહે હૈ । તં જહા-વેયણાસમુગ્ધાપ, કસાયસમુગ્ધાપ, માર-
ણંતિયસમુગ્ધાપ) વે હસ પ્રકાર-વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણા-
ન્તિકસમુદ્ધાત (નવરં) વિશેષ (વાડમહ્યાણં ચત્તારિ સમુગ્ધાયા પળ્ળત્તા)
વાયુકાયિકોં મૈં ચાર સમુદ્ધાત કહે હૈ (ત જહા-વેયણાસમુગ્ધાપ, કસાયસમુ-
ગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ, વેડવ્વિયસમુગ્ધાપ) વે હસ પ્રકાર-વેદનાસમુદ્ધાત,
કપાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત ।

(પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા ?) પંચેન્દ્રિયતિર્યચોં સંબંધી પ્રશ્ન ?
(ગોયમા ! પંચ સમુગ્ધાયા પળ્ળત્તા) હૈ ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ધાત કહે હૈ (તં જહા-
વેયણાસમુગ્ધાપ કસાયસમુગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ, વેડવ્વિયસમુગ્ધાપ,

પ્રકારે (વેયણાસમુગ્ધાપ, કસાયસમુગ્ધાપ, મારણતિયસમુગ્ધાપ વેડવ્વિયસમુગ્ધાપ, તેયગસમુ-
ગ્ધાપ) વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાતિકસમુદ્ધાત, વૈક્રિયસમુદ્ધાત અને તૈજસસમુદ્ધાત

(પૈન્દ્રિય, વિગલિદિયાણં પુચ્છા) એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયો સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા !
તિણિ છાઝમત્થિયા સમુગ્ધાયા પળ્ળત્તા) હૈ ગૌતમ ! ત્રણ છાઝમત્થિકસમુદ્ધાત કહ્યા છે
(તં જહા) તે આ પ્રકારે (વેયણાસમુગ્ધાપ કસાયસમુગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ) વેદનાસમુદ્ધાત
કપાયસમુદ્ધાત અને મારણાતિકસમુદ્ધાત

(નવરં) વિશેષ (વાડમહ્યાણં ચત્તારિ સમુગ્ધાયા પળ્ળત્તા) વાયુકાયિકોમા ચાર સમુદ્ધા-
ત કહ્યા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે (વેયણાસમુગ્ધાપ, કસાયસમુગ્ધાપ, મારણંતિયસમુગ્ધાપ,
વેડવ્વિયસમુગ્ધાપ) વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાતિકસમુદ્ધાત અને વૈક્રિયસમુદ્ધાત

(પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં પુચ્છા) પંચેન્દ્રિય તિર્યચોં સંબંધી પ્રશ્ન (ગોયમા !
પંચસમુગ્ધાયા પળ્ળત્તા) હૈ ગૌતમ ! પાંચ સમુદ્ધાત કહ્યા છે (ત જહા) તે આ પ્રકારે

मनुष्याणां कति छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ? भगवन् ! पट् छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः तद्यथा- वेदनासमुद्घातः, कषायसमुद्घातः, भागणान्तिकसमुद्घातः, वैक्रियसमुद्घातः, तैजससमुद्घातः, आहारसमुद्घातः । सू० १॥

टीका-अथ छाद्मस्थिकसमुद्घातानां प्ररूपयितुमाह-‘पट् ण भवे । छाउमस्थिया स घाया पणत्ता ?’ हे भदन्त ! कति खलु छाद्मस्थिकाः-छद्मस्थिकसमुद्घातः समुद्घाताः प्रागुक्तरूपाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘छ छाउमस्थिया समुग्घाया पणत्ता’ पट् छाद्मस्थिकाः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, ‘तं जहा-वेयणासमुग्घाए, कषाय तेयगसमुग्घाए’ वे इस प्रकार हैं-वेदना समुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात ।

(मणूसाणं कह छाउमस्थिया समुग्घाया पणत्ता ?) हे भगवन् ! मनुष्यों के कितने छाद्मस्थिकसमुद्घात कहे हैं ? (गोयमा ! छ छाउमस्थिया समुग्घाया पणत्ता) हे गौतम ! छह छाद्मस्थिकसमुद्घात कहे हैं (तं जहा वेयणासमुग्घाए, कषायसमुग्घाए, मारणान्तिकसमुग्घाए, वेउन्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए) वे इस प्रकार-वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात और आहारकसमुद्घात । सू० ११॥

टीकार्थ-अथ छाद्मस्थ को होनेवाले समुद्घातों का कथन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! छाद्मस्थिक अर्थात् छाद्मस्थ संबंधी समुद्घात कितने हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! छाद्मस्थिक समुद्घात छह कहे हैं, जो इस प्रकार हैं-(१) वेदनासमुद्घात (२) कषायसमुद्घात, (३) मारणान्तिकसमुद्घात (४)

(वेयणासमुग्घाए, कषायसमुग्घाए, मारणान्तिकसमुग्घाए, वेउन्वियसमुग्घाए, तेयगसमुग्घाए) वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिकसमुद्घात वैक्रियसमुद्घात अने तैजससमुद्घात

(मणूसाणं कह छाउमस्थिया समुग्घाया पणत्ता ?) मनुष्योना केटवा छाद्मस्थिक समुद्घात कइया छे ? (गोयमा ! छ छाउमस्थिया समुग्घाया पणत्ता) हे गौतम ! छ छाद्मस्थिक समुद्घात कइया छे (तं जहा) ते आ प्रभाण्णे (वेयणासमुग्घाए, कषायसमुग्घाए, मारणान्तिकसमुग्घाए, वेउन्वियसमुग्घाए, तेजगसमुग्घाए, आहारगसमुग्घाए) वेदनासमुद्घात, कषायसमुद्घात, मारणान्तिक समुद्घात, वैक्रियसमुद्घात, तैजससमुद्घात, अने आहारकसमुद्घात । सू० ११ ॥

टीकार्थ-इहे छाद्मस्थ थनारा समुद्घातकेअनु कथन कराय छे-

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! छाद्मस्थिक अर्थात् छाद्मस्थ संबंधी समुद्घात केटवा छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! छाद्मस्थिक समुद्घात छ कइया छे, जे आप्रकारे-(१) वेदना

સમુદ્ધાપ, મારણંતિયસમુદ્ધાપ, વેડવિયસમુદ્ધાપ, નેયામમુદ્ધાપ, આરાગમમુદ્ધાપ' તથા -વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કપાયમમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકમમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ, તૈજસમુદ્ધાતઃ, આહારકસમુદ્ધાતઃ, મમ્પ્રતિ નૈર્ગિયાનાં ચતુર્વિનિવૃત્તક્રમેણ છાદ્મસ્થિયસમુદ્ધાતાન પ્રરૂપયિતુમાદ 'નેરડગાળં મંત્રે । ૪૩ છાઉમસ્થિયા સમુદ્ધાયા પળ્લતા ?' હે ભદન્ત ! નૈર્ગિકાણાં કૃતિ છાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાદ- 'ગૌતમ !' હે ગૌતમ ! 'ચત્તારિ છાઉમસ્થિયા સમુદ્ધાયા પળ્લતા' ચત્તારગ્ગાદ્ગમ્થિકાઃ સમુદ્ધાતા નૈર્ગિકાણાં પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'તં જદ્દા-વેગળાગમુદ્ધાપ, તગ.યમમુદ્ધાપ, મારણંતિયમુદ્ધાપ, વેડવિયમુદ્ધાપ' તથા-વેદનામમુદ્ધાતઃ, કપાયમમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકમમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ, નૈર્ગિકાણાં તેજોલઘ્વેરાદારકલઘ્વેશ્વાસદમાયેન તૈજસમુદ્ધાતાદારકમમુદ્ધાતા સંભવાન્ માધાશ્ચાર એવં સમુદ્ધાતાશ્ચદ્મસ્વાવસ્થાયા સંભવન્તિ, 'અસુરકુમારાણં પુચ્છા' અસુરકુમારાણાં 'કયન્ત્તઙ્ગાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ?' इति पृच्छा. મગવાનાદ- વૈક્રિયમમુદ્ધાત (૫) તૈજસમમુદ્ધાત (૬) આહારકમમુદ્ધાત ।

અપ નારક આદિ ચોવીસ દંડકોં કે ક્રમ સં છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાતોં કો પ્રરૂપણા કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોં કે છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત કિતને કહે ગયે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! નારકોં કે છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત ચાર કહે જૈ, યથા- (૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકમમુદ્ધાત ઓર (૪) વૈક્રિયસમુદ્ધાત । નારકોં મેં તેજોલઘ્વિ ઓર આહારકલઘ્વિ કા અભાવ હોને સે તૈજસસમુદ્ધાત ઓર આહારકસમુદ્ધાત નહીં હોતા ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોં મેં છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત કિતને હોતે હૈં ?

સમુદ્ધાત (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ધાત (૫) તૈજસસમુદ્ધાત (૬) આહારકસમુદ્ધાત

હવે નારક આદિ ચોવીસ દંડકોં ના ક્રમથી છાદ્મસ્થિકસમુદ્ધાતની પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારકોના છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત કેટલા કહેના છે ?

શ્રી ભગવાન્ હે ગૌતમ ! નારકોના છાદ્મસ્થિકસમુદ્ધાત ચાર કહેના છે-જેમકે (૧) વેદનાસમુદ્ધાત, (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ધાત નારકોના તેજોલઘ્વિ અને આહારક લઘ્વિનો અભાવ હોવાથી તૈજસસમુદ્ધાત અને આહારક સમુદ્ધાત નથી હોતા.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! અસુરકુમારોમાં છાદ્મસ્થિકસમુદ્ધાત કેટલા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોમાં પાંચ છાદ્મસ્થિકસમુદ્ધાત હોય છે,

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘પંચ છાઉમત્થિયા સમુદ્ધાયા પળ્લત્તા’ યથા છાદ્મરિથકાઃ સમુદ્ધાતા અસુરકુમારાણાં પ્રજ્ઞમાઃ ‘તં જહા-વેયણાસમુદ્ધાપ, કસાયસમુદ્ધાપ, મારણતિયસમુદ્ધાપ, વેઉવિવસમુદ્ધાપ, તેયગસમુદ્ધાપ’ તથથા-વેદનાસમુદ્ધાતઃ, કષાયસમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિક સમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ, તૈજસસમુદ્ધાતશ્ચ, તથા ચ દેવાનાં ચૃદેશપૂર્વાધિનમાભાવેન મવપ્રત્યયાન્ન તેપામાહારકલબ્ધમાગાદ્ આહારકમુદ્ધાતો ન સંભવતિ, કિન્તુ તેપાં તેજો-લબ્ધિસદ્ભાવેન તૈજસસમુદ્ધાતઃ સંભવત્યેત તસગાદ્ અસુરકુમારાણામપિ દેવિન્દ્રિયેત્ત્વાદ્ આહારકસમુદ્ધાતવર્જિતાઃ, શેષાઃ પચ્ચસમુદ્ધાતાઃ પ્રદર્શિતાઃ, इति भावः, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ- ‘एगिदिचविगल्लिदियाणं पुच्छा’ एकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणां किञ्चन्तश्छादमरिथकाःसमुदधाताः प्रज्ञप्ताः ? इति पृच्छा, મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિણિ છાઉમત્થિયા સમુદ્ધાયા પળ્લત્તા’ ત્રયદ્છાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ધાતા એકેન્દ્રિયાણાં વાયુપર્જિતાનાં વિકલેન્દ્રિયાણાઞ્ચ

મગવાન્-હે ગૌતમ ! અસુરકુમારોં મેં પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત હોતે હેં, યથા-(૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કષાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ધાત ઓર (૫) તૈજસસમુદ્ધાત । દેવ ચૌદહ પૂર્વોં કે જ્ઞાના નહીં હોતે અતઃ ઓર મવ કે કારણ સે મી આહારકલબ્ધિ સે રહિત હોતે હેં । હસસે ડનમેં આહારકસમુદ્ધાત કા સંભવ નહીં હેં । કિન્તુ તેજોલબ્ધિ ડનમેં હોતી હે, અતઃતૈજસસમુદ્ધાત તો સંભવ હે । અસુરકુમાર મી દેવ હેં, અતઃતૈજસ આહારકસમુદ્ધાત કે સિવાય શેષ પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત ડનમેં કહે ગપ હેં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એકેન્દ્રિયોં ઓર વિકલેન્દ્રિયોં મેં છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત કિતને કહે હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયોં ઓર વિકલેન્દ્રિયોં મેં ત્રીન છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત કહે હેં, વે હસ પ્રકાર હેં-(૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કષાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત । વાયુકાયિકો છોડકર એકેન્દ્રિયોં મેં ઓર વિકલે-

એમકે (૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કષાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિય-સમુદ્ધાત (૫) તૈજસસમુદ્ધાત દેવ ચૌદપૂર્વના જ્ઞાતા નથી હોતા તેથી અને ભગના કારણે પણ આહારક લબ્ધિથી રહિત હોય છે તેથી તેમનામા આહારક સમુદ્ધાતનો સંભવ નથી. પણ તેજોલબ્ધિ તેમનામા હોય છે, તેથી તૈજસસમુદ્ધાતનો સંભવ છે, અસુરકુમાર પરણુ દેવ છે, તેથી જ આહારકસમુદ્ધાતના સિવાય શેષ પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત તેમનામા કહેલા છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોમા છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત કેટલા કહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે । ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયો અને વિકલેન્દ્રિયોમા ત્રણ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત કહેલા છે, તેઓ આ પ્રકારે છે-(૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કષાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત. વાયુકાયિકો સિવાય એકેન્દ્રિયોમા અને વિકલેન્દ્રિયોમા વૈક્રિયલબ્ધિ,

પ્રજ્ઞાતાઃ, 'તં જહા-વેયનામમુદ્ધાણ કમાયમમુદ્ધાણ મરણનિયમમુદ્ધાણ' તથા વેદનામમુદ્ધાણાતઃ, કપાયમમુદ્ધાણાતઃ, મારણાન્તિકમમુદ્ધાણાતઃ, તથા ચ વાયુવર્તિતકેન્દ્રિયવિકલ્લેન્દ્રિયાણાં વૈક્રિયાહારકતેજોલબ્ધીનામમુદ્ધાણેન તેષામ્ ત્રિનયમમુદ્ધાણામંભવાદ્ આઘાત્ત્રયો વેદના કપાયમરણલક્ષણાઃ સમુદ્ધાતા ઉક્તાઃ કિન્તુ-‘જાત્ર વાડકાડયાણં ચનારિ સમુદ્ધાયા પળ્લતા’ નવરં વાયુકાર્યકાનાં ચત્તારઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ‘ત જહા-વેયનામમુદ્ધાણ, કમાયમમુદ્ધાણ, મારણાન્તિકમમુદ્ધાણ, વેડકિયમમુદ્ધાણ’ તથા-વેદનામમુદ્ધાણાતઃ, કપાયમમુદ્ધાણાતઃ, મારણાન્તિકમમુદ્ધાણાતઃ, વૈક્રિયમમુદ્ધાણાતઃ, ચાદરપર્ગાપ્ત વાયુકાર્યકાના વૈક્રિયલબ્ધેઃ સદ્ભાવેન વૈક્રિયમમુદ્ધાણ તસ્યાપિ સમ્ભવાન્ ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘પંચેન્દ્રિયનિર્ગચ્છત્તોણિગણં પુચ્છતા’ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકરુતો ધિયન્નાદ્છાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गौतमा !’ हे गौतम ! ‘पञ्चममुदधाया पण्णना’ पञ्चममुदधाताः पञ्चेन्द्रिय-तिर्यगोनिर्गच्छाद्छादमस्थिका प्रज्ज्ञाताः, ‘तं जहा-वेयनाममुदधाण, कमायसमुदधाण, निर्यो में वैक्रियलब्धि, तेजमलब्धि और आहारकलब्धि नहीं होनी, अतएव तीन समुदधात का उनमें संगत नहीं है, इस कारण उनमें प्रारंभ के तीन समुदधात वेदनासमुदधात, कषायसमुदधात और मारणान्तिकसमुदधात ही कहे गए हैं। विशेषता यह है कि वायुकार्यकों में चार समुदधात होते हैं, जो इस प्रकार हैं-(१) वेदनासमुदधात (२) कषायसमुदधात (३) मारणान्तिकसमुदधात (४) वैक्रियसमुदधात। चादरपर्गाप्त वायुकार्यकों में वैक्रियलब्धि का सद्भाव होने से वैक्रियसमुदधात भी होता है।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો મેં કિતને છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત હોતે હે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચો મેં પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત હોતે હે, એ इस प्रकार हैं-(१) वेदनासमुदधात (२) कषायसमुदधात (३) मारणा तैजस्वलब्धि અને આહારલબ્ધિ નથી હોતી, તેથી ત્રણ સમુદ્ધાતનો તેમનામાં સ ભવ નથી, એ કારણે તેમનામાં પ્રારંભના ત્રણ સમુદ્ધાત-વેદનાસમુદ્ધાત, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિક-સમુદ્ધાત. વિશેષતા એ છે કે વાયુકાર્યકામાં ચાર સમુદ્ધાત થાય છે જે આ પ્રકારે છે (૧) (૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત (૪) અને વૈક્રિય-સમુદ્ધાત. આદર પર્ગાપ્ત વાયુકાર્યકોમાં વૈક્રિયલબ્ધિનો સદ્ભાવ હોવાથી વૈક્રિયસમુદ્ધાત પણ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોમાં કેટલા છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોમાં પાંચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત થાય છે, તે આ પ્રકારે છે-(૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત

મારણંતિયસમુદ્ધાપ, વેડવિયસમુદ્ધાપ, તેયમગમુદ્ધાપ' તથા-વેદનામમુદ્ધાતઃ, કપાય-
સમુદ્ધાતઃ, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ, તૈજસમુદ્ધાતઃ, પંચેન્દ્રિયતિયે
ગ્યોનિકાનાં ચતુર્દશપૂર્વાધિગમામાદેન તેપામાહારકલ્લિભાવાદ આહારકસમુદ્ધાતો ન
સંભવતિ, તદ્ભિન્નાઃ પશ્ચાપિ સમુદ્ધાતા સ્તેપાં છાદ્મસ્થિકાઃ સંભવન્તીતિ ભાવઃ ગૌતમઃ
પૂઝતિ-‘મણુસાણં કઠ્ઠ છાઉમતિયયા સમુદ્ધાયા પળ્લત્તા?’ મનુષ્યાણાં કતિ છાદ્મસ્થિકાઃ
સમુદ્ધાતાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ ?, મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘છ છાઉમતિયયા સમુદ્ધાયા
પળ્લત્તા’ પદ્ છાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ધાતા મનુષ્યાણાં પ્રજ્ઞાતાઃ, તે જગ-વેયણામમુદ્ધાપ,
કસાયસમુદ્ધાપ, મારણંતિયસમુદ્ધાપ, વેડવિયસમુદ્ધાપ, તેયમગમુદ્ધાપ આહારકસમુદ્ધાપ’
તથા-વેદના સમુદ્ધાતઃ, કપાયસમુદ્ધાત, મારણાન્તિકસમુદ્ધાતઃ, વૈક્રિયસમુદ્ધાતઃ,
તૈજસમુદ્ધાતઃ, આહારકસમુદ્ધાતઃ, તથા ચ મનુષ્યાણાં ચતુર્દશ પૂર્વાધિગમસ્યાપિ સદ્-
માદેન આહારકલ્લિસંભવાત્ તેપામાહારકસમુદ્ધાતોઽપિ સંભવતીતિ ભાવઃ इत्येवं येषां
यावन्तश्छાદ્મસ્થિકાઃ સમુદ્ધાતાઃ સંભવન્તિ સ્મ તેપાં તાવન્તસ્તે પ્રરૂપિનાઃ ॥૬૦ ૧૧॥

નિકસમુદ્ધાત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ધાત ઓર (૫) તૈજસમુદ્ધાત । પંચેન્દ્રિય
તિયંચ ચૌદ્હ પૂર્વો કા અધિગમ નહીં કર સકતે, અતएव उनमें आहारकल्लि
का अभाव होता है और आहारकल्लि का अभाव होने से आहारकसमुद्घात
का भी अभाव होता है । नारपर्य यह है कि उनमें आहारकसमुद्घात के अति-
रिक्त शेष पांच छागस्थिक समुद्घात होते हैं ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મનુષ્યોં મેં કિનને છાગસ્થિક સમુદ્ધાત હોતે હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોં મેં છહ છાગસ્થિક સમુદ્ધાત હોતે હેં । વે હસ
પ્રકાર હેં-(૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધા
ત (૪) વૈક્રિયસમુદ્ધાત (૫) તૈજસમુદ્ધાત ઓર (૬) આહારકસમુદ્ધાત ।

હવ ચૌદ્હ પૂર્વો કા ભી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર સકતે હેં, અતएव उनमें आहारक-
समुद्घात का भी संभव है । इस प्रकार जिनमें जिनने छागस्थिक समुद्घात का

(૪) વૈક્રિયસમુદ્ધાત અને (૫) તૈજસમુદ્ધાત પંચેન્દ્રિયતિયંચ ચૌદ્હ પૂર્વોના અધિ
ગમ નથી કરી શકતા, તેથી જ તેમનામા આહારક લ્લિને અભાવ હોય છે અને આહાર-
ક લ્લિને અભાવ હોવાથી આહારકસમુદ્ધાતનો અભાવ હોય છે. તાતપર્ય એ છે કે,
તેમનામા આહારકસમુદ્ધાતના અતિરિક્ત શેષ પાચ છાદ્મસ્થિક સમુદ્ધાત હોય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! મનુષ્યોંમાં કેટલા છાદ્મસ્થિકસમુદ્ધાત થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! મનુષ્યોંમા છ છાદ્મસ્થિકસમુદ્ધાત થાય છે. તે આ
પ્રકારના છે-(૧) વેદનાસમુદ્ધાત (૨) કપાયસમુદ્ધાત (૩) મારણાન્તિકસમુદ્ધાત (૪)
વૈક્રિયસમુદ્ધાત (૫) તૈજસમુદ્ધાત (૬) અને આહારક સમુદ્ધાત.

મનુષ્ય ચૌદ્હપૂર્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તેથી જ તેમનામા આહારકસમુદ્ધાત

મૂલમ્-જીવે ન મંતે ! વેયણામમુગ્ધાણં સમોહણ સમોહણિત્તા જે પોગ્ગલે નિચ્છુમ્મહ, તેહિ નં મંતે ! પોગ્ગલેહિ કેવડણ, ચેત્તે અપ્પુણે કેવડણ ચેત્તે ફુડે ? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે વિક્ખંભવાહલ્લેણં નિયમા છદ્ધિસિ એવડણ ચેત્તે અપ્પુણે, એવડણ ચેત્તે ફુડે. સે નં મંતે ! ગિત્તે કેવડકાલસ્સ અપ્પુડે, કેવડકાલસ્સ પુડે ? ગોયમા ! એગસમ-
 ઇણ વા દુક્કમડિણ વા નિસમડિણ વા વિગ્ગહેણં એવડકાલસ્સ અપ્પુ-
 ણે, એવડકાલસ્સ ફુડે. તેણ મંતે ! પોગ્ગલે કેવડકાલસ્સ નિચ્છુ-
 મ્મહ ? ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તરસ, ઉક્કોસેણં વિસેસાહિયસ્સ
 અંતોમુહુત્તરસ, તેણ મંતે ! પોગ્ગલા નિચ્છુદા સમાણા જાઈં નત્થ પાણાઈં
 મૂયાઈં જીવાઈ સત્તાઈં અભિહણંતિ, વેત્તેતિ, લેમેતિ, સંઘાણતિ, સંઘટ્ટેતિ,
 પરિતાવેતિ, કિલામેતિ, ઉદ્ધેવેતિ, તેહિં તો નં મંતે ! સે જીવે કઈ
 કિરિણ ? ગોયમા ! સિય તિકિરિણ સિય ચ્ચકિરિણ સિય પંચકિરિણ,
 તે નં મંતે ! જીવા તાઓ જીવાઓ કઢકિરિયા ? ગોયમા ! સિય તિ-
 કિરિયા સિય ચ્ચકિરિયા, સિય પંચકિરિયા, સે નં મંતે ! જીવે તે ય
 જીવા અણ્ણેસિં જીવાણં પંપરાઘાણં કઢકિરિયા ? ગોયમા ! તિકિ-
 રિયા વિ, ચ્ચકિરિયા વિ, પંચકિરિયા વિ, નેરડિણં મંતે ! વેયણાસમુ-
 ગ્ધાણં સમોહણ, એવં જહેવ જીવે નવરં નેરડિયાભિલાવો, એવં નિરવ-
 સેસં જાત્ર વેમાણિણ, એવં કસાયસમુગ્ધાઓ વિ માણિયવ્વો, જીવે નં
 મંતે ! મારણંતિયસમુગ્ધાણં સમોહણઈ સમોહણિત્તા જે પોગ્ગલે નિચ્છુ
 મ્મહ, તેહિં નં મંતે ! પોગ્ગલેહિ કેવડિણ ચેત્તે અપ્પુણે કેવડિણ ચેત્તે
 ફુડે ? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે વિક્ખંભવાહલ્લેણં આયામેણં જહ-
 ણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જાઈં જોયણાઈં ઇગ-
 ઢિસિં એવડિણ ચેત્તે અપ્પુણે, એવડિણ ચેત્તે ફુડે, સે નં મંતે ! ચેત્તે

સમ્ભવ હૈં, ઉનકા નિરૂપણ કિયા ગયા । ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

પથુ સભવે છે એ પ્રકારે જેનનામા જેટલા છાદ-
 નિરૂપણ કરાય છે. ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

નો સભવ છે,

કેવલકાલસ્સ અપુણ્ણે કેવલકાલસ્સ ફુલે ? ગોયમા ! ઇગ્ગસમહણ વા
 દુસમહણ વા તિમમહણ વા ચડસગહણ વા વિગ્ગહેણં ઇવલકાલસ્સ
 અપુણ્ણે, ઇવલકાલસ્સ ફુલે, સેસં તં ચેવ જાવ પંચકિરિયા વિ, ઇવં નેર-
 હણ વિ, ણવરં આયામેણં જહણ્ણેણં સાહરેગં જોયણસહસ્સં ઉક્કોમેણં અસં-
 લેજ્ઞાઈં જોયણાઈં, ઇગ્ગદિસિં ઇવલ્લે અપુણ્ણે, ઇવલ્લે ગિય્તે ફુલે,
 વિગ્ગહેણં ઇગ્ગસમહણ વા, દુસમહણ વા, તિ સમહણ વા, ણવરં
 ચડસમહણ વા ન ભન્નઈ, સેસં તં ચેવ જાવ પંચકિરિયા વિ, અસુર-
 કુમારસ્સ જહા જીવપદે, ણવરં વિગ્ગહો તિસમહણો જહા નેરહયસ્સ,
 સેસં તં ચેવ, જહા અસુરકુમારે, ઇવં જાવ વેમાણિય, ણવરં ઇગ્ગિદિય
 જહા જીવે નિરવસેસં ॥ સૂ. ૧૨ ॥

છાયા-જીવ: જીવ મદન્ત ! વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતઃ સમવહત્ય યાન્ પુત્રજાન નિશ્ચિ-
 પતિ, તૈઃ જીવ મદન્ત ! પુત્રલૈઃ કિયત્ ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણમ્ કિયત્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટમ્ ? ગૌતમ ! શરીર-
 પ્રમાણમાત્રં વિષ્કમ્ભવાહલ્યેન નિયમાત્ પદ્ધિદિઃ, ઇયત્ ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણમ્ ઇયત્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટમ્,
 તત્ જીવ મદન્ત ! ક્ષેત્રં કિયત્કાલસ્ય આપૂર્ણમ્, કિયત્ કાલસ્ય સ્પૃષ્ટમ્ ? ગૌતમ ! ઇગ્ગસમ-

શબ્દાર્થ-(જીવે ણં મંતે !. વેયણાસમુગ્ધાણં સમોહણ) હે ભગવન્ ! જીવ
 વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત હુઆ (સમોહણિત્તા) સમવહત દોકર (જે પોગ્ગલે
 નિચ્છુમહ) જિન પુત્રલોં કો નિકાલના હૈ (તેહિં ણં મંતે ! પોગ્ગલેહિં) હે ભગ
 વન્ ! ઉન પુત્રલોં સે (કેવલ્લે લેત્તે) કિનના ક્ષેત્ર (અપુણ્ણે) પરિપૂર્ણ (કેવલ્લે
 લેત્તે ફુલે ?) કિનના ક્ષેત્રસ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? (ગોયમા ! (શરીરપ્રમાણમેત્તે)
 હૈ ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણ માત્ર (વિષ્કમ્ભવાહલ્લેણં) વિષ્કમ્ભ ઓર વાહલ્ય સે
 (નિયમા) નિયમ સે (છદ્ધિસિં) છહોં દિશાઓં મેં (ઇવલ્લે લેત્તે) ઇતના ક્ષેત્ર
 (અપુણ્ણે) પૂરિત હુઆ (ઇવલ્લે લેત્તે ફુલે) ઇતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હુઆ (સે ણં મંતે
 લેત્તે કેવલ કાલસ્સ અપુણ્ણે ?) હૈ ભગવન્ ! વહ ક્ષેત્ર કિનને કાલ મેં પૂરિત

શબ્દાર્થ -(જીવેણ ગતે ! વેયણાસમુગ્ધાણ સમોહણ) હે ભગવન્ ! જીવ વેદનાસમુદ્ધા-
 ધાતથી સમવહત થઇને (સમોહણિત્તા) સમવહત થઇને (જે પોગલે નિચ્છુમહ) જે પુત્રજાનો
 કાલે છે (તેહિં ણં મંતે ! પોગલેહિં) હે ભગવન્ ! તે પુત્રજાનોથી (કેવલ્લે લેત્તે) તેના કલ્પના
 ક્ષેત્ર (અપુણ્ણે) પરિપૂર્ણ (કેવલ્લે લેત્તે ફુલે ?) કેટલાક ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ?
 (ગોયમા ! શરીરપ્રમાણમેત્તે) હૈ ગૌતમ ! શરીર પ્રમાણ માત્ર (વિષ્કમ્ભવાહલ્લેણં)
 વિષ્કમ્ભ અને વાહલ્યથી (નિયમા) નિયમથી (છદ્ધિસિં) છએ દિશાઓમાં (ઇવલ્લે લેત્તે)
 આટલા ક્ષેત્ર (અપુણ્ણે) પૂરિત થયા (ઇવલ્લે લેત્તે ફુલે) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થયા છે.

યેન વા દ્વિ સમયેન વા ત્રિસમયેન વા વિગ્રહેણ, ઇન્દ્રિયાલસ્ય આર્પણમ્ ડ્યત્તચાલસ્ય સ્પૃષ્ટમ્
તાન ચલુ મદન્ત ! પુદ્ગલાન ત્રિયન કાલસ્ય નિશ્ચિપતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહર્તસ્ય
ઉત્કૃષ્ટેન વિશેષાધિસ્યાન્તર્મુહર્તસ્ય, તે ચલુ મદન્ત ! પુદ્ગલા નિશ્ચિપ્તાઃ મન્તો ચાન તત્ર
પ્રાણાન શૂતાન જીવાન ગચ્ચાન અભિન્નન્તિ વર્તવન્તિ લેજયન્તિ સંઘાતયન્તિ મંઘટ્ટયન્તિ
પરિતાપયન્તિ વલમયન્તિ અપદ્રાગયન્તિ તેભ્યઃ ચલુ મદન્ત ! મ જીરઃ કતિ ક્રિયઃ ? ગૌતમ !

હુઆ ? (કેનહ કાલસ્ય ફુદે) કિતને કાલ મેં સ્પૃષ્ટ હુઆ ? (ગોયમા ! એગસમહ-
ણ વા દુસમહણ વા તિસમહણ વા વિગ્રહેણ) હે ગૌતમ ! એક સમય કે,
દો સમય કે અથવા ત્રીન સમય કે વિગ્રહ મેં (એવહકાલસ્ય) હતને કાલ મેં
(અપ્પુણે) પુરિત હુઆ (એવહકાલસ્ય ફુદે) હતને કાલ મેં સ્પૃષ્ટ હુઆ !

(તે ણં મંતે ! પોગલે) હે ભગવન ! (તે પુદ્ગલો) કો કેવહકાલસ્ય) કિતને
કાલ મેં (નિચ્છુમહ) નિકાલતા હૈ (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતોમુહુત્તસ્ય) હે ગૌતમ !
જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત મેં (અકકોસેણ વિ અંતોમુહુત્તસ્ય) ઉત્કૃષ્ટ મી અન્તર્મુહર્ત મેં !

(તે ણં પોગલા) હે પુદ્ગલ (નિચ્છુદા સમાણા) બાહર નિકલે હુઆ (જાહં તત્થ
પાણાહં મુગાહં જીવાહં સત્તાહં) વહાં જિન પ્રાણિયો, મૂતો, જીવોં ઓર સત્ત્વોં કા
(અભિહ્વન્તિ) અભિઘાત કરતે હૈં (વત્તેતિ) આવર્ત પતિત કરતે હૈં ચક્કર ચિલાતે
હૈં (લેસેતિ) કુહ છતે હૈં (મંઘાવતિ) સઘટ કરતે હૈં (મંઘટ્ટેતિ) સઘટ્ટિત કરતે હૈં
(પરિતાવેતિ) પીડિત કરતે હૈં (કિલામેતિ) મૂર્છિત કરતે હૈં (અદ્ધવેતિ) ઘાત કરતે
હૈં (તેહિતો ણં મંતે ! સે જીવે કહ કિરીણ) હે ભગવન ! (તે સં વહ જીવ કિતની

(સે ણં મંતે જેતે જેવહકાલસ્ય અપ્પુણે) હે ભગવન ! તે દોષ કે-લા કાળમા પુરા
થાય છે ? (કેવહકાલસ્ય ફુદે) કેટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થાય છે

(ગોયમા ! એગસમહણ વા દુસમહણ વા તિસમહણ વા વિગ્રહેણ) હે ગૌતમ !
એક સમયના, બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહથી (એવહકાલસ્ય) એટલા કાળમા
(અપ્પુણે) પુરિત થયેલ (એવહકાલસ્ય ફુદે) એટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થયેલ છે.

(તે ણ મંતે ! પોગલે) હે ભગવન ! તે પુદ્ગલોને (એવહકાલસ્ય) કેટલા કાળમા
(નિચ્છુમહ) નિષ્ણે છે (ગોયમા ! જહ્ણેણં અંતો મુહુત્તસ્ય) હે ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહર્ત-
મા (અકકોસેણ વિ અંતો મુહુત્તસ્ય) ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહર્તમા.

(તેણ પોગલા) તે પુદ્ગલો (નિચ્છુદા સમાણા) બાહર નીકળીને (જાહં તત્થ પાણાહં
મુગાહં જીવાહં સત્તાહં) ત્યાં જે પ્રાણિયો, મૂતો, જીવો, અને સત્ત્વોને (અભિહ્વન્તિ) અભિ-
ઘાત કરે છે (વત્તેતિ) આવર્ત પતિત કરે છે-ચક્કર ખવડાવે છે (લેસેતિ) થોડુંક અડે છે
(મંઘાવતિ) સઘટ કરે છે (મંઘટ્ટેતિ) સઘટ્ટિત કરે છે (પરિતાવેતિ) પીડિત કરે છે (કિલા-
મેતિ) મૂર્છિત કરે છે (અદ્ધવેતિ) ઘાત કરે છે

(તેહિતો ણ મંતે ! સે જીવે કહ કિરીણ) હે ભગવાન ! તેનાથી તે જીવ કેટલી

स्यात् त्रिक्रियाः, स्याच्चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रियाः, ते खलु भदन्त ! जीवा अन्येषां जीव-
भ्यः कति क्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः, स्याच्चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रियाः, स
खलु भदन्त ! जीवः ते च जीवा अन्येषां जीवानां परम्पराघातेन कति क्रियाः ? गौतम !
त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्च क्रिया अपि, नैरयिकाः खलु भदन्त ! वेदनसमुद्-
घातेन समबहुतः समबहुत एव यथैव जीवः, नवरं नैरयिकामिलापः, एवं निरवशेषं यावद्
वैमानिकः, एवं कपायसमुद्घातोऽपि भणितव्यः, जीवः खलु भदन्त ! सारणान्तिकसमुद्-

क्रियावाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए) हे गौतम ! कदाचित् तीन
क्रियावाला (सिय चउकिरिए) कदाचित् चार क्रियावाला (सिय पंचकिरिए)
कदाचित् पांच क्रियावाला (ते णं जीवा ताओ जीवाओ कइ किरिया ?) वे जीव
इस जीव से कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! सिय तिकिरिया) हे
गौतम ! कदाचित् तीन क्रियावाले (सिय चउकिरिया) कदाचित् चार क्रियावाले
(सिय पंचकिरिया) कदाचित् पांच क्रियावाले ।

(से णं भंते ! जीवे तेय जीवा) हे भगवन् ! वह जीव और वे जीव (अण्णे
सिं जीवाणं) अन्य जीवों का (परंपराघाएणं) परम्परा से घान करने से (कइ
किरिया) कितनी क्रियावाले होते हैं ? (गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया
वि, पंचकिरिया वि) हे गौतम ! तीन क्रियावाले भी, चार क्रियावाले भी, पांच
क्रियावाले भी ।

(नेरइए णं भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहए) हे भगवन् ! नारक वेदना
समुद्घात से समबहुत हुआ (एवं जहेव जीवे) इस प्रकार जीव के समान (ण
वरं नेरइयामिलावो) विशेष 'नारक' शब्द का उच्चारण करना चाहिए (एवं

क्रियावाणा डोय छे ? (गोयमा ! सिय ति किरिए) हे गौतम ! कदाय त्रय क्रियावाणा
(सिय चउ किरिए) कदाय आर क्रियावाणा (सिय पच किरिए) कदाय पांच क्रियावाणा (ते ण
जीवा ताओ जीवाओ कइ किरिया ?) ते एव ते एवथी कट्ठी क्रियावाणा डोय छे ?

(गोयमा ! सिय ति किरिया) हे गौतम ! कदाय त्रय क्रियावाणा (सिय चउ किरिया)
कदाय आर क्रियावाणा (सिय पंच किरिया) कदाय पांच क्रियावाणा

(से ण भंते ! जीवे ते य जीवा) हे भगवन् ! ते एव अने ते एवे (अण्णेसिं
जीवाणं) अन्य एवेना (परंपराघाएणं) परंपराधी घात करवाधी (कइ किरिया) कट्ठी
क्रियावाणा थाय छे ? (गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि, पंच किरिया वि) हे गौतम !
त्रय क्रियावाणा पयु, आर क्रियावाणा पयु, पांच क्रियावाणा पयु.

(नेरइय भंते ! वेयणासमुग्घाएणं समोहए) हे भगवन् ! नारक वेदनासमुद्घातधी
समबहुत थयेव (एवं जहेव जीवे) आ रीते एवनी नेम (णवरं नेरइयामिलावो) विशेष
नारक, शब्द-शब्दनु इत्थारयु करवुं ओछे (एवं निरवसेस जाव वेमाणिए) आ रीते

ઘાતેન સમવહન્યતે, સમવહત્ય યાન્ પુદ્ગલ ન નિક્ષિપતિ તઃ ચન્દ્ર મદન્ત ! પુદ્ગલઃ કિયત્
ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણમ્, કિયત્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટમ્ ? ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણમાત્ર વિષ્કસ્મવાહત્યેન આયામેન
જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્યાસંગ્યેયભાગમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અસંગ્યેયાનિ યોજનાનિ એકદિગ્ એતાવત્
ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણમ્ એનાવત્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટમ્ તત્ ચન્દ્ર મદન્ત ! ક્ષેત્ર કિયત્કાલમ્ આપૂર્ણમ્ ? કિય-
ત્કાલસ્ય સ્પૃષ્ટમ્ ? ગૌતમ ! એકસમયેન વા દ્વિસમયેન વા ત્રિસમયેન વા ચતુઃ સમયેન વા
નિરવસેસં જાત વૈમાણિય) હસ પ્રકાર સમ્પૂર્ણ કથન વૈમાનિક તત્ક સમગ્રના ।

(અર્થે કસાયસમુદ્ધાઓ વિ માણિયવ્વો) હમી પ્રકાર કપાયસમુદ્ધાત ખી
કહના ચાહિય ।

(જીવે નં મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ધાણં સમોહણદ) તે મગવન્ ! જીવ માર
ણાતિકસમુદ્ધાત સે સમવહત હોતા હે (સમોહણિત્તા) સમવહત હોતર (જે
પોગલે નિચ્છુમહ) જિન પુદ્ગલો કો નિકાલના હૈં (તેહિં નં મંતે ! પોગલેહિં)
હે મગવન્ ! ઉત પુદ્ગલો સે (કેવદ્દપ્પે સેત્તે અપ્પુણ્ણે ?) કિતના ક્ષેત્ર પૂરિત હોતા
હૈં ? (કેવદ્દપ્પે સેત્તે ફુદ્દે ?) કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ? (ગોયમા ! સરીર-
પ્પમાણમેત્તે) હે ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણ માત્ર (વિક્કમ્મવાહલ્લેણ) વિસ્તાર ઔર
મોટાઈ સે (આયામેણં જહ્ણણેણં અંગુલસ્મ અસંસેજ્જાદ્ધમાગં) લઘાઈ મેં જઘન્ય
અંગુલ કે અસંસેજ્જાતવેં ભાગ (ઉક્કોસેણં અસંસેજ્જાદ્ધં જોગણાદ્ધ) ઉત્કૃષ્ટ અસં
સ્યાત પોજન (એગદિસિં) એક દિશા મેં (એવદ્દપ્પે સેત્તે) દત્તના ક્ષેત્ર (અપ્પુણ્ણે)
પૂરિત હોતા હૈં (એવદ્દપ્પે સેત્તે ફુદ્દે) દત્તના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોના હૈં (સે નં મંતે ! સેત્તે
કેવદ્ધકાલસ્સ અપ્પુણ્ણે ?) હે મગવન્ ! વહ ક્ષેત્ર કિતને કાલ મેં પૂરિત હોના હૈં ?
(કેવદ્ધકાલસ્સ ફુદ્દે ?) કિતને કાલ મેં સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ? (ગોયમા ! એગસમદ્ધણં

સંપૂર્ણ કથન વૈમાનિક સુધી સગજવુ (અર્થે કસાયસમુદ્ધાઓ વિ માણિયવ્વો) એ જ પ્રકારે
કસાયસમુદ્ધાત પણ કહેવા બેઠ્યો.

(જીવે ન મંતે ! મારણંતિયસમુદ્ધાણ સમોહણદ) હે મગવન્ ! જીવ મારણાતિક સમુદ્ધા
તથી સમવહત થાય છે (સમોહણિત્તા) સમવહત થઈને (જે પોગલે નિચ્છુમહ) હે મગવન્ !
જે પુદ્ગલોને કાઢતા રહે છે.

(તેહિં ન મંતે ! પોગલેહિં) હે મગવન્ ! તે પુદ્ગલોથી (કેવદ્દપ્પે સેત્તે અપ્પુણ્ણે ?) કેટલા
ક્ષેત્ર પૂરિત થાય છે ? (કેવદ્દપ્પે સેત્તે ફુદ્દે ?) કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ? (ગોયમા ! સરીર-
પ્પમાણમેત્તે) હે ગૌતમ શરીરપ્રમાણ માત્ર (વિક્કમ્મવાહલ્લેણ) વિસ્તાર અને મોટાઈથી (આયામેણ
જહ્ણણેણ અંગુલસ્સ અસંસેજ્જાદ્ધમાગં) લઘાઈમાં જઘન્ય અંગુલને અસંસ્યાતમે ભાગ (ઉક્કો
સેણ અસંસેજ્જાદ્ધં જોગણાદ્ધ) ઉત્કૃષ્ટ અસંસ્યાતમે પોજન (એગદિસિં) એક દિશામાં (એવદ્દપ્પે
સેત્તે) એટલા ક્ષેત્ર (અપ્પુણ્ણે) પૂરિત થાય છે (એવદ્દપ્પે સેત્તે ફુદ્દે) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

(સે નં મંતે ! સેત્તે કેવદ્ધકાલસ્સ અપ્પુણ્ણે ?) હે મગવન્ ! તે ક્ષેત્ર કેટલા કાળમાં

विग्रहेण, एतावत् कालस्य आपूर्णम् एतावत्कालस्य स्पृष्टम् ज्ञेयं तच्चैव यावत् पञ्चाक्रिया अपि, एवं नैरगिकोऽपि, नवरम् आयामेन जघन्येन सातिरेकं योजनमद्वयम् उत्क्रांटेन अमं ख्येयानि योजनानि, एकदिग्, एतावत् क्षेत्रम् आपूर्णम् एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टम् विग्रहेण एकमद्वयेन वा द्विसमयेन वा त्रिसमयेन वा नवरं चतुः समयेन वा न भण्यते, ज्ञेयं तच्चैव यावत् पञ्चाक्रिया अपि, असुरकुमारस्य यथा जीवपदे, नवरं विग्रहस्त्रिसमयो यथा नैरगिकस्य, ज्ञेयं तच्चैव, यथा असुरकुमार एवं यावद् वैमानिको नवरम् एकेन्द्रियो यथा जीवो निरवज्जेयम् ॥सू० १२॥

वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएण वा विग्रहेण) हे गौतम ! एक समय के, दो समय के, तीन समय के अथवा चार समय के विग्रह से (एवइ कालस्स अफुण्णे) इतने काल में पूरित होता है, (एवइ कालस्स फुडे) इतने काल में स्पृष्ट होता है (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष वही यावत् पांच क्रिया वाले भी (एव नेरइए वि) इसी प्रकार नारक भी (णवरं) विशेष (आयामेण जहण्णेण साहरेण जोगणसट्ठस्स) लम्बाई में जघन्य कुछ अधिक हजार योजन (उक्कोसेण असंखेज्जाइं जोगणाइं) उत्कृष्ट असंख्यात योजन (एगदिमिं) एक दिग्ग में (एवइए खेत्ते अफुण्णे) इतना क्षेत्र पूरित होता है (एवइए खेत्ते फुडे) इतना क्षेत्र स्पृष्ट होता है (विग्रहेण एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा) एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के विग्रह से (णवरं चउसमइएण वा न भण्णइ) विशेष चार समय के विग्रह से नहीं कहना (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष वही यावत् पांच क्रिया वाले भी

(असुरकुमारस्स जहा जीवपए) असुरकुमार का कथन जीवपद के समान

पूरित थाय छे (एवइ कालस्स फुडे ?) केट्ठा काणमा स्पृष्ट थाय छे ? (गोयमा ! एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा चउसमइएण वा विग्रहेण) हे गौतम ! ओक समयना, दो समयना, त्रय समयना अथवा चार समयना विशुद्धी (एवइ कालस्स अफुण्णे) ओट्ठा काणमा पूरित थाय छे (एवइकालस्स फुडे) ओट्ठा काणमा स्पृष्ट थाय छे (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष तेज यावत् पाय क्रियावणा पण (एव नेरइए वि) ओ न प्रकारे नारक पण (णवरं) विशेष (आयामेण जहण्णेण साहरेण जोगणसट्ठस्स) लम्बाई में जघन्य कुछ अधिक हजार योजन (उक्कोसेण असंखेज्जाइं जोगणाइं) उत्कृष्ट असंख्यात योजन (एगदिमिं) ओक दिशाभा (एवइए खेत्ते अफुण्णे) ओट्ठा क्षेत्र पूरित थाय छे (एवइए खेत्ते फुडे) ओट्ठा क्षेत्र स्पृष्ट थाय छे (विग्रहेण एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा) ओक समयना, दो समयना अथवा त्रय समयना विशुद्धी (णवरं) विशेष (चउसमइएण वा न भण्णइ) चार समयना विशुद्धी न छडेणुं (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष तेज यावत् पाय क्रियावणा पण

(असुरकुमारस्स जहा जीवपए) असुरकुमार का कथन एवं पदना समान (णवरं विग्रहे

ટીકા-અવ સમુદ્ધાતમનો જીવો ગાવન સત્ર સમુદ્ધાતમગ્નન ન સ્ત્રઃ પુદ્ગલ્લોનોતિ તત્પ્રરૂપિતુમાદ 'જીયે જં મંત્રે ! પેયણામગ્નગ્નણં સમોદપ્ સમોદ્ધાતના જે પોગલે નિચ્છુ મઠ તેહિ જ ના ! પંચા-દિ કેવળ ચંત્રે અપૂર્ણે કેવલપ્ત ચેત્તે પુદ્ગલે ?' જીવઃ સ્વલુ વેદના સમુદ્ધાતેન તમગ્નતઃ મન પેદના મુદ્ધાતે વર્તમાનસ્તેન સમગ્નનો ભવતિ, તેન સમવહન્ય ચ યાન પુદ્ગલેન વેદનાયોગ્યાન સ્વશરીગન્તર્ગનાન નિર્લક્ષ્યાનિ-આત્મપ્રદેશાદ વહિર્નિઃસારયતિ તૈઃ સ્વલુ પુદ્ગલઃ આ-મપ્રદેશનિર્લક્ષિતઃ ત્રિયન શ્રેત્રમ્ આપૂર્ણમ્ ભવતિ, આપૂર્ણજ્ઞાન્તરાલે કનિઃસારાકાશપ્રદેશાસંસ્પર્શનેડપિ વ્યવહિત્તરં અત્ર આદ-ત્રિયન શ્રેત્રં સ્પૃષ્ટમ્-પ્રતિપ્રદેશાપૂર્ણેન વ્યાપ્તં ભવતિ ? ભગવાનાદ- 'ગોમ્મા !' હે ગૌતમ ! 'મગીરપ્પમાણમેત્તે પિયંતવાહલ્લેણં (ળવરં વિગ્ગમે તિ સમદ્ધમે) વિશેષ-વિગ્ગલે તીન મમય કા (જહા નેરહયસ્સ) જંમા નારક કા (સેસં નં ચેવ) ડોપ વહી (જહા અસુરકુમારે એવં જાવ વેમાણિ) જંમા અસુરકુમાર વૈમા હી યંચનિકુ તક કહના (ળવરં યગિદ્ધિ જહા જીવે) વિશેષ એકેન્દ્રિય જીવ કે સમાન (નિરવસેસં) સમ્પૂર્ણ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

ટીકાર્થ-સમુદ્ધાત નો પ્રાપ્ત જીવ સમુદ્ધાત વશ હોકર જિતને ક્ષેત્ર કો ઉન-ઉન પુદ્ગલોં સે વ્યાપ્ત કરના હૈ, ઉમતી પ્રત્વણા કી જાતી હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહન હોતા હૈ ઓર સમવહન હોકર જિન પુદ્ગલોં કો અપને શરીર સે બાહર નિકાલતા હૈ, ઉન પુદ્ગલોં સે કિતના ક્ષેત્ર પરિપૂર્ણ હોતા હૈ ? કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? યહાં આપૂર્ણ ઓર વ્યાપ્ત, ઇન તં શબ્દોં કા પ્રયોગ કિયા ગયા હૈ । આપૂર્ણ કહને સે બીચ બીચ કે કુછ આકાશ પ્રદેશોં કા સ્પર્શ ન કરના બી બ્વનિત હો સકતા હૈ, અનઃ વ્યાપ્ત બી કહા હૈ, જિસસે યહ આશય પ્રકટ હોતા હૈ કિ બીચ કા કોઈ બી આકાશપ્રદેશ અસ્પૃષ્ટ ન રહા હો ।

નિસમદ્ધમે) વિશેષ-વિગ્ગલે ત્રણ મમયનાં (જહા નેરહયસ્સ) જેવો નારકનો (સેસં ત્તેવ) શેષ નેજ (જહા અસુરકુમારે એવં જાવ વેમાણિ) જેવા અસુરકુમાર તેવા જ વૈમાનિક સુધી કહેવા (નવર યગિદ્ધિ જહા જીવે) વિશેષ એકેન્દ્રિય યુગ્મના સમાન (નિરવસેસ) સમ્પૂર્ણ. ॥સૂ. ૧૨॥

ટીકાર્થ-સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત એવ સમુદ્ધાત વશ થઇને જેટલા ક્ષેત્રને તે-તે પુદ્ગલોથી વ્યાપ્ત કરે છે, તેની પ્રત્વણા કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એવ વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત થાય છે અને સમવહત થઇને જે પુદ્ગલોને પોતાના શરીરમાંથી બહાર કાઢે છે, તે પુદ્ગલોથી જેટલા ક્ષેત્ર પરિપૂર્ણ થાય છે ? જેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ અર્થાત્ વ્યાપ્ત થાય છે ? અહીં આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત, એ બે શબ્દોનો પ્રયોગ કરેલો છે આપૂર્ણ કહેવાથી વચલા વચલા જેટલાક આકાશ પ્રદેશોનું પ્રદર્શન કરવું સ્વનિર્ણય થઇ શકે છે, તેથી વ્યાપ્ત પણ કહ્યું છે, જેથી આ આશય પ્રકટ થાય છે કે વચ્ચેના કોઈ પણ આકાશ પ્રદેશ અસ્પૃષ્ટ ન રહેલો હોય

छद्दिप्ति एवम् खेत्ते अप्फुण्णे, एवम् खेत्ते फुडे' शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भेण-विस्तारेण बाहल्येन-स्थौल्येन पिण्डाकारेणेत्यर्थः, नियमात् पडादिक-पडादिशः ममाहता इति पडादिक तथ्या स्यात् तथेति-आपूरणस्य स्पर्शनस्य च क्रियाविशेषस्य विशेषणम् तथा च यावत्प्रमाणः स्वशरीरस्य विष्कम्भः, यावत्प्रमाणश्च बाहल्यं च भवति एतावन्मात्रम् आपूर्णं स्पृष्टञ्च भवतीति बोध्यम् तदुपसंहरन्नाह-'एतावत् क्षेत्रम् आपूर्णम् एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टञ्च बोध्यम् सम्प्रति स्वशरीरप्रमाणमात्रविष्कम्भबाहल्यमेव क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टञ्च विग्रहगतिमाया जीवस्य गतिमाधकृत्य कियद्दूरं यावद् भवति कियत्कालपर्यन्तञ्चेति प्ररूपयितुमाह-'से णं भंते ! खेत्ते केवड-कालस्स अप्फुण्णे केवड-कालस्स फुडे' हे भदन्त ! तत् खलु क्षेत्रं क्रियतः कालस्य-तृतीयार्थे पृष्ठी विधानात् कियताकालेनेत्यर्थः पूर्णं भवति कियता कालेन स्पृष्टञ्च भवति ? तथा च क्रियन्त कालं यावत् स्वशरीरप्रमाणमात्रविष्कम्भबाहल्यं क्षेत्रं निरन्तरं विग्रहगतौ जीवगत्यपेक्षया आपूर्णं स्पृष्टञ्च भवतीति ? प्रश्नाशयः, भगवानाह-'गोथमा !' हे गौतम ! 'एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा त्तिगहेण' एकसमयेन वा द्विसमयेन वा

भगवान्-हे गौतम ! विस्तार और स्थूलता की अपेक्षा शरीरप्रमाण क्षेत्र को छहों दिशाओं में परिपूर्ण करता है व्याप्त करता है । अभिप्राय यह है कि शरीर का विस्तार जितना होता है और शरीर की स्थूलता-मोटाई जितनी होती है, उतना ही क्षेत्र उन पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ।

उपसंहार करते हुए कहा है- इतना क्षेत्र आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ।

वह क्षेत्र कितने समय में आपूर्ण और स्पृष्ट होता है, यह कथन किया जाता है-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! वह क्षेत्र कितने काल में आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ? अर्थात् कितने काल में अपने शरीरप्रमाण मात्र विस्तार और बाहल्य (मोटाई) वाला क्षेत्र निरन्तर विग्रहगति में जीवगति की अपेक्षा आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! विस्तार અને स्थूलताની अपेक्षाએ શરીર પ્રમાણ क्षेत्रને છએ દિશાઓમાં પરિપૂર્ણ કરે છે, વ્યાપ્ત કરે છે અભિપ્રાય એ છે કે, શરીરનો વિસ્તાર જેટલો હોય છે અને શરીરની સ્થૂલતા-મોટાઈ જેટલી હોય છે, તેટલા જ क्षेत्र તે પુद्ગલોથી આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે

ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-એટલા क्षेत्र આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે.

તે क्षेत्र કેટલા સમયમાં આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, એ કથન કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તે क्षेत्र કેટલા કાળમાં આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે ? અર્થાત્ કેટલો કાળ પોતાના શરીર પ્રમાણ માત્ર વિસ્તાર અને બાહલ્ય (મોટાઈ) વાળા क्षेत्र નિરન્તર વિગ્રહગતિમાં જીવ ગતિની અપેક્ષાએ આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ત્રિસમયેન યા વિગ્રહેણ યાવન્માત્રં ક્ષેત્રં વ્યાપ્યતે તાનદ્વદશપર્યન્તં મયશરીરપ્રમાણમ્ ત્રિવિધમ્
 વાહલ્યં ક્ષેત્રં વેદનાજનનયોગ્યૈઃ પુદ્ગલૈર્ગૂર્ણ સ્પૃષ્ટઞ્ચ જીવગત્યપેક્ષયા પ્રાપ્યતે, તથાનોન્ક્રાંટ-
 નાત્ર ત્રિમાસિકેન વિગ્રહેણ યાવન્માત્રં ક્ષેત્રમભિવ્યાપ્યતે તાન્માત્ર ક્ષેત્રમ્ આત્મપ્રદેશનિષ્પા-
 રિતૈ વેદનાજનનયોગ્યૈઃ પુદ્ગલૈર્ગૂર્ણ ભવતીતિ ચોધ્યમ્ તદુપપદરમ્નાદ-‘એવડકાલસમ્ અપ્પુ-
 ણ્ણે, એવડકાલસમ્ ફુદે’ એતાવતઃ કાલમ્ય-એતાવતા પૂર્વોપદર્શિતેન ઉન્ક્રાંટેનાપિ ત્રિસમયેન
 કાલેન તન્ ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણં ભવતિ. એતાતા કાલેન ન્ન પૂર્વોપદર્શિતં ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટં ભવતીતિ
 માત્રાઃ, અથ યાવત્કાલં-વેદનાજનનયોગ્યાન પુદ્ગલાન ત્રિભિર્ગતિ તાવત્કાલપ્રમાણં પ્રસ્પયિતુ-
 માદ-‘તેણં મંતે ! પોગલે કેવડકાલમ્ નિન્દુમડ ?’ એ મદન્ત ! તાન સલ્લુ પુદ્ગલાન્
 કિયત્કાલમ્ય-કિયતા કાલેન નિશ્ચિરતિ-આત્મપ્રદેશદ્ વદિતિ ત્રિભિર્ગતિ ? મગવાનાદ-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક સમય, દો સમય અથવા ત્રીજા સમય કે વિગ્રહ
 સે જિતના ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કિયા જાવા હે, ઉતની દર તરુ અપને શરીરપ્રમાણ
 માત્ર વિસ્તાર ઓર ઘાહલ્લુ ચાલા ક્ષેત્ર વેદના ઉત્પન્ન કરને ચાલે પુદ્ગલો સે
 આપૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા હે ઓર જીવગતિ કી અપેક્ષા સે પ્રાપ્ત કિયા જાતા હે ।
 આશય યહ હે કિ અધિક સે અધિક ત્રીજા સમય કે વિગ્રહ દ્વારા જિતના ક્ષેત્ર
 વ્યાપ્ત કિયા જાતા હે, ઉતના ક્ષેત્ર આત્મપ્રદેશો સે બાહર નિકાલે હુએ વેદના
 ઉત્પન્ન કરને યોગ્ય પુદ્ગલો દ્વારા અપૂર્ણ હોતા હે ।

ઉપસંહાર યહ હે કિ હતને કાલ મેં પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ઓર વ્યાપ્ત હોગા હે ।

અથ જિતને કાલ મેં વેદના ઉત્પન્ન કરને યોગ્ય પુદ્ગલો કો બાહર નિકાલતા
 હે, ઉત્ત કાલ કે પ્રમાણ કા નિરૂપણ કરતે હે-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉત પુદ્ગલો કો કિતને કાલ મેં આત્મપ્રદેશો સે
 બાહર નિકાલતા હે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક સમય, બે સમય અથવા ત્રણ સમયના ત્રિવિધથી
 બેટલુ ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે. એટલે દર મુખી પોતાના શરીર પ્રમાણ માત્ર વિસ્તાર અને
 બાહલ્યવાળુ ક્ષેત્ર વેદના ઉત્પન્ન કરનારા પુદ્ગલોથી પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે અને જીવગતિની
 અપેક્ષાથી પ્રાપ્ત કરાય છે આશય એ છે કે અધિકથી અધિક ત્રણ સમયના ત્રિવિધ દ્વારા
 બેટલુ ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે, તેટલુ ક્ષેત્ર આત્મપ્રદેશથી બહાર કાઢેલી વેદના ઉત્પન્ન
 કરવા યોગ્ય પુદ્ગલો દ્વારા આપૂર્ણ થાય છે.

ઉપસંહાર એ છે કે-એટલા કાળમા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત થાય છે
 હવે એટલા સમયમા વેદના ઉત્પન્ન કરવાને યોગ્ય પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે, તે
 કાળના પ્રમાણથી નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોને કેટલા કાળમા આત્મપ્રદેશથી બહાર
 કાઢે છે ?

‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જઘ્ણેણં અંતોમુદ્ઘૂતસ્મ ઉક્તોસેણં વિસેસાદિય અંતોમુદ્ઘૂતસ્મ’ જઘ-
ન્યેન અન્તર્મુદ્ઘૂતસ્ય સમ્વન્ધિનઃ, ઉત્કૃષ્ટેન વિશેષાધિરૂપ-કિંચિદધિકેન અન્તર્મુદ્ઘૂતસ્ય-
અન્તર્મુદ્ઘૂતેનેત્યર્થઃ, વેદનાજનનયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ નિક્ષિપતિ, તથા ચ યથાસ્ત્વધિકદાદ-
જ્વરપોહિતઃ સન્ સૂક્ષ્મપુદ્ગલાન્ શરીરાદ્ બહિર્વિક્ષિપતિ તથૈવ જઘ્ણેનાપિ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ
અન્તર્મુદ્ઘૂતં યાવાદ્ વેદનાજનનસમર્થાન્ પુદ્ગલાન્ વેદનાર્ષઃ સન્ સ્વશરીરવર્તિનઃ સ્વશરીરાદ્-
બહિ રાત્મપ્રદેશેષ્વોડપિ નિઃસૃજાન્ વિક્ષિપતીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તે ણં મંને !
યોગલા નિચ્છદા મમાણા જાઙ તત્થ પાળાઈં મૂયાઈં જીવાઈં સત્તાઈં અભિદ્ધંતિ, વત્તેતિ,
છેસેતિ, સંધાપેતિ, સંધદેતિ, પરિવાવેતિ, કિલામેતિ ઉચ્ચેતિ’ હે મઃન્ન ! તે સ્વલુ
પુદ્ગલાઃ નિક્ષિપ્તાઃ-વિક્ષિપ્તાઃ સન્તઃ તત્ત વેદનાસમુદ્ઘાતગતપુરુષમંસપૃષ્ઠે ક્ષેત્રે યાન્
પ્રાણાન્-દ્વિ ત્રિ ચતુરિન્દ્રિયાન્, શઙ્કકીટિકામાક્ષ દાદીન્ મૂતાન્-ધનસ્પતિકામિકાન્ જીવાન્-
પચ્ચેન્દ્રિયાન્ મુદ્ધગોધિકાસર્પાદીન્ સન્ધાન્ તદન્યપૃથિવીકાયિકાદીન્ અભિદ્ધન્તિ-
આભિમુચ્ચેયેન આગચ્છતો ઘનન્તિ, વર્તયન્તિ-આવર્તયન્તિ-કુર્વન્તિ, લેશયન્તિ-કિંચિત્
સ્પૃશન્તિ, સંધાતયન્તિ-પરસ્પરં તાન્ સંધાતમાસાદયન્તિ, સઘટ્ટયન્તિ-અત્યન્તં સંધાતવિશેષ-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય અન્તર્મુદ્ઘૂતં કાલ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ કુછ અધિક
અન્તર્મુદ્ઘૂતં માત્ર કાલ મેં વેદના જનન યોગ્ય પુદ્ગલોં કો બાહર નિકાલતા હૈ !
અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જૈસે તીવ્રતર લાહજ્વર સે પોહિત પુરુષ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોં કો
શરીર સે બાહર નિકાલતા હૈ, ડસી પ્રકાર જઘ્ણ્ય રૂપ સે ભી ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ
સે ભી અન્તર્મુદ્ઘૂતં કાલ તક વેદના જનન કે યોગ્ય અપને શરીરવર્તી પુદ્ગલોં
કો વેદના સે પીહિત હોકર જીવ આત્મપ્રદેશોં સે બાહર નિકાલતા હૈ !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! બાહર નિકાલે દુપ વે પુદ્ગલ ડસ ક્ષેત્ર મેં રહે દુપ
પ્રાણોં, સૂતોં, જીવોં ઓર સન્ધોં કા અભિદ્ધન કરતે હૈં, ડન્હેં આવર્ત પતિત
કરતે હૈં, કિંચિત સ્પર્શ કરતે હૈં, પારસ્પરિક સંધાત કો પ્રાપ્ત કરાતે હૈં, સંઘટ્ટિત
કરતે હૈં, પરિતપ્ત કરતે હૈં, મુર્ચિત કર દેતે હૈં ઓર ડનકો નિરૂપાણ ઘના દેતે હૈં,

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્ય અન્તર્મુદ્ઘૂતં કાળમા અં. ઉત્કૃષ્ટ કાલક અધિક
અન્તર્મુદ્ઘૂતં માત્ર કાળમા વેદના જનન યોગ્ય પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે.

અભિપ્રાય એ છે કે જેમ તીવ્રતર લાહજ્વરથી પીડિત પુરુષ સૂક્ષ્મપુદ્ગલોને શરીરથી
બહાર કાઢે છે, એ જ પ્રકારે જઘ્ણ્ય રૂપથી પણ અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ અન્તર્મુદ્ઘૂત
કાળ સુધી વેદના જનન યોગ્ય યોતાના શરીરવર્તી પુદ્ગલોને વેદનાથી પીડિત થઈને
જીવ આત્મપ્રદેશથી બહાર કાઢે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલો તે ક્ષેત્રમા રહેલ પ્રાણો,
ભૂતો, જીવો અને સત્વોલુ અભિદ્ધન કરે છે તેમને આવર્ત પતિત કરે છે, કિંચિત્
સ્પર્શ કરે છે, પારસ્પરિક સંધાતને પ્રાપ્ત કરાવે છે, સંઘટ્ટિત કરે છે, પરિતપ્ત કરે છે,

પ્રાણાન્ કુર્વન્તિ, પરિતાપયન્તિ પીડયાન્તિ, વચ્ચયન્તિ મૂર્ચ્છિતાન્ વિદ્યતિ, અપદ્રાવયન્તિ-જીવનાદ્ વ્યપરોપયન્તિ-‘તેહિતો ણં મંને ! સે જીવે કઠ્ઠ ક્કિરિ’ હે મદન્ત ! તેભ્યઃ સ્વલુ પુદ્ગલેભ્ય સોપાં પ્રાણાદીના વિપયે સ વેદનામગુદયાત્મકો જીવઃ કતિ ક્રિયો ભવતિ ? ભગવાનાહ-ગાયમા !’ હે ગૌતમ ! સિય તિક્કિરેપ મિય ચડકિરિપ મિય પંચકિરિપ’ સ્યાત્-કદાચિત્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાન્-કદાચિત્ચતુષ્ક્રિયઃ, મ્યાન્-કદાચિત્ પંચ ક્રિયો ભવતિ, તથા ચ યદા ન કેપાશ્ચિન્ મર્ગથા પરિતાપનં નીવનાત વ્યપરોપણં વા વિદ્યાનિ તદા સર્વથા ત્રિક્રિયો ભવતિ, યદાપિ કેપાશ્ચિત્ પરિતાપનં મરણં વા પરોતિ તદાપિ યેષાં નાગથાં જનયતિ તદપેક્ષ્યાપિ ત્રિક્રિયઃ પ્રજ્ઞસઃ, કેપાશ્ચિત્ પરિતાપરૂપે તુ તદપેક્ષ્યા ચતુષ્ક્રિયો ભવતિ, કેપાશ્ચિદપદ્રાવણે જીવિતાદ્વ્યપરોપણે પુનસ્તદપેક્ષ્યા પંચક્રિયો ભવતિ, સમ્પ્રતિ વેદના-

પ્રાણ કા અર્થ હે ક્ષીન્દ્રિય ક્ષીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય જીવ, જૈસે કાંચ, કીડી, મક્કલી આદિ । અન કા અર્થ વનસ્પતિકામિક જીવ હે । જીવ અર્થાત પંચેન્દ્રિય પ્રાણી, જૈસે છિપકલી, સર્પ આદિ । સત્ત્વ અર્થાત પૃથ્વીકામિક, અપ્કામિક, તેજસ્કામિક ઓર વાયુકામિક જીવ । તો ભગવન્ હન પ્રાણ, અન, જીવ ઓર સત્ત્વ કો આહત આદિ તરને કે કારણ ગાગુદયાત કરને વાલે જીવ કો કિતની ક્રિયાએ લગતી હે ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાણં, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાએ ઓર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાએ હોતો હે । જય કિમી જીવ કો પરિતાપ નહીં કરતા ઓર ન જીવન કા વ્યપરોપણ કરતા હે, તવતીન ક્રિયાવાલા હોતા હે । જય કિન્હીં કા પરિતાપન કરતા હે અથવા મારતા હે તય મી, જિન્હે આચાધા નહીં પહુંચાતા ઉનકી અપેક્ષા સે ત્રીન ક્રિયા વાલા હોતા હે । જય કિમી કો પરિતાપ ઉત્પન્ન કરતા હે તય ચાર ક્રિયાવાલા હોતા હે । જય કિન્હીં જીવોં કા ઘાત કરતા હે

મૂર્છિત કરે છે અને તેમને નિષ્પ્રાણ બનાવે છે

પ્રાણનો અર્થ છે ક્ષીન્દ્રિય, ક્ષીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય એવ જેવા શબ્દ, કીડી, માખી વગેરે. બૂતનો અર્થ વનસ્પતિ કામિક એવ છે એવ અર્થાત્ પંચેન્દ્રિય પ્રાણી જેવા છીપકલી, સાપ વગેરે સત્ત્વ અર્થાત્ પૃથ્વીકામિક, અપ્કામિક, તેજસ્કામિક અને વાયુકામિક એવ. તો ભગવાન ! આ પ્રાણ, બૂત, એવ અને સત્ત્વને આહત વગેરે કરવાના કારણે સમુદ્ઘાત કરવાવાળા એવાને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

શ્રી વાગ્માત્ર-હે ગૌતમ ! કદાચ ત્રણ ક્રિયાઓ, કદાચ ચાર ક્રિયાઓ, અને કદાચ પાંચ ક્રિયાઓ હોય છે જ્યારે કોઈ એવને પરિતાપ નથી કરતા અને ન એવને વ્યપરોપણ કરે છે, ત્યારે ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે જ્યારે કોઈના પરિતાપન કરે છે અથવા મારે છે ત્યારે પચ્ચ, જેમને પીડા થતી નથી તેમની અપેક્ષાથી ત્રણ ક્રિયાવાળા બને છે. જ્યારે કોઈને પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે અથવા મારે છે. ત્યારે ચાર ક્રિયા વાળા હોય છે જ્યારે

સમુદ્ધાતગતજીવમધિકૃત્યૈવ તદપેક્ષયા વેદનાસમુદ્ધાતગતપુરુષપુદ્ગલસ્પૃષ્ઠાનાં જીવાનામ્ ક્રિયાઃ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તે ણં મંતે ! તાઓ જીવાઓ કડકિરિયા ?’ હે મદન્ત ! તે ગુલ્લ વેદનાસમુદ્ધાતગતજીવપુદ્ગલસ્પૃષ્ઠાઃ જીવાસ્તનો-વેદનાસમુદ્ધાતગતાત્ જીવાત્-તં વેદના-સમુદ્ધાતગતં જીવમધિકૃત્ય-વેદનાસમુદ્ધાતગતજીવાપેક્ષાપેત્યર્થઃ કતિ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય તિકિરિયા સિય ચડકિરિયા સિય પંચ કિરિયા’ સ્થાત્-કદાચિત્ ત્રિ ક્રિયા ભવન્તિ, સ્થાત્-કદાચિત્ ચતુષ્ક્રિયા ભવન્તિ, સ્થાત્-કદાચિત્ પચ્ચક્રિયા ભવન્તિ, તત્ર યદા ન કિચ્ચિત્ તસ્યાત્રાધામુત્પાદયિતું સમર્થા ભવન્તિ તદા ત્રિક્રિયાઃ, યદા તુ સ્પૃષ્ઠાઃ સન્તસ્તે તં પરિતાપયન્તિ તદ ચતુષ્ક્રિયા ગ્રવસેયાઃ, શરીરેણ સ્પૃશ્યમાનાનાં વૃશ્ચિકાદીનાં પરિતાપકત્વસ્ય પ્રત્યક્ષસિદ્ધતાન્ યદા પુનસ્તે તં જીવિતાદપિ વ્યપરોયન્તિ તદા પચ્ચક્રિયા ભવન્તિ. શરીરેણ સ્પૃશ્યમાનાનાં સર્પાદીનાં દંશાદિદ્વારા જીવિતાદ વ્યપરોપકત્વસ્ય

તો उनकी अपेक्षा से पांच क्रियावाला होता है ।

અબ વેદનાસમુદ્ધાતગત જીવ કો લેકર હી, ડસકી અપેક્ષા સે વેદનાસમુદ્ધાતગત પુરુષ કે પુદ્ગલોં સે સ્પૃષ્ટ જીવોં કી ક્રિયાઓં કા પ્રરૂપણ ક્રિયા જાતા હૈ-ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત કરનેવાલે જીવ કે પુદ્ગલોં સે સ્પૃષ્ટ જીવ, વેદનાસમુદ્ધાત જીવ કી અપેક્ષા સે કિતની ક્રિયા ચાલે કહે ગપ હૈં ।

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાચાલે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાચાલે ઔર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાચાલે કહે ગપ હૈં । જલ્લ વે ડસકો કોઈ ચાધા ઉત્પન્ન કરને મેં સમર્થ નહીં હોતે તલ્લ ત્રીન ક્રિયા ચાલે હોતે હૈં । જલ્લ સ્પૃષ્ટ હોકર વે ડન વેદના સમવહન જીવ કો પરિતાપ પહુચાતે હૈં તલ્લ ચાર ક્રિયાચાલે હોતે હૈં । શરીર સે સ્પૃષ્ટ હોને ચાલે વૃશ્ચિક આદિ પરિતાપ જનક હોતે હૈં, યહ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ હૈ । કિન્તુ વે સ્પૃષ્ટ હોને ચાલે જીવ જલ્લ ડસે પ્રાણો સે મી વ્યુપરત કર દેતે હૈં, તલ્લ પાંચ ક્રિયા ચાલે હોતે હૈં । શરીર સે સ્પૃષ્ટ હોને ચાલે સર્પ આદિ

કોઈ જીવોનો ઘાત કરે છે, તો તેમની અપેક્ષાથી પાંચ ક્રિયાવાળા થાય છે.

હવે વે નાસમુદ્ધાતગત આગળનાં જીવને ઉદેગીને તેની અપેક્ષાથી વેદનાસમુદ્ધાતગત પુરુષ પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવોની ક્રિયાઓનું પ્રરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! વેદનાસમુદ્ધાત કરનારા જીવના પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ, વેદનાસમુદ્ધાત જીવની અપેક્ષાથી કેટલી ક્રિયાવાળા કહેલા છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા કહેલા છે. જ્યારે તેઓ તેને કોઈ પીડા ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ નથી થતા ત્યારે ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે, જ્યારે સ્પૃષ્ટ થઈને તેઓ એ વેદનાથી સમવહન જીવને પરિતાપ પહોંચાડે છે ત્યારે ચાર ક્રિયાવાળા થાય છે. શરીરથી સ્પૃષ્ટ થનારા વૃશ્ચિક આદિ પરિતાપ જનક હોય છે, આ પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે, ત્રણ તે સ્પૃષ્ટ થનારા જીવ જ્યારે તેને પ્રાણોથી પણ ઉપરત કરી દે છે ત્યારે પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે. શરીરથી

પ્રત્યક્ષસિદ્ધતાત્ તાથ પશ્ચક્રિયાઃ-આરમ્ભિકી ૧, પ્રાદેપિકી ૨, આધિકરણિકી ૩, પારિ-
તાપનિકી ૪, પ્રાણાતિપાતક્રિયારૂપા ૫ ચ ચો-યાઃ, મમ્પ્રતિ-વેદનાસમુદ્ધાતગતેન જીવેન
વ્યાપાદમાનં જીવેર્થેઽન્યે જીવા વ્યાપાદ્યન્તે, એ નાન્યં જીવં વ્યાપાદમાનાવેદનાસમુદ્ધાત-
ગતેન જીવેન વ્યાપાદ્યન્તે તાનપેક્ષ્ય તસ્ય વેદનાસમુદ્ધાતગતસ્ય તેષાંચ વેદના સમુદ્ધાતગત-
જીવપુદ્ગલસ્પૃષ્ટાનાં જીવાનાં ક્રિયાઃ પ્રસ્પયિતુમાદ-‘એ જ મંતે ! જીવે તેય જીવા યળ્લેસિ
જીવાણં પરંપરાઘાણં કઠ કિરિયા ?’ હે મદન્ત ! મ મ્બલુ-વેદનાસમુદ્ધાતગતો જીવઃ,
તે ચ વેદનાસમુદ્ધાતગતજીવસમ્યન્વિપુદ્ગલસ્પૃષ્ટાઃ જીવાઃ અન્યેષાં જીવાનાં પૂર્વોપદર્શિત-
રીત્યા ય પરસ્પરાઘાત્મનેન પરમારાઘાતેન કનિ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞાઃ ? મગમાનાદ-‘ગોયમા !’
હે ગૌતમ ! ‘તિકિરિયા વિ ચકિરિયા મિ પંચકિરિયા વિ’ કદાચિત્ ત્રિક્રિયા અપિ, કદા
અપને દંશ દ્વારા પ્રાણઘાતક હોતે હિં, યદ્ધ ઋ પ્રત્યક્ષ સે મિદ્ધ હૈ । વે પાંચ
ક્રિયાણં ચે હિં-(૧) કામિકી (૨) આધિકરણિકી (૩) પ્રાદેપિકી (૪) પારિતા-
પનિકી ઓર (૫) પ્રાણાતિપાતિ કી ।

વેદનાસમુદ્ધાત કરને વાલે જીવ કે દ્વારા મારે જાને વાલે જીવોં કે દ્વારા
જો અન્ય જીવ મારે જાતે હિં ઓર અન્ય જીવો દ્વારા મારે જાનેવાલે વેદના-
સમુદ્ધાત જીવ કે દ્વારા મારે જાતે હિં, ઉન જીવો કી અપેક્ષા વેદનાસમુદ્ધાત-
ગત જીવ કો ઓર વેદનાસમુદ્ધાતગત જીવ કે પુદ્ગલો સે સ્પૃષ્ટ જીવો કો હોને
વાલી ક્રિયાઓ કા પ્રસ્પર્શ ક્રિયા જાતા હિં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! યદ્ધ વેદનાસમુદ્ધાત કો પ્રાપ્ત જીવ ઓર વે
વેદનાસમુદ્ધાત કો પ્રાપ્ત જીવ સંબંધી પુદ્ગલો સે સ્પૃષ્ટ જીવ, અન્ય જીવો કે
પરસ્પરા આઘાત સે કિનની ક્રિયાઓ વાલે હોતે હિં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાવાલે, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાલે

સ્પૃષ્ટ થનારા સર્પ વગેરે પોતાના ડબ્બ દ્વારા પ્રાણઘાતક હોય છે આ પણ પ્રત્યક્ષપણે જ
સિદ્ધ છે આ પાંચ ક્રિયાઓ આ છે-(૧) આરભિકી (૨) પ્રાદેપિકી (૩) આધિકરણિકી
(૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણાતિપાતિકી

વેદનાસમુદ્ધાત કરનારા જીવ, જીવના દ્વારા મરી જતાં જીવોના દ્વારા જે અન્ય
જીવ મરાય છે અને અન્ય જીવો દ્વારા મારી નાખવામા આવતા વેદનાસમુદ્ધાતગત જીવના
દ્વારા મરાય છે, તે જીવોની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ધાતગત જીવને અને વેદનાસમુદ્ધાત
જીવના પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવોને થનારી ક્રિયાઓનું પ્રકરણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! તે વેદનાસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલ જીવ અને તે
વેદનાસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત જીવ સંબંધી પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ, અન્ય જીવોની પરંપરા
આઘાતથી કટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાઓ વાળા, કદાચિત ચાર ક્રિયાઓવાળા

ચિત્ ચતુષ્ક્રિયા અપિ, કદાચિત્ પञ્ચ ક્રિયા અપિ ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, એનમેવ વેદનાસમુદ્ઘાતં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિદંડક્રમેણ પ્રરૂપયિતુમાદ-‘નેરદ્વૈષ્ણં મંતે ! વૈષ્ણાસમુદ્ઘાણં સમોદ્દૃષ્ય’ હે મદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલ્લુ વેદનાસમુદ્ઘાતેન સમવહતઃ સન્ સમવહત્ય ચ વેદનાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ સ્વશરીરાન્તર્ગતાન્ વિશ્લિપતિ-આત્મપ્રદેશાત્ નિસૃષ્ઠાન્ કરોતિ તૈઃ પુદ્ગલૈઃ કિયત્ ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણમ્ ભવતિ, કિયત્ ક્ષેત્રં સૃષ્ટં પ્રતિપ્રદેશાપૂરણેન વ્યાપ્તં ભવતિ ? મગવાનાહ-‘एवं जहेव जीवे’ एवम्-पूर्वोक्तरीत्या यथैव-समुच्चयजीवः प्रति पादित स्तथैव नैरयिकोऽपि प्रतिपत्तव्यः, किन्तु-‘णवरं नेरद्व्याभिलाषो’ नवरम्-विशेषस्तु-समुच्चयजीवस्थाने नैरयिकाभिलाषः कर्तव्यः, तथा च शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भवाहस्येन नियमात् पृष्टद्विक्, यावत्प्रमाणः स्वशरीरस्य विष्कम्भो विस्तारः, यावत्प्रमाणञ्च बाहस्यं स्थौल्यं तावन्मात्रं क्षेत्रमापूर्णं स्पृष्टञ्चावसेयम् एवं कियता कालेन पूर्णं कियता कालेन स्पृ-

और कदाचित् पांच क्रियावाले भी होते हैं। इस संबंध में युक्ति पूर्ववत् समझना चाहिए।

अब इसी वेदनासमुदघात का नारक आदि चौबीस दंडको के क्रम से निरूपण करते हैं-

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! नारक वेदनासमुदघात से समवहत होकर वेदना योग्य अपने शरीर के अन्दर रहे हुए पुद्गलों को अपने से अलग करता है ? उन पुद्गलों द्वारा कितना क्षेत्र आपूर्ण होता है। कितना क्षेत्र व्याप्त होता है ?

भगवान्-हे गौतम ! जैसा समुच्चय जीव के विषय में कहा है वै ही नारक के विषय में भी कहना चाहिए। विशेषना यही है कि जीव के स्थान पर यहाँ ‘नारक’ शब्द का प्रयोग करना चाहिए। इस प्रकार शरीर का जितना विस्तार और जितना बाहस्य (मोटाई) है, उतने क्षेत्र को नियम से छहों दिशाओं में आपूर्ण और स्पृष्ट करता है।

श्रीगौतमस्वामी-कितने काल पूर्ण और स्पृष्ट करता है ? और कितने

અને કદાચિત પાચક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે એ બાબતમા યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજાવેલી.

હવે આ વેદનાસમુદ્ઘાતની નારકાદિ ચોવીસ દંડકોનાં ક્રમથી પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! નારક વેદનાસમુદ્ઘાતથી સમવહત થઇને વેદના યોગ્ય પોતાના શરીરની અંદર રહેલ પુદ્ગલોને પોતાનાથી અલગ કરે છે, તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ સમુચ્ચય જીવના વિષયમાં કહ્યું છે, તેવું જ નારકોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઇએ. વિશેષના એ જ છે કે જીવના સ્થાન પર અહીં ‘નારક’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ. આ રીતે શરીરનો જેટલો વિસ્તાર અને જેટલી બાહસ્ય (મોટાઈ) છે, જેટલા ક્ષેત્રોને નિયમથી છોડે દિશાઓમાં આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેટલા કાળમાં પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે ? અને

પ્રત્યક્ષસિદ્ધત્વાત્ તાથ પञ्ચક્રિયાઃ—આરમ્ભિકી ૧, પ્રાદેષિકી ૨, આધિકરણિકી ૩, પારિતાપનિકી ૪, પ્રાણાતિપાતક્રિયારૂપા ૫ ચ ચોખ્યાઃ, સમ્પ્રતિ—વેદનાસમુદ્ધાતગતેન જીવેન વ્યાપાદ્યમાનં જીવેનંડન્યે જીવા વ્યાપાદ્યન્તે, એ નાન્યં જીવે વ્યાપાદ્યમાનાવેદનાસમુદ્ધાતગતેન જીવેન વ્યાપાદ્યન્તે તાનપેક્ષ્ય તમ્ય વેદનામમુદ્ધાતગતમ્ય તેષાઞ્ચ વેદના સમુદ્ધાતગત-જીવપુદ્ગલસ્પૃષ્ટાનાં જીવાનાં ક્રિયાઃ પ્રરૂપયિતુમાદ—‘મે ણ મંતે ! જીવે તેય જીવા યળ્લેમિ જીવાણં પરંપરાઘાણં કઠ્ઠ ક્રિયા ?’ હે મદન્ત ! મ મ્વત્તુ—વેદનામમુદ્ધાતગતો જીવઃ, તે ચ વેદનાસમુદ્ધાતગતજીવસમ્યન્વિપુદ્ગલસ્પૃષ્ટાઃ જીવાઃ અન્યેષાં જીવાનાં પૂર્વોપદર્શિત-રીત્યા ય પરંપરાઘાતસ્તેન પરંપરાઘાતેન કતિ ક્રિયાઃ પ્રત્તમાઃ ? ભગવાનાદ—‘ઘોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘તિક્રિયા વિ ચત્ક્રિયા ત્રિ પંચક્રિયા વિ’ કદાચિન્ન ત્રિક્રિયા અપિ, કદા અપને દંશ દ્વારા પ્રાણઘાતકુ હોતે હિં, ચત્ત મ્હી પ્રત્યક્ષ સે સિદ્ધ હિં । વે પાંચ ક્રિયાણં વે હિં—(૧) કાર્મિકી (૨) આધિકરણિકી (૩) પ્રાદેષિકી (૪) પારિતાપનિકી ઓર (૫) પ્રાણાતિપાતિ કી ।

વેદનાસમુદ્ધાત કરને વાલે જીવ કે દ્વારા મારે જાને વાલે જીવો કે દ્વારા જો અન્ય જીવ મારે જાતે હિં ઓર અન્ય જીવો દ્વારા મારે જાનેવાલે વેદનાસમુદ્ધાત જીવ કે દ્વારા મારે જાતે હિં, ઉન જીવો કી અપેક્ષા વેદનામમુદ્ધાતગત જીવ કો ઓર વેદનામમુદ્ધાતગત જીવ કે પુદ્ગલો સે સ્પૃષ્ટ જીવો કો હોને વાલી ક્રિયાઓ આ પ્રરૂપણ ક્રિયા જાના હિં—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન ! ચત્ત વેદનામમુદ્ધાત કો પ્રાપ્ત જીવ ઓર વે વેદનાસમુદ્ધાત કો પ્રાપ્ત જીવ સંબંધી પુદ્ગલો સે સ્પૃષ્ટ જીવ, અન્ય જીવો કે પરંપરા આઘાત સે કિનની ક્રિયાઓ વાલે હોતે હિં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ત ત્રીન ક્રિયાવાલે, કદાચિત્ત ચાર ક્રિયાવાલે

સ્પૃષ્ટ થનારા સર્પ વગેરે પોતાના ડખ દ્વારા પ્રાણઘાતક હોય છે આ પણ પ્રત્યક્ષપણે જ સિદ્ધ છે આ પાંચ ક્રિયાઓ આ છે—(૧) આરભિકી (૨) પ્રાદેષિકી (૩) આધિકરણિકી (૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણાતિપાતિકી

વેદનાસમુદ્ધાત કરનારા જીવ, જીવના દ્વારા મરી જતા જીવોના દ્વારા જે અન્ય જીવ મરાય છે અને અન્ય જીવો દ્વારા મરી નાખવામા આવતા વેદનાસમુદ્ધાતગત જીવના દ્વારા મરાય છે, તે જીવોની અપેક્ષાએ વેદનાસમુદ્ધાતગત જીવને અને વેદનાસમુદ્ધાત જીવના પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવને થનારી ક્રિયાઓનુ પ્રરૂપણ કરાય છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવાન્ ! તે વેદનાસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થયેલ જીવ અને તે વેદનાસમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત જીવ સંબંધી પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ, અન્ય જીવોની પરંપરા આઘાતથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ત ત્રણ ક્રિયાઓ વાળા, કદાચિત્ત ચાર ક્રિયાઓવાળા

ચિત્ ચતુષ્ક્રિયા અપિ, કદાચિત્ પञ્ચ ક્રિયા અપિ ભવન્તિ, પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, એનમેય વેદનાસમુદ્ધાતં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકક્રમેણ પ્રસ્થપયિતુમાહ—‘નેરડપ્ ણં મંતે ! વેયણાસમુદ્ધાણં સમોદ્દપ્’ હે ભદન્ત ! નૈરયિકઃ સ્વલ્લ વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતઃ સન્ સમવહત્ય ચ વેદનાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્ સ્વશરીરાન્તર્ગતાન્ વિક્ષિપતિ—આત્મપ્રદેશાત્ નિસ્ટદ્ધાન્ કરોતિ તૈઃ પુદ્ગલૈઃ કિયત્ ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણમ્ ભવતિ, કિયત્ ક્ષેત્રં સૃષ્ટં પ્રતિપ્રદેશાપૂરણેન વ્યાપ્તં ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘એવં જહેવ જીવે’ એવમ્—પૂર્વોક્તરીત્યા યથૈવ—સમુચ્ચયજીવઃ પ્રતિ પાદિત સ્તથૈવ નૈરયિકોઽપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ, કિન્તુ—‘ળવરં નેરડ્યામિલાવો’ નવરમ્—વિશેષસ્તુ—સમુચ્ચયજીવસ્થાને નૈરયિકામિલાપઃ કર્તવ્યઃ, તથા ચ શરીરપ્રમાણમાત્રં વિષ્કમ્ભવાહત્યેન નિયમાત્ પૃથક્, યાવત્પ્રમાણઃ સ્વશરીરસ્ય વિષ્કમ્ભો વિસ્તારઃ, યાવત્પ્રમાણશ્ચ બાહર્યં સ્થૌલ્યં તાવન્માત્રં ક્ષેત્રમાપૂર્ણં સ્પૃષ્ટાવાસેયમ્ એવં ક્રિયતા કાલેન પૂર્ણં ક્રિયતા કાલેન સ્પૃ-
 ઔર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાલે ભી હોતે હૈં । હસ સંવંધ મેં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ્ઞના ચાહિય ।

અબ હસી વેદનાસમુદ્ધાત કા નારક આદિ ચૌવીસ દંડકો’ કે ક્રમ સે નિરૂપણ કરતે હૈં—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક વેદનાસમુદ્ધાત સે સમવહત હોકર વેદના યોગ્ય અપને શરીર કે અન્દર રહે હુય પુદ્ગલો’ કો અપને સે અલગ કરતા હૈ ? ઉન પુદ્ગલો દ્વારા કિતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ । કિતના ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોતા હૈ ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જૈસા સમુચ્ચય જીવ કે વિષય મેં કહા હૈં વૈ હી નારક કે વિષય મેં ભી કહના ચાહિય । વિશેષના યહો હૈ કિ જીવ કે સ્થાન પર યહા ‘નારક’ શબ્દ કા પ્રયોગ કરના ચાહિય । હસ પ્રકાર શરીર કા જિતના વિસ્તાર ઔર જિતના બાહર્ય (મોટાઈ) હૈ, ઉતને ક્ષેત્ર કો નિયમ સે છહો’ દિશાઓ મેં આપૂર્ણ ઔર સ્પૃષ્ટ કરતા હૈ ।

શ્રીગૌતમસ્વામી—કિતને કાલ પૂર્ણ ઔર સ્પૃષ્ટ કરતા હૈ ? ઔર કિતને

અને કદાચિત પાચક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે એ બાળતમાં યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજી લેવી.

હવે આ વેદનાસમુદ્ધાતની નારકાદિ ચૌવીસ દંડકોનાં ક્રમથી પ્રરૂપણ કરે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! નારક વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત થઇને વેદના ચોથા પોતાના શરીરની અંદર રહેલ પુદ્ગલોને પોતાનાથી અલગ કરે છે, તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! જેમ સમુચ્ચય જીવના વિષયમાં કહ્યું છે, તેવું જ નારકોના વિષયમાં પણ કહેવું જોઇએ. વિશેષતા એ જ છે કે જીવના સ્થાન પર અહીં ‘નારક’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઇએ. આ રીતે શરીરનો જેટલો વિસ્તાર અને જેટલી બાહર્ય (મોટાઈ) છે, જેટલા ક્ષેત્રોને નિયમથી છોડે દિશાઓમાં આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! કેટલા કાળમાં પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે ? અને

પૃષ્ઠ ? કિયન્તં કાલં યાવત્ સ્વશરીરપ્રમાણવિષ્કમ્ભવાહલ્યં ક્ષેત્રં નિરન્તરં વિગ્રહાવસ્યસ્ય નૈરયિકસ્ય ગતિમધિકૃત્ય આપૂર્ણં સ્પૃષ્ઠશ્ચ ભવતિ ? મગવાનાહ—‘एकसमयेन वा द्विसमयेन वा त्रिसमयेन वा विग्रहेण यावन्मात्रं क्षेत्रं व्याप्यते तावद्दूरं यावत् स्वशरीरप्रमाणविष्कम्भवाहल्यं क्षेत्रं वेदनाजननयोग्यैः पुद्गलैरापूर्णा भवति नैरयिकस्य गत्यपेक्षया, उत्कृष्टेनापि त्रिसामयिकेन विग्रहेण यावन्मात्रं क्षेत्रम् अभिव्याप्यते तावन्मात्रं क्षेत्रम् आत्मप्रदेगनिमृष्टैर्वेदनाजननयोग्यैः पुद्गलैरापूर्णं लभ्यते इत्यादिरोત્યા સમુચ્ચયજીવવક્તવ્યતાવદેવ વક્તવ્યતા વોધ્યા, एतदेव असुरकुमारादि वैमानिग्रान्तानामपि व्यपदिशन्नाह—‘एवं निरवसेसं जाय नेमाणिए’ एवम्—पूर्वोक्तरीत्या निरवશેयम्—राકલેન યાવત્—અગુરકુમારાદિ ભાવનપતિઃ પૃથિવીકાયિક કાદ્યેકેન્દ્રિયો વિકલેન્દ્રિયઃ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકો મનુષ્યો વાનવ્યન્તરો જ્યોતિસ્કો વૈમાનિકશ્ચ વેદનાસમુદ્ધાતેન સમવહતઃ સન્ સમવહત્ય ચ યાન્ વેદનાયોગ્યાન્ પુદ્ગલાન્

કાલ તક વહ પૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ રહતા હૈ ?

મગવાન્ કહતે હૈ—एक समय के, दो समय के भववा तीन समय के विग्रह द्वारा जितना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है, उतनी दूर तक अपने शरीर के बराबर विस्तार और विष्कम्भ वाले क्षेत्र को वेदनाजनन योग्य पुद्गलो से आपूर्ण करता है । यह नारक जीव की गति की अपेक्षा से समझना चाहिए । उत्कृष्ट रूप से भी तीन समय के विग्रह द्वारा जितना क्षेत्र व्याप्त किया जाता है, उतना क्षेत्र उन पुद्गलो द्वारा आपूर्ण किया जाता है । इत्यादि रूप से समुच्चय जीव की वक्तव्यता के समान ही नारक की भी वक्तव्यता जान लेना चाहिए । इसी प्रकार की वक्तव्यता असुरकुमार आदि भवनपतिचो पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रियों, विकलेन्द्रियों, तिर्थच पंचेन्द्रियों, मनुष्यों, वानव्यन्तरो, ज्योतिष्को और वैमानिकों के विषय में भी समझ लेना चाहिए । तात्पर्य यह है कि इनमें से कोई भी जीव वेदनासमुद्घात से समवहत होकर जिन वेदनायोग्य पुद्गलों को अपने

કેટલા કાળ સુધી તે પૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ ! એક સમયના, બે સમયના, અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા જેટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત થાય છે, એટલે દૂર સુધી પોતાના શરીરની અસરકારક વિસ્તાર અને વિષ્કમ્ભવાળા ક્ષેત્રને વેદના જનન યોગ્ય પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ કરે છે. આ નારક જીવની ગતિની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા જેટલા ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરાય છે, એટલા ક્ષેત્ર એ પુદ્ગલો દ્વારા આપૂર્ણ કરાય છે, ઇત્યાદિ રૂપ સમુચ્ચય જીવની વક્તવ્યતાની સમાન જ નારકની પણ વક્તવ્યતા જાણી લેવી જોઈએ. એ જ પ્રકારની વક્તવ્યતા અસુરકુમારાદિ ભવનપતિઓ, પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્થચ પંચેન્દ્રિયો મનુષ્યો, વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિસ્કો અને વૈમાનિકોના વિષયમાં પણ સમજ લેવી જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે એમનામાં

સ્વસ્વશરીરાન્તર્ગતान् विक्षिपति-આત્મપ્રદેશનિમ્મુદ્ધાન્ કરોતિ તં: પુદ્ગલં નિયમતઃ પદ્
 દિગ્ચાવત્પ્રમાણઃ સ્વસ્વશરીરસ્ય વિષ્કમ્ભો યાવત્પ્રમાણં વાહલ્યઞ્ચ તાવન્માત્રં ક્ષેત્રમાપૂર્ણં
 સ્પૃષ્ટઞ્ચ અવગન્તવ્યમ્ ઇત્યાદિરીત્યા સમુચ્ચયજીવવક્તવ્યતાવદેવ વક્તવ્યતાઽવસેયા, 'एवं
 कसायसमुद्घातो वि भाणियन्वो' एवम्-વેદનાસમુદ્ધાતોક્તરીત્યેવ કપાયસમુદ્ધાતોઽપિ
 જીવપદે નૈરયિદ્દાદિ ચતુર્વિંશતિપદેષુ ચ મણિતવ્યઃ, તદભિલાપો યથા-'जीवःखलु भदन्त !
 कसायसमुद्घातेन समवहतः समवहत्य यान् स्वशरीरान्तर्गतान् पुद्गलान् विक्षिपति-કપાય-
 સમુદ્ધાતવશોત્પન્નપ્રયત્નવિશેષતઃ સ્વશરીરાદ્ બહિરાત્મપ્રદેશેભ્યોઽપિ વિચુક્તાન્ કરોતિ, તૈઃ
 खलु पुद्गलैः कियत् क्षेत्रमापूर्णं कियत् क्षेत्रं स्पृष्टम् ? गौतम ! शरीरप्रमाणमात्रं विष्कम्भवाह
 ल्येन नियमतः षड्दिक्र, एतावत् क्षेत्रमापूर्णम्, एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टम्'' इत्यादि, सम्प्रति मारणा-
 न्तिकसमुद्घातमधिकृत्य प्ररूपयितुमाह-' जीवे णं मंते ! मारणंतियसमुद्घाएणं समोदणइ,

શરીર કે ખોતર સે બાહર નિકાલતા હૈ, ઉન પુદ્ગલો દ્વારા નિયમ સે છહો
 દિશાઓ મેં, શરીર કે વિષ્કમ્ભ ઓર વાહલ્ય કે ઘરાબર ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ઓર
 સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ઇત્યાદિ સમગ્ર કથન સમુચ્ચય જીવ કો લેકર તથા નારક
 આદિ ચૌબીસોં દંડકોં કો લેકર કહ્ લેના ચાહિય । ઉસકા કથન હસ પ્રકાર હૈ-
 હૈ ભગવન્ ! જીવ કપાયસમુદ્ધાત સે સમવહન હોકર અપને શરીર કે અન્દર
 રહે હુય જિન પુદ્ગલોં કો બાહર નિકાલતા હૈ અર્થાત્ કપાયસમુદ્ધાત સે ઉત્પન્ન
 હુય વિશિષ્ટ પ્રયત્ન દ્વારા અપને શરીર સે બાહર નિકાલતા હૈ ? ઉન પુદ્ગલોં દ્વારા
 કિતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ક્રિયા જાતા હૈ ? કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ ક્રિયા જાતા હૈ ભગવાન્
 ઉત્તર દેને હૈ-હૈ ગૌતમ ! વિષ્કમ્ભ ઓર વાહલ્ય સે અપને શરીર કે ઘરાબર નિયમ
 સે છહોં દિશાઓં મેં વ્યાપ્ત કરતા હૈ । ઇતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ક્રિયા જાતા હૈ, ઇતના
 ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત ક્રિયા જાતા હૈ ।

જીવ વેદનાસમુદ્ધાતથી સમવહત થધને જે વેદનાયોગ્ય પુદ્ગલો દ્વારા નિયમથી છએ
 દિશાઓથી શરીરના વિષ્કમ્ભ અને વાહલ્યના બરાબર ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે,
 વગેરે સમગ્ર કથન સમુચ્ચય જીવની વક્તવ્યતાના સમાન જ સમજી લેવું જોઈએ.

એવું કથન આ પ્રકારે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ કપાયસમુદ્ધાતથી સમવહત થધને પોતાના શરી-
 રની અંદર રહેલા જે પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે અર્થાત્ કપાયસમુદ્ધાતથી ઉત્પન્ન થયેલા
 વિશિષ્ટ પ્રયત્ન દ્વારા પોતાના શરીરથી બહાર કહાડે છે, તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર
 આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ કરાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! વિષ્કમ્ભ અને વાહલ્યથી પોતાના શરીરની
 બરાબર નિયમથી છએ દિશાઓમાં વ્યાપ્ત કરે છે આટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ કરાય છે,
 અટલા ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે.

प्रदेवैरपि एतावत् क्षेत्रस्य पूरणसंभवात्, तदुपसंहरन्नाह—‘एवमपि खेत्ते अप्फुण्णे एवमपि खेत्ते फुडे’ एतावत् क्षेत्रमापूर्णं भवति, एतावत् क्षेत्रं स्पृष्टं भवतीति भावार्थः, सम्प्रति-विग्रहगतिमाश्रित्य पूरणविषयं स्पर्शनविषयञ्च कालप्रमाणं प्ररूपयितुं माह—‘से णं भन्ते ! खेत्ते केनइकालस्स अप्फुण्णे केवइकालस्स फुडे ?’ हे भदन्त ! तत् खलु पूर्वोक्तं क्षेत्रं कियत्-कालस्य—कियता कलेनेत्यर्थः पुद्गलैरापूर्णं भवति ? कियत्कालस्य—कियता कालेन उत्कृष्टतोऽसंख्येययोजनप्रमाणं क्षेत्रमायामतः स्पृष्टं भवति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइएण वा, चउसमइएण वा विग्गहेण’ एकसामयिकेन वा—एकसमयमवेन, द्विसामयिकेन वा—द्विसमयमवेन, त्रिसामयिकेन वा—त्रिसमयमवेन, चतुः सामयिकेन वा—चतुःसमयमवेन विग्रहेण उत्कृष्टतोऽसंख्येययोजन-प्रमाणं क्षेत्रमायामतः पुद्गलैरापूर्णं स्पृष्टं भवतीति, तथाचोत्कृष्टेन आयामतोऽसंख्येय-योजनप्रमाणं क्षेत्रं विग्रहगत्यपेक्षयोत्कृष्टतश्चतुर्भिः समयैरापूर्णं स्पृष्टं भवतीति भावः, तदुप-संहरन्नाह—‘एवमपि कालस्स अप्फुण्णे एवमपि कालस्स फुडे’ एतावत् कालस्य—एतावता पूर्वोक्त-प्रमाणेन कालेन पूर्वोक्तं क्षेत्रमापूर्णं भवति, एतावत्कालस्य एतावता कालेन तथाविधक्षेत्रं

अथ विग्रहगति को लेकर आपूर्ण और व्याप्त होने का काल प्रमाण कहते हैं—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! वह पूर्वोक्त क्षेत्र कितने काल में पुद्गलों से आपूर्ण और व्याप्त होता है ?

भगवान्—हे गौतम ! एक समय के, दो समय के, तीन समय के और चार समय के विग्रह से उत्कृष्ट असंख्यात योजन प्रमाण लग्ना क्षेत्र पुद्गलों से आपूर्ण और स्पृष्ट होता है । तात्पर्य यह है कि उत्कृष्ट लग्नाई में असंख्यात योजन जितना क्षेत्र, विग्रहगति की अपेक्षा उत्कृष्ट चार समयों में आपूर्ण और स्पृष्ट होता है ।

उपसंहार करते हुए कहते हैं—इतने काल में पूर्वोक्त क्षेत्र आपूर्ण होता है,

એ છે કે આટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોય છે, આટલા જ ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય છે.

હવે વિગ્રહગતિને લઈને આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત થવાના કાળનું પ્રમાણ કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! તે પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર કેટલા કાળમાં પુરૂગલોથી આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત થાય છે ?

શ્રી ભગવાન—હે ગૌતમ ! એક સમયનાં, બે સમયનાં, ત્રણ સમયનાં અને ચાર સમયના વિગ્રહથી ઉત્કૃષ્ટ લગ્નાઈમાં અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ લાંબું ક્ષેત્ર પુરૂગલોથી આપૂર્ણ થઈને સ્પૃષ્ટ થાય છે તાત્પર્ય એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ લગ્નાઈમાં અસંખ્યાત યોજન જેટલા ક્ષેત્ર, વિગ્રહગતિની અપેક્ષાથી ઉત્કૃષ્ટ ચાર સમયોમાં આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે. ઉપસંહાર કરતા કહે છે—આટલા કાળમાં પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે. આટલા

સ્પૃષ્ટં ભવતીતિ, 'સેસં તં ચેવ જાવ પંચક્રિયા' તદનન્તરં શેષમ્-નચ્ચર-પ્રયોક્તમેવ સર્વં વક્તવ્યં યાવન્-તે સત્ત્વ મદન્ત ! પુદ્ગલા નિર્લિપ્તાઃ સન્તસ્ત્ર મરણાન્તિકમમુદ્ઘાત ગતજીવસંસ્પૃષ્ટે ક્ષેત્રે યાન્ પ્રાણાન ભ્રતાન જીવાન સ્વગાન અભિન્નન્તિ વર્તન્તિ નેશન્તિ સંઘાતયન્તિ સંઘટ્ટયન્તિ પરિતાપયન્તિ ક્લમયન્તિ અપવદ્રાવયન્તિ તેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્ય સ્નેપાં પ્રાણાદીનાં ઘાતાદિવિપયે મારણાન્તિકમમુદ્ઘાતગતો જીવઃ કતિક્રિયો ભવતિ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાચ્ચતુષ્ક્રિયઃ, સ્યાત્ પચ્ચક્રિયો ભવતિ इत्याદિ રીત્યા સ્વચ્ચમૂહનીયમ્, તથા ચ જીવપદે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતં પ્રરુપ્ય નૈરયિકાદિકે પ્રરુપયિતુમાદ- 'એવં નૈરરૂપ વિ' એવમ્-સમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યૈવ નૈરયિકોઽપિ ઋક્ષ્યઃ, ચિન્તુ- 'જનમં આયામેણં જહ

હતને કાલ મેં પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ।

તત્પશ્યાત્ વહી સઘ પૂર્વોક્ત કહના ચાહિય, યાવત-હે ભગવન્ ! જે ઘાહર નિકાલે હુપ પુદ્ગલ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સે સમવહત જીવ કે દારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્ર મેં જિન પ્રાણો, ભૂતો, જીવો ઓર સર્વોં કા અભિઘાત કરતે હૈં, ઉન્હેં આવર્ત-પતિત કરતે હૈં, સ્પર્ગ કરતે હૈં, મંઘાતિત કરતે હૈં, ડનકા મંઘટન કરતે હૈં, ઉન્હેં પરિતાપ પહુંચાતે હૈં, મૂર્છિત કરતે હૈં ઓર પ્રાણ ટીન કરતે હૈં, ડન પુદ્ગલોં સે, પ્રાણ, ભૂત આદિ કે ઘાત આદિ કે કારણ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતગત જીવ કો કિતની ક્રિયાણં લગતો હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાણં લગતી હૈં, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાણં લગતી હૈં ઓર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાણં લગતી હૈં ? હરપાદિ સ્વયં હી સોચ-સમઘ્ન લેના ચાહિય ।

હસ પ્રકાર સમુચ્ચય જીવ સંવંધી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કા નિરૂપણ કર કે બધ નૈરયિક આદિ દળ્લકો મેં લસ કા પ્રરૂપણ કરને કે લિય કહતે હૈં-

કાળમા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

તે પછી તે જ બધુ પૂર્વોક્ત કહેવુ નેધજે યાવત્ હે ભગવન્ ! તે બહાર નિકળેલ પુદ્ગલ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવના દારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમા જે પ્રાણ, ભૂતો, જીવો, અને સર્વોના અભિઘાત કરે છે, તેમને આવર્ત પતિત કરે છે, સ્પર્ગ કરે છે, સંઘાતિત કરે છે, તેમજ સંઘટન કરે છે, તેમને પરિતાપ પહોંચાડે છે, મૂર્છિત કરે છે અને પ્રાણહીન કરે છે, તે પુદ્ગલોથી પ્રાણ, ભૂત વગેરેના ઘાત વગેરેના કારણે, મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતગત જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત ત્રણ ક્રિયાઓ લાગે છે, કદાચિત-ચાર ક્રિયાઓ લાગે છે, કદાચિત પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે, વગેરે અને જ સમજી વિચારી લેવું નેધજે.

આ રીતે સમુચ્ચય જીવો સળધી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતકુ નિરૂપણ કરીને-હેવે નૈરયિક વગેરે દલ્લકોમા તેવુ પ્રરૂપણ કરવા માટે કહે છે-

ળેણં સાદ્રેગ જોયણસહસં ઉકોસેણં અસંખેજ્ઞાઙ્ગ જોયણાંદં એગદિસિં ' નવરમ્-સમુચ્ચય-
જીવાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ નૈરયિકવક્તવ્યતાયામ્ આયામેન જઘન્યતઃ સાતિરેકં યોજનસહસ્રમ્
ઉત્ક્રુષ્ટેન અસંખ્યેયાનિ યોજનાનિ યાત્દ્ એગદિશિ એકરયાં દિગ્નિ પુદ્ગલૈસ્તથાવિધં
ક્ષેત્રમાપૂર્ણં સ્પૃષ્ટં ભવતિ, નૈરયિકવક્તવ્યતામુપસંદરશ્ચાદ્- ' એવઃ એ સ્વેત્તે અપ્કુળ્ણે એવઃ એ
સ્વેત્તે ક્રુદ્ધે ' એતાવત્ ક્ષેત્રમ્-પૂર્વોક્તરૂપં તથાવિધપુદ્ગલૈરાપૂર્ણં ભવતિ, એતાવત્-અનન્તરોક્ત-
પ્રમાણં ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટં ભવતિ, વિગ્રહગતિમાશ્રિત્ય વિશેષમાદ્- ' વિગ્રહેણ એગમમદ્દેણ વા
દુસમદ્દેણ વા તિસમદ્દેણ વા ણવરં ચડસમદ્દેણ વા ન ભન્નઙ્ગ ' વિગ્રહેણ એકસામયિકેન વા
દ્વિસામયિકેન વા ત્રિસામયિકેન વા ત્રયસમયિકેન વા ચતુઃસામયિકેન વા પૂર્વોક્તપ્રમાણં
ક્ષેત્રમાપૂર્ણં સ્પૃષ્ટં ન ભવ્યતે, તથા ચ સમુચ્ચયજીવપદે ઇવ નૈરયિકપદે વિગ્રહગતૌ ચતુઃ
સામયિકેન ઇતિ ન વક્તવ્યમ્, નૈરયિકાણામુત્ક્રુષ્ટેનાપિ વિગ્રહસ્ય ત્રિસામયિકત્વાત્, તથાહિ

સમુચ્ચય જીવ કે સમાન નારક કી વક્તવ્યતા મી સમજ લેના ચાહિય ।
પરન્તુ સમુચ્ચય જીવ સે નારક કી વક્તવ્યતા મેં વિશેષના યહ હૈકિ-યહાં
લભ્વાઈ મેં જઘન્ય કુછ અધિક હજાર યોજન ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ અસંખ્યાત યોજન
એક હી દિશા મેં પુદ્ગલોં દ્વારા બહુ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ એવં વ્યાપ્ત હોતા હૈ, એસા કહના
ચાહિય । નારક સંબંધી વક્તવ્યતા કા ઉપસંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં-ઇતના ક્ષેત્ર
ઉન પુદ્ગલોં દ્વારા આપૂર્ણ હોતા હૈ, ઇતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ।

અથ વિગ્રહગતિ કો લેકર વિશેષ કહતે હૈં-એક સમય કે, દો સમય કે
અથવા ત્રીન સમય કે વિગ્રહ દ્વારા ઉક્ત ક્ષેત્ર કા આપૂર્ણ હોના ઓર વ્યાપ્ત
હોના કહના ચાહિય, ચાર સમય કે વિગ્રહ કા યહાં કથન નહીં કરના ચાહિય ।
હસ પ્રકાર જૈસે સમુચ્ચય જીવ પદ મેં ચાર સમય કા વિગ્રહ કહા હૈ, વૈસા
નારક પદ મેં નહીં કહના ચાહિય, ક્યોકિ નારકો કા વિગ્રહ અધિક સે

સમુચ્ચય જીવની એમ નારકની વક્તવ્યતા યહુ સમજ લેત્રી બેઠએ પરન્તુ સમુ-
ચ્ચય જીવની નારકની વક્તવ્યતામા વિશેષ એ છે કે-અહીં લગભગમા જઘન્ય થોડા વધારે
હજાર યોજન અને ઉત્ક્રુષ્ટ અસંખ્યાત યોજન એક જ દિશામા પુદ્ગલોં દ્વારા તે ક્ષેત્ર
આપૂર્ણ તેમ જ વ્યાપ્ત કરે છે, એમ કહેવું બેઠએ. હવે નારક સંબંધી વક્તવ્યતાનો
ઉપસંહાર કરતા કહે છે-

આટલું ક્ષેત્ર તે પુદ્ગલોં દ્વારા આપૂર્ણ થાય છે, આટલું ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

હવે વિગ્રહગતિને લઈને વિશેષ કહે છે-

એક સમયના, બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા ઉક્ત ક્ષેત્રનું આપૂર્ણ
થવું અને વ્યાપ્ત થવું એમ કહેવું બેઠએ, ચાર સમયનું અહીં બંધન ન કરવું બેઠએ.
એ પ્રકારે એવો સમુચ્ચય જીવ પદમાચાર સમયનો વિગ્રહ કહ્યો છે, એવો નારક પદમાં
ન કહેવો બેઠએ, કેમકે નારકના વિગ્રહ અધિકથી અધિક ત્રણ સમયના જ હોય છે.

પશ્ચક્રિયો ભવતીત્યાદિરીત્યા માવનીયમ્ । ‘અસુરકુમારસ્સ જહા જીવપદે’ અસુરકુમારસ્ય યથા જીવપદે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતવક્તવ્યતા ઉક્તા તથા વક્તવ્યા કિન્તુ ‘ળવરં વિગ્રહો તિસમશ્ચો જહા નેરદ્યસ્સ’ નવરમ્-જીવસમુચ્ચયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અસુરકુમારસ્ય વિગ્રહ-હિસામયિકો બોધયો યથા નૈરયિકસ્ય વિગ્રહસ્ત્રિમામાયિક ઉક્તસ્તથા વક્તવ્ય ઇતિ ભાવઃ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, એવમ્ યથા જીવપદે આયામતો યઘન્યેન ક્ષેત્રમ્ અંગુલાસંખ્યેયમાગમાત્રમ્ ઉત્કુષ્ટેન અસંખ્યેયાનિ યોજનાનિ તથાઽસુરકુમારપદેઽપિ વક્તવ્યમ્, અસુરકુમારાદીશાનાન્ત દેવાનાં પૃથિવ્યવૃનસ્પતિકાયિકેષ્વપિ ઉત્પાદાત્ યદા કશ્ચિદપિ અસુરકુમારઃ સંકલ્પટાધ્ય-વસાયી સ્વકુણ્ડકાઘેઽદેશે પૃથિવીકાયિકતયોત્પત્તિમિચ્છુભ્રાણાન્તિકસમુદ્ઘાતં કરોતિ તદા ચાર ક્રિયા ચાલા ઓર કદાચિત્ પાંચ ક્રિયા ચાલા હોતા હૈ, હત્યાદિ પ્રકાર સે પૂર્વવત્ સમજ્ઞ લેના ચાહિય ।

અસુર માર કી વક્તવ્યતા ડસી પ્રકાર સમજ્ઞ લેના ચાહિય જૈસી સમુચ્ચય જીવ કી મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સંબંધી વક્તવ્યતા કહી હૈ । કિન્તુ વિશેષતા યહ હૈ કિ અસુરકુમાર કા વિગ્રહ તોન સમય કા કહના ચાહિય । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ જૈસે નારક કા વિગ્રહ તોન સમય કા કહા હૈ, વૈસે હી અસુરકુમાર કા મી વિગ્રહ કહના ચાહિય । યુક્તિ પૂર્વવત્ સમજ્ઞ લેના ચાહિય । હસ પ્રકાર જૈસે જીવ પદ મેં લમ્બાઈ કી અપેક્ષા ક્ષેત્ર યઘન્ય અંગુલ કા અસંખ્યાતવાં માગ માત્ર ઓર ઉત્કુષ્ટ અસંખ્યાત યોજન કહા વૈસે હી અસુરકુમાર પદ મેં મી કહ લેના ચાહિય । અસુરકુમારોં સે લેકર હૈશાન દેવલોક તક કે દેવ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક ઓર વનસ્પતિકાયિક કે રૂપ મેં મી ઉત્પન્ન હોતે હૈ । જબ કોઈ સંકલેશમય અધ્યવસાય ચાલા અસુરકુમાર અપને હી કુણ્ડલ આદિ કે ઇકદેશ

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે જોતમ ! કહાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા, કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા અને કહાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે, ઇત્યાદિ પ્રકરથી પૂર્વવત્ સમજ્ઞ લેવું જોઈએ.

અસુરકુમારની વક્તવ્યતા એ જ પ્રકારે સમજ્ઞ લેવી જોઈએ, જેવી સમુચ્ચય ળવની મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સંબંધી વક્તવ્યતા કહી છે, પણ વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહેવા જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા નારકના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમારના પણ વિગ્રહ કહેવા જોઈએ, યુક્તિપૂર્વવત્ સમજ્ઞ લેવી જોઈએ. એ પ્રકારે જેવી લગાઈની અપેક્ષાએ ક્ષેત્ર યઘન્ય અશુલેના અસંખ્યાતમે માગ માત્ર અને ઉત્કુષ્ટ અસંખ્યાત યોજન કહ્યું તેમજ અસુરકુમાર પદમા પણ કહી લેવું જોઈએ અસુરકુમારથી લઈને ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવ પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના રૂપમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે કેઈ સંકલેશમય અધ્યવ-સાયવાળા અસુરકુમાર પોતાના જ કુલ વિગેરેના એકદેશમા પૃથ્વીકાયિકના રૂપમા

કશ્ચિન્નૈરયિકો વાયવ્યાં દિશિ વર્તમાનો ભરતક્ષેત્રે પૂર્વમ્પાં દિશિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્થગ્યોનિકત્ત્વેન મનુષ્યત્વેન વોત્પત્તુ મિચ્છુઃ પ્રથમસમયે ડર્ધ્વમાગન્નતિ દ્વિતીયસમયે વાયવ્યા દિશઃ પશ્ચિમ-દિશં તૃતીયે પશ્ચિમાયા દિશઃ પૂર્વદિશમિત્યેવં ત્રિમાસયિકો વિગ્રહઃ, પ્થમમુરકુમારાદિધ્વપિ યથાસંભવં ત્રિસમયવિગ્રહભાવનાભાવયિતવ્યેતિ ભાવઃ, 'સેમં તં ચેા જાવ પંચકિરિયા વિ' તદનન્તરં શેપં તત્ત્વૈવ-પૂર્વોક્ત સવં વક્તવ્યં યાવત્-તે સત્ત્વ મદન્ત ! પુદ્ગલ્યા નિષ્ક્રિયાઃ સન્તો મારણાન્તિકસમુદ્યાતગતનૈરગ્યિરુસંસ્પૃષ્ટે ક્ષેત્રે યાન્ પ્રાણ ન ભૂતાન્ જીવાન્ સત્ત્વાન્ અભિઘ્નન્તિ, વર્તયન્તિ, લેશ્યન્તિ, સંઘાતયન્તિ, સંઘટ્ટયન્તિ, પરિતાપયન્તિ, વલમયન્તિ અપદ્રાવયન્તિ તેભ્યઃ પુદ્ગલેભ્ય સ્તેપાં પ્રાણાદીનામભિઘાતાદિવિપયે મારણાન્તિકસમુદ્યાત ગતો નૈરયિકઃ કતિ-ક્રિયો ભવતિ ? ગૌતમ ! સ્પાન્ ત્રિક્રિયાઃ, સ્યાન્ ચતુષ્ક્રિયાઃ, સ્યાત્

અધિક ત્રીન સમય કા હી હોતા હૈ । જસે કોઈ નારક વાયવ્ય દિશા મેં વર્તમાન હો ઔર ભરતક્ષેત્ર મેં, પૂર્વ દિશા મેં પંચેન્દ્રિય તિર્થચ અથવા મનુષ્ય કે રૂપ મેં ઉત્પન્ન હોને વાલા હો તો વહ તો વહ પ્રથમ સમય મેં ડૂબ જાતા હૈ, દુસરે સમય મેં વાયવ્ય દિશા સે પશ્ચિમ દિશા મેં જાના હૈ ઔર ફિર પશ્ચિમ દિશા સે પૂર્વ દિશા મેં જાના હૈ । ઇમ પ્રકાર ત્રીન સમય કા વિગ્રહ હોતા હૈ હસી પ્રકાર અસુરકુમાર આદિ મેં બી ત્રીન સમય કા વિગ્રહ સમજ લેના યાહિં ।

તત્પશ્ચાત્ વહી સવ પૂર્વોક્ત કહના યાહિં, યાવત્-હે ભગવન્ ! યાહર નિકાઠે હુપ વે પુદ્ગલ મારણાન્તિકસમુદ્યાતગત નારક કે દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્ર મેં જિન પ્રાણો, ભૂતો જીવો ઔર સત્ત્વો' કા અભિઘાત કરતે હૈં, ઝહેં આવર્તપતિત કરતે હૈં, સ્પર્શ કરતે હૈં, સંહત કરતે હૈં, સંઘટ્ટિત કરતે હૈં, પરિતાપ પહુંચાતે હૈં, મૂઢિત કરતે હૈં ઔર નિષ્પ્રાણ કર દેતે હૈં, ઝન પુદ્ગલો' કે નિમિત્ત સે માર-ણાન્તિકસમુદ્યાતગત નારક કિતની ક્રિયાવાલા હોતા હૈ ?

ભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયા વાલા, કદાચિત્

જેમ કેઈ નારક વાયવ્ય દિશામાં વર્તમાન હોય અને ભરતક્ષેત્રમાં, પૂર્વદિશામાં પચ્ચેન્દ્રિય તિર્થચ અથવા મનુષ્યના રૂપમાં ઉત્પન્ન થનારા હોય તો તે પ્રથમ સમયમાં ઉપર જાય છે, બીજા સમયમાં વાયવ્યદિશાથી પશ્ચિમ દિશામાં જાય છે અને પછી પશ્ચિમ દિશાથી પૂર્વ દિશામાં જાય છે. એ પ્રકારે ત્રણ સમયનો વિગ્રહ થાય છે. એજ પ્રકારે અસુરકુમાર આદિમાં પણ ત્રણ સમયનો વિગ્રહ સમજ લેવો જોઈએ. તત્પશ્ચાત્ એ બધું પૂર્વોક્ત કહેવું જોઈએ, યાવત્-હે ભગવન્ ! બહાર કાઢેલાં તે પુદ્ગલો મારણાન્તિકસમુદ્યાતગત નારકના દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમાં જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોનો અભિઘાત કરે છે, તેમને આવર્ત-પતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સંહત કરે છે સમમિત કરે છે, પરિતાપ પહોંચાડે છે, મૂઢિત કરે છે અને નિષ્પ્રાણ કરી દે છે, તે પુદ્ગલોના નિમિત્તથી મારણાન્તિક સમુદ્યાતગત નારક કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે ?

પञ्चक्रियो भवतीत्यादिरीत्या भावनीयम् । ‘असुरकुमारस्स जहा जीवपदे’ असुरकुमारस्य यथा जीवपदे मारणान्तिकसमुद्घातवक्तव्यता उक्ता तथा वक्तव्या किन्तु ‘णवरं विग्रहो तिसमइओ जहा नेरइयस्स’ नवरम्-जीवसमुच्चयापेक्षया विशेषस्तु असुरकुमारस्य विग्रह-स्त्रिसामयिको बोध्यो यथा नैरयिकस्य विग्रहस्त्रिसामायिक उक्तस्तथा वक्तव्य इति भावः प्रागुक्तयुक्तेः, एवञ्च यथा जीवपदे आयामतो जघन्येन क्षेत्रम् अङ्गुलासंख्येयभागमात्रम् उत्कृष्टेन असंख्येयानि योजनानि तथाऽअसुरकुमारपदेऽपि वक्तव्यम्, असुरकुमारादीशानान्त देवानां पृथिव्यवनस्पतिकायिकेष्वपि उत्पादात् यदा कश्चिदपि असुरकुमारः संविल्लष्टाध्य-वसायी सङ्कुण्डलाद्येऽदेशे पृथिवीकायिकतयोत्पत्तिमिच्छुमारणान्तिकसमुद्घातं करोति तदा चार क्रिया वाला और कदाचित् पांच क्रिया वाला होता है, इत्यादि प्रकार से पूर्ववत् समझ लेना चाहिए ।

असुरकुमार की वक्तव्यता उसी प्रकार समझ लेना चाहिए जैसी समुच्चय जीव की मारणान्तिकसमुद्घात संबंधी वक्तव्यता कही है । किन्तु विशेषता यह है कि असुरकुमार का विग्रह तीन समय का कहना चाहिए । तात्पर्य यह है कि जैसे नारक का विग्रह तीन समय का कहा है, वैसे ही असुरकुमार का भी विग्रह कहना चाहिए । युक्ति पूर्ववत् समझ लेना चाहिए । इस प्रकार जैसे जीव पद में लम्बाई की अपेक्षा क्षेत्र जघन्य अंगुल का असंख्यातत्वा भाग मात्र और उत्कृष्ट असंख्यात योजन कहा वैसे ही असुरकुमार पद में भी कह लेना चाहिए । असुरकुमारों से लेकर ईशान देवलोक तक के देव पृथ्वीकायिक, अप्रकायिक और वनस्पतिकायिक के रूप में भी उत्पन्न होते हैं । जब कोई संक्लेशमय अध्यवसाय वाला असुरकुमार अपने ही ण्डल आदि के एकदेश

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! કહાચિત્ત્રણ ક્રિયાવાળા, કટાચિત્ત્ર આર ક્રિયાવાળા અને કહાચિત્ત્ર પાંચ ક્રિયાવાળા હોય છે, ઇત્યાદિ પ્રકારથી પૂર્વવત્ સમજી લેવું જોઈએ.

અસુરકુમારની વક્તવ્યતા એ જ પ્રકારે સમજી લેવી જોઈએ, જેવી સમુચ્ચય જીવની મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સંબન્ધી વક્તવ્યતા કહી છે, પણ વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહેવા જોઈએ. તાત્પર્ય એ છે કે જેવા નારકના વિગ્રહ ત્રણ સમયના કહ્યા છે, તેવા જ અસુરકુમારના પણ વિગ્રહ કહેવા જોઈએ, યુક્તિપૂર્વવત્ સમજી લેવી જોઈએ. એ પ્રકારે જેવી લગાઇની અપેક્ષાએ ક્ષેત્ર જઘન્ય અંગુલનેા અસંખ્યાતશો ભાગ માત્ર અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત યોજન કહ્યું તેમજ અસુરકુમાર પદમા પણ કહી લેવું જોઈએ અસુરકુમારાદીથી લઈને ઈશાન દેવલોક સુધીના દેવ પૃથ્વીકાયિક, અપ્રકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના રૂપમા પણ ઉત્પન્ન થાય છે. બ્યારે કોઈ સંક્લેશમય અધ્યવ-સાયવાળા અસુરકુમાર પોતાના જ કુંડળ વિગેરેના એકદેશમા પૃથ્વીકાયિકના રૂપમા

જઘન્યેનાયામતોડદગ્ધાસંઘ્યેયભાગપ્રમાણં ક્ષેત્રં પ્રાપ્નોતીતિ માવઃ, 'સેસં તં ચેવ' તદ-
નન્તરં શેષ વક્તવ્યં તન્ચેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેય સમુચ્ચયજીવપદવદવગન્તવ્યમ્, નાગકુમારાદિષ્વતિ
દિશન્નાહ-'જહા અમુરકુમારે एवं जाव वैमाणिष्' यथा अमुरकुमारो मारणान्तिकसमुद्-
घातवक्तव्यतया प्रतिपादित एवम्-तथैव यावद्-नागकुमारः, सुवर्णकुमारः, अग्निकुमारः,
विद्युत्कुमारः, उदधिकुमारः, द्वीपकुमारः, द्विक्कुमारः, पवनकुमारः, स्तनितकुमारो विकले-
न्द्रियः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिको मनुष्यो वानव्यन्तरो ज्योतिष्को वैमानिकश्च प्रतिपत्तव्यः
किन्तु-'णवरं एगिदिष् जहा जोवे निवसेमं' नगम्-एवापेक्षाया विशेषस्तु एकेन्द्रियः प्रथिधी
कायिकादि र्यथा जीवो निवसेपम्-गारुण्येन प्रतिपादित इत्या प्रतिपत्तव्यः ॥ सू० १२ ॥

વૈક્રિયાદિ મગ્ધાતવિજેષવક્તવ્યતા

મૂમ્-જીવે ણં મંતે ! વેડન્દ્રિયસમુઘાણં સમોહણ સમોહણિત્તા
જે પુગલે નિચ્છુમ્હ તેહિં ણં મંતે ! પોગલેહિં કેવડ્ણ સ્વેત્તે અપ્પુળ્લે
કેવડ્ણ સ્વેત્તે ફુડે ? ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે ત્રિવલ્લભવાહલ્લેણં
આયામેણં જહળ્લેણં અંગુલસ્સ સંસેજ્ઞાહમાગં, ઉક્કોસેણં સંસિજ્ઞાહં જોય-
ણાહં એગદિસિં વિદિસિં વા, એવડ્ણ સ્વેત્તે અપ્પુળ્લે એવડ્ણ સ્વેત્તે ફુડે,
મેં પૃથ્વીકાયિકા કે રુપ મેં ઉત્પન્ન દોને વાલા દો ઓર વહ મારણાન્તિકસમુદ્-
ઘાત કરતા હૈ તથ જઘન્ય લમ્બાઈ કી અપેક્ષા અંગુલ કે અમંરુગાતવેં મંગ માત્ર
ક્ષેત્ર કો હી વ્યાપ્ત કરતા હૈ । શેષ વક્તવ્યતા પૂર્વવત્ અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવ કી
વક્તવ્યતા કે સમાન હી સમગ્ર લેના ચાહિય ।

જેસી વક્તવ્યતા મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સંવંધી અસુરકુમાર કી કહી હૈ, વૈસી
હી નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપ-
માર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ,
મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક કી વક્તવ્યતા મી સમગ્ર લેના
ચાહિય । એકેન્દ્રિય કી વક્તવ્યતા સમુચ્ચય જીવ કે સમાન સમગ્ર રુપ
સે જાન લેના ચાહિય । ॥સૂ૦ ૧૨॥

ઉત્પન્ન થનારા હોય અને તે મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે જઘન્ય લમ્બાઈની અપે-
ક્ષાએ અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ માત્ર ક્ષેત્રને જ વ્યાપ્ત કરે છે શેષ વક્તવ્યતા પૂર્વવત્
અર્થાત્ સમુચ્ચય જીવની વક્તવ્યતાના સમાન જ સમગ્ર દેવી જોઈએ. જેવી વક્તવ્યતા
મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત સંબંધી અસુરકુમારની કહી છે, તેવી જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર,
અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર, સ્તનિતકુમાર,
વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકની પણ
સમગ્ર દેવી જોઈએ એકેન્દ્રિયની વક્તવ્યતા સમુચ્ચય જીવના સમગ્રરૂપથી જાણી
દેવી જોઈએ. ॥સૂ૦ ૧૨॥

से णं भंते ! केवइकालस्स अप्फुण्णे, केवइकालस्स फुडे ? गोयमा !
 एगसमइएण वा दुसमइएण वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवइकाल
 स्स अप्फुण्णे एवइकालस्स फुडे, सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि,
 एवं नेरइए वि, णवरं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं,
 उक्कोसेणं संखिज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं, एवइए खेत्ते, केवइकालस्स ?
 तं चेव जहा जीवपए, एवं जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स, नवरं
 एगदिसिं विदिसिं वा, एवं जाव थणियकुमारस्स, वाउकाइयस्स जहा
 जीवपए, णवरं एगदिसिं, पंचिदियतिरिक्खजोणियस्स निरवसेसं जहा
 नेरइयस्स, मणून्वाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स निरवसेसं जहा असुर-
 कुमारस्स, जीवे णं भंते ! तेयगसमुग्घाएणं समोहए समोहणित्ता जे
 पोग्गले निच्छुब्भइ तेहिं णं भंते ! पोग्गलेहिं केवइए खेत्ते अप्फुण्णे
 केवइए खेत्ते फुडे, एवं जहेव वेउव्विए समुग्घाए तहेव, नवरं आया-
 मेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं, रोसं तं चेव, एवं जाव वेमा-
 णियस्स, णवरं पंचिदियतिरिक्खजोणियस्स एगदिसिं एवइए खेत्ते
 अप्फुण्णे, एवइए खेत्ते फुडे, जीवे णं भंते ! आहारगसमुग्घाएणं
 समोहए समोहणित्ता जे पोग्गले निच्छुब्भइ तेहिं णं भंते ! केवइए
 खेत्ते अप्फुण्णे केवइए खेत्ते फुडे ? गोयमा ! सरीरप्पमाणमेत्ते विक्खंभ-
 बाहल्लेणं आयामेणं जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं
 संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं, एवइए खेत्ते एगसमइएण वा दुसमइएण
 वा तिसमइएण वा विग्गहेणं एवइकालस्स अप्फुण्णे एवइकालस्स
 फुडे, ते णं भंते ! पोग्गला केवइकालस्स निच्छुब्भइ ? गोयमा !
 जहण्णेणं अंतोमुहुत्तस्स, उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तस्स, ते णं भंते ! पोग्ग
 निच्छूढा समाणा जाइं तत्थ पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं अभिहणंति
 जाव उद्वेति, तेहितो णं भंते ! से जीवे कइकिरिए ? गोयमा !
 य तिकिरिए सिय चडकिरिए सिय पंचकिरिए, ते णं भंते !

જીવાઓ કહકિરિયા ? ગોયમા । એવં ચેવ, સે ણં મંતે ! તે ય જીવા
અળ્લેસિં જીવાણં પરંપરાઘાણં કહકિરિયા ? ગોયમા ! તિકિરિયા વિ
ચડકિરિયા વિ પંચકિરિયા વિ, એવં મણૂસે વિ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

છાયા-જીવઃ સ્વલુ મદન્ત ! વૈક્રિયસમુદ્ઘાતેન સમવહતઃ સમવહત્ય યાન પુદ્ગલાન
નિષ્ણિપતિ તૈઃ સ્વલુ મદન્ત ! પુદ્ગલૈઃ ક્રિયત્ ક્ષેત્રમાપૂર્ણ ક્રિયત્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટમ્ ? ગૌતમ ! શરી-
રપ્રમાણમાત્રં વિષ્કંભવાહલ્યેન, આયામેન જઘન્યેન અંગુલસ્થ સંખ્યેયમામમ્, ઉત્કૃષ્ટેન
સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ ઇરુદિશિ વિદિશિ વા, પતાવત્ ક્ષેત્રમાપૂર્ણમ્ પતાવત્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટમ્, તત્

વૈક્રિયાદિસમુદ્ઘાતવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ-(જીવે ણં મંતે ! વેડવિવચસમુદ્ઘાણં સમોદ્દ) હે ભગવન્ ! જીવ
વૈક્રિયસમુદ્ઘાત સે સમવહત હુમા (સમોદ્દણિત્તા) સમવહત હોકર (જે પુગલે
નિચ્છુમહ) જિન પુદ્ગલોં કો ચાહર નિકાલતા હે (તેહિં ણં મંતે ! પોગલેહિં) હે
ભગવન્ ! ડન પુદ્ગલોં સે (કેવદ્દે સેત્તે અપુણ્ણે ?) કિતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ
હોતા હે ? (કેવદ્દે સેત્તે ફુડે) કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હે ? (ગોયમા)
હે ગૌતમ ! (સરીરપ્પમાણમેત્તે) શરીરપ્રમાણ માત્ર (વિક્કંભવાહલ્લેણં)
વિષ્કંભ ઓર વાહલ્ય સે (આયામેણં) લમ્માઈ મેં (જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ
અસંખેજ્જહમાગં) જઘન્ય અંગુલ કા અસંખ્યાતવાં માગ (ઉક્કોસેણં સંલિજ્ઞાઈ
જોયણાઈ) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન (ઇગદિસિં) ઇક દિશા મેં (વિદિસિં વા)
અથવા વિદિશા મેં (એવદ્દે સેત્તે) ઇતના ક્ષેત્ર (અપુણ્ણે) આપૂર્ણ હોતા હે (એવદ્દે
સેત્તે ફુડે) ઇતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હે (સે ણં મંતે ! કેવદ્દકાલસ્સ અપુણ્ણે ?) હે
ભગવન્ ! વહ કિતને કાલ મેં આપૂર્ણ હોતા હે ? (કેવદ્દકાલસ્સ ફુડે ?) કિતને

વૈક્રિયાદિ સમુદ્ઘાતવક્તવ્યતા

શબ્દાર્થ -(જીવા ણં મંતે ! વેડવિવચસમુદ્ઘાણં સમોદ્દ) હે ભગવન્ ! એવ વૈક્રિયસમુ-
દ્ઘાતથી સમવહત થયેલ (સમોદ્દણિત્તા) સમવહત થઈને (જે પુગલે નિચ્છુમહ) જે પુદ્ગલોને
બહાર કાઢે છે. (તેહિં ણ મંતે ! પોગલેહિં) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોથી (કેવદ્દે સેત્તે અપુણ્ણે ?)
કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? (કેવદ્દે સેત્તે ફુડે ?) કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ? (ગોયમા !)
હે ગૌતમ ! (સરીરપ્પમાણમેત્તે) શરીર પ્રમાણ માત્ર (વિક્કંભવાહલ્લેણં) વિષ્કંભ અને
બાહલ્યથી (આયામેણ) લબાઈમા (જહણ્ણેણ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહમાગં) જઘન્ય અંગુલનો
અસંખ્યાતમા ભાગ (ઉક્કોસેણ સંલિજ્ઞાઈ જોયણાઈ) ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન (ઇગદિસિં)
એક દિશામા (વિદિસિં વા) અથવા વિદિશામા (એવદ્દે સેત્તે) એટલા ક્ષેત્ર (અપુણ્ણે) આપૂર્ણ
હોય છે (એવદ્દે સેત્તે ફુડે) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે

(સે ણ મંતે ! કેવદ્દકાલસ્સ અપુણ્ણે ?) હે ભગવન્ ! તે કેટલા કાળમા આપૂર્ણ થાય
છે (કેવદ્દકાલસ્સ ફુડે) કેટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ છે ?

खलु भदन्त ! कियत्कालस्यापूर्णम् ? कियत्कालस्य स्पृष्टम् ? गौतम ! एकसामयिकेन वा द्विसामयिकेन वा त्रिसामयिकेन वा विग्रहेण, एतावत्कालस्य आपूर्णम्, एतावत्काष्ठस्य स्पृष्टम्, शेषं तच्चैव यावत् पञ्चक्रिया अपि, एवं नैरयिकोऽपि, नवरम् आयामेन जघन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागम्, उत्कृष्टेन संख्येयानि योजनानि एकदिशि, एतावत्-क्षेत्रम्, कियत्कालस्य ? तच्चैव यथा जीवपदे, एवं यथा नैरयिकस्य तथा असुरकुमारस्य, नवरम् एकदिशि विदिशि वा, एवं यावत् स्तनितकुमारस्य, वायुकायिकस्य यथा जीवपदे, नवरम्

काल में स्पृष्ट होता है ? (गोयमा ! एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइएण वा विग्रहेण) हे गौतम ! एक समय के, दो समय के, या तीन समय के विग्रह से (एवइकालस्स अफुण्णे) इतने काल में आपूर्ण होता है (एवइकालस्स फुडे) इतने काल में स्पृष्ट होता है (सेसं तं चेव जाव पंचकिरिया वि) शेष वही यावत् पांच क्रियावाले भी होते हैं !

(एवं नेरइए वि) इसी प्रकार नारक भी (णवरं) विशेष (आयामेणं जहण्णेणं अङ्गुलस्स असंखेज्जइभागं) लम्बाई में जघन्य अङ्गुल के असंख्यातवें भाग (उक्कोसेणं संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं) उत्कृष्ट संख्यात योजन एक दिशा में (एवइए खेत्ते) इतने क्षेत्र में (केवइकालस्स) कितने काल में ? (तं चेव जहा जीवपए) वही जैसा जीवपद में ।

(एव जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स) इसी प्रकार जैसे नारक की वक्तव्यता वैसी असुरकुमार की (नवरं) विशेष (एगदिसिं विदिंसिं वा) एक दिशा में अथवा विदिशा में (एवं जाव थणियकुमारस्स) इसी प्रकार यावत् स्तनितकुमार की ।

(वाउकाइयस्स जहा जीवपए) वायुकायिक की जैसे जीव पद में (णवरं

(गोयमा ! एगसमइएण वा, दुसमइएण वा, तिसमइएण वा विग्रहेण) हे गौतम !
 ओक समयना, दो समयना, अगर त्रयु समयना विग्रहथी (एवइकालस्स अफुण्णे) ओटवा
 ढाणमा आपूर्णं थाय छे (एवइकालस्स फुडे) ओटवा ढाणमा स्पृष्ट थाय छे (सेसं तं चेव
 जाव पंचकिरिया वि) शेष तेअ पांच क्रियावाणा पणु थाय छे. (एवं नेरइए वि) ओअ
 प्रकारे नारक पणु (णवरं) विशेष (आयामेणं जहण्णेण अङ्गुलस्स असंखेज्जइ भागं) अंशाधमां
 जघन्य अङ्गुलने अस्स ज्जयातमे भाग (उक्कोसेण संखेज्जाइं जोयणाइं एगदिसिं) उत्कृष्ट
 संख्यात योजन ओक दिशाभां (एवइए खेत्ते) ओटवा क्षेत्रमा (केवइकालस्स) डेटवा ढाणमां
 (तं चेव जहा जीवपए) त्या ओवा एवपदमां (एवं जहा नेरइयस्स तहा असुरकुमारस्स) ओ
 प्रकारे ओवी नारकनी वक्तव्यता तेवी असुरकुमारनी (नवरं) विशेष (एगदिसिं विदिंसिं वा)
 ओक दिशाभा अथवा विदिशाभा (एव जाव थणियकुमारस्स) ओअ प्रकारे यावत् स्तनितकुमारनी.
 (वाउकाइयस्स जहा जीवपए) वायुकायिकनी ओवी एवपदमा (णवर एगदिसिं) विशेष

एकदिशि, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणियस्म्य निराशेण यथा निर्णयस्म, मनुष्यवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकस्य निराशेण यथा अमुरकुमारस्य, तीरः गन्त भदन् ! नैनमममुदयातेन समवहतः समवहत्य याग पुद्गलान निक्षिपन्ति नः गच्छ भदन् ! पुद्गलः कियत् क्षेत्रम् अपूर्णम् ? कियत् क्षेत्रं स्पष्टम् ? एत वक्तिरः ममुदयात स्मरति, नारम् अयामा नवन्येन अङ्गुलस्य असंख्येयभागं शेषं तच्छेषं, एवं यावत् वैमानिकस्य, नारं पञ्चेन्द्रियतिर्यग्गोणिकस्य एकदिशि, एतावत् क्षेत्रमापूर्णम्. एतावत् क्षेत्रं स्पष्टम्, जीवः गन्त भदन् ! आगच्छ (एगदिशि) विशेष यत् किं एक दिशा में ।

(पञ्चिदियतिरिक्खजोणियस्म निरवसेसं जहा नेरहयस्म) पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ग का समग्र कथन नारक के समान ।

(मणूमचाणमनरजोहतिरवेमाणियस्म निरवसेसं जहा अमुरकुमारस्म) मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क और वैमानिक का कथन अमुरकुमार के समान (जीवेणं भन्ते ! तेयगममुग्घाणणं समोहण) हे भगवन् ! जीव तजमममुद्घात से समवहत हुआ (समोहणित्ता) समवहत होकर (जे पोगले निच्छुमह) जिन पुद्गलों को निकालता है (तेहिंणं भन्ते ! पोगलेहिं) हे भगवन् ! उन पुद्गलों से (केवहण खेत्ते अफुण्णे) कितना क्षेत्र आपूर्ण हुआ ? (केवहण खेत्ते फुडे) कितना क्षेत्र स्पष्ट हुआ ? (एव जहेव वेउन्विण समुग्घाय तहेव) इस प्रकार जैसा वेक्रियममुद्घात गया ही नवर आयामेण जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जभागं) विशेष-लम्पार्ह में अंगुल का असंख्यातवां भाग (संसं तं चेव) शेष वही (एवं जाव वेमाणियस्म) इसी प्रकार यावत् वैमानिक का (णवरं पञ्चिदियतिरिक्खजोणियस्म) विशेष-पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ग का (एगदिशि) एक दिशा में (एवहण खेत्ते अफुण्णे) इतना क्षेत्र आपूर्ण हुआ (एवहण खेत्ते फुडे) इतना क्षेत्र स्पष्ट हुआ ।

ओ हे ओक दिशाभा

(पञ्चिदियतिरिक्खजोणियस्म निरवसेसं जहा नेरहयस्म) पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्ग का कथन समुग्घय नारकना समान

(जीवेणं भन्ते ! तेयगममुग्घाणणं समोहण) हे भगवन् ! एव तैरससमुद्घातयी समवहत थयेव (समोहणित्ता) समवहत थधने (जे पोगले निच्छुमह) जे पुद्गलोने ढाडे छे. (तेहिणं भन्ते ! पोगलेहिं) हे भगवन् ! ते पुद्गलोयी (केवहण खेत्ते अफुण्णे) डेटला क्षेत्र आपूर्ण थया (केवहण खेत्ते फुडे) डेटला क्षेत्र स्पष्ट थया ? (एव जहेव वेउन्विण समुग्घाय तहेव) ओ ए प्रकारे जेम वैक्रियसमुद्घात तेवा ए (नवर आयामेण जहण्णेण अंगुलस्स असंखेज्जभागं) विशेष आगक्षने अस्स ज्जातमे भाग (संसं तं चेव) शेष ते ए (एवं जाव वेमाणियस्म) ओ ए प्रकारे यावत् वैमानिकना (णवर पञ्चिदियतिरिक्खजोणियस्म) विशेष पञ्चे-

સમુદ્ઘાતેન સમવહતઃ સમવહત્ય યાન્ પુદ્ગલાન્ નિષ્ક્રિપતિ તૈઃ સ્વલુ મદન્ત ! પુદ્ગલૈઃ ક્રિયત્ ક્ષેત્રમાર્ણમ્ ? ક્રિયત્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટમ્ ? ગૌતમ ! શરીરપ્રમાણમાત્રં દિષ્કમ્ભવાદ્ભ્યેન, આધાર્યેન જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્થાસંસ્થાયમાગમ્ ઉત્કુલ્પેન સંસ્થાયેયાનિ યોજનાનિ એકદિશિ, એનાવત્ ક્ષેત્રમ્ એકસામયિકેન વા દ્વિસામયિકેન વા ત્રિસામયિકેન વા વિગ્રહેણ, એતાવત્કાલસ્ય આર્ણમ્ એતાવત્કાલસ્ય સ્પૃષ્ટમ્, તાન્ સ્વલુ મદન્ત ! પુદ્ગલાન્ ક્રિયત્કાલસ્ય નિષ્ક્રિપતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તસ્ય, ઉત્કુલ્પેનાપિ અન્તર્મુહૂર્તસ્ય, તે સ્વલુ મદન્ત ! પુદ્ગલા

(જીવે નાં મંતે ! આહારગસમુદ્ઘાપણં સમોદ્દે) હે ભગવન્ ! જીવ આહારક સમુદ્ઘાત સે સમવહત હુઆ (સમોદ્દેશિતા) સમવહત હોકર (જે પોગલે નિચ્છુમહ) જિન પુદ્ગલોં કો બાહર નિકાલતા હૈ (તેહિ નાં મંતે ! પોગલેહિં) હે ભગવન્ ! ઉન પુદ્ગલોં સે (કેવદ્દે સેત્તે અફુળ્લે) કિતના ક્ષેત્ર પૂરિત હુઆ ? (કેવદ્દે સેત્તે ફુલે) કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હુઆ ? (ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે વિકલ્લંમવાદ્ભ્યેણં) હે ગૌતમ ! વિકલ્લંમ ઓર બાહલ્ય સે શરીર કે ઘરાઘર (આધાર્યેણં જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહમાગં) લમ્બાઈ મેં જઘન્ય અંગુલ કે અસંસ્થાનવે માગ (અકોસેણં સંસેજ્જાઈં જોયણાઈં) વત્કુલ્પ સંસ્થાત યોજન (એ સમદ્દેણ વા દુસમદ્દેણ વા તિસમદ્દેણ વા) એક સમય કે, દો સમય કે અથવા ત્રીન સમય કે (વિગ્રહેણં) વિગ્રહ સે (એવદ્દકાલસ્સ અફુળ્લે) હતને કાલ આર્ણ હુઆ (એવદ્દકાલસ્સ ફુલે) હતને કાલ મેં સ્પૃષ્ટ હુઆ !

(તે નાં મંતે ! પોગલા) હે ભગવન્ ! વે પુદ્ગલ (કેવદ્દકાલસ્સ નિચ્છુમહ)

નિદ્ધય તિરં ચના (એગદિસ) એક દિશામા (એવદ્દે સેત્તે અફુળ્લે) એટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થયા (એવદ્દે સેત્તે ફુલે) એટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થયા

(જીવેન મંતે ! આહારગસમુદ્ઘાપણ સમોદ્દે) હે ભગવન્ ! એવ આહારગસમુદ્ઘાતથી સમવહત થયેલ (સમોદ્દેશિતા) સમવહત થઇને (જે પોગલે નિચ્છુમહ) જે પુદ્ગલોંને બહાર કાઢે છે (તેહિન મંતે ! પોગલેહિં) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોંથી (કેવદ્દે સેત્તે અફુળ્લે) કેટલા ક્ષેત્ર પૂરિત થયા ? (કેવદ્દે સેત્તે ફુલે) કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થયા ?

(ગોયમા ! સરીરપ્પમાણમેત્તે વિકલ્લંમવાદ્ભ્યેણં) હે ગૌતમ ! વિકલ્લંમ અને બાહલ્યથી શરીરના બશબર(આધાર્યેણ, જહ્ણેણ અંગુલસ્સ અસંસેજ્જહમાગ) લખાઈમા જઘન્ય અશુભનો અસંસ્થાતમા માગ (અકોસેણ અસંસેજ્જાઈં જોયણાઈં) ઉત્કુલ્પ અસંસ્થાત થોજન (એગદિસ) એક દિશામાં (એવદ્દે સેત્તે) એટલા ક્ષેત્ર (એકસમદ્દેણ વા, દુસમદ્દેણ વા તિસમદ્દેણ વા) એક સમયના, બે સમયના અથવા ત્રણ સમયના (વિગ્રહેણ) વિગ્રહથી (એવદ્દે કાલસ્સ અફુળ્લે) આટલા કાળમાં આપૂર્ણ થઇ (એવદ્દે કાલસ્સ ફુલે) એટલા કાળમાં સ્પૃષ્ટ થઇ.

(તેન મંતે ! પોગલા) હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોં (કેવદ્દકાલસ્સ નિચ્છુમહ) કેટલા પ્ર. ૧૩૭

નિમિષાઃ સન્તો યાન્ તત્ર પ્રાણાન્ ભૂતાન્ જીવાન્ સત્ત્વાન્ અમિદ્ધનન્તિ યાવદ્ અપદ્રાવયન્તિ તેભ્યઃ સ્વલુ મદન્તઃ । સ જીવઃ કતિક્રિયઃ ? ગૌતમ ! મ્યાદ્ ત્રિક્રિયઃ, સ્યાત્ ચતુઃક્રિયઃ, સ્યાત્ પન્ચક્રિયઃ, તે સ્વલુ મદન્તઃ । જીવાઃ કતિ ક્રિયાઃ ? ગૌતમ ! એવંચ્ચૈવ, સ સ્વલુ મદન્તઃ । તે ચ જીવા અન્યેષાં જીવાનાં પરમ્પરાધાતેન કતિક્રિયા ગૌતમ ત્રિક્રિયા અપિ ચતુષ્ક્રિયા અપિ પન્ચક્રિયા અપિ, એવ મનુષ્યોડપિ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

કિતને કાલ મેં બાહર નિકાલતા હૈ ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણં અતોમુહુત્તસ્સ) હૈ ગૌતમ ! જયન્ય અન્તર્મુહુત્ત મેં (ઉક્કોસેણં અંતોમુહુત્તસ્મ) ઉત્કુષ્ટ અન્તર્મુહુત્ત મેં (તેણં મંતે ! પોગ્ગલા ણિચ્છદ્ધા સમાણા) હૈ ભગવન્ ! બાહર નિકાલે હુએ વે પુદ્ગલ (જાડં તત્થ પાણાહ્ ભૂયાડં જીવાહ્ સત્તાહ્) વહાં જો પ્રાણો, ભૂતો, જીવો ઓર સત્ત્વો કો (અમિદ્ધનંતિ) અમિદ્ધન કરતે હૈં (જાવ ઉદ્ધવેતિ) યાવત્ નિષ્પ્રાણ કરતે હૈં (તેહિંતો ણં મંતે ! સે જીવે કહ્કિરિય ?) હૈ ભગવન્ ! ડનસે જીવ ણો કિતની ક્રિયાવં હોતી હૈં ? (ગોયમા ! સિય તિકિરિય) હૈ ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન ક્રિયાવાલા (સિય ચત્તકિરિય) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાલા (સિય પન્ચકિરિય) કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાલા (તેણં મંતે ! જીવાઓ કહ્કિરિયા) હૈ ભગવન્ ! વે ડસ જીવ સે કિતની ક્રિયાવાલે હોતે હૈં (ગોયમા ! એવ ચેવ) હૈ ગૌતમ ! હની પ્રકાર-પૂર્વવત્ (સેણં મંતે ! તેય જીવા અણ્ણેસિં જીવાણં પરંપરાધાણં) હૈ ભગવન્ ! વહ જીવ ઓર વે જીવ અન્ય જીવોં ણા પરમ્પરા સે ઘાત કર કે (કહ્કિરિયા) કિતની ક્રિયા વાલે હૈં ? (ગોયમા ! નિકિરિયા વિ ચત્તકિરિયા વિ પન્ચકિરિયા વિ) હૈ ગૌતમ ! ત્રીન ક્રિયાવાલે ભી, ચાર ક્રિયાવાલે ભી, પાંચ ક્રિયાવાલે ભી

કળમા બહાર નિકળે છે ? (ગોયમા ! જહણ્ણેણ અતો મુહુત્તસ્સ) હૈ ગૌતમ ! અન્ય અનર્મુહુત્તમાં (ઉક્કોસેણ અતો મુહુત્તસ્મ) ઉત્કુષ્ટ અતર્મુહુત્તમાં

(તેણં મંતે ! પોગ્ગલા ણિચ્છદ્ધા સમાણા) હૈ ભગવન્ ! બહાર કાઢેલા પુદ્ગલ (જાડં તત્થ પાણાહ્ ભૂયાહ્ જીવાહ્ સત્તાહ્) ત્યાં જે પ્રાણો, ભૂતો, જીવો અને સત્ત્વોને (અમિદ્ધનંતિ) અમિદ્ધન કરે છે (જાવ ઉદ્ધવેતિ) યાવત્ નિષ્પ્રાણ કરે છે (તેહિંતો ણ મંતે ! સે જીવે કહ્કિરિય ?) હૈ ભગવન્ ! તેમનાથી જીવને ડેટલી ક્રિયાઓ થાય છે ?

(ગોયમા ! સિય તિ કિરિય) હૈ ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રણ ક્રિયાવાળા (સિય ચત્ત કિરિય) કદાચિત્ ચાર ક્રિયાવાળા (સિય પન્ચ કિરિય) કદાચિત્ પાંચ ક્રિયાવાળા.

(તેણ મંતે ! જીવાઓ કહ્કિરિયા) હૈ ભગવન્ ! તેઓ તે જીવથી ડેટલી ક્રિયાવાળા છે ? (ગોયમા ! એવ ચેવ) હૈ ગૌતમ ! એજ પ્રકારે પૂર્વવત્.

(સેણ મંતે ! તેય જીવા અણ્ણેસિં જીવાણં પરંપરાધાણં) હૈ ભગવન્ ! તે જીવ અને તે જીવો અન્ય જીવોની પરંપરાથી ઘાત કરીને (કહ્કિરિયા) ડેટલી ક્રિયાવાળા છે (ગોયમા ! તિ કિરિયા વિ, ચત્ત કિરિયા વિ પન્ચ કિરિયા વિ) હૈ ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાવાળા

ટીકા-અથ વૈક્રિયસમુદ્ધાતાદિકમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવે નં મંતે ! વેડન્વિય-સમુદ્ધ.પણં સમોદપ સમોદનિત્તા જે પુગ્ગલે નિચ્છુમદ, તેઈ નં મંતે ! પોગ્ગલેઈ કેવદપ્પે સ્વેત્તે અપ્પુણે, કેવદપ્પે સ્વેત્તે ફુદે ?’ હે મદન્ત ! જીવઃ સ્વલુ વૈક્રિયસમુદ્ધાતેન સમવહતઃ સન્ સમવહત્ય ચ યાન્ પુદ્ગલાન્ વૈક્રિયયોગ્યાન્ સ્વજરીરાન્તર્ગતાન્ નિશ્ચિયતિ-ભાત્મપ્રદે-શેભ્યો વદિર્નિસૃજતિ, હે મદન્ત ! તૈઃ સ્વલુ પુદ્ગલૈઃ કિયત્ત્વ ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણ મવતિ ? કિયત્ત્વ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટ મવતિ ! અપાન્તરાલે કતિપયાકાશપ્રદેશાસંસ્પર્શનેઽપિ આપૂર્ણત્વવ્યવહારાત્, પ્રતિ-પ્રદેશાપૂરણેન વ્યાપ્તત્વરૂપં સ્પૃષ્ટત્વશુક્તમ્, મગવાનાહ-‘મોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્પમ ન-મેત્તે વિવ્ધં મવાહરલ્લેણં’ શરીરપ્રમાણમાત્રં વિવ્ધમ્ મવાહરલ્લેણ-યાત્રત્રપ્રમાણઃ સ્વજરીરપ્પ્ય વિવ્ધ-મ્મો વિસ્તારઃ, યાત્રત્રપ્રમાણઞ્ચ બાહરલ્લ-સ્થૂલત્વં મવતિ તાન્ત્રપ્રમાણમિત્યર્થઃ, કિન્તુ-‘આયા-મેણં જહણ્ણેણં અંદલસસ સંલેજ્જહમાગં ઉક્કોસેણં સંલેજ્જાહં જોયણાહં ઇગદિસિં બિદિસિં વા’

(પવં મણૂસે વિ) હસી પ્રકાર મનુષ્ય મી । ॥સૂ ૧૩॥

ટીકાર્થ-અથ વૈક્રિયસમુદ્ધાત આદિ કે વિષય મેં નિરૂપણ કિયા જાતા હૈ-

શ્રીગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! જીવ વૈક્રિયસમુદ્ધાત સે સમવહત હુઆ । સમવહત હોકર જિન-વૈક્રિયયોગ્ય શરીર કે અન્દર રહે હુપ પુદ્ગલોં કો બાહર નિકાલતા હૈ-અપને સે પૃથક્ કરતા હૈ, હે મગવન્ ! ઉન પુદ્ગલોં સે કિતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ ? કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? બીચ-બીચ મેં કુહ પ્રદેશોં કા સ્પર્શ ન હો તો મી આપૂર્ણ હોતા કહા જાતા હૈ, અતઃપથ દૂસરે શબ્દ વ્યાપ્ત હોને કા પ્રયોગ કિયા હૈ જિસસે યહ પ્રકટ કિયા ગયા હૈ કિ બીચ મેં કોઈ પ્રદેશ છૂટા ન હો-આકાશ કે પ્રત્યેક પ્રદેશ વ્યાપ્ત હો ગયા હો ।

શ્રીમગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈ-હે ગૌતમ ! જિતના શરીર કા વિસ્તાર હૈ ઔર જિતના શરીર કા બાહરલ્ય હૈ અર્થાત્ સ્થૂલત્વ હૈ, ઊતની તથા લગ્ગાહ મેં જઘન્ય

પથ્થ, ચાર કિયાવાળા પથ્થ, પાચ કિયાવાળા પથ્થ (પવ મણૂસે વિ) ઔ જ પ્રકારે મનુષ્ય પથ્થ. ॥ સૂ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ:-હવે વૈક્રિયસમુદ્ધાત આદિના વિષયમા નિરૂપણ કરાય છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એવ વૈક્રિયસમુદ્ધાતથી સમવહત થયેલ સમવહત થઇને જે વૈક્રિય યોગ્ય શરીરની અંદર રહેલ પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે પોતાનાથી જુદા કરે છે, તે પુદ્ગલોથી કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ? વચમાં-વચમાં કોઈ પ્રદેશોનો સ્પર્શ ન થાય તો પણ આપૂર્ણ થયેલ કહેવાય છે, તેથી જ બીજો ગણક વ્યાપ્ત થવાનો પ્રયોગ કરેલ છે, જેનાથી એ પ્રગટ કરેલ છે કે વચમાં કોઈ પ્રદેશ છૂટો ન હોય-આકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમા વ્યાપ્ત થયેલ હોય.

શ્રી મગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! જેટલો શરીરનો વિસ્તાર છે અને જેટલું શરીરનું બાહરલ્ય છે અર્થાત્ સ્થૂલત્વ છે, તેટલા તેમજ લગ્ગાહમાં જઘન્ય અંશુલનો

આયામેન દૈર્ઘ્યેણ જઘન્યતોઽઙ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ યાવત્
 ઇકદિશિ, ત્રિદિશિ વા—દિકોણે વા યથોત્પ્રમાણમાયામક્ષેત્રમપસેયમ્, તત્રાપિ આયામત
 ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાનિ યોજનાનિ યાવત્ ક્ષેત્ર વાયુકાયિકાગ્નિ નૈર્ગયકાદ્યપેક્ષયા દ્રષ્ટવ્યમ્,
 નૈરયિકાદયો વૈક્રિયસમુદ્ઘાતમાશ્મમાણાસ્તવાપિથપ્રગત્ત્વવિશેષપ્રમાણેણ સંખ્યેયાન્યેવ યોજ-
 ન નિ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ આત્મપ્રદેશાનાં દણ્ડં વિરચયન્તિ નો અસંખ્યેયાનિ યોજનાનિ, વાયુકા-
 યિકાઃ પુનર્જઘન્યેન વા ઉત્કૃષ્ટેન વા અઙ્ગુલાસંખ્યેયમાગમેવ, ઉત્કૃષ્ટેન તાવત્પ્રમાણં દણ્ડં
 વિરચયન્તો નૈર્ગયિકાદયસ્તાવતિ પ્રદેશે તૈજમાદિશરીરપુદ્ગલાન આત્મપ્રદેશેભ્યો વિક્ષિપન્તિ,
 તતસ્તૈ પુદ્ગલે રાપૂર્ણં ક્ષેત્રમાયામત ઉત્કૃષ્ટેનાપિ સંખ્યેયાન્યેવ યોજનાનિ લખ્યન્તે એતદ્ધ-
 ક્ષેત્રપ્રમાણં કેવલં વૈક્રિયસમુદ્ઘાતસમુત્પન્નપ્રયત્નાપેક્ષયા પ્રતિપાદિતમ્, યદા પુનઃ કશ્ચિદ્
 અંશુલ કા અસંખ્યાતવા ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન ક્ષેત્ર એક દિશા મેં
 અથવા વિદિશા મેં આપૂર્ણ હોતા હૈ—અપ્ત હોતા હૈ । યહાં લમ્પાઈ મેં ઉત્કૃષ્ટ
 સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર કા અપ્ત હોના કહા ગયા હૈ સો વાયુકાયિકો
 કો છોડકર નારક આદિ કી અપેક્ષા સે સમજના ચાહિળ ક્યોંકિ નારક આદિ
 વૈક્રિયસમુદ્ઘાત જબ કરતે હૈ નો તથાવિધ પ્રયત્ન વિશેષ સે સંખ્યાત યોજન
 પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોં કે દંડકી રચના કરતે હૈ, અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ દંડકી
 રચના નહીં કરતે હૈ । કિન્તુ વાયુકાયિક જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અંશુલ કે અસં-
 ક્યાતવેં ભાગ કા હી દંડ રચતે હૈ । ઇન્ને પ્રમાણ વાલે દણ્ડકી રચના કરતે હુએ
 વે નારક આદિ ઉત્તને પ્રદેશ મેં તૈજમશરીર આદિ કે પુદ્ગલોં કો આત્મપ્રદેશોં સે
 વાહર નિકાલતે હૈ । તથ ઉન પુદ્ગલોં સે આપૂર્ણ ઓર અપ્ત વહ ક્ષેત્ર લમ્પાઈ
 મેં ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે ભી સંખ્યાત યોજન હી હોના હૈ । ક્ષેત્ર કા યહ પ્રમાણ કેવલ
 વૈક્રિયસમુદ્ઘાત સે ઉત્પન્ન પ્રયત્ન કી અપેક્ષા સે રહા ગયા હૈ । જબ કોઈ વૈક્રિય

અસંખ્યાતમા ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન ક્ષેત્ર એક દિશામા અથવા વિદિશામા
 આપૂર્ણ થાય છે—અપ્ત થાય છે. અહીં લખાઈમા ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રનું
 અપ્ત થવું કહેલ છે તે વાયુકાયિકા સિવાય નારક આદિની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ
 કેમકે નારક આદિ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત બ્યારે કરે છે તે તેવી જાતના પ્રયત્ન વિશેષથી
 સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોના દંડની રચના કરે છે, અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ
 દંડની રચના નથી કરતા પણ વાયુકાયિક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આગલના અસંખ્યાતમા
 ભાગનો જ દંડ રચે છે. આટલા પ્રમાણવળા દંડની રચના કરી રહેલ તે નારકો વિગેરે
 તેટલા પ્રદેશોમા તૈજસ શરીર આદિના પુદ્ગલોને આત્મપ્રદેશથી બહાર કાઢે છે ત્યારે તે
 પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને અપ્ત તે ક્ષેત્ર લખાઈમા ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ સંખ્યાત યોજન
 જ હોય છે ક્ષેત્રનું આ પ્રમાણ કેવળ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી ઉત્પન્ન પ્રયત્નની અપેક્ષાથી કહેલ છે.

ત્યારે કેમ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કરીને માત્રાન્તિકસમુદ્ઘાતને ખ... કરે

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતમધિગતઃ સન્ મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતમુપગતો भूत्वा અત્યન્તપ્રયત્નવશાદ્
ઉત્કૃષ્ટદેશેન ત્રિસામયિકેન વિગ્રહેનોત્પત્તિદેશમાગच्छति તદા અસંખ્યેયાન્યપિ યોજનાનિ-
યાવદ્ આગમક્ષેત્રં દ્રષ્ટવ્યમ્, તાવત્પ્રમ.ળક્ષેત્રાપૂરણસ્ય મારણાન્તિકસમુદ્ઘાતપ્રયત્ન જઘન્યત્વેન
તસ્ય સરત્રેડપિ નો વિવક્ષણં કૃતમિત્યભિપ્રાયઃ, એવમેવ નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવાયુ-
કાયિકાપેક્ષયા પૂર્વોક્તપ્રમાણાયામક્ષેત્રાપૂરણં નિયમત એકદિશિ અવસેયમ્, નૈરયિકાણાં પરવ-
શત્વાત્ અત્પદ્વિત્વાચ્ચ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનામત્પદ્વિત્વાદ્ વાયુકાયિકાનાં વિશિષ્ટચેત-
નાવિક્રત્ત્વાચ્ચ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતમારમમાણાનાં તેષાં યદિ પરં તથા સ્વામાત્ત્વાદેવ આત્મ-
પ્રદેશદણ્ડવિનિર્ગમસ્તેભ્યશ્ચાત્મપ્રદેશેભ્યો વિયુજ્ય પુદ્ગલાના ચ સ્વામાત્ત્વેનાત્રેણિગમનં
ન તુ વિશ્રેણિતસ્તતો દિશ્યેવ નૈરયિકપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવાયુકાયિકાનામાયામતો યથોક્ત-

સમુદ્ઘાત કો પ્રાપ્ત્ત્વં હોકર મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત કો પ્રાપ્ત્ત્વં હોતા હૈ ઓર ફિર
તીવ્રતર પ્રયત્ન કે બલ સે ઉત્કૃષ્ટ દેશ મેં ત્રીન સમય કે વિગ્રહ સે ઉત્પત્તિસ્થાન મેં
આતા હૈ, ઉસ સમય અસંખ્યાત યોજન લભ્વા ક્ષેત્ર સમક્ષના ચાહિય. કિન્તુ
અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર કો આપૂર્ણ કરના મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત જન્ય
હોને કે કારણ યહાં ઉસકી વિવક્ષા નહીં કી ગઈ હૈ, હસી કારણ અસંખ્યાત
યોજન ન કહકર સંખ્યાત યોજન હી કહા હૈ. હસી પ્રકાર નારક, પંચેન્દ્રિય
તિર્યગ્યોનિક ઓર વાયુકાયિક કી અપેક્ષા સે પૂર્વોક્ત પ્રમાણ વાલે લભ્વે ક્ષેત્ર
કા આપૂર્ણ હોના નિયમ સે એક દિશા મેં હી સમક્ષના ચાહિય. નારક જીવ
પરાધીન ઓર અત્પ કદ્ધિવાલે હોતે હૈ, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અત્પકદ્ધિવાલે હૈ ઓર
વાયુકાયિક વિશિષ્ટ ચેતના સે વિકલ હોતે હૈ, હસ કારણ જબ બે વૈક્રિયસમુદ્-
ઘાત કા આરંભ કરતે હૈ તબ સ્વભાવતઃ હી આત્મપ્રદેશો કા વંડ નિકલતા હૈ
ઓર આત્મપ્રદેશો સે પૃથક્ હોકર પુદ્ગલો કા સ્વભાવ સે હી શ્રેણી કે અનુસાર
ગમન હોતા હૈ, વિશ્રેણી મેં ગમન નહીં હોતા. હસ કારણ નારકો પંચેન્દ્રિય

અને ફરી ત્રવ્રતર પ્રયત્નના બળથી ઉત્કૃષ્ટ દેશમા ત્રણ સમયના વિગ્રહથી ઉત્પત્તિ સ્થાનમા
આવે છે, તે સમયે અસંખ્યાત યોજન લાગુ ક્ષેત્ર સમજી લેવું જોઈએ. પરંતુ અસં-
ખ્યાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને આપૂર્ણ કરવું. મારણાન્તિકસમુદ્ઘાત જન્ય હોવાને કારણે
અહીં તેની વિવક્ષા નથી કરાઈ, આ કારણથી અસંખ્યાત યોજન ન કહીને સંખ્યાત યોજન
જ કહ્યું છે આ જ રીતે નારક, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિક અને વાયુકાયિકની અપેક્ષાથી
પૂર્વોક્ત પ્રમાણના લાગુ ક્ષેત્રના આપૂર્ણ થવાના નિયમથી એક દિશામા જ સમજવું જોઈએ.

નારક જીવ પરાધીન અને અત્પ કદ્ધિવાળા હોય છે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અત્પ
કદ્ધિવાળા હોય છે. અને વાયુકાયિક વિશિષ્ટ ચેતનાથી વિકલ હોય છે. આ કારણથી
જ્યારે તેઓ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતનો આરંભ કરે છે, ત્યારે સ્વભાવતઃ જ આત્મપ્રદેશનો વંડ
કાઢે છે અને આત્મપ્રદેશથી પૃથક્ થઈને પુદ્ગલોના સ્વભાવથી જ શ્રેણી સુલભ ગમન

આયામેન દૈર્ઘ્યેણ જઘન્યતોઽહ્ગુલસ્ય સંખ્યેયમાગમ્ ઉત્કૃષ્ટેન મળ્યેયાનિ યોજનાનિ યાવત્
 એકદિશિ, ત્રિદિશિ વા-દિકોણે વા યથોત્પમાણમાયામશ્વેત્રમવસેયમ્, તત્રાપિ આયામત
 ઉત્કૃષ્ટેન મંલ્યેયાનિ યોજનાનિ યાવત્ શ્વેત્ર વાયુકાપિકર્મ નૈર્ગયાકાઘપેક્ષયા દ્રુષ્ટવ્યમ્,
 નૈરયિકાદયો વૈક્રિયસમુદ્ઘાતમાશ્મમાણાસ્તથાપિરપ્રગ્ભન્નવિશેષપ્રભાવેણ સંખ્યેયાન્યેવ યોજ-
 નાનિ ઉત્કૃષ્ટેનાપિ આત્મપ્રદેશાના દણ્ડં વિરચયન્તિ નો અસંખ્યેયાનિ યોજનાનિ, વાયુકા-
 પિકાઃ પુનર્જઘન્યેન વા ઉત્કૃષ્ટેન વા અહ્ગુલાસંખ્યેયમાગમેન, ઉત્કૃષ્ટેન તાવત્પ્રમાણં દણ્ડં
 વિરચયન્તો નૈરયિકાદયસ્તાવતિ પ્રદેશે તૈજમાદિશરીરપુદ્ગલાન આત્મપ્રદેશેભ્યો વિસિરન્તિ,
 તતસ્તૈ પુદ્ગલે રાષ્ટ્રાં શ્વેત્રમાયામત ઉત્કૃષ્ટેનાપિ સંખ્યેયાન્યેવ યોજનાનિ લભ્યન્તે પરત્ત્વ
 શ્વેત્રપ્રમાણં કેવલં વૈક્રિયસમુદ્ઘાતસમુત્પન્નપ્રયત્નાપેક્ષયા પ્રતિપાદિતમ્, યદા પુનઃ કશ્ચિદ્
 અંગુલ કા અસંખ્યાતવા ભાગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ મળ્યાત યોજન શ્વેત્ર એક દિશા મેં
 અથવા વિદિશા મેં આપૂર્ણ હોતા હૈ-વ્યાપ્ત હોતા હૈ । યહાં લમ્વાઈ મેં ઉત્કૃષ્ટ
 સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ શ્વેત્ર કા વ્યાપ્ત હોના કહા ગયા હૈ સો વાયુકાપિકો
 કો છોડકર નારક આદિ કી અપેક્ષા સે સમજના વાહિપ ક્યોંકિ નારક આદિ
 વૈક્રિયસમુદ્ઘાત જય કરતે હૈ તો તથાવિધ પ્રયત્ન વિશેષ સે સંખ્યાત યોજન
 પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોં કે દંડકી રચના કરતે હૈ, અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ દંડકી
 રચના નહીં કરતે હૈ । કિન્તુ વાયુકાપિક જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ અંગુલ કે અસં-
 ક્યાતવે ભાગ કા હી દંડ રચતે હૈ । હનને પ્રમાણ વાલે દણ્ડકી રચના કરતે હુપ
 વે નારક આદિ ઉત્તને પ્રદેશ મેં તૈજમશરીર આદિ કે પુદ્ગલોં કો આત્મપ્રદેશોં સે
 વાહર નિકાલતે હૈ । તથ ઉન પુદ્ગલોં સે આપૂર્ણ ઓર વ્યાપ્ત વહ શ્વેત્ર લમ્વાઈ
 મેં ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે ભી સંખ્યાત યોજન હી હોના હૈ । શ્વેત્ર કા યહ પ્રમાણ કેવલ
 વૈક્રિયસમુદ્ઘાત સે ઉત્પન્ન પ્રયત્ન કી અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ । જય કોઈ વૈક્રિય

અસંખ્યાતમા ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન શ્વેત્ર એક દિશામા અથવા વિદિશામા
 આપૂર્ણ થાય છે-વ્યાપ્ત વાય છે. અહીં લભાઈમા ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ શ્વેત્ર
 વ્યાપ્ત થવું કહેલ છે તે વાયુકાપિકો સિવાય નારક આદિની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ
 કેમકે નારક આદિ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત જ્યારે કરે છે તો તેવી જાતના પ્રયત્ન વિશેષથી
 સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ આત્મપ્રદેશોના હડની રચના કરે છે, અસંખ્યાત યોજન પ્રમાણ
 હડની રચના નથી કરતા પણ વાયુકાપિક જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આગલના અસંખ્યાતમા
 ભાગને જ હડ રચે છે. આટલા પ્રમાણવળા હડની રચના કરી રહેલ તે નારકો વિગેરે
 તેટલા પ્રદેશોમા તૈજસ શરીર આદિના પુદ્ગલોને આત્મપ્રદેશથી બહાર કાઢે છે ત્યારે તે
 પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત તે શ્વેત્ર લભાઈમા ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પણ સંખ્યાત યોજન
 જ હોય છે શ્વેત્ર આ પ્રમાણ કેવળ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતથી ઉત્પન્ન પ્રયત્નની અપેક્ષાથી કહેલ છે.
 જ્યારે કોઈ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કરીને આરણ્યન્ટિકસમુદ્ઘાતને પ કરે છે

ભવતિ ? ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! ‘એકસામયિકેન વા દ્વિસામયિકેન વા ત્રિસામયિકેન વા વિગ્રહેન-વિગ્રહગત્યા પૂર્વોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રમાપૂર્ણં ભવતિ સ્પૃષ્ટઞ્ચ ભવતિ, તથા ચ વિગ્રહ-ગત્યપેક્ષયા મરણસમયાદારમ્બોત્પત્તિદેશં યાવદ્ ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વોક્તપ્રમાણક્ષેત્રાપૂર્ણં ત્રિભિઃ સમયૈ રુપલભ્યતે નો ચતુર્થેનાપિ સમયેન, દૈક્ષિણ્યમુદ્ઘાતો વાયુજ્વાલિકોડપિ પાયશરામના-હયાશ્ચ વિગ્રહગતિરુત્કૃષ્ટેનાપિ ત્રિસામયિકચેત્ર ભવતીતિ ભાવઃ, તદુપસંહારાહ-‘એવં કાલસ્સ અપ્પુણ્ણો એવં કાલસ્સ ફુટે’ એતાવત્કાલસ્ય-એતાવતા-પૂર્વોક્તપ્રમાણેન કાલેન યથોક્તપ્રમાણ ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણં ભવતિ, એતાવત્કાલસ્ય-એતાવતા-પૂર્વોક્તપ્રમાણેન કાલેન તથા વિધં ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટં ભવતિ, ‘સેસં તં ચેવ જાત્તં પંચકિરિયા વિ’ તદનન્તરં શેષં વક્તવ્યં તન્નેવ-પૂર્વોક્તવેદનાસમુદ્ઘાતગતીત્યૈવ યાવત્-તે સ્થલ મદન્ત ! પુદ્ગલા નિશ્ચિન્તાઃ સન્તો યાન તવ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત-ગતપુરુષાત્મપ્રદેશસંસ્પૃષ્ટે યથોક્તપ્રમાણે ક્ષેત્રે યાત્ર પ્રાણાન્ ભૂતાન્ જીવાન્ સર્વાન્ અભિ-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક સમય કી, દો સમય કી અથવા ત્રીન સમય કી વિગ્રહગતિ સે પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ ઓર સ્પૃષ્ટ હોના હૈ । હસ પ્રકાર વિગ્રહગતિ કી અપેક્ષા મરણ સમય સે લેકર ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર કા આપૂર્ણ ત્રીન સમય મેં હોતા હૈં । ઉસ મેં ચૌપા સમય નહીં લગના । વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત વાયુકાયિક ભી પ્રાયઃ ત્રસનાડી મેં હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ત્રસનાડી મેં વિગ્રહગતિ અધિક સે અધિક ત્રીન સમય કી હો હોની હૈં । ઉપસંહાર કરતે હુપ કહતે હૈં-હતને કાલમેં પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ, હતને સમય મેં સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ઉસકે વાદ કા વક્તવ્ય વેદનાસમુદ્ઘાત કે સમાન હી સમજના ચાહિય । યાવત્ વહ વક્તવ્ય હસ પ્રકાર હૈ-હે ભગવન્ ! વે બાહર નિકાલે હુપ પુદ્ગલ, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરને વાલે જીવ કે આત્મપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્ર મેં ત્રિન પ્રાણો, ભૂતા, જીવો ઓર સર્વો કા

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક સમયની, બે સમયની અથવા ત્રણ સમયની વિગ્રહ ગતિથી પૂર્વોક્ત પ્રમાણક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે અને સ્પૃષ્ટ થાય છે એજ પ્રકારે વિગ્રહ ગતિની અપેક્ષાએ મરણ સમયથી લઈને ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત ઉત્કૃષ્ટતા પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ત્રણ સમયમાં થાય છે. તેમાં ચોથો સમય લાગતો નથી.

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત વાયુકાયિક પણ પ્રાયઃ ત્રસ નાડીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસ નાડીમાં વિગ્રહગતિ અધિકથી અધિક ત્રણ સમયની હોય છે ઉપસંહાર કરતા કહે છે-એટલા કાળમાં પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે, એટલા સમયમાં સ્પૃષ્ટ થાય છે. ત્યાર પછીનું વક્તવ્ય વેદનાસમુદ્ઘાતના સમાન જ સમજવું બેઠ્યો.

યાવત્ તે વક્તવ્ય આ પ્રકારે છે-

હે ભગવન્ ! તે બહાર કાઢેલા પુદ્ગલ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરનારા જીવના આત્મપ્રદેશ દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમાં જે પ્રાણો, ભૂતા, જીવો અને સર્વોના અભિધાત કરે છે,

પ્રમાણં ક્ષેત્રમવસેયમ ન તુ વિદિશિ, ભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કૃત્તૃવાનિકાનાં મનુષ્યાણામ્
સ્વેચ્છાચારિત્રાદ્ વિશિષ્ટલઘિસમ્પન્નતાચ્ચ કદાચિત્ તે પ્રયત્નવિગેષાઃ વિદિશ્યપિ
આત્મપ્રદેશનાં દણ્ડં વિક્ષિપન્તરત્ર તેભ્ય આત્મપ્રદેશેભ્યઃ પુદ્ગલાન વિક્ષિપન્તીતિ તેપામે-
કસ્યાં દિશિ વિદિશિ વા પૂર્વોક્તક્ષેત્રાપૂર્ણં દ્રષ્ટવ્યમ્, પ્રકૃતપ્રુપસંહરન્નાહ-‘એવમ્ એવમ્
અપ્કુળે એવમ્ એવમ્ ફુડે’ એતાવદ્-યથોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રમાપૂર્ણં ભવતિ, એતાવત્-યથોક્તપ્રમાણ-
ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટં ભવતિ, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગતશ્ચ કશ્ચિત્ કાલમપિ કરોતિ વિગ્રહેણ ચોત્પત્તિદેશમભિ-
સર્પતિ તસ્માદ્ વિગ્રહગતિમધિહૃત્ય કાલં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘એ નં મંને ! કેવદ્કાલસ્સ અપ્કુળે
કેવદ્કાલસ્સ ફુડે ?’ હે ભદન્ત ! તત્ સલ્લુ યથોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રં વિગ્રહગતિમાશ્રિત્ય ઉત્પત્તિદેશં
યાવત્ કિયત્કાલસ્ય-કિયતા કાલેન આપૂર્ણં ભવતિ, કિયત્કાલસ્ય-કિયતા કાલેન સ્પૃષ્ટં
તિર્યચોં ઔર વાયુકાયિકોં કા પૂર્વોક્ત આયામ ક્ષેત્ર એક દિશા મેં હી સમગ્રના
ચાહિય, વિદિશા મેં નહીં । પરન્તુ ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઔર
વૈમાનિક દેવ, તથા મનુષ્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક વિહાર કરનેવાલે હૈં-સ્વચ્છન્દ હૈં ઔર
વિશિષ્ટ લઘિય સે સમ્પન્ન મી હોતે હૈં । હસ કારણ વે વિશિષ્ટ પ્રયત્ન કે દ્વારા
વિદિશા મેં મી આત્મપ્રદેશોં કા દણ્ડ નિકાલતે હૈં । અતએવ વે એક દિશા મેં
ઔર વિદિશા મેં મી પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રરો આપૂર્ણ ઔર વ્યાપ્ત કરતે હૈં । ઉપસંહાર
કરતે હુએ કહા હૈ-હતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈં, હતના ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોતા હૈ ।

વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કો પ્રાપ્ત કોઈ જીવ કાલધર્મ કો મી પ્રાપ્ત હો જાતા હૈ
ઔર વિગ્રહ કે દ્વારા ઉત્પત્તિ દેશ તક પહુંચતા હૈ, અતઃ વિગ્રહગતિ કો લેકર
કાલ કી પ્રરૂપણા કરને કે લેગ કહને હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જા પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાલા ક્ષેત્ર વિગ્રહગતિ સે ઉત્પત્તિ
દેશ પર્યન્ત કિતને કાલ મેં આપૂર્ણ હોતા હૈ ? કિતને કાલ મેં વ્યાપ્ત હોતા હૈ ?

થાય છે, વિશ્રેણીમા ગમન નથી થતુ. આ કારણથી નારકો, પચેન્દ્રિય (તથા) ચે અને
વાયુકાયિકાના પૂર્વોક્ત આયામ ક્ષેત્ર એક દિશામા જ સમગ્રતા ભોળએ વિદિશામાં નહી
પરંતુ ભાનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ તથા મનુષ્ય સ્વેચ્છાપૂર્વક
વિહાર કરવાવાળા છે, સ્વચ્છન્દ છે અને વિશિષ્ટ લઘિયથી સમ્પન્ન પણ છે આ કારણથી
તેઓ વિદિશામાં પણ વિશિષ્ટ પ્રયત્નો દ્વારા આત્મપ્રદેશોના દડ કાઢે છે. આથી તેઓ
એક દિશામા અને વિદિશામા પણ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રને આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત કરે છે ઉપસંહાર
કરતા કહ્યું છે-આટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોય છે, અને આટલું ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત હોય છે.

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત કોઈ જીવ કાલધર્મને પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે અને વિગ્રહ દ્વારા
ઉત્પત્તિદેશ સુધી પહોંચે છે તેથી વિગ્રહગતિને લઈને કાલની પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! તે પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળું ક્ષેત્ર વિગ્રહગતિથી ઉત્પત્તિ
દેશ પર્યન્ત કેટલાકાગમા આપૂર્ણ થાય છે, કેટલાકાગમા વ્યાપ્ત થાય છે ?

ભવતિ ? ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! / એગસામયિકેન વા દ્વિમાર્મયિદંન વા ત્રિસામયિ કેન વા વિગ્રહેણ-વિગ્રહગત્યા પૂર્વોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રમાપૂર્ણં ભવતિ સ્પૃષ્ટં ભવતિ, તથા ચ વિગ્રહ- ગત્યપેક્ષયા મરણસમયાદારભ્યોત્પત્તિદેશં યાવદ્ ઉત્કૃષ્ટેન પૂર્વોક્તપ્રમાણક્ષેત્રાપૂર્ણં ત્રિભિઃ સમયૈ રુપલભ્યતે નો ચતુર્થેનાપિ સમયેન, વૈક્રિયસમુદ્ઘાતો વાયુકાયિકોઽપિ પ્રાયશઃત્વમના- હથાશ્ચ વિગ્રહગનિરુત્કૃષ્ટેનાપિ ત્રિસામયિક્યેવ ભવતીતિ માવઃ, તદુપસંહરન્નાહ-‘એવંકાલસ્સ અપ્પુણ્ણો એવંકાલસ્સ ફુદ્ધે’ એતાવત્કાલસ્ય-એતાવતા-પૂર્વોક્તપ્રમાણેન કાલેન યથોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રમ્ આપૂર્ણં ભવતિ, એતાવત્કાલસ્ય-એતાવતા-પૂર્વોક્તપ્રમાણેન કાલેન તથાત્રિવં ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટં ભવતિ, ‘સેસં ત ચેવ જાવ પંચકિરિયા વિ’ તદનન્તરં શેપં વક્તવ્યં તન્ચેવ-પૂર્વોક્તવેદનાસમુદ્ઘાતરીત્યૈવ યાવત્-તે ક્ષલ્લ મદન્ત ! પુદ્ગલા નિશ્ચિન્તાઃ સન્તો યાન તત્ર વૈક્રિયસમુદ્ઘાત- ગતપુરુષાત્મપ્રદેશસંસ્પૃષ્ટે યથોક્તપ્રમાણે ક્ષેત્રે યાન પ્રાણાન ધૂતાન જીવાન સરાનાન અભિ-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક સમય કી, દો સમય કી અથવા ત્રીન સમય કી વિગ્રહગતિ સે પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર વિગ્રહગતિ કી અપેક્ષા મરણ સમય સે લેકર ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત ઉત્કૃષ્ટતઃ પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર કા આપૂર્ણ ત્રીન સમય મેં હોતા હૈ । ડસ મેં ચોથા સમય નહીં લગના । વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત વાયુકાયિક ભી પ્રાણઃ ત્રસનાડી મેં હી ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઓર ત્રસનાડી મેં વિગ્રહગતિ અધિક સે અધિક ત્રીન સમય કી હો હોની હૈ । ઉપસંહાર કરતે હુપ કહતે હૈ-હતને કાલમેં પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ, હતને સમય મેં સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ડસકે વાદ કા વક્તવ્ય વેદનાસમુદ્ઘાત કે સમાન હી સમજના ચાહિપ । યાવત્ વહ વક્તવ્ય હસ પ્રકાર હૈ-હે ભગવન્ ! વે બાહર નિકાલે હુપ પુદ્ગલ, વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરને વાલે જીવ કે આત્મપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્ર મેં ત્રિન પ્રાણો, ધૂતા, જીવો ઓર સર્વો કા

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એક સમયની, બે સમયની અથવા ત્રણ સમયની વિગ્રહ ગતિથી પૂર્વોક્ત પ્રમાણક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે અને સ્પૃષ્ટ થાય છે એજ પ્રકારે વિગ્રહ ગતિની અપેક્ષાએ મરણ સમયથી લઈને ઉત્પત્તિ દેશ પર્યન્ત ઉત્કૃષ્ટતા પૂર્વોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ત્રણ સમયમાં થાય છે તેમાં ચોથો સમય લાગતો નથી

વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત વાયુકાયિક ત્રણ પ્રાણઃ ત્રસ નાડીમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્રસ નાડીમાં વિગ્રહગતિ અધિકથી અધિક ત્રણ સમયની હોય છે ઉપસંહાર કરતા કંઠે છે-એટલા કાળમાં પૂર્વોક્ત પ્રમાણવાળા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે, એટલા સમયમાં સ્પૃષ્ટ થાય છે. ત્યાર પછીનું વક્તવ્ય વેદનાસમુદ્ઘાતના સમાન જ સમજવું જોઈએ

યાવત્ તે વક્તવ્ય આ પ્રકારે છે-

હે ભગવન્ ! તે બાહર કાંઠેલા પુદ્ગલ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરનારા જીવના આત્મપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ ક્ષેત્રમાં જે પ્રાણો, ધૂતા, જીવો અને સર્વોના અભિધાત કરે છે, તેમને

ધનન્તિ વર્તયન્તિ લેશયન્તિ સંઘાતયન્તિ સંઘટ્ટયન્તિ પરિતાપયન્તિ વ્રજમયાન્તિ અપદ્રાવયન્તિ ? તેભ્યઃ સ્વલુ મદન્ત ! પુદ્ગલેભ્યઃ સ જીવઃ કૃતિક્રિયો ભવતિ ? ગૌતમ ! સ્યાત્ ત્રિક્રિયોઽપિ, સ્યાન્ચતુષ્ક્રિયોઽપિ, સ્યાત્ પञ्ચક્રિયોઽપિ, તે સ્વલુ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત પુદ્ગલસ્પૃષ્ટજીવા વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગમ્ભવન્નિગરીરેણ સ્પૃશ્યમાનાઃ પરિતાપયન્નો વૃશ્ચિકાદયઃ સ્યાત્-કદાચિદ્ અપરિતાપને ત્રિક્રિયા પ્રજ્ઞાઃ, સ્યાત્ પરિતાપને ચતુષ્ક્રિયાઃ સ્યાદ્ જીવિતાદ્ વ્યપરોપણે પञ્ચક્રિયા ભવન્તિ, સર્પાદીના શરીરેણ સ્પૃશ્યમાનાના દંશ દ્વારા જીવિતાદ્ વ્યપરોપણસ્ય પ્રત્યક્ષસેદ્ધિવાન્, સ સ્વલુ મદન્ત ! જીવ ક્તે ચ જીવા અન્યેષાં જીવાના પરમ્પરાવાતેન કૃતિક્રિયાઃ ભવન્તિ ? ગૌતમ ! ત્રિક્રિયા અપિ, ચતુષ્ક્રિયા અપિ, પञ્ચક્રિયા અપિ પ્રજ્ઞાઃ, इति भावः, 'एवं नेगइएवि' एभ्-समु अभिघात करते हैं, उन्हें आवर्त्तयन्ति करते हैं, स्पर्श करते हैं, संघातिन् करते हैं, संघट्टिन् करते हैं, परिताप पहुँचाते हैं, मूर्च्छिन् करते हैं, निष्प्राण करते हैं, उन पुद्गलों के निमित्त से उस जीव को कितनी क्रियाएं लगती हैं ? भगवान् इस प्रश्न का उत्तर देते हैं-हे गौतम ! तीन क्रियाएं भी, चार क्रियाएं भी अथवा पांच क्रियाएं भी लगती हैं । वैक्रीयसमुद्घातगत पुद्गलों से स्पृष्ट जीव वैक्रीयसमुद्घात संबंधी स्पृष्ट होते हुए विच्छ्र आदि कदाचित् परिताप उत्पन्न न करें तो चार क्रिया वाले होते हैं और प्राणों का व्यपरोपण करें तो पांच क्रिया वाले होते हैं । क्योंकि सर्प आदि के शरीर से स्पृष्ट होनेवालों का दंश द्वारा जीवन से रहित हो जाना प्रत्यक्षसिद्ध है । गौतमस्वामी प्रश्न करते हैं-हे भगवन् ! वह जीव और वे जीव अन्य जीवों का परम्परा से विघात करें उन्हें कितनी क्रियाएं लगती हैं ? भगवान् ने उत्तर दिया-हे गौतम ! तीन

આવર્ત્ત પતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સંઘાતિન્ કરે છે, સંઘટ્ટિત કરે છે, પરિતાપ પહોચાડે છે, મૂર્છિત કરે છે, નિષ્પ્રાણ કરે છે, તે પુદ્ગલોના નિમિત્તથી તે જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

શ્રી ભગવાન્ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાઓ પણ, ચાર ક્રિયાઓ પણ અથવા પાંચ ક્રિયાઓ પણ લાગે છે વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ જીવ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત સંબંધી સ્પૃષ્ટ થઈને વિચ્છ્ર (વિછી) અદિ કદાચિત્ પરિતાપ ઉત્પન્ન ન કરે તો ત્રણ ક્રિયાવાળા થાય છે, પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે તો ચાર ક્રિયાવાળા થાય છે અને પ્રણેતુ વ્યપરોપણ કરે તો પાંચ ક્રિયાવાળા થાય છે, કેમકે સર્પ આદિથી શરીરથી સ્પૃષ્ટ થનારનું કશું દંશ દ્વારા જીવનથી રહિત થઈ જવું પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે-હે ભગવાન્ ! તે જીવ અને તે જીવો અન્ય જીવોનો પરપરાથી વિઘાત કરે તો તેમને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! ત્રણ ક્રિયાઓ પણ, ચાર ક્રિયાઓ પણ, અને પાંચ

સચ્ચજીવોત્કૃષ્ટૈઃ । નૈર્ગિકોડપિ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતેન સમગ્રહતો વક્તવ્યઃ, વિન્નુ-‘ળરં આયા
મેળં જહણેણં અગુલસસ અસલેજ્ઞાભાગં ઉકોસેળં સંસિજ્ઞાઈં જોયળાઈં રગદિતિં’ નવરમ્-
સમુચ્ચયજીવાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ આયામેન જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય અમંત્યેગભાગમ્, ઉત્કૃષ્ટેન
સંલ્લેયેયાનિ યોજનાનિ યાવદ્ એકદિશિ-એકસ્યા દિશિ, ન તુ વિદિશિ, પૂર્વોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રં
તથાવિધપુદ્ગલૈરાપૂર્ણં સ્પૃષ્ટશ્ચ મવતીત્યવસેયમ્ પ્રાગુત્કયુક્તેઃ, તદુપમંહરન્નાહ-‘એવંએ રેલેતે’
એતાવત્-યથોક્તસમુચ્ચયજીવસમ્બન્ધિવૈક્રિયસમુદ્ઘાતગતપુરુષપુદ્ગલસ્પૃષ્ટપ્રમાણં ક્ષેત્રં તથા-
વિધપુદ્ગલૈરાપૂર્ણં સ્પૃષ્ટશ્ચાવસેયમ્, ‘કેવલકાલસ્સ૦ ?’ કિયન્કાલસ્ય-કિયતા કાલેન
તત્ ક્ષેત્રં યથોક્તપ્રમાણ તથાવિધપુદ્ગલૈરાપૂર્ણં મતીત કિયતા કાલેન સ્પૃષ્ટશ્ચ મવતિ ?
મગવાનાહ-‘તં ચેવ જહા જીવપદે’ તત્ત્વેવ પૂર્વોક્તોત્યંય યથા જીવપદે ઉક્તં તથા વક્તવ્યમ્,
એવશ્ચ વિગ્રહગત્યપેક્ષયા એકમાર્ભયિકેન દ્વિમાર્ભયિકેન ત્રિમાર્ભયિકેન વા વિગ્રહેણ વિગ્રહગત્યા
તથાવિધક્ષેત્રમાપૂર્ણં સ્પૃષ્ટશ્ચ મવતીતિ માવઃ, ‘એવં જહા નેરત્યસ્સ તથા અસુરકુમારસ્સ’ એવમ્-
ક્રિયાપં ભો, ચાર ક્રિયાપં ભો, ઓર પાંચ ક્રિયાપં ભી લગતી હૈં ।

સમુચ્ચય જીવ કે સમાન વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત નારક વા કથન ભી સમજ
લેના યાહિએ । કિન્નુ સમુચ્ચય જીવ સે વિશેષતા યહ હૈં કિ લખ્વાહ મેં જઘન્ય
અંગુલ વા અસંલ્યાતર્વા ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ સંલ્યાત યોજન, એક દિશા મેં કહના
યાહિએ, વિદિશા મેં નહીં । યુક્તિ પૂર્વવત્ત હૈં । ઉપમંહાર કરતે હુએ કહતે હૈં-
સમુચ્ચય જીવ સંબંધી વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત પુરુષ કે પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ પ્રમાણ
ક્ષેત્ર ડન પુદ્ગલો સે આપૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ સમજના યાહિએ ।

પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર કિતને કાલ મેં પૂર્ણ હોતા હૈં ? કિતને કાલ મેં સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ?
મગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-જીવપદ મેં જૈસા કથન કિયા હૈં, વૈસા હી યહાં સમજના
યાહિએ । તાત્પર્ય યહ હૈં કિ એક સમય કી, દો સમય કી અથવા ત્રીન સમય
કી વિગ્રહગતિ કે દ્વારા ત્રિતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ।

કિયાઓ પથ લાગે છે

સમુચ્ચય જીવની સમાન વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત નારકનું કથન પણ સમજ લેવું
જોઈએ. પણ સમુચ્ચય જીવથી વિશેષતા એ કે કે લખાઈમા જઘન્ય અગુલસસ અસલેજ્ઞા-
ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ સંલ્યાત યોજન, એક દિશામા કહેવું જોઈએ વિદિશ મા નહીં યુક્તિ
પૂર્વવત્ત છે ઉપસંહાર કરતા કહે છે-સમુચ્ચય જીવ સંબંધી વૈક્રિયસમુદ્ઘાતગત પુરુષના
પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ પ્રમાણ ક્ષેત્ર તે પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ સમજવું જોઈએ

પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર કેટલાકાળમા પૂર્ણ થાય છે ? કેટલા કાળમા સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-જીવપદમા જેવું કથન કર્યું છે, તેવું જ નહીં સમજવું
જોઈએ તાત્પર્ય એ છે કે એક સમયની, બે સમયની અથવા ત્રણ સમયની ત્રિગ્રહગતિના
દ્વારા જેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે. જેવી વક્તવ્યતા નારકના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની

પૂર્વોક્તીત્યા યથા નૈરક્રિયસમુદ્ધાતવત્કત્યના યથાયોગ્યં સમુચ્ચયજીવોક્તરીત્યા પ્રતિપાદિતા તથા અસુરકુમારરૂપાવિ વત્કત્યના ચોખ્ખા, કિન્તુ- 'નરં પૃથગદેશિ' નરમ્-નૈર-ક્રિયૈર્ક્રિયસમુદ્ધાતવત્કત્યાડોષેષ્યા વિશેષસ્તુ યદ્ કુમારસ્ય વૈક્રિયસમુદ્ધાતગતાત્મપ્રદેશ ત્રિક્ષિપ્તપુદ્ગલૈરાપૂર્ણ સ્પૃષ્ટઞ્ચ તથાવિધપ્રમાણ ક્ષેત્રમ્ એકાદેશ-ગણસ્યા દિશિ, ત્રિદિશિ વા દિક્કોણે વા દ્રષ્ટવ્યં પ્ર ગુત્યયુક્તેઃ, 'એવં જાત યણિયકુમારસ્ય' એવમ્-અસુરકુમારસમ્બન્ધિ વૈક્રિયસમુદ્ધાતોક્તરીત્યા યાવત્-નાગકુમારસ્ય ગુરુકુમારસ્ય અગ્નિકુમારસ્ય વિદ્યુત્કુમારસ્ય ઉદધિકુમારસ્ય દ્વીપકુમારસ્ય દિશ્કુમારસ્ય પરાકુમારસ્ય સ્તનિતકુમારસ્યપિ વૈક્રિયસમુદ્ધાતવત્કત્યાત્મા ભવશેષા, 'વાયુકાચિકસમ્ જાત જો પદે' વાયુકાચિકસમ્ વૈક્રિયસમુદ્ધાતવત્કત્યાત્મા યથા જીવપદે પ્રતિપાદિતા તથા પ્રતિપત્ત્યા, કિન્તુ- 'નરં પૃથગદેશિ' નરમ્-સમુચ્ચયજીવોપેક્ષ્યા વિશેષસ્તુ એકાદેશ-ગણસ્યા દિશ્યેત ન તુ ત્રિદિશિ તથાવિધપુદ્ગલૈર્યથોક્તપ્રમાણ ક્ષેત્રમાપૂર્ણ સ્પૃષ્ટઞ્ચાસેયમ્, 'પંચિદિગતિરિક્ષાનાણિયસ્ય નિરતમેગં જઠા નૈરક્રિયસમ્' પંચદિગતિરિયગોનિરસ્ય વૈક્રિયસમુદ્ધાતવત્કત્યના નિરવશેષ-માત્રત્વેન યથા

જૈમી વત્કત્યાત્મા જારક કે વૈક્રિયસમુદ્ધાત કી કહી ગઈ છે, જૈમી હી અસુર-કુમાર કી સમજની યાહિયે । વિશેષતા યદ્ છે કે અસુરકુમાર કે વૈક્રિયસમુદ્ધાતગત એ આત્મપ્રદેશોં સે પૃથક્ ક્રિયા ગણ પુદ્ગલોં સે એક દિશા મેં અથવા વિદિશા મેં વહ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ઓર અપાત્ત હોતા છે । યુક્તિ પૂર્વવત્ છે । અસુર-કુમાર કે સમાન નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર ઓર સ્તનિતકુમાર કે વૈક્રિયસમુદ્ધાત કી વત્કત્યાત્મા મી સમજના યાહિયે ।

વાયુકાચિક કે વૈક્રિયસમુદ્ધાત કા કથન સમુચ્ચય જીવ કે વૈક્રિયસમુદ્ધાત કે સમાન હી કત્ના યાહિયે । કિન્તુ વિશેષતા યદ્ છે કે વાયુકાચિક જીવ કે એક પુદ્ગલોં દ્વારા એક દિશા મેં હી ઉક્ત પ્રમાણવાલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા છે, વિદિશા મેં નહીં હોતા ।

કહી છે, તેવી જ અસુરકુમારની સમજની બેઠણે વિશેષતા એ છે કે અસુરકુમારના વૈક્રિયસમુદ્ધાતગત તેમજ આત્મપ્રદેશથી પૃથક્ કરેલા પુદ્ગલોં એક દિશાના અથવા વિદિશામાં તે ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને અપાત્ત થાય છે. યુક્તિ પૂર્વવત્ છે

અસુરકુમારની સમાન નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમારના વૈક્રિયસમુદ્ધાતની વત્કત્યાત્મા પણ સમાન હોવી બેઠણે.

વાયુકાચિકના વૈક્રિયસમુદ્ધાતનું કથન સમુચ્ચય જીવના વૈક્રિયસમુદ્ધાતના સમાન જ કહેવું બેઠણે. પણ વિશેષતા એ છે કે, વાયુકાચિક જીવના પુદ્ગલોં દ્વારા એકદિશામાં જ ઉક્ત પ્રમાણવાળું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, વિદિશામાં નથી થતું.

નૈરયિરસ્ય પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, 'નપુસવાળમંતરજોડસિયવેમાળિયસ્ય નિરવ્
સેસં જહા અસુરકુમારસ્ય' મનુષ્યવાનવ્યન્તરજ્યોતિષ્કનૈમાનિકસ્ય વૈક્રિયસમુદ્ઘાતવક્ત-
વ્યતા નિરવશેષમ્-સાક્ષ્યેન યથા અમુરકુમારસ્ય પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, સમ્પ્રતિ-
તૈજસસમુદ્ઘાતમાધકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-'જીવે ણં મંતે ! તેજસસમુદ્ઘાત્ત્વે ગમોદ્ગમો-
હણિતા જે પોગલે નિચ્છુઅડ, તેહ ણં મંતે ! પોગલેદિં કેડાં સ્વેત્તે અપુણ્ણે કેવડપ્
સિત્તે ફુડે' હે મદન્ત ! જીવઃ જલુ તેજસસમુદ્ઘાતેન સમ્બહતઃ સન સમનદત્તપ
યાન્ પુદ્ગલ્યાન્ તૈજસયોગ્યાન્ સ્વર્ગીરાન્નર્ગનાન્ વિક્ષિપતિ-આત્મપ્રદેશોભ્યો વહિ
નિસૃજતિ, હે મદન્ત ! તૈઃ સલુ પુદ્ગલૈઃ ક્રિયત્પ્રમાણં ક્ષેત્રમાપૂર્ણં ભવતિ ?
ક્રિયત્પ્રમાણં ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટઞ્ચ ભવતિ ? મગ્ધાન્ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતવદેવાતિદિશ્ચાહ-'એવં જહેવ
વેડવ્વિણ્ સમુદ્ઘાત્ત્વે' ઇવમ્-ઉક્તરીત્યા યથૈવ જીવસ્ય વૈક્રિયસમુદ્ઘાતઃ પ્રતિપાદિત-
સ્તથૈવ તૈજસસમુદ્ઘાતોડપિ પ્રતિપાદનીયઃ કિન્તુ-'નવરં આયામેણં જણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસં-
સેજ્જહમાર્ગં' નવમ્-વૈક્રિયસમુદ્ઘાતાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ આયામેન-દૈર્ઘ્યેણ જઘ્ઘ્યેન અઙ્ગુલ-

પચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચ કી વક્તવ્યતા પૂરી તરહ નારક કે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કી
વક્તવ્યતા કે સમાન સમજના ચાહિય ।

મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક ઓર વૈમાનિક કે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કી
વક્તવ્યતા સમગ્ર રૂપ રો અસુરકુમાર કે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કો વક્તવ્યતા કે સદૃશ
સમજ લેના ચાહિય ।

અવ તૈજસસમુદ્ઘાત સંબંધી પ્રરૂપણા કરતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! જીવ તૈજસસમુદ્ઘાત સે સમ્બહત હોકર જિન
પુદ્ગલોં કો અપને શરીર સે બાહર નિકાલતા હૈ, હે મગધન્ ! ડન પુદ્ગલોં
દ્વારા કિતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ ? કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ?

મગધાન્-હે ગૌતમ ! જૈસા જીવ કા વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કહા હૈ, વૈસા હી
તૈજસસમુદ્ઘાત ઓ કહના ચાહિય, પરન્તુ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કી અપેક્ષા તૈજસ-

પચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચની વક્તવ્યતા બરાબર નારકના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતાના
સમાન સમજવી બેધબે.

મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતા સમગ્ર
રૂપથી અસુરકુમારના વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની વક્તવ્યતાની જેમ જ સમજ લેવી બેધબે.

હવે તૈજસ સમુદ્ઘાત સમ્બંધી પ્રરૂપણા કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ તૈજસસમુદ્ઘાતથી સમ્બહત થઇને સ્થિત
પુદ્ગલોંને પોતાના શરીરથી બહાર કાઢે છે. હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોં દ્વારા કેટલા ક્ષેત્ર આપૂર્ણ
કરે છે ? કેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ જીવને વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કબો છે, તેરે જ તૈજસ-
સમુદ્ઘાત પણ કહેવો બેધબે, પરન્તુ વૈક્રિયસમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ તૈજસસમુદ્ઘાતમા

સ્થાસંરુપેયમાગ યાવન્ યથોક્તપ્રમાણં શેત્ર તથાવિધતૈજસમસુદ્ધ્યાનમમ્વન્ધિપુદ્ગલૈરાપૂર્ણ
 સ્પૃષ્ટઞ્ચ દ્રુષ્ટઞ્ચમ્, 'તેષાં તં ચેવ પૂર્ણં જ્ઞાતૃવેશાણિયમ્' એવં તૈજસમસુદ્ધ્યાતવક્તવ્યત્વં
 તત્ત્વૈવ-પૂર્વોક્તં।ક્રેયમસુદ્ધ્યાત્તત્ત્વતાવદેશવમેયમ્, પચમ્-સમુચ્ચયતીત્રાક્તરીત્યા યાવન્-
 અમુરકુમાદિ માનતામિનઃ પંચેન્દ્રિયનિર્ગયોનિત્તમ્ય મનુષ્યમ્ય વાનસ્પત્યનામ્ય ડ્યોતિષ્કસ્ય
 વૈમાનિકસ્ય ન તૈજસમસુદ્ધ્યાતવક્તવ્યતા અરમેયા. તથા ચ તૈજસમસુદ્ધ્યાતશ્ચતુર્ણાં દેવનિકા
 યાનાં પંચેન્દ્રિયનિર્ગયોનિતાનાં મનુષ્યાણાંચ ભવતિ નો તદન્યેષાં નૈર્ગિકાદીનામ્, તે સ્થલ
 દેવનિકાયાદયસ્થોડન્યન્તપ્રયત્નશાલીનો ભવન્તિ અગ ર્નેષા તૈજસમસુદ્ધ્યાતમારભમાણાં
 જઘન્યેનાપિ ક્ષેત્રમાયામનોડન્યગ્ન્યાસંસ્થેયમાગપ્રમાણં ભવતિ, ન તુ મંસ્થેયમાગપ્રમાણમ્,
 ઉત્કૃષ્ટેન ચ સંસ્થેયયોજનપ્રમાણમણેયમ્, તદપિ જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન વા યથોક્તપ્રમાણં
 સમુદ્ધ્યાત મં વિજોપતા દમ પ્રકાર હૈ-તૈજસમસુદ્ધ્યાત કે મંચથી પુદ્ગલો દ્વારા
 લમ્બાઈ મેં જઘન્ય અંગુલ કા અસંખ્યાતવાં ભાગ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ ક્રિયા
 જાના હૈ। એવ તૈજસમસુદ્ધ્યાત કી વક્તવ્યતા પૂર્વોક્ત વૈશિષ્ઠ્યમસુદ્ધ્યાત કી વક્ત-
 વ્યતા કે સમાન હૈ। દમ પ્રકાર સમુચ્ચય જીવ કે સમાન અસુરકુમાર આદિ
 ભવનપતિઓ કે, પંચેન્દ્રિય નિર્ગયો કે, મનુષ્ય કે, વાનસ્પત્યનર કે, ડ્યોતિષ્ક કે
 ઓર વૈમાનિક કે તૈજસમસુદ્ધ્યાત કી વક્તવ્યતા મી સમમ્ભવી નાહિય।

તૈજસમસુદ્ધ્યાત ચારોં દેવનિકાયોં મેં, પંચેન્દ્રિય નિર્ગયોં મેં ઓર મનુષ્યોં મેં
 હોતા હૈ, હન કે અનિર્ગિક નાગક આદિ મેં નહી હોતા। વે દેવનિકાય આદિ
 મેં નહીં હોના। વે દેવનિકાય આદિ તીનોં અત્યન્ત પ્રયત્નશાલી હોતે હૈં। અતઃ
 જઘ વે તૈજસમસુદ્ધ્યાત આરભ કરતે હૈં તો જઘન્ય રૂપ સે મી લમ્બાઈ મેં અંગુલ
 કા અસંખ્યાતવાં ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈં, સંખ્યાતવાં ભાગ નહીં હોના। ઉત્કૃષ્ટ
 રૂપ મેં મંસ્થેય યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ। જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ

[વિશેષના એ છે કે તૈજસમસુદ્ધ્યાત સળધા પુદ્ગલો દ્વારા લમ્બાઈ જઘન્ય આંગળના
 અસંખ્યાતમા ભાગનુ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરાય છે.

બાકીની તૈજસમસુદ્ધ્યાતની વક્તવ્યતા પૂર્વોક્ત તૈજસમસુદ્ધ્યાતની વક્તવ્યતા જેવી
 જ છે આ રીતે સમુચ્ચય ભવની સમાન અસુરકુમાર વગેરે ભવનપતિઓના, પંચેન્દ્રિય
 નિર્ગયોનાં મનુષ્યોના, વાનસ્પત્ય તરોના ન્યેતિષ્ઠોના, અને વૈમાનિકોનાં તૈજસમસુદ્ધ્યાતની
 વક્તવ્યતા પણ સમજવી જોઈશે

તૈજસમસુદ્ધ્યાત ચારેના દેવનિકાયિકેમા, પંચેન્દ્રિયનિર્ગયોમાં અને મનુષ્યોમાં
 હોય છે, આના પિવાય નારક વગેરેમા નથી હોતો તે દેવનિકાય વગેરેમા નથી હોતો
 એ દેવનિકાય વિગેરે પ્રભુ અત્યંત પ્રયત્નશાલી હોય છે

તેથી જ્યારે તેઓ તૈજસમસુદ્ધ્યાતને ધુઆર લ કરે છે, ત્યારે જઘન્ય રૂપથી પણ
 લમ્બાઈ-1 આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનુ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે સંખ્યાતમા ભાગનુ

ક્ષેત્રં પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકવર્જિતાનાયેકસ્થાં દિશિ વિદિશિ વા દ્રષ્ટ્યમ્, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાનાન્તુ એકદિશ્યેવ નતુ વિદિશિ હત્યાભિપ્રાયેનાહ-‘ળવં પંચિદિયતિરિવસુત્તો-ગિયસ્પ એગદિસિં એવ્વપ્પે સ્વેત્તે અપ્પુણ્ણે એવ્વપ્પે સ્વેત્તે ફુદે’ નવમ્ વૈક્રિયાપેક્ષયા વિશેષમ્, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકસ્થાં એકદિશિ-એકસ્થાં દિશ્યેવ નતુ વિદિશિ, એતાવત્-યથોક્ત-પ્રમાણં ક્ષેત્રં તથાવિષ્ણુવૃક્ષલૈરાપૂર્ણં ભવતિ, એતાવત્-યથોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટં ભવતિ, સમ્પ્રતિ આહારકસમુદ્ઘાતમધિકૃત્ય પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જીવે ળ મંતે ! આહારમમમુગ્ધાપ્ણં સમોદ્દપ્પ સમોદ્દગિણા જે પોગ્ગલે નિચ્છુભ્મડ, તેહિ ળં મંતે ! પોગ્ગલેહિં કેઠ્ઠપ્પ સ્વિત્તે અપ્પુણ્ણે કેઠ્ઠપ્પ સ્વેત્તે ફુદે ?’ હે મદન્ત ! જીવ ! સ્વલ્પ આહારકસમુદ્ઘાતેન સમવહતઃ સન સમવહત્ય-સમુદ્ઘાતં કૃત્વા યાન પુદ્ગલાન્ આહારકયોગ્યાન સ્વશરીરાન્તર્ગતાન આત્મપ્રદેશેભ્યો વહિર્નિશ્ચિ-પતિ-વિશ્ચિષ્ટાન્ કરોતિ, હે મદન્ત ! તૈઃ સ્વલ્પ આત્મપ્રદેશગિશ્ચિષ્ટૈઃ પુદ્ગલૈઃ કિયત્પ્રમાણં ક્ષેત્રમાપૂર્ણં ભવતિ, કિયત્પ્રમાણં ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટં ભવતિ ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સરીરપ્પમાણમેત્તે વિવલ્લંભવાહલ્લેણં’ શરીરપ્રમાણમાત્રં વિષ્કમ્ભવાહલ્લેણ-યાવત્પ્રમાણઃ

* જનતાયા ગયા યહ ક્ષેત્ર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકોં કો છોડકર એક દિશા અથવા વિદિશા મેં સમજના આહિપ । પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય તો એક હી દિશા મેં આપૂર્ણ કરતે હૈં, વિદિશા મેં નહીં કરતે । હસી અભિપ્રાય કો સ્પષ્ટ કરને કે લિપ કહા હૈ-વિશેષતા યહ હૈ કિ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યથોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્ર કો ડન પુદ્ગલોં સે એક હી દિશા મેં આપૂર્ણ ઓર વ્યાપ્ત કરતે હૈં । હમ પ્રકાર હતના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈં, હતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ આહારકસમુદ્ઘાત સે સમવહત હુઆ । સમવહત હોકર વહ જિન આહારકયોગ્ય, અપને શરીર કે અન્દર રહે હુપ પુદ્-ગલોં કો બાહર નિકાલના હૈ, હે ભગવન્ । ડન પુદ્ગલોં સે કિનના ક્ષેત્ર આપૂર્ણ હોતા હૈ ? કિતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ?

નથી થતુ. ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી સજ્જાત યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે. જનન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપમા હોખાડેલ આ ક્ષેત્ર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યોનિકાને છોડીને એક દિશા અથવા વિદિશામા સમજુ બેધને

પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય તો એક જ દિશામાં આપૂર્ણ કરે છે, વિદિશામા નહી. આ જ અભિપ્રાયને સ્પષ્ટ કરવા માટે કહ્યું છે-વિશેષતા એ છે કે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ય યથોક્ત પ્રમાણ ક્ષેત્રાને તે પુદ્ગલોથી એક જ દિશામાં આપૂર્ણ અને વ્યાપ્ત કરે છે. આ રીતે આટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે, આટલું ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! જીવ આહારકસમુદ્ઘાતથી સમવહત થયો, સમવહત થયે તે જ આહારક યોગ્ય યોતાના શરીરનાં અંદર રહેલા પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે, હે ભગવન્ ! તે પુદ્ગલોથી કેટલું ક્ષેત્ર આપૂર્ણ થાય છે ? કેટલું ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

શરીરસ્ય વિષ્વમ્બો વિસ્તારઃ, યાવન્પ્રમાણં ચ શરીરસ્ય ચાદ્યં સ્થૂળ-વં તાવન્પ્રમાણં ક્ષેત્રમિત્યર્થઃ, 'આયામેણં જહણ્ણેણં અંગલ્લસ અમલ્લેજ્જહમાગં, ઉકોસેણં સંલેજ્જાહં જોય-ળાહં ઇગદિસિ' આયામેન-દૈર્ઘ્યેણ જહણ્યેન અદ્વગુલસ્ય ચાંરુલેયમાગમ્ ઉત્કુલ્લેન સંરુલે-યાનિ યોજનાનિ યાવદ્ ઇરુદિશિ-ઇરુમ્યાં દિશિ નત્તુ વિદિશિ તથાવિધપુલ્લં ચથો-ક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રમાર્ણં ભવતિ. ચથોક્તપ્રમાણં સ્પૃટ્ટં ભવતિ, તદાહ-'ઇવડણ્ લેત્તે' ઇતાત્-પૂર્વોક્તપ્રમાણ ક્ષેત્રમાર્ણેણ સ્પૃટ્ટઞ્ચ દ્રષ્ટવ્યમિતિમાનઃ, વિગ્રહગન્યપેક્ષતા તથાનિધં ક્ષેત્રં કિયતાકાલે તથાવિધં: પુદ્ગલેગર્ણં સ્પૃટ્ટઞ્ચ ભવતીતિ ત્રિજ્ઞાસાયામાહ-'ઇગસમડણ્ણ વા દુસમડણ્ણ વા તિમમડણ્ણ વા વિગાહેણં ઇવડકાલસમ ચપ્ફુળે ગાડકાલસમ ફુડે' ઇક-સામયિકેન વા દ્વિસામયિકેન વા ત્રિસામયિકેન વા વિગ્રહેણ-વિગ્રહગન્યા ઇતાવન્ કાલસ્ય-ઇતાવનાકાલેન ઇકગામયિકાદિ વિગ્રહગનિરૂપેણ્યર્થઃ પૂર્વોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રં તથાનિધપુદ્ગલ-ગર્ણં ભવતિ, ઇતાવન્ કાલસ્ય-ગતાવતા-કાલેનંવ તત્ ક્ષેત્રં સ્પૃટ્ટઞ્ચ ભવતીતિ માત્રઃ, તથા આહારકસમુદ્ધાતો મનુષ્યાણામેવ ભવતિ તથાપિ અધીતનતુલ્યગર્ણાં તત્રાપિ કેવાશ્ચ-

અગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીર કા જિતના વિસ્તાર છે ઓર જિતની મોટાઈ છે, જતના ક્ષેત્ર વિસ્તાર ઓર વિષ્વમ્બો કી અપેક્ષા આપ્ણે ઓર સ્પૃટ્ટ હોતા છે । લમ્બાઈ કી દૃષ્ટિ સે જહણ્ય અંગુલ કા અમલ્લગાનવાં માગ ઓર ઉત્કુલ્લ સંરુલ્યત યોજન તક ઇક દિશા મેં ડન પુદ્ગલોં સે આર્ણ ઓર સ્પૃટ્ટ હોતા છે । વિદિશા મેં વે પુદ્ગલ ક્ષેત્ર કો આર્ણ યા ડગાપ્ત નહીં કરતે હેં । હમ પ્રકાર હતના અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આર્ણ હોતા છે, હતના ક્ષેત્ર સ્પૃટ્ટ હોતા છે । વિગ્રહ કી અપેક્ષા સે હતના ક્ષેત્ર કિતને કાલ મેં ડન પુદ્ગલોં દ્વારા આર્ણ ઓર સ્પૃટ્ટ હોતા હેં, યદ્ જિજ્ઞાસા હોને પર રહ્યા છે-ઇક સમય કે, દો સમય કે અથવા ત્રીન સમય કે વિગ્રહ દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આર્ણ ઓર સ્પૃટ્ટ હોતા છે ।

આહારકસમુદ્ધાત મનુષ્યોં મેં હી હો સકતા છે । મનુષ્યોં મેં મી ડનીં કો

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીરનો જેટલો વિસ્તાર છે અને જેટલી મોટાઈ છે, તેટલા ક્ષેત્ર વિસ્તાર અને વિષ્વમ્બોની અપેક્ષાએ આપ્ણું અને સ્પૃટ્ટ થાય છે, લંબાઈની દૃષ્ટિએ જહણ્ય ચાગળનો અસખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કુલ્લ સખ્યાત યોજન સુધી એક દિશામાં તે પુદ્ગલોથી આપ્ણું અને સ્પૃટ્ટ થાય છે. વિશેષ વિદિશામાં તેઓ પુદ્ગલ ક્ષેત્રને આપ્ણું અગર વ્યાપ્ત નથી કરતા. એ પ્રકારે જેટલા અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપ્ણું થાય છે. જેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃટ્ટ થાય છે.

વિગ્રહની અપેક્ષાએ જેટલા ક્ષેત્ર જેટલા કાળમાં તે પુદ્ગલો દ્વારા આપ્ણું અને સ્પૃટ્ટ થાય છે, એ જિજ્ઞાસા થતા કહ્યું છે કે-એક સમયના એ સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આપ્ણું અને સ્પૃટ્ટ થાય છે.

આહારક સમુદ્ધાત માણસોમાં જ થઈ શકે છે. મનુષ્યોમાં પણ તેમને જ થાય છે

દેવાહારકલબ્ધિમતાં ન તદન્યેષાં મનુષ્યાણામપિ, તે નાધીતચતુર્દશપૂર્વા આહારકલ્પાધ્યમન્તો મનુષ્યા આહારમુદ્ધાતગતા જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન વા યથોક્તગ્રમાણં ક્ષેત્રમાત્મપ્રદેશવિશ્લિષ્ટેઃ પુદ્ગલૈરેત્યાં દિશિ આપ્રયન્તિ વ્યાપ્નુવન્તિ ચ ન તુ વિદિશિ, વિદિશિ તુ પ્રયત્નાન્તર વિશેષાદાત્મપ્રદેશદણ્ડવિક્ષેપઃ પુદ્ગલૈ રાપૂર્ણં વ્યાપનશ્ચ ભવન્તિ, તેષાંચ પ્રયોજનાભાવાત ગમ્ભીરત્વાચ્ચ પ્રયત્નાન્તરશરમ્ભામાવાત, એવમેવ આહારકસમુદ્ધાતગતોઽપિ કશ્ચિદ મરણમ- વ્યાપ્નોતિ વિગ્રહેણ ચોત્પચ્ચતે વિગ્રહશ્ચોત્કૃષ્ટેન ત્રિસામયિકો ભવતીતિ તાત્પર્યેણૈવ-‘એમ દિશિ એવમ્ એવે છે’ એવે, તથા ‘એમમમ્ એવમ્ વા, દુમમમ્ એવમ્ વા, ત્રિમમમ્ એવમ્ વા, હોતા છે જો ચૌદહ પૂર્વોં કા અધ્યયન કર ચુકે હોં । ચૌદહ પૂર્વોં કે અધ્યેતાઓં મેં મી કિન્હીં-કિન્હીં આહારકલબ્ધિ કે ધારક મુનિયોં કો હી હોના છે, સઘ કો નહીં । એ ચૌદહ પૂર્વોં કે અધ્યેતાં ઓર આહારકલબ્ધિ કે ધારક મનુષ્ય જઘ આહારકસમુદ્ધાત કરતે હૈં તઘ જઘન્ય ઓર ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર કો આત્મપ્રદેશોં સે પૃથક્ કિપ પુદ્ગલોં સે, એક દિશા મેં, આપૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ કરતે હૈં, વિદિશા મેં આપૂર્ણ ઓર સ્પૃષ્ટ નહીં કરતે હૈં । વિદિશા મેં જો આપૂર્ણ ઓર વ્યાપ્ત હોતા છે. વસકે લિપ દૂસરે પ્રયત્ન કી આવશ્યકતા હોતી છે । કિન્તુ આહારકલબ્ધિ કે ધારક એવં આહારકસમુદ્ધાત કરનેવાલે એ મુનિગંભીર હોતે હૈં ઓર ઉન્હે વૈસા કોઈ પ્રયોજન મી નહીં હોતા, અતએવ દૂમરા પ્રયત્ન કરતે નહીં હૈં । હસી પ્રકાર આહારકસમુદ્ધાતગત કોઈ જીવ મૃત્યુ કો પ્રાપ્ત હોતા છે ઓર વિગ્રહગતિ સે ઉત્પન્ન હોતા છે । વિગ્રહ અધિક સે અધિક ત્રીન સમય કા હોતા છે, હમી અભિપ્રાય સે એસા કહા, છે કિ-‘એક દિશા મેં હતને ક્ષેત્ર કા સ્પર્શ કિયા’ તથા ‘એક સમય કે, દો સમય કે અથવા ત્રીન સમય કે’ ।

એ ચૌદપૂર્વોં અધ્યયન કી ચુકેલ હોય, ચૌદપૂર્વના અધ્યેતાઓમા પણ કોઇ-કોઇ આહારક લબ્ધિના ધારક મુનિયોને જ ધાય છે, અધન નહી

તે ચૌદપૂર્વોના અધ્યેતા અને આહારક લબ્ધિના ધારક પુરૂષ ત્યારે આહારકસમુદ્ધાત કરે છે ત્યારે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રને આત્મપ્રદેશથી પૃથક્ કરેલ પુદ્ગલોથી એક દિશામા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ નથી કરતા, વિદિશાઓમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે, વિદિશામા એ આપૂર્ણ અને વ્યાપક હોય છે, તેને માટે બીજા પ્રયત્નની આવશ્યકતા હોય છે કિન્તુ આહારક લબ્ધિના ધારક તેમજ આહારકસમુદ્ધાત કરનારા તે મુનિયો ગમ્ભીર હોય છે અને તેમને એવું કોઇ પ્રયોજન પણ નથી હોતું, તેથી જ તે આ બીજો પ્રયત્ન કરતા નથી. એ પ્રત્યે આહારકસમુદ્ધાતગત કોઇ જીવ મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય અને વિગ્રહગતિ ઉત્પન્ન થાય છે વિગ્રહ અધિકથી અધિક, ત્રણ સમયનો હોય છે. એજ અભિપ્રાયથી આવું કહ્યું છે-‘એક દિશામા આટલા ક્ષેત્રનો સ્પર્શ કર્યો તથા એક સમયનો બે સમયનો અથવા ત્રણ સમયનો,

શરીરસ્ય વિષ્વમ્બો વિસ્તારઃ, યાવન્પ્રમાણં ચ શરીરમ્પ ચાદ્યન્ સ્થૂળ-વં તાવન્પ્રમાણં ક્ષેત્રમિત્યર્થઃ, 'આયામેણં જઠરેણં અંગુલમ્સ અમલેજ્ઞદમાગં, ઉકોમેણં સંલેખાઙં ત્રોય-ણાઙં એગદિસિ' આયામેન-દૈર્ઘ્યેણ જઘન્યેન અઙ્ગુલસ્ય તસંલેખમાગમ્ ઉત્કૃષ્ટેન સંલેખ-યાનિ યોજનાનિ યાવદ્ પદ્મદિશિ-પદ્મસ્યાં દિશિ નતુ વિદિશિ તથાવિષ્વપુદ્ગલં યથો-ક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રમાર્ણં ભવતિ, યથોક્તપ્રમાણં સ્પૃષ્ટં ભવતિ, નદાહ-'એવદ્ એલે' એતાત્-પૂર્વોક્તપ્રમાણ ક્ષેત્રમાર્ણં સ્પૃષ્ટઞ્ચ દ્રષ્ટવ્યમિતિમાનઃ, વિગ્રહગન્યપેક્ષતા તથાવિધં ક્ષેત્રં ક્રિયતાકાન્તે તથાવિધં: પુદ્ગલેગર્ણં સ્પૃષ્ટઞ્ચ ભવતીતિ જિજ્ઞાસાયામાહ-'એગમમદ્ગણ વા દુસપદ્ગણ વા તિમમદ્ગણ વા વિગ્રહેણં એવદ્કાલમ્પ ચપ્ફુળે ગદ્કાલમ્પ ફુટે' એક-સામયિકેન વા દ્વિમાપયિકેન વા ત્રિમાપયિકેન વા વિગ્રહેણ-વિગ્રહમત્યા એતાવન્ કાલસ્ય-એતાવતાકાલેન એકાપયિકાદિ વિગ્રહગનિરૂપેણ્યર્થઃ પૂર્વોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રં તથાવિષ્વપુદ્ગલ-માર્ણં ભવતિ, એતાવન્ કાલસ્ય-એતાવતા-કાલેનંવ તન્ ક્ષેત્રં સ્પૃષ્ટઞ્ચ ભવતીતિ માવઃ, તથા આહારકસમુદ્ધાતો મનુષ્યાણામેવ ભવતિ તત્રાપિ અધીતતત્તદ્ગર્ણાણાં તત્રાપિ કેવાશ્ચ-

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જમીર કા જિતના વિસ્તાર હૈ ઓર જિતની મોટાઈ હૈ, જનના ક્ષેત્ર વિસ્તાર ઓર વિષ્વમ્બ કી અપેક્ષા આર્ણં ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । લમ્બાઈ કી દૃષ્ટિ સે જઘન્ય અંગુલ કા અમલ-ગાનવા માગ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સંલેખાત યોજન તક એક દિશા મેં ડન પુદ્ગલોં સે આર્ણં ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । વિદિશા મેં વે પુદ્ગલ ક્ષેત્ર કો આર્ણં યા અપાવન નહીં કરતે હીં । હસ પ્રકાર હતના અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આર્ણં હોતા હૈ, હતના ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । વિગ્રહ કી અપેક્ષા સે હતના ક્ષેત્ર કિતને કાલ મેં ડન પુદ્ગલોં દ્વારા આર્ણં ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા હીં, યદ્ જિજ્ઞાસા હોને પર રહા હૈ-એક સમય કે, દો સમય કે અથવા ત્રીન સમય કે વિગ્રહ દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આર્ણં ઓર સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ।

આહારકસમુદ્ધાત મનુષ્યોં મેં હી હો સકતા હૈ । મનુષ્યોં મેં મી ડનીં કો

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! શરીરનો જેટલો વિસ્તાર છે અને જેટલી મોટાઈ છે, તેટલા ક્ષેત્ર વિસ્તાર અને વિષ્વમ્બની અપેક્ષાએ આર્ણું અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, લંબાઈની દૃષ્ટિએ જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત યોજન સુધી એક દિશામાં તે પુદ્ગલોથી આર્ણું અને સ્પૃષ્ટ થાય છે. વિશેષ વિદિશામાં તેઓ પુદ્ગલ ક્ષેત્રને આર્ણું અગર વ્યાપ્ત નથી કરતાં. એ પ્રકારે જેટલા અર્થાત્ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આર્ણું થાય છે. જેટલા ક્ષેત્ર સ્પૃષ્ટ થાય છે.

વિગ્રહની અપેક્ષાએ જેટલા ક્ષેત્ર જેટલા કાળમાં તે પુદ્ગલો દ્વારા આર્ણું અને સ્પૃષ્ટ થાય છે, એ જિજ્ઞાસા થતા કહ્યું છે કે-એક સમયના એ સમયના અથવા ત્રણ સમયના વિગ્રહ દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્ષેત્ર આર્ણું અને સ્પૃષ્ટ થાય છે.

આહારક સમુદ્ધાત માણસોમાં જ થઈ શકે છે. મનુષ્યોમાં પણ તેમને જ થાય છે

દેવાહારકલલ્લિખતાં ન તદન્યેષાં મનુષ્યાણામપિ, તે નાધીતચતુર્દશપૂર્ણ આહારકલ્લિખ્યમન્તો મનુષ્યા આહારમગુદ્ધાતગતા જઘન્યેન ઉત્કૃષ્ટેન વા યથોક્તપ્રમાણં ક્ષેત્રમાત્મપ્રદેશત્રિશ્રિષ્ટેઃ પુદ્ગલૈરેતસ્યાં દિશિ આપ્રયન્તિ વ્યાપ્નુવન્તિ ચ ન તુ વિદિશિ, વિદિશિ તુ પ્રયત્નાન્તર વિશેષાદાત્મપ્રદેશદર્શવિક્ષેપઃ પુદ્ગલૈ રાપૂર્ણં વ્યાપનશ્ચ ભવતિ, તેષાશ્ચ પ્રયોજનાભાવાત્ ગમ્ભીરત્વાશ્ચ પ્રયત્નાન્તરારમ્ભાભાવાત્, એવમેવ આહારકસમુદ્ધાતગતોઽપિ કશ્ચિદ્ મરણમ-વાપ્નોતિ વિગ્રહેણ ચોત્પચ્ચને વિગ્રહશ્ચોત્કૃષ્ટેન ત્રિસામયિકો ભવતીતિ તાત્પર્યેણૈવ—‘એક દિશિ એવંચ લેતે કુદે’ इति, तथा ‘एकममइण वा, दुममइण वा, तिममइण वा, होता है जो चौदह पूर्वो का अध्ययन कर चुके हों। चौदह पूर्वो के अध्येताओं में भी किन्हीं—किन्हीं आहारकलल्लि के धारक मुनियों को ही होता है, सब को नहीं। वे चौदह पूर्वो के अध्येता और आहारकलल्लि के धारक मनुष्य जब आहारकसमुद्घात करते हैं तब जघन्य और उत्कृष्ट रूप से पूर्वोक्त क्षेत्र को आत्मप्रदेशों से पृथक् किए पुद्गलों से, एक दिशा में, आपूर्ण और स्पृष्ट करते हैं, विदिशा में आपूर्ण और स्पृष्ट नहीं करते हैं। विदिशा में जो आपूर्ण और व्याप्त होता है, उसके लिए दूसरे प्रयत्न की आवश्यकता होती है। किन्तु आहारकलल्लि के धारक एवं आहारकसमुद्घात करनेवाले वे मुनिगंभीर होते हैं और उन्हें वैसा कोई प्रयोजन भी नहीं होता, अतएव दूसरा प्रयत्न करते नहीं हैं। इसी प्रकार आहारकसमुद्घातगत कोई जीव मृत्यु को प्राप्त होता है और विग्रहगति से उत्पन्न होता है। विग्रह अधिक से अधिक तीन समय का होता है, इसी अभिप्राय से ऐसा कहा, है कि—‘एक दिशा में इतने क्षेत्र का स्पर्श किया’ तथा ‘एक समय के, दो समय के अथवा तीन समय के’।

જે ચૌદપૂર્વોનું અધ્યયન કરી ચુકેલ હોય, ચૌદપૂર્વના અધ્યેતાઓમા પણ કોઇ-કોઇ આહારક લલ્લિના ધારક મુનિયોને જ થાય છે, બધને નહીં

તે ચૌદપૂર્વોના અધ્યેતા અને આહારક લલ્લિના ધારક પુરૂષ બ્યારે આહારકસમુદ્ધાત કરે છે ત્યારે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ રૂપથી પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રને આત્મપ્રદેશથી પૃથક્ કરેલ પુદ્ગલોથી એક દિશામા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ નથી કરતા, વિદિશાઓમા આપૂર્ણ અને સ્પૃષ્ટ કરે છે, વિદિશામા જે આપૂર્ણ અને વ્યાપક હોય છે, તેને માટે બીજા પ્રયત્નની આવશ્યકતા હોય છે. કિન્તુ આહારક લલ્લિના ધારક તેમજ આહારકસમુદ્ધાત કરનારા તે મુનિયો ગંભીર હોય છે અને તેમને એવું કોઇ પ્રયોજન પણ નથી હોતું, તેથી જ તે આ બીજો પ્રયત્ન કરતા નથી. એ પ્રકારે આહારકસમુદ્ધાતગત કોઇ જીવ મૃત્યુને પ્રાપ્ત થાય અને વિગ્રહથી ઉત્પન્ન થાય છે વિગ્રહ અધિકથી અધિક, ત્રણ સમયનો હોય છે. એજ અભિપ્રાયથી આવું કહ્યું છે—‘એક દિશામા આટલાં ક્ષેત્રનો સ્પર્શ’ કર્યો તથા એક સમયનો બે સમયનો અથવા ત્રણ સમયનો,

ઇત્યુક્તમ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'તેણં મને ! પોગલા કેમડકાન્નસ્સ નિચ્છુમ્મડ ?' હે મદન્ત ! તાન્ સ્વલ્લ આહારકમ્મુદ્ધાતગતાત્મપ્રદેશવિશ્ચિટ્ટાન્ પુદ્ગલાન્ ક્રિયત્કાલસ્ય-ક્રિયતાકાલેન નિક્ષિપતિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ, ઉક્કો સેણં અંગોમુહુન્નસ્સ’ જઘન્યેનાપિ અન્તર્મુહર્ત્તસ્ય અન્તર્મુહર્ત્તેનેત્પર્યઃ ઉત્કુપ્પેનાપિ અન્તર્મુહર્ત્તસ્ય અન્તર્મુહર્ત્તેનૈષ કાલેન તાન્ પુદ્ગલાન્ આહારકમ્મુદ્ધાતગતો મનુષ્યો વિક્ષિપતીતિ માયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેણં મને ! પોગલા નિચ્છુદા સમાણા જાઈં તત્થ પાણાઈં મૂત્તાઈં જીવાઈં સત્તાઈં અભિદ્ધંતિ જાવ ઉદ્ધંતિ’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્લ-આહારકમ્મુદ્ધાતગતાત્મપ્રદેશવિશ્ચિટ્ટાઃ પુદ્ગલા વિક્ષિપ્તાઃ નિસ્ટાઃ સન્તો યાન તત્ર-આહારકમ્મુદ્ધાતગતપુરુષાત્મપ્રદેશવિશ્ચિટ્ટપુદ્ગલાપૃષ્ઠે ક્ષત્રં પ્રાણાન્ મૃતાન્ જીવાન્ સત્તવાન્ અભિદ્ધનન્તિ યાત્ત-ર્ત્તયન્તિ લેશયન્તિ મંધાનયન્તિ મંઘટ્ટયન્તિ પરિતાપયન્તિ વલમયન્તિ અપદ્રાવયન્તિ ‘તેહિતો ણં મંતે ! જીવે કડ્ડકિરિય ?’ હે મદન્ત ! તેમ્મઃ સ્વલ્લ પુદ્ગલેભ્યો જીવઃ કનિક્કિપો મતિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સિય તિક્કિરિય સિય વડકિરિય સિય પંચકિરિય’ સ્યાત્-અદાન્નિદ્ આહારકમ્મુદ્ધાતગતો જીવ ત્તિક્કિપો

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! ઉન પુદ્ગલોં કો આહારકમ્મુદ્ધાત કરનેવાલા કિતને સમય મેં વાહર નિકાલતા હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય મ્મી અન્તર્મુહર્ત્ત મેં ઓર ઉત્કુપ્પ મ્મી અન્તર્મુહર્ત્ત મેં આહારકમ્મુદ્ધાતગત મનુષ્ય વાહર નિકાલતા હૈ !

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! વાહર નિકાલે હુમ વે પુદ્ગલ જિન ક્ષેત્ર મેં વ્યાપ્ત હોતે હૈ, ઉન ક્ષેત્ર મેં સ્થિત જિન પ્રાણો, મૃતો જીવોં ઓર સત્ત્વોં કા ઘાત કરતે હૈ, યાવન્-ઉન્હે આવર્ત્તપતિત કરતે હૈ, સ્પર્શ કરતે હૈ, સંઘાતિત કરતે હૈ, સંઘટ્ટિત કરતે હૈ, પરિતાપ પહુંચાતે હૈ, મૃદ્ધિત કરતે હૈ, પ્રાણોં સે રહિત કરતે હૈ, ઉન કે કારણ જીવ કિતની ક્રિયાવાલા હોતા હૈ-ઉસ જીવ કો કિતની ક્રિયાવ લગતી હૈ ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! એ પુદ્ગલોને આહારકમ્મુદ્ધાત કરનાના કેટલા સમયમા બહાર કાઢે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહર્ત્તમા અને ઉત્કુપ્પ પણ અન્તર્મુહર્ત્તમાં આહારકમ્મુદ્ધાતગત પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવાન્ ! બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલ એ ક્ષેત્રમા વ્યાપ્ત થાય છે, તે ક્ષેત્રમા સ્થિત એ પ્રાણો, મૃતો, જીવો અને સત્ત્વોનો ઘાત કરે છે, યાવત્-તેમને આવર્ત્તપતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સંઘાતિત કરે છે, સંઘટ્ટિત કરે છે, પરિતાપ પહેાચાડે છે, મૃદ્ધિત કરે છે, પ્રાણોથી રહિત કરે છે, તેમના કારણે જીવ કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે-તે જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે ?

भवति, स्यात् ३.। चिच्चतुष्क्रियो भवति, स्यात्-कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, प्रागुक्तयुक्तेः-
गौतमः पृच्छति-‘तेषां भवे ! जीराओ कडकिरिया’ हे भदन्त ! ते सृष्ट-आहारकसमुद्घात-
घातगत पुद्गलपृष्ठा जीवा स्तस्माज्जीवात्-आहारकसमुद्घातगतजीवापेक्ष ॥ कतिक्रिया
भवन्ति ? भगवानाह-एवमेव’ एवञ्चैव-पूरोक्तरीत्यैव स्यात्-कदाचित् त्रिक्रियाः स्यान्-
कदाचिच्चतुष्क्रियाः, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया भवन्ति तथा च यदा तं न काञ्चिद्वार्था
जनयितुं समर्था भवन्ति तदा त्रिक्रियाः, यदा पुनस्तं परितापयन्ति तदा चतुष्क्रिया भवन्ति
शरीरेण स्पृश्यमानानां वृश्चिकादीनां परितापकत्वदर्शनात्, यदा तु जीविनादपि व्यपरोपयन्ति
तदा पञ्चक्रिया भवसेयाः, शरीरेण स्पृश्यमानानां सर्पादीनां जीविनादपि व्यपरोप-

भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् तीन, कदाचित् चार और कदाचित् पांच
क्रियाएं आहारकसमुद्घातगत जीव को लगती हैं ।

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आहारकसमुद्घातगत पुद्गलों द्वारा स्पृष्ट वे
जीव, आहारकसमुद्घात वाले जीव के निमित्त से कितनी क्रियावाले होते हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! इसी प्रकार ममज्ञाना, अर्थान् कदाचित् कोई तीन
क्रियावाला होता है, कदाचित् कोई चार क्रियावाला और कदाचित् कोई पांच
क्रियावाला होता है । तात्पर्य यह है कि आहारकसमुद्घात द्वारा बाहर निकाले
हुए पुद्गलों से स्पृष्ट हुए वे जीव जब आहारकसमुद्घात करनेवाले मनुष्य को
किसी प्रकार की बाधा पहुंचाने में समर्थ नहीं होते तब तीन क्रियावाले होते
हैं, जब उसे परिताप पहुंचाते हैं तब चार क्रियावाले होते हैं, क्योंकि शरीर से
स्पृष्ट होते हुए वृश्चिक आदि परिताप जनक देखे जाते हैं । जब वे जीव उस
आहारकसमुद्घात कर्ता को जीवन रहित करते हैं तो पांच क्रियाओं वाले

श्री भगवान्-हे गौतम ! कदाचित् त्रय, कदाचित् चार अने कदाचित् पांच क्रियाओं
आहारकसमुद्घातगत एवमेव लागे छे

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! आहारकसमुद्घातगत पुद्गलों द्वारा स्पृष्ट ते एव
आहारकसमुद्घातगता एवमेव निमित्तथी कटवी क्रियावाला थाय छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! ऐसे प्रकारे समञ्जसु अर्थात् कदाचित् कोई त्रय क्रिया
वाला होय छे, कदाचित् कोई चार क्रियावाला अने कदाचित् पांच क्रियावाला होय छे

तात्पर्य ऐ छे के आहारकसमुद्घात द्वारा बाहर बाहेला पुद्गलवाली स्पृष्ट थयेव
ते एवमेव न्यारे आहारकसमुद्घात करनारा मनुष्यने कोइ प्रकारनी पीडा पड़ेवाडवाभां
समर्थ नथी थता त्यारे त्रय क्रियावाला होय छे, न्यारे तेभने परिताप पड़ेवाडे छे, त्यारे
चार क्रियावाला होय छे, केभके शरीरथी स्पृष्ट थता विछी वगेरे परितापजनक जेवाभा
आवे छे, न्यारे ते एवमेव ते आहारकसमुद्घात कर्ताने एवन रहित करे छे ते पांच क्रिया
जेवाभां आवे छे

इवे आहारकसमुद्घात कर्ता एवमेव द्वारा भारी न भानारा एवमेव द्वारा जे पीडा
प्र० १३९

ઇત્યુક્તમ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'તેણં મંતે ! પોગલા કેમડકાકસસ નિચ્છુમ્મડ ?' હે મદન્ત ! તાનં સ્વલ્લ આહારકમમુદ્ધાતગતાત્મપ્રદેશવિશ્ચિટ્ટાનં પુદ્ગલાનં કિયત્કાલસ્ય-કિયતાકાલેન નિક્ષિપતિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'જહ્ણણેણં અંબુલસસ, ઉકો સેણં અંતોમુહુત્તસસ' જઘન્યેનાપિ અન્તર્મુહર્ત્તસ્ય અન્તર્મુહર્ત્તેનેત્પર્યઃ ઉત્કુષ્ટેનાપિ અન્તર્મુહર્ત્તસ્ય અન્તર્મુહર્ત્તેનૈય કાલેન તાનં પુદ્ગલાનં આહારકમમુદ્ધાતગતો મનુષ્યો ષિક્ષિ પત્તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'તેણં મંતે ! પોગલા નિચ્છુદા સમાણા જાઈં તસ્થ પાણાઈં મૃત્તાઈં જીવાઈં સત્તાઈં અભિદ્ધાંતિ જાવ ઉદ્ધવેતિ' હે મદન્ત ! તે સ્વલ્લ-આહારકમમુદ્ધાતગતાત્મપ્રદેશવિશ્ચિટ્ટાઃ પુદ્ગલા વિશ્ચિટ્ટાઃ નિસૃષ્ટાઃ સન્તો યાન તત્ર-આહારકમમુદ્ધાતગતપુરુષાત્મપ્રદેશવિશ્ચિટ્ટપુદ્ગલાપૃષ્ટે ક્ષત્રે પ્રાણાનં મૃતાનં જીવાનં સત્તવાનં અભિદ્ધનન્તિ યાત્ત-વર્તયન્તિ લેશ્યન્તિ મંધાતપન્તિ મંધદ્યન્તિ પરિતાપયન્તિ કલમયન્તિ અપદ્રાવયન્તિ 'તેદ્દિતો ણં મંતે ! જીવે કડ્ડામિણ ?' હે મદન્ત ! તેભ્યઃ સ્વલ્લ પુદ્ગલેભ્યો જીવઃ કનિક્કિયો ભાતિ ? મગવાનાહ-'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'સિય તિક્કિરિણ સિય ચડ્કિરિણ સિય પંચકિરિણ' સ્યાત્-મદાનિદ્ આહારકમમુદ્ધાતગતો જીવ સ્લિક્કિયો

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! ઉન પુદ્ગલોં કો આહારકમમુદ્ધાત કરનેવાલા કિતને સમય મેં યાહર નિકાલતા હૈ ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય મી અન્તર્મુહર્ત્ત મેં ઓર ઉત્કુષ્ટ મી અન્તર્મુહર્ત્ત મેં આહારકમમુદ્ધાતગત મનુષ્ય યાહર નિકાલતા હૈ !

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! યાહર નિકાલે હુણ વે પુદ્ગલ જિન ક્ષેત્ર મેં વ્યાપ્ત હોતે હૈ, ઉન ક્ષેત્ર મેં સ્થિત જિન પ્રાણોં, મૃતો જીવોં ઓર સત્તવોં કા ઘાત કરતે હૈ, યાવન્-ઉન્હે આવર્ત્તપતિત કરતે હૈ, સ્પર્શ કરતે હૈ, મંધાતિત કરતે હૈ, સંઘટ્ટિત કરતે હૈ, પરિતાપ વહંચાતે હૈ, મૃષ્ટિત કરતે હૈ, પ્રાણોં સે રહિત કરતે હૈ, ઉન કે કારણ જીવ કિતની ક્રિયાવાલા હોતા હૈ-ઉસ જીવ કો કિતની ક્રિયાણં લગતી હૈ ?

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! એ પુદ્ગલોને આહારકમમુદ્ધાત કરનાના કેટલા સમયમા બહાર કાઢે છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહર્ત્તમા અને ઉત્કુષ્ટ પણ અન્તર્મુહર્ત્તમા આહારકમમુદ્ધાતગત પુદ્ગલોને બહાર કાઢે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન્ ! બહાર કાઢેલા તે પુદ્ગલ એ ક્ષેત્રમા વ્યાપ્ત થાય છે, તે ક્ષેત્રમા સ્થિત એ પ્રાણો, મૃતો, જીવો અને સત્તવોનો ઘાત કરે છે, યાવન્-તેમને આવર્ત્તપતિત કરે છે, સ્પર્શ કરે છે, સંઘટ્ટિત કરે છે, સંઘટ્ટિત કરે છે, પરિતાપ પાડે છે, મૃષ્ટિત કરે છે, પ્રાણોથી રહિત કરે છે, તેમના કારણે જીવ કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે-તે જીવને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે !

મવતિ, સ્વાત્ ક ચિચ્ચતુષ્ક્રિયો મવતિ, સ્વાત્-કદાચિત્ પશ્ચક્રિયો મવતિ, પ્રાપ્તયુક્તેઃ-
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેણં મંત્રે ! જીરાઓ કડકિરિયા’ હે મદન ! તે સ્પૃષ્ટ-આહારકસમુદ્ધા-
તગત પુદ્ગલપૃષ્ઠા જીવા સ્વસ્માજ્ઞીયાત્-આહારકસમુદ્યાતગતત્રીનાપેક્ષા કતિક્રિયા
મવન્તિ ? મગવાન્-હે એવંચેવ’ એવંચેવ-પૂર્વોક્તગૌત્યૈવ સ્વાત્-કદાચિત્ ત્રિક્રિયાઃ સ્વાન્-
કદાચિચ્ચતુષ્ક્રિયાઃ, સ્વાત્ કદાચિત્ પશ્ચક્રિયા મવન્તિ તથા ચ યદા તં ન કાચ્ચિદ્વાર્ધા
જનયિતુ મમર્થા મવન્તિ તદા ત્રિક્રિયાઃ, યદા પુનસ્તં પરિતાપયન્તિ તદા ચતુષ્ક્રિયા મવન્તિ
શરીરેણ સ્પૃષ્ટમાનાનાં વૃશ્ચિકાદીનાં પરિતાપકૃત્વર્જનત્, યદા ત્વ જીવિતાદપિ વ્યપોષગન્તિ
તદા પશ્ચક્રિયા અયસેયાઃ, શરીરેણ સ્પૃષ્ટપાનાનાં સર્પાદીનાં જીવિતાદપિ વ્યપોષ-

મગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રીન, કદાચિત્ ચાર ઓર કદાચિત્ પાંચ
ક્રિયાણં આહારકસમુદ્યાતગત જીવ કો લગતી હૈં ।

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આહારકસમુદ્યાતગત પુદ્ગલો ઢાગ સ્પૃષ્ટ વે
જીવ, આહારકસમુદ્યાત વાલે જીવ કે નિમિત્ત સે કિત્તની ક્રિયાવાલે હોતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! ઇસો પ્રકાર મમજ્ઞના, અર્થાન્ કદાચિત્ કોઈ ત્રીન
ક્રિયાવાલા હોતા હૈ, કદાચિત્ કોઈ ચાર ક્રિયાવાલા ઓર કદાચિત્ કોઈ પાંચ
ક્રિયાવાલા હોતા હૈ । તાત્પર્ય યહ હૈ કિ આહારકસમુદ્યાત ઢાગ વાહર નિકાલે
હુપ પુદ્ગલો સે સ્પૃષ્ટ હુપ વે જીવ જબ આહારકસમુદ્યાત કરનેવાલે મનુષ્ય કો
કિસી પ્રકાર કી ઘાઘા પહુંચાને મેં સમર્થ નહીં હોતે તથ ત્રીન ક્રિયાવાલે હોતે
હૈ, જબ ડસે પરિતાપ પહુંચાતે હૈ તથ ચાર ક્રિયાવાલે હોતે હૈ, કયોંકિ શરીર સે
સ્પૃષ્ટ હોતે હુપ વૃશ્ચિક આદિ પરિતાપ જનક દેલે જાતે હૈ । જબ વે જીવ ડસ
આહારકસમુદ્યાત કર્તા કો જીવન રહિન કરતે હૈ તો પાંચ ક્રિયાઓ વાલે

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ત્રણ, કદાચિત્ ચાર અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાઓ
આહારકસમુદ્યાતગત હવને લાગે છે

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આહારકસમુદ્યાતગત પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ તે હવ
આહારકસમુદ્યાતવાળા હવના નિમિત્તથી કેટલી ક્રિયાવાળા થાય છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારે સમજવું અર્થાત્ કદાચિત્ કોઈ ત્રણ ક્રિયા
વાળા હોય છે, કદાચિત્ કોઈ ચાર ક્રિયાવાળા અને કદાચિત્ પાચ ક્રિયાવાળા હોય છે

તાત્પર્ય એ છે કે આહારકસમુદ્યાત દ્વારા બહાર કાઢેલા પુદ્ગલોથી સ્પૃષ્ટ થયેલ
તે હવો બ્યારે આહારકસમુદ્યાત કરનારા મનુષ્યને કોઈ પ્રકારની પીડા પહોંચાડવામાં
સમર્થ નથી થતા ત્યારે ત્રણ ક્રિયાવાળા હોય છે, બ્યારે તેમને પરિતાપ પહોંચાડે છે, ત્યારે
ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે, કેમકે શરીરથી સ્પૃષ્ટ થતા વિછી વગેરે પરિતાપજનક ભોવામાં
આવે છે. બ્યારે તે હવો તે આહારકસમુદ્યાત કરતાં હવન રહિત કરે છે તે પાચ ક્રિયા
ઓવાળા થાય છે, કેમકે શરીરથી સ્પૃષ્ટ થનારા સર્પ આદિ હવન રહિત કરનારા પણ
ભોવામાં આવે છે

હવે આહારકસમુદ્યાત કરતાં હવના દ્વારા મારી નખાનારા હવોના દ્વારા જે બીજા
પા. ૧૩૬

ધત્વસ્ય પ્રત્યક્ષસિદ્ધતાદિતિ મારઃ, ગમ્યતિ આહારકમમુદ્ઘાતગતેન જીવેન વ્યાપાદ્યમાર્તે
 જીર્વિયેડન્યે જી ॥ વ્યાપાદ્યન્તે યે ચાન્યે જીર્વે વ્યાપાદ્યમાર્તે આહારકમમુદ્ઘાતગતેન જીવેન
 વ્યાપાદ્યન્તે તાન્નિધિદ્યુય આહારકમમુદ્ઘાતગતમ્પ તસ્ય જીવમ્પ તેવાઆહારકમમુદ્ઘાતગત-
 જીવાત્મપ્રદેશવિશ્લિષ્ટપુદ્ગલસ્પૃષ્ટાનાં જીવાનાં ક્રિયાઃ પચ્ચયિતુમ્.દ-‘મે જાં મંતે ! તેય
 જીવા અણેસિં જીવાણં પરંપરાધાપણં કતિ કિરિયા ?’ હે મદન્ન ! મ સ્સલુ આહારકસમુદ્-
 ઘાતગતો જીવઃ તે ચ-આહારકમમુદ્ઘાતગતજીવસમ્પન્ધિ પુદ્ગલસ્પૃષ્ટા જીવાઃ અન્યેવાં
 જીવાનાં પચ્ચરપાતે સ્સલુ કતિ ક્રિયા ભવન્તિ ? મગવાનાદ-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ !
 ‘ત્તિકિરિયા વિ ચાકિરિયા વિ પંચકિરિયા વિ’ ત્રિક્રિયા અપિ તે માન્તિ ચતુષ્ક્રિયા અપિ તે
 ભવન્તિ પચ્ચક્રિયા અપિ તે ભવન્તિ પ્રાગુક્તયુક્તેઃ, તાશ્ચ પચ્ચક્રિયાઃ-આરમ્ભિકી પ્રાદેપિકી
 આધિકરણિકી પારિતાપનિકી પ્રાણાતિપાતક્રિયારૂપાશ્ચાસમેયાઃ, ‘પથ મણ્ણમે વિ’ પથમ્-
 હોતે હેં, કયોંકિ શરીર સે સ્પૃષ્ટ થોનેવાલે સ્પ આદિ જોવન રહિત કર દેનેવાલે
 મી દેસે જાતે હેં ।

અવ આહારકસમુદ્ઘાત કર્તા જીવ કે દ્વારા મારે જાને વાલે જીવોં કે દ્વારા
 જો દુમરે જીવ મારે જાતે હેં ઓર અન્ય જીવોં કે દ્વારા મારે જાને વાલે આહારક
 સમુદ્ઘાત કર્તા જીવ કે દ્વારા મારે જાતે હેં, ડનકી અપેક્ષા સે ક્રિયાઓં કા
 નિરૂપણ કરતે હે-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આહારકસમુદ્ઘાત કરને વાલા વહ જીવ ઓર
 આહારકસમુદ્ઘાતગત જીવ સંબંધી પુદ્ગલોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ વે જીવ અન્ય પ્રાણિયાં કા
 પરમ્પરા સે જો ઘાત કરતે હેં, ડસ ઘાત કે કારણ ડન્હેં કિતની ક્રિયાણં હોતી હેં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત યુક્તિ કે અનુસાર વે ત્રીન ક્રિયા વાલે મી
 હોતે હેં, ચાર ક્રિયાવાલે મી હોતે હેં ઓર પાંચ ક્રિયાવાલે મી હોતે હેં । વે પાંચ
 ક્રિયાણં યે હેં-કાયિકી આધિકરણિકી, પ્રાદેપિકી, પારિતાપનિકી ઓર
 પ્રાણાતિપાતિકી ।

જીવ મારી નખાય છે અને અન્ય જીવો દ્વારા મારી નખાનારા આહારકસમુદ્ઘાત કર્તા
 જીવના દ્વારા મારી નખાય છે તેમની અપેક્ષાએ ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કરે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન્ ! આહારકસમુદ્ઘાત કરનારા તે જીવ અને આહારક
 સમુદ્ઘાતગત જીવ સંબંધી પુદ્ગલો દ્વારા સ્પૃષ્ટ તે જીવો અન્યપ્રાણિયોના પરંપરાથી ઘાત
 કરે છે, તે ઘાતના કારણે તેમને કેટલી ક્રિયાઓ થાય છે ?

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત યુક્તિના અનુસાર તેઓ ત્રણ ક્રિયાવાળા પથ
 હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળા પથ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાવાળા પથ હોય છે તે પાંચ
 ક્રિયાઓ આ છે-કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેપિકી, પારિતાપનિકી અને ૫ કી

મનુષ્યજીવોક્તરીત્યા મનુષ્યેડપિ આહારકસમુદ્ધાતવક્તવ્યતા દ્રષ્ટવ્યા, યદપિ મનુષ્યા
જામેવાહારકસમુદ્ધાતસ્ય સદ્ભાવેન સમુચ્ચયજીવપદે આહારકમમુદ્ધાતપ્રરૂપણે મનુષ્ય
સ્યાન્તર્ભાવો ભવતિ એવ, તથાપિ ચતુર્વિંશતિ દળક્રમેણ વિશેષતયા પ્રાપ્તમ્ય મનુષ્યસ્યાહાર-
કસમુદ્ધાતપ્રરૂપણે ન પુનરુક્તિદોષઃ સમ્ભવતીતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૧૩ ॥

મૂલમ્—અળગારસ્સ જાં મંતે ! ભાવિયપ્પણો કેવલિસમુદ્ધાણં સમો
હયસ્સ જે ચરમા નિજ્જરાપોગ્ગલા. સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્લન્તા સમં-
જાડસો ! સવ્વલોગં પિ ય જાં તે ફુસિત્તા જાં ચિટ્ઠંતિ ? હંતા, ગોયમા !
અળગારસ્સ ભાવિયપ્પણો કેવલિસમુદ્ધાણં સમોહયસ્સ જે ચરમા
નિજ્જરા પોગ્ગલા, સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળ્લન્તા સમજાડસો ! સવ્વલોગં
પિ ય જાં ફુસિત્તાજાં ચિટ્ઠંતિ, છડમત્થેજાં મંતે ! મળૂસે તેસિં જિજ્જરા-
પોગ્ગલાજાં કિંચિ વળ્લેજાં વળ્લં ગંધેજાં ગંધં રસેજાં વા રસં ફાસેજાં વા
ફાસં જાણહ, પાસહ ? ગોયમા ! જો ઇળદ્દે સમદ્દે, સે કેળદ્દેજાં મંતે !
એવં તુચ્ચહ—છડમત્થેજાં મળૂસે તેસિં જિજ્જરાપોગ્ગલાજાં જો કિંચિ
વળ્લેજાં વળ્લં ગંધેજાં ગંધં રસેજાં રસં ફાસેજાં ફાસં જો જાણહ પાસહ ?
ગોયમા ! અયં જાં જંબુદ્ધીવે દીવે સવ્વદીવસમુદ્ધાણં સવ્વબ્ભંતરાણ સવ્વ-
ખુદ્ધાણ વદ્દે તેલ્લાપૂવસંઠાણસંઠિણ, વદ્દે રહચક્કવાલસંઠાણસંઠિણ
વદ્દે પુક્કલરકણિયા સંઠાણસંઠિણ વદ્દે પરિપુળ્લણચંદસંઠાણસંઠિણ એજાં

સમુચ્ચય જીવ કે સમાન મનુષ્ય કે આહારકસમુદ્ધાત કી વક્તવ્યતા મી
સમજા લેના વાહિયે । યદપિ આહારકસમુદ્ધાત મનુષ્યો કો હી હોતા હૈ, અત-
એવ સમુચ્ચય જીવ પદ મેં જો આહારકસમુદ્ધાત કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, ઉસમેં
મનુષ્ય કા અન્તર્ભાવ હો હી જાતા હૈ, તથાપિ દળક્રમ સે વિશેષ રૂપ સે
પ્રાપ્ત મનુષ્ય કે આહારકસમુદ્ધાત કા મી લલેલેલ કિયા ગયા હૈ । ઈસ કારણ
યહાં પુનરુક્તિ દોષ કી સંભાવના નહીં કરના વાહિયે । ॥ સૂ. ૧૩ ॥

સમુચ્ચય જીવના સમાન મનુષ્યના આહારકસમુદ્ધાતની વક્તવ્યતા પણ સમજી
લેવી જોઈએ, યદપિ આહારકસમુદ્ધાત મનુષ્યોને જ થાય છે, તેથી જ સમુચ્ચય જીવે
પદમા જે આહારકસમુદ્ધાતની પ્રરૂપણા કરાઈ છે, તેમા મનુષ્યનો અન્તર્ભાવ થઈ જ નાય
છે છતાં પણ હકક કમથી વિશેષ રૂપથી મનુષ્યના આહારકસમુદ્ધાતનો પણ ઉલ્લેખ
કર્યો છે, એ કારણે ખરી પુનરુક્તિ દોષની સંભાવના ન કરવી જોઈએ. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

જોયણસયસહરસં આયામત્રિક્વંભેણં તિણિણ જોયણમયસહસ્સાઈં સોલસ
સહસ્સાઈં દોણિણ સત્તારીસં જોયણસણ કોમે તિણિણ ય ગાઝ અઢ્ઢાવીસં
ચ ધણુસયં તેગ્મ ય અંગુલાઈં અઢ્ઢગુ.ં ચ કિંચિ વિમેસાહિણ પગિવે-
વેણ પળળત્ત, દેવંણં મહિઢ્ઢીણ જાવ મહાસોવલ્લે ણમ મહ સવિલેવળં
ગંધસમુગ્ગય મહાય તં અવ્વદાલેહ, ત સહં ણમં સવિલેવળં ગંધસમુગ્ગયં
અવ્વદાલેહત્તા ઇણામેવ કટ્ટુ કેવલકપ્પ જંવુદ્ધીવં દીવં તેહિં અચ્છગણિ-
વાતેહિ તિગત્તગ્ગુનો અણુપગ્ગિયટ્ટિત્તાણ હવ્વસાગચ્છેજ્ઞા, સે નૂળં
ગોયમા ! મે કેવલકપ્પે જંવુદ્ધીવે દીવે તેહિ ઘાણ પોગ્ગલેહિ ફુડે ?
હતા, ફુડે, છઝપત્થે ણ ગોયમા ! મળૂમે તેસિ ઘાણપુગ્ગલાણં કિંચિ
વળળેણં વળળ, ગધેણં ગંધ, મ્મેણં રસં, ફામેણં ફામં જાણહ પાસહ ?
મગ્ગં ! ણો ઇણંદુ સત્તં, મે ણણંદુણં ગોયમા ! ણ વુચ્ચહ છઝમત્થેણં
મળૂમે તેસિ નિજ્જરાપોગ્ગલા ણ નો કિંચિ વળળેણં વળળં, ગધેણં ગંધં,
રસેણં રસં, ફાણ ફાસં જાણહ પાસહ, સુહુમાણં તે પોગ્ગલા પળળત્તા
સમણાઝસો ! સવ્વલોગં પિ ય ણં ફુસિત્તા ણં ચિટ્ઠંતિ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

હ થા—અનગારસ્થ ચલુ સદન્ત ! ભાવિતાત્મનઃ કેવલિસમુદ્ધાતેન સમવહતસ્ય ચે ચરમા
નિર્જરા પુદ્ગલા સૂક્ષ્માઃ ચલુ તે પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞતાઃ ? શ્રમણાગુપ્પન ! સર્વલોકમપિ ચ ચલુ
તે સ્પૃષ્ટાઃ તિષ્ઠન્તિ ? હતા, ગોતમ ! અનગારસ્થ ભાવિતાત્મનઃ કેવલિસમુદ્ધાતેન સમવહ-

ગાદ્યાર્થ—(અનગારસ્થ ણં મતે ! ભાવિયપ્પણો કેવલિસમુગ્ધાણં સમોહ
યસ્સ) હે મગવન્ ! ભાવિતાત્મા કેવલિસમુદ્ધાત સે સમવહત અનગાર કે (જે
ચરમા નિજ્જરાપોગ્ગલા) જો ચરમ—અન્તિમ નિર્જરાપુદ્ગલ હૈ (સુહુમાણ તે પોગ્ગલા
પળળત્તા ?) વે પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ કહે ગણ હૈ ? (સમણાઝસો) હે શ્રમણ ! હે આયુષ્યન્ !
(સવ્વલોગં પિ ય ણં તે ફુસિત્તા ણં ચિટ્ઠંતિ ?) કયા વે સમસ્ત લોક કો સ્પર્શ

શબ્દાર્થ—(અનગારસ્થ ણં મતે ! ભાવિયવ્વો કેવલિસમુગ્ધાણ સમોહયસ્સ) હે ભગવન્ !
ભાવિતાત્મા કેવલિસમુદ્ધાતથી સમવહત અનગારને (જે ચરમા નિજ્જરા પોગ્ગલા) જે
ચરમ—અન્તિમ નિર્જરા પુદ્ગલ છે.

(સુહુમાણ પોગ્ગલા પળળત્તા ?) તે પુદ્ગલો સૂક્ષ્મ કહેલા છે ? (સમણાઝસો)
હે શ્રમણ ! હે આયુષ્યન્ ! (સવ્વલોગ પિ ય ણ તે ફુસિત્તા ણ ચિટ્ઠંતિ) શું તેઓ સમસ્ત
લોકને સ્પર્શ કરીને રહે છે ? (હતા ગોયમા ! હા, ગોતમ ! (અનગારસ્થ ભાવિયપ્પણો

तस्य ये चरमा निर्जरा पुद्गलाः सूक्ष्माः खलु ते पुद्गलाः प्रज्ञाः ? श्रमणायुष्मन् ! सर्व-
लोकमपि च खलु स्पृष्ट्वा तिष्ठन्ति, छद्मस्थः खलु भदन्त ! मनुष्यस्तेषां निर्जरापुद्गलानां
किञ्चिद्दर्शनेन वर्णं गन्धेन गन्धं रसेन वा रसं स्पर्शेन वा स्पर्शं जानाति पश्यति ? गौतम !
नायमर्थः समर्थः, तत् केतार्येन भदन्त ! एवमुच्यते—छद्मस्थः खलु मनुष्य स्तेषां निर्जरा-
पुद्गलानां किञ्चिद् दर्शनेन वर्णम्, गन्धेन गन्धम्, रसेन रसम्, स्पर्शेन स्पर्शं नो जानाति
कर के रहते हैं ? (हंता गोयमा !) हाँ, गौतम ! (अणागारस्म भाविष्यत्पणो
केवलिसमुद्घाटणं समोहयस्स) भावितात्मा केवलिसमुद्घात से समबहन
अनगर के (जे चरमा निज्जरा पोगगला) जो चरम निर्जरापुद्गल हैं (सुहुमा णं
ते पोगगला पण्णत्ता समणावसो !) हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! वे पुद्गल सूक्ष्म
कहे गए हैं (सच्चलोगं पि य णं फुसित्ताणं चिट्ठंति) सम्पूर्ण लोक को स्पर्श कर
के रहते हैं

(छद्मस्थे णं भंते ! मणूसे) हे भगवन् ! छद्मस्थ मनुष्य (तेसिं निज्जरा
पोगगलाणं) उन निर्जरा पुद्गलों के (किञ्चि) कुछ (वण्णेणं) चक्षुर्इन्द्रिय से
(वण्णं) वर्ण को (गन्धेणं गन्धं) घ्राणेन्द्रिय से गंध को (रसेण वा रसं) रसनेन्द्रिय
से रस को (फासेणं वा फासं) अथवा स्पर्शेन्द्रिय से स्पर्श को (जाणह पासइ ?)
जानता देखता है ? (गोयमा ! णो इण्ढे सम्भे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं
है (से केण्ढेणं भंते ! एवं वुच्चइ छद्मस्थेणं मणूसे तेसिं निज्जरापोगगलाणं)
हे भगवन् ! किस हेतु से ऐसा कहा है कि छद्मस्थ मनुष्य उन निर्जरा पुद्गलों
के (णो किञ्चि वण्णेणं वण्णं गन्धेणं गन्धं रसेण रसं फासेणं फासं णो जाणह

केवलिसमुद्घाटणं समोहयस्स) भावितात्मा केवलिसमुद्घातधी समबहन अनागारना (जे
चरमा निज्जरा पोगगला) जे चरम निर्जरा पुद्गल छे (सुहुमाण ते पोगगला पण्णत्ता
समणावसो) छे भगवन् ! छे आयुष्यमन् ! ते पुद्गलौ सूक्ष्म कहेला छे (सच्चलोगं पि य णं
फुसित्ता णं चिट्ठंति) सम्पूर्ण लोकने स्पर्श करीने रहे छे.

(छद्मस्थेण भंते ! मणूसे) छे भगवन् ! छद्मस्थ मनुष्य (तेसिं निज्जरापोगगलाणं)
ते निर्जरा पुद्गलोंना (किञ्चि) कुछ (वण्णेणं) चक्षुर्इन्द्रियधी (वण्णं) वक्षुर्ने (गन्धेणं)
घ्राणेन्द्रियधी गन्धने (रसेण वा रसं) रसनेन्द्रियधी रसने (फासेण वा फासं) अथवा स्पर्शे-
न्द्रियधी स्पर्शने (जाणह पासइ) ज्ञेहे देणे छे ?

(गोयमा णो इण्ढे सम्भे) छे गौतम ! जे अर्थ समर्थ नहीं.

(से केण्ढेणं भंते ! एवं वुच्चइ—छद्मस्थेणं मणूसे तेसिं निज्जरापोगगलाणं) छे भगवन् !
क्या हेतुधी जेषु कछु छे छे छद्मस्थ मनुष्य ते निर्जरा पुद्गलोंने (णो किञ्चि वण्णेणं
वण्णं, गन्धेण गन्धं रसेण रसं फासेण फासं णो जाणह पासइ ?) किञ्चित् चक्षुर्इन्द्रियधी वक्षुर्ने,
घ्राणेन्द्रियधी गन्धने, रसेन्द्रियधी रसने, स्पर्शेन्द्रियधी स्पर्शने नहीं ज्ञेयता नहीं देखता ?

પડયતિ ? ગૌતમ ! અયં સ્વલુ જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ સર્વદ્વીપસમુદ્રાણાં સર્વાભ્યન્તરગઃ સર્વશુભ્રાણો
 વૃત્ત સ્તૈલાપૂર્વસંસ્થાનસંસ્થિતો વૃત્તો રથચક્રાત્મસંસ્થાનસંસ્થિતઃ, વૃત્તઃ પુષ્કરકર્ણિયા
 સંસ્થાનસંસ્થિતો વૃત્તઃ પરિપૂર્ણચન્દ્રસંસ્થાનસંસ્થિતઃ, એક યોજનગતમહસ્રમ્ આયામ-
 વિષ્ણુભ્રમેણ ત્રાણિ યોજનગતમહસ્રાણિ પોડશમહસ્રાણિ દ્વે સપ્તર્શિનિર્યોજનગતે ક્રોશાઃત્રીણિ
 ચ ગમ્યતાનિ અષ્ટર્શિનિથ્ર ધનુઃ ગતં ત્રયોદશતાદ્ગુલાનિ અર્દ્ધાદ્ગુલચ્ચ કિંચિદ્ વિશેષા-
 ધિક્ પ રક્ષેપેણ પ્રજામઃ, દેવઃ સ્વલુ મહદ્ધિકો યાવદ્ મહામાત્સ્યઃ એકં મહાન્તં મનિષ્ઠેપનં
 પામહ ?) કિંચિત્ ચક્ષુઃન્દ્રિય સે વર્ણ કો, ઘ્રાણેન્દ્રિય સે ગંધ કો રસનેન્દ્રિય
 રસ કો ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિય સે સ્પર્શ કો નહીં જાનતા દેશ્વતા ? (ગોયમા !)
 હે ગૌતમ ! (અયં ન જમ્બુદીવે દીવે) મહ જમ્બૂદ્વીપ નામક દ્વીપ (સન્વદ્વીવ
 સમુદ્રાણં સન્વન્મંતરાણ) મધ દ્વીપ-સમુદ્રોં કે મધ સે ઘીન મેં હેં (સન્વ
 સુદ્ધા) સચ સે છોટો હૈ (વટ્ટે) વૃત્તાકાર હૈ (તેલાપૂર્વસંઠાણમંઠિણ) તેલ કે
 પુષ્પ કે આકાર કા હૈ (વટ્ટે રથચક્રકવાલસંઠાણમંઠિણ) ગોલ રથ કે ચક્રવાલ
 કે આકાર કા હૈ (વટ્ટે પુષ્કરકર્ણિયા સંઠાણમંઠિણ) ગોલ કમલ કી કર્ણિયા
 કે આકાર કા હૈ (વટ્ટે પટ્ટિપુણ્ણચદસંઠાણમંઠિણ) ગોલ ચન્દ્રમા કે આકાર કા
 હૈ (એગં જોયણસમયસહસ્સં) એક લાખ યોજન (આયામવિક્ષ્ણુભ્રમેણ) લગ્યાઈ-
 ચૌહાઈ મેં (તિણિણ જોયણસમયસહસ્સાઈ) ત્રીન લાખ યોજન (સોલસમહસ્સાઈ)
 સોલહ હજાર (દોણિણ સત્તાવીસે જોયણમય) દોમૌ સત્તાઈસ યોજન (તિણિણ
 ચ કોસે) ત્રીન કોસ (અઢાવીસં ધનુસય) એકસૌ અઢાઈસ ધનુપ (તેરસ ચ અંગુ-
 લાઈ) તેરહ અંગુલ (અઢગુલં ચ) ઔર આધા અંગુલ (કિંચિપિસેમાહિણ) કિંચિત્
 વિશેષાધિક (પરિક્ષેવેણ) પરિધિ સે (પણ્ણત્તે) કહા હૈ ।

(દેવે નં મહિહ્ણિ જાવ મહાસોક્ષે) મહાન ઋદ્ધિવાલા યાવત્ મહાસુસ્ત્ર

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (અયં ન જમ્બુદીવે) આ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ (સન્વદ્વીવ
 સમુદ્રાણં સન્વન્મંતરાણ) મધા દ્વીપસમુદ્રોના મધાના વચ્ચમા છે (સન્વસુદ્ધા) મધાથી
 નાનો છે (વટ્ટે) ગોળ (તેલાપૂર્વસંઠાણમંઠિણ) તેલના પુચ્ચાના આકારનો છે (વટ્ટે રથચક્રકવાલ-
 સંઠાણમંઠિણ) ગોળ રથના પૈડાના આકારનો છે (વટ્ટે પુષ્કરકર્ણિયાસંઠાણમંઠિણ) ગોળ કમળની
 કર્ણિયાના આકારનો છે (વટ્ટે પટ્ટિપુણ્ણચદસંઠાણમંઠિણ) ગોળ ચન્દ્રમાના આકારનો છે
 (એગં જોયણસહસ્સં) એક લાખ યોજન (આયામવિક્ષ્ણુભ્રમેણ) લગ્યાઈ પહોળાઈમાં (તિણિણ
 જોયણસમયસહસ્સાઈ) ત્રણ લાખ યોજન (સોલસમહસ્સાઈ) સોલ હજાર (દોણિણ સત્તાવીસે
 જોયણસયે) બસો સત્તાવીસ યોજન (તિણિણ ચ કોસે) ત્રણ કોસ (અઢાવીસ ધનુસય)
 એકસો અઢાવીસ ધનુસ (તેરસ ચ અંગુલાઈ) તેર આગળ (અર્ધગુલચ) અનેઅર્ધો આગળ
 (કિંચિ વિશેષાધિક) કિંચિત્ વિશેષાધિક (પરિક્ષેવેણ) પરિધિથી (પણ્ણત્તે) કહેલ છે

(દેવેણ મહિહ્ણિ જાવ મહાસોક્ષે) મહાન ઋદ્ધિવાળા યાવત્ મહાસુખવાળા દેવ

ગન્ધસમુદ્ગમકં ગૃહીત્વા તમ્ અવદાલયતિ તં મહાન્તમ્ એકં સવિલેપનં ગન્ધસમુદ્ગમકમવદાલય
 એવમેવ કૃત્વા કેવલકલ્પં જમ્બુદ્વીપં દ્વીપ ત્રિમિરપ્સરોનિપાતૈસ્ત્રિમસકૃત્વોઽનુપર્યટત્ય શોઘમા
 ગચ્છેત્, તન્નૂનં ગૌતમ ! સ કેવલકલ્પો જમ્બુદ્વીપો દ્વીપસ્તૈર્ધ્રાણપુદ્ગલૈઃ સ્પૃષ્ટઃ ? હન્ત,
 સ્પૃષ્ટઃ, હ્રદયસ્થઃ સ્વલ્લુ ગૌતમ ! મનુષ્યસ્તેષાં ધ્રાણપુદ્ગલાનાં કિંચિદ્ વર્ણેન વર્ણમ્, ગન્ધેન
 ગન્ધમ્, રસેન રસમ્. સ્પર્શેન સ્પર્શં જાનાતિ પચયતિ ? ભગવન્ ! નાયમર્થઃ સપર્થઃ, તદ્ એતે-

ચાલા દેવ (એગં) એક (મહં) ચઢી (સવિલેવણં) વિલેપન સહિત (ગંધસમુગમયં)
 ગંધ કી ઢિલિયા કો (ગદ્દાય) ગ્રહણ કર કે (તં અવદાલેહ્) ઉસે સ્ખોલતા હૈ
 (ત મહં એગં સવિલેવણં ગંધસમુગમયં અવદાલહતા) ઉસ ચઢી એક વિલેપન યુક્ત
 ગંધ કી ઢિલિયા કો સ્ખોલકર (હ્રામેવ કદ્દુ) એસા કર કે (કેવલકલ્પં જંબુ-
 દ્વીપં) સમ્પૂર્ણ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ કો તિહિં અચ્છરણિવાતેહિં) ત્રીન ચુટકિયોં
 મેં (તિસત્તલુત્તો) ઇકોસ ચાર (અણુપરિચટ્ટિયદિત્તાણં) ઘૂમ કર (હ્રવમાગ-
 ચ્છેજ્ઞા) શીઘ્ર આ જાય (સે નૂણં ગોયમા !) અવ નિશ્ચય હે ગૌતમ ! (સે કેવલ-
 કલ્પે જંબુદ્વીપે દ્વીપે) વહ સમ્પૂર્ણ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ (તેહિં ધાણપોગલેહિં)
 ડન ગંધ પુદ્ગલોં સે (ફુઢે ?) સ્પૃષ્ટ હૈ ? (હંતા ફુઢે) હાં, સ્પૃષ્ટ હૈ (હ્રદયમથે ણં
 ગોયમા ! મણૂસે) હે ગૌતમ ! હ્રદયસ્થ મનુષ્ય (તેસિં ધાણપુગલાણં) ડન ગંધ
 પુદ્ગલોં સે (કિંચિ) કિંચિત્ (વર્ણેણ વર્ણ) ચક્ષુ સે વર્ણ કો (ગંધેણ ગંધ) ધ્રાણ
 સે ગંધ કો (રસેણ રસ) રસનેન્દ્રિય સે રસ કો (ફાસેણ ફાસ) સ્પર્શનેન્દ્રિય સે
 સ્પર્શ કો (જાણહ પાસહ ?) જાનતા દેસતા હૈ ? (ભગવં, ણો હ્રણદે સમદે) હે
 ભગવન્ ! ગહ અર્થ સમર્થ નહીં (એણદ્દેણં ગોયમા એવં સુચ્ચહ) હસ દેતુ સે

(એગ) એક (મહં) એટી (સવિલેવણ) વિલેપન સહિત (ગંધસમુગમય) મુગધની ડબ્બીને (ગદ્દાય)
 અક્ષુ કરીને (ત અવદાલેહ) તેને ખોલે છે (તં મહં એગં સવિલેવણ ગંધસમુગમયં અવદલહતા)
 વિલેપ થી અગ્રેષી એક એટી ડબ્બીને ખોલીને. (હ્રામેવ કદ્દુ) એમ કરીને (કેવલકલ્પ
 જંબુદ્વીપં દ્વીપ) સમ્પૂર્ણ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપને (તિહિં અચ્છરણિવાતેહિં) ત્રણ ચપટી-
 એમાં (તિસત્તલુત્તો) એટીની ચાર (અણુપરિચટ્ટિતાણ) ડબ્બીને (હ્રવમાગચ્છેજ્ઞા) શીઘ્ર આવી
 બાથ (સે નૂણ ગોયમા !) હવે નિશ્ચય છે ગૌતમ ! (સે કેવલકલ્પે જંબુદ્વીપે દ્વીપે) તે સમ્પૂર્ણ
 જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ (તેહિં ધાણપોગલેહિં) તે ગંધ પુદ્ગલોથી (ફુઢે) સ્પૃષ્ટ છે ?
 (હંતા ફુઢે) હા, સ્પૃષ્ટ છે

(હ્રદયમથેણ ગોયમા ! મણૂસે) હે ગૌતમ ! હ્રદયસ્થ મનુષ્ય (તેસિં ધાણપુગલાણં)
 તે ગંધ પુદ્ગલોથી (કિંચિ) કિંચિત્ (વર્ણેણ વર્ણ) ચક્ષુથી વર્ણને (ગંધેણ ગંધ) નાકથી
 ગંધને (રસેણ રસ) જીભથી રસને (ફાસેણ ફાસ) સ્પર્શનેન્દ્રિયથી સ્પર્શને (જાણહ પાસહ)
 બાથ-હેએ છે

(ભગવં ણો હ્રણદે સમદે) હે ભગવન્ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (સે એણદ્દેણં ગોયમા !

નાર્યેન ગૌતમ ! પવનુચ્યતે-હ્યમ્થઃ ગત્વ મનુષ્યમ્નેષાં નિર્જગપુદ્ગલાનાં નો કિંચિદ વર્ણેન વર્ણમ્, ગન્ધેન ગન્ધમ્ રસેન રસમ્, સ્પર્શેન સ્પર્શમ્, જાનાતિ પદ્યતિ, સુઃમાઃ ગત્વ તે પુદ્ગલાઃ પ્રજ્ઞાતાઃ શ્રમણાયામન । મર્ચલોક્તપિ ચ સ્પૃષ્ટા નિવૃત્તિ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકા-પૂર્વ પળ્લામપિ છાદ્યસ્થિતાના વેદનાદિ સમુદ્ધાતાનામારચને જગન્ધેન ઉત્કૃષ્ટેન વા ચાત્ત્રપ્રમાણં ક્ષેત્રમાત્મવિશ્લિષ્ટં પુદ્ગલે યનામંભયમોદારિકાદિશીગન્તર્ગતગાપૂર્ણ ભવતિ તાવત્પ્રમાણમુપદર્શિતમ્, મસ્પ્રતિ-કેવલિસમુદ્ધાતવિષો ગથા સ્વરૂપે યાવત્પ્રમાણં ક્ષેત્રમાપૂર્ણ ભવતિ તથા સ્વરૂપૈઃ પુદ્ગલે સ્તાવન્પ્રમાણમ્ ક્ષેત્રસ્થાપૂર્ણં પ્રસ્પર્શયતુમાદ-‘અણગારમ્મ પં ભતે । ભાવિયપ્પણો કેવલિસમુદ્ધાતવણં મગોદ્દયમ્મ તે ચરમા નિજ્જગપોગલા, સુદ્ધમાણં તે હે ગૌતમ ! એમા કલા જાના હે (છઝમત્યેણં મળસે) છદ્ધમ્થ મનુષ્ય (તેમિં નિજ્જગ પોગલાણં) ડન નિર્જગ-પુદ્ગલોં કે (નો કિંચિ વર્ણેણ વર્ણં, ગધેણં ગંધં, રસેણં રસં, ફાસેણં ફાસં જાણહ પાસહ) કિંચિત્ત નેત્ર સે વર્ણં થો, ઘ્રાણ સે ગંધં કો, રમનેન્દ્રિય સે રસં કો ઓર સર્ગેન્દ્રિય સે સ્પર્શં કો નહી જાનતા દેશ્વતા (સુદ્ધમાણં તે પોગલા પળ્ણત્તા સમણાડસો) હે શ્રમણ ! આયુમ્મન ! વે પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ કહે ગગ હે (મર્ચલોગં વિ ય ણં ફુમિત્તાણં ચિદ્ધતિ) સમગ્ર લોક કો સ્પર્શ કર કે વે રહે હુગ હે ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકાર્થ-પહેલે ગદ્ય નિરૂપણ ક્રિયા ગયા હે કિં છહોં વેદનાદિક છાદ્યસ્થિક સમુદ્ધાતોં કી રચના કરને મેં કમ સે કમ ઓર અધિક સે અધિક ફનના ક્ષેત્ર આત્મા સે પૃથક્ ક્રિયા ગગ ણવં ઔદારિક ભાદિ શરીરોં કે અન્દર રહે હુગ પુદ્ગલોં સે આપૂર્ણ હોતા હે । અથ ગદ્ય દિશ્વલાતે હેં કિં કેવલિસમુદ્ધાત કરને મેં ડન પુદ્ગલોં કે દ્વારા કિતના ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત ક્રિયા જાતા હે ?

एवं वुच्यते) એ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ કહેવાય છે-

(છઝમત્યેણં મળસે) છદ્ધમ્થ મનુષ્ય (તેમિં નિજ્જગપોગલાણ) તે નિર્જગ પુદ્ગલોને (નો કિંચિવર્ણેણ વર્ણ, ગધેણ ગંધ, રસેણ રસ, ફાસેણ ફાસ જાણહ પાસહ) કિંચિત્ત નેત્રથી વર્ણને, નાકથી ગંધને, રસેન્દ્રિયથી રસને, સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શને નથી જાણતા-હેખતા.

(સુદ્ધમાણ તે પોગલા પળ્ણત્તા સમણાડસો) હે શ્રમણ, આયુમ્મન, તે પુદ્ગલો સૂક્ષ્મ કહેલા છે (મર્ચલોગ વિ ય ણ ફુમિત્તાણ ચિદ્ધતિ) સમગ્ર લોકોને સ્પર્શ કરીને તેઓ રહેલા છે ॥ સૂ. ૧૪ ॥

ટીકાર્થ-પહેલા નિરૂપણ કરેલુ છે કે છએ વેદના વગેરે છાદ્યસ્થિક સમુદ્ધાતોની રચના કવ માં જોછામાં જોછી અને અધિકથી અધિક આટલા ક્ષેત્ર આત્માથી જુદા કરાયા તેમ જ ઔદારિક વગેરે શરીરોની અન્દર રહેલા પુદ્ગલોથી આપૂર્ણ થાય છે

હવે તે દેખાડે છે કે કેવલિસમુદ્ધાતમા તે પુદ્ગલો દ્વારા કેટલાં ક્ષેત્ર વ્યાપ્ત કરાય છે ?

पोग्गला पणत्ता ?' हे भग्ना ! अनगारस्य खलु भावितात्मनः केवलिसमुद्घातेन समवह
तस्य ये चरमाः-चरमसमयभाविनश्चतुर्थसमयभाविन इत्यर्थः, तैरेव पुद्गलः सकललोक-
पूग्णः, निर्जरापुद्गलाः-निर्जरागुणयोमात् निर्जराः-निर्जीणाः, ते च पुद्गलाश्चेति
निर्जरापुद्गलः सन्ति, सूक्ष्माः खलु ते पुद्गलाः किं प्रज्ञप्ताः ? 'समणाउसो !' हे भ्रमण !
आयुष्मन् ! 'सञ्चलोगं पि य णं ते फुसित्ता णं चिहंति ?' सर्वलोकमपि च खलु ते स्पृष्ट्वा खलु
किं तिष्ठन्ति ? भगवानाह- 'इता, गीयमा !' हे गौतम ! इन्त-सत्यम्, सर्वलोकमपि च खलु
ते स्पृष्ट्वा तिष्ठन्ति, 'अनगारस्य भाविनपरिणो केवलिसमुद्घातं समोहयस्स जे चरमा
निज्जरा पोग्गला, सुहुमाणं ते पोग्गला पणत्ता' अनगारस्य भावितात्मनः केवलिसमुद्-
घातेन समवहतस्य ये चरमा निर्जरा पुद्गलाः सन्ति 'सुहुमाणं ते पोग्गला पणत्ता'
सूक्ष्माः-चक्षुरिन्द्रियागोचराः खलु ते पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, 'समणाउसो !' हे भ्रमणायुष्मन् !
'सञ्चलोगं पि य णं फुसित्ता णं चिहंति' सर्वलोकमपि च खलु स्पृष्ट्वा ते तिष्ठन्ति, गौतमः
पृच्छति- 'छउममत्थेणं मंते ! मण्णसे तेति णिज्जरापोग्गलाणं किंवि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं
रसेण वा रसं फासेण वा फासं जाणइ पासइ ?' हे भदन्त ! छद्मस्थः खलु मनुष्यस्तेषां

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! भावितात्मा केवलिसमुद्घात से समवहत अनगार
के जो चरम अर्थात् केवलिसमुद्घात के चौथे समय के निर्जीर्ण पुद्गल हैं, वे
पुद्गल क्या सूक्ष्म कहे गए हैं ?

भगवान्-हे गौतम ! सत्य है, वे निर्जरापुद्गल अर्थात् निर्जीर्ण पुद्गल
समग्र लोक को व्याप्त कर के रहे हुए हैं । भावितात्मा केवलिसमुद्घात से
समवहत अनगार के जो चरम समयवर्त्ती अर्थात् चतुर्थ समय के पुद्गल हैं, वे
सूक्ष्म कहे गए हैं । हे भ्रमण ! हे आयुष्मन् गौतम ! वे पुद्गल समग्र लोक
को व्याप्त करके रहे हैं

गौतमस्वामी-हे भगवन् ! क्या छद्मस्थ मनुष्य उन निर्जरापुद्गलों के छ
वर्ण ग्राहक चक्षुरिन्द्रिय से वर्ण को, गंधग्राहक घ्राणेन्द्रिय के द्वारा गंध को,
रसग्राहक रसनेन्द्रिय से रस को तथा स्पर्शग्राहक स्पर्शनेन्द्रिय से स्पर्श को

श्री गौतम स्वामी-हे भगवन् ! भावितात्मा केवलिसमुद्घातशी समवहत अनगार-
रना के चरम अर्थात् केवलिसमुद्घातना चौथा समयना निर्जीर्ण पुद्गल है, ते
पुद्गल है शु सूक्ष्म कहेला छे ?

श्री भगवान्-हे गौतम ! सत्य छे ते निर्जरा पुद्गल है अर्थात् निर्जीर्ण पुद्गल
समग्र लोकने व्याप्त करीने रहेला छे भावितात्मा केवलिसमुद्घातशी समवहत अनगार-
के चरम समयवर्त्ती अर्थात् चौथा समयना पुद्गल छे, तेज्जा सूक्ष्म कहेला छे हे
भ्रमण ! हे आयुष्मन् ! गौतम ! ते पुद्गल है समग्र लोकने व्याप्त करीने रहेला छे

श्री गौतमस्वामी-हे भगवन् ! शु छद्मस्थ मनुष्य ते निर्जरा पुद्गलने कंधक
वर्ण ग्राहक चक्षु इन्द्रिय वण्णने, गंध ग्राहक नासिकायी गंधने, रस ग्राहक श्रवणी

નિર્જગપુદ્ગલનાં કિંચિન્ન પ્રથમં સામાન્યતઃ કિં જાનાનિ પદ્યતિ ? તદ્વેવ વિશેષતઃ પ્રતિ-
 પાદ્યતિ-વર્ણેન-વર્ણગ્રાહકચક્ષુરિન્દ્રિયેણ વર્ણ-રૂપ્યાદિરૂપમ્, ગન્ધેન-ગન્ધગ્રાહકઘ્રાણેન્દ્રિયેણ
 ગન્ધમ્-ગુરુભિમ્ અમૃતમિ વા, રસેન-રસગ્રાહકરસનેન્દ્રિયેણ રસમ્, સ્પર્શેન સ્પર્શમ્-કર્કશાદિ-
 સ્પર્શપં કિં જાનાતિ પદ્યતિ ? ભગવાનાદ્-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘ળો ઇણદ્વે મમદ્વે’ નાય-
 મર્થઃ સમર્થઃ-યુક્તયોપપન્નઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘મે કેણદ્વેણં મંતે ! एवं વૃચ્ચઃ-ઊતપત્યેણં
 મણુસે તેમિં ણિજ્જરાવોગગટાણં ણો કિંચિ વણેણં વણં ગંધેણ ગંથં રસેણં રસ ફાસેણં ફાસં
 ણો જાણં પાસં ?’ હે મદન્ત ! તત્-અથ કેનાર્થેન-કથં તાવન્, ણમ્ ઉક્તરીત્યા ઉચ્યતે
 યત્-છદ્દમસ્થઃ સુલુ મનુષ્ય સ્નેપાં નિર્જગપુદ્ગલનાં નો કિંચિન્ન-સામાન્યતો જાનાતિ-
 પદ્યતિ વા, નિશેષતોડપિ વર્ણેન-વર્ણગ્રાહકેણ ચક્ષુરિન્દ્રિયેણ વર્ણમ્ ગન્ધેન-ગન્ધગ્રાહકઘ્રાણે
 ન્દ્રિયેણ ગન્ધમ્, રસેન-રસગ્રાહકેણ રસનેન્દ્રિયેણ રસમ્, સ્પર્શેન-સ્પર્શગ્રાહકસ્પર્શનેન્દ્રિયેણ
 સ્પર્શ વા નો જાનાતિ પદ્યતિ, ઈતિ ? ભગવાનાદ્-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘અયં ણં જંબુદ્વીવે
 દ્વીવે સઘ્વદીવસમુદ્દાણ મઘ્વઞ્ઞંતરાણ સઘ્વગુદ્દાણ’ અય સુલુ જમ્બૂદ્વીપો દ્વીપઃ સર્વદ્વીપ-
 સમુદ્દાણાં સર્વાભ્યન્તરકઃ-સર્વેષામ્ભ્યન્તરો મધ્યવર્તી, સર્વક્ષુલ્લરુઃ-સર્વેભ્યો દ્વીપસમુદ્વેષ્યઃ
 જાનતા-દેશ્વતા હૈ ?

‘ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યદ્ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ અર્થાત્ છદ્દમસ્થ મનુષ્ય ઉન
 પુદ્ગલોં કે વર્ણ ગંધ આદિ કો ન સામાન્ય રૂપ સે જાન સકતા હૈ, ન વિશેષ
 રૂપ સે જાન સકતા હૈ ।

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! કિસ હેતુ સે ણેસા કહા જાતા હૈ કિ છદ્દમસ્થ
 મનુષ્ય ઉન નિર્જીર્ણ પુદ્ગલોં કો નહી જાનતા । વહ ચક્ષુરિન્દ્રિય સે ઉન કે રૂપ
 ધો, ઘ્રાણેન્દ્રિય સે ગંધ કો, રસનેન્દ્રિય સે રસ કો ઓર સ્પર્શનેન્દ્રિય સે સ્પર્શ
 કો નહીં જાનતા-દેશ્વતા હૈ ?

‘ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ જમ્બૂદ્વીપ સમસ્ત દ્વીપોં ઓર સમુદ્રોં કે મધ્ય મેં
 હૈ, સથ સે ઓટા હૈ । તથોંકિ જમ્બૂદ્વીપ સે લેકર સમી સમુદ્રોં ઓર દ્વીપોં કા

રસને, સ્પર્શ ગ્રાહક સ્પર્શનેન્દ્રિયથી સ્પર્શને જાણે-હેણે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ છદ્દમસ્થ મનુષ્ય તે
 પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ વગેરેને સામાન્ય રૂપથી નથી જાણી શકતા અને વિશેષ રૂપથી
 પણ નથી જાણતા

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! આ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે છદ્દમસ્થ મનુષ્ય તે
 નિર્જીર્ણ પુદ્ગલોને નથી જાણતા તે ચક્ષુરિન્દ્રિયથી તેમના રૂપને, ઘ્રાણેન્દ્રિયથી ગંધને,
 રસનેન્દ્રિયથી રસને અને સ્પર્શનેન્દ્રિયથી સ્પર્શને નથી જાણતા-હેણતા ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ જમ્બુદ્વીપ સમસ્ત દ્વીપોમા અને સમુદ્રના મધ્યમાં
 છે, બધાથી નાને છે કેમ કે, જમ્બુદ્વીપથી લઈને બધા સમુદ્રો અને દ્વીપોના નિસ્તાર

क्षुल्लकः—लघुः सर्वक्षुल्लकः, तथा च जम्बूद्वीपादारभ्य सर्वेषां द्वीपसमुद्राणाम् आगमप्रतिपादितक्रमेण द्विगुणद्विगुणविस्तरतया नवस्थात्वात् सर्वेषां द्वीपसमुद्राणां जम्बूद्वीपोऽभ्यन्तरो भवति, एवमेव जम्बूद्वीपादारभ्य सर्वेषां लवणादिसमुद्राणां सर्वेषां घातकीखण्डादीनां द्वीपानाम् आगमोक्तेन क्रमेण द्विगुणद्विगुणचक्रवालविस्तरत्वात् शेषद्वीपसमुद्रापेक्षयाऽयं जम्बूद्वीपः सर्वलघुर्भवतीति भावः, तथा 'वट्टे तेरलापूयसंठाणसंठिए' वृत्तः—वर्तुलो वर्तते यतस्तैलापूयसंस्थानसंस्थितः—तैलेन पकोऽयूपः प्रायेण परिपूर्णवृत्तो भवति न घृतपक्व इति तैलविशेषणं, तस्येव संस्थानसंस्थितः, एवम्—'वट्टे रहचच्चवालसंठाणसंठिए' वृत्तः—वर्तुलोऽयं जम्बूद्वीपो द्वीपो वर्तते यतो रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः—रत्नस्य-शरटस्य चक्रस्य चक्रवालं—मण्डलं तस्येव यत् संस्थानं तेन संस्थितः, एवम्—'वट्टे पुक्खरकणिग्यासंठाणसंठिए' वृत्तः—वर्तुलोऽपि जम्बूद्वीपो वर्तते यतः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितः—पुष्करस्य-कमलस्य कर्णिका—अन्तर्वर्ति किञ्चलकस्तस्या इव संस्थानेन संस्थितः, एवमेव—'वट्टे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए' वृत्तो—वर्तुलोऽयं जम्बूद्वीपो द्वीपो वर्तते यतः प्रतिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः—प्रतिपूर्णः—परिपूर्णो य अन्द्रः—पूर्णपाचन्द्रस्तस्येव संस्थानेन संस्थितो भवति, 'पणं

विस्तार दुगुना—दुगुना है। इसी प्रकार जम्बूद्वीप से लेकर आगे के जो लवणसमुद्र और घातकीखण्ड आदि द्वीप हैं, वे सब अपने से पहले वाले द्वीपसमुद्र से लम्बाई, चौड़ाई में दुगुने और परिधि में भी बहुत बड़े हैं। इस कारण जम्बूद्वीप सब से छोटा है। वह जम्बूद्वीप वृत्त अर्थात् वर्तुलाकार है क्योंकि तेल में पकाए हुए पूये के आकार का होता है। तेल में पकाया हुआ पुआ प्रायः पूरी तरह गोल होता है, घी में पकाया हुआ नहीं, इस कारण यहां तेल में पकाया कहा है। वह जम्बूद्वीप वर्तुल है क्योंकि उसका आकार रथ के चक्र के मण्डल जैसा है। वह वर्तुल है, क्योंकि कमल की कर्णिका के समान आकार का है। इसी प्रकार वह वर्तुल हैं, क्योंकि पूर्णिमा के चन्द्रमा के आकार का हैं। वह लम्बाई चौड़ाई में एक लाख योजन का है। तीन लाख सोलह हजार दोसौ सत्ताईस

અમણા—અમણા છે એજ પ્રકારે જમ્બુદ્વીપગી લઇને આગળના લવણસમુદ્ર અને ઘાતકી-ખડ વગેરે દ્વીપ છે, તે બધા પોતાનાથી આગલા દ્વીપ-સમુદ્રથી લખાઈ પડેલાઈમાં અમણા અને પરિધિમાં પણ ઘણા મોટા છે. એ કારણે જમ્બુદ્વીપ બધાથી નાનો છે. તે જમ્બુદ્વીપ વૃત્ત અર્થાત્ વર્તુલાકાર છે, કેમ કે તેલમાં તળેલા પુખ્તાના આકાર છે. તેલમાં તળેલા પુખ્ત પ્રાય બરાબર ગોળ હોય છે, ઘીમાં તળેલા નહીં. એ કારણે અહીં તેલમાં તળેલ કહેલ છે તે જમ્બુદ્વીપ વર્તુલ છે કેમ કે તેનો આકાર રથના ચક્રના સમાન મણ્ડાકાર છે, તે વર્તુલ છે કેમ કે કમળની કર્ણિકાના સમાન આકારનો છે એજ પ્રકારે તે વર્તુલ છે, કેમ કે પૂર્ણિમાના ચન્દ્રના આકાર છે

તે લખાઈ પડેલાઈમાં એક લાખ યોજન છે, ત્રણ લાખ સેળ હજાર બસો સત્તાવીસ

જોયણસયમહરમં આયામવિકસંભેળં' એકં યોજનશતસદન્નમ્ આયામવિષ્કમ્પેળ-આયામેન-
 દૈર્ઘ્યેળ વિષ્કમ્પેન-સ્થૂલત્વેન ચ પ્રત્યેકમ્ એકં યોજનશ્લક્ષમત્પર્યઃ 'તિષ્ઠિ ય જોયણસય-
 સહસ્તાઈં સોલસમહસ્માઈ દોણિ ય મનાવીમે જોયણમણ તોમે તિષ્ઠિ ય નાઠ ઘઠાવીસં
 ધણુસય તેસ ચ અંગુલઈં અહંભ્ય ચ તિચિ તિયેગાદિદ્ પતિમન્થેળં પળળે' ત્રીણિ યોજન
 ધાતસદ્ધાર્ગિ યોજનત્ર યજ્ઞાણિ પાટશ્ચમન્થાણિ ઇ યોજનશતે સ્પર્શિગ્ગતિઃ કોશ ત્વાંણિ ચ
 ગચ્ચુતાનિ અષ્ટાવિંશતિશ્ચ ધનુઃપાતાનિ, ત્રય મથન ચ્ચળાનિ અર્ધાદ્ગુલશ્ચ તિશ્ચિદ્ધિગેષા-
 ધિત્મ્ ૩૧૬૨૨૭ યોજનાનિ. ૩ ગચ્ચુતાનિ, ૧૨૮ તદ્વિ, ૧૩૥ તિશ્ચિદ્ધિગતિ, ૫૮૫
 વત્પ્રમાણઃ પરિપેળ-પરિચિના જમ્બુદ્વીપઃ પ્રાપ્તઃ. પ્રકૃતવત્કચ્ચના યોજવતિ- 'દેવે ણં મહિ-
 ણીય જાત્ત મનામોક્તે' ગ મદ્ધ મન્થિલેયળ ગંધમદ્ધગમં મદાય તં અવદાલેઢ' દેવઃ સલ્લ
 મહદ્ધિહો યાવત્ મહાધુત્તકો મદાયલો મદાયજા મદાગોમ્મયઃ એકં મહાન્તં સવિલેપનમ્-સહ
 વિણિષ્ઠમ્ અતિ મ્મહારન્થાણામપિ અન્નાદિક્કમાત્ લેપન લેપો જુલ્લાનાદિક્કતં પિધનં વર્તે
 યસ્ય તં તથાધ ગમ્મસુદ્ગત્તકં ગન્ધદ્રવ્યં પરિપૂર્ણં મમુદ્ગત્તકં પાત્રવિશેષમિત્યર્થઃ. ગૃહીતા તં
 ગન્ધસમુદ્ગત્તમ્ અવદાલ્યતિ-વિદાલ્યતિ ઉદ્ધાટયત્તિ મારઃ, 'ત મદ્ધ ણં સવિલેપનં
 ગંધસમુદ્ગત્તમ્ અવદાલ્યતિ ણામેય કટ્ઠુ કેવલરૂપં જમ્બુદ્વીપ દીવ તિદ્ધિ અન્નરાણિવાતેદિં તિ
 સત્તમુત્તો અણુપરિચાદિત્તણં દ્વચ્ચમાગન્થેજ્ઞા' તં-પૂર્વોક્તં મહાન્તમ્ એકં સવિલેપનગન્ધસ-
 મુદ્ગત્તમ્ અવદાલ્ય-ઉદ્ધાટય એવમેવમિતિ કુટા-ઉન્નાય કેવલરૂપમ્-કેવલં કેવલજ્ઞાનં
 તત્કલ્પં પરિપૂર્ણયા તત્સદ્ધણ પરિપૂર્ણં જમ્બુદ્વીપં દ્વોપં ત્રિમિઃ અપ્પમેનિપાતૈઃ-તિગ્મિશ્ચપ્પુ-
 ટિકામિઃ-છોટિકામિરિત્યર્થઃ યાવતા તાલેન તિમ્મઃછોટિકાઃ પૂર્વન્તે તાવત્કાલેનૈવેત્યર્થઃ.

યોજન ત્રીણ ગચ્ચૂતિ, એક સ્ત્રી અઘાઈંમ ધનુષ્ય ઓર સાદે તેરણ અંગુલ સે કુલ્લ
 અધિક કી ડસતી પરિધિ હૈં ।

કોઈ મહાન્ ઋદ્ધિ કા ધારક દેવ હો, યાવત્ મહતી દુતિવાળા, મહાચલવાન્,
 મહાન્ યશસ્વી, એવ જદા મૌરુચવાન્ હો, જદે દેવ સવિલેપન અર્થાત્ લાલ
 આદિ કે લક્ષ્મણવાલી, ગંધદ્રવ્યો સે પરિપૂર્ણ સમુદ્ગત્ત કો (હિલિયા કો) યા
 કિસી વિશિષ્ટ પાત્ર કો લેઝર કે સ્ત્રોલે । ડલ સવિલેપન એવં ગંધદ્રવ્યો સે પરિ
 પૂર્ણ સમુદ્ગત્ત કો સ્ત્રોલકર સમ્પૂર્ણ જમ્બુદ્વીપ નામક દ્વીપ કે, ત્રીણ હુટકિયો મેં,

યોજન, ત્રણ ગચ્ચૂતિ એકસો અઠાવીસ ધનુષ્ય અને સાડાનેર આગળથી કાંઈક અધિકની
 તેની પરિધિ છે.

કાંઈ મહાન્ ઋદ્ધિના ધારક દેવ હોય યાવત્ મહતી દુતિવાળા હોય, મહાચલવાન્,
 મહાન્ યશસ્વી તેમજ મહામૌરુચવાન્ હોય, તે દેવ સવિલેપન અર્થાત્ લાલ વગેરેના
 લક્ષ્મણવાળી ગંધદ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ સમુદ્ગત્ત (ડાળલી) અગર કાંઈ વિશિષ્ટ પાત્રને લઈને
 જોલે, તે સવિલેપન તેમજ ગંધ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ સમુદ્ગત્તને જોલીને સમ્પૂર્ણ જ

त्रिसप्तकृत्वः-एनर्विशतिगारान् अनुपर्यय-परिभ्रमण विधाय शीघ्रमागच्छेत्-‘से नृणं गोयमा ! से केवलकल्पे जम्बूद्वीवे द्वीवे तेहि घाणपोगलेहि फुडे ?’ हे गौतम ! तत्-अथ नूनम्-निश्चयेन स केवलकल्पः-परिपूर्णत्वेन केवलज्ञानसदृशो जम्बूद्वीपो द्वीपः किं तैर्घ्राणपुद्गलैः गन्धद्रव्यसमुद्गलानिर्गतै र्गन्धपुद्गलैरित्यर्थः स्पृष्टो व्याप्तो भवति ? ‘हंता, फुडे’ इति-सत्यम् भवान् तथाविधै र्गन्धपुद्गलै जम्बूद्वीपो द्वीपो व्याप्तो भवति गन्धपुद्गलानां सर्वतोऽभिसर्पणशीलत्वात् ‘छद्मत्ये णं गोयमा ! मणूसे तेसि घाणपुग्गलाण किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं रसेणं रसं फासेण फाणं जाणइ पासइ ?’ हे गौतम ! छद्मस्यः खलु मनुष्य स्तेषा घ्राणपुद्गलानां-गन्धपुद्गलानां किञ्चित्-सामान्यतः विशेषतस्तु वर्णेन-वर्णग्राहकचक्षुषा वर्णम्, गन्धेन-गन्धग्राहकघ्राणेन गन्धम्, रसेन-रसग्राह-करसनेन रसम्, स्पर्शेन स्पर्शम्, किं जायति पश्यति ? ‘मयवं’ हे भदन्त ! ‘णो इण्ठे सम्ठे’ नायमर्थः समर्थः-युक्त्योपपन्नः संभवति । भगवान् प्रकृतपुपसंस्तराह-‘से एण्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-छद्मत्ये णं मणूसे तेसि निज्जरापोग्गलाणं नो किंचि वण्णेणं वण्णं गंधेणं गंधं

अर्थात् तीन घुटकी बजाने में जितना समय लगता है उतने समय में तीन-सात अर्थात् इक्कीस बार चक्र लगाकर शीघ्र आ जाय, तो हे गौतम ! उन गंध के पुद्गलों से सम्पूर्ण जम्बूद्वीप व्याप्त होता है ?

गौतमस्वामी उत्तर देते हैं-हां, स्पृष्ट होता है ।

भगवान्-हे गौतम ! छद्मस्थ मनुष्य क्या उन गंध पुद्गलों को क्या सामा-न्य अथवा विशेष रूप से जानता हैं ? क्या वह नेत्रों से उनके वर्ण को, घ्राणेन्द्रिय से उनकी गंध को, रसनेन्द्रिय से उनके रस को और स्पर्शनेन्द्रिय से स्पर्श को जानता-देखता है ?

गौतमस्वामी-हे भगवान् । यह अर्थ समर्थ नहीं है, अर्थात् छद्मस्थ मनुष्य उन्हें नहीं जान-देख सकता ।

भगवान्-हे गौतम ! इस हेतु से ऐसा कहा जाता है कि छद्मस्थ मनुष्य

नामक द्वीपता त्रयु अपटीथोभा अर्थात् त्रयु अपटी वगाडवाभा नेट्ठो समय दागे छे तेट्ठा समयमा त्रयु-सात अर्थात् ओक्कीस बार चक्र लगावीने शीघ्र आवी जाय तो हे गौतम ! ते गन्धना पुद्गलोथी सम्पूर्ण जम्बूद्वीप व्याप्त थाय छे ।

श्री गौतमस्वामी उत्तर आपे छे-हां, स्पृष्ट थाय छे

श्री भगवान्-हे गौतम ! छद्मस्थ मनुष्य शु ते अथ पुद्गलोने शु सामान्य अथ विशेष रूपे जाण्छे छे ? शु ते नेत्रथी तेमना ते वण्णेने घ्राणेंद्रियथी तेनी गंधने, रसनेन्द्रियथी तेमना रसने अने स्पर्शेंद्रियथी स्पर्शने जाण्छे-देजे छे.

श्री गौतमस्वामी-हे भगवान् । आ अपि समर्थ नहीं, अर्थात् छद्मस्थ मनुष्य ने नहीं जाण्छे के देणी सकता.

य एवं खलु केवली समोहणइ, एवं खलु समुग्घायं गच्छइ, सव्वे वि णं भंते ! केवली समोहणंति, सव्वे वि णं भंते ! केवलिसमुग्घायं गच्छंति ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे, जस्साउएण तुल्लाई, वधणेहिं ठिईहि य । भवोवग्गहकम्माई, समुग्घायं से ण गच्छइ ॥१॥ अगंतूणं समुग्घायं, अणंता केवलिजिणा । जरमरणविप्पमुक्का, सिद्धिं वरगतिं गया” ॥२॥, कइ समइएणं भंते ! आउज्जीकरणे पणत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जसमइए अंतोमुहुत्तिए आउज्जीकरणे पणत्ते, कइसमइएणं भंते ! केवलिसमुग्घाए पणत्ते ? गोयमा ! अट्ठसमइए पणत्ते, तं जहा—पढमे समए दंडं करेइ, वीए समए कवाडं करेइ, तइए समए मंथं करेइ, चउत्थे समए लोगं पूरेइ, पंचमे समए लोयं पडिसाहरइ, छट्ठे समए मंथं पडिसाहरइ, सत्तमए समए कवाड पडिसाहरइ, अट्ठमे समए दंडं पडिसाहरइ, दंडं पडिसाहरेत्ता तओ पच्छा सरीरत्थे भवइ, से णं भंते ! तहा समुग्घाए किं मण जोगं जुंजइ वइजोगं जुंजइ कायजोगं जुंजइ ? गोयमा ! नो मणजोगं जुंजइ नो वइजोगं जुंजइ, कायजोगं जुंजइ, कायजोगेणं भंते ! जुंजमाणे किं ओरालियकायजोगं जुंजइ ओरालिय मीसा सरीरकायजोगं जुंजइ, किं वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ, वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, किं आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ, आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, किं कम्मगसरीरकायजोगं जुंजइ ? गोयमा ! ओरालियसरीरकायजोगं पि जुंजइ, ओरालियमीसासरीरकायजोगं पि जुंजइ, नो वेउव्वियसरीरकायजोगं जुंजइ, नो वेउव्वियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, नो आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ, नो आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, कम्मगसरीरकायजोगं पि जुंजइ, पढमट्ठमेसु समएसु ओरालियसरीरकायजोगं जुंजइ, बित्तिखल्लसत्तमेसु समएसु ओरालियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ, तइयत्रउत्थपंचमेसु समएसु कम्मगसरीरजोगं जुंजइ ॥ सू० १५ ॥

છાયા-કસ્માતુ ગલુ મદન્ત ! કેવલી સમુદ્ધાત ગચ્છતિ ? ગોતમ ! કેવલિનશ્ચત્વારઃ કર્માણા અક્ષીણાઃ અપેદિતા અનિર્જોગા મરન્તિ, તથા-વેદનીયમ્, યાગ્યમન, નામગોત્રમ્, સર્વવદ્ પ્રદેશ તદ્ વેદનીયં કર્મ મરતિ પર્વતોસ્મ આયુર્યં ય ધર્મઃ ભવન્તિ, વિષમં સમ કરોતિ વન્ધનૈઃ સ્થિતિમિથ, વિષમમ્ સમીકરણા વન્ધનૈઃ સ્થિતિમિથ એવ ગલુ કેવલી સમવદન્તિ, એવ ગલુ સમુદ્ધાત ગચ્છતિ. સર્વેઽપિ યદુ મદન્ત ! કેવલિનઃ સમવદન્તિ

કેવલિસમુદ્ધાત કા પ્રયોજન

શબ્દાર્થ-(કમ્હા ણં મંતે ! કેવલીસમુદ્ધાત ગચ્છદ ?) હે ભગવન્ ! કિમ પ્રયોજન સે કેવલીસમુદ્ધાત કરતે હિ ? ગોતમા ! કેવલિસ ચત્તારિ કર્મસા અક્ષીણા) હે ગોતમ ! કેવલી કે ચાર કર્મ ક્ષીણ નહીં હુણ (અવેદિયા) વેદન નહીં કિમ ગાણ (અણિજ્ઞિણા) નિર્જગા કો યાપ્ત નહીં હુણ (અવેદિ) હિં (તં જહા-વેયણિજ્ઞે, આઝણ, નામે, ગોણ) વે હમ પ્રજાર-વેદનીય, ધાયુ, નામ, ગોત્ર (સવ્વ વહુપ્પણસે સે વેયણિજ્ઞે કર્મે હવદ) ઉનકા વેદનીય કર્મ સય સે અધિક પ્રદેશોં વાલા હોતા હિં (સવ્વત્થોવે આઝણ કર્મે હવદ) સય સે કામ ઉનકા ધાયુ કર્મ હોતા હિં (વિસમ સમં કરેહ) વે વિષમ કો સમ કરતે હિં (વંધણેહિં ઠિઈહિંય) વન્ધનોં સે ઓર સ્થિતિ સે (વિસમસમીકરણયાણ વંધણેહિં ઠિઈહિંય) વન્ધન ઓર સ્થિતિ સે વિષય કો સમ કરને કે લિણ (એવં ગલુ કેવલી સમોદ્ધા) હસ પ્રકાર નિશ્ચય સે કેવલીસમુદ્ધાત કરતે હિં (એવં ગલુ સમુદ્ધાત ગચ્છદ) હસ પ્રકાર સમુદ્ધાત કો પ્રાપ્ત હોતે હિં ।

(સવ્વે વિ ણં મંતે ! કેવલી સમોદ્ધાતિ ?) હે ભગવન્ ! કયા સમી કેવલી

કેવલિયમુદ્ધાતનુ પ્રયોજન

શબ્દાર્થ .-(કમ્હા ણ મંતે ! કેવલિસમુદ્ધાત ગચ્છદ ?) હે ભગવન્ ! કયા પ્રયોજનથી કેવલિસમુદ્ધાત કરે છે ? (ગોતમા ! કેવલિસ ચત્તારિ કર્મસા અક્ષીણા) હે ગોતમ ! કેવલીના ચાર કર્મ ક્ષીણ નથી હોતા (અવેદિયા) વેદના નહીં દશાયેલા (અણિજ્ઞિણા) નિર્જગને પ્રાપ્ત નહીં થયેલા (ભવન્તિ) હાય છે.

(ત જહા-વેયણિજ્ઞે, આઝણ, નામે, ગોણ) તે આ પ્રકારે-વેદનીય, આયુ નામ, ગોત્ર (સવ્વ વહુપ્પણસે સે વેયણિજ્ઞે કર્મે હવદ) તેમના વેદનીય કર્મ ધારથી અધિક પ્રદેશોવાળા હાય છે (સવ્વત્થોવે આઝણ કર્મે હવદ) ધારથી ઓછા તેમના આયુકર્મ હાય છે. (વિસમં સમ કરેહ) તેઓ વિષમને સમ કરે છે (વંધણેહિ ઠિઈહિંય) બન્ધનોથી અને સ્થિતિથી (વિસમસમીકરણયાણ વંધણેહિ ઠિઈહિંય) બન્ધન અને સ્થિતિથી વિષમને સમ કરવાને માટે (એવં ગલુ કેવલી સમોદ્ધા) એ પ્રકારે નિશ્ચયથી કેવલિ કેવલીસમુદ્ધાત કરે છે (એવં ગલુ સમુદ્ધાત ગચ્છદ) એ પ્રકારે સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત થાય છે

(સવ્વે વિ ણ મંતે ! કેવલી સમોદ્ધાતિ ?) હે ભગવન્ ! શુ યથા કેવલી સમવદન્ત

સર્વેડપે સ્વલ્લ મદન્ત ! કેવલિનઃ સમુદ્ધાતં ગચ્છન્તિ ? ગોતમ ! નાદર્શ્યઃ સમર્થઃ
 “યસ્યાયુષા તુલ્યાનિ, વન્ધનૈશ્ચ સ્થિતિમિથ્ય ! ભવોપગ્રાહકર્માણિ સમુદ્ધાતં સ ન
 ગચ્છન્તિ ॥૧॥ અગત્તા સમુદ્ધાતમ્ અનન્તાઃ કેવલિનો જિનાઃ । જરામરણવિપ્રમુક્તઃ સિદ્ધિ
 વરગતિં વતાઃ ॥૨॥” કતિસામયિકં સ્વલ્લ મદન્ત ! આદર્જી-રણં પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? ગૌતમ !
 અસંખ્યેયસાદયિકમ્ આન્નર્મુહૂર્તિકમ્ આવર્જીકરણં પ્રજ્ઞપ્તમ્, કતિસામયિકઃ સ્વલ્લ મદન્ત !
 કેવલિસમુદ્ધાતઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? ગૌતમ ! અષ્ટસામયિકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તથા-પથમે સમયે દણ્ડં

સમયહત હતું છે ? (સર્વે વિ નં મંતે ! કેવલીસમુદ્ધાતં ગચ્છન્તિ ?) હે ભગવન !
 સમી કેવલીસમુદ્ધાન કો પ્રાપ્ત હોતે છે ? (ગોયમા ! ખો જીદ્દે સમદ્દે) હે
 ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં-એલા નહીં હોતા । (જમ્સાડપણ તુલ્યાઈ વંધનેઈ
 ઠિઈદિય મવોવગ્ગહકમ્માઈ) જિસ કે મવોપગ્રાહી કર્મ વન્ધન એવં સ્થિતિ સે
 આયુ વર્મ કે ધરાધર હોતે છે (સમુદ્ધાતં સે ન ગચ્છઈ) વહ કેવલીસમુદ્ધાત નહીં
 કરતા ॥૧॥ (અગતૂળસમુદ્ધાતં) સમુદ્ધાત ન કરકે (અગત્તા કેવલી જિના)
 અનન્ત કેવલજ્ઞાની જિનેન્દ્ર (જરામરણવિપ્રમુક્તા) જરા ઓર મરણ સે સર્વથા
 રહિત હુપ છે (સિદ્ધિ વરગઈ ગયા) એઠ ગતિ સિદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હુપ છે ॥૨॥

(કહસમદ્દપ નં મંતે ! આવર્જીકરણે પળ્લપ્તે) હે ભગવન્ ! આવર્જીકરણ
 કિતને સમય કા કહા ગયા છે ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જઈ અંતોમુહુત્તિપ આવર્જી
 કરણે પળ્લપ્તે) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત સમય કે આન્નર્મુહૂર્ત કા આવર્જીકરણ
 કહા ગયા છે ।

(કહસમદ્દપ નં મંતે ! કેવલિસમુદ્ધાપ પળ્લપ્તે ?) હે ભગવન્ ! કેવલિસમુદ્-
 થાય છે ? (સર્વે વિ નં મંતે ! કેવલિસમુદ્ધાત ગચ્છન્તિ ?) હે ભગવન્ ! અથા કેવલી સમુદ્ધ-
 ધાતને પ્રાપ્ત થાય છે ? (ગોયમા ! ખો જીદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી-
 એમ નથી થતુ .

(જમ્સાડપણ તુલ્યાઈ વંધનેઈ ઠિઈદિય મવોવગ્ગહકમ્માઈ) એમના ભવોપગ્રાહી કર્મ-વન્ધન
 તેમજ સ્થિતિથી આયુ વર્મના ધરાધર હોય છે (સમુદ્ધાત સે ન ગચ્છઈ) તે કેવલીસમુદ્ધ-
 ધાત નથી કરતા ॥૧॥

(અગતૂળ સમુદ્ધાત) સમુદ્ધાત ન કરીને (અગત્તા કેવલીજિના) અનન્ત કેવલજ્ઞાની-
 જિનેન્દ્ર (જરામરણવિપ્રમુક્તા) જરા અને મરણથી સર્વથા રહિત થયેલા (સિદ્ધિ વરગઈ
 ગયા) વરગતિ સિદ્ધિને-એઠ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા છે ॥૨॥

(કહ સમદ્દપ મતે ! આવર્જીકરણે પળ્લપ્તે ?) હે ભગવન્ ! આવર્જીકરણ કેટલા
 સમયના કહેલ છે ? (ગોયમા ! અસંખેજ્જ સમદ્દપ ઉત્તોમુહુત્તિયા આવર્જીકરણે પળ્લપ્તે)
 હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત સમયના આન્નર્મુહૂર્તના આવર્જીકરણ કહેલ છે .

(કહ સમદ્દપ મતે ! કેવલિસમુદ્ધાપ પળ્લપ્તે ?) હે ભગવન્ ! કેવલિસમુદ્ધાત કેટલા
 ૫૦ ૧૪૧

કરોતિ દ્વિતીયમયે ક્ષ્પાટં કરોતિ, તૃતીયમયે મન્ય કરોતિ, ચતુર્થે યમનઃ કં પૂરયતિ, પશ્ચમે સપ્તમે લોકં પ્રતિમહરતિ, પઠ્ઠમે નમઃ મન્ય પ્રતિમંદરતિ, અષ્ટમે ચ પદ્ય ક્ષ્પાટ પ્રતિસંદરતિ, અષ્ટમે સપ્તમે દળંડં પ્રતિસંદરતિ, દળંડં પ્રતિપંદન્ય તતઃ પશ્ચાદ્ શરીરસ્યો ભવતિ, સ સ્થલ મદન્ત ! તથા યમુદ્ધાતગતઃ કિં મનઃજોગં યુનક્તિ ? વજોજોગ યુનક્તિ ? કાયજોગ યુનક્તિ ? ગૌતમ ! નો મનોજોગં યુનક્તિ, નો વજોજોગ યુનક્તિ કાયજોગં યુનક્તિ, કાયજોગં સ્થલ મદન્ત !

ઘાત કિતને સમય તા કતા છે ? (ગોયમા ! અદ્વુસમદ્ધ પળણત્તે) હે ગૌતમ ! આઠ સમય કા કતા છે (નં જતા) વત્ત હમ પ્રકાર (૦ઠમે સમય દંડ કરેહ) પ્રથમ સમય મેં દંડ કરતા છે (પીળ સમય કવાડ કરેહ) દ્વિતમે સમય મે ક્ષ્પાટ કરતા છે (તતિળ સમય મંથં કરેહ) ત્રીસરે સમય મેં મન્યાન કરતા છે (ચત્તથે સમય લોગ પૂરેહ) ચૌથે સમય મેં લોક કો વ્યાપ્ત કરતા છે (પંચમે સમય લોયં પઢિસાહરહ) પાંચવે સમય મેં લોક પૂર્ણ કો સિકોડતા છે (છઠ્ઠે સમય મંથં પઢિસાહરહ) છઠે સમય મેં મન્યાન કો સિકોડતા છે (સત્તમળ સમય કવાડં પઢિસાહરહ) સાતવે સમય મેં ક્ષ્પાટ કો સિકોડતા છે (અદ્વુમે સમય દંડ પઢિસાહરહ) આઠવે સમય મેં દડ કો સિકોડતા છે (દંડં પઢિસાહરેત્તા) દડ કો સિકોડ કર (તઓ પચ્છા) તત્પશ્ચાત્ (સરીરત્થે ભવહ) શરીરસ્થ હોતા જાતા છે .

(સે ણં મંતે ! તહા સમુદ્ધાવગણ) હે ભગવન્ ! ત્વ પ્રકાર સમુદ્ધાત પ્રાપ્ત કેવલી (કિં મળજોગં જુંજહ) કયા મનોજોગ કા ઉપયોગ લગાતા છે ? (વહજોગ જુંજહ ?) વચ્ચનજોગ કા ઉપયોગ લગાતા છે ? (કાયજોગં જુંજહ ?) કાયજોગ કા ઉપયોગ લગાતા છે ? (ગોયમા ! નો મળજોગં જુંજહ, નો વહજોગં જુંજહ, કાય-

સમયના કહ્યા છે ? (ગોયમા ! અદ્વુસમદ્ધ પળણત્તે) હે ગૌતમ ! આઠ સમયના કહ્યા છે

(ત જહા) તે આ પ્રકારે—(૦ઠમે સમય દંડ કરેહ) પ્રથમ સમયમા દંડ કરે છે (વીળ સમય કવાડં કરેહ) પીળ સમયમા ક્ષ્પાટ કરે છે (તદ્ધ સમય મંથં કરેહ) ત્રીજા સમયમા મન્યાન કરે છે (ચત્તથે સમય લોગ પૂરેહ) ચે.થા સમયમા લોકને વ્યાપ્ત કરે છે (પંચમે સમય લોયં પઢિસાહરહ) પાંચમા સમયમા લોકપૂર્ણને સ કહેયે છે (છઠ્ઠે સમય મંથં પઢિસાહરહ) છઠ્ઠા સમયમા મન્યાનને સ કહેયે છે (સત્તમળ સમય કવાડ પઢિસાહરહ) સાતમા સમયમા ક્ષ્પાટને સ કહેયે છે (અદ્વુમે સમય દંડ પઢિસાહરહ) આઠમા સમયમા દડને સ કહેયે છે (દંડં પરિસાહરેત્તા) દડને સ કુચિન કરીને (તઓ પચ્છા) તત્પશ્ચાત્ (સરીરત્થે ભવહ) શરીરસ્થ થઈ જાય છે

(સે ણ મંતે ! તહા સમુદ્ધાવ ગણ) હે ભગવન્ ! ત્વે પ્રકારે સમુદ્ધાત પ્રાપ્ત કેવલી (કિં મળજોગ જુંજહ ?) શુ મનયોગને ઉપયોગ કરે છે (વહજોગ જુંજહ) વચ્ચન યોગને ઉપયોગ કરે છે ? (કાયજોગ જુંજહ) કાયયોગને ઉપયોગ કરે છે શુ ?

(ગોયમા નો મળજોગં જુંજહ, નો વહજોગ જુંજહ, કાયજોગ જુંજહ ?) હે ગૌતમ !

યુક્તિન્ કેમ્ ઔદારિકશરીરકાયયોગં યુનક્તિ? ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગં યુનક્તિ? કિં વૈક્રિયશરીરકાયયોગં યુનક્તિ, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગ યુનક્તિ? કિમ્ આહારકશરીરકાયયોગં યુનક્તિ? આહારકમિશ્રશરીરકાયયોગં યુનક્તિ? કિં કાર્મણશરીરકાયયોગં યુનક્તિ? ગૌતમ! ઔદારિકશરીરકાયયોગમપિ યુનક્તિ. ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગમપિ યુનક્તિ, નો વૈક્રિયશરીરકાયયોગં યુનક્તિ, નો વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગં યુનક્તિ નો આહારકશરીરકાય

જોગં જુંજહ) હે ગૌતમ ! ન મનોયોગ કા ઉપયોગ લગાતા હૈ, ન વચ્નયોગ કા ઉપયોગ લગાતા હૈ, કાયયોગ કા ઉપયોગ લગાતા હૈ (કાયજોગે પં જુંજમાણે કિં ઓરાલિયકાયજોગં જુંજહ?) કાયયોગ કા ઉપયોગ લગાતા હુઆ કયા ઔદારિક કાયયોગ કા ઉપયોગ લગાતા હૈ? (ઓરાલિયમીસાસરીર કાયજોગં જુંજહ) ઔદારિકમિશ્રશરીર કાયયોગ કા ઉપયોગ લગાતા હૈ? (કિં વેડવિવચ્ચસરીરકાયજોગં જુંજહ?) કયા વૈક્રિયશરીર કાયયોગ કા ઉપયોગ લગાતા હૈ? (વેડવિવચ્ચમીસાસરીરકાયજોગં જુંજહ?) વૈક્રિયમિશ્રશરીર કાયયોગ કા ઉપયોગ કરતા હૈ? (કિં આહારગસરીરકાયજોગં જુંજહ?) કયા આહારકશરીર કાયયોગ કા ઉપયોગ કરતા હૈ? (આહારગમીસાસરીરકાયજોગં જુંજહ?) આહારકમિશ્રશરીર કાયયોગ કા ઉપયોગ કરતા હૈ? (કિં કમ્મગસરીર કાયજોગં જુંજહ?) કયા કાર્મણશરીર કાયયોગ કા ઉપયોગ કરતા હૈ? (ગોયમા! ઓરાલિયસરીરકાયજોગં વિ જુંજહ) હે ગૌતમ ! ઔદારિકશરીર કાયયોગ કા મી ઉપયોગ કરતા હૈ (ઓરાલિયમીસાસરીરકાયજોગં વિ જુંજહ) ઔદારિકમિશ્રશરીર કાયયોગ કા મી ઉપયોગ કરતા હૈ (નો વેડવિવસરીરકાયજોગં જુંજહ)

મનોયોગનો ઉપયોગ નથી કરતા, વચ્નયોગનો ઉપયોગ નથી કરતા પણ કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે

(કાયજોગં જુંજમાણે કિં ઓરાલિયકાયજોગ જુંજહ?) કાયયોગનો ઉપયોગ કરી રહેલાં શુ ઔદારિક કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે? (ઓરાલિયમીસાસરીરકાયજોગ જુંજહ) ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે?

(કિં વેડવિવચ્ચસરીરકાયજોગ જુંજહ?) શુ વૈક્રિય શરીર કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે? (વેડવિવચ્ચમીસાસરીરકાયજોગ જુંજહ?) વૈક્રિય મિશ્ર શરીર કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે?

(કિં આહારગસરીરકાયજોગ જુંજહ) શુ આહારકશરીર કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે? (આહારગમીસાસરીરકાયજોગ જુંજહ?) આહારક મિશ્રશરીર કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે?

(કિં કમ્મગસરીરકાયજોગ જુંજહ) શુ કાર્મણ શરીર કાયયોગનો ઉપયોગ કરે છે, (ગોયમા! ઓરાલિયસરીરકાયજોગ વિ જુંજહ) હે ગૌતમ ! ઔદારિક શરીરકાયયોગનો પણ ઉપયોગ કરે છે (ઓરાલિયસ મીસાસરીરકાયજોગ વિ જુંજહ) ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગનો પણ ઉપયોગ કરે છે.

તસ્ય કૃતાર્થત્વેન સમુદ્ઘાતપ્રયોજનાત્માત્મ, મગવાન-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! કેવલિસસ
 દત્તાદિ દરૂંસા અવસ્થીના અવેદ્યા અણિજ્ઞિણા મવતિ’ કેવલિસસત્ત્વારઃ કામોશ્વાઃ-કર્મ
 પ્રકારા અણ્ણોનાઃ-શ્વમપ્રમાનાઃ, ચત્તોડોદિ યાઃ અતોડક્ષીણા ઇત્યર્થઃ, કર્મગાં મિયમતઃ પ્રદેશતો-
 વિપાકતો વા વેદનાત્ દાયો મવતિ. તદ્વક્તમ્-‘મગં ચ પપ્પત્તાગા મુજ્જઃ કમ્મપણુમાવઓ
 મદ્ધ’ સર્વશ્ચ પ્રદેશતયા મુજ્જમે કર્માણુમાવતો ગત્તમ્, ઇતિ, ચતસ્ત્રે ચન્વારઃ કર્માણા અપિ
 અવેદિતા અતોડક્ષીણા ઇતિ માવઃ, શત્ત એવ અતિર્જીણાઃ સાઠ્ઠલ્યેન આત્મપ્રદેશોમ્યો નો
 જીર્ણતાં ગતાઃ મવન્તિ-તિષ્ઠન્તિ ‘તં જહા-વેયણિજ્જે આઉપ નામે ગોપ’ તથયા-વેદનીયમ્,
 આયુષ્યમ્, નામગોત્રં ચ, તત્ર-‘સવ્વહુપ્પણ્ણસે સે વેદણિજ્જે ઋન્મે દવ્વ’ યદા તસ્ય કેવલિનઃ
 સર્વવહુપ્રદેશં વેદનીયં કર્મ મવતિ, નામ ગોત્રશ્ચાપિ કર્મ ગદ્ધા સર્વવહુપ્રદેશં મવતિ ‘સન્નથોવે
 હૈ ? અર્થાત્ કેવલી તો કૃતકૃત્ય હોતે હૈ, ડરકા કોઈ પ્રયોજન શેષ નહીં હોત. |
 ફિર સમુદ્ઘાત કરને કા કયા હેતુ હૈ ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! જબ કેવલી કે ચાર પ્રકાર કે કર્મ ક્ષીણ નહીં હુપ,
 કયોંકિ ડનકા પૂર્ણતઃ વેદન નહીં હુઆ; કર્મોં કા ક્ષય તો નિયમ સે તમી હોતા
 હૈ જબ ડનકા પ્રદેશોં સે અથવા વિપાક સે વેદન કર લિયા જાપ. | કહા મી હૈ-
 સમી કર્મ પ્રદેશોં સે ભોગે જાતે હૈ, વિપાક સે ભોગને કી મજના હૈ. તાત્પર્ય
 યહ હૈ કિ કોઈ કર્મ વિપાક સે ભોગા જાતા હૈ, કોઈ નહીં ભોગા જાતા
 કિન્તુ પ્રદેશોં સે નિયમ સે ભોગા જાતા હૈ. તો વે ચાર કર્મ ક્ષીણ નહીં હુપ,
 કયોંકિ ડનકા વેદન નહીં હુઆ. ઇક્ષી કારણ ડનકી નિર્જરા નહીં હુઈ
 અર્થાત્ વે આત્મપ્રદેશોં સે પૃથક્ નહીં હુપ. | વે ચાર કર્મ વે હૈ-વેદનીય,
 આયુ, નામ ઓર ગોત્ર. ઇન ચાર કર્મોં મેં સે જબ વેદનીય કર્મ સબ સે
 અધિક પ્રદેશોંવાલા હોતા હૈ, નામ ઓર ગોત્ર કર્મ મી વહુત પ્રદેશોં વાલા

કેવલિ તો કૃતકૃત્ય હોય છે, તેમનું કેઈ પ્રયોજન બાકી નથી હોતુ તો પછી સમુદ્ઘાત
 કરવાનો હેતુ શો છે ?

શ્રી ભગવાન-હે ગૌતમ ! જ્યારે કેવલિના ચાર પ્રકારના કર્મ ક્ષીણ નથી હોતાં,
 કેમકે તેમનું પૂર્ણપણે વેદન નથી હોતુ, કર્મોના ક્ષય તો નિયમે કરી ત્યારે થાય છે
 જ્યારે તેમના પ્રદેશોથી અથવા વિપાકથી વેદન કરી લેવામાં આવે

કહુ પશુ છે-બધા કર્મ પ્રદેશોથી ભોગવાય છે, વિપાકથી ભોગવાની ભજના છે
 તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ કર્મ વિપાકથી ભોગવાય છે, કોઈ નથી ભોગવાતા પશુ પ્રદેશોથી
 નિયમે કરી ભોગવાય છે તો તે ચાર કર્મક્ષીણ નથી થયા, કેમકે તેમના વેદન નથી
 થયાં. એ કારણે તેમની નિર્જગ નથી થઈ અર્થાત્ તેઓ આત્મપ્રદેશોથી પૃથક્ નથી થયાં.

તે ચાર કર્મો આ છે-વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર કર્મોથી જ્યારે
 વેદનીય કર્મ બધાથી અધિક પ્રદેશોવાળા હોય છે, નામ અને ગોત્રકર્મ પશુ ધણુ

આઉપ કમ્મે દવડ' સર્વસ્તોકઞ્ચ આયુષ્યં કર્મ ભવતિ તદા—'વિપમં સમં કરેદ્ વંધણેદિ ઠિનીદિ ચ' વિપમં વેદનીયાદિકં કર્મ નરોતિ વંધનૈઃ સ્થિતિભિશ્ચ, તથા ચ વચ્ચન્તે આત્મપ્રદેશઃ મહ યોગ-વશાત્ લોલીમાત્રેન સંશ્રિપ્ત' ક્રિયન્તે ચે તે વચ્ચનાઃ કર્મપરમાણયઃ સ્થિતયશ્ચ વેદનાકાલા વ્યવદિશ્યન્તે, તથાવિધે વંધનૈઃ સ્થિતિભિશ્ચ વિપમં વેદનીયાદિકં કર્મ સમુદ્ધાતવિધિના આયુષા સહ સમ કરોતિ, ઉક્તઞ્ચ—'વિપમં સ કરેદ્ સમં મમોદશો વંધણેદિ ઠિદિય ય । કર્મદવ્વાઈ વંચનાઠં કાત્રો ઠિડેતેસિ ॥૧॥ વિપમં સ કરોતિ સમં સગવદનો વચ્ચનઃ સ્થિત્યા ચ । કર્મ દ્રવ્યાણિ વંધનાનિ કાલઃ સ્થિતિસ્તેષામ્ ॥૧॥ ઇતિ, તદેવ કેવલિસમુદ્ધાતપ્રયોજનમિત્યાહ—'વિસપસમીકરણમા વંધણેદિ ઠિનીદિ ચ એવં ચલુ કેવલી મમોદશ, એવં ચલુ સમુદ્ધાયં ગચ્છ' વિપમસ્ય વેદનીયાદિકસ્ય કર્મણઃ સમીકરણાય તથાવિધે વંધનૈઃ સ્થિતિભિશ્ચ વેદના-કાલસ્વરૂપામિઃ, એવમ્-ઉક્તરીત્યા ચલુ કેવલીપુરુષઃ સમગદન્તિ સમુદ્ધાતં કરોતિ—સમુદ્

હોતા હૈ, ઓર આયુ કર્મ સ્વ સે થોડે પ્રદેશો વાલા હોના હૈ, તચ કેવલી વંધન ઓર સ્થિતિ સે ડન વિપમ કર્મોં કો સમ કરતે હૈ, જિસસે ચારો કા એક હી સાથ ક્ષય હો સકે । યોગ કે નિમિત્ત સે જો વંધતે હૈ, અર્થાત્ આત્મ-પ્રદેશો કે સાથ એકમેક હોતે હૈ, ઉન્હે વંધન કહતે હૈ । હમ પ્રકાર વંધન કા અર્થ હૈ કર્મ પરમાણુ વેદના કા કાલ સ્થિતિ કહલાતા હૈ । હન દોનોં સે કેવલી વેદનાદિ કર્મોં કો આયુ કર્મ કે ચરાચર કરતે હૈ । કહાં ખી હૈ—'કર્મ દ્રવ્યવંધન કહલાતે હૈ ઓર વેદનકાલ કો સ્થિતિ કહાતે હૈ । કેવલીસમુદ્ધાત ઘારા વંધન ઓર સ્થિતિ સે વિપમ કર્મોં કો સમ કરતે હૈ ॥૧॥ યહી કેવલીસમુદ્ધાત કા પ્રયોજન હૈ । તાત્પર્ય યત્ હૈ કિ જવ અરિહન્ત કેવલી કી આયુ કમ હોતી હૈ ઓર વેદનીય આદિ ત્રીન કર્મોં કી સ્થિતિ એવં પ્રદેશ અધિક હોતે હૈ, તચ ડન સથ કો સમાન કરને કે લિપ્ત સમુદ્ધાત કિયા જાતા હૈ । સમુદ્ધાત કરને સે ઉક્ત

પ્રદેશોવાળા હોય છે અને આયુકર્મ બધાથી થે કા પ્રદેશો વાલા હોય છે, ત્યારે કેવલી વંધન અને સ્થિતિથી તે વિપમને સમ કરે છે, જેથી ત્યારેના એકી સાથે ક્ષય થઈ જાય છે.

યોગના નિમિત્તથી જે બધાય છે અર્થાત્ આત્મપ્રદેશોના સાથે એક મેક થાય છે, તેમને વંધન કહે છે, એ પ્રકારે વંધનના અર્થ છે કર્મ પરમાણુ વેદનાનો સમય (કાલ) સ્થિતિ કહેવાય છે એ બન્નેથી વેદનાદિ કર્મોને આયુકર્મની બરાબર કરે છે.

કહ્યું પણ છે—કર્મ દ્રવ્ય વંધન કહેવાય છે, અને વેદના કાલને સ્થિતિ કહે છે. કેવલીસમુદ્ધાત દ્વારા વંધન અને સ્થિતિથી વિપમ કર્મોને સમ કરે છે ॥૧॥

આજ કેવલીસમુદ્ધાતનું પ્રયોજન છે

તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે અરિહન્ત કેવલીનું આયુષ્ય ઓછું હોય છે અને વેદનીય આદિ ત્રણ કર્મોની સ્થિતિ તેમજ પ્રદેશ અધિક હોય છે, ત્યારે તે બધાને સમાન કરવાને માટે સમુદ્ધાત કરાય છે, સમુદ્ધાત કરવાથી ઉક્ત ત્યારે પ્રદેશ અને સ્થિતિ

ઘાતાય પ્રવર્તેતે इति भावः, एवं खलु समुदघातं गच्छति--रोति तथाचोक्तम्--“आयुषि समाप्यमाने शेषाणां कर्मणां च यदि समाप्तिः । न स्यात् स्थितिर्वैषम्यात् गच्छति स ततः समुदघातम् ॥१॥ स्थित्या च बन्धनेन च समीक्रियार्थं हि कर्मणां तेषाम् । अन्तर्मुहूर्तशेषे तदायुषि सञ्जिघांसति सः ॥२॥ इति, सम्प्रति विशेषपरिज्ञानार्थं गौतमः पृच्छति--‘सव्वेवि णं भंते ! केवली समं णंति, सव्वेवि णं भंते ! केवली समुदघायं गच्छन्ति ?’ हे भदन्त ! सर्वेऽपि केवलिनः किं समबन्धन्ति ? समुदघाताय प्रवर्तन्ते ? हे भदन्त ! प्रवर्तनानन्तरञ्च सर्वेऽपि केवलिनः खलु किं समुदघातं गच्छन्ति ? भगवामाह--‘गोयमा !’ हे गौतम ! णો

चारો' कर्मों के प्रदेश और स्थिति काल में समानता आ जाती है । समुदघात न करे तो आयुर्कर्म पहले समाप्त हो जाय और तीन कर्म शेष रह जाय । ऐसी स्थिति में या तो तीन कर्मों के साथ वे मोक्षगति में जाएं या नवीन आयुर्कर्म का बन्ध करे । किन्तु ये दोनों बातें असंभव हैं । मुक्त दशा में कर्म शेष नहीं रह सकते और न केवली नवीन आयु का बन्ध ही कर सकते हैं । इसी कारण वे समुदघात के द्वारा वेदनीयादि तीन कर्मों के प्रदेशों को विशिष्ट निर्जरा कर के तथा उनकी लम्बी स्थिति का घात कर के उन्हें आयुष्य कर्म के दरावर कर लेते हैं, जिससे चारो कर्मों का क्षय एक ही साथ होता है । कहा भी है--‘आयु कर्म की समाप्ति होने के साथ यदि शेष तीन कर्मों की इस विषमता को दूर करने के लिए केवलीसमुदघात करते हैं ॥१॥ केवली की आयु जब अन्तर्मुहूर्त शेष रह जाती है तब स्थिति और बन्धन प्रदेशों से चारो' कर्मों को सम करने के लिए समुदघात करते हैं ॥२॥

अब गौतमस्वामी विशेष परिज्ञान के लिए पुनः प्रश्न करते हैं--हे भगवन् ! क्या सभी केवली समुदघात में प्रवृत्ति करते हैं ? हे भगवन् ! समुदघात के लिए

समानता आवी જાય છે, સમુદ્ઘાત ન કરે તો આયુ કર્મ પહેલાં સમાપ્ત થઈ જાય અને ત્રણ કર્મ શેષ રહી જાય એવી સ્થિતિ હો તો ત્રણ કર્મોની સાથે તેઓ મોક્ષગતિમાં જાય અગર નવીન આયુર્કર્મના બંધન કરે

પરન્તુ આ બંને વાતોને અસંભવ છે. મુક્તદશામાં કર્મશેષ નથી રહી શકતા અને કેવલી નવીન આયુરુ બંધન પણ નથી કરી શકતા એ કારણથી તેઓ સમુદ્ઘાત દ્વારા વેદનીય આદિ ત્રણ કર્મોના પ્રદેશોની વિશિષ્ટ નિર્જરા કરીને તથા તેમની લાંબી સ્થિતિનો ઘાત કરીને તેમને આયુષ્ય કર્મના બરાબર કરી દે છે, જેનાથી ચારે કર્મોનો ક્ષય એક જ સાથે થાય છે.

કહ્યું પણ છે--આયુકર્મની સમાપ્તિ થતાની સાથે પરિશેષ ત્રણ કર્મોની સમાપ્તિ ન થાય તો સ્થિતિની આ વિષમતાને દૂર કરવાને માટે કેવલિસમુદ્ઘાત કરે છે ॥ ૧ ॥

કેવલીનું આયુષ્ય બ્યારે અન્તર્મુહૂર્ત શેષ રહી જાય છે ત્યારે સ્થિતિ અને બંધન પ્રદેશો થી ચારે કર્મોને સમ કરવાને માટે સમુદ્ઘાત કરે છે ॥ ૨ ॥

સદશાનિ મત્રોપગ્રાહકર્માણિ વેદનીયનામગોત્રાણિ સન્ધિ રા કેવલી સમુદ્ધાતં ન ગચ્છન્તિ, સોડકૃતસમુદ્ધાત એવ તાનિ કર્માણિ ક્ષપયિત્વા સિદ્ધિશિખરમાસાદયતિ ડન્યર્યઃ, તથાચોક્તમ્—‘જસ્ય ઉ તુલ્યં મશ્વ ય કમ્મચઉકં સમાપતો જો ય । સો અકપસમુગ્ધાથો મિઙ્ગહ—જુગવં સ્થનેઊર્ણ’ ॥૧॥, યસ્ય તુ તુલ્યં ભવતિ તુ કર્મવતુપ્કં રપમાવતો યશ્ચ (સમક્રમા) । સોડકૃતસમુદ્ધાતઃ સિન્ધ્યતિ યુગપત્ ક્ષપયિત્વા ॥૧॥ ઇતિ, અગત્યા કેવલિસમુદ્ધાતમ્ અનન્તાઃ કેવલિનો જિનાઃ । જરામરણવિપ્રમુક્તાઃ—જરામરણવર્જિતાઃ સન્તઃ સિદ્ધિ વરગતિરૂપાં ચરમગતિ મતાઃ અનન્તાઃ—અનન્તસંખ્યકાઃ કેવલિનઃ—કેવલજ્ઞાનદર્શનશાલિનઃ સપસ્તરોગશોકાદિ સાંમારિકલેશવિમુક્તા ભવન્તીતિ માવઃ, સિદ્ધિશ્વાશેષકર્માશાપગમેન આત્મનઃ સ્વરૂપેડવ—સ્થાનત્વરૂપા, વરગતિશ્ચ ભર્વગતિપુત્તમા અપસેયા, સમ્પ્રતિ સર્વોડપિ કેવલી કેવલિસમુદ્ધાતં કુર્વન્ પ્રથમમ્ આવર્જીકરણમુપગચ્છતિ, તસ્માદ્ આવર્જીકરણં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કઙ્ સમઇપ્પં મંતે ! આડ્ઙ્ગીકરણે પ્પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કતિ સામયિકં સલ્લ આવર્જીકરણં મ્જ્ઞપ્તમ્ ?

પ્રાપ્ત હુપ હૈ ॥૨॥ અભિપ્રાય યહ હૈ કિ જિસ કેવલી કે વેદનીય આદિ ત્રીન કર્મ પ્રદેશોં ઓર સ્થિતિ કાલ કી અપેક્ષા આયુ કે વરાધર હોતે હૈ વહ સમુદ્ધાત નહીં કરતા । સમુદ્ધાત કે વિના હી ચારોં કર્મોં કા એક સાથ ક્ષય કર કે વહ મુક્તિ પ્રાપ્ત કર લેતા હૈ । કહા હૈ—‘જિસકે ચારોં કર્મ સ્વભાવતઃ સમાન હોતે હૈ, વહ એક સાથ ઉનકા ક્ષય કરકે, સમુદ્ધાત કિપ વિના હી, સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતા હૈ ॥૧॥’

સમસ્ત કર્મોં કા ક્ષય હો જાને પર આત્મા કા અપને શુદ્ધ સ્વભાવ મેં સ્થિત હોના સિદ્ધિ હૈ ।

કેવલિ સમુદ્ધાત કરને સે પહેલે આવર્જીકરણ કિયા જાતા હૈ, અતએવ આવર્જીકરણ કી પ્રરૂપણા કરને કે લિપ કહતે હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! આવર્જીકરણ કરને મેં કિતના સમય લગતા હૈ ?

અભિપ્રાય એ છે કે જે કેવલીનાં વેદનીય વગેરે ત્રણ કર્મ પ્રદેશો અને સ્થિતિ કાળની અપેક્ષા આયુના બરાબર હોય છે, તેઓ સમુદ્ધાત નથી કરતાં સમુદ્ધાતનાં વગર જ આરેય કર્મોને એકી સાથે સમ કરીને તે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે કહ્યું છે—જેનાં આરેય કર્મ સ્વભાવતઃ સમાન હોય છે, તે એકી સાથે તેમને ક્ષય કરીને સમુદ્ધાત કર્યા વગર જ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧॥

સમસ્ત કર્મોના ક્ષય થઈ ગયા પછી આત્માનુ પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિત થયું સિદ્ધ છે

કેવલી સમુદ્ધાત કર્યા પહેલા આવર્જીકરણ કરાય છે. તેથી આવર્જીકરણની પ્રક્રિયા કરવા માટે કહે છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે મગવન્ ! આવર્જીકરણ કરવામાં કેટલો સમય લાગે છે ?

તત્ર આવર્જનમાર્ત્તજઃ-આત્મનો મોક્ષમ્પ્રતિ અભિમુખીકરણમ્-સોક્ષમ્પ્રતિ ઉપયોગનમિતિ ભાવઃ, શુભમનોવચઃકાયવ્યાપારવિશેષો વા આવર્જનમ્, આરજ્યને અભિમુખી કિયને મોક્ષોડનેનેતિ વ્યુત્પત્તેઃ, તથાચોક્તમ્-'આવજ્ઞાનમુવયોગો ગાગરો વા' ઈતિ, આરજનમુપયોગો વ્યાપારો વા ઇતિ, આવર્જિતકરણમિત્યપિ કેન્નિત્, પદાર્થસ્તુ તથાપિય મહ્યત્વેનારજિતસ્ય મોક્ષગમનં પ્રતિ અભિમુખીકૃતસ્ય કરણં શુભયોગવ્યાપારણમારજિતકરણમિતિ ચોધ્યઃ, કેચિત્તુ 'આયોજિકાકરણમ્' ઇત્યાદ્યઃ, તદર્થથ આ મર્યાદયા કેવલ્લિદ્દૃષ્ટા યોજનં શુભાનાં યોગાના વ્યાપાર-ણમાયોજિકા ભાવે વૃત્ત પ્રત્યયઃ, તમ્ભાઃ ૫ ર્ણમાયોજિકાકરણમિત્યસમેયઃ, ભગવાનાદ- 'મોયમા !' હે ગૌતમ ! 'અમંલેજ્જસમમ્પૂર્ણ અતો મુદ્ધત્તિમ્ આરજ્જીકરણે ૫ ર્ણણે' અસંલ્લેય-સામયિકમ્ આન્તર્મુદ્ધર્ત્તિકમ્ આવર્જીકરણ પ્રગમ્ય, તથા ન જવન્યેન અન્તર્મુદ્ધર્ત્તપ્રમાણમ્ ઉત્કૃષ્ટેન અસંલ્લેયસમયપ્રમાણમ્ આરજીકરણં મર્તાન્તિભાવઃ, આવર્જીકરણાન્તરશ્ચા-

આત્મા કો મોક્ષ કે પ્રતિ અભિમુખ કરના-મોક્ષ વી ઓર લગાના આવર્જી-કરણ કરના કહલાતા છે । અથવા શુભ મન, વચન ઓર કાય આવર્જન કહ-લાતા છે, જિસકે દ્વારા મોક્ષ આવર્જિત અર્થાત્ અભિમુખ કિયા જાય વહ આવર્જીકરણ છે । કહા બી છે-આવર્જન અર્થાત્ ઉપયોગ અથવા વ્યાપાર । કોઈ-કોઈ હસે આર્જિત અર્થાત્ મહ્યત્વ કે કારણ મોક્ષગમન કે પ્રતિ અભિમુખ, ઉપકા જો કરણ અર્થાત્ શુભ યોગ કો વ્યાપૃત દરના, વહ આવર્જિતકરણ છે । કોઈ આચાર્ય હસે આયોજિકા કરણ કહતે હૈં, જિમ્કા અભિપ્રાય છે-આ અર્થાત્ મર્યાદા સે-કેવલી કી દૃષ્ટિ સે યોજન કરના અર્થાત્ શુભ યોગો કો વ્યાપૃત કરના ।

શ્રીભગવાન્ ઉત્તર દેતે હૈં-હે ગૌતમ ! આવર્જીકરણ એક અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત કા હોતા છે ઓર ઉસ અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત મેં અસંલ્લેયાત સમય સમજના ચાહિય । આશય યહ છે કિ આવર્જીકરણ કા સમય અસંલ્લેયાત સમય કા અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત પ્રમાણ છે ।

આત્માને મોક્ષની પ્રાપ્તિ આટલે અભિમુખ કરવો-મોક્ષની તરફ લગાડવો તેને આવર્જીકરણ કરવું કહેવાય છે અથવા શુભ મન વગર રાત્રે કાયા આવર્જન કહેવાય છે. જેના દ્વારા મોક્ષ આવર્જિત અર્થાત્ અભિમુખ કરાય તે આવર્જીકરણ છે

કહ્યું પણ છે-આવર્જન અર્થાત્ ઉપયોગ અથવા વ્યાપાર કોઈ-કોઈ તેને આવર્જિત કરણ પણ કહે છે આવર્જિત અર્થાત્ ભવત્વના કારણે મોક્ષગતિ ગમનની પ્રાપ્તિ અભિ-મુખ, તેવું જે કારણ અર્થાત્ શુભયોગને વ્યાપૃત કરે છે, તે આવર્જીકરણ છે

કોઈ આચાર્ય એને આયોજીકરણ કહે છે, જેનો અભિપ્રાય આ છે-આ અર્થાત્ મર્યાદાથી-કેવલીની દૃષ્ટિથી યોજન કરવું અર્થાત્ શુભ યોગને વ્યાપૃત કરવા

શ્રી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે-હે ગૌતમ ! આવર્જીકરણ એક અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત હોય છે, અને તે અન્તર્મુદ્ધર્ત્તમા અસંલ્લેયાત સમય સમજવો જોઈએ આશય એ છે કે આવ-ર્જીકરણનો જથ્થો સમય અસંલ્લેયાત સમયના અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત પ્રમાણ છે,

વ્યવધાનેન કેવલિસમુદ્ઘાતમારમ્ભે સ્ત ચ કૃતિ સામયિકો ભવતિ કેવલિસમુદ્ઘાત ડલ્યા-
કાઢ્ઢાયામાહ--‘કડમમઈણ મંતે ! કેવલિસમુદ્ઘાત્ પળ્ળતે ? હે મદન્ત ! કતિસામયિકઃ-
કિયત્સમયપ્રમાણઃ સ્વલુ કેવલિસમુદ્ઘાતઃ પ્રજ્ઞાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ !
‘અઢસમઈણ પળ્ળતે’ અઢસામયિકઃ-અઢસમયપ્રમાણઃ કેવલિસમુદ્ઘાતઃ પ્રજ્ઞાઃ, તત્ર યસ્મિન્
સમયે યત્કરોતિ તત્પ્રતિપાદયતિ-‘તં જહા-પઢમે સમણ્ દંઢં કરેઢ’ તથથા પ્રથમે સમયે દળ્ઢં
કરોતિ ‘બીણ સમણ્ કવાઢં કરેઢ’ દ્વિતીયે સમયે કપાટં કરોતિ, ‘તડણ સમણ્ મંથં કરેઢ’
તૃતીયે સમયે મન્થં કરોતિ, ‘ચડત્થે સમણ્ લોગ પૂરેઢ’ ચતુર્થે સમયે લોકં પૂરયતિ, ‘પચમે
સમણ્ લોયં પઢિસાહરઈ’ પચ્ચમે સમયે લોકં પ્રતિસંઢરતિ-પ્રતિલોમં વિલોમં સંઢરણં કરોતિ,
‘છઢે સમણ્ મંથં પઢિસાહરઈ’ પઠ્ઠે સમયે મન્થં પ્રતિસંઢરતિ-પ્રતિલોમં વિલોમં સંઢરણં કરોતિ,
‘સત્તમણ્ સમયે કવાઢ પઢિસાહરઈ’ સપ્પમે સમયે કપાટં પ્રતિસંઢરતિ વિલોમં સંઢરણં કરોતિ,
‘અઢ્ઢમે સમણ્ દંઢં પઢિસાહરઈ’ અઢ્ઢમે સમયે દળ્ઢં પ્રતિસંઢરતિ-પ્રતિલોમં સંઢરણં કરોતિ, ‘દંઢં
પઢિસાહરેત્તા ત મો પચ્છા સરીરત્થે મઘઈ’ દળ્ઢં પ્રતિલોમં સંઢરણં કૃત્વા તતઃ પથાત્ શરીર-

આવર્જીકરણ કે પશ્ચાત્, વિના વ્યવધાન કે કેવલિસમુદ્ઘાત આરંભ કર
દિયા જાતા હૈ । વહ કેવલિસમુદ્ઘાત કિતને સમય કા હોતા હૈ ? સો કહતે હૈ-
ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! કેવલિસમુદ્ઘાત કિતને સમય કા હોતા હૈ ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! કેવલિસમુદ્ઘાત આઠ સમય કા હોતા હૈ । વહ હસ
પ્રકાર હૈ-કેવલી પ્રથમ સમય મેં દળ્ઢ કરતા હૈ, દૂસરે સમય મેં કપાટ કરતા
હૈ, તીસરે સમય મેં મન્થાન કરતા હૈ, ચૌથે સમય મેં લોક કો પૂરિત
કરતા હૈ પાંચવે સમય મેં લોકપૂરણ કા સંકોચ કરતા હૈ । છઠે સમય મેં
મન્થાન કા સંકોચ કરતા હૈ, સાતવે સમય મેં કપાટ કા સંકોચ કરતા હૈ ઓર
આઠવે સમય મેં દંઢ કા સંકોચ કરતા હૈ । દંઢ કા સંકોચ કર લેને પર
પૂર્વવત્ શરીરસ્થ હો જાતા હૈ । હસ પ્રકાર પ્રારંભ કે ચાર સમયો મેં આત્મપ્રદેશો

આવર્જીકરણના પછી, વિના વ્યવધાનના કેવલિસમુદ્ઘાત આરંભ કરી દેનાય છે.
તે કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો હોય છે ? તે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવાન ! કેવલિસમુદ્ઘાત કેટલા સમયનો હોય છે ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! કેવલિસમુદ્ઘાત આઠ સમયનો હોય છે તે આ પ્રકારે છે-

પ્રથમ સમયમા દડ કરે છે, બીજા સમયમા કપાટ કરે છે, ત્રીજા સમયમા મન્થાન
કરે છે, ચોથા સમયમા લોકને પૂરિત કરે છે, પાંચમા સમયમા લોક પૂરણનો સંકોચ
કરે છે, છઠા સમયમા મન્થાનનો સંકોચ કરે છે, સાતમા સમયમા કપાટનો સંકોચ કરે
છે અને આઠમા સમયમા દડનો સંકોચ કરે છે, દડનો સંકોચ કર્યા પછી પૂર્વવત્
શરીરસ્થ થઈ જાય છે.

એ પ્રકારે પ્રારંભના ચાર સમયોમા અવ્યપ્રદેશોને ફેલાવતા જાય છે અને પાછલા

સ્થો ભવતિ, તથા ચાત્રાદ્યશ્રતુર્મિઃ સમયૈઃ ક્રમેણાન્મપ્રદેશાનાં વિમ્નગ્નં કુરોતિ યયા તથા અન્તિમૈશ્રતુર્મિઃ સમયૈઃ ક્રમેણ પ્રતિત્યોમં સંદર્શયિમિતિ ગાયઃ, ઉક્તઞ્ચ-‘ઉત્ત્ત્વં અહો ય લોગંત ગામિનં સો સદેહવિચ્છંમં । પદ્મયે સમયંમિ દંડ કન્દે વિઠયંમિ ય ક્ષ્વાટં ॥૧॥ તદય સમયમિ મંથં ચડત્યે લોગપૂર્ણં કુળડ । પડિત્યોમં ચાદરણ કાડંતો દોડ દેહન્યો ॥૨॥’ કન્ધ મધ્ય લોકાન્તગામિનં સ રપ્દેહગિરુગમ્ । પ્રાગં સમયે દણ્ડં કુરોતિ દ્વિતીયે ચ ક્ષ્વાટમ્ ॥૧॥ તૃતીયે મન્થાનં ચતુર્થે લોકપૂર્ણં કરોતિ, પ્રતિત્યોમ મદરણં કૃત્વા તનો ગયતિ દેહસ્થઃ ॥૨॥

ઇતિ, અસ્મિન સમુદ્ધાતે ક્રિયમાણે મનોયોગાદિ વ્યાપારવિષયે વક્તવ્યતામાહ-‘સે પં મંતે ! તદા સમુદ્ધાયગ્ણે કિં મણજોગં જુંજડ વડજોગં જુંજડ કાયજોગં જુંજડ ?’ હે મદન્ત ! સ સ્વલુ કેવલી તથા સમુદ્ધાતગતઃ સન કિં મનોયોગં યુનક્તિ ? વચોયોગં યુનક્તિ ? કાયયોગં વા યુનક્તિ ? મગવાનાહ-‘ગૌયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘નો મણજોગં જુંજડ નો વડજોગં જુંજડ કાયજોગં જુંજડ’ સમુદ્ધાતગતઃ કેવલી નો મનોયોગં યુનક્તિ, નો વા વચોયોગં યુનક્તિ અપિ તુ કાયયોગં યુનક્તિ, તથા ચ પ્રયોજનાભાવાન્ સમુદ્ધાતગતઃ કેવલી મનો-
 કો કૈલાયા જાતા હૈ ઓર વિચ્છલે બાર સમયોં મં ઉન્હે સિકોડા જાતા હૈ ।
 કહા બી હૈ-‘કેવલી પ્રથમ ત્રગય મં ઉપર ઓર નીચે લોકાન્તતઃ તથા વિસ્તાર
 મં અપને દેહ પ્રમાણ દંડ કરતે હે, દમરે મં ક્ષ્વાટ કરતે હૈ, ત્રીસરે મં મન્થાન
 ઓર ચૌથે મં લોકપૂરણ કરતે હૈ । ફિર પ્રતિલોગ સંદર્શન કર કે અર્થાત્ વિપરીત
 ક્રમ સે સંકોચ કર કે રવદેહસ્થ હો જાતે હૈ ॥૧-૨॥

કેવલિસમુદ્ધાત મેં મનોયોગ આદિ કે વ્યાપાર કી વક્તવ્યતા કહતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! સમુદ્ધાતગત કેવલી કયા મનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈ, વચનયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈ અથવા કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈ ?

મગવાન-હે ગૌતમ ! સમુદ્ધાતગત કેવલી મનોયોગ ઓર વચનયોગ કા વ્યાપાર નહીં કરતે, કિન્તુ કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈ । કાયયોગ મેં બી બે

બાર સમયોમા તેમનો સ કોચ કરતા બાય છે

કહ્યું પશુ છે-‘ કેવલી પ્રથમ સમયમા ઉપર અને નીચે લોકાન્ત સુધી તથા વિસ્તારમાં પોતાના દેહ પ્રમાણ દંડ કરે છે, બીજામા ક્ષ્વાટ કરે છે, ત્રીજામા મન્થાન અને ચોથામાં લોક પૂરણ કરે છે. પછી પ્રતિલોભ સંદર્શ કરીને અર્થાત્ વિપરીત ક્રમથી સ કોચ કરીને સ્વદેહસ્થ થઈ બાય છે ॥ ૧-૨ ॥

કેવલિસમુદ્ધાતમા મનોયોગ આદિના વ્યાપારની વક્તવ્યતા કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગવન ! સમુદ્ધાતગત કેવલી શું મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે, વચનયોગનો વ્યાપાર કરે છે, અથવા કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?

શ્રી મગવાન-હે ગૌતમ ! સમુદ્ધાતગત કેવલી મનોયોગ અને વચનયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા, પણ કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, કાયયોગમા પશુ ઔદારિક કાયયોગ ૨૦-

યોગં વચોયોગં વા ન વ્યાપારયતિ કિન્તુ કેવલં કાયયોગં વ્યાપારયતિ; કાયયોગં યુજ્ઞાનોઽપિ ઔદારિકકાયયોગમ્ ઔદારિકમિશ્રકાયયોગં કાર્મણકાયયોગં ના યુનક્તિ ન તદન્યં લઙ્ઘ્યુપજીવનાભાવેન શોષસ્ય કાયયોગસ્યાસંભવાત્, इत्यभिप्रायेण प्ररूपयितुमाह—
'કાયજોગે ણં યંતે ! જુંજમાણે કિં ઓરાલિયકાયજોગં જુંજઈ ?' હે ભદન્ત ! સમુદ્ઘાતગતઃ કેવલો કાયયોગં સ્વલ્લ યુજ્ઞાનઃ કિમ્ ઔદારિકકાયયોગં યુનક્તિ ? કિં વા - 'ઓગલિયમી-સાસરીરકાયજોગં જુંજઈ ?' ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગં યુનક્તિ ? 'કિં વેડવિચીયસરીરકાય-જોગં જુંજઈ ?' કિં વૈક્રિયશરીરકાયયોગ યુનક્તિ ? કિં વા - 'વેડવિચીયમીસાસરીરકાયજોગં જુંજઈ ?' વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયયોગં યુનક્તિ ? 'કિં આહારગસરીરકાયજોગં જુંજઈ ?' કિમ્ આહારકશરીરકાયયોગં યુનક્તિ ? કિં વા - 'આહારમમીસાસરીરકાયજોગં જુંજઈ ?' આહારક-મિશ્રશરીરકાયયોગં યુનક્તિ ? 'કિં કમ્મગસરીરકાયજોગં જુંજઈ ?' કિં કાર્મણશરીરકાયયોગં યુનક્તિ ? ભગવાનાહ—'ગૌતમા !' હે ગૌતમ ! 'ઓરાલિયશરીરકાયજોગંપિ જુંજઈ' સમુદ્ઘાત-ગતઃ કેવલો કાયયોગં યુજ્ઞાનઃ ઔદારિકશરીરકાયયોગમપિ યુનક્તિ, 'ઓરાલિયમીસાસરીર-ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ ઓર કાર્મણ કાયયોગ કા હી વ્યાપાર કરતે હૈં, અન્ય કિસી કાયયોગ કા નહીં । યહ નિરૂપણ કરને કે લિપ્ કહા ગયા હૈ—

ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી કાયયોગ કો વ્યાપૃત કરતે હુપ કયા ઔદારિક કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં ? કયા ઔદારિકમિશ્ર કાય-યોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં ? કયા વૈક્રિયશરીર કાયયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈં ? કયા વૈક્રિયમિશ્રશરીર કાયયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈં ? કયા આહારકશરીર કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં ? કયા આહારકમિશ્રશરીર કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં ? અથવા કયા કાર્મણશરીર કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં ?

ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હુપ ઔદારિકશરીર કાયયોગ કા બી વ્યાપાર કરતે હૈ, ઔદારિકમિશ્રશરીર કાય-

રિક મિશ્રકાય યોગનો અને કાર્મણ કાયયોગનો ન વ્યાપાર કરે છે, બીજા કોઈ કાયયોગનો નહીં, એ નિરૂપણ કરવાને માટે કહેલું છે—

શ્રી ગૌતમસ્વામી—હે ભગવન્ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી કાયયોગને વ્યાપૃત કરતા છતાં શુ ઔદારિક કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, શુ ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? શુ વૈક્રિય શરીર કાયયોગનો પ્રયોગ કરે છે ? શુ વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય યોગનો પ્રયોગ કરે છે ? શુ આહારક શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, શુ આહારક મિશ્ર શરીર કાયયો-ગનો વ્યાપાર કરે છે, અથવા શુ કાર્મણ શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્—હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલીકાયયોગનો વ્યાપાર કરતાં છતાં ઔદારિક શરીર કાયયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે, ઔદારિકમિશ્ર શરીર કાયયોગનો પણ

સ્થો ભવતિ, તથા ચાત્રાધૈશ્વર્યભિઃ સમયેઃ ક્રમેણાન્મપ્રદેશાનાં વિમ્ભગ્નં કરોતિ યથા તથા અન્તિમૈશ્વર્યભિઃ સમયેઃ ક્રમેણ પ્રતિબ્ધોમં મંદરણમિતિ ગામઃ, ઉક્તઞ્ચ-‘ઉત્ત્ત્વં અદો ય લોગંત ગામિનં સો સદેહચિચ્ચંમં । પદમે સમયંભિ ઢંડ કંદંડ વિદ્યંયંમિ ય ક્વાટં ॥૧॥ તદય સમયમિ મંથં ચડત્થણ લોગપૂરણં કુળડ । પડિબ્ધોમં માદરણ કાડંતો દોડ દેહન્યો ॥૨॥’ કુર્વમથ્થ લોકાન્તગામિનં સ રપદેહનિરુત્તમ્ । પ્રથમે સમયે ઢળંડ કરોતિ દ્વિતીયે ચ રુપાટમ્ ॥૧॥ તૃતીયે મન્થાનં ચતુર્થે લોગપૂરણં કરોતિ, પ્રતિબ્ધોમ મદરણં કૃત્વા તતો ગપતિ દેહસ્થઃ ॥૨॥

इति, अस्मिन् समुद्घाते क्रियमाणे मनोयोगादि व्यापारविषये वक्तव्यतामाह-‘सं गं भंते ! तदा समुद्घातगए किं मणजोगं जुंजड वडजोग जुजड कायजोगं जुंजड ?’ हे मद्रन्त ! स एव केवली तथा समुद्घातगतः सन हि मनोयोगं युनक्ति ? वचायोग युनक्ति ? काययोगं वा युनक्ति ? भगवानाह-‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘नो मणजोगं जुंजड नो वडजोगं जुजड कायजोगं जुंजड’ समुद्घातगतः केवली नो मनोयोगं युनक्ति, नो वा वचोयोगं युनक्ति अपि तु काययोगं युनक्ति, तथा च प्रयोजनाभातान् समुद्घातगतः केवली मनोको फैलाया जाता है और पिछले चार समयों में उन्हें निकोडा जाता है । कहा भी है-‘केवली प्रथम समय में ऊपर और नीचे लोकान्तगत तथा विस्तार में अपने देह प्रमाण दंड करते हैं, दूसरे में कपाट करते हैं, तीसरे में मन्थान और चौथे में लोकपूरण करते हैं । फिर प्रतिलोम सहण कर के अर्धात् विपरीत क्रम से संकोच कर के रघदेहस्थ हो जाते हैं ॥१-२॥

કેવલિસમુદ્ઘાત મેં મનોયોગ આદિ કે વ્યાપાર કી વક્તવ્યતા કહતે હૈં-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી કયા મનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં, વચનયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં અથવા કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી મનોયોગ ઓર વચનયોગ કા વ્યાપાર નહીં કરતે, કિન્તુ કાયયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં । કાયયોગ મેં બી વે

ચાર સમયોમા તેમનો સ કાચ કરતા જાય છે

કહ્યું પણ છે-‘કેવલી પ્રથમ સમયમા ઉપર અને નીચે લોકાન્ત સુધી તથા વિસ્તારમાં ચેતાના દેહ પ્રમાણ દંડ કરે છે, બીજામા કપાટ કરે છે, ત્રીજામા મન્થાન અને ચોથામા લોક પૂરણ કરે છે. પછી પ્રતિલોમ સહરણ કરીને અર્થાત્ વિપરીત ક્રમથી સ કાચ કરીને સ્વદેહસ્થ થઈ જાય છે ॥ ૧-૨ ॥

કેવલિસમુદ્ઘાતમા મનોયોગ આદિના વ્યાપારની વક્તવ્યતા કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી શુ મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે, વચનયોગનો વ્યાપાર કરે છે, અથવા કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! સમુદ્ઘાતગત કેવલી મનોયોગ અને વચનયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા, પણ કાયયોગનો વ્યાપાર કરે છે, કાયયોગમા પણ ઔદારિક કાયયોગ ૨.

योगं नचोयोगं वा न व्यापारयति किन्तु केवलं काययोगं व्यापारयति; काययोगं युज्जानोऽपि औदारिककाययोगम् औदारिकमिश्रकाययोगं कर्मणकाययोगं वा युनक्ति न तदन्यं लब्धुपजीवनाभावेन शेषस्य काययोगस्यागमत्वात्, इत्यभिप्रायेण प्ररूपयितुमाह—
‘कायजोगे णं भंते ! जुंनमाणे किं ओगलियकायजोगं जुंजइ ?’ हे भदन्त ! समुद्घातगतः केवली काययोगं खलु युज्जानः किम् औदारिककाययोगं युनक्ति ? किं वा—‘ओरालियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?’ औदारिकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? ‘किं वेउच्चियसीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?’ किं वैक्रियशरीरकाययोगं युनक्ति ? किं वा ‘वेउच्चियमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?’ वैक्रियमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? ‘किं आहारगसरीरकायजोगं जुंजइ ?’ किम् आहारकशरीरकाययोगं युनक्ति ? किं वा—‘आहारगमीसासरीरकायजोगं जुंजइ ?’ आहारकमिश्रशरीरकाययोगं युनक्ति ? ‘किं कम्मगसरीरकायजोगं जुंजइ ?’ किं कर्मणशरीरकाययोगं युनक्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! ‘ओरालियपरीरकायजोगंपि जुंजइ’ समुद्घातगतः केवलीक ययोगं युज्जानः औदारिकशरीरकाययोगमपि युनक्ति, ‘ओरालियमीसासरीर-
औदारिक काययोग, औदारिकमिश्र काययोग और कर्मण काययोग का ही व्यापार करते हैं, अन्य किसी काययोग का नहीं। यह निरूपण करने के लिए कहा गया है—

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! समुद्घातगत केवली काययोग को व्यापृत करते हुए क्या औदारिक काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या औदारिकमिश्र काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या वैक्रियशरीर काययोग का प्रयोग करते हैं ? क्या वैक्रियमिश्रशरीर काययोग का प्रयोग करते हैं ? क्या आहारकशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ? क्या आहारकमिश्रशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ? अथवा क्या कर्मणशरीर काययोग का व्यापार करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! समुद्घातगत केवली काययोग का व्यापार करते हुए औदारिकशरीर काययोग का भी व्यापार करते हैं, औदारिकमिश्रशरीर काय-

रिक मिश्रकाय योगनो अने कर्मणु काययोगनो न व्यापार करे छे, ओल केळ काययोगनो नही, ओ निउपणु करवाने भाटे कहेलु छे—

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! समुद्घातगत केवली काययोगनो व्यापृत करता छता शु औदारिक काययोगनो व्यापार करे छे, शु औदारिक मिश्र काययोगनो व्यापार करे छे ? शु वैक्रिय शरीर काययोगनो प्रयोग करे छे ? शु वैक्रिय मिश्र शरीरकाय योगनो प्रयोग करे छे ? शु आहारक शरीर काययोगनो व्यापार करे छे, शु आहारक मिश्र शरीर काययोगनो व्यापार करे छे, अथवा शु कर्मणु शरीर काययोगनो व्यापार करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! समुद्घातगत केवलीकाययोगनो व्यापार करता छतां औदारिक शरीर काययोगनो पणु व्यापार करे छे, औदारिकमिश्र शरीर काययोगनो पणु

કાયજોગં પિ જુંજડ' ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયયોગમપિ યુનક્તિ, કિન્તુ—'નો વેડલ્વિયસરીર-
કાયજોગં જુંજડ' નો વૈક્રિયશરીરકાયયોગં યુનક્તિ 'નો વેડલ્વિયમીરાગરીરકાયયોગ જુંજડ'
નો વા વૈક્રિયમિશ્રગરીરકાયયોગ યુનક્તિ, 'નો આહારગમરીરકાયયોગ જુંજડ' નાપિ આહારક-
શરીરકાયયોગ યુનક્તિ, 'નો આહારગમીરાગરીરકાયયોગ જુંજડ' 'નો વા આહારકમિશ્રગરીર-
કાયયોગં યુનક્તિ, 'કમ્મગમરીરકાયયોગપિ જુંજડ' કિન્તુ કાર્મણશરીરકાયયોગમપિ યુનક્તિ
તત્ર 'પદમદ્વમેષુ ગમણમુ ઓરાલ્વિયસરીરકાયયોગ જુંજડ' પ્રથમેડષ્ટમે ચ સમયે ઔદારિક-
શરીરકાયયોગં યુનક્તિ 'વિતિયછદ્વસત્તમેષુ સમણમુ આગલ્વિયમીરાગરીરકાયયોગં જુંજડ'
દ્વિતીય પઠાષ્ટમેષુ સમયેષુ ઔદારિકમિશ્રગરીરકાયયોગં યુનક્તિ, 'તટ્યચડત્ય પંચમેષુ મમણમુ
કમ્મગમરીરકાયયોગં જુંજડ' તૃતીયચતુર્થપંચમેષુ સમયેષુ કાર્મણશરીરકાયયોગં યુનક્તિ,
તથા ચ કેરત્તો સમુદ્ધાતે ક્રિયમાણે સતિ પ્રથમાષ્ટમયોઃ સમયયોઃ કેવલમોદારિકમેવ શરીરં
વ્યાપારયતિ इत्यौદારિકકાયયોગ, દ્વિતીયપદમપ્રમેષુ સમયેષુ ચ કાર્મણશરીરમપિ વ્યા-
પારયતિ इत्यौદારિકમિશ્રકાયયોગ, તૃતીયે ચતુર્થે પંચમે ચ સમયે કેવલં કાર્મણશરીરમેવ
વ્યાપારયતિ इति कर्मणकાયयોग इति भावः, उक्तञ्च भाष्ये—'न हि स समुद्घातगतो मण-
वद्योगप्ययोगेण कुतः । ओरालियजोग पुण जुंजड पदमद्वमे समया । १ । उभयव्यावाराभो
तम्मीसं वीयछद्वसत्तमप । तिनउत्तपचमे कम्मगं तु तम्मत्त चेद्वाओ" ॥२॥, न किञ्च
समुद्घातगतो मनो वचोयोगप्रयोजन कल्पते । औदारिकयोगं पुनर्युनक्ति प्रथमे-
योग का भी व्यापार करते हैं, किन्तु वैक्रीयशरीर काययोग का व्यापार नहीं
करते, वैक्रीयमिश्रशरीर काययोग का भी व्यापार नहीं करते, आहारकशरीर-
काययोग का व्यापार नहीं करते, आहारकमिश्रशरीर काययोग का भी व्यापार
नहीं करते, किन्तु कर्मणशरीर काययोग का व्यापार करते हैं । आठ समयों
में से प्रथम और अष्टम समय में औदारिकशरीर काययोग का उपयोग करते
हैं, दूसरे, छठे और सातवें समय में औदारिकमिश्रशरीर काययोग का प्रयोग
करते हैं और तृतीय, चतुर्थ तथा पंचम समय में कर्मणशरीर काययोग का
व्यापार करते हैं । भाष्य में भी कहा है—“समुद्घातगत केवली मनोयोग और

વ્યાપાર કરે છે, પણ વૈક્રિય શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા, વૈક્રિય મિશ્ર શરીર
કાયયોગના પણ વ્યાપાર નથી કરતા, આહારક શરીર કાયયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા,
આહારક મિશ્ર શરીર કાયયોગના પણ વ્યાપાર નથી કરતા પણ કાર્મણ શરીર કાયયોગનો
વ્યાપાર કરે છે. આઠ સમયોમાંથી પ્રથમ અને અષ્ટમ સમયમાં ઔદારિક શરીરકાયયોગનો
ઉપયોગ કરે છે, બીજા અને છઠ્ઠા અને સાતમા સમયમાં ઔદારિક મિશ્ર શરીર કાયયોગનો
પ્રયોગ કરે છે, અને ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયમાં કાર્મણ શરીર કાયયોગનો
વ્યાપાર કરે છે

ભાષ્યમાં પણ કહ્યું—“સમુદ્ધાતગત કેવલી મનોયોગ અને વચનયોગનો પ્રયોગ -

ऽष्टमे सपये । १ ॥ समयव्यापारौ तन्मिश्रं द्वितीयपट्टसप्तमे त्रिचतुर्थपञ्चमे कर्मणन्तु
तन्मात्रवेष्टायाः ॥२॥ इति ॥ सू० १५॥

॥ केवलिसमुद्घातविशेषवक्तव्यता ॥

मूल-से णं भंते ! तहा समुग्घायगए सिज्झइ वुज्झइ मुच्चइ
परिनिव्वाइ, सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, से
णं तओ पडिनियत्तइ, पडिनियत्तित्ता नओ पच्छा गणजोगं पि जुंजइ
वइजोगं पि जुंजइ कायजोगं पि जुंजइ, गणजोगं जुंजमाणे किं सच्च-
मणजोगं जुंजइ मोसमणजोगं जुंजइ सच्चामोसमणजोगं जुंजइ अस-
च्चामोसमणजोगं जुंजइ ? गोयमा ! सच्चमणजोगं जुंजइ नो मोस-
मणजोगं जुंजइ नो मच्चामोसमणजोगं जुंजइ असच्चामोसमणजोगं
जुंजइ, वइजोगं जुंजमाणे किं सच्चवइजोगं जुंजइ, मोसवइजोगं जुंजइ
सच्चामोसवइजोगं जुंजइ असच्चामोसवइजोगं जुंजइ ? गोयमा !
सच्चवइजोगं जुंजइ नो मोसवइजोगं जुंजइ नो सच्चामोसवइजोगं
जुंजइ असच्चामोसवइजोगं पि जुंजइ, कायजोगं जुंजमाणे आगच्छेज्ज
वा गच्छेज्ज वा चिट्ठेज्ज वा निसीएज्ज वा तुयट्ठेज्ज वा उल्लंघेज्ज वा पलं-
घेज्ज वा पडिहारियं पीढफलगसेज्जासंथारगं पच्चण्णिजेज्जा ॥सू० १६॥

छाया-स खड्ड भदन्त ! तथा समुद्घातगतः सिध्यति बुध्यते मुच्यते परिनिर्वाति

वचनयोग का प्रयोग नहीं करते हैं । वे प्रथम एवं अष्टम समय में औदारिक
योग का प्रयोग करते हैं । दूसरे, छठे और सातवें समय में औदारिकमिश्र
योग का प्रयोग करते हैं और तीसरे, चौथे तथा पांचवें समय में कर्मणशरीर
काययोग का व्यापार करते हैं ॥१-२॥ ॥ सू० १५ ॥

केवलिसमुद्घात की विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(से णं भंते ! तहा समुग्घायगए सिज्झइ, वुज्झइ, मुच्चइ, परिनि-

कस्ता तेओ पडेहा तथा आठमा समयमा औदारिक योगना प्रयोगो करे छे, णीण,
छट्ठा अने सातमा समयमा औदारिक मिश्र योगनो प्रयोग करे छे अने त्रीण, चौथा
तथा पाचमा समयमा कर्मणु शरीर काययोगनो व्यापार करे ॥ १-२ ॥ ॥ सू० १५ ॥

केवलिसमुद्घातनी विशेष वक्तव्यता

शब्दार्थ-(से णं भंते ! तहा समुग्घायगए सिज्झइ, वुज्झइ, मुच्चइ, परिनिव्वाइ,

સર્વદુઃસ્થાનામન્તં કરોતિ ? ગૌતમ ! નાયમર્થઃ ગમર્થઃ, ચ ગત્યુ તતઃ પ્રતિનિવૃત્તિતે પ્રતિનિ-
વર્ત્ય તતઃ પશ્યાદ્ મનોયોગમપિ યુનક્તિ વચોયોગમપિ યુનક્તિ કાયયોગમપિ યુનક્તિ, મનો-
યોગં યુજ્ઞાનઃ કિં સત્યમનોયોગ યુનક્તિ, મૃષામનોયોગં યુનક્તિ, મન્યમ્પામનોયોગં
યુનક્તિ અસન્યામૃષામનોયોગ યુનક્તિ ? ગૌતમ ! મત્યમનોયોગ યુનક્તિ, નો મૃષામનોયોગં
યુનક્તિ, નો સત્યમૃષામનોયોગં યુનક્તિ, અસન્યામૃષામનોયોગ યુનક્તિ, વચોયોગં યુજ્ઞાનઃ
કિં સત્યવચોયોગં યુનક્તિ, મૃષાવચોયોગં યુનક્તિ, મન્યમ્પામનોયોગં યુનક્તિ, અસન્યા-

ઘ્વાદ્, સ્વદ્દુઃસ્થાણં અન્તં કરેદ્ ?) હે ભગવન ! ત્વમ પ્રજ્ઞામ સમુદનાત કો પ્રાપ્ત
કેવલી મિદ્ધ હો જાતે છે ? વુદ્ધ હો જાતે છે ? મુક્ત હો જાતે છે ? પરિનિર્વાણ
પ્રાપ્ત કરતે છે ? સર્વદુઃસ્થાં કા અન્ન કરતે છે ? (ગોયમા ! નો દ્વણદ્દે સમદ્દે) હે
ગૌતમ ! યદ્ અર્થ સમર્થ નર્તી છે તેમા નર્તી હો સ્મરતા (સે ણં તથો પહિનિયત્તદ્) હે
ત્વમસે પ્રતિનિવૃત્ત કરતે છે (પહિનિયત્તિત્તા) પ્રતિનિવૃત્ત હોકર (તથો પચ્છા)
તત્પશ્યાત્ (મળજોગં વિ જુંજહ) મનોયોગ કા મી વ્યાપાર કરતે છે (વજ્જોગં વિ
જુંજહ) વચનયોગ કા મી વ્યાપાર કરતે છે (કાયજોગં વિ જુંજહ) કાયયોગ કા
મી વ્યાપાર કરતે છે ।

(મળજોગં જુંજમાણે) મનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે હુણ (કિં સચ્ચમળજોગં
જુંજહ ?) કયા સત્યમનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે છે ? (મોસમળજોગં જુંજહ ?)
કયા મૃષામનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે છે ? (સચ્ચામોસમળજોગં જુંજહ ?) સત્ય
મૃષા મનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે છે ? (અસચ્ચામોસમળજોગં જુંજહ ?) અસત્યા-

સ્વદ્દુઃસ્થાણં અન્તં કરેદ્) હે ભગવન ! આ પ્રકારે સમુદનાતે પ્રાપ્ત કેવલિ મિદ્ધ થઈ
ભય છે ? બુદ્ધ થઈ ભય છે, મુક્ત થઈ ભય છે ? પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે ? સર્વ
દુઃખોનો અન્ત કરે છે ?

(ગોયમા ! નો દ્વણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી—એમ નથી થઈ શકતું

(સે ણ તથો પહિનિયત્તદ્) તેઓ એનાથી પ્રતિનિવૃત્ત થાય છે (પહિનિયત્તિત્તા) પ્રતિ-
નિવૃત્ત થઈને (તથો પચ્છા) તત્પશ્યાત્ (મળજોગં વિ જુંજહ) મનોયોગનો પણ વ્યાપાર કરે
છે (વજ્જોગં વિ જુંજહ) વચનયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે (કાયજોગં વિ જુંજહ) કાયયોગનો
પણ વ્યાપાર કરે છે

(મળજોગ જુંજમાણે) મનોયોગનો વ્યાપાર કરતાં છતાં (કિં સચ્ચમળજોગ જુંજહ ?)
શુ સત્ય મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે ? (મોસમળજોગ જુંજહ ?) શુ મૃષામનોયોગનો
વ્યાપાર કરે છે ? (સચ્ચામોસમળજોગ જુંજહ) સત્ય મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?
(અસચ્ચામોસમળજોગ જુંજહ ?) અસત્યા મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે ?

(ગોયમા ! સચ્ચમળજોગ જુંજહ) હે ગૌતમ ! સત્યમનોયોગનો પ્રયોગ કરે છે

મૃષાવચોયોગં યુનક્તિ ? ગૌતમ ! સત્યવચોયોગં યુનક્તિ નો મૃષાવચોયોગં યુનક્તિ નો સત્ય
મૃષાવચોયોગં યુનક્તિ અમત્યામૃષાવચોયોગમપિ યુનક્તિ, કાયયોગં યુક્ત્તાનઃ આગચ્છેદ્ વા,
ગચ્છેદ્ વા, તિષ્ઠેદ્ વા, નિષીદેદ્ વા, ત્વગ્વર્તયેન વા, ઉલ્લઘ્વેદ્ વા, પરિહત્વયેદ્ વા,
પ્રતિહારિકં પીઠફલકશયાસંસ્તારક પ્રત્યર્પયેત્ ॥ સુ ૧૬ ॥

મૃષામનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે હૈં ? (ગોયમા ! સત્ત્વમણજોગં જુંજહ) હે ગૌતમ !
સત્યમનોયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈં (નો મોસમણજોગં જુંજહ) મૃષામનોયોગ કા
વ્યાપાર નહીં કરતે (નો સત્ત્વામોસમણજોગં જુંજહ) સત્ત્વામૃષામનોયોગ કા
વ્યાપાર નહીં કરતે (અસત્ત્વામોસમણજોગં જુંજહ) અમત્યામૃષામનોયોગ કા
વ્યાપાર કરતે હૈં ।

(વહજોગં જુંજમાણે) વચનયોગ કા પ્રયોગ કરતે હુણ (કિં સત્ત્વવહજોગં
જુંજહ ?) વગા સત્યવચનયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈં ? (મોસવહજોગં જુંજહ ?) મૃષા
વચનયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈં ? (સત્ત્વામોસવહજોગં જુંજહ અસત્ત્વામોસવહજોગં
જુંજહ ?) મત્યમૃષા અથવા અસત્યમૃષા વચનયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈં ? (ગોયમા !
સત્ત્વવહજોગં જુંજહ) હે ગૌતમ ! સત્યવચનયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈં (નો મોસ
વહજોગં જુંજહ) મૃષાવચનયોગ કા વ્યાપાર નહીં કરતે (નો સત્ત્વામોસવહજોગં
જુંજહ) સત્યમૃષા વચનયોગ કા વ્યાપાર નહીં કરતે (અસત્ત્વામોસવહજોગં વિ
જુંજહ) અસત્યામૃષાવચનયોગ કા મી પ્રયોગ કરતે હૈં ।

(કાયજોગં જુંજમાણે) કાયયોગ કા પ્રયોગ કરતે હુણ (આગચ્છેજ્જ વા) આતે
હૈં (ગચ્છેજ્જ વા) જાતે હૈં (ચિદ્દેજ્જ વા) ઠહરતે હૈં (નિસીપ્પજ્જ વા) બૈઠતે હૈં (તુયદ્દેજ્જ
વા) લેટતે હૈં (ઉલ્લઘેજ્જ વા) લાંઘતે હૈં (પલ્લઘેજ્જ વા) વિદોષ રૂપ સે લાંઘતે હૈં

(નો મોસમણજોગ જુંજહ) મૃષા મનોયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા (નો સત્ત્વામોસમણ-
જોગ જુંજહ) સત્યામૃષા મનોયોગનો પ્રયોગ પણ નથી કરતા (અસત્ત્વામોસમણજોગ જુંજહ)
અસત્યામૃષા મનોયોગના વ્યાપાર કરે છે

(વહજોગ જુંજમાણે) વચનયોગના પ્રયોગ કરતા છતાં (કિં સત્ત્વવહજોગ જુંજહ ?)
શુ સત્ય વચનયોગના પ્રયોગ કરે છે ? (મોસવહજોગ જુંજહ) મૃષાવચનયોગનો પ્રયોગ
કરે છે, (સત્ત્વામોસવહજોગ જુંજહ) શું સત્યમૃષા વચનપ્રયોગ કરે છે ? (અહવા) અથવા
(અસત્ત્વામોસ વહજોગ જુંજહ) અસત્યામૃષા વચનનો યોગનો પ્રયોગ કરે છે ?

(ગોયમા ! સત્ત્વવહજોગ જુંજહ) હે ગૌતમ ! સત્યવચનયોગનો ઉપયોગ કરે છે.
(નો મોસવહજોગ જુંજહ) મૃષા વચનયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા (નો સત્ત્વામોસવહ-
જોગ જુંજહ) સત્ય-મૃષા વચનયોગનો વ્યાપાર નથી કરતા (અસત્ત્વામોસવહજોગપિ જુંજહ)
અસત્ય-મૃષા વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે

(કાયજોગ જુંજમાણે) કાયયોગનો પ્રયોગ કરતાં (આગચ્છેજ્જ વા) આવે છે (ગચ્છેજ્જ વા)
જાય છે (ચિદ્દેજ્જ વા) રૈકાય છે (નિસીપ્પજ્જ વા) બેસે છે (તુયદ્દેજ્જ વા) સૂવે છે (ઉલ્લઘેજ્જ
- પા ૧૪૩

ગત્ય ચ વક્ષમાણરીત્યા સિદ્ધચર્ચમ્ભવત, 'સે જ નગો પાઠનિયત્', 'ગત્વ રામુદ્ધાત
ગતઃ કેવલી તતઃ સમુદ્ધાતાત્ પ્રાતિનિવર્તતે 'પાઠનિયતિચ્ચા તત્તો પન્ના મળજોમં પિ
જુંજડ' સમુદ્ધાતાત્ પ્રાતિનિવૃત્ય તતઃ-પ્રતિનિવર્તનાત્ પશ્ચાત્-અનન્તરમ્-મનોયોગમપિ
યુનક્તિ, 'વજ્જોગ પિ જુંજડ કાયજોમં પિ જુંજડ' વચોયોગમપિ યુનક્તિ કાયયોગમપિ
યુનક્તિ, વ્યાપારયતિ તત્તહિ-મ મગ્ગાત કેવલી મવપાર્ગીઃકર્મસુ નામગંત્રવેદનીયેષુ
અવર્ણ્યમહામહિમસમુદ્ધાતવજોન પ્રતુરેષુ આગુપા સહ સમોક્રુતેષ્વપિ અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત્યાદિ પરમપદ-
ત્વતસ્તસ્થિન્ કાલે અનુસરોપપાતિઃકાદિ દેવેન મનરા પૃથઃ સન્ તદ વ્યાર્તુ મનઃ પુદ્ગ
લાન્ આદાય મનોયોગં યુદ્ધકે, તમાપ મનોયોગં મત્યમ્ અમત્યામૃપાપં ના યુનક્તિ ઇત્યામિ
પ્રાયેણાહ-'મળજોમં જુંજમાણં કિં સચ્ચાણજોય જુજડ મોનમળજોમં જુજડ સચ્ચામોમ
મળજોમં જુજડ અસચ્ચામોસમળજોમં જુંજડ?' મનોયોગં યુજ્ઞાતો-વ્યાપારયન કિં સત્ય-
મનોયોગં યુનક્તિ-વ્યાપારયતિ? કિં વા ઘપા મનોયોગં યુનક્તિ? કિન્નગ સત્યમૃપામનોયોગ
સિદ્ધિ પ્રાપ્ત નહીં હોતી. સમુદ્ધાતગત કેવલિસમુદ્ધાત સે નિવૃત્ત હોતે હેં ઓર
નિવૃત્ત હોને કે પશ્ચાન્ મનોયોગ કા ખી વ્યાપાર કરતે હેં, વચ્ચનયોગ કા ખી
વ્યાપાર કરતે હેં ઓર કાયયોગ કા ખી વ્યાપાર કરતે હેં. તાત્પર્ય ગ્રહ હૈ કિ
વે કેવલી મગ્ગાન્ વચનાગોચર મહિમા સે યુક્ત કેવલિસમુદ્ધાત કે દ્વારા
વિષમ સ્થિતિ થાલે નામ, ગોત્ર ઓર વેદનીય કર્મ કો આયુર્કર્મ કે બરાબર સ્થિતિ
થાલા બના હેતે હેં. ડમ સનય અન્તર્મુદ્ધર્ત્ત મં હી ડન્હેં પરમપદ કો પ્રાપ્તિ હોને
થાલી હોતી હૈ. પરન્તુ ડસ કાલ મં ખી અનુસરોપપાતિક દેવોં દ્વારા મન સે
પૂઠે હુપ પ્રદન કા મનોવર્ગણા કે પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કર કે મનોયોગ કા વ્યાપાર
કરતે હેં. વહ મનોયોગ સત્ય મનોયોગ અથવા અસત્યામૃપાજ્ઞાનોયોગ હોતા
હૈ ઇસ અભિપ્રાય સે કહતે હેં-

ગૌતમસ્વામી-હે મગ્ગન્ ! મનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે હુપ કેવલી સત્ય-
મનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે હેં અથવા મૃષામનોયોગ કા વ્યાપાર કરતે હેં? યા

સમુદ્ધાત કેવલીસમુદ્ધાતવી નિવૃત્ત થાય છે અને નિવૃત્ત થયા પછી મનોયોગનો પણ
વ્યાપાર કરે છે, વચ્ચનયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે અને કાયયોગનો પણ વ્યાપાર કરે છે.
તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ કેવલી સમુદ્ધાત દ્વારા વિષમ સ્થિતિવાળા નામ, ગોત્ર અને
વેદનીય કર્મને આયુર્કર્મની બરાબર સ્થિતિવાળા બનાવી દે છે

તે સમયે અતર્મુદ્ધર્ત્તમા જ તેમને પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરંતુ તે સમયમાં
પણ અનુસરોપપાતિક દેવો દ્વારા મનથી પૂછેલા પ્રશ્નનો મનોવર્ગણાના પુદ્ગલો પ્રકૃષ્ણ
કરીને મનોયોગનો વ્યાપાર કરે છે તે મનોયોગ સત્યમનોયોગ અથવા અસત્યામૃપામનો-
યોગ હોય છે આ અભિપ્રાયની કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગ્ગન્ ! મનોયોગનો વ્યાપાર કરતા કેવલી સત્ય મનોયોગનો

युनक्ति ? किं वा असत्यामृषा मनोयोग युनक्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’ हे गौतम ! सच्च
मणजोगं जुंजड’ समुद्घातान् प्रतिनिवृत्तः केवली सत्यमनोयोगं युनक्ति ‘नो भोगमण-
जोगं जुंजड’ नो मृषामनोयोग युनक्ति ‘नो सन्चामोमणजोगं जुंजड’ नो सत्यमृषामनोयोगं
युनक्ति तस्य क्षीणभागादिभ्यान्, किन्तु ‘असन्चामोमणजोगं जुंजड’ असत्यामृषा मनोयोगं
युनक्ति ‘वडजोगं जुंजमाणे’ वचोयोगं यज्जानः समुद्घातान् प्रतिनिवृत्तः केवली ‘किं सच्चवचो
जोगं जुंजड’ किं सत्यवचोयोगं युनक्ति ? किं वा ‘मोमवडजोगं जुंजड’ मृषावचोयोगं
युनक्ति ? किं वा—‘असन्चामोमणजोगं जुंजड’ सत्यमृषावचोयोगं युनक्ति ?’ किं वा
‘असन्चामोमवडजोगं जुंजड ?’ असत्यामृषावचोयोगं युनक्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !’
हे गौतम ! ‘सच्चवडजोगं जुंजड’ समुद्घातान् प्रतिनिवृत्तः केवली सत्यवचोयोगं युनक्ति
‘नो मोमवडजोगं जुंजड’ नो मृषावचोयोगं युनक्ति ‘नो सन्चामोमवडजोगं जुंजड’ नो वा
सत्यमृषा वचोयोगं युनक्ति, तस्य क्षीणभागादिभ्यान्, अपि तु ‘असन्चामोमवडजोगं पि
सत्यमृषामनोयोगं वा व्यापारं करते हैं ? अथवा असत्यामृषामनोयोगं का
व्यापारं करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! समुद्घात से निवृत्त केवली सत्यमनोयोग का व्या-
पार करते हैं, मृषामनोयोग का व्यापार नहीं करते, सत्यमृषामनोयोग का भी
व्यापार नहीं करते, किन्तु असत्यामृषा मनोयोग का व्यापार करते हैं।

गौतमस्वामी—हे भगवन् ! वचनयोग का प्रयोग करते हुए समुद्घात से निवृत्त
केवली क्या सत्यवचनयोग का प्रयोग करते हैं, मृषा वचनयोग का प्रयोग
करते हैं, सत्यमृषा वचनयोग का प्रयोग करते हैं अथवा असत्यामृषा वचन-
योग का प्रयोग करते हैं ?

भगवान्—हे गौतम ! समुद्घात से निवृत्त केवली सत्यवचनयोग का प्रयोग
करते हैं, मृषा वचनयोग का प्रयोग नहीं करते, सत्यमृषा वचनयोग का प्रयोग

व्यापार करे छे ? अथवा मृषा मनोयोगनो व्यापार करे छे ? अथवा असत्य मृषा मनो-
योगनो व्यापार करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! समुद्घातથી निवृत्त केवली सत्य मनोयोगनो व्यापार
करे छे, मृषा मनोयोगनो व्यापार नहीं करता, सत्यमृषा मनोयोगनो पण व्यापार नहीं
करता, परंतु असत्यामृषा मनोयोगनो व्यापार करे छे

श्री गौतमस्वामी—हे भगवन् ! वचनयोगनो प्रयोग करता समुद्घातથી निवृत्त
केवली शु सत्य वचनयोगनो प्रयोग करे छे, मृषा वचनयोगनो प्रयोग करे छे ? सत्य
मृषा वचनयोगनो प्रयोग करे छे ? अथवा असत्य मृषा वचनयोगनो प्रयोग करे छे ?

श्री भगवान्—हे गौतम ! समुद्घातથી निवृत्त केवली सत्य वचनयोगनो प्रयोग
करे छे, मृषावचनयोगनो प्रयोग करता नहीं, सत्यमृषा वचनयोगनो पण प्रयोग नहीं

જુંજઈ ' અસત્યામૃષા નોયોગમપિ યુનક્તિ, અપિના પૂર્વોક્તં મન્યનચોગોમપિ યુનક્તીત્યર્થઃ
આગમનાદૌ ચૌદારિકાદિકાયયોગમપિ યુનક્તિ સમુદ્ધાતાન્ પ્રતિનિવૃત્તઃ કેવલી, ઉત્પાદ-
' કાયજોગં જુંજમાણે આગન્હેજ્જ ના ગન્હેજ્જ ના નિદ્દેજ્જ ના ' કાયજોગં યુજ્ઞાનઃ કેવલી
આગન્હેદ્ વા ગન્હેદ્ વા તિષ્ઠેદ્ વા ' નિપીએજ્જ વા ' નિપીદેદ્ વા ' તુગ્ધેક્ત વા, ઉલ્લં-
ધેજ્જ વા પલંધેજ્જ વા ' ત્વગ વર્તયેદ્ વા-પાર્શ્વપરિવર્તનં કુર્યાત્, ઉલ્લંધયેદ્ વા, પલંધયેદ્
વા ' પઠિહારિયં પીઠફલમસેજ્જાસંધામ્ પચ્ચાંપણેજ્જા ' પ્રાત ાનિક વા પીઠફલશ્ચયા-
સંસ્તામ્કં પ્રત્યર્પયેદ્-યત આનીત તસ્મૈ સર્પયત, તથા ચ કાયજગાન્ કેવલોપમુદ્ધાતાન્
પ્રતિનિવૃત્તોઽપિ કુતશ્ચિત્ સ્થાનાન્ વિગક્ષિતે સ્થાને આગન્હેત, કયાંપ ગન્હેદ્ વા, ઉર્ધ્વ-
સ્થાનેન વા અવનિષ્ઠેત, નિપીદેદ્ વા, તથાવિષયશ્રમપનોદાય ત્વગવર્તનં ના કુર્યાત્, વિવ-
ક્ષિતે સ્થાને ના તથાવિષયસ્પર્શાતિમસરસંકુળા ભૂમિ ત્રિલોક્ય તત્પરિહારાય પ્રાણિરક્ષાર્થ
મુલ્લઘ્વનં વા પ્રલઘ્વનં વા કુર્યાત્, તેન સ્વાભાવિકપાદવિક્ષેપાપેક્ષ્યા કિંચિદધિકૃતરઃ પાદ-
વિક્ષેપઃ ઉલ્લઘ્વનં વ્યપદિશ્યતે, સ પવાતિવિકટઃ પાદવિક્ષેપઃ પ્રલઘ્વનમુચ્યતે ॥ સૂ ૧૬ ॥

નહીં કરતે, અસત્યામૃષા વચનયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈ ।

સમુદ્ધાત સે નિવૃત્ત કેવલી ગમનાગમન આદિ શારીરિક ક્રિયાણં કરતે
હુપ ઔદારિક આદિ કાયયોગ કા મી પ્રયોગ કરતે હૈ, યહ કહતે હૈ-કાયયોગ
કા પ્રયોગ કરતે હુપ કેવલી આગમન કરતે હૈ, ગમન કાતે હૈ, ઠહરતે હૈ, બૈઠતે
હૈ, લેટતે હૈ-પસવાડા બદલતે હૈ, ઉલ્લંઘન ઇવં પ્રલઘન ફરતે હૈ, અર્થાત્ એક
સ્થાન સે દૂસરે સ્થાન પર આતે જાતે હૈ, સ્થલે હોતે હૈ બૈઠતે હૈ, શ્રમ કો દૂર કરને
કે લિપે પસવાડા બદલતે હૈ, કિસી જગહ ઉડતે-ફિરતે જીવજન્તુ હોં ઔર ભૂમિ
ઉનસે વ્યાપ્ન હો તો ઉનકી રક્ષા કે લિપે ઉલ્લંઘન ઔર પ્રલંઘન મી કરતે હૈ ।
સ્વાભાવિક ચાલ મેં જો ઢગ ભરી જાતી હૈ, ઉસસે કુછ લમ્બી ઢગ ધરના ઉલ્લં-
ઘન કહ લાતા હૈ । અતિ વિકટ ચરણન્યાસ કો પ્રલઘન કહતે હૈ । ॥ સૂ ૧૬ ॥

કરતા, અસત્યામૃષા વચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે.

સમુદ્ધાતથી નિવૃત્ત કેવલી ગમનાગમન વગેરે શારીરિક ક્રિયાઓ કરતા ઔદારિક
વગેરે કાયયોગનો પણ પ્રયોગ કરે છે, આ કહે છે-કાયયોગનો પ્રયોગ કરતા કેવલી
આગમન કરે છે, ગમન કરે છે, રોકાય છે, બેસે છે, સૂવે છે, પસવાડા બદલે છે, ઉલ્લં-
ઘન અને પ્રલઘન કરે છે-અર્થાત્ એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાન પર આવે-જાય છે, બિભા-
યાય છે, બેસે છે, શ્રમને દૂર કરે છે, પસવાડા બદલે છે, કોઈ મન્યાએ ઉડતા કરતાં
છવ-જતુઓ અને ભૂમિ તેમનાથી વ્યાપ્ત હોય તો તેમની રક્ષા માટે ઉલ્લઘન અને
પ્રલઘન પણ કરે છે સ્વાભાવિક ચાલમા જે ડગલુ બરાબ છે, તેનાથી થોડું લાંબુ ડગલુ
બારુ-ને ઉલ્લઘન કહેવાય છે-અતિવિકટ ચરણન્યાસને પ્રલઘન કહે છે. ॥ સૂ ૧૬ ॥

मृग्य-सं णं भंते । तद्वा सजोगी निज्जइ जाय अंत करेइ ?
 गोयसा । नो इण्णे सगेइ, से णं पुत्तमे सणिम्म पंचद्वियपत्तत्तगस्स
 जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पदमं मणजागं निरुभइ,
 तज्जो अणंतरं वेइद्वियपत्तत्तगस्स जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखिज्जगुण
 परिहीणं दोच्चं वडजोगं निरुभइ, तज्जो अणंतरं च णं सुदुग्गस्स मणग
 जीवस्स अपत्तत्तयस्स जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं तच्चं
 कागजागं निरुभइ, मे णं एण उवाणं पदमं मणजागं निरुभइ, मणजागं
 निरुभित्ता वडजोगं निरुभइ, वडजोगं निरुभित्ता कागजागं निरुभइ, काय-
 जोगं निरुभित्ता जोगनिरोह करेइ, जायनिरोहं करेत्ता अजोगं पाउणइ
 अजोगं पाउणित्ता ईमिं हस्सं चक्खवृत्ताण्णा अस्संखेज्जससडयं
 अंतोमुत्तियं सेलेसि पडिबज्जइ, पुत्तरडगुणसेदीयं च णं कम्मं, तीसे
 सेलेसिमग्गं अस्संखेज्जाहि गुणसेदीहि असंखेज्जे कम्मग्गे खवयइ, खव-
 इत्ता वेयणिजाउणा मगोत्ते इच्छेत्ते चत्ताग्गि कम्मंने जुगवं खवेइ जुगवं
 खवेत्ता ओराण्हियेयाकम्मगाइ सव्वान्हि पिप्पजहणणाइ पिप्पजइ. पिप्प-
 जहिन्ता उज्जुगेदी पट्ठित्तणो अफुपमाणगईए एगसगणं अजिग्गहेणं
 उद्धं गंता सागागाउत्ते सिज्जइ बुज्जइ मुच्चइ सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ,
 तत्थ सिद्धो भवइ, ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसण-
 णाणोवउत्ता णिद्वियट्ठा नीरया निरेयणा वित्तिमिरा विसुद्धा सासयमणा-
 गयद्धं कालं चिट्ठंति से केण्णेणं भंते । एवं बुच्चइ-ते णं तत्थ सिद्धा
 भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता निद्वियट्ठा नीरया निरेयणा
 वित्तिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति ? गोयसा । से जहा
 नामए बीयाणं अग्गिदद्धाणं पुणरवि अंकुरुप्पत्तो ण भवइ, एवमेव
 सिद्धाण वि कम्मवीएसु दद्धेसु पुणरवि जम्मुप्पत्तो ण भवइ, से तेण्णेणं
 गोयसा । एवं बुच्चइ ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंस-
 णणाणोवउत्ता निद्वियट्ठा नीरया निरेयणा वित्तिमिरा विसुद्धा सासय-

અયાગયદ્ધં ત્વાલં ચિદ્વંતિ સ્તિ-નિચ્છિણ્ણસઠ્ઠવદુક્ખા જાહ્વજગસરણવધળ-
વિમુક્કા, સાસયમઠ્ઠાવાહં ચિદ્વંતિ સુદ્ધી સુહંપત્તા ॥૭॥ ॥૬૦ ૧૭॥

इति पणवणाए भगवईए समुघायपयं छत्तोसइमं पय समत्तं ॥३६॥

છાયા-મ મલ્લ મદન્ત ! તથા સયોગી સિધ્ધિ પામદ અન્ત કરોતે ? ગૌતમ ! નાય-
મર્થઃ સમર્થઃ, તમ ! સ્વલ્લ પૂર્વમેવ તંજ્ઞિનઃ પચ્ચેન્દ્રિયપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યયોગિનઃ અધન્નાદ્
અસંસ્કયેયગુણપરિહીન પથમં મનોયોગં નિરુપદ્ધિ, તતોડનન્તરં દ્વોન્દ્રિયપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યયોગિ-

શબ્દાર્થ-(સે ણં તદ્દા રાજોગી મિજ્ઞાહ જાય નંતં કરેહ) વદ વસ પ્રકાર કે
સયોગી સિદ્ધ હોતે હૈ યાવત્ અન્ત કરતે હૈ ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે
ગૌતમ ! મદ્ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (સે ણં) વદ (પુવ્વામેવ) પહેલે હી (સણિસસ)
સંજ્ઞી (પંચેદિયપજ્જત્તયસસ) પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (જહ્વણજોગિસસ) જઘન્યયોગ
વાલે કા (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્વેજ્જગુણપરિહીણં) અસંસ્વાતગુણ હીન (પદમં) પહેલે
(મળજોગં) મનોયોગ કો (નિરુમ્મહ) રોકતે હૈં (તઓ અણંતરં) ડમકે વાદ (વેઢં
દિયપજ્જત્તયસસ) દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત કે (જહ્વણજોગિસસ) જઘન્ય યોગવાલે કે (હેદ્દા)
નીચે (અસંસ્વેજ્જગુણપરિહીણં) અસંસ્વાત ગુણ હીન (વેચ્ચં) દૂસરે (વહ્વજોગં)
જઘન્યયોગ કા (નિરુમ્મહ) નિરોધ કરતા હૈ (તઓ અણંતરં) તદનન્તર (વ ણં)
ઔર (સુદ્ધમસસ પળગજીવસસ) સુક્ષ્મ પનક જીવ કે (અપજ્જત્તયસસ) અપર્યાપ્ત
કે (જહ્વણજોગિસસ) જઘન્ય યોગ વાલે કે (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્વેજ્જગુણપરિહીણં)
અસંસ્વાતગુણ હીન (તચ્ચં કાયજોગં નિરુમ્મહ) ત્રીસરે કાયયોગ કા નિરોધ
કરતે હૈં (સે ણં) વદ કેવલી (एएण उवाएणं) इस उपाय से (पदमं मणजोगं

શબ્દાર્થ - (સે ણ તદ્દા મજોગી મિજ્ઞાહ જાય અત કરેહ) તે એ તે પ્રકાર ॥ મયોગી
સિદ્ધ હોય છે યાવત્ અત કરે છે ? (ગોયમા ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે) હે ગૌતમ ! ૩. અર્થ
સમર્થ નથી

(સે ણ) તે (પુવ્વામેવ) પહેલા જ (સણિસસ) સંજ્ઞી (પંચેદિયપજ્જત્તયસસ) પંચેન્દ્રિય
પર્યાપ્ત (જહ્વણજોગિસસ) જઘન્ય યોગવાળાના (હેદ્દા) (અસંસ્વેજ્જગુણપરિહીણં) અસંસ્વાત
ગુણહીન (પદમ) પહેલા (મળજોગ) મનોયોગને (નિરુમ્મહ) રોકે છે.

(તઓ અણંતર) તે પછી (વેદંદિયપજ્જત્તયસસ) દ્વિન્દ્રિય પર્યાપ્તના (જહ્વણજોગિસસ)
જઘન્ય યોગવાળાના (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્વેજ્જગુણપરિહીણં) અસંસ્વાત ગુણહીન (વેચ્ચં)
બીજા (વહ્વજોગ) જઘન્યયોગને (નિરુમ્મહ) નિરોધ કરે છે.

(તઓ અણંતર) તે પછી (વ ણ) અને (સુદ્ધમસસ પળગજીવસસ) સુક્ષ્મ પનક જીવના
(અપજ્જત્તયસસ) અપર્યાપ્તના (જહ્વણજોગિસસ) જઘન્ય યોગવાળાના (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્વેજ્જ
ગુણપરિહીણં) અસંસ્વાત ગુણહીન (તચ્ચં કાયજોગ નિરુમ્મહ) ત્રીજા કાયયોગને નિરોધ
કરે છે. (સે ણ एएण उवाएण) તે કેવલી આ ઉપાયથી (पदमं मणजोग निरुमह) પ્રથમ

मृष-से णं भंते । तहा सजोगी मिज्झइ जाय अंत करेइ ?
 गोयमा । नो इण्णे सभे, से णं पुट्ठमं । सण्णस्स पंचिन्द्रियपज्जत्तगस्स
 जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पदमं यणजोगं निरुभइ,
 तओ अणंतर वेइदियपज्जत्तगस्स जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखिज्जगुण
 परिहीण दोच्चं वइजोगं निरुभइ, तओ अणंतरं च णं सुदुभस्स गणग
 जीवस्स अपज्जत्तयस्स जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं तच्चं
 कागजागं निरुभइ, भं णं एण उवाणं - पदमं सणजोगं निरुभइ, सणजोगं
 निरुभित्ता वइजोगं निरुभइ, वइजोगं निरुभित्ता कागजागं निरुभइ, काय-
 जोगं निरुभित्ता जोगनिरोह करेइ, जागनिरोहं करेत्ता अजोगं पाउणइ
 अजोगं पाउणित्ता ईसिं हस्सपंचक्खरुच्चारणद्धाए असंखेज्जइसमइयं
 अंतोमुहुत्तियं सेलेसि पडिवज्जइ, पुट्ठइगुणत्तेदीयं च णं कम्मं, तीसे
 सेलेसिमग्गए असंखेज्जाहि गुणसेदीहि असंखेजे कम्मखेवे खवयइ, खव-
 इत्ता वेयणिज्जाउणासगोत्ते इच्चेते चत्तागि कम्मंसे जुगवं खवेइ जुगवं
 खवेत्ता ओरालियवेयाकम्मगाइ सब्बादि विप्यजहणणाइ विप्यजइइ, पिप्प-
 जहिन्ता उज्जुत्तदी पडिवण्णो अफुपमाणगईए एगसगणं त्थिग्गहेणं
 उइहं गंता सागागोवउत्ते सिज्झइ बुज्झइ मुच्चइ सब्बदुक्खाणं अंतं करेइ,
 तत्थ सिद्धो भवइ, ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दंसण-
 णाणोवउत्ता णिद्वियट्ठा नीरया निरेयणा वित्तिमिरा विसुद्धा सासयमणा-
 गयद्धं कालं चिट्ठंति से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-ते णं तत्थ सिद्धा
 भवंति असरीरा जीवघणा दंसणणाणोवउत्ता निद्वियट्ठा नीरया निरेयणा
 वित्तिमिरा विसुद्धा सासयमणागयद्धं कालं चिट्ठंति ? गोयमा ! से जहा
 नामए बीयाणं अग्गिदद्धाणं पुणरवि अंकुरुप्पत्ती ण भवइ, एवामेव
 सिद्धाण वि कम्मवीएसु दद्धेसु पुणरवि जम्मुप्पत्ती ण भवइ, से तेणट्ठेणं
 गोयमा ! एव बुच्चइ ते णं तत्थ सिद्धा भवंति असरीरा जीवघणा दस-
 णणाणोवउत्ता निद्वियट्ठा नीरया निरेयणा वित्तिमिरा विसुद्धा सासय-

મયાગયદ્ધં ત્વાલં ચિદ્વંતિ સિ-નિચ્છિણ્ણસવ્વદુક્ખા જાહ્વજગસરણવંધન-
વિમુક્કા, સાસયમઠ્ઠાવાહં ચિદ્વંતિ સુદ્ધી સુહંપત્તા ॥૧॥ ॥૮૦ ૧૭॥

इति पणवणाए भगवद्देष्टुं समुच्चायपयं छत्तोसइमं पथ समत्तं ॥३६॥

છાયા-મ મલુ મદન્ત ! તથા સયોગી સિધ્ધિનિ યાવદ અન્તં કરોતિ ? ગૌતમ ! નાગ-
ર્થઃ સમર્થઃ, તા ! શલુ પૂર્વમેવ સંજ્ઞિનઃ પચ્ચેન્દ્રિયપર્યાપ્તસ્ય જઘન્યયોગિનઃ અથન્નાદ્
અસંસ્થેયગુણપરિહીનં પ્રથમં મનોયોગં નિરુમ્મહિ, તત્તોડનન્તરં દ્વીન્દ્રિયપર્યાપ્ત ૧૪૫ જઘન્યયોગિ-

શબ્દાર્થ-(સં જં તદ્દા રાજોગી મિચ્છિક્ક જાવ અન્તં કરેદ) વદ નસ પ્રકાર કે
સયોગી સિદ્ધ હોતે હૈ યાવત્ અન્ત કરતે હૈં ? (ગોપમા ! નો હપદે સમદે) હૈ
ગૌતમ ! તદ્ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ (સં જં) વદ (પુવ્વામેવ) પહેલે હી (સણિસસ)
સંજ્ઞી (પર્વિદિયપજ્જત્તયસ્સ) પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત (જહ્ણજોગિસસ) જઘન્યયોગ
વાલે કા (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્થેજ્જગુણપરિહીણં) અસંસ્થયાતગુણ હીન (પદમં) પહેલે
(મણજોગં) મનોયોગ કો (નિરુમ્મહ) રોકતે હૈં (તઓ અણંતરં) ડસકે ઘાદ (વેદં
દિયપજ્જત્તયસ્સ) દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્ત કે (જહ્ણજોગિસસ) જઘન્ય યોગવાલે કે (હેદ્દા)
નીચે (અસંસ્થિજ્જગુણપરિહીણં) અસંસ્થયાત ગુણ હીન (વોચ્ચં) દૂસરે (વજ્જોગં)
વચનયોગ કા (નિરુમ્મહ) નિરોધ કરતા હૈ (તઓ અણંતરં) તદનન્તર (વ જં)
ઔર (સુદ્ધમસ્સ પણગજીવસ્સ) સુદ્ધ પનક જીવ કે (અપજ્જત્તયસ્સ) અપર્યાપ્ત
કે (જહ્ણજોગિસસ) જઘન્ય યોગ વાલે કે (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્થેજ્જગુણપરિહીણં)
અસંસ્થયાતગુણ હીન (તચ્ચં કાયજોગં નિરુમ્મહ) તીન્વરે કાયયોગ કા નિરોધ
કરતે હૈં (સે જં) વદ કેવલી (एएण उवाएण) इस उपाय से (पदमं मणजोगं

શબ્દાર્થ-(સે જ તદ્દા મજોગી સિચ્છિક્ક જાવ અન્ત કરેદ) તે મો તે પ્રકારના મયોગી
સિદ્ધ હોય છે યાવત્ અન્ત કરે છે ? (ગોયમા ! નો હપદે સમદે) હૈ ગૌતમ ! ૨. અર્થ

(સે જ) તે (પુવ્વામેવ) પહેલા જ (સણિસસ) સંજ્ઞી (પર્વિદિયપજ્જત્તયસ્સ) પંચેન્દ્રિય
પર્યાપ્ત (જહ્ણજોગિસસ) જઘન્ય યોગવાળાના (હેદ્દા) (અસંસ્થેજ્જગુણપરિહીણ) અસંસ્થયાત
શુશુહીન (પદમ) પહેલા (મણજોગ) મનોયોગને (નિરુમ્મહ) રોકે છે.

(તઓ અણંતર) તે પછી (વેદિયપજ્જત્તયસ્સ) દ્વિન્દ્રીય પર્યાપ્તના (જહ્ણજોગિસસ)
જઘન્ય યોગવાળાના (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્થિજ્જગુણપરિહીણ) અસંસ્થયાત શુશુહીન (વોચ્ચં)
બીજા (વજ્જોગ) વચનયોગને (નિરુમ્મહ) નિરોધ કરે છે.

(તઓ અણંતર) તે પછી (વ જં) અને (સુદ્ધમસ્સ પણગજીવસ્સ) સુદ્ધ પનક જીવના
(અપજ્જત્તયસ્સ) અપર્યાપ્તના (જહ્ણજોગિસસ) જઘન્ય યોગવાળાના (હેદ્દા) નીચે (અસંસ્થેજ્જ
ગુણપરિહીણં) અસંસ્થયાત શુશુહીન (તચ્ચં કાયજોગ નિરુમ્મહ) ત્રીજા અયયોગને નિરોધ
કરે છે. (સે જ એएण उवाएण) તે કેવલી આ ઉપાયથી (पदम मणजोग निरुमह) પ્રથમ

नोऽप्यसंख्येयधुणसंग्रहीण द्वितीयं च तत्तयोग निरुणद्धि, ततोऽनन्तरञ्च सन्तु सूक्ष्म-
 म्य पनरुजोऽस्यापस्यामरूप्य जघन्ययोगिनोऽप्यस्यान् अमरूप्यगणसंग्रहीणं तृतीयं काययोगं
 निरुणद्धि, स सन्तु एतेन उपायेन-प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि मनोयोगं निरुध्य वचोयोगं
 निरुणद्धि, वचोयोगं निरुध्य काययोगं निरुणद्धि, काययोगं निरुध्य योगनिरोधं करोति,
 योगनिरोधं कृत्वा अयोगतां प्राप्नोति, अयोगतां प्राप्य ईषद् ह्रस्वपञ्चाशोऽष्टाष्टाया
 असंख्येयमात्मिकीम् शान्त्यर्गद्वितीयां शैलेयीं प्रतिपद्यते, पूर्ववर्चिगणसंग्रहीणं च सन्तु कर्म,
 तस्यां शैलेयद्वयागाम् अमरूप्येयामिः गजश्रेणीभिरमरूप्येयान् कर्मस्कन्धान् क्षपयति लप-
 यित्वा वेदनीयाधुना ततोऽनामोऽप्येवान् चतुरः सर्गाज्ञानं युगपत् क्षपयति-युगपत् अप-
 निरुंभट्) प्रथमं मनोयोग का निरोध करते हैं। (मणजोगं निरुमिन्ता)
 मनोयोग का निरोध कर के (वदजोगं निरुंभट्) वचनयोग का निरोध करते
 हैं (वदजोगं निरुमिन्ता) वचनयोग का निरोध कर के (कायजोगं निरुंभट्)
 काययोग का निरोध करते हैं (कायजोगं निरुमिन्ता) काययोग का निरोध कर के
 (जोगनिरोह करेह) योगों का निरोध करते हैं (जोगनिरोहं करेत्ता) योगों का
 निरोध कर के (तजोगत्तं पाउण्ड) अयोगत्वं प्राप्त करते हैं (अजोगत्वं पाउणिता)
 अयोगत्वं प्राप्त कर के (ईसि) धीमे (हरमपंचकवचरुचचारणद्वाण) पांच ह्रस्वअक्षर
 उच्चारण जिनसे शान्त में (असंखेज्जसमद्वयं अतो मुहुत्तिगं सेलेसिं पडिवज्जइ)
 असंख्यात सामयिक अन्तर्भुङ्क्तं तक होनेवाले शैलेयीकरण को अंगीकार करते
 हैं (पुव्वरइयगुणसेलीय च णं कम्मं) पूर्ववर्चिगण श्रेणीवत् लेख्यं ओ (तीसे
 सेलेसिमद्वाण) उक्त शैलेयीकाल में (असंखेजाहिं गुणसेदीहि) असंख्यात गुण
 श्रेणीयों में (असंखेज्जे नरागंवे) असंख्यात कर्मस्त्रंशों का (खवयइ) क्षय करते
 हैं (खवइत्ता) क्षय कर के (वेयणिज्जाउणामगोण) वेदनीय, आयु, नाम और गोत्र

मनोयोगना निरोध करे छे (मणजोग निरुमिन्ता) मनोयोगना निरोध करीने (वदजोग
 निरुंभट्) वचनयोगना निरोध करे छे (वदजोग निरुमिन्ता) वचन योगना निरोध करीने
 (कायजोग निरुंभट्) काययोगना निरोध करे छे (कायजोग निरुमिन्ता) काययोगना निरोध
 करीने (जोगनिरोह करेह) योगोना निरोध करे छे (जोगनिरोह करेत्ता) योगोना निरोध
 करीने (अजोगत्तं पाउण्ड) अयोगत्वं प्राप्त करे छे (अजोगत्वं पाउणिता) आयोगत्वं प्राप्त
 करीने (ईसि) धीमे (हरमपंचकवचरुचचारणद्वाण) पांच ह्रस्व अक्षर उच्चारण जेट्ठां
 क्षणमा (असंखेज्जसमद्वयं अतो मुहुत्तिगं सेलेसिं पडिवज्जइ) असंख्यात सामयिक अत
 भुङ्क्तं सुधी-शान्त्यर्ग्य शैलेयीकरणना अंगीकार करे छे (पुव्वरइयगुणसेलीय च णं कम्मं)
 पूर्ववर्चिगण श्रेणीवत् लेख्यं ओ (तीसे सेलेसिमद्वाण) ते शैलेयी क्षणमा (असंखेज्जेहिं
 गुणसेदीहि) असंख्यातगुणश्रेणीयोवी (असंखेज्जे कम्मस्त्रंशे) असंख्यात कर्मस्त्रंशोना
 (खवयइ) क्षय करे छे (खवइत्ता) क्षय करीने (वेयणिज्जाउणामगोण) वेदनीय, आयु, नाम

યિત્વા ઔદારિકતૈજસકાર્મણાનિ સર્વઃ પ્રિદ્ધાનૈઃ પ્રિદ્ધનદાતિ, વિગ્રહાય ઋજુશ્રેણીં પ્રતિપન્નઃ, અસ્પૃશ્યમાનગત્યા પદસમયેન અવિગ્રહેણ ઋધ્વં ગત્વા સાકારોપયુક્તઃ સિદ્ધ્યતિ બુ-યતે મુચ્યતે સર્વદુઃખાનામન્તં કરોતિ, તત્ર સિદ્ધો ભવન્તિ, તે સ્વદુ તત્ર સિદ્ધા ભવન્તિ, અશરીરા જીવધના દર્શનજ્ઞાનોપયુક્તા નિષ્ઠિતાર્થા નીરજસઃ નિરેચના વિતિમિરા વિશુદ્ધાઃ શાશ્વતમ્ અનાગતાદં કાલં તિષ્ઠાન્તે, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે-તે સ્વદુ તત્ર સિદ્ધા ભવન્તિ અશરીરા

(इच्छेते चत्तारि कर्मसे) ये चार कर्म प्रकार (जुगवं स्ववेह) एक साथ क्षय करते हैं (जुगवं स्ववेत्ता) एक साथ क्षय कर के (ओरालिय तेया कम्मगाहं) औदारिक, तैजस और कार्मणशरीर को (सव्वहिं विप्पजहणाहिं) पूरी तरह त्याग द्वारा (विप्पजहह) त्यागते हैं (विप्पजहिंत्ता) त्याग कर के (उज्जुसेही पडिवण्णो) ऋजु श्रेणी को प्राप्त होकर (अफुसमाणगइए) अस्पृशत् गति से (एगसमएणं) एक समय में (अविगगहेणं) बिना विग्रह-भेद के (उद्धं गंता) ऊपर जाकर (सागारोवउत्ते) साकार उपधोग-ज्ञानोपयोग में उपयुक्त होकर (सिज्झइ) सिद्ध होते हैं (बुज्झइ) बुद्ध होते हैं (मुच्चइ) मुक्त होते हैं (सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ) सब दुःखों का अन्त करते हैं (तत्थ सिद्धो भवइ) वहां सिद्ध हो जाते हैं ।

(ते ण तत्थ सिद्धा भवन्ति) वे सिद्ध वहां ऐसे होते हैं ? (असरीरा) शरीर से रहित (जीवधणा) सधन आत्मप्रदेशोंवाले (दंसणणाणोवउत्ता) दर्शन और ज्ञान में उपयुक्त (निट्ठियट्ठा) कृतार्थ (नीरया) नीरज (निरैयणा) निष्कम्प (वित्तिमिरा) कर्म या अज्ञान के तिमिर से रहित (विसुद्धा) पूर्ण शुद्ध (सासयमणगयद्धं कालं चिद्धंति) शाश्वत अविध्य काल में रहते हैं ।

(से केणहेणं भन्ते ! एवं मुच्चइ) किस हेतु से वे भगवन् ! ऐसा कहा है कि

અને ગોત્ર (इच्छेते चत्तारि कर्मसे) आचार कर्म प्रकारના કર્માશીને (जुगवं स्ववेह) એકી સાથે क्षय કરે છે (जुगवं स्ववेत्ता) એકી સાથે क्षय કરીને (ओरालिय तेया कम्मगाहं) औदारिक, तैजस અને कार्मण शरीरને (सव्वहिं विप्पजहणाहिं) पूरी રીતે त्याગ દ્વારા (विप्पजहह) त्याગે છે (विप्पजहिंत्ता) त्याગ કરીને (उज्जुसेही पडिवण्णो) ऋजु શ્રેણીને પ્રાપ્ત થઇને (अफुसमाणगइए) अस्पृशत् गतिची (एग समएणं) એક સમયમાં (अविगगहेणं) बिना-विग्रह भेदीने (उद्धं गंता) ઉપર જઇને (सागारोवउत्ते) साकार उपधोग-ज्ञानोपयोगची उपयुक्ता થઇને (सिज्झइ) सिद्ध થાય છે (बुज्झइ) शुद्ध થાય છે (मुच्चइ) मुक्त થાય છે (सव्वदुक्खाणं अंतं करेइ) सब दुःखों का अंत लावे છે (तत्थ सिद्धो भवइ) ત્યાં સિદ્ધ થઈ જાય છે

(ते ण तत्थ सिद्धा भवन्ति) તે સિદ્ધ ત્યાં આવા પદ્ય હોય છે (असरीरा) शरीरधी रहित (जीवधणा) सधन आत्म प्रदेशोवाणा (दंसणणाणोवउत्ता) दर्शन ज्ञानमा उपयुक्ता (निट्ठियट्ठा) कृतार्थ (नीरया) नीरज (निरैयणा) निष्कम्प (वित्तिमिरा) कर्म के अज्ञाननां तिमिरधी रहित (विसुद्धा) पूर्ण शुद्ध (सासयमणगयद्धं कालं चिद्धंति) शाश्वत अविध्य

જીવના: દર્શનાનોપયુક્તા: નિષ્ઠિતાર્થ: નીરજના નિરજના નિરજના વિશિષ્ટા: શાશ્વત-
મનાગતાદ્ કાલં નિષ્ઠિતિ ? ગૌતમ ! તત્ યથાનમ વાંજાનામગ્નિરગ્ન્યાના પુનરપિ ધુમેત્યપિ
ન ભવતિ ઇત્યેતિ । મિદ્ધાનામપિ કર્મજેષુ દમ્યેષુ પુનરપિ જન્મોપાંત ન ભવતિ, તત્
તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે ને ચલુ નિદ્ધા માન્તિ અગ્નીરગ્નિઃ જીવના દર્શનનાનોપયુક્તા
નિષ્ઠિતાર્થો નીરજનો નિરજના વિશિષ્ટા નિરજના: શાશ્વતનાગતાદ્ કાલં નિષ્ઠિતિ ઈતિ,
નિસ્તીર્ણ સર્વદુઃખા જાતિજરામરણચન્ધનવિમુક્તા: । જાત્યમત્યપાથ નિષ્ઠિતિ મૃત્તિન: મૃત્વં
પ્રજ્ઞસા: ॥૧॥ નિ પ્રતાપનામૃત મમાન્યાં સમુદયાત પદ પદવિષયમ પદં તમાત્મ ॥૩૬૪: ૧૭॥

ટીકા-અથ સમુદયાતમતસ્વ પેનલિન: સયોગાવસ્થાયા મિદ્ધાનામાયં પ્રતિપાદયિતુ-
માદ-‘મે ખં મને ! તદા મ ગોમી ! મજ્ઞાઃ જાત્યંત કોટી’ એ મદન ! મ ચલુ કેવલી
(તે ખં તત્થ મિદ્ધા) કલ્યાદિ પર્વવત (ગોયમા ! સે જહાનામણ વીયાણં અગ્નિ-
દહ્વાણં) હે ગૌતમ ! જેસે આગ મેં જાલે વીજો સે (પુણરવિ) ફિર મી (અંકુર-
પ્પત્તી ણ મવહ) અકુર મી ઉત્પત્તિ નહીં હેતી (એવામેવ) ઇમી પ્રજાર (મિદ્ધાણ
વિ) મિદ્ધોં હે મી (કમ્મવીળસુ દહ્હેસુ) કર્મ વીજોં કે જલ જાને પર પુણરવિ)
ફિર મો (જમ્મુપ્પત્તી) જન્મ-ઉત્પત્તિ (ણ મવહ) નહીં હોતી (સે તેણદ્દેણં ગોયમા !
એવ વુચ્છહ) હસ હેતુ સે હે ગૌતમ ! એસા કહ્યા હે કલ્યાદિ પર્વવત ।

(નિચ્છિણ્ણસલ્લવદુલ્લા) અથ દુઃખોં સે પાર હુણ (જાહજરામરણવંધનવિમુક્તા)
જન્મ, જરા, મરણ એવં ચન્ધન સે મયંથા મુક્ત (માગા) મદેવ (અન્વાવાહ) વાધા
રહિત (ચિદ્વતિ) રહેતે હે (મુહી) મુખી (મુહં પત્ત) મુખ્ય હો પ્રાપ્ત । ॥૩૬૦ ૧૭ ॥

છત્તીસચાં પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ-કેવલી જવ સમુદયાત અવસ્થા મેં હોતે હે, તથા ઉઃહે મિદ્ધિ નહીં

કાળમા રહે છે. (સે કેળદ્દેણ મને એવ વુચ્છહ) કયા હેતુના હે ભગવાન એવુ કહ્યુ છે કે
(તેણ) ઇત્યાદિ પૂર્વવત.

(ગોયમા ! સે જહાનામણ વીયાણ અગ્નિદહ્વાણ) હે ગૌતમ ! જેમ આગમા રળગેલ
ખીનેથી (પુણરવિ) ફરી પણ (અંકુરપ્પત્તી ણ મવહ) અકુરની ઉત્પત્તિ નથી થતી

(એવામેવ) એજ રીતે (મિદ્ધાણવિ) મિદ્ધોની પણ (કમ્મવીળસુ દહ્હેસુ) કર્મ ખીનેના
અળી જવાથી (પુણરવિ) ફરીથી (જમ્મુપ્પત્તી) જન્મોત્પત્તિ (ણ મવહ) નથી થતી

(સે તેણદ્દેણ ગોયમા ! એવ વુચ્છહ) આ હેતુથી હે ગૌતમ ! એવુ કહ્યુ છે વગેરે
પૂર્વવત (નિચ્છિણ્ણસલ્લવદુલ્લા) એ હેતુથી પાર થયેલા (જાહજરામરણવંધનવિમુક્તા)
જન્મ, જરા, મરણ તેમજ બધનથી સર્વથામુક્ત (સાસય) સદેવ (અન્વાવાહ) આધારહિત
(ચિદ્વતિ) રહે છે (મુહી) મુખી (મુહં પત્ત) મુખને પ્રાપ્ત ॥૩૬૦૦૧૭॥

છત્તીસચ પદ સમાપ્ત

ટીકાર્થ :-કેવલી અથારે સમુદયાત અવસ્થામા હોય છે, ત્યારે તેમને સિદ્ધિ

તથા દણ્ડકપાટાદિક્રમેણ સમુદ્ઘાતં ભતઃ સન્ તતઃ પ્રતિનિવૃત્તઃ સર્ગોર્મી-મનોનૃચઃ ક્રાયા-
ન્યતમયોગવિશિષ્ટો ભૂત્વા ઈ મિદ્ધયાન્ત યાદ્યુચ્યને મુચ્યને સર્વદુઃસ્થાનાગતંતં કરોતિ ?
ભગવાનાહ-‘ગૌતમ !’ હે ગૌતમ ! નો દણ્ડે સમદ્રે’ નાગવ્યેઃ સમર્થઃ-યુચ્યોપપન્નઃ સંમ-
વતિ, તથાહિ-

‘કમ્મલહુયાપ સમયો ભિન્ન મુદ્ધુત્તાવસેસયો કાલો ।

અન્ને જઘન્યમેયં છમ્માસુકોસ મિચ્છંતિ ॥૧॥

તતોડનંતર સેલેસો વયગાત્રો જંચ પાદિધારી ણં ।

પચ્ચપ્પણમેયં સુધ્દં દહગં મહણ મિ હોજ્જાદ્ધિ” ॥૨॥

કર્મલઘુતાયૈ સમયો ભિન્નમુદ્ધુર્તાવશેષઃ કાલઃ । અન્યે જઘન્યમેયં છમ્માગમ્ ઉત્કર્ષમિ-
ચ્છન્તિ । તતોડનંતરં શૈલેશીવચનતો ચચ્ચ પ્રાતિહારિણાં પ્રત્યર્પણમેવ શ્રુતમ્ ।તરાગ્રહણમપિ
મવેત્ ॥ ઇતિ માણ્યે કર્મલઘુતાનિમિત્ત સમુદ્ઘાતસ્ય સમયઃ-અવસરોભિન્નમુદ્ધુર્તાવશેષકાલઃ
પ્રતિપાદિતઃ, તદનુસારેણ અન્તર્મુદ્ધુર્તકાલં યથાયોગ યોગત્રયચ્ચાપરનિશ્ચિન્ટઃ કેવલી ભૂત્વા
પ્રાપ્ત હોતી, યહ પ્રરૂપણા કરને કે લિપ્ કહતે હૈ-

ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલી દંડ કપાટ આદિ કે ક્રમ સે સમુદ્ઘાત
કો પ્રાપ્ત હુપ, ફિર ડસસે નિવૃત્ત હોકર કયા સયોગી અવસ્થા મેં હી સિદ્ધ હો
જાતે હૈ ? યાવત્ સય દુઃખોં કા અન્ત કરતે હૈ ?

ભગવાન્-હે ગૌતમ ! યહ અર્થ સમર્થ નહીં હૈ, અર્થાત્ એસા નહીં હો સકતા ।

કર્મોં કી લઘુતા કે કારણ અન્તર્મુદ્ધુર્ત કાલ કહા ગયા હૈ । અન્ય આચાર્ય
જઘન્ય એક અન્તર્મુદ્ધુર્ત સમય ઉત્કૃષ્ટ છહ મામ માનતે હૈ । તદન્તર શૈલેશીકરણ
કા જો કથન કિયા ગયા હૈ, ડસસે પ્રતિહારિકોં કો વાપિસ કરના હી સુના જાના
હૈ, અન્ય કા અગ્રહણ ખી હોતા હૈ । તદનુસાર અન્તર્મુદ્ધુર્ત તત્ત યથાયોગ્ય કેવલી
તીનોં યોગોં કે વ્યાપાર સે યુક્ત હોતે હૈ । તદનન્તર અત્યન્ત નિશ્ચલ, લેહ્યા સે

થતી નથી. એ પ્રરૂપણા કરવાને માટે કહે છે-

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે ભગવન્ ! કેવલી દંડ કપાટ આદિના ક્રમથી સમુદ્ઘાતને પ્રાપ્ત
થઇને, પછી તેનાથી વિકૃત થઇને શુ સયોગી અવસ્થામાં જ સિદ્ધ થાય છે યાવત્ બધા
દુઃખનો અંત કરે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ એમ નથી થઇ શકતું
કર્મોની લઘુતાના કારણે અન્તર્મુદ્ધુર્તકાલ કહેલો છે. અન્ય આચાર્ય જઘન્ય અન્તર્મુદ્ધુર્ત ઉત્કૃષ્ટ
છ માસ માને છે

તદન્તર શૈલેશીકરણનું જે કથન કરાયેલું છે, તેનાથી પ્રાતિહારિકોનું પરવર્તન
કરવાનું જ સંભળાય છે, બીજાનો અગ્રહણ પણ થઇ જાય છે.

તદનુસાર અન્તર્મુદ્ધુર્ત સુધી યથાયોગ્ય કેવલી ત્રણ યોગોના વ્યાપારથી યુક્ત હોય

તદનન્તરમત્યન્તપ્રકાશ્યં લેહ્યાતીતં પરમનિર્જરાહેતુભૂતં ધ્યાનં પ્રતિપત્તુમિચ્છુરવશ્યં યોગનિગોપ-
યોપક્રમેત યોગે સતિ યથોક્તસ્વરૂપસ્ય ધ્યાનસ્યાસંભવાત, લેહ્યાયા યોગપરિણામાન્વગચ્યતિ-
રેકાનુવિધાયિત્વેન યોગપરિણામર્થ્યા લેહ્યાપદાર્થતથા યાવદ્ યોગસ્તાવદ્ લેહ્યાયા અવશ્યં
ભાવિતયા યોગસત્ત્વે લેહ્યાતીતધ્યાન ન સંભવતિ, કિન્ત્ર યાવદ્ યોગસ્મિન્નિષ્ઠાતિ તાવન્ કર્મ-
બન્ધોડપિ, કિન્તુ કેવલં સ કર્મબન્ધઃ કેવલયોગનિમિત્તત્વાત્ સમયત્રયાવશ્યાયી ભવતિ તત્ર
પ્રથમસમયે કર્મવચ્યતે દ્વિતીયસમયે વેદ્યતે તૃતીયસમયે પુનસ્તત્કર્મ અકર્મી ભવતિ, તત્ર
પૂર્વપૂર્વકર્મણાં વિનાશોપગમર્ત્વકં સમયદ્વયરૂપસ્થિતિકર્મકરણેડપિ મમયે સમયે અવિચ્છે-
દેન કર્મોદાને પ્રવર્તમાને સતિ મોહો ન ભવેત્ તસ્માન્ મોક્ષગમનાયં યોગનિગોપસ્થાવશ્ય
અતીત ઓર ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા કે હેતુભૂત ધ્યાન કો પ્રારંભ કરને કે લિગ અવશ્ય
હી યોગો કા નિગોપ કરને કે લિગ પ્રગત્નજીલ હોતે હેં, ક્યોંકિ યોગ કી વિચ
માનતા મેં ઉક્ત પ્રકાર કા ધ્યાન હો નહીં સકતા । લેહ્યા કા યોગ કે સાધ
અન્વય ઓર વ્યતિરેક હૈ । અર્થાત્ લેહ્યા કે દોને પર યોગ હોતા હૈ ઓર લેહ્યા
કે અભાવ મેં યોગ નહીં હોતા । વસ્તુતઃ યોગ પરિણામ હી લેહ્યા હૈ । અતઃજ
જય તક યોગ પરિણામ હૈ તય તક લેહ્યા અવશ્ય હો હોતી હૈ । હમ પ્રકાર
યોગ કી વિચમાનતા મેં લેહ્યાતીત (અલેહ્ય) ધ્યાન હોના સંભવ નહીં હેં । હસ
કે અતિરિક્ત જય તક યોગ હૈ તય તક કર્મવન્ધ બી હોતા રહતા હૈ, કિન્તુ વહ
કર્મવન્ધ કેવલ યોગ કે કારણ દોને સે તોન સમય તક કા હી હોના હૈ । પ્રથમ
સમય મેં કર્મ કા બન્ધ હોના હૈ, દૂસરે સમય મેં વેદન હોતા હૈ ઓર તોસરે
સમય મેં વહ કર્મ નિર્જરણ (અકર્મ) હો જાતા હૈ । હમ પ્રકાર પૂર્વ-પૂર્વ કર્મો કા
વિનાશ હોતે રહને પર બી પ્રત્યેક સમય, દો સમય કી સ્થિતિ વાલે કર્મો કા

છે. તદનન્તર અત્યન્ત નિશ્ચલ, લેશ્યાથી અતીત, અને ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરાના હેતુભૂત ધ્યાનને
પ્રારંભ કરવાને માટે અવશ્ય જ યોગના નિરોધ કરવાને માટે પ્રગત્નશીલ થાય છે, કેમકે
યોગની વિદ્યમાનતામા ઉક્ત પ્રકારનું 'ધ્યાન થઈ શકતું' નથી, લેશ્યાના યોગની સાથે અન્વય
અને વ્યતિરેક છે અર્થાત્ લેશ્યા હોતા યોગ હોય છે અને લેશ્યાના અભાવમા યોગ નથી
હોતા. વસ્તુતઃ યોગ પરિણામ જ લેશ્યા છે

તેથી જ્યા સુધી યોગ પરિણામ છે, ત્યા સુધી લેશ્યા અવશ્ય જ હોય છે. એ પ્રકારે
યોગની વિદ્યમાનતામા લેશ્યાતીત (અલેશ્ય) ધ્યાન યવાનું અસંભવિત છે. તેના સિવાય
જ્યા સુધી યોગ છે, ત્યા સુધી કર્મબન્ધ પણ થયા કરે છે, પણ તે કર્મબન્ધ કેવલ યોગના
કારણે થાય છે તેથી ત્રણ સમય સુધીનો હોય છે. પ્રથમ સમયમાં કર્મનું બન્ધન થાય છે.
બીજામા વેદન થાય છે અને ત્રીજા સમયમા તે કર્મ નિર્જરણ (અકર્મ) થઈ જાય છે.

એજ પ્રકારે પૂર્વ-પૂર્વ કર્મોના વિનાશ થતો રહેતા પણ પ્રત્યેક સમય એ સમય,
સ્થિતિવાળા કર્મોના નિરન્તર બદલ થતા રહેવાથી ભોક્ષ નથી થઈ શકતો એ કારણે ભોક્ષ

કત્વાત્, ઉક્તશ્ચ-‘સ તતો યોગનિરોધં કરોતિ લેશ્યાનરોધમગિઝાદ્ધન । સત્યમિત્યતિશ્ચ
બન્ધ યોગાનમિત્ત સ નિરુદ્ધત્પુઃ ॥૧॥ સમયે સમયે કર્મદાને સતિ સન્નાત ને મોક્ષઃ
સ્યાત્ । યદ્યપિ હિ વિમુચ્યન્ત સ્થિતાક્ષયાત્ પૂર્વકર્મોણિ ॥૨॥ નાકર્મણોહિ વીય યોગદ્રવ્યણ
મર્વાતિ જીવસ્ય । તસ્યાનસ્થાનેન તુ સિદ્ધઃ સમયસ્થિતં બન્ધઃ ॥૩॥ પૃથ્વ-‘વિગિવત્ત-
સમુદ્ધાઓ તિર્ણણ વિ જોગે જિણી પઝંજજા । સન્ધમસન્ધામોમં ચ સામણં તહ વઝજોગં
॥૧॥ શરાશલય કાયજોગં ગમણાઈ પાહિદારિયાણં વા । પન્ધવ્વણં કરેજ્ઞા જાગનિરોહં
તઓ કુણહ ॥૨॥ । મન્ન સ જાગા । સન્ધહિ સ વધહડાત્ત જં સજાગોડયં । ન સમેઃ પરમસુકં
નિરંતર બંધ હોત રહને સે મોક્ષ નહાં હો સકના । હન્ન કારણ ભાક્ષ પ્રાપ્તિ કે
લિય યોગ કા નિરોધ હોગા આવહ્યક હ । કહા મો હે-તત્પશ્ચાન્ કેવલી લેશ્યા
કા નિરોધ કરને કે લિય ઢાંગ નિરોધ કરતે હ । યાગનામત્તક એક સમય
કો સ્થિતિવાલે બન્ધ કા વે નિરોધ કરતે હે ॥૧॥ । કન્તુ પ્રત્યેક સમય મેં નૂતન
કર્મો કા બન્ધ ચાલૂ રહને સે બન્ધ કો પરમ્પરા ચલતી રહતા હૈ, હિસ કારણ હસ
સમય મોક્ષ નહીં હોતા, યદ્યપિ પૂર્વબદ્ધ કર્મ રિયતિ કે ક્ષય સે નિર્જીર્ણ હોતે
રહતે હૈ ॥૨॥ કર્મ રહિત જીવ કા વીય યોગદ્રવ્ય કે સાથ નહાં હોતા । હસકે
અવસ્થાન સે ॥૩॥ હસ પ્રકાર કેવલી સમુદ્ધાત સે નિવૃત્તા હોકર તીનાં યોગો
કા વ્યાપાર કરતે હૈ । મનાયોગ મેં સત્યમનોયોગ ઓર અસત્યામૃષામનોયોગ
કા તથા સત્યવચનયોગ ઓર અસત્યામૃષા વચનયોગ કા પ્રયોગ કરતે હૈ ।
ઔદારિકશરીર કાયયોગ કે દ્વારા વે ગમન આદિ ક્રિયાએ કરતે હૈ ઓર પ્રતિ
હારી પીઠ ફલક આદિ બાપસ લોટાતે હૈ । તત્પશ્ચાત્ યોગો કા નિરોધ કરતે

પ્રાપ્તને માટે યોગનો નિરોધ થવો આવશ્યક છે કહ્યું પણ એ તત્પશ્ચાત્ કેવલી લેશ્યાનો
નિરોધ કરવાને માટે કહે છે યોગ નિમિત્તક એક સમયની સ્થિતિવાળા બન્ધનો તેઓ નિરોધ
કરતા રહે છે યોગ નિમિત્તક એક સમય સ્થિતિવાળા બન્ધનો તેઓ નિરોધ કરે છે ॥ ૧ ॥

કિન્તુ પ્રત્યેક સમયમા નૂતનકર્મોના બન્ધ ચાલુ રહેવાથી બન્ધની પરમ્પરા ચાલ્યા
કરે છે, એ કારણે તે સમયે મોક્ષ નથી થતો, યદ્યપિ પૂર્વ બદ્ધકર્મસ્થિતિ ના ક્ષયથી
નિર્લભ્ય થતા રહે છે ॥ ૨ ॥

કર્મરહિત છવ યુ વીય યોગ દ્રવ્યના સાથે નથી હોતા. તેના અવસ્થાનથી એ
સમયની સ્થિતિવાળા બન્ધ થાય છે ॥ ૩ ॥

એ પ્રકારે કેવલીસમુદ્ધાતથી નિવૃત્ત થઈને ત્રણે યોગોના વ્યાપાર કરતા રહે છે
મનોયોગમા સત્યમનોયોગ અને અસત્યમૃષામનોયોગનો તથા સત્યવચનયોગ અને અસત્યામૃ
ષાવચનયોગનો પ્રયોગ કરે છે

ઔદારિક શરીરકાયયોગના દ્વારા તેઓ ગમન આદિ ક્રિયાઓ કરે છે અને પ્રતિ-
હારી પીઠ ફલક આદિ પાછા વાળે છે. તત્પશ્ચાત્ યોગોનો નિરોધ કરે છે.

સ નિજ્ઞા કારણ પરમ ॥૩॥ ” ઈતિ, તત્પ્રાદ્ય યોગાનિરોધે કુર્યેત્ પ્રથમ મનોયોગ નિરુદ્ધિ, તત્ત્વ પર્યાપ્તમાત્રસંજ્ઞિપદ્ધિચિદ્રિયસ્ય પ્રથમસમયે યાનન્તિ મનોદ્રવ્યાણિ મર્વાન્તિ યાગ્નમાત્રશ્ચ તદ્વ્યાપારસ્તદપેક્ષ્યાડસંસ્થેયગુણહીન મનોયોગ પ્રાત્તમય નિરુદ્ધન અગમ્યેયસમયઃ સામર્થ્યેન નિરુદ્ધિ, તથાનોક્તમ્—‘ પજ્જતમેત્તયણિયમ જાતિયાદં જદ્દગ્ગજોમિદ્ધમ । હોંતિ મળોદ્ધવાઃ તદ્વાચારો ય જન્મત્તા ॥૧॥ તદર્મંતગુણવિહીણ મમણ્ મમણ્ નિર્ભમાણો સો । મળસો સર્વનિરોહ કરે અસંસ્થેજ્ઞ સમર્પદિ ॥૨॥ ” ઈતિ, પર્યાપ્તમાત્રસંજ્ઞિનો ધવન્તિ જઘન્યયાગિનઃ । મર્વાન્તિ મનોદ્રવ્યાણિ તદ્વ્યાપારશ્ચ જન્મનઃ । ૧॥ તદમગ્યગુણવિહીન સમયે સમયે નિરુદ્ધાનોડસો । મનસ સર્વનિરોધે તત્પ્રાદ્ય અગમ્યગમ્યમયઃ ॥૨॥ ઈતિ, તદેવાહ—‘ મેળાં પુણ્યમવ મણિમ્ય પચિદયપજ્જતયમ્મ ’ મ મલ્લુ કેવલી પૂર્વમવ યોગાનિરોધ હૈ । કેવલી મયોગ-અવસ્થા મેં હા કયા સિદ્ધ નહીં હો જાત ? દમ્મકા કારણ યદ હૈ કિ યોગ ધન્ધ કા કારણ હૈ । મયોગી પરમનિજ્ઞા કા કારણભૂત શુક્લધ્યાન કા આરંભ નહીં કર સકતે ॥૧-૩॥

કેવલી યોગ કા નિરોધ કરતે હુણ પહેલે મનોયોગ કા નિરોધ કરતે હું । પર્યાપ્ત માત્ર મંજી પંચેન્દ્રિય જીવ ક પ્રથમ સમય મેં જિતને મનોદ્રવ્ય હોતે હું ઓર જિતના ઉસકા વ્યાપાર હોતા હૈ, ઉસકી અપેક્ષા અસંખ્યાત ગુણ હીન મનોયોગ કા પ્રત્યેક સમય મેં નિરોધ કરતે હુણ અસંખ્યાત સમયો મેં મનોયોગ કા પૂર્ણ તરહ નિરોધ કરતે હું । કહાં મી હૈ પર્યાપ્ત માત્ર મંજી તવં જઘન્ય યોગ વાલે જીવ કે જિતને મનોદ્રવ્ય હોતે હું ઓર ઉનકા જિતના વ્યાપાર હોતા હૈ ઉસસે અસંખ્યાતગુણ હીન મનોયોગ કા વે સમય સમય મેં નિરોધ કરતે હું । અસંખ્યાત સમયો મેં મન કા પૂર્ણ રુપ સે નિરોધ કર દેતે હું ॥૧-૨॥

યહી કહતે હું વહ કેવલી પ્રથમ યોગ નિરોધ કરને કી ઇચ્છા કરતે હુણ

કેવલી સયોગ અવસ્થામા જ કેમ સિદ્ધ નથી થઈ જતા ?

ઉત્તર—તેનું કારણ એ છે કે યોગનિરોધનું કારણ છે સયોગી પરમનિર્જ્વાના કારણ ભૂત શુક્લધ્યાનને આરંભ નથી કરી શકતા ॥ ૧-૩ ॥

કેવલી યોગને નિરોધ કરતા પહેલાં મનોયોગના નિરોધ કરે છે પર્યાપ્ત માત્ર મંજી પંચેન્દ્રિય જીવના પ્રથમ સમયમા જેટલા મનોદ્રવ્યો હોય છે અને જેટલા તેમના વ્યાપાર હોય છે, તેની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણહીન મનોયોગના પ્રત્યેક સમયમા નિરોધ કરતા રહી અસંખ્યાત સમયમા મનોયોગને પુરી રીતે નિરોધ કરે છે કહ્યું પણ છે—પર્યાપ્ત માત્ર મંજી તેમજ જઘન્ય યોગવાળા જીવના જેટલા મનોદ્રવ્ય હોય છે અને તેમના જેટલા વ્યાપાર હોય છે, તેનાથી અસંખ્યાત ગુણહીન મનોયોગને તેજો સમય-સમયમા નિરોધ કરે છે અસંખ્યાત સમયમા મનને પૂર્ણ રૂપે નિરોધ કરી દે છે ॥ ૧-૨ ॥

એ જ કહે છે—તે કેવલી પ્રથમ યોગનિરોધ કરવાની ઇચ્છા કરતા છતાં મંજી

कर्तुमिच्छुः संज्ञिनः पञ्चेन्द्रियपर्याप्तकस्य “जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखेज्जगुणपरिहीणं पढमं मणजोगं निरुंभइ” जघन्ययोगिनः सत्करप मनोयोगस्य अधस्ताद् अश्रुयेयगुण परिहीनं मनोयोगं समये समये निरुन्धन् असंख्येयैः समयैः—सामस्त्येन प्रथमं मनोयोगं निरुणद्धि, ‘ततो अणतरं वेइदियपज्जत्तगस्स जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखिज्जगुणपरिहीणं दोच्च वइजोगं निरुंभइ’ ततो मनोयोगनिरोधाद् अनन्तरं द्वीन्द्रियपर्याप्तकस्य जघन्ययोगिनः सत्करस्य वचोयोगस्य अधस्ताद् असंख्येयगुणपरिहीनं वचोयोगं समये समये निरुन्धन् असंख्येयैः समयैः साकल्येन द्वितीयं वचोयोगं निरुणद्धि, ‘ततो अणतरं च णं सुइइस्स पणजोवस्स अपज्जत्तगस्स जहणजोगिस्स हेट्ठा असंखिज्जगुणपरिहीणं तच्चं कायजोगं निरुंभइ’ ततः—वचोयोगनिरोधाद् अनन्तरम् च खलु सूक्ष्मं पनकजीवस्य अपर्याप्तकस्य—प्रथमसमयोत्पन्नस्य, जघन्ययोगिनः—सर्वापेक्षयाऽल्पवीर्यस्य सत्करस्य काययोगस्य अधस्ताद् असंख्येयगुणपरिहीनं काययोगं समये समये निरुन्धन् असंख्येयैः समयैः साकल्येनापि तृतीयं काययोगं निरुणद्धि तं च काययोगं निरुन्धन् समुत्तिन्नसूक्ष्मक्रियम विनश्वरमप्रतिपाति ध्यानमधिरोहति प्रप्रमावाच्च वदनोदरादिविवरणपूरणेन संकुचितदेह-

संज्ञी पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त जघन्य योग वाले से भी कम असंख्यात गुण हीन मनोयोग का पहले निरोध करते हैं। समय-समय में मनोयोग का निरोध करते हुए वे असंख्यात समयों में सम्पूर्ण मनोयोग को रोक देते हैं। मनोयोग का निरोध हो जाने के पश्चात् द्वीन्द्रिय पर्याप्त जघन्य योगी के वचनयोग से कम असंख्यात गुण हीन वचनयोग का समय-समय में निरोध करते हुए असंख्यात समयों में पूर्ण रूप से दूसरे वचनयोग का निरोध करते हैं। जब वचनयोग का भी निरोध हो जाता है तब अपर्याप्तक सूक्ष्म पनक जीव, जो प्रथम समय का उत्पन्न और जघन्य योगवाला हो, सब की अपेक्षा अल्प वीर्यवाला हो, उसके काय योग से कम असंख्यात गुण हीन काययोग का समय-समय में निरोध करते हुए असंख्यात समयों में पूर्ण रूप से तीसरे काययोग का भी निरोध कर देते हैं।

पञ्चेन्द्रिय पर्याप्त जघन्य योगवाला पणु ओछा सभ्यात सागहीन मनोयोगने पछेला निरोध करता छता तेओ असभ्यात समयमा सम्पूर्ण मनोयोगने रोकी दे छे,

मनोयोगने निरोध छथ गया पछी द्वीन्द्रिय पर्याप्त जघन्य योगीना पचन योगी ओछा सभ्यात शुष्कहीन वचनयोगने समय-समयमा निरोध करता छता असभ्यात समयमा पूर्ण रूपमा भील वचनयोगने निरोध करे छे, ज्यारे वचनयोगने पणु निरोध थथ जाय छे, त्यारे अपर्याप्त सूक्ष्म पणु एव बे प्रथम समयमा उत्पन्न अने जघन्य योगवाला होय, ते जघानी अपेक्षाओ जल्प वीर्यवाला होय, तेना काययोगी ओछा असभ्यात शुष्कहीन काययोगने समय-समयमा निरोध करता छता असभ्यात समयमा पूर्ण रूपमा भील काययोगने पणु निरोध करी दे छे,

ત્રિભાગવર્તિપ્રદેશો ભવન્તિ, ઉક્તચ્ચ માપ્યો-‘તત્તો ય મૃદુભાગ ધ્ય પદમમયયોવરણધ્મ ।
જો કિંચ જરણજોગો તદમંચેજ્જગુગદીણં વરેન્કે । મમપદિ કમલાણો દેદાનિમાગં ચ મુંચંતો
॥૧॥ રૂંમટ સ કાયજોગં મગપદિ નેવ મમપદિ નતચ ચૂદમપનામ્ય પ્રથમમમયો-
પપન્નસ્ય । યઃ કિલ્લ જવન્યયોગી તદમચ્ચેયગળદાનમેદૈઃ । મમયઃ સ્વચાનો દેદાત્રિભાગચ
મુચ્ચન । ૧॥ રૂણદિ સ કાયયોગં મંચ્યેચ્ચેવ મમયઃ ’ ઈતિ, પ્રકૃતવક્તવ્યતામૃપમદરન્નાદ-
‘સેળં ણણ ઉચાળણં-પદમં મજજોગં નિર્કમટ ’ મ ચ્ચાલુ પેાલો ણતેવ-ઉપરિપ્ર-શિતેન
ઉવાચેન પ્રથમં મનોયોગ નિરૂણદિ, ‘મજજોગ નિર્કમિત્તા વઃજોગ નિર્કમટ ’ મનોયોગં
નિરૂધ્ય વધોયોગ નિરૂણદિ ‘વઃજોગ નિર્કમિત્તા કાયજોગ નિરૂમટ ’ વધોયોગં નિરૂધ્ય
કાયયોગં નિરૂણદિ ‘કાયજોગ નિર્કમિત્તા જોગચિંદં વરેઃ ’ કાયયોગં નિરૂધ્ય યોગ-

હમ ક્રમ મે કાયયોગ ના મી નિરોધ કર કે કેવલીમમુચ્છિત્તમ સૂક્ષ્મક્રિય,
અવિનશ્વર, અપ્રતિપાતી ધ્યાન મે આરૂઢ હોતે હે । હમ ધ્યાન કે દ્વારા વે વદન
ળવં ઉદર આદિ લે છિદ્રોં કો પ્રસિત કર કે અપને દેહ કે તીમરે ભાગ કમ મે
આત્મપ્રદેશો કો સંકુચિત કર લેતે હે । માપ્ય મે કહા મી હૈ-પ્રથમ સમય કે
વત્પન્ન, સૂક્ષ્મ, જગન્ય યોગવાલે પનક (બોલણ ફલણ) જીવ કો જો કાયયોગ
હોતા હૈ, ડમસે અસચ્ચાત શુભ હીન કાયયોગ કા સમય મે નિરોધ કરતે હુપ
અપને જારીર કે તીમરે ભાગ કા પરિત્યાગ કર દેતે હે ॥૧॥ લે અસચ્ચાત સમયો
મે કાયયોગ કા પૂર્ણ નિરોધ કરતે હે । અવ પ્રકૃત વક્તવ્યતા કા ઉપસંદાર કરતે હે-

કેવલી ભગવાન્ હમ ઉપાય સે સર્વ પ્રથમ મનોયોગ કા નિરોધ કરતે હે ।
મનોયોગ કા નિરોધ કર કે ફિર વચનયોગ કા નિરોધ કરતે હે । વચનયોગ કા
નિરોધ કર કે કાયયોગ કા નિરોધ કરતે હે । કાયયોગ કા નિરોધ કર કે

એ હમથી કાયયોગનો પથ નિરોધ કરના કેવલી સમૂર્છિત સૂક્ષ્મક્રિય, અવિનશ્વર,
અપ્રતિપાતી, ધ્યાનમા આરૂઢ થાય છે. એ ધ્યાન દ્વારા તેઓ વદન તેમજ ઉદર આદિ
છિદ્રોને પૂરિતકરી પોતાના દેહના ત્રીજા ભાગ ઓછામા આત્મપ્રદેશોને સંકુચિત કરી દે છે

માપ્યમાં કહ્યું પણ છે-પ્રથમ સમયના ઉત્પન્ન, સૂક્ષ્મ, જગન્ય યોગવાળા પનક
(નીલણ-કુલણ) જીવને એ કાયયોગ થાય છે, તેનાથી અસચ્ચાત શુભહીન કાયયોગનો
સમય સમયમા નિરોધ કરી રહેલ પોતાના શરીરના ત્રીજા ભાગનો પરિત્યાગ કરી દે છે
એમ કહ્યું છે ॥ ૧ ॥

અસચ્ચાત સમયમા કાયયોગનો પૂર્ણ નિરોધ કરે છે-હવે પ્રકૃતવક્તવ્યતાનો ઉપ
સંદાર કરે છે-

કેવલી ભગવાન્ આ ઉપાયથી સર્વ પ્રથમ મનોયોગનો નિરોધ કરે છે મનોયોગનો
નિરોધ કરીને પછી વચનયોગનો નિરોધ કરે છે. વચનયોગનો નિરોધ કરીને કાયયોગનો
નિરોધ કરે છે. કાયયોગનો નિરોધ કરીને સમૂર્ણ યોગનો નિરોધ કરી દે છે ત્યારે અથો-

નિરોધ કરોતિ, ' જાગનિરોધં કરેત્તા અજોગય પાઉણઃ ' જોગનિરોધં કૃત્વા અયોગતાં મનો-
વચઃ કાયયોગમિત્યં પ્રાપ્નોતિ, ' અજોગયં પાઉણિત્તા ઈસિ હામ પંચગુરુચારગદ્વાપ અસં-
ખેજ્જસમદ્વય અંતોમુદ્દુત્તિયં સેલેસિ પહિવજ્જઃ ' અજોગતામ્-નથાવિષયોગાભાવં પ્રાપ્ય,
અયોગતાપ્રાપ્ત્યમિમુક્તો મૂલ્લેત્યર્થઃ, ઈપન્-તિશ્ચિત્ કલમ્ શેલેશી પ્રતિપદ્યતે હત્યગ્રેણા-
ન્યયઃ, કિયતા કાલેન વિશિષ્ટાં શેલેશીમિત્યત આદ-હ્રસ્વપચ્ચાક્ષરોચ્ચારણાદ્યા-નાતિદ્રુતં
વિલમ્બિતમ્ અપિ તુ મધ્યમેઽ પ્રકારેણ યાગતા કાલેન હ્રસ્વાનિ ' અ ઇ ઉ ઋ લૃ ' હત્યેવં
રૂપાણિ પચ્ચાક્ષરાણિ ઉચ્ચાર્યન્તે તાવતા કાલેન વિશિષ્ટા મિત્યર્થઃ, પુનઃ કિં વિશિષ્ટા
મિત્યાહ-અસંખ્યેયસામયિકીમ્-અસંખ્યેયમયપ્રમાણામ્ આન્તર્મુદ્દર્તિકીમ્-જઘન્યેન અન્તર્મુ-
દ્દર્તપ્રમાણામ્, શેલેશીમ્-શીલમ્-ચારિત્રમ્-સર્વસંવરરૂપં તસ્યેશઃ શીલેશઃ, તસ્યાવસ્થા શેલે-
શી તાં પ્રતિપદ્યતે, ઉક્તચ્ચ-'સીલં વ સમાહાણં નિદ્ધયઓ સંવરાંવરો સો ય । તસ્સેસો સીલેસો
સેલેસો હોઃ તદવસ્થા ॥૧॥ હસ્સવ્ખાઈં મજ્ઞેણ જેણ કાલેણ પંચ મળંતિ । અચ્છઃ
સેલેસિગતો તત્તિયમિત્તં તથો કાલં ॥૨॥ તણુરોહારમાથો જ્ઞાયઃ સુહુમકિરિયા નિયદ્ધિ
સો । વોચ્છિન્નકિરિયમપ્પહિવાઈં સેલેસિ વાલંમિ ' ॥૩॥, શીલચ્ચ સમાધાનં નિશ્ચયતઃ
સર્વસંવરઃ સ ચ । તસ્યેશઃ શીલેશઃ શેલેશી ભવતિ તદવસ્થા । ૧॥ હ્રસ્વાસરાણિ મધ્યેન ચેન

સમ્પૂર્ણ યોગ કા નિરોધ કર દેતે હૈં । હસ પ્રકાર જબ યોગ કા નિરોધ કર
દેતે હૈં તથ અયોગત્વ કો અર્થાત્ અયોગિદ્વજા પ્રાપ્ત કરતે હૈં । અયોગિત્વ-
દશા પ્રાપ્ત કરતે હી શૈલેશીકરણ કરતે હૈં ઔર ન બહુત જલ્દી, ન બહુત
ધીરે અર્થાત્ મધ્યમ રૂપ સે પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરોં કા-અ, હ, ઉ, ઋ, લૃ કા
ઉચ્ચારણ કરને મેં જિતના કાલ લગતા હૈ, ઉતને કાલ તક શૈલેશીકરણ-અવ-
સ્થા મેં રહતે હૈં । શીલ કા અર્થ હૈ સર્વસંવર રૂપ ચારિત્ર, ઉતકા ઈશ અર્થાત્
સ્વામી શીલેશ કહલાતા હૈ । શીલેશ કી અવસ્થા શૈલેશી હૈ । કહા મી હૈ-
શીલ કા અર્થ નિશ્ચયતઃ સર્વસંવર રૂપ ચારિત્ર હૈ । ઉતકા ઈશ શીલેશ ઔર
ઉતકી તાત્કાલિદ અવસ્થા શૈલેશી કહી જાતી હૈ ॥૧॥ મધ્યમ રૂપ કે પાંચ હ્રસ્વ

ગત્વને અર્થાત્ અયોગી હથાને પ્રાપ્ત કરે છે અયોગી દશા પ્રાપ્ત કરતા જ શૈલેશી
કરણ કરે છે અને ઘણી ઉતાવળથી નહી, બહુ ધીરેથી નહી અર્થાત્ મધ્યમરૂપથી પચ હ્રસ્વ
અક્ષરોના-અ ઈ, ઉ, ઋ લૃ ના ઉચ્ચારણ કરવામાં બેટલા કાળ લાગે છે, તેટલા કાળ સુધી
શૈલેશીકરણ અવસ્થામાં રહે છે

શેલેનો અર્થ છે સર્વ સંવર રૂપ ચારિત્ર. તેનો ઇશ અર્થાત્ સ્વામી શીલેશ કહેવાય
છે. શીલેશની અવસ્થામાં શૈલેશી છે

કહું પશુ છે-શીલેનો અર્થ નિશ્ચયતઃ સર્વ સંવરરૂપ ચારિત્ર છે. તેના ઇશ શીલેશ
અને તેની તાત્કાલિક અવસ્થા શૈલેશી કહેવાય છે ॥ ૧ ॥

મધ્યમ રૂપથી પાચ હ્રસ્વ અક્ષર બેટલા સમયમાં બોલાય છે, બેટલા કાળ સુધી

કાલેન પશ્ચમ્યન્તે । ઉત્પાદિ, તમા પેન્ત નેન્તિ પ્રાપ્ત્યો અપિ નુ- પુત્રગડયગુણ-
 સેદીય ચ પાં કમ ' પેરેન્તિગળયેર્ગાં કં ચ વેદનીયાદિક કમે વન્ત નુચિતું પ્રતિપદ્યતે
 તત્પૂર્વ સાયયોગનિષેધાન ચરમેડન્તર્ગુરો રચિતગળયગ્ધો યપર તન તયા. તદનન્તરજ-
 'તીસે સેલેસિમદ્વાપ અમરેન્તારિ ગળમે રિ- વાર્યે-પરમસવે સ્વચ્ચડ' તમ્યા શેલેડય-
 હ્વાયામ્-શેલેધીકાક્રિશિટાપ્તયાગ વર્તમાનોડયન્તેવામિ. પ્રાપ્ત્યેર્ગામિઃ પૂર્વેનિપાદિ-
 તામિઃ પ્રાપિતાન અગંયેયાન રમસન્તાર નાયનિ રિપાત્તઃ પ્રદેશતા તા નિર્જયનિ,
 'સવડત્તા વેયધિ તમ્યામગાને ચ્ચેા નત્તારિ ચરમેડે તમાં મચેડ' ક્ષપયિત્વા-
 વિપાકતઃ પ્રદેશનો ગ નિર્જયિ ચરમે નમયે વેદનીયમ આયુર્નામ ચમુ ડ્યેતાન ચતુરઃ
 કર્માશાન રમપ્રારાન ગુણત્ ક્ષપયનિ ' જુમા મચેત્તા ઓગરિયનયાદમ્મગાટં મચ્વાદિ
 વિપ્પજહણ્ણાદિ વિપ્પજહટ' યુગપન્ ક્ષપયતા ઓદારિદ્ધત્તમચાર્મણાનિ ત્રીણિ શરીરાણિ
 સર્વેર્વિપ્રદાનેઃ નિપ્રત્તદાતિ-ગમઃ ત્રણઃ પાર-વજ્જનિ. ' વિપ્પજરિત્તા ડ-નુમેદી ણ્ઠિવણ્ણો
 અપુમમાણગતીપ ણગમમણં મીમ્મદેણં ઉત્તુ મના માગારોડત્તં મિજ્ઞઃ વુડ્ઢઃ મુચ્છઃ
 મચ્ચદુસગાણં અતં કરે' 'તન્થ મિદ્ધો ગાડ' વિપ્રતય મોવરારિઃ પારિત્પડ' જ્ઞુશ્રેણીપ્રતિ-
 અક્ષર જિતને સમય મે ચોલે જાતે છે, ડતને કાલ નક કેવલી ડોલેડી અવસ્થા
 મેં રહતે છે ॥૨॥ ડત સમય મેં કેવલી સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતી નામક તથા સમુ-
 ચ્છિન્નક્રિય-અપ્રતિપાતી નામક શુદ્ધધ્યાન મેં લીન પોતે છે ॥૩॥

ડમ સમય કેવલી કેવલ ડોલેડીકરણ કો હી પ્રાપ્ત નથી કરતે કિન્તુ
 ડોલેડીકાલ મેં પૂર્વ રચિત ગુણશ્રેણી કે અનુસાર અસંખ્યાત ગુણ શ્રેણીઓં દ્વારા
 અસંખ્યાત વેદનીયાદિ કર્મોં કે રક્ષોં કા નિપાક ઓર પ્રદેશ ક્ષપણ ખી કરતે
 હેં । ડમ પ્રકાર અન્તિમ સમય મેં વેદનીય, આયુ, નામ ઓર ગોત્ર, ડન ચારોં
 કર્મોં કા ગમ સાધ ક્ષય હોતે હે । ચારોં કર્મોં કા ગમ સાધ ક્ષય હોતે હી ઓદા-
 રિક, તૈજસ ઓર કાર્મણ, ડન લીન કારીરોં કા પ્રી તરહ ત્યાગ કર દેતે હેં ।
 ફિર જ્ઞુશ્રેણી કો પ્રાપ્ત હોકર, ગક હી સમય મેં, રિન્થ ધિયદ્ધ (મોહ) કે

શૈલેશી અવસ્થામા રહે છે. ॥ ૨ ॥

તે સમયમા કેવલી સૂક્ષ્મ ક્રિયાપ્રતિપાતી નામક તથા સમૂર્છિત ક્રિયા-અપ્રતિપાતી
 નામક શુદ્ધ ધ્યાનમા લીન થાય છે ॥ ૩ ॥

તે સમયે કેવલી કેવળ શૈલેશીકરણને જ પ્રાપ્ત નથી કરતા પણ શૈલેશી કાળમા પૂર્વ
 રચિત ગુણશ્રેણીના અનુસાર અસંખ્યાત ગુણ શ્રેણીઓ દ્વારા અસંખ્યાત વેદનીય વગેરે
 કર્મોના સ્કન્ધનું પાક અને પ્રદેશથી ક્ષપણ પણ કરે છે

એ પ્રકારે અન્તિમ સમયમા વેદનીય, આયુ, નામ, અને ગોત્ર એ ચારે કર્મેની
 એક-એક સાથે ક્ષય થતા જ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, એ ત્રણે શરીરોના સમ્પૂર્ણ
 રીતે ત્યાગ કરી દે છે, પછી જ્ઞુશ્રેણીને પ્રાપ્ત થઇને, એક જ સમયમા, વિના શિથિ

પક્ષઃ એકસમયેન અતિરેણ ઊર્ધ્વ લોકાન્તો ગત્વા સાકારોપયુક્તઃ મન મિધ્યતિ-નિષ્ઠિતાર્થો
ભવતિ શાશ્વતઃ સિદ્ધો ભવતિ સર્વાસાં લબ્ધીનાં સાકારોપયોગોપયુક્તસ્યોપજાયમાનતયા અના-
કારોપયુક્તસ્ય તદભાવાત્. સિદ્ધરપિ સર્વલબ્ધ્યુત્તમલબ્ધિરૂપા સાકારોપયોગોપયુક્તસ્યોપ-
જાયતે, ઉક્તશ્ચ-‘સવ્યાઓ લબ્ધીઓ જં સાકારોવશોગલાભાઓ. તેનેટ મિદ્ધિલબ્ધો ઉપ્પ-
જ્ઞઈ તદુવઉત્તસ્સ” ॥૧॥ સાર્થઃ લબ્ધયો યત્ સાકારોપયોગશાભાત્, તેન ઇત્ સિદ્ધિર્લબ્ધિ-
રૂપધતે તદુપયુક્તસ્યેતિભાવઃ. તદનન્તરં પુનઃ ક્રમેણોપયોગપ્રવૃત્તિઃ, એવશ્ચ કેવલી યથા-
સિદ્ધો ભવતિ તથા પ્રરૂપિતમ્, સમ્પ્રતિ યથા રૂપરૂપાઃ સિદ્ધા સ્તનાવતિષ્ઠન્તે તથા પ્રરૂપ-
યિતુમાહ-‘તે નં તત્થ સિદ્ધા ભવતિ અતીગ જીવગણા દંસણણાણોવઉત્તા ણિાદ્વયદ્ધા’ તે સ્વછ-
તત્ર-લોકાન્તે સિદ્ધા ભવન્તિ અગરીરાઃ-ઔદારિકા શરીરાનપ્રમુક્તાઃ, ઔદારિકારિકાદિ
શરીરાણાં સિદ્ધત્વપ્રથમસમય એવ સર્વાત્મના પરિત્યક્તત્વાત્, જીવધનાઃ-નિવચિતજીવપ્રદેશ-
લોકાન્ત મેં જાકર, જ્ઞાનોપયોગ સે ઉપયુક્ત દોકર સિદ્ધ દો જાતે હે ।

જિતની ખી લબ્ધિયાં હૈ, વે સવ સાકારોપયોગ સે ઉપયુક્ત કો અર્થાત જ્ઞાનો-
પયોગ કે સમય મેં હી હોતી હૈં । અનાકારોપયુક્ત અર્થાત્ વર્ણનોપયોગ કે સમય
મેં નહીં હોતી । સિદ્ધિ સખી મેં ઉત્તમ લબ્ધિ હૈ, અતએવ વહ ખી સાકારોપયોગ
કે સમય હી હોતી હૈ । કહા ખી હૈ-ક્યોંતિ સમસ્ત લબ્ધિયાં સાકારોપયોગ
વાલે કો હી હોતી હૈં, અતએવ સિદ્ધિ-લબ્ધિ ખી ડરી સાકારોપયોગ વાલે કો
હી પ્રાપ્ત હોતી હૈ । ઉસકે બાદ ઉપયોગ કો પ્રવૃત્તિ ક્રમ સે હોતી હૈ ।

યજ્ઞાં તત્ત્વમ્ યહ પ્રતિપાદન ક્રિયા ગયા તિ કિસ ક્રમ સે કેવલી સિદ્ધિ દશા
પ્રાપ્ત કરતે હૈં । અવ યહ બતલાતે હૈં કિ સિદ્ધિ વર્ધા કિસ સ્વરૂપ મેં સ્થિત રહતે હૈ ?

લોકાગ્રભાગ મેં જો સિદ્ધિ વિરાજમાન હોતે હૈ વે અશરીર અર્થાત્ ઔદારિ-
કાદિ શરીરોં સે રહિત હોતે હૈ, ક્યોંતિ ઔદારિકાદિ શરીરોં કા સિદ્ધત્વ કે
પ્રથમ સમય મેં હી વે ત્યાગ કર દેતે હૈં । વે જીવધન હોતે હૈં, અર્થાત્ ઉનકે

લોકાન્તમા અધીને, જ્ઞાનોપયોગથી ઉપયુક્ત થઇને સિદ્ધ થઇ ગય છે

એટલી પણ લબ્ધિયો છે, તેઓ ખી સાકારોપયોગથી ઉપયુક્ત કરી અર્થાત્ જ્ઞાનો-
પયોગના સમયમા જ થાય છે અનાકારોપયુક્ત અર્થાત્ દર્શનોપયોગના સમયમા નથી
થતી સિદ્ધિ બધામા ઉત્તમ લબ્ધિ છે, તેથી જ તે પણ સાકારોપયોગના સમયમા જ
થાય છે કહ્યું પણ છે-કેમકે સમસ્ત લબ્ધિયો સાકારોપયોગવાળાઓને જ થાય છે તેના
પછી ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ કમે પડી થાય છે.

અહીં સુધી એ પ્રતિપાદન કરાયું કે કયા કેમથી કેવલી સિદ્ધિ દશા પ્રાપ્ત કરે છે.
હવે તે બતાવે છે કે સિદ્ધિ ત્યા કયા સ્વરૂપમા સ્થિત રહે છે ?

લોકાગ્રભાગમા જે સિદ્ધિ વિરાજમાન છે તેઓ અશરીર અર્થાત્ ઔદારિક વગેરે
શરીરોથી ગહિત હોય છે, કેમ કે ઔદારિકાદિ શરીરોના સિદ્ધત્વના પ્રથમ સમયમાં જ
તેઓ ત્યાગ કરી દે છે

રૂપા અન્તરરહિતજીવપ્રદેશા ડગ્યા: જુગપગપ્રણાન સુદર્શનપ્રાપ્તિપ્રાપ્તિ-ગ્યાનપ્રતિપત્તિ-
કાલે એ તત્ત્વપ્રમાણદ વદનોદગર્દિયરાખાપાગ્નિ-ગ્યાન ડર્શનજાનોપયુક્તા: જીવસ્વમાય-
ત્વાત્, નિષ્ઠિતાર્થા: કૃતાર્થ-તાદ્. 'નિષ્ઠિતમિતિયથા નિર્નિમિશ વિશુદ્ધા સામયમણાગયદ્દં
કાલ નિર્દેશિતિ' નીરજન:-વ-યમાનર્મજોમલ્લરહિતા: નિરેજના: નિષ્કમ્પા: કમ્પક્રિયા
હેતુચિરહાન્, વિતિમિરા:-સ્મરતમોર્દિતા: વિશુદ્ધા:-અન્ય-અન્યન્દા: ગન્ન: શાશ્વતં ગથા મ્યાન
તથા યનાગનાદ્મ-અનાગતા-માતિની તદા-ગ-યો યત ન તત્વાપિતં રાતં યાદન તત્ત્વગતા
સ્તિષ્ઠન્તિ, સમ્પ્રતિ સ્પષ્ટાયે તદેવ વિશદ્યમિતમાદ-'મે કેમદે જાં મંને ! એન વુન્ન-તણ તત્થ
સિદ્ધા મવંતિ, અમરીગા જીવણા દમણાણાપુત્તા નિદ્વિયયા નીરયા નિરેયણા, વિતિમિરા
વિશુદ્ધા સામયમણાગયદ્દં કાલ નિષ્ઠિતિ ?' હે મદન્ન ! તત્ત્વ-પ્રમા વેનાર્થેન-કથં તાપ્
પદ્મ-ઉક્તરીત્યા ઉચ્ચત યત્-તે સ્વ-પર્વોક્ત ક્રમયંમતા: પ્રયોગા: કેવાંકિન મત્ત ક્ષોક્કાન્ને
સિદ્ધા મવન્તિ કિં સારૂપાગ્ને ડગ્યાદ-અગ્નરીગ: મિદ્ધપ્રાપ્તિપ્રયમગમમે એ મર્ગાત્મના
ઔદારિકાદિગરીગણા પરિવ્યક્તગથા તદર્શિતા: જીવપના: ડર્શનજાનોપયુક્તા:-નિષ્ઠિ
તાર્થા: સિદ્ધપ્રયોજના: કૃતાર્થા ડગ્યર્થ: નીરજન:-સ્મરતમોમલ્લરહિતા: નિરેજના:-
આત્મપ્રદેશ મગ્ધન હો જાતે છે. નીચ મેં 'ફોર્ટ ક્લિટ નહીં રહતા, ત્યોતિ મુક્ષમ-
ક્રિય-અપ્રતિપાતી મ્યાન વે: જગય મેં હી ઉમ મ્યાન કે પ્રભાવ સે મુગ્ધ, ઉદર
આદિ કે ધિવરોં કો પૂરિત રુગ દેતે છે. વે ડર્શનોપયોગ ઔર જાનોપયોગ મે
ઉપયુક્ત હોતે છે, કયોંકિ ઉપયોગ જીવ તા મ્વમાવ હૈં હમી પ્રકાર મિદ્ધ કૃતાર્થ
હોતે હે, નીરજ હોતે હૈં, અર્થાત્ વ યમાન કર્મરજ મે રહિત હોતે હૈં. નિષ્કમ્પ
હોતે હૈં, કયોંકિ કમ્પનક્રિયા તા કોઈ કારણ વહાં નહી રહતા. વે વિતિમિર
અર્થાત્ કર્મરૂપી તમસે રહિત હોતે હૈં. વિશુદ્ધ અર્થાત્ વિજાતીય દ્રવ્ય વે સંગોગ
સે રહિત-પર્ણ શુદ્ધ હોતે હૈં ઔર અદામર્વદા વહાં વિગજમાન રહતે હૈં.

ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! કિમ હેતુ સે જેમા કહા જાના હૈં કિં વે વહાં સિદ્ધ
હોતે હૈં, અચરીર, જીવચન, ડર્શન-જ્ઞાન મેં ઉપયુક્ત, કૃતાર્થ, નીરજ, નિષ્કમ્પ,

તેઓ જીવધન હોય છે, અર્થાત્ તમના આત્મપ્રદેશ સમન થઈ જા છે, વગર
કોઈ છિદ્ર નથી રહેતું, કેમકે સૂક્ષ્મક્રિયા-અપ્રતિપાતિ મ્યાનના સમયમા જ તે મ્યાનના
ભાવથી મુખ, ઉદર આદિના વિવરોને પૂરિત કરી દે છે, તેઓ દર્શનોપયોગ અને જાનો-
પયોગમાં ઉપયુક્ત થાય છે, કેમકે ઉપયોગ જીવનો સ્વભાવ છે

એ જ પ્રકારે સિદ્ધ કૃતાર્થ થાય છે, નીરજ થાય છે, અર્થાત્ બાહ્યમાન કર્મરજથી
રહિત થાય છે, નિષ્કમ્પ હોય છે, કેમકે કમ્પન ક્રિયાતુ કોઈ કારણ ત્યા નથી રહેતું.
તેઓ વિતિમિર અર્થાત્ કર્મરૂપી તમથી રહિત હોય છે. વિશુદ્ધ અર્થાત્ વિજાતીય દ્રવ્યના
સંયોગથી રહિત પૂર્ણ શુદ્ધ હોય છે અને સદા સર્વદા ત્યા બિરાજમાન રહે છે,

શ્રી ગૌતમસ્વામી-હે મગધન્ ! કયા હેતુથી એવું કહેવાય છે કે તેઓ સિદ્ધ થાય
છે, અચરીર, જીવધન, દર્શન, જ્ઞાનમાં ઉપયુક્ત, કૃતાર્થ, નીરજ, નિષ્કમ્પ, વિતિમિર

નિષ્કમ્પાઃ, વિતિમિરાઃ-કર્મતિમિરવાસનારહિતાઃ. વિશુદ્ધાઃ-નિર્મલાઃ મન્તાઃ જ્ઞાતાન્ત્યુ અના-
ગતાદ્દં કાલમ્-અમન્ત માધિગ્ધાલ ણિઠિન્તીતિ ? મગવાનાન્-‘ગૌતમ !’ ને ગૌતમ ! ‘સે
જઠાનામપ નીયાણં અગ્નિદ્દુણં પુણગ્ધિ અંકુરગત્તી ન મન્દ, પ્પમેવ મિન્દ્રાણિ કમ્મવીણસુ
દદ્ધેષુ પુણગ્ધિ જન્મપ્પત્તી ન મન્દ’ તન્-અથ યવાનામ ઈતિ ત્રાય્યાલ્લોકે તીજાનામ અગ્નિ-
દગ્ધાનામ્ અનન્તમસ્મસાત્ કૃતૈર્વીજંતિત્યર્થઃ પુનરાં અકુરોત્પત્તિને મર્તાનિ અત્તરોત્પાદન
શક્તિવિધંમાન્ એવમેવ-તથેવ સિદ્ધાનામપિ કર્મવીજેષુ તથેવ-તેજાનામગ્નિના મસ્મસાત્
કૃતેષુ પુનરપિ-ભૂયોઽપિ જન્મત્પત્તિઃ જન્મન ઉત્પાત્તને મવાત જન્મનઃ કારણમતાનાં કર્મ-
રૂપભીજાના સિદ્ધયગ્નિના સમૂલકાપક્રપિતત્વાત્ કારણાભાવેન કાર્યાભાતાત્ જન્મોત્પત્તિ,
વિરહો મવતિ, રાગાદીનાં દિં આયુઃ પ્રમૃતિ કર્મકારણત્વેન તેષાં ક્ષીણમોહાવસ્થાયાં પ્રાગેવ
ક્ષીણત્વાત્, ક્ષીણાનાશ્ચ તેષાં રાગાદીનાં ન પુનરુત્પાદઃ સંભવતિ સહકારિકારણાવિરહાત્,

વિતિમિર, વિશુદ્ધ હોતે હૈં તથા સદા-સર્વદા ત્હાં વિરાજમાન રહતે હૈં ?

મગવાન્-હે ગૌતમ ! જૈસે અગ્નિ મેં જલે હુણ વીજોં સં અંકુર કી ઉત્પત્તિ
નહીં હોતી, ક્યોંકિ અગ્નિ ઉનકે અંકુરજનન સામર્થ્ય કો નષ્ટ કર દેતી હૈં,
હસો પ્રકાર સિદ્ધોં કે કર્મ રૂપો વીજ જય કેવલજ્ઞાન રૂપી અગ્નિ કે દ્વારા ભસ્મ હો
ચુકતે હૈં, તય ઉનકી ફિર જન્મ સે ઉત્પત્તિ નહીં હોતી, ક્યોંકિ જન્મ કા કારણ
કર્મ હૈં ઓર કર્મ કા સમૂલ વિનાશ હો જાતા હૈં । કારણ કે અભાવ મેં કાર્ય
કી ઉત્પત્તિ હો નહીં સકતી । રાગ-દ્વેષ આદિ વિકારોં કા સર્વથા અભાવ હો
જાને સે પુનઃ કર્મ કા બન્ધ કા મી સંભવ નહીં હૈં । રાગાદિ હી આયુ આદિ કર્મોં
કે કારણ હૈં ઓર ઉનકા પહેલે હી ક્ષય કિયા જા ચુકા હૈં । ક્ષીણ રાગાદિ કી
પુનઃ ઉત્પત્તિ નહીં હો સકતી, ક્યોંકિ નિમિત્ત કારણ કા અભાવ હૈં । રાગાદિ
કી ઉત્પત્તિમેં ઉપાદાન કારણ સ્વયં આત્મા હૈં । ઉનકે વિચ્છિન્ન હોને પર મી

વિશુદ્ધ હોય છે તથા સદા-સર્વદા ત્યાં વિરાજમાન રહે છે ?

શ્રી ભગવાન્-હે ગૌતમ ! જેમ અગ્નિથી શેકાયેલાં બીજોના અકુરની ઉત્પત્તિ નથી
થતી, કેમકે અગ્નિ તેમના અકુર જનિત સામર્થ્યને નષ્ટ કરી દે છે.

જે જ પ્રકારે સિદ્ધોના કર્મરૂપી બીજ ન્યારે કેવલજ્ઞાનરૂપી અગ્નિ દ્વારા ભસ્મ
થઈ જાય છે, ત્યારે તેમની ફરીથી જન્મથી ઉત્પત્તિ નથી થતી, કેમકે જન્મનું કારણ કર્મ
છે અને કર્મનો સમૂલ વિનાશ થઈ જાય છે.

કારણના અભાવમા કાર્યની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી રાગ, દ્વેષ આદિ વિકારોના
સર્વથા અભાવ થઈ જવાથી પુનઃ કર્મનો બન્ધ પણ અભવતો નથી. રાગાદિ જ આયુ
આદિ કર્મના કારણ છે અને તેમનો પહેલેથી ક્ષય કરી દિધેલો છે

દોષ રાગાદિની પુનઃ ઉત્પત્તિ નથી થઈ શકતી, કેમકે નિમિત્ત કારણનો અભાવ
છે રાગાદિની ઉત્પત્તિમા ઉપાદાન કારણ સ્વયં આત્મા છે તેની હયાતીમા પણ સહકારી

રાગાદીનામુ-પત્તો પરિણામિ કારણભૂતસ્યા મનઃ મન્ત્રેર્જાપિ મદ્કારિત્તારણભૂતસ્ય રાગાદિ-
વેદનીયકર્મણો વિગ્રહેણ તદુત્પન્નસ્યરાગાદિ રાગસ્ય પ્રકારકારણભાવેત્યમમાન, અન્યથા
તસ્ય સમ્પ્રતિ આદિચિત્કરત્વેન અકારણ-વાર્ણતઃ સ્યાન્, મિદ્ધાનાથ રાગાદિવેદનીયકર્મ-
ભાવાન્, તસ્ય પૂર્વગેવ શુક્લ-યાનાગ્નિના મમ્મમાન્ કૃત્તમાન્ તત્કારણસ્ય મંચલેજસ્યા-
ભાવાન્, રાગાદિવેદનીયાના કર્મણામુત્પત્તો રાગાદિપરિણમિત્વસ્ય મંચલેજમ્યોત્પાનમ્:
રાગાદિવેદનીયકર્મણો-મુક્તસ્ય મિદ્ધસ્ય ન મંચાગ્નિ, તત્માન તદભાવેન રાગાદિવેદનીય
કર્મભાવઃ, તદભાવાન્ પુનરપિ રાગાદીનાં ન મદ્ભાવાઃ યમાનિ, ઉક્ત્ય-‘તીળા ન હોતી
પુગરિ તદ્કારિત્તારણભાવા । નદિ મંચિલેયા નોતિ િત્તસ્ય જોત્તમ ॥૧॥ તથાભાવા ન
ય વંશ તપાઉત્તમ્મ દ્વોઃ તત્તમ્મ । તદભાવે મદ્ભાવો મન્ત્રદ્ધ વેતિ મિત્તેશ ॥૨॥’
ક્ષીણાશ્ચ તે ન મર્વાન્ત પુનરપિ તદ્કારિત્તારણભાવાન્ । નદિ ભાતિ મન્ત્રેશ્વરનેશ્વો વિયુ-
સદ્કારી કારણ વેદનીય કર્મ આદિ વિચ્ચમાન ન હોને સં, કાર્ય કી ઉત્પત્તિ નહીં
હો સકતી, કયોંકિ દોનોં કારણોં સં ઉત્પન્ન હોને વાલા કાર્ય કિમ્મી પ્રક કારણ
સે નહીં હોતા । અગર પ્રક હી કારણ સં કાર્ય હો જાય તો દૂસરા કારણ અર્કિ
ચિત્કર હો જાણં ઔર ફિર વદ્ધ કારણ હી ન રૂપ જા મકં ।

સિદ્ધોં મં રાગાદિ વેદનીય કર્મોં વા અભાવ હોતા હૈ, કયોંકિ વે ઉન્હં શુક્લ-
ધ્યાન રૂપી અગ્નિ સે પદ્ધે હી અસ્મ કર ચુકતે હં ઔર અને રાગણ મંચલેજ
કા મી અભાવ હો જાતા હૈ । રાગાદિ વેદનીય કર્મોં કી ઉત્પત્તિ મં રાગાદિ
પરિણતિ રૂપ મંચલેજ કારણ હોતા હૈ । વદ્ધ મંચલેજ સિદ્ધોં મં સમવ નહીં હૈ,
કયોંકિ વે રાગાદિ વેદનીય કર્મ મં સવંથા મુક્ત હં । હમ પ્રકાર રાગાદિ વેદનીય
કર્મ કા અભાવ હૈ ઔર ઉસ કા અભાવ હોને સે પુનઃ રાગાદિ કી ઉત્પત્તિ નહીં
હોતી હૈ । કદા મી હૈ-ક્ષીણ રાગાદિ પુનઃ ઉત્પન્ન નહીં હોતે, કયોંકિ સદ્કારી
કારણોં કા અભાવ હૈ । જો જીવ રાગાદિ સે રહિત હૈ, ઉસમે મંચલેજ નહીં
હોતા હં ॥ ૧ ॥ ઉસમે અભાવ મં કર્મ કા ઘન્થ નહીં હોતા ઔર હવ કારણ

કારણ વેદનીય કર્મ આદિ વિચ્ચમાન ન હોવાથી કર્મની ઉત્પત્તિ નથી થઈ શકતી, કેમકે
બન્ને કારણોથી ઉત્પન્ન થનાર કાર્વ કેવલ એક કારણ નથી થતું અગર એક જ કારણથી કાર્ય
થઈ જાય તો બીજું કારણ અકિચિત્કર રાઈ જાય અને પછી તે કારણ જ ન પડી શકાય.

સિદ્ધોમા રાગાદિ વેદનીય કર્મોના અભાવ હોય છે, કેમકે તેઓ તેમને શુક્લ ધ્યાન-
રૂપી અગ્નિથી પહેલા જ ભસ્મ કરી દે છે અને તેમના કારણે સકલેશને પણ અભાવ
થઈ જાય છે રાગાદિ વેદનીય કર્મોની ઉત્પત્તિમા રાગાદિ પરિણતિ રૂપ સકલેશ કારણ
હોય છે તે સકલેશને સિદ્ધોમાં સભવ નથી, કેમ કે તે રાગાદિ વેદનીય કર્મથી સવંથા
મુક્ત છે એ પ્રકારે રાગાદિ વેદનીય કર્મોના અભાવ છે અને તેઓ અભાવ થવાથી પુન
રાગાદિની ઉત્પત્તિ નથી થતી કહ્યું પણ છે-ક્ષીણ રાગાદિ પુન ઉત્પન્ન નથી થતા કેમકે સહ
કારી કારણોના અભાવ હોય છે. જે જીવ રાગાદિથી રહિત છે, તેમા કલેશ નથી થત ॥૧॥

ક્તસ્ય જીવસ્ય ॥૧॥ તદ્ભાવાન્ન ચ વન્ધ સ્તત્પ્રાયોગ્યસ્ય ભવતિ કર્મણઃ । તદ્ભાવે તદ્ભાવઃ
 સર્વાદ્ધા ચૈવ વિજ્ઞેયા ॥૨॥ इति, तस्माद् रागादीनामभावादायुः प्रभृतीनां कर्मणां पुनरुत्पा-
 दाभावस्तदभावाच्च न पुनरुत्पत्तिरिति भावः, तथा चोक्तम्-दग्धे बीजे यथाऽन्यन्तं प्रादु-
 र्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भनाङ्कुरः ॥१॥ इति, प्रकृतमुपसंहरन्नाह-
 'से तेणहेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-तेणं तस्य गिद्धा भवेति असरीरा जीवघणा दंसणणाणो-
 वउत्ता णिद्धियद्ध। णोरया थिरेयणा वितिगिरा विमुद्धा तामधमणागणद्धं फालं गिट्ठंति चि'
 हे गौतम ! तत्-अथ तेनार्थेन एव गृह्यते यत् ते खलु भयोगाः कर्त्रालम् १२-लाकान्ने
 सिद्धा भवन्ति, कीदृशस्वरूपास्ते इत्याह-अशरीराः, जीवघनाः, दर्शनज्ञानोपयुक्ता, निष्प्रि-
 तार्थाः, नीरजसः, निरेजनाः, वितिमिराः, विशुद्धाः शाश्वतम् अनागतान्ना तान् तिष्ठन्तीति,
 ग्रन्थादिमध्यान्तेषु मङ्गलं कर्तव्यमिति शिष्टाचारपरम्पराऽऽगतनियमानुसारेण ग्रन्थसमाप्तौ
 तदेव सिद्धिस्वरूपं शास्त्रस्य परममङ्गलमयं शिष्योपशिष्यगदिसिष्यार्थमुपसंहरन्नाह-"निच्छि-

पुनर्जन्म न होने के कारण सिद्ध सदैव निश्चि दशा में ही रहते हैं ॥२॥

તાત્પર્ય યહ હૈ કિ રાગાદિ કા અભાવ હો જાને સે આયુ આદિ કર્મો કી પુનઃ
 ઉત્પત્તિ નહીં હોની ઓર કર્મો કી ઉત્પત્તિ ન હોને સે ડનકા પુનર્જન્મ નહીં હોતા ।
 કહા ખી હૈ-જૈસે બીજ કે જલ જાને પર ડસસે અંકુર ઉત્પન્ન નહીં હોના, ડમી
 પ્રકાર કર્મ-બીજ કે જલ જાને પર ભવ રૂપ અંકુર ખી નહીં જગતા હૈ ॥ ૧ ॥

અવ પ્રકૃત કા ઉપસંહાર કરતે હૈ-

શ્રીમગવાન્-હે ગૌતમ ! હમ હેતુ સે એમા કહા જાતા હૈ કિ વે કેવલી વહાં
 સિદ્ધ હો જાતે હૈ । વે અશરીર, જીવધન, દર્શનજ્ઞાનોપયુક્ત, કૃતકૃત્ય, નીરજ, નિષ્ક-
 મ્પ, વિનિમિર ઓર વિશુદ્ધ હોતે હૈ તથા સદા-સર્વદા વહાં વિરાજમાન રહતે હૈ ।

શિષ્ટ જનોં કે શિષ્ટાચાર કી પરમ્પરા યહ હૈ કિ ગ્રન્થ કી આદિ મેં, મધ્ય
 મેં ઓર અન્ત મેં મંગલાચરણ કરના ચાહિય । હમકે અનુસાર પ્રસ્તુત ગ્રન્થ કી

તેના અભાવમા કર્મના બન્ધ નથી હોતા અને એ કારણે પુનર્જન્મ ન થવાના
 કારણે સિદ્ધ ગૌતમ સિદ્ધદશામાં જ રહે છે ॥૨॥

તાત્પર્ય એ છે કે રાગાદિના અભાવ થઈ જવાથી આયુ આદિ કર્મોની પુનઃ ઉત્પત્તિ
 નથી થતી અને કર્મોની ઉત્પત્તિ ન થવાથી તેમના પુનર્જન્મ પણ નથી થતા.

કહ્યું પણ છે-એમ બીજના સેકાઈ જવાથી તેનાથી અંકુર ઉત્પન્ન નથી થતા, એજ
 પ્રકારે કર્મબીજના બળે જવાથી ભવરૂપ અંકુર પણ નથી ઊગતા ॥૧॥

હવે પ્રકૃતનો ઉપસંહાર કરે છે-

શ્રી મગવાન્-હે ગૌતમ ! એ હેતુથી એમ કહેવાય છે કે તે કેવલીએ ત્યાંથી પિદ્ધ
 થઈ બંધ છે તેઓ અશરીર, જીવધન, દર્શનજ્ઞાનોપયોગ, કૃતકૃત્ય, નીરજ, નિષ્કમ્પ,
 વિનિમિર અને વિશુદ્ધ થાય છે. તથા સદા સર્વદા ત્યાં વિરાજમાન રહે છે

શિષ્ટજનોના શિષ્ટાચાર પ્રવૃણાની પરંપરા એ છે કે ગ્રન્થની આદિના, મધ્યમા
 અને અન્તમા મંગલાચરણ કરવું બોધ્યું, તેમકે 'ગ્રન્થાદૌ મધ્યે ચાન્ને ચ મંગલમાચરેત્'